E-lib.ch
Elektronische Bibliothek Schweiz
Bibliothèque électronique suisse
Swiss electronic library

e-rara.ch

Novum Testamentum omne

Erasmus, Desiderius

[Basileae], [1522]

Universitätsbibliothek Basel

Signatur: FG V 42-42a

Persistenter Link: http://dx.doi.org/10.3931/e-rara-3936

e-rara.ch
Das Projekt e-rara.ch wird im Rahmen des Innovations- und Kooperationsprojektes „E-lib.ch: Elektronische Bibliothek Schweiz" durchgeführt. Es wird von der Schweizerischen Universitätskonferenz (SUK) und vom ETH-Rat gefördert.

e-rara.ch is a national collaborative project forming part of the Swiss innovation and cooperation programme E-lib.ch: Swiss Electronic library. It is sponsored by the Swiss University Conference (SUC) and the ETH Board.

www.e-rara.ch

Nutzungsbedingungen
Dieses PDF-Dokument steht für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Es kann als Datei oder Ausdruck zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Terms and conditions
This PDF file is freely available for non-commercial use in teaching, research and for private purposes. It may be passed to other persons together with these terms and conditions and the proper indication of origin.

Visual Library

dñi ihesu xpi et a cauie tua ne de
spexeris. Tūc cōplet q̄li mane
lumē tuū. et sanitas tua cito
oriet. et ante ibit faciē tuā iu
stitia tua et gl̄ia dñi colliget
te. Tūc inuocabis et dñs exau
diet. clamabis et dicet assū ece
q̄ tollis oia iugū de medio tuo. Si
Manū pectoris et locutionē iniq̄tatis
de medio tui. Et cū effuderis esurienti
aiam tuā. et aiam afflictam satiaueris
tūc orietur in tenebris lux tua. et
tenebre tue sicut meridies. et requiem
dabit tibi dñs semp. et implebit splendo
ribus aiam tuā. et ossa tua liberabit.
et eris quasi hortus irriguus. et sicut
fons aquarum cui non deficient aque.
Et edificabunt in te solitudines
seculorum. fundamenta generationis
et generationis suscitabis. et vocaberis
structor sepium conuertens semitas
ad habitandum. Si auerteris a sab
bato pedem tuum. ne facere uoluntates
tuas in die sancto meo. et uocaueris
sabbatum delicatum. et sanctum dñi
honorificum. et honorificaueris eum
dum non facis vias tuas. et uoluntates
tuas. et loqueris uerbum. non erit
in eo. tunc delectaberis super dñm.
et ascendere te faciam super altitudines
terre. et cibabo te hereditate iacob
patris tui. os enim dñi locutum est.
Ecce non est abbreuiata manus dñi
ut saluare nequeat. neq̄ aggrauata
est auris eius ut non exaudiat. sed
iniquitates uestre diuiserunt inter
uos et deum uestrum. et peccata
uestra abscondunt faciem eius a uo
bis ne miseretur. Iniquitates enim
uestre dominate sunt uestri. et
manus uestre pollute sunt sanguine.
labia uestra locuta sunt mendacium.
et lingua uestra iniquitatem loquitur.
non est qui loquatur iustitiam. nec
est qui iudicet uere. confidunt in
uanitate et loquuntur mendacium.
concipiunt dolorem et pariunt iniq̄
tatem. ouum aspidis ouauerunt. et
telas aranee texuerunt. qui comede
rit de ouis eorum morietur. et quod
effractum fuerit erumpet in basilis
cum. Telarum eorum non erunt
vestimenta. nec operientur operibus
suis. opera eorum opera iniqua. et
opus iniquitatis in manibus eorum.
pedes eorum ad malum currunt. et
festinant ut effundant sanguinem
innocentem. cogitationes cogitationes
iniquitatis. vastitas et contritio in
semitis eorum. et uiam pacis non
cognouerunt. et non est iudicium in
gressibus eorum. semitas suas prauas
fecerunt sibi. omnis ingrediens non
cognouit pacem. Ideo longe facta est
a nobis iustitia. et non apprehendet
nos iudicium. expectauimus lucem
et ecce tenebre. splendorem et in
obscuro ambulauimus. palpauimus
parietem quasi cecus. et quasi sine
oculis offendimus. impegimus in
meridie quasi in nocte. in obscuris
quasi mortui sine sensu. rugiemus
omnes quasi ursi. et quasi columbe
meditabimur gemitum. expectauimus
iudicium et non est. saluum fecit
nos et longe factum est a nobis.
Multiplicati sunt enim coram te
delicta nostra. et peccata nostra
responderunt contra nos. quia
iniquitates nostre nobiscum sunt.
et delictum nostrum cognouimus.
iniquitatem et mendacium dixi
mus. recessimus a deo nostro. lo
cuti sumus calumniam et discessi
mus. concepimus et eructauimus
de corde uerba mendacii. et iudi
cium retrorsum abiit. et procul
recessit iustitia. quia corruit in
platea veritas. et equitas non po
tuit ingredi. et facta est veritas
derelicta. et qui recedebat a malis
prædatus est. et uidit dñs et
displicuit in oculis suis quia non
erat equitas. et uidit quia non
erat homo. et miratus est quia non
esset qui interpellaret. et saluauit
sibi brachium suum. et iustitia
ipse confirmauit eum. et induit
se iustitia sicut lorica. et galea
salutis in capite eius. et induit
se uestimentis ultionis. et amic
tus est quasi pallio zelo. quasi
ut retribuat iuxta merita. indig
nationem hostibus. et uicissitudi
nes inimicis. et insulis uicissitu
dinem reddet. et timebunt qui
ab occidente nomen dñi. et qui
ab ortu solis gloriam eius. cum
uenerit quasi fluuius angustus.
quem spiritus dñi cogit. et uenit
ex syon qui eripiat. et auertat
impietates a iacob. et hec illis a
me testamentum. dicit dñs. spiritus
meus qui est in te. et uerba mea
que posui in ore tuo non recedent
de ore tuo. et de ore seminis tui.
et de ore seminis seminis tui. dicit
dñs amodo et usque in sempiternum.
Surge illuminare hierusalem. quia
uenit lumen tuum. et gloria dñi
super te orta est. quia ecce tenebre
operient terram. et caligo populos.
super te autem orietur dñs. et gloria
eius in te uidebitur. et ambulabunt
gentes in lumine tuo. et reges in
splendore ortus tui. leua in circuitu
oculos tuos et uide. omnes isti congre
gati sunt. uenerunt tibi. filii tui de
longe uenient. et filie tue de latere
surgent. tunc uidebis et afluebis.
et mirabitur et dilatabitur cor tuum.
quando conuertetur ad te multitudo
maris. fortitudo gentium uenerit
tibi. inundatio camelorum operiet
te. dromedarii madian et epha.
omnes de saba uenient. aurum et
thus deferentes. et laudem domino
annunciantes. omnes greges cedar
congregabuntur ad te. arietes nabaioth
ministrabunt tibi. ascendent placentes
super altare meum. et domum glorie
mee glorificabo. qui sunt isti qui
ut nubes uolant. et quasi columbe
ad fenestras suas. me enim insule
exspectabunt. et classes maris in
principio. ut adducant filios tuos
de longe. argentum eorum et aurum
eorum cum eis. nomini dei tui. et
sancto israel. quia glorificauit te.
et edificabunt filii alienigene muros
tuos. et reges eorum ministrabunt
tibi. in indignatione enim mea per
cussi te. et in misericordia mea
miseratus sum tui. et aperientur
portæ tue iugiter. die ac nocte non
claudentur. ut afferatur ad te fortitudo
gentium. et reges eorum adducantur.
gens enim et regnum quod non ser
uierit tibi peribit. et gentes soli
tudine uastabuntur. gloria libani
ad te ueniet. abies et pinus et
buxus pariter. ad ornandum locum
sanctuarii mei. et locum pedum
meorum glorificabo. et uenient ad
te incurui filii eorum qui humi
liauerunt te. et adorabunt uestigia
pedum tuorum. et uocabunt te ci
uitatem dei. sion sancti israel. pro
eo quod derelicta fuisti. et odio
habita. et non erat uir qui per
transiret per te. et ponam te in
superbiam sempiternam. gaudium
in generationem et generationem.
et lactaberis mamilla gentium. et
mamilla regum sugis. et scies quia
ego dominus saluator tuus. et re
demptor tuus fortis iacob. pro
aurichalco inferam tibi aurum.
et pro ferro argentum. et pro
lignis aurichalcum. et pro lapi
dibus ferrum. et ponam pacem
principem tuum. et iustitiam exac
torem tuum. non audietur ultra
iniquitas in terra tua. nec uastitas
et contritio in finibus tuis. et
uocabis salutare murum tuum. et
portas tuas laudem. non erit tibi
amplius sol in lucem diei. neque
splendor lune illuminabit te. sed
erit tibi dominus in lucem sempi
ternam. et deus in decorem tuum.
non occidet amplius sol tuus. et
luna tua non minuetur. quia dñs
erit tibi in lucem sempiternam.
et complebuntur dies luctus tui.
populus autem tuus omnes iusti
in perpetuum hereditabunt terram.
germen plantationis mee opus manuum
mearum ad glorificandum. Hec dicit dñs.

N. 2. F. Albini.
~~Hh. IV. 9.~~ F. G. V. 42.
Catalog
~~Hh. P. 38.~~

N. 2. 7

Hh/II

Cebestafel C. (vózolis)

St. R. 109, 172.

NOVVM TESTA-

MENTVM OMNE, TERTIO IAM AC DI-ligentius ab ERASMO ROTERODAMO recogni-tum, non ſolum ad Græcam ueritatem, uerumetiam ad multorum utriusq; linguæ codicum, eorumq; ue-terum ſimul & emendatorũ fidem, poſtremo ad pro-batiſſimorum autorum citationem, emẽdationem & interpretationem, unà cum Annotationibus recogni-tis, ac magna acceſſione locupletatis, quæ lectorem do ceant, quid qua ratione mutatum ſit. Quiſquis igitur amas ueram Theologiam, lege, cogno ſce, ac deinde iudica. Neq; ſtatim offen-dere, ſi quid mutatum offenderis, ſed expẽde, num in melius mutatum ſit. Nam morbus eſt, non iu dicium, damnare quod non inſpex-eris.

BIBL. FUOL. BASILEENSIS

SALVO VBIQVE ET ILLABEFA CTO ECCLESIAE IVDICIO.

Addita ſunt in ſingulas Apoſtolorum epi-ſtolas, Argumenta per eundem.

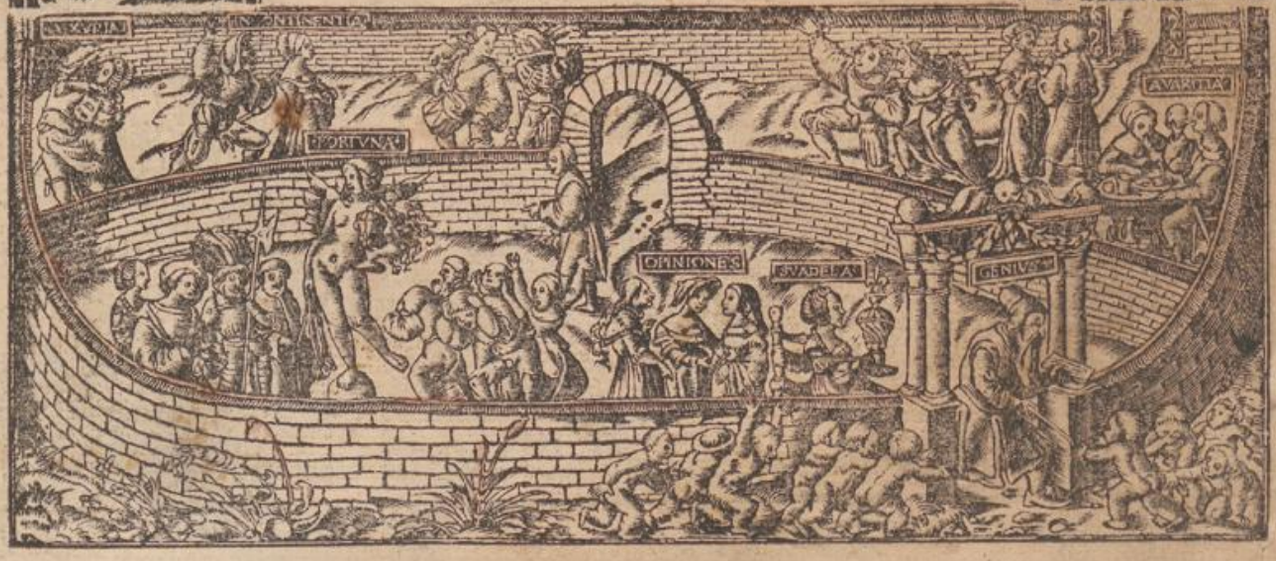

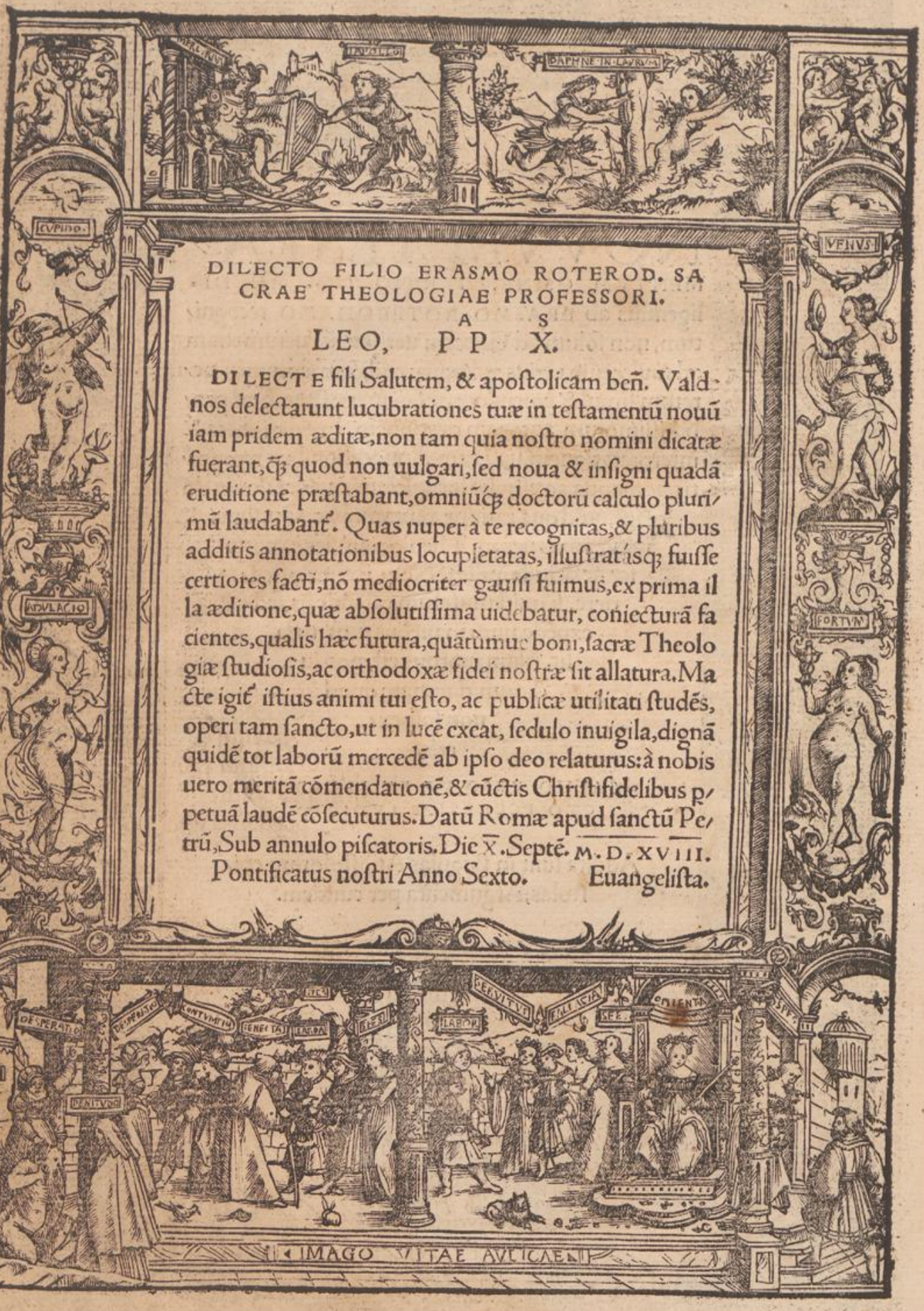

DILECTO FILIO ERASMO ROTEROD. SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORI.

A S

LEO, P P X.

DILECTE fili Salutem, & apostolicam beñ. Valdnos delectarunt lucubrationes tuæ in testamentū nouū iam pridem æditæ, non tam quia nostro nomini dicatæ fuerant, cęterū quod non uulgari, sed noua & insigni quadā eruditione præstabant, omniūcę doctorū calculo plurimū laudabant. Quas nuper à te recognitas, & pluribus additis annotationibus locupletatas, illustratásq; fuisse certiores facti, nō mediocriter gauisi fuimus, ex prima illa æditione, quæ absolutissima uidebatur, coniecturā facientes, qualis hæc futura, quātùmue boni, sacræ Theologiæ studiosis, ac orthodoxæ fidei nostræ sit allatura. Macte igit' istius animi tui esto, ac publicæ utilitati studēs, operi tam sancto, ut in lucē exeat, sedulo inuigila, dignā quidē tot laborū mercedē ab ipso deo relaturus: à nobis uero meritā cōmendationē, & cūctis Christifidelibus perpetuā laudē cōsecuturus. Datū Romæ apud sanctū Petrū, Sub annulo piscatoris. Die X. Septē. M. D. XVIII.

Pontificatus nostri Anno Sexto. Euangelista.

LEONI DECIMO

PONTIFICI MODIS OMNIBVS SVMMO,
Erasmus Roterodamus Theologorum
infimus, S. D.

NTER tot egregia decora, Leo decime, pontifex maxime, quibus undiq; clarus & suspiciendus, ad pontificiæ dignitatis culmẽ adisti, hinc infinitis Mediceæ domus ornamentis, non minus eruditorũ hominum monumentis, quàm maiorũ tuorum imaginibus & honoribus inclytæ, hinc innumeris corporis animiq; dotibus, quas partim diuini numinis indulsit benignitas, partim eadem aspirante, tua parauit industria, nõ alia res te uerius, aut magnificentius illustrauit, q̃ quod ad istũ honorem, quo maior inter homines, homini non potest contingere, parem morum attuleris innocentiã, neq; uero uitam modo ab omni dedecore longe, latéq; semotam, uerũetiam famam, nulla unq̃ siniſtri rumoris labe aspersam. Id quod cum ubiq; difficillimum est, tum præcipue Rhomæ, cuius urbis tanta est libertas, ne dicam petulãtia, ut illic à conuicijs parum tuta sit & integritas, ac ne ij quidem absint à crimine, qui plurimum absunt à uitijs. Quibus rebus factum est, ut Leoni non paulo plus ueræ laudis pepererit, quod summũ pontificium promeruisset, q̃ quod accepisset. Iam in ipsa pulcherrimi simul & sanctissimi muneris functione, cum tot prædaris factis, tot eximijs uirtutibus susceptum honorem uicissim cohonestes, nihil tamen est, quod te superis pariter & mortalibus commẽdet efficacius: quã quod summo studio, pariq; sapientia, illud potissimũ agis ac moliris, ut indies in melius prouehat' Christiana pietas, hactenus temporum maximéq; bellorũ uitio, nõnihil labefacta collapsaq;, ut est cæterarũ item omnium rerum humanarum natura, ni manibus pedibúsq; obnitamur, paulatim in deterius relabi, uelutiq; degenerare. At res egregias aliquoties ut difficilius, ita & pulchrius est restituisse, q̃ condidisse. Proinde quãdo tu nobis uelut alterum præstas Esdram, & sedatis, quod in te fuit, bellorum procellis, sarciendæ religionis prouinciam, strenue capessis, par est nimirum, ut omnes ubiq; gentium ac terrarũ Christiani, rem omnium pulcherrimam ac saluberrimam conantem,

pro ſua quiſq; facultate adiuuent. Iam uideo paſſim excellentes ingenio uiros, ceu magnos & opulẽtos reges, Solomoni noſtro in templi ſtructuram mittere marmora, ebur, aurum, gemmas. Nos tenues reguli ſeu potius homunculi, qualeſcunq; materias, aut certe caprarũ pelles, ne nihil conferremus, mittere ſtudemus, uile quidem munuſculum, quod ad noſtram attinet operam, ſed unde (niſi me fallit animus) Chriſti tẽplo, ſi nõ multum ſplendoris, certe nõ parum utilitatis ſit acceſſurum, præſertim ſi eius calculo cõprobetur, de cuius unius nutu ac renutu ſũma rerũ humanarũ pẽdet uniuerſa. Etenim cũ illud haberem perſpectiſſimũ, præcipuã ſpem, planéq; ſacram, ut aiunt, ancoram, reſtituẽdæ ſarciendæq; Chriſtianæ religionis in hoc eſſe ſitam, ſi quotquot ubiq; terrarum Chriſtianam philoſophiam profitentur, in primis autoris ſui decreta, ex Euãgelicis Apoſtolicíſq; literis imbibant, in quibus ſermo ille cœleſtis, quõdam è corde patris ad nos profectus, adhuc nobis uiuit, adhuc ſpirat, adhuc agit & loquitur, ſic ut mea quidem ſententia nuſq; aliâs efficacius aut præſentius: adhæc, cum uiderem ſalutarẽ illam doctrinam longe purius ac uiuidius ex ipſis peti uenis, ex ipſis hauriri fontib⁹, quàm ex lacunis, aut riuulis nouũ ut uocant teſtamẽtũ, uniuerſum ad Græcæ originis fidẽ recognouimus, idq; non temere, neq; leui opera, ſed adhibitis in conſilium compluribus utriuſq; linguæ codicibus, nec ijs ſanè quibuſlibet, ſed uetuſtiſſimis ſimul & emendatiſſimis. Et quoniam nouimus in rebus ſacris, religioſe quoq; uerſandum eſſe, nec hac contenti diligentia, per omnia ueterum Theologorũ ſcripta circumuolantes, ex horũ citationibus aut expoſitiõibus ſubodorati ſumus, quid quiſq; legiſſet, aut mutaſſet. Adiecimus annotationes noſtras, quæ primũ lectorem doceant, quid qua ratione fuerit immutatum, deinde ſi quid alioqui perplexum, ambiguum, aut obſcurũ, id explicent, atq; enodent. Poſtremo quæ obſiſtant, quo minus procliue ſit in poſterũ deprauare, quod nos uix credendis uigilijs reſtituiſſemus. Quãquam ut ingenue dicam, quicquid hoc eſt operis uideri poterat humilius quàm ut ei dicandum eſſet, quo nihil maius habet hic orbis, niſi conueniret, ut quicquid ad religionem inſtaurandam pertinet, haud alij conſecretur, quàm ſummo religionis principi, & eidẽ aſſertori. Neque metus eſt, ne munus hoc noſtrũ qualecunq;, ſis aſpernaturus, qui non loco tantum referas illum, qui donaria non precijs, ſed animis ſolitus ſit æſtimare, qui duo minutula pauperculæ uiduæ, ſplendidis & opimis diuitũ donarijs prætulerit. Iam an non cottidie uidemus inter auro gemmisq; radiantia regum donaria pratenſibus floſculis, aut hortenſibus herbulis concinnatas corollas ſuſpendi diuis, quas, re tenuis, pietate diues offert plæbecula? Alioqui quicquid illud eſt, ſeu magnũ, ſeu puſillum, ſeu ludicrum, ſeu ſerium, quod huius ingenioli fundus produxerit, id omne, ut nullus dedicem, ſuopte iure ſibi poteſt uindicare, ſummus ille apud ſuos, uirtutum

Decreta Chriſti.

Annotationũ utilitas.

tum ac literarum omnium Mecœnas & antiſtes Gulielmus Vuaramus Archi epiſcopus Cantuarienſis,totius Angliæ, nō tituli tātum honore primas,ac tuæ ſanctitatis legatus,ut uocāt,natus,cui meipſum quoq; quātus quātus ſum debeo,nō modo uniuerſū ſtudij mei prouentū.Siquidē is (ut ne dicā interim,cuiuſmodi tum publice,tū priuatim in me fuerit)id præſtat ſuæ Britanniæ,quod Leo præſtat orbi terrarū, quodq; Medicea domus iam olim eſt Italiæ, uel hoc nomine terrarum omnium feliciſſimæ,hoc is ſuis eſt Anglis, ceu ſalutare quoddam ſydus,ab ipſis fatis in hoc datus,ut eo præſide,quicquid eſt bonarū rerum repullulet ac ſuboleſcat.Nam perinde,quaſi uno in homine plures ſint heroës, & unicum pectus,nō ſimplex inhabitet numen:ita miris modis Archiepiſcopū gerit eccleſiæ,legatum ſedi Rhomanæ,conſiliarium regiæ,cancellarium iuſticiæ Mecœnatem ſtudijs,cuius opera potiſſimū factū eſt, ut inſula iam olim uiris, armis,opibúsq; pollens,nūc optimis item legibus,religione,moribus,ad extremum ingenijs omni litterarū genere perpolitis,adeo floreat, ut cum quauis cæterarū regionū poſſit ex æquo contendere.Verū quo latius huius laboris noſtri manaret utilitas, uiſum eſt, tui nominis apud omnes ſacroſancti, ceu lenocinio quodam ad publicam orbis abuti cōmoditatem,præſertim cum huc uocet ipſa quoq; rei ratio,quod pulchre congruebat,ut illius auſpicijs hæc Chriſtiana philoſophia diriuaretur ad omneis mortales, qui Chriſtianæ religionis teneret arcem,ac per eum proficiſceretur doctrina cœleſtis ad uniuerſos homines,per quē Chriſtus nos uoluit accipere,quicquid homines è terris euehit in cœlum.Quan quam adeo,quid tandem uetat, quo minus hic liber gemina commendatione fultus, hoc etiā felicius & auſpicatius exeat in manus hominū, ſi duobus totius orbis ſummatibus uiris communiter fuerit conſecratus? Quādoquidē aris tem pliſq; uidemus hoc plus accedere maieſtatis ac uenerationis, quod pluribus ſimul diuis ſint dedicata. Iam hoc quantūlibet nouum uideatur, modo publicæ conducat utilitati.Et ea eſt Leonis modeſtia facilitásq;; ut hac parte non minus ſit maximus,quā ea qua maximos omnes longo ſuperat interuallo.Et ea eſt Archiepiſcopi in omni decorū genere præſtantia,ut Leonē omnibus numeris ſummum,nō alius magis deceat collega. Poſtremo ſi fas eſt apud tantū principem nonnihil Thraſonis è comœdia referre,quātumuis in ſpeciem humilis uideatur hic meus labor, tamen confido futurum, ut attentus lector aliquanto plus deprehendat in ſeceſſu,quā prima ſtatim fronte præ ſe ferat opus. Sed ne celſitudinem tuam iugi ſolicitudine, terrarum orbi conſulentē,longiore ſermone remorans, in publica peccem commoda, quod reliquum eſt,cum plebeio lectore tranſigam,ſed prius illud apprecatus,ut cuius prouidentia Leo decimus contigit ſubleuandis rebus mortalium,idem eum nobis & quàm maxime longæuum eſſe uelit,& feliciſſimum, Baſileæ

Anno reſtitutæ ſalutis, M. D. XVI.

Calendis Februarijs.

Archiepiſcopus Cantuarienſis.

ERASMI ROTERO DAMI PARACLESIS AD LECTOREM PIVM.

Lactantius.

LACTANTIVS ille Firmianus, optime lector, cuius linguã unice miratur Hieronymus, Christianæ religioni patrocinaturus aduersus ethnicos, cũ primis optat sibi dari eloquentiam, Tullianæ proximã, improbum ratus, opinor, optasse parem. At ego sanè, si quid huiusmodi uotis proficit, tantisper dũ mortales omneis ad sanctissimũ ac saluberrimũ Christianæ philosophiæ studiũ adhortor, ac ueluti classicũ canens euoco, uehemẽter optarim eloquentiã mihi dari longe aliã cp̃ fuerit Ciceroni: si minus picturatã quàm fuit illius, certe multo magis efficacem. Imò si cui unc̃p talis contigit dicendi uis, qualẽ non omnino sine causa, ueterum poëtarũ fabulæ subnotarũt in Mercurio, qui ceu magica uirga, diuinaq̃ cithara somnũ immittit cũ libet, & idem adimit, quos uult ad inferos impellens, ac rursus ab inferis euocans, Aut qualẽ signarũt in Amphione Orpheoq̃, quorum alter rigida mouisse saxa, alter quercus & ornos traxisse cithara, fingitur. Aut qualẽ Ogmio suo tribuebant Galli, mortaleis omneis catenulis, à lingua in aures infixis, quò uellet circũducenti, Aut qualẽ Marsyæ fabulosa tribuit antiquitas, Aut certe, ne nimiũ diu fabulis immoremur, qualẽ Socrati tribuit Alcibiades, Pericli uetus comœdia, quæ nõ aures tantum mox peritura uoluptate deliniat, sed quæ tenaces aculeos relinquat in animis auditorũ, quæ rapiat, quæ transformet, quæ multo aliũ dimittat auditorem c̃p acceperit, Timotheus musicus ille nobilis Dorios occinens modos, Alexandrũ Magnũ ad belli studiũ inflammare solitus legitur. Neq; defuerunt olim, qui precaminibus quas Græci uocant ἐπῳδὰς, nihil ducerẽt efficacius. At si quod usc̃p esset huiusmodi genus incãtamenti, si qua uis harmoniæ quæ uerũ habeat ἐνθουσιασμὸν, si qua Pithò uere flexanima, eam mihi cupiã in præsentia suppetere, quo rem omniũ saluberrimã omnibus psuadeã. Quanc̃p illud potius optandũ, ut Christus ipse cuius negociũ agitur, ita citharæ nostræ chordas tẽperet, ut hæc cantilena penitus afficiat ac moueat animos omniũ. Ad quod quidẽ efficiẽdum, nihil opus rhetorum epicherematis aut epiphonematis. Hoc quod optamus, nõ alia res certius præstet quàm ip̃a ueritas, cuius quo simplicior, hoc efficacior est oratio. Ac primũ quidẽ nõ libet in præsentia refricare querelã illã, nõ omnino nouã sed heu nimiũ iustã, & haud scio an unc̃p iustiorẽ c̃p hisce tẽporibus, cũ tam ardentibus animis in suã quisq̃ studia, mortales incũbãt, hãc unã Christi philosophiam à nõnullis etiã Christianis rideri, à pleriscq̃ negligi, à paucis tractari, sed

Optat eloquẽtiã efficacẽ.

Mercurius.

Hercules Celticus.

Marsyas.

Socrates.

Alcibiades.

Pericles.

Timotheus.

Veritatis oratio quo simplicior hoc efficatior.

Philosophia Christi neglecta

frigide:non enim dicam insyncere. At in cæteris disciplinis omnibus, quas humana prodidit industria,nihil est tam abditum ac retrusum quod non perue/stigarit humani ingenij sagacitas: nihil tam difficile,quod non expugnarit labor improbus. Qui fit autem,ut hanc unam philosophiã, non his quibus par est,animis amplectamur,quotquot ipso etiam cognomine Christi nomen profitemur? Platonici,Pythagorici,Academici, Stoici,Cynici,Peripatetici, Epicu/ræi,suæ quisq; sectæ dogmata,tum penitus habent cognita,tum memoriter tenent, pro his digladiantur illi,uel emorituri citius,quam autoris sui patrociniũ deserant. At cur non multo magis tales animos præstamus autori nostro principiq; Christo? Quis non uehementer fœdum censeat,Aristotelicam profiteri philosophiam,nescire quid uir ille senserit de causis fulminum,de prima materia,de infinito? quæ nec cognita felicẽ,nec ignorata reddunt infelicem.Et nos tot modis initiati,tot sacramentis adacti Christo, non fœdum ac turpe putamus illius nescire dogmata,quæ certissimam omnibus præstent felicitatem? Nam quorsum attinet hic contentione rem exaggerare,cum hoc ipsum impiæ cuiusdam dementiæ sit, Christũ cum Zenone aut Aristotele,& huius doctrinam cum illorum, ut modestissime dicam, præceptiunculis conferre uelle? Affingant illi suæ sectæ principibus,quantum possunt, aut quantum libet. Certe solus hic è cœlo profectus est doctor, solus certa docere potuit,cum sit æterna sapientia:solus salutaria docuit unicus humanæ salutis autor,solus absolute præstitit, quicquid unquam docuit, solus exhibere potest, quicquid promisit. Si quid à Chaldæis aut Aegyptijs adfertur,id ob hoc ipsum acrius auemus cognoscere,quod è peregrino sit orbe importatũ, & precij pars est è longinquo uenisse,ac sæpenumero in somnijs homunculi,ne dicam impostoris,tam anxie distorquemur,non solũ nullo fructu,sed magno temporis dispendio,ne quid addam grauius.tam&si iam hoc ipsum ut nihil accedat, grauissimũ est. At qui fit ut huiusmodi cupiditas nõ item Christianos titillet animos,quibus persuasum est,id quod res est,hanc doctrinã non ex Aegypto Syriáue, sed ex ipso uenisse cœlo? Cur nõ ita nobiscũ cogitamus omnes? nouũ & admirabile philosophiæ genus sit, oportet, quod ut traderet mortalibus: is qui deus erat,factus est homo:qui immortalis,factus est mortalis:qui in corde patris erat, sese demisit interras.Magnũ quiddã & haud quaquàm triuiale sit,oportet:quicquid illud est quod ille tam admirandus autor,post tot excellentium philosophorum familias,post tot insignes prophetas,docturus aduenerit.Cur non hic pia curiositate singula cognoscimus,disquirimus,excutimus? Præsertim cum hoc sapientiæ genus,tam eximiũ,ut semel stultã reddiderit uniuersam huius mundi sapientiam ex paucis hisce libris,uelut è limpidissimis fontibus,haurire liceat lõge minore negocio,quã ex tot uoluminibus spinosis,ex tam immẽsis,ijsque inter se pugnãtibus interpretum cõmentarijs.Aristotelicã doctrinã,ut ne addã,quãto maiore cũ fructu.Nihil enim hic necesse est,ut tot anxijs disciplinis instructus accedas. Simplex & cuiuis paratũ est uiaticum.Tãtum fac adferas pium ac promptum

Philosophorũ gentiliũ peritia.

Christianorũ socordia.

Christus.

Peregrina placent. In somnijs homunculorũ distorquemur

E cœlo uenit.

Præstantia philosophiæ Christianæ.

Quãm instructũ oporteat esse, qui Christianam philosophiam discere cupiat.

animũ,& in primis simplici puraq; præditum fide. Tantũ esto docilis, & multum in hac philosophia promouisti. Ipsa suppeditat doctorẽ spiritũ, qui nulli sese lubentius impartit, quàm simplicibus animis. Illorũ disciplinæ, præterq; quod falsam pmittunt felicitatẽ, multorũ ingenia submouẽt, ipsa uidelicet præceptorũ difficultate. Hæc omnibus ex æquo sese accõmodat, submittit se paruulis, ad illorũ modulũ sese attemperat, lacte illos alens, ferens, cõfouens, sustinẽs, omnia faciens, donec grãdescamus in Christo. At rursum ita non deest infimis, ut summis etiam sit admirabilis. Imò quo lõgius in huius opes progressus fueris, hoc longius illius maiestate submoueris. Paruis pusilla est, magnis pluscq; maxima. Nullam hæc ætatẽ, nullũ sexum, nullam fortunã, nullã reiicit conditionẽ. Sol hic nõ perinde cõmunis, & expositus est omnibus, atque Christi doctrina. Non arcet omnino quenq;, nisi quis semet arceat, ipse sibi inuidens. Vehementer enim ab istis dissentio, qui nolint ab idiotis legi diuinas literas, in uulgi linguã transfusas, siue quasi Christus tam inuoluta docuerit, ut uix à pauculis theologis possint intelligi, siue quasi religionis Christianæ præsidium in hoc situm sit, si nesciatur. Regũ mysteria cœlare fortasse satius est, at Christus sua mysteria q; maxime cupit euulgari. Optarim ut omnes mulierculæ legant euangelium, legant Paulinas epistolas. Atq; utinã hæc in omnes omniũ linguas essent transfusa, ut nõ solũ à Scothis & Hybernis, sed à Turcis quoq; & Saracenis legi cognosciq; possint. Primus certe gradus est, utcũq; cognoscere. Esto riderẽt multi, at caperentur aliquot. Vtinã hinc ad stiuã aliquid decantet agricola, hinc nõ nihil ad radios suos modulet textor, huiusmodi fabulis itineris tædiũ leuet uiator. Ex his sint omnia Christianorũ omniũ colloquia. Tales enim fermè sumus, quales sunt cotidianæ nostræ cõfabulationes. Assequat quisq; quod potest, exprimat quisq; quod potest. Qui posterior est, nõ inuideat præcedenti: qui prior est, inuitet sequentẽ, nõ desperet. Cur professionẽ omniũ cõmunẽ ad paucos cõtrahimus? Neq; enim cõsentaneũ est, cũ baptismus ex æquo cõmunis sit Christianorum omniũ, in quo prima Christianæ philosophiæ professio est, cũ sacramenta cætera, denique cũ præmiũ illud immortalitatis ad omnes ex æquo pertineat, sola dogmata, in pauculos istos esse releganda, quos hodie uulgus theologos aut monachos uocat: quos ipsos tamẽ, tametsi minima quæpiam portio sunt ad populum Christiani nominis: tamẽ hos inquã ipsos optarim maiorẽ in modum esse quod audiunt. Vereor enim ne inter theologos reperire liceat, qui multũ absint à suo titulo, hoc est, qui terrena loquãtur nõ diuina, & inter monachos, qui Christi paupertatẽ, & mundi cõtemptũ profitentur, pluscq; mundũ reperias. Is mihi uere Theologus est, qui nõ syllogismis, arte cõtortis, sed affectu, sed ipso uultu atq; oculis, sed ipsa uita doceat aspernandas opes, Christiano nõ esse fidendum huius mundi præsidijs, sed totum oportere pendere de cælo, non esse retaliandã iniuriã, bene precandũ male precantibus, bene merendũ de male merentibus: bonos omnes uelut eiusdem corporis membra diligendos ac fouendos ex æquo, malos tolerãdos, si corrigi nequeant: qui suis exuunt bonis,

Facilitas.

Ab idiotis etiam legi debent diuinæ literæ.

Cognitio.

Theologi. Monachi.

Vere Theologus.

qui

qui depellunt possessionibus, qui lugẽt hos beatos esse, nõ deplorandos, mortẽ optandam etiã pijs: ut quæ nihil sit aliud q̃ traiectus ad immortalitatẽ: hæc in quã & huiusmodi, siquis afflatus spiritu Christi prædicet, inculcet: ad hæc horte tur, inuitet, animet, is demũ uere Theologus est, etiamsi fossor fuerit aut textor: Hæc si quis & ipsis præstet moribus, is denicq; magnus est doctor. Qua ratione intelligant angeli, fortasse subtilius differat alius uel nõ Christianus, at illud p/ suadere, ut hic puri ab omnibus inquinamẽtis uitã exigamus angelicã, id demũ Christiani Theologi munus est. Quodsi quis obstrepet, hæc esse crassula & idi/ otica, nihil aliud huic respondeam, nisi quod hæc crassa Christus præcipue do/ cuit, hæc inculcant apostoli, hæc quantũuis idiotica, tot germane Christianos, tot insigniũ martyrũ examina nobis prodiderunt. Hæc inquã illiterata, ut ipsis uidetur, philosophia, summos orbis principes, tot regna, tot gentes, in suas per/ traxit leges, id quod nulla Tyrãnorũ uis, nulla philosophorũ poterat eruditio. Neq; uero repugno, quo minus sapientiã istam, si uidetur, loquantur inter per/ fectos. At hoc certe nomine consoletur sese humile Christianorũ uulgus, quod istas subtilitates, an sciuerint apostoli, uiderint a ij, certe non docuerunt. Hæc in quã plebeia, si præstarent pro sua sorte principes, si in concionibus inculcarẽt sa/ cerdotes, si pueris instillarẽt ludimagistri potius q̃ erudita illa ex Aristotelis & Auerrois deprompta fontibus, nõ sic perpetuis penè bellis tumultuaret undiq; res Christiana, nõ tam in sano studio, per phas nephasq; cõgerendi diuitias fer uerent omnia, nõ tot litibus ubiq; perstreperẽt sacra pariter ac prophana. Denì q; non titulo tantũ & ceremonijs differremus ab ijs qui Christi philosophiã nõ profitent. Siquidẽ in his tribus hominũ ordinibus præcipue situ est Christia/ næ religionis uel instaurãdæ, uel augendæ negociũ, in principibus, & qui horũ gerũt uices magistratibus: in episcopis, & horũ uicarijs, sacerdotib9: & in ijs qui primã illam ætatẽ ad omnia sequacẽ instituũt. Quod si omisso suo negocio con tingat ex animo cõspirare in Christũ, nimirũ uideremus haud ita multis annis, uerum quoddã, ut & Paulus inquit γνήσιον Christianorũ genus passim emer/ gere, quod Christi philosophiã, nõ ceremonijs tantum, & propositionibus, sed ipso pectore, totáq; uita referret: His armis longe citius pellicerentur ad Christi fidem, Christiani nominis hostes, q̃ minis, aut armis. Vt omnia iũgamus præ/ sidia, nihil ipsa ueritate potentius. Platonicus non est qui Platonis libros non le gerit, & Theologus est, non modo Christianus qui Christi literas non legerit? Qui diligit, inquit, me, sermones meos seruat, hanc ipse notam præscripsit. Pro inde si uere ex animo sumus Christiani, si uere credimus illũ è cœlo missum, ut ea nos doceret, quæ philosophorũ sapientia nõ poterat, si uere expectamus ab eo, quod nulli principes, quantũuis opulẽti donare queunt, cur est nobis quicq̃ huius literis antiquius? Cur omnino quicq̃ uidetur eruditũ, quod ab huius de/ cretis dissidet? Cur in his adorãdis literis, idẽ, ac penè dixerim plus, nobis permit timus quàm in Cæsareis legibus, aut medicorũ libris sibi permittũt interpretes prophani? ut perinde quasi in re ludicra uersemur: ita quicquid in buccã uenerit, cõmentemur

Magnus doctor.

Munus Theologi Christiani.

Christi doctrinam crassam uocant & idioticam.

Apostoli subtilitates non docuerunt.

Principes, Episcopi. Ludimagistri

Veritas.

Temeritas quorũdam.

commentemur, detorqueamus, inuoluamus. Cœlestia dogmata, ceu Lydiam regulam ad nostram pertrahimus uitam: & dum omnibus modis fugimus, ne parum multa scisse uideamur, quicquid usquàm est prophanarum literarũ huc cõuehentes, id quod est in Christiana philosophia præcipuũ, non dicam corrumpimus: sed quod negari non potest, ad paucos homines contrahimus, rem quæ Christus nihil uoluit esse communius. Hoc philosophiæ genus in affectibus situm uerius, quàm in syllogismis, uita magis est, q̃ disputatio, afflatus potius q̃ eruditio, transformatio magis q̃ ratio. Doctos esse, uix paucis cõtingit: at nulli non licet esse Christianum: nulli non licet esse pium, addam audacter illud: nulli nõ licet esse Theologum. Iam facile descendit in animos omniũ, quod maxime secundum naturam est. Quid autem aliud est Christi philosophia, quã ipse renascentiam uocat, q̃ instauratio bene conditæ naturæ? Proinde quanq̃ nemo tradidit hæc absolutius, nemo efficacius q̃ Christus, tamẽ permulta reperire licet in ethnicorũ libris, quæ cum huius doctrina consentiãt. Nulla fuit unq̃ tam crassa factio philosophiæ, quæ docuerit pecuniam, hominẽ reddere felicẽ, nulla tam impudens, quæ in uulgaribus istis honoribus aut uoluptatib9, finem boni constituerit. Viderũt Stoici neminẽ esse sapientẽ, nisi bonum uirũ: uiderũt nihil esse uere bonũ aut honestum, præter ueram uirtutẽ, nihil horrendum aut malũ præter unam turpitudinem. Iniuriã non esse pensandam iniuria, multis modis apud Platonem docet Socrates: item cum immortalis sit anima, non esse deplorandos, qui cum fiducia bene actæ uitæ hinc demigrant in uitam feliciorẽ: præterea animam omnibus modis abducendã ab affectibus corporis, & ad ea traducendam, quæ uere sunt, cũ nõ uideant. Nullam rem nobis suauẽ esse posse, quæ non aliquo modo contemnatur, in politicis scripsit Aristoteles, una uirtute excepta. Nihil in uita homini suaue esse posse, nisi adsit animus nullius mali sibi conscius, unde ceu fonte scatet uera uoluptas, fatet & Epicurus. Quid quod magnã huius doctrinæ partẽ præstitere nõ pauci, præcipue Socrates, Diogenes, & Epictetus? At eadem cum tanto plenius & docuerit & præstiterit Christus, an non prodigij simile, hæc à Christianis uel ignorari uel negligi, uel etiã rideri? Si sunt quæ propius pertinent ad Christianismũ, his antiquatis, illa sequamur: sin hæc sola sunt, quæ uere Christianũ possint efficere, cur hæc propemodũ magis pro obsoletis & abrogatis habemus, q̃ libros Mosaicos? Primũ autẽ est scire quid docuerit, proximũ est præstare. Neq; enim ob id opinor, quisquàm sibi Christianus esse uideatur, si spinosa, molestáq; uerborũ perplexitate, de instantibus, de relationibus, de quidditatibus ac formalitatibus disputet: sed si quod Christus docuit & exhibuit, id teneat exprimátq;. Non quod horũ studiũ damnẽ, qui in argutijs huiusmodi non sine laude, exercuerunt ingenij sui uires: nolim enim offendi quenq̃, sed quod existimẽ, & uere, ni fallor, existimo, purã ac germanã illã Christi philosophiã, nõ aliunde felicius hauriri, quàm ex euãgelicis libris, quàm ex apostolicis literis, in quibus si quis pie philosophet, orans magis quàm argumẽtans, & transformari studens potius quàm armari, is nimirũ comperiet nihil

Philosophia Christiana quibus in rebus, & quid

Philosophia Christi, instauratio bene conditæ naturæ.

Ethnici.

Stoici.

Socrates.

Aristoteles.

Epicurus.

Christus.

Decreta Christi pro obsoletis habemus.

Hæc argutũ faciunt, at nõ Christianum.

Ex euãgelicis & apostolicis literis, germana Christi philosophia felicissime hauritur

esse

esse quod ad hominis felicitatē, nihil quod ad ullam huius uitæ functionē pertineat, quod in his non sit traditum, discussum, & absolutū. Siue quid discere cupimus, cur alius autor magis placet q̄ ipse Christus? Siue uiuendi formā requirimus, cur aliud nobis prius est exemplum, q̄ Archetypus ipse Christus? Siue pharmacū aliquod aduersus molestas animi cupiditates desideramus, cur alibi putamus remediū esse præsentius? Siue cupimus residem ac langueſcentē animum expergefacere lectione, quæso ubi reperias igniculos æque uiuos & efficaces? Siue uisum est animū ab huius uitæ molestijs auocare, cur aliæ magis placent delitiæ? Cur statim malumus ex hominū literis, Christi sapiētiā discere q̄ ex ipso Christo? qui quod pollicitus est se semper nobiscū fore usq; ad consummationē seculi, in his literis præcipue præstat, in quibus nobis etiānum uiuit, spirat, loquitur, penè dixerim efficacius, quàm cum inter homines uersaretur. Minus uidebant, minus audiebāt Iudæi, quàm tu uides & audis in euangelicis literis, tantum ut oculos & aures adferas, quibus ille cerni & audiri possit. Quid tandē hoc rei est? Literas ab amiculo scriptas, seruamus, exosculamur, circūferimus, iterū atq; iterum relegimus: & tot sunt milia Christianorū, qui cū alioqui docti sint, euangelicos & apostolicos libros, ne legerint quidē unquàm in omni uita. Mahumetæi sua tenēt dogmata. Iudæi & hodie ab ipsis cunabulis suū ediscunt Mosen. Cur nos non idem præstamus Christo? Qui Benedicti profitentur institutū, regulā ab homine, eóq; penè idiota, & idiotis scriptam, tenēt, ediscūt, imbibūt. Qui Augustiniani sunt ordinis, autoris sui regulā callent. Frāciscani Frāciſci sui traditiūculas adorant, amplectūtur, & quôquo terrarū se cōtulerint, secū circūferunt, tutos se nō credunt, nisi libellus adsit in sinu. Cur illi plus tribuūt regulæ ab homine scriptæ, quàm uniuersi Christiani suæ regulæ, quā omnibus tradidit Christus, quā omnes ex æquo professi sunt in baptismo? Denique qua (ut sexcētas etiā addas) nulla possit esse sanctior? Atque utinā fiat, ut quēadmodū Paulus scripsit, Mosi legē nō fuisse glorioſam præ gloria succedentis euangelij, ita Christianis omnibus euangelia & apostolorū literæ ita sanctæ habeant, ut hæc præillis nō uideantur esse sancta. Quid Alberto magno, quid Alexandro, quid Thomæ, quid Aegidio, quid Ricardo, qd Occā alij uelint tribuere, per me sanè cuiq; liberū erit: nolim enim cuiusquā imminuere gloriā, aut cū inueteratis iā hominū studijs dimicare. Sint illa quātūuis erudita, quātūuis subtilia, quātūuis, si uelint, seraphica, hæc tamē certissima fateantur oportet. Paulus dijudicari uult spiritus pphetarū, num ex deo sint. Augustinus omnes omniū libros cū iudicio legens, nihilo plus iuris postulat & suis. In his solis literis, & quod nō assequor, tamē adoro. Hūc autorē nobis nō schola Theologorū, sed ipse pater cœlestis diuinæ uocis testimonio cōprobauit, idq; bis, primū ad Iordanē in baptismo, deinde in mōte Tabor in trāsfiguratione: Hic (inqt) est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacitū est, ipsū audite. O solidā autoritatē, ueréq; (ut isti uocāt) irrefragabilē. Quid est ipsū audite? Nimirū, hic unicus est doctor, huius unius discipuli sitis. Attollat studijs suū quisq; quantū uolet autorē, hoc de uno citra exceptionem

Vtilitas.

Literæ hoīm.

Christus non minus nobis præsens est in euangelicis literis, q̄ cum uiueret.

Homines i

Deus.

Pium uotum.

Theologia recens.

Ab autore.

exceptionē dictū est Christo. In hunc primū descendit columba, paterni testi-
Petrus. monij cōprobatrix. Huius spiritū proxime refert Petrus: cui summus ille pastor
oues suas semel iterum ac tertio pascendas cōmisit, pascendas autē haud dubiū
Paulus. quin Christianæ doctrinæ pabulo. Hic in Paulo ueluti renatus est, quē ipse uo-
Ioannes. cauit organū electū, & insignem sui nominis præconē. Ioannes quod è sacrosan
cto illo pectoris fonte hauserat, id suis expressit literis. Quid quæso, simile in
Scotus. Scoto, nolim id contumeliæ causa dictū uideri, quid simile in Thoma? Quāq;
Thomas. illius ingeniū admiror, huius etiā ueneror sanctimoniā. Cur non in his tātis au
toribus philosophamur omēs? Quin hos sinu circumferimus, hos semper habe
mus in manibus, quin in his uenamur, scrutamur, disqrimus assidue? Cur ma
ior uitæ portio datur Auerroi q̄ Euāgelijs? Cur tota penè ætas in hominū de-
cretis, & inter se pugnātibus opinionibus cōterit? Iam uero sint illa sanè, si libet,
sublimiū Theologorū. At in his certe sit futuri quōdā magni theologi tyrocinī
um. Quotquot in baptismo iurauimus in uerba Christi, si tamē ex animo iura-
uimus, mox inter ipsos parētū cōplexꝰ, & nutricū blandicias, Christi dogmatis
Christi dogmatis imbuendi pueri. imbuamur. Nā & altissime insidet, & tenacissime hæret, quod primū rudis illa
animi testula cōbiberit, Christū prima sonet balbuties, ex huius euangelijs pri-
ma formet infantia: quē ita cū primis tradi cupiā, ut & à pueris ametur. Nam
quēadmodū præceptorū quorūdā austeritas facit, ut pueri prius oderint literas
q̄ nouerint, ita sunt qui Christi philosophiam tristem faciāt, ac morosam, cum
ea nihil sit suauius. In his deinde uersentur studijs, donec tacitis auctibus adole-
Literæ humanæ. scant in uirum robustum in Christo. Aliorū literæ sunt eiusmodi, ut nō parum
multos pœnituerit insumptæ in illis operæ: ac sæpenumero fit ut qui per omnē
uitā pro tuēdis illarū decretis ad mortē usq; depugnarunt, in ipsa morte, ab au-
Diuinæ. toris sui factione desciscant. At felix ille quē in hisce literis meditantē mors occu
pat. Has igit toto pectore sitiamus omnes, has amplectamur, in his iugiter uer
In has transformemur. semur, has exosculemur, his demū immoriamur, in has transformemur, quādo
quidē abeunt studia in mores. Qui consequi nō potest (quis aūt id nō potest, si
modo uelit) is saltem adoret, hasce literas, ceu thecam illius diuini pectoris. Si-
In euangelicis & apostolicis literis spirans est & uiua Christi imago. quis ostendat Christi pedibus impressum uestigium, q̄ procūbimus Christia-
ni, q̄ adoramus? At cur non potius uiuam illius & spirantē imaginem in hisce
ueneramur libris? Si quis Christi tunicam exhibeat, quo nō terrarum prouola
turi simus, ut eam osculari liceat? Atqui ut totam illius supellectilem proferas,
nihil erit, quod Christum expressius ac uerius repræsentet, q̄ euangelicæ literæ.
Ligneam aut saxeam statuam, amore Christi, gēmis auróq; decoramus. Quin
hæc potius auro gemmisq;, & si quid his precioſius, insigniuntur, quæ tanto
Euangelicæ literæ. præsentius Christū nobis referunt, q̄ ulla imaguncula? Siquidem illa, quid ali-
ud q̄ corporis figuram exprimit? si tamen illius quicquā exprimit: at hæ tibi
sacrosanctæ mentis illius uiuam referunt imaginem, ipsumq; Christum loquē
tem, sanantem, morientem, resurgentem, deniq; totum ita præsentem reddunt,
ut minus uisurus sis, si coràm oculis conspicias.

PARACLESEOS FINIS.

DES· ERASMI ROTE-
RODAMI APOLOGIA.

IAM ut paucis occurram Apologia, reclamaturis, Paulus apostolus, referente Luca, fortunatum sese prædicat, quod apud Agrippam pro se causam dicturus esset, cui propter diutinam cum Iudæis cõsuetudinem, res omnes in quibus uertebatur quæstio, maxime cognitæ compertæq́ essent. Atq́ utinam eodem nomine mihi quoque gratulari possim, cui planè diuersum quiddam usu uenit atque Paulo. Nam ne opus quidem est nobis Apologia, nisi apud istos, qui totũ hoc negocium, de quo controuersia est, nõ intelligunt: nec prorsum aliam ob causam calumniantur, nisi quod non intelligant. Siquidem apud eos qui Latinas, Græcas & Hebraïcas literas uel ad mediocritatem degustarunt, qui serio in uestigandis diuinæ scripturæ mysterijs, qui feliciter ac diligenter in uetustis illis, ac non minus ueris quam̀ uetustis Theologis uersati sunt, nihil addubito, quin magnam initurus sim gratiam, etiam si quod conatus sum, parum assecutus fuero. Proinde mire fiet, ut quibus hac opera nostra nõ magnopere sit opus, quiq́ soli dãnare quædam possint, quod ob bonarum peritiam literarum possint iudicare, ij nõ solũ comprobent suo suffragio nostram industriam, uerumetiam gratiam haud uulgarem habeant. Cõtra qui hisce de rebus nullo modo possunt ferre sententiã, & hoc magis egent huius laboris subsidio, quo longius absunt à bonis literis, ij non solum non amplectentur opus ipsorum paratum usui, uerum etiam obstrepent, calumniabuntur, damabunt: quorum alterum extremæ cuiusdam ingratitudinis esse uidetur, alterum insignis impudentiæ. Quid enim fingi potest impudẽtius quam̀ damnare librum quem ne legeris quidem: tum eiusmodi, ut si maxime legas, tamen absq́ linguarum peritia pronunciare de eo nõ possis? Quid aũt ingratius, quam̀ pro tam immensis sudoribus uigilijsq́, quas tantũ iuuandi animo susceperis, & quibus nulla par gratia referri queat, rependi calumniam, idq́ potissimũ ab ijs, ad quos potissimũ operis utilitas sit reditura? Cum ubiq́ fœda est ingratitudo, tum in nullos æque par est gratos esse, atq́ in eos qui dispendio rei pecuniariæ, iactura uoluptatũ, nonnullo etiam ualetudinis ac uitæ suæ detrimento, in hoc totis uiribus incumbunt, ut ingenij sui monumentis orbi consulãt. Verum haud scio, an usquam ingratius reperias mortaliũ ingeniũ, nec aliâs esse uerius arbitror, quod non minus eleganter quam̀ grauiter dictum est à Seneca, Tutius esse, quosdã offendisse quàm demeruisse. Nihil æque perit, atq́ id quod

Apud indoctos tantum Apologia est opus.

Docti, qui possent ob peritiã carpere probãt

Indocti, qui iudicio carẽt, dãnant.

Impudentia

Ingratitudo

Quibus potissimũ debeatur gratitudo.

τυώμη

confertur in ingratos. At magis perit officiū, mea quidē ſententia, quod in eos collocatur, qui non intelligunt officiū, & minus redit ab ijs qui non cognoſcūt meritum, cp̄ qui non agnoſcunt. Nam ij tametſi diſſimulant, tamen apud ſe ſunt obnoxij, nonnunc̄p̄ pudore coguntur agnoſcere. Deniq; ſpes eſt fore, ut aliquando reſipiſcant. Illi quod eſt beneficium, iniuriam interpretantur, & officio adiuti in ius uocant benemerentem. Theologorū in primis eſt, non ſolū gratitudinē præſtare, uerū etiam candorē & manſuetudinē. Et Theologis potiſſimum hic meus deſudauit labor, atq; his Theologis, quibus aut non uacauit, aut non contigit, eas diſcere literas, ſine quibus diuina ſcriptura penitus intelligi nō poſſit. Horum adiuuandis ſtudijs, noſtrum impendimus ſtudium, ut quod illis ſua fortuna negauit, id noſtra ſuppeditaret induſtria. Et tamē ſi qui reclamaturi ſunt, ex hoc grege prodituros auguror. Amplectuntur medici, non aſpernantur iureconſulti, recipiunt philoſophi, ſi quid ad illorum profeſſionem inſtaurandam conducit. Soli Theologi pertinaciter reclamamus, & ipſi noſtris inuidemus bonis. Sanè p̄moleſtum eſt, pro benigne collato beneficio nullam recipere gratiam. Moleſtius ab ijs de quibus benemereri ſtudeas, calumniam præmij loco reportare, & à quibus tuo iure poteris exigere debitam gratiam, his actoribus iniuriæ cauſam dicere. Seneca ſummū liberalitatis genus eſſe pūtat, ac diuinæ beneficentiæ proximum, ſi quis non tantū gratuito proſit, uerū etiam ſciens perdat beneficiū. At mihi uideor hoc quoq; ſuperaturus, ſi de his quoq; pergā benemereri, qui beneficiū iniuria retaliant. Et quemadmodū fidi medici, reclamantibus etiā & cōuiciantibus ægrotis, tamē p̄gunt ſubuenire, ita nos hoc quoq; uelut auctario beneficium noſtrum cumulabimus, ut beneficiū quod accipiunt, intelligant. Primū igitur etiam atq; etiā adhortor omnes Theologos, ut quibus p̄ ætatem aut occupationes uacat, Græcas deguſtent literas, & item Hebræas, ſi liceat. In ipſis arcanæ ſcripturæ fontibus diligenter philoſophentur, ueteres Theologos, quos & eruditio cōmendat & uitæ ſanctimonia, iugiter euoluāt. Deinde noſtra ſi uolent cōferant & expendant, atq; ita probent ſi quid recte monuimus, emēdent amice, ſi quid ut hominēs aberrauimus à uero, & minus aſſecuti ſumus, quod ſedulo ſumus ſecuti. Quod ſi impetro cauſam, uici, pro accuſatoribus habiturus patronos. Cæterū à quibus hoc nō impetro, ſaltē illud mihi uel precario donent, ut credant, me ſimplici pióq; iuuandi ſtudio quicquid hoc laboris eſt ſuſcepiſſe. Quod ſi parū alicubi ſucceſſit, error eſt, nō ſcelus: & corrigi mereor, inceſſi nō mereor. Nihil enim magis agnoſco, cp̄ me nihil ſcire. Profiteant' alij quantūlibet ingentia. Ego pro mea tenuitate nihil profitens, præſto tamē quod licet, paratiſſimus ad palinodiā, ſicubi more hominū lapſus ſim, ipſe quoq; mihi cenſor futurus, ſimul atq; deprehendero. Cæterū diuus Hieronymus nō fert reprehenſorē, qui damnare poſſit, docere nō poſſit. Quorū illud tyrannicū eſt, hoc amicū & eruditum. Iam illud quēadmodum extra controuerſiam eſt apud eruditos, ita indoctis etiam, multorum libris perſuaſum eſſe reor, hanc noui teſtamenti æditionē Hieronymi nō eſſe. Tametſi nos, nec hanc, qualiſcūq; eſt, aut cuiuſcūq; eſt, neq; conuellimus ullo modo, neq;

calumniamur

Non cognoſcentes meritum, non agnoſcentibus ingratiores.

Theologi quales.

Eraſmi labor Theologis deſudauit.

Adhortatur Theologos.

Linguæ.

Fontes arcanæ ſcripturæ.

Veteres theologi.

Eraſmi ſimplex piūq; ſtudium.

Dānare poſſe, docere nō poſſe.

Vulgata noui teſtamēti æditio, Hieronymi nō eſt.

calumniamur. Tantum restituimus, quæ temporum ac librariorum uitio fuerant deprauata, obiter indicatis & his, quæ uel ambigue, uel parum attente reddidit interpres, nam non recte, mihi religio est dicere, etiamsi id non ueritus est aliquot locis Hieronymus, idq; fecim⁹, neq; leui quod dici solet brachio, neq; temere, sed primũ ex canonũ consilio, ad Græcæ originis fidẽ, examinatis exemplaribus Latinis, neq; tamẽ fidentes paucis, aut quibuslibet. Laurentius Valla septẽ bonæ fidei codices se secutũ fuisse testat. Nos in prima recognitione quatuor Græcis adiuti sumus, in posteriore quinq;. Deinde cõsultis tum uetustis tum emendatis aliquot Latinæ linguæ uoluminibus: nec hoc contenti, discussis & exploratis probatissimis autoribus, nõ oscitanter obseruauimus quid citarint, quid legerint, qd emendarint, quid interpretent. Atq; hisce rebus omnibus qua licuit uigilãtia, certe, summa fide, collatis ac pensitatis, quod optimũ iudicauimus, secuti sumus: & hac lege in mediũ contulimus, ut nihilo secius suo quisq; iudicio frueret. Iam uero si qui uerent, ne sacrarũ literarũ autoritas uocetur in dubiũ, si quid usq; uariauerit: hi sciant oportet, iam annos plus mille, neq; Latinorũ, neq; Græcorum exẽplaria per omnia consensisse. Id quod ne fieri quidẽ possit, nimirũ in tanta librariorum, non solũ turba, sed insciti a, oscitantia, temeritate. Vt ne cõmemorẽ quam multa mutata sint ab eruditulis, aut certe à parum attentis. Comperio quædã erasa aut inducta à factionibus, quarum tumultu quondã sursum ac deorsum miscebant omnia, præsertim Oriens, dum quisq; pro suarũ partium patrocinio scripturam uariat. Id certe factũ non obscure compluribus in locis declarat Hieronymus. Quid autẽ accidit religioni Christianæ, quod tot iam seculis, aliud legit Hieronymus, aliud Cyprianus, aliud Hilarius, aliud Ambrosius, aliud Augustinus? Apud hos alicubi nõ modo diuersa cõperies, sed & pugnantia, cũ in sũma Christianæ fidei cõsentiãt. Quid facias, posteaq; nec ipsa horum temporũ ædítio per omnia sibi cõsentit? Qua de re si quis dubitet, huic fidẽ fecerint codices typis etiã excusi, cũ annotamentis marginalibus, & si id parũ est, ex cõmentarijs diui Thomæ, ex cõmentarijs Lyrani, ex cõmentarijs Hugonis Carrensis intelliget. Quæso quid periculi consecutũ est, quod sanctus Hieronymus uetus & nouũ instrumẽtum mundo iam senescenti, ad Hebræam & Græcam ueritatẽ instaurauit? Reclamatum est tum à nõnullis, quibus ipse suis libris abunde satisfacit, nec ob aliud opinor reclamatũ, nisi quod nescirent eas literas. At num hinc uel tantulũ incõmodi natum est Christianæ religioni? Augustinus fatet ipsa codicum discordia, se nõ mediocriter adiutum fuisse, dum quod hic parũ apte dixerat, alter darius ac rectius efferret, id quod uel fortuito fieri necesse est. Quid decessit euangelijorum maiestati, quod ea Iuuencus heroïcis uersibus inclusserit? Quid accepit incõmodi scriptura diuina, quod eam ferè totã Aegidius Delphus noster, insignis Theologus, elegïaco carmine nuper complexus est? Nos locos aliquot innouauimus, nõ tam ut elegantius redderemus, cẽq; ut dilucidius ac fidelius. Quid autem erat periculi, si paraphrasi totã orationẽ nouassemus? Quibus hæc placet ædítio, quã ego nec damno, nec muto, huic sua manet ædítio. Siquidẽ ea nostra castiga-

Quid egerit Erasmus

Quid secutus.

Exẽplariũ diuersitas tã apud Latinos, quàm Græcos.

Varia uariorũ lectio.

Nouum instrumẽtũ à Hieronymo olim instauratum.

Vtilitas è codicũ discordia.

Iuuencus.

Aegidius Delphus.

tione non læditur, sed redditur illustrior, purior, emẽdatior. Illa legatur in scholis, canatur in templis, citetur in concionibus. Illud ausim polliceri, quisquis hanc nostram domi legerit, suã rectius intellecturus est. Proinde si nihil offendit nisi nouitas, & illa iam uetus olim noua fuit, & hæc noua, si patiamur, olim uetus fuerit. Nimis imperiti est hominis, libros annorũ æstimare numero, ac nõ potius ipsarũ rerũ iudicio. Optarim & ipse in sacris literis, nihil esse deprauatũ, nihil dissidere. Atq; id ut optare est in procliui, ita nec fuit unq;, nec futurũ est unq;. Iam qd attinet istos refellere, qui non minus indocte q; impudenter solent uociferari, facinus esse non ferendũ, ut quisq; corrigat euangelia? O uocem uix auriga dignã, nedum Theologo? Fas est nebuloni cuiuis, Euangelij codices deprauare, & nefas erit quod deprauatũ est restituere? præsertim homini, ne quid dicam insolentius, in hoc genere literarum, nec indiligenti, nec inexercitato, idq; tot Græcis ac Latinis uoluminibus, tot clarissimis autoribus in consiliũ ascitis? Mihi plurimis argumentis uehementer probabile est, uniuersum instrumentũ nouũ Græce scriptũ fuisse, nõ Latine. Certe si quis excipiat Euangeliũ iuxta Matthæum, & unam ad Hebræos epistolam, de reliquo nulla controuersia est. Proinde qui mutare paret, quod scriptum fuit ab Apostolis & Euangelistis, in hunc iure damitẽt, quod corrigat Euangelia, non in eum qui iuxta Pontificum decreta ex Græcorũ fontibus, ex sacrorum interpretum sententia syncera fide reponat, quod uel à scribis erat uitiatum, uel ab interprete parum apte redditũ in Latinis codicibus, cum Græce scripserint Apostoli. Sed cur hæc pluribus ago? cum diuus Hieronymus complurib⁹ epistolis huius causæ patronum agat, qui nec ipse, cum in re non ita dissimili laborasset, calumnia caruit. Cuius emendatio si extaret, aut nõ fuisset nobis hoc laboris capiundũ, aut fuisset quod sequeremur. Itaq; te quæso lector optime, cũ occurret nouatum aliquid à nobis, ne protinus ad solitæ lectionis gustũ ac saliuã reijcias, ac damnes, quasi necesse sit malũ esse, quicquid diuersum est, simul & me fraudans mea laude, & te operis utilitate. Sed primũ nostra conferto cũ Græcis, quod quo promptius esset, illa è regione adiecimus. Expende num fidelius, num apertius, num significantius expresserim, quam uetus interpres. Nec hic rursum protinus in ius trahant, si minus uerbum uerbo respondeat, id quod ut maxime coneris, ne fieri quidem potest. Si nefas esse ducũt, usquam à literis ac syllabis discedere, cur hic interpres passim id ausus est, aliquoties nulla nec adactus necessitate, nec inuitatus utilitate, sed uelut in re ludicra lasciuiens & oscitans? Quod si licet, ut certe licet, si me comperies sententias, maiori fide reddidisse q; ille reddiderit, ne damna quod nouũ est, sed amplectere quod est rectius. Iam si collatio tibi non satisfacit, ne continuo pronuncies. Consule nostras Annotationes, quæ fortasse tibi uel autoritate testium, uel rationibus adductis satisfacient. Fit interim, ut diuersa sit lectio, fit, ut ijsdem ex uerbis cõplures sensus accipi possint. Nos primum unicam dũtaxat lectionem proponimus. Nec enim aliter poteramus: Cæterum in annotamentis uaria referimus, aut indicantes quid nobis optimũ uideatur, aut tuo relinquentes arbitrio, quid sequi malis. Sunt in quibus nostra uulgata

Nouitas.

In eos qui negant esse fas, ut quisquam euangelia corrigat.

Instrumẽtũ nouũ Græce scriptum.

Lector cõferat et expendat singula.

Interpres uulgatæ æditionis.

Annotationes.

gata magis probatur æditio, aut Ambrosiana lectio, & Græci codices. Et tamen consentientibus omnibus Græcis exemplaribus, quoniam illa mutare non licuit, Latina accõmodauimus, ne non responderent, cum in hoc ipsum adderent. Cæterum id in scholijs discutimus. Comperio quædã apud illos addita ex more solẽni, ueluti coronidem illam sic additã precationi dominicæ, quemadmodũ apud nos in calce psalmorum adijcitur Gloria patri. Ea nõ resecuimus à cõtextu, sed tamen in cõmentariolis admonemus addita. Nam is error minus habet periculi, cũ quod frequenter comperio factum, ex alijs locis asscribit lector, quod in simili sententia deerat alibi. Attamen id quoq; curauimus admonere. Proinde nõ ita tradimus hanc lectionem, quasi certa indubitatáq; sint omnia, sed quod ex nostra emendatione, accedentibus annotamentis, nõ mediocriter adiuuandus sit lector uigilans & attentus. Inerunt ꝓmulta, quæ ceu minutula friuolácq; cõtemnenda uidebuntur alicui. Verum qui conferet, qui exepẽdet, qui tractabit & interpretabit sacras literas, is ipse comperiet, in his minutulis nõ minimũ esse utilitatis. Ad hæc facile mihi ueniam dabit, huiusmodi minuta persequuto, qui cogitarit ad huiusmodi scrupos primi nominis autores impegisse, nonnunq; & pudendo errore lapsos esse, nimirũ ipsum Hilarium, Augustinum, & inter recentiores doctissimũ Thomam Aquinatem, ne iam cæteros cõmemorẽ. A quibus in hoc uersanti negocio, nõnũq; dissentire fuit necesse. Quod quidem ut semp ingenue feci, ita nusq; contumeliose, ne in istos quidem procacior, quorum impudẽs temeritas, & insolens insciti a parum merebatur hanc ciuilitatem. In quos etiam si liberius inuectus fuissem, tamen apud eruditos omneis excusaret me Plautinũ illud: Quod dignis maledicitur, bene dictum est, nõ maledictum. Verum malui rationem habere quid me dignum esset, quam quid isti mererentur. Erat animus, istorũ ineptias omnino dissimulare, nisi libri passim manibus omniũ tererentur, & oraculorũ instar legerentur ac citarentur. Nec rursus id à me factum est affectate, sed obiter locis aliquot, quo posthac minus illis fidant, qui quicquid apud huiusmodi scriptores utcunq; positum aut additum repererint, id alba, quod aiunt, amussi in suos cõuerrerent cõmentarios: aut certe quibus autores isti magni sunt, intelligerẽt, ob harum rerum quas indicauimus ignorãtiam, magnos etiam autores turpiter ac pluscq; puerili ter hallucinatos esse. Alioqui si quicquid in horum uoluminib⁹ uel rideri, uel improbari poterat, persequi uoluissem, tum uere mihi inter manus nata fuisset ἰλιὰς κακῶν, ut est in Græcorum prouerbio, nec ad ea refellenda una sufficerat ilias. Cæteros autem, quos præter eruditionis cõmendationem ornat & uitæ sanctimonia, tantum abest, ut incessam petulantius, ut sæpenumero captatis etiam prætextibus, aut eleuem errorem, aut excusem, aut tegam. Nec mihi succensere debent, si quid lapsus est Augustinus aut Thomas, cum res ipsa clarior est, quam ut dissimulari possit. Imputent insciti æ linguarũ, aut si malint, imputent illorum seculis. E re studiosorũ erat, illa non omnino dissimulare. Non quod me putem oculatiorem summis illis uiris, sed quod alicubi fortasse fuerim attentior, & fortasse linguarum opibus instructior, certe & Aquinas, qui Latine tantũ no-

Addita.

Minutula nõ cõtẽnẽda sacras tractanti literas.

Thomas laudatus.

Erasmi modestia.

Augustinus. Thomas.

mit. Quos omnes, ut semper ueri fuere studiosissimi, magis propitios esse mihi cõfido, uel hoc nomine, quod illorũ libros aliquãto reddiderim purgatiores. Quid minutius hypostigma? At tantula res hæreticum gignit sensum, quẽadmodũ docet Aurelius Augustinus libro de doctrina Christiana tertio, exempli causa citãs illud Iohannis: In principio erat uerbum apud deum, & deus erat. Et interposita diastola, sequitur: Verbum hoc erat in principio apud deum. Hanc lectionẽ hæreticam appellat, uidelicet eorum, qui negabãt uerbum dei, deum esse. Item illud quod est apud Paulum in epistola ad Rhomanos: Quis accusabit aduersus electos dei? Ab hoc loco quæ sequuntur, nisi per interrogationem legantur, sensum non hæreticum modo, sed prorsus blasphemum efficiunt. Quasi respondeas ad superiora: Deus qui iustificat. Deinde, quis est qui condemnet? Ad id rursum respondeas: Christus Iesus, qui mortuus est. Idem offensus amphibologia Paulini sermonis, cum ait: Quod stultum est dei, sapientius est hominibus, mauult ita reddi, quod stultum est dei, sapientius est q̃ hominis, quod alioqui uideri potuerit incertũ, dandi ne casu dictum esset hominibus an auferendi. Atq; hæc & alia his fermè cõsimilia multis uerbis illic annotauit uir tantus, quæ nihil negocij sit animaduertere, etiam si nullus moneat. Quid si his legisset tot portenta mendarũ à nobis prodita, sublatáq; tot crassissimas discussas tenebras? tot sensus præpostere non solũ ambigue redditos, suæ restitutos integritati? an nõ hunc laborem nostrum utrisq; manibus cõplexus fuisset? Quædam autem tanta breuitate sunt annotata, ut ni nostram annotatiunculã ad locũ ipsum conferas, non sis animaduersurus quid uoluerim. Nã quod compluscules locis occurrent eadẽ, id data opera factum est, quo consuleremus lectori uel parum memori, uel inquirendi laborem fugitanti. Et sanè nõnihil uereor, ne quẽadmodũ multos sit offensura nouitas, ita è diuerso existant, quibus hoc ipsum displiceat, quicq; esse quod conueniat cum ueteri interprete. Alijs nihil probatur, quod sit diuersum: alijs ineruditũ uidet, quod non tota ratione pugnet ac dissideat. Rursus alios offendit sermo paulo purior ac Latinior, nempe hos qui nihil acutum iudicant, nisi quod prodigiosis scateat solœcismis. Alij contra fastidiunt, quicquid non referat Ciceronianum illum nitorem. Nos in hoc opere ut non affectauimus eloquentiã, ita mũdiciem, si qua in promptu fuit, non respuimus. Non offenditur deus solœcismis, at idem nõ delectatur. O dit superbam eloquentiã, fateor, at multo magis supcilios am & arrogantem infantiam. Nos toleramus istorũ balbutiem, ferant ipsi uicissim nostram qualemcũq; dicendi mediocritatẽ. Verum ut aliquando finiã, quemadmodũ ingenue fateor esse pmulta, quæ doctius tractari potuissent: ut nõ inficias eo, locis aliquot me dormitasse lassum: ita res ipsa, ni fallor, indicabit, me, post Laurẽtium Vallam, cui non hac tantũ in parte debent bonæ literæ, post Iacobũ Fabrũ, uirtutis omnis & literarũ antistitẽ: nec sine causa uersatũ in hoc negotio, nec sine fructu. Bene ualeto lector amice, & si quid adhuc desideras, à præfatione quam Annotationibus præfixi, petito.

Augustini in minutissimis apertissimisq; diligentia.

Portẽt a mẽdarũ ab Erasmo sublata

Breuitas autoris. Eadem.

In lectoribus uaria palata.

Supercilios am et arrogantẽ infantiã odit deus.

Laurentius Valla.

Iacobus Faber Stapulẽsis.

APOLOGIAE FINIS.

De hac

DE HAC POSTERIORI AEDITIONE.

ERASMVS ROTERODAMVS PIO LECTORI. S. D.

OMnibus omnium cauillationibus respondere, lector optime, præterq; quod infiniti sit negotij, nec admodū ex huius opis dignitate fore uideo, nec operæpretiū ullū intelligo: ppterea q; qui studiū hoc nostrū suggillant ac traducūt, ferè nō legūt, aut certe nō intelligunt nostras apologias. Et iā satis illis respōsum est duabus apologijs, quas primæ quoq; æditioni, ceu clypeos, aduersus istorum tela præfiximus: præterea in epistola, qua Martino Dorpio respōdem9: postremo in epistola ad insignē Theologū Henricū Bouillū. Proinde hic capita dūtaxat argumētorū annotabimus lectori, uel occupato, uel crassiori.

1 Primū illud testamur, & ubiq; testatum esse uolumus, nos nusq; à iudicio ecclesiæ catholicæ, uel unguem aut digitum latum uelle discedere. Quod si quid usquam eiusmodi deprehendatur, nō data opera dictum, sed elapsum: ut sumus homines, id iam nunc pro recantato uolumus haberi.

2 Nec præimus eruditorum iudicio, nec publicarū scholarum autoritati præiudicamus. Manet incolume suū cuiq; iudicium. Annotationes scribimus, non leges: & expendenda proponimus, non protinus habenda pro compertis.

3 Nec ideo hāc posteriorē æditionē immēsis sudoribus parauimus, q; priori diffideremus, sed opus qđ tū p uirili, próq; tēporis spacio q; fieri potuit optimū dedimus: nūc emēdatius multo, multóq; locupletius damus. Atq; id sanè facturos nos, prima statim æditione sumus polliciti. Quod quidem quo fiet sæpius, hoc plus erit lucri lectori.

4 Quod in æditione prima parcius fecimus, ueriti, ne tantā nouitatē non ferrent quidā: nunc hortantibus amicis magnis & eruditis, animūq; addētibus, uberius præstitimus, ut totus noui testamenti sermo simplex quidē, sed tamē Latin9 esset, exceptis uerbis aliquot, & idiomatibus, quæ receptiora uidebā, q; ut mutari possent. Sicut fides pro fiducia, fidelis pro fidenti, benedictus pro laudatus aut laudandus: in nomine Iesu, pro autore Iesu, siue fiducia Iesu.

5 Neq; parum adiecimus prioribus annotationibus, & priores illas autorū nomenclatura cōmuniuim9 ob quosdam, auidiores calumniandi quam discendi

6 Sed offendūtur, qui Latine nesciūt: & ueteres solœcismos, quibus assueue-

runt,requirunt.Habent isti ueterem æditionem,per me quidem integram & intactam.Scio,plurimos ob sermonis imperitiam,ne dicam spurciciem,a sacris uoluminibus abhorrere.Boni consulent isti,si his quoq; consultũ esse uoluimus,præsertim cum ipsi nihil perdant.

7 Non offendit̃,inquiunt,deus solœcismis.Verum fortassis, at idẽ non delectatur.Excusat Augustinus sermonis uitium,non præfert.Et excusat in idiotis, nõ in Theologis, postremo tolerat inuitus.Nã in totũ mutari malit,si liceat.Qd̃ si sensum reddit ambiguũ,aut etiã peruersum,quod locis aliquot indicauimus factũ,detestat̃. Quin & deus odit supbos Solœcistas,qui recte loquẽtes infectãt̃, nec ipsi uolũt meliora discere,nec alios sinũt,ceu canes in præsepi, iuxta ꝓuerbiũ.

8 Alioquin illud ab istis requirã:utrum omnes solœcismos amplectãtur, an eos tantũ quibus assueuerint.Si quosuis amplectunt̃,cur ab istis quoq; uapulãt pueri,cũ dicunt,fuit in domo tuo:aut,friget corpus meus.Imò uel in templis exibilarent omnes,si diaconus ꝓ filio legat,pilio:aut pro Philippo,pilippũ.Et tamẽ absurdiora sunt sæpenumero quæ cõmittũt ipsi.Quod si nulli placẽt Solœcismi, nisi quibus assueuerint,iam palam est,eos nõ duci iudicio recto,sed suis blandiri neuis,& eos imitari,qui cũ ab aliorũ hulceribus abhorreãt,sua tamẽ familiari scabie nõ offenduntur.Porrò quid interea fiet ijs,qui Solœcismis nõ assueuerunt?

9 Augustinus patit̃ barbare dici:Iustus ut palma floriet,pro florebit:sed patitur in plebe imperita.Patit̃,ut eruditi ꝓ,os,cuius paternus casus sit,ossis,ossum dicant,sed quoties imperitis loquunt̃,aliter nõ intellecturis. Iam uero cũ uulgo nemo Latine loquat̃, quod Augustinus scribit de Solœcismis, nõ magis ad nos ptinet,quam si moneret,ut apud Gallos Gallice loquens cõcionator,uerbis Gallicis uulgo notis uteretur.Alioqui cur Augustinus ipse in suis libris non solœcissat,cum sæpenumero nec ab eruditulis intelligatur?

10 Augustinus non admittit Solœcismos, nisi apud imperitos, ut dictũ est, & in hoc dũtaxat,ut sententiã reddant dilucidam.At docuimus,locis aliquot interpretis Solœcismis totam subuerti sententiam,& hac occasione magni nominis interpretes fuisse lapsos.

11 Porrò qd̃ obijciũt,indignũ esse,diuinã scripturã subijci regulis Donati,ut â uiro sancto dictũ est,ita nõ ꝓinde circũspecte,qd̃ qdẽ pace illi? dixerim.Primũ em̃,interꝑtis sermo nõ est scriptura sancta,sed quod Moses aut Apostoli scripserũt.Nos interꝑtis sermonẽ emẽdamus,& sanctæ scripturæ suã lucẽ restituimus. Deinde si cõtumeliosum est de rebus diuinis emẽdate loq,in ius uocãdi sunt ueteres penè oẽs,q nõ elegãter modo,uerũ etiã eloquenter tractarunt res mysticas.

12 Mihi uidetur ad propagandum Christi Euangelium pertinere, ut casto puróq; sermone tradatur,quatenus licet.Recte loquendi ratio omniũ est cõmunis:at uaria res est barbaries,& intellectu difficilis,quippe recedens à sermone naturali,ut nihil est dilucidius sermone recto,ita nihil facilius.

13 Quod si quis neget in hac interpretatione inesse Solœcismos,nõ illos quidem haustos ex Apostolico sermone,sed ex uulgi fece, ꝯsulat indicem meum,

& mox,opinor,mutabit ſententiam.

14 Ibidem uidebit,quot locis hallucinati ſint interpretes etiam magni nominis,tantum ob ſermonis uitium.Ne quis putet nullum aliud eſſe incommodum, niſi quod parum munda ſit oratio.

15 Porrò quanq̃ haud inficiamur,in Apoſtolorum & Euangeliſtarum Græco ſermone nonnulla eſſe præter rationem grammaticam, tamen non erat cauſa,cur nos tantum ſolœciſmorum prodigioſorum adderemus.

16 Et fortaſſis,quod illis temporibus cõducebat,ut Apoſtolorũ oratio eſſet inconditior,nunc expediat mutari,quando nec Apoſtolico cultu nunc utunt᷑ Epiſcopi,ſed in oĩbus ſplendor acceſſit eccleſiæ.Olim expediebat Apoſtolos eo ſermone uti,qui latiſſime patebat,& à literatis pariter ac illiteratis intelligeba᷑,quandoquidẽ & Chriſtum Syriace locutũ apparet,nunc ea ratio adeo locum non habet,ut ijs q Latine didicerint, noua balbutiẽdi ratio ſit diſcẽda ob interpretis nõ Apoſtolorũ ſolœciſmos.Proinde,ut olim abuſi ſunt Apoſtoli ea lingua quã reperertũt uulgo maxime cõmunẽ:ita nũc cõducibile fuerit,ſacras literas eo ſermõe tradi,qui ſit oĩbus Latine doctis cõmunis.Conuenit eĩ id eſſe cõmuniſſimũ, quod eſt rectiſſimũ.Quod dictũ eſt de ſermone Apoſtolico,idẽ ualet in oratiõe ueterũ interpretũ,cũ ſermo Romanꝰ adhuc eſſet,pmiſcuæ multitudini cõmunis,

17 Si ob eã cauſam diuinos libros expedit inerudite uerti,quo poſſint à pluribus intelligi,potiſſimũ uertendi eſſent in linguã Gallicam,aut Germanicam.

18 Si non licet Chriſtianis recte loqui,cur Auguſtinus grammaticã recte loquendi magiſtram,ponit inter artes neceſſarias ad ſacrorum uoluminũ intelligẽtiam? cur tot grammaticorum ſcholis plena ſunt omnia? cur tot laboribus excruciatur ætas illa rudis, an ut diſcat mendoſe loqui?

19 Vt nihil aliud ſit cõmodi,certe hoc boni habet ſermonis elegantia, quod ſimplex ſit & naturalis,cum inemendate loquendi ſexcentæ ſint ſpecies.

20 Etiamſi nos in ſermone Apoſtolorũ,ne ſyllabã quidẽ mutamus,imò ſermonẽ illorũ,uitio librariorum aut alioqui deprauatũ,reſtituimus.Proinde ne qs clamet,hic corrigit Euangelium,hic emendat precationẽ dominicã:ſed,hi codices Euãgeliorũ à mẽdis repurgat.Nec magis obiurgãdus ſum,quam qui ſcopis euerrit ſordes è templo.Non enim quicquid in templo eſt,continuo ſanctum eſt.

21 Iam ſi,quicquid hic uertit interpres,ſpiritui ſancto libet aſſcribere,& ob id nefas eſſe,qcq̃ hinc demutare,cur audet reprehendere Hieronymus,quod apud hunc legi᷑, nũc uerba taxans,nunc ſententiã,nũc ſubmouẽs quod adiectũ affirmat? cur audent diuerſum legere,Cyprianus,Ambroſius,& Auguſtinus?

22 Hieronymus in præfatione ad Deſiderium,plurimũ intereſſe putat interuatẽ & interpretẽ:Ibi,inquit,ſpiritus uentura prædicit,hic eruditio & uerborũ copia,ea quæ intelligit,tranſfert:& tamẽ hic Hieronymus agit de Septuaginta,quorum autoritas penè fuit ſacroſancta.At nemo nouit,quis hic fuerit interpres, nã innumeros fuiſſe teſtatur Auguſtinus,atq̃ eos admodum tenuiter eruditos.

33 Arbitror non plus honoris huic interpreti deberi q̃ ſeptuaginta,quorum

æditionem non raro sequuntur & apostoli,sed horum translationem mutauit ecclesia,simul atq; nacta est meliorem.

24 Vtrum autem uolunt huic uni hoc honoris haberi,an interpretib9 omnibus?si huic uni,causam adferant,cur huic potius quam cæteris,si debetur omnibus,cæteris nimirum antiquatis facta est iniuria.

25 Non idem honoris debetur interpreti & Euangelistæ,alioqui quisquis cõcinnat aut describit codicem euangelicum,hoc honoris sibi postulabit. Versantur omnes in re euangelica,sed dispari functione. Imò diuus Hieronymus interpretum operam,qua nobis sacros libros in aliam linguam tranffuderunt,confert cũ studio M. Tullij,quo quædam Xenophontis,Platonis ac Demosthenis opuscula Latinis dedit.

26 Quod si iuxta Hieronymum optimus interpres est, qui linguas & rem optime teneat,opinor me neutra in re hoc certe interprete uideri inferiorem,ne nihil de meipso dicam gloriose. Tametsi uidetur hic interpres magis incogitantia peccasse,quam imperitia,

27 Porrò si prorsus in interprete requirunt afflatum spiritus sancti,quid obsistat,quo minus & nobis adsit cõmunis omnium Christianorum spiritus,qui solet uberius opitulari ijs,qui suam quoq; industriam adiunxerint.

28 Audio quosdam adeo superstitiosos,ut nihil patiantur immutari à uerbis Euangelistarum in uertendo. Quasi uero istuc uertere sit,ac non potius peruertere. Duabus rebus constat oratio,uerbis ceu corpore,& sententia uelut anima. Si utrũq; reddi potest,non obsto,quo minus fiat. Si non potest,præposterum fuerit interpretem uerborum tenacem,à sententia recedere.

29 Si prorsus contendunt uerbum esse uerbo reddendum,cur toties à uerbis recedit interpres,aliquoties nulla inuitatus commoditate? Si licet,utiq; semp hoc spectandum erit interpreti,ut sententiam bona fide uerbis q̃p aptissimis efferat.

30 Nec constat,nec probabile est,hanc,qua uulgo utimur,æditionem, ullius Synodi autoritate fuisse comprobatam. Neq; probabile est, in Synodis hac sola patres usos fuisse,quæ ex Græcis,Latinis ac Barbaris constabant: quorũ alius Græce citabat,alius Ambrosium sequebatur,alius Cyprianũ,aut aliũ quempiã.

31 De Septuaginta non ueretur pronunciare Hieronymus,illos uertisse uerbis ambiguis,quod nõ intelligebant: & alicubi conuersionẽ illorũ mendacium appellat. Cur igitur putemus sacrilegium esse,si quis ab hoc ignoto dissentiat?

32 Sed utitur iam annis aliquot ecclesia Rhomana: utitur,sed nõ sola: nam & Hieronymum legit,& Ambrosiũ. & cantus ecclesiasticus sæpenumero discrepat ab hac æditiõe. Nec sic utitur,ut decernat,nihil illic esse,quod possit reddi melius.

33 Diu usa est ecclesia ueteri conuersione ueteris testamenti,quæ quod septuaginta Græce uerterant,ad uerbum reddit sermone prorsus absurdo: quod palam fuerit,si quis legat Augustinũ De locutionibus. Nec ideo respuit cõmodiorẽ interpretationem,quæ priori substituta est per Hieronymum,ut arbitrantur.

34 Quod si quis omnino contendat,nusq̃p ab interprete dissentiendum esse.

Primum

Primum excuſet ea loca, in quibus oſtendimus illum palàm uel dormitaſſe, uel lapſum eſſe, uel ita inſcite reddidiſſe Græca, ut ob illius incõmodã interpretationẽ ſummates Theologi, qui tantũ Latine ſciebant, turpiter lapſi ſint. Hæc ſi notiora ſunt, cꝫ ut negari poſſint, fateamur, interpretẽ hominẽ fuiſſe, ne qd dicã acerbiꝰ.

35 Etiamſi pleraqꝫ ſunt eiuſmodi, ut probabile ſit, uitio librariorum inducta fuiſſe: ut interpretationẽ approbet eccleſia, certe deprauationem non approbat.

36 Neqꝫ quicquid receptum eſt in uſum eccleſiaſticum, continuo receptũ eſt iudicio. Quædam caſu irrepunt, ad quæ conniuet eccleſia, præſertim ſi nõ uideantur ad fidei morumqꝫ periculũ pertinere. Imò fieri poteſt, ut in hoc genere quædam ad tempus ignoret eccleſia.

37 Cum Damaſus hoc negocij daret Hieronymo, ut nouum teſtamẽtum ex Græcorũ fontibus emendaret, habebat nimirũ iam tum eccleſia, quod legebat, & fortaſſe ſeculis aliquot legerat. Id ſi ſyncerum erat, quid opus erat emendatione Hieronymi? Sin corruptum, palàm eſt eccleſiam ad tempus uti, quod ſit in melius uertendum. Idem dico, de uetere teſtamento.

38 Nõ ideo uacillat autoritas ſcripturæ ſacræ, ſi mendæ tollantꝰ è codicibus, imò potius uacillaret, ſi conſtet, nos uti deprauatis exemplaribus: atqꝫ id certe negari non poteſt.

39 Optandum, ut nullum mendum inſit ſacris libris, & id quoad fieri poteſt enitendum eſt. Verum id nõ contigit poſt annos mille trecentos, nec fortaſſis uncꝫ continget ad plenum. Bene nobiſcum agetur, ſi cꝫ minimũ inſit mendarum.

40 Proinde ne nos quidẽ profitemur, omneis mendas à nobis ſublatas, plurimas certe ſublatas audebimus profiteri: & nos rem eò deduxiſſe, ut poſthac codicibus quàm minime mendoſis uti liceat, ſi quis hoc filum ſecutus, emendare uelit, cum autoritate Pontificis Rhomani.

41 Nos enim non ſic proponimus hanc æditionem, ut uelimus per oñia haberi emendatam: ſed quod apud Græcos frequentiſſimũ habetur, maximéqꝫ cõſtans, id uertimus, indicantes, ubi noſtra cum Græcis conſentiant, aut diſſentiãt, & quid nobis rectiſſimum eſſe uideatur.

42 Scio res ſacras reuerenter ac religioſe tractandas, & idcirco licet in infima functione uerſantes, tamẽ omni qua licuit circũſpectione ſumus uſi. Contulimus utriuſqꝫ linguæ uetuſtiſſimos ac probatiſſimos codices, nec eos ſanè paucos. Excuſſimus ueterum ac recentiorũ cõmentarios, tum Græcos, tum Latinos. Obſeruauimus, quid diuerſi legant. Penſitauimus ipſius loci ſententiam, atqꝫ ita demũ pronunciauimus, quid ſentiremus. Imò ne pronunciauimus quidem, ſed lectorẽ admonuimus, ſuũ cuiqꝫ iudicium liberum relinquentes.

43 Thomas, Lyrenſis, & Carrenſis, aliíqꝫ his obſcuriores, ſatis habent annotaſſe: alia litera ſic habet, quod ſic in codice quopiam ſcriptũ, aut fortaſſe deprauatum offenderint, & uidentur rem utilem præſtare. Et nobis obſtrepitur, qui tot argumentis, ac ſummorum uirorum autoritate ueram lectionem reſtituimus?

Si uarietas

44 Si uarietas abrogat fidem libris, iam olim uariabant codices ætate Origenis, ætate Hieronymi, ætate Bedæ, ætate Thomæ, denicp nostris etiam temporibus hodiécp uariant, & tamen adhuc sacris libris sua constat autoritas.

45 Si loca quædam deprauata fidem eleuant arcanis uoluminibus, iã olim id usũ uenisset temporibus Origenis, qui Homilia in Matthæum octaua queritur hac de re his uerbis: Multam enim differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligentiam scribentium, siue ex temeritate quorundam, siue ꝓpter eos qui negligunt emendare scripturas: uel propter eos, qui quod ipsis uidet, in emendationibus uel adijciunt, uel subducunt. Audis lector, iam tum uariasse libros? audis fuisse deprauatos? audis quædam adiecta, aut subtracta?

46 Atcp ut ille non est ausus, in nouo præsertim testamento, pronunciare ꝑ obelos & asteriscos, sed tantum admonere lectorem: ita nos, quid nobis uideret, & cꝓobrem uideretur, ostendimus.

47 Hoc fortasse uincimus Origenem, quod illi nihil erat, quod sequeret in nouo testamento, præter codices Græcos. Nos Græcos contulimus cũ Latinis, & ab utriuscp linguæ probatissimis interpretibus adiuti sumus: cum is penè prim⁹ scripserit in libros diuinos.

48 Si quis contendit, nullum omnino mendũ esse in libris sacris, quid fiet ijs locis, quæ tam palàm deprauata sunt, ut nulla sit tergiuersatio? Sin fatentur aliquot locos uitiatos, cur non sinunt corrigi, quicquid corrigendum esse uidetur?

49 Sed audio quosdam ita loqui: Rem amplectimur, sed offendiculum datur multitudini, si senserit in libris, quos hactenus secuti sumus, inesse quicquàm uel uiciatum uel non intellectum. Primũ non ista scribuntur multitudini, sed eruditis, & præcipue Theologiæ candidatis. Hos offendi nõ oportet. Necp nos correctionem appellamus laborem nostrũ, sed annotationes. Necp cuicp molesti sumus, aliter citanti, & ueterem, aut etiam deprauatam ædition̄ sequenti. Ab ipsis potius nascitur offendiculum, qui in publicis concionibus, qui in cõpotationibus, qui in uehiculis ac nauibus apud idiotas ac mulierculas uociferantur esse, qui sacros libros & precationem dominicam emendet.

50 Misera uero conditio sacrorum uoluminũ, si horum autoritas pendet ab indoctis, ut ferè sunt, librarijs, aut temulentis typographis.

51 Non uociferantur in eos, à quibus palàm est sacros codices uitiari quotidie, cũ sint illiteratissimi, qui hoc audent. In me clamitant, hominẽ in hoc certe genere studij, quod à linguarũ peritia pendet, nec omnino indoctũ, opinor, nec inexercitatum. Illis temere licet pro suo arbitratu deprauare, mihi non licebit ex fide ueterum codicum, ex probatissimorum interpretum autoritate restituere?

52 In illis non requirunt autoritatem, satis est illitũ esse chartas, in me requirunt. Cur, inquiunt, credamus Erasmo? Imò si Erasmo diffidunt, fidant Theologo. Nam si mihi tradita est autoritas interpretandi sacras literas, mirantur si ausim de lectione quicquàm hiscere?

53 Quanquàm non postulo, ut mihi credaut. Credant uetustis & emẽdatis exẽplaribus

exemplaribus, credant Græcæ ueritati, præsertim ubi horum lectio cum orthodoxorum interpretatione congruit. Postremo nec his credant, sed rem secum expendant, non mordeant admonitorem.

54 Hieronymo mandauit Damasus. Mandauit, sed ut amicus, non ut summus Pontifex. Mandasse legimus, approbasse non legimus. Postremo extra controuersiam est, non extare castigationem Hieronymi. Et constat, hanc rursus uitiatam, ut maxime demus, fuisse Hieronymo castigatam, quod certissimis argumentis promptum est refellere.

55 Nihil, inquiunt, tentandum absq; Synodi autoritate. Quid magis ridiculum dici possit. Vt mihi liceat admonere, quid uel à scriba uideatur corruptũ, uel ab interprete melius reddi potuerit, præsertim ex ueterum sententia, tota Synodus erit conuocanda? Cotidie noui scribuntur cõmentarij in sacras literas, proponuntur oracula de rebus grauissimis, nec ulla Synodus requiritur.

56 Quid si nouum testamẽtum uertissem carmine, quod fecit Iuuencus, aut paraphrasi dilucidius explicuissem, an ob eam rem putant indicendam fuisse Synodum? Nunc tantum quod est in Græcis uerto, aliquoties non probans, quod apud illos legitur.

57 Quod si nefas iudicant quicquam extare diuersum ab hac æditione, abolendi essent Ambrosiani commentarij, supprimendus Cyprianus, Hieronymus & Augustinus, nihil attingendum Græcorum interpretum. Atq; eadem ratione nefas habebitur, nouum ac uetus testamentum ædidisse græce, quod nup ex Aldi mei prodijt officina.

58 Nos opus hoc dedimus, non, unde nõ liceat dissentire, sed quod ad emendandos pariter & intelligendos sacros libros magnopere conducit. Et ut nos proponimus, ita probat suo scripto Leo. x. Pontifex uere maximus, hac quoq; parte consultum esse cupiens religioni Christianæ. Scio hic leuis est Rhomani Pontificis autoritas, quam pluscq; sacrosanctam uideri uolunt, quoties illius diplomatis datur ius absoluẽdi inuitis pastoribus, aut alia functio unde messis est aliqua nõ pœnitenda.

59 Tot mendas sustulimus, tot loca male reddita explicuimus, tot prodigiosos solœcismos amouimus, tot nodos, in quibus hæserunt & ueteres, extricauimus: tot insignes lapsus autorum indicauimus, tot amphibologias resecuimus, tot hyperbata digessimus: ut finiam, tot sensus antehac obscuros ac nubilos illustrauimus, tantam utilitatem gratis detulimus, & uociferantur quidam aduersus benemerentem.

60 Iam non me dam est, hoc male habet quosdam, quod à magni nominis scriptoribus dissentiam. Qui fauent Augustino, frendent, me nõ per omnia cum illo sentire. Qui Thomæ addicti sunt, dolent illum attingi. Minoritæ nollent refelli Lyranum, aut Scotum. Atqui si hanc accipimus legem, à nemine prorsus licebit dissentire, cum ipsi tamen inter se dissentiant. In hoc opere, ueritatis maior cq; autoritatis erat habenda ratio.

61 Non est contumelioſum à quamlibet probatis autoribus diſſentire, ſi rationibus adductis id facias. Hoc interest: ſunt, à quibus par est reuerenter diſſentire, uelut ab Hieronymo, ab Ambroſio, ab Auguſtino. Sunt, quibus hoc reuerẽtiæ non debetur, Thomæ fortaſſe debetur, Lyrenſi aut Carrenſi non debet, neque doctrinæ, neq; ſanctimoniæ nomine. Et referebat, hos aliquot locis taxari, quod uiderem ſolos mira fiducia, ſed nullo iudicio paſſim legi.

62 Sed cauillor in hos fortaſſis uno aut altero loco. Primũ ipſis imputetur, qui tam ridicula ſcripſerint, non mihi. Deinde ſi ſtomachantur, quod hos aliquoties attingo, cur non magis agnoſcunt ciuilitatem meam, cum ad tam multa conniueo? quæ nequaquam præteriturus eram, ſi animi cauſa taxaſſem illos. Quod aliquoties attigi, coëgit ſtudiorum utilitas, quod rarius id facio, datum est Chriſtianæ modeſtiæ.

63 Verum hoc ipſum, ni fallor, offendit pleroſq; quod admonẽtur, quaſi hactenus aliquid ignorarint in his literis, quarum ſcientiam profitent: & pudet quæ imberbes didicere, ſenes perdenda fateri. Primum nimium arrogans ſit, qui profiteatur ſe nihil neſcire, deinde taciti hæc quoq; diſcant, & deſinent ignorare Hac uia probrum hoc optime effugerint.

64 Quod ſi uſq; adeo inuiſa est nouitas, ut ferri non poſſit, fuit & hæc æditio, qua nunc utimur, olim noua. Et ſtultiſſimum est, rerum æſtimationem ab annis ſumere. Hac æſtimatione res præclara fuerit ebrietas, quæ est uetuſtiſſima: & ex priſcis uſque ſeculis in hanc ætatem deducta. Quin rem ipſam potius quam annales expendimus?

65 Si nouitas offendit, nos uetera inſtauramus, & nouitatem excludimus: Nam poſterior est æditione, deprauatio. Si qui ſunt, qui non poſſunt mutare ſaliuam, quam à pueris imbiberunt, manet iſtis ſua uetus æditio, ſi uolunt, tum dilucidior, tum emendatior: ſi nolunt, eadem & ſui ſimilis. Si glandes iſtos obſtinate delectant, ſaltem ne inuideant iſs, qui tritico ueſci malunt.

66 Vtrum quæſo fas est, poſt ueteres aliquid inquirere, an non? Si fas non est, cur auſi ſunt Alexander ac Thomas, & poſt hos alij complures, totam Theologiæ faciem immutare? Si fas, cur noſtris obſtrepunt ſtudijs, præſertim cum & nullius iudicio præſcribant, & ueterum autoritate nitantur? Etenim ſi fas est inducere noua, multo magis fas est reuocare uetera.

67 Si nihil aliud quam codices noſtros emendaſſem ex Græcis exemplaribus, comprobãda erat induſtria, qui id conatus eſſem, quod Auguſtinus nõ uno in loco fieri iubet. Nunc nõ hoc cõtentus, ex orthodoxorũ cõmentarijs rem peto.

68 Vt donemus, nihil eſſe mẽdi in libris noſtris, tamẽ multis de cauſis oportebat ad fontes confugere, ob amphibologias, ob quædã obſcure reddita, ob Emphaſim Græcanicæ phraſeos, quæ ſæpenumero reddi non poteſt, ob gratiã idiomatis, quæ in uertendo non reſpondet.

69 Vt donemus Græcorũ libros æque deprauatos eſſe ac Latinos, tamẽ ex collatis exemplaribus æque deprauatis ſæpe deprehendit uera lectio: quod ſæpe

numero

numero fit,ut quod hic casu deprauatum est,in alio codice reperiatur integrum.

70 Augustinus in epistola LIX.non audet respondere,rogatus de sententia uersiculi cuiusdam ex psalmis,nisi consultis libris Græcis. Idem ueteris testamẽti nouiq; libros cum Græcis contulit, nimirum diffisus uulgatæ interpretationi.Id quantum habeat utilitatis in ueteri testamento uiderint alij,certe in nouo necessarium est.Et nos nõ dubitamus de omnibus pronunciare,freti uulgatis codicib9. Idem multis locis docet lectionis synceritatẽ ex antiquiore lingua petendã esse: hoc est ab ea,in quam primũ trãslatus est liber. Veluti cum hæretur in ueteri testamento: iubet consuli Græcos codices,si quis Hebraïce nesciat,quod in hãc linguam prius uersum sit uetus testamentum,quam in Latinam.

71 Hieronymus laudat studium mulierum Germanarũ,quæ Latinum psalterium cum Græco contulerint,cum id ab Hebræorum fontibus manarit: & nos absurdum putamus idem fieri in nouo testamẽto,quod totum, aut penè totum fluxit à Græcis?

72 Sed audio quosdam in totum abrogare fidem Græcorum libris,postea quam se semouerunt ab ecclesia Rhomana. Atqui eadẽ de causa,nõ est fidẽdum Hebræorum libris, quod illi sint infensissimi,non solũ Rhomano Pontifici, sed Christo,& Christianis omnibus.Et tamen Hieronymus illis fisus est id temporis,cum maxime fuisset tempestiuum deprauare,si quid deprauare uoluissent.

73 Si Græcis in animo fuisset deprauare codices suos, his potissimum locis deprauassent,in quibus à nobis dissentiunt,ueluti de processione spiritus, aut si quid aliud est eiusmodi,at in his nobis consentiunt.Nec ullus locus proferri potest,qui hoc nomine suspectus haberi possit.

74 Aristoteles apud nos habet autoritatẽ suam,cũ plus sit q; schismaticus, uidelicet à Christo alienissim9.Et Græcorũ uoluminib9 nulla erit apd nos fides?

75 Si olim deprauati suut Græcorum codices, iam adhuc erant orthodoxi. Sin nuper à schismate,qui fit,ut horum codices cum ueterum libris consentiant? Nisi forte tam impudens erit aliquis,ut dicat,uniuersos codices,& interpretũ cõmentarios simul esse uitiatos à schismaticis.

76 Ego magis suspicor,si quid deprauatũ est in Græcorũ libris,id à Latinis exẽplaribus fuisse,pfectũ,posteaq; Rhomana ecclesia cœpit absorbere Græciã.

77 Nec tota diuulsa est à nobis Græcia,Creta Christum agnoscit, agnoscit Rhomanum Pontificem,cur horum libris diffidimus? Et ab his potissimum nobis ueniunt exemplaria.

78 Risit olim Heluidiũ Hieronymus,qui sibi stultissime persuaserit,Græcos codices esse corruptos:ac dictum hominis stultius esse putat,q; ut sit argumentis refellendũ.Et tamẽ iam tum Oriens fermè omnis hæresibus feruebat Arrianorum & Origenistarũ. Ab ijs magis timẽdum erat exẽplaribus,q; à schismaticis:

79 Damnauit ecclesia quasdam Græcorum opiniones, codices Græcorum nunquam damnauit.Et cur nos damnamus,quod non damnauit ecclesia? Imò cur non habemus fidem his,quibus fidem haberi uoluit ecclesia?

80 Iam quod à quibuſdam ſtudium hoc noſtrum cõtemnitur,ut humile ac puerile,qui circa ſyllabas ac uoculas laborem,non ita ualde me mouet. Ego magnum arbitror,quicquid ad rem theologicam pertinet. Et cum non ignorarem, quantum reuerentiæ ſacris libris debebatur,mihi cõſcius ſumpſi,quod in eo munere uideretur infimum.

81 Sit hoc grammaticum,ſit puerile,ſit triuiale,modo fateantur eſſe neceſſarium. Vt nihil aliud doceam q̃ rectam lectionem,nimirũ turpe eſt hoc ipſum neſcire magnos Theologos.Et tamen hoc manifeſtius eſt, quam ut negari poſſit: poſteaq̃ hic lapſus deprehenditur Auguſtinus,lapſus Thomas, lapſus Lyrenſis,& Carrenſis: poſteaq̃ frequenter audiamus hos,qui concionantur in tẽplis, etiam thema,quod proponunt,perperam intellectum adducere.

82 Scrupi ſunt quamlibet minuti,ſed ad hos impingũt frequẽter οἱ τὸν κάτομ ὑπερφρονοῦντες.Si iuxta Chryſoſtomũ & Auguſtinum,articulus ὁ,hoc eſt minutiſſimum elementũ,additum aut omiſſum,ſenſum facit orthodoxũ,aut hæreticũ: ſi idem efficit hypoſtigme,non ſuo poſita loco:quid eſt,cur hæc ut minuta negligamus,quæ tantum habent momenti?

83 Quanquam hæc minus negligenda uidebũtur,ſi quis periculum fecerit, quantis hæc minuta conſtent ſudoribus.Aut ſi quis aggrediatur tractare ſcripturam diuinã,& in ea,ſicut oportet,rimari curioſe ſingula. Vſu ſentitur utilitas,non tumultuaria lectione.Poſtremo deſinet contemnere,qui non unam aut alteram annotationem,ſed uniuerſum opus expenderit.Tu mihi ocioſus ac ſupinus hũc aut illum locum expendis,& uideris tibi copioſius ac doctius tractare potuiſſe. Poteram & ipſe,ſi decem modo fuiſſent excutiendi.In tot milibus hanc præſtare diligentiam difficillimum eſt.

84 Auguſtinũ nõ pœnitebat operæ ſuæ,cum huiuſmodi quædã annotaret in libros Pentateuchi, non ex fontibus Hebræorum,ſed ex Græcis uoluminib9. Is rẽ annotatu dignam duxit,quod in ſacris literis reperiat uerbũ multitudinis numero additum nomini,rem ſignificanti,quæ cõſtet ex multis.Quod genus eſt Dimitte populũ meũ,ut ſeruiãt mihi.Itẽ:Omnis terra adorẽt te. Præterea quod in hac oratione:Si interrogauerit te Eſau,dicens:Cuius es tu,& quò uadis,& cui9 hæc,quæ antecedunt te? Et dices,pueri tui Iacob:poſtremo loco redundet,cõiunctio,&.Rurſus quod in hoc ſermone:Tu autẽ teſtamentũ meum cõſeruabis,Cõſeruabis,poſitum ſit pro conſerua.Rurſum,quod hæc uerba,quæ ſunt in Leuitico:ἀκάθαρτος ὤν,ἀκάθαρτος ἔσται:putat ad hunc modũ uerti poſſe,immundus exiſtens,immundus erit.Et tamẽ participiũ exiſtens, nõ eſſe ab exiſtere,ſed ab eſſe, cum Græce ſit ὤν,quaſi dicas,eſſens.Præterea quod docet,mulierem dici,quæ uirgo ſit,cũ Hebræam uocem neſciat,unde pendebat quæſtio.Itẽ quod ὄψιμον Græcum,parũ Latine dicat ſerotinũ.Ad hæc tam puerilia nõ grauatus eſt deſcendere tantus epiſcopus.Quid ipſe Hieronymus,nónne quædã annotauit,quæ friuola uideri poſſent,ſi quicq̃ omnino friuolum eſſet in ſacris libris? In epiſtolam ad Epheſios cap.5.in Pauli uerbis:Propter hoc relinquet patrẽ & matrẽ &c.annotauit,

uit, ἀντὶ τούτου dictum, pro ἕνεκεν τούτου, cum utraq; dictio probe quadret, & eũdem efficiat sensum: Vice uxoris relinques patrem & matrẽ, & causa uxoris relinques patrem ac matrem. Idem in epistolam ad Philemonem indicauit, ἀγαπητὸν magis sonare diligibilem quam dilectum, qui Græce dicatur ἠγαπημένος. Iterum in epistolam ad Rhomanos: πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὑμῖν, omni dictum esse pro omnibus, cum utroq; modo dicatur idem: quisquis est inter uos, & omnibus qui sunt inter uos. Iam uero quid cõmemorem, qualia sint pleraq;, quæ Hieronymus annotauit in libello, quem de castigatione psalterij scripsit ad Suniam & Fretelam.

85 Nullus igitur reprehendat, si argumento suscepto respondeo. Mihi abunde satis est, si nullus ante me plus præstitit in hoc scripti genere. Quid alij possint, aut præstituri sint, nescio. Certe optarim existere permultos, qui me prorsus obscurarent. Imò uel reprehendi gaudebo, si quis industria sua rem tam sacrã, à nobis utcunque tentatam, adiuuerit. Absit modo procacitas, quam fœdam & indecoram sibi ducunt & Ethnici.

86 Meminerit is, qui reprehensionem parat, se quoq; hominem esse, neq; minus labi posse reprehendendo, quam potuerit autor opis scribendo. Quanquam longe plus ueniæ debetur ei, qui prodesse studens, in ingenti opere dormitauit alicubi, non assecutus, quod uoluit, quam ei, qui in alieno libro cupiens ingeniosus uideri, uenatur quod carpat, & tamen hoc ipsum perperam facit.

87 Sic oportet ad librũ legendũ accedere lectorẽ, ut solet ad cõuiuiũ cõuiua ciuilis. Cõuiuator annititur omnibus satisfacere: & tamẽ si quid apponit, qd huius aut illius palato nõ respondeat, urbane uel dissimulant, uel probant etiã, ne quid cõtristent cõuiuatorẽ. Quis enim eum cõuiuam ferat, qui tantũ hoc animo ueniat ad mensam, ut carpens quæ apponũtur, nec uescatur ipse, nec alios uesci sinat?

88 Et tamen his quoq; reperias inciuiliores, qui palàm, qui sine fine damnẽt ac lacerent opus, quod nunquàm legerint. Atq; hoc sanè faciunt, qui se Christianæ pietatis doctores profitentur, & religionis antistites: cum sit pluſquàm sycophanticum, damnare quod nescias.

89 Nec intelligunt, quantũ abesse oporteat linguã ꝓphetici canis, quæ lingẽdo medet hulceribus: à lingua uiperæ aut aspidis, cuius uenenum immedicabile. Nec cogitant, quantũ discriminis sit inter hierophantam & sycophantam.

90 Cum Theologorum scholæ, uec Scotum, nec Petrum Lombardum, nec Occam, nec Thomam nec Augustinum, nec Ambrosiũ, nec Hieronymũ, nec Hilarium, nec Cyprianum, nec Chrysostomũ, nec Iohannem Damascenũ, nec Origenem, imò nec Petrum apostolũ prorsus ab errore liberent, & ab eo quidem errore, quem si tuearis, hæreticus sis: cur nostra tam iniquo legunt iudicio?

91 At summis illis, inquiunt, hoc ciuilitatis debetur, tibi non item. Imò quo magis præcelluerunt illi uel dignitate uel eruditiõe, hoc minus ueniæ debebatur. Neq; enim, opinor, isti me inter usq; adeo indoctos numerant, quos non oporteat quicq; omnino scribere.

92 Nomẽ hæreseos quo grauius est, & inuisius Christianis auribus, hoc tur-

pius est,id temere cuiquã impingere.At isti nihil magis habent in promptu, nec dubitant hæresim inclamare,priusq; circumspiciant,qua de re loquantur.Et quẽ admodum uno sue grunniente grunniunt omnes,ita ad huius aut illius damorẽ omnes eiusdem factionis sodales uociferantur hæresim.

93 Ita ualde Christiani uideri uolunt,si in Christianum sint fortiter cõtumeliosi.Idq; quo possint impune,principum tyrannidi fauent,& Rhomano Pontifici semper adulantur,pessime interim de illo sentientes,cui putant quicquam esse charius,quam quod ad Christi gloriam & gregis salutem pertinet.

94 Qui simpliciter errat,fraterne monendus est.Qui nihil aliud q; prodesse studuit,cum fauore & candore legendus est.At mirum q; isti sæuiunt,quo fastu, quo supercilio censuram agunt,frequenter ubi rem non intelligunt. Nam id accidisse,docere si libeat possim:qua re quid potest esse turpius?

95 Origenes aduersus Celsum plusq; hæreticũ,q totã Christi uitã indignissimis cõuicijs lacerarat,argumẽtis egit,nõ cõuicijs.Augustinus cũ Pascentio disputans,semp darissimũ uirũ appellat,cũ is iuxta Arrianorũ dogma negaret homusion patri filiũ.Cũ Pollẽtio,de diuortio sic disputat,ut nulla sit usq; hæreseos mẽtio Ad Madaurẽses idololatras honorifice rescribit,fratres dilectissimos,& dominos prædicabiles eos appellãs:nec grauat causam illorũ sibi cõmẽdatã adiuuare.

96 Inqsitorib9 hoc datũ est negocij,ut indices sint,nõ iudices:doctores,nõ syco
97 Hæresis nõ est,ubi nõ est ambitio,ubi nõ (textu tyrannidẽ affectantes. est malicia,ubi non est arrogantiæ comes pertinacia.Nec in quouis errore hæresis est,sed in ijs duntaxat,quæ proprie ad catholicam fidem pertinent.

98 Quam iniquum est,impune impingere tantam contumeliam:nec uicto/ri ullum pæmium aut talio,nisi quod elapsus uidetur.

99 Christus ipse nõ extinguit linũ fumigans,nõ cõminuit baculũ fractũ : & nos ob humanũ lapsum, imò ob fastũ nostrũ alienam9 erecta feliciáq; ingenia.

100 An non turpissimum est,à magnis olim Theologis damnatas fuisse Pici Mirandulani cõdusiones,ut impias & hæreticas:quæ nũc ut Christianæ piæq; leguntur ab omnibus,non sine applausu Theologorum?

101 Iam sentio quosdã esse,qui carpẽdis aliorũ scriptis famã aucupant, cõpẽdiaria quidẽ,sed sceleratissima uia.Olim tibicen ille meliorẽ parandi subito nominis uiam monstrauit,ut doctis ac uulgo celebrib9 se probaret:qd horũ suffragijs futurũ esset,ut à populo quoq; probaret.Quis autem genius malus hãc rationẽ cõmõstrauit?Ingerũt se trãsuersim in opus alienũ,& unũ aut alterũ locũ uellicãt, moxq; famã,quã alius cõplurium annorũ uigilijs sibi parauit,uno æquãt die,nec æquãt modo,uerũetiã superant.nã doctior habet,qui reprehẽsor ac censor est.

102 Quod hoc est ingratitudinis genus,totius operis laudem sibi uindicare, ob unum aut alterum locum castigatum, cum dissimulet interim,se tot locis fuisse adiutum?Perinde quasi,si quis donatus sexcentis aureis,unum alterumue ex ijs ὑπόχαλκον καὶ κίβδηλον fuisse damitet.

103.Si

103 Si detestandæ ingratitudinis est, beneficiū acceptū inficiari: quale uidebit, p gratis collato officio cōtumeliā reponere? Et si inciuilis habet, q donatici equidentes inspiciat: qlis habebit, q in ope necessario nihil aliud qrit, nisi qd arrodat?

104 Si quis existat prorsus ἀναλφάβητος, & indoctus, qui pio quodā animi studio gratis concinnet, aut sarciat codices euangelicos: nónne futurū esset, ut omnes huius pietatem exoscularentur? Nónne huius hominis memoriam suis fastis inscriberēt? Et in hoc officio, quod longe plus adfert utilitatis, & nobis non paulo pluris constat, tam sunt ingrati quidam.

105 Si quis donet istos nouo pallio, si quis accipiat cœna lautiore, si quis nummis aliquot donet: tantum non adorant, pietatem hominis ubiq; prædicant: suæ merita, quibus abundant scilicet, illis impertiuntur. At hoc meo beneficio magis egebant, & oblatrant benemerenti.

106 Porrò quod obiter admonuimus quædam, quæ uidētur dissonare cum ijs, quæ publicitus recepta sunt in scholis, nec sine causa fecimus, nec odiose tamē. Fortassis expediret reipublicæ Christianæ plura conuelli, quæ nunc uelut oracula publice docentur, cum priuatim fateantur se diuersum sentire.

107 Alius hoc agit, ut orbis sit Thomista: alius, ut Scotista. Quin illud potiꝰ agimus omnes, ut orbis sit Christianus?

108 Iam audeo iactare quosdam, à me permulta præterita, quæ forent annotatu digna. Primum illud lectorem admonitum esse uolo, me nō persecutū esse, quicquid in nouo testamento uideretur annotandum, sed ea dūtaxat, quæ ad lectionis synceritatem pertinent. Etiamsi hic quoq; multa prudentes omisimus, ne lectorem onerare mus. Quod si quis adijciat nostris, gratulabor etiā utilitati publicæ. Imò si à nobis alicubi dissentiet, modo id agat argumētis non conuitijs, ut erudito dignum est, non offendar. Argumenta possunt honeste refelli argumentis: conuicia conuicijs retaliare, turpe est: cum interim ferre sit molestum. Qui rationibus agit, simplex negocium & sibi sumit, & exhibet respōsuro. At qui contumelioſe dissentit, duplex sumit ac facessit negocium, geminumq; malū accersit, dū & famam lædit alienam, & sibi ipse maledicentiæ suspicionem conciliat.

109 Prodesse ut pulcherrimum est, ita difficillimum. Lædere ut facillimū est, ita fœdissimū. Cur hæc posterior pars pleriſq; magis placet? In altera se magnos declarent, qui famam affectant apud posteros, homine Christiano dignam.

110. Si qua mihi foret incantatio, qua possem nouum hoc aspidum genus sopire, non grauarer uti. Nunc quādo id non datur: aduersus istorum uenenata sibila, bonorū fauore, uelut antidoto, me consolor. Oblatrant, sed inter eruditos serè nulli: cōplures ex eo hominū genere, qui se deuouisse uidentur dijs manibus, si queant bonas literas, hoc est, omneis, quas ipsi non didicerunt, funditus extinguere. Nam negligendos, opinor, idiotas ex media uulgi fece, unà cum superstitiosis mulierculis: quos isti uel redemerunt ad uociferandū, uel subornarunt. Aduersus horum maliciam, primū omniū me consolatur recta conscientia, & Christus agonotheta noster: deinde tot hominum iudicia, quorū alios uitæ sanctimonia, alios insignis eruditio, alios fortunæ splendor, alios ecclesiastici muneris dignitas,

quoſdã hæc omnia ſimul à cõtemptu uindicãt. Quorũ ſuffragium hoc ponderis plus habere debet, quod horũ nemo ſit, cuius fauorẽ aut emeruerim officio, aut precibus ſim eblanditus. Literis ex omni terrarũ plaga miſſis, mihi cotidie gratias agũt, q̃ meis lucubrationibus, q̃libuſcũ q̃, ſint inflãmati ad bonæ mẽtis, ad ſacrarũ literarũ ſtudiũ. & q nũ q̃ Eraſmũ uiderũt, tamẽ ex libris cognitũ amãt. Nullus eſt in ijs à me ꝓuocatus, ut modo dixi, nec eſt cur mihi blandiant̃, aut uenent̃ aliq̃d ex me. Expta utilitas, & gratus animus hæc mihi parauit ſuffragia. Vt oĩ̃bus in cõmune laboraui, ita gratias agunt omnes, cuiuſcunque gentis, cuiuſcunq̃ ordinis. Hoc ego præmium pulchrius eſſe duco, quàm ſi contigiſſet epiſcopatus. Agnoſcit officiũ meũ Italia, præcipue Rhoma & Venetia. Tot Cardinales fauẽt noſtris laboribus, ſed præcipue uir in literis grauiorib⁹ abſolutiſſimus, R. D. Cardinalis Dominicus Grymanus, Titulo diui Marci, & omni ornamẽtorũ genere cumulatiſſimus D. R. Cardinalis Titulo Sanctorũ quatuor. Quin ipſe toti⁹ reipublicæ Chriſtianæ princeps Leo x. ut ad priorẽ æditionem literis humaniſſime ſcriptis adhortabat̃, ita nũc ad hãc poſteriorẽ rurſus adhortat̃. ut interim nõ cõmemorẽ epiſcopos, & eruditorũ hominũ centurias. Agnoſcit Hiſpania, uel hoc argumẽto, q̃ R. Archiepiſcopus Toletanus, q hũc p̃ceſſit, bis me ſollicitauit præmijs haud aſpernãdis, ut Hiſpanias adirẽ. Porrò q huic ſucceſſit, adhuc agens Louanij, & ſtudijs honeſtiſſimis adnitẽs, ut omni uirtutũ genere fortunæ magnitudini reſpõdeat, q̃ me animo ꝓſequat̃, in p̃ſentia nõ referã, ne uidear glorioſulus. Agnoſcit Germania oĩ̃s, ſummorũ præſulũ ac principũ literis me ꝓuocans ad ampliſſima præmia. Agnoſcit Hungaria, agnoſcit Bohemia, epiſcoporũ ac ſũmatiũ uirorũ literis mihi gratias agẽs. Quid eĩ̃ dicã de Britannia, ubi tot mihi ſunt Mecœnates, inter quos primus Clariſs. Baro, Guilhelmus Monteiouius: proximus Guilhelmus Archiepiſcopus Cantuarieñ. totius Angliæ primas: tertius R. Cardinalis Eboracenſis, uir acerrimi iudicij: ſũmus rex ipſe, nõ min⁹ animi q̃ fortunæ bonis florẽtiſſimus, quorũ uterq̃ & benignitate ſua ultro fouent ocium noſtrũ, & ſi libeat, inuitãt ad ampliora. A Gallis, p̃cipue ab incõparabili uiro Stephano Poncherio, epiſcopo Pariſienſi, & à rege Chriſtianiſſimo iã toties inuitor non uulgaribus promiſſis. Poſtremo, quã q̃ nuſq̃ gentiũ plus ualeãt Sycophantæ, q̃ apud noſtros, nec unq̃ minor ſit honos bonis literis: tamẽ ſũt hic q̃q̃, q faueãt p cõmodo publico laborãti: quorũ præcipui ſunt, uir cordatiſſimus ſimul & oculatiſſimus D. Erardus à Marca, epiſcopus ac princeps Leodienſis: & dariſſim⁹ D. Philippus à Burgũdia, epiſcopus ac princeps Traiectẽſis, quorũ uterq̃ ultro defert amplã fortunã, ſi qd expeterẽ huiuſmodi. E ſũmis præcipuos dũtaxat attigi, cũ cotidie literis obruar, qbus mihi celebres Academiæ, qb⁹ uiri doctrina præſtãtes, qbus religione cõmẽdabiles, & gratulant̃ & gratias agũt. Horũ animis fretus, moderatius fero Sycophantarũ ingratiſſimorũ grunnitus. Feliciſſimũ eſt placuiſſe oĩ̃bus. Verũ id quoniã nulli adhuc cõtigit, proximũ eſt, placuiſſe optimis.

m Hæc, opinor, abunde ſatiſfacient, qui ſibi fieri ſatis ullo modo patietur. Cæterum qui ſibi obturant aures, ne cognoſcant, qui occludunt oculos, ne cernãt, fruſtra canitur hæc fabula. Proinde ſit hactenus huic negocio datum ſatis.

SOLOECISMI PER IN-
TERPRETEM ADMISSI MANIFESTARII ET INEX-CVSABILES, E PLVRIMIS PAVCI DECERPTI.

Matthæi,cap.5.pag.26.p.Quicũq; te angariauerit mille paſſus, uade cum illo & alia duo.pro eo quod dicendum erat,miliari/um unum,& alia duo.

Matthæi,cap.6.pag.31.m.Magis pluris eſtis uos.Cum huiuſ modi conduplicationes comparatiuorũ,quas Auguſtinus in libris, De locutionibus ueteris teſtamenti docet ex Hebræi ſermonis proprietate,Rhomanus ſermo non recipiat.

Cap.7.pa.32.m.Videbis eiȷcere,pro, diſpicies ut eiȷcias,Græcam figuram reliquit.Nam Latinis, uidet eiȷcere,qui uidet eiȷcientem.

Cap.8.pag.35.f.Quid nobis & tibi,pro eo quod erat:Quid tibi nobiſcum?Rurſus Græci ſermonis proprietatem reliquit.Neq; enim dicimus,quid mihi & longis tibiȷs:ſed,quid mihi cum longis tibiȷs?τί μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς;

Cap.11.pag.40.f.Cum conſummaſſet præcipiens,Græce dixit interpres,pro eo quod erat,finem feciſſet præcipiendi.

Eodem cap.pag.41.p.Pauperes euangelizantur,Græce dixit.Neq; eñ minus ſolœcon eſt,paupes euãgelizanť,q; pauperes annũcianť,cũ illis quippiã nũciať.

Cap.15.pag.53.p.Tunc acceſſerũt ad eum ab Hieroſolymis Scribæ, pro, Scribæ Hieroſolymitani.cum Græce ſit,οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς.

Cap.20.pag.66.p.Principes gentium dominantur eorum.primũ eorum dixit, pro,earum,Græco genere relicto.Deinde dominantur eorũ,pro,dominãtur eis, Græco caſu per incuriam relicto.

Ibidem.Filius hominis non uenit miniſtrari.Græce dixit,ſed male Latine, pro eo quod erat,Non uenit ut ſibi miniſtraretur.Quanquaṁ hoc ipſum uenit miniſtrare,pro,ad miniſtrandum,non eſt Latinum.

Cap.22.pag.69.f.Impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.genitiuũ Græcum reliquit oſcitans interpres,pro,impletæ ſunt diſcumbentibus.

Eodem,pag.70.m.Neq; nubent,neq; nubentur.Quis unq; audiuit nubẽtur?

Cap.24.pag.74.m.Opiniones bellorum dixit,pro,rumores bellorum.

Iam in hac cõiunctione,quia,ſiue cũ,pro quod abutiť,ſiue cũ iuxta Græci ſermonis ꝓprietatẽ addita,Latinis ſupuacua eſt.Velut Iohãnis,cap.1.pag.167.f.Cõfeſſus eſt,quia nõ ſum ego Chriſtus.Nã ut donemus quia idẽ pollere cũ, quod. Quid aliud dictũ eſt,niſi Baptiſtam fuiſſe cõfeſſum,quod Euangeliſta non eſſet Chriſtus?Rurſum apud eundẽ,cap.4.pag.174.p.Recte dixiſti,quia uirũ nõ habeo. Quid aliud expreſſit,q; Samaritanã dixiſſe,qd Chriſtus uirum non habe ret?Item apud Marcum,cap.12.pag.107.f.Dicentes quia ego ſum.Rurſum Lucæ.1.pag.120.p.Quia nemo eſt in cognatione tua &c.Quia plane redundat.

Lucæ

Lucæ.cap.1.pag.119.f.Memorare dixit,pro meminisse.

Cap.4.pag.131.p.Quanta audiuimus,uertit,quæ siue quæcũ cp audiuimus.Similiter apud Iohãnẽ cap.22.pag.187.f.Tanta signa dixit,pro tot,siue tam multa.

Lucæ.19.pag.152.m.De pecunia locutus,subiunxit,exegissem illud,somnians se Græce loqui.nam ἀργύριον,quod hic uertit pecuniam,Græcis neutri generis est.

Item cap.23.pag.159.m.Et uentres quæ non genuerunt.quæ dixit pro qui,putãs se Græce loqui,quod κοιλία fœminini generis sit.

Iohãnis cap.1.pag.166.p.Gloriã quasi unigeniti à patre.periculoso solœcismo dixit quasi,pro tanquam.Nam quasi simulationem declarat,non ueritatem. At Christus erat uere unigenitus patris.

Cap.3.pag.173.f.Non coutuntur Iudæi Samaritanis.Vt demus recte dici, utũ tur Samaritanis pro,habent commercium cum illis,quis unquam dixit couti, p mutuum inter se habere commercium?

Cap.6.pag.178.p.Fuit ad terram,pro,appulit ad terram.

Cap.7.pag.179.f.Festo mediante dixit,Græcam uocem imitatus,sed audacter magis cp feliciter,cum paraphrasi licuit uti:cum dimidium festi peractum esset.

Cap.14.pag.189.f.Et maiora horum facient,pro,maiora his,dixit,oblitus se Latine loqui.

Cap.15.pag.191.f.Vt fructum plus adferat,pro,plus fructus adferat,siue fructũ uberiorem adferat.Nam Græcis est πλείονα καρπόν.

Eodem,pag.192.p.Cum præcessissent palmites,subiunxit:Et colligent ea,Græco genere seruato,quod κλῆμα neutri generis sit.Nã numerus ideo tolerabiliter mutatus est apud Græcos,quod antea collectiue dixerit,omnem palmitem.Vt dissimulem interim quod paulo superius bis addidit eum,ex idiomate sermonis Hebraïci:Omnem palmitem non ferentem fructum,tollet eum: & omnem qui fert fructum,purgabit eum.Etiamsi idem uitium sermonis est in Græcis.

Actorum,cap.2.pag.203.p.Ad inuicẽ dicentes,pro,inter se dicentes. Quis uncp Latinus dixit ad inuicem? Nõ magis profecto quam ad mutuo.Et tamen hic sermo apud interpretem creberrimus est.

Cap.3.pag.205.m.Pœnitemini igitur,uerbo inaudito dixit,pro,μετανοήσατε,cum Latine dicere potuisset,resipiscite.

Cap.5.pag.207.f.Cum præmisissem agrum,oblitus se Latine loqui,uertit uenum datũ, quod κτῆμα & χωρίον Græcis neutri generis sit.

Cap.7.pag.210.f.Multi eorũ qui habebant spiritus immundos,damãtes uoce magna,exibant.Quid potuit absurdius dici? cum sensus sit:Spiritus cum ingenti uociferatione exisse,ab ijs qui ab illis tenebantur.

Cap.10.pag.214.p.Per ter dixit,pro,ter,siue tribus uicibus.

Cap.16.pa.221.m.Foras portam,pro,è porta.

Cap.17.pag.223.p.Qz celeriter dixit,pro,cp celerrime,cum Græce sit ὡς τάχιστα

Cap.20.pag.230.f.Cum præcesserit uerbum,subijcit,qui potẽs est,pro,quod potens,quod Græcis λόγος sit masculini generis.

Cap.

Cap.20.pag.230.f.Nec facio animam meam precioſiorem quam̃ me. Neq; uerba Græca reddidit interpres,neq; ſenſum,cum ſit Græcis,οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ.

Cap.21.pag.231.m.Et cum ſuadere ei non poſſemus,inquit,cum antea narraſſet illos ſuaſiſſe. Videlicet hic abuſus ſuadere,pro perſuadere,cum plurimũ interſit.

Cap.26.pag.237.m.De omĩbus quibus accuſor à Iudæis rex Agrippa, æſtimo me beatum apud te,cum ſim defenſurus me hodie,maxime te ſciẽte omnia, quæ apud Iudæos ſunt conſuetudines & quæſtiones.Primum,ut diſſimulemus, quibus accuſor dictum,pro,de quibus accuſor:æſtimo,pro,exiſtimo, quod beatum apud te dixerit,pro,qui defenſurus me ſim apud te,quam̃ craſſus ſolœciſm⁹ eſt, quod cum præceſſerit omnia,mox ſubiicit,conſuetudines & quæſtiones,non animaduertens Græcum genus,quod reliquit in omnia,fuiſſe mutandum.Quis em̃ audiuit unquam omnia conſuetudines?Eamus nunc & contendamus nuſquam dormitaſſe interpretem.

In epiſtola Pauli ad Rhomanos,cap.1.pag.258.p.Teſtimonium illis reddente conſcientia ipſorum,& inter ſe inuicem cogitationum accuſantium aut defendentium,cum genitiuum Græcum abſolute poſitum,uerterit in ablatiuum, reddente cõſciẽtia,quæ ſupinitas erat alterũ genitiuũ relinquere,iratis grãmaticis omĩb⁹?

Cap.10.pag.283.m.Quis credidit auditui noſtro?Quis unquã Latine loquens, auditum,dixit ſermonem loquentis?

Cap.12.pag.289.p.Odientes malum,pro,odio habentes.

In epiſtola ad Corinthios 2.cap.8.pag.377.m. Non minorauit, dixit pro, non minus habuit.

In epiſtola ad Philippẽſes cap.4.pag.439.f.Reſtoruiſtis,pro,me ſentire,pro eo quod erat,reuiguit ueſter in me affectus.

In epiſtola ad Hebræos cap.3.pag.501.p.Quanto ampliorem habet honorem domus,qui fabricauit eam,cum ſenſus ſit,quanto maiorem honorẽ habet qui cõdidit domum,q̃ ipſa domus.Et interim negamus referre quomodo loquamur, cum ob hunc ſolœciſmũ Thomas & hunc ſecuti recentiores,fœdiſſime lapſi ſint.

Cap.6.pag.505.m.Per maiorem ſui,dixit pro,maiorem ſe,nõ cogitans ſe Latinis loqui,non Græcis.

In epiſtola Iacobi cap.1.pag.519.p.cum ait:Deus intentator eſt malorũ, nónne de deo irreligioſe locutus eſt?cum intentator dicatur, qui impingit mali quippiã. Sentit autem deum neq; tentare quenquam malis,neq; tentari.

In Apocalypſi cap.1.pag.543.Mirus & inſignis eſt ſolœciſmus in ſermone Græco,ἀπὸ τοῦ ὢν,καὶ ὁ ἦν,καὶ ὁ ἐρχόμενος.Nam qui cohæret, ὁ ὢν cum iis quæ præcedunt ἀπό; Deinde quid ſonat ullis ὁ ἦν; Rurſus,qui quadrat ὁ ἐρχόμενος cum ἀπὸ τοῦ; Qui putãt Apocalypſim ab Iohanne conſcriptam,negent ſi uolent, uſq; apoſtolos male Græce locutos.Nã id quidã cõtendunt,uidelicet apoſtolorũ patroni.

Luc.21.pag.154.m.Et omĩs popul⁹ manicabat ad eũ.qđ apud Græcos eſt ὄρθριζε latina uoce eſt imitatus,ſed impudẽrer.Quis em̃ ferat manicare,p mane uenire?

Loca

LOCA OBSCVRA

ET IN QVIBVS LAPSI SINT MAgni nominis interpretes, ex innumeris pauca decerpta, ut sit ad manum quod obiiciatur eis, qui dicunt superfuisse, quod nostris annotationibus foret explicandum.

MAtthæi cap. 1. pag. 6. &. 7. Traducere perperam intellectū à Magistro sententiarum.

Cap. 11. pag. 41. m. Regnū cœlorū uim patiẽ, pleriq; interpretantur de ui cohibendis affectibus, cum Christus sentiat gentes & peccatores uiolẽtia fidei irrumpere, cum Iudæi inuitati nolle nt ingredi.

Lucæ cap. 1. pag. 111. f. Rerū quæ in nobis cõpletæ sunt, quis Latina intellexisset, nisi cõsultis Græcis, cū Euangelista sentiat, res quas narraturus sit certas esse cõperæq; fidei. Interps nihil putauit interesse, inter πεπληρωμένων & πεπληροφορημένων.

Eodem. pag. 119. f. Disperſit supbos mente cordis sui. Vulgus interpretum putat esse sensum, quod deus cogitatione sui cordis disperserit superbos, cum sensus sit, superbos à deo dissipatos, suis ipsorū consiliis & cogitationibus: qua de re nulla est apud Græcos tergiuersatio, cum illi legant, καρδίας αὐτῶν.

Eodem. pag. 120. m. Iusiurandum quod iura. ad Abrahã pa. no. daturū se nobis. Solẽnis distinctio, qua chorus ecclesiasticus uersus hos diducit, ob prolixiorẽ, ut opinor, sententiam, effecit ut complures non animaduertant uerum sensum, ut illic indicauimus. Ac mox in remissionẽ, cum sit in remissione, pro, p remissionẽ. Ac mox: Oriens, nomen est substantiuū, cum uulgus putet esse participiū. Sũt & alia in hoc cantico, quod cotidie canitur in templis, & à paucis intelligitur.

Cap. 2. pag. 123. f. Tuam ipsius animã pertransibit gladius. In tuã ipsius, lapsus est Hugo Carrensis, & Lyranus. In pertransibit, lapsus Augustinus, existimans pertransire dictū pro, præterire, ut aliquoties inuenitur, cum Græce sit διελεύσεται, per medium ibit, siue perfodiet.

Cap. 19. pag. 152. f. Si cognouisses & tu. Locus obscurus, & hactenus à paucis intellectus,

Cap. 22. pag. 155. m. De emendo gladio, reiecta Lyrensis & recentium interpretatio, uelut à Christi mente alieniſſima.

Iohannis cap. 12. pag. 187. f. Adhuc modicum lumen in uobis. Vulgus interpretatur, pauxillum lucis esse in apostolis, cum sensus sit, Christum lucem exiguo tẽpore apud illos uersaturum,

In Actis

In Actis cap.20.pag.230.m.Nec facio animã meam precioſiorẽ q̃ me.Quis intelligat ſenſum,cũ male reddiderit interpres? Sed de hoc dictũ eſt in ſolœciſmis.

In epiſtola ad Rhomanos,cap.2.pag.257.m.Quærentibus uitam &c.Sdi credidit interpres,ut ſenſus percipi non poſſit.

Cap.3.pag.259.f.Credita ſunt illis eloquia.Lyranus interpretatur, quod Iudæi fidem habuerint eloquijs,cum ſenſus ſit,illis eſſe commiſſa, ſiue concredita eloquia dei.

Cap.5.pag.267.m.Nam iudicium quidẽ ex uno.Vulgus accipit ex uno Adã, cum ſenſus ſit ex uno peccato.

Cap.11.pag.285.m.Vt illos æmulentur.Thomas quadruplicem ſenſum induxit,nec tamen attigit uerum,cum hæc ſit ſententia, ut deus illos ad æmulandum prouocaret.

Cap.12.pag.287.m.Rationabile obſequium.Vulgo interpretãtur,moderatam macerationem carnis,cum ſenſus ſit,deo immolandam uictimam non brutam, ſed rationis participem,hoc eſt,ipſum hominem.

Cap.14.pag.294.p.Alius iudicat diem ad diem,alius iudicat omnem diem.Sic interpretatus eſt Auguſtinus,ut uideatur procul abeſſe à ſenſu Pauli.Etiamſi nõ nihil torquet hunc locum Ambroſius. Nã Paulus agit de ſuperſtitioſa obſeruatione dierum ad exemplum Iudæorum,cum Chriſtianis olim omnes dies æque ſacri fuerint.

Eodem,pag.293.m.Qui infirmus eſt,holus manducet Sic uulgo interpretantur quaſi iubeat ſuperſtitioſos holeribus ueſci.Imò Paulus mallet nullum eſſe ſupſtitioſum.Sed oſtendit,quid faciat firmus,fretus ſua fide,quid infirmus obſequens ſuæ ſuperſtitioni.

Eodem,pag.294.m.In ſuo ſenſu abundet.Abundare ſuo ſenſu, pertinacis eſt. Paulus ſentit,ut in his quæ citra uitium uel fieri,uel non fieri poſſunt, unicuique ſua mens ſatiſfaciat.

In epiſtola prima ad Corinthios,pag.309.m.Spiritualibus ſpiritualia comparantes.Vulgo ſic accipiunt,quaſi uiris ſacris ſacra conueniant,cum Paulus ſentiat genus ſermonis adhiberi deberi rebus ſpiritualibus aptum.

Cap 3.pag.311.m.Lignum,fœnum,ſtipulam,interpretantur de uitioſis actibus, & gradibus peccatorum,cum Paulus ſentiat de doctrina quorundam apoſtolorum inſyncera,quæ ad exactum iudicium improbaretur,periretq̃ opera tum eorum qui didicerunt,tum eorum qui docuerunt dediſcenda.

Cap.10.pag.340.m.An æmulamur dñm,p eo quod eſt,ad iram prouocamus?

In epiſtola.2.ad Corinthios,cap 1.pag.360.f.Ex multarum perſonis facierum. Locus eſt obſcuriſſimus,& à nobis uarie explanatus.

Iohan.cap.18.pag.193.f.Ad Caïpham.Vbi ob locum deprauatum tota uia aberrat Auguſtinus.

Cap.4.pag.367.p.Vt ſublimitas ſit uirtutis dei.cum ſit ſenſus,ut ſublimitas uirtutis per nos æditæ,ſit dei,& non ex nobis.

Cap.5.pag.370.m.Si qua in Christo noua creatura,sensus est,si quis est in Christo,is est noua creatura.

Cap.8.pag.378.p.Destinatam uoluntatem,Thomas interpretatur,ab æterno prædestinatam,multum aberrans à sensu Pauli,cũ is dixerit προθυμίαν,id est,animi promptitudinem,siue propensionem.

Ibidem.f.Gloriæ Christi.Locus est obscurus,sed paucis hic indicari nõ potest.

Cap.10.pag.383.p.Sed ipsi in nobis.Locus obscurus & uulgo parum intellectus. Ne is quidem paucis potest annotari.

In epistola ad Galatas,cap.1.pag.394.m.Non acquieui carni & sanguini.Thomas ac uulgus recentiorũ interpretantur:Non acquieui uitijs carnalibus,cũ Paulus neget se contulisse Euangelium suum cum Petro & cæteris apostolis hominibus,quos carnem & sanguinem uocat.

In epistola ad Ephesios,cap.1.pag.414.p.Vulgus legit:Sup omnem ecclesiam, cum sensus sit,Christum esse summum caput ecclesiæ suæ,præfectũ omnibus,ut cui data sit omnis potestas.

Ibidem,cap.2.m.Potestatis aëris.Locus hactenus à paucis intellectus.

In epistola ad Philippenses,cap.1.pag.431.f.Dum omni modo siue per occasionem.Quanquam id paucis annotari non potest.

Cap.2.pag.433.&.434.Formam serui accipiens &c.Secus explanata,ꝙ uulgus explanat.

Ibidem.f.Et pficere.Putant esse consummare,cum sit ἐνεργεῖν,hoc est,agere.

Eodem,pag.435.m.Supra sacrificium.Locus longe secus intelligendus,quàm uulgo exponant.

In epistola ad Colossenses,cap.2.pag.444.m.Diuitias plenitudinis,cum Græce sit,πληροφορίας,non potest esse alius sensus,quàm ut optet illis Paulus certissimam fidem & persuasionem mysterij.

Ibidẽ.Ne quis uos decipiat,dixit,p deprædet'.quod certe interpretis est uitiũ.

Cap.2.pag.445.p.Chirographum decreti.Locus uulgo paucis intellectus.

Ibidem mox.Traduxit,expensa Augustini interpretatio.Quo loco Thomas miserabiliter lapsus est.

Ibidẽ.f.Nemo uos seducat.pro eo quod erat,nemo uobis præmiũ interuertat.

Eodem,pag.446.f.Ambulans in his quæ non uidit.Locus non à quibusuis intellectus,in quo lapsus uidetur & Augustinus.

Ibidem.f.Quid adhuc decernitis,ut male uertit interpres,ita uulgus perperam intelligit.Nam Paulus sentit,eos nõ amplius debere teneri decretis humanis.

Cap.3.pag.448.f.Exultat,uertit,βραβευέτω.Et interpretem secuti recentiores interpretes,tota aberrant uia.

In epistola ad Hebræos,cap.2.pag.493.m.Minuisti eum paulo minus ab angelis.Secus expositus locus,quam uulgus accipit.

Ibidem mox,pag.500.Decebat enim.Quod de patre dictũ est,uulgo ad filium referunt,perperam legentes consummari,pro consummare.

Ibidem

Ibidem.f.Et tentatus.Locus noue & uere expositus,& restituta lectio.

Cap.3.pag.501.p.Ampliorem honorem domus.& lectionem palam uitiatã, & sensum hactenus non intellectum ostendimus.

Cap.5.pag.503.m.Interpretabilis ad dicẽdum.Thomas anxie torquetur,ob culpam interpretis,qui debuerat uertere,difficilis enarratu,siue ad interpretandum.

Ibidem.p.Et quidem cum esset.Locus uehementer obscurus,sed explanatus.

Cap.11.pag.513.p.Castra uerterunt.Quidam interpretantur pro,euerterunt, cũ sentiat esse uersa in fugam.

Ibidem.m.In melotis.Thomas hoc loco insigniter hallucinatus est.

Cap.13.pag.516.p.Placuerunt quidam angelis ho.re.Vt deprauate legimus uulgo,ita perperam intelligimus,cum sit sensus,quosdam inscientes excepisse angelos hospitio,quos homines esse putabant.

In epistola Petri.1.cap.2.pag.526.f.Quasi modo geniti infantes rationabiles,lac &c.Ex deprauata lectione sequitur sensus deprauatus.cum Petrus non uocet pueros rationabiles,sed lac animi non corporis rationale uocat.

Cap.2.pag.528.m.Tradebat autem iudicanti se iniuste.Vt uulgo deprauate legimus,ita perperam exponimus,cum Petrus sentiat Christum nõ sumpsisse sibi uindictam,sed eam tradidisse patri,qui iuste iudicat.

Cap.3.pag.529.p.Pertimentes ullam perturbationem.cum sensus sit,non expauescentes ullo pauore.

Ibidem mox.Honorẽ impartientes.cum Petrus loquatur de abstinẽtia coïtus, recentiores exponunt de cultu & uictu prospiciendo uxori,iuxta illius dignitatẽ. Item quod sequitur de non interrumpendis precibus,interpretatur,non exaudiri preces,nisi concordet uir & mulier.

Ibidẽ.m.In fide legimus,p,in fine,siue in summa,& hinc mirus error interptũ:

Ibidem.f.Mortificatos quidem carne.ob deprauatam lectionem,toto cœlo errant interpretes neoterici.

Cap.4.pag.530.f.Estote itaq; prudentes.cum Petrus iubeat illic nõ esse sobrios.

In epistola Petri.2.pag.535.m.Et habemus firmiorem. Locus antehac parum intellectus.

Ibidem in fine.Aspectu enim & auditu.Locus longe secus enarratus,quam antehac intellectus est.

Pag.536.p.Sectas non metuunt &c.Locus noue expositus.

In epistola Iohannis.1.cap.5.pag.539.f.Non pro illo dico ut roget quis &c.Locꝰ difficillimus noue explanatus.

Iohannis in Euãge.cap.5.pag.175.m.Probatica piscina putant cohærere,cũ probatica,sit nomen loci,in quo erat piscina.

Cap.12.pag.185.Duodecim horæ diei,secus expositæ cꝫ uulgus accipit.

Act.cap.24.pag.236.f.Patri & deo,pro,patrio deo.Et hinc mirus interpretum tumultus.

LOCA MANIFESTE DEPRAVATA, SED EX INFINITIS, VT OCCVRREBANT, PAVCA DECERPTA.

Matthæi cap.3.pag.16.f.Appropinquabit,pro appropinquauit: sed potius appropinquat,in quo perpetuo penè peccatum est à scribis.

Cap.4.pag.19.f.Angelis suis mandauit,pro,mandabit:errorem errore pensante scriba.

Cap.8.pag.35.p.Impauit uentis,p,increpauit.Ad eundē lapidem impegerunt Luc.cap.4.pag.131.m.Imperauit febri,pro, increpauit.

Cap.12.pag.46.m.Spiritus autem blasphemiæ,pro,spiritus blasphemia. Quo loco mendum lectionis turpiter imponit interpretibus neotericis.

Cap.22.pag.70.m.Nubent & nubentur,pro,nubunt & nubuntur.

Cap.23.pag.73.m.Qui mundatis &c.pleni estis,mendose legimus ,p,plena sūt.

Lucæ cap.5.pag.96.f.Ad Archisynagogum,pro,ab Archisynagogo.

Actorum,cap.1.pag.201.m.Erant autem hominum,pro,nominum.

Actorum,cap.14.pag.219.f.Italiā,pro,Attaliam.

Marci,cap.8.pag.103.p.Qui me confessus fuerit.Confessus, deprauatum est,p, confusus.

Lucæ cap.1.pag.120.f.In remissionem,pro,in remissione,hoc est,p remissionē.

Cap.8.pag.136.m.Et nō poterat audire.Audire,deprauate legimus pro adire.

Ibidem mox,Compellebantur,pro,complebantur.

Cap.9.pag.137.f.Et inde ne exeatis,pro,& inde exeatis.

Cap.10.pag.139.m.Pro septuaginta legimus,septuagintaduo.

Eodem,pag.140.m.Suspiciens autem Iesus,pro,suscipiens,ὑποδεξάμ.

Cap.12.pag.145.f.Et duo in tres diuidentur. Vitiosa distinctione sensum corrumpimus.

Cap.14.pag.147.m.Neq; uicinos,neq; diuites.legendum,neq; uicinos diuites. Nam à pauperibus uicinis nihil erat periculi,ne uicissim non uocēt ad conuiuiū.

Cap.15.pag.148.p.Euertit,pro euerrit,siue uerrit,cum Græce sit ἐξαῖρ. Id mēdi & in uetustissimis exemplaribus inoleuit.

Ibidem mox.Consummasset,scriptum est pro,consumpsisset.

Ibidem.f.Deuorauit substantiam suā,pro,substantiam tuam.

Cap.16.pag.150.p.Et sepultus est in inferno. Vitiosa distinctio uitiauit sensum. Nam post,sepultus est,apud Græcos colon est.

Cap.

Cap.23.pag.160.p.Qui in eadem damnatione es.Qui,deprauatū est pro,quia siue quod.

Iohannis,cap.1.pag.168.m.Hæc in Bethania facta sunt.Bethania,p,Bethabara corrupte scriptum est.

Ibidem.f.Qui tollit peccata mundi,cum sit,peccatum mundi.

Cap.5.pag.175.m.Betsaïda,pro,Bethseda.

Cap.7.pag.179.m.Non uolebat,pro,non ualebat,hoc est,non poterat.

Cap.10.pag.185.f.Vt glorificetur filius dei per eum.cum legendum sit, per eam, uidelicet infirmitatem.

Iohannis,cap.18.pag. 193. f.Ad Caïpham,pro,à Caïapha.Quo loco lapsus est Augustinus.

Cap.21.pag.197.p.Sic eum uolo manere,pro,si eum uolo manere.

Actorum,cap.15.pag.220.m.Dirupta,pro,diruta scriptum est.

Ibidem mox.Suffusa,pro,suffossa.

Cap.16.pag.221.p.Vidua,scriptum est pro,Iudæa.

Cap.19.pag.227.m.Virtutesq; non modicas quaslibet.Duplicem lectionem cō miscuit scriba.

Cap.24.pag.236.m.Patri & deo meo,pro,patrio deo meo.

Cap.27.pag.239.p.Ciuitas Thalassa,pro,ciuitas Lassæa.

Eodem,pag.240.f.In locum bithalassum,pro,dithalassum,hoc est,bimarem.

Ibidē mox.Insigne Castrorū,p,insigne Castorū,hoc est,Castoris & Pollucis.

Epistola ad Rhomanos,ca.3.pag.260.p.Est,p,esto.

Cap.9.pag.272.f.Sapientia carnis inimica est,pro,inimicitia est.

Cap.9.pag.279.m.Ex uno concubitu,pro,ex uno concubitum habens. Vbi deprauatam lectionem sequitur & sensus deprauatus.

Cap.10.pag.282.p.Moses enim scripsit.Locus deprauatus,qui tamen paucis indicari non potest.

Cap.12.pag.290.f.Mihi uindictam,pro,mihi uindicta,siue,mea est uindicta.

Cap.13.pag.292.f.Nox præcessit,pro,processit,hoc est,progressa est.

Cap.14.pag.296.f.Tu fidem quam habes,in teipso habes,pro,tu fidem habes, in teipso habe.

Cap.16.pag.301.m.Asiæ scriptum est pro,Achaiæ.

Ibidem.Asineretum,p,Asyncritum.

Epistola ad Corinthios.1.cap.1.pag.304.f.In eadē scientia.pro, in eadē sentētia.

Cap.2.pag.308.m.Nunquam,pro,nequaquam.

Cap.8.pag.336.p.Idolotica,pro,Idolothyta.

Cap.11.pag.342. f.Quod pro uobis tradetur,pro,quod pro uobis frangitur.

Cap.12.pag.343.f.Dicit anathema Iesu,pro,dicit anathema Iesum.

Eodem,pag.345.p.Gloriatur,pro,glorificatur,δοξάζεται.

Cap.14.pag.347.f.Spiritus loquitur,pro,spiritu loquitur.

Eodem,pag.349.m.Quis ſupplet locum idiotæ,pro,qui ſupplet &c. Vna litera addita,& diſtinctionem & ſenſum corrupit.

Eodem,pag.351.p.Quid inſanitis,pro,quod inſanitis.

Eodem,pag.353.m.Nouiſſime autem inimica,pro,nouiſſima autem inimica.

Ibidem mox.Propter ueſtram gloriam,pro,per noſtram gloriam,ut ſit iurantis.Et hic lectio mendoſa totam ſubuertit ſententiam.

Epiſtola ad Corinthios.2.cap.1.pag.361.p. Legiſtis & cognouiſtis,pro, legitis & cognoſcitis.

Cap.5.pag.369.f.Excedimus,pro,excidimus,cum Græce ſit ἐξέστημεν.

Cap.8.pag.376.m.Ingenium,pro,ingenuum,hoc eſt,ingenuitas.

Cap.12.pag.390.Sed eſto,ego uos grauaui,pro,eſto,ego uos non grauaui.

Ad Galatas,ca.2.pag.400.m.Quoniã reprehẽſibilis erat,pro,reprehẽſus erat.

Cap.4.pag.407.m.Bonum autem æmulamini,pro,bonum autem æmulari.

Ad Epheſios,cap.2.pag.419.p.Decretis euacuans,pro,in decretis.Hic omiſſa præpoſitio,totum ſenſum ſubuertit.

Cap.6.pag.429.f.Et in omnibus pfecti ſtare,pro,pfecte ſtare.

Ad Theſſalonicenſes,cap.2.pag.452.m.Vt crederetur à nobis.A,redundat, & ſenſum uitiat.

In ſecundam,cap.1.pag.459.f.Retribuere retributionem,pro, retribuere afflictionem.

In epiſtola ad Timotheum.1.cap.4.pag.472.p.Aſſecutus,pro,aſſectatus.

In epiſt.ad Theſ.ca.3.pag.462.Per epiſtolã hanc.hunc legendum , non hanc.

In epiſt.ad Timotheum.1.cap.2.pag.468.f.Si manſerit,pro,ſi manſerint. Vbi deprauata lectio,& ſenſum totum corrumpit.

Ad Timoth.2.cap.4.pag.484.m.Et fratres eius,pro,& fratres omnes.

Ad Heb.cap.2.Decebat em̃.cõſummari mendoſe ſcriptũ eſt,pro,cõſummare.

Ca.13.pag.516.p.Placuerũt angelis hoſpitio acceptis. de q̃ & ante meminim⁹.

Epiſt.Iacobi,cap.3.pag.521.m.Cæterorum,pro, cæterum.

Cap.5.pag.522.f.Adduxiſtis,pro,addixiſtis.

Epiſt.Petri.1.cap.2.pag.527.p.Domos ſpirituales,pro,domus ſpiritualis.

Cap.3.pag.529.In fine autem,pro,in finem,aut in ſumma.

Eodem,pag.530.p.Mortificatos carne,pro,mortificatus carne.

Cap.5.pag.533.f.In Babylone collecta,pro,in Babylone coëlecta.

Epiſt.Iudæ,pa.541.m.Imperet tibi deus,pro,increpet te deus.

Matthæi.1.pag.4.f.Mater Ieſu Maria,pro,mater eius Maria.

Rurſus pag.10.m.Et uocabitur nomen eius,pro,uocabunt nomen eius.

Cap.5.pag.23.f.Reconciliari fratri tuo,pro,reconciliare.

Cap.26.pag.82.p.Quod dixerat,pro,qui dixerat.

Marci.11.pag.106.m.Timemus populum,pro,timebant populum.

Lucæ.1.pag.116.m.Sorte exijt,pro,ſors exijt.

AD PLACANDOS EOS, QVI PVTANT IN SACRIS libris nihil neq; ſupeſſe, neq; deeſſe, quædam excerpſimus, quæ manifeſtius deprauata ſunt in hoc genere, q̄ ut negari poſſit.

Atthæi cap.2.pag.15,f. Ploratus & ululatus. cum Græci codices habeant, lamentatio, ploratus, ac fletus. Et ita recitet Hieronymus, pariter & iuxta Septuaginta, & iuxta Hebraïcā ueritatē.

Cap.3,pag.18.p. Iam enim ſecuris. legendum iuxta Græcos: Iam enim & ſecuris.

Cap.12.pa.45.f. Indicat Hieronymus omiſſum quiddam in uaticinio Eſaïæ.

Ca.15.pa.56. Quem dicūt homines eſſe filium hominis? cum & in Græcis & in uetuſtis codicibus habeatur, quem me dicunt eſſe &c.

Cap.27.pa.85.p. Liberet eum ſi uult. legendum, ſi uult eum.

Marci cap.1.pag.91.p. Quia in poteſtate ſpiritibus imperat legendum. Et ſpiritibus imperat.

Lucæ cap.4.pag.131.p. Impleta eſt ſcriptura. legendum, ſcriptura hæc.

Cap.7.pa.135.p. A filijs ſuis. legendum: Ab omnibus filijs ſuis: iuxta Græcos & Ambroſium, ſic etiam interpretantem.

Iohannis.1.pa.167.p. Et gratiam, ,p, gratia. Et, redundat.

Cap.3.pa.173.p. Qui de terra eſt, de terra loquitur. legendum: Qui de terra eſt, de terra eſt, & de terra loquitur.

Ca.6.pa.178.m. Nónne hic eſt filius Ioſeph? cum iuxta Græcos & Auguſtinū legendum ſit: Nónne hic eſt Ieſus, filius Ioſeph?

Epiſtola ad Rhomanos, ca.12.pa.288.f. Habentes donationes. legendum: Habentes autem donationes. Omiſſa coniunctio ſenſum ſubuertit.

Epiſtola ad Corinthios.1.ca.7.pa.324.m. Quod honeſtum eſt, & facultatē præbeat dominum ſine impedimento obſecrandi.

Ca.9.pa.337.p. Et qui triturat. Deſunt quædam apud nos.

Epiſtola ad Galatas, ca.3.pa.404.f. Teſtamentum confirmatum à deo &c. Iuxta Græcos & Ambroſium deeſt in Chriſtum.

Epiſtola ad Theſſalo.1.ca.3.pa.456.m. Miniſtrum dei. Iuxta Græcos & Ambroſium deeſt, & cooperarium noſtrum.

Epiſtola ad Philemonem, pag.490.f. In Chriſto Ieſu &c. Ante hæc uerba deeſt, quod eſt in nobis: iuxta Græcos codices, Chryſoſtomum, Ambroſium, & Hieronymum.

Epiſtola Petri.1.cap.4.pag.532.p. Deſunt quædam apud nos iuxta Græcos.

QVAE SINT ADDITA IN NOSTRIS EXEMPLARIBVS.

EPistolæ ad Ephesios,cap.2.pag.417. m.Et cõuiuificauit. Conuiuificauit,nec est apud Græcos,nec apud Hieronymũ, nec Ambrosiũ, nec in uetustissimis codicibus.

In eadem,cap.3.Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem. Hieronymus testatur,hæc uerba,Domini nostri Iesu Christi esse addita.

Epistola Iohannis.1.cap.2.pag.538.m.Quæ nõ est ex pa. Quæ,redundat.

Epist.ad Timotheum.1.ca.2.pag.468.p.Cuius testimonium &c.Cuius,& confirmatum est,non sunt apud Græcos.

Epist.ad Timotheum.2.cap.2.pag.481.f.Fidem,spem.Spem,nec est apud Græcos,nec apud Ambrosium,nec in uetustis exemplaribus.

Ca.2.pa.482.p.Qui resistũt ueritati. Veritati,redũdat,iuxta Græcos & Ambros.

Cap.3.ibidẽ:Cæci,redundat.nec est in Græcis,nec in Latinis antiquis,nec apud Chrysostomum,nec apud Ambrosium.

Epist.ad Colossenses,cap.1.pag.443.p.Omnem plenitudinẽ diuinitatis. Diuinitatis,redundat:nec apud Græcos additur,nec apud Ambrosium.

Epist.ad Hebræos,cap.4.pag.502.m.Cõfessionem spei nostræ.Spei nostræ,nec est apud Græcos,nec apud Chrysostomũ addit᷑,nec in exẽplarib9 uetustissimis.

Cap.5.pag.503.m.Cum esset filius dei.Dei,redundat iuxta Græcos codices.Itẽ iuxta Chrysostomum & Vulgarium interpretes.

Epist.ad Rho.ca.8.pag.277.f.Neq; futura,neq; fortitudo &c.Fortitudo, nõ est apud Græcos.

Cap.11.pag.284.p.Saluæ factæ sunt &c.Duæ dictiones redundãt,dei, & saluæ.

Epist.ad Corinthios.1.cap.6.pag.319.f.Empti enim estis precio magno.Magno redundat iuxta Græcos,Chrysostomum,& Ambrosium.

Lucæ cap.11.pag.141.f.Lucerna corporis tui.Tui,additum est.

Cap.13.pag.156.f.Sata tria,in Luca sunt addita,ex Matthæo.

Mat.ca.5.pag.26.m.Diligite inimicos uest.apud Græcos plus est q; in nostris.

Epist.ad Rhomanos,pag.287.p.Honor & gloria.Honor,redundat.

Epist.ad Ephesios,cap.2.pag.419.m.In spiritu sancto. Sancto, redundat iuxta Græcos codices,Hieronymum,& Ambrosium.

Matthæi cap.6.pag.29.m.Quia tuum est regnũ.Hæc coronis, apud Matthæũ addita est apud Græcos duntaxat.

Epist.ad Rho.ca.12.pag.290.m.Prouidẽtes bona.Apud Græcos tantũ est,corã oib9 hoib9.nõ solũ corã deo,additũ ẽ.nec addit hæc Origẽ aut Theophylactus.

Epist.ad Corin.1.ca.7.pa.322.m.Per mulierẽ fidelẽ,nõnihil uerborũ additũ est (apud nos.

Matthæi ca.6.pag.30.m.Lucerna corporis tui.Tui,redundat.

Epistola ad Corinthios.1.cap.4.pag.313.m. Hæc particula, sicut & ego Christi,

nec apud

nec apud Græcos asscribitur, nec in exemplari Paulino, nec apud Ambrosium.

Epist. ad Philip. ca. 2. pag. 435. m. Tam unanimem. Tam, redundat apud nos.

Matthæi ca. 6. pag. 31. p. Animæ uestræ. De potu nec apud Chrysostomum additur, nec apud Hilarium, nec apud Græcos, paucis exceptis.

Corinth. 1. ca. 5. pag. 352. m. Adhuc enim estis. Enim, redundat & officit sensui.

Matthæi. 9. pag. 37. p. Et dixit, puella surge. Hæc quatuor uerba nec habentur apud Græcos, nec addunt ab Hieronymo, nec extant in antiquis exēplaribus.

Ad Corinth. 2. cap. 2. pag. 362. f. Tristiciā sup tristiciā. Sup tristiciā, apud nos additum est ex alio quopiā loco, cū nec Ambrosius addat, nec Vulgarius interps.

Ibidem mox. Me, redundat apud nos.

Mat. ca. 10. pa. 38. f. Dicētes, pax huic domui. Hæc uerba sunt adiecta apud nos, cū nec apud Græcos sint, nec apud Hieron. interpretē, nec apud Theophylactū.

Corinth. 2. ca. 2. pag. 363. f. Et ad hæc quis tam idoneus. Tam, planissime redundat, cum nec Origenes addat.

Matthæi ca. 14. pag. 52. p. Discipuli dederunt turbis. Dederunt, additum est.

Ad Galatas ca. 3. pag. 402. p. Non credere ueritati. Hanc particulam Hieronymus putat adiecticiam, nec addebatur in uetustissimis exemplaribus Latinis.

Ibidem. f. Et in uobis crucifixus. Et, additum est, & officit sensui.

Matthæi ca. 15. pag. 54. m. Labijs me honorat. Hic redundat aliquid apud Græcos, aut certe nobis deest.

Ibidem mox. Doctrinas & præcepta. Et, redundat, cum sit appositiue dictum.

Ca. 16. pag. 57. m. Quia ipse esset Iesus Christus. Iesus, redundat.

Corinth. 2. ca. 6. pag. 372. m. Eandem autem retributionem habentes. Habētes, supest apud nos.

Ad Ephesios ca. 5. pag. 427. f. Implemini spiritu sancto. Sancto, supest.

Ibidem mox. In uerbo uitæ. Vitæ, supest.

Matthæi c. 21. pag. 68. f. Verebuntur forte filium meum. Forte, additum ab interprete, non sine incommodo sententiæ.

Corinth. 2. ca. 11. pag. 384. f. Excidant, additum est apud nos.

Mat. 27. pag. 84. f. Vt implerēt quod. Totū testimoniū ꝓphetæ adiectum est.

Ad Galatas ca. 5. pag. 409. p. Nemini cōsenseritis. Hanc particulam ut adiecticiam præterit Hieronymus.

Ibidem paulo ante. Non credere ueritati.

Ibidem. f. In occasionem detis carni. Detis, adiectum est.

Ibidem supius. Persuasio hæc uestra. Hæc uestra, supsunt. Tantū est ꝑsuasio.

Marci. 5. pag. 97. p. Etiam Euangelista nonnihil adiecit de suo.

Iohannis ca. 6. pag. 178. p. Duodecim cophinos, & duobus piscibus. tria uerba sunt adiecta, quæ nec in Latinorum uetustis exemplaribus repiuntur.

Marci ca. 8. pag. 102. p. Tu es Christus. Additū apparet aliunde, filius dei uiui.

Lucæ ca. 4. pag. 130. f. Et diem retributionis. Hæc uerba nec sunt apud Græcos, nec adduntur ab Hieronymo.

Ad Ephesios cap.1.pag.414.m.In remissionem peccatorum. In, redundat, nec est apud Ambrosium,aut Hieronymum.

Lucæ cap.11.pag.141.f.Lucerna corporis tui.Tui,additum est.

Act.cap.1.pag.220.m.Quam audistis,inquit.Inquit,additum est p interpretẽ.

Lucæ cap.11.pag.141.p.Si pseuerauerit pulsans.adiectum ex alio Euangelista.

Lucæ cap.17.pag.150.f.Aut pascentem boues.Græce non est boues.

Iohannis ca.6.pag.178.m.Quia dixi.Hic additum est,uiuus.

Iohã.ca.7.pa.180.p.Ego scio eũ &c.Hic aliquot uerba sunt addita ex alio loco.

Ibidem mox.Nondum erat spiritus datus.Datus,redundat.

Cap.8.pag.183.f.Et exiuit de templo.In Græcorũ codicibus quædã redundant.

Cap.12.pag.187.p.Ecce totus mundus abit post eum.Totus haud dubie redũdat apud nos.

Ad Rhomanos ca.1.pag.244.p.Qui factus est ei.Ei,additũ est ab interprete.

Eodem,pag.252.m.Veritatem dei.Dei,adiectum est.

Eo.pa.255.f.Qui cũ iusticiã dei.Hoc loco hæc uerba sũt addita.Nõ intellexerũt.

Ca.5.pag.264.m.In spe filiorũ dei.Filiorũ,apud nos redundat,& gloriæ,deest.

Ca.6.pag.268.p.An ignoratis.Fratres,additum.

Cap.8.pag.273.m.Spiritum adoptionis.Hic redundat,dei.

Cap.9.pag.281.p.Et non misericordiam consecutam &c.Hieronymus fatet aliquid superesse.

Cap.10.pag.283.f.Et contradicentem mihi.Mihi,adiectum est.

QVAE PER INTERPRETEM COMMISSA.

EX his quæ hactenus annotauimus quædam incuria librariorũ,nonnulla studio semidoctorum commissa sunt,permulta & interpretis, quisquis is fuit uel inscitia,uel negligentia. Cæterum quæ sequuntur, non possunt,nisi interpreti imputari.

Lucæ cap.3.pag.126.m.Nihil amplius,quàm quod cõstitutũ est uobis,faciatis. Cum Græce sit πράσσετε,non animaduertit uertendum fuisse,exigatis, præsertim cum alibi πράκτορες uerterit,exactores,& ἔπραξα exegissem.

Luc.16.pa.150.p.In his oĩbus,quod arbitror uertendũ fuisse,sup hæc omnia.

Actorum cap.18.pa.226.m.Et nemo apponetur tibi,pro,inuadet,siue iniĳciet tibi manum.Cum sit ὡς ἐπιθήσεταί σοι.

Actorũ ca.24.pa.236.m.An nõ manifeste dormitauit,cũ uocẽ Latinã interpretatur p Græcam,sed idẽ significantẽ?Secundum sectam quã dicunt hæresim.

Epist.ad Timoth.1.ca.4.pa.472.p.παρηκολούθηκας,p assectatus uertit assecutus. Idem fecit in præfatione euangeliĳ Lucæ.

Epist.ad Timoth.1.ca.1.pa.463.p.γνησίῳ,uertit dilecto,p germano.

Corin.

Corin.1.cap.ultimo,pag.358.p.ἕως ϕ πεντηκοστῆς, usq; ad quinquagesimũ,subaudi,diem,uertit,usq; ad pentecosten.

Ibidem.m.De Apollo autem fratre,interpres addidit de suo,notum uobis facio:quo sermo foret explanatior.

VBI INTERPRES AVSVS SIT ALIQVID IMMVTARE,de uerbis Apostolorum aut Euangelistarum.

MAtthæi,cap.16,pag.57.f.Cũ Græce sit ἵλεώς σοι κύριε,id est,propicius tibi domine,interpres non dubitauit uertere,absit à te domine.Quemadmodum illud,μὴ γένοιτο,id est,ne fiat,uertit cõstanter absit,sensum exprimens,à uerbis recedens.

Luc.1.pag.119.m.pro μακαριοῦσι,id est,beabunt.nõ dubitauit uertere,beatam dicent,periphrasi rem explicans.

Actorum cap.1.pag.200.m.Quam audistis inquit.uerbum inquit,interpres addidit de suo.

Ad Rhom.ca.8.pag.274.m.Qui subiecit eã,eã addidit,explanãdæ rei gratia.

Cap.10.pag.282.m.καταγαγεῖν deducere,quod interpres uertit reuocare.

Ibidem,de suo addidit scriptura,quo sermo esset dilucidior.

Ad Corin.1.ca.10.pag.339.m.Cõsequẽte eos petra,eos interpres addidit de suo.

Cap.12.pag.342.τὸ κλώμενον,qđ frangit᷑,uertit tradet᷑,opinor,quod alterum uerbũ esset durius futurũ auribꝰ:qđ de Christo scriptũ sit:Os nõ cõminuetis ex eo.

FINIS.

ΠΙΣΤΕΥΩ εἰς ἕνα θεὸν,πατέρα παντοκράτορα,ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς,ὁρατῶν πάντων & ἀοράτων,& εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ,τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων,φῶς ἐκ φωτὸς,θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ,γεννηθέντα,οὐ ποιηθέντα,ὁμοούσιον τῷ πατρί,δι᾽ οὗ τὰ πάντα ἐγένετο,τά τε ἐν ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καταλθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν,καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ μαρίας τῆς παρθένου,καὶ ἐνανθρωπήσαντα,σαυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ ποντίου πιλάτου,καὶ παθόντα καὶ ταφέντα,καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφὰς,& ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς,καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς,οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ κύριον,τὸ ζωοποιὸν,τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον,τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον,καὶ συνδοξαζόμενον,τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν.εἰς μίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα,εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν,προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν,καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.ἀμήν.

τ᾽ πόθεσις

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΚΑΝΟΝΩΝ

ΤΗ̃Σ ΤΩ̃Μ ἘΥΑΓΓΕΛΙΣΤΩ̃Ν ΣΥΜΦΩΝΊΑΣ, ἘΥΣΈ

βϊΘ καρπϊανῷ ἀγαπητῷ, ἀδελφῷ ἐν κυρΐῳ χαίρειν.

Ἀ̓ΜΜΏΝΙΟΣ μὲν ὁ ἀλεξανδρεὺς, πολλὴν ὡς εἰκὸς φιλοπονΐαν καὶ σπουδὴν εἰσαγηοχὼς, τὸ δϊὰ τεσσάρων ἡμῖν καταλέλοιπεν εὐαγγέλϊον, τοῦ κατὰ ματθαῖον τὰς ὁμοφώνους τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν πρικοπὰς πραθεὶς, ὡς ἐξ ἀνάγκης συμμῆναι τὸν ἐν ἀκολουθΐας εἱρμὸν τῶν τρϊῶν δϊαφθαρῆναι, ὅσον ἐπὶ τοῦ ὕφει ἐν ἀναγνώσεως. ἵνα δὲ σωζομένου καὶ τοῦ τῶν λοιπῶν δι' ὅλου σώματός τε καὶ εἱρμοῦ, εἰδέναι ἔχοις τοὺς οἰκείους ἑκάστου εὐαγγελιστοῦ τόπους ἐν οἷς κατὰ τῶν αὐτῶν ἠνέχθησαν φιλαλήθως εἰπεῖν, ἐκ τοῦ πονήματος τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς εἰληφὼς ἀφορμὰς, καθ' ἑτέραν μέθοδον, κανόνας δέκα τῶν ἀριθμὸν δϊεχάραξά σοι τοὺς ὑποτεταγμένους. ὧν ὁ μὲν πρῶτος πρϊέχει ἀριθμοὺς ἐν οἷς τὰ πραπλήσϊα εἰρήκασιν οἱ τέσσαρες, ματθαῖος, μάρκος, λουκᾶς, ἰωάννης.

Ο' δεύτερος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, μάρκος, λουκᾶς. Ο' τρίτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, λουκᾶς, ἰωάννης. Ο' τέταρτος, ἐν ᾧ οἱ τρεῖς, ματθαῖος, μάρκος, ἰωάννης. Ο' πέμπτος, ἐν ᾧ οἱ δύο, ματθαῖος, λουκᾶς. Ο' ἕκτος, ἐν ᾧ οἱ δύο. ματθαῖος, μάρκος. Ο' ἕβδομος, ἐν ᾧ οἱ δύο, ματθαῖος, ἰωάννης. Ο' ὄγδοος, ἐν ᾧ οἱ δύο, λουκᾶς, μάρκος. Ο' ἔνατος, ἐν ᾧ οἱ δύο, λουκᾶς, ἰωάννης. Ο' δέκατος, ἐν ᾧ ἕκαστος αὐτῶν ἰδΐως ἀνέγραψεν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ τῶν ὑποτεταγμένων κανόνων ὑπόθεσις. ἡδὲ σαφὴς αὐτῶν δϊήγησις, ἔστιν ἥδε. ἐφ' ἑκάστῳ τῶν τεσσάρων εὐαγγελΐων ἀριθμός τις πρόκειται κατὰ μέρος ἀρχόμενος ἀπὸ πρώτου, εἶτα δευτέρου, καὶ τρίτου καὶ καθ' ἑξῆς προϊὼν δι' ὅλου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βιβλΐου. καθ' ἕκαστον δὲ ἀριθμὸν, ὑποσημείωσις δϊὰ τοῦ μέλανος ἔγκειται, δηλοῦσα ἐν ποίῳ τῶν δέκα κανόνων κείμενος ὁ ἀριθμὸς τυγχάνει, οἷον εἰ μὲν ἄλφα, δῆλον ὡς ἐν τοῦ πρώτῳ, εἰ δὲ βῆτα ἐν τοῦ δευτέρῳ. καὶ οὕτως μέχρι τῶν δέκα. Εἰ οὖν ἀναπτύξας ἕν τι τῶν τεσσάρων εὐαγγελΐων ὁποῖον δή ποτε βουληθείης ὠνεῖσθαί τϊ ᾧ βούλει κεφαλαίῳ, καὶ γνῶναι τίνες τὰ πραπλήσϊα εἰρήκασι, καὶ τοὺς οἰκείους ἐν ἑκάστῳ τόπους εὑρεῖν, ἐν οἷς κατὰ τὸ αὐτὸ ἠνέχθησαν, ἧς ἐπέχεις πρικοποῦς ἀναλαβὼν τὸν προκείμενον ἀριθμὸν ὠνεζητήσας τε αὐτὸν ἔνδον τῷ κανόνι, ὃν ἡ δϊὰ τοῦ μέλανος ὑποσημείωσις ὑποβέβληκεν. ἴσῃ μὲν οὖν εὐθὺς ἐκ τῶν ἐπὶ μετώπου τοῦ κανόνος προγραφῶν, ὁπόσοι καὶ τίνες, τὰ πραπλήσϊα εἰρήκασιν. Ἐπιστήσας δὲ καὶ τοῖς τῶν λοιπῶν εὐαγγελΐων ἀριθμοῖς τοῖς ἐν τοῦ κανόνϊ ᾧ ἐπέχεις, ἀριθμὸς πρακείμενος, ὠνεζητήσας δὲ αὐτοὺς ἔνδον, ἐν τοῖς οἰκείοις ἑκάστου εὐαγγελΐου τόποις, τὰ πραπλήσϊα λέγοντας εὑρήσεις. ἔρρωσο ἐν κυρΐῳ.

κανὼν

κανὼν πρῶτος ἐν ᾧ οἱ τέσσαρες.

Ματ.	Μαρ.	Λυκᾶς.	Ἰωάννης.	Ματ.	Μάρκος	Λυκᾶς.	Ἰωάννης
κ	β	ζ	ι	σϖδ	ρξε	σξϛ	ξε
ια	δ	ι	ϛ	σπδ	ρξε	σξϛ	ξζ
ια	δ	ι	ιβ	σπθ	ρο	σοε	ρκϛ
ια	δ	ι	ιδ	σϟα	ροβ	σοθ	ρμϛ
ια	δ	ι	κκ	σϟδ	ροε	σπα	ρξα
ιδ	ε	ιγ	ιε	σϟε	ροϛ	σπβ	μβ
κγ	κζ	ιζ	μϛ	σϟε	ροϛ	σπβ	μζ
κγ	κζ	λδ	μϛ	τ	ρπα	σϖε	οθ
κγ	κζ	με	μϛ	τ	ρπα	σπε	ρμκ
ο	κ	λζ	λκ	τβ	ρπγ	σπζ	ρξ
ϖζ	ρλθ	σμ	ρμα	τδ	ρϖδ	σϖθ	ρο
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	μ	τϛ	ρπζ	σϟ	ρξβ
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	ρια	τϛ	ρπζ	σϟ	ροδ
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	ρκ	τι	ρϟα	σϟζ	ξθ
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	ρκθ	τιγ	ρϟδ	σϟδ	ροβ
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	ρλα	τιδ	ρϟε	σϟα	ρξϛ
ϟκ	ϟϛ	ριϛ	ρμδ	τιδ	ρϟε	σϟα	ρξκ
ρλγ	λζ	οζ	ρθ	τιε	ρϟϛ	σϟβ	ροε
ρμα	μ	ιθ	μθ	τικ	ρϟθ	τ	ροϛ
ρμϐ	μα	κα	λε	τκ	σ	τβ	ροκ
ρμζ	ξδ	ϟγ	μθ	τκε	σδ	τι	ρπδ
ρξϛ	ϖβ	ϟδ	ιζ	τκϛ	σε	τια	ρπκ
ρξϛ	ϖβ	ϟΔ	οδ	τκϛ	σε	τιγ	ρϟδ
σθ	ριθ	σλδ	ρ	τκκ	σϛ	τιδ	ρϟϛ
σια	ρκα	σλκ	κα	τλα	σθ	τιε	ρϟζ
σκ	ρκβ	σλθ	οζ	τλβ	σι	τικ	ρϟζ
σκ	ρκθ	σμϐ	πε	τλδ	σιβ	τκα	σα
σκ	ρκβ	σξα	πκ	τλε	σιδ	τκδ	ρϟθ
σμδ	ρλθ	σμ	ρμα	τλϛ	σιε	τιζ	ρϟκ
σμδ	ρλθ	σμ	ρμϛ	τλϛ	σιε	τιθ	ρϟκ
σοδ	ρμϛ	σξ	κ	τμϛ	σκγ	τκθ	σδ
σοδ	ρμϛ	σξ	μκ	τμκ	σκζ	τλβ	σϛ
σοδ	ρμϛ	σξ	ϟϛ	τμθ	σκκ	τλγ	σκ
σοϛ	ρμκ	οδ	ϟκ	τμβ	σλα	τλϛ	σθ
σϖ	ρξβ	σξθ	ρκβ	τμβ	σλα	τλϛ	σια
σπδ	ρξε	σξϛ	με				
σπδ	ρξε	σξϛ	ξγ				

τέ λος τω ᾱ καν-

Ματ.	Μαρ.	Λυκ.	Ματ.	Μαρ.	Λυκ.	Ματ.	Μαρ.	Λυκ.
ιε	ς	ιε	ϛκγ	λϛ	ϛμζ	σκε	ϛλϛ	σμε
κα	ι	λβ	ϛλ	λε	ϖβ	σκς	ϛλγ	σμϛ
λα	ϛβ	ϛπε	ϛλα	λς	ος	σκϠ	ϛλε	σλζ
λβ	λθ	ϛλγ	ϛλε	λϰ	ον	σκϠ	ϛλε	σμς
λβ	λθ	οϠ	ϛλζ	μϛ	ϛξζ	σμβ	ϛλζ	σλζ
μ	μα	μς	ϛμϛ	μζ	ϛ	σμβ	ϛλζ	σμϰ
ξβ	ιγ	ϛ	ϛμϛ	μθ	ιβ	σμγ	ϛϰλ	σμθ
ξβ	ιγ	κϛ	ϛμθ	ξς	λε	σμϰ	ϛμγ	σϠ
ξγ	ιϰ	λγ	ϛμϠ	ξς	μγ	σμϰ	ϛμγ	σμγ
ξζ	ιε	ϰς	ϛμγ	ξθ	λς	σμϠ	ϛμϛ	σμϠ
ξθ	μζ	πγ	ϛξϛ	οθ	ϛμϛ	σμα	ϛμς	σμε
οα	κα	λϰ	ϛξϰ	ϖγ	ϛε	σμγ	ϛμϰ	σϛ
οβ	κβ	λθ	ϛζϰ	ϖγ	ϛς	σϰϛ	ϛϰ	σμζ
οβ	κβ	ϛϖς	ϛο	πε	ϛς	σϰϠ	ϛμα	σμϰ
ογ	κγ	μ	ϛοβ	ϖζ	ϛκ	σζϛ	ϛμε	ϛμς
οϛ	μθ	ϖε	ϛοϛ	ϛα	ϛϠ	σζϠ	ϛϰϛ	σϰϰ
ος	μβ	ϛζθ	ϛος	ϛγ	ϛα	σοα	μβ	σλ
οθ	κθ	πς	ϛον	ϛε	ϛβ	σον	ϛξ	σζγ
ϖ	λ	μϛ	ϛον	ϛε	σιζ	σπα	ϛξγ	σξϰ
ππβ	μγ	πζ	ϛοϠ	ϛθ	ϛϛζ	σπε	ϛξς	σζε
ϖβ	μγ	ρι	ϛϛ	ϛε	ϛϛε	σϖι	ϛζς	σξζ
πγ	μϛ	πϰ	ϛϛβ	ϛς	σις	σϛς	ϛοζ	σπ
ϖγ	μϛ	ριβ	ϛϛγ	ϛζ	ϛκα	σϛϛ	ϛοζ	σϖϛ
πε	με	πθ	ϛϛγ	ϛζ	σιϰ	τα	ϛπβ	σπς
ϖε	με	ριϛ	ϛϛϛ	ϛϰ	ϛμβ	τϰ	ϛπϠ	τε
ϰϖ	ϛμα	ϰμζ	ϛϛε	ϛκ	σιθ	τιβ	ϛϛγ	σϛθ
ϰϖ	ϛμα	σμα	ϛϛε	ϛθ	σϰ	τις	ϛϛζ	σϛγ
ϛβ	μ	π	ϛϛϰ	ϛι	σκα	τιζ	ϛϛϰ	σϛε
ϛϛ	πς	ϛζ	ϛϛθ	ϛια	ϛοϛ	τκβ	σβ	τθ
ϛϛ	πς	ϛμς	σα	ϛιβ	σκβ	τλϰ	σιϰ	τκβ
ϛγ	α	ο	σγ	ϛιϛ	σο	τλϠ	σιθ	τκε
ϛιϛ	κϛ	μα	σε	ϛις	σκϛ	τμ	σϰ	τκζ
ϛις	κε	μβ	σς	ϛιζ	σλβ	τμβ	σϰβ	τκγ
ϛις	κε	ϛζε	σϰ	ϛιϛ	σλγ	τμϛ	σϰϛ	τκϰ
ϛις	κε	ϛοζ	σιζ	ϛκζ	σμ	τμς	σϰε	τλ
ϛκα	λβ	ϛκζ	σιϠ	ϛκϰ	σμα	τμγ	σλβ	τλζ
ϛκβ	λγ	ϛκϠ	σκγ	ϛλ	σμγ	τμϛ	σλγ	τλϰ

τέλ. τῶ β καν.

κανὼν τέταρτος ἐν ᾧ οἱ τρεῖς.

Ματθαῖος.	Μάρκος.	Ἰωάννης.
ια	κ	κς
ιβ	κα	ζγ
ιγ	κβ	ζε
ιδ	κγ	με
ιε	κδ	κγ
ις	κε	μγ
ιζ	κς	ζα
ιη	κζ	ρλε
ιθ	κη	ρκη
κ	κθ	ρλγ
κα	λ	ρλζ
κβ	λα	ρμ
κγ	λβ	ζε
κδ	λγ	οβ
κε	λδ	ρκα
κς	λε	ρμβ
κζ	λς	ρβ
κη	λζ	ο
κθ	λη	ρλγ
λ	λθ	ρξζ
λα	μ	ρπ
λβ	μα	ρπη
λγ	μβ	σα
λδ	μγ	σα
λε	μδ	ρπγ
λς	με	ρπθ
λζ	μς	σβ
λη	μζ	σβ
λθ	μη	σια
μ	μθ	τλγ

τέλος τῶ δ κανόνος.

κανὼν τρίτος ἐν ᾧ οἱ τρεῖς.

Λουκᾶς.	Ἰωάν.
ια	α
ιβ	γ
ιγ	ε
ιδ	β
ιε	κε
ις	ρις
ιζ	λζ
ιη	ρκ
ιθ	ρλθ
κ	ρε
κα	λ
κβ	ρκβ
κγ	ρμγ
κδ	ν
κε	μβ
κς	ξα
κζ	ος
κη	πζ
κθ	ς
λ	ρμβ
λα	ρπδ
λβ	ρξζ
λγ	ρνε
λδ	ρνς
λε	ρνη
λς	ρνθ
λζ	ρξ
λη	ρξα
λθ	ρξβ
μ	ρξγ
μα	ρξδ
μβ	ρξε
μγ	ρξς
μδ	ρξζ
με	ρξη
μς	ρξθ
μζ	ρο
μη	ροα
μθ	ροβ
να	ροδ
νβ	ροε
νγ	ροζ
νδ	ροη
νε	ροθ
νς	ρπ
νζ	ρπα
νη	ρπβ
νθ	ρπγ
ξ	ρπδ
ξα	ρπε
ξβ	ρπς
ξγ	ρπζ
ξδ	ρπη
ξε	ρπθ
ξς	ρρ
ξζ	ρρα
ξη	ρρβ
ξθ	ρργ
ο	ρρδ
οα	ρρε
οβ	ρρς
ογ	ρρζ
οδ	ρρη
οε	ρρθ
ος	ρς
οζ	ρςα
οη	ρςβ
οθ	ρςγ
π	ρςδ
πα	ρςε
πβ	ρςς
πγ	ρςζ
πδ	ρςη
πε	ρςθ
πς	ρζ
πζ	ρζα
πη	ρζβ
πθ	ρζγ
ρ	ρζδ
ρα	ρζε
ρβ	ρζς
ργ	ρζζ
ρδ	ρζη
ρε	ρζθ
ρς	ρη
ρζ	ρηα
ρη	ρηβ
ρθ	ρηγ
σ	ρηδ
σα	ρηε
σβ	ρης
σγ	ρηζ
σδ	ρηη
σε	ρηθ
σς	ρθ
σζ	ρθα
ση	ρθβ
σθ	ρθγ
τ	ρθδ
τα	ρθε
τβ	ρθς
τγ	ρθζ
τδ	ρθη
τε	ρθθ
τς	ρι
τζ	ριβ
τη	ριγ
τθ	ριδ
υ	ριε
υα	ριζ
υβ	ριη
υγ	ριθ
υδ	ρκ
υε	ρκα
υς	ρκβ
υζ	ρκγ
υη	ρκδ
υθ	ρκε
φ	ρκς
φα	ρκζ
φβ	ρκη
φγ	ρκθ
φδ	ρλ
φε	ρλα
φς	ρλβ
φζ	ρλγ
φη	ρλδ
φθ	ρλε
χ	ρλς
χα	ρλζ
χβ	ρλη
χγ	ρλθ
χδ	ρμ
χε	ρμα
χς	ρμβ
χζ	ρμγ
χη	ρμδ
χθ	ρμε
ψ	ρμς
ψα	ρμζ
ψβ	ρμη
ψγ	ρμθ
ψδ	ρν
ψε	ρνα
ψς	ρνβ
ψζ	ρνγ
ψη	ρνδ
ψθ	ρνε
ω	ρνς
ωα	ρνζ
ωβ	ρνη
ωγ	ρνθ
ωδ	ρξ
ωε	ρξα
ως	ρξβ
ωζ	ρξγ
ωη	ρξδ
ωθ	ρξε
ϡ	ρξς
ϡα	ρξζ
ϡβ	ρξη
ϡγ	ρξθ
ϡδ	ρο
ϡε	ροα
ϡς	ροβ
ϡζ	ροδ
ϡη	ροε
ϡθ	ροζ
ϡ	ροη
ϡα	ροθ
ϡβ	ρπ
ϡγ	ρπα
ϡδ	ρπβ
ϡε	ρπγ
ϡς	ρπδ
ϡζ	ρπε
ϡη	ρπς
ϡθ	ρπζ
ϡ	ρπη
ϡα	ρπθ
ϡβ	ρρ
ϡγ	ρρα
ϡδ	ρρβ
ϡε	ρργ
ϡς	ρρδ
ϡζ	ρρε
ϡη	ρρς
ϡθ	ρρζ
ϡ	ρρη
ϡα	ρρθ
ϡβ	ρς
ϡγ	ρςα
ϡδ	ρςβ
ϡε	ρςγ
ϡς	ρςδ
ϡζ	ρςε
ϡη	ρςς
ϡθ	ρςζ
ϡ	ρςη
ϡα	ρςθ
ϡβ	ρζ
ϡγ	ρζα
ϡδ	ρζβ
ϡε	ρζγ
ϡς	ρζδ
ϡζ	ρζε
ϡη	ρζς
ϡθ	ρζζ
ϡ	ρζη
ϡα	ρζθ
ϡβ	ρη
ϡγ	ρηα
ϡδ	ρηβ
ϡε	ρηγ
ϡς	ρηδ
ϡζ	ρηε
ϡη	ρης
ϡθ	ρηζ
ϡ	ρηη
ϡα	ρηθ
ϡβ	ρθ
ϡγ	ρθα
ϡδ	ρθβ
ϡε	ρθγ
ϡς	ρθδ
ϡζ	ρθε
ϡη	ρθς
ϡθ	ρθζ
ϡ	ρθη
ϡα	ρθθ
ϡβ	ρι
ϡγ	ριβ
ϡδ	ριγ
ϡε	ριδ
ϡς	ριε
ϡζ	ριζ
ϡη	ριη
ϡθ	ριθ
ϡ	ρκ
ϡα	ρκα
ϡβ	ρκβ
ϡγ	ρκγ
ϡδ	ρκδ
ϡε	ρκε
ϡς	ρκς
ϡζ	ρκζ
ϡη	ρκη
ϡθ	ρκθ
ϡ	ρλ
ϡα	ρλα
ϡβ	ρλβ
ϡγ	ρλγ
ϡδ	ρλδ
ϡε	ρλε
ϡς	ρλς
ϡζ	ρλζ
ϡη	ρλη
ϡθ	ρλθ
ϡ	ρμ
ϡα	ρμα
ϡβ	ρμβ
ϡγ	ρμγ
ϡδ	ρμδ
ϡε	ρμε
ϡς	ρμς
ϡζ	ρμζ
ϡη	ρμη
ϡθ	ρμθ
ϡ	ρν
ϡα	ρνα
ϡβ	ρνβ
ϡγ	ρνγ
ϡδ	ρνδ
ϡε	ρνε
ϡς	ρνς
ϡζ	ρνζ
ϡη	ρνη
ϡθ	ρνθ
ϡ	ρξ
ϡα	ρξα
ϡβ	ρξβ
ϡγ	ρξγ
ϡδ	ρξδ
ϡε	ρξε
ϡς	ρξς
ϡζ	ρξζ
ϡη	ρξη
ϡθ	ρξθ
ϡ	ρο
ϡα	ροα
ϡβ	ροβ
ϡγ	ροδ
ϡδ	ροε
ϡε	ροζ
ϡς	ροη
ϡζ	ροθ
ϡη	ρπ
ϡθ	ρπα
ϡ	ρπβ
ϡα	ρπγ
ϡβ	ρπδ
ϡγ	ρπε
ϡδ	ρπς
ϡε	ρπζ
ϡς	ρπη
ϡζ	ρπθ
ϡη	ρρ
ϡθ	ρρα
ϡ	ρρβ
ϡα	ρργ
ϡβ	ρρδ
ϡγ	ρρε
ϡδ	ρρς
ϡε	ρρζ
ϡς	ρρη
ϡζ	ρρθ
ϡη	ρς
ϡθ	ρςα
ϡ	ρςβ
ϡα	ρςγ
ϡβ	ρςδ
ϡγ	ρςε
ϡδ	ρςς
ϡε	ρςζ
ϡς	ρςη
ϡζ	ρςθ
ϡη	ρζ
ϡθ	ρζα
ϡ	ρζβ
ϡα	ρζγ
ϡβ	ρζδ
ϡγ	ρζε
ϡδ	ρζς
ϡε	ρζζ
ϡς	ρζη
ϡζ	ρζθ
ϡη	ρη
ϡθ	ρηα
ϡ	ρηβ
ϡα	ρηγ
ϡβ	ρηδ
ϡγ	ρηε
ϡδ	ρης
ϡε	ρηζ
ϡς	ρηη
ϡζ	ρηθ
ϡη	ρθ
ϡθ	ρθα
ϡ	ρθβ
ϡα	ρθγ
ϡβ	ρθδ
ϡγ	ρθε
ϡδ	ρθς
ϡε	ρθζ
ϡς	ρθη
ϡζ	ρθθ
ϡη	ρι
ϡθ	ριβ
ϡ	ριγ
ϡα	ριδ
ϡβ	ριε
ϡγ	ριζ
ϡδ	ριη
ϡε	ριθ
ϡς	ρκ
ϡζ	ρκα
ϡη	ρκβ
ϡθ	ρκγ
ϡ	ρκδ
ϡα	ρκε
ϡβ	ρκς
ϡγ	ρκζ
ϡδ	ρκη
ϡε	ρκθ
ϡς	ρλ
ϡζ	ρλα
ϡη	ρλβ
ϡθ	ρλγ
ϡ	ρλδ
ϡα	ρλε
ϡβ	ρλς
ϡγ	ρλζ
ϡδ	ρλη
ϡε	ρλθ
ϡς	ρμ
ϡζ	ρμα
ϡη	ρμβ
ϡθ	ρμγ
ϡ	ρμδ
ϡα	ρμε
ϡβ	ρμς
ϡγ	ρμζ
ϡδ	ρμη
ϡε	ρμθ
ϡς	ρν
ϡζ	ρνα
ϡη	ρνβ
ϡθ	ρνγ
ϡ	ρνδ
ϡα	ρνε
ϡβ	ρνς
ϡγ	ρνζ
ϡδ	ρνη
ϡε	ρνθ
ϡς	ρξ
ϡζ	ρξα
ϡη	ρξβ
ϡθ	ρξγ
ϡ	ρξδ
ϡα	ρξε
ϡβ	ρξς
ϡγ	ρξζ
ϡδ	ρξη
ϡε	ρξθ
ϡς	ρο
ϡζ	ροα
ϡη	ροβ
ϡθ	ροδ
ϡ	ροε
ϡα	ροζ
ϡβ	ροη
ϡγ	ροθ
ϡδ	ρπ
ϡε	ρπα
ϡς	ρπβ
ϡζ	ρπγ
ϡη	ρπδ
ϡθ	ρπε
ϡ	ρπς
ϡα	ρπζ
ϡβ	ρπη
ϡγ	ρπθ
ϡδ	ρρ
ϡε	ρρα
ϡς	ρρβ
ϡζ	ρργ
ϡη	ρρδ
ϡθ	ρρε
ϡ	ρρς
ϡα	ρρζ
ϡβ	ρρη
ϡγ	ρρθ
ϡδ	ρς
ϡε	ρςα
ϡς	ρςβ
ϡζ	ρςγ
ϡη	ρςδ
ϡθ	ρςε
ϡ	ρςς
ϡα	ρςζ
ϡβ	ρςη
ϡγ	ρςθ
ϡδ	ρζ
ϡε	ρζα
ϡς	ρζβ
ϡζ	ρζγ
ϡη	ρζδ
ϡθ	ρζε
ϡ	ρζς
ϡα	ρζζ
ϡβ	ρζη
ϡγ	ρζθ
ϡδ	ρη
ϡε	ρηα
ϡς	ρηβ
ϡζ	ρηγ
ϡη	ρηδ
ϡθ	ρηε
ϡ	ρης
ϡα	ρηζ
ϡβ	ρηη
ϡγ	ρηθ
ϡδ	ρθ
ϡε	ρθα
ϡς	ρθβ
ϡζ	ρθγ
ϡη	ρθδ
ϡθ	ρθε
ϡ	ρθς
ϡα	ρθζ
ϡβ	ρθη
ϡγ	ρθθ
ϡδ	ρι
ϡε	ριβ
ϡς	ριγ
ϡζ	ριδ
ϡη	ριε
ϡθ	ριζ
ϡ	ριη
ϡα	ριθ
ϡβ	ρκ
ϡγ	ρκα
ϡδ	ρκβ
ϡε	ρκγ
ϡς	ρκδ
ϡζ	ρκε
ϡη	ρκς
ϡθ	ρκζ
ϡ	ρκη
ϡα	ρκθ
ϡβ	ρλ
ϡγ	ρλα
ϡδ	ρλβ
ϡε	ρλγ
ϡς	ρλδ
ϡζ	ρλε
ϡη	ρλς
ϡθ	ρλζ
ϡ	ρλη
ϡα	ρλθ
ϡβ	ρμ
ϡγ	ρμα
ϡδ	ρμβ
ϡε	ρμγ
ϡς	ρμδ
ϡζ	ρμε
ϡη	ρμς
ϡθ	ρμζ
ϡ	ρμη
ϡα	ρμθ
ϡβ	ρν
ϡγ	ρνα
ϡδ	ρνβ
ϡε	ρνγ
ϡς	ρνδ
ϡζ	ρνε
ϡη	ρνς
ϡθ	ρνζ
ϡ	ρνη
ϡα	ρνθ
ϡβ	ρξ
ϡγ	ρξα
ϡδ	ρξβ
ϡε	ρξγ
ϡς	ρξδ
ϡζ	ρξε
ϡη	ρξς
ϡθ	ρξζ
ϡ	ρξη
ϡα	ρξθ
ϡβ	ρο
ϡγ	ροα
ϡδ	ροβ
ϡε	ροδ
ϡς	ροε
ϡζ	ροζ
ϡη	ροη
ϡθ	ροθ
ϡ	ρπ
ϡα	ρπα
ϡβ	ρπβ
ϡγ	ρπγ
ϡδ	ρπδ
ϡε	ρπε
ϡς	ρπς
ϡζ	ρπζ
ϡη	ρπη
ϡθ	ρπθ
ϡ	ρρ
ϡα	ρρα
ϡβ	ρρβ
ϡγ	ρργ
ϡδ	ρρδ
ϡε	ρρε
ϡς	ρρς
ϡζ	ρρζ
ϡη	ρρη
ϡθ	ρρθ
ϡ	ρς
ϡα	ρςα
ϡβ	ρςβ
ϡγ	ρςγ
ϡδ	ρςδ
ϡε	ρςε
ϡς	ρςς
ϡζ	ρςζ
ϡη	ρςη
ϡθ	ρςθ
ϡ	ρζ
ϡα	ρζα
ϡβ	ρζβ
ϡγ	ρζγ
ϡδ	ρζδ
ϡε	ρζε
ϡς	ρζς
ϡζ	ρζζ
ϡη	ρζη
ϡθ	ρζθ
ϡ	ρη
ϡα	ρηα
ϡβ	ρηβ
ϡγ	ρηγ
ϡδ	ρηδ
ϡε	ρηε
ϡς	ρης
ϡζ	ρηζ
ϡη	ρηη
ϡθ	ρηθ
ϡ	ρθ
ϡα	ρθα
ϡβ	ρθβ
ϡγ	ρθγ
ϡδ	ρθδ
ϡε	ρθε
ϡς	ρθς
ϡζ	ρθζ
ϡη	ρθη
ϡθ	ρθθ
ϡ	ρι
ϡα	ριβ
ϡβ	ριγ
ϡγ	ριδ
ϡδ	ριε
ϡε	ριζ
ϡς	ριη
ϡζ	ριθ
ϡη	ρκ
ϡθ	ρκα
ϡ	ρκβ
ϡα	ρκγ
ϡβ	ρκδ
ϡγ	ρκε
ϡδ	ρκς
ϡε	ρκζ
ϡς	ρκη
ϡζ	ρκθ
ϡη	ρλ
ϡθ	ρλα
ϡ	ρλβ
ϡα	ρλγ
ϡβ	ρλδ
ϡγ	ρλε
ϡδ	ρλς
ϡε	ρλζ
ϡς	ρλη
ϡζ	ρλθ
ϡη	ρμ
ϡθ	ρμα
ϡ	ρμβ
ϡα	ρμγ
ϡβ	ρμδ
ϡγ	ρμε
ϡδ	ρμς
ϡε	ρμζ
ϡς	ρμη
ϡζ	ρμθ
ϡη	ρν
ϡθ	ρνα
ϡ	ρνβ
ϡα	ρνγ
ϡβ	ρνδ
ϡγ	ρνε
ϡδ	ρνς
ϡε	ρνζ
ϡς	ρνη
ϡζ	ρνθ
ϡη	ρξ
ϡθ	ρξα
ϡ	ρξβ
ϡα	ρξγ
ϡβ	ρξδ
ϡγ	ρξε
ϡδ	ρξς
ϡε	ρξζ
ϡς	ρξη
ϡζ	ρξθ
ϡη	ρο
ϡθ	ροα
ϡ	ροβ
ϡα	ροδ
ϡβ	ροε
ϡγ	ροζ
ϡδ	ροη
ϡε	ροθ
ϡς	ρπ
ϡζ	ρπα
ϡη	ρπβ
ϡθ	ρπγ
ϡ	ρπδ
ϡα	ρπε
ϡβ	ρπς
ϡγ	ρπζ
ϡδ	ρπη
ϡε	ρπθ
ϡς	ρρ
ϡζ	ρρα
ϡη	ρρβ
ϡθ	ρργ
ϡ	ρρδ
ϡα	ρρε
ϡβ	ρρς
ϡγ	ρρζ
ϡδ	ρρη
ϡε	ρρθ
ϡς	ρς
ϡζ	ρςα
ϡη	ρςβ
ϡθ	ρςγ
ϡ	ρςδ
ϡα	ρςε
ϡβ	ρςς
ϡγ	ρςζ
ϡδ	ρςη
ϡε	ρςθ
ϡς	ρζ
ϡζ	ρζα
ϡη	ρζβ
ϡθ	ρζγ
ϡ	ρζδ
ϡα	ρζε
ϡβ	ρζς
ϡγ	ρζζ
ϡδ	ρζη
ϡε	ρζθ
ϡς	ρη
ϡζ	ρηα
ϡη	ρηβ
ϡθ	ρηγ
ϡ	ρηδ
ϡα	ρηε
ϡβ	ρης
ϡγ	ρηζ
ϡδ	ρηη
ϡε	ρηθ
ϡς	ρθ
ϡζ	ρθα
ϡη	ρθβ
ϡθ	ρθγ
ϡ	ρθδ
ϡα	ρθε
ϡβ	ρθς
ϡγ	ρθζ
ϡδ	ρθη
ϡε	ρθθ
ϡς	ρι
ϡζ	ριβ
ϡη	ριγ
ϡθ	ριδ
ϡ	ριε
ϡα	ριζ
ϡβ	ριη
ϡγ	ριθ
ϡδ	ρκ
ϡε	ρκα
ϡς	ρκβ
ϡζ	ρκγ
ϡη	ρκδ
ϡθ	ρκε
ϡ	ρκς
ϡα	ρκζ
ϡβ	ρκη
ϡγ	ρκθ
ϡδ	ρλ
ϡε	ρλα
ϡς	ρλβ
ϡζ	ρλγ
ϡη	ρλδ
ϡθ	ρλε
ϡ	ρλς
ϡα	ρλζ
ϡβ	ρλη
ϡγ	ρλθ
ϡδ	ρμ
ϡε	ρμα
ϡς	ρμβ
ϡζ	ρμγ
ϡη	ρμδ
ϡθ	ρμε
ϡ	ρμς
ϡα	ρμζ
ϡβ	ρμη
ϡγ	ρμθ
ϡδ	ρν
ϡε	ρνα
ϡς	ρνβ
ϡζ	ρνγ
ϡη	ρνδ
ϡθ	ρνε
ϡ	ρνς
ϡα	ρνζ
ϡβ	ρνη
ϡγ	ρνθ
ϡδ	ρξ
ϡε	ρξα
ϡς	ρξβ
ϡζ	ρξγ
ϡη	ρξδ
ϡθ	ρξε
ϡ	ρξς
ϡα	ρξζ
ϡβ	ρξη
ϡγ	ρξθ
ϡδ	ρο
ϡε	ροα
ϡς	ροβ
ϡζ	ροδ
ϡη	ροε
ϡθ	ροζ
ϡ	ροη
ϡα	ροθ
ϡβ	ρπ
ϡγ	ρπα
ϡδ	ρπβ
ϡε	ρπγ
ϡς	ρπδ
ϡζ	ρπε
ϡη	ρπς
ϡθ	ρπζ
ϡ	ρπη
ϡα	ρπθ
ϡβ	ρρ
ϡγ	ρρα
ϡδ	ρρβ
ϡε	ρργ
ϡς	ρρδ
ϡζ	ρρε
ϡη	ρρς
ϡθ	ρρζ
ϡ	ρρη
ϡα	ρρθ
ϡβ	ρς
ϡγ	ρςα
ϡδ	ρςβ
ϡε	ρςγ
ϡς	ρςδ
ϡζ	ρςε
ϡη	ρςς
ϡθ	ρςζ
ϡ	ρςη
ϡα	ρςθ
ϡβ	ρζ
ϡγ	ρζα
ϡδ	ρζβ
ϡε	ρζγ
ϡς	ρζδ
ϡζ	ρζε
ϡη	ρζς
ϡθ	ρζζ
ϡ	ρζη
ϡα	ρζθ
ϡβ	ρη
ϡγ	ρηα
ϡδ	ρηβ
ϡε	ρηγ
ϡς	ρηδ
ϡζ	ρηε
ϡη	ρης
ϡθ	ρηζ
ϡ	ρηη
ϡα	ρηθ
ϡβ	ρθ
ϡγ	ρθα
ϡδ	ρθβ
ϡε	ρθγ
ϡς	ρθδ
ϡζ	ρθε
ϡη	ρθς
ϡθ	ρθζ
ϡ	ρθη
ϡα	ρθθ
ϡβ	ρι
ϡγ	ριβ
ϡδ	ριγ
ϡε	ριδ
ϡς	ριε
ϡζ	ριζ
ϡη	ριη
ϡθ	ριθ
ϡ	ρκ
ϡα	ρκα
ϡβ	ρκβ
ϡγ	ρκγ
ϡδ	ρκδ
ϡε	ρκε
ϡς	ρκς
ϡζ	ρκζ
ϡη	ρκη
ϡθ	ρκθ
ϡ	ρλ
ϡα	ρλα
ϡβ	ρλβ
ϡγ	ρλγ
ϡδ	ρλδ
ϡε	ρλε
ϡς	ρλς
ϡζ	ρλζ
ϡη	ρλη
ϡθ	ρλθ
ϡ	ρμ
ϡα	ρμα
ϡβ	ρμβ
ϡγ	ρμγ
ϡδ	ρμδ
ϡε	ρμε
ϡς	ρμς
ϡζ	ρμζ
ϡη	ρμη
ϡθ	ρμθ
ϡ	ρν
ϡα	ρνα
ϡβ	ρνβ
ϡγ	ρνγ
ϡδ	ρνδ
ϡε	ρνε
ϡς	ρνς
ϡζ	ρνζ
ϡη	ρνη
ϡθ	ρνθ
ϡ	ρξ
ϡα	ρξα
ϡβ	ρξβ
ϡγ	ρξγ
ϡδ	ρξδ
ϡε	ρξε
ϡς	ρξς
ϡζ	ρξζ
ϡη	ρξη
ϡθ	ρξθ
ϡ	ρο
ϡα	ροα
ϡβ	ροβ
ϡγ	ροδ
ϡδ	ροε
ϡε	ροζ
ϡς	ροη
ϡζ	ροθ
ϡη	ρπ
ϡθ	ρπα
ϡ	ρπβ
ϡα	ρπγ
ϡβ	ρπδ
ϡγ	ρπε
ϡδ	ρπς
ϡε	ρπζ
ϡς	ρπη
ϡζ	ρπθ
ϡη	ρρ
ϡθ	ρρα
ϡ	ρρβ
ϡα	ρργ
ϡβ	ρρδ
ϡγ	ρρε
ϡδ	ρρς
ϡε	ρρζ
ϡς	ρρη
ϡζ	ρρθ
ϡη	ρς
ϡθ	ρςα
ϡ	ρςβ
ϡα	ρςγ
ϡβ	ρςδ
ϡγ	ρςε
ϡδ	ρςς
ϡε	ρςζ
ϡς	ρςη
ϡζ	ρςθ
ϡη	ρζ
ϡθ	ρζα
ϡ	ρζβ
ϡα	ρζγ
ϡβ	ρζδ
ϡγ	ρζε
ϡδ	ρζς
ϡε	ρζζ
ϡς	ρζη
ϡζ	ρζθ
ϡη	ρη
ϡθ	ρηα
ϡ	ρηβ
ϡα	ρηγ
ϡβ	ρηδ
ϡγ	ρηε
ϡδ	ρης
ϡε	ρηζ
ϡς	ρηη
ϡζ	ρηθ
ϡη	ρθ
ϡθ	ρθα
ϡ	ρθβ
ϡα	ρθγ
ϡβ	ρθδ
ϡγ	ρθε
ϡδ	ρθς
ϡε	ρθζ
ϡς	ρθη
ϡζ	ρθθ
ϡη	ρι
ϡθ	ριβ
ϡ	ριγ
ϡα	ριδ
ϡβ	ριε
ϡγ	ριζ
ϡδ	ριη
ϡε	ριθ
ϡς	ρκ
ϡζ	ρκα
ϡη	ρκβ
ϡθ	ρκγ
ϡ	ρκδ
ϡα	ρκε
ϡβ	ρκς
ϡγ	ρκζ
ϡδ	ρκη
ϡε	ρκθ
ϡς	ρλ
ϡζ	ρλα
ϡη	ρλβ
ϡθ	ρλγ
ϡ	ρλδ
ϡα	ρλε
ϡβ	ρλς
ϡγ	ρλζ
ϡδ	ρλη
ϡε	ρλθ
ϡς	ρμ
ϡζ	ρμα
ϡη	ρμβ
ϡθ	ρμγ
ϡ	ρμδ
ϡα	ρμε
ϡβ	ρμς
ϡγ	ρμζ
ϡδ	ρμη
ϡε	ρμθ
ϡς	ρν
ϡζ	ρνα
ϡη	ρνβ
ϡθ	ρνγ
ϡ	ρνδ
ϡα	ρνε
ϡβ	ρνς
ϡγ	ρνζ
ϡδ	ρνη
ϡε	ρνθ
ϡς	ρξ
ϡζ	ρξα
ϡη	ρξβ
ϡθ	ρξγ
ϡ	ρξδ
ϡα	ρξε
ϡβ	ρξς
ϡγ	ρξζ
ϡδ	ρξη
ϡε	ρξθ
ϡς	ρο
ϡζ	ροα
ϡη	ροβ
ϡθ	ροδ
ϡ	ροε
ϡα	ροζ
ϡβ	ροη
ϡγ	ροθ
ϡδ	ρπ
ϡε	ρπα
ϡς	ρπβ
ϡζ	ρπγ
ϡη	ρπδ
ϡθ	ρπε
ϡ	ρπς
ϡα	ρπζ
ϡβ	ρπη
ϡγ	ρπθ
ϡδ	ρρ
ϡε	ρρα
ϡς	ρρβ
ϡζ	ρργ
ϡη	ρρδ
ϡθ	ρρε
ϡ	ρρς
ϡα	ρρζ
ϡβ	ρρη
ϡγ	ρρθ
ϡδ	ρς
ϡε	ρςα
ϡς	ρςβ
ϡζ	ρςγ
ϡη	ρςδ
ϡθ	ρςε
ϡ	ρςς
ϡα	ρςζ
ϡβ	ρςη
ϡγ	ρςθ
ϡδ	ρζ
ϡε	ρζα
ϡς	ρζβ
ϡζ	ρζγ
ϡη	ρζδ
ϡθ	ρζε
ϡ	ρζς
ϡα	ρζζ
ϡβ	ρζη
ϡγ	ρζθ
ϡδ	ρη
ϡε	ρηα
ϡς	ρηβ
ϡζ	ρηγ
ϡη	ρηδ
ϡθ	ρηε
ϡ	ρης
ϡα	ρηζ
ϡβ	ρηη
ϡγ	ρηθ
ϡδ	ρθ
ϡε	ρθα
ϡς	ρθβ
ϡζ	ρθγ
ϡη	ρθδ
ϡθ	ρθε
ϡ	ρθς
ϡα	ρθζ
ϡβ	ρθη
ϡγ	ρθθ
ϡδ	ρι
ϡε	ριβ
ϡς	ριγ
ϡζ	ριδ
ϡη	ριε
ϡθ	ριζ
ϡ	ριη
ϡα	ριθ
ϡβ	ρκ
ϡγ	ρκα
ϡδ	ρκβ
ϡε	ρκγ
ϡς	ρκδ
ϡζ	ρκε
ϡη	ρκς
ϡθ	ρκζ
ϡ	ρκη
ϡα	ρκθ
ϡβ	ρλ
ϡγ	ρλα
ϡδ	ρλβ
ϡε	ρλγ
ϡς	ρλδ
ϡζ	ρλε
ϡη	ρλς
ϡθ	ρλζ
ϡ	ρλη
ϡα	ρλθ
ϡβ	ρμ
ϡγ	ρμα
ϡδ	ρμβ
ϡε	ρμγ
ϡς	ρμδ
ϡζ	ρμε
ϡη	ρμς
ϡθ	ρμζ
ϡ	ρμη
ϡα	ρμθ
ϡβ	ρν
ϡγ	ρνα
ϡδ	ρνβ
ϡε	ρνγ
ϡς	ρνδ
ϡζ	ρνε
ϡη	ρνς
ϡθ	ρνζ
ϡ	ρνη
ϡα	ρνθ
ϡβ	ρξ
ϡγ	ρξα
ϡδ	ρξβ
ϡε	ρξγ
ϡς	ρξδ
ϡζ	ρξε
ϡη	ρξς
ϡθ	ρξζ
ϡ	ρξη
ϡα	ρξθ
ϡβ	ρο
ϡγ	ροα
ϡδ	ροβ
ϡε	ροδ
ϡς	ροε
ϡζ	ροζ
ϡη	ροη
ϡθ	ροθ
ϡ	ρπ
ϡα	ρπα
ϡβ	ρπβ
ϡγ	ρπγ
ϡδ	ρπδ
ϡε	ρπε
ϡς	ρπς
ϡζ	ρπζ
ϡη	ρπη
ϡθ	ρπθ
ϡ	ρρ
ϡα	ρρα
ϡβ	ρρβ
ϡγ	ρργ
ϡδ	ρρδ
ϡε	ρρε
ϡς	ρρς
ϡζ	ρρζ
ϡη	ρρη
ϡθ	ρρθ
ϡ	ρς
ϡα	ρςα
ϡβ	ρςβ
ϡγ	ρςγ
ϡδ	ρςδ
ϡε	ρςε
ϡς	ρςς
ϡζ	ρςζ
ϡη	ρςη
ϡθ	ρςθ
ϡ	ρζ
ϡα	ρζα
ϡβ	ρζβ
ϡγ	ρζγ
ϡδ	ρζδ
ϡε	ρζε
ϡς	ρζς
ϡζ	ρζζ
ϡη	ρζη
ϡθ	ρζθ
ϡ	ρη
ϡα	ρηα
ϡβ	ρηβ
ϡγ	ρηγ
ϡδ	ρηδ
ϡε	ρηε
ϡς

κανὼν πέμπτος ἐν ᾧ οἱ δύο.

Ματ.	Λυκ.	Ματ.	Λυκ.	Ματ.	Λυκ.
γ	β	οκ	ρκ	ρϛζ	σοβ
ι	κ	πδ	ρια	σιγ	σλε
ιβ	ια	πϛ	ρθ	σκα	ρϖα
ιϛ	ιϛ	ϛγ	ρμε	σκκ	ρλθ
κε	μϛ	ϛε	ρξ	σλα	ροθ
κϛ	μζ	ϛϛ	ρπβ	σσλ	σιε
κκ	μκ	ϛϛ	ρϖδ	οϐ	ρμβ
λ	μθ	ρβ	ξθ	σλδ	ρλϛ
λλ	ρϛδ	ρδ	οα	σλϛ	ρλε
λϛ	ρξβ	ρε	ρϛγ	σλζ	ρλκ
λκ	μγ	ρζ	ογ	σλκ	ρμ
μ	μβ	ρκ	ριε	σμ	ρμα
μα	με	ρι	ρικ	σμα	ροε
μγ	ρκγ	ριθ	ρκϛ	σμε	σβ
μϛ	ρμγ	ρκε	ξβ	σμϛ	σε
μζ	ρλδ	ρκζ	ρκκ	σμζ	σιγ
μκ	ρϛα	ρκκ	ρλβ	σξα	σζ
μθ	ρμ	ρκθ	ρλ	σξβ	σιβ
μα	μθ	ρλβ	ϖα	σξε	ρμζ
μγ	ρκε	ρλδ	ρκ	σξϛ	ρμε
μδ	μδ	ρλκ	ρξκ	σξζ	ρμκ
με	ρο	ρϛ	μζ	σο	σκθ
μζ	ξα	ρμκ	σκϛ	σοβ	σλα
μκ	ξ	ρξβ	ρξα		
ξ	ροα	ροε	σ		
ξα	ξδ	ρϖβ	ρπζ		
ξε	ροβ	ρϖβ	ρπθ	τέλος	τω ε κα·
ξϛ	ξϛ	ρπγ	ρϛκ	νόνος.	
ξκ	ρε	ρπζ	ρϛθ		

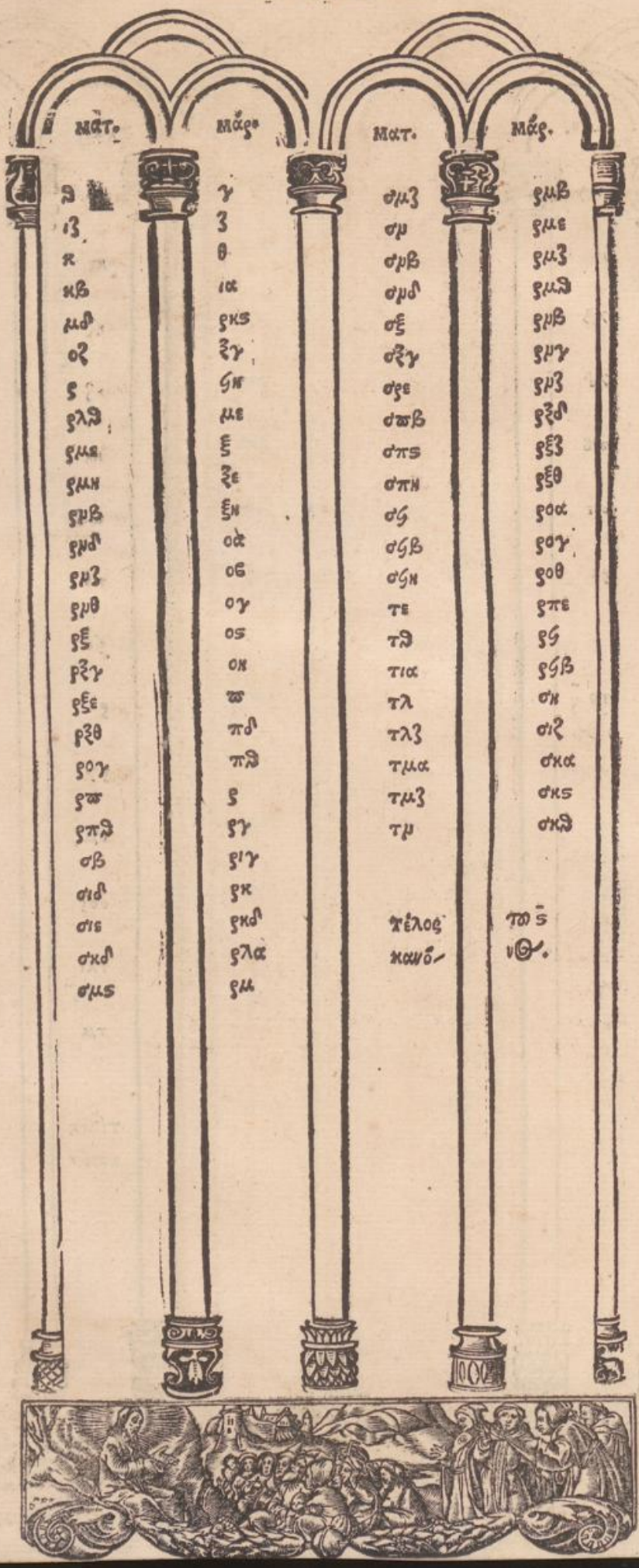
ΜΑΤ.
ΜΑΡ.
ΜΑΤ.
ΜΑΡ.
ΤΕΛΟΣ
ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ.

Κανὼν ἕβδομος ἐν ᾧ οἱ δύο.

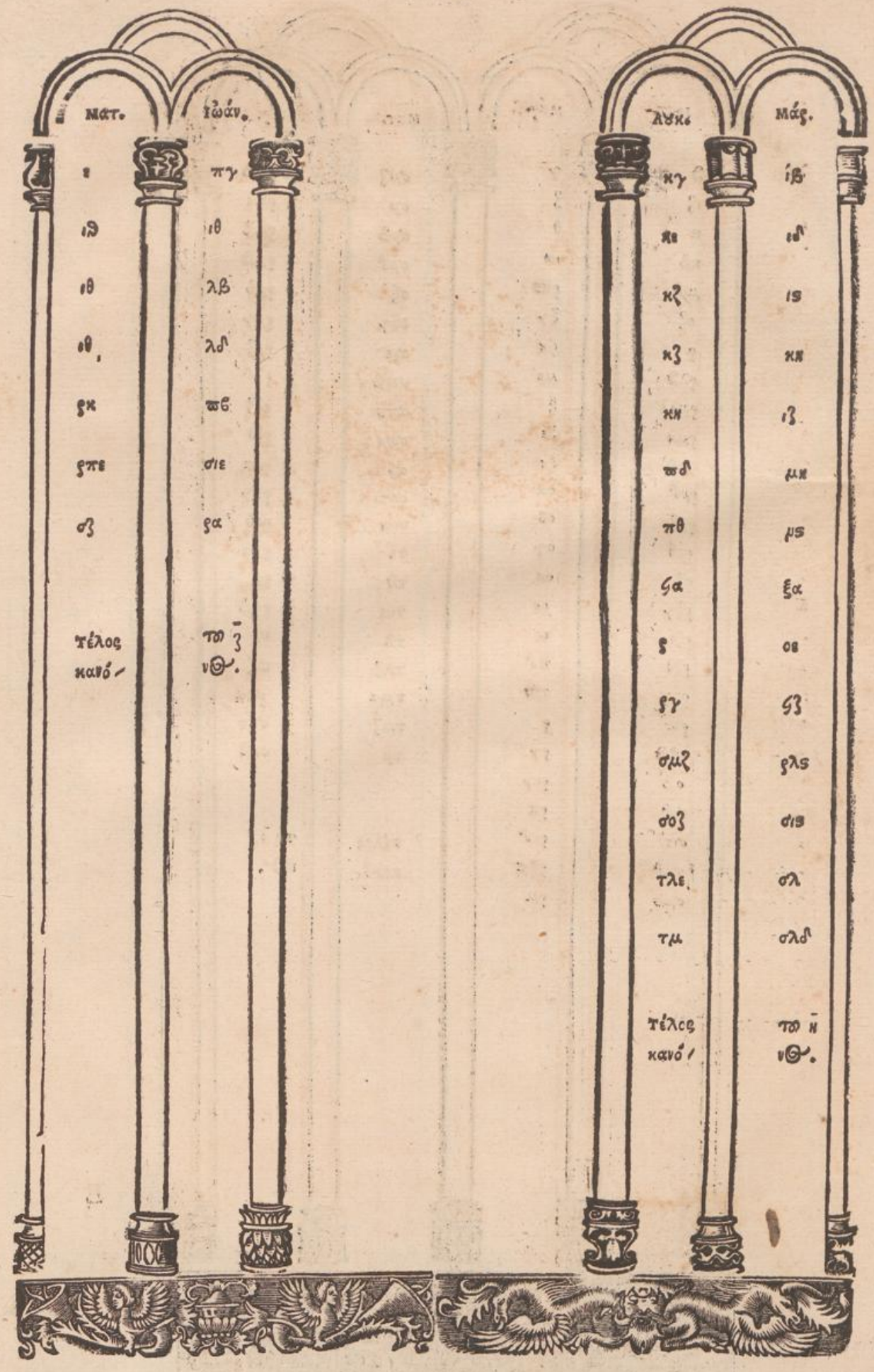

Ματ.	Ἰωάν.
ε	πγ
ιϡ	ιθ
ιθ	λβ
ιθ,	λδ
ρκ	ϖϐ
ρπε	σιε
σζ	ρα
Τέλος κανό/	τσ ζ̄ νος.

Κανὼν ὄγδοος ἐν ᾧ οἱ δύο.

Λυκ.	Μάρ.
κγ	ίβ
κε	ιδ
κζ	ις
κζ	κη
κη	ιζ
ϖδ	μη
πθ	νς
ϛα	ξα
ρ	οε
ργ	ϛζ
σμζ	ρλς
σοζ	σις
τλε	σλ
τμ	σλδ
Τέλος κανό/	τσ η̄ νος.

κανὼν ἔννατος ἐν ᾧ οἱ δύο.

Λυκ.	Ἰωάν.	Λυκ.	Ἰωάν.
λ	σιθ	τιβ	ρϖβ
λ	σκβ	τιβ	ρπξ
σξβ	ριγ	τιβ	ρϛ
σξβ	ρκδ	τμ	σιγ
σοδ	σκζ	τμα	σιζ
σοδ	σκθ	τμα	σκα
σοδ	σλα	τμβ	σκγ
τγ	ρπβ	τμβ	σκε
τγ	ρϖξ		
τγ	ρϛ	τέλος κανό /	τω θ ν ος.
τζ	ρϖβ		
τζ	ρπξ		
τζ	ρϛ		

κανὼν δέκατος, ἐν ᾧ ἰδίως ἕκαστος περὶ τίνων εἰρήκασιν.

Ματ.	Ματ.	Μαρ.	Λυκ.	Λυκ.	Ἰωάν.	Ἰωάν.
					δ	ριθ
β	ροα	ιθ	α	ρϛ	ζ	ρκγ
δ	ροζ	λα	γ	ρϛβ	θ	ρκε
ϛ	ρϖα	μγ	ε	ρϛϛ	ια	ρκζ
ιγ	ρϖδ	μϛ	θ	σα	ιγ	ρλ
κδ	ρϖϛ	μη	ιη	σγ	ιϛ	ρλβ
κζ	ρπη	ξβ	κ	ση	ιη	ρλδ
κθ	ρϛα	ο	κβ	σι	κβ	ρλϛ
λγ	ρϛϛ	οδ	κθ	σιδ	κδ	ρλη
λε	σ	πα	λα	σκγ	κζ	ρμ
λζ	σι	ϖη	μ	σκε	κθ	ρμγ
λθ	σιβ	ϛ	μα	σκζ	λα	ρμε
μβ	σιη	ϛβ	ξζ	σλϛ	λγ	ρμζ
με	σκβ	ϛδ	ξη	σμβ	λϛ	ρμθ
μβ	σκζ	ρα	οβ	σμϛ	λθ	ρμα
μϛ	σλ	ρδ	οε	σμθ	μα	ρμγ
οε	σλγ	ρκγ	ρλ	σξδ	μγ	ρμε
ϖα	σλε	ρλβ	ρϛ	σοα	με	ρμζ
πθ	σλθ	ρϖϛ	ρζ	σογ	μ	ρμθ
ϛα	σμε	σιγ	ριγ	σοϛ	μβ	ρξγ
ϛθ	σξη	σλε	ριζ	σοη	μδ	ρξε
ρα	σογ		ρκβ	σπγ	μϛ	ρξζ
ρϛ	σπγ		ρκδ	σπϐ	μη	ρξθ
ρθ	τγ	τέλος τῶν	ρλα	σϛϛ	ξ	ροα
ριγ	τιθ	Μάρκου.	ρμγ	σϛη	ξβ	ρογ
ριε	τκδ		ρμθ	τα	ξδ	ροζ
ριη	τκζ		ρμα	τδ	ξϛ	ροθ
ρκδ	τμε		ρμδ	τϛ	ξη	ρπα
ρκϛ	τμα		ρμθ	τη	οα	ρπθ
ρλϛ	τμε		ρξγ	τιϛ	ογ	ρϛα
ρμ			ρξδ	τκ	οε	ρϛγ
ρμα			ρξϛ	τκϛ	οη	ρϛε
ρμε	τέλος τῶν		ροδ	τλα	π	σ
ρξζ	Μαθαί/		ροϛ	τλδ	πα	σϐ
	ου.		ροη	τλθ	πδ	σε
			ρϖ	τμγ	πϛ	σζ
			ρπγ		πθ	σι
			ρπη	τέλος τῶν	ϛβ	σιβ
				Λουκᾶ.	ϛδ	σιδ
					ϛζ	σιϛ
					ϛθ	σιη
					ρβ	σκ
					ρδ	σκδ
					ρϛ	σκϛ
					ρη	σκη
					ρι	σλ
					ριβ	σλβ
					ριε	τέλος τῶν
					ριζ	ἰωάννου
						ἰδίως.

ORDO SEV NVMERVS
LIBRORVM NOVI TESTAMENTI.

Εὐαγγέλιον κατὰ ματθαῖον.	EVangelium secundū Matthæum.
Εὐαγγέλιον κατὰ μάρκον.	Euangelium secundum Marcum.
Εὐαγγέλιον κατὰ λουκᾶν.	Euangelium secundum Lucam.
Εὐαγγέλιον κατὰ ἰωάννην.	Euangelium secundum Iohannem.
Πράξεις τῶν ἀποστόλων.	Acta apostolorum.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΙΔ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ.		INDEX QVATVORDECIM EPISTOLARVM PAVLI.	
α	Πρὸς ῥωμαίους.	1	Ad Rhomanos.
β	Πρὸς κορινθίους. α.	2	Ad Corinthios. 1.
γ	Πρὸς κορινθίους. β.	3	Ad Corinthios. 2.
δ	Πρὸς γαλάτας.	4	Ad Galatas.
ε	Πρὸς ἐφεσίους.	5	Ad Epheſios.
ς	Πρὸς φιλιππησίους.	6	Ad Philippenſes.
ζ	Πρὸς κολασσαεῖς.	7	Ad Coloſſenſes.
η	Πρὸς θεσσαλονικεῖς. α.	8	Ad Theſſalonicenſes. 1.
θ	Πρὸς θεσσαλονικεῖς. β.	9	Ad Theſſalonicenſes. 2.
ι	Πρὸς τιμόθεον. α.	10	Ad Timotheum. 1.
ια	Πρὸς τιμόθεον. β.	11	Ad Timotheum. 2.
ιβ	Πρὸς τίτον.	12	Ad Titum.
ιγ	Πρὸς φιλήμονα.	13	Ad Philemonem.
ιδ	Πρὸς ἑβραίους.	14	Ad Hebræos.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ.	INDEX EPISTOLARVM CANONICARVM.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἰακώβου.	Epiſtola beati Iacobi.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου πέτρου. α.	Epiſtola beati Petri apoſtoli. 1.
Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου πέτρου. β.	Epiſtola beati apoſtoli Petri. 2.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου ἀποστόλου καθολικὴ α.	Beati Iohannis apoſtoli epiſtola. 1.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου. β.	Beati Iohannis epiſtola. 2.
Τοῦ ἁγίου ἰωάννου. γ.	Beati Iohannis epiſtola. 3.
Ἰούδα ἀποστόλου καθολικὴ.	Iudæ apoſtoli epiſtola.
Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ θεολόγου.	Apocalypſis beati Iohannis Theologi.

VITA SANCTI MATTHAEI, PER DIVVM HIERONYMVM.

Matthæus qui & Leui, ex publicano Apostolus, primus in Iudæa propter eos qui ex circumcisione crediderant, euangelium Christi Hebraicis literis uerbisq; cõposuit. Quod quis postea in Græcum transtulerit, non satis certum est. Porrò ipsum Hebraicum habetur usq; hodie in Cæsariensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiosissime confecit. Mihi quoq; à Nazaræis, qui in Beroea urbe Syriæ hoc uolumine utuntur, describendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quod ubicunq; euangelista, siue ex persona sua, siue ex persona domini saluatoris, ueteris scripturæ testimoniis utitur, nõ sequat Septuaginta translatorum autoritatem, sed Hebraïcam, è quibus illa duo sunt: Ex Aegypto uocaui filium meum. Et, quoniam Nazaræus uocabitur.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

CAPITA EVANGELII SECVNDVM MATTHAEVM.

α Περὶ τῶν μάγων. 3.
De Magis. cap. 1.

β Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδίων. 4.
De pueris interfectis. cap. 2.

γ πρῶτος Ἰωάννης ἐκήρυξε βασιλείαν οὐρανῶν. 4.
Primus Iohannes prædicauit regnum cœlorum. cap. 3.

δ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστοῦ. 6.
De doctrina Christi. cap. 4.

ε περὶ τῶν μακαρισμῶν. 7.
De beatitudinibus. cap. 5.

ς περὶ τοῦ λεπροῦ. 14.
De leproso. cap. 6.

ζ περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. 14.
De Centurione. cap. 7.

η περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. 15.
De socru Petri. cap. 8.

θ περὶ τῶν ἀθένητων ἀπὸ ποικίλων νόσων. 15.
De iis q̃ curati sunt à uariis morbis. 9.

ι περὶ τοῦ μὴ συνεπιμένειν ἀκολουθεῖν. 15.
De eo cui nõ permisit ut sequeret. 10.

ια περὶ τῆς συγχύσεως τῶν ὑδάτων. 16.
De increpatione aquarum. cap. 11.

ιβ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. 16.
De duobus dæmoniacis. cap. 12.

ιγ περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. 16.
De paralytico. cap. 13.

ιδ περὶ ματθαίου. 17.
De Matthæo. cap. 14.

ιε περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. 18.
De filia archisynagogi. cap. 15.

ις περὶ τῆς αἱμορροούσης. 18.
De muliere sang. profluuio labo. 16.

ιζ περὶ τῶν δύο τυφλῶν. 18.
De duobus cæcis. cap. 17.

ιη περὶ τοῦ δαιμονιζομένου τοῦ κωφοῦ. 18.
De dæmoniaco muto. cap 18.

ιθ περὶ τῆς ἀποστόλων διατάξεως. 19.
De apostolorũ ordinatione. cap. 19.

κ περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ ἰωάννου. 22.
De discipulis à Iohanne missis. cap. 20.

De

κα	περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.24.	De eo qui manũ habebat aridam.21.
κβ	περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ καὶ τυφλοῦ. 25.	De dæmoniaco cæco & muto.22.
κγ	περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.26.	De requirentibus signum.23.
κδ	περὶ τῶν παραβολῶν.27.	De parabolis.24.
κε	περὶ ἰωάννου καὶ ἡρώδου. 31.	De Iohanne & Herode. 25.
κϛ	περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.32.	De quinque panibus & duobus piscibus.26.
κζ	περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.33.	De ambulatiõe Christi sup mare.27.
κη	περὶ τῶν παραβάσεως τῶν ἐντολῆς τοῦ θεοῦ.33.	De transgressione præcepti dei.28.
κθ	περὶ τῶν χαναναίας.34.	De Chananæa.29.
λ	περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.35.	De turbis sanatis.30.
λα	περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.35.	De septem panibus.31.
λβ	περὶ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων.36.	De fermento pharisæorum.32.
λγ	περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.36.	De interrogatione apud Cæsareã.33.
λδ	περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ χριστοῦ.37.	De transformatione Christi. 34.
λε	περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.38.	De lunatico.35.
λϛ	περὶ τῶν αἰτούντων τὰ δίδραχμα.39.	De exigentibus didrachma.36.
λζ	περὶ τῶν λεγόντων, τίς μείζων.39.	De dicentibus, quis maior.37.
λη	περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.40.	De centum ouibus parabola. 38.
λθ	περὶ τοῦ ὀφείλοντος μύρια τάλαντα. 41.	De eo q debebat decẽ milia talenta.39.
μ	περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.42.	De interrogantibus, an liceret diuortium facere cum uxore.40.
μα	περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τοῦ ἰησοῦ.43.	De diuite interrogante Iesum.41.
μβ	περὶ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν. 44.	De mercede conductis operarijs.42.
μγ	περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.45.	De filijs Zebedæi. 43.
μδ	περὶ τῶν δύο τυφλῶν. 45.	De duobus cæcis.44.
με	περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.46.	De asina & pullo.45.
μϛ	περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χολῶν.47.	De cæcis & claudis.46.
μζ	περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. 47.	De ficu quæ exaruit.47.
μη	περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.47.	De principibus sacerdotum & senioribus dominũ interrogantibus. 48.
μθ	περὶ τῶν δύο υἱῶν παραβολή.48.	De duobus filijs parabola. 49.
ν	περὶ τοῦ ἀμπελῶνος,48.	De uinea.50.
να	περὶ τῶν καλουμένων εἰς τοὺς γάμον. 49.	De ijs qui uocati fuerũt ad nuptias. 51.
νβ	περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.50.	De quærentibus occasione census.52.
νγ	περὶ τῶν σαδδουκαίων.50.	De Sadducæis.53.
νδ	περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. 51.	De legisdoc. Christũ interrogante.54.
νε	περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως.51.	De quæstione domini.55.
νϛ	περὶ τοῦ ταλανισμοῦ γραμματέων καὶ φαρισαίων	De deploratione scribarum &

φαρισαίων. 51.
μζ περὶ τῆς συντελείας. 54.
μη περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας. 56.
μθ περὶ τῶν δέκα παρθένων. 57.
ξ περὶ τῶν τὰ τάλαντα λαβόντων. 57.
ξα περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ χριστοῦ. 58.
ξβ περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. 60.
ξγ περὶ τοῦ πάσχα. 60.
ξδ περὶ τύπου μυστικοῦ. 61
ξε περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἰούδα. 62.
ξς ἄρνησις πέτρου. 64.
ξζ περὶ τῆς τοῦ ἰούδα μεταμελείας. 64.
ξη περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου. 67.

pharisæorum. 56.
De consummatione. 57.
De die & hora. 58.
De decem uirginibus. 59.
De ijs qui talenta acceperunt. 60.
De aduentu Christi. 61.
De ea quæ unxit dominum unguento. 62.
De paschate. 63.
De typo mystico. 74.
De proditione Iudæ, 65.
Negatio Petri. 66.
De pœnitentia Iudæ. 67.
De petitione corporis domini. 68.

VITA SANCTI MARCI, PER DIVVM HIERONYMVM.

MArcus discipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentē audierat, rogatus Rhomæ à fratribus, breue scripsit euāgeliū. Quod cū Petrus audisset, probauit, & ecclesiæ legēdum sua autoritate ædidit, sicut Clemens in sexto ὑποτυπώσεων libro scribit. Et Papias Hierosolymitanus episcopus meminit huius Marci, & Petrus in epistola prima, sub nomine Babylonis, figuraliter Rhomā significans. Salutat uos quæ in Babylone cum electa, & Marcus filius meus. Assumpto itaq; euangelio quod ipse confecerat, p̄rexit Aegyptū, & primus Alexandriæ Christū annuncians, constituit ecclesiam, tantæ doctrinæ & uitæ continentia, ut omnes sectatores Christi ad exemplū sui cogeret. Deniq; Philo disertissimus Iudæorum, uidens Alexandriæ primā ecclesiam adhuc Iudaizantem, quasi in laudem gentis suæ librum super eorū conuersatione scripsit, & quomodo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia habuisse cōmunia, sic ille quod Alexandriæ sub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus est autem octauo Neronis anno, & sepultus Alexandriæ, succedente sibi Aniano.

Capita

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ ΕΥΑΓΓΕ
ΛΙΟΥ ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

CAPITA EVANGELII
SECVNDVM MARCVM.

α περὶ τοῦ δαιμονιζομένου. 72.
β περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. 73.
γ περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νό-
σων. 73.
δ περὶ τοῦ λεπροῦ. 73.
ε περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. 74.
ϛ περὶ τοῦ τελώνου. 75.
ζ περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. 76.
η περὶ τῶν τῆς ἀποστόλων ἐκλογῆς. 76.
θ περὶ τοῦ σπόρου παραβολή. 78.
ι περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. 80.
ια περὶ τοῦ λεγεῶνος. 80.
ιβ περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώ-
γου. 81.
ιγ περὶ τῆς αἱμορροούσης. 81.
ιδ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς. 83.
ιε περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρῴδου. 83.
ις περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύ-
ων. 85.
ιζ περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. 86.
ιη περὶ τῆς παραδόσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ
θεοῦ. 86.
ιθ περὶ τῆς συροφοινίσσης. 88.
κ περὶ τοῦ μογιλάλου. 88.
κα περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. 89.
κβ περὶ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων. 89.
κγ περὶ τοῦ τυφλοῦ. 90.
κδ περὶ τῆς καισαρείας ἐπερωτήσεως. 90.
κε περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κυρίου. 91.
κς τοῦ σεληνιαζομένου. 92.
κζ περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων. 93.
κη περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον εἰ ἔξε-
στιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. 94.
κθ περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν
κύριον. 95.
λ περὶ τῶν ἰχθύων ζεβεδαίου. 96.
λα περὶ βαρτιμαίου. 97.
λβ περὶ τοῦ πώλου. 97.

De dæmoniaco.cap.1.
De ſocru Petri.2.
De curatis à uariis mor-
bis.3.
De leproſo.4.
De paralytico.5.
De publicano.6.
De habente manum aridam. 7.
De apoſtolorum electione.8.
De ſemine parabola.9.
De increpatione aquarum.10.
De legione.11.
De filia archiſynago
gi.12.
De muliere ſang. pfluuio laborãte. 13.
De apoſtolorum ordinatione. 14.
De Iohanne & Herode.15.
De quinq; panibus,& duobus piſci-
bus. 16.
De ambulatione in mari.17.
De tranſgreſſione præcepti
dei.18.
De Syrophœniſſa.19.
De balbo.20.
De ſeptem panibus.21.
De fermento phariſæorum. 22.
De cæco. 23.
De interrogatione in Cæſarea.24.
De tranſformatione domini.25.
De lunatico.26.
De diſputãtibus,quis eſſet maior. 27.
De his qui interrogabant dñm,an lice-
ret cũ uxore diuortium facere. 28.
De diuite,qui dominum interroga-
bat.29.
De filiis Zebedæi.30.
De Bartimæo.31.
De pullo.32.

λγ	περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. 98.	De ficu quæ exaruit.33.
λδ	περὶ ἀμνησικακίας.99.	De obliuione iniuriarum.34.
λε	περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιε/ρέων καὶ πρεσβυτέρων.99.	De principibus sacerdotum & seniori-bus,qui dominũ interrogabant. 35.
λς	περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.99.	De uinea.36.
λζ	περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κλῶσον.100	De his qui interrogabant occasiõe cen (sus.37.
λη	περὶ τῶν Σαδδουκαίων. 101.	De Sadducæis.38.
λθ	περὶ τοῦ γραμματέως. 101.	De scriba.39.
μ	περὶ τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως. 102.	De interrogatione domini.40.
μα	περὶ τῆς τὰ δύο λεπτά.102.	De uidua q̃ duo minuta obtulit.41.
μβ	περὶ συντελείας.103.	De consummatione.42.
μγ	περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.104.	De die & hora.43.
μδ	περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.105.	De ea quæ unxit dñm unguento. 44.
με	περὶ τοῦ πάσχα.105.	De paschate.45.
μς	περὶ παραδόσεως προφητεία.106.	De proditione prophetia.46.
μζ	ἄρνησις πέτρου.109.	Negatio Petri.47.
μη	περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου.111.	De petitione corporis domini.48.

VITA SANCTI LVCAE PER DIVVM HIERONYMVM.

LVcas medicus Antiochensis,ut eius scripta indicant, Græci sermonis non ignarus fuit,sectator apostoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes,scripsit euangeliũ,de quo idem Paulus:Misimus,inquit, cum illo fratrem,cuius laus est in euangelio per oms ecclesias.Et ad Colossenses:Salutat uos Lucas medicus charissimus. Et ad Timotheum: Lucas est mecum solus.Aliud quoq; ædidit uolumen egregium,quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur,cuius historia usq; ad biennium Rhomæ commorantis Pauli peruenit,id est,usq; ad quartum Neronis annum.Ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse compositum.Igitur περίοδους Pauli,& Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam,inter apocryphas scripturas computamus.Quale enim est,ut in diuiduus comes apostoli,inter cæteras eius res,hoc solũ ignorauerit?Sed & Tertulianus uicinus eorum temporum,refert presbyterum quẽdam in Asia ἀποστολικὸν apostoli Pauli,conuictum apud Iohannẽ,quod autor esset libri, & confessum se hoc Pauli amore fecisse,& ob id excidisse quidam suspicant̃,quotiescunq; in epistolis suis Paulus dicit iuxta euãgelium meum,de Lucæ significare uolumine. Et Lucam non solum ab apostolo Paulo didicisse euangelium,qui cum domino in carne non fuerat,sed à cæteris apostolis,quod ipse quoq; in principio sui uolumi nis declarat,dicẽs:Sicut tradiderũt nobis,qui à principio ipsi uiderũt, & ministr

fuerũt

fuerunt sermonis. Igitur euangelium, sicut audierat, scripsit. Acta uero apostolorum, sicut uiderat composuit. Vixit octoginta & quatuor annos, uxorem nō habens. Sepultus est Constantinopoli, ad quam urbem uicesimo Constantij anno, ossa eius cum reliquijs Andreæ apostoli translata sunt de Achaïa.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

CAPITA EVANGELII SECVNDVM LVCAM.

α περὶ τῆς ἀπογραφῆς.119. De censu.cap.1.
β περὶ τῶν ἀγραυλούντων ποιμένων.120. De pastoribus in agro agentibus.2.
γ περὶ συμεών.121. De Simeone.3.
δ περὶ ἄννης προφήτιδος.121. De Anna prophetissa.4.
ε περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς ἰωάννην.123. De uerbo quod factum est ad Iohannem.5.
ϛ περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν ἰωάννην.123. De ijs qui Iohannem interrogabāt.6.
ζ περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ χριστοῦ.125. De tentatione Christi.7.
η περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.127. De eo qui habebat spm̄ dæmonis.8.
θ περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. 127. De socru Petri.9.
ι περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.127. De curatis à uarijs morbis.10.
ια περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων.128. De captura piscium.11.
ιβ περὶ τοῦ λεπροῦ.128. De leproso.12.
ιγ περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.129. De paralytico.13.
ιδ περὶ λευὶ τοῦ τελώνου.129. De Leui publicano.14.
ιε περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.131. De habente manum aridam.15.
ις περὶ τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.131. De apostolorum electione.16.
ιζ περὶ τῶν μακαρισμῶν.132. Dx beatitudinibus.17.
ιη περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.134. De Centurione.18.
ιθ περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.135. De filio uiduæ.19.
κ περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ ἰωάννου.135. De discipulis missis à Iohanne.20.
κα περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.136. De ea quæ unxit dn̄m unguento.21.
κβ περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπείροντος.137. De eo q̄ sementē faciebat parabola.22.
κγ περὶ τῆς ὑπολήμψεως τῶν ὑδάτων.139. De increpatione aquarum.23.
κδ περὶ τοῦ λεγεῶνος.139. De legione.24.
κε περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.140. De filia archisynagogi.25.
κϛ περὶ τῆς αἱμορροούσης.140. De muliere sang. profluuio labo.26.
κζ περὶ τῶν ἀποστόλων τῶν δώδεκα.141. De duodecim apostolis.27.
κη περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.142 De quinq̄ panib9 & duob9 piscib9.28.
κθ περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως.142. De interrogatione domini.29.
λ περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ κυρίου.143. De transformatione.30.
λα περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.144. De lunatico.31.
λβ περὶ τῶν διαλογιζομένων τίς μείζων.144 De disputantibus, quis esset maior.32.

λγ περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.145. De eo cui non permisit ut sequeret. 33.
λδ περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα. 146. De designatis Septuaginta.34.
λε περὶ τοῦ ἐπρωτήσαντος νομικοῦ.147. De quæstione legisperiti.35.
λϛ περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς.147. De eo qui inciderat in latrones.36.
λζ περὶ μάρθας καὶ μαρίας.148. De Marta & Maria.37.
λη περὶ προσευχῆς.148. De oratione.38.
λθ περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.148. De habente dæmonium mutum.39.
μ περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπράσης φωνήν.150. De muliere q̃ de turba uocē extulit.40
μα περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.150. De his qui signum petebant.41.
μβ περὶ τοῦ φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν κύριον.151. De pharisæo qui dominum inuitauerat.42.
μγ περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν.151. De deploratione scribarum.43.
μδ περὶ τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων.152. De fermento Pharisæorum.44.
με περὶ τοῦ θέλοντος μερίσασθαι τὴν κληρονομίαν.153. De eo qui uolebat diuidere hæreditatem.45.
μϛ περὶ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα.153. De eo cuius ager ferax fuit.46.
μζ περὶ τῶν γαλιλαίων, καὶ τῶν ἐν τῷ σιλωάμ.156. De Galilæis & ijs qui in Siloë &c. 47.
μη περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.156. De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis.48.
μθ περὶ τῶν παραβολῶν.157. De parabolis.49.
ν περὶ τοῦ ἐπρωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.157. De eo qui quærebat, an pauci essent qui salutem consequerentur.50.
να περὶ τοῦ εἰπόντος τῷ Ἰησοῦ διὰ ἡρώδην. 158. De eo qui dicebat Iesu de insidijs Herodis.51.
νβ περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.158. De hydropico.52.
νγ περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.159. Non amandos primos accubitus.53.
νδ περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ.159. De inuitatis ad cœnam.54.
νε παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.169. De ædificatione turris parabola.55.
νϛ παραβολὴ περὶ ἑκατὸν προβάτων. 160. De centum ouibus parabola.56.
νζ περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.161. De eo qui peregre profectus est in regionem longinquam.57.
νη περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.162. De dispensatore iniquo.58.
νθ περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ λαζάρου. 164. De diuite & Lazaro.59.
ξ περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.165. De decem leprosis.60.
ξα περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.167. De iudice iniquo.61.
ξβ περὶ τοῦ φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.167. De pharisæo & publicano.62.
ξγ περὶ τοῦ ἐπρωτήσαντος πλουσίου τὸν Ἰησοῦν.168. De diuite qui interrogauit Iesum.63.
ξδ περὶ τοῦ τυφλοῦ.169. De cæco.64.
ξε περὶ ζακχαίου.169. De Zachæo.65.
ξϛ περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν.170. De homine qui in regionē longinquā ꝓfectus est, ut accipet sibi regnū. 66.

ξζ περὶ

De ijs

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ,	SECVNDVM LVCAM
ξζ περὶ τῶν λαβόντων τὰς μνᾶς.170.	De his qui minas acceperunt.67.
ξη περὶ τοῦ πώλου.171.	De pullo.68.
ξθ περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. 172.	De principibus sacerdotum & seniorib⁹ qui dñm interrogabant. 69.
ο περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.172.	De uinea.70
οα περὶ τοῦ ἐγκαθέτους διὰ τὸ κῆνσον.173.	De his q Christo insidiabant occasione
οβ περὶ τῶν Σαδδουκαίων. 173.	De Sadducæis.72. (census.71.
ογ περὶ τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως πρὸς τοὺς φαρισαίους.174.	De interrogatione domini aduersus pharisæos.73.
οδ περὶ τῶν δύο λεπτῶν.174.	De uidua quæ duo minuta obtulit.74.
οε περὶ συντελείας.175.	De consummatione.75.
ος περὶ τοῦ πάσχα.177.	De paschate.76.
οζ περὶ φιλονεικησάντων, τίς μείζων.178.	De cõtendentibus quis maior esset.77.
οη περὶ τοῦ ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ.178.	De expetitione satanæ.78.
οθ ἐξουθένησις Ἡρῴδου.181.	Contemptus Herodis.79.
π περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.182.	De mulieribus dñm plangentibus. 80.
πα περὶ τοῦ μετανοήσαντος λῃστοῦ.183.	De latrone qui respuit.81.
πβ περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου. 183.	De petitione corporis domini. 82.
πγ περὶ κλεόπα.184.	De Cleopa.83.

VITA SANCTI IOHANNIS PER DIVVM HIERONYMVM.

IOhannes apostolus,quem Iesus amauit plurimum,filius Zebedæi, frater Iacobi apostoli,quem Herodes post passionem domini decollauerat,nouissimus omnium scripsit euangeliũ, rogatus ab Asiæ episcopis aduersus Cerinthum,aliosq; hæreticos,& maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens,qui asserunt Christum ante Mariam nõ fuisse. Vnde & compulsus est diuinam eius natiuitatem edicere.Sed & aliam causam hui⁹ scripturæ ferunt,quod cum legisset Matthæi,Marci & Lucæ uolumina,ꝓbauerit quidem textum historiæ,& uera eos dixisse firmauerit,sed unius tantum anni,in quo & passus est post carcerẽ Iohãnis historiã texuisse.Prætermisso itaq; anno, cuius acta à tribus exposita fuerant,superioris temporis anteq; Iohãnes clauderet in carcerẽ,gesta narrauit,sicut manifestum esse poterit his qui diligenter quatuor euangeliorũ uolumina legerint.Quæres etiã διαφωνίαν,quæ uidet Iohannis esse cũ cæteris,tollit.Scripsit aũt & unã epistolã,cuius exordiũ est: Quod fuit ab initio,quod audiuimus & uidimus oculis nostris,quod ꝓspeximus & man⁹ nostræ cõtrectauerũt de uerbo uitæ:quæ ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris ꝓbatur.Reliquæ aũt duæ,quarum principiũ est:Senior electæ dominæ & natis eius, & sequentis,Senior Caio charissimo,quem ego diligo in ueritate:Iohannis presbyteri asseruntur,cuius & hodie alterum sepulchrum apud Ephesum ostẽditur, & nonnulli putant duas memorias eiusdem Iohãnis euangelistæ esse,sup qua re

cum

cum per ordinem ad Papiam auditorem eius uentum fuerit, disseremus. Quarto decimo igitur anno, secundam, post Neronem, persecutionem mouente Domitiano, in Patmos insulam relegatus scripsit Apocalypsim, quam interpretantur Iustinꝰ martyr & Hirenæꝰ. Interfecto aũt Domitiano, & actis eius ob nimiã crudelitatem à senatu rescissis, sub Pertinace principe redit Ephesum, ibiq; usq; ad Traianum principem perseuerans, totas Asiæ fundauit, rexitq; ecclesias, & confectus senio, sexagesimo octauo post passionem domini anno mortuus, iuxta eandem urbem sepultus est.

τοῦ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίου τὰ κεφάλαια.

CAPITA EVANGELII secundum Iohannem.

ᾱ	περὶ τοῦ ἐν κανᾷ γάμου.192.	De nuptijs in Cana.cap.1.
β̄	περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.193.	De eiectis è templo.2.
γ̄	περὶ νικοδήμου.193.	De Nicodemo.3.
δ̄	ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.195.	Quæstio de purificatione.4.
ε̄	περὶ τῆς σαμαρείτιδος.196.	De muliere Samaritana.5.
ϛ̄	περὶ τοῦ βασιλικοῦ.198.	De regulo.6.
ζ̄	περὶ τοῦ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.199.	De eo qui triginta & octo annos tenebatur morbo.7.
η̄	περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.202.	De quinque panibus & duobus piscibus.8.
θ̄	περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.203.	De ambulatione in mari.9.
ῑ	περὶ τοῦ ἐκ γεννητῆς τυφλοῦ.212.	De cæco à natiuitate.10.
ιᾱ	περὶ λαζάρου.217.	De Lazaro.11.
ιβ̄	περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. 221.	De muliere quæ unxit dñm unguẽto.12.
ιγ̄	περὶ τῶν εἰπεν ἰούδας.221.	De uerbis Iudæ.13.
ιδ̄	περὶ τοῦ ὄνου.221.	De asina.14.
ιε̄	περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων.222.	De Græcorum aduentu.15.
ις̄	περὶ τοῦ νιπτῆρος.224.	De lauatione.16.
ιζ̄	περὶ τοῦ παρακλήτου.229.	De paracleto.17.
ιη̄	περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος.238.	De petitione corporis dominici.18.

βι'ος τοῦ ἁ'γι'ου ἐυαγγελιστοῦ ματθαι'ου κατὰ σωφρόνιον.

Ματθαῖος ὁ καὶ λευὶς, ἀπόστολος ἀπὸ τελωνῶν, ὃν τῇ ἰουδαίᾳ πρῶτος ἰδίᾳ τοὺς ἐκ περιτομῆς πιστεύσαντας ἐυαγγέλιον τοῦ χριστοῦ γράμμασιν, καὶ ἑρμαισιν ἑβραϊκοῖς συνέταξεν, ἀγνοουμένου τοῦ μετὰ ταῦτα εἰς ἑλληνικὸν τοῦτο μεταφράσαντος. τὸ δὲ ἑβραϊκὸν ἄχρι τέλους ἔστιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ καισαρείας φιλὰ πάμφιλου μάρτυρος πειραθέντος καταskευασθείσης. ἐμοὶ δὲ πρὸς τῶν nαζωραίων τῶν ἐν βερροίᾳ τῆς συρίας τότε κεχρημένῳ, ἄδεια παρεχέσθω τὰ τότε μεταγραφῆς, δι' οὗ ἔστιν ἀκριβῶς πεφράσθαι, ὡς ἔνθα ἂν ὁ ἐυαγγελιστὴς ἢ τι ἐκ προσώπου οἰκείου, ἢ τι ἐκ προσώπου τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ καὶ σωτῆρος ταῖς μαρτυρίαις κατακέχρηται τῶν παλαιῶν γραφῶν, μὴ ἀκολουθεῖν τῇ ἀυθεντίᾳ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευθέντων, ἀλλὰ τῇ ἑβραϊκῇ, ἀφ' ὧν τὰ δύο ἔστιν ἐκεῖνα. ἡ παρθένος ἐκ γαστρὸς ἕξει καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα, ὅτι nαζωραῖος κληθήσεται.

τοῦ θεοφιλεστά'του ἀ'rχιεπισκο'που βουλγαρίου κυρίου θεοφυλάκτου προοίμιον εἰς τὸ κατὰ ματθαῖον ἐυαγγέλιον.

Οἱ μὲν οὖν πρὸ τοῦ νόμου ἐκεῖνοι θεῖοι ἄνδρες οὐ διὰ γραμμάτων καὶ βιβλίων ἐδιδάσκοντο, ἀλλὰ καθαρὰν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, τῇ τοῦ πνεύματος ἐλλάμψει ἐφωτίζοντο. καὶ οὕτω τὰ τοῦ θεοῦ ἐγίνωσκον θελήματα, αὐτὸς ἐκείνοις ὁμιλῶν τοῖς αὐτοῖς σόμα κατὰ σόμα. πρῶτος μὲν ὁ νῶε, ὁ ἀβραὰμ, ὁ ἰὼβ, ὁ μωϋσῆς. ἐπεὶ δὲ ἐθένησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀνάξιοι ἦσαν φωτίζεσθαι τῷ διδασκάλῳ ὑπὸ τοῦ πνεύματος, δέδωκεν ὁ φιλάνθρωπος θεὸς τὰς γραφὰς, ἵνα κἂν διὰ τούτων ὑπομιμνήσκωντι τῶν τοῦ θεοῦ θελημάτων. οὕτω καὶ ὁ χριστὸς τοῖς μὲν ἀπροσόλοις, αὐτοπροσώπως ὡμίλησε, καὶ τοῦ πνεύματος χάριν διδάσκαλον αὐτοῖς ἔπεμψεν. ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα ἔμελλον αἱρέσεις ἀναελασύνειν τὰ ἤθη ἡμῶν διαφθείρουσαι, εὐδόκησε γραφῆναι τὰ ἐυαγγέλια, ἵνα ἐκ τούτων διδασκόμενοι τὴν ἀλήθειαν, μὴ πλανηθῶμεν ὑπὸ τοῦ ψεύδους τῶν αἱρέσεων, μηδὲ παντελῶς διαφθαρῶσι τὰ ἤθη ἡμῶν. τέσσαρα δὲ δέδωκεν ἡμῖν ἐυαγγέλια, τυχὸν διότι τὰς καθολικὰς τέσσαρας ἀρετὰς ἐκ τούτων μανθάνομεν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν φρόνησιν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν σωφροσύνην. τὴν μὲν ἀνδρείαν, ὅταν λέγῃ ὁ κύριος, μὴ φοβεῖσθε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. τὴν δὲ φρόνησιν, ὅταν πρᾶνῇ

πραϋνῇ, γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. τὴν δὲ δικαιοσύνην, ὅτ' ἂν διδάσκῃ, καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. τὴν δὲ σωφροσύνην, ὅτ' ἂν ἀποφαίνηται, πᾶς ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. καὶ ἄλλως δὲ τέσσαρα εἰσὶν τὰ εὐαγγέλια.

Εὐαγγέλιον λέγετε, διότι ἀγγέλλει ἡμῖν πράγματα εὖ καὶ καλῶς ἔχοντα, τουτέστιν ἀγαθὰ, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, δικαίωσιν, ἄνοδον εἰς οὐρανοὺς, καὶ ἡοθεσίαν θεοῦ. ἀγγέλλει, ὅτι εὐκόλως ταῦτα ἐλάβομεν. μὴ γὰρ ἐκοπιάσαμεν ἡμεῖς ἐπὶ τῇ κτήσει τούτων τῶν ἀγαθῶν, ἢ δὲ ἰδίων κατορθωμάτων ταῦτα ἐλάβομεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ θεοῦ τηλικούτων ἀγαθῶν ἠξιώθημεν.

ΚΑΤΑ' ΜΑΤΘΑΙ̃ΟΝ. Τέσσαρες εἰσὶ οἱ εὐαγγελισταί. τούτων δὲ οἱ μὲν δύο ματθαῖος καὶ ἰωάννης ἦσαν ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν δώδεκα. οἱ δὲ δύο μάρκος καὶ λουκᾶς, ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα. ἦν δὲ ὁ μὲν μάρκος ἀκόλουθος καὶ μαθητὴς πέτρου, ὁ δὲ λουκᾶς παύλου. ὁ τοίνυν ματθαῖος πρῶτον πάντων ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον ἑβραΐδι φωνῇ πρὸς τοὺς δὲ ἑβραίων πιστεύσαντας, μετὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς χριστοῦ ἀναλήψεως. μετέφρασε δὲ τοῦτο ἰωάννης ἀπὸ τῆς ἑβραΐδος γλώττης εἰς τὴν ἑλληνίδα, ὡς λέγουσι. μάρκος δὲ μετὰ δέκα ἔτη τῆς ἀναλήψεως ἔγραψεν, ὑπὸ τοῦ πέτρου διδαχθείς. λουκᾶς δὲ μετὰ πεντεκαίδεκα. ἰωάννης δὲ ὁ θεολογικώτατος μετὰ τριάκοντα δύο ἔτη. λέγουσι γὰρ, ὅτι μετὰ τὴν θάνατον ἐκείνων ἐπιζήσαντι αὐτῷ προσηνέχθησαν τὰ τρία εὐαγγέλια, ἵνα ἴδῃ αὐτὰ καὶ κρίνῃ, εἰ ἀληθῶς συνεγράφησαν. Ὁ δὲ ἰδὼν ταῦτα καὶ τῆς ἀληθείας χάριν ὑπραποδεξάμενος, ὅσα ἐκεῖνοι παρέλειψαν, αὐτὸς ἀνεπλήρωσεν. ὅσα συντόμως εἶπον, αὐτὸς ἐπλάτυνεν ἐν τῷ οἰκείῳ εὐαγγελίῳ, διὸ καὶ ἀπὸ θεολογίας ἤρξατο. ἐπεὶ γὰρ οἱ ἄλλοι οὐκ ἐμνήσθησαν τῆς πρὸ αἰώνων ὑπάρξεως τοῦ θεοῦ λόγου, αὐτὸς ἐθεολόγησε περὶ ταύτης, ἵνα μὴ νομισθείη ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ψιλὸς ἄνθρωπος εἶναι, τουτέστι δίχα θεότητος. Ματθαῖος δὲ περὶ τῆς κατὰ σάρκα μόνης ὑπάρξεως τοῦ χριστοῦ διαλέγετε. πρὸς γὰρ τοὺς ἑβραίους ἔγραφεν, οἷς ἀρκετὸν ἦν τὸ μαθεῖν, ὅτι ἀπὸ ἀβραὰμ καὶ δαβὶδ ἐγεννήθη ὁ χριστός. ἀναπαύετε γὰρ ὁ δὲ ἑβραίων πιστεύσας, ὅτ' ἂν πληροφορηθῇ, ὅτι ἀπὸ δαβὶδ ἔστιν ὁ χριστός. Ἀλλὰ λέγεις μοι, ὅτι οὐκ ἤρκει εἷς εὐαγγελιστής; ἄκουε τοίνυν ὅτι ἤρκει μὲν, ἀλλ' ἵνα δειχθῇ μᾶλλον ἡ ἀλήθεια, διὰ τοῦτο τέσσαρες συνεχωρήθησαν γράψαι. ὅτ' ἂν γὰρ ἴδῃς τούτους τοὺς τέσσαρας μὴ συνελθόντας, μηδὲ συγκαθίσαντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ ἄλλον ἀλλαχοῦ ὄντας, εἶτα γράψαντας περὶ τῶν αὐτῶν ὥσπερ ἀφ' ἑνὸς στόματος, οὐκ ἂν θαυμάσαις τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἀλήθειαν, καὶ εἴποις ὡς ἐκ πνεύματος ἁγίου ἐλάλησαν; καὶ μή μοι λέγε, ὅτι οὐχ ὁμοφωνοῦσιν ἐν πᾶσιν. ἴδε γὰρ ἐν τίσιν οὐχ ὁμοφωνοῦσιν. ἆρα ὁ μὲν εἶπεν, ὅτι ἐγεννήθη χριστὸς, ὁ δὲ, οὔ; ἢ ὁ μὲν, ὅτι ἀνέστη, ὁ δὲ, ὅτι οὔ; μὴ γένοιτο. ἐν γὰρ τοῖς ἀναγκαιοτέροις καὶ κυριωτέροις ὁμοφωνοῦσιν. εἰ τοίνυν ἐν τοῖς κυριωτέροις οὐ διηνέχθησαν, τί θαυμάζεις ἐὰν ἐν τοῖς ἐλαχίστοις δοκῶσι διαλλάττειν; δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο μᾶλλον ἀληθεύουσιν, ὅτι μὴ κατὰ πάντα ὡμοφώνησαν. ἐνομίσθησαν γὰρ ἂν, ὅτι συγκαθίσαντες ἀλλήλοις καὶ συμβουλευσάμενοι, ἔγραψαν. νῦν δὲ ὃ παρέλειψεν οὗτος, ἔγραψεν ἐκεῖνος. καὶ διὰ τοῦτο δοκοῦσιν ἔν τισι διαλλάττειν. καὶ ταῦτα μὲν οὕτως.

Nouũ testa-

NOVVM TESTAMEN

TVM, AD GRAECAM VERITATEM, AC VETV/
ſtiſſimorum ſimul & emendatiſſimorum exemplarium
Latinorum fidem, tum ad Orthodoxorum interpre
tationem, ac citationē denuo diligentiſſime
recognitum, ab ERASMO ROTERO/
DAMO, ſacræ Theologiæ pro/
feſſore.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

EVANGELIVM SECVN/DVM MATTHAEVM.

ΒΙΒΛΟΣ γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ. Ἰσαὰκ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ἰούδας δὲ ἐγέννησε 3
τὸν Φαρὲς καὶ τὸν Ζαρὰ ἐκ τῆς Θαμάρ. Φαρὲς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐσρώμ. Ἐσρὼμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀράμ. Ἀρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμιναδάβ. 4
Ἀμιναδὰβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ναασσών. Ναασσὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Σαλμών. Σαλμὼν 5
δὲ ἐγέννησε τὸν Βοόζ, ἐκ τῆς Ῥαχάβ. Βοὸζ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὼβὴδ, ἐκ τῆς Ῥούθ. Ὼβὴδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεσσαί. Ἰεσσαὶ δὲ ἐγέν- 6
νησε

IBER generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abrahā. Abraham genuit Iſaac. Iſaac autem genuit Iacob. Iacob aūt genuit Iudam & fratres eius. Iudas autē genuit Phares & Zarā è Thamar. Phares autē genuit Eſrom. Eſrom aūt genuit Arā. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autē genuit Salmon. Salmon autē genuit Booz, è Rachab. Booz autem genuit Obed, è Ruth. Obed aūt genuit Ieſſe. Ieſſe aūt genuit

a

IO. FROB. TYPIS EXCVDEBAT.

ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑΣΣΟΝ Η ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

νησε τὸν Δαβὶδ τὸν βασιλέα. Δαβὶδ δὲ ὁ βασι-
λεὺς ἐγέννησε τὸν Σολομῶνα ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου.
Σολομὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Ροβοάμ. Ροβοὰμ δὲ 7
ἐγέννησε τὸν Ἀβιᾶ. Ἀβιᾶ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀσά.
Ἀσὰ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσαφάτ. Ἰωσαφὰτ δὲ 8
ἐγέννησε τὸν Ἰωρὰμ. Ἰωρὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ὀζί-
αν. Ὀζίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωάθαμ. Ἰωάθαμ 9
δὲ ἐγέννησε τὸν Ἄχαζ. Ἄχαζ δὲ ἐγέννησε τὸν
Ἐζεκίαν. Ἐζεκίας δὲ ἐγέννησε τὸν Μανασσῆ. Μα 10
νασσῆς δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀμών. Ἀμὼν δὲ ἐγέν
νησε τὸν Ἰωσίαν. Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχονί- 11
αν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς μετοικεσί-
ας Βαβυλῶνος. Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν Βα- 12
βυλῶνος, Ἰεχονίας ἐγέννησε τὸν Σαλαθιήλ.
Σαλαθιὴλ δὲ ἐγέννησε τὸν Ζοροβάβελ. Ζοροβά 13
βελ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀβιούδ. Ἀβιοὺδ δὲ ἐγέννησε
τὸν Ἐλιακίμ. Ἐλιακὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἀζώρ. Ἀ- 14
ζὼρ δὲ ἐγέννησε τὸν Σαδώκ. Σαδὼκ δὲ ἐγέννη-
σε τὸν Ἀχείμ. Ἀχεὶμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλιούδ. Ἐλι- 15
ούδ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἐλεάζαρ. Ἐλεάζαρ δὲ ἐγέν
νησε τὸν Ματθάν. Ματθὰν δὲ ἐγέννησε τὸν Ια-
κώβ. Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ, τὸν ἄνδρα 16
Μαρίας, ἐξ ἧς ἐγεννήθη Ἰησοῦς, ὁ λεγόμενος
Χριστός. Πᾶσαι οὖν αἱ γενεαὶ, ἀπὸ Ἀβραὰμ ἕως 17
Δαβὶδ, γενεαὶ δεκατέσσαρες. καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως
τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος, γενεαὶ δεκατέσσα-
ρες, καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χρι-
στοῦ γενεαὶ δεκατέσσαρες. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέν 18
νησις οὕτως ἦν. μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ
Μαρίας τῷ Ἰωσὴφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς,
εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου.
Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, δίκαιος ὢν, καὶ μὴ θέ 19
λων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρα
ἀπολῦσαι αὐτήν. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος 20
ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ᾽ ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ
λέγων. Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβὶδ μὴ φοβηθῇς παραλα-
βεῖν Μαρίαμ τὴν γυναῖκά σου. τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ
γεννηθὲν, ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου. Τέξεται δὲ 21
υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. αὐ-
τὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ 22

τὸ ῥηθὲν

nuit Dauid regem. Dauid autem rex ge-
nuit Solomonem, ex ea quæ fuerat uxor
Uriæ. Solomon autem genuit Roboam.
Roboam autem genuit Abia. Abia autẽ
genuit Asa. Asa autẽ genuit Ioſaphat. Io-
ſaphat autem genuit Ioram. Ioram aũt ge-
nuit Hoziam. Hozias autẽ genuit Ioathã.
Ioathã aũt genuit Achaz. Achaz autẽ ge-
nuit Ezeciam. Ezecias autẽ genuit Manaſ-
ſe. Manasſes autem genuit Amon. Amon
aũt genuit Ioſiam. Ioſias autem genuit Ie-
chonian, & fratres eius in exilio Babyloni
co. Porrò poſt exilium Babylonicum, Ie-
chonias genuit Salathiel. Salathiel autem
genuit Zorobabel. Zorobabel autem ge-
nuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim.
Eliacim aũt genuit Azor. Azor aũt genuit
Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin
autem genuit Eliud. Eliud aũt genuit Elea-
zar. Eleazar autem genuit Matthan. Mat-
than autẽ genuit Iacob. Iacob autẽ genuit
Ioſeph, maritũ Mariæ, ex qua genitus fuit
Ieſus, ille q dicit Chriſtus. Vniuerſæ itaq;
generatiões ab Abrahã uſq; ad Dauid, ge
nerationes quatuordecim: & à Dauid uſq;
ad demigration ẽ Babylonicã, generatiões
quatuordecim: & à demigratione Babylo-
nica uſq; ad Chriſtũ, generatiões quatuor-
decim. Ieſu uero Chriſti natiuitas ſic habet
Cum mater eius Maria deſponſa eſſet Io-
ſeph, priuſq; cõgreſſi fuiſſent, deprehẽſa eſt
grauida è ſpũ ſcto. Porrò Ioſeph maritus
eius qm̃ erat iuſtus, & nolebat illã infama-
re, uoluit clanculũ ab ea diuertere. Hæc aũt
cũ is in animo uerſaret, ecce angelus dñi in
ſõnis uiſus eſt illi, dicẽs: Ioſeph fili Dauid,
ne metuas adiũgere tibi Mariã uxorẽ tuã.
Nã quod in illa cõceptũ eſt, à ſpũ ſcto pro-
fectũ eſt. Pariet aũt filiũ, & uocabis nomen
ei⁹ Ieſũ. Is em̃ ſaluũ faciet pp̃lm ſuũ à pctis
ſuis. Porrò totũ hoc factũ eſt, ut pficeretur

id quod

τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέοντος.
" Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ 23
" καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστι με
θερμηνευόμενον, μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. διεγερθεὶς δὲ 24
ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέτα-
ξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυ-
ναῖκα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτε- 25
κε τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσε
τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέν- ā
τος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρῴ-
δου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατο- 11
λῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες, ποῦ 2
ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἴδο-
μεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἤλ- 3
θομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. ἀκούσας δὲ Ἡρῴδης ὁ
βασιλεὺς ἐταράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ'
αὐτοῦ, καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς 4
καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ, ἐπυνθάνετο παρ'
αὐτῶν, ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται. οἱ δὲ εἶπον
αὐτῷ, ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας· οὕτως γὰρ 5
γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου, καὶ σὺ Βηθλε- 6
ὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς
ἡγεμόσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται
ἡγούμενος, ὅς ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν
Ἰσραήλ. τότε Ἡρῴδης λάθρα καλέσας τοὺς μά- 7
γους, ἠκρίβωσε παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαι-
νομένου ἀστέρος, καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βη- 8
θλεέμ, εἶπεν. πορευθέντες, ἀκριβῶς ἐξετάσα-
τε περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὰν δὲ εὕρητε, ἀπαγγεί-
λατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω
αὐτῷ. οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως, ἐπορεύ- 9
θησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατο-
λῇ προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν, ἔστη ἐπάνω οὗ
ἦν τὸ παιδίον. ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα, ἐχάρη- 10
σαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα. καὶ ἐλθόντες 11
εἰς τὴν οἰκίαν εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας
τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν
αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν,
προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβα
νον, καὶ σμύρναν. καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄ- 12
ναρ, μὴ ἀναπάμψαι πρὸς Ἡρῴδην, διὰ ἄλλης
ὁδοῦ

id quod dictum fuerat à domino per pro-
phetam ita loquentem: Ecce uirgo erit præ-
gnans, & pariet filium, & uocabunt nomẽ
eius Emmanuel: quod si quis interpretetur
sonat, nobiscũ deus. Excitatus autẽ Ioseph
à somno, fecit ut iniunxerat sibi angelus do
mini: & adiunxit sibi uxorem suam, & non
cognouit eam, donec peperisset filium suũ
primogenitum, & appellauit nomen eius
Iesum. Cum autẽ natus esset Iesus in Be- 11
thleem ciuitate Iudææ, temporibus Hero-
dis regis, ecce magi ab oriẽte accesserũt Hie
rosolyma, dicentes: Vbi est ille, qui natus
est rex Iudæorum? uidimus enim illius stel
lam in oriente, & accessimus, ut adoremus
eum. Auditis autẽ his Herodes rex, turba-
tus est, & tota Hierosolymorum urbs cum
illo: & conuocatis omnibus pontificibus &
scribis populi, percõtatus est eos, ubi Chri-
stus nasceretur. At illi dixerũt ei: In Bethle-
em Iudææ. Sic enim scriptum est per pro-
phetam: Et tu Bethleem terra Iuda, nequa
quàm minima es inter principes Iuda. Ex
te enim mihi proditurus est dux, qui gu-
bernaturus est populum meũ Israël. Tum
Herodes clàm accersitis Magis, accurate p-
quisiuit ab illis, quo tempore stella apparu
isset. Et iussis ire in Bethleem, dixit: Profe-
cti illuc, accurate inquirite de puero. Vbi ue
ro inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ue
niam & adorem illum. At illi audito rege,
profecti sunt: & ecce stella quam uiderãt in
oriente, præcedebat illos, donec progressa,
staret supra locũ in quo erat puer. Cũ autẽ
uidissent stellã, gauisi sunt gaudio magno
ualde. Et ingressi domum, inuenerunt pue-
rum cum Maria matre eius: & prostrati,
adorauerunt illum: & apertis thesauris su-
is, obtulerunt illi munera, aurum, & thus,
& myrrham: & oraculo admoniti, in so-
mnis, ne reuerterẽt se ad Herodẽ, per aliam

ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ ἰωσὴφ, λέγων. ἐγερθεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ, ἕως ἂν εἴπω σοι, μέλλει γὰρ ἡρῴδης ζητεῖν τὸ παιδίον, τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. ὁ δὲ ἐγερθεὶς παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ νυκτὸς, καὶ ἀνεχώρησεν εἰς αἴγυπτον. καὶ ἦν ἐκεῖ, ἕως τῆς τελευτῆς ἡρῴδου, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος. ἐξ αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. τότε ἡρῴδης ἰδὼν, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας, ἀνεῖλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὁρίοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς, καὶ ταπωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον, ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν, ὑπὸ ἱερεμίου τοῦ προφήτου λέγοντος. φωνὴ ἐν ῥαμᾷ ἠκούσθη, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς, καὶ ὀδυρμὸς πολύς. ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ οὐκ ἤθελε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. τελευτήσαντος δὲ τοῦ ἡρῴδου, ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου κατ' ὄναρ φαίνεται τῷ ἰωσὴφ ἐν αἰγύπτῳ, λέγων. ἐγερθεὶς, παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ πορεύου εἰς γῆν ἰσραήλ. τεθνήκασι γὰρ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου. ὁ δὲ ἐγερθεὶς, παρέλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς γῆν ἰσραήλ. ἀκούσας δὲ, ὅτι ἀρχέλαος βασιλεύει τῆς ἰουδαίας ἀντὶ ἡρῴδου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ μέρη τῆς γαλιλαίας. καὶ ἐλθὼν, κατῴκησεν εἰς πόλιν λεγομένην ναζαρέθ. ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τῶν προφητῶν, ὅτι ναζωραῖος κληθήσεται.

γ Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, παραγίνεται ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας, καὶ λέγων. μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ ῥηθεὶς ὑπὸ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος. φωνὴ

βοῶντος

uiam reuersi sunt in regionem suã. Digressis autem illis, ecce angelus domini apparet in somnis Ioseph, dicens: Surge & assume puerum ac matrem illius, & fuge in Aegyptum, & esto illic, donec dixero tibi. Futurũ est enim, ut Herodes quærat puerum ad perdẽdum eum. Ille uero excitatus, assumpsit puerum & matrem eius noctu, & secessit in Aegyptum, & fuit illic usq; ad obitum Herodis: ut perficeretur quod dictum fuerat à domino per prophetam dicẽtem: Ex Aegypto uocaui filium meũ. Tum Herodes ubi uidit sibi illusum fuisse à Magis, indignatus est uehemẽter: ac missis satellitibus, interfecit omnes pueros, qui erant Bethleem, & in omnibus finibus Bethleemiticis, quotquot essent bimuli aut minores, iuxta tempus, quod exacte cognouerat ex Magis. Tunc perfectum est, quod dictum fuerat ab Hieremia propheta, cum ait: Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus. Rachel plorans filios suos, & noluit cõsolationem admittere, propterea quod non sint. Cæterũ defuncto Herode, ecce angelus dñi in somnis apparet Ioseph in Aegypto, dicens: Surge & assume puerũ & matrẽ eius, & uade in terrã Israël. Defuncti sunt emi, qui quærebãt animã pueri. At ille surgẽs assumpsit puerũ & matrẽ illius, & uenit in terrã Israël. Verum cũ audisset Archelaũ regnare in Iudæa, loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admonitus in somnis, secessit in ptes Galilææ: ac profect⁹, habitauit in ciuitate quæ uocatur Nazareth: ut impleretur, quod dictum fuerat per prophetas: Nazaræus uocabitur. III

In diebus illis, accedit Ioãnes Baptista, prædicans in deserto Iudææ, dicẽsq; Pœnitẽtiã agite uitæ prioris, in propinquo est enim regnũ cœlorum. Nam hic est ille, de quo dixit Hesaias propheta, q ait: Vox

clamantis

» βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν
ν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. 4 Αὐτὸς
ς δὲ ἰωάννης εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ, ἀπὸ τριχῶν
καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν
αὐτοῦ, ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, καὶ μέλι ἄγριον
ο καὶ τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν ἱερσόλυμα 5
ε καὶ πᾶσα ἡ ἰουδαία, καὶ πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ
ι ἰορδάνου, καὶ ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ ἰορδάνῃ ὑπ' 6
α αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.
ε Ἰδὼν δὲ πολλοὺς τῶν φαρισαίων καὶ σαδδου 7
καίων ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς, γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν, ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; 8
ι ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. 9
ι καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, πατέρα ἔ-
χομεν τὸν ἀβραάμ. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται
ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ
ἀβραάμ. ἤδη δὲ καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν 10
δένδρων κεῖται. πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν
καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλ-
ια λεται. *Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι εἰς 11
α μετάνοιαν, ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυ-
ρότερός μου ἐστὶν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑπο-
δήματα βαστάσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν
ιβ πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρί. *οὗ τὸ πτύον ἐν τῇ 12
ε χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτοῦ, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ, εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ
δὲ ἄχυρον, κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. *τότε 13
ιγ παραγίνεται ὁ ἰησοῦς ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἐπὶ
α τὸν ἰορδάνην πρὸς τὸν ἰωάννην, τοῦ βαπτι-
σθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. ὁ δὲ ἰωάννης, διεκώλυεν 14
αὐτὸν, λέγων. ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτι-
σθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ 15
ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτὸν, ἄφες ἄρτι. οὕτω γὰρ
πρέπον ἐστὶν ἡμῖν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιο-
σύνην. *τότε ἀφίησιν αὐτὸν. καὶ βαπτισθεὶς 16
ιδ α ὁ ἰησοῦς, ἀνέβη εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος. καὶ
ἰδοὺ ἀνεῴχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ, καὶ εἶδεν
τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περι-
στερὰν, καὶ ἐρχόμενον ἐπ' αὐτόν. καὶ ἰδοὺ φωνὴ 17
ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου
ὁ ἀγαπητὸς

damantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Ipse uero Ioannes habebat indumentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos. Porrò cibus illius erant locustæ, & mel syluestre. Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & tota Iudæa, totáque regio undique finitima Iordani, & baptizabãtur in Iordane ab illo, confitentes peccata sua. Cum uidisset autem multos ex pharisæis & sadducæis uenientes ad baptismum suum, dixit illis: Progenies uiperarũ, quis uobis submonstrauit, ut fugeretis à uentura ira? Facite igitur fructus, qui deceant pœnitentiam. Et ne sitis hac mente, ut dicatis intra uosipsos, patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, quod possit deus facere, ut ex lapidibus his, filij surgãt ipsi Abrahæ. Iam uero & securis ad radicem arborũ posita est. Omnis igitur arbor, quæ nõ facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Ego quidem baptizo uos aqua ad pœnitentiam. At ille qui post me uenturus est fortior me est: cuius nõ sum idoneus ut calciamenta portem. Ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni: cuius uentilabrum in manu ipsius, & repurgabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum, paleã autem exuret igni inextinguibili. Tunc accedit Iesus à Galilæa ad Iordanem, ad Iohannem, ut baptizaretur ab illo. At Iohannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est ut abs te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autem Iesus dixit ad illum: Omitte nunc. Sic enim decet nos, ut cõpleamus omnem iustitiam. Tunc omittit illum. Et baptizatus Iesus, ascẽdit protinus ab aqua, & ecce aperti sunt illi cœli & uidit spiritum dei descendentem tanquàm columbam, & uenientem super ipsum. Et ecce uox de cœlis dicens: Hic est filius meus

ει ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. † Τότε ὁ ἰησοῦς
β ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, IV
πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. καὶ νηστεύσας ½
ἡμέρας τεσσαράκοντα, καὶ νύκτας τεσσαρά-
ις κοντα, ὕστερον ἐπείνασεν. * καὶ προσελθὼν 3
αὐτῷ ὁ πειράζων, εἶπεν. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ,
εἰπὲ, ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. ὁ δὲ 4
» ἀποκριθεὶς, εἶπεν. γέγραπται. οὐκ ἐπ' ἄρτῳ
» μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ
» ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ.
τότε παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς 5
τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἵστησιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ
» πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ λέγει αὐτῷ. εἰ υἱὸς 6
» εἶ τοῦ θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω. γέγρα-
» πται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖ-
ται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήπο
τε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. ἔφη 7
» αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, πάλιν γέγραπται. οὐκ ἐκπει-
» ράσεις κύριον τὸν θεόν σου. πάλιν παραλαμ
βάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν
λίαν, καὶ δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασι-
λείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν, καὶ
λέγει αὐτῷ. ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν
πεσὼν προσκυνήσῃς μοι. τότε λέγει αὐ-
τῷ ὁ ἰησοῦς, ὕπαγε σατανᾶ. γέγραπται
» γάρ. κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ
ιῤ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. * τότε ἀφίησιν αὐ-
ς τὸν ὁ διάβολος. καὶ ἰδοὺ ἄγγελοι προσῆλ-
ιη θον, καὶ διηκόνουν αὐτῷ. * Ἀκούσας δὲ ὁ
δ ἰησοῦς, ὅτι ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς
ιθ τὴν γαλιλαίαν, * καὶ καταλιπὼν τὴν να-
ζαρὲθ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καπερναοὺμ τὴν
παραθαλασσίαν, ἐν ὁρίοις ζαβουλὼν, καὶ
νεφθαλίμ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ ἡσαΐου
τοῦ προφήτου λέγοντος. γῆ ζαβουλὼν καὶ
» νεφθαλίμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ ἰορ-
» δάνου, γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ κα-
» θήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, καὶ
τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου,
κ φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. * Ἀπὸ τότε ἤρξα-
ιδ το ὁ ἰησοῦς κηρύσσειν, καὶ λέγειν. μετανοεῖ-
τε. ἤγγικε

dilectus, in quo mihi bene complacitum est.

Tunc Iesus subductus fuit in desertum IIII.
à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset dies quadraginta, ac noctes quadraginta, tandem esurijt. Et cum accessisset ad eum ille qui tentat, dixit: Si filius es dei, iube ut lapides hi panes fiant. At ille respondens, dixit: Scriptum est: Non solo pane uicturus est homo, sed omni uerbo quod egreditur per os dei. Tunc assumit illum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi, dicitq; illi: Si filius es dei, præcipita te deorsum. Nam scriptum est: Angelis suis mandaturus est de te, ac manibus tollent te, ne quando impingas in lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus: Rursum scriptum est: Non tentabis dominum deum tuum. Rursum assumit illum diabolus in montem excelsum ualde, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum, & dicit illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus: Abi satana. Scriptum est enim: Dominum deum tuum adorabis, & illum solum coles. Tunc omittit illum diabolus. Et ecce angeli accedebant, ac ministrabant ei. Cum audisset autem Iesus, quod Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam, & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capernaum, quæ est ciuitas maritima, in finibus Zabulon & Neptalim, ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam prophetam dicentem: Terra Zabulon & Neptalim iuxta uiam maris, ultra Iordanem, Galilæa gentium. populus qui sedebat in tenebris & umbra mortis, uidit lucem magnam, & qui sedebant in regione & umbra mortis, lux orta est eis. Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: Resipiscite

π, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. περιπατῶν
δὲ ὁ ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶ
δεν δύο ἀδελφούς, σίμωνα τὸν λεγόμενον πέ
τρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας
ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς.
κα β κβ s καὶ λέγει αὐτοῖς. *δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω
ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. οἱ δὲ ἀφέντες εὐθέως τὰ
δίκτυα, ἠκολούθησαν αὐτῷ. *καὶ προβὰς ἐκεῖθεν,
εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφούς, ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβε
δαίου, καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, κα-
ταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσεν αὐ
τούς. οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πα
κγ τέρα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ. *καὶ περιῆγεν
α ὅλην τὴν γαλιλαίαν ὁ ἰησοῦς, διδάσκων ἐν
ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγ
γέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶ-
σαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ.
καὶ ἀπῆλθεν ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εἰς ὅλην τὴν συ-
ρίαν. καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ, πάντας τοὺς
κακῶς ἔχοντας, ποικίλαις νόσοις καὶ βασά-
νοις συνεχομένους, καὶ δαιμονιζομένους, καὶ
σελληνιαζομένους, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐθερά-
πευσεν αὐτούς. καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι
πολλοὶ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας καὶ δεκαπόλεως
κδ καὶ ἱεροσολύμων, καὶ ἰουδαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορ- ε
δάνου. *ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος
ι καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μα
κε θηταὶ αὐτοῦ, *καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδί-
δασκεν αὐτοὺς, λέγων. * μακάριοι οἱ πτωχοὶ
ks τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν ε
οὐρανῶν. μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ
κζ παρακληθήσονται. *μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐ- ε
τοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. * μακάριοι οἱ
κη πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι ε
αὐτοὶ χορτασθήσονται. *μακάριοι οἱ ἐλεήμονες,
κθ ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται. μακάριοι οἱ καθαροὶ
λ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. μακάριοι
οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ θεοῦ κληθήσονται.
μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύ-

νης.

sipiscite, instat enim regnum cœlorum. Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem qui uocabatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare (Nam erant piscatores) & dicit illis: Sequamini me, & faciam uos piscatores hominum. At illi relictis illico retibus, secuti sunt illum. Et progressus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem eius in naui, cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua, & uocauit eos. At illi protinus relicta naui & patre suo, secuti sunt eum. Et circumibat totam Galilæam Iesus, docens in synagogis illorum, ac prædicans Euangelium regni, & curans omnem morbum, & omnem languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerunt ad illum omnes male affectos, uarijs morbis ac torminibus contractos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanauitq; illos. Et secutæ sunt eum turbæ multæ, à Galilæa ac Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, & à regionibus trans Iordanem sitis.

Cum uidisset autem turbas, ascendit in v montem, & cum consedisset, accesserunt ad illum discipuli eius: & postquàm aperuisset os suum, docebat illos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnũ cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipiẽt. Beati mites, quoniam ipsi hæreditatem accipient terræ. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mũdo corde, quoniã ipsi deum uidebũt. Beati pacifici, quoniã ipsi filij dei uocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iu-

λ νης. ὅτι ἀυτῶ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. *μα-
ι κάριοι ἐστέ, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξω-
σιν, καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν
ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ. χαίρετε & ἀγαλλιᾶ-
σθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας, τοὺς
λα πρὸ ὑμῶν. *ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς. ἐὰν δὲ
ε τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; εἰς οὐ-
δὲν ἰσχύει ἔτι, εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω, & κατα-
λβ πατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. *ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς
β τοῦ κόσμου. οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐ-
πάνω ὄρεως κειμένη, οὐδὲ καίουσι λύχνον, &
τιθέασιν αὐτὸν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν
λυχνίαν, καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ.
οὕτως λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν
ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔρ-
γα, καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν
λγ τοῖς οὐρανοῖς. *μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον κα-
ι λύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας. οὐκ ἦλθον
καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑ-
λδ μῖν. *ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς & ἡ γῆ, ἰῶτα
ε ἕν, ἢ μία κραία, οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου
ἕως ἂν πάντα γένηται. ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν
τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων, & διδά-
ξῃ οὕτως τοὺς ἀνθρώπους, ἐλάχιστος κληθήσε-
ται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. ὃς δ' ἂνποι-
ήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ
βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. λέγω γὰρ ὑμῖν, ἐὰν μὴ
περισσεύσῃ ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη, πλεῖον τῶν
γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθη-
τε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ἠκούσα-
τε ὅτι ἐῤῥέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ φονεύσεις, ὃς
» δ' ἂν φονεύσῃ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ἐγὼ δὲ
λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ
ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. ὃς
δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ῥακά, ἔνοχος
ἔσται τῷ συνεδρίῳ, ὃς δ' ἂν εἴπῃ μωρέ, ἔνο-
χος ἔσται εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. ἐὰν
οὖν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσια-
στήριον, κἀκεῖ μνησθῇς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου

ἔχει

stitiam, quoniam illorum est regnum cœlo
rum. Beati estis, cum probra iecerint in uos
& insectati fuerint, & dixerint omne malũ
uerbum aduersus uos mentientes, propter
me. Gaudete & exultate, quoniam merces
uestra multa est in cœlis. Sic enim persecu-
ti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante uos.
Vos estis sal terræ. Quod si sal infatuatus
fuerit, quo salietur? Ad nihil ualet ultra, ni-
si ut proiiciatur foras, & conculcetur ab ho-
minibus. Vos estis lux mundi. Non potest
oppidum abscondi supra montem situm:
neque accendunt lucernam, & ponũt illam
subter modium, sed super candelabrum, &
lucet omnibus qui sunt in domo. Sic luceat
lux uestra coram hominibus, ut uideãt ue-
stra bona opera, glorificentq; patrem ue-
strũ, qui est in cœlis. Ne existimetis, quod
uenerim ad destruendam legem, aut pro-
phetas: imõ non ueni ut destruam, sed ut
compleam. Amen quippe dico uobis, do-
nec prætereat cœlum & terra, iota unũ, aut
unus apex non prætierierit ex lege, quoad
omnia facta fuerint. Quisquis igitur solue
rit unũ ex mandatis hisce minimis, & docu
erit sic homines, minimus uocabitur in re-
gno cœlorum. Quisquis autẽ fecerit & do-
cuerit, hic magnus uocabitur in regno cœ-
lorum. Dico enim uobis: Nisi abundauerit
uestra iustitia, plus quàm scribarũ & pha-
risæorum, non possitis ingredi in regnum
cœlorũ. Audistis quod dictũ sit ueteribus:
Non occides. Quisquis autem occiderit,
obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis,
quod quisquis irascitur fratri suo temere, ob-
noxius erit iudicio. Quicunq; uero dixerit
fratri suo rhaca, obnoxius erit cõcilio. Quis
quis aũt dixerit fatue, obnoxius erit gehen
næ incẽdio. Itaq; si obtuleris munus tuum
ad arã, & illic recordatus fueris, q frater tuꝰ

habet

ἔχει τί κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὕπαγε πρῶτον, διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου. καὶ τότε ἐλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου. ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ, ἕως ὅτου εἶ μετ' αὐτοῦ ἐν τῇ ὁδῷ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ, καὶ ὁ κριτής σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ καὶ εἰς φυλακὴν βληθήσῃ. ἀμὴν λέγω σοι. οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν. ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην. ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μοιχεύσεις. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμός σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζῃ σε, ἔξελε αὐτὸν καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. συμφέρει γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν. καὶ ἐὰν ἡ δεξιά σου χεὶρ σκανδαλίζῃ σε, ἔκκοψον αὐτὴν καὶ βάλε ἀπό σοῦ. συμφέρει γάρ σοι, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μελῶν σου, καὶ μὴ ὅλον τὸ σῶμά σου βληθῇ εἰς γέενναν. ἐρρέθη δέ, ὅς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, δότω αὐτῇ ἀποστάσιον. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ ὃς ἐὰν ἀπολελυμένην γαμήσῃ, μοιχᾶται. πάλιν ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις, οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ κυρίῳ τοὺς ὅρκους σου. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ θεοῦ, μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως, μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὀμόσῃς, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι. ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ. τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστιν. ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. ἀλλ' ὅς τίς σε ῥαπίσει ἐπὶ τὴν δεξιάν σου σιαγόνα, στρέψον

habet aliqd aduersum te, relinque illic munus tuū corā altari, & abi, prius reconcilieris fratri tuo, & tum ueniēs offer munus tuū. Habeto beneuolentiā cum aduersario tuo cito, dum es in uia cum illo: ne quādo te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem coniiciaris. Amē dico tibi, nō exibis illinc, donec persolueris extremum quadrantē. Audistis quod dictū fuerit antiquis, Non cōmittes adulterium. At ego dico uobis, quod qcūq; aspexerit uxorem alterius, ad concupiscendum eam, iam adulterium cum ea cōmisit in corde suo. Quod si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illū, & abiice abs te. Expedit em̄ tibi, ut pereat unū membrorū tuorū, ac nō totum corpus tuū coniiciatur in gehēnā. Et si dextera tua manus obstiterit tibi, amputa eam, & proiice abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unū membrorū tuorum, ac nō totum corpus tuū coniiciatur in gehennam. Dictū est aūt: Quicunq; repudiauerit uxorem suā, det illi libellū diuortij. At ego dico uobis, quod quisquis repudiauerit uxorem suā, nisi causa stupri, efficit ut illa sit adultera: & quicūq; repudiatā duxerit, adulteriū cōmittit. Rursum audistis, quod dictū fuerit antiquis, Non peierabis, sed psolues domino ea quæ iuraueris. At ego dico uobis, ne iuretis omino, neq; per cœlū, quia thronus dei est: neq; per terram, quia subsellium est pedū illius: neq; per Hierosolyma, quoniam ciuitas est magni regis: neq; p caput tuū iurabis, propterea quod nō potes unū pilum album, aut nigrū facere. Sed erit sermo uester, est est, non non. Porrò quod ultra hæc adiungitur, ex malo proficiscit. Audistis quod dictum fuerit, Oculū pro oculo, & dentem pro dente. At ego dico uobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillā, obuerte illi

ψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην, καὶ τῷ θέλοντί σοι
κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐ
λθ τῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, *καὶ ὅς τις σε ἀγγαρεύσει
ι μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. τῷ αἰτοῦν
τί σε δίδου, καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δα-
νείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. Ἠκούσατε ὅτι ἐῤῥέ-
ν θη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις
μ τὸν ἐχθρόν σου. *Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. ἀγαπᾶ-
ε τε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρω-
μένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας
ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόν-
των ὑμᾶς, καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γέ-
νησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς,
ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ
ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.
μα *Ἐὰν δὲ ἀγαπήσητε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς,
ε τίνα μισθὸν ἔχετε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐ-
τὸ ποιοῦσιν; καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς ἀδελφοὺς
ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ
τελῶναι οὕτως ποιοῦσιν; ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέ-
λειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
μβ τέλειός ἐστιν. *Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑ-
ι μῶν, μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων,
πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς, εἰ δὲ μήγε, μισθὸν
οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν οὐρα-
νοῖς. ὅτ' ἂν οὖν ποιῇς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλ-
πίσῃς ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποι-
οῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις
ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σοῦ
δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστε-
ρά σου, τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου, ὅπως ᾖ σοῦ ἡ ἐλεημο-
σύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων
ἐν τῷ κρυπτῷ, αὐτὸς ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανε-
ρῷ. καὶ ὅταν προσεύχῃ, οὐκ ἔσῃ ὥσπερ οἱ ὑπο-
κριταὶ, ὅτι φιλοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ
ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν ἑστῶτες προσεύ-
χεσθαι ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ
ὅτ' ἂν προσεύχῃ, εἴσελθε εἰς τὸ ταμεῖόν σου, καὶ
κλείσας τὴν θύρ σου, προσεύξαι τῷ πατρί σου τῷ
ἐν τῷ

te illi & alteram, & ei qui te uelit in ius tra-
here, ac tunicam tuam tollere, permitte illi
& pallium: & qui te adegerit ad miliarium
unum, abito cum illo duo. Petēti abs te da
to. & cupientem mutuum accipere, ne auer
seris. Audistis quod dictū sit: Diliges pro-
ximum tuum, & odio habebis inimicū tu-
um. At ego dico uobis: Diligite inimicos
uestros, bene precemini deuouētibus uos:
benefacite ijs, qui uos odio prosequuntur:
orate pro ijs, qui lædunt & insectant uos,
ut sitis filij patris uestri, qui est in cœlis: qa
solem suum exoriri sinit, super malos ac bo
nos, & pluuiam mittit super iustos & iniu-
stos. Nam si dilexeritis eos, qui diligūt uos
quod præmium habetis? Nónne & publi-
cani idem faciunt? Et si complexi fueritis
fratres uestros tantum, quid eximium fa-
citis? Nónne & publicani sic faciunt? Eritis
igitur uos perfecti, quemadmodum pater
uester, qui est in cœlis, perfectus est.

Attendite ne eleemosynam uestram VI.
præstetis coram hominibus, quo spectemi
ni ab illis. Alioqui præmium non habetis
apud patrem uestrum, qui est in cœlis. Ita-
que cum præstas eleemosynam, ne tubis ca
natur ante te, quemadmodum hypocritæ
faciunt in conciliabulis, & in uicis, ut glori-
ficentur ab hominibus. Amen dico uobis,
habent mercedem suam. Cæterum tu cum
præstabis eleemosynā, nesciat sinistra tua
quod facit dextera tua, ut sit tua eleemosy-
na in occulto: & pater tuus qui uidet in oc-
culto, ipse reddet tibi in propatulo. Et cum
oraueris, non eris quemadmodum hypo-
critæ. Nam illi solent in conciliabulis & in
angulis platearum, stantes orare, quo con
spicui sint hominibus. Amen dico uobis,
quod habent mercedem suam. Tu uero
tum oras, introito in conclaue tuum: & oc-
cluso ostio tuo, ora patrem tuum, qui est
in

ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.
μς s *Προσευχόμενοι δὲ, μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. Δοκοῦσι γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς, οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὧν χρείαν ἔχετε, πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. Οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς. Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, δὸς ἡμῖν σήμερον. καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις, καὶ
μδ s ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν. *Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. ἐὰν δὲ μὴ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν.
με 1 *Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε ὡσπερ οἱ ὑποκριταὶ σκυθρωποί. ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. σὺ δὲ νηστεύων ἄλειψαί σου τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι, ὅπως μὴ φανῇς τοῖς ἀνθρώποις νηστεύων, ἀλλὰ τῷ πατρί σου, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, ἀπο-
μς s δώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ. *Μὴ θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σὴς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται διορύσσουσι, καὶ κλέπτουσιν. Θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν, οὐδὲ κλέπτουσιν. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία ὑμῶν.
μζ s *Ὁ λύχνος τοῦ σώματός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου ἁπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς

in occulto, & pater tuus qui uidet in occulto, persoluet tibi in propatulo. Verum orantes, ne sitis multiloqui, sicut ethnici. Putãt enim fore, ut ob multiloquium suum exaudiantur. Ne igitur efficiamini similes istorum. Nouit enim pater uester, quibus rebus opus sit uobis, prius quàm petatis ab illo. Ad hunc ergo modum orate uos, Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Veniat regnum tuum, fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra. Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie, & remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in tentationẽ. Sed libera nos à malo. quia tuum est regnum, et potentia, et gloria, in seacula seculorum. Amen. Proinde, si remiseritis hominibus errata sua, remittet & uobis pater uester cœlestis. Quod si non remiseritis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Porrò cum ieiunaueritis, ne sitis ueluti hypocritæ tetrici. Obscurant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Amen dico uobis, habent mercedem suam. Tu uero cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne conspicuum sit hominibus te ieiunare, sed patri tuo, qui est in occulto, & pater tuus qui uidet in abdito, reddet tibi in propatulo. Ne reponatis uobis thesauros in terra, ubi erugo & tinea corrumpit, & ubi fures perfodiunt ac furantur. Sed recondite uobis thesauros in cœlo, ubi neque erugo, neque tinea corrumpit, & ubi fures non perfodiunt, neque furantur. Nam ubi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum. Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Quod si oculus

tuus malus

σὺ πονηρὸς ἦ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται. εἰ οὖν τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ σκότος ἐστίν, τὸ
μη ε σκότος πόσον; *οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν
μθ ε καὶ μαμμωνᾷ. *διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, καὶ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τροφῆς; καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν, οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. οὐχὶ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν, δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; καὶ περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε, καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ, πῶς αὐξάνει. οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νήθει. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες. τί φάγωμεν, ἢ τί πίωμεν, ἢ τί περιβαλώμεθα. πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ. οἶδεν γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων. ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. μὴ οὖν μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον.
μ β ἡ γὰρ αὔριον μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. *μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε, ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε, καὶ ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται
να ε ὑμῖν. *τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς ἐρεῖς τῷ ἀδελφῷ σου, ἄφες ἐκβαλῶ τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ ἰδοὺ

tuus malus fuerit, totum corpus tuũ tene brosum erit. Ergo si lumẽ quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? Nemo potest duobus dñis seruire. Aut em̃ hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhærebit, & alterũ negliget. Nõ potestis deo seruire & mãmonæ. Propterea dico uobis, ne sitis solliciti uitæ uestræ, qd esuri sitis, aut bibituri: neq; corpi uestro, quibus indumentis usuri. Nónne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris q̃ indumentum? Vertite oculos ad uolatilia cœli, quia nõ serunt neq; metunt, neq; conuehunt in horrea, & pater uester cœlestis alit illa. Nónne uos longe præcellitis illa? Quis autem ex uobis sollicite cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum unum? ac de indumento quid. solliciti estis? Cognoscite lilia agri, quomodo crescant. Non laborant, neq; nent. Attamen (dico uobis) ne Solomonẽ quidem in uniuersa gloria sua, sic amictum fuisse. ut unũ ex his. Quod si gramẽ agri, qd hodie cũ sit, cras in clibanũ mittit̃, deus sic uestit, an nõ multo magis uobis id faciet, ó parũ fidẽtes? Ne sitis igit̃ solliciti dicẽtes: Quid edemus, aut quid bibem⁹, aut qbus opiemur? Nã omnia ista gentes exquirũt. Nouit em̃ pater uester cœlestis q̃ opus habeatis his omnibus. Quin potius quærite primũ regnũ dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijciẽtur uobis. Ne sitis igit̃ solliciti in crastinũ: nã crastinus dies curã habebit sui ipsius. Sufficit VII.
sua diei afflictio. nolite cõdẽnare, ne cõdẽ nemini. Quo em̃ iudicio iudicatis, eo iudicabit̃ de uobis, & qua mẽsura metimini, ea metiẽt̃ uobis alij. cur aũt uides festucã q̃ est in oculo fratris tui, trabẽ aũt q̃ est in oculo tuo, nõ aĩaduertis? Aut quõ dicis fratri tuo, sine eximã festucã ex oculo tuo, &

ecce

ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου; ὑποκρίτα, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου.

NG 6 *Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς.

NG 7 *Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν. πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν, λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. ἢ τίς ἐστιν ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃν ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; καὶ ἐὰν ἰχθὺν αἰτήσῃ, μὴ ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὄντες, οἴδατε δόματα ἀγαθὰ διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς

NG 8 δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν; *πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. οὗτος γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. *Εἰσέλθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης. ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς. ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ

NG 5 εὑρίσκοντες αὐτήν. * προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. * μή τι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὰς; ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα; * οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν, καρποὺς καλοὺς ποιεῖ. τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον, καρποὺς πονηροὺς ποιεῖ. οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν. οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν: πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. ἄρα γε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. *οὐ πᾶς ὁ λέγων

ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, eijce prius trabem ex oculo tuo, & tum perſpicies, ut eximas feſtucam ex oculo fratris tui. Ne detis quod ſanctum eſt canibus: ne proieceritis margaritas ueſtras ante porcos, ne quando hi conculcent eas pedibus ſuis, & illi uerſi in uos lacerent uos. Petite & dabitur uobis, quærite & inuenietis, pulſate & aperietur uobis. Quiſquis enim petit, accipit: & quicunq; quærit, inuenit: & pulſanti aperietur. An quiſq; eſt ueſtrum homo, qui ſi filius eius petierit panem, lapidē daturus ſit illi? Aut ſi piſcem petierit, num ſerpentē porriget illi? Si uos igitur cum ſitis mali, noſtis dona bona dare filijs ueſtris, quanto magis pater ueſter, qui eſt in cœlis dabit bona, ſi poſtuletis ab ipſo? Omnia igitur quæcunq; uolueritis ut faciant uobis homines, ſic & uos facite illis. Hæc enim eſt lex & prophetæ. Introite per arctā portam: quoniam lata eſt porta, & ſpacioſa uia, quæ abducit in exitium: multiq; ſunt qui ingrediuntur per illam. Quoniam angusta eſt porta, & ſtricta uia, quæ abducit ad uitam, & pauci ſunt qui inueniunt illam. Cauete uero uobis à pſeudoprophetis, qui ueniunt ad uos in ueſtitu ouium, ſed intrinſecus ſunt lupi rapaces. A fructibus ipſorum agnoſcetis eos. Nunquid colligunt de ſpinis uuam? aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona, fructus bonos facit. Putris autem arbor, fructus malos facit. Non poteſt arbor bona, fructus malos facere: neque arbor putris, fructus bonos facere. Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem cōijcitur. Igitur ex fructibus ipſorum agnoſcetis eos. Nō quiſquis

ὁ λέγων μοι κύριε κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. πολλοί μοι ἐροῦσιν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. * πᾶς οὖν ὅς μου ἀκούει τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅς ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέπεσαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσεν· τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. καὶ πᾶς ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ μὴ ποιῶν αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ μωρῷ, ὅς ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον, καὶ κατέβη ἡ βροχή, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἔπνευσαν οἱ ἄνεμοι καὶ προσέκοψαν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔπεσεν, καὶ ἦν ἡ πτῶσις αὐτῆς μεγάλη. * καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς. * καταβάντι δὲ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθὼν, προσεκύνει αὐτῷ λέγων. κύριε ἐὰν θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς λέγων. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἐκαθαρίσθη αὐτοῦ ἡ λέπρα. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ὅρα μηδενὶ εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε, σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. * εἰσελθόντι δὲ τῷ Ἰησοῦ εἰς Καπερναούμ, προσῆλθεν αὐτῷ ἑκατόνταρχος παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων. κύριε, ὁ παῖς μου βέβληται ἐν τῇ οἰκίᾳ

dicit mihi domine, domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui fecerit uoluntatē patris mei, qui in cœlis est. Multi dicent mihi in illo die: Domine, domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per nomen tuum dæmonia eiecimus? & per nomen tuum multas uirtutes præstitimus? Ac tum confitebor illis, nunquàm noui uos. Discedite à me, qui operamini iniquitatem. Omnis enim qui audit ex me sermones hos, & facit eos, adsimilabo illū uiro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram, & descēdit imber, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & non est prostrata. Fundata enim fuerat super petrā. Et omnis qui audit à me sermones hos, & non facit eos, adsimilabitur uiro fatuo, qui ædificauit domū suam super arenam, & descendit imber, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & impegerunt in domum illam, & deiecta est, & fuit ruina illi magna. Et factum est, ut cum finisset Iesus sermones hos, obstupuerint turbæ super doctrina illius. Docebat enim eos uelut habēs autoritatē, & nō sicuti scribæ.

Cum descendisset autem de monte secutæ sunt eū turbæ multæ: & ecce leprosus accedens, adorauit eum, dicens: Domine, si uelis, potes me mundare. protensáq; manu, tetigit illū Iesus, dicēs: Volo, mūdus esto, ac protinus mūdata fuit illius lepra. Et dicit illi Iesus: Vide, ne cui dixeris: sed abi, ostende te ipsum sacerdoti, & offer munus, qđ iussit offerri Moses in testimoniū ipsis. Porrò cū ingressus fuisset Iesus Capernaum, adijt eū centurio, obsecrās eū & dicēs: Domine, famulus meus decūbit

VIII

η περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. θ περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ πικοίλων νόσων. ι περὶ τῶν μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

ἐν τῇ οἰκίᾳ παραλυτικὸς, δεινῶς βασανιζόμενος. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγὼ ἐλθὼν θεραπεύσω αὐτὸν, καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἑκατόνταρχος, ἔφη. Κύριε, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς, ἀλλὰ μόνον εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. Καὶ δὲ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ πορεύεται. καὶ ἄλλῳ ἔρχου, καὶ ἔρχεται. καὶ τῷ δούλῳ μου, ποίησον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἐθαύμασε, καὶ εἶπε τοῖς ἀκολουθοῦσιν. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ ἰσ-
ξε ραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. * Λέγω δὲ ὑμῖν,
ε ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ ἀβραὰμ, καὶ ἰσαὰκ, καὶ ἰακὼβ, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς
ξϛ τῶν ὀδόντων. * Καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τῷ ἑκα-
ε τοντάρχῳ. ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας γενηθήτω σοι, καὶ ἰάθη ὁ παῖς αὐτοῦ ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ.
ξζ * Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν πέτρου η
β εἶδεν τὴν πενθερὰν αὐτοῦ βεβλημμένην καὶ πυρέσσουσαν. καὶ ἥψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυρετὸς, καὶ ἠγέρθη, καὶ διηκόνει αὐτοῖς. * Ὀψίας δὲ γενομένης, προσήνεγκαν αὐ θ
τῷ δαιμονιζομένους πολλοὺς, καὶ ἐξέβαλε τὰ πνεύματα λόγῳ, καὶ πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας ἐθεράπευσεν. ὅπως πληρωθῇ δὲ ῥηθὲν
» διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου λέγοντος· αὐτὸς τὰς
» ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν. Ἰδὼν δὲ Ἰησοῦς πολλοὺς ὄχλους περὶ αὐ-
ξη τὸν ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν εἰς τὸ πέραν. * Καὶ ι
ε προσελθὼν εἷς γραμματεὺς εἶπεν αὐτῷ, διδάσκαλε, ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. Ἕτερος δὲ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶπεν αὐτῷ, κύριε ἐπίτρεψόν μοι πρῶτον ἀπελθεῖν καὶ θάψαι τὸν πατέρα

μου

domi paralyticus, ac grauiter discrutiat. Et dicit illi Iesus: Ego cum uenero medebor illi. Et respondens centurio, dixit: Domine, non sum idoneus, ut tectum meum subeas, imò tantum dic uerbum, & sanabitur famulus meus. Nã & ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cum audisset Iesus, admiratus est, & ait sequẽtibus se: Amen dico uobis, ne in Israël qdem tãtum fidei reperi. Dico autem uobis, quod multi ab oriente & occidente uenturi sunt, & accumbẽt cum Abrahã & Isaac, & Iacob, in regno cœlorum: filij uero regni eijcientur in tenebras extremas, illic erit ploratus & stridor dẽtium. Et dixit Iesus centurioni: Abi, & quẽadmodũ credis, ita fiat tibi. Et sanatus est famulus eius in hora illa. Et cũ uenisset Iesus in domum Petri, uidit socrũ illius in lecto decumbentem, & febricitantẽ, tetigitq́ manum illius, & reliquit illam febris: & surrexit, ac ministrauit illis. Cum autem appetisset uespera, adduxerunt illi dæmoniacos multos, & eiecit spiritus uerbo, omnesq́ male habentes sanauit: ut impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, cum ait: Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit. Cum uidisset autem Iesus turbas multas circum sese, iussit ut abirent in ulteriorem ripam: & cum adisset, unus scriba dixit ei: Præceptor, sequar te quocunque abieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos, at filius hominis non habet ubi caput reclinet. Alius de numero discipulorum suorum dixit ei: Domine, permitte mihi prius, ut abeam, & sepeliam patrem

 meum

ια περὶ τῆς ἐπιτι ϛ ἡσεως τῶν ὑδάτων. ιβ περὶ τῶν δύο δαιμονιζομένων. ιγ περὶ τῶν παραλυτικοῦ.

μου. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, ἀκολούθει
μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν
ξθ νεκρούς. * καὶ ἐμβάντι αὐτῷ εἰς τὸ πλοῖ-
α ον, ἠκολούθησαν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. καὶ
ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ θαλάσσῃ,
ὥστε τὸ πλοῖον καλύπτεσθαι ὑπὸ τῶν κυμά-
των. αὐτὸς δὲ ἐκάθευδεν. καὶ προσελθόντες
οἱ μαθηταὶ, ἤγειραν αὐτὸν λέγοντες. κύριε,
σῶσον ὑμᾶς, ἀπολύμεθα. καὶ λέγει αὐτοῖς.
τί δειλοί ἐστε ὀλιγόπιστοι; τότε ἐγερθεὶς, ἐ-
πετίμησε τοῖς ἀνέμοις καὶ τῇ θαλάσσῃ, καὶ
ἐγένετο γαλήνη μεγάλη. οἱ δὲ ἄνθρωποι
ἐθαύμασαν λέγοντες, ποταπός ἐστιν οὗτος,
ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι, καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούου-
σιν αὐτῷ; καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν,
* εἰς χώραν τῶν γεργεσηνῶν, ὑπήντησαν
ιβ αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων
ἐξερχόμενοι χαλεποὶ λίαν, ὥστε μὴ ἰσχύ-
ειν τινὰ παρελθεῖν διὰ τῆς ὁδοῦ ἐκείνης. καὶ
ἰδοὺ ἔκραξαν λέγοντες. τί ἡμῖν καί σοι Ἰη-
σοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασα-
νίσαι ἡμᾶς; ἦν δὲ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν ἀγέλη
χοίρων πολλῶν βοσκομένη. οἱ δὲ δαίμονες
παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες. εἰ ἐκβάλλεις
ἡμᾶς, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τὴν ἀγέ-
λην τῶν χοίρων. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, ὑπά-
γετε. οἱ δὲ ἐξελθόντες, ἀπῆλθον εἰς τὴν
ἀγέλην τῶν χοίρων. καὶ ἰδοὺ ὥρμησεν πᾶ-
σα ἡ ἀγέλη τῶν χοίρων κατὰ τοῦ κρημνοῦ
εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπέθανον ἐν τοῖς ὕ-
δασιν. οἱ δὲ βόσκοντες ἔφυγον. καὶ ἀπελ-
θόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν πάντα, καὶ
τὰ τῶν δαιμονιζομένων. καὶ ἰδοὺ πᾶσα ἡ
πόλις ἐξῆλθεν εἰν συνάντησιν τῷ Ἰησοῦ, καὶ
ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν, ὅπως μετα-
βῇ ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. καὶ ἐμβὰς εἰς
τὸ πλοῖον διεπέρασεν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν
ο ἰδίαν πόλιν. * καὶ ἰδοὺ προσέφερον αὐ-
α τῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βεβλημένον.
καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν,
εἶπεν τῷ παραλυτικῷ. θάρσει τέκνον,
ἀφέωνταί

meum. At Iesus dixit illi: Sequere me, & sine ut mortui sepeliant mortuos suos.
ια Et cum esset ingressus nauim, secuti sunt eum discipuli sui, & ecce motus magnus factus est in mari, adeo ut nauis operiretur à fluctibus, ipse uero dormiebat. Et accedentes discipuli, excitauerunt illũ dicentes: Domine, serua nos, perimus. Et dicit illis: Quid timidi estis exigua præditi fiducia? Tunc excitatus, increpauit uentos & mare, & facta est tranquillitas magna. Homines uero admirabantur, dicentes: Qualis est hic, quia uenti quoque & mare obediunt illi? Et cum uenisset ad ulteriorem ripam, in regionem Gergesenorum, occurrerũt ei duo dæmoniaci, è monumentis egressi: erant autem sæui supra modum, adeo ut nemo posset transire per uiam illam. Et ecce uociferabantur, dicentes: Quid rei nobis tecum est Iesu fili dei? uenisti huc ad cruciandum nos ante tempus? Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens. Dæmones uero rogabant eum dicentes: Si eijcis nos, permitte nobis ut demigremus in gregem porcorum. Et ait illis: Abite. Illi uero egressi, abierunt in gregem porcorum. Et ecce ferebatur totus grex porcorum, per præceps in mare, & perierunt in aquis. Porrò qui pascebant, aufugerunt: & digressi in ciuitatem, renunciauerunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis. Et ecce tota ciuitas exiuit in occursum Iesu. Et cum uidissent illum, rogabant, ut decederet à finibus suis.

IX Et ingressus nauem, traiecit ac uenit in suam ciuitatem, & ecce adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem. Cũnque uidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico, Bono animo esto fili, remittunt

ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἰδού τινες τῶν γραμματέων εἶπον ἐν ἑαυτοῖς, οὗτος βλασφημεῖ. καὶ ἰδὼν ὁ ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν. ἵνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, ἔγειρε καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας. τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. ἐγερθεὶς, ἆρόν σου τὸν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ ἐγερθεὶς, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἰδόντες δὲ οἱ ὄχλοι, ἐθαύμασαν καὶ ἐδόξασαν τὸν θεὸν, τὸν δόντα ἐξουσίαν τοιαύτην τοῖς ἀνθρώποις.

οα β * καὶ παράγων ὁ ἰησοῦς ἐκεῖθεν, εἶδεν ἄνθρωπον καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον ματθαῖον λεγόμενον, καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι. καὶ ἀναστὰς, ἠκολούθησεν αὐτῷ. * καὶ οβ β ἐγένετο αὐτοῦ ἀνακειμένου ἐν τῇ οἰκίᾳ. καὶ ἰδοὺ πολλοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ ἐλθόντες, συνανέκειντο τῷ ἰησοῦ, καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. καὶ ἰδόντες οἱ φαρισαῖοι, ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. διὰ τί μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; ογ * ὁ δὲ ἰησοῦς ἀκούσας, εἶπεν αὐτοῖς. β οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. πορευθέντες δὲ μάθετε τί ἐστιν, ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. τότε προσέρχονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ ἰωάννου λέγοντες. διὰ τί ἡμεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι νηστεύομεν πολλὰ, οἱ δὲ μαθηταί σου οὐ νηστεύουσιν; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος; ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν. οὐδεὶς ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. οὐδὲ βάλλουσιν οἶ-

νομ

remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam è scribis dicebāt intra sese: Hic blasphemat. Et cum uidisset Iesus cogitationes illorum, dixit: Quare uos cogitatis mala in cordibus uestris? Vtrum em̄ est facilius dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula? Vt autē sciatis, quod potestatē habeat filius hominis in terra remittendi peccata. tunc dicit paralytico: Surge, tolle tuum lectum, & abi in domū tuā. Et ille surrexit, abijtq; domū suā. Turbæ uero quæ uiderāt, admiratæ sunt, & glorificauerunt deū, qui dedisset potestatē talem hominibus. Et

ιδ præteriens Iesus illinc, uidit hominē desidentem ad teloniū, Matthæum nomine: dicitq; ei: Sequere me. Atq; is surgēs secutus est eum. Et factum est, ut Iesus accumberet in illius ædibus. Et ecce multi publicani & peccatores, qui uenerant, simul accubuerunt cum Iesu, & discipulis illius. Cunq; id uidissent pharisæi, dixerunt discipulis eius: Cur cum publicanis & peccatoribus sumit cibum præceptor uester? At Iesus ubi audiuit, dixit illis: Non opus habent hi, qui ualidi sunt medico, sed qui male habent. Quin potius ite & discite, quid sit illud, Misericordiam uolo, & non sacrificium. Nō enim ueni ad uocādum iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Tunc adeunt eū discipuli Iohannis, dicentes: Quam ob causam, nos & pharisæi ieiunamus plerūq;, discipuli uero tui non ieiunant? Et dixit illis Iesus: Num possunt filij sponsi lugere, q̄diu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nullus immittit assumentum panni rudis in ueste ueteri. Aufert enim supplementū illius à uestimento, & peior ruptura fit. Neq; mittunt ui-

ιε περὶ τ̃ θυγατρ̃ τ̃ ἀρχισυναγώγου. ις περὶ τ̃ αἱμοῤῥοούσ. ιζ περὶ τ̃ δύο τυφλ. ιη περὶ τ̃ δαιμονιζομένου τ̃ κωφοῦ.

νον νέον, εἰς ἀσκοὺς παλαιοὺς. εἰ δὲ μήγε, ῥήγνυνται οἱ ἀσκοὶ, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ βάλλουσιν οἶνον νέον, εἰς ἀσκοὺς καινοὺς, καὶ ἀμφότερα συν-
οδ τηροῦνται. *ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτοῖς, ιε
β ἰδοὺ ἄρχων ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ λέγων, ὅτι ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν. ἀλλὰ ἐλθὼν ὤνθες τὴν χεῖρά σου ἐπ' αὐτὴν καὶ ζήσεται. καὶ ἐγερθεὶς ὁ ἰησοῦς, ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱμοῤῥοοῦσα δώδεκα ἔτη, προσελθοῦσα ὄπισθεν ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, ἔλεγε γὰρ ἐν ἑαυτῇ, ἐὰν μόνον ἅψωμαι τ̃ ἱματίου αὐτοῦ, σωθήσομαι. ὁ δὲ ἰησοῦς ὠνεστραφεὶς καὶ ἰδὼν αὐτὴν, εἶπεν. θάρσει θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, καὶ ἐσώθη ἡ γυνὴ ἀπὸ ἐκ ὥρας ἐκείνης. καὶ ἐλθὼν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἄρχοντος, καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς καὶ τὸν ὄχλον θορυβούμενον, λέγει αὐτοῖς· ἀναχωρεῖτε, οὐ γὰρ ἀπέθανε τὸ κοράσιον, ἀλλὰ καθεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, εἰσελθὼν ἐκράτησε τ̃ χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἠγέρθη τὸ κοράσιον. καὶ ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη, εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκεί-
οε νην. *καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ ἰησοῦ, ἠκο ιζ
ι λούθησαν αὐτῷ δύο τυφλοὶ κράζοντες καὶ λέγοντες. ἐλέησον ἡμᾶς υἱὲ δαβὶδ. ἐλθόντι δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ τυφλοὶ, καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, πιστεύετε ὅτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι; λέγουσιν αὐτῷ. ναὶ κύριε. τότε ἥψατο τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν λέγων, κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν. καὶ ἀνεῴχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ. καὶ ἐνεβριμήσατο αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς λέγων, ὁρᾶτε μηδεὶς γινωσκέτω. οἱ δὲ ἐξελθόντες, διεφήμησαν αὐτὸν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ ἐκείνῃ. αὐτῶν δὲ ἐξερχομένων, *ἰδοὺ προσήνεγκαν αὐτῷ ἄνθρωπον κωφὸν δαιμονιζόμενον, καὶ ἐκβληθέντος τοῦ δαιμονίου ἐλάλησεν ὁ κωφός. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι λέγοντες, ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη οὕτως ἐν τῷ ἰσραήλ.

οἱ δὲ

num nouũ, in utres ueteres: alioqui rumpuntur utres, & uinũ effunditur, & utres pereunt. Sed mittunt uinũ nouũ in utres nouos, & utraq; simul seruãtur. Hæc cũ illis loqueretur, ecce primas quidã uenit & adorauit eum, dicens: Filia mea modo defuncta est, sed ueni, & impone manũ tuam super illam, ac uiuet. Et surgens Iesus secutus est eum, ac discipuli illius. Et ecce mulier quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, accedens à tergo, tetigit fimbriã uestimẽti illius. Dixerat enim intra sese. Si tantum tetigero uestimentũ illius, ero salua. At Iesus conuersus, ut uidit illam, dixit: Confide filia, fides tua saluã te fecit. Et salua facta fuit mulier à tempore illo. Et cum uenisset Iesus in ædes primatis, uidissetq; tibicines, & turbam tumultuantem, dicit illis: Secedite, non enim mortua est adulescentula, sed dormit. Et deridebant illum: Cum autem fuisset eiecta turba, introgressus tenuit manum illius, & surrexit adulescẽtula. Et emanauit rumor hic in totã terram illam. Et cum discederet illinc Iesus, secuti sunt illum duo cæci, clamantes, ac dicentes: Miserere nostri fili Dauid. At cum uenisset in ædes, adierunt illum cæci, & dicit illis Iesus: Creditis me hoc posse facere? Dicunt illi: Credimus domine. Tunc tetigit oculos illorum, dicens: Iuxta fidem uestram fiat uobis: & aperti sunt illorum oculi. Et interminatus est illis Iesus, dicens: Videte ne quis sciat. At illi cum abissent, diuulgarunt famam illius in tota terra illa. Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum dæmoniacum, & eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et admiratæ sunt turbæ, dicentes: Nunquàm apparuit sic in Israël.

At

οἱ δὲ φαρισαῖοι ἔλεγον, ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν
ος δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. * καὶ περι
ε ἤγεν ὁ ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας, καὶ τὰς
κώμας διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐ-
τῶν, καὶ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασι-
λείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶ-
ος σαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. * ἰδὼν δὲ τοὺς
ς ὄχλους, ἐσπλαγχνίσθη περὶ αὐτῶν. ὅτι ἦσαν
ἐκλελυμμένοι καὶ ἐρριμμένοι ὡσεὶ πρόβα-
οκ τα μὴ ἔχοντα ποιμένα. * τότε λέγει τοῖς
ε μαθηταῖς αὐτοῦ. ὁ μὲν θερισμὸς πολύς, οἱ δὲ
ἐργάται ὀλίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θε-
ριστοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θε-
οθ ριστὸν αὐτοῦ. * καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς ιβ
β δώδεκα μαθητὰς αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξου-
σίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε
ἐκβάλλειν αὐτά, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νό-
σον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. τῶν δὲ δώδε-
κα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα.
πρ * πρῶτος σίμων ὁ λεγόμενος πέτρος, καὶ
β ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. ἰάκωβος ὁ τοῦ
ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. φί-
λιππος καὶ βαρθολομαῖος. θωμᾶς καὶ μαθ-
θαῖος, ὁ τελώνης. ἰάκωβος ὁ τοῦ ἀλφαίου.
καὶ λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς θαδδαῖος. σίμων
ὁ καναναίτης καὶ ἰούδας ἰσκαριώτης, ὁ καὶ πα-
ραδοὺς αὐτόν. * τούτους τοὺς δώδεκα ἀπέστει-
λεν ὁ ἰησοῦς, παραγγείλας αὐτοῖς λέγων. εἰς
ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σα-
ρειτῶν μὴ εἰσέλθητε. πορεύεσθε δὲ μᾶλλον
πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου
ἰσραήλ. πορευόμενοι δὲ κηρύσσετε λέγοντες,
ιβ ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. * ἀσθε
β νοῦντας θεραπεύετε, λεπροὺς καθαρίζετε, νε-
κροὺς ἐγείρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, δωρε-
ὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε. μὴ κτήσησθε χρυ-
σὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς
ζώνας ὑμῶν, μὴ πήραν εἰς ὁδόν, μηδὲ δύο
χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον,
ιγ ἄξιος γὰρ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστιν. * εἰς ἣν
β δ' ἂν πόλιν ἢ κώμην εἰσέλθητε, ἐξετάσατε,

τίς ἐν

At pharisæi dicebant: Per principem dæ
moniorum eiicit dæmonia. Et circumi-
bat Iesus ciuitates omnes ac uicos, docēs
in synagogis illorum, & prædicans euan
gelium regni, & sanās omnem morbum
& omnem languorem in populo. Cum
uidisset autem turbas, affectu misericor-
diæ tactus est erga illas, quod essent de-
stituti, ac dispersi uelut oues, non haben
tes pastorem. Tunc dicit discipulis suis:
Ipsa quidem messis copiosa, cæterū ope-
rarij pauci. Rogate igit dominū messis,
ut extrudat operarios in messem suam.

Et accersitis duodecim discipulis suis, x
dedit eis potestatē aduersus spiritus im-
mundos, ut eiicerent eos, & sanarēt quē-
uis morbū, & quēuis languorem. Porrò
duodecim apostolorū nomina sūt hæc:
Primus Simon, qui uocatur Petrus. Et
Andreas frater eius. Iacobus filius Ze-
bedæi. Et Iohānes frater eius. Philippus
& Bartholomæus, Thomas & Matthæ-
us, qui fuerat publicanus. Iacobus filius
Alphæi, & Lebbæus, cognomēto Thad
dæus, Simon Cananæus, & Iudas Iscari
otes, qui & prodidit illum. Hos numero
duodecim, emisit Iesus, quibus præcepe-
rat dicens: In uiam gentium ne abieri-
tis, & in ciuitatem Samaritanorum ne
ingrediamini, sed ite potius ad oues per-
ditas domus Israël. Profecti autem præ
dicate dicētes: Appropinquauit regnum
cœlorum. Infirmos sanate, leprosos mū
date, mortuos suscitate, dæmonia eiici-
te: gratuito accepistis, gratuito date. Ne
possideatis aurum, neque argentum, ne
que æs in crumenis uestris, neque peram
ad iter, neq; binas tunicas, neq; calciamē
ta, neq; uirgam. Nam dignus est opera
rius cibo suo. Sed in quamcunq; ciuita-
tem aut uicum fueritis ingressi, exquirite

τις ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστιν. κἀκεῖ μείνατε ἕως
πγ ἂν ἐξέλθητε. * εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν οἰκί-
ς αν, ἀσπάσασθε αὐτήν. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία
ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν, ἐὰν δὲ
μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρα-
πε φήτω. * καὶ ὃς ἐὰν μὴ δέξηται ὑμᾶς μηδὲ
ς ἀκούσῃ τοὺς λόγους ὑμῶν, ἐξερχόμενοι ἔξω
τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἐκτινάξατε τὸν
κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ γο-
μόρρων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκεί-
πη νῃ. * ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβα-
ε τα ἐν μέσῳ λύκων. γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς
πζ οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί. * προ-
α σέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. παραδώσου-
σι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συ-
ναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, καὶ
ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε
ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς, καὶ τοῖς
πη ἔθνεσιν. * ὅταν δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ
β μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσητε. δοθήσεται
γὰρ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τί λαλήσητε. οὐ
γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦ-
μα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν.
παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον,
καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέ-
κνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. ⸫
ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά
μου. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σω
πδ θήσεται. * ὅταν δὲ διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ
ι πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. Ἀμὴν
γὰρ λέγω ὑμῖν. οὐ μὴ τελέσητε τὰς πό-
λεις τοῦ Ἰσραήλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-
ζ που. * οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκα-
γ λον, οὐδὲ δοῦλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. ἀρ-
κετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται ὡς ὁ διδά-
σκαλος αὐτοῦ. καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύρι-
ζα ος αὐτοῦ. * εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζε-
β βοὺλ ἐκάλεσαν, πόσῳ μᾶλλον τοὺς οἰκια-
ζβ κοὺς αὐτοῦ; μὴ οὖν φοβηθῆτε αὐτούς. * οὐ-
β δὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀπο-

καλυφθήσεται

qs in ea sit dignus, atq; illic manete do-
nec exeatis. Cū aūt intrabitis domū, sa-
lutate illā: & siquidem fuerit domus di-
gna, ueniat pax uestra sup illam. Sin mi
nus fuerit digna, pax uestra ad uos re-
uertatur. Et quicūq; non exceperit uos,
neq; audierit sermones uestros, exeūtes
ex ædibus, aut ciuitate illa, excutite pul-
uerē pedum uestrorū. Amē dico uobis,
Tolerabilius erit terræ Sodomorum, &
Gomorrhorū in die iudicij, cūp ciuitati il-
li. Ecce ego emitto uos, uelut oues in me
dio luporum. Estote igit' prudentes, ue-
luti serpētes, & simplices sicut columbæ.
Cauete autē ab illis hominibus, tradent
enim uos in concilia, & in conciliabulis
suis flagris cædent uos: quin & ad prin-
cipes ac reges ducemini, propter me, in
testimoniū ipsis ac gētibus. At cū tradi-
derint uos, ne sitis solliciti, quomodo,
aut quid loquamini: dabitur em uobis
in illa hora quid loquamini. Non enim
uos estis illi loquentes, sed spiritus patris
uestri, qui loquitur in uobis. Tradet au-
tem frater fratrem in mortē, & pater fili-
um: & insurgent filij aduersus parentes,
& morte afficient eos: & eritis odio habi
ti ab omnibus propter nomen meū. Ve
rū qui sustinuerit usq; ad finē, hic saluus
fiet. Cum autem persecuti uos fuerint in
ciuitate hac, fugite in aliā. Amē enim di-
co uobis, Non pambulaueritis omnes ci
uitates Israēliticas, quin iā uenerit filius
hominis. Non est discipulus supra præ-
ceptorem, neq; seruus supra dominum
suum. Sufficit discipulo ut sit sicut præ-
ceptor ipsius: & ut seruus sit sicut domi-
nus ipsius. Si ipsum patremfamiliâs uo
cauerunt Beelzebul, quanto magis do-
mesticos illius? Ne igitur metuatis eos,
Nihil enim est tectum, quod non sit re

tegendum

καλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται.
ιγ ε ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί· καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμάτων. καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι. φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ. οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν. ὑμῶν δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσίν. μὴ οὖν φοβηθῆτε, πολλῶν στρουθίων διαφέρετε ὑμεῖς. πᾶς οὖν ὅς τις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ἔμπροσθεν τοῦ
ιδ β πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. * ὅς δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός
ιε ε μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. * μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς, καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. * ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος, καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμέ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος.
ιζ γ * ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν. * ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται, καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. καὶ ὁ δεχόμενος δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται. * καὶ ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ. * καὶ ἐγένετο

ὅτε

tegendum: & nihil occultum, quin futurum sit ut sciat. Quod dico uobis in tenebris, dicite in luce. Et quod in aurē auditis, prædicate in tectis. Et ne metuatis uobis ab his qui occidūt corpus, animā autem nō possunt occidere. Sed metuite magis illum, q̄ potest & animā & corpus perdere in gehēna. Nónne duo passerculi minuto asse uenēunt? & unus ex illis nō cadet in terram, sine patre uestro. Vestri uero etiā pili capitis omēs numerati sunt. Ne igitur metuatis, uos pluris estis, cū̄ multi passerculi. Omnis igit̄ qui cōfitebitur me corā hominibus, confitebor & ego illū corā patre meo, qui est in cœlis. Porrò quisquis negauerit me corā hominibus, negabo eum & ego corā patre meo, qui est in cœlis. Ne arbitremini quod uenerim ad mittendū pacē in terram. Non ueni ut mitterē pacem, sed gladium. Nā ueni ut dissidere faciam hominē aduersus patrem suū, & filiam aduersus matrē suam, & sponsam aduersus socrum suā. Et inimici hominis erūt, ñ qui sunt domestici ipsius. Qui amauerit patrem, aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amauerit filiū, aut filiā supra me, nō est me dignus. Et qui nō accipit crucem suam, ac sequitur me, non est me dignus. Qui inuenerit animā suam, perditurus est eam: & qui perdiderit animā suam mea causa, inueniet eā. Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me. Qui recipit prophetā in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et qcūq̄ ad bibendū dederit uni ex pusillis his poculū aquæ frigidæ tantū nomine discipuli, Amen dico uobis, nō perditurus est mercedem suā. Et factū est

XI

cum

ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ἰησοῦς διατάσσων τοῖς δώ-
δεκα μαθηταῖς αὐτοῦ, μετέβη ἐκεῖθεν τοῦ δι-
δάσκειν καὶ κηρύσσειν ἐν ταῖς πόλεσιν αὐ-
τῶν. ιβ * ὁ δὲ ἰωάννης ἀκούσας ἐν τῷ δεσμω
τηρίῳ τὰ ἔργα τοῦ χριστοῦ, πέμψας δύο τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, εἶπεν αὐτῷ, σὺ εἶ ὁ ἐρχόμε-
νος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες
ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ, ἃ ἀκούετε καὶ βλέπε-
τε. τυφλοὶ ἀναβλέπουσιν, καὶ χωλοὶ πε-
ριπατοῦσιν, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κω-
φοὶ ἀκούουσιν, νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ πτω-
χοὶ εὐαγγελίζονται. καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς
ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. τούτων δὲ
πορευομένων, ἤρξατο ὁ ἰησοῦς λέγειν τοῖς
ὄχλοις περὶ ἰωάννου. τί ἐξήλθετε εἰς τὴν
ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου
σαλευόμενον; ἀλλὰ τί ἐξήλθετε ἰδεῖν;
ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσ-
μένον; ἰδοὺ οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, ἐν
τοῖς οἴκοις τῶν βασιλέων εἰσίν. ἀλλὰ τί
ἐξήλθετε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑ-
μῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. οὗτος
γάρ ἐστι περὶ οὗ γέγραπται. * ἰδοὺ ἐγὼ » enim de quo scriptum est: Ecce ego mit-
ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώ- » to nuncium meum ante faciem tuã, qui
που σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου » præparaturus est uiam tuam ante te.
ἔμπροσθέν σου. * ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ Amen dico uobis, non exortus fuit in-
ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν, μείζων ter eos, qui nascuntur è mulieribus ma-
ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. ὁ δὲ μικρότερος ἐν ior Iohanne Baptista. Attamen is qui
τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ minor est in regno cœlorum, maior illo
ἐστίν. * ἀπὸ δὲ τῶν ἡμερῶν ἰωάννου τοῦ est. Porrò à diebus Iohannis Baptistæ,
βαπτιστοῦ ἕως ἄρτι, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν usq; ad hunc diẽ, regnum cœlorum uim
βιάζεται, καὶ βιασταὶ ἁρπάζουσιν αὐτήν. patitur, & uiolenti rapiunt illud. Nam
* πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος omnes prophetæ, & ipsa lex, usq; ad Io-
ἕως ἰωάννου προεφήτευσαν. καὶ εἰ θέλετε hannẽ prophetauerunt. Et si uultis reci-
δέξασθαι, αὐτός ἐστιν ἠλίας ὁ μέλλων ἔρ- pere, ipse est Helias ille, q uenturus erat.
χεσθαι. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. Qui habet aures ad audiendum, audi-
* τίνι δὲ ὁμοιώσω τὴν γενεὰν ταύτην; ὁμοία at. Sed cui assimilabo generationem
ἐστὶ παιδαρίοις ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσι τοῖς ἑταίροις αὐτῶν, hanc? Similis est pueris, qui sedent in
λέγουσιν, ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσα- foris, & acclamant sodalibus suis, ac di-
σθε. cunt: Tibia cecinimus uobis, & nõ salta-
stis

ϛαδε. ἐθρηνήϛαμεν ὑμῖν, ϛ οὐκ ἐκόψασθε. ἦλ-
θε γὰρ ἰωάννης μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, ϛ
λέγουσιν, ὅτι δαιμόνιον ἔχει. ἦλθεν ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγου-
σιν. ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπό-
της, τελωνῶν φίλος, καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδι-
καιώθη ἡ σοφία, ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς.

ιβ κ *Τότε ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις ἐν αἷς ἐ-
γένοντο αἱ πλεῖσται δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ
μετενόησαν. *οὐαί σοι χοραζείν, οὐαί σοι βη-
θσαϊδά, ὅτι εἰ ἐν τύρῳ ϛ σιδῶνι ἐγένοντο αἱ δυ-
νάμεις αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι ἂν
ἐν σάκκῳ ϛ σποδῷ μετενόησαν. πλὴν λέγω
ὑμῖν, τύρῳ καὶ σιδῶνι, ἀνεκτότερον ἔσται ἐν
ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ ὑμῖν. καὶ σὺ καπερναούμ, μὴ
ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθήσῃ, ἕως ἅδου κατα-
βιβασθήσῃ, ὅτι εἰ ἐν σοδόμοις ἐγένοντο αἱ δυ-
νάμεις αἱ γενόμεναι ἐν σοί, ἔμειναν ἂν μέ-
χρι σήμερον. πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ σο-
δόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως,
ἢ σοί. *Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ ἰη-
σοῦς, εἶπεν. ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ κύρι-
ε τοῦ οὐρανοῦ ϛ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα
ἀπὸ σοφῶν, καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας
αὐτὰ νηπίοις. ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως ἐγένετο
εὐδοκία ἔμπροσθέν σου. *πάντα μοι παρε-
δόθη ὑπὸ τοῦ πατρός μου, *καὶ οὐδεὶς γι-
γινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν
πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός, καὶ ᾧ
ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς, ἀποκαλύψαι. *Δεῦτε
πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτι-
σμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. ἄρατε τὸν
ζυγόν μου ἐφ ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ ἐμοῦ
ὅτι πρᾶός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ
εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. ὁ
γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου
ἐλαφρόν ἐστιν. *Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἐπο-
ρεύθη ὁ ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορί-
μων. οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπείνασαν, ϛ ἤρξαντο
τίλλειν στάχυας, ϛ ἐσθίειν. οἱ δὲ φαρισαῖοι ἰδόν-
τες εἶπον αὐτῷ. ἰδοὺ οἱ μαθηταί σου ποιοῦσιν,
ὃ οὐκ

stis lugubria cecinimus uobis, & non plan-
xistis. Venit enim Iohannes, nec edens, nec
bibens, & aiunt: Dæmonium habet. Venit
filius hominis edens ac bibens, & dicũt: En
hominem comedonem, & uini potorem,
publicanis amicum, ac peccatoribus, & iu-
stificata est sapientia à filiis suis. Tũc cœpit
exprobrare ciuitatibus, in quibus æditæ fu
erant plurimæ uirtutes ipsius, quod scelerũ
eas nõ pœnituisset. Væ tibi Chorazin. Væ
tibi Bethsaidan: quoniam si in urbe Tyri,
aut Sidonis factæ fuissent uirtutes, quæ fa
ctæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere sce
lerum suorum pœnitentiam egissent. Attа
men dico uobis, Tyro & Sidoni, tolerabili-
us erit in die iudicij quàm uobis: & tu Ca-
pernaum, quæ es usq; ad cœlum exaltata,
usq; ad inferos detraheris: quoniã si in So-
domis æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ
sunt in te, mansissent usq; ad hodiernũ di-
em. Veruntamen dico uobis, quod Sodo-
mis tolerabilius erit in die iudicij, quàm ti-
bi. In illo tempore respondens Iesus dixit:
Gratias ago tibi pater, domine cœli & ter-
ræ, quod absconderis hæc à sapientibus &
prudentibus, & reuelaris ea paruulis. Certe
pater, sic fuit bona uolũtas apud te. Omnia
mihi tradita sunt à patre meo: & nemo no-
uit filium, nisi pater: neq; patrẽ quisquàm
nouit, nisi filius, & cuicunque uoluerit filius
reuelare. Venite ad me omnes, qui labora-
tis, & onerati estis, & ego refocillabo uos.
Tollite iugum meum super uos, & discite
à me, quod mitis sim, & humilis corde, &
inuenietis requiem animabus uestris. Iu-
gum enim meum commodum est, & onus
meum leue est. In illo tempore, ibat XII
Iesus sabbatis per segetes. Discipuli ue-
ro illius esuriebant, & cœperunt uellere spi-
cas, & comedere. At pharisæi cum uidissent
dixerunt illi: Ecce discipuli tui faciunt,
quod nõ

ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν σαββάτῳ. ὁ δὲ εἶπεν αὐ
ις τοῖς, *οὐκ ἀνέγνωτε, τί ἐποίησεν Δαβὶδ, ὅτε
ι ἐπείνασεν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλ
θεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἄρτους τ
προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ
φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ, εἰμὴ τοῖς ἱερεῦσι
μόνοις. ἢ οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι τοῖς
σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον
βεβηλοῦσι, καὶ ἀναίτιοί εἰσιν; λέγω δὲ ὑμῖν,
ὅτι τοῦ ἱεροῦ μείζων ὧδέ ἐστιν. εἰ δὲ ἐγνώκει
τε, τί ἐστιν ἔλεος θέλω, καὶ οὐ θυσίαν, οὐκ ἂν
κατεδικάσατε τοὺς ἀναιτίους. κύριος γάρ
ἐστι καὶ τοῦ σαββάτου ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. καὶ
μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν
ιβ αὐτῶν, * καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος ἦν, τὴν χεῖρα κα
ἔχων ξηρὰν. καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν λέγον-
τες, εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεῦσαι; ἵνα κα
τηγορήσωσιν αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. τίς ἔσται
ἐξ ὑμῶν ἄνθρωπος, ὃς ἕξει πρόβατον ἕν, καὶ
ἐὰν ἐμπέσῃ τοῦτο τοῖς σάββασιν εἰς βόθυνον,
οὐχὶ κρατήσας αὐτὸ καὶ ἐγερεῖ; πόσῳ οὖν δια
φέρει ἄνθρωπος προβάτου. ὥστε ἔξεστι τοῖς
σάββασι καλῶς ποιεῖν. τότε λέγει τῷ ἀν-
θρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐξέτεινε,
ιγ καὶ ἀπεκατεστάθη ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη. *οἱ δὲ
δ φαρισαῖοι ἐξελθόντες συμβούλιον ἔλαβον
κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. *ὁ δὲ
ι Ἰησοῦς γνοὺς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἠκο-
λούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς πάντας, καὶ ἐπετίμησεν αὐ-
τοῖς, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσιν. ὅπως
πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἠσαΐου τοῦ προφήτου λέ
γοντος. ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ᾑρετισάμην, ὁ ἀγα-
πητός μου εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχή μου.
θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν
τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ. οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κρα
γάσει, οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις
τὴν φωνὴν αὐτοῦ. κάλαμον συντεθλασμένον
οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει,
ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, καὶ
τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν.

τότε

quod non licet facere in sabbato. Ille uero dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid, cum esuriret ipse, & ij qui erant cum illo? Quomodo ingressus sit in domum dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere: neq; ijs qui cum illo erant, nisi sacerdotibus solis. Aut non legistis in lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum prophanant, & crimine uacant? Dico autem uobis, quod templo maior est hoc in loco. Quod si sciretis quid sit, Misericordiam uolo, & non sacrificium, nequaquàm condēnassetis insontes. Nam dominus est & sabbati, filius hominis. At progressus illinc, uenit in synagogam illorum, & ecce homo erat, manū habens aridam: & interrogabant illum, dicentes: Licét ne sabbatis curare? ut accusarent eū. At ille dixit eis: Quis erit ex uobis homo, qui habebit ouē unā, & si ea inciderit sabbatis in foueam, nónne apprehendet illam & eriget? Quanto igitur præstantior est homo oue? Licet igitur sabbatis beneficio afficere. Tunc dicit homini: Extende manum tuam: & is extendit ac restituta est sanitati, sicut altera. Porrò pharisæi egressi, ceperunt consilium aduersus eum, quomodo illum perderent. At Iesus ubi nouisset, secessit illinc, secutæq; sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos omnes, & interminatus est illis, ne se facerent manifestum: ut compleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, qui ait: Ecce filius meus, quem elegi: dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudicium gentibus annunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquàm in plateis uocem eius. arundinem comminutam, non confringet. & linū fumigans non extinguet, donec eiiciat ad uictoriam iudicium: & in nomine illius gentes sperabunt.

Tunc

κβ πρὸς τὸν δαιμονιζομένου κωφοῦ καὶ τυφλοῦ.

ριθ ε *Τότε προσηνέχθη αὐτῷ δαιμονιζόμενος
τυφλὸς καὶ κωφὸς, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὸν,
ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, καὶ λαλεῖν καὶ
ρκ ζ βλέπειν. *Καὶ ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι, καὶ
ἔλεγον. μή τι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς δαβίδ; *Οἱ δὲ
ρκα β φαρισαῖοι ἀκούσαντες εἶπον. οὗτος οὐκ ἐκ-
βάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ βεελζεβοὺλ
ρκβ β ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. *Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς
τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς. πᾶσα βα-
σιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς, ἐρημοῦται. καὶ
πᾶσα πόλις, ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς,
οὐ σταθήσεται. καὶ εἰ ὁ σατανᾶς τὸν σατανᾶν ἐκ-
βάλλει, ἐφ' ἑαυτὸν ἐμερίσθη. πῶς οὖν σταθήσε-
ται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; καὶ εἰ ἐγὼ ἐν βεελζε-
βοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν, ἐν
τίνι ἐκβάλλουσιν; διὰ τοῦτο αὐτοὶ ὑμῶν ἔσον-
ται κριταί. Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι θεοῦ ἐκ-
βάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς
ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἢ πῶς δύναταί τις εἰσελ-
θεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη
αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν
ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπά-
σει; Ὁ μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστιν. καὶ ὁ
ρκγ β μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. *Διὰ τοῦ-
το λέγω ὑμῖν. πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφη-
μία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ἡ δὲ τοῦ πνεύ-
ματος βλασφημία, οὐκ ἀφεθήσεται τοῖς ἀν-
θρώποις. καὶ ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ
τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ. ὃς δ' ἂν εἴ-
πῃ κατὰ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθή-
σεται αὐτῷ, οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι, οὔτε ἐν
ρκδ ι τῷ μέλλοντι. *Ἢ ποιήσατε τὸ δένδρον κα-
λὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ καλὸν, ἢ ποιήσα-
τε τὸ δένδρον σαπρὸν, καὶ τὸν καρπὸν αὐτοῦ
σαπρόν. Ἐκ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γι-
νώσκεται. Γεννήματα ἐχιδνῶν, πῶς δύνασθε
ἀγαθὰ λαλεῖν πονηροὶ ὄντες; ἐκ γὰρ τοῦ πε-
ρισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.
ρκε ε *Ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυ-
ροῦ τῆς καρδίας ἐκβάλλει τὰ ἀγαθὰ. καὶ ὁ πο-
νηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ, ἐκβάλ-
λει πονηρὰ

κβ Tunc adductus est ad eum, qui dæmo-
nio agitabatur cæcus ac mutus, & sana-
uit illum, ita ut cæcus ac mutus & loque-
retur & cerneret. Et obstupuerũt omnes
turbæ, dicebantq́ꝫ: Num hic est ille filius
Dauid? At pharisæi cum audissent dice-
bant: Hic non eijcit dæmonia, nisi præsi-
dio Beelzebul principis dæmoniorũ. Ie-
sus autem cum sciret cogitationes illorũ,
dixit illis: Omne regnũ diuisum aduer-
sus sese desolatur, & omnis ciuitas, aut
domus diuisa aduersus seipsam, non sta
bit. Et si satanas satanam eijcit, aduersus
seipsum diuisus est. Quomodo igit̃ sta-
bit regnum illius? Et si ego præsidio Be-
elzebul eijcio dæmonia, filij uestri cuius
præsidio eijciunt? Propterea ipsi iudica-
bunt de uobis. Quod si spiritu dei ego
eijcio dæmonia, ergo peruenit ad uos re
gnum dei. Alioqui quomodo potest ali
quis intrare domum potentis, & uasa il-
lius diripere, nisi prius uinxerit potentẽ,
& tunc domũ illius diripiet? Qui nõ est
mecum, aduersum me est: & qui nõ con
gregat mecum, spargit. Propterea dico
uobis: Omne peccatum & conuitium re
mittetur hominibus, at conuitium in spi
ritum, nõ remittetur hominibus. Et qui-
cunque dixerit uerbum aduersus filium
hominis, remittetur illi. Qui autem dixe
rit aduersus spiritum sanctum, non re-
mittetur ei, neque in præsenti seculo, ne-
que in futuro. Aut facite arborem bonã,
& fructum eius bonum. aut facite arbo-
rem uitiosam, & fructũ illius uitiosum.
Nam è fructu arbor agnoscitur. Proge-
nies uiperarum, quomodo potestis bo-
na loqui, cum sitis mali? Siquidẽ ex abũ
dantia cordis os loquitur. Bonus homo
è bono thesauro cordis, expromit bona:
& malus homo ex malo thesauro depro

ρκς λα πονηρά. * Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα
ι ἀργὸν ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀπο-
δώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον, ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.
ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν
ρκζ λόγων σου καταδικασθήσῃ. * Τότε ἀπεκρίθη
ε σάν τινες τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων λέ-
ρκη γοντες. * Διδάσκαλε, θέλομεν ἀπό σουση- κγ
η μεῖον ἰδεῖν. * Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς.
γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς, σημεῖον ζητεῖ,
καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον
τοῦ ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. ὥσπερ γὰρ ἦν ἰωνᾶς
ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς
νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ
καρδίᾳ τῆς γῆς, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύ-
κτας. ἄνδρες νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρί
σει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦ-
σιν αὐτὴν, ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰω
νᾶ. καὶ ἰδοὺ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε. Βασίλισσα νό-
του ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενε-
ᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτὴν, ὅτι ἦλθεν
ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν
σολομῶντος. καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶντος
ὧδε. * Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα
κθ ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρχεται δι' ἀνύ
δρων τόπων ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ' εὑ-
ρίσκει. τότε λέγει, ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου
ὅθεν ἐξῆλθον. καὶ ἐλθὼν εὑρίσκει σχολάζον-
τα, σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον. τότε
πορεύεται καὶ παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ
ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ,
καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται τὰ
ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, χείρονα τῶν
πρώτων, οὕτως ἔσται καὶ τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ
λ πονηρᾷ. * Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος τοῖς
β ὄχλοις, ἰδοὺ ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἱ
στήκεισαν ἔξω, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. εἶπε
δέ τις αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελ
φοί σου, ἔξω ἑστήκασιν, ζητοῦντές σοι λαλῆ
σαι. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ εἰπόντι αὐ-
τῷ. τίς ὅστιν ἡ μήτηρ μου, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ
ἀδελφοί μου; καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ
ἐπὶ τοὺς

mit mala. Sed dico uobis, quod de quocunq; uerbo ocioso, quod locuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicij. Nam ex dictis tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis. Tunc interrogauerunt eum quidam è scribis ac pharisæis, dicentes: Præceptor, uolumus ex te signum uidere. At ille respondēs dixit illis: Generatio praua & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi, nisi signum Ionæ prophetæ. Quemadmodum enim fuit Ionas in uētre ceti tribus diebus, ac tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebꝰ & tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgēt in iudicio, cum generatione hac, & condemnabūt eam, quod ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ. Et ecce plus quàm Ionas est hoc loco. Regina Austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam, quod uenerit à finibus terræ, ad audiendam sapientiam Solomonis. Et ecce plus quàm Solomon est in hoc loco. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per arentia loca, quærens requiem, & non inuenit. Tunc dicit, reuertar in domū meā, unde exiui: & cum uenerit, reperit eā uacantem, & scopis purgatam, atque ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratiores se, & ingressis inhabitat illic: & fiūt postrema hominis illius, peiora primis: sic erit & generationi huic peruersæ. Cum autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater & fratres eius stabant foris, quærētes ei loqui. Dixit autem illi quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui. At ille respondens dixit ei, qui sibi renunciauerat: Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? Et protensa manu sua

in

ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου. ὅς γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστίν. ✱ ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοί, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει. καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς λέγων. ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, καὶ ἐν τῷ σπείραι αὐτόν, ἃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ, καὶ κατέφαγεν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλήν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰς ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ ἀπέπνιξαν αὐτά. ἄλλα δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν, καὶ ἐδίδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατόν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ, εἶπον αὐτῷ. διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκείνοις δὲ οὐ δέδοται, ✱ ὃς γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται· ὃς δὲ οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. ✱ διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσιν, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ συνίουσιν. καὶ ἀναπληροῦται ἐπ' αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἡσαΐου ἡ λέγουσα. ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς

in diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quiſquis enim fecerit uoluntatem patris mei, qui eſt in cœlis, ipſe meus frater & ſoror & mater eſt.

In die uero illo, egreſſus Ieſus è domo, ſedit iuxta mare, & congregatæ ſunt ad illum turbæ multæ, adeo ut ipſe nauim ingreſſus ſederet, & uniuerſa turba in littore ſtabat. Ac dicebat illis multa per ſimilitudines, dicens: Ecce exijt qui ſeminabat ad ſeminandum: & cum ſeminaret, alia quidem ceciderunt iuxta uiã, & uenerunt uolucres, ac deuorauerũt ea. Alia uero ceciderunt in loca ſaxoſa, ubi non habebãt multum terræ, & protinus exorta ſunt, propterea quod non haberent profunditatem terræ: cum autẽ exortus eſſet ſol, exuſta ſunt: & quia nõ habebant radicem, exaruerunt. Alia rurſus ceciderunt in ſpinas, & inſurrexerũt ſpinæ, & ſuffocauerunt ea. Alia uero ceciderũt in terram bonam, & dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud uero ſexagecuplum, aliud uero trigecuplũ. Qui habet aures ad audiendũ, audiat. Et adeuntes diſcipuli, dixerũt illi: Quare per parabolas loqueris illis? At ille reſpondens dixit eis: Vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum, illis autem non eſt datum. Quiſquis enim habet, dabitur illi, & reddetur abundantior. Quiſquis autẽ non habet, etiam illud quod habet, tolletur ab eo. Propterea p parabolas loquor illis: quia uidentes non uident, & audientes non audiunt, nec intelligunt. Et completur in illis prophetia Eſaiæ, quæ dicit: Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non cernetis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos occluſerunt, ne quando uiderent

XIII

κδ

» ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ
» καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. * ιε μῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούει. ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. * ιε μεῖς οὖν ἀκούσατε τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος. παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οὗτός ἐστι τὸ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. ὁ δὲ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπαρείς, οὗτός ἐστιν, ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ εὐθὺς μετὰ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν, οὐκ ἔχει δὲ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐστιν. γενομένης δὲ θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθὺς σκανδαλίζεται. ὁ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας σπαρείς, οὗτός ἐστιν, ὁ τὸν λόγον ἀκούων, καὶ ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου συμπνίγει τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. ὁ δὲ ἐπὶ τὴν καλὴν γῆν σπαρείς, οὗτός ἐστιν, ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνιὼν, ὃς δὴ καρποφορεῖ καὶ ποιεῖ, ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἑξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. * Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ καθεύδειν τοὺς ἀνθρώπους ἦλθεν αὐτοῦ ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἐπέσπειρε ζιζάνια ἀνὰ μέσον τοῦ σίτου, καὶ ἀπῆλθεν. ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, καὶ καρπὸν ἐποίησε, τότε ἐφάνη καὶ τὰ ζιζάνια. προσελθόντες δὲ οἱ δοῦλοι τοῦ οἰκοδεσπότου, εἶπον αὐτῷ. κύριε, οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἔσπειρας ἐν τῷ σῷ ἀγρῷ; πόθεν οὖν ἔχει τὰ ζιζάνια; ὁ δὲ ἔφη αὐτοῖς, ἐχθρὸς ἄνθρωπος τοῦτο ἐποίησεν. οἱ δὲ δοῦλοι εἶπον αὐτῷ. θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν

oculis, & auribus audirent, & corde intelligerent, & conuertantur, & sanem illos. Vestri uero beati sunt oculi, quia uident: & aures uestræ, quia audiunt. Amē enim dico uobis, quod multi prophetæ & iusti desiderauerunt uidere quæ uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt. Vos igitur audite parabolam seminantis. Cum quiuis audit sermonem regni, & non intelligit, uenit ille malus, & rapit id quod seminatum est in corde illius: hic est qui iuxta uiam seminatus fuit. At qui in petricosa semē iactum exceperat, hic est, qui uerbum audit, ac protinus cum gaudio accipit illud: uerum non habet radicem in semet ipso, sed temporarius est. Porrò cum inciderit afflictio, aut persecutio propter sermonem, continuo offenditur. At qui in spinas semen exceperat, hic est, qui uerbum audit: & cura seculi huius, deceptióque diuitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur. Cæterum qui in terram bonam excepit semen, hic est, qui sermonem audit & intelligit, qui denique fructum quoque reddit ac facit, alius quidem centuplum, alius uero sexagecuplum, alius uero trigecuplum. Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatum est regnum cœlorum homini seminanti bonum semen in agro suo: sed dormientibus hominibus uenit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticum, abiitq; Cum autē germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania. Accedentes autē serui patrisfamiliâs, dixerūt illi: Domine, nónne bonum semē seminaras in tuo agro? unde igitur habet zizania? Ille uero dixit illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autē dixerunt illi: Vis igit abeamus & colliga

mus

μον αὐτά; ὁ δὲ ἔφη. οὔ, μήποτε συλλέγοντες τὰ ζιζάνια, ἐκριζώσητε ἅμα αὐτοῖς τὸν σῖτον, ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα μέχρι τοῦ θερισμοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ θερισμοῦ, ἐρῶ τοῖς θερισταῖς. συλλέξατε πρῶτον τὰ ζιζάνια, καὶ δήσατε αὐτὰ εἰς δέσμας πρὸς τὸ κατακαῦσαι αὐτά. τὸν δὲ σῖτον συναγάγετε εἰς τὴν ἀποθήκην μου. * Ἄλλην παραβολὴν παρέθηκεν αὐτοῖς, λέγων. Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔσπειρεν ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, ὃ μικρότερον μέν ἐστι πάντων τῶν σπερμάτων. ὅταν δὲ αὐξηθῇ μεῖζον τῶν λαχάνων ἐστί. καὶ γίνεται δένδρον, ὥστε ἐλθεῖν τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατασκηνοῦν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ. * Ἄλλην παραβολὴν ἐλάλησεν αὐτοῖς. Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως οὗ ἐζυμώθη ὅλον. * ταῦτα πάντα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν παραβολαῖς τοῖς ὄχλοις, καὶ χωρὶς παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος. ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεύξομαι ἀποκεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. * τότε ἀφεὶς τοὺς ὄχλους, ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν ὁ Ἰησοῦς. καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν τῶν ζιζανίων τοῦ ἀγροῦ. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. ὁ δὲ ἀγρός ἐστιν ὁ κόσμος. τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας. τὰ δὲ ζιζάνιά εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρων αὐτά ἐστιν ὁ διάβολος. ὁ δὲ θερισμὸς συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν. οἱ δὲ θερισταὶ ἄγγελοί εἰσιν. ὥσπερ οὖν συλλέγεται τὰ ζιζάνια, καὶ πυρὶ κατακαίεται, οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου. ἀποστελεῖ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας

mus ea? At ille dixit. Non, ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum: sinite pariter crescere utraque usque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum uero congregate in horreum meum. Aliam parabolam proposuit eis, dicēs: Simile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum homo seminauit in agro suo, quod minimū est omnium seminum. Cæterum ubi excreuerit maximum est inter holera, & fit arbor, adeo ut ueniant uolucres cœli, & nidulentur in ramis illius. Aliam parabolam dixit illis: Simile est regnū cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondidit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. Hæc omnia locutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabola nihil locutus est illis: ut compleretur quod dictum fuerat per prophetam, qui ait: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, uenit in domum Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Explica nobis parabolam zizaniorum agri. At ille respondens, dixit illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis: ager autem est mundus. Porrò bonum semen, ij sunt filij regni: zizania uero sunt, filij illius mali: inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: messis uero, consummatio seculi est: messores autem, angeli sunt. Sicut igitur colliguntur zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi huius. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent

ἐκ τῆ βασιλείας αὐτῦ πάντα τὰ σκάνδαλα, καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τῦ πυρός. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος ἐν τῆ βασιλεία τῦ πατρὸς αὐτῶν. ὁ ἔχων ὦτα ἀκουέτω, ἀκουέτω. πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν θησαυρῷ κεκρυμμένῳ ἐν τῷ ἀγρῷ, ὃν εὑρὼν ἄνθρωπος ἔκρυψεν, καὶ ἀπὸ τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ὑπάγει, καὶ πάντα ὅσα ἔχει πωλεῖ, καὶ ἀγοράζει τὸν ἀγρὸν ἐκεῖνον. πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ ἐμπόρῳ, ζητοῦντι καλοὺς μαργαρίτας, ὃς εὑρὼν ἕνα πολύτιμον μαργαρίτην, ἀπελθὼν πέπρακε πάντα ὅσα εἶχεν, καὶ ἠγόρασεν αὐτόν. πάλιν ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ, ἣν ὅτε ἐπληρώθη ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλόν, καὶ καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, τὰ δὲ σαπρὰ ἔξω ἔβαλον. οὕτως ἔσται ἐν τῆ συντελείᾳ τῦ αἰῶνος. ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι, καὶ ἀφορίσουσι τοὺς πονηροὺς ἐκ μέσου τῶν δικαίων, καὶ βαλοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον τῦ πυρός, ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. συνήκατε ταῦτα πάντα; λέγουσιν αὐτῷ, ναὶ κύριε. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. διὰ τοῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τῦ θησαυροῦ αὐτῦ καινὰ καὶ παλαιά.

γμα α

* καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς παραβολὰς ταύτας, μετῆρεν ἐκεῖθεν. καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῦ, ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῆ συναγωγῆ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήττεσθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν. πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχὶ ἡ μήτηρ αὐτῦ λέγεται Μαριάμ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσῆς καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας

è regno illius omia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem, ac mittent illos in caminum ignis: ibi erit ploratus, stridórque dentium. Tunc iusti fulgebunt ut sol in regno patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Rursum, simile est regnum cœlorum thesauro absconso in agro, quem repertum homo abscondidit: & præ gaudio quod habet super eo, abit: & omnia quæcunque habet, uendit, ac mercatur agrum illum. Rursum, simile est regnum cœlorum homini negociatori, quærēti pulchras margaritas: qui cum inuenerit unam preciosam margaritam, abiens uendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam. Rursum, simile est regnum cœlorum uerriculo iacto in mare, & ex omni genere contrahenti: quod cum impletum fuisset, subduxerunt in littus: & sedentes collegerunt quæ bona sunt in uasa: quæ uero mala, foras abiecerunt. Si futurum est in consummatione seculi: uenient angeli, & segregabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, illic erit ploratus & stridor dentium. Dicit illis Iesus: Intellexistis hæc omnia? Dicūt illi: Etiam domine. At ille dixit illis: Propterea omnis scriba doctus ad regnum cœlorum, similis est homini patrifamiliâs, qui depromit è thesauro suo noua & uetera. Et factum est, ut cum finisset Iesus sermones hos, digrederetur illinc. Et cum uenisset in patriam suam, docuit in synagoga illorum, ita ut stuperent ac dicerent: Vnde huic sapientia hæc & uirtutes? Nónne hic est ille fabri filius? Nónne mater eius uocatur Mariā, & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas

δας; καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ὑμᾶς εἰσιν; πόθεν οὖν τούτῳ ταῦτα πάντα; καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν αὐτῷ.

ϛμβ α *Ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ ἔστι προφήτης ἄτιμος εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτου, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτου. καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν.

ϛμγ β *Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκουσεν ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὴν ἀκοὴν ἰησοῦ, καὶ εἶπεν τοῖς παισὶν αὐτου, οὗτός ἐστιν ἰωάννης ὁ βαπτιστής, αὐτὸς ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ.

ϛμδ β *Ὁ γὰρ ἡρῴδης κρατήσας τὸν ἰωάννην ἔδησεν αὐτὸν, καὶ ἔθετο εἰς φυλακὴν διὰ ἡρωδιάδα τὴν γυναῖκα φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτου. ἔλεγε γὰρ αὐτῷ ὁ ἰωάννης. οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν αὐτήν. καὶ θέλων αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἐφοβήθη τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον.

ϛμε s *Γενεσίοις δὲ ἀγομένοις τοῦ ἡρῴδου, ὠρχήσατο ἡ θυγάτηρ τῆς ἡρωδιάδος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ ἤρεσε τῷ ἡρῴδῃ. ὅθεν μετ' ὅρκου ὡμολόγησεν, αὐτῇ δοῦναι ὃ ἐὰν αἰτήσηται. ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς. δός μοι φησὶν ὧδε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. καὶ ἐλυπήθη ὁ βασιλεύς. διὰ δὲ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους ἐκέλευσε δοθῆναι αὐτῇ. καὶ πέμψας ἀπεκεφάλισεν τὸν ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτου ἐπὶ πίνακι, καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ, καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτῆς. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτου, ἦραν τὸ σῶμα, καὶ ἔθαψαν αὐτό. καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ ἰησοῦ. * καὶ ἀκούσας ὁ ϛμς γ ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ' ἰδίαν. καὶ ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι, ἠκολούθησαν αὐτῷ πεζῇ ἀπὸ τῶν πόλεων. καὶ ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς εἶδεν πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐθεράπευσε τοὺς ἀῤῥώστους αὐτῶν. * Ὀψίας δὲ γενομένης, προσῆλθον

das? & ſorores illi⁹ nónne omnes apud nos ſunt? Vnde igitur huic hæc omnia? Et offendebātur ſuper eo. Ieſus autem dixit illis: Non eſt propheta expers honoris, niſi in patria ſua, & domo ſua. Et nō ædidit illic uirtutes multas propter incredulitatem illorum.

κε In illo tempore audiuit Herodes tetrarcha famam Ieſu, & dixit famulis ſuis: Hic eſt Iohānes Baptiſta, is ſurrexit à mortuis, & ideo uirtutes agūt in illo. Nam Herodes ceperat Iohannem & uinexat, ac poſuerat in carcere propter Herodiadem uxorem Philippi fratris ſui. Dicebat enim illi Iohannes: Non licet tibi habere eam. Et cum uellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum ceu prophetam habebant. Cum autem celebraretur natalis Herodis, ſaltabat filia Herodiadis in medio, & placuit Herodi. Vnde cū iureiurando pollicitus eſt, ſe daturū illi quicqd peteret. At illa prius inſtructa à matre ſua: Da mihi, inquit, hic in patina caput Iohannis baptiſtæ. Et indoluit rex: attamen propter iuſiurandum & eos qui ſimul accumbebant iuſſit ei dari: & miſſis carnificibus, amputauit caput Iohānis in carcere: & allatum eſt caput eius in patina, datumq; eſt puellæ, atq; illa obtulit matri ſuæ. Et acceſſerunt diſcipuli eius, & ſuſtulerūt corpus, ac ſepelierunt illud: abieruntq; & renūciarunt Ieſu. Id cum audiſſet Ieſus, ſeceſſit illinc in naui ad deſertum locū ſeorſim. Et cum audiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum itinere pedeſtri relictis urbibus. Et egreſſus Ieſus uidit multam turbam: & tactus eſt affectu miſericordiæ erga illos, ſanauitq; ex illis qui male ualebant. Porrò cum appetiſſet ueſpera,

κε περὶ τῶν ε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες. ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἡ ὥρα ἤδη παρῆλθεν, ἀπόλυσον τοὺς ὄχλους, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς βρώματα. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. οἱ δὲ λέγουσιν αὐτῷ. οὐκ ἔχομεν ὧδε εἰ μὴ πέντε ἄρτους, καὶ δύο ἰχθύας. ὁ δὲ εἶπεν. φέρετέ μοι αὐτοὺς ὧδε. καὶ κελεύσας τοὺς ὄχλους ἀνακλιθῆναι ἐπὶ τοὺς χόρτους, καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησεν, καὶ κλάσας, ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς τοὺς ἄρτους, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ὄχλοις. καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν. καὶ ἦραν δὲ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, δώδεκα κοφίνους πλήρεις. οἱ δὲ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων. * καὶ εὐθέως ἠνάγκασεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως οὗ ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. * καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατ' ἰδίαν προσεύξασθαι. * ὀψίας δὲ γενομένης, μόνος ἦν ἐκεῖ. τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης ἦν, βασανιζόμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων, ἦν γὰρ ἐναντίος ὁ ἄνεμος, τετάρτῃ δὲ φυλακῇ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, περιπατῶν ἐπὶ τὴν θάλασσαν. καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατοῦντα, ἐταράχθησαν, λέγοντες, ὅτι φάντασμά ἐστιν. καὶ ἀπὸ τοῦ φόβου ἔκραξαν. εὐθέως δὲ ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων, θαρσεῖτε ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. * Ἀποκριθεὶς δὲ αὐτῷ ὁ Πέτρος, εἶπεν. κύριε, εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρός σε ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα. ὁ δὲ εἶπεν, ἐλθέ. καὶ καταβὰς ἀπὸ τοῦ πλοίου ὁ Πέτρος, περιεπάτησεν ἐπὶ τὰ ὕδατα, ἐλθεῖν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. βλέπων δὲ τὸν ἄνεμον ἰσχυρὸν, ἐφοβήθη, καὶ ἀρξάμενος καταποντίζεσθαι ἔκραξε

κε περὶ τῶν ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

adierunt eum discipuli ipsius, dicentes: Desertus est locus, & hora iam praeterijt, Dimitte turbas, ut abeant in uicos, & emant sibi cibaria. At Iesus dixit illis: Non est illis necesse ut abeant, date illis uos quod edant. At illi dicunt ei: Non habemus hic nisi quinq; panes, & duos pisces. Ille uero dixit: Afferte mihi illos huc. Et iussis turbis discumbere super gramina, sumptisque quinque panibus, ac duobus piscibus, sublatis in cœlum oculis, benedixit. Et cum fregisset, dedit discipulis panes, discipuli uero turbis. Et comederunt omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat de fragmentis, duodecim cophinos plenos. Porrò qui comederant fuere uiri fermè quinquies mille, praeter mulieres ac pueros. Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderent nauim, & praecederent se in ripam ulteriorem, donec dimisisset turbas. Ac dimissis turbis, ascēdit in montem solus ad orādum. Cum autem aduenisset uespera, solus erat illic. Cæterū nauis iam in medio maris erat, & afflictabatur ab undis, nam uētus erat aduersus. Quarta autē noctis uigilia abiit ad illos Iesus, ambulans super mare: & ubi uidissent eum discipuli super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes: Spectrum est, ac præ metu exclamauerūt: sed statim locutus est illis Iesus, dicens: Bono animo este, Ego sum, ne terreamini. Respondēs autem illi Petrus, dixit: Domine, si tu es, iubeto me ad te uenire super aquas. At ille dixit: Veni. Et cū descendisset è naui Petrus, ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum. Cæterum cum uideret uentum ualidum, territus est: & cum cœpisset demergi, clamauit

κη πρὶ τ̃ παραβάσεως τ̃ ἐντολῆς τοῦ θεοῦ.

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

ἔκραξε λέγων. κύριε σῶσόν με. εὐθέως δὲ ὁ
ἰησοῦς ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐπελάβετο αὐ-
τοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδί-
ρμβ σταστας; * καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον,
ς ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. οἱ δὲ ἐν τῷ πλοίῳ,
ἐλθόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, λέγοντες,
ρμγ ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς εἶ. * καὶ διαπεράσαντες,
β ἦλθον εἰς τὴν γῆν γεννησαρέθ. καὶ ἐπι-
γνόντες αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου ἐκείνου,
ἀπέστειλαν εἰς ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην,
καὶ προσήνεγκαν αὐτῷ πάντας τοὺς κακῶς
ἔχοντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα μόνον
ἅψονται τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ,
ρμδ καὶ ὅσοι ἥψαντο, διεσώθησαν. * τότε προ-
ς σέρχονται τῷ ἰησοῦ οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων
γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι, λέγοντες. διὰ
τί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν πα-
ράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτον-
ται τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὅταν ἄρτον ἐσθίω-
σιν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. διὰ τί
καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ
διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν; ὁ γὰρ θεὸς ἐνε-
τείλατο, λέγων. τίμα τὸν πατέρα καὶ
τὴν μητέρα. καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ
μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέ-
γετε. ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ,
δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, καὶ οὐ
μὴ τιμήσει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέ-
ρα αὐτοῦ. καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ
θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. ὑποκριταὶ,
καλῶς προεφήτευσε περὶ ὑμῶν ἡσαΐας, λέ-
γων. ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι
αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία
αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ, μάτην δὲ
σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐν-
τάλματα ἀνθρώπων. καὶ προσκαλεσάμε-
νος τὸν ὄχλον, εἶπεν αὐτοῖς. ἀκούετε καὶ συ-
νίετε. οὐ τὸ εἰσερχόμενον εἰς τὸ στόμα κοινοῖ
τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ
ρμε στόματος, τοῦτο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. * τότε
ι προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπον αὐτῷ.
οἶδας

SECVNDVM MATTHAEVM.

damauit, dicẽs: Domine, serua me. Continuo autem Iesus extenta manu, apprehendit eum, & dixit illi: Exigua fiducia prædite, cur hæsitabas? Et cum essent ingressi nauim, conquieuit uentus. Porrò qui erant in naui, accesserunt & adorauerunt eum, dicentes: Vere dei filius es. Et cum traiecissent, uenerunt in terrã Gennesareth. Et cum agnouissent illum uiri loci illius, emiserũt nuncios in totam undiq; finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes: & obsecrabant eum, ut tantum tangerẽt fimbriam uestimẽti ipsius: & quotquot tetigissent, salui facti sunt.

Tunc accedunt ad Iesum, qui ab Hierosolymis uenerãt, scribæ & pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non em̃ abluunt manus suas, cum edũt panem. At ille respondens, dixit eis: Quare & uos transgredimini præceptũ dei propter traditionem uestram? Nam deus præcepit, dicens: Honora patrem & matrẽ. Et qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicunq; dixerit patri aut matri: quicquid doni à me profecturũ erat, id in tuum uertitur commodum: & non honorabit patrem suũ, aut matrem suam: & irritum fecistis præceptum dei propter traditionem uestrã. Hypocritæ, recte de uobis prædixit Esaias, dicens: Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat, cæterũ cor eorum procul abest à me: sed frustra me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominũ. Et aduocatis ad se turbis, dixit eis: Audite & intelligite. Nõ quod ingredit̃ in os, impurat hominẽ, sed qđ egredit̃ ex ore, hoc impurũ reddit hominẽ. Tũc accedẽtes discipuli eius, dixerũt illi: XV

Nosti

οἶδας ὅτι οἱ φαρισαῖοι ἀκούσαντες τὸν λόγον ἐσκανδαλίσθησαν; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσε πατήρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζωθήσεται. * ἄφετε αὐτούς, ὁδηγοί εἰσι, τυφλοὶ τυφλῶν. τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται. * ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος, εἶπεν αὐτῷ. φράσον ἡμῖν τὴν παραβολὴν ταύτην. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, ἀκμὴν καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε, οὔπω νοεῖτε, ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; τὰ δὲ ἐκπορευόμενα ἐκ τοῦ στόματος, ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχεται, κἀκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροί, φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, βλασφημίαι, ταῦτά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. τὸ δὲ ἀνίπτοις χερσὶ φαγεῖν, οὐ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. καὶ ἐξελθὼν ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν, εἰς τὰ μέρη τύρου καὶ σιδῶνος. * καὶ ἰδοὺ γυνὴ χαναναία ἀπὸ τῶν ὁρίων ἐκείνων ἐξελθοῦσα, ἔκραζεν αὐτῷ λέγουσα, ἐλέησόν με κύριε, υἱὲ δαβίδ, θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. ὁ δὲ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἠρώτων αὐτὸν λέγοντες, ἀπόλυσον αὐτὴν, ὅτι κράζει ὄπισθεν ἡμῶν. * ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. * ἡ δὲ ἐλθοῦσα προσεκύνησεν αὐτῷ λέγουσα, κύριε, βοήθει μοι. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν, οὐκ ἔστι καλὸν, λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. ἡ δὲ εἶπεν, ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν. τότε ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῇ, ὦ γύναι μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοι ὡς θέλεις. καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. * καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ὁ Ἰησοῦς, ἦλθε παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, καὶ ἀναβὰς

Aliàs φθόνοι.

κδ

Nosti pharisæos audito sermone isto offensos fuisse? At ille respondens, ait: Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Omittite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porrò si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam cadent. Respondens autem Petrus, dixit ei: Dissere nobis parabolam istam. Iesus autem dixit: Adhuc & uos intelligentia caretis? Nondum intelligitis, quod quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum ejicitur? At ea quæ proficiscuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddũt hominem. Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuitia. Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non inquinat hominem. Et digressus illinc Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Cananæa, quæ à finibus illis uenerat, clamabat ad illum, dicens: Miserere mei domine, fili Dauid: filia mea misere à dæmonio agitatur. Ille uero non respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli eius, rogabant illum, dicentes: Amitte illam, nam clamat post nos. At ille respondens, dixit: Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israëliticæ. Illa uero uenit & adorauit eum, dicens: Domine, succurre mihi. At ille respondens dixit: Non est honestum, sumere panem filiorum, & obijcere catellis. Hæc autem respondit: Certe domine, Etenim catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus, dixit illi: O mulier magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata fuit filia eius ex eo tempore. Et progressus illinc Iesus, uenit iuxta mare Galilææ, &

conscenso

ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος, ἐκάθητο ἐκεῖ, καὶ προσῆλ- λ
θον πρὸς αὐτὸν ὄχλοι πολλοί, ἔχοντες μεθ' ἑαυ
τῶν, χωλοὺς, τυφλοὺς, κωφοὺς, κυλλοὺς, καὶ
ἑτέρους πολλούς, καὶ ἔῤῥιψαν αὐτοὺς παρὰ τοὺς
πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. ὥς
τε τοὺς ὄχλους θαυμάζειν βλέποντας κωφοὺς
λαλοῦντας, κυλλοὺς ὑγιεῖς, χωλοὺς περιπα-
τοῦντας, τυφλοὺς βλέποντας, καὶ ἐδόξαζον —
τὸν θεὸν Ἰσραήλ. * ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσά- λα
μενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἶπεν. σπλαγ-
χνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη ἡμέρας τρεῖς
προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι τί φάγωσιν,
καὶ ἀπολῦσαι αὐτοὺς νήστεις, οὐ θέλω, μή πο
τε ἐκλυθῶσιν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ λέγουσιν αὐτῷ
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, πόθεν ἡμῖν ἐν ἐρημίᾳ ἄρ
τοι τοσοῦτοι, ὥστε χορτάσαι ὄχλον τοσοῦτον; καὶ
λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, πόσους ἄρτους ἔχετε;
οἱ δὲ εἶπον, ἑπτὰ, καὶ ὀλίγα ἰχθύδια. καὶ
ἐκέλευσε τοῖς ὄχλοις ἀναπεσεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.
καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας,
εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ. οἱ δὲ μαθηταὶ τῷ ὄχλῳ. καὶ ἔφαγον πάν
τες, καὶ ἐχορτάσθησαν, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν
κλασμάτων ἑπτὰ σπυρίδας πλήρεις, οἱ δὲ ἐσθί
οντες ἦσαν τετρακισχίλιοι ἄνδρες, χωρὶς γυναι
κῶν καὶ παιδίων. * καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχ- —
λους, ἀνέβη εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια
Μαγδαλά. καὶ προσελθόντες οἱ Φαρισαῖοι
καὶ Σαδδουκαῖοι, πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐ
τὸν, σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δεῖξαι αὐτοῖς.
* ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὀψίας γενο- —
μένης λέγετε, εὐδία, πυῤῥάζει γὰρ ὁ οὐρανὸς
καὶ πρωΐ, σήμερον χειμών. πυῤῥάζει τε ὁ οὐ-
ρανὸς συγνάζων. ὑποκριταὶ, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ
οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν
καιρῶν οὐ δύνασθε; * γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχα —
λὶς σημεῖον ζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσε-
ται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. * καὶ —
καταλιπὼν αὐτοὺς, ἀπῆλθεν, καὶ ἐλθόντες
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν, ἐπελάθον-
το ἄρτους λαβεῖν. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς,
ὁρᾶτε

consceníso monte, sedebat illic. Et acceſſe-
runt ad eum turbæ multæ, ducentes ſecũ
claudos, cæcos, ſurdos, mutilos, & alios
multos, & abiecerunt eos ad pedes Ieſu:
& ſanauit eos, adeo ut turbæ miratæ ſint
cum uiderent mutos loqui, mutilos eſſe
ſanos, claudos ambulare, cæcos uidere, &
glorificabãt deum Iſraël. Ieſus autem uo
catis ad ſe diſcipulis ſuis dixit: Miſeret
me turbæ, propterea quod iam triduum
perſeuerant apud me, & nõ habẽt quod
edant: & dimittere eos ieiunos nolo, ne
deficiant in uia. Et dicũt ei diſcipuli eius:
Vnde nobis in ſolitudine panes tã mul-
ti, ut ſaturemus turbam tantam? Et dicit
illi Ieſus: Quot panes habetis? At illi di-
cunt: Septem, & paucos piſciculos. Et iuſ-
ſit turbas diſcũbere in terra. Et ſũpſit ſe-
ptẽ panes ac piſces: & poſtq; gratias egiſ
ſet, fregit, deditq; diſcipulis ſuis: diſcipuli
uero turbæ, comederuntq; omnes & ſa-
turati ſunt, & ſuſtulerũt quod ſupererat
fragmẽtorum, ſeptem ſportulas plenas.
At ij qui comederant, erant quater mille
uiri, præter mulieres & pueros. Et dimiſ-
ſis turbis, conſcendit nauim, uenitq; in fi
nes Magdala.

Et aggreſſi phariſæi unà cum Sad- XVI
ducæis tentantes rogabant eum, ut ſi-
gnum è cœlo oſtenderet ſibi. At ille re-
ſpondens dixit eis: Cum cœperit eſſe
ueſpera, dicitis, ſerenitas erit, nam rubet
cœlum, & mane, hodie tempeſtas, rubet
enim cœlum triſte. Hypocritæ, faciem
cœli ſcitis dijudicare, ſigna uero tempo-
rum non poteſtis? Natio praua & adul-
tera ſignum requirit, & ſignum non da-
bitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Et
relictis illis abijt. Et cum ueniſſent diſci-
puli eius in ulteriorem ripã, p obliuionẽ
nõ ſumpſerãt panes. Ieſus aũt dixit illis:
Videte

ὁρᾶτε καὶ προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν
ξξε φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. * οἱ δὲ διε- λβ
5 λογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς λέγοντες, ὅτι ἄρ-
τους οὐκ ἐλάβομεν. γνοὺς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶ-
πεν αὐτοῖς. τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς ὀ-
λιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; οὔ /
πω νοεῖτε οὐδὲ μνημονεύετε τοὺς πέντε ἄρ-
τους τῶν πεντακισχιλίων, καὶ πόσους κο-
φίνους ἐλάβετε; οὐδὲ τοὺς ἑπτὰ ἄρτους τῶν
τετρακισχιλίων, καὶ πόσας σπυρίδας ἐλά/
βετε; πῶς οὐ νοεῖτε, ὅτι οὐ περὶ ἄρτου εἶ/
πον ὑμῖν προσέχετε ἀπὸ τῆς ζύμης τῶν
φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων; τότε συνῆ-
καν, ὅτι οὐκ εἶπεν προσέχειν ἀπὸ τῆς ζύ-
μης τοῦ ἄρτου, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς διδαχῆς τῶν
ξξς φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων. * ἐλθὼν δὲ γλ
α ὁ ἰησοῦς εἰς τὰ μέρη καισαρείας τῆς φι-
λίππου, ἠρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέ-
γων. τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶ-
ναι, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; οἱ δὲ εἶπον.
οἱ μὲν, ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ ἠ-
λίαν, ἕτεροι δὲ ἰερεμίαν, ἢ ἕνα τῶν προ/
φητῶν. λέγει αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέ/
γετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ σίμων πέτρος
εἶπεν. σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ
ζῶντος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν
ξοζ αὐτῷ. * μακάριος εἶ σίμων βὰρ ἰωνᾶ,
ε ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ᾽
ὁ πατήρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κἀγὼ
δέ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ πέτρος, καὶ ἐπὶ
ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκ/
κλησίαν. καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύ-
σουσιν αὐτῆς. καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς
βασιλείας τῶν οὐρανῶν. καὶ ὃ ἐὰν δήσῃς
ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρα/
νοῖς. καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λε-
ξεκ λυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. * τότε διεστείλατο
β τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν,
ὅτι αὐτός ἐστιν ἰησοῦς ὁ χριστός. ἀπὸ τότε ἤρ/
ξατο ὁ ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀπελθεῖν εἰς ἱερο-
σόλυμα

Videte & cauete à fermento phariſæorũ
ac ſadducæorum. At illi reputabãt intra
ſeſe, dicẽtes: Panes nõ ſumpſim⁹. Quod
ubi cognouit Ieſus, dixit illis: Quid cogi
tatis intra uoſipſos, ó parum fidentes, q̃
panes non ſumpſeritis? Nondum intelli
gitis, neq; memoria tenetis, quinq; illos
panes, cũ homines eſſent quinquies mil/
le, & quot cophinos ſuſtuleritis? Neq; ſe
ptem illos panes, cũ homines eſſent qua
ter mille, & quot ſportas accepitis? Qui
fit, ut non intelligatis, me nõ de pane di/
xiſſe uobis illud, ut caueretis à fermento
phariſæorum & ſadducæorum? Tũc in/
tellexerunt, quod non iuſſiſſet cauere à
fermento panis, ſed à doctrina phariſæ/
orum & ſadducæorũ. Cum ueniſſet aũt
Ieſus in partes Cæſareæ eius, quæ cogno
minatur Philippi, interrogauit diſcipu/
los ſuos, dicens: Quem me dicunt homi/
nes eſſe filium illũ hominis? Illi uero di/
cebant: Alij quidem Iohannẽ Baptiſtã,
alij uero Heliam, alij uero Hieremiã, aut
unum de numero prophetarum. Dicit il
lis: At uos, quem me dicitis eſſe? Reſpon
dens autem Simon Petrus, dixit: Tu es
Chriſtus ille filius dei uiuentis. Et reſpon
dẽs Ieſus, dixit illi: Beatus es Simon Bar
Iona, quia caro & ſanguis non reuelauit
tibi, ſed pater meus q̃ eſt in cœlis. At ego
uiciſſim tibi dico, quod tu es Petrus, &
ſuper hanc petram ædificabo meam ec/
deſiam, & portæ inferorũ non ualebunt
aduerſus illam. Et dabo tibi claues regni
cœlorũ. Et quicquid alligaueris in terra,
erit alligatum in cœlis: & quicquid ſolue/
ris in terra, erit ſolutum in cœlis. Tunc
edixit diſcipulis ſuis, ne cui dicerent,
quod ipſe eſſet Ieſus Chriſtus. Ex eo tẽ/
pore cœpit Ieſus indicare diſcipulis ſu/
is, quod oporteret ipſum abire Hiero-

ſolymã

σόλυμα, καὶ πολλὰ παθεῖν, ἀπὸ τῶν πρεσβυ
τέρων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων,
καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερ
ρξθ θῆναι. * Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ πέ
β τρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ λέγων. ἵλε
ώς σοι κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. ὁ δὲ στρα
φεὶς, εἶπεν τῷ πέτρῳ. ὕπαγε ὀπίσω μου
σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ
ρο τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. * Τότε ὁ
β Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. εἴ τις θέ
λει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν,
καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολου
θείτω μοι. ὃς γὰρ ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐ
τοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέ
σῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐ
τήν. τί γὰρ ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν
κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ
ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλα
ρόα γμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; * Μέλλει δὲ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν
ι θρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ
μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. καὶ τότε ἀποδώ
ροβ σει ἑκάστῳ, κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. * Ἀμὴν
β λέγω ὑμῖν, εἰσί τινες ὧδε ἑστώτων, οἵ τινες οὐ
μὴ γεύσωνται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὸν
υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασι
λείᾳ αὐτοῦ. * Καὶ μεθ' ἡμέρας ἕξ, παραλαμ
βάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ
ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐ
τοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν, καὶ μετε
μορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ἔλαμψε τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια
αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς. καὶ ἰδοὺ ὤφ
θησαν αὐτοῖς μωσῆς καὶ ἡλίας, μετ' αὐτοῦ
συλλαλοῦντες. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος, εἶ
πεν τῷ Ἰησοῦ. κύριε καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε
εἶναι. εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὧδε τρεῖς σκη
νὰς, σοὶ μίαν, καὶ μωσῇ μίαν, καὶ ἡλίᾳ μίαν.
ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ
ἐπεσκίασεν αὐτούς. καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῆς
νεφέλης λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀ
γαπητὸς ἐν ᾧ εὐδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε.

καὶ

solymam, ac multa pati à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, & tertio die resuscitari. Et cũ abduxisset eum Petrus, cœpit illum increpare, dicens: Propitius tibi sis domine, nequaquàm erit tibi hoc. At ille cõuersus dixit Petro: Abi post me satana, obstaculo es mihi: quia non sapis ea quæ sũt dei, sed ea quæ sunt hominum. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam ac sequatur me. Qui enim uoluerit animam suã seruare, perdet eam. Rursus, Qui perdiderit animã suam mea causa, inueniet eam. Quid enim prodest homini, si totum mũdũ lucratus fuerit, animæ uero suæ iacturã fecerit? Aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animam suã? Futurũ est enim, ut filius hominis ueniat in gloria patris sui, cũ angelis suis, & tũc reddet unicuiq; iuxta facta ipsius. Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes, qui nõ gustabunt mortem, donec uiderint filiũ hominis ueniẽtem in
λδ regno suo. Et post dies sex, assumit XVII
Iesus Petrum ac Iacobum & Iohannẽ fratrem eius, & subducit illos in montẽ excelsum seorsum, transformatusq; est corã illis: & splẽduit facies eius sicut sol. Vestimẽta aũt illius facta sunt candida, sicut lumen. Et ecce cõspecti sunt illis Moses & Helias cũ illo colloquentes. Respondens aũt Petrus, dixit Iesu: Domine, bonum est nos hic esse. Si uis faciamus hic tria tabernacula, tibi unũ, & Mosi unum, & Heliæ unum. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obũbrauit illos. Et ecce uox è nube quæ diceret: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cõplacitum est, ipsum audite.

καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ, ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ ἐφοβήθησαν σφόδρα. καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς, ἥψατο αὐτῶν, καὶ εἶπεν· ἐγέρθητε καὶ μὴ φοβεῖσθε. ἐπάραντες δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, οὐδένα εἶδον, εἰ μὴ τὸν Ἰησοῦν μόνον. καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ ὄρους, διεστείλατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς λέγων· μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· τί οὖν οἱ γραμματεῖς λέγουσιν, ὅτι Ἠλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον; * ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα. λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθεν, καὶ οὐκ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, ἀλλ' ἐποίησαν ἐν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. οὕτως καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει πάσχειν ὑπ' αὐτῶν. τότε συνῆκαν οἱ μαθηταὶ, ὅτι περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ εἶπεν αὐτοῖς. * καὶ ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλον, προσῆλθεν αὐτῷ ἄνθρωπός τις γονυπετῶν αὐτὸν, καὶ λέγων. * κύριε, ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει, πολλάκις γὰρ πίπτει εἰς τὸ πῦρ, καὶ πολλάκις εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ προσήνεγκα αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς σου, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν αὐτὸν θεραπεῦσαι. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν· ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι μεθ' ὑμῶν; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέρετέ μοι αὐτὸν ὧδε. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ δαιμόνιον, καὶ ἐθεραπεύθη ὁ παῖς, ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης. * τότε προσελθόντες οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ κατ' ἰδίαν, εἶπον· διὰ τί ἡμεῖς, οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν. Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐνθεῦδεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται. καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

ἀναγεφομένων δὲ

Et cũ hæc audiſſent diſcipuli, procide-
runt in faciem ſuam, & territi ſunt uehe
menter. Et accedẽs Ieſus, tetigit illos, di
xitq; Surgite & ne timeatis. Vbi uero
ſuſtuliſſent oculos ſuos, neminẽ uide-
bant, niſi Ieſum ſolum. Et cum deſcẽde
rent de mõte, præcepit illis Ieſus, dicẽs:
Ne cui dixeritis uiſionem, donec filius
hominis à mortuis reſurgat. Et interro
gauerunt eũ diſcipuli ſui, dicentes: Cur
igitur ſcribæ dicunt, quod Heliã opor-
teat uenire prius? Ieſus autem reſpon-
dens dixit illis: Helias quidẽ ueniet pri
us, & reſtituet omnia. Cæterũ dico uo-
bis, Heliam iam ueniſſe, & nõ agnoue
runt eum: ſed fecerunt in eo quæcunq;
uoluerunt. Sic & filius hominis paſſu-
rus eſt ab illis. Tunc intellexerunt diſci
puli, quod de Iohanne baptiſta dixiſ-
ſet ipſis. Et cũ ueniſſent ad turbam, ac-
ceſſit ad eum homo quidã, flectens ge
nua illi, dicẽsq; Domine, miſerere filij
mei, quoniam lunaticus eſt, & miſere
affligitur. Nam ſæpe cadit in ignem, &
ſæpe in aquam: & obtuli eum diſcipu-
lis tuis, nec potuerunt eum ſanare. Re-
ſpondens autem Ieſus dixit: O natio
incredula & diſtorta, quouſq; tandem
ero uobiſcum? uſq; quo patiar uos? ad-
ducite illum huc. Et increpauit illud Ie-
ſus, & exijt ab eo dæmonium, & ſana-
tus eſt puer à tempore illo. Tunc acce-
dẽtes diſcipuli ad Ieſum ſeorſum, dixe
runt: Quare nos non potuimus eijcere
illud? Ieſus aũt dixit illis: Propter incre
dulitatem ueſtram. Amen quippe dico
uobis, ſi habeatis fidem ſicut granum
ſinapis, dicetis mõti huic, demigra hinc
illuc, & demigrabit: neq; quicq; impoſ
ſibile erit uobis. Sed hoc genus nõ egre
ditur, niſi per deprecationẽ & ieiuniũ.

Cum aũt uerſarentẽ

ρος *Ἀναστρεφομένων δὲ αὐτῶν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ,
β εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. μέλλει ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων,
καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέ-
ρᾳ ἐγερθήσεται. καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα.
ροζ *Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς καπερναοὺμ, προ-
ι σῆλθον οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες τῷ
πέτρῳ, καὶ εἶπον. ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ
τελεῖ τὰ δίδραχμα; λέγει, ναί. καὶ ὅτε εἰ-
σῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, προέφθασεν αὐτὸν
ὁ Ἰησοῦς, λέγων. τί σοι δοκεῖ σίμων; οἱ βα-
σιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσιν τὰ
τέλη ἢ κῆνσον, ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ
τῶν ἀλλοτρίων; λέγει αὐτῷ ὁ πέτρος, ἀπὸ
τῶν ἀλλοτρίων. ἔφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἄρα γε
ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. ἵνα δὲ μὴ σκανδαλί-
σωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν,
βάλλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάντα πρῶτον
ἰχθῦν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὑ-
ρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀν-
ροη τὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. *Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προ-
β σῆλθον οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ, λέγοντες. τίς
ἄρα μείζων ἐστὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν;
καὶ προσκαλεσάμενος ὁ Ἰησοῦς παιδίον,
ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ εἶπεν. ἀμὴν
λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς
τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλεί-
αν τῶν οὐρανῶν. ὅς τις οὖν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν
ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτος ἐστὶν ὁ μείζων ἐν
τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ ὃς ἐὰν δέξητε
παιδίον τοιοῦτο ἐπὶ τοῦ ὀνόματί μου, ἐμὲ
ροθ δέχεται. *Ὃς δ' ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μι-
β κρῶν τούτων τῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, συμ-
φέρει αὐτῷ, ἵνα κρεμασθῇ μύλος ὀνικὸς ἐπὶ
τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν
τοῦ πελάγει τῆς θαλάσσης. οὐαὶ τοῦ κόσ-
μου ἀπὸ τῶν σκανδάλων. ἀνάγκη γὰρ ἐλθεῖν
τὰ σκάνδαλα. πλὴν οὐαὶ τοῦ ἀνθρώπου δι'
ρπ οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. *Εἰ δὲ ἡ χείρ
σου ἢ ὁ πούς σου σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον
αὐτὸν, καὶ βάλλε ἀπό σου. καλόν σοι ἐστὶν
εἰσελθεῖν

Cum autem uersarentur in Galilæa, di-
xit illis Iesus: Futurum est ut filius ho-
minis tradatur in manus hominum, &
occident eum, ac tertio die resurget. Et
mœrore affecti sunt uehemēter. Cum
λϛ autem uenissent in oppidū Caperna-
um, accesserunt qui didrachma solent
accipere ad Petrum, dixeruntq́ꝫ: Præce-
ptor uester num soluit didrachma? Di-
cit, etiam. Et cum ingressus fuisset in do-
mum, præuenit illū Iesus, dicens: Quid
tibi uidetur Simon? Reges terræ à qui-
bus accipiunt tributa aut censum? à fi-
lijs suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus:
Ab alienis. Ait illi Iesus: Ergo liberi sūt
filij. Verum ne simus illis offendiculo,
profectus ad mare mitte hamum, & eū
piscem qui prodierit primus, tolle: & a-
perto ore illius inuenies staterem: acce-
ptum eum da illis pro me & te.

λζ In illo tempore accesserunt discipu- XVIII
li ad Iesum, dicentes: Quis maximus
est in regno cœlorum? Et accersitū ad
se puerum Iesus, statuit in medio illo-
rum, & dixit: Amen dico uobis, nisi cō-
uersi fueritis, & efficiamini sicut pue-
ri, non ingrediemini in regnum cœlo-
rum. Quisquis igitur demiserit semet-
ipsum, sicut est puer iste, hic est ille ma-
ximus in regno cœlorum. Et qui rece-
perit unum puellum talem in nomine
meo, me recipit. Qui autem offenderit
unum de pusillis istis, qui in me credūt,
expedit ei ut suspendatur mola asina-
ria in collum eius, ac demergatur in pro-
fundum maris. Væ mundo ab offendi-
culis. Necesse est enim ut ueniāt offen-
dicula: uerūtamen uæ homini, per quē
offendiculum uenit. Quod si manus
tua, uel pes tuus obstaculo est tibi, abci-
de eū, & proijce abs te. Bonum est tibi

εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα, βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. καὶ εἰ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζει σε, ἔξελε αὐτὸν, καὶ βάλε ἀπὸ σοῦ. καλόν σοι ἐστὶ μονόφθαλμον εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ δύο ὀφθαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. * ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι τὸ ἀπολωλός. * τί ὑμῖν δοκεῖ; ἐὰν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφεὶς τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, πορευθεὶς ζητεῖ τὸ πλανώμενον; καὶ ἐὰν γένηται εὑρεῖν αὐτό, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι χαίρει ἐπ' αὐτῷ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τοῖς ἐνενηκονταεννέα τοῖς μὴ πεπλανημένοις. οὕτως οὐκ ἔστιν θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἵνα ἀπόληται ἓν τῶν μικρῶν τούτων. * ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου. ἐάν σου ἀκούσῃ, ἐκέρδησας τὸν ἀδελφόν σου. * ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετά σου ἔτι ἕνα ἢ δύο, ἵνα ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων ἢ τριῶν σταθῇ πᾶν ῥῆμα. ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ. ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὥσπερ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης. * Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. * πάλιν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν δύο ὑμῶν συμφωνήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς, περὶ παντὸς πράγματος, οὗ ἐὰν αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν

ad uitam ingredi claudum, aut mutilum, potius quàm duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proijce abs te. Bonum est tibi, ut luscus intres in uitam, potius quàm ut duos oculos habens mittaris in gehennam ignis. Videte ne cõtemnatis unum ex his pusillis. Dico enim uobis, quod angeli eorum in cœlis semper uidẽt faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruare quod perierat. Quid uobis uidetur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit una ex eis, nónne relictis nonagintanouem in montibus, uadit & quærit eam quæ errauerat? Et si contigerit ut inueniat eam, Amen dico uobis, gaudet super ea magis quàm super nonagintanouem, quæ non errauerunt. Sic non est uoluntas coram patre uestro qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. Porrò si peccauerit in te frater tuus, uade & argue eum inter te & ipsum solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: sin uero te non audierit, adhibe tecum adhuc unum aut duos: ut in ore duorum aut trium testium cõsistat omne uerbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesiæ. Quod si ecclesiã non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunque alligaueritis super terrã, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta in cœlo. Rursum dico uobis, quod si duo ex uobis consenserint super terram, de omni te quamcunque petierint, fiet illis à patre meo qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati in

ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν.
ρπζ *Τότε προσελθὼν αὐτῷ ὁ πέτρος εἶπεν.
ε κύριε, ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελ-
φός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; λέγει
αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις,
ρπκ ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. *Διὰ τοῦτο
ι ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ
βασιλεῖ, ὃς ἠθέλησε συνάραι λόγον μετὰ
τῶν δούλων αὐτοῦ. ἀρξαμένου δὲ αὐτοῦ συναί-
ρειν, προσηνέχθη αὐτῷ εἷς ὀφειλέτης μυρί-
ων ταλάντων. μὴ ἔχοντος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦ-
ναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ πραθῆ-
ναι, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ
πάντα ὅσα εἶχεν, καὶ ἀποδοθῆναι. πεσὼν
οὖν ὁ δοῦλος, προσεκύνει αὐτῷ λέγων. κύ-
ριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοὶ, καὶ πάντα σοι
ἀποδώσω. σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ
δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δά-
νειον ἀφῆκεν αὐτῷ. ἐξελθὼν δὲ ὁ δοῦλος
ἐκεῖνος, εὗρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς
ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια. καὶ κρατή-
σας αὐτὸν ἔπνιγε, λέγων. ἀπόδος μοι, ὅ τι
ὀφείλεις. πεσὼν οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ,
παρεκάλει αὐτὸν, λέγων. μακροθύμησον ἐπ'
ἐμοὶ, καὶ πάντα ἀποδώσω σοι. Ὁ δὲ οὐκ
ἤθελεν, ἀλλὰ ἀπελθὼν, ἔβαλεν αὐτὸν εἰς
φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδῷ τὸ ὀφειλόμενον.
ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ τὰ γενόμε-
να, ἐλυπήθησαν σφόδρα, καὶ ἐλθόντες διεσά-
φησαν τῷ κυρίῳ ἑαυτῶν πάντα τὰ γενό-
μενα. Τότε προσκαλεσάμενος αὐτὸν ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ, λέγει αὐτῷ. Δοῦλε πονηρὲ, πᾶ-
σαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκά σοι, ἐπεὶ
παρεκάλεσάς με. οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι
τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγώ σε ἠλέησα;
καὶ ὀργισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, παρέδωκεν
αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδῷ πᾶν
τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ. οὕτω καὶ ὁ πατήρ
μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆ-
τε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρ-
διῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

καὶ ἐγένετο

nomine meo, ibi sum in medio eorum.
Tunc accedens Petrus ad eum, dixit:
Domine, quoties peccabit in me frater
meus, & remittam ei? Num usque septi
es? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque
septies, sed usq; septuagies septies. Ideo
assimilatum est regnum cœlorum ho-
mini regi, qui uoluit conferre rationem
cum seruis suis. Et cum cœpisset confer-
re, oblatus est ei unus qui debebat ei
λθ decem milia talentorum. Cæterum cum
is non esset soluendo, iussit eum domi-
nus uenundari, & uxorem eius, & libe-
ros, & omnia quæ habebat, ac fieri solu-
tionē. Procidens autē seruus ille adora-
bat eum, dicens: Domine, esto patiēs er-
ga me, & omnia tibi reddam. Misertus
autem dominus serui illius, absoluit eū,
& æs alienum remisit ei. Egressus uero
seruus ille, inuenit unum de conseruis su
is, qui debebat sibi centum denarios: &
iniecta in eum manu, obtorto collo tra-
hebat, dicens: Solue quod debes. Et pro-
cidens conseruus eius, rogabat eum, di-
cens: Esto patiēs erga me, & omnia red-
dam tibi. At ille nolebat, sed abijt & con
iecit eum in carcerem, donec redderet de
bitum. Porrò cum uidissent cōserui eius
quæ fiebant, indoluerunt ualde, & uene-
runt, aperueruntq; domino suo omnia
quæ facta fuerant. Tunc accersiuit illum
dominus suus, & ait illi: Serue sceleste,
totum debitum illud remisi tibi, cum ob
secrasses me. Nónne oportuit & te mise
reri conserui tui, sicut & ego tui misertus
eram? Et iratus dominus eius, tradidit
eum tortoribus, quoadusque redderet
totum quod debebatur sibi. Sic & pater
meus cœlestis faciet uobis, si non remise
ritis suo quisque fratri de cordibus ue-
stris delicta illorum.

ρωδ s *Καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους, μετῆρεν ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἦλθεν εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτοὺς ἐκεῖ. καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν, καὶ λέγοντες αὐτῷ. Εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς; καὶ εἶπεν, Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία. Ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. Λέγουσιν αὐτῷ. Τί οὖν Μωσῆς ἐνετείλατο δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀπολῦσαι αὐτήν; Λέγει αὐτοῖς, Ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολῦσαι τὰς γυναῖκας ὑμῶν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως.

ρζη α *Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται. καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμήσας, μοιχᾶται. *Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. Εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει γαμῆσαι. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως. καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω. *

ρζθ β Τότε προσηνέχθησαν αὐτῷ παιδία, ἵνα τὰς χεῖρας θῇ αὐτοῖς, καὶ προσεύξηται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν. Ἄφετε τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρός με, τῶν τοιούτων γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ θεὶς αὐτοῖς τὰς χεῖρας, ἐπορεύθη ἐκεῖθεν. *

ρζη γ β Καὶ ἰδοὺ εἷς προσελθὼν, εἶπεν αὐτῷ. Διδάσκαλε ἀγαθὲ

μ

Et factum est, cum consummasset Iesus sermões hos, demigrauit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trãs Iordanem, & secutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi tentantes eum, & dicentes ei: Licét ne homini diuortium facere cũ uxore sua, qualibet ex causa? Qui respondens, ait eis: An non legistis, quod is qui fecit ab initio, masculum & fœminam fecit eos? Et dixit: Propterea, deseret homo patrẽ & matrem, & adglutinabitur uxori suæ & erũt duo in carnem unam. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo deus copulauit, homo ne separet. Dicũt illi: Cur ergo Moyses iussit dare libellũ repudij, ac dimittere eam? Ait illis: Moses ad duritiã cordis uestri permisit uobis repudiare uxores uestras, cæterũ ab initio non fuit sic. Dico autem uobis, q; quicunque repudiauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is cõmittit adulterium. Et qui repudiatã duxerit, is adulterium committit. Dicunt ei discipuli eius: Si ad istum modum habet causa hominis cum uxore, non expedit contrahere matrimonium. Qui dixit illis: Non omnes capaces sunt huius dicti, sed ij quibus datum est. Sũt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sũt: & sunt eunuchi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castrauerunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat. Tunc oblati sunt ei pueri, ut manus eis imponeret & oraret. Discipuli autem increpabant eos. Iesus uero ait eis: Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me uenire, talium est enim regnum cœlorum. Et cum imposuisset eis manus, abijt illinc. Et ecce unus accedens, ait illi: Magister bone

ἀγαθὲ, τί ἀγαθὸν ποιήσω, ἵνα ἔχω ζωὴν μα
αἰώνιον; ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τί με λέγεις
ἀγαθὸν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. εἰ
δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν, τήρησον
τὰς ἐντολάς. λέγει αὐτῷ, ποίας; ὁ δὲ
» Ἰησοῦς εἶπεν. τὸ· οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις,
» οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. τίμα τὸν
» πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγαπήσεις
» τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. λέγει αὐτῷ
ρϛδ ὁ νεανίσκος. πάντα ταῦτα ἐφύλαξα ἐκ
β νεότητός μου. τί ἔτι ὑστερῶ; * Ἔφη αὐτῷ
ὁ Ἰησοῦς. εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε
πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς πτω
χοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦ
ρϛε ρο ἀκολούθει μοι. * Ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος
β τὸν λόγον, ἀπῆλθε λυπούμενος, ἦν γὰρ ἔχων
κτήματα πολλά. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πλού
σιος δυσκόλως εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασι
λείαν τῶν οὐρανῶν. καὶ πάλιν λέγω ὑμῖν,
εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήμα
τος ῥαφίδος διελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς
τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. ἀκούσαν
τες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐξεπλήσσοντο σφό
δρα, λέγοντες, τίς ἄρα δύναται σωθῆναι,
ἐμβλέψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. παρὰ ἀν
θρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ θεῷ
ρϛϛ πάντα δύνατά ἐστι. * τότε ἀποκριθεὶς ὁ πέ
ι τρος, εἶπεν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν
πάντα, καὶ ἠκολουθήσαμέν σοι, τί ἄρα ἔσται
ρϛζ ἡμῖν; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. * Ἀμὴν
ε λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές
μοι ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅτ' ἂν καθίσῃ ὁ
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ
καθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρό
ρϛη νους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ
β ἰσραήλ. * καὶ πᾶς ὃς ἀφῆκεν οἰκίας, ἢ ἀ
δελφοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ
γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς, ἕνεκεν τοῦ ὀνό
ματός μου, ἑκατονταπλασίονα λήψεται, καὶ
ρϛθ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. * πολλοὶ δὲ
β ἔσονται

μα bone, quid boni faciam, ut habeam ui
tam æternam? Qui dixit ei: Cur me uo
cas bonũ? Nullus est bonus, nisi unus,
nempe deus. Quod si uis ad uitã ingre
di, serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus
autem dixit: Non facies homicidiũ. Nõ
cõmittes adulterium. Nõ facies furtum.
Non falsum dices testimonium. Hono
ra patrem & matrem: & diliges proxi
mum tuum, ut teipsum. Dicit illi adole
scens: Omnia hæc seruaui à iuuentute
mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Ie
sus: Si uis ꝑfectus esse uade uende quæ
habes, & da pauperibus, & habebis the
saurum in cœlo, & ueni sequere me. Cũ
audisset autem adolescens eum sermo
nem, abijt tristis. Erat enim habens pos
sessiones multas. Iesus autem dixit disci
pulis suis: Amen dico uobis, Diues diffi
cile intrabit in regnum cœlorum. Et ite
rum dico uobis: Facilius est camelum ꝑ
foramen acus transire, quàm diuitem in
regnum dei ingredi. Auditis autem his
discipuli expauerũt ualde, dicẽtes: Quis
ergo potest saluus fieri? Intuitus autem
illos Iesus, dixit illis: Apud homies hoc
impossibile est, apud deum aũt omnia
possibilia sunt. Tunc respondens Pe
trus, dixit ei: Ecce nos reliquimus om
nia, & secuti sumus te, Quid ergo erit
nobis? Iesus autem dixit illis: Amen
dico uobis, quod uos qui secuti estis
me in regeneratione, cum sederit filius
hominis in sede maiestatis suæ, sedebi
tis & uos super sedes duodecim, iudican
tes duodecim tribus Israël. Et omnis
qui reliquerit domos, aut fratres, aut so
rores, aut patrem, aut matrem, aut uxo
rem, aut filios, aut agros, propter nomẽ
meum, centuplum accipiet, & uitæ æter
næ sortietur hæreditatem. Multi autem

ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ ἔσχατοι πρῶτοι.

ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωῒ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. συμφωνήσας δὲ μετὰ τῶν ἐργατῶν ἐκ δηναρίου τὴν ἡμέραν, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. καὶ ἐξελθὼν περὶ τὴν τρίτην ὥραν, εἶδεν ἄλλους ἑστῶτας ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀργοὺς, καὶ ἐκείνοις εἶπεν· ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον δώσω ὑμῖν. οἱ δὲ ἀπῆλθον. πάλιν δὲ ἐξελθὼν περὶ ἕκτην καὶ ἐνάτην ὥραν, ἐποίησεν ὡσαύτως. περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν ἐξελθὼν, εὗρεν ἄλλους ἑστῶτας ἀργούς, καὶ λέγει αὐτοῖς, τί ὧδε ἑστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; λέγουσιν αὐτῷ, ὅτι οὐδείς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. λέγει αὐτοῖς· ὑπάγετε καὶ ὑμεῖς εἰς τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον, λήψεσθε. ὀψίας δὲ γενομένης, λέγει ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τῷ ἐπιτρόπῳ αὐτοῦ· κάλεσον τοὺς ἐργάτας, καὶ ἀπόδος αὐτοῖς τὸν μισθὸν, ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἐσχάτων ἕως τῶν πρώτων. καὶ ἐλθόντες, οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον. ἐλθόντες δὲ οἱ πρῶτοι, ἐνόμισαν ὅτι πλεῖον λήψονται, καὶ ἔλαβον καὶ αὐτοὶ ἀνὰ δηνάριον. λαβόντες δὲ ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ οἰκοδεσπότου, λέγοντες· ὅτι οὗτοι οἱ ἔσχατοι μίαν ὥραν ἐποίησαν, καὶ ἴσους ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησας, τοῖς βαστάσασι τὸ βάρος τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν καύσωνα. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν ἑνὶ αὐτῶν· ἑταῖρε, οὐκ ἀδικῶ σε, οὐχὶ δηναρίου συνεφώνησάς μοι; ἆρον τὸ σὸν, καὶ ὕπαγε. θέλω δὲ τούτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί. ἢ οὐκ ἔξεστί μοι ποιῆσαι ὃ θέλω ἐν τοῖς ἐμοῖς; ἢ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν, ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί.

καὶ

primi erũt nouissimi, & nouissimi primi.

Nam simile est regnum cœlorum homini patrifamiliâs, qui exijt primo statim diluculo ad conducendos operarios in uineam suam. Conuentione autem facta cum operarijs in singulos dies denario, misit eos in uineam suã. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in foro ocioſos, & illis dixit: Ite & uos in uineam, & quodcũque iustum fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt. Rursum autem exijt circiter sextam & nonam horã, & fecit similiter. Circa undecimam uero exijt, & inuenit alios stantes ocioſos, ac dicit illis: Cur hic statis totum diem ocioſi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & uos in uineam, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Cum autem uespera facta esset, dicit dominus uineæ, procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedẽ, incipiens à postremis usque ad primos. Et cum uenissent qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt singuli denarium. Venientes autem & primi, arbitrati sunt, quod plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoque singuli denariũ. Et cum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi nouissimi unam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis feciſti, qui portauimus pondus diei & æstum. At ille respõdens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nónne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? An oculus tuus malus est, quod ego bonus sim? Sic nouissimi erũt primi, & primi nouissimi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi.

Et

ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ.

σα *Καὶ ἀναβαίνων ὁ Ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα,
β παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ γραμματεῦσι, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ ἐμπαῖξαι, καὶ μαστιγῶσαι, καὶ σταυρῶσαι,
σβ καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. *Τότε
ς προσῆλθεν αὐτῷ ἡ μητὴρ τῶν ὑῶν ζεβεδαίου μετὰ τῶν ὑῶν αὐτῶν, προσκυνοῦσα καὶ αἰτοῦσά τι παρ' αὐτοῦ. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. τί θέλεις; Λέγει αὐτῷ. εἰπὲ ἵνα καθίσωσιν οὗτοι οἱ δύο υἱοί μου, εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύνασθε πιεῖν τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν; καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; Λέγουσιν αὐτῷ, δυνάμεθα. καὶ λέγει αὐτοῖς. τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθήσεσθε, τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου. οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός
σγ μου. *Καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἠγανάκτησαν
β περὶ τῶν δύο ἀδελφῶν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, εἶπεν. Οἴδατε ὅτι οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγάλοι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτως ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος, καὶ ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶ-
σδ τος, ἔστω ὑμῶν δοῦλος. *Ὥσπερ ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
δ θρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀν-
σε τὶ πολλῶν. *Καὶ ἐκπορευομένων αὐτῶν
β ἀπὸ ἱεριχῶ, ἠκολούθησεν αὐτῷ ὄχλος πολύς. καὶ ἰδοὺ δύο τυφλοὶ καθήμενοι παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀκούσαντες, ὅτι Ἰησοῦς παράγει, ἔκραξαν λέγοντες. Ἐλέησον ἡμᾶς κύριε υἱὲ δαβίδ. ὁ δὲ ὄχλος ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα

Et ascendẽs Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos solos in uia, & ait illis: Ecce conscendimus Hierosolyma, & filius hominis tradet principibus sacerdotum ac scribis, & condẽnabunt eum morte, & tradent eũ gentibus ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum: & tertia die resurget.
μγ Tunc accessit ad eum mater filiorũ Zebedæi cum filijs suis, adorans & petens aliquid ab eo. At ille dicit ei: Quid uis? Ait illi: Dic ut sedeant hi duo filij mei, unus ad dexteram tuam, & alter ad sinistram in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petitis. Potestis bibere poculum, quod ego bibiturus sum? & baptismate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Poculum quidem meũ bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam & sinistram meã non est meum dare, sed ijs cõtinget, quibus paratum est à patre meo. Et cum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem uocauit eos ad se, & ait: Scitis quod principes gentium dominentur illis: & qui magni sunt, potestatem exerceant in eas. Non ita erit inter uos, sed quicunq; uoluerit inter uos magnus fieri, sit uester minister: & q uoluerit inter uos primus esse, sit uester seruus. Sicut filius hominis nõ uenit ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret: utq; daret animã suam redẽ-
μδ ptionẽ pro multis. Et egrediẽtibus illis ab Hiericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedẽtes iuxta uiam, cũ audissent quod Iesus trãsiret, clamauerũt dicẽtes: Domine miserere nostri fili Dauid. Turba autẽ increpabat eos, ut

ἵνα σιωπήσωσιν, οἱ δὲ μᾶλλον ἔκραζαν, λέγοντες. Ἐλέησον ἡμᾶς κύριε υἱὲ Δαβίδ. καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, καὶ εἶπεν. Τί θέλετε ποιήσω ὑμῖν; λέγουσιν αὐτῷ. κύριε, ἵνα ἀνοιχθῶσιν ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί. σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἥψατο τ ὀφθαλμῶν αὐτῶν, καὶ εὐθέως ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ.

σκβ * καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς Βηθφαγὴ πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε Ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, λέγων αὐτοῖς. πορεύεσθε εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, καὶ πῶλον μετ' αὐτῆς, λύσαντες ἀγάγετέ μοι. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ τι, ἐρεῖτε, ὅτι ὁ κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει. εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ αὐτούς. * τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τ προφήτου λέγοντος. εἰπατε τῇ θυγατρὶ σιών. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου.

σκγ * πορευθέντες δὲ οἱ μαθηταὶ καὶ ποιήσαντες καθὼς προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἤγαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον. καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω αὐτῶν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτ. ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔστρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. ἄλλοι δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων, καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ. οἱ δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον, λέγοντες. ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. * καὶ εἰσελθόντος αὐτ εἰς Ἱερουσόλυμα ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις, λέγουσα. τίς ἐστιν οὗτος; οἱ δὲ ὄχλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης ὁ ἀπὸ Ναζαρὲθ τῆς Γαλιλαίας.

σκα * καὶ εἰσῆλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τ ἱερὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐξέβαλε πάντας τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυβιστῶν κατέστρεψε, καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστερὰς, καὶ λέγει αὐτοῖς γέγραπται,

ὁ οἶκός

ut tacerent. At illi magis damabant, dicentes: Miserere nostri domine fili Dauid. Et stetit Iesus & uocauit eos, & ait: Quid uultis ut faciam uobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Misertus autem eorũ Iesus, tetigit oculos eorũ: & confestim uisum receperũt oculi illorum, & secuti sunt eum.

XXI Et cum appropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage ad mõtem oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum quod cõtra uos est, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea, soluite & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicite: Dominus his opus habet: & cõfestim emittit eos. Hoc aũt totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Zach. 9
» Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus uenit tibi mansuetus, sedens super asinã & pullum filium subiugalis. Euntes aũt discipuli, fecerunt sicut præceperat illis Iesus. Et adduxerũt asinam & pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum super illa collocarunt. Plurima au tẽ turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij uero cædebãt ramos de arboribus, & sternebant in uia. Porrò turbæ quæ præcedebãt & quæ sequebant clamabãt, dicẽtes: Hos anna filio Dauid. benedictus qui uenit in nomine domini, hos anna in altissimis. Et cum intrasset Hierosolyma, cõmota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ aũt dicebant: Hic est Iesus ille propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templũ dei, & eijciebat omnes uendentes & ementes in tẽplo, mensasq; nummulariorũ & cathedras uendẽtium columbas euertit. Et dixit eis: Scriptũ est,

domus

» ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται.
ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.
σιβ *καὶ προσῆλθον αὐτῷ τυφλοὶ καὶ χωλοὶ ἐν μς
ι τῷ ἱερῷ, καὶ ἐθεράπευσεν αὐτούς. *ἰδόντες δὲ
σιγ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς τὰ θαυμάσια ἃ
ς ἐποίησεν, καὶ τοὺς παῖδας κράζοντας ἐν τῷ
ἱερῷ, καὶ λέγοντας, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, ἠ-
γανάκτησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. ἀκούεις τί οὗτοι λέ
γουσιν; ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς, ναί. οὐδέπο- »
τε ἀνέγνωτε ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ » »
σιδ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; *καὶ καταλι-
ς πὼν αὐτοὺς ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως εἰς Βηθα
νίαν καὶ ηὐλίσθη ἐκεῖ. *πρωΐας δὲ ἐπανάγων εἰς μζ
τὴν πόλιν ἐπείνασεν, καὶ ἰδὼν συκῆν μίαν
ἐπὶ τὴν ὁδὸν ἦλθεν ἐπ' αὐτήν. καὶ οὐδὲν εὗρεν ἐν
αὐτῇ, εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ λέγει αὐτῇ. μηκέ
τι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἐξη-
ράνθη παραχρῆμα ἡ συκῆ. καὶ ἰδόντες οἱ μα
θηταὶ ἐθαύμασαν λέγοντες. πῶς παραχρῆμα
σιε ἐξηράνθη ἡ συκῆ; *ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς
ς εἶπεν αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε
πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε, οὐ μόνον τὸ τῆς συ
κῆς ποιήσετε, ἀλλὰ καὶ ἐὰν τῷ ὄρει τούτῳ
εἴπητε, ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασ
σιζ σαν, γενήσεται. *καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσητε
δ ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψεσθε. *καὶ μη
ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ ἱερὸν, προσῆλθον αὐ-
τῷ διδάσκοντι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύ
τεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες, ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ
ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξου
σίαν ταύτην; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν
αὐτοῖς. ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ λόγον ἕνα. ὃν
ἐὰν εἴπητέ μοι, κἀγὼ ὑμῖν ἐρῶ ἐν ποίᾳ
ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. τὸ βάπτισμα Ἰωάννου
πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐξ ἀνθρώπων; οἱ δὲ
διελογίζοντο παρ' ἑαυτοῖς λέγοντες. ἐὰν εἴπω
μεν ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ ἡμῖν. διὰ τί οὖν οὐκ
ἐπιστεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν ἐξ ἀνθρώ
πων, φοβούμεθα τὸν ὄχλον. πάντες γὰρ ἔχουσι τὸν
Ἰωάννην ὡς προφήτην. καὶ ἀποκριθέντες
τῷ Ἰησοῦ εἶπον. οὐκ οἴδαμεν. ἔφη αὐτοῖς
καὶ αὐτὸς

domus mea, domus deprecationis uocabitur. At uos fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo, & sanauit eos. Cum uidissent principes sacerdotũ & scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hos anna filio Dauid, indignati sunt: & dixerũt ei: Audis quid isti dicũt? Iesus autem dicit eis: Quid ni: Nunc̃ legistis, Ex ore infantiũ & lactentium perfeciſti laudem? Et relictis illis, exijt è ciuitate in Bethaniam, & diuersatus est illic. Mane aũt reuertẽs in ciuitatẽ, esurijt. Et cum uidisset fici arborem unã in uia, uenit ad eã, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum: & ait illi: Ne post hac ex te fructus nascat in æternũ. Et arefacta est continuo ficus. Et eo uiso discipuli, mirati sunt, dicẽtes: Quomodo cõtinuo exaruit ficus? Respondens autẽ Iesus, ait eis: Amẽ dico uobis, si habueritis fidẽ, & nõ hæsitaueritis, non solũ hoc quod accidit ficui facietis, uerũ etiam si monti huic dixeritis, tollere & proijce te in mare, fiet. Et omnia quæcũq; petieritis in deprecatione credẽtes, accipietis. Et cũ uenissẽt in templũ, accesserũt ad eum docentẽ principes sacerdotum & seniores populi, dicentes: Qua autoritate hæc facis? & quis tibi dedit istã autoritatẽ? Respondens autẽ Iesus, dixit eis: Interrogabo uos & ego quiddã: quod si dixeritis mihi, & ego uobis dicam qua autoritate hæc faciam. Baptismus Iohãnis unde erat? è cœlo an ex hominibus? At illi cogitabant apud se, dicentes: Si dixerimus è cœlo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi? Sin autẽ dixerimus ex hominibus, timemus turbã. Omnes enim habent Iohannẽ ut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerũt: Nescimus. Ait illis & ipse

σιη ¶ αὐτός. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ἐν ποίᾳ ἐξου-
σίᾳ ταῦτα ποιῶ. * Τί δὲ ὑμῖν δοκεῖ; ἄνθρω- μθ
α πος εἶχε τέκνα δύο, καὶ προσελθὼν τῷ πρώ-
τῳ εἶπεν, τέκνον, ὕπαγε σήμερον ἐργάζου ἐν
τῷ ἀμπελῶνί μου. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν,
οὐ θέλω. ὕστερον δὲ μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν.
¶ προσελθὼν δὲ τῷ δευτέρῳ εἶπεν ὡσαύτως.
ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἐγώ κύριε, καὶ οὐκ ἀ-
πῆλθεν. τίς ἐκ τῶν δύο ἐποίησε τὸ θέλημα τοῦ
πατρός; λέγουσιν αὐτῷ· ὁ πρῶτος. λέγει αὐτοῖς
ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οἱ τελῶναι ¶
καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλεί-
αν τοῦ θεοῦ. ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ
δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ, οἱ δὲ
τελῶναι καὶ αἱ πόρναι ἐπίστευσαν αὐτῷ. ὑμεῖς
δὲ ἰδόντες, οὐ μετεμελήθητε ὕστερον, τοῦ πιστεῦ-
σαι αὐτῷ. * Ἄλλην παραβολὴν ἀκούσατε. Ἄν- μ
β θρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης ὅς τις ἐφύτευσεν
ἀμπελῶνα, ¶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκεν, καὶ
ὤρυξεν ἐν αὐτῷ ληνὸν, ¶ ᾠκοδόμησεν πύρ-
γον, ¶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς καὶ ἀπεδήμησε.
ὅτε δὲ ἤγγισεν ὁ καιρὸς τῶν καρπῶν, ἀπέστειλε
τοὺς δούλους αὐτοῦ πρὸς τοὺς γεωργοὺς, λαβεῖν
τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ
τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, ὃν δὲ ἀπέ-
κτειναν, ὃν δὲ ἐλιθοβόλησαν. πάλιν ἀπέστει-
λεν ἄλλους δούλους πλείονας τῶν πρώτων,
καὶ ἐποίησαν αὐτοῖς ὡσαύτως. ὕστερον δὲ ἀπέ-
στειλε πρὸς αὐτοὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων. ἐν-
τραπήσονται τὸν υἱόν μου. οἱ δὲ γεωργοὶ ἰδόν-
τες τὸν υἱόν, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς. οὗτός ἐστιν ὁ
κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν,
καὶ κατάσχωμεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. ¶
λαβόντες αὐτὸν, ἐξέβαλον ἔξω τοῦ ἀμπελῶ-
νος ¶ ἀπέκτειναν. ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύρι-
ος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς
ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ, κακοὺς κακῶς ἀπο
λέσει αὐτοὺς, ¶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόσεται ἄλλοις
γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρ
πούς, ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰη-
σοῦς. οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς; λίθον

& ipse. Nec ego dico uobis qua autorita
te hæc faciã. Quid aũt uobis uidet? Ho
mo habebat duos filios, & accedens ad
priorẽ dixit: Fili, uade hodie operare in
uinea mea. Ille aũt respondens ait: No-
lo: postea uero pœnitentia motus, abijt.
Accedens aũt ad alterum, dixit similiter.
At ille respondens ait: Ego dñe, & non
abijt. Vter è duobus fecit qđ uoluit pa-
ter? Et dicunt ei, prior. Dicit illi Iesus:
Amen dico uobis, quod publicani & me
retrices præcedunt uos in regnum dei.
Venit enim ad uos Iohannes per uiam
iustitiæ, & non credidistis ei: publicani
autem & meretrices crediderunt ei. Vos
autem cum uidissetis non fuistis cõmoti
pœnitentia postea, ut crederetis ei. Aliã
parabolã audite. Homo quidã erat pa-
terfamiliâs, qui plantauit uineã, & sepẽ
circumdedit ei: & fodit in ea torcular, &
ædificauit turrim, & locauit eam agrico-
lis, ac peregre profectus est. Cum au-
tem tempus fructuum appropinquas-
set, misit seruos suos ad agricolas, ut ac-
ciperent fructus ipsius. Et agricolæ ap-
prehensis seruis eius, alium ceciderunt,
alium occiderunt, alium uero lapidaue-
runt. Iterũ misit alios seruos plures prio
ribus, & fecerunt illis similiter. Nouissi-
me aũt misit ad eos filiũ suũ, dicens: Re-
uerebuntur filium meum. Agricolæ aũt
uiso filio, dixerunt intra se: Hic est hæres,
uenite occidamus eũ, & occupemus hæ-
reditatem eius. Et apprehensum eũ, eie-
cerunt ex uinea, & occiderunt. Cum er-
go uenerit dominus uineæ, quid faciet
agricolis illis? Aiunt illi: Mali cum sint,
male perdet illos: & uineam suam loca-
bit alijs agricolis, qui reddẽt ei fructum
temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nun-
quàm legistis in scripturis: Lapidem

quem

» ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος
» ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. παρὰ κυρίου ἐ
» γένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς
ἡμῶν; διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ'
ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει
ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ
τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται, ἐφ' ὃν δ' ἂν
σκ πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. * καὶ ἀκούσαντες οἱ ἀρ
α χιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι τὰς παραβολὰς αὐτοῦ,
ἔγνωσαν, ὅτι περὶ αὐτῶν λέγει. καὶ ζητοῦντες
αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τοὺς ὄχλους,
σκα ἐπεὶ ὡς προφήτην αὐτὸν εἶχον. * καὶ ἀπο
ε κριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς ἐν πα
ραβολαῖς, λέγων. ὡμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν μβ
οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἐποίη
σε γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ ἀπέστειλε τοὺς δού
λους αὐτοῦ, καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς
γάμους, καὶ οὐκ ἤθελον ἐλθεῖν. πάλιν ἀπέ
στειλεν ἄλλους δούλους, λέγων. εἴπατε τοῖς κε
κλημένοις. ἰδοὺ τὸ ἄριστόν μου ἡτοίμασα, οἱ
ταῦροί μου καὶ τὰ σιτιστὰ πεφυλωμένα, καὶ
πάντα ἕτοιμα, δεῦτε εἰς τοὺς γάμους. οἱ δὲ
ἀμελήσαντες, ἀπῆλθον, ὁ μὲν εἰς τὸν ἴδιον
ἀγρόν, ὁ δὲ εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτοῦ. οἱ δὲ λοι
ποὶ κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν
καὶ ἀπέκτειναν. ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς, ὠργί
σθη, καὶ πέμψας τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, ἀπώ
λεσε τοὺς φονεῖς ἐκείνους, καὶ τὴν πόλιν αὐ
τῶν ἐνέπρησεν. τότε λέγει τοῖς δούλοις αὐ
τοῦ. ὁ μὲν γάμος ἕτοιμός ἐστιν, οἱ δὲ κεκλη
μένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. πορεύεσθε οὖν ἐπὶ
τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν, καὶ ὅσους ἐὰν εὕρητε,
καλέσατε εἰς τοὺς γάμους. καὶ ἐξελθόντες οἱ
δοῦλοι ἐκεῖνοι εἰς τὰς ὁδοὺς, συνήγαγον πάν
τας ὅσους εὗρον πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς, καὶ
σκβ ἐπλήσθη ὁ γάμος ἀνακειμένων. * εἰσελ
ι θὼν δὲ ὁ βασιλεὺς θεάσασθαι τοὺς ἀνακειμέ
νους, εἶδεν ἐκεῖ ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον
ἔνδυμα γάμου, καὶ λέγει αὐτῷ. ἑταῖρε, πῶς
εἰσῆλθες ὧδε, μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμου; ὁ δὲ
ἐφιμώθη. τότε εἶπεν ὁ βασιλεὺς τοῖς διακό

quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris? Ideo dico uobis, auferetur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem uero ceciderit, conteret eum. Et cum audissent principes sacerdotũ ac pharisæi parabolas eius, cognouerũt quod de se diceret. Et quærentes illi manus iniicere, timuerunt turbas: quoniã tanq̃ prophetam eum habebant. Et respondens Iesus, iterum dixit eis per parabolas, & ait:

Simile factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo: & emisit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias, & nolebant uenire. Rursus emisit alios seruos, dicẽs: Dicite inuitatis: Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata, uenite ad nuptias. Illi autem neglexerunt, & abierunt: alius in uillã suã, alius uero ad negociationem suam. Reliqui uero tenuerũt seruos eius, & contumelijs affectos occiderũt. Rex aũt cum audisset, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & ciuitatẽ illorũ succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidẽ paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarũ, & quotcũq̃ inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui eius in uias, cõgregauerũt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, ubi uidit illic hominem non uestitũ ueste nuptiali, ait illi: Amice, quomodo huc intrasti, non habẽs uestẽ nuptialẽ? At ille obmutuit. Tunc dixit rex minis-

νοις. δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.
σκγ πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. —
β τότε πορευθέντες οἱ φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ. καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν, λέγοντες. Διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς εἶ, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων. εἰπὲ οὖν ἡμῖν, τί σοι δοκεῖ; ἔξεστι δοῦναι κῆνσον καίσαρι, ἢ οὔ; γνοὺς δὲ ὁ ἰησοῦς τὴν πονηρίαν αὐτῶν, εἶπεν. τί με πειράζετε ὑποκριταί; ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. καὶ λέγει αὐτοῖς. τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή; λέγουσιν αὐτῷ. καίσαρος. τότε λέγει αὐτοῖς. ἀπόδοτε οὖν τὰ καίσαρος, καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν, καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον. μγ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ προσῆλθον αὐτῷ σαδδουκαῖοι, οἱ λέγοντες, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες. διδάσκαλε, μωσῆς εἶπεν. ἐάν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων τέκνα, ἐπιγαμβρεύσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀναστήσει σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἦσαν δὲ παρ' ἡμῖν ἑπτὰ ἀδελφοί. καὶ ὁ πρῶτος γαμήσας ἐτελεύτησεν, καὶ μὴ ἔχων σπέρμα, ἀφῆκε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ὁμοίως καὶ ὁ δεύτερος, καὶ ὁ τρίτος ἕως τῶν ἑπτά. ὕστερον δὲ πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, τίνος τῶν ἑπτὰ ἔσται γυνή; πάντες γὰρ ἔσχον αὐτήν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ. ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσίν. περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν

stris: Ligatis pedibus & manibus eius, mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Tunc abeuntes pharisæi consilium ceperunt, ut illaquearent eum in sermone. Et ad illum emittunt discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus quod uerax sis, & uiam dei in ueritate doceas, neque cures quenquam. Non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet censum dari Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malicia eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et his auditis, mirati sunt: & omisso eo abierunt. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, & interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moses dixit, si quis mortuus fuerit, non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus uxore ducta defunctus est: ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo: similiter secundus & tertius usque ad septimum. Nouissime autem omnium defuncta est & mulier. In resurrectiõe ergo cuius è septem illis erit uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis, nescientes scripturas neque uirtutem dei. In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt, neque elocantur, sed sunt sicut angeli dei in cœlo. De resurrectione uero

μ̅δ̅ περὶ τῶν ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. μ̅ε̅ περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως. μ̅ϛ̅ περὶ τῶν ταλανισμοῦ γραμματέων καὶ φαρισαίων.

τῶν νεκρῶν, οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ἀπὸ
τοῦ θεοῦ λέγοντος. ἐγώ εἰμι ὁ θεὸς ἀβρα-
ὰμ, καὶ ὁ θεὸς ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς ἰακώβ. οὐκ
ἔστιν ὁ θεὸς, θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. καὶ
ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ
σκδ διδαχῇ αὐτοῦ. * οἱ δὲ φαρισαῖοι ἀκούσαν-
ϛ τες, ὅτι ἐφίμωσε τοὺς σαδδουκαίους, συνήχθη-
σαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἐπηρώτησεν εἷς ἐξ αὐ- μδ
τῶν νομικός τις, πειράζων αὐτὸν καὶ λέγων.
διδάσκαλε, ποία ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ
» νόμῳ; ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. ἀγαπήσεις
» κύριον τὸν θεόν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ
» ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ διανοίᾳ σου. αὕ-
τη ἐστὶν πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. δευτέ-
» ρα δὲ ὁμοία αὐτῇ. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον
» σου ὡς σεαυτόν. ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐν-
τολαῖς, ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέ-
σκε μανται. * συνηγμένων δὲ τῶν φαρισαίων,
β ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, λέγων. τί ὑ- με
μῖν δοκεῖ περὶ τοῦ χριστοῦ; τίνος υἱός ἐστιν; λέ-
γουσιν αὐτῷ, τοῦ δαβίδ. λέγει αὐτοῖς. πῶς οὖν
δαβὶδ ἐν πνεύματι κύριον αὐτὸν καλεῖ, λέ-
γων; εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου
ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου
σκϛ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. * εἰ οὖν δα-
β βὶδ κύριον αὐτὸν καλεῖ, πῶς υἱὸς αὐτοῦ
ἐστί; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο αὐτῷ ἀποκριθῆ-
ναι λόγον. οὐδὲ ἐτόλμησέ τις ἀπ' ἐκείνης
τῆς ἡμέρας ἐπερωτῆσαι αὐτὸν οὐκ ἔτι.
σκζ * τότε ὁ ἰησοῦς ἐλάλησε τοῖς ὄχλοις καὶ
ι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, λέγων. ἐπὶ τῆς μω- μϛ
σέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ
οἱ φαρισαῖοι, πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑ-
μῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε, κατὰ δὲ τὰ ἔρ-
γα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε. λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποι-
σκη οῦσι. * δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσ-
ε βάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους
τῶν ἀνθρώπων, τῷ δὲ δακτύλῳ αὐτῶν οὐ θέ-
λουσι κινῆσαι αὐτά. * πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν
σκθ ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις.
β πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια ἑαυτῶν, καὶ

μεγαλύνουσι

mortuorum, non legistis quod uobis dictum est à deo, qui ait: Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Deus non est deus mortuorũ, sed uiuẽtium. Et cum audissent turbæ, stupuerunt de doctrina eius. Pharisæi autem cum audissent, quod obturasset os Sadducæis, cõuenerunt in unum: & interrogauit eum unus ex eis legis doctor quispiam, tentans eum & dicens: Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Iesus: Diliges dominũ deũ tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mẽte tua: Hoc est primum & magnum mandatum. Secũdum autem simile est huic: Diliges proximum tuũ ꝑinde atq; teipsum. In his duobus mandatis tota lex & prophetæ pendent. Cõgregatis autem pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicẽs: Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum dominũ, dicẽs? Dixit dominus dño meo, sede à dextris meis: Donec ponã inimicos tuos subselliũ pedũ tuorũ. Si ergo Dauid uocat eũ dñm quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicq̃, neq; ausus fuit qsq̃ ex eo die eũ amplius interrogare.

Tunc Iesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: In cathedra Moysi sedẽt scribæ & pharisæi: Omnia ergo quæcunq; iusserint uos seruare, seruate, & facite: secundum opera uero eorum nolite facere, Dicunt enim, & non faciunt. Colligant enim onera grauia, difficiliáq; portatu, & imponunt in humeros hominũ, cæterũ digito suo nolũt ea mouere. Omnia uero opera sua faciunt in hoc, ut spectentur ab hominibus. Dilatant autem phylacteria sua, & XXIII

μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων
αὐτῶν. φιλοῦσί τε τὰς πρωτοκλισίας ἐν τοῖς
δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς
συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς
ἀγοραῖς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων
ῥαββεί. * ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε ῥαββεί· εἷς
γάρ ἐστιν ὑμῶν ὁ καθηγητὴς ὁ χριστός. πάν-
τες δὲ ὑμεῖς ἀδελφοί ἐστε. καὶ πατέρα μὴ
καλέσητε ὑμῖν ἐπὶ τῆς γῆς. εἷς γάρ ἐστιν
ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. μηδὲ κλη-
θῆτε καθηγηταί. εἷς γὰρ ὑμῶν ἐστιν ὁ κα-
θηγητὴς, ὁ χριστός. * ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται
ὑμῶν διάκονος. ὅς δὲ ὑψώσῃ ἑαυτὸν,
ταπεινωθήσεται. καὶ ὅς δὲ ταπεινώσῃ ἑαυ-
τὸν, ὑψωθήσεται. * οὐαὶ δὲ ὑμῖν γραμματεῖς
καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βα-
σιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώ-
πων. ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰσέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰ-
σερχομένους ἀφίετε εἰσελθεῖν. * οὐαὶ ὑμῖν
γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι
κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προ-
φάσει μακρὰ προσεύχόμενοι, διὰ τοῦτο λή-
ψεσθε περισσότερον κρίμα. οὐαὶ ὑμῖν γραμ-
ματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε
τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα
προσήλυτον, καὶ ὅταν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν
υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν. οὐαὶ ὑμῖν
ὁδηγοὶ τυφλοί, οἱ λέγοντες, ὃς ἂν ὀμόσῃ ἐν
τῷ ναῷ, οὐδέν ἐστιν, ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ ἐν
τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει. μωροὶ καὶ τυ-
φλοί, τίς γὰρ μείζων ἐστὶν, ὁ χρυσὸς, ἢ ὁ ναὸς
ὁ ἁγιάζων τὸν χρυσόν. καὶ ὃς ἐὰν ὀμόσῃ ἐν
τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδέν ἐστιν, ὃς δ' ἂν ὀμόσῃ
ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω αὐτοῦ, ὀφείλει. μωροὶ
καὶ τυφλοί, τί γὰρ μεῖζον, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσια-
στήριον τὸ ἁγιάζον τὸ δῶρον; ὁ οὖν ὀμόσας ἐν
τῷ θυσιαστηρίῳ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν πᾶσι
τοῖς ἐπάνω αὐτοῦ. καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ να-
ῷ, ὀμνύει ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τῷ κατοικοῦντι
αὐτόν. καὶ ὁ ὀμόσας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὀμνύει
ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν τῷ καθημένῳ
ἐπάνω

magnificant fimbrias palliorum ſuorũ. Amantq́ primos accubitus in cœnis, & primo ſedere loco in concilijs, & ſalutationes in foro, & uocari ab hominib⁹ rabbi. Vos autem nolite uocari rabbi: unus eſt enim magiſter ueſter, nempe Chriſtus: omnes autẽ uos fratres eſtis. Et patrẽ nolite uocare uobis in terra: unus eſt enim pater ueſter, qui in cœlis eſt. Nec uocemini magiſtri, unus enim ueſter eſt magiſter, nẽpe Chriſtus. Qui maximus eſt ueſtrum, erit miniſter ueſter. Qui autem ſe exaltauerit, humiliabitur: & qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Væ aũt uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qa claudๅtis regnum cœlorũ ante homines: uos enim nõ intratis, nec aduenientes ſinitis intrare. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia comeditis domos uiduarum. Idq́ prætextu prolixæ precatiõis, propter hoc grauius puniemini. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, qa circumitis mare & aridam, ut faciatis unũ proſelytum: & cum fuerit factus, facitis eum filium gehẽnæ duplo magis quàm uos eſtis. Væ uobis duces cæci, quia dicitis: quicunque iurauerit per templum, nihil eſt: qui autem iurauerit per aurum templi, reus eſt. Stulti & cæci. utrum eñ maius eſt, aurum, an templũ, quod ſanctificat aurum? Et quicunque iurauerit per altare, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per donum, quod eſt ſup illud, reus eſt. Stulti ac cæci. utrum enim maius eſt, donum, an altare, quod ſanctificat donum? Qui ergo iurauerit p altare iurat per ipſum, & per omnia quæ ſuper illud ſunt. Et qui iurauerit per templũ, iurat per illum & per eum qui habitat in ipſo. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per thronũ dei, & per eum qui ſedet

ſuper

σλδ ἐπάνω αὐτῶ. * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ
ε φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ
ἡδύοσμον, καὶ τὸ ἄνηθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ
ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν
καὶ τὸ ἔλεον καὶ τὴν πίστιν· ταῦτα ἔδει ποιῆ-
σλε σαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι. * Ὁδηγοὶ τυφλοὶ
ι οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον
σλς καταπίνοντες. * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς
ε καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καθαρίζετε τὸ
ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος,
ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρα-
σίας. φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον πρῶτον τὸ
ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα
γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν.
σλζ * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑπο-
ς κριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμ-
μένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι,
ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης
ἀκαθαρσίας. οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἔξωθεν μὲν
φαίνεσθε τοῖς ἀνθρώποις δίκαιοι, ἔσωθεν δέ
μεσοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας.
σλη * Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι
ε ὑποκριταί, ὅτι οἰκοδομεῖτε τοὺς τάφους τῶν
προφητῶν, καὶ κοσμεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν δι-
καίων, καὶ λέγετε. εἰ ἤμεθα ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις τῶν πατέρων ἡμῶν, οὐκ ἂν ἤμεθα κοι-
νωνοὶ αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τῶν προφητῶν. ὥς
τε μαρτυρεῖτε ἑαυτοῖς, ὅτι υἱοί ἐστε τῶν φο-
σλθ νευσάντων τοὺς προφήτας. * καὶ ὑμεῖς πλη-
ι ρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. ὄφεις
γεννήματα ἐχιδνῶν πῶς φεύξεσθε ἀπὸ τῆς κρί-
σμ σεως τῆς γεέννης; * Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ ἀπο-
ε στέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ
γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενεῖτε καὶ στα-
υρώσετε, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συ-
ναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς
πόλιν, ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δί-
καιον, ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵ-
ματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζα-
χαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ
τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ἥξει

super illum. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia decimatis mẽtham, & anethũ, & cyminũ, & reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis, iudicium & miſericordiam ac fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia purgatis exteriorem poculi patinæq; partem: cæterum intus plena ſunt rapina & intemperantia. Phariſæe cæce, purga prius quod eſt intra poculum & patinam, ut & exteriores horum partes puræ reddãtur. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis, quæ foris quidem apparent ſpecioſa, intus uero plena ſunt oſſibus mortuorum, omniq; ſpurcitia. Sic & uos, foris quidem apparetis hominibus iuſti, intus autem pleni eſtis fictiõe & iniquitate. Væ uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ, quia ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumẽta iuſtorum, & dicitis: Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum. Itaq; teſtimonio eſtis uobiſmetipſis, quod filij ſitis eorum, qui prophetas occiderũt. Vos quoq; implete menſuram patrum ueſtrorũ. Serpẽtes, progenies uiperarũ, quomodo effugietis iudiciũ gehennæ? Ideo ecce ego mitto ad uos prophetas & ſapiẽtes & ſcribas, & illorũ aliquot occidetis crucifigetisq;, & illorum nonnullos flagellabitis in ſynagogis ueſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem, ut ueniat ſuper uos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti uſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quẽ occidiſtis inter templũ & altare. Amẽ dico uobis,

ἥξει ταῦτα πάντα ἐπὶ τὴν γενεὰν ταύτην.
σμα ε *Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. λέγω γὰρ ὑμῖν, οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι, ἕως ἂν εἴπητε, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου.

σμβ β *Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ. ὁ δὲ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ βλέπετε πάντα ταῦτα; ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀφεθῇ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται.

σμγ β *καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν, λέγοντες. εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. βλέπετε, μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες. ἐγώ εἰμι ὁ χριστός, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε. δεῖ γὰρ τὰ πάντα γενέσθαι, ἀλλ' οὔπω ἐστὶ τὸ τέλος. ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, καὶ ἔσονται λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους. πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠδίνων.

σμδ α *τότε παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς θλῖψιν, καὶ ἀποκτενοῦσιν ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τὸ ὄνομά μου.

σμε ι *καὶ τότε σκανδαλισθήσονται πολλοὶ, καὶ ἀλλήλους παραδώσουσι, καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους, καὶ πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐγερθήσονται, καὶ πλανήσουσι πολλούς. καὶ διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται.

σμς s *καὶ κηρυχθήσεται

ueniẽt hæc omnia ſuper generationem iſtam. Hieruſalem, Hieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt: quoties uolui cõgregare filios tuos: quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſtis? Ecce relinquitur uobis domus ueſtra deſerta. Dico enim uobis, hauquaquàm me uidebitis poſt hac, donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini.

Et egreſſus Ieſus diſcedebat à tem- XXIIII
plo: & acceſſerunt diſcipuli eius, ut oſtenderent ei ſtructuras templi. Ieſus autem dixit illis: Nónne uidetis hæc omnia? Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis ſuper lapidem, qui non deſtruet. Sedente autem eo in monte oliuarum, acceſſerunt ad eum diſcipuli ſecreto, dicentes: Dic nobis, quãdo hæc erũt? & quod ſignum aduentus tui, & conſummationis ſeculi? Et reſpondens Ieſus, dixit eis: Videte, ne quis uos ſeducat. Multi enim uenient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus, multoſque ſeducent. Audituri autem eſtis bella, & rumores bellorum, uidete ne turbemini: Oportet eũ omnia fieri, ſed nondum eſt finis. Conſurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum: & erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus ſingulis locis. Hæc autem omnia initia ſunt dolorum. Tunc tradent uos in afflictionem, & occident uos, & eritis inuiſi cunctis gẽtibus propter nomen meum. Et tunc offendiculum patientur multi, & alius alium inuicem tradẽt, ſéque odio habebũt inuicem. & multi pſeudoprophetæ ſurgent, ac ſeducent multos. & quoniã abũdabit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Qui autem perſeuerauerit uſque in finem, hic ſaluus erit. Et prædicabitur

ρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας
ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσιν
σμζ τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. *Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ
s Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὸς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ
σμη ἀναγινώσκων νοείτω. *Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
β φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη. ὁ ἐπὶ τοῦ δώματος,
μὴ καταβαινέτω ἆραι τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. καὶ
ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεφάτω ὀπίσω ἆραι τὰ
σμθ ἱμάτια αὐτοῦ. *Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις
β καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.
σμ *Προσεύχεσθε δὲ, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν
s χειμῶνος, μηδὲ ἐν σαββάτῳ. * Ἔσται γὰρ τότε
σνα θλῖψις μεγάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς
β κόσμου ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. * καὶ
σνβ εἰ μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, οὐκ ἂν
s ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, διὰ δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς κολο
σνγ βωθήσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι. * τότε ἐάν τις
β ὑμῖν εἴπῃ, ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, ἢ ὧδε, μὴ πι
σνδ στεύσητε. *Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ
s ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγά
λα καὶ τέρατα, ὥστε πλανᾶσθαι, εἰ δυνατὸν,
καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν.
σνε * Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν, ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ
ε ἐστίν, μὴ ἐξέλθητε, ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ
σνς πιστεύσητε. * Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρ
ε χεται ἀπ' ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσ
μῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀν
σνζ θρώπου. * Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ
ε συναχθήσονται οἱ ἀετοί. * Εὐθέως δὲ μετὰ
σνη τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος
β σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγ
γος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρα
νοῦ, καὶ αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται
καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ
σνθ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ. *καὶ τότε κόψονται
β πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν
τοῦ ἀνθρώπου, ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ
οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, καὶ
ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγ
γος φωνῆς μεγάλης, καὶ συνάξουσι
τοὺς ἐκλεκτοὺς

dicabitur hoc euangelium regni in uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet consummatio. Cum ergo uideritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: qui legit, intelligat. tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: qui in tecto, non descendat ut tollat quicquam de domo sua. & qui in agro, non reuertatur ut tollat uestes suas. Væ autem prægnãtibus & lactantibus in illis diebus. Orate autem, ut non fiat fuga uestra hyeme, neq; sabbato. Erit enim tunc afflictio magna, qualis non fuit ab initio mundi ad hoc usque tempus, neque fiet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos decurtabuntur dies illi. Tunc si quis uobis dixerit: ecce hic Christus, aut illic nolite credere. Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi. Ecce prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet usque in occidentem: ita erit aduentus filij hominis. Vbicunq; enim fuerit cadauer, illic congregabuntur & aquilæ. Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur: & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorum commouebuntur. & tunc apparebit signum filij hominis in cœlo: & tũc plangent omnes tribus terræ, & uidebunt filium hominis, uenientem in nubibus cœli cum uirtute & gloria multa. Et mittet angelos suos cum tubæ uoce magna, & congregabunt

τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου οὐρανῶν ἕως ἄκρων αὐτῶν. ἀπὸ δὲ τ συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν. ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτ γένηται ἁπαλὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφυῇ. γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος. οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε πάντα ταῦτα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα ταῦτα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται. οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.

μκ

σξδ περὶ δὲ τ ἡμέρας ἐκείνης ἢ τ ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν, εἰ μὴ ὁ πατήρ μου μόνος. ὥσπερ δὲ αἱ ἡμέραι τοῦ σξε νῶε, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τ υἱοῦ τ ἀνθρώπου. ὡσπερ γὰρ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις, ταῖς πρὸ τ κατακλυσμοῦ, τρώγοντες καὶ πίνοντες, γαμοῦντες, καὶ ἐκγαμίζοντες, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε νῶε εἰς τὴν κιβωτόν. καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ σξζ υἱοῦ τ ἀνθρώπου. τότε δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ, ὁ εἷς παραλαμβάνεται, καὶ ὁ εἷς ἀφίεται. δύο ἀλήθουσαι ἐν τῷ μύλωνι, μία παραλαμβάνεται, καὶ μία ἀφίεται. σξη γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. σξθ ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ οὐκ ἂν εἴασε διορυχθῆναι τὴν οἰκίαν αὐτ. διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ σο δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου ἔρχεται. τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτ, τ σσε διδόναι αὐτοῖς τὴν τροφὴν ἐν καιρῷ; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτου, εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτ κατα σξζ στήσει αὐτόν. ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ κακὸς δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτ, χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς συνδούλους, ἐσθίειν δὲ καὶ πίνειν μετὰ τ μεθυόντων,

elects eius à quatuor uentis, à ſummis cœlorum uſq; ad terminos eorum. Ab arbore autem fici diſcite ſimilitudinem: cum iam ramus eius tener fuerit, & folia fuerint enata, ſcitis quod ppe ſit æſtas. Ita & uos, cum uideritis hæc omnia, ſcitote quod prope ſit in foribus. Amen dico uobis, non præteribit ætas hæc, donec omnia iſta fiãt. Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribũt. Cæterum de die illo & hora nemo ſcit, ne angeli quidem cœlorum, niſi pater meus ſolus. Sed ſicut erant dies Noë ita erit & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus, qui præceſſerunt diluuium, edentes & bibentes, contrahentes matrimonium, & nuptum dantes, uſq; ad eum diem quo intrauit Noë in arcam: & non cognouerunt, donec ueniſſet diluuium, & ſuſtuliſſet uniuerſos: ita erit & aduentus filij hominis. Tunc duo erunt in agro, unus aſſumitur, & alter relinquitur. Duæ molentes in mola, una aſſumitur, & altera relinquitur. Vigilate ergo, quia neſcitis qua hora dominus ueſter uenturus ſit. Illud autem ſcitote, quoniam ſi ſciſſet paterfamiliâs, qua hora fur uenturus fuiſſet, uigilaſſet utique, & nõ ſiuiſſet perfodi domum ſuam. Ideo & uos eſtote parati: quia qua hora non putatis, ea filius hominis uenturus eſt. Quiſnam eſt fidelis ſeruus & prudẽs, quẽ præfecit dominus famulitio ſuo, ut det illis cibum in tempore? Beatus ſeruus ille, quem cũ uenerit dominus eius, inuenerit ſic faciẽtem: Amen dico uobis, quoniã ſuper omnia bona ſua cõſtituet eum. Quod ſi dixerit ſeruus ille malus in corde ſuo, cunctatur dñs meus uenire, cœperitq; percutere cõſeruos, imò edere & bibere cum ebrijs,

κξ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ, ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. * τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παρθένοις, αἵτινες λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας αὐτῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τοῦ νυμφίου. πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν μωραί, καὶ αἱ πέντε φρόνιμοι. αἱ γὰρ μωραὶ λαβοῦσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν, οὐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον. αἱ δὲ φρόνιμοι ἔλαβον ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων. χρονίζοντος δὲ τοῦ νυμφίου, ἐνύσταξαν πᾶσαι καὶ ἐκάθευδον. μέσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, ἰδοὺ ὁ νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ. τότε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἐκεῖναι, καὶ ἐκόσμησαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. αἱ δὲ μωραὶ ταῖς φρονίμοις εἶπον, δότε ἡμῖν ἐκ τοῦ ἐλαίου ὑμῶν, ὅτι αἱ λαμπάδες ἡμῶν σβέννυνται. ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ φρόνιμοι, λέγουσαι. μήποτε οὐκ ἀρκέσῃ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, πορεύεσθε μᾶλλον πρὸς τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς. ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράζειν, ἦλθεν ὁ νυμφίος, καὶ αἱ ἕτοιμοι εἰσῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα. ὕστερον δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ παρθένοι, λέγουσαι. κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς. γρηγορεῖτε οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. * Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπός τις ἀποδημῶν, * ἐκάλεσε τοὺς ἰδίους δούλους, καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ ᾧ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ᾧ δὲ δύο, ᾧ δὲ ἕν, ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν, καὶ ἀπεδήμησεν εὐθέως. πορευθεὶς δὲ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαβὼν, εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐποίησεν ἄλλα πέντε τάλαντα. ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ δύο, ἐκέρδησε καὶ αὐτὸς ἄλλα δύο. ὁ δὲ τὸ ἓν λαβὼν, ἀπελθὼν ὤρυξεν ἐν τῇ γῇ

ueniet dominus serui illius in die, quo nō expectat, & hora qua ignorat, & diſsecabit eū, partēq; eius ponet cū hypocritis, illic erit ploratus & stridor dentiū.

Tunc simile fiet regnū cœlorum decē xxv uirginibus, quæ sumptis lampadibus suis, exierunt in occursum sponso. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis, non sumpserant oleū secū. Prudentes uero sumpserant oleū in uasis suis unà cum lampadibus. Tardante uero sponso, dormitauerunt omnes, ac dormierūt. Porrò medio noctis clamor factus est: ecce sponsus uenit, exite obuiam ei. Tunc surrexerūt omnes uirgines illæ, & apparauerunt lampades suas. Fatuæ autē prudētibus dixerunt: Date nobis de oleo uestro, qa lampades nostræ extinguuntur. At respondērunt prudentes, dicentes: Nequaq̄, ne nō sufficiat nobis & uobis: sed ite potius ad eos, q̄ uendunt, & emite uobisipsis. Porrò dū irent emptum, uenit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cū eo ad nuptias, clausaq; est ianua. Postea uero ueniūt & reliquæ uirgines, dicentes: Domine, domine, aperi nobis. At ille respondens, ait: Amen dico uobis, non noui uos. Vigilate itaq;, quia nescitis diem neq; horā, in qua filius hominis ueniet. Sicut em̄ homo quidam peregre proficiscēs, uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: & huic quidem dedit quinq; talēta, alij autem duo, alij uero unum: unicuiq; secundum propriam facultatem, & profectus est statim. Abijt aūt q quinq; talēta acceperat, & negociatus est per ea, & confecit altera q̄nq; talēta. Similiter & q duo acceperat, lucratus est & ipse altera duo. Qui aūt unum acceperat, abiēs fodit in terram,

τῇ γῇ, καὶ ἀπέκρυψε τὸ ἀργύριον τοῦ κυρίου
αὐτοῦ. μετὰ δὲ χρόνον πολὺν ἔρχεται ὁ κύ-
ριος τῶν δούλων ἐκείνων, καὶ συναίρει μετ'
αὐτῶν λόγον. καὶ προσελθὼν ὁ τὰ πέντε τά-
λαντα λαβὼν, προσήνεγκεν ἄλλα πέντε
τάλαντα, λέγων. κύριε, πέντε τάλαντά μοι
παρέδωκας, ἴδε ἄλλα πέντε τάλαντα ἐκέρ-
δησα ἐν αὐτοῖς. ἔφη δὲ αὐτῷ ὁ κύριος αὐτοῦ.
Εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πι-
στὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. εἴσελθε εἰς
τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. προσελθὼν δὲ καὶ
ὁ τὰ δύο τάλαντα λαβὼν, εἶπεν. κύριε, δύο
τάλαντά μοι παρέδωκας, ἴδε ἄλλα δύο τά-
λαντα ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς. ἔφη αὐτῷ ὁ κύ-
ριος αὐτοῦ. Εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ
ὀλίγα ἦς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω.
εἴσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ κυρίου σου. προσελ-
θὼν δὲ καὶ ὁ τὸ ἓν τάλαντον λαβὼν, εἶπεν.
κύριε, ἔγνων σε ὅτι αὐστηρὸς εἶ ἄνθρωπος, θε-
ρίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν
οὐ διεσκόρπισας, καὶ φοβηθεὶς ἀπελθὼν
ἔκρυψα τὸ τάλαντόν σου ἐν τῇ γῇ, ἴδε ἔχεις
τὸ σόν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ κύριος αὐτοῦ, εἶπεν
αὐτῷ. Πονηρὲ δοῦλε καὶ ὀκνηρὲ, ᾔδεις ὅτι θε-
ρίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, καὶ συνάγω ὅθεν οὐ
διεσκόρπισα, ἔδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν
μου τοῖς τραπεζίταις, καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκο-
μισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ, ἄρατε οὖν
ἀπ' αὐτοῦ τὸ τάλαντον, καὶ δότε τῷ ἔχοντι τὰ
σοα δέκα τάλαντα. * τῷ δὲ ἔχοντι παντὶ δοθήσε-
ε ται, καὶ περισσευθήσεται. ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος, καὶ
σοβ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. * Καὶ τὸν ἀχρεῖον δοῦλον
ε ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔσται
σογ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. * Ὅτε ξα
ι ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ,
καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε
καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχ-
θήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ
ἀφορίσει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὥσπερ ὁ ποιμὴν
ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τοῦ ἐρίφων, καὶ στήσει
τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια
ἐξ

terram, & abscondit pecuniam domini
sui. Post multũ uero temporis uenit do
minus seruorũ illorum, & ponit rationẽ
cum eis. Et accedens is, qui quinq; talen-
ta acceperat, attulit altera quinq; talẽta,
dicẽs: Domine, quinq; talenta tradidisti
mihi, ecce altera quinq; talenta lucratus
sum per ea. Ait illi dominus eius: Euge
serue bone & fidelis, sup pauca fuisti fi-
delis, sup multa te cõstituã. intra in gau-
diũ domini tui. Accedẽs aũt & qui duo
talenta accepat, ait: Dñe, duo talenta tra
didisti mihi, ecce alia duo lucratus sum
p ea. Ait illi dñs eius: Euge serue bone
& fidelis, sup pauca fuisti fidelis, super
multa te cõstituam: intra in gaudiũ do-
mini tui. Accedens aũt & qui unũ talen-
tum acceperat, ait: Dñe, nouerã te quod
homo durus sis, metens ubi nõ semina-
sti, & inde congregans ubi non sparsisti:
ac territus abij, abscõdiq; talentũ tuũ in
terra: Ecce habes quod tuũ est. Respon-
dens aũt dñs eius, dixit ei: Serue male &
piger, sciebas q; metã ubi nõ seminaui,
& cõgregẽ illinc ubi non sparsi: Opor
tuit ergo te cõmittere pecuniã meã men
sarijs, & ueniens ego recepissem utique
quod meũ est cum usura. Tollite itaq;
ab eo talentum, & date ei qui habet de-
cem talenta. Omni enim habenti dabit
& abundabit. Qui uero nõ habet, etiam
id quod habet, auferetur ab eo. Et inuti
lem seruũ eijcite in tenebras exteriores:
illic erit fletus & stridor dentiũ. Cum au
tem uenerit filius hominis in gloria sua,
& omnes sancti angeli cũ eo. tunc sede-
bit super sedem gloriæ suæ, & congrega-
buntur ante eum omnes gentes, & sepa
rabit eos, alteros ab alteris, sicut pastor
segregat oues ab hœdis: & statuet oues
quidem à dextris suis, hœdos autem
à

ἀξ εὐωνύμων. τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ. δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με. ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με. γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με. ἠσθένησα, καὶ ἐπεσκέψασθέ με. ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ ἤλθετε πρός με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι, λέγοντες. κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε δέ σε εἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; ἢ γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν; πότε δέ σε εἴδομεν ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρός σε; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐρεῖ αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων. πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. ἐπείνασα γάρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με. ξένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με. γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με. ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγοντες. κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα, ἢ διψῶντα, ἢ ξένον, ἢ γυμνόν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι; τότε ἀποκριθήσεται αὐτοῖς, λέγων. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

σοδ α *καὶ ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. σοε ε *τότε συνήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦ λεγομένου Καϊάφα, καὶ συνεβουλεύσαντο, ἵνα τὸν Ἰησοῦν κρατήσωσι

à sinistris. Tũc dicet rex his qui à dextris sibi erunt: Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum uobis ab exordio mũdi. Esuriui enim, & dedistis mihi edere. Sitiui, & dedistis mihi bibere. Hospes eram, & collegistis me. Nudus, & operuistis me. Infirmus, & uisitastis me. In carcere eram, & uenistis ad me. Tũc respondebũt ei iusti, dicẽtes: Domine, quãdo te uidimus esurientem, & pauimus: aut sitientẽ, & dedimus tibi potũ? Quando autem te uidimus hospitem, & collegimus te: aut nudũ, & cooperuimus te: aut quando te uidimus infirmum aut in carcere, & uenimus ad te? Et respondens rex dicet illis: Amen dico uobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi cibũ. Sitiui, & non dedistis mihi potum. Hospes eram, & non collegistis me. Nudus, & nõ operuistis me. Infirmus & in carcere eram, & non uisitastis me. Tũc respondebunt ei & ipsi dicẽtes: Domine, quando te uidimus esurientem, aut sitiẽtem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmũ, aut in carcere, & nõ ministrauimus tibi? Tũc respõdebit illis, dicens: Amẽ dico uobis, quatenus non fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis. Et ibũt hi in supplicium æternũ, iusti uero in uitã æternam.

Et factum est, cum consummasset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Scitis quod post biduum pascha fit, & filius hominis traditur ut crucifigatur. Tunc congregati sunt principes sacerdotum & scribæ & seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caipha: & consilium inierunt, ut Iesum dolo caperent XXVI

κρατήσωσι δόλῳ, & ἀποκτείνωσιν. Ἔλεγον δέ, μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ, ἵνα μὴ θόρυβος γένηται
σος ἐν τῷ λαῷ. * Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βη ξβ
α θανίᾳ ἐν οἰκίᾳ σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου, & κατέχεεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνακειμένου. Ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, λέγοντες. Εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο τὸ μύρον πραθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς. γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί; ἔργον γὰρ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάντοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ
σοζ ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. * Βαλοῦσα
δ γὰρ αὕτη τοῦτο τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαί με ἐποίησεν. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς.
σον * Τότε πορευθεὶς εἷς τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμε
β νος Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἶπεν. Τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια. καὶ ἀπὸ τότε ἐζήτει εὐκαιρίαν ἵνα αὐτὸν παραδῷ. Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ. ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ πάσχα; ὁ δὲ εἶπεν. ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ εἴπατε αὐτῷ. ὁ διδάσκαλος λέγει, ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστιν, πρός σε ποιῶ τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου. καὶ ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ ὡς συνέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.
σοθ * Ὀψίας δὲ γενομένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώ
δ δεκα. καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, εἶπεν. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με.
σω * Καὶ λυπούμενοι σφόδρα, ἤρξαντο λέγειν
α αὐτῷ ἕκαστος αὐτῶν. μή τι ἐγώ εἰμι κύριε;
σπα * Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ὁ ἐμβάψας μετ ἐ
β μοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, οὗτός με παραδώσει. ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει.

καθὼς

dolo caperẽt, & occiderent. Dicebãt autẽ: Nõ in die festo, ne tumultus fiat in populo. Cũ autẽ Iesus esset in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier, habens alabastrum unguenti precio si, & effudit super caput ipsius recumbentis. Videntes aũt discipuli indignati sunt, dicentes: Ad quid perditio hæc? Potuit enim istud unguentũ uenundari magno & dari pauperibus. Eo autem cognito, Iesus ait illis: Quid molesti estis mulieri? Opus enim bonũ operata est erga me. Nam semper pauperes habetis uobiscũ, me uero non semper habetis. Quod emẽ hæc unguentum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendum me fecit. Amẽ dico uobis, ubicũq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, hoc quoque quod hæc fecit narrabitur in memoriam ipsius. Tunc abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotum, & ait illis: Quid uultis mihi dare, & ego uobis tradam illũ? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et ex eo tempore quærebat opportunitatẽ ut eũ traderet. Cæterum primo die azymorũ accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei: Vbi uis paremus tibi ad edẽdũ pascha? At ille dixit: Ite in ciuitatem ad quendã, & dicite ei: Magister dicit: Tempus meũ prope est, apud te facio pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut cõstituit illis Iesus, & parauerunt pascha. Vespere aũt facto, discumbebat cum duodecim: & edentibus illis, dixit: Amẽ dico uobis, quod unus uestrũ me proditurus est. Et mœsti redditi uehementer, cœperunt singuli dicere ei: Num ego sum domine? At ipse respondens, ait: Qui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus est. Filius quidem hominis uadit,

sicut

σπβ καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. * οὐαὶ δὲ τῷ
s ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
παραδίδοται, καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη
σπγ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. * Ἀποκριθεὶς δὲ ἰούδας
ι ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, εἶπεν. μήτι ἐγώ εἰμι ῥαββεί; λέγει αὐτῷ, σὺ εἶπας. * Ἐσθιόντων δὲ αὐ
σπδ α τῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς τὸν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασεν καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶ ξβ
πεν. λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου.
σπε * καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας,
β ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων. πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς
διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς
σπς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. * λέγω δὲ ὑμῖν, οὐ μὴ
s πίω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ
πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
πατρός μου. καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ
σπζ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. * τότε λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
δ πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν ἐμοὶ ἐν
σπη τῇ νυκτὶ ταύτῃ. * γέγραπται γάρ, πατάξω τὸν »
s ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται τὰ πρόβατα » τῆς ποίμνης. μετὰ δὲ τὸ ἐγερθῆναί με, προά »
σπθ ξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν. * Ἀποκριθεὶς δὲ
α ὁ πέτρος, εἶπεν αὐτῷ. εἰ καὶ πάντες σκανδαλισθήσονται ἐν σοί, ἐγὼ δὲ οὐδέποτε σκανδαλισθήσομαι. ἔφη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνήσῃ με. * λέγει αὐτῷ ὁ
s πέτρος. κἂν δέῃ με σὺν σοὶ ἀποθανεῖν, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. ὁμοίως καὶ πάντες οἱ μα
σλα θηταὶ εἶπον. * τότε ἔρχεται μετ' αὐτῶν ὁ ἰη
α σοῦς εἰς χωρίον λεγόμενον γεθσημανῆ, καὶ
σλβ λέγει τοῖς μαθηταῖς. * καθίσατε αὐτοῦ ἕως
s οὗ ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ. καὶ παραλαβὼν μετὰ πέτρου καὶ τοὺς δύο υἱοὺς ζεβεδαίου, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. * τότε λέγει
σλγ δ αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου, μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε μετ' ἐμοῦ. * καὶ προελθὼν μικρὸν ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσευχόμενος, καὶ λέγων. πάτερ
σλδ α μου,

sicut scriptum est de illo: Væ autem homini illi per quem filius hominis prodi-
tur: bonum erat ei, si natus nō fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Num ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. Vescentibus autem eis, accepit Iesus panem, & cum egisset gratias, fregit, deditque discipulis, & ait: Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Et accepto poculo, gratijs actis, dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus qui est noui testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Dico autem uobis, non bibam posthac ex hoc fructu uitis usque in diem illum, cum illud bibam uobiscum nouum in regno patris mei. Et cum hymnū cecinissent, exierunt in montem oliuarū. Tunc dicit illis Iesus: Omnes uos offendiculū patiemini mea causa in nocte hac. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postquàm autem resurrexero, præcedam uos in Galilæam. Respondēs autē Petrus, ait illi: Et si omnes offendiculū passi fuerint tua causa, ego tamen nunquàm offendiculum patiar. Ait illi Iesus: Amē dico tibi, quod in hac nocte antequàm gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. Tūc uenit Iesus cum illis in uillam, quæ dicitur Gethsemane, & dixit discipulis: Sedete hic donec uadam & orem illic. Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi cœpit affici dolore ac mœstitudine. Tūc ait illis Iesus: Mœsta est anima mea usque ad mortem: manete hic & uigilate mecum. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans ac dicens: Pater

ξε περὶ τῆς προδόσεως τοῦ ἰούδα.

μου, εἰ δύνατόν ἐστιν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ
σϛε ποτήριον τοῦτο. *Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέ-
α λω, ἀλλ' ὡς σύ. * Καὶ ἔρχεται πρὸς τοὺς
σϛϛ μαθητὰς, καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας,
β καὶ λέγει τῷ πέτρῳ. οὕτως οὐκ ἰσχύσατε
μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; γρηγορεῖ-
τε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς
σϛζ πειρασμόν. * Τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ
δ δὲ σάρξ ἀσθενής. * Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελ-
σϛη θὼν, προσηύξατο λέγων. Πάτερ μου, εἰ οὐ δύ-
β ναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ,
ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου.
καὶ ἐλθὼν, εὑρίσκει αὐτοὺς πάλιν καθεύδον-
τας, ἦσαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ βεβαρημένοι.
δὲ ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξα-
σϛθ το ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών. *Τότε ἔρχε-
δ ται πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς.
καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε, ἰδοὺ
ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τῶν ἀνθρώπου παραδί-
δοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. ἐγείρεσθε, ἄγω-
τ μεν, ἰδοὺ ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με. *Καὶ ἔτι
α αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ἰούδας εἷς τῶν δώδε-
κα ἦλθεν, καὶ μετ' αὐτῶν ὄχλος πολὺς μετὰ
μαχαιρῶν καὶ ξύλων ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων
τα καὶ πρεσβυτέρων τῶν λαοῦ. *Ὁ δὲ παραδιδοὺς
β αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων, ὃν ἂν
φιλήσω, αὐτός ἐστιν, κρατήσατε αὐτόν. καὶ εὐ-
θέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπε. Χαῖρε ῥαβ-
βεί. καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν
αὐτῷ. ἑταῖρε, ἐφ' ὃ πάρει; τότε προσελθόν-
τες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐ-
τβ κράτησαν αὐτόν. *Καὶ ἰδοὺ εἷς τῶν μετὰ Ἰη-
α σοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιρα
αὐτῶν, καὶ πατάξας τὸν δοῦλον τῶν ἀρχιερέως, ἀφεῖ-
τγ λεν αὐτῶν τὸ ὠτίον. *Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰη-
ι σοῦς. ἀπόστρεψόν σου τὴν μάχαιραν εἰς τὸν
τόπον αὐτῆς. πάντες γὰρ οἱ λαμβάνοντες μάχαι-
ραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. ἢ δοκεῖς ὅτι
οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα
μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα
λεγεῶνας ἀγγέλων; πῶς οὖν πληρωθῶσιν
αἱ γραφαὶ

mi, si possibile est, transeat à me calix iste: ueruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Et uenit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro: Adeo nõ potuistis una hora uigilare mecum? Vigilate & orate, ut ne intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, at caro infirma. Rursus altera uice abijt, & orauit, dicens: Pater mi, si nõ potest hoc poculum transire à me, nisi bibam illud, fiat uoluntas tua. Et uenit, & reperit eos iterum dormientes. Erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abijt, & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam & requiescite, ecce appropinquauit hora, & filius hominis traditur in manus peccatorum. Surgite eamus, ecce appropinquauit qui me tradit. Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus numero duodecim uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, missi
ξε à principibus sacerdotum & senioribus populi. Is uero qui prodebat eum, dedit illis signum, dicens: Quemcunque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Iesum, dixit: Aue rabbi. Et osculatus est eum. Dixitq; illi Iesus: Amice, ad quid ades? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & ceperunt eum. Et ecce unus ex his, qui erant cum Iesu, extendens manum, exemit gladium suum, & percutiẽs seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuerte gladium tuum in locum suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio pibunt. An putas quod non possum nunc rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quàm duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur scripturæ

ΤΔ αἱ γραφαὶ, ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι. * Ἐν τῇ
α κείνῃ τῇ ὥρᾳ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς τοῖς ὄχλοις,
ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθετε μετὰ μαχαιρῶν, καὶ
ξύλων συλλαβεῖν με. καθ' ἡμέραν πρὸς ὑμᾶς
ΤΕ ἐκαθιζόμην, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ οὐκ
ς ἐκρατήσατέ με. * τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα
πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ τῶν προφητῶν.
τότε οἱ μαθηταὶ πάντες, ἀφέντες αὐτὸν ἔ-
ΤΣ φυγον. * Οἱ δὲ κρατήσαντες τὸν Ἰησοῦν, ἀπή-
α γαγον πρὸς Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου
οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθη-
ΤΖ σαν. * Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μα-
δ κρόθεν ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως. * καὶ εἰ-
ΤΗ σελθὼν ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν
β τὸ τέλος. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι,
καὶ τὸ συνέδριον ὅλον ἐζήτουν ψευδομαρ-
τυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν θανατώ-
σωσιν, καὶ οὐχ' εὗρον. καὶ πολλῶν ψευδο-
ΤΘ μαρτύρων προσελθόντων, οὐχ' εὗρον. * Ὕστε-
ς ρον δὲ προσελθόντες δύο ψευδομάρτυρες, εἶ-
πον. Οὗτος ἔφη, Δύναμαι καταλύσαι τὸν να
ὸν τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆ
σαι αὐτόν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐ
τῷ. Οὐδὲν ἀποκρίνῃ; τί οὗτοί σου καταμαρ
τυροῦσιν; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ. Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ
θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶ-
ΤΙ πας. * πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν
α τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυ
νάμεως καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ
ΤΙΑ οὐρανοῦ. * Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμά
ς τια αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἐβλασφήμησε. * Τί
ΤΙΒ ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἰδοὺ νῦν ἠ-
β κούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτοῦ. Τί ὑμῖν
δοκεῖ; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον. Ἔνοχος θα
ΤΙΓ νάτου ἐστί. * Τότε ἐνέπτυσαν εἰς τὸ πρόσωπον
α αὐτοῦ, καὶ ἐκολάφισαν αὐτόν. Οἱ δὲ ἐρράπισαν
λέγοντες. Προφήτευσον ἡμῖν χριστέ, τίς ἐστιν
ΤΙΔ ὁ παίσας σε; * Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ
α αὐλῇ. καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη,

scripturæ, qđ sic oportet fieri. In illa hora dixit Iesus turbis: Tanq̃ ad latronem existis cum gladijs & fustibus ad cõprehendendũ me: quotidie apud uos sedebam docens in tẽplo, & nõ me cepistis? Hoc autẽ totum factum est ut cõpleren tur scripturæ prophetarũ. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt. At illi comprehensum Iesum duxerũt ad Caiphã principẽ sacerdotum, ubi scribæ & seniores cõuenerant. Petrus aũt sequebat eũ procul usq; ad atriũ principis sacerdotũ. Et ingressus intro, sedebat cũ ministris, ut uideret finem. Principes aũt sacerdotũ & seniores, & totũ conciliũ quærebãt falsum testimoniũ cõtra Iesum, ut morti eum traderẽt, & nõ inueniebant. etiã cũ multi falsi testes accessissent, nõ inueniebant. Nouissime autẽ uenerũt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere tẽplũ dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotũ, ait illi: Nihil respõdes? Cur isti aduersũ te testimoniũ dicũt? Iesus aũt tacebat. Et respondens princeps sacerdotũ, ait illi: Adiuro te p̃ deũ uiuentẽ, ut dicas nobis, an tu sis Christus filius dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Verũtamen dico uobis, amodo uidebitis filiũ hominis sedentẽ à dextris uirtutis, & uenientẽ in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotũ dissidit uestimẽta sua, dicẽs: Proloquutus est blasphemiã: quid insup egemus testibus? Ecce nũc audistis blasphemiã eius: qd uobis uidet? At illi respõdentes dixerunt: Reus est mortis. Tũc expuerunt in faciẽ eius, & colaphis eũ cæciderunt. Alij autẽ palmas in faciem eius dederunt, dicẽtes: Vaticinare nobis Christe, quis est qui te percussit? Petrus uero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancillula

λέγω(ς). καὶ σὺ ἦσθα μετὰ ἰησοῦ τοῦ γαλι
λαίου. ὁ δὲ ἠρνήσατο ἔμπροσθεν πάντων, ξε
τιε λέγων. οὐκ οἶδα τί λέγεις. * ἐξελθόντα δὲ
α αὐτὸν εἰς τὸν πυλῶνα, εἶδεν αὐτὸν ἄλλη, καὶ
λέγει τοῖς ἐκεῖ, καὶ οὗτος ἦν μετὰ ἰησοῦ τοῦ
ναζωραίου. καὶ πάλιν ἠρνήσατο μετὰ ὅρκου,
ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον. μετὰ μικρὸν δὲ
προσελθόντες οἱ ἑστῶτες, εἶπον τῷ πέτρῳ.
ἀληθῶς καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ, καὶ γὰρ ἡ λαλιά
σου δῆλόν σε ποιεῖ. τότε ἤρξατο καταναθε
ματίζειν καὶ ὀμνύειν, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρω
τις πον, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. * καὶ ἐμ
β νήσθη ὁ πέτρος τοῦ ῥήματος ἰησοῦ, εἰρηκότος
αὐτῷ, ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρίς ἀπαρνή
σῃ με. καὶ ἐξελθὼν ἔξω, ἔκλαυσε πικρῶς.
τιζ * πρωΐας δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον
β πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λα
ου κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν.
τικ * καὶ δήσαντες αὐτὸν, ἀπήγαγον καὶ παρέδω
α καν αὐτὸ ποντίῳ πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι. * τότε ξζ
τιθ ἰδὼν ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, ὅτι κατε
ι κρίθη, μεταμεληθεὶς, ἀπέστρεψε τὰ τριάκον
τα ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς πρεσβυ
τέροις λέγων. ἥμαρτον, παραδοὺς αἷμα ἀθῶ
ον. οἱ δὲ εἶπον, τί πρὸς ἡμᾶς; σὺ ὄψῃ. καὶ ῥίψας
τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ ἀνεχώρησε, καὶ ἀπελ
θὼν ἀπήγξατο. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς λαβόντες τὰ
ἀργύρια, εἶπον. οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν
κορβονᾶν, ἐπεὶ αἵματός ἐστι, συμβούλιον
δὲ λαβόντες ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν
τοῦ κεραμέως εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις. διὸ ἐκλή
θη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σή
μερον. τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ ἱερεμίου
» τοῦ προφήτου λέγοντος. καὶ ἔλαβον τὰ τριάκον
» τα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου; ὃν
» ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν ἰσραήλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ
» εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὼς συνέταξέ
τκ μοι κύριος. * ὁ δὲ ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ
α ἡγεμόνος, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέ
τκα γων, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων; * ὁ δὲ ἰη
δ σοῦς ἔφη αὐτῷ. σὺ λέγεις. καὶ ἐν τῷ κατηγο

ρεῖσθαι

dicens: Et tu cū Iesu Galilæo eras. At ille negauit corā omnibus, dicens: Nescio quid dicas. Cum autē exisset in uestibulum, uidit eum altera ancilla, & ait his qui erant ibi: Et hic erat cū Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iureiurando: Non noui hominem. Et post pusillum accesserūt qui stabant, & dixerūt Petro: Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua te manifestū facit. Tūc cœpit execrari & iurare, quod nō nosset hominē. Et continuo gallus cātauit. Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat ei: Priusquā gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare. Mane aūt facto, XXVII cōsiliū inierunt oēs principes sacerdotū & seniores populi aduersus Iesum, ut eū morti traderēt. Et uinctū eū adduxerūt & tradiderūt pōtio Pilato præsidi. Tūc uidēs Iudas, q eū prodiderat, q̄ dānatū esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotū & senioribus, dicēs: Peccaui, prodens sanguinē innoxiū. At illi dixerūt: Quid ad nos? tu uideris. Et proiectis argēteis in tēplo, recessit, & abiēs laqueo se suspēdit. Principes autem sacerdotū acceptis argēteis, dixerūt: Non licet eos mittere in corbonam, quia precium sanguinis est. Consilio aūt inito, emerunt ex illis agrū figuli, in sepulturā pegrinorū: quapropter uocatus est ager ille, ager sanguinis, usq; in hodiernū diem. Tunc impletū est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentē: Et acceperūt triginta argenteos precium æstimati, quem æstimatū emerunt à filijs Israël: & dederūt eos in agrū figuli, sicut cōstituit mihi dñs. Iesus autē stetit ante præsidem, & interrogauit eū præses, dicens: Tu es rex Iudæorum? Dicit illi Iesus: Tu dicis. Et cum accusaretur

ρεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιϛέων καὶ τῶν πρεσ
βυτέρων, οὐδὲν ἀπεκρίνατο. τότε λέγει αὐ
τῷ ὁ πιλᾶτος, οὐκ ἀκούεις πόσα σου κατα
μαρτυροῦσι; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐ
δὲ ἓν ῥῆμα, ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λί
τκβ αν. * Κατὰ δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν ἀπο
β λύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον.
τκγ * Εἶχον δὲ τότε δέσμιον ἐπίσημον, λεγόμε
δ νον βαραββᾶν. συνηγμένων οὖν αὐτῶν, εἶ
πεν αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. τίνα θέλετε ἀπολύσω
ὑμῖν, βαραββᾶν, ἢ Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον
χριστόν; ᾔδει γὰρ, ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐ
τκδ τόν. * Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος,
ι ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν ἡ γυνὴ αὐτοῦ λέγουσα. μη
δέν σοι καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ, πολλὰ γὰρ
τκε ἔπαθον σήμερον κατ' ὄναρ δι' αὐτόν. * Οἱ δὲ
α ἀρχιϛεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τοὺς
ὄχλους, ἵνα αἰτήσωντο τὸν βαραββᾶν, τὸν δὲ
Ἰησοῦν ἀπολέσωσιν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἡγεμὼν
εἶπεν αὐτοῖς. τίνα θέλετε ἀπὸ τῶν δύο ἀπο
λύσω ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον. βαραββᾶν. λέγει αὐ
τκϛ τοῖς ὁ πιλᾶτος. * Τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λε
α γόμενον χριστόν; λέγουσιν αὐτῷ πάντες.
σταυρωθήτω. Ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, τί γὰρ κα
κὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσῶς ἔκραζον, λέγον
τκζ τες. σταυρωθήτω. * Ἰδὼν δὲ ὁ πιλᾶτος, ὅτι
ι οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνε
ται, λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέ
ναντι τοῦ ὄχλου, λέγων. ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵ
ματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε. καὶ ἀπο
κριθεὶς πᾶς ὁ λαὸς εἶπεν. τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ'
τκη ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. * Τότε ἀπέ
α λυσεν αὐτοῖς τὸν βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν
τκθ φραγελλώσας, παρέδωκεν ἵνα σταυρωθῇ. * Τό
λ τε οἱ στρατιῶται τοῦ ἡγεμόνος παραλαβόν
τες τὸν Ἰησοῦν εἰς τὸ πραιτώριον, συνήγα
γον ἐπ' αὐτὸν ὅλην τὴν σπεῖραν. καὶ ἐκδύ
σαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκ
κίνην, καὶ πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν,
ἐπέθηκαν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ κάλα
μον ἐπὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ γονυπετή-
σαντες

retur à principibus ſacerdotũ & ſeniori-
bus, nihil reſpondit. Tunc dicit illi Pila-
tus: Nõ audis q̃ multa aduerſum te di-
cunt teſtimonia? Et non reſpondit ei ad
ullum uerbum, ita ut miraretur præſes
uehemẽter. In feſto autem conſueuerat
præſes turbæ dimittere unum uinctum
quem uoluiſſent. Habebat autem tunc
uinctum inſignẽ, qui dicebatur Barab-
bas. Cõgregatis ergo illis, dixit Pilatus:
Vtrum uultis dimittam uobis Barabbã
an Ieſum, qui dicitur Chriſtus? Sciebat
enim quod propter inuidiã tradidiſſent
eum. Sedente autem illo pro tribunali,
miſit ad eum uxor eius, dicẽs: Nihil tibi
cũ iuſto illo, multa enim paſſa ſum ho-
die in ſomnis propter eum. Principes au
tẽ ſacerdotũ & ſeniores perſuaſerũt tur-
bis, ut peterẽt Barabbam, Ieſum uero p̱
derent. Reſpondens autẽ præſes ait illis:
Vtrũ uultis uobis è duobus dimittam?
At illi dixerũt, Barabbã. Dixit illis Pila-
tus: Quid igitur faciam Ieſu, qui dicitur
Chriſtus? Dicunt ei omnes, Crucifigat̃.
Præſes autẽ ait: Quid em̃ mali fecit? At
illi magis clamabãt, dicẽtes: Crucifigat̃.
Videns autem Pilatus quod nihil profi
ceret, ſed magis tumultus fieret, accepta
aqua, abluit manus corã populo, dicẽs:
Innocens ego ſum à ſanguine huius iu
ſti, uos uideritis. Et reſpondens uniuer-
ſus populus, dixit: Sanguis eius ſup̱ nos
& ſuper filios noſtros. Tunc dimiſit illis
Barabbam, Ieſum autem flagellatũ tra-
didit ut crucifigeretur. tunc milites præſi
dis ſuſcipientes Ieſum in prætorio, con-
gregauerunt ad eũ uniuerſam cohortẽ.
Et cum exuiſſent eum, circundederunt ei
chlamydem coccinam, & coronã de ſpi-
nis cõtextã impoſuerũt ſup̱ caput eius,
& harundinẽ in dexteram eius, & genu

ϲαντες ἔμπροσθεν αὐτῶν, ἐνέπαιζον αὐτῷ λέ-
τλ γοντες. Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. *Καὶ
ϛ ἐμπτύϲαντες εἰς αὐτὸν, ἔλαβον τὸν κάλαμον,
καὶ ἔτυπτον εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. καὶ ὅτε
ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυϲαν αὐτὸν τὴν χλα-
μύδα, ϲ ἐνέδυϲαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ,
τλα ϲ ἀπήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ ϛαυρῶϲαι. *Ἐξερχό-
α μενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον κυρηναῖον, ὀνό-
ματι σίμωνα. τοῦτον ἠγγάρευϲαν, ἵνα ἄρῃ τὸν
τλβ ϛαυρὸν αὐτοῦ. *Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον λε-
α γόμενον γολγοθᾶ, ὅς ἐστι λεγόμενος κρανίου
τλγ τόπος. *Ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χο-
δ λῆς μεμιγμένον. καὶ γευσάμενος, οὐκ ἤθε-
τλδ λε πιεῖν. *Σταυρώϲαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίϲαν-
α το τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον, ἵνα
πληρώθῃ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου. διεμερί »
ϲαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, ϲ ἐπὶ τὸν ἱμα- »
τισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. καὶ καθήμενοι »
τλε ἐτήρουν αὐτὸν ἐκεῖ. *Καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς
α κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην,
τλϛ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων. *Τό-
τε ϛαυροῦντι σὺν αὐτῷ δύο λῃϛαὶ, εἷς ἐκ δε-
τλζ ξιῶν, καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων. *Οἱ δὲ παραπορευό-
ϛ μενοι, ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κινοῦντες τὰς κε-
φαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες. ὁ καταλύων τὸν
ναὸν, ϲ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομῶν, σῶ-
σον σεαυτόν. Εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, κατάβηθι ἀπὸ
τλη τοῦ ϛαυροῦ. *Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιϛεῖς ἐμ-
β παίζοντες μετὰ τῶν γραμματέων ϲ πρεσ-
βυτέρων, ἔλεγον. ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ
δύναται σῶϲαι. Εἰ βασιλεὺς ἰσραήλ ἐστι, κα-
ταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ ϛαυροῦ, καὶ πιϛεύσομεν
αὐτῷ. πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεὸν, ῥυσάσθω νῦν
αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν. εἶπε γὰρ, ὅτι θεοῦ εἰμὶ
τλθ υἱός. *Τοδ' αὐτὸ καὶ οἱ λῃϛαὶ οἱ συνϛαυρωθέντες
β αὐτῷ, ὠνείδιζον αὐτόν. *Ἀπὸ δὲ ἕκτης
τμ ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶϲαν τὴν γῆν
β ἕως ὥρας ἐννάτ'. *Περὶ δὲ τὴν ἐννάτην ὥραν
τμα ἀνεβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων.
ϛ Ἡλεὶ ἡλεὶ, λαμᾶ ϲαβαχθανί. Τοῦτ' ἔϛιν, θεέ
μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; τινὲς δὲ
τῶν ἐκεῖ

flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Aue rex Iudæorũ. Et cum expuissent in eum, acceperunt harundinẽ, & percutiebant caput eius. Et postquàm illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, & induerũt eum uestimentis suis, & abduxerunt eũ ut crucifigerent. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonẽ: hunc adegerunt, ut tolleret crucẽ eius. Et uenerunt iu locum, qui dicit' golgotha, quod est caluariæ locus. Et dederunt ei acetum bibere cum felle mixtũ: & cum gustasset, noluit bibere. Postquã autem crucifixerũt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortẽ mittentes: ut impleret' quod dictum est per prophetam: Diuiserunt sibi uestimenta mea, & sup uestimentũ meũ miserunt sortẽ. Et sedentes seruabant eum ibi. Et imposuerant sup caput eius causam ipsius scriptã: Hic est Iesus rex Iudæorum. Tunc crucifigũtur cum eo duo latrones, unus à dextris, & alter à sinistris. Prætereuntes autem conuitia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicẽtes: Tu ille qui destruebas tẽplũ, & in triduo ædificabas: serua temet ipsum. Si filius dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotum, illudẽtes cũ scribis & senioribus, dicebant: Alios seruauit, seipsum non potest seruare. Si rex Israël est, descendat nunc de cruce & credemus ei. Confidit in deo, liberet eum nunc si uult eum. Dixit enim, filius dei sum. Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei. A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super uniuersam terram usq; ad horam nonam, & circa horam nonam clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli eli lama sabachthani: Hoc est, Deus meus, deus meus, cur deseruisti me? Quidam autẽ illic

ξη περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου.

τῶν ἐκεῖ ἑστώτων ἀκούσαντες, ἔλεγον, ὅτι ἡλί-
τμβ αν φωνεῖ οὗτος, * καὶ εὐθέως δραμὼν εἷς ἐξ
β αὐτῶν, καὶ λαβὼν σπόγγον, πλήσας τε ὄξους,
καὶ περιθεὶς καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτόν. οἱ δὲ
λοιποὶ ἔλεγον, ἄφες, ἴδωμεν εἰ ἔρχεται ἡλί-
τμδ ας σώσων αὐτόν. * Ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν κρά-
α ξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. * καὶ
τμδ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη εἰς
β δύο, ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. * καὶ ἡ γῆ ἐσεί-
τμε σθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ τὰ μνημεῖα
ι ἠνεῴχθησαν, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοι-
μημένων ἁγίων ἠγέρθη, καὶ ἐξελθόντες
ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰ-
σῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθη-
τμς σαν πολλοῖς. * Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ'
β αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν, ἰδόντες τὸν σεισμὸν
καὶ τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέ-
τμζ γοντες. ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος, * Ἦσαν δὲ
ς ἐκεῖ γυναῖκες πολλαί, ἀπὸ μακρόθεν θεω-
ροῦσαι, αἵτινες ἠκολούσησαν τῷ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς
γαλιλαίας, διακονοῦσαι αὐτῷ, ἐν αἷς ἦν μα-
ρία ἡ μαγδαληνὴ, καὶ μαρία ἡ τοῦ ἰακώβου
καὶ ἰωσῆ μητὴρ, καὶ ἡ μητὴρ τῶν υἱῶν ζεβε-
τμη δαίου. * Ὀψίας δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρω-
α πος πλούσιος ἀπὸ ἀριμαθαίας, τὸ ὄνομα
ἰωσὴφ, ὃς καὶ αὐτὸς ἐμαθήτευσε τῷ Ἰησοῦ. οὗ-
τος προσελθὼν τῷ πιλάτῳ ᾐτήσατο τὸ σῶ-
μα τοῦ Ἰησοῦ. τότε ὁ πιλᾶτος ἐκέλευσεν ἀπο-
τμθ δοθῆναι τὸ σῶμα. * καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ ἰω-
α σὴφ, ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ, καὶ ἔθη-
κεν αὐτὸ ἐν τῷ καινῷ αὐτοῦ μνημείῳ, ὃ ἐ-
λατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ, καὶ προσκυλίσας λί-
θον μέγαν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου, ἀπῆλθεν.
τμ Ἦν δὲ ἐκεῖ μαρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη
ς μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου. * τῇ
τνα ἐπαύριον ἥτις ἐστὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν, συ-
ι νήχθησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς
πιλᾶτον, λέγοντες. κύριε, ἐμνήσθημεν, ὅτι
ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, μετὰ τρεῖς
ἡμέρας ἐγείρομαι, κέλευσον οὖν ἀσφαλισθῆ-
ναι τὸν τάφον ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας, μήποτε
ἐλθόντες

illic stantiũ, cũ audissent, dicebant, Heliã uocat iste. Et cõtinuo currẽs unus ex eis, cũ acceptã spongiam implesset aceto, imposuit harundini, dabatq́ ei ut biberet. Cæteri uero dicebant: sine, uideam⁹ an ueniat Helias liberaturus eũ. Iesus autẽ cum iterũ clamasset uoce magna, emisit spiritũ. Et ecce uelum tẽpli scissum est in duas partes à summo usq́ ad imum. & terra mota est, & petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorũ, qui dormierant, surrexerũt. & egressi è monumẽtis post resurrectionẽ eius, uenerũt in sanctã ciuitatẽ, & apparuerunt multis. Centurio uero & qui cũ eo erant custodientes Iesum, uiso terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerũt ualde, dicentes: Vere filius dei erat iste. Erant autẽ ibi mulieres multæ, è longinquo spectantes, quæ secutæ fuerãt Iesum à Galilæa, ministrãtes ei: inter quas erat Maria magdalene, & maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi. Cũ autẽ uespera facta esset, uenit homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse discipulus erat Iesu. hic accessit ad Pilatũ, ac postulauit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et cum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindone munda: posuitq́ illud in monumento suo nouo, quod exciderat in petra: & aduoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abijt. Erat autem ibi Maria magdalene & altera Maria, sedẽtes contra sepulchrum. Postero autem die quæ sequit' parasceuen, conuenerũt principes sacerdotũ & pharisæi ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus, quod impostor ille dixit adhuc uiuens: post tres dies resurgo, iube ergo muniri sepulchrum usq́ in diem tertium, ne quando

Nota.

ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κλέψωσιν αὐτὸν,
καὶ εἴπωσιν τῷ λαῷ, ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν
καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης.
ἔφη αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος· ἔχετε κουστωδίαν,
ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε ὡς οἴδατε. οἱ δὲ πο-
ρευθέντες, ἠσφαλίσαντο τὸν τάφον, σφρα-
γίσαντες τὸν λίθον, μετὰ τῆς κουστωδίας.

τμβ * ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ, εἰς μί-
α σαββάτων, ἦλθεν μαρία ἡ μαγδαλωνὴ,
καὶ ἡ ἄλλη μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον. καὶ
ἰδοὺ σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος γὰρ
κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀ-
πεκύλισε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς θύρας, καὶ ἐκά-
θητο ἐπάνω αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀ-
στραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χι-
ών. ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ ἐσείσθησαν οἱ τη-
ροῦντες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. ἀποκρι-
θεὶς δὲ ὁ ἄγγελος, εἶπεν ταῖς γυναιξί. μὴ
φοβεῖσθε ὑμεῖς, οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν, τὸν
ἐσταυρωμένον ζητεῖτε, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἠγέρθη
γὰρ καθὼς εἶπεν. δεῦτε ἴδετε τὸν τόπον
ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος. καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι
εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀ-
πὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν
γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, ἰδοὺ εἶπον
ὑμῖν. καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἀπὸ τοῦ μνη-
μείου μετὰ φόβου καὶ χαρᾶς μεγάλης, ἔδρα-
μον ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. ὡς δὲ
ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐ-
τοῦ, καὶ ἰδοὺ Ἰησοῦς ἀπήντησεν αὐταῖς, λέγων.
χαίρετε. αἱ δὲ προσελθοῦσαι, ἐκράτησαν αὐ-
τοῦ τοὺς πόδας, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. τότε
λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς. μὴ φοβεῖσθε. ὑπάγετε,
ἀπαγγείλατε τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλ-
θωσιν εἰς τὴν γαλιλαίαν, κἀκεῖ με ὄψονται.
πορευομένων δὲ αὐτῶν, ἰδού τινες τῆς κου-
στωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς
ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. οἱ συνα-
χθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε
λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώ-
ταις, λέγοντες. εἴπατε ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ

νυκτὸς

ueniant discipuli eius, & furētur eum, di-
cántque plebi, surrexit à mortuis: & erit
nouissimus error peior illo priore. Ait il-
lis Pilatus: Habetis custodiam: Ite, mu-
nite sicut scitis. Illi autem abeuntes, mu-
nierunt sepulchrum, obsignato lapide,
adhibitis custodibus.

Vespera autē sabbatorū, quæ lucescit XXVIII
in unā sabbatorū, uenit Maria magda-
lene, & altera Maria, ut uiderent sepul-
chrū. Et ecce terræmotus factus est ma-
gnus. Angelus em̄ dn̄i descēdit de cœlo:
& accedens, deuoluit lapidē ab ostio, se-
debatq; super eum. Erat autē aspectus
eius sicut fulgur, & uestimentū eius can-
didum sicut nix. Præ timore autem eius
cōcussi sunt custodes, & facti sunt uelut
mortui. Respondens autē angelus, dixit
mulieribus: Nolite timere uos: scio em̄
quod Iesum, qui crucifixus est, quæritis:
non est hic, surrexit em̄ sicut dixit. Veni-
te, uidete locū ubi positus erat dn̄s. Et ci-
to euntes dicite discipulis ei⁹, q; surrexit
à mortuis: & ecce præcedit uos in Galilæ
am, ibi eum uidebitis, ecce dixi uobis.
Et digressæ celeriter à monumento cum
timore & gaudio magno, currebant ut
renunciarēt discipulis eius. Cum autem
issent ad renunciandum discipulis eius,
& ecce Iesus occurrit illis, dicens: Auete.
Illæ autē accesserunt & tenuerunt pedes
eius, & adorauerunt eum. Tunc ait illis
Iesus: Nolite timere: Ite renunciate fra-
tribus meis, ut eant in Galilæam, & ibi
me uidebunt. Quæ cum abissent, ecce
quidam è custodibus uenerunt in ciui-
tatem, ac renunciauerunt principibus sa
cerdotum omnia quæ acciderant: & con
gregati cum senioribus, consilio habi-
to, pecuniam copiosam dederunt mili-
tibus, dicentes: Dicite quod discipuli eius

nocte

νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων. καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτὸν, καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν. οἱ δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν ὡς ἐδιδάχθησαν. καὶ διεφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον. οἱ δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. καὶ ἰδόντες αὐτὸν προσεκύνησαν αὐτῷ, οἱ δὲ ἐδίστασαν. καὶ προσελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἐλάλησεν αὐτοῖς λέγων. Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.

nocte uenerint, & furati sint eum nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit sub præside, nos persuadebimus ei, & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatus est hic sermo apud Iudæos usque in hodiernum diem. Vndecim autem discipuli abierunt in Galilæam, in montem ubi constituerat illis Iesus. Et cum uidissent illum, adorauerunt eum: quidam autē dubitauerunt. Et accedens Iesus, locutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. eūtes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quæcunq; præcepi uobis. Et ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad cō summationem seculi.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑ' ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ.

EVANGELII SECVNDVM MATTHAEVM FINIS.

Μάρκος μαθητὴς καὶ ἑρμηνευτὴς πέτρου, καθὼς τοῦ πέτρου ἐξηγουμένου ἀκήκοε, παρακληθεὶς ἐν τῇ ῥώμῃ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, βραχὺ συνέταξεν εὐαγγέλιον. ᾧ πρὸς ἐν τυχὼν πέτρος ἐδοκίμασε, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθησόμενον αὐθεντίσας ἐξέδωκε, καθὰ συνεγράψατο κλήμης ἐν τοῦ ἕκτῳ τῶν ὑποτυπώσεων λόγῳ. Καὶ παπίας ἱεραπολίτης ὑπόσκοπος μέμνητε τούτου τοῦ μάρκου. καὶ πέτρος ἐν τῇ πρώτῃ ὑπεστολῇ, ἐπονόματι βαβυλῶνος, εἰκονικῶς ῥώμην σημαίνων. Ἀσπάζετε ὑμᾶς φησὶν ἡ ἐν βαβυλῶνι σὺν τῇ ἐκλεκτῇ, καὶ μάρκος ὁ ἐμὸς υἱός. παραλαβὼν τοιγαροῦν τὸ εὐαγγέλιον ὅπερ αὐτὸς συνέταξε, καταλαμβάνει τὴν αἴγυπτον, καὶ πρῶτος ἐν ἀλεξανδρείᾳ Ἰησοῦν χριστὸν κηρύττων, κατεστήσατο ἐκκλησίαν. Τοσαύτῃ παιδεύσει καὶ βίου καρτερίᾳ διέπρεψεν, ὥστε πάντας τοὺς ἀκολουθοῦντας τοῦ χριστῷ ἕπεσθαι τῇ τούτου διαγωγῇ. Ὅθεν καὶ φίλων ὁ τῶν ἰουδαίων ἐλλογιμώτατος, ὁρῶν ἐν ἀλεξανδρείᾳ πρώτην ἐκκλησίαν ἔτι ἰουδαΐζουσαν, ὡσανεὶ εἰς ἔπαινον τοῦ οἰκείου ἔθνους, βίβλον περὶ τοῦτον διαγωγῆς συνεγράψατο. καὶ ὥσπερ λουκᾶς διηγεῖτε τοὺς ἐν ἱεροσολύμοις πιστεύσαντας πάντα ἐσχηκέναι κοινὰ, οὕτως κἀκεῖνος ὅπερ ἐν ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ μάρκου τοῦ διδασκάλου ἑώρα γινόμενον, τῇ μνήμῃ παρέδωκε. τελευτήσας δὲ τοῦ ὀγδόῳ τοῦ νέρονος ἔτει, ἀπετέθη ἐν ἀλεξανδρείᾳ, διαδεξαμένου αὐτὸν ἀνανίου.

Ὑπόθεσις εἰς τὸ κατὰ μάρκον εὐαγγέλιον τοῦ θεοφυλάκτου.

Τὸ κατὰ μάρκον εὐαγγέλιον μετὰ δέκα ἔτη τῆς χριστοῦ ἀναλήψεως συνεγράφη ἐν ῥώμῃ. ἦν μὲν δὲ οὗτος ὁ μάρκος πέτρου μαθητὴς, ὃν υἱὸν αὐτοῦ ὁ πέτρος ὀνομάζει πνευματικὸν πάντως. ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἰωάννης. ἀνεψιὸς δὲ βαρνάβα. ἀλλὰ καὶ παύλου συνέκδημος. τέως μὲν τοι πέτρῳ συνῆν τὰ πλεῖστα, καὶ ἐν ῥώμῃ συνῆν. ᾐτήσαντο οὖν αὐτὸν οἱ ἐν ῥώμῃ πιστοὶ, μὴ μόνον ἀγράφως κηρύσσειν, ἀλλὰ καὶ ἐγγράφως ἐκθέσθαι τὸν κατὰ χριστὸν πραγματείαν. μόλις οὖν πεισθεὶς συνεγράψατο. τοῦ δὲ πέτρῳ ἀπεκαλύφθη παρὰ θεοῦ, ὅτι μάρκος συνέγραψεν εὐαγγέλιον. ἰδὼν οὖν καὶ ὑπεβεβαιώσας ὡς ἀληθὲς. εἶτα καὶ ὑπόσκοπον αὐτὸν ἀπέστειλεν εἰς αἴγυπτον. ἔντα δὴ καὶ κηρύξας ἐν ἀλεξανδρείᾳ τε ἐκκλησίαν συστησάμενος, τοὺς πρὸς τοῦ μεσημβρινῷ κλίματι πάντας ἐφώτισεν. Ἔστιν οὖν ὁ χαρακτὴρ τοῦ εὐαγγελίου σαφὴς, καὶ οὐδὲν ἔχων περινενοημένον. σχεδόν τε κατὰ πάντα τοῦ ματθαίῳ συντρέχων ὁ πρὸν εὐαγγελιστὴς, πλὴν ὅσον ὁ ματθαῖος πλατύτερος, καὶ ὅτι ὁ μὲν ματθαῖος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ κυρίου ἐν ἀρχῇ μνημονεύει, οὗτος δὲ ἀπὸ τοῦ προφήτου ἤρξατο ἰωάννου. Ὅθεν τινὲς εἰ καὶ περιεργότερον δοκεῖ, τοιοῦτόν τι νόημα εἶπον ἐπὶ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὁ ἐπὶ τῶν χερουβὶμ καθήμενος θεὸς, ἃ τετραπρόσωπα ἡ γραφὴ λέγει, παρέδωκεν ἡμῖν τετράμορφον τὸ εὐαγγέλιον ἑνὶ πνεύματι συνεχόμενον. ὥσπερ οὖν τὰ χερουβὶμ ἕκαστον, ἓν μὲν πρόσωπον εἶχεν ὅμοιον λέοντι, ἕτερον δὲ ἀνθρώπῳ, καὶ ἕτερον ἀετῷ, καὶ ἕτερον μόσχῳ, οὕτως καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πραγματεία. Τὸ μὲν κατὰ ἰωάννην εὐαγγέλιον, ἔχει λεοντοπρόσωπον. βασιλικὸν δὲ ὁ λέων, καὶ ἡγεμονικόν ἐστιν. ὁμοίως οὖν καὶ ὁ ἰωάννης ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ καὶ δεσποτικοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος τοῦ λόγου ἤρξατο, εἰπὼν, ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Τὸ δὲ κατὰ ματθαῖον, ἀνθρωποπρόσωπον, ἀπὸ γὰρ τοῦ κατὰ σάρκα γεννήσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ λόγου ἤρξατο. Τὸ δὲ κατὰ μάρκον, ἀετῷ παρεικαζόμενον, ἀπὸ δὲ προφήτου ἤρξατο τοῦ ἰωάννου. Ἡ δὲ προφητικὴ χάρις προορατικὴ οὖσα καὶ ὀξέως τὰ πόρρω βλέπουσα, ἀετός ἐστι. Φασὶ γὰρ τὸν ἀετὸν ὀξυδερκέστατον εἶναι, ὥστε καὶ μόνον ἐκ τῶν ἄλλων ζώων πρὸς τὸν ἥλιον δύνασθαι ἀτενίζειν μὴ καμύοντα. Μόσχῳ δὲ ὅμοιον δὲ κατὰ λουκᾶν, διότι ἀπὸ τοῦ ἱερατείας τοῦ ζαχαρίου ἤρξατο, ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ θυμιῶντος. μόσχος δὲ ἦν ὁ θυόμενος τότε. Ἄρχεται οὖν ὁ μάρκος τοῦ εὐαγγελίου ἀπὸ τοῦ προδρόμου διαγωγῆς καὶ ἐνδείξεως. ἄκουε οὖν τί φησίν.

εὐαγγέλιον

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις. * Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. * Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. * Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. καὶ ἐξεπορεύοντο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα, καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται, καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ ὑπ' αὐτοῦ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφῦν αὐτοῦ, καὶ ἐσθίων ἀκρίδας καὶ μέλι ἄγριον, καὶ ἐκήρυσσε λέγων. * Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. ἐγὼ μὲν ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, αὐτὸς δὲ βαπτίσει

Nitium euangelij Iesu Christi filij dei, sicut scriptū est in Prophetis:

ā Ecce ego mitto nuncium meū ante
β faciem tuam, qui præparabit uiam
ē tuam ante te. Vox clamantis in de-
α serto: Parate uiā domini, rectas fa-
cite semitas eius. Baptizabat Iohā-
γ nes in deserto, prædicās baptismū
ς pœnitentiæ in remissionem pecca-
torum. Et egrediebantur ad eum tota Iudæa regio, ac Hierosolymitæ, & baptizabantur omnes ab illo in Iordane flumine, confitentes peccata sua. Erat autem Iohannes uestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lūbos suos, uescebaturq; locustis ac melle syluestri: & prædicabat, dicens: Venit is qui fortior est me post me, cuius non sum idoneus ut procumbens soluam corrigiam calciamentorum. Ego quidem baptizaui uos aqua, ille uero

ſ
α

baptizabit

βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ. καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, ἦλθεν ἰησοῦς ἀπὸ ναζαρὲθ τῆς γαλιλαίας.* καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ ἰωάννου εἰς τὸν ἰορδάνην. καὶ εὐθέως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ὕδατος, εἶδεν σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τὸ πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν. σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα.* καὶ εὐθέως τὸ πνεῦμα αὐτὸν ἐκβάλλει εἰς τὴν ἔρημον. καὶ ἦν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡμέρας τεσσαράκοντα, πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ σατανᾶ.* καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ.* μετὰ δὲ τὸ παραδοθῆναι ἰωάννην, ἦλθεν ἰησοῦς εἰς τὴν γαλιλαίαν,* κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ λέγων. ὅτι πεπλήρωται ὁ καιρὸς, καὶ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, μετανοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶδεν σίμωνα καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἦσαν γὰρ ἁλιεῖς.* καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἁλιεῖς ἀνθρώπων. καὶ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα αὐτῶν, ἠκολούθησαν αὐτῷ.* καὶ προβὰς ἐκεῖθεν ὀλίγον, εἶδεν ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐν τῷ πλοίῳ καταρτίζοντας τὰ δίκτυα, καὶ εὐθέως ἐκάλεσεν αὐτούς. καὶ ἀφέντες τὸν πατέρα αὐτῶν ζεβεδαῖον ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ τῶν μισθωτῶν, ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ.* καὶ εἰσπορεύονται εἰς καπερναούμ. καὶ εὐθέως τοῖς σάββασιν εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐδίδασκεν.* καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ' ὡς οἱ γραμματεῖς.* καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε λέγων. ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ ἰησοῦ ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, λέγων.

φιμώθητι

baptizabit uos spiritu sancto. Et factum est in diebus illis, uenit Iesus à Nazareth Galiææ, & baptizatus est à Ioanne in Iordane. Et statim cum ascenderet ex aqua, uidit diffindi cœlos, & spiritum quasi columbam descententem super illum. Et uox facta est de cœlis: Tu es ille filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est, Et continuo spiritus illum expellit in desertum, & erat illic in deserto dies quadraginta, & tentabatur à satana, erátq; cum feris, & angeli ministrabant illi. Postquam autem comprehensus esset Ioannes, uenit Iesus in Galilæam, prædicans euangelium regni dei, & dicens: Impletum est tempus, instátque regnum dei, resipiscite & credite euangelio. Cum ambularet autem iuxta mare Galilææ, uidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes retia in mare, erant enim piscatores. Et dixit eis Iesus: Sequamini me, & faciam ut efficiamini piscatores hominum. Ac protinus relictis retibus suis, secuti sunt eum. Et progressus illinc pusillum, uidit Iacobum filium Zebedæi, & Iohānem fratrem eius, qui & ipsi in naui reconcinnabant retia, statimq; uocauit illos. Et illi relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenarijs, secuti sunt eum. Et ingrediũtur Capernaum, & statim sabbatis ingressus in synagogam docebat. Et stupebant super doctrina eius. Erat enim docens eos tanquàm autoritate præditus, & non sicut scribæ. Et erat in synagoga eorũ homo obnoxius spiritui immũdo, & exclamauit, dicens: Ah, Quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? Venisti ad perdendum nos? Noui te qui sis, nimirum ille sanctus dei. Et increpauit illum Iesus, dicẽs:

Obmutesce

ιε β

ιζ γ

ιη δ

ιθ

κ

κα

κβ

κγ

κδ

φιμώθητι. καὶ ἐξελθὲ ἐξ αὐτοῦ. καὶ σπαράξαν
τὸ αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν
φωνῇ μεγάλῃ, ἐξῆλθεν ἐξ αὐτοῦ. καὶ ἐθαμ-
βήθησαν πάντες, ὥστε συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς,
λέγοντες. τί ἐστι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ
αὕτη; ὅτι κατ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι
τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει, καὶ ὑπακούουσιν
αὐτῷ; ἐξῆλθε δὲ ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ εὐθὺς εἰς ὅλην
τὴν περίχωρον τῆς γαλιλαίας. * καὶ εὐθέως β
ἐκ τ̃ συναγωγῆς ἐξελθόντες, ἦλθον εἰς τὴν
οἰκίαν σίμωνος καὶ ἀνδρέου μετὰ ἰακώβου
καὶ ἰωάννου. ἡ δὲ πενθερὰ σίμωνος κατέκει-
το πυρέσσουσα, καὶ εὐθέως λέγουσιν αὐτῷ περὶ
αὐτῆς. καὶ προσελθὼν ἤγειρεν αὐτὴν, κρατή-
σας τῆς χειρὸς αὐτ̃, καὶ ἀφῆκεν αὐτὴν ὁ πυ-
ρετὸς εὐθέως, καὶ διηκόνει αὐτοῖς. ὀψίας δὲ γ
γενομένης, ὅτε ἔδυ ὁ ἥλιος, ἔφερον πρὸς
αὐτὸν πάντας τοὺς κακῶς ἔχοντας, καὶ τοὺς
δαιμονιζομένους. καὶ ἦν πόλις ὅλη ἐπισυνη-
γμένη ἦν πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐθεράπευσε
πολλοὺς κακῶς ἔχοντας ποικίλαις νόσοις.
* καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλε, καὶ οὐκ ἤ-
φιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια, ὅτι ἤδεισαν αὐτόν.
* καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν ἀναστὰς ἐξῆλθε, δ
καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἰησοῦς εἰς ἔρημον τόπον, κἀ-
κεῖ προσήυχετο. καὶ κατεδίωξαν αὐτὸν ὁ σί-
μων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ εὗρον αὐτὸν,
λέγουσιν αὐτῷ. ὅτι πάντες ζητοῦσί σε. καὶ
λέγει αὐτοῖς. ἄγωμεν εἰς τὰς ἐχομένας κω-
μοπόλεις, ἵνα καὶ ἐκεῖ κηρύξω. εἰς τοῦτο γὰρ
ἐξελήλυθα. καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συνα-
γωγαῖς αὐτῶν, εἰς ὅλην τὴν γαλιλαίαν, καὶ
τὰ δαιμόνια ἐκβάλλων. * καὶ ἔρχεται ε
πρὸς αὐτὸν λεπρὸς παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ
γονυπετῶν αὐτῷ, καὶ λέγων αὐτῷ. ὅτι ἐὰν
θέλῃς δύνασαί με καθαρίσαι. ὁ δὲ ἰησοῦς
σπλαγχνισθεὶς, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο
αὐτ̃, καὶ λέγει αὐτῷ. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εἰ
πόντος αὐτ̃, εὐθέως ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἡ λέ
πρα, καὶ ἐκαθαρίσθη. καὶ ἐμβριμησάμενος αὐ
τῷ, εὐθὺς ἐξέβαλεν αὐτόν. καὶ λέγει αὐτῷ. ὅρα
μηδενὶ

Obmutesce, & exi ab homine. Et cum discerpsisset eum spiritus immundus, ex damassetq; uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicētes: Quid est hoc? Quæ doctrina noua hæc? quia cum autoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei? Emanauit autem fama eius statim in totam undique regionem Galilææ finitimam. Et protinus è synagoga egressi, uenerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohāne. Socrus autem Simonis decumbebat febricitās, & continuo dicunt ei de illa. Et accedens erexit eam, apprehensa manu eius, & reliquit eam febris illico, ac ministrabat eis. Vesperi uero, cum occidisset sol, afferebant ad eum omnes male habentes, & qui à dæmonijs agitabātur. Et ciuitas tota congregata erat ad hostium, & sanauit multos qui ægrotabant uarijs morbis, & dæmonia multa eijciebat: & non sinebat loqui dæmonia quod ipsum nossent. Et mane multa adhuc nocte cum surrexisset, egressus est: & abijt Iesus in desertū locum, ibiq; orabat. Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant: & cum inuenissent eum, dicunt ei: Omnes te quærunt. Et ait illis: Eamus in proximos uicos, ut & ibi prædicem: in hoc enim egressus sum. Et prædicabat in synagogis eorum, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat. Et uenit ad eum leprosus, deprecans eum, eiq; ad genua accidens, ac dicens illi: Si uis potes me mundare. Iesus autem misertus, protensa manu, tetigit illum, & dicit ei: Volo, mundus esto. Et cum dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est. Et comminatus ei, statim emisit illum, dicitque ei: Vide

μηδενὶ μηδὲν εἴπῃς, ἀλλὰ ὕπαγε, σεαυτὸν
δεῖξον τοῦ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τῆς κα-
θαρισμοῦ σου, ἃ προσέταξε μωσῆς εἰς μαρ-
ιθ τύριον αὐτοῖς. * Ὁ δὲ ἐξελθὼν, ἤρξατο κηρύσ-
ι σειν πολλὰ, καὶ διαφημίζειν τὸν λόγον, ὥς-
τε μηκέτι αὐτὸν δύνασθαι φανερῶς εἰς πό-
λιν εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἔξω ἐν ἐρήμοις τόποις
ἦν, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν.
κ * Καὶ πάλιν εἰσῆλθεν εἰς καπερναοὺμ δι' ἡ-
α μερῶν, καὶ ἠκούσθη ὅτι εἰς οἶκον ἐστὶ, καὶ
εὐθέως συνήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χω-
ρεῖν, μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐλάλει
αὐτοῖς τὸν λόγον. καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν
παραλυτικὸν φέροντες, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσά-
ρων. καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ
διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην
ὅπου ἦν, καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράβ-
βατον, ἐφῷ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο. ἰδὼν
δὲ ὁ ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν, λέγει τῷ πρα-
λυτικῷ. τέκνον, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρ-
τίαι σου. ἦσαν δέ τινες τῶν γραμματέων ἐ-
κεῖ καθήμενοι, καὶ διαλογιζόμενοι ἐν ταῖς
καρδίαις αὐτῶν, τί οὗτος οὕτω λαλεῖ βλασ-
φημίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας,
εἰ μὴ εἷς ὁ θεός; καὶ εὐθέως ἐπιγνοὺς ὁ ἰη-
σοῦς τῷ πνεύματι αὐτοῦ, ὅτι οὕτως δια-
λογίζονται ἐν ἑαυτοῖς, εἶπεν αὐτοῖς. τί ταῦ-
τα διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν;
τί ἐστιν εὐκοπώτερον εἰπεῖν τῷ παραλυτι-
κῷ, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν,
ἔγειρε καὶ ἄρον σου τὸν κράββατον, καὶ περι-
πάτει; ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρ-
τίας, λέγει τῷ παραλυτικῷ. σοὶ λέγω, ἔγειρε,
καὶ ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν
οἶκόν σου. καὶ ἠγέρθη εὐθέως, καὶ ἄρας τὸν κράβ-
βατον ἐξῆλθεν ἐναντίον πάντων. ὥστε ἐξί-
στασθαι πάντας, καὶ δοξάζειν τὸν θεὸν, λέ-
κα γοντας. ὅτι οὐδέποτε οὕτως εἴδομεν. * Καὶ
β ἐξῆλθεν πάλιν παρὰ τὴν θάλασσαν, καὶ πᾶς ὁ
ὄχλος ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν
αὐτοὺς

ne cui quicquam dicas, sed abi teipsum ostende sacerdoti, & offer pro emundatione tui, quæ præcepit Moses in testimonium illis. At ille egressus, cœpit prædicare multa, & diuulgare sermonē, ita ut iam nō posset Iesus manifeste introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis erat, & ueniebant ad eum undiq;.

Et iterum intrauit Capernaum post II
dies aliquot, & auditum est quod in domo esset, & protinus cōgregati sunt multi, adeo ut iam non caperent eos, nec illa loca quæ erant circa ianuam, & loquebatur eis sermonē. Et ueniunt ad eum ferētes paralyticum, qui à quatuor portabatur: & cum non possent appropinquare illi præ turba, nudauerunt tectum ædiū in quibus erat, perfossóq; tecto funibus demittunt grabatū, in quo paralyticus decumbebat. Cum autem uidisset Iesus fidem illorū, ait paralytico: Fili, remittantur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Quid hic sic loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus deus? Et protinus ubi cognouisset Iesus spiritu suo, quod sic cogitarēt intra sese, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus uestris? Vtrū est facilius dicere paralytico, remittantur tibi peccata, an dicere, surge & tolle grabatum tuum & ambula? Vt autē sciatis quod filius hominis habet potestatē in terra remittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge ac tolle grabatum tuum, & abi in domū tuam. Et statim surrexit, sublatóque grabato egressus est in cōspectu omnium, adeo ut stupescerent omnes, & glorificarent deum, dicentes: Nunquàm sic uidimus. Et egressus est rursus ad mare, omnisq; turba ueniebat ad eum, ac docebat

eos

αὐτός. καὶ παράγων ὁ ἰησοῦς, εἶδεν λευεὶ ε
τὸν τοῦ ἀλφαίου καθήμενον ἐπὶ τὸ τελώ-
νιον, καὶ λέγει αὐτῷ. ἀκολούθει μοι, καὶ ἀνα
κβ σὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ. * καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
β κατακεῖσθαι αὐτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, καὶ πολ
λοὶ τελῶναι καὶ ἁμαρτωλοὶ συνανέκειντο
τῷ ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. ἦσαν γὰρ
πολλοί, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ οἱ γραμ
ματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἰδόντες αὐτὸν ἐσθί-
οντα μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν, ἔλεγον τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ. τί, ὅτι μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ
κγ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει καὶ πίνει; * καὶ ἀκούσας ὁ
β ἰησοῦς, λέγει αὐτοῖς. οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύ
οντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. οὐκ ἦλ-
θον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς
μετάνοιαν. καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ ἰωάννου καὶ
οἱ τῶν φαρισαίων νηστεύοντες, καὶ ἔρχονται, καὶ
λέγουσιν αὐτῷ. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰωάννου,
καὶ οἱ τῶν φαρισαίων νηστεύουσιν, οἱ δὲ σοὶ μα
θηταὶ οὐ νηστεύουσι; καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς.
μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμ
φίος μετ' αὐτῶν ἐστι, νηστεύειν; ὅσον χρόνον μεθ'
ἑαυτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύ-
ειν. ἐλεύσονται δὲ ἡμέραι, ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐ
τῶν ὁ νυμφίος, καὶ τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις
ταῖς ἡμέραις. καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους
ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, εἰ δὲ
μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ πα
λαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. καὶ οὐδεὶς
βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, εἰ δὲ
μή, ῥήσσει ὁ οἶνος ὁ νέος τοὺς ἀσκούς, καὶ ὁ οἶ-
νος ἐκχεῖται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται, ἀλλὰ
κδ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον. * καὶ
β ἐγένετο, παραπορεύεσθαι αὐτὸν τοῖς σάββασι
διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, τίλλοντες τοὺς στάχυας,
καὶ οἱ φαρισαῖοι ἔλεγον αὐτῷ. ἴδε τί ποιοῦ-
σιν τοῖς σάββασιν, ὃ οὐκ ἔξεστι; ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς. οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε
δαβὶδ, ὅτε χρείαν ἔσχεν, καὶ ἐπείνασεν αὐτὸς
καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ; πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ
θεοῦ

eos. Et cum præteriret Iesus, uidit Leui, Alphæi filium, sedētem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Isq; surgens secutus est eum. Et factum est, cum accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius. erāt enim multi qui secuti fuerant eum. Et scribæ ac pharisæi cum uidissent eum capientē cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius: Quid est, quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc audito Iesus, ait illis: Non opus habent qui ualent, medico, sed qui male habent. Non ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et discipuli Iohannis ac pharisæorum ieiunabant, ueniuntq;, & dicunt illi: Quare discipuli Iohannis & pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Num possunt filij thalami nuptialis in quo cum illis sponsus est, ieiunare? Quamdiu habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Veniēt autem dies, cū auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Et nemo assumentū panni rudis assuit uestimento ueteri, alioquin aufert supplemētum eius nouum à ueteri, & peior scissura fit. Et nemo mittit uinum mustum in utres ueteres, alioqui disrumpit uinum mustum utres, & uinum effunditur, & utres pereunt, sed uinum mustum in utres nouos mitti debet. Et accidit, ut transiret sabbatis per segetes, & cœperunt discipuli eius inter uiam uellere spicas, & pharisæi dicebant ei: ecce cur faciunt sabbatis, quod non licet? Et ipse ait illis: Nunquàm legistis quid fecerit Dauid, cum opus haberet, & esuriret ipse & qui cum eo erant? quomodo ingressus sit in domū

ζ περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. η περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

θεοῦ ἐπὶ ἀβιάθαρ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ τοὺς ἄρ
τους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὓς οὐκ ἔξεστι φα/
γεῖν εἰ μὴ τοῖς ἱερεῦσι; καὶ ἔδωκε καὶ
τοῖς σὺν αὐτῷ οὖσι; καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς.
κε *τὸ σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ
β ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ σάββατον. ὥστε κύριός ἐστιν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. καὶ εἰσῆλ/
θε πάλιν εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἦν ἐκεῖ ἄν/
θρωπος ἐξηραμμένην ἔχων τὴν χεῖρα. καὶ
παρετήρουν αὐτὸν, εἰ τοῖς σάββασι θεραπεύσει
αὐτὸν, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. καὶ λέγει τῷ
ἀνθρώπῳ, τῷ ἐξηραμμένην ἔχοντι τὴν χεῖ/
ρα. ἔγειρε εἰς τὸ μέσον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἔξε/
στι τοῖς σάββασιν ἀγαθοποιῆσαι, ἢ κακοποιῆ
σαι; ψυχὴν σῶσαι, ἢ ἀποκτεῖναι; οἱ δὲ ἐσιώ/
πουν. καὶ περιβλεψάμενος αὐτοὺς μετ' ὀργῆς,
συλλυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει τῆς καρδίας
αὐτῶν, λέγει τῷ ἀνθρώπῳ. ἔκτεινον τὴν χεῖρά
σου. καὶ ἐξέτεινε, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐ
κϛ τοῦ ὑγιὴς, ὡς ἡ ἄλλη. *καὶ ἐξελθόντες οἱ φα
δ ρισαῖοι, εὐθέως μετὰ τῶν ἡρωδιανῶν συμβού
λιον ἐποίουν κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέ/
κζ σωσι. *καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνεχώρησε μετὰ τῶν μα
α θητῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν. καὶ πολὺ
πλῆθος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἠκολούθησαν αὐ/
τῷ, καὶ ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ ἱεροσολύμων, καὶ
ἀπὸ τῆς ἰδουμαίας, καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου, καὶ
οἱ περὶ τύρον καὶ σιδῶνα πλῆθος πολὺ, ἀκού
σαντες ὅσα ἐπρίει, ἦλθον πρὸς αὐτόν. καὶ εἶ/
πεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα πλοιάριον προσ
καρτερῇ αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἵνα μὴ θλίβωσιν
αὐτόν. πολλοὺς γὰρ ἐθεράπευσεν, ὥστε ὑπὸ πί
πτειν αὐτῷ, ἵνα αὐτοῦ ἅψωνται, ὅσοι εἶχον μάστι
κη γας. *καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, ὅτ'
η ἂν αὐτὸν ἐθεώρει, προσέπιπτεν αὐτῷ, καὶ ἔκρα
ζε λέγοντα. ὅτι σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. καὶ πολ/
λὰ ἐπετίμα αὐτοῖς, ἵνα μὴ αὐτὸν φανερὸν πρι
κθ ήσωσι. *καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸν ὄρος, καὶ προσκα
β λεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός. καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐ/
τόν. καὶ ἐπρίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ' αὐτοῦ. καὶ
ἵνα ἀποστέλλῃ αὐτοὺς κηρύσσειν, καὶ ἔχ' ἐξου/
σίαν

dei sub Abiathar principe sacerdotũ, & panes propositionis comederit, quos nõ licet edere nisi sacerdotib⁹: & dederit etiã ijs qui secum erant? Et dicebat illis: Sabbatum propter hominẽ factum est, non homo propter sabbatũ. Itaq; dominus est filius hominis, etiam sabbati.

ζ Et introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo arefactam habens manũ: & obseruabant eum, an sabbatis sanaturus esset eum, ut accusarent illum. Et ait homini, habenti manũ arefactam: Surge in medium. Et dicit illis: Vtrum licet sabbatis benefacere, an malefacere? animam seruare, an occidere? At illi tacebant. Et cum circumspexisset eos cum iracundia, condolescens super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manũ tuam. Et extendit: & restituta est manus illius sana, ut altera. Egressi uero pharisæi, statim unà cũ Herodianis cõsilium inibant aduersus eum, ut illum perderẽt. Iesus autẽ cum discipulis suis secessit ad mare: & ingens multitudo à Galilæa secuta est eum, & ab Iudæa & ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanẽ, & qui circa Tyrum habitabant ac Sidonẽ, hominũ multitudo magna: qui cum audissent quæ faciebat, uenerunt ad eũ. Et iussit Iesus discipulis suis, ut nauicula sibi deseruiret ꝓpter turbã, ne ipsum premerent. Multos enim sanauerat, ita ut irruerẽt in eum, quo illum tangerẽt, quotquot affligebãtur. Et spiritus immundi cũ illũ uidissent, procidebant ei, & clamabant dicẽtes: Tu es filius dei: & uehemẽter interminabat eis, ne se manifestũ facerent. Et ascẽdit in montẽ, ac uocat ad se quos uoluit ipse: & uenerunt ad eũ. Et fecit duodecim ut essent secũ, & ut emitteret eos ad prædicandũ, utq; haberẽt potestatẽ

σίαν θεραπεύειν τὰς νόσους, καὶ ἐκβάλλειν τὰ
λ δαιμόνια.* καὶ ἐπέθηκε τῷ σίμωνι ὄνομα
β πέτρον. καὶ ἰάκωβον τὸν τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἰωάν-
νην τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἰακώβου, καὶ ἐπέθηκεν
αὐτοῖς ὀνόματα βοανηργές, ὅ ἐστιν, υἱοὶ βρον-
τῆς. καὶ ἀνδρέαν, καὶ φίλιππον, καὶ βαρθολομαῖ
ον, καὶ ματθαῖον. καὶ θωμᾶν, καὶ ἰάκωβον τὸν
τοῦ ἀλφαίου, καὶ θαδδαῖον, καὶ σίμωνα τὸν κα-
ναναῖτην, καὶ ἰούδαν ἰσκαριώτην, ὃς καὶ παρέδωκε
λα αὐτόν. καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον.* καὶ συνέρχε-
ται πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε
ἄρτον φαγεῖν. καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλ-
θον κρατῆσαι αὐτόν. ἔλεγον, ὅτι ἐξέστη.* καὶ
λβ οἱ γραμματεῖς οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων καταβάν-
β τες, ἔλεγον, ὅτι βεελζεβοὺλ ἔχει, καὶ ὅτι τῷ
ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμό-
λγ νια.* καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, ἐν παρα
ε βολαῖς ἔλεγεν αὐτοῖς. πῶς δύναται σατανᾶς
σατανᾶν ἐκβάλλειν; καὶ ἐὰν βασιλεία ἐφ' ἑαυ-
τὴν μερισθῇ, οὐ δύναται σταθῆναι ἡ βασιλεία
ἐκείνη. καὶ ἐὰν οἰκία ἐφ' ἑαυτὴν μερισθῇ, οὐ δύ-
ναται σταθῆναι ἡ οἰκία ἐκείνη. καὶ εἰ ὁ σατανᾶς
ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται, οὐ δύναται στα-
θῆναι, ἀλλὰ τέλος ἔχει. οὐ δύναται οὐδεὶς τὰ
σκεύη τοῦ ἰσχυροῦ, εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ,
διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον τὸν ἰσχυρὸν δήσῃ,
λα καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσει.* ἀμὴν
β λέγω ὑμῖν, ὅτι πάντα ἀφεθήσεται τὰ ἁμαρτή-
ματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ βλασφημίαι,
ὅσας ἂν βλασφημήσωσιν. ὃς δ' ἂν βλασφη-
μήσῃ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄ-
φεσιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου
κρίσεως. ὅτι ἔλεγον, πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει.
λε καὶ ἔρχονται ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ, καὶ
β ἔξω ἑστηκότες, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν φωνοῦντες
αὐτόν. καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν, εἶπον δὲ
αὐτῷ. ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζη-
τοῦσί σε. καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων. τίς ἐστιν ἡ μη-
τήρ μου, καὶ οἱ ἀδελφοί μου; καὶ περιβλεψάμε-
νος τοὺς κύκλῳ περὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημένους,
λέγει. ἰδοὺ ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου.

ὃς

testatẽ sanandi morbos, eiſciendiq; dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus & Iacobũ filiũ Zebedæi, & Iohannẽ fratrẽ Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filij tonitrui: & Andreã, & Philippũ, & Bartholomæum, & Matthæũ, & Thomã, & Iacobũ Alphæi filiũ, & Thaddæũ, & Simonẽ Cananæũ & Iudã Iscariotem, qui & prodidit illũ. Et ueniunt in domũ, & cõuenit iterũ turba, sic ut nõ liceret illis uel panes edere: & cũ audissent qui ad illũ attinebant, exierunt ut manus iniicerent in eũ. Dicebãt enim, in furorem uersus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderãt, dicebant: Beelzebul habet, & p principẽ dæmoniorũ eiicit dæmonia. Et ad se uocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanã eiicere? Et si regnum aduersus sese diuisum fuerit, non potest stare regnũ illud. Et si domus contra semetipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa: & si satanas insurrexit aduersus semetipsum ac diuisus est, nõ potest stare, sed finẽ habet. Non potest quisq; uasa fortis, ingressus in domũ illius, diripere, nisi prius fortẽ alligarit, & tunc domũ eius diripiet. Amẽ dico uobis: Omnia remittent filijs hominũ peccata: & conuitia, quibuscũq; conuiciati fuerint. At qui conuiciũ dixerit in spiritũ sanctũ, nõ habet remissionẽ in æternũ, sed obnoxius est æterno iudicio. Dicebãt enim, spiritum immũdũ habet. Et ueniũt mater eius & fratres, & foris stantes, miserunt ad eũ q euocarent eum, & sedebat turba circa eũ dicuntq; ei: Ecce mater tua & fratres tui foris quærũt te. Et rndit eis, dicẽs: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et cum circũspexisset, in circuitu circũ se discipulos sedentes, ait: Ecce mater mea, & frẽs mei.

ὃς δ' ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, οὗτος ἀδελφός μου, καὶ ἀδελφή μου, καὶ μήτηρ ἐστί. *καὶ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολύς, ὥστε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν. καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν παραβολαῖς πολλὰ, καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἀκούετε, ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ σπείρειν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδόν, καὶ ἦλθε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτό. ἄλλο δὲ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχεν γῆν πολλήν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, ἡλίου δὲ ἀνατείλαντος, ἐκαυματίσθη, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν ῥίζαν, ἐξηράνθη. καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὰς ἀκάνθας, καὶ ἀνέβησαν αἱ ἄκανθαι, καὶ συνέπνιξαν αὐτό, καὶ καρπὸν οὐκ ἔδωκε. καὶ ἄλλο ἔπεσεν εἰς τὴν γῆν τὴν καλήν, καὶ ἐδίδου καρπὸν ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα, καὶ ἔφερεν ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. ὅτε δὲ ἐγένετο κατὰ μόνας, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὴν παραβολήν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. *ἐκείνοις δὲ τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται, ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσι, καὶ μὴ συνιῶσι, μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ ἀφεθῇ αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα. καὶ λέγει αὐτοῖς. οὐκ οἴδατε τὴν παραβολὴν ταύτην; καὶ πῶς πάσας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε; *ὁ σπείρων τὸν λόγον σπείρει. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παρὰ τὴν ὁδόν ὅπου σπείρεται ὁ λόγος, καὶ ὅταν ἀκούσωσιν, εὐθέως ἔρχεται ὁ σατανᾶς, καὶ ἄρει τὸν λόγον τὸν ἐσπαρμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. καὶ οὗτοί εἰσιν ὁμοίως, οἱ ἐπὶ τὰ πετρώδη σπειρόμενοι, οἵτινες ὅταν ἀκούσωσι τὸν λόγον, εὐθέως μετὰ χαρᾶς λαμβάνουσιν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἔχουσι ῥίζαν ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλὰ πρόσκαιροι

Qui enim fecerit uoluntatē dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

Et iterum cœpit docere iuxta mare, & IIII congregata est ad eū turba multa, ita ut nauim ingressus, sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat, & docebat eos per parabolas multa, & dicebat illis in doctrina sua: Audite, ecce exibat semi nator ad seminandū: & accidit inter semi nandum, aliud quidem cecidit secus uiā, ueneruntq; uolucres cœli & comederūt illud. Aliud uero cecidit sup petrosa, ubi non habuit terrā multā, & statim exortū est, quod nō haberet altitudinē terræ: so le aūt exorto, æstu affectum est: & eo q̄ nō haberet radicem, exaruit. Et aliud ceci dit in spinas, & succreuerunt spinæ ac suf focauerunt illud, & fructum nō dedit. Et aliud cecidit in terram bonā, & dabat fru ctum emergentē atq; crescentē: & afferebat unū triginta, & unum sexaginta, & unū centū. ac dicebat illis: Qui habet au res ad audiendū, audiat. Cum aūt cœpis set esse solus, interrogauerunt eū hi, q̄ cir cum illum erant cum duodecim, de para bola, & dicebat eis: Vobis datū est nosse mysterium regni dei, illis autē qui foris sunt per parabolas omnia fiunt: ut uidē tes uideant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequādo cō uertant, & remittant eis peccata. Et ait il lis: Nescitis parabolā hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? Semina tor ille sermonem seminat. Isti uero sūt, quorū alij iuxta uiam dicunt ubi semi nat sermo, & cum audierint, cōfestim ue nit satanas, & aufert sermonem qui semi natus est in cordib⁹ eorū. Et alij sūt simi liter, qui in petrosa semē excipiūt: qui cū audierint sermonē, statim cū gaudio acci piunt illud, & nō habent radicē in se, sed

temporarij

πρόσκαιροί εἰσιν, ἔπειτα γενομένης θλίψεως ἢ διωγμοῦ διὰ τὸν λόγον, εὐθέως σκανδαλίζονται. καὶ ἄλλοι εἰσὶν οἱ εἰς τὰς ἀκάνθας σπειρόμενοι, οὗτοί εἰσιν οἱ τὸν λόγον ἀκούοντες, καὶ αἱ μέριμναι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλούτου, καὶ αἱ περὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθυμίαι εἰσπορευόμεναι συμπνίγουσι τὸν λόγον, καὶ ἄκαρπος γίνεται. καὶ οὗτοί εἰσιν, οἱ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σπαρέντες, οἵτινες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ παραδέχονται, καὶ καρποφοροῦσιν, ἓν τριάκοντα, καὶ ἓν ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. * μὴ λθ
ὁ λύχνος † καίεται, ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον β
τεθῇ, ἢ ὑπὸ τὴν κλίνην; οὐχ' ἵνα ἐπὶ τὴν λυ Als ἔρχεται.
χνίαν ἐπιτεθῇ; * οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, ὃ μ
ἐὰν μὴ φανερωθῇ, οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, β
ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. εἴ τις ἔχει ὦτα
ἀκούειν, ἀκουέτω. * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. βλέ μα
πετε τί ἀκούετε. ᾧ ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρη β
θήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς
ἀκούουσιν. ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ. μβ
καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. β
* καὶ ἔλεγεν. οὕτως ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. μγ
ὡς ἐὰν ἄνθρωπος βάλῃ τὸν σπόρον ἐπὶ τῆς 1
γῆς, καὶ καθεύδῃ καὶ ἐγείρηται νύκτα καὶ
ἡμέραν· καὶ ὁ σπόρος βλαστάνῃ, καὶ μηκύνη
ται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. αὐτομάτη γὰρ ἡ γῆ
καρποφορεῖ, πρῶτον χόρτον, εἶτα στάχυν, εἶτα
πλήρη σῖτον ἐν τῷ στάχυϊ· ὅταν δὲ παρα
δῷ ὁ καρπός, εὐθέως ἀποστέλλει τὸ δρέπα μδ
νον, ὅτι παρέστηκεν ὁ θερισμός. * καὶ ἔλεγε, Τί β
νι ὁμοιώσομεν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ; ἢ ἐν Als ποίᾳ.
† τίνι παραβολῇ παραβαλοῦμεν αὐτήν; ὡς κόκ
κῳ σινάπεως, ὃς ὅταν σπαρῇ ἐπὶ τῆς γῆς, μι
κρότερον πάντων τῶν σπερμάτων ὄντων τῶν
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅταν σπαρῇ, ἀναβαίνει,
καὶ γίνεται πάντων τῶν λαχάνων μείζων, καὶ ποιεῖ κλάδους μεγάλους, ὥστε δύ
νασθαι ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ πετεινὰ μς
τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνοῦν. * καὶ τοιαύ- s
ταις παραβολαῖς πολλαῖς ἐλάλει αὐτοῖς
τὸν λόγον

temporarij sunt: deinde coorta afflictio/ne aut persecutione propter sermonem, cõfestim offenduntur. Et alij sunt qui in spinas semen excipiunt. hi sunt qui sermonem audiũt, & solicitudines seculi huius ac deceptio diuitiarũ, cæterarumq; rerum cupiditates introëuntes, suffocãt sermonẽ, ac redditur infructifer. Et alij sunt qui in terram bonam semen exceperũt, qui audiunt sermonem & suscipiunt, & fructificant, ita ut aliud granum adferat triginta, aliud sexaginta, aliud centũ. Et dicebat illis: Num lucerna incenditur, ut subter modium ponatur, aut subter lectum? Nónne ut super candelabrũ ponatur? Non est enim quicq; occultũ, quod non manifestetur: neq; fuit secretum, sed ut in propatulum ueniat. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. Et dicebat illis: Videte quid audiatis: Qua mensura metimini, alij metientur uobis, & adijcietur uobis qui auditis: Qui enim habet, dabitur illi: & qui nõ habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. & dicebat: Sic est regnũ dei, quẽadmodum si homo iaciat sementem in terram, ac dormiat, atq; ille exurgat nocte ac die: segesq; germinet, ac surgat in altum dum nescit ille. Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenũ frumẽtum in spica. cum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniã adest messis. Et dicebat: Cui assimilabimus regnum dei? aut qua collatione cõferemus illud? Est sicut granũ sinapis, qđ cum seminatũ fuerit in terra, minus est omnibus seminib9 quæ sunt in terra: & cũ seminatum fuerit, exurgit, & fit maius omnibus olerib9: & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues cœli nidificare. Et talibus multis parabolis loquebat eis

μς τὸν λόγον, καθὼς ἐδύναντο ἀκούειν. *χωρὶς δὲ
ι παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς, κατ' ἰδίαν δὲ
μζ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐπέλυε πάντα. *καὶ λέ
β γει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὀψίας γενομέ-
νης, Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν. καὶ ἀφέντες τὸν
ὄχλον, παραλαμβάνουσιν αὐτὸν ὡς ἦν ἐν τῷ
πλοίῳ, καὶ ἄλλα δὲ πλοιάρια ἦν μετ' αὐτοῦ.
καὶ γίνεται λαῖλαψ ἀνέμου μεγάλη, τὰ δὲ κύ
ματα ἐπέβαλλεν εἰς τὸ πλοῖον, ὥστε αὐτὸ ἤδη γε
μίζεσθαι, καὶ ἦν αὐτὸς ἐπὶ τῇ πρύμνῃ, ἐπὶ τὸ
προσκεφάλαιον καθεύδων. καὶ διεγείρουσιν
αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ. διδάσκαλε, οὐ μέ
λει σοι, ὅτι ἀπολύμεθα; καὶ διεγερθεὶς ἐπε
τίμησε τῷ ἀνέμῳ, καὶ εἶπεν τῇ θαλάσσῃ, σῖ
ώπα, πεφίμωσο. καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος,
καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη, καὶ εἶπεν αὐτοῖς.
τί δειλοί ἐστε οὕτως; πῶς οὐκ ἔχετε πίστιν; καὶ
ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν, καὶ ἔλεγον πρὸς
ἀλλήλους. τίς ἄρα οὗτός ἐστιν, ὅτι καὶ ὁ ἄνε-
μος καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ; *καὶ
ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης εἰς τὴν χώ
ραν τῶν Γαδαρηνῶν. καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ ἐκ ια
τοῦ πλοίου, εὐθέως ἀπήντησεν αὐτῷ ἐκ τῶν
μνημείων ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρ-
τῳ, ὃς τὴν κατοίκησιν εἶχεν ἐν τοῖς μνημείοις.
καὶ οὔτε ἁλύσεσιν οὐδεὶς ἠδύνατο αὐτὸν δῆ-
σαι, διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύ-
σεσι δεδέσθαι, καὶ διεσπάσθαι ὑπ' αὐτοῦ τὰς ἁλύ
σεις, καὶ τὰς πέδας συντετρίφθαι, καὶ οὐδεὶς
αὐτὸν ἴσχυσε δαμάσαι. καὶ διὰ παντὸς νυκτὸς
καὶ ἡμέρας ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ ἐν τοῖς μνήμασιν
ἦν κράζων, καὶ κατακόπτων ἑαυτὸν λίθοις. ι-
δὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ μακρόθεν, ἔδραμε, καὶ
προσεκύνησεν αὐτῷ, καὶ κράξας φωνῇ μεγά
λῃ εἶπεν. Τί ἐμοὶ καί σοι Ἰησοῦ υἱὲ τοῦ θεοῦ τοῦ
ὑψίστου; ὁρκίζω σε τὸν θεόν, μή με βασανίσῃς.
ἔλεγε γὰρ αὐτῷ, ἔξελθε τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρ
τον ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. καὶ ἐπηρώτα αὐτόν. τί
σοι ὄνομα; καὶ ἀπεκρίθη λέγων. λεγεὼν ὄνο
μά μοι, ὅτι πολλοί ἐσμεν. καὶ παρεκάλει αὐ
τὸν πολλὰ, ἵνα μὴ αὐτοὺς ἀποστείλῃ ἔξω
τῆς χώρας

sermonẽ, prout poterant audire. sine parabola uero non loquebatur eis. seorsim autem discipulis suis exponebat omnia. Et ait illis in die illo cum facta esset uespera: Transeamus in ulteriorem ripam. Et dimissa turba, assumunt eum ita ut erat in naui, sed & aliæ nauiculæ erant cum illo. Et oritur procella uenti magna, & fluctus irruebant in nauim, ita ut illa iã impleretur. Et erat ipse in puppi super cerui cal dormiens, & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor, non est tibi curæ, quod perimus? Et excitatus increpauit uentum, dixitq; mari: Tace, obmutesce. & cõquieuit uentus, factáq; est tranquillitas magna, & ait illis: Quid timidi estis adeo? qui fit ut nõ habeatis fiduciam? Et timuerũt timore magno, dicebántq; inter sese: Quis nã hic est, qa & uẽtꝰ & mare obediũt ei?

Et uenerunt traiecto mari in regionẽ Gadarenorum. Egressóq; ei de naui, statim occurrit è monumentis homo spiritui obnoxius immũdo, qui domicilium habebat in monumentis, & neq; catenis quisq; poterat eum ligare, propterea quod, cum sæpe compedibus & catenis uinctus fuisset, discerptæ essent ab illo catenæ, & compedes essent comminutæ, neq; quisq; ualuisset eũ domare. Et semper die ac nocte in mõtibus & in monumentis erat damans, & concidens seipsum lapidibus. Cum uidisset autẽ Iesum eminus, cucurrit, & adorauit eũ, & damans uoce magna dixit: Quid mihi tecum est Iesu fili dei altissimi? adiuro te per deum, ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine. Et interrogabat eum: Quod tibi nomẽ est? Et respondit, dicens ei: Legio mihi nomẽ est, quia multi sumus. Et deprecabatur eum multum, ne se emitteret extra regionẽ.

τῆς χώρας. ἦν δὲ ἐκεῖ πρὸς τὰ ὄρη ἀγέλη χοίρων μεγάλη βοσκομένη. καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν πάντες οἱ δαίμονες, λέγοντες. πέμψον ἡμᾶς εἰς τοὺς χοίρους, ἵνα εἰς αὐτοὺς εἰσέλθωμεν. καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς εὐθέως ὁ Ἰησοῦς. καὶ ἐξελθόντα τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα, εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους. καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. ἦσαν δὲ ὡς δισχίλιοι, καὶ ἐπνίγοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ. οἱ δὲ βόσκοντες τοὺς χοίρους, ἔφυγον, καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τοὺς ἀγρούς. καὶ ἐξῆλθον ἰδεῖν τί ἐστι τὸ γεγονὸς, καὶ ἔρχοντι πρὸς τὸν Ἰησοῦν. καὶ θεωροῦσι τὸν δαιμονιζόμενον καθήμενον καὶ ἱματισμένον, καὶ σωφρονοῦντα τὸν ἐσχηκότα τὸν λεγεῶνα, καὶ ἐφοβήθησαν. καὶ διηγήσαντο αὐτοῖς οἱ ἰδόντες, πῶς ἐγένετο τῷ δαιμονιζομένῳ, καὶ περὶ τῶν χοίρων. καὶ ἤρξαντο παρακαλεῖν
μη αὐτὸν ἀπελθεῖν ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. * καὶ
η ἐμβάντος αὐτοῦ εἰς τὸ πλοῖον, παρεκάλει αὐτὸν ὁ δαιμονισθεὶς, ἵνα ᾖ μετ' αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἰησοῦς οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ λέγει αὐτῷ. ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σοὺς, καὶ ἀνάγγειλον αὐτοῖς, ὅσα σοι ὁ κύριος πεπίηκε καὶ ἠλέησέ σε. καὶ ἀπῆλθε καὶ ἤρξατο κηρύσσειν ἐν τῇ δεκαπόλει, ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ
μθ Ἰησοῦς, καὶ πάντες ἐθαύμαζον. * καὶ διαπρά-
β σαντος τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ πλοίῳ πάλιν εἰς τὸ πέραν, συνήχθη ὄχλος πολὺς ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἦν παρὰ τὴν θάλασσαν. καὶ ἰδοὺ ἔρχεται εἷς ιβ τῶν ἀρχισυναγώγων, ὀνόματι Ἰάειρος, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, πίπτει πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. καὶ παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, λέγων. ὅτι τὸ θυγάτριόν μου ἐσχάτως ἔχει, ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇς αὐτῷ τὰς χεῖρας, ὅπως σωθῇ καὶ ζήσεται. καὶ ἀπῆλθε μετ' αὐτοῦ. καὶ ἠκολούθη αὐτῷ ὄχλος πολύς. καὶ συνέθλιβον αὐτόν. καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα, καὶ πολλὰ παθοῦσα ἀπὸ πολ ιγ λῶν ἰατρῶν, καὶ δαπανήσασα τὰ ἑαυτῆς πάντα, καὶ μηδὲν ὠφεληθεῖσα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον ἐλθοῦσα, ἀκούσασα περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἐλθοῦσα

regionē. Erat autē ibi iuxta montes grex porcorū magnus pascēs, & deprecabant eū omnes dæmones, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introëamus. Et ꝑmisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus immundi, ingressi sunt in porcos. Et ferebatur grex ꝑ præceps in mare. Erāt aūt fermè bis mille, & suffocati sūt in mari. Porrò qui pascebant porcos, fugerunt, & renunciauerūt in ciuitatem, & in agros. Et egressi sunt ad uidendū quid esset quod acciderat: & ueniunt ad Iesum, & uident illum qui à dæmonio uexabat, sedētē ac uestitum, & sanæ mētis, qui habuerat legionē, & timuerunt. Et narrauerunt illis, qui uiderant, qualiter accidisset ei qui dæmoniū habuerat, & de porcis. Et rogare cœperūt eū, ut discederet de finibus ipsorum. Et cum ingressus esset nauim, rogabat illum qui fuerat à dæmonio correptus, ut esset cum illo: Iesus autem nō ꝑmisit eum, sed ait illi: Abi in domū tuam ad tuos, & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abijt, & cœpit prædicare in decapoli, quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabātur. Et cum traiecisset Iesus naui rursus in ulteriorem ripam, cōuenit turba multa ad eū, & erat circa mare. Et ecce uenit quidam principum synagogæ, nomine Iairus: & cum uidisset eū, procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multū, dicēs: Filiola mea in extremis est, oro ut uenias & imponas illi manus, ut salua sit, & uiuet. Et abijt cū illo. & sequebat eū turba multa, & cōprimebāt eū. Et mulier quædā, quæ fuerat obnoxia profluuio sanguinis annos duodecim, fuerátq; multa ꝑpessa à cōplurib⁹ medicis, & insūpserat oīa sua, neq; qcq̄ adiumenti senserat, sed magis in deterius uenerat, cum audisset de Iesu uenit

ἐλθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. ἔλεγε γάρ, κἂν τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἅψωμαι, σωθήσομαι. καὶ εὐθέως ἐξηράνθη ἡ πηγὴ τοῦ αἵματος αὐτῆς, καὶ ἔγνω τῷ σώματι, ὅτι ἴαται ἀπὸ τῆς μάστιγος. καὶ εὐθέως ὁ Ἰησοῦς ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ, τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, ἐπιστραφεὶς ἐν τῷ ὄχλῳ, ἔλεγε. τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων; καὶ ἔλεγον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. βλέπεις τὸν ὄχλον συνθλίβοντά σε, καὶ λέγεις, τίς μου ἥψατο; καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν. ἡ δὲ γυνὴ φοβηθεῖσα καὶ τρέμουσα, εἰδυῖα ὃ γέγονεν ἐπ' αὐτῇ, ἦλθεν καὶ προσέπεσεν αὐτῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, ὕπαγε εἰς εἰρήνην, καὶ ἴσθι ὑγιὴς ἀπὸ τῆς μάστιγός σου. Ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγοντες, ὅτι ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε, τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον; ὁ δὲ Ἰησοῦς εὐθέως ἀκούσας τὸν λόγον λαλούμενον, λέγει τῷ ἀρχισυναγώγῳ. μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε. καὶ οὐκ ἀφῆκεν οὐδένα ἀυτῷ συνακολουθῆσαι, εἰ μὴ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου. καὶ ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχισυναγώγου, καὶ θεωρεῖ θόρυβον καὶ κλαίοντας, καὶ ἀλαλάζοντας πολλά, καὶ εἰσελθὼν λέγει αὐτοῖς. τί θορυβεῖσθε καὶ κλαίετε; τὸ παιδίον οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει. καὶ κατεγέλων αὐτοῦ. ὁ δὲ ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου καὶ τὴν μητέρα, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσπορεύεται ὅπου ἦν τὸ παιδίον ἀνακείμενον, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς τοῦ παιδίου, λέγει αὐτῇ. ταλιθὰ, κοῦμι, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, τὸ, κοράσιον, σοὶ λέγω, ἔγειρε. καὶ εὐθέως ἀνέστη τὸ κοράσιον καὶ περιεπάτει. ἦν γὰρ ἐτῶν δώδεκα, καὶ ἐξέστησαν ἐκστάσει μεγάλῃ. καὶ διεστείλατο αὐτοῖς πολλὰ, ἵνα μηδεὶς γνῷ τοῦτο, καὶ εἶπε δοθῆναι αὐτῇ φαγεῖν. καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ ἦλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ,

Alis ἔρχονται

μα

uenit in turba à tergo, & tetigit ueſtimẽtum eius. Dicebat enim: ſi uel ueſtimẽta eius tetigero, ſalua ero. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguiuis eius: & ſenſit corpore, quod ſanata eſſet ab eo flagello. Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcẽs uirtutẽ ex ſeſe prodiſſe, conuerſus in turba, aiebat: Quis tetigit ueſtimenta mea? Et dicebant ei diſcipuli ipſius: Vides turbã undiq; prementẽ te, & dicis: quis me tetigit? Et circumſpiciebat, ut uideret eam quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, uenit & accidit ei, dixitq; ei omnem ueritatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te ſeruauit, uade cum pace, & eſto ſana à flagello tuo. Adhuc eo loquente ueniũt à principe ſynagogæ, qui dicerent: Filia tua mortua eſt, quid ultra uexas magiſtrum? Ieſus autem protinus audito ſermone qui dicebatur, ait principi ſynagogæ: Ne metuas, tantummodo crede. Et non permiſit, ut quiſquàm ſe ſequeretur, præter Petrum & Iacobum & Iohãnem fratrem Iacobi. Et uenit in domum principis ſynagogæ, uidétq; tumultum ac flentes & eiulantes multum, & ingreſſus ait illis: Quid tumultuamini & plorastis? Puella nõ eſt mortua, ſed dormit. Et irridebant eum. Ipſe uero eiectis omnibus, aſſumit patrem & matrem puellæ & eos qui cum ipſo erant, & ingreditur eò ubi puella erat iacens, & apprehenſa manu puellæ, ait illi: Talitha, cumi: quod eſt ſi quis interpretetur: Puella, tibi dico, ſurge. Et confeſtim ſurrexit puella, & ambulabat. erat enim annorum duodecim. & obſtupuerunt ſtupore magno. Et præcepit illis uehementer, ne quiſq; id ſciret, & iuſſit ut daretur illi quod ederet.

Et egreſſus eſt illinc, uenitq; in patriã VI

ſuam,

αὐτῆς, καὶ ἀκολουθοῦσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐ-
τοῦ. καὶ γενομένου σαββάτου, ἤρξατο ἐν τῇ
συναγωγῇ διδάσκειν, καὶ πολλοὶ ἀκούον-
τες, ἐξεπλήσσοντο λέγοντες. Πόθεν τούτῳ
ταῦτα; καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ; καὶ
δυνάμεις τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς γί-
νονται; οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς μα-
ρίας, ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου καὶ ἰωσῆ καὶ ἰούδα,
καὶ σίμωνος; καὶ οὐκ εἰσὶν αἱ ἀδελφαὶ αὐ-
μα τῆς ὧδε πρὸς ὑμᾶς; *Καὶ ἐσκανδαλίζοντο ἐν
α αὐτῷ. ἔλεγε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἔστι
προφήτης ἄτιμος, εἰ μὴ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῆς,
καὶ ἐν τοῖς συγγενέσι, καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ
οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδὲ μίαν δύναμιν ποιῆ-
σαι, εἰ μὴ ὀλίγοις ἀρρώστοις ὑπὸ θεὶς τὰ χεῖρας
ἐθεράπευσε. καὶ ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν
μβ αὐτῶν. *Καὶ περιῆγε τὰς κώμας κύκλῳ, δι-
β δάσκων. *Καὶ προσκαλεῖται τοὺς δώδεκα, καὶ
μγ ἤρξατο αὐτοὺς ἀποστέλλειν δύο δύο, καὶ ἐδί-
β δου αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν πνευμάτων τῶν ἀκα-
θάρτων. καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν
αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ
πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὴν ζώνην χαλκὸν,
ἀλλ' ὑποδεδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐν-
δύσασθαι δύο χιτῶνας. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς.
μδ *Ὅπου ἐὰν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένε-
β τε, ἕως ἂν ἐξέλθητε ἐκεῖθεν. *Καὶ ὅσοι ἐὰν
με μὴ δέξοντι ὑμᾶς, μηδὲ ἀκούσωσιν ὑμῶν, ἐκ
β πορευόμενοι ἐκεῖθεν, ἐκτινάξατε τὸν χνοῦν
τὸν ὑπὸ κάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν εἰς μαρτύριον
αὐτοῖς. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται
σοδόμοις ἢ γομόρροις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ
μς τῇ πόλει ἐκείνῃ. *Καὶ ἐξελθόντες ἐκήρυσσον,
η ἵνα μετανοήσωσι. καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐξέ-
βαλον, καὶ ἤλειφον ἐλαίῳ πολλοὺς ἀρρώστους
μζ καὶ ἐθεράπευον. *Καὶ ἤκουσεν ὁ βασιλεὺς ἡ-
β ρώδης, φανερὸν δὲ ἐγένετο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ
ἔλεγεν, ὅτι ἰωάννης ὁ βαπτίζων, ἐκ νεκρῶν
ἠγέρθη, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργοῦσιν αἱ δυνά-
μεις ἐν αὐτῷ. ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι ἡλίας ἐστίν. ἄλ-
λοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν
προφητῶν

suam, & sequuntur eum discipuli sui.
Cumq; adesset sabbatum, cœpit in syna
goga docere, multiq; audientes obstu-
puerunt, dicētes: Vnde huic hæc? & quæ
est sapientia, quæ data est illi? & uirtutes
tales per manus eius efficiuntur? Nón-
ne hic est faber ille, filius Mariæ, frater
Iacobi, & Iose, & Iuda, & Simonis? Nō-
ne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et
offendebantur per eum. Dicebat autem
illis Iesus: Non est propheta cōtemptus
nisi in patria sua, & inter cognatos, & in
familia sua. Et non poterat ibi uirtutem
ullam ædere, nisi quod paucos infirmos,
impositis manibus sanauit. ac mirabatur
propter incredulitatem eorum. & ob
ambulabat per uicos undiq; circumia-
ιδ centes, docens. Et accersit duodecim, cœ-
pitq; eos emittere binos, ac dabat illis
potestatē aduersus spiritus immundos.
Et præcepit illis, ne quid tollerēt in uiam,
nisi uirgam tantum: non peram, non pa
nem, non in zona æs: sed calciarētur san-
dalijs, & ne induerentur binis tunicis. Et
dicebat eis: Vbicunq; introieritis in do-
mum, illic manete donec exeatis illinc. Et
quicunq; non receperint uos, neq; audie
rint uos, exeuntes illinc, excutite pulue-
rem qui est sub pedibus uestris in testi-
monium illis. Amen dico uobis: tole-
rabilius erit Sodomis aut Gomorris in
die iudicij, quàm ciuitati illi. Et egressi
prædicabant, ut resipiscerent, & dæmo-
nia multa eijciebant, & ungebant oleo
multos ægros, & sanabant. Et audi-
ιε uit rex Herodes (innotuerat enim no-
men eius) dicebátque: Iohannes ille, qui
baptizabat, resurrexit à mortuis, & pro-
pterea uirtutes agunt in illo. Alij di-
cebant: Helias est. alij uero dicebant:
Propheta est, uel tanquàm unus ex
prophetis.

προφήταις. * Ἀκούσας δὲ ὁ Ἡρῴδης, ἔιπεν, ὃν ἐγὼ ἀπεκεφάλισα Ἰωάννην, οὗτός ἐστιν, αὐτὸς ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν. * Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἡρῴδης ἀποστείλας, ἐκράτησε τὸν Ἰωάννην, καὶ ἔδησεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ διὰ Ἡρῳδιάδα τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὴν ἐγάμησεν. ἔλεγε γὰρ ὁ Ἰωάννης τῷ Ἡρῴδῃ, οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἡρῳδιὰς δὲ ἐνεῖχεν αὐτῷ καὶ ἤθελεν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, καὶ οὐκ ἠδύνατο. ὁ γὰρ Ἡρῴδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον, καὶ συνετήρει αὐτόν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουεν. * καὶ γενομένης ἡμέρας εὐκαίρου, ὅτε Ἡρῴδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίει τοῖς μεγιστᾶσι, καὶ τοῖς χιλιάρχοις, καὶ τοῖς πρώτοις τῆς Γαλιλαίας, καὶ εἰσελθούσης τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Ἡρῳδιάδος, καὶ ὀρχησαμένης, καὶ ἀρεσάσης τῷ Ἡρῴδῃ, καὶ τοῖς συνανακειμένοις, εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ κορασίῳ. αἴτησόν με ὃ ἐὰν θέλῃς, καὶ δώσω σοί. καὶ ὤμοσεν αὐτῇ, ὅτι ὅ ἐάν με αἰτήσῃς, δώσω σοι, ἕως ἡμίσους τῆς βασιλείας μου. ἡ δὲ ἐξελθοῦσα, εἶπε τῇ μητρὶ αὐτῆς. τί αἰτήσομαι; ἡ δὲ εἶπεν. τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίσαντος. καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ᾐτήσατο λέγουσα, θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ βαπτίστου. καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς, διὰ τοὺς ὅρκους καὶ τοὺς συνανακειμένους οὐκ ἠθέλησεν αὐτὴν ἀθετῆσαι. καὶ εὐθὺς ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτορα, ἐκέλευσε ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. ὁ δὲ ἀπελθὼν ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ ἤνεγκε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν τῷ κορασίῳ. καὶ τὸ κοράσιον ἔδωκεν αὐτὴν τῇ μητρὶ αὐτῆς. καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἦλθον καὶ ἦραν τὸ πτῶμα αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν αὐτὸ ἐν μνημείῳ. * καὶ συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτῷ πάντα, καὶ

prophetis. Cum audisset autem Herodes, ait: Cui ego præcidi caput Iohannes iste est, ipse surrexit à mortuis. Nam ipse Herodes, missis satellitibus manus iniecerat in Iohannem, & uinxerat eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Iohannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, uolebatq; occidere eum, nec poterat. Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum uirum iustum ac sanctum, & obseruabat eum: auditóq; eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et cum dies opportunus accidisset, cum Herodes in natalitijs cœnam faceret primatibus ac tribunis, & primoribus Galilææ, cumq; introisset filia ipsius Herodiadis ac saltasset, placuissetque Herodi ac simul accumbentibus, rex ait puellæ: Pete à me quod uis, & dabo tibi. Et iurauit illi: Quicquid à me petieris, dabo tibi usque ad dimidium regni mei. At illa egressa dixit matri suæ: quid petam? Illa uero dixit: Caput Iohannis baptistæ. Et ingressa statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens: Volo ut protinus des mihi in lance caput Iohannis baptistæ. Et dolore affectus rex, propter iusiurandum, eosque qui simul accumbebant, noluit eam reijcere. Et confestim rex misso spiculatore, iussit inferri caput eius. At ille abijt, ac decollauit eum in carcere: & attulit caput eius in lance, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ. Quo audito, discipuli eius uenerunt, & sustulerunt cadauer eius, posueruntq; illud in monumento. Et congregantur apostoli ad Iesum, ac renunciauerunt ei omnia,

καὶ

&

καὶ ὅσα ἐποίησεν, καὶ ὅσα ἐδίδαξαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν εἰς ἔρημον τόπον, καὶ ἀναπαύσασθε ὀλίγον. ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες πολλοί, καὶ οὐδὲ φαγεῖν εὐκαίρουν. * καὶ ἀπῆλθεν εἰς ἔρημον τόπον τῷ πλοίῳ κατ' ἰδίαν. καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν πολλοί, καὶ πεζῇ ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων συνέδραμον ἐκεῖ, καὶ προῆλθον αὐτούς, καὶ συνῆλθον πρὸς αὐτόν. καὶ ἐξελθὼν εἶδεν ὁ Ἰησοῦς πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι ἦσαν ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς πολλά. * καὶ ἤδη ὥρας πολλῆς γενομένης, προσελθόντες αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγουσιν, ὅτι ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος, καὶ ἤδη ὥρα πολλή, ἀπόλυσον αὐτούς, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς, καὶ κώμας, ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους, τί γὰρ φάγωσιν, οὐκ ἔχουσιν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. καὶ λέγουσιν αὐτῷ. ἀπελθόντες ἀγοράσωμεν δηναρίων διακοσίων ἄρτους, καὶ δώσωμεν αὐτοῖς φαγεῖν; ὁ δὲ λέγει αὐτοῖς. πόσους ἄρτους ἔχετε; ὑπάγετε καὶ ἴδετε. καὶ γνόντες, λέγουσι. πέντε καὶ δύο ἰχθύας. καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς ἀνακλιθῆναι πάντας, συμπόσια συμπόσια ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. καὶ ἀνέπεσαν πρασιαὶ πρασιαὶ ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα. καὶ λαβὼν τοὺς πέντε ἄρτους καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησε, καὶ κατέκλασε τοὺς ἄρτους, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἵνα παραθῶσιν αὐτοῖς, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας ἐμέρισε πᾶσι. καὶ ἔφαγον πάντες καὶ ἐχορτάσθησαν. καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, καὶ ἀπὸ τῶν ἰχθύων. καὶ ἦσαν οἱ φαγόντες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες. * καὶ εὐθέως ἠνάγκασε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν εἰς τὸ πέραν πρὸς Βηθσαϊδάν, ἕως αὐτὸς ἀπολύσῃ τὸν ὄχλον. * καὶ ἀποταξάμενος

& quæ egiſſent, quæq; docuiſſent. Et ait illis: Venite uos ſoli ſeorſim in deſertum locum, & requieſcite puſillum. Erãt enim qui uenirent & abirent multi. ac ne cibũ quidem capere uacabat. Et abiit in deſertum locum nauigio ſeorſim. Et uiderunt eos abeuntes, turbæ: & agnouerunt eum multi, & itinere pedeſtri ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerũt eos, conueneruntq; ad illum. Et egreſſus uidit turbam multã Ieſus, & affectu miſericordiæ tactus eſt erga eos, quia erant uelut oues nõ habentes paſtorem. Et cœpit illos docere multa. & cum iam multũ diei præteriiſſet, acceſſerunt ad illum diſcipuli eius, dicentes: Deſertus eſt locus, & iã multũ tẽporis effluxit, dimitte illos ut abeant in circũiacentes uillas ac uicos, emántq; ſibi panes: nam quod edant, nõ habent. At ille reſpondens ait illis: Date illis uos quod edant, Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & demus illis quod edant? At ille dicit eis: Quot panes habetis? Ite & uidete. Et cũ cognouiſſent, dicunt: Quinq;, & duos piſces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes, diſtributis conuiuiis in uiridi gramine. Et diſcubuerunt diuiſi in uiridaria centeni & quinquageni. Et cum accepiſſet quinq; panes ac duos piſces, ſublatis in cœlum oculis benedixit, ac fregit panes, dedit'q; diſcipulis ſuis ut apponerent illis, & duos piſces diuiſit omnibus. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſuſtulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piſcibus. Erant autẽ qui comederãt circiter quinq; millia uirorum. Et ſtatim coẽgit diſcipulos ſuos conſcendere nauim, ut præcederent tranſmiſſo mari Bethſaidam, dum ipſe dimitteret turbam. Et cum dimiſſet

μους αὐτοῖς, ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. * καὶ ὀψίας γενομένης, ἦν τὸ πλοῖον ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, καὶ αὐτὸς μόνος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἶδεν αὐτοὺς βασανιζομένους ἐν τῷ ἐλαύνειν, ἦν γὰρ ὁ ἄνεμος ἐναντίος αὐτοῖς. καὶ περὶ τετάρτην φυλακὴν τῆς νυκτὸς ἔρχεται πρὸς αὐτούς, περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἤθελε παρελθεῖν αὐτούς. οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν περιπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι, καὶ ἀνέκραξαν. πάντες γὰρ αὐτὸν εἶδον, καὶ ἐταράχθησαν. καὶ εὐθέως ἐλάλησε μετ' αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς. θαρσεῖτε, ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. * καὶ ἀνέβη πρὸς αὐτοὺς εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, καὶ λίαν ἐκ περισσοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἐξίσαντο, καὶ ἐθαύμαζον. οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις, ἦν γὰρ αὐτῶν ἡ καρδία πεπωρωμένη. καὶ διαπεράσαντες, ἦλθον ἐπὶ τὴν γῆν Γενησαρὲθ, καὶ προσωρμίσθησαν. * καὶ ἐξελθόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ πλοίου, εὐθέως ἐπιγνόντες αὐτὸν, περιδραμόντες ὅλην τὴν περίχωρον ἐκείνην, ἤρξαντο ἐπὶ τοῖς κραβάττοις τοὺς κακῶς ἔχοντας περιφέρειν, ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστί, καὶ ὅπου ἂν εἰσεπορεύετο εἰς κώμας, ἢ πόλεις, ἢ ἀγροὺς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐτίθεσαν τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα κἂν τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ ἅψωνται, καὶ ὅσοι ἂν ἥπτοντο αὐτοῦ, ἐσώζοντο. * καὶ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι, καί τινες τῶν γραμματέων ἐλθόντες ἀπ' Ἱεροσολύμων, καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἀνίπτοις ἐσθίοντας ἄρτους, ἐμέμψαντο. οἱ γὰρ φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν, ἃ παρέλαβον κρατεῖν, βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων, καὶ κλινῶν. * ἔπειτα ἐπερωτῶσιν αὐτὸν οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς. διὰ τί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι

set eos, abiit in montem ad orandum. Et cum uespera aduenisset, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra, uidítque eos laborantes in remigando, erat enim uentus contrarius eis. At circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos, ambulans supra mare, & uolebat præterire eos. At illi ut uiderunt eum ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse, & exclamauerunt: Omnes enim uidebant eum, & conturbati sunt. & statim locutus est cum eis, dixitque eis: Confidite, ego sum, ne terreamini. Et ascendit ad illos in nauim, & conquieuit uentus, & uehementer supra modum intra sese stupebant, & admirabantur. Non enim intellexerant de panibus, erat enim cor eorum obcæcatum. Et cum traiecissent, uenerunt in terram Genezareth, & applicuerunt in portum. Cumque egressi essent de naui, continuo agnouerunt eum, ac percurrentes totam undique regionem illam, cœperunt in grabatis eos qui male habebant circumferre, cum audissent eum illic esse, & quocumque introisset in uicos, aut in ciuitates, aut in uillas, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut uel fimbriam uestimenti eius tangerent. Et quotquot tangebant eum, salui fiebant. Et conueniunt ad eum pharisæi, & quidam de scribis qui uenerant Hierosolymis. & cum uidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus (id est, illotis) edere panes, increpabant. nam pharisæi, & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum. & à foro uenientes, nisi loti fuerint, non comedunt. Et alia multa sunt, quæ susceperunt seruanda, nempe lotiones poculorum & urceorum & æramentorum & lectorum. Deinde interrogant eum pharisæi & scribæ. Quare discipuli tui non ambulant

VII

iuxta

κτὴ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλὰ
ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον; ὁ δὲ ἀπο/
κριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι καλῶς προεφήτευσεν
ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν, ὡς γέγραπται.
» οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρ
» δία αὐτῶν πόῤῥω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. μάτην δὲ
» σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐν/
» τάλματα ἀνθρώπων. ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντο/
λὴν τοῦ θεοῦ, κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀν/
θρώπων, βαπτισμοὺς ξεστῶν καὶ ποτηρίων,
καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε. καὶ
ἔλεγεν αὐτοῖς. καλῶς, ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ
θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε. Μω/
» σῆς γὰρ εἶπεν. τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν
» μητέρα σου. καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μη/
» τέρα, θανάτῳ τελευτάτω. ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἐ/
ὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ
κορβᾶν, ὅ ἐστι, δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ, ὠφελη/
θῇς. καὶ οὐκ ἔτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι
τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ, ἀκυροῦν/
τες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν ᾗ
παρεδώκατε. καὶ παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποι
εῖτε. καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον
ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀκούετέ μου πάντες καὶ συνί
ετε. οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰσπο/
ρευόμενον εἰς αὐτὸν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶ
σαι, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα ἀπ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά
ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. εἴ τις ἔχει
οβ ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω. * καὶ ὅτε εἰσῆλθεν
5 εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἐπηρώτων αὐτὸν
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς. καὶ λέ
γει αὐτοῖς, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; οὐ
πω νοεῖτε, ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον
εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶ/
σαι, ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρ
δίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν, καὶ εἰς τὸν ἀ/
φεδρῶνα ἐκπορεύεται, ἐκκαθαρίζον πάντα
τὰ βρώματα; ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἀν/
θρώπου ἐκπορευόμενον, ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν
ἄνθρωπον. ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας
τῶν ἀνθρώπων οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκ/
πορεύονται.

iuxta ritum traditum à maioribus, sed il
lotis manibus edunt panem? At ille re/
spondens, dixit eis: Bene uaticinatus est
Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptũ
est: Populus hic labijs me honorat, cor
autem eorum longe est à me: in uanum
autẽ me colunt, docentes doctrinas, præ
cepta hominum. Nam omisso præcepto
dei, tenetis constitutiones hominũ, ablu
tiões urceorũ & poculorũ, aliáq; simili a
his facitis multa. Et dicebat illis: Bene, re
ijcitis præceptum dei, ut constitutionem
uestram seruetis. Moses enim dixit: Ho
nora patrem tuum & matrem tuam: &
qui maledixerit patri uel matri, morte
moriatur. Vos autem dicitis: Si dixerit
homo patri uel matri corban: quod est,
donum quodcũq; ex me, in tuum cedet
commodum. & præterea nõ sinitis eum
quicq̃ facere patri suo aut matri suæ, &
irritum facitis uerbum dei per constitu/
tionem uestram quam tradidistis. Et si/
milia huiusmodi multa facitis. Et cum
aduocasset ad se totam turbam, dicebat
illis: Audite me om̃es & intelligite: Nihil
est extra hominẽ introiẽs in eum, quod
possit eum inquinare, sed quæ de homi
ne procedunt, illa sunt quæ inquinant
hominem. Si quis habet aures ad au/
diendum, audiat. Et cum introisset in
domum semotus à turba, interrogabãt
eum discipuli eius de similitudine. Et
ait illis: Adeo & uos intelligentia ca/
rẽtis? Nondum intelligitis, quod om/
ne foris introiens in hominem, non po/
test eum inquinare, quia non intrat in
eius cor, sed in uentrem: & in secessum
exit, repurgãs omnes escas? Dicebat au/
tem, quod ab homine exit, illud inqui/
nat homiuem. Ab interioribus enim de
corde hominum malæ cogitationes pro

πορεύονται, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι, κλοπαὶ, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρός, βλασφημία, ὑπερηφανία, ἀφροσύνη. πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. κἀ ἐκεῖθεν ἀναστὰς, ἀπῆλθεν εἰς τὰ μεθόρια τύρου καὶ σιδῶνος. καὶ εἰσελθὼν εἰς οἰκίαν, οὐδένα ἤθελε γνῶναι, καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν. ἀκούσασα γὰρ γυνὴ περὶ αὐτοῦ, ἧς εἶχεν τὸ θυγάτριον αὐτῆς πνεῦμα ἀκάθαρτον, ἐλθοῦσα προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνὶς, συροφοίνισσα τῷ γένει. καὶ ἠρώτα αὐτὸν, ἵνα τὸ δαιμόνιον ἐκβάλῃ ἐκ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῇ, ἄφες πρῶτον χορτασθῆναι τὰ τέκνα. οὐ γάρ καλόν ἐστι, λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυναρίοις. ἡ δὲ ἀπεκρίθη καὶ λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε. καὶ γὰρ τὰ κυάρια ὑπὸ κάτω τ̃ τραπέζης ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν παιδίων. καὶ εἶπεν αὐτῇ. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὕπαγε, ἐξελήλυθε τὸ δαιμόνιον ἐκ τ̃ θυγατρός σου. καὶ ἀπελθοῦσα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, εὗρε τὸ δαιμόνιον ἐξεληλυθός, καὶ τὴν θυγατέρα βεβλημμένην ἐπὶ τ̃ κλίνης. * καὶ πάλιν ἐξελθὼν ἐκ τῶν ὁρίων τύρου ℭ σιδῶνος, ἦλθεν πρὸς τ̃ θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, ἀνὰ μέσον τ̃ ὁρίων δεκαπόλεως, καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλάλον, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. καὶ ἀπολαβόμενος αὐτὸν ἀπὸ του ὄχλου κατ' ἰδίαν, ἔβαλε τοὺς δακτύλους αὐτου εἰς τὰ ὦτα αὐτου, ℭ πτύσας, ἥψατο τῆς γλώσσης αὐτ̃, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, ἐφφαθά. ὅ ἐστι, διανοίχθητι, ℭ εὐθέως διηνοίχθησαν αὐτου αἱ ἀκοαί, ℭ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώσσης αὐτ̃, καὶ ἐλάλει ὀρθῶς. ℭ διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ εἴπωσιν. * ὅσον δὲ αὐτὸς αὐτοῖς διεστέλλετο, μᾶλλον περισσότερον ἐκήρυσσον. καὶ ὑπερπερισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες. * καλῶς πάντα πεποίηκε, καὶ τοὺς κωφοὺς ποιεῖ ἀκούειν, καὶ τοὺς ἀλάλους λαλεῖν.

cedunt, adulteria, ſtupra, homicidia, furta, auaritiæ, fraudes, dolus, impudicitia, malus oculus, conuitia, ſuperbia, ſtultitia. omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominem. Et inde ſurgens, abijt in confinia Tyri ac Sidonis, & ingreſſus domum, neminem uoluit ſcire, nec potuit latere. Mulier enim ſtatim ut audiuit de eo, cuius filiola habebat ſpiritum immundum, uenit & accidit ad pedes eius. Erat enim mulier Græca Syrophœniſſa genere, & rogabat eum, ut dæmonium eijceret de filia ſua. Ieſus autem dixit illi: Sine prius ſaturari filios. Non eſt enim honeſtum, ſumere panem filiorum, & proijcere catellis. At illa reſpondit & dicit illi: Etiam domine: nam catelli quoq; comedunt ſub menſa de micis filiorum. Et ait illi: Propter iſtum ſermonem uade, exijt dæmonium à filia tua. Et cum abiſſet domum ſuam, reperit dæmonium exiſſe, & filiam iacentem ſuper lectum. Et rurſum egreſſus de finibus Tyri ac Sidonis, uenit ad mare Galilææ p medios fines decapolis, & adducunt ei ſurdum, impeditæq; linguæ, & deprecantur eum, ut imponat illi manum. & cum apprehendiſſet eum de turba ſeorſim, miſit digitos ſuos in auriculas eius, & ſputo emiſſo tetigit linguã eius, ac ſuſpiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi, Ephphatha, quod eſt, aperire. Et ſtatim apertæ ſunt eius aures, & ſolutum eſt uinculum linguæ eius, ac loquebatur recte. Ac præcepit illis, ne cui dicerent. Sed quo magis ille eis præceperat, hoc potius amplius prædicabant. & ſupra modum ſtupebant, dicentes: Bene omnia fecit, & ſurdos facit audire, & mutos loqui.

Ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις παμπόλλου ὄχλου
ὄντος, καὶ μὴ ἐχόντων τί φάγωσι, προσκαλε-
σάμενος ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει
αὐτοῖς. σπλαγχνίζομαι ἐπὶ τὸν ὄχλον, ὅτι ἤδη
ἡμέρας τρεῖς προσμένουσί μοι, καὶ οὐκ ἔχουσι
τί φάγωσι. καὶ ἐὰν ἀπολύσω αὐτοὺς νήστεις εἰς
οἶκον αὐτῶν, ἐκλυθήσονται ἐν τῇ ὁδῷ. τινὲς γὰρ
αὐτῶν μακρόθεν ἥκασιν. καὶ ἀπεκρίθησαν αὐ-
τῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. πόθεν τούτους δυνή-
σεταί τις ὧδε χορτάσαι ἄρτων ἐπ' ἐρημίας; καὶ
ἐπηρώτα αὐτούς. πόσους ἔχετε ἄρτους; οἱ δὲ
εἶπον, ἑπτά. καὶ παρήγγειλε τῷ ὄχλῳ ἀναπε-
σεῖν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ λαβὼν τοὺς ἑπτὰ ἄρτους
εὐχαριστήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ, ἵνα παραθῶσι. καὶ παρέθηκαν τῷ ὄχλῳ.
καὶ εἶχον ἰχθύδια ὀλίγα, καὶ εὐλογήσας εἶ-
πε παραθεῖναι καὶ αὐτά. ἔφαγον δὲ καὶ ἐχορτά-
σθησαν, καὶ ἦραν περισσεύματα κλασμάτων
ἑπτὰ σπυρίδας. ἦσαν δὲ οἱ φαγόντες, ὡς τετρα-
κισχίλιοι, καὶ ἀπέλυσεν αὐτούς. καὶ εὐθέως ἐμ-
βὰς εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,
ἦλθεν εἰς τὰ μέρη Δαλμανουθά. * καὶ ἐξῆλ-
θον οἱ φαρισαῖοι, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ,
ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ,
πειράζοντες αὐτόν. καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύ-
ματι αὐτοῦ, λέγει. τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ζητεῖ; * Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, εἰ δοθήσεται τῇ γε-
νεᾷ ταύτῃ σημεῖον. καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς ἐμβὰς
πάλιν εἰς πλοῖον, ἀπῆλθεν εἰς τὸ πέραν. καὶ
ἐπελάθοντο λαβεῖν ἄρτους, καὶ εἰ μὴ ἕνα ἄρτον
οὐκ εἶχον μετ' αὐτῶν ἐν τῷ πλοίῳ. * καὶ διε-
στέλλετο αὐτοῖς λέγων. ὁρᾶτε, βλέπετε ἀπὸ
τῆς ζύμης τῶν φαρισαίων, καὶ τῆς ζύμης Ἡρῴ-
δου. * καὶ διελογίζοντο πρὸς ἀλλήλους,
λέγοντες, ὅτι ἄρτους οὐκ ἔχομεν. καὶ γνοὺς ὁ
Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς. τί διαλογίζεσθε, ὅτι ἄρ-
τους οὐκ ἔχετε. οὔπω νοεῖτε, οὐδὲ συνίετε; ἔτι
πεπωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν;
ὀφθαλμοὺς ἔχοντες οὐ βλέπετε, καὶ ὦτα
ἔχοντες οὐκ ἀκούετε; καὶ οὐ μνημονεύε-
τε; ὅτε τοὺς πέντε ἄρτους ἔκλασα εἰς τοὺς
πεντακι-

In diebus illis cū turba admodū mul VIII
ta esset, nec haberēt quod manducarent, accersitis ad se Iesus discipulis, ait illis: Misericordia tangor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habēt quod edant: & si dimisero eos ieiunos in domū suā, deficient in uia. Quidā em̄ ex eis è longinquo uenerūt. Et respōderunt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine? Et interrogauit eos: Quot panes habetis? Illi uero dixerunt: Septē. Et præcepit turbæ discumbere super terrā. Et acceptis septē panibus, cum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis, ut apponerēt. Et apposuerunt turbæ. & habebant pisciculos paucos: & cū benedixisset, iussit apponi & hos. Comederunt aūt & saturati sunt, ac sustulerunt quæ supfuerant, fragmentorū septē sportas. Erant autē qui comederāt fermè quater mille, & dimisit illos. Et mox ingressus in nauim cū discipulis suis, uenit in ptes Dalmanutha. Et egressi sunt pharisæi, cœperūtq; disputare cū illo, querentes ab eo signū è cœlo, tentantes eū. Et cū ingemuisset spiritu suo, dicit Cur generatio hæc signū quærit? amē dico uobis, si dabit generatiōi huic signū. Et relictis illis ingressus rursus nauim, abijt traiecto lacu. Et obliti fuerāt sumere panes, nec præter unū panē habebant secū in naui. Ac præcepit illis dicēs: Videte, cauete à fermēto pharisæorū, & à fermēto Herodis, & disputabant inter sese dicētes: Panes nō habemus. Et eo cognito Iesus dicit illis: Quid disputatis, q̄ panes nō habetis? Nondū animaduertitis nec intelligitis? adhuc obcæcatū habetis cor uestrū? oculos habentes, nō cernitis? & aures habētes, nō auditis? & nō memini stis? Cum quinq; panes fregissem in

πεντακισχιλίους, πόσους κοφίνους πλήρεις κλασμάτων ἤρατε; λέγουσιν αὐτῷ, δώδεκα. ὅτε καὶ τοὺς ἑπτὰ εἰς τοὺς τετρακισχιλίους, πόσους σπυρίδας πληρώματα κλασμάτων ἤρατε; οἱ δὲ εἶπαν, ἑπτά. καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. πῶς οὐ νοεῖτε; * καὶ ἔρχεται εἰς βηθσαϊδάν, καὶ φέρουσιν αὐτῷ τυφλὸν, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα αὐτοῦ ἅψηται, καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς χειρὸς τοῦ τυφλοῦ, ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω τῆς κώμης. καὶ πτύσας εἰς τὰ ὄμματα αὐτοῦ, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἐπηρώτα αὐτὸν, εἴ τι βλέπει, καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε. βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δένδρα ὁρῶ περιπατοῦντας. εἶτα πάλιν ἐπέθηκε τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, καὶ ἀπεκατεστάθη, καὶ ἐνέβλεψε τηλαυγῶς ἅπαντας. καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, λέγων. μηδὲ εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδὲ εἴπῃς τινὶ ἐν τῇ κώμῃ. * καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὰς κώμας καισαρείας τῆς φιλίππου. καὶ ἐν τῇ ὁδῷ ἐπηρώτα τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγων αὐτοῖς. τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι; οἱ δὲ ἀπεκρίθησαν, ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, καὶ ἄλλοι ἠλίαν, ἄλλοι δὲ ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ αὐτὸς λέγει αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ ὁ πέτρος, λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ χριστός. καὶ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ λέγωσι περὶ αὐτοῦ, καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι, καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. * καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ πέτρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. ὁ δὲ ἐπιστραφεὶς καὶ ἰδὼν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἐπετίμησε τῷ πέτρῳ, λέγων. ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. * καὶ προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς. ὅς ἂν θέλῃ ὀπίσω

hominũ quinq; milia, quot cophinos fragmẽtis plenos sustulistis? Dicũt ei: Duodecim. Cum autem septem in quatuor milia, quot sportas ex reliquijs fragmentorum tulistis? Illi uero dixerunt: Septẽ. Et dixit illis: Quí fit ut non intelligatis? Et uenit Bethsaidam, & adducunt illi cæcum, & obsecrãt eum, ut illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit illum extra uicum. & cum expuisset in oculos illius, imposuissetq; illi manus, interrogauit eum, si quid uideret: & recepto uisu, dicebat: Video homines, quoniã uelut arbores cerno ambulantes. Deinde rursum imposuit manus super oculos illius, & fecit ut uisum reciperet. & restitutus est, ac denuo uidebat dilucide omẽs: & dimisit illum in domum suam, dicẽs: Neq; in uicum ingrediaris, neq; dixeris cuiq; in uico. Et egressus est Iesus & discipuli illius in uicos Cæsariæ, quæ cognominat Philippi: & in uia interrogauit discipulos suos, dicens: Quẽ me dicunt homines esse? Illi uero responderunt: Iohãnem baptistam, & alij Heliam, alij rursus unum de numero prophetarum. Et ipse dicit illis: At uos quẽ me dicitis esse? Respondens autem Petrus, dicit illi: Tu es ille Christus. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de se. Et cœpit docere eos q; oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, summisque sacerdotib⁹ ac scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Et aperte sermonẽ loquebat. Et apprehendit illũ Petrus, cœpitq; increpare eum. At ille conuersus, & intuitus discipulos suos, increpauit Petrũ, dicens: Abi post me satana: quoniam non sapis quæ dei sunt, sed quæ sunt hominum. Et cum ad se uocasset turbam unà cũ discipulis suis, dixit illis: Quicũq; uult

sequi

ὀπίσω μυ ἀκολυθεῖμ, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸμ,
& ἀράτω τὸμ σαυρὸμ αὐτ, & ἀκολυθείτω μοι.
ὃς γ' ἂμ θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτυ σῶσαι, ἀπολέ
σῃ αὐτήν. ὃς δ' ἂμ ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτ
ἕνεκεν ἐμυ & τ εὐαγγελίυ, οὗτος σώσῃ αὐ
τήν. τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος ἐὰμ κερδήσῃ τ
κόσμον ὅλον, & ζημιωθῇ τὴν ψυχὴν αὐτυ;
ἢ τί δώσῃ ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τ ψυ-
πς χῆς αὐτυ; * ὃς γὰρ ἂμ ἐπαισχυνθῇ με, καὶ
β τυς ἐμυς λόγυς ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοι
χαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, & ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου
ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸμ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ
δόξῃ τ πατρὸς αὐτυ μετὰ τ ἁγίων ἀγγέλων τ
πζ ἁγίωμ. * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω
β ὑμῖμ, ὅτι εἰσί τινες τ ὧδε ἑστηκότων, οἵτι-
νες οὐ μὴ γεύσωνται θανάτυ ἕως ἂν ἴδωσι τὴν
βασιλείαν τ θεοῦ ἐληλυθυῖαν ἐν δυνάμει. καὶ κε
μεθ' ἡμέρας ἓξ, παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸμ πέ
τρον καὶ τὸμ Ἰάκωβον & τὸμ Ἰωάννην, & ἀναφέ
ρει αὐτυὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸμ κατ' ἰδίαμ μόνους.
καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεμ αὐτῶν, καὶ τὰ
ἱμάτια αὐτ ἐγένετο στίλβοντα, λευκὰ λίαν ὡς
χιὼν, οἷα γναφεὺς ἐπὶ γῆς οὐ δύναται
λευκᾶναι, & ὤφθη αὐτοῖς Ἠλίας σὺν Μωσῇ, καὶ
ἦσαν συλλαλοῦντες τῷ Ἰησοῦ. καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ πέτρος λέγει τῷ Ἰησοῦ. ῥαββεί, καλόμ ἐστιμ
ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ ποιήσωμεμ σκηνὰς τρεῖς,
σοὶ μίαμ, καὶ Μωσεῖ μίαμ, καὶ Ἠλίᾳ μίαμ.
οὐ γὰρ ᾔδει τί λαλήσῃ, ἦσαν γὰρ ἔκφοβοι.
καὶ ἐγένετο νεφέλη ἐπισκιάζουσα αὐτοῖς. καὶ
ἦλθεμ φωνὴ ἐκ τ νεφέλης, λέγουσα, οὗτός
ἐστιμ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, αὐτυ ἀκούετε.
καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι, οὐκ ἔτι οὐδέ
να εἶδομ, ἀλλὰ τὸμ Ἰησοῦμ μόνομ μεθ' ἑαυτῶν.
καταβαινόντωμ δὲ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους,
διεστείλατο αὐτοῖς, ἵνα μηδενὶ διηγήσων-
ται ἃ εἶδομ, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τ ἀνθρώπου
πη ἐκ νεκρῶμ ἀναστῇ. * καὶ τὸμ λόγομ ἐκρά-
ι τησαμ πρὸς ἑαυτούς, συζητοῦντες, τί ἐστι τὸ
πθ ἐκ νεκρῶμ ἀναστῆναι; * καὶ ἐπηρώτων αὐ-
ε τὸμ, λέγοντες, ὅτι λέγουσιμ οἱ γραμματεῖς,

ὅτι

sequi me, abneget semetipsum, & tollat
crucem suã, ac sequat me. Nam quisquis
uoluerit animã suam seruare, perdet eã.
Quisquis autẽ perdiderit animã suã cau
sa mea & euãgelij, hic seruabit eã. Quid
enim profuerit homini, si lucratus fuerit
mundũ totũ, & animæ suæ iacturã fece-
rit? Aut quid daturus est homo, quo re
penset animã suã? Quẽcunq; eñ pudue
rit mei ac meorũ sermonũ in generatiõe
hac adultera & peccatrice, pudebit illius
& filiũ hominis, ubi uenerit in gloria pa-
tris sui cũ angelis sanctis. Et dicebat il- IX
lis: Amẽ dico uobis: Sunt quidam inter
eos qui hic stant, qui nõ gustabũt mor-
tẽ, donec uiderint regnũ dei uenisse cum
uirtute. Ac post dies sex assumit Iesus
Petrũ & Iacobũ & Iohannẽ, & subducit
eos in mõtem excelsum seorsim solos, &
transformatus fuit corã illis, & uestimen
ta illius facta sunt splendida, & candidæ
ualde ueluti nix, cui candida facere non
potest fullo sup terrã. & cõspectus est il-
lis Helias cũ Mose, colloquebanturq; cũ
Iesu. Et respõdẽs Petrus, dicit Iesu: Rab-
bi, Bonũ est nos hic esse, & faciamus ta-
bernacula tria, tibi unũ, & Mosi unũ, &
Heliæ unum. Non enim nouerat quid
loqueretur. erant enim expauefacti. Et
facta est nubes, quæ obumbrauit illos.
Et uenit uox è nube, dicens: Hic est filius
meus dilectus, ipsum audite. Et repente
cum circũspexissent, nõ amplius uiderũt
quenq;, sed solũ Iesum esse secũ. Porrò
cum descẽderent de monte, præcepit illis
ne cui dicerẽt ea quæ uiderãt, nisi cũ fili9
hominis à mortuis resurrexisset. Ac uer-
bum hoc tenuerũt apud sese, inter se dis-
putantes, quid esset hoc quod dixerat, è
mortuis resurgere, & interrogabãt illum
dicentes: Quid est quod scribæ dicunt,

κϛ πρὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

ὅτι ἡλίαν δεῖ ἐλθεῖν πρῶτον. ὁ δὲ ἀποκρι-
θεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. ἡλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον,
ἀποκαθιστᾷ πάντα. καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ
τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ
ἐξουδενωθῇ. ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡλίας ἐλή-
λυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, κα-
ζ̄ θὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. * καὶ ἐλθὼν πρὸς
ι τοὺς μαθητὰς, εἶδεν ὄχλον πολὺν πρὶ αὐ-
τοὺς, καὶ γραμματεῖς συζητοῦντας αὐτοῖς. καὶ
εὐθέως πᾶς ὁ ὄχλος ἰδὼν αὐτὸν ἐξεθαμ-
βήθη, καὶ προστρέχοντες, ἠσπάζοντο αὐτόν. καὶ
ἐπηρώτησε τοὺς γραμματεῖς. τί συζητεῖτε πρὸς
ζ̄ᾱ αὐτούς. * καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου,
β εἶπεν. Διδάσκαλε ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός
σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον. καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν κ̄ϛ̄
καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτὸν, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρί-
ζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται. καὶ
εἶπον τοῖς μαθηταῖς σου, ἵνα αὐτὸ ἐκβάλω-
σι, καὶ οὐκ ἴσχυσαν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ,
λέγει. ὦ γενεὰ ἄπιστος, ἕως πότε πρὸς ὑ-
μᾶς ἔσομαι; ἕως πότε ἀνέξομαι ὑμῶν; φέ-
ρετε αὐτὸν πρός με. καὶ ἤνεγκαν αὐτὸν
πρὸς αὐτόν. καὶ ἰδὼν αὐτὸν, εὐθέως τὸ
πνεῦμα ἐσπάραξεν αὐτόν. καὶ πεσὼν ἐπὶ
τῆς γῆς ἐκυλίετο ἀφρίζων. καὶ ἐπηρώτησε
τὸν πατέρα αὐτοῦ. πόσος χρόνος ἐστὶν, ὡς
τοῦτο γέγονεν αὐτῷ; ὁ δὲ εἶπεν. παιδιό-
θεν, καὶ πολλάκις αὐτὸν καὶ εἰς πῦρ ἔβαλε, καὶ
εἰς ὕδατα, ἵνα ἀπολέσῃ αὐτόν. ἀλλ' εἴ τι δύ-
νασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ' ἡ-
μᾶς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. τὸ εἰ δύνα-
σαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύον-
τι. καὶ εὐθέως κράξας ὁ πατὴρ τοῦ παιδίου
μετὰ δακρύων ἔλεγε. πιστεύω κύριε, βοήθει
μου τῇ ἀπιστίᾳ. ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πρὸ-
συντρέχει ὄχλος, ἐπετίμησε τῷ πνεύ-
ματι τῷ ἀκαθάρτῳ, λέγων αὐτῷ. τὸ
πνεῦμα τὸ ἄλαλον καὶ κωφὸν, ἐγώ σοι
πρὸ τάσσω, ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ, καὶ μηκέτι εἰ σέλ-
θῃς εἰς αὐτόν. καὶ κράξαν, καὶ πολλὰ σπαρά-
ξαν αὐτὸν, ἐξῆλθε. καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς,
ὥστε

Heliam oportere uenire prius? Ille uero respondēs, dixit illis: Helias quidem ubi uenerit prius, restituit omnia: & quemadmodum scriptum est de filio hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Verum dico uobis: Heliam uenisse, & fecerunt illi quæcunq; uoluerunt, sicut scriptum erat de illo. Et cum uenisset ad discipulos suos, uidit turbam multam circum illos, & scribas disputantes cum eis. Et protinus uniuersa turba cum uidisset eum, obstupuit: & accurrentes, salutauerunt eum. Et interrogauit scribas: Quid disputatis inter uos? Et respōdens unus è turba dixit: Præceptor, adduxi filium meum ad te, habētem spiritum mutum: & quandocūq; eū corripuerit, lacerat eū: atq; ille spumat, ac stridit dentibus suis, & arescit. Et dixi discipuli tuis ut eijcerēt, & nō potuerūt. At ille respōdens ei, dicit: O natio incredula, quousq; apud uos ero? quousq; patiar uos? Adducite illū ad me. Et aduxerunt illū ad eū. At uiso illo, cōtinuo spiritus discerpebat eum. Et prolapsus in terra uoluebatur spumans. Et interrogauit patrem illius: Quantum temporis est, quod hoc accidit ei? At ille dixit: A puero. Et frequenter illum & in ignē abiecit, & in aquas, quo pderet eū. Age si quid potes, subueni nobis misertus nostri. Iesus autē dixit ei: Illud si potes credere: omnia possibilia credenti. Et cōfestim exclamās pater pueri cū lachrymis dixit: Credo domine, succurre incredulitati meæ. Cū uidisset autem Iesus, q turba simul accurreret, increpauit spiritū immundum, dicens illi: Spiritus mute, & surde, ego tibi impero, exi ab eo, & ne posthac ingrediaris in illum. Et cum clamasset spiritus, multumq; discerpsisset eum, exiuit: & factus est tanq; mortuus, adeo ut

λζ περὶ τῶν διαλογιζομένων τίς μείζων.

ὥστε πολλοὺς λέγειν, ὅτι, ἀπέθανεν. ὁ δὲ Ἰη-
σοῦς κρατήσας αὐτοῦ τῆς χειρὸς, ἤγειρεν αὐτὸν,
ϛβ καὶ ἀνέστη. * Καὶ εἰσελθόντα αὐτὸν εἰς οἶ-
ι κον, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ'
ἰδίαν, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν
αὐτό; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐ-
δενὶ δύναται ἐξελθεῖν, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ ἐ-
ϛγ νηστείᾳ. * Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες, παρεπορεύοντο
β διὰ τῆς γαλιλαίας, καὶ οὐκ ἔθελεν ἵνα τίς
γνῶ, ἐδίδασκε γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ
ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδί-
δοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦ-
σιν αὐτὸν, καὶ ἀποκτανθεὶς, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ
ἀναστήσεται. οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφο-
ϛδ βοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. * Καὶ ἦλθεν εἰς κα- κζ
ι περναούμ. καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος, ἐπηρώ-
τα αὐτοὺς, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελο-
ϛε γίζεσθε; * Οἱ δὲ ἐσιώπων, πρὸς ἀλλήλους γὰρ
β διελέχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ, τίς μείζων. καὶ καθί-
σας, ἐφώνησε τοὺς δώδεκα, καὶ λέγει αὐτοῖς.
Εἴ τις θέλει πρῶτος εἶναι, ἔσται πάντων ἔσχα-
τος, καὶ πάντων διάκονος. καὶ λαβὼν παι-
δίον, ἔστησεν ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ ἐναγκαλι-
σάμενος αὐτὸ, εἶπεν αὐτοῖς. ὃς ἐὰν ἓν τῶν τοι-
ούτων παιδίων δέξηται ἐπὶ τῷ ὀνόματί
ϛϛ μου, ἐμὲ δέχεται. * Καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται,
α οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με.
ϛζ * Ἀπεκρίθη δὲ αὐτῷ Ἰωάννης, λέγων. Διδά-
η σκαλε, εἴδομέν τινα ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐκ-
βάλλοντα δαιμόνια, ὃς οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν,
καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν.
ϛη * Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, μὴ κωλύετε αὐτόν. οὐ
ϛ δεὶς γάρ ἐστιν, ὃς ποιήσει δύναμιν ἐπὶ τῷ
ὀνόματί μου, καὶ δυνήσεται ταχὺ κακολογῆ-
σαί με. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν
ἐστιν. ὃς γὰρ ἂν ποτίσῃ ὑμᾶς ποτήριον ὕδα-
τος ἐν ὀνόματί μου, ὅτι χριστοῦ ἐστε, ἀμὴν λέ-
ϛθ γω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ. * Καὶ
β ὃς ἂν σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τῶν πιστευ-
όντων εἰς ἐμὲ, καλόν ἐστιν αὐτῷ μᾶλλον, εἰ
περίκειται λίθος μυλικὸς περὶ τὸν τράχηλον
αὐτοῦ,

adeo ut multi dicerent, mortuus est. At Iesus correpta manu illius, erexit eum, & ille surrexit. Et cum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsim: Cur nos non quiuimus eijcere illum? Et dixit illis: Hoc genus nulla re potest exire, nisi per deprecationē & ieiuniū. Et illinc digressi, iter fecerūt per Galilæam, nec uolebat ut quisquàm sciret. Docebat em̄ discipulos suos, & dicebat illis: Filius hominis tradit' in manus hominū, & occident eum, & occisus, tertio die resurget. At illi ignorabant quod dixerat, & timebant eū interrogare. Et uenit Capernaum: & cū uenisset in domū, interrogauit illos, qd in itinere inter uos disputabatis? At illi siluerūt. Nam inter se disputauerant inter uiam, quis esset maior. Et cū cōsedisset, accersiuit duodecim, & dicit illis: Si qs uult primus esse, is erit omniū postremus, & omniū minister. Atq; arreptū puerū statuit in medio illorū: & cum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis: Quisquis unū ex talibus pueris receperit nomīe meo, me recipit: & quicunq; me recipit, nō me recipit, sed eum qui misit me. Respōdit aūt ei Iohānes, dicens: Præceptor, uidimus quendā nomine tuo eijcere dæmonia, nec sequitur nos, & prohibuimus illū, propterea q̄ nō sequit' nos. At Iesus ait: Ne prohibeatis illum. Nullus em̄ est, qui si fecerit uirtutē p̄ nomē meū, possit cito male loqui de me. Qui em̄ nō est aduersus nos, pro nobis est. Quisquis enim ad bibendū dederit uobis calicem aquæ nomine meo, q̄ sitis Christi, amē dico uobis, nequaq̄ perditurus est mercedē suam. Et quisquis offenderit unum ex pusillis, q̄ confidunt in me, melius foret illi, si circundaretur saxum molare circa ceruicem eius,

ς αὐτὸ ἢ βέβλητ εἰς τὴν θάλασσαν. * καὶ ἐὰν
ς σκανδαλίζῃ σε ἡ χείρ σου, ἀπόκοψον αὐτήν.
καλόν σοι ἐστὶ, κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν,
ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα, ἀπελθεῖν εἰς τὴν
ρα γέενναν. εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον. * ὅπου ὁ σκώ
ι ληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.
καὶ ἐὰν ὁ πούς σου σκανδαλίζῃ σε, ἀπόκοψον
αὐτόν. καλόν ἐστί σε εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χω
λόν, ἢ τοὺς δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς
τὴν γέενναν, εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον. ὅπου ὁ σκώ
ληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται.
καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου σκανδαλίζῃ σε, ἔκ
βαλε αὐτόν. καλόν σοι ἐστὶ, μονόφθαλμον εἰ
σελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἢ δύο ὀφ
θαλμοὺς ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὴν γέενναν
τοῦ πυρός. ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ,
καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται. πᾶς γὰρ πυρὶ ἁλισθή
ρβ σεται, καὶ πᾶσα θυσία ἁλὶ ἁλισθήσεται. * κα
β λὸν τὸ ἅλας, ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται,
ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσετε; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας,
ργ καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. * κακεῖθεν ἀνα
ς στὰς, ἔρχεται εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἰουδαίας διὰ τοῦ
πέραν τοῦ Ἰορδάνου. καὶ συμπορεύονται πάλιν
ὄχλοι πρὸς αὐτόν, καὶ ὡς εἰώθει πάλιν ἐδί
δασκεν αὐτούς. καὶ προσελθόντες φαρισαῖοι, —
ἐπηρώτησαν αὐτόν, εἰ ἔξεσιν ἀνδρὶ γυναῖκα κκ
ἀπολῦσαι, πειράζοντες αὐτόν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶ
πεν αὐτοῖς. τί ὑμῖν ἐνετείλατο Μωσῆς; οἱ δὲ εἶ
πον. Μωσῆς ἐπέτρεψε βιβλίον ἀποστασίου γρά
ψαι, καὶ ἀπολῦσαι. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε
αὐτοῖς. πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγρα
ψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην. ἀπὸ δὲ ἀρχῆς
κτίσεως ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ θε
ός. ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν
πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολ
ληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσον
ται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ὥστε οὐκ ἔτι εἰσὶ
δύο, ἀλλὰ μία σάρξ. ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν,
ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. * καὶ ἐν τῇ οἰ
κίᾳ πάλιν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐ
πηρώτησαν αὐτόν. * καὶ λέγει αὐτοῖς. ὃς ἐὰν
ς ἀπολύσῃ

eius,& abiiceret in mare. Et si tibi fuerit obstaculo manꝰ tua,amputa illā. Bonū est tibi,mutilū ad uitā ingredi,potius q̄ duas manus habētē abire in gehēnā, in ignē inextinguibilē,ubi uermis illorum nō moritꝫ,& ignis non extinguitur.Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, amputa illū.Bonū est ut ingrediaris ad uitā claudus,potius q̄ duos pedes habens mittaris in gehennā,in ignē inextinguibilē, ubi uermis illorum nō moritur, & ignis nō extinguitꝫ.Et si oculus tuus tibi obstaculo est,erue illū.Bonū est tibi, ut luscus introeas in regnū dei,potius q̄ ut duos oculos habēs mittaris in gehennā ignis, ubi uermis eorū nō moritꝫ, & ignis non extinguitꝫ.Nā omnis homo igne salietꝫ, & omnis uictima sale salietur. Bona res est sal.cæterū si sal insulsus fuerit, q̄ quid ipsum cōdietis?Habete in uobisipsis salem,& pacem habete inter uos inuicem.

Et cum inde surrexissꝫ,uenit in fines x
Iudææ per regionē quæ est ultra Iordanem.& conueniūt rursum turbæ ad illū, & sicut cōsueuerat rursum docebat eas. Et adeuntes pharisæi interrogabāt illū: Licét ne uiro uxorē repudiare? tentātes illum.At ille respōdens,dixit illis: Quid uobis præcepit Moses? At illi dixerunt: Moses permisit libellum repudij scribere,ac dimittere.Et respondens Iesus, dixit illis: Ad duriciam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud.cæterum ab initio creationis masculum & fœminam fecit illos deus.Propter hoc relinquet homo patrē suum & matrē, & adhærebit uxori suæ,& fient duo caro una. Itaque non iam sunt duo,sed una caro. Quod igitꝫ deus copulauit,homo ne separet.Et in domo rursū discipuli illius eadē de re interrogauerūt illū.& dicit illis:Quicūq;

repudiauerit

ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμήσῃ ἄλλην, μοιχᾶται ἐπ' αὐτήν. καὶ ἐὰν γυνὴ ἀπολύσῃ τὸν ἄνδρα αὐτῆς, καὶ γαμηθῇ ἄλλῳ, μοιχᾶται. καὶ προσέφερον αὐτῷ παιδία, ἵνα ἅψηται αὐτῶν. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπετίμων τοῖς προσφέρουσιν. ἰδὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἠγανάκτησεν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, μὴ κωλύετε αὐτά, τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν. ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. καὶ ἐναγκαλισάμενος αὐτὰ, εὐλόγησεν αὐτά. καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ εἰς ὁδόν, προσδραμὼν εἷς, καὶ γονυπετήσας αὐτὸν, ἐπηρώτα αὐτόν. διδάσκαλε ἀγαθέ, τί ποιήσω ἵνα ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψῃς, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, μὴ ἀποστερήσῃς. τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ. διδάσκαλε, ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ, ἠγάπησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἓν σοι ὑστερεῖ. ὕπαγε ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς τοῖς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, ἄρας τὸν σταυρόν. ὁ δὲ συγνάσθη ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ ἀπῆλθε λυπούμενος. ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. καὶ περιβλεψάμενος ὁ Ἰησοῦς, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελεύσονται. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἰησοῦς πάλιν ἀποκριθεὶς λέγει αὐτοῖς. τέκνα, πῶς δύσκολόν ἐστι τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τοῖς χρήμασιν, εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τῆς τρυμαλιᾶς τῆς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες

repudiauerit uxorem ſuam, & duxerit aliam, adulterium committit aduerſus illam. Et ſi mulier repudiauerit uirum ſuum, & nupſerit alteri, adulterium cõmittit. Et attulerunt ad illum pueros, ut tangeret illos: diſcipuli uero increpabãt eos, qui adducebant. Cum uidiſſet autem Ieſus, indignatus eſt, & dixit illis: Sinite pueros uenire ad me, ne prohibete illos, talium enim eſt regnũ dei. Amẽ dico uobis: Quicunq; nõ acceperit regnum dei tanq; puer, haudquaq; ingredietur in illud. Et cum cœpiſſet illos in ulnas, impoſitis manibus ſuꝑ illos, benedixit eis. Et cum exiret in uiã, accurrit quidã, ac genua flexit illi, & interrogabat eũ: Præceptor bone, quid faciã, ut uitã æternã poſſideam? Ieſus autẽ dixit illi: Cur me dicis bonũ? Nemo bonus, niſi unus, nẽpe deus. Præcepta noſti. Ne cõmittas adulteriũ, ne occidas, ne fureris, ne falſum teſtimoniũ dicas, ne fraudes: honora patrẽ tuũ & matrẽ. At ille reſpondẽs dixit illi: Præceptor hæc omnia ſeruaui ab adoleſcẽtia mea. Ieſus aũt intuitus illũ, dilexit eũ, & dixit illi: Vnũ tibi deeſt: Abi, quæcũq; habes, uende, & da pauperibus, & habebis theſaurũ in cœlo, & ueni ſequere me, ſublata in humeros cruce. At ille moleſtia affectus propter ſermonem, diſcedebat mœrens. habebat enim poſſeſſiones multas. Et cum circumſpexiſſet Ieſus, dicit diſcipulis ſuis: Quam difficulter hi qui pecunias habent, in regnũ dei intrabunt. Diſcipuli uero obſtupuerunt ſuper uerbis illius. At Ieſus rurſum reſpõdens, dicit illis: Filij, quam difficile eſt eos, qui fiduciam habent in pecunijs, regnum dei ingredi. Facilius eſt camelum per foramen acus ingredi, quam diuitẽ in regnũ dei ingredi. Illi uero ſupra modum admirati ſũt, dicentes:

λέγοντες πρὸς ἑαυτούς. καὶ τίς δύναται σω-
θῆναι; ἐμβλέψας δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγει.
παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, ἀλλὰ οὐ παρὰ τῷ
θεῷ. πάντα γὰρ δυνατά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. καὶ
ἤρξατο ὁ πέτρος λέγειν αὐτῷ. ἰδοὺ ἡμεῖς
ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήκαμέν σοι.
ιθ * Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. Ἀμὴν λέγω
β ὑμῖν. οὐδείς ἐστιν, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελ-
φοὺς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυ-
ναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγροὺς ἕνεκεν ἐμοῦ καὶ τοῦ
εὐαγγελίου, ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας, καὶ ἀδελ
φοὺς, καὶ ἀδελφὰς, καὶ μητέρας, καὶ τέκνα,
καὶ ἀγροὺς μετὰ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶ-
κα νι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. * πολλοὶ δὲ
β ἔσονται πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι.
κβ * Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσό
β λυμα, καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ
ἐθαμβοῦντο, καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο.
καὶ παραλαβὼν ὁ Ἰησοῦς πάλιν τοὺς δώδε-
κα, ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐ-
τῷ συμβαίνειν, ὅτι ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱε-
ροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθή
σεται τοῖς ἀρχιερεῦσι, καὶ τοῖς γραμματεῦσι, καὶ
κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ, καὶ παραδώσου-
σιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαίξουσιν αὐτῷ,
καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐμπτύσουσιν
αὐτῷ, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῇ τρί-
κγ τῃ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. * καὶ προσπορεύονται λ
ς αὐτῷ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου,
λέγοντες. Διδάσκαλε, θέλομεν ἵνα ὃ ἐὰν αἰτή
σωμεν, ποιήσῃς ὑμῖν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. τί
θέλετε ποιῆσαί με ὑμῖν; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ.
Δὸς ἡμῖν, ἵνα εἷς ἐκ δεξιῶν σου, καὶ εἷς ἐξ εὐω-
νύμων σου καθίσωμεν ἐν τῇ δόξῃ σου. ὁ δὲ Ἰη
σοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. δύ
νασθε πιεῖν τὸ ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω; καὶ τὸ βά
πτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι; οἱ
δὲ εἶπον αὐτῷ. δυνάμεθα. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶ-
πεν αὐτοῖς. τὸ μὲν ποτήριον ὃ ἐγὼ πίνω πίε-
σθε, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βα-
πτισθήσεσθε

dicentes intra sese: Et quis potest esse salvus? Intuitus autem Iesus illos, dicit: Apud homines impossibile, non apud deum: nam omnia possibilia sunt apud deum. Et cœpit Petrus dicere illi: Ecce reliquimus omnia, & secuti sumus te. Respondens autem Iesus dixit: Amen dico uobis: Nullus est qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros mea causa & euangelij, quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domus, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros cum persecutionibus, ac in seculo uenturo uitam æternam. Multi autem primi, erunt postremi: & postremi primi. Erant autem in uia ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, erántq; pauefacti, & sequentes timebant. Et assumptis Iesus rursum duodecim, cœpit illis dicere, quæ sibi euentura essent. Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum ad mortem, & tradent illum gentibus, & illudent illi, & flagellabunt eum, & inspuent in illũ, & occident eum, & tertia die resurget. Et accedũt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicẽtes: Præceptor, uolumus ut quicquid petierimus, facias nobis. Ille uero dixit eis: Quid me uultis facere uobis? Illi uero dixerunt ei: Da nobis, ut unus tibi à dextris, & alter tibi à sinistris sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit illis: Nescitis quid petatis: potestis bibere poculum, quod ego bibo? & baptismate quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem dixit illis: Poculum quidem quod ego bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini

πιθήσεθε. τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ
ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλ
ιδ λοῖς ἡτοίμασται. * καὶ ἀκούσαντες οἱ δέκα ἤρ
β ξαντο ἀγανακτεῖν περὶ ἰακώβου καὶ ἰωάννου.
ὁ δὲ ἰησοῦς προσκαλεσάμενος αὐτοὺς, λέγει
αὐτοῖς. οἴδατε ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρχειν τῶν
ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ μεγά
λοι αὐτῶν κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν. οὐχ οὕτω
δέ ἐστιν ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὃς ἐὰν ὑμῶν θέλῃ γενέ
σθαι μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται διάκονος ὑμῶν.
καὶ ὃς ἂν θέλῃ ὑμῶν γενέσθαι πρῶτος, ἔσται
ιε πάντων δοῦλος. * καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
δ οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι, καὶ
δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολ
ις λῶν. καὶ ἔρχονται εἰς ἱεριχώ. * καὶ ἐκπορευ
β ομένου αὐτοῦ ἀπὸ ἱεριχὼ, καὶ τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ, καὶ ὄχλου ἱκανοῦ, υἱὸς τιμαίου βαρτι λα
μαῖος ὁ τυφλὸς ἐκάθητο παρὰ τὴν ὁδὸν προ
σαιτῶν. καὶ ἀκούσας ὅτι ἰησοῦς ὁ ναζαραῖός
ἐστιν, ἤρξατο κράζειν καὶ λέγειν. ὁ υἱὸς δαβὶδ
ἰησοῦ, ἐλέησόν με. καὶ ἐπετίμων αὐτῷ πολ
λοὶ, ἵνα σιωπήσῃ. ὁ δὲ πολλῷ μᾶλλον ἔκρα
ζεν, υἱὲ δαβὶδ, ἐλέησόν με. καὶ στὰς ὁ ἰησοῦς,
εἶπεν αὐτὸν φωνηθῆναι. καὶ φωνοῦσιν τὸν
τυφλὸν, λέγοντες αὐτῷ. θάρσει, ἔγειρε, φω
νεῖ σε. ὁ δὲ ἀποβαλὼν τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ,
ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν ἰησοῦν. καὶ ἀποκριθεὶς
λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. τί θέλεις ποιήσω σοι;
ὁ δὲ τυφλὸς εἶπεν αὐτῷ. ῥαββουνί, ἵνα ἀνα
βλέψω. ὁ δὲ ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. ὕπαγε, ἡ
πίστις σου σέσωκέ σε. καὶ εὐθέως ἀνέβλε
ις φε, καὶ ἠκολούθει τῷ ἰησοῦ ἐν τῇ ὁδῷ. * καὶ
ιζ ὅτε ἐγγίζουσιν εἰς ἱερουσαλὴμ, εἰς βηθφαγὴ
β καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀ
ποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέ
γει αὐτοῖς. ὑπάγετε εἰς τὴν κώμην τὴν
κατέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εἰσπορευόμε
νοι εἰς αὐτὴν, εὑρήσετε πῶλον δεδεμένον, λβ
ἐφ' ὃν οὐδεὶς ἀνθρώπων κεκάθικεν. λύσαντες
αὐτὸν ἀγάγετε. καὶ ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, τί
ποιεῖτε τοῦτο; εἴπατε, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ
χρείαν

ptizabimini. Cæterum ſedere mihi à dextris ac ſiniſtris, nō eſt meū dare, ſed his quibus paratū eſt. Et cum audiſſent decē, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne. Ieſus aūt cū uocaſſet eos ad ſe, dicit illis: Scitis q̄ qui uidentur imperare gentibus, dominiū exercēt aduerſus illas. Et qui magnates ſunt inter eas, poteſtatē exercēt in illas. Verū non ſic erit inter uos: ſed quicūq; uoluerit ex uobis fieri magnus inter uos, erit miniſter ueſter. Et quicūq; uoluerit ex uobis eſſe primus, erit omniū ſeruus. Nā & filius hominis nō uenit ut ſibi miniſtraretur, ſed ut ipſe miniſtraret, ac daret animā ſuā redēptionē pro multis. Et ueniunt Hiericho, cūq; egrederetur ab urbe Hiericho, ac diſcipuli illius & turba copioſa: filius Timæi Bartimæus cæcus ſedebat iuxta uiā mendicās. Et cū audiſſet q̄ Ieſus Nazarenus eſſet, cœpit damare, & dicere: Fili Dauid Ieſu, miſerere mei. Et increpabant illum multi, ut taceret. At ille multo magis damabat: Fili Dauid, miſerere mei. Et ſtetit Ieſus, ac iuſſit illum uocari. & uocant cæcū, dicentes illi: Bono animo eſto, ſurge, uocat te. Ille uero abiecto pallio ſuo, ſurrexit & uenit ad Ieſum. Et reſpōdens dicit illi Ieſus: Quid uis faciā tibi? Cæcus autē dixit ei: Raboni, ut uiſum recipiam. Ieſus aūt dixit illi: Abi, fides tua ſaluum te reddidit. & protinus recepit uiſum, & ſequebatur Ieſum in uia. Et cum appro- XI
pinquant Hieroſolymis ad Bethphage & Bethaniā iuxta montē oliuarū, emittit duos è diſcipulis ſuis, & dicit illis: Abite in uicū q cōtra uos eſt, & ſtatim ingredientes in illū, inuenietis pullū alligatū, ſupra quē nullus hominum ſedit: ſoluite eum & adducite. Et ſi quis uobis dixerit Cur facitis hoc? Dicite, q̄ dominus eo

λγ περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

χρείαν ἔχει, καὶ εὐθέως αὐτὸν ἀποστελεῖ ὧδε.
ριη β * Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον πῶλον δεδεμένον
πρὸς τὴν θύραν ἔξω ἐπὶ τοῦ ἀμφόδου, καὶ
λύουσιν αὐτόν. καί τινες τῶν ἐκεῖ ἑστηκότων,
ἔλεγον αὐτοῖς. τί ποιεῖτε λύοντες τὸν πῶ-
λον; οἱ δὲ εἶπον αὐτοῖς καθὼς ἐνετείλατο ὁ
Ἰησοῦς, καὶ ἀφῆκαν αὐτούς. καὶ ἤγαγον τὸν
πῶλον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπέβαλον αὐτῷ
τὰ ἱμάτια αὐτῶν. καὶ ἐκάθισεν ἐπ' αὐτόν.
πολλοὶ δὲ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἔστρωσαν εἰς τὴν
ὁδόν. ἄλλοι δὲ στιβάδας ἔκοπτον ἐκ τῶν δέν
ριθ δρων, καὶ ἐστρώννυον εἰς τὴν ὁδόν. * καὶ οἱ
α προάγοντες, καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες, ἔκραζον,
λέγοντες, ὡς ἀννᾶ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμε-
νος ἐν ὀνόματι κυρίου, εὐλογημένη ἡ ἐρχομέ
νη βασιλεία ἐν ὀνόματι κυρίου τοῦ πατρὸς
ρκ ἡμῶν δαβίδ, ὡς ἀννᾶ ἐν τοῖς ὑψίστοις. * καὶ
ς εἰσῆλθεν εἰς ἱεροσόλυμα ὁ κύριος καὶ εἰς τὸ
ἱερόν. καὶ περιβλεψάμενος πάντα, ὀψίας ἤδη
οὔσης τῆς ὥρας, ἐξῆλθεν εἰς βηθανίαν μετὰ
τῶν δώδεκα. καὶ τῇ ἐπ' αὔριον ἐξελθόντων λγ
αὐτῶν ἀπὸ βηθανίας ἐπείνασε. καὶ ἰδὼν συ-
κῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν εἰ ἄρα
εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ. καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν, οὐ-
δὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύ-
κων. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῇ.
μηκέτι ἐκ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μηδεὶς καρ-
πὸν φάγοι, καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
ρκα β * καὶ ἔρχονται εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ εἰσελ-
θὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν
τοὺς πωλοῦντας, καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ
ἱερῷ. καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολυβιστῶν, καὶ
τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστε-
ρὰς κατέστρεψε. καὶ οὐκ ἤφιεν, ἵνα τις διε-
νέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐδίδασκε,
» λέγων αὐτοῖς· οὐ γέγραπται, ὅτι ὁ οἶκός
» μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι
» τοῖς ἔθνεσιν; ὑμεῖς δὲ ἐποιήσατε αὐτὸν σπή-
ρκβ λαιον λῃστῶν. * καὶ ἤκουσαν οἱ γραμματεῖς,
α καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ ἐζήτουν πῶς αὐτὸν ἀ-
πολέσουσιν, ἐφοβοῦντο γὰρ αὐτὸν, ὅτι
πᾶς

opus habet, & cōtinuo illum mittet huc. Abierunt autē, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in biuio, & soluunt illum. Et nōnulli eorum qui illic stabant, dicebāt illis: Quid facitis soluentes pullū? At illi dixerūt eis, quemadmodū præceperat Iesus, & sinebant illos. Et adduxerunt pullū ad Iesum, & iniecerūt illi uestimēta sua, seditq́ꝫ sup̄ illum. Multi uero uestimēta sua sternebāt in uiam. Alij uero frondes incidebant ex arboribus, & sternebant in uiam. Et qui præcedebant, quiq́ꝫ sequebant̄ clamabant, dicentes: Hos anna: benedictus q uenit in nomine dñi. Benedictū qđ uenit regnū in nomine dñi patris nostri Dauid, hos anna in altissimis. Et ingressus est Hierosolymā dñs & in templū. Et cum circumspexisset om̄ia, iámqꝫ tēpus esset uespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim, & postero die cū exissent Bethania, esurijt: cū'qꝫ uidisset arborē fici procul, habentem folia, ueniebat si uidelicet inuēturus esset aliquid in illa: & cum uenisset ad illā, nihil inuenit nisi folia. Non enim erat tempus ficorū. Et respondens Iesus dixit ficui: Ne post hac ex te in æternum quisquàm fructum edat. Et audiebant discipuli illius, ueniuntq́ꝫ Hierosolymā. Et ingressus Iesus in templū, cœpit eijcere eos, qui uendebant & emebant in templo, & mensas argentariorū, & sellas uendentium columbas subuertit, & non permisit, ut quisquàm deportaret uas p̄ templum: & docebat, dicens illis: Nónne scriptum est: Domus mea domus precationis uocabitur omnibus gentibus? uos autem fecistis eam speluncam latronum. Et audierunt scribæ principésqꝫ sacerdotum, & quærebāt quomodo illum essent perdituri. Timebant enim eum q̄ꝫ tota

λδ περὶ ἀμνησικακίας. λε περὶ τῆς ἐπῳωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. λς περὶ τῶν ἀμπελώνων.

πᾶς ὁ ὄχλος ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ
ϛκγ αὐτοῦ. * καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγίνετο, ἐξεπορεύετο ἔξω
ι τῆς πόλεως. καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι, εἶ-
δον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν. καὶ ἀ-
ναμνησθεὶς ὁ πέτρος, λέγει αὐτῷ. ῥαββεί,
ϛκδ ἴδε ἡ συκῆ ἣν κατηράσω ἐξήρανται. * καὶ ἀπο-
ς κριθεὶς ὁ ἰησοῦς, λέγει αὐτοῖς. ἔχετε πίστιν
θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ
ὄρει τούτῳ, ἄρθητι, καὶ βληθητι εἰς τὴν θά-
λασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐ-
τοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσαι
αὐτῷ ὃ ἐὰν εἴπῃ. * διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν. πάν-
ϛκε τα ὅσα ἂν προσευχόμενοι αἰτεῖσθε, πιστεύε-
δ τε, ὅτι λαμβάνετε, καὶ ἔσαι ὑμῖν. * καὶ ὅταν λθ
ϛκϛ στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κα
ς τά τινος, ἵνα καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς
οὐρανοῖς, ἀφῇ ὑμῖν τὰ παραπτώματα ὑμῶν.
ϛκζ * καὶ ἔρχονται πάλιν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ἐν
β τῷ ἱερῷ περιπατοῦντος αὐτοῦ, ἔρχονται πρὸς λε
αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ
πρεσβύτεροι, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, ἐν ποίᾳ
ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι τὴν ἐξου
σίαν ταύτην ἔδωκεν, ἵνα ταῦτα ποιῇς; ὁ
δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς. ἐπερω τή-
σω ὑμᾶς καὶ ἐγὼ ἕνα λόγον, καὶ ἀποκρί-
θητέ μοι, καὶ ἐρῶ ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦ
τα ποιῶ. τὸ βάπτισμα ἰωάννου ἐξ οὐρανοῦ
ἦν, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; ἀποκρίθητέ μοι. καὶ
ἐλογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες. ἐὰν εἴπω
μεν, ἐξ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, διὰ τί οὖν οὐκ ἐπί-
στευσατε αὐτῷ. ἀλλ' ἐὰν εἴπωμεν, ἐξ ἀνθρώ
πων, ἐφοβοῦντο τὸν λαόν. ἅπαντες γὰρ εἶ-
χον τὸν ἰωάννην, ὅτι ὄντως προφήτης ἦν. καὶ
ἀποκριθέντες, λέγουσι τῷ ἰησοῦ. οὐκ οἴδα-
μεν. καὶ ὁ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς, λέγει αὐτοῖς. οὐ-
δὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα
ϛκη ποιῶ. * καὶ ἤρξατο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λς
β λαλεῖν. ἀμπελῶνα ἐφύτευσεν ἄνθρωπος, καὶ περιέθηκε φραγμὸν, καὶ ὤρυξεν ὑπολή-
νιον, καὶ ᾠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐ-
τὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε, καὶ ἀπέστειλε
πρὸς

tota turba admirabatur doctrinā illius.
Et cum uespera iam esset, egressus est Ie-
sus è ciuitate, & mane prætereuntes, uide
runt ficum exaruisse radicitus, & recorda
tus Petrus, dicit illi: Rabbi, ecce ficus illa
quam execratus es, exaruit. Et respōdēs
Iesus, dicit illis: Confidite deo. Amen di-
co uobis, quod quicunque dixerit mōti
huic: Tollaris ac mittaris in mare, & nō
hæsitauerit in corde suo, sed crediderit,
fore quæ dixerit, erit illi quicquid dixerit.
Propterea dico uobis, quæcunque oran-
tes petitis, credite quod accipitis, & erunt
uobis. Et cum steteritis orantes, remitti-
te si quid habetis aduersus aliquem, ut
& pater uester, qui in cœlis est, remittat
uobis delicta uestra. Et ueniunt rursum
Hierosolymam, & cum ambularet in tē-
plo, ueniunt ad illum principes sacerdo-
tū & scribæ & seniores, & dicūt illi: Qua
autoritate hæc facis, & quis tibi dedit au
toritatem istam, ut ista facias? Iesus autē
respondens, dixit illis: Quæram à uobis
& ipse quiddam, & respondete mihi, &
dicam uobis qua autoritate hæc faciam.
Baptismus Iohannis utrum è cœlo erat,
an ex hominibus? Respondete mihi. Et
cogitabant apud se, dicentes: Si dixeri-
mus, è cœlo, dicet: Cur igitur non cre-
didistis illi? At si dixissent, ex homini-
bus, timebant populum Omnes enim
habebāt Iohannem, quod uere prophe
ta fuisset. Et respondentes, dicunt Iesu:
Nescimus. Et Iesus respondens dicit il-
lis: Nec ego dicam uobis, qua autorita-
te hæc faciam.

Et cœpit illis per parabolas loqui. XII
Vineam plantauit homo, & circunde-
derat sepem, & foderat lacum, & ædi-
ficauerat turrim, & elocauerat eam agri
colis, & peregre profectus est, & misit

λζ πρὶ τῶν ἐπρωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.

πρὸς τοὺς γεωργοὺς τῷ καιρῷ δοῦλον, ἵνα
παρὰ τῶν γεωργῶν λάβῃ ἀπὸ τοῦ καρποῦ
τοῦ ἀμπελῶνος. οἱ δὲ λαβόντες αὐτὸν ἔδει
ραν, καὶ ἀπέστειλαν κενόν. καὶ πάλιν ἀπέ
στειλε πρὸς αὐτοὺς ἄλλον δοῦλον, καὶ ἐκεῖνον λι
θοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν
ἠτιμωμένον. καὶ πάλιν ἄλλον ἀπέστειλε, κἀ
κεῖνον ἀπέκτειναν, καὶ πολλοὺς ἄλλους, τοὺς
μὲν δέροντες, τοὺς δὲ ἀποκτείνοντες. ἔτι οὖν
ἕνα υἱὸν ἔχων ἀγαπητὸν αὐτοῦ, ἀπέστειλε
καὶ αὐτὸν πρὸς αὐτοὺς ἔσχατον, λέγων, ὅτι
ἐντραπήσονται τὸν υἱόν μου. ἐκεῖνοι δὲ οἱ γε
ωργοὶ εἶπον πρὸς ἑαυτούς. ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ
κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν,
καὶ ὑμῶν ἔσται ἡ κληρονομία. καὶ λαβόντες
αὐτὸν, ἀπέκτειναν, καὶ ἐξέβαλον ἔξω τοῦ
ἀμπελῶνος. τί οὖν ποιήσει ὁ κύριος τοῦ
ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς
γεωργοὺς, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις.
» οὐδὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἀνέγνωτε; λίθον
» ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος
» ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, παρὰ κυρίου ἐγέ
» νετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς
ρκθ ἡμῶν. * καὶ ἐζήτουν αὐτὸν κρατῆσαι, καὶ
α ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλον. ἔγνωσαν γὰρ, ὅτι
πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν εἶπε. καὶ ἀφέν
ρλ τες αὐτὸν ἀπῆλθον. * καὶ ἀποστέλλουσι πρὸς
β αὐτόν τινας τῶν φαρισαίων καὶ τῶν ἡρωδιά
νων, ἵνα αὐτὸν ἀγρεύσωσι λόγῳ. οἱ δὲ ἐλθόν
τες λέγουσιν αὐτῷ. διδάσκαλε, οἴδαμεν ὅτι
ἀληθὴς εἶ, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός· οὐ
γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων, ἀλλ'
ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις,
ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν, ἢ λζ
μὴ δῶμεν; ὁ δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ὑπόκρι
σιν, εἶπεν αὐτοῖς. τί με πειράζετε; φέρετέ μοι
δηνάριον, ἵνα ἴδω. οἱ δὲ ἤνεγκαν. καὶ λέγει αὐ
τοῖς. τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; οἱ δὲ
εἶπον αὐτῷ, καίσαρος. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς
εἶπεν αὐτοῖς. ἀπόδοτε τὰ καίσαρος καίσαρι,
καὶ τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ. καὶ ἐθαύμασαν
ἐπ'

ad agricolas cum opportunũ esset seruũ ut ab agricolis accipet de fructu uineæ. At illi arreptum illum ceciderũt, ac remiserunt uacuum. Et rursum misit ad illos alium seruum, & illi coniectis in eum saxis cõminuerunt illi caput, & remiserunt contumelijs affectum. Et rursum alium misit, & illum occiderunt: multósq; alios, hos quidem cædentes, illos uero occidentes. Itaque cum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum ad illos postremũ, dicens: Reuerebuntur filium meum. Illi uero agricolæ dicebant inter sese: Hic est hæres, uenite occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et arreptum illum occiderunt, & eiecerũt è uinea. Quid igit' facturus est dominus uineæ? ueniet & perdet agricolas, & dabit uineam alijs. An' ne hãc quidem scripturam legistis? Lapidem quem reprobauerunt ij qui ædificabant, hic factus est caput anguli: à domino factum est hoc, & est admirabile in oculis nostris. Et quærebant eum comprehendere, & metuebãt turbã. sciebãt enim, quod aduersus ipsos parabolam dixisset. Et relicto illo abierunt, ac mittunt ad illum quosdã è pharisæis & Herodianis, ut eum captarẽt sermone. Illi uero cum uenissent, dicunt ei: Præceptor, scimus quod uerax es, & non curas quenq̃: non enim respicis personã hominum, sed cum ueritate uiam dei doces: Licet censum Cæsari dare, an nõ? demus, an non demus? Ille uero sciens illorum simulationem, dixit illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut uideam. Illi uero attulerũt. Et dicit eis. Cuius est imago hæc & inscriptio? Illi uero dixerunt ei: Cæsaris. Et respondens Iesus, dixit illis: Reddite quæ sunt cæsaris cæsari, & quæ dei sunt deo. Et admirati sũt de

ἐπ' αὐτῷ. καὶ ἔρχονται σαδδουκαῖοι πρὸς αὐ λη
τὸν, οἵτινες λέγουσιν, ἀνάστασιν μὴ εἶναι,
καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες. Διδάσκα-
λε, Μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν, ὅτι ἐάν τινος
ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, καὶ καταλείπῃ γυναῖ-
κα, καὶ τέκνα μὴ ἀφῇ, ἵνα λάβῃ ὁ ἀδελφὸς
αὐτοῦ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσῃ
σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἑπτὰ ἀδελφοὶ
ἦσαν, καὶ ὁ πρῶτος ἔλαβε γυναῖκα, καὶ
ἀποθνήσκων οὐκ ἀφῆκε σπέρμα, καὶ ὁ δεύ-
τερος ἔλαβεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθανε, καὶ οὐ-
δὲ αὐτὸς ἀφῆκε σπέρμα. καὶ ὁ τρίτος ὡσαύ-
τως, καὶ ἔλαβον αὐτὴν οἱ ἑπτά, καὶ οὐκ ἀ-
φῆκαν σπέρμα. ἐσχάτη δὲ πάντων ἀπέθα-
νε καὶ ἡ γυνή. ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει, ὅταν ἀνα
στῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ
ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ
Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. οὐ διὰ τοῦτο πλα-
νᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν
δύναμιν τοῦ θεοῦ; ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀ-
ναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκον-
ται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. περὶ δὲ τῶν νεκρῶν, ὅτι ἐγείρονται, οὐκ
ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ μωσέως, ἐπὶ τοῦ βά-
του ὡς εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς, λέγων; ἐγὼ ὁ θε-
ὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ια-
κώβ. οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ θεὸς ζώ-
των. ὑμεῖς οὖν πολὺ πλανᾶσθε. * καὶ προ- λθ
σελθὼν εἷς τῶν γραμματέων ἀκούσας αὐτῶν
συζητούντων, εἰδὼς ὅτι καλῶς αὐτοῖς ἀπεκρί
θη, ἐπηρώτησεν αὐτόν. ποία ἐστὶν πρώτη πάν
των ἐντολή; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίθη αὐτῷ,
ὅτι πρώτη πασῶν τῶν ἐντολῶν. ἄκουε Ἰσρα-
ὴλ, κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν, κύριος εἷς ἐστι. καὶ
ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆ
καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ
ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύ
ος σου. αὕτη πρώτη ἐντολή. καὶ δευτέρα ὁμοία
αὐτῇ. ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυ-
τόν. μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι. λθ
καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ γραμματεύς. καλῶς διδάσκαλε

de eo. Et ueniũt Sadducæi ad illum, qui dicunt, non esse resurrectionẽ: interrogaueruntq; eum, dicentes: Præceptor, Moses scripsit nobis, si cuius frater moriatur, ac relinquat uxorem, & liberos non relinquat, ut accipiat frater eius uxorẽ illi⁹, & suscitet semẽ fratri suo. Septẽ fratres fuerunt, ac primus accepit uxorem, isq; moriens nõ reliquit semen. & secundus accepit illam, ac mortuus est: & nec ipse reliquit semen, & tertius similiter. & acceperunt eam septem, nec reliquerunt semen. Postrema uero omnium mortua est & uxor. In resurrectione igitur, cum resurrexerint, cuius illorũ erit uxor? Nã septẽ habuerunt eam uxorem. Et respondens Iesus, dixit eis: An nõ propterea erratis, quod nesciatis scripturas, neq; uirtutem dei? Cum enim à mortuis resurrexerint, neq; cõtrahunt matrimonium, neq; nuptum dantur, sed sunt uelut angeli qui in cœlis sunt. Cæterũ de mortuis, quod resuscitantur, non legistis in libro Mosi, quomodo in rubo locutus sit illi deus, dicens: Ego ille deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Non est deus mortuorum, sed deus uiuẽtium. Vos igitur multum erratis. Et cum accessisset quidam è scribis, & audisset eos simul disputantes, uideréq; quod bene respondisset eis, interrogauit illum: Quod est primũ omnium præceptorum? Iesus autẽ respondit illi: Primũ omniũ præceptum est: Audi Israël, Dominus deus noster, dominus unus est. Et diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis uiribus tuis. Hoc est primũ præceptum. Et secundum simile hoc est: Diliges proximum tuum, ut teipsum. Maius his aliud præceptũ non est. Et dixit illi scriba: Bene præ-

μ περὶ τοῦ κυρίου ἐπηρωτήσεως.

διδάσκαλε ἐπ' ἀληθείας ἐρωτᾷς, ὅτι εἷς ἐστὶν θεὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. καὶ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ ἐξ ὅλης τῆς συνέσεως, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων, καὶ τῶν θυσιῶν. καὶ ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν, ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ. οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. * καὶ οὐδεὶς οὐκέτι ἐτόλμα αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. * καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἔλεγε, διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. πῶς λέγουσιν οἱ γραμματεῖς, ὅτι ὁ χριστὸς υἱός ἐστι Δαβίδ; αὐτὸς γὰρ Δαβὶδ εἶπεν ἐν πνεύματι ἁγίῳ. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου. ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου, ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; αὐτὸς οὖν Δαβὶδ λέγει αὐτὸν κύριον, καὶ πόθεν υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; καὶ ὁ πολὺς ὄχλος ἤκουεν αὐτοῦ τοῦ ἡδέως. * καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ἐν τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. βλέπετε ἀπὸ τῶν γραμματέων, τῶν θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν, καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. * οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι. οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα. καὶ καθίσας ὁ Ἰησοῦς κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου, ἐθεώρει, πῶς ὁ ὄχλος βάλλει χαλκὸν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἔβαλλον πολλά. καὶ ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ, ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. καὶ προσκαλεσάμενος τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, λέγει αὐτοῖς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα αὕτη ἡ πτωχὴ πλεῖον πάντων βέβληκεν τῶν βαλόντων εἰς τὸ γαζοφυλάκιον. πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον, αὕτη δὲ ἐκ τῆς ὑστερήσεως αὐτῆς πάντα ὅσα εἶχεν ἔβαλεν, ὅλον τὸν βίον αὐτῆς.

* καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ, λέγει αὐτῷ εἷς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι, καὶ ποῖαι οἰκοδομαὶ

μα περὶ τοῦ δύο λεπτοῦ.

EVANGELIVM

ceptor cũ ueritate dixisti, quod unus sit deus, & nõ sit alius præter illum. quódq; diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis uiribus, ac diligere proximũ ut seipsum, plus sit quam uniuersa holocautomata & uictimæ. At Iesus cum uideret, quod cordate respondisset, dixit illi: Haud longe abes à regno dei. Et nemo post illa audebat illum interrogare. Et respondens Iesus dicebat, docẽs in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filiũ Dauid? nam ipse Dauid dixit afflatus spiritu sancto: Dixit dominus domino meo, sede à dextris mihi. Donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid uocat eum dominum, & unde filius eius est? Et pleraque turba audiebat illum libenter. Et dicebat illis in doctrina sua: Cauete à scribis, qui amãt stolati obambulare, & amant salutationes in foris, primásq; sellas in congregationibus, & primos accubitus in cœnis, qui deuorant domos uiduarum, & sub prætextu longas faciunt preces. isti accipient grauiorem damnationem. Et cum sederet Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat, quomodo turba mitteret æs in gazophylacium. Et multi diuites mittebant multa. Et uenit quædam uidua pauper, misitq; minuta duo, quod est quadrãs. Vocatisq; ad se discipulis suis, dicit illis: Amen dico uobis, quod uidua hæc pauper plus misit, quam omnes qui miserunt in gazophylaciũ. Nam omnes ex eo quod ipsis supererat, miserunt. At hæc è penuria sua omnia quæcunq; habebat misit, totam substantiam suam.

XIII Et cum exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis illius: Præceptor, uide quales lapides, & quales substructiones

δομαί. καὶ ὁ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ. βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομάς; οὐ μὴ ἀφεθῇ λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθῇ. * καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ, ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν πέτρος καὶ ἰάκωβος, καὶ ἰωάννης, καὶ ἀνδρέας, εἰπὲ ἡμῖν. πότε ταῦτα ἔσται; καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλα πάντα ταῦτα συντελεῖσθαι; ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς αὐτοῖς, ἤρξατο λέγειν. βλέπετε, μή τις ὑμᾶς πλανήσῃ. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν. ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, μὴ θροεῖσθε, δεῖ γὰρ γενέσθαι, ἀλλ' οὔπω τὸ τέλος. ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν. καὶ ἔσονται σεισμοὶ κατὰ τόπους, καὶ ἔσονται λιμοὶ καὶ ταραχαί. ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. * βλέπετε δὲ ὑμεῖς ἑαυτούς. παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια καὶ εἰς συναγωγάς. δαρήσεσθε, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς. * καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. * ὅταν δὲ ἀγάγωσιν ὑμᾶς παραδιδόντες, μὴ προμεριμνᾶτε τί λαλήσητε, μηδὲ μελετᾶτε, ἀλλ' ὃ ἐὰν δοθῇ ὑμῖν ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, τοῦτο λαλεῖτε. οὐ γάρ ἐστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. παραδώσει δὲ ἀδελφὸς ἀδελφὸν εἰς θάνατον, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ ἐπαναστήσονται τέκνα ἐπὶ γονεῖς, καὶ θανατώσουσιν αὐτούς. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου. ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. * ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν ὑπὸ δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὸς ὅπου οὐ δεῖ, ὁ ἀναγινώσκων, νοείτω. * τότε οἱ ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη. ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲ εἰσελθέτω ἆραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ.

καὶ

nes. Et Iesus respõdẽs, ait illi: Vides has magnas substructiones? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruat. Et cũ sederet in monte oliuarũ è regione templi, interrogabant illum secreto Petrus & Iacobus, & Iohãnes, & Andreas: Dic nobis quãdo hæc erunt? & quod signum est, quando hæc omnia sint consummãda? At Iesus respondens illis, cœpit dicere: Videte, ne quis uos fallat. Multi enim uenient in nomine meo dicẽtes: Ego sum Christus, multósq; decipient. Cum autem audieritis bella & rumores bellorũ, ne turbemini: oportet eũ fieri. at nondum finis. Insurget enim gens aduersus gentẽ, & regnũ aduersus regnũ. Et erunt terræmotus in singulis locis, & erunt fames ac turbatiões. Initia dolorũ hæc. Sed cauete uos uobis. Tradent eũ uos in cõcilia & in synagogas, cædemini, & sub præsidibus ac regibus ducemini propter me in testimoniũ illis. Et apud oẽs gentes oportet prius prædicari euangelium. Cum aũt duxerint uos tradẽtes, ne præcogitetis quid dicturi sitis, neque meditemini, sed quicquid datũ fuerit uobis in illa hora, hoc loquamini. Non eũ estis uos qui loquimini, sed spiritus sanctus. Traditurus est autẽ frater fratrẽ in mortem, & pater filium, & insurgent filij aduersus parẽtes, ac morte afficient eos. Et eritis odio habiti ab oũibus propter nomen meũ. Sed qui perseuerauerit usque ad finem, hic saluus erit. Porrò cum uideritis abominationem desolationis, de qua dictum est à Daniele propheta, stantem ubi non oportet, qui legerit, intelligat. Tunc qui fuerint in Iudæa, fugiant ad montes. Qui uero fuerit in tecto, ne descendat in domum: nec ingrediatur, ut quicquam tollat è domo sua.

ϛμδ β ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν ὢν, μὴ ὀπισθρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω, ἆραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ.* οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.* προσεύχεσθε δὲ, ἵνα μὴ γένηται ἡ φυγὴ ὑμῶν χειμῶνος.* ἔσονται γὰρ αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι θλῖψις, οἵα οὐ γέγονε τοιαύτη ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, ἣν ἔκτισεν ὁ θεὸς ἕως τοῦ νῦν, καὶ οὐ μὴ γένηται.* καὶ εἰ μὴ κύριος ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, οὓς ἐξελέξατο, ἐκολόβωσε τὰς ἡμέρας.* καὶ τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, ἰδοὺ ἐκεῖ, μὴ πιστεύετε.* ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι, καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα, πρὸς τὸ ἀποπλανᾶν, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. ὑμεῖς δὲ βλέπετε, ἰδοὺ προείρηκα ὑμῖν πάντα.* ἀλλὰ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις μετὰ τὴν θλῖψιν ἐκείνην ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔσονται ἐκπίπτοντες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, σαλευθήσονται.* καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν οὐρανῷ· καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.* καὶ ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, ἀπ' ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ.* ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς ἁπαλὸς γένηται, καὶ ἐκφύῃ τὰ φύλλα, γινώσκετε ὅτι ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν.* οὕτως καὶ ὑμεῖς ὅταν ταῦτα ἴδητε γινόμενα, γινώσκετε ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἐπὶ θύραις.* ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, μέχρις οὗ πάντα ταῦτα γένηται.* ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι.* περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ.* βλέπετε, ἀγρυπνεῖτε καὶ προσεύχεσθε· οὐκ οἴδατε γὰρ πότε ὁ καιρός ἐστιν.* ὡς ἄνθρωπος ἀπόδημος ἀφεὶς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ δοὺς τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Et qui fuerit in agro, ne reuertatur ad ea quæ reliquit à tergo, ad tollendum pallium suum. Væ autem prægnantibus & lactantibus in illis diebus. Sed orate, ne fiat fuga uestra hyeme. Erunt enim dies illi tales afflictio, qualis nō fuit à primordio rerum conditarum, quas condidit deus, usq; ad hoc tempus, nec futura est. Et nisi dominus abbreuiasset dies, haud quaq; salua fuisset uniuersa caro. Sed propter electos quos elegit, abbreuiauit dies. Ac tum, si quis uobis dixerit: Ecce hic Christus, ecce illic, ne credatis. Exorientur pseudochristi, & pseudoprophetæ & ædent signa ac prodigia, ad decipiendum, si fieri possit, etiam electos. Vos autem cauete, ecce prædixi uobis omnia. Cæterum in illis diebus post afflictionē illam sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum: & stellæ cœli decident, & uirtutes quæ in cœlis sunt, concutientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus, cum potestate multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos, & aggregabit electos suos à quatuor uentis, à summo terræ usq; ad summum cœli. A ficu uero discite similitudinem. Cum ramus eius iam tener fuerit, produxeritq; folia, scitis quod prope sit æstas. Sic & uos cum hæc uideritis fieri, scitote quod prope sit in foribus. Amen dico uobis, quod non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, sed uerba mea non præteribunt. Cæterū de die illo ac tempore, nemo nouit, ne angeli quidē qui in cœlo sunt, nec ipse filius, sed solus pater. Cauete, uigilate, & orate, nescitis em̄ quādo tēpus sit. Sicut homo qui peregre agit relicta domo sua, deditq; seruis suis substantiā suā, ac suū cuiq; opus

μγ

καὶ

&

ρ̅μ̅ε̅ β καὶ τῷ θυρωρῷ ἐνετείλατο ἵνα γρηγορῇ. *γρηγο-
ρεῖτε οὖν, οὐκ οἴδατε γὰρ, πότε ὁ κύριος τῆς
οἰκίας ἔρχεται, ὀψὲ ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτορο-
φωνίας, ἢ πρωΐ. μὴ ἐλθὼν ἐξαίφνης, εὕρῃ ὑ-
μᾶς καθεύδοντας. ἃ δὲ ὑμῖν λέγω, πᾶσι λέγω,
ρ̅μ̅ς̅ α γρηγορεῖτε. * Ἦν δὲ τὸ πάσχα, καὶ τὰ ἄζυμα
μετὰ δύο ἡμέρας. * Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς
ρ̅μ̅ζ̅ ς καὶ οἱ γραμματεῖς, πῶς αὐτὸν ἐν δόλῳ κρατή-
σαντες ἀποκτείνωσιν. ἔλεγον δὲ, μὴ ἐν τῇ
ρ̅μ̅η̅ α ἑορτῇ, μή ποτε θόρυβος ἔσται τοῦ λαοῦ. *Καὶ
ὄντος αὐτοῦ ἐν βηθανίᾳ ἐν τῇ οἰκίᾳ σίμω-
νος τοῦ λεπροῦ, κατακειμένου αὐτοῦ ἦλθεν μ̅δ̅
γυνὴ ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πι-
στικῆς πολυτελοῦς, καὶ συντρίψασα τὸ ἀλά-
βαστρον, κατέχεεν αὐτοῦ κατὰ τῆς κεφαλῆς.
ἦσαν δέ τινες ἀγανακτοῦντες πρὸς ἑαυτοὺς,
καὶ λέγοντες. εἰς τί ἡ ἀπώλεια αὕτη τοῦ μύ-
ρου γέγονεν; ἠδύνατο γὰρ τοῦτο πραθῆναι
ἐπάνω τριακοσίων δηναρίων, καὶ δοθῆναι
τοῖς πτωχοῖς. καὶ ἐνεβριμῶντο αὐτῇ. ὁ δὲ Ἰη-
σοῦς εἶπεν· ἄφετε αὐτήν· τί αὐτῇ κόπους πα-
ρέχετε; καλὸν ἔργον εἰργάσατο εἰς ἐμέ. πάν-
τοτε γὰρ τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν,
καὶ ὅταν θέλητε δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆ-
σαι, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε. ὃ εἶχεν αὕ-
ρ̅μ̅θ̅ δ τη ἐποίησε. * Προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶ-
μα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. Ἀμὴν λέγω ὑ-
μῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο
εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, λα-
ρ̅ξ̅ β λη θήσεται εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. * Καὶ ὁ Ἰού-
δας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε
πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐ-
τοῖς. οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν, καὶ ἐπηγ-
γείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. καὶ ἐζή-
τει, πῶς εὐκαίρως αὐτὸν παραδῷ. καὶ τῇ
πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα μ̅ε̅
ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.
ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσομεν, ἵνα
φάγῃς τὸ πάσχα; καὶ ἀποστέλλει δύο τῶν
μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ λέγει αὐτοῖς. ὑπά-
γετε εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσει ὑμῖν
ἄνθρωπος

& ianitori mandauit ut uigilaret. Vigila te igitur, nescitis em̃ quando dn̄s domus uenturus sit, sero, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo: ne si uenerit repente, offendat uos dormiẽtes. Cæterũ quæ dico uobis, omnibus dico, uigilate.

Erat autem pascha, & azymorum dies XIIII
futuri post biduum. Et quærebant summi sacerdotes & scribæ, quomodo eum per dolum cõprehensum occiderent. Dicebant autẽ: Non in die festo, ne tumultus fiat populi. Et cum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, accumbente eo uenit mulier habens alabastrũ unguenti nardi pisticæ preciosæ, & comminuto alabastro effudit illi in caput. Erant aũt quidam, qui indignarentur apud sese, ac dicerent: Ad quid perditio hæc unguenti? nam poterat hoc uendi pluris quam trecentis denarijs, ac dari pauperibus. Et infremuerũt aduersus illam. At Iesus dixit: Sinite illam, cur illi molesti estis? bonum opus operata est erga me. Semper enim pauperes habetis uobiscũ: & quandocunq; uolueritis, potestis illis benefacere: me uero non semper habetis. quod potuit, hæc fecit: præuenit, ut ungeret meum corpus ad sepulturam. Amẽ dico uobis: Vbicunque prædicatum fuerit euangelium hoc in totum mundum, etiã hoc quod fecit hæc, dicetur in memoriam istius. Et Iudas Iscariotes, unus è duodecim, abijt ad summos sacerdotes, ut proderet eũ illis. Quo audito, illi gauisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat, quomodo opportune illũ traderet. Ac primo die azymorum, cum pascha immolarẽt, dicũt illi discipuli sui: Vbi uis ut abeamus & paremus, ut edas pascha? Et emittit duos è discipl̃is suis, & dicit illis: Ite in ciuitatẽ, & occurret uobis homo

ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστάζων, ἀ-
κολουθήσατε αὐτῷ, καὶ ὅπου ἐὰν εἰσέλθῃ, εἴπα-
τε τοῦ οἰκοδεσπότῃ, ὅτι ὁ διδάσκαλος λέ-
γει. ποῦ ἐστὶ τὸ κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα με-
τὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω; καὶ αὐτὸς ὑμῖν
δείξει ἀνώγεον μέγα, ἐστρωμένον, ἕτοιμον,
ἐκεῖ ἑτοιμάσατε ἡμῖν. καὶ ἐξῆλθον οἱ μαθη-
ταὶ αὐτοῦ, καὶ ἦλθον εἰς τὴν πόλιν. καὶ εὗρον
καθὼς εἶπεν αὐτοῖς, καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.
ρξα δ *καὶ ὀψίας γενομένης ἔρχεται μετὰ τῶν δώ-
δεκα. καὶ ἀνακειμένων αὐτῶν καὶ ἐσθιόντων εἶ-
πεν ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι εἷς ἐξ μ̅ς̅
ρξβ α ὑμῶν παραδώσει με, ὁ ἐσθίων μετ' ἐμοῦ. *οἱ δὲ
ἤρξαντο λυπεῖσθαι. καὶ λέγειν αὐτοῦ, εἷς καθ'
ρξγ β εἷς. μή τι ἐγώ; καὶ ἄλλος, μή τι ἐγώ; *ὁ δὲ
ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς. εἷς ἐκ τῶν δώδεκα,
ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρυβλίον.
ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει καθὼς γέ-
ρξδ ς γραπται περὶ αὐτοῦ. *οὐαὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπῳ
ἐκείνῳ δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται.
καλὸν ἦν αὐτοῦ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος
ρξε α ἐκεῖνος. *καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν λαβὼν ὁ Ἰη-
σοῦς ἄρτον, εὐλογήσας ἔκλασε, καὶ ἔδωκεν
αὐτοῖς, καὶ εἶπε. λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ
ρξς β σῶμά μου. *καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαρι-
στήσας ἔδωκεν αὐτοῖς. καὶ ἔπιον ἐξ αὐτοῦ
πάντες. καὶ εἶπεν αὐτοῖς, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά
μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκ-
χυνόμενον. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔτι
οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως
τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅτ' ἂν αὐτὸ πίνω καινὸν
ρξζ ς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. *καὶ ὑμνήσαντες
ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. καὶ λέγει αὐ-
ρξη δ τοῖς ὁ Ἰησοῦς. *ὅτι πάντες σκανδαλισθήσε-
σθε ἐν ἐμοὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ. ὅτι γέγραπται.
ρξθ ς *πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ διασκορπισθήσεται
τὰ πρόβατα. ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προά-
ρο α ξω ὑμᾶς εἰς τὴν γαλιλαίαν, *ὁ δὲ πέτρος ἔφη
αὐτῷ. καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ'
οὐκ ἐγώ. καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν λέγω
σοι, ὅτι σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς
ἀλέκτρα

homo hydriam aquæ baiulans, sequimi
ni illum: & quocunq; ingressus fuerit, di-
cite patrifamiliâs. magister dicit: Vbi est
diuersorium, ubi pascha cum discipulis
meis edam? Et ille uobis ostendet tricli-
nium magnum, stratum, paratum, illic
parate nobis. Et exierunt discipuli eius,
& uenerunt in ciuitatem, & repererunt
quemadmodum dixerat illis, paraue-
runtq; pascha. Et cum uespera iam esset,
uenit cum duodecim. Et cum accumbe-
rent ederéntque, dixit Iesus: Amen di-
co uobis, Vnus ex uobis proditurus est
me, qui edit mecum. At illi cœperunt esse
mœsti, ac dicere illi singulatim: Num
ego? Et alius: Num ego? Ille uero respon
dens, dixit illis: Vnus è duodecim qui in-
tingit mecum in catinum. Filius quidem
hominis uadit, sicut scriptum est de illo:
Sed uæ homini illi, per quem filius ho-
minis proditur. Bonum erat illi, si natus
non fuisset homo ille. Et edentibus illis,
sumpto Iesus pane, cum gratias egisset,
fregit & dedit illis, ac dixit: Sumite, come
dite, hoc est corpus meum. Et accepto po
culo, cum gratias egisset, dedit illis, & bi-
berunt ex eo omnes, & dixit illis: Hic est
sanguis meus noui testamenti, qui pro
multis effunditur. Amen dico uobis, post-
hac non bibam de fructu uitis, usque ad
diem illum, cum illud bibero nouum in
regno dei. Et cum hymnum dixissent, ex
ierunt in montem oliuarum. Et dicit illis
Iesus: Omnes offendiculum patiemini
propter me in nocte hac, quia scriptum
» est: Percutiã pastorẽ, & dispergentur oues.
» Sed posteaquam resurrexero, præcedã
uos in Galilæam. Petrus autẽ dixit illi:
Etiã si omnes offendiculũ passi fuerint,
at non ego. Et dicit illi Iesus: Amen dico
tibi, quod hodie in nocte hac, priusq; bis
gallus

ϛοα ἀλέκτρα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. *Ὁ δὲ ἐκ
ϛ περισσοῦ ἔλεγε· μᾶλλον ἐάν με δέῃ συναπο-
θανεῖν σοι, οὐ μή σε ἀπαρνήσομαι. ὡσαύτως
ϛοβ δὲ καὶ πάντες ἔλεγον. * καὶ ἔρχονται εἰς χωρί-
α ον οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανεί. * καὶ λέγει τοῖς
ϛογ μαθηταῖς αὐτου. καθίσατε ὧδε ἕως ἀπελθὼν
ϛ προσεύξομαι. Ⓒ παραλαμβάνει τὸν Πέτρον Ⓒ
τὸν Ἰάκωβον Ⓒ Ἰωάννην μεθ᾽ἑαυτου, καὶ ἤρξα
ϛοδ το ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. * καὶ λέγει αὐ
δ τοῖς. περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου.
ϛοε μείνατε ὧδε καὶ γρηγορεῖτε. * καὶ προελθὼν
α μικρὸν, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ προσηύχε-
το, ἵνα εἰ δυνατόν ἐστι παρέλθῃ ἀπ᾽αὐτου ἡ ὥ-
ρα. καὶ ἔλεγεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ, πάντα δυνα-
τά σοι, παρένεγκε τὸ ποτήριον ἀπ᾽ἐμοῦ τοῦτο.
ϛος * Ἀλλ᾽οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ. * καὶ ἔρχε
α ται καὶ εὑρίσκει αὐτοὺς καθεύδοντας. καὶ λέ-
ϛοζ γει τῷ Πέτρῳ. Σίμων καθεύδεις; οὐκ ἴσχυσας
β μίαν ὥραν γρηγορῆσαι; γρηγορεῖτε καὶ προσεύ
ϛοη χεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν. * τὸ
δ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. * καὶ
ϛοθ πάλιν ἀπελθὼν προσηύξατο, τὸν αὐτὸν λόγον
ς εἰπών. καὶ ὑποστρέψας εὗρεν αὐτοὺς πάλιν
καθεύδοντας. ἦσαν γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν
βεβαρημένοι, καὶ οὐκ ἤδεισαν τί αὐτῷ ἀπο
κριθῶσι. καὶ ἔρχεται τὸ τρίτον. καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. καθεύδετε τὸ λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε.
ϛπ * Ἀπέχει, ἦλθεν ἡ ὥρα, ἰδοὺ παραδίδοται ὁ υἱὸς
δ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἁμαρτωλῶν. ἐγεί
ρεσθε ἄπωμεν. ἰδοὺ ὁ παραδιδούς με ἤγγικε.
ϛπα * καὶ εὐθέως ἔτι αὐτου λαλοῦντος παραγίνε-
α ται Ἰούδας εἷς ὢν τῶν δώδεκα, καὶ μετ᾽αὐτου ὄχλος
πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων παρὰ τῶν ἀρ-
χιερέων καὶ τῶν γραμματέων Ⓒ τῶν πρεσβυ-
τέρων. * Δεδώκει δὲ ὁ παραδιδοὺς αὐτῶν σύσ-
ϛπβ σημον αὐτοῖς, λέγων. ὃν ἂν φιλήσω, αὐτός
β ἐστι, κρατήσατε αὐτὸν καὶ ἀπαγάγετε ἀσφα-
λῶς. καὶ ἐλθὼν, εὐθέως προσελθὼν αὐτῷ,
λέγει αὐτῷ, ῥαββεὶ ῥαββεὶ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. οἱ δὲ ἐπέβαλον ἐπ᾽αὐτὸν
τὰς χεῖρας αὐτῶν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν.

Εἷς δέ

gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehemẽtius dicebat: Imò si me oportuerit cõmori tibi, non te abnegabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et ueniũt in locum, cuius nomen Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic, donec digressus orauero. Et assumit Petrum, & Iacobum, & Iohannem secum, cœpitq; expauescere & angi. Et dicit illis: Dolore afficitur anima mea usque ad mortem: manete hic & uigilate. Et progressus paululum, prostratus est in terram & orauit, ut si possibile esset, transiret à se hora, & dicebat: Abba pater, omnia possibilia sunt tibi, aufer poculum à me hoc. Verumtamen non quid ego uelim, sed quid tu. Et uenit, & offendit eos dormientes, dicitq; Petro: Simon dormis? non potuisti unam horam uigilare? Vigilate, & orate, ne ueniatis in tentationẽ. Spiritus quidem promptus, at caro infirma. Et rursum digressus orabat, & eundem dixit sermonem. Et reuersus offendit illos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati: neque sciebant quid illi responderent. Et uenit tertio, dicitq; illis: Dormite posthac & requiescite. Sufficit. Venit hora, ecce traditur filius hominis in manus peccatorũ. Surgite eamus. Ecce qui prodit me, appropinquat. Et continuo adhuc eo loquẽte accedit Iudas, qui erat unus è duodecim, & cum illo turba multa cum gladijs & fustibus à summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat autẽ is qui prodebat eum, cõmune signũ illis, dicẽs: Quẽcũq; osculatus fuero, is est, cõprehendite illum, & abducite caute. Et cũ uenisset, protinus accedit ad illum, dicitq; ei: Rabbi rabbi, ac deosculatus est eum. Illi uero iniecerunt in illum manus suas, & comprehenderunt eum.

Vnus aũt

ρπγ α * Εἷς δέ τις τῶν πρεσηκότων σπασάμενος τὴν
μάχαιραν, ἔπαισε τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέως,
ρπδ α καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον. * Καὶ ἀποκριθεὶς
ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξήλθε
τε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων συλλαβεῖν με,
καθημέραν ἤμην πρὸς ὑμᾶς ἐν τῷ ἱερῷ δι-
ρπε ε δάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με. * Ἀλλ'
ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί. καὶ ἀφέντες αὐ-
ρπϛ ι τὸν πάντες ἔφυγον. * Καὶ εἷς τις νεανίσκος
ἠκολούθει αὐτῷ περιβεβλημένος σινδόνα
ἐπὶ γυμνοῦ, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανί-
σκοι. ὁ δὲ καταλιπὼν τὴν σινδόνα, γυμνὸς
ρπζ α ἔφυγεν ἀπ' αὐτῶν. * Καὶ ἀπήγαγον τὸν Ἰη-
σοῦν πρὸς τὸν ἀρχιερέα. καὶ συνέρχονται αὐ-
τῷ πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι
ρπη δ καὶ οἱ γραμματεῖς. * Καὶ ὁ πέτρος ἀπὸ
μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ, ἕως ἔσω εἰς τὴν
αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἦν συγκαθήμενος
μετὰ τῶν ὑπηρετῶν καὶ θερμαινόμενος πρὸς
ρπθ β τὸ φῶς. * Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ ὅλον τὸ συνέδρι-
ον ἐζήτουν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν, εἰς τὸ
θανατῶσαι αὐτὸν, καὶ οὐχ ἔυρισκον. πολλοὶ
γὰρ ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἶσαι αἱ
ρϛ ϛ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν. * Καί τινες ἀναστάντες
ἐψευδομαρτύρουν κατ' αὐτοῦ λέγοντες. ὅτι
ἡμεῖς ἠκούσαμεν αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἐγὼ
καταλύσω τὸν ναὸν τοῦτον τὸν χειροποίη-
τον, καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἄλλον ἀχειρο-
ποίητον οἰκοδομήσω. καὶ οὐδὲ οὕτως ἶσαι
ἦν αἱ μαρτυρίαι αὐτῶν. καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιε-
ρεὺς εἰς τὸ μέσον ἐπηρώτησε τὸν Ἰησοῦν λέ-
γων. οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; τί οὗτοί σου κα-
ταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ ἐσιώπα, καὶ οὐδὲν ἀπε-
κρίνατο. πάλιν ὁ ἀρχιερεὺς ἐπηρώτα αὐτὸν,
καὶ λέγει αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ εὐ-
ρϛα ο λογητοῦ; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, ἐγώ εἰμι. * Καὶ
ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ
δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ
ρϛθ ϛ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. * Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς δι-
αῤῥήξας τοὺς χιτῶνας αὐτοῦ, λέγει. * Τί ἔτι
ρϛγ χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; ἠκούσατε τῆς
βλασφημίας

Vnus aũt quiſpiã aſtantiũ educto gla-
dio percuſſit ſeruũ ſummi ſacerdotis, &
amputauit eius auriculã. Et rñdẽs Ieſus
dixit illis: Tanq̃ ad latronẽ exiſtis cum
gladijs ac fuſtib⁹ ad cõprehẽdendũ me,
quotidie erã apud uos in tẽplo docẽs, &
nõ cõprehendiſtis me, ſed iſta fiunt ut im-
pleant̃ ſcripturæ. Et relicto illo omnes fu-
gerunt. Et unuſquiſpiã adoleſcẽtulus ſe-
quebat̃ illũ circũamictus ſindone ſuper
nudũ, & cõprehendunt illũ adoleſcẽtuli.
Ille uero relicta ſindone nudus effugit
ab illis. Et abduxerũt Ieſum ad ſummũ
ſacerdotẽ. Et cõueniũt cũ illo om̃es ſum-
mi ſacerdotes & ſeniores & ſcribæ. Et Pe-
trus eminus ſequebat̃ illũ donec ueniſſet in
atriũ ſummi ſacerdotis, & erat ſedẽs unà
cũ miniſtris, & calefiebat ad lumẽ. Sum-
mi uero ſacerdotes & totũ cõciliũ quære-
bãt aduerſus Ieſum teſtimoniũ, ut mor-
ti traderent eum, nec inueniebant. Nam
multi falſum teſtimoniũ dixerant aduer-
ſus illum, nec erant ſatis idonea teſtimo-
nia. Et quidam aſſurgebant & falſum te-
ſtimoniũ ferebant aduerſus illum, dicen-
tes: Nos audiuimus eũ dicentem: Ego di-
ruã templũ hoc qđ eſt manib⁹ factũ, &
tribus diebus aliud ſine manibus factũ
extruã, Et ne ſic quidẽ ſatis idonea erant
teſtimonia illorũ. Et ſurgẽs ſumm⁹ ſacer-
dos in mediũ, interrogabat Ieſum dicẽs:
Non rñdes quicq̃? Quid iſti aduerſum
te dicunt teſtimonia? At ille tacebat, ne-
q̃ quicq̃ reſpõdebat. Rurſum ſummus
ſacerdos interrogauit, & dicit illi: Tu es il-
le Chriſtus, filius benedicti? Ieſus aũt di-
xit: Ego ſum: & uidebitis filiũ hominis ſe-
dentem à dextris uirtutis, & uenientẽ in
nubibus cœli. Summus autem ſacerdos
dilaceratis ueſtibus ſuis dixit: Quid præ-
terea opus habemus teſtibus? Audiſtis
blaſphemiã

βλασφημίας. τί ὑμῖν φαίνετε; οἱ δὲ πάντες
κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου.
ρϛδ α *καὶ ἤρξαντό τινες ἐμπτύειν αὐτῷ, καὶ πρι-
καλύπτειν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ κολαφίζειν
αὐτὸν, καὶ λέγειν αὐτῷ, προφήτευσον. καὶ
ρϛε α οἱ ὑπηρέτῃ ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον. *καὶ μζ
ὄντος τοῦ πέτρου ἐν τῇ αὐλῇ κάτω, ἔρχεται
μία τῶν παιδισκῶν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ ἰδοῦσα
τὸν πέτρον θερμαινόμενον, ἐμβλέψασα αὐ-
τῷ, λέγει. καὶ σὺ μετὰ τοῦ ναζαρηνοῦ ἰησοῦ
ἦσθα; ὁ δὲ ἠρνήσατο, λέγων. οὐκ οἶδα, οὐδὲ ὠπί-
ρϛϛ α σταμαι τί λέγεις. *καὶ ἐξῆλθεν ἔξω εἰς τὸ
προαύλιον. καὶ ἀλέκτωρ ἐφώνησε. καὶ ἡ παι-
δίσκη ἰδοῦσα αὐτὸν, πάλιν ἤρξατο λέγειν τοῖς
παρεστηκόσιν. ὅτι οὗτος ἐξ αὐτῶν ἐστίν. ὁ δὲ
πάλιν ἠρνεῖτο. καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν οἱ
παρεστῶτες ἔλεγον τῷ πέτρῳ. ἀληθῶς ἐξ αὐ-
τῶν εἶ, καὶ γὰρ γαλιλαῖος εἶ, καὶ ἡ λαλιά
σου ὁμοιάζει. ὁ δὲ ἤρξατο ἀναθεματίζειν καὶ
ὀμνύειν, ὅτι οὐκ οἶδα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον
ὃν λέγετε. καὶ ἐκ δευτέρου ἀλέκτωρ ἐφώ-
ρϛζ νησε. *καὶ ἀνεμνήσθη ὁ πέτρος τοῦ ῥήματος
οὗ εἶπεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ὅτι πρὶν ἀλέκτο-
ρα φωνῆσαι δὶς, ἀπαρνήσῃ με τρὶς, καὶ ὠπιβα-
ρϛη λὼν ἔκλαιε. *καὶ εὐθέως ἐπὶ τὸ πρωῒ
η συμβούλιον ποιήσαντες οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τῶν
πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων, καὶ ὅλον
ρϛθ α τὸ συνέδριον. *δήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήνεγ-
καν καὶ παρέδωκαν τῷ πιλάτῳ. *καὶ ἐπη-
σ ρώτησεν αὐτὸν ὁ πιλᾶτος. σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς
α τῶν ἰουδαίων; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ.
σα σὺ λέγεις. *καὶ κατηγόρουν αὐτοῦ οἱ ἀρχιε-
δ ρεῖς πολλά. ὁ δὲ πιλᾶτος πάλιν ἐπηρώτη-
σεν αὐτὸν, λέγων. οὐκ ἀποκρίνῃ οὐδέν; ἴδε
πόσα σου καταμαρτυροῦσιν. ὁ δὲ ἰησοῦς οὐκ
ἔτι οὐδὲν ἀπεκρίθη, ὥστε θαυμάζειν τὸν πι-
σβ λᾶτον. *κατὰ δὲ ἑορτὴν ἀπέλυεν αὐτοῖς
β ἕνα δέσμιον, ὅνπερ ᾐτοῦντο. *ἦν δὲ ὁ λε-
σγ γόμενος βαραββᾶς, μετὰ τῶν συστασιαστῶν δε-
δ δεμένος, οἵτινες ἐν τῇ στάσει φόνον ἐπεποιή-
κειαν. καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος, ἤρξατο
αἰτεῖσθαι

blasphemiam. Quid uobis uidetur? Illi uero omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cædere, & dicere illi: Diuina. Ac ministri alapas illi impingebāt. Et cū esset Petrus in atrio inferius, uenit una ancillarum summi sacerdotis, cūq; uidisset Petrum calefacientem se, intuita illum, dicit: Et tu cum Nazareno Iesu fuisti? At ille negauit, dicēs: Nō noui, neq; scio quid dicas. Et exiuit foras in uestibulum, & gallus cecinit. Et ancilla cum uidisset eum, rursum cœpit dicere his qui astabāt: Hic ex illis est. At ille rursum negabat, ac paulo post iterum, qui astabāt, dicebant Petro: Vere ex illis es, nam & Galilæus es, & loquela tua conuenit. At ille cœpit execrari ac deierare, non noui hominē istum de quo dicitis. Et iterum gallus cecinit. Recordatusq; est Petrus uerbi quod dixerat illi Iesus: Priusquam gallus cecinerit bis, abnegabis me ter, cœpitq; flere. Et confestim diluculo XV.
concilio inito summi sacerdotes cum senioribus & scribis ac toto consessu uinctum Iesum abduxerunt, tradideruntq; Pilato. Et interrogauit eum Pilatus: Tu es ille rex Iudæorum? At ille respondēs, dixit illi: Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes de multis. Pilatus autem rursus interrogauit illum, dicens: Non respondes quicquam? ecce quam multa aduersus te testantur? Iesus autē deinde nihil respondit, adeo ut admiraretur Pilatus. Cæterum in festo dimittebat illis unum uinctum, quēcūq; postulassent. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis autoribus fuerat uinctus, qui per seditionem cædem patrauerant. Et cū acclamasset turba, cœpit

αὐτῆσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς. ὁ δὲ πιλᾶτος ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων. Θέλετε ἀπολύσω ὑμῖν τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; ἐγίνωσκε γὰρ, ὅτι διὰ φθόνον παραδεδώκεσαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς. * οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον, ἵνα μᾶλλον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς. * ὁ δὲ πιλᾶτος ἀποκριθεὶς πάλιν, εἶπεν αὐτοῖς. τί οὖν θέλετε ποιήσω, ὃν λέγετε βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; οἱ δὲ πάλιν ἔκραξαν, σταύρωσον αὐτόν. ὁ δὲ πιλᾶτος ἔλεγεν αὐτοῖς. τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν; οἱ δὲ περισσοτέρως ἔκραξαν. σταύρωσον αὐτόν. * ὁ δὲ πιλᾶτος βουλόμενος τῷ ὄχλῳ τὸ ἱκανὸν ποιῆσαι, ἀπέλυσεν αὐτοῖς τὸν Βαραββᾶν, καὶ παρέδωκε τὸν Ἰησοῦν φραγελλώσας, ἵνα σταυρωθῇ. * οἱ δὲ στρατιῶται ἀπήγαγον αὐτὸν ἔσω τῆς αὐλῆς, ὅ ἐστι πραιτώριον, καὶ συγκαλοῦσιν ὅλην τὴν σπεῖραν, καὶ ἐνδύουσιν αὐτὸν πορφύραν, καὶ περιτιθέασιν αὐτῷ πλέξαντες ἀκάνθινον στέφανον, καὶ ἤρξαντο ἀσπάζεσθαι αὐτόν. * χαῖρε βασιλεῦ τῶν Ἰουδαίων. * καὶ ἔτυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καλάμῳ, καὶ ἐνέπτυον αὐτῷ. καὶ τιθέντες τὰ γόνατα προσεκύνουν αὐτῷ. καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ, ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν πορφύραν, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια τὰ ἴδια. * καὶ ἐξάγουσιν αὐτὸν, ἵνα σταυρώσωσιν αὐτόν. Καὶ ἀγγαρεύουσι παράγοντά τινα σίμωνα κυρηναῖον, ἐρχόμενον ἀπὸ ἀγροῦ, τὸν πατέρα ἀλεξάνδρου καὶ ῥόφου, ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ. * καὶ φέρουσιν αὐτὸν ἐπὶ γολγοθᾶ τόπον, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, κρανίου τόπος. * καὶ ἐδίδουν αὐτῷ πιεῖν ἐσμυρνισμένον οἶνον. ὁ δὲ οὐκ ἔλαβε. * καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διεμέριζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ, τίς τί ἄρῃ. * ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. * καὶ ἦν ἡ ἐπιγραφὴ τῆς αἰτίας αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένη. ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. * καὶ σὺν αὐτῷ σταυροῦσι δύο λῃστὰς, ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕνα ἐξ εὐωνύμων αὐτῶν. * καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ, ἡ λέγουσα:

flagitare, ut faceret quemadmodum semper fecerat ipsis. Pilatus autem respondit eis, dicens: Vultis dimittam uobis regem illum Iudæorum? Sciebat enim quod propter inuidiã tradidissent illum summi sacerdotes. Summi uero sacerdotes concitauerunt turbam, ut potius Barabbam dimitteret ipsis. Pilatus autem respondens rursum, ait illis: Quid igitur uultis faciam ei, quem dicitis regem Iudæorũ? At illi rursum clamauerunt: Crucifige istum. Pilatus autem dicebat illis: Quid eñ mali fecit? At illi uehementius clamauerũt: Crucifige eum. Pilatus uero uolens turbæ facere satis, dimisit illis Barabbam, & tradidit Iesum flagellatũ, ut crucifigeretur. Milites autem abduxerũt eum intro in atrium, quod est prætoriũ, & conuocant totam cohortẽ, & induunt illum purpura, & circumponunt ei contexta spinis coronam, & cœperunt salutare illum: Aue rex Iudæorũ. & uerberabant illius caput arundine, & inspuebãt in illum, & positis genibus adorabant illum. Et cum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illũ uestibus proprijs: & educũt eum, ut crucifigerẽt eum. Et coẽgerũt prætereuntẽ quendã Simonem Cyrenensem, qui ueniebat ex agro, patrẽ Alexandri & Rufi, ut tolleret crucẽ eius. Et ducũt eum in Golgotha locum, qđ est, si interpreteris, caluariæ locus: & dederũt illi bibere myrrhatũ uinum, sed ille nõ sumpsit. Cũq; crucifixissent eum, partiti sunt uestimẽta eius, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Et erat inscriptio causæ illius inscripta: Rex Iudæorũ. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unũ à dextris, & alterum à sinistris eius. Et impleta est scriptura, quæ dicit:

γρα-

σιζ γουσα· καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη. *καὶ οἱ
ς παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, κι-
νοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ λέγοντες. οὐαὶ
ὁ καταλύων τὸν ναὸν, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις
οἰκοδομῶν, σῶσον σεαυτὸν, καὶ κατάβα ἀπὸ
σιη τοῦ σταυροῦ. * Ὁμοίως καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἐμ-
β παίζοντες πρὸς ἀλλήλους μετὰ τῶν γραμ-
ματέων, ἔλεγον. ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν
οὐ δύναται σῶσαι. Ὁ χριστὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ
ἰσραὴλ καταβάτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, ἵνα
σιθ ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. *καὶ οἱ συνεσταυ-
β ρωμένοι αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. *γενομένης
σκ δὲ ὥρας ἕκτης, σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν
β γῆν, ἕως ὥρας ἐννάτης. *καὶ τῇ ὥρᾳ τῇ ἐν-
σκα νάτῃ ἐβόησεν ὁ Ἰησοῦς φωνῇ μεγάλῃ, λέγων·
ς ἐλωΐ, ἐλωΐ, λαμὰ σαβαχθανί. ὅ ἐστι, μεθερμη-
νευόμενον, Ὁ θεός μου, ὁ θεός μου, εἰς τί με
ἐγκατέλιπες. καὶ τινὲς τῶν παρεστηκότων ἀκού-
σκβ σαντες, ἔλεγον. ἰδοὺ ἡλίαν φωνεῖ. * Δραμὼν
β δὲ εἷς, καὶ γεμήσας σπόγγον ὄξους περιθείς τε
σκγ καλάμῳ, ἐπότιζεν αὐτὸν, λέγων. * Ἄφετε,
α ἴδωμεν εἰ ἔρχεται ἡλίας καθελεῖν αὐτόν.
σκδ Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀφεὶς φωνὴν μεγάλην, ἐξέπνευ-
β σε. *καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη
σκε εἰς δύο ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω. * Ἰδὼν δὲ ὁ
β κεντυρίων, ὁ παρεστηκὼς ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ, ὅτι
οὕτως κράξας ἐξέπνευσεν, εἶπεν. ἀληθῶς
σκς ὁ ἄνθρωπος οὗτος υἱὸς ἦν θεοῦ. *Ἦσαν
ς δὲ καὶ γυναῖκες, ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι,
ἐν αἷς ἦν μαρία ἡ μαγδαλήνη, καὶ μαρία
ἰακώβου τοῦ μικροῦ, καὶ ἰωσῆ μητὴρ, καὶ σα-
λώμη, αἳ καὶ ὅτε ἦν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, ἠκολού-
θουν αὐτῷ, καὶ διηκόνουν αὐτῷ, καὶ ἄλλαι
πολλαὶ αἱ συναναβάσαι αὐτῷ εἰς ἱεροσό-
σκζ λυμα. *καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης, ἐπεὶ ἦν μη
α παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον, ἦλθεν ἰωσὴφ
ὁ ἀπὸ ἀριμαθαίας εὐσχήμων βουλευτὴς,
ὃς καὶ αὐτὸς ἦν προσδεχόμενος τὴν βα-
σιλείαν τοῦ θεοῦ, τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς
πιλᾶτον, καὶ ᾐτήσατο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.
Ὁ δὲ πιλᾶτος ἐθαύμασεν, εἰ ἤδη τέθνηκε,

cit: Et cũ iniquis deputatus est. & q præteribant, cõuiciabant' illi, mouẽtes capita sua ac dicẽtes: Væ qui demoliris templũ, & in tribus dieb⁹ extruis· serua teipsum, & descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cũ scribis, dicebant: Alios seruauit, seipsum seruare nõ potest. Christus ille rex Israël descendat nunc de cruce, ut uideamus & credamus. Et qui crucifixi fuerant cũ illo, probra iaciebãt in eum. Cũ uero facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totã terrã, usq; ad horam nonã. Et hora nona clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eloi, eloi, lama sabachthani. quod est, si quis interpretet', Deus meus, deus me⁹, cur me deseruisti? Et quidã astãtiũ cũ audissẽt, dicebãt: Ecce Heliã uocat. Accurrit aũt quidã, & impleta spongia aceto, impositáq; harundini, porrexit illi potũ, dicens: Sinite, uideamus an uẽturus sit Helias, ad deponendũ eum. Iesus autẽ emissa uoce magna, expirauit. Et uelũ templi scissum est in duas partes, à summo usq; ad imũ. Cum uidisset aũt Centurio, qui astabat ex aduerso illi, q; sic emisso clamore expirasset, dixit: Vere homo hic filius erat dei. Erant aũt & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Maria magdalene, & Maria Iacobi parui, & Iose mater, & Salome, quæ etiã cũ esset in Galilæa, secutæ fuerãt illũ, & ministrauerant ei, aliæq; cõplures quæ simul ascẽderant cũ eo Hierosolymã. Et cum iam uenisset uespera, qm̃ erat parasceue, quæ præcedit sabbatũ, uenit Ioseph ortus ex ciuitate Arimathæa, honestus senator, qui & ipse erat expectans regnũ dei, & sumpta audacia, ingressus est ad Pilatum, & petijt ab eo corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus esset,

καὶ προσκαλεσάμενος τὸν κεντυρίωνα, ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἰ πάλαι ἀπέθανε. καὶ γνοὺς ἀπὸ τοῦ κεντυρίωνος, ἐδωρήσατο τὸ σῶμα τῷ Ἰωσήφ. * καὶ ἀγοράσας σινδόνα, καὶ καθελὼν αὐτὸν ἐνείλησε τῇ σινδόνι. καὶ κατέθηκεν αὐτὸν ἐν μνημείῳ. ὃ ἦν λελατομημένον ἐκ πέτρας. καὶ προσεκύλισε λίθον ἐπὶ τὴν θύραν τοῦ μνημείου. * ἦν δὲ Μαρία ἡ Μαγδαλὴνὴ καὶ Μαρία Ἰωσῆ ἐθεώρουν ποῦ τίθεται.

* καὶ διαγενομένου τοῦ Σαββάτου, Μαρία ἡ Μαγδαλὴνὴ, καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου, καὶ Σαλώμη, ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτόν. * καὶ λίαν πρωῒ τῇ μιᾶς Σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἔλεγον πρὸς ἑαυτάς. τίς ἀποκυλίσῃ ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ μνημείου; καὶ ἀναβλέψασι, θεωροῦσιν ὅτι ἀποκεκύλισται ὁ λίθος, ἦν γὰρ μέγας σφόδρα. καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ μνημεῖον, εἶδον νεανίσκον καθήμενον ἐν τοῖς δεξιοῖς περιβεβλημένον στολὴν λευκὴν, καὶ ἐξεθαμβήθησαν. * ὁ δὲ λέγει αὐταῖς. μὴ ἐκθαμβεῖσθε, Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον, ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. ἀλλ' ὑπάγετε, εἴπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν, ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε, καθὼς εἶπεν ὑμῖν. * καὶ ἐξελθοῦσαι ταχὺ ἔφυγον ἀπὸ τοῦ μνημείου, εἶχεν δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον, ἐφοβοῦντο γάρ. Ἀναστὰς δὲ πρωῒ πρώτῃ Σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαλὴνῇ, ἀφ' ἧς ἐκβεβλήκει ἑπτὰ δαιμόνια. ἐκείνη πορευθεῖσα ἀπήγγειλε τοῖς μετ' αὐτοῦ γενομένοις πενθοῦσι καὶ κλαίουσι. κἀκεῖνοι ἀκούσαντες, ὅτι ζῇ καὶ ἐθεάθη ὑπ' αὐτῆς, ἠπίστησαν. * μετὰ δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν, ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρόν. κἀκεῖνοι ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τοῖς λοιποῖς. οὐδὲ ἐκείνοις ἐπίστευσαν. * ὕστερον ἀνακειμένοις

& accersito ad se centurione, interrogauit illum, an iam dudum mortuus fuisset. Et re cognita ex centurione, donauit corpus ipsi Ioseph. Et is mercatus sindonem, depositū eum inuoluit sindoni, depositque in monumento, quod erat excisum è petra. Et aduoluit lapidem ad ostium monumenti. At Maria magdalene & Maria Iose spectabant ubi poneretur.

Et cum præteriisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata, ut uenirēt & ungerēt eum. Et summo diluculo diei primi sabbatorum ueniunt ad monumentum, exorto sole, dicebántque inter sese: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? Et cum respexissent, uident lapidem esse reuolutum: nam erat magnus ualde. Et ingressæ in monumentū, uiderunt adolescentē sedentē à dextris, amictum stola candida, & expauerunt. At ille dicit eis: Ne expauescatis, Iesum quæritis Nazarenum, qui fuit crucifixus: surrexit, nō est hic: ecce locus, ubi posuerant illum. Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, quod ille præcedit uos in Galilæam, illic eum uidebitis, sicut dixit uobis. Et abeuntes cito fugerunt à monumento. Habebat enim illas tremor & stupor, neque cuiquam quicquam dicebant. timebant enim. Cum surrexisset autem Iesus mane, primo die sabbati, apparuit primū Mariæ magdalenæ, de qua eiecerat septē dæmonia. Illa profecta, renunciauit ijs, qui cum illo fuerant lugentibus ac flentibus. Et illi cum audissent, quod uiueret, ac uisus esset ab illa, non crediderunt. Post hæc autē duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia forma, euntibus rus. Et illi abierūt, ac renunciarūt reliquis: nec his illi crediderūt. Postea discū-

XVI

bētib⁹

μένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, καὶ σκληροκαρδίαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον, οὐκ ἐπίστευσαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, κηρύξατε τὸ εὐαγγέλιον πάσῃ τῇ κτίσει. ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται. σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει, ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς, ὄφεις ἀροῦσι, κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν, οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψῃ. ἐπὶ ἀρρώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσιν. ὁ μὲν οὖν κύριος μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς, ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐκάθισεν ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. ἐκεῖνοι δὲ ἐξελθόντες, ἐκήρυξαν πανταχοῦ, τοῦ κυρίου συνεργοῦντος, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων.

bētibus illis undecim apparuit: & exprobrauit illis incredulitatem suā, & cordis duriciem: quod his qui ipsum uidissent resurrexisse, non credidissent. Et dicebat eis: Ite in mundum uniuersum, & prædicate euangelium omni creaturæ: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uero nō crediderit, condemnabitur. Porrò signa eos qui crediderint, hæc subsequentur: Per nomen meum dæmonia eĳcient: linguis loquentur nouis: serpētes tollent. Et si quid letale biberint, nō nocebit eis. Super ægrotos manus imponēt, & bene habebunt. Itaq; dominus quidē postquam locutus fuisset eis, receptus est in cœlum, & consedit à dextris dei. Illi uero egressi, prædicauerunt ubiq;, domino cooperante, & sermonem confirmante p signa subsequentia.

ΤΟΥ ΚΑΤΑ' ΜΑ'ΡΚΟΝ
ΕὐΑΓΓΕΛΙ'ΟΥ
ΤΕ'ΛΟΣ.

EVANGELII SECVNDVM MARCVM,
FINIS.

ουκᾶς ἰατρὸς ἀντιοχεύς, καθὼς τὰ συγγράμματα αὐτου δηλοῖ, του ἐμπλωϊκου ὀυκ ἄπωθεν, ωὐδασὴς παύλυ ἀποστόλυ, καὶ πάσης αὐτου φιλοσοφίας ἀκόλυθος, σωνέταξεμ ἐυαγγέλιομ, πρὶ ὃυ αὐτὸς ωαῦλος, ἀπεσίλαμβάμφησι σὼν αὐτῷ τὸμ ἀδελφὸμ, ὃυ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ ἐυαγγελίῳ κὴ πάσης φησὶ ἐκκλησίας. καὶ πρὸς τυὺς κολοσσαεῖς, ἀσπάζετη ὑμᾶς λυκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητός. κὴ πρὸς ζιμόθεομ, λυκᾶς ὄστι μετ' ἐμοῦ μόνος. καὶ ἕτερομ δὲ δηλέδωκε τεῦχος δηλαίστερμ, ὡιηγράφω πράξεις ἀποστόλωμ, ὃυ ἡ ἱστορία ἕως δ' ἔτειας δ' ιάγοντος ἐν τῇ ῥώμῃ ωαύλυ ἐκτείνετη, πυτέσιμ, ἕως πτάρτου νέρωνος ἐνιαυτου. ἀφ' ὧμ πεισμεθα ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, τὸν βίβλον σωπετάχθαι. ἡ γὰρ πρὸς θεόφιλον παύλυ καὶ θέκλας, καὶ πᾶς ὁ μῦθος ὡραίως λέοντος βαπτισθέντος, εἰς τὰς ἀποκρύφους γραφὰς ἀναδιδόασι. οὐ γὰρ ἐνεχώρει τὸμ ἀχώριστομ του ἀποστόλυ, μεταξὺ τῶν λοιπῶμ αὐτου πράξεωμ τοῦτο ἀγνοηκέναι. ἀλλὰ καὶ πετυλλιάνος ἐκεῖνομ τὸμ χρόνομ, ἀναφέρει πρεσβύτερόμ τινα ἐν τῇ ἀσίᾳ, ωομολογηκέναι φίλτρῳ καπηχόμενομ παύλου, τοῦτο πεποιηκέναι, δι' ὃ ἐκβεβλῆθαι τοῦτομ τινὲς ὑπολαμβάνουσιν. ὁ σάκις γὰρ παῦλος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς λέγει, κὴ τὸ ἐυαγγέλιόμ μου, δῆλομ ὡς περὶ του τεύχους του κὴ λυκᾶμ σημαίνει. καὶ λυκᾶμ οὐ μόνομ περὶ του ἀποστόλου παύλυ μεμαθηκέναι τὸ ἐυαγγέλιομ, διὰ μετὰ του κυρίυ τινὶ καὶ τὸ σῶμα μὴ γενομένου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λοιπῶμ ἀποστόλωμ, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀρχῇ του ἰδίυ σωτάγματος περιφανῶς λέγει. καθὼς παρέδοσαμ ἡμῖμ οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται. τοιγαροῦμ τὸ ἐυαγγέλιομ καθὼς ἀκήκοεμ ἔγραφε. τὰς δὲ πράξεις τῶν ἀποστόλωμ, καθὰ ἱστόρησεμ αὐτὸς, καὶ σωνέταξεμ. ἡ νέχθη τὰ λείψανα αὐτου, καὶ ἀπετέθη ἐν κωνσταντινυπόλει, εἰς ἣμ πόλιμ ἐκ εἰκοστῷ κωνσταντίνυ ἐνιαυτῷ, τὸ τότυ σῶμα μετὰ τῶν λειψάνωμ ἀνδρέυ του ἀποστόλου μετηνέχθη.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ.

ουκᾶς ὁ θεῖος, ἀντιοχεὺς μὲν ἦμ, ἰατρὸς δ', καὶ τὴμ ἔξω σοφίαμ πολὺς, ἐυμαθὴς δὲ καὶ τὴμ ἑβραϊκὴμ παιδείαμ ἀσκήσας, τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπιφοιτήσας, ὅτε δὴ ὁ κύριος ἡμῶμ ἐδίδασκεμ. ὥσε φασί τινες, ἕνα καὶ αὐτὸμ γενέσθαι τῶν ἑβδομήκοντα ἀποστόλωμ. καὶ ἐκ νεκρῶμ δὲ ἀνασάντα θεὸμ χριστὸμ σωσωπῆσαι μετὰ κλεόπα. ἀναληφθέντος δὲ του κυρίου, καὶ του παύλου πιστεύσαντος, γενέσθαι σωέκδημομ αὐτου. φασὶ δ' οὖμ συγγράψαι καὶ τὸ ἐυαγγέλιομ μετὰ πάσης ἀκριβείας. ὡς καὶ αὐτὸ τὸ προοίμιομ αὐτῆ ἐμφαίνει, μετὰ πεντεκαίδεκα ἔτη φησὶ του χριστου ἀναλήψεως. γράφει δὲ πρὸς θεόφιλομ συγκλητικὸμ ὄντα, καὶ ἄρχοντα ἴσως. τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντωμ καὶ ἡγεμόνωμ ἐλέγετο. ὡς καὶ ὁ παῦλος φησὶ πρὸς τὸμ ἡγεμόνα φῆστομ, κράτιστε φῆστε. καὶ πᾶς ὁ ἄνθρωπος θεοφιλὴς, καὶ κράτος καὶ παθῶμ ἀναδεξάμενος, θεόφιλος ὄστι κράτιστος, ὃς καὶ ἄξιος τῶν ὄντι ὄστιμ ἀκόσαι του ἐυαγγελίου.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

α

ΕΠΕΙΔΗΠΕΡ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι, ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς καθεξῆς σοι γράψαι κράτιστε Θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.

Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεύς τις ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἐφημερίας Ἀβιά. καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρών, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβετ. ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ κυρίου ἄμεμπτοι. καὶ οὐκ ἦν αὐτοῖς τέκνον, καθότι ἦν ἡ Ἐλισάβετ στεῖρα, καὶ ἀμφότεροι προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν. ἐγένετο δὲ, ἐν τῷ ἱερατεύειν αὐτὸν ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερίας αὐτοῦ ἔναντι τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιάσαι, εἰσελθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ κυρίου, καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσευχόμενον ἔξω

QVONIAM cõplures aggressi sunt cõtexere narrationẽ earum quæ iter nos certissimæ fidei sunt, rerum, sicuti tradiderũt nobis hi qui ab initio suis oculis uiderant, ac pars aliqua fuerant eorum quæ narrabant: uisum est & mihi, ut, cũctis ab initio exacta diligẽtia perquisitis, deinceps tibi scriberem optime Theophile, quo agnoscas eorũ de qb⁹ edoct⁹ fueras, certitudinẽ. Erat in diebus Herodis regis Iudææ, sacerdos quidã nomine Zacharias, de uice Abia, & uxor illi⁹ de filiabus Aaron, & nomẽ eius Elizabet. Erãt aũt iusti ambo corã deo, uersantes in omnibus præceptis & iustificatiõibus dñi irreprehẽsibiles: nec erat illis proles, eo q̃ esset Elizabet sterilis, & ambo processtæ iã essent ætatis. Factum est autẽ, cũ sacerdotio fungeret Zacharias in ordine uicis suæ coram deo, secundũ cõsuetudinẽ functionis sacerdotalis, sors illi obuenit: ut odores incẽderet, ingressus in templũ dñi, & omnis multitudo populi precabat

ἔξω τῆς ὥρας τοῦ θυμιάματος. ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος κυρίου, ἑστὼς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιάματος. καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτόν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος. μὴ φοβοῦ Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἡ γυνή σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην, καὶ ἔσται χαρά σοι, καὶ ἀγαλλίασις, καὶ πολλοὶ ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ χαρήσονται. ἔσται γὰρ μέγας ἐνώπιον κυρίου, καὶ οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πίῃ. καὶ πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει πρὸς κύριον τὸν θεὸν αὐτῶν. καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων, ἑτοιμάσαι κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. καὶ εἶπε Ζαχαρίας πρὸς τὸν ἄγγελον. κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο; ἐγὼ γάρ εἰμι πρεσβύτης, καὶ ἡ γυνή μου προβεβηκυῖα ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος, εἶπεν αὐτῷ. ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ ἀπεστάλην λαλῆσαι πρός σε, καὶ εὐαγγελίσασθαί σοι ταῦτα. καὶ ἰδοὺ ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, οἵτινες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. καὶ ἦν ὁ λαὸς προσδοκῶν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐθαύμαζον ἐν τῷ χρονίζειν αὐτὸν ἐν τῷ ναῷ. ἐξελθὼν δὲ οὐκ ἐδύνατο λαλῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἐπέγνωσαν, ὅτι ὀπτασίαν ἑώρακεν ἐν τῷ ναῷ. καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, καὶ διέμενε κωφός. καὶ ἐγένετο, ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἡμέρας συνέλαβεν Ἐλισάβετ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ περιέκρυβεν ἑαυτὴν μῆνας πέντε, λέγουσα, ὅτι οὕτως μοι πεποίηκεν ὁ κύριος ἐν ἡμέραις, αἷς ἐπεῖδεν ἀφελεῖν τὸ ὄνειδός μου ἐν ἀνθρώποις. ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ ἀπεστάλη

ὁ ἄγγελος

foris tẽpore thymiamatis. Apparuit autem illi angelus dñi, ſtans à dextris altaris, in quo thymiamata ſolent adoleri. Et Zacharias turbatus eſt eo uiſo, ac timor irruit ſuper eum. Ait autẽ ad illum angelus: Ne timeas Zacharia, quoniã exaudita eſt deprecatio tua. Vxórq; tua Elizabet pariet tibi filium, & uocabis nomẽ eius Iohannẽ: & erit gaudiũ tibi, & exultatio: & multi ſuper eius natiuitate gaudebunt. Erit enim magnus coram domino, & uinum ſicerámq; non bibet. Et ſpiritu ſancto replebitur iam inde ab utero matris ſuæ, multósq; filiorum Iſraël conuertet ad dominũ deum ipſorũ. Et ipſe præcedet ante illum cum ſpiritu & uirtute Heliæ, ut conuertat corda patrum in filios, & inobediẽtes ad prudentiam iuſtorum, ut paret dño plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Quo argumento iſtuc cognoſcam? ego enim ſum ſenex, & uxor mea prouectæ ætatis eſt. Ac reſpõdens angelus dixit ei: Ego ſum Gabriel, qui aſtiti in conſpectu dei, miſſúsq; ſum ut loquar ad te, & hæc tibi læta nunciẽ. Et ecce futurũ eſt, ut ſis tacitus, nec fari poſſis ad eum uſq; diẽ quo hæc fiant, eo quod nõ credidiſti uerbis meis, quæ implebũtur in tempore ſuo. Et erat populus expectans Zachariam, & mirabãtur quod moraret in templo. Egreſſus autem nõ poterat loqui illis. Et cognouerunt, quod uiſionẽ uidiſſet in templo. Et ipſe innuebat illis, permanſitq; mutus. Et accidit, ut impleti ſunt dies officij eius, abijt in domum ſuam. Poſt hos autem dies concepit Elizabet uxor eius, & occultabat ſe menſibus quinq;, dicens: Sic fecit mihi dominus in diebus, quibus me reſpexit, ut auferret probrum meum inter homines. In menſe autẽ ſexto miſſus eſt

angelus

ὁ ἄγγελος γαβριὴλ ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς πόλιν τῆς γαλιλαίας, ᾗ ὄνομα ναζαρὲθ, πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα ἰωσὴφ, ἐξ οἴκου δαβὶδ, καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου μαριάμ. καὶ εἰσελθὼν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτὴν, εἶπεν. χαῖρε κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξίν. ἡ δὲ ἰδοῦσα, διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ. καὶ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. καὶ εἶπεν ὁ ἄγγελος αὐτῇ. μὴ φοβοῦ μαριὰμ, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ θεῷ. ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦν. οὗτος ἔσται μέγας, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται. καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς τὸν θρόνον δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Εἶπεν δὲ μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον. πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἄγγελος, εἶπεν αὐτῇ. πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπί σε, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται υἱὸς θεοῦ. καὶ ἰδοὺ ἐλισάβετ ἡ συγγενής σου, καὶ αὐτὴ συνείληφυῖα υἱὸν ἐν γήρει αὐτῆς. καὶ οὗτος μὴν ἕκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ, ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ θεῷ πᾶν ῥῆμα. Εἶπεν δὲ μαριὰμ, ἰδοὺ ἡ δούλη κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου. καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἄγγελος. Ἀναστᾶσα δὲ μαριὰμ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐπορεύθη εἰς τὴν ὀρεινὴν μετὰ σπουδῆς εἰς πόλιν ἰούδα, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον ζαχαρίου, καὶ ἠσπάσατο τὴν ἐλισάβετ. καὶ ἐγένετο, ὡς ἤκουσεν ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. καὶ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου ἡ ἐλισάβετ, καὶ ἀνεφώνησε φωνῇ μεγάλῃ, καὶ εἶπεν. εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ κυρίου μου πρός με; ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησεν ἐν

angelus Gabriel à deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsam uiro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, ac nomẽ uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit: Aue gratiosa, dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Illa uero cum uidisset, turbata est super oratione eius, & cogitabat, qualis esset illa salutatio. Et ait angelus ei: Ne timeas Maria, nacta es enim gratiam apud deum. Ecce cõcipies in utero, & paries filium, ac uocabis nomen eius Iesum. Is erit magnus, & filius altissimi uocabitur. Et dabit illi dñs deus sedem Dauid patris ipsius, regnabitque super domum Iacob in æternũ, & regni eius nõ erit finis. Dixit aũt Maria ad angelũ: Quomodo erit istud, quãdoquidẽ uirum nõ cognosco? Et respõdens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Quapropter & quod nascet sanctũ, uocabitur filius dei. Atq; ecce Elizabet cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua. & hic mẽsis est sextus illi, quæ dicebat sterilis, quia nõ erit impossibile apud deum omne uerbum. Dixit autem Maria: Ecce ancilla dñi, fiat mihi secũdũ uerbum tuũ. Ac discessit ab illa angelus. Exurgens aũt Maria in diebus his, abijt in montana cum festinatione in ciuitatẽ Iuda, & intrauit in domũ Zachariæ, ac salutauit Elizabet. & factum est, ut audiuit salutationẽ Mariæ Elizabet, salijt infans in utero eius. Et repleta est spiritu sancto Elizabet, exclamauitq; uoce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uentris tui. Et unde hoc mihi, ut ueniat mater domini mei ad me? Ecce enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit

præ

ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. καὶ μακαρία ἡ πιστεύσασα, ὅτι ἔσται τελείωσις τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ κυρίου, καὶ εἶπε Μαριάμ. Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν κύριον. Καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρί μου, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτου. ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτου. καὶ τὸ ἔλεος αὐτου εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Ἐποίησε κράτος ἐν βραχίονι αὐτου, διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτου, μνησθῆναι ἐλέους. καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτου εἰς τὸν αἰῶνα. Ἔμεινε δὲ Μαριὰμ σὺν αὐτῇ ὡσεὶ μῆνας τρεῖς, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπλήσθη ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτήν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν. καὶ ἤκουσαν οἱ περίοικοι καὶ οἱ συγγενεῖς αὐτῆς, ὅτι ἐμεγάλυνε κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ μετ' αὐτῆς, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ, ἦλθον περιτεμεῖν τὸ παιδίον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτου Ζαχαρίαν. καὶ ἀποκριθεῖσα ἡ μήτηρ αὐτου, εἶπεν. οὐχί, ἀλλὰ κληθήσεται Ἰωάννης. καὶ εἶπον πρὸς αὐτὴν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ἐν τῇ συγγενείᾳ σου, ὃς καλεῖται τῷ ὀνόματι τούτῳ. ἐνένευον δὲ τῷ πατρὶ αὐτου, τὸ, τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι αὐτό. καὶ αἰτήσας πινακίδιον ἔγραψε, λέγων. Ἰωάννης ἐστὶν ὄνομα αὐτου. καὶ ἐθαύμασαν πάντες. ἀνεῴχθη δὲ τὸ στόμα αὐτου παραχρῆμα, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτου, καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν θεόν. καὶ ἐγένετο ἐπὶ πάντας φόβος τοὺς περιοικοῦντας αὐτούς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ τῆς Ἰουδαίας διελαλεῖτο πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα. καὶ ἔθεντο πάντες οἱ ἀκούσαντες, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν,

λέγοντες,

præ gaudio infans in utero meo. Et beata quæ credidit, quoniam perficientur ea quæ dicta sũt ei à domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea dominũ. Et exultauit spiritus meus in deo seruatore meo: Quia respexit ad humilitatẽ ancillæ suæ ecce eñ ex hoc beatam me dicent omnes generatiões. Quia fecit mihi magnifica qui potens est, & sanctum nomẽ eius: Et misericordia eius in progeniem & progeniem, timentibus ipsum. Præstitit robur per brachium suũ, dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de sedibus, & euexit humiles. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Suscepit Israël puerũ suũ, ut memor esset misericordiæ. Sicut locutus est ad patres nostros, ipsi Abraham & semini eius in æuum. Mansit autem Maria cum illa circiter mensibus tribus, & reuersa est in domum suam. Elizabetæ uero impletũ est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierũt uicini & cognati eius, q magnifice dominus misericordia sua usus esset erga illam, & gratulabantur ei. Et factum est in die octauo, uenerunt ad circũcidendum puerum, & uocabãt eum nomine patris sui Zachariam. Et respõdens mater eius dixit: Nequaquàm, sed uocabit' Iohãnes. Et dixerunt ad illã: Nemo est in cognatiõe tua, quid uocet' isto nomine. Innuebant aũt patri eius, quid uellet uocari eũ. Isq; postulatis tabellis scripsit, dicens: Iohannes est nomen eius. Et admirati sunt uniuersi. Apertum est autem os eius ilico, & lingua eius, & loquebat' laudans deum. Et peruasit timor p omnes uicinos eorum, & per omnẽ montanam regionẽ Iudææ diuulgabant' omia uerba hæc, & posuerunt omnes qui audierant, in corde suo,

dicẽtes,

λέγοντες. τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται; καὶ
χεὶρ κυρίου ἦν μετ' αὐτοῦ. καὶ ζαχαρίας ὁ πα
τὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη πνεύματος ἁγίου, καὶ
προεφήτευσε. λέγων. Εὐλογητὸς κύριος ὁ θε
ὸς τοῦ ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε
λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. καὶ ἤγειρε κέρας
σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ δαβὶδ τοῦ παι
δὸς αὐτοῦ. καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν
ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, σω
τηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ χειρὸς πάν
των τῶν μισούντων ἡμᾶς. ποιῆσαι ἔλεος
μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι δι
αθήκης ἁγίας αὐτοῦ. ὅρκον ὃν ὤμοσε πρὸς
ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν,
ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέν
τας, λατρεύειν αὐτῷ, ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιο
σύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς
ζωῆς ἡμῶν. καὶ σὺ παιδίον προφήτης ὑψί
στου κληθήσῃ, προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου
κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ. τοῦ δοῦναι γνῶ
σιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ἁμαρ
τιῶν αὐτῶν, διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡ
μῶν, ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕ
ψους, ἐπιφᾶναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θα
νάτου καθημένοις, τοῦ κατευθῆναι τοὺς πόδας
ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης. τὸ δὲ παιδίον ἠύξανε
καὶ ἐκραταιοῦτο πνεύματι, καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρή
μοις. ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν
ἰσραήλ. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεί α
ναις, ἐξῆλθε δόγμα παρὰ καίσαρος αὐγού
στου, ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.
αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύον
τος τῆς συρίας κυρηνίου. καὶ ἐπορεύοντο
πάντες ἀπογράφεσθαι ἕκαστος εἰς τὴν ἰδί
αν πόλιν. ἀνέβη δὲ καὶ ἰωσὴφ ἀπὸ τῆς γαλι
λαίας, ἐκ πόλεως ναζαρὲθ, εἰς τὴν ἰουδαίαν,
εἰς πόλιν δαβὶδ, ἥ τις καλεῖται βηθλεὲμ, διὰ
τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς δαβὶδ,
ἀπογράφεσθαι σὺν μαριὰμ τῇ μεμνηστευ
β μένῃ αὐτῷ γυναικὶ, οὔσῃ ἐγκύῳ. * Ἐγένε
η το δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐπλήσθησαν
αἱ ἡμέραι

dicentes: Quis nam puer hic erit? Et manus dñi erat cũ illo. Et Zacharias pater eius repletus est spiritu sancto, prophetauitq́ꝫ, dicens: Laudandus dñs deus Israël, quia uisitauit & fecit redemptiõem populo suo. Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est ꝑ os sanctorũ, qui à seculo fuerunt prophetarũ suorum, Fore ut seruaremur ab inimicis nostris, & de manu omniũ qui oderunt nos: Vt uteret̃ misericordia erga patres nostros, ac memor esset testamenti sui sancti. præstaretq́ꝫ Iusiurandũ quod iurauit ad Abrahã patrẽ nostrũ, ac daret nobis: Vt sine timore, de manu inimicorũ nostrorũ liberati, seruiremus ipsi: Cũ sanctitate & iustitia corã ipso, cũctis diebus uitæ nostræ. Et tu puer, propheta altissimi uocaberis, præibis em̃ ante faciẽ dñi, ad parandũ uias eius: Ad dandã scientiã salutis populo ipsius, ꝑ remissionẽ peccatorũ eius: Per uiscera misericordiæ dei nostri, quibus uisitauit nos oriens ex alto: Vt illucesceret his qui in tenebris & umbra mortis sedebant, ad dirigẽdos pedes nostros in uiã pacis. Puer aũt crescebat & corroborabatur spiritu, & erat in desertis, donec ueniret dies, quo ostendendus erat apud Israëlitas.

Factum est autem in diebus illis: Exijt decretũ à cæsare Augusto, ut censeretur totus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et ibant omnes ut profiterent̃ in suam quisq́ꝫ ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam: in ciuitatem Dauid, quæ uocatur Bethleem, eo qđ esset de domo & familia Dauid, ut profiteretur cum Maria desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans. Accidit autem cum essent ibi, completi sunt dies

ἀι ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν. καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν
αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐ
γ τόν.* καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, διότι
ι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύμα- — β
τι. καὶ ποιμένες ἦσαν ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ ἀ-
γραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς νυ
κτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. καὶ ἰδοὺ ἄγ-
γελος κυρίου ἐπέστη αὐτοῖς, καὶ δόξα κυρίου
περιέλαμψεν αὐτούς. καὶ ἐφοβήθησαν φόβον
μέγαν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, μὴ φο
βεῖσθε. ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν
μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐ-
τέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι χριστὸς
κύριος, ἐν πόλει Δαβίδ. καὶ τοῦτο ὑμῖν τὸ
σημεῖον. εὑρήσετε βρέφος ἐσπαργανωμέ-
νον, κείμενον ἐν φάτνῃ. καὶ ἐξαίφνης ἐγένε
το σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρα-
νίου, αἰνούντων τὸν θεὸν, καὶ λεγόντων. δόξα
ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἀνθρώποις
εὐδοκία. καὶ ἐγένετο, ὡς ἀπῆλθον ἀπ' αὐτῶν
εἰς τὸν οὐρανὸν οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἄνθρωποι
οἱ ποιμένες εἶπον πρὸς ἀλλήλους. Διέλθω-
μεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦ
τὸ γεγονὸς, ὃ ὁ κύριος ἐγνώρισεν ἡμῖν.
καὶ ἦλθον σπεύσαντες, καὶ ἀνεῦρον τήν τε μα
ρίαμ καὶ τὸν ἰωσὴφ, καὶ τὸ βρέφος κείμενον
ἐν τῇ φάτνῃ. ἰδόντες δὲ, διεγνώρισαν περὶ
τοῦ ῥήματος, τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς πε-
ρὶ τοῦ παιδίου τούτου. καὶ πάντες οἱ ἀ-
κούσαντες ἐθαύμασαν περὶ τῶν λαληθέντων
ὑπὸ τῶν ποιμένων πρὸς αὐτούς. ἡ δὲ μαρίαμ
πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμ-
βάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. καὶ ὑπέστρε-
ψαν οἱ ποιμένες, δοξάζοντες καὶ αἰνοῦντες
τὸν θεὸν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἤκουσαν καὶ εἶδον,
καθὼς ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς. καὶ ὅτε ἐπλή-
σθησαν ἡμέραι ὀκτὼ τοῦ περιτεμεῖν τὸ παι-
δίον, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰησοῦς, τὸ
κληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου πρὸ τοῦ συλληφθῆ-
ναι αὐτὸν ἐν τῇ κοιλίᾳ. καὶ ὅτε ἐπλήσθησαν
αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ αὐτῶν κατὰ τὸν

νόμον

dies pariendi. Et peperit filium ſuum primogenitum, ac faſcijs eum inuoluit, reclinauitq; eum in præſepi, quod non eſſet eis locus in diuerſorio. Et paſtores erant in regione eadem uigilantes, & excubantes excubias nocte ſuper gregem ſuum. Et ecce angelus domini aſtitit illis, & claritas dñi circumfulſit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Ne timeatis. Ecce enim annuncio uobis gaudium magnum, quod futurum eſt toti populo, quia natus eſt uobis hodie ſeruator, qui eſt Chriſtus dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc uobis ſignum: Inuenietis infantem faſcijs inuolutum, poſitum in præſepi. Et ſubito facta eſt cum angelo multitudo militiæ cœleſtis, laudantium deum & dicentium: Gloria in altiſſimis deo, ac in terra pax, hominib⁹ bona uoluntas. Et factum eſt, ut diſceſſerunt ab eis angeli in cœlum, & homines paſtores loquebant᷑ inter ſeſe: Tranſeamus iam Bethleem uſque, & uideamus hoc quod audim⁹ accidiſſe, quod dominus aperuit nobis. Et uenerunt feſtinantes, & inuenerũt Mariã & Ioſeph, & infãtem poſitũ in præſepi. Cũ uidiſſent autẽ, diuulgauerunt de uerbo, quod dictũ erat ipſis de puero hoc. Et omnes qui audierunt mirati ſunt, de his quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos. Porrò Maria conſeruabat omnia uerba hæc, conferens in corde ſuo. Et reuerſi ſunt paſtores, glorificantes ac laudantes deum ſuper omĩbus, quæ audierant & uiderant, ita ut dictum fuerat ipſis. Et poſtq; conſummati ſunt dies octo ut circũcideretur puer, uocatũ eſt nomen eius Ieſus, quod uocatum erat ab angelo priuſquam in utero cõciperetur. Et poſteaq; completi fuiſſent dies purgationis eorũ ſecũdum

legem

νόμον μωσέως, ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς ἱεροσόλυμα, παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς γέγραπται ἐν νόμῳ κυρίου. ὅτι πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν, ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθήσεται. καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν. καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος ἐν ἱερουσαλήμ, ᾧ ὄνομα συμεών. καὶ ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος καὶ εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ ἰσραήλ, καὶ πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐπ' αὐτόν. καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, πρὶν ἴδῃ τὸν χριστὸν κυρίου. καὶ ἦλθεν ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὸ ἱερόν. καὶ ἐν τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον ἰησοῦν, τοῦ ποιῆσαι αὐτοὺς κατὰ τὸ εἰθισμένον τοῦ νόμου περὶ αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησε τὸν θεὸν, καὶ εἶπεν. νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ. ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, καὶ δόξαν λαοῦ σου ἰσραήλ. καὶ ἦν ὁ πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θαυμάζοντες, ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις περὶ αὐτοῦ. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς συμεών, καὶ εἶπε πρὸς μαριὰμ τὴν μητέρα αὐτοῦ. ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν, καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ ἰσραήλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. καί σου δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. καὶ ἦν ἄννα προφῆτις, θυγάτηρ φανουήλ ἐκ φυλῆς ἀσήρ, αὕτη προβεβηκυῖα ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἔτη μετὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς. καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοηκοντατεσάρων, ἡ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας. καὶ αὕτη αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐπιστᾶσα, ἀνθωμολογεῖτο τῷ κυρίῳ, καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προσδεχομένοις λύτρωσιν ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ ὡς ἐτέλεσαν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον κυρίου, ὑπέ-

στρεψαν

legem Mosi, adduxerũt eum Hierosolymam, ut sisterẽt eum dño, sicut scriptum est in lege dñi: Omne masculinũ adaperiens uuluam, sanctum dño uocabit. & ut darẽt hostiam secundũ quod dictum est in lege dñi, par turturũ aut duos pullos columbarũ. Et ecce homo erat Hierosolymis, cui nomẽ Simeon. & homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israël, & spiritus sanctus erat super eum. Et responsum acceperat à spiritu sancto, non uisurũ se mortem, nisi prius uideret Christũ dñi. Et uenit per spiritũ in tẽplũ. Et cum inducerẽt puerũ Iesum parentes, ut facerẽt secundũ cõsuetudinẽ legis, pro eo, ipse quoq; accepit eum in ulnas suas & laudauit deũ, ac dixit: Nunc dimittis seruũ tuũ dñe secundũ uerbũ tuũ in pace: quia uiderũt oculi mei salutare tuum. qd̃ parasti ante faciẽ omniũ populorũ, lumen ad reuelationẽ gentium, & gloriã plebis tuæ Israël. Et erat pater & mater eius mirantes super his, quæ dicebant̃ de illo: Et benedixit illis Simeon. & dixit ad Mariã matrẽ eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionẽ multorum in Israël, & in signũ cui cõtradicit̃. Quin & tuam ipsius animã penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna ꝓphetissa filia Phanuël de tribu Aser. Hæc processerat in multam ætatẽ, & uixerat cum uiro annis septẽ à uirginitate sua. Et hæc uidua annorum fermè octogintaquatuor, quæ nõ discedebat de templo, ieiunijs ac deprecationibus seruiens nocte ac die. Et hæc, eadem hora superueniens, uicissim confitebatur domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Hierosolymis. Et ut perfecerunt omnia secundum legem domini, re-

l uersi

στρεψαν εις την γαλιλαιαν εις πολιν εαυτων ναζαρεθ. το δε παιδιον ηυξανε και εκραταιουτο πνευματι, πληρουμενον σοφιας, και χαρις θεου ην επ' αυτο. και επορευοντο οι γονεις αυτου κατ' ετος εις ιερουσαλημ τη εορτη του πασχα. και οτε εγενετο ετων δωδεκα, αναβαντων αυτων εις ιεροσολυμα κατα το εθος της εορτης, και τελειωσαντων τας ημερας εν τω υποστρεφειν αυτους, υπεμεινεν ιησους ο παις εν ιερουσαλημ, και ουκ εγνωσαν οι γονεις αυτου. νομισαντες δε αυτον εν τη συνοδια ειναι, ηλθον ημερας οδον, και ανεζητουν αυτον εν τοις συγγενευσιν, και εν τοις γνωστοις, και μη ευροντες αυτον, υπεστρεψαν εις ιερουσαλημ, ζητουντες αυτον. και εγενετο μεθ' ημερας τρεις, ευρον αυτον εν τω ιερω καθιζομενον εν μεσω των διδασκαλων, και ακουοντα αυτων, και επερωτωντα αυτους. * εξισταντο δε παντες οι ακουοντες αυτου επι τη συνεσει και ταις αποκρισεσιν αυτου. και ιδοντες αυτον εξεπλαγησαν. * και προς αυτον η μητηρ αυτου ειπε. τεκνον, τι εποιησας ημιν ουτως; ιδου ο πατηρ σου καγω οδυνωμενοι εζητουμεν σε. και ειπε προς αυτους. τι οτι εζητειτε με; ουκ ηδειτε, οτι εν τοις του πατρος μου δει ειναι με; και αυτοι ου συνηκαν το ρημα ο ελαλησεν αυτοις. και κατεβη μετ' αυτων, και ηλθεν εις ναζαρεθ, και ην υποτασσομενος αυτοις. η δε μητηρ αυτου διετηρει παντα τα ρηματα ταυτα εν τη καρδια αυτης. και ιησους προεκοπτε σοφια και ηλικια και χαριτι παρα θεω και ανθρωποις.

* εν ετει δε πεντεκαιδεκατω της ηγεμονιας τιβεριου καισαρος, ηγεμονευοντος ποντιου πιλατου της ιουδαιας, και τετραρχουντος της γαλιλαιας ηρωδου, φιλιππου δε του αδελφου αυτου τετραρχουντος της ιτουραιας και τραχωνιτιδος χωρας, και λυσανιου της αβιληνης τετραρχουντος, επ' αρχιερεως αννα και καιαφα, εγενετο ρημα θεου επι ιωαννην τον ζαχαριου

uersi sunt in Galilæam in ciuitatem suã Nazareth. Puer autẽ succrescebat corroborabaturq; spiritu, & implebatur sapiẽtia, & gratia dei erat super illum. Et ibant parẽtes eius quotannis Hierosolymam in die festo paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundũ consuetudinem diei festi, consummatisq; diebus cum redirent illi, remansit puer Iesus Hierosolymis, & nõ cognouerũt parentes eius. Cæterum rati illum esse in comitatu, uenerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos. Et cum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymam, quærentes eum. Et accidit post triduum, inuenerũt illum in templo sedentem in medio doctorũ, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super intelligentia & responsis eius: & uiso eo admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, cur feciſti nobis sic? Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod quærebatis me? An nesciebatis, quod in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? Et illi nõ intellexerunt sermonẽ quem locutus est ipsis. Et descẽdit cũ eis, uenitq; Nazareth, erátq; subditus illis. Mater autem eius cõseruabat omnia uerba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapiẽtia, & ætate, & gratia apud deum atq; homines. III

Anno autem decimoquinto imperij Tiberij cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, tetrarcha uero Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha, sub pontificibus Anna & Caiapha, factum est uerbum domini super Iohannem

Zachariæ

ζ τ Ζαχαρίου ὑὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. * καὶ ἦλθεν εἰς ε
α πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων
βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν,
ὡς γέγραπται ἐν βίβλῳ λόγων Ἡσαΐου τ προ-
» φήτου, λέγοντος. φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐ-
» ρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας
» ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. πᾶσα φάραγξ
» πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς
» ταπεινωθήσεται. καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς
» εὐθείαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας, καὶ
ϗ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ. * ἔ-
ς λεγεν οὖν τοῖς ἐκπορευομένοις ὄχλοις βα-
πτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. γεννήματα ἐχιδνῶν,
τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλού-
σης ὀργῆς; ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς
μετανοίας, καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυ-
τοῖς, πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. λέγω
γὰρ ὑμῖν, ὅτι δύναται ὁ θεὸς ἐκ τῶν λίθων
τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. ἤδη δὲ
καὶ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖ-
ται. πᾶν οὖν δένδρον, μὴ ποιοῦν καρπὸν
καλὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. —
θ * καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι, λέγοντες. ς
ι τί οὖν ποιήσομεν; ἀποκριθεὶς δὲ λέγει αὐ-
τοῖς. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας, μεταδότω τῷ
μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα, ὁμοίως
ποιείτω. ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆ-
ναι, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν. διδάσκαλε,
τί ποιήσομεν; ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς. μη-
δὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν
πράσσετε. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευ-
όμενοι, λέγοντες. καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν;
καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. μηδένα διασείσητε,
μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς
ὀψωνίοις ὑμῶν. προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ,
καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρ-
δίαις αὐτῶν περὶ τοῦ Ἰωάννου, μήποτε αὐ-
τὸς εἴη ὁ χριστὸς, ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης, ἅ-
ι πασι λέγων. * ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω
α ὑμᾶς, ἔρχεται δὲ ὁ ἰσχυρότερός μου, οὗ οὐκ
εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδη-
μάτων

Zachariæ filium in deserto. Et uenit in omnẽ regionẽ finitimam Iordani, prædicans baptismũ pœnitẽtiæ in remissionẽ peccatorũ, sicut scriptũ est in libro sermonum Hesaiæ prophetæ, dicentis: Vox damantis in deserto, parate uiam domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebit, & omnis mons & collis reddetur humilis. Et fient quæ obliqua sunt, directa, & asperæ uertentur in uias planas, & uidebit omnis caro salutare dei. Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant ut baptizarentur ab ipso: Progenies uiperarũ, quis submonstrauit uobis ut fugeretis à uentura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere intra uos ipsos, patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, potẽs est deus de lapidibus istis suscitare filios ipsi Abrahæ. Iam uero & securis ad radicẽ arborũ posita est. Omnis ergo arbor, non faciens fructum bonũ, exciditur, & in ignem conijcitur. Et interrogabant eum turbæ, dicẽtes: Quid ergo faciemꝰ? Respondens aũt dicit illis: Qui habet duas tunicas, impertiat nõ habenti: & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Ne quid amplius quam quod constitutum est uobis, exigatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Et nos quid faciemus? Et ait illis: Ne quem concutiatis, ne quem calumniemini, & contenti estote stipendijs uestris. Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohanne, num ipse esset ille Christus? Respondit Iohannes, dicens uniuersis: Ego quidẽ aqua baptizo uos: sed ueniet fortior me, cuius non sum dignus soluere corrigiam calciamen

μάτωμ αὐτω, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύ-
ιζ μαπι ἁγίῳ καὶ πυρί, * οὗ τὸ πτύον ἐν χειρὶ αὐ
ε τω, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἅλωνα αὐτω, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον εἰς τὴν ἀποθήκην αὐ-
τω, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ.
πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα παρακαλῶν, εὐηγ
ιβ γελίζετο τὸν λαόν. * Ὁ δὲ ἡρῴδης ὁ τετράρ
β χης, ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ περὶ Ἡρῳδιά-
δος τῆς γυναικὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτου, καὶ
περὶ πάντων, ὧν ἐποίει πονηρῶν ὁ ἡρώ-
δης, προσέθηκε καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσι, καὶ
ιγ κατέκλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ. * Ἐγέ
α νετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν
λαὸν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευ-
χομένου, ἀνεῳχθῆναι τὸν οὐρανὸν, καὶ κα-
ταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴ-
δει ὡσεὶ περιστερὰν ἐπ' αὐτὸν, καὶ φωνὴν ἐξ οὐ
ρανοῦ γενέσθαι, λέγουσαν. σὺ εἶ ὁ υἱός μου
ιδ ὁ ἀγαπητός, ἐν σοὶ ηὐδόκησα. * καὶ αὐτὸς ἦν
γ ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος
ὢν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσὴφ τοῦ Ἡλεὶ, τοῦ Μαθὰτ,
τοῦ Λευεὶ, τοῦ Μελχεὶ, τοῦ Ἰαννὰ, τοῦ
Ἰωσὴφ, τοῦ Ματατθίου, τοῦ
Ἀμὼς, τοῦ Ναοὺμ, τοῦ Ἐσλεὶ, τοῦ
Ναγγὲ, τοῦ Μαὰθ, τοῦ Μα-
ταθίου, τοῦ Σεμεεὶ, τοῦ Ἰωσὴχ, τοῦ
Ἰούδα, τοῦ Ἰωαννᾶ, τοῦ Ῥη-
σίᾳ, τοῦ Ζοροβάβελ, τοῦ Σαλα-
θιὴλ, τοῦ Νηρεὶ, τοῦ Μελχεὶ, τοῦ
Ἀδδεὶ, τοῦ Κωσὰμ, τοῦ Ἐλ-
μαδὰμ, τοῦ Ἤρ, τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ
Ἐλιέζερ, τοῦ Ἰωρὴμ, τοῦ Μαθ-
θὰ, τοῦ Λευεὶ, τοῦ Συμεὼν,
τοῦ Ἰούδα, τοῦ Ἰωσὴφ, τοῦ Ἰω-
νὰμ, τοῦ Ἐλιακείμ, τοῦ Μελε-
ὰ, τοῦ Μεννὰμ, τοῦ Μαθα-
θὰμ, τοῦ Ναθὰμ, τοῦ Δαβὶδ,
τοῦ Ἰεσσαὶ, τοῦ Ὠβὴδ, τοῦ
Βοὸζ, τοῦ Σαλμὼν, τοῦ Ναασ-
σὼν, τοῦ Ἀμιναδὰβ, τοῦ Ἀρὰμ,
τοῦ Ἐσρὼμ, τοῦ Φαρὲς, τοῦ

Ἰούδα,

torum, ipſe uos baptizabit ſpiritu ſanc-
to & igni, cuius uentilabrum in manu
ipſius, & purgabit aream ſuam, & con-
gregabit triticum in horreum ſuum, pa-
leas autem comburet igni inextinguibi-
li. Multa quidem & alia exhortans euan
gelizabat populo. Herodes autem te-
trarcha, cum corriperetur ab illo de He-
rodiade uxore fratris ſui, déq; omnibus
malis, quæ faciebat Herodes, adiecit &
hoc ſuper omnia, & incluſit Iohānem in
carcerem. Factum eſt autem cum bapti-
zaretur omnis populus, ut & Ieſu bapti-
zato & orante apertum ſit cœlum, ac de-
ſcendit ſpiritus ſanctus corporali ſpecie
quaſi columba in ipſum, & uox de cœlo
facta eſt, quæ diceret: Tu es filius ille me-
us dilectus, in te complacitum eſt mihi.
Et ipſe Ieſus incipiebat eſſe fermè anno-
rum triginta, ut putabatur filius Ioſeph,
qui fuit filius Heli, qui fuit Mathat, q fu
it Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, q
fuit Ioſeph, qui fuit Matatthiæ, qui fuit
Amos, qui fuit Naum, qui fuit Heſli, qui
fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Ma-
tathiæ, qui fuit Semëi, qui fuit Ioſech, qui
fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhe-
ſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Sala-
thiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui
fuit Addi, qui fuit Coſam, qui fuit Hel-
madam, qui fuit Her, qui fuit Ieſo, qui fu
it Heliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Mat-
tha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon,
qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Io
nam, qui fuit Heliachim, qui fuit Mele-
am, qui fuit Menam, qui fuit Matha-
tha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid,
qui fuit Ieſſæ, qui fuit Obed, qui fuit
Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſ-
ſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram,
qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui

fuit

ἰουδα, ℣ ἰακωβ, ℣ ἰσαακ,
℣ ἀβραὰμ, ℣ θαρρᾶ, ℣
ναχὼρ, ℣ σερούχ, ℣ ῥα-
γαυ, του φάλεκ, ℣ ἑβερ, ℣
σαλὰ, του καϊνὰμ, ℣ ἀρφα-
ξὰτ, ℣ σὴμ, του νῶε, του
λάμεχ, τοῦ μαθουσάλα, ℣
ἐνὼχ, ℣ ἰαρεὰδ, τοῦ μαλελε-
ὴλ, τοῦ καϊνὰμ, τοῦ ἐνὼς, τοῦ
σὴθ, τοῦ ἀδὰμ, του θεου.

ιε * Ἰησοῦς δὲ πνεύματος ἁγίου πλήρης, ὑπέ-
β στρεψεν ἀπὸ τοῦ ἰορδάνου, & ἤγετο ἐν τῷ πνεύ-
ματι εἰς τὴν ἔρημον, ἡμέρας τεσσαράκοντα
ις πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ διαβόλου. * καὶ οὐκ ἔφα-
α γεν οὐδὲν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. & συντε-
λεσθεισῶν αὐτῶν, ὕστερον ἐπείνασε. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ
διάβολος. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ τῷ λίθῳ τού-
τῳ ἵνα γένηται ἄρτος. καὶ ἀπεκρίθη Ἰησοῦς πρὸς
» αὐτὸν, λέγων. γέγραπται, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζή-
» σεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι θεοῦ. &
ἀναγαγὼν αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν,
ἔδειξεν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκου-
μένης ἐν στιγμῇ χρόνου, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβο-
λος. σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν καὶ
τὴν δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν
θέλω δίδωμι αὐτήν, σὺ οὖν ἐὰν προσκυνή-
σῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σου πάντα. & ἀποκρι-
θεὶς αὐτῷ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. ὕπαγε ὀπίσω μου
» Σατανᾶ. γέγραπται γὰρ, προσκυνήσεις κύριον τὸν
» θεόν σου, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. & ἤγαγεν
αὐτὸν εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύ-
γιον τοῦ ἱεροῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ,
βάλε σεαυτὸν ἐντεῦθεν κάτω. γέγραπται γάρ,
» ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σου, τοῦ
» διαφυλάξαι σε, & ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε, μήποτε
» προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου. καὶ
ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι εἰρηται. οὐκ
» ἐκπειράσεις κύριον τὸν θεόν σου. & συντελέσας
πάντα πειρασμὸν ὁ διάβολος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ
ιγ ἄχρι καιροῦ. * καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ
α δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν γαλιλαίαν,
& φήμη

fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Tharræ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noë, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malalehel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit dei.

Iesus autem plenus spiritu sancto, re- IIII
gressus est à iordane, & actus est per spi-
ritum in desertum, ac diebus quadragin-
3 ta tentabatur à diabolo. nihilq; comedit
in diebus illis: & consumatis illis, deinde
esurijt. Dixit autem illi diabolus: Si filius
es dei, dic lapidi huic ut panis fiat. Et re-
spondit ad illum Iesus, dicens: Scriptum
est: Nō pane solo uiuet homo, sed omni
uerbo dei. Et subduxit illum diabolus in
montem excelsum, & ostendit illi omnia
regna orbis terræ in puncto temporis, &
ait illi diabolus: Tibi dabo potestatem
hanc uniuersam & gloriam illorum, quia
mihi tradita sunt, & cuicunque uolo, do
illam. tu ergo si adoraueris prouolutus
coram me, erunt tua omnia. Et respōdēs
Iesus dixit illi: Abi post me satana. Scri-
ptum est enim: Adorabis dominum de-
um tuum, & illum solum coles. Et duxit
illum Hierosolymam, statuitq; eum su-
per pinnā templi, & dixit illi: Si filius dei
es, mitte teipsum hinc deorsum. Scriptū
est enim, quod angelis suis mandabit de
te, ut seruent te, & in manibus tollent te,
ne offendas ad lapidem pedem tuum.
Et respondens Iesus ait illi: Dictum est.
Non tentabis dominum deum tuum. Et
consumata omni tentatione diabolus re-
cessit ab illo usque ad tempus. Et reuer-
sus est Iesus uirtute spiritus in Galilæā,

καὶ φήμη ἐξῆλθε καθ᾽ ὅλης τῆς περιχώρου περὶ
αὐτοῦ. Ὃς αὐτὸς ἐδίδασκεν ἐν ταῖς συναγω-
ιη γαῖς αὐτῶν, δοξαζόμενος ὑπὸ πάντων. * καὶ
ι ἦλθεν εἰς τὴν ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος, καὶ
εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν
σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη
ἀναγνῶναι. καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον ἡσαΐου
τοῦ προφήτου. καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε
τὸν τόπον, οὗ ἦν γεγραμμένον. Πνεῦμα κυ-
» ρίου ἐπ᾽ ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι
» πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντε-
» τριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώ-
» τοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖ-
» λαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, κηρύξαι ἐνιαυ-
» τὸν κυρίου δεκτόν. καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀ-
ποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε. καὶ πάντων
ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενί-
ζοντες αὐτῷ. ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς,
ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν
ιθ τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. * καὶ πάντες ἐμαρτύρουν
α αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χά-
ριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος
αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἰωσήφ;
κ * καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. πάντως ἐρεῖτέ μοι
ι τὴν παραβολὴν ταύτην. ἰατρὲ θεράπευσον
σεαυτόν, ὅσα ἠκούσαμεν γενόμενα ἐν τῇ
καπερναοὺμ, ποίησον καὶ ὧδε ἐν τῇ πατρί-
κα δι σου. * Εἶπε δὲ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ-
α δεὶς προφήτης δεκτός ἐστιν ἐν τῇ πατρίδι αὐ-
κβ τοῦ. * Ἐπ᾽ ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, πολλαὶ χῆ-
ι ραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡλίου ἐν τῷ ἰσρα-
ὴλ, ὅτε ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆ-
νας ἕξ, ὡς ἐγένετο λιμὸς μέγας ἐπὶ πᾶσαν
τὴν γῆν, καὶ πρὸς οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη
ἡλίας, εἰμὴ εἰς σάρεφθα τὴν σιδῶνος πρὸς
γυναῖκα χήραν. καὶ πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐ-
πὶ ἐλισσαίου τοῦ προφήτου ἐν τῷ ἰσραὴλ,
καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη, εἰμὴ νεεμὰν ὁ
σύρος. καὶ ἐπλήσθησαν πάντες θυμοῦ ἐν τῇ
συναγωγῇ, ἀκούοντες ταῦτα. καὶ ἀναστάν-
τες, ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἤ-
γαγον

& fama exijt per uniuersam regionem de illo. Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Et uenit Nazareth, ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die sabbatorum in synagogam, & surrexit ut legeret. Et traditus est illi liber Hesaiæ prophetæ. & ut explicuit librum, inuenit locum, ubi scriptum erat: Spiritus domini super me, propterea quod unxit me. ad euangelizandum pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut prædicem captiuis remissionem, & cæcis uisum ut emittam confractos per remissionem, ut prædicem annum domini acceptum. Et complicato libro, reddidit ministro, ac resedit. Et omnium in synagoga oculi erant defixi in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Hodie impleta est hæc scriptura in auribus uestris. Et omnes testimonium illi dabãt, & mirabantur super gratia sermonum, qui procedebant ex ore ipsius, dicebántque: Nónne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Omnino dicetis mihi hanc similitudinem. Medice, cura te ipsum. Quæcunque audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico uobis, Nemo propheta acceptus est in patria sua. Sed in ueritate dico uobis, multæ uiduæ erant in diebus Heliæ in Israël, quando clausum est cœlum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna per omnem terram, & ad nullã illarum missus est Helias, nisi in Sarephtha Sidonis ad mulierem uiduam. Et multi leprosi erant in Israël sub Helisæo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et insurrexerunt, eiecerúntque illum è ciuitate, & duxerunt

γαγον αὐτὸν ἕως ὀφρύος τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρημνῆσαι αὐτόν. Αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο. * καὶ κατῆλθεν εἰς καπερναοὺμ πόλιν τῆς γαλιλαίας, καὶ ἦν διδάσκων αὐτοὺς ἐν τοῖς σάββασι. * καὶ ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ. * καὶ ἐν τῇ συναγωγῇ ἦν ἄνθρωπος, ἔχων πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου, καὶ ἀνέκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων. ἔα, τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ ναζαρηνέ; ἦλθες ἀπολέσαι ἡμᾶς; οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπετίμησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, λέγων. φιμώθητι, καὶ ἔξελθε ἐξ αὐτοῦ. καὶ ῥίψαν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον εἰς μέσον, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲν βλάψαν αὐτόν. καὶ ἐγένετο θάμβος ἐπὶ πάντας, καὶ συνελάλουν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες. τίς ὁ λόγος οὗτος; ὅτι ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ἐξέρχονται; καὶ ἐξεπορεύετο ἦχος περὶ αὐτοῦ εἰς πάντα τόπον τῆς περιχώρου. * Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν σίμωνος. ἡ πενθερὰ δὲ τοῦ σίμωνος ἦν συνεχομένη πυρετῷ μεγάλῳ, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ αὐτῆς. καὶ στὰς ἐπάνω αὐτῆς, ἐπετίμησε τῷ πυρετῷ, καὶ ἀφῆκεν αὐτήν. καὶ παραχρῆμα ἀναστᾶσα, διηκόνει αὐτοῖς. Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου, ἅπαντες ὅσοι εἶχον ἀσθενοῦντας νόσοις ποικίλαις, ἤγαγον αὐτοὺς πρὸς αὐτόν. ὁ δὲ ἑνὶ ἑκάστῳ αὐτῶν τὰς χεῖρας ἐπιθεὶς, ἐθεράπευσεν αὐτούς. * ἐξήρχετο δὲ καὶ δαιμόνια ἀπὸ πολλῶν, κράζοντα καὶ λέγοντα. ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. καὶ ἐπιτιμῶν, οὐκ εἴα αὐτὰ λαλεῖν, ὅτι ᾔδεισαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι. * γενομένης δὲ ἡμέρας ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἔρημον τόπον, καὶ οἱ ὄχλοι ἐζήτουν αὐτὸν, καὶ ἦλθον ἕως αὐτοῦ, καὶ κατεῖχον αὐτὸν τοῦ μὴ πορεύεσθαι ἀπ' αὐτῶν. ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι καὶ ταῖς ἑτέραις

xerunt illum usque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. Ipse autē trānsiens per medium illorum ibat. Et descendit Capernaum ciuitatem Galilææ, ibiq; docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum potestate cō iunctus erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo, habens spiritum dæmonis immūdi: & exclamauit uoce magna, dicens: Eia, quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? Venisti ad perdendum nos? Scio te qui sis, sanctus ille dei. Et increpauit illum Iesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exijt ab illo, nihilq; illi nocuit. Et factus est pauor super omnes: & colloquebantur inter sese, dicentes: Quis sermo hic est? quia cum autoritate ac potestate imperat immundis spiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum undique finitimæ regionis. Cum surrexisset autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis. socrus autem Simonis tenebatur febri magna, & rogauerunt illum pro ea. Et astans supra illam, increpauit febrem, & febris dimisit illam: statimq; surgens, ministrabat illis. Cum autem sol occideret, omnes qui habebant infirmos morbis uarijs, ducebant illos ad eum: at ille singulis manus imponens, sanabat eos. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia ac dicentia: Tu es Christus filius dei. Et increpans, non sinebat ea loqui, quod sciebant ipsum esse Christum. Facto autem die egressus ibat in desertum locum, & turbæ quærebant eum, & uenerunt usque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait:

ἡ ταῖς ἑτέραις πόλεσιν εὐαγγελίσασθαί με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ὅτι εἰς τοῦτο ἀπέσταλμαι. καὶ ἦν κηρύσσων ἐν ταῖς συναγωγαῖς κθ τῆς γαλιλαίας. *Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ὄχλον ι ἐπικεῖσθαι αὐτῷ, καὶ ἀκούειν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἦν ἑστὼς παρὰ τὴν λίμνην γεννησαρέθ· καὶ εἶδε δύο πλοῖα ἑστῶτα παρὰ τὴν λίμνην, οἱ δὲ ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. ἐμβὰς δὲ εἰς ἓν τῶν πλοίων, ὃ ἦν τοῦ σίμωνος, ἠρώτησεν αὐτὸν, ἐπὶ τῆς γῆς ἐπαναγαγεῖν ὀλίγον. καθίσας ἐδίδασκεν λ ἐκ τοῦ πλοίου τοὺς ὄχλους. * Ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν, εἶπε πρὸς τὸν σίμωνα. ἐπανάγαγε εἰς τὸ βάθος, καὶ χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγραν. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ σίμων, εἶπεν αὐτῷ, ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοπιάσαντες οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματί σου χαλάσω τὸ δίκτυον. καὶ τοῦτο ποιήσαντες, συνέκλεισαν πλῆθος ἰχθύων πολύ· διερήγνυτο δὲ τὸ δίκτυον αὐτῶν, καὶ κατένευσαν τοῖς μετόχοις, τοῖς ἐν τῷ ἑτέρῳ πλοίῳ, τοῦ ἐλθόντας συλλαβέσθαι αὐτοῖς. καὶ ἦλθον, καὶ ἔπλησαν ἀμφότερα τὰ πλοῖα, ὥστε βυθίζεσθαι αὐτά. *Ἰδὼν δὲ σίμων πέτρος, προσέπεσε τοῖς γόνασι τοῦ ἰησοῦ, λέγων. ἔξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλός εἰμι κύριε. θάμβος γὰρ περιέσχεν αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, ἐπὶ τῇ ἄγρᾳ τῶν ἰχθύων, ἣν συνέλαβον, ὁμοίως δὲ καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην υἱοὺς ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ λβ σίμωνι. * καὶ εἶπε πρὸς τὸν σίμωνα ὁ ἰησοῦς. μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. καὶ καταγαγόντες τὰ πλοῖα ἐπὶ τὴν γῆν, ἀφέντες ἅπαντα ἠκολούθησαν αὐτῷ. λγ * καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν μιᾷ τῶν πόλεων, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ πλήρης λέπρας, καὶ ἰδὼν τὸν ἰησοῦν· πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, ἐδεήθη αὐτοῦ, λέγων. κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι. καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἥψατο αὐτοῦ, λέγων. θέλω, καθαρίσθητι. καὶ εὐθέως ἡ λέπρα ἀπῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ. καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ, μηδενὶ

Et alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum dei, nã in hoc missus sum. Et prædicabat in synagogis Galilææ.

Factum est autem cum turba immineret ei, ut audiret uerbum dei, & ipse stabat iuxta stagnum Genezareth. & uidit duas naues stantes ad stagnum, piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in unam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum, ut à terra abduceret pusillum, & sedens docebat de naui turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus: tamen tuo iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, conduserunt piscium multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant in altera naui, ut uenirent & adiuuarent ipsos. Et uenerunt, atque impleuerunt ambas naues, ita ut mergerentur. Quod cum uideret Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens: Discede à me domine, quia homo peccator sum. Stupor enim circundederat eum, & omnes qui cum illo fuerant, super captu piscium, quem ceperãt, similiter autem Iacobum & Iohãnem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Et ait ad Simonem Iesus: Ne metuas, posthac homines capies. Et subductis in terram nauibus, relictis oñibus, secuti sunt eum. Et accidit cum esset in quadam ciuitate, & ecce uir plenus lepra, cumq; uidisset Iesum, prostratus in faciem, rogauit eum, dicẽs: Domine, si uis potes me mundare. Et protensa manu tetigit eũ, dicens: Volo, mundus esto. Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi,

ne cuiq;

μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν
τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τῶν καθαρισμοῦ
σου, καθὼς προσέταξε μωσῆς εἰς μαρτύριον
λθ αὐτοῖς. * Διήρχετο δὲ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ
α αὐτῶν, καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκούειν, καὶ
θεραπεύεσθαι ὑπ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀσθενειῶν αὐτῶν.
λε * Αὐτὸς δὲ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις, καὶ
β προσευχόμενος. * Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν
λϛ ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων, καὶ ἦσαν κα-
ϛ θήμενοι φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἳ
ἦσαν ἐληλυθότες ἐκ πάσης κώμης τῆς γαλι-
λαίας καὶ ἰουδαίας καὶ ἱερουσαλὴμ, καὶ δύναμις
λζ κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. * Καὶ ἰδοὺ ἄνδρες
α φέροντες ἐπὶ κλίνης ἄνθρωπον, ὃς ἦν παραλε-
λυμένος, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν εἰσενεγκεῖν, καὶ θεῖ-
ναι ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ μὴ εὑρόντες διὰ ποίας
εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάν-
τες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν
αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροσθε
τῶν ἰησοῦ. καὶ ἰδὼν τὴν πίστιν αὐτῶν, εἶπεν αὐτῷ.
ἄνθρωπε, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου. καὶ ἤρ-
ξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρι-
σαῖοι, λέγοντες. τίς ἐστιν οὗτος, ὃς λαλεῖ βλασφη-
μίας; τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ μό-
νος ὁ θεός; ὑπογνὼν δὲ ὁ ἰησοῦς τοὺς διαλογι-
σμοὺς αὐτῶν, ἀποκριθεὶς, εἶπε πρὸς αὐτοὺς. τί
διαλογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί ἐστιν
εὐκοπώτερον εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρ-
τίαι σου, ἢ εἰπεῖν, ἔγειραι καὶ περιπάτει; ἵνα δὲ εἰ-
δῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τῶν ἀνθρώπου ἐπὶ
τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἶπε τῷ παραλυτι-
κῷ. σοὶ λέγω, ἔγειραι. καὶ ἄρας τὸ κλινίδιόν σου
πορεύου εἰς τὸν οἶκόν σου. καὶ παραχρῆμα ἀναστὰς
ἐνώπιον αὐτῶν, ἄρας ἐφ' ὃ κατέκειτο, ἀπῆλθε
εἰς τὸν οἶκον αὐτῶν, δοξάζων τὸν θεόν. καὶ ἔκστασις
ἔλαβεν ἅπαντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν, καὶ
ἐπλήσθησαν φόβου, λέγοντες, ὅτι εἴδομεν
λη παράδοξα σήμερον. * Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλ-
β θε, καὶ ἐθεάσατο τελώνην, ὀνόματι λευεὶν, κα-
θήμενον ἐπὶ τὸ τελώνιον, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἀκολούθει μοι. καὶ καταλιπὼν ἅπαντα,
ἀναστὰς

ne cuiquam diceret, sed uade, inquit, osten
de teipsum sacerdoti, & offer pro emun-
datione tui, quēadmodū præcepit Mo-
ses in testimoniū illis. Peruagabat autē
magis rumor de illo, & cōueniebant tur-
bæ multæ ut audirent & sanarent ab in-
firmitatibus suis. Ipse autē agebat in se-
cessu in desertis & orabat. Et factum est
quodam die, & ipse docebat, erántq; pha
risæi sedentes ac legis doctores, qui uene
rant ex omni castello Galilææ & Iudææ
& Hierusalē, & uirtus domini aderat ad
sanandum eos. Et ecce uiri portantes in
ιγ lecto hominem, qui erat paralyticus, &
quærebant eum inferre, & ponere ante il
lum. Et non inuenientes qua parte illum
inferrent præ turba, ascenderūt super te-
ctum, ac per tegulas demiserūt eum cum
lectulo in medium ante Iesum. Quorū
fidē ut uidit, dixit illi: Homo, remittantur
tibi peccata tua. Et cœperūt cogitare scri-
bæ & pharisæi, dicentes: Quis est is qui
loquitur blasphemias? Quis potest re-
mittere peccata, nisi solus deus? Vt co-
gnouit autem Iesus cogitationes eorum,
respondens, dixit ad illos: Quid cogita-
tis in cordibus uestris? Vtrum est facili⁹
dicere, remittant tibi peccata, an dicere,
surge & ambula? Vt autem sciatis quod
filius hominis habet potestatem in ter-
ra remittendi peccata, ait paralytico: Ti-
bi dico, surge, tolle lectulum tuum, & ua-
de in domum tuam. Isq; confestim sur-
gens coram illis, tollebat in quo iacuerat,
abijtque in domum suam, glorificans
deum. Et stupor corripuit omnes, & glo-
rificabant deum: & repleti sunt timore,
ιδ dicentes: Vidimus incredibilia hodie. Et
post hæc exijt, ac uidit publicanum, no-
mine Leui, sedentem ad telonium, & ait
illi: Sequere me. Atq; is relictis omnibus,
surgens,

λϑ β ἀναστὰς, ἠκολούθησεν αὐτῷ.* καὶ ἐποίησε δο
χὴν μεγάλην λευεὶς αὐτῷ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐ/
τοῦ, καὶ ἦν ὄχλος πολυῶν τελωνῶν καὶ ἄλλων,
οἱ ἦσαν μετ' αὐτῶν κατακείμενοι. καὶ ἐγόγγυ
ζον οἱ γραμματεῖς, καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς τοὺς
μαθητὰς αὐτοῦ, λέγοντες. διὰ τί μετὰ τελω/
μ νῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίετε καὶ πίνετε; * καὶ
β ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτούς. οὐ
χρείαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ'
οἱ κακῶς ἔχοντες. οὐκ ἐλήλυθα καλέσαι δι
καίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν. οἱ
δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν. διὰ τί οἱ μαθηταὶ ἰω
άννου νηστεύουσι πυκνὰ, καὶ δεήσεις ποιοῦνται,
ὁμοίως καὶ οἱ τῶν φαρισαίων, οἱ δὲ σοὶ ἐσθί
ουσι καὶ πίνουσιν. ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς. μὴ
δύνασθε τοὺς υἱοὺς τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ
νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστι, ποιῆσαι νηστεύειν; ἐλεύ/
σονται δὲ ἡμέραι, καὶ ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ
νυμφίος, τότε νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς
ἡμέραις. ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν πρὸς αὐτούς.
ὅτι οὐδεὶς ἐπίβλημα ἱματίου καινοῦ ἐπι/
βάλλει ἐπὶ ἱμάτιον παλαιόν, εἰ δὲ μή γε,
καὶ τὸ καινὸν σχίσει, καὶ τῷ παλαιῷ οὐ συμ
φωνεῖ τὸ ἐπίβλημα ἀπὸ τοῦ καινοῦ. καὶ οὐ/
δεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, εἰ
δὲ μή γε, ῥήξει ὁ νέος οἶνος τοὺς ἀσκούς, καὶ
αὐτὸς ἐκχυθήσεται, καὶ οἱ ἀσκοὶ ἀπολοῦνται.
ἀλλὰ οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς καινοὺς βλητέον,
καὶ ἀμφότεροι σωτηροῦνται. καὶ οὐδεὶς πιὼν
παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον, λέγει γὰρ, ὁ πα
λαιὸς χρηστός ἐστιν.

μα β * ἐγένετο δὲ, ἐν σαββάτῳ δευτεροπρώτῳ διὰ
πορεύεσθαι αὐτὸν διὰ τῶν σπορίμων, καὶ ἔτιλ/
λον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τοὺς στάχυας, καὶ ἤσθιον,
ψώχοντες ταῖς χερσίν. τινὲς δὲ τῶν φαρισαίων εἶ
πον αὐτοῖς. τί ποιεῖτε, ὃ οὐκ ἔξεστι ποιεῖν ἐν
τοῖς σάββασι. καὶ ἀποκριθεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶ/
πεν ὁ ἰησοῦς. οὐδὲ τοῦτο ἀνέγνωτε, ὃ ἐποίησε
δαβὶδ, ὁπότε ἐπείνασεν αὐτὸς, καὶ οἱ μετὰ
αὐτοῦ ὄντες, ὡς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, καὶ
τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔλαβε καὶ ἔφαγε,
καὶ

surgens, secutus est eum. Et fecit ei conui/
uium magnũ Leui in domo sua, & erat
turba multa publicanorum, & aliorum,
qui cum illis accumbebant. Et murmura
bant scribæ, & pharisæi, aduersus disci-
pulos eius, dicentes: Quare cum publi/
canis & peccatoribus editis & bibitis? Et
respondens Iesus, dixit ad illos: Non
egent qui sani sunt medico, sed qui male
habent. Non ueni uocare iustos, sed pec/
catores ad pœnitentiam. At illi dixerunt
ad eum: Quare discipuli Iohannis ieiu/
nant frequẽter, & obsecrationes faciunt,
similiter & pharisæorum, tui uero edunt
& bibunt? Quibus ipse ait: Num pote/
stis facere, ut filij thalami, dum cum illis
est sponsus, ieiunent? Venient autem
dies, & cum ablatus fuerit ab illis spon/
sus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dice/
bat autem & similitudinem ad illos: Ne/
mo immissuram noui uestimenti immit-
tit in uestimentum uetus, alioquin, & no
uum rumpit, & ueteri non conuenit im/
missura ex nouo. Et nemo mittit uinum
nouum in utres ueteres, alioqui rumpet
uinum nouum utres, & ipsum effunde-
tur, & utres peribunt. Sed uinum mustũ
in utres nouos mittendum est, & utraq;
conseruantur. Et nemo qui biberit uetus,
statim uult nouum: dicit enim, uetus me
lius est.

Accidit aũt, ut in sabbato secundopri VI
mo transiret per sata, ac uellebãt discipu/
li eius spicas, edebántq;, confricantes ma
nibus. Quidã aũt pharisæorum dicebãt
illis: Quid facitis, quod non licet facere in
sabbatis? Et respondens Iesus ad eos, di/
xit: Ne hoc quidẽ legistis, quod fecit Da/
uid, cũ esuriisset ipse, & qui cum illo erant,
quomodo intrauit in domum dei, &
panes propositionis sumpsit, editque

ac

Ἔδωκε καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ, ὃυς οὐκ ἔξεσι φαγεῖν, εἰ μὴ μόνους τοὺς ἱερεῖς; καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς, ὅτι κύριός ἐσιν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σαββάτου. * Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν ἑτέρῳ σαββάτῳ, εἰσελθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ διδάσκειν. καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρωπος, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ ἦν ξηρά. παρετήρουν δὲ αὐτὸν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι, εἰ ἐν τῷ σαββάτῳ θεραπεύσει, ἵνα εὕρωσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ ᾔδει τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν, καὶ εἶπεν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ ξηρὰν ἔχοντα τὴν χεῖρα· ἔγειραι, καὶ στῆθι εἰς τὸ μέσον. ὁ δὲ ἀναστὰς ἔστη. εἶπεν δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς αὐτούς, ἐπερωτήσω ὑμᾶς, τί ἔξεσι τοῖς σάββασιν, ἀγαθοποιῆσαι ἢ κακοποιῆσαι, ψυχὴν σῶσαι ἢ ἀπολέσαι; καὶ περιβλεψάμενος πάντας αὐτοὺς, εἶπεν τῷ ἀνθρώπῳ, ἔκτεινον τὴν χεῖρά σου. ὁ δὲ ἐποίησε, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη. Αὐτοὶ δὲ ἐπλήσθησαν ἀνοίας, καὶ διελάλουν πρὸς ἀλλήλους, τί ἂν ποιήσαιεν τῷ Ἰησοῦ.

* Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ θεοῦ. * καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποσόλους ὠνόμασε, Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασε Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον, Ματθαῖον καὶ Θωμᾶν, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ἁλφαίου καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτὴν, Ἰούδαν Ἰακώβου, καὶ Ἰούδαν Ἰσκαριώτην, ὃς καὶ ἐγένετο προδότης. * καὶ καταβὰς μετ' αὐτῶν, ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ, καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος πολὺ τοῦ λαοῦ ἀπὸ πάσης τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, οἳ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῶν νόσων αὐτῶν, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐζήτει ἅπτεσθαι αὐτοῦ, ὅτι δύναμις παρ' αὐτοῦ ἐξήρχετο, καὶ

ac dedit etiam his qui secum erant, quos nõ licet edere, nisi tantum sacerdotibus? Et dicebat illis: Dominus est filius hominis etiam sabbati. Factum est autẽ & in alio sabbato, ut intraret in synagogã, ac doceret. Et erat ibi homo, & manus eius dextera erat arida. Obseruabant autem eum scribæ ac pharisæi, an in sabbato sanaturus esset, ut inuenirent unde accusarent eũ. Ipse uero sciebat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medio. Et surgẽs stetit. Ait igitur ad illos Iesus: Interrogabo uos, utrum licet sabbatis benefacere an malefacere, animam seruare an perdere? Et circumspectis omnibus, dixit homini: Extende manum tuam. Ille autem fecit, & restituta est manus eius sana sicut altera. Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur inter sese, qd nam facerent Iesu. Factum est autem in illis diebus, exĳt in montem ad orãdum, erátq; pernoctans in deprecatiõe dei. Et cum dies factus esset, uocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & apostolos nominauit, Simonem, quẽ & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi filium & Simonem qui uocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui idem fuit proditor. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri turbáq; discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omi Iudæa & Hierusalem, & à maritima Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis, & qui uexabantur à spiritibus immundis, & sanabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia uirtus ab illo exibat,

μς ε καὶ ἰᾶτο πάντας. * καὶ αὐτὸς ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τοὺς μαθητὰς, ἔλεγε. * Μακάριοι οἱ πτωχοὶ, ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. * Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι χορτασθήσεσθε. Μακάριοι οἱ κλαίοντες νῦν, ὅτι γελάσετε. * Μακάριοί ἐστε, ὅταν μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἀφορίζωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσι, καὶ ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. χαίρετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ σκιρτήσατε, ἰδοὺ γὰρ ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς προφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. * οὐαὶ ὑμῖν, οἱ ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινάσετε. οὐαὶ ὑμῖν, οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενθήσετε καὶ κλαύσετε. * οὐαὶ ὑμῖν, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. κατὰ ταῦτα γὰρ ἐποίουν τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ πατέρες αὐτῶν. * Ἀλλ' ὑμῖν λέγω τοῖς ἀκούουσιν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς. * τῷ τύπτοντί σε ἐπὶ τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην. καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντός σου τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσῃς. παντὶ δὲ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου. καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ, μὴ ἀπαίτει. * καὶ καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως. καὶ εἰ ἀγαπᾶτε τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτοὺς ἀγαποῦσι. καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις ἐστί; καὶ γὰρ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὸ αὐτὸ ποιοῦσι. καὶ ἐὰν δανείζητε παρ' ὧν ἐλπίζετε ἀπολαβεῖν, ποία ὑμῖν χάρις ἐστίν; καὶ γὰρ ἁμαρτωλοὶ ἁμαρτωλοῖς δανείζουσιν, ἵνα ἀπολάβωσι τὰ ἴσα. πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε καὶ δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, καὶ ἔσται ὁ μισθὸς ὑμῶν

ιζ & ſanabat omnes. Et ipſe attollens oculos ſuos in diſcipulos, dicebat: Beati pauperes, quia ueſtrum eſt regnum dei. Beati qui eſuritis nũc, quia ſaturabimini. Beati qui fletis nũc, quia ridebitis. Beati eritis cum uos oderint homines, & ſeparauerint uos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen ueſtrum tanquam malum propter filiũm hominis. Gaudete in illo die & exultate, ecce enim merces ueſtra multa eſt in cœlis. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Veruntamen uæ uobis diuitibus, qui habetis conſolationem ueſtram. Væ uobis, qui ſaturati eſtis, quia eſurietis. Væ uobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ cũ laudauerint uos omnes homines. Secundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum. Sed uobis dico qui auditis, Diligite inimicos ueſtros: benefacite his qui uos oderunt. Benedicite maledicentibus uobis, & orate pro calumniantibus uos. Percutienti te in maxillam, præbe & alteram, & ab eo qui aufert tibi pallium, etiam tunicam noli prohibere. Omni autem exigẽti abs te, tribue, & ab eo qui aufert quæ tua ſunt, ne repoſcas. Et prout uultis ut faciant uobis homines, uos quoque facite illis ſimiliter. Et ſi diligitis eos qui uos diligunt, quæ uobis eſt gratia? Nam & peccatores eos à quibus diliguntur, diligunt. Et ſi benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis eſt gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et ſi mutuum dederitis his à quibus ſperatis uos recepturos, quæ gratia eſt uobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant paria. Quin immò diligite inimicos ueſtros, & benefacite, & mutuum date, nihil inde ſperantes, & erit merces

ueſtra

ὑμῶν πολύς, καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ ὑψίστου, ὅτι αὐτὸς χρηστός ἐστιν ἐπὶ τοὺς ἀχαρίστους καὶ πονηρούς. γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί. * μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε. μὴ καταδικάζετε, καὶ οὐ μὴ καταδικασθῆτε. ἀπολύετε, καὶ ἀπολυθήσεσθε. δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. μέτρον καλὸν πεπιεσμένον, καὶ σεσαλευμένον, καὶ ὑπερεκχυνόμενον δώσουσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. τῷ γὰρ αὐτῷ μέτρῳ ᾧ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. * Εἶπε δὲ παραβολὴν αὐτοῖς. μή τι δύναται τυφλὸς τυφλὸν ὁδηγεῖν; οὐχὶ ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται. * οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. * τί δὲ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ κατανοεῖς; ἢ πῶς δύνασαι λέγειν τῷ ἀδελφῷ σου, ἀδελφέ, ἄφες ἐκβαλῶ τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου, αὐτὸς τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων; ὑποκριτά, ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. * οὐ γάρ ἐστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρόν. οὐδὲ δένδρον σαπρόν, ποιοῦν καρπὸν καλόν. ἕκαστον γὰρ δένδρον ἐκ τοῦ ἰδίου καρποῦ γινώσκεται. * οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα· οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλήν. * ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν. καὶ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος ἐκ τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ πονηρόν. ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα αὐτοῦ. * τί δέ με καλεῖτε κύριε, κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω. * πᾶς ὁ ἐρχόμενος πρός με, καὶ ἀκούων μου τῶν λόγων, καὶ ποιῶν αὐτούς, ὑποδείξω ὑμῖν τίνι ἐστὶν ὅμοιος. ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομοῦντι οἰκίαν, ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, καὶ ἔθηκε θεμέλιον ἐπὶ

uestra multa. & eritis filij altissimi, quia ipse benignus est erga ingratos ac malos. Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini: Remittite, & remittetur uobis. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam & confertam, & concussam atque exundantem dabunt in sinum uestrum. Eadem quippe mensura qua metimini, metientur alij uobis. Dicebat autem illis similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nónne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus supra magistrum suum: perfectus autẽ omnis erit, sicut magister ipsius. Quid autem uides festucã in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est, non animaduertis? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non uides? Hypocrita, eijce primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, ut eijcias festucam, quæ est in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona, quæ facit fructum malum: neque arbor mala, faciens fructum bonum. Vnaquæq; enim arbor ex fructu suo cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neque è rubo uindemiant uuam. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. Ex abundantia enim cordis loquitur os eius. Quid autem uocatis me domine, domine, & non facitis quæ dico? Quisquis uenit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam uobis, cui similis sit. Similis est homini, ædificanti domum: qui fodit in altum, & posuit fundamentum

ἐπὶ τὴν πέτραν, πλημμύρας δὲ γενομένης, προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἴσχυσε σαλεῦσαι αὐτὴν, τεθεμελίωτο γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν. ὁ δὲ ἀκούσας, καὶ μὴ ποιήσας, ὁμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδομήσαντι οἰκίαν ἐπὶ τὴν γῆν χωρὶς θεμελίου, ᾗ προσέρρηξεν ὁ ποταμὸς, καὶ εὐθέως ἔπεσε, καὶ ἐγένετο τὸ ῥῆγμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα.

ξε γ * Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτου εἰς τὰς ἀκοὰς του λαοῦ, εἰσῆλθεν εἰς Καπερναούμ. ἑκατοντάρχου δέ τινος δοῦλος κακῶς ἔχων, ἤμελλε τελευτᾶν, ὃς ἦν αὐτῷ ἔντιμος. ἀκούσας δὲ περὶ του Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτὸν, ὅπως ἐλθὼν διασώσῃ τὸν δοῦλον αὐτου. οἱ δὲ παραγενόμενοι πρὸς τὸν Ἰησοῦν, παρεκάλουν αὐτὸν σπουδαίως, λέγοντες, ὅτι ἄξιός ἐστιν ᾧ παρέξῃ τουτο. ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ᾠκοδόμησεν ἡμῖν. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. ἤδη δὲ αὐτου οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατόνταρχος φίλους, λέγων αὐτῷ· κύριε, μὴ σκύλλου, οὐ γάρ εἰμι ἱκανὸς, ἵνα ὑπὸ τὴν στέγην μου εἰσέλθῃς. Διὸ οὐδὲ ἐμαυτὸν ἠξίωσα πρός σε ἐλθεῖν, ἀλλὰ εἰπὲ λόγῳ, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς μου. καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας, καὶ λέγω τούτῳ, πορεύθητι, καὶ πορεύεται. καὶ ἄλλῳ, ἔρχου, καὶ ἔρχεται. καὶ τῷ δούλῳ μου, ποίησον τουτο, καὶ ποιεῖ. ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, ἐθαύμασεν αὐτὸν· καὶ στραφεὶς, τῷ ἀκολουθοῦντι αὐτῷ ὄχλῳ εἶπε· λέγω ὑμῖν, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. * καὶ ὑποστρέψαντες οἱ πεμφθέντες εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸν ἀσθενοῦντα δοῦλον ὑγιαίνοντα. * καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἑξῆς ἐπορεύετο εἰς πόλιν, καλουμένην Ναΐν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτου ἱκανοὶ, καὶ ὄχλος πολὺς

ξς ε ξζ ι

super petram. Inundatione autem facta illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere. Fundata enim erat super petram. Qui autem audiuit & non fecit, similis est homini, qui ædificauit domum suam super terram, absque fundamento, in quam illisus est fluuius, & cõtinuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.

Cum autem consumasset omnia uerba sua audiente populo, intrauit Capernaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens, agebat animam, qui illi erat charus: Cum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum, ut ueniret & seruaret seruum suum. At illi cum uenissent ad Iesum, rogabant eum studiose, dicentes: Dignus est, ut hoc illi præstes. Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et cum iam non longe abesset à domo, misit ad eum centurio amicos, dicens ei: Domine, noli uexari. Non enim sum dignus, ut sub tectum meum intres. Quapropter nec meipsum sum dignum arbitratus, ut uenirem ad te, sed dic uerbo, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, uade, ac uadit: & alteri, ueni, ac uenit: & seruo meo, fac hoc, ac facit. Auditis autem his Iesus, miratus est eum, & conuersus, sequenti se turbæ dixit: Dico uobis, ne in Israël quidem tantam fidem inueni. Et reuersi, qui missi fuerant, in domum, inuenerunt seruum qui languerat, sanum. Et factum est, deinceps ibat in ciuitatem, quæ uocatur Nain, & ibant cum eo discipuli eius multi, turbáque

VI

ιη

copiosa

πολύς. ὡς δὲ ἤγγισε τῇ πύλῃ τῆς πόλεως, ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκὼς υἱὸς μονογενὴς τῇ μητρὶ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἦν χήρα, καὶ ὄχλος τῆς πόλεως ἱκανὸς σὺν αὐτῇ, καὶ ἰδὼν αὐτὴν ὁ κύριος, ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῇ, καὶ εἶπεν αὐτῇ. μὴ κλαῖε. καὶ προσελθὼν, ἥψατο τῆς σοροῦ. οἱ δὲ βαστάζοντες ἔστησαν, καὶ εἶπε. Νεανίσκε, σοὶ λέγω, ἐγέρθητι, καὶ ἀνεκάθισεν ὁ νεκρὸς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν τῇ μητρὶ αὐτοῦ. ἔλαβε δὲ φόβος πάντας, καὶ ἐδόξαζον τὸν θεὸν, λέγοντες. ὅτι προφήτης μέγας ἐγήγερται ἐν ἡμῖν, καὶ ὅτι ἐπεσκέψατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. * καὶ ἐξῆλθεν ὁ λόγος οὗτος ἐν ὅλῃ τῇ ἰουδαίᾳ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. * καὶ ἀπήγγειλαν ἰωάννῃ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ πάντων τούτων. καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ ἰωάννης, ἔπεμψε πρὸς τὸν ἰησοῦν, λέγων. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; παραγενόμενοι δὲ πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες, εἶπον. ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ἀπέσταλκεν ἡμᾶς πρός σε, λέγων. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ἐθεράπευσε πολλοὺς ἀπὸ νόσων, καὶ μαστίγων, καὶ πνευμάτων πονηρῶν, καὶ τυφλοῖς πολλοῖς ἐχαρίσατο τὸ βλέπειν. καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς. πορευθέντες ἀπαγγείλατε ἰωάννῃ, ἃ εἴδετε καὶ ἠκούσατε, ὅτι τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωφοὶ ἀκούουσι, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται, καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς ἐὰν μὴ σκανδαλισθῇ ἐν ἐμοί. Ἀπελθόντων δὲ τῶν ἀγγέλων ἰωάννου, ἤρξατο λέγειν πρὸς τοὺς ὄχλους περὶ ἰωάννου. τί ἐξήλθατε εἰς τὴν ἔρημον θεάσασθαι; κάλαμον ὑπὸ ἀνέμου σαλευόμενον; Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; ἄνθρωπον ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ἠμφιεσμένον; ἰδοὺ οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ, καὶ τρυφῇ ὑπάρχοντες, ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσίν. Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου

ιθ copiosa. Cum aũt appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebat filius unicus matri suæ. & hæc uidua erat, & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cũ uidisset dominus, misericordia motus sup eã, dixit illi: Noli flere. Et accessit, tetigitq; loculũ. Porrò qui portabãt substiterunt. Et ait: Adolescens, tibi dico surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri suæ. Accepit aũt omnes timor, & glorificabãt deum, dicẽtes: Propheta magnꝰ surrexit inter nos, & deus uisitauit plebem suã. Et exijt hic rumor in uniuersam Iudæam de eo, & omnem finitimã regionem. Et nunciaue runt Iohanni discipuli ipsius de his omĩ
κ bus. Et conuocauit duos de discipulis suis Iohannes, misitque ad Iesum, dicens: Tu es qui uenturus es, an aliũ expectamus? Cum autem uenissent ad eum uiri, dixerunt: Iohãnes baptista misit nos ad te, dicẽs: Tu es ille qui uenturus erat, an alium expectamus? In eadem autem hora multos curauit à morbis ac plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit uisum. Et respondens dixit illis: Euntes renũciate Iohanni, quæ uidistis & audistis, quod cæci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annunciatur euangelium, & beatus est quicunq; non fuerit offensus per me. Et cum discessissent nunciĳ Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum ut uideretis? arundinem uento agitari? Sed quid existis uisuri? hominem mollibus uestimentis indutum? Ecce qui uestitu splendido uestiuntur, & in delitijs agunt, in aulis Regum sunt. Sed quid existis ad uidendum? prophetam? Vtique dico uobis, & plus quam

κα περὶ ἧς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

ο προφήτου. * Οὗτός ἐστι περὶ οὗ γέγραπται. »
β Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ »
προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν »
οα σου ἔμπροσθέν σου. * Λέγω γὰρ ὑμῖν. Μείζων
ε ἐν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης ἰωάννου τοῦ
βαπτιστοῦ οὐδείς ἐστιν. Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ
οβ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, μείζων αὐτοῦ ἐστι. * Καὶ πᾶς
ι ὁ λαὸς ἀκούσας καὶ οἱ τελῶναι ἐδικαίωσαν
τὸν θεὸν, βαπτισθέντες τὸ βάπτισμα ἰωάννου.
Οἱ δὲ φαρισαῖοι καὶ οἱ νομικοὶ τὴν βουλὴν τοῦ
θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς, μὴ βαπτισθέντες
ογ ὑπ' αὐτοῦ. Εἶπε δὲ ὁ κύριος. * Τίνι οὖν ὁμοι
ε ώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ
τίνι εἰσὶν ὅμοιοι; ὅμοιοί εἰσι παιδίοις τοῖς
ἐν ἀγορᾷ καθημένοις, καὶ προσφωνοῦσιν ἀλ-
λήλοις, καὶ λέγουσιν. Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ
οὐκ ὠρχήσασθε, ἐθρηνήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ
ἐκλαύσατε. Ἐλήλυθε γὰρ ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς,
μή τε ἄρτον ἐσθίων, μή τε οἶνον πίνων, καὶ
λέγετε, δαιμόνιον ἔχει. Ἐλήλυθεν ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγετε.
Ἰδοὺ ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης,
τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ ἐδι-
καιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς πάν-
οδ των. * Ἠρώτα δὲ τίς αὐτὸν τῶν φαρισαίων,
α ἵνα φάγῃ μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκί-
αν τοῦ φαρισαίου ἀνεκλίθη. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν κα
τῇ πόλει, ἥ τις ἦν ἁμαρτωλὸς ὠνηγνοῦσα, ὅτι
ἀνάκειται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ φαρισαίου, κομίσα-
σα ἀλάβαστρον μύρου, καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πό-
δας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν
τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ
τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, καὶ κατεφίλει
τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειφε τοῦ μύρῳ. Ἰδὼν
δὲ ὁ φαρισαῖος ὁ καλέσας αὐτὸν, εἶπεν ἐν
ἑαυτοῦ, λέγων. Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγί-
νωσκεν ἂν, τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἥ τις ἅ-
πτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστι. Καὶ ἀπο-
κριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτόν. Σίμων,
ἔχω σοι τί εἰπεῖν. ὁ δέ φησι, διδάσκαλε, εἰ-
πέ. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινί, ὁ
εἷς

prophetam. Hic est de quo scriptum est, Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Dico enim uobis: Maior inter natos mulierum propheta Iohanne baptista nemo est. Attamen qui minor est in regno dei, maior est illo. Et oīs populus audiens, & publicani iustificauerūt deum, baptizati baptismo Iohannis. Pharisæi autem & legisperiti consilium dei spreuerunt aduersus semetipsos, non baptizati ab eo. Ait autem dominus: Cui ergo similes dicā homines generationis huius, & cui similes sunt? Similes sūt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inter se ac dicentibus: Cantauimus uobis tibijs, & non saltastis. Cecinimus uobis lugubria, & non plorastis. Venit enim Iohannes baptista neq; edens panē, neq; bibens uinum, & dicitis: Dæmonium habet. Venit filius hominis edens ac bibēs, & dicitis: Ecce homo edax, & uinipotor, amicus publicanorū ac peccatorū. Et iustificata est sapientia à filijs suis om̄ibus. Rogabat autem illum quidam è pharisæis, ut caperet cibū cū ipso. Et ingressus domum pharisæi, accubuit. Et ecce mulier quæ fuerat in ciuitate peccatrix, ut cognouit, quod Iesus accubuisset in domo pharisæi, attulit alabastrum unguenti, stánsq; ad pedes eius à tergo flēs, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & unguento ungebat. Videns autem pharisæus, qui uocauerat eum, ait intra se, dicens: Hic si esset propheta, sciret utiq;, quæ & qualis est mulier, quæ tāgit ipsum, quia peccatrix est. Et respōdēs Iesus dixit ad illū: Simon, habeo quiddam quod tibi dicā. At ille ait: Magister dic. Duo debitores erāt cuidā creditori,

unus

κβ περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπείροντος.

εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα, μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. τίς οὖν αὐτῶν εἰπὲ πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ σίμων, εἶπεν. ὑπολαμβάνω, ὅτι ᾧ τὸ πλεῖον ἐχαρίσατο. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. Ὀρθῶς ἔκρινας, καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ σίμωνι ἔφη. Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; Εἰσῆλθόν σου εἰς τὴν οἰκίαν, ὕδωρ ἐπὶ τοὺς πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας. καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμαξε, φίλημά μοι οὐκ ἔδωκας, αὕτη δὲ ἀφῆς εἰσῆλθον, οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. ἐλαίῳ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἤλειψας, αὕτη δὲ μύρῳ ἤλειψέ μου τοὺς πόδας. οὗ χάριν λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαὶ, ὅτι ἠγάπησε πολύ. ᾧ δὲ ὀλίγον ἀφίεται, ὀλίγον ἀγαπᾷ. Εἶπε δὲ αὐτῇ. ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι. καὶ ἤρξαντο οἱ συνανακείμενοι λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, τίς οὗτός ἐστιν, ὃς καὶ ἁμαρτίας ἀφίησιν; Εἶπε δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα. ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην.

οε ι *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ καθεξῆς, καὶ αὐτὸς διώδευε κατὰ πόλιν καὶ κώμην κηρύσσων, καὶ εὐαγγελιζόμενος τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ οἱ δώδεκα σὺν αὐτῷ, καὶ γυναῖκες τινὲς αἱ ἦσαν τεθεραπευμέναι ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν καὶ ἀσθενειῶν, Μαρία ἡ καλουμένη μαγδαληνὴ, ἀφῆς δαιμόνια ἑπτὰ ἐξεληλύθη, καὶ ἰωάννα γυνὴ χουζὰ, ἐπιτρόπου ἡρώδου, καὶ σουσάννα, καὶ ἕτεραι πολλαὶ, αἵ τινες διηκόνουν αὐτῷ ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς.

οϛ ϛ *Συνιόντος δὲ ὄχλου πολλοῦ, καὶ τῶν κατὰ πόλιν ἐπιπορευομένων πρὸς αὐτὸν, εἶπε διὰ παραβολῆς. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεῖραι κβ τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σπείρειν αὐτὸν, ὃ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ κατεπατήθη, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατέφαγεν αὐτό. καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν πέτραν καὶ φυὲν

unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Cum autem illi non essent soluendo, condonauit utrisq;. Horum igitur, dic uter eum plus diliget? Respondens Simon, dixit: Existimo, quod is cui plus cōdonauit. At ille dixit ei: Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domū tuam, aquā pedibus meis non dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit. Osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intraui, non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittantur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus remittitur, is minus diligit. Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul accumbebant dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata remittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit. uade cum pace.

VIII Et factum est deinceps, & ipse iter faciebat per singulas ciuitates & castella, prædicans & annuncians regnum dei, & duodecim cum illo, simulq; mulieres aliquæ, quæ erāt sanatæ à spiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocat' Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabāt ei de facultatibus suis. Cum autem turba plurima conueniret, & è singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinē: Exijt qui sementē faciebat ad seminandū semē suū: & inter seminādū, aliud cecidit circa uiā, & cōculcatum est, & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit sup petrā, &

φυὲν ἐξηράνθη διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἰκμάδα. καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι ἀπέπνιξαν αὐτό. καὶ ἕτερον ἔπεσεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ φυὲν, ἐποίησε καρπὸν ἑκατονταπλασίονα. ταῦτα λέγων ἐφώνει, Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες. τίς εἴη ἡ παραβολὴ αὕτη. Ὁ δὲ εἶπεν. ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, * τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν. * Ἔστι δὲ αὕτη ἡ παραβολή. Ὁ σπόρος ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδόν εἰσιν, οἱ ἀκούοντες, εἶτα ἔρχεται ὁ διάβολος, καὶ αἴρει τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας, οἱ ὅταν ἀκούσωσι μετὰ χαρᾶς δέχονται τὸν λόγον, καὶ οὗτοι ῥίζαν οὐκ ἔχουσιν, οἱ πρὸς καιρὸν πιστεύουσι, καὶ ἐν καιρῷ πειρασμοῦ ἀφίστανται. τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσόν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου πορευόμενοι συμπνίγονται, καὶ οὐ τελεσφοροῦσι. τὸ δὲ ἐν τῇ καλῇ γῇ, οὗτοί εἰσιν, οἵτινες ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ ἀκούσαντες τὸν λόγον κατέχουσι, καὶ καρποφοροῦσιν ἐν ὑπομονῇ. * Οὐδεὶς δὲ λύχνον ἅψας καλύπτει αὐτὸν σκεύει, ἢ ὑποκάτω κλίνης τίθησιν, ἀλλ' ἐπὶ λυχνίας ἐπιτίθησιν, ἵνα οἱ εἰσπορευόμενοι βλέπωσι τὸ φῶς. οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται. * οὐδὲ ἀπόκρυφον, ὃ οὐ γνωσθήσεται, καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. * βλέπετε οὖν πῶς ἀκούετε. ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ. καὶ ὃς ἂν μὴ ἔχῃ, καὶ ὃ δοκεῖ ἔχειν, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. * παρεγένοντο δὲ πρὸς αὐτὸν ἡ μήτηρ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, καὶ ἀπηγγέλθη αὐτῷ λεγόντων. Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἑστήκασιν ἔξω

enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocauerũt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens damabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes: quæ esset ista parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni dei, cæteris autẽ per parabolas, ut uidentes non uideant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola. Semen est sermo dei. Qui autem iuxta uiam, hi sunt qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur. Nam qui super petram, ĩ sunt qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt sermonem. & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, & à solicitudinibus & diuitijs ac uoluptatibus uitæ euntes suffocantur, nec referũt fructum. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui in corde honesto ac bono audiẽtes sermonem retinent, & fructum afferũt per patientiam. Nemo uero cum lucernam accenderit, operit eam uase, aut subter lectum ponit, sed super candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen. Non est enim occultum, quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturum. Videte ergo quomodo audiatis. Quisquis enim habet, dabitur illi, & qui cunq; nõ habet, etiã quod putat se habere, auferetur ab illo. Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eũ præ turba, & nũciatum est illi dictũq;: Mater tua & fratres tui stant foris,

κγ περὶ τῆς ὠτιμήσεως τῶν ὑδάτων. κδ περὶ τοῦ λεγεῶνος.

ἔξω, ἰδεῖν σε θέλοντες. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶ-
πε πρὸς αὐτούς. Μητήρ μου καὶ ἀδελφοί μου
οὗτοί εἰσιν, οἱ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἀκούοντες,
πγ καὶ ποιοῦντες αὐτόν. * Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ
6 τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς πλοῖον,
καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπε πρὸς αὐ-
τούς. Διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης,
καὶ ἀνήχθησαν. Πλεόντων δὲ αὐτῶν ἀφύπνω
σε, καὶ κατέβη λαίλαψ ἀνέμου εἰς τὴν λί-
μνην, καὶ συνεπληροῦντο καὶ ἐκινδύνευον.
Προσελθόντες δὲ διήγειραν αὐτὸν, λέγοντες.
ὠτιστάτα, ὠτιστάτα, ἀπολλύμεθα. Ὁ δὲ ἐγερ κγ
θεὶς ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ καὶ τῷ κλύδωνι
τοῦ ὕδατος. Καὶ ἐπαύσαντο, καὶ ἐγένετο γα
λήνη. Εἶπε δὲ αὐτοῖς. Ποῦ ἐστιν ἡ πίστις ὑμῶν;
Φοβηθέντες δὲ ἐθαύμασαν, λέγοντες, πρὸς
ἀλλήλους. Τίς ἄρα οὗτός ἐστιν; Ὅτι καὶ
τοῖς ἀνέμοις ὠτιτάσσει καὶ τῷ ὕδατι, καὶ
ὑπακούουσιν αὐτῷ; Καὶ κατέπλευσαν εἰς
τὴν χώραν τῶν γαδαρηνῶν, ἥ τις ἐστὶν ἀντί-
πρα τῆς γαλιλαίας. Ἐξελθόντι δὲ αὐτῷ ἐπὶ
τὴν γῆν, ὑπήντησεν αὐτῷ ἀνήρ τις ἐκ τῆς
πόλεως, ὃς εἶχε δαιμόνια ἐκ χρόνων ἱκα-
νῶν. Καὶ ἱμάτιον οὐκ ἐνεδιδύσκετο, καὶ ἐν
οἰκίᾳ οὐκ ἔμενεν, ἀλλ' ἐν τοῖς μνήμασιν.
Ἰδὼν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἀνακράξας προσέ-
πεσεν αὐτῷ, καὶ φωνῇ μεγάλῃ εἶπε. Τί ἐ-
μοὶ καί σοι Ἰησοῦ ἡ τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου; Δέο-
μαί σου μή με βασανίσῃς. Παρήγγειλε γὰρ
τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ ἐξελθεῖν ἀπὸ
τοῦ ἀνθρώπου. Πολλοῖς γὰρ χρόνοις συνηρ-
πάκει αὐτὸν, καὶ ἐδεσμεῖτο ἁλύσεσι, καὶ
πέδαις φυλασσόμενος, καὶ διαῤῥήσσων
τὰ δεσμὰ, ἠλαύνετο ὑπὸ τοῦ δαίμονος
εἰς τὰς ἐρήμους. Ἐπηρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰη-
σοῦς, λέγων. Τί σοι ἐστὶν ὄνομα; Ὁ δὲ εἶ- κδ
πε, λεγεὼν, ὅτι δαιμόνια πολλὰ εἰσῆλθεν
εἰς αὐτόν. Καὶ παρακάλουν αὐτὸν, ἵνα μὴ
ὠτιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν.
Ἦν δὲ ἐκεῖ ἀγέλη χοίρων ἱκανῶν βοσκομέ-
νων ἐν τῷ ὄρει. Καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, ἵνα
ἐπιτρέψῃ

foris, uolentes te uidere. Qui respondẽs, dixit ad eos: Mater mea & fratres mei hi sunt, qui sermonem dei audiunt, ac faciunt illum. Factum est autem quodam die, & ipse ascendit in nauim, ac discipuli eius, & ait ad illos: Traijciamus in ulteriorem ripam stagni. ac soluerunt. Cæterum nauigantibus illis, obdormiuit: & ingruit procella uenti in stagnum, & cõplebantur ac periclitabantur. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes: Præceptor, præceptor, perimus. At ille experrectus, increpauit uentum ac tempestatem aquæ: & cessauerunt, factáq; est tranquillitas. Dixit autem illis: Vbi est fides uestra? Timentes autem mirati sunt inter se dicẽtes: Quisputas hic est? Quia uentis quoque & aquæ imperat, & obediunt ei? Et nauigauerunt ad regionem Gadarenorum, quæ est contra Galilæã. Et cum de naui egressus esset ad terram, occurrit illi uir quidam è ciuitate, qui habebat dæmonium iam temporibus multis, & uestimento non induebatur, neq; in domo manebat, sed in monumentis. Is ut uidit Iesum, & exclamasset, prócidit ante illum, ac uoce magna dixit: Quid mihi rei tecum est Iesu fili dei altissimi? Obsecro te, ne me torqueas. Precipiebat enim spiritui immundo, ut exiret ab homine. Frequenter enim corripuerat illum, & uinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur, & ruptis uinculis agebatur à dæmonio in deserta. Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio. Quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum, ne imperaret ipsis, ut in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum, ut

ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς, εἰς ἐκείνους εἰσελθεῖν, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς. ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, εἰσῆλθεν εἰς τοὺς χοίρους, καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρημνοῦ εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀπεπνίγη. ἰδόντες δὲ οἱ βόσκοντες τὸ γεγενημένον, ἔφυγον, καὶ ἀπήγγειλαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ εἰς τοὺς ἀγροὺς. ἐξῆλθον δὲ ἰδεῖν τὸ γεγονός. καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ εὗρον καθήμενον τὸν ἄνθρωπον ἀφ' οὗ τὰ δαιμόνια ἐξεληλύθει, ἱματισμένον καὶ σωφρονοῦντα, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐφοβήθησαν. ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς, καὶ οἱ ἰδόντες πῶς ἐσώθη ὁ δαιμονισθείς, ἠρώτησαν αὐτὸν ἅπαν τὸ πλῆθος φλ περιχώρου τῶν γαδαρηνῶν, ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτῶν, ὅτι φόβῳ μεγάλῳ συνείχοντο. * Αὐτὸς δὲ ἐμβὰς εἰς τὸ πλοῖον ὑπέστρεψεν. ἐδεῖτο γὰρ αὐτὸν ὁ ἀνήρ, ἀφ' οὗ ἐξεληλύθει τὰ δαιμόνια, εἶναι σὺν αὐτῷ. ἀπέλυσε δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, λέγων. ὑπόστρεφον εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ διήγου ὅσα ἐποίησέ σοι ὁ θεός. καὶ ἀπῆλθε καθ' ὅλην τὴν πόλιν κηρύσσων, ὅσα ἐποίησεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. * Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ὑποστρέφειν τὸν Ἰησοῦν, ἀπεδέξατο αὐτὸν ὁ ὄχλος, ἦσαν γὰρ πάντες προσδοκῶντες αὐτόν. καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀνήρ, ᾧ ὄνομα Ἰάειρος, καὶ αὐτὸς ἄρχων φλ συναγωγῆς ὑπῆρχε, καὶ πεσὼν παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ παρεκάλει αὐτὸν εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὅτι θυγάτηρ μονογενὴς ἦν αὐτῷ ὡς ἐτῶν δώδεκα, καὶ αὕτη ἀπέθνησκεν. ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν αὐτὸν οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτόν. καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι, προσελθοῦσα ὄπισθεν, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, καὶ παραχρῆμα ἔστη ἡ ῥύσις τοῦ αἵματος αὐτῆς. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. τίς ὁ ἁψάμενός μου; ἀρνουμένων δὲ πάντων, εἶπεν ὁ Πέτρος,

permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierũt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos, & impetu abijt grex per præceps in stagnum, & suffocatus est. Porrò ut uiderunt quod acciderat ij qui pascebant, fugerunt, rumorémq; nunciauerunt in ciuitatem ac uillas. Exierunt autem ut uiderent quod factum erat, & uenerunt ad Iesum, & inuenerũt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, uestitum, ac sana mente, ad pedes Iesu, & timuerunt. Nunciauerunt autem illis etiam qui uiderant quomodo sanus factus esset is, qui agitabatur à dæmonio. Et rogauerunt illum omnis multitudo Gadarenorum, ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebãtur. Ipse autem conscensa naui reuersus est. Rogauerat enim illum uir, à quo dæmonia exierant, ut cum eo esset, sed ablegauit eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quæcunq; tibi fecerit deus. Et abijt per totam ciuitatẽ, prædicans quæcunque sibi fecisset Iesus. Factum est autem cum rediret Iesus, excepit illum turba. nam omnes expectabant eum. Et ecce uenit uir, cui nomen Iairus, & ipse princeps synagogæ erat. accidítque ad pedes Iesu, rogans eum, ut intraret in domum suam, quoniam unica filia erat ei ferè annorũ duodecim, & hæc moriebatur. Verum inter eundum, turbæ coarctabant eum. Et mulier quæ erat obnoxia profluuio sanguinis ab annis dnodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari, accessit retro, & tetigit fimbriam uestimenti eius, & confestim sistebatur fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus,

&

κζ περὶ τοῦ ἀποστολοῦς τῶν δώδεκα.

καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. ὠλιστάτα, οἱ ὄχλοι συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι, καὶ λέγεις, τίς ὁ ἁψάμενός μου; ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν. Ἥψατό μου τίς. ἐγὼ γὰρ ἔγνων δύναμιν ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. Ἰδοῦσα δὲ ἡ γυνὴ, ὅτι οὐκ ἔλαθε, τρέμουσα ἦλθε, καὶ προσπεσοῦσα αὐτῷ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον πανδὸς τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς ἰάθη παραχρῆμα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῇ. Θάρσει θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην. ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἔρχεταί τις παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου, λέγων αὐτῷ, ὅτι τέθνηκεν ἡ θυγάτηρ σου, μὴ σκύλλε τὸν διδάσκαλον, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀκούσας, ἀπεκρίθη αὐτῷ, λέγων. μὴ φοβοῦ, μόνον πίστευε, καὶ σωθήσεται. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκ ἀφῆκεν εἰσελθεῖν οὐδένα, εἰ μὴ πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην, καὶ τὸν πατέρα τοῦ παιδὸς καὶ τὴν μητέρα, ἔκλαιον δὲ πάντες καὶ ἐκόπτοντο αὐτήν. ὁ δὲ εἶπε. μὴ κλαίετε, οὐκ ἀπέθανεν ἀλλὰ καθεύδει, καὶ κατεγέλων αὐτοῦ, εἰδότες, ὅτι ἀπέθανεν. Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τοῦ χειρὸς αὐτοῦ, ἐφώνησε λέγων. Ἡ παῖς, ἐγείρου. Καὶ ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἀνέστη παραχρῆμα. καὶ διέταξεν αὐτῇ δοθῆναι φαγεῖν. καὶ ἐξέστησαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ. ὁ δὲ παρήγγειλεν αὐτοῖς μηδενὶ εἰπεῖν τὸ γεγονός.

ϖϛ * Συγκαλεσάμενος δὲ τοὺς δώδεκα κζ
β ἔδωκεν αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν. καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦν-
ϖζ τας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. * Μηδὲν αἴρετε εἰς
β τὴν ὁδὸν μή τε ῥάβδον, μή τε πήραν, μή τε ἄρτον, μή τε ἀργύριον, μή τε ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν. καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐκεῖ
ϖη μένετε, καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε. * Καὶ ὅ-
β σοι ἐὰν μὴ δέξονται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τοῦ πόλεως ἐκείνης, καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἀποτινάξατε

εἰς

& qui cum illo erãt: Præceptor, turbæ te constringunt & afflictant, & dicis: Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis. Nam ego noui uirtutem à me exisse. Videns autem mulier, quod non latuisset, tremens uenit ac procidit ante pedes eius, & ob quã causam tetigisset eũ, indicauit ei coram toto populo, & quem admodum confestim sanata fuisset. At ipse dixit ei: Confide filia, fides tua te seruauit, uade cum pace. Adhuc illo loquente, uenit quidam à domo principis synagogæ, dicens ei: Mortua est filia tua, noli uexare magistrum. Iesus autem audito hoc uerbo, respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantũ, & salua erit. Et cũ uenisset in domum, non permisit intrare secum quenq̃, nisi Petrum & Iacobum & Iohãnem, & patrem ac matrem puellæ. Flebant autem omnes & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere. Non est mortua puella, sed dormit. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset. Ipse autem eiectis foras omnibus, apprehensa manu eius clamauit, dicens: Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Ac iussit illi dari cibũ. Et stupuerunt parẽtes eius. At ille præcepit eis, ne cui dicerent quod factum erat.

Conuocatis autem Iesus duodecim, IX
dedit illis potestatem & autoritatem super omnia dæmonia, & ut morbos sanarent. Et misit illos ut prædicarẽt regnum dei, & sanarent infirmos. Et ait ad illos: Ne quid tuleritis in uiam, neq; uirgam, neque peram, neq; panem, neq; pecuniam, neque binas tunicas habeatis. Et in quamcũq; domum intraueritis, illic manete, atq; illinc exeatis. Et quicunq; non receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerẽ è pedibus uestris excutite

in

ϖθ εἰς μαρτύριον ἐπ' αὐτούς. * Ἐξερχόμενοι δὲ διήρχοντο κατὰ τὰς κώμας, εὐαγγελιζόμενοι καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ. * Ἤκουσε δὲ Ἡρῴδης ὁ τετράρχης τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, καὶ διηπόρει, διὰ τὸ λέγεσθαι ὑπό τινων, ὅτι Ἰωάννης ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν. ὑπό τινων δέ, ὅτι Ἠλίας ἐφάνη, ἄλλων δέ, ὅτι προφήτης εἷς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. καὶ εἶπεν Ἡρῴδης. Ἰωάννην ἐγὼ ἀπεκεφάλισα, τίς δέ ἐστιν οὗτος, περὶ οὗ ἐγὼ ἀκούω τοιαῦτα, καὶ ἐζήτει ἰδεῖν αὐτόν.
ϙα * καὶ ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι διηγήσαντο
κ αὐτῷ ὅσα ἐποίησαν. * καὶ παραλαβὼν αὐ-
ϙβ τοὺς, ὑπεχώρησε κατ' ἰδίαν εἰς τόπον ἔρη-
γ μον πόλεως, καλουμένης Βηθσαϊδά. οἱ δὲ ὄχλοι γνόντες, ἠκολούθησαν αὐτῷ. καὶ δεξάμενος αὐτοὺς, ἐλάλει αὐτοῖς περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς χρείαν ἔχοντας θερα-
ϙγ πείας, ἰᾶτο. * Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο κλίνειν, προσελθόντες δὲ οἱ δώδεκα, εἶπον αὐτῷ. ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς καταλύσωσι καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν, ὅτι ὧδε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἐσμέν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. οἱ δὲ εἶπον. οὐκ εἰσὶν ἡμῖν πλείω ἢ πέντε ἄρτοι, καὶ δύο ἰχθύες, εἰμή τι
— ποροδυθέντες ἡμεῖς ἀγοράσωμεν εἰς πάντα κκ
τὸν λαὸν τοῦτον βρώματα. ἦσαν γὰρ ὡσεὶ ἄνδρες πενταχιλιοι. Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. κατακλίνατε αὐτοὺς κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα, καὶ ἐποίησαν οὕτως, καὶ κατέκλιναν ἅπαντας. Λαβὼν δὲ τοὺς πέντε ἄρτους, καὶ τοὺς δύο ἰχθύας, ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, εὐλόγησεν αὐτούς, καὶ κατέκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς παρατιθέναι τῷ ὄχλῳ. καὶ ἔφαγον, καὶ ἐχορτάσθησαν πάντες. καὶ ἦρθη τὸ περισσεῦσαν
ϙδ αὐτοῖς κλασμάτων κόφινοι δώδεκα. * καὶ
α ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν προσευχόμενον κατὰ μόνας, συνῆσαν αὐτῷ οἱ μαθηταί, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς, λέγων. τίνα με λέγουσιν οἱ ὄχλοι εἶναι; οἱ δὲ ἀποκριθέντες
— κθ
εἶπον

in teſtimoniũ aduerſus illos. Egreſſi aũt circũibant per caſtella, euangelizantes & curantes ubiq;. Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo, & hæſitabat, eo quod diceretur à quibuſdam, quod Iohannes ſurrexiſſet à mortuis: à quibuſdam uero, quod Helias apparuiſſet: ab alijs autem, quod propheta quiſpiam ex antiquis ſurrexiſſet. Et ait Herodes: Iohãnem ego decollaui: quis eſt aũt iſte, de quo ego talia audio? & quærebat uidere eum. Et reuerſi apoſtoli narrauerunt illi quæcunq; fecerant. Et aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſum in locum deſertum ciuitatis, quæ uocatur Bethſaida. Quod cum cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illũ. Et excepit eos, & loquebat illis de regno dei, & eos qui curatione indigebant, ſanabat. Dies aũt cœperat declinare, & accedentes duodecim, dixerunt illi: Dimitte turbas, ut euntes in caſtella uillásq; uicinas, diuertãt, & inueniãt eſcas, quia hic in loco deſerto ſumus. Ait autẽ ad illos: Vos date illis quod edant. At illi dixerunt: Nõ ſunt nobis plures quam quinq; panes, & duo piſces, niſi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum eſcas. Erant autẽ ferè uiri quinquies mille. Ait autem ad diſcipulos ſuos: Facite illos diſcumbere in ſingulo quoq; diſcubitu quinquagenos: atq; ita fecerũt, & fecerunt omnes diſcumbere. Acceptis autem quinq; panibus & duobus piſcibus, ſublatis in cœlum oculis benedixit illis, & fregit diſtribuitq; diſcipulis, ut apponerẽt turbæ. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſublatũ eſt quod ſuperfuit illis, fragmentorũ cophini duodecim. Et factũ eſt cũ ſolus eſſet orãs, erant cũ illo & diſcipuli, interrogauitq; illos, dicẽs: Quẽ me dicũt eſſe turbæ? At illi rñderũt

& dix erũt

λ̄ περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

εἶπον, ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ ἡλίαν, ἄλλοι δὲ, ὅτι προφήτης τίς τῶν ἀρχαίων ἀνέστη. Εἶπε δὲ αὐτοῖς. ὑμεῖς δὲ τίνα με λέγετε εἶναι; ἀποκριθεὶς δὲ πέτρος, εἶπε, τὸν χριστὸν τοῦ θεοῦ. * Ὁ δὲ ἐπιτιμήσας αὐτοῖς, παρήγγειλε, μηδενὶ εἰπεῖν τοῦτο, εἰπὼν, ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. * Ἔλεγε δὲ πρὸς πάντας. εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν, καὶ ἀκολουθείτω μοι. ὃς γὰρ ἐὰν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, οὗτος σώσει αὐτήν. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, κερδήσας τὸν κόσμον ὅλον, ἑαυτὸν δὲ ἀπολέσας, ἢ ζημιωθείς; * Ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται, ὅτ' ἂν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πατρὸς, καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. * Λέγω δὲ ὑμῖν ἀληθῶς, εἰσί τινες τῶν ὧδε ἑστηκότων, οἳ οὐ μὴ γεύσονται θανάτου, ἕως ἂν ἴδωσι τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Ἐγένετο δὲ μετὰ τοὺς λόγους ὡσεὶ ἡμέραι ὀκτὼ, καὶ παραλαβὼν τὸν πέτρον καὶ ἰωάννην καὶ ἰάκωβον, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος προσεύξασθαι. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συνελάλουν αὐτῷ, οἵ τινες ἦσαν μωσῆς καὶ ἡλίας. οἳ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν ἱερουσαλήμ. Ὁ δὲ πέτρος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν βεβαρημένοι ὕπνῳ. διαγρηγορήσαντες δὲ εἶδον τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ τοὺς δύο ἄνδρας τοὺς συνεστῶτας αὐτῷ. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαχωρίζεσθαι αὐτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, εἶπεν ὁ πέτρος πρὸς τὸν ἰησοῦν. ἐπιστάτα, καλόν ἐστιν ἡμᾶς ὧδε εἶναι, καὶ ποιήσωμεν σκηνὰς

dixerunt, Iohannem baptistam, alij autem Heliam: alij uero, quod propheta quispiam de antiquis surrexit. Dixit autem illis: Vos aũt quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus, dixit: Christum dei. At ille comminatus illis, præcepit, ne cui dicerent hoc, dicens: Oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus sacerdotum & scribis, & occidi, & tertia die resurgere. Dicebat autem ad omnes: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam cottidie, & sequatur me. Qui enim uoluerit animã suam saluam facere, perdet illam. Qui uero perdiderit animã suam propter me, is saluam faciet illam. Quid enim proficit homo, si lucretur uniuersum mundũ, se autem ipsum perdat, aut iacturã suijpsius faciat? Nam quem mei, meorũq́ꝫ sermonum puduerit, huius & filium hominis pudebit, cũ uenerit in maiestate sua, & patris, sanctorumq́ꝫ angelorũ. Dico autem uobis uere, sunt quidã hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant regnum dei. Factum est autem post hæc uerba ferè diebus octo, & assũpsit Petrum & Iohannem & Iacobum, & ascendit in mõtem ut oraret. Et facta est dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus ac refulgens. Et ecce duo uiri loquebant cum illo, qui erant Moses & Helias, qui uisi in maiestate, dicebãt excessum eius, quem completurus erat Hierosolymis. Petrus uero & qui cum illo erant, grauati erant somno. Experrecti autem uiderunt maiestatem eius, & duos uiros qui stabant cum illo. Et factum est, cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, & faciam⁹ tria tabernacula

σκηνὰς τρεῖς, μίαν σοὶ, καὶ μωσεῖ μίαν, καὶ μίαν ἡλίᾳ, μὴ εἰδὼς ὃ λέγει. ταῦτα δὲ αὐτοῦ λέγοντος ἐγένετο νεφέλη, καὶ ἐπεσκίασεν αὐτούς. ἐφοβήθησαν δὲ ἐν τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὴν νεφέλην. καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῆς νεφέλης, λέγουσα. οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, αὐτοῦ ἀκούετε. καὶ ἐν τῷ γενέσθαι τὴν φωνὴν, εὑρέθη ὁ ἰησοῦς μόνος, καὶ αὐτοὶ ἐσίγησαν, καὶ οὐδενὶ ἀπήγγειλαν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐδὲν, ὧν ἑώρακαν.
ϛθ * ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ, καταβάντων
β αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὄρους, συνήντησεν αὐτῷ ὄχλος — λα
πολύς. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀνεβόησε, λέγων. διδάσκαλε, δέομαί σου, ἐπιβλέψαι ἐπὶ τὸν υἱόν μου, ὅτι μονογενής ἐστί μοι, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα λαμβάνει αὐτὸν, καὶ ἐξαίφνης κράζει, καὶ σπαράσσει αὐτὸν μετὰ ἀφροῦ, καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ συντρίβον αὐτόν. καὶ ἐδεήθην τῶν μαθητῶν σου, ἵνα ἐκβάλωσιν αὐτό, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰησοῦς, εἶπεν. ὦ γενεὰ ἄπιστος καὶ διεστραμμένη, ἕως πότε ἔσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἀνέξομαι ὑμῶν; προσάγαγε ὧδε τὸν υἱόν σου. ἔτι δὲ προσερχομένου αὐτοῦ, ἔρρηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον, καὶ συνεσπάραξεν. ἐπετίμησε δὲ ὁ ἰησοῦς τῷ πνεύματι τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ ἰάσατο τὸν παῖδα, καὶ ἀπέδωκεν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. * ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ μεγαλειότητι τοῦ θεοῦ. * πάντων
ϛα δὲ θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησεν, εἶπε
β πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων. οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ αἴσθωνται αὐτό. καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήματος τούτου. * εἰσῆλθε δὲ διαλογισμὸς ἐν — λβ
β αὐτοῖς, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων αὐτῶν. ὁ δὲ ἰησοῦς ἰδὼν τὸν διαλογισμὸν τῆς καρδίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενος παιδίου, ἔστησεν αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὃς ἐὰν δέξηται τοῦτο παιδίον

tria tabernacula, unum tibi, & unum Mosi, & unum Heliæ, nesciens quid diceret. Hæc autem illo loquente, facta est nubes & obumbrauit eos, timuerũt autem intrantibus illis in nubem. Et uox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et dum fieret uox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex his quæ uiderant. Factum est autem in sequenti die descendentibus illis de monte, occurrit illi turba multa. Et ecce uir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice ad filium meum, quia unicus est mihi: & ecce spiritus apprehẽdit eum, & subito damat, & discerpit eum cum spuma, & uix discedit ab eo dilanians eum: & rogaui discipulos tuos ut eijcerent illum, & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O natio infidelis & peruersa, usquequo ero apud uos, ac patiar uos? Adduc huc filium tuum. Cũ adhuc autem accederet, laniauit illum dæmoniũ & dissipauit. Increpauit autem Iesus spiritum immundum & sanauit puerum, & reddidit illum patri suo. Stupebãt autem omnes super magnificẽtia dei. Sed omnibus mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite uos in auribus uestris sermones istos. Filius enim hominis, futurum est ut tradatur in manus hominum. At illi ignorabant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud. Et timebãt eum interrogare de hoc uerbo. Intrauit autem cogitatio inter eos, quis eorum maior esset. At Iesus uidens cogitationem cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum iuxta se, & ait illis; Quicunque receperit puerum hũc

λγ περὶ τοῦ μὴ ὠπερεπομένου ἀκολουθεῖν.

τοῦτο τὸ παιδίον ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐμὲ
δέχεται. καὶ ὃς ἐὰν ἐμὲ δέξηται, δέχεται τὸν
ἀποστείλαντά με. Ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶ
σιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας.
ργ * Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἰωάννης, εἶπεν. ὠπιστάτα,
η εἴδομέν τινα ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἐκβάλ
λοντα τὰ δαιμόνια, καὶ ἐκωλύσαμεν αὐτὸν,
ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ μεθ' ἡμῶν. Καὶ εἶπε πρὸς
αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς. Μὴ κολύετε. ὃς γὰρ οὐκ ἔστι καθ'
ρδ ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστιν. * Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ
ι συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως
αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ
πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἀπέστειλεν
ἀγγέλους πρὸ προσώπου αὐτοῦ. καὶ πορευ
θέντες, εἰσῆλθον εἰς κώμην σαμαριτῶν, ὥς
τε ἑτοιμάσαι αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐδέξαντο αὐ
τὸν, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμε
νον εἰς Ἱερουσαλήμ. ἰδόντες δὲ οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, ἰάκωβος καὶ ἰωάννης, εἶπον. Κύριε,
θέλεις εἴπωμεν, πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐ
ρανοῦ, καὶ ἀναλῶσαι αὐτοὺς, ὡς καὶ ἡλίας
ἐποίησε; Στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἐπετίμησεν αὐ
τοῖς, καὶ εἶπεν. οὐκ οἴδατε οἵου πνεύματός
ἐστε ὑμεῖς. Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε
ρε ψυχὰς ἀνθρώπων ἀπολέσαι, ἀλλὰ σῶσαι.
ε Καὶ ἐπορεύθησαν εἰς ἑτέραν κώμην. * Ἐγέ
νετο δὲ πορευομένων αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ, εἶπε λγ
τὶς πρὸς αὐτόν. ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἂν
ἀπέρχῃ. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. αἱ ἀλώ
πεκες φωλαιοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ
οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. Εἶπε δὲ πρὸς
ἕτερον, ἀκολούθει μοι. Ὁ δὲ εἶπε, κύριε ὠπίτρε
ψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πα
τέρα μου. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ἄφες τοὺς
νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς, σὺ δὲ ἀπελ
θὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.
ρς * Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, ἀκολουθήσω σοι κύριε,
πρῶτον δὲ ὠπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς
ι εἰς τὸν οἶκόν μου. Εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς. Οὐ
δεὶς ὠπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέ
πων

puerum hunc nomine meo, me recipit. Et quicũq; me receperit, recipit eum qui me misit. Nã qui minor est inter omnes uos, hic erit magnus. Respõdens autem Iohãnes, dixit: Præceptor, uidimus quendam sub nomine tuo eijcientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia nõ sequitur nobiscum. Et ait ad illum Iesus: Nolite prohibere. Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est. Factum est autẽdum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam obfirmauerat, ut iret Hierosolymam, & misit nuncios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, ut pararent illi. Et non receperũt eum, quia facies eius erat euntis Hierosolymam. Cum uidissent autem discipuli eius, Iacobus & Iohannes, dixerunt: Domine, uis dicamus, ut ignis descendat de cœlo, & consumat illos, quemadmodũ & Helias fecit? Conuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendum animas hominum, sed ad seruandum. Et abierunt in aliud castellum. Factum est autem, ambulantibus illis in uia, dixit quidam ad illũ: Sequar te quocunque ieris. Dixit illi Iesus: Vulpes cauernas habent, & uolucres cœli nidos, filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi ut prius abeam, ac sepeliam patrem meum. Dixit autem ei Iesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos, tu uero uade & annuncia regnum dei. Et ait alius: Sequar te domine, sed pmitte mihi prius ut dicam uale ijs, qui sunt domi meæ. Ait ad illum Iesus: Nemo qui manu sua admota aratro, respe

πων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασι
λείαν τοῦ θεοῦ. * Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδει-
ρζ ι ξεν ὁ κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ
ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου
αὐτοῦ εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἔμελ-
λεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. * Ἔλεγεν οὖν πρὸς αὐ-
ρη ε τούς. ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀ-
λίγοι, δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θερισμοῦ,
ὅπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν
ρθ ε αὐτοῦ. * Ὑπάγετε, ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς,
ὡς ἄρνας ἐν μέσῳ λύκων. * Μὴ βαστάζετε βα-
ρι ε λάντιον, μὴ πήραν, μηδὲ ὑποδήματα, καὶ
μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. * Εἰς ἣν δ'
ρια ε ἂν οἰκίαν εἰσέρχησθε, πρῶτον λέγετε, εἰρήνη
τῷ οἴκῳ τούτῳ. καὶ ἐὰν μὲν ᾖ ἐκεῖ υἱὸς εἰρή-
νης, ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν ἡ εἰρήνη ὑμῶν,
ριβ εἰ δὲ μήγε, ἐφ' ὑμᾶς ἀνακάμψει. * Ἐν αὐτῇ δὲ
β τῇ οἰκίᾳ μένετε ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ
παρ' αὐτῶν. ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ
ριγ ι αὐτοῦ ἐστι. * Μὴ μεταβαίνετε ἐξ οἰκίας εἰς οἰ-
κίαν. καὶ εἰς ἣν ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέ-
χωντε ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν,
καὶ θεραπεύετε τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσθενεῖς, καὶ λέγε-
τε αὐτοῖς. ἤγγικεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.
ριδ * Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ μὴ δέχων-
β ται ὑμᾶς, ἐξελθόντες εἰς τὰς πλατείας αὐτῆς,
εἴπατε. καὶ τὸν κονιορτὸν, τὸν κολληθέντα ἡ-
μῖν ἐκ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀπομασσόμεθα ὑ-
μῖν. πλὴν τοῦτο γινώσκετε, ὅτι ἤγγικεν ἐφ' ὑ-
μᾶς ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Λέγω ὑμῖν, ὅτι σοδό-
μοις ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀνεκτότερον ἔσται, ἢ
ριε τῇ πόλει ἐκείνῃ. * Οὐαί σοι χοραζεὶν, οὐαί σοι
ε βηθσαϊδὰ, ὅτι εἰ ἐν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἐγένοντο
αἱ δυνάμεις, αἱ γενόμεναι ἐν ὑμῖν, πάλαι
ἂν ἐν σάκκῳ καὶ σποδῷ καθήμεναι, μετενόη-
σαν. πλὴν τύρῳ καὶ σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται
ἐν τῇ κρίσει, ἢ ἡμῖν. καὶ σὺ καπερναοὺμ, ἡ ἕως
τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα, ἕως ᾅδου καταβιβασθή-
ριϛ σῃ. * Ὁ ἀκούων ὑμῶν, ἐμοῦ ἀκούει. καὶ ὁ ἀθε-
α τῶν ὑμᾶς, ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν, ἀθε-
ριζ τεῖ τὸν ἀποστείλαντά με. * Ὑπέστρεψαν δὲ οἱ
ι ἑβδομήκοντα

λδ xerit à tergo aptus est regno dei.

Post hæc autem designauit domi- X
nus & alios septuaginta, misitq́ illos bi-
nos ante faciem suam in omnem ciuita-
tem & locum quò erat ipse uenturus. Di
cebat ergo illis: Messis quidē multa, sed
operarij pauci. Rogate ergo dominum
messis, ut extrudat operarios in messem
suam. Ite, ecce ego mitto uos, sicut agnos
inter lupos. Nolite portare sacculū, neq́
peram, neq́ calciamenta, & neminē per
uiam salutaueritis. In quācunq́ domum
intraueritis, primum dicite, pax huic do-
mui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet
super illum pax uestra: sin minus, ad uos
reuertetur: in eadem aūt domo manete,
edentes & bibentes quæ dantur ab illis.
Dignus enim est operarius mercede sua.
Nolite transire de domo in domū. Et in
quācunq́ ciuitatē intraueritis & suscepe-
rint uos, edite quæ apponūtur uobis: &
sanate infirmos, qui in illa sunt, & dicite
illis: Appropinquauit in uos regnū dei.
In quācunq́ aūt ciuitatē intraueritis, &
non susceperint uos, exeuntes in plateas
eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæsit
nobis de ciuitate uestra, extergimus in
uos: tamen hoc scitote, quod appropin-
quauit in uos regnum dei. Dico uobis, q́
Sodomis in die illo remissius erit quam
illi ciuitati. Væ tibi Chorozain, uæ tibi
Bethsaida, quia si in Tyro & Sidone fa-
ctæ fuissent uirtutes, quæ factæ sūt in uo
bis, olim in cilicio & cinere sedētes, scelerū
suorum egissent pœnitentiam: uerunta-
men Tyro & Sidoni remissius erit in iu-
dicio, q̄ uobis. Et tu Capernaū, quæ usq́
ad cœlū elata es, usq́ ad infernum depri
meris. Qui uos audit, me audit: & q uos
spernit, me spernit: qui autē me spernit,
spernit eū qui misit me. Reuersi sunt aūt
septuaginta

ἑβδομήκοντα μετὰ χαρᾶς, λέγοντες. κύριε, καὶ τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ἡμῖν ἐν τῷ ὀνόματί σου. Εἶπε δὲ αὐτοῖς. ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. ἰδοὺ δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσει. πλὴν ἐν τούτῳ μὴ χαίρετε, ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑποτάσσεται, χαίρετε δὲ μᾶλλον, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. * Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. ἐξομολογοῦμαί σοι πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, & ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Ναὶ ὁ πατήρ, ὅτι οὕτως εὐδοκία ἐμπροσθέν σου. * πάντα παρεδόθη μοι ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ οὐδεὶς γινώσκει, τίς ἐστιν ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ, καὶ τίς ἐστιν ὁ πατήρ. εἰ μὴ ὁ υἱὸς, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ υἱὸς ἀποκαλύψαι. * καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς μαθητὰς, κατ' ἰδίαν εἶπε. μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ, οἱ βλέποντες, ἃ ὑμεῖς βλέπετε. λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται & βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν, ἃ ὑμεῖς βλέπετε, & οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ἀκούετε, & οὐκ ἤκουσαν. * καὶ ἰδοὺ νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων. διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν. ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπεν. ἀγαπήσεις κύριον τὸν θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, & ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, & τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ. ὀρθῶς ἀπεκρίθης, τοῦτο ποίει καὶ ζήσῃ. * ὁ δὲ θέλων δικαιῶσαι ἑαυτὸν, εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν. καὶ τίς ἐστί μου πλησίον; ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. ἄνθρωπός τις κατέβαινεν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἰεριχὼ, & λῃσταῖς περιέπεσεν, οἳ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, & πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις

κατ' ἐκείνην τὴν ὁδὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν. ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν τόπον, ἐλθὼν καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρῆλθεν. Σαμαρίτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη. καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν. ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅ τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με ἀποδώσω σοι. τίς τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς; ὁ δὲ εἶπεν. ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. πορεύου καὶ σὺ ποίει ὁμοίως.

τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαῆλθεν. ὁμοίως δὲ καὶ λευίτης, γενόμενος κατὰ τὸν τόπον ἐλθὼν, καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρῆλθε. Σαμαρίτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγχνίσθη, καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον, ἐπιβιβάσας δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἐπιμελήθητι αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ, ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαί με, ἀποδώσω σοι. τίς οὖν τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς; ὁ δὲ εἶπεν. ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. εἶπεν οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. πορεύου, καὶ σὺ ποίει ὁμοίως. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτοὺς, καὶ αὐτὸς εἰσῆλθεν εἰς κώμην τινά. γυνὴ δέ τις, ὀνόματι μάρθα, ὑπεδέξατο αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. καὶ τῇδε ἦν ἀδελφὴ, καλουμένη μαρία, ἣ καὶ παρακαθίσασα πρὸς τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ἤκουε τὸν λόγον αὐτοῦ. ἡ δὲ μάρθα περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν, ἐπισᾶσα δὲ εἶπε. κύριε, οὐ μέλει σοι, ὅτι ἡ ἀδελφή μου μόνην με κατέλειπε διακονεῖν; εἰπὲ οὖν αὐτῇ, ἵνα μοι συναντιλάβηται. ἀποκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. μάρθα, μάρθα, μεριμνᾷς, καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἑνὸς δέ ἐστι χρεία. μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἥτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς. *καὶ ἐγένετο, ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν ἐν τόπῳ τινὶ προσευχόμενον, ὡς ἐπαύσατο, εἶπέ τις τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς αὐτόν. κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. εἶπε δὲ αὐτοῖς. ὅταν προσεύχησθε, λέγετε. πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς. τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν,

quidam descenderet eadem uia, uisóque illo præterijt. Similiter & leuita, cum iret iuxta locũ, cum accessisset ac uidisset eũ, præterijt. Samaritanus autẽ quidam iter faciens, uenit ad eum, & uiso eo misericordia motus est, & accedens obligauit uulnera eius, infundens oleum ac uinũ, & imponens illum in suum iumentũ, duxit in diuersorium, & curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curã illi⁹ habe, & quodcunq; præterea insumpseris, ego, cũ rediero, reddam tibi. Quis ergo horũ triũ uidet tibi proxim⁹ fuisse illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illũ. Ait igitur illi Iesus: Vade & tu fac similiter. Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddam oppidulũ. Ac mulier quædã Martha nomine, excepit illum in domũ suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu audiebat sermonem illius. Martha autem distrahebatur circa frequens ministerium, quæ assistens ait: Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me ut sola ministrẽ? dic ergo illi, ut me adiuuet. Et respondens dixit illi Iesus: Martha, Martha, solicita es, & tumultuaris circa multa. Atqui unum est necessarium. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

Et factum est cum oraret quodam in loco, ut cessauit: dixit quidam ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos, Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuũ, adueniat regnum tuum, fiat uoluntas tua quemadmodum in cœlo sic etiam in terra, Panem nostrũ cotidianũ da nobis hodie,

καὶ

&

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ γὰρ
αὐτοὶ ἀφίεμεν παντὶ ὀφείλοντι ἡμῖν, καὶ
μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦ
σαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. * καὶ ἔλεγε πρὸς αὐ
ξκδ τούς. τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται
ι πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ εἴπῃ αὐτῷ, φί
λε, χρῆσόν μοι τρεῖς ἄρτους, ἐπειδὴ φίλος μου
παρεγένετο ἐξ ὁδοῦ πρός με, καὶ οὐκ ἔχω ὃ πα
ραθήσω αὐτῷ. κἀκεῖνος ἔσωθεν ἀποκριθεὶς
εἴπῃ, μή μοι κόπους πάρεχε, ἤδη ἡ θύρα κέ
κλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν
κοίτην εἰσίν, οὐ δύναμαι ἀναστὰς δοῦναί σοι.
λέγω ὑμῖν, εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς, διὰ
τὸ εἶναι αὐτοῦ φίλον, διά γε τὴν ἀναίδειαν αὐ
τοῦ ἐγερθεὶς, δώσει αὐτῷ ὅσων χρῄζει. κἀγὼ
ξκε ὑμῖν λέγω. * αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζη
ε τεῖτε καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται ὑ
μῖν. πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν
εὑρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. τίνα δὲ
ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λί
θον ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ καὶ ἰχθύν, μὴ ἀντὶ
ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἐὰν αἰ
τήσῃ ᾠόν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; εἰ
οὖν ὑμεῖς πονηροὶ ὑπάρχοντες, οἴδατε ἀγα
θὰ δόματα διδόναι τοῖς τέκνοις ὑμῶν, πό
σῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦ
ξκς μα ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν. * καὶ ἦν ἐκ λθ
ε βάλλων δαιμόνιον, καὶ αὐτὸ ἦν κωφόν. ἐγέ
νετο δὲ, τοῦ δαιμονίου ἐξελθόντος, ἐλάλησεν
ξκζ ὁ κωφὸς, καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι. * τινὲς δὲ
β ἐξ αὐτῶν εἶπον, ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν
ξκη δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. * ἕτεροι
θ δὲ πειράζοντες, σημεῖον παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν
ξκθ ἐξ οὐρανοῦ. * αὐτὸς δὲ εἰδὼς αὐτῶν τὰ δια
β νοήματα, εἶπεν αὐτοῖς. πᾶσα βασιλεία
ἐφ' ἑαυτὴν διαμερισθεῖσα ἐρημοῦται, καὶ
οἶκος ἐπὶ οἶκον πίπτει. εἰ δὲ καὶ ὁ σατα
νᾶς ἐφ' ἑαυτὸν διεμερίσθη, πῶς σταθήσε
ται ἡ βασιλεία αὐτοῦ; ὅτι λέγετε, ἐν Βε
ελζεβοὺλ ἐκβάλλειν με τὰ δαιμόνια. εἰ δὲ
ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμό
νια,

& remitte nobis peccata noſtra, ſi quidē
& nos remittimus omni debenti nobis,
& ne nos inducas in tentationē, ſed libera
nos a malo. Et ait ad illos: Quis ueſtrū ha-
bebit amicū, & ibit ad illū media nocte,
& dicet illi: Amice da mihi mutuo tres
panes, quoniā amicus meus uenit de uia
ad me, & nō habeo quod apponā illi. &
ille intus reſpondēs dicat: Noli mihi mo
leſtus eſſe, iam oſtiū clauſum eſt, & pue-
ri mei mecū ſunt in cubili, nō poſſum ſur
gere & dare tibi. Dico uobis, etiam ſi nō
daturus ſit illi ſurgens, eo ꝙ amicus eius
ſit, propter improbitatem tamē eius ſur-
get, ac dabit illi quotquot habet opus. Et
ego dico uobis: Petite, & dabitur uobis:
quærite, & inuenietis: pulſate, & aperiet̄
uobis. Omnis enim qui petit, accipit: &
qui quærit, inuenit: & pulſanti aperietur.
Quis autem ex uobis pater, à quo ſi fili-
us petierit panem, num lapidem dabit il
li? Aut ſi piſcē, nū pro piſce ſerpētē dabit
illi? Aut ſi petierit ouū, num porriget illi
ſcorpium? Si ergo uos cum ſitis mali, no
ſtis bona dona dare filijs ueſtris, quanto
magis pater ueſter cœleſtis dabit ſpiritū
ſanctum poſcentibus ſe. Et erat eiſciens
dæmonium, & illud erat mutum, cumq; ꝙ
eieciſſet dæmonium, locutus eſt mutus,
& ammiratæ ſunt turbæ. Quidā autē ex
eis dixerunt: Per Beelzebul principē dæ-
moniorū eiſcit dæmonia. Et alij tentātes,
ſignum de cœlo quærebant ab eo. Ipſe
autem cum ſciret cogitationes eorum,
dixit eis: Omne regnum aduerſus ſe ip-
ſum diuiſum deſolatur, & domus ſup
domum cadit. Quod ſi ſatanas quoque
aduerſus ſeipſum diuiſus eſt, quomo-
do ſtabit regnum eius? quia dicitis, per
Beelzebul eiſcere me dæmonia. Quod
ſi ego Beelzebul præſidio eiſcio dæmo-

νῖα, οἱ ἡοὶ ὑμῶν ἐν τίνῃ ἐκβάλλουσι; Διὰ τοῦ
τοῦ κριταὶ ὑμῶν αὐτοὶ ἔσονται. Εἰ δὲ ἐν δα-
κτύλῳ θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθα-
σεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τ̄ θεοῦ. ὅτ' ἂν ὁ ἰσχυ-
ρὸς καθωπλισμένος φυλάσσει τὴν ἑαυτοῦ
αὐλὴν, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτ̄. ἐπὰν
δὲ ὁ ἰσχυρότερος αὐτοῦ ἐπελθὼν νικήσῃ αὐ-
τὸν, τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ αἴρει, ἐφ' ᾗ ἐπεποί-
θει, καὶ τὰ σκύλα αὐτοῦ διαδίδωσιν. Ὁ μὴ
ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐστίν. καὶ ὁ μὴ συνά-
ρλ γων μετ' ἐμοῦ, σκορπίζει. * Ὅτ' ἂν τὸ ἀκάθαρ-
ε τον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, διέρ-
χεται δι' ἀνύδρων τόπων, ζητοῦν ἀνάπαυ-
σιν, καὶ μὴ εὑρίσκον, λέγει. ὑποστρέψω εἰς τὸν
οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον. καὶ ἐλθὸν, εὑρί-
σκει σεσαρωμένον καὶ κεκοσμημένον. τότε
πορεύεται, καὶ παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα
πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόν-
τα κατοικεῖ ἐκεῖ. καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ
ρλα ἀνθρώπου ἐκείνου χείρονα τ̄ πρώτων. * Ἐγέ-
ι νετο δὲ ἐν τῷ λέγειν αὐτὸν ταῦτα, ἐπάρασά
τις γυνὴ φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπεν αὐτῷ.
Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μα-
στοὶ οὓς ἐθήλασας. Αὐτὸς δὲ εἶπε, μενοῦν γε,
μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ,
ρλβ καὶ φυλάσσοντες αὐτόν. * Τῶν δὲ ὄχλων ἐ-
ε παθροιζομένων, ἤρξατο λέγειν. ἡ γενεὰ αὕ-
τη πονηρά ἐστι, σημεῖον ζητεῖ, καὶ σημεῖον
οὐ δοθήσεται αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον ἰωνᾶ τοῦ
προφήτου. Καθὼς γὰρ ἐγένετο ἰωνᾶς σημεῖον
τοῖς νινευίταις, οὕτως ἔσται καὶ ὁ ἡὸς τοῦ ἀνθρώ-
που τῇ γενεᾷ ταύτῃ. Βασίλισσα νότου ἐγερ-
θήσεται ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῶν ἀνδρῶν τ̄ γε-
νεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινεῖ αὐτοὺς, ὅτι ἦλθεν
ἐκ τ̄ πράτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν σο-
λομῶνος, καὶ ἰδοὺ πλεῖον σολομῶνος ὧδε. ἄν-
δρες νινευῖται ἀναστήσοντες ἐν τῇ κρίσει μετὰ
τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὴν,
ὅτι μετενόησαν εἰς τὸ κήρυγμα ἰωνᾶ. καὶ ἰδοὺ
ρλγ πλεῖον ἰωνᾶ ὧδε. * Οὐδεὶς λύχνιον ἅψας εἰς
ε κρυπτὸν τίθησιν, οὐδὲ ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐ-
πὶ τὴν λυχνίαν

nia, filij uestri cuius præsidio eijciunt? Ideo ipsi iudices uestri erunt. Porrò si digito dei eijcio dæmonia, profecto peruenit ad uos regnum dei. Cum fortis armatus custodit atriũ suum, in pace sunt ea quæ possidet. Vbi uero fortior eo superueniens uicerit eum, uniuersa arma eius aufert, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit. Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arentia, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et cum uenerit, inuenit eam scopis mundatam atque ornatam, tunc uadit, & assumit septem alios spiritus secum nocentiores ipso, & ingressi habitãt ibi, & fiunt extrema hominis illius peiora primis. Factum est autem cum hæc
μ diceret, extollens uocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus uenter qui te portauit, & ubera quæ suxisti. At ille dixit: Quinimmò, beati qui audiunt sermonem dei, & custodiunt illum. Turbis autem condensantibus se, cœpit dicere: Natio hæc mala est. Signum quæ-
μα rit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis, ita erit & filius hominis nationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum uiris nationis huius, & condemnabit illos, quia uenit à finibus terræ, ut audiret sapientiam Solomonis, & ecce plus quàm Solomon hoc in loco. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum natione hac, & cõdemnabunt illã: quia ad pœnitentiam adducti sunt prædicatione Ionæ. & ecce plus quàm Iona hoc in loco. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque subter modium, sed super candelabrũ

πὶ πλὼ λυχνί̃αμ, ἵνα οἱ εἰσπο(ευόμενοι, τὸ
Aliàs φέγγος φῶς βλέπωσιν. * ὁ λύχνος τ̃ σώμα-
γλδ τός ἐστιν ὁ ὀφθαλμός. ὅτ̃αν οὖν ὁ ὀφθαλ-
s μός σου ἁπλοῦς ᾖ, καὶ ὅλον τὸ σῶμά σου
φωτεινὸν ἔστι. ἐὰν δὲ πονηρὸς ᾖ, καὶ τὸ σῶ
μά σου σκοτεινόν ἐστι. σκόπει οὖν, μὴ τὸ φῶς
τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστίν. εἰ οὖν τὸ σῶμά σου
ὅλον φωτεινὸν, μὴ ἔχον τι μέρος σκοτει
νόν, ἔσαι φωτεινὸν ὅλον, ὡς ὅτ̃αν ὁ λύχνος
γλε τῇ ἀστ(απῇ φωτίζῃ σε. * Ἐν δὲ τῷ λαλῆ-
s σαι, ἠρώτα αὐτὸν φαρισαῖός τις, ὅπως ἀρι μβ
σήσῃ παρ᾽ αὐτῷ. εἰσελθὼν δὲ ἀνέπεσεν. ὁ
δὲ φαρισαῖος ἰδὼν ἐθαύμασεν, ὅτι οὐ πρῶ
τον ἐβαπτίσθη πρὸ τ̃ ἀρίστου. εἶπε δὲ ὁ κύ-
ριος πρὸς αὐτόν. νῦν ὑμεῖς οἱ φαρισαῖοι
τὸ ἔξωθεν τ̃ ποτηρίου, καὶ τ̃ πίνακος
καθαρίζετε, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρ-
γλς παγῆς καὶ πονηρίας, ἄφρονες, οὐχ᾽ ὁ ποιή
s σας τὸ ἔξωθεν, καὶ τὸ ἔσωθεν ἐποίησε; πλὴν
τὰ ἐνόντα, δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ
πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν. * Ἀλλ᾽ οὐαὶ
γλς ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ
s ἡδύοσμον, καὶ τὸ πήγανον, καὶ πᾶν λάχα
νον, καὶ παρέρχεσθε τὴν κρίσιν, καὶ τὴν ἀγά-
πην τ̃ θεοῦ, ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ
γλζ β ἀφιέναι. * οὐαὶ ὑμῖν τοῖς φαρισαίοις, ὅτι
ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκαθεδρίαν ἐν ταῖς συ
ναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς
γλη ἀγορα῀ις. * οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φα
s ρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι ἐστὲ τὰ ὡς μνημεῖα
τὰ ἄδηλα, καὶ οἱ ἄνθρωποι περιπατοῦν
γλθ τες ἐπ᾽ ἄνω οὐκ οἴδασιν. * Ἀποκριθεὶς
s δέ τις τ̃ν νομικῶν, λέγει αὐτῷ. Διδάσκα
λε, ταῦτα λέγων καὶ ἡμᾶς ὑβρίζεις. ὁ δὲ
εἶπε. καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι φορ
Aliàs τοῖς ἀν τίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δυσβάσακτα, μγ
θρώποις. καὶ αὐτοὶ ἑνὶ τ̃ν δακτύλων ὑμῶν οὐ προσ
ψαύετε τοῖς φορτίοις. * οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι
γμ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα τῶν προφητῶν, οἱ
s δὲ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν αὐτούς, ἄρα
μαρτυρεῖτε καὶ συνευδοκεῖτε τοῖς ἔργοις
τ̃ πατέρων

per candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen uideant. Lucerna corporis est oculus. Cũ igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidũ erit. Quod si malus fuerit, etiam corpus tuũ tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, nõ habẽs aliquam partem tenebrosam, sic erit lucidum totum, ut cum lucerna fulgore illuminat te. Et cum loqueretur, rogauit illum quidã pharisæus, ut prãderet apud se. Iesus autem ingressus accubuit. Pharisæus autem cum uidisset, admiratus est, quod non prius lauisset ante prandium. Et ait dominus ad illum: Nunc uos pharisæi exteriora poculi, catiniq; mundatis, & quod intus est uestri, plenum est rapina & malicia: stulti, nónne qui fecit quod foris est, etiã id quod intus est, fecit? Verumtamen quod superest, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt uobis. Sed uæ uobis pharisæis, quia decimatis mentam & rutã, & quoduis olus, & præteritis iudicium & charitatem dei. Immò hæc oportuit facere, & illa non omittere. Væ uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia estis ut monumẽta quæ non apparent, & homines ambulantes super nesciunt. Respondens autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens etiam nos afficis contumelia. At ille ait: Et uobis legisperitis uæ, quia oneratis homines oneribus, quæ portare nõ possunt, & ipsi uno digito uestro non attingitis sarcinas. Væ uobis, quia ædificatis monumenta prophetarum, patres autem uestri occiderunt illos: profecto testamini, quod comprobatis facta

τῶν πατέρων ὑμῶν, ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀπέκτει-
ναν αὐτοὺς, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε αὐτῶν τὰ
ρμα ε μνημεῖα. * Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ θεοῦ εἶ-
πεν. ἀποστελῶ εἰς αὐτοὺς προφήτας καὶ ἀπο-
στόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ διώξου-
σιν, ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφη-
τῶν, τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσ-
μου, ἀπὸ τῶν γενεᾶς ταύτης, ἀπὸ τοῦ αἵματος
ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος ζαχαρίου, τοῦ ἀπολομέ-
νου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ τοῦ οἴκου. Ναὶ
λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῶν γενεᾶς ταύ-
ρμβ ε της. * Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν
κλεῖδα τῶν γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ
ρμγ ι τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. * Λέγοντος δὲ αὐ-
τοῦ ταῦτα πρὸς αὐτοὺς, ἤρξαντο οἱ νομικοὶ καὶ
οἱ φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστομίζειν
αὐτὸν περὶ πλειόνων, ἐνεδρεύοντες αὐτὸν, ζη-
τοῦντες θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα
καταγορήσωσιν αὐτοῦ.

Ἐν οἷς ἐπισυναχθεισῶν τῶν μυριάδων τοῦ
ὄχλου, ὥστε καταπατεῖν ἀλλήλους, ἤρξατο λέ-
ρμδ β γειν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πρῶτον. * Προ-
σέχετε ἑαυτοῖς ἀπὸ τῶν ζύμης τῶν φαρισαίων
ρμε ι ἥ τις ἐστὶν ὑπόκρισις. * Οὐδὲν δὲ συγκεκαλυμ-
μένον ἐστὶν, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν
ὃ οὐ γνωσθήσεται. ἀνθ' ὧν ὅσα ἐν τῇ σκοτίᾳ εἶ-
πατε, ἐν τῷ φωτὶ ἀκουσθήσεται, καὶ ὃ πρὸς
τὸ οὖς ἐλαλήσατε ἐν τοῖς ταμείοις, κηρυχθήσε-
ται ἐπὶ τῶν δωμάτων. Λέγω δὲ ὑμῖν τοῖς φί-
λοις μου, μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων
τὸ σῶμα, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ ἐχόντων περισ-
σότερον τι ποιῆσαι. ἀποδείξω δὲ ὑμῖν τίνα
φοβηθῆτε. φοβηθῆτε τὸν μετὰ τὸ ἀποκτεῖ-
ναι ἐξουσίαν ἔχοντα ἐμβαλεῖν εἰς τὴν γέ-
ενναν, ναὶ λέγω ὑμῖν, τοῦτον φοβηθῆτε. Οὐ-
χὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο.
καὶ τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐκ ἔστιν ἐπιλελησμένον
ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῶν κε-
φαλῆς ὑμῶν πᾶσαι ἠρίθμηνται. μὴ οὖν
φοβεῖσθε, πολλῶν στρουθίων διαφέρε-
τε, λέγω δὲ ὑμῖν, πᾶς ὃς ἂν ὁμολογήσῃ
ἐν ἐμοὶ

patrum uestrorum, quoniam illi quidem eos occiderunt, uos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapiētia dei dixit: Mittam ad illos prophetas & apostolos, & ex illis occident & persequētur, ut requiratur sanguis omnium prophetarum, qui effunditur à cōstitutione mūdi, à natione ista, à sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem. profecto dico uobis, requretur ab hac natione. Væ uobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant, uetuistis. Cum autē hæc ad illos diceret, cœperunt legisperiti & pharisæi grauiter insistere, & captiose interrogare eum de multis, insidiantes ei, & quærentes aliquid uenari ex ore eius, quo accusarent eum.

Cum autem conuenisset innumera turbæ multitudo, adeo ut se inuicem cōculcarēt, cœpit dicere ad discipulos suos, primum, Cauete uobisipsis à fermento pharisæorum quod est hypocrisis. Nihil em̄ opertum est, quod non reuelabitur: neq; absconditum, quod non scietur. Quoniā quæ in tenebris dixistis, in lumine audiētur, & quod in aurem locuti estis in cōclauibus, prædicabitur in tectis. Dico autē uobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant. Ostendā autem uobis quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem conijciendi in gehennam. certe dico uobis, hunc timete. Nónne quinque passerculi ueneunt minutis assibus duobus, & unus ex illis non est in obliuione corā deo. Quin & pili capitis uestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere, multis passeribus pluris estis. Dico autem uobis, omnis quicunque confessus fuerit me

XII

ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπρο/
ξμς σθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. * ὁ δὲ ἀρνησάμε
β νός με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνηθήσεται
ξμζ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. * καὶ πᾶς ὃς
β ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀφεθήσε
ται αὐτῷ. τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασ
ξμη φημήσαντι, οὐκ ἀφεθήσεται. * ὅταν δὲ προσ
β φέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς
ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε, πῶς
ἢ τί ἀπολογηθήσεσθε, ἢ τί εἴπητε. τὸ γὰρ ἅγι
ον πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ἃ
ξνδ δεῖ εἰπεῖν. * εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ τοῦ ὄχλου,
διδάσκαλε, εἰπὲ τῷ ἀδελφῷ μου μερίσασθαι με
μετ' ἐμοῦ τὴν κληρονομίαν. ὁ δὲ εἶπεν αὐ/
τῷ. ἄνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ με
ριστὴν ἐφ' ὑμᾶς; εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς, ὁρᾶτε καὶ φυ
λάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεονεξίας, ὅτι οὐκ ἐν τῷ
περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόν
των αὐτῷ. εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτοὺς, μς
λέγων. ἀνθρώπου τινὸς πλουσίου εὐφόρησεν
ἡ χώρα, καὶ διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, λέγων.
τί ποιήσω, ὅτι οὐκ ἔχω ποῦ συνάξω τοὺς
καρπούς μου; καὶ εἶπε, τοῦτο ποιήσω. καθε/
λῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδο/
μήσω. καὶ συνάξω ἐκεῖ πάντα τὰ γενήματά
μου, καὶ τὰ ἀγαθά μου, καὶ ἐρῶ τῇ ψυχῇ μου.
ψυχὴ ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη
πολλά, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου. εἶ/
πε δὲ αὐτῷ ὁ θεός. ἄφρων, ταύτῃ τῇ νυκτὶ
τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ, ἃ δὲ ἡ/
τοίμασας, τίνι ἔσται; οὕτως ὁ θησαυρίζων
ἑαυτῷ, καὶ μὴ εἰς θεὸν πλουτῶν. εἶπε δὲ
ξμ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. * διὰ τοῦτο
ε ὑμῖν λέγω. μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν
τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι, τί ἐνδύ/
σησθε. ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστι τροφῆς, καὶ
τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. κατανοήσατε
τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερί/
ζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον, οὐ δὲ ἀποθήκη,
καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς. πόσῳ μᾶλλον
ὑμεῖς

me coram hominibus, & filius hominis
cõfitebitur illum coram angelis dei. Qui
autem negauerit me coram hominibus,
negabitur coram angelis dei. Et quisquis
loquit̃ dictũ in filiũ hominis, remittetur
illi, ei uero qui in spiritum sanctum cõui
cium dixerit, nõ remittetur. Cum autem
adduxerint uos ad synagogas, & ad ma
gistrat9 ac potestates, nolite soliciti esse,
qualiter aut quid respondeatis, aut quid
dicatis. spiritus em̃ sanctus docebit uos
in eadem hora, quid oporteat uos dice/
re. Ait autem ei quidam de turba: Magi
ster, dic fratri meo, ut diuidat mecum hæ
reditatẽ. At ille dixit ei: Homo, quis me
constituit iudicem aut diuisorem super
uos? Dixitque ad illos: Videte & cauete
ab auaritia, quia non in abundantia cu/
iusquam̃ uita ei9 est ex his quæ possidet.
Dixit autem similitudinem ad illos, di/
cens: Hominis cuiusdam diuitis uberes
fructus ager attulit, & cogitabat intra se,
dicens: Quid faciam, quod non habeam
quo congregem fructus meos? Et dixit:
Hoc faciã: Destruam horrea mea, & ma/
iora extruam, & illuc congregabo omnia
quæ nata sunt mihi bona mea, & dicam
animæ meæ. Anima habes multa bona
reposita in annos multos, requiesce, co/
mede, bibe, gaude. Dixit autem illi deus:
Stulte hac nocte animam tuam repetũt
abs te. Quæ uero parasti, cui cedent? Sic
qui recõdit sibi, nec est erga deum diues.
Dixitque ad discipulos suos: Ideo dico
uobis: Nolite soliciti esse animæ uestræ,
quid edatis, neque corpori quid indua/
mini. Anima plus est quam̃ esca, & cor/
pus plus quam̃ indumentum. Conside/
rate coruos, quia non seminant, neq; me/
tunt, quibus non est penuariũ, neq; hor/
reum, & deus pascit illos. Quanto magis

uos

ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν; τίς δὲ ἐξ ὑ-
μῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν
ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Εἰ οὖν οὔτε ἐλά-
χιστον δύνασθε, τί περὶ τῶν λοιπῶν μεριμνᾶ-
τε; Κατανοήσατε τὰ κρίνα πῶς αὐξάνει, οὐ κο-
πιᾷ, οὐδὲ νήθει. Λέγω δὲ ὑμῖν. Οὐ δὲ σολο-
μῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς
ἓν τούτων. Εἰ δὲ τὸν χόρτον ἐν τῷ ἀγρῷ σή-
μερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλό-
μενον ὁ θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσι, πόσῳ μᾶλ-
λον ὑμᾶς ὀλιγόπιστοι; Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητῆτε
τί φάγητε, ἢ τί πίητε, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε.
Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου ἐπιζη-
τεῖ. ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν, ὅτι χρῄζετε τού-
των. Πλὴν ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ,
ρμα καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. * Μὴ
ι φοβηθῆτε τὸ μικρὸν ποίμνιον, ὅτι εὐδόκησεν
ὁ πατὴρ ὑμῶν δοῦναι ὑμῖν τὴν βασιλείαν.
ρμβ * Πωλήσατε τὰ ὑπάρχοντα ὑμῶν, καὶ δότε
β ἐλεημοσύνην. * Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια
ρμγ μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν
ε τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτης οὐκ ἐγγίζει, οὐδὲ
σὴς διαφθείρει. ὅπου γάρ ἐστιν ὁ θησαυρὸς ὑ-
κμδ μῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται. * Ἔστωσαν
ι ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ οἱ λύχνοι
καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προσ-
δεχομένοις τὸν κύριον αὐτῶν, πότε ἀναλύσει
ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ κρούσαν-
ρμε τος, εὐθέως ἀνοίξωσιν αὐτῷ. * Μακάριοι οἱ
ε δοῦλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ κύριος εὑρήσει
γρηγοροῦντας. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι περιζώ-
σεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, καὶ παρελθὼν
διακονήσει αὐτοῖς. καὶ ἐὰν ἔλθῃ ἐν τῇ δευ-
τέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ τρίτῃ φυλακῇ ἔλθῃ,
καὶ εὕρῃ οὕτως, μακάριοί εἰσιν οἱ δοῦλοι
ρμϛ ἐκεῖνοι. * Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ
β οἰκοδεσπότης, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κλέπτης ἔρχεται,
ἐγρηγόρησεν ἂν, καὶ οὐκ ἂν ἀφῆκε διορυ-
γῆναι τὸν οἶκον αὐτοῦ. Καὶ ὑμεῖς οὖν γίνε-
σθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς
ρμζ τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. * Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ πέ-
ε τρος

uos præstatis uolucribus? Quis autem uestrum solicitudine sua potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo ne id quidē quod minimū est potestis, quid de cæteris soliciti estis? Considerate lilia quomodo crescunt, non laborant, neq; nent. dico autem uobis, nec Salomon in omni gloria sua uestiebatur sicut unum ex istis. Si autē gramen quod hodie est in agro, & cras in clibanū mittitur, deus sic uestit, quanto magis uos uestiet ô parū fidētes? Et uos nolite quærere quid esuri sitis, aut quid bibituri, & nolite in sublime tolli. hæc enim omnia gentes mundi quærūt. pater autē uester scit q; istis indigeatis. Quin potius quærite regnū dei, & hæc omnia adijcient uobis. Noli timere pusille grex, qa cōplacitum est patri uestro dare uobis regnum. Vendite quæ possidetis, & date eleemosynam. Parate uobis sacculos qui nō ueterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quò fur non accedit, neq; tinea corrumpit. Vbi em̄ thesaurus uester est, ibi & cor uestrum erit. Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ accēsæ, & uos similes hominibus, expectantibus dominū suum quando reuertatur à nuptijs: ut cum uenerit ac pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cū uenerit dominus, inuenerit uigilantes: amen dico uobis, q; præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, & si in tertia uigilia uenerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote, quod si scisset paterfamiliâs qua hora fur uenturus fuisset, uigilasset, utiq;, nec passus fuisset perfodi domum suam. Et uos igitur estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ait autem ei Petrus:

πρὸς. κύριε, πρὸς ἡμᾶς τὴν παραβολὴν ταύτην λέγεις, ἢ καὶ πρὸς πάντας; εἶπε δὲ ὁ κύριος. τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ὃν καταστήσει ὁ κύριος ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ, τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον; μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν, ἐλθὼν ὁ κύριος αὐτοῦ, εὑρήσει ποιοῦντα οὕτως. ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν. * ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δοῦλος ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, χρονίζει μου ὁ κύριος ἔρχεσθαι, καὶ ἄρξηται τύπτειν τοὺς παῖδας καὶ τὰς παιδίσκας, ἐσθίειν τε καὶ πίνειν καὶ μεθύσκεσθαι, ἥξει ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου ἐν ἡμέρᾳ ᾗ οὐ προσδοκᾷ, καὶ ἐν ὥρᾳ ᾗ οὐ γινώσκει, καὶ διχοτομήσει αὐτόν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. * ἐκεῖνος δὲ ὁ δοῦλος ὁ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, καὶ μὴ ἑτοιμάσας, μηδὲ ποιήσας πρὸς τὸ θέλημα αὐτοῦ, δαρήσεται πολλάς. ὁ δὲ μὴ γνούς, ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας. παντὶ δὲ ᾧ ἐδόθη πολύ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ, καὶ ᾧ παρέθεντο πολύ, περισσότερον αἰτήσουσιν αὐτόν. * πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως οὗ τελεσθῇ; δοκεῖτε, ὅτι εἰρήνην παρεγενόμην δοῦναι ἐν τῇ γῇ; οὐχί λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἢ διαμερισμόν. ἔσονται γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν πέντε ἐν οἴκῳ ἑνὶ διαμεμερισμένοι, τρεῖς ἐπὶ δυσὶν, καὶ δύο ἐπὶ τρισίν. διαμερισθήσεται πατὴρ ἐφ' υἱῷ, καὶ υἱὸς ἐπὶ πατρὶ, μήτηρ ἐπὶ θυγατρὶ, καὶ θυγάτηρ ἐπὶ μητρὶ, πενθερὰ ἐπὶ τὴν νύμφην αὐτῆς, καὶ νύμφη ἐπὶ τὴν πενθερὰν αὐτῆς. * ἔλεγε δὲ καὶ τοῖς ὄχλοις, ὅταν ἴδητε τὴν νεφέλην ἀνατέλλουσαν ἀπὸ δυσμῶν, εὐθέως λέγετε, ὄμβρος ἔρχεται, καὶ γίνεται οὕτως, καὶ ὅταν νότον πνέοντα, λέγετε, ὅτι καύσων ἔσται, καὶ γίνεται. ὑποκριταί, τὸ πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ

trus: Domine, ad nos dicis istam parabolam, an etiam ad omnes? Dixit autē dominus: Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituet dominus super famulitiū suum, ut det illis in tempore demensum cibum? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus, inuenerit ita facientem: uere dico uobis, quod omnibus quæ possidet, præficiet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo, differt dominus meus reditum, cœperitq; pcutere seruos & ancillas, & edere biberéq; & inebriari, ueniet dominus serui illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partémque eius cum infidis ponet. Ille autem seruus qui cognouit uoluntatem domini sui, & nō se præparauit, nec fecit secundum uoluntatem eius, plagis uapulabit multis. qui autē non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porrò cuicūq; multum datum est, multū quæretur ab eo: & cui cōmendauerunt multū, plus petēt ab eo. Ignē ueni missurus in terrā, & qd uolo, si iam accensus est? Sed baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor, donec perficiat? Putatis quod pacem uenerim missurus in terram? Non dico uobis, imò separationē. Erunt enim ex hoc quinq; in domo una diuisi, tres aduersus duos, & duo contra tres. diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrē, mater aduersus filiā, & filia aduersus matrem, socrus aduersus nurum suā, & nurus aduersus socrum suā. Dicebat aūt & ad turbas: Cum uideritis nubē orientem ab occasu, statim dicitis, imber uenit, & ita fit, & cum austrū flantē, dicitis, q̄ æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare, hoc aūt tēpus q̄ fit ut nō pbetis? cur aūt & ex uobisipis

non

ρξβ ε ὀυ κρίνετε τὸ δίκαιον; * Ὡς γὰρ ὑπάγεις με
τὰ τοῦ ἀντιδίκου σου ἐπ' ἄρχοντα ἐν τῇ ὁδῷ, δὸς
ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτῆς, μήποτε κα
τασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτής σε
παραδῷ τῷ πράκτορι, καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλ
λῃ εἰς φυλακήν. Λέγω σοι, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖ
θεν, ἕως οὗ καὶ τὸ ἔσχατον λεπτὸν ἀποδῷς.

ρξγ ι * Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ και-
ρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν γαλιλαί-
ων, ὧν τὰ αἷμα πιλᾶτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυ-
σιῶν αὐτῶν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, εἶ-
πεν αὐτοῖς. Δοκεῖτε, ὅτι οἱ γαλιλαῖοι οὗτοι
ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς γαλιλαίους
ἐγένοντο, ὅτι τοιαῦτα πεπόνθασιν; οὐχὶ
λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες
ὡσαύτως ἀπολεῖσθε. Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δέκα καὶ
ὀκτὼ, ἐφ' οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ σιλω μζ
ὰμ, καὶ ἀπέκτεινεν αὐτούς, Δοκεῖτε, ὅτι οὗ-
τοι ὀφειλέται ἐγένοντο παρὰ πάντας ἀνθρώ
πους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Ἱερουσαλήμ; οὐχὶ
λέγω ὑμῖν, ἀλλ' ἐὰν μὴ μετανοῆτε πάντες
ρξδ ι ὁμοίως ἀπολεῖσθε. * Ἔλεγε δὲ ταύτην τὴν
παραβολήν. συκῆν εἶχέ τις ἐν τῷ ἀμπελῶ-
νι αὐτοῦ πεφυτευμένην, καὶ ἦλθε καρπὸν ζη
τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ' εὗρεν. Εἶπε δὲ πρὸς τὸν
ἀμπελουργὸν, ἰδοὺ τρία ἔτη ἔρχομαι ζη-
τῶν καρπὸν ἐν τῇ συκῇ ταύτῃ, καὶ οὐχ' εὑ-
ρίσκω, ἔκκοψον αὐτὴν, ἵνα τί καὶ τὴν γῆν
καταργεῖ; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, λέγει αὐτῷ. Κύ
ριε, ἄφες αὐτὴν καὶ τοῦτο τὸ ἔτος ἕως ὅτου
σκάψω περὶ αὐτὴν, καὶ βάλω κοπρίαν. κἂν
μὲν ποιήσῃ καρπὸν, εἰ δὲ μήγε, εἰς τὸ μέλ-
λον ἐκκόψεις αὐτήν. Ἦν δὲ διδάσκων ἐν μιᾷ
τῶν συναγωγῶν ἐν τοῖς σάββασι. καὶ ἰδοὺ
γυνὴ ἦν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δέκα μη
καὶ ὀκτὼ, καὶ ἦν συγκύπτουσα καὶ μὴ δυνα
μένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές. ἰδὼν δὲ αὐ
τὴν ὁ Ἰησοῦς προσεφώνησε καὶ εἶπεν αὐτῇ.
γύναι ἀπολέλυσαι ἀπὸ τῆς ἀσθενείας σου. καὶ
ἐπέθηκεν αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ παραχρῆμα
ἀνωρθώθη καὶ ἐδόξαζε τὸν θεόν. ἀποκριθεὶς

non iudicatis quod iustum est? Cum enim uadis cum aduersario tuo ad magistratum in uia, da operam ut libereris ab illo, ne forte pertrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor cõijciat te in carcerem. Dico tibi, non exibis inde, donec ultimũ etiã minutũ reddas.

Aderant autem quidam eodem in XIII
tempore nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs ipsorum. Et respondens Iesus, dixit illis: Putatis quod hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non dico uobis, imò nisi resipueritis omnes similiter peribitis, Aut illi decem & octo, supra quos cecidit turris in Siloë, & occidit eos. Putatis, quod debitores fuerint ultra cunctos homines habitantes Hierosolymis? Non dico uobis, imò nisi resipueritis omnes similiter peribitis. Dicebat & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidã plantatam in uinea sua, & uenit quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad cultorẽ uineæ: Ecce anni tres sunt ex quo uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio. succide illã, ad quid uel terram occupat? At ille respondens, dixit illi: Domine, Sine illam & hoc anno, donec fodero circum illam & misero stercus, & siquidem fecerit fructum, sin minus, in posterum succides eam. Docebat autem in una synagogarum sabbatis. Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decẽ & octo, erátque contracta, nec omnino poterat erigere caput, quam cum uideret Iesus, uocauit eam ad se, & ait illi: Mulier, liberata es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manu, & confestim erecta est, & glorificabat deum. Respondens autem

δὲ ἀρχισυνάγωγος ἀγανακτῶν, ὅτι τοῦ
σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τοῦ
ὄχλῳ. ἓξ ἡμέραι εἰσὶν ἐν αἷς δεῖ ἐργάζεσθαι,
ἐν ταύταις οὖν ἐρχόμενοι θεραπεύεσθε, καὶ
ρξε β μὴ τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου. * Ἀπεκρίθη οὖν
αὐτοῦ ὁ κύριος, καὶ εἶπεν. ὑποκριτὰ, ἕκα-
στος ὑμῶν τοῦ σαββάτῳ οὐ λύει τὸν βοῦν
αὐτοῦ ἢ τὸν ὄνον ἀπὸ τῆς φάτνης, καὶ ἀπα-
γαγὼν ποτίζει; ταύτην δὲ θυγατέρα ἀβρα-
ὰμ οὖσαν, ἣν ἔδησεν ὁ σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ
ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ
ρξς τούτου τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτου; * Καὶ ταῦτα λέ-
γοντος αὐτοῦ κατῃσχύνοντο πάντες οἱ ἀν-
τικείμενοι αὐτοῦ. καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἔχαιρεν
ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τοῖς γινομένοις ὑπ'
ρξζ β αὐτοῦ. * Ἔλεγε δὲ, τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία μθ̄
τοῦ θεοῦ, καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν; ὁμοία ἐστὶ
κόκκῳ σινάπεως, ὃν λαβὼν ἄνθρωπος ἔβα-
λεν εἰς κῆπον ἑαυτοῦ, καὶ ἤυξησε, καὶ ἐγένε-
το εἰς δένδρον μέγα, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐ-
ρανοῦ κατεσκήνωσεν ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ.
ρξη ε * Καὶ πάλιν εἶπε. τίνι ὁμοιώσω τὴν βασι-
λείαν τοῦ θεοῦ; ὁμοία ἐστὶ ζύμῃ, ἣν λαβοῦσα
γυνὴ ἐνέκρυψεν εἰς ἀλεύρου σάτα τρία, ἕως
ρξθ β οὗ ἐζυμώθη ὅλον. * Καὶ διεπορεύετο κατὰ πό-
λεις καὶ κώμας, διδάσκων καὶ πορείαν ποι-
ρο ε ούμενος εἰς ἱεροσαλήμ. * Εἶπε δέ τις αὐτῷ. μ
κύριε, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι; ὁ δὲ εἶπε πρὸς
αὐτούς. ἀγωνίζεσθε εἰσελθεῖν διὰ τῆς στενῆς
πύλης, ὅτι πολλοὶ, λέγω ὑμῖν, ζητήσουσιν
εἰσελθεῖν, καὶ οὐκ ἰσχύσουσιν. * Ἀφοῦ ἂν ἐγρ-
ροα ε θῇ ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἀποκλείσῃ τὴν θύραν,
καὶ ἄρξησθε ἔξω ἑστᾶναι καὶ κρούειν τὴν θύραν,
λέγοντες. κύριε, κύριε, ἄνοιξον ἡμῖν. καὶ ἀπο-
κριθεὶς ἐρεῖ ὑμῖν, οὐκ οἶδα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ.
τότε ἄρξεσθε λέγειν. ἐφάγομεν ἐνώπιόν
σου, καὶ ἐπίομεν, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις
ἡμῶν ἐδίδαξας. καὶ ἐρεῖ, λέγω ὑμῖν, οὐκ οἶ-
δα ὑμᾶς πόθεν ἐστέ, ἀπόστητε ἀπ' ἐμοῦ πάν-
τες ἐργάται τῆς ἀδικίας. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυ-
ροβ ε θμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, * ὅτ' ἂν ὄψησθε
ἀβραὰμ

autem princeps synagogæ, indignans quod sabbato sanasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo uenite, ut sanemini, & nõ in die sabbati. Respondens autem ad illum dominus, dixit: Hypocrita, unusquisque uestrum sabbato nónne soluit bouem suum aut asinum à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui à uinculo isto die sabbati? Et cum hæc diceret, erubescebãt omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat sup uniuersis quæ cum gloria fiebãt ab eo. Dicebat ergo: Cui simile est regnum dei, & cui simile faciam illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, & euasit in arborem magnam, & uolucres cœli nidulabantur in ramis eius. Et iterum dixit: Cui simile faciam regnum dei? Simile est fermento quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentetur totum. Et ibat per ciuitates & castella docẽs: & iter faciẽs Hierosolymam. Ait autem illi quidam: Domine, an pauci sunt qui salutem consequuntur? Ille uero dixit ad illos: Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico nobis, quærent intrare, & non poterunt. Cum autem surrexerit paterfamiliâs, & clauserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, domine, aperi nobis. Et respondens dicet uobis: Nescio uos unde sitis. Tunc incipietis dicere: Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet: Dico uobis, nescio uos unde sitis. Discedite à me omnes, qui patratis iniquitatem. Ibi erit fletus & stridor dentium, cum uideritis

o Abrahã

ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς
προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ, ὑμᾶς δὲ
ἐκβαλλομένους ἔξω. καὶ ἥξουσιν ἀπὸ ἀνατο-
λῶν καὶ δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ νότου, καὶ ἀνα
ρογ κλιθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. * καὶ
β ἰδοὺ εἰσὶν ἔσχατοι οἳ ἔσονται πρῶτοι, καὶ εἰ-
σὶν πρῶτοι οἳ ἔσονται ἔσχατοι. Ἐν αὐτῇ τῇ ἡ-
μέρᾳ προσῆλθόν τινες φαρισαῖοι, λέγοντες
αὐτῷ, ἔξελθε καὶ πορεύου ἐντεῦθεν, ὅτι ἡρώ
δης θέλει σε ἀποκτεῖναι. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. πο
ρευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. ἰδοὺ
ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀπὸ τελῶ σή-
μερον καὶ ἄυριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι,
πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ ἄυριον καὶ τῇ ἐχο
μένῃ πορεύεσθαι, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται, προφή-
ροε τὴν ἀπολέσθαι ἔξω ἱερουσαλήμ. * ἱερουσα-
ε λὴμ, ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προ-
φήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους
πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι
τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὴν ἑαυτοῦ
νοσσιὰν ὑπὸ τὰς πτέρυγας καὶ οὐκ ἠθελήσα-
τε. ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος.
Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐ μή με ἴδητε ἕως ἂν ἥξῃ
ὅτε εἴπητε, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνό
ματι κυρίου.

ροϛ * καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς οἶ-
κόν τινος τῶν ἀρχόντων τῶν φαρισαίων σαβ
βάτῳ φαγεῖν ἄρτον, καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατη-
ρούμενοι αὐτόν. καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπός τις ἦν ὑ-
δρωπικὸς ἔμπροσθεν αὐτοῦ. καὶ ἀποκριθεὶς μβ
ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς τοὺς νομικοὺς καὶ φαρισαί
ους, λέγων. Εἰ ἔξεστιν ἐν τῷ σαββάτῳ θερα-
πεύειν; οἱ δὲ ἡσύχασαν, καὶ ἀπολαβόμενος
ροζ ἰάσατο αὐτὸν, καὶ ἀπέλυσε. * καὶ ἀποκρι-
ε θεὶς πρὸς αὐτοὺς εἶπε, τίνος ὑμῶν ὄνος ἢ βοῦς
εἰς φρέαρ ἐμπεσεῖται, καὶ οὐκ εὐθέως ἀνα-
σπάσει αὐτὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτου; καὶ οὐκ
ἴσχυσαν ἀνταποκριθῆναι αὐτῷ πρὸς ταῦτα.
ροκ * Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολὴν
ι ἐπέχων, πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγον-
το, λέγων πρὸς αὐτούς. ὅταν κληθῇς ὑπό

τινος

Abraham & Isaac & Iacob, & omnes prophetas in regno dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab oriente & occidente & aquilone & austro, & accumbēt in regno dei. Et ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi. Eodem die accesserunt quidam pharisæorum, dicentes illi: Exi, & uade hinc, quia Herodes uult te occidere. Et ait illis: Ite & dicite uulpi illi: Ecce eijcio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor. Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie ambulare, quia fieri non potest, ut propheta pereat alibi quàm Hierosolymis. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui mittūtur ad te: quoties uolui congregare filios tuos, quēadmodum auis nidum suum sub pennas, & noluistis. Ecce relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis, quod non uidebitis me, donec uenerit tempus, cum dicetis: Benedictus qui uenit in nomine domini.

Et accidit ut introierit in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato ad capiendum cibum, & ipsi obseruabant eum. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit ad legisperitos & pharisæos dicens: Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero apprehensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens ad illos, dixit: Cuius uestrū asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos: Cum inuitatus fueris ab aliquo

ἵνα ὅταν ἔλθῃς εἰς γάμους, μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν, μήποτε ἐντιμότερός σου ᾖ κεκλημένος ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν ὁ σὲ καὶ αὐτὸν καλέσας, ἐρεῖ σοι, δὸς τούτῳ τόπον, καὶ τότε ἄρξῃ μετὰ αἰσχύνης τὸν ἔσχατον τόπον κατέχειν. ἀλλ' ὅταν κληθῇς, πορευθεὶς ἀνάπεσον εἰς τὸν ἔσχατον τόπον, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ὁ κεκληκώς σε, εἴπῃ σοι, φίλε, προσανάβηθι ἀνώτερον· τότε ἔσται σοι δόξα ἐνώπιον πάντων συνανακειμένων σοι. * ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. * Ἔλεγε δὲ καὶ τῷ κεκληκότι αὐτόν, ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον, μὴ φώνει τοὺς φίλους σου, μηδὲ τοὺς ἀδελφούς σου, μηδὲ τοὺς συγγενεῖς σου, μηδὲ γείτονας πλουσίους, μήποτε καὶ αὐτοί σε ἀντικαλέσωσι, καὶ γένηταί σοι ἀνταπόδομα, ἀλλ' ὅταν ποιῇς δοχὴν, κάλει πτωχοὺς, ἀναπείρους, χωλοὺς, τυφλούς· καὶ μακάριος ἔσῃ, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναί σοι. ἀνταποδοθήσεται γάρ σοι ἐν τῇ ἀναστάσει τῶν δικαίων. ἀκούσας δέ τις τῶν συνανακειμένων, εἶπεν αὐτῷ. μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. * ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα, καὶ ἐκάλεσε πολλούς. καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῇ ὥρᾳ τοῦ δείπνου, εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις, ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἕτοιμά ἐστι πάντα. καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς πάντες παραιτεῖσθαι. ὁ πρῶτος εἶπεν αὐτῷ. ἀγρὸν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν, ἐρωτῶ σε, ἔχε με παῃτημένον. καὶ ἕτερος εἶπε, ζεύγη βοῶν ἠγόρασα πέντε, καὶ πορεύομαι δοκιμάσαι αὐτά, ἐρωτῶ σε ἔχε με παῃτημένον. καὶ ἕτερος εἶπε. γυναῖκα ἔγημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναμαι ἐλθεῖν. καὶ παραγενόμενος ὁ δοῦλος, ἀπήγγειλε τῷ κυρίῳ αὐτοῦ ταῦτα. τότε ὀργισθεὶς ὁ οἰκοδεσπότης, εἶπε τῷ δούλῳ αὐτοῦ. ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως, καὶ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀναπείρους καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς εἰσάγαγε ὧδε. καὶ εἶπεν ὁ δοῦλος. κύριε, γέγονεν ὡς

aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit inuitatus ab illo, & ueniens, is qui te & illum uocauit, dicat tibi: da huic locum, & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere. Quin potius cum uocatus fueris, uade, accumbe in nouissimo loco: ut cũ uenerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discũbentibus: quia omnis qui se extollit, deijcietur: & qui se deijcit, extolletur. Dicebat autem & ei, qui se inuitauerat: Cum facis prandium, aut cœnam, noli uocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; uicinos diuites: ne quando & ipsi te uicissim inuitent, ac rependatur tibi beneficium. Imò cum facis conuiuium, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris: quia non possunt rependere tibi. rependetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc cum audísset quidam de simul accumbẽtibus, dixit illi: Beatus qui comedit panẽ in regno dei. At ipse dixit ei: Homo quidam apparauerat cœnam magnã, & uocauit multos, misitq; seruum suum hora cœnæ, ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse mihi est exire, & uidere illam: rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga boum emi quinque, & eo ad probandũ illa: rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum uenire. Ac reuersus seruus, renunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, claudósque & cæcos introduc huc. Et ait seruus: Domine, factum est

ὡς ἐπέταξας, καὶ ἔτι τόπος ἐστί. καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον. ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς, καὶ ἀνάγκασον εἰσελθεῖν, ἵνα γεμισθῇ ὁ οἶκός μου. λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων τῶν κεκλημένων γεύσεταί μου τοῦ δείπνου. * συνεπορεύοντο δὲ αὐτῷ ὄχλοι πολλοί, καὶ στραφεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς. εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφούς, καὶ τὰς ἀδελφάς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι. καὶ ὃς οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι. τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι, οὐχὶ πρῶτον καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην, εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν, ἵνα μήποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον, καὶ μὴ ἰσχύοντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἄρξωνται ἐμπαίζειν αὐτῷ, λέγοντες, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν, καὶ οὐκ ἴσχυσεν ἐκτελέσαι; ἢ τίς βασιλεὺς πορευόμενος συμβαλεῖν ἑτέρῳ βασιλεῖ εἰς πόλεμον, οὐχὶ καθίσας πρῶτον βουλεύεται, εἰ δυνατός ἐστιν ἐν δέκα χιλιάσιν ἀπαντῆσαι τῷ μετὰ εἴκοσι χιλιάδων ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν; εἰ δὲ μήγε, ἔτι αὐτοῦ πόρρω ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην. * οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν, ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. * καλὸν τὸ ἅλας, ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; οὔτε εἰς γῆν, οὔτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν, ἔξω βάλλουσιν αὐτό. ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω.

* ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες αὐτῷ πάντες οἱ τελῶναι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀκούειν αὐτοῦ. καὶ διεγόγγυζον οἵ τε φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, λέγοντες, ὅτι οὗτος ἁμαρτωλοὺς προσδέχεται. καὶ συνεσθίει αὐτοῖς. * εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην, λέγων. τίς ἄνθρωπος ἐξ ὑμῶν

μς παραβολὴ περὶ ἑκατὸν προβάτων.

EVANGELIVM

ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo: Exi in uias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico enim uobis, quod nemo uirorum illorum qui uocati sunt, gustabit cœnam meam. Ibant autem turbæ multæ cum eo, & conuersus dixit ad illos: Si quis uenit ad me, nec odit patrem suum, ac matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores: præterea autem & animam suam, non potest meus esse discipulus. Et quisquis non baiulat crucem suam, & uenit post me, non potest meus esse discipulus. Quis enim est ex uobis, qui uelit turrim ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendũ, ne postquàm posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui uiderint, incipiant illudere ei, dicentes: Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare? Aut quis rex proficiscens ut committat prælium aduersus alterum regem, nónne sedens prius cogitat, an possit cũ decem milibus occurrere ei, qui cum uiginti milibus uenit contra se? alioquin adhuc illo longe agente, legatiõe missa, petit ea quæ pacis sunt. Sic ergo omnis ex uobis, qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonus est sal, si uero sal infatuatus fuerit, per quod condietur? Neq; in terram, neq; in sterquilinium utilis est, foras proiiciũt illum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

Accedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, ut audirent illum. Et murmurabant pharisæi ac scribæ, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibum capit cum illis. Dicebat autem ad illos parabolam hanc, dicens: Quis ex uobis

μζ περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.

ὑμῶν ἔχων ἑκατὸν πρόβατα, καὶ ἀπολέσας ἓν
ἐξ αὐτῶν, οὐ καταλείπει τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐν
τῇ ἐρήμῳ, καὶ πορεύεται ἐπὶ τὸ ἀπολωλὸς ἕως
εὕρῃ αὐτό; καὶ εὑρὼν ἐπιτίθησιν ἐπὶ τοὺς ὤμους
ἑαυτοῦ χαίρων, καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν οἶκον συγκα
λεῖ τοὺς φίλους καὶ τοὺς γείτονας, λέγων αὐ
τοῖς. συγχάρητέ μοι, ὅτι εὗρον τὸ πρόβατόν
μου τὸ ἀπολωλός. λέγω ὑμῖν, ὅτι οὕτως χα
ρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ
μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐνενηκονταεννέα δικαί-
οις, οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας.
ρπη * Ἢ τις γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπο
ι λέσῃ δραχμὴν μίαν, οὐχὶ ἅπτει λύχνον, καὶ
σαροῖ τὴν οἰκίαν, καὶ ζητεῖ ἐπιμελῶς, ἕως
ὅτου εὕροι, καὶ εὑροῦσα συγκαλεῖται τὰς φί-
λας καὶ τὰς γείτονας, λέγουσα. συγχάρητέ
ρπθ μοι, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν, ἣν ἀπώλεσα.
ε * Οὕτως λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον
ρϛ τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ με
ι τανοοῦντι. * Εἶπε δὲ. ἄνθρωπός τις εἶχε δύο
υἱοὺς, καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί.
πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐ μζ
σίας. καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὸν βίον. καὶ μετὸν
πολλὰς ἡμέρας συναγωγὼν ἅπαντα ὁ νεώ
τερος υἱὸς, ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν,
καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ζῶν ἀσώ
τως. δαπανήσοντος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο
λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐ
τὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη
ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. καὶ ἔπεμ-
ψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν
χοίρους. καὶ ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλί-
αν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κορατίων, ὧν ἤσθιον οἱ
χοῖροι. καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. εἰς ἑαυτὸν
δὲ ἐλθὼν, εἶπε. πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός
μου περισσεύουσιν ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ἀ-
πόλλυμαι. ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν
πατέρα μου, καὶ ἐρῶ αὐτῷ. πάτερ, ἥμαρτον
εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ ἔτι
εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου, ποίησόν με
ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου. Καὶ ἀναστὰς, ἦλθε
πρὸς

uobis est homo q habet centũ oues, & si
pdiderit unã ex illis, nónne relinquit no
nagintanouẽ in deserto, & uadit ad illã
quæ perierat, donec inueniat eã? Et cum
inuenerit eã, imponit in humeros suos
gaudens, ueniensq́ꝫ domũ cõuocat ami
cos & uicinos, dicẽs illis: Gaudete mecũ,
quia inueni ouem meam quæ perierat.
Dico uobis, quod ita gaudiũ erit in cœ
lo super uno peccatore resipiscente, ma-
gis q̃ꝫ super nonagintanouẽ iustis, qui
non indigent pœnitentia. Aut quæ mu
lier habens drachmas decẽ, si perdiderit
drachmã unã, nõ accendit lucernã, & uer
rit domũ, quæritq́ꝫ diligẽter, donec inue
niat? Et cum inuenerit, conuocat amicas
ac uicinas, dicens: Gaudete mecũ, quia
inueni drachmã, quã perdiderã. Ita dico
uobis, gaudiũ erit corã angelis dei sup
uno peccatore resipiscente. Ait autẽ: Ho
mo quidam habuit duos filios, & dixit
adolescentior illorũ patri: Pater, da mi
hi portionẽ substãtiæ quæ ad me redit.
Et diuisit illis substantiam. Ac post dies
non multos, cũ omnia cõtraxisset adole
scẽtior filius, peregre profectus est in re
gionem longinquã, & ibi dissipauit sub
stantiã suam uiuendo luxuriose. Et post
q̃ꝫ omnia consumpsisset, facta est fames
ualida in regione illa. Et ipse cœpit ege-
re. & abijt, & adhæsit uni ciuiũ regionis
illius. atq́ꝫ is misit illũ in uillam suam ut
pasceret porcos. Et cupiebat implere uẽ
trẽ suũ de siliquis, qbus porci uescebãt,
neq́ꝫ quisq̃ꝫ illi dabat. In se aũt reuersus
dixit: Quam mlti mercenarij patris mei
abundãt panib⁹, ego uero fame pereo.
Surgam & ibo ad patrẽ meũ, & dicã ei:
Pater, peccaui in cœlũ & corã te, iam nõ
sũ dignus uocari filius tuus, fac me sicut
unũ de mercenarijs tuis. Et surgẽs uenit

πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος, εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἐσπλαγχνίσθη, καὶ δραμὼν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, & κατεφίλησεν αὐτόν. εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ υἱός· πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου. καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. εἶπε δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ· ἐξενέγκατε ταχὺ στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, & ἐξενέγκαντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν, καὶ ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη. καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισε τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσε συμφωνίας καὶ χορῶν, καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παίδων αὐτοῦ, ἐπυθάνετο τί εἴη ταῦτα. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἥκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν. ὠργίσθη δὲ, καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν. ὁ οὖν πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν. ὁ δὲ ἀποκριθεὶς, εἶπε τῷ πατρί· ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι, καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ, ὅτε δὲ ὁ υἱός σου οὗτος ὁ καταφαγών σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν, ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σά ἐστιν. εὐφρανθῆναι δὲ, καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν, & ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς ἦν, καὶ εὑρέθη.

ad patrem ſuum. Cum autem adhuc lō ge abeſſet, uidit illum pater ipſius, & miſericordia motus eſt, & accurrens ruit in collū eius, & oſculatus eſt eum. Dixitq; ei filius: Pater, peccaui in cœlum & corā te, neq; poſthac ſum dignus uocari filius tuus. Dixit autem pater ad ſeruos ſuos: Proferte ſtolam primam, & induite illum: & date annulum in manū eius, & calciamenta in pedes: & adducite uitulū illum ſaginatum, atque mactate, ſumptiſque epulis lætemur: quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Et cœperunt lætari. Erat autem filius eius ſenior in agro. & cū ueniret, & appropinquaſſet domui, audiuit cōcentum & choros, & uocauit unū de ſeruis ſuis, & interrogauit qd eſſent illa. At is dixit illi: Frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulum illum ſaginatum, quod incolumem illum receperit. Indignatus eſt autē, nec uolebat introire. Pater ergo illius egreſſus rogabat illum. At ille reſpondens, dixit patri: Ecce tot annis ſeruio tibi, nec unq; præceptū tuum tranſgreſſus ſum, nec unq; dediſti mihi hœdum, ut cum amicis meis lætarer: ſed poſtquam filius tuus hic, q deuorauit ſubſtantiam tuam cum meretricibus, uenit, occidiſti illi uitulum illū ſaginatum. At ille dixit ei: Fili, tu ſemper mecum es, & omnia mea tua ſunt. Lætari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perierátq;, & inuentus eſt.

μκ

Ἔλεγε δὲ καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἄνθρωπός τις ἦν πλούσιος, ὃς εἶχεν οἰκονόμον, καὶ οὗτος διεβλήθη αὐτῷ, ὡς διασκορπίζων τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ. & φωνήσας αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ. τί τοῦτο ἀκούω περὶ σοῦ; ἀπόδος τὸν λόγον τῆς οἰκονομίας σου. οὐ γὰρ δυνήσῃ

XVI Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues, qui habebat diſpēſatorē, & hic delatus eſt apud illū, ut qui diſſiparet bona ipſius. Et uocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationē diſpēſatiōis tuæ. Nō em̄ poteris

δαυπήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος, τί ποιήσω, ὅτι ὁ κύριός μου ἀφαιρεῖται τὴν οἰκονομίαν ἀπ' ἐμοῦ, σκάπτειν οὐκ ἰσχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύνομαι, ἔγνων τί ποιήσω, ἵνα ὅταν μετασταθῶ ἐκ τῆς οἰκονομίας, δέξωνταί με εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν. καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ κυρίου ἑαυτοῦ, ἔλεγε τῷ πρώτῳ. πόσον ὀφείλεις τῷ κυρίῳ μου; ὁ δὲ εἶπεν. ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. καὶ εἶπεν αὐτῷ. δέξαι σου τὸ γράμμα. καὶ καθίσας ταχέως γράψον πεντήκοντα. ἕτερα ἑτέρῳ εἶπε. σὺ δὲ πόσον ὀφείλεις; ὁ δὲ εἶπεν. ἑκατὸν κόρους σίτου. καὶ λέγει αὐτῷ. Δέξαι σου τὸ γράμμα, καὶ γράψον ὀγδοήκοντα. καὶ ἐπῄνεσεν ὁ κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν. ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσίν. κἀγὼ ὑμῖν λέγω. ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστι, καὶ ὁ ἐν ἐλαχίστῳ ἄδικος, καὶ ἐν πολλῷ ἄδικός ἐστιν. εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; καὶ εἰ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ
§ 9ᾱ ε ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει; *οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς ἀνθέξεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ.
§ 9β ! *Ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα καὶ οἱ φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες, καὶ ἐξεμυκτήριζον αὐτόν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐστε οἱ δικαιοῦντες ἑαυτοὺς ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ θεὸς γινώσκει τὰς καρδίας ὑμῶν, ὅτι τὸ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλὸν, βδέλυγμα ἔμπροσθεν τοῦ
§ 9γ ε θεοῦ ἐστιν. * ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου, ἀπὸ τότε ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ εὐαγγελίζεται, καὶ πᾶς εἰς αὐτὴν βιάζεται. * εὐκοπώτερον δέ ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν,
§ 9δ ε

poteris post hac dispẽsare. Ait aũt dispẽsator intra se: Quid faciã, quia dñs meus aufert à me dispẽsationẽ? Fodere nõ ualeo, mendicare erubesco. Scio quid faciã, ut cum amotus fuero à dispẽsatione, recipiãt me in domos suas. Cõuocatis itaq; singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantũ debes dño meo? At ille dixit: Centũ batos olei. Dixitq; illi: Accipe cautionem tuam, & sede cito & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu uero quantũ debes? Qui ait, centum coros tritici. Ait illi: Accipe cautionẽ tuam, & scribe octoginta. Et laudauit dominꝰ dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset. Quia filij huiꝰ seculi prudentiores sunt filijs lucis in natione sua. Et ego uobis dico: Facite uobis amicos ex mammona iniusto, ut cum defeceritis, recipiant uos in æterna tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est, & qui in minimo iniquus est, is & in multo iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles nõ fuistis, quod uerum est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est, quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire, aut enim unũ odio habebit, & alterum diliget, aut uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia & pharisæi qui erant auari & deridebant illum. Et ait illis: Vos estis qui iustificatis uosipsos coram hominibus, deus autem nouit corda uestra. Quia quod hominibus excelsum est, abominandũ est coram deo. Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, ab eo tempore regnum dei annunciatur, & quiuis in illud uim facit. Facilius est autẽ cœlum & terrã præterire,

ρϛε ἢ τοῦ νόμου μίαν κεραίαν πεσεῖν.* Πᾶς ὁ ἀπο
β λύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γαμῶν ἑτέραν,
μοιχεύει. καὶ πᾶς ὁ ἀπολελυμένην ἀπὸ ἀν
ρϛϛ δρὸς γαμῶν, μοιχεύει. * Ἄνθρωπος δὲ τὶς μθ
ι ἦν πλούσιος, καὶ ἐνεδιδύσκετο πορφύραν καὶ
βύσσον, εὐφραινόμενος καθημέραν λαμ-
πρῶς. πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι λάζαρος,
ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἑλκω-
μένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἀπὸ τῶν
ψιχίων τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τοῦ
πλουσίου. ἀλλὰ καὶ οἱ κύνες ἐρχόμενοι ἀπέ-
λειχον τὰ ἕλκη αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἀποθανεῖν
τὸν πτωχὸν καὶ ἀπενεχθῆναι αὐτὸν ὑπὸ
τῶν ἀγγέλων εἰς τὸν κόλπον ἀβραάμ.
Ἀπέθανε δὲ καὶ ὁ πλούσιος, καὶ ἐτάφη, καὶ
ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ,
ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν ἀβραὰμ ἀπὸ
μακρόθεν, καὶ λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐ-
τοῦ, καὶ αὐτὸς φωνήσας, εἶπε. Πάτερ ἀβραὰμ,
ἐλέησόν με, καὶ πέμψον λάζαρον, ἵνα βά-
ψῃ τὸ ἄκρον τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ὕδατος, καὶ
καταψύξῃ τὴν γλῶσσάν μου, ὅτι ὀδυνῶμαι
ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ. εἶπε δὲ ἀβραάμ. τέκνον,
μνήσθητι, ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν
τῇ ζωῇ σου, καὶ λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά.
Νῦν δὲ ὅδε παρακαλεῖται, σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. καὶ
ἐπὶ πᾶσι τούτοις μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν
χάσμα μέγα ἐστήρικται, ὅπως οἱ θέλοντες
διαβῆναι ἐντεῦθεν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δύνα-
νται, μὴ δὲ οἱ ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς διαπερῶ-
σιν. εἶπε δὲ, ἐρωτῶ οὖν σε πάτερ, ἵνα πέμ-
ψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου. ἔχω
γὰρ πέντε ἀδελφοὺς, ὅπως διαμαρτύρη-
ται αὐτοῖς, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἔλθωσιν εἰς τὸν
τόπον τοῦτον τῆς βασάνου. Λέγει αὐτῷ ἀβρα-
άμ. ἔχουσι μωσέα καὶ τοὺς προφήτας, ἀκουσά-
τωσαν αὐτῶν. Ὁ δὲ εἶπεν. οὐχὶ πατὲρ ἀβρα-
ὰμ, ἀλλ' ἐάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐ-
τοὺς, μετανοήσουσιν. εἶπε δὲ αὐτῷ. εἰ μωσέως
καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδὲ ἐάν τις
ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ, πεισθήσονται.

εἶπε

quam legis unum apicem cadere. Quis quis dimittit uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & qui dimissam à uiro ducit, adulterium committit. Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius hulcerosus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes ueniebant, ac lingebant hulcera eius. Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est. Atq; in Tartaro sublatis oculis suis, cum esset in tormentis, uidet Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intinguat extremũ digiti sui in aquã, ac refrigeret linguam meam, quia crucior in flamma hac. Dixit autem Abraham: Fili, recordare, quod receperis bona tua in uita tua, & Lazarus similiter mala. Nunc autem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris. Et super hæc omnia inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos non possint, neque inde huc transcendere. Ait autẽ: Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei. Habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi ueniant in hunc locum cruciatus. Ait illi Abraham: Habent Mosen ac prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non pater Abrahã, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscent. Ait autem illi: Si Mosen & prophetas non audiũt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

Ait

ξ̄ πρὶ τῶν δέκα λεπρῶν.

ρϛζ̄ * Εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς. ἀνένδεκτόν ἐστι
β τοῦ, μὴ ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα. οὐαὶ δὲ δι' οὗ ἔρ
χεται, λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ μύλος ὀνικὸς πε
ρίκειται πρὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔῤῥιπται
εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν
ρϛη̄ μικρῶν τούτων. * Προσέχετε ἑαυτοῖς. ἐὰν
ε δὲ ἁμάρτῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὠνείδισον
ρϛθ̄ αὐτῷ, καὶ ἐὰν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. * Καὶ
ε ἐὰν ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ἁμάρτῃ εἰς σὲ, καὶ
ἑπτάκις τῆς ἡμέρας ὠνεστρέψῃ ὠνί σε, λέγων.
σ̄ μετανοῶ, ἀφήσεις αὐτῷ. * Καὶ εἶπον οἱ ἀπό
ε στολοι τῷ κυρίῳ. Πρόσθες ἡμῖν πίστιν. Εἶπε δὲ
ὁ κύριος. Εἰ ἔχετε πίστιν ὡς κόκκον σινάπε
ως, ἐλέγετε ἂν τῇ συκαμίνῳ ταύτῃ, ἐκριζώθη
τι καὶ φυτεύθητι ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὑπήκου
σᾱ σεν ἂν ὑμῖν. * Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν δοῦλον ἔχων
ι ἀροτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα, ὃς εἰσελθόντι
αὐτῷ ἐκ τοῦ ἀγροῦ ἐρεῖ, εὐθέως παρελθὼν ἀνάπε
σαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐρεῖ αὐτῷ, ἑτοίμασον, τί δειπνή
σω, καὶ περιζωσάμενος διακόνει μοι ἕως φά
γω καὶ πίω, καὶ μετὰ ταῦτα φάγεσαι καὶ πίε
σαι σύ; μὴ χάριν ἔχει τῷ δούλῳ ἐκείνῳ, ὅτι
ἐποίησε τὰ διαταχθέντα αὐτῷ; οὐ δοκῶ.
οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅτ' ἂν ποιήσητε πάντα τὰ δι
αταχθέντα ὑμῖν, λέγετε, ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖ
οι ἐσμὲν, ὅτι ὃ ὀφείλομεν ποιῆσαι, πεποιή
καμεν. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πορεύεσθαι αὐτὸν
εἰς ἱερουσαλὴμ, καὶ αὐτὸς διήρχετο διὰ μέσου
σαμαρίας καὶ γαλιλαίας. καὶ εἰσερχομένου
αὐτοῦ εἴς τινα κώμην, ἀπήντησαν αὐτῷ δέ- ξ̄
κα λεπροὶ ἄνδρες, οἳ ἔστησαν πόῤῥωθεν. καὶ
αὐτοὶ ἦραν φωνὴν, λέγοντες. Ἰησοῦ ὠνεστά
τα, ἐλέησον ἡμᾶς. Καὶ ἰδὼν, εἶπεν αὐτοῖς,
πορευθέντες ὠνδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦ
σι. Καὶ ἐγένετο, ἐν τῷ ὑπάγειν αὐτοὺς ἐκαθα
ρίσθησαν. εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν ἰδὼν, ὅτι ἰάθη, ὑ
πέστρεψε, μετὰ φωνῆς μεγάλης δοξάζων
τὸν θέον. καὶ ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον παρὰ τοὺς
πόδας αὐτοῦ, εὐχαριστῶν αὐτῷ. καὶ αὐτὸς ἦν
σαμαρίτης. ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. οὐ
χὶ οἱ δέκα ἐκαθαρίσθησαν; οἱ δὲ ἐννέα ποῦ;

οὐχ'

Ait aũt ad discipulos: Fieri nõ potest XVII
quin ueniant offendicula. Væ tamen il-
li per quem ueniunt. Expedit illi, si mola
asinaria ponatur circa collum eius, & ꝓ
iectus fuerit in mare, potius q̃ ut offen
diculo sit uni de pusillis istis. Cauete uo
bis. Si peccauerit in te frater tuus, incre-
pa illũ: & si pœnituerit, remitte illi. Et si
septies in die peccauerit in te, & septies
in die cõuersus fuerit ad te, dicens: Pœni
tet me: remittes illi. Et dixerunt apostoli
dño: Adauge nobis fidẽ. Dixit aũt dñs:
Si haberetis fidẽ sicut habet granũ sina-
pis, dixissetis huic arbori sycamino, era-
dicare & trãsplantare in mare, & obedis
set uobis. Quis autem uestrum, habens
seruum arantẽ aut pascentẽ: qui regresso
ab agro dicat, statim transi & accumbe.
Ac non potius dicit illi: para quod cœ-
nem, & præcinge te, ac ministra mihi do
nec edero & bibero, & post hæc edito &
bibito tu? Num gratiã habet seruo illi,
quia fecit quæ ei imperata fuerant? Nõ
puto. Sic & uos, cũ feceritis omnia quæ
præcepta sũt uobis, dicite: Serui inutiles
sumus. quod debuimus facere, fecimus.
Et factum est dum iret Hierosolymã, &
ipse transibat per mediam Samariã &
Galilæã. Et cum ingrederet quendam
uicum, occurrerunt ei decem uiri leprosi,
qui steterũt procul, intentáq; uoce, dixe
runt: Iesu præceptor, miserere nostri.
Quos ut uidit, dixit illis: Ite ostendite
uos sacerdotibus. Et factum est, ut inter
eundum mundati sint. Vnus autem ex
illis ut uidit, quod mũdatus esset, regres
sus est, cũ uoce magna glorificãs deum,
& procidit in faciẽ ad pedes eius, gratias
agẽs ei: Et hic erat Samaritanus. Respõ
dens autem Iesus, dixit: Nõnne decem
mundati sunt? Nouem autem illi ubi?

Non

οὐχ᾽ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ, εἰ μὴ ὁ ἀλλογενὴς οὗτος. καὶ εἶπεν αὐτῷ. ἀναστὰς πορεύου, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. * ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν φαρισαίων, πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς καὶ εἶπεν, οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως. οὐδὲ ἐροῦσιν, ἰδοὺ ὧδε, ἢ ἰδοὺ ἐκεῖ. ἰδοὺ γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. * εἶπε δὲ πρὸς τοὺς μαθητάς, ἐλεύσονται ἡμέραι, ὅτε ἐπιθυμήσετε μίαν τῶν ἡμερῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἰδεῖν, καὶ οὐκ ὄψεσθε. * καὶ ἐροῦσιν ὑμῖν. ἰδοὺ ὧδε, ἰδοὺ ἐκεῖ. μὴ ἀπέλθητε, μηδὲ διώξητε. * ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἡ ἀστράπτουσα ἐκ τῆς ὑπ᾽ οὐρανὸν, εἰς τὴν ὑπ᾽ οὐρανὸν λάμπει, οὕτως ἔσται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ. * πρῶτον δὲ δεῖ αὐτὸν πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. * καὶ καθὼς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νῶε, οὕτως ἔσται καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐξεγαμίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθε Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν, καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἀπώλεσε πάντας. * ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λὼτ. ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν, ᾗ δὲ ἡμέρᾳ ἐξῆλθε Λὼτ ἀπὸ Σοδόμων, ἔβρεξε πῦρ καὶ θεῖον ἀπ᾽ οὐρανοῦ, καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας. κατὰ ταῦτα ἔσται, ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται. * ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὃς ἔσται ἐπὶ τοῦ δώματος, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά. καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ ὁμοίως μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω. * μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. * ὃς ἐὰν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ σῶσαι, ἀπολέσει αὐτήν. καὶ ὃς ἐὰν ἀπολέσῃ αὐτὴν, ζωογονήσει αὐτήν. * λέγω ὑμῖν, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ ἔσονται δύο ἐπὶ κλίνης μιᾶς, ὁ εἷς παραλημφθήσεται, καὶ ὁ ἕτερος ἀφεθήσεται. δύο ἔσονται ἀλήθουσαι ἐπὶ τὸ αὐτό. ἡ μία παραλημφθήσεται, καὶ ἡ ἑτέρα ἀφεθήσεται.

Non sunt reperti qui redierint, ut darẽt gloriam deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, uade, fides tua te seruauit. Interrogatus autem à pharisæis, quando uenturum esset regnum dei, respondit eis, & dixit: Nõ ueniet regnum dei cum obseruatione, neque dicent, ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum dei intra uos est. Et ait ad discipulos: Venient dies, quando desiderabitis uidere unum dierum filij hominis, nec uidebitis. Et dicent uobis: Ecce hic, ecce illic. Nolite ire, neque sectemini. Nam sicut fulgur coruscans è regione quæ sub cœlo est, in alteram quæ sub cœlo est fulget, ita erit filius hominis in die suo. Sed primus oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac. Et sicut accidit in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis. Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum ad eum usque diem, quo intrauit Noë in arcam, & uenit diluuium, & perdidit omnes. Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, Edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant. Cæterum quo die exijt Lot è Sodomis, pluit igni & sulphure de cœlo, & omnes perdidit. Secundum hæc erit dies, quo filius hominis reuelatur. In illo die qui fuerit in tecto, & uasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa, & qui in agro similiter non redeat ad relicta. Memores autem estote uxoris Lot. Quicunque quæsierit animam suam seruare, perdet illam: & quicunque perdiderit illam, uitam illi parabit. Dico uobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molentes simul, una assumetur, & altera relinquetur.

Et

σιγ ε σιδ ι * καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, ποῦ κύ
ριε; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συ
ναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί. * Ἔλεγε δὲ καὶ πα
ραβολὴν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν πάντοτε προσεύ
χεσθαι, καὶ μὴ ἐκκακεῖν, λέγων. κριτής τις ἦν
ξα ἔν τινι πόλει, τὸν θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄν
θρωπον μὴ ἐντρεπόμενος. χήρα δέ τις ἦν ἐν
τῇ πόλει ἐκείνῃ, καὶ ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, λέ
γουσα. ἐκδίκησόν με ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου. καὶ
οὐκ ἤθελησεν ἐπὶ χρόνον. μετὰ δὲ ταῦτα εἶ
πεν ἐν ἑαυτῷ. Εἰ καὶ τὸν θεὸν οὐ φοβοῦμαι
καὶ ἄνθρωπον οὐκ ἐντρέπομαι, διά γε τὸ πα
ρέχειν μοι κόπον τὴν χήραν ταύτην, ἐκδι
κήσω αὐτὴν, ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπω
πιάζῃ με. Εἶπε δὲ ὁ κύριος. ἀκούσατε τί ὁ
κριτὴς τῆς ἀδικίας λέγει. ὁ δὲ θεὸς οὐ μὴ ποι
ήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν
βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ
μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς; λέγω ὑμῖν, ὅτι ποιή
σει τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τάχει. πλὴν ὁ υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἆρα εὑρήσει τὴν πίστιν
ἐπὶ τῆς γῆς; Εἶπε δὲ καὶ πρός τινας τοὺς πε
ποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅτι εἰσὶ δίκαιοι καὶ ἐξου
θενοῦντας τοὺς λοιποὺς, τὴν παραβολὴν ταύ
την. Ἄνθρωποι δύο ἀνέβησαν εἰς τὸ ἱερὸν προ
σεύξασθαι, ὁ εἷς φαρισαῖος, καὶ ὁ ἕτερος
τελώνης. ὁ φαρισαῖος σταθεὶς, πρὸς ἑαυτὸν
ταῦτα προσηύχετο, ὁ θεὸς εὐχαριστῶ σοι, ὅτι
οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων,
ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τε
λώνης, νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ
πάντα ὅσα κτῶμαι. καὶ ὁ τελώνης μακρόθε
ν ἑστὼς, οὐκ ἤθελεν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς
εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπᾶραι, ἀλλ' ἔτυπτεν εἰς τὸ
στῆθος αὐτοῦ, λέγων. ὁ θεὸς ἱλάσθητί μοι τῷ
ἁμαρτωλῷ. λέγω ὑμῖν, κατέβη οὗτος δεδι
σιε ε σις β καιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἢ ἐκεῖνος. * ὅτι
πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ τα
πεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται. * Προσέφερον δὲ αὐ
τῷ καὶ τὰ βρέφη, ἵνα αὐτῶν ἅπτηται. ἰδόντες
δὲ οἱ μαθηταὶ, ἐπετίμησαν αὐτοῖς. ὁ δὲ Ἰησοῦς

προσκα-

Et respondentes dicunt illi: Vbi domine? Qui dixit illis: Vbicunq; fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.

Dicebat autem & parabolam ad illos, XVIII huc spectãtem, quod oporteret semper orare, nec defatigari, dicẽs: Iudex quidã erat in quadam ciuitate, qui deum non timebat, nec hominem reuerebatur. Vidua autem quædam erat in ciuitate illa & ueniebat ad eum, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat alicꝙdiu. Post hæc autem dixit intra se: Quancꝙ deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia molesta est mihi hæc uidua, uindicabo illam, ne tandem ueniẽs sugillet me. Ait autẽ dominus: Audite quid iudex iniquus dicat: Deus autẽ nõ faciet uindictã electorũ suorũ, clamãtiũ ad se die ac nocte, etiã cum patiens fuerit super illis? Dico uobis, qꝙ faciet uindictam illorũ cito. Verũtamẽ filius hominis cũ uenerit, an repturus est fidẽ in terra? Dixit aũt & ad quosdã, qui in se confidebant, qꝙ essent iusti, & aspernabãtur cæteros, parabolã istam: Duo homines ascendebant in templũ, ut precarentur: unus pharisæus, & alter publicanꝰ. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus gratias ago tibi, quod nõ sim sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, uelut etiã hic publicanus. ieiuno bis in sabbato: decimas do omniũ quæ possideo. Et publicanus procul stãs, nec oculos uolebat ad cœlũ attollere, sed pcutiebat pectus suũ, dicẽs: Deus propitius esto mihi peccatori. Dico uobis, descẽdit hic iustificatus in domũ suã magis cꝙ ille: qa omnis q se extollit, humiliabit: & qui se humiliat, extollet. Afferebant aũt ad eũ & infantes, ut eos tangeret. Quod cũ uiderẽt discipuli, increpabãt illos. Iesus aũt

cum

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

προσκαλεσάμενος αὐτὰ, εἶπεν. ἄφετε τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρός με, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά. τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. * ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ ὡς τὸ παιδίον, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. * καὶ ἐπηρώτησέ τις ἄρχων αὐτὸν, λέγων. Διδάσκαλε ἀγαθὲ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. τὰς ἐντολὰς οἶδας, μὴ μοιχεύσῃς, μὴ φονεύσῃς, μὴ κλέψας, μὴ ψευδομαρτυρήσῃς, τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου. ὁ δὲ εἶπε. ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεότητός μου. * ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτῷ. ἔτι ἕν σοι λείπει. πάντα ὅσα ἔχεις πώλησον, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἕξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. * ὁ δὲ ἀκούσας ταῦτα, περίλυπος ἐγένετο, ἦν γὰρ πλούσιος σφόδρα. ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς περίλυπον γενόμενον, εἶπε. πῶς δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες, εἰσελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. εὐκοπώτερον γάρ ἐστι κάμηλον διὰ τρυμαλιᾶς ῥαφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ εἰσελθεῖν. εἶπον δὲ οἱ ἀκούσαντες. καὶ τίς δύναται σωθῆναι; ὁ δὲ εἶπε, τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις, δυνατά ἐστι παρὰ τῷ θεῷ. εἶπε δὲ ὁ πέτρος. ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολουθήκαμέν σοι. * ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐδείς ἐστιν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ γονεῖς, ἢ ἀδελφοὺς, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. * παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα εἶπε πρὸς αὐτούς. ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ πληρωθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν, τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου. παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐμπαιχθήσεται, καὶ ὑβρισθήσεται, καὶ ἐμπτυσθήσεται, καὶ

EVANGELIVM

cum illos ad se uocasset, dixit: Sinite pueros uenire ad me, & nolite uetare eos, talium est enim regnum dei. Amē dico uobis: Quicunque non acceperit regnum dei ueluti puer, non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendum mihi, ut consequar uitam æternam? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi solus deus. Præcepta nosti: Nō committes adulterium, non occides, non facies furtum, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum & matrem tuam. At ille ait: Hæc omnia seruaui à iuuentute mea. Quo audito Iesus, ait ei: Adhuc unū tibi deest: Omnia quæcunq; habes, uende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. His ille auditis mœrore affectus est, quia diues erat ualde. Videns autem Iesus illum mœrore affectum, dixit: Quam difficile qui pecunias habent, in regnum dei intrabūt. Facilius est enim camelum per foramen acus trāsire, quam diuitem intrare in regnū dei. Et dixerunt qui audierāt: Et quis potest saluus fieri? At ille ait: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sūt apud deum. Ait autē Petrus: Ecce nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: Amen dico uobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut liberos propter regnum dei, qui non recepturus sit multo plura in hoc tempore, & in seculo uenturo uitā æternam. Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabūtur omnia, quæ scripta sūt per prophetas, filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur.

καὶ

καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτὸν, καὶ τῇ
σκγ τρίτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναστήσεται. * Καὶ αὐτοὶ οὐ-
ι δὲν τούτων συνῆκαν. καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο
κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον
σκδ τὰ λεγόμενα. * Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν
β αὐτὸν εἰς Ἱεριχὼ, τυφλός τις ἐκάθητο πρὰ ξδ
τὴν ὁδὸν, προσαιτῶν. ἀκούσας δὲ ὄχλου δῖα
πορευομένου, ἐπυνθάνετο, τί εἴη τοῦτο. ἀ-
πήγγειλαν δὲ αὐτῷ, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος
πρέρχεται. καὶ ἐβόησε, λέγων, Ἰησοῦ υἱὲ δα-
βὶδ, ἐλέησόν με. Καὶ οἱ προάγοντες ἐπετί-
μων αὐτῷ, ἵνα σιωπήσῃ. Αὐτὸς δὲ πολλῷ
μᾶλλον ἔκραζεν, υἱὲ δαβὶδ, ἐλέησόν με. Στα-
θεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀχθῆναι
πρὸς αὐτόν. Ἐγγίσαντος δὲ αὐτοῦ ἐπηρώτη-
σεν αὐτὸν, λέγων. Τί σοι θέλεις ποιήσω; Ὁ δὲ
εἶπε, Κύριε, ἵνα ἀναβλέψω. Καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶ-
πεν αὐτῷ. Ἀνάβλεψον, ἡ πίστις σου σέσωκέ
σε, καὶ παραχρῆμα ἀνέβλεψε, καὶ ἠκολούθει
αὐτῷ, δοξάζων τὸν θεόν. Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἰ-
δὼν, ἔδωκεν αἶνον τῷ θεῷ.

σκε Καὶ εἰσελθὼν διήρχετο τὴν Ἱεριχὼ. καὶ
ι ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι καλούμενος ζαχαῖος, καὶ
αὐτὸς ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν πλούσιος, ξε
καὶ ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν τίς ἐστι, καὶ οὐκ ἠδύ-
νατο ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι τῇ ἡλικίᾳ μικρὸς ἦν,
καὶ προδραμὼν ἔμπροσθεν, ἀνέβη ἐπὶ συκο-
μοραίαν, ἵνα ἴδῃ αὐτὸν, ὅτι δι' ἐκείνης ἤμελ-
λε διέρχεσθαι. καὶ ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον,
ἀναβλέψας ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν αὐτὸν, καὶ εἶπε
πρὸς αὐτόν. Ζαχαῖε, σπεύσας κατάβηθι, σή-
μερον καὶ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. καὶ
σπεύσας κατέβη, καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαί-
ρων. καὶ ἰδόντες ἅπαντες διεγόγγυζον, λέγον-
τες, ὅτι πρὰ ἁμαρτωλῷ ἀνδρὶ εἰσῆλθε κα-
ταλῦσαι. σταθεὶς δὲ ζαχαῖος, εἶπε πρὸς τὸν
κύριον, ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου,
κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς, καὶ εἴτινος τί
ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν.
εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι σήμερον σω-
τηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθ' ὅτι καὶ
αὐτὸς

& postq̃ flagellauerint, occidẽt eum, ac die tertia resurget. Et ipsi nihil horũ intellexerunt. Et erat uerbum istud absconditum ab eis, nec intelligebant quæ dicebantur. Accidit autem cũ appropinquaret Hiericho, cæcus quidã sedebat iuxta uiam, mendicãs. & cum audiret turbam prætereuntẽ, interrogabat, qd hoc esset. Dixerunt autem ei, quod Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit, dicens: Iesu, fili Dauid, miserere mei. Et qui præibant, increpabãt eũ ut taceret. Ipse uero multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Stans autẽ Iesus, iussit illum adduci ad se. Et cũ appropinquasset, interrogauit illum, dicẽs: Quid tibi uis faciam? At ille dixit: Domine, ut uisum recipiã. Et Iesus dixit ei: Recipito uisum. Fides tua te saluũ reddidit. Et cõfestim uisum recepit, ac sequebat' illũ glorificans deũ. Et om̃is plebs ut uidit, dedit laudẽ deo.

Et ingressus perambulabat Hiericho. XIX
Et ecce uir nomine Zachæus, atque is princeps erat publicanorũ, & idem erat diues. & quærebat uidere Iesum quis esset, nec poterat præ turba, quod statura pusillus esset. Et præcurrẽs ascendit in arborẽ sycomorũ, ut uideret eum, nam illac erat trãsiturus. Et cum uenisset ad locum, suspiciens Iesus, uidit illum, dixitq; ad eum: Zachæe, festinans descende, qa hodie domi tuæ oportet me manere. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens. Cumq; uiderent omnes, murmurabãt, dicentes, quod ingressus esset apud hominem peccatorẽ diuersatur⁹. Stans autem Zachæus, dixit ad dñm: Ecce dimidiũ bonorũ meorũ, domine, do pauperibus: & si quid aliquẽ defraudaui, reddo quadruplũ. Ait Iesus ad eũ Hodie salus domui huic cõtigit, eo q; &

ξϛ περὶ τῶν πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. ξζ περὶ τῶν λαβόντων τὰς μνάς.

σκϛ ἀυτὸς ἡὸς ἀβραάμ ἐστιν. * Ἦλθε γὰρ ὁ ἡὸς
ε τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολω-
σκζ λός. * Ἀκουόντων δὲ ἀυτῶν ταῦτα, προσθεὶς
ι εἶπε παραβολὴν, διὰ τὸ ἐγγὺς ἀυτὸν ἶναι ἱε-
ρουσαλὴμ, καὶ δοκεῖν ἀυτοὺς, ὅτι παραχρῆμα
μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἀναφαίνεσθαι. εἶ-
σκη πεν οὖν. * Ἄνθρωπός τις εὐγενὴς ἐπορεύθη
β εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλεί-
σκθ αν, καὶ ὑποστρέψαι. * Καλέσας δὲ δέκα δού-
ε λους ἑαυτοῦ, ἔδωκεν τουτοῖς δέκα μνὰς, καὶ εἶ-
πε πρὸς ἀυτοὺς, πραγματεύσασθε ἕως ἔρχο-
μαι. Οἱ δὲ πολῖται ἀυτοῦ ἐμίσουν ἀυτὸν, καὶ
ἀπέστειλαν πρεσβείαν ὀπίσω ἀυτοῦ, λέγον-
τες. Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπανελθεῖν ἀυτὸν λαβόν-
τα τὴν βασιλείαν, καὶ εἶπε φωνηθῆναι ἀυτῷ
τοὺς δούλους τούτους, οἷς ἔδωκε τὸ ἀργύριον,
ἵνα γνῶ, τίς τί διεπραγματεύσατο. Παρεγένε-
το δὲ ὁ πρῶτος, λέγων. Κύριε, ἡ μνά σου προ-
σειργάσατο δέκα μνάς. Καὶ εἶπεν ἀυτῷ. Εὖ-
γε ἀγαθὲ δοῦλε, ὅτι ἐν ἐλαχίστῳ πιστὸς ἐγέ-
νου, ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων ἐπάνω δέκα πόλε-
ων. Καὶ ἦλθεν ὁ δεύτερος, λέγων. Κύριε, ἡ μνά
σου ἐποίησε πέντε μνάς. Εἶπε δὲ καὶ τούτῳ.
Καὶ σὺ γίνου ἐπάνω πέντε πόλεων. Καὶ ἕτερος
ἦλθε, λέγων. Κύριε, ἰδοὺ ἡ μνά σου, ἣν εἶχον ἀ-
ποκειμένην ἐν σουδαρίῳ, ἐφοβούμην γάρ σε,
ὅτι ἄνθρωπος αὐστηρὸς εἶ, αἴρεις ὃ οὐκ ἔθη-
κας, καὶ θερίζεις ὃ οὐκ ἔσπειρας. Λέγει ἀυτῷ. Ἐκ
τοῦ στόματός σου κρινῶ σε πονηρὲ δοῦλε, ᾔδεις, ὅ-
τι ἐγὼ ἄνθρωπος αὐστηρός εἰμι, αἴρων ὃ οὐκ ἔ-
θηκα, καὶ θερίζων ὃ οὐκ ἔσπειρα, καὶ διὰ τί οὐκ
ἔδωκας τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τῆς τράπεζαν, καὶ
ἐγὼ ἐλθὼν σὺν τόκῳ ἂν ἔπραξα ἀυτό; καὶ
τοῖς παρεστῶσιν εἶπεν, ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τῆς μνὰν,
καὶ δότε τῷ τὰς δέκα μνὰς ἔχοντι. Καὶ εἶπεν
σλ ἀυτῷ. Κύριε, ἔχει δέκα μνάς. * Λέγω γὰρ ὑμῖν,
β ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι δοθήσεται, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ
σλα ἔχοντος, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. * Πλὴν
ε τοὺς ἐχθρούς μου ἐκείνους, τοὺς μὴ θελήσαντάς
με βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτοὺς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ
κατασφάξατε

ipsa filia sit Abrahæ. Venit em̃ filius ho
minis quærere & seruare quod perierat.
Hæc illis audientibus, adijciens dixit pa
rabolam, eo qd' esset ꝓpe Hierosolymã,
quódq; existimarẽt fore, ut cõfestim re-
gnum dei manifestaretur. Dixit ergo:
ξϛ Homo quidã genere clarus profect⁹ est
in regionem longinquã, ut acciperet sibi
regnum, ac reuerteret. Vocatis autẽ de-
ξζ cem seruis suis, dedit eis decem minas, &
ait ad illos: Negociemini donec ueniã.
Ciues autẽ eius oderant eum, miserũtq;
legationẽ post illum, dicentes: Nolum⁹
hunc regnare super nos. Et factũ est ut
rediret accepto regno, iussitq; uocari il-
los seruos ad se, quib⁹ dederat pecuniã,
ut sciret, quantũ quisq; negociatus esset.
Venit autẽ prim⁹, dicẽs: Domine, mina
tua decẽ minas acquisiuit. Et ait illi: Eu-
ge bone serue, quia in minimo fuisti fi-
delis, habeto potestatẽ super decẽ ciuita-
tes. Et alter uenit, dicẽs: Domine, mina
tua cõfecit quinq; minas, & huic ait: Et
tu præfect⁹ esto quinq; ciuitatib⁹. Et ali⁹
uenit, dicẽs: Domine, ecce mina tua, quã
habui repositã in sudario, timui em̃ te,
quod homo austerus sis, tollis quod nõ
posuisti, & metis qd' nõ seminasti. Dicit
ei: De ore tuo te iudicabo serue male, sci
ebas, ꝙ ego homo austerus sim, tollens
quod nõ posui, & metẽs quod nõ semi-
naui: Et quare non dedisti pecuniã meã
ad mensam, & ego ueniens, cum usuris
utiq; exegissem illam? & astantibus di-
xit: Auferte ab illo minã, & date illi qui
decem minas habet. Et dixerunt ei: Do-
mine, habet decẽ minas. Dico enim uo-
bis, quod omni habenti dabitur, ab eo
autẽ qui nõ habet, etiã qd' habet, aufere
tur. Quin inimicos meos illos, qui nolue
runt me regnare sup̃ se, adducite huc, &
interficite

ξη περὶ τοῦ πώλου.

σλβ καταφάξατε ἔμπροσθέν μου. * καὶ εἰπὼν
β ταῦτα, ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων εἰς
ἱεροσόλυμα. καὶ ἐγένετο ὡς ἤγγισεν εἰς βηθ-
φαγὴ καὶ βηθανίαν πρὸς τὸ ὄρος τὸ κα-
λούμενον ἐλαιῶν, ἀπέστειλε δύο τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ, εἰπών· ὑπάγετε εἰς τὴν κατέ-
ναντι κώμην. ἐν ᾗ εἰσπορευόμενοι, εὑρήσετε
πῶλον δεδεμένον, ἐφ' ὃν οὐδεὶς πώποτε ἀν-
θρώπων ἐκάθισε, λύσαντες αὐτὸν ἀγάγετε.
καὶ ἐάν τις ὑμᾶς ἐρωτᾷ, διὰ τί λύετε, οὕ-
τως ἐρεῖτε αὐτῷ, ὅτι ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν
σλγ ἔχει. * Ἀπελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι, εὗ-
β ρον καθὼς εἶπεν αὐτοῖς. Λυόντων δὲ αὐτῶν
τὸν πῶλον, εἶπον οἱ κύριοι αὐτοῦ πρὸς
αὐτοὺς, τί λύετε τὸν πῶλον; οἱ δὲ εἶπον,
ὁ κύριος αὐτοῦ χρείαν ἔχει. καὶ ἤγαγον
αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. καὶ ἐπιρρίψαντες
ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐπὶ τὸν πῶλον, ἐπε-
βίβασαν τὸν Ἰησοῦν. Πορευομένου δὲ αὐτοῦ
ὑπεστρώννυον τὰ ἱμάτια αὐτῶν ἐν τῇ ὁδῷ.
σλδ * Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη πρὸς τῇ καταβάσει
α τοῦ ὄρους τῶν ἐλαιῶν, ἤρξαντο ἅπαν τὸ πλῆ-
θος τῶν μαθητῶν χαίροντες αἰνεῖν τὸν θεὸν
φωνῇ μεγάλῃ περὶ πασῶν, ὧν εἶδον δυνά-
μεων, λέγοντες. Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος
βασιλεὺς ἐν ὀνόματι κυρίου, εἰρήνη ἐν οὐ-
σλε ρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. * καί τινες
ε τῶν φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς
αὐτόν. Διδάσκαλε, ἐπιτίμησον τοῖς μα-
θηταῖς σου. καὶ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς.
Λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν οὗτοι σιωπήσωσιν, οἱ
σλϛ λίθοι κεκράξονται. * καὶ ὡς ἤγγισεν, ἰδὼν
ι τὴν πόλιν, ἔκλαυσεν ἐπ' αὐτῇ, λέγων, ὅτι
εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύ-
τῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, νῦν δὲ ἐκρύβη ἀπὸ
ὀφθαλμῶν σου. ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ἐπί σε,
καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά
σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε
πάντοθεν, καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα
σλζ σου ἐν σοί. * καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λί-
β θον ἐπὶ λίθῳ, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν

ἐπισκοπῆς

interficite ante me. Et his dictis, ibat pergens ascendere Hierosolymam. Et factũ est cum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam iuxta montem, qui uocatur oliuarum, misit duos discipulos suos, dicens: Ite in castellum, quod è regione est. In quod introëuntes, inuenietis pullũ asinæ alligatũ, in quo nemo unq̃ hominum sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis uos interrogauerit, quare soluitis, sic dicetis ei: Quia dominus eo opus habet. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerũt sicut dixerat illis. Soluentibus autem illis pullum, dixerũt domini eius ad illos: Quare soluitis pullũ? At illi dixerunt: Quia dominus eo habet opus. Et duxerunt illum ad Iesum. Et iniectis uestimentis suis super pullũ, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo, substernebant uestimenta sua in uia. Et cum appropinquaret iam ad descẽsum montis oliuarum, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare deum uoce magna super omnibus, quas uiderant, uirtutibus, dicentes: Benedictus qui uenit rex in nomine domini, pax in cœlo, & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorum è turba dixerunt ad illũ: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus ipse ait: Dico uobis, qđ si hi tacuerint, mox lapides clamabunt. Et ut appropinquauit, uidẽs ciuitatem, fleuit super illa, dicens: Si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacẽ tuã pertinent, curares. Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo, & cingent te, & coangustabunt te undiq̃, & solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidẽ sup̃ lapidẽ, eo q̃ nõ cognoueris tempus

σλκ α σου ἡ ἐπισκοπῆς σου. * καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, ἤρξατο ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας ἐν αὐτῷ καὶ ἀγοράζοντας, λέγων αὐτοῖς. γέγραπται, ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς ἐστιν, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον λῃστῶν.

σλθ α * καὶ ἦν διδάσκων τὴν καθ' ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ. οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐζήτουν αὐτὸν ἀπολέσαι, καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ, καὶ οὐχ' ηὕρισκον, τὸ, τί ποιήσωσιν. ὁ λαὸς γὰρ ἅπας ἐζεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων.

σμ β * καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων διδάσκοντος αὐτοῦ τὸν λαὸν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εὐαγγελιζομένου, ἐπέστησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς σὺν τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ εἶπον πρὸς αὐτὸν, λέγοντες. εἰπὲ ἡμῖν, ἐν ποίᾳ ἐζουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἢ τίς ἐστιν ὁ δούς σοι τὴν ἐζουσίαν ταύτην; ὁ δὲ ποκριθεὶς εἶπε πρὸς αὐτούς. ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, καὶ εἴπατέ μοι. τὸ βάπτισμα ἰωάννου ἐζ οὐρανοῦ ἦν, ἢ ἐζ ἀνθρώπων; οἱ δὲ συνελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς λέγοντες, ὅτι ἐὰν εἴπωμεν ἐζ οὐρανοῦ, ἐρεῖ, διὰ τί οὖν οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ; ἐὰν δὲ εἴπωμεν, ἐζ ἀνθρώπων, πᾶς ὁ λαὸς καταλιθάσει ἡμᾶς. πεπεισμένος γάρ ἐστιν ἰωάννην προφήτην εἶναι. καὶ ἀπεκρίθησαν μὴ εἰδέναι πόθεν. καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς. οὐδὲ ἐγὼ λέγω ὑμῖν, ἐν ποίᾳ ἐζουσίᾳ ταῦτα ποιῶ. * ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν τὴν παραβολὴν ταύτην· ἄνθρωπός τις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησε χρόνους ἱκανούς, καὶ ἐν καιρῷ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς γεωργοὺς δοῦλον, ἵνα ἀπὸ τοῦ καρποῦ τοῦ ἀμπελῶνος δῶσιν αὐτῷ. οἱ δὲ γεωργοὶ δείραντες αὐτὸν, ἐξαπέστειλαν κενόν. καὶ προσέθετο ἔτι πέμψαι ἕτερον δοῦλον. οἱ δὲ κἀκεῖνον δείραντες καὶ ἀτιμάσαντες, ἐξαπέστειλαν κενόν. καὶ προσέθετο πέμψαι τρίτον· οἱ δὲ καὶ τοῦτον τραυματίσαντες, ἐξέβαλον. εἶπε δὲ ὁ κύριος

uisitationis tuæ. Et ingressus in templũ, cœpit eijcere uendentes in illo & ementes, dicens illis: Scriptũ est, Domus mea domus precationis est: uos autem fecistis illam speluncam latronum. Et docebat quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & scribæ quærebant illum perdere, & primores plebis, nec inueniebant, quid facerent. totus enim populus pendebat ab ore eius, cum audiret illum.

Et factum est in uno dierum illorũ, docente illo populum in templo, & euãgelizante, conuenerunt principes sacerdotum, & scribæ cum senioribus, & aiũt illi, dicentes: Dic nobis, qua autoritate ista facis? Aut, quis est qui dedit tibi istã autoritatem? Respondens autem Iesus, dixit ad illos: Interrogabo uos & ego unum quiddam, & respondete mihi: Baptismus Iohannis è cœlo erat, an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicẽtes: Si dixerimus, è cœlo, dicet: Quare ergo non credidistis illi? Sin dixerimus, ex hominibus, plebs uniuersa lapidabit nos. Persuasum enim habet Iohãnem prophetam esse. Et responderunt se nescire unde esset. Et Iesus ait illis: Neque ego dico uobis, qua autoritate hæc faciam. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: Homo quidam plantauit uineam, & locauit eam colonis, & ipse peregre egit multo tempore. Cumq; esset opportunum, misit ad colonos seruum, ut de fructu uineæ darent ipsi. Qui cæsum emiserunt eum inanem. Et rursus, adhuc alterum seruum misit. Illi uero hunc quoque cæsum, & contumelijs affectum, emiserunt inanem. Rursus misit & tertium. At illi hunc quoque uulneribus inflictis, eiecerũt. Dixit autẽ dñs

XX

ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσω; πέμψω τὸν ἱόν μου τὸν ἀγαπητόν. ἴσως τοῦτον ἰδόντες ἐντραπήσοντι. ἰδόντες δὲ αὐτὸν οἱ γεωργοὶ, διελογίζοντο πρὸς ἑαυτοὺς, λέγοντες. οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, ἵνα ἡμῶν γένηται ἡ κληρονομία, καὶ ἐκβαλόντες αὐτὸν ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος, ἀπέκτειναν. τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; ἐλεύσεται καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. ἀκούσαντες δὲ, εἶπον, μὴ γένοιτο. ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς, εἶπε. τί οὖν ἐστι τὸ γεγραμμένον τοῦτο. λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσετε, ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

σμβ α * καὶ ἐζήτησαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς ἐπιβαλεῖν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, καὶ ἐφοβήθησαν τὸν λαόν. ἔγνωσαν δὲ, ὅτι πρὸς αὐτοὺς τὴν παραβολὴν ταύτην εἶπε.

σμγ β * καὶ παρατηρήσαντες, ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγῳ, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. καὶ ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες. διδάσκαλε, οἴδαμεν, ὅτι ὀρθῶς λέγεις καὶ διδάσκεις, καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας τὴν ὁδὸν τοῦ θεοῦ διδάσκεις, ἔξεστιν ἡμῖν καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ; κατανοήσας δὲ αὐτῶν τὴν πανουργίαν, εἶπε πρὸς αὐτούς. τί με πειράζετε; ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον, τίνος ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; Ἀποκριθέντες εἶπον, καίσαρος. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἀπόδοτε τοίνυν τὰ καίσαρος, καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ θεοῦ, τῷ θεῷ. καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος ἐναντίον τοῦ λαοῦ, καὶ θαυμάσαντες ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει αὐτοῦ, ἐσίγησαν. προσελθόντες τέ τινες τῶν Σαδδουκαίων, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, ἐπηρώτησαν αὐτὸν, λέγοντες. διδάσκαλε, μωσῆς ἔγραψεν ἡμῖν, ἐάν τινος ἀδελφὸς ἀποθάνῃ, ἔχων γυναῖκα, καὶ οὗτος ἄτεκνος ἀποθάνῃ, ἵνα

λάβῃ

dominus uineæ: Quid faciam? Mittam filium meũ dilectum. Forsitan cum hũc uiderint, reuerebũtur. Quẽ cũ uidissent coloni, cogitauerũt intra se, dicentes: Hic est hæres, uenite occidamus illum, ut nostra fiat hæreditas. Et eiectum illũ extra uineam, occiderũt. Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet & perdet colonos istos, & dabit uineam alijs. Quod cum audissent, dixerunt: Absit. Ille uero intuitus eos, ait: Quid est ergo hoc qđ scriptũ est: Lapidem quẽ reprobauerũt ædificantes, is factus est caput anguli? Omnis qui ceciderit super illum lapidẽ, conquassabitur: sup quem autem ceciderit, cõminuet illum. Et quærebant principes sacerdotũ & scribæ inijcere in illum manus eadẽ hora, & timuerũt populũ. Cognouerunt em̃, ꝙ in ipsos dixisset similitudinem hanc. Et obseruantes emiserunt insidiatores, qui se iustos simularent, ut caperent eum ex sermone, traderéntq; illũ principatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, scimus ꝙ recte dicis ac doces, nec respicis personã, sed uiam dei cũ ueritate doces: Licet nobis tributũ dare cæsari, an nõ? Intellecta autem illorum uersutia, dixit ad eos: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginẽ & inscriptionẽ? Respondentes dixerunt: Cæsaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt cæsaris, cæsari: & quæ sunt dei, deo. Et nõ potuerunt uerbũ eius reprehẽdere corã populo, & mirati sup responso eius, tacuerunt. Accesserunt aũt quidam Sadducæorum, qui negãt esse resurrectionem, & interrogauerũt eum, dicẽtes: Magister, Moses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit, habẽs uxorem, isque sine liberis mortuus fuerit, ut

λάβῃ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν γυναῖκα, καὶ ἀναστήσῃ σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. ἑπτὰ οὖν ἀδελφοὶ ἦσαν, καὶ ὁ πρῶτος λαβὼν γυναῖκα, ἀπέθανεν ἄτεκνος. καὶ ἔλαβεν ὁ δεύτερος τὴν γυναῖκα, καὶ οὗτος ἀπέθανεν ἄτεκνος. καὶ ὁ τρίτος ἔλαβεν αὐτήν, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἑπτὰ, καὶ οὐ κατέλιπον τέκνα, καὶ ἀπέθανον. ὕστερον πάντων ἀπέθανε καὶ ἡ γυνή, τίνος αὐτῶν γίνεται γυνή; οἱ γὰρ ἑπτὰ ἔσχον αὐτὴν γυναῖκα. καὶ ἀποκριθεὶς, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται, οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίσκονται, οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. ἰσάγγελοι γάρ εἰσι, καὶ υἱοί εἰσι τοῦ θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ, καὶ Μωσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει κύριον τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ τὸν θεὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν θεὸν Ἰακώβ. θεὸς δὲ οὐκ ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν. ἀποκριθέντες δέ τινες τῶν γραμματέων, εἶπον. διδάσκαλε, καλῶς εἶπας. * οὐκέτι δὲ ἐτόλμων ἐπερωτᾶν αὐτὸν οὐδέν. * Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. πῶς λέγουσι, τὸν Χριστὸν υἱὸν Δαβὶδ εἶναι, καὶ αὐτὸς Δαβὶδ λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν. εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; Δαβὶδ οὖν κύριον αὐτὸν καλεῖ, καὶ πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι; * Ἀκούοντος δὲ παντὸς τοῦ λαοῦ, εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. προσέχετε ἀπὸ τῶν γραμματέων τῶν θελόντων περιπατεῖν ἐν στολαῖς, καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις. * οἱ κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρᾶ προσεύχονται, οὗτοι λήψονται περισσότερον κρίμα.

Ἀναβλέψας δὲ εἶδε τοὺς βάλλοντας τὰ δῶρα αὐτῶν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον πλουσίους. εἶδε δέ τινα καὶ χήραν πενιχρὰν βάλλουσαν ἐκεῖ

accipiat frater eius uxorẽ,& ſuſcitet ſemẽ fratri ſuo.Septẽ ergo fratres erãt,& primus accepit uxorem,ac mortuus eſt ſine liberis. Et accepit ſecundus illam,& ipſe mortuus eſt ſine liberis.Et tertiꝰ accepit illam,ſimiliter & cæteri ſeptẽ,nec reliquerunt liberos,& mortui ſunt . Nouiſſime omniũ mortua eſt & mulier:In reſurrectione ergo cuiꝰ eorũ erit uxor? Siquidẽ ſeptem habuerũt eã uxorẽ. Et reſpõdẽs ait illis Ieſus:Filij huius ſeculi ducũt uxores & nuptũ dant,illi uero qui digni habebuntur ſeculo illo,& reſurrectione ex mortuis,neq; ducũt uxores,neq; nuptũ dãt,neq; eẽ ultra mori poſſunt.Aequales enim angelis ſunt,& filij ſunt dei , cũ ſint filij reſurrectionis.Quod uero reſurgant mortui,& Moſes oſtẽdit iuxta rubum,cũ dicit dñm deum Abrahã & deum Iſaac & deum Iacob.Deus aũt non eſt mortuorũ,ſed uiuorũ:omnes eẽ illi uiuunt.Reſpondentes aũt quidã ſcribarum,dixerunt:Magiſter,bene dixiſti.Et amplius nõ audebant eum quicq; interrogare.Dixit aũt ad illos:Quomodo dicunt Chriſtũ filiũ eſſe Dauid,& ipſe Dauid dicit in libro pſalmorum:Dixit dñs dño meo,ſede à dextris meis,donec poſuero inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorum? Dauid ergo dñm illum uocat, & quomodo filius eius eſt? Audiente uero cuncto populo dixit diſcipulis ſuis:Cauete à ſcribis,qui uolũt ambulare in ſtolis,& amant ſalutationes in foris,ac primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubitus in conuiuijs.Qui deuorãt domos uiduarum,ſimulãtes longas p̃ces, hi accipient damnationem maiorem.

Reſpiciẽs aũt uidit eos q̃ mittebãt munera ſua in gazophylaciũ diuites. Vidit aũt & quãdã uiduã pauperculã mittẽtẽ illuc

ἐκεῖ δύο λεπτά. ☪ εἶπεμ, ἀληθῶς λέγω ὑμῖν, ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖομ πάντων ἔβαλεμ. ἅπαντες γὰρ οὗτοι ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλομ εἰς τὰ δῶρα τοῦ θεοῦ, αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸμ βίομ ὃμ εἶχεμ ἔβαλε. * καί τίνωμ λεγόντωμ περὶ τοῦ ἱερσῦ, ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται. εἶπε, ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. * ἐπηρώτηςάμ δὲ αὐτὸμ, λέγοντες. διδάσκαλε, πότε οὖμ ταῦτα ἔσαι; καὶ τί τὸ σημεῖομ ὅταμ μέλλη ταῦτα γίνεσθαι; ὁ δὲ εἶπε, βλέπετε μὴ πλανηθῆτε. πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, λέγοντες, ὅτι ἐγώ εἰμι. καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. μὴ οὖμ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν. ὅταμ δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε. δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτομ, ἀλλ' οὐκ εὐθέως τὸ τέλος. τότε ἔλεγεμ αὐτοῖς, ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαμ, σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, καὶ λιμοὶ, καὶ λοιμοὶ ἔσονται, φόβητρά τε, καὶ σημεῖα ἀπ' οὐρανοῦ μεγάλα ἔσαι. * πρὸ δὲ τούτωμ πάντωμ ἐπιβαλοῦσιμ ἐφ' ὑμᾶς τὰς χεῖρας αὐτῶμ, καὶ διώξουσι παραδιδόντες εἰς συναγωγὰς καὶ φυλακὰς, ἀγομένους ἐπὶ βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνας ἕνεκεμ τοῦ ὀνόματός μου. ἀποβήσεται δὲ ὑμῖμ εἰς μαρτύριομ. * θέσθε οὖμ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶμ, μὴ προμελετᾶμ ἀπολογηθῆναι, ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖμ στόμα καὶ σοφίαμ, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντιφωεῖμ, οὐδὲ ἀντιςῆναι πάντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖμ. παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέωμ καὶ ἀδελφῶμ καὶ συγγενῶμ καὶ φίλωμ, καὶ θανατώσουσιμ ἐξ ὑμῶμ. καὶ ἔσεσθε μισούμενοι ὑπὸ πάντωμ διὰ τὸ ὄνομά μου. ☪ θρὶξ ἐκ τῆ κεφαλῆς ὑμῶμ οὐ μὴ ἀπόληται. ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶμ κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶμ. * ὅταμ δὲ ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδωμ τὴμ ἱερουσαλήμ, τότε γνῶτε. ὅτι ἤγγικεμ ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς.

illucæra minuta duo. Et dixit: Vere dico uobis, q̃ uidua hæc pauper pluſq̃ oẽs miſit. Nã omẽs hi ex eo quod ipſis exuberat, miſerunt in munera dei: hæc autẽ ex penuria ſua uniuerſam ſubſtantiam quã habebat, miſit. Et quibuſdã dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatũ eſſet, dixit: Ex his quæ uidetis, uenient dies in quibus non relinquetur lapis ſup̃ lapidem qui nõ diruatur. Interrogauerunt autẽ illũ, dicentes: Præceptor, quãdo hæc erunt, & quod ſignũ qñ iſta futura ſint? At ille dixit: Videte ne ſeducamini. Multi enim ueniẽt ſub nomine meo, dicentes, ſe eſſe Chriſtũ, & tẽpus inſtat. ne igit̃ ſequamini illos. Cæterũ cũ audieritis bella & ſeditiones, nolite terreri. oportet eñ prius hæc fieri, ſed nõ ſtatim finis. Tunc dicebat illis: Inſurget gens cõtra gentẽ, & regnum aduerſus regnũ, & terræmotus magni erunt in ſingulis locis. & fames, ac peſtilẽtiæ, terriculamẽtáq̃, & ſigna de cœlo magna erũt. Sed ante hæc omnia inĩjcient uobis manus ſuas, & p̃ſequent̃, tradentes in cõciliabula & carceres, trahẽtes ad reges ac præſides propter nomẽ meum. Cõtinget autẽ uobis in teſtimoniũ. Habete igit̃ fixum in cordibus ueſtris, non eſſe præmeditãdã defenſionẽ, nam ipſe dabo uobis os & ſapientiã, cui non poterunt cõtradicere, neq̃ reſiſtere omnes qui aduerſabunt̃ uobis. Trademini aũt etiã à parẽtibus & fratribus & cognatis & amicis, & morte afficiẽt quoſdam ex uobis. Et eritis inuiſi omnibus propter nomẽ meũ. Et pilus de capite ueſtro nõ perit. Per patientiã ueſtrã poſſidete animas ueſtras. Cum autẽ uideritis circundari ab exercitibus Hieroſolymam, tũc ſcitote, quod immineat deſolatio eius.

σμγ β * Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ οἱ ἐν μέσῳ αὐτῆς, ἐκχωρείτωσαν, καὶ οἱ ἐν ταῖς χώραις, μὴ εἰσερχέσθωσαν εἰς αὐτήν, ὅτι ἡμέραι ἐκδικήσεως αὗταί εἰσι, τοῦ πλη σμδ β ρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα. * Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις σμε β ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. * Ἔσαι γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ. * καὶ πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, καὶ σμς ι αἰχμαλωτισθήσονται εἰς πάντα τὰ ἔθνη. καὶ Ἰερουσαλὴμ ἔσαι πατουμένη ὑπὸ ἐθνῶν ἄχρι πληρωθῶσι καιροὶ ἐθνῶν. * καὶ ἔσαι σημεῖα σμζ β ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ἀποψυχόντων ἀνθρώπων ἀπὸ φό βου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰ κουμένῃ. αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται. * καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώ σμη β που ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κε φαλὰς ὑμῶν, διότι ἐγγίζει ἡ ἀπολύτρω σις ὑμῶν. καὶ εἶπε παραβολὴν αὐτοῖς, ἴδετε τὴν συκῆν καὶ πάντα τὰ δένδρα, ὅταν προβά λωσιν ἤδη, βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε, ὅτι ἤδη ἐγγὺς τὸ θέρος ἐστίν. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ὅταν ἴδητε ταῦτα γινόμενα, γινώσκετε, ὅτι ἐγγύς ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν πάντα γένηται. ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσον σμθ ι ται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. * προσέ χετε δὲ ἑαυτοῖς, μή ποτε βαρωθῶσιν ὑμῶν αἱ καρδίαι ἐν κραιπάλῃ καὶ μέθῃ καὶ μερίμναις βιωτικαῖς, καὶ αἰφνίδιος ἐφ' ὑμᾶς ἐπιστῇ ἡ ἡμέ ρα ἐκείνη. ὡς παγὶς γὰρ ἐπελεύσεται ἐπὶ πάν τας τοὺς καθημένους ἐπὶ προσώπου πάσης τῆς γῆς. ἀγρυπνεῖτε οὖν ἐν παντὶ καιρῷ, δεόμενοι, ἵνα καταξιωθῆτε ἐκφυγεῖν ταῦτα πάντα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ σταθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. ἦν δὲ τὰς ἡμέρας ἐν τῷ ἱερῷ διδά σκων, τὰς δὲ νύκτας ἐξερχόμενος ηὐλίζετο εἰς τὸ ὄρος

Tunc qui in Iudæa sunt, fugiãt ad mon tes: & qui in medio eius, discedant: & q in regionibus, non intrent in eam: quia dies ultionis hi sunt, ut impleant omnia quæ scripta sunt. Væ autem prægnanti bus & mamma nutrientibus in illis die bus. Erit enim afflictio magna super ter ram, & ira in populo hoc. Et cadent acie gladij, & captiui ducentur in omnes gẽ tes. Et Hierusalem calcabitur à gentibus donec impleantur tempora gentium. Et erunt signa in sole & luna & stellis, & in terris anxietas gentium per desperationem, resonãte mari & fluctu, extabescentibus hominibus præ timore, & expectatione eorum quæ superuenient orbi terrarum. Nam uirtutes cœlorũ mouebuntur, & tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate & gloria magna. His autem fieri incipientibus, suspicite & attollite capita uestra, quoniam appropinquat redẽptio uestra. Et dixit illis similitudinẽ: Videte ficum & omnes arbores, cum protrudũt iam gemmas, cernentes ex uobisipsis sciti s, quod iam instet æstas. Ita & uos cũ uideritis hæc fieri, scitote quod instet regnum dei. Amen dico uobis, nõ præteribit ætas hæc, antequam omnia facta fuerint. Cœlum & terra transibunt, uerba autem mea non transibunt. Cauete autem uobis, ne quando grauentur cordæ uestra crapula & ebrietate, & curis huius uitæ, subitusq; uobis ingruat dies ille. Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem totius terræ. Vigilate itaq; omni tempore, deprecantes, ut liceat uobis effugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis. Docebat autem interdiu in tẽplo, noctu uero exiens diuersabat

in monte

εἰς τὸ ὄρος τὸ καλούμενον ἐλαιῶν. καὶ πᾶς ὁ
λαὸς ὤρθριζε πρὸς αὐτὸν, ἐν τῷ ἱερῷ ἀκούειν
σξ αὐτῶν. * Ἤγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ λεγο- ος
α μένη πάσχα. * Καὶ ἐζήτουν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ
σξα οἱ γραμματεῖς, τὸ, πῶς ἀνέλωσιν αὐτὸν, ἐφο-
α βοῦντο γὰρ τὸν λαόν. * Εἰσῆλθε δὲ Σατανᾶς
σξβ εἰς ἰούδαν τὸν ὠνικαλούμενον ἰσκαριώτην,
θ ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, * Καὶ ἀπελ-
σξγ θὼν συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατη-
β γοῖς, τὸ, πῶς αὐτὸν παραδῷ αὐτοῖς· καὶ ἐχά-
ρησαν, καὶ συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι.
Καὶ ὡμολόγησε, καὶ ἐζήτει εὐκαιρίαν τοῦ
παραδοῦναι αὐτὸν αὐτοῖς ἄτερ ὄχλου. Ἦλθε
δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ
πάσχα, καὶ ἀπέστειλε πέτρον καὶ ἰωάννην, εἰ-
πών. Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ πά-
σχα, ἵνα φάγωμεν· οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ. ποῦ θέ-
λεις ἑτοιμάσωμεν; ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἰδοὺ εἰ-
σελθόντων ὑμῶν εἰς τὴν πόλιν, συναντήσει
ὑμῖν ἄνθρωπος κεράμιον ὕδατος βαστά-
ζων, ἀκολουθήσατε αὐτῷ εἰς τὴν οἰκίαν οὗ
εἰσπορεύεται, καὶ ἐρεῖτε τῷ οἰκοδεσπότῃ τῆς
οἰκίας. Λέγει σοι ὁ διδάσκαλος, ποῦ ἐστι τὸ
κατάλυμα, ὅπου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μα-
θητῶν μου φάγω; Κἀκεῖνος ὑμῖν δείξει ἀ-
νώγεον μέγα ἐστρωμένον, ἐκεῖ ἑτοιμάσατε.
Ἀπελθόντες δὲ, εὗρον καθὼς εἴρηκεν αὐτοῖς,
καὶ ἡτοίμασαν τὸ πάσχα. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡ
ὥρα, ἀνέπεσε, καὶ οἱ δώδεκα ἀποστόλοι σὺν
σξδ αὐτῷ. * Καὶ εἶπε πρὸς αὐτούς. ὠνιθυμίᾳ ἐπε-
ι θύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν
σξε πρὸ τοῦ με παθεῖν. * Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι
β οὐκ ἔτι οὐ μὴ φάγω ἐξ αὐτοῦ, ἕως ὅτου πλη-
ρωθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ. Καὶ δεξάμε-
νος ποτήριον, εὐχαριστήσας εἶπε. Λάβετε
τοῦτο, καὶ διαμερίσατε εἰς ἑαυτούς. Λέγω γὰρ
ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπὸ τοῦ γενήματος
τῆς ἀμπέλου, ἕως ὅτου ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ
σξς ἔλθῃ. * Καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαριστήσας, ἔ-
α κλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς, λέγων. Τοῦτό ἐστι
τὸ σῶμά μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον, τοῦτο
ποιεῖτε

in monte qui uocatur oliuarũ. Et omnis
populus diluculo uẽtitabat ad eum, ut
in templo audiret eum. Instabat autẽ XXII
dies festus azymorũ, qui dicit̃ pascha.
Et quærebãt principes sacerdotũ & scri-
bæ, quomodo eũ interficerent, timebant
enim plebem. Intrauit autem satanas in
Iudam, cui cognomẽ erat Iscariotes, qui
erat è numero duodecim, abijtq; & locu
tus est cũ principibus sacerdotũ ac ma-
gistratibus, quemadmodũ illum trade-
ret eis. Et gauisi sunt, ac pacti sunt pecu-
niã illi se daturos. Et ille spopõdit, quæ-
rebátq; opportunitatẽ, ut traderet illum
illis sine turba. Venit aũt dies azymorũ
in qua necesse erat immolari pascha. Et
misit Petrum ac Iohannẽ, dicens: Eun-
tes parate nobis pascha, ut edamus. At
illi dixerunt ei: Vbi uis paremus? Et di-
xit ad eos: Ecce introẽũtibus uobis in ci-
uitatẽ occurret homo, uas aquæ testace-
um portans, sequimini eum in domum
in quam intrat, & dicetis patrifamiliâs
ædium: Dicit tibi magister: Vbi est di-
uersorium, ubi pascha cũ discipulis me-
is edam? Et ipse ostendet uobis cœnacu
lum magnum stratum, ibi parate. Eun-
tes autem inuenerunt sicut dixerat illis,
& parauerunt pascha. Et cum iam esset
tempestiuũ, accubuit: ac duodecim apo-
stoli cum eo. Et ait illis: Desiderio deside
raui hoc pascha comedere uobiscũ ante
quam patiar. Dico enim uobis, posthac
nõ edam ultra ex eo, donec compleatur
in regno dei. Et accepto poculo, gratias
egit, ac dixit: Accipite hoc & diuidite in-
ter uos: Dico enim uobis, quod non bi-
bam de fructu uitis, donec regnum dei
ueniat. Et accepto pane, cũ gratias egis-
set, fregit, ac dedit eis, dicens: Hoc est cor
pus meum, quod pro uobis datur, hoc
facite

σξζ ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Ὡ Σαύτως
β καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων.
τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἱ-
σζη ματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον.* Πλὴν
β ἰδοὺ ἡ χεὶρ τοῦ παραδιδόντος με μετ' ἐμοῦ ἐπὶ τῆς
τραπέζης. Καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύ-
εται κατὰ τὸ ὡρισμένον. πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώ-
σξθ πῳ ἐκείνῳ δι' οὗ παραδίδοται.* Καὶ αὐτοὶ ἤρ-
α ξαντο συζητεῖν πρὸς ἑαυτοὺς, τὸ τίς ἄρα εἴη ἐξ
σο αὐτῶν, ὁ τοῦτο μέλλων πράσσειν.* Ἐγένετο δὲ
β καὶ φιλονεικία ἐν αὐτοῖς, τὸ, τίς αὐτῶν δοκεῖ
εἶναι μείζων. Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, οἱ βασιλεῖς
τῶν ἐθνῶν κυριεύουσιν αὐτῶν, καὶ οἱ ἐξουσιάζον-
τες αὐτῶν, εὐεργέται καλοῦνται. ὑμεῖς δὲ
οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, γενέσθω
ὡς ὁ νεώτερος, καὶ ὁ ἡγούμενος ὡς ὁ διά-
σοα κονῶν.* Τίς γὰρ μείζων ὁ ἀνακείμενος, ἢ
ι ὁ διακονῶν; οὐχὶ ὁ ἀνακείμενος; Ἐγὼ δέ
εἰμι ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν. ὑμεῖς δέ
ἐστε οἱ διαμεμενηκότες μετ' ἐμοῦ ἐν τοῖς πει-
ρασμοῖς μου. Κἀγὼ διατίθεμαι ὑμῖν, κα-
θὼς διέθετό μοι πατήρ μου βασιλείαν, ἵνα
ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν
σοβ τῇ βασιλείᾳ μου.* Καὶ καθίσησθε ἐπὶ θρόνων
ε κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ ἰσραήλ.* Εἶ-
σογ πε δὲ ὁ κύριος. Σίμων σίμων, ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς
ι ἐξητήσατο ὑμᾶς, τοῦ συνιάσαι ὡς τὸν σῖτον.
ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πί-
σοδ στις σου.* Καὶ σύ ποτε ὑπὸ στρέψας, στήριζον τοὺς
θ ἀδελφούς σου.* Ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ. κύριε, με-
σοε τὰ σοῦ ἕτοιμός εἰμι καὶ εἰς φυλακὴν καὶ εἰς θά-
α νατον πορεύεσθαι. Ὁ δὲ εἶπε, λέγω σοι πέτρε,
οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ, πρὶν ἢ τρὶς
σοϛ ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με.* Καὶ εἶπεν αὐτοῖς,
ι ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου καὶ πή-
ρας καὶ ὑποδημάτων, μὴ τινὸς ὑστρήσατε; οἱ
δὲ εἶπον, οὐθενός. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς. ἀλλὰ
νῦν ὁ ἔχων βαλάντιον ἀράτω, ὁμοίως καὶ
πήραν, καὶ ὁ μὴ ἔχων, πωλησάτω τὸ ἱμά-
σοζ τιον αὐτοῦ, καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν.* Λέγω
η γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἔτι τοῦτο τὸ γεγραμμένον,

δεῖ

facite in mei recordationem. Similiter & poculum postquam cœnauit, dicēs: Hoc poculum, nouum testamentum per sanguinem meum, qui pro uobis effundit. Veruntamen ecce manus prodentis me mecum est in mēsa. Et filius quidem hominis secūdum quod definitum est, uadit. uerūtamen uæ homini illi per quem proditur. Et ipsi cœperunt quærere inter sese, quis nam esset ex ipsis, qui hoc facturus esset. Facta est autem & cōtentio inter eos, quis eorū uideret esse maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eis, & qui potestatem habent super eas, benefici uocantur. Vos aūt non sic: sed qui maior est in uobis, fiat sicut iunior: & qui princeps est, sicut qui ministrat. Nā uter maior est, qui accumbit, an qui ministrat? Nónne qui accūbit? At ego in medio uestrū sum, ut qui ministrat: uos autem estis qui permāsistis mecum in tentatiōibus meis. Et ego dispono uobis, sicut disposuit mihi pater meus regnū, ut edatis & bibatis sup mēsam meā in regno meo: & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israël. Ait aūt dn̄s: Simon Simon, ecce satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticū. sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua. & tu aliqn̄ cōuersus cōfirma fratres tuos. At ille dixit ei: Dn̄e, tecū paratus sum & in carcerem, & in mortem ire. At ille dixit: Dico tibi Petre, non canet hodie gallus, priusquam ter abneges te nosse me. Et dixit eis: Quando misi uos sine sacculo & pera & calciamentis, num qd defuit uobis? At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nūc q habet sacculū tollat, similiter & peram. & q nō habet, uendat tunicā suā, & emat gladiū. Dico em̄ uobis: qm̄ adhuc hoc qd scriptū est,

oportet

» δεῖ τελεσθῆναι ἐν ἐμοί, τό, καὶ μετὰ ἀνόμων
ἐλογίσθη. καὶ γὰρ τὰ περὶ ἐμοῦ, τέλος ἔχει.
σοκ * οἱ δὲ εἶπον. κύριε, ἰδοὺ μάχαιραι ὧδε δύο.
ι ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἱκανόν ἐστι. * καὶ ἐξελθὼν
σοθ ἐπορεύθη κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαι-
α ῶν. ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταί.
σω * γενόμενος δὲ ἐπὶ τοῦ τόπου, εἶπεν αὐτοῖς.
β προσεύχεσθε, μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν.
σπα * καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου
α βολήν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα προσηύχετο, λέ
σωβ γων. * πάτερ, εἰ βούλει, παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον
α τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου,
σπγ ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω. * Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγε-
ι λος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτόν. καὶ γενόμε-
νος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. ἐγένε-
το δὲ ὁ ἱδρὼς αὐτοῦ ὡσεὶ θρόμβοι αἵματος
σπδ καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν. * καὶ ἀναστὰς
β ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητὰς
αὐτοῦ, εὗρεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης.
καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί καθεύδετε; ἀναστάντες προ-
σεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.
σωε * Ἔτι δὲ αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ
α λεγόμενος Ἰούδας, εἷς τῶν δώδεκα προήρ-
χετο αὐτοῖς, καὶ ἤγγισε τοῦ Ἰησοῦ φιλῆσαι αὐ-
σπς τόν. * ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ. Ἰούδα, φιλήματι
β τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; * Ἰδόν-
σωζ τες δὲ οἱ περὶ αὐτὸν τὸ ἐσόμενον, εἶπον αὐτῷ.
α κύριε, εἰ πατάξομεν ἐν μαχαίρᾳ; καὶ ἐπάτα-
ξεν εἷς τις ἐξ αὐτῶν τὸν δοῦλον τοῦ ἀρχιερέ-
ως, καὶ ἀφεῖλεν αὐτοῦ τὸ οὖς τὸ δεξιόν. Ἀποκρι-
σπη θεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. ἐᾶτε ἕως τούτου. * καὶ
ι ἁψάμενος τοῦ ὠτίου αὐτοῦ, ἰάσατο αὐτόν.
σπθ * Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παραγενομένους
α ἐπ' αὐτόν, ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ
καὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπὶ λῃστὴν ἐξεληλύθα
τε μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων; καθ' ἡμέραν
ὄντος μου μεθ' ὑμῶν ἐν τῷ ἱερῷ, οὐκ ἐξετεί-
νατε τὰς χεῖρας ἐπ' ἐμέ. ἀλλ' αὕτη ὑμῶν ἐστιν
σϛ ἡ ὥρα, καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. * Συλλαβόντες
α δὲ αὐτὸν ἤγαγον, καὶ εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸν
σϛα οἶκον τοῦ ἀρχιερέως. * Ὁ δὲ Πέτρος ἠκολούθει
μακρόθεν

oportet perfici in me: & cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finē habent. At illi dixerūt: Domine, ecce duo gladij hīc. At ille dixit eis: Satis est. Et egressus ibat, ut erat solitus, in montē oliuarū, secuti sunt autē illum & discipuli. Et cum peruenissent ad locū, dixit illis: Orate, ne intretis in tentationem. Et ipse auulsus est ab eis fermè ad iactum lapidis, positisq; genibus orabat, dicens: Pater, si uis, transfer poculum hoc à me. Veruntamē nō mea uoluntas, sed tua fiat. Apparuit autē illi angelus de cœlo corroborans eum. Et correptus angore, prolixius orabat. Et erat sudor eiꝰ sicut guttæ sanguinis decurrentes in terrā. Et cū surrexisset à deprecatiōe, uenissetq; ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mœstitudine. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite & orate, ne intretis in tentatiōnem. Adhuc autē eo loquēte, ecce turba, & qui uocabat Iudas, unꝰ è duodecim, antecedebat eos, & appropinquauit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filium hominis prodis? Vidētes autem hi qui circa ipsum erant, quod futurū erat, dixerunt ei: Domine, percutiemus ne gladio? Et percussit unus ex illis seruū principis sacerdotū, & amputauit auriculam eius dextrā. Respondens autem Iesus, ait: Sinite huc usq;. Et cū tetigisset auriculā eius, sanauit eum. Dixit autē Iesus ad eos qui uenerant ad se, principes sacerdotum ac magistratus templi & seniores: Quasi ad latronē existis cum gladijs ac fustibus? cū quotidie uobiscū fuerim in templo, nō extēdistis manus in me. Sed hæc est hora illa uestra & potestas tenebrarū. Cōprehensū aūt eū duxerūt, & induxerūt in domū principis sacerdotū. Petrꝰ uero seq̄batur eminus.

μακρόθεν. ἁψάντων δὲ πῦρ ἐν μέσῳ τῆς αὐλῆς, καὶ συγκαθισάντων αὐτῶν, ἐκάθητο ὁ
πέτρος ἐν μέσῳ αὐτῶν. ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις καθήμενον πρὸς τὸ φῶς, καὶ ἀτενίσασα αὐτῷ εἶπε. καὶ οὗτος σὺν αὐτῷ ἦν. ὁ
δὲ ἠρνήσατο αὐτὸν, λέγων. γύναι, οὐκ οἶδα αὐ
σγβ τόν. * καὶ μετὰ βραχὺ ἕτερος ἰδὼν αὐτὸν,
α ἔφη. καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ. ὁ δὲ πέτρος εἶπεν. ἄνθρωπε, οὐκ εἰμί. καὶ διαστάσης ὡσεὶ ὥρας
μιᾶς ἄλλός τις διϊσχυρίζετο, λέγων. ἐπ' ἀλη-
θείας καὶ οὗτος μετ' αὐτοῦ ἦν, καὶ γὰρ Γαλι-
λαῖός ἐστιν. εἶπε δὲ ὁ πέτρος. ἄνθρωπε, οὐκ
οἶδα ὃ λέγεις. καὶ παραχρῆμα ἔτι λαλοῦντος
αὐτοῦ, ἐφώνησεν ἀλέκτωρ. καὶ στραφεὶς ὁ
σγγ κύριος ἐνέβλεψε τῷ πέτρῳ. * καὶ ὑπε-
β μνήσθη ὁ πέτρος τοῦ λόγου τοῦ κυρίου, ὡς εἶ-
πεν αὐτῷ, ὅτι πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ἀ-
παρνήσῃ με τρίς. καὶ ἐξελθὼν ἔξω ὁ πέτρος,
σγδ ἔκλαυσε πικρῶς. * καὶ οἱ ἄνδρες οἱ συνέ-
α χοντες τὸν Ἰησοῦν, ἐνέπαιζον αὐτῷ, δέροντες.
καὶ περικαλύψαντες αὐτόν, ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ
πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες.
Προφήτευσον, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε; καὶ ἕτε-
σγε ρα πολλὰ βλασφημοῦντες ἔλεγον εἰς αὐτόν.
β * καὶ ὡς ἐγένετο ἡμέρα, συνήχθη τὸ πρεσβυ-
τέριον τοῦ λαοῦ, ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς,
σζ καὶ ἀνήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν,
λέγοντες. Εἰ σὺ εἶ ὁ χριστός; εἰπὲ ἡμῖν. * εἶπε
ι δὲ αὐτοῖς, ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε.
ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι ἢ
σζη ἀπολύσητε. * Ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀν-
α θρώπου καθήμενος ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμε-
σζθ ως τοῦ θεοῦ. * εἶπον δὲ πάντες, σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς
ι τοῦ θεοῦ; ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη. ὑμεῖς λέγε-
σζθ τε, ὅτι ἐγώ εἰμι. οἱ δὲ εἶπον. * τί ἔτι χρείαν
β ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἀκούσαμεν
ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ.

τ * καὶ ἀναστὰν ἅπαν τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἤ-
α γαγεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν πιλᾶτον. * ἤρξαντο δὲ
τα κατηγορεῖν αὐτοῦ, λέγοντες. τοῦτον εὕρομεν
διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα καίσαρι
φόρους

eminus. Cum autem accēdissent ignem in medio aulæ, atq; unà consedissent, sedit & Petrus inter illos. Quem cum uidisset ancilla quædam sedentē ad lumē, defixis in illum oculis, dixit: Et hic cū illo erat. At ille abnegauit eum, dicens: Mulier, nō noui illum. Et post pusillum ali⁹ uidens eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus uero ait: Homo, non sum. Et interuallo interiecto ferè horæ unius alius quidam affirmabat, dicens: Vere & hic cum illo erat, nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicas. Et continuo adhuc illo loquente cecinit gallus, Et conuersus dominus, intuitus est Petrum. Et recordatus est Petrus sermonis dñi, quo mō dixerat ipsi: priusq; gallus cecinerit, ter me negabis. Et egressus foras Petrus fleuit amare. Et uiri qui tenebāt Iesum, illudebant ei, cædētes, & cū circumtexissent eum, percutiebant faciem eius, & interrogauerunt eum, dicētes: Vaticinare: Quis est ille qui te percussit? Et alia multa conuiciantes dicebāt in eum. Atq; ut illuxit, cōuenerūt seniores plebis & principes sacerdotum & scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Nū tu es ille Christus? dic nobis. Et ait illis: Si uobis dixero, non credetis, quod si eti am interrogauero, non respondebitis mihi, neq; dimittetis. Ex hoc tēpore erit filius hominis sedens à dextris uirtutis dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius dei? Qui ait: Vos dicitis me esse. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimoniū? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius. Et surgens uniuersa mul XXIII
titudo eorum, duxit illum ad Pilatum. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc deprehendim⁹ cuertentē gentem, ac uetantem tributa dare Cæsari,

dicentē

φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν χριστὸν βασι
τ̅β̅ λέα εἶναι. * Ὁ δὲ πιλᾶτος ἐπηρώτησεν αὐ
α τὸν, λέγων. Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων;
τ̅γ̅ Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς αὐτῷ, ἔφη. Σὺ λέγεις. * Ὁ δὲ
θ πιλᾶτος εἶπε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς
ὄχλους, οὐδὲν εὑρίσκω αἴτιον ἐν τῷ ἀνθρώ-
τ̅δ̅ πῳ τούτῳ. * Οἱ δὲ ἐπίσχυον, λέγοντες, ὅτι ἀ-
ι νασείει τὸν λαὸν, διδάσκων καθόλης τῆς ἰου
δαίας, ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ἕως
ὧδε. Πιλᾶτος δὲ ἀκούσας γαλιλαίας, ἐπηρώ
τησεν, εἰ ὁ ἄνθρωπος, γαλιλαῖός ἐστι. Καὶ ἐπὶ
γνοὺς, ὅτι ἐκ τῆς ἐξουσίας ἡρώδου ἐστὶν, ἀνέ
πεμψεν αὐτὸν πρὸς ἡρώδην, ὄντα καὶ αὐτὸν
ἐν ἱεροσολύμοις ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις.
Ὁ δὲ ἡρώδης ἰδὼν τὸν Ἰησοῦν, ἐχάρη λίαν.
ἦν γὰρ θέλων ἐξ ἱκανοῦ ἰδεῖν αὐτὸν, διὰ τὸ ἀ-
κούειν πολλὰ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἤλπιζέ τι σημεῖ-
ον ἰδεῖν ὑπ' αὐτοῦ γινόμενον. Ἐπηρώτησε δὲ
αὐτὸν ἐν λόγοις ἱκανοῖς. Αὐτὸς δὲ οὐδὲν ἀπε
τ̅ε̅ κρίνατο αὐτῷ. * Εἰστήκεισαν δὲ οἱ ἀρχιερεῖς
β καὶ οἱ γραμματεῖς εὐτόνως κατηγοροῦντες
τ̅ς̅ αὐτοῦ. * Ἐξουθενήσας δὲ αὐτὸν ὁ ἡρώδης σὺν
ι τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ, καὶ ἐμπαίξας, πε-
ριβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμ-
ψεν αὐτὸν τῷ πιλάτῳ. Ἐγένοντο δὲ φίλοι
ὅ, τε πιλᾶτος καὶ ὁ ἡρώδης ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ μετ'
ἀλλήλων, προϋπῆρχον γὰρ ἐν ἔχθρᾳ ὄντες
τ̅ζ̅ πρὸς ἑαυτούς. * Πιλᾶτος δὲ συγκαλεσάμενος
θ τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὸν λα
ὸν, εἶπε πρὸς αὐτούς. Προσηνέγκατέ μοι τὸν
ἄνθρωπον τοῦτον, ὡς ἀποστρέφοντα τὸν λα
ὸν, καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἐνώπιον ὑμῶν ἀνακρίνας,
οὐδὲν εὗρον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ αἴτιον,
τ̅η̅ ὧν κατηγορεῖτε κατ' αὐτοῦ. * Ἀλλ' οὐδὲ ἡρώ-
ι δης, ἀνέπεμψα γὰρ ὑμᾶς πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδοὺ
οὐδὲν ἄξιον θανάτου ἐστὶ πεπραγμένον αὐτῷ.
τ̅θ̅ * Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω. Ἀνάγκην δὲ
β εἶχεν ἀπολύειν αὐτοῖς κατὰ ἑορτὴν ἕνα. * Ἀνέ-
τ̅ι̅ κραξαν δὲ παμπληθεὶ, λέγοντες, ἆιρε τοῦτον,
α ἀπόλυσον δὲ ἡμῖν βαραββάν. ὅς τις ἦν διὰ
στάσιν τινὰ γενομένην ἐν τῇ πόλει, καὶ φόνον
βεβλημένος

dicentem se Christum regē esse. Pilatus autē interrogauit eum, dicens: Tu es ille rex Iudæorū? At ille respondens illi, ait: Tu dicis. Ait autē Pilatus ad principes sacerdotū & turbas: Nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes: Commouet populum, docēs per uniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa usq; ad hunc locū. Pilatus autem audita mētione Galilææ, interrogauit, num homo, Galilæus esset. Et ut cognouit, quod ad Herodis ditionē pertineret, remisit eū ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per id tēpus. Herodes aūt uiso Iesu, gauisus est ualde. Tenebat enim multo iam tēpore cupiditate uidendi illum, eo quod audiret multa de eo, & sperabat se signum aliquod uisurū ab eo fieri. Interrogabat autē eū multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autē principes sacerdotū & scribæ acriter accu-
ο̅θ̅ santes eum. Spreuit autē illum Herodes cum exercitibus suis, cumq; illusisset indutum ueste splendida remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes in eodem die, nam antea simultas inter eos intercesserat. Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotū, & magistratib⁹, ac plebe, dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum: & ecce ego corā uobis interrogans, nullū crimen inuenio in homine isto ex his de quib⁹ accusatis eum: sed ne Herodes quidem, nam remisi uos ad illum, & ecce nihil dignū morte actū est ei. Emēdatū ergo illum dimittā. Necesse autē habebat dimittere eis in festo unum. Exclamauit autem simul uniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barraban: qui erat propter seditionē quandā factam in ciuitate & homicidiū

τια βεβλημένος εἰς φυλακήν. * Πάλιν οὖν ὁ πι
α λᾶτος προσεφώνησε, θέλων ἀπολῦσαι τὸν Ἰη
Αἰς ἐπε σοῦν. Οἱ δὲ ἐφώνουν, λέγοντες. Σταύρωσον,
φώνουν. σταύρωσον αὐτόν. * Ὁ δὲ τρίτον εἶπε πρὸς αὐ
τιβ τούς. Τί γὰρ κακὸν ἐποίησεν οὗτος; Οὐδὲν αἴτι
θ ον θανάτου εὗρον ἐν αὐτῷ, παιδεύσας οὖν αὐ
τιγ τὸν ἀπολύσω. * Οἱ δὲ ἐπέκειντο φωναῖς μεγά
α λαις, αἰτούμενοι αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ κατί
σχυον αἱ φωναὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων.
τιδ * Ὁ δὲ πιλᾶτος ἐπέκρινε γενέσθαι τὸ αἴτημα
α αὐτῶν. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ
φόνον βεβλημένον εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ἠτοῦν
το, τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν.
τι * Καὶ ὡς ἀπήγαγον αὐτὸν, ἐπιλαβόμενοι σί
α μωνός τινος κυρηναίου ἐρχομένου ἀπ' ἀγροῦ, ἐ
πέθηκαν αὐτῷ τὸν σταυρὸν φέρειν ὄπισθεν τοῦ
τιϛ Ἰησοῦ. * Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πολὺ πλῆθος τοῦ
ι λαοῦ, καὶ γυναικῶν, αἳ καὶ ἐκόπτοντο καὶ ἐθρήνουν
αὐτόν. Στραφεὶς δὲ πρὸς αὐτὰς ὁ Ἰησοῦς, εἶπε.
Θυγατέρες ἱερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμὲ,
πλὴν ἐφ' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑ
μῶν. Ὅτι ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι ἐν αἷς ἐρούσι,
Μακάριαι αἱ στεῖραι καὶ κοιλίαι αἳ οὐκ ἐγέν
ναν, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἐθήλασαν. Τότε ἄρξοντα
λέγειν τοῖς ὄρεσι, Πέσετε ἐφ' ὑμᾶς, καὶ τοῖς βου
τιζ νοῖς, καλύψατε ἡμᾶς, ὅτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύ
α λῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται.
τικ * Ἤγοντο δὲ καὶ ἕτεροι δύο κακοῦργοι σὺν αὐτῷ
α ἀναιρεθῆναι. * Καὶ ὅτε ἀπῆλθον ἐπὶ τὸν τό
τιθ πον τὸν καλούμενον † κρανίον, ἐκεῖ ἐσταύρωσαν
α αὐτόν. * Καὶ τοὺς κακούργους, ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν,
τκ ὃν δὲ ἐξ ἀριστερῶν. * Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔλεγε. Πάτερ,
ι ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσι. * Διαμερι
τκα ζόμενοι δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἔβαλλον κλῆρον. καὶ
α εἱστήκει ὁ λαὸς θεωρῶν. * Ἐξεμυκτήρισον δὲ καὶ
τκβ οἱ ἄρχοντες σὺν αὐτοῖς, λέγοντες. Ἄλλους ἔσω
β σε, σωσάτω ἑαυτὸν, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ χριστὸς, ὁ τοῦ
τκγ θεοῦ ἐκλεκτός. * Ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ καὶ οἱ στρατι
β ῶται προσερχόμενοι, καὶ ὄξος προσφέροντες αὐ
τκδ τῷ, καὶ λέγοντες. Εἰ σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰου
α δαίων, σῶσον σεαυτόν. * Ἦν δὲ καὶ ἐπιγραφὴ

γεγραμμένη

cōiectus in carcerē. Iterū autē Pilatus lo
cutus est ad eos, uolens dimittere Iesum.
At illi clamabāt, dicētes: Crucifige, crucifi
ge eū. Ille autē tertio dixit ad illos: Quid
em̄ mali fecit hic? Nullum crimē capitale
comperio in eo. castigatum ergo dimittā
illū. At illi instabant uocibus magnis, po
stulantes ut crucifigeret, & inualescebant
uoces eorū, ac summorū sacerdotū. Et Pi
latus adiudicauit ut fieret qd' illi postula
bant. Dimisit aūt illis eū, qui propter se
ditionē & homicidiū coniectus fuerat in
carcerē, quē poposcerant, Iesum uero tra
didit arbitrio eorū. Et cū abducerent eū,
apprehēderūt Simonē quendā Syrenē
sem uenientē è rure, & imposuerūt illi cru
cem ut portaret post Iesum. Sequebatur
π̄ autē illū multa turba populi ac mulierū,
quæ plangebant & lamentabant eū. Cō
uersus autē ad illas Iesus, dixit: Filiæ Hie
rusalē, nolite flere sup me, sed sup uobis
ipsis flete, & super filijs uestris. Qm̄ ecce
uenient dies in qbus dicēt: Beatæ steriles
& uentres q non genuerūt, & ubera quæ
nō lactauerūt. Tūc incipient dicere mon
tibus: Cadite sup nos: & collibus, operite
nos. Quia si in humido ligno hæc faciūt,
in arido quid fiet? Ducebant aūt & alij
duo facinorosi cū eo, ut interficerent. Et
† Αἰς κρανίου. postq̄ uenerūt in locū, qui uocat Calua
ria, ibi crucifixerunt eum, & facinorosos:
unū à dextris, alterū à sinistris. Iesus autē
dicebat: Pater, remitte illis, nesciunt enim
quid faciāt. Diuidentes uero uestimenta
eius, miserūt sortē. Et stabat populus spe
ctans, & deridebāt eum principes cū eis,
dicentes: Alios seruauit, seruet seipsum, si
hic est ille Christus, ille dei electus. Illude
bant aūt ei et milites accedentes, et acetū
offerentes ei, dicētesq̄: Si tu es ille rex Iu
dæorū, saluū te fac. Erat aūt et inscriptio

scripta

ϖγεγραμμένη ἐπ' αὐτῷ γράμμασιν ἑλληνικοῖς
καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, οὗτός ἐστιν ὁ βασι
τκε λεὺς τῶν ἰουδαίων. * εἷς δὲ τ κρεμασθέντων κα
β κακούργων ἐβλασφήμει αὐτὸν, λέγων. εἰ σὺ
τκϛ εἶ ὁ χριστὸς, σῶσον σεαυτὸν & ἡμᾶς. * ἀπο
ι κριθεὶς δὲ ὁ ἕτερος, ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων. οὐδὲ
φοβῇ σὺ τὸν θεὸν, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι
εἶ; καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως, ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξα
μεν ἀπολαμβάνομεν, οὗτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον
ἔπραξε. καὶ ἔλεγε τῷ ἰησοῦ, μνήσθητί μου κύ
ριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. καὶ εἶ
τκζ πεν αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον
β μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. * ἦν δὲ ὡσεὶ
τκη ὥρα ἕκτη, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν
β ἕως ὥρας ἐνάτης. καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος,
τκθ * καὶ ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα τ ναοῦ μέσον.
α * καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ ἰησοῦς, εἶπε.
τλ πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά
β μου. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἐξέπνευσεν. * ἰδὼν
τλα ὁ ἑκατόνταρχος τὸ γενόμενον, ἐδόξασε μὲν
ι θεὸν, λέγων. ὄντως ὁ ἄνθρωπος οὗτος δίκαιος
ἦν. * καὶ πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι
ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γε
νόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη, ὑπέστρεφον.
εἱστήκεισαν δὲ πάντες οἱ γνωστοὶ αὐτοῦ μακρό
θεν, & γυναῖκες αἱ συνακολουθήσασαι αὐτῷ
τλβ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας ὁρῶσαι ταῦτα. * καὶ ἰδοὺ
α ἀνὴρ ὀνόματι ἰωσὴφ, βουλευτὴς, ὑπάρχων πβ
ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, οὗτος οὐκ ἦν συγκα
τατεθειμένος τῇ βουλῇ & τῇ πράξει αὐτῶν. ἀπὸ
ἀριμαθαίας πόλεως τῶν ἰουδαίων, ὃς καὶ προ-
τλγ σεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ,
α οὗτος προσελθὼν τῷ πιλάτῳ, ἠτήσατο τὸ σῶ-
τλδ μα τοῦ ἰησοῦ, * καὶ καθελὼν αὐτὸ ἐνετύλιξεν
α αὐτὸ σινδόνι, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν ἐν μνήματι λαξευ-
τλε τῷ, οὗ οὐκ ἦν οὐδέπω οὐδεὶς κείμενος. * καὶ
ι ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε.
κατακολουθήσασαι δὲ & γυναῖκες αἵτινες
ἦσαν συνεληλυθυῖαι αὐτῷ ἐκ τῆς γαλιλαίας, ἐθε
τλϛ άσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐ
α τοῦ. * ὑποστρέψασαι δὲ, ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ
μύρα

scripta sup eum literis Græcis & Latinis & Hebraicis: Hic est rex Iudæorū. Vn⁹ autem qui erant suspensi facinorosorū, conuicia dicebat in eum, dicens: Si tu es Christus, serua teipsum & nos. Respondens autem alter, increpabat eū, dicens: Ne times quidem tu deum, q̄ in eadem damnatiōe es? Et nos quidem iuste, nā digna factis recipim⁹, hic uero nihil mali gessit. Et dicebat ad Iesū: Dñe, memento mei, cum ueneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Erat autē ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram usq; ad horam nonam. Et obscuratus est sol, & uelum templi scissum est medium. Et cum damasset uoce magna Iesus, ait: Pater, in manus tuas cōmēdabo spiritū meū. Et hæc cum dixisset, expirauit. Cū uidisset autē centurio, quod accidit, glorificauit deum, dicēs: Vere hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorū qui simul accesserāt ad spectaculū istud, & uiderāt quæ contingebant, percutientes pectora sua, reuertebantur. Stabant autē omnes noti eius procul, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa hæc uidentes. Et ecce uir nomine Ioseph, decurio, q̄ erat uir bonus ac iustus, hic nō cōsenserat consilio ac facto eorū, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, qui expectabat & ipse regnū dei: hic accessit ad Pilatū & postulauit corp⁹ Iesu, & de positū inuoluit sindone, & posuit illud in monumēto, q̄d erat in lapide excisū, in quo nondū quisq̄ positus fuerat. Et dies erat parasceue, & sabbatū illucescebat. Subsecutæ autē mulieres quæ cū eo uenerāt de Galilæa, uiderunt monumētū, & quēadmodū positū erat corp⁹ ei⁹. Reuersæ uero, parauerunt aromata &

μύρα, καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐν
τλϛ τολήν. * τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων ὄρθρου βα-
α θέως, ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοί-
μασαν ἀρώματα, καί τινες σὺν αὐταῖς. εὗρον
δὲ τὸν λίθον ἀποκεκυλισμένον ἀπὸ τοῦ μνη-
μείου, καὶ εἰσελθοῦσαι οὐχ εὗρον τὸ σῶμα τοῦ κυ-
ρίου ἰησοῦ. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ διαπορεῖσθαι αὐ-
τὰς περὶ τούτου, καὶ ἰδοὺ δύο ἄνδρες ἐπέστησαν
τλζ αὐταῖς ἐν ἐσθήσεσιν ἀστραπτούσαις. * ἐκφόβων
β δὲ γενομένων αὐτῶν, καὶ κλινουσῶν τὸ πρόσω-
πον εἰς τὴν γῆν, εἶπον πρὸς αὐτάς. τί ζητεῖ-
τε, τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν; οὐκ ἔστιν ὧδε,
ἀλλ' ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν, ἔτι
ὢν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, λέγων. ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ
ἀνθρώπου παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
ἁμαρτωλῶν, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέ-
ρᾳ ἀναστῆναι. καὶ ἐμνήσθησαν τῶν ῥημάτων
τλη αὐτοῦ. * καὶ ὑποστρέψασαι ἀπὸ τοῦ μνημείου, ἀ-
β πήγγειλαν ταῦτα πάντα τοῖς ἕνδεκα, καὶ πᾶσι
τλθ τοῖς λοιποῖς. * ἦν δὲ ἡ μαγδαλὴνὴ μαρία, καὶ
ι ἰωάννα καὶ μαρία ἰακώβου, καὶ αἱ λοιπαὶ σὺν
αὐταῖς, αἳ ἔλεγον πρὸς τοὺς ἀποστόλους ταῦ-
τα. καὶ ἐφάνησαν ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος
τὰ ῥήματα αὐτῶν, καὶ ἠπίστουν αὐταῖς. ὁ δὲ πέ-
τρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ παρα-
κύψας, βλέπει τὰ ὀθόνια κείμενα μόνα, καὶ
ἀπῆλθε, πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων τὸ γεγονός.
τμ * καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτῶν ἦσαν πορευόμενοι
ι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ εἰς κώμην, ἀπέχουσαν σα-
δίους ἑξήκοντα ἀπὸ ἱερουσαλὴμ, ᾗ ὄνομα ἐμ-
μαούς, καὶ αὐτοὶ ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους περὶ
πάντων τῶν συμβεβηκότων τούτων. καὶ ἐγένε-
το ἐν τῷ ὁμιλεῖν αὐτοὺς καὶ συζητεῖν, καὶ αὐτὸς
ὁ ἰησοῦς ἐγγίσας συνεπορεύετο αὐτοῖς. οἱ δὲ ὀ-
φθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι
αὐτόν. εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. τίνες οἱ λόγοι οὗ-
τοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦν-
τες, καὶ ἐστὲ σκυθρωποί; ἀποκριθεὶς δὲ εἷς, ᾧ
ὄνομα κλεόπας, εἶπε πρὸς αὐτόν. σὺ μόνος
παροικεῖς ἐν ἱερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενό-
μενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; καὶ
εἶπεν

unguenta, ac sabbato quidem quieue-
runt secundũ præceptũ. Vno aũt sab XXIIII
batorũ profundo diluculo, uenerunt ad
monumentũ, portãtes quæ parauerant
aromata, & nõnullæ cũ illis. Repererunt
autẽ lapidem reuolutũ à monumẽto, &
ingressæ nõ inuenerũt corpus dñi Iesu.
Et factũ est dũ mente cõsternatæ essent
de hoc, ecce duo uiri steterunt iuxta illas
in uestib⁹ fulgurãtibus. Cũ expauissent
aũt, & declinarent uultũ in terrã, dixerũt
ad illas: Quid quæritis, uiuentẽ cũ mor-
tuis? Nõ est hic, sed surrexit. Recordami
ni ut dixerit uobis, cũ adhuc in Galilæa
esset, dicens, ꝙ oportuerit filiũ hominis
tradi in man⁹ hominũ peccatorũ, & cru
cifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ
sunt uerborum eius, & regressæ à monu
mẽto, nunciauerũt hæc omnia illis unde
cim, & cæteris omnibus. Erat aũt Maria
Magdalene & Ioanna & Maria Iacobi
& cæteræ quæ cũ eis erant, quæ dicebãt
ad apostolos hæc. Et uisa sũt apud illos
ceu deliramentũ uerba illarũ, neq; credi
derũt illis. Petrus aũt surgẽs cucurrit ad
monumentũ, & ꝓspiciẽs uidit linteami-
na sola posita, & abijt, apud semetipsũ
mirans qđ acciderat. Et ecce duo ex illis
πγ ibãt eodẽ die in castellum, quod aberat
spatio stadiorũ sexaginta ab Hierosoly
mis, nomine Emaus, & ipsi cõfabulabã-
tur inter se de his om̃ib⁹ quæ acciderãt.
Et factũ est dũ cõfabularentur, ac dispu
tarent, & ipse Iesus appropinquãs ibat
unà cũ illis. Cæterũ oculi illorũ teneban
tur, ne eum agnoscerent. Et ait ad illos:
Qui sunt hi sermones q̃s confertis inter
uos ambulãtes, & estis tristes? Ac respõ
dens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei:
Tu sol⁹ peregrin⁹ es Hierosolymis, neq;
cognouisti quæ facta sũt illic his dieb⁹?
Quibus

εἶπεν αὐτοῖς, ποῖα; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃς ἐγένετο ἀνὴρ προφήτης, δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ ἐναντίον τοῦ θεοῦ, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅπως τε παρέδωκαν αὐτὸν οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ ἄρχοντες ἡμῶν εἰς κρίμα θανάτου, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ. ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο. ἀλλὰ καὶ γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν ἐξέστησαν ἡμᾶς, γενόμεναι ὄρθριαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ μὴ εὑροῦσαι τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἦλθον, λέγουσαι, καὶ ὀπτασίαν ἀγγέλων ἑωρακέναι, οἳ λέγουσιν αὐτὸν ζῆν. καὶ ἀπῆλθόν τινες τῶν σὺν ἡμῖν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ εὗρον οὕτως, καθὼς καὶ αἱ γυναῖκες εἶπον, αὐτὸν δὲ οὐκ εἶδον. καὶ αὐτὸς εἶπε πρὸς αὐτούς, ὦ ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται. οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ; καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ μωσέως καὶ ἀπὸ πάντων τῶν προφητῶν, διήρμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ. καὶ ἤγγισαν εἰς τὴν κώμην οὗ ἐπορεύοντο, καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρώτερον πορεύεσθαι. καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, λέγοντες. μεῖνον μεθ' ἡμῶν, ὅτι πρὸς ἑσπέραν ἐστὶν, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. καὶ εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε καὶ κλάσας, ἐπεδίδου αὐτοῖς. αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν. καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους. οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν, ὡς ἐλάλει ἡμῖν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς διήνοιγεν ἡμῖν τὰς γραφάς; καὶ ἀναστάντες αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη Σίμωνι. καὶ αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη

Quibus ille dixit: Quæ. Et dixerũt ei: De Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta, potens opere & sermone coram deo & toto populo: & quomodo eum tradiderũt summi sacerdotes, & principes nostri in condemnationẽ mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus, eum esse illũ qui redẽpturus esset Israël. Atqui super hæc omnia tertius dies est hodie, q̃ hæc facta sũt. Sed & mulieres quædã ex nobis attonitos reddidere nos, quæ dilũculo puenerunt ad monumentum, & nõ inuento corpore eius, uenerunt, dicentes, se etiã uisionẽ angelorũ uidisse, qui dicerent eum uiuere. Et abierunt quidã eorũ qui erãt nobiscum ad monumentum, & ita repererũt, sicut mulieres dixerãt, ipm uero nõ uiderunt. Et ipse dixit ad eos: O stulti & tardi corde ad credendũ in oĩbus, quæ locuti sunt prophetæ: Nónne hæc oportuit pati Christũ, & intrare in gloriã suã? Et exorsus à Mose & omnibus prophetis, interpretabat illis in oĩbus scripturis quæ de ipso erãt. Et appropinquauerunt castello quò ibant, & ipse præ se ferebat se longius ire. Et coëgerũt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniã uergit ad uesperã, & inclinatus est dies. Et intrauit ut maneret cum illis. Et factũ est dum accumberet cum eis, accepit panẽ & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Et aperti sunt oculi eorum, & agnouerunt eum, & ipse euanuit à cõspectu eorum. Et dixerunt inter se: Nónne cor nostrum ardebat in nobis, dũ loqueret nobis in uia, & apiret nobis scripturas? Et surgẽtes eadẽ hora, regressi sunt Hierosolymã, & inuenerũt cõgregatos undecim, & eos qui cum illis erãt, dicẽtes: Surrexit dñs uere, & apparuit Simoni. Et illi narrabãt quæ gesta erant in uia, & quomõ

τμα ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου. * Ταῦ
θ τα δὲ αὐτοῦ λαλούντων, αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἔστη ἐν
μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς. Εἰρήνη ὑμῖν.
Πτοηθέντες δὲ καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν
πνεῦμα θεωρεῖν. καὶ εἶπεν αὐτοῖς. τί τεταρ-
γμένοί ἐστε, καὶ διὰ τί διαλογισμοὶ ἀναβαί-
νουσιν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; ἴδετε τὰς χεῖ-
ράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγώ
εἰμι. ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα
σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε
ἔχοντα. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς
τμβ χεῖρας καὶ τοὺς πόδας. * Ἔτι δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν
θ ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐ-
τοῖς. ἔχετέ τι βρῶσιμον ἐνθάδε; οἱ δὲ ἐπέ-
δωκαν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ
μελισσίου κηρίου. καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν
ἔφαγεν. * Εἶπε δὲ αὐτοῖς, οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς
τμγ ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν, ὅτι δεῖ
πληρωθῆναι πάντα τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ
νόμῳ Μωσέως, καὶ προφήταις, καὶ ψαλμοῖς
περὶ ἐμοῦ. τότε διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν τοῦ
συνιέναι τὰς γραφάς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ὅτι
οὕτως γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν
Χριστὸν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέ
ρᾳ, καὶ κηρυχθῆναι ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ με
τάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν εἰς πάντα τὰ
ἔθνη, ἀρξάμενον ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. ὑμεῖς δὲ
μάρτυρες τούτων. καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὴν
ἐπαγγελίαν τοῦ πατρός μου ἐφ' ὑμᾶς. ὑμεῖς δὲ
καθίσατε ἐν τῇ πόλει Ἱερουσαλήμ, ἕως οὗ ἐνδύ
σησθε δύναμιν ἐξ ὕψους. Ἐξήγαγε δὲ αὐτοὺς
ἔξω ἕως εἰς Βηθανίαν, καὶ ἐπάρας τὰς χεῖρας
αὐτοῦ, εὐλόγησεν αὐτούς. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ
εὐλογεῖν αὐτὸν αὐτοὺς, διέστη ἀπ' αὐτῶν,
καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ αὐτοὶ
προσκυνήσαντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερου-
σαλὴμ μετὰ χαρᾶς μεγάλης, καὶ ἦσαν διὰ-
παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες
τὸν θεόν. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ.

fuisset agnitus ipsis ex fractione panis. Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. Expauefacti uero & conterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus uestris? Videte manus meas, & pedes meos, quia ego ipse sum. Contrectate me & uidete, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes. Adhuc autē illis nō credentibus præ gaudio & mirātibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partē piscis assi, & aliquid de fauo apiario. Et accepit, & in conspectu illorū comedit. Et dixit ad eos. Hæc sunt uerba, quæ locutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum: quod necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosi, et prophetis, & psalmis de me. Tunc aperuit illorum mentem, ut intelligerēt scripturas, & dixit eis: Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die, & prædicari nomine eius pœnitentiam, ac remissionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horum. Et ecce ego mitto promissum patris mei super uos. Vos autē sedete in ciuitate Hierusalē, quoadusq; induamini uirtute ex alto. Eduxit autē eos foras usq; in Bethaniam, & sublatis in altum manibus suis, benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in cœlū. Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymā cū gaudio magno, & erant semper in templo, laudantes & benedicētes deum. Amen.

EVANGELII SECVNDVM
LVCAM, FINIS.

Ιωάννης ὃν Ιησοῦς πάνυ ἠγάπησεν, ἡ ὃς ζεβεδαίου, ἀδελφὸς ἰακώβου τοῦ ὑπὲρ ἡρώδου μετὰ τὸ πάθος τοῦ κυρίου ἀποκεφαλισθέντος, ἔσχατος πάντων ἔγραψεν εὐαγγέλιον, παρακληθεὶς πρὰ τῶν τῆς ἀσίας ἐπισκόπων, καὶ κατὰ κηρίνθου καὶ ἄλλων αἱρετικῶν, καὶ μάλιστα τηνικαῦτα τοῦ τῶν ἐμβιωνιτῶν δόγματος ἀνακύψαντος, τῶν φασκόντων τὸν χριστὸν πρὸ μαρίας μὴ γεγενῆσθαι. ὅθεν ἠναγκάσθη τὴν θείαν γένησιν αὐτοῦ εἰπεῖν. καὶ ἄλλην δὲ αἰτίαν τούτου τοῦ συγγράμματος φέρουσιν. ἀναγνοὺς γὰρ ματθαίου, μάρκου καὶ λουκᾶ τὰ τεύχη, ἐδοκίμασε μὲν τὸ ὕφος τῶν ἱστοριῶν. καὶ ἀληθῆ αὐτοὺς εἰρηκέναι ἐβεβαίωσεν. ἑνὸς δὲ ἐνιαυτοῦ μόνον, ἐν ᾧ καὶ ἔπαθε, μετὰ τὴν φυλακὴν ἰωάννου τὴν ἱστορίαν συντάξαι. ἐάσας τρίναν δὲ ἐνιαυτὸν οὖν τὰ πεπραγμένα πρὰ τῶν τριῶν ἐξετέθη, τοῦ ἀνωτέρου χρόνου, πρὶν ἢ τὸν ἰωάννην ἐμβληθῆναι εἰς τὴν εἱρκτὴν, τὰς πράξεις ἐξέθετο. καθὰ σαφηνισθῆναι δυνήσεται τοῖς ἐπιμελῶς τοῖς τέταρσιν εὐαγγελίοις ἐντυγχάνουσιν. ὅπερ καὶ τὴν διαφωνίαν τὴν δοκοῦσαν εἶναι ἰωάννου μετὰ τῶν λοιπῶν εἰργεῖ. ἔγραψε δὲ μίαν ἐπιστολὴν, ἧς ἡ ἀρχή ἐστι. ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἥ τις πρὰ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πεπαιδευμένων ἀνδρῶν ἐγκρίνεται. Αἱ δὲ λοιπαὶ δύο, ὧν ἡ ἀρχή ἐστι πρώτης μὲν, ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, δευτέρας δὲ, ὁ πρεσβύτερος γαίῳ τῷ ἀγαπητῷ, ἰωάννου πρεσβυτέρου λέγοντι. οὗ ἔτι καὶ νῦν, ἕτερον μνῆμα ἐν τῇ ἐφέσῳ τυγχάνει. καί τινες νομίζουσι, τὰ δύο μνημεῖα ἰωάννου εἶναι τοῦ εὐαγγελιστοῦ, πρὶ οὗ ἡνίκα κατὰ τάξιν εἰς παπίαν τὸν τούτου ἀκροατὴν ἔλθωμεν ἐξηγησόμεθα. Τοι γαροῦν τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει, δεύτερον μετὰ νέρωνα διωγμὸν κινοῦντος δομετιανοῦ, εἰς πάτμον νῆσον πρῖορισθεὶς, συνέταξεν ἀποκάλυψιν, ἣν μετέφρασεν ἰουστῖνος μάρτυς καὶ ἡρηναῖος, σφαγέντος δὲ δομετιανοῦ, καὶ τῶν πράξεων αὐτοῦ διὰ τὴν πολλὴν ὠμότητα, πρὰ συγκλήτου ἀκυρωθεισῶν, ἐπὶ πρτίνακος εἰς ἔφεσον ἀναζεύξας, ἕως τραιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐκεῖσε διατελέσας, πάσας τὰς τῆς ἀσίας ἐθεμελίωσε καὶ ᾠκοδόμηκεν ἐκκλησίας, καὶ λίαν γηράσας ἑξηκοσῷ ὀγδόῳ ἐνιαυτῷ, μετὰ τὸν πάθος κυρίου τελευτήσας πλησίον τῆς προειρημένης πόλεως ἠξιώθη τῆς κοιμήσεως.

Υ'ΠΟ'ΘΕΣΙΣ ἘΙΣ ΤΟ' ΚΑΤΑ' Ι'ΩΑ'ΝΝΗΝ ἘΥΑΓΓΕ'ΛΙΟΝ ἘΚ ΤΟΥ̃ ΘΕΟΦΥΛΑ'ΚΤΟΥ.

Ητοῦ πνεύματος δύναμις ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, καθὰ καὶ γέγραπται καὶ πιστεύομεν, ἐν ἀσθενείᾳ δὲ οὐ σώματος μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ λόγου καὶ σοφίας ἐν γλώττῃ κειμένης. καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ πρὶ τὸν μέγαν θεολόγον καὶ ἀδελφὸν χριστοῦ ἐν χάριτι ὁρωμένου. οὗτος γὰρ ἁλιέως μὲν πατρὸς ἦν, τὴν αὐτὴν δὲ τέχνην τῷ πατρὶ μεταχειριζόμενος. οὐ μόνον ἀμαθὴς ἦν τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἰουδαϊκῆς παιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἀγράμματος, καθὰ δὴ καὶ ὁ θειότατος λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι μαρτυρεῖ πρὶ αὐτοῦ, καὶ γὰρ δὴ καὶ ἡ πατρὶ σαυτῷ εὐτελεστάτη καὶ ἄσημος, ὡς χωρίον εἶναι, οὐ λογικῆς ἀλλ' ἁλιευτικῆς τέχνης. βηθσαϊδὰ γὰρ τοῦτον ἐξήνεγκεν. Ἀλλ' ὅμως ὁ τριοῦτος ὁ ἀγράμματος, ὁ ἄσημος, ὁ μηδὲν ἔχων πρίβλεπτον, ἴδε ποίου τετύχηκε πνεύματος. ὥστε ἃ μηδεὶς τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν ἡμᾶς ἐδίδαξε, ταῦτα αὐτὸς βροντῆσαι. ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνων καταγενομένων πρὶ τὸ σωματικὸν τοῦ χριστοῦ. μηδὲν δὲ πρὶ τῆς πρὸ αἰώνων αὐτοῦ ὑπάρξεως τρανότερον καὶ σαφέστερον εἰπόντων, δέος ἦν μή ποτε τινὲς χαμαιπετεῖς καὶ μηδὲν ὑψηλὸν νοῆσαι δυνάμενοι, νομίσωσι τὸν χριστὸν τότε πρῶτον εἰς ὕπαρξιν ἐλθεῖν ὅτε ἀπὸ μαρίας ἐγεννήθη, καὶ οὐχὶ προαιώνιον ἐκ τοῦ πα-

τρος γεννηθῆναι. ὃ πάντως ἔπαθε, καὶ παῦλος ὁ σαμοσατεύς. τούτου ἕνεκεν ὁ μέγας ἰωάννης περὶ
τοῦ ἄνω γεννήσεως δϊαλαμβάνει. καί τοι οὐδὲ τὴν σάρκωσιν τοῦ λόγου ἀμνημόνευτον καταλείψας,
φησὶ γὰρ. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο. ὡς δέ τινες φασὶν, ὅτι καὶ ἠξίωσαν αὐτὸν οἱ ὀρθόδοξοι συγ-
γράψαι περὶ ἄνω γεννήσεως, οἷα ἀναφανέντων τινῶν αἱρετικῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, τοῦ τῶν δο-
γματιζόντων ἄνθρωπον ψιλὸν ὑπάρξαι τὸν ἰησοῦν. ὅτε δὴ λέγεται ὁ ἅγϊος τὰ τῶν ἄλλων εὐαγ-
γελιστῶν ἀνεγνοὺς. θαυμάσαι μὲν ἐκείνους τοῦ περὶ πάντων ἀληθοῦς ἀφηγήσεως, ὠλκρίναι δὲ, ὡς ὑ-
γϊῶς ἔχοντα, καὶ μηδὲν πρὸς χάριν εἰπόντων τῶν ἀποστόλων. ἃ μέν τοι οὐ σαφῶς εἶπον ἐκεῖνοι,
ἢ τελέως παρέλειψαν, ταῦτα αὐτὸς ἐξαπλῶσαι καὶ τρανῶσαι διέγνω καὶ προσθεῖναι δϊὰ τοῦ οἰκϊου
εὐαγγελϊοῦ, ὃ σὺ συγγέγραφεν ἐν πάτμῳ τῇ νήσῳ, ἐξόριστος δϊατελῶν μετὰ τρϊακονταδύο ἔτη τῆς
τοῦ χριστοῦ ἀναλείψεως. ἠγαπᾶτο δὲ πάντων μάλιστα μαθητῶν ἰωάννης τοῦ κυρϊῴ, ὡς ἁπλοῦς τε σὺ
πρᾳότατος καὶ χρηστοηθέστατος καὶ καθαρὸς τὴν καρδϊάν, ἠγοῦν παρθένος. ἐξ οὗ δὴ χαρίσματος καὶ
τὴν θεολογϊάν ὠλστεύθη, τῶν ἀθεάτων τοῖς πολλοῖς μυστηρϊῶν καταξυφήσας, μακάρϊοι γάρ φη-
σὶν οἱ καθαροὶ τὴν καρδϊάν, ὅτϊ αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται. ἦν δὲ ἄρα σὺ συγγενὴς τοῦ κυρϊοῦ, σὺ πῶς,
ἄκουε. ἰωσὴφ ὁ τοῦ πανέγνου θεοτόκου μνηστὴρ, ἔσχεν ἐκ προτέρας γυναικὸς παῖδας ἑπτὰ, τέσσα-
ρας ἄῤῥενας καὶ τρεῖς θηλείας, τὴν μάρθαν, τὴν ἐσθὴρ, καὶ τὴν σαλώμην. ἧς λέγω δὴ τῆς σαλώμης
υἱὸς ἦν ἰωάννης οὗτος. εὑρίσκεται τοίνυν ὁ κύρϊος, θεῖος αὐτοῦ ὤν. ἐπεὶ γὰρ πατὴρ τοῦ κυρϊοῦ ὁ ἰω-
σὴφ. τούτου δὲ τοῦ ἰωσὴφ θυγάτηρ ἡ σαλώμη, ἀδελφὴ ἄρα τοῦ κυρϊοῦ αὕτη λογίζεται. ὥστε καὶ ὁ ταύ-
της υἱὸς ὁ ἰωάννης ἀνεψϊὸς τοῦ κυρϊοῦ, οὐκ ἄτοπον δὲ ἴσως καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ τε μητρὸς αὐτοῦ σὺ αὐ-
τοῦ τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀναπτύξαι. Ἡ μὲν γὰρ μητὴρ σαλώμη καλουμένη, ἑρμηνεύεται εἰρηνικὴ, ἰωάννης
δὲ, χάρις αὐτῆς. γινωσκέτω οὖν πᾶσα ψυχὴ, ὡς ἡ εἰρήνη, ἡ πρός τε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ κατὰ ψυχὴν ἀπὸ τῶν
παθῶν, μητὴρ γίνεται τοῦ θείας χάριτος, καὶ γεννᾷ ταύτην ἐν ἡμῖν. τὴν γὰρ ταραττομένην ψυ-
χὴν καὶ ἔτι μάχας ἔχουσαν πρός τε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ πρὸς ἑαυτὴν, οὐκ εἰκὸς τοῦ θεί-
ας ἀξϊωθῆναι τοῦ θείας χάριτος. ἐπεσκεψάμεθα δὲ καί τι θαυμασϊώτερον συμβὰν, περὶ τοῦτον δὴ τὸν
ἅγϊον εὐαγγελιστήν. Μόνος γὰρ οὗτος τρεῖς μητέρας ἀναφαίνεται ἔχων, τὴν θεοτόκον, τὴν σαλώ-
μην, τῆς βροντήν. υἱὸς γὰρ βροντῆς δϊὰ τὴν τοῦ εὐαγγελϊοῦ μεγαλοφωνϊάν, καὶ τὴν θεοτόκον. ἰδοὺ
γάρ φησιν, ἡ μητήρ σου. ἀλλ' ἐπεὶ ταῦτα ἡμῖν πρὸ τοῦ ἐξηγήσεως εἴρηται, ἀρκτέον ἤδη καὶ τοῦ
τοῦ ῥητοῦ ἀναπτύξεως.

εὐαγγέλϊον

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

Ν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν. ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρὸς, πλήρης

α
γ
β
γ
γ
γ
δ
ι
ε
γ

N principio erat sermo, & sermo erat apud deū. & deꝰ erat ille sermo. Hic erat in principio apud deū. Omnia ꝑ ipsum facta sunt: & sine eo factū est nihil, quod factum est. In ipso uita erat, & uita erat lux hominū, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non apprehenderunt. Erat homo missus à deo, cui nomen Iohānes. Hic uenit ad testificandum, ut testaretur de luce, ut omnes crederent ꝑ ipsum. Non erat ille lux illa, sed missus erat, ut testaretur de luce. Erat lux illa, lux uera: quæ illuminat omnē hominē uenientem in mundum. In mundo erat, & mundus ꝑ ipsum factus est, & mundus eū non cognouit. In sua uenit, & sui eum nō receperunt. Quotquot aūt receperūt eū, dedit eis ut liceret filios dei fieri, uidelicet his qui credidissent in nomē ipsiꝰ: Qui nō ex sanguinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uolūtate uiri, sed ex deo nati sunt. Et sermo ille caro factus est, & habitauit in nobis: & cōspeximꝰ gloriā eius, gloriā uelut unigeniti à patre: plenus

πλήρης χάριτος & ἀληθείας. * Ἰωάννης μαρ
α ς τυρεῖ περὶ αὐτοῦ, & κέκραγε, λέγων. οὗτος ἦν ὃν
ε ιπον, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου
ζ ι γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.* καὶ ἐκ τοῦ πληρώ
ματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, & χά
ριν ἀντὶ χάριτος, ὅτι ὁ νόμος διὰ μωσέ
ως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ χρι
κ στοῦ ἐγένετο.* Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε.
γ ο μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πα
δ τρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.* καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρ
ι τυρία τοῦ Ἰωάννου, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι
ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτή
σωσιν αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; καὶ ὡμολόγησε, καὶ
οὐκ ἠρνήσατο. καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ
ἐγὼ ὁ χριστός. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, τί οὖν; Ἠ
λίας εἶ σύ; καὶ λέγει, οὐκ εἰμί. ὁ προφήτης
εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, οὔ. εἶπον οὖν αὐτῷ, τίς
εἶ, ἵνα ἀπόκρισιν δῶμεν τοῖς πέμψασιν
ἡμᾶς; τί λέγεις περὶ σεαυτοῦ; ἔφη, * ἐγὼ φω
νὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν
κυρίου, καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης.
*καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ἦσαν ἐκ τῶν φαρισαίων.
καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ. τί οὖν
βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔ
τε ὁ προφήτης; * Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰωάννης,
α λέγων. ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι, μέσος δὲ ὑμῶν
ἕστηκεν ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, αὐτός ἐστιν ὁ ὀ
πίσω μου ἐρχόμενος, οὗ ἔμπροσθέν μου γέγο
νεν, οὗ ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα λύσω αὐτοῦ
τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος. * ταῦτα ἐν Βη
γ ι θαβαρᾷ ἐγένετο πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου
ἦν Ἰωάννης βαπτίζων. τῇ ἐπαύριον βλέπει ὁ
Ἰωάννης τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν,
καὶ λέγει. ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ αἴρων
ιδ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. * οὗτός ἐστιν
α περὶ οὗ ἐγὼ εἶπον. ὀπίσω μου ἔρχεται ἀ
νὴρ, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός
μου ἦν, κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα φανε
ρωθῇ τῷ Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ
ὕδατι βαπτίζων.* καὶ ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης,
ιε λέγων, ὅτι τεθέαμαι τὸ πνεῦμα καταβαῖνον
α ὡσεὶ

plenus gratia & ueritate. Iohannes testi
ficatur de ipso, & clamat, dicens: Hic erat
de quo dicebam, qui cum me sequeret,
anteceſſit me, qa prior me erat. Et de ple
nitudine eius nos omnes accepimus, &
gratiam pro gratia: quia lex per Moſen
data eſt, gratia & ueritas p Ieſum Chri-
ſtum exorta eſt. Deum nemo uidit un-
quam: Vnigenitus filius, qui eſt in ſinu
patris, ipſe enarrauit. Et hoc eſt teſtimo-
nium Iohannis, quando miſerant Iu-
dæi ab Hieroſolymis ſacerdotes & leui-
tas, ut interrogarent eum: Tu quis es?
Et confeſſus eſt, & non negauit. Et con-
feſſus eſt, inquiens: Non ſum ego Chri-
ſtus. Et interrogauerunt eum: Quid er-
go? Helias es tu? Et dicit: Non ſum. Es
tu propheta ille? Et reſpondit: Non. Di
xerunt ergo ei: Quis es, ut reſpõſum de-
mus his qui miſerũt nos? Quid dicis de
teipſo? Ait: Ego uox clamantis in deſer-
to, dirigite uiam domini: ſicut dixit Eſai
as propheta. Et qui miſſi fuerant, erant
ex phariſæis. Et interrogauerunt eum,
ac dixerunt ei: Cur ergo baptizas, ſi tu
non es Chriſtus, neq; Helias, neq; pro-
pheta? Reſpondit eis Iohannes, dicens:
Ego baptizo aqua, ſed in medio ueſtrũ
ſtat quem uos neſcitis. Ipſe eſt qui cum
me ſequeret, anteceſſit me: cuius ego nõ
ſum dignus ut ſoluam corrigiam calcia-
mẽti. Hæc in Bethabara facta ſunt trãs
Iordanem, ubi Iohãnes baptizabat. Po
ſtero die uidet Iohãnes Ieſum uenientẽ
ad ſe, & ait: Ecce agnus ille dei, qui tollit
peccatũ mundi. Hic eſt de quo dicebã:
Poſt me uenit uir, qui me anteceſſit, qa
prior me erat, & ego neſciebam eum. ſed
ut manifeſtus fiat Iſraëli, ꝓpterea ueni
ego aqua baptizãs. Et teſtificatus eſt Io
hannes: dicẽs: Vidi ſpiritũ deſcendẽtem

ſpecie

ὡσεὶ περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν πνεύματι ἁγίῳ. κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρ-
15 τύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. * τῇ
1 ἐπαύριον πάλιν εἱστήκει ὁ Ἰωάννης, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο, καὶ ἐμβλέψας τῷ Ἰησοῦ περιπατοῦντι, λέγει· ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ. καὶ ἤκουσαν αὐτοῦ οἱ δύο μαθηταὶ λαλοῦντος, καὶ ἠκολούθησαν τῷ Ἰησοῦ. στραφεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ θεασάμενος αὐτοὺς ἀκολουθοῦντας, λέγει αὐτοῖς· τί ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ· ῥαββεί, ὃ λέγετε ἑρμηνευόμενον, διδάσκαλε, ποῦ μένεις; λέγει αὐτοῖς· ἔρχεσθε καὶ ἴδετε. ἦλθον καὶ εἶδον ποῦ μένει, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. ὥρα δὲ ἦν ὡς δεκάτη. ἦν ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς σίμωνος πέτρου, εἷς ἐκ τῶν δύο τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου καὶ ἀκολουθησάν-
17 των αὐτῷ. * εὑρίσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελ
α φὸν τὸν ἴδιον σίμωνα, καὶ λέγει αὐτῷ· εὑρήκαμεν τὸν μεσσίαν, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, χριστός. καὶ ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν. ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· σὺ εἶ σίμων ὁ υἱὸς ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται
18 πέτρος. * τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ Ἰησοῦς
1 ἐξελθεῖν εἰς τὴν γαλιλαίαν, καὶ εὑρίσκει φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ, ἀκολούθει μοι. ἦν δὲ ὁ φίλιππος ἀπὸ βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως ἀνδρέου καὶ πέτρου. εὑρίσκει φίλιππος τὸν ναθαναήλ, καὶ λέγει αὐτῷ, ὃν ἔγραψε μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ ἰωσὴφ τὸν ἀπὸ ναζαρέθ. καὶ εἶπεν αὐτῷ ναθαναήλ, ἐκ ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; λέγει αὐτῷ φίλιππος· ἔρχου καὶ ἴδε. εἶδε ὁ Ἰησοῦς τὸν ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ· ἴδε ἀληθῶς ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. λέγει αὐτῷ ναθαναήλ, πόθεν με γινώσκεις; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς

specie columbæ de cœlo, & mansit super eum, & ego non noueram eum, sed qui misit me ut baptizarem aqua, is mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendentem ac manentē sup eum, hic est qui baptizat spiritu sancto. Et ego uidi & testificatus sum, hūc esse filium dei. Postero die iterum stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo, & intuitus Iesum ambulātem, dicit: Ecce agnus ille dei. Et audierunt eum duo discipuli loquētem, & secuti sunt Iesum. Conuersus autem Iesus, & conspicatus eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerūt ei: Rabbi, quod dicit, si interpreteris, magister, ubi habitas? Dicit eis: Venite & uidete. Venerunt, uiderúntq; ubi maneret, & apud eum manserunt die illo. Hora autē erat fermè decima. Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant à Iohanne, & secuti fuerāt eū. Reperit hic prior fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam, qđ est, si interpreteris, unctus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona, tu uocaberis Cephas: quod sonat si interpreteris, lapis. Postero die uoluit Iesus exire in Galilæam, & reperit Philippum, & dicit ei: Sequere me. Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ & Petri. Reperit Philippus Nathanaël, & dicit ei: De quo scripsit Moses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum filium Ioseph Nazarenum. Et dixit ei Nathanaël: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni & uide. Vidit Iesus Nathanaël uenientem ad se, & dicit de eo: Ecce uere Israëlita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanaël: Vnde me nosti? Respondit

Iesus,

ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Πρὸ τοῦ σε φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε. ἀπεκρίθη Ναθαναὴλ, καὶ λέγει αὐτῷ. Ῥαββεί, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι εἶπόν σοι, εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις, μείζω τούτων ὄψῃ. καὶ λέγει αὐτῷ, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας, καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.

* Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ γάμος ἐγένετο ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας. καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ. Ἐκλήθη δὲ καὶ ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον. καὶ ὑστερήσαντος οἴνου, λέγει ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς αὐτόν. Οἶνον οὐκ ἔχουσι. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, τί ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι, οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Λέγει ἡ μήτηρ αὐτοῦ τοῖς διακόνοις, ὅτι ἂν λέγῃ ὑμῖν, ποιήσατε. Ἦσαν δὲ ἐκεῖ ὑδρίαι λίθιναι ἓξ κείμεναι κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο, ἢ τρεῖς. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, γεμίσατε τὰς ὑδρίας ὕδατος. καὶ ἐγέμισαν αὐτὰς ἕως ἄνω, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἀντλήσατε νῦν, καὶ φέρετε τῷ ἀρχιτρικλίνῳ, καὶ ἤνεγκαν. Ὡς δὲ ἐγεύσατο ὁ ἀρχιτρίκλινος τὸ ὕδωρ οἶνον γεγενημένον, καὶ οὐκ ᾔδει πόθεν ἐστίν, οἱ δὲ διάκονοι ᾔδεισαν οἱ ἠντληκότες τὸ ὕδωρ, φωνεῖ τὸν νυμφίον ὁ ἀρχιτρίκλινος, καὶ λέγει αὐτῷ, πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι, καὶ ὅταν μεθυσθῶσι, τότε τὸν ἐλάσσω. Σὺ τετήρηκας τὸν καλὸν οἶνον ἕως ἄρτι. Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ὁ Ἰησοῦς ἐν κανᾷ τῆς γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. * Μετὰ τοῦτο κατέβη εἰς καπερναοὺμ αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖ ἔμειναν οὐ πολλὰς ἡμέρας. * Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς

Iesus, & dixit ei: Priusq; te Philippꝰ uocaret cum esses sub ficu, uidebam te. Respondit Nathanaël, & ait ei: Rabbi, tu es ille filius dei, tu es ille rex Israël. Respondit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi, uidebam te sub ficu, credis: maiora his uidebis. Et dicit ei: Amen amen dico uobis: posthac uidebitis cœlum apertum, & angelos dei ascendentes ac descendentes super filium hominis.

Et die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus ac discipuli eius ad nuptias. Et ubi defecisset uinum, dicit mater Iesu ad eum: Vinum non habēt. Dicit ei Iesus: Quid mihi tecū est mulier? Nondū uenit hora mea. Dicit mater eius ministris. Quoduncque dixerit uobis, facite. Erāt autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usque ad summum. Et dicit eis: Infundite nunc, & ferte architridino: & tulerunt. Postquam autem gustasset architridinus aquam in uinum uersam, neq; sciret unde esset, sed ministri sciebāt qui hauserant aquam, uocat sponsum, & dicit ei: Omnis homo primo loco bonum uinum ponit, & cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. Tu seruasti bonum uinum usque ad hoc tempus. Hoc ædidit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli eius. Post hæc descendit Capernaum ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius, & ibi manserunt non multis diebus. Et in propinquo erat pascha Iudæorum, & ascendit

Iesus

κα ὁ Ἰησοῦς. * καὶ εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦν
α τας βόας καὶ πρόβατα καὶ περιστερὰς, καὶ
τοὺς κερματιστὰς καθημένους. καὶ ποιήσας
φραγέλλιον ἐκ σχοινίων, πάντας ἐξέβα-
λεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, τά τε πρόβατα καὶ τοὺς βό β
ας, καὶ τῶν κολυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ
τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε. καὶ τοῖς τὰς περι
στερὰς πωλοῦσιν, εἶπεν, ἄρατε ταῦτα ἐντεῦ-
θεν, καὶ μὴ ποιεῖτε τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου,
κβ οἶκον ἐμπορίου. * ἐμνήσθησαν δὲ οἱ μαθη-
ι ταὶ αὐτοῦ, ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν, ὁ ζῆλος »
κγ τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με. * ἀπεκρίθησαν »
δ οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ, τί σημεῖ-
κδ ον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; * ἀπε
ι κρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. λύσατε
τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγε-
ρῶ αὐτόν. εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, τεσσαράκον-
τα καὶ ἓξ ἔτεσιν ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος,
καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν; ἐκεῖ
νος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐ
τοῦ. ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ὅτι τοῦτο ἔλεγεν αὐτοῖς, καὶ
ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ ᾧ εἶπεν
ὁ Ἰησοῦς. ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῷ πάσχᾳ
ἐν τῇ ἑορτῇ, πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς τὸ ὄνομα
αὐτοῦ, θεωροῦντες αὐτοῦ τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει.
αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐπίστευεν ἑαυτὸν αὐτοῖς,
διὰ τὸ αὐτὸν γινώσκειν πάντας, καὶ ὅτι οὐ
χρείαν εἶχεν, ἵνα τις μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ ἀνθρώ-
που. αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκεν, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

γ Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν φαρισαίων, νικό
δημος ὄνομα, ἄρχων τῶν ἰουδαίων. οὗτος
ἦλθε πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ῥαββεί, οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας
διδάσκαλος. οὐδεὶς γὰρ ταῦτα τὰ σημεῖα
δύναται ποιεῖν, ἃ σὺ ποιεῖς, ἐὰν μὴ ᾖ ὁ θεὸς
μετ' αὐτοῦ. ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐ-
τῷ. ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννη
θῇ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν
τοῦ θεοῦ. λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ νικόδημος, πῶς
δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν;
μὴ

Iesus Hierosolymam, & reperit in templo eos, qui uendebant boues & oues & columbas, & numularios sedentes, — Et cum fecisset flagellum è funiculis, β omnes eiecit è templo, oues simul ac boues, & numulariorum effudit æs, mensasq; subuertit. Et his qui columbas uendebant, dixit: Auferte ista hinc, nec facite domum patris mei, domum mercatus. Recordati uero sunt discipuli eius, quod scriptū est: Zelus domus tuæ exedit me. Responderūt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signū ostēdis nobis, quod ista facias? Respondit Iesus, & dixit eis: Destruite templum hoc: & in tribus diebus erigam illud. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & sex annis extructum est templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud? At ille dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset è mortuis recordati sunt discipuli eius, q̄ hoc dixisset eis, & crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixerat Iesus. Cum autem esset Hierosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomen eius: uidentes signa eius quæ ædebat. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, nec opus haberet, ut quisquam testaret de homine. — Ipse enim sciebat, quid esset in homine.

γ Erat autem homo ex pharisæis, III
Nicodemus nomine, princeps Iudæorum. Hicuenit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quod à deo ueneris magister. Nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit deus cum eo. Respondit Iesus, & dixit ei: Amen amē dico tibi: nisi quis natus fuerit è supernis, non potest uidere regnum dei. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?

μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σάρξ ἐστι, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνεῦμά ἐστι. Μὴ θαυμάσῃς, ὅτι εἶπόν σοι, ὅτι δεῖ ὑμᾶς γεννηθῆναι ἄνωθεν. Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει. οὕτως ἐστὶ πᾶς, ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος. Ἀπεκρίθη Νικόδημος, καὶ εἶπεν αὐτῷ, πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ταῦτα οὐ γινώσκεις; ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι ὃ οἴδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὃ ἑωράκαμεν μαρτυροῦμεν, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ κρίνεται. ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς, ἦν γὰρ πονηρὰ αὐτῶν τὰ ἔργα. πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα μὴ ἐλεγχθῇ αὐτοῦ τὰ ἔργα. ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν

Num potest in uentrem matris suæ iterum introire, ac nasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Ne mireris, quod dixi tibi, oportet uos nasci è supernis. Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, sed nescis unde ueniat, & quò uadat. Sic est omnis qui natus est è spiritu. Respondit Nicodemus & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Tu es ille magister Israël is, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi: quod scimus, loquimur: & quod uidimus, testamur: & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi uobis, & non creditis, quomodo si dixero uobis cœlestia, credituri sitis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit è cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternā. Sic enim deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam. Non enim misit deus filium suum in mundum, ut condemnet mundum, sed ut seruetur mundus per eum. Qui credit in eum, non condemnatur. Qui uero non credit, iam condemnatus est, quia non credidit in nomen unigeniti filij dei. Hæc est autē cōdemnatio, quod lux uenit in mundū, & dilexerunt homines magis tenebras q̄ lucem. Erant enim eorū mala opera. Omnis enim qui mala agit, odit lucem: nec uenit ad lucem, ne arguant̄ opera ipsius. Qui autē operat̄ ueritatem,

πλὴν ἀληθῆαμ, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἵνα φανερωθῇ αὐτῶν τὰ ἔργα, ὅτι ἐν θεῷ ἐστιν εἰργασμένα. Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν γῆν, καὶ ἐκεῖ διέτριβε μετ' αὐτῶν, καὶ ἐβάπτιζεν. * Ἦν δὲ καὶ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλείμ, ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. καὶ παρεγίνοντο καὶ ἐβαπτίζοντο. * οὔπω γὰρ ἦν βεβλημένος εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Ἰωάννης. * Ἐγένετο οὖν ζήτησις ἐκ τῶν μαθητῶν Ἰωάννου μετὰ Ἰουδαίων περὶ καθαρισμοῦ. καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ εἶπον αὐτῷ· ῥαββεί, ὃς ἦν μετά σου πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας, ἴδε οὗτος βαπτίζει, καὶ πάντες ἔρχονται πρὸς αὐτόν. ἀπεκρίθη Ἰωάννης, καὶ εἶπεν, οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. * Αὐτοὶ ὑμεῖς μαρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον, οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου. * Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν. ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου. αὕτη οὖν ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ πεπλήρωται. ἐκεῖνον δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν. ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι, καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν, καὶ ὃ ἑώρακε καὶ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ οὐδεὶς λαμβάνει. Ὁ λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής ἐστιν. ὃν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα. * Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. * Ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ, οὐκ ὄψεται ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν.

Ὡς οὖν ἔγνω ὁ κύριος, ὅτι ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι, ὅτι Ἰησοῦς πλείονας μαθητὰς ποιεῖ, καὶ βαπτίζει, ἢ Ἰωάννης, καίτοι γε Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἀφῆκε

ueritatem, uenit ad lucem: ut conſpicua fiant facta ipſius, quod per deum ſint facta Poſt hæc uenit Ieſus & diſcipuli eius in terram Iudæam, & illic morabat cum eis, ac baptizabat. Baptizabat autē & Ioannes in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic, & ueniebant ac baptizabantur. Nondum enim coniectus fuerat Ioannes in carcerem. Orta eſt autem quæſtio ex diſcipulis Ioannis cū Iudæis de purificatione. Et uenerunt ad Ioannem, & dixerūt ei. Rabbi qui erat tecum trans Iordanē, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Reſpondit Ioannes, & dixit: Non poteſt homo accipere quicquam, niſi fuerit ei datum è cœlo. Ipſi uos teſtes eſtis, quod dixerim: non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum ante illum. Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſponſi qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter uocē ſponſi. hoc ergo gaudium meum impletum eſt. illum oportet creſcere, me uero minui. Qui è ſupernis uenit, ſupra omnes eſt. Qui è terra profectus eſt, terrenꝰ eſt, & è terra loquitur. Qui è cœlo uenit, ſupra omnes eſt, & qđ uidit & audiuit, hoc teſtatur, & teſtimonium eius nemo accipit. Qui accepit eiꝰ teſtimonium, is obſignauit, quod deus uerax ſit. Nam is quē miſit deus, uerba dei loquitur: Non enim huic ad menſuram dat deus ſpiritū. Pater diligit filium, & omnia dedit illi in manum. Qui credit filio, habet uitam æternam: qui uero nō credit filio, non uidebit uitam, ſed ira dei manet ſuper eum.

Vt ergo cognouit dominus, audiſſe IIII
phariſæos, qđ Ieſus plures diſcipulos faceret, & baptizaret, q̄ꝫ Ioannes: quanq̄ꝫ Ieſus ipſe nō baptizaret, ſed diſcipuli eiꝰ:

λϛ * Ἀφῆκε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν
3 εἰς τὴν Γαλιλαίαν.* Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχε-
λγ σθαι διὰ τῆς Σαμαρείας. Ἔρχεται οὖν εἰς πό-
1 λιν τῆς Σαμαρείας, λεγομένην Συχάρ, πλησί-
ον τοῦ χωρίου, ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ Ἰωσὴφ τῷ υἱῷ
αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ. Ὁ οὖν Ἰη-
σοῦς κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέ-
ζετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. Ὥρα ἦν ὡσεὶ ἕκτη. Ἔρ-
χεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. ε
Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, δός μοι πεῖν. Οἱ γὰρ μα-
θηταὶ αὐτοῦ ἀπεληλύθεσαν εἰς τὴν πόλιν,
ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι. Λέγει οὖν αὐτῷ ἡ γυ-
νὴ ἡ Σαμαρῖτις. πῶς σὺ Ἰουδαῖος ὢν, παρ' ἐ-
μοῦ πεῖν αἰτεῖς γυναικὸς Σαμαρίτι-
δος; οὐ γὰρ συγχῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρί-
ταις. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ. Εἰ ἤ-
δεις τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ καὶ τίς ἐστιν ὁ λέ-
γων σοι, δός μοι πεῖν, σὺ ἂν ἤτησας αὐτόν,
καὶ ἔδωκεν ἄν σοι ὕδωρ ζῶν. Λέγει αὐτῷ ἡ
γυνή, κύριε, οὔτε ἄντλημα ἔχεις, καὶ τὸ φρέ-
αρ βαθύ, πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν;
μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακώβ, ὃς
ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔ-
πιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ;
Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῇ. πᾶς ὁ
πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλ-
λιν. ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώ-
σω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. ἀλλὰ
τὸ ὕδωρ ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ
πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνι-
ον. Λέγει πρὸς αὐτὸν ἡ γυνή. κύριε, δός μοι
τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἔρχωμαι
ἐνθάδε ἀντλεῖν. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. ὕπα-
γε, φώνησον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε.
Ἀπεκρίθη ἡ γυνή, καὶ εἶπεν αὐτῷ. οὐκ ἔχω
ἄνδρα. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. καλῶς εἶπας, ὅ-
τι ἄνδρα οὐκ ἔχω, πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες,
καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ὁ ἀνήρ. τοῦτο ἀ-
ληθὲς εἴρηκας. Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή. κύριε, θεω-
ρῶ ὅτι προφήτης εἶ σύ. Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν
τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν, καὶ ὑμεῖς λέ-
γετε,

reliquit Iudæam, & abijt iterum in Ga-
lilæam. Oportebat autem eum transire
per Samariam. Venit ergo in ciuitatem
Samariæ, quæ dicitur Sychar, iuxta præ-
dium, quod dedit Iacob Ioseph filio
suo. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus er-
go fatigatus ex itinere, sedebat sic super
fontem: Hora erat fermè sexta: Venit
mulier Samaritana, ut hauriret aquam.
Dicit ei Iesus: da mihi quod bibam.
Nam discipuli eius abierant in ciuitatẽ,
ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier
illa Samaritana: Quomodo tu Iudæus
cum sis, potum à me poscis quæ sum mu
lier Samaritana? Non enim commer-
cium habent Iudæi cum Samaritanis.
Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires do-
nũ dei, et quis sit qui dicit tibi: Da mihi
quod bibam: tu petisses ab eo, & dedis-
set tibi aquam uiuam. Dicit ei mulier:
Dñe neq; quo haurias, habes: & puteus
profundus est, unde ergo habes aquam
illam uiuam? Num tu maior es patre
nostro Iacob, qui dedit nobis puteum,
& ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora
eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis
qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum. Quis-
quis autẽ biberit ex aqua quã ego dabo
ei, non sitierit in æternũ: sed aqua quam
ego dabo ei: fiet in eo fons aquæ salien-
tis in uitam æternã. Dicit illi mulier: Do-
mine da mihi istam aquam ut non sitiã,
neq; ueniam huc ad hauriendum. Dicit
ei Iesus: Vade, uoca uirum tuum, et ueni
huc. Respondit mulier, & dixit ei: Non
habeo uirum. Dicit ei Iesus: Bene dixi-
sti, nõ habeo uirum. Quinq; enim uiros
habuisti, & nunc quẽ habes, nõ est tuus
uir. Hoc uerè dixisti. Dicit ei mulier: Do-
mine, uideo qđ ppheta es tu. Patres no
stri in monte hoc adorauerũt, & uos di-
citis:

ητε, ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις ἐστὶν ὁ τόπος, ὅπου δεῖ προσκυνεῖν. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. γύναι, πίστευσόν μοι, ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσετε τῷ πατρί. ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν. ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ τοιούτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. λέγει αὐτῷ ἡ γυνή. οἶδα ὅτι μεσσίας ἔρχεται, ὁ λεγόμενος χριστός, ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἀναγγελεῖ ἡμῖν ἅπαντα. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, ἐγώ εἰμι ὁ λαλῶν σοι. καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει. οὐδεὶς μέντοι εἶπε, τί ζητεῖς, ἢ τί λαλεῖς μετ' αὐτῆς; ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν αὐτῆς ἡ γυνή, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, καὶ λέγει τοῖς ἀνθρώποις. δεῦτε ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. μή τι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ἐξῆλθον οὖν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν. ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ἠρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ, λέγοντες, ῥαββεί, φάγε. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. ἐγὼ βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. ἔλεγον οὖν οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους. μή τις ἤνεγκεν αὐτῷ φαγεῖν; λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐμόν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; ἰδοὺ λέγω ὑμῖν, ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ θεάσασθε τὰς χώρας, ὅτι λευκαί εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. καὶ ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει, καὶ συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἵνα καὶ ὁ σπείρων ὁμοῦ χαίρῃ, καὶ ὁ θερίζων. ἐν γὰρ τούτῳ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ ἀληθινός, ὅτι ἄλλος ἐστὶν ὁ σπείρων, καὶ ἄλλος ὁ θερίζων

citis: quod Hierosolymis est locus, ubi oporteat adorare. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, uenit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. Sed uenit hora & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem spiritu ac ueritate. Nam & pater tales quærit qui adorent ipsum. Spiritus est deus, & eos qui adorant eum, spiritu ac ueritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio quod Messias uenturus est, qui dicitur Christus. cum ergo uenerit ille, nobis nuntiabit omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tibi. Et continuo uenerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit: quid quæris, aut cur loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in ciuitatem, & dicit illis hominibus: Venite, uidete hominẽ, qui dixit mihi omnia quæcunque feci. num hic est ille Christus? Exierunt ergo è ciuitate, & ueniebant ad eum. Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, comede. Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo comedendum, quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se: Num quis attulit ei quod ederet? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut faciam quod uult is qui misit me, & perficiam opus eius. Nónne uos dicitis: adhuc quatuor menses sunt, & messis ueniet? Ecce dico uobis, attollite oculos uestros, & uidete regiones, quoniam albæ sunt iam ad messem. Et qui metit, mercedem accipit: & congregat fructum in uitam æternam: ut & qui seminat simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est sermo uerus, quòd alius est qui seminat, & alius est qui

θερίζων. ἐγὼ ἀπέστειλα ὑμᾶς θερίζειν, ὃ οὐχ
ὑμεῖς κεκοπιάκατε. ἄλλοι κεκοπιάκασι, καὶ
ὑμεῖς εἰς τὸν κόπον αὐτῶν εἰσεληλύθατε. Ἐκ
δὲ τῆς πόλεως ἐκείνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς
αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν διὰ τὸν λόγον τῆς γυ
ναικὸς, μαρτυρούσης, ὅτι εἶπέ μοι πάντα,
ὅσα ἐποίησα. ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σα
μαρεῖται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ
ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. καὶ πολλῷ πλείους
ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. τῇ τε γυναι
κὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἔτι διὰ τὴν σὴν λαλιὰν
πιστεύομεν, αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἴδα
μεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου
λδ ὁ χριστός. * Μετὰ δὲ τὰς δύο ἡμέρας ἐξῆλθεν
ζ ἐκεῖθεν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν.
λε * Αὐτὸς γὰρ Ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφή-
α της ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει.
λϛ * Ὅτε οὖν ἦλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἐδέξαν
ι το αὐτὸν οἱ γαλιλαῖοι, πάντα ἑωρακότες, ἃ
ἐποίησεν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν τῇ ἑορτῇ. καὶ αὐ
τοὶ γὰρ ἦλθον εἰς τὴν ἑορτήν. ἦλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς
πάλιν εἰς τὴν κανᾶ τῆς γαλιλαίας, ὅπου ἐποί
λζ ησε τὸ ὕδωρ οἶνον. * Καὶ ἦν τὶς βασιλικὸς, οὗ
γ ὁ υἱὸς ἠσθένει ἐν καπερναούμ. οὗτος ἀκούσας,
ὅτι Ἰησοῦς ἥκει ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν γαλι
λαίαν, ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν, καὶ ἠρώτα αὐτὸν,
ἵνα καταβῇ, καὶ ἰάσηται αὐτοῦ τὸν υἱόν. ἤμελ
λε γὰρ ἀποθνήσκειν. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς πρὸς
αὐτὸν, ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα ἴδητε, οὐ
μὴ πιστεύσητε. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ βασιλι
κός. Κύριε, κατάβηθι πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παι
δίον μου. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. πορεύου, ὁ υἱός
σου ζῇ. καὶ ἐπίστευσεν ὁ ἄνθρωπος τῷ λόγῳ
ᾧ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπορεύετο. ἤδη
δὲ αὐτοῦ καταβαίνοντος, οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἀ-
πήντησαν αὐτῷ, καὶ ἀπήγγειλαν λέγοντες,
ὅτι ὁ παῖς σου ζῇ. ἐπύθετο οὖν παρ' αὐτῶν
τὴν ὥραν, ἐν ᾗ κομψότερον ἔσχεν. καὶ εἶπον
αὐτῷ, ὅτι χθὲς ὥραν ἑβδόμην ἀφῆκεν αὐ-
τὸν ὁ πυρετός. ἔγνω οὖν ὁ πατὴρ, ὅτι ἐν ἐ-
κείνῃ τῇ ὥρᾳ, ἐν ᾗ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ὁ
υἱός

metit. Ego misi uos ad metēdum, quod uos non laborastis. Alij laborauerunt, & uos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorū propter sermonē mulieris, testificantis, quod dixisset sibi omnia quæcunq; fecisset. Cum uenissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, ut apud se maneret. Et mansit ibi duos dies. Ac multo plures crediderūt propter sermonē ipsius. & mulieri dicebant: Iam non propter tuam orationem credimus. ipsi enim audiuimus, & scimus, quod hic est uere seruator mundi Christus. Post duos autē dies exijt inde, & abijt in Galilæam. Ipse enim Iesus testatus est, quod propheta in sua patria honorem non haberet. Cum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia uidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo. & ipsi enim uenerant ad diem festum. Venit ergo Iesus iterum in Cana Galilææ. ubi fecerat ex aqua uinum. Et erat quidā Regulus, cuius filius infirmabatur Capernaū. Hic cū audisset, quod Iesus aduenisset à Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & rogabat eum, ut descenderet, ac sanaret ipsius filium: Siquidem is agebat animam. Dixit ergo Iesus ad eum: Nisi signa & prodigia uideritis, nō creditis. Dicit ad eum Regulus: Domine descēde priusquam moriatur filiꝰ meus. Dicit ei Iesus: Vade, filiꝰ tuus uiuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descēdente, serui occurrerunt ei, & nunciauerunt, dicentes: Filius tuus uiuit. Sciscitatus est ergo horam ab eis, in qua melius habuisset. Et dixerunt ei: heri hora septima reliquit eū febris. Cognouit ergo pater, quod illa hora erat, in qua dixisset sibi Iesus, filius

ζ πρὶ τοῦ λη ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.

υἱός σου ζῇ, καὶ ἐπίστευσεν αὐτὸς, καὶ ἡ οἰκία αὐτοῦ ὅλη. τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς
λη τὴν γαλιλαίαν. *Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν ζ
α Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. ἔστι δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, ἡ ἐπιλεγομένη ἑβραϊστὶ βηθεσδὰ, πέντε στοὰς ἔχουσα, ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς μετὰ τὴν ταραχὴν τοῦ ὕδατος ὑγιὴς ἐγένετο, ᾧ δήποτε κατείχετο νοσήματι. ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ, τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. τοῦτον ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς κατακείμενον, καὶ γνοὺς, ὅτι πολὺν ἤδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἀσθενῶν. κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω, ἵνα ὅταν ταραχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἔγειραι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει. καὶ εὐθέως ἐγίνετο ὑγιὴς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει. ἦν δὲ σάββατον ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. ἔλεγον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ τεθεραπευμένῳ. σάββατόν ἐστιν, οὐκ ἔξεστί σοι ἆραι τὸν
λθ κράββατον. *Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, ὁ ποιήσας με ὑγιῆ, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. ἠρώτησαν οὖν αὐτὸν, τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ὁ εἰπών σοι, ἆρον τὸν κράββατόν σου, καὶ περιπάτει; Ὁ δὲ ἰαθεὶς οὐκ ᾔδει τίς ἐστιν. ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ. μετὰ ταῦτα εὑρίσκει αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται. ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀνήγγειλε τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας αὐτὸν ὑγιῆ. καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον

filius tuus uiuit, & credidit ipse, et domus eius tota. Hoc iterũ secũdũ signũ ædidit Iesus cum uenisset à Iudæa in Galilæã.

V Post hæc erat dies festus Iudæorũ, & ascẽdit Iesus Hierosolymam: Est autem Hierosolymis ad probaticã piscina, quæ nominatur Hebraice bethesda, quinque porticus habẽs, in his iacebat multitudo magna languẽtium, cæcorum, claudorũ, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus enim descendebat certo tẽpore in piscinam, & turbabat aquã. Itaq; qui prim⁹ descẽdisset post turbationẽ aquæ, sanus fiebat à quocunque detinebatur morbo. Erat autem quidam homo illic, qui triginta & octo annos morbo tenebatur. Hunc cum uidisset Iesus decumbentem, & cognouisset, quod iam multũ tẽporis morbo teneretur, dicit ei: Vis sanus fieri? Respõdit ei languidus: Domine, hominem nõ habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinã. Sed interim dum ego uenio, iam alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatũ suũ, & ambulabat. Erat autẽ sabbatũ in die illo. Dicebãt ergo Iudæi ei, qui sanat⁹ fuerat: Sabbatum est, nõ licet tibi tollere grabatũ. Respondit eis: Qui me sanũ fecit: is mihi dixit: tolle grabatũ tuũ, & ambula. Interrogauerũt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi, tolle grabatum tuũ, & ambula? Is autẽ qui sanus fuerat effectus, nesciebat qs esset. Iesus em̃ subduxit se quod turba esset eo in loco. Post ea reperit eũ Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus fact⁹ es, ne posthac pecces, ne quid deterius tibi contingat. Abijt ille homo, & nuntiauit Iudæis, quod Iesus esset à quo sanatus fuisset. Ac propterea

ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὅτι ταῦτα ἐποίει ἐν σαββάτῳ. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς. ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. διὰ τοῦτο οὖν μᾶλλον ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι, ὅτι οὐ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ. Ἀπεκρίνατο οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. ὁ γὰρ πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν, καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ, ἃ αὐτὸς ποιεῖ. καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς, καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ υἱὸς, οὓς θέλει ζωοποιεῖ. οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα, * ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. * Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ἔχει ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, οὕτως ἔδωκε καὶ τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται, οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως. οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω, καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστίν

μ

μα

persequebantur Iudæi Iesum, & quærebant illum occidere, quod ista fecisset in sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater meus ad hoc usque temporis operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere, quia non solum soluisset sabbatum, sed & patrem suum dixisset deum, æqualem se faciens deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis: Amen amen dico uobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quid uiderit patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc itidem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demõstrabit ei quæ ipse facit: & maiora his demõstrabit ei opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult, uiuificat. Neque enim pater iudicat quenquam sed omne iudicium dedit filio, ut omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum. Amen amen dico uobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet uitam æternam, & in cõdemnationem non ueniet, sed transiuit à morte in uitam. Amen amen dico uobis, quod ueniet hora, & nũc est, quando mortui audient uocem filij dei: & qui audierint, uiuent. Sicut enim pater habet uitam in semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semetipso, & potestatẽ dedit ei iudicãdi quoq; quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia ueniet hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius, & prodibunt, qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala egerũt, in resurrectionem condẽnationis. Non possum ego ex meipso facere quicquam. Sicut audio, iudico, & iudicium meum iustũ est.

ὅτι

quia

μβ α μγ ι * ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός. * ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία, ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ. ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς Ἰωάννην, καὶ μεμαρτύρηκε τῇ ἀληθείᾳ. ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου τὴν μαρτυρίαν λαμβάνω, ἀλλὰ ταῦτα λέγω, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε. ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων, ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιαθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν μαρτυρίαν μείζω τοῦ Ἰωάννου. * τὰ γὰρ μδ γ ἔργα ἃ ἔδωκέ μοι ὁ πατήρ, ἵνα τελειώσω αὐτά, αὐτὰ τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε. καὶ ὁ πέμψας με πατήρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ, οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε. με ι * καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε. ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω. ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς, ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς. ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με. ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκεῖνον λήψεσθε. πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου θεοῦ οὐ ζητεῖτε; μὴ δοκεῖτε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα, ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε. εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε; μς α * Μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Ἰησοῦς πέραν τῆς θαλάσσης

quia non quæro uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me, patris. Si ego testimoniū perhiberem de meipso, testimonium meum non esset uerum. Alius est qui testimonium perhibet de me, & scio uerum esse testimoniū, quod testificat de me. Vos misistis ad Ioannē, & is testimonium reddidit ueritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio, sed hæc dico, ut uos salui sitis. Ille erat lucerna ardens & lucens, uos autem uoluistis ad tempus exultare in luce eius. At ego testimonium habeo maius testimonio Ioannis. Opera enim quæ dedit mihi pater ut perficiam ea, ipsa inquam opera quæ ego facio, testificantur de me, quod pater miserit me. Et qui misit me pater, ipse testificatus est de me. Neq; uocem eius unquam audistis, neq; speciem eius uidistis. & sermonem eius non habetis, in uobis manētē: quia quem misit ille, huic uos non creditis. Scrutamini scripturas, quia uos uidemini uobis in ipsis uitam æternam habere, & illæ sunt, quæ testificant de me, nec uultis uenire ad me ut uitam habeatis. Gloriam ab hominibus non accipio, sed cognoui uos, quod dilectionem dei non habeatis in uobis. Ego ueni nomine patris mei, nec recipitis me. Si alius uenerit nomine suo illum recipietis. Quomodo uos potestis credere, qui gloriam à uobis inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo deo proficiscitur, non quæritis? Nolite putare, quod ego accusaturus sim uos apud patrem. Est qui accusat uos Moses, in quo uos speratis. Si enim credidissetis Mosi, credidissetis utiq; mihi, de me enim ille scripsit. Si autem illius scriptis non creditis, quomodo uerbis meis credetis?

Post hæc abijt Iesus trans VI

mare

ἡ πρὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

καὶ θαλάσσης καὶ γαλιλαίας καὶ τιβεριάδος,
καὶ ἠκολούθει αὐτῷ ὄχλος πολὺς, ὅτι ἑώ-
ρων αὐτοῦ τὰ σημεῖα, ἃ ἐποίει ἐπὶ τῶν ἀσθε-
μζ νούντων. * Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸ ὄρος ὁ Ἰησοῦς, καὶ
γ ἐκεῖ ἐκάθητο μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. * Ἦν δὲ
μη ἐγγὺς τὸ πάσχα ἡ ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων. * Ἐπάρ-
α ὦν ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ θεασάμενος,
μθ ὅτι πολὺς ὄχλος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, λέγει πρὸς
α τὸν φίλιππον, πόθεν ἀγοράσωμεν ἄρτους, ἵνα φά-
γωσιν οὗτοι; τοῦτο δὲ ἔλεγε πειράζων αὐτὸν,
αὐτὸς γὰρ ᾔδει τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ
φίλιππος, Διακοσίων δηναρίων ἄρτοι οὐκ ἀρ-
κοῦσιν αὐτοῖς, ἵνα ἕκαστος αὐτῶν βραχύτι
λάβῃ. Λέγει αὐτῷ εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ,
ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς σίμωνος πέτρου. ἔστι
παιδάριον ἓν ὧδε ὃ ἔχει πέντε ἄρτους κριθί-
νους, καὶ δύο ὀψάρια, ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς
τοσούτους; Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς, ποιήσατε τοὺς ἀν-
θρώπους ἀναπεσεῖν. ἦν δὲ χόρτος πολὺς ἐν
τῷ τόπῳ. ἀνέπεσον οὖν οἱ ἄνδρες τὸν ἀρι-
θμὸν ὡσεὶ πεντακισχίλιοι. ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρ-
τους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς
μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις,
ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν ὀψαρίων ὅσον ἤθελον. ὡς
δὲ ἐνεπλήσθησαν, λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐ-
τοῦ. συναγάγετε τὰ περισσεύσαντα κλάσμα-
τα, ἵνα μή τι ἀπόληται. συνήγαγον οὖν καὶ
ἐγέμησαν δώδεκα κοφίνους κλασμάτων ἐκ
τῶν πέντε ἄρτων τῶν κριθίνων, ἃ ἐπερίσσευ-
μ σε τοῖς βεβρωκόσιν. * Οἱ οὖν ἄνθρωποι ἰδόν-
τες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, ὅτι
οὗτός ἐστι ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος
εἰς τὸν κόσμον. Ἰησοῦς οὖν γνοὺς, ὅτι μέλ-
λουσιν ἔρχεσθαι, καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν, ἵνα ποι-
μα ήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, * ἀνεχώρησε πάλιν
δ εἰς τὸ ὄρος αὐτὸς μόνος. ὡς δὲ ὀψία ἐγένετο,
κατέβησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὴν θάλασ-
σαν, καὶ ἐμβάντες εἰς τὸ πλοῖον, ἤρχοντο πέ-
ραν καὶ θαλάσσης εἰς καπερναοὺμ, καὶ σκοτία
ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰη-
σοῦς. ἥ τε θάλασσα ἀνέμου μεγάλου πνέοντος
διηγείρετο

mare Galilææ quod est Tiberiadis, & se quebatur eũ turba multa, quia uidebãt eius signa, quæ faciebat sup his qui infirmabant. Subijt autẽ in montẽ Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Instabat autẽ pascha diesfestus Iudæorum. Cum sustulisset ergo oculos Iesus, & uidisset, quod multa turba ueniret ad se, dicit ad Philippũ: Vnde emem⁹ panes, ut edant isti? Hoc autẽ dicebat tentans eum, ipse em̃ sciebat quid esset facturus. Respõdit ei Philippus: Ducentorũ denariorũ panes nõ sufficiũt eis, ut unusquisq; pusillũ quippiã accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ipsius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic qui habet quinq; panes ordeaceos & duos pisces. sed hæc qd sunt inter tam multos? Dixit autẽ Iesus: Facite ut homines discumbant. Erat aũt gramẽ multũ in eo loco. Discubuerũt ergo uiri numero fermè quinquies mille. Accepit autẽ panes Iesus, cum̃q; gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli uero discumbentibus. Similiter & ex piscibus q̃tũ uolebãt. Vt autẽ impleti sunt, dicit discipulis suis: Colligite quæ superfuerũt fragmẽta ne qd pereat. Collegerunt ergo, & impleuerũt duodecim cophinos fragmẽtorũ ex quinq; panib⁹ ordeaceis, quæ supfuerãt his qui comederãt. Illi ergo homines cum uidissent qd̃ Iesus fecerat signũ, dicebant: Hic est uere ꝓpheta ille qui uẽturus est in mundũ. Iesus ergo cũ cognouisset quod uenturi essent, ac rapturi ipsum ut facerent ipsum regẽ, secessit iterũ in montẽ ipse solus. At ubi iam uespera esset, descenderunt discipuli eius ad mare. & conscensa naui, uenerunt traiecto mari ad oppidum Capernaum. Iam̃q; tenebræ erant nec uenerat ad eos Iesus. Mare autem uento magno flante intumescebat.

δϊηγείρετο. ἐληλακότες οὖν ὡς σταδίους εἴκοσι
πέντε ἢ τριάκοντα, θεωροῦσι τὸν Ἰησοῦν πε-
ριπατοῦντα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐγγὺς τοῦ θ̄
πλοίου γινόμενον, καὶ ἀφοβήθησαν. Ὁ δὲ
λέγει αὐτοῖς. Ἐγώ εἰμι, μὴ φοβεῖσθε. ἤθελον
οὖν λαβεῖν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον, καὶ εὐθέως
τὸ πλοῖον ἐγένετο ἐπὶ τῆς γῆς εἰς ἣν ὑπῆγον.
μβ̄ *Τῇ ἐπαύριον ὁ ὄχλος ὁ ἑστηκὼς πέραν τῆς
ι θαλάσσης, ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν
ἐκεῖ, εἰ μὴ ἓν ἐκεῖνο εἰς ὃ ἐνέβησαν οἱ μαθηταὶ
αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὐ συνεισῆλθε τοῖς μαθηταῖς
αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ πλοιάριον, ἀλλὰ μό-
νοι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπῆλθον. ἄλλα δὲ ἦλ-
θε πλοιάρια ἐκ τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου,
ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ
κυρίου. ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος, ὅτι Ἰησοῦς
οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐνέβη-
σαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοιάρια, καὶ ἦλθον εἰς
καπερναούμ, ζητοῦντες τὸν Ἰησοῦν. καὶ εὑρόν-
τες αὐτὸν πέραν τῆς θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ.
ῥαββεί, πότε ὧδε γέγονας; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς
ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι
ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων καὶ ἐχορτάσθητε.
Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμέ-
νην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν
ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει, τοῦτον γὰρ
ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ θεός. Εἶπον οὖν πρὸς
αὐτόν. τί ποιοῦμεν, ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔρ-
γα τοῦ θεοῦ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν
αὐτοῖς. τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύ-
μϛ̄ σητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. *Εἶπον οὖν αὐ-
δ τῷ. τί οὖν ποιεῖς σὺ σημεῖον, ἵνα ἴδωμεν καὶ
μδ̄ πιστεύσωμέν σοι; τί ἐργάζῃ; * Οἱ πατέρες ἡ-
ι μῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθώς
" ἐστι γεγραμμένον, ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδω-
" κεν αὐτοῖς φαγεῖν. Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰη-
σοῦς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μωσῆς δέ-
δωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ'
ὁ πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ τὸν ἀληθινόν. Ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ θεοῦ
ἐστιν

intumescebat. Cum remigassent ergo fermè stadia uigintiquinq; aut triginta, uident Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui, ac timuerũt. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo recipere eum in nauim, & illico nauis appulerat terræ ad quam ibant. Postero die turba quæ stabat trans mare, ut uidit, quod nauicula alia nõ esset ibi, nisi una illa in quam ingressi fuerant discipuli eius, & qđ nõ introisset cũ discipulis suis Iesus in nauiculam, sed soli discipuli eius abissent: Aliæ uero superuenerũt nauiculæ à Tiberiade iuxta locum ubi comederant panem, posteaquam gratias egisset dominus: Cum ergo uidisset turba, quod Iesus nõ esset ibi neq; discipuli eius, ascenderunt & ipsi in nauiculas & uenerunt Capernaum, quærentes Iesum, & cum inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando huc uenisti? Respõdit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico uobis, quæritis me, non quia uidistis signa, sed quia comedistis de panibus, & saturati estis. Operemini non cibum qui perit, sed qui pemanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis, hunc enim pater consignauit deus. Dixerunt ergo ad eũ: Quid facimus, ut operemur opera dei? Respõdit Iesus, & dixit eis, Hoc est opus dei: ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus & credamus tibi? quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cœlo dedit eis ad edendum. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico uobis, nõ Moses dedit uobis illum panẽ de cœlo, sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Panis enim dei est

ὄζιμ ὁ καταβαίνωμ ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. Εἶπομ οὖμ πρὸς αὐτόμ. Κύριε, πάντοτε δὸς ἡμῖμ τὸμ ἄρτομ τοῦτομ.

με α * Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ ἐρχόμενος πρός με οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύωμ εἰς ἐμὲ οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε. ἀλλ' εἶπομ ὑμῖμ, ὅτι καὶ ἑωράκατέ με καὶ οὐ πιστεύετε. * πᾶμ ὃ δίδωσί μοι ὁ πατήρ, πρός ἐμὲ ἥξει. καὶ τὸμ ἐρχόμενομ πρός με,

μς ι μζ α οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω. * ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόμ, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. τοῦτο δέ ὄζι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶμ ὃ δέδωκέ μοι μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

μη ι μθ α * τοῦτο δέ ὄζι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶμ τὸμ υἱὸμ καὶ πιστεύωμ εἰς αὐτὸμ, ἔχῃ ζωὴμ αἰώνιομ, καὶ ἀναστήσω αὐτὸμ ἐγὼ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. * Ἐγόγγυζομ οὖμ οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶπεμ, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ. καὶ ἔλεγομ. οὐχ οὗτός ὄζιμ Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς Ἰωσὴφ, οὗ ἡμεῖς οἴδαμεμ τὸμ πατέρα καὶ τὴμ μητέρα; πῶς οὖμ λέγει οὗτος, ὅτι ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ καταβέβηκα. * Ἀπεκρίθη οὖμ ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεμ αὐτοῖς. μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλωμ. οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖμ πρός με, ἐὰμ μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόμ. καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸμ ἐμ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Ἔστι γεγραμμέμομ ἐμ τοῖς προφήταις, καὶ ἔσομται πάμτες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ. πᾶς οὖμ ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ μαθὼμ, ἔρχεται πρός με. * οὐχ ὅτι τὸμ πατέρα τις ἑώρακεμ, εἰ μὴ ὁ ὢμ παρὰ τοῦ θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸμ πατέρα. * Ἀμὴμ ἀμὴμ λέγω ὑμῖμ, ὁ πιστεύωμ εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴμ αἰώνιομ. * Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. * οἱ πατέρες ὑμῶμ ἔφαγομ τὸ μάμμα ἐμ τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀπέθαμομ, οὗτός ὄζιμ ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ καταβαίνωμ, ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ. * Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶμ, ὁ ἐκ τοῦ ὀυρανοῦ καταβὰς, ἐάμ τις φάγῃ ἐκ τούτου

† ἄρτου

est qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem istum. Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis uitæ. Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam. Sed dixi uobis, quod etiam uidistis me, nec creditis. Omne qnod dat mihi pater, ad me ueniet: & eũ qui uenerit ad me non eiicio foras. Quia descendi de cœlo: ut faciam non quod ego uolo, sed quod uult is qui misit me. Hæc est autem uoluntas eius qui misit me patris, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi, sed resuscitem illa in nouissimo die. Hæc est autem uoluntas eius qui misit me: ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam: & ego suscitabo eum in nouissimo die. Murmurabant ergo Iudæi de illo, quod dixisset, ego sum panis ille, qui de cœlo descendi. Et dicebant: Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, de cœlo descendi? Respondit ergo Iesus, et dixit eis: Nolite murmurare inter uos. Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum, & ego suscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis, & erunt omnes docti à deo. Omnis ergo qui audiuit à patre & didicit, uenit ad me, non quod patrem uiderit quisquam, nisi is qui est à deo, hic uidit patrem. Amen amen dico uobis, qui confidit mihi, habet uitam æternam. Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis ille de cœlo descendens, ut ex ipso edat aliquis, & non moriatur. Ego sum panis uiuus qui de cœlo descendi. Si quis ederit ex hoc

pane,

τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα. καὶ ὁ ἄρτος
δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώ-
ξε σω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. * Ἐμάχοντο
ι οὖν πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες. Πῶς
δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φα-
γεῖν; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Ἀμὴν ἀ-
μὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα
τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷ-
μα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Ὁ τρώγων
μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει
ζωὴν αἰώνιον, καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτὸν τῇ ἐ-
ξδ σχάτῃ ἡμέρᾳ. * Ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθῶς ἐστι
α βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῶς ἐστι πόσις.
ξη * Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα, καὶ πίνων μου
β τὸ αἷμα, ἐν ἐμοὶ μένει, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. Καθὼς
ἀπέστειλέ με ὁ ζῶν πατήρ, κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν
πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσε-
ται δι' ἐμέ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ καταβάς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέ-
ρες ὑμῶν τὸ μάννα καὶ ἀπέθανον. Ὁ τρώγων
τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα
εἶπεν ἐν συναγωγῇ διδάσκων ἐν Καπερ-
ναούμ. Πολλοὶ οὖν ἀκούσαντες ἐκ τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ εἶπον. Σκληρός ἐστιν οὗτος ὁ λό-
γος, τίς δύναται αὐτοῦ ἀκούειν; Εἰδὼς δὲ ὁ
Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύζουσι περὶ τούτου
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, εἶπεν αὐτοῖς. Τοῦτο ὑμᾶς
ξθ σκανδαλίζει; * Ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ
α ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον;
ο * Τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφε
δ λεῖ οὐδέν. * Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν,
οα πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή ἐστιν, ἀλλ' εἰσὶν ἐξ ὑμῶν
ι τινες οἱ οὐ πιστεύουσιν. * Ἤδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς
οβ ὁ Ἰησοῦς, τίνες εἰσὶν οἱ μὴ πιστεύοντες, καὶ τίς
ε ἐστιν ὁ παραδώσων αὐτόν. * Καὶ ἔλεγε. Διὰ
ογ τοῦτο εἴρηκα ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν
ι πρός με, ἐὰν μὴ ᾖ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πα-
τρός μου. Ἐκ τούτου πολλοὶ ἀπῆλθον τῶν μα-
θητῶν αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκέτι μετ'
αὐτοῦ περιεπάτουν. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῖς
δώδεκα. Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;
Ἀπεκρίθη

pane, uiuet in æternũ. Et panis quẽ ego dabo, caro mea eſt, quam ego dabo pro mundi uita. Decertabant ergo Iudæi inter ſe, dicentes: Quomodo poteſt hic nobis carnem illã ſuã dare ad edendũ? Dixit ergo eis Ieſus: Amen amen dico uobis, niſi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habetis uitam in uobis. Qui edit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, habet uitã æternam: & ego ſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Caro enim mea uere eſt cibus, & ſanguis meus uere eſt potus. Qui edit meã carnem, & bibit meum ſanguinẽ, in me manet, & ego in illo. Sicut miſit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem: ita & qui ederit me, uiuet ipſe quoq; propter me. Hic eſt panis ille, qui de cœlo deſcendit: nõ ſicut comederũt patres ueſtri manna, & mortui ſunt: qui ederit hũc panẽ, uiuet in æternũ. Hæc dixit in ſynagoga docens in Capernaum. Multi ergo his auditis ex diſcipulis eius dixerũt: Durus eſt hic ſermo: quis poteſt eum audire? Sciẽs autem Ieſus apud ſemetipſum, quod murmurarent de hoc diſcipuli ipſius, dixit eis: Hoc uos offendit? Quid igitur ſi uideritis filium hominis aſcendentem eò ubi erat prius? Spiritus eſt qui uiuificat, caro non prodeſt quicquàm. Verba quæ ego loquor uobis, ſpiritus & uita ſunt. Sed ſunt quidam ex uobis, qui non credunt. Nouerat enim ab initio Ieſus, qui eſſent non credentes, & quis proditurus eſſet ipſum. Et dicebat: Propterea dixi uobis, quod nemo poteſt uenire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo tempore multi diſcipulorum eius deſciuerunt eo relicto, nec amplius cum illo ambulabant. Dixit ergo Ieſus ad duodecim: Num & uos uultis abire?

οδ * Ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ σίμων πέτρος. κύριε,
ι πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; ῥήματα ζωῆς αἰωνίου ἔχεις, καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. * Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. οὐκ ἐγὼ ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην, καὶ ἐξ ὑμῶν εἷς διάβολός ἐστιν; ἔλεγε δὲ τὸν ἰούδαν σίμωνος ἰσκαριώτου, οὗτος γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν παραδιδόναι, εἷς ὢν ἐκ τῶν δώδεκα.

οε
ι

Καὶ περιεπάτει ὁ ἰησοῦς μετὰ ταῦτα ἐν τῇ γαλιλαίᾳ, οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι. ἦν δὲ ἐγγὺς ἡ ἑορτὴ τῶν ἰουδαίων ἡ σκηνοπηγία. εἶπον οὖν πρὸς αὐτὸν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, μετάβηθι ἐντεῦθεν, καὶ ὕπαγε εἰς τὴν ἰουδαίαν, ἵνα καὶ οἱ μαθηταί σου θεωρήσωσι τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς. οὐδεὶς γάρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι. εἰ ταῦτα ποιεῖς, φανέρωσον σεαυτὸν τῷ κόσμῳ. οὐδὲ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἐπίστευον εἰς αὐτόν. λέγει οὖν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πάρεστιν, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ὑμέτερος πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος. οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς. ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρά ἐστιν. ὑμεῖς ἀνάβητε εἰς τὴν ἑορτήν ταύτην. ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὅτι ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὔπω πεπλήρωται. ταῦτα δὲ εἰπὼν αὐτοῖς, ἔμεινεν ἐν τῇ γαλιλαίᾳ. ὡς δὲ ἀνέβησαν οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, τότε καὶ αὐτὸς ἀνέβη εἰς τὴν ἑορτήν, οὐ φανερῶς, ἀλλ' ὡς ἐν κρυπτῷ. οἱ οὖν ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν ἐν τῇ ἑορτῇ, καὶ ἔλεγον. ποῦ ἐστιν ἐκεῖνος; καὶ γογγυσμὸς πολὺς περὶ αὐτοῦ ἦν ἐν τοῖς ὄχλοις, οἱ μὲν ἔλεγον, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ἄλλοι δὲ ἔλεγον, οὔ, ἀλλὰ πλανᾷ τὸν ὄχλον. οὐδεὶς μέντοι παῤῥησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων. ἤδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσούσης, ἀνέβη ὁ ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν καὶ ἐδίδασκε. καὶ ἐθαύμαζον οἱ ἰουδαῖοι, λέγοντες. πῶς οὗτος γράμματα οἶδε μὴ μεμαθηκώς; ἀπεκρίθη

Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? uerba uitæ æternæ habes, & nos credimus & cognouimus, quod tu es Christus filius dei uiui. Respondit ei Iesus: Nónne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus est? dicebat autem de Iuda Simonis Iscariota. Hic enim erat prodituru eum, cum esset unus ex duodecim.

VII Versabat Iesus post hæc in Galilæa, non enim uolebat in Iudæa uersari, quia quærebant eum Iudæi interficere. Erat autē in propinquo dies festus Iudæorū scenopegia. Dixerunt igitur ad eum fratres eius: Transi hinc, & uade in Iudæam, ut & discipuli tui uideant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto facit aliquid, & quærit ipse palàm esse. Si hæc facis, declara teipsum mundo. Nam ne fratres quidem eius credebant in eū. Dicit ergo eis Iesus: Temp⁹ meū nōdū adest, tēpus autē uestrū semp est paratū. Non potest mūdus odisse uos, me autē odit: qa ego testimoniū fero de illo, quod opera eius mala sint. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego nondum ascēdo ad festum hoc, quia meum tempus nondum impletum est. Hæc autem cū dixisset illis, mansit in Galilæa. Vt autem ascenderūt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festū nō manifeste, sed uelut in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebāt: Vbi est ille? Et murmur multum erat in turbis de eo. Quidam enim dicebāt, bonus est: alij autem dicebāt, non, sed seducit turbam. Nemo tamen palàm loquebatur de illo propter metum Iudæorū. Cum autem iam dimidiū festi peractū esset, ascendit Iesus in templum, ac docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, cū nō didicerit? Respondit

κρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. ἐάν τις θέλῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γνώσεται περὶ τῆς διδαχῆς, πότερον ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστὶν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ λαλῶ. Ὁ ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ. Ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν, οὗτος ἀληθής ἐστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι; Ἀπεκρίθη ὁ ὄχλος, καὶ εἶπε· Δαιμόνιον ἔχεις, τίς σε ζητεῖ ἀποκτεῖναι; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Ἓν ἔργον ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομήν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωσέως ἐστὶν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Ἔλεγόν οὖν τινες ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, οὐχ οὗτός ἐστιν ὃν ζητοῦσιν ἀποκτεῖναι; καὶ ἴδε παῤῥησίᾳ λαλεῖ, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι. μήποτε ἀληθῶς ἔγνωσαν οἱ ἄρχοντες, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Χριστός; Ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· ὁ δὲ Χριστὸς ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν. * Ἔκραξεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ ιερῷ διδάσκων, καὶ λέγων, καὶ με οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί. καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλήλυθα, ἀλλ' ἔστιν ἀληθινὸς ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παῤ αὐτοῦ εἰμὶ, κἀκεῖνος με ἀπέστειλεν. * Ἐζήτουν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ. * Πολλοὶ δὲ ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, ὅτι ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ, μή τι πλείονα σημεῖα τούτων ποιήσει ὧν οὗτος ἐποίησεν; Ἤκουσαν οἱ φαρισαῖοι τοῦ ὄχλου γογγύζοντος περὶ αὐτοῦ ταῦτα. * Καὶ ἀπέστειλαν οἱ φαρισαῖοι

spondit eis Iesus, & dixit: Mea doctrina nó est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntati eius obtemperare, cognoscet de doctrina, utrum ex deo sit, an ego à meipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriã propriã quærit. Qui autem quærit gloriã eius qui misit ipsum, hic uerax est, & iniustitia in illo nó est. Nónne Moses dedit uobis legẽ, & tamen nemo ex uobis factis præstat legem? Qui me quæritis interficere? Respõdit turba, & dixit: Dæmoniũ habes. Quis te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnũ opus feci, & omnes miramini. Propterea Moses dedit uobis circũcisionem: nó quia ex Mose sit, sed quia ex patrib⁹. Et tamen in sabbato circũciditis hominẽ. Si circũcisionẽ accipit homo in sabbato ut non soluatur lex Mosi, mihi indignamini, quod totum hominem sanum fecerim in sabbato? Nolite iudicare secundum aspectum, sed iusto iudicio iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis: Nónne hic est quem quærũt interficere? Atqui ecce palam loquit̃, & nihil ei dicũt. Num uere cognouerũt principes hũc esse uere Christum? Sed hunc nouimus unde sit, Christus autem cum uenerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo docens, ac dicens: Et me nostis, & unde sim nostis, & à meipso non ueni, sed est uerax qui misit me: quẽ uos non nouistis. Ego uero noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit. Quærebant ergo eũ apprehendere, & nemo misit in illum manus, quia nondum uenerat hora eius. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cum uenerit, num signa plura ædet ijs quæ hic ædidit? Audierunt pharisæi turbam murmurantẽ de illo hæc, & miserũt

οἱ φαρισαῖοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπηρέτας, ἵνα
π ι ἄσωσιν αὐτόν. * Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς,
ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμί, καὶ ὑπά-
πα ι γω πρὸς τὸν πέμψαντά με. * ζητήσετέ με
καὶ οὐχ' εὑρήσετε, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς
οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς
ἑαυτούς. ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς
οὐχ' εὑρήσομεν αὐτόν; μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν
Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι, καὶ διδάσκειν τοὺς
Ἕλληνας; τίς ἐστιν οὗτος ὁ λόγος
ὃν εἶπε, ζητήσετέ με, καὶ οὐχ' εὑρήσετε, καὶ ὅ-
που εἰμὶ ἐγὼ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν; Ἐν
δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς, εἱ-
στήκει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραξε, λέγων. ἐάν τις διψᾷ,
ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω. ὁ πιστεύων
εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ
τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.
τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ πνεύματος, οὗ ἔμελλον
λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. οὔπω
γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέ-
πω ἐδοξάσθη. * Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου
πη ε ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον. οὗτός ἐστιν
ζ ἀληθῶς προφήτης. ἄλλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν
πγ ὁ χριστός. * Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, μὴ γὰρ ἐκ τῆς
ζ γαλιλαίας ὁ χριστὸς ἔρχεται; οὐχὶ ἡ γραφὴ
εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος δαβὶδ, καὶ ἀπὸ
βηθλεὲμ τῆς κώμης, ὅπου ἦν δαβὶδ, ὁ χριστὸς
πδ ι ἔρχεται; * Σχίσμα οὖν ἐν τῷ ὄχλῳ ἐγένε-
το δι' αὐτόν. * Τινὲς δὲ ἤθελον ἐξ αὐτῶν πιά-
πε σαι αὐτὸν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν
α τὰς χεῖρας. * Ἦλθον οὖν οἱ ὑπηρέται πρὸς
πς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ φαρισαίους, καὶ εἶπον
ι αὐτοῖς ἐκεῖνοι. διὰ τί οὐκ ἠγάγετε αὐτόν;
Ἀπεκρίθησαν οἱ ὑπηρέται. οὐδέποτε οὕτως
ἐλάλησεν ἄνθρωπος, ὡς οὗτος ὁ ἄνθρω-
πος. Ἀπεκρίθησαν οὖν αὐτοῖς οἱ φαρισαῖ-
οι. μὴ καὶ ὑμεῖς πεπλάνησθε; μή τις ἐκ τῶν
ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐκ τῶν
φαρισαίων; Ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ
γινώσκων τὸν νόμον, ἐπάρατοί εἰσι.
Λέγει νικόδημος πρὸς αὐτοὺς, ὁ ἐλθὼν νυ-
κτὸς,

pharisæi ac principes sacerdotũ ministros
ut apprehenderẽt eũ. Dixit ergo eis Iesus:
Adhuc pusillũ tẽporis uobiscũ sũ, & abeo ad eũ qui me misit. Quæretis me, nec
inuenietis: & ubi ego sum, eò uos nõ potestis uenire. Dixerunt ergo Iudæi inter
sese: Quò hic iturus est, q̃ nos nõ inueniemus eũ. Nũ in dispersionẽ gentiũ itur⁹
est, & doctur⁹ gẽtes? Quis est hic sermo,
quem dixit, quæretis me, & non inuenietis: & ubi ego sum, eò uos non potestis
uenire? In nouissimo autem die magno
festi stabat Iesus & clamabat, dicens: Si
quis sitit, ueniat ad me & bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de
uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autẽ
dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in ipsum. Nondum enim erat spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat
glorificatus. Multi ergo de turba cum audissent hunc sermonem, dicebant: Hic
est uere propheta. Alij dicebant: Hic est
uere propheta. Alij dicebant: Hic est
Christus. Quidam autẽ dicebant: Num
à Galilæa ueniet Christus? Nonne scriptura dicit, quod ex semine Dauid, & de
Bethleem castello, ubi erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaque orta est
in turba propter eum. Quidam autem
ex ipsis uolebant apprehendere eum,
sed nemo coniecit in eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices &
pharisæos, & dixerunt eis illi: Quare
non adduxistis illum? Responderunt
ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. Responderunt ergo
eis pharisæi: Num & uos seducti estis?
Nunquis ex principibus credidit in eũ,
aut ex pharisæis? Sed turba hæc quæ nõ
nouit legẽ, execrabiles sunt. Dicit Nicodemus ad eos, is qui uenerat ad eum no

cte,

κτὸς πρὸς αὐτὸν, εἷς ὢν ἐξ αὐτῶν. μὴ ὁ νόμος ἡμῶν κρίνει τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μὴ ἀκούσῃ πρὸ αὐτοῦ πρότερον, καὶ γνῷ τί ποιεῖ; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς γαλιλαίας εἶ; Ἐρεύνησον καὶ ἴδε, ὅτι προφήτης ἐκ τῆς γαλιλαίας οὐκ ἐγήγερται. καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ὄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν, καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς. φέρουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ καταλειφθεῖσαν, καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ, λέγουσιν αὐτῷ. Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη· ἐν δὲ τῷ νόμῳ μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι· σὺ οὖν τί λέγεις; τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κατακύψας, τῷ δακτύλῳ κατέγραφεν εἰς τὴν γῆν· ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτὸν, καὶ ἀνακύψας, εἶπε πρὸς αὐτούς. Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτὴν βαλλέτω. καὶ πάλιν κατακύψας ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν· οἱ δὲ ἀκούοντες ἐξήρχοντο εἷς καθεῖς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα. Ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικὸς, εἶπεν αὐτῇ. ἡ γυνὴ, ποῦ εἰσὶν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν; Ἡ δὲ εἶπεν. οὐδεὶς κύριε. Εἶπε δὲ ὁ Ἰησοῦς. οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω. Πορεύου καὶ μηκέτι ἁμάρτανε. Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων. ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἕξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ φαρισαῖοι. σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπε αὐτοῖς. κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον, καὶ ποῦ ὑπάγω. ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε

cte, qui unus erat de numero eorũ: Nũ lex nostra iudicat hominẽ, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderũt, & dixerunt ei: Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide, ꝙ à Galilæa propheta nõ surrexerit. Et profectus est unusquisq; in domum suam. VIII

Iesus aũt perrexit in montẽ oliuarũ: & diluculo iterũ uenit in templum, cunctusq; populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem ad eum scribæ & pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & cũ statuissent eã in medio, dicunt ei: Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso adulterio. In lege autem Moses præcepit nobis ut huiusmodi lapidarent. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant, tentantes eũ, ut possent accusare eum. Iesus autẽ inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. Cum ergo perseuerarent interrogare, erexit se, & dixit eis: Qui uestrũ immunis est à peccato, primus in illam lapidẽ iaciat. Et iterũ se inclinans scribebat in terra. Audientes autẽ hæc singulatim alius post aliũ exibant, initio facto à senioribus, & relictus est solus Iesus, ac mulier in medio stans. Cum aũt erexisset se Iesus, & neminẽ uideret præter mulierẽ, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi tui accusatores? Nemo te cõdẽnauit? Quæ dixit: Nemo dñe. Dixit autem Iesus: Nec ego te cõdẽno. Vade, & posthac ne peccaueris. Iterũ ergo Iesus locut⁹ est eis, dicẽs: Ego sum lux mũdi. Qui sequitur me, nõ ambulabit in tenebris, sed habebit lumẽ uitæ. Dixerũt ergo ei pharisæi: Tu de teipso testificaris, testimonium tuũ nõ est uerũ. Respõdit Iesus & dixit eis: Et si ego testimoniũ perhibeã de meipso, uerũ est testimoniũ meum, quia scio unde ueni, & quò uado: uos autem

οἶδατε πόθεν ἔρχομαι, καὶ ποῦ ὑπάγω.
ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω
οὐδένα. καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ
ἀληθής ἐστιν. ὅτι μόνος οὐκ εἰμί, ἀλλ' ἐγὼ
καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. καὶ ἐν τῷ νόμῳ δὲ
τῷ ὑμετέρῳ γέγραπται, ὅτι δύο ἀνθρώ-
πων ἡ μαρτυρία ἀληθής ἐστιν. ἐγώ εἰμι ὁ
μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ
ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ. ἔλεγον οὖν αὐ-
τῷ. ποῦ ἐστιν ὁ πατήρ σου; * Ἀπεκρίθη
Ἰησοῦς. οὔτε ἐμὲ οἶδατε, οὔτε τὸν πατέρα
μου. εἰ ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἤδειτε
ἄν. * ταῦτα τὰ ῥήματα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς
ἐν τῷ γαζοφυλακείῳ, διδάσκων ἐν τῷ ἱε-
ρῷ. καὶ οὐδεὶς ἐπίασεν αὐτὸν, ὅτι οὔπω ἐληλύ
θει ἡ ὥρα αὐτοῦ. * Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ
Ἰησοῦς. ἐγὼ ὑπάγω καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν
τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. ὅπου ἐγὼ ὑ-
πάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν. ἔλεγον οὖν
οἱ Ἰουδαῖοι, μήτι ἀποκτενεῖ ἑαυτὸν, ὅτι λέγει,
ὅτι ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλ-
θεῖν; καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐ-
στέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. ὑμεῖς ἐκ τοῦ κόσμου
τούτου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τού
του. εἶπον οὖν ὑμῖν, ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς
ἁμαρτίαις ὑμῶν. ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, ὅτι
ἐγώ εἰμι, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑ-
μῶν. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. σὺ τίς εἶ; καὶ εἶπεν
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ
ὑμῖν. πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρί
νειν, ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι. κἀγὼ ἃ
ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κό-
σμον. οὐκ ἔγνωσαν ὅτι τὸν πατέρα αὐτοῖς
ἔλεγεν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ὅταν ὑψώ-
σητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε,
ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ
καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λα-
λῶ. καὶ ὁ πέμψας με μετ' ἐμοῦ ἐστιν. οὐκ ἀφῆ
κέ με μόνον ὁ πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὰ ἀρεστὰ αὐ
τῷ, πάντοτε. ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος
πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. Ἔλεγεν οὖν ὁ

Ἰησοῦς

nescitis unde uenio, & quò uado. Vos
secundum carnem iudicatis, ego non iu-
dico quenquam: porrò & si iudicem ego
iudicium meum uerũ est, quia solus non
sum, sed ego & qui misit me pater. Quin
& in lege uestra scriptum est, quod duo-
rum hominum testimonium uerum est
Ego sum qui testimonium fero de me-
ipso, & testimoniũ fert de me qui misit
me pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pa-
ter tuus? Respondit Iesus, Neque me no
stis: neque patrem meum. Si me nouisse
tis, & patrem meum nouissetis. Hæc uer-
ba locutus est Iesus in gazophylacio, do
cens in templo. Et nemo apprehẽdit eũ,
quia nondum uenerat hora eius. Dixit
ergo iterum eis Iesus: Ego uado & quæ-
retis me, & in peccato uestro moriemini.
quò ego uado uos non potestis uenire.
Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet se
metipsum, quia dicit: quò ego uado, uos
non potestis uenire? Et dicebat eis: Vos
ab infernis estis, ego de supernis sum.
Vos de mundo hoc estis, ego non sum
de hoc mundo. Dixi ergo uobis, quod
moriemini in peccatis uestris. Si enim
nõ crediderit is, quod ego sum moriemi-
ni in peccatis uestris. Dicebãt ergo ei: Tu
quis es? Et dicit eis Iesus: In primis quod
& loquor uobis. Multa habeo quæ de
uobis loquar ac iudicẽ, sed qui me misit,
uerax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc lo
quor in mũdo. Nõ cognouerũt quod de
patre eis locutus esset. Dixit ergo eis Ie-
sus: Cũ exaltaueritis filiũ hominis, tũc co
gnoscetis quod ego sum, & quod ex me-
ipso facio nihil: sed ita ut docuit me pa-
ter, hæc loquor. Et qui me misit, mecũ est.
Nõ reliquit me solũ pater, quia ego quæ
placita sunt ei, facio semp. Hæc illo loquẽ
te multi crediderunt in eũ. Dicebat ergo

Iesus

Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους. ἐὰν ὑμεῖς μείνητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μου ἐστέ, καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, καὶ οὐδενὶ δεδουλεύκαμεν πώποτε, πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἐλεύθεροι γενήσεσθε; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. ὁ δὲ δοῦλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ υἱὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ἐὰν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὄντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε. οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ὅτι ὁ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν. ἐγὼ ὃ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρί μου, λαλῶ, καὶ ὑμεῖς οὖν ὃ ἑωράκατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν, ποιεῖτε. ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ. ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἐποιεῖτε. νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θεοῦ. τοῦτο Ἀβραὰμ οὐκ ἐποίησεν. ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν. εἶπον οὖν αὐτῷ. ἡμεῖς ἐκ πορνείας οὐ γεγεννήμεθα, ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν θεόν. εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. εἰ ὁ θεὸς πατὴρ ὑμῶν ἦν, ἠγαπᾶτε ἂν ἐμέ. ἐγὼ γὰρ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω. οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐλήλυθα, ἀλλὰ ἐκεῖνός με ἀπέστειλε. διὰ τί τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε; ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν. ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; εἰ δὲ ἀλήθειαν λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ

Als i ἔστωδε.

Iesus ad eos qui crediderãt ipsi Iudæos: Si uos manseritis in sermone meo, uere discipuli mei estis: & cognoscetis ueritatem, & ueritas liberos reddet uos. Respõderunt ei: Semen Abrahæ sumus, neq; cuiquam seruiuimus unquam. quomodo tu dicis, liberi reddemini? Respondit eis Iesus: Amen amen dico uobis, quod omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo uos filius liberos reddiderit, uere liberi estis. Scio quod semẽ Abrahæ estis. Sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in uobis. Ego quod uidi apud patrem meum, loquor: & uos quod uidistis apud patrem uestrum, facitis. Responderunt & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ essetis, opa Abrahæ faceretis. Nunc autem quæritis me interficere hominem, qui ueritatem uobis locutus sum, quam audiui à deo. hoc Abraham nõ fecit. Vos facitis opera patris uestri. Dixerunt itaque ei: Nos è stupro non sumus nati. Vnum patrem habemus deum. Dixit eis Iesus: Si deus pater uester esset, diligeretis utiq; me. Ego enim ex deo processi & ueni. Neq; enim à meipso ueni, sed ille me misit. Quare loquelam meam non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum. Vos ex patre diabolo estis, & desideriis patris uestri uultis obsequi. Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non stetit, quia non est ueritas in eo. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: quia mendax est, atq; eius rei pater. Ego autem quia ueritatem dico, non creditis mihi. Quis ex uobis arguit me de peccato? Porrò si ueritatem dico, quare uos

οὐ πιστεύετέ μοι; ὁ ὢν ἐκ τοῦ θεοῦ, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ ἀκούει. Διὰ τοῦτο ὑμεῖς οὐκ ἀκούετε, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἐστέ. Ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ· οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι Σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· ἐγὼ δαιμόνιον οὐκ ἔχω, ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα μου, καὶ ὑμεῖς ἀτιμάζετέ με, ἐγὼ δὲ οὐ ζητῶ τὴν δόξαν μου. ἔστιν ὁ ζητῶν καὶ κρίνων. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι· Νῦν ἐγνώκαμεν, ὅτι δαιμόνιον ἔχεις. Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται, καὶ σὺ λέγεις, ἐάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, οὐ μὴ γεύσεται θανάτου εἰς τὸν αἰῶνα. Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, ὅς τις ἀπέθανε; καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον. τίνα σεαυτὸν σὺ ποιεῖς; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς· ἐὰν ἐγὼ δοξάζω ἐμαυτόν, ἡ δόξα μου οὐδέν ἐστιν. ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι θεὸς ὑμῶν ἐστι, καὶ οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν, καὶ ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐκ οἶδα αὐτόν, ἔσομαι ὅμοιος ὑμῶν ψεύστης, ἀλλ' οἶδα αὐτόν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ. Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Εἶπον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις, καὶ Ἀβραὰμ ἑώρακας; Εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι. Ἦραν οὖν λίθους, ἵνα βάλωσιν ἐπ' αὐτόν. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

non creditis mihi? Qui ex deo est, uerba dei audit. Propterea uos non auditis, qa ex deo nō estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, q̄ Samaritanus es tu, & dæmoniū habes? Respondit Iesus: Ego dæmoniū non habeo, sed cohonesto patrē meū, & uos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriā meam: est qui quærat & iudicet. Amen amē dico uobis, si quis sermonē meū seruauerit, mortē nō uidebit in æternum. Dixerūt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus q̄ dæmoniū habes. Abrahā mortuus est & pphetæ, & tu dicis: si quis sermonē meū seruauerit, nō gustabit mortē in æternū. Nunquid tu maior es patre nostro Abrahā, qui mortuus est? Et prophetæ mortui sunt. Quem teipsum tu facis? Respōdit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus qui glorificat me, quem uos dicitis deū uestrū esse, & tamē nō cognouistis eum, ego aūt noui eū. Et si dixero, q̄ nō nouerim eū, ero similis uestri mēdax. Sed noui eū, & sermonē eius seruo. Abrahā pater uester exultauit ut uideret diē meū, & uidit atq; gauisus est: Dixerūt ergo Iudæi ad eū: Quinquaginta annos nondū habes, & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus: Amen amē dico uobis, antec̄q̄ Abraham nasceret, ego sum. Tollebant ergo lapides, ut iacerēt in eū, Iesus aūt abscondit se, & exiuit è tēplo.

Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς, εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες· ῥαββεί, τίς ἥμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς· οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἐν αὐτῷ. ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με ἕως ἡμέρα ἐστίν.

Et præteriens Iesus uidit hominem cæcum à natiuitate, & interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes: Rabbi, quis peccauit, hic an parētes eius, ut cæcus nasceretur? Respondit Iesus: Neq; hic peccauit, neq; parentes eius, sed ut manifestentur opera dei in illo. Me oportet operari opera eius qui misit me donec dies est

IX

ἐσίμ. ἔρχεται νὺξ ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ ὦ, φῶς εἰμὶ τοῦ κόσμου. ταῦτα εἰπὼν, ἔπτυσε χαμαὶ καὶ ἐποίησε πηλὸν ἐκ τοῦ πτύσματος, καὶ ἐπέχρισε τὸν πηλὸν ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὕπαγε, νίψαι εἰς τὸν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, ὃ ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. ἀπῆλθεν οὖν καὶ ἐνίψατο, καὶ ἦλθε βλέπων. οἱ οὖν γείτονες καὶ οἱ θεωροῦντες αὐτὸν τὸ πρότερον, ὅτι προσαίτης ἦν, ἔλεγον. οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ καθήμενος, καὶ προσαιτῶν; ἄλλοι ἔλεγον, ὅτι οὗτός ἐστιν. ἄλλοι δέ, ὅτι ὅμοιος αὐτῷ ἐστιν. ἐκεῖνος ἔλεγεν, ὅτι ἐγώ εἰμι. ἔλεγον οὖν αὐτῷ. πῶς ἀνεῴχθησάν σου οἱ ὀφθαλμοί; ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπεν. ἄνθρωπος λεγόμενος Ἰησοῦς, πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ εἶπέ μοι. ὕπαγε εἰς τὸν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωὰμ, καὶ νίψαι. ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα. εἶπον οὖν αὐτῷ. ποῦ ἐστὶν ἐκεῖνος; λέγει. οὐκ οἶδα. ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς τοὺς φαρισαίους τόν ποτε τυφλόν. ἦν δὲ σάββατον, ὅτε τὸν πηλὸν ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀνέῳξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. πάλιν οὖν ἠρώτων αὐτὸν καὶ οἱ φαρισαῖοι, πῶς ἀνέβλεψεν. ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς. πηλὸν ἐπέθηκέ μοι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐνιψάμην καὶ βλέπω. ἔλεγον οὖν ἐκ τῶν φαρισαίων τινές. οὗτος ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι παρὰ θεοῦ, ὅτι τὸ σάββατον οὐ τηρεῖ. ἄλλοι ἔλεγον. πῶς δύναται ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς τοιαῦτα σημεῖα ποιεῖν; καὶ σχίσμα ἦν ἐν αὐτοῖς. λέγουσι τῷ τυφλῷ πάλιν. σὺ τί λέγεις περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστίν. οὐκ ἐπίστευσαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ αὐτοῦ, ὅτι τυφλὸς ἦν καὶ ἀνέβλεψεν, ἕως ὅτου ἐφώνησαν τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τοῦ ἀναβλέψαντος. καὶ ἠρώτησαν αὐτοὺς, λέγοντες. οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ὑμῶν, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη; πῶς οὖν ἄρτι βλέπει; ἀπεκρίθησαν αὐτοῖς οἱ γονεῖς αὐτοῦ

est. Venit nox quando nemo potest operari. Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi. Hoc cum dixisset, expuit in terram: & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum super oculos cæci, & dixit ei: Vade, laua in piscina Siloæ, quod si interpreteris, sonat missus. Abijt ergo & lauit, & uenit uidens. Itaque uicini & qui uiderant eum prius, quod mendicus esset, dicebant: Nónne hic est qui sedebat, & mendicabat? Alij dicebant, hic est: alij rursus, similis est ei. Ille dicebat ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, & dixit: Ille homo qui dicitur Iesus lutum fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloæ, & laua. Vt autem abij ac lauí, uísum recepi. Dixerunt ergo ei: Vbi est ille? Ait, nescio. Adducunt ad pharisæos eum qui dudum cæcus fuerat. Erat autem sabbatum cum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum & pharisæi, quomodo uísum recepisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi imposuit super oculos, & lauí & uideo. Dicebant ergo ex pharisæis quidam: Non est hic homo à deo, quia sabbatum non obseruat. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa ædere? Et dissensio erat inter eos. Dicũt cæco iterũ: Tu quid dicis de illo, quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quod cæcus fuisset, & uísum recepisset, donec uocauerunt parentes eius, qui uísum receperat, & interrogauerunt eos, dicentes: Hic est filius uester, quem uos dicitis cæcum natum esse? Quomodo ergo nunc uidet? Responderunt ei parentes eius,

καὶ εἶπον. οἴδαμεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς ἡμῶν, καὶ ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, πῶς δὲ νῦν βλέπει, οὐκ οἴδαμεν, ἢ τίς ἤνοιξεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἡμεῖς οὐκ οἴδαμεν, αὐτὸν ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε, αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει. ταῦτα εἶπον οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ὅτι ἐφοβοῦντο τοὺς Ἰουδαίους. ἤδη γὰρ συνετέθειντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς αὐτοῦ εἶπον, ὅτι ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε. ἐφώνησαν οὖν ἐκ δευτέρου τὸν ἄνθρωπον, ὃς ἦν τυφλὸς, καὶ εἶπον αὐτῷ. δὸς δόξαν τῷ θεῷ. ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστιν. Ἀπεκρίθη οὖν ἐκεῖνος, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν οὐκ οἶδα. ἓν οἶδα, ὅτι τυφλὸς ὢν, ἄρτι βλέπω. Εἶπον δὲ αὐτῷ πάλιν. τί ἐποίησέ σοι, πῶς ἤνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Ἀπεκρίθη αὐτοῖς, εἶπον ὑμῖν ἤδη, καὶ οὐκ ἠκούσατε, τί πάλιν θέλετε ἀκούειν; μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε αὐτοῦ μαθηταὶ γενέσθαι; Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, καὶ εἶπον, σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου, ἡμεῖς δὲ τοῦ μωσέως ἐσμὲν μαθηταί, ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μωσῇ ἐλάλησεν ὁ θεὸς, τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. Ἀπεκρίθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. ἐν γὰρ τούτῳ τὸ θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι ὑμεῖς οὐκ οἴδατε πόθεν ἐστὶ, καὶ ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. οἴδαμεν δὲ, ὅτι ἁμαρτωλῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει, ἀλλ' ἐάν τις θεοσεβὴς ᾖ, καὶ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῇ, τούτου ἀκούει. ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν. Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ, ἐν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς; καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω. ἤκουσεν ὁ Ἰησοῦς ὅτι ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, καὶ εὑρὼν αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ, σὺ πιστεύεις εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ; Ἀπεκρίθη ἐκεῖνος καὶ εἶπε, καὶ τίς ἐστι κύριε, ἵνα πιστεύσω εἰς αὐτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἑώρακας αὐτὸν, καὶ ὁ λαλῶν

μετὰ σοῦ

& dixerũt: Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est, quomodo autẽ nunc uideat, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus. Ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquet. Hæc dixerunt parentes eiꝰ, quod timerent Iudæos. Iam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis eũ confiteretur esse Christũ, è synagoga eiiceretur. Propter ea parẽtes eiꝰ dixerũt, ætatẽ habet, ipsum interrogate. Vocauerũt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam deo. Nos scimus, quod hic homo peccator est. Respondit ergo ille, & dixit: An peccator sit, nescio, unũ scio, quod cæcus cum fuerim, nunc uideam. Dixerunt ergo illi iterũ: Quid fecit tibi? Quomodo apuit tibi oculos? Respõdit eis: Dixi uobis iam, nec audistis: Cur iterum uultis audire? Num & uos uultis discipuli eius fieri? Conuitiati sunt ergo ei, & dixerunt: Tu discipulus illius esto, nos autẽ Mosi discipuli sumus. Nos scimus, quod Mosi locutus est deus, hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile quiddam est, quod uos nesciatis unde sit, & tamẽ aperuit meos oculos. Scimus autem, quod peccatores deus nõ audit, sed si quis dei cultor est, & uolũtati ipsius obtemperat, hunc audit: A seculo nõ est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati. Nisi esset hic à deo, non potuisset facere quicquam. Responderunt & dixerunt ei: In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quod eiecissent eũ foras, cumq; inuenisset eum, dixit ei: Tu credis in filiũ dei? Respondit ille & dixit: Quis est domine, ut credam in eum? Et dixit ei Iesus: Et uidisti eum, & qui loquitur

tecum

μετά σου, ἐκεῖνός ἐστιν. ὁ δὲ ἔφη, πιστεύω κύριε, καὶ προσεκύνησεν αὐτῷ. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· εἰς κρῖμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. καὶ ἤκουσαν ἐκ τῶν φαρισαίων ταῦτα, οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ, καὶ εἶπον αὐτῷ. μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν; εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν. νῦν δὲ λέγετε, ὅτι βλέπομεν, ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει.

Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶν καὶ λῃστής. ὁ δὲ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας ποιμήν ἐστι τῶν προβάτων. τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει, καὶ τὰ πρόβατα τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούει, καὶ τὰ ἴδια πρόβατα καλεῖ κατ' ὄνομα, καὶ ἐξάγει αὐτά. καὶ ὅταν τὰ ἴδια πρόβατα ἐκβάλῃ, ἔμπροσθεν αὐτῶν πορεύεται, καὶ τὰ πρόβατα αὐτῷ ἀκολουθεῖ, ὅτι οἴδασι τὴν φωνὴν αὐτοῦ. ἀλλοτρίῳ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσωσιν, ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἴδασι τῶν ἀλλοτρίων τὴν φωνήν. ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν, τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων, πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ νομὴν εὑρήσει. ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰμὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν. ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. ὁ μισθωτὸς δὲ καὶ οὐκ ὢν ποιμήν, οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτὰ, καὶ σκορπίζει τὰ πρόβατα. ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει, ὅτι μισθωτός ἐστιν, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων

tecum, ipse est. At ille ait: Credo domine. & adorauit eum. Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum ueni: ut qui non uident, uideant: & qui uidēt, cæci fiant. Et audierunt quidam ex pharisæis hæc, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Num & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc uero dicitis, uidemus, idcirco peccatum uestrum manet.

Amen amen dico uobis: Qui non intrat per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues uocem eius audiunt. Et proprias oues uocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas uadit, & oues illum sequuntur, quia nouerunt uocem eius. Alienum autem non sequent, sed effugient ab eo, quia non nouerunt uocem alienorum. Hoc prouerbium dixit eis Iesus, illi autem non cognouerūt, quæ essent quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amē dico uobis, Ego sum ostium ouium. Omnes quotquot ante me uenerunt, fures sunt & latrones, sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium, per me si quis introierit, seruabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Fur non uenit, nisi ut furetur & mactet, ac perdat. Ego ueni ut uitam habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues proprię, uidet lupum uenientem, ac deserit oues, fugitque, & lupus rapit ac dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & oues non sunt illi

X

cura

προβάτων. ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, καὶ
γινώσκω τὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν
ἐμῶν. * καθὼς γινώσκει με ὁ πατήρ, κἀγὼ
γινώσκω τὸν πατέρα. * καὶ τὴν ψυχήν μου
τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. * καὶ ἄλλα πρό-
βατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης.
κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου
ἀκούσουσι, καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποι-
μήν. Διὰ τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ
τίθημι τὴν ψυχήν μου, ἵνα πάλιν λάβω αὐ-
τήν. οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τί-
θημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. ἐξουσίαν ἔχω θεῖ-
ναι αὐτήν, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν
αὐτήν. ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ
πατρός μου. σχίσμα οὖν πάλιν ἐγένετο ἐν
τοῖς ἰουδαίοις διὰ τοὺς λόγους τούτους. ἔλε-
γον δὲ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν. Δαιμόνιον ἔχει, καὶ
μαίνεται. τί αὐτοῦ ἀκούετε; Ἄλλοι ἔλεγον. Ταῦ-
τα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζομένου. μὴ
Δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀ-
νοίγειν; Ἐγένετο δὲ τὰ ἐγκαίνια ἐν ἱεροσολύ-
μοις, καὶ χειμὼν ἦν, καὶ περιεπάτει ὁ Ἰη-
σοῦς ἐν τῷ ἱερῷ ἐν τῇ στοᾷ σολομῶντος.
ἐκύκλωσαν οὖν αὐτὸν οἱ ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον
αὐτῷ. ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; Εἰ
σὺ εἶ ὁ χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. Ἀπεκρί-
θη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. Εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύε
τε. τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
πατρός μου, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ἀλ
λ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε, ὅτι οὐκ ἐστὲ ἐκ τῶν προ-
βάτων τῶν ἐμῶν, καθὼς εἶπον ὑμῖν. τὰ πρό
βατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει, κἀγὼ γι
νώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι, κἀγὼ ζω-
ὴν αἰώνιον δίδωμι αὐτοῖς, καὶ οὐ μὴ ἀπόλων
ται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐχ ἁρπάσει τις αὐτὰ
ἐκ τῆς χειρός μου. ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ
μοι, μείζων πάντων ἐστί, καὶ οὐδεὶς δύναται
ἁρπάζειν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ πατρός μου. Ἐγὼ
καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. Ἐβάσασαν οὖν πά
λιν λίθους οἱ ἰουδαῖοι, ἵνα λιθάσωσιν αὐ-
τόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. πολλὰ καλὰ
ἔργα

curæ. Ego ſum paſtor ille bonus, & cognoſco oues meas, & cognoſcor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego noui patrem, & animam meam pono pro ouibus. Et alias oues habeo, quæ nō ſunt ex hoc ouili: illas quoq; oportet me adducere, & uocem meam audient: & fiet unū ouile, unus paſtor. Propterea me pater diligit, quia ego pono animam meam, ut iterum ſumam eam. Nemo tollit eam à me, ſed ego pono eam à meipſo. Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo rurſus ſumēdi eam. Hoc mādatum accepi à patre meo. Diſſenſio igitur iterū facta eſt inter Iudæos, propter ſermones hos. Dicebant autem multi ex ipſis: Dæmonium habet, & inſanit: quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc uerba non ſunt dæmonium habentis. Num dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire? Facta ſunt autem encænia Hieroſolymis, & hyems erat, & ambulabat Ieſus in templo in porticu Salomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quouſq; animam noſtram ſuſpendis? Si tu es Chriſtus, dic nobis ingenue. Reſpondit eis Ieſus: Dixi uobis, nec creditis. Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc teſtimonium reddunt de me. Sed uos non creditis, quia non eſtis ex ouibus meis, quemadmodū dicebam uobis: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, & ſequuntur me, & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quiſquam de manu mea. Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu patris mei. Ego & pater unum ſumus. Suſtulerunt ergo rurſum lapides Iudæi, ut lapidarēt eum. Reſpondit eis Ieſus: Multa bona

opera

ἔργα ἔδειξα ὑμῖν ἐκ τοῦ πατρός μου. Διὰ ποῖον αὐτῶν ἔργων λιθάζετέ με; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι, λέγοντες. Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, καὶ ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, ἐγὼ εἶπα, θεοί ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμί; Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ πιστεύετέ μοι. Εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατήρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ. * Ἐζήτουν πάλιν αὐτὸν πιάσαι. καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἀπῆλθε πάλιν πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων, καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ. * καὶ πολλοὶ ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔλεγον, ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν οὐδέν, πάντα δὲ ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ τούτου, ἀληθῆ ἦν. καὶ ἐπίστευσαν πολλοὶ ἐκεῖ εἰς αὐτόν.

Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λάζαρος ἀπὸ Βηθανίας ἐκ τῆς κώμης Μαρίας καὶ Μάρθας τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα τὸν κύριον μύρῳ, καὶ ἐκμάξασα τοὺς πόδας αὐτοῦ ταῖς θριξὶν αὐτῆς, ἧς ὁ ἀδελφὸς Λάζαρος ἠσθένει. ἀπέστειλαν οὖν αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν, λέγουσαι. κύριε, ἴδε ὃν φιλεῖς, ἀσθενεῖ. ἀκούσας δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν. αὕτη ἡ ἀσθένεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς. ἠγάπα δὲ ὁ Ἰησοῦς τὴν Μάρθαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ τὸν Λάζαρον. ὡς οὖν ἤκουσεν ὅτι ἀσθενεῖ, τότε μὲν ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπῳ δύο ἡμέρας. ἔπειτα μετὰ τοῦτο λέγει τοῖς μαθηταῖς. ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταί. ῥαββεῖ, νῦν ἐζήτουν σε λιθάσαι οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πάλιν

opera ostendi uobis ex patre meo, propter quod eorũ operũ me lapidatis? Responderunt ei Iudæi, dicentes: Ob bonũ opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: & quia tu homo cum sis, facis teipsum deũ. Respondit eis Iesus: Nónne scriptum est in lege uestra, ego dixi, dĩj estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo dei factus est, & nõ potest solui scriptura de eo, quem pater sanctificauit & misit in mundũ. Vos dicitis me blasphemare, quia dixerim, filius dei sum? Si nõ facio opera patris mei, nolite credere mihi. Sín uero facio, & si mihi nõ credatis, opibus credite, ut cognoscatis & credatis, q̃ pater in me est, & ego in eo. Quærebãt iterum eum apprehẽdere, & exiuit de manu eorum, & abijt iterum trans Iordanẽ in eũ locum, ubi fuerat Iohannes baptizãs primum, mansitq̃ illic. Et multi uenerũt ad eum, ac dicebant: Iohannes quidẽ signũ ædidit nullum. Omnia autem quæcũq̃ dixit Iohannes de hoc, uera erant, & crediderunt multi illic in eum.

Aegrotabat autẽ quidã nomine Lazarus Bethanienſis à caſtello Mariæ & Marthæ huius ſororis. Maria autẽ erat ea quæ unxit dñm unguento, & extersit pedes eius capillis ſuis, cuius frater Lazarus ægrotabat. Miserũt ergo ſorores eius ad eum, dicentes: Dñe, ecce quem amas, ægrotat. Audiens autem Ieſus, dixit: Infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria dei, ut glorificetur filius dei per eam. Diligebat autem Ieſus Marthã & ſororẽ eius & Lazarũ. Vt ergo audiuit quod ægrotaret, tum quidẽ tẽporis manſit in eodẽ loco duobus diebus. Deinde poſt hoc dicit diſcipulis: Eamus in Iudæam iterũ. Dicunt ei diſcipuli: Rabbi, modo quærebant te Iudæi lapidare, &

πάλιν

t iterũ

πάλιν ὑπάγεις ἐκεῖ; Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. οὐχὶ δώδεκα εἰσὶν ὧραι τῆς ἡμέρας; Ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου βλέπει. Ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῇ νυκτί, προσκόπτει, ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. ταῦτα εἶπε, καὶ μετὰ τοῦτο λέγει αὐτοῖς. Λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, ἀλλὰ πορεύομαι, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτόν. Εἶπον οὖν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. κύριε, εἰ κεκοίμηται, σωθήσεται. Εἰρήκει δὲ ὁ ἰησοῦς περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐκεῖνοι δὲ ἔδοξαν, ὅτι περὶ τῆς κοιμήσεως τοῦ ὕπνου λέγει. Τότε οὖν εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς παῤῥησίᾳ. Λάζαρος ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι᾽ ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ, ἀλλ᾽ ἄγωμεν πρὸς αὐτόν. Εἶπεν οὖν θωμᾶς ὁ λεγόμενος δίδυμος, τοῖς μαθηταῖς. ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς ἵνα ἀποθάνωμεν μετ᾽ αὐτοῦ. Ἐλθὼν οὖν ὁ ἰησοῦς, εὗρεν αὐτὸν τέσσαρας ἡμέρας ἤδη ἔχοντα ἐν τῷ μνημείῳ. Ἦν δὲ ἡ βηθανία ἐγγὺς τῶν ἱεροσολύμων ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε. καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐληλύθεισαν τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν, ἵνα παραμυθήσωνται αὐτὰς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν. Ἡ οὖν μάρθα, ὡς ἤκουσεν, ὅτι ὁ ἰησοῦς ἔρχεται, ὑπήντησεν αὐτῷ. Μαρία δὲ ἐν τῷ οἴκῳ ἐκαθέζετο. εἶπεν οὖν ἡ μάρθα πρὸς τὸν ἰησοῦν. κύριε, εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει. ἀλλὰ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν, δώσει σοι ὁ θεός. Λέγει αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου. Λέγει αὐτῷ μάρθα. οἶδα ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Εἶπεν αὐτῇ ὁ ἰησοῦς. ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή. ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται. καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα. πιστεύεις τοῦτο; Λέγει αὐτῷ. ναὶ κύριε. Ἐγὼ πεπίστευκα, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος. καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπῆλθε καὶ ἐφώνησε μαρίαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς λάθρᾳ εἰπών.

iterum uadis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit in die, non offendit: quia lucem huius mundi uidet. Si quis autem ambulauerit in nocte, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed uado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius, at illi putauerunt, quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis, quod non fuerim ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur didymus, ad discipulos: Eamus & nos ut moriamur cum eo. Venit itaq; Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam ferè stadijs quindecim. Multiq; ex Iudæis uenerant ad Martham ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit quod Iesus ueniisset, occurrit illi: Maria uero domi desidebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quod quæcunq; poposceris à deo, daturus tibi sit deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio & uita, Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Etiam domine. Ego credo, quod tu scis Christus ille filius dei, qui in mundũ uenturus erat. Et cũ hæc dixisset, abijt & uocauit Mariã sororẽ suam danculum dicens:

πούλα. ὁ διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. Ἐκείνη ὡς ἤκουσεν, ἐγείρεται ταχύ, καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτόν. οὔπω δὲ ἐληλύθει ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν κώμην, ἀλλ' ἦν ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ὑπήντησεν αὐτῷ ἡ Μάρθα. οἱ οὖν Ἰουδαῖοι οἱ ὄντες μετ' αὐτῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ παραμυθούμενοι αὐτήν, ἰδόντες τὴν Μαρίαν, ὅτι ταχέως ἀνέστη καὶ ἐξῆλθεν, ἠκολούθησαν αὐτῇ, λέγοντες, ὅτι ὑπάγει εἰς τὸ μνημεῖον, ἵνα κλαύσῃ ἐκεῖ. ἡ οὖν Μαρία ὡς ἦλθεν ὅπου ἦν ὁ Ἰησοῦς, ἰδοῦσα αὐτόν, ἔπεσεν αὐτοῦ πρὸς τοὺς πόδας, λέγουσα αὐτῷ. κύριε, εἰ ἦς ὧδε, οὐκ ἂν ἀπέθανέ μου ὁ ἀδελφός. Ἰησοῦς οὖν ὡς εἶδεν αὐτὴν κλαίουσαν, καὶ τοὺς συνελθόντας αὐτῇ Ἰουδαίους κλαίοντας, ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν, καὶ εἶπε. ποῦ τεθείκατε αὐτόν; λέγουσιν αὐτῷ. κύριε, ἔρχου καὶ ἴδε. ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς. ἔλεγον οὖν Ἰουδαῖοι. ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶπον. οὐκ ἐδύνατο οὗτος ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, ποιῆσαι, ἵνα καὶ οὗτος μὴ ἀποθάνῃ; Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ, ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον. ἦν δὲ σπήλαιον, καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ' αὐτῷ. λέγει ὁ Ἰησοῦς. ἄρατε τὸν λίθον. λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τεθνηκότος Μάρθα, κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστι. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. οὐκ εἶπόν σοι, ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς, ὄψει τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ; ἦραν οὖν τὸν λίθον, οὗ ἦν ὁ τεθνηκὼς κείμενος. ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω, καὶ εἶπε. πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. ἐγὼ δὲ ἤδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ταῦτα εἰπὼν, φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασε. Λάζαρε, δεῦρο ἔξω. καὶ ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. λύσατε αὐτόν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν. πολλοὶ οὖν

cens: Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit ad eum. Non dum autē uenerat Iesus in Castellū, sed erat in eo loco, ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & consolabantur eam, cum uidissent Mariam, quod cito surrexisset, & exisset, secuti sunt eam, dicentes: Vadit ad monumētum, ut ploret ibi. Maria ergo cū uenisset eò, ubi erat Iesus, uidens eum, accidit ad pedes eiꝰ, & dicit ei: Domine, si fuisses hic non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorātem, & Iudæos qui uenerant cum ea plorantes, infremuit spiritu & turbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicūt ei: Domine ueni, & uide. Lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce quomodo amabat eum. Quidā autem ex ipsis dixerūt: Nō poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere, ut & hic nō moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis impositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidē. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine, iam olet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nónne dixi tibi, quod si credideris, uisura' esses gloriam dei? Sustulerunt ergo lapidem à loco, ubi is qui mortuus fuerat, erat positus. Iesus autem attollens sursum oculos, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quod semper me audis, sed propter turbam quæ circunstat dixi, ut credant, quod tu me miseris. Atque hæc cum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare ueni foras. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs sepulchralibus, & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi

οὖν ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ ἐλθόντες πρὸς τὴν μαριάμ, καὶ θεασάμενοι ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἀπῆλθον πρὸς τοὺς φαρισαίους, καὶ εἶπον αὐτοῖς, ἃ ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς. συνήγαγον οὖν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι συνέδριον, καὶ ἔλεγον. τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν. καὶ ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ ἔθνος. εἷς δέ τις ἐξ αὐτῶν καϊάφας, ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐ διαλογίζεσθε, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν, ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα, συναγάγῃ εἰς ἕν. * ἀπ' ἐκείνης οὖν τῆς ἡμέρας συνεβουλεύσαντο, ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ἰησοῦς οὖν οὐκέτι παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλὰ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, εἰς ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. * ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων, * καὶ ἀνέβησαν πολλοὶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἐκ τῆς χώρας πρὸ τοῦ πάσχα, ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. ἐζήτουν οὖν τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔλεγον μετ' ἀλλήλων, ἐν τῷ ἱερῷ ἑστηκότες. τί δοκεῖ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ εἰς τὴν ἑορτήν; ἐδεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ φαρισαῖοι ἐντολήν, ἵνα ἐάν τις γνῶ ποῦ ἐστι, μηνύσῃ, ὅπως πιάσωσιν αὐτόν. ὁ οὖν Ἰησοῦς πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν λάζαρος ὁ τεθνηκὼς, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν * ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, καὶ ἡ μάρθα διηκόνει. ὁ δὲ λάζαρος εἷς ἦν τῶν ἀνακειμένων σὺν αὐτῷ.

ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariã, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderũt in eum. Quidam autem ex ipsis abierũt ad pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecisset Iesus. Congregauerunt ergo pontifices & pharisæi concilium, ac dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa ædit? Si permiserimus eum sic, oẽs credent ei. Veniéntque Rhomani, & tollent tum locum nostrum, tum gentem. Vnus autem ex ipsis Caiaphas nomine, cum esset põtifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quicquam, nec perpenditis, quod expedit nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, uaticinatus est, quod Iesus moriturus esset pro gente: & non tantum pro gente, sed ut filios dei qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultabant inuicem, ut interficerent eum. Iesus ergo iam non propalam ambulabat inter Iudæos, sed abijt in regionem iuxtæ desertum, in ciuitatẽ quæ dicitur Ephraim, & ibi uersabatur cum discípulis suis. Instabat autem pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam è regione ante pascha, ut purificarẽt se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se, in templo stantes. Quid uidetur uobis, quod non uenerit ad diem festum? Dederant autem põtifices & pharisæi præceptum: ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut comprehẽderẽt eũ.

Iesus ergo ante sex dies paschæ uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit à mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat. Lazarus uero unus erat de numero discumbentium cum eo. XII

Maria ergo

ιβ περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. ιγ περὶ ὧν εἶπε ἰούδας. ιδ περὶ τῆς ὄνου.

Ἡ οὖν μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου
πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ
Ἰησοῦ, καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν αὐτοῦ τοὺς
πόδας αὐτοῦ, ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς
ὀσμῆς τὸ μύρου. Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῶν μαθη-
τῶν αὐτοῦ, ἰούδας σίμωνος ἰσκαριώτης, ὁ μέλ-
λων αὐτὸν παραδιδόναι. Διὰ τί τοῦτο τὸ μύ-
ρον οὐκ ἐπράθη τριακοσίων δηναρίων, καὶ
ἐδόθη πτωχοῖς; Εἶπε δὲ τοῦτο, οὐχ ὅτι περὶ
τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης
ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλ-
λόμενα ἐβάσταζεν. Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς. Ἄφες
αὐτὴν, εἰς τὴν ἡμέραν τὸ ἐνταφιασμοῦ μου
τετήρηκεν αὐτό. τοὺς πτωχοὺς γὰρ πάντο-
ἐν ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχε-
ιθ τε. * Ἔγνω οὖν ὄχλος πολὺς ἐκ τῶν ἰουδαί-
ι ων, ὅτι ἐκεῖ ἐστί. καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν
μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν λάζαρον ἴδωσιν, ὃν
ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐβουλεύσαντο δὲ οἱ ἀρχιε-
ρεῖς, ἵνα καὶ τὸν λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι
πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπῆγον τῶν ἰουδαίων, καὶ
ρ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν. * Τῇ ἐπαύριον ὄχλ
α πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀκούσαντες,
ὅτι ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα, ἔλαβον
τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑ-
πάντησιν αὐτῷ, καὶ ἔκραζον. ὡς ἀννᾶ, εὐλο-
γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου ὁ
ρα βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. * Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς ὀνά-
ζ ριον ἐκάθισεν ἐπ' αὐτὸ, καθώς ἐστι γεγραμ-
μένον. Μὴ φοβοῦ θύγατερ σιὼν, ἰδοὺ ὁ βα-
σιλεύς σου ἔρχεται καθήμενος ἐπὶ πῶλον
ρβ ὄνου. * Ταῦτα δὲ οὐκ ἔγνωσαν οἱ μαθηταὶ
ι αὐτοῦ τὸ πρῶτον, ἀλλ' ὅτε ἐδοξάσθη Ἰησοῦς,
τότε ἐμνήσθησαν, ὅτι ταῦτα ἦν ἐπ' αὐτῷ γε-
γραμμένα, καὶ ταῦτα ἐποίησαν αὐτῷ. Ἐμαρ-
τύρει οὖν ὁ ὄχλος ὁ ὢν μετ' αὐτοῦ, ὅτε τὸν
λάζαρον ἐφώνησεν ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ ἤγει-
ρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, διὰ τοῦτο καὶ ὑπήντη-
σεν αὐτῷ ὁ ὄχλος, ὅτι ἤκουσαν τοῦτο αὐ-
τὸν πεποιηκέναι τὸ σημεῖον. Οἱ οὖν φαρι-
σαῖοι εἶπον πρὸς ἑαυτούς. Θεωρεῖτε, ὅτι οὐκ
ὠφελεῖτε

ιβ Maria ergo accepit libram unguēti nar-
di pisticæ preciosæ, & unxit pedes Iesu,
& extersit pedes eius capillis suis, domus
autem impleta est ex odore unguēti. Di-
γ cit ergo unus ex discipulis eius, Iudas Si-
monis Iscariotes, qui erat eū proditurus:
Quare hoc unguentū nō uenijt trecentis
denarijs, & datum est egenis? Dixit au-
tem hoc, non quod pauperes illi curæ
essent, sed quia fur erat, ac marsupiū ha-
bebat, eáq; quæ mittebantur, portabat.
Dixit ergo Iesus: Sine illam, in diem se-
pulturæ meæ seruauit istud. Pauperes
enim semper habetis uobiscū, me uero
non semper habetis. Cognouit ergo tur
ba multa ex Iudæis quod illic esset. & ue
nerunt nō propter Iesum tantum, sed ut
Lazarum quoq; uiderent, quem suscita-
uerat à mortuis. Consultabant autem
principes sacerdotum, ut & Lazarum in-
terficerent: quia multi propter illum abi-
bant ex Iudæis, & credebant in Iesum.
Postero die turba multa quæ uenerat
ad diem festum, cū audissent quod ueni
ret Iesus Hierosolymam, acceperunt ra-
mos palmarū, & processerūt obuiam ei,
& clamabant: Hos anna, benedictus qui
ιδ uenit in nomine domini rex Israël. Na-
ctus autem Iesus asellam, sedit super eā:
sicut scriptum est: Noli timere filia Sion,
ecce rex tuus uenit sedens super pullū asi
næ. Hæc aūt non cognouerunt discipuli
eius primum, sed quādo glorificatus est
Iesus, tūc recordati sunt, quod hæc essent
scripta de eo, & quod hæc fecissent ei. Te
stificabatur igitur turba, quæ erat cū eo,
quando Lazarum uocauit de monumē
to, & suscitauit eum à mortuis: propterea
& obuiam uenit ei turba, quod audie-
rant eum ædidisse hoc signum. Pharisæi
ergo dixerūt inter se: Videtis quod nihil

ὠφελεῖτε οὐδέν; ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν. ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων, ἵνα προσκυνήσωσιν τῇ ἑορτῇ. οὗτοι οὖν προσῆλθον Φιλίππῳ τῷ ἀπὸ Βηθσαϊδὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἠρώτων αὐτὸν, λέγοντες. κύριε, θέλομεν τὸν Ἰησοῦν ἰδεῖν. ἔρχεται Φίλιππος καὶ λέγει τῷ Ἀνδρέᾳ. καὶ πάλιν Ἀνδρέας καὶ Φίλιππος λέγουσι τῷ Ἰησοῦ. * ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπεκρίνατο αὐτοῖς, λέγων. ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. * Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει. * ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτήν. καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν. * Ἐὰν ἐμοί τις διακονῇ, ἐμοὶ ἀκολουθείτω. καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. καὶ ἐάν τις ἐμοὶ διακονῇ, τιμήσει αὐτὸν ὁ πατήρ. * Νῦν ἡ ψυχή μου τετάρακται. καὶ τί εἴπω; πάτερ σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης. * Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. πάτερ δόξασόν σου τὸ ὄνομα. ἦλθεν οὖν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. ὁ οὖν ὄχλος ὁ ἑστὼς καὶ ἀκούσας, ἔλεγε βροντὴν γεγονέναι. ἄλλοι ἔλεγον, ἄγγελος αὐτῷ λελάληκεν. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν. οὐ δι' ἐμὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ὄχλος. ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου; Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι. περιπατεῖτε ἕως τὸ φῶς ἔχετε, ἵνα μὴ σκοτία

ιε

proficitis? Ecce mundus post eum abijt. ιε Erant autem quidam Græci ex his qui ascenderant, ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, uolumus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu: Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut glorificetur filius hominis. Amē amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram mortuū fuerit, ipsum solum manet. Si uero mortuum fuerit, multum fructū affert. Qui amat animā suam, perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternā custodiet eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur. Et ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministrauerit, cohonestabit eum pater. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, seruato me ex hora hac. Sed propterea ueni in horam hanc. Pater illustra nomē tuum. Venit ergo uox de cœlo, dicens: Et illustraui, & rursus illustrabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei locutus est. Respondit Iesus, & dixit: Non propter me hæc uox uenit, sed propter uos. Nunc iudiciū est mūdi huius. Nunc princeps mundi huiꝰ eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omēs traham ad meipsum. Hoc autē dicebat, significans qua morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuimus ex lege, quod Christus manet in æternum, & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo ei Iesus: Adhuc ad breue tempus lumē uobiscū est. Ambulate donec lucem habetis, ne uos

tenebræ

σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. καὶ ὁ περιπατῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ, οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει. ἕως τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε. ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν. τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν, ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῇ, ὃν εἶπε. κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; * Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας, τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. * ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. ὅμως μέντοι ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν, ἀλλὰ διὰ τοὺς φαρισαίους οὐχ ὡμολόγουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γένωνται. ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. * Ἰησοῦς δὲ ἔκραξε καὶ εἶπεν. ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὸν πέμψαντά με. καὶ ὁ θεωρῶν ἐμὲ, θεωρεῖ τὸν πέμψαντά με. * Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθα, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, ἐν τῇ σκοτίᾳ μὴ μείνῃ. καὶ ἐάν τις μου ἀκούσῃ τῶν ῥημάτων, καὶ μὴ πιστεύσῃ, ἐγὼ οὐ κρίνω αὐτόν. οὐ γὰρ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον. ὁ ἀθετῶν ἐμὲ, καὶ μὴ λαμβάνων τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν κρίνοντα αὐτόν. ὁ λόγος ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα. ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. καὶ οἶδα, ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ζωὴ αἰώνιός ἐστιν. ἃ οὖν λαλῶ ἐγὼ, καθὼς εἴρηκέ μοι ὁ πατὴρ, οὕτως λαλῶ.

Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἐλήλυθεν αὐτοῦ ἡ ὥρα, ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς τὸν πατέρα, ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους τοὺς ὄντας ἐν τῷ κόσμῳ, εἰς τέλος ἠγάπησεν

αὐτούς

tenebræ occupent. Et qui ambulat in tenebris, nescit quò uadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis sitis. Hæc locutus est Iesus, ac digressus abscondit se ab eis. Cum autem tam multa signa fecisset coram eis, non credebāt in eum: ut sermo Esaiæ prophetæ impleretur quem dixit: Domine, quis credidit sermoni nostro: & brachium domini cui reuelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit cor eorum, ne uideant oculis, & ne intelligant corde, & cōuertantur & sanem eos. Hæc dixit Esaias, quando uidit gloriā eius, & locutus est de eo. Veruntamen etiam ex principibus multi crediderūt in eum, sed propter pharisæos non confitebātur, ne è synagoga eijcerentur. Dilexerūt em gloriam hominum magis quam gloriā dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum qui misit me. Ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat. Et si quis audierit uerba mea, & non crediderit, ego nō iudico eum. Non enim ueni, ut iudicem mundum, sed ut seruem mundum. Qui reijcit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum. Sermo quem locutus sum, ille iudicabit eum in extremo die: quia ego ex meipso non sum locutus: sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicā & quid loquar. Et scio, quod mandatū eius uita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

Ante festum autē paschæ sciens Iesus, quod uenisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad patrē, cum dilexisset suos qui erant in mundo, usq; ad finē dilexit

XIII

ιγ αὐτούς. * καὶ δείπνου γενομένου, τοῦ διαβόλου ἤδη βεβληκότος εἰς τὴν καρδίαν ἵνα παραδοῖ αὐτὸν σίμωνος ἰσκαριώτου, ἵνα αὐτὸν παραδῶ. * εἰδὼς ὁ ἰησοῦς, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, καὶ ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθε, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὑπάγει, * ἐγείρεται ἐκ τοῦ δείπνου, καὶ τίθησι τὰ ἱμάτια, & λαβὼν λέντιον, διέζωσεν ἑαυτόν. εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς μαθητάς, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ, ᾧ ἦν διεζωσμένος. ἔρχεται οὖν πρὸς σίμωνα πέτρον, καὶ λέγει αὐτῷ ἐκεῖνος. κύριε, σύ μου νίπτεις τοὺς πόδας; ἀπεκρίθη ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ. ὃ ἐγὼ ποιῶ, σὺ οὐκ οἶδας ἄρτι, γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. λέγει αὐτῷ πέτρος. οὐ μὴ νίψῃς τοὺς πόδας μου εἰς τὸν αἰῶνα. ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ. λέγει αὐτῷ σίμων πέτρος. κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ & τὰς χεῖρας, & τὴν κεφαλήν. λέγει αὐτῷ ὁ ἰησοῦς. ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες. ᾔδει γὰρ τὸν παραδιδόντα αὐτόν, διὰ τοῦτο εἶπεν, οὐχὶ πάντες καθαροί ἐστε. ὅτε οὖν ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ἔλαβε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἀναπεσών, πάλιν εἶπεν αὐτοῖς. γινώσκετε τί πεποίηκα ὑμῖν; * ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ διδάσκαλος καὶ κύριος, καὶ καλῶς λέγετε, εἰμὶ γάρ, * εἰ οὖν ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας. ὑπόδειγμα γὰρ ἔδωκα ὑμῖν, ἵνα καθὼς ἐγὼ ἐποίησα ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιῆτε. * ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ, οὐδὲ ἀπόστολος μείζων τοῦ πέμψαντος αὐτόν. εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε ἐὰν ποιῆτε αὐτά. * οὐ περὶ πάντων ὑμῶν λέγω, ἐγὼ οἶδα οὓς ἐξελεξάμην. ἀλλ' ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ. ἀπ' ἄρτι

λέγω

eos. Et cœna facta, cum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Simonis Iscariotæ, ut proderet eum, sciens Iesus quod omnia dedisset sibi pater in manus, & quòd à deo exisset, & ad deum iret, surgit à cœna, & ponit uestimenta: & cum accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus. Venit ergo ad Simonem Petrũ. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lauas pedes? Respõdit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis nunc, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est non opus habet, nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus. Et uos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim, quis nam esset qui proderet ipsum, propterea dixit: non estis mundi omnes. Postquam ergo lauisset pedes eorũ, receptisque uestibus suis accubuisset, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim uobis? Vos uocatis me magistrum ac dominum, & bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros dominus & magister, uos quoque debetis inuicem alij aliorum lauare pedes. Exemplum enim præbui uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, ita & uos faciatis. Amen amen dico uobis, nõ est seruus maior domino suo, neque legatus maior est eo qui legauit ipsum. Si hæc nouistis, beati estis si feceritis ea. Non de omnibus uobis loquor. ego scio quos elegerim. Sed ut adimpleatur scriptura: Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum. Nunc

dico

λέγω ὑμῖν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένη-
ξη ται, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι. * Ἀμὴν ἀμὴν
α λέγω ὑμῖν, ὁ λαμβάνων ἐάν τινα πέμψω,
ἐμὲ λαμβάνει. ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβά-
ξκα νει τὸν ἀποστείλαντά με. * Ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰη-
δ σοῦς ἐταράχθη τῷ πνεύματι, καὶ ἐμαρτύ-
ρησε, καὶ εἶπεν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι
ξκβ εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με. * Ἔβλεπον οὖν
α εἰς ἀλλήλους οἱ μαθηταὶ, ἀπορούμενοι περὶ
ξκγ τίνος λέγει. * Ἦν δὲ ἀνακείμενος εἷς τῶν
ι μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἰησοῦ, ὃν
ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. Νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέ-
τρος πυθέσθαι, τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει. πε-
σὼν δὲ ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Ἰησοῦ, λέ-
γει αὐτῷ. κύριε, τίς ἐστιν; Ἀποκρίνεται ὁ
Ἰησοῦς. ἐκεῖνός ἐστιν, ᾧ ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον
ξκδ ον δώσω. * καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, δίδω-
θ σιν Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ. καὶ μετὰ
τὸ ψωμίον τότε εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ
ξκε Σατανᾶς. * Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. ὃ ποιεῖς,
ι ποίησον τάχιον. τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἔγνω τῶν
ἀνακειμένων, πρὸς τί εἶπεν αὐτῷ. τινὲς γὰρ
ἐδόκουν, ἐπεὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχεν ὁ Ἰού-
δας, ὅτι λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ἀγόρασον,
ὧν χρείαν ἔχομεν εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τοῖς πτω-
χοῖς ἵνα τι δῷ. λαβὼν οὖν τὸ ψωμίον ἐκεῖ-
νος, εὐθέως ἐξῆλθεν. ἦν δὲ νύξ. ὅτε οὖν ἐξ-
ῆλθε, λέγει ὁ Ἰησοῦς. Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ
ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. εἰ ὁ
θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ, καὶ ὁ θεὸς δοξάσει
αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν. τε-
κνία, ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμί. ζητήσετέ
με, καὶ καθὼς εἶπον τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ὅ-
που ὑπάγω ἐγώ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε ἐλθεῖν,
καὶ ὑμῖν λέγω ἄρτι. ἐντολὴν καινὴν δί-
δωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, κα-
θὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε
ἀλλήλους. ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι
ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν
ἀλλήλοις. Λέγει αὐτῷ Σίμων Πέτρος. κύ-
ριε, ποῦ ὑπάγεις; Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς.

ὅπου

dico uobis priusq; fiat: ut cū factum fue
rit, credatis, q; ego sim. Amen amen dico
uobis, qui recipit quēcunq; misero, me re
cipit. Qui aūt me recipit, recipit eum qui
me misit. Cū hæc dixisset Iesus, turbatus
est spiritu, & testificatus est, dixitq;: Amē
amen dico uobis, q; unus ex uobis prodi
turus est me. Aspiciebāt ergo se inuicē di
scipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat au
tem unus ex discipulis Iesu recumbēs in
sinu ipsius, nimirū is quē diligebat Iesus
Innuit ergo huic Simon Petrus, ut scisci
taretur, quis esset de quo loqueret. Itaq;
cum recubuisset ille super pectus Iesu, di
cit ei: Domine, quis est? Respōdet Iesus:
Ille est, cui ego intinctum panē porrexe
ro. Et cum intinxisset panem, dedit Iudæ
Simonis Iscariotæ. Et post offulam in
gressus est in eum satanas. Dicit igitur ei
Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem
nemo intelligebat discumbētiū ad quid
dixisset ei. Quidam em̄ putabant, quia
loculos habebat Iudas, quod dixisset ei
Iesus, eme ea quæ opus sunt nobis ad
diem festū, aut egenis ut aliquid daret.
Cum ergo accepisset ille offulam, exiuit
continuo. Erat autem nox. Cū ergo exis
set, dixit Iesus: Nūc glorificatus est filius
hominis, & deus glorificatus est per eū.
Si deus glorificatus est per eum, & deus
glorificabit eum per se, & continuo glo
rificabit eum. Filioli, adhuc pauliſper uo
biscum sum. Quæretis me, & sicut dixi
Iudæis, quò ego uado, uos non potestis
uenire: ita & uobis dico nūc. Præceptum
nouū do uobis, ut diligatis uos mutuo,
sicut dilexi uos, ut & uos diligatis uos mu
tuo. In hoc cognoscēt omnes, quod disci
puli mei sitis, si charitatem habueritis in
ter uos mutuam. Dicit ei Simon Petrus:
Domine, quò uadis? Respōdit ei Iesus:

Quò

ξκς α

ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οὐ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι, ὕστερον δὲ ἀκολουθήσεις μοι, * λέγει αὐτῷ ὁ Πέτρος. κύριε, διὰ τί οὐ δύναμαί σοι ἀκολουθῆσαι ἄρτι; τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ σοῦ θήσω. Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. τὴν ψυχήν σου ὑπὲρ ἐμοῦ θήσεις; Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ, ἕως οὗ ἀπαρνήσῃ με τρίς.

ξκζ α

* καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία. Πιστεύετε εἰς τὸν θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν. Εἰ δὲ μή, εἶπον ἂν ὑμῖν, πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγώ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. καὶ ὅπου ἐγὼ ὑπάγω, οἴδατε, καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε. Λέγει αὐτῷ Θωμᾶς. κύριε, οὐκ οἴδαμεν ποῦ ὑπάγεις, καὶ πῶς δυνάμεθα τὴν ὁδὸν εἰδέναι; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Εἰ ἐγνώκατέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκατε ἄν. καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Λέγει αὐτῷ Φίλιππος. κύριε, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν. Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; Φίλιππε, ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα. καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα; οὐ πιστεύεις, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι; τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν, ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ. ὁ δὲ πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεύετέ μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν. Εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ, κἀκεῖνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει, ὅτι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι. * καὶ ὅτι ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου τοῦτο ποιήσω, ἵνα δοξασθῇ ὁ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ.

ξκθ α

ἐὰν

Quò ego uado, non potes me nunc sequi, sequêris autem postea. Dicit ei Petrus: Domine, quare non possum te sequi nunc? Animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, Non canet gallus, donec ter me negaueris.

XIIII

Et ait discipulis suis: Ne turbetur cor uestrum. Creditis in deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multæ sunt. Quod si cæcus esset, dixissem uobis, uado paraturus uobis locũ. Et si abiero ad parandum uobis locum, iterum ueniam & assumam uos ad meipsum: ut ubi sum ego, & uos sitis: & quò ego uado, scitis, & uiam scitis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò uadis, & quomodo possumus uiam scire? Dicit ei Iesus: Ego sũ uia, & ueritas, & uita. Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, & patrem meum utique cognouissetis. Et nunc cognoscitis eum, & uidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui uidit me, uidit patrem. Et quomodo tu dicis, ostende nobis patrem? Non credis, quod ego in patre sum, & pater in me? Verba quæ ego loquor uobis, à meipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in patre sum, & pater in me. Alioqui propter ipsa facta credite mihi. Amen amen dico uobis, qui credit in me, operæ quæ ego facio, & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem uado. Et quicquid petieritis nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater per filium.

Si

Ἐάν τι αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολὰς τὰς ἐμὰς τηρήσατε. καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα, καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, οὐδὲ γινώσκει αὐτό. ὑμεῖς δὲ γινώσκετε αὐτό, ὅτι παρ' ὑμῖν μένει, καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἔτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος με οὐκέτι θεωρεῖ, ὑμεῖς δὲ θεωρεῖτέ με, ὅτι ἐγὼ ζῶ, καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ γνώσεσθε ὑμεῖς, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτὰς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με. * ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου, κἀγὼ ἀγαπήσω αὐτὸν, καὶ ἐμφανίσω αὐτῷ ἐμαυτόν. * Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσκαριώτης. Κύριε, τί γέγονεν, ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ; Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν αὐτῷ, ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ὁ μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ. * καὶ ὁ λόγος ὃν ἀκούετε, οὐκ ἔστιν ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με πατρός. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν παρ' ὑμῖν μένων. * ὁ δὲ παράκλητος τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα, καὶ ὑπομνήσει ὑμᾶς πάντα ὅσα εἶπον ὑμῖν. εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, μηδὲ δειλιάτω· ἠκούσατε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν, ὑπάγω καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, ὅτι ὁ πατήρ μείζων μού ἐστι. καὶ νῦν εἴρηκα ὑμῖν

Si quid petieritis per nomen meũ, ego faciam. Si diligitis me, præcepta mea seruate. Et ego rogabo patrem, & alium consolatorem dabit uobis, ut maneat uobiscum in æternum, spiritum ueritatis quem mundus non potest accipere: quia non uidet eum, nec nouit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud uos manet, & in uobis erit. Non relinquam uos orphanos, ueniam ad uos. Adhuc pusillum, & mundus me iam non uidet: uos autem uidetis me. Quia ego uiuo, & uos uiuetis. In illo die uos cognoscetis, quod ego sum in patre meo, & uos in me, & ego in uobis. Qui habet præcepta mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & apariam ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quod manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum: & ad eum ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me patris. Hæc locutus sum uobis apud uos manẽs. Paracletus autem ille qui est spiritus sanctus, quem spiritum mittet pater nomine meo, ille uos docebit omnia. & suggeret uobis omnia quæcũq; dixi uobis. Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis. Non quomodo mundus dat, ego do uobis. Ne turbetur cor uestrum, neque formidet. Audistis quod ego dixi uobis, uado, & uenio ad uos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quod dixerim, uado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi

uobis

ὑμῖν πρὶν γενέσθαι, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε. οὐκ ἔτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν. ἔρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. ἀλλ' ἵνα γνῷ ὁ κόσμος, ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, καὶ καθὼς ἐνετείλατό μοι ὁ πατήρ, οὕτως ποιῶ. ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν αἴρει αὐτό, καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτό, ἵνα πλείονα καρπὸν φέρῃ. ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν. μείνατε ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν ὑμῖν. καθὼς τὸ κλῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. ὁ μένων ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. ἐάν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη, καὶ συνάγουσιν αὐτά, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσι, καὶ καίεται. ζλγ * Ἐὰν μείνητε ἐν ἐμοί, καὶ τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν μείνῃ, ὃ ἐὰν θέλητε αἰτήσεσθε, καὶ γενήσεται ὑμῖν. ζλδ * Ἐν τούτῳ ἐδοξάσθη ὁ πατήρ μου, ἵνα καρπὸν πολὺν φέρητε, καὶ γενήσεσθε ἐμοὶ μαθηταί. καθὼς ἠγάπησέ με ὁ πατήρ, κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείνατε ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ ἐμῇ. ἐὰν τὰς ἐντολάς μου τηρήσητε, μενεῖτε ἐν τῇ ἀγάπῃ μου, καθὼς ἐγὼ τὰς ἐντολὰς τοῦ πατρός μου τετήρηκα, καὶ μένω αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ. ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μείνῃ, καὶ ἡ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῇ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. ζλε * Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ. ζλς * Ὑμεῖς φίλοι μού ἐστε, ἐὰν ποιῆτε ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος. ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους

uobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis. Posthac non multa loquar uobiscum. Venit enim princeps mundi huius, & in me nō habet quicquam. Sed ut cognoscat mundus, quod diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Ego sum uitis uera, & pater meus agricola est. Omnē palmitē in me nō ferentē fructū tollit, & omnem qui fert fructum purgat, ut fructum copiosiorem afferat. Iam uos mūdi estis propter sermonem, quē locutus sum uobis. Manete in me, & ego in uobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in uite, sic nec uos, nisi in me manseritis. Ego sum uitis, uos palmites. Qui manet in me & ego in eo, hic fert fructū multū: quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me nō manserit, eiectus est foras sicut palmes, & exaruit: & colligunt eos, & in ignem cōiiciunt & ardent. Si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint, quicquid uolueritis, petetis, & fiet uobis. In hoc glorificatus est pater meus, ut fructum copiosum afferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexit me pater, ita & ego dilexi uos. Manete in dilectione mea. Si præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione. Hæc locutus sum uobis, ut gaudiū meū in uobis maneat, & gaudium uestrū impleat. Hoc est præceptū meū, ut diligatis uos inuicem sicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionē nemo habet, ut quis animā suam ponat pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæcunq; ego præcipio uobis. Nō posthac uos dico seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autē dixi

amicos.

φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. οὐχ ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς, καὶ ἔθηκα ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε, καὶ καρπὸν φέρητε, καὶ ὁ καρπὸς ὑμῶν μένῃ. * ἵνα ὅτι ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου, δῷ ὑμῖν. * ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, γινώσκετε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν μεμίσηκεν. εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. ὅτι δὲ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελεξάμην ὑμᾶς ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τοῦτο μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. * μνημονεύετε τοῦ λόγου, οὗ ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. οὐκ ἔστι δοῦλος μείζων τοῦ κυρίου αὐτοῦ. * εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν. εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον τηρήσουσιν. * ἀλλὰ ταῦτα πάντα ποιήσουσιν ὑμῖν διὰ τὸ ὄνομά μου. * ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν πέμψαντά με. * εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν. νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. * ὁ ἐμὲ μισῶν, καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ. * εἰ τὰ ἔργα μὴ ἐποίησα ἐν αὐτοῖς, ἃ οὐδεὶς ἄλλος πεποίηκεν, ἁμαρτίαν οὐκ εἴχοσαν. νῦν δὲ καὶ ἑωράκασι καὶ μεμισήκασι, καὶ ἐμὲ καὶ τὸν πατέρα μου. ἀλλ' ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν, ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν. ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμοῦ ἐστέ.

* ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα μὴ σκανδαλισθῆτε. ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς. ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ. καὶ ταῦτα ποιήσουσιν ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμέ. ἀλλὰ ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, μνημονεύητε αὐτῶν, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν. * ταῦτα δὲ

amicos: quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci uobis. Non uos me elegistis, sed ego elegi uos: & constitui uos, ut eatis & fructum afferatis, & fructus uester maneat: ut quicquid petieritis patrē nomine meo, det uobis. Hæc præcipio uobis, ut diligatis uos mutuo. Si mūdus uos odit, scitis quod me prius quam uos odio habuerit. Si de mūdo fuissetis, mūdus quod suum est, diligeret. Quia uero de mūdo non estis, sed ego selegi uos de mundo, propterea odit uos mūdus. Me mētote sermonis, quem ego dixi uobis: Non est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & uos persequētur. Si sermonem meum seruauerunt, & uestrū seruabunt. Sed hæc omnia faciēt uobis propter nomen meum, quia nō nouerūt eum qui misit me. Si non uenissem & locutus fuissem eis, peccatum nō haberēt. Nunc autē non habent quod prætexāt peccato suo. Qui me odit, is & patrē meum odit. Si opera nō fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum nō haberent. Nunc autem & uiderunt & oderūt, non solum me, uerumetiam patrē meū. Sed hoc accidit ut compleat̄ sermo, qui in lege eorum scriptus est: Odio habuerūt me gratis. Cum autē uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre, spiritū ueritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quin & uos testes estis, quia ab initio mecum estis. 13

Hæc locutus sum uobis, ut ne quid offendamini. Alienos à synagogis facient XVI uos. Sed ueniet tēpus, ut quisquis interficiat uos, uideat̄ cultum præstare deo. Et hæc facient uobis, quia non nouerūt patrem neq; me. Sed hæc locutus sum uobis, ut cū uenerit tempus illud, reminiscamini eorū, qđ ego dixerim uobis. Hæc

δὲ ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶπον, ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην. Νῦν δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν. ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, καὶ περὶ δικαιοσύνης, καὶ περὶ κρίσεως· περὶ ἁμαρτίας μέν, ὅτι οὐ πιστεύουσιν εἰς ἐμέ· περὶ δικαιοσύνης δέ, ὅτι πρὸς τὸν πατέρα ὑπάγω, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με· περὶ δὲ κρίσεως, ὅτι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται. Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ· ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ, λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. * πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατήρ, ἐμά ἐστι. * Διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα. Εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους· τί ἐστι τοῦτο, ὃ λέγει ὑμῖν, μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με, καὶ ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα; Ἔλεγον οὖν, τοῦτο τί ἐστιν, ὃ λέγει, τὸ μικρόν; οὐκ οἴδαμεν τί λαλεῖ. Ἔγνω οὖν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἤθελον αὐτὸν ἐρωτῆσαι, καὶ εἶπεν αὐτοῖς. Περὶ τούτου ζητεῖτε μετ' ἀλλήλων, ὅτι εἶπον, μικρὸν καὶ οὐ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν καὶ ὄψεσθέ με; Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνήσετε ὑμεῖς, ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε, ἀλλ' ἡ λύπη ὑμῶν εἰς χαρὰν γενήσεται. Ἡ γυνὴ ὅταν τίκτῃ, λύπην ἔχει, ὅτι ἦλθεν

autem uobis ab initio non dixi, quia uobiscum eram. Nūc autem uado ad eum, qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me quò uadam. Sed quia hæc locutus sum uobis, mœstitudo impleuit cor uestrū. Sed ego ueritatē dico uobis, expedit uobis, ut ego uadam. Si eī nō abiero, consolator ille non ueniet ad uos. Sin autem abiero, mittam eum ad uos. Et cū uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia uero, quia ad patrē uado, & posthac nō uidetis me. De iudicio autē, quia princeps huius mūdi iā iudicatus est. Ad hæc multa habeo quæ uobis dicā, sed nō potestis portare nunc. Cū autē uenerit ille qui est spiritus ueritatis, ducet uos in omnē ueritatē. Nō eī loquetur à semetipso, sed quæcūq; audierit, loquet, & quæ futura sunt, annūciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis. Omnia quæcūq; habet pater, mea sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet & annunciabit uobis. Pusillū, & nō uidetis me, & iterū pusillū, & uidebitis me, quia ego uado ad patrē. Dixerunt ergo quidā ex discipulis eius inter se: Quid est hoc, quod dicit nobis, pusillū & nō uidetis me, & rursus pusillū, & uidebitis me, & quia ego uado ad patrē? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, pusillū? Nescimus qd loquat. Cognouit autē Iesus, quod uellēt ipm interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter uos, quod dixi, pusillū & non uidetis me, & iterū pusillū & uidebitis me. Amē amē dico uobis, plorabitis & lamētabimini uos, mūdus contra gaudebit. Vos autē mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia

ἦλθεν uenit

ἦλθεν ἡ ὥρα αὐτοῦ, ὅτ' ἂν δὲ γεννήσῃ τὸ παιδίον, οὐκ ἔτι μνημονεύει τῆς θλίψεως διὰ τὴν χαρὰν, ὅτι ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον. καὶ ὑμεῖς οὖν λύπην μὲν νῦν ἔχετε. πάλιν δὲ ὄψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐ-
ρμ μὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν. * Ἀμὴν ἀμὴν λέ-
δ γω ὑμῖν, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσητε τὸν πατέρα ἐν τῷ ὀνόματί μου δώσει ὑμῖν. Ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου. αἰτεῖτε, καὶ λήψεσθε, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πε-
ρμα πληρωμένη. * ταῦτα ἐν προιμίαις λελάλη-
ι κα ὑμῖν. ἔρχεται ὥρα, ὅτε οὐκ ἔτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παῤῥησίᾳ περὶ τοῦ πατρὸς ἀναγγελῶ ὑμῖν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε. καὶ οὐ λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν, αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ πεφιλήκατε, καὶ πεπιστεύκατε, ὅτι ἐγὼ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον. Ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, πάλιν ἀφίημι τὸν κόσμον, καὶ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα. Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἴδε νῦν παῤῥησίᾳ λαλεῖς, καὶ προιμίαν οὐδὲ μίαν λέγεις. νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ, ἐν τούτῳ πιστεύομεν, ὅτι
ρμβ ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες. * Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς.
δ ἄρτι πιστεύετε. ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα σκορπισθῆτε ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια, καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε. καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστί. * ταῦτα λελάλη-
ρμγ κα ὑμῖν, ἵνα ἐν ἐμοὶ εἰρήνην ἔχητε. ἐν τῷ κό-
ι σμῳ θλίψιν ἔχετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον.

Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐπῆρε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ εἶπε. Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, δόξασόν σου τὸν υἱὸν, ἵνα καὶ ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκὸς, ἵνα πᾶν ὃ ἔδω-

κας

uenit hora eius. Cum autem pepererit puerum, iam non meminit anxietatis: propterea quod gaudeat hominem esse natum in mundo. Et uos igitur nunc quidem mœrorem habetis. sed iterum uidebo uos, & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollit à uobis. Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico uobis, quæcunque petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Hactenus non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis: ut gaudium uestrum sit perfectum. Hæc per prouerbia locutus sum uobis. Veniet tempus, cum iam non per prouerbia loquar uobis, sed palam de patre meo annunciabo uobis, In illo die in nomine meo petetis. Et non dico uobis, quod ego rogaturus sim patrem pro uobis, Ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis. & credidistis, quod à deo exiuerim. Exiui à patre, & ueni in mundum: iterum relinquo mundum, & uado ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc aperte loqueris, nec prouerbium ullum dicis. Nunc scimus, quod scis omnia, nec opus est tibi: ut quis te interroget, Per hoc credimus, quod à deo existi. Respondit ei Iesus: Nunc creditis. Ecce instat tempus, & iam uenit, ut dispergamini unusquisq; in sua, méq; solum relinquatis. & tamen non sum solus, quia pater mecum est. Hæc locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis. In mundo afflictionem habetis, sed bono animo sitis, ego uici mundum.

Hæc locutus est Iesus, & XVII
sublatis oculis in cœlum, dixit: Pater, uenit hora, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut quotquot de-

κας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον, ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ὃ δέδωκάς μοι, ἵνα ποιήσω. καὶ νῦν δόξασόν με σὺ πάτερ παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου. σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς δέδωκας, καὶ τὸν λόγον σου τετηρήκασι. Νῦν ἔγνωκαν, ὅτι πάντα ὅσα δέδωκάς μοι, παρά σου εἰσίν. ὅτι τὰ ῥήματα ἃ δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον, καὶ ἔγνωσαν ἀληθῶς, ὅτι παρὰ σοῦ ἐξῆλθον. καὶ ἐπίστευσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ. οὐ περὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκάς μοι, ὅτι σοί εἰσι. καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά, καὶ δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς. καὶ οὐκ ἔτι εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσὶ, καὶ ἐγὼ πρός σε ἔρχομαι. πάτερ ἅγιε, τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν ἓν καθὼς ἡμεῖς. ὅτε ἤμην μετ' αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί σου. οὓς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Νῦν δὲ πρός σε ἔρχομαι, καὶ ταῦτα λαλῶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν ἐμὴν πεπληρωμένην ἐν αὐτοῖς. Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, καὶ ὁ κόσμος ἐμίσησεν αὐτούς, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐκ τοῦ κόσμου, καθὼς ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου. οὐκ ἐρωτῶ, ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ. ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰσί, καθὼς ἐγὼ ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ εἰμί. Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι. καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτόν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσιν ἡγιασμένοι ἐν ἀληθείᾳ.

disti ei, det eis uitam æternam. Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum, deum uerum, & quē misisti Iesum Christum. Ego te glorificaui super terram, opus consummaui, quod dedisti mihi ut facerem. Et nunc glorifica me tu pater apud temetipsum gloria, quam habui, priusquam hic mundus esset apud te. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, quod omnia quæcūq; dedisti mihi, abste sunt. Quia uerba quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt. et cognouerūt uere, quod à te exiui: & crediderūt, quod tu me misisti. Ego pro eis rogo. Nō pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi: quia tui sunt. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te uenio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos. Cum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis periit nisi filius ille perditus, ut scriptura compleretur. Nunc autem ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego tradidi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mūdo. Non rogo ut tollas eos è mūdo, sed ut serues eos à malo. De mundo non sunt, sicut & ego nō sum de mūdo. Sanctifica eos per ueritatē tuā. Sermo tuus ueritas est. Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mūdū, & p eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati per ueritatem.

θείᾳ. οὐ περὶ τούτων δὲ ἐρωτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν πιστευσόντων διὰ τοῦ λόγου αὐτῶν εἰς ἐμέ, ἵνα πάντες ἓν ὦσι, καθὼς σὺ πάτερ ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἓν ὦσιν, ἵνα ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν ἣν δέδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὦσιν ἓν, καθὼς ἡμεῖς ἓν ἐσμεν. ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὦσι τετελειωμένοι εἰς ἕν, καὶ ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος, ὅτι σύ με ἀπέστειλας, καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας. πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν δέδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. * πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἐγὼ δέ σε ἔγνων. * καὶ οὗτοι ἔγνωσαν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας. καὶ ἐγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω, ἵνα ἡ ἀγάπη ἣν ἠγάπησάς με, ἐν αὐτοῖς ᾖ, κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. * ταῦτα εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς, ἐξῆλθε σὺν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ πέραν τοῦ χειμάρρου τοῦ Κεδρὼν, ὅπου ἦν κῆπος, εἰς ὃν εἰσῆλθεν αὐτὸς καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. * ᾔδει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, τὸν τόπον, ὅτι πολλάκις συνήχθη ὁ Ἰησοῦς ἐκεῖ μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. * ὁ οὖν Ἰούδας λαβὼν τὴν σπεῖραν, καὶ ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ φαρισαίων ὑπηρέτας, ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων. * Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν, εἶπεν αὐτοῖς. τίνα ζητεῖτε; Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἐγώ εἰμι. εἱστήκει δὲ καὶ Ἰούδας, ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, μετ' αὐτῶν. ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι, ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἔπεσον χαμαί. πάλιν οὖν αὐτοὺς ἐπηρώτησε. τίνα ζητεῖτε; οἱ δὲ εἶπον. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι. εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν, ὅτι οὓς δέδωκάς μοι, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα.

tatem. Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro ijs, qui credituri sunt per sermonem eorum in me: ut omnes unum sint: sicut tu pater in me & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus quod tu me miseris, & ego gloriam quā dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut et nos unū sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum, et ut cognoscat mundus, quod tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, uolo: ut ubi sum ego et illi sint mecū: ut uideant gloriā meam, quā dedisti mihi, quia dilexisti me ante conditum mundū. Pater iuste, et mūdus te nō cognouit: ego autem te cognoui, et hi cognouerunt, qđ tu me miseris. Et notū feci eis nomē tuū, et notū faciā, ut dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis. Hæc cum dixisset Iesus egressus est cum discipulis suis trans torrentem cedron, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius. Nouerat autem & Iudas, qui prodebat eum, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à pontificibus ac pharisæis ministros, uenit illuc cum laternis ac facibus & armis. Iesus itaque sciens omnia quæ uentura erant super se, processit ac dixit eis: Quem quæritis? Responderūt ei: Iesum Nazarenū. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas, qui prodebat eum, cum ipsis. Vt ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terrā. Iterum ergo interrogauit eos: Quē quæritis? Illi autē dixerunt: Iesum Nazarenū. Respondit Iesus: Dixi uobis, quod ego sum: Si ergo me quæritis, sinite hos abire. Vt compleretur sermo quem dixerat: Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidi

XVIII

ρξ α αὐτῶν οὐδένα. *Σίμων οὖν πέτρος ἔχων μάχαιραν, εἵλκυσεν αὐτὴν, καὶ ἔπαισε τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον, καὶ ἀπέκοψεν αὐτοῦ τὸ ὠτίον τὸ δεξιόν. ἦν δὲ ὄνομα τῷ δούλῳ Μάλχος.

ρξα α *Εἶπεν οὖν ὁ Ἰησοῦς τῷ Πέτρῳ· Βάλε τὴν μάχαιράν σου εἰς τὴν θήκην. τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ πατήρ, οὐ μὴ πίω αὐτό; *Ἡ οὖν στρατιὰ καὶ ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπηρέται τῶν Ἰουδαίων συνέλαβον τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἔδησαν

ρξγ ι αὐτόν, *καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Ἄνναν πρῶτον. ἦν γὰρ πενθερὸς τοῦ Καϊάφα, ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. ἦν δὲ Καϊάφας ὁ συμβουλεύσας τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι συμφέρει ἕνα ἄνθρωπον ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, *Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, καὶ ἄλλος

ρξε μαθητής. *Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ συνεισῆλθε τῷ Ἰησοῦ εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἀρχιερέως. *Ὁ δὲ Πέτρος εἱστήκει πρὸς τῇ θύρᾳ ἔξω. *Ἐξῆλθεν οὖν ὁ μαθητὴς ὁ ἄλλος, ὃς ἦν γνωστὸς τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ εἶπε τῇ θυρωρῷ, καὶ εἰσήγαγε τὸν Πέτρον. *Λέγει οὖν ἡ παιδίσκη ἡ θυρωρὸς τῷ Πέτρῳ, μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν εἶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Λέγει ἐκεῖνος, οὐκ εἰμί. *Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται, ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν, καὶ ἐθερμαίνοντο. Ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος. *Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς ἠρώτησε τὸν Ἰησοῦν περὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ περὶ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ. *Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ἐγὼ παρρησίᾳ ἐλάλησα τῷ κόσμῳ. ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ, ὅπου πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συνέρχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ἐλάλησα οὐδέν. *Τί με ἐπερωτᾷς; ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας τί ἐλάλησα αὐτοῖς. ἴδε οὗτοι οἴδασιν ἃ εἶπον ἐγώ. *Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος, εἷς τῶν ὑπηρετῶν παρεστηκὼς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, εἰπών. οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; *Ἀπεκρίθη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Εἰ κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεις; *Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν ὁ Ἄννας δεδεμένον

πρὸς

quencp. Simon ergo Petrus cũ haberet gladiũ, eduxit eum, & percussit pontificis seruũ, & abscidit auriculam eius dextrã. Erat autem nomẽ seruo Malchus. Dicit ergo Iesus Petro: Immitte gladiũ tuum in uaginã. An nõ bibam poculum quod dedit mihi pater? Cohors igitur & tribunus ac ministri Iudæorũ cõprehenderũt Iesum, & ligauerunt eum, & abduxerũt eum ad Annam primũ: erat enim socer Caiaphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autẽ Caiaphas is qui consiliũ dederat Iudæis, quod expediret unum hominem mori pro populo. Sequebatur autẽ Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exiuit ergo discipulus ille alter, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autem serui & ministri, qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus: Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos qui audierũt quid locutus sim ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Siccine respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male locutus sum, testificare de malo: sin bene, cur me cædis? Et misit eum Annas uinctum

ad

ζοε πρὸς καϊάφαν δ᾽μ ἀρχιερέα. * Ἦν δὲ σίμων
α πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος, εἶπον οὖν
αὐτῷ. μὴ καὶ σὺ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτου εἶ;
ἠρνήσατο ἐκεῖνος, καὶ εἶπεν. οὐκ εἰμί. λέγει
εἷς ἐκ τῶν δούλων του ἀρχιερέως συγγενὴς ὢν,
οὗ ἀπέκοψε πέτρος τὸ ὠτίον. οὐκ ἐγώ σε εἶ-
δον ἐν τῷ κήπῳ μετ᾽αὐτου; πάλιν οὖν ἠρνή-
σατο ὁ πέτρος, καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνη-
σεν. * Ἄγουσιν οὖν τὸν ἰησοῦν ἀπὸ του καϊά-
ζοσ φα εἰς τὸ πραιτώριον. ἦν δὲ πρωΐα, * καὶ αὐ-
α τοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ
ζοζ μιανθῶσιν, ἀλλ᾽ἵνα φάγωσι τὸ πάσχα. ἐξῆλ-
θεν οὖν ὁ πιλᾶτος πρὸς αὐτοὺς ἔξω, καὶ εἶπε.
τίνα κατηγορίαν φέρετε κατὰ του ἀνθρώπου τού-
του; Ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπον αὐτῷ. εἰ μὴ ἦν
οὗτος κακοποιὸς, οὐκ ἄν σοι παρεδώκαμεν αὐ-
τόν. εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ πιλᾶτος. λάβετε αὐ-
τὸν ὑμεῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον ὑμῶν κρίνατε αὐ-
τόν. εἶπον οὖν αὐτῷ οἱ ἰουδαῖοι. ἡμῖν οὐκ ἔ-
ξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. ἵνα ὁ λόγος τοῦ ἰη-
σοῦ πληρωθῇ, ὃν εἶπε, σημαίνων ποίῳ θανά-
ζοκ τῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν. * Εἰσῆλθεν οὖν εἰς
α τὸ πραιτώριον πάλιν ὁ πιλᾶτος, καὶ ἐφώ-
νησε τὸν ἰησοῦν, καὶ εἶπεν αὐτῷ. σὺ εἶ ὁ βα-
σιλεὺς τῶν ἰουδαίων; Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. ἀφ᾽
ἑαυτου σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοι σοι εἶπον πε-
ζοθ ρὶ ἐμοῦ; * Ἀπεκρίθη ὁ πιλᾶτος. μή τι ἐγὼ
ἰουδαῖός εἰμι; τὸ ἔθνος τὸ σὸν καὶ οἱ ἀρχιε-
ρεῖς παρέδωκάν σε ἐμοί, τί ἐποίησας; Ἀπεκρί
θη ὁ ἰησοῦς. Ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τ
κόσμου τούτου, εἰ ἐκ του κόσμου τούτου ἦν ἡ
βασιλεία ἡ ἐμὴ, οἱ ὑπηρέται ἂν οἱ ἐμοὶ, ἠγω-
νίζοντο, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς ἰουδαίοις. νῦν δὲ
ζπ ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐντεῦθεν. * Εἶπεν
α οὖν αὐτῷ ὁ πιλᾶτος. οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ;
Ἀπεκρίθη ὁ ἰησοῦς. σὺ λέγεις, ὅτι βασιλεύς
ζπα εἰμι ἐγώ. * Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, καὶ εἰς
ι τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρή-
σω τῇ ἀληθείᾳ. πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ἀ-
κούει μου τῆς φωνῆς. λέγει αὐτῷ ὁ πιλᾶτος. τί
ἐστιν ἀλήθεια; καὶ τοῦτο εἰπὼν, πάλιν ἐξῆλθε
πρὸς

ad Caiapham pōtificem. Stabat autem Simon Petrus et calefaciebat se. Dixerūt ergo ei: Num et tu ex discipulis eius es? Negauit ille, et dixit: Non sum. Dicit ei unus ex seruis pontificis cognatus eius, cuius absciderat Petrus auriculā: Nónne ego te uidi in horto cum illo? Iterū ergo negauit Petrus, et statim gallus cecinit. Ducunt ergo Iesum à Caiapha in prætorium. Erat autem mane, et ipsi non introierunt in prætorium, ne cōtaminarentur, sed ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominē hunc? Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic nocens: haudquaquam tibi tradidissemus eū. Dicit ergo eis Pilatus: Accipite eum uos, et secundum legem uestram iudicate eum. Dixerūt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & uocauit Iesum, & dixit ei: Tu es ille rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Num ego Iudæus sum? Gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. Quid feci sti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ne traderer Iudæis. Nunc autem regnū meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quod rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium feram ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et cum hoc dixisset, iterum prodijt

ρωϑ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. * καὶ λέγει αὐτοῖς. Ἐγὼ
θ οὐδεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. * Ἔστι δὲ
ρωγ συνήθεια ὑμῖν, ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ
δ πάσχα, βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βα
ρωδ σιλέα τῶν Ἰουδαίων; * Ἐκραύγασαν οὖν πάν
α τες πάλιν λέγοντες. μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν βα
ρωε ραββᾶν. ἦν δὲ ὁ βαραββᾶς λῃστής. * τότε οὖν
δ ἔλαβεν ὁ πιλᾶτος τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐμαστίγωσε.
καὶ οἱ στρατιῶται πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀ
κανθῶν ἐπέθηκαν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, καὶ ἱμά
τιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτὸν, καὶ ἔλε
ρπβ γον. Χαῖρε ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. καὶ ἐδί
δ δουν αὐτῷ ῥαπίσματα. * Ἐξῆλθεν οὖν πά
λιν ἔξω ὁ πιλᾶτος, καὶ λέγει αὐτοῖς, ἴδε ἄγω
ρωζ ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε, ὅτι ἐν αὐτῷ οὐ
δ δεμίαν αἰτίαν εὑρίσκω. * Ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰη
σοῦς ἔξω, φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον, καὶ τὸ
ρωη πορφυροῦν ἱμάτιον. καὶ λέγει αὐτοῖς. ἰδοὺ ὁ
α ἄνθρωπος. * Ὅτε οὖν εἶδον αὐτὸν οἱ ἀρχι
ρπδ ερεῖς καὶ οἱ ὑπηρέται ἐκραύγασαν, λέγοντες.
ι σταύρωσον. σταύρωσον. * Λέγει αὐτοῖς ὁ πι
λᾶτος. λάβετε αὐτὸν ὑμεῖς, καὶ σταυρώσατε.
ρϛθ * Ἐγὼ γὰρ οὐχ εὑρίσκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν.
ρϛα * Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι. ἡμεῖς νόμον
ι ἔχομεν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἡμῶν ὀφείλει
ρϛβ ἀποθανεῖν, ὅτι ἑαυτὸν τοῦ θεοῦ ἐποίησεν.
δ * Ὅτε οὖν ἤκουσεν ὁ πιλᾶτος τοῦτον τὸν λό
γον, μᾶλλον ἐφοβήθη. καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ
πραιτώριον πάλιν, καὶ λέγει τῷ Ἰησοῦ.
πόθεν εἶ σύ; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἀπόκρισιν οὐκ
ρϛγ ἔδωκεν αὐτῷ. * Λέγει οὖν αὐτῷ ὁ πι
ι λᾶτος. ἐμοὶ οὐ λαλεῖς; οὐκ οἶδας ὅτι
ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε, καὶ ἐξουσίαν
ἔχω ἀπολύσαι σε; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς. οὐκ
εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ
ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν. Διὰ τοῦτο ὁ πα
ραδιδούς με σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. Ἐκ
τούτου ἐζήτει ὁ πιλᾶτος ἀπολύσαι αὐτόν. οἱ
δὲ Ἰουδαῖοι ἔκραζον, λέγοντες. Ἐὰν τοῦτον ἀπο
λύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ καίσαρος. Πᾶς ὁ βασιλέα
ἑαυτὸν ποιῶν, ἀντιλέγει τῷ καίσαρι. Ὁ οὖν πιλᾶτος
ἀκούσας

ad Iudæos, & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo causam. Est autem consuetudo uobis, ut unum dimittam uobis in pascha. Vultis ne ergo dimittam uobis illum regem Iudæorum? Clamauerunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barrabam. Erat autem Barrabas latro.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit. Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & ueste purpurea circundederunt eum, ac dicebant: Aue rex Iudæorum. Et dabant ei alapas. Exiuit iterum Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco uobis eum foras, ut cognoscatis, quod nullam in eo causam inuenio. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam coronam, & purpureum pallium. & dicit eis: Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: Accipite eum uos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo causam. Responderunt ei Iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori: quia filium dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonē, magis timuit, Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi nō loqueris? nescis quod potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam absoluēdi te? Respondit Iesus: Non haberes potestatē aduersum me ullam, nisi tibi datum esset è supernis. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et ex eo quærebat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem damabāt dicētes: Si hunc absolueris, nō es amicus Cæsaris. Quicunque se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem cum audisset

XIX

ἀκούσας τοῦτον τὸν λόγον, ἤγαγεν ἔξω τὸν
Ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς
τόπον, λεγόμενον λιθόστρωτον, ἑβραϊστὶ δὲ
Γαββαθᾶ. ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ
ὡσεὶ ἕκτη, καὶ λέγει τοῖς Ἰουδαίοις. ἴδε ὁ βα
σιλεὺς ὑμῶν. * οἱ δὲ ἐκραύγασαν. ἆρον, ἆ-
ρον, σταύρωσον αὐτόν. * λέγει αὐτοῖς ὁ πιλᾶ-
τος. τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; ἀπεκρίθη
σαν οἱ ἀρχιερεῖς. οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰμὴ
Καίσαρα. * τότε οὖν παρέδωκεν αὐτὸν αὐτοῖς,
ἵνα σταυρωθῇ. * παρέλαβον δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ
ἀπήγαγον, καὶ βαστάζων τὸν σταυρὸν αὐτοῦ,
ἐξῆλθεν εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον.
ὃς λέγεται ἑβραϊστὶ γολγοθᾶ, ὅπου αὐτὸν
ἐσταύρωσαν. * καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλους δύο ἐντεῦ
θεν καὶ ἐντεῦθεν, μέσον δὲ τὸν Ἰησοῦν. * ἔγρα
ψε δὲ καὶ τίτλον ὁ πιλᾶτος, καὶ ἔθηκεν
ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. ἦν δὲ γεγραμμένον. Ἰησοῦς ὁ
Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. * τοῦ-
τον οὖν τὸν τίτλον πολλοὶ ἀνέγνωσαν τῶν Ἰου-
δαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τῆς πόλεως ὁ τόπος, ὅπου
ἐσταυρώθη ὁ Ἰησοῦς. καὶ ἦν γεγραμμένον ἑβρα
ϊστὶ, ἑλληνιστὶ, ῥωμαϊστί. ἔλεγον οὖν τῷ πιλά
τῳ οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων. μὴ γράφε, ὁ βα
σιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε,
βασιλεύς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. ἀπεκρίθη ὁ πι-
λᾶτος. ὃ γέγραφα, γέγραφα. * οἱ οὖν στρα
τιῶται ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον
τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέ
ρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶ
να. ἦν δὲ ὁ χιτὼν ἄραφος ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαν
τὸς δι' ὅλου. εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους. μὴ
σχίσωμεν αὐτὸν, ἀλλὰ λάχωμεν περὶ αὐτοῦ
τίνος ἔσται. ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ ἡ λέγου-
σα. Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ
ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.
οἱ μὲν οὖν στρατιῶται ταῦτα ἐποίησαν.
* Εἰστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ
μήτηρ αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μα
ρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ, καὶ Μαρία ἡ Μαγδαληνή.
Ἰησοῦς οὖν ἰδὼν τὴν μητέρα καὶ τὸν μαθητὴν
παριστῶτα

tum audisset hunc sermonē, produxit foras Iesum, sedítq; pro tribunali in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autē Gabbatha. Erat autē parasceue paschæ, hora fermè sexta, & dicit Iudæis: Ecce rex uester. Illi autem damabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem uestrum crucifigam? Respondérunt pōtifices: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt, atque is baiulans crucem suam, exiuit in eum (qui dicitur Caluaria) locum, Hebraice autem Golgotha, ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt, quia prope ciuitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, & Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices Iudæorum: Noli scribere, rex Iudæorum, sed quod ille dixerit, rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperūt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta per totum. Dixerunt ergo inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. Vt scriptura implerétur, dicens: Partiti sunt uestimenta mea sibi, & in uestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autē iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria uxor Cleopæ, & Maria Magdalene. Cum uidisset ergo Iesus matrem ac discipulum

astantem

περισσῶτα, ὃν ἠγάπα, λέγει τῇ μητρὶ αὐτοῦ. γύναι, ἰδοὺ ὁ υἱός σου. Εἶτα λέγει τῷ μαθητῇ· ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου. Καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ὥρας ἔλαβεν ὁ μαθητὴς αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια. *Μετὰ τοῦτο εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα πληρωθῇ ἡ γραφή, λέγει. Διψῶ. Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι. *Ὅτε οὖν ἔλαβε τὸ ὄξος ὁ Ἰησοῦς, εἶπε. Τετέλεσται. καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. *Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν τῷ σαββάτῳ, ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ σαββάτου, ἠρώτησαν τὸν πιλᾶτον, ἵνα κατεαγῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, καὶ ἀρθῶσιν. ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται, καὶ τοῦ μὲν πρώτου κατέαξαν σκέλη, καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ. ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες, ὡς εἶδον αὐτὸν ἤδη τεθνηκότα, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη. ἀλλ' εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ. καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία. κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει, ἵνα καὶ ὑμεῖς πιστεύσητε. Ἐγένετο γὰρ ταῦτα, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ. καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει. Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. *Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησε τὸν πιλᾶτον ὁ Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ, κεκρυμμένος δὲ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἵνα ἄρῃ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπέτρεψεν ὁ πιλᾶτος. *Ἦλθε οὖν καὶ Νικόδημος, ὁ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἰησοῦν νυκτὸς τὸ πρῶτον, φέρων μίγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡσεὶ λίτρας ἑκατόν. *Ἔλαβον οὖν τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἔδησαν αὐτὸ ὀθονίοις μετὰ τῶν ἀρωμάτων, καθὼς ἔθος ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐνταφιάζειν. Ἦν δὲ ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ἐσταυρώθη, κῆπος, καὶ ἐν τῷ κήπῳ μνημεῖον καινόν,

ἐν

astantem, quē diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus, quod omnia iam consummata essent, ut consummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenum. Illi uero impleuerunt spongiam aceto & hysopo, & impositam admouerunt ori eius. Cum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est. & inclinato capite tradidit spiritum. Iudæi ergo, quoniam parasceue erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorū crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. sed unus militum lancea latus eius fodit, & cōtinuo exiuit sanguis & aqua. Et qui uidit, testimonium perhibuit: & uerum est testimoniū eius. Et ille scit quod uera dicit, ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: Os nō comminuetis ex eo. Et rursus alia scriptura dicit: Videbunt in quem pupugerunt. Post hæc autē rogauit Pilatum Ioseph Arimathiensis: qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metum Iudæorum: ut tolleret corpus Iesu, idcq; permisit Pilatus. Venit autem & Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloës ad libras fermè centum. Acceperūt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autem in eo loco ubi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum,

in

ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη. ἐκεῖ οὖν διὰ τὴν
παρασκευὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐγγὺς ἦν τὸ μνη-
σθ μεῖον, ἔθηκαν τὸν Ἰησοῦν. * τῇ δὲ μιᾷ τῶν
α σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται
πρωΐ, σκοτείας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον,
καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου.
σι * τρέχει οὖν, καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέ-
ι τρον, καὶ πρὸς τὸν ἄλλον μαθητὴν, ὃν ἐφί-
λει ὁ Ἰησοῦς, καὶ λέγει αὐτοῖς. ἦραν τὸν κύρι-
ον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔ-
θηκαν αὐτόν. ἐξῆλθεν οὖν ὁ Πέτρος καὶ ὁ
ἄλλος μαθητὴς, καὶ ἤρχοντο εἰς τὸ μνημεῖον.
ἔτρεχον δὲ οἱ δύο ὁμοῦ, καὶ ὁ ἄλλος μαθη-
τὴς προέδραμε τάχιον τοῦ Πέτρου, καὶ ἦλ-
θε πρῶτος εἰς τὸ μνημεῖον. καὶ παρακύψας
βλέπει κείμενα τὰ ὀθόνια, οὐ μὴν τοι εἰσῆλ-
θεν. ἔρχεται οὖν Σίμων Πέτρος ἀκολουθῶν
αὐτῷ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεω-
ρεῖ τὰ ὀθόνια κείμενα, καὶ τὸ σουδάριον, ὃ
ἦν ἐπὶ τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, οὐ μετὰ τῶν ὀθο-
νίων κείμενον, ἀλλὰ χωρὶς ἐντετυλιγμένον
εἰς ἕνα τόπον. τότε οὖν εἰσῆλθε καὶ ὁ ἄλ-
λος μαθητὴς, ὁ ἐλθὼν πρῶτος εἰς τὸ
μνημεῖον, καὶ εἶδε καὶ ἐπίστευσεν. οὐδέπω γὰρ
ἤδεισαν τὴν γραφὴν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν
ἀναστῆναι. ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυ-
σια τοὺς οἱ μαθηταί. * Μαρία δὲ εἱστήκει πρὸς τῷ
α μνημείῳ κλαίουσα ἔξω. ὡς οὖν ἔκλαιε, παρέκυ-
ψεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ θεωρεῖ δύο ἀγγέλους
ἐν λευκοῖς, καθεζομένους ἕνα πρὸς τῇ κεφα-
λῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσὶν, ὅπου ἔκειτο
σιβ τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ. * καὶ λέγουσιν αὐτῇ
ι ἐκεῖνοι· γύναι, τί κλαίεις; λέγει αὐτοῖς, ὅτι
ἦραν τὸν κύριόν μου, καὶ οὐκ οἶδα ποῦ ἔθηκαν
αὐτόν. καὶ ταῦτα εἰποῦσα ἐστράφη εἰς τὰ ὀ-
πίσω. καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἑστῶτα, καὶ οὐκ
ᾔδει ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστί. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς. γύ-
ναι, τί κλαίεις; τίνα ζητεῖς; ἐκείνη δοκοῦσα
ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ. κύριε, εἰ
σὺ ἐβάστασας αὐτόν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθη-
κας, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ. λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.

Μαρία

in quo nondum quiſquã poſitus erat, Ibi
ergo propter paraſceuen Iudæorũ, quod
in propinquo eſſet monumentũ, poſue-
runt Ieſum. Primo uero die ſabbato- XX
rum Maria Magdalene uenit mane, cũ
adhuc tenebræ eſſent, ad monumẽtum,
uidétq; lapidem ſublatũ à monumento.
Currit ergo, & uenit ad Simonẽ Petrũ,
& ad alterũ illum diſcipulũ, quẽ amabat
Ieſus, & dicit illis: Suſtulerũt dñm è mo-
numẽto, & neſcimus ubi poſuerint eum.
Exĩt ergo Petrus & ille alius diſcipulus,
& uenerũt ad monumẽtũ. Currebãt aũt
duo ſimul, & ille alius diſcipul⁹ præcucur
rit citius Petro, uenitq; prior ad monu-
mẽtũ. Et cũ ſe inclinaſſet, uidit poſita lin-
teamina, nõ tñ introiuit. Venit ergo Si-
mon Petrus ſequẽs eũ, & introiuit in mo
numentũ, & uidet linteamina poſita, &
ſudariũ quod fuerat ſuper caput eius nõ
cũ linteaminib⁹ poſitũ, ſed ſeparatim in-
uolutũ in unũ locũ. Tũc ergo introiuit et
ille ali⁹ diſcipulus, q uenerat prior ad mo
numentũ, uiditq; & credidit. Nondũ em̃
nouerãt ſcripturã, quod oportuiſſet eũ à
mortuis reſurgere. Abierunt ergo rurſus
diſcipuli ad ſemetipſos, Maria autem ſta
bat ad monumentũ foris plorans. Dum
ergo fleret, inclinauit ſe in monumẽtũ, &
uidet duos angelos amictos albis, ſeden
tes unũ ad caput, & alterũ ad pedes illic,
ubi poſuerant corpus Ieſu. Dicunt ei illi:
Mulier quid ploras? Dicit eis: Suſtulerũt
dominũ meũ, nec ſcio ubi poſuerunt eũ.
Hæc cum dixiſſet, cõuerſa eſt retrorſum,
& uidet Ieſum ſtantem, nec ſciebat quod
Ieſus eſſet. Dicit ei Ieſus: Mulier, quid
ploras? Quem quæris? Illa exiſtimans
quod hortulanus eſſet, dicit ei: Domine,
ſi tu aſportaſti eũ, dicito mihi, ubi poſue
ris eũ, & ego eum tollam. Dicit ei Ieſus:

Maria.

μαρία, στραφεῖσα ἐκείνη, λέγει αὐτῷ. ῥαββου-
νοί, ὃ λέγετε διδάσκαλε. Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς.
Μή μου ἅπτου. οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν
πατέρα μου. πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς
μου, καὶ εἶπε αὐτοῖς. ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα
μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου καὶ θεὸν
ὑμῶν. ἔρχεται μαρία ἡ μαγδαλήνη, ἀναγγέλ-
λουσα τοῖς μαθηταῖς, ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον,
σιγ τὰ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ. * Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ
θ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν
θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ
συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἦλ-
θεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐ-
τοῖς. Εἰρήνη ὑμῖν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἔδειξεν αὐ-
σιδ τοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτῶν. * Ἐχά-
ι ρησαν οὖν οἱ μαθηταὶ, ἰδόντες τὸν κύριον. Εἶ-
πεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς πάλιν. Εἰρήνη ὑμῖν.
Καθὼς ἀπέσταλκέ με ὁ πατὴρ, κἀγὼ πέμπω
ὑμᾶς. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐνεφύσησε, καὶ λέγει αὐ-
σιε τοῖς, λάβετε πνεῦμα ἅγιον. * Ἄν τινων ἀφῆ-
ζ τε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινων
σις κρατῆτε, κεκράτηνται. * Θωμᾶς δὲ εἷς ἐκ τῶν
ι δώδεκα, ὁ λεγόμενος δίδυμος, οὐκ ἦν μετ'
αὐτῶν ὅτε ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. ἔλεγον οὖν αὐτῷ οἱ
ἄλλοι μαθηταὶ, ἑωράκαμεν τὸν κύριον. Ὁ δὲ
εἶπεν αὐτοῖς, ἐὰν μὴ ἴδω ἐν ταῖς χερσὶν αὐ-
τοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὸν δάκτυ-
λόν μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ βάλω τὴν
χεῖρά μου εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, οὐ μὴ πιστεύ-
σιζ σω. * Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἦσαν ἔσω
θ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτοῦ, ἔρχεται
ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἔστη εἰς
τὸ μέσον, καὶ εἶπεν. Εἰρήνη ὑμῖν. εἶτα λέγει
τῷ θωμᾷ, φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε, καὶ ἴδε
τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου, καὶ βάλ-
σιη λε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος,
ι ἀλλὰ πιστός. * Ἀπεκρίθη ὁ θωμᾶς, καὶ εἶπεν
αὐτῷ. ὁ κύριός μου. καὶ ὁ θεός μου. Λέγει αὐτῷ
ὁ Ἰησοῦς. ὅτι ἑώρακάς με θωμᾶ, πεπίστευκας,
μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. Πολ-
λὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς
ἐνώπιον

Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister. Dicit ei Iesus. Noli me tangere. Nondum enim abscendi ad patrem meum. Sed uade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, & deum meum, & deum uestrum. Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quod uidisset dominũ, & ea dixisset sibi. Cum ergo uespera esset die illo qui erat unus sabbatorũ, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli cõgregati propter metũ Iudæorum, uenit Iesus, stetitq; in medio, & dicit eis: Pax uobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli, uiso domino. Dixit ergo eis iterũ: Pax uobis. Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Hæc cum dixisset, flauit in eos, & dicit eis: Accipite spiritum sanctũ. Quorũcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis: quorũcunq; retinueritis, retenta sunt. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, nõ erat cum eis quando uenit Iesus. Dixerũt ergo ei alij discipuli: Vidimus dominum. Ille autem dixit eis: Nisi uidero in manibus ei⁹ uestigium clauorum, & mittam digitum meum in uestigium clauorum, & mittã manum meam in latus eius, nõ credam. Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis, Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax uobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admoue manum tuam, & immitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus me⁹ & deus meus. Dicit ei Iesus: Quia uidisti me Thoma, credidisti: beati qui nõ uiderũt & crediderunt. Multa quidẽ & alia signa fecit Iesus in conspectu

ϛνώπιον τ μαθητῶν αὐτ, ἃ οὐκ ἔστι γεγραμ
μένα ϛν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. ταῦτα δὲ γέγρα
πται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἔστιν ὁ χριστὸς
ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν
σιθ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐφανέρω
θ σεν ἑαυτὸν πάλιν ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τῆ θαλάσ
σης τῆ τιβεριάδ. ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. ἦσαν
ὁμοῦ σίμων πέτρος καὶ θωμᾶς, ὁ λεγόμενος
δίδυμος, καὶ ναθαναὴλ ὁ ἀπὸ κανᾶ τῆς γαλι
λαίας, καὶ οἱ τοῦ ζεβεδαίου, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μαθητῶν
αὐτοῦ δύο. λέγει αὐτοῖς σίμων πέτρος. ὑπάγω
ἁλιεύειν. λέγουσιν αὐτῷ. ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς
σὺν σοί. ἐξῆλθον καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον
εὐθύς, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπίασαν οὐδέν.
πρωΐας δὲ ἤδη γενομένης, ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν
αἰγιαλόν, οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταί, ὅτι
Ἰησοῦς ἐστιν. λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. παιδία, μή τι
προσφάγιον ἔχετε; ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, οὔ. ὁ δὲ
εἶπεν αὐτοῖς. βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ
πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε. ἔβαλον οὖν,
καὶ οὐκέτι αὐτὸ ἑλκύσαι ἴσχυσαν ἀπὸ τοῦ πλήθους
σιζ τῶν ἰχθύων. * λέγει οὖν ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος,
ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς, τῷ πέτρῳ. ὁ κύριός ἐστι.
σίμων οὖν πέτρος ἀκούσας, ὅτι ὁ κύριός ἐστι,
τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, ἦν γὰρ γυμνός, καὶ ἔβα
λεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. οἱ δὲ ἄλλοι μαθη
ταὶ τῷ πλοιαρίῳ ἦλθον. οὐ γὰρ ἦσαν μακρὰν
ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλὰ ὡς ἀπὸ πηχῶν διακοσίων, σύ
σιη ροντες τὸ δίκτυον τῶν ἰχθύων. * ὡς οὖν ἀπέ
θ βησαν εἰς τὴν γῆν βλέπουσιν ἀνθρακιὰν κεῖ
μένην, καὶ ὀψάριον ἐπικείμενον καὶ ἄρτον. λέγει
αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς. ἐνέγκατε ἀπὸ τῶν ὀψαρίων ὧν
σιθ ἐπιάσατε νῦν. * ἀνέβη σίμων πέτρος, καὶ εἵλκυ
θ σεν δίκτυον ἐπὶ τὴν γῆν, μεστὸν ἰχθύων με
σιζ γάλων ἑκατὸν πεντηκοντατριῶν. καὶ τοσούτων
α ὄντων, οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον. * λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰη
σιη σοῦς. δεῦτε ἀριστήσατε. * οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν
μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν. σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι
σιθ ὁ κύριός ἐστιν. * ἔρχεται οὖν ὁ Ἰησοῦς, καὶ λαμβά
θ νει τὸν ἄρτον, καὶ δίδωσιν αὐτοῖς, καὶ τὸ ὀψάριον
σκ ὁμοίως. * τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη ὁ Ἰησοῦς
τοῖς μαθηταῖς

in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis, q̃ Ieſus eſt Chriſtus ille filius dei, & ut credentes uitã habeatis per nomen eius. Poſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus ad mare Tiberiadis. Manifeſtauit aũt ſic. Erant ſimul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur didymus: & Nathanaël, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, aliiq̃ ex diſcipulis eius duo. Dicit eis Simon Petr⁹: Vado piſcatum. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Exierunt & aſcenderunt in nauim ſtatim, & illa nocte nihil ceperunt. Mane autẽ iam facto ſtetit Ieſus in litore, non tamen cognouerũt diſcipuli, quod Ieſus eſſet. Dicit eis Ieſus: Pueri, num q̃d opſonij habetis? Reſponderũt ei: Non. At ille dicit eis: Mittite in dexterã nauigij partem rete, & inuenietis. Miſerunt ergo, & iam non ualebant illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus, Petro: Dominꝰ eſt. Simon ergo Petrus cum audiſſet q̃d dñs eſſet, tunica ſuccinxit ſe, erat enim nudus, & miſit ſe in mare. Alij autem diſcipuli nauigiolo uenerũt: non enim longe aberant à terra, ſed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piſcium. Vt ergo deſcẽderũt in terram, uiderũt prunas poſitas, & piſcẽ ſuppoſitũ, & panem. Dicit eis Ieſus: Afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc. Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenũ magnis piſcibus centum quinquagintatribus. Et cum tot eſſent, nõ eſt ſciſſum rete. Dicit eis Ieſus: Venite prandete. Et nemo diſcipulorũ audebat interrogare eũ, dicẽs: tu quis es? cũ ſcirent q̃ dñs eſſet. Venit itaq̃ Ieſus, & accipit panẽ, & dat eis, & piſcẽ ſimiliter. Hac iã tertia uice manifeſtatus eſt Ieſus

XXI

τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. ὅτε οὖν
ἠρίστησαν, λέγει τῷ σίμωνι πέτρῳ ὁ Ἰησοῦς.
Σίμων Ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων;
Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε.
σκζ Λέγει αὐτῷ. * Βόσκε τὰ ἀρνία μου. Λέγει αὐ-
θ τῷ πάλιν δεύτερον. * Σίμων Ἰωαννᾶ, ἀγα-
σκη πᾷς με; Λέγει αὐτῷ. Ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φι-
ι λῶ σε. Λέγει αὐτῷ. * Ποίμενε τὰ πρόβατά
σκθ μου. Λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον. * Σίμων Ἰωαννᾶ, φι-
θ λεῖς με; Ἐλυπήθη ὁ πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ
σλ τὸ τρίτον, φιλεῖς με, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Κύριε, σὺ
ι πάντα οἶδας, σὺ γινώσκεις ὅτι φιλῶ σε. Λέγει
σλα αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. * Βόσκε τὰ πρόβατά μου.
θ * Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ὅτε ἦς νεώτερος, ἐζών-
σλβ νυες σεαυτὸν, καὶ περιεπάτεις ὅπου ἤθελες, ὅτ'
ι ἂν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλ-
λος σε ζώσει, καὶ οἴσει ὅπου οὐ θέλεις. Τοῦτο δὲ εἶ-
πε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν θε-
όν. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, λέγει αὐτῷ. Ἀκολούθει μοι.
Ἐπιστραφεὶς δὲ ὁ πέτρος, βλέπει τὸν μαθητὴν,
ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς. ἀκολουθοῦντα, ὃς καὶ ἀνέ-
πεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ, καὶ εἶ-
πε. Κύριε, τίς ἐστιν ὁ παραδιδούς σε; Τοῦτον ἰδὼν
ὁ πέτρος, λέγει τῷ Ἰησοῦ. Κύριε, οὗτος δὲ τί;
Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν
ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; σὺ ἀκολούθει μοι. Ἐξ-
ῆλθεν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς,
ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. καὶ οὐκ
εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλ-
λ' ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός
σε; Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητὴς, ὁ μαρτυρῶν περὶ
τούτων, καὶ γράψας ταῦτα. καὶ οἴδαμεν, ὅτι
ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ. ἔστι δὲ καὶ ἄλλα
πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅ τινα ἐὰν γρά-
φηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον
χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.

discipulis suis cũ resurrexisset à mortuis. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iohãnis, diligis me plꝰ his? Dicit ei: Etiam domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei rursus iterũ: Simon Iohãnis, diligis me? Ait illi: Etiam domine, tu scis quod amem te. Dicit ei: Pasce oues meas. Dicit ei tertio: Simõ Iohãnis, amas me? Indoluit Petrꝰ, ꝙ dixisset sibi tertio, amas me, dixitq́ꝫ ei: Domine, tu om̃ia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Iesus: Pasce oues meas. Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò uolebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò non uis. Hoc autem dixit, significãs qua morte glorificaturus esset deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Cõuersus Petrus, uidet illum discipulũ, quẽ diligebat Iesus, sequentẽ: qui & recubuit in cœna sup pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille qui tradit? hunc ergo cum uidisset Petrus, dicit Iesu: Dñe, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere donec ueniã, quid ad te? tu me sequere. Exijt ergo sermo iste inter fratres, qđ discipulus ille nõ moreret. Et nõ dixerat ei Iesus, non moritur: sed, si eũ uelim manere donec ueniam, quid ad te? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus ꝙ uerum est testimoniũ eius. Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus: quæ si scribantur ꝑ singula, nec ipse, opinor, mũdus caperet eos qui scriberentur libros.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ.

EVANGELII SECVNDVM IOHANNEM, FINIS.

Ἀπὸ δαμασκοῦ ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς ἱερουσαλὴμ, ἐκεῖθεν εἰς ταρσὸν, κἀκεῖθεν εἰς ἀντιόχειαν. καὶ πάλιν εἰς ἱλὴμ, καὶ πάλιν εἰς ἀντιόχειαν. κἀκεῖθεν ἀφορισθεὶς μετὰ βαρνάβα εἰς τὴν ἀπεστολὴν, κατῆλθεν εἰς σελεύκειαν, εἶτα εἰς κύπρον, ἔνθα καὶ παῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. εἶτα εἰς πέργην, εἶτα εἰς ἀντιόχειαν τῆς πισιδίας, εἶτα εἰς ἰκόνιον, εἶτα εἰς λύστραν καὶ δέρβην τῆς λυκαονίας, εἶτα εἰς παμφυλίαν, εἶτα πάλιν εἰς πέργην, εἶτα εἰς ἀττάλειαν, εἶτα πάλιν τρίτον εἰς ἀντιόχειαν τῆς συρίας, εἶτα πάλιν τρίτον εἰς ἱερουσαλὴμ διὰ τὴν πρωτομήν. εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς ἀντιόχειαν. εἶτα διῆλθε τὴν συρίαν καὶ τὴν κιλικίαν. εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς δέρβην καὶ λύστραν, ἔνθα τὸν τιμόθεον πρωτέτεμεν, εἶτα εἰς τὴν φρυγίαν καὶ γαλατικὴν χώραν, εἶτα εἰς μυσίαν, εἶτα εἰς τρωάδα. κἀκεῖθεν εἰς νεάπολιν, εἶτα εἰς φιλίππους τῆς μακεδονίας. εἶτα διελθὼν τὴν ἀμφίπολιν καὶ τὴν ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς θεσσαλονίκην, εἶτα εἰς βέρροιαν, εἶτα εἰς ἀθήνας, εἶτα εἰς κόρινθον, εἶτα εἰς ἔφεσον, εἶτα εἰς καισάρειαν, εἶτα δεύτερον εἰς ἀντιόχειαν τῆς πισιδίας, εἶτα εἰς τὴν γαλατικὴν χώραν καὶ φρυγίαν. εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς ἔφεσον. εἶτα διελθὼν τὴν μακεδονίαν, ἦλθεν εἰς ἑλλάδα. κἀκεῖθεν διελθὼν τὴν μακεδονίαν, ἦλθε πάλιν δεύτερον εἰς φιλίππους, καὶ ἀπὸ φιλίππων πάλιν εἰς τρωάδα, ἔνθα καὶ τὸν εὐτυχὴ ἤγειρε πεσόντα. εἶτα εἰς τὴν ἆσσον, εἶτα εἰς μιτυλήνην, εἶτα εἰς τὰ ἀντικρὺ χίου, εἶτα εἰς σάμον, κἀκεῖθεν εἰς μίλητον. ἐκεῖθεν μεταπεμψάμενος τοὺς ἐν ἐφέσῳ ὡμίλησεν αὐτοῖς. εἶτα εἰς κῶ, εἶτα εἰς ῥόδον, κἀκεῖθεν εἰς πάταρα, κἀκεῖθεν εἰς τύρον, εἶτα εἰς πτολεμαΐδα, κἀκεῖθεν εἰς καισάρειαν, κἀκεῖθεν πάλιν τέταρτον ἀνῆλθεν εἰς ἱλὴμ. κἀκεῖθεν πρεπέμφθη εἰς καισάρειαν, καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ ῥώμην. οὕτως. ἀπὸ καισαρείας ἦλθεν εἰς σιδῶνα, κἀκεῖθεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, εἶτα εἰς κνίδον. κἀκεῖθεν πολλὰ παθὼν, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἔνθα ἡ ἔχιδνα καθήψατο τῆς χειρὸς αὐτῆς, καὶ ἔμεινεν ἀβλαβής. εἶτα εἰς συρακούσας, εἶτα εἰς ῥήγιον τῆς καλαβρίας, εἶτα εἰς ποτιόλους. κἀκεῖθεν πεζὸς ἀνῆλθεν εἰς ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν εἰς ἀππίου φόρον καὶ τρεῖς ταβερνάς. καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον ἱκανὸν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος. ῥωμαῖοι δὲ πρικαλλέσιν οἴκοις καὶ βασιλείοις τὰ λείψανα τούτου καθείρξαντες, ἐπέτιον αὐτῷ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν ἰουλίων, ἕκτῳ τῶν ὅλων μηνὶ τοῦτο μαρτύριον ἑορτάζοντες. πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἤδη πραινέσεις ὑπέρ τε βίου καὶ ἀρετῆς ὁ μακάριος ἐποιήσατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. ἔτι δὲ ὅλος καὶ διὰ τῆς ὑφῆς τῶν δεκατεσσάρων πολιτῶν τούτων τῆς ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν. Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην ἐν βραχεῖ καὶ τὸν χρόνον πολισημειώσασθαι τῶν κηρύγματος παύλου, ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων εὐσεβίου τοῦ παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος. Ἔνθα δὴ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρα εἰληφὼς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὑρίσκω τὸ πάθος τῶν σωτῆρος ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ ἐν ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τιβερίου καίσαρος γεγενημένον, καὶ τῆς τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν τῶν χριστοῦ. καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας εἶδον ἐκεῖ τοὺς ἀποστόλους προχειριζομένους εἰς διακονίαν, τὸν αὐτοφερώνημον στέφανον, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. καὶ μετέπειτα στάσιν ἰουδαίων πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς ἤδη προείπομεν, καὶ τὸν στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖσε. καὶ τὸν παῦλον συνευδοκοῦντα πάνυ τοῦ φόνου. ὃς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἄρχουσι τῶν ἰουδαίων πραστὰς, πολιτολὰς ἐκομίζετο πρὸς τοὺς ἐν δαμασκῷ ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. κατὰ μέσην δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλῆσις αὐτοῦ γεγένητο πρὰ τῶν θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸν ἔτος ἐκεῖνο. Ἐπιλαβομένου δῆτα τῶν ἐννεακαιδεκάτου ἔτους τιβερίου καίσαρος, κατάρξασθαι τὸν παῦλον τοῦ κηρύγματος φησὶ ἡ ἱστορία, καὶ τὴν ἅπασαν οἰκουμένην διαδραμεῖν εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς χριστὸν εὐσέβειαν μέχρις τρισκαιδεκάτου ἔτους κλαυδίου καίσαρος, ἡγεμονεύοντος τότε τῆς ἰουδαίας φήλικος.

ἐφ' οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ ἰουδαίων, τὴν ἀπολογίαν ἐποιήσατο παῦλος. ὃς δὴ τὸν ἀπόστολον εἰς τὸ κατὰ καισάρειαν δεσμωτήριον κατεῖρξεν ἐπὶ δυσὶν ἔτεσι. μεθ' ὃν διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν πόρκιος φῆστος, εὐθὺς ἀνακρίνειν ὥρμησε τὸν ἀπόστολον, τοῖς ἰουδαίοις ἐν τούτῳ μεγίστην χάριν κατατιθέμενος. τότε οὖν ὁ μακάριος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγήσεσθαι τῶν πολιβουλῆς, ἢ καίσαρα ἐπικαλεσάμενος, ἑστὼς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπεκαλεῖτο καίσαρα. καὶ εἰς ῥώμην ἐκπέμπετε πρὸς νέρωνα καίσαρα. συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ἀρίσταρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναιχμάλωτόν που τῶν πολιτολῶν ἀποκαλεῖ. ὁ λουκᾶς, ὁ τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ παραδούς. κἀκεῖσε οὖν ἐπὶ τῶν ῥωμαίων ὁ παῦλος διετίαν ὅλην ἐφυλάττετο. ταῦτα γὰρ καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ λουκᾶς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκείνου καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος. καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα τότε γινώσκων, οὐδὲ τὸ μαρτύριον αὐτῶν ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. καταλιπόντες τὰ αὐτῶν ἐκεῖσε λουκᾶς τε καὶ ἀρίσταρχος ἦλθον. εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀκριβῶς περιεργασάμενος, ἱστόρησεν ἡμῖν καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τούτου τὸ μαρτύριον. καὶ φησὶν τὸν παῦλον ἄνετον διατρίψαι. τὸν τῆς θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι, πολισημηνάμενος. τότε μὲν οὖν ἐπὶ νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν παῦλον. αὖθις ἐπὶ τὴν τῆς κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι ὑπὸ καίσαρος ἀπολυθέντα, τὸ εὐαγγελίσασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ νέρων ἀφικόμενος, ἀνεῖλε μὲν ἀγριππίναν πρῶτα τὴν ἰδίαν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ ὀκταυίαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, τὸ ἄλλους μυρίους τῷ γένει προσήκοντας. μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπῄρθη σφαγάς. μεταστειλάμενος δὲ τὸν παῦλον αὖθις, τῷ βήματι παρίστᾳ. συνῆλθε δὲ πάλιν ὁ λουκᾶς αὐτῷ. ἔνθα δὴ συνέβη τὸν παῦλον τριακοστῷ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ νέρωνος μαρτυρῆσαι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. ἔστι τοίνυν ἀπὸ τῆς ἐννεακαιδεκάτου ἔτους τιβερίου καίσαρος ἐξ οὗ κηρύσσειν δὲ εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου ἔτη δ̄, καὶ τὰ γαΐου δὲ ὡσαύτως ἔτη δ̄. αὖθις δὲ καὶ τὰ κλαυδίου ἔτη μικρὸν ἐλάττω ιδ̄. ὃν διαδεξάμενος νέρων τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῶν ἑαυτοῦ ἀρχῆς, τὸν ἀπόστολον ἀνεῖλε. γράφει οὖν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος παῦλος τιμοθέῳ, περὶ μὲν τῶν πρώτης αὐτῶν ἀπολογίας, φάσκων, τάδε ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ, οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον, μὴ αὐτὸς λογισθείη, ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, τὸ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, τὸ ἀκούσωσι πάντα τὰ ἔθνη. τὸ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, τοῦτον λέγων εἶναι δὲ νέρωνα. περὶ δὲ τῶν δευτέρας ἐν ᾗ καὶ τελειοῦτο τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησί. τὴν καλὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῶν ἀναλύσεώς μου ἐφέστηκε. καὶ ὅτι λουκᾶς ἦν πάλιν σὺν αὐτῷ, μετ' ὀλίγα τῶν πολιτολῆς, ἀσπάσεταί σε γράφει, λουκᾶς ὁ σὺν ἐμοί. ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος παύλου, εἴκοσι καὶ ἓν ἔτος. καὶ δύο ἕτερα ἔτη, ἃ διετέλεσεν ἐπὶ τῷ κατὰ καισάρειαν δεσμωτηρίῳ. πρὸς δὲ τούτοις πάλιν τὰ ἐν ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα, ὥστε εἶναι τὰ πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς γενήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς τελειώσεως, τριάκοντα καὶ πέντε.

ΜΑΡΤΥ'ΡΙΟΝ ΠΑΥ'ΛΟΥ ΤΟΥ̃ ἈΠΟΣΤΟ'ΛΟΥ.

Ἐπὶ νέρωνος τοῦ καίσαρος ῥωμαίων ἐμαρτύρησεν αὐτόθι παῦλος ὁ ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν ῥώμῃ, πέμπτῃ ἡμέρᾳ πανέμου μηνὸς, ἥ τις λέγοιτ' ἂν παρὰ ῥωμαίοις τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν ἰουλίων. καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτῶν μαρτυρίῳ, ἑξηκοστῷ καὶ ἐννάτῳ ἔτει τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ προυσίας.

πράξεις

Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων ὦ θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι ἧς ἡμέρας, ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη, οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες. Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ; Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ

Vperiore quidem uolumine diximus Theophile, de omnibus quæ cœpit Iesus tũ facere, tũ docere, ad eum usq; diem, quo posteaq; impartitus in hoc ipsum spiritũ sanctũ, mãdata dedisset, quos delegerat, apostolis, sursum assumptus est, quibus etiã seipsum exhibuerat uiuentẽ, posteaq; supplicio fuisset affectus, idq; compluribus argumentis, dum per dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis de regno dei, & cõgregans illos in idem loci, præcepit eis ne discederent Hierosolymis, sed ut expectarent promissum patris, de quo (inquit) audistis ex me: quoniam Iohannes baptizauit quidem aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto post dies hosce non multos. Illi igitur ubi conuenissent, percontabantur illum, dicentes: Domine, num in tempore hoc restituis regnum Israëli? Dixit autẽ ad illos: Non est uestrum nosse tẽpora & articulos tẽporum, quos pater in sua ipsius cõstituit potestate: sed accipietis uirtutem, postea quàm spiritus sanctus aduenerit super uos, & eritis mihi testes, non solum Hierosolymis, uerumetiam in uniuersa Iu-

δαίᾳ, καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.
καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλεπόντων αὐτῶν ἐπήρθη, καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ. καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρεστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, οἳ καὶ εἶπον. ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἑστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἀναλημφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου ἐλαιῶνος, ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἰερουσαλὴμ σαββάτου ἔχον ὁδόν. καὶ ὅτε εἰσῆλθον ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὅ, τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει σὺν γυναιξὶ καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν. εἶπεν, ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν εἰκοσιν. Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ταύτην, ἣν προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στόματος Δαβὶδ, περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης. οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελδαμὰ, τουτέστι, χωρίον αἵματος. γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν.
» γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω
» ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐ-

dæa, Samariáque, deniq; uſq; ad extrema terræ. Atque hæc locutus, uidentibus ijſdem, in altum ſublatus eſt: & nubes ſubduxit illum ab oculis eorũ. Cũm que eſſent defixis in cœlum oculis, eunte illo, ecce uiri duo aſtiterunt illis amicti ueſtibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid ſtatis intuẽtes in cœlum? Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à uobis in cœlum, ſic ueniet, quemadmodum uidiſtis eum euntem in cœlum. Tũc reuerſi ſunt Hieroſolymam à monte, qui uocatur Oliueti, qui abeſt ab Hieroſolymis iter ſabbati. Et cum introiſſent, aſcenderunt in cœnaculum ubi manſitabant & Petrus & Iacobus, & Iohãnes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi frater: Hi omnes perſeuerabant unanimiter in deprecatione & obſecratione cum mulieribus & Maria matre Ieſu, cumque fratribus illius. Et in diebus his exurgens Petrus in medio diſcipulorum, dixit (erátque turba nominum ſimul ferè centum uiginti) Viri fratres, oportuit impleri ſcripturam hanc, quam prædixit ſpiritus ſanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit dux ijs, qui comprehenderunt Ieſum: quia cooptatus erat in numerum noſtrum, & ſortitus erat partem miniſterij huius. Et is quidem parauit agrũ ex mercede iniquitatis, ſuſpenſuſque crepuit medius, & effuſa ſunt omnia uiſcera eius. Et innotuit omnibus habitantibus Hieroſolymæ, ita ut appellaretur ager ille lingua illis uernacula Acelдama, hoc eſt, Ager ſanguinis. Scriptum eſt enim in libro pſalmorum: Fiat commoratio eius deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea. Et epiſcopatum

αὐτ-

eius

αὐτῶ λάβοι ἕτερος. δεῖ οὖν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν τῶν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ὑμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων. καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσὴφ τὸν καλούμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰοῦστος, καὶ Ματθίαν. καὶ προσευξάμενοι, εἶπον. σὺ κύριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων δύο, ἕνα λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν καὶ συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι. καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους. οὐκ ἰδοὺ πάντες οὗτοί εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον

eius accipiat alter. Oportet igit' ut ex his uiris, qui nobiscū uersati sunt toto tēpore, quo dñs Iesus perpetuam uitæ cōsuetudinem egit nobiscum, exorsus à baptismo Iohānis ad eum usq; diem, quo receptus est à nobis: unus quispiam constituatur, qui sit unà nobiscum testis resurrectionis eius. Et statuerūt duos, Ioseph, qui uocatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Mathiam. Et facta precatione, dixerunt: Tu domine, qui corda nosti omniū, ostende utrum elegeris ex his duobus, ut accipiat sortem ministerij huius & apostolatus, unde præuaricatus excidit Iudas, ut abiret in locum suū. Et dederunt sortes eorum, & cecidit sors super Mathiam, & cooptatus est ad numerum undecim apostolorum.

Et cum compleretur dies pentecostes, 11
erant omnes unanimiter in eodem loco. Et factus est repente de cœlo sonitus, tāquam impetu uenientis flatus uehementis, & repleuit totam domum, ubi erant sedentes. Et uisæ sunt illis dissectæ linguæ uelut igneæ, sediteque super singulos eorum, ac repleti sunt omnes spiritu sancto, cœperūntque loqui alijs linguis, prout spiritus ille dabat eloqui illis. Erāt autem Hierosolymis habitantes Iudæi, uiri religiosi ex omni natione earū, quæ sub cœlo sunt. Is rumor cum increbuisset, conuenit multitudo & confusa est, quod audiret unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes, ac mirabātur, dicentes inter sese: Nónne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sūt? Et quomodo nos audimus eos sua quisq; lingua in qua nati sumus? Parthi & Medi & Elamitæ, & habitatores Mesopotamiæ, Iudææq;, & Cappadociæ, Ponti, & Asiæ, Phrygiæ, & Pamphyliæ,

ἄιγυπτον, καὶ τὰ μέρη τῆς λιβύης τῆς κατὰ κυρήνην καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες ῥωμαῖοι, ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, κρῆτες καὶ ἄραβες, ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ θεοῦ. ἐξίσανται δὲ πάντες, καὶ διϊπορούμενοι, ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες. τί ἂν θέλοι τοῦτο εἶναι; ἕτεροι δὲ χλευάζοντες, ἔλεγον. ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. σταθεὶς δὲ πέτρος σὺν τοῖς ἕνδεκα, ἐπῆρε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγξατο αὐτοῖς. ἄνδρες ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἱερουσαλὴμ ἅπαντες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου. οὐ γὰρ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὗτοι μεθύουσιν. ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. ἀλλὰ τοῦτό ἐστι, τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου ἰωήλ. καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ θεός, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται. καί γε ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου, καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ, καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἢ ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται. ἄνδρες ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους. ἰησοῦν τὸν ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἴδατε, τοῦτον τῇ ὡρισμένῃ βουλῇ καὶ προγνώσει τοῦ θεοῦ ἔκδοτον, λαβόντες διὰ χειρῶν ἀνόμων, προσπήξαντες ἀνείλετε, ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ. Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν. προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς

Aegypti, & partium Libyæ eius quæ est finitima Cyrenæ, & aduenæ Rhomani, Iudæiq; & Proselyti, Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica dei. Stupebãt autem omnes, ac mirabant, inter se dicẽtes: Quid nam uult hoc esse? Alij autem irridentes, dicebant: Musto expleti sunt isti. Stans aũt Petrus cum undecim, extulit uocem suã, ac locutus est eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Hierosolymis uniuersi, hoc uobis notũ sit, & auribus percipite uerba mea. Non enim sicut uos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia. Sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioël: Et erit in nouissimis diebus, dicit deus, effũdam de spiritu meo super omnem carnem. Et prophetabunt filij uestri, & filiæ uestræ. iuuenes uestri uisiones uidebũt, & seniores uestri somnia somniabunt. Et quidem super seruos meos, & super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo, & prophetabunt. & dabo prodigia in cœlo superne, & signa in terra inferne, sanguinem & ignem & uaporem fumi. Sol cõuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam ueniat dies ille domini magnus atq; illustris. Et futurum est: ut omnis quicunq; inuocauerit nomen domini, seruetur. Viri Israẽlitæ, audite uerba hæc: Iesum Nazarenum, uirũm exhibitum à deo erga uos uirtutibus & prodigijs & signis, quæ fecit per illum deus in medio uestri, sicut & ipsi scitis, hunc definito consilio & præscientia dei traditũ, cum accepissetis per manus iniquorum, crucifixum interemistis, quem deus suscitauit solutis doloribus mortis, quatinus impossibile erat teneri illum ab ea. Dauid enim dicit de eo: Prouidebam dominum coram me

semper,

» παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σα-
» λευθῶ. Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου,
» καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου. ἔτι δὲ καὶ
» ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι
» οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου,
» οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.
» Ἐγνώρισάς μοι ὁδοὺς ζωῆς, πληρώσεις με
» εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. Ἄνδρες
ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς
ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, ὅτι καὶ
ἐτελεύτησε, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνῆμα αὐ-
τοῦ ἔστιν ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης.
προφήτης οὖν ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὅρ-
κῳ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς ἐκ καρποῦ τῆς ὀ-
σφύος αὐτοῦ, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐ-
τοῦ, προιδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ
Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ εἰς ᾅδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεὸς, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες. τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθεὶς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. οὐ γὰρ Δαβὶδ ἀνέβη εἰς
» τοὺς οὐρανούς, λέγει δὲ αὐτός. Εἶπεν ὁ κύρι-
» ος τῷ κυρίῳ μου κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως
» ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν πο-
» δῶν σου. Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶ-
κος Ἰσραὴλ, ὅτι κύριον καὶ χριστὸν αὐτὸν
ὁ θεὸς ἐποίησε, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς
ἐσταυρώσατε. Ἀκούσαντες δὲ κατενύγησαν τῇ
καρδίᾳ, εἶπόν τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ
τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους. Τί ποιήσωμεν ἄν
δρες ἀδελφοί; Πέτρος ἔφη πρὸς αὐτούς.
Μετανοήσατε, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑ-
μῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν
τοῦ ἁγίου πνεύματος. ὑμῖν γάρ ἐστιν ἡ ἐ-
παγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι
τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκαλέσηται
κύριος

semper: quoniam à dextris est mihi, ne cõmouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea. insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam nõ derelinques animam meam in inferno, nec sines ut sanctus tuus uideat corruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Viri fratres, quandoquidem licet libere dicere apud uos de patriarcha Dauid, quod & defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, & sciret, quod iureiurando iurasset sibi deus, futurum, ut de fructu lumbi ipsius, quãtum ad carnem, Christus exoriretur, ac sederet super sedem eius, præscius locutus est de resurrectione Christi, quod non derelicta sit in inferno anima eius, neq; caro eius uiderit corruptionem. Hunc Iesum suscitauit deus, cuius omnes nos sumus testes. Dextera igitur dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc qd̃ nunc uos uidetis & auditis. Non enim Dauid ascendit in cœlos, sed dicit ipse: Dixit dominus domino meo, sede à dextris mihi, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Certo sciat ergo tota domus Israël, quod dominũ & Christum fecerit deus, hunc Iesu quem uos crucifixistis. His autem auditis cõpuncti sunt corde, & dixerũt ad Petrum ac reliquos apostolos: Quid faciemus uiri fratres? Petrus ait ad illos: Delictorum pœnitentiã agite, & baptizetur unusquisque uestrũ in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum, & accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim facta est repromissio & filijs uestris, & omnibus qui longe sunt, quoscunque aduocauerit dominus

κύριος ὁ θεὸς ἡμῶν. Ἑτέροις τε λόγοις πλείοσι διεμαρτύρετο καὶ παρεκάλει, λέγων. Σώθητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβαπτίσθησαν, καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγίνετο δὲ πάσῃ ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἄν τις χρείαν εἶχε. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας αἰνοῦντες τὸν θεὸν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. Ὁ δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν, ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην. Καί τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὡραίαν, τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν. Ὃς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν. Ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ, εἶπε. Βλέψον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Εἶπε δὲ Πέτρος. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι, ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι. Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρε, καὶ περιπάτει. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν αὐτοῦ αἱ βάσεις καὶ τὰ σφυρά. καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη καὶ περιεπάτει, καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερὸν περιπατῶν καὶ ἁλλόμενος

dominus deus noster. Aliisq; uerbis plurimis testificatus est, & exhortatꝰ est eos dicens: Seruemini à generatione ista prava. Qui ergo libenter acceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & accesserũt in die illo animæ circiter ter mille. Erant aũt perseuerantes in doctrina apostolorum, & cõmunicatione, & fractione panis, & precationibus. Obortus est autem oĩi animæ timor, multáq; prodigia & signa per apostolos ædebantur. Omnes autẽ qui credebant erant coniuncti, & habebant omnia cõmunia. Possessionésq; & substantias uendebant, ac diuidebant illa omnibus, prout cuiq; opus erat. Et qꝰtidie perdurãtes unanimiter in templo, & frangentes per singulas domos panẽ, inuicem sumebant cibum, cum exultatione & simplicitate cordis laudantes deum, & habentes gratiam apud omnem plebem. Dominus autem addebat qui salui fierent quotidie congregationi.

III Simul aũt Petrus & Iohannes ascẽdebant in tẽplũ, ad horã precationis nonã. Et quidam uir qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatꝰ, quem ponebant quotidie ad portã tẽpli, quæ dicitꝰ speciosa, ut peteret eleemosynã ab introẽũtibꝰ in templũ. Is cũ uidisset Petrũ ac Iohãnẽ ingressuros in tẽplũ, rogabat ut eleemosynam acciperet. Defixis aũt in eum oculis Petrꝰ cũ Iohãne dixit: Aspice in nos. At ille intẽdebat in eos, sperãs se aliquid accepturum ab eis. Petrus aũt dixit: Argentũ & aurũ nõ est mihi: quod aũt habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula. Et apprehẽsa manu eius dextra, erexit eũ. Protinus autem consolidatæ sunt plantæ illius ac tali. Et exiliens stetit & ambulabat, intrauitq; cum illis in templum inambulãs & saliens

ἀλλόμενον καὶ αἰνῶν τὸν θεόν. καὶ εἶδεν
αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπατοῦντα καὶ αἰνοῦντα
τὸν θεόν. ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὗτος
ἦν ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ
τῇ ὡραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. καὶ ἐπλήσθησαν θάμ
βους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐ
τῷ. κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν
Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς
πᾶς ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ σολο
μῶνος, ἔκθαμβοι. ἰδὼν δὲ Πέτρος, ἀπεκρίνα
το πρὸς τὸν λαόν. Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυ
μάζετε ἐπὶ τούτῳ, ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἰ
δίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περι
πατεῖν αὐτόν; ὁ θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ
Ἰακὼβ, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε
τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε
καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτου,
κρίναντος ἐκείνου ἀπολύειν. ὑμεῖς δὲ τὸν
ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ᾐτήσασθε
ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ ἀρχη
γὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν
ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν. καὶ ἐπὶ
τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦτον ὃν θε
ωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν
ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑ
μῶν. καὶ νῦν ἀδελφοί οἶδα, ὅτι κατ' ἄγνοι
αν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν.
ὁ δὲ θεὸς ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάν
των τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν χριστὸν,
ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπι
στρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἁ
μαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύ
ξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀποστεί
λῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν χρι
στὸν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων
ἀποκαταστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ
θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων ἀπ' αἰῶνος τῶν προ
φητῶν αὐτοῦ. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς
τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀ
ναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν
ὑμῶν

saliens ac laudãs deum. Et uidit eum to-
tus populus ambulantem ac laudãtem
deum. Agnouerúntq; illum, quod ipse
esset is qui ad eleemosynam sederat ad
speciosam portã templi. Et impleti sunt
admiratione & stupore sup eo quod cõ
tigerat illi. Cum teneret autem qui sana
tus fuerat claudus, Petrũ & Iohannem,
cucurrit totus populus ad eos in porticu
quæ appellat Solomonis, stupefactus.
Quo uiso Petrus respõdit ad populum:
Viri Israëlitæ, quid miramini super hoc,
aut nos quid intuemini, quasi nostra uir
tute aut pietate effecerimus ut hic ambu
laret? Deus Abraham, & Isaac, & Iacob,
deus patrum nostrorum glorificauit fi-
lium suum Iesum, quem uos tradidistis
ac negastis in conspectu Pilati, cum ille
iudicasset esse absoluẽdum. Vos autem
sanctum & iustum negastis. & postula-
stis, ut uirũ homicidam donaret uobis:
autorem uero uitæ interfeci stis, quem de
us suscitauit à mortuis, cuius nos testes
sumus: & per fiduciã nominis eius hunc
quẽ uidetis ac nostis, cõsolidauit nomen
ipsius: & fides quæ per eum est, dedit ei
integritatem istam in conspectu omniũ
uestrũ. Et nunc fratres scio, quod p igno
rantiam feci stis, sicut & principes uestri.
Deus autẽ quæ prænunciauerat per os
omniũ pphetarũ suorũ, Christũ passu-
rũ, impleuit sic. Pœniteat uos igit & con
uertimini ut deleantur peccata uestra, ut
cũ uenerint tẽpora refrigerationis à con-
spectu dñi, & miserit eũ qui ante prædi-
catus est uobis Iesum Christũ, quẽ opor
tet quidẽ cœlũ accipere usq; in tẽpora re-
stitutionis oĩm, quæ locutus est de⁹ p os
oĩm sanctorũ suorũ à seculo pphetarũ.
Moses qdẽ ad patres dixit: Prophetã su
scitabit uobis dñs deus uester de fratrib⁹
uestris,

ὑμῶν, ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα
ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. ἔσται δὲ πᾶσα ψυ
χὴ ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου,
ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. καὶ πάντες
δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ τῶν κα θε-
ξῆς ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡ-
μέρας ταύτας. ὑμεῖς ἐστε υἱοὶ τῶν προφητῶν,
καὶ τῆς διαθήκης, ἧς διέθετο ὁ θεὸς πρὸς τοὺς
πατέρας ἡμῶν, λέγων πρὸς Ἀβραάμ. καὶ ἐν
τῷ σπέρματί σου ἐυλογηθήσονται πᾶσαι αἱ
πατριαὶ τῆς γῆς. ὑμῖν πρῶτον ὁ θεὸς ἀναστή-
σας τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν
ἐυλογοῦντα ὑμᾶς ἐν τῷ ἀποστρέφειν ἕκα-
στον ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν, ἐπέ-
στησαν αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱε-
ροῦ, καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ
τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν, καὶ καταγγέλ
λειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τὴν ἐκ νε-
κρῶν, καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ
ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. ἦν γὰρ
ἑσπέρα ἤδη. πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λό
γον ἐπίστευσαν, καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν
ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιάδες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ
τὴν αὔριον συναχθῆναι αὐτῶν τοὺς ἄρχον-
τας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμματεῖς εἰς
Ἰερουσαλήμ, καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα, καὶ Καϊά-
φαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ ὅσοι
ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. καὶ στήσαντες αὐ-
τοὺς ἐν τῷ μέσῳ ἐπυνθάνοντο, ἐν ποίᾳ δυ-
νάμει, ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο
ὑμεῖς; τότε Πέτρος πλησθεὶς πνεύματος
ἁγίου, εἶπε πρὸς αὐτούς. ἄρχοντες τοῦ λαοῦ
καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ, εἰ ἡμεῖς σήμερον
ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθε
νοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωται, γνωστὸν ἔστω πᾶ
σιν ὑμῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ, ὅτι ἐν
τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν
ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν,
ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιὴς.
οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενηθεὶς ὑφ' ὑμῶν
τῶν οἰκοδομούντων

uestris, mei similem. Audietis eum iuxta omnia quæcũq; locutus fuerit uobis. Futurum est autẽ, ut omnis anima quæ nõ audierit prophetã illũ, exterminet̃ è populo. Quin & omẽs pphetæ à Samuele, ac deinceps quotquot locuti sunt etiã annũciauerũt dies istos. Vos estis filij prophetarũ ac testamenti, quod testatus est deus erga patres nostros, dicẽs ad Abrahã: Et in semine tuo benedictionẽ consequent̃ oẽs familiæ terræ. Vobis primum deus, cũ suscitasset filiũ suũ Iesum, misit eũ benedicentẽ uobis, ita ut unusq;sq; uestrũ cõuerteret se ab iniquitatibus suis.

Loquẽtibus aũt illis ad populũ, superuenerunt illis sacerdotes, ac magistratus tẽpli, & Sadducæi molestẽ ferẽtes, q̃ docerẽt populũ, & annunciarẽt in nomine Iesu resurrectionẽ ex mortuis, & iniecerunt eis manus, posuerũtq; eos in custodiam in posterũ diẽ. Nã erat iam uespera. Multi uero eorũ q audierãt sermonẽ, crediderũt: & factus est numerus uirorũ circiter quinq; milia. Factũ est autem postero die ut cõgregarentur principes eorum, & seniores, & scribæ Hierosolymis, & Annas princeps sacerdotum, & Caiaphas, & Iohãnes, & Alexander, & quotquot erant de genere pontificio. Et cum statuissent eos in medio, interrogabant: Qua uirtute, aut quo nomĩe fecistis hoc uos? Tunc Petrus repletus spũ sancto, dixit ad eos: Principes populi & seniores Israël, si nos hodie examinamur, de eo q̃ benefecerimus homini infirmo, qua ratiõe iste saluus factus sit: notũ sit omnibus uobis, & toti plebi Israël, quod q̃ nomen Iesu Christi Nazareni, quẽ uos crucifixistis, quem deus suscitauit à mortuis, per hũc iste astat coram uobis sanus. Hic est lapis ille, qui reiectus est à uobis

IIII

ædificãtib⁹

τῶν οἰκοδομούντων, ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. οὔτε γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ πέτρου παῤῥησίαν καὶ ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοί εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, ἐπεγίνωσκόν τε αὐτοὺς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν, τὸν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἑστῶτα τὸν τεθραπευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου ἀπελθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους, λέγοντες. τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν ἱερουσαλὴμ φανερὸν, καὶ οὐ δυνάμεθα ἀρνήσασθαι. ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλεῖον διανεμηθῇ εἰς τὸν λαὸν, ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδενὶ ἀνθρώπων. καὶ καλέσαντες αὐτοὺς, παρήγγειλαν αὐτοῖς, τὸ, καθόλου μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ πέτρος καὶ ἰωάννης ἀποκριθέντες, πρὸς αὐτοὺς εἶπον. εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ θεοῦ, κρίνατε. οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἃ εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. οἱ δὲ προσαπειλησάμενοι, ἀπέλυσαν αὐτοὺς, μηδὲν εὑρίσκοντες, τὸ, πῶς κολάσωνται αὐτοὺς διὰ τὸν λαὸν, ὅτι πάντες ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι· ἐτῶν γὰρ ἦν πλειόνων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως. ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον πρὸς τοὺς ἰδίους, καὶ ἀπήγγειλαν, ὅσα πρὸς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδὸν ἦραν φωνὴν πρὸς τὸν θεὸν, καὶ εἶπον. Δέσποτα, σὺ ὁ θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ διὰ στόματος δαβὶδ παιδός σου εἰπών. ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς

ἐπὶ γῆς

ædificantibus, qui factus est caput anguli, nec est in alio quoq; salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum inter homines, in quo oporteat nos saluos fieri. Videntes autem Petri in dicēdo libertatem ac Iohānis, compertóq;, quod homines essent illiterati & idiotæ, admirabantur, & agnoscebant eos, q; cum Iesu fuissent, hominem autem uidentes stantem cū eis qui sanatus fuerat, nihil poterant cōtradicere. iussis aūt illis è concilio secedere, conferebant inter sese, dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Nam cōspicuum signum æditum esse per eos, omnibus habitātibus Hierosolymis manifestum est, nec possumus inficiari. Sed ne amplius diuulgetur in populum, minaciter interminemur eis, ne posthac loquant' in nomine hoc ulli hominum. Et accersitis illis præceperunt, ne omnino loquerentur, neq; docerēt in nomine Iesu. At Petrus & Iohānes respōdentes, dixerunt ad eos: An iustum sit in conspectu dei, uos potius audire q̄ deum, iudicate. Nō enim possumus quæ uidimus & audiuimus, nō loqui. At illi additis minis, dimiserunt eos: nihil inuenientes qua ratione punirēt eos propter populū, quia omnes glorificabant deum sup eo quod acciderat. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo æditū fuerat signū istud sanationis. Dimissi autē uenerunt ad suos, & annunciauerunt quæcunq; sibi principes sacerdotū & seniores dixerant. Qui cū audissent, unanimiter attollebant uocem ad deum, dixerūtq;: Domine, tu es deus, qui fecisti cœlum ac terram, mare & omnia quæ in eis sunt, qui per os Dauid pueri tui dixisti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges

» φῦλ γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ
» αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτου.
συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον
παῖδά σου Ἰησοῦν, ὃν ἔχρισας, Ἡρῴδης τε καὶ
Πόντιος Πιλᾶτος σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσ-
ραήλ, ποιῆσαι ὅσα ἡ χείρ σου, καὶ ἡ βουλή σου
προώρισε γενέσθαι. καὶ τὰ νῦν κύριε ἴδε
ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις
σου μετὰ παῤῥησίας πάσης λαλεῖν τὸν λόγον
σου, ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε, εἰς ἴασιν
καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τοῦ ὀνό-
ματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰησοῦ. καὶ δε-
ήθεντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν ᾧ ἦσαν
συνηγμένοι, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύ-
ματος ἁγίου. Καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ
μετὰ παῤῥησίας. τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευ-
σάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Καὶ οὐδὲ
εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἔλεγεν ἴδιον
εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. καὶ μεγά-
λῃ δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀ-
πόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, χάρις
τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. οὐδὲ γὰρ
ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. ὅσοι γὰρ
κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦν-
τες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων,
Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.
Διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἄν τις χρείαν
εἶχεν. Ἰωσῆς ὁ ἐπικληθεὶς βαρνάβας ὑπὸ
τῶν ἀποστόλων, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον υἱὸς παρακλήσεως, λευί-
της, κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ
ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε πα-
ρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Ἀνὴρ δέ τις
Ἀνανίας ὀνόματι σὺν Σαπφείρῃ τῇ γυναικὶ
αὐτου ἐπώλησε κτῆμα, καὶ ἐνοσφίσατο ἀπὸ τῆς
τιμῆς, συνειδυίης Καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, Καὶ
ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀπο
στόλων ἔθηκεν. Εἶπε δὲ Πέτρος. Ἀνανία, διὰ
τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου,
ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νοσφί
σασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς του χωρίου; οὐχὶ μέ
νον σοι ἔμενε, καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ
ὑπῆρχε

terræ, & principes cõuenerũt in unũ ad-
uersus dñm, & aduersus Christum eius.
Conuenerũt enim uere aduersus sanctũ
filium tuũ Iesum, quẽ unxeras, Herodes
simul & Pontius Pilatus cum gẽtibus &
populis Israël, ad faciendũ quæcũq; ma
nus tua, & cõsilium tuũ prius decreuerat
ut fierent. Et nũc dñe aspice in minas eo-
rum: & da seruis tuis, ut cũ omni fiducia
loquant sermonẽ tuũ, manũ tuam por-
rigẽdo in hoc, ut sanatio & signa & pro-
digia ædant p nomẽ sancti filij tui Iesu.
Et cũ orassent illi, motus est locus in quo
erant cõgregati, & repleti sunt omnes spi-
ritu sancto, & loquebant sermonem dei
cũ fiducia. Multitudinis aũt credentium
erat cor unum & anima una, nec quisq;
aliqd eorũ quæ possidebat, suũ esse dice
bat, sed erant illis omnia cõmunia. Et uir
tute magna reddebant apostoli testimo
niũ resurrectionis dñi Iesu, & gratia ma
gna erat sup omnes illos. Neq; em quis-
q; egens erat inter illos. Quotquot em
possessores agrorũ aut ædiũ erant, uen-
dẽtes afferebãt precia eorũ quæ uendita
fuerãt, & ponebãt ad pedes apostolorũ.
Distribuebat autẽ singulis prout cuiq;
opus erat. Ioses uero, qui cognominatus
est Barnabas ab apostolis, qd est, filius
cõsolationis, Leuites, Cyprius genere, cũ
haberet agrum, uendidit eum: & attulit
precium & posuit ad pedes apostolorũ.

Vir autẽ quidã nomine Ananias cum V
Sapphira uxore sua uendiderat possessi
onem, & sepposuerat de precio, cõscia etiã
uxore sua, & allatã partem aliquã ad pe-
des apostolorũ posuit. Dixit autem Pe-
trus: Anania, cur impleuit satanas cor
tuũ, ut mentireris spiritui sancto, & frau-
dares de precio agri? Nónne prorsus
tibi manebat, & uenundatus in tua erat

potestate

ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ θεῷ. ἀκούων δὲ ἀνανίας τοὺς λόγους τούτους, πεσὼν ἐξέψυξε. καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν. Ἐγένετο δὲ ὡς ὡρῶν τριῶν διάστημα, καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἰδῆα δὲ γεγονὸς, εἰσῆλθεν. ἀπεκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ πέτρος. εἰπέ μοι, εἰ τοσούτου δὲ χωρίον ἀπέδοσθε; Ἡ δὲ εἶπε. Ναὶ, τοσούτου. Ὁ δὲ πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν. τί ὅτι συνεφωνήθη ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ πνεῦμα κυρίου; ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, καὶ ἐξοίσουσί σε. Ἔπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εὗρον αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στοᾷ σολομῶνος. τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐτοὺς ὁ λαός. Μᾶλλον δὲ προσετίθοντο πιστεύοντες τῷ κυρίῳ πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὥστε καὶ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ τιθέναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων, ἵνα ἐρχομένου πέτρου κἂν ἡ σκιὰ ἐπισκιάσῃ τινὶ αὐτῶν. Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πέριξ πόλεων εἰς ἱερουσαλὴμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὀχλουμένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθεραπεύοντο ἅπαντες. Ἀναστὰς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ, ἡ οὖσα αἵρεσις τῶν σαδδουκαίων, ἐπλήσθησαν ζήλου, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. Ἄγγελος δὲ κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν

potestate? Quare posuisti in corde tuo rem istam? Nō es mentitus hominibus, sed deo. Audiens autē Ananias hæc uerba, collapsus expirauit. Et ortꝰ est timor magnus super omnes qui audierūt hæc. Surgentes autē iuuenes amouerunt eū, elatumq; sepelierunt. Intercessit autem fermè horarum trium interuallum, uxor quoq; ipsius, nesciēs quod factū fuerat, introiuit. Respondit autē ei Petrus: Dic mihi, num tanti agrum uendidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus autē ait ad eam: Cur conspirastis inter uos ut tentaretis spiritū dñi? Ecce pedes eorū, qui sepelierūt uirū tuum, ad ostium adsunt, & efferent te. Confestim autē cōcidit ad pedes eius, & expirauit. Ingressi autē iuuenes, repererunt illam mortuam, & extulerunt ac sepelierunt iuxta uirum suum. Et ortus est timor magnus sup uniuersam cōgregationē, & super omnes qui audiebant hæc. Per manus autem apostolorū ædebant signa ac prodigia multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis. Cæterorū autem nemo audebat se cōiungere illis, sed magnificabat eos populus. Magis autē accrescebat credentium dño multitudo uirorū simul ac mulierū, ita ut in plateas exportarent infirmos, & ponerēt in lectulis ac grabatis, ut uenientis Petri uel umbra obumbraret aliquē illorū. Conueniebat aūt & multitudo uicinarū ciuitatū Hierosolymam, afferens ægros ac uexatos à spiritibus immūdis, qui sanabant omēs. Exurgens aūt princeps sacerdotum & omnes qui cū illo erant, quæ est factio Sadducæorū, repleti sunt æmulatione, & iniecerūt manus in apostolos, & posuerūt eos in custodia publica. Sed angelus domini per noctē aperuit ianuas carceris, edu

γῶμ τε ἀυτοὺς εἶπε. πορεύεσθε καὶ σαθέν-
τες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ
ῥήματα τῆ ζωῆς ταύτης. Ἀκούσαντες δὲ εἰσ-
ῆλθομ ὑπὸ τὸμ ὄρθρομ εἰς τὸ ἱερὸμ, καὶ ἐδί-
δασκομ. παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς
καὶ οἱ σὺν ἀυτῷ, συνεκάλεσαμ τὸ συνέδριομ
καὶ πᾶσαμ τὴν γερουσίαμ τῶν υἱῶν ἰσραὴλ,
καὶ ἀπέσταλαμ εἰς τὸ δεσμωτήριομ ἀχθῆ-
ναι ἀυτούς. οἱ δὲ ὑπηρέται παραγενόμε-
νοι, οὐχ εὗρομ ἀυτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ, ἀνα-
στρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαμ, λέγοντες, ὅτι τὸ
μὲν δεσμωτήριομ εὕρομεν κεκλεισμένομ
ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω
ἑστῶτας πρὸ τῶμ θυρῶν. ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω
οὐδένα εὕρομεν. ὡς δὲ ἤκουσαμ τοὺς λό-
γους τούτους ὅ, τε ἱερεὺς καὶ ὁ στρατηγὸς
τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπόρουν περὶ
ἀυτῶμ, τί ἂμ γένοιτο τοῦτο. παραγενόμε-
νός δέ τις ἀπήγγειλεν ἀυτοῖς, ὅτι ἰδοὺ οἱ
ἄνδρες οὓς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶμ ἐν τῷ
ἱερῷ ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸμ λαόμ.
τότε ἀπελθὼμ ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπηρέ-
ταις ἤγαγεμ ἀυτοὺς οὐ μετὰ βίας, ἐφο-
βοῦντο γὰρ τὸμ λαόμ, ἵνα μὴ λιθασθῶσιμ.
ἀγαγόντες δὲ ἀυτοὺς ἔστησαμ ἐν τῷ συνε-
δρίῳ. καὶ ἐπηρώτησεμ ἀυτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς,
λέγωμ. οὐ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν
ὑμῖμ, μὴ διδάσκειμ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ
ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν ἱερουσαλὴμ τῆ
διδαχῆς ὑμῶμ, καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖμ
ἐφ ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀπο-
κριθεὶς δὲ ὁ πέτρος καὶ οἱ ἀπόστολοι, εἶ-
πομ. πειθαρχεῖμ δεῖ θεῷ μᾶλλομ, ἢ ἀν-
θρώποις. ὁ θεὸς τῶμ πατέρωμ ἡμῶμ ἤγει-
ρεμ Ἰησοῦμ, ὃμ ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμά-
σαντες ἐπὶ ξύλου. τοῦτομ ὁ θεὸς ἀρχηγὸμ
καὶ σωτῆρα ὕψωσε τῇ δεξιᾷ ἀυτοῦ, δοῦναι
μετάνοιαμ τῷ ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιμ ἁμαρ-
τιῶμ. καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἀυτοῦ μάρτυρες τῶν
ῥημάτωμ τούτωμ, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγι-
ομ, ὃ ἔδωκεμ ὁ θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιμ ἀυτῷ.

οἱ δὲ

ctisq; illis, dixit: Ite, & stantes loquamini in templo populo omnia uerba uitæ huius. Illi uero cum hæc audissent, intrauerunt diluculo in templū, ac docebant. Adueniens autem princeps sacerdotum & qui cum eo erant, conuocauerunt concilium & uniuersum seniorum ordinem filiorū Israël, miserūtq; ad carcerem qui adducerēt eos. Cū autem uenissent ministri, nec reperissent illos in carcere, reuersi nunciauerunt, dicentes: Carcerē quidē inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes foris stantes ante ianuas. Cum aperuissemus autem, neminem intus reperimus. Vt autem audierunt hos sermones & sacerdos & magistratus tēpli principésq; sacerdotum, ambigebant de illis, quid nam hoc futurū esset. Adueniens autem quidam nunciauit eis. Ecce uiri quos posueratis in carcere, sunt in templo stantes, ac docentes populum. Tunc abiit magistratus cum ministris, & adduxit illos sine ui. Timebant enim populum, ne lapidarentur. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotū, dicēs: Nónne etiam atq; etiā præcepimus uobis, ne doceretis in nomine isto? Et ecce replestis Hierosolymam doctrina uestra, & uultis inducere super nos sanguinem hominis istius. Respondens autem Petrus & apostoli, dixerunt: Obedire oportet deo magis, quam hominibus. Deus patrū nostrorū suscitauit Iesum, quem uos interemistis suspendentes in ligno. Hūc principem & seruatorē deus exaltauit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, remissionémq; peccatorum. ac nos sumus ei testes horum quæ dicimus: Insuper autem & spiritus sanctus, quem dedit deus obedientibus ipsi.

Hæc

οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς. ἀναστὰς δέ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ φαρισαῖος ὀνόματι γαμαλιὴλ, νομοδιδάσκαλος τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, ἐκέλευσε ἔξω βραχύ τι τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι. εἶπέ τε πρὸς αὐτούς. ἄνδρες ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, τί μέλλετε πράσσειν. πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη θευδᾶς, λέγων εἶναί τινα ἑαυτόν, ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων, ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. μετὰ τοῦτον ἀνέστη ἰούδας ὁ γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἱκανὸν ὀπίσω αὐτοῦ. κἀκεῖνος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ, διεσκορπίσθησαν. καὶ τὰ νῦν λέγω ὑμῖν, ἀποστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ἐάσατε αὐτούς. ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. εἰ δὲ ἐκ θεοῦ ἐστιν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτὸ, μή ποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. ἐπείθησαν δὲ αὐτῷ, καὶ προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δείραντες παρήγγειλαν, μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. πᾶσάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ, καὶ κατ' οἶκον οὐκ ἐπαύοντο διδάσκοντες, καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν τὸν χριστόν.

Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χῆραι αὐτῶν. προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον. οὐκ ἀρεστόν ἐστιν, ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. ἐπισκέψασθε οὖν ἀδελφοὶ ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους

Hæc autem cum audiſſent, diſſecabantur: & conſultabant, ut interficerent illos. Surgens autem quidam in conſilio pharisæus nomine Gamaliel, legis doctor in precio habitus apud totum populum, iuſſit ut pauliſper ſecederent foras apoſtoli. Dixitq; ad illos: Viri Iſraëlitæ attẽdite uobis ſuper hominibus iſtis, quid acturi ſitis. Ante hos enim dies extitit Theudas, dicens ſe eſſe aliquem, cui adhæſit numerus uirorum circiter quadringentorum, qui occiſus eſt: & omnes qui credebant ei diſſipati ſunt, & redacti ad nihilum. Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in diebus profeſſionis, & auertit populum multum poſt ſe. & ipſe perijt, & omnes quotquot paruearãt ei diſperſi ſunt. Et nunc dico uobis, abſtinete ab hominibus iſtis, & ſinite illos. Quoniã ſi eſt ex hominibus conſilium aut opus hoc, diſſoluet̃. Sin ex deo eſt, nõ poteſtis diſſoluere, ne quando & deo repugnare reperiamini. In huius autem ſentẽtiam pedibus itum eſt à cæteris: & cum aduocaſſent apoſtolos, cæſis præceperũt, ne loq̃rentur in nomine Ieſu, & dimiſerunt eos. Et illi quidẽ ibant gaudentes à cõſpectu conſilij, quod digni habiti eſſent, ut pro nomine eius contumelia afficerentur. Et quotidie in templo & in ſingulis domibus non ceſſabant docere & annunciare Ieſum Chriſtũ. In diebus autem illis creſcente numero diſcipulorum, ortũ eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quod deſpicerentur in miniſterio quotidiano uiduæ ipſorum. Cæterũ duodecim illi, cum iuſſiſſent adeſſe multitudinem diſcipulorum, dixerunt: Non eſt placitum, ut nos derelicto ſermone dei, miniſtremus menſis. Circumſpicite ergo fratres, uiros ex uobis ſpectatæ probitatis

VI

μλύους ἑπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν. καὶ ἤρεσεν ὁ λόγος ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ πνεύματος ἁγίου, καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τίμωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα. οὓς ἔστησαν ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων, καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔξανε, καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἰερουσαλὴμ σφόδρα, πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει. Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. ἀνέστησαν δέ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς, τῆς λεγομένης Λιβερτίνων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ τῶν ἀπὸ Κιλικίας, καὶ Ἀσίας, συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ, καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἐλάλει. τότε ὑπέβαλον ἄνδρας, λέγοντας, ὅτι ἀκηκόαμεν αὐτοῦ λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν θεόν. συνεκίνησάν τε τὸν λαὸν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τοὺς γραμματεῖς, καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον εἰς τὸ συνέδριον, ἔστησάν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νόμου. ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τοῦτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθη, ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωϋσῆς. καὶ ἀτενίσαντες εἰς αὐτὸν πάντες οἱ καθήμενοι ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεύς. Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; Ὁ δὲ ἔφη. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατε. Ὁ θεὸς τῆς δόξης ὤφθη τῷ πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ, ὄντι

bitatis ſeptem, plenos ſpiritu ſancto & ſapientia, quibus delegabimus hoc negocij. Nos uero deprecationi & adminiſtrando ſermoni incumbemus. Et placuit hic ſermo coram tota multitudine. Et elegerunt Stephanum uirum plenum fide ac ſpiritu ſancto, & Philippũ, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proſelytũ Antiochenum. Hos ſtatuerunt in cõſpectu apoſtolorum: & cum oraſſent, impoſuerunt eis manus. Et ſermo dei creſcebat, ac multiplicabatur numerus diſcipulorum Hieroſolymis ualde, multáque turba ſacerdotum obediebat fidei. Porrò Stephanus plenus gratia ac fortitudine ædebat prodigia & ſigna magna in populo. Exorti ſunt autem quidam è ſynagoga, quæ appellatur Libertinorum, & Cyrenenſium, & Alexãdrinorum, & Cilicum, & Aſianorum, diſputantes cum Stephano, nec poterant reſiſtere ſapientiæ, & ſpiritui qui loquebatur. Tunc ſubornarũt uiros, qui dicerent: Audiuimus eum dicentem uerba contumelioſa in Moſen ac deum. Commoueruntq; plebem & ſeniores & ſcribas, atq; inuadentes corripuerunt eum, & adduxerunt in concilium, ſtatueruntq; falſos teſtes, qui dicerent: Homo iſte non ceſſat loqui uerba contumelioſa aduerſus locum ſanctum hunc & legem. Audiuimus enim eum dicentem: Ieſus Nazarenus iſte demolietur locum hunc, & mutabit inſtituta, quæ tradidit nobis Moſes. Et intuentes eum omnes qui ſedebant in concilio, uiderunt faciem eius tanquam faciem angeli. Dixit autem princeps VII
ſacerdotum: Num hæc ita ſe habent? At ille ait: Viri fratres & patres, audite: Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abra-

hæ, cum

ἀμ, ὄντι ἐν τῇ μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆσαι αὐτὸν ἐν χαρράν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἄν σοι δείξω. τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς Χαλδαίων, κατῴκησεν ἐν Χαρράν. κἀκεῖθεν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε. καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, οὐδὲ βῆμα ποδός. καὶ ἐπηγείλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κατάσχεσιν αὐτὴν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν, οὐκ ὄντος αὐτῷ τέκνου. ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ θεός, ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον ἐν γῇ ἀλλοτρίᾳ, καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρακόσια. τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ θεός. καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται, καὶ λατρεύσουσί μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς, καὶ οὕτω ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ. καὶ ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας. καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. καὶ ἦν ὁ θεὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ὅλον τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ὅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου καὶ Χαναὰν, καὶ θλῖψις μεγάλη, καὶ οὐχ ηὕρισκον χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. ἀκούσας δὲ Ἰακὼβ ὄντα σῖτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας ἡμῶν πρῶτον, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰωσὴφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ φαραὼ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. ἀποστείλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. καὶ μετετέθησαν εἰς συχέμ,

hæc cũ esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charran, & dixit ad illum: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & ueni in terrã quãcunq; móstrauero tibi. Tunc exijt è terra Chaldæorũ, & habitauit in Charran. Et inde postquam mortuus est pater eius, transtulit illũ in terrã hanc, in qua nunc uos habitatis. Et non dedit illi hæreditatẽ in ea, ne uestigiũ quidem pedis. & repromisit illi eã se daturũ possidendam, & semini eius post ipsum, cum nõ haberet filium. Locutus est autẽ deus sic, quod futurũ esset semẽ eius inquilinũ in terra aliena, quodq; seruituti illud subiecturi essent, & male tractaturi annis quadringẽtis. Et gentem cuicunq; seruierint, iudicabo ego, dixit de⁹. Et post hæc exibunt & seruient mihi in loco hoc. Et dedit illi testamẽtũ circũcisionis, atq; hic genuit Isaac, & circũcidit eum in die octauo. & Isaac genuit Iacob, & Iacob genuit duodecim patriarchas. Et patriarchæ inuidia moti, Ioseph uendiderũt in Aegyptum. Et erat deus cũ eo, & eripuit eum ex omnibus afflictionibus eius, & dedit ei gratiã & sapiẽtiã corã Pharaone rege Aegyptiorũ. Et cõstituit eum præfectum super Aegyptũ. & super totam domum suam. Venit autem fames in uniuersam terram Aegypti & Chanaan, & afflictio magna, nec inueniebant cibos patres nostri. Cũ audisset aũt Iacob esse frumẽta i Aegypto, misit patres nostros primũ: & cũ iterũ misisset eos, agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph. Misso autem nuntio Ioseph accersiuit Iacob patrem suũ, omnẽq; cognationem suã in animabus septuagintaquinq;. Et descẽdit Iacob in Aegyptum, defunctusq; est ipse & patres nostri Et translati sunt in Sychem.

καὶ ἐτέθη ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὼρ τοῦ Συχέμ. καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπαγγελίας, ἧς ὤμοσεν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ηὐξησεν ὁ λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρις οὗ ἀνέστη βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ. οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἐκτιθέτα τὰ βρέφη αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ, ὃς ἀνετράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός. ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραώ. καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν. καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἦν δὲ δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ὡς δὲ ἐπληροῦτο αὐτῷ πεντηκονταετὴς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. καὶ ἰδών τινα ἀδικούμενον, ἠμύνατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδίκησιν τῷ καταπονουμένῳ, πατάξας τὸν Αἰγύπτιον. ἐνόμιζε δὲ συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. οἱ δὲ οὐ συνῆκαν. τῇ τε ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπών. ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς, ἵνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους; ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπώσατο αὐτόν, εἰπών. τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ ὑμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; ἔφυγε δὲ Μωϋσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πάροικος ἐν γῇ Μαδιάμ, οὗ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βάτου. ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα. προσερχομένου δὲ αὐτοῦ κατανοῆσαι, ἐγένετο φωνὴ κυρίου πρὸς αὐτόν. Ἐγὼ ὁ θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς

Ἰσαὰκ

et positi sunt in sepulchro: qđ emit Abraham precio argenti à filijs Emor filij Sychem. Cum autē appropinquaret tēpus promissionis, de qua iurauerat deus Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Aegypto, donec exortus est alius rex, qui non nouerat Ioseph. Hic circumueniens genꝰ nostrum, afflixit patres nostros: ut exponerēt infantes suos, ne fœtus essent uitales. Eodem tempore natus est Moses, et fuit gratus deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris. Expositū autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi uice filij. Et eruditus est Moses omni sapiētia Aegyptiorum, & erat potens in factis & in dictis. Vt uero expletum est ei quadraginta annorum tempus subijt in cor eius, ut inuiseret fratres suos filios Israël. Et cū uidisset quendam iniuria affici, defendit eum. & ultus est uicem eius qui affligebatur, percusso Aegyptio. Existimabat autem intellige re fratres suos, quod deus per manum ipsius daret salutem illis. At illi non intellexerunt. Et sequenti die conspectus est illis litigātibus, & redegit eos in cōcordiā, dicens: Viri, fratres estis, cur uos inuicem læditis? Cæterū is qui iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te cōstituit principē ac iudicem sup nos? Nunquid interficere me tu uis, quemadmodum interfeciſti heri Aegyptium? Fugit autem Moses ad dictum hoc, & factus est aduena in terra Madian, ubi genera uit filios duos. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus domini in flāmeo incēdio rubi. Moses autē ut cōspexit, admiratus est uisum. Porrò cū accederet ut attenderet, facta est ad eum uox domini: Ego sum deus patrū tuorū, deus Abraham, deus

Isaac,

Ἰσαὰκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ. ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ κύριος. λῦσον τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν σου. ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστίν. ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τὸν στεναγμὸν αὐτῶν ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελέσθαι αὐτούς. καὶ νῦν δεῦρο, καὶ ἀποστελῶ σε εἰς Αἴγυπτον. τοῦτον τὸν Μωϋσῆν, ὃν ἠρνήσαντο εἰπόντες, τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέσταλκεν σὺν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ. οὗτος ἐξήγαγεν αὐτούς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα. οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς, ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ, μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν, ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα δοῦναι ἡμῖν. ᾧ οὐκ ἠθέλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλὰ ἀπώσαντο καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρών. ποίησον ἡμῖν θεούς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν. ὁ γὰρ Μωϋσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ οἴδαμεν τί γέγονεν αὐτῷ. καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνήγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφραίνοντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν. μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ οἶκον Ἰσραήλ; καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν, τοὺς τύπους οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατράσιν

Isaac, & deus Iacob. Tremefactus autē Moses, non audebat attendere. Dixit autem illi dominus: Solue calciamentum pedum tuorū. Locus enim in quo stas, terra sancta est. Vidi, uidi inquam, afflictionē populi mei qui est in Aegypto, & gemitum eorum audiui, & descendi ut eruam eos. Nunc uenito, & mittam te in Aegyptum. Hunc Mosen quem negauerunt, dicentes, quis te constituit principem & iudicem? hunc inquā deus principem & redemptorem misérat per manum angeli, qui apparuerat illi in rubo. Hic eduxit illos, ædens prodigia & signa in Aegypto, & in rubro mari, & in deserto annis quadraginta. Hic est Moses, q dixit filijs Israël: Prophetam suscitabit uobis deus uester è fratribus uestris, similem mei, illum audietis. Hic est qui fuit in congregatione in solitudine cū angelo qui loquebatur ei in monte Sina: & cum patribus nostris, qui accepit sermonem uiuum ut daret nobis. Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt & auersi sunt corde suo in Aegyptum, dicētes ad Aaron: Fac nobis deos qui præcedant nos. Mosi enim huic, qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Et uitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur super operibus manuum suarum. Conuertit se autem deus, & tradidit eos, ut colerent militiam cœli, sicut scriptum est in libro prophetarum: Num uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sydus dei uestri Rempham, figuras quas fecistis ad adorandum eas. Et transferam uos ultra Babylonem. Tabernaculum testimonij fuit

patribus

πατράσιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο, ὁ λαλῶν τῷ Μωσῇ ποιῆσαι αὐτὸν κατὰ τὸν τύπον, ὃν ἑωράκει. ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐξῶσεν ὁ θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν ἕως τῶν ἡμερῶν Δαβίδ, ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ θεῷ Ἰακώβ. Σολομὼν δὲ ᾠκοδόμησεν αὐτῷ οἶκον. ἀλλ' οὐχ ὁ ὕψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς ὁ προφήτης λέγει. ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι, λέγει κύριος, ἢ τίς τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; οὐχὶ ἡ χείρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς ὠσὶν, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε, ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες ὑμῶν; καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγείλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδόται καὶ φονεῖς γεγένησθε, οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας αὐτῶν ἐπ' αὐτόν. ὑπάρχων δὲ πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν θεοῦ, καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ. καὶ εἶπεν. ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ θεοῦ. κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὥρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν, καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου καλουμένου Σαύλου, καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον ἐπικαλούμενον, καὶ λέγοντα. Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου. θεὶς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ. κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τοῦτο ἁμαρτίαν ταύτην. καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐκοιμήθη.

Σαῦλος

patribus noſtris in deſerto, ſicut ordinauerat illis, loquens ad Moſen ut faceret illud ſecundū formā, quā uiderat. Quod & induxerūt, qui ſucceſſerunt, patres noſtri cū Ieſu in poſſeſſionem gentiū, quas expulit deus à facie patrū noſtrorū uſq; ad dies Dauid, qui inuenit gratiā coram deo, & petijt ut inueniret tabernaculum deo Iacob. Solomon autē ædificauit illi domū. Sed excelſiſſimus ille non in manufactis templis habitet, ſicut propheta dicit: Cœlum mihi ſedes eſt, terra autem ſcabellum pedum meorū. Quam domū ædificabitis mihi dicit dominus, aut quis locus requietionis meæ eſt? Nónne manus mea fecit hæc omnia? Duri ceruice & incircumciſi corde & auribus, uos ſemp ſpiritui ſancto reſiſtitis, ſicut patres ueſtri, ita & uos. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres ueſtri? Et occiderūt eos, qui prænunciabāt de aduentu iuſti illius, cuius uos nunc proditores & occiſores fuiſtis: qui accepiſtis legem per diſpoſitiones angelorum nec ſeruaſtis. Audientes autem hæc diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebāt dentibus ſuis in eū. Cum autem eſſet plenus ſpiritu ſancto, intentis in cœlum oculis, uidit gloriā dei, & Ieſum ſtantem à dextris dei. Et ait: Ecce uideo cœlos apertos, & filium hominis ſtantem à dextris dei. Exclamātes autem uoce magna, cōtinuerūt aures ſuas, & impetū fecerunt unanimiter in eū. Et ciectū eum è ciuitate lapidabāt, ac teſtes depoſuerunt ueſtimenta ad pedes adoleſcentis, qui uocabat Saulus. Et lapidabant Stephanum inuocantē, ac dicentē: Domine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meū. Poſitis autem genibus, clamauit uoce magna: Domine, ne ſtatuas illis peccatum hoc. Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit.

Saulus

Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ. Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, πάντες τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας πλὴν τῶν ἀποστόλων. Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σύρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας παρεδίδου εἰς φυλακήν. Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διῆλθον, εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας, ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἀκούειν αὐτοὺς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. Πολλῶν γὰρ ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ, ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παραλελυμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἀνὴρ δέ τις ὀνόματι Σίμων, προϋπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μαγεύων, καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμαρείας, λέγων, εἶναί τινα ἑαυτὸν μέγαν, ᾧ προσεῖχον ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες, Οὗτός ἐστιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη. Προσεῖχον δὲ αὐτῷ, διὰ τὸ ἱκανῷ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξεστακέναι αὐτούς. Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ, εὐαγγελιζομένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτὸς ἐπίστευσε, καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ. Θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα ἐξίστατο. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀπόστολοι, ὅτι δέδεκται ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, οἵτινες καταβάντες, προσηύξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον.

Saulus autem consenserat in necem VIII
eius. Facta est autē in illo die persecutio magna aduersus ecclesiam, quæ erat Hierosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ præter apostolos. Curauerunt autem unà Stephanum uiri religiosi, fecerúntq; planctum magnum super eum. Saulus uero deuastabat ecclesiam, per singulas domos intrans, trahénsq; uiros ac mulieres tradebat in custodiam. Illi igitē dispersi peragrabant, annunciantes sermonem dei. Philippus autem peruenit in ciuitatem Samariæ, ac prædicabat illis Christum. Intendebāt autem turbæ his, quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & uidentes signa quæ ædebat. Spiritus enim immundi, è multis qui ab illis tenebantur, exibant, clamantes uoce magna. Multi autem paralytici & claudi sanati sunt. Et factum est gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidā nomine Simon, qui ante in ea ciuitate artē exercuerat magicam, ac gentem dementauerat Samariæ, dicēs se esse quempiam magnum, cui auscultabant illi à minimo usq; ad maximū, dicentes: Iste est uirtus dei, quæ uocatē magna. Auscultabāt autem ei, propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Cum uero credidissent Philippo, euāgelizanti de regno dei, déq; nomine Iesu Christi, baptizabantē uiri simul ac mulieres. Tūc Simon & ipse credidit, & cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidénsque signa & uirtutes fieri stupēs ammirabatē. Cum autem audissent apostoli, qui erāt Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem dei, miserunt ad eos Petrum ac Iohānē. Qui cū descēdissent, orauerūt pro ipsis, ut acciperēt spiritum sanctum.

Nondum

οὔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυ ΙΣΥ Ἰησοῦ. Τότε ἐπετίθουν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἐλάμβανον πνεῦμα ἅγιον. Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς τῶν ἀποστόλων διδόται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων. Δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον. Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν. Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μερὶς οὐδὲ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὁρῶ σε ὄντα. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων, εἶπε. Δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε. Οἱ μὲν οὖν διαμαρτυράμενοι καὶ λαλήσαντες τὸν λόγον τοῦ κυρίου, ὑπέστρεφον εἰς Ἱερουσαλήμ, πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίζοντο. Ἄγγελος δὲ κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον, λέγων. Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν ἐπὶ τὴν ὁδὸν, τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Γάζαν. Αὕτη ἔστιν ἔρημος. καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ὃς ἐλήλυθει προσκυνήσων εἰς Ἱερουσαλήμ, ἦν τε ὑποστρέφων καὶ καθήμενος ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προφήτην Ἡσαΐαν. Εἶπε δὲ τὸ πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ. Πρόσελθε, καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. Προσδραμὼν δὲ ὁ Φίλιππος, ἤκουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκοντος τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ εἶπεν. Ἆρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εἶπε. Πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, ἐὰν μή τις ὁδηγήσῃ με

Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantũ erant in nomine Christi Iesu. Tunc imponebant manus super illos, accipiebántque spiritum sanctum. Cum uidisset autem Simon, quod per impositionẽ manuum apostolorum daretur spiritus sanctus, obtulit eis pecunias dicens: Date & mihi potestatem istam, ut cuicunque imposuero manꝰ, accipiat spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum dei existimasti pecuniis parari. Nõ est tibi pars neque sors in ratione hac. cor enim tuum non est rectum coram deo. resipisce igitur ab ista malicia tua, & roga deum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis, & colligatione iniquitatis uideo te esse. Respondens autem Simon, dixit: Precemini uos pro me apud dominum, ne quid eueniat in me horum que dixistis. Et illi quidem testificati & locuti sermonem dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis oppidulis Samaritanorũ euangelizab ãt. Angelus autem domini locutus est ad Philippum, dicens: Surge, & uade meridiem uersus ad uiam quæ descendit ab urbe Hierosolymorum ad ciuitatem Gazam, hæc est deserta. Et surgẽs abijt, & ecce uir Aethiops, eunuchꝰ, præfectus Candaces reginæ Aethiopũ, quẽ præfecerat uniuersæ gazæ suæ, uenerat adoraturus Hierosolymam, & reuertebatur sedens super currum suum, legebatq; Esaiam prophetã. Dixit autẽ spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum istum. Accurrẽs autẽ Philippus, audiuit eum legentẽ Esaiam ꝓphetã, & dixit: Intelligisne quæ legis? At ille ait: Qui nam enim possim, nisi aliquis dux uiæ mihi

ὁδηγήσῃ με; παρεκάλεσέ π᾽ φίλιππον ἀ/
ναβάντα καθίσαι σὺν αὐτῷ. Η᾽ δὲ περιοχὴ φῆ
» γραφῆς ἦν ἀνεγίνωσκεν, ἦν ἄυτη. ὡς πρόβα
» τον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναν/
» τίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως
» οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτου. ἐν τῇ ταπεινώσει
» αὐτου ἡ κρίσις αὐτου ἤρθη. τὴν δὲ γενεὰν αὐτου
» τίς διηγήσεται; ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ
» ζωὴ αὐτου. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ φι/
λίππῳ, εἶπε. δέομαί σου, περὶ τίνος ὁ προ/
φήτης λέγει τοῦτο, περὶ ἑαυτου, ἢ περὶ ἑτέρου τι
νός; Ἀνοίξας δὲ ὁ φίλιππος τὸ στόμα αὐτου,
καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γραφῆς ταύτης,
εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. ὡς δὲ ἐπορεύ
οντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ. καὶ φη
σὶν ὁ εὐνοῦχος. ἰδοὺ ὕδωρ, τί κωλύει με βα
πτισθῆναι; εἶπε δὲ ὁ φίλιππος. εἰ πιστεύεις
ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἔξεστιν. ἀποκριθεὶς δὲ
εἶπε. πιστεύω τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν
Χριστόν. καὶ ἐκέλευσε στῆναι τὸ ἅρμα. καὶ κα
τέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ, ὅ, τε φίλιπ
πος καὶ ὁ εὐνοῦχος, καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν.
ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, πνεῦμα κυ
ρίου ἥρπασε τὸν φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐ
τὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος. ἐπορεύετο γὰρ τὴν
ὁδὸν αὐτου χαίρων. φίλιππος δὲ εὑρέθη εἰς
Ἄζωτον, καὶ διερχόμενος, εὐηγγελίζετο τὰς
πόλεις πάσας, ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς καισά
ρειαν. Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπει
λῆς καὶ φόνου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ κυρίου,
προσελθὼν τῷ ἀρχιερεῖ, ἠτήσατο παρ᾽ αὐτου
ἐπιστολὰς εἰς δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγω
γὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄν
δρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ
εἰς ἱερουσαλήμ. ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, ἐγένε/
το αὐτὸν ἐγγίζειν τῇ δαμασκῷ, καὶ ἐξαίφνης
περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνὴν, λέγου/σαν
αὐτῷ, Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις; Εἶπε δὲ.
τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ κύριος εἶπεν. ἐγώ εἰμι Ἰη
σοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα
λακτίζειν

mihi fuerit? Rogauitq; Philippum, ut ascenderet, sederétq; secum. Argumentū autem scripturæ quam legebat, erat hoc: Tanq; ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se mutus, sic nō aperuit os suum. In humilitate ipsi⁹ iudiciū eius sublatū est. Generationem aūt eius quis enarrabit? Quoniam tollitur de terra uita eius. Respōdens autem eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hoc, de se, an de alio quopiam? Aperiens autē Philippus os suum, & incipiens à scriptura ista, prædicauit illi Iesum. Et dum irent per uiam, uenerunt ad quandam aquam. Et ait eunuchus: Ecce aqua, quid uetat quo min⁹ baptizer? Dixit aūt Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respōdens ait: Credo filiū dei esse Iesum Christū. Et iussit sisti currū. Ac descēderūt ambo in aquā, Philippus simul & eunuchus, & baptizauit eum. Cum aūt ascendissent ex aqua, spiritus dñi rapuit Philippū, nec ampli⁹ uidit eum eunuchus. Ibat enim per uiā suā gaudens. Philippus aūt repertus est Azoti, & pertransiens euāgelizabat ciuitatibus cunctis, donec ueniret Cæsareā.

Saulus autem adhuc spirans minas ac cædem aduersus discipulos dñi, accessit ad principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas, quas pferret Damascū ad synagogas: ut si quos inuenisset eius uiæ seu uiros seu mulieres, uinctos duceret Hierosolymā. Et cum iter faceret, cōtigit ut appropinquaret Damasco. Et subito circumfulgurauit eum lux de cœlo, collapsúsq; in terram, audiuit uocem, dicentē sibi: Saul Saul, quid me persequeris? Dixit autem: Quis es domine? Dominus autē dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos IX

λακτίζειν. τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε. κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι; καὶ ὁ κύριος πρὸς αὐτόν. ἀνάστηθι, καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν. οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες. ἠγέρθη δὲ ὁ σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, ἀνεῳγμένων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῷ, οὐδένα ἔβλεπε. χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν, εἰσήγαγον εἰς δαμασκόν. καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ βλέπων, καὶ οὐκ ἔφαγεν, οὐδὲ ἔπιεν. ἦν δέ τις μαθητὴς ἐν δαμασκῷ, ὀνόματι ἀνανίας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ κύριος ἐν ὁράματι, ἀνανία. ὁ δὲ εἶπεν, ἰδοὺ ἐγὼ κύριε. ὁ δὲ κύριος πρὸς αὐτόν. ἀναστὰς πορεύθητι ἐπὶ τὴν ῥύμην τὴν καλουμένην εὐθεῖαν, καὶ ζήτησον ἐν οἰκίᾳ ἰούδα, σαῦλον ὀνόματι ταρσέα. ἰδοὺ γὰρ προσεύχεται. καὶ εἶδεν ἐν ὁράματι ἄνδρα ὀνόματι ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιθέντα αὐτῷ χεῖρα, ὅπως ἀναβλέψῃ. ἀπεκρίθη δὲ ἀνανίας. κύριε, ἤκουσα ἀπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν ἱερουσαλήμ. καὶ ὧδε ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων, δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ κύριος. πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, υἱῶν τε ἰσραήλ. ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. ἀπῆλθε δὲ ἀνανίας καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, εἶπε. σαοὺλ ἀδελφέ, ὁ κύριος ἀπέσταλκέ με, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς, καὶ πλησθῇς πνεύματος ἁγίου, καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπ' αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε. καὶ ἀναστὰς ἐβαπτίσθη. καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. ἐγένετο δὲ ὁ σαῦλος μετὰ τῶν ἐν δαμασκῷ μαθητῶν ἡμέρας τινάς. καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς

calcitrare. Is tremēs ac ſtupens dixit: Domine, quid me uis facere? Et dominꝰ ad eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi, quid te oporteat facere. Viri autē illi qui erant ei comites itineris, ſtabāt attoniti, audientes quidem uocem, neminem tamen uidentes. Surrexit aūt Saulus è terra, apertiſq; oculis, neminem uidebat. Sed manu ducentes illum, introduxerunt Damaſcum. Et erat tribus diebus non uidens, ac non comedit, neq; bibit. Erat autem quidam diſcipulus Damaſci, nomine Ananias, & dixit ad illū ꝓ uiſum dominus: Anania. Et ille ait: Ecce ego domine. Et dominus ad eum: Surge, & uade in uicum qui uocatur rectus, & quære in domo Iudæ, Saulum nomine Tarſenſem. Ecce enim orat. Et uidit per uiſum uirum Ananiam nomine introëuntem, & imponentē ſibi manum, ut uiſum reciperet. Reſpondit aūt Ananias: Dñe, audiui ex multis de uiro hoc, quanta mala fecerit ſanctis tuis Hieroſolymæ. Et hoc loco habet poteſtatem à principibus ſacerdotū, uinciendi oēs qui inuocant nomen tuū. Dixit autē ad eum dñs: Vade, quoniā organū electū eſt mihi iſte, ut portet nomen meū corā gētibus & regibus ac filiꝭ Iſraël. Ego eī oſtendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias, & introiuit in domum, & imponens ei manus, dixit: Saul frater, dominus miſit me, qui apparuit tibi in uia qua ueniebas, ut uiſum recipias, & implearis ſpiritu ſancto. Et cōfeſtim deciderūt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & uiſum recepit, & ſurgens baptizatus eſt. Cumque cepiſſet cibum, corroboratus eſt. Fuit autem Saulus cū diſcipulis, qui erant Damaſci, per dies aliquot. Et continuo in ſynagogis

γωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. ἐξίσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον· οὐχ' οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν ἰερουσαλὴμ τοὺς τὸ ὄνομα τοῦτο; καὶ ὧδε εἰς τοῦτο ἐληλύθει, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς ἀρχιερεῖς; Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς ἰουδαίους, τοὺς κατοικοῦντας ἐν δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός. ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύσαντο οἱ ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. ἐγνώσθη δὲ τῷ σαύλῳ ἡ τῶν βουλὴ αὐτῶν. παρετήρουν τε τὰς πύλας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι. λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. παραγενόμενος δὲ ὁ σαῦλος εἰς ἰερουσαλὴμ, ἐπείρατο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς, καὶ πάντες ἐφοβοῦντο αὐτὸν, μὴ πιστεύοντες, ὅτι ἐστὶ μαθητής. βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτὸν, ἤγαγε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ἐν τῇ ὁδῷ εἶδε τὸν κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ, καὶ πῶς ἐν δαμασκῷ ἐπαρρησιάσατο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἰησοῦ. καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς ἰερουσαλὴμ, καὶ παρρησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἰησοῦ. ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς ἑλληνιστάς. οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν. ἐπιγνόντες δὲ οἱ ἀδελφοὶ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς καισάρειαν, καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς ταρσόν. Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθόλης τῆς ἰουδαίας καὶ γαλιλαίας καὶ σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπληθύνοντο. ἐγένετο δὲ, πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων, κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, τοὺς κατοικοῦντας λύδδαν. εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα αἰνείαν ὀνόματι, ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραββάτου, ὃς ἦν

gogis prædicabat Christũ, quod is esset filius dei. Stupebant autẽ omnes qui eũ audiebant, ac dicebant: Nónne hic est q expugnabat Hierosolymis eos, qui inuocabant nomen istud? Et huc ad hoc uenit, ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autẽ multo magis conualescebat, & confundebat Iudæos, qui habitabãt Damasci, affirmãs quod is esset Christus. Expletis autem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi consilium, ut illum occiderẽt. Sed intellectæ sũt Saulo insidiæ eorũ. Asseruabántq; portas die ac nocte, ut eum interficerẽt. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum demiserunt, summittentes in sporta. Cum autem Saulus uenisset Hierosolymam, tentabat se iungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes, quod esset discipulus. Barnabas autem apprehẽsum illum, duxit ad apostolos, ac narrauit illis, quomodo in uia uidisset dominum, & quod locutus esset ei, & quomodo in Damasco fortiter egisset in nomine Iesu. Et erat cum illis uersans Hierosolymis, cum fiducia loquens in nomine domini Iesu. Loquebatúrq; & disputabat aduersus Græcos. illi uero quærebant occidere eum. Quod cum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum. Igitur ecclesiæ quidem per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem, & ædificabantur uersantes in timore domini, & consolatione sancti spiritus multiplicabantur. Factum est autem, ut Petrus, dum peragraret per omnes, deueniret etiam ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Reperit autem ibi hominem quendam nomine Aenæam, annis iam octo decumbentem in grabbato, qui

ἦν παραλελυμένος, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος· Αἰνεία, ἰᾶταί σε ὁ Ἰησοῦς Χριστός· ἀνάστηθι, καὶ στρῶσον σεαυτῷ· καὶ εὐθέως ἀνέστη. καὶ εἶδον αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σαρῶνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν κύριον. Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά· ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς. αὕτη ἦν πλήρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ, ἐγγὺς δὲ οὔσης Λύδδης τῇ Ἰόππῃ, οἱ μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἔστιν ἐν αὐτῇ, ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες, μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος, συνῆλθεν αὐτοῖς. ὃν παραγενόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ ὑπερῷον, καὶ παρέστησαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμάτια, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν ἡ Δορκάς. Ἐκβαλὼν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θεὶς τὰ γόνατα προσηύξατο. καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε. Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάθισε. Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτήν. φωνήσας δὲ τοὺς ἁγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης, καὶ πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν κύριον. Ἐγένετο δὲ, ἡμέρας ἱκανὰς μεῖναι αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ παρά τινι Σίμωνι βυρσεῖ.

Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ, ὀνόματι Κορνήλιος, ἑκατοντάρχης ἐκ σπείρης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς, εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ δεόμενος τοῦ θεοῦ διὰ παντός. Εἶδεν ἐν ὁράματι φανερῶς, ὡσεὶ περὶ ὥραν ἐνάτην τῆς ἡμέρας, ἄγγελον τοῦ θεοῦ εἰσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· Κορνήλιε. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἔμφοβος γε-

νόμενος

erat paralyticus. Et ait illi Petrus: Aenæa sanet te dominꝰ Iesus Christꝰ. Surge, & sterne tibiipsi. Et continuo surrexit. Et uiderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ & Assarone, qui conuersi sunt ad dominum. Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena opibꝰ bonis & eleemosynis quas præstabat. Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cum lauissent, posuerunt in cœnaculo. Cum autem uicina esset Lydda Ioppæ, ac discipuli audissent, quod Petrus esset in ea, miserũt ad eum, rogantes, ne grauaretur uenire usque ad se. Exurgens autem Petrus, uenit cum illis. Et cum aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum. & circumstetterunt illum omnes uiduæ flentes, & ostendentes tunicas uestesque, quas faciebat cum esset cum ipsis Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus positis genibus orauit. & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, uisoq; Petro, resedit. Data autem illi manu, erexit eam, & cũ uocasset sanctos ac uiduas, exhibuit eã uiuam. Id autem innotuit per totam Ioppen, & crediderunt multi in dominum. Factum est autem, ut dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quendam coriarium.

Vir autem quidam erat Cæsareæ, x
nomine Cornelius, centurio ex cohorte, quæ dicitur Italica, religiosus ac timens deum cum tota domo sua, præstans eleemosynas multas plebi, deprecánsque deum semper. Is uidit per uisum manifeste fermè hora diei nona angelum dei introëuntem ad se, dicentémq; sibi: Corneli. At ille intuens eum, ac timore cor-

reptus.

νόμενος, εἶπε. τί ὅτι κύριε; εἶπε δὲ αὐτῷ. αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ. καὶ νῦν πέμψον εἰς ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον πέτρον. οὗτος ξενίζεται παρά τινι σίμωνι βυρσεῖ, ᾧ ἐστὶν οἰκία παρὰ θάλασσαν. οὗτος λαλήσει σοι, τί σε δεῖ ποιεῖν. ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν τῷ κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐτοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ, καὶ ἐξηγησάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἰόππην. τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούντων ἐκείνων καὶ τῇ πόλει ἐγγιζόντων, ἀνέβη πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι, περὶ ὥραν ἕκτην. ἐγένετο δὲ προσπεινος, καὶ ἤθελε γεύσασθαι. παρασκευαζόντων δὲ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις. καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα τῆς γῆς καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν. ἀναστὰς πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. ὁ δὲ πέτρος εἶπε. μηδαμῶς κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν. ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς, καὶ πάλιν ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. ὡς δὲ ἐν ἑαυτῷ διηπόρει ὁ πέτρος, τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοὺ οἱ ἄνδρες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ κορνηλίου, διερωτήσαντες τὴν οἰκίαν σίμωνος, ἐπέστησαν ἐπὶ τὸν πυλῶνα. καὶ φωνήσαντες ἐπυνθάνοντο εἰ σίμων ὁ ἐπικαλούμενος πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. τοῦ δὲ πέτρου ἐνθυμουμένου περὶ τοῦ ὁράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦμα. ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσί σε, ἀλλὰ ἀναστὰς κατάβηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενος

reptus, dixit: Quid est domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram deo. Et nunc mitte uiros Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus. Hic diuersatur apud Simonē quendam coriarium, cui est domus iuxta mare. Hic dicet tibi, quid te oporteat facere. Et cùm discessisset angelus qui loquebatur illi, uocauit duos famulos suos, & militem religiosum ex his qui sibi adhærebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos Ioppen. Postridie uero facientibus illis iter & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora domus, ut oraret, circa horā sextam. Et cum esuriret, uoluit gustare cibum. Parantibus autem illis, irruit super eum mentis excessus. Et uidet cœlum apertum, ac descendēs ad se uas quoddā uelut linteum magnum, quatuor initijs alligatū, summitti è cœlo in terram, in quo erāt omnia quadrupedia terræ bestiæq; & reptilia, & uolatilia cœli. Et facta est uox ad eum: Surge Petre, macta & uescere. Ait autē Petrus: Nequaq; domine, quia nunq; edi quicquam commune & immundum. Et uox rursus iterum ad eum: Quæ deus purificauit, tu communia ne dixeris. Hoc autem factum est tertio. Et rursum receptum est uas in cœlum. Et dum apud sese hæsitaret Petrus, quæ nam esset uisio quam uidisset, ecce uiri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, astiterunt ad ianuam. Et euocato quopiam interrogabant an Simon qui cognominaretur Petrus, illic haberet hospitium. Petro uero cogitante de uisione, dixit spiritus ei: Ecce uiri quærunt te. Surge itaq; & descende, & uade cum eis, nihil hæsi-

μενος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλκα αὐτούς. καταβὰς δὲ Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας, τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, εἶπεν. ἰδοὺ ἐγώ εἰμι ὃν ζητεῖτε. τίς ἡ αἰτία δι' ἣν πάρεστε; οἱ δὲ εἶπον. Κορνήλιος ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν θεὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλου τοῦ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου, μεταπέμψασθαί σε εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Εἰσκαλεσάμενος οὖν αὐτοὺς, ἐξένισε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καί τινες τῶν ἀδελφῶν τῶν ἀπὸ Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. καὶ τῇ ἐπαύριον εἰσῆλθον εἰς τὴν Καισάρειαν. ὁ δὲ Κορνήλιος ἦν προσδοκῶν αὐτοὺς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. ὡς δὲ ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ ὁ Κορνήλιος, πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας, προσεκύνησεν. ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων. Ἀνάστηθι, κἀγὼ αὐτὸς ἄνθρωπός εἰμι. καὶ συνομιλῶν αὐτῷ, εἰσῆλθε, καὶ εὑρίσκει συνεληλυθότας πολλούς, ἔφη τε πρὸς αὐτούς. ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν ἐστιν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ. κἀμοὶ ὁ Θεὸς ἔδειξε, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον, διὸ καὶ ἀναντιῤῥήτως ἦλθον μεταπεμφθείς. πυνθάνομαι οὖν, τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με; καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη, ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ ἐμῷ οἴκῳ μου, καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, καὶ φησί. Κορνήλιε, εἰσηκούσθη σου ἡ προσευχὴ, καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλεσαι Σίμωνα, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος, οὗτος ξενίζεται ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσέως παρὰ θάλασσαν, ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι. ἐξαυτῆς οὖν ἔπεμψα πρός σε, σύ τε καλῶς ἐποίησας παραγενόμενος. νῦν οὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ

tans, propterea quod ego misi illos. Descendens autē Petrus ad uiros, qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce ego sum ille quem quæritis. Quæ causa est propter quam uenistis? Qui dixerūt: Cornelius centurio, uir iustus ac timens deum, & testimonium habēs ab uniuersa gente Iudæorum, oraculo admonitus est ab angelo sancto, ut accerseret te in domum suam, & audiret uerba abs te. Introuocatos igitur eos, recepit hospitio. Sequēti uero die Petrus profectus est cū illis, & quidā ex fratribus ab Ioppēsibus comitati sunt eum. Postridie uero introierunt Cæsaream. Porrò Cornelius expectabat illos, conuocatis cognatis suis ac necessarijs amicis. Vt autem factū est ut introiret Petrus, obuiam progressus ei Cornelius, ac procidens ad pedes, adorauit eum. Petrus uero erexit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum. Et colloquens cum illo, intrauit, & offendit multos qui conuenerāt, dixitq; ad illos: Vos scitis, nō esse fas uiro Iudæo coniungi aut accedere ad alienigenā. Sed mihi ostendit deus, ne, quem cōmunē aut immundū dicerē hominem, quapropter & incunctāter ueni accersitus. Interrogo ergo, quā ob causam accersistis me? Et Cornelius ait: Die abhinc quarto usq; ad hāc horā sedebā ieiunus, & hora nona precabar in domo mea, & ecce uir stetit añ me in ueste splendida, & ait: Corneli exaudita est deprecatio tua, & eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt corā deo. Mitte ergo qui eant Ioppen, & accerse Simonē qui cognominat' Petrus, hic diuersat' in ædibus Simonis coriarij iuxta mare, qui simulatq; uenerit loquetur tibi. Confestim ergo misi ad te, & tu bene feciſti qui aduenēris. Nunc ergo omnes nos, teste deo,

πιον τοῦ θεοῦ πάρεσμεν, ἀκοῦσαι πάντα τὰ προσταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἀνοίξας δὲ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν. Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων κύριος, ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ θεὸς πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος πάντας τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἔν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐν Ἰερουσαλήμ, ὃν ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ, ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. καὶ παρήγγειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν. τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον. Καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐκκέχυται. ἤκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώσσαις καὶ μεγαλυνόντων τὸν θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος. Μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαί τις δύναται, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον καθὼς καὶ ἡμεῖς; Προσέταξέ τε αὐτοὺς βαπτισθῆναι

deo, adsumus, ut audiamus omnia quæcunque tibi præcepta sunt à deo. Aperiens autem Petrus os, dixit: Re ipsa comperio, quod non sit personarum respectus apud deum, sed in qua uis gẽte, qui timet ipsum & operatur iustitiam, is acceptus est illi. Sermonem quem misit deus filijs Israël, annuncians pacem per Iesum Christum, hic est omnium dñs. Ipsi nostis, de quo sermone fama diuulgatum fuit in tota Iudæa, rumore primũ orto à Galilæa, post baptisma qd prædicabat Ioannes, ut Iesum Nazarenũ unxerit deus spiritu sancto & uirtute, qui obambulauit benefaciendo & sanando omẽs oppressos à diabolo, quoniã deus erat cum illo. Et nos testes sumus omniũ quæ fecit & in regione Iudæorũ & Hierosolymis, quẽ occiderunt suspensum in ligno. Hunc deus suscitauit tertio die, & exhibuit eum ut manifestus fieret nõ toti populo, sed testibus prius ad hoc delectis à deo nimirũ nobis, qui comedimus & bibim⁹ unà cum illo, posteaq; resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis ut prædicaremus populo ac testificaremur, quod ipse sit ille qui cõstitutus erat à deo iudex uiuorũ ac mortuorũ. Huic omẽs pphetæ testimoniũ ferunt, qd remissionẽ peccatorũ accepturus sit per nomẽ eius quisquis crediderit in eum. Adhuc loquente Petro uerba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant sermonẽ. Et obstupuerũt hi qui ex circũcisorũ genere credebant, quotq̃t uenerant cũ Petro, qd & in gẽtes donũ spũs sancti effusum esset. Audiebant enim illos loquentes linguis ac magnificantes deũ. Tunc respondit Petrus: Num quis prohibere potest, q̃minus aqua baptizenẽ hi qui spm̃ sanctum acceperũt sicut & nos? Et iussit eos

βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς.

Ἤκουσαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ οἱ ὄντες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς Ἱεροσόλυμα, διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς, λέγοντες, ὅτι πρὸς ἄνδρας ἀκροβυστίαν ἔχοντας εἰσῆλθες, καὶ συνέφαγες αὐτοῖς. Ἀρξάμενος δὲ ὁ Πέτρος, ἐξετίθετο αὐτοῖς καθεξῆς, λέγων. ἐγὼ ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν ἐκστάσει ὅραμα, καταβαῖνον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. εἰς ὃν ἀτενίσας, κατενόουν, καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Ἤκουσα δὲ φωνῆς, λεγούσης μοι. ἀναστὰς Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε. Εἶπον δὲ, μηδαμῶς κύριε, ὅτι πᾶν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον οὐδέποτε εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου. ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. ἃ ὁ θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρὶς, καὶ πάλιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. καὶ ἰδοὺ ἐξαυτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπέστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρός με. Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμενον. ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἓξ ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσήλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός. ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν, πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, σταθέντα καὶ εἰπόντα αὐτῷ. ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, ὃς λαλήσει ῥήματα πρός σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου. ἐν δὲ τῷ ἄρξασθαί με λαλεῖν, ἐπέπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοὺς, ὥσπερ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ. ἐμνήσθην δὲ τοῦ ῥήματος κυρίου ὡς ἔλεγεν. ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ. εἰ οὖν τὴν ἴσην

baptizari in nomine domini. Tunc rogauerũt eum, ut remaneret aliquot dies.

Audierũt autẽ apostoli & fratres qui XI
erãt in Iudæa, quod & gẽtes recepissent sermonẽ dei. Cumq; ascendisset petrus Hierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circumcisione, dicẽtes: Ad uiros præputiũ habẽtes introisti, & edisti cum illis. Petrus autẽ rem ab initio repetẽs, exposuit illis ordine, dicens: Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi raptus extra me uisionem, descendere uas quoddam ceu linteum magnũ, quatuor initijs emissum è cœlo & uenit usque ad me. In quod cum intẽdissem oculos, animaduerti & uidi quadrupedia terræ & bestias & reptilia, & uolatilia cœli. Audiui autẽ & uocem, dicentẽ mihi: Surge Petre, macta & uescere. Dicebam autẽ: Neq; dñe, quia nihil commune aut immundũ unq; introiuit in os meum. Respondit autem mihi uox rursum è cœlo: quæ deus mundauit, tu ne cõmunia dixeris. Idq; accidit tertio, & rursum omnia subducta sunt in cœlum. Et ecce extẽplo tres uiri presto aderãt in ædibus ĩ quib⁹ eram è Cæsarea missi ad me. Dixerat autem mihi spiritus, ut congrederer cũ illis, nihil hæsitans. Porrò comitati me sunt & sex fratres hi. Et ingressi sum⁹ĩ domũ uiri. isq; retulit nobis, ut uidisset angelũ domi suæ, qui astitisset ac dixisset sibi: Emitte uiros Ioppen, & accerse Simonẽ cognomento Petrum, qui tibi ea dicturus est, per quæ serueris & tu & uniuersa domus tua. Cũ autẽ exorsus essem sermonẽ, illapsus est spũs sanctus in illos, quẽadmodũ & in nos fuerat illapsus initio. Veniebat autẽ in mẽtẽ quod dixerat dñs, Ioãnes qdẽ baptizauit aqua, cæterũ uos baptazabimini spũ sctõ. Proinde si

par

ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς, ὡς καὶ
ἡμῖν πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν χρι-
στὸν, ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλῦσαι τὸν
θεόν; Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα, ἡσύχασαν, καὶ
ἐδόξαζον τὸν θεὸν, λέγοντες. Ἄρα γε καὶ τοῖς
ἔθνεσιν ὁ θεὸς τὴν μετάνοιαν ἔδωκεν εἰς
ζωήν. Καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες ἀπὸ τῆς
θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ στεφάνῳ, διῆλ-
θον ἕως φοινίκης καὶ κύπρου καὶ ἀντιοχεί-
ας, μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μό-
νον Ἰουδαίοις. ἦσαν δέ τινες ἐξ αὐτῶν ἄν-
δρες κύπριοι καὶ κυρηναῖοι, οἵτινες εἰσελ-
θόντες εἰς ἀντιόχειαν, ἐλάλουν πρὸς τοὺς
ἕλληνιστὰς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν κύριον Ἰη-
σοῦν. καὶ ἦν χεὶρ κυρίου μετ' αὐτῶν, πολύς
τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπέστρεψεν ἐπὶ τὸν
κύριον. Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς
ἐκκλησίας, τῆς οὔσης ἐν ἱεροσολύμοις, περὶ αὐ-
τῶν, καὶ ἐξαπέστειλαν βαρνάβαν διελθεῖν
ἕως ἀντιοχείας. ὃς παραγενόμενος, καὶ ἰ-
δὼν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, ἐχάρη, καὶ παρε-
κάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς καρδίας προσ-
μένειν τῷ κυρίῳ, ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς, καὶ
πλήρης πνεύματος ἁγίου καὶ πίστεως. καὶ
προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ κυρίῳ. ἐξῆλ-
θε δὲ εἰς ταρσὸν ὁ βαρνάβας, ἀναζητῆσαι
Σαῦλον. καὶ εὑρὼν αὐτὸν, ἤγαγεν αὐτὸν
εἰς ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν
ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδά-
ξαι ὄχλον ἱκανὸν, χρηματίσαι τε πρῶτον
ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς. Ἐν
ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατῆλθον ἀπὸ ἱερο-
σολύμων προφῆται εἰς ἀντιόχειαν. Ἀνὰς
δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἄγαβος, ἐσήμανε διὰ
τοῦ πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἔσεσθαι
ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην. ὅς τις καὶ ἐγένε-
το ἐπὶ κλαυδίου καίσαρος. τῶν δὲ μαθη-
τῶν καθὼς ηὐπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐ-
τῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦ-
σιν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς, ὃ καὶ ἐποίη-
σαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους,

διὰ

par donum dedit illis deus, quemadmo
dum & nobis, cum credidissemus in do
minũ Iesum Christum: ego porrò quis
eram, qui possem obsistere deo? His au-
tem auditis obticuerunt, & glorificaue-
runt deum, dicentes: Igitur & gentibus
deus pœnitentiam cõcessit ad uitam. Et
illi quidem qui dispersi fuerant ex affli-
ctione quæ orta fuerat ob Stephanum,
perambulauerunt usq; ad Phœnicen &
Cyprum & Antiochiam, nemini loquen
tes sermonẽ illum, nisi solis Iudæis. Erãt
autem quidã ex eis uiri Cyprij & Cyre-
nenses, qui cum introissent Antiochiam,
loquebantᵉ ad Græcos, prædicantes do-
minũ Iesum. Et erat manus dñi cum eis,
multúsq; numerus credentiũ conuersus
est ad dñm. Peruenit autẽ rumor ad au-
res ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, sup
his, & miserũt Barnabam ut iret ad An-
tiochiam. Qui cum peruenisset, & uidis-
set gratiam dei, gauisus est, & hortabatᵉ
omẽs, ut proposito cordis pseuerarẽt ad
hærere dño. Nam erat uir bonus, ac ple-
nus spiritu sancto & fide. Et addita est
multa turba domino. Profectus est aũt
Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulũ,
quẽ cũ inuenisset, perduxit Antiochiam.
Accidit aũt ut annũ totum cõsuetudinẽ
agerẽt cũ ea cõgregatiõe, docerẽtq; tur
bam multam, & discipuli cognominarẽ-
tur primũ Antiochiæ Christiani. In his
autem diebus supuenerunt ab urbe Hie
rosolymorũ prophetæ Antiochiam, sur-
génsq; unus ex eis nomine Agabus, si-
gnificabat per spiritũ, famem magnam
futurã in toto terrarũ orbe, quæ accidit
sub Claudio Cæsare. Discipuli autẽ, put
cuiq; suppetebat, ꝓposuerũt in subsidiũ
mittere habitantibus in Iudæa fratrib⁹,
quod & fecerunt, mittentes ad seniores

per

διὰ χειρὸς βαρνάβα καὶ Σαύλου.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. ἀνεῖλε δὲ ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν ἰωάννου μαχαίρᾳ. καὶ ἰδὼν ὅτι ἀρεστόν ἐστι τοῖς ἰουδαίοις, προσέθετο συλλαβεῖν καὶ πέτρον. ἦσαν δὲ ἡμέραι τῶν ἀζύμων. ὃν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλακὴν, παραδοὺς τέσσαρσι τετραδίοις στρατιωτῶν φυλάσσειν αὐτὸν, βουλόμενος μετὰ τὸ πάσχα ἀναγαγεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. ὁ μὲν οὖν πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ. ὅτε δὲ ἤμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ ἡρῴδης, τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο στρατιωτῶν, δεδεμένος ἁλύσεσι δυσί, φύλακές τε πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακήν. καὶ ἰδοὺ ἄγγελος κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ οἰκήματι· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ πέτρου, ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων. ἀνάστα ἐν τάχει. καὶ ἐξέπεσον αὐτοῦ αἱ ἁλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. εἶπέ τε ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν. περίζωσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου. ἐποίησε δὲ οὕτως, καὶ λέγει αὐτῷ. περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ, καὶ οὐκ ᾔδει, ὅτι ἀληθές ἐστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἐδόκει δὲ ὅραμα βλέπειν. διελθόντες δὲ πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἥτις αὐτομάτη ἠνοίχθη αὐτοῖς. καὶ ἐξελθόντες προῆλθον ῥύμην μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. καὶ ὁ πέτρος γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, εἶπε. νῦν οἶδα ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς ἡρῴδου, καὶ πάσης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαίων. συνιδών τε ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν μαρίας, τῆς μητρὸς ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. κρούσαντος δὲ τοῦ πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος

per manum Barnabæ ac Sauli.

Eodem autem tempore iniecit Herodes rex manus, ut afflígeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Iohānis gladio: uidens autem quod gratum esset Iudæis, perrexit cōprehendere & Petrum. Erant autem dies azymorū. Quem cū etiam apprehendisset, posuit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militū asseruandum, uolens post pascha producere eum populo. Et Petrus quidem seruabatur in carcere. Cæterum precatio fiebat sine intermissione ab ecclesia ad deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites, uinctus catenis duabus, & custodes ante ostium custodiebant carcerē. Et ecce angelus domini astitit, & lumē refulsit in habitaculo. percussóq; latere Petri excitauit eum, dicens: Surge uelociter. Et exciderunt catenæ de manibus eius. Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere & subliga soleas tuas. Et fecit sic. Et dicit illi: Circūda tibi uestimentum tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat, quod uerum esset quod fiebat per angelū, sed putabat se uisum uidere. Cum autē præteriissent primam ac secundam custodiam, uenerūt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem, quæ ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt uicum unum, & cōtinuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio uere, quod miserit dñs angelum suum, & eripuerit me è manu Herodis, & ex omni expectatione plebis Iudæorum. récq; perpēsa uenit ad domum Mariæ, matris Iohānis, qui cognominatus est Marcus, ubi erāt multi cōgregati & orantes. Cū pulsasset aūt Petrus ostiū

XII

uestibuli,

πυλῶνος, προσῆλθε παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι ῥόδη, καὶ πυλγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ πέτρου, ἀπὸ τοῦ χαρᾶς οὐκ ἤνοιξε τὸν πυλῶνα, εἰσδραμοῦσα δὲ ἀπήγγειλεν ἑστᾶναι τὸν πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος. οἱ δὲ πρὸς αὐτὴν εἶπον, μαίνῃ. Ἡ δὲ διϊσχυρίζετο οὕτως ἔχειν. οἱ δὲ ἔλεγον. ὁ ἄγγελος αὐτοῦ ἐστίν. ὁ δὲ πέτρος ἐπέμενε κρούων. Ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐτὸν, καὶ ἐξέστησαν. Κατασείσας δὲ αὐτοῖς τῇ χειρὶ σιγᾷν, διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ κύριος αὐτὸν ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ φυλακῆς. Εἶπε δέ. ἀπαγγείλατε Ἰακώβῳ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα. Καὶ ἐξελθὼν ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. Γενομένης δὲ ἡμέρας, ἦν τάραχος οὐκ ὀλίγος ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο. Ἡρώδης δὲ πυλζητήσας αὐτὸν, καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι, καὶ κατελθὼν ἀπὸ τοῦ Ἰουδαίας εἰς τὴν καισάρειαν διέτριβεν. ἦν δὲ ὁ Ἡρώδης θυμομαχῶν τυρίοις καὶ σιδονίοις. ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες βλαστὸν τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ἠτοῦντο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ βασιλικῆς. Τακτῇ δὲ ἡμέρᾳ ὁ Ἡρώδης ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα βασιλικὴν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, θεοῦ φωνὴ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε δόξαν τῷ θεῷ, καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος, ἐξέψυξεν. ὁ δὲ λόγος τοῦ θεοῦ ηὔξανε καὶ ἐπληθύνετο. Βαρνάβας δὲ καὶ παῦλος ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμπαραλαβόντες καὶ ἰωάννην, τὸν πυλκληθέντα μάρκον.

Ἦσαν δέ τινες ἐν ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὅ, τε βαρνάβας καὶ σίμων καλούμενος νίγερ, καὶ λούκιος ὁ κυρηναῖος, μαναήν τε ἡρώδου τοῦ τετράρχου σύντροφος, καὶ σαῦλος. Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ κυρίῳ, καὶ νηστευόντων

Αἰς* ἐπὶ τὸν κοιτῶνα.

uestibuli, processit puella ut subausculta ret, nomine Rhode. Et ut agnouit uocē Petri, præ gaudio non aperuit uestibulum, sed introcurrēs renunciauit stare Petrum ante uestibulū. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat, sic se habere. At illi dicebāt: Angelus eius est. Petrus autē perseuerabat pulsans. Cum autē aperuissent, uiderunt eum, & obstupuerunt. Cum innuisset autem eis mota manu ut tacerent, narrauit illis, quō dn̄s eduxisset ipsum de carcere. Dixit autem: Nūciate Iacobo & fratrib⁹ hæc. Et egressus abijt in aliū locū. Porrò ubi diluxit, erat turbatio nō parua inter milites, qd nam accidisset Petro. Herodes autem cū requisisset eum, nec inuenisset, examinatis custodib⁹, iussit eos duci, descendēsq; à Iudæa Cæsaream, ibi cōmoratus est. Erat autem Herodes infensus Tyrijs & Sidonijs. At illi uno animo uenerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui præerat cubiculo regis, petebāt pacē, eo quod alere tur regio ipsorum annona regia. Statuto autem die Herodes uestitus ueste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autē acclamabat: uox dei, & nō hominis. Confestim autē percussit eum angelus domini, eo quod nō dedisset gloriā deo, & erosus à uermibus, expirauit. Porrò sermo domini crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem & Paulus reuersi sunt Hierosolymam, expleto ministerio, assumpto & Iohanne, cui cognomen erat Marcus.

Erant autē quidā in ecclesia, quæ erat Antiochiæ, pphetæ ac doctores, Barnabásq; & Simon qui uocabat' Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen q erat Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus. Cū autem illi sacrificarent domino, ieiunarentq; XIII

καὶ νηστευόντων, εἶπε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν, καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς. τότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς, ἀπέλυσαν. οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, κατῆλθον εἰς Σελεύκειαν, κἀκεῖθεν ᾤχοντο εἰς Κύπρον. καὶ γενόμενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων. εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. διελθόντες δὲ ὅλην τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦν, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθυπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. οὗτος προσκαλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος, οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ τῆς πίστεως. Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς πνεύματος ἁγίου, καὶ ἀτενίσας εἰς αὐτὸν, εἶπεν, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥαδιουργίας υἱὲ διαβόλου, ἔχθρὲ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς κυρίου τὰς εὐθείας. καὶ νῦν ἰδοὺ χεὶρ τοῦ κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσῃ τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν ἥλιον ἄχρι καιροῦ. παραχρῆμα δὲ ἔπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειραγωγούς. τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσεν, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ κυρίου. ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. αὐτοὶ δὲ διελθόντες, ἀπὸ τῆς Πέργης παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, ἐκάθισαν. μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀπέστειλαν οἱ ἀρχισυνάγωγοι πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες. ἄνδρες ἀδελφοὶ, εἴ τις λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως

ieiunarentq; dixit spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod accersiui eos. Cumq; ieiunassent & orassent, imposuissentq; eis manus, dimiserunt. Et ipsi quidem emissi à spiritu sancto, abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprum. Et cum essent Salamine, annunciauerunt sermonem dei in synagogis Iudæorum. Habebant autem & Iohānem ministrum. Et peragrata insula usque ad Paphum, inuenerunt quendam magum pseudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieſu, qui erat cum proconsule Sergio Paulo uiro prudente. Hic accersitis Barnaba & Saulo, desiderabat audire sermonem dei. Resistebat autem illis Elymas magus, sic enim interpretatur nomen eius, quærens auertere proconsulem à fide. Saulus autem qui idem Paulus, repletus spiritu sancto, intentis in eū oculis, dixit: O plene omni dolo & omni uersutia fili diaboli, inimice omnis iusticiæ, non desinis inuertere uias domini rectas. Et nūc ecce manus domini super te, & eris cæcus non uidens solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo ac tenebræ, & circumiens quærebat, qui se manu ducerent. Tunc proconsul cum uidisset quod acciderat, credidit, admirans super doctrina domini. Cum autem à Papho soluissent Paulus, qui cum eo erant, uenerūt Pergen Pamphyliæ. Iohannes autem digressus ab eis, reuersus est Hierosolymā. Cæterum ipsi peragratis regionibus, à Perga uenerūt Antiochiam Pisidiæ, & ingressi synagogam die sabbatorū, sederūt. Post lectionem autem legis ac prophetarum miserunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si qs est in uobis sermo exhortationis

παρακλήσεως πρὸς τὸν λαὸν, λέγετε. Ἀναστὰς δὲ παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ, εἶπεν. ἄνδρες Ἰσραηλῖται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν θεὸν, ἀκούσατε. Ὁ θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν. καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ Αἰγύπτῳ. καὶ μετὰ βραχίονος ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ. καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῇ Χαναὰν, κατεκληρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν· καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα, ἔδωκε κριτὰς, ἕως σαμουὴλ τοῦ προφήτου. κἀκεῖθεν ᾐτήσαντο βασιλέα, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς τὸν Σαοὺλ τὸν τοῦ κὶς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς βενιαμὶν, ἔτη τεσσαράκοντα. καὶ μετασήσας αὐτὸν, ἤγειρεν αὐτοῖς τὸν δαβὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρήσας, εὗρον δαβὶδ τὸν τοῦ ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. Τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν, προκηρύξαντος Ἰωάννου πρὸ προσώπου τῆς εἰσόδου αὐτοῦ βάπτισμα μετανοίας παντὶ Ἰσραήλ. Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, ἔλεγε. τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι; οὐκ εἰμὶ ἐγὼ, ἀλλ' ἰδοὺ ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑπόδημα τῶν ποδῶν λύσαι. ἄνδρες ἀδελφοὶ, υἱοὶ γένους Ἀβραὰμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν θεὸν, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἰερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν, καὶ μηδὲν αἰτίαν θανάτου εὑρόντες, ᾐτήσαντο πιλᾶτον ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἔθηκαν εἰς μνημεῖον. ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὃς ὤφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς γαλιλαίας εἰς ἱερουσαλήμ. οἵτινες

exhortationis ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus & manu silentio indicto, ait: Viri Israëlitæ, & qui timetis deum, audite. Deus populi huius delegit patres nostros, & populum in altum extulit, cum essent incolæ in terra Aegypti, & brachio excelso eduxit eos ex ea, & circiter quadraginta annorũ tempus mores eorum sustinuit in deserto. Ac deletis gentibus septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum. Et post hæc annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usq; ad Samuelem prophetam. Et exinde postulauerũt regem, dedítq; illis deus Saul filium Cis uirum de tribu Beniamin, annis quadraginta. Et amoto illo, suscitauit illis Dauid ut esset rex, cui testimonium reddens dixit: Inueni Dauid filium Iessæ, uirum secundum cor meum, qui faciet omnes uoluntates meas. Huius è semine deus ita, ut promiserat, adduxit Israëli seruatorem Iesum, cũ ante prædicasset Ioannes ante faciem introitus eius baptismũ pœnitentiæ Israëli. Cũ autem impleret Ioannes cursum, dixit: Quẽ me arbitramini esse? Non is sum ego, sed ecce uenit post me, cuius nõ sum dignus soleam pedum soluere. Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter uos timent deũ, uobis sermo salutis huius missus est. Qui eñ habitabãt Hierosolymis, & principes eorũ cũ ignorarent illũ, & uoces prophetarũ quæ per oñe sabbatũ leguñt, cõdẽnato eo implerunt, nullá q; causa mortis iuuenta petierũt à Pilato ut interficeret illũ. Cumq; cõsummassent oĩa quæ de eo scripta erãt depositũ de ligno posuerũt in monumẽto. Deus autem suscitauit eũ à mortuis, qui uisus est p dies multos his, qui simul ascẽderant cũ eo à Galilæa Hierosolymã

ὅτι τινές εἰσι μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν, ἀναστήσας Ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ πρώτῳ γέγραπται. Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἴρηκεν. ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. διὸ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν. ὃν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν, οὐκ εἶδε διαφθοράν. γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν ἄνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τούτου ὑμῖν ἄφεσις ἁμαρτιῶν καταγγέλλεται καὶ ἀπὸ πάντων, ὧν οὐκ ἠδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως δικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιοῦται. βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ ὑμᾶς, τὸ εἰρημένον ἐν τοῖς προφήταις. ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη, εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ ῥήματα. λυθείσης δὲ τῆς συναγωγῆς, ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ. οἵτινες προσλαλοῦντες ἔπειθον αὐτοὺς ἐμμένειν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ. τῷ τε ἐχομένῳ σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου καὶ ἀντέλεγον, τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένοις ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες. παῤῥησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας, εἶπον. ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ δὲ ἀπωθεῖσθε

qui sunt testes eius apud plebem. Et nos uobis annunciamus, quod eam repromissionem, quæ ad patres facta est, deus adimpleuerit filijs illorum nimirum nobis, resuscitato Iesu, sicut & in psalmo primo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem suscitauit eum à mortuis, iam non amplius reuersurum in corruptionem, ita dixit: Dabo uobis sancta Dauid fidelia. Ideo & aliâs dicit: Non permittes ut sanctus tuus uideat corruptionem. Nam Dauid quidem cum suæ ætati inseruisset, cõsilio dei dormiuit, & appositus est ad patres suos, uidit'q; corruptionem. At is quem deus suscitauit, non uidit corruptionem. Notum igitur sit uobis uiri fratres, quod per hunc uobis remissio peccatorum annunciatur & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Mosi iustificari: per hunc omnis qui credit, iustificatur. Videte ergo ne superueniat uobis, quod dictum est in prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego in diebus uestris, quod non credetis, si quis enarrauerit uobis. Egressis autem è cœtu Iudæis, rogabant gentes, ut sequenti sabbato loquerentur sibi uerba. Soluto autem cœtu, secuti sunt multi Iudæi & religiosi proselyti Paulum ac Barnabã, qui alloquentes suadebant eis ut perseuerarent in gratia dei. Sequenti uero sabbato penè uniuersa ciuitas conuenit ad audiendum sermonem dei. Videntes autem turbas Iudæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur contradicentes, ac loquentes blasphemias. Tunc sumpta fiducia Paulus ac Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui sermonem dei, sed quoniam repellitis

ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. οὕτως γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ κύριος. Τέθηκά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη, ἔχαιρε, καὶ ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ κυρίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διεφέρετο δὲ ὁ λόγος τοῦ κυρίου διὰ ὅλης τῆς χώρας. οἱ δὲ ἰουδαῖοι παρώτρυναν τὰς σεβομένας γυναῖκας καὶ τὰς εὐσχήμονας, καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως. καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν παῦλον καὶ τὸν βαρνάβαν. καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. οἱ δὲ ἐκτινάξαμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς ἰκόνιον. οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ πνεύματος ἁγίου.

Ἐγένετο δὲ ἐν ἰκονίῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν ἰουδαίων, καὶ λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι ἰουδαίων τε καὶ ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. οἱ δὲ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, ἐπήγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. ἱκανὸν μὲν οὖν χρόνον διέτριψαν παῤῥησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ κυρίῳ, τῷ μαρτυροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα καὶ τέρατα γίνεσθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. ἐσχίσθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν τοῖς ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις. ὡς δὲ ἐγένετο ὁρμὴ τῶν ἐθνῶν τε καὶ ἰουδαίων σὺν τοῖς ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτούς, συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς λυκαονίας λύστραν καὶ δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον. κἀκεῖ ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. καί τις ἀνὴρ ἐν λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν ἐκάθητο, χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων, ὃς οὐδέποτε περιπεπατήκει. οὗτος ἤκουε τοῦ παύλου λαλοῦντος. ὃς ἀτενίσας αὐτῷ καὶ ἰδὼν, ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας

repellitis illum, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce conuertimur ad gentes. sic enim nobis præcepit dñs: Posui te in lucem gentium, ut sis salus usq; ad extremum terræ. Audientes autem gentes, gaudebant, & glorificabant sermonem domini, & crediderunt quotquot erant ordinati ad uitam æternã. Diuulgabat autem sermo domini per uniuersam regionem. Iudæi uero extimulauerunt mulieres religiosas & honestas, & primos ciuitatis. & excitauerũt pſecutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerũt eos de finibus suis. At illi excusso puluere pedum suorũ in eos, uenerũt Iconiũ. Porrò discipuli replebant gaudio & spiritu sancto.

Factum est autem Iconij ut simul introirent synagogam Iudæorũ, & loquerentur sic, ut crederet Iudæorum simul & Græcorũ copiosa multitudo. Qui uero increduli erant Iudæi, concitauerunt & corruperunt animos gentium aduersus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt fortiter agentes præsidio domini, qui testimoniũ perhibebat sermoni gratiæ suæ, dabátq; ut signa & prodigia fierẽt per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & quidam quidẽ stabant à Iudæis, quidam uero ab apostolis. Cum autem factus esset impetus gẽtium pariter ac Iudæorum unà cũ principibus suis, ut uim adferrent ac lapidarẽt eos, re intellecta, cõfugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystram & Derben, & finitimam undiq; regionẽ, & ibi prædicabant Euangelium. Et quidam uir Lystris debilis pedibus sedebat, claudus ab utero matris suæ, qui nunq; ambulauerat. Hic audiuit Paulũ loquentẽ. Qui intuitus eũ & uidens, q; fidẽ haberet fore, ut saluus fieret, dixit magna uoce: Surge in pe-

XIIII

δας σε ὀρθός. καὶ ἅλετο καὶ περιεπάτει. οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν λυκαονιστί, λέγοντες. οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. ἐκάλουν τε τὸν μὲν βαρνάβαν, δία, τὸν δὲ παῦλον, ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ διὸς, τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν. ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι βαρνάβας καὶ παῦλος, διαῤῥήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, ἐξεπήδησαν εἰς τὸν ὄχλον, κράζοντες καὶ λέγοντες. ἄνδρες, τί ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς, ἀπὸ τούτων τῶν ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὃς ἐν ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. καίτοι γε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑετοὺς διδούς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς καὶ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ἡμῶν. καὶ ταῦτα λέγοντες, μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. ἐπῆλθον δὲ ἀπὸ ἀντιοχείας καὶ ἰκονίου ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους, καὶ λιθάσαντες τὸν παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλεως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. κυκλωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ βαρνάβᾳ εἰς δέρβην. εὐαγγελισάμενοί τε τὴν πόλιν ἐκείνην, καὶ μαθητεύσαντες ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν λύστραν καὶ ἰκόνιον καὶ ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζοντες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρέθεντο αὐτοὺς τῷ κυρίῳ εἰς ὃν

des tuos rectus. Et exiliit, ambulabátq; Turbæ uero cum uidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt uocem suam Lycaonice, dicētes: Dīi in specie hominum descenderunt ad nos. Et uocabant Barnabam, Iouem: Paulum uero, Mercurium, quod is esset dux sermonis. Sacerdos au tē Iouis, qui erat ante ciuitatem illorum, tauros & coronas ad uestibula afferens, cū turbis uolebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli, Barnabas & Paulus conscissis uestibus suis, insilierunt in turbam, clamantes ac dicentes: Viri, cur ista facitis? Nos quoque ĩsdem quibus uos, obnoxiĩ malis sumus homines, annunciantes, ut ab istis uanis cōuertamini ad deum uiuum, qui fecit cœlum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt, qui in præteritis ætatibus sinebat omnes gentes ingredi uĩs suis. Quanq; nō expertē testimoniī seipsum esse sinebat, dum beneficia cōferret, de cœlo nobis dans pluuias ac tēpora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Et hæc dicentes, uix compescuerūt turbas ne sibi immolarēt. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi, qui cū persuasissent turbis, ac Paulū lapidassent, extraxerūt eū è ciuitate, existimātes illū mortuū esse. Circūdantibus aūt eū discipulis, surrexit & intrauit ciuitatē. Ac postero die ꝓfectus est cū Barnaba Derben. Cūq; euangelizassent ciuitati illi, ac docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconiū & Antiochiam, denuo cōfirmantes animas discipulorū, exhortantésq; ut perseuerarent in fide, & quod per multas afflictiones oporteat nos intrare in regnum dei. Et cū suffragĩs creassent illis ꝑ singulas ecclesias presbyteros, precatiq; essent cum ieiunĩs, commendauerunt eos dño

in quē

εἰς ὃν πεπιστεύκασιν. καὶ διελθόντες τὴν Πισιδίαν, ἦλθον εἰς Παμφυλίαν. καὶ λαλήσαντες ἐν Πέργῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς Ἀτταλείαν. κἀκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Ἀντιόχειαν, ὅθεν ἦσαν παραδεδομένοι τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν. παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες τὴν ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς μετ' αὐτῶν. καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσι θύραν πίστεως. Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς μαθηταῖς.

Καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδασκον τοὺς ἀδελφούς, ὅτι ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ ἔθει Μωσέως, οὐ δύνασθε σωθῆναι. γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ πρὸς αὐτούς, ἔταξαν ἀναβαίνειν Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καί τινας ἄλλους ἐξ αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερουσαλήμ, περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνῶν. καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀνήγγειλάν τε ὅσα ὁ θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν. Ἐξανέστησαν δέ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Φαρισαίων πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτούς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωσέως. Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς οἴδατε, ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πιστεῦσαι. καὶ ὁ καρδιογνώστης θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν, καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν.

in quẽ crediderant. Peragratáq; Pisidia uenerunt in Pamphyliam, & cum locuti essent sermonem Pergæ, descenderũt in urbem Attaliam, & inde soluerunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ dei in opus quod compleuerunt. Cum autẽ uenissent & congregassent ecclesiam, retulerunt quæcunq; fecisset deus secum, & quod aperuisset gentibus ostium fidei. Cõmorati sunt autem illic multum temporis cum discipulis. Et quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres nisi circũcidamini secundũ morem Mosi, non potestis esse salui. Cum orta ergo seditio & disceptatio esset non exiguæ Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt, ut ascenderẽt Paulus & Barnabas, & quidã alij ex illis, ad apostolos ac presbyteros Hierosolymam, super hac quæstione. Illi ergo deducti ab ecclesia, pertransibant Phœnicen & Samariam, narrantes conuersionem gentium, & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autẽ uenissent Hierosolymã, susceptí sunt ab ecclesia & ab apostolis ac presbyteris, annunciauerúntque quæcũque deus fecisset cum ipsis. Surrexerunt autem quidam de factione pharisæorũ, qui crediderant, dicentes: quod oporteret circumcidere eos ac præcipere, ut seruarent legem Mosi. Conuenerúntque apostoli ac presbyteri, ut dispicerent de hoc negocio. Cum autẽ magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, uos scitis, quod ab antiquis diebus deus inter nos elegit, ut per os meum audirẽt gentes uerbum euangelij crederẽtq; . Et qui nouit corda deus, testimoniũ præbuit illis, dans illis spiritũ sanctũ sicut & nobis, nihilq; discreuit inter nos & illos, cũ fide purificauerit corda illorũ.

XV

ηῶν. Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν θεὸν, τοῦ ἐπιθεῖναι
ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν
οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν, οὔτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν
βαστάσαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ κυρίου Ἰη
σοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν τρό-
πον κἀκεῖνοι. ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ
ἤκουον Βαρνάβα καὶ Παύλου, ἐξηγουμένων
ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς
ἔθνεσι διὰ αὐτῶν. μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτοὺς, ἀπε-
κρίθη Ἰάκωβος, λέγων. ἄνδρες ἀδελφοί,
ἀκούσατέ μου. συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶ-
τον ὁ θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λα-
ὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τούτῳ συμφω-
νοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγρα-
πται. μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομή-
σω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ
τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ
ἀνορθώσω αὐτὴν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ
κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν κύριον, καὶ πάν-
τα τὰ ἔθνη ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου
ἐπ' αὐτούς, λέγει κύριος, ὁ ποιῶν ταῦτα πάν
τα. γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ θεῷ πάντα τὰ
ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν
τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν θεὸν,
ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς, τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν
ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς πορνείας,
καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Μωσῆς γὰρ ἐκ γε
νεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐ
τὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββα
τον ἀναγινωσκόμενος. Τότε ἔδοξε τοῖς απο-
στόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκ-
κλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμ
ψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ καὶ Βαρνά-
βᾳ· Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν,
καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελ-
φοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε. Οἱ
ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελ-
φοὶ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ
Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, χαίρειν.
Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐξελ-
θόντες, ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνασκευά-
ζοντες

lorũ. Nunc ergo quid tentatis deum, ut imponat iugum super ceruices discipulorum, quod neq; patres nostri neq; nos portare potuimus? Sed p gratiã dñi Iesu Christi credimus, nos saluos futuros, quẽadmodũ & illi. Tacuit aũt tota multitudo, & audiebant Barnabam ac Paulũ narrantes, quæ deus ædidisset signa & prodigia inter gẽtes per ipsos. Et postq; cõticuissent, respõdit Iacobus, dicẽs: Viri fratres, audite me. Symeon narrauit quẽ admodum primũ deus uisitauerit, ut sumeret ex gentibus populum in nomine suo, & huic cõsonant uerba prophetarũ, sicut scriptũ est: Post hæc reuertar, ac rursus ædificabo tabernaculum Dauid, qd collapsum est, & diruta eius instaurabo: & erigam illud, ut requirant qui reliqui sunt homines, dñm, & omnes gentes super quas inuocatũ est nomen meũ: dicit dñs, qui facit hæc omnia. Nota à seculo sunt deo omnia hæc opera sua. Propter qd ego censeo, nõ obturbãdum esse illis, qui ex gẽtibus cõuertunt ad deũ, sed scribendum ad eos, ut abstineãt se ab inquinamẽtis simulacrorum, & scortatione, & suffocato, & sanguine. Moses em ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet, qui ipsum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatũ legitur. Tunc placuit apostolis & senioribus cum tota ecclesia, ut delectos ex sese uiros mitterent Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam, cognomento Barsaban & Silam, uiros primarios inter fratres, missis per manus eorum literis in hanc sentẽtiam: Apostoli & presbyteri & fratres, his qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus qui sunt ex gentibus, salutem. Quoniã audiuimus, q quidam è nobis egressi, turbauerunt uos uerbis, labefactantes

ζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστειλάμεθα. ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλκαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες τούτων, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. ἔρρωσθε. Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες, ἦλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολήν. ἀναγνόντες δὲ, ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει. Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ ἐπεστήριξαν. ποιήσαντες δὲ χρόνον, ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστόλους. Ἔδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ, διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἑτέρων πολλῶν τὸν λόγον τοῦ κυρίου. Μετὰ δέ τινας ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν. ἐπιστρέψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν, ἐν αἷς κατηγγείλαμεν τὸν λόγον τοῦ κυρίου, πῶς ἔχουσι. Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν καὶ Ἰωάννην, τὸν καλούμενον Μάρκον. Παῦλος δὲ ἠξίου τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν τοῦτον. ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὥστε ἀποχωρισθῆναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τόν τε Βαρνάβαν παραλαβόντα τὸν Μάρκον ἐκπλεῦσαι εἰς Κύπρον. Παῦλος δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθε παραδοθεὶς τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ

ctantes animas uestras, iubentes uos circumcidi & seruare legē, quibus nō mandaueram⁹. Visum est nobis unanimiter congregatis, delectos uiros mittere ad uos, cū dilectis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine dñi nostri Iesu Christi. Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi uobis uerbis referent eadem. Visum est enim spiritui sancto ac nobis, ne quid amplius imponeremus uobis oneris, q̄ hæc necessaria, uidelicet, ut abstineatis ab his quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione. A quibus si cōseruaueritis uosipsos, benefacietis. Valete. Illi ergo dimissi uenerūt Antiochiam, & cōgregata multitudine reddiderunt epistolam. Quā cum legissent, gauisi sunt super consolatione. Iudas autem & Silas cum essent & ipsi prophetæ sermone copioso adhortati sunt fratres, cōfirmauerūntq̄. Cōmorati autem illic aliquantum temporis, dimissi sunt cum pace à fratribus ad apostolos. Visum est autem Silæ manere ibidem. Paulus uero & Barnabas demorabāt Antiochiæ, docētes, & annunciantes cum aliis etiam cōplurib⁹ sermonē dñi. Post aliquot aūt dies dixit ad Barnabā Paulus. Reuertentes iā uisitemus fratres nostros p omnes ciuitates, in qbus annūciauimus sermonem dñi, quomō se habeant. Barnabas aūt cōsulebat ut assumerēt & Iohānem, cognomento Marcum. Paulus autē nolebat, ut is qui defecisset ab ipsis ex Pamphylia, nec isset cum eis in opus, adiungeretur. Tam acris autem fuit inter eos disceptatio, ut alter ab altero seiungeretur, & Barnabas quidē assumpto Marco nauigaret in Cyprum. Paulus uero allecto Sila profectus est, traditus gratiæ

θεῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Διῆρχετο δὲ τὴν συρίαν καὶ κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς ἐκκλησίας.

Κατήντησε δὲ εἰς δέρβην καὶ λύστραν, καὶ ἰδοὺ μαθητής τις ἦν ἐκεῖ, ὀνόματι τιμόθεος, υἱὸς γυναικός τινος ἰουδαίας πιστῆς, πατρὸς δὲ ἕλληνος. ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν λύστροις καὶ ἰκονίῳ ἀδελφῶν. τοῦτον ἠθέλησεν ὁ παῦλος σὺν αὐτῷ ἐξελθεῖν, καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς ἰουδαίους, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. ᾔδεσαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι ἕλλην ὑπῆρχεν. ὡς δὲ διεπορεύοντο τὰς πόλεις, παρεδίδοσαν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα, τὰ κεκριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τῶν ἐν ἱερουσαλήμ. Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι ἐστερεοῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ καθ' ἡμέραν. Διελθόντες δὲ τὴν φρυγίαν καὶ τὴν γαλατικὴν χώραν, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ τὴν μυσίαν, ἐπείραζον κατὰ τὴν βιθυνίαν πορευθῆναι, καὶ οὐκ εἴασεν αὐτοὺς τὸ πνεῦμα. παρελθόντες δὲ τὴν μυσίαν, κατέβησαν εἰς τρωάδα. καὶ ὅραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ παύλῳ. Ἀνήρ τις ἦν μακεδὼν ἑστὼς, παρακαλῶν αὐτὸν, καὶ λέγων, διαβὰς εἰς μακεδονίαν, βοήθησον ἡμῖν. ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς τὴν μακεδονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι προσκέκληται ἡμᾶς ὁ κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐτούς. Ἀναχθέντες οὖν ἀπὸ τρωάδος, εὐθυδρομήσαμεν εἰς σαμοθρᾴκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς νεάπολιν, ἐκεῖθέν τε εἰς φιλίππους, ἥτις ἐστὶ πρώτη τῆς μερίδος τῆς μακεδονίας πόλις, κολωνία. ἦμεν δὲ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει διατρίβοντες ἡμέρας τινὰς, τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πόλεως παρὰ ποταμὸν, οὗ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι, καὶ καθίσαντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί. καί τις γυνὴ ὀνόματι λυδία πορφυρόπωλις πόλεως θυατείρων, σεβομένη τὸν θεὸν

dei à fratribus. Perambulabat autē Syriam ac Ciliciam, confirmans ecclesias.

Peruenit autem Derben & Lystram, XVI
& ecce discipulus quidam erat ibi, nomine Timotheus, filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis, cæterū patre Græco. Huic testimonium bonum reddebant qui Lystris erant & Iconij fratres. Hunc uoluit Paulus secum proficisci, & assumptum circumcidit eum propter Iudæos, q̄ erāt in illis locis. Sciebant enim omnes q̄ pater eius erat Græcus. Cum autem p̄trāsirent ciuitates, tradebant eis seruanda decreta, quæ erant ordinata ab apostolis & presbyteris, qui erāt Hierosolymis. Itaq; ecclesiæ confirmabantur fide, & abundabāt numero quotidie. Cum p̄agrassent autem Phrygiam & Galaticam regionē, uetitiq; essent à spiritu sancto loqui sermonem in Asia, profecti in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam, & nō permisit eos spiritus. Cum autem pertrāsissent Mysiam, descenderunt Troadem. & uisio per noctē Paulo uisa est. Vir Macedo quidam erat stans, & deprecās eum, ac dicens: Profectus in Macedoniam, succurre nobis. Vt autē uisum uidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod uocasset nos dominus ad euangelizandum eis. Cum soluissemus igit̄ à Troade, recto cursu uenim⁹ Samothracen, & postero die Neapolim, & inde Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ ciuitas, colonia. Eramus autem in eadem urbe diebus aliquot commorantes, & die sabbatorum egressi sumus è ciuitate iuxta flumen, ubi solebat esse precatio, & sedētes loquebamur mulieribus quæ conuenerant. Et quædam mulier nomine Lydia purpurarum uenditrix ciuitatis Thyatirorum, colens

deum

τὸν θεὸν, ἤκουσεν, ἧς ὁ κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν προσέχειν τοῖς λαλουμένοις ὑπὸ τοῦ παύλου. ὡς δὲ ἐβαπτίσθη καὶ ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλεσε λέγουσα. εἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ κυρίῳ εἶναι, εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκόν μου μείνατε, καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς. ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχήν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος, ἀπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς μαντευομένη, αὕτη κατακολουθήσασα τῷ παύλῳ καὶ ἡμῖν, ἔκραζε λέγουσα. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας. τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. διαπονηθεὶς δὲ ὁ παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε. παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ χριστοῦ ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ. ἰδόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, συλλαβόμενοι τὸν παῦλον καὶ τὸν σίλαν, εἵλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, εἶπον. οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἔθη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι, οὐδὲ ποιεῖν, ῥωμαίοις οὖσι. καὶ συνεπέστη ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. καὶ οἱ στρατηγοὶ περιῤῥήξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἐκέλευον ῥαβδίζειν. πολλάς τε ἐπιθέντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι, ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς. ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον παῦλος καὶ σίλας προσευχόμενοι ὕμνουν τὸν θεὸν. ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμιοι. ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου. ἀνεῴχθησάν τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ δεσμὰ ἀνέθη. ἔξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ,

καὶ

deum, audiuit, cuius dominus aperuit cor, ut intenderet his quæ dicebantur à Paulo. Cum autē baptizata esset & domus eius, deprecata est dicens: Si iudicastis me fidelem domino esse, introite in domum meam & manete. & adegit nos. Accidit autem euntibus nobis ad precationem, ut puella quædam habens spiritū Pythonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando. Hæc subsecuta Paulum ac nos, clamabat dicens: Isti homines serui dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc autē faciebat multos dies. Sed ægre ferens Paulus, & conuersus, spiritu dixit: Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, ut exeas ab ea. Et exijt eadē hora. Vidētes autem domini eius, quod abisset spes quæstus sui, apprehēsum Paulum & Silam traxerunt in forū ad principes, & offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem nostram, cum sint Iudæi, & annunciant instituta quæ non licet nobis suscipere, neque seruare, cum simus Rhomani. Et concurrit turba aduersus eos. ac magistratus scissis uestib⁹ suis, iussērūt eos uirgis cædi. Cūmq; multas plagas eis imposuissent, coniecerunt eos in carcerem, præcipientes custodi carceris, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, coniecit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus & Silas orantes laudabant deum. Exaudiebant autem eos, qui uincti erant. Subito uero terræmotus factus est magnus, ita ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium uincula soluta sunt. Experrectus autem custos carceris,

cum

καὶ ἰδὼν ἀνεῳγμένας τὰς θύρας τῶν φυλακῶν, σπασάμενος μάχαιραν, ἤμελλεν ἑαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμίους. ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγάλῃ ὁ Παῦλος, λέγων. μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν, ἅπαντες γάρ ἐσμεν ἐνθάδε. αἰτήσας δὲ φῶτα, εἰσεπήδησε. καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέπεσε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλᾳ. καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη. Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ. οἱ δὲ εἶπον. πίστευσον ἐπὶ τὸν κύριον Ἰησοῦν, καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. καὶ ἐλάλησαν αὐτῷ τὸν λόγον τοῦ κυρίου, σὺν πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς, καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες, παραχρῆμα. ἀναγαγών τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, παρέθηκε τράπεζαν, καὶ ἠγαλλιᾶτο, πανοικὶ πεπιστευκὼς τῷ θεῷ. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς ῥαβδούχους, λέγοντες. ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. Ἀπήγγειλε δὲ ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν παῦλον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ, ἵνα ἀπολυθῆτε, νῦν οὖν ἐξελθόντες, πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. ὁ δὲ παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς, δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ, ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους ῥωμαίους ὑπάρχοντας, ἔβαλον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάθρα ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν; οὐ γάρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ ἐξαγαγέτωσαν. ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ ῥαβδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. καὶ ἐφοβήθησαν, ἀκούσαντες ὅτι ῥωμαῖοι εἰσί. καὶ ἐλθόντες παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες ἠρώτων ἐξελθεῖν τῆς πόλεως. ἐξελθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς, εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν. καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφοὺς, παρεκάλεσαν αὐτοὺς, καὶ ἐξῆλθον.

cum uideret ianuas apertas carceris, euaginato gladio, erat seipsum interfecturus, existimans aufugisse uinctos. Clamauit autẽ Paulus uoce magna, dicens: Ne quid feceris tibiipsi mali, uniuersi enim hic sumus. Postulatóque lumine, irrupit. ac tremefactus accidit Paulo & Silæ ad pedes, & productis illis foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in dominum Iesum, & saluus eris tu & domus tua. Et locuti sunt ei sermonem domini, & omnibus q erant in domo eius. Et assumptis illis in illa hora noctis, abluit plagas, & baptizat⁹ est ipse, & omẽs domestici illius, continuo. Cumque perduxisset eos in domũ suam, apposuit eis mensam, & exultauit, quod cum uniuersa domo sua credidisset deo. Et cum dies ortus esset, miserunt magistratus uiatores, dicẽtes: Dimitte homines illos. Nunciauit autẽ custos carceris sermones hos Paulo: miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur exeuntes, ite in pace. Paulus aũt dixit eis: Cæsos nos publice, indicta causa, cum simus Rhomani, coniecerunt in carcerem, & nunc occulte nos eijciunt? Non profecto, sed ueniant ipsi ac nos educant. Nunciauerũt autem magistratibus uiatores uerba hæc. Timueruntq; audito quod Rhomani essent, & uenientes deprecati sunt eos, & eductos rogabant ut egrederent̃ è ciuitate. Egressi autẽ è carcere, introierunt ad Lydiam. & uisis fratribus, consolati sunt eos, & profecti sunt.

Διοδεύσαντες δὲ τὴν ἀμφίπολιν καὶ ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς θεσσαλονίκην, ὅπου ἦν συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων. κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ εἰσῆλθε πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπὶ σάββατα

Cum autem iter feciſſent per Amphipolim & Apolloniam, uenerunt Theſſalonicam, ubi erat ſynagoga Iudæorum. Secundum conſuetudinem autem ſuam Paulus introiuit ad eos, & per ſabbata XVII

σάββατα τρία διελέγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γραφῶν, διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν, καὶ ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. καί τινες ἐξ αὐτῶν ἐπείσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ παύλῳ καὶ τῷ σίλᾳ, τῶν τε σεβομένων ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηροὺς, καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν τὴν πόλιν, ἐπισάντες τε τῇ οἰκίᾳ ἰάσονος, ἐζήτουν αὐτοὺς ἀγαγεῖν εἰς δῆμον. μὴ εὑρόντες δὲ αὐτοὺς, ἔσυρον τὸν ἰάσονα καί τινας ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας, βοῶντες. ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι, καὶ ἐνθάδε πάρεισιν, οὓς ὑποδέδεκται ἰάσων. καὶ οὗτοι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων καίσαρος πράσσουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι, Ἰησοῦν. ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς. οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμψαν τόν τε παῦλον καὶ σίλαν εἰς βέροιαν. οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπῆλθον τῶν ἰουδαίων. οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν θεσσαλονίκῃ, οἵτινες ἐδέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς γραφὰς, εἰ ἔχοι ταῦτα οὕτως. πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, καὶ τῶν ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς θεσσαλονίκης ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ βεροίᾳ κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ παύλου ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, ἦλθον, κἀκεῖ σαλεύοντες τοὺς ὄχλους. εὐθέως δὲ τότε τὸν παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ, πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν· ὑπέμενον δέ τε σίλας καὶ ὁ τιμόθεος ἐκεῖ. οἱ δὲ καθιστῶντες τὸν παῦλον, ἤγαγον αὐτὸν ἕως ἀθηνῶν

sabbata tria disserebat eis è scripturis, ad aperiens & allegans, q̃ Christum oportuisset pati & resurgere à mortuis, & q̃d hic esset Christus Iesus, quẽ ego, inquit, annuncio uobis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ. Zelo autem commoti Iudæi increduli, & assumptis quibusdam circumforaneis uiris malis, ac turba coacta, concitauerunt ciuitatem, & urgentes domum Iasonis, quærebant eos producere ad populum. Et cum non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Hi qui terrarum orbem cõturbarũt, huc quoq; uenerunt, quos clanculum excepit Iason. & hi omnes cõtra decreta Cæsaris faciunt, regem aliũ dicẽtes esse, Iesum. Cõcitauerunt autem turbam, & magistratus ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione ab Iasone & à cæteris, dimiserũt eos. Fratres uero confestim per noctem emiserunt Paulum, simul & Silam in Berrhœam. Qui cum aduenissent, abierunt in synagogam Iudæorum. Hi autem erant summo genere nati inter eos qui erant Thessalonicæ, qui receperant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes scripturas, an hæc ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & uiri non pauci. Cum autem cognouissent Thessalonicenses Iudæi, quod & Berrhœæ annunciatus esset à Paulo sermo dei, uenerunt, & illic quoq; cõmouebant turbas. Statimq; tunc Paulũ emiserũt fratres, ut iret uelut ad mare. Silas aũt & Timotheus remãserũt ibi. Porrò q̃ prosequebant Paulũ, deduxerũt eum Athenas usq;

ἕως ἀθηνῶν. καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς ἀν-
σίλαν καὶ τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι
πρὸς αὐτὸν, ἐξήεσαν. Ἐν δὲ ταῖς ἀθήναις ἐκ-
δεχομένου αὐτοὺς τοῦ παύλου, παρωξύνετο τὸ
πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, θεωροῦντι κατείδω-
λον οὖσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο μὲν οὖν
ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβο-
μένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν
πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. Τινὲς δὲ τῶν ἐπι-
κουρείων καὶ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων, συνέ-
βαλον αὐτῷ. καί τινες ἔλεγον. τί ἂν θέλει
ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ, ξένων
δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν
Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζε-
το. Ἐπιλαβόμενοί τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν ἄρειον
πάγον ἤγαγον, λέγοντες. Δυνάμεθα γνῶ-
ναι, τίς ἡ καινὴ αὕτη, ἡ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη δι-
δαχή; Ξενίζοντα γάρ τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς
ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα οὖν γνῶναι, τί ἂν
θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ πάντες, καὶ
οἱ ἐπιδημοῦντες ξένοι, εἰς οὐδὲν ἕτερον εὐκαί-
ρουν, ἢ λέγειν τί καὶ ἀκούειν καινότερον. Στα-
θεὶς δὲ ὁ παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ ἀρείου πά-
γου, ἔφη. Ἄνδρες ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δει-
σιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος
γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν,
εὗρον καὶ βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, ἀγνώ-
στῳ θεῷ. ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον
ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας
τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐ-
ρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων, οὐκ ἐν χει-
ροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν
ἀνθρώπων θεραπεύεται, προσδεόμενος τι-
νὸς, αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν κατὰ
πάντα. ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν
ἔθνος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρό-
σωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιρ-
οὺς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν,
ζητεῖν τὸν κύριον, εἰ ἄραγε ψηλαφήσειεν αὐ-
τὸν, καὶ εὕροιεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς
ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν

Athenas usq;. & accepto mãdato ad Si-
lam ac Timotheum, ut q̃ celerrime ue-
nirent ad se, profecti sunt. Paulus aũt cũ
Athenis eos expectaret, incandescebat
spiritus eius in ipso, cũ uideret simulacro
rum cultui deditam ciuitatem. Disputa-
bat igitur in synagoga cũ Iudæis & reli-
giosis, & in foro quotidie cũ ijs qui ipsũ
forte adissent. Quidã autem Epicurei &
Stoici philosophi cõflictabant cũ eo, &
quidã dicebant: Quid uult spermolog⁹
hic dicere? Alij uero, nouorũ, inquiebant,
dæmoniorũ uidet annunciator esse, qđ
Iesum & resurrectionem annũciaret eis.
Et apprehensum eum ad Martiũ uicum
duxerũt, dicẽtes: Possumus ne scire, quæ
sit ista noua quæ à te refertur, doctrina?
Noua em̃ quædã ingeris aurib⁹ nostris.
Volumus ergo scire, quid nã uelint hæc
esse. Athenienses autẽ omnes, & qui illic
uersabant hospites, ad nihil aliud uaca-
bant, nisi ad dicendũ aut audiendũ ali-
quid noui. Stans autẽ Paulus in medio
Martij uici, ait: Viri Atheniẽses, ꝑ om̃ia
ferè superstitiosiores uos uideo. Præteri-
ens enim & contẽplans culturas uestras,
inueni & aram in qua inscriptum erat:
Ignoto deo. Quem ergo ignorantes co-
litis, hunc ego annuncio uobis. Deus
qui fecit mundũ & om̃ia quæ in eo sunt,
hic cœli & terræ cum sit dñs, nõ in manu-
factis templis habitat, nec manibus hu-
manis colitur, indigens aliquo, cum ipse
det omnibus uitam & halitũ per omnia,
fecitq; ex uno sanguine omne genus ho
minum, ut inhabitaret super uniuersam
faciẽ terræ, præfinijt'q; præstituta tẽpo-
ra, præfixit'q; terminos habitationis eo-
rũ, ut quærerẽt deum, si forte palpent eũ
& inueniant, quamuis nõ longe absit ab
unoquoq; nostrũ. Per ipsum em̃ uiuim⁹

καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καί τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, πίστιν παράσχων πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον, ἀκουσόμεθά σου πάλιν περὶ τούτου. καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλθεν ἐκ μέσου αὐτῶν. τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες αὐτῷ, ἐπίστευσαν, ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ ἀρεοπαγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις, καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον, καὶ εὑρών τινα Ἰουδαῖον, ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρίσκιλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύδιον, χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς Ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχνον εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς καὶ εἰργάζετο. ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ κατὰ πᾶν σάββατον, ἔπειθέ τε Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας. Ὡς δὲ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, Σίλας τε καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν, καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν, ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς, ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν θεὸν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ κυρίῳ

& mouemur & ſumus, ſicut & quidam ueſtratiũ poëtarũ dixerunt: Nam huius progenies etiã ſumus. Genus ergo cum ſimus dei, nõ debemus exiſtimare auro aut argento, aut lapidi arte ſculpto, & inuento hominis, numẽ eſſe ſimile. Et tempora quidẽ huius ignorantiæ cũ hactenus diſſimularit deus, nunc annũciat hominibus, ut omnes ubiq; reſipiſcant, eo quod ſtatuit diẽ in quo iudicaturus eſt orbẽ terrarũ cũ iuſtitia, per eũ uirũ per quẽ decreuerat, fide præſtita omnib⁹, cũ excitarit illũ ex mortuis. Cũ audiſſent autẽ reſurrectionẽ mortuorũ, alĩ quidẽ irridebãt, alĩ uero dixerũt: Audiemus te de hoc iterũ. Sic Paulus exiuit è medio eorum. Quidã uero uiri adhærẽtes ei crediderunt, in quibus & Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, alĩ q; cũ eis. Poſt hæc Paulus digreſſus Athe XVIII
nis, uenit Corinthũ, & nactus quendam Iudæum, nomine Aquilam, Ponticũ genere, qui nuper uenerat ab Italia, & Priſcillã uxorẽ eius, eo q; præcepiſſet Claudius, omnes Iudæos Rhoma decedere, acceſſit ad eos: & quia eiuſdem erat artifi ci, manebat apud eos & operabat. Erat aũt ars illorũ texere tabernacula. Diſputabat aũt in ſynagoga per omne ſabbatũ, ſuadebátq; Iudæis pariter & Græcis. Cum ueniſſent autẽ è Macedonia Silas & Timotheus, coartabatur ſpiritu Paulus, teſtificans Iudæis Chriſtum eſſe Ieſum. Cõtradicentibus aũt eis ac blaſphema loquẽtibus, excuſſis ueſtimẽtis, dixit ad eos: Sanguis ueſter ſuper caput ueſtrum. Mundus ego poſthac ad gentes uadam. Et migrans inde, intrauit in domũ cuiuſdã, nomine Iuſti, colentis deũ, cuius domus erat contigua ſynagogæ. Criſpus autem archiſynagogus credidit

τῷ κυρίῳ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν κορινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον καὶ ἐβαπτίζοντο. Εἶπε δὲ ὁ κύριος δι' ὁράματος τῷ παύλῳ. μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ. καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε, διότι λαός ἐστί μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. ἐκάθισέ τε ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἓξ, διδάσκων αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. γαλλίωνος δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς ἀχαΐας, κατεπέστησαν ὁμοθυμαδὸν οἱ ἰουδαῖοι τῷ παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες. ὅτι παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπείθει τοὺς ἀνθρώπους σέβεσθαι τὸν θεόν. μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ γαλλίων πρὸς τοὺς ἰουδαίους. εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδίκημά τι ἢ ῥᾳδιούργημα πονηρόν, ὦ ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἀνεχόμην ὑμῶν, εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί. κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. καὶ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ ἕλληνες σωσθένην τὸν ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπτον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος, καὶ οὐδὲν τούτων τῷ γαλλίωνι ἔμελεν. ὁ δὲ παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ πρίσκιλλα καὶ ἀκύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν κεγχρεαῖς. εἶχε γὰρ εὐχήν. κατήντησε δὲ εἰς ἔφεσον, καὶ ἐκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ. αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν συναγωγὴν, διελέχθη τοῖς ἰουδαίοις. ἐρωτώντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ πλείονα χρόνον μεῖναι παρ' αὐτοῖς οὐκ ἐπένευσεν, ἀλλὰ ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπών. δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυμα, πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, τοῦ θεοῦ θέλοντος. καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς ἐφέσου. καὶ κατελθὼν εἰς καισάρειαν, ἀναβὰς ἀσπασάμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς ἀντιόχειαν. καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθεξῆς τὴν γαλατικὴν χώραν καὶ φρυγίαν, ἐπιστηρίζων πάντας

ACTA

domino cũ tota domo sua, multiq; Corinthiorum audientes credebant, ac baptizabantur. Dixit autẽ dominus nocte per uisionem Paulo: Noli timere, sed loquere & ne taceas, propterea quod ego sim tecum. & nemo adorietur te ut affligat te, quoniã populus est mihi multus in hac ciuitate. Sedit autẽ ibi annũ & sex menses, docens eos sermonẽ dei. Cæterũ cum Gallio ageret procõsulem Achaiæ, insurrexerunt uno animo Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: contra legem hic suadet hominibus colere deum. Cum autẽ Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: si qua iniuria esset aut facinus malũ, ó Iudæi merito uos sustinerem. si uero quæstio est de sermone ac nominibus & lege uestrate, uosipsi uideritis. Iudex eñ ego horum nolo esse. Et abegit eos à tribunali. Apprehensum autẽ omnes Græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, neq; quicquam eorum Gallioni curæ erat. Paulus uero deinde commoratus dies multos, uale dicto fratribus, abnauigauit in Syriam, comitantibus eum Priscilla & Aquila, posteaq; raserat caput in Cenchreis. habebat eñ uotũ. Deuenit'q; Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse uero ingressus synagogam, disputabat cũ Iudæis. Rogantibus autẽ eis ut tẽpore ampliori maneret apud se, non annuit, sed ualedixit illis, dicens: Oportet omnino me festũ quod instat, agere Hierosolymis. sed iterũ reuertar ad uos, deo uolẽte. Et soluit Epheso. Cumq; pueniisset Cæsareã, ascẽdisset'q; & salutasset ecclesiã, descẽdit Antiochiã. Et cõmoratus illic aliquantũ tẽporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionẽ ac Phrygiam, confirmans

omnes

πάντας τοὺς μαθητάς. Ἰουδαῖος δέ τις ἀπολλῶς ὀνόματι, ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς γραφαῖς. οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα ἰωάννου. οὗτος τε ἤρξατο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ ἀκύλας καὶ πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτὸν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ θεοῦ ὁδόν. βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν ἀχαΐαν, προτρεψάμενοι οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. ὃς παραγενόμενος, συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος. εὐτόνως γὰρ τοῖς ἰουδαίοις διακατηλέγχετο, δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν γραφῶν, εἶναι τὸν χριστὸν ἰησοῦν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν ἀπολλῶ εἶναι ἐν κορίνθῳ, παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς ἔφεσον, καὶ εὑρών τινας μαθητὰς, εἶπε πρὸς αὐτούς. Εἰ πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν. ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν, ἠκούσαμεν. Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς. Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; οἱ δὲ εἶπον. εἰς τὸ ἰωάννου βάπτισμα. Εἶπε δὲ παῦλος. Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν, ἵνα πιστεύσωσι, τουτέστιν, εἰς τὸν χριστὸν ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἰησοῦ. καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις, καὶ προεφήτευον. ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δεκαδύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαρρησιάζετο ἐπὶ μῆνας τρεῖς, διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. Ὡς δέ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπείθουν, κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος

omnes discipulos. Iudæus autem quidã Apollos nomine, Alexandrinus genere, uir eloquens, deuenit Ephesum, potẽs in scripturis. Hic erat institutus in uia domini, & feruens spiritu loquebat & docebat diligenter ea quæ sunt domini, sciẽs tantum baptisma Iohãnis. Et hic cœpit libere loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, atq; exactius exposuerũt ei uiam dei. Cum autem uellet ire Achaiam, exhortati fratres scripserũt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum uenisset, contulit multum his qui crediderunt p gratiã. Vehementer enim Iudæos reuincebat, publice, ostẽdens per scripturas, quod Iesus esset Christus. Factum est autem XIX cum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribꝰ partibus, ueniret Ephesum, & repertis quibusdam discipulis, dixit ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, posteaq; credidistis? At illi dixerunt ad eum: Imò neq;, sit ne spiritus sanctus, audiuimus. Et ait ad illos: Quo ergo baptizati estis? At illi dixerunt: Iohãnis baptismate. Dixit autem Paulus: Iohannes quidem baptizauit baptismo pœnitentiæ, populo loquens de eo, qui uenturus esset post ipsum, ut crederent: hoc est, de Christo Iesu. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super eos, & loquebãtur linguis, & prophetabant. Erant autẽ omnes uiri ferè duodecim. Introgressus autem synagogam, libere loquebatur ad tres menses, disputans & suadens de regno dei. Cum autem quidam indurarentur nec crederent, male loquentes de uia dñi corã multitudine, digressus ab illis, segregauit discipulos, quotidie dispu-

μβυος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο, ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν, ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας. Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας ἐποίει ὁ θεὸς διὰ τῶν χειρῶν Παύλου, ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἢ σημικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους, τά τε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. ἐπεχείρησαν δέ τινες καὶ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, λέγοντες. ὁρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ Παῦλος κηρύσσει. ἦσαν δέ τινες υἱοὶ σκευᾶ Ἰουδαίου ἀρχιερέως ἑπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. ἀποκριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε. τὸν Ἰησοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι, ὑμεῖς δέ τινες ἐστέ; καὶ ἐφαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατακυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυσε κατ' αὐτῶν, ὥστε γυμνοὺς καὶ τετραυματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου. τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι τοῖς κατοικοῦσι τὴν Ἔφεσον, καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτούς, καὶ ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. πολλοί τε τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν. ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων, συνενέγκαντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων, καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. οὕτως κατὰ κράτος ὁ λόγος τοῦ κυρίου ηὔξανε καὶ ἴσχυεν. ὡς δὲ ἐπλη ρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, διελθὼν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, εἰπών. ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι με ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. ἀποστείλας δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τιμόθεον καὶ Ἔραστον,

αὐτὸς

tans in schola Tyranni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent sermonem domini Iesu, Iudæi simul & Græci. Virtutésque non uulgares ædebat deus per manus Pauli, ita ut etiam super infirmos deferrētur à corpore eius sudaria & semicincta: & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur. Tentauerunt autem quidam è circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen domini Iesu, dicentes: Adiuramus uos per Iesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit: Iesum noui, & Paulum scio, uos autem qui estis? Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos, ita ut nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi, & incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen domini Iesu. Multíq; credentium ueniebant confitentes & annunciantes facta sua. Multi autem ex eis, qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt coram omnibus, & supputatis precijs illorum, reperierunt pecuniæ quinquaginta milia. Ita fortiter crescebat sermo dei, & confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia & Achaia, ire Hierosolymam, dicens: postquam fuero ibi, oportet me & Rhomam uidere. Missis autem in Macedoniam duobus ex ijs, qui ministrabant sibi, uidelicet Timotheo & Erasto,

ipse

αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν ἀσίαν. ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάραχος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς ἀρτέμιδος, παρεῖχε τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην. οὓς συναθροίσας καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, εἶπεν. ἄνδρες συνίστε, ὅτι ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστι. καὶ θεωρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον ἐφέσου, ἀλλὰ σχεδὸν πάσης τῆς ἀσίας ὁ παῦλος οὗτος πείσας, μετέστησεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων. ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ, οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος ἱερὸν εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ ἀσία καὶ ἡ οἰκουμένη σέβεται. ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι πλήρεις θυμοῦ, ἔκραζον λέγοντες, μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσίων. καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέατρον, συναρπάσαντες γάϊον καὶ ἀρίσταρχον μακεδόνας, συνεκδήμους τοῦ παύλου. τοῦ δὲ παύλου βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἴων αὐτὸν οἱ μαθηταί. τινὲς δὲ καὶ τῶν κατ' ἀσίαν ἀρχόντων, ὄντες αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν, μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλο τι ἔκραζον. ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυμένη, καὶ οἱ πλείους οὐκ ἤδεισαν τίνος ἕνεκεν συνεληλύθεισαν. ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν ἰουδαίων. ὁ δὲ ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα, ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. ὡς δὲ ἐπέγνωσαν ὅτι ἰουδαῖός ἐστι, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κραζόντων, μεγάλη ἡ ἄρτεμις ἐφεσίων. κατασείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φησίν. ἄνδρες ἐφέσιοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐ γινώσκει τὴν ἐφεσίων πόλιν, νεωκόρον οὖσαν τῆς μεγάλης

ipse remansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus nō exiguus de illa uia. Nam quidam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificibus non exiguum quæstum: quibus conuocatis & ijs qui similium rerum erant opifices, dixit: Viri scitis, quod ex hoc opificio quæstus nobis est. & uidetis & auditis, quod non solum Ephesi, sed penè totius Asiæ Paulus hic persuasit, & auertit multā turbam, dicens: quod non sint dij, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in periculū uenit, ne reprobetur, uerumetiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur, futurumque sit ut etiam destruatur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. His auditis, repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicētes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est ciuitas tota confusione, & impetum fecerūt uno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. Paulo autem uolente intrare ad populum, nō permiserūt discipuli. Quidā autem & ex Asiæ primoribus, qui erāt amici eius, miserunt ad eum, rogantes, ne se daret in theatrum. Alij quidem igitur aliud clamabant. Erat enim concio confusa, & plerique nesciebant qua ex causa cōuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, uolebat rationē reddere populo. Quem ut cognouerunt Iudæum esse, uox orta est una omniū, fermè ad horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. Cum autem sedasset scriba turbā, dixit: Viri Ephesij, quis enim est hominū, qui nesciat Ephesiorū ciuitatē cultricem esse

τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς; ἀναντιῤῥήτων οὖν ὄντων τούτων, δέον ἐστὶν ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπετὲς πράσσειν. ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους, οὔτε ἱεροσύλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεὰν ὑμῶν. εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσιν, ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις. εἰ δέ τι περὶ ἑτέρων ἐπιζητεῖτε, ἐν τῇ ἔννόμῳ ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται. καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, προσκαλεσάμενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητὰς, καὶ παρακαλέσας, ἀσπασάμενος, ἐξῆλθε πορεύεσθαι εἰς τὴν Μακεδονίαν. Διελθὼν δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο γνώμης τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σώπατρος Πύρρου Βεροιαῖος, Θεσσαλονικέων δὲ Ἀρίσταρχος καὶ Σεκοῦνδος καὶ Γάϊος Δερβαῖος καὶ Τιμόθεος, Ἀσιανοὶ δὲ Τυχικὸς καὶ Τρόφιμος. οὗτοι προελθόντες, ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρῳάδι, ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ ἤλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς Τρῳάδα ἄχρις ἡμερῶν πέντε, οὗ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτά. Ἐν δὲ τῇ μιᾷ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν κλάσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι μεσονυκτίου. ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ οὗ ἦσαν συνηγμένοι. καθήμενος δέ τις νεανίας ὀνόματι Εὔτυχος ἐπὶ θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένου τοῦ Παύλου, ἐπὶ πλεῖον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕπνου, ἔπεσεν

magnæ deæ Dianæ, & à Ioue delapsi simulacri. Cum igitur his nemo cõtradicat, oportet uos sedatos esse, & nihil præcipitanter agere. Adduxistis enim hoies istos, neq; sacrilegos, neque contumelioſos in deam uestrã. Quod si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habẽt aduersus aliquẽ causam, conuentus forenses agunt, & proconsules sunt, accusent inuicẽ. Siquid autẽ de rebus alijs quæritis, in legitima cõcione dirimet. Nam periculum est, ne seditionis hodiernæ rei fiamus, cũ nulla subsit causa, unde poterimus reddere rationẽ cõcursus istius. Et cũ hæc dixisset, dimisit concionẽ. Postq; aũt cessauit tumultus, uocatis ad se Paulus discipulis, cõplexusq; illos profectus est, ut iret in Macedoniam. Cum autem pambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit in Græciam, & ibi peractis mensibus tribus, cum essent illi structæ insidiæ à Iudæis soluturo in Syriam, habebat in animo, ut reuerteretur per Macedoniam. Comitatus est autem eum usq; ad Asiam Sopater Berrhœensis, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secũdus & Gaius Derbæus ac Timotheus, Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi cum præcessissent, expectarunt nos Troade: nos uero abnauigauimus post dies azymorũ à Philippis, & uenimus ad eos Troadem intra dies quinq;, ubi demorati sum⁹ dieb⁹ septẽ. Vno autẽ die sabbatorũ, cũ cõueniſſent discipuli ad frangẽdũ panẽ, Paulus differebat eis profecturus postridie, protraxitq; sermonẽ usq; in mediã noctẽ. Erant autẽ lucernæ multæ in cœnaculo ubi eram⁹ cõgregati. Sedẽs aũt qdã adolescẽs noie Eutychus in feneſtra, cũ degrauaret sõno profũdo, differẽte diu Paulo magis depressus sõno,

decidit

σεν ἀπὸ τοῦ τριστέγου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. καταβὰς δὲ ὁ παῦλος, ἐπέπεσεν αὐτῷ καὶ συμπεριλαβὼν, εἶπε. μὴ θορυβεῖσθε, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν. ἀναβὰς δὲ καὶ κλάσας ἄρτον καὶ γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς, οὕτως ἐξῆλθεν. ἤγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προελθόντες ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχθημεν εἰς τὴν ἆσσον, ἐκεῖθεν μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν παῦλον. οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν. ὡς δὲ συνέβαλεν ἡμῖν εἰς τὴν ἆσσον, ἀναλαβόντες αὐτὸν, ἤλθομεν εἰς μιτυλήνην. κἀκεῖθεν ἀποπλεύσαντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντίκρυ χίου. τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς σάμον, καὶ μείναντες ἐν τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς μίλητον. Ἔκρινε γὰρ ὁ παῦλος παραπλεῦσαι τὴν ἔφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν τῇ ἀσίᾳ. ἔσπευδε γὰρ εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς ἱεροσόλυμα. ἀπὸ δὲ τῆς μιλήτου πέμψας εἰς ἔφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας. ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς. ὑμεῖς ὠΐστασθε ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγενόμην, δουλεύων τῷ κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν, τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ὠΐ βουλαῖς τῶν ἰουδαίων, ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων, τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημοσίᾳ καὶ κατ' οἴκους, διαμαρτυρόμενος ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι, τὴν εἰς τὸν θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν τὴν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν ἰησοῦν. Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς ἱερουσαλὴμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι μὴ εἰδώς. πλὴν ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται, λέγον, ὅτι δεσμά με καὶ θλίψεις μένουσιν, ἀλλ' οὐδενὸς λόγον

decidit ex tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus. Cum descendisset autē Paulus, incubuit super eum, & complexus dixit: Nolite turbari, Anima em̄ eius in ipso est. Cum ascendisset autē, fregissetq; panē ac degustasset, diu collocutus usq; ad diluculū, ita demū profectus est. Adduxerūt autem puerū uiuentē, & refocillati sunt nō mediocriter. Nos autē conscensa naui soluimus Asson, inde excepturi Paulum. Sic enim ordinauerat, ipse per terrā iter facturus. Cum autem conuenissemus Asson, recepto eo, uenimus in Mitylenem. Et inde nauigantes, sequenti die uenimus cōtra Chium. Postridie uero appulimus Samum, & commorati Trogyllij, proximo die uenimus in Miletum: proposuerat enim Paulus præternauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem pentecostes ageret Hierosolymis. A mileto autem missis Ephesum nuncijs, accersiuit presbyteros ecclesiæ, qui cum peruenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis à primo die quo ingressus sum Asiam, quomō uobiscū per omne tēpus fuerim, seruiēs dño cū omni animi humilitate, cúmq; multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderūt ex insidijs Iudæorū: ut nihil suffugerim eorum quæ essent in rem uestram, quin annunciarem uobis & docerem uos publice ac ꝑ singulas domos, testificans Iudæis simul & Græcis, eam quæ erga deū est pœnitentiā, ac fidem quæ est erga dominū nostrū Iesum. Et nunc ecce ego alligatus spiritu, proficiscor Hierosolymā, quæ in ea obuentura sint mihi ignorās, nisi quod spiritus sanctus per singulas ciuitates testificatur, dicens: quod uincula & afflictiones me manent. Verum nihil

λόγον ποιοῦμαι, οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς, καὶ τὴν διακονίαν ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ. καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι ὄψεσθε τὸ πρόσωπόν μου, ὑμεῖς πάντες ἐν οἷς διῆλθον, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. διὸ μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην ὑμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ. προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἄφιξίν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες, λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες, ὅτι τριετίαν νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον. καὶ τὰ νῦν παρατίθεμαι ὑμᾶς ἀδελφοὶ τῷ θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν. ἀργυρίου, ἢ χρυσίου, ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα. αὐτοὶ δὲ γινώσκετε, ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται. πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε. Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεὶς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο. ἱκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων, καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουν αὐτόν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν

me mouet, neque uita mea chara est mihi ipsi, ut consummem cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à domino Iesu, ad testificandũ euangelium gratiæ dei. Et nunc ecce ego scio, quod posthac non uidebitis faciem meam, uos omnes per quos transiui, prædicans regnum dei. Quapropter contestor uos hodierno die, quod mundus ego sũ à sanguine omnium. Non enim subterfugi, quo minus annunciarim omne cũsilium dei uobis. Attendite igitur uobis & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum ecclesiam dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego enim noui hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graues in uos, non parcentes gregi. Et ex uobis ipsis exorientur uiri, loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se. Propter quod uigilate, memores, quod per triennium nocte & die non cessauerim cum lachrymis monere unumquemque. Et nunc commendo uos fratres deo & sermoni gratiæ ipsius, qui potens est superstruere & dare uobis hæreditatem inter sanctificatos omnes. Argentum & aurum, aut uestem nullius concupiui. Imò ipsi scitis, quod necessitatibus meis & his qui mecum sunt, suppeditauerunt manus hæ. Omnia ostendi uobis, quod sic laborantes oportet susscipere infirmos, ac meminisse uerborum domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatũ est dare potius quam accipere. Et cũ hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, & ruentes in collum Pauli, osculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat, quod amplius faciem eius non essent

uisuri

θεωρεῖμ. προέπεμπομ δὲ αὐτ ἐις τὸ πλοῖομ.

Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀπ' αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ, τῇ δὲ ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδομ, κἀκεῖθεν εἰς Πάταρα. Καὶ εὑρόντες πλοῖομ διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιβάντες ἀνήχθημεν. ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρομ, καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμομ, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρομ. ἐκεῖσε γὰρ ἦν τὸ πλοῖομ ἀποφορτιζόμενομ τὸμ γόμομ. καὶ ἀνευρόντες μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέρας ἑπτά. οἵτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγομ διὰ τοῦ πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειμ εἰς Ἰερουσαλήμ. ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας, ἐξελθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντωμ ἡμᾶς πάντωμ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ἕως ἔξω τῆς πόλεως, καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸμ αἰγιαλὸμ προσηυξάμεθα. καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπέβημεν εἰς τὸ πλοῖομ. ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια. ἡμεῖς δὲ τὸμ πλοῦμ διανύσαντες ἀπὸ Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαΐδα, καὶ ἀσπασάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς, ἐμείναμεν ἡμέραμ μίαμ παρ' αὐτοῖς. τῇ δὲ ἐπαύριομ ἐξελθόντες οἱ περὶ τὸμ Παῦλομ, ἤλθομεν εἰς Καισάρειαμ. καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸμ οἶκομ Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ὄντος ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. τούτῳ δὲ ἦσαμ θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες, προφητεύουσαι. ἐπιμενόντωμ δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατῆλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης, ὀνόματι Ἄγαβος. καὶ ἐλθὼμ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν ζώνην τοῦ Παύλου, δήσας τε αὐτοῦ τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, εἶπε. τάδε λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιομ, τὸμ ἄνδρα οὗ ἐστὶμ ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως δήσουσιμ ἐν Ἰερουσαλὴμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσουσιμ εἰς χεῖρας ἐθνῶμ. ὡς δὲ ἠκούσαμεν ταῦτα, παρεκαλοῦμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειμ αὐτὸμ εἰς Ἰερουσαλήμ. Ἀπεκρίθη τε ὁ Παῦλος. τί ποιεῖτε, κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαμ; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνομ θέλω δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖμ εἰς Ἰερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω

uisuri. Et deducebant eum ad nauem.

Cum autem factum esset ut soluisse XXI
mus auulsi ab eis, recto cursu uenimus Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram. Et nacti nauem, quæ trajiceret in Phœnicen, ea conscensa soluimus. Cũ autem cœpisset nobis apparere Cyprus, relicta ea ad siniſtram, nauigauimus in Syriam, ac uenimus Tyrum. Nam huc nauis exponebat onus. Repertisque discipulis, mansimus ibidem diebus septem. Qui Paulo dicebant per spiritum, ne ascenderet Hierosolymam. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus unà cum uxoribus & filijs, donec exissemus ciuitatẽ: & positis genibus in litore, precati sumus. Et consalutatis nobis inuicem, conscendimus nauim, illi autem redierũt ad sua. Nos uero nauigatione explicita à Tyro, descendimus Ptolemäidam, & salutatis fratribus, mansimus diem unum cum illis. Postridie uero nos qui eramus cum Paulo, uenimus Cæsaream. Et ingressi domum Philippi euangelistæ, qui erat unus è septem, mansimus apud eũ. Huic autem erãt quatuor filiæ uirgines, prophetãtes. Et cum pmaneremus dies cõplures, aduenit quidam à Iudæa propheta, nomine Agabus. Is cum uenisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit: Hæc dicit spiritus sanctus: Virum cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Hierosolymæ Iudæi, tradentq; in manus gentiũ. Cum autem audissemus hæc, rogabam⁹ & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascẽderet Hierosolymam. Tunc respondit Paulus, ac dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego uero non solum uinciri, sed & mori paratus sum Hierosolymis

pro

ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πεισθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τοῦ θελήματος τοῦ κυρίου γενέσθω. Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀποσκευασάμενοι, ἀνεβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν, Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀσμένως ἐδέξαντο ἡμᾶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσήει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰάκωβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτοὺς ἥγεῖτο καθ' ἕκαστον, ὧν ἐποίησεν ὁ θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι, διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν κύριον. Εἶπόν τε αὐτῷ· Θεωρεῖς ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; Καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, λέγων, μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Τί οὖν ἐστι; πάντως δεῖ πλῆθος συνελθεῖν, ἀκούσονται γάρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο οὖν ποίησον, ὅ, σοι λέγομεν. Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἐφ' ἑαυτῶν, τούτους παραλαβὼν, ἁγνίσθητι σὺν αὐτοῖς. Καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλήν. Καὶ γνῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σοῦ, οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσσων. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἐθνῶν ἡμεῖς ἐπεστείλαμεν, κρίναντες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτοὺς τό, τε εἰδωλόθυτον καὶ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν. Τότε ὁ Παῦλος παραλαβὼν τοὺς ἄνδρας, τῇ ἐχομένῃ ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἁγνισθεὶς, εἰσῄει εἰς τὸ ἱερὸν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἁγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν ἡ προσφορά. Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ

pro nomine domini Iesu. Cum uero illi non persuaderet, acquieuimus, dicentes: Domini uoluntas fiat. Post dies autem istos sublatis sarcinis, cōscēdebamus Hierosolymam. Venerūt autem unà quidā ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum, apud quem hospitaremur, Mnasonem quendā Cyprium, antiquū discipulum. Et cum uenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres. Postero autem die, introibat Paulus nobiscum ad Iacobū, omnésq; cōuenerunt presbyteri. Quos cū salutasset, narrabat per singula, quæ deus fecisset inter gentes per ministeriū ipsius. At illi cum audissent, glorificabant dñm, dixerūtq; ei: Vides frater quot milia sunt Iudæorum qui crediderūt, & omēs studiosi sectatores sunt legis. Audierūt aūt de te, quod defectionē doceas à Mose, omēs qui inter gentes sunt Iudæos, dicēs, nō debere eos circumcidere filios, neque secundum instituta uiuere. Quid est ergo? omnino oportet cōuenire multitudinē. Audient em te uenisse. Hoc ergo fac, quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor uotum habentes super se. His assumptis purifica te cum illis. & impende super illis, ut radant capita: & sciēt omnes quod quæ de te audierūt, nihil sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. De his autem qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, decernētes, ne quid huiusmodi obseruēt, nisi ut caueant & ab his quæ sunt immolata simulacris, & à sanguine, & suffocato, & scortatione. Tūc Paulus assumptis uiris postero die purificatus cū illis intrauit in templū, annuncians expletionē dierū purificatiōis, donec offerret pro unoquoq; eorum oblatio. Dum autem septem dies iam penè essent expleti, hi qui

ἀπὸ

ab

ἀπὸ τῆς ἀσίας ἰουδαῖοι θεασάμενοι αὐτὸν
ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν ὄχλον,
καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὸν, κράζον
τες. ἄνδρες ἰσραηλῖται, βοηθεῖτε. οὗτός
ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ
νόμου καὶ τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχῇ
διδάσκων, ἔτι τε καὶ ἕλληνας εἰσήγαγεν
εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κεκοίνωκε τὸν ἅγιον τόπον
τοῦτον. ἦσαν γὰρ ἑωρακότες τρόφιμον τὸν
ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον,
ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν εἰσήγαγεν ὁ παῦλος. ἐκινήθη
τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συνδρομὴ
τοῦ λαοῦ. καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ παύλου, ἕλ
κον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθέως ἐκλείσθη
σαν αἱ θύραι. ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖ
ναι, ἀνέβη φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπείρης,
ὅτι ὅλη συγκέχυται ἱερουσαλήμ. ὃς παραυτὰ
παραλαβὼν στρατιώτας καὶ ἑκατοντάρχους,
κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς. οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χι
λίαρχον καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐπαύσαντο
τύπτοντες τὸν παῦλον. ἐγγίσας δὲ ὁ χιλίαρ
χος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆ
ναι ἁλύσεσι δυσὶ, καὶ ἐπυνθάνετο τίς ἂν
εἴη, καὶ τί ὄστι πεποιηκώς. ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐ
βόων ἐν τῷ ὄχλῳ. μὴ δυναμένου δὲ γνῶ
ναι τὸ ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυβον, ἐκέλευσεν
ἄγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν. ὅτε δὲ ἐ
γένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμούς, συνέβη βασάζε
σθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν βί
αν τοῦ ὄχλου, ἠκολούθει γὰρ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ,
κράζον. αἶρε αὐτόν. μέλλων τε εἰσάγεσθαι εἰς
τὴν παρεμβολὴν ὁ παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρ
χῳ. εἰ ἔξεστί μοι εἰπεῖν πρός σε; ὁ δὲ ἔφη. ἑλλη
νιστὶ γινώσκεις; οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ αἰγύπτιος, ὁ
πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγα
γὼν εἰς τὴν ἔρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἄνδρας
τῶν σικαρίων; εἶπε δὲ ὁ παῦλος. ἐγὼ ἄνθρωπός
μέν εἰμι ἰουδαῖος ταρσεύς, οὐ κιλικίας οὐκ
ἀσήμου πόλεως πολίτης. δέομαι δέ σου, ἐπίτρε
ψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. ἐπιτρέψαντος
δὲ αὐτοῦ, ὁ παῦλος ἑστὼς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν.

κατέσεισε

ab Asia erant Iudæi, cum uidissent eum in templo, conturbarunt totum populũ, & iniecerunt ei manus, clamantes: Viri Israëlitæ, succurrite. Hic est ille homo qui aduersus populum & legẽ & locum hũc omnes ubique docet, insuper & Græcos induxit in templum, & prophanauit sanctum locum hunc. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem existimauerũt, quod in templum introduxisset Paulus. Commotáq; est ciuitas tota & factus est cõcursus populi. Et apprehensum Paulum, protrahebant è templo, statimq; clausæ sunt fores. Quærentibus autem illis eum occidere, nunciatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Hierosolyma. Qui statim assumptis militibus ac centurionibus, decucurrit ad illos. At illi cum uidissent tribunum ac milites, cessauerũt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & iussit alligari catenis duabus, & interrogabat quis nam esset, & quid fecisset. Alij autẽ aliud damabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et cũ uenisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter uiolentiam turbæ. Sequebat enim multitudo populi clamans, tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno. Licét ne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nónne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia uirorum sicariorum? Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem Iudæus Tarsensis, Ciliciæ non obscuræ ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stãs in gradibus,

annuit

κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. πολλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνει τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ, λέγων. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου, φὶ πρός ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας. ἀκούσαντες δὲ, ὅτι ἑβραΐδι διαλέκτῳ προσφωνεῖ αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν. καί φησιν. ἐγὼ μέν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν ταρσῷ φὶ κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν πατρῴου νόμου, ζηλωτὴς ὑπάρχων τοῦ θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον, ὃς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδοὺς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας. ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεύς μαρτυρεῖ μοι, καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, παρ᾽ ὧν καὶ ἐπιστολὰς δεξάμενος πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, εἰς δαμασκὸν ἐπορευόμην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς ἱερουσαλήμ, ἵνα τιμωρηθῶσιν. ἐγένετο δέ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαίφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαστράψαι φῶς ἱκανὸν περὶ ἐμὲ, ἔπεσά τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς, λεγούσης μοι. Σαοὺλ Σαοὺλ, τί με διώκεις; ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην. τίς εἶ κύριε; εἶπέ τε πρός με. ἐγώ εἰμι ἰησοῦς ὁ ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες, τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. εἶπον δὲ, τί ποιήσω κύριε; ὁ δὲ κύριος πρός με. ἀναστὰς πορεύου εἰς δαμασκὸν, κἀκεῖ σοι λαληθήσεται περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι. ὡς δὲ οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συόντων μοι, ἦλθον εἰς δαμασκόν. Ἀνανίας δέ τις, ἀνὴρ εὐσεβὴς, κατὰ νόμον, μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ἰουδαίων, ἐλθὼν πρός με ἐστὼς εἶπέ μοι. Σαοὺλ ἀδελφὲ, ἀνάβλεψον. κἀγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. ὁ δὲ εἶπεν, ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό

annuit manu ad plebem. & magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens: Viri, fratres & patres, audite XXII meam, qua nunc apud uos utor, excusationem. Cū audissent autem, q̄ Hebræa lingua sibi loqueret, magis præstiterunt silentium. Et dicit: Ego quidem sum uir Iudæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum educatus in hac ciuitate ad pedes Gamalielis, institutus accurate in patria lege, sectator dei, sicut & uos omnes estis hodie qui hanc uiam persecutus sum usque ad mortem, alligās ac tradens in carceres uiros pariter ac mulieres, sicut & princeps sacerdotū mihi testis est, & totus seniorū ordo, à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum pergebā, adducturus & illos qui illic essent uinctos Hierosolymā, ut punirent. Accidit autem mihi iter facienti & appropinquāti Damasco circiter meridiem, ut subito de cœlo circumfulgueret me lux multa, cecidiq̄ in solū, & audiui uocem, dicentem mihi: Saul Saul, quid me persequeris? Ego uero respōdi: Quis es dñe? Dixitq̄ ad me: Ego sum Iesus ille Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidē uiderūt, & exterriti sunt: uocē aūt nō audierūt eius qui loquebat mecū. Dicebā autem: Quid faciā dñe? Dñs autē dixit mihi: Surge, ac uade Damascū, & ibi tibi dicet de oīb⁹, quæ ordinata sunt tibi ut facias. Et cū non uiderē præ gloria luminis illius, per manum deductus à comitibus qui erant mecū, ueni Damascū. Ananias autē quidā, uir pius, secundum legē, testimonio ꝓbat⁹ omniū illic habitantiū Iudæorū, ueniēs ad me & astans, dixit mihi: Saul frater, recipe uisum. Et ego eadem hora recepto uisu, uidi illū. At ille dixit: Deus patrū nostrorū præparauit

χαρίζεται σε γνῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸν δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνὴν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔσῃ μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἑώρακας καὶ ἤκουσας. καὶ νῦν τί μέλλεις; ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου. ἐγένετο δέ μοι ὑποστρέψαντι εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι. σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἰερουσαλήμ, διότι οὐ παραδέξονταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ. κἀγὼ εἶπον. κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σε. καὶ ὅτε ἐξεχεῖτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν. καὶ εἶπε πρός με. πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. ἤκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες. αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον. οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν. κραζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτούντων τὰ ἱμάτια, καὶ κονιορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπὼν, μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν, ἵνα ἐπιγνῶ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν, εἶπε πρὸς τὸν ἑστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος. εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων. ὅρα, τί μέλλεις ποιεῖν; οὗτος γὰρ ἄνθρωπος Ῥωμαῖός ἐστι. προσελθὼν δὲ ὁ χιλίαρχος, εἶπεν αὐτῷ. λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖος εἶ; ὁ δὲ ἔφη, ναί. ἀπεκρίθη δὲ ὁ χιλίαρχος. ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. ὁ δὲ Παῦλος ἔφη. ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ, οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάζειν

parauit te, ut cognoſceres uoluntatem ſuam, & uideres id quod iuſtum eſt, & audires uocem ex ore eius: quia eris teſtis illi apud omnes homines, eorū quæ uidiſti & audiſti. Et nunc quid contaris? Exurge & baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine domini. Factum eſt autem cū eſſem reuerſus Hieroſolymā, & orarem in tēplo, ut raperer extra me, & uiderem eum dicentē mihi: Feſtina & exi uelociter Hieroſolymis, quoniam nō recipiēt teſtimoniū tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipſi ſciunt, quod ego pertrahebā in carcerem, & cædebam in ſingulis ſynagogis eos qui credebant in te. Et cum funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego quoq; aſſiſtebam & aſſentiebar morti illius, & cuſtodiebam ueſtimēta interficientium illum. Et dixit ad me: Vade, quoniā ego ad gentes procul mittam te. Audiebant aūt eum uſq; ad hoc uerbum, atq; ſublatis uocibus, dicebant: Tolle de terra hominem iſtiuſmodi. nō enim phas eſt eū uiuere. Vociferantibus autem eis, & proiſciētibus ueſtimēta, & puluerem iactantibus in aërem, iuſſit tribunus induci eum in caſtra, & imperauit eum flagris examinari, ut ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei. Et cum aſtrinxiſſet eum loris, dixit aſtanti ſibi centurioni Paulus: Num hominē Rhomanum & indemnatū licet uobis flagellare? Quo audito, centurio acceſſit ad tribunum, & nunciauit ei, dicens: Quid facturus es? Hic enim homo Rhomanus eſt. Accedens autē tribunus, dixit illi: Dic mihi, num tu Rhoman⁹ es? At ille dixit: Etiam. Et reſpōdit tribunus: Ego multa ſumma ciuitatem iſtam comparaui. At Paulus ait: Ego uero & natus ſum. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui eum

ἀνειλάζεμ. καὶ ὁ χιλίαρχος ἦ ἐφοβήθη, ἐπιγνοὺς ὅτι ξωμαῖός ἐϛι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεσμῶμ. τῇ δὲ ἐπαύριομ βουλόμενος γνῶναι τὸ ἀσφαλὲς, τὸ, τί κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσεμ αὐτὸμ ἀπὸ τῶν δεσμῶμ. καὶ ἐκέλευσεμ ἐλθεῖμ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ὅλομ τὸ συνέδριομ αὐτῶν. καὶ καταγαγὼμ τὸμ παῦλομ, ἔϛησεμ εἰς αὐτούς. Ἀτενίσας δὲ ὁ παῦλος τῷ συνεδρίῳ εἶπεμ. ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ θεῷ, ἄχρι ταύτης τῆς ἡμέρας. ὁ δὲ ἀρχιερεὺς ἀνανίας ἐπέταξε τοῖς παρεϛῶσιμ αὐτῷ, τύπτειμ αὐτοῦ τὸ στόμα. τότε ὁ παῦλος πρὸς αὐτὸμ εἶπε. τύπτειμ σε μέλλει ὁ θεὸς τοῖχε κεκονιαμένε· καὶ σὺ κάθῃ κρίνωμ με κατὰ τὸμ νόμομ, καὶ παρανομῶμ κελεύεις με τύπτεϛθαι; οἱ δὲ παρεϛῶτες εἶπομ. τὸμ ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς; ἔφη τε ὁ παῦλος. οὐκ ᾔδειμ ἀδελφοὶ, ὅτι ἐϛὶμ ἀρχιερεύς. γέγραπται γάρ, ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. γνοὺς δὲ ὁ παῦλος, ὅτι τὸ ἓμ μέρος ἐϛὶ Σαδδουκαίωμ, τὸ δὲ ἕτερομ φαρισαίωμ, ἔκραξεμ ἐν τῷ συνεδρίῳ. Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναϛάσεως νεκρῶμ ἐγὼ κρίνομαι. τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο ϛάσις τῶν φαρισαίωμ, καὶ τῶν Σαδδουκαίωμ, καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάϛασιμ, μηδὲ ἄγγελομ, μήτε πνεῦμα. φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναϛάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν φαρισαίων, διεμάχοντο, λέγοντες. οὐδὲμ κακὸμ εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεμ αὐτῷ ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν. πολλῆς δὲ γενομένης ϛάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλίαρχος μὴ διαπαραθῇ ὁ παῦλος ὑπ' αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβῆναι καὶ ἁρπάσαι αὐτὸμ ἐκ μέϛου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. τῇ δὲ ἐπιούϛῃ νυκτὶ ἐπιϛὰς αὐτῷ ὁ κύριος, εἶπε. θάρϛει παῦλε

Als * du redeſt.

fuerant examinaturi. Tribunus quoq; timuit poſtq; reſciuit, quod Rhomanus eſſet, & quod uinxiſſet eũ. Poſtero autẽ die uolens ſcire certum, qua ex cauſa accuſaret à Iudæis, ſoluit eũ à uinculis, & iuſſit principes ſacerdotum cõuenire totumq; cõcilium, ac deductum Paulum ſiſtebat corã illis. Intentis autẽ oculis in concilium, Paulus ait: Viri fratres, ego omni conſcientia bona cõuerſatus ſum coram deo uſq; in hodiernũ diem. Princeps aũt ſacerdotum Ananias præcepit aſtantibus ſibi, ut pcuterẽt os eius. Tũc Paulus dixit ad eum: Percuſſurus eſt te deus, paries dealbate. Et tu ſedes iudicãs me ſecundũ legem, & cõtra legem iubes me percuti? Et qui aſtabant, dixerunt: Summo ſacerdoti dei maledicis? Dixit autẽ Paulus: Neſciebam fratres, q̃ pontifex eſſet. Scriptum eſt em̃: Principi populi tui non maledices. Sciens autẽ Paulus, q̃ una pars eſſet Sadducæorum, & altera phariſæorũ, exclamauit in cõcilio: Viri fratres, ego phariſæus ſum, filius phariſæi, de ſpe & reſurrectiõe mortuorum ego iudicor. Et cũ hoc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter phariſæos ac Sadducæos & diſſecta eſt multitudo. Nam Sadducæi quidẽ dicunt, nõ eſſe reſurrectionẽ, neq; angelũ, neq; ſpiritũ: phariſæi autẽ utraq; cõfitentur. Factus eſt aũt clamor magnus: & cũ ſurrexiſſent ſcribæ de factiõe phariſæorũ, depugnabãt, dicẽtes: Nihil mali inuenimus in homine iſto. Quod ſi ſpiritus locutus eſt ei aut angelus, ne repugnemus deo. Et cum magna ſeditio coorta eſſet, ueritus tribunus, ne diſcerperet Paulus ab ipſis, iuſſit milites deſcẽdere & rapere eũ de medio eorũ, ac deducere eũ in caſtra. Sequẽti aũt nocte aſſiſtens ei dñs, ait: Bono animo eſto

XXIII

Paule,

παῦλε. ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς ἰερουσαλήμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς ῥώμην μαρτυρῆσαι. γενομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν ἰουδαίων συνωμοσίαν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν παῦλον. ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα, οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες. οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, εἶπον. ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτούς, μηδενὸς γεύσασθαι, ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν παῦλον. νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως ἄγῃ αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσαι αὐτὸν, ἕτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς παύλου τὸ ἔνεδρον, παραγενόμενος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολὴν, ἀπήγγειλε τῷ παύλῳ. προσκαλεσάμενος δὲ ὁ παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη. τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον. ἔχει γάρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτὸν ἦγαγε πρὸς τὸν χιλίαρχον, καὶ φησίν. ὁ δέσμιος παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρός σε, ἔχοντά τι λαλῆσαί σοι. ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλίαρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυνθάνετο, τί ἔστιν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαί μοι; εἶπε δέ, ὅτι οἱ ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτῆσαί σε, ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. σὺ οὖν μὴ πεισθῇς αὐτοῖς. ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτὸν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα. οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσι τὸν παῦλον. καὶ νῦν ἕτοιμοί εἰσι προσδεχόμενοι σὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας, μηδενὶ ἐκλαλῆσαι

Paule. Vt enim teſtificatus es de me Hieroſolymis, ſic te oportet & Rhomæ teſtificari. Facto autem die, collegerunt ſe quidam ex Iudæis, & deuouerunt ſe, dicentes: neque eſuros ſe, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autē plures quam quadraginta uiri, qui hanc coniurationem fecerant. Qui acceſſerunt ad principes ſacerdotum ac ſeniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus noſipſos, nihil guſtaturos, donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos ſignificate tribuno & concilio, ut cras producat illum ad nos, tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos uero priuſquam appropinquet, parati ſumus interficere illum. Cum autem audiſſet filius ſororis Pauli inſidias, uenit & intrauit in caſtra, nunciauitque Paulo. Accerſito autem Paulus ad ſe uno ex centurionibus, ait: Adoleſcentem hūc abduc ad tribunum. Habet enim quod renunciet illi. Et ille quidem aſſumens eum, duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus accerſitum me rogauit, ut hunc adoleſcentem perducerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehenſa autem tribunus manu illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum, & percontatus eſt illum: Quid eſt quod habes ſignificandum mihi? Ille autem dixit: Iudæi conſpirarunt ut rogarent te, uti craſtino die educeres Paulum in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo. tu uero ne morem geſſeris illis. Inſidiantur enim ei ex eis uiri plures quadraginta, qui ſeipſos deuouerunt, ne uel edant uel bibant, donec interficiant eum, & nunc parati ſunt expectantes, ut promittas. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentē, præcepitq; ei, ne cui effutias,

ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με. καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν. ἑτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισαρείας, καὶ ἱππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους, ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός, κτήνη τε παρασῆσαι, ἵνα ἐπιβιβάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα, γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον. Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναιρεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστὰς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξειλόμην αὐτὸν, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, βουλόμενος δὲ γνῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. ὃν εὗρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν ἄξιον θανάτου, ἢ δεσμῶν ἔγκλημα ἔχοντα. μηνυθείσης δέ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσεσθαι ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐξαυτῆς ἔπεμψα πρός σε, παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ, ἔρρωσο. οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτὸς εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. τῇ δὲ ἐπαύριον ἐάσαντες τοὺς ἱππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολήν. οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησάν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, διακούσομαί σου, ἔφη, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγένωνται, ἐκέλευσέ τε αὐτὸν ἐν τῷ πραιτωρίῳ Ἡρῴδου φυλάσσεσθαι.

Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός, οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. κληθέντος δὲ αὐτοῦ,

inquiens, quod hæc indicaueris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, ut eant Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis, & iumenta præbete, ut impositum Paulum, saluum perducant ad Felicem præsidem, scriptis literis in hanc formam. Claudius Lysias potentissimo præsidi Felici salutem. Virum hũc comprehensum à Iudæis, cum iam esset interficiendus ab eis, superueniens cum exercitu, eripui, cognito quod Rhomanus esset, uolensque scire causam, ob quam accusarent illum, deduxi eum in concilium eorum. Quem comperi accusari de quæstionibus legis ipsorum, nullum dignum morte aut uinculis habentem crimen. Et cum indicatum esset mihi de insidijs, quas parauerant illi Iudæi, protinus misi eum ad te, præcepto dato etiam accusatoribus: ut quæ habent aduersus eum, dicant apud te: Vale. Milites uero iuxta quod sibi iniũctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis equitibus ut cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum uenissent Cæsaream, ac tradidissent epistolam præsidi, statuerunt coram eo & Paulum. Cum legisset autem præses, & interrogasset, ex qua prouincia esset, & cognouisset quod ex Cilicia, audiam te, inquit, cum accusatores quoque tui aduenerint. Iussitq; in prætorio Herodis custodiri eum.

Post quinque autẽ dies descendit prin XXIIII
ceps sacerdotum Ananias cum senioribus & Tertullo quodã oratore qui adierunt præsidem cõtra Paulum. Et citato Paulo,

αὐτῷ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ τέρτυλλος, λέγων. πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινομένων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τὴν σὴν προνοίαν, πάντῃ τε καὶ πανταχοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε φῆλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ πλεῖόν σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκοῦσαί σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ. εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον λοιμὸν, καὶ κινοῦντα στάσιν πᾶσι τοῖς ἰουδαίοις τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων αἱρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπείρασε βεβηλῶσαι, ὃν καὶ ἐκρατήσαμεν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν. παρελθὼν δὲ λυσίας ὁ χιλίαρχος, μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, κελεύσας τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σέ, παρ' οὗ δυνήσῃ αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγνῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. συνέθεντο δὲ καὶ οἱ ἰουδαῖοι, φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. ἀπεκρίθη δὲ ὁ παῦλος, νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν. ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, δυναμένου σου γνῶναι, ὅτι οὐ πλείους εἰσίν μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυνήσων ἐν ἰερουσαλήμ. καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὗρόν με πρός τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιοῦντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν. οὔτε παρασῆσαί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου. ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῴῳ θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίδα ἔχων εἰς τὸν θεὸν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων. ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκῶ, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώ-

πους

Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa recte gerantur in populo hoc per tuam prouidentiam, & semper & ubiq; cõprobamus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te, ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti enim sumus uirum hunc pestiferum & concitantem seditionem omnibus Iudæis in uniuerso orbe, & autorem sectæ Nazarenorũ, qui etiam templum prophanare conatus est, quem & apprehẽsum uoluimus secundum legem nostram iudicare. Sed superueniens tribunus Lysias, cum magna ui eripuit eum è manibus nostris, iubẽs accusatores eius ad te uenire, ex quo poteris ipse inquisitione facta de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus, cum annuisset ipse præses, ut diceret. Aequiore animo pro meipso causam dico, cum sciam te multis iam annis iudicem fuisse genti huic, qui possis cognoscere, quod non plures sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascẽdi, adoraturus, Hierosolymam. & neque in templo compererunt me cum aliquo disputantem, aut cõcursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate. neque probare possunt ea de quibus me accusant. Confiteor autem hoc tibi, quod iuxta uiam, quam uocant hæresim, sic colo patrium deum, credens omnib9 quæ in lege & prophetis scripta sunt, spem habẽs in deum, fore, quã & hi ipsi expectant, resurrectionẽ mortuorũ iustorũ simul & iniustorũ. Quin in hoc & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere erga deum, & erga homi-

πους δ' ἰαπαυλός. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς. ἐν αἷς εὗρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, οὓς δεῖ ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν πρός με. ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, εἴ τι εὗρον ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, σάντος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑφ' ὑμῶν. ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φῆλιξ, ἀνέβαλε αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπών. ὅταν Λυσίας ὁ χιλίαρχος καταβῇ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς. διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν, ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φῆλιξ σὺν Δρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, οὔσῃ Ἰουδαίᾳ, μετεπέμψατο τὸν Παῦλον. καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. διαλεγομένου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας, καὶ τοῦ κρίματος τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ἔμφοβος γενόμενος ὁ Φῆλιξ, ἀπεκρίθη, Τὸ νῦν ἔχον πορεύου, καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μετακαλέσομαί σε. ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων ὅτι χρήματα δοθήσεται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν. διὸ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος ὡμίλει αὐτῷ. Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φῆλιξ Πόρκιον Φῆστον. θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φῆλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον.

Φῆστος οὖν ἐπιβὰς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνέδραν ποιοῦντες ἀνελεῖν αὐτὸν

nes semper. Post annos autem plures accessi, eleemosynas exhibiturus in gētem meam, & oblationes, in quibus comperierunt me purificatum in templo, haud cum turba, neq; cum tumultu. Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsto esse & accusare, si quid haberent aduersum me. aut hi ipsi dicant, si quid deprehenderunt in me iniquitatis, cum stem in cōcilio, nisi de una hac uoce, qua clamaui inter eos stans, de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis. Auditis autem his, Felix distulit illos, certo sciens quæ ad eam uiam attinebant, dicens: Cū tribunus Lysias descenderit, pernoscam causam uestrā. Iussitq; centurioni, ut custodiret Paulū, sineretq; eum relaxari, & ne quem ex illius familiaribus uetaret subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies cum aduenisset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christū. Disputante autem illo de iusticia & temperantia & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit: In præsentia abi, cæterum opportunitatē nactus accersam te. simul & illud sperans fore, ut pecunia sibi daretur à Paulo ut solueret ipsum, propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cū eo. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Porcium Festum. Volens autem gratiam præstare Iudæis Felix, reliquit Paulum uinctum.

Festus ergo suscepta prouincia, post triduū ascendit Hierosolymam ab urbe Cæsarea. Significaruntq; illi princeps sacerdotum ac primores Iudæorū de Paulo, & rogabant eū postulantes fauorem aduersus eum, ut accerseret eum Hierosolymā, insidias tendentes ut interficerēt XXV

eum

αὐτὸν κατὰ τὴν ὁδόν. Ὁ μὲν οὖν φῆστος ἀπεκρίθη, τηρεῖσθαι τὸν παῦλον ἐν καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ, οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησὶ, συγκαταβάντες, εἴ τί ἐστιν ἐν τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, κατηγορείτωσαν αὐτῷ. Διατρίψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβὰς εἰς καισάρειαν, τῇ ἐπαύριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν παῦλον ἀχθῆναι. Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων καταβεβηκότες ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρέα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδεῖξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ, ὅτι οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερὸν, οὔτε εἰς καίσαρά τι ἥμαρτον. Ὁ φῆστος δὲ τοῖς ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ παύλῳ, εἶπε. Θέλεις εἰς ἱεροσόλυμα ἀναβὰς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ; Εἶπε δὲ ὁ παῦλος. Ἐπὶ τοῦ βήματος καίσαρος ἑστώς εἰμι, οὗ με δεῖ κρίνεσθαι. Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ σὺ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, τὸ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτοῦμαι τὸ ἀποθανεῖν. Εἰ δὲ οὐδέν ἐστιν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδείς με δύναται αὐτοῖς χαρίσασθαι. Καίσαρα ἐπικαλοῦμαι. Τότε ὁ φῆστος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη. Καίσαρα ἐπικέκλησαι; ἐπὶ καίσαρα πορεύσῃ. Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν. Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ βερνίκη κατήντησαν εἰς καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβεν ἐκεῖ, ὁ φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀνέθετο τὰ κατὰ τὸν παῦλον, λέγων. Ἀνὴρ τίς ἐστι καταλελειμένος ὑπὸ φήλικος δέσμιος, περὶ οὗ γενομένου μου εἰς ἱεροσόλυμα, ἐνεφάνισαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην, πρὸς οὓς ἀπεκρίθην, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος ῥωμαίοις χαρίζεσθαί τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ

eum in uia. Festus autem respondit, ut seruaretur quidem Paulus Cæsareæ, se uero breui illò profecturum. Qui ergo inter uos, inquit, potentes sunt unà nobiscum descendāt, & si qđ est in hoc uiro crimen, accusent eum. Demoratus autē inter eos diebus amplius quam decem, descendit Cæsaream: & postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum qui ab Hierosolyma descenderant Iudæi, multa & grauia crimina intendentes aduersus Paulum, quæ nō poterant probare, Paulo pro se respondente, quod neq; in legem Iudæorum, neq; in templum, neq; in Cæsarem quicquā peccasset. Festus autem uolens gratificari Iudæis, respondens Paulo, dixit: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, sicut & tu melius nosti. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori. Si uero nihil est eorum, de quibus hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cū consilio collocutus respondit: Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis. Et cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex & Bernice descenderunt Cæsaream salutaturi Festum. Et cum dies complures ibi commorarentur, Festus regi retulit causam Pauli, dicens: Vir quidam est relictus à Felice uinctus, de quo cum uenissem Hierosolymam, significarunt mihi principes sacerdotū & seniores Iudæorū postulantes aduersus illum sententiam. Quibus respōdi: Nō est Rhomanis consuetudo ob gratiā donare aliquē hominē ut pereat, priusquam is qui accusatur,

κατὰ πρόσωπον ἔχοι τοὺς κατηγόρους, τόπου τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀχθῆναι τὸν ἄνδρα, περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατήγοροι, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ. ζητήματα δέ τινα περὶ τῆς ἰδίας δεισιδαιμονίας εἶχον πρὸς αὐτόν, καὶ περί τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον, εἰ βούλοιτο πορευθῆναι εἰς Ἱερουσαλὴμ, κἀκεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων. τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου, τηρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτόν, ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη, Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δέ, Αὔριον φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ εἰσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σύν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὖσι τῆς πόλεως, καὶ κελεύσαντος τοῦ Φήστου, ἤχθη ὁ Παῦλος. καὶ φησὶν ὁ Φῆστος, Ἀγρίππα βασιλεῦ, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον, περὶ οὗ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐνέτυχόν μοι, ἔν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, αἰτοῦντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου ἐπικαλεσαμένου τὸν Σεβαστόν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν. περὶ οὗ ἀσφαλές τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. διὸ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, ἔχῶ τι γράψαι. ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σημᾶναι. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη, Ἐπιτρέπεταί σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος

præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc conuenissent, sine ulla dilatione, sequēti die sedens pro tribunali iussi adduci uirum. De quo cum stetissent accusatores, nullum crimen intendebant suphisce rebus, de quibus ego suspicabar, sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus uiuere. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstiõe, dicebam, num uellet ire Hierosolymam, & ibi iudicari super istis. Paulus autem cum appellasset ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi seruari eum, donec mitterem eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum. Postero autem die cum uenisset Agrippa & Bernice cum multo apparatu, & introissent in auditorium cum tribunis & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus. Et dicit Festus: Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscū uiri, uidetis hunc hominē, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me, & Hierosolymis & hic, acclamantes non oportere eum uiuere amplius. Ego uero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse appellasset Augustum, statui mittere eum. De quo quid certum scribam domino, non habeo. Quapropter produxi eū ad uos, & maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta, habeam quod scribā. Iniquum enim mihi uidetur mittere uinctum, & crimina de quibus accusatur non significare.

Agrippa uero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus XXVI

ὁ παῦλος ἀπελογεῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ ἰουδαίων βασιλεῦ ἀγρίππα, ἡγημαι ἐμαυτὸν μακαρίον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ ἰουδαίους, ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. διὸ δέομαί σου, μακροθύμως ἀκοῦσαί μου. τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν ἱεροσολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἔζησα φαρισαῖος, καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἕστηκα κρινόμενος, εἰς ἣν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενείᾳ νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον, ἐλπίζει καταντῆσαι. περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι βασιλεῦ ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν ἰουδαίων. τί ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα ἰησοῦ τοῦ ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν ἱεροσολύμοις. καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα, τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβών; ἀναιρουμένων τε αὐτῶν, κατήνεγκα ψῆφον. καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκαζον βλασφημεῖν, περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, μέσης, βασιλεῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον οὐρανόθεν ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμψαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρός με, καὶ λέγουσαν τῇ ἑβραΐδι διαλέκτῳ. σαοὺλ, σαοὺλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. ἐγὼ δὲ εἶπον. τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν. ἐγώ εἰμι ἰησοῦς ὃν

Paulus extenta manu pro se dicebat: Super omnibus de quibus accusor à Iudæis rex Agrippa, existimo me beatũ, qui causam dicturus sim apud te hodie, cum tu maxime sis gnarus earum, quæ apud Iudæos sunt, & cõsuetudinũ & quæstionũ. Quapropter obsecro te, ut patienter me audias. Itaq; uitam quidem meam, quam egi ab adolescentia, quæ ab initio fuit in gẽte mea Hierosolymis, nouerũt omnes Iudæi, qui prius nouerant me ab initio, si uelint testimoniũ ferre, quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis, uixerim pharisæus. Et nũc fretus spe repromissionis, quæ ad patres nostros facta est à deo, sto iudicio subiectus, ad quã duodecim tribus nostræ instanter nocte & die colentes deũ, sperãt se peruenturas. De qua spe accusor rex Agrippa à Iudæis. Cur incredibile iudicatur apud uos, si deꝰ mortuos suscitat? Et ego quidem existimabã me aduersus nomen Iesu Nazareni multa repugnando facturũ, quod & feci Hierosolymis. Et multos sanctorũ ego carceribꝰ inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cũ occiderent, detuli sententiã. Et per omnes synagogas frequẽter puniẽs eos, compellebam blasphemare, & amplius insaniẽs in eos, persequebar etiam in exteras usq; ciuitates. Quarum rerum studio cum irem Damascum cum autoritate & permissu principũ sacerdotũ, die medio, rex, in uia uidi è cœlo supra splendorẽ solis circũfulsisse me lumẽ, & eos q mecũ faciebãt iter. Cũ aũt omẽs nos decidissemus in terrã, audiui uocẽ loquentẽ ad me, ac dicẽtem hebraica lingua: Saul, Saul, quid me pſequeris? Durũ est tibi contra stimulos calcitrare. Ego aũt dixi: Quis es dñe? At ille dixit: Ego sum Iesus

quem

ὃν σὺ διώκεις. ἀλλὰ ἀνάστηθι καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς
πόδας σου. εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι, προχει-
ρίσασθαί σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶ-
δες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε
ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἐθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε
ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ
ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τὴν
ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ ἐπὶ τὸν θεόν, τοῦ λα-
βεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κλῆρον
ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ. ὅθεν
βασιλεῦ ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθὴς
τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ, ἀλλὰ τοῖς ἐν δαμασκῷ
πρῶτον, καὶ ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν
χώραν τῆς ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγ-
γέλλων μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν
θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας.
ἕνεκα τούτων με οἱ ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι
ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρῶντο διαχειρίζασθαι. ἐπι-
κουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ, ἄχρι
τῆς ἡμέρας ταύτης ἕστηκα, μαρτυρόμενος
μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, οὐδὲν ἐκτὸς λέγων,
ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γί-
νεσθαι, καὶ μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ χριστός,
εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλ-
λει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι.
ταῦτα δέ αὐτου ἀπολογουμένου, ὁ φῆστος
μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἔφη, μαίνῃ παῦλε. τὰ πολ-
λά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. ὁ δέ,
οὐ μαίνομαί φησι κράτιστε φῆστε, ἀλλὰ ἀ-
ληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγ-
γομαι. ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βα-
σιλεύς, πρὸς ὃν καὶ παρρησιαζόμενος λα-
λῶ. λανθάνειν γὰρ αὐτόν τί τούτων, οὐ πεί-
θομαι οὐδέν, οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπρα-
γμένον τοῦτο. πιστεύεις βασιλεῦ ἀγρίππα,
τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις. ὁ δὲ ἀ-
γρίππας πρὸς τὸν παῦλον ἔφη. ἐν ὀλίγῳ με
πείθεις χριστιανὸν γενέσθαι. ὁ δὲ παῦλος εἶπεν.
εὐξαίμην ἂν τῷ θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολ-
λῷ, οὐ μόνον σε, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκού-
οντάς μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους,

ὁποῖος

quem tu persequeris. Sed exurge & sta super pedes tuos. Ad hoc enim apparui tibi, ut cōstituam te ministrum ac testem & eorum quæ uidisti, & eorū in quibus apparebo tibi, eripiēs te à populo & gentibus, in quas nunc te mitto: ut apias oculos eorum, ut cōuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate satanæ ad deum: ut accipiant remissionem peccatorū, & sortem inter eos qui sanctificati sunt per fidem, quæ est erga me. Vnde rex Agrippa, non fui inobediēs cœlesti uisioni, sed his qui sunt Damasci primū & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & gentibus annunciabam, ut pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent. Hac ex causa Iudæi me in templo comprehensum tentauerunt interficere. Auxilium igitur nactus dei, usq; in hodiernum diem sto, testificās tum paruo tum magno, nihil aliud dicens, q̄ ea quæ prophetæ prædixerant futura esse. & Moses, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus sit populo & gentibus. Hæc autem cum pro se diceret, Festus magna uoce ait: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Et Paulus, non insanio, inquit, optime Feste, sed ueritatis & sobrietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex apud quem & libere loquor. Latere enim eum nihil horum arbitror. Neq; enim hoc in angulo gestum est. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulū ait: Modica ex parte psuades mihi ut fiā Christianꝰ. Et Paulus ait: Optarim à deo, nō solum modica ex parte, uerumetiā magna: nō te modo, sed omnes etiam, qui me audiunt hodie, esse tales,

qualis

ὁ ποῖος κἀγώ εἰμι, παρεκτὸς τῶν δεσμῶν τούτων. καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμὼν, ἥ τε βερνίκη, καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς. καὶ ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· ὅτι οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος οὗτος. ἀγρίππας δὲ τοῦ φήστου ἔφη, ἀπολέλυσθαι ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπεκέκλητο καίσαρα. Ὡς δὲ ἐκρίθη τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν ἰταλίαν, παρεδίδουν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῃ, ὀνόματι ἰουλίῳ, σπείρης σεβαστῆς. ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ ἀδραμυττινῷ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν ἀσίαν τόπους, ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν ἀριστάρχου μακεδόνος θεσσαλονικέως. τῇ τε ἑτέρᾳ κατήχθημεν εἰς σιδῶνα. φιλανθρώπως τε ὁ ἰούλιος τοῦ παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα, ἐπιμελείας τυχεῖν. κἀκεῖθεν ἀναχθέντες, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κύπρον. διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. τό, τε πέλαγος τὸ κατὰ τὴν κιλικίαν καὶ παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήλθομεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, κἀκεῖ εὑρὼν ὁ ἑκατόνταρχος πλοῖον ἀλεξανδρινὸν, πλέον εἰς τὴν ἰταλίαν, ἐνεβίβασεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν κρήτην κατὰ σαλμώνην. μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ, καλούμενον καλοὺς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις λασαία. ἱκανοῦ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοὸς, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρῄνει ὁ παῦλος, λέγων αὐτοῖς. ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φόρτου καὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος τοῦ κυβερνήτῃ καὶ τοῦ ναυκλήρῳ ἐπείθετο μᾶλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ παύλου λεγομένοις.

ἀνεθετοῦ

qualis ego sum, exceptis uinculis his. Et hæc eo locuto, surrexit rex, ac præses, & Bernice, & qui assidebant eis. Et cum secessissent, loquebantur inter se dicentes: Nihil morte aut uinculis dignum facit homo iste. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem. Postq̃ autem decretũ est, ut nos nauigaremus in Italiã, tradiderũt & Paulũ & quosdã alios uinctos centurioni, nomine Iulio, cohortis Augustæ. Cõscensa aũt naue Adramyttina nauigaturi iuxta loca Asiæ, soluimus, perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequẽti autem die appulimus Sidonem. Et Iulius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaret. Et inde cum soluissemus, subnauigauimus iuxta Cyprum, propterea quod essent uenti contrarij. Et pelagus qd' est contra Ciliciam & Pamphyliam, emensi, peruenimus Myram, quæ est Lyciæ, & ibi nactus centurio nauem Alexandrinam, nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Et cum multis diebus tarde nauigaremus, uixq́ deuenissemus contra Gnidum, prohibẽte nos uento, adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonem. Et uix præterlegentes illam, peruenimus in locum quendam, qui uocat' Pulchri portus, cui uicina erat ciuitas Lasæa. Multo autem tẽpore peracto, & cũ esset iam periculosa nauigatio, ob id quoq́ quod iam ultra tempus sustinuissent inediam, admonebat eos Paulus, dicens eis: Viri, uideo q̃ cum iniuria multóq́ damno, non solum oneris & nauis, sed etiam animarum nostrarum futura sit nauigatio. Centurio autem gubernatori & Nauclero magis credebat, q̃ his quæ à Paulo dicebãtur.

XXVII

Et cũ

ἀνθυβέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείονες ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κἀκεῖθεν, εἴπως δύναιντο καταντῶντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα Κρήτης, βλέποντα κατὰ λίβα καὶ κατὰ χῶρον. ὑποπνεύσαντος δὲ νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες ἄσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος τυφωνικός, ὁ καλούμενος εὐροκλύδων. συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοίου, καὶ μὴ δυναμένου ἀντοφθαλμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. νησίον δέ τι ὑποδραμόντες, καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, ὑποζωννύντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοί τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, οὕτως ἐφέροντο. σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο, καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν. μήτε δὲ ἡλίου, μήτε ἄστρων ἐπιφαινόντων ἐπὶ πλείονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου, λοιπὸν περιῃρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. πολλῆς τε ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν· Ἔδει μέν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν. καὶ τὰ νῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν· ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδεμία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλὴν τοῦ πλοίου. παρέστη γάρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ θεοῦ οὗ εἰμὶ, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων· μὴ φοβοῦ Παῦλε, Καίσαρί σε δεῖ παρασταθῆναι. καὶ ἰδοὺ κεχάρισταί σοι ὁ θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετά σου. διὸ εὐθυμεῖτε ἄνδρες. πιστεύω γὰρ τῷ θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθὸν τρόπον λελάληταί μοι. εἰς νῆσόν δέ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτη νὺξ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τὸ νυκτὸς, ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς

Et cum aptus portus nō eſſet ad hybernandū, cōplures ceperūt cōſiliū ſoluendi illinc, ſi quo modo poſſent peuecti Phœnicē illic hybernare. Is eſt portus Cretæ ſpectans ad Africum & ad Chorū. Aſpirante aūt Auſtro, rati ſe ꝓpoſiti cōpotes, cū ſoluiſſent Aſſon, præterlegebant Cretam. Verū haud multo poſt coortus eſt cōtra ipſam uentus Typhonicus, qui uocatur Euroaquilo. Cūmq; correpta eſſet nauis, nec poſſet obniti uento, data naue flatibus, ferebamur. In inſululam autem quādam deuecti, quæ uocatur Clauda, uix potuimus obtinere ſcapham. Quæ ſublata adiutoriis utebantur, ſubcingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, demiſſo uaſe, ſic ferebant. Cum autem uehementi tempeſtate iactaremur, ſequēti die iactum fecerunt, ac tertio die noſtris manib⁹ armamēta nauis proiecimus. Porrò neq; ſole neq; ſyderibus apparentibus ad cōplures dies, & tēpeſtate non exigua imminente, iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ. Cū aūt multa iam eſſet inedia, tūc ſtans Paulus in medio eorū, dixit: Oportebat quidē ó uiri audito me nō ſoluere à Creta, nec accerſere nobis iniuriā hanc & iacturā. Et nūc hortor, ut bono animo ſitis. Iactura em̄ animæ nulla erit ex uobis, ſed tantū nauis. Aſtitit em̄ mihi hac nocte angelus dei cuius ſum ego, quem & colo, dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet ſiſti. Et ecce donauit tibi deus omnes qui nauigant tecū. Propter quod bono animo eſtote uiri. Credo em̄ deo, ꝙ ſic erit, quēadmodū dictū eſt mihi. In inſulam aūt quandā oportet nos eiici. Sed poſteaq; quartadecima nox ſuperuenit, nauigantibus nobis in Adria circa medium noctis, ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquā

αὐτοῖς χῶραν, καὶ βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι, βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες, εὗρον ὀργυιὰς δεκαπέντε. φοβούμενοί τε μή πως εἰς τραχεῖς τόπους ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ῥίψαντες ἀγκύρας τέσσαρας, ηὔχοντο ἡμέραν γενέσθαι. τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πρώρας μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιώταις. ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς σωθῆναι οὐ δύνασθε. τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ εἴασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν. ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων. τεσσαρεσκαιδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι. διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς. τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει. οὐδενὸς γὰρ ὑμῶν θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. εἰπὼν δὲ ταῦτα, καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ θεῷ ἐνώπιον πάντων, καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν. εὔθυμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάβοντο τροφῆς. ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ, διακόσιαι ἑβδομήκοντα ἕξ. κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον, κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο εἰ δυνατὸν, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες, εἴων εἰς τὴν θάλασσαν, ἅμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπώκειλαν τὴν ναῦν. καὶ ἡ μὲν πρῶρα ἐρείσασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος. ἡ δὲ πρύμνα ἐλύετο ὑπὸ τῆς βίας τῶν κυμάτων. τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας

aliquam regionem. Qui & demissa bolide, repererunt passus uiginti, ac pusillum inde digressi, rursumq; demissa bolide repererunt passus quindecim. Timentésq; ne in aspera loca inciderẽt, de puppi iactis ancoris quatuor, optabant diem oriri. Nautis uero quærentibus fugere è naui, cum demisissent scapham in mare, sub prætextu uelut è prora ancoras extensuri, dixit Paulus centurioni & militibus: Nisi hi in naui manserint, uos salui fieri non potestis. Tunc abscidẽrũt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere. Et cum dies inciperet apparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens: Dies hic decimusquartus est, quod expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes. propter quod hortor uos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem uestram pertinet: quia nullius uestrum capillus de capite cadet. Et cum hæc dixisset, sumpto pane gratias egit deo in conspectu omnium, & cum fregisset, cœpit edere. Porrò animis iam recreatis omniũ, sumpserunt & ipsi cibum. Eramus uero uniuersæ animæ in naui ducentæ septuagintasex. Et satiati cibo, alleuabant nauem, eijcientes triticum in mare. Cum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinum uero quendam animaduerterunt, habentem litus in quod cogitabant, si possent, impingere nauem. Et cum ancoras sustulissent, committebant se mari, simul laxatis iuncturis gubernaculorum, & sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad litus. Et cum incidissent in locum bimarem, impegerunt nauem. Ac prora quidem infixa manebat immobilis: puppis uero soluebatur à ui undarum. Militum autem consilium erat, ut

δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μή τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. ὁ δὲ ἑκατόνταρχος βουλόμενος διασῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ βουλήματος. ἐκέλευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβᾶν, ἀποῤῥίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξιέναι, καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπί τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν.

Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν, ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. οἱ δὲ βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν. ἀνάψαντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν τὸν ἐφεστῶτα, καὶ διὰ τὸ ψῦχος. συσταφέντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ τῷ θέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελθοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους. πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης, ἡ δίκη ζῆν οὐκ εἴασεν. ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν. οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκώντων, καὶ θεωρούντων μηδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβαλόμενοι ἔλεγον θεὸν αὐτὸν εἶναι. ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκεῖνον, ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι ποπλίῳ, ὃς ἀναδεξάμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας φιλοφρόνως ἐξένισεν. ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεῖσθαι. πρὸς ὃν ὁ Παῦλος εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἰάσατο αὐτόν. τούτου οὖν γενομένου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ, προσήρχοντο καὶ ἐθεραπεύοντο, οἳ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς, καὶ ἀναγομένοις ἐπέθεντο τὰ πρὸς τὴν χρείαν. μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν

uinctos occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. At centurio uolens seruare Paulum, cõpescuit eos à consilio. iussitq; ut qui possent natare, abiicerent se primos, & in terram euaderent, cæteriq; partim in tabulis, partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factũ est, ut omnes incolumes euaderent in terram.

Et cum euasissent, tunc cognouerunt, quod Melite insula uocaretur. Barbari uero præstabant non uulgarem humanitatem nobis. Accensa enim pyra, recipiebant nos omnes propter imbrem qui imminebat, & propter frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmentorũ multitudinem, & imposuisset in ignem, uipera è calore prorepens, inuasit manũ eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem seruatum è mari ultio non sinit uiuere. Et ille quidem excussa uipera in ignem, mali nihil passus est. At illi existimabant futurum ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant eum esse deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractauit hospitio. Contigit autem patrem Publij febribus ac dysenteria uexatum decumbere. Ad quem Paulus intrauit: & cum orasset, imposuissetque ei manus, sanauit eum. Hoc igitur facto, cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant, & sanabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & soluentibus imposuerunt, quæ necessaria erant. Post menses autem tres nauigauimus

XXVIII.

ἐν πλοίῳ παρακεχειμακότι ἐν τῇ νήσῳ, ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ διοσκόροις. καὶ καταχθέντες εἰς συρακούσας ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. ὅθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς ῥήγιον, καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου νότου, δευτεραῖοι, ἤλθομεν εἰς ποτιόλους, οὗ εὑρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτά, καὶ οὕτως εἰς τὴν ῥώμην ἤλθομεν. κἀκεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν, ἄχρις ἀππίου φόρου, καὶ τριῶν ταβερνῶν. οὓς ἰδὼν ὁ παῦλος εὐχαριστήσας τῷ θεῷ, ἔλαβε θάρσος. ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. τῷ δὲ παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς, συγκαλέσασθαι τὸν παῦλον τοὺς ὄντας τῶν ἰουδαίων πρώτους. συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτούς. ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν ῥωμαίων, οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολύσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. ἀντιλεγόντων δὲ τῶν ἰουδαίων, ἠναγκάσθην ἐπικαλέσασθαι καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τί κατηγορῆσαι. διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεσα ὑμᾶς, ἰδεῖν καὶ προσλαλῆσαι. ἕνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ ἰσραὴλ τὴν ἅλυσιν ταύτην περίκειμαι. οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον. ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν. ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. περὶ μὲν γὰρ τῆς αἱρέσεως ταύτης γνωστὸν ἔστιν ἡμῖν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται. τεταγμένοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἦκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, οἷς ἐξετίθετο διαμαρτυρόμενος τὴν βασιλείαν

in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux. Et cum uenissemus Syracusas, mansimus triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unum diem aflante austro, postridie uenimus Puteolos, ubi repertis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic uenimus Rhomam. Et inde cum audissent fratres de nobis prodierunt in occursum nobis usque ad Appij forum ac tres tabernas. Quos cum uidisset Paulus, gratijs actis deo, sumpsit fiduciam. Cum autem uenissemus Rhomam, centurio tradidit uinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut maneret solus cum custodiente se milite. Post tertiũ autem diem conuocauit Paulus Iudæorum primores. Cumque uenissent, dicebat eis: Ego uiri fratres cum nihil fecerim aduersus plebem, aut instituta maiorum, uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Rhomanorum. qui cum examinassent, uoluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. Sed contradicentibus Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi habeam de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur causam aduocaui uos, ut uiderem & alloquerer. propter spem enim Israëlis catena hac circundatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque aduenies aliquis fratrum nunciauit, aut locutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis, quod ubique ei contradicitur. Cum constituissent autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium complures, quibus exponebat testificans regnum

βασιλείαμ τοῦ θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπό τε τοῦ νόμου μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωΐ ἕως ἑσπέρας. καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν. ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο, εἰπόντος τοῦ παύλου ῥῆμα ἕν. ὅτι καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων. πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ. ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοῖς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ ἰουδαῖοι, πολλὴν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς συζήτησιν. ἔμεινε δὲ ὁ παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. καὶ ἀπεδέχετο πάντας τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτόν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάσης παῤῥησίας ἀκωλύτως.

dei, suadensque eis de Iesu ex lege Mosi & prophetis, à mane usq; ad uesperā. Et quidam credebant his quæ dicebant, quidam uero non credebant. Cumq; inter se non essent concordes, discedebant, ubi dixisset Paulus unum uerbum: Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiā prophetā ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istū, & dic: Auribus audietis & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non perspicietis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus graviter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne quando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos. Notum ergo sit uobis, quod gentibus missum est hoc salutare dei, & ipsi audient. Et cum hæc dixisset, exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter se disceptationē. Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto. & suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad ipsum, prædicans regnū dei, ac docēs quæ sunt de domino Iesu, cum omni fiducia, nemine prohibente.

ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
ΕΥΤΥΧΩΣ ΣΥΝΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΑΙ.

ACTA APOSTOLORVM
FELICITER ABSOLVTA.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ.

Ταύτην ὑπεστέλλει ἀπὸ κορίνθου, μή πω μὲν ἑωρακὼς ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ὑπεποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν καταγγελλομένην ὁρῶν πανταχοῦ· ἔπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἐλθεῖν, διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον καὶ τέως μὴ δεδυνῆσθαι. καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ὑπεστολὴν ποιεῖται περὶ κλήσεως ἐθνῶν, καὶ ὅτι ἡ πρίτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται, καὶ ὅτι διὰ τοῦ χριστοῦ λέλυται τὸ πρόπτωμα τοῦ ἀδὰμ, καὶ ἡ σκιὰ τοῦ νόμου πρῆλθε. τὴν μὲν οὖν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἀκολούθως γεγενῆσθαι κατασκευάζει, οὕτως ἀποδείκνυσι πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντας ἀδιδάκτῳ τε τῇ φύσει, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον ἕλληνας, ὡς τοῦ μὲν θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὸν κόσμου, τὴν περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, καὶ τῆς ἀϊδίου δυνάμεως αὐτῶν, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν. αὐτοὺς δὲ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων, εἶναι θεὸν τὸν τούτων δημιουργὸν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον, ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τὸν νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάσαντας. καὶ οὕτως ἀμφότερα τὰ μέγιστα, ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας συγκλείει, καὶ ἐλέγχει ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἴσοι γενόμενοι πάντες, ἐπίσοις οἱ πάντες ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρουμένου δέοντες. τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλῆσις γέγονε τῶν ἐθνῶν. τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἐθνῶν γενομένης, δὲ ἀνάγκης πέπαυται ἡ πρίτομὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ ἀβραὰμ φησὶν, οὐκ ἐν πρίτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς πρίτομῆς δικαιωθεὶς, μετωνομάσθη μὲν ἀβραὰμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἐθνῶν ἔμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. ἔλαβε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν πρίτομὴν ἐν σαρκὶ, ἵνα σημεῖον ᾖ τοῖς κατὰ σάρκα γενομένοις δὲ αὐτῶν. παύσασθαί τε τὴν πρίτομὴν, ὅτ' ἂν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τῶν ἀβραὰμ, ἀρξάμενα πολυτεύοεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ ἀβραάμ. ἐν ᾗ ἐδικαιώθη, ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. τούτων γὰρ χάριν καὶ μετωνομάσθη ἀβραάμ. ἀνάγκη δὲ ἐλθόντων τῶν σημαινομένων, παύσασθαι τὸ σημαίνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι πρίτεμνεσθαι, παυέτω καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀβραὰμ, καὶ καλείσθω ἄβραμ. Εἰ δὲ ἀβραὰμ πρὰ θεοῦ μετωνομάσθη, οὐδὲ πρίτεμνεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδ' αὐτοὺς ἔτι τοὺς κατὰ σάρκα ἰουδαίους, ἵνα ᾖ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ ἐθνῶν πολλῶν καλεῖται. καὶ γὰρ οὐ χρείαν ἔχει τίς λοιπὸν πρίτεμνεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τῶν ἀβραὰμ, οὐδὲ τῆς ἄλλης δὲ τῆς ἐν τῷ νόμῳ σκιᾶς. οὐ γὰρ ἐκ τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιοῦταί τις, καθάπερ καὶ ἀβραάμ. ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν, ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τῷ ἰσραὴλ, καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ διαλυθῇ ἡ ἀρχαία ἁμαρτία τῶν ἀδὰμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη, δι' ἄλλου δὲ μὴ δύνασθαι αὐτὴν δεξαλειφθῆναι φησὶν, ἢ διὰ χριστοῦ τοῦ θεοῦ. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ πρόπτωμα. δι' αὐτῶν γὰρ καὶ δὲ ἀρχῆς ἡ κατάρα γέγονεν. Εἶτα γράφει, ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσῃ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ γένηται ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις γένηται. καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι οὐ παραβάται γίνεσθε τῶν νόμου, ἐὰν εἰς χριστὸν πιστεύσητε. τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγύᾳ μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν ὅτι ὡς κλάδοι ἐπ' ἐκείνους, ὡς ἐπὶ τὴν ῥίζαν ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη διδάξας, τελειοῖ τὴν ὑπεστολήν.

IAm quo res sit dilucidior, argumentū epistolæ paucis explicandū. Atq; ut exordiar ab ipso nomine, quanq; me non fugit Hieronymū in commentarijs, quos scripsit in epistolam ad Philemonem in hac esse sententia, ut existimet apostolū prius uocatum Saulum, Pauli uero cognomē ceu trophæum usurpasse à Sergio Paulo proconsule, quem Christo lucrifecit, quem admodū legimus in Actis apostolorū cap. xiij. Rursus alios esse, quibus placeat in Iudaismo dictum Saulum, mutata religione simul & nomen mutasse. Sed alterā minus probabilem facit, quod Lucas hoc ipso, qđ modo citauimus capite scribit: Saulus qui & Paulus repletus spiritu sancto, haud obscure declarans eum binominem fuisse, priusq; Sergius Paulus esset conuersus, alteram planè refellit, quod cum alijs aliquot locis, tum in eodem capite Saulus dicitur iam Christi prædicans Euangeliū: Dixit illis spiritus sanctus: segregate mihi Saulum & Barnabam. Proinde mihi uero propior uidetur Origenis opinio, quemadmodū in ueteris instrumenti libris aliquot comperimus diuersis nominibus notatos, uelut Idida dictum, qui aliâs uocat⁹ est Salomon: & Oziam alicubi dictum, qui alibi sit Azarias. Item in euangelicis literis, Lucæ dictum Leui, qui se in suo euangelio Matthæum nominat, ita Paulo geminum fuisse uocabulum: quanq; ipse in suis epistolis se nunq; Saulum appellat, sed ubiq; Paulum. fortassis ob id, quod Pauli uocabulum Græcorum ac Rhomanorū, ad quos scribebat, auribus esset familiarius. Saulus enim sic à Saul Hebræa uoce deflexum apparet, ut Græci à Ioseph Iosephum deflexerūt. Paulus autē Hebræis sonat mirabilem, si tamen ferendū putamus, Rhomanæ seu Græcanicæ uocis etymologiam à peregrina lingua peti. Quod tamē Hieronymus cum alicubi in alijs reprehēdat, hic sibi permittit, opinor, ut in re non admodum seria. Certe Græcis sonat quietum, Latinis pusillum. Saul Hebræis sonat postulatū, & si Ambrosio credimus, inquietudinē siue tentationem. Atq; hæc quidem de ratione nominis, ut in argumēto penè plus satis. Cæterum dictauit hanc epistolam, excipiente Tertio, quod is quoq; in calce epistolæ testatur, adijciens: Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in domino. Missam apparet è Corintho, p Phœben fœminā Cenchreensem. Est autē Cenchreæ portus Corinthiorū, haud procul ab urbe dissitus. Quod si tēpus quoq; requirat, scriptam apparet, post utrāq; ad Corinthios epistolam: unde putant in hac absolutæ iam & confirmatæ pietatis argumenta potissimū elucere, id tēporis, cū pagrata iam Achaïa, in qua Corinthus est, & huic finitima Macedonia usq; ad Illyricum: ac non solū prædicato ubiq; Christi euangelio, in his dūtaxat locis, in quib⁹ alijorum apostolorum nemo prædicauerat, uerum etiam iuxta Petri monita, collecta ā suis aliquanta pecunia, in subsidiū pauperum, adornaret iter Hierosolymā, ut exhibito quod acceperat, illinc proficisceretur in Hispaniā. Rhoma iter facturus, atq; illic obiter salutaturus Christianos, de quorum fide ac religione audierat, cum ipsos nondum uidisset. Acciderat em illis diuersum quiddā atq; Galatis. Siquidē hi primum recte à Paulo instituti, postea fraude pseudapostolorū circūuenti sunt, & retracti in Iudaismū. Contra Rhomani, primū male instituti à pseudapostolis, simul atq; pro sua prudentia senserant fraudem, resipuerunt, & in eo quod rectū esse cognouerūt, perseuerabāt. Nam in ecclesiæ nascentis primordijs erant qui existimarent, Euange-

lij gratiam

lĩj gratiam, quoniam Abrahæ posteris, & Iudaicæ genti peculiariter promissa uidebatur, nõ esse propagandã in ꝓphanas gentes, & simulacrorũ ac dæmonũ cultui deditas. In qua sententia & Petrũ apparet fuisse, qui uiso monendus erat, ut Corneliũ centurionem admitteret: quo nomine mox illi exhibitum est negotium Hierosolymis, expostulantibus his, qui ex Iudaismo conuersi fuerant ad Christum, quod cum incircũcisis habuissẽt cõmerciũ, atq; in his probabile est & apostolos aliquot fuisse. Sic enim legimus in Actis cap. xi. Audierunt aũt apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quoniam & gentes receperunt uerbum dei. Cũ aũt ascendisset Petrus Hierosolymã, disceptabant aduersus illum qui erant ex circũcisione dicentes: Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducasti cum illis? Erant rursus, qui licet nõ existimarent gentes prorsus arcendas ab euangelĩj consortio, nõ admittendas tamẽ debebant nisi circũciderentur ritu Iudaico: perinde quasi Christus egeret adminiculo legis Mosaicæ, simul ut euangelĩj gloriã in suam gentẽ transferrent. Et in Actis apostolorũ cap. xi. proditũ est, eos qui ob ꝑsecutionẽ, quæ accidit à morte Stephani, profugerãt in Phœnicẽ, in Cyprũ & in Antiochiã, nemini prædicasse Christũ nisi solis Iudæis. Rursus cap. xv. Quidã Iudæi ueniunt Antiochiã, palã aduersus Paulũ & Barnabã prædicantes, nõ esse spem salutis, nisi iuxta Moysi præscriptũ circũciderẽt. Tantusque tumultus per hos concitatus est, ut coacto concilio decretum sit, ut Paulus & Barnabas unà cum aduersarijs Hierosolymã irent, & lis apostolorum ac seniorũ arbitrio cõponeretur. Atq; illic rursum acriter obnitẽtibus non nullis, præsertim factionis pharisaicæ Christianis, cuius fuerat & Paulus, coacta est synodus apostolorũ & seniorũ, ac Petri Iacobiq; autoritatẽ decretũ est, ne gentes onerarent lege Mosaica, tantũ temperarent, ab esu suffocati animantis, à sanguine, à carnibus simulacro immolatis, & à stupris. Quod tamẽ pro ratiõe tẽporũ, inuincibili Iudæorũ superstitioni datũ esse uel illud argumento est, quod tria illa iã olim uidemus esse sublata, ac prorsus abolita. Ex eodẽ fonte nata est illa Pauli cũ Petro cõcertatio Antiochiæ, cũ gentiũ apostolus cernens suos ob Petri simulationẽ periditari, palã illũ redarguit, quemadmodũ refert ipse in epistola ad Galatas cap. ij. Rursum Hierosolymis autore Iacobo, quo purgaret iam inter Iudæos sparsum rumorẽ, quod retrahere uideret à lege Mosaica, cũ cæteris caluitium induxit capiti, & iuxta ritum Iudaicum purgatus munus obtulit in tẽplo, sicuti refert Lucas Actorum cap. xxi. Quo quidem ex loco uidetur Iacobus, tametsi gentes prius onere legis Mosaicæ propémodum liberasset, esse tamen in hac sententia, ut putaret à Iudæis exigendã esse legis obseruationẽ: uel in hoc ut placarentur ij, qui nondum sic profecerant in euangelica ueritate, ut possent omnino patrios ritus cõtemnere. Sic enim loquit Iacobus: Et scient omnes qa quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legẽ. Nec alia de causa opinor, totondit caput ex uoto Cenchreis, capite decimo octauo. Consimili necessitate circumcidit Timotheum capite decimo sexto, cum esset matre quidem Iudæa natus, sed patre ethnico. Tantæ molis erat ex Iudæo facere Christianum. Est enim ei genti peculiaris quædam pertinacia, nec ulla fuit unquam suæ religionis tenacior, ut eleganter docet Iosephus in apologia Iudaicarum antiquitatum. Ad hæc ut Iudæorum natio tum omnibus orbis nationibus erat peculiariter inuisa, ita uicissim omnes execrabantur illi, ceu impuros, prophanos & impios, adeo ut

nec congressu dignarentur,& templū suū pollui,crederent,si quis forte incircūcisus esset ingressus. Tantū erat præcisæ pelliculæ superciliū. Cum igitur spes nō esset fore,ut Græci Rhomanicq; legem inuisam reciperent,& incredibili pertinacia reclamarēt Iudæi,Paulus intelligens periculū esse,ne tam exitiabili dissidio magna ex parte periret euangelij fructus,& Christi gloria Mosaici nominis obscurarēt admixtu,hoc in primis agit ubicq;,ut legis ceremonias abroget atcq; antiquet,omnemcq; salutis adipiscēdæ fiduciam,in unum Christum transferat. Sicut autem Galatas acriter, sed tamen amāter obiurgat,quod essent in Iudaismū adducti:ita Rhomanos præmunit & instruit,ne ab pseudapostolis,quos sciebat nuscq; cessare,illaqueentur incauti,sed in recta doctrina quam amplecti cœpissent,persisterent. Erat enim Rhomæ ingens Iudæorum numerus,siue illuc à Pompeio translatus, siue quod iā Rhomanorū esset prouincia Iudæa,quorum superstitio crebro & apud Iuuenalem atq; Horatium & apud Senecam notatur. Cum quibus & Paulo multū negotij fuisse,posteaq; Rhomā peruenisset,testatur extremū caput actorum apostolicorū. Ac miro cōsilio singularis artifex in hac epistola sermonem temperat,inter Iudæos & gentes,dum studet omneis omnibus modis ad Christum pellicere,neq; uult,si fieri possit,quēcq; omnino mortaliū perire suo duci cui militabat. Itaq; nunc hos obiurgat,nunc illos:nūc rursus erigit,ac subleuat. Gentium supercilium deprimit,ostendens nihil illis profuisse neq; naturæ legem,neq; philosophiam,cuius professione tumebant, quo minus in omne scelerum dedecus prolaberentur. Rursum Iudæorū arrogantiā cohercet, qui legis fiducia perdidissent,id quod erat totius legis caput,fidem in Christum Iesum,docens legis ceremonias antiquatas esse iam coruscante Christi euangelio, quem legis umbræ deliniarant,abrogata iam ocia sabbatorum,circūcisionis iniuriam,Calendarum recursus,ter quotannis redeuntes ferias,delectum ciborum,in singulos dies iterum sordidanda lauacra,pecudum innoxiarū lanienam,templi religionē assiduis inquinati cædibus. Has rerum umbras emicante luce ueritatis euanescere, Veros esse filios Abrahæ,qui fidem Abrahæ referrent,uere Iudæos esse,qui Christum profiterentur,uere circūcisos,qui mentē haberent à fœdis cupiditatibus repurgatam, Verā iusticiam ac pfectam salutem citra legis auxilia,per euangelium ac solā fidē in Christo conferri ex æquo omnibus,licet ea salus peculiariter olim esset promissa Iudæis:sed ita his pmissa,ut ꝓphetæ nō tacuerint,fore ut illis reijcientibus ad gentes prædicatio Christi propagarēt. Per legem Mosaicā ueram iusticiam nulli cōtingere, sed per fidem:idcq; docet tum exemplo Abrahæ,tum uarijs ipsius legis testimonijs. Et ad eum modū detracto utriscq; supercilio,adempta utriscq; fiducia sui,omneis æquat in negocio fidei euangelicæ,ita gratulans saluti gentium,ut suæ gentis cæcitatem paterno deploret affectu,licet illam ubicq; pertinacissime infensam experiretur, atcq; id per se durum,ita mitigat,ut dicat nec omneis excæcatos & fore ut aliquando resipiscat Iudæorum natio, fide gentium prouocata, Atque hic obiter uaria multiplexcq; doctrina de præfinitis,siue prædestinatis,de præscitis,de uocatis,de gratia & merito, de libero arbitrio,de diuino consilio nobis inscrutabili,de lege naturæ,de lege Moysi, de lege peccati. Varij item allegoriarū fontes,dum duos facit Adam,alterū,quo nascimur iuxta carnē mortales:alterū,quo renascimur immortales futuri. Duos homines,internū & externū:internū spiritui & rationi parentē,externum cupiditatibus & affectibus obnoxiū,quorū priorē aliqn̄ spm̄ appellat,posteriorē interim corpꝰ siue

membra

membra,interim carnem,aliquoties legem peccati uocat. Duplicem mortem, corporis & animi:& tertiam qua morimur peccato & peccandi affectibus. Triplicē item uitam,qua uiuimus corpore,qua animo,& qua uiuimus iustitiæ & peccato. Duplicem seruitutē aut libertatē,qua uicissim uel innocentiæ seruimus,emācipati à peccatis,uel peccatis seruimus,liberi à iustitia. Duplicē Iudaismū,duplicē circūcisionem,geminos posteros Abrahæ,duas partes legis Mosaicæ:carnalem,ueluti corpus:spiritualē, uelut animā legis. Duplicem baptismū,quo primū abluimur à peccatis pristinis sacro lauacro,& quo Christo cōmorimur,abdicatis mūdi affectibus. Duplicē sepulturā,corporalem,qua triduo sepult⁹ est Christus:& spiritualē,qua nos semoti à mūdi uitijs, requiescimus in illo. Duplicem resurrectionē,alteram quæ præcessit in Christo,in nobis secutura:alteram qua nos à peccatis pristinis rediuiui,progredimur à uirtute ad uirtutem,hac parte quoad licet futurā immortalitatē meditantes. Duplicem iusticiā, dei & hominū. Duplex iudicium,dei & hominū. Duplicem gloriam siue laudē,apud deum & apud homines. His dissertis,transit ad locum moralē:in primis adhortans ad mutuam cōcordiā,exemplo membrorū corporis. Et quoniā pax cōstare non potest,ubi fastus est aut liuor,obsecrat,ut obsequijs mutuis,mutuū amorem alant foueantq;:Rhomanos,ut Iudæorū infirmitatem ex diutina legis assuetudine relictā ferant: Contra, Iudæos,ne gentibus in euangelij consortiū ascitis inuideāt, sed illorum fidem ac libertatem potius æmulentur:& cum idem sit omniū deus, idem Christus, eadem gratia,idem præmiū,omnes in unū corpus coalescant ,neq; quisq; sibi arroget quicq;:sed si qua dote præcellat aliquis,eam ad fratris opem accōmodet. Atque hunc locum uarie tractat,docens,quales se præstare debeant erga Iudæos incredulos,quales erga Christianos superstitiosiores,siue,ut ipse uocat,infirmos: quales erga superiores,quales erga inferiores,quales erga pares,quales erga principes ac magistratus Ethnicos,sed suo utcūq; fungentes officio,quales in ꝓsperis,quales in aduersis. Deinde rursum laude Rhomanorum,mitigat admonitionis acerbitatem. & suam apud illos autoritatem cōmendat,cōmemorans quanto plus cæteris promouerit in Euangelio Christi. declarat quanta teneatur illos uidendi cupiditate:& spem facit sui aduentus,cur eum differre cogatur,aperit,laudans spōtaneam Macedonum & Corinthiorum in pauperes sanctos liberalitatē,tacite ac uerecūde Rhomanos ad æmulandum prouocans. Caput extremum penè totum occupat salutationibus,non frigide congestis multorum nominibus,sed mire suo cuiq; addito elogio. Postremo quoniam penitus nouerat & pseudapostolorum improbam uersutiam,& Rhomanorū simplicitatem,ac facilitatem,admonet etiam atq; etiam caueant,ne illorum blandiloquentia fallantur. Quanq; autem horum pleraq; peculiarius ad eam pertinent ætatem,in qua rudis adhuc paulatim suppullulabat ecclesia,Iudæis & gētibus admixta, ac principibus Ethnicis obnoxia,tamen nihil est,unde nō ad hæc quoq; tempora salutaris aliquid doctrinæ possit accōmodari,ueluti de fugienda superstitione,quæ dissidiorū est seminariū:& sic habet speciē pietatis,ut nihil sit ueræ pietati aduersius: de stulta fiducia philosophiæ mūdanæ,de merito fidei,de uitādo fastu,de tolerāda alicubi min⁹ eruditorū aut superstitiosorū imbecillitate,de mutuis obsequijs alēda cōcordia,de ferēdis aliq̄usq; malis principibus & impijs episcopis,ne turbetur ordo stat⁹

publici

publici,de malefactis beneficentia ſuperandis,de non iudicando quod ad te nō pti-
neat,de cōmode interpretando quicquid recto animo fieri poteſt,de cauenda inſidi-
oſa blandiloquentia,alijſq; id genus rebus,in quibus hodieq; cōmunis hominū ui-
ta uerſat. Sed utilitatē huius epiſtolæ æquat,ac penè ſuperat difficultas,idq; mihi tri
bus potiſſimū de cauſis accidere uidet,ſiue q; nō alibi ſermonis ordo cōfuſior,nuſq;
oratio hyperbatis magis hiulca,nuſq; anantapodotis crebrius inabſoluta,quod ſub
inde queritur interpres Origenes,in huiuſmodi difficultatibus paſſim luctans ac la-
borans. Quod utrū interpreti aut ſcribæ Tertio ſit tribuendū,an ipſi Paulo,aliorum
eſto iudiciū. Ipſe ſanè agnoſcit ſermonis imperitiā,licet rerū inſcitiā deprecetur. Rur-
ſus adeo nō affectauit orationem arte humana cōpoſitā,ut eam ſibi fugiendā etiam
duxerit,ne quid hinc decederet gloriæ crucis:atq; ob id Origenes exiſtimat ſupuaca
neum eſſe,ſermonis cōpoſitionē in eo requirere. Hieronymus aliâs illi uindicat orati-
onis artificium,aliâs adimit,ingenue cōfitens è corrupto Cilicū ſermone nōnihil tra-
xiſſe uitij. Auguſtinꝰ etiā rhetorū ornamēta floſculoſq; ex huius depromit epiſtolis.
Quin & in actis dux uerbi eſt,& in epiſtola ad Corinthios priore,ſupra cæteros oēs
linguis loquit. Quāuis enim,ut teſtatur Hieronymus,id temporis totus oriens Græ
ce loqueretur:tamē ut cōſentaneū eſt,apud Celtas nō eandē fuiſſe Rhomani ſermo-
nis caſtimoniā,quæ fuit Rhomæ:ita ueriſimile eſt,non parū interfuiſſe inter Cilicem
Græce loquentē,& Atticū. Ad hæc orationis incōmoda acceſſit hebraiſmus,cuiꝰ idio
mata paſſim refert,ita græce loquens,ut nihilo ſecius interim Hebræū agnoſcas. Alte
rā difficultatis cauſam arbitror,quod ob rerum inexplicabiliū obſcuritatē, nō alia ſit
crebrioribus impedita ſalebris,aut altioribus interrupta uoraginibus,adeo ut ipſe re
licto qđ inſtituerat exclamare cogat:O altitudo diuitiarū. Quid q; quædā myſteria
prudens ſic attingit,ut ceu per tranſennā dūtaxat oſtendat,pro temporū illorum ra
tione,próq; captu eorū quibus ſcribit,orationē attemperans. Nouerat & uiderat ille
quædā,quæ nephas eſſet homini loqui,& nouit quatenus eſſet opus lacte, quatenꝰ
cibo ſolido. Sciebat ætatū in Chriſto gradus,& quid cui foret adhibendū. Hoc cōſi-
lio Petrus apoſtolus apud rudem cōcionem uerba facturus de Chriſto,uirū eū no-
minat,deum tacet. Tertiā,opinor,crebrā ac ſubitā pſonarū mutationem,dū nunc Iu
dæos,nunc gentes,nunc utrinq;,modo credentes,modo incredulos reſpicit,aliâs infir
mi,aliâs firmi,interim pfi,interim impfi,pſonam ſuſtinet. Quibus fit, ut lector ue-
lut in labyrinthis ac Mæandris quibuſdam inextricabilibus oberrans,nec unde ſit
ingreſſus ſatis uideat,nec quâ ſit exitus. Vt mihi nō minus uere q; eleganter Orige
nes Paulum adſimilem faciat ei,qui hoſpitem in opulentiſſimi cuiuſpiam principis
palatium inducat,diuerſis uiarum ambagibus & conclauium ſeceſſibus perplexum.
Quædam autem procul oſtendat,ex ditiſſimo opum theſauro,quædā propius ad-
moueat,quædam uideri nolit. Sæpe interim per aliud ingreſſus hoſtiū aliunde exe-
at,ut hoſpes ipſe miretur unde uenerit,ubi ſit,aut quâ ſit exeundū. Agnouit hoc &
Petrus apoſtolus in epiſtola ſecunda,teſtans eſſe in Paulinis epiſtolis,quædam intel
lectu difficilia,quæ parum eruditi,parumq; firmi deprauarēt ad ſuam perniciē. Nos
difficultates has pro uirili conati ſumus amoliri,niſi quodquædam Paulinæ linguæ
adeo peculiaria ſunt,ut aliquoties mutari non queant,uelut hæc, fides,gratia,corpus
caro, membra,ſpiritus,mens,ſenſus,ædificare,aliáq; huius generis, quæ ut prorſus
mutari non debuerunt,ita quo ad licuit emollire ſtuduimus.

EPISTOLAE PAVLI

APOSTOLI, AD GRAECAM VERITATEM ET VETERVM LATINORVM CODICVM FIDEM RECOGNITAE PER ERASMVM ROTERODAMVM, SACRAE THEOLOGIAE PROFESSOREM.

ΠΑΥΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD RHOMANOS.

ΠΑΥΛΟΣ δοῦλος ἰησοῦ χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ θεοῦ, ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν, εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστὲ καὶ ὑμεῖς, κλητοὶ ἰησοῦ χριστοῦ. πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ.

PAVLVS seruus Iesu Christi, uocatus ad munꝰ apostolicum, segregatus in euangeliū dei, quod ante promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis de filio suo, qui genitus fuit ex semine Dauid, secundum carnem, qui declaratus fuit filius dei cum potentia, secundum spiritum sanctificationis, ex eo quod resurrexit è mortuis Iesus Christus dominus noster, per quem accepimus gratiam ac muneris apostolici functionem, ut obediatur fidei inter omnes gentes, super ipsius nomine, quorum de numero estis & uos, uocati Iesu Christi. Omnibus qui Rhomæ estis dilectis dei, uocatis sanctis, gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo.

πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, διὰ Ι ἰησοῦ

Primū quidē gratias ago deo meo p Iesum

IO. FROB. TYPIS EXCVDEBAT.

ΜΩΜΗΣΕΤΑΙ ΤΙΣ ΘΑΣΣΟΝ Η ΜΙΜΗΣΕΤΑΙ.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεός, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδιαλείπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, δεόμενος, εἴπως ἤδη ποτὲ εὐοδωθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, τοῦτο δέ ἐστι, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

Γ Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπόν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, ὀφειλέτης εἰμί. οὕτως τὸ κατ' ἐμὲ, πρόθυμον, καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Δύναμις γὰρ θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι. Δικαιοσύνη γὰρ θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. καθὼς γέγραπται. ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Δ Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν, καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. ὁ γὰρ θεὸς αὐτοῖς ἐφανέρωσε. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ, δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν.

καὶ ἤλλαξαν

Iesum Christum, super omnibus uobis, q̃ fides uestra annunciatur in toto mundo. Testis eñ mihi est deus, quẽ colo spiritu meo, in euangelio filij ipsius, q̃ indesinenter mentionem uestri faciã, semper in precibus meis orans, si quo modo tandem aliquando prosperũ iter contingat, uolente deo, ut ueniam ad uos. Desidero eñ uidere uos, ut aliq̃d impertiar uobis donum spirituale, quo cõfirmemini: hoc est, ut cõmunem capiã consolationẽ in uobis, per mutuã fidem, uestrã simul & meã. Nolo aũt uos ignorare fratres, q̃ sæpe proposuerã uenire ad uos, licet præpeditus fuerim ad hunc usque diem, quo fructũ aliquem haberem inter uos quoq; quemadmodum & inter reliquas gẽtes. Græcis simul & barbaris eruditis pariter ac rudibus, debitor sum: ita quantũ in me est, paratus sum uobis quoq; qui Rhomæ estis, euangelizare. Non enim me pudet euangelij Christi. Potentia siquidẽ est dei, ad salutẽ omni credenti, Iudæo primũ simul & Græco. Iusticia enim dei per illud patefit ex fide in fidem. Sicuti scriptũ est: Iustus aũt ex fide uicturus est. Palam fit enim ira dei de cœlo, aduersus omnẽ impietatem, & iniusticiam hominũ, qui ueritatem in iniusticia detinẽt: propterea q̃ id quod de deo cognosci potest, manifestũ est in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, ex creatiõe mũdi, dũ per opa intelliguntur, peruidẽtur, ipsaq̃ æterna eius potentia ac diuinitas, in hoc, ut sint inexcusabiles, propterea q̃ cum deum cognouerint, nõ ut deum glorificauerunt, neq; grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum. Cum se crederẽt esse sapientes, stulti facti sunt,

mutauerũtq;

καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν. διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. οἵτινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

E Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας. αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν, εἰς τὴν παρὰ φύσιν. ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θυλείας, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν, ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου, φόνου, ἔριδος, δόλου, κακοηθείας, ψιθυριστὰς, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὑβριστὰς, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετὰς κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀνελεήμονας. οἵτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι.

2 Διὸ ἀναπολόγητος εἶ ὦ ἄνθρωπε, πᾶς ὁ κρίνων. ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις. τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων. οἴδαμεν δὲ ὅτι τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. λογίζῃ δὲ τοῦτο ὦ ἄνθρωπε, ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τοῦ θεοῦ; ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας

mutauerũtq; gloriã immortalis dei, per imaginẽ,nõ ſolum ad mortalis hominis ſimilitudinẽ effictam,uerũetiã uolatiliũ & quadrupedũ & reptiliũ. Quapropter tradidit illos deus p cupiditates cordium ſuorũ,in immunditiã,ut ignominia affi ciant corpora ſua,inter ſe mutuo.qui cõ mutarũt ueritatẽ eius mẽdacio,& uene rati ſunt coluerũtq; ea quæ cõdita ſunt, ſupra eũ qui condidit,qui eſt laudãdus in ſecula amen. Quãobrẽ tradidit eos deus in cupiditates ignominioſas.Nam & fœminæ illorũ mutauerũt naturalem uſum,in eum q eſt præter naturã. Simi litérq; & maſculi,relicto naturali uſu fœ minæ,exarſerũt p appetẽtiã ſui, alius in aliũ,maſculi in maſculos fœditatẽ perpe trantes,& præmiũ, qd' oportuit, erroris ſui in ſeſe recipiẽtes.Et quẽadmodũ non pbauerũt,ut deũ agnoſcerẽt:ita tradidit eos de⁹ in reprobã mentẽ,ut facerẽt quæ nõ cõueniebat,repleti omi iniuſtitia,ſcor tatione, uerſutia, auaricia, malicia, pleni inuidia,cæde,cõtẽtione,dolo,malis præ diti moribus,ſuſurrones, obtrectatores, dei oſores,cõtumelioſi,elati,glorioſi,ex cogitatores malorũ, parẽtib⁹ imorigeri, exptes intelligẽtiæ,pactorũ haudquaq; tenaces,alieni à charitatis affectu , neſciũ fœderis,immiſericordes.Qui cũ dei iuſti ciam nouerint,nẽpe,q; ĩj q talia faciũt,di gni ſint morte:nõ ſolũ ea faciũt,uerũeti am aſſentiũtẽ ĩjs,q faciũt. Quapropter II inexcuſabilis es ó hõ, qſqs es q iudicas. Nã hoc ipſo q; iudicas alterũ,teip̃m con dẽnas.Eadẽ em̃ facis tu,q iudicas.Scim⁹ aũt,q; iudiciũ dei eſt ſecũdũ ueritatẽ, ad uerſus eos q talia agũt. Cogitas aũt hoc ó hõ,q iudicas eos q talia faciunt, & fa cis eadem,qd tu ſuffugies iudicium dei? Aut diuitias bonitatis illi⁹,ac tolerantiæ,

E lenitatisq;

ἐπὶ μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν, ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς, καὶ ὀργὴ, θλίψις, καὶ στενοχωρία, ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ ἕλληνος. Δόξα δὲ, καὶ τιμὴ, καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, ἰουδαίῳ τε πρῶτον, καὶ ἕλληνϊ. οὐ γάρ ἐστι προσωπολημψία παρὰ τῷ θεῷ. ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται. καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. οὐ γὰρ οἱ ἀκραοταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται. ὅτ' ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τῆς νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἰδὲ σὺ ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου, πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις. ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις. ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις. ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα

lenitatisq; cõtemnis, ignorãs, q; bonitas dei ad pœnitẽtiam te inuitat? Sed iuxta duritiã tuã, & cor pœnitere nescium, colligis tibijpsi irã in die iræ, q̃ patefiet iustũ iudicium dei, qui redditurus est unicuiq; iuxta facta sua: his quidem qui ꝑseuerãtes in benefaciendo, gloriã & honorẽ & immortalitatẽ quærũt, uitã æternã: ijs uero qui sunt cõtentiosi, & qui ueritati qdẽ nõ obtemperãt, sed obtemperant iniusticiæ, uẽtura est indignatio, & ira, afflictio, & anxietas, aduersus omnẽ animã hominis ꝑpetrantis malũ, Iudæi primũ simul & Græci. Gloria uero & honor & pax omni oꝑanti bonũ, Iudæo primũ simul & Græco. Nõ em̃ est ꝑsonarũ respectus apud deũ. Quicũq; em̃ sine lege peccauerũt, sine lege & peribũt: & quicũq; in lege peccauerũt, ꝑ legem iudicabunt. Nõ em̃ qui audiunt legem, iusti sunt apud deũ: sed qui legem factis exprimunt, iusti habebunt. Nã cũ gentes quæ legem nõ habent, natura quæ legis sunt, fecerint, eæ legem nõ habentes, sibijpsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptũ in cordibus suis, simul attestante illorũ cõscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut etiã excusantibus, in eo die, cum iudicabit dominus occulta hominũ, iuxta euãgelium meum per Iesum Christum. Ecce tu Iudæus cognominaris, & acquiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege, confidisq; teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris uersantium, eruditorem insipientiũ, doctorem imperitorũ, habentem formã cognitiõis ac ueritatis per legem. Qui igitur doces alium, teipsum non doces. qui prædicas non furandum, furaris. qui dicis non adulterandum, adulterium cõmittis. qui execraris simulacra

τὰ εἰδωλα, ἱεροσυλεῖς. ὃς ἐν νόμῳ κ᾽ υχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν θεὸν ἀτιμάζεις. τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι᾽ ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται. περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται; καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ, τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου; οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν. οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ᾽ ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι. οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ θεοῦ.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. πρῶτον μὲν γὰρ, ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ θεοῦ. τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ θεοῦ καταργήσει; μὴ γένοιτο. γινέσθω δὲ ὁ θεὸς ἀληθὴς, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης, καθὼς γέγραπται, ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν, θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ θεὸς, ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; κατὰ ἄνθρωπον λέγω. μὴ γένοιτο. ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ θεὸς τὸν κόσμον; εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν. ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά. ὧν τὸ κρῖμα ἔνδικόν ἐστι.

Τί οὖν, προεχόμεθα; οὐ πάντως. προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας πάντας ὑφ᾽ ἁμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται. ὅτι

simulacra, sacrilegiū admittis: qui de lege gloriaris, p legis trāsgressionē deū dehonestas. Nā nomē dei ,ppter uos male audit inter gentes: quēadmodū scriptū est. Nā circūcisio quidē prodest, si legē seruaris. Q2 si transgressor legis fueris, circūcisio tua in præputiū uersa est. Ergo si præpucium iustificationes legis seruauerit, nōne præpuciū illius pro circūcisione imputabit? & iudicabit quod est ex natura præpuciū, si legē seruauerit, te qui p literā & circūcisionē trāsgressor es legis? Nō is qui in manifesto Iudæus sit, Iudæus est: nec ea quæ in manifesto sit carnis circūcisio, circumcisio est: sed qui in occulto Iudæus fuerit, is Iudæus est: & circumcisio cordis circūcisio est, quæ spiritu constat, nō litera: cuius laus nō ex hominib⁹ est, sed ex deo. Quid igit̄ habet in q̄ præ III cellat Iudæus? aut quæ utilitas circūcisionis? Multū p omnē modū. Nam primū quidē illud, qd̄ illis cōmissa sunt oracula dei. Quid em̄, si quidā fuerunt increduli? Num incredulitas illorū, fidē dei faciet irritam? Absit. Imò sit deus uerax, omnis aūt homo mēdax. Quēadmodū scriptū est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cū iudicaris. Qd̄ si iniustitia nostra, dei iustitiā cōmendat, quid dicem⁹? Num iniust⁹ deus, qui inducat irā? Humano more loquor. Absit. Nā quō iudicabit deus mundū? Etem̄ si ueritas dei, per meum mendaciū excelluit, in gloriā ipsius, quid posthac & ego ueluti pc̄tōr iudicor? Ac nō poti⁹ (quēadmodū de nobis male loquunt̄, & sicut qdā aiunt nos dicere) faciamus mala, ut ueniant bona. Quorū dānatio iusta ē. Quid igit̄? p̄celli mus eos? Nullo mō. Nā ante causis redditis ostendimus & Iudæos & Græcos oēs pc̄tō esse obnoxios, sicut scriptū est:

ὅτι οὐκ ἔστι δίκαιος, οὐδὲ εἷς, οὐκ ἔστιν ὁ συνιῶν, οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν θεόν. πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρεώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν. ὧν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει, ὀξεῖς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. οὐκ ἔστι φόβος θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Οἴδαμεν δέ, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ, ἵνα πᾶν στόμα φραγῇ, καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ θεῷ. Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Δικαιοσύνη δὲ θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. οὐ γάρ ἐστι διαστολή. πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον, διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; ἐξεκλείσθη. διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. Λογιζόμεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον χωρὶς ἔργων νόμου. ἢ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνον; οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν. ἐπείπερ εἷς ὁ θεός, ὃς δικαιώσει περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ νόμον ἱστῶμεν. Τί οὖν ἐροῦμεν εὑρηκέναι Ἀβραὰμ τὸν πατέρα

Nō est iust⁹,ne un⁹ qdē,non est q intelligat,nō est q exqrat deū,oēs defl exerūt: simul inutiles facti sunt,nō est q exerceat bonitatē,nō est usq; ad unum. Sepulchrū apertū guttur eorū, linguis suis ad dolū usi sunt,uenenū aspidū sub labijs eorū.Quorū os execratione & amarulentia plenū est,ueloces pedes illorū ad effundendū sanguinē.Cōtritio & calamitas in uijs eorū,& uiā pacis nō cognouerūt.Nō est timor dei corā oculis eorum. Scimus aūt,q; quæcūq; lex dicit,his q in lege sūt,dicat:ut omne os obturet,& obnoxi⁹ fiat totus mūdus deo, ꝓpterea q; ex opibus legis nō iustificabit omis caro in cōspectu ei⁹. Per legem em̄ agnitio peccati. Nūc uero absq; lege iustitia dei manifestata est,dū comprobat testimonio legis ac prophetarū.Iustitia uero dei p fidē Iesu Christi in omēs,& sup omēs eos q credūt.Nō em̄ est distinctio. Oēs em̄ peccauerūt,ac destituunt gloria dei. Iustificant aūt gratis p illius gratiā, p redēptionē quæ est in Christo Iesu, quem proposuit deus reconciliatorē, p fidē interueniente ipsius sanguine,ad ostensionē iustitiæ suæ,propter remissionē præteritorū peccatorum,quæ deus tolerauit,ad ostendendā iustitiā suā,in præsenti tempore:in hoc,ut ipse sit iustus:& iustificās eum qui est ex fide Iesu. Vbi igit gloriatio? Excluſa est. Per quā legem? Operū? Non,imò per legem fidei. Arbitramur igitur fide iustificari hominē absq; operibus legis. An Iudæorum deus tantū? An non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus deus,qui iustificabit circūcisionem ex fide, & præpuciū per fidem. Legem igitur irritam facimus per fidem? Absit. Imò legē stabilimus.

Quid igit dicemus inuenisse Abrahā patrē

τὸν πατέρα ἡμῶν εὑρηκέναι κατὰ σάρκα; εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν θεόν. τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. τῷ δὲ ἐργαζομένῳ, ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. μακάριος ἀνὴρ, οὗ οὐ μὴ λογίσηται κύριος ἁμαρτίαν. ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; λέγομεν γὰρ, ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. πῶς οὖν ἐλογίσθη; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομὴν, σφραγῖδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην, καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ. οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραὰμ, ἢ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου κληρονόμοι, ἐκκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. οὗ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις, διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν. καθὼς γέγραπται, ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, κατέναντι, οὗ ἐπίστευσε

patrẽ noſtrũ ſecundũ carnẽ? Nã ſi Abrahã ex opibus iuſtificatus fuit, habet qd̃ glorieť, at nõ apud deũ. Quid enim ſcriptura dicit? Credidit aũt Abrahã deo, & imputatũ eſt ei ad iuſticiam. Ei uero qui operať, merces nõ imputať ſecundũ gratiã, ſed ſecundũ debitũ. Porrò ei qui nõ operať, ſed credit in eũ qui iuſtificat impiũ, imputať fides ſua ad iuſticiã. Quẽadmodũ & Dauid explicat beatificationem hominis, cui deus imputat iuſticiã abſq; opibus. Beati, quorum remiſſæ ſunt iniqtates, & quorũ obtecta ſũt peccata. Beatꝰ uir, cui nõ imputabit dñs peccatũ. Beatificatio igitur hæc, in præpuciũ tantũ, an & in circũciſionẽ deuenit? Dicimus enim, ꝙ imputata fuerit Abrahæ fides ad iuſticiã. Quomodo ergo imputata eſt? cũ eſſet in circũciſione, an cũ eſſet in præpucio? Non in circũciſione, ſed in præpucio. Et ſignũ accepit circũciſionis, ſignaculũ iuſticiæ fidei, quæ fuerat in præpucio, ut eſſet pater omnium credẽtium per præpucium, ut imputaretur & illis iuſticia, & pater circunciſionis, ĩjs qui nõ ſolum genus ducerent à circunciſis, uerum etiã ingrederenť ueſtigijs fidei, quæ fuit in præpucio patris noſtri Abrahæ. Non enim ꝓ legẽ promiſſio contigit Abrahæ, aut ſemini eius, illũ hæredem fore mundi, ſed per iuſticiam fidei. Etenim ſi ĩj qui ad legem ꝓtinẽt, hæredes ſunt, inanis facta eſt fides, & irrita facta eſt promiſſio. Nam lex iram opatur. Siquidẽ ubi non eſt lex, ibi nec tranſgreſſio eſt. Idcirco ex fide datur hæreditas, ut ſecũdum gratiã, ut firma ſit ꝓmiſſio uniuerſo ſemini: nõ ei, quod eſt ex lege tantũ, uerũetiã ei, qd̃ eſt ex fide Abrahæ, qui eſt pater omniũ noſtrũ. Sicut ſcriptum eſt: Patrem multarum gentium conſtitui te, nimirum ad

ὤϊστευσε θεοῦ, τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα. ὃς παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ὤϊστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν κατὰ τὸ εἰρημένον. οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, ἑκατονταέτης που ὑπάρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας σάῤῥας, εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ θεῷ, καὶ πληροφορηθεὶς, ὅτι ὃ ἐπήγγελται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Οὐκ ἐγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον, ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν.

ΙΑ Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεὸν, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἑστήκαμεν καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες, ὅτι ἡ θλῖψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα. ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

ΙΒ Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. Συνίστησι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. πολλῷ οὖν μᾶλλον δικαιωθέντες νῦν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀργῆς

exemplum dei cui crediderat, qui uitæ restituit mortuos: ac uocat ea quæ nō sunt, tanq̄ sint: qui præter spem sub spe credidit, se fore patrē multarū gentium, iuxta id quod dictum est: Sic erit semē tuum. Ac nō infirmatus fide, haud cōsiderauit suū ipsius corpus iam emortuū, cum centum ferè natus esset annos, nec emortuā uuluam Saræ: uerū ad promissionē dei nō hæsitabat ob incredulitatē, sed robustus factus est fide, tribuens gloriā deo: certa ꝑsuasione cōcepta, ꝙ is qui promiserat, idem potēs esset & præstare. Quapropter etiā imputatū est illi ad iustitiā. Nō scriptū est aūt propter illū tantū, imputatū fuisse illi, sed etiā propter nos, q̄bus imputabit', credentibus in eum, qui excitauit Iesum dn̄m nostrū à mortuis, q̄ traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga deum, per dominū nostrū Iesum Christū: per quem & cōtigit nobis, ut fide ꝑduceremur in gratiā hāc, in qua stamus & gloriamur sub spe gloriæ dei. Nec id solum, uerumetiā gloriamur sup̄ afflictionibus: scientes, quod afflictio patientiam pariat, patientia uero probationem, probatio autē spem. Porrò spes nō pudefacit, ꝙ dilectio dei effusa sit in cordibus nostris, per spiritū sanctū qui datus est nobis. Christus em̄, cū adhuc essemus infirmi iuxta temporis rationē, pro impijs mortuus est. Nam uix pro iusto quisquam morietur. Siquidem pro bono forsitan aliquis etiam mori sustinet. Cōmendat autem suam charitatem erga nos deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus fuit. Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum ab ira

ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες, κατηλλάγημεν τῷ θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ. οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ θεῷ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου.

14 Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

15 Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε. καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα. τὸ μὲν γὰρ κρῖμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτω καὶ δι' ἑνὸς δικαιώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς. ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου, ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί. Νόμος δὲ παρεισῆλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία

ira. Nam si cũ inimici essemus, reconciliati fuimus deo per mortẽ filij eius, multo magis reconciliati seruabimur per uitam ipsius. Non solum aũt hoc, uerũetiã gloriantes in deo per dñm nostrum Iesum Christum, per quem nunc recõciliationẽ assecuti sumus. Propterea, quẽadmodũ propter unũ hominẽ peccatũ in mundũ introijt, ac per peccatum mors, & sic in omnes homines mors peruasit, quatenꝰ omnes peccauimus. Vsqꝫ ad legẽ enim peccatũ erat in mundo: porrò peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usqꝫ ad Mosen, in eos quoqꝫ qui nõ peccauerant ad similitudinẽ transgressionis Adam, qui typũ gerit illius futuri. At nõ ut peccatũ, ita & donũ. Nam si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donũ per gratiã, quæ fuit unius hominis Iesu Christi, in multos exuberauit. Et nõ sicut per unũ q peccauerat, uenerat mors, ita donũ. Nã cõdemnatio quidẽ ex uno delicto ad condemnationẽ, donũ autẽ ex multis delictis ad iustificationẽ. Etenim si per unius delictum mors regnauit per unum, multo magis ꝫ, qui exuberantiam gratiæ & doni iustitiæ accipiunt, per uitam regnabunt autore uno Iesu Christo. Itaque sicut per unius delictum propagatum est malum in omnes homines ad condẽnationẽ, ita & per unius iustificationẽ ꝓpagat' bonũ in oẽs homines ad iustificationẽ uitæ. Quẽadmodum eñ per inobedientiam unius hominis, peccatores cõstituti fuimus multi, ita per obedientiam unius, iusti constituentur multi. Cæterũ lex obiter subijt, ut abundaret delictum. Vbi uero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia: ut quẽadmodũ regnauerat peccatũ

ἐν Χῷ θανάτῳ, ὕντως καὶ ἡ χάρις βασι/
λεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον,
διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁ/
μαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; Μὴ γένοι/
το. Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς
ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ;

VI

ΙΙ Ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς
Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβα/
πτίσθημεν; Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ
βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὥσπερ
ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, διὰ τῆς δόξης τοῦ
πατρός, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς
περιπατήσωμεν. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόνα/
μεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ
καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα· τοῦτο γινώσκον/
τες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνε/
σταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρ/
τίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρ/
τίᾳ. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, δεδικαίωται ἀπὸ τῆς
ἁμαρτίας. Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πι/
στεύομεν, ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. Εἰδότες
ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκέτι ἀπο
θνήσκει, θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει. Ὃ
γὰρ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφά/
παξ. Ὃ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ θεῷ. Οὕτως καὶ ὑμεῖς λο
γίζεσθε ἑαυτοὺς, νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἁμαρ
τίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
κυρίῳ ὑμῶν.

IS Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ
θνητῷ ὑμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ
ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Μηδὲ παρίσάνετε
τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρ/
τίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, ὡς
ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὑμῶν, ὅπλα
δικαιοσύνης τῷ θεῷ. Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν
οὐ κυριεύσει. Οὐ γάρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ
χάριν. Τί οὖν; Ἁμαρτήσομεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν
ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο. Οὐκ
οἴδατε, ὅτι ᾧ παρίσάνετε ἑαυτοὺς δούλους
εἰς ὑπακοὴν, δοῦλοί ἐστε, ᾧ ὑπακούετε, ἤτοι
ἁμαρτίας

in morte, sic & gratia regnaret per iusti/
ciam ad uitam æternam, per Iesum Chri
stum. Quid igitur dicemus? Manebi
mus in peccato, ut gratia abundet? Ab/
sit. Qui mortui sumus peccato, quomo/
do posthac uiuemus in eodem? An
ignoratis, quod quicunque baptizati su/
mus in Christū Iesum, in mortē eius ba/
ptizati sumus? Sepulti igitur sumus unà
cum illo per baptismum in mortem, ut
quemadmodum excitatus est Christus
ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos
in nouitate uitæ ambulemus. Nam si in/
sititij facti sumus illi per similitudinem
mortis eius, nimirū & resurrectionis par
ticipes erimus: illud scientes, quod uetus
ille noster homo cum illo crucifixus est,
ut aboleretur corpus peccati, ut posthac
non seruiamus peccato. Etenim qui mor
tuus est, iustificatus est à peccato. Quod
si mortui sumus cum Christo, credimus
quod & uiuemus cum illo. Sciētes quod
Christus excitatus à mortuis, nō ampli?
moritur: mors illi nō amplius dominat.
Nam quod mortuus fuit, peccato mor/
tuus fuit semel: q aūt uiuit, uiuit deo. Ita
& uos existimate uosipsos, mortuos qui
dē esse peccato, uiuentes aūt deo p Chri
stum Iesum dn̄m nostrū. Ne regnet
igit peccatū in mortali uestro corpore,
ut obediatis illi p cupiditates eius. Neq
accōmodetis membra uestra, arma iniu
sticiæ peccato, sed accōmodetis uosmet
ipsos deo, uelut ex mortuis uiuentes, &
mēbra uestra arma iusticiæ deo. Peccatū
enim uobis non dominabit. Non enim
estis sub lege, sed sub gratia. Quid igit?
Peccabimus, quod non simus sub lege,
sed sub gratia? Absit. An nescitis, quod
cui accōmodatis uosipsos seruos ad obe
diendū, eius serui estis, cui obeditis, siue

peccati

ἁμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; χάρις δὲ τῷ θεῷ, ὅτι ἦτε δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας, ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας, εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδαχῆς. ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτω καὶ νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ, εἰς ἁγιασμόν. ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος. τὸ δὲ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.

peccati ad mortem, siue obediētiæ ad iustitiam? Gratia autem deo, q̄ fuistis quidem serui peccati, sed obedistis ex animo, in eā in quā traducti estis formā doctrinæ Cæterum liberati à peccato, serui facti estis iusticiæ. Humanū quiddā dico, propter infirmitatem carnis uestræ. Quemadmodū enim præbuistis mēbra uestra serua immūdiciæ & iniquitati, ad aliā atq̄ aliā iniquitatē, sic & nūc præbete membra uestra serua iusticiæ, ad sanctificationē. Cū enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ. Quem igit̄ fructū habebatis tunc in his, de quibus nūc erubescitis? Nā finis illorū mors. Nūc uero manumissi à peccato, serui aūt facti deo, habetis fructum uestrū in sanctificationem, finem aūt uitam æternam. Etenim autoramenta peccati, mors: donū autem dei, uita æterna, per Christum Iesum dominum nostrū. An ignoratis fratres, VII
scientibus enim legem loquor, quod lex tantisper dominetur homini, quoad ea uixerit? Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per legem. quod si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri. Proinde uiuente uiro, adultera iudicabitur, si se iunxerit alteri uiro. Sin aūt mortuus fuerit uir, libera est à iure uiri: ut nō sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Itaque fratres mei, uos quoque mortificati estis legi per corpus Christi, ut iungeremini alteri, nimirum ei qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus deo. Cum enim essemus in carne, affectus peccatorum, qui sunt per legē, uigebant in membris nostris ad fructificandum morti. Nunc autem liberati sumus à lege, mortui ei in qua detinebamur, ut seruiamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem literæ. Quid ergo dicemus?

Ζ Ἢ ἀγνοεῖτε ἀδελφοί, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς, μοιχαλὶς χρηματίσει, ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνήρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. ὥστε ἀδελφοί μου καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ. ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος. τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος

Lex

ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου. τήν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, οὐκ ἐπιθυμήσεις. Ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα, ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Χωρὶς γὰρ νόμου, ἁμαρτία νεκρά. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον· καὶ εὑρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωήν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν. Ὥστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή. Τὸ οὖν ἀγαθόν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. ἵνα φανῇ ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν. Ἐγὼ δέ εἰμι σαρκικός, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ὃ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω, τοῦτο πράσσω, ἀλλ' ὃ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ, ὅτι καλός. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλὰ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν. Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν, οὐχ εὑρίσκω. Οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλὸ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγώ, τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλὰ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί

Lex peccatū est? Absit. Sed peccatū non cognoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset: nō cōcupisces. Sed occasione accepta, peccatum p̄ præceptū genuit in me omnem concupiscentiā. Siquidem absq; lege, peccatum erat mortuū. Ego autem uiuebā sine lege quondam. Porrò ueniente mādato, peccatū reuixit: ego uero mortuus sum. Et repertū est, mandatū qđ institutum erat ad uitam, mihi cedere ad mortem. Nam peccatum occasione accepta p̄ præceptū, decepit me: & per illud occīdit. Itaq; lex ipsa quidē sancta, & præceptū sanctum aciustum & bonū. Ergo quod bonū erat, mihi factum est mors? Absit. Imò peccatū. Vt appareret peccatū, per id qđ erat bonū mihi gignere mortem, ut fieret maiorem in modū peccans peccatū per præceptū. Scimus enim, q̄ lex spiritualis est. At ego carnalis sum, uenditus sub peccatū. Quod enim ago, non probo. Non enim quod uolo, hoc facio: sed quod odi, hoc ago. Si uero quod nō uolo, hoc facio, cōsentio legi, quod bona sit. Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatū. Noui enim, quod nō habitet in me, hoc est, in carne mea bonum. Nam uelle adest mihi, at ut faciam bonum, non reperio. Non enim quod uolo, facio bonum, sed quod non uolo malum, hoc ago. Porrò si quod non uolo ego, hoc facio: nō iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum. Reperio igitur per legem uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat em̄ me lex dei secundum internum hominem. Sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris

μέλεσί μου. ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; εὐχαριστῶ τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῒ δουλεύω νόμῳ θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας, καὶ τοῦ θανάτου. τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν. οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, τὰ τοῦ πνεύματος.

τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν. τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐ δὲ γὰρ δύναται. οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. εἰ δέ τις πνεῦμα χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. εἰ δὲ χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν χριστὸν ἐκ νεκρῶν, ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν.

Ἄρα οὖν ἀδελφοὶ ὀφειλέται ἐσμὲν, οὐ τῇ σαρκὶ, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ θεοῦ.

οὐ γὰρ

mẽbris meis. Miser ego homo, quis me eripiet ex hoc corpore morti obnoxio? Gratias ago deo per Iesum Christũ dominũ nostrũ. Itaq; idem ego mente qdẽ seruio legi dei, carne uero legi peccati.

Nulla igitur nunc est cõdemnatio, his VIII
qui insiti sunt Christo Iesu, qui nõ iuxta carnẽ uersant, sed iuxta spiritũ. Nam lex spiritus uitæ per Christum Iesum, liberũ me reddidit à iure peccati & mortis. Etenim qđ lex præstare nõ poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnem, hoc deus proprio filio, misso sub specie carnis peccato obnoxiæ, præstitit, ac de peccato cõdemnauit peccatũ p carnem, ut iustificatio legis impleret in nobis: q nõ secundũ carnẽ uersamur, sed secundũ spiritũ. Nã qui carnales sunt, quæ carnis sunt curãt. at qui spirituales, quæ spiritus sunt.

Nã affectus carnis, mors est. Affectus uero spiritus, uita & pax. Propterea q affectus carnis, inimicitia est aduersus deum: nã legi dei nõ subdit, siquidẽ ne potest quidem. Qui uero in carne sunt, deo placere nõ possunt. Vos aũt non estis in carne, sed in spiritu: siquidem spiritus dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi nõ habet, hic nõ est eius. Porrò si Christus in uobis est, corpus quidem mortuũ est propter peccatũ, spiritus autẽ uita est propter iustificationẽ. Quod si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is q excitauit Christum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter ipsius spiritũ inhabitãtem in uobis. Proinde fratres, debitores sumus, nõ carni, ut secundum carnem uiuamus. Nam si secundũ carnem uixeritis, moriemini. Qđ si spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis. Etenim qui cunq; spiritu dei ducunt, hi sunt filij dei.

Non enim

οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, ἀββᾶ ὁ πατήρ. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι. κληρονόμοι μὲν θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Η γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ. οἴδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, υἱοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. ἐλπὶς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς. ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν. τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν, στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων. οἴδαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθὸν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν. ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς.

οὓς δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκάλεσε, καὶ

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterũ ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis: per quẽ clamamus, abba pater. Idẽ spiritus testat cũ spiritu nostro, q̃ simus filij dei. Quod si filij, igit & hæredes. Hæredes quidẽ dei, cohæredes autem Christi. Siquidẽ simul cũ eo patimur, ut & unà cũ illo glorificemur. Nam reputo, nõ esse pares afflictiones præsentis tẽporis ad gloriã, quæ reuelabit erga nos. Etenim solicita creaturæ expectatio expectat ut palam fiant filij dei. Quippe uanitati creatura subiacet: nõ uolens, sed propter eum, qui subiecit illam sub spe. Quoniã & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatẽ gloriæ filiorum dei. Scimus enim, q̃ omnis creatura congemiscit, simũlq̃ nobiscũ partu rit usq̃ ad hoc tempus. Nõ solũ autem illa, sed & ipsi, qui primitias spiritus habemus, & nos ipsi in nobisipsis gemimus, adoptionem expectantes, redemptionẽ corporis nostri. Siquidem spe seruati sumus. Porrò spes si uideatur, nõ est spes. Quod enim quis cernit, cur idẽ speret? Si uero qd nõ uidemus, speramus, id p patientiã expectamus. Consimiliter aũt & spiritus auxiliatur infirmitatib⁹ nostris. Siquidẽ hoc ipsum, quid oraturi simus, ut oportet, nõ nouim⁹: uerũ ipse spiritus intercedit p nobis, gemitib⁹ inenarrabilibus. At ille qui scrutat corda, nouit qs sit sensus spiritus: quoniã secundũ deum intercedit pro sanctis. Scimus autem, q̃ his qui diligunt deũ, omnia simul adiumento sunt in bonum, nimirum his qui iuxta propositũ uocati sunt. Quoniam quos præsciuerat, eosdem & præfiniuit, cõformes imaginis filij sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres. Porrò quos prædefinierat, eosdẽ & uocauit. Et

quos

ὓς ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν. ὓς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται;

κγ Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαιῶν. Τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγερθείς, ὅς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ; θλῖψις; ἢ στενοχωρία; ἢ διωγμός; ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; ἢ μάχαιρα; καθὼς γέγραπται. ὅτι ἕνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν, διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς. πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαὶ, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν.

κδ Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοί ἐστι μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὀδύνη τῇ καρδίᾳ μου. ηὐχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλῖται, ὧν ἡ υἱοθεσία, καὶ ἡ δόξα, καὶ αἱ διαθῆκαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ λατρεία, καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ὧν οἱ πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

κε Οὐχ οἷον δὲ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ. οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλ' Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, τουτέστιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα

quos uocauit, eos & iuſtificauit. Quos aũt iuſtificauit, hos & glorificauit. Quid igit᷑ dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis cõtra nos? Qui proprio filio nõ pepercit, ſed ꝓ nobis oĩbus tradidit illũ, q fieri poteſt, ut nõ & cũ eodẽ omnia nobis donet? Quis intentabit crimina aduerſus electos dei? Deus eſt q iuſtificat. Quis ille, qui cõdemnet? Chriſtus eſt, q mortuus eſt, imò qui & ſuſcitatus eſt, qui etiã eſt ad dexteram dei, qui & intercedit pro nobis. Quis nos ſeparabit à dilectione dei? num afflictio? num anguſtia? num ꝑſecutio? num fames? nũ nuditas? num periculũ? num gladius? Quemadmodũ ſcriptũ eſt: Propter te morti tradimur tota die, habiti ſum⁹ uelut oues deſtinatæ mactationi. Verũ in his oĩbus ſupamus, per eũ qui dilexit nos. Nã mihi ꝑſuaſum habeo, q neq; mors, neq; uita, neq; angeli, neq; principatus, neq; poteſtates, neq; inſtantia, neq; futura, neq; altitudo, neq; ꝓfunditas, neq; ulla creatura alia poterit nos ſeparare à dilectione dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu dño noſtro.

Veritatẽ dico in Chriſto, non mentior, IX
atteſtante mihi ſimul cõſcientia mea, per ſpiritũ ſanctũ, q dolor mihi ſit magnus, & aſſiduus cruciatus cordi meo. Optarim enim ego ipſe, anathema eſſe à Chriſto ꝓ fratrib⁹ meis, cognatis meis ſecũdũ carnẽ, qui ſunt Iſraëlitæ, q̃rũ eſt adoptio, & gloria, & teſtamẽta, & legis cõſtitutio, & cult⁹, & ꝓmiſſiões, q̃rũ ſũt patres, & ex q̃b⁹ eſt Chriſt⁹, q̃ſtũ attinet ad carnẽ, qui eſt in oĩb⁹ deus laudãdus in ſecula, amẽ. Nõ aũt hæc loquor qđ exciderit ſermo dei. Non enim omnes qui ſunt ex Iſraël, ſunt Iſraël: neq; quia ſunt ſemen Abrahæ, ſtatim oẽs filĩ, ſed ꝓ Iſaac noĩabit᷑ tibi ſemẽ: hoc eſt, non q filĩ carnis, ĩ

τέκνα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος. κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. μήπω γὰρ γεννηθέντων, μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐρρέθη αὐτῇ. ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. καθὼς γέγραπται. τὸν Ἰακὼβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἠσαῦ ἐμίσησα.

Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ θεῷ; μὴ γένοιτο. τῷ γὰρ Μωσῇ λέγει. ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτείρω. ἄρα οὖν, οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος θεοῦ. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ τῷ Φαραώ. ὅτι εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ.

Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει. ἐρεῖς οὖν μοι. τί ἔτι μέμφεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ θεῷ; μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, τί με ἐποίησας οὕτως; ἢ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν; εἰ δὲ θέλων ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπὶ σκεύη ἐλέους, ἃ προητοίμασεν εἰς δόξαν, οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. ὡς καὶ ἐν τῷ Ὡσηὲ λέγει. καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ, οὗ ἐρρέθη αὐτοῖς, οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ θεοῦ ζῶντος.

Ἡσαΐας

filij dei: sed qui sunt filij promissionis, recensentur in semen. Promissionis em̄ sermo hic est. In tēpore hoc ueniam, & erit Saræ filius. Nō solum autem hoc, sed & Rebecca ex uno conceperat Isaac patre nostro: nōdum em̄ natis pueris, cū neq; boni quippiam fecissent neq; mali, ut secundum electionē̄ propositū dei maneret: nō ex opibus, sed ex uocāte, dictum est illi: Maior seruiet minori. Sicut scriptū est: Iacob dilexi, Esau uero odio habui. Quid igitur dicemus? Num iniustitia est apud deum? Absit. Nam Mosi dicit: Miserebor, cuiuscū̄ q; misereor: & commiserabor, quemcū̄ q; cōmiseror. Itaque nō uolentis est, neq; currentis, sed miserētis dei. Dicit enim scriptura Pharaoni: In hoc ipsum te excitaui, ut ostendam in te potētiam meam, & ut annūcietur nomē meū in tota terra. Itaq; cui uult, miseret, quē aūt uult, indurat. Dices ergo mihi: Quid adhuc cōqueritur? Nam uolūtati illius quis restitit? Atqui ó homo, tu qs es, qui ex aduerso respondes deo? Num dicet figmētum, ei qui finxit: cur me finxisti ad hūc modum? An nō habet potestatē figulus luti, ut ex eadem massa, fingat aliud quidem uas in honorem, aliud uero in ignominiam? Quod si deus uolens ostēdere iram, & notam facere potētiam suam, tulit multa animi lenitate uasa iræ, apparata in interitum, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ, erga uasa misericordiæ, quæ præparauerat in gloriā. Quos & uocauit nimirum nos, non solū ex Iudæis, uerūetiā ex gētibus. Quemadmodū & Osee dicit: Vocabo populum qui meus nō erat, populū meum: & eam quæ dilecta nō erat, dilectā. Et erit in loco, ubi dictū fuerat eis: Nō populus meus uos, ibi uocabuntur filij dei uiuentis.

Esaias

κθ Ησαΐας δὲ κράζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Ἐὰν ᾖ ὁ
» ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς
» θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Λό-
» γον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαι-
» ὁσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει κύ-
» ριος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ καθὼς προείρηκεν Ησαΐ-
» ας. Εἰ μὴ κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν
» σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς
» Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν. Τί οὖν ἐροῦμεν;
» ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κα-
» τέλαβε δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ
» πίστεως. Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιο-
» σύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε.
» Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἔργων
» νόμου. Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσ-
» κόμματος. Καθὼς γέγραπται. Ἰδοὺ τίθημι
» ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν
» σκανδάλου, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ
» καταισχυνθήσεται.

Δα Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, καὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν θεὸν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσρα-
ὴλ ἔστιν εἰς σωτηρίαν. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, ὅτι ζῆλον θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνω-
σιν. Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στῆσαι,
τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

Δβ Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος,
ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύ-
νη, οὕτως λέγει. Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χρι-
στὸν καταγαγεῖν. Ἢ, τίς καταβήσεται εἰς τὴν
ἄβυσσον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγα-
γεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν
ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Τοῦ-
τέστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν. Ὅτι
ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου κύριον
Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ.

καρδίᾳ

Esaias autem clamat sup Israël: Si fuerit numerus filiorum Israël, ut arena maris, reliquiæ saluæ erunt. Sermonē enim perficiens & abbreuiās cum iustitia, quoniam sermonem abbreuiatū faciet dominus in terra. Et quēadmodū prius dixit Esaias: Nisi dñs Sabaoth reliquisset nobis semē, ut Sodoma facti fuissemus, & Gomorræ assimilati fuissem⁹. Quid igit dicem⁹? Quod gētes quæ nō sectabant iustitiā, apprehenderunt iustitiā, iustitiā aūt eam quæ est ex fide. Cōtra, Israël, qui sectabat legē iustitiæ, ad legem iustitiæ nō puenit. Propter quid? Quia nō ex fide, sed tanq̄ ex opibus legis. Impegerūt enim in lapidē offendiculi. Quemadmodum scriptū est: Ecce pono in Sion lapidem offendiculi, & petrā offensionis: & omnis qui credit in eo, nō pudefiet.

Fratres, propensa quidē uoluntas cordis mei, & deprecatio quæ fit ad deum, pro Israël est ad salutē. Testimoniū em illis perhibeo, quod studiū dei habent, sed nō secundū scientiā. Nam ignorātes dei iustitiā, & propriā iustitiam quærentes constituere, iustitiæ dei nō fuerūt subditi. Nam perfectio legis Christus, ad iustificationem omni credenti. Moses enim scribit de iustitia quæ est ex lege, quod qui fecerit ea homo, uiuet per illa. Cæterū quæ ex fide est iustitia, ea sic loquit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? Hoc est Christum ex alto deducere. Aut, quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est, uerbum fidei, quod prædicamus. Nempe si confessus fueris ore tuo dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod deus illum excitauit à mortuis, salu⁹ eris.

X

καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόμα τι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γὰρ ἡ γραφή. πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ καταισχυνθήσεται. οὐ γάρ ἐστι διαστολὴ ἰουδαίου τε καὶ ἕλληνος. ὁ γὰρ αὐτὸς κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. πᾶς γὰρ ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου, σωθήσεται.

Λγ Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὗ οὐκ ἤκουσαν; πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται. ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά. ἀλλ' οὐ πάντες ὑπήκουσαν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἡσαΐας γὰρ λέγει. κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος θεοῦ. ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἤκουσαν; μενοῦν γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. ἀλλὰ λέγω, μὴ οὐκ ἔγνω ἰσραήλ; πρῶτος μωσῆς λέγει. ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ ὑμᾶς. Ἡσαΐας δὲ ἀπτολμᾷ, καὶ λέγει. εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. πρὸς δὲ τὸν ἰσραὴλ λέγει. ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

Λδ Λέγω οὖν, μὴ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; μὴ γένοιτο. καὶ γὰρ ἐγὼ ἰσραηλίτης εἰμί, ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ, φυλῆς βενιαμίν. οὐκ ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. ἢ οὐκ οἴδατε, ἐν ἐλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; ὡς ἐντυγχάνει τῷ θεῷ κατὰ τοῦ ἰσραὴλ, λέγων. κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, κἀγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχήν μου. ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμός; κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ βάαλ. οὕτως οὖν

καὶ

Corde em̃ credit̃ ad iusticiã, ore aũt confessio fit ad salutẽ. Dicit enim scriptura: Omnis qui fidit illi, nõ pudefiet. Nõ em̃ est distinctio uel Iudæi, uel Græci. Nam idẽ dñs omniũ, diues in om̃es inuocãtes se. Quisquis em̃ inuocauerit nomẽ dñi, saluus erit. Quomodo igit̃ inuocabunt eũ, in quẽ nõ crediderũt? Quomodo autẽ credent ei, de quo nõ audierunt? Quõ autem audient absq; prædicante? Quõ aũt prædicabũt, nisi missi fuerint? Sicut scriptũ est: Quàm speciosi pedes annunciantiũ pacẽ, annunciantiũ bona. At nõ oẽs obedierũt euãgelio. Esaias em̃ dicit: Dñe, quis credidit sermonibus nostris? Ergo fides ex auditu est: auditus aũt per uerbũ dei. Sed dico, an nõ audierũt? At q in omnẽ terrã exiuit sonus eorũ, & in fines orbis terrarũ uerba illorũ. Sed dico: Nunqd nõ cognouit Israël? Primus Moses dicit: Ego ad æmulationẽ prouocabo uos ꝑ gentem quæ nõ est gens, ꝑ gentẽ stultã ad irã cõmouebo uos. Esaias autẽ post hunc audet, ac dicit: Inuẽtus fui his qui me nõ quærebãt: conspicuus factus sum his, qui de me nõ interrogabãt. Aduersus Israël aũt dicit: Toto die expandi manus meas ad populũ nõ credentẽ, & cõtradicentem. Dico igit̃: Num repulit deus populũ suũ? Absit. Nam & ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin. Nõ repulit deus populũ suũ, quẽ ante agnouerat. An nescitis, de Elia quid dicat scriptura? Quomõ interpellat apud deum aduersus Israël, dicens: Domine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subruerunt: & ego relictus fui solus, & insidiantur uitæ meæ. Sed quid dicit ei diuinum responsum? Reliqui mihi ipsi septem milia uirorum, qui non inflexerunt genu imagini Baal. Sic igitur

XI

&

καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. Εἰ δὲ χάριτι, οὐκέτι ἐξ ἔργων· ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεται χάρις. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκέτι ἐστὶ χάρις· ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκέτι ἐστὶν ἔργον.

A8 Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραήλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν· ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν· καθὼς γέγραπται· Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. καὶ Δαβὶδ λέγει· Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς· σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

A9 Λέγω οὖν, μὴ ἔπταισαν, ἵνα πέσωσι; μὴ γένοιτο. ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμου, καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἐθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν. Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐφ' ὅσον μέν εἰμι ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάζω, εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου, τίς ἡ πρόσλημψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα. καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ ἀγριέλαιος ὢν, ἐνεκεντρίσθης ἐν αὐτοῖς, καὶ συγκοινωνὸς τῆς ῥίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένου, μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. Εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλὰ ἡ ῥίζα σέ. Ἐρεῖς οὖν, ἐξεκλάσθησαν κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρισθῶ, καλῶς· τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν, σὺ δὲ πίστει ἕστηκας. μὴ ὑψηλοφρόνει, ἀλλὰ φοβοῦ. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μή πως οὐδὲ σοῦ φείσηται. Ἴδε οὖν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν θεοῦ· ἐπὶ μὲν τοὺς πεσόντας, ἀποτομίαν

& in hoc tẽpore, reliquiæ ſecundũ electionẽ gratiæ fuerunt. Quod ſi per gratiã, nõ iam ex operibus. Quandoquidẽ gratia, iam nõ eſt gratia. Sin ex operibus, non iam eſt gratia. Quandoquidẽ opus, iam non eſt opus. Quid igitur? Quod quærit Iſraël, hoc non aſſecutus eſt: ſed electio cõſecuta eſt, reliqui uero excæcati ſunt. Quẽadmodũ ſcriptum eſt: Dedit eis deus ſpiritũ cõpunctionis: oculos, ut nõ uideant: & aures, ut nõ audiant, uſq; ad hodiernũ diem. Et Dauid dicit: Vertatur menſa illorum in laqueũ, & in captionem, & in offendiculum, & in retaliationem ipſis. Obtenebrentur oculi eorum, ut nõ uideant, & tergum illorum ſemper incurua.

Dico igitur: Num ideo impegerunt, ut cõciderent? Abſit. Sed per lapſum illorum ſalus contigit gentibus, in hoc ut eos ad æmulandũ prouocaret. Quod ſi lapſus illorũ, diuitiæ ſunt mundi: & diminutio illorum, diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo illorum. Vobis enim dico gentibus: quatenꝰ ego quidem ſum apoſtolus gentiũ, miniſterium meũ illuſtro, ſi quo modo ad æmulãdũ prouocẽ, carnẽ meã, & ſaluos reddã nonnullos ex illis. Nã ſi reiectio illorũ, eſt recõciliatio mundi: quæ erit aſſumptio, niſi uita ex mortuis? Quod ſi primitiæ ſanctæ, ſancta eſt & cõſperſio. Et ſi radix ſancta, ſãcti erũt & rami. Quod ſi nõnulli rami defracti ſũt, tu uero cum eſſes oleaſter, inſitus fuiſti illis, & conſors radicis & pinguitudinis oleæ factus es, ne glorieris aduerſus ramos, quod ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te. Dices igitur, defracti ſunt rami, ut ego inſererer. Bene dicis. p incredulitatem defracti ſunt, tu uero fide conſtitiſti. Ne efferaris animo, ſed timeas. Nam ſi deus naturalibus ramis non pepercit, uide ne quâ fiat, ut nec tibi parcat. Ecce igitur bonitatem ac ſeueritatem dei: in eos quidẽ, qui ceciderunt, ſeue-

τομίαμ. ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐὰμ ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. καὶ ἐκεῖνοι δὲ, ἐὰμ μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισθήσονται. δυνατὸς γὰρ ἐστὶμ ὁ θεὸς πάλιμ ἐγκεντρίσαι αὐτούς. εἰ γὰρ σὺ ἐκ φύσεως ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιμ ἐνεκεντρίσθης εἰς καλλιέλαιομ, πόσῳ μᾶλλομ οὗτοι οἱ κατὰ φύσιμ, ἐγκεντρισθήσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ;

ΔΝ Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖμ ἀδελφοὶ τὸ μυστήριομ τοῦτο, ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι, ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεμ, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶμ εἰσέλθῃ, καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. καθὼς γέγραπται. ἥξει ἐκ σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταμ ἀφέλωμαι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιομ, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ δὲ ἐκλογὴν ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας. ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ θεοῦ. ὥσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ θεῷ, νῦμ δὲ ἐλεήθητε τῇ τούτωμ ἀπειθείᾳ, οὕτως καὶ οὗτοι νῦμ ἠπείθησαμ τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. συνέκλεισε γὰρ ὁ θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπείθειαμ, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

ΛΘ Ὦ βάθους πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. τίς γὰρ ἔγνω νοῦμ κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ τίς προέδωκεμ αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸμ τὰ πάντα. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Μ Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἀδελφοὶ, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ θεοῦ, παραστῆσαι τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαμ ζῶσαμ, ἁγίαμ, εὐάρεστομ τῷ θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαμ ὑμῶν. καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειμ

ritatem: in te uero bonitatem, si permanseris in bonitate. Quoniam & tu excideris: & illi rursum, si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potest enim deus denuo inserere illos. Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in ueram oleam: quanto magis hi, qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ? Non enim uolo uos ignorare fratres mysterium hoc, ut ne sitis apud uosmetipsos elati animo, quod excæcatio ex parte Israëli accidit, donec plenitudo gentiũ aduenerit, & sic totus Israël saluꝰ erit. Sicut scriptum est: Aduenier ex Sion ille qui liberat, & auertet impietates à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata ipsorum. Secundum euangelium quidem, inimici propter uos, secundũ electionem autem dilecti propter patres. Nam dona quidem & uocatio dei, eiusmodi sunt, ut eorum illum pœnitere non possit. Quemadmodum enim & uos quondam increduli fuistis deo: nunc autem misericordiam estis cõsecuti per illorum incredulitatem, sic & isti nunc increduli facti sunt, ex eo quod uos misericordiã estis adepti, ut & ipsi misericordiã consequantur. Concluſit enim deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereretur. O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & cognitionis dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uiæ eius. Quis enim cognouit mentem domini? Aut quis illi fuit à cõsilijs? Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei? Quoniam ex illo, & per illum, & in illum omnia. Ipsi gloria in secula. Amen.

Obsecro igitur uos fratres, per miserationes dei, ut præbeatis corpora uestra, hostiam uiuentem, sanctam, acceptam deo, rationalẽ cultum uestrum. Et ne accommodetis uos ad figuram seculi huius, sed transformemini per renouationem mentis uestræ, ut probetis XII

κιμάζητε ὑμᾶς, τί δὲ θέλημα τοῦ θεοῦ, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

μα Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι, παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερφρονεῖν, παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν, εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἑκάστῳ ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

μβ Καθάπερ γὰρ ἐν ἑνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, οὕτως οἱ πολλοὶ ἓν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ. ὁ δὲ καθεὶς, ἀλλήλων μέλη, ἔχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητείαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει, ὁ μεταδιδοὺς ἐν ἁπλότητι, ὁ προϊσάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν ἐν ἱλαρότητι. Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος, ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροὶ, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ καιρῷ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες, τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε. χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς, μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. εἰ δυνατὸν, τὸ ἀφ' ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοὶ, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. γέγραπται γάρ, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει κύριος. ἐὰν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρός σου, ψώμιζε αὐτόν. ἐὰν διψᾷ, πότιζε αὐτόν.

betis quæ sit uoluntas dei, quod bonū est, acceptum & perfectum.

Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, cuilibet uersanti inter uos, ne quis arrogãter de se sentiat, supra quàm oportet de se sentire: sed ita sẽtiat, ut modest⁹ sit & sobri⁹, ut cuiq; deus partitus est mensuram fidei.

Quemadmodum enim in uno corpore mẽbra multa habemus: mẽbra uero omnia non eundem habent actum, sic multi unum corpus sumus in Christo: singulatim autem alĩ aliorum membra: sed tamen habẽtes dona iuxta gratiam datam nobis uaria, siue p phetiam iuxta portionem fidei, siue ministerium in administratiõe, siue qui docet in doctrina, siue qui exhortatur in exhortatione, qui impertit in simplicitate, qui præest in diligentia, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sit non simulata, sitis odio prosequentes qđ malum est, adhærentes ei, quod bonum est, per fraternam charitatem, ad mutuo uos diligendos propensi, honore alius alium præcedentes, studio non pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes, necessitatibus sanctorum cõmunicantes, hospitalitatem sectantes. Bene loquamini de ijs, qui uos insectantur: bene loquamini, inquam, & ne male precemini. Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flẽtibus: eodem animo alĩ in alios affecti, non arroganter de uobisipsis sentientes, sed humilibus uos accommodantes. Ne sitis arrogantes apud uosmetipsos, neque cuiquam malum pro malo reddatis. Prouide parantes honesta in conspectu omnium hominũ: si fieri potest, quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, nõ uosmetipsos ulciscentes dilecti, qn potius date locũ iræ. Scriptũ est em̃: Mihi ultio, ego rependam, dicit dñs. Si igit̃ esurit inimicus tuus, pasce illum: si sitit, da illi potũ.

τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἄνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

μγ Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ θεοῦ. αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν. οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρῖμα λήψονται. οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῷ κακῷ. θέλεις δὲ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποίει, καὶ ἕξεις ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστί σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ. οὐ γὰρ εἰκῇ τὴν μάχαιραν φορεῖ. θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργήν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. λειτουργοί γὰρ θεοῦ εἰσιν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες.

μδ Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς. τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος. τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον. τῷ τὴν τιμήν, τὴν τιμήν. μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰμὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. τὸ γάρ, οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. πλήρωμα οὖν νόμου, ἡ ἀγάπη. καὶ τοῦτο εἰδότες, τὸν καιρόν, ὅτι ὥρα, ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τοῦ φωτός. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ

ἀσελγείαις

Hoc enim si feceris, carbones ignis coacerua bis in caput illius. Ne uincaris à malo, imò uince bono malum.

Omnis anima potestatibus supereminenti XIII
bus subdita sit. Non enim est potestas, nisi à deo: q̃ uero sunt potestates, à deo ordinatæ sunt. Itaq; quisquis resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem restiterint, sibi ipsis iudicium accipient. Nam principes nõ terrori sunt bene agẽtibus, sed male. Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito: & feres laudem ab illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si feceris, id quod malum est, time. Nõ enim frustra gladium gestat. Nam dei minister est, ultor ad iram, ei qui, quod malũ est, fecerit. Quapropter oportet esse subditos, non solũ propter iram, uerumetiam propter conscientiã. Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Siquidẽ ministri dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite igitur omnibus, quod debetur: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. Nam qui diligit alterũ, legem expleuit. Siquidem illa: Non adulteraberis, nõ occides, non furaberis, nõ falsum testimonium dices, non concupisces: & si qd aliud præceptum, in hoc sermone summatim comprehenditur: Nempe, diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis, est dilectio. Præsertim cum sciamus tempus, quod tempestiuum sit, nos iam à somno expergisci. Nunc enim propius adest nobis salus, quam tum, cum credebamus. Nox progressa est, dies autem appropinquat. Abiiciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis: tanquam in die composite ambulemus, non comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac

lasciuiis

ἀσσελγείαις, μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ, ἀλλὰ ἐνδύσα-
σθε τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν.

MS καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς
ἐπιθυμίας. τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει,
προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. ὃς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα.
ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. ὁ ἐσθίων, τὸν
μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω. καὶ ὁ μὴ ἐσθί-
ων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. ὁ θεὸς γὰρ
αὐτὸν προσελάβετο. σὺ τίς εἶ, ὁ κρίνων ἀλ-
λότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ
πίπτει, σταθήσεται δέ. δυνατὸς γάρ ἐστιν ὁ
θεὸς στῆσαι αὐτόν. ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ'
ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. ἕκα-
στος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω. ὁ φρο-
νῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ φρονεῖ. καὶ ὁ μὴ φρο-
νῶν τὴν ἡμέραν, κυρίῳ οὐ φρονεῖ. ὁ ἐσθίων κυ-
ρίῳ ἐσθίει, εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ θεῷ. καὶ ὁ μὴ
ἐσθίων, κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ
θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἑ-
αυτῷ ἀποθνήσκει.

M7 ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ κυρίῳ ζῶμεν,
ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ κυρίῳ ἀποθνή-
σκομεν. ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνή-
σκωμεν, τοῦ κυρίου ἐσμέν. εἰς τοῦτο γὰρ Χρι-
στὸς καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέζησεν,
ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. σὺ δὲ
τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σύ, τί
ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; πάντες γὰρ πα-
ρασταθησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. γέγραπται
γάρ. ζῶ ἐγὼ λέγει κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει
πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσε-
ται τῷ θεῷ. ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυ-
τοῦ λόγον δώσει τῷ θεῷ. μηκέτι οὖν ἀλλήλους
κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ, μὴ
τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ, ἢ σκάν-
δαλον. οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ Ἰη-
σοῦ, ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ, εἰμὴ τῷ λο-
γιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.
εἰ δὲ διὰ βρῶμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται,
οὐκ ἔτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. μὴ τῷ

βρώματί

laſciuiſs,nō cōtentione & æmulatiōe, ſed
induamini dñm Ieſum Chriſtum.Et car
nis curā ne agatis ad cōcupiſcētias. Por XIIII
rò eum qui infirmatur fide,aſſumite, nō
ad dijudicationes diſceptationum.Alius
quidem credit ueſcēdū eſſe quibuſlibet.
Alius aūt q infirmus eſt,holerib⁹ ueſcit.
Qui ueſcitur,nō ueſcentē ne deſpiciat. Et
qui non ueſcit,ueſcentē ne iudicet. Deus
em illū aſſumpſit.Tu quis es,qui iudicas
de alieno famulo? Proprio dño ſtat aut
cadit,imò fulcietur ut ſtet.Potens enim eſt
deus efficere ut ſtet.Hic quidem iudicat,
diem ad diem cōferēs:ille aūt idem iudi-
cat de quouis die.Vnicuiq; ſua mēs ſa
tiſſaciat.Qui curat diē,dño curat. Et qui
nō curat diem,dño nō curat.Qui ueſcit,
dño ueſcitur,gratias em agit deo: & qui
non ueſcit,dño nō ueſcit,& gratias agit
deo.Nullus enim noſtrū ſibīpſi uiuit, &
nullus ſibīpſi moritur. Nam ſiue uiui-
mus,dño uiuim⁹:ſiue morimur,dño mo
rimur.Siue igitur uiuamus, ſiue moria-
mur,dñi ſumus. In hoc em Chriſtus &
mortuus eſt, & reſurrexit, & reuixit, ut
mortuis ac uiuentib⁹ dominet.Tu uero
cur iudicas fratrē tuū? Aut etiā tu,cur de-
ſpicis fratrē tuū? Oēs enim ſtatuemur
apud tribunal Chriſti.Scriptū eſt enim:
Viuo ego dicit dominus:Mihi ſeſe flec-
tet omne genu,& omnis lingua confite
bit deo.Igit unuſquiſq; noſtrum de ſe-
ipſo rationē reddet deo.Ne poſthac igi-
tur alius aliū iudicemus,uerū illud iudi-
cate magis,ne offendiculū ponat fratri,
aut lapſus occaſio.Noui ſiquidē,& per-
ſuaſum habeo per dñm Ieſum,nihil eſſe
commune per ſe,niſi ei qui exiſtimat ali-
quid eſſe cōmune, illi cōmune eſt. Verū
ſi propter cibum frater tuus cōtriſtat,nō
iam ſecundum charitatem ambulas. N

cibo

βρώματί σου ἐκεῖνον ἀπόλλυε, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. μὴ βλασφημείσθω οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ, εὐάρεστος τῷ θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις. ἄρα οὖν τὰ τῆς εἰρήνης διώκωμεν, καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους. μὴ ἕνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ. πάντα μὲν καθαρά, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι. καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει, ἢ σκανδαλίζεται, ἢ ἀσθενεῖ. σὺ πίστιν ἔχεις, κατὰ σεαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν, ἐν ᾧ δοκιμάζει. ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐὰν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν.

ὀφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ, τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. ἕκαστος γὰρ ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρεσεν, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε, ἐπ' ἐμέ.

ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. ὁ δὲ θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν θεὸν, καὶ πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς εἰς δόξαν θεοῦ. λέγω δὲ Ἰησοῦν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων. τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν θεόν. καθὼς γέγραπται. διὰ τοῦτο

cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est. Ne uestrū igitur bonū, hominum maledicentiæ sit obnoxiū. Non enim est regnū dei cibus ac potus, sed iustitia & pax & gaudiū, in spiritu sancto. Etenim qui ꝑ hæc seruit Christo, acceptꝰ est deo, & ꝓbatus hominibꝰ. Itaq; quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificatiōis, alius erga alium. Ne cibi causa, destruas opus dei. Omnia quidē pura, sed malū est homini, qui per offendiculū uescitur. Bonū est nō edere carnes, neq; bibere uinū, neq; quicq̄, per quod frater tuus impingit, aut offendit, aut infirmatur. Tu fidē habes? Apud temetipsum habe corā deo. Beatus qui nō iudicat seipsum, in eo quod probat. At qui dijudicat, si ederit, cōdemnatus est: quoniā nō edit ex fide. Porrò quicquid ex fide non est, peccatum est. Debemus aūt nos qui potentes sumus, infirmitates impotentiū portare, ac nō placere nobisipsis. Nam unus quisq; nostrum proximo placeat in bonū ad ædificationē. Etenim Christus nō placuit sibijpsi, sed quemadmodum scriptum est: Opprobria opprobrantium tibi, inciderūt in me. Nam quæcunq; præscripta sunt, in nostrā doctrinam præscripta sunt: ut per patientiā & consolationē scripturarū spem habeamus. Deus autē patientiæ & cōsolationis det uobis idem mutuo inter uos sentire secūdum Iesum Christum, ut unanimiter uno ore glorificetis deū, ac patrē dñi nostri Iesu Christi. Quapropter assumite uos inuicem, quēadmodū & Christus assumpsit nos in gloriā dei. Illud autē dico, Iesum Christum ministrū fuisse circūcisionis ꝓ ueritate dei, ad cōfirmandas ꝓmissiones patrum. Cæterū, ut gētes pro misericordia glorificent deū. Sicut scriptū est: Propter

» τουτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, καὶ
» τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. καὶ πάλιν λέγε.
» Εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. καὶ
» πάλιν. Αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη,
» καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. καὶ
» πάλιν Ἡσαΐας λέγει, Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί,
» καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐ-
» τῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς ἐλπίδος,
πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης,
ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν
τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου.
Πέπεισμαι δὲ ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ
περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοί ἐστε ἀγα-
θωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως.
δυνάμενοι καὶ ἀλλήλους νουθετεῖν. τολμη-
ρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν ἀδελφοὶ ἀπὸ μέ-
ρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς, διὰ τὴν
χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ
εἶναί με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ
ἔθνη, ἱερουργοῦντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ,
ἵνα γένηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν εὐπρόσ-
δεκτος, ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ.
Ἔχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς
θεόν. οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κα-
τειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἐ-
θνῶν, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημείων
καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ, ὥστε
με ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλ-
λυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χρι-
στοῦ. οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι,
οὐχ ὅπου ὠνομάσθη Χριστός, ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλό-
τριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. ἀλλὰ καθὼς γέ-
γραπται, οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψον-
ται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι. διὸ καὶ
ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑ-
μᾶς. νυνὶ δὲ μηκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλί-
μασι τούτοις, ἐπιποθίαν δὲ ἔχων τοῦ ἐλθεῖν
πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, ὡς ἂν πορεύ-
ωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑ-
μᾶς. ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος, θεάσα-
σθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι

ἐκεῖ

hoc confitebor tibi in gentibus, & nomi
ni tuo canã. Et rursum dicit: Gaudete gẽ
tes cũ populo eius. Et rursum: Laudate
dñm omnes gentes, & collaudate eũ oẽs
populi. Et rursum Esaias dicit: Erit radix
Iessæ, & qui exurget ad imperandũ gen-
tibus, in eo gentes sperabunt. Deus autẽ
spei, impleat uos omni gaudio & pace,
in credendo in hoc, ut exuberetis in spe
per potentiã spiritus sancti. Persuasum
eñ habeo fratres mei, & ipse ego de uo-
bis, q̃ & ipsi pleni estis bonitate, impleti
omni sciẽtia, ualentes etiã inuicem alius
aliũ admonere. Sed tamẽ audacius scri-
psi uobis fratres ex parte, ueluti cõmone
faciens uos, propter gratiã, quæ data est
mihi à deo, in hoc, ut sim minister Iesu
Christi in gentes, administrans euange-
liũ dei, ut fiat oblatio gentium acceptabi
lis, sanctificata per spiritũ sanctum. Ha-
beo igit' quod glorier p̃ Christũ Iesum,
in his quæ ad deum pertinent. Nõ enim
ausim loqui quicq̃ eorũ, quæ non effecit
Christus per me, in obediẽtiam gentiũ,
uerbo & facto per potentiã signorum ac
prodigiorũ, p̃ potentiã spiritus dei, ut ab
Hierusalẽ & in circũiacentibus regioni-
bus, usque ad Illyricũ impleuerim euan
geliũ Christi: ita porrò annitẽs prædica-
re euãgeliũ, nõ ubi nominatus erat Chri
stus, ut ne sup̃ alienũ fundamẽtũ ædifi-
carem, sed quẽadmodũ scriptũ est: Qui-
bus nõ est annunciatũ de eo, uidebũt: &
q̃ nõ audierant, intelligent. Quapropter
& præpedit⁹ sum sæpe, quo minus ueni
rem ad uos. Nunc uero cum nõ amplius
habeã locũ in regionibus his, desideriũ
aũt habeã ueniẽdi ad uos multis iã an-
nis, q̃ncunq̃ iter instituero in Hispaniã,
ueniam ad uos. Spero enim fore, ut istac
iter faciens, uideã uos, & à uobis p̃ducar

illuc,

ἐκεῖ, ἐὰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ. Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἁγίοις. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα, κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησαν γὰρ καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἰσίν. Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώνησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο οὖν ὡς τελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς Σπανίαν. Οἶδα δέ, ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ ἐλεύσομαι. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος, συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ, πρὸς τὸν θεόν, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ διακονία μου ἡ εἰς Ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις, ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην, τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν, οὖσαν διάκονον τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν κυρίῳ, ἀξίως τῶν ἁγίων, καὶ παραστῆτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῄζῃ πράγματι· καὶ γὰρ αὐτὴ προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ. Ἀσπάσασθε Πρίσκαν καὶ Ἀκύλαν, τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν· οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Ἀσπάσασθε Ἐπαινετὸν τὸν ἀγαπητόν μου, ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσασθε Μαρίαν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. Ἀσπάσασθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουνίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινές εἰσιν

illuc, si tamen uestra consuetudine prius ex parte fuero expletus. Nunc autē proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis. Visum est em̄ Macedoniæ & Achaiæ, cōmunicationē aliquā facere in pauperes sanctos, qui sūt Hierosolymis. Nā ita uisum est ipsis, & debitores illorum sunt. Etenim si spiritualia sua cōmunicauerunt gentibus, debent & hæ in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur ubi pfecero, & obsignauero illis fructū hunc, reuertar per uos in Hispaniā. Scio nāq; quod ubi uenero ad uos, cum plenitudine benedictionis euangelij Christi uenturus sim. Obsecro autem uos fratres, p dominū nostrū Iesum Christum, & per dilectionem spiritus, ut me laborantem adiuuetis, precationibus pro me ad deum, ut liberer ab incredulis in Iudæa, utq; ministeriū hoc meum, quod exhibebo Hierosolymis, acceptū sit sanctis, ut cū gaudio ueniam ad uos, per uoluntatem dei, unáq; uobiscum refociller. Deus autem pacis, sit cum omnibus uobis. Amen.

Cōmendo autem uobis Phœben, so- XVI
rorem nostram, quæ est ministra ecclesiæ Cenchreensis, ut illam suscipiatis in Christo, ita ut decet sanctos, & adsitis ei, in quocunque uobis eguerit negocio. Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi. Salutate Priscam & Aquilā, adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt. Quibus nō ego solus gratias ago, sed & omnes ecclesiæ gentium, item quæ in domo illorum est cōgregationē. Salutate Epænetum dilectum meū, qui est primitiæ Achaiæ in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit ergā nos. Salutate Andronicū, & Iuniam, cognatos meos, & cōcaptiuos meos, q sunt

insignes

ωνίσκμοι ἐν τῖς ἀποσόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν χρισῷ. Ἀσπάσασθε ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν κυρίῳ. Ἀσπάσασθε ὐρβανὸν, τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν χρισῷ, καὶ σάχυν τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπάσασθε ἀπελλῆν, τὸν δόκιμον ἐν χρισῷ. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν ἀρισοβούλου. Ἀσπάσασθε ἡρωδίωνα, τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐκ τῶν ναρκίσσου τοὺς ὄντας ἐν κυρίῳ. Ἀσπάσασθε τρύφαιναν καὶ τρυφῶσαν, τὰς κοπιώσας ἐν κυρίῳ. Ἀσπάσασθε περσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν κυρίῳ. Ἀσπάσασθε ῥοῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. Ἀσπάσασθε ἀσύγκριτον, φλέγοντα, ἑρμᾶν, πατρόβαν, ἑρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. Ἀσπάσασθε φιλόλογον, καὶ ἰουλίαν, νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ χρισοῦ. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοσασίας, καὶ τὰ σκάνδαλα, παρὰ τὴν διδαχὴν, ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιοῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. οἱ γὰρ τοιοῦτοι, τῷ κυρίῳ ἰησοῦ χρισῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ χρησολογίας, καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. Χαίρω οὖν ἐφ' ὑμῖν. Θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χρισοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἀσπάζονται ὑμᾶς τιμόθεος ὁ συνεργός μου, καὶ λούκιος, καὶ ἰάσων, καὶ σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπισολὴν ἐν κυρίῳ. Ἀσπάζεται ὑμᾶς γάϊος ὁ ξένος μου καὶ ὅλης ἐκκλησίας.

Ἀσπάζεται

insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam dilectum meum in domino. Salutate Vrbanum, adiutorem nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellam, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salutate Herodionem, cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in domino. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in domino. Salutate Persidem dilectam, quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum, electum in domino, & matrem illius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum his sunt fratres. Salutate Philologum, & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt, omnes sanctos. Salutate uos inuicem cum osculo sancto. Salutant uos ecclesiæ Christi. Obsecro autem uos fratres, ut consideretis eos, qui dissidia & offendicula contra doctrinam, quam uos didicistis, gignunt, & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, domino Iesu Christo nõ seruiunt, sed suo uentri: & per blandiloquentiam, & assentationem decipiunt corda simpliciũ. Nam uestra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sanè de uobis. Sed uolo uos sapiẽtes quidem esse ad bonũ, synceros autẽ ad malum. Deus autem pacis cõteret satanam sub pedes uestros, breui. Gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Salutant uos Timotheus cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino. Salutat uos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἔραστος, ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, καὶ κούαρτος ὁ ἀδελφός. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ χριστοῦ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν, διά τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ θεῷ, διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

Salutat uos Eraſtus, quæſtor ærarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, ſit cum omnibus uobis. Amen.

Ei autem qui potens eſt uos confirmare ſecundum euangelium meum, & præconium Ieſu Chriſti, iuxta reuelationē myſterij, temporibus æternis taciti, manifeſtati uero nūc, & per ſcripturas propheticas iuxta delegationem æterni dei, in obedientiam fidei, in omnes gentes patefacti, ſoli ſapienti deo, per Ieſum Chriſtū, cui gloria in ſecula. Amen.

πρὸς τοὺς ῥωμαίους.

Ad Rhomanos.

Ἐγράφη ἀπὸ κορίνθου διὰ φοίβης τῆς διακόνου τῆς ἐν κεγχρεαῖς ἐκκλησίας.

Miſſa fuit à Corintho per Phœben miniſtram Cenchreenſis eccleſiæ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΗΝ τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψεν ὁ Παῦλος ἀπὸ τῆς Ἐφέσου τῆς Ἀσίας, ἑωρακὼς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας, ὑπομιμνήσκων δὲ ὅμως διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Ἠκηκόει δὲ προφάσεις τῆς ἐπιστολῆς ἄνωθεν. Κορίνθιοι ἐκ φιλονεικίας σωναγόμενοι, ἐχίζοντο ταῖς γνώμαις, καὶ λοιπὸν ἦν ἐν αὐτοῖς χίσματα. καὶ ὄντων χισμάτων, παρεβλέποντο τὸν λαβόντα τὴν μητέρα. ἄλλοι δὲ ἤθελον καταλιμπάνειν τὰς ἰδίας γυναῖκας, προφάσει τῆς ἐγκρατείας. τινὲς δὲ καὶ ἐν εἰδωλείοις ἤσθιον, ὡς ἀδιαφόρων ὄντων τῶν εἰδωλοθύτων. ἄλλοι δὲ τοὺς μὴ ἄλλους ἐξουθένουν, τοὺς δὲ λαλοῦντας γλώσσαις ἐθαύμαζον. καὶ τέλος ἐπάτουν καὶ εἰς τὴν διὰ ἀναστάσεως μυστήριον, λέγοντες, μὴ ἐγείρεσθαι τοὺς νεκρούς καὶ ταῦτα. τούτων πάντων ἐν Κορίνθῳ κινουμένων, γράφουσιν οἱ Λαοὶ τῷ ἀποστόλῳ. καὶ λοιπὸν πρὸς πάντα ἀντιγράφει. καὶ πρῶτον μὲν μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν φρονήσει καὶ γνώσει. οὐκ ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς ποιοῦντας τὰ χίσματα, ἀλλὰ καὶ συμβουλεύει μὴ ἐν λόγῳ τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ δυνάμει ἡγεῖσθαι. ἔπειτα ἐπιτιμᾷ τῷ τὴν μητέρα λαβόντι, καὶ παραινέσεις μὴ ἔχων κρίματα πρὸς ἑαυτούς. λοιπὸν περὶ ὧν ἔγραψαν ἀποκρίνεται, περὶ μὲν τοῦ γάμου διδάσκων ἄρρηκτον εἶναι τὴν συζυγίαν, καὶ ἐν καιρῷ μόνῳ χολάζειν διὰ τὴν ἐνχήν, διὰ δὲ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς τὴν ἐγκράτειαν. γράφει περὶ παθενίας, ὅτι οὐ κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ θεοῦ τοῦτο γινέσθω. εἶτα περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ἵνα μὴ καταχρῶνται τῇ γνώσει, ἀλλὰ τῇ ἀγάπῃ πολιτεύωνται. κωλύει οὖν τὰ ἐν εἰδωλείῳ συμπόσια, ἵνα μὴ σκανδαλίζοντες οἱ μικροί. εἶτα περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων γράφει, ἵνα μὴ διαφέρον ἐν τοῖς χαρίσμασι, μηδὲ προκρίνωσι τὸν ἔχοντα τὰ χαρίσματα τοῦτο, τὸν ἔχοντα τοῦτο. πάντα γὰρ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος εἶναι λέγει. καὶ λοιπὸν περὶ ἀναστάσεως διδάσκει, ὅτι ἡ σὰρξ ἐγείρεται, ἀποθνήσκουσα μὲν σαρκί, ἐγειρομένη δὲ ἄφθαρτος καὶ τοῦ θείου χαρίσματος. τὴν δὲ ἀνάστασιν, ἀπὸ τοῦ ἐγκεκεφαλισμένου χρισμοῦ, σωτήρια. καὶ τέλος, παραινετικοὺς λόγους εἰς τὰ ἤθη γράφει, καὶ περὶ λογίας καὶ εἰς τοὺς ἁγίους παραγγέλλει, καὶ οὕτως πληροῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

CORinthus Achaiæ metropolis olim erat, ob portuũ cõmoditatẽ, est enim Isthmos, emporiũ totius Asiæ tũ celeberrimũ, tum opulentissimũ. Ferè fit aũt, ut eiusmodi ciuitatũ mores multo sint corruptissimi, quod undiq; ex omni natione, nõ tam mores q̃ uitia soleant importari: & magnam uitæ licentiam, negociatorum gen⁹ sibi uindicat. Proinde Corinthij, tametsi prædicatione Pauli iampridem euangelicã doctrinã accepissent, tamẽ adhuc ingenij uitæq; prioris uestigia nõnulla ac reliquiæ manebant: adeo ut periculum esset, ne per philosophos, crucis prædicationẽ, ut humilem & indoctã fastidientes, & pseudapostolos ad Iudaismum inuitantes, à Christi sincerit ate alienarent. Vsq; adeo ardua res est, ab ijs in quib⁹ natus sis & quibus diu assueueris, in aliũ hominẽ transformari. Quin diuus Hieronymus in præfatione secundi libri cõmentariorũ, quos scripsit in epistolã ad Galatas, testat, sua etiãnum ætate apud Achaïcos, horum quæ Paulus Corinthijs obijcit, extitisse reliquias. Cũ hodie satis esse putemus, aquula modo tingi, ut subito fias Christianus. Paulus igitur sciens, nõ minoris esse uirtutis parta tueri, q̃ parasse: filios suos, quos magno studio Christo genuerat, nã sesquiannũ apud illos egerat, pari studio ad Christũ reuocat, & in euangelica doctrina cõfirmat: nunc apostolica sæuiens autoritate, corripiens, obiurgans, ac minitans deniq;: nunc paterno affectu blandiens atq; exhortans, & necessariæ reprehensionis acrimoniã laudis admixtu leniens: & sapientũ medicorũ exemplo, amarũ absinthij pharmacũ prælito melle condulcans, ac singulis malis opportuna admouẽs remedia. Primũ, opulentiæ comes solet esse tumor ac ferocitas. Et inter feroces plerũq; factiones oriunt, dum nullus alteri uult cedere, & se quisq; potiorẽ ducit. Ad hæc opes comitat luxus & gulæ studiũ, luxus libidinẽ comitẽ trahit. Porrò negociatorũ peculiaris est auaritia. Neq; uero solũ tumebant opibus, uerũetiã Græcanicæ philosophiæ supercilio, sine qua cæteros ut Barbaros despiciebant. Tumoris erat, quod ex dignitate apostolorũ, à quo quisq; fuerat baptizatus, efferrent sese. Hinc illæ dissidiorum uoces: ego Apollo, ego Cephæ, ego Pauli. Præterea quod ne in cõuenticulis quidẽ solẽnib⁹ satis inter eos cõueniret, cũ in donis spiritualibus sibi quisq; placeret, & dũ in eodẽ dono sibi nollent inuicẽ cedere, tumultus & cõfusio nasceretur, adeo ut in publico cõuentu mulieres etiã loquerentur ac docerẽt. Porrò luxus simul & tumoris erat, q̃d quoties ad sacrosanctã cœnam cõuenirent, quã Paulus dominicã uocat, in qua maxime cõueniebat præstare Christianam concordiam, diuites nõ expectatis tenuioribus cibũ caperent, & usq; ad temulentiã sese ingurgitarẽt, esurientibus cæteris: ut iã nõ solum dissidium illic esset & intemperantia, uerũetiam indecora quædã inæqualitas, quã dominica cœna nesciebat. Iam partim tumoris, partim philosophiæ uitiũ erat, quod Paulum quidã illorũ, ut tenuem atq; humilem, deinde ineloquentẽ, & imperitũ, fastidirent. Proprium uero Philosophiæ

fuit

fuit,quod resurrectionem mortuorũ,fidei nostræ basim,in dubium uocarẽt. Luxus erat,quod promiscue uescerentur ijs,quæ tum simulacris dæmonũ immolabant, nõ uitato offendiculo infirmorũ. Libidinis erat,quæ nusq; gentium regnabat impunitius q; Corinthi,quod præter alia repertus sit inter eos,qui patris uxorem,hoc est,nouercam suam,stupro cõtaminarit:nec huius autorem flagitij è suo contubernio profligarint:quodq; cũ alijs flagitiosis Christianis cõmercium habuerint,uelut illorum uitijs fauentes. Huc pertinet,quod præter decorum & uiri essent comati, & mulieres nõ uererent nudo capite cõspici in cœtu ecclesiastico,uelut ipso corporis habitu mores effœminatos,ac delitias præ se ferentes. Auaritiæ erat,quod nõ de fama neq; de capite,sed de re pecuniaria inter sese lites agitarẽt,eò gliscẽte pecuniæ studio,ut Christiani rerum eiusmodi contemptum professi,apud ethnicos & impios iudices litigarent magno dedecore Christiani nominis. Et adeo non negligerent potius pecuniolæ iacturã,ut ipsi ultro alios in huiusmodi negotijs circũuenirent. Postremo de matrimonio inter sese dissentiebant,iam tum asseuerantibus quibusdam Christianis, in totum à coniugio temperandũ,cum uiderẽt apostolos ab uxoribus suis abstinere. Morbos ostendi Corinthiorũ,nõ omniũ,sed quorundã:qui ne gregem uniuersum cõtagio inficerẽt,Paulus his remedijs occurrit. Primo loco præfatus fiduciã suam de futura illorum cõstantia in euangelio Christi,seuerius obiurgat ac docet,ne p cõtentionẽ humanã in hominibus glorient,sed per cõcordiam ex æquo glorient in Christo,cui uni accepta ferenda sunt omnia:obiter indicans fontem eiusmodi dissidiorũ,animi tumorẽ esse. Proinde à supcilio mundanæ philosophiæ ad crucis humilitatem reuocat,quæ licet ostentationem non habeat,uim tamen & energiam habet. Indicat & autores hui9 mali pseudapostolos,qui post Pauli abitum sese ingerebãt, declarans se rectum iecisse fundamentum,cauendum ne illi superstruerẽt,quod paulo post esset demoliendum,hoc est,ne quid discerẽt Corinthij,quod mox esset dediscendum. Deinde ceu pater cum filijs expostulat,quod huc prouecti sint magnitudinis,ut iam autorem suũ uelut humilem cõtemnant,nihil nõ perpetientem euangelij gratia,cui ob id ipsum magis etiã fauere cõueniebat. Hortat autem filios,ne degenerent à patre,neu ultro se pædagogis in seruitutem dedant. Atq; hæc quidem potissimũ agit capite primo,secũdo,tertio,& quarto. Porrò quarti finis ad quinti initiũ mihi uidetur pertinere. De incesto præcipit,& publico cõsilio decernit,uitandam hominis cõsuetudinem,partim quo pudore correctus resipiscat,partim ne huius contactu cæteri inficiantur. Admonet autem nõ hunc modo uitandum,uerũetiam omnes qui falso titulo Christiani manifestis flagitijs essent infames. Nam ethnicos flagitiosos nõ ita oportere uitari,uel quod nostra nõ referat,quales illi sint,uel quod passim essent flagitiosi,ut omnes uitandi fuerint ei,qui flagitiosos uellet effugere. Hæc agit capite quinto. Tertio de litibus admonet,si quid huiusmodi quæstionum inter ipsos natũ esset, quod ipsum tamẽ inter Christianos fœdum uideretur,ob pecuniã, quæ nobis debeat esse uilissima,cõtendere:ne res eò procedat,ut ethnici iudices adeantur,sed ipsi per arbitros quoscũq; rem inter se transigant. Idq; agit capite sexto, cuius magna pars ad septimum pertinet,mea quidem sententia:nimirum ab eo loco,q̃

de matrimonio tractaturus,inter cætera uitia scortationem,adulterium, & masculã Venerem damnat,idq; prosequitur sub initium proximi capitis:Nescitis quod mẽbra uestra templa sunt Christi? Quarto loco præcipit de matrimonio,de uiduitate,de impari cõnubio,de diuortijs,de uirginitate:obiter admonens,ob susceptũ Christianismum non esse mutandum uitæ statum.Totóq; hoc sermone ita hortatur ad cœlibatum,& continentiam,ut tamen coniugij remedium non adimat ijs,qbus op⁹ est.Hoc agitur capite septimo. Quinto docet,carnes immolatas simulacris re nihil differre à cæteris carnibus,& tamen ab his abstinendum,si periculũ sit,ne quis ethnicus,aut Christianus infirmior,ex eo quod uescris,existimet te simulacrorum assentiri culturæ.Ab his & huiusmodi uitijs ueterum exemplo deterret. Idq; agit capite octauo,ac rursus capite nono.Nam in medio expatiatur in cõmendationem sui,tacite se præferens cæteris apostolis etiam summis, qui solus omniũ Corinthijs gratis impartierit doctrinam euangelicam. Sexto docet,quid oporteat obseruari in conuentu publico Christianorum,ne uiri sint comati,ne mulieres nudo capillitio,tum in dominico conuiuio seruetur cõmunitas & æqualitas:neq; enim illic agi negotiũ uentris,quod domi rectius agatur,sed mysticis epulis repræsentari cœnam dominicam.

Præterea monet,ne quis ob dotem spiritualem sibi placeat,sed suam quisq; dotem in cõmune conferat cõmodum,exemplo membrorum corporis,exhortans, ut reliqs quidem donis quæ contigerunt,recte utantur,præcipue tamen enitantur ad charitatem,sine qua reliqua adeo nihil conducant,ut officiant etiam.Porrò cũ charitati primas tribuerit,proximas tribuit prophetiæ,sic enim uocat enarrationem arcanæ scripturæ.In hac admonet uitandum esse tumultum & confusionem.Id fore,si uicissim & pauci dicant,mulieribus interim silere iussis,adeo ut nec discendi gratia rogare licear in cœtu.Hæc agit capite undecimo,duodecimo,decimotertio, & decimoquarto.

Septimo loco uarijs argumentis astruit resurrectionem mortuorum, declarans, qualis & quibus modis sit ea futura.Atq; id quidem capite decimoquinto. Postremo capite familiaria quædam subijcit,de collatione pecuniæ in subsidia pauperum, de suo ad Corinthios reditu.Postremo Timotheum & alios aliquot illis cõmendat.

Diuus Ambrosius putat hanc non esse primam epistolam,quam Paulus scripserit Corinthijs,hanc opinor coniecturam secutus,quod capite quinto: Scripsi, inquit, uobis in epistola,quasi prius alteris literis super hac re ad illos scripserit.Etiamsi Græci interpretes dissentiunt.Hanc missam putant per Timotheum,cuius semel atq; iterum facit mentionem,simulq; per Stephanam,Fortunatum,& Achaicum, quos illis cõmendat.Rursus alij putant ab Epheso missam,quod in calce scribat: permanebo autem Ephesi usq; ad Penteçosten.Alij è Philippis,nam hanc inscriptionem habent Græcorum codices.Nec mihi coniectare licet,quid secuti sint, qui ita senserunt, nisi colligunt ex itinere scriptam,ob ea quæ scribit Paulus:ueniam autem cum Macedoniam pertransiero,nam Macedoniam pertransibo.Ac mox: Nolo enim uos modo in transitu uidere.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟ'Σ ΤΟΙ'Σ ΚΟ-ΡΙΝΘΙ'ΟΙΣ ΠΡΩ'ΤΗ.

ΠΑῦλος κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ σωσθένης ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ, τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους, ἀνεγκλήτους, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πιστὸς ὁ θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ ὑοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι λέγω

EPISTOLA PAVLI AD CORINTHIOS PRIMA.

PAulus uocatus apostolus Iesu Christi, per uoluntatem dei, & Sosthenes frater, ecclesiæ dei, quæ est Corinthi, sanctificatis per Christũ Iesum, uocatis sanctis, unà cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, uel suo uel nostro. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo semper pro uobis, de gratia dei, quæ data est uobis per Christum Iesum, quod in omnibus ditati estis per ipsum, in omni sermone, & omni cognitione, quibus rebus testimonium Iesu Christi confirmatum fuit in uobis, adeo, ut non destituamini in ullo dono, expectantes reuelationem domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit uos usque ad finem, inculpatos, in die domini nostri Iesu Christi. Fidelis deus, per quem uocati estis in consortium filij ipsius Iesu Christi domini nostri.

Obsecro autem uos fratres, per nomen domini nostri Iesu Christi, ut idem loquamini omnes, & non sint inter uos dissidia, sed sitis integrum corpus eadẽ mente, & eadem sententia.

Significatum est enim mihi de uobi fratres mei, à familiaribus Chloæ, quod contentiones sint inter uos.

λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει. Ἐγὼ μέν εἰμι παύλου, ἐγὼ δὲ ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ κηφᾶ, ἐγὼ δὲ χριστοῦ. Μεμέρισται ὁ χριστός; μὴ παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ ὄνομα παύλου ἐβαπτίσθητε; εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ κρίσπον καὶ γάϊον, ἵνα μή τις εἴπῃ, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν στεφανᾶ οἶκον· λοιπὸν οὐκ οἶδα, εἴ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ χριστοῦ.

E ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, μωρία ἐστί, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις θεοῦ ἐστι.

S γέγραπται γάρ· ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. ἐπειδὴ καὶ ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν. ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν χριστὸν ἐσταυρωμένον, ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι, χριστὸν θεοῦ δύναμιν, καὶ θεοῦ σοφίαν.

Z ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστί. βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά. καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου. καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ.

ὅπως

Dico aũt illud, quod unuſquiſq; ueſtrum dicit: Ego quidẽ ſum Pauli, ego uero Apollo, ego uero Cephæ, ego uero Chriſti. Num diuiſus eſt Chriſtus? num Paulus crucifixus eſt pro uobis? aut in nomine Pauli baptizati fuiſtis? Gratias ago deo, quod neminem ueſtrum baptizauerim, niſi Criſpum & Gaïum, ne qs dicat, q̃ in meo nomine baptizauerim. Baptizaui autem & Stephanæ familiam. Præterea haud ſcio, num quem alium baptizarim. Non enim miſit me Chriſtus, ut baptizarem, ſed ut euangelizarem, non erudito ſermone, ne inanis reddatur crux Chriſti. Nam ſermo crucis, ĩs quidem qui pereunt, ſtultitia eſt, at nobis qui ſalutem cõſequimur, potentia dei eſt. Scriptum eſt em̃: Perdam ſapientiam ſapientium, & intelligentiam intelligentium reĩciam. Vbi ſapiens? ubi ſcriba? ubi diſputator ſeculi huius? Nónne infatuauit deus ſapientiam mundi huius? Nam poſtquàm in ſapientia dei, nõ cognouit mundus per ſapientiam deum, uiſum eſt deo, per ſtulticiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quandoquidem & Iudæi ſignum poſtulant, & Græci ſapientiam quærũt. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem offendiculum, Græcis uero ſtulticiam. ſed ĩſdem uocatis, Iudæis pariter & Græcis, Chriſtum dei potentiam, ac dei ſapientiam. Quoniam ſtultitia dei ſapientior eſt quàm homines, & imbecillitas dei robuſtior eſt quàm homines. Videtis enim uocationem ueſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecũdum carnem, non multi potentes, non multi claro genere nati: uerũ quæ ſtulta erant ſecundũ mundũ, delegit deus, ut pudefaceret ſapientes: & quæ erant imbecillia in mũdo, delegit deus, ut pudefaceret ea, quæ ſunt robuſta. & quæ ignobilia erant in mũdo cõtemptáq;, delegit deus: & ea quæ nõ erãt, ut ea quæ ſunt obliteraret,

ut

ὅπως μὴ καυχήσηται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον
αὐτου. ἐξ αὐτου δὲ ὑμεῖς ἐστε, ἐν χριστῷ ἰη-
σοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ θεοῦ, δικαι-
οσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις.
» ἵνα καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος, ἐν κυ-
» ρίῳ καυχάσθω.

II Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς ἀδελφοὶ, ἦλ-
θον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, κα-
ταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ θεοῦ. οὐ
γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ ἰη-
σοῦν χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. καὶ
ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ ἐν φόβῳ, καὶ ἐν τρό-
μῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. καὶ ὁ λό-
γος μου, καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πει-
θοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀπο-
δείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πί-
στις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν
δυνάμει θεοῦ.

Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.
σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐ δὲ τῶν
ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, τῶν καταρ-
γουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν θεοῦ
ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώ-
ρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων, εἰς δόξαν ἡ-
μῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος
τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν
τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. ἀλλὰ κα-
θὼς γέγραπται. ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ
» οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου
» οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶ-
» σιν αὐτόν.

I Ἡμῖν δὲ ὁ θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ
πνεύματος αὐτου. τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐ-
ρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ. τίς γὰρ οἶδεν
ἀνθρώπων, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦ-
μα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτω καὶ
τὰ τοῦ θεοῦ, οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα
τοῦ θεοῦ.

IIa Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλά-
βομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰ-
δῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν,
ἃ καὶ

ut ne gloriaretᵉ ulla caro corã ipso. Ex eo
dem autem uos estis, in Christo Iesu, q
factᵘ⁹ fuit nobis sapiẽtia à deo, iusticiaq;
& sanctificatio, & redemptio. Vt quẽad
modum scriptũ est: Qui gloriatur, in do
mino glorietur.

Et ego cum uenirem ad uos fratres, II
non ueniebam cum eminentia sermo
nis aut sapientiæ, annuncians uobis te
stimonium dei. Non enim me iudicaui
quicq; scire inter uos, nisi Iesum Chri
stum, & hunc crucifixum. Et ego per in
firmitatem, & cum timore, ac in tremore
multo apud uos uersatus sum. & sermo
meus, & prædicatio mea, non erat in
persuasorijs humanæ sapientiæ uerbis,
sed in ostensione spiritus ac potentiæ, ut
fides uestra non sit in sapientia homi
num, sed in potentia dei. Porrò sapien
tiam loquimur inter perfectos: sapien
tiam autem, non seculi huius, neque prin
cipum seculi huius, qui abolentur: sed lo
quimur sapientiam dei in mysterio, quæ
est recondita, quã præfinierat deus ante
secula, in gloriam nostram, quam nemo
principum seculi huius cognouit. Nam
si cognouissent, haudquaquam dom
num gloriæ crucifixissent. Sed quem
admodum scriptum est: Quæ oculus
non uidit, & auris non audiuit, & in cor
hominis non ascenderunt, quæ præpa
rauit deus diligentibus se. Nobis au
tem deus reuelauit per spiritum suum.
Spiritus enim omnia scrutatur, etiam
profunditates dei. Quis enim hominũ
nouit ea, quæ sunt hominis, nisi spiri
tus hominis qui est in eo? Sic & ea quæ
sunt dei, nemo nouit, nisi spiritus dei.
Nos uero non spiritum mundi accepi
mus, sed spiritum, qui est ex deo, ut scia
mus, quæ à Christo donata sint nobis,

quæ &

ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν χριστοῦ ἔχομεν.

ιβ Καὶ ἐγὼ ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν χριστῷ. γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα. οὔπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε. ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε. ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; ὅταν γὰρ λέγῃ τις, ἐγὼ μέν εἰμι παύλου, ἕτερος δὲ ἐγὼ ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; τίς οὖν ἐστι παῦλος; τίς δὲ ἀπολλώς; ἀλλὰ διάκονοι, δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἑκάστῳ ὡς ὁ κύριος ἔδωκεν. ἐγὼ ἐφύτευσα, ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλὰ ὁ θεὸς ηὔξανεν. ὥστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστί τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων θεός. ὁ δὲ φυτεύων καὶ ὁ ποτίζων, ἕν εἰσιν. ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

ιγ Θεοῦ γάρ ἐσμεν συνεργοί. θεοῦ γεώργιον, θεοῦ οἰκοδομή ἐστε, κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι. ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων, θεμέλιον τέθεικα, ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. ἕκαστος δὲ βλεπέτω πῶς ἐποικοδομεῖ. θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν ἰησοῦς χριστός. εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσει

quæ & loquimur, non ſermonibus quos docet humana ſapientia, ſed quos docet ſpūs ſanctus, ſpiritualibus ſpiritualia cō parantes. Animalis autem homo nō accipit ea quæ ſunt ſpiritus dei: ſtultitia ſiq dē illi ſunt, nec poteſt cognoſcere, q, ſpiritualiter dīiudicant. At ſpiritualis dīiudicat quidem oīa: ipſe uero à nemine diiudicatur. Quis eī cognouit mentē dñi, qui cōſilium daturus ſit illi? Nos autem mentē Chriſti tenem⁹. III

Et ego fratres, nō potui loqui uobis, ut ſpiritalib⁹, ſed loquēdū fuit, ut carnalib⁹, ut infātibus in Chriſto. Lactis potu uos alui, & nō cibo. Nōdū eī poteratis, imò ne nunc quidē adhuc poteſtis: nā adhuc carnales eſtis. Siquidē cū in uobis ſit æmulatio & contētio, & factiones, nōne carnales eſtis, & ſecundū hominē ambulatis? Etem cū dicat aliqs: ego quidē ſū Pauli, alter uero, ego Apollo, nónne carnales eſtis? Quis igit eſt Paulus? quis autem Apollo niſi miniſtri, per quos credidiſtis, & ut cuiq; dñs dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, ſed deus dedit incremētū. Itaq; neq; qui plātat, eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui dat incrementū deus. Cæterū is qui plantat, & is q rigat, unū ſunt. Vnuſquiſq; tñ ſuā mercedem accipiet, iuxta ſuū laborē. Etenim dei ſumus cooperarīj, dei agricolatio, dei ædificatio eſtis, iuxta gratiā dei, quæ data eſt mihi. Vt ſapiēs architectus fundamentū poſui, alius aūt ſuper illud ædificat. Porrò quiſq; uideat quō ſuperſtruat. Nā fundamentū aliud nemo pōt ponere, præter hoc qđ poſitū eſt, qđ eſt Ieſus Chriſt⁹. Quod ſi qs ſupſtruit ſup fundamentū hoc, aurū, argentū, lapides p̄cioſos, ligna fœnū, ſtipulā, cuiuſq; opus manifeſtū fiet. Dies enī declarabit, qđ in igne reuelaī. & cuiuſq; opus q̄le ſit, ignis p̄babit

δοκιμάσει. εἴ τινος τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπῳκοδόμησε, μισθὸν λήψεται. εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως ὡς διὰ πυρός.

οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινες ἐστὲ ὑμεῖς.

18 μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστιν. γέγραπται γάρ. ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. καὶ πάλιν. κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

19 ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις. πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστιν, εἴτε παῦλος, εἴτε ἀπολλώς, εἴτε κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστῶτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστιν, ὑμεῖς δὲ χριστοῦ, χριστὸς δὲ θεοῦ.

23 οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπηρέτας χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων θεοῦ. ὧδε λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα πιστός τις εὑρεθῇ. ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπ' ἀνθρωπίνης ἡμέρας, ἀλλ' οὐδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. ὁ δὲ ἀνακρίνων με, κύριός ἐστιν. ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ.

ταῦτα δὲ ἀδελφοί μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ ἀπολλῶ, δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου. τίς γάρ σε διακρίνει; τί δὲ ἔχεις, ὃ οὐκ

probabit. Si cuius opus manserit, quod superstruxit, mercedem accipiet: si cuius opus exustum fuerit, damnum patietur: ipse uero saluus fiet, sed sic tanquam per ignem. An nescitis, q templum dei estis. & spiritus dei habitat in uobis? Si quis templum dei prophanat, hunc pdet deus. Nam templum dei sanctũ est, quod estis uos. Ne quis seipsum fallat. Si qs sibi uidetur sapiens esse inter uos, in seculo hoc stultus fiat, ut reddatur sapiens. Etenim sapientia mundi huius, stultitia est apud deum. Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia ipsorum. Et rursum: Dominus nouit cogitationes sapientiũ, quod sint uanæ. Itaque ne quis glorietur in hominibus. Omnia nanq; uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia inquã uestra sunt, uos autem Christi, Christus uero dei. Sic nos æstimet IIII homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorũ dei. Quod superest aũt, illud requiritᷣ in dispẽsatoribus, ut fidus aliquis reperiatᷣ. Mihi uero pro minimo est, ut à uobis dijudicer, aut ab humano iudicio, imò nec meipsum dijudico. Nullius em̃ rei mihi conscius sum, sed nõ per hoc iustificatus sum. Cæterũ qui me iudicat, dominus est. Proinde ne ante tempus quicq̃ iudicetis, donec uenerit dominus, q & illustraturus est occulta tenebrarum, & patefaciet consilia cordiũ, ac tunc laus erit unicuique à deo. Hæc autem fratres per figuram transtuli in meipsum, & in Apollo, propter uos, ut in nobis disceretis, ne quis supra id quod scriptum est, de se sentiat: ut ne, hic illius, ille huius nomine inflemini, alius aduersus alium. Quis em̃ te dijudicat? Quid autẽ habes, quod nõ

ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε, καὶ ὄφελόν γε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

ιθ Δοκῶ γάρ, ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς, τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους, ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί. ὑμεῖς ἔνδοξοι, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι. ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί. λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα. βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν. ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ. Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὅς ἐστί τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδούς μου, τὰς ἐν Χριστῷ· καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω, ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει. τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραΰτητος;

κβ Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν, καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον

quod nō accepisti? Quod si etiā accepisti, qd gloriaris, quasi nō accepis? Iam saturati estis, iā ditati estis, absq; nobis regnū adepti estis: atq; utinā adepti sitis, ut & nos simul uobiscū regnemus. Arbitror eī q; deus nos, qui sumus apostoli postremi, ostenderit tanq; morti addictos. Quoniā spectaculū facti sum⁹ mūdo & angelis, & hominibus. Nos stulti propter Christū, uos autē prudētes per Christū, nos imbecilles: uos autē ualidi. uos clari, nos cōtempti. Ad hoc usq; tempus & esurim⁹, & sitim⁹, & nudi sum⁹, & colaphis cædimur, & incertis uagamur sedibus, & laboramus operantes ꝓprijs manib⁹, male audiētes, benedicim⁹, persecutionē patiētes, sustinem⁹, cōuicijs affecti, obsecram⁹, ueluti excremēta mūdi facti sum⁹, omniū reiectamentū ad hūc usq; diem. Non quo uos pudore suffundam hæc scribo, sed ut filios meos dilectos admoneo. Nam etiāsi innumeros pædagogos habeatis in Christo, nō multos tamē habetis patres. Siquidē in Christo Iesu, ꝑ euangeliū ego uos genui. Adhortor itaq; uos, ut imitatores mei sitis. Hac de causa misi uobis Timotheū, qui est filius me⁹ dilectus, & fidelis in dño, q uobis in memoriā reducet uias meas, q̄ sunt in Christo, quemadmodū ubiq; in oī ecclesia doceo. Perinde quasi nō sim uenturus ad uos, inflati sunt quidā. Sed ueniā breui ad uos, si dñs uoluerit, & cognoscā nō sermonē istorū q inflati sunt, sed uirtutē. Nō eī in sermone regnū est dei, sed in uirtute. Quid uultis? Cū uirga ueniō ad uos, an cū charitate, & spiritu lenitatis? Omnino audit inter uos stuprū, & huiusmodi stuprū, quod nec inter gentes nominatur, ut aliquis uxorem patris habeat. Et uos inflati estis, ac non V,

potius

μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἀρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν, ὁ τοῦτο ποιήσας.

κγ Ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν, τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.

κδ Οὐ καλὸν δὲ καύχημα ὑμῶν. οὐκ οἴδατε, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; ἐκκαθάρατε οὖν τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. ὥστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.

κε Ἔγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἅρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις. ἐπεὶ ὠφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελθεῖν. νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ συναναμίγνυσθαι. ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; τοὺς δὲ ἔξω ὁ θεὸς κρίνει. καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν, ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

κς Τολμᾷ τις ὑμῶν πρᾶγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων; οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσι; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; οὐκ οἴδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά; βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε πρὸς ἐντροπὴν

potius luxistis, ut tolleret de medio uestrũ, qui facinus hoc perpetrasset. Nam ego quidem, ut absens corpore, præsens autẽ spiritu, iam decreui tãq; præsens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine domini nostri Iesu Christi, cõgregatis uobis & meo spiritu, unà cum potestate domini nostri Iesu Christi, tradat satanæ ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in die dñi Iesu. Non est bona gloriatio uestra. An nescitis, q; paululum fermenti totam cõsperſionem fermẽtat? Expurgate itaq; uetus fermentũ, ut sitis noua cõsperſio, sicut estis infermentati. Nam & pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus, nõ in fermẽto ueteri, nec in fermẽto maliciæ & uersutiæ, sed in panibus fermento carentibus, hoc est, syncerita te & ueritate. Scripsi uobis per epistolã: Ne cõmisceremini cum scortatoribus, ac nõ omino cum scortatoribus mundi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut simulacrorum cultoribus: Alioqui utinam uidelicet è mundo exissetis. Nunc autem scripsi uobis, ne cõmisceamini. Si quis, cum frater appelletur, fuerit scortator, aut auarus, aut simulacrorum cultor, aut cõuiciator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiatis. Quid enim ad me attinet, etiam de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, iudicatis? Eos uero qui foris sunt, deus iudicat. Etiam profligate istũ qui malus est, ex uobisipsis. Sustinet aliquis uestrum, negocium habẽs cum altero, iudicari sub iniustis, & non magis sub sanctis? An nescitis, quod sancti mundum iudicabunt? Et si per uos iudicatur mundus, indigni estis minimis iudicijs? An nescitis, quod angelos iudicabimus, nõ tantum ista quæ ad uictum pertinent? Proinde iudicia siquidem habueritis de ijs, quæ ad uitæ usum attinent, qui contempti sunt in ecclesia, eos constituite. Ad

VI

ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. οὕτως οὐκ ἔνι ἐν ὑμῖν σοφὸς, οὐδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρίναι ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων;

κζ Ἤδη μὲν οὖν ὅλως ἥττημα ἐν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς;

κη Ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ἄδικοι βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; μὴ πλανᾶσθε. οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοίδοροι, οὐχ ἅρπαγες, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. καὶ ταῦτά τινες ἦτε, ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ θεοῦ ἡμῶν.

κθ Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπό τινος. τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος τῷ σώματι· ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.

α Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν; ἆρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; μὴ γένοιτο. ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμά ἐστιν; ἔσονται γάρ, φησιν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι.

αα Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν. ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. ἢ οὐκ οἴδατε, ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου πνεύματός

erubescentiam uestram dico. Adeo non est inter uos sapiens, ne unus quidem, qui possit diiudicare inter fratrem suum & fratrem? Sed frater cum fratre litigat, idq; sub infidelibus? Itaq; iam quidem omnino delictum in uobis est, quod lites habetis inter uos inuicem. Cur non potius iniuriam patimini, cur non potius damnum accipitis? Imò uos iniuriam facitis, & damno afficitis, idq; fratres? An nescitis, quod iniusti regni dei hæreditatem non consequentur? Ne erretis. Neque scortatores, neq; cultores simulacrorum, neq; adulteri, neq; molles, neq; qui cõcumbũt cũ masculis, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neq; maledici, neque rapaces, regni dei hæreditatem accipient. Atque hæc eratis quidam, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis per nomen domini Iesu, & per spiritum dei nostri. Omnia mihi licent, at nõ omnia conducunt. Omnium mihi potestas est, at ego non redigar sub ullius potestatem. Escæ uentri destinatæ sunt, & uenter escis: deus autem & hunc & illas abolebit. Corpus uero non stupro, sed domino, & dominus corpori. Deus autem & dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam. An nescitis, quod corpora uestra membra sunt Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam scorti membra? Absit. An nescitis, quod qui adglutinatur scorto, unum corpus est? Redigentur enim, inquit, duo in carnem unam. At qui adglutinatur domino, unus spiritus est. Fugite scortationem. Omne peccatum, quodcunque fecerit homo, extra corpus est. Sed qui scortat, in ꝓpriũ corpus peccat. An nescitis, ꝙ corpus uestrũ templũ est habitantis in uobis spũs sancti,

τός ὄστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν; ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. δοξάσατε δὴ τὸν θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅ ἐστι τοῦ θεοῦ.

Αβ Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ, γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι. διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως ἡ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μήτι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν, ἵνα σχολάσητε τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

Αγ Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτόν. ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως.

Αδ Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι.

Αε Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλὰ κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. καὶ ἄνδρα, γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ' ὁ κύριος.

Αϛ Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. καὶ γυνή, ἥτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. ἡγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρί. ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι, νῦν δὲ ἅγιά

cti, quem habetis à deo, & non estis ipsi uestri iuris? Nã empti estis precio. Glorificate iam deum in corpore uestro, & in spiritu uestro, quæ sunt dei.

Cæterum de quibus scripsistis mihi: VII
Bonum est homini, uxorem non attingere. Attamen propter stupra uitanda, suam quisq; uxorem habeat: & suum quæque uirum habeat. Vxori uir debitam beneuolentiam reddat: similiter autem & uxor uiro. Vxor propriĩ corporis ius non habet, sed maritus. Similiter & maritus propriĩ corporis ius non habet, sed uxor. Ne fraudetis uos inuicem, nisi si quid ex consensu, pro tempore, ut uacetis ieiunio & precationi: & rursum in unum conueniatis, ne tentet uos satanas propter intemperantiam uestram. Hoc autem dico iuxta indulgentiam, non iuxta præceptum. Nam uelim omnes homines esse, ut & ipse sum. Sed unusquisq; proprium donum habet ex deo, alius quidem sic, alius autem sic. Dico autem inconiugatis & uiduis, bonum eis est, si mãserint, ut & ego. Quod si se non continent, contrahant matrimonium. Nam satius est matrimonium contrahere, q̃ uri. A coniugatis præcipio, non ego, imò dominus. Vxor à uiro ne separetur: quod si separata fuerit, maneat innupta, aut marito reconcilietur: & maritus uxorem ne dimittat. Reliquis autem ego dico, non dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc assentitur ut habitet cum illo, ne dimittat eam: & mulier, quæ habet maritu infidelem, & is assentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illũ. Sanctificatus est em̃ maritus incredulus per uxorem, & sanctificata est uxor incredula per maritũ. Alioqui filiĩ uestri imũdi essent, nũc autẽ

ἄγιά ἐστιν. εἰ δὲ ὁ ἄπιστος χωρίζεται, χωρι-
ζέσθω. οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελ-
φὴ ἐν τοῖς τοιούτοις, ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡ-
μᾶς ὁ θεός. τί γὰρ οἶδας γύναι, εἰ τὸν ἄν-
δρα σώσεις; ἢ τί οἶδας ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα
σώσεις; εἰ μή, ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ θεός, ἕκα-
στον ὡς κέκληκεν ὁ κύριος, οὕτως περιπα-
τείτω, καὶ οὕτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάσ-
αις διατάσσομαι. περιτετμημένος τις ἐκ-
λήθη; μὴ ἐπισπάσθω. ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκ-
λήθη; μὴ περιτεμνέσθω. ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι,
καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρη-
σις ἐντολῶν θεοῦ.

A 2 Ἕκαστος ἐν τῇ κλήσει, ᾗ ἐκλήθη, ἐν τού-
τῃ μενέτω. δοῦλος ἐκλήθης; μή σοι μελέτω,
ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι,
μᾶλλον χρῆσαι. ὁ γὰρ ἐν κυρίῳ κληθεὶς δοῦ-
λος, ἀπελεύθερος κυρίου ἐστίν. ὁμοίως καὶ ὁ
ἐλεύθερος κληθείς, δοῦλός ἐστι Χριστοῦ. τι-
μῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώ-
πων. ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τού-
τῳ μενέτω παρὰ θεῷ.

A 4 Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν κυρίου
οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος
ὑπὸ κυρίου πιστὸς εἶναι. νομίζω οὖν τοῦτο
καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγ-
κην. ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ, τὸ οὕτως εἶ-
ναι. δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν. λέ-
λυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα.
ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες. καὶ ἐὰν
γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτε. θλῖψιν δὲ
τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. ἐγὼ δὲ ὑ-
μῶν φείδομαι. τοῦτο δέ φημι ἀδελφοί,
ὁ καιρὸς συνεσταλμένος. τὸ λοιπόν ἐστιν,
ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχον-
τες ὦσι. καὶ οἱ κλαίοντες, ὡς μὴ κλαίον-
τες. καὶ οἱ χαίροντες, ὡς μὴ χαίροντες.
καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. καὶ
οἱ χρώμενοι τὸν κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ κα-
ταχρώμενοι. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ
κόσμου τούτου. θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμνους
εἶναι.

sancti sūt. Quod si incredulus discedit, dis-
cedat. Nō est seruituti subiectus frater aut
soror in huiusmodi, sed in pace uocauit
nos deus. Qui nanq; scis mulier, an mari-
tum sis seruatura? Aut qui scis uir, an uxo-
rem sis seruaturus? Vtcunq; fuerit, unus-
quisq; ut ipsi partitus est deus, unusquisq;
ut illum uocauit dominus, ita ambulet, &
sic in ecclesijs omnibus ordino. Circūcisus
aliquis uocatus est? ne accersat præputiū.
In præputio aliquis uocatus est? ne circun-
cidatur. Circūcisio nihil est, & præputium
nihil est, sed obseruatio mandatorum dei.
Vnusquisque in ea uocatione, in qua uo-
catus fuit maneat. Seruus uocatꝰ es? ne sit
tibi curæ: quinetiam si potes liber fieri, po-
tius utere. Etenim qui in domino uocatus
est seruus, libertus domini est. Similiter &
qui liber uocatus fuit, seruus est Christi.
Pretio empti fuistis, nolite fieri serui homi-
num. Vnusquisque in eo, in quo uocatus
fuit, fratres, maneat apud deum. De uirgi-
nibus autem præceptum domini non ha-
beo: consiliū tamen do, tanq; misericordiā
consecutus à domino, in hoc ut sim fidelis.
Arbitror igitur hoc bonū esse propter præ-
sentem necessitatem. Nam bonum est ho-
mini sic esse. Alligatus es uxori? ne quære
diuortium. Solutus es ab uxore? ne quæ-
ras uxorem. Quod si duxeris uxorem, nō
peccasti. Et si nupserit uirgo, non peccauit.
Attamē afflictionē in carne habituri sunt
huiusmodi. Ego uero uobis parco. Cæte-
rum illud dico fratres, tempus cōtractum
est: superest, ut qui habent uxores, sint tan-
quam non habeant: & qui plorant, tanq;
non plorent: & qui gaudent, tanquam nō
gaudeant: & qui emunt, tanq; nō posside-
ant: & qui ūtuntur mundo hoc, tanquam
non utantur. Præterit enim habitus huius
mūdi. Velim aūt uos absque sollicitudine
esse.

ἵνα ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ κυρίῳ. ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ κυρίου, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί. τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως.

Δθ Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω. οὐχ ἁμαρτάνει, γαμείτωσαν. ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. ὥστε ὁ ἐκγαμίζων καλῶς ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων κρεῖσσον ποιεῖ.

M γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν κυρίῳ. μακαριωτέρα δέ ἐστιν, ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. δοκῶ δὲ κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. ἡ γνῶσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. εἴ τις δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γνῶναι. εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν, ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. καὶ γὰρ εἰ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς, ὁ πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἷς κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ

esse. Qui cœlebs est, curat ea quæ sunt dñi, quomodo placiturus sit dño. At qui duxit uxorẽ, sollicitus est de his quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. Diuisa sunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea, quæ sunt dñi, ut sit sancta cũ corpore tum spiritu. Contra, quæ nupta est, curat ea quæ sũt mũdi, quomodo placitura sit uiro. Hoc aũt ad id, quod uobis conducibile est, dico: non uti laqueũ uobis iniiciam: sed ut quod honestũ ac decorũ est, sequamini, & adhæreatis dño, absq; ulla distractione. Quod si quis indecorũ uirgini suæ putat, si prætereat nubendi tẽpus, & sic oportet fieri: quod uult faciat, non peccat, iungantur matrimonio. Cæterum qui stat firmus in corde, non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ uoluntatis: & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suã uirginem, bene facit. Itaq; qui elocat nuptum, bene facit. Attamen qui non elocat nuptum, melius facit. Vxor alligata est matrimonio, quamdiu uiuit maritus eius. Quod si dormierit maritus illius, libera est ad cui uelit nubẽdum, modo in domino. Attamen beatior est, si sic maneat, iuxta meam sentẽtiam. Opinor autem quod & ipse spiritum dei habeam.

Cæterum de ijs quæ simulacris immolã VIII
tur, scimus, quod omnes scientiã habemus. Sciẽtia inflat, charitas uero ædificat. Quod si quis sibi uidet aliquid scire, nondũ quicquam nouit, quemadmodum oporteat scire. At si quis diligit deũ, hic cognitus est ab illo. De esu igitur eorum quæ simulacris immolãtur, scimus, q̃ nullum est simulacrum in mundo: & quod nullus sit deus alius, nisi unus. Nam etiamsi sunt qui dicant dij, siue in cœlo, siue in terra, quemadmodum sunt dij multi, & dñi multi: nobis tamẽ unus est deus, qui est pater ille, ex quo omnia: & nos in illum, & unus dominus Iesus Christus,

δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις. τινὲς δὲ τῇ συνηθείᾳ τοῦ εἰδώλου ἕως ἄρτι, ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς οὖσα, μολύνεται. βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ. οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν. οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. βλέπετε δέ, μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν. ἐάν γάρ τις ἴδῃ σε, τὸν ἔχοντα γνῶσιν, ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς ὄντος, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; καὶ ἀπολεῖται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός, ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. οὕτως δὲ ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε. διὸ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω.

per quem omnia, & nos per illum: sed non in omnibus est scientia. Nonnulli uero cum conscientia simulacri usq; ad hoc tempus, tanquam simulacris immolatum edūt, & conscientia illorum infirma cum sit, pollui tur. Atqui esca nos non commendat deo, neq; si comedamus, aliquid nobis supest: neq; si non comedamus, quicquam nobis deest. Sed uidete, ne quo modo facultas ista uestra offendiculo sit ijs, qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te, qui habes scientiam, in epulo simulacrorū accumbentem, nónne cōsciētia eius qui infirmus est, ædificabit ad edendum ea, quæ sunt simulacris immolata? Et peribit frater, q infirmus est, in tua scientia, propter quem Christus fuit mortuus. Sic autem peccantes in fratres, & uulnerantes illorum cōscientiam infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca offendit fratrem meū, haudquaq; uescar carnibus in æternū, ne fratri meo sim offendiculo.

IX

Οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος; οὐκ εἰμὶ ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ; εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλά γε ὑμῖν εἰμί. ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, ὑμεῖς ἐστὲ ἐν κυρίῳ. ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὕτη ἐστί. μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ κυρίου, καὶ Κηφᾶς; ἢ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει; μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; ἐν γὰρ τῷ Μωσέως νόμῳ γέγραπται. οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. μὴ τῶν

per quem omnia, & nos per illum: sed non in omnibus est scientia. Nonnulli uero cum conscientia simulacri usq; ad hoc tempus, tanquam simulacris immolatum edūt, & conscientia illorum infirma cum sit, pollui tur. Atqui esca nos non commendat deo, neq; si comedamus, aliquid nobis supest: neq; si non comedamus, quicquam nobis deest. Sed uidete, ne quo modo facultas ista uestra offendiculo sit ijs, qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te, qui habes scientiam, in epulo simulacrorū accumbentem, nónne cōsciētia eius qui infirmus est, ædificabit ad edendum ea, quæ sunt simulacris immolata? Et peribit frater, q infirmus est, in tua scientia, propter quem Christus fuit mortuus. Sic autem peccantes in fratres, & uulnerantes illorum cōscientiam infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca offendit fratrem meū, haudquaq; uescar carnibus in æternū, ne fratri meo sim offendiculo. An nō sum apostolus? an non sum liber? an nō Iesum Christum dñm nostrū uidi? an non opus meum uos estis in dño? Si cæteris nō sum apostolus, at sanè uobis sum. Siquidem si gillum apostolatus mei, uos estis in dño. Mea responsio apud eos qui me interrogant, hæc est: An non habemus potestatē edendi ac bibendi? An non habemus potestatem, sororem mulierē circumducēdi? quēadmodū & cæteri apostoli, & fratres domini, & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatē hoc faciendi? Quis militat suis stipendijs unquam? quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit? Num secundum hominem hæc dico? An non & lex eadem dicit? Etenim in Mosi lege scriptum est: Non obligabis os boui trituranti. Num

βοῶν

boues

βοῶν μέλει τῷ θεῷ, ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη. ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει, ὁ ἀροτριῶν, ἀροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν, ἐπ' ἐλπίδος τοῦ μετέχειν, ἐπ' ἐλπίδι. εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς; ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ. οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; οὕτως καὶ ὁ κύριος διέταξε, τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν. ἐγὼ δὲ οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. οὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί· καλόν μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα. ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ δέ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. τίς οὖν μού ἐστιν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, εἰς τὸ, μὴ καταχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

μβ Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω. τοῖς ἀνόμοις, ὡς ἄνομος, μὴ ὢν ἄνομος θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος χριστοῦ, ἵνα κερδήσω ἀνόμους. ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ γένωμαι.

μγ Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;

boues curæ ſunt deo? An hoc ꝓpter nos omnino dicit? Propter nos enim hoc ſcriptum eſt: quod ſub ſpe debeat is, qui arat, arare: & qui triturat ſub ſpe, ſpei ſuæ participeps eſſe debeat. Si nos uobis ſpiritualia ſeminauimus, magnū eſt, ſi nos ueſtra carnalia meſſuerimus? Si cæteri poteſtatis erga uos participes ſunt, cur nō potius nos? Atqui non uſi fuimus poteſtate iſta, ſed omnia ſufferimus, ne quod offendiculum demus euangelio Chriſti. An neſcitis, ꝙ ij qui in ſacris operant, ex ſacrificio uiuunt? Qui ſacrario aſſiſtunt, unà cū ſacrario partem accipiunt? Sic & dominus ordinauit, ut qui euangelium annunciant, ex euangelio uiuant. Ego tamen nullo horum uſus fui. Quanꝯ non ſcripſi hæc, ut ita fiat in me. Nam bonum eſt mihi mori potiꝰ, ꝙꝫ ut gloriationem meam aliquis inanē reddat. Etenim ſi euangelizem, non eſt quod glorier. Neceſſitas em̄ mihi incumbit. Væ autem mihi eſt, niſi euangelizem. Nam ſi uolens hoc faciam, præmiū habeo: ſin inuitus, diſpenſatio commiſſa eſt mihi. Quod igit̄ mihi eſt præmium? Vt cum euangelizem, gratuitū efficiam euangeliū Chriſti, in hoc, ne abutar poteſtate mea in euāgelio. Etenim cū liber ſim ab omnibus, omnibus meipſum ſeruū feci, quo plureis lucrifaciam: & factus ſum Iudæis, quaſi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciam: ijs qui ſub lege ſunt, quaſi ſim ſub lege, ut eos qui ſub lege ſunt, lucrifaciam: his qui ſine lege ſunt, tāꝯ ſim ſine lege: cū nō ſim ſine lege deo, ſed obnoxius legi Chriſti, ut lucrifaciā eos qui ſunt ſine lege. Factus ſum infirmis ꝯſi infirmꝰ, ut infirmos lucrifaciā. Omnibꝰ factus ſum oīa, ut omnino aliq̄s ſeruē. Hoc autē facio propter euangeliū, ut particeps illius fiam. An neſcitis, ꝙ qui in ſtadio currunt, omnes quidē currūt, ſed unus accipit

βραβεῖον; οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται· ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἄφθαρτον.

Μδ Ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως. οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. ἀλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ, μή πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.

Με Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός.

Μϛ Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ θεὸς, κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν. μὴ δὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθώς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται· ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. μὴ δὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. μὴ δὲ ἐκπειράζωμεν τὸν χριστὸν, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφεων ἀπώλοντο. μὴ δὲ γογγύζετε, καθὼς καί τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Μζ Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν. ὥστε ὁ δοκῶν ἑστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος.

Μη Πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι, ὑπὲρ ὃ δύνασθε. ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερενεγκεῖν. διόπερ ἀγαπητοί μου φεύγετε

præmium? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui certat, per omnia tēperans est: illi quidem igitur, ut perituram coronam accipiant, nos autem ut æternā. Ego itaq; sic curro, ut nō in incertū: sic pugilem ago, non uelut aërem feriens: uerum subijcio corpus meum, & in seruitutem redigo, ne quomodo fiat, ut cum alijs prædicarim ipse reprobus efficiar. Nolim autē uos X ignorare fratres, quod patres nostri om̄es sub nube erant, & omnes per mare transierunt, & omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari: & omnes eandem escam spiritualem comedebant, & omnes eundē potum spiritualem bibebant. Bibebāt em̄de spirituali, quæ illos comitabatur, petra: petra uero fuit Christus. Sed plures illorū non approbauit deus: prostrati sunt enim in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes rerū malarum, quemadmodum & illi cōcupierūt. Neque simulacrorum sitis cultores, sicuti quidam illorum, quemadmodum scriptū est: Sēdit populus ut ederet ac biberet, & surrexerunt ad ludendum. Neque stupris inquinemur, sicuti quidā illorum stupris polluti sunt, & conciderunt uno die uiginti tria milia. Neq; tentemus Christum, sicut & quidam illorum tentauerunt, & à serpentibus extincti sunt. Neque murmuretis, sicut & quidam illorum murmurauerūt, & interempti sunt ab extinctore. Hæc autem omnia figuræ contigerunt illis: Scripta uero sunt propter admonitionem nostri, in quos termini ætatum inciderunt. Proinde qui sibi uidetur stare, uideat ne cadat. Tentatio uos non cepit, nisi humana. Sed fidelis est deus, qui non sinet uos tentari, supra id quod potestis: imò faciet unà cum tentatione euentum, quo possitis sufferre. Quapropter dilecti mei, fugite

φεύγετε ἀπὸ φι εἰδωλολατρίας, ὡς φρονίμοις λέγω, κρίνατε ὑμεῖς ὃ φημι.

μβ τὸ ποτήριον φι εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ χριστοῦ ἐστι; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ ἐστιν; ὅτι εἷς ἄρτος, ἓν σῶμα οἱ πολλοί ἐσμεν. οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν.

N βλέπετε τὸν ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. οὐχὶ οἱ ἐσθίοντες τὰς θυσίας, κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσί; τί οὖν φημι, ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἐστιν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τί ἐστιν; ἀλλ' ὅτι ἃ θύει τὰ ἔθνη, δαιμονίοις θύει, καὶ οὐ θεῷ. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. οὐ δύνασθε ποτήριον κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. οὐ δύνασθε τραπέζης κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. ἢ παραζηλοῦμεν τὸν κύριον; μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν; πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητείτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος.

Nα πᾶν δὲ τὸ μακέλλῃ πωλούμενον, ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες, διὰ τὴν συνείδησιν.

" τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. εἴ τις δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν, ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

Nβ ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μηνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. τοῦ γὰρ κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι, ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ;

Nγ εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε. ἀπρόσκοποι γίνεσθε, καὶ ἰουδαίοις, καὶ ἕλλησι, καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ. καθὼς κἀγὼ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον

fugite ab ſimulacrorū cultu, ut prudentibus loquor, iudicate uos qđ dico. Poculum benedictionis, cui benedicim⁹, nōne cōmunicatio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus, nōne cōmunicatio corporis Chriſti eſt? Quoniā un⁹ panis, unū corpus multi ſumus. Nam oēs ex eodē pane participamus. Videte Iſraēlē iuxta carnē. Nónne qui edunt uictimas, participes ſacrarij ſunt? Quid ergo dico, ꝙ ſimulacrū aliquid ſit? aut ꝙ ſimulacris immolatū aliquid ſit? Nō, uerū illud dico, ꝙ quæ immolant gētes, dæmonijs immolant, & nō deo. Nolim aūt uos cōſortes dæmoniorū eſſe. Nō poteſtis poculū dñi bibere, & poculū dæmoniorū. Nō poteſtis mēſæ dñi participes eſſe, & mēſæ dæmoniorū. An ꝓuocam⁹ dñm? Nūquid fortiores illo ſumus? Oēmia mihi licēt, ſed nō omnia cōducūt. Oēmia mihi licēt, ſed nō omnia ædificāt. Nemo qđ ſuū eſt, q̄rat, ſed quiſq; qđ alteri⁹ eſt. Oēme qđ in macello uendit, edite: nihil interrogātes, ꝓpter cōſcientiā. Dñi ſiquidē eſt terra, & plenitudo eius. Qđ ſi quis uocat uos infideliū, & uultis ire, quicquid apponit uobis, edite: nihil interrogantes propter cōſcientiā. Quod ſi qs uobis dixerit, hoc ſimulacris immolatū eſt: ne edatis, ꝓpter illū q̄ indicauit, & propter cōſciētiā. Dñi ſiquidē eſt terra, & plenitudo eius. Porrò cōſcientiā dico, nō tuā, ſed illius alterius. Cur eēm libertas mea iudicat ab alia cōſciētia? Quod ſi ego cū gratia participo, cur ob id mihi male dicit, pro quo ego gratias ago? Siue igit editis, ſiue bibitis, ſiue quid facitis, omnia in gloriā dei facite. Tales eſtote, ut nullū præbeatis offendiculum, neq; Iudæis, neq; Græcis, neq; eccleſiæ dei: quēadmodū ego per omnia omnibus placeo, nō quærēs meā ipſius utilitatem

συμφέρων, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι.
μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.

ΝΑ Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.

ΝΒ Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλή, ὁ Χριστός ἐστι. κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ. κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ θεός.

ΝΓ Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος, ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. πᾶσα δὲ γυνὴ, προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς. ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω. εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλυπτέσθω. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχων. γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν. οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς ἀγγέλους. πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν κυρίῳ. ὥσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρὸς, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς, τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ. ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρέπον ἐστὶ, γυναῖκα ἀκατακάλυπτον τῷ θεῷ προσεύχεσθαι; ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστι, γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ ἐκκλησίαι τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλὰ εἰς τὸ ἧττον συνέρχεσθε. πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω, σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω. δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι,

ἵνα

utilitatem, sed multorum, ut salui fiant.

Imitatores mei estote, sicut & ego XI
Christi. Collaudo aũt uos fratres, quod omnia mea memoria tenetis: & quemad modũ tradidi uobis, instituta tenetis. Sed uolo uos scire, quod omnis uiri caput, Christus est: caput aũt mulieris, uir: caput uero Christi, deꝰ. Omnis uir orãs, aut prophetans, quicquam habens in capite, probro afficit caput suum. Omnis uero mulier, orans aut prophetans non uelato capite, dehonestat caput suum. Nam id perinde est prorsus, ac si rasa esset. Etenim si non uelatur mulier, etiam tondeatur. Quod si fœdum est mulieri tonderi aut radi, ueletur. Vir quidem nõ debet uelare caput, cum is imago sit & gloria dei. At mulier gloria uiri est. Non eñ est uir ex muliere, sed mulier ex uiro. Neq; enim conditus est uir propter mulierem, sed mulier propter uirũ. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos: alioqui neq; uir absq; muliere, neq; mulier absq; uiro in domino. Nam quemadmodum mulier ex uiro est, ita & uir per mulierẽ, omnia uero ex deo. Inter uosipsos iudicate, nũ decorũ est, mulierem nõ uelatam deum orare? An ne natura quidem ipsa hoc docet uos, quod uiro quidem si comatus fuerit, probro sit? Contra, mulieri si comata fuerit, gloriæ sit? eo quod coma pro uelamine data sit. Cæterum si quis uidetur contentiosus esse, nos huiusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesiæ dei. Illud tamen præcipiens non laudo, quod non in melius, sed in deterius conuenitis. Nam primum quidem, cum conuenitis in ecclesia, audio, dissidia in uobis esse, & aliqua ex parte credo. Oportet enim & sectas in uobis esse,

quo

ἵνα οἱ δόκιμοι, φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί ὑμῖν εἴπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε. λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι, λέγων, τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτόν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. κρινόμενοι δὲ ὑπὸ κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν.

quo qui probati sunt, manifesti fiant inter uos. Igitur cum cõuenitis in eundem locum, non licet dominicam cœnam edere, quod unusquisq; propriã cœnam occupat in edendo. Et hic quidẽ esurit, ille uero ebrius est. Num sanè domos non habetis ad edendum & bibendum? An ecclesiam dei contemnitis, & pudefacitis eos qui nõ habent? Quid uobis dicam? Laudabo uos? In hoc non laudo. Ego enim accepi à domino, quod & tradidi uobis, quod dominus Iesus, in ea nocte qua traditus est, accepit panẽ: & postq; gratias egisset, fregit, ac dixit: Accipite, edite, Hoc meum est corpus, quod pro uobis frangitur, hoc facite in mei cõmemorationẽ. Ad eundẽ modum & poculum, peracta cœna, dicens: hoc poculum nouum testamentum est in meo sanguine. hoc facite, quotiescunq; biberitis, in mei cõmemorationẽ. Quotiescunq; eñ comederitis panem hunc, & de poculo hoc biberitis, mortem domini annunciatis, donec uenerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autẽ homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indigne, iudiciũ sibiipsi edit & bibit, nõ dijudicans corpus dñi. Propter hoc inter uos multi imbecilles & inualidi, & dormiunt multi. Etenim si nosipsos dijudicassem9, haudquaq; iudicati fuissemus. At cum iudicamur, à dño corripimur, ne cũ mũdo condemnemur.

Ὥστε ἀδελφοί μου συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. εἴ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχησθε. τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι.

Itaq; fratres mei, cũ conuenitis ad comedendũ, alius aliũ expectate. Q; si qs esurit, domi edat, ne ad cõdẽnationẽ cõueniatis. Cætera uero, cũ uenero, disponã. XII

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα

Porrò de spũalib9 frẽs, nolo uos ignorare. Scitis q; gẽtes fuistis, & ad simulacra

τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι. διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν. καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ πνεῦμα. καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς κύριος. καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτός ἐστι θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. ἑκάστῳ δὲ δίδοται ἡ φανέρωσις τοῦ πνεύματος, πρὸς τὸ συμφέρον. ᾧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν. πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται. καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἕν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἑνός, πολλὰ ὄντα, ἕν ἐστι σῶμα, οὕτω καὶ ὁ Χριστός. καὶ γὰρ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι. καὶ πάντες εἰς ἓν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. ἐὰν εἴπῃ ὁ πούς, ὅτι οὐκ εἰμὶ χείρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμός, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ ὅλον ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις; νυνὶ δὲ ὁ θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἓν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν. εἰ ἦν τὰ πάντα ἓν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἓν δὲ σῶμα. οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, χρείαν σου οὐκ ἔχω. ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, χρείαν ὑμῶν οὐκ

ἔχω

simulacra muta, utcunq; ducebamini sequentes. Quapropter notū uobis facio, quod nullus per spiritū dei loquens dicit anathema Iesum: & nemo potest dicere dñm Iesum, nisi per spiritū sanctū. Diuisiones autē donorū sunt, sed idem spiritus. & diuisiones ministeriorum sunt, & idem dñs: & diuisiones operationū sunt, sed idē est deus, efficiens omnia in omnibus. Vnicuique uero datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Nam huic quidē per spiritū datur sermo sapientiæ, alij uero sermo scientiæ, secundū eundē spiritū: alij uero fides p eundem spiritū: alij uero dona sanationū per eundē spiritū: alij uero efficaciæ potentiarū: alij uero pphetia, alij uero discretiões spirituū, alij uero genera linguarū, alij uero interpretatio linguarū. Sed omia hæc efficit unus ille & idē spūs, diuidēs peculiariter unicuiq; sicuti uult. Quēadmodū em̄ corpus unū est, & mēbra habet multa, omia uero mēbra corporis uni⁹, multa cū sint, unū sunt corp⁹, sic & Christus. Etem̄ per unū spiritū nos omes in unū corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi. & omes unū spiritū hausimus. Etem̄ corpus non est unū mēbrū, sed multa. Si dicat pes, nō sum man⁹, nō sum de corpore, num idcirco non est de corpore? Et si dicat auris, nō sum oculus, non sum de corpore, num ideo nō est de corpore? Si totū corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? Nunc autē deus posuit membra, unumq; quodq; singulatim in corpore, quemadmodū uoluit. Quod si essent omia unū mēbrū, ubi corpus? Nunc aūt multa quidem mēbra, unū uero corpus. At nō potest oculus dicere manui, nō est mihi op⁹ te: aut rursum caput pedibus, nō est mihi

opus

ἔχω, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον, τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι. καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμοτέρα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις ἡμῖν περισσοτέραν περιτίθεμεν τιμήν. καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν, εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει. τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν, οὐ χρείαν ἔχει. ἀλλὰ ὁ θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑστερουμένῳ περισσοτέραν δοὺς τιμήν, ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη. καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη. εἴτε δοξάζεται ἓν μέλος, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφῆται; μὴ πάντες διδάσκαλοι; μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν ἰαμάτων; μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσι; ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι. καὶ ἐὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται· ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει

opus uobis, imò multo potius, quæ uidentur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: & quæ putamus minùs honesta esse corporis, his honorē uberiorem apponimus: & indecora nostri, copiosiorē decorem habent. Cæterū quæ decora sunt nostri, nō indigent: sed deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiorem addens honorem, ne sit dissidium in corpore, sed inuicē alia pro alijs eandē sollicitudinē gerāt mēbra. Et siue patit' unū membrū, simul patiunt' omnia mēbra: siue glorificat' unū membrū, simul gaudēt omnia mēbra. Vos autem estis corpus Christi, & mēbra ex parte. Et alios quidē posuit deus in ecclesia, primū apostolos, deinde pphetas, tertio doctores, deinde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarū. Num omnes apostoli? num omnes prophetæ? num omnes doctores? num omnes potestates? num omnes dona habent sanationū? num oēs linguis loquuntur? num omnes interpretātur? Sectemini uero dona potiora. Et adhuc his excellentiorē uiā uobis ostendo.

Si linguis hominū loquar & angelorū, XIII
charitatē aūt nō habeā, factus sum æs resonans, aut cymbalū tinniens. Et si habeā prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnēq; scientiā: & si habeā omnē fidem, adeo ut montes loco dimoueam, charitatē aūt nō habeam, nihil sum. Et si insumā in alimoniā omnes facultates meas, & si tradam corpus meum, ut comburar, charitatem autem nō habeā, nihil utilitatis capio. Charitas patiens est, benigna est, charitas nō inuidet: charitas nō est procax, nō inflatur, non est fastidiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, nō cogitat malum, non gaudet de iniustitia, sed congaudet ueritati: omnia suffert, omnia credit, omnia

ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε
πίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην. ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα, μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

14 Διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν, καὶ παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν. ὁ λαλῶν γλώσσῃ, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. μείζων δὲ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ ἐκκλησία οἰκοδομὴν λάβῃ. νυνὶ δὲ ἀδελφοὶ, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω; ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω, ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ; ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολὴν τοῖς φθόγγοις μὴ δῷ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον; καὶ γὰρ ἐὰν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ δῷ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; οὕτως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὔσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν

ἀνεῦ

sperat, omnia sustinet. Charitas nūquam excidit: siue prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia abolebitur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Ast ubi uenerit quod perfectū est: tunc quod ex parte est, abolebitur. Cū essem puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebam, ut puer cogitabam. At ubi factus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate, tunc autē facie ad faciē, nunc cognosco ex parte, tunc uero cognoscam quemadmodū & cognitus sum. Nunc autē manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas.

Sectemini charitatem, æmulemini spiri- XIII
tualia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed deo: nullus enim audit: spiritu uero loquitur mysteria. Cæterum qui prophetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: at qui prophetat, congregationem ædificat. Volo autem omnes uos loqui linguis, magis tamē ut prophetetis. Maior enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat. Nūc autem fratres, si ueniam ad uos linguis loquens, quid uobis prodero? nisi uobis loquar, aut per reuelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin & inanima, uocem reddētia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionē sonis dederint: quomodo cognoscet, quod tibia canitur, aut cithara? Etenim si incertā uocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic & uos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodo intelligetur, quod dicit? eritis enim in aërem loquentes. Tam multa, uerbi gratia, genera uocum sunt in mundo, & nihil

horum

ἀυτῷ ἄφωνον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. οὕτως καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταί ἐστε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε. Διὸ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ ἀμήν, ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις, οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ. ἀδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει κύριος. ὥστε αἱ γλῶσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν. Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτό, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἄπιστοι, οὐκ ἐροῦσιν, οὐ μαίνεσθε; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται, καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, προσκυνήσει τῷ θεῷ, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁ θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστι. Τί οὖν ἐστιν ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἑρμηνείαν ἔχει. πάντα

horum mutum. Itaque si nesciero uim uocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur, apud me barbarus. Itaque & uos, quādoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite, ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret, ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, at mens mea fructu uacat. Quid igitur est? Orabo spiritu, sed orabo & mente. Canam spiritu, sed canam & mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarū actionem? Quādoquidem, quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, uerū alius non ædificatur. Gratias ago deo meo, quod magis quam omnes uos, linguis loquor. Sed in ecclesia uolo quinque uerba mente mea loqui, ut & alios instituam, potius quam decem milia uerborum lingua. Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed malicia pueri sitis: sensibus uero perfecti sitis. In lege scriptum est: Varijs linguis & labijs uarijs loquar populo huic, & ne sic quidē audient me, dicit dominus. Itaque linguæ signi uice sunt, non ijs qui credunt, sed incredulis: contra prophetia, non incredulis, sed credentibus. Ergo si conuenerit ecclesia tota, simul & omnes linguis loquantur: ingrediantur autem indocti aut increduli, nonne dicent uos insanire? Quod si omnes prophetetis, ingrediatur autem incredulus aut indoctus, coarguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt, atque ita procidens in faciem, adorabit deum, renuncians, quod deus reuera in uobis sit. Quid igitur est fratres? Quoties conuenitis, unusquisque uestrum canticū habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationē habet:

πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω, εἴτε γλώσσῃ τίς λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖσον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω. ἐὰν δὲ μὴ ᾖ διερμηνευτής, σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλείτω καὶ τῷ θεῷ.

ος προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, ὁ πρῶτος σιγάτω. δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. οὐ γάρ ἐστιν ἀκαταστασίας ὁ θεὸς, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

ος αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν. αἰσχρὸν γάρ ἐστι γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐξῆλθεν; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν; εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι, ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω. ὥστε ἀδελφοὶ, ζηλοῦτε τὸ προφητεύειν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. πάντα εὐσχημόνως, καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

ος γνωρίζω δὲ ὑμῖν ἀδελφοὶ τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε, ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε. παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα, ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ. ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. ἔσχατον δὲ πάντων,

ὡσπερεὶ

omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, fiat per binos, aut ad summum ternos, idq; uicissim, & unus interpretetur. Quod si non sit interpres, taceat in ecclesia, cæterum sibi ipsi loquatur & deo. Prophetæ uero duo aut tres loquantur, & cæteri dijudicent. Porrò si alij fuerit reuelatum assidenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationē accipiant, & spiritus prophetarū prophetis subijciunt. Non enim est confusionis autor deus, sed pacis, ut in omnibus cōgregationibus sanctorū. Mulieres uestræ in ecclesijs sileant: nec enim permissum est illis ut loquātur, sed ut subditæ sint: quēadmodū & lex dicit. Quod si quid discere uolunt, domi suos uiros interrogent. Nam turpe est mulieribus in cœtum loqui. An à uobis sermo dei profectus est? An in uos solos incidit? Si quis uidetur propheta esse, aut spiritualis, agnoscat quæ scribo uobis, q; domini sint præcepta: cæterū si quis ignorat, ignoret. Proinde fratres, ad id enitamini, ut prophetetis, & loqui linguis ne uetueritis. Omnia decenter, & secundū ordinē fiant.

XV Notū aūt uobis facio fratres euāgeliū, quod euangelizaui uobis, quod & accepistis, in quo & statis, p quod & salutē consequimini, quo pacto annunciarim uobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in primis, quod & acceperā: q; Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris, secundū scripturas: & q; sepultus sit, & quod resurrexerit tertio die, secundū scripturas, & quod uisus sit Cephæ, deinde duodecim illis, postea uisus est plusq; quingētis fratribus simul. Ex quibus plures manent ad hunc usq; diem: quidam autem & obdormierūt. Deinde uisus est Iacobo, post apostolis omnib⁹. Postremo uero omniū

uelut

ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κἀμοί. ἐγὼ γάρ
εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμὶ
ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα
τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ. χάριτι δὲ θεοῦ εἰμι,
ὅ εἰμι. καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ
ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων
ἐκοπίασα. οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλὰ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ,
ἡ σὺν ἐμοί. εἴτε οὖν ἐγὼ, εἴτε ἐκεῖνοι, οὕτως
κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. εἰ δὲ Χρι
στὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται,
πῶς λέγουσί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις
νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ
ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. εἰ δὲ Χριστὸς
οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν,
κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν. εὑρισκόμεθα δὲ
καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρή
σαμεν κατὰ τοῦ θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν,
ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρον
ται. εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χρι
στὸς ἐγήγερται. εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται,
ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁ
μαρτίαις ὑμῶν. ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες
ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο. εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλ
πικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλεεινότε
ροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. νυνὶ δὲ Χρι
στὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κε
κοιμημένων ἐγένετο. ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώ
που ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστα
σις νεκρῶν. ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάν
τες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ
πάντες ζωοποιηθήσονται. ἕκαστος δὲ ἐν τῷ
ἰδίῳ τάγματι, ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ
τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. εἶτα τὸ τέ
λος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ
καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν,
καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. δεῖ γὰρ
αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῇ πάντας
τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἔσχατος
ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. πάντα
γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ὅταν
δὲ εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτέτακται,

δηλονότι

uelut abortiuo uisus est & mihi. Ego enim sum minimus apostolorũ: qui nõ sum idoneus, ut dicar apostolus, propterea quod persecutus sim ecclesiam dei: sed gratia dei sum, id quod sum. Et gratia eius quæ profecta est in me, non fuit inanis, sed copiosius quã illi omnes laborauí: nõ ego tamen, sed gratia dei, quæ mihi adest. Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis. Quod si Christus prædicat à mortuis resurrexisse, quomodo dicunt quidã inter uos, nõ esse resurrectionẽ mortuorũ? Porrò si resurrectio mortuorũ nõ est, ne Christus quidẽ resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inanis uidelicet est prædicatio nostra, inanis autem est & fides uestra. Repimur aũt & falsi testes dei, quõ testificati sumus de deo, quod excitauerit Christũ, quẽ nõ excitauit, si uidelicet mortui nõ resurgũt. Etenim si mortui non resurgunt, ne Christus quidem resurrexit. Quod si Christus nõ resurrexit, superuacanea est fides uestra: adhuc estis in peccatis uestris. Igitur & qui obdormierunt in Christo, perierunt. Si in uita hac spem in Christo tantũ fixã habemus, maxime miserabiles omniũ hominum sumus. Nunc aũt Christus surrexit ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierant, fuit. Postquam enim per hominẽ mors, etiã per hominẽ resurrectio mortuorũ. Quẽadmodum enim per Adã omnes moriunt, ita & per Christũ oẽs uiuificabunt: unusquisque aũt in proprio ordine: primitiæ Christus, deinde ij qui sunt Christi in aduentu ipsius: mox finis, cũ tradiderit regnũ deo & patri, cum aboleuerit omnẽ principatum, & omnẽ potestatem, ac uirtutẽ. Nã oportet eũ regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam omnia subiecit sub pedes illius. Atqui cum dicat, quod omnia subiecta sint,

δηλονότι, ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾖ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν, οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. μὴ πλανᾶσθε. Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ἀγνωσίαν γὰρ θεοῦ τινες ἔχουσι. πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. ἀλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; ἄφρον. Σὺ ὃ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἢ τινων τῶν λοιπῶν. ὁ δὲ θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἑκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. οὐ πᾶσα σὰρξ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. οὕτως καὶ γέγραπται. ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν. ἀλλ' οὐ πρῶτον,

Alis* πετῇ ῶν.

palam est, excipiendum eum, qui subiecit illi omnia. Cum autē subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subijciet ei, qui illi subiecit omnia, ut sit deus omnia in oībus. Alioqui quid facient ij, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui nō resurgunt? Cur & baptizant pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior, per nostram gloriationem, quā habeo in Christo Iesu dño nostro. Si secundū hominē, cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas, si mortui non resurgunt? Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Expergiscimini iuste, & ne peccetis. Nam ignorationē dei nōnulli habent. Ad pudorē uobis loquor. At dicet aliquis: Quomodo resurgūt mortui? Quali aūt corpore uenient? Stulte. Tu quod seminas, nō uiuificatur, nisi mortuū fuerit. Et hoc quod seminas, nō corpus, qđ nascetur, seminas, sed nudū granū, exēpli causa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuiq; seminum suū corpus. Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidē caro hominū, alia uero caro pecorū, alia uero pisciū, alia uero uolucriū. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia quidē cœlestiū gloria, alia uero terrestriū, alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. Stella siquidē à stella differt in gloria. Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. Seminat corpꝰ animale, resurgit corpus spūale. Est corpꝰ animale, & est corpꝰ spūale: quēadmodū & scriptū est: Factus est primus homo Adā in animā uiuentē, extremus Adā in spiritū uiuificantē. At nō primum,

τὸν δὲ πνευματικὸν, ἀλλὰ τὸ ψυχικὸν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός. ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ. οἷος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου. τοῦτο δέ φημι ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύναται. οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σαλπίσει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος. κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον; πῦ σου ᾅδη τὸ νῖκος; τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας, ὁ νόμος. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῖκος, διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ κυρίου πάντοτε, εἰδότες, ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν κυρίῳ.

mum, quod ſpirituale, ſed quod animale, deinde quod ſpirituale. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo, ipſe dominus de cœlo. Qualis terren⁹ ille, tales & hi qui terreni ſunt. Et qualis ille cœleſtis, tales & ij qui cœleſtes ſunt. Et quemadmodum geſtauimus imaginē terreni, geſtabim⁹ & imaginē cœleſtis. Hoc autem dico fratres, quod caro & ſanguis regni dei hæreditatē conſequi non poſſunt. Neq; corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipit. Ecce myſterium uobis dico. Non omnes quidē dormiemus, omnes tamē imutabimur, in puncto tēporis, in momento oculi, per extremam tubam. Canet enim, & mortui reſurgent incorruptibiles, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem: & mortale hoc induerit immortalitatē, tunc fiet ſermo q ſcript⁹ eſt: Abſorpta eſt mors in uictoriam. Vbi tuus mors aculeus? ubi tua inferne uictoria? Aculeus aūt mortis, peccatum: potentia uero peccati, lex. Sed deo gratia, qui dedit nobis uictoriam, per dñm noſtrum Ieſum Chriſtum. Itaq; fratres mei dilecti, ſtabiles ſitis, immobiles, abundantes in opere dñi ſemper, cum ſciatis, q labor ueſter nō eſt inanis in dño.

16 Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὥσπερ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς γαλατίας, οὕτως καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. κατὰ μίαν σαββάτων, ἕκαστος ὑμῶν παρ ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅτι ἂν εὐοδῶται, ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε διὰ ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς ἱερουσαλήμ. ἐὰν δὲ ἡ ἄξιον τοῦ, κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν μακεδονίαν διέλθω.

XVI Cæterū de collatione in ſanctos, quemadmodū ordinaui eccleſijs Galatiæ, ita & uos facite. In una ſabbatorum unuſquiſq; ueſtrum apud ſe ſeponat, recondens quicquid cōmodū fuerit: ne cū uenero, tūc collationes fiant. Vbi uenero autem, quoſcūque probaueritis per epiſtolas, hos mittā ut perferant munificentiam ueſtram Hieroſolymā. Quod ſi fuerit operæpretiū, ut & ipſe pficiſcar, mecū proficiſcent. Veniā autem ad uos, cum Macedoniā tranſiero.

μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὗ ἐὰν πορεύωμαι. οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν, ἐλπίζω γὰρ χρόνον τινὰ ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ κύριος ἐπιτρέπῃ. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς πεντηκοστῆς. θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς. τὸ γὰρ ἔργον κυρίου ἐργάζεται, ὡς κἀγὼ. μή τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ, προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρός με. ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ. πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν. καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλθῃ. ἐλεύσεται δέ, ὅταν εὐκαιρήσῃ. γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιούτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι. χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανᾶ, καὶ Φορτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, οὗτοι ἀνεπλήρωσαν. ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, καὶ τὸ ὑμῶν. ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιούτους. ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου. Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἤτω ἀνάθεμα, μαραναθά. ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Πρὸς Κορινθίους πρώτη.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανᾶ καὶ Φορτουνάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ, καὶ Τιμοθέου.

Ὑποθεσις

Macedoniã enim ptrãsiturus sum. Apud uos autẽ forte permanebo, aut etiam hybernabo, ut uos me deducatis quocunque proficiscar. Nolo eñ uos nunc transcursu uidere, sed spero tempus aliquantũ mãsurum me apud uos, si dominus permiserit. Cõmorabor autem Epheſi, usq; ad diem quinquagesimũ. Nam hostiũ mihi apertũ est magnũ, & efficax, & aduersarij multi. Quod si uenerit Timotheus, uidete ut absq; metu sit apud uos: opus eñ dñi operat', quẽadmodũ & ego. Ne quis igit' eum spernat, sed prosequamini eum cũ pace, ut ueniat ad me. Expecto enim illũ cũ fratribus. Porrò de Apollo fratre: Multum hortatus sum illũ, ut iret ad uos cũ fratrib⁹, & omnino non erat uoluntas nunc eundi. Venturus est aũt, cum opportunitatẽ erit nactus. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, estote fortes. Omnia uobis cum charitate fiant. Obsecro autem uos fratres: Nostis familiã Stephanæ, esse primitias Achaiæ, & quod in ministerium sanctis ordinarunt seipsos, ut & uos subditi sitis talibus, & omni adiuuanti & laboranti. Gaudeo uero de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaïci: quoniam id quod mihi deerat uestri, hi suppleuerunt. Refocillauerũt eñ spiritũ meum ac uestrum. Agnoscite itaq; huiusmodi. Salutãt uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in dño multũ Aquila & Priscilla, cũ ea quæ in domo est ipsorum ecclesia. Salutant uos fratres oẽs. Salutate inuicem osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ diligit dñm Iesum Christũ, sit anathema maran atha. Gratia domini Iesu Christi sit uobiscum. Dilectio mea cum omnibus uobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior

Missa fuit è Philippis, per Stephanam & Fortunatũ, & Achaïcum, & Timotheũ.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς Κορινθίους δευτέρας ἐπιστολῆς.

Ταύτην ἀπὸ μακεδονίας. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. δεξάμενοι κορίνθιοι τὴν προτέραν ἐπιστολήν, κατενύγησαν ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν μητρυιὰν, καὶ ἐλυπήθησαν, ὡς παριδόντες τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημα. εἶτα ὑφηρπάζοντο ὑπό τινων, τῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιούντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τοῦ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγεῖσθαι τὴν πρὰ τοῦ χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ ἀπόστολος. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχετο τοὺς ἐκβαλόντας τὸν πρανομήσαντα. ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς ἀνθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι. ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα τοῦ νόμου. καὶ δείκνυσιν, ὅτι οὐ δεῖ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τοῦ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν. οὐ γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἐν τοῖς ῥητοῖς ἐστι, καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος. ἔπειτα ὅτι τοῦ χριστοῦ ἐλθόντος, καινὴ κτίσις γέγονεν, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοιπὸν τὴν περιτομήν. ἀποδέχετο δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας, καὶ προτρέπετο αὐτὴν μᾶλλον πλεονάζειν. αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα, ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν κύριον. καὶ τὰς ὀπτασίας δὲ διηγεῖται, ἅσπερ ἑώρακεν, εἴς τε τὸν πρᾴδεισον, καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἁρπαγείς. εἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετανοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐν εὐχαριστίᾳ, τηλειοῖ τὴν ἐπιστολήν. ἐστὶ δὲ καὶ ταῦτα, ὁ πᾶς λόγος ἐστὶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ περί τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, πρόεισιν εἴς τε τὰ τῆς χάριτος θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον, καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

IN SECVNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

PRimum reddit causas Corinthijs, quare non reuiserit illos, quemadmodũ pollicitus est epistola superiore: prius quædã præfatus de suis afflictionibus, quas ob euangeliũ Christi perpetiebatur, ostendẽs in tantis malis deũ sibi fuisse solatio. Mox reconciliat Corinthijs eum, quem superiore epistola iusserat tradi satanæ, ut amanter reciperẽt castigatum, quẽ peccantẽ eiecerant. Hæc fermè cap. primo ac secũdo. Deinde prædicat studiũ suũ in euangelio prædicando, obiter taxans ac notãs cæteros pseudapostolos, qui suo seruientes quæstui, suæ studentes gloriæ, nusq̃ nõ pelliciebant ad legem Mosaicam, quam Christo sic conabantur admiscere, quasi sine huius accessione non esset spes salutis. Itaque umbris legis Mosaicæ præfert euangelij lucem: subinde adhortans illos non ad ceremonias legis, sed ad conscientiam uitámque Christo dignam: testans interim qua synceritate prædicauerit euangelium Christi, quãtumq̃ malorum eius gratia perpessus sit spe præmij cœlestis

Ad.

Ad hæc indicat quibus in rebus sita sit potissimum Christiana pietas. Hæc tractant in calce cap. secũdi, cap. tertio, quarto, qnto, & principio sexti. Nã reliqua huius capitis parte, simulq; initio proximi hortatur illos, ut agnoscentes dignitatem & sanctitatem suæ professionis, modis omnibus abstineant ab inquinamentis ethnicorum, cum quibus nihil esset illis cõmune. Quarto loco lenit superioris reprehensionis acerbitatem, collaudans illorum obedientiam, quod epistolæ suæ, licet obiurgatrici, per omnia paruissent: gratulaturq;, quod is mœror temporarius summum gaudium utrisque pepererit, uelut cum ex amaro pharmaco consequitur gratissima sanitas. Quinto loco cum exemplo Macedonũ, tum uarijs argumentis ac scripturarum testimonijs prouocat, ut pro sua quisq; facultate, próq; animi propensione conferat aliquid in subsidium sanctorũ, qui Hierosolymis agebant, memor hoc sibi mandatum à Petro: ad hoc negocij misso Tito cum altero collega, ut plerique putant, Luca, quos cõmendat Corinthijs. Hæc agit capi. octauo & nono. Sexto, quos ante taxauit oblique, palam insectatur pseudapostolos, qui fastu ac supercilio dignitatem ac maiestatem apostolicam præ se ferebant, Paulum in contemptum uocantes uelut humilem: ut qui cerdonicã exercuerit, uelut imperitum, & infantem, ad hæc toties cæsum, ac uexatum iniurijs. Aduersus hos autoritatem suam asserit apud Corinthios, testans nusquam sibi deesse autoritatem ac potestatem apostolicam, sed qua nolit uti, grauandis alijs, quemadmodum cæteri, sed tantum ad commodum suorum & Christi gloriam. Deinde præfatus ueniam stultitiæ, quod de se gloriosius quædam dicere cogeretur: primum æquat se summis apostolis: deinde præfert etiam, idq; multis nominibus, uel quod latius sparserit Euangelij doctrinã, uel quod unus gratuito eam tradiderit, neq; per se neq; per suos grauans Achaicos, uel quod plura perpessus sit Euangelij causa, quam illorum quisquam: ea sibi gloriæ uertens, ob quæ quibusdam uidebatur contemptior. Porrò sermonis imperitiam agnoscens modestiæ causa, rerum scientiam sibi uindicat, ne qd uel hic desiderent. Postremo, quoniam pseudapostoli fictis angelorum uisionibus sese uenditabant apud simplices, Paulus ueram & insignem adducit uisionem, se raptum in tertium usq; cœlum, atq; illic edoctum, quæ captum hominum excedant. Hæc ferè cap. decimo, undecimo, & duodecimo. Septimo, ne per pseudapostolos relaberentur in pristina uitia, testatur sibi in animo esse, inuisere illos: cum autoritate interminans, ne tales eos offendat, ut sui dissimilis esse cogatur: aut ne, sicut epistola sæuire coactus est, ita præsens quoq; sæuire cogatur, qđ ante hac nõ fecerit, cum suo iure potuisset. Hæc agit in calce capitis duodecimi, & cap. decimotertio. Græcorum inscriptiones testantur, hanc epistolam missam è Philippis per Titum & Lucã. Cæterum argumenta, quæ nullo autore, sed cõmoda breuitate habentur in Latinis codicibus, testantur, per eosdem missam è Troade. Nã huius loci meminit capite secundo.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ θεοῦ, τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι, τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς, καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν, τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ. ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ Χριστοῦ περισσεύει, καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. εἴτε δὲ θλιβόμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως, καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, εἴτε παρακαλούμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, καὶ ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν, εἰδότες, ὅτι ὡσαὐτως κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν, τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ θεῷ

τῷ

AD CORINTHIOS SECVNDA.

PAVLVS apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, ac Timotheus frater, congregationi dei, quæ est Corinthi, unà cum sanctis omnibus, qui sunt in tota Achaïa. Gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Benedictus deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui est pater misericordiarum, & deus omnis consolationis, consolans nos in omni afflictione nostra, in hoc, ut possimus consolari, eos qui sunt in quauis afflictione, per consolationem, qua nosipsos consolatur deus. Quoniam sicut abundant afflictiones Christi in nobis, ita per Christum abundat & consolatio nostra. Siue autem affligimur pro uestri consolatione ac salute, quæ operatur in tolerantia earundem afflictionum, quas & nos patimur, siue consolationem accipimus pro uestri consolatione ac salute, spes etiam nostra firma est pro uobis, cum sciamus, quod quemadmodum participes estis afflictionum, sic futuri sitis & consolationis. Non enim uolumus uos ignorare fratres, de afflictione nostra, quæ nobis accidit in Asia, quoniam supra modum grauati fuimus supra uires, adeo ut desperauerimus etiam de uita. Quin ipsi in nobisipsis, sententiam mortis acceperamus, ne confideremus in nobisipsis, sed in deo

qui

τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκροὺς, ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐῤῥύσατο ἡμᾶς, καὶ ῥύεται· εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, ὅτι καὶ ἔτι ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστίν, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἁπλότητι καὶ εἰλικρινείᾳ θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.

οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. ἐλπίζω δὲ, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε· καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. τοῦτο οὖν βουλευόμενος, μή τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; ἢ ἃ βουλεύομαι, κατὰ σάρκα βουλεύομαι; ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναί. καὶ τὸ οὒ, οὔ. πιστὸς δὲ ὁ θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναί, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, τῷ θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, θεὸς, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν θεὸν καλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχήν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον. οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χαρᾶς

qui ad uitã ſuſcitat mortuos, qui ex tanta morte eripuit nos, & eripit: in quo ſpem fixam habemus, quod & iam poſthac erepturus ſit, ſimul adiuuantibus & uobis, p deprecationem pro nobis, ut ex multis pſonis, pro dono in nos collato, per multos gratiæ agantur pro nobis. Nam gloriatio noſtra hæc eſt, teſtimoniũ cõſcientiæ noſtræ, quod cum ſimplicitate & ſynceritate dei, nõ ſapiẽtia carnali, ſed p gratiã dei cõuerſati fuerimus in mũdo, abundãtius autem erga uos. Nõ eñ alia ſcribim⁹ uobis, q̃ quæ legitis, aut etiam agnoſcitis. Spero autem, q̃ uſq; ad finem quoq; agnoſcetis, quemadmodũ & agnouiſtis nos ex parte, quoniã gloria ueſtra ſumus, quẽadmodũ & uos noſtra, in die dñi Ieſu. Et hac fiducia uolebã ad uos uenire prius, ut geminã apud uos inirem gratiã, & per uos pertranſire in Macedoniã, & rurſum à Macedonia uenire ad uos, ac à uobis deduci in Iudæam. Hoc igitur cum in animo uerſarem, nuncubi leuitate ſum uſus? aut num quæ cogito, ſecundum carnem cogito? Vt ſit apud me, quod eſt etiam, etiã: & quod eſt non, non. Imò fidelis deus, quod ſermo noſter erga uos, non fuit etiã, & nõ. Nam dei filius Ieſus Chriſtus, qui inter uos per nos prædicatus eſt, per me & Syluanum, ac Timotheum, non fuit etiam & nõ, ſed etiam per ipſum fuit. Quotquot enim ſunt promiſſiones dei, per ipſum ſunt etiam, & per ipſum amen, deo ad gloriam per nos. Porrò qui confirmat nos unà uobiſcum in Chriſtum: & qui unxit nos, deus eſt: qui etiam obſignauit nos, deditq; arram ſpiritus in cordibus noſtris. Ego uero teſtem deum inuoco in animã meam, quod parcẽs uobis, nõdum uenerim Corinthũ, nõ quod dominemur uobis nomine fidei, ſed adiutotes ſumus

gaudij

φι χαρᾶς ὑμῶν. τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε.

E Ἔκρινα δὲ ἐμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς. εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστιν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ; καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό, ἵνα μὴ ἐλθὼν, λύπην ἔχω, ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν. πεποιθὼς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστιν. ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως, καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν, διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη, ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μή πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα, ἵνα γνῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. ᾧ δέ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν.

5 Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα, εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὑρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν. τῷ δὲ θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι, δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ θεῷ, ἐν τοῖς σῳζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. οἷς μὲν ὀσμὴ θανάτου, εἰς θάνατον. οἷς δὲ ὀσμὴ ζωῆς, εἰς ζωήν. καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ὡς ἐκ

gaudij uestri: nã fide statis. Sed decreui 11
apud memetipsum hoc, nõ iterũ cũ dolore ad uos uenire. Nam si ego mœrore uos afficiã. & qs est qui exhilaret me, nisi is qui mœrore afficit ex me? Et scripsi uobis hoc ipsum: ne si uenissem ad uos, dolorẽ caperẽ ex his, ex qbus oportebat me capere uoluptatẽ: fiduciã hãc habẽs erga uos oẽs, q̃ meũ gaudiũ omniũ uestrũ sit. Nã ex multa afflictione & anxietate cordis scripsi uobis, per multas lachrymas, non ut mœrore afficeremini, sed ut cognosceretis charitatem, quam habeo abundantius erga uos. Quod si quis dolore affecit, non me dolore affecit, sed ex parte, ne aggrauẽ omneis uos. Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc, quæ facta est à pluribus: adeo ut ediuerso magis cõdonare debeatis & cõsolari: ne quo modo fiat, ut immodico dolore absorbeatur huiusmodi. Quapropter obsecro uos, efficite ut ualeat in illũ charitas. Nam & in hoc scripserã, ut cognoscerẽ probationẽ uestri, an ad omnia obediẽtes sitis. Cui uero cõdonatis aliquid, & ego condono. Nã & ego si qd condonaui, cui condonaui, propter uos cõdonaui in cõspectu Christi, ne occuparemur à satana. Nõ emi illius cogitationes ignoramus. Cæterũ cũ uenissem Troadẽ in euangeliũ Christi, & ostiũ mihi esset apertũ p̃ dñm, nõ habui relaxationẽ spiritu meo, eo q̃ non inuenissem Titũ fratrẽ meũ, sed dimissis illis, abij in Macedoniã. Deo aũt gratia, q̃ semp triumphat p̃ nos in Christo, & odorẽ notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco Quoniã Christi bona fragrãtia sum⁹ deo, in his q̃ salui fiũt, & in his q̃ pereunt, his qdẽ odor mortis ad mortem, illis uero odor uitæ ad uitam. Et ad hæc quis idoneus? Nõ enim sumus ut pleriq̃ cauponãtes sermonem dei, sed uelut ex synceritate, sed uelut

ἐκ θεοῦ, κατ' ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ἐν χριστῷ λαλοῦμεν. Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν. εἰ μὴ χρήζομέν γε ὥς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν; ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν, ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ χριστοῦ, διακονηθεῖσα, ὑφ' ἡμῶν ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίναις.

Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ χριστοῦ πρὸς τὸν θεόν, οὐχ ὅτι ἱκανοί ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ. ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. τὸ μὲν γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν, ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύασθαι ἐνατενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ; εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. ἔχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παῤῥησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἑαυτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν χριστῷ καταργεῖται. ἀλλ'

ex deo in conspectu dei, per Christum loquimur. Incipimus rursus nosipsos commendare. Num egemus ut nonnulli, commendaticijs epistolis apud uos, aut à uobis commendaticijs? Epistola nostra uos estis, inscripta in cordibus nostris: quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominib⁹, dū declaratis, quod estis epistola Christi, subministrata, à nobis inscripta, non atramento, sed spiritu dei uiuentis, nō in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum erga deum, nō quod idonei simus, ex nobisipsis cogitare quicq̄, tanquā ex nobisipsis: sed si ad aliqd idonei sum⁹ id ex deo est, qui & idoneos fecit nos ministros noui testamenti, non literæ, sed spiritus. Nam litera occidit, spiritus autem uiuificat. Quod si administratio mortis in literis, deformata in saxis, fuit in gloria, adeo ut non possent oculos intendere filij Israël in faciem Moysi, propter gloriam uultus eius, quæ aboletur: cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Nam si administratio condemnationis gloria, multo magis excellit administratio iustitiæ in gloria. Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit, quod glorificatum est in hac parte, propter eminentem gloriam. Etenim si quod aboletur, fuit in gloria, multo magis id quod manet, est in gloria. Itaque cum habeamus huiusmodi spem, multa libertate utamur: & non, quemadmodum Moyses ponebat uelamen in facie sua, ne intenderent filij Israël in finem eius quod abolebatur. Sed obcæcati sunt sensus illorum. Nam usque ad diem hodiernum, idem uelamen in lectione ueteris testamenti manet, nec tollitur uelum, quod per Christum aboletur. Sed

ad

ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. οὗ δὲ τὸ πνεῦμα κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἠλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, συνιστάνοντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ.

Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν. ὅτι ὁ θεὸς, ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ θεοῦ ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἔχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδιδόμεθα

ad hunc usq; diem, cum legitur Moses, uelamen cordibus illorum impositum est. At ubi conuersi fuerint ad dominũ, tolletur uelamen. Dominus autem spiritus est. Porrò ubi spiritus domini, ibi libertas. Nos autem omnes retecta facie, gloriam domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à domini spiritu. Propterea cũ ministe IIII
rium hoc habeamus, ut nostri misertus est deus, haud degeneramus, sed reiecimus occultamenta dedecoris, non uersantes per astutiam, neque dolo tractantes uerbum dei, sed manifestatione ueritatis, commendantes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu dei. Quod si adhuc uelatum est euangelium nostrum, in his qui pereunt, uelatum est: in quibus deus huius seculi excæcauit sensus incredulorum, ne illucesceret illis lumem euangelij, gloriæ Christi, qui est imago dei. Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum dominum: nos autem seruos uestros propter Iesum. Quoniam deus est, qui iussit è tenebris lucem illucescere, qui luxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ dei, in facie Iesu Christi. Habemus autem thesaurum hunc in testaceis uasculis, ut uirtutis eminentia sit dei, & non ex nobis, dum in omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus, at non destituimur: persecutionem patimur, at non in ea deserimur: dejcimur, at non perimus: semper mortificationem domini Iesu in corpore circumferentes, ut & uita Iesu in corpore nostro manifestetur. Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur

παρακαλοῦμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. ἔχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα. καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν, εἰδότες, ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν. τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ. Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσω ἡμέρα καινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα. τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια.

ιβ Οἴδαμεν γάρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ, ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες. εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα. καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν βαρούμενοι, * ἐφ' ᾧ. ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, θεός, ὁ καὶ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος. θαρροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες, ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ κυρίου. διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.

ιγ Θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν κύριον. διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες

propter Iesum, ut & uita Iesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaq; mors quidē in nobis agit, uita uero in uobis. Cæterū cum habeamus eundē spiritum fidei, iuxta illud quod scriptum est: Credidi, & ideo locut⁹ sum: & nos credim⁹, quapropter & loquimur, scientes, q̄ qui suscitauit dominū Iesum, nos quoq; p̄ Iesum suscitabit, & cōstituet uobiscum. Nam omnia propter uos, ut beneficiū quod exundauit, pluribus gratias agentibus, exuberet in gloriā dei. Propterea non defatigamur, sed c̄ui externus homo noster corrumpitur, internus tamen renouat̄ in dies singulos. Nam momentanea leuitas afflictionis nostræ mire, supra modum æternū pondus gloriæ parit nobis, dum nō spectamus ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur. Nam quæ uidentur, temporaria sunt: at quæ non uidentur, æterna. Scimus enim, V q̄ si terrenū nostrum domicilium huius tabernaculi destructum fuerit, ædificationem ex deo habemus, domicilium nō manufactum, æternum in cœlis. Nā in hoc gemimus, domicilio nostro quod è cœlo est, superindui desiderantes. Si tamen induti, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, gemimus onerati: propterea quod nolimus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas à uita. Porrò qui parauit nos in hoc ipsum, deus est: qui idem dedit nobis arrabonem spiritus. Itaque bono animo sumus semper, & scimus, quod cum domi sumus in corpore, peregrinamur à deo. Per fidem enim ambulamus, nō per speciem. Confidimus autem & probamus magis, peregre abesse à corpore, & præsentes adesse apud deum. Quapropter contendimus, siue

domi

ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. οὐ γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, θεῷ, εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. ὥστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἴδαμεν κατὰ σάρκα. εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν.

ὥστε εἴ τις ἐν χριστῷ, καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ ἰησοῦ χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. ὡς ὅτι θεὸς ἦν ἐν χριστῷ, κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. ὑπὲρ χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, δεόμεθα ὑπὲρ χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ. τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γινώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ.

συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. λέγει γάρ, καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν

domi præsentes, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. Omnes enim nos manifestari oportet corã tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus, iuxta id quod fecit, siue bonum, siue malum. Scientes igitur terrorẽ illum domini, suademus hominib⁹, deo uero manifesti sumus. Spero autem nos & in conscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterũ nosipsos cõmendamus uobis, sed occasionem damus uobis gloriandi de nobis, ut aliquid habeatis aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Nam siue insanimus, deo insanimus: siue sani sumus, uobis sani sum⁹. Charitas enim Christi constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt: & pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit. Itaque nos posthac neminem nouimus secundum carnem. Porrò etiamsi cognouimus Christum secundũ carnem, nunc tamen non amplius nouimus. Proinde si quis est in Christo, noua creatura est. Vetera præterierũt, ecce noua facta sunt omnia. Omnia autẽ ex deo, qui recõcilia uit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministeriũ reconciliationis: quandoquidẽ deus erat in Christo, mundum recõcilians sibi, non imputans eis peccata sua, & posuit in nobis sermonẽ recõciliationis. Itaq; nomine Christi legatiõe fũgimur: tanq; deo uos obsecrãte per nos, rogamus ꝓ Christo, reconciliemini deo: eũ enim qui non nouit peccatũ, ꝓ nobis peccatũ fecit, ut nos efficeremur iustitia dei ꝓ illũ. Quin & adiuuantes obsecramus, ne in uacuũ gratiam dei receperitis. VI Dicit enim: In tpe accepto exaudiui te, &

ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπὴν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία, ἀλλ' ἐν παντὶ συνίστωντες ἑαυτοὺς ὡς θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἁγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει θεοῦ, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς. ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. ὡς ἀποθνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι. ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες. ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες. ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε πρὸς ὑμᾶς Κορίνθιοι. ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις χριστῷ πρὸς βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῷ θεοῦ μετὰ εἰδώλων; ὑμεῖς γὰρ ναὸς θεοῦ ἐσὲ ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ θεός. ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός. καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός. διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει κύριος. καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει κύριος παντοκράτωρ.

Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας ἀγα-

πητοὶ

in die ſalutis ſuccurri tibi. Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies ſalutis. Nequam uſquam demus offenſionē, ne reprehendatur miniſterium, ſed in omnibus cōmendemus noſipſos ut dei miniſtri, in tolerantia multa, in afflictiōibus, in neceſſitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in laboribus, in uigiliīs, in ieiuniīs, in puritate, in ſcientia, in animi lenitate, in benignitate, in ſpiritu ſancto, in charitate nō ſimulata, in ſermone ueritatis, in potentia dei, parma iuſticiæ dextra ac ſiniſtra, per gloriam & ignominiam, per conuitia & laudes, quaſi impoſtores, & tamen ueraces: quaſi ignoti, & tamen noti: quaſi moriētes, & ecce uiuimus: quaſi correpti, & nō occiſi: quaſi dolentes, ſemper tamen gaudentes: quaſi pauperes, multos tamen ditantes: ut nihil habentes, & tamē omnia poſſidentes. Os noſtrū apertū eſt erga uos Corinthiī. Cor noſtrū dilatatū eſt. Non eſtis anguſti in nobis, ſed anguſti eſtis in uiſceribus ueſtris. Eandē autē remunerationē, ut filiīs polliceor. Dilatemini & uos, ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim cōſortium iuſticiæ cū iniuſticia? aut quæ cōmunio luci cum tenebris? aut quæ cōcordia Chriſto cum Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quid conuenit tēplo dei cum ſimulacris? Nam uos templū eſtis dei uiuentis, quē admodum dixit deus: Inhabitabo in illis, & inambulabo, & ero illorum deus: & ipſi erūt mihi populus. Quapropter exite de medio illorum, & ſeparemini ab illis: dicit dñs: & immundū ne tetigeritis, & ego ſuſcipiā uos, & ero uobis loco patris, & uos eritis mihi uice filiorum ac filiarum: dicit dominus omnipotēs. Has igitur promiſſiones cum habeamus cha- VII

riſſimi

πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ θεοῦ. χωρήσατε ἡμᾶς. οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. προείρηκα γάρ, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐστὲ εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. πολλή μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἔσχηκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. ἔξωθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. ἀλλὰ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου. οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει, ᾗ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ, ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι. ὅτι εἰ καὶ ἐλύπωσα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὥραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. νῦν χαίρω, οὐχ' ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ὑμῖν σπουδήν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν. ἐν παντὶ συνεστήκατε ἑαυτοὺς ἁγνοὺς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ' ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα

riſſimi, mũdemus noſipſos ab omni inquinamẽto carnis ac ſpiritus, pficiẽtes ſanctimoniã cum timore dei. Capaces eſtote noſtri: neminẽ læſimus, neminẽ corrupimus, neminẽ fraudauimus. Nõ hoc ad cõdẽnationem ueſtri dico. Siquidẽ iam ante dixi uobis, q in cordibus noſtris eſtis ad commoriendũ & cõuiuendum. Multa mihi fiducia erga uos, multa mihi gloriatio de uobis, impletus ſum conſolatione, uehementer exundo gaudio in omni afflictiõe noſtra. Etenim cum ueniſſemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationẽ caro noſtra, ſed in omnibus affligebamur. Foris pugnæ, intus terrores. Verũ qui cõſolat humiles, cõſolatus eſt nos deus per aduẽtum Titi. Nõ ſolũ aũt q aduẽtũ illius, uerũ etiã per conſolationẽ, quã ille accepit de uobis, cũ annũciaret nobis ueſtrum deſiderium, ueſtrũ fletum, ueſtrũ pro me ſtudiũ, adeo ut magis gauiſus fuerim. Nã etiãſi contriſtaui uos p epiſtolã, nõ me pœnitet, tam &ſi pœnituerat. Video nãq; q epiſtola illa, tametſi ad tempus, cõtriſtauit uos. Nũc gaudeo, nõ q cõtriſtati fueritis, ſed q contriſtati ſitis ad pœnitentiã. Nam cõtriſtati eſtis ſecundũ deũ, ſic ut nulla in re detrimẽto ſitis affecti p nos. Nã q ſecũdũ deũ eſt dolor, is pœnitẽtiam ad ſalutẽ haud pœnitendam parit: cõtra mũdi dolor mortẽ adfert. Ecce enim iſtuc ipſum, q ſecũdũ deũ cõtriſtati fuiſtis, quãtã in uobis genuit ſollicitudinem, imò ſatiſfactionem, imò indignationem, imò timorẽ, imò deſiderium, imò uindictã. Siquidẽ ubiq; cõmẽdaſtis uoſipſos, q puri ſitis in eo negocio. Proin de tametſi ſcripſi uobis, nõ id feci eius cauſa qui læſerat, nec eius cauſa qui læſus fuerat, ſed ob id, ut palam fieret ſtudium ueſtrum pro nobis apud uos in conſpectu dei. Idcirco conſolationem accepimus

ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν. περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχημαι, οὐ κατῃσχύνθην, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἡ ἐπὶ τίτου, ἀλήθεια ἐγένετο. καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστιν, ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν.

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μακεδονίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐθαίρετοι, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, δέξασθαι ἡμᾶς. καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

Ἀλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, καὶ λόγῳ, καὶ γνώσει, καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ὑμῖν ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἑτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὤν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. τοῦτο γὰρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξασθε ἀπὸ

ex consolatione uestri: quin uberius insuper gauisi fuimus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus illius ab omnib⁹ uobis: quod si quid apud illum de uobis gloriatus sum, non fuerim pudefactus, sed ut omnia cum ueritate locuti sumus uobis, ita & gloriatio nostra, qua usus erã apud Titũ, ueritas facta est. Et uiscera illius maiorem in modum erga uos affecta sunt, dum recolit omnium uestrum obedientiam, quemadmodum cũ timore ac tremore exceperitis ipsum. Gaudeo q̃ in omnibus confidam uobis. Certiores autẽ uos facio fratres de gratia dei, quæ data fuit in ecclesijs Macedoniæ, quoniam per multã probationem afflictionis exuberauit gaudium illorum, & profunda paupertas illorũ exundauit in diuitias simplicitatis ipsorum. Nam pro uiribus, testor, etiam supra uires prompti fuerunt, multa cum obtestatione rogantes nos, ut beneficium & societatem ministerij susciperemus in sanctos: ac non quatenus sperabamus, quinetiam semetipsos dediderunt primũ domino, deinde & nobis per uolũtatem dei, in hoc ut adhortaremur Titum, ut quemadmodũ ante cœpisset, ita & cõsummaret hãc quoque erga uos beneficentiam. Imò quẽadmodum ubique abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni diligentia, & in ea quæ ex uobis erga nos est charitate, facite ut in hac quoque beneficentia abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per sollicitudinem, erga alios etiam uestræ dilectionis synceritatem approbans. Nostis enim beneficentiam domini nostri Iesu Christi, quod propter uos pauper factus sit, cum esset diues, ut uos illius paupertate ditesceretis. Et consilium in hoc do, nam hoc uobis conducit: qui quidem non solũ facere, uerumetiã uelle iam cœpistis anno

VIII

πέρυσι. νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε, ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γένηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται. ὁ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε. καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησεν. Χάρις δὲ τῷ θεῷ, τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου, ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, συνέκδημος ἡμῶν σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου δόξαν, καὶ προθυμίαν ὑμῶν. στελλόμενοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς μωμήσηται ἐν τῇ ἁδρότητι ταύτῃ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, προνοούμενοι καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργὸς, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. τὴν οὖν ἔνδειξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ εἰς πρόσωπον τῶν ἐκκλησιῶν.

Περὶ μὲν γὰρ τὴν διακονίαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους περισσόν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν. οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται

superiore. Nũc autem & illud, quod facere cœpistis, perficite: ut quemadmodũ uoluntas prompta fuit, ita & perficiatis ex eo qđ potestis. Etenim si prius adsit animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id, quod nõ possidet. Non eñ, ut alijs relaxatio sit, uobis autẽ angustia, sed ut ex æquabilitate in præsenti tempore uestra copia illorum succurrat inopiæ, & illorum copia uestræ succurrat inopiæ: ut fiat æquabilitas, quẽadmodũ scriptum est: Qui multũ habebat, huic nihil superfuit: & qui paulũ habebat, is nihilominꝰ habuit. Gratia autem deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro uobis in corde Titi, qui exhortationẽ acceperit: quin potius cum esset diligẽtior, suapte sponte ad uos uenerit. Misimus autem unà cum illo fratrẽ eum, cuius laus est in euangelio p omnes ecclesias: nec id solũ, uerumetiã delectus est ab ecclesijs, comes peregrinationis nostræ, cũ hac beneficẽtia quæ administratur à nobis ad eiusdẽ dñi gloriã, & animi uestri promptitudinẽ: declinantes hoc, ne qs nos carpat in hac exuberantia, quæ administratur à nobis, procurãtes honesta, nõ tantũ corã dño, sed etiã corã hominibꝰ. Misimꝰ aũt unà cũ illis fratrẽ nostrũ, quẽ probaueramꝰ in multis sæpenumero diligentẽ, nũc aũt multo diligẽtiorẽ, ob multã fiduciã, quã habeo erga uos, siue Titi nomine, q socius meꝰ est, & erga uos adiutor, siue aliorũ, q fratres nostri sũt & legati ecclesiarũ, gloria Christi. Proinde documentũ charitatis uestræ, & nostræ de uobis gloriationis, in eos demõstretis etiã in cõspectu ecclesiarũ. Nam de submini- IX
stratiõe quidẽ q̃ fiat in sanctos, supuacuũ est mihi scribere uobis. Noui eñ promptitudinẽ animi uestri, quam de uobis iacto apud Macedones: qđ Achaïa parata est

ab

ἀπὸ πέρυσι, καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. ἔπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ. ἵνα καθὼς ἔλεγον, προσκευασμένοι ἦτε. μή πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ μακεδόνες, καὶ εὕρωσιν ὑμᾶς ἀπαρασκευάστους, καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην, παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, ταύτην ἑτοίμην εἶναι, οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν. τὸν δὲ, ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει. καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. Δυνατὸς δὲ ὁ θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα, ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν. καθὼς γέγραπται. ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγῆσαι, καὶ πληθῦναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξῆσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι, εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ θεῷ. ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν *εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς διακονίας ταύτης, δοξάζοντες τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, καὶ ἁπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν ἐπιποθούντων ὑμᾶς, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. χάρις δὲ τῷ θεῷ, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεᾷ.

Αἷς *εὐχαριστιῶν.

Αὐτὸς

ab anno superiore, & uestrum exemplum prouocauit cōplures. Misi tamen hos fratres, ne gloria nostra qua glorior de uobis, inanis fiat in hac parte: ut quemadmodū dicebam, parati sitis: ne quo pacto fiat, ut si mecum uenerint Macedones, & offenderint uos imparatos, nos pudore suffundamur, ut ne dicā uos, in hoc argumento gloriationis. Proinde necessarium arbitratus sum, adhortari fratres, ut prius accederent ad uos, & præpararent iam ante ꝓmissam bonam collationē uestrā, ut ea sit in ꝓmptu, sic tāq̄ꝫ bona collatio, & nō tanquam fraudatio. Illud autem dico: Qui semētem facit parce, is parce messurus est. Et qui sementem facit, libenter ac benigne largiendo, copiose messurus est: unusquisq; secundum propositum cordis, non ex molestia, aut ex necessitate. Nam hilarem datorē diligit deus. Potēs est aūt deus efficere, ut totum beneficiū in uos exuberet: ut in omnibus omnē sufficientiā habentes, exuberetis in omne opus bonū, quēadmodū scriptum est: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculū. Porrò qui suppeditat semen seminanti, is & panē in cibum suppeditet, & multiplicet sementē uestrā, & augeat prouentus iustitiæ uestræ, ut in omnib⁹ locupletemini, in omnē simplicitatem, quæ per nos efficit, ut gratiæ agantur deo. Nam functio huius ministerij nō solum supplet ea quæ desunt sanctis, uerum etiā exuberat in hoc, q̄ per multos agātur gratiæ deo, qui per probationē ministerij huius, glorificant deum super obedientia consensus uestri in euangelium Christi, & de simplicitate cōmunicationis in ipsos, & in omneis, & in illorum oratione pro uobis, qui desiderant uos propter eminētem gratiam dei in uobis. Gratia autē deo, sup̄ inenarrabili suo munere.

Cæterum

ιγ Αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ᾗ λογίζομαι τολμῆσαι, ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ χριστοῦ, καὶ ἐν ἑτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; εἴ τις πέποιθεν ἑαυτῷ χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ. ἐάν τε γὰρ καὶ περισσότερόν τι καυχήσωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, ἧς ἔδωκεν ὁ κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐ καταισχυνθήσομαι, ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησι, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενὴς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἷοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες. καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ συνιοῦσιν. ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχησόμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ θεὸς μέτρου ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτούς. ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ χριστοῦ,

οὐκ

Cæterũ ipſe ego Paulus obſecro uos X
per lenitatẽ & manſuetudinẽ Chriſti, qui
iuxta faciem quidem humilis ſum inter
uos, abſens tamen audax ſum erga uos.
Rogo aũt uos, ne præſens audeam ea fi-
ducia, qua exiſtimor audax fuiſſe in quoſ-
dam, qui putant nos ueluti ſcd'm carnem
ambulare: nam in carne ambulantes, non
ſcd'm carnem militamus. Siquidem arma
militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed po-
tentia deo, ad demolitionẽ munitionum,
quibus conſilia demolimur, & omnẽ celſi-
tudinem quæ extollitur aduerſus cognitio
nem dei, & captiuam dicimus omnem co-
gitationem ad obediendum Chriſto, & in
promptu habemus uindictam aduerſus
omnẽ inobedientiã, cũ impleta fuerit ue-
ſtra obedientia. Quæ in cõſpectu ſunt, ui-
detis? Si quis de ſeipſo cõfidit, quod Chri-
ſti ſit, illud rurſum perpendat ex ſeipſo: q̃
quẽadmodum ipſe Chriſti eſt, ita & nos
Chriſti ſumus. Nam ſi & ampli9 quippiã
glorier de poteſtate noſtra, quam dedit
dn̄s nobis in ædificationem, & non in de-
ſtructionẽ ueſtri, non pudefiam, ne uidear
ceu perterrefacere uos per epiſtolas. Nam
epiſtolæ quidẽ, inquit, graues ſunt & robu
ſtæ, at præſentia corporis infirma, & ſer-
mo contemptus. Hoc reputet, qui iſtiuſ-
modi eſt, q̃ quales ſumus ſermone, p̃ epiſto-
las cũ abſumus, tales ſum9 & cũ adſumus,
facto. Nõ emꝫ ſuſtinemus inſerere, aut con
ferre noſipſos cũ quibuſdã, q̃ ſeipſos cõmẽ
dant. Sed iſti nõ intelligunt, q̃d ipſi inter
ſeſe ſeipſos metiuntur, & conparãt ſemet ſi
bi. At nos nõ in immenſum gloriabimur,
uerũ iuxta mẽſurã regulæ, qua partit9 eſt
nobis de9, mẽſura p̃tingẽdi etiã uſq̃ uos.
Nõ emꝫ quaſi nõ p̃tingamus uſq̃ ad uos,
extẽdimus noſipſos ſupra modũ. Nã uſq̃
ad uos q̃q̃ p̃uenimus in euãgelio Chriſti,

non

οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις, ἐλπίδα ἔχοντες, αὐξανομένης δὲ πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν, μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν, εἰς περισσείαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελίσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἕτοιμα καυχήσασθαι. ὁ δὲ καυχώμενος ἐν κυρίῳ καυχάσθω. οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνίστων ἐκεῖνός ἐστιν δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ κύριος συνίστησιν.

non in immẽsum gloriantes super alienis laboribus, sperãtes futurũ: ut suboleſcente fide ueſtra in uobis, magnificemur iuxta regulam noſtram in exuberantiam: ut iis quoq; regionibus, quæ ultra uos ſunt, euãgelizem, non per alienam regulã, ut de his quæ parata ſunt, gloriemur: ſed qui gloriatur, in dño glorietur. Nõ enim qui ſeipſum cõmendat, ille probatus eſt, ſed is quẽ dñs cõmendat.

XI Ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικρόν τι ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου. ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς θεοῦ ζήλῳ. ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. φοβοῦμαι δὲ, μή πως ὡς ὁ ὄφις Εὕαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν, ἀπὸ τῆς ἁπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

Vtinã toleraſſetis me pauliſper in inſipientia mea: imò & ſuffertis me: nã zelotypus ſum erga uos, dei zelo. Adiunxi enim uos uni uiro, ut uirginem caſtã exhiberetis Chriſto: ſed metuo, ne quâ fiat, ut quemadmodũ ſerpens Euam decepit uerſutia ſua, ità corrumpãtur ſenſus ueſtri à ſimplicitate, quæ erat erga Chriſtũ.

XII Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἀνείχεσθε. Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει· ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα ἐμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; ὅτι δωρεὰν τὸ τοῦ θεοῦ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν; ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθείς, οὐ κατενάρκησα· οὐδενός. τὸ γὰρ ὑστέρημά μου προανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; ὁ θεὸς οἶδεν. ὃ δὲ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν, τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὑρεθῶσι, καθὼς

Si enim qui uenit, aliũ Ieſum prædicat, quẽ nõ prædicauimus: aut ſi ſpiritũ alium accipitis, quẽ nõ accepiſtis, aut euãgelium aliud quod non accepiſtis, recte ſuſtinuiſſetis. Arbitror enim me nihilo inferiorem fuiſſe eximijs apoſtolis. Cæterum licet imperitus ſim ſermone, nõ tamẽ ſcientia. Verũ ubiq; manifeſti fuimus in omnib⁹ erga uos. Nũ illud peccaui, q̃ meipſum humiliarim, ut uos exaltaremini? quod gratuito euãgeliũ dei prædicauerim uobis? Cæteras eccleſias deprædatus ſum, accepto ab illis ſtipendio, quo uobis inſeruirẽ. Et cum apud uos eſſem, & egerẽ, non oneroſus fui cuiq̃. Nã qđ mihi deerat, ſuppleuerũt fratres, q uenerãt à Macedonia: & in omnib⁹ ſic me ſeruabã, ne cui eſſem oneroſus, atq; ita ſeruabo. Eſt ueritas Chriſti in me, q̃ hæc gloriatio nõ interrumpet cõtra me in regiõibus Achaiæ. Quapropter? an quod nõ diligam uos? Deus nouit. Verũ quod facio, idem & faciam, ut amputem occaſionẽ ijs, qui cupiunt occaſionem: ut in eo de quo gloriantur, reperiantur, quẽadmodũ

καὶ ἡμᾶς.

κς οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. καὶ οὐ θαυμαστόν. αὐτὸς γὰρ ὁ σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται, ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. πάλιν λέγω, μή τίς με δόξῃ ἄφρονα εἶναι, εἰ δὲ μή γε, κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, ἵνα κἀγὼ μικρόν τι καυχήσωμαι. ὃ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι. ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. ἀνέχεσθε γάρ, εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει, εἴ τις ἐπαίρεται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει, κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήκαμεν, ἐν ᾧ δ' ἄν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγώ. ἑβραῖοί εἰσι, κἀγώ. Ἰσραηλῖταί εἰσι, κἀγώ. σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, κἀγώ. διάκονοι Χριστοῦ εἰσι, παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγώ. ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλάκις. ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσεράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον. τρὶς ἐρραβδίσθην, ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρὶς ἐναυάγησα. νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, ὁδοιπορίαις πολλάκις, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λῃστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστείαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρεκτός, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται

& nos Siquidem istiusmodi pseudapostoli, operarij dolosi sunt, sumpta psona apostolorum Christi: atq; haud mirum, quādoquidem ipse satanas transfiguratur in angelum lucis. Non magnū est igitur, si & ministri illius, personam in se transferunt, quasi sint ministri iusticiæ, quorū finis erit iuxta opera eorum. Iterū dico, ne quis me putet insipientem esse, alioquin & iā ut insipientem accipite me, ut paululum quiddam & ego glorier. Quod dico, nō dico secundū dnm, sed uelut per insipientiam, in hoc argumēto gloriationis. Quandoquidem multi gloriant secundū carnē, & ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cū sitis sapiētes. Suffertis enim, si quis uos in seruitutē adigit, si quis exedit, si qs accipit, si quis attollit sese, si quis uos in faciem cædit, iuxta cōtumeliam loquor. Perinde quasi nos infirmi fuerimus: imò in q̄cunque audet aliquis, per insipientiam loquor, audeo & ego. Hebræi sunt, sum & ego. Israëlitæ sūt, sū & ego. Semē Abrahæ sunt, sum & ego. Ministri Christi sunt, desipiens loquor, excellentius sum ego, in laboribus copiosius, in uerberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas plagas una minus accepi. Ter uirgis cæsus fui: semel fui lapidatus: ter naufragium feci: noctem ac diem in profundo egi, in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres, in labore & molestia, in uigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate, præter ea quæ extrinsecus accidunt, incumbens mihi quotidiana cura omnium ecclesiarum. Quis infirmat, & ego nō infirmor? Quis

σκανδαλίζει, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχήσομαι. ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. ὁ ἐθνάρχης ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν δαμασκηνῶν πόλιν, πιάσαι με θέλων, καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ. καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι, ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις κυρίου. οἶδα ἄνθρωπον ἐν χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. ὑπὲρ τοῦ τοιούτου καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. ἐὰν γὰρ θελήσω καυχήσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων, ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. φείδομαι δέ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, ἵνα με κολαφίζῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. ὑπὲρ τούτου τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ ἀπ' ἐμοῦ, καὶ εἴρηκέ μοι· ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται. ἥδιστα οὖν μᾶλλον καυχήσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ χριστοῦ. διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ χριστοῦ· ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε, ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. οὐδέν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων.

ἐὰν μὴ

offendit, & ego nō uror? Si gloriari oportet, de his quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Deus & pater domini nostri Iesu Christi, qui est laudandus in secula, non uult, quod non mentiar. In Damasci ciuitate, gētis præfectus nomine Aretæ regis excubias posuerat in Damascenorum urbe, cupiens me comprehēdere, ac per fenestrā in sporta demissus fui p mœnia, effugiq; manus eius. Gloriari sanè non expedit mihi, ueniam enim ad uisiones & reuelationes domini. Noui hominē in Christo ante annos quatuordecim: an in corpore, nescio: an extra corpus, nescio, deus nouit: raptum huiusmodi in tertium usq; cœlū: & scio huiusmodi hominem: an in corpore, an extra corpus, nescio, deus nouit: raptum fuisse in paradisum, & audisse arcana uerba, quæ fas nō sit homini loqui. Super huiusmodi homine gloriabor, de meipso uero non gloriabor, nisi super infirmitatibus meis. Nam si uoluero gloriari, non ero insipiens, ueritatē enim dicā: sed parco uobis, ne quis de me cogitet, supra id quod uidet esse me, aut quod audit ex me. Et ne excellentia reuelationū supra modum efferrer, datus fuit mihi stimulus per carnem, nuncius satanæ, ut me colaphis cæderet, ne supra modū efferrer. Super hoc ter dominū rogaui, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nā uirtus mea per infirmitatem perficitur. Libētissime igitur gloriabor potius sup infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Quamobrem placeo mihi in infirmitatib⁹, in cōtumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus p Christo. Cū em infirmus sum, tunc robustus sum. Factus sum insipiens gloriādo. Vos me coēgistis, nā ego debuerā à uobis cōmendari. Nulla enim in re inferior fui summis apostolis: tametsi

XII

καὶ οὐδέν εἰμι. τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατειργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι, καὶ δυνάμεσι. τί γάρ ἐστιν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας, εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐκ κατενάρκησα ὑμῶν; χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ ὑμᾶς· οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω, καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἧττον ἀγαπῶμαι. ἔστω δέ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπάρχων πανοῦργος, δόλῳ ὑμᾶς ἔλαβον. μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; πάλαι δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; κατέναντι τοῦ θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. τὰ δὲ πάντα ἀγαπητοὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. φοβοῦμαι γάρ, μή πως ἐλθὼν, οὐχ' οἵους θέλω εὕρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὑρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε, μή πως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φυσιώσεις, ἀκαταστασίαι. μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν.

κζ τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. προείρηκα καὶ προλέγω, ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε, τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ, ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δυνατεῖ

ἐν

tametsi nihil sum. Signa quidem apostoli peracta fuerunt inter uos cum omni patientia, & signis & prodigijs, & potentibus factis. Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris ecclesijs, nisi quòd ipse ego non fuerim uobis oneroſus? Condonate mihi hãc iniuriã. Ecce tertio propensus animo sum, ut ueniã ad uos, nec ero uobis oneroſus. Nõ enim quæro quæ uestra sunt, sed uos. Non enim debent filij parentibus recõdere, sed filijs parentes. Ego uero libẽtissimè impendam, & expendar pro animab⁹ uestris: licet uberius uos diligens, minus diligar. Sed esto, ipse nõ grauaui uos: uerum cum essem astutus, dolo uos cepi. Num quẽquã eorum quos misi ad uos, expilaui uos? Rogaui Titum, & unà cum illo misi fratrẽ. Num quid à uobis extorsit Titus? An non eodem spiritu ambulauimus? an nõ ijsdem uestigijs? Rursum arbitramini, quòd nos uobis excuſemus? In cõspectu dei, in Christo loquimur, sed omnia charissimi pro uestri ædificatione. Nam metuo, ne quâ fiat, ut si uenero, non quales uelim, reperiam uos, & ego reperiar uobis qualẽ nolitis, ne quo modo sint cõtentiões, æmulationes, iræ, concertationes, obtrectatiões, susurri, tumores, seditiones. Ne iterum ubi uenero, humilẽ faciat me deus meus apud uos, & lugeam multos eorũ, qui ante peccauerunt: nec eos pœnituit immundiciæ, libidinisq; & impudicitiæ quã patrarunt.

Hic tertius erit aduentus meus ad uos. XIII
In ore duorum testium aut trium constituetur omne uerbum. Prædixi & prædico, ut præsens cum essem iterum, ita & absens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis oñibus: quod si uenero denuo, non parcam. Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga uos non est infirmus, sed potens est

ἐν ὑμῖν. καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως θεοῦ εἰς ὑμᾶς. ἑαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτούς, ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν; εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε. ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνώσεσθε, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. εὔχομαι δὲ πρὸς τὸν θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν. οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν. οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. χαίρομεν δὲ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε. τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὼν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν, μὴ ἀποτόμως χρήσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. λοιπὸν ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. ἀσπάζασθε ἀλλήλους ἐν ἁγίῳ φιλήματι. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

in uobis. Nã cruis crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex uirtute dei. Siquidẽ & nos infirmi sumus in illo, sed uiuemus cum illo ex uirtute dei erga uos. Vosipsos tentate, num sitis in fide. Vosipsos probate. An non cognoscitis uosmetipsos, quod Iesus Christus in uobis est? Nisi sicubi reprobi estis. At spero uos cognituros, quod nos nõ simus reprobi. Opto aũt apud deum, ne quid mali faciatis: nõ quo nos probati appareamus, sed ut uos, quod honestum est, faciatis, nos uero ueluti reprobi simus. Non enim possumus quicq̃ aduersus ueritatem, sed pro ueritate. Gaudem⁹ enim, cũ nos infirmi fuerimus: uos autem ualidi fueritis. Hocautẽ insuper optamus, uestram integritatẽ. Propterea hæc absens scribo, ne cũ præsens fuero, rigidus sim iuxta potestatẽ, quam dedit mihi dominus in extructionem, & nõ in destructionem. Quod superest fratres, ualete, integri estote, consolationem habete, unanimes sitis, in pace agite, & de⁹ charitatis ac pacis erit uobiscũ. Salutate uos mutuo sancto oscu lo. Salutant uos sancti omnes. Gratia domini Iesu Christi, & charitas dei, & cõmunicatio spiritus sancti sit cum omnibus uobis. Amen.

πρὸς κορινθίους δευτέρα.

ἐγράφη ἀπὸ φιλίππων τῆς μακεδονίας διὰ τίτου καὶ λουκᾶ.

Ad Corinthios secunda.

Missa fuit à Philippis Macedoniæ per Titũ & Lucã.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΑΥΛΟΥ.

ΑΥΤΟΙ ΩΝ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΠΕΡΧΟΜΕΝΟΙ, ΕΩΡΑΚΟΣ ΑΥΤΟΥΣ ΗΔΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΞΑΣ, Η Ο ΠΡΟΦΑΣΙΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ ΑΥΤΗ. ΔΙΔΑΧΘΕΝΤΕΣ ΚΑΛΩΣ ΟΙ ΓΑΛΑΤΑΙ ΠΡΑΣ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ, ΚΑΙ ΠΙΣΤΕΥΣΑΝΤΕΣ ΓΝΗΣΙΩΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΡΙΣΤΟΝ, ΑΠΟΔΗΜΗΣΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, ΥΦΗΡΠΑΣΘΗΣΑΝ ΠΡΟΣ ΤΙΝΩΝ, ΩΣΕ ΠΕΡΙΤΕΜΝΕΣΘΑΙ. ΤΑΥΤΑ ΠΟΙΝΩ ΜΑΘΩΝ Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, ΓΡΑΦΕΙ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΝ ΜΑΡΤΥΡΕΙ ΑΥΤΟΙΣ ΠΕΡΙ ΟΥ ΕΙΧΟΝ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΚΑΙ ΓΝΗΣΙΑΣ ΕΙΣ ΧΡΙΣΤΟΝ ΔΙΑΘΕΣΕΩΣ. ΜΕΜΦΕΤΑΙ ΔΕ ΩΣ ΑΝΟΗΤΩΣ ΠΡΑΞΑΝΤΑΣ, ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΑΛΟΜΕΝΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ. ΕΠΕΙΤΑ ΔΙΑΛΑΜΒΑΝΕΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΚΑΙ ΦΗΣΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΒΡΑΑΜ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΣΙΝ ΕΚΤΕΙΝΕ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, ΚΑΙ ΤΗΝ ΓΥΝΑΙΚΟΝ ΤΟΥ ΑΒΡΑΑΜ, ΑΛΛΗΓΟΡΗΣΑΣ ΑΥΤΑΣ, ΜΕΧΡΙ ΚΑΙΡΟΥ ΔΙΔΟΥΣ ΤΗΝ ΣΚΙΑΝ, ΚΑΙ ΤΗ ΠΕΡΙΤΟΜΗ, ΚΑΙ ΑΡΓΕΙ ΑΥΤΑ ΛΟΙΠΟΝ ΤΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑ. ΚΑΙ ΟΥΤΩΣ ΑΠΟΔΕΙΞΑΣ, ΠΑΡΑΓΕΝΕΣΘΑΙ ΛΟΙΠΟΝ ΑΥΤΟΙΣ, ΜΗΚΕΤΙ ΠΡΟΣΕΧΕΙΝ ΤΟΙΣ ΑΠΑΤΗΣΟΣΙΝ, ΑΛΛΑ ΜΑΛΛΟΝ ΕΧΕΙΝ ΦΗΣΙ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΚΑΙ ΓΙΝΩΣΚΕΙΝ, ΟΤΙ Η ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ ΧΑΡΙΣ ΚΑΤΑΡΓΕΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΠΕΡΙΤΟΜΗΝ. ΚΑΙ ΟΥΤΩΣ ΠΑΛΙΝ ΕΙΣ ΤΑ ΑΘΗ ΠΑΡΑΙΝΕΣΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΞΑΣ, ΠΛΕΙΟΝΙ ΤΗ ΩΝΗΣΟΛΙΜΩ.

IN EPISTOLAM AD GALATAS, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

Galatæ Græci ſunt, ſed ex Gallis oriundi. Vnde iuxta diuū Hieronymum, originis ingeniū, ingenij tarditate referebāt. Quādo quidem & Hilarius Gallus ipſe, in hymnorum carmine Gallos indociles uocat. Et Paulus illos obiurgans, ἀνοήτους appellat. Ad quorū ingeniū ſuū attēperās ſermonē, acerbius illos caſtigat, q̄ ullos in cæteris epiſtolis: & reprehendit magis q̄ docet. ut quibus ratio ſuadere non poterat, reuocaret autoritas. Agit in hac epiſtola, quod nuſquam nō agit, ut à legis Moſaicæ ſeruitute inuitet ad euāgelij gratiam. Quod idē agit in epiſtola ad Rhomanos. Nā utriſq; idem error acciderat, ſed diuerſa ratione. Nam Rhomani primum in Iudaïſmum inducti, poſtea reſipuerunt: Galatæ recte ab apoſtolo inſtituti, pſeudapoſtolorum opera in Iudaïſmum retracti fuerunt. Quod Rhomani perperam inſtituti ſunt, ſimplicitatis erat: quod mox admoniti reſipuerunt, prudentiæ. Contra, quod Galatæ Chriſtū amplexi ſunt, facilitatis erat: quod protinus in Iudaïſmū relapſi, leuitatis atq; ſtulticiæ. Ad hos igitur ſubierant pſeudapoſtoli, uelut à Petro & Iacobo ſummatibus apoſtolis miſſi: & Pauli autoritatē calumnijs eleuabant, negantes illi fidem habendā, qui ſibi nō conſtaret, nūc legis utens ceremonijs, ſuſceptis uotis, raſoq; capite, & circumciſo Timotheo, nunc cum ethnicis legem negligens ac damnās: potius audiendos, qui apud Petrum & Iacobum uerſati fuiſſent, quiq; dominū Ieſum uidiſſent: cum Paulus

nec uidisset Christum,& discipulorum dūtaxat discipulus esset,non Christi.Proinde Paulus uehementi & acri oratione,neq; enim est ulla epistola concitatior,salubriq; austeritate,& demēti sæuitia,simul & Galatarum errori medetur, & suam asserit autoritatem,& pseudapostolorum fraudulentiam aperit.In ipso statim epistolæ limine testatur, sese uel summis apostolis parem, aut etiam superiorem, in hoc quod euangelij prædicandi autoritatem à Christo iam immortali cœlitus accepisset:atq; hoc autore fretum,in Arabia & Damasci aliquādiu prædicasse Christum,priusquam cum quoquam apostolorum cōtulisset:deinde Hierosolymis uidisse quidem Petrum ac Iacobum diebus perpaucis,neq; quicq; tamē ab illis adiutum esse:sub hæc in Syria & Cilicia quatuordecim annis Christi præconē egisse: donec admonitus diuinitus,Hierosolymam reuersus unà cū Barnaba ac Tito, cū primarijs apostolis contulit euangeliū suū. Nō quod de tot annorum prædicatione iam uenisset in dubium,sed ut eorū comprobatione,quorū summa erat apud omnes autoritas,magis confirmarentur cæteri:sed ita contulisse cum Petro,ut ab illo nihil accesserit,quod ad euangelij rem attineret: & adeo nō fuisse se compulsum à Petro,ut gentibus legis onus imponeret,ut Antiochiæ Petrum cibis cōmunibus uescentem,ubi se metu superuenientium Iudæorum,è conuiuio subduceret,palam in os reprehenderit,docens,ex fide contingere salutem euangelicā,non ex obseruatione legis iam antiquatæ.Id ueluti Petro dici cœptū,latius prosequitur,uersus ad Galatas:demōstrans,legem Mosaicam ad tempus modo fuisse datam,& ad unū Christum illa spectasse omnia:in illa fuisse carnem,in euangelio spiritū: in illa umbras,in euangelio lucem:in illa imagines,in euangelio ueritatem: in illa seruitutē, in euangelio libertatem.Dementiæ uero esse,gustatis potioribus,ultro recidere ad deteriora.Hæc agit capite primo,secūdo,tertio,quarto. Deinde grauiter interminatus eis,ne circumcisione recepta,turpiter se dedant in seruitutem legis:ostendit,Christianam libertatem non esse peccandi licentiam,sed ultroneam functionē officiorū pietatis,quæ charitate dictante,non lege iubēte,præstant. Postremo hortat ad Christianam concordiam,ad subleuādos infirmiores aut lapsos,ad benemerendū de ijs,qui nos fidem edocuerūt.Huiusmodi factis, quoniam spiritus sunt,æterna deberi præmia:cū ceremonijs temporarijs temporaria sit gloria: obiter in odiū uocans pseudapostolos,qui non ob aliud studebant circumcidi Galatas,nisi ut super hoc gloriarentur,uelut autores huius facinoris.Cui morbo affines sunt,qui hodie nouos cultus,& prodigiose insignes reperiunt,ut dicat:hoc hominum genus ille instituit. Hanc epistolam,ut apparet,Paulus,quo singularē erga Galatas affectum testaretur,totam sua manu scripsit,cum in alijs soleat dūtaxat subscribere.Nostra argumenta scriptam testantur ab Epheso ciuitate:Græcorum inscriptiones, ab urbe Rhoma.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ θεοῦ πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοὶ, ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. Θαυμάζω, ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰμή τινές εἰσιν, οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς, ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. ὡς προειρήκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, εἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω. ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἤμην. γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. οὐδὲ γὰρ ἐγὼ

Als * θεῦ.

PAulus apostolus, non ab hominibus, neq; per hominē, sed per Iesum Christum, ac deum patrem, qui suscitauit illū ex mortuis, quiq; mecum sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiæ. Gratia uobis & pax à deo patre, & domino nostro Iesu Christo, qui dedit seipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos ex præsenti seculo malo, iuxta uoluntatem dei & patris nostri, cui gloria in secula seculorum. Amen. Miror, quod à Christo, qui uocauit uos per gratiam, adeo cito transferamini in aliud euangelium, quod non est aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolunt inuertere euangeliū Christi. Cæterum etiamsi nos, aut angelus è cœlo p̄dicauerit uobis euangelium, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quemadmodum ante diximus, & nunc iterum dico: si quis uobis prædicauerit euangelium, præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum hominibus suadeo, an deo? aut quæro hominibus placere? Nam si hactenus hominibus placuissem, Christi seruus haud quaquam essem. Notum autem uobis facio fratres, euangelium quod prædicatum est à me, non esse secundum hominem. Neque enim

ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρέλαβον αὐτό, οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἠκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτὲ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως, οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπέστρεψα εἰς Δαμασκόν. ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. ἕτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰμὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυρίου. ἃ δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. ἔπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. ἤμην δὲ ἀγνοούμενος τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας, ταῖς ἐν Χριστῷ. μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἣν ποτε ἐπόρθει, καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν θεόν.

Ἔπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μή πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοί, Ἕλλην ὤν, ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι, διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν

ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audistis enim meam conuersationē quondam in Iudaïsmo, quod supra modum persequebar ecclesiam dei, ac depopulabar illam, & proficiebā in Iudaismo supra multos æquales in genere meo, cum uehementer essem studiosus à maioribus meis traditorum institutorum. Ast ubi deo, qui segregauerat me ab utero matris meæ, & uocauit per gratiam suam in hoc, ut reuelaret filium suum per me, uisum est, ut prædicarem ipsum inter gentes, continuo, nō contuli cum carne & sanguine, neque rediī Hierosolymam, ad eos qui ante me fuerāt apostoli: sed abiī in Arabiam, ac denuo reuersus sum Damascum. Deinde post annos treis rediī Hierosolymam, ut uiderem Petrum, & mansi apud illum dies quindecim. Alium autem ex apostolis non uidi quenquam, nisi Iacobum fratrem domini. Porrò quæ scribo uobis, ecce corā deo, non mentior. Deinde ueni in regiones Syriæ Ciliciæque. Eram autem ignotus iuxta faciem, ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo. Sed tantum hic rumor apud illos erat: qui persequebatur nos aliquādo, nunc prædicat fidem, quam quondam expugnabat: & glorificabant in me deum.

Deinde post annos quatuordecim rursum ascendi Hierosolymam unà cum Barnaba, assumpto simul & Tito. Ascendi autem iuxta reuelationem, & contuli cum illis euangelium, quod prædico inter gētes, sed priuatim cum iis qui erāt in pretio, ne quo modo in uanum currerem, aut cucurrissem. Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, compulsus fuit circumcidi, propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroïerant ad explorandum

II

libertatem

ἡμῶν ἐλευθερίαν ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται. οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει. πρόσωπον ἄνθρωπος θεὸς οὐ λαμβάνει. ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἰδόντες, ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς πέτρος τῆς περιτομῆς. ὁ γὰρ ἐνεργήσας πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη. καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, μόνον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι. ὅτε δὲ ἦλθε Κηφᾶς εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν. ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτόν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. ἀλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων. Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῇς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί, εἰδότες, ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου, διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σάρξ. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὑρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἆρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος

libertatem noſtrã, quã habem⁹ in Chriſto Ieſu, quo nos in ſeruitutẽ adigerẽt. Quib⁹ ne ad temp⁹ quidẽ ceſſim⁹ p ſubiectionẽ, ut ueritas euãgeliꝫ permaneret apud uos. Ab ijs autẽ, qui uidebãtur aliquid ẽſſe, q̃ les aliqñ fuerint, nihil mea refert. Perſonã hominis deus nõ accipit. Nã mihi qui uidebãtur eſſe in precio, nihil cõtulerũt. Imò contra, cũ uidiſſent, mihi concreditũ fuiſſe euangeliũ præputiꝫ, quemadmodũ Petro circũciſionis. Nã qui efficax fuit in Petro ad apoſtolatũ circũciſionis, efficax fuit & in me erga gẽtes. Cunctꝫ cognouiſſent gratiã mihi datam Iacobus & Cephas & Ioãnes, qui uidebantur eſſe columnæ, dextras dederunt mihi ac Barnabæ, ſocietatis, ut nos in gentes, ipſi uero in circumciſionem. apoſtolatu fungeremur, tantum ut paupe rum memores eſſemus. In quo & diligens fui, ut hoc ipſum facerem. Cũ aũt ueniſſet Petr⁹ Antiochiã, palam illi reſtiti, eo quod reprehenſus eſſet. Nam antecꝫ ueniſſent quidam à Iacobo, unà cũ gentibus ſume bat cibum. Cũ autem ueniſſent, ſubduxit ac ſeperauit ſe ab illis, metuẽs eos qui erãt ex circumciſione, ac ſimulabant unà cũ illo cæteri quocꝫ Iudæi, adeo ut Barnabas ſimul abduceret i illorũ ſimulationẽ. Verũ ubi uidiſſẽ, q̃ nõ recto pede incederent ad ueritatẽ euãgeliꝫ, dixi Petro corã omnib⁹: Si tu, cũ ſis Iudæus, gẽtiliter uiuis, ac nõ Iudaice, cur gẽtes cogis iudaïſſare? Nos natura Iudæi, & nõ ex gentib⁹ peccatores: quoniã ſcim⁹ nõ iuſtificari hominẽ ex operib⁹ legis, niſi p fidẽ Ieſu Chriſti. & nos in Chriſtũ Ieſum credidim⁹, ut iuſtificaremur ex fide Chriſti, & nõ ex operibus legis, propterea quod nõ iuſtificabit ex operibus legis omnis caro. Quod ſi dũ quærimus iuſtificari per Chriſtum, reperimur & ipſi peccatores, num ergo Chriſtus peccati

miniſter

δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Ω ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ, εἴ γε καὶ εἰκῇ. ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. γινώσκετε ἄρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. προϊδοῦσα δὲ ἡ γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοῖ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προευηγγελίσατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. ὥστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ. ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσίν, ὑπὸ κατάραν εἰσίν. γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται παρὰ τῷ θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς, ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ

minister est? Absit. Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorē meipsum cōstituo. Ego enim p legem legi mortuus fui, ut Christo uiuerē, unà cū Christo crucifixus sum. Viuo tamē, nō iam ego, sed uiuit in me Christus. Vitam autē, quā nunc uiuo in carne, per fidem uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiā dei. Nam si per legē est iusticia, igit' Christus frustra mortuus est. O stulti Galatæ, quis uos fascinauit, III ut nō crederetis ueritati? Quibus præ oculis Iesus Christus ante fuit depictus, inter uos crucifixus. Hoc solum cupio discere à uobis, utrū ex operibus legis spiritum accepistis, an ex prædicatione fidei? Adeo stulti estis, cum spiritu cœperitis, nūc carne cō summamini? Tā multa passi estis frustra, si tamē & frustra. Qui igitur subministrat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, utrū ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodū Abraham credidit deo, & imputatum est illi ad iusticiam. Scitis igitur, q̄ qui ex fide sunt, hi sint filij Abrahæ. Prævidens autē scriptura, q̄ ex fide iustificet gentes deus, prius rē lætam nunciauit Abrahæ: Benedicētur, inquiens, in te omnes gentes. Itaq̄ qui ex fide sunt benedicunt' cum fideli Abraham. Nam quotquot ex opibus legis sunt, execrationi sunt obnoxij. Scriptum est enim: Execrabilis omnis, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autem in lege nullus iustificetur apud deum, palàm est. Siquidē iustus ex fide uiuet, lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea homo, uiuet in ipsis. Christus nos redemit ab execratione legis, dum pro uobis factus est execratio: Scriptum est enim: Execrabilis omnis, qui pendet in ligno, ut in gentes benedictio

Abrahæ

ἀβραὰμ γένηται ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται. τῷ δὲ ἀβραὰμ ἐρρέθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι χριστός. τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς χριστόν, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας. τῷ δὲ ἀβραὰμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ θεός. τί οὖν ὁ νόμος; τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἐστιν. ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ; μὴ γένοιτο. εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος, ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως ἰησοῦ χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσι. πρὸ δὲ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. πάντες γὰρ υἱοὶ θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ὅσοι γὰρ εἰς χριστὸν ἐβαπτίσθητε, χριστὸν ἐνεδύσασθε. οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ ἕλλην. οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος. οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν χριστῷ ἰησοῦ. εἰ δὲ ὑμεῖς χριστοῦ, ἄρα τοῦ ἀβραὰμ σπέρμα ἐστέ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὤν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους

Abrahæ ueniret per Christum Iesum, ut promissionē spiritus acciperemus p fidē. Fratres, secundū hominē dico. Hominis licet testamentū, tamē si sit comprobatū, nemo reijcit, aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ei9. Non dicit, & seminibus, tanq3 de multis, sed tanquam de uno: & in semine tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, testamentū ante comprobatū à deo erga Christū, lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, nō facit irritū, ut abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, non iam est ex promissione. Atqui Abrahæ p promissionē donauit de9. Quid igit lex? Propter trāsgressiones addita fuit, donec ueniret semen, cui promissum fuerat, ordinata per angelos in manu interceſſoris. Interceſſor autem unius nō est, at deus unus est. Lex igitur num est aduersus promissiones dei? Absit. Etenim si data fuisset lex, quæ possit uiuificare, uere ex lege esset iustitia. Sed cōclusit scriptura omnia sub peccatū, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Cæterum antequam ueniſſet fides, sub lege custodiebamur, cōclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda. Itaq3 lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. At postquam uenit fides, non amplius sub pædagogo sumus. Omnes enim filij dei estis, eo quod credidistis Christo Iesu. Nam quicunque baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudæus, neque Græcus. Non est seruus, neque liber. Non est masculus, ac fœmina. Omnes enim uos un9 estis in Christo Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis, & iuxta promissionem hæredes. Dico autem, quam diu hæres puer est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus

111

οἰκονόμους ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. ὅτι δέ ἐστε υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον ἀββᾶ, ὁ πατήρ. ὥστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ. Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς. νῦν δὲ γνόντες θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτούς. φοβοῦμαι ὑμᾶς, μή πως εἰκῇ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε. οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. καὶ τὸν πειρασμόν μου, τὸν ἐν τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε, ἀλλ' ὡς ἄγγελον θεοῦ ἐδέξασθέ με, ὡς χριστὸν Ἰησοῦν. τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων ὑμῖν; ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε. καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς. τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ χριστὸς ἐν ὑμῖν. ἤθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν. λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς εἶχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης,

actoribus est usq; ad tẽpus, quod pater p̃scripserit. Sic & nos, cũ essemus pueri, sub elementis mũdi eramus, in seruitutẽ adacti. At ubi uẽnit plenitudo temporis, emisit deus filium suũ, factũ ex mulĩere, factũ legi obnoxium: ut eos qui legi erant obnoxij, redimeret: ut adoptione ius filiorum acciperemus. Quoniã autem estis filij, emisit deus spiritum filij sui in corda nostra, clamantem, abba pater. Itaq; iam non es seruus, sed filius: quod si filius, & hæres dei p̃ Christum. Sed tum quidem cum ignoraretis deũ, seruiebatis ijs, qui natura nõ sũt dij. At nũc postea quam cognouistis deũ, quin potius cogniti estis à deo, quomodo cõuertimini denuo ad infirma & egena elemẽta, quibus iterũ ab integro seruire uultis? Dies obseruatis, & mẽses, & tempora, & annos. Metuo de uobis, ne frustra laborauerim erga uos. Estote, ut ego sum: quãdoquidem & ego sum, ut uos: fratres, rogo uos. Nihil me læsistis. Nostis, quod p̃ infirmitatem carnis euangelizauerim uobis prius: & experimentum mei, quod erat in carne, non estis aspernati, neq; respuistis, sed me uelut angelum dei suscepistis, uelut Christũ Iesum. Quæ est igitur beatitudo uestra? Testimoniũ em̃ reddo uobis, quod si fieri potuisset, oculos uestros effossos dedissetis mihi. Igitur inimicus factus sum uobis, uera loquendo uobis? Ambiunt uos non bene, imò excludere uos uolunt, ut ipsos æmulemini. Bonũ autem est æmulari in re bona semp̃, & nõ solũ cum p̃sens sum apud uos. Filioli mei, q̃s iterum parturio, donec formet̃ Christ⁹ in uobis. Vellẽ aũt adesse apud uos nũc, & mutare uocẽ meã, qm̃ consilij inops sum in uobis. Dicite mihi qui sub lege uultis esse, legem ipsam nõ auditis? Scriptũ est em̃, q̃ Abraham duos filios habebat, unũ ex ancilla,

καὶ

&

καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας, διὰ τῆς ἐπαγγελίας. ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ εἰσι δύο διαθῆκαι, μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. τὸ γὰρ Ἄγαρ, Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συνοικεῖ δὲ τῇ νῦν Ἰερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. γέγραπται γάρ, εὐφράνθητι στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν. ἀλλὰ τί λέγει ἡ γραφή; ἔκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας. ἄρα ἀδελφοὶ οὐκ ἐσμὲν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρας. τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἧ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. ἴδε ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει. μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν, ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε. ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. ἐν Χριστῷ γὰρ Ἰησοῦ, οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε, τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βασάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ. ἐγὼ δὲ ἀδελφοὶ, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; ἄρα κατήργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ

& unũ ex libera. Verũ is qui ex ancilla natꝰ eſt, ſecundũ carnẽ natus eſt: qui uero ex libera, p repromiſſionẽ, quæ per allegoriã dicuntur. Nam hæc ſunt duo teſtamenta, unũ quidem à monte Sina, in ſeruitutẽ generãs, qui eſt Agar. Nam Agar, Sina mons eſt in Arabia, cõfinis eſt aũt ei, quæ nũc uocat' Hieruſalẽ: ſeruit aũt cum filiꝭs ſuis. At quæ ſurſum eſt Hieruſalẽ, libera eſt, quæ eſt mater omniũm noſtrũ. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis, quæ nõ paris, erumpe & clama quæ nõ parturis: quoniã multi liberi deſertæ, magis q̃ eius quæ habet uirũ. Nos aũt fratres ſecundũ Iſaac promiſſiõis filiꝭ ſumus. Sed quem admodũ tũc is qui ſecundũ carnẽ natus erat perſequebat' eum, qui natus erat ſecundum ſpiritũ, ita & nũc. At quid dicit ſcriptura? Eiꝭce ancillã & filiũ illius: nõ enim hæres erit filius ancillæ cũ filio liberæ. Itaq̃ fratres, nõ ſumus ancillæ filiꝭ, ſed liberæ. In libertate igitur qua Chriſtꝰ nos liberauit, ſtate, & ne rurſus iugo ſeruitutis implicemini. Ecce ego Paulus dico uobis: quod ſi circũcidamini, Chriſtus nihil uobis proderit. Conteſtor autẽ omnẽ hominem qui circũciditur, quod debitor eſt totius legis ſeruandæ. Chriſtus uobis factus eſt ociоſus, quicunq̃ per legem iuſtificamini, à gratia excidiſtis. Nos enim ſpiritu ex fide, ſpem iuſtitiæ expectamus. Nam in Chriſto Ieſu, neque circumciſio quicquam ualet, neq̃ præputium, ſed fides per dilectionem operans. Currebatis bene, quis uos impediuit, ut nõ credereti ueritati? Nempe perſuaſio non ex eo profecta, qui uocat uos. Paulũ fermenti totam conſperſionem fermentat. Ego confido de uobis in domino, quod nihil aliud ſenſuri ſitis. Cæterum qui conturbat uos, portabit iudicium, quiſquis fuerit. Ego autem fratres, ſi circumciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem patior? Abolitum eſt igitur offendiculum

τῷ σαρκὶ. ὄφελον καὶ ἀποκόπτονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε ἀδελφοί, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. φανερὰ δέ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματός ἐστιν, ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. κατὰ τούτων οὐκ ἔστι νόμος. οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες. 6 Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοί, καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος, σκοπῶν σεαυτόν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, μηδὲν ὤν, ἑαυτὸν φρενατᾷ. τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἕξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.

crucis. Vtinam & abscindantur qui uos labe factant. Vos enim in libertatem uocati fuistis fratres, tantum ne libertatem in occasionem detis carni, sed per charitatem seruite uobis inuicem. Nam tota lex in uno uerbo cõpletur, nempe hoc: Diliges proximũ tuũ ut teipsum. Quod si alius alium uicissim mordetis, & deuoratis, uidete ne uicissim aliꝰ ab alio cõsumamini. Dico autem, spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis non perficietis. Nam caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc autẽ inter se mutuo aduersantur, ut non quæcunq; uolueritis, eadem faciatis. Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Porrò manifesta sunt opera carnis, quæ sunt hæc: adulterium, scortatio, immundicia, lasciuia, simulacrorum cultus, ueneficiũ, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, concertationes, seditiões, sectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia, de quibus prædico uobis, quemadmodum & prædixi: quod qui talia agũt, regni dei hæredes non erunt. Cõtra, fructus spiritus est, charitas, gaudiũ, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Aduersus huiusmodi nõ est lex. Qui uero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs. Si uiuimus spiritu, spiritu & incedamus. Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem nos prouocantes, inuicem inuidentes. Fratres, etiam si occupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instaurate huiusmodi spiritu mansuetudinis, considerans temetipsum, ne & tu tenteris. Inuicem alij aliorum onera portate, & sic complete legem Christi. Nam si quis sibi uidetur aliquid esse, cum nihil sit, suum ipse fallit animum. Opus autem suum probet unusquisque, & tunc in semetipso tantum gloriationem habebit, & nõ in alio. Vnusquisq; enim ꝓpriã sarcinã baiulabit

VI

σα. κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τῷ λόγῳ, τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. μὴ πλανᾶσθε, θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. ὃ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν. ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως. ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ διώκωνται. οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχήσωνται. ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. ἐν γὰρ χριστῷ ἰησοῦ οὔτε περιτομή τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν ἰσραὴλ τοῦ θεοῦ. τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ κυρίου ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν ἀδελφοί. ἀμήν.

πρὸς γαλάτας ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης.

bit. Cõmunicet autem qui catechizat̃ ſermone, ei qui ſe catechizat in omnibus bonis. Ne erretis, deus non irridetur. Quicquid enim ſeminauerit homo, hoc & metet. Nam qui ſeminat per carnem ſuam, de carne metet corruptionẽ: ſed qui ſeminat per ſpiritum, de ſpiritu metet uitam æternam. Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim ſuo metemus nõ defatigati. Itaq; dum tempus habemus, operemur bonum: cum erga omnes, tum uero maxime erga domeſticos fidei. Videtis quanta uobis epiſtola ſcripſerim mea manu. Quicunq; uolunt iuxta faciem placere in carne, ij cogunt uos circumcidi, tantũ, ne ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur. Nam qui circumciduntur, ne ipſi quidem legem ſeruant: ſed uolunt uos circumcidi, ut in ueſtra carne glorientur. Ego uero, abſit, ut glorier, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mũdo. Nam in Chriſto Ieſu neq; circumciſio quicquam ualet, neq; præputiũ, ſed noua creatura. Et quicunque iuxta regulam hanc incedunt, pax ſuper eos, & miſericordia, & ſuper Iſraëlẽ dei. De cætero ne quis mihi moleſtias exhibeat. Ego enim ſtigmata domini Ieſu in corpore meo porto. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu ueſtro fratres. Amen.

Ad Galatas miſſa fuit è Rhoma.

ὑπόθεσις τῆς πρὸς ἐφεσίους ἐπιστολῆς παύλου.

Ταύτην πρὸς ἔλλει ἀπὸ ῥώμης, οὔπω μὲν αὐτοὺς ἑωρακὼς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν· ἡ δὲ πρόφασις τῆς πρὸς ἐπιστολῆς αὕτη. Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστὸν, γνησίαν ἔσχον εἰς αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους τὴν ἀγάπην, ὡς ἠβούλοντο πρὰ τοῦ παύλου βεβαιωθῆναι. μαθὼν τοίνυν ὁ ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύτην τὴν πρὸς ἐπιστολὴν, ὥσπερ κατηχητικήν. καὶ πρῶτον μὲν δείκνυσι, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ταύτην εὐδοκίαν τοῦ θεοῦ. ὥστε τὸν χριστὸν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. ἔπειτα περὶ κλήσεως ἐθνῶν διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πιστευκέναι. καὶ ἀπὸ δείκνυσιν, ὅτι ἡ κλῆσις αὐτῶν γέγονεν, οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἡὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι, πιστεύσαντες τῷ χριστῷ, ἀλλ' ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι περὶ αὐτῶν ἐφρόντισεν. ἔπειτα παραινετικοὺς λόγους ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δούλοις, τίθησιν ἐν τῇ πρὸς ἐπιστολῇ. καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, λέγων πρὸς ἐκείνους, ἡμῖν εἶναι τὴν πάλην. καὶ ὥσπερ ἀγαθὸς ἀλείπτης ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτως τελειοῖ τὴν πρὸς ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD EPHESIOS, ARGVMENTVM ERASMI ROTERODAMI.

Ephesus metropolis quondam erat Asiæ minoris, ciuitas supstitiose dedita cultui dæmonum, & præcipue Dianæ, unde & in Actis, Dianæ νεωκόρος dicitur, non illius uenatricis, cui Poëtæ sagittas & arma tribuunt, sed multimammiæ, quam Græci πολύμαστον appellant, quam uolebant omniũ animantium esse nutricem, ut indicauit Hieronymus. Nam de templo Ephesiæ Dianæ, toto orbe celebratissimo, passim etiam ethnici meminere scriptores. Hos curiosarum artium tenebat studium. Vnde legimus, ad prædicationem apostolorum magicos libros ab eis comportatos, igni traditos fuisse, & supputato precio, cõpertum fuisse quinquagies mille nummũm argenti, sicuti refertur in Actis capite decimonono. Vt igitur à tantis erroribus illos abduceret, triennium apud illos egit, nihil interim nõ faciens, quod ad illorũ salutem faciebat, magno studio reclamantibus & obstrepentibus multis, sicut ipse testatur alicubi: ubi & bestijs obiectꝰ est, quẽadmodũ ipse testatur in secũda ad Corinthios epistola. At discedens, Timotheum apud eos remanere iussit. Abundabat autẽ ea ciuitas, ut curiosis & magiæ deditis, ita doctissimis uiris. Vnde Paulus, ut ad omnium mores & ingenia sese attemperat, de dæmonibus ac spiritibus crebro meminit, bonorũ ac malorũ differentiam indicans. Ad hæc retrusa quædam aperit. Nec enim est ulla epistola, quæ tã

abditos

abditos habeat sensus,ut ob hãc potissimũ Petrus scripsisse uideat:Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit uobis,sicut in omnibus epistolis loquens in eis de his,in quibus sunt quædã difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant,sicut & cæteras scripturas,ad suam ipsorũ perditionẽ.Hos igitur quoniam in fide perstiterant,hortatur ut pergant, & ad perfectionem proficiant,cõmonefaciens cuiusmodi fuerint,cum uitijs addicti seruirent impijs spiritibus,& quales nunc facti sint,insiti Christo,docens interim euangelij gratiam consilio diuino,licet Iudæis promissam,in gentes quoq; recte propagatã & huius muneris se ministrum à deo constitutũ. Quoniã autem scripsit è carcere, hortatur ne deficiantur animo,ob ipsius afflictiones,uerum eas potius sibi gloriæ ducant.Hæc agit capite primo,& secundo.In cæteris tribus uitæ formam illis præscribit,demonstrans quid sequendum,quid fugiendum: quæ officia maritorũ in uxores,uxorum in maritos:quæ parentum in liberos,liberorum in parentes: quæ dominorũ in seruos,seruorum in dominos. Scripta est epistola ab urbe Rhoma per Tychicum diaconum,cuius meminit in calce,fidelem ministrum eum uocans. Ambrosius addit scriptam è carcere,cum Hierosolymis Rhomam deductus sub fideiussore degeret extra castra in suo conducto.

ARGVMENTI FINIS.

ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

ΠΑῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ διὰ θελήματος θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις χριστῷ, καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν

AD EPHESIOS EPISTOLA.

PAulus apostol9 Iesu Christi per uolũtatem dei, sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. Gratia uobis & pax à deo patre nostro,& domino Iesu Christo.Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi,q benedixit nos omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo. Quem admodũ elegit nos in ipso, anteq; iaceren tur fundamenta mundi,ut essemus sancti & irreprehensibiles coram illo per charitatem,qui prædestinauit nos, ut adoptaret in filios per Iesum Christum in sese,iuxta

καὶ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ, προέθετο ἐν αὐτῷ εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ, ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν, τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος, κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ. διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἵνα ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς, τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς, τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις

beneplacitum uoluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ, qua charos reddidit nos per dilectum. Per quem habemus redemptionē per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, iuxta diuitias gratiæ suæ, de qua ubertim nobis impartiuit, in omni sapientia & prudentia, patefacto nobis arcano uoluntatis suæ, iuxta beneplacitum suum, quod proposuerat in seipso, usq; ad dispensationē plenitudinis temporum, ut summatim instauraret omnia per Christum, & quæ in cœlis sunt & quæ in terra p eundē, p quē & in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum ipsius, cuius ui fiunt uniuersa, iuxta decretum uoluntatis ipsius, ut simus nos in laudem gloriæ illius, qui priores sperauimus in Christo, in quo speramus & nos, audito uerbo ueritatis, euangelio salutis uestræ, in quo etiam posteaquam credidistis, obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitæ possessionis, in laudem gloriæ ipsius. Quapropter & ego, cum audissem eam quæ in uobis est fidem in domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos, non desino gratias agere pro uobis, mentionem uestri faciens in precibus meis, ut deus domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis, per agnitionem sui, illuminatos oculos mentis uestræ, ut sciatis, quæ sit spes ad quam ille uocauit, & quam opulenta gloria hæreditatis illius in sanctis, & quæ sit excellens magnitudo potentiæ illius in nos, qui credimus secundum efficatiam roboris fortitudinis eius, quam exercuit in Christo, cum suscitaret eum ex mortuis, & sedere fecit ad dextram suam in cœlestibus,

ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πλήρωμα τοῦ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις, ἐν αἷς ποτὲ περιεπατήσατε κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες ἀνεστράφημέν ποτε, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν διανοιῶν, καὶ ἦμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποί. ὁ δὲ θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, καὶ συνήγειρε, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλον πλοῦτος τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. τῇ γὰρ χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μή τις καυχήσηται. αὐτοῦ γάρ ἐσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν. Διὸ μνημονεύετε, ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ.

stibus, supra omnem principatū ac potestatem, & uirtutem, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in seculo hoc, uerumetiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedes illius, & eum dedit caput super omnia ipsi ecclesiæ, quæ est corpus illius, complemētum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Et uos cum essetis mortui delictis ac 11
peccatis, in quibus aliquando ambulastis iuxta seculum mundi huius, iuxta principem, cui potestas est aëris, qui est spiritus, nunc agens in filijs contumacibus, inter quos & nos omnes conuersabamur aliquando in concupiscentijs carnis nostræ, facientes quæ carni ac menti libebāt, & eramus natura filij iræ, quemadmodum & cæteri. Sed deus qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam, qua dilexit nos, etiam cū essemus mortui per delicta, conuiuificauit nos unà cū Christo: p gratiā estis seruati, simulq; cū eo resuscitauit, & simul cū eo sedere fecit inter cœlestes, in Christo Iesu, ut ostenderet in seculis superuenientibus eminentē opulentiam gratiæ suæ, benignitate erga nos per Christum Iesum. Gratia enim estis seruati per fidem, idq; nō ex uobis. Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Nā ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit deus, ut in eis ambularemus. Quapropter mementote, quod uos quondam gentes in carne, uocabamini præputium, ab ea quæ uocatur circumcisio in carne, quæ circumcisio manibus fit, quod inquam eratis in tempore illo, sine Christo, abalienati à republica Israëlis, & extranei à testamentis promissionis, spem non habentes, deóque carentes in mundo.

ναὶ δὲ ἐν χριστῷ ἰησοῦ ὑμεῖς, οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ χριστοῦ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι τῷ θεῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ, καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν, τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς, ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφότεροι ἐν ἑνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα. ἄρα οὖν οὐκέτι ἐστὲ ξένοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολῖται τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ θεοῦ, ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ θεοῦ ἐν πνεύματι.

Τούτου χάριν ἐγὼ παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν. εἴ γε ἠκούσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσθη μοι τὸ μυστήριον, καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ χριστοῦ, ὃ ἑτέραις γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ χριστῷ, διὰ τοῦ εὐαγγελίου, οὗ ἐγενόμην διάκονος κατὰ τὴν δωρεὰν τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων

EPISTOLA

Nunc autem per Christum Iesum uos, qui quondam eratis longinqui, propinqui facti estis per sanguinē Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit ex utrisq; unum, & interstitium maceriæ diruit, simultatem per carnem suam, legem mandatorum in decretis sitam abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum nouum hominem, faciens pacem: & ut recōciliaret ambos in uno corpore deo per crucē, perempta inimicitia per eam, & ueniens euangelizauit pacem uobis, qui procul aberatis, & ijs qui ꝓpe. Quoniam autem per illum habemus aditū utriq; in uno spiritu ad patrem. Iam igitur non estis hospites & incolæ, sed conciues sanctorum ac domestici dei, superstructi super fundamentum apostolorū ac prophetarum, summo angulari lapide ipso Iesu Christo, in q̄ quæcūq; structura coagmentatur, ea crescit in templū sanctum in domino, in quo & uos coædificamini in habitaculum dei ꝑ spiritū.

Huius rei gratia ego Paulus uinctus sum Christi Iesu pro uobis gentibus. Siquidem audistis dispensationem gratiæ dei, quæ data est mihi in uos, qđ secundum reuelationem notum mihi fecit mysterium, quēadmodum ante scripsi paucis, ex quibus potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi, quod in alijs ætatibus nō innotuit filijs hominum, quemadmodū nunc reuelatum est sanctis apostolis ei⁹ & prophetis per spiritum, ut sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis, consortésque promissionis eius in Christo, per euangelium, cuius factus sum minister secundum donum gratiæ dei, quod datum est mihi secundum efficaciam potentiæ illius. Mihi minimo omnium sanctorū III

ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίζεσθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ κοινωνία τοῦ μυστηρίου, τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει, τῇ διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. διὸ αἰτοῦμαι, μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥ ἐστι δόξα ὑμῶν. τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ἵνα δῴη ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἰσχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ ὕψος, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ θεοῦ. τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ, ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. ἀμήν.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης.

ἕν

sanctorum data est gratia hæc, ut inter gentes euangelizem imperuestigabiles diuitias Christi, & in lucem proferam omnibus, quæ sit communio mysterij, quod erat absconditum à seculis in deo, qui uniuersa condidit per Iesum Christum, ut notum fiat nunc principatibus ac potestatibus in cœlestibus per ecclesiam, uehementer uaria sapientia dei, secundum præfinitionem seculorum, quam fecit in Christo Iesu domino nostro, per quem habemus audaciam & aditum cum fiducia, quæ est per fidem illius. Quapropter peto, ne deficiatis ob afflictiões meas, quas pro uobis tolero, quæ est gloria uestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis à communi patre cognatio in cœlis & in terra nominatur, ut det uobis iuxta diuitias gloriæ suæ, ut fortitudine corroboremini per spiritum suum, in internum hominem, ut inhabitet Christus per fidem in cordibus uestris, fixis in charitate radicibus, & fundamento iacto: ut ualeatis assequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & profunditas, & sublimitas, cognoscereque præeminentem cognitionis dilectionem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem dei. Ei uero qui potest cumulate facere ultra omnia, quæ petimus, aut cogitamus, iuxta uim agentem in nobis, sit gloria in ecclesia per Christum Iesum, in omnes ætates seculi seculorum. Amen. IIII. Hortor itaque uos ego uinctus in domino, ut ambuletis: ita ut dignum est uocatione, qua uocati estis, cum omni submissione, ac mansuetudine, cum animi lenitate, tolerantes uos inuicem per charitatem, studentes seruare unitatem spiritus, per uinculum pacis.

Vnum

ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. εἷς κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. εἷς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. ἑνὶ δὲ ἑκάστῳ ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. διὸ λέγει. ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; ὁ καταβὰς αὐτός ἐστιν, καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. καὶ αὐτὸς ἔδωκε, τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστὰς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταντήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πίστεως, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλή, ὁ Χριστός, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους, τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖται, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας

Vnũ corpus & unꝰ ſpiritus, quẽadmodũ & uocati eſtis in una ſpe uocatiõis ueſtræ. Vnus dñs, una fides, unũ baptiſma. unus deus & pater omniũ, qui eſt ſuper omnia & per omnia, & in omnibus uobis. Verũ unicuiq; noſtrũ data eſt gratia iuxta menſurã donationis Chriſti. Quapropter dicit: Cũ aſcendiſſet in altũ, captiuã duxit captiuitatẽ, & dedit dona hominibꝰ. Cæterũ illud aſcendit, quid eſt, niſi q̃ etiam deſcenderat priꝰ in infimas partes terræ? Qui deſcendit, idem ille eſt, qui etiã aſcendit ſupra omnes cœlos, ut impleret omnia. Et idem dedit, alios quidem apoſtolos, alios uero prophetas, alios autem euangeliſtas, alios autẽ paſtores ac doctores, ad inſtaurationem ſanctorũ in opus adminiſtrationis, in ædificationem corporis Chriſti, donec perueniamus omnes in unitatem fidei & agnitionis filij dei, in uirum perfectum, in menſuram ætatis plene adultæ Chriſti, ut nõ ampliuꝰ ſimus pueri, qui fluctuemus & circumferamur quouis uento doctrinæ, p̃ uerſutiam hominũ, per aſtutiam qua nos adoriuntur, ut imponant nobis, ſed ueritatem ſectantes in charitate, adoleſcamus in illũ p̃ omnia, qui eſt caput, nempe Chriſtus: in quo totum corpus, ſi coagmentetur, & conpingatur per omnem commiſſuram ſubminiſtrationis, iuxta actum in menſura uniuſcuiuſque partis, incrementũ corporis facit, in ædificationem ſui ipſius per charitatem. Hoc itaque dico, & teſtor per dominum, ne poſthac ambuletis, quemadmodum & reliquæ gentes ambulant in uanitate mentis ſuæ, dum mentem habent obtenebratam, abalienati à uita dei, propter ignorantiam quæ eſt in illis, & excæcationẽ cordis eorũ, qui poſtea quã peruenerunt eò ut dolere deſierint, ſe metipſos dediderũt laſciuiæ, ad patrandũ immunditiam

ἀκαθαρσίας πάσης ἢ πλεονεξίας. ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν χριστόν, εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοὸς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη. ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσὶν, ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι. πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργὴ, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. γίνεσθε δὲ εἰς ἀλλήλους χρηστοὶ, εὔσπλαγχνοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν.

γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας. πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχρότης, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ

βασιλείᾳ

immũdiciam omnem cum auiditate. Vos autem non sic didiciſtis Chriſtum: ſiquidẽ illum audiſtis, & in eo docti fuiſtis, quemadmodum eſt ueritas in Ieſu, deponere iuxta priorem conuerſationem ueterem hominem, qui corrumpitur iuxta concupiſcẽtias erroris: renouari uero ſpiritu mẽtis ueſtræ, & induere nouum hominem, qui iuxta deum conditus eſt per iuſtitiã, & ſanctitatem ueritatis. Quapropter depoſito mendacio, loquamini ueritatem quiſque proximo ſuo, quoniam ſumus inuicẽ mẽbra. Iraſcimini, & non peccetis. Sol ne occidat ſuper iram ueſtram, neq; detis locum calumniatori. Qui furabatur, non amplius furetur: magis autem laboret, opando manibus quod bonum eſt, ut poſſit impartiri ei qui opus habuerit. Omis ſermo ſpurcus ex ore ueſtro ne procedat: ſed ſi quis eſt bonus ad ædificationem, quoties opus eſt, ut det gratiam audientibus. Et ne contriſtetis ſpiritum ſanctum dei, per quẽ obſignati eſtis in diem redemptionis. Omis amarulentia, & tumor, & ira, & uociferatio, & maledicentia tollatur à uobis cum omni malicia. Sitis autem inuicem alius in alium comes, miſericordes, largientes uobis inuicẽ, quemadmodũ & deus p Chriſtum largitus eſt uobis. Sitis igitur imitatores dei, tanquam filij dilecti, & ambuletis in dilectione, quemadmodũ & Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum p nobis oblationẽ ac uictimã deo in odorẽ bonæ fragrantiæ. Cæterum ſcortatio, & omnis immundicia, aut auaricia ne nominetur quidẽ inter uos, ſicut decet ſanctos: aut obſcœnitas, aut ſtultiloquium, aut urbanitas, quæ nõ conueniũt, ſed magis gratiarũactio. Nam hoc ſcitis q̃ omnis ſcortator, aut immũdus, aut auarus, qui eſt ſimulacrorum cultor, nõ habet hæreditatem in

regno

βασιλείᾳ τοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ. μηδεὶς ὑμᾶς
ἀπατάτω κενοῖς λόγοις. διὰ ταῦτα γὰρ
ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπει-
θείας. μὴ οὖν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν.
ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν κυρίῳ.
ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. ὁ γὰρ καρπὸς
τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ καὶ
δικαιοσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, δοκιμάζοντες, τί
ἐστιν εὐάρεστον τῷ κυρίῳ. καὶ μὴ συγκοινω-
νεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάρποις τοῦ σκότους,
μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. τὰ γὰρ κρυφῇ γι-
νόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχρόν ἐστι καὶ λέγειν.
τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς
φανεροῦνται. πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς
ἐστι. διὸ λέγει, ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνά-
στα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφαύσει σοι ὁ χρι-
στός. βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε,
μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλὰ ὡς σοφοί, ἐξαγοραζό-
μενοι τὸν καιρόν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί
εἰσι. διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συ-
νιέντες, τί τὸ θέλημα τοῦ κυρίου. καὶ μὴ με-
θύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία, ἀλλὰ πλη-
ροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλ-
μοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς,
ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν
τῷ κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ
πάντων, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ
χριστοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί. ὑποτασσόμενοι
ἀλλήλοις ἐν φόβῳ θεοῦ. αἱ γυναῖκες τοῖς
ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, ὡς τῷ κυ-
ρίῳ, ὅτι ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς
καὶ ὁ χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐ-
τός ἐστι σωτὴρ τοῦ σώματος. ἀλλ' ὥσπερ ἡ
ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ χριστῷ, οὕτως
καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παν-
τί. οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυ-
τῶν, καθὼς καὶ ὁ χριστὸς ἠγάπησε τὴν ἐκκλη-
σίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα
αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ
ὕδατος ἐν ῥήματι, ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυ-
τῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν

σπίλον

regno Christi & dei. Ne quisquam uos decipiat inanibus sermonibus. Propter hæc em̄ uenire solet ira dei in filios inobedientes. Ne sitis igitur consortes illorum. Eratis enim quondam tenebræ, nunc autē lux in domino. Vt filij lucis ambulate. nam fructus spiritus situs est in omni bonitate & iustitia & ueritate, probātes, quid sit acceptum domino. Et ne cōmercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, quin ea potius etiam arguite. Nam quæ secreto fiunt ab istis, turpe est uel dicere. Sed omnia dum prodūtur à luce, manifesta fiunt. Nam quicquid manifestum redditur, lumen est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis, & surge à mortuis, & illucescet tibi Christus. Videte igitur, quomodo circumspecte ambuletis: non ut insipientes, sed ut sapientes, redimentes occasionem, quod dies mali sint. Propterea ne sitis imprudentes, sed intelligentes, quæ sit uoluntas domini. Et ne inebriemini uino, in quo luxus est, sed impleamini spiritu, loquētes uobismetipsis per psalmos, & hymnos, & cantiones spirituales, canentes ac psallentes in corde uestro domino, gratias agentes semper de omnibus, in nomine domini nostri Iesu Christi, deo & patri. Subditi uicissim alius alij cum timore dei. Vxores proprijs uiris subditæ sitis, ueluti domino: quoniam uir est caput uxoris, quemadmodum & Christus est caput ecclesiæ: & idem est, qui salutem dat corpori. Itacp quemadmodum ecclesia subdita est Christo, sic & uxores suis uiris subditæ sint in omnibus. Viri, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per uerbum, ut adhiberet eam sibijpsi gloriosam, ecclesiam, non habētem

maculam,

ωτιλον, ἢ ῥυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία, καὶ ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ κύριος τὴν ἐκκλησίαν. ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν, ἡ δὲ γυνὴ, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν κυρίῳ, τοῦτο γάρ ἐστι δίκαιον. τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλὰ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ κυρίου. οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἁπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δοῦλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ἐκ ψυχῆς, μετ' εὐνοίας, δουλεύοντες τῷ κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες, ὅτι ὃ ἐάν τι ἕκαστος ποιήσῃ ἀγαθὸν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ κυρίου, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος. καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτούς, ἀνιέντες τὴν ἀπειλὴν, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς, καὶ προσωπολημψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ. τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν κυρίῳ, καὶ ἐν τῷ κράτει τοῦ ἰσχύος αὐτοῦ. ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη

maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed ut esset sancta, & irreprehensibilis. Sic debent uiri diligere suas uxores, ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suã uxorẽ, seipsum diligit. Nullus enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit, ac fouet eam, sicut & dominus ecclesiã. Quoniam membra sumus corporis eiusdem, ex carne eius, & ex ossibus eius. Huius rei gratia, relinquet homo patrẽ ac matrem, & adiungetur uxori suæ, atq; è duobus fiet una caro. Mysterium hoc magnũ est, uerum ego loquor de Christo, & de ecclesia. Quanquam & uos singulatim hoc præstate, ut suam quisq; uxorem diligat, tanquam seipsum: uxor autem ut reueretur uirum.

Filij, obedite parentibus uestris in do- VI
mino, nam id est iustum. Honora patrem tuum, & matrem, quod est præceptum primum in promissione, ut bene tibi sit, & sis lõgæuus in terra. Patres, ne prouocetis ad iram liberos uestros, sed educetis eos p eruditionem, & correptionem domini. Serui obedite ijs, qui domini sunt iuxta carnem, cum timore, ac tremore, cũ simplicitate cordis uestri, tanquam Christo, non ad oculũ seruientes, uelut hominibus placere studẽtes, sed tanq; serui Christi, faciẽtes quæ uult deus, ex animo, cum beneuolentia, seruientes domino, & non hominibus: illud scientes, quod unusquisq; quod fecerit boni, hoc reportabit à deo, siue seruus fuerit, siue liber. Et uos domini eadem facite erga illos, remittentes minas, sciẽtes, quod & uester ipsorum dominus est in cœlis, nec p sonæ respectus est apud illum. Quod superest fratres mei, sitis fortes per dominũ, perq; potentiam roboris illius. Induite totam armaturã dei, ut possitis stare aduersus assultus diaboli. Quoniã nõ est nobis

ἢ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. διὰ τοῦτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι. στῆτε οὖν, περιζωσάμενοι τὴν ὀσφῦν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι· καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου δέξασθε, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὅ ἐστιν ῥῆμα θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει, καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων, καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παῤῥησίᾳ, γνωρίσαι τὸ μυστήριον τοῦ εὐαγγελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παῤῥησιάσωμαι, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. ἵνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμέ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς καὶ πιστὸς διάκονος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. ἀμήν.

lucta aduersus sanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus mundi dominos rectores tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales astutias in cœlestibus. Quapropter assumite uniuersam armaturam dei, ut possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare. State igitur, lumbis circũcinctis baltheo per ueritatem, & induti thoracem iusticiæ, & calciati pedib⁹, ut parati sitis ad euangelium pacis, super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere. Galeamq; salutaris accipite, & gladium spiritus, qui est uerbum dei, in omni deprecatione & obsecratione orantes in omni tempore, in spiritu, & ad hoc ipsum uigilantes cum omni sedulitate, & deprecatione pro omnibus sanctis, & pro me, ut mihi detur sermo in aptione oris mei cum libertate, ut notum faciam mysterium euangelij mei, super quo legatione fungor in catena, ut in eo libere loquar, sicut oportet me loqui. Vt autem sciatis & uos quæ ad me ptinẽt, quid agã, de omnibus uos certiores reddet Tychicus dilectus frater & fidus minister in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscere tis de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratribus & charitas cũ fide, à deo patre, & domino Iesu Christo. Gratia sit cum omnibus diligentibus dominum nostrum Iesum Christum cum synceritate. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης πρὸς Ἐφεσίους διὰ Τυχικοῦ.

Missa fuit è Rhoma ad Ephesios per Tychicum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΠΑΥΤΩ ΩΝΙΣΕΛΘΕ ΑΠΕΞΩΜΕΝ, ΕΩΡΑΚΩΣ ΑΥΤΟΥΣ ΑΜΑ ΚΑΙ ΔΙΔΑΞΑΣ. Η Η ΠΡΟΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΩΝΙΣΟΛΗΣ ΑΥΤΗ. ΠΕΜΦΑΝΤΩΝ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ, ΚΑΙ ΛΙΝΩΝ ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΩΝ. Ο ΔΙΑΦΘΕΙΡΟΝΤΩΝ ΤΑΣ ΑΚΟΑΣ ΤΩΝ ΑΚΡΟΒΥΣΤΙΩΝ ΠΡΟΦΑΣΕΙ ΤΗΣ ΣΚΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ Ο ΤΗΝ ΠΕΡΙΤΟΜΗΝ, ΚΑΙ ΛΕΓΟΝΤΩΝ, ΧΩΡΙΣ ΤΑΥΤΗΣ ΜΗ ΔΥΝΑΣΘΑΙ ΔΙΚΑΙΩΘΗΝΑΙ. ΜΑΘΩΝ Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΓΡΑΦΕΙ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΙΣ, ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΝ ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΑΥΤΟΥΣ ΤΗ ΠΙΣΤΕΙ, Ο ΣΥΜΠΑΣΗΣ ΜΥΚΗΜΟΝΕΥΕΙ ΑΥΤΟΙΣ. ΕΠΕΙΤΑ ΔΙΗΓΕΙΤΑΙ ΩΣ ΑΠΕΛΟΓΗΣΑΤΟ ΕΝ ΕΦΕΣΩ, Ο ΟΥΣ ΤΙΝΕΣ ΑΥΤΩΝ ΕΙΔΟΤΕΣ ΓΕΓΟΝΑΣΙΝ, ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΕΣΜΟΙΣ ΦΘΟΝΟΝ ΑΥΤΟΙΣ ΚΙΝΟΥΝΤΕΣ. ΕΠΕΙΤΑ ΑΥΤΟΥΣ ΠΡΟΤΡΕΠΕΤΑΙ ΑΛΛΗΛΟΥΣ ΑΓΑΠΑΝ, ΔΙΗΓΟΥΜΕΝΟΥΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΝ, ΟΥ ΘΕΟΣ ΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΔΙ ΗΜΑΣ, ΕΙΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ, Ο ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ ΝΟΜΟΥ ΔΙΑΛΑΒΩΝ, ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΣΙ ΛΟΙΠΟΝ ΑΡΓΟΥΣ ΓΕΓΕΝΗΣΘΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΤΟΜΗΝ, ΛΑΜΒΑΝΩΝ ΕΦΕΞΗΣ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ, Ο ΛΕΓΩΝ, ΟΤΙ ΤΑΥΤΑ ΠΑΝΤΑ ΚΕΡΔΗ ΗΓΗΣΑΤΟ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΖΗΜΙΑΝ ΔΙΑ ΤΟ ΜΗ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΣ ΕΠΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΝ, ΜΗ ΘΕΛΟΝΤΑΣ ΑΥΤΟΥΣ ΑΠΑΣΘΗΣΑΙ ΜΕΜΦΑΜΕΝΟΥΣ, ΚΑΙ ΕΙΠΩΝ ΕΧΘΡΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, ΑΠΟΔΕΧΕΤΑΙ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΝ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΔΟΞΗΝ. Ο ΠΡΟΣΕΦΑΜΕΝΟΥΣ ΠΑΛΙΝ ΕΙΣ ΤΑ ΗΘΗ ΑΥΤΟΥΣ, ΠΕΛΘΟΥΣΗΝ ΤΗΝ ΩΝΙΣΟΛΗΝ.

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES, ARGVMENTVM ERASMI ROTERODAMI.

PHilippenſes in prima Macedoniæ parte ſunt, ut narratᵉ in Actis cap. decimoſexto, colonia oriunda ab urbe Philippis, dicta à Philippo cõditore. Horũ metropolis eſt Theſſalonice. Qui quoniã in fide ſemel accepta pſtiterant, nõ admiſſis pſeudapoſtolis, quibꝰ auſcultarãt Corinthij & Galatæ, merito ab apoſtolo collaudantᵉ. Ad hos Paulus, admonitu ſpiritus profectus, cõplures dies apud illos egit nõ ſine negotio. Nam hic flagris cæſus eſt Paulus, & cũ Sila cõiectus eſt in carcerẽ. Quo tẽpore carceris cuſtos cũ tota familia baptizatus eſt. Hic erat & Lydia purpuraria, quæ prima cõuerſa, Paulũ excepit hoſpitio. Hic & milites, cognito qꝺ Rhomanꝰ eſſet ciuis, ultro rogarũt, ut quò uellet, abiret: & Chriſti nomen ſatis felicibus auſpicijs inclaruit. Quinetiã cũ Paulus Rhomæ ageret in uinculis, miſerũt illi quæ ad uitæ neceſſitatẽ pertinebant, per Epaphroditũ, quod & ante fecerãt, cũ ageret Theſſalonicæ, ſicut in hac ipſe teſtatᵉ epiſtola. Collaudatos igitᵉ eos adhortatur, ut pſeuerent ac proficiant: oſtendens gloriandũ etiã in afflictionibus, quæ ad illuſtrandũ Chriſti euangeliũ facerẽt: ſe uero uel mortẽ adeo nõ horrere, ut optet etiã, ſi Chriſto uolente contingat. Deinde cũ primis hortatᵉ ad mutuã cõcordiã, quæ inter elatos eſſe nõ poteſt. Et quo æquiore ſint anio, pollicetᵉ, Timotheũ atqꝫ etiã ipſum breui ad illos rediturũ: interim miſſo Epaphrodito, qui ex piculoſiſſima ægrotatione cõualuerat. Hæc agit duobus primis cap. Nã in tertio cõfirmat animos illorum aduerſus pſeudapoſtolos, ad Iudaiſmũ ubiqꝫ ſollicitãtes, quos canes appellat, oparios iniquitatis, inimicos crucis Chriſti, & qui uentrẽ dei loco colerẽt, nuſqꝫ aptius in eos ſtomachatus. Quartũ cõmẽdationibus & ſalutationibus occupat, niſi qꝺ monita quædã obiter admiſcet, & Philippẽſibus ꝓ ſua in ſe munificẽtia gratias agit. Scripſit ex urbe Rhoma ꝓ Epaphroditũ, cũ iterũ eſſet in carcere. Nã poſt primã defenſionẽ, rurſus in carcerẽ ductus eſt, cuiꝰ rei meminit ipſe in epᵗa ad Timotheũ.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις, σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν, πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν, πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθώς ἐστι δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἔν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου, συγκοινωνοὺς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας. Μάρτυς γάρ μου ἐστὶν ὁ θεὸς, ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς, καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης, τὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον θεοῦ. γινώσκειν δὲ ὑμᾶς θέλω ἀδελφοὶ, ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ, μᾶλλον

PAulus ac Timotheus serui Iesu Christi, omnib⁹ sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, unà cum episcopis ac diaconis. Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo in omni memoria uestri, semper in omni precatione mea pro omnibus uobis, cum gaudio precationem faciens, quod ueneritis in cõmunionem euangelij, à primo die usque ad hoc tempus: pſuasum habẽs hoc ipsum, quod is qui cœpit in uobis opus bonũ, perficiet usque ad diem Iesu Christi: sicut iustum est mihi, ut hoc sentiam de omnibus uobis, propterea quod habeã uos in corde, & in uinculis meis, & in defensione, & confirmatione euãgelij, cum sitis omnes mihi cõsortes gratiæ. Testis enim mihi est deus, quam desiderẽ uos omnes in uisceribus Iesu Christi. Et illud oro, ut charitas uestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione omnicq; intelligentia, ut probetis quæ sunt præstantia, ut sitis synceri, ac tales, ut nemini sitis offendiculo in diem Christi, impleti fructu iusticiæ, qui cõtingit p. Iesũ Christũ ad gloriã & laudem dei. Scire autem uos uolo fratres, quod quæ mihi acciderunt,

magis

μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν. τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐγείρειν τοῖς δεσμοῖς μου, οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. οἶδα γὰρ, ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παῤῥησίᾳ, ὡς πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου. ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου. καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω. συνέχομαι γὰρ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῷ μᾶλλον κρεῖσσον. τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. καὶ τοῦτο πεποιθὼς οἶδα, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως, ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοὶ, διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς. μόνον ἀξίως τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε ἐν ἑνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ

magis ad profectum euangelij euenerũt: ita ut uincula mea manifesta facta sint in Christo in toto prætorio ac cæteris omnibus: utq; plures ex fratrib⁹ in domino, freti uinculis meis, uberius auderent, impauide sermonem loqui. Nónulli quidem per inuidiam & cõtentionem, nõnulli uero & propter bonam uoluntatem Christũ prædicãt. Alij quidem ex contentiõe Christũ annunciant non pure, existimantes sese afflictionẽ addere uinculis meis: alij rursus ex charitate, sciẽtes q; in defensionem euãgelij constitutus sim. Quid enim? Attamẽ quouis modo siue per occasionem, siue per ueritatem, Christus tamen annunciatur, & in hoc gaudeo, quinetiã gaudebo. Noui enim, quod hoc mihi cedet in salutem, per uestram deprecationem, & submministrationem spiritus Iesu Christi, secũdum expectationem & spem meam, quod nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, ut semper, ita nunc quoq; magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem. Nam mihi uita Christus est, & mors lucrum. Quod si contingat ui uere in carne, ea res mihi fructus est operis, & quid eligam, ignoro. Coartor enim ex his duobus, desiderans dissolui, & esse cum Christo, multo longéque melius est. Cæterum manere in carne, magis necessarium propter uos. Et hoc certo scio, quod mansurus sim, & cum omnibus uobis per mansurus sim, in uestrum profectum, & gaudium fidei, ut gloriatio uestra exuberet per Christum Iesum, in me, per meum ad uos reditum. Tantum ut dignum est euangelio Christi, conuersemini, ut siue cũ uenero, & uidero uos, siue absens sim, audiam de rebus uestris, quod stetis in uno spiritu, una anima, adiuuantes decertantem fidem euangelij, nec in ullo

μηδενὶ

μηδενὶ ὑπὲρ τῶν ἀντικειμένων, ἥ τις αὐτοῖς μὲν ἐστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας, καὶ τοῦτο ἀπὸ θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν, τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοὶ, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί.

Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοὶ, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες, μηδὲν κατὰ ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστος. τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται, ὅτι κύριος ἰησοῦς χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός. Ὥστε ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. ὁ θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν, καὶ τὸ θέλειν, καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. πάντα ποιεῖτε χωρὶς γογγυσμῶν, καὶ διαλογισμῶν, ἵνα γένησθε ἄμεμπτοι καὶ ἀκέραιοι, τέκνα θεοῦ ἀμώμητα ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης

terreamini ab aduersarijs, quæ illis quidē est causa perditionis, uobis autem salutis: & hoc à deo: quia uobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, uerumetiam ut pro illo patiamini, idem certamē habētes, quale uidistis in me, & nūc auditis in me. Si qua igitur consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua cōmunio spiritus, si qua uiscera ac miserationes, complete meum gaudiū, ut similiter affecti sitis, eandem charitatem habentes, unanimes, idem sentiētes, ne qd fiat per contentionem aut per inanem gloriam, sed per humilitatē animi, aliū quisq; se præstantiorem existimet: ne sua quisq; spectetis, sed unusquisq; quæ sunt aliorū. Is enim affectus sit in uobis, qui fuit & in Christo Iesu: qui cum esset in forma dei, non rapinā arbitratus est, ut esset æqualis deo, sed semetipsum inaniuit, forma serui sumpta, in similitudine hominum constitutus, & figura repertus ut homo, humilē præbuit semetipsum, factus obediēs usq; ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter & deus illum in summam extulit sublimitatē, ac donauit illi nomē, quod est supra omne nomē: ut in nomine Iesu om̄e genu se flectat, cœlestium, ac terrestrium, & infernorum, omnisq; lingua confiteat, quod dominus sit Iesus Christus ad gloriam dei patris. Proinde dilecti mei, quē admodum semper obedistis, non tāquam in præsentia mea solum, sed nunc multo magis in absentia mea, cum timore ac tremore, uestram ipsorum salutem operemini. Nam deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis pro bono animi proposito. Omnia facite sine murmuratiōib⁹ ac disceptatiōibus, tales ut nemo de uobis quæri possit syncerique, filij dei irreprehensibiles in medio nationis prauæ ac tortuosæ

σταμλώνης, ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν χριστοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα. ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε, καὶ συγχαίρετέ μοι. Ἐλπίζω δὲ ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ, τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν. οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει. οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ τοῦ χριστοῦ Ἰησοῦ. τὴν δὲ δοκιμὴν αὐτοῦ γινώσκετε, ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν εἰς τὸ εὐαγγέλιον. τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπίδω τὰ περὶ ἐμὲ ἐξαυφνης. πέποιθα δὲ ἐν κυρίῳ, ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι. ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον τὸν ἀδελφὸν, καὶ συνεργὸν, καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, καὶ ἀδημονῶν, διότι ἠκούσατε, ὅτι ἠσθένησε. καὶ γὰρ ἠσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ, ἀλλὰ θεὸς αὐτὸν ἠλέησεν, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμὲ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ. σπουδαιοτέρως οὖν ἔπεμψα αὐτὸν, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν, πάλιν χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν κυρίῳ, μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιούτους ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισεν, παραβολευσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστέρημα τῆς πρός με λειτουργίας.

Τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν κυρίῳ. τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομὴ

tuosæ, inter quos lucete tãq; luminaria in mũdo, sermonẽ uitæ sustinentes, ut gloriari possim in diem Christi, q; nõ in uanum cucurrerim, nec in uanum laborauerim. Quinetiã si immolor super hostia, sacrificióque fidei uestræ, gaudeo & congaudeo omnibus uobis. Ob id ipsum autẽ & uos gaudetis, & congaudetis mihi. Spero autẽ in domino Iesu, me Timotheũ breui missurum uobis, ut & ego læto sim animo, cognito statu uestro. Neminẽ enim habeo pari mecũ animo præditum, qui germane res uestram curaturus sit. Nã omnes quæ sua ipsorum sunt, quærunt, non quæ Christi Iesu. Porrò p̃bationẽ eius nostis, q; ut filius mecũ ueluti cũ patre seruierit in euãgelium. Hunc igit᷑ spero me missurũ, mox ubi uidero mea negotia. Confido autẽ in domino, q; & ipse breui uenturus sim. Sed operæ pretiũ arbitratus sum, Epaphroditũ fratrem, & collegã, & cõmilitonẽ meum, uestrum autẽ apostolum, quiq; mihi submiuistrat in necessitate mea, mittere ad uos. Quandoquidem desiderabat omnes uos anxius animi, p̃pterea q; audissetis eũ infirmatũ fuisse. Et certe fuit infirmus, ita ut esset uicinus morti, sed deus misertus est illius: at nõ illius tantũ, sed & mei, ne dolorẽ haberẽ sup̃ dolorẽ. Studiosius itaq; misi illũ, ut cum uideritis illũ, denuo gaudeatis, & ego magis uacem dolore. Excipite igit᷑ illũ in dño, cũ omni gaudio, & qui huiusmodi sunt, eos in pretio habete: quoniam propter opus Christi eò accessit, ut morti proximus fuerit, nõ habita ratione uitæ, ut suppleret id quod in uestro erga me officio fuit diminutũ. Quod superest fratres, gaudete in dño. Eadẽ scribere uobis, me quidẽ haud piget, uobis autem tutum est. Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concisionem. Nos enim sumus III

περιτομῆ, οἱ πνεύματι θεῷ λατρεύοντες, καὶ καυχώμενοι ἐν χριστῷ ἰησοῦ, καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες, καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον, περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους ἰσραήλ, φυλῆς βενιαμίν, ἑβραῖος ἐξ ἑβραίων, κατὰ νόμον φαρισαῖος, κατὰ ζῆλος διώκων τὴν ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος. ἀλλὰ τινά μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἥγημαι διὰ τὸν χριστὸν ζημίαν. ἀλλὰ μενοῦνγε καὶ ἡγοῦμαι πάντα ζημίαν εἶναι διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως χριστοῦ ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου· δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα χριστὸν κερδήσω, καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ, μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως χριστοῦ, τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει, τοῦ γνῶναι αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τὴν νεκρῶν, οὐχ' ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τετελείωμαι, διώκω δέ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφῷ καὶ κατελήφθην ὑπὸ τοῦ χριστοῦ ἰησοῦ. ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὔπω λογίζομαι κατειληφέναι. ἓν δέ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω, εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ὅσοι οὖν τέλειοι τοῦτο φρονῶμεν, καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. συμμιμηταί μου γίνεσθε ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ

circũcisio, qui spiritu deũ colimus, & glorior amur in Christo Iesu, & non cõfidimus in carne, quanq; ego confidam etiã in carne. Si quisq; alius uidetur fiduciam habere in carne, ego magis habeo, circumcisus octauo die, Israël ex genere, tribus Beniamin, Hebræus ex Hebræis, iuxta legem pharisæus, iuxta studiũ p̃sequens ecclesiã, iuxta iusticiã quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Sed quæ mihi erãt lucra, ea arbitratꝰ sum propter Christũ dãnũ esse. Quinetiã arbitror omnia dãnũ esse propter excellentiã cognitionis Christi Iesu dñi mei, propter quẽ omnia p̃ dãnis duxi, habeóq; p̃ reiectamẽtis, ut Christũ lucrifaciã, utq; reperiar in illo, nõ habens meã iusticiã ex lege, sed eã quæ p̃ fidẽ est Christi, quæ est ex deo iusticiã sup̃ fide, ut cognoscã illum, & potentiã resurrectionis illius, & cõmunionẽ afflictionũ illius, dũ cõformis fio morti eius, si quo modo p̃tingã ad resurrectionem mortuorũ, nõ quod apprehẽderim, aut iam perfectus sim, sed sector, si etiam apprehendam, quatenus & apprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego meipsum nondum arbitror assecutũ esse. Vnũ autẽ illud ago, ea quidẽ quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea uero quæ à fronte sunt enitens, iuxta præfixum signum insequor ad palmam supernæ uocationis dei, per Christũ Iesum. Quotquot itaq; p̃fecti sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, hoc quoq; uobis deus reuelabit. Attamen ad id quod assecuti sumꝰ, eadẽ p̃cedamus regula, ut simꝰ cõcordes. Pariter estote imitatores mei fratres, & considerate eos qui sic ambulant, quẽadmodũ habetis nos pro exemplari. Nã cõplures ambulant, de quibus sæpe dixi uobis, nunc autẽ & flens dico, inimici crucis Christi, quorum finis perditio est, quorum deus uenter, & gloria in dedecore

ἀλχάον ἑαυτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες. ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα, κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν, τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Alis ἀγεν νῶσαι.

Ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως στήκετε ἐν κυρίῳ ἀγαπητοί. Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ συντύχην παρακαλῶ, τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν κυρίῳ. ναὶ ἐρωτῶ καὶ σε σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Χαίρετε ἐν κυρίῳ πάντοτε, καὶ πάλιν ἐρῶ χαίρετε. τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. ὁ κύριος ἐγγύς. μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωριζέσθω πρὸς τὸν θεόν. καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. τὸ λοιπόν ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνὰ, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ἃ καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε καὶ ἠκούσατε, καὶ εἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε, καὶ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἐχάρην δὲ ἐν κυρίῳ μεγάλως, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, ἠκαιρεῖσθε δέ. οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω. ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμὶ, αὐτάρκης εἶναι. οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν, ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι, καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν, καὶ ὑστερεῖσθαι. πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. πλὴν καλῶς ἐποιήσατε

dedecore ipsorũ, qui terrestria curant. Nã nostra conuersatio in cœlis est, ex quo & seruatorẽ expectamus, dominum Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut conforme reddat corpori suo glorioso, secundum efficaciam, qua potest etiam subijcere sibi omnia.

IIII

Proinde fratres mei dilecti ac desiderati, gaudiũ & corona mea, sic state in domino dilecti. Euodiam obsecro, & Syntychen obsecro, ut sint concordes in domino. Sanè rogo & te compar germana, adiuua eas quæ in euangelio decertarunt mecum unà cum Clemente quoq; & reliquis cooperarijs meis, quorum nomina sunt in libro uitæ. Gaudete in domino semper, & iterum dico gaudete. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. De nulla re solliciti sitis, sed in omni, precatione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescãt apud deum. Et pax dei quæ superat omnem intellectum, custodiet corda uestra, & sensus uestros per Christum Iesum. Quod reliquum est fratres, quæcũq; sunt uera, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, quæcunq; pura, quæcũq; accommoda, quæcunq; boni nominis, si qua uirtus, & si qua laus: hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me: hæc facite, & deus pacis erit uobiscum. Gauisus sum autẽ in domino magnopere, quod iam tandẽ reuiguit uestra pro me sollicitudo in eo, in quo & solliciti eratis, uerum deerat opportunitas. Nõ quod iuxta penuriam loquar. Nam ego didici, in quibus sum, his contẽtus esse. Noui & humilis esse, noui & excellere, ubique & in omnibus institutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum per Christum, qui me corroborat. Attamen recte

fecistis

ἐποιήσατε, συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς φιλιππήσιοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ μακεδονίας, οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. ὅτι καὶ ἐν θεσσαλονίκῃ, ἅπαξ καὶ δὶς εἰς τὸ χρείαν μοι ἐπέμψατε, οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. πεπλήρωμαι, δεξάμενος παρὰ ἐπαφροδίτου, τὰ παρ' ὑμῶν, ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ θεῷ. ὁ δὲ θεός μου πληρώσει πᾶσαν χρείαν ὑμῶν, κατὰ τὸ πλοῦτος αὐτοῦ ἐν δόξῃ, ἐν χριστῷ ἰησοῦ. τῷ δὲ θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

ἀσπάσασθε πάντα ἅγιον ἐν χριστῷ ἰησοῦ. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς καίσαρος οἰκίας. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης διὰ ἐπαφροδίτου.

feciſtis, quod ſimul cõmunicaſtis meæ afflictioni. Noſtis autem & uos Philippenſes, quod in principio euangelij, cum proficiſcerer à Macedonia, nulla mihi eccleſia cõmunicauerit in rationem dandi & accipiendi, niſi uos ſoli. Nam & in Theſſalonica cũ eſſem, ſemel & iterum, quod opus erat, mihi miſiſtis, nõ quod requiram munus, ſed requiro fructum exuberantem in rationẽ ueſtram. Recepi tamẽ omnia & abundo. Expletus ſum, poſteaquam accepi ab Epaphrodito, quæ à uobis miſſa fuerant, odorem bonæ fragrantiæ, hoſtiam acceptam gratamq; deo. Deus autẽ meus ſupplebit quicquid opus fuerit uobis, ſecundum diuitias ſuas cum gloria, per Chriſtũ Ieſum. Deo autem & patri noſtro gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Salutate omnẽ ſanctum in Chriſto Ieſu. Salutãt uos qui mecum ſunt fratres. Salutant uos omnes ſancti, maxime uero qui ſunt ex Cæſaris familia. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus uobis. Amen.

Scripta eſt è Rhoma per Epaphroditum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΑΥΤΑ ΜΕΝ ΕΙΔΕΝΑΙ ΑΝΕΧΟΜΑΙ, ΟΥΚ ΕΩΡΑΚΩΣ ΜΕ ΑΥΤΟΥΣ, ΑΚΟΗ ΔΕ ΠΕΡΙ ΑΥΤΩΝ. Η ΜΕΝ ΠΡΟΦΑΣΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΑΥΤΗ. ΤΟΥΣ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙΣ ΚΑΘΟΛΟΥ ΤΙΝΕΣ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΟΥΣΘΑΙ ΣΟΦΙΣΜΑΣΙΝ ΕΠΙΧΩΡΙΟΙΣ, ΚΑΙ ΤΗ ΕΙΣ ΙΗΣΟΥΝ ΠΙΣΤΕΙ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΝΟΜΩ ΕΡΓΩΜΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΣ. ΤΑΥΤΑ ΤΙΝΑΝ ΜΑΘΩΝ Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, ΓΡΑΦΕΙ ΤΟΙΣ ΣΥΝΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ ΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΗΝ ΑΥΤΗΣ ΤΑΥΤΗΝ. ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΝ ΕΥΧΑΡΙΣΤΩΝ ΤΩΙ ΘΕΩΙ, ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΚΟΤΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΜΕΤΑΒΕΒΗΚΕΝΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ, ΚΑΙ ΟΤΙ Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΙΣΙΝ ΩΝ ΙΣΘΙ, ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ, ΔΙ ΟΥ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΕΓΟΝΕ, ΚΑΙ ΟΤΙ ΕΠΡΕΠΕΝ ΑΥΤΟΝ ΠΡΩΤΟΤΟΚΟΝ ΤΗΣ ΚΤΙΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΟΚΟΝ ΕΚ ΤΩΝ ΝΕΚΡΩΝ, ΙΝΑ ΤΑ ΑΜΦΟΤΕΡΑ ΣΑΝΑΨΗ, ΚΑΙ ΖΩΟΠΟΙΗΣΗ ΤΑ ΠΑΝΤΑ. ΠΡΟΣΕΠΕΙΤΑ ΔΕ ΑΥΤΟΥΣ ΕΜΜΕΝΕΙΝ ΕΝ ΤΗ ΠΙΣΤΕΙ, ΣΗΜΑΙΝΩΝ, ΟΤΙ ΑΥΤΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΔΙΑΚΟΝΟΣ ΕΓΕΝΕΤΟ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ, ΕΝ ΩΙ ΚΑΤΗΧΗΘΗΣΑΝ. ΕΙΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ, ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΝ ΑΥΤΩ ΕΡΓΩΜΑΤΩΝ, ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΗΜΕΡΩΝ, ΚΑΙ ΕΝΙΑΥΤΩΝ ΔΙΗΓΕΙΤΑΙ. ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΣΙ ΗΓΓΙΚΕΝΑΙ ΛΟΙΠΟΝ ΤΑ ΠΑΛΑΙΑ, ΚΑΙ ΤΩΙ ΠΕΡΙΤΟΜΗΝ, ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΕ ΤΕ ΑΥΤΟΙΣ ΜΗ ΠΛΑΝΑΣΘΑΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΟΦΙΖΟΜΕΝΟΥ, ΚΑΙ ΠΛΑΝΑΣΘΑΙ ΑΥΤΟΥΣ ΘΕΛΟΝΤΑΣ. ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΝ ΠΡΟΑΝΕΓΕΙΣ, ΚΑΙ ΩΔΕ ΓΟΝΕΥΣΙ ΚΑΙ ΤΕΚΝΟΙΣ, ΑΝΔΡΑΣΙ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΞΙ, ΔΟΥΛΟΙΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΙΣ, ΚΑΙ ΤΑ ΑΛΛΑ ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΑ ΗΘΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΣΑΣ, ΠΛΕΟΝΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΟΛΟΥ.

IN EPIST. AD COLOSSENSES, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

COlossenses in Asia minore sunt, finitimi Laodicensibus. Hos nō uiderat apostolus. Nā Archippi, siue, quod addit Ambrosi⁹, Epaphræ, quibus hoc delegatū erat, prædicatiōe cōuersi sunt ad Christū. His uehemēter iminebāt pseudapostoli, conātes in dogma multo puersissimū inducere, docētes, nō esse filiū dei salutis autorē, sed p angelos uiā patere ad patrē. Necp em̄ uenisse filiū dei in hūc mūdū, necp uēturū, cū in ueteri testamēto p angelos administrata sint om̄ia. Deinde Iudaismū & philosophiæ supstitionē cū Christi doctrina miscebāt, obseruantes quædā legis instituta, & supstitiose obseruātes solem, lunā, ac stellas, & elemēta huius mūdi, quibus docebant nos esse obnoxios. Hos igit' suæ professionis cōmonefacit, ostendens illos quicquid hactenus assecuti sunt, nō angelis debere, sed Christo angelorū conditori: hūc unū esse caput ecclesiæ, nec ab alio quoqp petendā salutem. Atqp interim autoritatē suam asserit. Diligenter autem monet, ne pseudapostoloru m magniloquētia, confictisqp uisionibus angelorū sibi imponi paterent', & uel in Iudaismum, uel in philosophicam supstitionem prolaberentur. Atqp hæc agit duobus primis capitibus. In reliquis hortat' ad officia pietatis, nominatim præscribens, qualis uxor erga maritū, qualis debeat esse mari⁹ in uxorē, qualis parēs erga liberos, liberi erga parētes, serui erga dominos, domini erga seruos. Extrema pars salutationibus occupat', nisi q Archippū cōmonet officij sui. Scripsit aūt è carcere ab Epheso per Tychicum, quod ipse palam testat' in hac epistola. Nostra argumenta addunt Tychico collegam Onesimū, nec satis uideo quid secuta. Græcorum inscriptiones ex urbe Rhoma missam, testant'. Hinc certe remisit Onesimū, quē illic in uinculis genuerat Christo.

FINIS ARGVMENTI.

ΠΡΟ'Σ ΚΟΛΑΣΣΑΒΙΣ
Ε'ΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΑΥ'ΛΟΥ.

ΠΑΥ̃ΛΟ͂ ἀπόσολος ἰ̃υ̃ σοῦ χρισοῦ διὰ θελή ματο͂ θεοῦ, καὶ τι μόθεο͂ ὁ ἀδελφὸς, τοῖς ἐν κολασσαῖς ἁγί οις, καὶ πισοῖς ἀδελφοῖς ἐν χρισῷ. χάρις ὑμῖν καὶ ἐιρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰ̃ησοῦ χρισοῦ. εὐχαριςοῦμεν τῷ θεῷ καὶ πατρὶ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰ̃ησοῦ χρισοῦ, πάντοτε περὶ ὑμῶν προσευχόμε νοι, ἀκούσαντες τὴν πίσιν ὑμῶν ἐν χρισῷ ἰ̃ησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμέ νην ὑμῖν ἐν τοῖς ὐρανοῖς, ἣν προηκόσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τοῦ ἐυαγελίου τ̃ παρόντος εἰς ὑμᾶς, καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ἔσι καρποφορούμενον, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε, καὶ ἔγνωτε τ̃ν χάριν τ̃ θεοῦ ἐν ἀληθεία. καθὼς ἠ ἐμάθετε παρὰ ἐπαφρᾶ τ̃ ἀγαπητοῦ συν δούλου ἡμῶν, ὅς ἐςι πισὸς ὑπὲρ ὑμῶ διάκο νος τ̃ χρισοῦ, ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τ̃ν ὑμῶ ἀγά πην ἐν πνεύματι. διὰ τ̃το κ̃ ἡμεῖς ἀφ' ἧς ἡ μέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶ προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι, ἵνα πληρωθῆ τε τὴν ἐπίγνωσιν τ̃ θελήματος αὐτ̃ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπατῆσαι ὑ μᾶς ἀξίως τ̃ κυρίου, εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες, καὶ αὐξανό μενοι εἰς τ̃ ἐπίγνωσιν τ̃ θεοῦ, ἐν πάσῃ δυ νάμει δυναμούμενοι, κατὰ τὸ κράτος τ̃ δόξης

αὐτ̃

AD COLOSSENSES
EPISTOLA
PAVLI.

PAulus apoſtolus Ieſu Chriſti per uoluntatem dei, & Timotheus frater, iis qui ſunt Coloſſis ſanctis ac fidelibus fratribus in Chriſto. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto. Gratias agimus deo & patri domini noſtri Ieſu Chriſti, ſemper de uobis, cum oramus: quoniam audiuimus fidē ueſtram in Chriſto Ieſu, & charitatem erga omnes ſanctos, propter ſpem repoſitam uobis in cœlis, de qua prius audieratis per ſermonem ueracem euangelij, quod peruenit ad uos, quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat, ſicut & in uobis, ex eo die quo audiſtis & cognouiſtis gratiam dei per ueritatē. Quemadmodum & didiciſtis ex Epaphra dilecto conſeruo noſtro, qui eſt fidus pro uobis miniſter Chriſti, qui & expoſuit nobis ueſtram dilectionem in ſpiritu. Propterea & nos, ex quo die audiuimus, non deſiuimus pro uobis orare, & poſcere, ut impleamini agnitione uoluntatis eius, in omni ſapientia & prudentia ſpirituali, ut ambuletis digne domino, ut per omnia placeatis, in omni opere bono fructificantes, & creſcentes in agnitionem dei, omni robore corroborati, iuxta potentiam gloriæ illius,

αὐτῳ, εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν & μακροθυμίαν μετὰ χαρᾶς, εὐχαριστοῦντες τῷ πατρὶ, τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, & μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι. τὰ πάντα διʼ αὐτοῦ, & εἰς αὐτὸν ἔκτισται, & αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, καὶ διʼ αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, διʼ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς. καὶ ὑμᾶς ποτὲ ὄντας ἀπηλλοτριωμένους, καὶ ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, νυνὶ δὲ ἀποκατήλλαξεν ἐν τῷ σώματι τῆς σαρκὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ θανάτου, παραστῆσαι ὑμᾶς ἁγίους, καὶ ἀμώμους, καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ. εἴγε ἐπιμένετε τῇ πίστει τεθεμελιωμένοι & ἑδραῖοι, & μὴ μετακινούμενοι ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ εὐαγγελίου, οὗ ἠκούσατε, τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν, οὗ ἐγενόμην ἐγὼ παῦλος διάκονος. νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, & ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἐκκλησία, ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, τὸ μυστήριον τὸ ἀπεκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, & ἀπὸ τῶν γενεῶν. νυνὶ δὲ ἐφανερώθη τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, οἷς ἠθέλησεν

ὁ θεὸς

lius, ad omnẽ tolerantiã ac patiẽtiam cum gaudio; gratias agentes patri, qui idoneos nos fecit ad participationẽ sortis sanctorũ in lumine, qui eripuit nos à poteſtate tenebrarum, ac tranſtulit in regnum filij ſibi dilecti, per quem habemus redemptionem per ſanguinem ipſius, remiſſionẽ peccatorum, qui eſt imago dei inconſpicui, primogenitus uniuerſæ creaturæ, quod per illum creata ſint omnia, quæ in cœlis ſunt, & quæ in terra, uiſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue dominatiões, ſiue principatus, ſiue poteſtates. Omnia per illum, & in illum creata ſunt, & ipſe eſt ante omnia: & omnia per illum conſiſtunt, & ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, qui eſt principium primogenitus ex mortuis, ut ſit in omnibus ipſe primas tenens: quoniam in illo complacitũ eſt patri uniuerſam plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare cuncta erga ſe, pacificatis per ſanguinem crucis eius per eundẽ, ſiue quæ in terra ſunt, ſiue quæ in cœlis. Et uos qui quondam eratis abalienati, & inimici mente in operibus malis: nunc tamen reconciliauit in corpore carnis ſuæ per mortem, ut exhiberet uos ſanctos, & irreprehẽſibiles, & inculpatos in conſpectu ſuo. Siquidem permanetis in fide fundati ac ſtabiles, nec dimoueamini à ſpe euangelij, qd audiſtis, quod prædicatũ eſt apud uniuerſam creaturam, quæ ſub cœlo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter. Nunc gaudeo ſuper afflictionibus meis pro uobis, & ſuppleo quod deerat afflictionũ Chriſti in carne mea, pro corpore ipſius, quod eſt eccleſia, cuius eccleſiæ factus ſum ego miniſter iuxta diſpẽſationem dei, quæ data eſt mihi in uos implendi ſermonẽ dei, myſterium quod reconditum fuit à ſeculis, & à generationibus. Nunc autem patefactum eſt ſanctis illius, quibus uoluit

ὁ θεὸς

O deus

ὁ θεὸς γνωρίσαι, τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν, ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης, ὃν ἡμεῖς καταγγέλλομεν, νουθετοῦντες πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς ὃ καὶ κοπιῶ, ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει.

Θέλω γὰρ ὑμᾶς εἰδέναι, ἡλίκον ἀγῶνα ἔχω περὶ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι τὸ πρόσωπόν μου ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, συμβιβασθέντων ἐν ἀγάπῃ, καὶ εἰς πάντα πλοῦτον τῆς πληροφορίας τῆς συνέσεως, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ, καὶ πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀπόκρυφοι. τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ. εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἄπειμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι, χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. ὡς οὖν παρελάβετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει, καθὼς ἐδιδάχθητε, περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. βλέπετε, μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν. ὅτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, καὶ ἐστε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῶν ἁμαρτιῶν τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ, τοῦ ἐγείραντος

deus notum facere, quæ sint diuitiæ gloriæ mysterij huius inter gentes, qui est Christus in uobis, spes gloriæ: quem nos annũciamus, admonentes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapiẽtia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu, ad quod etiam enitor, decertans secundum efficaciã eius, agentem in me per uirtutem.

Nam uolo uos scire, quantam sollicitu II
dinẽ habeam de uobis, & his qui sunt Laodiciæ, & quotquot non uiderunt faciem meam in carne, ut consolationem accipiãt corda illorum, cum fuerint cõpacti in charitate, & in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, in agnitionem mysterij dei, & patris, & Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ recõditi. Hoc autem dico, ne quis uobis imponat probabilitate sermonis. Etenim cẽ̃ quis carne sim absens, tamen spiritu uobiscum sum, gaudens ac uidẽs uestrum ordinẽ, & soliditatẽ uestræ in Christũ fidei. Quẽadmodum igitur accepistis Christum Iesum dominũ: ita in eo ambulate, sicut radices habeatis in illo fixas, & in illo superstruamini confirmeminiq̃ per fidem, sicut edocti estis, exuberantes in ea cum gratiarum actione. Videte, ne quis sit, qui uos prædetur per philosophiam & inanem deceptionem, iuxta cõstitutionem hominum, iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum. Quoniam in illo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter, & estis in illo completi, qui est caput omnis principatus ac potestatis, per quem & circũcisi estis circumcisione, quæ fit sine manibus, dum exuistis corpus peccatorum carnis per circumcisionem Christi, cõsepulti simul cum illo per baptismũ, in quo simul etiã cũ illo resurrexistis per fidem operationis dei, qui

excitauit

ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν. Καὶ ὑμᾶς νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησεν σὺν αὐτῷ, χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ, ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Μὴ οὖν τίς ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει, ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νουμηνίας, ἢ σαββάτων, ἅ ἐστι σκιὰ τῶν μελλόντων, τὸ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, εἰκῇ φυσιούμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλήν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον, καὶ συμβιβαζόμενον, αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ. Εἰ οὖν ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; Μὴ ἅψῃ, μηδὲ γεύσῃ, μηδὲ θίγῃς, ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, κατὰ τὰ ἐντάλματα, καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, ἅ ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός.

Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ καθήμενος. τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ θεῷ. ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, ἡ ζωὴ ἡμῶν, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακήν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρία, διὰ ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας

excitauit illum ex mortuis. Et uos cũ esse-tis mortui per delicta & per præputiũ car-nis uestræ, simul cum illo uiuificauit, cõdo-nãs nobis omnia delicta, deleto, quod ad-uersus nos erat, chirographo, quod erat cõ-trarium nobis per decreta, & illud sustulit è medio, affixum cruci, expoliatósq; prin-cipatus ac potestates ostentauit palam, tri-umphãs de illis per semetipsum. Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouilunĩ, aut sabbato-rum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. Ne quis uobis pal-mam interuertat data opera per humilita-tem & superstitionem angelorum, in ijs quæ non uidit fastuosus incedens, frustrà inflatus à mente carnis suæ, nec obtinẽs ca-put, ex quo totum corpus per commissu-ras & compagines subministratum, & cõ-pactum, augescit augmento dei. Itaque si mortui estis cũ Christo ab elementis mun-di, quid quasi uiuentes in mundo, decretis tenemini? Ne tetigeris, ne gustaris, neque contrectaris, quæ omnia ipso pereunt ab-usu, iuxta præcepta & doctrinas hominũ, quæ uerbotenus quidem habent speciem sapientiæ per superstitionem, ac humilita-tem animi, & læsionem corporis, non per honorem aliquem ad expletionẽ carnis.

Itaque si resurrexistis unà cum Chri- III
sto, superna quærite, ubi Christus est ad dexteram dei sedens. Superna curate, non terrestria. Siquidem emortui estis, & uita uestra abscõdita est cum Christo in deo. Quandocunque Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cum illo ma-nifestabimini in gloria. Mortificate igitur membra uestra terrestria, stuprum, immũ-diciam, molliciem, concupiscentiam ma-lam, & auaritiam, quæ est simulacrorum cultus, ob quæ uenire solet ira dei in filios

φὴ ἀπʹθείας, ἐν οἷς ⁋ ὑμεῖς πϱϱϊεπατήϲατέ ποτε, ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς. Νυνὶ δὲ ἀπόθεϲθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀϱγήν, θυμόν, κακίαν, βλαϲφημίαν, αἰϲχϱολογίαν ἐκ τοῦ ϲόματος ὑμῶν. Μὴ ψεύδεϲθε εἰς ἀλλήλους, ἀπεκδυϲάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθϱωπον σὺν ταῖς πϱάξεϲιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδυϲάμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωϲιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίϲαντος αὐτόν, ὅπου οὐκ ἔνι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, πεϱιτομὴ καὶ ἀκϱοβυϲτία, βάϱβαϱος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθεϱος, ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶϲι Χϱιϲτός. Ἐνδύϲαϲθε οὖν ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ θεοῦ ἅγιοι καὶ ἠγαπημένοι, ϲπλάγχνα οἰκτιϱμοῦ, χϱηϲτότητα, ταπεινοφϱοϲύνην, πϱαότητα, μακϱοθυμίαν, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πϱός τινα ἔχῃ μομφήν, καθὼς καὶ ὁ Χϱιϲτὸς ἐχαρίϲατο ὑμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς. ἐπὶ πᾶϲι δὲ τούτοις, τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐϲτὶ ϲύνδεϲμος τῆς τελειότητος, καὶ ἡ εἰϱήνη τοῦ θεοῦ βϱαβευέτω ἐν ταῖς καϱδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ ϲώματι, καὶ εὐχάϱιϲτοι γίνεϲθε. ὁ λόγος τοῦ Χϱιϲτοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουϲίως ἐν πάϲῃ ϲοφίᾳ. Διδάϲκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτούς, ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν χάϱιτι ᾄδοντες ἐν τῇ καϱδίᾳ ὑμῶν τῷ κυϱίῳ. καὶ πᾶν ὅ τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔϱγῳ, πάντα ἐν ὀνόματι κυϱίου Ἰηϲοῦ, εὐχαϱιϲτοῦντες τῷ θεῷ καὶ πατϱὶ δι' αὐτοῦ. Αἱ γυναῖκες ὑποτάϲϲεϲθε τοῖς ἰδίοις ἀνδϱάϲιν, ὡς ἀνῆκεν ἐν κυϱίῳ. Οἱ ἄνδϱες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικϱαίνεϲθε πϱὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦϲι κατὰ πάντα. τοῦτο γάϱ ἐϲτιν εὐάϱεϲτον τῷ κυϱίῳ. Οἱ πατέϱες μὴ ἐϱεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶϲιν. Οἱ δοῦλοι ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ ϲάϱκα κυϱίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλίαις ὡς ἀνθϱωπάϱεϲκοι, ἀλλ' ἐν ἁπλότητι καϱδίας, φοβούμενοι τὸν θεόν. καὶ πᾶν ὅ, τι ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐϱγάζεϲθε, ὡς τῷ κυϱίῳ

intractabiles, inter quos ambulabatis quondam, cum uiueretis in his. Nunc autem deponite & uos omnia, iram, indignationē, maliciam, maledicentiam, turpiloquētiam ab ore uestro. Ne mentiamini alius aduersus alium, posteaquam exuistis ueterē hominem cum factis suis, & induistis nouū, qui renouatur ad agnitionem & imaginē eius, qui condidit illum, ubi nō est Græcus & Iudæus, circumcisio & præputiū, barbarus, Scytha, seruus, liber, sed omnia in oīmibus Christus. Sitis igitur induti tanq̄ electi dei, sancti ac dilecti, uiscera miserationum, comitatem, modestiam, mansuetudinem, lenitatem, sufferentes uos inuicem, & condonantes uobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelam, quemadmodū & Christus cōdonauit uobis, ita & uos. Super omnia autem hæc, charitatem, quæ est uinculum perfectionis, & pax dei palmā ferat in cordib⁹ uestris, in quā & uocati estis in uno corpore, & grati sitis. Sermo Christi inhabitet in uobis opulēte cū omni sapientia. Docetéq; & commonete uos inuicem, cantiōibus & laudib⁹ & cantilenis spiritualibus cum gratia canētes in corde uestro domino. Et quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine domini Iesu facite, gratias agentes deo & patri per illum. Vxores, subditæ estote propriis uiris, sicuti conuenit, in domino. Viri, dilígite uxores, & ne sitis amarulēti aduersus illas. Filij, obedite parentibus in omnibus: hoc enim bene placet domino. Patres, ne prouocetis liberos uestros, ne despōdeant animum. Serui, obedite per omnia ijs qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placere studentes, sed cum simplicitate cordis, timentes deum. Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam dño

κυρίῳ

κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες, ὅτι ἀπὸ κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας, τῷ γὰρ κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε. ὁ δὲ ἀδικῶν κομιεῖται ὃ ἠδίκησε, καὶ οὐκ ἔστι προσωπολημψία.

Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, εἰδότες, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανοῖς. Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ, προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλῆσαι. ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικὸς ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, καὶ πιστὸς διάκονος καὶ σύνδουλος ἐν κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῷ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν, σὺν Ὀνησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὅς ἐστιν ἐξ ὑμῶν, πάντα ὑμῖν γνωριοῦσι τὰ ὧδε. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναιχμάλωτός μου, καὶ Μᾶρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολάς. ἐὰν ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν, καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰοῦστος. οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς, οὗτοι μόνοι συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, οἵτινες ἐγενήθησάν μοι παρηγορία. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐπαφρᾶς ὁ ἐξ ὑμῶν δοῦλος Χριστοῦ, πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἵνα στῆτε τέλειοι καὶ πεπληροφορημένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ θεοῦ. μαρτυρῶ γὰρ αὐτῷ, ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ τῶν ἐν Λαοδικείᾳ, καὶ τῶν ἐν Ἱεραπόλει. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Λουκᾶς ὁ ἰατρὸς ὁ ἀγαπητὸς, καὶ Δημᾶς. Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφοὺς, καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῆς ἐκκλησίαν.

domino, & non hominibus, sciẽtes, quod à domino recipietis mercedem hæreditatis, nam domino Christo seruitis. Cæterũ qui peccarit, reportabit peccatum suum, & non est personarum respectus.

IIII Vos domini, æquitatem & æquabilitatẽ seruis exhibete, scientes, quod & uos habeatis dominum in cœlis. Obsecratiõi instate, uigilantes in ea cum gratiarũ actione, orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis, ut loquamur mysterium Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. Sapienter ambulate erga extraneos, opportunitatem redimentes. Sermo uester semper cum gratia, sit sale cõditus, ut sciatis, quomodo oporteat uos unicuiq; respondere. De omnibus rebus meis certiores uos faciet Tychicus dilectꝰ frater, & fidus minister, & conseruus in domino, quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscat quid agatis, & cõsoletur corda uestra, unà cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex uobis: de omnibus uobis exponent, quæ hic agantur. Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus. & Marcus cõsobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Si uenerit ad uos, excipite eum, & Iesus qui uocatur Iustus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli cooperarij sunt ad regnum dei, q fuere mihi solatio. Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro uobis in precationibus, ut stetis perfecti & completi in omni uoluntate dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studium pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli. Salutat uos Lucas medicus dilectus, & Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo illius est congregationem.

Ὁ ὅτ' ἂν ἀναγνωσθῇ παρ' ὑμῶν ἡ ὑπὸ Λαοδικέων, ποιήσατε, ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικέων ἐκκλησίᾳ ἀναγνωσθῇ, καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. Καὶ εἴπατε ἀρχίππῳ, βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς· ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ παύλου. μνημονεύετέ μου τῶν δεσμῶν. Ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

& cum recitata fuerit à uobis epistola, facite, ut & in Laodicensiũ ecclesia recitetur, & eam quæ scripta est ex Laodicea, ut uos quoq; legatis. Et dicite Archippo: uide ministeriũ quod accepisti in domino, ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores sitis uinculorum meorum. Gratia uobiscum. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης διὰ τυχικοῦ καὶ ὀνησίμου.

Missa è Rhoma per Tychicum & Onesimum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΠΡΩΤΗΣ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ὑπὸ Σέλλει ἀπὸ ἀθηνῶν, ἑωρακὼς πρότερον αὐτοὺς, καὶ διατρίψας παρ' αὐτοῖς· ἡ δὲ πρόφασις τῆς ὑπὸ Σολῆς αὕτη. ὁ ἀπόστολος πολλὰς θλίψεις παθὼν ἐν βερροίᾳ, καὶ ἐν φιλίπποις τῆς μακεδονίας καὶ ἐν κορίνθῳ, γινώσκων τε ὅσα πέπονθε καὶ ἐν θεσσαλονίκῃ, φοβούμενος μὴ ἀκούσαντες θεσσαλονικεῖς ἃ πέπονθεν ἐν ταῖς προειρημέναις πόλεσι, πειρασθῶσιν ὑπὸ τοῦ πειράζοντος, καὶ σκανδαλισθῶσι, μαθὼν δὲ ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀποθνήσκουσι κατώδυνοι ἐγένοντο, ἀποστέλλει τιμόθεον πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς ὑπὸ Σολῆς ταύτης. καὶ πρῶτον μὲν ὑπὸ στηρίζει αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει, ὥστε μὴ σαλεύεσθαι διὰ τὰς θλίψεις, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοὺς πεπονθέναι ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον ἀποκτεινάντων. Χριστιανῶν γὰρ ἴδιον τὸ θλίψεσθαι ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, ἔλεγεν. πολλὰ δὲ παραινέσας αὐτοῖς οὕτως, ὡς παρέλαβον παρ' αὐτοῦ, ἀναστρέψασθαι, γράφει περὶ τῶν τελευτόντων, παραμυθούμενος αὐτοὺς, καὶ διδάσκων μὴ βαρέως φέρειν. οὐ γὰρ εἶναι τὸν θάνατον ἀπώλειαν, ἀλλ' ὁδὸν ἀναστάσεως. ἔπειτα δὲ καὶ περὶ τῶν χρόνων αὐτοὺς διδάσκει, ἵνα ἄδηλον τὴν ἡμέραν γινώσκοντες, ἀεὶ ἕτοιμοι γίνωντες, καὶ μηδενὶ προσέχωσιν ἀπαγγελλομένῳ περὶ αὐτῆς. ἔσεσθαι γάρ φησι τὴν παρουσίαν οὕτως, ὥστε τοὺς περιλειπομένους καὶ εὑρισκομένους ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, μὴ φθάνειν τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους. ἅμα γὰρ γίνεσθαι τὸ πάντων ἀλλαγὴν, διδάσκει. πρὸς τούτοις, προτρέπων αὐτοὺς βελτιοῦσθαι ἐν τοῖς ἤθεσι, προτρέπει αὐτοὺς καὶ ἀεὶ χαίρειν τῇ ἐλπίδι, καὶ προσεύχεσθαι, καὶ εὐχαριστεῖν αὐτοὺς ἀεὶ τῷ κυρίῳ, ἐνορκίζων αὐτοὺς ἀναγνῶναι τὴν ὑπὸ Σολὴν ταύτην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

In epistolam

IN EPISTOLAM AD THESSALONICENSES PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

THeſſalonica Macedoniæ metropolis eſt, unde & regiõis incolæ Theſſalonicenſes appellati. Hi in fide ſemel accepta, tanta cõſtantia pſtiterunt, ut & Pauli exẽplo, ciuiũ ſuorũ pſecutiones, infracto & alacri ptulerint animo, nec ullo pſeudapoſtolorũ ſuaſu quiuerint ab euãgelica inſtitutione deflecti. Quod ueritus Paulus, quẽ nõ latebat pſeudapoſtolorũ improbitas, cũ ipſi non liceret illos inuiſere, miſit Timotheũ. Ex quo reuerſo cũ didiciſſet illorum conſtantiã, collaudat eos, gratias agẽs deo. Atq; id quidẽ agit cap. primo & ſecundo. In cæteris duobus inſtituit eos in uariis pietatis officijs, ſubindicans eſſe inter eos, qui nondũ omnino puri eſſent ab omni libidine, nec deeſſe, qui ocio dediti grauarent alios: item qui inquieti ipſi, turbarent eccleſiæ tranquillitatem, quos corripi iubet. Præterea qui de reſurrectione nondum ſatis cõfirmata eſſent opinione, cũ defunctos ita lugerent, quaſi periſſent, ac nõ potius ad meliora demigraſſent, hoc inſtituit atq; confirmat. Rurſus alios diſputaſſe de die aduẽtus dñi, quaſi is præſciri prædiciq; poſſit, cũ incertus ſit omnibus. Verũ eum ait ſubitum, & præter omniũ expectationẽ adfuturum, quo magis ſimus ad omne momentũ parati. Scripſit ab Athenis per Tychicum miniſtrũ, iuxta Græcorum inſcriptionem: cui collegam addunt Oneſimũ noſtra argumenta, quæ incerto autore leguntur in uulgatis exemplaribus. FINIS.

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ ΠΡΩΤΗ.

AD THESSALONICENSES EPISTOLA PAVLI PRIMA.

ΠΑῦλος ϹΙλουανὸς Ϲ Τιμόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, ἐν θεῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ Ἰησοῦ χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν Ϲ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ. Εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῶν προσευχῶν ὑμῶν, ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τοῦ ἔργου τῆς πίστεως καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, Ϲ τῆς ὑπομονῆς τῆς ἐλπίδος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, εἰδότες ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ

PAulus & Siluanus & Timotheus eccleſiæ Theſſalonicenſium, in deo patre & dño Ieſu Chriſto. Gratia uobis & pax à deo patre noſtro & dño Ieſu Chriſto. Gratias agimus deo ſemp de omnib⁹ uobis, mẽtionẽ ueſtri facientes in precib⁹ noſtris, indeſinẽter memores ueſtri propter opus fidei ac laborem charitatis, & quod permanſiſtis in ſpe domini noſtri Ieſu Chriſti, corã deo & patre noſtro, ſcientes fratres dilecti

ὑπὸ θεοῦ σὺν ἐκλογῇ ὑμῶν, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν πνεύματι ἁγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ, καθὼς οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε, καὶ τοῦ κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου. ὥστε γενέσθαι ὑμᾶς τύπους πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ. ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ἡ πίστις ὑμῶν ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐξελήλυθεν, ὥστε μὴ χρείαν ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι. αὐτοὶ γὰρ περὶ ὑμῶν ἀπαγγέλλουσιν, ὁποίαν εἴσοδον ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν θεῷ ζῶντι, καὶ ἀληθινῷ, καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.

Αὐτοὶ γὰρ οἴδατε ἀδελφοὶ τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι οὐ κενὴ γέγονεν, ἀλλὰ καὶ προπαθόντες καὶ ὑβρισθέντες, καθὼς οἴδατε ἐν Φιλίπποις ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ θεῷ ἡμῶν, λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ ἐν πολλῷ ἀγῶνι. ἡ γὰρ παράκλησις ἡμῶν οὐκ ἐκ πλάνης, οὐδὲ ἐξ ἀκαθαρσίας, οὔτε ἐν δόλῳ, ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτως λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ θεῷ, τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας, θεὸς μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐγενήθημεν ἤπιοι ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως ἱμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι

ὑμῖν

à deo, electionẽ uestrã: quoniã euãgelium nostrũ fuit erga uos: nõ per sermonem solum, uerumetiam per uirtutẽ, & per spiritũ sanctum, perq; certitudinẽ multã, quẽadmodum nostis, quales fuerimus inter uos, uestra causa. Et uos imitatores nostri facti fuistis, & domini, recipiẽtes sermonem cum afflictione multa, cum gaudio spiritus sancti, adeo ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia, & Achaïa. A uobis enim ptonuit sermo domini: nõ solum in Macedonia & Achaïa, uerũetiã in omni loco fides uestra quæ est in deũ, dimanauit, ut non sit nobis necesse loqui quicquam. Siquidem ipsi de uobis annunciant, qualem ingressum habuerimus ad uos, & quomodo conuersi fueritis ad deũ à simulacris, ut seruiretis deo uiuenti & uero, & expectaretis filiũ eius de cœlis, quẽ excitauit à mortuis Iesum, qui liberat nos ab ira uentura.

Nam ipsi nostis fratres, introitũ nostrũ ad uos, q; nõ fuerit inanis, sed q; ante malis afflicti & contumelijs affecti, quẽadmodum scitis Philippis, audacter egerim⁹ in dño nostro ad loquendũ apud uos euãgelium dei, in multo certamine. Siquidẽ exhortatio nostra nõ fuit ex impostura, neq; ex immũdicia, neque cũ dolo, sed quemadmodũ probati fueram⁹ à deo, ut nobis cõmitteret euangeliũ: ita loquimur, nõ ut hominibus placentes, sed deo, qui probat corda nostra. Neq; enim unq; per sermonẽ adulationis uersati sumus, quemadmodũ nostis, nec per occasionẽ auaritiæ, deus est testis, neq; quærentes ex hominib⁹ gloriam, nec à uobis nec ab alijs, cũ possem⁹ in autoritate esse, tãquam apostoli Christi, sed fuim⁹ placidi in medio uestri, perinde ac si nutrix foueat suos filios, sic affectu propensi in uos, animo cupiebam⁹ impertire

uobis.

ὑμῖν, οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγόνατε. μνημονεύετε γὰρ ἀδελφοὶ τὸν κόπον ἡμῶν, καὶ τὸν μόχθον· νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν, ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. ὑμεῖς μάρτυρες καὶ ὁ θεὸς, ὡς ὁσίως, καὶ δικαίως, καὶ ἀμέμπτως ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν ἐγενήθημεν. καθάπερ οἴδατε, ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι καὶ μαρτυρόμενοι εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ θεοῦ, τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν. διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ θεῷ ἀδιαλείπτως, ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τοῦ θεοῦ, ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθώς ἐστιν ἀληθῶς λόγον θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. ὑμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγενήθητε ἀδελφοὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ, τῶν οὐσῶν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ, ἐν χριστῷ ἰησοῦ, ὅτι ταὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἰουδαίων, τῶν καὶ τὸν κύριον ἀποκτεινάντων ἰησοῦν, καὶ τοὺς ἰδίους προφήτας, καὶ ἡμᾶς ἐκδιωξάντων, καὶ θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων, κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, ἵνα σωθῶσιν, εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας πάντοτε. ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. διὸ ἠθελήσαμεν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. ἐγὼ μὲν παῦλος, καὶ ἅπαξ καὶ δὶς, καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ σατανᾶς. τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπὶς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως, ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς, ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ; ὑμεῖς γάρ ἐστε ἡ δόξα

uobis, nó solum euangeliũ dei, uerũetiam nostras ipsorum animas, propterea quod chari nobis facti estis. Meministis em̃ fratres laboris nostri, ac sudoris. Nocte enim ac die opus facientes ob id, ne cui uestrum essemus oneri, prædicauimus apud uos euangelium dei. Vos autem testes estis & deus, quam̃ sancte & iuste & inculpate uobïscum qui credebatis, uersati fuerimus: quemadmodum nostis, ut erga unũquẽque uestrum, tanquam̃ pater erga filios suos, fuerimus affecti, obsecrantes uos & consolantes & obtestantes, ut ambularetis digne deo, qui uocasset uos in suum regnum ac gloriam. Quapropter & nos gratias agimus deo indesinenter: quod cum accipere tis sermonem à nobis, quo deum disceba tis, accepistis non sermonem hominũ, sed sicut erat uere sermonem dei, qui & agit in uobis credentibus. Vos enim imitatores facti estis fratres, ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, quod eadem passi sitis & uos à propriis contribulibus, quemadmodum & ipsi nos à Iudæis, qui ut & dominum occiderunt Iesum, & proprios prophetas, ita & nos persecuti sunt, & deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, qui obsistunt nobis, ne loquamur gentibus, quo salui fiant, ut expleant sua peccata semper. peruenit autem in illos ira in finem. Cæterũ nos fratres, orbati uobis ad spacium temporis aspectu, non corde, uehementius studuimus uidere faciem uestram, cum multo desiderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidem Paulus, & semel & iterum, & obstitit nobis satanas. Nam quæ est nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis, an non & uos, in conspectu domini nostri Iesu Christi, in eius aduentu? Vos enim estis

gloria

ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρά.

Διὸ μηκέτι στέγοντες εὐδοκήσαμεν κατα-
λειφθῆναι ἐν Ἀθήναις μόνοι, καὶ ἐπέμ-
ψαμεν Τιμόθεον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ Διά-
κονον τοῦ θεοῦ, καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ
εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς, καὶ
παρακαλέσαι ὑμᾶς περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν,
τὸ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύ-
ταις. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμε-
θα. καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγο-
μεν ὑμῖν, ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς
καὶ ἐγένετο καὶ οἴδατε. Διὰ τοῦτο κἀγὼ μη-
κέτι στέγων, ἔπεμψα εἰς τὸ γνῶναι τὴν πί-
στιν ὑμῶν, μή πως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πει-
ράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.
Ἄρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ'
ὑμῶν, καὶ εὐαγγελισαμένου ἡμῖν τὴν πί-
στιν, καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, καὶ ὅτι ἔχετε
μνείαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, ἐπιποθοῦν-
τες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς.
διὰ τοῦτο παρεκλήθημεν ἀδελφοὶ ἐφ' ὑμῖν,
ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν, διὰ
τῆς ὑμῶν πίστεως. ὅτι νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς
στήκετε ἐν κυρίῳ. τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυ-
νάμεθα τῷ θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν
ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ, ᾗ χαίρομεν δι' ὑμᾶς
ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ ἡμῶν, νυκτὸς καὶ ἡμέ-
ρας ὑπερεκπερισσοῦ δεόμενοι, εἰς τὸ ἰδεῖν
ὑμῶν τὸ πρόσωπον, καὶ καταρτίσαι τὰ
ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν. αὐτὸς δὲ ὁ
θεὸς καὶ πατὴρ ἡμῶν καὶ ὁ κύριος ἡ-
μῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι τὴν ὁδὸν
ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς. ὑμᾶς δὲ ὁ κύριος πλε-
ονάσαι καὶ περισσεύσαι τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλή-
λους, καὶ εἰς πάντας, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς
ὑμᾶς, εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀ-
μέμπτους ἐν ἁγιωσύνῃ ἔμπροσθεν τοῦ θε-
οῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ
κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ πάντων τῶν
ἁγίων αὐτοῦ.

Τὸ λοιπὸν οὖν ἀδελφοί, ἐρωτῶμεν ὑμᾶς

gloria noſtra & gaudium.

Proinde cum non amplius ferremus, III
uiſum eſt nobis, ut Athenis reſideremus
ſoli, ac miſimus Timotheum fratrem no-
ſtrum, & miniſtrum dei, & adiutorem ope
ris noſtri in euangelio Chriſti, ut cõfirma-
ret uos, & conſolaretur uos de fide noſtra,
ne quiſq; turbaretur in afflictionibus his:
Nam ipſi noſtis, nos in hunc uſum poſi-
tos eſſe. Etenim cum apud uos eſſemus,
prædicebamus uobis fore, ut afflictionem
pateremur, quẽadmodum & euẽnit, & no
ſtis. Quapropter & ego nõ amplius ferẽs,
miſi ad hoc, ut cognoſcerem fidẽ ueſtram,
ne quo pacto tentaſſet uos ille qui tentat,
& inanis factus eſſet labor noſter. Nuper
autem cum ueniſſet Timotheus ad nos à
uobis, & annunciaſſet nobis fidem ac dile-
ctionem ueſtrã, & quod habeatis memo-
riam noſtri bonam ſemper, deſiderantes
nos uidere, quemadmodum nos quoque
uos. Idcirco conſolationem accepimus fra-
tres per uos ſuper omni afflictione & ne-
ceſſitate noſtra, per ueſtram fidem. Quo-
niam nunc uiuimus, ſi uos ſtatis in domi-
no. Quam enim gratiarum actionẽ poſſu
mus deo rependere de uobis ſuper omni
gaudio, quod gaudem⁹ propter uos in cõ
ſpectu dei noſtri, nocte ac die ſupra mo-
dum orantes, ut uideamus ueſtram faciẽ,
& ſuppleamus quæ deſunt fidei ueſtræ.
Ipſe uero deus & pater noſter & dominus
noſter Ieſus Chriſtus dirigat uiam noſtrã
ad uos. Vos autem dominus abundãtes
& exuberantes faciat mutua inter uos cha
ritate, & in omẽs, quemadmodum & nos
in uos, ut confirmet corda ueſtra, irrepre-
henſibilia in ſanctimonia corã deo & pa-
tre noſtro, in aduentu domini noſtri Ieſu
Chriſti, cum omnibus ſanctis eius.

Quod ſupeſt igit᷑ fratres, rogamus uos IIII

ΚΗ παρακαλοῦμεν ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ, καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν, καὶ ἀρέσκειν θεῷ, ἵνα περισσεύητε μᾶλλον. οἴδατε γὰρ τίνας παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν διὰ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν θεόν, τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκδικος ὁ κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα. οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν, οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν θεόν, τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς. περὶ δὲ τῆς φιλαδελφίας, οὐ χρείαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ εἰς πάντας τοὺς ἀδελφοὺς, τοὺς οὖσιν ὅλῃ τῇ μακεδονίᾳ. παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον, καὶ φιλοτιμεῖσθαι, ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια, καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν, ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω, καὶ μηδενὸς χρείαν ἔχητε. οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν ἀδελφοὶ περὶ τῶν κεκοιμημένων, ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἄξει σὺν αὐτῷ. τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας, ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν χριστῷ ἀναστήσονται

& adhortamur per dominũ Iesum, quem admodum accepistis à nobis, quomodo oporteat uos uersari, & placere deo, ut abũdetis magis. Nostis em̃, quæ præcepta dederimus uobis per dominum nostrum Iesum. Hæc enim est uoluntas dei, sanctificatio uestra, ut abstineatis à scortatione, & sciat unusquisq; uestrum suum uas possidere, cum sanctificatione & honore, nõ cũ affectu concupiscentiæ, quemadmodũ & gentes, quæ non nouerunt deum, ne quis opprimat ac fraudet in negocio fratrẽ suũ, propterea q̃ ultor est dominus de omnibus his, quemadmodum & ante diximus uobis, ac testati sumus. Non enim uocauit nos deus immundiciæ causa, sed ad sanctificationem. Proinde qui reiicit, non reiicit hominem, sed deum, qui dedit spiritum suum sanctum in uos. Cæterum de fraterna charitate non necesse habetis, ut scribam uobis. Ipsi namque diuinitus docti estis, ut diligatis uos inuicem. Nam & facitis hoc erga cunctos fratres, qui sunt in tota Macedonia. Obsecramus autem uos fratres, ut abundetis magis, & in hoc incũbatis, ut quieti sitis, & agatis res proprias, & operemini proprijs manibus uestris, sicuti uobis præcepimus, ut uos geratis honeste erga extrarios, & nulla re uobis sit opus. Cæterum nolo uos ignorare fratres de ijs qui obdormierunt, ne doleatis, quẽadmodum & cæteri non habentes spem. Nam si credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, sic & deus eos qui obdormierunt per Iesum, adducet cum illo. Hoc em̃ uobis dicimus in uerbo domini, quod nos qui uiuemus & reliqui erimus in aduentũ domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt. Quoniam ipse dominus cũ hortatu, & uoce archangeli, ac tuba dei descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent

ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. ὥστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.

Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν ἀδελφοί, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι. αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἴδατε, ὅτι ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτί, οὕτως ἔρχεται. ὅταν γὰρ λέγωσιν, εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, τότε αἰφνίδιος αὐτοῖς ἐφίσταται ὄλεθρος, ὥσπερ ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, καὶ οὐ μὴ ἐκφύγωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί, οὐκ ἔστε ἐν σκότει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμᾶς ὡς κλέπτης καταλάβῃ. πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας, οὐκ ἐσμὲν νυκτὸς οὐδὲ σκότους. ἄρα οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποί, ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν. οἱ γὰρ καθεύδοντες, νυκτὸς καθεύδουσι, καὶ οἱ μεθυσκόμενοι, νυκτὸς μεθύουσιν. ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας. ὅτι οὐκ ἔθετο ἡμᾶς ὁ θεὸς εἰς ὀργὴν, ἀλλὰ εἰς περιποίησιν σωτηρίας διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀποθανόντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδομεν, ἅμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους, καὶ οἰκοδομεῖτε εἷς τὸν ἕνα, καθὼς καὶ ποιεῖτε. ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, εἰδέναι τοὺς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, καὶ προϊσταμένους ὑμῶν ἐν κυρίῳ, καὶ νουθετοῦντας ὑμᾶς, καὶ ἡγεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερεκπερισσοῦ ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς. παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους, ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας. ὁρᾶτε, μή τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τινὶ ἀποδῷ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, καὶ εἰς ἀλλήλους, καὶ εἰς πάντας. πάντοτε

χαίρετε

resurgent primum, deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus simul cum illis rapiemur in nubibus in occursum domini in aëra, & sic semper cum domino erimus. Proinde consolemini uos mutuo sermonibus his.

Porrò de temporibus & articulis temporum fratres, nō est opus, ut uobis scribam. V
Ipsi enim planè scitis, quod dies ille domini, ut fur in nocte, ita uenturus sit. Cū em̄ dixerint, pax & tuta omnia, tūc repentinus eis imminet interitus, sicuti dolor partus mulieri prægnanti, nec effugient. At uos fratres, non estis in tenebris, ut dies ille uos tanquam fur opprimat. Omnes uos filij lucis estis, ac filij diei: non sumus noctis, neq; tenebrarum. Proinde ne dormiamus, sicut & cæteri, sed uigilemus & sobrij simus. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrij. At nos qui sumus diei, sobrij simus, induti thoracem fidei & charitatis, & pro galea spem salutis. Quoniam non constituit nos deus, ut iram nobis concitemus, sed ut salutem consequamur per dominū nostrū Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus. Quapropter adhortemini uos mutuo, & ædificetis singuli singulos, sicut & facitis. Rogamus autem uos fratres, ut agnoscatis eos, qui laborant inter uos, & qui præsunt uobis in domino, & admonent uos, ut habeatis illos in summo precio per charitatē propter opus illorum: pacem habete cum illis. Obsecramus autē uos fratres, monete inordinatos, consolamini pusillanimes, subleuate infirmos, patientes estote erga omneis. Videte, ne quis malum pro malo cuipiam reddat, sed semper quod bonum est, sectemini, tum erga uos inuicem, tum erga omneis. Semper

gaudete.

χαίρετε, ἀδϊαλείπτως προσεύχεσθε, ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. τοῦτο γὰρ θέλημα θεοῦ ἐν χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε. προφητίας μὴ ἐξουθενεῖτε. πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε. ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ ἀπέχεσθε, αὐτὸς δὲ ὁ θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγϊάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς. καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ τηρηθείη. πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, ὃς καὶ ποιήσει. ἀδελφοὶ, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. ἀσπάσασθε τοὺς ἀδελφοὺς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ. ὁρκίζω ὑμᾶς τὸν κύριον, ἀναγνωσθῆναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. ἀμήν.

gaudete, indesinenter orate, in omnib⁹ gratias agite. Hæc enim est uoluntas dei per Christum Iesum erga uos. Spiritū ne extinguatis, ꝓphetias ne aspernemini. Om̄ia probate: quod bonum fuerit, tenete. Ab omni specie mala abstinete. Ipse aūt deus pacis sanctificet uos totos. Et integer uester spirit⁹, & anima & corpus, ita ut in nullo possitis culpari, in aduentu domini nostri Iesu Christi seruetur. Fidelis est qui uocauit uos, qui idem efficiet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omneis cum osculo sancto. Adiuro uos per dominū, ut recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus. Gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Amen.

Πρὸς θεσσαλονικεῖς πρώτη ἐγράφη ἀπὸ ἀθηνῶν.

Ad Thessalonicenses prima scripta fuit ex Athenis.

Ὑπόθεσις τῆς πρὸς θεσσαλονικεῖς δευτέρας ἐπιστολῆς.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τινὲς ἀπὸ θεσσαλονίκης ἀργοὶ καὶ ἄτακτοι περιερχόμενοι, τοὺς ἀδελφοὺς ἀφήρπαζον, ὡς ἤδη τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου ἐνστάσης. ἠπάτων δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὡς τοῦ ἀποστόλου τοῦτο δηλοῦντος, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀκούσαντες. ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ ἀπόστολος, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὴν πίστιν αὐτῶν αὐξάνουσαν. καὶ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐκαυχᾶτο, τὰς θλίψεις γενναίως ὑποφέρουσι διὰ δὲ χριστόν. καὶ παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ὡς ἐσομένης ἐκδικίας παρὰ τοῦ θεοῦ κατὰ τῶν αὐτοὺς ἐκδικούντων. ἔπειτα περὶ τῆς παρουσίας τοῦ σωτῆρος διδάσκει, μηδενὶ αὐτοὺς πείθεσθαι, μηδὲ θροεῖσθαι αὐτοὺς, μή τε διὰ πνεύματος, μή τε ὡς αὐτοῦ γράψοντος, μήθ' ὅλως νομίζειν ἤδη παρεῖναι αὐτήν. μὴ γὰρ πρότερον ἔσεσθαι αὐτὴν, ἐὰν μὴ ἡ ἀποστασία πρῶτον ἔλθῃ, καὶ μετ' αὐτὴν ὁ ἀντίχριστος, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, οὗ τὴν παρουσίαν ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους κατ' ἐνέργειαν τοῦ σατανᾶ ἔσεσθαι, σημαίνει. εἶτα παραινέσας αὐτοῖς στήκειν γενναίως, καὶ κρατεῖν τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει μηδὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῶν ἀτάκτων, ἀλλὰ ἀποβάλλειν αὐτούς. εἶναι γὰρ καὶ περιέργους καὶ πλάνους ἐδήλωσε τοὺς τοιούτους. καὶ καθόλου δὲ παρήγγειλε τὸν μὴ ὑπακούοντα τοῖς λόγοις αὐτοῦ, τοῦτον ἀπεσυνάγωγον γίνεσθαι. καὶ λοιπὸν ἐπευξάμενος αὐτοῖς εἰρήνην, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν, τὸν ἀσπασμὸν τῇ ἰδίᾳ χειρὶ γράψας, ὅπερ σημεῖον εἶναι πάσης ἐπιστολῆς δεδήλωκεν.

P In secundā

IN EPISTOLAM AD THESSALONICENSES POSTERIOREM ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

QVoniam non contigit Paulo facultas reuisendi Thessalonicenses, p epistolam confirmat illorũ animos, ut fortiter ferant illatas ob Christum afflictiones, nec ipsis defuturum præmium, nec aduersarijs uindictam. Rursum de die aduentus domini, de quo nonnihil attigerat in epistola superiori, monet, ne quid cõmouerentur quorundam dictis, qui asseuerabant illum iam instare, tecte, sicuti putant, significans, prius abolendum Rhomanum imperium, ac deinde uenturum Antichristum. Attentius etiam inculcat, coërcendos esse, qui ocio & curiositate sua turbarent quietem & ordinẽ publicum, & ad opus adigendos, cum ipse Paulus apud eos manibus suis laborarit. Scripsit Athenis per eosdem, per quos misit priorem epistolam, ut nostra docent argumenta. FINIS.

ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΪΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΠΑΥΛΟΣ καὶ σιλουανὸς καὶ τιμόθεος, τῇ ἐκκλησίᾳ θεσσαλονικέων ἐν θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ κυρίῳ ἰησοῦ χριστῷ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν ἀδελφοί, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἑκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλήλους, ὥστε ἡμᾶς αὐτοὺς ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως, ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε, ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ, εἰς τὸ καταξιωθῆναι ὑμᾶς τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάσχετε. εἴπερ δίκαιον παρὰ θεῷ, ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς, θλῖψιν

AD THESSALONICENSES EPISTOLA SECVNDA.

PAulus & Siluanus ac Timotheus, ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratia sit uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Gratias agere debemus deo semper de uobis fratres, ut par est, quod uehementer augescit fides uestra, & exuberat mutua uestra omnium charitas, cuiusq; in alterum, adeo ut nos ipsi de uobis gloriemur in ecclesijs dei, de tolerantia uestra & fide, sup omnibus pſecutiõibus uestris, & afflictionibus, quas sustinetis, documẽtũ iusti iudicij dei, in hoc ut digni habeamini regno dei, pro q̃ & patimini. Siquidẽ iustũ est apud deũ, reddere ijs qui affligũt uos, afflictionem

θλίψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἄνεσιν μεθ' ἡμῶν, ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ κυρίου Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ, μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, ἐν πυρὶ φλογὸς, διδόντος ἐκδίκησιν τοῖς μὴ εἰδόσι θεὸν, καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἵτινες δίκην τίσουσιν, ὄλεθρον αἰώνιον, ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἔλθῃ ἐν δοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης, καὶ ἔργον πίστεως ἐν δυνάμει, ὅπως ἐνδοξασθῇ τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν χάριν τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς, μήτε θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα τοῦ χριστοῦ, μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἔστι θεός. οὐ μνημονεύετε, ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος ἀναλώσει

afflictionem, & uobis qui affligimini relaxationem nobiſcum, cum reuelabitur dominus Ieſus de cœlo, cum angelis potentiæ ſuæ, cum incendio flammæ, qui infligit ultionem iis, qui non nouerunt deum, & qui non obediunt euangelio domini noſtri Ieſu Chriſti, qui pœnam luent, interitum æternũ, à facie domini, & à gloria fortitudinis illius, cum uenerit, ut glorificetur in ſanctis ſuis, & admirandus fiat in omnibus credentibus, quòd fides habita ſit teſtimonio noſtro erga uos in die illo, ad quod etiã oramus ſemper pro uobis, ut uos dignos habeat iſta uocatione deus noſter, & compleat omne bonum propoſitum bonitatis, & opus fidei cũ potentia, ut illuſtretur nomen domini noſtri Ieſu Chriſti per uos, & uos per illum, iuxta gratiam dei noſtri & domini Ieſu Chriſti.

Rogamus autem uos fratres, per ad- II
uentum domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri aggregationem in illum, ne cito dimoueamini à mente, neq; turbemini, neq; per ſpiritum, neq; per ſermonem, neq; per epiſtolam, tanquam à nobis profectam, quaſi inſtet dies Chriſti, ne quis uos decipiat ullo modo, quoniam non aduenerit dominus, niſi uenerit defectio prius, & reuelatus fuerit homo ille ſceleroſus, filius perditus, qui eſt aduerſarius, & effertur aduerſus omnem, qui dicitur deus aut numen, adeo ut in templo dei ſedeat, oſtentans ſeipſum eſſe deum. An non meminiſtis, quod cum adhuc eſſem apud uos, hæc dixerim uobis? Et nunc quid detineat ſcitis, nempe, ut ille reueletur in ſuo tempore. Nam myſterium nunc agit iniquitatis, tantum qui tenet, in præſentia teneat, donec è medio tollatur, & tũc patefiet iniquus ille, quem dominus

ἀναλώσει τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει & σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ κυρίου, ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ θεὸς ἀπαρχὴν εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, καὶ πίστει ἀληθείας, εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἡμῶν, εἰς περιποίησιν δόξης τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἄρα οὖν ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν. αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὁ θεὸς & πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς παράκλησιν αἰωνίαν, καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν ἐν χάριτι, παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, καὶ στηρίξαι ὑμᾶς ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ.

III Τὸ λοιπὸν, προσεύχεσθε ἀδελφοὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ λόγος τοῦ κυρίου τρέχῃ καὶ δοξάζηται, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἵνα ῥυσθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. οὐ γὰρ πάντων ἡ πίστις, πιστὸς δέ ἐστιν ὁ κύριος, ὃς στηρίξει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. πεποίθαμεν δὲ ἐν κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε καὶ ποιήσετε. ὁ δὲ κύριος κατευθύναι ὑμῶν τὰς καρδίας εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ, & εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. παραγγέλλομεν δὲ ὑμῖν ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στέλλεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατοῦντος,

conficiet ſpiritu oris ſui, & abolebit claritate aduentus ſui, cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatanæ, cum omni potentia, & ſignis, ac prodigijs mendacibus, & cum omni deceptione iniuſticiæ, in ijs qui pereunt, pro eo quod dilectionem ueritatis non receperunt in hoc, ut ſalui fierent. Et propterea mittet illis deus efficaciam illuſionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui nō crediderunt ueritati, ſed approbauerunt iniuſticiam. Nos autem debemus gratias agere deo ſemper de uobis, fratres dilecti à domino, quod elegerit uos deus ab initio in ſalutē, per ſanctificationē ſpiritus, ac fidem ueritatis, ad quod uocauit uos per euangelium noſtrum, in acquiſitionem gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti. Itaq; fratres ſtate, & tenete inſtitutiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue p epiſtolam noſtram. Ipſe uero dominus noſter Ieſus Chriſtꝰ, & deus ac pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem æternam, & ſpem bonam per gratiam, conſoletur ueſtra corda, & ſtabiliat uos in omni ſermone & opere bono.

Quod ſupereſt, orate fratres pro nobis, ut ſermo domini currat & glorificetur, ſicut & apud uos, & ut eripiamur ab abſurdis ac peruerſis hominibus. Non enim omnium eſt fides, ſed fidelis eſt dominus, qui ſtabiliet uos, & cuſtodiet à malo. Confidimus autem per dominum de uobis, quod quæ præcipimus uobis, & faciatis, & facturi ſitis. Porrò dominus dirigat ueſtra corda in dilectionem dei, & in expectationem Chriſti. Præcipimus autem uobis fratres, per nomen domini noſtri Ieſu Chriſti, ut ſubducatis uos ab omni fratre, qui inordinate ſe gerit, & non iuxta

III

καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβεν παρ' ἡμῶν. αὐτοὶ γὰρ οἴδατε, πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς, ὅτι οὐκ ἠτακτήσαμεν ἐν ὑμῖν, οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐλάβομεν παρά τινος, ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. οὐχ, ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. Καὶ γὰρ ὅτε ἦμεν πρὸς ὑμᾶς, τοῦτο παρηγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. ἀκούομεν γάρ τινας περιπατοῦντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. τοῖς δὲ τοιούτοις παραγγέλλομεν καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίωσιν. ὑμεῖς δὲ ἀδελφοί, μὴ ἐγκακήσητε καλοποιοῦντες. εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν, διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτῷ, ἵνα ἐντραπῇ, καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. αὐτὸς δὲ ὁ κύριος τῆς εἰρήνης δώῃ ὑμῖν τὴν εἰρήνην διὰ παντὸς ἐν παντὶ τρόπῳ. ὁ κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ. οὕτως γράφω. Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

uxta institutiõem quam accepit à nobis. Nam ipsis scitis, quomodo oporteat imitari nos: quoniam non inordinate gessimus nos inter uos, neq; gratis panem accepimus à quoq;, sed cũ labore & sudore nocte diéq; facientes opus, ad hoc. ne cui uestrum essemus oneri. Non, quod id nobis non liceat, sed ut nosmetipsos formã exhiberemus uobis ad imitandum nos. Etẽ cũ essemus apud uos, hoc præcipiebamus uobis, ut si quis nollet operari, is nec ederet. Audimus enim quosdã uersantes inter uos inordinate, nihil opis facientes, sed curiose agentes. Iis autem qui sunt istiusmodi, præcipimus & obsecramus per dñm nostrũ Iesum Christũ, ut cũ quiete operãtes, suũ ipsorũ panem edant. Vos aũt fratres, ne defatigemini in bñfaciẽdo. Quod si quis nõ obedit sermoni nostro, per epistolam hunc indicate: & ne cõmercium habeatis cum illo, ut pudore suffundat̃: neq; uelut inimicum habeatis, sed admonete ut fratrem. Ipse autẽ dominus pacis det uobis pacem semper omnibus modis. Dominus sit cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo. Gratia domini nostri Iesu Christi sit cum omnibus uobis. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ Ἀθηνῶν.

Missa fuit ex Athenis.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ΤΙμοθεῦ μητρὸς Ἰουδαίας, πατρὸς δὲ Ἕλληνος Χριστιανῶν ὄντων, ὁ Παῦλος εἰς διακονίαν προσελάβετο, ἀνδρὸς εὐφυοῦς καὶ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐκ παιδὸς εἰδότος, ἃς καὶ περιτμηθῆναι ἠνάγκασεν, ἐπεὶ μὴ ἐξὸν ἦν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων γεγενημένοις τὰ πάτρια ἔθη παραβαίνειν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἐφέσῳ τὴν ἐπιμέλειαν ἐπεπίστευτο, καὶ τῆς ἐπισκοπῆς τὸν τύπον ἐν αὐτῷ ἐνεχαράττετο, ἐπειδὴ καὶ τῆς Κρήτης τὰ ὅμοια ἐπεμελεῖτο, ἐπιστέλλει αὐτῷ ὁ Παῦλος, ὡς ἂν καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν ἀποστολικὴν ἐπιδείξηται, καὶ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας ὑποτυπώσηται. Παραινεῖ δὲ τοῖς μὲν ἀποδοκιμάζειν τοὺς Ἰουδαϊκοὺς μύθους, οἳ τὰ ἀναγκαῖα τῆς πίστεως οὐκ ἐδίδασκον, τοῖς δὲ παραιτεῖσθαι τὰς βεβήλους καὶ γραώδεις φλυαρίας, ἃς ἐπεισῆγον οἱ ψευδοδιδάσκαλοι. Ἐπιτρέπει δὲ τοῖς ἀνδράσιν ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι, καὶ τὰς γυναῖκας ἐν ἡσυχίᾳ μανθάνειν, καὶ μὴ διδάσκειν μηδὲ αὐθεντεῖν τοῖς ἀνδράσιν. Ἐπισκόπους δὲ καὶ διακόνους καθίστησιν, ὁποίους δεῖ εἶναι τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προϊσταμένους. Παραινεῖ δὲ καὶ τοὺς πλουσίους μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἐλπίζειν ἐπὶ πλούτου ἀβεβαιότητι, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ παρέχοντι ἡμῖν πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν. Ἐπιτρέπει δὲ τῷ Τιμοθέῳ καὶ τὰς ἐναντίας δόξας ἐλέγχειν, καὶ τὰς ἀντιθέτους τῶν ἀνθρώπων ἐπιστήμας, ἃς ἐπαγγελλόμενοί τινες περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν.

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

TImotheū matre Iudæa, ſed Chriſtiana, patre Græco, Paulus in miniſterium adoptarat, probæ indolis iuuenē, & ſacris literis eruditū, quē tamē ob Iudæos coactus eſt circūcidere. Quoniā aūt huic eccleſiarū curā delegarat, ſicut & Tito, quas ipſe nō poterat adire, inſtituit eū in functione epiſcopali, & in diſciplina eccleſiæ, nō ſic admonens ut diſcipulū, ſed ut filiū, & collegā. Id quo cū maiore faciat autoritate, ſubinde apoſtolicam autoritatem ſibi uindicat. Admonet aūt, ut reiectis, qui Iudaicas fabulas inuehērēt, ea doceret, quæ eſſent fidei & charitatis: deinde principū licet ethnicorū, autoritatē, quoniā hinc pendebat ordo ciuitatis, & tranquillitas rei publicæ, adeo non ſpernendā Chriſtianis, ut p his orari iubeat. Quid uiros deceat in cœtu eccleſiaſtico, quid mulierēs, præſcribit. Epiſcopū depingit cum ſua familia. Atq; hæc fermè tribus primis capitibus. Deinde admonet, ne recipiat Iudaicas fabulas, de ciborū delectu, de uitando cōiugio. Mox docet, qualē ſe præſtare debeat erga grandes natu uiros, erga iuuenes, erga anus, erga puellas, erga uiduas diuites ac pauperes & eccleſiæ ſtipe alendas, erga adoleſcentiores & ſuſpectæ etiānum ætatis. Ad hæc præſcribit, quid præcipere debeat dominis, quid ſeruis, quid diuitib⁹: admonens modis omnibus reiiciendas contentioſas quæſtiones ſophiſtarum, inani doctrinæ ſpecie ſeſe uenditātiū. Scribit è Laodicea p Tychicū diaconū. FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΩΤΗ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ κατ' ἐπιταγὴν θεοῦ σωτῆρος ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, Τιμοθέῳ γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστει. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. καθὼς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μηδὲ προσέχειν μύθοις, καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, αἵτινες ἐκζητήσεις παρέχουσι μᾶλλον ἢ οἰκοδομίαν θεοῦ τὴν ἐν πίστει. τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου. ὧν τινες ἀστοχήσαντες, ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν, θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, μὴ νοοῦντες μήτε ἃ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται. οἴδαμεν δέ, ὅτι καλὸς ὁ νόμος, ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται, εἰδὼς τοῦτο, ὅτι δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, πατρολῴαις καὶ μητρολῴαις, ἀνδροφόνοις, πόρνοις, ἀρσενοκοίταις, ἀνδραποδισταῖς, ψεύσταις, ἐπιόρκοις, καὶ εἴ τι ἕτερον τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκειται κατὰ τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης τοῦ μακαρίου θεοῦ, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντί με χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι πιστόν με

AD TIMOTHEVM EPISTOLA PRIMA.

PAulus apostol⁹ Iesu Christi iuxta delegatiõem dei seruatoris nostri, & domini Iesu Christi, q est spes nostra, Timotheo germano filio in fide. Gratia, misericordia, pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo domino nostro. Quemadmodum rogaui te, ut remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam: ita facito, ut denuncies quibusdam, ne diuersam sequãtur doctrinã, nec attendant fabulis & genealogijs nunquam finiendis, quæ quæstiones præbent magis quam ædificationem dei, quæ est p fidem. Porrò finis præcepti, est charitas ex puro corde, & conscientia bona, & fide nõ simulata. A quibus quod aberrarunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, nõ intelligẽtes quæ loquuntur, neque de quibus asseuerant. Scimus autem, quod bona sit lex, si quis ea legitime utatur, sciens illud, quod iusto lex nõ sit posita, sed iniustis & inobsequẽtibus, impijs & peccatoribus, irreuerẽtibus & prophanis, patricidis & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ aduersetur secundum euangelium gloriæ beati dei, quod concreditũ est mihi. Et gratiam habeo, qui me potentem reddidit Christo Iesu domino nostro, quia fidelẽ

με ἠγήσατο, θέμενον εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον, καὶ διώκτην, καὶ ὑβριστὴν, ἀλλὰ καὶ ἠλεήθην, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ. ὑπερεπλεόνασε δὲ ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης, τῆς ἐν χριστῷ Ἰησοῦ. πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρώτῳ ἐνδείξηται Ἰησοῦς χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ θεῷ τιμὴ, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀπωσάμενοι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν, ὧν ἐστιν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος, οὓς παρέδωκα τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.

Παρακαλῶ οὖν, πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων, καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι. τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. εἷς γὰρ θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος χριστὸς Ἰησοῦς, ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος, ἀλήθειαν λέγω ἐν χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, διδάσκαλος ἐθνῶν ἐν

me iudicauit, ponẽdo in miniſterium, qui prius eram blaſphemus, & perſecutor, & uiolentus, ſed & miſericordiam adeptus ſum, quod ignorans fecerim per incredulitatem. Exuberauit autem ſupra modum gratia domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt per Chriſtũ Ieſum. Certus ſermo & dignus, quem modis omnibus amplectamur, quod Chriſtus Ieſus uẽnit in mũdum, ut peccatores ſaluos faceret, quorum primus ſum ego. Verum ideo miſericordiã ſum adeptus, ut in me primo oſtenderet Ieſus Chriſtus omnem clementiam ad exprimendum exemplar ijs, qui crediturí eſſent in ipſo, in uitam æternam. Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, ſoli ſapienti deo honor, gloria, in ſecula ſeculorum, amen. Hoc præceptum cõmendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præceſſerunt, ut milites in eis bonam militiam, habens fidem & bonam conſcientiã, qua repulſa nõnulli circa fidem naufragiũ fecerunt, quorum de numero eſt Hymenæus & Alexander, quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non maledicere.

Adhortor igitur, ut ante omnia fiant de- II
precationes, obſecrationes, interpellatiões, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia conſtitutis, ut placidam ac quietam uitam degamus cum omni pietate & honeſtate. Nam hoc bonũ eſt & acceptum coram ſeruatore noſtro deo, qui cunctos homines uult ſaluos fieri, & ad agnitionẽ ueritatis uenire. Vnus enim deus, unus etiã conciliator dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus, qui dedit ſemetipſum pretium redẽptionis pro omnibus, ut eſſet teſtimoniũ temporibus ſuis, in quod poſitus ſum ego præco & apoſtolus. Veritatem dico in Chriſto, non mentior, doctor gentium

cum

ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ. Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ, ἀλλ' ὃ πρέπει γυναιξὶν, ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν δι' ἔργων ἀγαθῶν. Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, ἀλλεῖναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη, εἶτα Εὔα, καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε, σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Πιστὸς ὁ λόγος. Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίλημπτον εἶναι, μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικὸν, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, τοῦ ἰδίου οἴκου καλῶς προϊστάμενον, τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος. Εἰ δέ τις τοῦ ἰδίου οἴκου προστῆναι οὐκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται; μὴ νεόφυτον, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρῖμα ἐμπέσῃ τοῦ διαβόλου. Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ καὶ παγίδα τοῦ διαβόλου. Διακόνους ὡσαύτως σεμνοὺς, μὴ δίλογους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, μὴ αἰσχροκερδεῖς, ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Καὶ οὗτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, εἶτα διακονείτωσαν, ἀνέγκλητοι ὄντες. Γυναῖκας ὡσαύτως σεμνὰς, μὴ διαβόλους, νηφαλίους, πιστὰς ἐν πᾶσι. Διάκονοι ἔστωσαν μιᾶς γυναικὸς ἄνδρες, τέκνων καλῶς

cũ fide & ueritate. Volo igitur orare uiros in omni loco ſuſtollentes puras manus absque ira & diſceptatione. Cõſimiliter & mulieres in amictu modeſto, cum uerecundia & caſtitate ornare ſemetipſas, nõ tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut ueſtitu ſumptuoſo, ſed quod decet mulieres, profitentes pietatem per opera bona. Mulier in ſilentio diſcat cum omni ſubiectione. Cæterum mulieri docere non permitto, neque autoritatem uſurpare in uiros, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim prior formatꝰ eſt, deinde Eua. & Adam non fuit deceptus, ſed mulier ſeducta obnoxia facta eſt trãſgreſſioni, ſalua tamen fiet per generationem liberorũ, ſi manſerint in fide ac dilectione & ſanctificatione cum caſtitate.

Indubitatus ſermo. Si quis epiſcopi III
munus appetit, honeſtum opus deſiderat. Oportet igitur epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, unius uxoris maritum, uigilãtem, ſobriũ, modeſtũ, hoſpitalẽ, aptum ad docendum, non uinolentũ, nõ percuſſorẽ, nõ turpiter lucri cupidũ, ſed æquũ, alienũ à pugnis, alienum ab auaritia, qui ſuæ domui bene præſit, qui liberos habeat in ſubiectione cũ omni reuerentia. Quod ſi quis propriæ domui præeſſe nõ nouit, quomodo eccleſiã dei curabit? Nõ nouitiũ, ne inflatus in condẽnationẽ incidat calumniatoris. Oportet aũt illũ & bonũ habere teſtimoniũ ab extraneis, ne in probrũ incidat, & laqueum calumniatoris. Miniſtros itidem compoſitos, nõ bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri auidos, tenentes myſterium fidei cum pura conſcientia. atq; hi probentur prius, deinde miniſtrent ſic, ut nemo poſſit illos criminari. Vxores ſimiliter modeſtas, non calumnioſas, ſobrias, fidas in omnibus. Diaconi ſint unius uxoris mariti, qui liberis re-

λῶς προϊσάμενοι, καὶ τὴν ἰδίαν οἰκον. οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες, βαθμὸν ἑαυτοῖς καλὸν περιποιοῦνται, καὶ πολλὴν παῤῥησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. ταῦτά σοι γράφω, ἐλπίζων ἐλθεῖν πρός σε τάχιον. ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῇς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ θεοῦ ἀναστρέφεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ.

Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυστηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν, εἰς μετάλημψιν μετὰ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον, μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. ταῦτα ὑποτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ᾗ παρηκολούθηκας. τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραώδεις μύθους παραιτοῦ, γύμναζε δὲ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος, ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν, καὶ τῆς μελλούσης. πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. εἰς τοῦτο γὰρ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδιζόμεθα, ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. παράγγελλε ταῦτα καὶ δίδασκε. μηδείς σου τῆς νεότητος καταφρονείτω, ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν ἐν

cte præſint, & propriis familiis. Nã qui bene miniſtrauerint, gradum ſibi bonum acquirunt: & multam libertatem in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc tibi ſcribo, ſperãs fore, ut ueniam ad te cito. Quod ſi tardius uenero, ut noris quomodo oporteat in domo dei uerſari, quæ eſt eccleſia dei uiuentis, columna & ſtabilimentum ueritatis. Et citra controuerſiam magnum eſt pietatis myſterium. Deus manifeſtatus eſt in carne, iuſtificatus eſt in ſpiritu, uiſus eſt angelis, prædicatus eſt gentibus, fides illi habita eſt in mundo, receptus eſt in gloria.

IIII

Spiritus autem certo loquitur, quod in poſterioribus temporibus deſciſcent quidam à fide, attendentes ſpiritibus impoſtoribus, ac doctrinis dæmoniorum, per ſimulationẽ falſiloquorum, cauterio notatam habentiũ cõſcientiã, prohibentiũ contrahere matrimoniũ, iubentiũ abſtinere à cibis, quos deus creauit ad ſumendum cũ gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerũt ueritatẽ, quod quicquid creauit deus, bonũ ſit: & nihil reiiciendum, ſi cum gratiarũ actione ſumatur. Sanctificatur enim per ſermonem dei, ac precationẽ. De his, ſi cõmonefeceris fratres, bonus eris miniſter Ieſu Chriſti, enutritus in ſermonib⁹ fidei, bonæq; doctrinæ, quam uſq; ſecutus es. Cæterũ prophanas & aniles fabulas reiice, quin potius exerce temetipſum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio, paululum habet utilitatis: at pietas ad omnia utilis eſt, ut quæ promiſſiones habeat uitæ præſentis ac futuræ. Indubitatus ſermo dignuſq; qui omnib⁹ modis approbetur. Nã in hoc & laboram⁹ & probris afficimur, q; ſpem fixam habemus in deo uiuente, qui eſt ſeruator omniũ hominũ, maxime fidelium. Præcipe hæc & doce. Nemo tuam iuuentutem deſpiciat, ſed eſto forma fideliũ

in

ϕ λόγῳ, ϕ ἀναστροφῇ, ϕ ἀγάπῃ, ϕ πνεύ
ματι, ϕ πίστει, ϕ ἁγνείᾳ. ἕως ἔρχομαι,
πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ
διδασκαλίᾳ. μὴ ἀμέλει τοῦ ϕ σοὶ χαρίσμα
τος, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας μετὰ τῆς
θέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. ταῦτα
μελέτα, ϕ τούτοις ἴσθι, ἵνα σου ἡ προκοπὴ
φανερὰ ϕ πᾶσιν ἔσῃ. σεαυτῷ ϕ τῇ διδα
σκαλίᾳ. ἐπίμενε αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ποιῶν,
καὶ σεαυτὸν σώσεις, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου.

πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς, ἀλλὰ παρακά
λει ὡς πατέρα, νεωτέρους ὡς ἀδελφούς, πρε
σβυτέρας ὡς μητέρας, νεωτέρας ὡς ἀδελ
φὰς ϕ πάσῃ ἁγνείᾳ. χήρας τίμα, τὰς ὄντ-
ως χήρας. εἴ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα
ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶ-
κον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι
τοῖς προγόνοις. τοῦτο γάρ ἐστι καλὸν ϕ ἀπο
δεκτὸν ϕ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. ἡ δὲ ὄντως χήρα,
καὶ μεμονωμένη, ἤλπικεν ἐπὶ τὸν θεὸν,
καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι, καὶ ταῖς προ
σευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας. ἡ δὲ σπαταλῶ
σα, ζῶσα τέθνηκεν. καὶ ταῦτα παράγγελε,
ἵνα ἀνεπίλημπτοι ὦσιν. εἴ δέ τις τῶν ἰδίων
καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων οὐ προνοεῖ, τὴν πί
στιν ἤρνηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων. χήρα
καταλεγέσθω, μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα,
γεγονυῖα ἑνὸς ἀνδρὸς γυνὴ, ϕ ἔργοις καλοῖς
μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ξένο
δόχησεν, εἰ ἁγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβο
μένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ
ἐπηκολούθησεν. νεωτέρας δὲ χήρας παρα
τοῦ. ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ χρι
στοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρῖμα, ὅτι
τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. ἅμα δὲ καὶ
ἀργαὶ μανθάνουσι περιέρχόμεναι τὰς οἰ
κίας· οὐ μόνον δὲ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι
καὶ περίεργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα. βού
λομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν,
οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι
τῷ ἀντικειμένῳ, λοιδορίας χάριν.

ἤδη

in ſermone, in cõuerſatione, in dilectione, in ſpiritu, in fide, in puritate. Donec uenero attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexeris quod in te eſt donum, quod datũ eſt tibi p prophetiã cũ impoſitione manuum, autoritate ſacerdotij. Hæc exerce, in his eſto, ut tuus profectus manifeſtus ſit in oĩbus. Attẽde tibĩpſi & doctrinæ, perſiſte in his. Nam id ſi feceris, teipſum ſeruabis, & eos qui te audierint.

Seniorẽ ne ſæuius obiurges, ſed adhortare ut patrem, iuniores ut fratres, mulieres natu grandiores ut matres, iuniores ut ſorores cum omni caſtitate. Viduas honora, quæ uere uiduæ ſunt. Quod ſi qua uidua liberos aut nepotes habet, diſcãt primum propriam domũ pie tractare, & uicem rependere maioribus. Hoc eñ eſt honeſtũ & acceptum corã deo. Porrò quæ uere uidua eſt ac deſolata, ſperat in deo, & perſeuerat in obſecrationibus ac precationibus noctu dieq; Porrò quæ in delitijs uerſatæ, ea uiuens mortua eſt. Et hæc præcipe, ut irreprehenſibiles ſint. Quod ſi qua ſuis & maxime familiaribus nõ prouidet, fidẽ abnegauit, & eſt infideli deterior. Vidua alleգatur uõ minor annis ſexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominũ teſtimonio cõprobata, ſi filios educauit, ſi fuit hoſpitalis, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi afflictis ſubminiſtrauit, ſi in oñi opere bono fuit aſſidua. Porrò iuniores uiduas reĳce. cũ enim laſciuire cœperint aduerſus Chriſtũ, nubere uolunt, habentes condẽnationẽ, quod primã fidem reiecerint: ſimul aũt & ocioſæ diſcunt circũire domos. Imò nõ ſolũ ocioſæ, uerumetiã garrulæ & curioſæ, loquentes quæ non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum adminiſtrare, nullam occaſionẽ dare aduerſario, ut habeat maledicẽdi cauſam.

Iam

ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν, ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ. εἴ τις πιστὸς, ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, ἐπαρκείτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρείσθω ἡ ἐκκλησία, ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκέσῃ. οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. λέγει γὰρ ἡ γραφὴ, βοῦν ἀλοῶντα οὐ φιμώσεις. καὶ ἄξιος ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου, ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων. τοὺς ἁμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἔλεγχε, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. σεαυτὸν ἁγνὸν τήρει. μηκέτι ὑδροπότει, ἀλλὰ οἴνῳ ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλα ὄντα, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι οὐ δύνανται.

Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται. οἱ δὲ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότας, μὴ καταφρονείτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσι, ἀλλὰ μᾶλλον δουλευέτωσαν, ὅτι πιστοί εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ, οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι. ταῦτα δίδασκε καὶ παρακάλει. εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραὶ, παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀλη-

θείας

Iam enim nõn ullæ defluxerũt, ſecutæ ſatanã. Quod ſi quis fidelis, aut ſi qua fidelis habet uiduas, ſuppeditet illis, & non oneretur eccleſia: ut ijs quæ uere uiduæ ſũt, ſuppetat. Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime ij, qui laborant in ſermone & doctrina. Dicit em̃ ſcriptura: Boui trituranti nõ obligabis os. Et, Dignus eſt operarius mercede ſua. Ad uerſus preſbyterum accuſationẽ ne admiſeris, niſi ſub duobus aut tribus teſtibus. Eos qui peccant, corã omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. Obteſtor in conſpectu dei & domini Ieſu Chriſti & electorum angelorum, ut hæc ſerues ſine præcipitatione iudicij, nihil faciens iuxta propẽſionem animi. Manus cito ne cui imponas, neque cõmunices peccatis alienis. Temetipſũ purũ ſerua. Ne poſthac bibas aquã, ſed uino paululo utere propter ſtomachũ tuum, & crebras tuas infirmitates. Quorũdam hominũ peccata ante manifeſta ſũt, præcedentia ad iudiciũ, quoſdam uero & ſubſequuntur. Conſimiliter & bona opera ante manifeſta ſunt, & ea quæ ſecus habent, occultari nõ poſſunt. VI Quicũq; ſub iugo ſunt ſerui, ſuos dominos omni honore dignos ducant, ne nomẽ dei & doctrina male audiat. Qui uero fideles habẽt dños, ne cõtemnant, quod fratres ſint, ſed magis inſeruiant, quod fideles ſint ac dilecti, qui beneficentiæ participes ſunt. Hæc doce & exhortare. Si quis diuerſam ſequitur doctrinã, & nõ accedit ſanis ſermonibus dñi noſtri Ieſu Chriſti, & ei quæ ſecundũ pietatẽ eſt doctrinæ, is inflatus eſt, nihil ſciẽs, ſed inſaniens circa quæſtiones ac diſputationũ pugnas, ex quibus naſcitur inuidia, contentio, maledicentia, ſuſpiciones malæ, ſuperuacaneæ conflictationes hominum mente corruptorũ, & quib⁹ adẽpta eſt ueritas

θεὰς, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. ἀφίσασο ἀπὸ τῶν τοιούτων. ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετὰ αὐταρκείας. οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον ὅτι οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα, ἔχοντες δὲ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. οἱ δὲ βουλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον, καὶ ἀπώλειαν. ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, καὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν ὀδύναις πολλαῖς. σὺ δὲ ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ταῦτα φεῦγε. δίωκε δὲ δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονὴν, πραότητα. ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ ὡμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων. παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ χριστοῦ Ἰησοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ ποντίου πιλάτου τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίλημπτον, μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ἣν καιροῖς ἰδίοις δείξει ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον, ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, ᾧ τιμὴ καὶ κράτος αἰώνιον, ἀμήν. τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι παράγγελλε, μὴ ὑψηλοφρονεῖν, μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, ἀλλ' ἐν τῷ θεῷ τῷ ζῶντι τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλουσίως πάντα εἰς ἀπόλαυσιν, ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικοὺς, ἀποθησαυρίζοντας ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπιλάβωνται τῆς αἰωνίου ζωῆς. ὦ Τιμόθεε τὴν πα-

ραθήκην

ritas, qui existimant quæstum esse pietatem. Seiungere ab ijs qui eiusmodi sunt. Est autem quæstus magnus, pietas cũ animo sua sorte contento. Nihil enim intulimus in mundũ, uidelicet nec efferre quicquam possumus: sed habentes alimẽta, & quibus tegamur, his contenti erimus. Cæterum qui uolunt ditescere, incidunt in tentationem, & laqueum, & cupiditates multas, stultas, ac noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Siquidẽ radix omnium malorum est studium pecuniæ, quam quidam dum appetunt, aberrauerunt à fide, & seipsos implicuerunt doloribus multis. Tu uero homo dei, ista fuge. sectare autem iusticiam, pietatem, fidẽ, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei: apprehende uitam æternam, ad quam & uocatus es, & professus es bonam professionem coram multis testibus. Præcipio tibi in conspectu dei, qui uiuificat omnia, & Iesu Christi, qui testatam fecit sub Pontio Pilato bonam professionem, ut serues præceptum, immaculatus, irreprehensibilis, usque ad apparitionem domini nostri Iesu Christi, quã temporibus suis ostensurus est ille beatus & solus princeps, rex regnãtium, & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, quẽ uidit nemo hominum, neque uidere potest, cui honor & imperium sempiternũ, amẽ. His q diuites sunt in præsenti seculo præcipe, ne elato sint animo, neq; spem ponant in diuitijs incertis, sed in deo uiuente: qui præbet nobis omnia affatim ad fruẽdum, ut bene faciant, ut diuites sint operibus bonis, ut faciles sint ad impartiendum, libenter cõmunicantes, recõdentes sibijpsis fundamentum bonum in posterum, ut apprehendãt æternam uitam. O Timothee de-

ρακαταθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἥν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. ἡ χάρις μετὰ σοῦ. ἀμήν.

positum serua, deuitans prophanas uocũ inanitates, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ, quam nonnulli profitentes, circa fidem aberrauerunt. Gratia sit tecum. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ λαοδικείας, ἥ τις ἐστὶ μητρόπολις φρυγίας τῆς πακατιανῆς.

Missa fuit ex Laodicea, quæ est Metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ἐΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει πάλιν ἀπὸ ῥώμης. ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. τὴν σπουδὴν ποδημούντων τοῦ παύλῳ καταλειψάντων αὐτὸν, βουλόμενος αὐτὸς ὁ ἀπόστολος ἐλθεῖν τιμόθεον πρὸς αὐτὸν, γράφει τῆς ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν σημαίνει ἑαυτὸν μνημονεύειν αὐτοῦ τε τῆς εὐλαβείας, καὶ τῆς προγόνων αὐτοῦ πίστεως. ἔπειτα δηλῶν, ὅτι οἱ ἀπὸ ἀσίας, ὧν ἐστὶ φύγελλος καὶ ἑρμογένης, ἀπεστράφησαν αὐτὸν, ὁρῶντες αὐτοῦ τὰς ἁλύσεις. μόνῳ δὲ ὀνησιφόρῳ μαρτυρεῖ σπουδήν, καὶ τοῦτον ἀπεδέξατο, ἐλθόντα εἰς τὴν ῥώμην, καὶ προσμείναντα αὐτοῦ. παραγγέλλει δὲ αὐτοῦ παραιτεῖσθαι τὰς μωρὰς ζητήσεις, διὰ τὸ δὲ αὐτῶν γεννᾶσθαι μάχας. καὶ τὸ ὑμέναιος καὶ φιλητὸς οὕτως ἐκτραπέντες, πρέβησαν τὴν ἀλήθειαν, λέγοντες τῆς ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καί τινας ἀνατρέπουσι. μᾶλλον οὖν παραινεῖ αὐτοῦ προσέχειν ἑαυτοῦ, καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, καὶ εἰδέναι μὲν, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἔσοντι οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, καὶ φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. προβλέποντα δὲ ταῦτα, ἀσφαλίζεσθαι τοὺς λαοὺς, μή τις ἐξ αὐτῶν ἀπατηθῇ, καὶ εἰς τὰ ἤθη, καὶ εἰς τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκρίβειαν πολλὰ προτρεψάμενος αὐτὸν, καὶ σημάνας τὸν καιρὸν τῆς ἀναλύσεως αὐτοῦ ἐνστῆναι, καὶ μέλλειν σπένδεσθαι καὶ μαρτυρεῖν, ἐνετείλατο αὐτοῦ ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν ταχέως, κομίζοντα τὸν φαιλόνην καὶ τὰ βιβλία. πρῄνεσε δὲ αὐτοῦ ἀλέξανδρον τὸν χαλκέα φυλάττεσθαι, ὡς πολλὰ κακὰ ἐνδειξάμενον αὐτοῦ, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM AD TIMOTHEVM POSTERIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

QVoniam in superiori epistola spem sui reditꝰ fecerat Timotheo, apud Ephesios agenti, nec fuit eius præstandi facultas, quod Rhomæ in uinculis haberetur, literis eum confirmat, ne persecutionũ procellis deijciatur, sed suo exemplo animum ad martyrium præparet. Instare enim tempora periculosa ob quosdam, pietatis prætextu ueram pietatem subuertentes: itáq; sese iactantes, quasi in uerbis sit Christiana religio, ac non potius in animi puritate. Deinde testatus, imminere diem obitus sui, seq; iam à plerisq; destitutum, iubet, ut Timotheus unà cum Marco propere ad se Rhomam ueniat. Scripsit Rhomæ, cum iterum ad Neronis tribunal sisteretur.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελήματος θεοῦ, κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Τιμοθέῳ ἀγαπητῷ τέκνῳ. Χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν. Χάριν ἔχω τῷ θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἐπιποθῶν σε ἰδεῖν, μεμνημένος σου τῶν δακρύων, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ, ὑπόμνησιν λαμβάνων τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἥτις ἐνῴκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωΐδι, καὶ τῇ μητρί σου Εὐνίκῃ. πέπεισμαι δέ, ὅτι καὶ ἐν σοί. δι' ἣν αἰτίαν ἀναμιμνήσκω σε, ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ θεοῦ, ὅ ἐστιν ἐν σοὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ· μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμέ, τὸν δέσμιον αὐτοῦ, ἀλλὰ συνκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν θεοῦ τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν καὶ χάριν, τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰωνίων, φανερωθεῖσαν δὲ νῦν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καταργήσαντος

AD TIMOTHEVM EPITOLA SECVNDA.

PAulus apostol⁹ Iesu Christi, per uoluntatem dei, secundum promissionē uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio. Gratia, misericordia, pax à deo patre, & Christo Iesu domino nostro. Gratiam habeo deo, cui seruio à maioribus cum pura conscientia, quod citra ullam intermissionem faciam de te mentionem in precationibus meis noctu dieque, desiderans te uidere, memor tuarum lachrymarum, ut gaudio replear, ubi commonefactus fuero eius, quæ est in te non simulatæ fidei, quæ habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunica. Certum autem scio, quod in te quoque. Quam ob causam cōmonefacio te, ut suscites donum dei, quod est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed potentiæ ac dilectionis & sobrietatis. Ne igitur te pudeat testimonij domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum uinctus illi⁹, sed esto particeps afflictionum euangelij iuxta potētiam dei, q saluos fecit nos, & uocauit uocatione sancta, non secundū opera nostra, sed secūdū suū propositū & gratiā, quæ data quidem est nobis per Christū Iesum ante tēpora æterna, sed palam facta est nunc per apparitionem seruatoris nostri Iesu Christi,

καταργήσαντος μὲν θάνατον, φωτίσαντος δὲ ζωὴν, & ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ εὐαγγελίου, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κῆρυξ καὶ ἀπόστολος, & διδάσκαλος ἐθνῶν, δι' ἣν αἰτίαν & ταῦτα πάσχω, ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι. οἶδα γάρ, ᾧ πεπίστευκα, καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατός ἐστι τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαινόντων λόγων, ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. τὴν καλὴν παρακαταθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου, τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστι Φύγελος καὶ Ἑρμογένης. δῴη ἔλεος ὁ κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ, ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, καὶ τὴν ἅλυσίν μου οὐκ ἐπῃσχύνθη, ἀλλὰ γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, σπουδαιότερον ἐζήτησέ με, καὶ εὗρε. δῴη αὐτῷ ὁ κύριος εὑρεῖν ἔλεος παρὰ κυρίου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. καὶ ὅσα ἐν Ἐφέσῳ διηκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις.

Σὺ οὖν τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι, τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων. ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται, & ἑτέρους διδάξαι. Σὺ οὖν κακοπάθησον, ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, οὐ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν. νόει ἃ λέγω. δῴη γάρ σοι ὁ κύριος σύνεσιν ἐν πᾶσι. μνημόνευε, Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγηγερμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαβίδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, ἐν ᾧ κακοπαθῶ μέχρι δεσμῶν, ὡς κακοῦργος. ἀλλ' ὁ λόγος τοῦ θεοῦ οὐ δέδεται. διὰ τοῦτο πάντα ὑπομένω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μετὰ δόξης αἰωνίου. πιστὸς ὁ λόγος. εἰ γὰρ συναπεθάνο-

EPISTOLA

qui mortē quidē aboleuit, uitam autem in lucem produxit, ac immortalitatē per euāgelium, in quod positus sum ego præco & apostolus, ac doctor gentium, quā ob causam & hæc patior, attamen non erubesco. Noui enim certusq; sum, q̄ is cui credidi, potens sit depositū meū custodire in illū diem. Formā habeto sanorum sermonū, quos à me audisti cū fide & charitate, quæ est in Christo Iesu. Egregium depositū seruato per spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis. Nosti hoc, quod auersati fuerint me omēs, qui sunt in Asia, quorū est Phygelus & Hermogenes. Det misericordiam dominus Onesiphori familiæ, quoniā sæpe me refocillauit, & de catena mea nō erubuit: sed cū esset Rhomæ, studiosius quæsiuit me, & inuenit. Det ei dominus, ut inueniat misericordiā apud dominū in die illo. Et in q̄ multis Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

Tu igit' fili mi, fortis esto in gratia, quæ est per Christum Iesum, & in his, quæ audisti à me per multos testes. Hæc cōmēda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoq; doceant. Tu igitur feras afflictionē, ut bonus miles Iesu Christi. Nemo qui militat, implicatur uitæ negotijs, ut ei q̄ se in militiā delegit, placeat. Quod si certet etiā aliquis, non coronatur, nisi legitime certauerit. Laborātē agricolā oportet primū de fructibus percipere. Cogita quæ dico. Det enim tibi dominus in omnibus intellectū. Memento, Iesum Christū resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid, secundum euangelium meum, in quo malis affligor, quasi facinorosus usq; ad uincula. At sermo dei nō fuit uinctus. Propterea omīa suffero propter electos, ut & ipsi salutem cōsequant', quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna. Certus sermo. Nā si

cōmortui

συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν. εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. εἰ ἀρνούμεθα, κἀκεῖνος ἀρνήσεται ἡμᾶς. εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει, ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται. ταῦτα ὑπομίμνησκε, διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ κυρίου, μὴ λογομαχεῖν, εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων. σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παρασῆσαι τῷ θεῷ, ἐργάτην ἀνεπαίσχυντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας περίστασο. ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει. ὧν ἐστιν ὑμέναιος καὶ Φίλητος, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, καὶ ἀνατρέπουσι τινῶν πίστιν. ὁ μέντοι στερεὸς θεμέλιος τοῦ θεοῦ ἕστηκεν, ἔχων τὴν σφραγῖδα ταύτην, ἔγνω κύριος τοὺς ὄντας αὐτοῦ, καί, ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα Χριστοῦ. ἐν μεγάλῃ δὲ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα, καὶ ὀστράκινα, καὶ ἃ μὲν εἰς τιμήν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν ἡγιασμένον, εὔχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε. δίωκε δὲ δικαιοσύνην, πίστιν, ἀγάπην, εἰρήνην, μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας. τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι γεννῶσι μάχας. δοῦλον δὲ κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ' ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας, διδακτικόν, ἀνεξίκακον ἐν πραΰτητι, παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μή ποτε δῷ αὐτοῖς ὁ θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί. ἔσονται γὰρ

cõmortui ſumus, & conuiuemus, ſi ſufferimus, & conregnabimus: ſi negamus, & ille negabit nos: ſi increduli ſumus, ille fidelis manet, negare ſeipſum nõ poteſt. Hæc admone, conteſtans coram domino, ne uerborum pugnas ſequantur, ad nullam utilitatem, ad ſubuerſionem audientiũ. Stude teipſum probatum exhibere deo, operariũ non erubeſcendũ, recte ſecantem ſermonẽ ueritatis. Cæterũ prophanas uocũ inanitates prætermittito: ad maiorẽ enim profi cient impietatẽ: & ſermo illorum, ut cancer morbus, paſtionem habebit. quorũ de numero eſt Hymenæus, & Philetus, qui circa ueritatẽ aberrarunt, dicẽtes, reſurrectionẽ iam eſſe factam, & ſubuertunt quorundã fidem. Solidum tamen fundamẽtum dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Nouit dominus, qui ſint ſui, & diſcedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Chriſti. Cæterum in magna domo non tantum ſunt uaſa aurea & argẽtea, uerumetiam lignea, ac teſtacea, & alia quidem in honorẽ, alia uero in contumeliam. Si quis igitur expurgarit ſeipſum ab his, erit uas in honorem ſanctificatum, accõmodum uſibus domini, ad omne opus bonũ præparatũ. Iuueniles aũt cõcupiſcentias fuge, ſectare uero iuſticiam, fidem, charitatem, pacem, cũ his qui inuocant dominũ ex puro corde. Stultas autem & ineruditas quæſtiões reſpue, ſciens, eas parere pugnas. Porrò ſeruũ domini non oportet pugnare, ſed placidum eſſe erga omnes, propenſum ad docendũ, tolerantem malos cum mãſuetudine, erudientem eos qui obſiſtunt, ſi quando det illis deus pœnitentiam ad agnoſcendũ ueritatem, & reſipiſcant è diaboli laqueo, capti ab eo ad ipſius uoluntatem.

Illud autem ſcito, quod in extremis die III
bus inſtabunt tempora periculoſa. Erunt

γαρ οι ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδόται, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, καὶ τούτους ἀποτρέπου. ἐκ τούτων γάρ εἰσιν οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, καὶ αἰχμαλωτεύοντες γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις, πάντοτε μανθάνοντα, καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα. ὃν τρόπον δὲ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀντέστησαν Μωϋσῇ, οὕτως καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νοῦν, ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίστιν, ἀλλ' οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον. ἡ γὰρ ἄνοια αὐτῶν ἔκδηλος ἔσται πᾶσιν, ὡς καὶ ἐκείνων ἐγένετο. Σὺ δὲ παρηκολούθησάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ, τῇ προθέσει, τῇ πίστει, τῇ μακροθυμίᾳ, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ, τοῖς διωγμοῖς, τοῖς παθήμασιν, οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις, οἵους διωγμοὺς ὑπήνεγκα· καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ κύριος· καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται. πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες, καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνος ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτισμένος.

Διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μέλλοντος κρίνειν

enim homines sui amantes, auari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, impij, carentes affectu, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, negligentes bonorum, proditores, præcipites, inflati, uoluptatum amantes, potius quam amantes dei, habentes formam pietatis, sed qui uim eius abnegarint. Et istos auersare. Ex his enim sunt qui subeũt in familias, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur concupiscentijs uarijs, semper discentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes. Quemadmodum autem Iannes & Iambres resistebant Moysi, ita & hi resistunt ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed non proficient amplius. Siquidem amentia istorum euidens erit omnibus, quemadmodum & illorum fuit. Tu uero assectatus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, patientiam, persecutiones, afflictiones, quæ mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quas persecutiones sustinuerim. Et ex omnibus eripuit me dominus, sed & omnes, qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Porrò mali homines, & impostores proficient in peius, dum & in errorem adducunt & errant ipsi. At tu persistito in his quæ didicisti, & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris, quæ te possunt eruditum reddere ad salutem per fidẽ, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionẽ, quæ est in iustitia, ut integer sit dei homo, ad omne opus bonum apparatus.

Obtestor igitur ego coram deo, & domino Iesu Christo, qui iudicaturus IIII

κρίνειν ζῶντας καὶ νεκροὺς κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. κήρυξον τὸν λόγον. ἐπίστηθι εὐκαίρως, ἀκαίρως. ἔλεγξον, ἐπιτίμησον, παρακάλεσον ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ. ἔσται γὰρ καιρὸς, ὅτε τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας ἑαυτοῖς ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους, κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους ἐκτραπήσονται. Σὺ δὲ νῆφε ἐν πᾶσι, κακοπάθησον, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα. λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτὴς, οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. σπούδασον ἐλθεῖν πρός με ταχέως. δημᾶς γάρ με ἐγκατέλιπεν, ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, καὶ ἐπορεύθη εἰς θεσσαλονίκην. κρήσκης εἰς γαλατίαν, τίτος εἰς δαλματίαν. λουκᾶς ἐστι μόνος μετ' ἐμοῦ. μάρκον ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστι γάρ μοι εὔχρηστος εἰς διακονίαν. τυχικὸν δὲ ἀπέστειλα εἰς ἔφεσον. τὸν φαιλόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν τρωάδι παρὰ κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλά μοι κακὰ ἐνεδείξατο, ἀποδώσει αὐτῷ ὁ κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ὃν καὶ σὺ φυλάσσου. λίαν γὰρ ἀνθέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. μὴ αὐτοῖς λογισθείη, ὁ δὲ κύριός μοι παρέστη, καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐρρύσθην

turus est uiuos & mortuos in apparitione sua, & in regno suo. Prædica sermonẽ, insta tempestiue, intempestiue: argue, increpa: exhortare cum omni lenitate & doctrina. Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores, ij quibus pruriunt aures, & à ueritate quidẽ aures auertent, ad fabulas uero conuertentur. At tu uigila in omnibus, obdura in afflictionibus, opus perage euangelistæ, ministerium tuum ad plenum probatum reddito. Nam ipse iam immolor, & tempus meæ resolutionis instat. Certamen bonum decertaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui. Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi dominus in illo die, qui est iustus iudex: non solum autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduẽtum ipsius. Da operam, ut uenias ad me cito. Nam Demas me reliquit, amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiã. Lucas mecum est solus. Marcum assumptum adduci to unà tecum, est enim mihi perutilis ad ministerium. Porrò Tychicum misi Ephesum. Penulam quã reliqui Troade apud Carpum, cum uenies apporta, & libros, maxime autem membranas. Alexander faber ærarius multis malis me affecit, reddat illi dominus iuxta facta ipsius, quem & tu caue. Vehemẽter enim restitit sermonibus nostris. In prima mea defensiõe nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt. Ne illis imputetur, sed dominus mihi adfuit, & corroborauit me, ut p me prædicatio expleretur, & audirẽt oẽs gentes, & ereptus

ἐῤῥύσθην ἐκ στόματος λέοντος, καὶ ῥύσεταί με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου πονηροῦ, καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουρανίων, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ἄσπασαι πρίσκαν καὶ ἀκύλαν, καὶ τὸν ὀνησιφόρου οἶκον. ἔραστος ἔμεινεν ἐν κορίνθῳ, τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν μιλήτῳ ἀσθενοῦντα. σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. ἀσπάζεταί σε εὔβουλος, καὶ πούδης, καὶ λῖνος, καὶ κλαυδία, καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες. ὁ κύριος ἰησοῦς χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου. Ἡ χάρις μεθυμῶν. ἀμήν.

ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me dominus ab omni facto malo, seruabitq́ in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amē. Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori familiam. Erastus mā sit Corinthi. Trophimū autē reliqui in Mileto languentē. Da operam, ut uenias ante hyemem. Salutat te Eubulus, & Pudēs, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cū spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ ῥώμης ἡ πρὸς τιμόθεον δευτέρα, ὅτε πρέσει παῦλος τοῦ καίσαρι νέρωνι ἐκ δευτέρου πάλιν.

Scripta è Rhoma ad Timotheum secunda, cum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΑΥΛΟΥ.

Ταύτην ὠλιστέλλει ἀπὸ νικοπόλεως, ἐκεῖ γὰρ προεχείμαζεν. ἡ δὲ πρόφασις τοῦ ὠλιστολῆς αὕτη. εἰς μὲν τὴν κρήτην ἀπέλιπε τὸν τίτον, ἵνα καταστήσῃ κατὰ πόλεις κληρικούς. πολλῶν δὲ ὄντων ἐκεῖ τῶν ὠλιχειρούντων προφάσει τοῦ νόμου ἀπατᾶν τοὺς λαούς, μεθ' ὃ μαθὼν ὁ παῦλος γράφει. καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστῶν τοῦ θεῷ δι' ἃ τὴν αὐτοῦ εὐλάβειαν, σημαίνει τὴν ἐν χριστῷ πίστιν μὴ νεωτέραν εἶναι, ἀλλ' ἐξ αἰῶνος ἡτοιμάσθαι καὶ ἐπηγγέλθαι πρὸ τοῦ θεοῦ ταύτην. ἔπειτα περὶ τοῦ καταστάσεως τῶν κληρικῶν καὶ τούτων διδάσκει, πῶς, καὶ ὁποίους αὐτοὺς εἶναι δεῖ. καὶ ὠλιτιμᾶν δὲ ἐντέλλεται αὐτοῦ τοῖς ἀντιλέγουσι τῇ ὑγιαινούσῃ πίστει, μάλιστα δὲ τοὺς ἐκ περιτομῆς. εἰδέναι τε τοὺς κρῆτας, ὅτι ἄργοί εἰσι, καὶ χρήζουσιν ὠλιθυμίας. διδάξας δὲ πάντα τὰ βρώματα καθαρὰ εἶναι τοῖς καθαροῖς, καὶ ὁποίας εἶναι δεῖ τὰς πρεσβύτιδας τὰς ὀφειλούσας σωφρονίζειν τὰς νέας. παραινεῖ πῶς δεῖ καὶ τοὺς δούλους τοῖς ἰδίοις δεσπόταις ὑπηρετεῖν. καὶ τέλος ὑπομνήσας, ὅτι ἡ τοῦ σωτῆρος χάρις οὐκ ἐξ ἔργων ἡμᾶς ἐδικαίωσεν, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ φιλανθρωπίᾳ, καὶ παραγγείλας τὰς νομικὰς μάχας ἐκτρέπεσθαι ὡς ἀναισχύντους οὔσας, δηλοῖ αὐτοῦ, μετὰ δὲ πέμψαι πρὸς αὐτὸν ἀρτεμᾶν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς αὐτόν. ἐνετείλατό τε αὐτῷ ὥστε διδάσκειν, καὶ τοὺς αὐτοῦ καλῶν ἔργων προΐστασθαι. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

In epistolā

IN EPISTOLAM AD TITVM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

TItum discipulum suũ ac filij loco habitũ, ob eximias dotes insulæ nobilissimæ Cretæ præfecerat apostolus,& illinc abiens, archiepiscopum consecrarat. Huic scribit ex urbe Nicopoli, quæ est in Actiaco litore, rebus,ut apparet, abhuc tranquillioribus. siquidem afflictionum aut persecutionum nulla mentio. Monet autem ut quod ipse apud Cretenses cœperat,consummet absoluatq;,& per singulas ciuitates, quas centũ habuisse memoratur ea insula,episcopos instituat,quos & presbyteros uocat,idonei episcopi formam præscribens. Et quoniã huc quoq; penetrarãt pseudapostoli, qui Iudaismũ suum omnibus ingerebant,animat eum,ut eos fortiter reijciat ac refutet. Deinde personarum & ætatum præscribit officia,quemadmodum Timotheo præscribit. illud addens,ne quisquam Christianæ religionis prætextu principibus aut magistratibus resisteret, suo fungentibus officio, quamuis essent à Christi fide alieni, quin magis eos leniter ferendos,siquando forte,uolente deo,& illi resipiscant. Postremo iubet Titum ad se uenire Nicopolim,sed non priusq; Paulus Artemam aut Tychicũ illuc misisset,ne Cretenses destituti uiderent episcopi solatio.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΠΑῦλος δοῦλος θεοῦ, ἀπόστολος δὲ ἰησοῦ χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τὴν κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων. ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι, ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ κατὰ κοινὴν πίστιν. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ

EPISTOLA PAVLI AD TITVM.

PAulus seruus dei, apostolus autem Iesu Christi iuxta fidem electorum dei, & agnitionem ueritatis,quæ est secundum pietatem in spe uitæ æternæ,quam promisit is, qui mentiri nescit deus ante tempora æterna. Patefecit autem temporibus suis sermonem suum per prædicationem,quæ commissa est mihi secundum delegationem seruatoris nostri dei, Tito germano filio iuxta communem fidem. Gratia, misericordia, pax

à deo

ἀπὸ θεοῦ πατρὸς, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. τούτου χάριν κατέλιπόν σε ἐν κρήτῃ, ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγώ σοι διεταξάμην. εἴ τις ἔστιν ἀνέγκλητος, μιᾶς γυναικὸς ἀνήρ, τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα. δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, ὡς θεοῦ οἰκονόμον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ αἰσχροκερδῆ, ἀλλὰ φιλόξενον, φιλάγαθον, σώφρονα, δίκαιον, ὅσιον, ἐγκρατῆ, ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, ἵνα δυνατὸς ᾖ καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἀνυπότακτοι, καὶ ματαιολόγοι, καὶ φρεναπάται, μάλιστα οἱ ἐκ περιτομῆς, οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν. εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, ἴδιος αὐτῶν προφήτης. κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής. δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, μὴ προσέχοντες ἰουδαϊκοῖς μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων, ἀποστρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς. τοῖς δὲ μεμιαμμένοις, καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρόν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.

Σὺ δὲ λάλει, ἃ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ. πρεσβύτας, νηφαλίους εἶναι, σεμνούς, σώφρονας, ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. πρεσβύτιδας ὡσαύτως, ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνῳ πολλῷ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας

à deo patre, & domino Iesu Christo seruatore nostro. Huius rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ desunt, pergas corrigere, & cõstituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi ordinaram. Si quis est inculpatus uiri uxoris uir, liberos habens fideles, nõ obnoxios crimini luxus, aut qui non sint intractabiles. Oportet enim episcopum inculpatum esse, tanquam dei dispensatorẽ, non præfractum, non iracundum, non uinosum, non percussorem, non turpiter lucro deditum: sed hospitalem, bonarum rerum studiosum, sobrium, iustum, pium, tẽperantem, tenacem eius qui secundum doctrinã est, fidelis sermonis, ut potẽs sit etiã exhortari per doctrinã sanam, & contradicentes conuincere. Sunt eñ multi intractabiles, & uaniloqui, & mẽtium seductores: maxime ñ, qui sunt ex circũcisione, quibus oportet obturare os, qui totas domos subuertunt, docentes, quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidam ex istis, propri⁹ ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, uentres pigri. testimonium hoc est uerũ. Quam ob causam redarguito illos seueriter, ut sani sint in fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & præceptis hominum, auersantium ueritatem: Omnia quidem pura puris. Porrò pollutis & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum & mens & conscientia. Deũ profitentur se scire, cæterum factis negant, cum sint abominabiles, & dicto nõ audiẽtes, & ad omne opus bonum reprobi.

Tu uero loquere, quæ decent sanam II
doctrinam. Senes, ut sobrij sint, graues, modesti, sani fide, charitate, patientia. Anus itidem, ut in habitu sint, qui religionem deceat, non calumniatrices, non uino multo seruientes, ut honesta doceant, quo possint modestas reddere

adolescentulas

νέας, φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώφρονας, ἁγνὰς, οἰκουρούς, ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ βλασφημῆται· τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν, περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον. Δούλους ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι, μὴ ἀντιλέγοντας, μὴ νοσφιζομένους, ἀλλὰ πίστιν πᾶσαν ἐνδεικνυμένους ἀγαθὴν, ἵνα τὴν διδασκαλίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ κοσμῶσιν ἐν πᾶσιν. Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ, καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, καὶ καθαρίσῃ ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον, ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. Ταῦτα λάλει, καὶ παρακάλει, καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. μηδείς σου περιφρονείτω. Ὑπομίμνησκε αὐτοὺς, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἑτοίμους εἶναι, μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς, πᾶσαν ἐνδεικνυμένους πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι, δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στυγητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους. ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς

adoleſcentulas, ut maritos ſuos diligant, ut liberos ament, ut ſobriæ ſint, puræ, domus cuſtodes, bonæ, ſubditæ ſuis uiris, ne ſermo dei male audiat. Adoleſcentes conſimiliter adhortare, ut ſobrij ſint, per omnia temetipſum præbens formam bonorum operum in doctrina, integritatem, grauitatem, ſermonem ſanum, irreprehenſibilem: ut is qui repugnat rubore ſuffundatur, nihil habens, quod de uobis dicat mali. Seruos hortare, ut ſuis dominis pareant, in omnibus illis placeant, non reſpõſatores, non ſuffurantes, ſed fidem omnem oſtendẽtes bonam, ut doctrinam ſeruatoris noſtri dei ornent in omnibus. Apparuit enim gratia dei, ſalutifera omnibus hominibus, erudiẽs nos, ut abnegata impietate & mũdanis concupiſcentijs, ſobrie & iuſte & pie uiuamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem, & apparitionem gloriæ magni dei, & ſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibi ipſi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum. Hæc loquere, & hortare, & argue cum omni præcipiendi ſtudio. Nemo te deſpiciat.

III Admoneto illos, ut principatibus ac poteſtatibus ſubditi ſint, ut magiſtratibus pareant, ut ad omne opus bonum ſint parati, ne de quoquam maledicant, ne ſint pugnaces, ſed humani, omnem exhibentes manſuetudinem erga omnes homines. Nam eramus quondam & nos ſtulti, inobedientes, errantes, ſeruientes deſideriſs ac uoluptatibus uariſs, in malitia & inuidia degentes, odioſi, inuicem odio proſequentes. At poſtquam bonitas, & erga homines amor apparuit ſeruatoris noſtri dei, non ex operibus quæ ſunt in iuſticia, quæ faciebamus

nos,

ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κληρονόμοι γενώμεθα, κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου. Πιστὸς ὁ λόγος. Περὶ τούτων βούλομαί σε διαβεβαιοῦσθαι, ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐστασθαι οἱ πεπιστευκότες τῷ θεῷ. Ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. Μωρὰς δὲ ζητήσεις, καὶ γενεαλογίας, καὶ ἔρεις, καὶ μάχας νομικὰς περιΐστασο. Εἰ σὶ γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιαι. Αἱρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος. Ὁ τὰν πέμψω ἀρτεμὰν πρός σε ἢ τυχικὸν, σπούδασον ἐλθεῖν πρός με εἰς νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι. Ζηνᾶν τὸν νομικὸν καὶ ἀπολλῶ σπουδαίως πρόπεμψον, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. Μανθανέτωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι, καλῶν ἔργων προΐστασθαι εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἵνα μὴ ὦσιν ἄκαρποι. Ἀσπάζονταί σε οἱ μετ' ἐμοῦ πάντες. Ἄσπασαι τοὺς φιλοῦντας ἡμᾶς ἐν πίστει. Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

nos, sed secundum suam misericordiã saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, ac renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos opulente, per Iesum Christũ seruatorem nostrum, ut iustificati illius gratia, hæredes efficeremur iuxta spem uitæ æternæ. Indubitatus sermo. De his uolo ut confirmes, quo solliciti sint, ut bonis operibus præsint qui crediderũt deo. Hæc em̃ sunt honesta & utilia hominibus. Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, ac pugnas legales omitte: sunt enim inutiles & superuacaneæ. Sectarum autorem hominem, post unam & alterã admonitionem fuge, sciens, quod euersus sit, qui eiusmodi est, & peccet per se dãnatus. Cum autẽ misero Arteman ad te, aut Tychicum, da operã, ut uenias ad me Nicopolim, nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo studiose deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri, bonis operibus præesse, ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi. Salutant te, qui mecum sunt omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Ἐγράφη ἐκ νικοπόλεως τῆς μακεδονίας.

Scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ἘΠΙΣΤΟΛΗΣ.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ ῥώμης. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Ὀνήσιμος ὁ οἰκέτης φιλήμονος ἔφυγε, καὶ ἀπελθὼν πρὸς τὸν ἀπόστολον, κατηχήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ γέγονεν αὐτῷ χρήσιμος εἰς διακονίαν. Περὶ τούτου τοίνυν γράφει φιλήμονι, παρατιθέμενος αὐτῷ τὸν ὀνήσιμον, ἵνα προσέχῃ αὐτῷ γνησίως, καὶ μηκέτι ἔχῃ αὐτὸν ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ἀδελφόν. Προετρέψατο δὲ αὐτὸν καὶ ξενίαν αὐτῷ ἑτοιμάσαι, ἵνα ἐὰν ἔλθῃ, εὕρῃ ποῦ μείνῃ. Καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

In epistolam

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

GRæci tradunt, hunc Philemonẽ genere Phrygẽ fuisse, quam nationẽ intractabilem ac seruilem esse, uel Græco prouerbio iactatum est: Phryx plagis emendatur. Quem tamen Paulus ob pietatem & officia in sanctos, inter præcipuos habuit amicos. Huius seruꝰ Onesimꝰ Rhomam profugerat non sine furto, quod ferè serui solent. Illic audito Paulo, q tum in uinculis erat, euangelicam doctrinam amplexus est, ac Paulo seruiuit in carcere. Verum ne quid herus ob serui fugam animo cruciaretur, remittit eũ: sed miro studio, miráq; ciuilitate seruum & fugitiuum & compilatorem domino reconcilians, se interim sponsorem offerens, dependsurus, si quid ille suppilasset in fuga. Scribit enim è uinculis per dictum Onesimum, quem & filium uocat.

FINIS.

ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΑΥΛΟΥ.

ΑΥΛΟΣ δέσμιος χριστοῦ ἰησοῦ καὶ τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν, καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, καὶ ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, καὶ τῇ κατ᾽ οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου ἰησοῦ χριστοῦ. εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον ἰησοῦν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ, τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς χριστὸν ἰησοῦν. χάριν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ ἀδελφέ. διὸ πολλὴν

AD PHILEMONEM EPISTOLA PAVLI.

PAulus uinctus Christi Iesu & Timotheus frater, Philemoni dilecto & collegæ nostro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo cõmilitoni nostro, & quæ domi tuæ est, congregationi. Gratia uobis & pax â deo patre nostro, & domino Iesu Christo. Gratias ago deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatem ac fidẽ, quam habes erga dominum Iesum, & erga omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis boni, quod est in uobis erga Christum Iesum. Gaudium enim habemus multum, & consolationem in dilectione tua, quod uiscera sanctorum refocillata sunt per te frater. Quapropter quamuis mul

πολλὴν ἐν χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν, ὡς Παῦλος πρεσβύτης, νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ χριστοῦ. παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ὀνήσιμον, τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, ὃν ἀνέπεμψα. Σὺ δὲ αὐτὸν, τοῦτ' ἔστι, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ εὐαγγελίου, χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου ᾖ, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον. τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς, οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, μάλιστα ἐμοί, πόσῳ δὲ μᾶλλον σοὶ καὶ ἐν σαρκὶ, καὶ ἐν κυρίῳ; εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνόν, προσλαβοῦ αὐτὸν ὡς ἐμέ. εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει. ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. ἐγὼ ἀποτίσω. ἵνα μὴ λέγω σοι, ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις. ναὶ ἀδελφέ. ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ. ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ. πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, εἰδὼς, ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω, ποιήσεις. ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν. ἐλπίζω γὰρ, ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν. Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς ὁ συναιχμάλωτός μου ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, Μάρκος, Ἀρίσταρχος, Δημᾶς, Λουκᾶς, οἱ συνεργοί μου. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. ἀμήν.

tam in Christo fiduciam habeã iniungendi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter charitatem potius rogo, cũ talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiã uinctus Iesu Christi. Rogo autem pro filio meo, quem genui in uinculis meis, Onesimo, quondã tibi inutili, nunc uero tibi & mihi perutili, quem remisi. Tu autem eũ, hoc est, uiscera mea suscipe, quem ego cupiebam apud me retinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis euangelij, sed absq; tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed sponta neum. Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternũ eum reciperes, non iam ut seruũ, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum, maxime mihi, quanto autẽ magis tibi, & in carne, & in domino? Si igitur me habes consortem, suscipe illum tanq; me. Quod si qd læsit te, aut debet, hoc mihi imputato. Ego Paulus scripsi mea manu. Ego dependam. ut ne dicam tibi, quod etiam teipsum mihi insuper debes. Etiam frater. Ego te fruar in dño. Refocilla mea uiscera in domino. Confisus de obediẽtia tua scripsi tibi, sciens, quod etiam ultra q̃ dico, facturus sis. Simul autem etiam præpara mihi hospitiũ. Spero enim, quod auxilio precum uestrarum donabor uobis. Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu uestro. Amen.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Ὀνησίμου οἰκέτου.

Missa fuit è Rhoma per Onesimum seruum.

ΤΑύτλω ϖ̃ ἐλθε ἀπ̀ ἰταλίας. ἡ δ̀ πρόφασις τ ϖ̃ ἱσολῦς ἄυτ. ἐπεσ̀ ἡ ὁ ἰυσ̀αῖος ἐνίσαντ τ̃ν νόμ κ̀ τ̃αῖς σκϊαῖς, σ̀ϊὰ τ̃το ὁ ἀπόσολος παῦλος σιδ̀άσκαλος ἐθνῶν γενόμ̃νος, κ̀ ἐις τὰ ἔθν ἀποσαλεὶς, κηρύπ τ̀ ἐυαγγέλϊον. γράφ τ πᾶσι τ̃ις ἔθνεσι, γράφ λοιπὸν κ̀ τ̃ις ἐκ πϱιτομ̃ς πισεύϭσιν ἐβραίοις ἀπ σ̀ακτικ̀ῶ ταύτλω ϖ̃ ἱσολ̀ῖν, πϱὶ φ τ χριϭ̃ πϱσίας, κ̀ τ πεπαῦλ πλ̀ῶ σκϊὰν τ νόμ. κ̀ πρῶτον μ̀ ἀποδείκνυσι τ̀ς πϱοφ̀ας ἀπεσάλθαι, ἵνα πϱὶ τ σωτ̃ϱος ἀκ̃ας γείλωσι, κ̀ μετ̀ αὐτ̀ς ἀνϱ̃ς ἔλθῃ, σ̀ϊλ̃ς π ἶναι τ̀ς πϱοφ̀ας, κ̀ μλλντὰς φ̀ αὐτ πϱσίας. αὐτ̀ν δ̀ τ̀ν χριϭ̀ν ὓν ἶναι θεοῦ, σ̀ϊ ὃν τὰ πάντα γέγονε. κ̀ ὅτι τ̀ν ὓν τ θεῦ ἔσ̀α ἄνθϱωπον γενέϭαι, ἵνα σ̀ϊὰ τ τ σώματος αὐτ θυσίας καταργ̀ήσῃ τ̀ν θάνατ. δι γ̀ρ σ̀ϊ ἄιματ μόχ, ἢ ξ̀ά γ, ἀλλὰ σ̀ϊ ἄιματ χριϭ̃ ἔσεϭαι πλ̀ῶ σωτηρ̀ίαν τ̃ις ἀνθϱώποις. ἀποδείκνυσι δ̀, ὅτι ὁ νόμος ὀυσ̀έ/να ἐτελείωσεν, ἀλλὰ σκϊὰν ἔιχεν τ̃ν μλλόντων ἀγαθ̃ν. κ̀ ὀυ κατέπαυσεν ὁ λαὸς, ἀλλὰ κοιν̀ῆ πᾶσιν ἡμ̃ν ὑπολείπεται ἡ ἡμέρα τ καταπαύσεως. πάλιν δ̀ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ ἱϱαρχικ̀ῆ λι/τϱγ̀ία μετετέθη ἀπ̀ ἀαρὼν ἐις τὸν χριϭὸν, ὃν τύπος ἦν ὁ μελχισεδ̀ὲκ. ὀυκ̃ν ἐκ τ λοιπ̃ πίϭα δ̀ε δικαιῶλ τὰς πατέρας σκμαίν, κ̀ ὀυκ ἄλ ἔϱτων νόμου. ἔιτα πάλιν ἐις τὰ ἤθν πϱοϱεφ̀άμ̃νος ἀυ/τὺς, κ̀ ἀποδεξ̀άμ̃νος ἀυτ̃ν τ̀ν σ̀ϊὰ χριϭὸν ὑπομονήν, καὶ πείϭας ἡμ̃ς τὺς πϱεσβυτέρους, τ̃ς λαοῦ τ̀ν ἱσολ̀ῖν.

IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTEROD.

VLla gens obſtinatioribus animis repugnabat euangelio Chri/ſti, quam Iudæorum, qui paulo etiam peculiariter erant infenſi, q̃ ſe gentium apoſtolum profiteretur, quas Iudæi ut prophanas & impias abominabantur, quodq̃ legem Moſaicam, quam illi ſa/crоſanctam habebant, & euangelij uice per uniuerſum orbẽ ſpar/gi cupiebant, antiquare uideretur. Adeo ut eſſent inter hos quoq̃ qui Chriſti do/ctrinam receperant, qui putarent legis obſeruationem cum euangelio miſcendã. Hieroſolymis igitur qui crediderant, uarijs calamitatibus afficiebantur ab ijs, qui reſiſtebant euangelio, nam penes hos erat publica autoritas. conijciebant in uin/cula, cædebantur, diripiebantur illorum bona. Hos itaq̃ conſolatur Paulus par/tim exemplo ueterum ſanctorum, quorum pleriq̃ ſimilibus, aut grauioribus ca/lamitatibus exerciti ſunt, quo uirtus illorum eſſet exploratior ſpectatiorq̃, ac præcipue exemplo Chriſti, partim ſpe præmij cœleſtis. Deinde declarat, coruſcan/te iã euangelio Chriſti, ceſſaſſe umbras legis Moſaicæ, multa repetẽs ex ueteri te/ſtamento, & ad Chriſtum accõmodans. Docet non ex obſeruatione legis, ad tẽ/pus datæ & imperfectæ, ſperandã eſſe ſalutem, ſed ex fide, qua ueteres etiam illi probatæ ſanctimoniæ uiri, quorum memoria Iudæis erat ſacroſancta, deo potiſ/ſimũ placuiſſent. In fine tradit præcepta quædam ad mores Chriſtianos faciẽtia.

FINIS.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟ-
ΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ
ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ.

ΟΛΥΜΕΡΩΣ ΚΑΙ ΠΟ-
ΛΥΤΡΟΠΩΣ ΠΑΛΑΙ Ο ΘΕ-
ΟΣ ΛΑΛΗΣΑΣ ΤΟΙΣ ΠΑΣΙ
ΜΗ ΤΟΙΣ ΠΡΟΦΗΤΑΙΣ,
ΕΠ' ΕΣΧΑΤΟΥ ΤΟΥ ΤΟΥ
ΤΟΥ ΗΜΕ-
ΡΩΝ ΤΟΥΤΩΝ ΕΛΑΛΗΣΕΝ ΗΜΙΝ ΕΝ ΥΙΩ, ΟΝ ΕΘΗ-
ΚΕ ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΝ ΠΑΝΤΩΝ, ΔΙ ΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΙΩ-
ΝΑΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ. ΟΣ ΩΝ ΑΠΑΥΓΑΣΜΑ ΤΗΣ ΔΟ-
ΞΗΣ, ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΑΥΤΟΥ,
ΦΕΡΩΝ ΤΕ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΤΩ ΡΗΜΑΤΙ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ
ΑΥΤΟΥ, ΔΙ ΕΑΥΤΟΥ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΝ ΠΟΙΗΣΑΜΕΝΟΣ ΤΩΝ ΑΜ-
ΑΡΤΙΩΝ ΗΜΩΝ, ΕΚΑΘΙΣΕ ΕΝ ΔΕΞΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΣΥ-
ΝΗΣ, ΕΝ ΥΨΗΛΟΙΣ, ΤΟΣΟΥΤΩ ΚΡΕΙΤΤΩΝ ΓΕΝΟΜΕΝΟΣ ΤΩΝ
ΑΓΓΕΛΩΝ, ΟΣΩ ΔΙΑΦΟΡΩΤΕΡΟΝ ΠΑΡ' ΑΥΤΟΥΣ ΚΕ-
ΚΛΗΡΟΝΟΜΗΚΕΝ ΟΝΟΜΑ. ΤΙΝΙ ΓΑΡ ΕΙΠΕΝ ΠΟΤΕ
ΤΩΝ ΑΓΓΕΛΩΝ. ΥΙΟΣ ΜΟΥ ΕΙ ΣΥ, ΕΓΩ ΣΗΜΕΡΟΝ ΓΕ-
ΓΕΝΝΗΚΑ ΣΕ; ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ. ΕΓΩ ΕΣΟΜΑΙ ΑΥΤΩ
ΕΙΣ ΠΑΤΕΡΑ, ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΕΣΤΑΙ ΜΟΙ ΕΙΣ ΥΙΟΝ. ΟΤΑΝ
ΔΕ ΠΑΛΙΝ ΕΙΣΑΓΑΓΗ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΤΟΚΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΗΝ, ΛΕΓΕΙ. ΚΑΙ ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΑΤΩΣΑΝ
ΑΥΤΩ ΠΑΝΤΕΣ ΑΓΓΕΛΟΙ ΘΕΟΥ. ΚΑΙ ΠΡΟΣ ΜΕΝ
ΤΟΥΣ ΑΓΓΕΛΟΥΣ ΛΕΓΕΙ. Ο ΠΟΙΩΝ ΤΟΥΣ ΑΓΓΕ-
ΛΟΥΣ ΑΥΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΑ, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΣ
ΑΥΤΟΥ ΠΥΡΟΣ ΦΛΟΓΑ. ΠΡΟΣ ΔΕ ΤΟΝ ΥΙΟΝ, Ο ΘΡΟ-
ΝΟΣ ΣΟΥ Ο ΘΕΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΙΩΝΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ, ΡΑΒ-
ΔΟΣ ΕΥΘΥΤΗΤΟΣ, Η ΡΑΒΔΟΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΣΟΥ.
ΗΓΑΠΗΣΑΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΝ, ΚΑΙ ΕΜΙΣΗΣΑΣ ΑΝΟ-
ΜΙΑΝ, ΔΙΑ ΤΟΥΤΟ ΕΧΡΙΣΕΝ ΣΕ Ο ΘΕΟΣ, Ο ΘΕΟΣ ΣΟΥ
ΕΛΑΙΟΝ ΑΓΑΛΛΙΑΣΕΩΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥΣ ΜΕΤΟΧΟΥΣ
ΣΟΥ. ΚΑΙ ΣΥ ΚΑΤΑ ΑΡΧΑΣ ΚΥΡΙΕ ΤΗΝ ΓΗΝ ΕΘΕΜΕ-
ΛΙΩΣΑΣ

BEATI PAVLI APOSTO-
LI EPISTOLA AD
HEBRAEOS.

DEVS olim multi-
phariam, multisq; modis locutus patri-
bus per prophetas, extremis diebus hi-
sce locutus est nobis per filium, quem cõstituit hæredẽ omni-
um, per quem etiam secula condidit. qui cum sit splendor gloriæ, & expressa ima-
go substantiæ illius, modereturq; omnia uerbo potẽtiæ suæ, per semetipsum pur-
gatione facta peccatorum nostrorum, cõsedit in dextera maiestatis in excelsis, tanto præstantior factus angelis, quan-
to excellentius præ illis sortitus est no-
men. Nam cui dixit unquam angelo-
rum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Ac rursum: Ego ero ei pater, & ille erit mihi filius. Rursum autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum, di-
cit: Et adorent eum omnes angeli dei. Et ad angelos quidem dicit: Qui creat an-
gelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammã. Ad filium autem: Thro-
nus tuus deus in seculum seculi, uirga re-
ctitudinis, uirga regni tui. Dilexisti iu-
sticiam, & odisti iniquitatem, propter-
ea unxit te deus, deus tuus, oleo exul-
tationis ultra consortes tuos. Et tu in
initio domine terræ fundamenta iecisti.

&

» λίωσεις. καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ
» οὐρανοί, αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις,
» καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται,
» καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλα
» γήσονται, σὺ δὲ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ
» ἐκλείψουσι. πρός τινα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρη-
κέν ποτε· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ
τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν
σου· οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύμα
τα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς
μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;

Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέ-
χειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. II
εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένε-
το βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ
παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδο-
σίαν, πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα, τηλικαύ-
της ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν
λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ κυρίου, ὑπὸ τῶν
ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη, συνεπι
μαρτυροῦντος τοῦ θεοῦ σημείοις τε καὶ τέ
ρασι, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, καὶ πνεύμα
τος ἁγίου μερισμοῖς, κατὰ τὸν αὐτοῦ θέλη-
σιν. οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμέ
νην τὴν μέλλουσαν περὶ ἧς λαλοῦμεν. διε-
» μαρτύρατο δέ που τις, λέγων, τί ἐστιν ἄν-
» θρωπος ὅτι μιμνήσκει αὐτοῦ, ἢ υἱὸς ἀνθρώ
» που, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν; ἠλάττωσας αὐ-
» τὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, δόξῃ καὶ τιμῇ
» ἐστεφάνωσας αὐτὸν, καὶ κατέστησας αὐτὸν
» ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. πάντα ὑπέ-
» ταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. ἐν
γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα,
οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον. νῦν
δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτε-
ταγμένα, τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέ-
λους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ
τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ
ἐστεφανωμένον, ὅπως χάριτι θεοῦ ὑπὲρ παν
τὸς γεύσηται θανάτου. ἔπρεπε γὰρ αὐτῷ,
δι' ὃν

& opera manuum tuarum ſunt cœli: ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut ueſtimentum ueteraſcent, ac uelut amictū circumuolues eos, & mutabuntur, tu autē idem es, & anni tui non deficient. Ad quē autem angelorum dixit unquam? Sede à dextris meis, donec poſuero inimicos tuos, ſcabellum pedum tuorum. Nónne oēs ſunt adminiſtratorij ſpiritus qui in miniſterium emittuntur propter eos qui hæredes erunt ſalutis?

Propterea oportet nos uehementius attēdere, iſs quæ dicta ſunt nobis, ne quādo perfluamus. Etenim ſi is, qui per angelos dictus fuerat ſermo, fuit firmus, & omnis tranſgreſſio & inobedientia iuſtam præmij repenſationem accepit, quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem? quæ cum primum enarrari cœperit per ipſum dominum, ab iſs qui audierant, in nos confirmata fuit, atteſtante deo & ſignis, & prodigiſs ſimul, uariiſq; uirtutibus, & ſpiritus ſancti diſtributionibus, iuxta ipſius uoluntatem. Non enim angelis ſubiecit orbem terræ futurum, de quo loquimur. Teſtatus eſt autem alicubi quidam, dicens: Quid eſt homo, quod memor es eius, aut filius hominis, quod inuiſis illum? Feciſti eum paululo inferiorem angelis, gloria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. In hoc enim, quod ei ſubiecit omnia, nihil omiſit illi non ſubiectum. At nondum uidemus illi omnia eſſe ſubiecta. Eū uero qui puſillum quiddā diminutus fuerat infra angelos, cernimus Ieſum, propter cruciatum mortis, gloria & honore coronatum, ut per gratiam dei pro omni guſtaret mortē. Decebat enim eum,

δι' ὃν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν, διὰ παθημάτων τελειῶσαι. ὅτε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες. δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφοὺς αὐτοὺς καλεῖν, λέγων. ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. καὶ πάλιν. ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. καὶ πάλιν. ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ θεός. ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ αὐτὸς παραπλησίως μετέσχεν τῶν αὐτῶν, ἵνα διὰ τοῦ θανάτου καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, τοῦτέστι τὸν διάβολον, καὶ ἀπαλλάξῃ τούτους ὅσοι φόβῳ θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, ἵνα ἐλεήμων γένηται καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ. ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθείς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι.

Ὅθεν ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. πλείονος γὰρ δόξης οὗτος παρὰ Μωϋσῆν ἠξίωται, καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν. πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπό τινος. ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας, θεός. καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ὡς θεράπων, εἰς μαρτύριον τῶν λαληθησομένων. Χριστὸς δὲ ὡς υἱὸς ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὗ οἶκός ἐσμεν ἡμεῖς, ἐάν περ τὴν παῤῥησίαν, καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος

EPISTOLA

propter quem sunt omnia, & per quē sunt omnia, ut multis filijs in gloriā adductis, principē salutis illorum per afflictiones perfectum redderet. Quandoquidem & qui sanctificat, & qui sanctificant, ex uno sunt omnes. Quam ob causam non erubescit fratres illos uocare, dicēs: Annunciabo nomen tuū fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te. Et rursum: Ego ero fidens in illo. Et iterum: Ecce ego & pueri, quos mihi dedit deus. Posteaq; igitur pueri commercium habēt cum carne & sanguine, & ipse similiter particeps factus est eorundem, ut per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperiū, hoc est, diabolum, & liberos redderet eos, quicūq; metu mortis per omnem uitā obnoxij erant seruituti. Non enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit. Vnde debuit per omnia fratrib⁹ similis reddi, ut misericors esset & fidelis pontifex, in his quæ apud deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. Nam ex hoc quod ipsi cōtigit tentatum esse, potest & ijs qui tentantur succurrere.

Vnde fratres sancti, uocationis cœlestis participes, considerate apostolū & pōtificem confessionis nostræ Christum Iesum, quod fidelis sit ei qui ipsum constituit, quemadmodum & Moyses in tota domo ipsius. Tanto namq; maiore gloria, cūq; Moses, hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domū, quam ipsa domus. Omnis em̄ domus construitur ab aliquo. Porrò qui condidit omnia, deus est. Et Moyses quidem fidelis fuit in tota domo illius, ueluti minister, in testimonium eorum, quæ post dicenda erant. At Christus tanquam filius administrauit domum ipsius, cuius dom⁹ sumus nos, si fiduciam, & gloriationem spei,

πίδος, μέχρι τέλους βεβαίαν κατασχῶμεν. διὸ καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη. διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπον, ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, αὐτοὶ δὲ οὐκ ἔγνωσαν τὰς ὁδούς μου, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Βλέπετε ἀδελφοὶ, μή ποτε ἔσται ἔν τινι ὑμῶν καρδία πονηρὰ ἀπιστίας, ἐν τῷ ἀποστῆναι ἀπὸ θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται, ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν ἀπάτῃ τῆς ἁμαρτίας. μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ χριστοῦ, ἐάν περ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, μέχρι τέλους βεβαίαν κατασχῶμεν, ἐν τῷ λέγεσθαι, σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. τινὲς γὰρ ἀκούσαντες παρεπίκραναν, ἀλλ' οὐ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἐξ αἰγύπτου διὰ μωσέως. τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; οὐχὶ τοῖς ἁμαρτήσασιν; ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ; τίσι δὲ ὤμοσε, μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασι; καὶ βλέπομεν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν δι' ἀπιστίαν.

Φοβηθῶμεν οὖν, μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι· καὶ γὰρ ἐσμὲν εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι. ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν. εἰσερχόμεθα γὰρ εἰς τὴν κατάπαυσιν οἱ πιστεύσαντες, καθὼς εἴρηκεν, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύ-

spei, ad finem usque firmam tenuerimus. Quapropter sicut dicit spiritus ille sanctꝰ: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt me, & uiderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam: Semper errant corde. ipsi uero non cognouerunt uias meas, sicut iuraui in ira mea, si ingressuri sunt in requiem meam. Videte fratres, ne quando sit in ullo uestrum cor prauum, obnoxium incredulitati, ut desciscat à deo uiuente, sed exhortemini uos inuicem quotidie, quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur seductione peccati. Christi participes facti sumus, si sanè initium substantiæ, usque ad finem firmum tenuerimus. In hoc quod dicitur: hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione. Nam quidam cum audissent, exacerbauerunt: at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Mosen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nónne ijs, qui peccauerant? quorum membra conciderunt in deserto? Quibus autem iurauit, non ingressuros in requiem suam, nisi ijs, qui non obedierant? Et uidemus, quod non potuerint ingredi propter incredulitatem.

Metuamus igitur, ne IIII
quando derelicta promissione introëundi in requiem eius, uideatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. Etenim nobis annunciatum est, quemadmodum & illis. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide coniunctus, ijs qui audierant. Introimus enim in requiem, nos qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut iuraui in ira mea, si ingressu-

» ἐισελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου,
καί τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου
γενηθέντων. εἴρηκε γάρ που περὶ τῆς ἑβδό-
» μης οὕτως. καὶ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ
» ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ.
» καὶ ἐν τούτῳ πάλιν. εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν
» κατάπαυσίν μου. ἐπεὶ οὖν ἀπολείπεται τι-
νας εἰσελθεῖν εἰς αὐτὴν, καὶ οἱ πρότερον
εὐαγγελισθέντες, οὐκ εἰσῆλθον δι' ἀπείθει-
αν, πάλιν τινὰ ὁρίζει ἡμέραν σήμερον ἐν
Δαβὶδ λέγων, μετὰ τοσοῦτον χρόνον κα-
» θὼς εἴρηται. σήμερον ἐὰν φωνῆς αὐτοῦ
» ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑ-
μῶν. εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν,
οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέ-
ρας. ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ
λαῷ τοῦ θεοῦ. ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κα-
τάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ
τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ
θεός. σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκεί-
νην τὴν κατάπαυσιν, ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ
τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. ζῶν
γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώ-
τερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ
διϊκνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ
πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν καὶ κριτικὸς
ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, καὶ οὐκ ἔστι
κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ. πάντα δὲ γυ-
μνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς
αὐτοῦ πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. ἔχοντες οὖν
ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρα-
νοὺς Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, κρατῶμεν τῆς
ὁμολογίας. οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ
δυνάμενον συμπαθῆσαι ταῖς ἀσθενείαις
ἡμῶν, πεπειρασμένον δὲ κατὰ πάντα, καθ'
ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας. προσερχώμε
θα οὖν μετὰ παῤῥησίας τῷ θρόνῳ τῆς χά
ριτος, ἵνα λάβωμεν ἔλεον, καὶ χάριν εὕρω
μεν εἰς εὔκαιρον βοήθειαν.

πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμ-
βανόμενος ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ
πρὸς

EPISTOLA

si ingressuri sint in requiem meã, licet ope-
ribus à iactis fundamentis mundi pfectis.
Dixit enim quodam in loco de septimo
die sic: Et requieuit deus die septimo ab o-
mnibus operibus suis. Et in hoc rursum:
Si introibunt in requiem meam. Postea-
quam igitur illud reliquum est, aliquos in
troire in eam, & quibus prius annunciatũ
fuit, non introierunt propter incredulitatẽ,
rursum quendam præfinit diem, hodie, in
Dauid dicens, post tantum temporis, quẽ
admodum dictum est: Hodie si uocẽ eius
audieritis, ne obduretis corda uestra. Nã
si eis Iesus requiem præstitisset, nequaquã
de alio posthac die locutus fuisset. Itaque
relinquitur sabbatismus populo dei. Nam
qui ingressus est in requiem illius, & ipse
requieuit ab operibus suis, quemadmodũ
à suis deus. Studeamus igitur ingredi in il
lam requiem, ne quis eodem concidat in-
credulitatis exemplo. Viuus est enim ser-
mo dei, & efficax, & penetrantior quouis
gladio utrinque incidente, ac pertingens
usque ad diuisionem animæ simul ac spiri
tus, compagumque & medullarum, & dis-
cretor cogitationum & intentionum cor-
dis, nec est ulla creatura, quæ non manife-
sta sit in cõspectu illius. Sed omnia nuda,
& resupinata oculis eius, ad quẽ nobis est
sermo. Habentes igitur põtificem magnũ
qui penetrauit cœlos, Iesum filium dei, te-
neamus professionem. Non enim habe-
mus pontificem, qui non possit affici sensu
infirmitatum nostrarum, sed tentatum p
omnia, iuxta similitudinem absque pecca-
to. Accedamus igitur cum fiducia ad thro
num gratiæ, ut consequamur misericordi-
am, & gratiam inueniamus ad opportu-
num auxilium.

Nam omnis põtifex qui ex hominibus V
assumit', p hominib9 cõstituit', in his quæ

apud

πρὸς τὸν θεὸν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοοῦσι καὶ πλανωμένοις, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περίκειται ἀσθένειαν. καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει, καθὼς περὶ τοῦ λαοῦ, οὕτως καὶ περὶ ἑαυτοῦ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ, καθάπερ καὶ ὁ Ἀαρών. οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν. υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. ὃς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸν δυνάμενον σῶσαι αὐτὸν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσενέγκας, καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, καίπερ ὢν υἱός, ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν, καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν, αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν, ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς. καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν χρείαν ἔχετε τοῦ διδάσκειν ὑμᾶς τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτος καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς. πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος, ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος γάρ ἐστι. τελείων δέ ἐστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, μὴ πάλιν θεμέλιον καταβαλλόμενοι μετανοίας ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, καὶ πίστεως ἐπὶ θεόν, βαπτισμῶν, διδαχῆς, ἐπιθέσεώς τε χειρῶν, ἀναστάσεώς τε νεκρῶν, καὶ κρίματος

apud deum aguntur, ut offerat dona ria & uictimas p peccatis, qui placabilis esse possit ignorantibus & errantibus, quandoquidem & ipse circundatus est infirmitate. Et propter hanc debet, quemadmodum pro populo, ita & pro seipso immolare pro peccatis. Nemo sibiipsi usurpat honorem, sed qui uocatur etiam à deo, quemadmodum & Aaron. Ita & Christus non semetipsum glorificauit, ut fieret pontifex, sed is qui dixerat illi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sicut & alibi dicit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinẽ Melchisedec. Qui in diebus carnis suæ, cum & precationes & supplicationes apud illum, qui poterat ipsum à morte seruare, cum clamore ualido & lachrymis obtulisset, & exauditus esset pro reuerentia, tametsi filius erat, tamen didicit ex his quæ passus est, obediẽtiam, ac perfectus redditus, omnibus qui sibi obedierunt, fuit causa salutis æternæ. cognominatus à deo pontifex secundũ ordinationẽ Melchisedec. de quo nobis multa forent dicenda, eaq; difficilia explicatu, quandoquidem segnes facti estis auribus. Etenim cum debeatis pro temporis ratione doctores esse, rursum opus habetis, ut doceamus uos quæ sint elementa initij eloquiorum dei: factiq; estis ij, quibus lacte sit opus, & non solido cibo. Nam quisquis lactis est particeps, is rudis est sermonis iusticiæ, infans enim est. Porrò perfectorum est solidus cibus, nempe horum, qui propter assuetudinem, sensus habent exercitatos ad discretionem boni pariter ac mali.

Quapropter omisso, qui in Christo rudes inchoat, sermone, ad perfectionem feramur, nõ rursum fundamentũ iacientes pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei in deũ, baptismatũ, doctrinæ, ac manuum impositionis, & resurrectiõis mortuorũ, & iudicij VI

κρίματος αἰωνίου. καὶ τοῦτο ποιήσομεν, ἐάμ περ ἐπιτρέπῃ ὁ θεός. ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδείγματι τίζοντας. γῆ γὰρ, ἡ πιοῦσα τὸν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὔθετον ἐκείνοις, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ θεοῦ. ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας, καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος, καὶ κατάρας ἐγγύς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. πεπείσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν ἀγαπητοὶ, τὰ κρείττονα, καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτως λαλοῦμεν. οὐ γὰρ ἄδικος ὁ θεὸς ἐπιλαθέσθαι τοῦ ἔργου ὑμῶν, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακονήσαντες τοῖς ἁγίοις, καὶ διακονοῦντες. ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους, ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, μιμηταὶ δὲ τῶν διὰ πίστεως καὶ μακροθυμίας κληρονομούντων τὰς ἐπαγγελίας. τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ θεὸς, ἐπεὶ κατὼμοσεν εἶχε μείζονος ὀμόσαι, ὤμοσε καθ' ἑαυτοῦ, λέγων, ἦ μὴν εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε. καὶ οὕτως μακροθυμήσας, ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας. ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας, εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ θεὸς ἐπιδεῖξαι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ, ἐμεσίτευσεν ὅρκῳ, ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι θεὸν, ἰσχυρὰν

παράκλησιν

iudicij æterni. Atq; id faciemus, si quidem permiserit deus. Nam fieri non potest, ut qui semel fuerint illuminati, gustauerintq; donum cœleste, & participes facti fuerint spiritus sancti, gustauerintq; bonum dei uerbum, ac uirtutes futuri seculi, si prolabãtur, denuo renouentur per pœnitentiam, ab integro crucifigẽtes sibimetipsis filium dei, & ludibrio exponentes. Siquidem terra, quæ imbrem sæpius in se uenientem combiberit, & progenuerit herbam accommodam eis, opera quorum & colitur, recipit benedictionem à deo. At quæ produxerit spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni confinis, cuius exitus huc tendit, ut exuratur. Cæterum persuasimus nobis de uobis dilecti, quæ his sint meliora, & cum salute coniuncta, tametsi sic loquamur. Non enim iniustus est deus, ut obliuiscatur operis uestri, & laboris ex charitate susceptí, quam exhibuistis erga nomen illius, qui ministrastis sanctis, & ministratis. Cupimus autem, ut unusquisq; uestrum idem præstet studium ad plenã spei certitudinem, usq; ad perfectionẽ, ne sitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hæreditatem accipiunt promissionis. Deus enim pollicitus Abrahæ, cum non posset per quenq; maiorem iurare, iurauit per seipsum, dicens: nisi benedicens benedixero tibi, & multiplicans multiplicauero te. Atq; ita cum patiẽter expectasset, consecutus est promissum. Nam homines quidem per eum iurant, qui sit maior, atque ĩpsdem omnis controuersiæ finis est, si accedat iurisiurandi confirmatio. Qua in re deus cum eximie uellet hæredibus promissionis ostendere firmitatẽ consilĩ sui, interposuit iusiurãdum, uti per duas res immutabiles, in quibus fieri nõ posset, ut mentiretur deus, ualidam

cõsolationẽ

παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος, ἣν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς, ἀσφαλῆ τε, καὶ βεβαίαν, καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

ΟΥΤΟΣ γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλήμ, ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ, ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτὸν, ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραάμ, πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενον βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλήμ, ὅ ἐστι, βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. Θεωρεῖτε, δὲ πηλίκος οὗτος, ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης; καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, ἐντολὴν ἔχουσιν ἀποδεκατοῦν τὸν λαὸν κατὰ τὸν νόμον, τουτέστι, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, καίπερ ἐξεληλυθότας ἐκ τῆς ὀσφύος Ἀβραάμ. ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, καὶ τὸν ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκεν. χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν, ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενος, ὅτι ζῇ, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, διὰ Ἀβραὰμ καὶ Λευὶ, ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύι τοῦ πατρὸς ἦν, ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ. εἰ μὲν οὖν τελείωσις διὰ τῆς Λευϊτικῆς ἱερωσύνης ἦν, ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτηκτο, τίς ἔτι χρεία, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν

consolationem haberemus, qui huc confugimus, ut potiamur proposita spe, quam uelut ancoram tenemus animæ, tum tutã, tum firmã, & introëuntem usq; ad ea, quæ sunt intra uelum, ubi præcursor pro nobis ingressus est Iesus iuxta ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.

Nam hic erat Melchisedec, rex Salem, VII
põtifex dei altissimi, qui occurrit Abrahæ, reuertenti à cæde regũ, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus imptitus est Abraham, qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iusticiæ, deinde uero etiam rex Salẽ, quod est rex pacis, ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierum, neq; uitæ finem habens, sed assimilatus filio dei, manet sacerdos in ppetuum. Considerate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abrahã patriarcha de spolijs? Atque ij quidem, qui quod sint de numero filiorum Leui, sacerdotij functionem sumunt, præceptum habent, ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit. Porrò nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est, benedictionem accipiat. Atq; hic quidẽ homines, qui moriuntur, decimas accipiunt. Illic autem is de quo testatum est, quod uiuat: & ut ita loquar, in Abraham decimatus est etiã ipse Leui, qui decimas solet accipere. Nã is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchisedec. Proinde si consummatio p Leuiticũ sacerdotiũ erat, siquidẽ per hoc populus legẽ acceperat, quid præterea fuit opus, aliũ exoriri sacerdotẽ, q secundũ ordinẽ Melchisedec, & nõ secundũ

τῆς ordinẽ

τὴν τάξιν ἀαρὼν λέγεσθαι; μεταλλαττομένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται. ἐφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, ἀφ' ἧς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ. πρόδηλον γάρ, ὅτι ἐξ ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ κύριος ἡμῶν, εἰς ἣν φυλὴν οὐδὲν περὶ ἱερωσύνης μωϋσῆς ἐλάλησε. καὶ περισσότερόν ἔτι κατάδηλόν ἐστιν, εἰ κατὰ τὴν ὁμοιότητα μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος, ὃς οὐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου. μαρτυρεῖ γάρ, ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ. ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενὲς καὶ ἀνωφελές. οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, ἐπεισαγωγὴ δὲ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ θεῷ, καὶ κατὰ ὅσον οὐ χωρὶς ὁρκωμοσίας. οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὁρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες, ὁ δὲ μετὰ ὁρκωμοσίας διὰ τοῦ λέγοντος πρὸς αὐτόν. ὤμοσε κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται. σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν μελχισεδέκ. κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος ἰησοῦς, καὶ οἱ μὲν πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς, διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν. ὁ δὲ διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην, ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται, τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. τοιοῦτος γὰρ ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεύς, ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γενόμενος, ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς, πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ. τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ, ἑαυτὸν ἀνενέγκας. ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀσθένειαν

ordinē Aaron diceret? Quādoquidē trāslato ſacerdotio, neceſſe eſt, ut legis quoque tranſlatio fiat. Nā is de quo dicit hæc, ad aliā tribū ptinet, de qua nullus altari aſtitit. Palam eſt em̄, q̄ è tribu Iuda exort⁹ ſit dn̄s noſter. At nihil locutus eſt de ſacerdotio Moſes, quod ad hanc tribū pertineat. Idq̄ magis etiā liquet, ſi quidē ad ſimilitudinē Melchiſedec exoritur ſacerdos alius, qui nō iuxta legē mandati carnalis factus ſit, ſed iuxta potentiā uitæ indiſſolubilis. Teſtificat enim ad hunc modū: Tu ſacerdos in æternū ſecundū ordinem Melchiſedec. Abrogat enim quod præceſſit præceptū propter imbecillitatē, & inutilitatem. Nam nihil ad perfectionē adduxit lex: uerū erat introductio ad ſpem potiorē, per quā appropinquamus deo, atq̄ hoc potiorem, q̄ nō abſq̄ iureiurando res acta ſit. Nam illi quidem citra iuſiurandum ſacerdotes facti ſunt: hi uero cum iureiurando, per eum qui dixit ad illum: Iurauit dominus & nō pœnitebit eū, tu ſacerdos in æternū ſecūdū ordinationē Melchiſedec. Tāto potioris teſtamēti ſpōſor factus eſt Ieſus, & illi quidē plures facti fuerūt ſacerdotes, propterea, quod per mortem non ſinerentur permanere. at hic quod idem maneat in æternum, perpetuum habet ſacerdotiū, unde & ſaluos facere ad plenum poteſt, qui per ipſum adeunt deum, ſemp uiuēs, ad hoc ut interpellet pro illis. Talis em̄ decebat ut eſſet nobis pōtifex pius, innocēs, impollutus, ſegregatus à peccatorib⁹, & ſublimior cœlis factus, cui nō ſit quotidie neceſſe, quēadmodū illis pontificibus, prius pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro peccatis populi. Nam id fecit ſemel, cum ſemetipſum obtulit. Siquidem lex homines conſtituit pontifices, habētes

infirmitatē

ἀθένειαν. ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς μετὰ τὸν νόμον, υἱὸν εἰς τὸν αἰῶνα τετελειωμένον. κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρα καὶ θυσίας καθίσταται, ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τι καὶ τοῦτον, ὃ προσενέγκῃ. εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς, ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ νόμον τὰ δῶρα. οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῶν ἐπουρανίων, καθὼς κεχρημάτισται Μωϋσῆς, μέλλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν. ὅρα γάρ φησι, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. νυνὶ δὲ διαφορωτέρας τέτυχε λειτουργίας, ὅσῳ καὶ κρείττονός ἐστι διαθήκης μεσίτης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἄμεμπτος, οὐκ ἂν δευτέρας ἐζητεῖτο τόπος. μεμφόμενος γὰρ αὐτοῖς λέγει. ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα, διαθήκην καινήν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, λέγει κύριος. ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θεὸν, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι εἰς λαόν. καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, γνῶθι τὸν κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, ὅτι ἵλεως ἔσομαι ταῖς

infirmitatē. Porrò ſermo iuriſiurandi, qui ſupra legem fuit, filium cōſtituit in æternū cōſummatū. Cæterū eorū quæ dicimus illud eſt caput, q̄ talē habemus pontificē, qui conſedit ad dextram throni maieſtatis in cœlis, ſanctorū adminiſtrator, ac ueri tabernaculi, quod fixit deus, & non homo. Omnis enim pontifex ad offerēdum donaria & uictimas cōſtituit', unde neceſſe eſt, ut hic etiā habeat aliquid, quod offerat. Nam ſi eſſet in terra, ne ſacerdos quidē eſſet, ubi ſunt ſacerdotes qui offerūt iuxta legē donaria, quæ quidē exemplari & umbræ deſeruiunt cœleſtiū. quēadmodū oraculo reſponſum eſt Moſi, cū eſſet abſoluturus tabernaculū: nā uide, inquit, ut facias omnia ſecundū exemplar, quod oſtēſum eſt tibi in monte, nunc uero hoc excellentius ſortitus eſt ſacerdotiū, quo præſtātioris eſt teſtamēti interceſſor, quod in p̄ſtantioribus p̄miſſis ſancitū eſt. Etenim ſi prius illud tale fuiſſet, ut nihil in eo poſſet reprehēdi, haudquaq̄ fuiſſet ſecūdo quæſitus locus. Nā incuſans eos loquit' illis: Ecce dies uenient, dicit dñs, & cōſummabo ſuper domū Iſraēl, & ſuper domū Iuda, teſtamentū nouum, non iuxta teſtamētum quod feci patribus illorū in die cum apprehenderem manū illorū, ut educerē eos ex Aegypto, quoniā ipſi nō p̄ſtiterūt in teſtamēto meo, & ego neglectui eos habui, dicit dñs. Nā hoc eſt teſtamentū, quod diſponā domui Iſraēl poſt dies illos, dicit dominus, dans leges meas in mentē illorū, & in corde illorū inſcribā illas, & ero illis deꝰ, & ipſi erunt mihi populus. Et nō docebūt quiſque proximum ſuum, & unuſquiſque fratrē ſuū, dicentes: Cognoſce dominum, quod omnes cogniturī ſint me, ab eo qui puſillus fuerit inter eos, uſq̄ ad eū qui magnus eſt inter illos, quoniam placatus ero

VIII

ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀνομιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. ἐν τῷ λέγειν καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην. τὸ δὲ παλαιούμενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφανισμοῦ.

Εἶχε μὲν οὖν καὶ ἡ πρώτη δικαιώματα λατρείας, τό, τε ἅγιον κοσμικόν. σκηνὴ γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, ἐν ᾗ ἥ τε λυχνία, καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἥτις λέγεται ἁγία. μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ, ἡ λεγομένη ἁγία ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ πάντοθεν κιβωτὸν τὴν διαθήκης, περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. ὑπεράνω δὲ αὐτῆς χερουβὶμ δόξης, κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, περὶ ὧν οὐκ ἔστι νῦν λέγειν κατὰ μέρος. τούτων δὲ οὕτως κατεσκευασμένων, εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διὰ παντὸς εἰσίασιν οἱ ἱερεῖς, τὰς λατρείας ἐπιτελοῦντες, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνος ὁ ἀρχιερεύς, οὐ χωρὶς αἵματος, ὃ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. τοῦτο δηλοῦντος τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν, ἥτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, καθ' ὃν δῶρά τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελεῶσαι τὸν λατρεύοντα, μόνον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιώμασι σαρκὸς, μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα. Χριστὸς δὲ παραγενόμενος ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, διὰ τῆς μείζονος καὶ τελειοτέρας σκηνῆς, οὐ χειροποιήτου, τουτέστιν, οὐ ταύτης τῆς κτίσεως, οὐ δι' αἵματος τράγων καὶ μόσχων, διὰ δὲ τοῦ ἰδίου αἵματος εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἅγια, αἰωνίαν λύτρωσιν εὑρόμενος.

super iniustitijs illorũ, & peccatis eorũ, & iniquitatũ illorũ nõ recordabor amplius. Per hoc qd' dicit nouũ, antiquauit prius. Porrò quod antiquatur ac seneſcit, in propinquo est, ut euaneſcat.

Igitur habebat quidem etiam prius illud, iustificationes, cultus, ac sanctum mundanum. Siquidem tabernaculum factum fuit primum, in quo erant lucernæ, & mensa, & propositio panum, quam uocant, sancta. Post secundum autem uelum erat tabernaculũ, quod uocatur sanctum sanctorum, aureum habẽs thuribulum, & arcam testamenti, undiq; circumtectam auro, in qua urna aurea habens manna, & uirga Aaron, quæ germinauerat, & tabulæ testamenti. Supra hanc autem cherubim gloriæ, obumbrantia propiciatorium. de quibus non est nunc dicendũ singulatim. His autem ad hunc ordinatis modum, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacrorum ritus peragant: in secundum autem semel quotannis solus pontifex, non sine sanguine, quẽ offert pro seipso, & pro populi ignorantijs. Illud significante spiritu sancto, nõdum manifestatam esse sancto rum uiam, adhuc priore tabernaculo consistente, quæ erat similitudo pro tempore tum præsente, in quo dona sacrificiaq; offeruntur, quæ non possint iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, in cibis dumtaxat & potionibus, & diuersis abluti onibus ac iustificationibus carnis, usq; ad tempus correctionis impositа. At Christus accedẽs põtifex futurorũ bonorũ, per maius & perfectius tabernaculũ, nõ manu factum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum ac uitulorũ, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in sancta, æterna redemptione reperta. Nam si

IX

εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων, καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως, ῥαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους, ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ θεῷ, καθαρίει τὴν συνείδησιν ὑμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν θεῷ ζῶντι. καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου, εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι, τῆς αἰωνίου κληρονομίας. ὅπου γὰρ διαθήκη, θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τοῦ διαθεμένου. διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μή ποτε ἰσχύει, ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος. ὅθεν οὐδὲ ἡ πρώτη, χωρὶς αἵματος ἐγκεκαίνισται. λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων, μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίου κοκκίνου καὶ ὑσσώπου, αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐῤῥάντισε, λέγων. τοῦτο τὸ αἷμα τῆς διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ θεός. καὶ τὴν σκηνὴν δὲ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆς λειτουργίας τῷ αἵματι πάντα ὁμοίως ἐῤῥάντιζε. καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸν νόμον, καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας οὐ γίνεται ἄφεσις. ἀνάγκη οὖν τὰ μὲν ὑποδείγματα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούτοις καθαρίζεσθαι. αὐτὰ δὲ τὰ ἐπουράνια, κρείττοσι θυσίαις παρὰ ταύτας. οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρῃ ἑαυτὸν, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ, ἐπεὶ ἔδει αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. νῦν δὲ ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας

Nam si sanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ, aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis purificationē, quāto magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum deo, purgabit conscientiam uestram à mortuarijs operibus, ad seruiendum deo uiuenti? Et ob id noui testamenti conciliator est, ut morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum, quæ fuerāt sub priori testamento, ij qui uocati sunt, promissionem accipiant æternæ hæreditatis. Siquidem ubi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Nam testamētum in mortuis ratum est, quandoquidem nōdū ualet, cum uiuit testator. Vnde ne prius q̄dem illud, absq; sanguine dedicatum fuit. Cum enim Moyses omne præceptum iuxta legem exposuisset omni populo, sumpto sanguine uitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hysopo, simul & ipsum librum & totū populū aspersit, dicens: Hic est sanguis testamēti, quod mandauit uobis deus. Insuper autem & tabernaculum, & omnia uasa ministerij, sanguine consimiliter aspergebat. Et omnia ferè secundum legem sanguine purificantur, & absq; sanguinis effusione nō fit remissio. Itaq; necesse est, ut exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificētur. Cæterū ipsa cœlestia potiorib⁹ q̄ hæ sint, uictimis mundent̄. Nō em̄ in manu facta sancta ingressus est Christus, exemplaria uerorū, sed in ipsum cœlū, ut appareat nūc in cōspectu dei pro nobis, non ut sæpius offerat semetipsum, quēadmodum pontifex ingreditur in sancta singulis annis per sanguinem alienū. Alioqui oportuisset illum sæpius passum fuisse à condito mundo. Nunc autē semel, sub consummationem seculorum, ad profligationem

ἁμαρτίας, διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται. καὶ καθόσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν, μετὰ δὲ τοῦτο κρίσις, οὕτως καὶ ὁ χριστὸς ἅπαξ προσενεχθεὶς εἰς τὸ πολλῶν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ἐκ δευτέρου χωρὶς ἁμαρτίας ὀφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν.

Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, κατ' ἐνιαυτὸν τὰις αὐταῖς θυσίαις ἃς προσφέρουσιν εἰς τὸ διϊλωκὲς οὐδέποτε δύναται τοὺς προσερχομένους τελειῶσαι. ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι; διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τοὺς λατρεύοντας, ἅπαξ κεκαθαρμένους· ἀλλ' ἐν αὐταῖς ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτόν. ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει. Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι ὁ θεὸς τὸ θέλημά σου. ἀνώτερον λέγων, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν, καὶ ὁλοκαυτώματα, καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, οὐδὲ εὐδόκησας, αἵτινες κατὰ τὸν νόμον προσφέρονται, τότε εἴρηκεν, ἰδοὺ ἥκω τοῦ ποιῆσαι ὁ θεὸς τὸ θέλημά σου, ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ, ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμὲν, διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ χριστοῦ ἐφάπαξ. καὶ πᾶς μὲν ἱερεὺς ἕστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, καὶ τὰς αὐτὰς πολλάκις προσφέρων θυσίας, αἵτινες οὐδέποτε δύναται περιελεῖν ἁμαρτίας. αὐτὸς δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, εἰς τὸ διϊλωκὲς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος, ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

μίᾳ

peccati, per immolationem suiipsius apparuit. Et quatenus illud manet omnes homines, ut semel moriãtur, post hoc autem iudicium, ita & Christus semel oblatus, ut multorum peccata tolleret, rursus absque peccato cõspicietur, iis qui illum expectant in salutem.

Nam lex umbram obtinens futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, his hostiis quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquam potest accedentes perfectos reddere. Alioqui nónne desiissent offerri? propterea, quod nullam iam habuissent conscientiam peccatorum, qui sacrificassent, ac semel purgati essent. Atqui in istis commemoratio fit peccatorum quotannis. Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata. Quapropter cum ingressurus est mundum, dicit: Sacrificium & oblationem noluisti. Corpus autem aptasti mihi, holocautomata & pro peccato non comprobasti. Tunc dixi: Ecce adsum, in capite libri scriptum est de me, ut faciam deus uoluntatem tuam. Superius cum dicit, sacrificium, & oblationem, & holocautomata, & pro peccato noluisti, neque comprobasti, quæ iuxta legem offeruntur, tunc dixit: Ecce adsum, ut faciam deus uoluntatem tuam: tollit prius, ut posterius statuat: per quam uoluntatem sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel peractam. Et omnis quidem sacerdos assistit quotidie, sacra peragens, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata. Hic uero, una pro peccatis oblata uictima, perpetuo sedet ad dexteram dei, id quod superest expectans, donec reddantur inimici ipsius, scabellum pedum eius.

Vnica

Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκεν εἰς τὸ διη-
νεκὲς τοὺς ἁγιαζομένους. μαρτυρεῖ δὲ ἡ-
μῖν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. μετὰ γὰρ τὸ
» προειρηκέναι, αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσο-
» μαι πρὸς αὐτοὺς, μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας
» λέγει κύριος, διδοὺς νόμους μου ἐπὶ καρδί-
» ας αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς διανοίας αὐτῶν ἐπι-
» γράψω αὐτοὺς, καὶ τῶν
» ἁμαρτιῶν αὐτῶν οὐ μὴ μνησθῶ ἔτι. ὅπου δὲ
ἄφεσις τούτων, οὐκ ἔτι προσφορὰ περὶ ἁ-
μαρτίας. Ἔχοντες οὖν ἀδελφοὶ παῤῥησί-
αν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵ-
ματι Ἰησοῦ, ἣν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν ὁδὸν
πρόσφατον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετά-
σματος, τουτέστι, τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἱε-
ρέα μέγαν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, προσερ-
χώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πλη-
ροφορίᾳ πίστεως, ἐῤῥαντισμένοι τὰς καρδί-
ας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, καὶ λελουμέ-
νοι τὸ σῶμα, ὕδατι καθαρῷ, κατέχωμεν
τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος, ἀκλινῆ. πι-
στὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος. καὶ κατανο-
ῶμεν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης,
καὶ καλῶν ἔργων, μὴ ἐγκαταλιπόντες
τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, καθὼς ἔθος τι-
σὶν, ἀλλὰ παρακαλοῦντες, καὶ τοσούτῳ μᾶλ
λον, ὅσῳ βλέπετε ἐγγίζουσαν τὴν ἡμέραν.
ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ
τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, οὐκ
ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία,
φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς
ζῆλος ἐσθίειν μέλλοντος τοὺς ὑπεναντίους.
ἀθετήσας τις νόμον μωϋσέως, χωρὶς οἰ-
κτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀ-
ποθνήσκει. πόσῳ δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθή-
σεται τιμωρίας, ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ κα-
ταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης
κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιάσθη, καὶ τὸ
πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας. οἴδαμεν γὰρ
» τὸν εἰπόντα, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταπο-
» δώσω, λέγει κύριος. καὶ πάλιν, κύριος
κρινεῖ

Vnica enim oblatione perfectos effecit in perpetuum, eos qui sanctificantur. Testificatur autem nobis & ipse spiritus sanctus, nimirum cum prædixerit, Hoc est testamẽtum, quod condam erga illos, post dies illos, dicit dominus, dans leges meas in corde illorum, & in mentibus illorum inscribam eas, & peccatorum atq; iniquitatum illorum non recordabor amplius. Porrò ubi horum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato. Cum igitur fratres, habeamus libertatem adeundi in sancta per sanguinem Iesu, ea uia quã dedicauit nobis recentem ac uiuentem, per uelamentũ, hoc est, per carnem suam, cumque habeamus sacerdotem magnum præfectum domui dei, accedamus cum uero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus, ac depulsa conscientia mala, & abluti corpore, aqua pura, teneamus confessionem spei, non uacillantem, fidelis enim qui promisit, & consideremus nos inuicem, in hoc, ut prouocemus ad charitatem & bona opera, non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos est nonnullis, sed adhortantes inuicem, idq; hoc magis, quod uidetis appropinquantem diem. Nã si uolentes peccauerimus post acceptam cognitionem ueritatis, nõ ultra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis quædam expectatio iudicij, & ignis uehementia, qui deuoraturus est aduersarios. Qui aspernatus fuerit Moysi legem, absque misericordia, sub duobus aut tribus testibus moritur. Quanto putatis peioribus afficietur supplicijs, qui filium dei conculcarit, & sanguinem testamenti, ceu rem prophanam habuerit, per quem fuerat sanctificatus, & spiritum gratiæ contumelia affecerit. Nouimus enim eum qui dixit: Meum est ulcisci, ego rependam, dicit dominus. Et rursum: Dominus

κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτου. φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας θεοῦ ζῶντος. Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων. τοῦτο μὲν, ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες. καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν. μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παῤῥησίαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν. ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονίσει. ὁ δὲ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται, καὶ ἐὰν ὑποστείληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ. ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμὲν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς.

Ἔστι δὲ πίστις, ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε τῷ θεῷ, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖ. πίστει Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός. πρὸ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ μεμαρτύρηται εὐηρεστηκέναι τῷ θεῷ. χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατον εὐαρεστῆσαι. πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. πίστει χρηματισθεὶς περὶ τῶν μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεὶς, κατεσκεύασε κιβωτὸν

iudicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus dei uiuentis. Redeāt autem uobis in memoriā superiores dies, in quibus illuminati, ingens certamen sustinuistis afflictionū, partim quidē, dū & pbris & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus, partim dum consortes ita cōuersantium facti estis. Siquidē & afflictionū, quæ ex uinculis meis contigerunt participes, fuistis, & direptionē facultatū uestrarum cū gaudio accepistis, sciētes uos habere in uobis, potiorē substantiā in cœlis ac manentē. Ne abieceritis igit' fiduciam uestram, quæ magnā habet præmij retributionem. Nā patientia uobis est opus, ut ubi uoluntatē dei peregeritis, reportetis pmissionē. Adhuc em̄ perpusillū tēporis, & qui uenturus est ueniet, & nō tardabit. Iustus aūt ex fide uicturus est. & si se subduxerit, nō probabit' animo meo. At nos non sumus qui subducamus nos in pditionē, sed ad fidē ptinemus in acquisitionē animæ.

Est aūt fides, earū rerū quæ sperant', substantia, argumentū eorū, quæ nō uidētur. p hanc em̄ testimoniū meruerūt seniores. Per fidem intelligimus pfecta fuisse secula uerbo dei, ut ex his quæ nō apparebāt, ea quæ uident', fierent. Per fidē uberiorē hostiā Abel obtulit deo, cp Cain: p quā testimoniū meruit, q esset iustus, testimoniū phibente de donarijs illius deo, & per hāc mortuus adhuc loquit'. Per fidē Enoch fuit translatus, ne uideret mortē, nec fuit inuētus, propterea quod transtulerat illū deus. priusq enim trāsferretur, testimoniū meruerat, quod placuisset deo. Atqui sine fide, fieri nō potest, ut quis illi placeat. Nam qui accedit ad deum, hūc credere oportet. esse deū, & esse remuneratorē quærētibus se. Per fidem admonitus oraculo Noë, ea quæ nōdum uidebātur, ueritus, apparauit

arcam

κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, δι' ἧς κατέκρινε τὸν κόσμον, καὶ τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος. πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ ὑπήκουσεν ἐξελθεῖν εἰς τόπον, ὃν ἤμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος ποῦ ἔρχεται. πίστει παρῴκησεν εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἀλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς· ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός. πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον. διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, καθὼς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἡ ἀναρίθμητος. κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ πεισθέντες, καὶ ἀσπασάμενοι καὶ ὁμολογήσαντες, ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν, ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσι. καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τουτέστιν ἐπουρανίου. διὸ οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς ὁ θεὸς, θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν, ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν. πίστει προσενήνοχεν Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαὰκ πειραζόμενος, καὶ τὸν μονογενῆ προσέφερεν, ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, πρὸς ὃν ἐλαλήθη, ὅτι ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεταί σοι σπέρμα, λογισάμενος, ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατός ὁ θεὸς, ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ καὶ τὸν Ἠσαῦ. πίστει Ἰακὼβ ἀποθνήσκων, ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν

arcam ad ſalutem domus ſuæ, per quã arcam cõdemnauit mundum, & eius quæ ſecũdum fidem eſt, iuſtitiæ factus eſt hæres. Per fidem, appellatus Abraham, obedijt, ut exiret in locum quem acceptarus erat in hæreditatem, & exiuit, neſciẽs quò eſſet uenturus. Per fidem cõmigrauit in terram promiſſionis, ueluti peregrinam, cum in tabernaculis habitaſſet cum Iſaac & Iacob, cohæredibus eiuſdem promiſſionis. Expectauerat enim habentem fundamenta ciuitatem, cuius opifex & conditor eſt deus. Per fidem & ipſa Sara uim ad concipiendum ac retinendum ſemen accepit, ac præter ætatis rationem peperit, q̃ fidelem iudicaret eum qui promiſerat. Quapropter & ex uno prognati ſunt poſteri, eoq̃ iam annis effœto, tanto numero, quãto ſunt ſtellæ cœli, & uelut arena, quæ eſt iuxta margi nem maris innumerabilis. Iuxta fidẽ mortui ſunt hi omnes, cum nõ accepiſſent promiſſiones, ſed procul eas uidiſſent, & credidiſſent, ſalutaſſentq̃, & confeſſi fuiſſent, ſe hoſpites atq̃ aduenas eſſe in terra. Nam hæc qui dicunt, declarant ſe patriam inquirere. Et ſi illius quidem memores fuiſſent, unde fuerant profecti, habebant opportunitatem reuertendi. Nunc autem meliorem expetunt, hoc eſt, cœleſtem. Quapropter non erubeſcit ipſe deus uocari deus illorum. parauerat enim illis ciuitatem. Per fidem obtulit Abraham Iſaac, cum tentaretur, & unigenitum obtulit, in quo promiſſiones acceperat, ad quem dictum fuerat: In Iſaac uocabitur tibi ſemen, cum illud ſecum perpendiſſet, deum uel à mortuis excitare poſſe, unde illũ etiã reſurrectionis typo reduxit. Per fidẽ de futuris bene dixit Iſaac filio Iacob, & Eſau. Per fidẽ, Iacob moriẽs, ſingulis filijs Ioſeph bñdixit, &

προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. πίστει Ἰωσὴφ τελευτῶν, περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ ἐνετείλατο. πίστει, Μωϋσῆς γεννηθεὶς, ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως. πίστει, Μωϋσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραώ, μᾶλλον ἐλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν· μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν, τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν. πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε. πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα καὶ τὴν πρόχυσιν τοῦ αἵματος, ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν. πίστει διῆλθον τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν ὡς διὰ ξηρᾶς, ἧς πεῖραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι, κατεπόθησαν. πίστει τὰ τείχη Ἰερειχὼ κατέπεσε, κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας. πίστει Ῥαὰβ ἡ πόρνη οὐ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασι, δεξαμένη τοὺς κατασκόπους μετ' εἰρήνης. καὶ τί ἔτι λέγω; ἐπιλείψει γάρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, Βαράκ τε, Σαμψών, καὶ Ἰεφθάε, Δαβίδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, οἳ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἔκλιναν ἀλλοτρίων. ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν. ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. ἕτεροι δὲ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πεῖραν

ἔλαβον

adorauit fastigiũ uirgæ illius. Per fidẽ, Ioseph moriens, de egressione filiorum Israel meminit, décp ossibus suis mãdauit. Per fidem, cum natus esset Moyses, occultatus est menses treis, à parentibus suis, propterea quod uiderent elegantem puellum, nec ueriti sunt edictum regis. Per fidem, Moses iã grandis, renuit uocari filius filiæ Pharaonis, potius eligens simul malis affici cũ populo dei, quam̀ temporarijs peccati cõmodis frui, maiores arbitratꝰ diuitias, probrum Christi, quam̀ Aegyptiorum thesauros. Respectum enim habebat remunerationis. Per fidem reliquit Aegyptum haud ueritus ferociam regis. Perinde enim quasi uidisset eum qui est inuisibilis, ita obdurauit. Per fidem fecit pascha, & effusionem sanguinis: ne is qui perimebat primogenita, tangeret ipsos. Per fidem transierunt rubrum mare, ueluti per siccam terrã, quod cum tentassent Aegyptij, absorpti sunt. Per fidem mœnia Hiericho concidерunt, circumdata ad dies septem. Per fidem Raab meretrix non perijt unà cum ijs qui non obedierant, cum excepisset hospitio exploratores pacifice. Et quid præterea loquor? Deficiet enim me tempus, commemorantem de Gedeone, de Barac, & Sampsone, & Hiephthaë, necnon Dauid & Samuële, ac prophetis, qui per fidem expugnauerunt regna, operati sunt iusticiam, assecuti sunt promissiones, occluserunt ora leonum, extinxerunt uim ignis, effugerunt acies gladij, ualidi facti sunt ex imbecillitate, effecti sunt robusti in bello, incursiones auerterunt exterorum. Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos. Alij uero distenti sunt, aspernati redemptionem, ut potiorem sortirentur resurrectionem. Alij rursus ludibrijs & flagris explorati sunt,

insup

ἔλαβον, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς, ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. καὶ οὗτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ θεοῦ περί ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν.

Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίσατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν, καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ ἐκάθισεν. ἀναλογίσασθε γὰρ τὸν τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, ἵνα μὴ κάμητε, ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. οὔπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι, καὶ ἐκλέλησθε τῆς παρακλήσεως, ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται. υἱέ μου μὴ ὀλιγώρει παιδείας κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. ὃν γὰρ ἀγαπᾷ κύριος, παιδεύει. μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ θεός. τίς γάρ ἐστιν υἱὸς, ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; εἰ δὲ χωρὶς ἐστὲ παιδείας, ἧς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἄρα νόθοι ἐστὲ καὶ οὐχ υἱοί. εἶτα τοὺς μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρας εἴχομεν παιδευτὰς καὶ ἐνετρεπόμεθα, οὐ πολλῷ μᾶλλον ὑποταγησόμεθα τῷ πατρὶ τῶν πνευμάτων, καὶ ζήσομεν; οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, ἐπαίδευον,

ὁ δὲ

insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt, oberrarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, pressi, afflicti, quibus indignus erat mundus, in desertis errantes, & montibus, ac speluncis, & cauernis terræ. Atque omnes hi testimoniū promeriti per fidem, non acceperant promissionem, quod deus de nobis melius quiddam puiderat, ne sine nobis cōsummarētur.

Proinde nos quoq; cum tanta septi simus nube testium, depositio onere omni, & tenaciter inhærente peccato, per tolerātiam curramus in propositio nobis certamine, respicientes ad fidei ducem, & consummatorē Iesum, qui pro proposito sibi gaudio, pertulit crucē ignominia contēpta, & ad dexteram throni dei consedit. Reputate enim q; is talem sustinuerit à peccatoribus aduersus se cōtradictionem, ne defatigemini, animis defecti. Nondū usq; ad sanguinem restitistis, aduersus peccatū repugnātes, & obliti estis exhortationis, quæ uobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, ne neglexeris correptionem domini, neq; deficias cum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, corripit: flagellat autem omnē filiū, quem recipit. Si castigationē sustinetis, ueluti filijs uobis offert se deus. Quis enim est filius, quem nō castigat pater? Quod si alieni estis à castigatione, cuius participes sunt omnes: igitur spurij estis, nō filij. Itaq; cū carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus illos, an nō multo magis subijciemur patri spirituū, & uiuemus? Atq; illi quidem ad paucos dies, pro arbitratu suo nos erudiebāt: hic autē

ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν οὐ δοκεῖ χαρᾶς εἶναι, ἀλλὰ λύπης. ὕστερον δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνης. διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιὰς ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, ἰαθῇ δὲ μᾶλλον. Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν κύριον, ἐπισκοποῦντες, μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ θεοῦ, μή τις ῥίζα πικρίας, ἄνω φύουσα ἐνοχλῇ, καὶ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί, μή τις πόρνος ἢ βέβηλος ὡς ἡσαύ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ. ἴστε γὰρ, ὅτι καὶ μετέπειτα θέλων κληρονομῆσαι τὴν εὐλογίαν, ἀπεδοκιμάσθη. Μετανοίας γὰρ τόπον οὐχ εὗρε, καί περ μετὰ δακρύων ἐκζητήσας αὐτήν. Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφωμένῳ ὄρει, καὶ κεκαυμένῳ πυρὶ καὶ γνόφῳ, καὶ σκότῳ, καὶ θυέλλῃ, καὶ σάλπιγγος ἤχῳ, καὶ φωνῇ ῥημάτων, ἧς οἱ ἀκούσαντες, παρῃτήσαντο μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον. οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, κἂν θηρίον θίγῃ τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, καὶ οὕτως φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον. Μωσῆς εἶπεν, ἔκφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος, ἀλλὰ προσεληλύθατε σιὼν ὄρει, καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος, ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει, καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων, καὶ κριτῇ θεῷ πάντων, καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων, καὶ διαθήκης νέας μεσίτῃ Ἰησοῦ, καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸ ἄβελ. Βλέπετε μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἔφυγον, τὸν ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ τὸν ἀπ' οὐρανῶν

hic autem ad cõmodũ nostrum in hoc ut impartiat nobis sanctimoniã suã. Omnis aũt castigatio in præsens quidẽ, non uidet esse gaudij, sed molestiæ. At postea fructum tranquillum iusticiæ reddit, ijs qui per illã fuerint exercitati. Quapropter manꝰ remissas, & genua soluta surrigite, & facite, ut recti sint gressus pedibus uestris, ne claudicatio aberret à uia, imò sanetur potius. Pacem sectemini cũ omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit dominum, curam agentes, ne quis sit qui deficiat à gratia dei, ne qua radix amarulentiæ, suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi: ne quis scortator aut ꝓphanus, uelut Esau, qui unico edulio permutauit ius primogeniti. Scitis enim, quod & postea, cum uellet hæreditario iure benedictionẽ assequi, reprobatus sit. Non em̃ reperit pœnitentiæ locũ, tametsi cum lachrymis quæsiuisset eam. Non enim accessistis ad contactũ montẽ, & incensum ignem ac turbinẽ, & caliginẽ, & procellã, tubæq; sonitũ, & uocẽ uerborũ, quã qui audierant, deprecati sunt, ne his adiungeret oratio. Non enim ferebant, quod edicebat: Si bestia tetigerit mõtẽ, lapidabit, aut iaculo cõfiget. & adeo terribile erat uisum quod apparebat. Moses dixit: Expauefactus sum, ac tremebundus, sed accessistis ad mõtem Sion, & ad ciuitatẽ dei uiuentis, Hierusalẽ cœlestẽ, & ad innumerabiliũ angelorũ cœtum, & ad cõcionẽ primogenitorũ, qui conscripti sunt in cœlis, & ad iudicẽ uniuersorũ deũ, & ad spiritus iustorũ ꝑfectorũ, & ad noui testamenti conciliatorẽ Iesum, & ad sanguinẽ aspersionis, meliora loquẽtẽ, q̃ loquebatur sanguis Abel. Videte ne aspernemini eum qui loquitur. nã si illi non effugerũt, qui auersabant eum qui loquebat in terra, multo magis nos, si eum qui de cœlis

ἀπ' οὐρανῶν ἀποστρεφόμενοι, οὗ ἡ φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε, νῦν δὲ ἐπήγγελται,
» λέγων. ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω, οὐ μόνον τὴν
» γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ, δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ὡς πεποιημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχωμεν χάριν, δι' ἧς λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ θεῷ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας.

καὶ γὰρ ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον. ἡ φιλαδελφία μενέτω. τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. μιμνήσκεσθε τῶν δεσμίων, ὡς συνδεδεμένοι, τῶν κακουχουμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι. τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός. ἀφιλάργυρος ὁ τρόπος, ἀρκούμενοι
» τοῖς παροῦσιν. αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν, οὐ μή
» σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μή σε ἐγκαταλείπω, ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἵτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίστιν. Ἰησοῦς χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. καλὸν γὰρ, χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, οὐ βρώμασιν, ἐν οἷς οὐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες. Ἔχομεν θυσιαστήριον, ἐξ οὗ φαγεῖν οὐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν, οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες. ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας, εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα κατακαίεται ἔξω τῆς παρεμβολῆς. διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν

de cœlis est, auersemur: cuius uox tum concussit terram, at nunc denunciauit, dicens: Adhuc semel ego concutio, non modo terram, uerumetiam cœlũ. Porrò illud quod dicit, adhuc semel, significat eorum quæ cõcutiuntur trãslationem, utpote quæ facta sint, ut maneant ea quæ non concutiũtur. Quapropter regnũ assumentes quod concuti non possit, habeamus gratiam, p quã ita colamus deum, ut illi placeamus cũ reuerentia & religione.

Etenim deus noster ignis consumẽs est. XIII
Fraterna charitas maneat. Hospitalitatis ne sitis immemores. Per hanc enim quidã inscientes exceperũt angelos hospitio. Memores estote uinctorum, tanq̃ unà cum illis uincti, eorũ qui affliguntur, uelut ipsi quoq; uersantes in corpe. Honorabile est inter omnes coniugium, & cubile impollutum. Scortatores autem & adulteros iudicabit deus. Sint mores alieni ab auaritia, contenti ijs quæ adsunt. Siquidem ipse dixit: Non te desero, neq; derelinquo, ut fidentes dicamus: dñs mihi auxiliator, nec timebo, quid faciat mihi homo. Memores estote eorum qui præsunt uobis, qui locuti sunt uobis sermonem dei, quorũ imitemini fidem, considerãtes qui fuerit exitus conuersationis illorum. Iesus Christus heri & hodie, idem est etiã in secula. Doctrinis uarijs ac peregrinis ne circumferamini. Bonũ est em̃, gratia cõstabiliri cor, nõ escis quæ non profuerunt ijs qui uersati sunt in illis. Habemus altare, de quo non est fas edere, ijs qui tabernaculo deseruiunt. Animalium enim quorum sanguis infert̃ pro peccato, in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Quapropter & Iesus, ut sanctificaret per proprium sanguinẽ populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra,

opprobrium

τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. οὐ γὰρ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν. δι' αὐτοῦ οὖν ἀναφέρομεν θυσίαν αἰνέσεως διὰ παντὸς τῷ θεῷ, τουτέστι καρπὸν χειλέων, ὁμολογούντων τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. τῆς δὲ εὐποιΐας καὶ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός. πείθεσθε δὲ τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπείκετε. αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες, ἵνα μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιῶσι, καὶ μὴ στενάζοντες. ἀλυσιτελὲς γὰρ ὑμῖν τοῦτο. προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν, πεποίθαμεν γὰρ, ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι. περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιῶν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν. παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοὶ, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως. καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν. γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, μεθ' οὗ, ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς. ἀσπάσασθε πάντας τοὺς ἡγουμένους ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ἁγίους. ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας. Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

Ἐγράφη ἀπὸ Ἰταλίας διὰ Τιμοθέου.

opprobriũ eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatẽ, sed futurã inquirimus. Per ipsum igit̃ offerimus hostiam laudis semper deo, hoc est, fructũ labiorum, confitentium nomini eius. Cæterum beneficentiæ, & cõmunicatiõis ne obliuiscamini. Talibus enim uictimis placet̃ deo. Parete ijs qui præsunt uobis, & concedite, siquidem illi uigilãt pro animabus uestris, tanquam̀ rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes. nam id est inutile uobis. Orate pro nobis, confidimus enim, quod bonam habemus cõscientiam inter omnes cupientes honeste conuersari. Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum per sanguinem testamenti æterni, dominum nostrũ Iesum, absolutos uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipsius, efficiens, ut quod agitis, acceptum sit in cõspectu suo per Iesum Christum, cui gloria in secula seculorum. Amen. Obsecro uos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim paucis scripsi uobis. Scitis fratrem nostrum Timotheum solutum esse, cum quo, si celerius uenerit, uisam uos. Salutate omnes qui præsunt uobis, & om̃es sanctos. Salutãt uos Itali. Gratia cũ om̃ibus uobis. Amen.

Missa ab Italia per Timotheum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ.

Ταύτην ἐπιστέλλει τοῖς ἀπὸ τῶν δώδεκα φυλῶν διασπαρεῖσι, καὶ πιστεύσασιν εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν χριστόν. γράφει δὲ διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν, διδάσκων περὶ διαφορᾶς πειρασμῶν, ποῖος μὲν ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ποῖος δὲ ἀπὸ τῆς ἰδίας καρδίας τῶν ἀνθρώπων ἐστί. καὶ ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ δεικνύναι τὴν πίστιν, καὶ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ δικαιοῦντες. περί τε πλουσίων παραγγέλλει, ἵνα μὴ προκρίνωντες τῶν πτωχῶν οἱ πλούσιοι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐπιπλήττωνται ὡς ὑπερήφανοι. καὶ τέλος παραμυθησάμενος τοὺς ἀδικουμένους, καὶ προτρεψάμενος αὐτοὺς μακροθυμεῖν, ἕως καὶ παρουσίας τοῦ κριτοῦ. καὶ διδάξας περὶ ὑπομονῆς ἐκ τοῦ ἰὼβ τὸ χρηστὸν καὶ ὑπομονῆς, παραγγέλλει προσκαλεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ σπουδάζειν ἐπιστρέφειν τοὺς πλανηθέντας ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, εἶναι γὰρ τούτου μισθὸν παρὰ τοῦ κυρίου, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM IACOBI, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IAcobus quoniam erat Hierosolymitarum episcopus, scribit & cæteris Iudæis, qui per omnes nationes sparsi habitabant, uarijs præceptis uitam illorum formans atq; instituens.

FINIS.

T

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ.

Α'κωβος θεοῦ καὶ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ δοῦλος, ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, χαίρειν. πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις. γινώσκοντες, ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν. ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, ἵνα ἦτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, καὶ μὴ ὀνειδίζοντος, καὶ δοθήσεται αὐτῷ. αἰτείτω δὲ ἐν πίστει, μηδὲν διακρινόμενος. ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ· μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ κυρίου. ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ· ὁ δὲ πλούσιος, ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ. ὅτι ὡς ἄνθος χόρτου παρελεύσεται. ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξήρανε τὸν χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀπώλετο

EPISTOLA BEATI IACOBI.

Iacobus dei ac domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus, quæ sūt in dispersione, salutē. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties incideretis tentationes uarias, illud sciētes, quod exploratio fidei uestræ parit patientiam. Cæterum patientia opus perfectum habeat, ut sitis perfecti, & integri, nullāque in parte diminuti. Quod si cui uestrū deest sapientia, postulet ab eo qui dat, nempe deo, qui dat inquam omnib⁹ simpliciter, nec exprobrat, ac dabitur ei. Sed postulet cum fiducia, nihil hæsitans. Nam qui hæsitat, is similis est fluctui maris, qui uentis agitur & impetu rapitur. Neq; enim existimet homo ille, se quicquam accepturum à domino. Vir animo duplici, inconstans est in omnibus uijs suis. Glorietur autem frater qui est humilis, in sublimitate sua, contra qui diues est in humiliatione sui: quoniā ueluti flos herbæ præteribit. Exortus est em̄ sol cum æstu, & exaruit herba, & flos illi⁹ decidit, & decor aspect⁹ illi⁹ perijt,

ἀπώλετο. οὕτως καὶ ὁ πλούσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτοῦ μαρανθήσεται. μακάριος ἀνὴρ ὃς ὑπομένει πειρασμόν, ὅτι δόκιμος γενόμενος λήψεται τὸν στέφανον τῆς ζωῆς, ὃν ἐπηγγείλατο ὁ κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι. ὁ γὰρ θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, πειράζει δὲ αὐτὸς οὐδένα. ἕκαστος δὲ πειράζεται, ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος. εἶτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύει θάνατον. μὴ πλανᾶσθε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα. βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. ὥστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἔστω πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, βραδὺς εἰς ὀργήν. ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην θεοῦ οὐ κατεργάζεται. διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγου, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταὶ παραλογιζόμενοι ἑαυτούς. ὅτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ καὶ οὐ ποιητής, οὗτος ἔοικεν ἀνδρὶ, κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν καὶ ἀπελήλυθε, καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖος ἦν. ὁ δὲ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας, καὶ παραμείνας, οὗτος οὐκ ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, ἀλλὰ ποιητὴς ἔργου, οὗτος μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. εἴ τις δοκεῖ θρησκὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, μὴ χαλιναγωγῶν γλῶσσαν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, τούτου μάταιος ἡ θρησκεία. θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ θεῷ καὶ πατρί, αὕτη ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας

perijt. Sic & diues in uijs suis marcescet. Beatus uir qui suffert tentationem: quoniam cum probatus erit, accipiet coronam uitæ: quam promisit dominus ijs, à quibus fuerit dilectus. Ne quis cum tentatur, dicat se à deo tentari. Nam deus ut malis tentari non potest, ita nec ipse quenquam tentat. Imò unusquisque tentatur, dum à propria cõcupiscentia abstrahitur & inescatur. Deinde concupiscentia posteaquam cõcepit, parit peccatum: peccatum uero perfectum progignit mortem. Ne erretis fratres mei dilecti. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum, è supernis est descendens à patre luminũ, apud quem non est transmutatio aut conuersionis obumbratio. Is destinata uoluntate progenuit nos sermone ueritatis, ut essemus primitiæ quædam suarum creaturarum. Itaq; fratres mei dilecti, sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquẽdum, tardus ad iram. Nã ira uiri iusticiam dei non efficit. Quapropter deposita omni immundicia & redundantia malitiæ, cum mansuetudine recipite insitum sermonẽ, qui potest saluas reddere animas uestras. Sitis autem effectores sermonis, & non auditores tantum, fallentes uosmetipsos. Quoniam si quis audiat sermonem, nec eum factis exprimat, hic similis est uiro consideranti faciem natiuitatis suæ in speculo. Considerauit enim seipsum, & abijt, & continuo oblitus est qualis esset. At qui prospexerit in legem perfectam, quæ est libertatis & permanserit, hic cum sit non auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus facto suo erit. Si quis uidetur religiosus esse inter uos, qui non frenat linguam suam, sed aberrare sinit cor suum, huius uana est religio. Religio pura & immaculata apud deum & patrem hæc est, inuisere orphanos & ui-

ρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τη-
ρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Ἀδελφοί μου μὴ ἐν προσωποληψίαις
ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τῆς δόξης. Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συ-
ναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν
ἐσθῆτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν
ῥυπαρᾷ ἐσθῆτι, καὶ ἐπιβλέψητε ἐπὶ τὸν φοροῦν
τα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, καὶ εἴπητε
αὐτῷ, σὺ κάθου ὧδε καλῶς, καὶ τῷ πτω-
χῷ εἴπητε, σὺ στῆθι ἐκεῖ, ἢ κάθου ὧδε ὑπὸ τὸ
ὑποπόδιόν μου, καὶ οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυ
τοῖς, καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν
πονηρῶν. ἀκούσατε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί.
οὐχ' ὁ θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τῷ κό-
σμου τούτου, πλουσίους ἐν πίστει, καὶ κλήρο
νόμους τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτόν; ὑμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν
πτωχόν. οὐχὶ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύου-
σιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἕλκουσιν ὑμᾶς εἰς κρι
τήρια; οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν
ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς. εἰ μέντοι νό
μον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γρα-
φήν, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυ
τόν, καλῶς ποιεῖτε. εἰ δὲ προσωποληπτεῖ-
τε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ
τοῦ νόμου, ὡς παραβάται. ὅστις γὰρ ὅλον τὸν
νόμον τηρήσῃ, πταίσῃ δὲ ἐν ἑνί, γέγονε πάν
των ἔνοχος. ὁ γὰρ εἰπὼν, μὴ μοιχεύσῃς,
εἶπε καὶ, μὴ φονεύσῃς. εἰ δὲ οὐ μοιχεύσῃς, φο
νεύσῃς δέ, γέγονας παραβάτης νόμου. οὕτω
λαλεῖτε, καὶ οὕτω ποιεῖτε, ὡς διὰ νόμου
ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι. ἡ γὰρ κρί
σις ἀνίλεως τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος. καὶ κα
τακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως. τί τὸ ὄφελος
ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔρ
γα δὲ μὴ ἔχῃ; μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι
αὐτόν; ἐὰν δὲ ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ γυμνοὶ
ὑπάρχωσι, καὶ λειπόμενοι ὦσι τῆς ἐφημέ-
ρου τροφῆς, εἴπῃ δέ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν,
ὑπάγετε ἐν εἰρήνῃ, θερμαίνεσθε καὶ χορτά
ζεσθε

duas in afflictione ſua, immaculatum ſe ipſum ſeruare à mundo.

Fratres mei, ne cum reſpectu perſonarũ habeatis fidem domini noſtri Ieſu Chriſti ex opinione. Nam ſi ingrediatur in cœtum ueſtrum uir aureum geſtãs anulum, ueſte indutus ſplendida, ingrediatur autẽ & pauper in ſordida ueſte, & reſpexeritis ad illum qui ueſtem geſtat ſplendidam, & dixeritis illi, tu ſede hic bene, & pauperi dicatis, tu ſta illic, aut ſede hic ſubter ſcabellum meũ, & nõ dijudicati eſtis in uobiſipſis, & facti eſtis iudices cogitationum malarũ. Audite fratres mei dilecti, nónne deus elegit pauperes mundi huius, diuites in fide, & hæredes regni, quod promiſit ijs, à quibus dilectus fuerit? Vos autem cõtemptui habuiſtis pauperem. Nónne diuites tyrãnidem exercent in uos, & ijdẽ trahunt uos ad tribunalia? Et ijdem male loquunt de bono nomine quod inuocatum eſt ſuper uos? Si legem quidem regiam perficitis iuxta ſcripturam, diliges proximũ tuũ ſicut teipſum, bene facitis: ſin uero perſonam reſpicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à lege ueluti tranſgreſſores. Quiſquis enim totã legem ſeruauerit, offenderit autem in uno, factus eſt omniũ reus. Nã qui dixit, ne mœcheris, dixit etiam, ne occidas. Quod ſi nõ fueris mœchatus, occideris tamen, factus es tranſgreſſor legis. Ita loquamini, & ita faciatis ueluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium abſq; miſericordia erit ei, qui non præſtiterit miſericordiã. Et gloriatur miſericordia aduerſus iudicium. Quæ utilitas fratres mei, ſi fidem dicat aliquis habere ſe, facta uero nõ habeat? Num poteſt fides ſaluũ facere illũ? Quod ſi frater aut ſoror nudi fuerint, & egẽtes quotidiano uictu, dicat aũt aliqs ueſtrũ illis, abite cũ pace, caleſcite & ſaturamini

II

χειδε, μὴ δῶτε δὲ αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τοῦ σώ
ματος, τί τὸ ὄφελος; οὕτως καὶ ἡ πίστις, ἐὰν μὴ
ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτήν. ἀλλ' ἐρεῖ
τις, σὺ πίστιν ἔχεις, κἀγὼ ἔργα ἔχω. δεῖξόν
μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου, κἀγώ σοι
δείξω ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίστιν μου. σὺ πι
στεύεις, ὅτι ὁ θεὸς εἷς ἐστι; καλῶς ποιεῖς. καὶ
τὰ δαιμόνια πιστεύουσι, καὶ φρίσσουσι. θέλεις
δὲ γνῶναι ὦ ἄνθρωπε κενέ, ὅτι ἡ πίστις χω
ρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν; Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ
ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνενέγκας
τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον; βλέ
πεις, ὅτι ἡ πίστις συνήργει τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, καὶ
ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη; καὶ ἐπληρώ
θη ἡ γραφὴ, ἡ λέγουσα. ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ
τῷ θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.
καὶ φίλος θεοῦ ἐκλήθη. ὁρᾶτε ἄρα ὅτι ἐξ
ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως
μόνον; ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη, οὐκ ἐξ
ἔργων ἐδικαιώθη, ὑποδεξαμένη τοὺς ἀγγέ
λους, καὶ ἑτέρᾳ ὁδῷ ἐκβαλοῦσα; ὥσπερ γὰρ τὸ
σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, οὕτως
καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστι.

μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε ἀδελφοί
μου, εἰδότες, ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα.
πολλὰ γὰρ πταίομεν ἅπαντες. εἴ τις ἐν λό
γῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς
χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα. ἰδοὺ
τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα
βάλλομεν, πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν,
καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετάγομεν. ἰδοὺ
καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκλη
ρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ
ἐλαχίστου πηδαλίου, ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐ
θύνοντος βούληται. οὕτως καὶ ἡ γλῶσσα μι
κρὸν μέλος ἐστὶ, καὶ μεγαλαυχεῖ. ἰδοὺ ὀλί
γον πῦρ ἡλίκην ὕλην ἀνάπτει. καὶ ἡ γλῶσ
σα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, οὕτως ἡ
γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν,
ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα, καὶ φλογίζου
σα

mini: non tamen dederitis illis, quæ sunt necessaria corpori, quæ erit utilitas? Sic & fides si facta non habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis, tu fidem habes, & ego facta habeo. Ostende mihi fidem tuam ex factis tuis, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meam. Tu credis quod deus unus est? Recte facis. Et dæmonia credũt, ac contremiscunt. Vis uero scire ó homo inanis, quod fides absq; factis mortua sit? Abraham pater noster nónne ex factis iustificatus est, cum obtulisset Isaac filium suum super altare? Vides, quod fides adiumento fuerit factis illi9, & ex factis fides pfecta fuerit? Et impleta est scriptura, quæ dicit: Credidit Abraham deo, & imputatum est illi ad iusticiam, & amicus dei uocatus est. Videtis igitur quod ex factis iustificetur homo, & non ex fide tantum? Si militer aũt & Rhaab meretrix, an non ex factis iustificata est cũ excepisset nuncios, & alia uia emisisset? Nam quemadmodũ corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides absq; factis mortua est.

Nolite plures magistri fieri fratres mei, III
sciẽtes quod maius iudicium sumpturi simus. In multis enim labimur omnes. Si quis in sermone non labitur, hic perfectus est uir, qui possit freno moderari totum etiam corpus. Ecce equis frena in ora immittimus, ut obediant nobis, & totum corpus illorũ circumagimus. Ecce naues quoque cum tantæ sint, & à uentis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunque impetus dirigentis uoluerit. Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce exiguus ignis quãtã materiã incẽdit. Et lingua ignis est, mũdus iniquitatis, sic lingua cõstituit in membris nostris, quæ maculat totũ corpus, & inflã-

ζα τὴν τροχὸν τῆς γενέσεως, καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἑρπετῶν τε καὶ ἐναλίων δαμάζεται καὶ δεδάμασται τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ. τὴν δὲ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι, ἀκατάσχετον κακόν, μεστὴ ἰοῦ θανατφόρου. ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν θεὸν καὶ πατέρα, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ' ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονότας. ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. οὐ χρὴ ἀδελφοί μου ταῦτα οὕτως γίνεσθαι. μήτι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὀπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν; μὴ δύναται ἀδελφοί μου συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἄμπελος σῦκα; οὕτως οὐδὲ μία πηγὴ ἁλικὸν καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν; δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐν πραΰτητι σοφίας. εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε, καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε, καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἄνωθεν κατερχομένη, ἀλλὰ γηΐνη, ψυχική, δαιμονιώδης. ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία, καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. ἡ δὲ ἄνωθεν σοφία, πρῶτον μὲν ἁγνή ἐστιν, ἔπειτα εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής, μεστὴ ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος. καρπὸς δὲ τῆς δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιοῦσιν εἰρήνην.

Πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν, τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε. φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε τυχεῖν. μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε. οὐκ ἔχετε, διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς. αἰτεῖτε καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστίν; ὃς ἂν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου

mat rotã natiuitatis, & inflammat à gehẽna. Omnis enim natura & ferarum & uolucrum, serpentiumq́, & marinorũ domatur, & domita est à natura humana. Linguam aũt nullus hominũ domare potest, incoërcibile malum, plena ueneno mortifero. Per ipsam benedicimus deo & patri, & p ipsam meledicimus hominibus, q ad similitudinẽ dei cõditi sunt. Ex eodẽ ore ꝓcedit bñdictio & maledictio. Nõ oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodẽ foramine emittit dulcem & amaram aquam? Nunquid potest fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis ficus? Sic nullꝰ fõs salsam ac dulcem potest ædere aquam. Quis sapiens & sciẽtia prædítus inter uos? Ostendat ex bona conuersatione opa sua cũ mansuetudine sapientiæ. Quod si æmulationem amaram habetis, & contentionẽ in corde uestro, nolite gloriari & mẽdaces esse aduersus ueritatem. Nõ est enim ista sapientia è supernis descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca. Vbi enim æmulatio & contentio, ibi incõstantia & omne opus prauũ. Quæ autem è supernis est sapientia, primum quidem casta est, deinde pacifica, modesta, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, absq́ dijudicatione, sine simulatione. Fructus aũt iusticiæ in pace seminatur, facientibus pacem.

Vnde bella & lites in uobis? Nõne hinc? IIII
nimirũ ex uoluptatibus uestris, quæ militant in mẽbris uestris? Concupiscitis & nõ habetis, inuidetis & æmulamini, & nõ potestis adipisci. pugnatis & bellatis. non habetis, propterea q́ nõ postulatis. Petitis & nõ accipitis, eo q́ male petatis, ut in uoluptatibus uestris insumatis. Adulteri & adulteræ nescitis, q́ amicitia mũdi, inimicitia est cũ deo? Quicũq́ ergo uoluerit amicꝰ esse mũdi

νου του κόσμου, ἐχθρὸς του θεοῦ καθίσα-
ται. ἢ δοκεῖτε, ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει.
πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κα-
τῴκισεν ἐν ἡμῖν. μείζονα δὲ δίδωσι χά-
ριν. ὑποτάγητε οὖν τῷ θεῷ, ἀντίστητε
δὲ τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν. ἐγγί-
σατε τῷ θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. καθαρί-
σατε χεῖρας ἁμαρτωλοί, καὶ ἁγνίσατε
καρδίας δίψυχοι. ταλαιπωρήσατε, καὶ
πενθήσατε, καὶ κλαύσατε, ὁ γέλως ὑ-
μῶν εἰς πένθος μετασχαφήτω, καὶ ἡ
χαρὰ εἰς κατήφειαν. ταπεινώθητε ἐνώ-
πιον του κυρίου, καὶ ὑψώσει ὑμᾶς. μὴ κα-
ταλαλεῖτε ἀλλήλων ἀδελφοί. ὁ κατα-
λαλῶν ἀδελφοῦ, καὶ κρίνων τὸν ἀδελ-
φὸν αὐτου, καταλαλεῖ νόμου, καὶ κρίνει νό-
μον. εἰ δὲ νόμον κρίνεις, οὐκ εἶ ποιητὴς νό-
μου, ἀλλὰ κριτής. εἷς ἐστιν ὁ νομοθέτης, ὁ
δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. σὺ τίς
εἶ, ὃς κρίνεις τὸν ἕτερον; ἄγε νῦν οἱ λέγον-
τες, σήμερον καὶ αὔριον πορευσόμεθα εἰς
τήνδε τὴν πόλιν, καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνι-
αυτὸν ἕνα, καὶ ἐμπορευσόμεθα, καὶ κερ-
δήσομεν, οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τῆς αὔ-
ριον. ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; ἀτμὶς γάρ
ἐστιν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ
ἀφανιζομένη, ἀντὶ του λέγειν ὑμᾶς. ἐὰν
ὁ κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσομεν, καὶ ποι-
ήσομεν τουτο ἢ ἐκεῖνο. νῦν δὲ καυχᾶσθε
ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. πᾶσα καύ-
χησις τοιαύτη πονηρά ἐστιν. εἰδότι οὖν
καλὸν ποιεῖν, καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία
αὐτῷ ἐστιν. Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύ-
σατε ὀλολύζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑ-
μῶν ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος ὑμῶν σέ-
σηπε, τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγο-
νεν. ὁ χρυσὸς ὑμῶν, καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται,
καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φά-
γεται τὰς σάρκας ὑμῶν, ὡς πῦρ. ἐθησαυρίσατε
ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐρ-

se mundi, inimicus dei constituitur. An pu
tatis quod inaniter scriptura dicat: Ad in-
uidiā concupiscit spiritus qui habitauit in
nobis? Maiorem autem dat gratiam. Sub
diti ergo estote deo, resistite autem diabo
lo, & fugiet à uobis. Appropinquate deo,
& appropinquabit uobis. Emundate ma-
nus ó peccatores, & purificate corda dupli
ces animo. Affligimini & lugete & plora-
te: risus uester in luctum conuertatur, & gau
dium in mœrorem. Humiles uos reddite
in conspectu domini, & eriget uos. Nolite
detrahere uobis inuicem fratres. Qui de-
trahit fratri, quique iudicat fratrem suum,
detrahit legi, & iudicat legem. Quod si iu-
dicas legem, non es obseruator legis, sed iu
dex. Vnus est legislator, qui potest serua-
re & perdere. Tu quis es qui iudicas aliū?
Age nunc qui dicitis: hodie & cras eamus
in hanc ciuitatem, & faciamus ibi annum
unum, & mercemur, & lucrum faciamus:
qui ignoratis, quid futurum sit postero
die. Quæ est enim uita uestra? Vapor
enim est, qui ad exiguum tempus appa-
ret, & deinde euanescit: pro eo quod dice-
re debueritis, si dominus uoluerit, & si ui-
xerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc au
tem exultatis in superbijs uestris. Om-
nis exultatio talis mala est. Igitur qui no
uerit recte facere, nec facit, hic peccato te-
netur.

Agite nunc diuites, plorate, ululan- v
tes super miserijs uestris, quæ aduenient
uobis. Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, ue
stimenta uestra tineis obnoxia facta sunt.
Aurum & argentum uestrum erugine
uiciatum est, & erugo eorum in testimo-
nium uobis erit, & exedit carnes uestras
sicut ignis. Thesaurum congessistis in
extremis diebus. Ecce merces opera-

πρὸς ὑμᾶς ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπε-
στερημένος ἀφ' ὑμῶν κράζει. καὶ αἱ βοαὶ πρὸς
τὸν ὁρισάντων εἰς τὰ ὦτα κυρίου Σαβαὼθ εἰσε-
λελύθασιν. ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπα-
ταλήσατε. ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς
ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. κατεδικάσατε, ἐφονεύσα-
τε τὸν δίκαιον, οὐκ ἀνθίσταται ὑμῖν. μακρο-
θυμήσατε οὖν ἀδελφοὶ ἕως τῆς παρουσίας τοῦ
κυρίου. ἰδοὺ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον
καρπὸν τῆς γῆς, μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ, ἕως
λάβῃ ὑετὸν πρώϊμον καὶ ὄψιμον. μακροθυ-
μήσατε καὶ ὑμεῖς, στηρίξατε τὰς καρδίας ὑ-
μῶν, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ κυρίου ἤγγικε. μὴ στε-
νάζετε κατ' ἀλλήλων ἀδελφοί, ἵνα μὴ κατα-
κριθῆτε. ἰδοὺ ὁ κριτὴς πρὸ τῶν θυρῶν ἕστη-
κεν. ὑπόδειγμα λάβετε τῆς κακοπαθείας
ἀδελφοί μου, καὶ τῆς μακροθυμίας τοὺς
προφήτας, οἱ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι κυ-
ρίου. ἰδοὺ μακαρίζομεν τοὺς ὑπομείναντας.
τὴν ὑπομονὴν ἰὼβ ἠκούσατε, καὶ τὸ τέλος
κυρίου εἴδετε, ὅτι πολύσπλαγχνός ἐστιν ὁ
κύριος καὶ οἰκτίρμων. πρὸ πάντων δέ ἀδελ-
φοί μου, μὴ ὀμνύετε, μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε
τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον. ἤτω δὲ ὑ-
μῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὒ, οὔ, ἵνα μὴ εἰς ὑπό-
κρισιν πέσητε. κακοπαθεῖ τίς ἐν ὑμῖν;
προσευχέσθω. εὐθυμεῖ τίς; ψαλλέτω. ἀσθε-
νεῖ τίς ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυ-
τέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν
ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ
ὀνόματι τοῦ κυρίου. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστε-
ως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν
ὁ κύριος, κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφε-
θήσεται αὐτῷ. ἐξομολογεῖσθε ἀλλήλοις
τὰ παραπτώματα, καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἀλλή-
λων, ὅπως ἰαθῆτε. πολὺ ἰσχύει δέησις δι-
καίου ἐνεργουμένη. Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁ-
μοιοπαθὴς ἡμῖν, καὶ προσευχῇ προσηύξα-
το τοῦ μὴ βρέξαι, καὶ οὐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῆς
γῆς, ἐνιαυτοὺς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. καὶ πάλιν

προσηύξατο

riorum qui messuerunt regiones uestras, quæ fraude non reddita est à uobis, damat. & clamores eorum qui messuerant, in aures domini sabaoth introierunt. In deliciis uixistis super terram, & lasciuistis. enutristis corda uestra, ut in die occisionis. Condemnastis, & occidistis iustum, & non resistit uobis. Patientes igitur estote fratres usque ad aduentū domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter expectans illum, donec accipiat pluuiam tempestiuam & serotinam. Patiētes igitur estote & uos, & confirmate corda uestra, quoniā aduentus domini appropinquat. Nolite ingemiscere alius aduersus aliū fratres, ut ne condemnemini. Ecce iudex ante ianuam assistit. Exemplum accipite fratres mei, afflictionis ac patiētiæ prophetas, qui locuti sunt in nomine domini. Ecce beatos ducimus eos qui sustinent. Tolerantiam Iob audistis, & finē domini uidistis, quod ualde misericors sit dominus ac commiserans. Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque aliud quodcunq; iusiurandū. Sit autē uestrū est, est: non, non, ut ne in simulationem incidatis. Affligitur aliquis inter uos? oret. Aequo animo est aliquis? psallat. Infirmatur quis inter uos? accersat presbyteros ecclesiæ, & orent super eū, ungentes eum oleo in nomine domini. Et obsecratio fidei saluum reddet laborantem, & eriget eum dominus: & si in peccatis fuerit, remittentur ei. Confitemini inuicem alius alij delicta, & orate pro uobis inuicem, ut sani sitis. Multum enim ualet deprecatio iusti efficax. Helias homo erat similiter obnoxius affectionibus ut nos, & precatione precatus est ne plueret: & non pluit sup terrā annos tres & mēses sex. Et rursū

orauit,

προσηύξατο, καὶ ὁ οὐρανὸς ὑετὸν ἔδωκε, καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸν καρπὸν αὐτῆς. ἀδελφοί, ἐάν τις ἐν ὑμῖν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπιστρέψῃ τὶς αὐτὸν, γινωσκέτω, ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ, σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν.

τῆς τοῦ ἁγίου ἰακώβου ἐπιστολῆς τέλος.

orauit, & cœlũ dedit pluuiã, & terra ꝓduxit fructũ suũ. Fratres, si quis inter uos errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum, sciat, quod qui cõuerti fecerit peccatorẽ ab errore uiæ suæ, saluam faciet animã à morte, & operiet multitudinem peccatorũ.

Beati Iacobi epistolæ finis.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

ΤΑΥΤΗΝ ἐπιστέλλει ὁ μακάριος πέτρος τοῖς ἐν τῇ διασπορᾷ οὖσιν, ἰουδαίοις καὶ γενομένοις χριστιανοῖς. γράφει δὲ τῆς ἐπιστολὴν διδασκαλὴν, ἐπιστηρίζων αὐτοὺς, διότι ἡ ἀπὸ ἰουδαίων ἐπιστεύσαν. καὶ πρῶτον μὲν ἐξηγεῖται καὶ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ἡ εἰς τὸν χριστὸν πίστις, ἀπὸ τῶν προφητῶν κατηγγέλθη, καὶ δι' αὐτῶν ἐμηνύθη, ἡ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ λύτρωσις. καὶ ὅτι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσιν εὐηγγελίσθη τὰ πάντα, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. εἶτα συμβουλεύσας ἀξίως τοῦ καλέσαντος ἀναστρέφεσθαι, προτρέπει καὶ βασιλέας τιμᾶν. γυναιξίτε δὲ καὶ ἀνδράσιν ὁμοφροσύνην καταγγέλλει. καὶ εἰς τὰ ἤθη παραινέσας ὀλίγα, σημαίνει, ὅτι καὶ εἰς τὸν ἅδην γέγονε παρὰ κυρίου τὸ κήρυγμα τῆς σωτηρίας καὶ ἀναστάσεως. ἵνα καὶ οἱ προθανόντες ἀναστῶσι, καὶ κριθῶσι μὲν τοῦ σώματι, τῇ δὲ χάριτι τῆς ἀναστάσεως διαμείνωσι, καὶ ὅτι τὸ τέλος πάντων λοιπὸν ἤγγικε καὶ ὀφείλουσι πάντες ἕτοιμοι γίνεσθαι, ὡς λόγον ἀποδώσοντες τοῦ κριτῇ. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM PETRI PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

PEtrus, quẽadmodũ & Iacobus, Iudæis scribit, sparsim incolentibus gentiũ regiones, epistolã profecto dignã apostolorũ principe, plenã autoritatis ac maiestatis apostolicæ, uerbis parcã, sentẽtijs differtã. Hortat' autẽ ad tolerantiã malorũ, quæ ob euãgelij inuidiã ꝑpetiebant', spe præmiorũ. Ad hæc admonet, ut iuxta ꝓphetiarũ oracula ad tantã dignitatẽ uocati gratis, uitã ꝑstent sua professione dignã: Christianismũ em̃ nõ in titulo aut baptismo tãtum, sed in morũ innocẽtia situ esse, alioqui quod affligunt' malis, nõ cessurũ ad gloriã Christi, si ob malefacta pœnas dare uideant'. Ad hæc admonet, ne freti Christianismo, detrectẽt parêre magistratib⁹ licet ethnicis, ne ꝓuocati nec cõuertãtur ad Christũ, & acrius sæuiãt: itẽ ne serui negẽt officiũ suũ heris, licet ethnicis. Christianæ bonitatis esse om̃ia ꝑpeti: itẽ ne mulieres Christianæ uiros suos licet ethnicos cõtẽnant, sed morib⁹ suis ad meliora studeãt ꝓuocare. Maritos admonet, ut uxoribus suis deferãt, ut à coitu nõnunq̃ tẽperent, q̃ magis uacet orare. Deinde exẽplo Christi ꝓuocat ad tolerãtiã malorũ, ne conent' iniuriã iniuria pẽsare, sed mãsuetudine & bñfactis uincere studeãt male meritos. Atq; hæc agit tribus primis capitibus, & initio quarti. Post hæc hortat' ad nouitatẽ uitæ, dehortans à uitijs gentiũ. Inuitat ad sobrietatẽ, ad uigilãtiã, ad preces assiduas, in primis ad mutuã charitatẽ, ad hospitalitatẽ, ad officia mutua, rursus ad patientiã ꝑsecutionum ob Christi nomẽ illatarũ. Mox episcopos instituit, & his subditũ populũ. In calce testat' sese & alterã epistolã ad eosdẽ scripsisse ꝑ Syluanũ, quæ intercidit. Hanc scriptã apparet ex Babylone: nam huius ecclesiæ uerbis iubet eos saluere, si cui de Rhoma cõmentum nõ probatur.

FINIS.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου πρώτη.

Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρὸς ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ χριστοῦ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν διὰ ἀναστάσεως Ἰησοῦ χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, εἰς κληρονομίαν ἄφθαρτον καὶ ἀμίαντον, καὶ ἀμάραντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως, εἰς σωτηρίαν, ἑτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ, ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον ἐστὶ, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὑρεθῇ εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν καὶ τιμὴν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῃ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, σωτηρίαν ψυχῶν, περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν, καὶ ἐξηραύνησαν προφῆται

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA.

PEtrus apostolus Iesu Christi, aduenis sparsim incolentibus Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam, delectis iuxta præfinitionem dei patris, per sanctificationem spiritus, in obedientiam, & aspersionem sanguinis Iesu Christi. Gratia uobis & pax multiplicetur. Laudandus est deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui iuxta copiosam suam misericordiã regenuit nos in spem uiuã, per hoc quod resurrexit Iesus Christus ex mortuis, in hæreditatem immortalem, & incontaminabilem, atque immarcessibilem, conseruatam in cœlis erga uos, qui uirtute dei custodimini per fidem, ad salutem, quæ in hoc parata est, ut patefiat in tempore supremo, in quo exultatis, nunc ad breue tempus afflicti in uarijs experimentis, si opus sit, quo exploratio fidei uestræ, multo pretiosior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur, reperiatur in laudem & gloriam & honorem, tum cum reuelabitur Iesus Christus: quem cum non uideatis, diligitis: in quem in præsentia, cum nõ uideritis, credentes tamen, exultatis gaudio ineffabili, & glorificato, reportantes finem fidei uestræ, salutem animarum, de qua salute exquisierunt, & scrutati sunt

prophetæ,

προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, ἐραυνῶντες εἰς τίνα, ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου, τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, οἷς ἀπεκαλύφθη, ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτὰ, ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἁγίῳ πνεύματι ἀπεσταλέντι ἀπ' οὐρανοῦ, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. Διὸ ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, νήφοντες, τελείως ἐλπίσατε ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει ἰησοῦ χριστοῦ, ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε, διότι γέγραπται. ἅγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε τὸν ἀπροσωπολήπτως κρίνοντα κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον, ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε. Εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθητε ἐκ τῆς ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου χριστοῦ, προεγνωσμένου μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων δι' ὑμᾶς, τοὺς δι' αὐτὸν πιστεύοντας εἰς θεὸν, τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς θεόν. τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας διὰ πνεύματος, εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀλλήλους ἀγαπήσατε ἐκτενῶς, ἀναγεγεννημένοι οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ ἀφθάρτου, διὰ λόγου ζῶντος θεοῦ, καὶ μένοντος εἰς τὸν αἰῶνα. διότι πᾶσα σὰρξ, ὡς χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα

prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati sunt, scrutantes ad quem, aut cuius modi tẽporis articulũ significaret, qui in illis erat spiritus Christi, qui priusq; acciderent, testabat uenturas in Christũ afflictiones, & quæ essent cõsecuturæ glorias, quibus & illud reuelatum est, quod haud sibi ipsis, imò nobis ministrarent, hæc quæ nũc annunciata sunt uobis, per eos qui uobis prædicauerunt euangeliũ, per spiritũ sanctũ emissum è cœlo, in quæ desiderant angeli prospicere. Quapropter succincti lumbis mentis uestræ, sobrij, p fecte sperate in eã quæ ad uos defert gratiã, dũ uobis patefit Iesus Christus, tanq; filij obedientes, ut nõ accõmodetis uos pristinis cõcupiscẽtijs, quibus dũ adhuc ignoraretis Christũ, agebamini, sed quẽadmodũ is qui uos uocauit, sanctus est: ita ipsi quoq; sancti in omni cõuersatione reddamini, propterea quod scriptũ est: Sancti estote, nã ego sanctus sum. Et si patrẽ inuocatis citra psonarũ respectũ iudicantẽ iuxta cuiusq; opus, uidete ut in timore cõuersantes, incolatus uestri tẽpus transigatis. Cũ sciatis uos, nõ caducis rebus uelut argento & auro fuisse redemptos à uana uestra cõuersatiõe, quã ex patrũ acceperatis traditione, sed precioso sanguine uelut agni immaculati, & incõtaminati Christi, q præordinatus quidẽ fuerat, antecẽdit9 esset mũd9, sed manifestat9 fuit extremis temporib9 ꝓpter uos q p illũ creditis in deũ, q illũ excitauit è mortuis, & gloriã ei dedit, ut uos fidẽ ac spem haberetis erga deũ, q animas uestras purificastis obediẽdo ueritati, p spiritũ cũ charitate fraterna, ab omni simulatiõe aliena, ex puro corde uos inuicẽ diligite impense, renati nõ ex semine mortali, sed ex immortali p sermonem uiuẽtis dei, & manẽtis in æternũ. ꝓpterea q̃ ois caro gramẽ sit, & ois gloria

δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθους χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ δὲ ῥῆμα κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα. τοῦτο δέ ἐστι τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς.

gloria hominis quasi flos graminis. Exaruit gramen, & flos decidit. at uerbum dñi manet in æternũ. Hoc aũt est uerbũ, quod per euangeliũ delatum est ad uos.

Ἀποθέμενοι οὖν πᾶσαν κακίαν, καὶ πάντα δόλον, καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας καταλαλιὰς, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε. εἴπερ ἐγεύσασθε, ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος, πρὸς ὃν προσερχόμενοι λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικὸς, ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι πνευματικὰς θυσίας, εὐπροσδέκτους τῷ θεῷ διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ. διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ· ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ. ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν. ἀπειθοῦσι δὲ λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. καὶ λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου, οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, ἀπειθοῦντες εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν. ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. οἱ ποτὲ οὐ λαός, νῦν δὲ λαὸς θεοῦ. οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες. ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἔχοντες καλὴν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἵνα, ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες, δοξάσωσι τὸν θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν

Proinde deposita omni malitia, & omni dolo, & simulatiõibus, & inuidẽtijs, & omnibus obtrectationibus, ut modo nati infantes, lac illud nõ corpis, sed animi, quod dolũ nescit, appetite, ut ꝑ illud suboleſcatis. Si quidẽ gustastis, ꝙ benignꝰ sit dñs. ad quẽ accedẽtes, qui lapis est uiuus, ab hominibꝰ quidẽ reprobatus, apud deũ uero electus ac preciosus: ipsi quoq; ueluti uiui lapides ædificemini, domus spiritualis, sacerdotiũ sanctũ ad offerẽdũ spirituales hostias, acceptabiles deo ꝑ Iesum Christũ. Quapropter & continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidẽ, in summo ponendũ angulo, electum, precioſum. Et ꝙ crediderit in illo, nõ pudefiet. Vobis igitᵉ precioſus est, qui creditis. Cæterũ ijs qui nõ credũt, lapis quem reprobauerant ædificantes, hic cœpit esse caput anguli: & lapis in quẽ impingitur, & petra ad quã offendant, nempe ijs qui impingunt in sermonẽ, neq; credunt in id ad quod & instituti fuerãt. Vos aũt genus electũ, regale sacerdotiũ, gens sancta, populus qui in lucrũ accessit, ut uirtutes prædicetis illius, ꝙ è tenebris uos uocauit in admirabilẽ suã lucẽ. Qui quondã eratis non populus, nũc populus dei, qui quondã nõ cõsecuti misericordiã, nunc estis misericordiã cõsecuti. Dilecti, obsecro tanꝯ aduenas ac peregrinos, abstinete à carnalibus cõcupiscẽtijs, quæ militant aduersus animã, & eõ uersationem uestrã habete honestã inter gentes, ut in hoc qd obtrectãt uobis quasi maleficis, ex bonis operibus æstimantes uos, glorificẽt deũ in die uisitationis. Proinde subditi estote cuiuis humanæ creaturæ ꝓpter dñm, siue regi tanꝯ pcellẽti, siue præsidibus,

ἡγεμόσιν, ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις, εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν. ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἀγνωσίαν, ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι θεοῦ. πάντας τιμήσατε, τὴν ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε, τὸν θεὸν φοβεῖσθε, τὸν βασιλέα τιμᾶτε. οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι ἐν παντὶ φόβῳ τοῖς δεσπόταις, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς. τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας πάσχων ἀδίκως. ποῖον γὰρ κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες, καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τοῦτο χάρις παρὰ θεῷ. εἰς τοῦτο γὰρ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἡμῖν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμόν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ, ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει. παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν, οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενα, ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα, καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.

Ὁμοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσι τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἄνευ λόγου κερδηθήσωνται, ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν, ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐκ πλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος

præsidibus,ut qui per eum mittantur ad uindictam quidem nocentium, laudē uero recte agentium. Quoniam sic est uolū tas dei,ut benefaciendo obturetis os hominibus stultis & ignorantibus, tanq; liberi,& non ueluti prætextū habentes malitiæ libertatē,sed tanq; serui dei. Omnes honorate,fraternitatē diligite, deū timete, regē honorate. Famuli subditi sint cum timore dominis,non solum bonis ac humanis,uerumetiam prauis. Nam hæc est gratia,si quis propter conscientiam dei suffert molestias,præter meritum affectus malis. Quæ enim est laus,si cum peccātes alapis cædimini sufferetis? At si cum benefacitis, & tamē malis afficimini,suffertis. Hæc em̄ est gratia apud deum. Siquidē in hoc uocati estis,quoniam & Christus afflict9 est pro nobis,relinquens nobis exemplum,ut insequeremini uestigia ipsius,qui peccatū non fecerat,nec inuentus est dolus in ore illius.qui cum maledictis incesseretur,non regessit maledicta:cum malis afficeretur, non minabatur. Sed tradidit uindictam ei qui iudicat iuste,qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum,quo peccatis mortui iusticiæ uiueremus. Cuius eiusdem uibice sanati fuistis. Nam eratis uelut oues errantes,sed conuersi estis nunc ad pastorem,& curatorem animarum uestrarum.

Similiter uxores subditæ sitis uestris III
uiris, ut etiam qui non obtemperant sermoni,per uxorum conuersationem absq; sermone lucrifiant:dum considerant cum reuerentia coniunctam castam conuersationem uestram,quarum ornatus sit, non externus, qui situs est in plicatura capillorum, & additione auri, aut in pallio rum amictu, uerum occultus, qui est in corde homo, si is careat omni corruptela,

καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πολυτελές. οὕτω γάρ ποτε καὶ αἱ ἅγιαι γυναῖκες, αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν θεὸν, ἐκόσμουν ἑαυτὰς, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα, ἧς ἐγενήθητε τέκνα, ἀγαθοποιοῦσαι, καὶ μὴ φοβούμεναι, μηδεμίαν πτόησιν. οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. τὸ δὲ τέλος, πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὔσπλαγχνοι, φιλόφρονες, μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, τοὐναντίον δὲ εὐλογοῦντες, εἰδότες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε, ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε. ὁ γὰρ θέλων ζωὴν ἀγαπᾶν, καὶ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. ἐκκλινάτω ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν. ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν. ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά. καί τις ὁ κακώσων ὑμᾶς, ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ μιμηταὶ γένησθε; ἀλλ' εἰ καὶ πάσχοιτε διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι. τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε, κύριον δὲ τὸν θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ ἐλπίδος ἐν ὑμῖν ἐλπίδος μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου, συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν χριστῷ ἀναστροφήν. κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλοι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας. ὅτι καὶ χριστὸς ἅπαξ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων

ἵνα

ita ut spiritus placidus sit ac quietus, qui spiritus in oculis dei magnifica ac sumptuosa res est. Nam ad eum modum olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in deo, comebant sese, & subditæ erāt suis uiris, quē admodum Sarra obediuit Abrahæ, dñm illum appellans, cuius factæ estis filiæ, dū benefacitis, & non terremini ullo pauore. Viri similiter cohabitent secundū scientiā, uelut infirmiori uasi muliebri impartiētes honorem, tanq; etiam cohæredes gratiæ uitæ, ne interrumpantur preces uestræ. In summa, omnes sitis unanimes, similiter affecti, fraterna præditi charitate, misericordes, affabiles, nō retaliantes malum malo, aut cōuicium conuicio, sed contra, benedicentes, scientes uos in hoc uocatos esse, ut bñdictionē hæreditate possideatis. Nā q uult uitā diligere, & uidere dies bonos, coerceat linguam suā à malo, & labia sua ne loquantur dolum. Declinet à malo, & faciat bonum, quærat pacem, & persequat eā: quoniā oculi dñi sup iustos, & aures eius ad deprecationē illorum. Rursus aspectus dñi sup eos qui faciunt mala. Et quis est, q sit afflicturus uos, si bonitatis æmulatores fueritis? Imò si quid etiam acciderit incommodi propter insticiā, beati tamē estis. Cæterum terrore illorum ne terreamini, neq; turbemini, sed dominū deū sanctificate in cordibus uestris. Sitis aūt parati semp ad respondendum cuilibet petenti, ut loquamini de ea quæ in uobis est spe, cum mansuetudine & reuerentia, conscientiā habentes bonā, ut in hoc quod uobis detrahūt, tanq; scelerosis, pudefiant hi qui incessunt uestrā bonā in Christo conuersationem. Præstat enim, ut bene agētes, si ita uelit dei uoluntas, malis afficiamini, quam male facientes. Quādoquidem & Christus semel pro peccatis passus fuit, iustus pro iniustis

ut,

ἵνα ἡμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι· ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς, ἐκήρυξεν, ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἀπεξεχέτο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, ἐν ἡμέραις Νῶε κατασκευαζομένης κιβωτοῦ, εἰς ἣν ὀλίγαι, τουτέστιν, ὀκτὼ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος, ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεὸν, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐρανὸν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.

ΧΡΙΣΤΟΥ οὖν παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκὶ, καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκὶ, πέπαυται ἁμαρτίας, εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι θεοῦ, τὸν ἐπίλοιπον ἐν σαρκὶ βιῶσαι χρόνον. ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρελθὼν χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, ἐπιθυμίαις, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλολατρίαις. ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες, οἳ ἀποδώσουσι λόγον τῷ ἑτοίμως ἔχοντι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ θεὸν πνεύματι. πάντων δὲ τὸ τέλος ἤγγικε. σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. πρὸ πάντων δὲ τὴν εἰς ἑαυτοὺς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες, ὅτι ἀγάπη καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους ἄνευ γογγυσμοῦ. ἕκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, εἰς ἑαυτοὺς αὐτὸ διακονοῦντες, ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος θεοῦ. εἴ τις λαλεῖ, ὡς λόγια θεοῦ· εἴ τις διακονεῖ, ὡς ἐξ ἰσχύος, ἧς χορηγεῖ ὁ θεὸς

ut nos adduceret deo, mortificatus quidem carne, sed uiuificatus spiritu, in quo etiã abiit, & spiritibus qui erant in carcere prædicauit, qui inobedientes fuerãt quondã. Cũ semel expectabatur dei lenitas in dieb⁹ Noë, cum apparabat arca, in qua paucæ, hoc est, octo animæ seruatæ fuerunt per aquam. cuius figuræ nunc respondens baptismus, nos quoq; saluos reddit, quo non carnis sordes abiiciuntur, sed quo fit, ut bona conscientia bene respondeat apud deum, per resurrectionem Iesu Christi, qui est ad dexteram dei, profectus in cœlum, subiectis sibi angelis, & potestatibus, ac uirtutibus. Cum igitur IIII
Christus passus sit pro nobis carne, uos & q̃q; iuxta eandẽ cogitationẽ armemini, quod q patiebat in carne, destitit à peccato, in hoc, ut iam non concupiscentijs hominũ, sed uoluntati dei, quod supereſt in carne tẽpus uiuat. Sat enim est nobis quod anteacto uitæ tempore uoluntatẽ gentiũ patrauerimus, cum uersaremur in lasciuijs, cõcupiscẽtijs, uinolentijs, comessationibus, cõpotationibus, & nefarijs simulacrorũ cultibus. Atq; id absurdũ illis uidet, quod nõ accurratis unà cũ ipsis in eandẽ luxus refusionẽ, qui de uobis male loquunt. Qui reddituri sunt rationẽ ei, qui paratus est ad iudicãdũ uiuos & mortuos. Nã in hoc mortuis quoq; prædicatum est euangeliũ, ut iudicarent quidẽ secundũ homines carne, uiuãt aũt iuxta deũ spiritu. Porrò rerũ omniũ finis imminet. Sitis igit sobrij, & uigilãtes ad orandũ. Ante omnia uero charitatẽ inter uos uehementẽ habentes. Nã charitas operiet multitudinẽ peccatorũ. Hospitales estote erga uos inuicẽ, sine murmurationibus. ut quisq; accepit donũ, ita alius in aliũ illud ministrãtes, ut boni dispensatores uariæ gratiæ dei. Si quis loquit, loquatur ut eloquia dei: si quis ministrat, ministret tanquam ex uirtute, quã suppeditat

ὁ θεὸς, ἵνα ἐν πᾶσι δοξάζηται ὁ θεὸς διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, ᾧ ἐστὶν ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ἀγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος, ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι χριστοῦ, μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται. Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεύς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριοεπίσκοπος. εἰ δὲ ὡς χριστιανὸς, μὴ αἰσχυνέσθω, δοξαζέτω δὲ τὸν θεὸν ἐν τῷ μέρει τούτῳ. ὅτι καὶ ὁ καιρὸς τοῦ ἄρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ. εἰ δὲ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, τί τὸ τέλος τῶν ἀπειθούντων τῷ τοῦ θεοῦ εὐαγγελίῳ; καὶ εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ὁ ἀσεβὴς καὶ ἁμαρτωλὸς ποῦ φανεῖται; ὥστε καὶ οἱ πάσχοντες κατὰ θέλημα τοῦ θεοῦ, ὡς πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν ἀγαθοποιΐᾳ.

Πρεσβυτέρους τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, ὁ συμπρεσβύτερος, καὶ μάρτυς τῶν τοῦ χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνατε τὸ ἐν ὑμῖν, ποίμνιον τοῦ χριστοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἑκουσίως, μὴ αἰσχροκερδῶς, ἀλλὰ προθύμως, μηδὲ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου. καὶ φανερωθέντος τοῦ ἀρχιποιμένος, κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. ὁμοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις, πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι. τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, ὅτι ὁ θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ταπεινώθητε οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ, πᾶσαν τὴν μέριμναν

deus, ut omnibus glorificetur deus p Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen. Charissimi, ne miremini, dum per ignem exploramini, quæ res ad experimentū uestri fit, perinde quasi nouū aliqd uobis obtingat, imò in hoc, quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete, ut in reuelatione quoq; gloriæ eiusdem gaudeatis exultātes. Si probris afficimini in nomine Christi, beati estis: quoniam gloria & spiritus dei super uos requiescit. Iuxta ipsos quidem maledictis afficitur, iuxta uos autē glorificatur. Ne quis enim uestrum affligat, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut curiosus alienarū rerum. Porrò si ut Christianus affligitur aliquis, ne pudeſiat, imò glorificet deum in parte hac. Quandoquidē & tēpus est, ut incipiat iudicium à domo dei. quod si primum incipit à nobis, quis erit finis eorū qui non credunt dei euangelio? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi comparebit? Proinde qui affliguntur iuxtæ uoluntatē dei, tanquam apud fidelem conditorem deponāt animas suas benefaciēdo.

Presbyteros qui inter uos sunt obsecro, V qui sum & ipse presbyter, ac testis afflictionum Christi, atq; idem consors gloriæ, quæ reuelabitur, pascite quātum in uobis est gregem Christi, curam illius agentes non coacte, sed uolentes: non turpiter affectantes lucrum, sed propenso animo, neq; ceu dominium exercentes aduersus cleros, sed sic, ut sitis exemplaria gregis. Et cum apparuerit ille pastorū princeps, reportabitis immarcessibilem gloriæ coronā. Similiter iuniores subditi estote senioribus, sic ut omnes alius alij uicissim subijciamini. Humilitatē animi uobis infixam habete: propterea quod deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiā. Humiliemini igitur sub potenti manu dei, ut uos extollat cum erit opportunum, omnē

cura

μέριμναν ὑμῶν ἐπιῤῥίψαντες ἐπ' αὐτὸν, ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. νήψατε, γρηγορήσατε, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ. ᾧ ἀντίστητε στερεοὶ τῇ πίστει, εἰδότες τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι. ὁ δὲ θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι. αὐτῷ ἡ δόξα, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Διὰ Σιλουανοῦ ὑμῖν τοῦ πιστοῦ ἀδελφοῦ, ὡς λογίζομαι, δι' ὀλίγων ἔγραψα, παρακαλῶν καὶ ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τοῦ θεοῦ, εἰς ἣν ἕστηκατε. ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

cura uestra coniecta in illum. Nam illi cura est de uobis. Sobrij estote, uigilate, quoniã aduersarius uester diabolus tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret. Cui resistite, solidi fide, scientes easdem afflictiones, uestræ, quæ in mũdo est fraternitati consummari. Sed deus omnis gratiæ, qui uocauit nos ad æternam suam gloriam per Christum Iesum, parumper afflictos, idem instauret uos, fulciat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria, imperium in secula seculorum, Amen. Per Syluanum uobis fidelẽ fratrẽ, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans ac testificans hanc esse ueram gratiam dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est in Babylone, uestræ consors electionis ecclesia, & Marcus filius meus. Salutate uos mutuo charitatis osculo. Pax uobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ.

Αὐτὸς πάλιν ὁ αὐτὸς πέτρος ἐπιστέλλει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. ἔστι δὲ ἡ ἐπιστολὴ, ὑπομνήσεως τῶν πρώτων. εἰδὼς γὰρ ταχεῖαν ἑαυτοῦ ἔσεσθαι τὴν ἀνάλυσιν τοῦ σώματος, ἐποίησε πάντας ὑπομνῆσαι περὶ ὧν κατηχήθησαν, τὴν διδασκαλίαν. καὶ πρῶτον δείκνυσιν ἀπὸ τῶν προφητῶν αὐτὴν εὐαγγελισθεῖσαν, καὶ ὅτι αἱ προφητίαι αἱ περὶ τοῦ σωτῆρος, οὐκ εἰσὶν ἀνθρώπιναι, ἀλλὰ περὶ θεοῦ λαληθεῖσαν. ἔπειτα παραγγέλλει μὴ προσέχειν τοῖς ἀπατῶσι, λέγων ἔσεσθαι αὐτῶν ἀπώλειαν, ὥσπερ καὶ τῶν παβάντων ἀγγέλων γέγονε. προμηνύει δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἡμέρας ἔσεσθαι ἐν αἷς ἐμπαίκτης περιπατήσουσι, καὶ θελήσουσιν ἀπατᾶν τινὰς, λέγοντες, μάτην λέγεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν παρουσίαν τοῦ σωτῆρος, διὰ τὸ ἀεὶ λέγεσθαι, καὶ μήπω παραγενέσθαι. ἀπὸ τούτων δὲ καὶ μάλιστα ἀπέχεσθαι παραγγέλλει, διδάσκων μὴ ὀλιγωρεῖν ἐν τοῖς χρόνοις. πάντα γὰρ τὸν χρόνον, μηδὲν εἶναι ἐνώπιον κυρίου, διὰ τὸ μὴ τὴν μίαν ἡμέραν ὡς χίλια ἔτη, εἶναι, καὶ τὰ χίλια ἔτη, ὡς ἡμέραν μίαν. ἔσεσθαι δὲ ταχέως τὴν ἡμέραν κυρίου διαβεβαιοῦται καὶ ἀποδείκνυσι, καὶ ἐντέλλεται ἑτοίμους εἶναι πάντας εἰς αὐτὴν, ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρ' ἡμῶν γραφέντα, καὶ μὴ προσέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά. διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς, διαβάλλειν αὐτούς. ὑπὲρ μνήσεως ὧν καὶ διδάξας πάντας προεδήλωσε τὰ πράγματα, παραινεῖ μὴ ἐκπίπτειν τοῦ σκοποῦ τῆς πίστεως, καὶ οὕτως τελεοῦ τὴν ἐπιστολήν.

IN EPISTOLAM PETRI POSTERIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

HAnc,ut apparet,scripsit admodum senex,& iam morti uicinus,quã/doquidem de obitu suo meminit.Scribit autem promiscue Christianis omnibus,adhortans ad uitæ puritatem,& ueterum exemplis ac terrore iudicij extremi deterrens à turpibus, uehementer insectãs eos,qui simplicium animos peruersa doctrina corrumperent,negantes aduentum Christum.

FINIS.

ΠΕΤΡΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Συμεὼν πέτρος δοῦλος καὶ ἀπόστολος Ἰησοῦ χριστοῦ, τοῖς ἰσότιμον ἡμῖν λαχοῦσι πίστιν ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ θεοῦ ἡμῶν, καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ χριστοῦ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει τοῦ θεοῦ, καὶ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς, δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα δεδώρηται, ἵνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, ἀποφυγόντες τῆς ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν

PETRI APOSTOLI EPISTOLA SECVNDA.

SYmeon Petrus, seruus & apostolus Iesu Christi, ijs qui æque pretiosam nobiscum sortiti sunt fidem, per iustitiam dei nostri,& seruatoris Iesu Christi. Gratia uobis & pax multiplicetur per agnitionem dei,& Iesu domini nostri, sic ut eius diuina uirtus omnia nobis largita est,quæ ad uitam ac pietatem pertinent,per agnitionẽ eius qui uocauit nos per gloriam & uirtutem,per quæ pretiosa nobis ac maxima promissa donata sunt,ut per hæc efficeremini diuinæ consortes naturæ,si refugeritis à corruptione quæ est in mundo per concupiscentiam.Sed & in hoc ipsum omni adhibito studio,subministrate in fide uestra uirtutem

ξιστὶν, ᾧ δὲ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, ᾧ δὲ τῇ γνώσει τὴν ἐγκράτειαν, ᾧ δὲ τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονὴν, ᾧ δὲ τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσέβειαν, ᾧ δὲ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, ᾧ δὲ τῇ φιλαδελφίᾳ, τὴν ἀγάπην. ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα καὶ πλεονάζοντα, οὐκ ἀργοὺς οὐδὲ ἀκάρπους καθίστησιν εἰς τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν. ᾧ δὲ μὴ πάρεστι ταῦτα, τυφλός ἐστι, μυωπάζων, λήθην λαβὼν τοῦ καθαρισμοῦ τῶν πάλαι αὐτοῦ ἁμαρτιῶν. Διὸ μᾶλλον ἀδελφοὶ σπουδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλῆσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ποιοῦντες οὐ μὴ πταίσητέ ποτε. οὕτως γὰρ πλουσίως ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. διὸ οὐκ ἀμελήσω, ὑμᾶς ἀεὶ ὑπομιμνήσκειν περὶ τούτων, καίπερ εἰδότας, καὶ ἐστηριγμένους ἐν τῇ παρούσῃ ἀληθείᾳ. δίκαιον δὲ ἡγοῦμαι ἐφ' ὅσον εἰμὶ ἐν τούτῳ τῷ σκηνώματι, διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει, εἰδὼς, ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματός μου, καθὼς καὶ ὁ κύριός ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι. σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον τὴν τούτων μνήμην ποιεῖσθαι. οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολουθήσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρουσίαν, ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. λαβὼν γὰρ παρὰ θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιᾶσδε ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεποῦς δόξης, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα. καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν, ἐξ οὐρανοῦ ἐνεχθεῖσαν, σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον. ᾧ καλῶς ποιεῖτε, προσέχοντες, ὡς λύχνῳ φαίνοντι ἐν αὐχμηρῷ τόπῳ, ἕως οὗ ἡμέρα διαυγάσῃ,

tutem, in uirtute uero scientiam, in scientia uero temperantiam, in temperantia uero patientiam, rursus in patientia pietatem, in pietate autem fraternam charitatem, in fraterna uero charitate dilectionem. Hæc enim cum uobis adsint, & exuberent haud ociosos, nec in irritum laborantes efficiunt, ad domini nostri Iesu Christi cognitionē. Nā cui non adsunt hæc, is cæcus est, & manu uiam tentans, oblitus sese à ueteribus peccatis suis fuisse purgatū. Quapropter fratres potius operam date, ut uocationē & electionem uestram firmam efficiatis. Hæc enim si feceritis, non labemini unq̄. Siquidem ad hunc modum, abunde subministrabitur uobis introitus in æternum regnum domini nostri & seruatoris Iesu Christi. Quapropter haud negligam, uos semper commonere de his, tametsi sciatis, & confirmati sitis in præsenti ueritate. Attamen iustum arbitror, quàmdiu sum in hoc tabernaculo, excitare uos per commonitionem, cum sciam breui futurum, ut deponam hoc tabernaculum meum, quemadmodum & dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Quin & dabo semp operam, ut uos post exitum meū, horum mentionem facere possitis. Non enim arte compositas fabulas secuti, notam uobis fecimus domini nostri Iesu Christi uirtutē, & aduentum, sed qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem. Acceperat enim à deo patre honorem & gloriam, uoce ad illum delata huiusmodi à magnifica gloria: Hic est ille filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est. Et hanc uocem nos audiuimus è cœlo delatam, cum essemus unà cum illo in monte sancto. Et habemus firmiorem sermonem propheticum, cui dum attenditis, ceu lucernæ apparenti in obscuro loco, recte facitis, donec dies

διαυγάσῃ, & φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι, ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι θεοῦ ἄνθρωποι. Ἐγένοντο δὲ καὶ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ, ὡς & ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεισάξουσιν αἱρέσεις ἀπωλείας, καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν, & πολλοὶ ἐξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀπωλείαις, δι' οὓς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται, καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται, οἷς τὸ κρῖμα ἔκπαλαι οὐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν οὐ νυστάζει. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους, καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης * κήρυκα ἐφύλαξε, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας, καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας κατασκαφῇ κατέκρινεν, ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς· καὶ δίκαιον Λὼτ καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς, ἐρρύσατο. βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. οἶδε κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, ἀδίκους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν, μάλιστα δὲ τοὺς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, τολμηταί, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες· ὅπου ἄγγελοι ἰσχύι καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, οὐ φέρουσι κατ' αὐτῶν παρὰ κυρίῳ βλάσφημον κρίσιν.

Αἴς*κήρυγμα.

illucescat, & lucifer exoriatur in cordib⁹ uestris. Si illud prius noueritis, quod omnis prophetica scriptura non sit priuatæ interpretationis. Non enim uoluntate hominis allata est olim prophetia, sed à spiritu sancto impulsi, locuti sũt sancti dei homines.

Fuerunt autem & pseudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter uos erunt falsi doctores, qui clam inducent sectas pernicioſas, etiam dominum qui illos mercatus est, abnegantes, accersentes sibi ipsis celerem interitum: & plerique sequentur illorũ exitia, per quos uia ueritatis maledictis afficietur, & per auariciam factitijs sermonibus de uobis negociabuntur, quibus iudicium iam olim non tardat, & perditio illorum non dormitat. Nam si de us angelis qui peccauerant, non pepercit, sed catenis noctis in Tartarum præcipitatos, tradidit seruatos in iudicium, & prisco mundo non pepercit, sed octauum iustitiæ præconẽ Noë seruauit, diluuio in mũdum impiorum inducto, & ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas, subuersione condemnauit, eósque fecit exemplum ijs, qui impie forent acturi: & iustum Lot, qui opprimebatur à nefarijs per libidinosam cõuersationem, eripuit. Is enim oculis & auribus iustus, cum habitaret inter illos, cottidie animam iustam iniquis illorum factis excruciabat. Nouit dominus pios è tentatiõe eripere, iniustos autem in diem iudicij puniendos seruare, maxime uero illos, qui carnẽ sequentes in concupiscentia pollutionis ambulãt, ac dominationẽ cõtemnunt, audaces, præfracti, qui gloria præcellentes non uerentur cõuitijs incessere. Cum ipsi angeli, qui sunt robore ac uirtute maiores, non ferunt aduersus sese apud dominũ, maledicũ iudicium.

II

At isti

οὗτοι δὲ ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγενημένα εἰς ἅλωσιν καὶ φθορὰν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημοῦντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καὶ φθαρήσονται, κομιούμενοι μισθὸν ἀδικίας, ἡδονὴν ἡγούμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφήν, σπίλοι καὶ μῶμοι, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν συνευωχούμενοι, ὑμῖν, ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, κατάρας τέκνα, καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, ἐπλανήθησαν, ἐξακολουθήσαντες τῇ ὁδῷ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ Βοσόρ, ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν, ἔλεγξιν δὲ ἔσχεν ἰδίας παρανομίας. ὑποζύγιον ἄφωνον, ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον, ἐκώλυσε τὴν τοῦ προφήτου παραφρονίαν. οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνυδροι, καὶ ὁμίχλαι ὑπὸ λαίλαπος ἐλαυνόμεναι, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγξόμενοι, δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς ἀσελγείαις, τοὺς ὀλίγως ἀποφυγόντας, τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους, ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελλόμενοι, αὐτοὶ δοῦλοι ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς. ᾧ γάρ τις ἥττηται, τούτῳ καὶ δεδούλωται. εἰ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, ἐν ἐπιγνώσει τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τούτοις δὲ πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται, γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων. κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς, μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνοῦσιν, ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἁγίας ἐντολῆς. συμβέβηκε δὲ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας, κύων ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἔξέραμα, καὶ ὗς λουσαμένη εἰς κύλισμα βορβόρου.

Ταύτην ἤδη ἀγαπητοὶ δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστολήν, ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσει τὴν εἰλικρινῆ διάνοιαν, μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν

At isti ueluti bruta animantia, natura genita in capturam & in perniciẽ, in his quæ non intelligunt maledicentes in perditione sua peribunt, reportantes mercedem iniustitiæ, pro uoluptate ducentes, si in diem delitijs fruantur, labes ac maculæ, qui conuiuantes in erroribus suis, insultant uobis, oculos habentes plenos adulteræ, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habentes exercitatũ rapinis, execrabiles filij, qui relicta recta uia, aberrauerunt, secuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedẽ iniquitatis dilexit, sed redargut⁹ fuit de sua iniqtate. Animal subiugale mutum, humana uoce loquens, prohibuit prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, nebulæ quæ à procella feruntur, quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehementer fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescant homines per concupiscentias carnis uoluptatibus, eos qui uere aufugerãt, eos qui in errore conuersantur, dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. Siquidem à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Nã si posteaquam refugerunt ab inquinamẽtis mundi, per agnitionem domini, & seruatoris Iesu Christi: tamen his rursum inuoluti superãtur, facta sunt illis postrema peiora primis. Satius enim fuisset illis, non cognouisse uiã iustitiæ, quam ubi cognouerunt, conuerti ab eo, quod illis traditum fuit, sancto præcepto. Verum accidit illis id, quod uero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: &, sus lota, reuersa ad uolutabrum cœni.

Hasce iam alteras uobis charissimi, III
scribo literas, in quibus extimuo uestram, per commonitionem, synceram mentem ut memores sitis uerborum, quæ prædi-

cta

τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ κυρίου καὶ σωτῆρος τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν, ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας πορευόμενοι, καὶ λέγοντες. ποῦ ἐστιν ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτως διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι καὶ γῆ, ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα τῷ τοῦ θεοῦ λόγῳ, δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο. οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶ, πυρὶ τηρούμενοι εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων. ἓν δὲ τοῦτο μὴ λανθανέτω ὑμᾶς ἀγαπητοὶ, ὅτι μία ἡμέρα παρὰ κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία. οὐ βραδύνει ὁ κύριος τῆς ἐπαγγελίας, ὥς τινες βραδύτητα ἡγοῦνται. ἀλλὰ μακροθυμεῖ εἰς ἡμᾶς, μὴ βουλόμενός τινας ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. ἥξει δὲ ἡ ἡμέρα κυρίου, ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσονται, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. τούτων οὖν πάντων λυομένων, ποταποὺς δεῖ ὑπάρχειν ὑμᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, προσδοκοῦντας καὶ σπεύδοντας τὴν παρουσίαν τῆς τοῦ θεοῦ ἡμέρας, δι' ἣν οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται, καὶ στοιχεῖα καυσούμενα τήκεται. καινοὺς δὲ οὐρανοὺς καὶ γῆν καινὴν κατὰ τὸ ἐπάγγελμα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. διὸ ἀγαπητοὶ ταῦτα προσδοκῶντες, σπουδάσατε ἄσπιλοι, καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὑρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ. καὶ τὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν μακροθυμίαν, σωτηρίαν ἡγεῖσθε. καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς παῦλος κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς λαλῶν ἐν αὐταῖς, περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά

ECTA EPISTOLA

cta sunt à sanctis prophetis, & mandati nostri, qui sumus apostoli domini & seruatoris, illud primum scientes, uenturos in extremis diebus illusores, qui iuxta proprias concupiscentias ambulent, & dicant: Vbi est pollicitatio aduentus eius? Siquidē ex quo die patres dormierunt, sic omnia permanent ab initio conditionis. Nam illud uolentes nesciunt, quod cœli iam olim fuerint ac terra, ex aqua & per aquam consistentes dei sermone, per quæ is qui tum erat mundus, aqua inundatus periit. At qui nunc sunt cœli ac terra, eiusdem sermone repositi sunt, & seruantur igni, in diem iudicij & perditionis impiorum hominū. Vnum aūt hoc ne lateat uos dilecti, quod unus dies apud dominum perinde est, ut mille anni, & mille anni ut dies unus. Haud tardat dominus qui promisit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimant. Verū patiens est erga nos, dum nō uult ullos pire, sed omnes ad pœnitētiā recipere. Veniet autem dies domini sicut fur in nocte, quo cœli, procellæ in morem transibūt: elementa uero æstuantia soluentur, terráque & quæ in ea sunt opera, exurentur. Cum igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse uos in sanctis conuersationibus ac pietatibus, expectantes & accelerantes aduentum diei dei, per quem cœli incensi soluentur, & elementa æstuantia liquescent? Sed cœlos nouos ac terrā nouam iuxta promissum illius expectamus, in quibus iustitia inhabitat. Quapropter dilecti, hæc expectantes, date operam, ut immaculati & incontaminati, ab illo reperiamini in pace: dominicq; nostri patientiam, salutem arbitremini. quemadmodum & dilectus frater noster Paulus, iuxta sibi datam sapientiam scripsit uobis, etiam in omnibus ferè epistolis loquens de his, inter quæ sunt

dusnoēta

nōnulla

δυσνόητά τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. ὑμεῖς οὖν ἀγαπητοὶ προγινώσκοντες, φυλάσσεσθε, ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, ἐκπέσητε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ, αὐξάνετε δὲ ἐν χάριτι, καὶ γνώσει τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. ἀμήν.

nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumq́ firmi detorquent, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perniciē. Vos igitur dilecti, posteaq́ præmoniti estis, cauete, ne simul cum alijs nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate, sed crescite in gratia, & cognitione domini nostri & seruatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

ΤΑύτην αὐτὸς ὁ ἰωάννης, ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας, ὑπομιμνήσκων τοὺς ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὸν κύριον. καὶ πρῶτον μὲν ὥσπερ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οὕτω καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὑπὸ θεολογεῖ περὶ τοῦ λόγου, ἀποδεικνὺς αὐτὸν εἶναι ἀεὶ ἐν τῷ θεῷ, καὶ διδάσκων τὸν πατέρα φῶς εἶναι, ἵνα καὶ οὕτως γνῶμεν τὸν λόγον, ὡς ἀπαύγασμα ἐξ αὐτοῦ εἶναι. Θεολογῶν δὲ, ἐξηγεῖται μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ ἀεὶ τυγχάνειν αὐτὸ, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι ἐν τῷ κυρίῳ, ὅς τις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, καὶ θεὸς ἀληθινός. καὶ τὸ αἴτιον δὲ τῆς τούτου προσοίας, καὶ ὑπὸ φανείας αὐτοῦ τίθησι, λέγων εἶναι τοῦτο, ἐπὶ τὸ λῦσαι τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, καὶ ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀπὸ τοῦ θανάτου, καὶ γινώσκειν ἡμᾶς τὸν πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν υἱὸν, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. γράφει οὖν πρὸς πᾶσαν ἡλικίαν, πρὸς παιδία, πρὸς νεανίσκους, πρὸς γέροντας, ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐγνώσθη, ἡ δὲ διαβολικὴ ἐνέργεια λοιπὸν νενίκηται καταργηθέντος τοῦ θανάτου. Εἶτα λοιπὸν δι' ὅλης τῆς ὑπὸ ἀγάπης διδάσκει, θέλων ἡμᾶς ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς. ἐξηγεῖται οὖν περὶ διαφορᾶς φόβου καὶ ἀγάπης, καὶ τέκνων θεοῦ καὶ τέκνων διαβόλου, καὶ περὶ ἁμαρτίας θανατικῆς καὶ μὴ θανατικῆς, καὶ περὶ διαφορᾶς πνευμάτων. καὶ λοιπὸν διαιρεῖ, ποῖον μὲν πνεῦμα ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι, ποῖον δὲ τῆς πλάνης, καὶ πότε μὲν γινωσκόμεθα τέκνα θεοῦ, πότε δὲ διαβόλου, καὶ περὶ ποίας ἁμαρτίας ὀφείλομεν εὔχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτανόντων, καὶ περὶ ποίας οὐ δεῖ εὔχεσθαι, καὶ ὅτι ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, οὐκ ἔστιν ἄξιος τῆς κλήσεως, οὐδὲ δύναται λέγεσθαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἑνότητα δὲ τοῦ υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα δείκνυσι, καὶ ὅτι ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. διακρίνει δὲ ἐν τῇ ὑπὸ τῆς ταύτῃ, λέγων, καὶ τὸ ἴδιον τοῦ ἀντιχρίστου, εἶναι δὲ τοῦτο δὲ λέγειν, μὴ εἶναι τὸν υἱὸν αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἵνα δῆλον ὡς μὴ ὄντως ἐκείνου, ἑαυτὸν εἴπῃ εἶναι ὁ ψεύστης. Παραινεῖ δὲ δι' ὅλης ὑπὸ τῆς ὑπὸ, μὴ ἀθυμεῖν τοὺς πιστεύοντας τῷ κυρίῳ, εἰ μισοῦντι ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, ὅτι τὸ μῖσος τοῦ κόσμου, δείκνυσι τοὺς πιστεύοντας μεταβεβηκέναι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, καὶ εἶναι λοιπὸν τῆς οὐρανίου πολιτείας. καὶ ἐν τῷ τέλει δὲ τῆς ὑπὸ τῆς πάλιν ὑπομιμνήσκει λέγων, ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ υἱὸς, ζωὴ αἰώνιός ἐστι, καὶ φῶς ἀληθινὸν, καὶ ἵνα τούτῳ δουλεύωμεν, καὶ φυλάττωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων.

In epistolā

IN EPISTOLAM IOHANNIS PRIOREM, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

HAnc epistolam esse Iohannis apostoli, qui scripsit euangelium, uel ipse sermonis character arguit. Multus est in mentione lucis ac tenebrarum, uitæ ac mortis, odij & charitatis, in iterādis uerbis, uelut exceptis ex sermone proximo. Quod genus est illud, ut exēplo quod dicimus, fiat dilucidius: Nolite diligere mundum, neq; ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo: quoniam omne quod in mūdo est &c. Ac mox: Non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus transit. Quoties hic iteratur mūdus? Postremo, est in toto huius sermone quiddā minus astrictum, ac fusius, quam in sermone reliquorum apostolorum. Est autem dilucidior epistola, quam ut egeat argumento: quemadmodum & duæ sequentes, quæ Iohanni cuidam presbytero non apostolo tribuuntur. FINIS.

Ἰωάννου Ἀποστόλου Ἐπιστολὴ πρώτη.

Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ὃ ἐθεασάμεθα καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς, καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑωράκαμεν, καὶ μαρτυροῦμεν, καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν. ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν· καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ ταῦτα γράφομεν

IOHANNIS APOSTOLI EPISTOLA PRIMA.

Vod erat ab initio, quod audiuimus, quod uidimꝰ oculis nostris quod ꝓspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de sermone uitæ, & uita manifestata est, uidimus: etiam testamur, & annunciamus uobis uitam æternam, quæ erat apud patrem, & manifestata est nobis. Quod uidimus & audiuimus, annunciamus uobis, ut & uos societatem habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum patre & filio eius IESV CRISTO. Et hæc scribimus uobis, ut

γράφομεν ὑμῖν, ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ᾖ πεπληρωμένη. καὶ ἔστιν αὕτη ἡ ἐπαγγελία, ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀναγγέλλομεν ὑμῖν, ὅτι ὁ θεὸς φῶς ἐστι, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία. ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας. Ἐὰν εἴπωμεν, ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, ἑαυτοὺς πλανῶμεν, καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν. ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφῇ ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας, καὶ καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι οὐχ ἡμαρτήκαμεν, ψεύστην ποιοῦμεν αὐτὸν, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν.

Τεκνία μου ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε, καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα, Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐὰν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. ὁ λέγων, ἔγνωκα αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστί, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν. ὃς δ' ἂν τηρῇ αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ τετελείωται. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμέν. ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς ἐκεῖνος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπατεῖν. Ἀδελφοὶ οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀλλὰ ἐντολὴν παλαιὰν, ἣν εἴχετε ἀπ' ἀρχῆς. ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος, ὃν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς. πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει. ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. ὁ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ

ut gaudium uestrum sit plenũ. Et hæc est annunciatio, quam audiuimus ex ipso, & annunciamus uobis, quod deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus, qđ societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & ueritatem non facimus. Quod si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus inter nos mutuam, & sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus: peccatum non habemus, nos ipsos fallimus, & ueritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus: non peccauimus, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis.

Filioli mei, hæc scribo uobis, ne peccetis: & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum. Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et per hoc scimus, quod cognouimus eum, si iussa illius obseruamus. Qui dicit: noui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est, & in eo ueritas non est. Qui autem seruat sermonem eius, uere in hoc charitas dei perfecta est. Per hoc scimus, quod in ipso sumus. Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Charissimi, non præceptum nouum scribo uobis, sed præceptum uetus, quod habuistis ab initio. Præceptum uetus est sermo, quem audistis ab initio. Rursum præceptum nouum scribo uobis, quod uerum est in ipso, idem uerum est & in uobis: quia tenebræ prætereunt, & uerum lumen iam lucet. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc. Qui diligit fratrem

11

αὐτῷ, ἐν τῷ φωτὶ μένει, καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν. ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε ποῦ ὑπάγει, ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. γράφω ὑμῖν τεκνία, ὅτι ἀφέωνται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. γράφω ὑμῖν πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. γράφω ὑμῖν νεανίσκοι, ὅτι νενικήκατε τὸν πονηρόν. γράφω ὑμῖν παιδία, ὅτι ἐγνώκατε τὸν πατέρα. ἔγραψα ὑμῖν πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροί ἐστε, καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρόν. μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, οὐκ ἔστιν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ. ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίου, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου ἐστί. καὶ ὁ κόσμος παράγεται, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτοῦ. ὁ δὲ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, μένει εἰς τὸν αἰῶνα. παιδία ἐσχάτη ὥρα ἐστί, καὶ καθὼς ἠκούσατε, ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἔρχεται, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν. ὅθεν γινώσκομεν, ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν. ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, ὅτι οὐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν. καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα. οὐκ ἔγραψα ὑμῖν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔστιν. τίς ἐστιν ὁ ψεύστης, εἰ μὴ ὁ ἀρνούμενος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ χριστός; οὗτός ἐστιν ὁ ἀντίχριστος, ὁ ἀρνούμενος τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. πᾶς ὁ ἀρνούμενος τὸν υἱὸν, οὐδὲ τὸν πατέρα ἔχει. ὑμεῖς ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μενέτω. ἐὰν ἐν ὑμῖν μείνῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ, καὶ ἐν τῷ πατρὶ μενεῖτε. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, ἣν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον. ταῦτα ἔγραψα

ὑμῖν

suum, in lumine manet, & offendiculū in eo non est. Qui aūt odit fratrē suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius. Scribo uobis filioli, quod remittūtur uobis peccata propter nomē eius. Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eū qui ab initio est. Scribo uobis adolescētes, quoniā uicistis illum malū. Scribo uobis filioli, quoniā cognouistis patrē. Scripsi uobis patres, quoniā cognouistis eū, q ab initio est. Scripsi uobis adolescētes, qm̄ fortes estis, & uerbū dei manet ī uobis, & uicistis illū malū. Ne diligatis mūdū, neq; ea quæ in mūdo sūt. Si qs diligit mūdū, nō est charitas patris in eo. Quoniam omne qđ est in mūdo, ueluti cōcupiscētia carnis, & cōcupiscētia oculorū, & fastus uitæ, non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus transit & concupiscentia eius. Qui autē facit uoluntatem dei, manet in æternū. Filioli, nouissimū tempus est, & sicut audistis, quod Antichristus uenturus sit, etiam nūc Antichristi multi cœperunt esse. Vnde scimus nouissimū tempus esse. E nobis profecti sūt, sed non erant ex uobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utiq; nobiscū. Sed ut manifesti fierent, quod non sint omnes ex nobis. Sed uos unctionē habetis à sancto illo, & nostis omnia. Nō scripsi uobis, quasi ignorantibus ueritatē, sed tanq; scientibus eam. Et quoniā omne mendacium ex ueritate nō est. Quis est mendax, nisi is q negat Iesum esse Christum? Hic est Antichristus, qui negat patrē & filium. Quisq; negat filiū, is ne patrem quidē habet. Vos igit quod audistis ab initio, in uobis pmaneat. Si in uobis permanserit quod audistis ab initio, & uos in filio & patre manebitis. Et hæc est repromissio, quā ipse pollicitus est nobis, uitam æternam. Hæc scripsi

uobis

ὑμῖν περὶ τῶν πλανώντων ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς
τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ, μένει ἐν ὑμῖν καὶ
οὐ χρείαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς.
ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ
πάντων, καὶ ἀληθές ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι ψεῦδος.
καὶ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μενεῖτε ἐν αὐτῷ.
καὶ νῦν τεκνία μένετε ἐν αὐτῷ ἵνα ὅταν φανε-
ρωθῇ, ἔχωμεν παῤῥησίαν, καὶ μὴ αἰσχυνθῶ-
μεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. ἐὰν εἰδῆτε
ὅτι δίκαιός ἐστι, γινώσκετε, ὅτι πᾶς ὁ ποι-
ῶν τὴν δικαιοσύνην, ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται.

Ἴδετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατὴρ, ἵνα τέκνα θεοῦ κληθῶμεν. διὰ τοῦτο ὁ κόσμος οὐ γινώσκει ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔγνω αὐτόν. ἀγαπητοί, νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμὲν, καὶ οὔπω ἐφανερώθη, ὅτι ἐσόμεθα. οἴδαμεν δὲ, ὅτι ἐὰν φανερωθῇ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὀψόμεθα αὐτὸν καθώς ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, ἁγνίζει ἑαυτὸν, καθὼς ἐκεῖνος ἁγνός ἐστι. πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ, καὶ ἡ ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. καὶ οἴδατε, ὅτι ἐκεῖνος ἐφανερώθη, ἵνα τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ, καὶ ἁμαρτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι. πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων οὐχ ἁμαρτάνει, πᾶς ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακεν αὐτὸν, οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν. τεκνία μηδεὶς πλανάτω ὑμᾶς. ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι, καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστιν. ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστὶν, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει. εἰς τοῦτο ἐφανερώθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ, ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει, καὶ οὐ δύναται ἁμαρτάνειν, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. ἐν τούτῳ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. οὐ καθὼς Κάϊν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. καὶ

χάριν

uobis de his qui seducunt uos. Et unctio quã uos accepistis ab eo, manet in uobis. Et non necesse habetis, ut quisquam doceat uos, sed sicut ipsa unctio docet uos de omnibus, & uerax est, & non est mendacium. Et sicut docuit uos, manete in ea. Et nunc filioli manete in eo, ut cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non pudefiamus ab eo in aduentu eius. Si scitis quod iustus est, scitote, quod omnis qui facit iusticiam, ex ipso natus est.

Videte qualem charitatem dedit nobis pater, ut filij dei nominemur. Propter hoc mundus non nouit uos, quia non nouit eum. Charissimi, nunc filij dei sumus, & nondum apparuit quod futuri sumus. Scimus autem, quoniam si apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eũ sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se, sicut & ille purus est. Omnis qui committit peccatum, idem & iniquitatem committit: & peccatum est iniquitas. Et scitis quod ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, & peccatũ in eo non est. Omis qui in eo manet, nõ peccat: omnis qui peccat, non uidit eum, nec cognouit eum. Filioli, nemo uos seducat. Qui exercet iusticiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui committit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. Ad hoc apparuit filius dei, ut dissoluat opera diaboli. Omnis qui natus est ex deo, peccatum non committit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quod ex deo natus est. In hoc manifesti sunt filij dei, & filij diaboli. Omnis qui non facit iusticiam, non est ex deo, & qui non diligit fratrem suum. Quoniam hæc est annunciatio, quam audistis ab initio, ut diligatis uos inuicem. Non sicut Caĩn ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. Et

III

χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια. μὴ θαυμάζετε ἀδελφοί μου, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ. πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστί. καὶ οἴδατε, ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόνος οὐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. ἐν τούτῳ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην, ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς θεῖναι. ὃς δ' ἂν ἔχῃ τὸν βίον τοῦ κόσμου, καὶ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ χρείαν ἔχοντα, καὶ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ, πῶς ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ μένει ἐν αὐτῷ; τεκνία μου μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν, καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν. ὅτι ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γινώσκει πάντα. ἀγαπητοί ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παῤῥησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν, καὶ ὃ ἐὰν αἰτῶμεν, λαμβάνομεν ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ποιοῦμεν. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, ἵνα πιστεύσωμεν τῷ ὀνόματι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, καθὼς ἔδωκεν ἐντολήν. καὶ ὁ τηρῶν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ. καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι μένει ἐν ἡμῖν ἐκ τοῦ πνεύματος, οὗ ἡμῖν ἔδωκεν.

Ἀγαπητοί, μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον. ἐν τούτῳ γινώσκετε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ. πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστι. καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, ὃ ἀκηκόατε, ὅτι ἔρχεται, καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη. ὑμεῖς ἐκ τοῦ θεοῦ

propter quid occidit eum? Quia opa eius mala erant, fratris autem eius iusta. Ne miremini fratres mei, si odit uos mūd⁹. Nos scimus, quod translati sumus de morte ad uitam, quia diligimus fratres. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis, quod omnis homicida non habet uitam æternam in se manentem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos debemus ꝓ fratribus animas ponere. Qui uero habuerit substantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentē, & clauserit uiscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo? Filioli mei, ne diligam⁹ uerbo, neq; lingua, sed opere & ueritate. Per hoc cognoscimus, ꝙ ex ueritate sumus, & in cōspectu eius suadebimus cordibus nostris. Quoniā si condemnet nos cor nostrum, maior est deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga deum: & quicquid petierimus, accipimus ab eo: quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus. Et hoc est præceptū eius, ut credam⁹ nomini filij ei⁹ Iesu Christi, & diligam⁹ nos mutuo, sicut dedit præceptum. Et qui seruat præcepta eius, in illo manet, & ipse in eo. Et per hoc scimus, qd manet in nobis è spiritu, quē nobis dedit. IIII

Charissimi, ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierūt in mūdum. Per hoc cognoscite spiritū dei. Omis spiritus, qui cōfitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex deo est. Et omnis spiritus, qui non confitetur Iesum Christū in carne uenisse, ex deo non est. Et hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis, quod uēturus sit, & nunc iam in mūdo est. Vos ex

deo

τῶ θεῦ ἐστε τεκνία, καὶ νενικήκατε αὐτούς, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν, ἢ ὁ ἐν τῶ κόσμω. αὐτοὶ ἐκ τοῦ κόσμου εἰσὶ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει. ἡμεῖς ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμέν. ὁ γινώσκων τὸν θεὸν, ἀκούει ἡμῶν. ὃς οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, οὐκ ἀκούει ἡμῶν. ἐκ τούτου γινώσκομεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης. ἀγαπητοὶ, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, καὶ γινώσκει τὸν θεόν. ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν θεὸν, ὅτι ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν. ἐν τούτῳ ἐφανερώθη ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ μονογενῆ ἀπέσταλκεν ὁ θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν διʼ αὐτοῦ. ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήκαμεν τὸν θεὸν, ἀλλ᾽ ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἱλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. ἀγαπητοὶ εἰ οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς ὁ θεὸς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν. θεὸν οὐδεὶς πώποτε τεθέαται. ἐὰν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, καὶ ἡ ἀγάπη αὐτοῦ τετελειωμένη ἐστὶν ἐν ἡμῖν. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν. καὶ ἡμεῖς τεθεάμεθα καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν υἱὸν σωτῆρα τοῦ κόσμου. ὃς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ θεῷ. καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην, ἣν ἔχει ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν. ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστί. καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ θεῷ μένει, καὶ ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ. ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθʼ ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ὅτι καθὼς ἐκεῖνός ἐστι, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. φόβος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον, ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ. ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτὸν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπη-

σεν

deo eſtis filioli, & uiciſtis eos: quoniam maior eſt qui in uobis eſt, quam qui in mundo. Ipſi è mundo ſunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex deo ſumus. Qui nouit deum, audit nos: qui non eſt ex deo, non audit nos. Per hoc cognoſcimus ſpiritum ueritatis, & ſpiritum erroris. Chariſſimi, diligamus nos inuicem, quia charitas ex deo eſt. Et omnis qui diligit, ex deo natus eſt, & cognoſcit deum. Qui non diligit, non nouit deum: quoniam deus charitas eſt. In hoc apparuit charitas dei in nobis, quod filium ſuum unigenitum miſit deus in mundum, ut uiuamus per eum. In hoc eſt charitas, non quod nos dilexerimus deum, ſed quod ipſe dilexerit nos: & miſit filium ſuum propiciationem pro peccatis noſtris. Chariſſimi, ſi ſic deus dilexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deum nemo uidit unquam. Si diligamus nos inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius eſt perfecta in nobis. Ex hoc cognoſcimus, quod in eo manemus, & ipſe in nobis: quoniam de ſpiritu ſuo dedit nobis. Et nos uidimus, & teſtamur, quod pater miſit filium ſeruatorem mundi. Quiſquis confeſſus fuerit, quod Ieſus eſt filius dei, deus in eo manet, & ipſe in deo. Et nos cognouimus, & credidimus charitatem, quam habet deus in nobis. Deus charitas eſt, & qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. In hoc perfecta eſt charitas nobiſcum, ut fiduciam habeamus in die iudicij, quod ſicut ille eſt, & nos ſumus in mundo hoc. Timor non eſt in charitate, ſed perfecta charitas foras eijcit timorem, quoniam timor cruciatum habet. Qui autem timet, non eſt perfectus in charitate. Nos diligimus eum, quoniam ipſe prior dile-

σεμ ἡμᾶς. Ἐάν τις εἴπῃ, ὅτι ἀγαπῶ τὸν θεόν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν. ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, τὸν θεὸν ὃν οὐκ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν; καὶ ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν θεὸν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Πᾶς ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ χριστός, ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται. καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν γεννήσαντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸν γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τοῦ θεοῦ, ὅταν τὸν θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν, καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν. ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ θεοῦ, νικᾷ τὸν κόσμον, καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη, ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. τίς ἐστιν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰησοῦς χριστός, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. καὶ τὸ πνεῦμά ἐστιν τὸ μαρτυροῦν, ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, πατήρ, λόγος, καὶ πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσι. καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ, πνεῦμα, καὶ ὕδωρ, καὶ αἷμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων λαμβάνομεν, ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ μείζων ἐστίν, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ θεοῦ, ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ὁ πιστεύων εἰς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ. ὁ μὴ πιστεύων τῷ θεῷ, ψεύστην πεποίηκεν αὐτὸν, ὅτι οὐ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν, ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ θεὸς, καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστιν. ὁ ἔχων τὸν υἱὸν, ἔχει τὴν ζωήν. ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα.

τοῦ

xit nos. Si quis dixerit: diligo deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem uidit, deum quem non uidit, quomodo potest diligere? Et hoc præceptum habemus ab eo: ut qui diligit deum, diligat & fratrem suum.

Omnis qui credit Iesum esse Christum, V
ex deo natus est. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus, quod diligamus filios dei, cum deum diligimus, & præcepta eius seruamus. Hæc est enim charitas dei, ut præcepta eius seruemus, & præcepta eius grauia non sunt. Quoniã omne quod natum est ex deo, uincit mundum: & hæc est uictoria quæ uicit mundum, fides nostra. Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit quod Iesus est filius dei? Hic est qui uenit per aquam & sanguinem Iesus Christus: nõ per aquam solum, sed per aquam & sanguinem. Et spiritus est qui testificat, quoniam spiritus est ueritas. Quoniã tres sunt qui testimonium dant in cœlo, pater, sermo, & spiritus sanctus: & hi tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium dei maius est: quoniam hoc est testimonium dei, quo testificatus est de filio suo. Qui credit in filiũ dei, habet testimonium in seipso. Qui non credit deo, mendacem fecit eum: quia non credidit in testimonium, quod testificatus est deus de filio suo. Et hoc est testimonium, quod uitam æternam dedit nobis deus, & hæc uita in filio eius est. Qui habet filium, habet uitam: qui non habet filium dei, uitam non habet. Hæc scripsi uobis, qui creditis in nomine filij dei, ut sciatis quod uitam habetis æternam, & ut credatis in nomine

τοῦ ὑοῦ τοῦ θεοῦ. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παῤῥησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἐάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν. καὶ ἐὰν οἴδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν, ὃ ἂν αἰτώμεθα, οἴδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ᾐτήκαμεν παρ' αὐτοῦ. Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσει καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον. ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, οὐ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα ἐρωτήσῃ. πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶν, καὶ ἐστὶν ἁμαρτία οὐ πρὸς θάνατον. οἴδαμεν, ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ οὐχ ἁμαρτάνει, ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτὸν, καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ. οἴδαμεν ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἐσμὲν, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. οἴδαμεν δὲ ὅτι ὁ ὑὸς τοῦ θεοῦ ἥκει, καὶ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν. καὶ ἐσμὲν ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ ὑῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς θεὸς, καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. τεκνία φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων. ἀμήν.

Ὑπόθεσις

mine filij dei. Et hæc est fiducia quam habemus apud eum: quod si quid petierimꝰ secundum uoluntatem eius, audit nos. Et si scimus, quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones quas postulauimus ab eo. Si quis uiderit fratrem suum peccare peccatū nō ad mortem, petet, & dabit ei uitā, peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roges. Om̄is iniquitas peccatum est. Et est peccatum non ad mortem. Scimus, quod omnis qui natus est ex deo, non peccat: sed qui genitus est ex deo, seruat seipsum, & malus ille nō tangit eum. Scimus quod ex deo sumus, & mundus totus in malo constitutus est. Scimus autem quod filius dei uenit, & dedit nobis mentem, ut cognoscamus illum qui uerus est: & sumus in uero, in filio eius Iesu Christo. Hic est uerus deus, & uita æterna. Filioli, cauete uobis à simulacris. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

Ταύτην ὁ πρεσβύτερος γράφει κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ. ἡ δὲ πρόφασις τοῦ ἐπιστολῆς, αὕτη. ὁρῶν τὰ τέκνα αὐτοῦ καλῶς ἀναστρεφόμενα ἐν τῇ πίστει, καὶ πολλοὺς πλάνους πρὶ ἐρχομένους, καὶ λέγοντας, μὴ εἶναι τὴν προσσίαν τοῦ χριστοῦ ἐν σαρκὶ, γράφει τὴν ἐπιστολήν. καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτοῦ τὰ τέκνα. εἶτα διδάσκων, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς μυστήριον, παραινεῖ πάλιν περὶ ἀγάπης, καὶ ἵνα μείνωσιν ἐν τῇ διδαχῇ τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς. καὶ λοιπὸν διδάσκει ἀντίχριστον εἶναι, τὸν λέγοντα, μὴ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι τὸν χριστόν. παραγγέλλει δὲ, ὥστε τοὺς τοιούτους μὴ δέχεσθαι τινὰ εἰς οἰκίαν, μηδὲ λέγειν τοῖς τοιούτοις, χαίρειν. καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, οὓς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὐκ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ὑμῖν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα. ἔσται καθ' ἡμῶν χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, παρὰ θεοῦ πατρὸς, καὶ παρὰ κυρίου Ἰησοῦ χριστοῦ τοῦ ἡμοῦ τοῦ πατρὸς, ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. Ἐχάρην λίαν, ὅτι εὕρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ, καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρός. καὶ νῦν ἐρωτῶ σε κυρία. οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφω σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ, καθὼς ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε, ὅτι πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸν κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογοῦντες Ἰησοῦν χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. οὗτός ἐστιν ὁ πλάνος

BEATI IOHANNNIS PRESBYTERI EPISTOLA SECVNDA.

Senior electæ dominæ & filijs eius, quos ego diligo in ueritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt ueritatem, propter ueritatem, quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. Erit nobiscum gratia, misericordia, pax, à deo patre, & à domino Iesu Christo filio patris in ueritate & charitate. Gauisus sum ualde, quod inueni de filijs tuis ambulantes in ueritate, sicut præceptum accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribo tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus nos mutuo. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum præceptum eius. Hoc est præceptũ, quemadmodum audistis ab initio, ut in eo ambuletis: quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum, qui non confitẽtur Iesum Christũ uẽturũ in carne. Hic est seductor

πλάνος ὁ ἀντίχριστος. βλέπετε ἑαυτούς, μὴ ἀπολέσωμεν ἃ εἰργασάμεθα, ἀλλὰ μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν. πᾶς ὁ προάγων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ χριστοῦ, θεὸν οὐκ ἔχει. ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ χριστοῦ, οὗτος καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱὸν ἔχει. εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. ὁ γὰρ λέγων χαίρειν, κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς. πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράφειν, οὐκ ἠβουλήθην διὰ χάρτου καὶ μέλανος· ἀλλὰ ἐλπίζω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλῆσαι, ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη. ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. ἀμήν.

seductor & antichristus. Intuemini uosipsos, ne perdamus quæ operati sumꝰ, sed ut mercedem plenam recipiamus. Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, deum nō habet. Qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filiū habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinā non affert, ne recipiatis eum in domū, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malis. Cum multa haberem uobis scribenda, nolui per chartam & atramentum. Sed spero me uenturum ad uos, & præsentē præsentibus locuturū, ut gaudium nostrum sit completū. Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΙΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.

Ἔστιν ἡ ἐπιστολὴ περὶ φιλοξενίας, καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τὸν γάϊον, μαρτυρούμενον παρὰ πάντων, ἐπὶ φιλοξενίᾳ, καὶ προτρέπει τῇ αὐτῇ προθέσει ἐμμένειν, καὶ προπέμπειν καὶ ἐξιοῦσθαι τοὺς ἀδελφούς, πάλιν τε αὐτὸν μὲν τιμᾷ προσφορᾷ ἀποδέχεται. αὐτιᾶται δὲ διοτρεφῆ, ὡς μή τε αὐτὸν παδέχοντα τοῖς πτωχοῖς, ἀλλὰ καὶ κωλύοντα τοὺς ἄλλους, καὶ πολλὰ φλυαροῦντα. τοὺς δὲ πιστοὺς λέγει ἀλλοτρίους εἶναι φιλαληθείας, καὶ μὴ ἐν εἶναι τὸν θεόν. δημήτριον δὲ σωίζεσθαι μαρτυρῶν αὐτῷ τὰ κάλλιστα.

τοῦ ἁγίου

ΤΟΥ̃ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ̃ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚῊ ΕΠΙΣΤΟΛῊ ΤΡΙΤΗ.

BEATI IOHANNIS THEOLOGI CATHOLICA EPISTOLA TERTIA.

Πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ, ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ. ἀγαπητέ, περὶ πάντων εὔχομαί σε εὐοδοῦσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, καθὼς εὐοδοῦταί σου ἡ ψυχή. ἐχάρην γὰρ λίαν ἐρχομένων ἀδελφῶν, καὶ μαρτυρούντων σου τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαράν, ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατοῦντα. ἀγαπητὲ πιστὸν ποιεῖς, ὃ ἐὰν ἐργάσῃ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ εἰς τοὺς ξένους, οἳ ἐμαρτύρησάν σου τῇ ἀγάπῃ ἐνώπιον ἐκκλησίας, οὓς καλῶς ποιήσεις, προπέμψας ἀξίως τοῦ θεοῦ. ὑπὲρ γὰρ τοῦ ὀνόματος ἐξῆλθον, μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. ἡμεῖς οὖν ὀφείλομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς τοιούτους, ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ. ἔγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφὴς οὐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς. διὰ τοῦτο ἐὰν ἔλθω, ὑπομνήσω αὐτοῦ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, λόγοις πονηροῖς φλυαρῶν ἡμᾶς, καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, οὔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τοὺς ἀδελφούς, καὶ τοὺς βουλομένους κωλύει, καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει. ἀγαπητὲ μὴ μιμοῦ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν. ὁ ἀγαθοποιῶν ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστιν. ὁ δὲ κακοποιῶν οὐχ ἑώρακε τὸν θεόν. Δημητρίῳ μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, καὶ ὑπ' αὐτῆς δὲ τῆς ἀληθείας,

Senior Gaio dilecto, quẽ ego diligo in ueritate. Dilecte, de omnibus opto, ut prospere agant, & recte ualeant, sicut prospere agit anima tua. Gauisus sum enim ualde ueniẽtibus fratribus, & testimonium reddentibus ueritati tuæ, sicut tu in ueritate ambulas. Maius ijs non habeo gaudium, quam ut audiam filios meos in ueritate ambulare. Charissime, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & in hospites, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, quos, benefacies, si deduxeris digne deo. Pro nomine enim eius profecti sunt, nihil accipiẽtes à gentibus. Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritati. Scripsi ecclesiæ, sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes non recipit nos. Propter hoc si uenero, indicabo facta illius quæ facit, uerbis malicijs garriens in nos, & nec his contentus, non solum nõ recipit fratres, uerumetiam uolentes recipere, prohibet, & è congregatione eijcit. Dilecte, ne imiteris quod malum est, sed quod bonũ est. Qui benefacit, ex deo est: qui autẽ malefacit, nõ uidet deũ. Demetrio testimoniũ redditũ est ab oibus, & ab ipsa ueritate

θείας, καὶ ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεν, καὶ οἴδατε, ὅτι ἡ μαρτυρία ἡμῶν ἀληθής ἐστι. πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' οὐ θέλω διὰ μέλανος καὶ καλάμου σοι γράψαι. ἐλπίζω δὲ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσομεν. εἰρήνη σοι. ἀσπάζονταί σε οἱ φίλοι. ἀσπάζου τοὺς φίλους κατ' ὄνομα.

tate, sed & nos testimoniũ perhibemus, & nostis, quod testimoniũ nostrum uerum est. Multa habebã quæ scriberem, sed nolo per atramentũ & calamum scribere tibi. Spero autem protinꝰ me uisurũ te, & præsentes coram loquemur. Pax tibi. Salutãt te amici. Saluta amicos nominatim.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΙΟΥΔΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ταύτην ὑπὲρ στολὴν γράφει τοῖς ἤδη πιστεύσασιν. ἡ δὲ πρόφασις αὕτη. προεισελθόντων τινῶν, καὶ διδασκόντων ἀδιάφορον εἶναι τὴν πίστιν, καὶ ἀρνουμένων τὸν κύριον, ἀνάσκην ἔσχε γράψαι, καὶ ἀσφαλίσασθαι τοὺς ἀδελφούς. καὶ πρῶτον μὲν παρακαλεῖ αὐτοὺς ἀγωνίσεσθαι, καὶ ἐμμένειν τῇ παραδοθείσῃ αὐτοῖς πίστει. ἔπειτα ἀποκηρύττει τοὺς τοιούτους, ὡς πλάνους. καὶ παραγγέλλει, μηδὲ μίαν κοινωνίαν ἔχειν πρὸς τοὺς τοιούτους, εἰδότας, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ τὸ κληθῆναι μόνον, ἐὰν μὴ καὶ ἀξίως περιπατήσωμεν καὶ κλήσεως. καὶ γὰρ καὶ τὸν πρότερον λαὸν ἐξαγαγὼν ἐξ αἰγύπτου ὁ θεὸς, καὶ μὴ ἐμμείναντας τῇ πίστει, ἀπώλεσε. καὶ ἀγγέλων δὲ μὴ τηρησάντων τὴν ἰδίαν τάξιν, οὐκ ἐφείσατο, δεῖ οὖν ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀναχωρεῖν. καὶ γὰρ μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, οὐχ ὑπήνεγκε βλασφημίαν τοῦ διαβόλου, ἔσεσθαι γ' οὖν τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν ὡς σοδόμων διδάσκει. εἶτα παραινεῖ εἰς τὰ ἤθη. καὶ ἐπευξάμενος αὐτοῖς βεβαιότητα καὶ πίστεως παρὰ τοῦ κυρίου, τελειοῖ τὴν ὑπὲρ στολήν.

IN EPISTOLAM IVDAE, ARGVMENTVM PER ERASMVM ROTERODAMVM.

MVltis uerbis destomachatur in eos, qui cupiditatibus suis excæcati, aduersabantur euangelio. Quod tamen nouum uideri nõ debeat, cum iam olim in hoc destinati sint, & ab apostolis prædictum sit, id genus homines irrepturos in gregem Christianorum. Aduersus hos sic armat eos, ut studeant & illos uel increpatione coërcere, uel admonendo seruare. Quod si non queant, certe ipsi sese parent in aduentum Christi.

ARGVMENTI FINIS.

τοῦ ἁγίου ἰούδα ἀποστόλου ἐπιστολὴ καθολική.

Ἰούδας ἰησοῦ χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ ἰακώβου, τοῖς ἐν θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, καὶ ἰησοῦ χριστοῦ τετηρημένοις, κλητοῖς. ἔλεος ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. ἀγαπητοί, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει. παρεισέδυσαν γάρ τινες ἄνθρωποι, οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρῖμα, ἀσεβεῖς, τὴν τοῦ θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσέλγειαν, καὶ τὸν μόνον δεσπότην θεὸν, καὶ κύριον ἡμῶν ἰησοῦν χριστὸν ἀρνούμενοι. ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ κύριος λαὸν, ἐκ γῆς αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν. ἀγγέλους τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. ὡς σόδομα καὶ γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις τὸν ὅμοιον τούτοις τρόπον ἐκπορνεύσασαι, καὶ ἀπελθοῦσαι ὀπίσω σαρκὸς ἑτέρας, πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσι, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν. ὁ δὲ μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ μωϋσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν. ἐπιτιμήσαί σοι κύριος. οὗτοι δὲ ὅσα μὲν οὐκ οἴδασι

BEATI IVDAE APOSTOLI EPISTOLA CATHOLICA.

IVdas Ieſu Chriſti ſeruus, frater Iacobi, ijs qui in deo patre ſanctificati ſunt, quiq; Ieſu Chriſto ſeruati ſunt, uocatis. Miſericordia uobis, & pax, & charitas multiplicetur. Dilecti, tantum mihi ſtudiū fuit ſcribendi ad uos, de cōmuni ſalute, ut non potuerim non ſcribere uobis, obſecrans, ut ueſtris laboribus adiumēto ſitis fidei, quæ ſemel data eſt ſanctis. Obiter enim ſubierunt quidam homines impij, qui prius deſcripti fuerant in hoc iudicium, qui dei noſtri gratiam tranſferunt ad laſciuiā, ac deū qui ſolus eſt herus, ac dominū noſtrū Ieſum Chriſtum negant. Volo autē uos cōmonefacere, cū ſciatis ſemel illud, quod dominus, poſteaq; populū ex Aegypto ſaluum eduxerat, rurſus eos qui nō credebāt, perdidit: quodq; angelos qui non ſeruauerant ſuam originem, ſed reliquerant ſuum domicilium, ad iudiciū magni illius diei, uinculis æternis ſub caligine ſeruauit. Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, quæ ad conſimilē modū cū illis ſtupris inquinatæ fuerant, ac ſecutæ fuerāt carnem alienā, propoſitæ ſunt exemplo, ignis æterni pœnā ſuſtinentes. Similiter ſanè & hi deluſi inſomnijs, carnem quidē polluūt, dominos uero ſpernunt, in poteſtate præditos maledicta congerunt. At Michaël archangelus, cum aduerſus diabolum certans diſceptaret de corpore Moyſi, nō auſus eſt illi impingere notam maledicti, ſed dixit: Increpet te dominus. At iſti quæ nō nouerunt

οἴδασι, ἐλασφημοῦσιν, ὅσα δὲ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπίστανται, ἐν τούτοις φθείρονται, οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο. οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, συνευωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες, νεφέλαι ἄνυδροι, ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι, δένδρα φθινοπωρινὰ, ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα, καὶ ἐκριζωθέντα, κύματα ἄγρια θαλάσσης, ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύνας, ἀστέρες πλανῆται, οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους εἰς αἰῶνα τετήρηται. προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ, λέγων· ἰδοὺ ἦλθε Κύριος ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐλέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν, ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν, ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. οὗτοί εἰσι γογγυσταὶ, μεμψίμοιροι, κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα, θαυμάζοντες πρόσωπα, ὠφελείας χάριν. ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἔλεγον ὑμῖν, ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν. οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες ψυχικοί, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. ὑμεῖς δὲ ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτοὺς, ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ οὓς μὲν ἐλεᾶτε διακρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες, μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα. τῷ δὲ δυναμένῳ φυλάξαι αὐτοὺς ἀπταίστους, καὶ στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει, μόνῳ σοφῷ Θεῷ σωτῆρι ἡμῶν, δόξα καὶ μεγαλοσύνη, κράτος καὶ ἐξουσία, νῦν καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

nouerũt, ea maledictis insectant, quæ uero natura ceu animãtia rationis exptia sciunt, in his corrũpunt. Væ illis, quoniã uiã Caïn ingressi sunt, & deceptiõe mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt, & cõtradictione Core perierunt. Hi sunt inter charitates uestras, maculæ inter se cõuiuantes, absq; ullius timore, suopte ductu arbitrióq; uiuẽtes, nubes aquã nõ habẽtes, quæ à uentis circũagunt, arbores autumno marcescẽtes, infrugiferæ, bis emortuæ, & eradicatæ, undæ efferæ maris, despumãtes sua ipsorũ dedecora, stellæ erraticæ, qbus caligo tenebrarũ in æternũ seruata est. Prius aũt his uaticinatꝰ est septimus ad Adã Enoch, dicẽs: Ecce uenit dñs in sanctis milibus suis, ut faciat iudiciũ aduersus omneis, & redarguat oẽs ex eis q sũt impĩj, de factis omnibus quæ impie patrarunt, déque omnibus duris quæ locuti sunt aduersus eũ, peccatores impĩj. Hi sunt murmuratores, queruli, iuxta cõcupiscentias suas ambulãtes, & os illorũ loquit tumida, admirantes pſonas, utilitatis gratia. Vos aũt dilecti, memores estis uerborũ, quæ antehac dicta fuerũt ab apostolis dñi nostri Iesu Christi, quod dixerũt uobis in extremo tempore futuros illusores, q iuxta suas impias cupiditates ambularẽt. Hi sunt q segregãt animales, spiritũ nõ habentes. Vos aũt dilecti, sanctissimæ uestræ fidei supstruẽtes uosipsos, p spiritũ sanctũ orãtes, uos inuicẽ in charitate dei seruate, expectãtes misericordiã dñi nostri Iesu Christi in uitã æternã. Et hos qdẽ cõmiseremini dũ dijudicamini: illos aũt p timorẽ saluos facite, ex incẽdio rapiẽtes, odio ꝑsequẽtes, & eã q̃ ex carne est maculatã tunicã. Ei uero q potest illos seruare à peccato ĩmunes, & statuere in cõspectu gloriæ suæ, in cõtaminatos cũ exultatiõe, soli sapiẽti deo seruatori nostro, gloria & magnificentia, & imperiũ, & potestas, nũc & in oĩa secula. Amẽ.

Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου.

Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς, δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει, καὶ ἐσήμανεν ἀποστείλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε. μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, καὶ οἱ ἀκούοντες τοὺς λόγους τῆς προφητείας, καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα. ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς. Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ ἀσίᾳ. χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων, ἃ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λούσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ. καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ἰδοὺ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, καὶ ὄψεται πᾶς ὀφθαλμὸς, καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντισαν. καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς

APOCALYPSIS BEATI IOHANNIS THEOLOGI.

Reuelatio Iesu Christi, quam dedit illi deꝰ, ut palam faceret seruis suis, quæ oporteat fieri cito, & significauit, cum misisset mandatũ suũ seruo suo Iohãni, qui testificatus est sermonẽ dei, & testimoniũ Iesu Christi, & q̃cũq; uidit. Beatus q legit & audit uerba ꝓphetiæ & seruat ea, q̃ in eo scripta sunt. Tẽpus em̃ ꝓpe est. Iohãnes septem ecclesijs quæ sunt in Asia. Gratia uobis & pax ab eo q est, & q erat, & q uẽturus est, & à septẽ spiritibus, q in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, q est testis fidelis primogenitꝰ mortuorũ, & princeps regũ terræ. ei q dilexit nos & lauit nos à peccatis nostris ꝑ sanguinẽ ipsiꝰ, & fecit nos reges & sacerdotes deo & patri suo, ipsi gl̃ia & impiũ in secula seculorũ, Amẽ. Ecce uenit cũ nubibus, & uidebit eũ om̃is oculus, & qui eũ cõpunxerunt. Et plangẽt se oẽs tribus terræ

γῆς, ναὶ, ἀμὴν. Ἐγώ εἰμι τὸ. α. καὶ τὸ ω ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ κύριος, ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος ὁ παντοκράτωρ. Ἐγὼ ἰωάννης ὁ καὶ ἀδελφὸς ὑμῶν καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ Ἰησοῦ χριστοῦ, ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ πάτμῳ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ χριστοῦ. Ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος, λεγούσης. Ἐγώ εἰμι τὸ. α. καὶ τὸ. ω. ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. καὶ ὃ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, καὶ πέμψον ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις, ταῖς οὔσαις ἐν τῇ Ἀσίᾳ, εἰς Ἔφεσον, καὶ εἰς σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειρα, καὶ εἰς Σάρδεις, καὶ εἰς Φιλαδελφίαν, καὶ εἰς Λαοδίκειαν. καὶ ἐπέστρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν, ἥτις ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ. καὶ ἐπιστρέψας εἶδον ἑπτὰ λυχνίας χρυσᾶς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν λυχνιῶν ὅμοιον υἱῷ ἀνθρώπου, ἐνδεδυμένον ποδήρη, καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῆν. Ἡ δὲ κεφαλὴ αὐτοῦ, καὶ αἱ τρίχες λευκαὶ, ὡσεὶ ἔριον λευκὸν, ὡς χιών. καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρός. καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι. καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. καὶ ἔχων ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρας ἑπτὰ, καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη. καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ, ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν δυνάμει αὐτοῦ. καὶ ὅτε εἶδον αὐτὸν, ἔπεσα πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός. καὶ ἐπέθηκεν τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμὲ, λέγων μοι. Μὴ φοβοῦ, ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς, καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ ἅδου, καὶ τοῦ θανάτου. γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἃ εἰσὶν, καὶ ἃ μέλλει γίνεσθαι μετὰ ταῦτα. Τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οὓς εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. οἱ ἑπτὰ ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἑπτὰ ἐκκλησιῶν εἰσί. καὶ ἑπτὰ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἑπτὰ ἐκκλησίαι εἰσί.

terræ, etiam, Amen. Ego sum alpha & ω, principium & finis, dicit dñs, qui est, & q̃ erat, & qui uenturus est omnipotẽs. Ego Iohannes frater uester & particeps in afflictione, & regno, & patiẽtia in Christo Iesu, fui in insula, quæ appellat̃ Patmos, propter sermonem dei & testimoniũ Iesu Christi. Fui in spiritu in dominico die, & audiui post me uocem magnam tanquam tubæ, dicentis: Ego sum alpha & ω, prim⁹ & nouissimus. Quod uides, scribe in libro: & mitte septem ecclesijs, quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiciæ. Et conuersus sum, ut uiderem uocem quæ loquebatur mecum. Et conuersus, uidi septem candelabra aurea, & in medio candelabrorũ aureorum similem filio hominis, uestitum uestẽ ad pedes usq̃ demissa, & præcinctũ ad mamillas zona aurea. Caput aũt eius & capilli erant candidi, uelut lana alba, & tanq̃ nix. Et oculi eius tanq̃ flamma ignis, & pedes eius similes chalcolibano, uelut in camino ardẽtes. Et uox illius tanq̃ uox aquarũ multarũ, & habebat in dextera sua stellas septẽ. Et de ore eius gladius utraq̃ parte acutus exibat, & facies eius sicut sol lucet in uirtute sua. Et cũ uidissem eum, cecidi ad pedes eius tanq̃ mortuus. Et posuit dexterã suã sup̃ me, dicẽs mihi: Noli timere, ego sum primus & nouissimus, & uiuus, & fui mortuus, & ecce sum uiuẽs in secula seculorũ, & habeo claues inferorũ & mortis. Scribe ergo quæ uidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc. Sacramentũ septẽ stellarũ, quas uidisti in dextera mea, & septẽ candelabra aurea. Septẽ stellæ angeli sũt septẽ ecclesiarũ, & candelabra septẽ quæ uidisti, septem ecclesiæ sunt.

τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας γράψον. τάδε λέγει ὁ κρατῶν τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν τῶν χρυσῶν. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὸν κόπον σου, καὶ τὴν ὑπομονήν σου. καὶ ὅτι οὐ δύνῃ βαστάσαι κακούς, καὶ ἐπείρασας τοὺς φάσκοντας εἶναι ἀποστόλους καὶ οὐκ εἰσί, καὶ εὗρες αὐτοὺς ψευδεῖς, καὶ βάσταγας, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις, καὶ διὰ τὸ ὄνομά μου κεκοπίακας καὶ οὐ κέκμηκας. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ, ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας. μνημόνευε οὖν πόθεν ἐκπέπτωκας, καὶ μετανόησον, καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποίησον. εἰ δὲ μή, ἔρχομαί σοι τάχει, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, ἐὰν μὴ μετανοήσῃς. ἀλλὰ τοῦτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν νικολαϊτῶν, ἃ κἀγὼ μισῶ. ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, ὅ ἐστιν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ θεοῦ. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας σμυρναίων γράψον. τάδε λέγει ὁ πρῶτος, καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν θλῖψιν καὶ τὴν πτωχείαν, πλούσιος δὲ εἶ, καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων ἰουδαίους εἶναι ἑαυτοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ σατανᾶ. μηδὲν φοβοῦ ἃ μέλλεις πάσχειν. ἴδου μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος ἐξ ὑμῶν εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε, καὶ ἕξετε θλῖψιν ἡμερῶν δέκα. γίνου πιστὸς ἄχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς. ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. ὁ νικῶν οὐ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ δευτέρου. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν περγάμῳ ἐκκλησίας γράψον. τάδε λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίστομον τὴν ὀξεῖαν. οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τοῦ σατανᾶ. καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὴν πίστιν μου. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐμαῖς, ἀντίπας ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῖν, ὅπου κατοικεῖ ὁ σατανᾶς. ἀλλ' ἔχω κατά σου ὀλίγα, ὅτι ἔχεις ἐκεῖ κρατοῦντας

Angelo Ephesinæ ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septē candelabrorum aureorum. Scio opa tua, & laborem, & patientiā tuā, & quod non potes sustinere malos, & tentasti eos qui se dicunt apostolos esse, & nō sunt: & inuenisti eos mendaces, & tulisti, et patientiam habes, & sustinuisti propter nomē meū, & nō defecisti. Sed habeo aduersum te, quod charitatem tuam primā reliquisti. Memor esto itaq; unde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac. Sin minus, ueniā tibi cito, & mouebo candelabrum tuū de loco suo, nisi resipueris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaïtarū, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat ecclesijs: Vincēti dabo edere de ligno uitæ, quod est in medio paradisi dei. Et angelo Smyrnæorū ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus, & uiuit. Scio opa tua & afflictionem & paupertatē, sed dives es: & blasphemiā eorum qui se dicūt Iudæos esse, & nō sunt, sed sunt synagoga Satanæ. Nihil horū timeas quæ passurus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex uobis in carcerē ut tentemini, & habebitis afflictionē dierum decē. Esto fidelis usq; ad mortem, & dabo tibi coronam uitæ. Qui habet aurē, audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Qui uicerit, non lædetur à morte secunda. Et angelo Pergamēsis ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui habet rhomphæam utraq; parte acutam: Scio opera tua, & ubi habitas, ubi sedes est satanæ: & tenes nomen meum, & nō negasti fidem meam. Et in diebus meis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud uos, ubi satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes

τοιοῦτας

φοῦντας τὴν διδαχὴν βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκεν τῷ βαλὰκ βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῶν υἱῶν ἰσραὴλ, φαγεῖν εἰδωλόθυτα, καὶ πορνεῦσαι. οὕτως ἔχεις καὶ σὺ, κρατοῦντας τὴν διδαχὴν τῶν νικολαϊτῶν, ὁμοίως. μετανόησον, εἰδὲ μή, ἔρχομαί σοι ταχύ, καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τοῦ στόματός μου. ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. τῷ νικῶντι δώσω αὐτῷ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ μάννα τοῦ κεκρυμμένου, καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς ἔγνω εἰμὴ ὁ λαμβάνων. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν θυατείροις ἐκκλησίας γράψον. τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρὸς, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ. οἶδά σου τὰ ἔργα καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν διακονίαν, καὶ τὴν πίστιν, καὶ τὴν ὑπομονήν σου, καὶ τὰ ἔργα σου, καὶ τὰ ἔσχατα πλείονα τῶν πρώτων. ἀλλ' ἔχω κατὰ σοῦ ὀλίγα, ὅτι ἐᾷς τὴν γυναῖκα ἰεζαβὴλ τὴν λέγουσαν ἑαυτὴν προφῆτιν, διδάσκειν, καὶ πλανᾶσθαι τοὺς ἐμοὺς δούλους πορνεῦσαι, καὶ εἰδωλόθυτα φαγεῖν. καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον, ἵνα μετανοήσῃ ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς. καὶ οὐ μετενόησεν. ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς, εἰς θλῖψιν μεγάλην, ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς. καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ. καὶ γνώσονται πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐραυνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας, καὶ δώσω ὑμῖν ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. ὑμῖν δὲ λέγω καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν θυατείροις, ὅσοι οὐκ ἔχουσι τὴν διδαχὴν ταύτην, καὶ οἵτινες οὐκ ἔγνωσαν τὰ βάθη τοῦ σατανᾶ, ὡς λέγουσιν, οὐ βαλῶ ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος, πλὴν ὃ ἔχετε, κρατήσατε ἄχρις οὗ ἂν ἥξω. καὶ ὁ νικῶν καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, καὶ ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβεται. ὡς κἀγὼ εἴληφα παρὰ τοῦ πατρός μου, καὶ δώσω αὐτῷ τὸν ἀστέρα τὸν πρωϊνόν. ὁ ἔχων

nentes doctrinã Balaam, qui docebat in Balac mittere scandalũ coram filijs Israël edere ex ijs quæ simulacris immolant & scortari: ita habes & tu tenẽtes doctrinã Nicolaitarũ, quod odi. Resipisce, alioqui ueniam tibi cito, & pugnabo cũ illis gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat, quid spiritus dicat ecclesijs: Vincẽti dabo edere ex manna abscondito, & dabo illi calculũ candidũ, & in calculo nomen nouũ scriptum: quod nemo scit, nisi qui accipit. Et angelo Thyatirẽsis ecclesiæ scribe: Hæc dicit filius dei, qui habet oculos tanq̃ flãmã ignis, & pedes eius similes chalcolibano. Noui opera tua, & charitatẽ, & ministeriũ, & fidem, et patientiã tuam, et opera tua, et nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca, quia pmittis mulierem Hiezabel, quæ se dicit prophetam, docere, et seducere seruos meos, scortari, et edere ex ijs quæ simulacris immolantur. Et dedi illi tempus, ut resipisceret à scortatiõe sua, nec resipuit. Ecce ego mitto eam in lectum, et qui adulterio miscentur cum ea, in afflictionem maximã, nisi pœnitentiam egerint ab operibus suis, et filios eius interficiam morte, et sciẽt omnes ecclesiæ, quod ego sim ille scrutãs renes et corda, et dabo unicuiq̃ uestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, et cæteris qui Thyatiræ estis: quicunque non habent doctrinam hanc, et qui non cognouerunt profunditates satanæ, quẽ admodum dicunt, non mittam super uos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec ueniam. Et qui uicerit et custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, et reget eas uirga ferrea, et tanquam uasa figuli confringentur. Sicut et ego accepi à patre meo, et dabo illi stellam matutinam.

ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ, καὶ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας. οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι ὄνομα ἔχεις, ὅτι ζῇς, καὶ νεκρὸς εἶ. γίνου γρηγορῶν, καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ, ἃ μέλλει ἀποθανεῖν. οὐ γὰρ εὕρηκά σου ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. μνημόνευε οὖν πῶς εἴληφας καὶ ἤκουσας, καὶ τήρει, καὶ μετανόησον. ἐὰν οὖν μὴ γρηγορήσῃς, ἥξω ὡς κλέπτης, καὶ οὐ μὴ γνῷς ποίαν ὥραν ἥξω ἐπί σε. ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα καὶ ἐν Σάρδεσιν, οἳ οὐκ ἐμόλυναν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ περιπατήσουσιν μετ' ἐμοῦ ἐν λευκοῖς, ὅτι ἄξιοί εἰσιν. ὁ νικῶν, οὗτος περιβαλεῖται ἐν ἱματίοις λευκοῖς· καὶ οὐ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ βίβλου τῆς ζωῆς, καὶ ἐξομολογήσομαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πατρός μου, καὶ ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. ὁ ἔχων οὖς, ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Φιλαδελφίᾳ ἐκκλησίας γράψον· τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τοῦ Δαβίδ, ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδεὶς κλείει, καὶ κλείων, καὶ οὐδεὶς ἀνοίγει. οἶδά σου τὰ ἔργα. ἰδοὺ δέδωκα ἐνώπιόν σου θύραν ἀνεῳγμένην, καὶ οὐδεὶς δύναται κλεῖσαι αὐτήν, ὅτι μικρὰν ἔχεις δύναμιν, καὶ ἐτήρησάς μου τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἠρνήσω τὸ ὄνομά μου. ἰδοὺ δίδωμι ἐκ τῆς συναγωγῆς τοῦ Σατανᾶ τῶν λεγόντων αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι, καὶ οὐκ εἰσίν, ἀλλὰ ψεύδονται. ἰδοὺ ποιήσω αὐτοὺς, ἵνα ἥξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιον τῶν ποδῶν σου, καὶ γνῶσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε, ὅτι ἐτήρησας τὸν λόγον τῆς ὑπομονῆς μου, κἀγώ σε τηρήσω ἐκ τῆς ὥρας τοῦ πειρασμοῦ τῆς μελλούσης ἔρχεσθαι ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης, πειράσαι τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ. κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸν στέφανόν σου. ὁ νικῶν, ποιήσω αὐτὸν στῦλον ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ μου. καὶ ἔξω οὐ μὴ ἐξελθῇ ἔτι. καὶ γράψω ἐπ' αὐτὸν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μου,

καὶ

Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. III

Et angelo ecclesiæ, quæ est Sardis, scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus dei, et septem stellas. Scio opera tua, quia nomen habes, quod uiuas et mortuus es. Esto uigilans, et cõfirma cætera quæ moritura erant. Non enim inueni opera tua plena corã deo. In mente ergo habe, qualiter acceperis et audieris, et serua, et resipisce. Si ergo non uigilaueris, ueniam ad te tanquam fur, et nescies qua hora ueniam ad te. Habes pauca nomina et Sardis, qui non inquinauerunt uestimenta sua, et ambulabunt mecum in albis, quia digni sũt. Qui uicerit, sic uestietur uestimentis albis: et non delebo nomen eius de libro uitæ, et cõfitebor nomen eius coram patre meo, et corã angelis eius. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Philadelphiensis ecclesiæ scribe: Hæc dicit sanctꝰ et uerax, qui habet clauem Dauid: qui aperit, et nemo claudit: claudit, et nemo aperit. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, et nemo potest claudere illud, quia modicam habes uirtutẽ. Et seruasti sermonem meum, et non negasti nomen meum. Ecce do de synagoga Satanæ, qui dicunt se Iudæos esse, et nõ sũt, sed mentiuntur. Ecce adigam illos, ut ueniant, et adorent ante pedes tuos, et sciãt quod ego dilexi te, quoniam seruasti sermonem patientiæ meæ, et ego seruabo te ab hora tentationis, quæ uentura est in orbem uniuersum, ut tentet habitãtes in terra. Ecce uenio cito: tene quod habes ut nemo accipiat coronam tuam. Qui uicerit, faciam illum columnam in templo dei mei, et foras non egredietur amplius. Et scribam super eum nomen dei mei,

καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ μου τῆς καινῆς Ἱερουσαλήμ, ἡ καταβαίνουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ μου, καὶ τὸ ὄνομά μου τὸ καινόν. Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐκκλησίας Λαοδικέων γράψον. τάδε λέγει, ἀμὴν ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, καὶ ἀληθινὸς, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ θεοῦ. οἶδά σου τὰ ἔργα, ὅτι οὔτε ψυχρὸς εἶ οὔτε ζεστὸς, ὄφελον ψυχρὸς εἶης ἢ ζεστός. οὕτως ὅτι χλιαρὸς εἶ, καὶ οὔτε ψυχρὸς οὔτε ζεστὸς, μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τοῦ στόματός μου, ὅτι λέγεις, ὅτι πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλούτηκα, καὶ οὐδενὸς χρείαν ἔχω, καὶ οὐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος καὶ ἐλεεινὸς, καὶ πτωχὸς, καὶ τυφλὸς καὶ γυμνός. συμβουλεύω σοι ἀγοράσαι παρ' ἐμοῦ χρυσίον πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, ἵνα πλουτήσῃς, καὶ ἱμάτια λευκὰ ἵνα περιβάλῃ, καὶ μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχύνη τῆς γυμνότητός σου, καὶ κολλούριον ἔγχρισον τοὺς ὀφθαλμούς σου, ἵνα βλέπῃς. ἐγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, ἐλέγχω, καὶ παιδεύω. ζήλωσον οὖν καὶ μετανόησον. ἰδοὺ ἕστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω. ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτὸν, καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ. Ὁ νικῶν δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, ὡς κἀγὼ ἐνίκησα, καὶ ἐκάθισα μετὰ τοῦ πατρός μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ. Ὁ ἔχων οὖς ἀκουσάτω, τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις.

Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδοὺ θύρα ἠνεῳγμένη ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἡ φωνὴ ἡ πρώτη, ἣν ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλούσης μετ' ἐμοῦ, λέγουσα, ἀνάβα ὧδε, καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι. καὶ ἰδοὺ θρόνος ἔκειτο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον καθήμενος. καὶ ὁ καθήμενος ἦν ὅμοιος ὁράσει λίθῳ ἰάσπιδι, καὶ σαρδίνῳ, καὶ ἶρις κυκλόθεν τοῦ θρόνου, ὅμοιος ὁράσει σμαραγδίνῳ. καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου θρόνοι κδ'. καὶ ἐπὶ τοὺς θρόνους κδ'. πρεσβυτέρους καθημένους, περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, καὶ

ἔχον

& nomen ciuitatis dei mei nouæ Hierusalem, quæ descendit de cœlo à deo meo, & nomen meum uouum. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Laodicensium ecclesiæ scribe: Hæc dicit: Amen testis fidelis & uerus, principium creaturæ dei. Scio opera tua, qa neq; frigidus es, neq; feruidus, utinã frigidus esses aut feruidus. Itaque quoniam tepidus es & nec frigidus nec feruidus, incipiã te euomere ex ore meo: quia dicis, diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo, & nescis quod tu es miser & miserabilis, & paup, & cæcus, ac nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum ex igni, ut locuples fias, & uestimentis albis induaris, ut non appareat dedecus nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos ut uideas. Ego quoscunque amo, arguo & castigo. Aemulare ergo ac resipisce, ecce sto ad ostium & pulso. Si quis audierit uocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cũ illo, & ipse mecum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecũ in throno meo, sicut & ego uici, & consedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs.

Post hæc uidi, & ecce ostium apertum in cœlo, & uox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc. Et statim fui in spiritu. Et ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectu, lapidi iaspidi & sardio, & iris erat in circumitu sedis, similis aspectu smaragdino. Et in circumitu sedis sedilia uigintiquatuor, & super thronos uigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti stolis albis, & IIII habebant

ἔχον ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς, καὶ ἐκ τοῦ θρόνου ἐκπορεύονται ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ φωναὶ, καὶ ἑπτὰ λαμπάδες πυρὸς καιόμεναι ἐνώπιον τοῦ θρόνου, αἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἐνώπιον τοῦ θρόνου θάλασσα ὑαλίνη ὁμοία κρυστάλλῳ. καὶ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ κύκλῳ τοῦ θρόνου τέσσαρα ζῶα, γέμοντα ὀφθαλμῶν ἔμπροσθεν, καὶ ὄπισθεν. καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὅμοιον λέοντι, καὶ τὸ δεύτερον ζῶον ὅμοιον μόσχῳ, καὶ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἄνθρωπος, καὶ τὸ τέταρτον ζῶον ὅμοιον ἀετῷ πετομένῳ. καὶ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἑαυτὸ εἶχον ἀνὰ πτέρυγας ἓξ κυκλόθεν, καὶ ἔσωθεν γέμοντα ὀφθαλμῶν. καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, λέγοντες. ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. καὶ ὅταν δώσουσι τὰ ζῶα δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ εὐχαριστίαν τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, πεσοῦνται οἱ κδ. πρεσβύτεροι ἐνώπιον τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ βαλοῦσι τοὺς στεφάνους αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, λέγοντες. ἄξιος εἶ κύριε λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δύναμιν, ὅτι σὺ ἔκτισας τὰ πάντα, καὶ διὰ τὸ θέλημά σου εἰσὶ, καὶ ἐκτίσθησαν.

καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιὰν τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου βιβλίον γεγραμμένον ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, κατεσφραγισμένον σφραγῖσιν ἑπτά. καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ. τίς ἐστιν ἄξιος ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ; καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ἐπὶ γῆς, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, οὐδὲ βλέπειν αὐτό. καὶ ἔκλαιον πολλὰ, ὅτι οὐδεὶς ἄξιος εὑρέθη ἀνοῖξαι, καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, οὔτε βλέπων αὐτό. καὶ εἷς τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, μὴ κλαῖε. ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἡ ῥίζα Δαβὶδ ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λύσαι τὰς ἑπτὰ σφραγῖδας αὐτοῦ. καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ

habebant in capitibus ſuis coronas aureas. Et de throno procedebāt fulgura & tonitrua, & uoces & ſeptē lāpades ignis ardentes ante thronū, quæ ſunt ſeptē ſpiritus dei. Et in conſpectu ſedis tanq̄ mare uitreum ſimile cryſtallo, & in medio ſedis & in circumitu ſedis quatuor animalia, plena oculis ante & retro. Et animal primū ſimile leoni, & ſecundū animal ſimile uitulo, & tertium animal habens faciem uelut homo, & quartū animal ſimile aquilæ uolāti. Et quatuor animalia ſingula eorū habebant alas ſenas in circumitu, & intus plena erāt oculis. Et requiem non habent die ac nocte, dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus dominus deꝰ oīm potens, qui erat, & qui eſt, & qui uēturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionē ſedenti ſuper thronum, uiuenti in ſecula ſeculorū, procidunt nigintiquatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorant uiuentē in ſecula ſeculorum, & abiiciunt coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es domine accipere gloriam & honorem & uirtutē: quia tu creaſti omnia, & propter uoluntatem tuam ſunt, & creata ſunt.

Et uidi in dextera ſedentis ſuper thronum librū ſcriptū intus & in tergo, ſignatum ſigillis ſeptem. Et uidi angelum fortem, prædicantem uoce magna: Quis eſt dignus aperire librum & ſoluere ſignacula eius? Et nemo poterat neque in cœlo, neque in terra, neque ſubter terram aperire librum, neque aſpicere illum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus inuentus eſſet aperire & legere librum, nec uidere eum. Et unus de ſenioribus dicit mihi: Ne fleueris. Ecce uicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, ut aperiat librū, & ſoluat ſeptē ſignacula eius. Et uidi V

& ecce

καὶ ἰδοὺ ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν τεσάρων ζώων, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, ἀρνίον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχον κέρατα ἑπτὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτά, οἵ εἰσι τὰ ἑπτὰ πνεύματα τοῦ θεοῦ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. καὶ ἦλθε καὶ εἴληφε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου. καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ βιβλίον, τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ οἱ κδ. πρεσβύτεροι ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου, ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας, καὶ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας θυμιαμάτων, αἵ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων, καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινήν, λέγοντες. ἄξιος εἶ λαβεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοῖξαι τὰς σφραγῖδας αὐτοῦ, ὅτι ἐσφάγης, καὶ ἠγόρασας ἡμᾶς τῷ θεῷ ἐν τῷ αἵματί σου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ λαοῦ, καὶ ἔθνους, καὶ ἐποίησας ἡμᾶς τῷ θεῷ ἡμῶν βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κυκλόθεν τοῦ θρόνου καὶ τῶν ζώων, καὶ πρεσβυτέρων, καὶ χιλιάδες χιλιάδων, λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ. ἄξιόν ἐστιν τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν, καὶ πλοῦτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχύν, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν, καὶ εὐλογίαν. καὶ πᾶν κτίσμα, ὃ ἐστιν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῇ γῇ, καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστί, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα, ἤκουσα λέγοντας. τῷ καθημένῳ ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ τῷ ἀρνίῳ ἡ εὐλογία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα ἔλεγον, ἀμήν. καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι ἔπεσαν, καὶ προσεκύνησαν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὸ ἀρνίον ἓν ἐκ τῶν σφραγίδων, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσάρων ζώων, λέγοντος, ὡς φωνῆς βροντῆς, ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ εἶδον. καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ ἔχων τόξον. καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν δευτέραν, ἤκουσα τοῦ δευτέρου ζώου, λέγοντος, ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυρρός, καὶ τῷ καθημένῳ ἐπ' αὐτῷ ἐδόθη αὐτῷ, λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἵνα

& ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnus stans tanquam occisus, habēs cornua septem & oculos septē, qui sunt septem spiritus dei, missi in omnē terrā. Et uenit, & accepit de dextera sedentis in throno librū. Et cū accepisset librum, quatuor animalia, & uiginti quatuor seniores ceciderunt corā agno, habentes singuli citharas & phialas aureas, plenas odoramētorū, quæ sunt precationes sanctorū, & canūt canticum nouum, dicentes: Dignus es accipere librū & aperire signacula eius, quoniā occisus es, & redemisti nos p sanguinem tuū, ex omni tribu & lingua & populo, & natione, & fecisti nos deo nostro reges & sacerdotes, & regnabimus super terrā. Et uidi & audiui uocē angelorum multorū in circumitu throni & animaliū & seniorū, & milia miliū, dicētia uoce magna: Dignus est agnus qui occisus est, accipere uirtutē, & diuitias, & sapiētiā, & fortitudinē, & honorē, & gloriam, & benedictionē. Et omnē creaturam quæ in cœlo est, & quæ super terram, & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicētes: sedēti in throno & agno bñdictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorū. Et q̄tuor animalia dicebāt: Amē. Et uiginti quatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerūt uiuentē in secula seculorū. Et uidi, cū apuisset agnus VI unū de sigillis, & audiui unū de quatuor animalibus, dicēs, tāq̄ uocē tonitrui: Veni & uide. Et uidi, & ecce equus albus, & q sedebat sup eū, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit uincens & ut uinceret. Et cū apuisset sigillū secundū, audiui secundum animal dicēs: Veni & uide. Et exiuit alius equ⁹ rufus, & qui sedebat sup illū, datum est ei, ut tolleret pacē de terra

καὶ ἵνα ἀλλήλους σφάξωσι, καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τρίτην σφραγῖδα, ἤκουσα τοῦ τρίτου ζώου, λέγοντος· ἔρχου καὶ βλέπε. καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος μέλας, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ, ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων, λέγουσαν, χοῖνιξ σίτου δηναρίου, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς δηναρίου, καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον μὴ ἀδικήσῃς. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν τετάρτην, ἤκουσα φωνὴν τοῦ τετάρτου ζώου, λέγουσαν. ἔρχου καὶ βλέπε, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἵππος χλωρός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω, ὄνομα αὐτῷ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ᾅδης ἀκολουθεῖ μετ' αὐτοῦ. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ἀποκτεῖναι ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ καὶ ἐν θανάτῳ, ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς. καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγῖδα, εἶδον ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον, καὶ ἔκραζον φωνῇ μεγάλῃ, λέγοντες. ἕως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος, καὶ ὁ ἀληθινός, οὐ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ ἐδόθησαν ἑκάστοις στολαὶ λευκαὶ, καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, ἵνα ἀναπαύσωνται ἔτι χρόνον μικρὸν, ἕως οὗ πληρώσονται καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοί. καὶ εἶδον, ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἕκτην, καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, καὶ ὁ ἥλιος ἐγένετο μέλας ὡς σάκκος τρίχινος, καὶ ἡ σελήνη ὅλη ἐγένετο ὡς αἷμα. καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. καὶ οὐρανὸς ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον εἰλισσόμενον. καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ χιλίαρχοι, καὶ οἱ δυνατοὶ, καὶ πᾶς δοῦλος, καὶ πᾶς ἐλεύθερος ἔκρυψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὀρέων, καὶ λέγουσι τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς ἀπὸ προσώπου

& ut inuicē ſe interficiant, & datus eſt ei gladius magnus. Et cū aperuiſſet ſigillū tertiū, audiui tertiū animal, dicens: Veni, & uide. Et uidi, & ecce equus niger, & qui ſedebat ſup illum, habebat ſtatheram in manu ſua. Et audiui uocē in medio quatuor animaliū, dicentē: Chœnix tritici denario uno, & tres chœnices hordei denario uno, & uinū & oleum ne læſeris. Et cū aperuiſſet ſigillū quartū, audiui uocem quarti animalis, dicentē: Veni & uide. Et uidi, & ecce equ⁹ pallidus, & qui ſedebat ſup eū, nomen illi mors, & infernus ſequitur eū. Et data eſt illis poteſtas interficiēdi ſup quartam partē terræ, gladio, & fame, & morte, à beſtijs terræ. Et cum aperuiſſet ſigillum quintū, uidi ſubter altare animas interfectorū propter uerbū dei, & propter teſtimoniū qđ habebāt. Et dabant uoce magna, dicentes: Vſq; quo dñe, qui es ſanctus, & uerax, non iudicas ac uindicas ſanguinē noſtrum de his, qui habitant in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, & dictum eſt illis, ut requieſcerent adhuc tempus modicum, donec complerentur conſerui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi eſſent ſicut & illi. Et uidi, cum aperuiſſet ſigillum ſextū, & ecce terræmotus magnus factus eſt. Et ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt ſicut ſanguis, & ſtellæ de cœlo ceciderūt ſuper terram, ſicut ficus abijcit groſſos ſuos, cum à uento magno mouetur. Et cœlum receſſit ſicut liber, qui circumuoluitur, & omnis mons & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt, & reges terræ, & principes, & diuites, & tribuni, & fortes, & omnis ſeruus, & liber abſconderunt ſe in ſpeluncis, & in petris montium. Et dicunt montibus & petris: Cadite ſuper nos, & abſcondite nos

à facie

ἀπ' προσώπου τ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ἀπὸ
τῆς ὀργῆς τ ἀρνίου, ὅτι ἦλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη
τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, καὶ τίς δύναται σταθῆναι;

ι καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέ-
λους ἑστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς,
κρατοῦντας τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, ἵνα
μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, μήτε ἐπὶ τῆς θα-
λάσσης, μήτε ἐπὶ πᾶν δένδρον. καὶ εἶδον ἄλ-
λον ἄγγελον ἀναβάντα ἀπ' ἀνατολῆς ἡλίου, ἔχον-
τα σφραγῖδα θεοῦ ζῶντος, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγά-
λῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, οἷς ἐδόθη αὐτοῖς ἀδι-
κῆσαι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, λέγων, μὴ ἀ-
δικήσητε τὴν γῆν, μήτε τὴν θάλασσαν, μήτε τὰ
δένδρα, ἄχρι σφραγίσωμεν τοὺς δούλους τοῦ θεοῦ
ἡμῶν ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. καὶ ἤκουσα τὸν
ἀριθμὸν τῶν ἐσφραγισμένων. ρμδ. χιλιάδες
ἐσφραγισμένοι, ἐκ πάσης φυλῆς υἱῶν Ἰσραήλ, ἐκ
φυλῆς Ἰούδα. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ
φυλῆς Ῥουβίμ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ
φυλῆς Γάδ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ
φυλῆς Ἀσήρ. ιβ. χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ
φυλῆς Νεφθαλίμ δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγι-
σμένοι. ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, δώδεκα χιλιάδες
ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Συμεών, δώδεκα χι-
λιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Λευΐ, δώδεκα
χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ἰσσαχάρ, δώ-
δεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ φυλῆς Ζα-
βουλών, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι. ἐκ
φυλῆς Ἰωσήφ, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγι-
σμένοι. ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, δώδεκα χιλιά-
δες ἐσφραγισμένοι. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ
ἰδοὺ ὄχλος πολύς, ὃν ἀριθμῆσαι αὐτὸν οὐδεὶς
ἠδύνατο, ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ λαῶν, καὶ γλωσ-
σῶν, ἑστῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τοῦ
ἀρνίου, περιβεβλημένους στολὰς λευκὰς, καὶ φοί-
νικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, καὶ κράζουσι φω-
νῇ μεγάλῃ, λέγοντες, Ἡ σωτηρία τῷ καθημένῳ
ἐπὶ τῷ θρόνῳ τῷ θεῷ ἡμῶν, καὶ τῷ ἀρνίῳ. καὶ πάν-
τες οἱ ἄγγελοι εἱστήκεισαν κύκλῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν
πρεσβυτέρων, καὶ τῶν τεσσάρων ζώων, καὶ ἔπεσαν
ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ
προσεκύνησαν

à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniam uenit dies magnus iræ illius. Et quis poterit stare?

VII Post hæc uidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor uentos terræ, nec flaret uentus super terram, neq; super mare, neque in ullam arborem. Et uidi alterum angelum ascendentem ab ortu solis, habẽtem sigillũ dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: Nolite nocere terræ, neq; mari, neq; arboribus, quoadusque signemus seruos dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadragintaquatuor milia signati ex omni tribu filiorum Israël. Ex tribu Iuda, duodecim milia signati. Ex tribu Ruben, duodecim milia signati. Ex tribu Gad, duodecim milia signati. Ex tribu Aser, duodecim milia signati. Ex tribu Neptalim, duodecim milia signati. Ex tribu Manasse, duodecim milia signati. Ex tribu Symeon, duodecim milia signati. Ex tribu Leui, duodecim milia signati. Ex tribu Isachar, duodecim milia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim milia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim milia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim milia signati. Post hæc uidi, & ecce turba multa, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant uoce magna, dicentes: Salus ei qui sedet super thronum dei nostri & agno. Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum, & quatuor animalium, & procubuerunt in conspectu throni in facies suas,

& adora-

προσεκύνησαν τῷ θεῷ, λέγοντες, Ἀμήν. Ἡ εὐλογία, καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ σοφία, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἰσχὺς τῷ θεῷ ἡμῶν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν. Καὶ ἀπεκρίθη εἷς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων, λέγων μοι. Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς τὰς λευκὰς τίνες, καὶ πόθεν ἦλθον; καὶ εἶπα αὐτῷ. Κύριέ σου οἶδας. Καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆς θλίψεως τῆς μεγάλης, καὶ ἔπλάτυναν τὰς στολὰς αὐτῶν, καὶ ἐλεύκαναν στολὰς αὐτῶν ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἀρνίου, διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώσει ἐπ' αὐτούς. οὐ πεινάσουσιν ἔτι, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ μὴ πέσῃ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἥλιος, οὐδὲ πᾶν καῦμα. ὅτι τὸ ἀρνίον τὸ ἀνὰ μέσον τοῦ θρόνου ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ ὁδηγήσει αὐτοὺς ἐπὶ ζωῆς πηγὰς ὑδάτων, καὶ ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγῖδα τὴν ἑβδόμην ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ οὐρανῷ ὡς ἡμιώριον, καὶ εἶδον ἀγγέλους, οἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἑστήκασι, καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἑπτὰ σάλπιγγες. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἔχων λιβανωτὸν χρυσοῦν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλά, ἵνα δώσῃ ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσοῦν τὸ ἐνώπιον τοῦ θρόνου. καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευχαῖς τῶν ἁγίων ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. καὶ εἴληφεν ὁ ἄγγελος τὸν λιβανωτὸν, καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. καὶ ἐγένοντο φωναὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ ἀστραπαὶ, καὶ σεισμός. Καὶ οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ σάλπιγγας, ἡτοιμάσαν ἑαυτοὺς, ἵνα σαλπίσωσι. Καὶ ὁ πρῶτος ἄγγελος ἐσάλπισε. καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα αἵματι. καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν. καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων κατεκάη, καὶ πᾶς χόρτος χλωρὸς κατεκάη. καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρος μέγα πυρὶ καιόμενον, ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν. καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆς θαλάσσης αἷμα, καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν

κτισμάτων

& adorauerunt deum, dicentes: Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarũ actio, honor & uirtus, & fortitudo deo nostro in secula seculorũ, Amen. Et respondit unus de senioribus, & dixit mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sũt & unde uenerũt? Et dixi illi, Dñe, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt qui uenerũt ex afflictione magna, & dilatauerũt stolas suas, & dealbauerunt eas ꝑ sanguinẽ agni. Ideo sunt ante thronũ dei, & seruiunt ei die ac nocte in tẽplo eius, & qui sedet in throno, habitabit sup illos. Nõ esurient neq; sitient amplius, nec cadet super illos sol, neq; ullus æstus: quoniã agnus qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad uiuos fõtes aquarũ, & absterſur⁹ est deus omnẽ lachrymã ab oculis eorũ.

Et cum aperuisset sigillum septimũ, fa- VIII
ctum est silentium in cœlo media fermè hora. Et uidi angelos stantes in cõspectu dei, & datæ sunt illis septẽ tubæ. Et alius angelus uenit & stetit ante altare, habẽs thuribulũ aureũ, & data sunt illi incensa multa, ut daret deprecationibus sanctorũ omniũ sup altare aureũ, quod est ante thronũ. Et ascendit fumus incensorum de precibus sanctorũ è manu angeli corã deo. Et accepit angelus thuribulum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terrã: & facta sũt tonitrua & uoces & fulgura & terræmotus: & septẽ angeli q habebãt septẽ tubas, præparauerũt se, ut tuba canerẽt. Et primus angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis mixta sanguine, & missa sunt in terrã, & tertia pars arborũ cõcremata est, & oẽ fœnũ uiride cõbustũ est. Et secũdus angelus tuba cecinit, & tãq; mõs magnus igne ardens ꝓiectus est in mare. Et facta est tertia ꝑs maris sanguis, & mortua est tertia pars

creaturarum

κτισμάτων, τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ, τὰ ἔχοντα ψυχάς. καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη. καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας καιόμενος ὡς λαμπὰς, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν, καὶ ἐπὶ τὰς πηγὰς ὑδάτων, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀστέρος λέγεται ἄψινθος. καὶ γίνεται τὸ τρίτον εἰς ἄψινθον. καὶ πολλοὶ ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν. καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ τρίτον τῆς σελήνης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν. καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνῃ τὸ τρίτον αὐτῆς, καὶ ἡ νὺξ ὁμοίως. καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετωμένου ἐν μεσουρανήματι, λέγοντος φωνῇ μεγάλῃ, οὐαὶ, οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν φωνῶν τῆς σάλπιγγος τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν.

Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἀστέρα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεπτωκότα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεὶς τοῦ φρέατος τῆς ἀβύσσου. καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς καμίνου μεγάλης, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἥλιος, καὶ ὁ ἀὴρ ἐκ τοῦ καπνοῦ τοῦ φρέατος. καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδόθη αὐταῖς ἐξουσία, ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπιοὶ τῆς γῆς. καὶ ἐρρέθη αὐταῖς, ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸν χόρτον τῆς γῆς, οὐδὲ πᾶν χλωρόν, οὐδὲ πᾶν δένδρον, εἰ μὴ τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες οὐκ ἔχουσι τὴν σφραγῖδα τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων. καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτοὺς, ἀλλ' ἵνα βασανισθήσωνται μῆνας πέντε. καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν, ὡς βασανισμὸς σκορπίου ὅταν παίσῃ ἄνθρωπον. καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσουσιν οἱ ἄνθρωποι τὸν θάνατον, καὶ οὐκ εὑρήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐπιθυμήσουσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύξεται ὁ θάνατος ἀπ' αὐτῶν. καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων, ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς στέφανοι ὅμοιοι χρυσῷ, καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων. καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν,

creaturarũ, quæ erant in mari, quæ habebant animas, & tertia pars nauiũ interijt. Et tertius angelus tuba cecinit, & cecidit è cœlo stella magna ardens tanq̃ facula, & cecidit in tertiam partẽ fluminũ, & in fontes aquarum, & nomẽ stellæ dicit' absinthium. Et uersa est tertia pars in absinthium, & multi homines mortui sunt ex aquis, quia amaræ factæ sunt. Et quartus angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia ps stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorũ & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter. Et uidi, & audiui unũ angelum uolantẽ per mediũ cœli, dicentẽ uoce magna: Væ uæ habitantibus in terra, è cæteris uocibus tubæ trium angelorũ, qui erant tuba canturi.

Et quintus angelus tuba cecinit, & uidi stellã de cœlo cecidisse in terrã, & data est IX
ei clauis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, & ascẽdit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol & aër à fumo putei. Et de fumo exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ. Et præceptum est illis ne læderent fœnum terræ, neque omne uiride, neque omnem arborem, nisi tantum homines, qui non habent signum in frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderẽt eos, sed ut cruciarentur mensibus quinq̃. Et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpij, cum percusserit hominem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam, & desiderabũt mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum similes equis paratis in prælium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos

γωὰκῶμ, καὶ οἱ ὀδόντες αὐτῶν, ὡς λεόντων ἦσαν. καὶ εἶχον θώρακας, ὡς θώρακας σιδηροῦς, καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερύγων αὐτῶν, ὡς φωνὴ ἁρμάτων ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον. καὶ ἔχουσιν οὐρὰς ὁμοίας σκορπίοις, καὶ κέντρα ἦν ἐν ταῖς οὐραῖς αὐτῶν· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἀδικῆσαι τοὺς ἀνθρώπους μῆνας πέντε, ἔχουσιν ἐπ' αὐτῶν βασιλέα τὸν ἄγγελον τῆς ἀβύσσου, ὄνομα ἑαυτῷ ἑβρα�ϊστὶ ἀβαδδών, καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει, ἀπολλύων. Ἡ οὐαὶ ἡ μία ἀπῆλθεν, ἰδοὺ ἔρχονται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα. καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἤκουσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσάρων κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, λέγουσαν τῷ ἕκτῳ ἀγγέλῳ ὃς εἶχε τὴν σάλπιγγα. λῦσον τοὺς τέσσαρας ἀγγέλους τοὺς δεδεμένους ἐπὶ τῷ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ. καὶ ἐλύθησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν καὶ ἡμέραν καὶ μῆνα καὶ ἐνιαυτόν, ἵνα ἀποκτείνωσιν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων. καὶ ὁ ἀριθμὸς στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο μυριάδες μυριάδων. καὶ ἤκουσα τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. καὶ οὕτως εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν ἔχοντας θώρακας πυρινοὺς καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις. καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καπνὸς, καὶ θεῖον. ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ πυρὸς, καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ, καὶ ἐκ τοῦ θείου τοῦ ἐκπορευομένου ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν. Αἱ γὰρ ἐξουσίαι αὐτῶν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν εἰσιν. αἱ γὰρ οὐραὶ αὐτῶν ὅμοιοι ὄφεσιν, ἔχουσαι κεφαλὰς καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικοῦσιν. καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ οὐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἴδωλα τὰ χρυσᾶ καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χαλκᾶ καὶ τὰ λίθινα, καὶ τὰ ξύλινα, ἃ οὔτε βλέπειν δύναται, οὔτε ἀκούειν, οὔτε περιπατεῖν, καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, οὔτε ἐκ

† φαρμακειῶν

mulierum, & dētes earum quasi leonum erant. Et habebāt loricas sicut loricas ferreas, & uox alarum earum sicut uox curruum equis multis currentibus ad bellū. Et habent caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum, & potestas earum nocere hominibus mēsibus quinq; Et habent super se regē angelū abyssi, cui nomē Hebraice abaddon, Græce autem ἀπολλύων, id est, perdens. Væ unum abiit, & ecce ueniunt adhuc duo uæ post hæc. Et sextus angelus tuba cecinit, & audiui uocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos dei, dicentem sexto angelo, qui habebat tubā: Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum, ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus, uicies milliēs decem milia. Et audiui numerum eorum. Et ita uidi equos in uisione, & qui sedebant super eos, habebant thoraces igneas & hyacinthinas & sulphureas. Et capita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore ipsorū procedebat ignis & fumus & sulphur. Ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne & de fumo & sulphure, quæ procedebāt ex ore ipsorum. Potestas enim eorum in ore eorum est, et in caudis eorum. Nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & per hæc nocent. Et cæteri homines qui non sunt occisi his plagis, neq; resipuerunt ab operibus manuum suarū, ut non adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea, & ærea & lapidea & lignea, quæ neque uidere possunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiam ab homicidijs suis, neq; à

ueneficijs

τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, οὐπὲκ τῆς πορνείας αὐτῶν, οὐπὲκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν.

Καὶ εἶδον ἄλλον ἄγγελον ἰσχυρὸν καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιβεβλημμένον νεφέλην. καὶ ἡ ἶρις ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στύλοι πυρός. Als* βιβλαρίδιον ἠνεῳγμένον, καὶ ἔθηκε τὸν πόδα αὐτοῦ τὸν δεξιὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ εὐώνυμον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, ὥσπερ λέων μυκᾶται. καὶ ὅτε ἔκραξεν, ἐλάλησαν ἑπτὰ βρονταὶ τὰς ἑαυτῶν φωνάς. Καὶ ὅτε ἐλάλησαν ἑπτὰ βρονταὶ τὰς φωνὰς ἑαυτῶν, ἔμελλον γράφειν. Καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσάν μοι, σφράγισον ἃ ἐλάλησαν αἱ ἑπτὰ βρονταί, καὶ μὴ ταῦτα γράψῃς. Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἦρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅτι χρόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ἀλλὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τοῦ ἑβδόμου ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, καὶ τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ θεοῦ, ὡς εὐηγγέλισε τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις τοῖς προφήταις. καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πάλιν Als* βιβλαρίδιον λαλοῦσα μετ' ἐμοῦ, καὶ λέγουσα, ὕπαγε, λαβὲ τὸ *βιβλαρίδιον τὸ ἠνεῳγμένον ἐν τῇ χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ἑστῶτος ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον λέγων αὐτῷ, δός μοι τὸ βιβλαρίδιον. καὶ λέγει μοι, λάβε, Καὶ κατάφαγε αὐτό, καὶ πικρανεῖ σου τὴν κοιλίαν, ἀλλ' ἐν σόματί σου ἔσται γλυκὺ ὡς μέλι, καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατέφαγον αὐτό, καὶ ἦν ἐν τῷ σόματί μου, ὡς μέλι γλυκύ. καὶ ὅτε ἔφαγον αὐτὸ ἐπικράνθη ἡ κοιλία μου. καὶ λέγει μοι, δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι ἐπὶ λαοῖς καὶ ἔθνεσι Καὶ γλώσσαις καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς.

Καὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, λέγων, ἔγειραι καὶ μέτρησον τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ τοὺς προσκυνοῦντας ἐν αὐτῷ,

ueneficijs suis, nec̃ à fornicatione sua, nec̃ à furtis suis.

Et uidi alium angelum fortem descen X
dentem de cœlo, amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat ut sol, & pedes eius tanc̃ columnæ ignis. Et habebat in manu sua libellum apertũ, & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram, & damauit uoce magna, quemadmodũ cum leo rugit. Et cum damasset, locuta sunt septem tonitrua uoces suas. Et cũ locuta fuissent septẽ tonitrua uoces suas, ego scripturus eram. Et audiui uocẽ de cœlo dicentẽ mihi: Obsigna quæ locuta sunt septẽ tonitrua, & ne ea scribas. Et angelus quẽ uidi stantẽ super mare & super terrã, leuauit manũ suã ad cœlũ, & iurauit per uiuentẽ in secula seculorũ: qui creauit cœlũ, & ea quæ in illo sunt, & terram, et ea quæ in ea sunt, & mare, & ea quæ in eo sunt: tempus nõ fore amplius, sed in diebus uocis septimi angeli, cũ cœperit tuba canere, cõsummãdũ esse mysteriũ dei, sicut euangelizauit per seruos suos prophetas. Et audiui uocẽ de cœlo iterũ loquentẽ mecũ, & dicentem: Vade & accipe libellũ apertũ in manu angeli, stantis sup mare & super terram. Et abij ad angelũ, dicens ei, ut daret mihi libellũ. Et dixit mihi: Accipe libellum & deuora illum, & faciet amaricari uentrem tuũ, sed in ore tuo erit dulcis tanc̃ mel. Et accepi libellũ de manu angeli, & deuorauí illum, & erat in ore meo tanc̃ mel dulcis. Et cum deuorassem eũ, amaricatus est uẽter meus. Et dicit mihi: Oportet te iterum prophetare in gentibus, & linguis & populis & regibus multis.

Et datus est mihi calamus similis uir XI
gæ, & dictum est mihi: Surge & metire templum dei & altare, & adorantes in

αὐλὴν. καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔσωθεν τοῦ ναοῦ ἔκβαλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς. καὶ ἐδόθη τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσουσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο, καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα περιβεβλημένοι σάκκους. οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι καὶ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ τῆς γῆς ἑστῶσαι. καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. καὶ εἴ τις αὐτοὺς θέλῃ ἀδικῆσαι, οὕτως δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι. οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴ βρέχῃ ὑετὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς προφητείας αὐτῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν πάσῃ πληγῇ, ὁσάκις ἐὰν θελήσωσιν. καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει πόλεμον μετ' αὐτῶν, καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτανεῖ αὐτούς, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς πόλεως τῆς μεγάλης ἥτις καλεῖται πνευματικῶς Σόδομα καὶ Αἴγυπτος, ὅπου καὶ ὁ κύριος ἡμῶν ἐσταυρώθη. καὶ βλέψουσιν ἐκ τῶν λαῶν καὶ φυλῶν καὶ γλωσσῶν τὰ πτώματα αὐτῶν, καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν ἡμέρας τρεῖς καὶ ἥμισυ, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν οὐκ ἀφήσουσι τεθῆναι εἰς μνήματα. καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαροῦσιν ἐπ' αὐτοῖς καὶ εὐφρανθήσονται, καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας καὶ ἥμισυ πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσῆλθεν ἐν αὐτοῖς. καὶ ἔστησαν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ φόβος μέγας ἔπεσεν ἐπὶ τοὺς θεωροῦντας αὐτούς. καὶ ἤκουσαν φωνὴν μεγάλην ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγουσαν αὐτοῖς, ἀνάβητε ὧδε. καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν τῇ νεφέλῃ. καὶ ἐθεώρησαν αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐγένετο σεισμὸς μέγας, καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἔπεσε, καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά, καὶ οἱ λοιποὶ ἔμφοβοι

eo. Et atrium quod intra templum est, eiice foras, & ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, & ciuitatem sanctã calcabunt mensibus quadraginta duobus, & dabo duobus testibus meis, & pphetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ & duo candelabra in conspectu dei terræ stantia. Et si quis uoluerit eis nocere, ignis exit de ore eorum & deuorat inimicos eorũ. Et si quis uoluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatẽ claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum, & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga quotiescunque uoluerint. Et cũ finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso faciet aduersus eos bellum, & uincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ uocatur spiritualiter Sodoma & Aegyptus, ubi & dominus noster crucifixus est. Et uidebunt de tribubus, & populis, & linguis, & gẽtibus corpora eorum per tres dies & dimidiũ, & corpora eorum nõ sinent poni in monumẽtis. Et inhabitantes terram, gaudebunt super illis & lætabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos qui habitant super terram. Et post dies tres & dimidium spiritus uitæ à deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos qui uiderunt eos. Et audierũt uocẽ magnam de cœlo, dicentem ipsis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlũ in nube, & uiderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit. Et occisa sunt in terræmotu nomina hominũ septẽ milia & reliqui

territi

ἔμφοβοι ἐγένοντο, καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. ἡ δευτέρα οὐαὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθε, ἰδοὺ ἡ οὐαὶ ἡ τρίτη ἔρχεται ταχύ. καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγουσαι. ἐγένοντο αἱ βασιλεῖαι τοῦ κόσμου τοῦ κυρίου ἡμῶν καὶ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ οἱ κδ. πρεσβύτεροι οἱ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καθήμενοι ἐπὶ τοὺς θρόνους αὐτῶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ, λέγοντες, εὐχαριστοῦμέν σοι κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὅτι εἴληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην, καὶ ἐβασίλευσας. καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, καὶ ἦλθεν ἡ ὀργή σου καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν κριθῆναι καὶ δοῦναι τὸν μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, καὶ τοῖς ἁγίοις, καὶ τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις, καὶ διαφθεῖραι τοὺς διαφθείροντας τὴν γῆν. καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς τοῦ θεοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὤφθη ἡ κιβωτὸς τῆς διαθήκης αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, καὶ ἐγένοντο ἀστραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ, καὶ σεισμὸς, καὶ χάλαζα μεγάλη.

καὶ σημεῖον μέγα ὤφθη ἐν τῷ οὐρανῷ, γυνὴ περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, καὶ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα. καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράζει, ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. καὶ ὤφθη ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ἰδοὺ δράκων μέγας πυρρός, ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ διαδήματα ἑπτά. καὶ ἡ οὐρὰ σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, καὶ ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν, καὶ ὁ δράκων ἕστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναικὸς τῆς μελλούσης τεκεῖν, ἵνα ὅταν τέκῃ τὸ τέκνον αὐτῆς, φάγῃ. καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη ῥάβδῳ σιδηρᾷ. καὶ ἡρπάσθη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν θεὸν καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα.

territi sunt, & dederunt gloriam deo cœli. Væ secundum abijt, & ecce uæ tertium ueniet cito. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt uoces magnæ in cœlo dicentes: Facta sunt regna huius mundi domini nostri & Christi eius, & regnabit in secula seculorum, Amen. Et uiginti quatuor seniores, qui in conspectu dei sedent in sedibus suis, ceciderũt in facies suas, & adorauerunt deum, dicentes: Gratias agimus tibi domine deus omnipotẽs, qui es, & qui eras, & qui uenturus es, quia accepisti uirtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua & tempus mortuorum ut iudicentur: & reddas mercedem seruis tuis prophetis & sanctis, & timẽtibus nomẽ tuũ pusillis & magnis, & perdas eos qui perdunt terram. Et apertum est templũ dei in cœlo, & uisa est arca testamẽti eius in tẽplo eius, & facta sunt fulgura & uoces & tonitrua & terræmotus, & grando magna.

Et signum magnum apparuit in cœ XII
lo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarũ duodecim. Et in utero habẽs, damat parturiẽs, & cruciatur ut pariat. Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem, & cauda eius trahit tertiã partem stellarum cœli, & misit eas in terram, & draco stetit ante mulierẽ quæ erat paritura: ut cum peperisset filiũ eius, deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gẽtes in uirga ferrea, & raptus est filiꝰ eius ad deũ & ad thronũ eius: & mulier fugit in solitudinẽ, ubi habebat locum paratum à deo, ut ibi pascant eã diebus mille ducentis sexaginta.

Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ οὐρανῷ. ὁ Μιχαὴλ καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ δράκοντος. καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἴσχυσαν, οὐδὲ τόπος εὑρέθη αὐτῶν ἔτι ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος ὁ καλούμενος διάβολος, καὶ ὁ Σατανᾶς, ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμένην ὅλην, ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ ἐβλήθησαν. καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην, λέγουσαν. ἐν τῷ οὐρανῷ ἄρτι ἐγένετο ἡ σωτηρία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ, ὅτι κατεβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ὁ κατηγορῶν αὐτοὺς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός. καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου. διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες. οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει. καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων, ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, ἐδίωξε τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρενα, καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέταται εἰς τὴν ἔρημον εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἥμισυ καιροῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφεως. καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ὀπίσω τῆς γυναικὸς ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμόν, ἵνα αὐτὴν ποταμοφόρητον ποιήσῃ. καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικί, καὶ ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέπιε τὸν ποταμόν, ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ, καὶ ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης.

Et factum est prælium magnum in cœlo. Michaël & angeli eius præliabãtur cũ dracone, & draco pugnabat & angeli eius, & non ualuerunt, neq; locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & satanas, qui seducit totum terrarum orbem, & proiectus est in terram, & angeli eius cum illo proiecti sunt. Et audiui uocem magnam dicentẽ: In cœlo nunc facta est salus & uirtus, & regnum dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante cõspectum dei nostri die ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter sermonem testimonij sui, & non dilexerũt animam suam usq; ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ habitatoribus terræ & maris, quia descendit diabolus ad uos habens iram magnam, sciens quod modicũ tempus habet. Et postquam uidit draco, quod proiectus esset in terram, persecutus est mulierem quæ peperit masculum. Et datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut uolaret in desertum in locũ suum ubi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis à facie serpentis. Et eiecit serpens ex ore suo post mulierẽ aquam tanquam flumen, ut eam faceret rapi à flumine. Et adiuuit terra mulierẽ, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo. Et iratus est draco aduersus mulierẽ, & abiit ut faceret prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit super arenam maris.

Καὶ εἶδον ἐκ τῆς θαλάσσης θηρίον ἀναβαῖνον ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, καὶ κέρατα δέκα, καὶ ἐπὶ

Et uidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septẽ & cornua decem, & sup

XIII

καὶ ἐπὶ τὰ κέρατα αὐτοῦ δέκα διαδήματα· καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ ὄνομα βλασφημίας. καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον, ὅμοιον ἦν πάρδαλει καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς ἄρκτου, καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς στόμα λέοντος. καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ καὶ ἐξουσίαν μεγάλην. καὶ εἶδον μίαν τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡς ἐσφαγμένην εἰς θάνατον, καὶ ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐθεραπεύθη. καὶ ἐθαυμάσθη ὅλη τὴ γῆ ὀπίσω τοῦ θηρίου. καὶ προσεκύνησαν τὸν δράκοντα ὅς ἔδωκεν ἐξουσίαν τῷ θηρίῳ, καὶ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, λέγοντες, τίς ὅμοιος τῷ θηρίῳ, τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ; καὶ ἐδόθη αὐτῷ στόμα λάλουν μεγάλα καὶ βλασφημίας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι μῆνας τεσσαράκοντα δύο, καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν θεὸν βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ σκηνοῦντας. καὶ ἐδόθη αὐτῷ πόλεμον ποιῆσαι μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ νικῆσαι αὐτούς. καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, οὗ οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῷ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Εἴ τις ἔχει οὖς, ἀκουσάτω. εἴ τις εἰς αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει. εἴ τις ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτενεῖ, δεῖ αὐτὸν ἐν μαχαίρᾳ ἀποκτανθῆναι. ὧδε ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις τῶν ἁγίων. Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς καὶ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίου, καὶ ἐλάλει ὡς δράκων. καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ποιεῖ ἐνώπιον αὐτοῦ. καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταβαίνειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων. καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου, λέγων τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ, ὃ ἔχει

& sup cornua eius decẽ diademata, & super capita eius nomẽ blasphemiæ. Et bestia quã uidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes ursi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco uirtutẽ suã & sedẽ suã & potestatẽ magnã. Et uidi unũ de capitibus eius quasi occisum in mortẽ, & plaga mortis eius curata est. Et admiratio fuit in uniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconẽ, qui dedit potestatem bestiæ, & adorauerunt bestiã, dicentes: Quis similis bestiæ, & qs poterit pugnare cũ ea? Et datum est ei os loquens magna & blasphemias, & data est ei potestas faciendi menses quadragintaduos. Et aperuit os suũ in conuitia ad deũ, ut conuitijs afficeret nomen eius & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitãt. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & uincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, et populum, & linguam, gentem, et adorabunt eam omẽs qui inhabitant terram, quorũ non sunt scripta nomina in libro uitæ agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem ducit, in captiuitatẽ uadit: qui gladio occiderit, oportet eũ gladio occidi. Hic est patiẽtia & fides sanctorum. Et uidi aliam bestiam ascẽdentẽ de terra, & habebat cornua duo, similia agni, et loquebatur sicut draco. Et potestatẽ prioris bestiæ omnẽ facit in conspectu eius, et facit terrã, et inhabitãtes in ea, adorare bestiam primã, cuius curata est plaga mortis. Et facit signa magna, ut etiam ignẽ faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum. Et seducit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi ut faceret in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginẽ bestiæ,

ὁ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, καὶ ἔζησε. καὶ
ἐδόθη αὐτῷ δοῦναι πνεῦμα τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου,
ἵνα καὶ λαλήσῃ ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου, καὶ ποιήσῃ ὅσοι
ἂν μὴ προσκυνήσωσι τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἵνα
ἀποκτανθῶσι. καὶ ποιεῖ πάντας τοὺς μικροὺς,
καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους, καὶ τοὺς πτω-
χοὺς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώ-
σωσιν αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς
ἢ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, καὶ ἵνα μή τις δύ-
ηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι εἰμὴ ὁ ἔχων τὸ χά-
ραγμα ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ
ὀνόματος αὐτοῦ. ὧδε ἡ σοφία ἐστίν. ὁ ἔχων τὸν νοῦν
ψηφισάτω ἀριθμὸν τοῦ θηρίου. ἀριθμὸς γὰρ ἀν-
θρώπου ἐστίν, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ. χξς.

καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἀρνίον ἑστὸς ἐπὶ τὸ ὄ-
ρος σιών, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσ
σαρες χιλιάδες ἔχουσι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐ
τοῦ γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. καὶ ἤκου
σα φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς φωνὴν ὑδάτων πο
λλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῆς μεγάλης. καὶ φωνὴν
ἤκουσα κιθαρῳδῶν κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθά
ραις αὐτῶν, καὶ ᾄδουσιν ὡς ᾠδὴν καινὴν ἐνώ-
πιον τοῦ θρόνου, καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώ-
ων, καὶ τῶν πρεσβυτέρων. καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο
μαθεῖν τὴν ᾠδὴν, εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκον
τα τέσσαρες χιλιάδες, οἱ ἠγορασμένοι ἀπὸ
τῆς γῆς. οὗτοί εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν οὐκ ἐ-
μολύνθησαν, παρθένοι γάρ εἰσιν. οὗτοι οἱ ἀκο
λουθοῦντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ. οὗτοι ἠ-
γοράσθησαν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπαρχὴ τῷ
θεῷ καὶ τῷ ἀρνίῳ, καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν οὐκ
εὑρέθη δόλος, ἄμωμοι γάρ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ
θρόνου τοῦ θεοῦ. καὶ εἶδον ἄγγελον πετώμενον
ἐν μεσουρανήματι, ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνι-
ον εὐαγγελίσαι τοὺς καθημένους τοὺς κατοι-
κοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶν ἔθνος, καὶ φυλὴν,
καὶ γλῶσσαν, καὶ λαὸν, λέγοντα ἐν φωνῇ με-
γάλῃ. φοβεῖσθε τὸν θεὸν, καὶ δότε αὐτῷ
δόξαν, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ
προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸν οὐρανὸν
καὶ τὴν γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ πηγὰς ὑδά-

τῶν.

quæ habet plagam gladij, & uixit. Et datum est illi ut daret spiritum imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ, & faciet ut quicunq; non adorauerint imaginē bestiæ occidantur. Et facit omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos accipere characterem in manu sua dextera, aut in frontibus suis. Et ne quis posset emere aut uendere, nisi qui habeat characterē, aut nomē bestiæ, aut numerū nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectū, computet numerū bestiæ. Numerus eī hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex.

Et uidi, & ecce agnus stans super mon XIIII
tem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor milia habentia nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui uocem de cœlo tanquam uocē aquarum multarum, & tanquam uocem tonitrui magni, & uocem audiui citharœdorum citharizantium citharis suis. Et cantant quasi canticum nouum ante sedem & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat discere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor milia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coīnquinati, uirgines enim sunt. Hi sequuntur agnū quocunque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ deo & agno, & in ore eorum non est inuentus dolus. Síne macula enim sunt ante thronum dei. Et uidi alterum angelum uolantem per mediū cœli, habentem euangelium æternum, ut euangelizaret habitātibus super terram, & omni genti & tribui, & linguæ & populo, dicentem magna uoce: Timete deum, & date illi honorem, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum & terram, mare & fontes aqua-

rum.

τωμ. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἠκολούθησε, λέγωμ. Ἔπεσεμ ἔπεσε βαβυλὼμ ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τῆς ποργείας αὐτῆς πεπότικεμ πάντα ἔθνη. καὶ τρίτος ἄγγελος ἠκολούθησεμ αὐτοῖς, λέγωμ ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Εἴ τις προσκυνεῖ τὸ θηρίομ καὶ τὴμ εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ λαμβάνει χάραγμα ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς πίεται ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ, τοῦ κεκραμένου ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. καὶ βασανισθήσεται ἐμ πυρὶ καὶ θείῳ, ἐνώπιομ τῶμ ἀγγέλωμ τῶμ ἁγίωμ, καὶ ἐνώπιομ τοῦ ἀρνίου. καὶ ὁ καπνὸς τοῦ βασανισμοῦ αὐτῶμ ἀναβαίνει εἰς αἰῶνα αἰώνωμ, καὶ οὐκ ἔχουσιμ ἀνάπαυσιμ ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνοῦντες τὸ θηρίομ καὶ τὴμ εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴ τις λαμβάνει χάραγμα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ὧδε ὑπομονὴ τῶμ ἁγίωμ ἐστίμ, ὧδε οἱ τηροῦντες τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ καὶ τὴμ πίστιμ Ἰησοῦ. καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης μοι. γράψομ, μακάριοι οἱ νεκροὶ, οἱ ἐμ κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ναὶ, λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσονται ἐκ τῶμ κόπωμ αὐτῶμ, τὰ δὲ ἔργα ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶμ. καὶ εἶδομ, καὶ ἰδοὺ νεφέλη λευκὴ, καὶ ἐπὶ τὴμ νεφέλην καθήμενος ὅμοιος υἱῷ ἀνθρώπου, ἔχωμ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφαμομ χρυσοῦμ, καὶ ἐμ τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπαμομ ὀξύ. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεμ ἐκ τοῦ ναοῦ, κράζωμ ἐμ μεγάλῃ τῇ φωνῇ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης. πέμψομ τὸ δρέπανόμ σου, καὶ θέρισομ, ὅτι ἦλθέ σοι ἡ ὥρα θερίσαι, ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς γῆς. καὶ ἔβαλεμ ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴμ νεφέλην τὸ δρέπαμομ αὐτοῦ ἐπὶ τὴμ γῆμ, καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ. καὶ ἄλλος ἐξῆλθεμ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐμ τῷ οὐρανῷ ἄγγελος, ἔχωμ καὶ αὐτὸς δρέπανομ ὀξύ. καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεμ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, ἔχωμ ἐξουσίαμ ἐπὶ τοῦ πυρὸς, καὶ ἐφώνησε κραυγῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπαμομ τὸ ὀξύ, λέγωμ, πέμψομ σου τὸ δρέπαμομ τὸ ὀξὺ, καὶ τρύγησομ τοὺς βότρυας τῆς γῆς, ὅτι ἤκμασαμ αἱ σταφυλαὶ αὐτῆς. καὶ

ἔβαλεμ

rum. Et alius angelus secutus est, dicens: Cecidit cecidit Babylon ciuitas illa magna: quia à uino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. Et tertius angelus secutus est illos, dicēs uoce magna: Si quis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de uino iræ dei, quod mixtum est mero in calice iræ ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante cōspectū agni. Et fumus tormenti eorum ascendit in secula seculorum. Nec habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia sanctorum est. Hic qui custodiunt mandata & fidem Iesu. Et audiui uocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in domino moriuntur amodo: etiam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis, sed opera illorum sequuntur illos. Et uidi & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius angelus exiuit de templo, clamans uoce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia uenit tibi hora ut metas, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem, & clamauit uoce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & uindemia botros terræ, quoniam maturæ sunt uuæ eius. Et

misit

ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν. καὶ ἐτρύγησε τὴν ἄμπελον τῆς γῆς, καὶ ἔβαλεν εἰς τὸν λῆνὸν τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τὸν μέγαν, καὶ ἐπατήθη ἡ λῆνὸς ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τοῦ λῆνοῦ ἄχρι τῶν χαλινῶν τῶν ἵππων ἀπὸ σταδίων χιλίων ἑξακοσίων.

καὶ εἶδον ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ οὐρανῷ μέγα καὶ θαυμαστόν, ἀγγέλους ἑπτὰ ἔχοντας πλη γὰς ἑπτὰ τὰς ἐσχάτας, ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ θεοῦ. καὶ εἶδον ὡς θάλασσαν ὑαλίνην μεμιγμένην πυρί, καὶ τοὺς νικῶντας ἐκ τοῦ θη ρίου καὶ ἐκ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ χαράγμα τος αὐτοῦ, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐ τοῦ, ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θάλασσαν τὴν ὑαλίνην, ἔ χοντας κιθάρας τοῦ θεοῦ. καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠ δὴν μωσέως δούλου τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀρνίου, λέγοντες, μεγάλα καὶ θαυμαστὰ τὰ ἔρ γα σου κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, δίκαιαι καὶ ἀληθιναὶ αἱ ὁδοί σου ὁ βασιλεὺς τῶν ἁγί ων. τίς οὐ μὴ φοβηθῇ κύριε, καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνο μά σου; ὅτι μόνος ὅσιος, ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἥξουσι καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν. καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον. καὶ ἰδοὺ ἠνοίγη ὁ ναὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ οὐρανῷ. καὶ ἐξῆλθον οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι ἔχοντες τὰς ἑπτὰ πληγὰς, ἐκ τοῦ ναοῦ, ἐνδεδυμένοι λίνον καθαρὸν λαμπρόν, καὶ περιζωσμένοι τὰ στήθη ζώνας χρυσᾶς. καὶ ἓν τῶν τεσάρων ζώων ἔδωκε τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις ἑ πτὰ φιάλας χρυσᾶς γεμούσας τοῦ θυμοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ ἐγε μίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εἰ σελθεῖν εἰς τὸν ναόν, ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων.

καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ, λε γούσης τοῖς ἑπτὰ ἀγγέλοις, ὑπάγετε, ἐκχέετε τὰς φιάλας τοῦ θυμοῦ εἰς τὴν γῆν. καὶ ἀπῆλθεν πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους

misit angelus falcem suam acutam in terram, & uindemiauit uineam terræ, & misit in lacum iræ dei magnũ, & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu, usq; ad frenos equorum per stadia mille sexcenta.

Et uidi aliud signũ in cœlo magnũ & mirabile, angelos septem, habentes plagas septem nouissimas, quoniam in illis cõsummata est ira dei. Et uidi tanq; mare uitreũ mixtum igni, & eos qui uictoriam reportarant de bestia & de imagine eius, & de numero nominis eius, stantes super mare uitreum, habentes citharas dei, & cantant canticum Mosi serui dei, & canticum agni, dicentes: Magna & mirabilia sunt opera tua domine deus omnipotens: iustæ, & ueræ sunt uiæ tuæ rex sanctorum. Quis non timebit domine, & magnificabit nomen tuum? Quia solus pius es, quoniam omnes gentes uenient, & adorabunt in cõspectu tuo, quoniam iudicia tua manifestata sũt. Et post hæc uidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo, & exierunt septem angeli habentes septem plagas, de templo, uestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et unum ex quatuor animalibus dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ dei uiuentis in secula seculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate dei, & de uirtute eius, & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem angelorum.

XV

Et audiui uocẽ magnã de templo dicentẽ septẽ angelis: Ite, effundite septem phialas iræ dei in terrã. Et abijt primus angelus & effudit phialam suam in terram, & factum est uulnus malum ac noxium in homines

XVI

πους ἀνθρώπους τους ἔχοντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς τῇ εἰκόνι προσκυνοῦντας αὐτῷ. Καὶ ὁ δεύτερος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκροῦ, καὶ πᾶσα ψυχὴ ζωῆς ἀπέθανεν ἐκ τῆς θαλάσσης. καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τοὺς ποταμοὺς καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, καὶ ἐγένετο αἷμα. καὶ ἤκουσα τοῦ ἀγγέλου λέγοντος, δίκαιος κύριε εἶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ὅσιος, ὅτι ταῦτα ἔκρινας, ὅτι αἷμα ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν. καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πιεῖν, ἄξιοί γάρ εἰσιν. καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, λέγοντος. Ναὶ κύριε ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις σου. καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἥλιον. καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρί. καὶ ἐκαυματίσθησαν οἱ ἄνθρωποι καῦμα μέγα. καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, τοῦ ἔχοντος ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας. καὶ οὐ μετενόησαν δοῦναι αὐτῷ δόξαν. καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦ θηρίου, καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοτωμένη καὶ ἐμασῶντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου, καὶ ἐβλασφήμησαν τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἐκ τῶν πόνων αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ἑλκῶν αὐτῶν, καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν. καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν τὸν Εὐφράτην. καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ, ἵνα ἑτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τῶν βασιλέων τῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου. Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου πνεύματα τρία ἀκάθαρτα ὅμοια βατράχοις. εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιοῦντα σημεῖα ἐκπορεύεσθαι ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ τῆς οἰκουμένης ὅλης συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς μεγάλης τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. Ἰδοὺ ἔρχομαι ὡς κλέπτης. Μακάριος ὁ γρηγορῶν καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια

homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos qui adorabant imaginem eius. Et secundus angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima uiuēs, mortua est in mari. Et tertius angelus effudit phialam suā in flumina, & in fontes aquarum, & factæ sunt sanguis. Et audiui angelum dicentem: Iustus es domine, qui es, & qui eras, & sanct⁹, quia hæc iudicasti, quia sanguinem sanctorum & prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere, digni enim sunt. Et audiui alterum dicentem: Etiam domine deus omnipotens, uera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines per ignem. Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt scelerum pœnitentiam, ut darent illi gloriam. Et quintus angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ, & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore, & conuitijs affecerunt deum cœli præ doloribus suis & ulceribus suis, nec resipuerunt ab operibus suis. Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten, & siccata est aqua, ut præpararetur uia regum ab ortu solis. Et uidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, ut procedant ad reges totius terræ ad congregandum illos in prælium diei illius magni dei omnipotentis. Ecce uenio sicut fur. Beatus qui uigilat & custodit uestimenta

αὐτοῦ,

sua,

αὐτου, ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, καὶ βλέπωσι τὴν ἀσχημοσύνην αὐτου, καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον τὸν καλούμενον ἑβραϊστὶ ἁρμαγεδών. καὶ ὁ ἕβδομος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτου εἰς τὸν ἀέρα. καὶ ἐξῆλθε φωνὴ ἐκ του οὐρανου ἀπὸ του θρόνου, λέγουσα, γέγονε. καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ ἀστραπαί, καὶ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, οἷος οὐκ ἐγένετο ἀφ' οὗ οἱ ἄνθρωποι ἐγένοντο ἐπὶ τῆς γῆς τηλικοῦτος σεισμὸς οὕτως μέγας. καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη εἰς τρία μέρη, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἔπεσον. καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήσθη ἐνώπιον του θεου δοῦναι αὐτῇ τὸ ποτήριον του οἴνου του θυμου τῆς ὀργῆς αὐτου. πᾶσα νῆσος ἔφυγε καὶ ὄρη οὐχ εὑρέθησαν. καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καταβαίνει ἐκ του οὐρανου ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸν θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης, ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα.

Καὶ ἦλθεν εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμου, λέγων μοι. δεῦρο, δείξω σοι τὸ κρῖμα τῆς πόρνης, τῆς μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν, μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ του οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς. καὶ ἀπήνεγκέ με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι. καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κέρατα δέκα. καὶ ἡ γυνὴ ἦν περιβεβλημένη πορφύρᾳ καὶ κοκκίνῳ καὶ κεχρυσωμένη χρυσῷ, καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις, ἔχουσα χρυσοῦν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς, γέμον βδελυγμάτων καὶ τὰ ἀκάθαρτα πορνείας αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον μυστήριον, Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς. καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ του αἵματος τῶν ἁγίων καὶ ἐκ του αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησου. καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα. καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος. Διὰ τί ἐθαύμασας; ἐγώ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναικὸς, καὶ του θηρίου του βαστάζοντος

sua, ne nudus ambulet, & uideant turpitudinẽ eius. Et cõgregauit illos in locum qui uocatur Hebraïce Armageddon. Et septimus angelus effudit phialam suã in aërẽ, & exiuit uox magna de cœlo à throno, dícens: Factum est. Et facta sunt fulgura & uoces, & tonitrua, & terræmotus factꝰ est magnus, qualis nunq̃ fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus adeo magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentium cecíderunt. Et Babylon magna uenit in memoriam ante deum, ut daret illi calicẽ uini indignationis iræ suæ. Omnis insula fugit, & montes nõ sunt inuenti. Et grando magna sicut talentũ descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt deũ homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta est plaga eius uehementer.

Et uenit unus de septẽ angelis, qui habe- XVII
bant septẽ phialas, & locutus est mecũ, dícens mihi: Veni ostendã tibi damnationẽ meretrícis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cũ qua scortati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de uino prostitutionis eius. Et abstulit me spíritu in desertũ. Et uidi mulierẽ sedentẽ super bestiã coccinã, plenã nominibus maledicẽtiæ, habentẽ capita septem et cornua decẽ. Et mulier erat circũdata purpura & coccino, & inaurata auro, & lapide p̃cioso, & margaritis, habẽs poculũ aureũ in manu sua, plenũ abominationibus & immũdicia libidínis suæ. Et in fronte eius nomẽ scriptũ mysteriũ Babylon magna mater scortationũ, & abominationũ terræ. Et uidí mulierẽ ebriã de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrũ Iesu. Et miratus sum, cum uiderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi mysterium mulieris, & bestiæ

quæ portat

τω βασάζοντες αὐτὴν, & τω ἔχοντες τὰς ἑπτὰ κεφαλὰς, ἢ τὰ δέκα κέρατα. θηρίον ὃ εἶδες, ἦν & οὐκ ἔστι, & μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τ ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει, & θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, βλέποντες τὸ θηρίον, ὅτι ἦν καὶ οὐκ ἔστι, καὶ πάρεσται. ὧδε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν. αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ, ὄρη εἰσὶν ἑπτὰ, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν, καὶ βασιλεῖς ἑπτά εἰσιν. οἱ πέντε ἔπεσαν, καὶ ὁ εἷς ἔστι, ὁ ἄλλος οὔπω ἦλθε, καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μεῖναι. καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, & αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, καὶ ἐκ τῶν ἑπτά ἐστι, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. καὶ τὰ δέκα κέρατα, ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου. οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἑαυτῶν τῷ θηρίῳ διδόασιν. οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, ὅτι κύριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασιλέων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κλητοὶ, & ἐκλεκτοὶ, καὶ πιστοί. καὶ λέγει μοι, τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ ἡ πόρνη κάθηται, λαοὶ καὶ ὄχλοι εἰσὶ, καὶ ἔθνη, & γλῶσσαι. καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες ἐπὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην ποιήσουσιν αὐτὴν, καὶ γυμνὴν, & τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρί. ὁ γὰρ θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι μίαν γνώμην, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθήσεται τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ. καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς γῆς.

quæ portat eam, quæ habet capita septẽ, & cornua decem. Bestia quam uidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram: quorum nomina scripta non sunt in libro uitæ, à condito mũdo, uidentes bestiam, quæ erat & non est. Et hic est mens, quæ habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinq; ceciderunt, unus est, & alius nõdum uenit. Et cum uenerit, oportet illum breue tẽpus manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septẽ est, & in interitum uadit. Et decẽ cornua quæ uidisti, decem reges sunt, qui regnũ nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipient cum bestia. Hi unum consilium habent, & uirtutem & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus uincet illos: quoniã dominus dominorũ est, & rex regum: & qui cum illo sunt uocati, & electi & fideles. Et dicit mihi: Aquæ q̃s uidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ. Et decem cornua quæ uidisti in bestia, hi odio prosequentur meretricem, & desolatam faciẽt illam & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne cõcremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciãt quod placitum est illi, ut unam faciant uoluntatẽ, ut dent regnum suum bestiæ, donec consummentur uerba dei. Et mulier quã uidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, καὶ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ ἔκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ μεγάλῃ, λέγων. ἔπεσεν ἔπεσε Βαβυλὼν, ἡ μεγάλη

Et post hæc uidi alium angelum descẽdentem de cœlo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit per fortitudinẽ uoce magna, dicens: Cecidit cecidit Babylon & magna XVIII

ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς πνεύματος ἀκαθάρτου, καὶ φυλακὴ παντὸς ὀρνέου ἀκαθάρτου καὶ μεμισημένου, ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνους αὐτῆς ἐπλούτησαν. καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαός μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, ἵνα μὴ λάβητε ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς, ὅτι ἐκολλήθησαν αὐτῆς αἱ ἁμαρτίαι ἄχρι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς. Ἀπόδοτε αὐτῇ, ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, καὶ διπλώσατε αὐτῇ διπλᾶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν. ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν καὶ πένθος, ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, κάθημαι βασίλισσα, καὶ χήρα οὐκ εἰμί, καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω. Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἥξουσιν αἱ πληγαὶ αὐτῆς, θάνατος, καὶ πένθος καὶ λιμός, καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται, ὅτι ἰσχυρὸς κύριος ὁ θεὸς ὁ κρινῶν αὐτήν. καὶ κλαύσονται αὐτὴν, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτῇ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν ἑστηκότες διὰ φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, λέγοντες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη Βαβυλών, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, ὅτι ἐν μιᾷ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου. καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαίουσι, καὶ πενθοῦσιν ἐν ἑαυτοῖς, ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει οὐκέτι, γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ κοκκίνου, καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ κινάμωμον, καὶ θυμίαμα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σεμίδαλιν, καὶ σῖτον, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ ἵππων, καὶ ῥεδῶν, καὶ σωμάτων, καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων. καὶ ἡ ὀπώρα σου τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθον ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ,

magna,& facta est habitatio dæmoniorũ,& custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis uolucris immundæ,& inuisæ: quia de uino iræ scortatiõis eius biberũt omnes gentes.Et reges terræ cũ illa scortati sũt,& mercatores terræ de uirtute delitiarũ eius diuites facti sũt.Et audiui aliã uocẽ de cœlo dicentẽ: Exite de illa populus meus,ne participes sitis delictorum eius,& de plagis eius ne accipiatis.Quoniã peruenerunt peccata eius usq; ad cœlũ,& recordatus est deus iniquitatũ eius.Reddite illi sicut & ipsa reddidit uobis,& duplicate ei duplicia secundum opera eius.In poculo quo miscuit,miscete illi duplũ.Quantũ glorificauit se & in delitijs fuit, tantũ miscete illi tormẽtũ & luctũ,quia in corde suo dicit:Sedeo regina,& uidua nõ sum,& luctũ nõ uidebo. Ideo in una die ueniẽt plagæ eius, mors & luctus & fames,& igne cõburet: quia fortis est dñs deus,qui iudicabit illam.Et flebũt illã & plangẽt se sup illa reges terræ,qui cũ illa scortati sunt,& in delitijs uixerũt,cũ uiderint fumũ incendij eius, longe stantes ꝓpter timorẽ tormẽti eius,dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna Babylon,ciuitas illa fortis:quoniã in una hora uenit iudiciũ tuũ. Et negociatores terræ flent & lugent sup illa:quoniã merces eorũ nemo emit amplius,merces auri & argenti & lapidis p̃cioſi,neq; margaritæ,& byssi,& purpuræ,& cocci,& oẽme lignum thyinũ, & oẽme uas eburneũ,& oẽme uas de ligno p̃cioſiſſimo & ære,& ferro & marmore & cinamomũ,& odoramentũ,& unguentũ,& thus,& uinũ,& oleũ,& similã, & triticum,& iumenta,& oues, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominũ.Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia

πηδᾶ, καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ εὑρήσεις αὐτά. οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτήσαντες ἀπ' αὐτῆς ἀπὸ μακρόθεν στήσονται, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, καὶ λέγοντες, οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἡ περιβεβλημένη βύσσινον καὶ πορφυροῦν, καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις, ὅτι μίᾳ ὥρᾳ ἠρημώθη ὁ τοσοῦτος πλοῦτος. καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ τόπον πλοΐων ὁ ὄχλος καὶ ναῦται καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν, καὶ ἔκραζον ὁρῶντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, λέγοντες, τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ; καὶ ἔβαλον χοῦν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἔκραζον κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, λέγοντες· οὐαὶ οὐαὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν ᾗ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες πλοῖα ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐκ τῆς τιμιότητος αὐτῆς, ὅτι μίᾳ ὥρᾳ ἠρημώθη. εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ οὐρανέ, καὶ οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ θεὸς τὸ κρῖμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς. καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον ὡς μύλον μέγα, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ ἔτι. καὶ φωνὴ κιθαρῳδῶν καὶ μουσικῶν, καὶ αὐλητῶν, καὶ σαλπιστῶν, οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης οὐ μὴ εὑρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι. καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῇ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροί σου ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς, ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὑρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

Καὶ μετὰ ταῦτα ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ, λέγοντος· ἀλληλούϊα. ἡ σωτηρία καὶ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δύναμις κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν, ὅτι ἀληθιναὶ καὶ δίκαιαι αἱ κρίσεις αὐτοῦ, ὅτι ἔκρινεν τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἥτις ἔφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ

guia et præclara perierũt à te, et amplius illa iam nõ inuenies. Mercatores horum qui diuites facti sunt, ab ea longe stabũt propter timorẽ tormenti eius, flentes ac lugentes, & dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, et purpura, et cocco, et deaurata erat auro et lapide precioso et margaritis: quoniam una hora destitutæ sunt tãtæ diuitiæ, et omis gubernator, et omnis in nauibus uersantium turba et nautæ, et qui in mari operant, longe steterunt: et clamauerunt, uidentes fumũ incendij eius, dicẽtes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerẽ super capita sua, et clamauerunt flentes et lugẽtes, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt, oẽs q habebãt naues in mari de precijs eius, quoniã una hora desolata est. Exulta sup eã cœlũ et sancti apostoli et pphetæ, quoniã iudicauit deus iudiciũ uestrũ de illa. Et sustulit unus angelus fortis lapidẽ quasi molarẽ magnũ, et misit in mare, dicẽs: Hoc impetu mittet Babylon ciuitas illa magna, et ultra iam non inuenietur. Et uox citharœd orũ et musicorũ, et tibia canentiũ et tuba, nõ audietur in te amplius, et omnis artifex cuiuscũq; artis non inuenietur in te amplius. Et uox molæ non audietur in te amplius, et lux lucernæ nõ lucebit in te amplius, et uox spõsi et spõsæ nõ audietur posthac in te: qa mercatores tui erãt principes terræ: qa in ueneficijs tuis errauerũt oẽs gẽtes, et in ea sanguis pphetarum et sanctorũ inuẽtus est, et omniũ q interfectorum sunt in terra. Post hæc audiui quasi uocẽ magnã turbæ multæ in cœlo dicẽtis: Alleluia. Salus, et honor, et gloria, et uirtus dño deo nostro est: quia uera et iusta iudicia eius, quia iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terrã prostitutione

XIX

αὐτοῦ, καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτοῦ, ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ δεύτερον εἴρηκαν, ἀλληλούϊα. καὶ ὁ καπνὸς ἀναβαίνει εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ ἔπεσαν οἱ πρεσβύτεροι οἱ κδ. καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ προσεκύνησαν τῷ θεῷ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῶν θρόνου λέγοντες, ἀμὴν ἀλληλούϊα. καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ θρόνου ἐξῆλθεν, αἰνεῖτε τὸν θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δοῦλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτὸν, καὶ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι. καὶ ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λέγοντας ἀλληλούϊα, ὅτι ἐβασίλευσεν ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ. χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δῶμεν τὴν δόξαν αὐτῷ, ὅτι ἦλθεν ὁ γάμος τοῦ ἀρνίου. καὶ ἡ γυνὴ ἡτοίμασεν ἑαυτήν. καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάληται βύσσινον καθαρὸν καὶ λαμπρόν. τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματά ἐστιν τῶν ἁγίων. καὶ λέγει μοι. μακάριοι οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ ἀρνίου κεκλημένοι. καὶ λέγει μοι, οὗτοι ὁ λόγοι ἀληθινοί εἰσιν τοῦ θεοῦ. καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν αὐτοῦ, προσκυνῆσαι αὐτῷ. καὶ λέγει μοι, ὅρα μὴ, σύνδουλός σου εἰμὶ, καὶ τῶν ἀδελφῶν σου, καὶ τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν τῶν ἰησοῦ. τῷ θεῷ προσκύνησον. ἡ γὰρ μαρτυρία ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας. καὶ εἶδον τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον. καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκὸς, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει καὶ πολεμεῖ. οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλὸξ πυρὸς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλὰ, ἔχων ὄνομα γεγραμμένον, ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός. καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι. καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. καὶ τὰ στρατεύματα ἐν τῷ οὐρανῷ ἠκολούθουν αὐτῷ ἐφ' ἵπποις λευκοῖς, ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν. καὶ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία ὀξεῖα, ἵνα ἐν αὐτῇ πατάσσῃ τὰ ἔθνη. καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ. καὶ αὐτὸς

sui, & uindicauit sanguinem seruorũ suorum de eius manu. Et iterum dixerũt: Alleluia. Et fumus ascendit in secula seculorum. Et ceciderunt uigintiquatuor seniores, & quatuor animalia, & adorauerunt deum sedẽtẽ sup̃ thronũ, dicentes: Amẽ alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite deo nostro omnes sancti eius, & qui timetis eũ pusilli & magni. Et audiui uocem turbæ multæ, & sicut uocem aquarum multarum, & sicut uocem tonitruorũ magnorũ, dicentiũ, Alleluia: quoniã regnauit dominus deus noster om̃i potens. Gaudeamus & exultemus & demus gloriam ei: quia uenerunt nuptiæ agni, & uxor eius præparauit se. Et datum est illi ut cooperiat se byssino puro & splendido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dicit mihi: Scribe: Beati qui ad cœnã nuptiarum agni uocati sunt. Et dicit mihi: Hæc uerba dei uera sunt. Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris. Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Deum adora. Testimonium enim Iesu, est spiritus prophetiæ. Et uidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, uocabatur fidelis & uerax, & per iusticiam iudicat & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. Et uestitus erat ueste tincta sanguine, & uocatur nomen eius, sermo dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, uestiti byssino albo & mundo. & ex ore eius procedit gladius ex utraque parte acutus, ut eo percutiat gentes. Et ipse reget eas uirga ferrea. Et ipse

αὐτῆς ὡς κατὰ τὸν λινὸν τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ, τὸ ὄνομα γεγραμμένον, βασιλεὺς βασιλέων, καὶ κύριος κυρίων. καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ. καὶ ἔκραξεν φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετωμένοις ἐν μεσουρανήματι, δεῦτε καὶ συνάγεσθε εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ μεγάλου θεοῦ, ἵνα φάγητε σάρκας βασιλέων, καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, καὶ σάρκας ἵππων, καὶ τῶν καθημένων ἐπ' αὐτοῖς, καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων, καὶ δούλων, καὶ μικρῶν, καὶ μεγάλων. καὶ εἶδον τὸ θηρίον, καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, καὶ μετὰ τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ. καὶ ἐπιάσθη τὸ θηρίον, καὶ μετὰ τούτου ὁ ψευδοπροφήτης ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐπλάνησε τοὺς λαβόντας τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας τῇ εἰκόνι αὐτοῦ. ζῶντες βληθήσονται οἱ δύο εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην ἐν θείῳ. καὶ οἱ λοιποὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ καθημένου ἐπὶ τοῦ ἵππου, τῇ ἐκπορευομένῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ πάντα ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν.

καὶ εἶδον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔχοντα τὴν κλεῖδα τοῦ ἀβύσσου, καὶ ἅλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ. καὶ ἐκράτησε τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν τὸν ἀρχαῖον, ὅς ἐστι διάβολος καὶ Σατανᾶς, καὶ ἔδησεν αὐτὸν χίλια ἔτη, καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄβυσσον, καὶ ἔκλεισεν αὐτόν, καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτοῦ, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη ἔτι, ἄχρι τελεσθῇ χίλια ἔτη. καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον. καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτούς, καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τὸ θηρίον, οὔτε τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν, καὶ ἔζησαν, καὶ ἐβα-

ipse calcat torcular uini furoris & iræ dei omnipotentis. Et habet in uestimẽto & in femore suo nomen scriptum: Rex regum & dominus dominantium. Et uidi unum angelum stantẽ in sole, & clamauit uoce magna, dicens omnibus auibus quæ uolabant per mediũ cœli: Venite & congregamini ad cœnam magni dei, ut edatis carnes regum, & carnes tribunorũ, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omniũ liberorum ac seruorum, & pusillorum ac magnorum. Et uidi bestiam & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciẽdum prælium cum illo qui sedebat in equo & cum exercitu eius. Et apprehẽsa est bestia, & cum illa pseudopropheta, q̃ fecit signa coram ipso, in quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui conjecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure: & cæteri occisi sunt gladio sedẽtis super equum, qui procedit ex ore ipsius, & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

Et uidi angelum descendentẽ de cœlo, habentẽ clauem abyssi, & catenã magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentẽ antiquũ, qui est diabolus & satanas, & ligauit eũ per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit eũ, & signauit super illum, ut nõ seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hoc oportet illum solui modico tempore. Et uidi sedes, & sederũt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter sermonẽ dei, & qui non adorauerũt bestiã, neq̃ imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: & uixerũt

XX

ηι ἐβασίλευσαν μετὰ χριστοῦ χίλια ἔτη. οἱ δὲ λοιποὶ τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέζησαν ἕως τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. αὕτη ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη. μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ. ἐπὶ τούτων ὁ θάνατος ὁ δεύτερος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, ἀλλ' ἔσονται ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτοῦ χίλια ἔτη. καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, λυθήσεται ὁ σατανᾶς ἐκ τῆς φυλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν τέσσαρσιν γωνίαις τῆς γῆς, τὸν γὼγ καὶ μαγώγ, συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς γῆς, καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων καὶ τὴν πόλιν τὴν ἠγαπημένην. καὶ κατέβη πῦρ ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέφαγεν αὐτούς, καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς, καὶ θείου, ὅπου καὶ τὸ θηρίον, καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, καὶ βασανισθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶδον θρόνον λευκὸν μέγαν καὶ τὸν καθήμενον ἐπ' αὐτῷ, οὗ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ἡ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς, καὶ τόπος οὐκ εὑρέθη αὐτοῖς. καὶ εἶδον τοὺς νεκροὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἑστῶτας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, καὶ βιβλία ἠνεῴχθησαν. καὶ βιβλίον ἄλλο ἠνεῴχθη, ὅ ἐστι τῆς ζωῆς, καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις, κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τοὺς ἐν αὐτῇ νεκροὺς, καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ᾅδης ἔδωκαν τοὺς ἐν αὐτοῖς νεκροὺς, καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ᾅδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. οὗτός ἐστιν ὁ δεύτερος θάνατος. καὶ εἴ τις οὐχ εὑρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένος, ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός.

καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν. ὁ γὰρ πρῶτος οὐρανὸς καὶ ἡ πρώτη γῆ ἀπῆλθεν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. καὶ ἐγὼ ἰωάννης εἶδον τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν ἱερουσαλὴμ καινὴν καταβαίνουσαν, ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἡτοιμασμένην, ὡς

νύμφην

& regnauerũt cũ Christo mille annis. Cæteri uero mortuorum non reuixerũt, donec cõsummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus & sanctus q habet partem in resurrectione prima. In ijs secunda mors nõ habet potestatem, sed erunt sacerdotes dei & Christi, & regnabunt cũ illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur satanas de carcere suo, & exibit ut seducat gentes quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog & Magog, ut congreget eos in prælium, quorũ numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorũ & ciuitatem dilectam. Et descẽdit ignis à deo de cœlo, & deuorauit eos: & diabolus q seducebat eos, missus est in stagnũ ignis & sulphuris, ubi & bestia & pseudoprophetæ cruciabunt die ac nocte in secula seculorum. Et uidi thronũ magnũ candidum & sedentẽ super eũ, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et uidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu dei, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est uitæ, & iudicati sunt mortui ex his q̃ scripta erant in libris secundũ opera ipsorũ, & dedit mare mortuos, qui in eo erãt, & mors & infernus dederũt eos, q in ipsis erãt mortuos, & iudicatũ est de singulis secundũ opera ipsorum. Et infernus & mors coniecti sunt in stagnũ ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuẽtus est in libro uitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

Et uidi cœlum nouũ, & terram nouã. Primũ enim cœlum, & prima terra abijt, & mare iam non est. Et ego Iohannes uidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouã descendẽtem de cœlo, à deo paratã, sicut

XXI

sponsam

νύμφιω κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτ. καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λεγούσης. ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαοὶ αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν θεὸς αὐτῶν. καὶ ἐξαλείψει ὁ θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. καὶ ὁ θάνατος οὐκ ἔσται, οὔτε πένθος, οὔτε κραυγή, οὔτε πόνος οὐκ ἔσται ἔτι, ὅτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον. καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ. ἰδοὺ καινὰ πάντα ποιῶ. καὶ λέγει μοι. γράψον, ὅτι οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοί εἰσι. καὶ εἶπέ μοι. γέγονε, ἐγώ εἰμι τὸ α. καὶ τὸ ω. ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος. ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς ὕδατος τῆς ζωῆς δωρεάν. ὁ νικῶν κληρονομήσει πάντα, καὶ ἔσομαι αὐτῷ θεὸς, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι υἱός. δειλοῖς δὲ, καὶ ἀπίστοις καὶ ἐβδελυγμένοις καὶ φονεῦσι, καὶ πόρνοις, καὶ φαρμακεῦσι καὶ εἰδωλολάτραις, καὶ πᾶσι τοῖς ψεύδεσι τὸ μέρος αὐτῶν ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, ὅ ἐστι δεύτερος θάνατος. καὶ ἦλθε πρός με εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἑπτὰ φιάλας τὰς γεμούσας τῶν ἑπτὰ πληγῶν τῶν ἐσχάτων. καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, λέγων. δεῦρο δείξω σοι τὴν νύμφην τὴν γυναῖκα τοῦ ἀρνίου. καὶ ἀπήνεγκέ με ἐν πνεύματι ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλόν, καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλὴμ καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἔχουσαν τὸν φωστῆρα τοῦ θεοῦ. καὶ ὁ φωστὴρ αὐτῆς ὅμοιος λίθῳ τιμιωτάτῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, ἔχουσά τε τεῖχος μέγα καὶ ὑψηλόν, ἔχουσα πυλῶνας δώδεκα, καὶ ἐπὶ τοῖς πυλεῶσιν ἀγγέλους δώδεκα, καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἅ ἐστι τῶν δώδεκα φυλῶν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. ἀπὸ ἀνατολῆς πυλῶνες τρεῖς, ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς, ἀπὸ μεσημβρίας πυλῶνες τρεῖς, ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς, καὶ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, καὶ ἐν αὐτοῖς ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῦ ἀρνίου.

καὶ ὁ λα

spōsam ornatam uiro suo. Et audiui uocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populi eius erunt, & ipse deus cum eis erit eorū deus. Et absterſurus est deus omnem lachrymā ab oculis eorum. Et mors ultra non erit, neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ultra, quia prima abierūt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc uerba fidelia sunt & uera. Et dixit mihi: Factum est. Ego sum alpha & ω, initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ uiuæ gratis. Qui uicerit, possidebit omnia, & ero illi deus, & ipse erit mihi filius. Timidis autem & incredulis, & execratis, & homicidis, & scortatoribus, & ueneficis, & idololatris, & omnibus mēdacibus pars illorū erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda. Et uenit ad me unus de septem angelis habētibus septem phialas plenas septē plagis nouissimis, & locutus est mecū, dicens: Veni & ostendam tibi spōsam uxorem agni. Et sustulit me spiritu in montem magnū & altum, & ostendit mihi ciuitatē magnā, sanctam Hierusalem descendentē de cœlo à deo, habentem claritatem dei. Et lumen eius simile lapidi preciosissimo tanquam lapidi iaspidi crystallizanti. Et habebat murum magnū & altum, habentem portas duodecim, & in portis angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël. Ab oriente portæ tres, ab aquilone portæ tres, ab austro portæ tres, ab occasu portæ tres, & murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum agni.

& 4 Et qui lo

καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμοῦ εἶχε κάλαμον χρυσοῦν ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας αὐτῆς, καὶ τὸ τεῖχος αὐτῆς. καὶ ἡ πόλις τετράγωνος κεῖται, καὶ τὸ μῆκος αὐτῆς ὅσον καὶ τὸ πλάτος, καὶ ἐμέτρησε τὴν πόλιν ἐπὶ τῷ καλάμῳ ἐπὶ σταδίων δώδεκα χιλιάδων, τὸ μῆκος, καὶ τὸ πλάτος, καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστίν. καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων πηχῶν, μέτρον ἀνθρώπου ὅ ἐστιν ἀγγέλου. καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τοῦ τείχους αὐτῆς ἰάσπις, καὶ ἡ πόλις χρυσίον καθαρὸν ὅμοια ὑάλῳ καθαρῷ. καὶ οἱ θεμέλιοι τοῦ τείχους τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος ἰάσπις, ὁ δεύτερος σάπφειρος, ὁ τρίτος καλκηδών, ὁ τέταρτος σμάραγδος, ὁ πέμπτος σαρδόνυξ, ὁ ἕκτος σάρδιον, ὁ ἕβδομος χρυσόλιθος, ὁ ὄγδοος βήρυλλος, ὁ ἔνατος τοπάζιον, ὁ δέκατος χρυσόπρασος, ὁ ἑνδέκατος ὑάκινθος, ὁ δωδέκατος ἀμέθυστος. καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες, δώδεκα μαργαρῖται, ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου, καὶ ἡ πλατεῖα τῆς πόλεως χρυσίον καθαρὸν, ὡς ὕαλος διαφανής. καὶ ναὸν οὐκ εἶδον ἐν αὐτῇ. ὁ γὰρ κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστιν, καὶ τὸ ἀρνίον. καὶ ἡ πόλις οὐ χρείαν ἔχει τοῦ ἡλίου, οὐδὲ τῆς σελήνης ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ. ἡ γὰρ δόξα τοῦ θεοῦ ἐφώτισεν αὐτήν. καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἀρνίον. καὶ τὰ ἔθνη τῶν σωζομένων ἐν τῷ φωτὶ αὐτῆς περιπατήσουσι. καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέρουσι τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς αὐτήν, καὶ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλεισθῶσιν ἡμέρας. νὺξ γὰρ οὐκ ἔσται ἐκεῖ. καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν πᾶν κοινὸν καὶ βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, εἰ μὴ οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου.

Et qui loquebatur mecum, habebat mẽsuram arundineam auream, ut metiretur ciuitatem & portas eius, & murum eius. Et ciuitas in quadro posita est, & longitudo eius tanta est, quãta & latitudo, & mẽsus est ciuitatẽ de arundine aurea p stadia duodecim milia, & longitudo & altitudo & latitudo eius æqualia sunt. Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis quæ est angeli. Et erat structura muri eius ex iaspide. Ipsa uero ciuitas aurum mundum, similis uitro mundo, & fundamẽta muri ciuitatis omni lapide precioso ornata. Fundamentũ primum, iaspis: secundum, sapphirus: tertiũ, calcedonius: quartum, smaragdus: quintum, sardonyx: sextũ, sardius: septimum, chrysolitus: octauum, berillus: nonum, topazius: decimũ, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt, p singulas, & singulæ portæ singulis margaritis, & platea ciuitatis aurum mundũ, tanquam uitrum perlucidum. Et templũ nõ uidi in ea. Dominus enim deus omnipotens templum illius est & agnus. Et ciuitas non eget sole neq; luna, ut luceant in ea. Nam claritas dei illuminauit eam, & lucerna eius est agnus. Et ambulabũt gẽtes, quæ seruatæ fuerũt in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam suam in illã, & portæ eius non claudentur per diem. Nox enim non erit illic. Non intrabit in eam aliquid quod inquinat, aut abominationem facit, & mendaciũ, nisi qui scripti sunt in libro uitæ agni.

καὶ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ ἀρνίου. ἐν μέσῳ τῆς πλατείας αὐτῆς, καὶ τοῦ ποταμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ξύλον

XXII

Et ostendit mihi purum fluuium, aquæ uiuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede dei & agni. In medio plateæ eius, & ex utraque parte fluminis lignum

λον ζωῆς, ποιοῦν καρπούς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕνα ἕκαστον ἀποδιδόντα καρπὸν αὐτοῦ. καὶ τὰ φύλλα τοῦ ξύλου εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν, καὶ πᾶν κατανάθεμα οὐκ ἔσται ἔτι. καὶ ὁ θρόνος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀρνίου ἐν αὐτῇ ἔσται. καὶ οἱ δοῦλοι αὐτοῦ λατρεύσουσιν αὐτῷ, καὶ ὄψονται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, καὶ νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ, καὶ χρείαν οὐκ ἔχουσιν λύχνου, καὶ φωτὸς ἡλίου, ὅτι κύριος ὁ θεὸς φωτίζει αὐτούς, καὶ βασιλεύσουσιν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. καὶ εἶπέ μοι, οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοί. καὶ κύριος ὁ θεὸς τῶν ἁγίων προφητῶν ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ, μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. καὶ ἐγὼ ἰωάννης ὁ βλέπων ταῦτα, καὶ ἀκούων. καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἔβλεψα, ἔπεσα προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τοῦ ἀγγέλου τοῦ δεικνύοντός μοι ταῦτα, καὶ λέγει μοι· ὅρα μή, σύνδουλός σου γάρ εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου προφητῶν, καὶ τῶν τηρούντων τοὺς λόγους τοῦ βιβλίου τούτου. τῷ θεῷ προσκύνησον. καὶ λέγει μοι. μὴ σφραγίσῃς τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου. ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστιν. ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι. καὶ ὁ ῥυπῶν, ῥυπωσάτω ἔτι. καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι. καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι. καὶ ἰδοὺ ἔρχομαι ταχύ, καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ ὡς τὸ ἔργον ἐστὶν αὐτοῦ ἔσται. ἐγώ εἰμι τὸ. α. καὶ τὸ. ω. ἀρχὴ, καὶ τέλος, ὁ πρῶτος, καὶ ἔσχατος. μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, καὶ τοῖς πυλεῶσιν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν. ἔξω δὲ οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ πόρνοι, καὶ οἱ φονῆς. καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς ὁ φιλῶν, καὶ ποιῶν ψεῦδος. ἐγὼ Ἰησοῦς ἔπεμψα τὸν ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ταῖς ἐκκλησίαις. ἐγώ εἰμι ῥίζα, καὶ τὸ γένος τοῦ δαυὶδ, ὁ ἀστὴρ λαμπρὸς καὶ ὀρθρινός. καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ἡ νύμφη λέγουσιν, ἐλθέ. καὶ ὁ ἀκούων

gnum uitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentiũ. Et omne maledictum nõ erit amplius, sed sedes dei & agni in illa erũt, & serui eius seruient illi. Et uidebunt faciẽ eius, & nomen eius in frontibus suis. Et nox ultra non erit, & nõ egẽt lumine lucernæ, neq; lumine solis, quoniã dominus deus illuminat illos, & regnabunt in secula seculorũ. Et dixit mihi: Hæc uerba fidelia sunt, & uera. Et dominus deus sanctorum prophetarum misit angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri cito. Et ecce uenio uelociter. Beatꝰ qui custodit uerba prophetiæ libri huius. Et ego Iohannes qui audiui & uidi hæc. Et postquam audissem & uidissem, cecidit ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostẽdebat. Et dicit mihi: Vide ne feceris. Conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorũ prophetarum, & eorum qui seruant uerba prophetiæ libri huius. Deum adora. Et dicit mihi: Ne obsignaueris uerba pphetiæ libri huius. Tempus enim propè est. Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidꝰ est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc, & ecce uenio cito, & merces mea mecum est, ut reddam unicuique ut opus illius erit. Ego sum alpha & ω, primus & nouissimus, principium & finis. Beati q seruant mandata illius, ut sit potestas eorum in ligno uitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Foris autem canes & uenefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mẽdaciũ. Ego Iesus misi angelũ meũ ut testificaret uobis hæc in ecclesijs. Ego sũ radix & genus Dauid, stella splendida & matutina. Et spiritus & spõsa dicũt, ueni. Et q

audit

ἀκούων εἰπάτω, ἐλθέ· καὶ ὁ διψῶν ἐλθέτω. Καὶ ὁ θέλων, λαμβανέτω ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. συμμαρτυρῶ γὰρ παντὶ ἀκούοντι τοὺς λόγους προφητείας βιβλίου τούτου. ἐάν τις ἐπιθῇ πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ. καὶ ἐάν τις ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν λόγων βίβλου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφαιρήσει ὁ θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ βίβλου ζωῆς, καὶ πόλεως ἁγίας, καὶ τῶν γεγραμμένων ἐν βιβλίῳ τούτῳ. λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα. Ναί ἔρχομαι ταχύ, ἀμήν. ναί, ἔρχου κύριε Ἰησοῦ. ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. ἀμήν.

audit dicat, ueni. Et qui sitit, ueniat: & q uult, accipiat aquam uitæ gratis. Contestor enim omni audienti uerba prophetiæ libri huiꝰ. Si quis apposuerit ad hæc, apponet deus super illam plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de uerbis libri prophetiæ huiꝰ, auferet deꝰ partem eius è libro uitæ & à ciuitate sancta, & ex his quæ scripta sũt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam uenio cito. Amen, etiam: ueni domine Iesu. Gratia dñi nostri Iesu Christi cum omnibus uobis, Amen.

FINIS NOVI TESTAMENTI TOTIVS, AD GRAECAM VERITATEM, VETVSTISSIMORVMQVE CODICVM LATINORVM FIDEM, ET AD PROBATISSIMORVM AVTORVM CITATIONEM ET INTERPRETATIONEM IAM TERTIO ACCVRATE RECOGNITI. OPERA STVDIOQVE DES. ERASMI ROTERODAMI THEOLOGIAE PROFESSORIS. ANNO M. D. XXII.

τῷ θεῷ δόξα.

Is l[illegible]ctifichios, tres la cretta, la quæ-
la ais[illegible]me. Et zirua, eau Is[illegible]e anun-
tios e[illegible]lls s'ārūglan & s'ucaluan vía
a Dieu & fatschan houvras dengias
da quells chi sun conuertieus.

DSVN 12871

~~F. G. IV. 60~~
~~Hh. T. 39.~~
Catalog
F. g. V. 42a.

1.R.8.β.

Joh. Conradi Fueslini.
SS. theol. Stud. 1724
const. 20. β.

Contemnere et Contemni.

fehlt bei A-R.

Vide Nov. Testamenti edition. tertiam F.G. V. 42.

Ioannis Conradi Fuslini. 1730.
Contemnere et contemni.

DES· ERASMI RO

TERODAMI IN NOVVM TESTAMENTVM
ab eodem tertio recognitum, Annotationes
item ab ipso recognitæ, & auctario
neutiq; pœnitendo locupletatæ.

Apud inclytam Rauracorum Basilæam,
AN. M. D. XXII.

BIBL. PUBL.
BASILEENSIS.

IN ANNOTATIONES
NOVI TESTAMENTI PRAEFATIO.

DES. ERASMVS ROTERODAMVS
PIO LECTORI S. D.

Vanquàm id ,p noſtra uirili, in ipſo ſtatim huius operis ueſtibulo fecimus, tamẽ haud abs re fuerit, denuo lectorem cõmonere pau cis, & quid illum in hiſce cõmentariolis opor teat expectare, & quid nobis uiciſſim ab ip/ ſo præſtari conueniat. Primum annotatiun culas ſcribimus, nõ cõmentarios, & eas dun/ taxat, quæ ad lectionis ſynceritatẽ pertinent ne quis ut improbus conuiua pro merenda cœnam efflagitet, & requirat à nobis, quod ab argumenti ſuſcepti pro/ feſſione ſit alienum. Hanc in præſentia fabulam agendam ſuſcepimus. Proinde ut nobis argumẽto ſeruiendum fuit, ita par eſt, ut candidus & comis lector ceu commodus ſpectator, faueat agentibus & præſenti ſce næ ſeſe accommodet. Teſtamentum, quod uocant, nouum omni qua li cuit diligentia, quáque decuit fide recognouimus, idq; primũ ad Græ/ cam ueritatem, ad quam ceu fontem ſi quid inciderit confugere, non ſo lum illuſtrium Theologorum exempla ſuadent, uerumetiã toties mo/ nent Hieronymus & Auguſtinus, & ipſa Romanorũ Pontificũ decreta iubent: Deinde ad uetuſtiſſimorum Latinæ linguæ codicum, quorũ du/ os exhibuit eximius ille diuinæ Philoſophiæ myſtes Ioannes Coletus, Paulinæ apud Londinum eccleſiæ Decanus, adeo priſcis literarum ty/ pis, ut mihi ab integro diſcenda lectio, & in noſcitandis elementis fue/ rit repueraſcendum. Tertium præbuit illuſtriſſima uirago Margareta Caroli Cæſaris amita, cuius in hac æditione tertia frequenter adduxi/ mus teſtimonium aurei Codicis titulo, quod totus & auro ſit conueſti/

a tus

tus,& aureis literis pulchre descriptus. Mox aliquot miræ uetustatis exhi/buit Brugis,ut antiquissimũ,ita longe celeberrimum Collegium,diui Do natiani. Nam ante codicem belle castigatum præbuerat collegiũ Corsen/donkense,præter eos quos nobis eruditissimi fratres Amorbachij commu nicarant. Nor igitur ad animi nostri somniũ emendauimus quædã, sed ad horũ quos recensui codicum fidem,& aliorũ his similiũ, quos non per inde refert memorare. Postremo ad probatissimorũ omniũ suffragijs au/torum,uel citationẽ, uel emendationẽ,uel enarrationẽ, nempe Origenis, Chrysostomi,Cyrilli, Hieronymi,Ambrosij, Hilarij, Augustini, Theo/phylacti,Basilij, Bedæ,quorũ testimonia cõplusculis locis in hoc adduxi/mus,ut cum prudens lector perspexerit certis in locis nostram emendatio nem cum illorum iudicio consentire,in cæteris item nobis habeat fidem, in quibus haud scio an casu factum sit,ut illi nihil annotarint, aut alioqui suffragati fuerint. Verum quoniam sciebam hominũ more fieri, ut cum omnibus in rebus,tum præcipue in studijs semper offendat nouitas,& ue terem illum gustum ac familiarem notámq;,sicut aiunt, saliuam plerique requirant, deinde perpendens quanto facilius sit,his præsertim tempori/

Annotationes

bus,emendatos libros deprauare,quàm deprauatos emẽdare,sacris libris recognitis , hos uelut indices annexuimus partim, ut lectori faceremus satis reddita ratione, quid cur mutatum sit, aut certe placaremus, si quid forte offenderit,ut uaria sunt mortaliũ tum ingenia, tum iudicia, partim ut operis incolumitati consuleremus,ne posthac cuiuis in procliui esset rur sum uitiare, quod tantis sudoribus fuerat utcunq; restitutũ. Primum igi/tur si quid librariorum uel incuria uel insciția,si quid temporum iniuria ui tiatum comperimus,id non temere,sed omnia quæ licuit,subodorati, ger manæ reddidimus lectioni: si quid obscurius dictũ occurrit,illustrauimus si quid ambigue dictum ac perplexius,id explicuimus. sicubi uarietas ex/emplariorum aut diuersa distinctio,aut ipsa sermonis ambiguitas uarios gignit sensus,sic eos aperuimus, ut ostenderemus quid nobis magis pro/

Interpres uetus.

baretur,cæterum lectori iudicium deferentes .Et quanquàm ab interprete quisquis is fuit,ob inueteratam & receptam æditionẽ non libenter dissenti mus,tame sicubi res ipsa palàm clamitat illum,uel dormitasse,uel halluci natum fuisse,nõ ueriti sumus & hoc indicare lectori,ita patrocinantes ue/ritati, ut in neminem simus contumelioși. Solœcismos euidentes ac pro/digiosos submouimus,& ita sermonis elegantiam ubique,quãtum licuit, secuti sumus,ut nihilo minor esset simplicitas. Ne que piguit,ubi Græciser monis uel ἰδίωμα uel ἔμφασις aliquid habet,quod ad mysterij rationẽ perti net,commonstrare & aperire. Denique testimonia ueteris instrumẽti,quæ non pauca citantur,uel ex interpretatione septuaginta, uel ex ipsis Hebræ orum fontibus, si quando illorum æditio,cum Hebraica dissentit origine,

contulimus

contulimus & excussimus: quanquàm id quidem οὐκ ἄνευ θησέως, ut Græcorum habet prouerbium. Nihil enim alienius ab ingenio moribúsq; meis quàm ad exemplũ Aesopicæ corniculæ alienis me uenditare plumis. Hac igitur in parte cũ primũ hoc opus æderemus, nõ nihil adiuti sumus opera subsidiaria uiri nõ solũ pietate, uerumetiã triũ peritia linguarũ eminẽtis, hoc est ueri Theologi Ioannis Oecolampadij Vinimontani, quod ipse in literis Hebraicis nondum eò processeram, ut mihi iudicandi sumerem autoritatem. Equidẽ haud nescie bam, has minutias & ceu spinas longe plus habere sudoris quàm gloriæ, neque multum gratiæ ex hoc genere laboris solere redire ad autorem, tum lectori magis usui esse quàm uoluptati. Verum si nos tantum tædij publicæ utilitatis respectu deuorauimus, par est nimirum, ut lector item, uel suæ utilitatis causa non nihil molestiæ decoquat, & eum animum quem nos iuuandis alijs præstitimus, ipse præstet sibi suóque commodo. Sunt hæc quæ tractamus minutissima fateor, sed eiusmodi, ut minore propemodũ negocio magna illa tractari potuerint, quæ sublimes Theologi magno supercilio, buccis typho crepantibus solẽt ἐκτραγῳδίζειν. Ad hæc, eiusmodi, ut ob has minutissimas minutias, & illa maxima fuerint aliquoties excutienda. Minima sunt, uerum ob hæc minima, uidemus maximos etiam Theologos nonnũquàm & labi turpiter & hallucinari. Quemadmodũ & locis aliquot indicabimus, non uti quenq; insectemur (qui morbus ab opere Christiano, imò à tota uita Christiana quàm longissime debet abesse) sed ut paucis exemplis citra cuiusquã contumeliam adductis, nostram fidem lectori probemus, ne quis has ceu nugas contẽnat, quandoquidem iuxta Flacci dictum, hæ nugæ seria ducunt. Cur in ciborum apparatu tam morosi sumus, in cultu minimis etiã offendimur, in re pecuniaria nihil est tam minutum, cuius non habeatur ratio, in solis literis diuinis displicet hæc diligentia, placet neglectus? Vt ne dicã interim eam esse rei maiestatẽ, ut nulla pars tam humilis esse possit, quæ sit homini pio fastidiẽda, imò quæ non reuerenter ac religiose tractanda. Humi reptat inquiunt, in uerbulis ac syllabis discruciatur. Cur ullum eius uerbum contemnendum ducimus, quem uerbi titulo colimus & adoramus? Præsertim cum ipse ne minutissimum quidem Iota, aut apiculum in uanum abiturum testatus sit. Infima pars est, quam uocant litteram, sed huic ceu fundamẽto mysticus innititur sensus. Rudera sunt, sed his ruderibus admirandi illius ædificij moles augusta fulcitur. Diuus Hieronymus eximios aliquot Græciæ scriptores taxat, quod historico contempto sensu, suo arbitratu maluerint in allegorijs ludere, séq; ipsum deplorat, quod calidus ad huc iuuenta, prophetam Abdiam allegorice fuisset interpretatus, cuius nesciret historiam. Vt in uilissima concha preciosum latet margaritum, ut sub friuola siliqua nobile tegitur granum, ut sub arida mi

Ioãnes Oecolampadius à cõcionibus ecclesiæ Augustanæ.

Horatius.

Litera

nutáque cunicula, tam miranda feminis uis latet, ita in uerbis, ut apparet plebeis, in ſyllabis, in ipſis denique litterarum apiculis, ingentia diuinæſa pientiæ myſteria condita ſunt. Qui miratur, cur ſpiritus ille diuinus ſuas opes his inuolucris tegere uoluerit, idem miretur, cur æterna ſapientia pauperis, humilis, & contempti damnatiq; hominis perſonã aſſumpſerit. Vt
Hieronymus hæc minuta ſciret diuus Hieronymus, nec Iudæum, eumque nocturnum aſpernatus eſt doctorẽ, nec ullum fugit laborem. Ob has minutias diuus
Auguſtinus. Origenes. Auguſtinus, iam epiſcopus, iam ſenex, ad puero ſibi faſtiditas Græcas lite ras reuerſus eſt. Ob has Origenes, iam canus & ſenex ceu repueraſcens ad Hebrææ linguæ deſcendit elementa, Catonem etiam illum Romanum
Ambroſius. Hilarius. Io. Chryſoſtomus. Cyrillus. ſuperans. Ad has minutias libenter alludit Ambroſius, reſiſtit Hilarius. Has paſſim excutit, in his pia curioſitate philoſophatur, ille non ore tantum aureus Chryſoſtomus. Et Cyrillus hunc ſecutus, grande myſteriũ ex articulo Græco, id eſt unica literula ϑ, depromit, hinc uelut ineuitabile telũ mutuatur, quod torqueat in hæreticos. Vt ne dicã interim, quod dũ hæc ex profeſſo curamus, illa tamen aliquoties obiter aſperiuntur, ut quemadmodum qui ſententias enarrant, coguntur aliquoties uerborum explicare rationem, ita nos dum in uerbis explicadis uerſamur, cogimur interim & ſententiarum uim aperire. Denique hæc grauioribus orſis & cœptis iam olim in Paulum commentarijs præparamus. In quibus fortaſſis apparebit, utrũ iudicio, an caſu ad has minutias deſcenderim. Sed age, fingat me qui uolet, nihil aliud præſtare potuiſſe, & uel ob ingenij tarditatem, & frigidum circum præcordia ſanguinem, uel ob eruditionis inopiam, infimã hanc ſumpſiſſe prouinciam, tamen Chriſtiani pectoris eſt, qualecunque officium boni conſulere, quod pia ſedulitate præſtatur. CHRISTVS conie ctum in gazophylaciũ à paupercula quadrantem laudauit, rem per ſe uiliſſimã, animo æſtimans offerentis. In re uehemẽter præclara, uel extrema functio ſplendida eſt. In regijs, & qui uerrunt, & qui coquunt habẽtur honeſti. Cæterum in domo dei, quæ tandem functio faſtidienda uideri poteſt? Nos rudera comportauimus, ſed ad ſtructuram templi dei. Alij locupletiores, ebur, aurum, marmor, & gemmas addituri ſunt. Nos uiam ante ſalebris aclamis moleſtam, induſtria noſtra cõſtrauimus, ſed in qua dein de magni Theologi cõmodius eſſedis ac mãnis uectentur. Nos circi ſolũ æquauimus, in quo iam inoffenſius præclaras illas ſuæ ſapiẽtiæ pompas ædant. Nos noualem antehac ſpinis ac lappis incõmodum ſarculo repurgauimus, quo facilius illi felicẽ exerceant ſegetẽ. Nos campũ aperuimus, amoliti quæ obſtabant, in quo qui uolent poſthac arcanas explicare literas, uel colludant liberius, uel congrediãtur expeditius. Quibus uetus illa Theologia magis arridet, ij magnum habẽt adminiculum, quò nituntur eluctandi. Rurſus qui iuxta parabolam Euangelicam dicit, uetus uinum

melius

melius est,& huius recentioris Theologiæ studio ueterē negligit,habet is quoque quo sua quæ mauult,certius ac fidelius tractet.Et ut nihil hinc accedat commoditatis,nihil certe perditurus est de suo,si hæc accesserint,ijs qui malunt diuinas literas è purissimis fontibus, quàm ex qualibuscunq; riuulis ac lacunis haurire,toties aliūde aliò transfusis, ne dicā ungulis suū & asinorum perturbatis. Vt gratius est pomū,quod tuis manibus ex ipsa matre decerpseris arbore,ut dulcior aqua, quā ex ipsa uena subscatentem hauseris, ut iucundius uinū,quod ex eo depromseris dolio in quo primū fuerat conditum,ita diuinæ literæ,nescio quid habent natiuæ fragrantiæ, nescio quid spirāt suum ac genuinū,si eo sermone legant, quo primū scripserūt ij,qui partim è sacro illo ac cœlesti hauserunt ore, partim eiusdē afflati spiritu nobis tradiderūt.Si Christi sermones extarēt Hebraicis, hoc est,ijsdem uerbis proditi quibus ille locutus est,cui non cordi foret in illis philosophari,& nō solū uerborū uim ac proprietatē, uerum singulos etiā apices excutere? Certe quod huic est proximū habem⁹, & negligimus.Si quis ostentet Christi uestem,aut pedis uestigiū,procūbimus, adoramus, exosculamur.Atqui ut uniuersas illius uestes, & totā maternæ domus supellectilē proferas, nihil est quod Christū expressius, efficacius, absolutius referat,exprimat,repræsentet,quàm Euangelistarū & Apostolorū literæ.Proinde si cui aut nō licet,aut nō libet,in his sacris uersari delicijs, certe ne obstrepat,ne obturbet, ne inuideat meliora conantibus. Amplectātur ipsi quod amant,habeant,fruantur.Nemo uetat.Nos illis hæc nō scripsimus.Sed erunt è diuerso quibus hæc admodū pauca uideātur, & malint nihil cū æditione uulgata cōuenire. Verum nō hoc egimus,ut sermo politior esset,sed ut emendatior,ac dilucidior:nec erat hic in scyrpo,quod aiūt quærendus nodus.Quin illud potius optandū est omnibus,ut nihil usq; sit obuium in sacris literis, quod hāc operam postulet.In Euangelijs,quoniam per se dilucidus ac propè semet explicans historiæ tenor simplici & inaffectato sermone profluit, ne fieri quidem potuit, ut admodū multa uitiare potuerit,uel interpres uel librarius. Quāquàm hæc ipsa,si quis ad summam expendat,nimiū etiā multa sunt,illic ubi nullū oportebat subesse scrupulum .Cæterum in epistolis Apostolicis ob sermonis pariter & sententiarum obscuritatē,plura necesse fuit immutare.Nos interim adnotandi diligentiam ita moderati sumus,ut nec superstitione molesti, nec indiligentia diminuti uideremur.Rem autē omnem quàm potuimus paucissimis uerbis indicauimus magis quàm explicuimus,ne negocio suapte natura parum amœno,loquacitatis quoque tædiū adderemus.Pium est opus,Christianum est opus.Proinde te quæso lector optime,ut tu quoq; uicissim pias aures,& Christianū pectus ad legēdū adferas. Ne quis hæc eo animo in manus sumat,quo fortassis sumit noctes Gellianas aut Angeli

geli Politiani miſcellanea, uidelicet quo neruos ingenij, uim eloquẽtiæ, & eruditionem retruſam, uelut ad Lydium exigat lapidem. In re ſacra uerſamur, & in ea re, quæ ſimplicitate puritatéq; potiſſimum eſt orbi commẽdata. In qua ridiculum ſit humanam eruditionem oſtẽtare uelle, impium humanam iactare eloquẽtiam, quã etiam ſi forſan adeſſet, diſſimulare cõueniebat, ne quis merito poſſit obijcere τὸ, ὦ φακῆ μύσον. Simplici puróq; ſtudio tradidimꝰ hæc Chriſtianis auribus, quo poſthac in ſacroſancta hac philoſophia, & plures uerſarentur, & lubentius, denicque ut minore cũ negocio, ita maiore cum fructu. Chriſtum ipſum, quo teſte & adiutore molimur hæc, parum mihi propicium imprecor, niſi ex hiſce laboribus adeo nihil uenamur emoluméti, ut magnam etiam certamque rei pecuniariæ iacturam ſcientes ac uolentes acceperimus. Porrò famæ dulcedine tantum abeſt, ut titillemur, ut ne nomen quidẽ noſtrũ fuerimus aſſcripturi, ni ueriti fuiſſemus, ne hac ratione operis minueret utilitas: quod apud omnes ſuſpecta res ſit liber ἀνώνυμος. Nos ad utrunque iuxta parati ſumus, ut uel rationem reddamus ſi quid recte monuimus, uel ingenue confiteamur errorem, ſicubi lapſi deprehendimur. Homines ſumus, & humani nihil alienũ à nobis eſſe ducimus. Hoc igitur animo cum ego dederim hæc optime lector, fac ut tu quoq; ſimili accipias. Ea res utrique noſtrũ cõmodo futura eſt. Nam & tu plus capies utilitatis, ſi libẽter & cãdide quod donatur acceperis, & me mearũ uigiliarũ minus pœnitebit, ſi cognouero bonis uſui fuiſſe. Quod ſi quis exiſtet, uel adeo præfractus ac moroſus, uel adeo durus & iniquus, ut nullis incantamentis deliniri queat, ab hoc certe uel precibus illud impetrare nitar, ut hoc ſaltẽ æquitatis tribuat pijs ſtudijs quod tribunalia tribuũt parricidijs & ſacrilegijs. Illic turpe iudicatur, ſi cognitionẽ anteuertant calculi, nec pronũciatur, niſi cauſa diligẽter excuſſa. Legat prius ac inſpiciat, deinde ſi uideatur, dãnet ac reijciat. Superbũ eſt de libro ferre ſentẽtiã, quẽ non intelligas, ſuperbius & de eo quẽ ne legeris quidẽ.

Calculi ne cognitionem anteuertant.

Vale lector
quiſquis es, quem
etiam atq; etiam rogo,
ut ſi quid fructus è noſtris exercerpſeris lucubrationibus, officij me
mor ſicuti Chriſtiano dignũ eſt, me uiciſſim pijs uotis Chriſto commendes, à quo uno ſolidum laboris huius præmiũ expectamus. Baſileæ. An. M. D. XXI.

Cabestafel A(Vögelin)

IN NOVVM TE=

STAMENTVM, PRIMVM AD GRAECAM ueritatem, deinde ad uetuſtiſſimorũ Latinæ linguæ codicum fidem, poſtremo ad probatiſſimorum ſcriptorum citationem & enarratio nem tertio diligenter recognitũ, cumq; ſuis collatum fontibus, adno tationes ERASMI ROTERODAMI, in quibus aperiẽt qui bus locis noſtra uulgata æditio, cũ Græcorũ uoluminibus, uel congruat, uel diſſonet, ubi deprauatior, ubi caſtiga= tior. Quod deprauatũ erat, emẽdatur: quod obſcu= rũ, explanatur: quod anceps & impeditum, expediẽt: quod intolerabili ſolœciſmo fœdum, reſtituitur. Et non ſolũ id agitur, ut caſtigata ſit lectio, ſed ne in poſterũ quoq; facile deprauari poſſit.

EVANGELIVM ſecũdum Matthæũ) εὐαγγέλιον Græce ſonat bonum nunciũ. Quanq; Homerus in Odyſſea hoc uer= bo eſt uſus, pro præmio quod dari ſolet lætum adferenti nuncium. Igitur hiſto= riam euangelicã, nec prophetiã uocauit, nec aliud ſimile: ſed rem nouã, nouo uo cabulo ſignauit, quẽadmodum & Chri= ſtus apoſtolis uocabulum innouarat.

Liber generatiõis) Nominatiuus eſt abſolute poſitus, ceu uice tituli. Nam Matthæus, & Marcus prophe tico more ingreſſi ſunt euangelicam hiſtoriam: ſiquidem prophetæ ſolẽt à titulo exordiri: Viſio Eſaiæ filij Amos. Et, Verba Hieremiæ fi lij Helciæ. Ita & Marcus: Initium euangelij Ieſu Chriſti. Quanquam uideo Herodotum ad conſimilem modũ ſuam exorſum hiſtoriam: Ἡροδότου ἁλικαρνασσέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε: Et Lucianum libellum de Aſtrologia, Ἀμφί τε οὐρανῶν, ἀμφί τε τῶν ἀστέρων ἢ γραφή. Vt appareat gentis etiam fuiſſe conſuetudinem. Quanq; hic titulus non eſt uni= uerſi argumenti: nec enim complectitur ſummam hiſtoriæ euangeli= cæ, ſed initium ac fontem duntaxat.

Filij Dauid, filij Abraham.) υἱοῦ Δαβὶδ, υἱοῦ Ἀβραάμ. Græcus ſermo nõ nihil habet ambiguitatis: poteſt enim hic eſſe ſenſus, filij Dauid, qui Dauid fuit filius Abrahæ: Poteſt & ſic accipi, ut intelligatur Chri= ſtus eſſe filius utriusque. Porrò filium uocat nepotem: quemadmo= dum fratres uocant Hebræi, non ſolum ijſdem prognatos parẽtibus ſed & aliãs ex eadẽ generis ſerie ꝓpagatos. Illud obiter adnotandũ, Matthæum genealogiæ recenſionem accommodaſſe, ijs quibus ſcri

a pſit hoc

pſit hoc euangelium. Scripſit enim Hebræis, nimirum ut creditur Hebraice, quorum affectibus ſciebat fore gratiſſimum, ſi perſpexiſſent CHRISTVM eſſe filium Abraham ac Dauid, quorum memoria apud illos erat ſacroſancta: & ad quos de CHRISTO præceſſerat pollicitatio. Contra Lucas, quia gentibus ſcripſit euangeliũ, ab Adam ad ipſum uſq; deum, porrigit genealogiæ ſeriem, ut intelligerent CHRISTI gratiam, nõ ad Iudæos ſolum, ſed ad uniuerſum quoq; mortaliũ genus pertinere. Indicauit hoc & Chryſoſtomus. Porrò Dauid priorem nominat: non ſolum ob id quo commodius citraq; repetitionem genealogiæ ſeries texeretur, quam cauſam reddidit diuus Hieronymus, uerũetiam quod hui⁹ eſſet apud Hebræos & reuerẽtior, & celebrior memoria, quod adfert Chryſoſtomus.

Chriſtus cur Abrahæ ac Dauid filius dictus.

Genuit Iſaac.) ἐγέννησε τὸν ἰσαάκ. Græcus interpres, quiſquis is fuit. Nam autore Hieronymo, conſtabat olim hoc euangelium à Matthæo ſcriptum Hebraice fuiſſe, quod tamẽ Chryſoſtomus non audet aſſeuerare. Sed dicitur, inquit, quod quantumuis conſtet, ego tamen malim extare quàm conſtare. Etiam ſi ſunt qui putent à Ioanne uerſum in linguã Græcam. Etenim quantum ipſe memoria cõſequor, nuſq; Hieronymus euidenter indicat ſe uidiſſe Matthæi euangeliũ Hebraice ſcriptũ, maxime cũ profiteatur ſe quatuor euangelia ad Græcam ueritatem emẽdaſſe, cumq; in hoc unum ſcripſerit cõmentaria. Tum quod in hoc euangelio non pauca citentur ex libris ueteris teſtamenti, quæ uideantur ab ipſis fontibus diſſidere. Vt uel hæc occaſio compulſura fuerit Hieronymũ, ad archetypũ Matthæi confugere: maxime cum id alijs in locis frequenter, non admodum graui de cauſa ſoleat, gaudeatq; facere. Porrò quis ex Hebraico ſermone uerterit in Græcum, ne id quidẽ ullo modo cognitum. Adeo uacabat illa ætas omni ambitione. Sed ut cœperam, quiſquis fuit interpres, Hebraicis nominibus diligenter ſuos addidit articulos: ut, quoniam barbarica ſunt uocabula, nec ulla caſuum inflexione uariantur, lector hoc modo ſexum & caſum poſſet diſtinguere, τὸν ἰσαὰκ ἐκ τῆ Θάμαρ. Iam illud minutius uideri poterat, quàm ut admoneretur, niſi nunc potiſſimum in eo negocio uerſaremur, uariare Græcos codices, in quibuſdã addi. μ. ἐφελκτικὸν, in pleriſq; non addi. ἐγέννησε nõ ἐγέννησεμ. Siquidẽ Attici perpetuo addunt, ſiue ſequatur conſonans, ſiue uocalis Ionas contra. Argumẽto eſt illud apud Ariſtophanẽ in Pluto, καὶ μάντις, ὥς φασιμ, σοφός. Etenim ſi φασὶ legas non cõſtabit metri ratio. Poſterioris exemplum eſt illud Homericum: ἔτίμησ' ἀχιλῆα, pro ἔτίμησεμ ἀχιλῆα. Et quod paſſim eſt apud Græcos ἐοῦ ὅτι pro ἐσιμ ὅτι. Proinde non eſt quod ea res magnopere moueat lectorem, ſiue reperiat additum μ, ſiue ſecus. Etiamſi nos cõmunem Græcorum linguam in hoc ſecuti ſumus, addito μ, quoties ſequitur uocalis, omiſſo quoties ſequitur conſonans: præſertim cum uideremus in hoc pleroſq; Græcorum codices conſentire.

Euangelium Matthæi an Hebraice ſcriptum.

Nephelkticõ

De Thamar.) ἐκ τῆς Θάμαρ. De Rahab ἐκ τῆς ῥαχάβ. Mirum cur interpreti Latino magis placuerit præpoſitio de quàm ex. Quis enim dicitur genuiſſe aut ſuſcepiſſe filium de illa, ac non potius ex illa? Non quod neſciam alicubi reperiri de, poſitum pro ex apud probatos autores. Verum & uitandum arbitror, quod eſt inuſitatum: & ſtultum fuerit ſi quis putet hoc paſſim licere, quod uno aut altero loco ſibi permiſit ſcriptor aliquis. Quis enim ferat ſi qs dicat, Cognoui de literis tuis, cũ Latine dicamus, Cognoui ex literis tuis. Cæterum Græci, quoniam non habent quo aſpirent uocalẽ, niſi in principio dictionis. Hebraicam aſpirationẽ ה, quomodo poſſunt exprimunt per χ, ſic, רָחָב ῥαχάβ. Et ad eundẽ modum hodieq; ſonant Iudæi Hiſpani eam literam. Certe Rachab ſcriptum comperi in bibliotheca illuſtriſſimæ D. Margaretæ, fœminæ ſupra ſexus modum, omni uirtutũ genere cumulatæ, planéq; dignæ & Maximiliano patre, & Philippo fratre, & Carolo Cæſare, Ferdinandóq; nepotibus: quorum alterum eò felicitatis euexit fauor numinis, ut uix ab homine ſit optanda maior felicitas: alter ſic ornatus eſt omnibus heroicis, ueréq; regijs dotibus ut nulla poſſit accidere tam ingens fortuna, quæ ueris & proprijs illius bonis non uideatur inferior. Atq; utinam exemplum Margaretæ uel uiri imitentur, malintq; quod datur uacui temporis à negocijs, lectione bonorum uoluminum conſumere, quàm luſibus aut inanibus fabulis terere. Codex eſt inſignis, totus aureis conſcriptus literis. Seruatur Mechliniæ, ſi quis forte uolet fidei meæ periculum facere. Indicauit & hoc Hieronym⁹ alicubi.

Hebræã aſpirationẽ Græci exprimunt per χ.

Dauid cur ſolus cognominetur rex.

Dauid regem.) Interpres addidit articulum τὸν βασιλέα, ueluti diſcernens eum ab alio quopiam Dauid, qui nõ fuerit rex: uel hoc agens, ut hic inſignite rex intelligatur: cũ alios multos

multos reges cõmemoret,nulli tamen asscribens regij cognominis honorem. At mox cũ Dauid repetit,inculcat ad eundem modum regis cognomen articulo præmisso,ut recentem illius ac celebrem apud Iudæos memoriam,tituli quoq; honore commendaret. Porrò si ideo addidit articulum,quod hic primus omnium rex fuerit eorum qui recensentur in geneologia; sufficiebat addere βασιλέα,sine articulo.

Ex ea quæ fuit Vriæ.) ἐκ τῆς τοῦ οὐρίου,id est,Ex uxore Vriæ,siue ex ea quæ fuerat uxor Vriæ.Nam in huiusmodi Græcus articulus fungitur uice nominis quòd subauditur. Cũ autem paulopost uertat τὸν τοῦ ζεβεδαίου,filium Zebedæi:quæ tandem erat religio hic uertere uxorem Vriæ? Illud adnotandum,cur maluerit hac nota signare Bethsabee, quàm proprio uocabulo,siue quod res ipsa notior esset ipso mulieris nomine,siue quod ad mysterium Christi & ecclesiæ pertinebat,eius facti refricuisse memoriam. *Bersabeæ nomẽ cur nõ ponatur.*

In transmigratione Babylonis.) A nobis quidem satis percipitur sensus,sed quibus ex Hebræorum annalibus cognitum est Iudæorum gentem per Nabuchodonosor regem, Babylonem ductam fuisse captiuam,ac rursus per Esdram suis sedibus restitutam. Cæterum ex his uerbis,nihil aliud intelligi potest,quàm uel Babylonem ipsam aliquò demigrasse,uel Babylonem alios aliquò traduxisse,si transmigrationem usurpes actiue. Atqui sermonis usus in hoc adhibetur,ut per eum cognoscant,discantq; rem,ij quibus antea fuerat incognita,non ut agnoscamus,ac diuinemus,quod prius nouerамus. Recte monet Fabius amphibologias esse uitandas,quoad fieri potest,etiam si sensus nihil recipiat ambiguum: Veluti siquis dicat, Video struthiocamelũ deglutire ferrum.Nec enim periculum est,ne ferrum deglutiat struthiocamelum.Id igitur multomagis cauendum, quoties aut anceps redditur sententia,aut absurda,aut nulla. De quo diligenter admonet Augustinus libro de doctrina Christiana tertio. Verti poterat, Posteaq; demigratũ erat Babylonem,&, Cum demigrassent Babylonem,aut,posteaq; deducti fuerant Babylonem:si cui placet μετοικᾶν usurpare transitiue,aut, In demigratione Babylonica. Quãquam planius etiam erat in exilio seu captiuitate Babylonica,&, Post exilium aut captiuitatem Babylonicam.Siquidem euangelista,rei acerbitatem,uerbi lenitate temperauit, captiuitatem & exilium,demigrationem appellans μετοικεσίαν,quod conuenit & in eos,qui sua sponte sedes ac domicilia mutant.Et hoc quoque tempus quod actum est apud Babylonios imputari in rationem genealogiæ putat Chrysostomus. *Omnis amphibologia uitanda.* *Transmigratio ꝓ exilio.*

Iechonias genuit Salathiel) Admonet diuus Hieronymus,si Iechonias ad finem superioris τεσσαρακαιδεκάδος referatur, in proxima non esse quatuordecim,sed tredecim duntaxat: Vnde putat hunc Iechoniam,qui est Salathiel non fuisse filium Iosiæ,quem in proxima serie postremum recensuit,sed illius filium. Cæterum Iechoniam uocari,qui idem uocetur Iehoiachim:uerum patrem à filio distingui duabus literulis. Nam illum יְהוֹיָקִים Iehoiakim dici per ק,&,ם,id est,per k & m:hunc יְהוֹיָכִין Iehoiachin per כ ch & ן n. Tametsi fatetur,hanc scripturæ differentiam apud Græcos,pariter ac Latinos,scriptorum uitio, & longitudine temporum prorsus esse confusam:alioquin & בַּת־שֶׁבַע Bathsche-ba pro Bethsabee dicendum, unde ne nos quidem quicq; ausi sumus immutare.

Virum Mariæ) τὸν ἄνδρα μαρίας.Dicere poterat & æque Latine,& haud scio an uerecũdius,maritum Mariæ.Etiam si non sim nescius,& apud Latinos inueniri uirum pro marito.Nam hæc affinitatis sunt nomina,non coitus.Quod si quis abhorret à uocabulo mariti,audiat Augustinum ita loquentem lib.aduersus Faustum xxiij.Primo,inquit, quia maritus eius fuerat,propter uirilem sexum potius honorãda persona. Neque enim quia concubitu non permixtus,ideo non maritus.Porrò quæ Valla cauillatur hoc loco de Maria & Mariam,minutiora iudicaui,quàm ut his lectorem uoluerim onerari. Præsertim cũ si qui forte requirant,ab illius commentarijs per nos olim æditis petere possint. *Vallæ annotationes.*

De qua natus est Iesus.) ἐξ ἧς ἐγεννήθη.Ex qua genitus fuit Iesus. Est enim passiuum eius uerbi, quod toties uertit genuit γεννᾶν. Nihil enim est quod quẽquàm moueat ille scrupulus,improprie dici gignere mulierem,cum idoneis argumentis declarauerit Valla, tum apud Græcos,tum apud Latinos gignere & gigni,tam mulieri competere,quàm uiro.Nec abs re ridet hoc in loco quorundam insciti am, qui uelut oraculum pronunciant discrimen inter has duas præpositiones,de & ex:quasi sic loquendum sit perpetuo, conce- *Gignit & mulier.*

ptus de ſpiritu ſancto,natus ex Maria uirgine, cum apud Græcos eadem ſit præpoſitio ἐξ, quam interpres ſuo arbitratu nunc de uertit,nunc ex,utcunq; uiſum fuerit. Certe hic locus palàm refellit friuolam & commentitiam illorum diſtinctionem.

Qui uocatur Chriſtus) ὁ λεγόμενος χριστός. Quoniam apud Hebræos plures fuerunt huius nominis,ut Ieſus filius Naue,& Ieſus ſacerdos,idcirco cognomine addito diſcreuit à cæteris. Quanq; uideo doctos aliquot in hac eſſe ſententia,ut exiſtiment ſeruatoris noſtri Ieſu nomen nonnihil diuerſum eſſe,à ducis Ieſu & Ieſu ſacerdotis uocabulo, quod Hebræis ſcribitur, יְשׁוּעַ. Cæterum noſtri Ieſu nomen iiſdem ſcribi literis,quibus olim in effabile dei nomen ſignabatur,interpoſita una duntaxat conſonante *Sin*. Quod utinam tam doceri poſſit ſolidis argumentis,quàm dictu plauſibile eſt & gratioſum auribus Chriſtianorum. Optarim equidem uel hanc unam ob cauſam extare euangeliũ Matthæi uerbis & literis Hebraicis ſcriptum. Quod ſi eſſet,nihil negocij foret, hanc de nomine Ieſu opinionem,uel refellere,uel aſtruere. Porrò Chriſtus Græce unctum ſignificat,quo uocabulo Hebræi ſignant regem:quod apud illos inungi ſoleant,qui regni ſuſcíperent honorẽ, atq; hoc nomine ſuum illum nimiũ iam diu expectatum appellant מָשִׁיחַ Meſſiah Hebræi,uno uocabulo,ſimul & regis & ſacerdotis dignitatem explicantes. Nam utriq; communis eſt unctio,& utraq; dignitas uni competit Chriſto. Illud tametſi leuiculum eſt,tamen obiter admonuiſſe,non abs re fuerit,clericorum uulgus in templis primam Chriſti ſyllabam exilem ſonare,hoc eſt,per cappa,non per chi:ut quoties Chriſtũ uocandi caſu compellant,criſtas alloqui uideantur,non Chriſtum. Atqui non offenditur ille barbariſmis,fateor,at idem non delinitur. Detur ſanè uenia,iis qui per inſcitiam ſimpliciter erraue/rint. At ſi iure optimo tantum honoris defert eccleſia huic nomini,ut eo pronunciato,corpus inflectat,caput aperiat,genua curuet,qui ſit piæ mentis,non grauabitur,opinor,tantillum operæ ſumere,ut uoces illas ſacroſanctas,quantum in ipſo eſt, integre, & emendate pronunciet. Et ſicuti Chriſtianæ manſuetudinis eſt,non acerbius inſectari,conuicijſue percellere ſimpliciter errantium imperitiam,nec in huiuſmodi leuiculis erratis atroces moue/re tragœdias:ita rurſus Chriſtianæ ſimplicitatis eſt,eruditiorum monitis libẽter obſequi. Alioqui ſiquis admonitus obſtinate perſiſtat in erratis, ac monitorem cui gratiam debebat,ultro rideat & inceſſat:atq; id denicq; poſtulet,ut illi ſecum errent potius,hoc eſt,ut uidentes cæcum ſequantur errantem,citius cẽ ipſe errorem mutet,quis non intelligit quantum hic abſit ab illa Chriſtiana ſimplicitate,cui uenia debebat? Et ſi deus odit faſtuoſam peritiam,quantopere tandem credimus illum auerſari ſuperciliioſam,& intractabilem inſcitiam? Non ferant ipſi,ſi quis pro Petro Phetrum,aut pro Philippo Philipphum appellet:nec aliam ob cauſam id non ferant,niſi quia ſic ipſi non ſoleant loqui. Et tamen in iis,in quibus fœdior eſt lapſus,admoneri ſe non patiuntur.

Chriſtus Græce, Meſſiah Hebraice,unctus Latine.

Chriſte, non Criſtæ pronunciandũ.

Omnes generationes) πᾶσαι γενεαί. Græca uox πᾶς anceps eſt ad omne, ad quidlibet & ad uniuerſum,unde hic magis quadrabat uniuerſo,quandoquidẽ ſignificatur rei ſũma.

Generationes quatuordecim) Origenes in commentarijs quos ſcripſit in epiſtolam ad Rhomanos,& diuus Hilarius in expoſitione canonis in Matthæum,indicant à Dauid, uſq; ad id temporis,quo deducti ſunt Babylonem, non quatuordecim,ſed ſeptemdecim deprehendi generationes:idq; neq; mendacio,neq; negligentiæ uitio,ſed conſulto factũ, ut tres in medio generationes præteritæ fuerint. Nam iuxta Matthæũ Ioras genuit Oziã, cum is quartus ab illo ſit. Siquidem ut refertur libro Regum quarto, Ioras genuit Ozochiam,Ozochias Ioan,Ioas Amaſiam,Amaſias Oziam,quem eundem nonnunquàm & Azariam uocant. Origenes contemnit literã,idq; facit ſuo more. Hilarius ideo putat præteritas,quod Ioras ex gentili fœmina ſuſcepiſſet Ozochiam. Præterea quia per prophetã erat prædictum,non ceſſurum in throno regni Iſraëlis,uſq; ad quartam generationem, labem ethnici generis,euangeliſta uoluit abolere ſilentio. Sed hæc ad inſtitutũ proprie non pertinent,præſertim cum conſentiant omnium Græcorum & Latinorũ exemplaria. Nam quod ſcribit Hilarius in quibuſdam inueniri codicibus,de Regum libris ſentit opinor. Verum hac de re diligentius tractat diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Illud expendat diligens lector,qui conueniat hic euangeliſtam offenſum fuiſſe quorundam impietate,cum ante Ruth poſuerit & uxorem Uriæ,& Rahab ſcelere nobiles fœminas.

Cur in genealogia prætériti quidam.

Chriſti

Christi autem generatio.) ἡ γένεσις. Mea sententia rectius erat natiuitas quàm generatio, uel ob id quo uitaretur amphibologia: etiam si nobis non est ambiguum. Alioqui generatio non solum ad nascentem, uerumetiam ad generātem pertinet. Et Latinius erat, Sic habebat quàm sic erat, sensu nihil immutato. Leuiculū est, quod in Græcis codicibus habetur Iesu Christi, τοῦ δὲ ἰησοῦ χρῖστοῦ. Suspicor autem additū Iesu, uel à scriba, uel ex consuetudine recitationis ecclesiasticæ. Nam neq; Chrysostomus quicquam attingit de nomine Iesu, cum de Christo hoc est Messia, faciat mentionem. Et ad contextum sermonis nō perinde congruit additum Iesu nomen. Sic enim habet: Et à transmigratione Babylonis usq; ad Christum generationes quatuordecim. Christi autem generatio sic erat. Repetitur uox Christi è proximo. Eleganter autem hac ceu præfatiuncula excitauit auditoris animum, rem inauditam ac prodigiosam narraturus.

Cū esset desponsata.) Deest apud nos cōiunctio γάρ, id est, em̄. μνηστευθείσης γάρ. Quāq̄ ea nihil habet momenti, nisi quod narrationē cū pollicitatione præcedēti connectit. Est aūt apud Græcos uox ei rei quā declarat accōmodatior, magisq; peculiaris. Siqdē illi μνηστῆρας uocāt, q puellæ nuptias ambiūt, q Latinis dicūtur proci. Et μνηστεύειν tradere spōsam proco.

Mater Iesu Maria.) Mater eius est Græce. Nam Christi paulo ante meminit, ne uideatur de alio quopiam ordiri sermonem, τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Atq; ita scriptum legitur in per uetustis Latinorum exemplaribus, nominatim in duobus, quæ mihi in secunda recognitione aderant, Paulino & Corsendoncensi. Itidē in aureo codice Margaretæ, consentientibus quatuor uetustissimis exemplaribus, quæ nobis præbuit collegium diui Donatiani Brugis. Et ad eum modum citat Origenes in homilia, quæ uulgo legitur in cultu ecclesiastico, uarijs nominibus explicans uim eius pronominis eius. Neq; secus legit Chrysostomus homilia in Matthæum quarta. Mariam autem Syrorum lingua dominā sonat. Hebræi sic scribunt מִרְיָם. Sunt qui illuminatricem maris interpretantur.

Exemplaria uetustissima.

Priusq̄ conuenirent.) πρὶν ἢ συνελθεῖν. Verecunde significat coniunctionem uxoris & mariti. Alioqui conueniunt potius qui concordant, aut qui in eundem congregantur locum. Congredi tamen & congressum legimus pro consuetudine mariti & uxoris. Quanq̄ & coire quondam uerbum uerecundum, postea factum est usurpatione parum castū. Eos uero qui ex hoc loco sumūt ansam insaniendi, ut dicant Mariam postea more uulgari fœminarū peperisse filios, abunde refellit Hieronymus scribens aduersus Heluidium, & Chrysostomus hunc edisserens locum. Deniq; suffragatur & Laurentius exēplis aliquot ex ethnicorum quoq; libris in medium adductis. Nam id additum est ab euangelista, nō ut quod secutum esset significaret, sed ut inusitatæ rei miraculum aperiret. Perinde quasi dicat aliquis, iudices de causa pronunciasse priusq̄ causam cognoscerent: cum iuxta solennem morem prius audiant iudices q̄ ferant sententiam. Qui sic loquitur, nō hoc sentit, iudices cognouisse causam, posteaq̄ tulerint sentētiam. Vt igitur illic priusq̄ causam cognoscerent, nihil aliud est q̄ non cognita causa, & citra causæ cognitionē: ita hic priusq̄ coirēt, nihil aliud est, q̄ sine congressu cōnubiali, siue absq; coitu. Cæterum ut res est gesta, ita narrat euangelista, non ut ipse nouerat. Nondum intelligebat Ioseph mysterium: grauidam uidet: congressum non intercessisse nouit, & idcirco nondum euangelista pronunciat uirgineum esse conceptum, donec angelum id aperientem producit. Quis enim hominum suspicaretur, mulierem è spiritu cœlesti concepisse fœtum humanum? Sed minus offendiculi habiturus erat sermo, si uertisset per præteritum tempus, Priusq̄ conuenissent, siue ut nos uertimus, priusq̄ cōgressi fuissent. Siquidē mollius est, priusq̄ cognouissent causam, damnauerunt reum, q̄ priusq̄ cognoscerent. Iam enim magis uidet̄ cognitio sequutura.

Conuenire, pro coire.

Error Heluidianorum.

Priusq̄ quomodo accipiendum.

Inuenta est in utero habens.) εὑρέθη. Cur non potius deprehensa est, aut certe reperta? Nā inuenimus quod quærimus, Deprehēdimus, quod latebat, præsertim in flagitijs. Reperimus, uel casu obuia, uel præter spem oblata. Porrò participium ἔχουσα uice uerbi infiniti positum est. Deprehensa est habens, pro eo quod est, Deprehēsa est habere. Annotauit super hoc uerbo nōnihil & Chrysostomus homilia quarta, significans id reperiri, quod nouum præter spem, ac præter expectationem compertum sit. Mirum est autem quam ob causam interpretem Latinum, delectauerit ea περίφρασις, In utero habens, pro grauida, siue prægnante: cum hæc non solum idem significent, sed & uerecundius. Nam ferre ute-

Inuenire, reperire, deprehendere.

rum dicunt Latini. Quanꝯ enim in utero habere Græcis eleganter & usitate dicitur, at Latinis non itidem. Proinde Matthæus, aut huius interpres Græcus eleganter dixit, ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Quandoquidem Athenæus libro Dipnosophistarū decimo scribit hunc in modū de Isthomacho mimo: καὶ πτωχῆς τινὸς τῆς γαστρὶ πονούσης, ἐπεὶ ὁ ἰατρὸς ἐπυνθάνετο, μὴ ἐν γαστρὶ ἔχει, πῶσγε εἰπεῖν, τριταία μὴ βεβρωκυῖα; id est, Et cum pauperculæ cuidā doleret uterus, ac medicus interrogasset, num in utero haberet, qui posset, inquit, cum triduo nihil ederit. Cauillum in hoc est, quod cum medicus sentiret, num grauida esset mulier, mimus ex ambiguo sumpsit ansam iocandi. Verum de hoc mox paulo plura dicemus.

Iocus mimi ex Athenæo,

De spiritu sancto.) ἐκ πνεύματος ἁγίου, id est, è spiritu sancto. Nihil est enim quod nos moueat factitia quorundam differentia. Quanquàm hic quoque, loco uiri positus est spiritus sanctus. Siquidem lector audiens illam cum marito non fuisse cōgressam, & iam ferre uterum, statim cogitaturus erat, ex quo igitur alio uiro? Proinde mox excludit hanc cogitationem, non ex uiro, inquiens, sed ex spiritu sancto. Illud perpendat uelim, prudens, ac uigilans lector, num hoc loco locus sit distinctioni diui Augustini, quam tradidit libro de natura boni, quem scripsit aduersus Manichæos capite uicesimo sexto. Ex aliquo recte dici, quicquid de illo sit, at non retrorsum. Ex deo siquidem omnia sunt, uelut ab autore, at non de deo, quod res conditæ, non sint participes substantiæ diuinæ. Sed humanus ille fœtus, quatenus erat humanus, iuxta prædictam distinctionem accommodatius, opinor dicetur è spiritu sancto, quàm de spiritu sancto. Certe apud Græcos eadem est præpositio, quam nos nunc de, uertimus, nunc ex.

Cum esset uir iustus.) δίκαιος ὤν. Quoniam Græcus sententiam extulit per participiū, liberum nobis reliquit, addere coniunctionem, quæ cōmodissime faceret ad sensum. Sed hæc uox cum, magis aliquoties sonat aduersum quiddam. Vt cum sis pauper, tamen fastu turges. At hic ceu causam adducit, cur noluerit illam traducere, quod iustus esset. Qua si dixisset, Ioseph eo quod esset uir iustus noluit eam infamare. Mire uero iustum uocat,

Iustus pro bono.

ob id, quod in ius trahere noluerit, neꝯ punire, quod lex punire iubet. Iustum autem uocat, non ob unam uirtutem, quæ prima est inter quatuor morales, sed ob absolutam omnibus numeris probitatem. Sic Aristoteles in Ethicis, Iustitia, inquit, in sese uirtutem amplectitur omnem, & ἀδικίαν pro quouis peccato usurpāt sacræ literæ. Subnotauit hoc Chrysostomus. Nā prorsus raræ cuiusdam ac prodigiosæ probitatis erat, cum sponsæ tumentem uterum, & indubitata conceptus signa uideret, nec expostulare cum uxore, nec queri apud affines, nec zelotypia discruciari, nec in ius ire, & ad pœnam rapere, sed suos æstus apud se duntaxat premere: tantum in animo secum de secreto diuortio cogitare. Grauidā uidebat & mysterium, ut dixi, nondum nouerat, quod mox ab angelo discit.

Nollet eam traducere.) παραδειγματίσαι. Illud demiror hoc loco, qui factum sit, ut interpreti Latino, sermonis politiem aliàs negligere solito, tam elegans uerbum in mentem uenerit. Nam ad uerbum uertendū erat exemplificare, siue per periphrasim, exemplum facere. Siquidem elegantior usus huius uerbi fuit in causa, ut celebres aliquot Theologi fœde lapsi sint hoc loco. Quorum de numero est haud aspernandus theologus Petrus Lombardus ξαῦφος eius operis, quod uocant Sententiarum: quem arbitror equidem & probum fuisse uirum, & ut illa ferebat ætas, eruditum. Atqꝯ utinā illius labor tam feliciter cessisset orbi Christiano, qꝯ ab illo susceptus est pio studio. Siquidem apparet illum hoc egisse, ut semel collectis quæ ad rem pertinebant, quæstiones omnes excluderet. Sed ea res in diuersum exijt. Videmus enim ex eo opere, nunqꝯ finiendarum quæstionum, non examina, sed maria prorupisse. Is in quarto sententiarum libro semel atqꝯ iterum sic usurpat hoc uerbum, quasi tum sponsus traducat sponsam, cum rem habuerit cum illa. Sic enim habet distinctione uigesima septima: Quidam tamen asserunt uerum coniugium non contrahi ante traductionē & carnalem copulam, nec uere esse cōiuges aliquos, nisi intercedat commixtio sexus. Rursum aliquanto post: Sed quia nondum traducta, nec res uxoria intercesserat, id est, concubitus coniugalis. Neqꝯ me fugit, quosdam sic hinc elabi uelle, ut dicant traductionem hic accipi pro consensu ad cohabitandum, quod aliquanto etiam est absurdius. Perinde quasi quis refellens eum qui diceret cucurbitam significare tergum asini, neget significare tergū ipsum, sed clitellas tergo impositas. Quod si traductio est consensus ad coha-

Petrus Lombardus notatus.

Traductionē nō recte accipi pro cōsensu ad cohabitandum.

ad cohabitandum, cur is separatur à reliquis officijs coniugum: aut quod erit coniugium sine consensu domesticæ consuetudinis? Deniq; cum hic consensus sit mutuus, traductio tam sponsæ tribuetur q̄ sponso. Quis autem unq̄ legit traduci spōsum? Iam ubi apud iureconsultos de matrimonio tractantes fit mentio traductionis? Quod si contēdant sponsam traduci, cum in ædes spōsi deducitur, iam Ioseph & Maria iunctim in unis ædibus habitabāt, imò Maria in ædibus Ioseph sponsi sui habitabat. Id quod clare testatur Chrysostomus homilia in Matthæum quarta, addens id ueteri cōsuetudine receptum, ut sponsæ in sponsorum ædibus haberentur. Et aliquanto inferius in eadem homilia: Neq; em̄, inquit, expellere de domo uoluit, sed à se tacite dimittere. Expellere de domo uocat traducere, quod id citra infamiā sponsæ fieri non posset, maxime cū esset grauida. Proinde res satis indicat, Petrum Lombardum, aut alium quem is secutus est autorem, ex hoc loco sumpsisse occasionem erroris, qui intellexerit Ioseph ob suspicionem adulterij noluisse coitu confirmare matrimonium. Pudendus quidem lapsus, præsertim in ijs, qui se totius orbis doctores profiteantur, sed ætati magis imputandus q̄ homini. Quid enim poterat eo seculo, quo prorsus extincta lingua Græca, maxima ex parte & Latina, Literis Hebraicis plusq̄ sepultis, obliteratis om̄ibus fermè uetustis scriptoribus. Siquid erat explicandū ad Isidorū uelut ad sacram ancorā cōfugiebatur: quem idem secutus μεξόπολιμ interpretat̄ à μέτρον mēsura, & πόλις ciuitas, & Acolytos, siue ut ego sanè legendum arbitror, acoluthos, sic enim Græci famulos à corpore uocant, interpretatur ceroferarios, aliáq; consimilia: nisi, quod magis arbitror, hæc à recentioribus assuta, qui ferè mos est, præsertim in hoc scripti genere. Quin & illud demiror, quis indicauerit Nicolao Lyrensi, traducere idem esse quod propalare. Sic enim interpretatur. Et in glossa quā uocant ordinariā adiecit nescio quis, Pro traducere Græci habent propalare: perinde quasi propalare, Græca uox sit. Hugo Cardinalis traducere interpretatur in damnū suum ducere. Quāq̄ multis argumētis colligere licet, temporū illorū pleroscq; scriptores, Græcorū etiam cōmentarijs adiutos fuisse, qui tum ferè quomodocūq; uersi fuerant in Latinū sermonē, ut suis indicabimus locis. Alioqui q̄ potuit Thomas diuinare ex ea translatione qd sentiret Aristoteles, quā nec ipse fuerat Aristoteles intellecturus, etiā si Rhomane calluisset? Neq; uero damno, quod aliorum monumētis adiuti sint. Illud demiror, cur ceu data opera, cælent eorum nomina per quos profecerant. Magis autem, cur libri quoq; suppressi sint, unde decerpserant. Verum hæc aliâs. Coaceruator sententiarum uidetur hallucinatus ex uerbis Hieronymi, qui locum præsentem edisserens, scribit in hunc modū: Si quis fornicariæ coniungitur, unum corpus efficitur. Et in lege scriptum est, Non solū reos, sed & cōscios criminum, obnoxios esse peccato. Quasi Ioseph ideo noluerit Mariam traducere, hoc est coniungi cū ea, quod adulteram iudicaret, ne fieret unum corpus cum ea. Atqui non illic agit Hieronymus de coniunctione connubiali, sed causam aperit, cur Ioseph uir iustus, noluerit illam accusare, & populi fabulam reddere, quod palàm testantur ea quæ mox cōsequūtur. Nempe hæc, Sed hoc testimonium Mariæ est, quod Ioseph sciens illius castitatem, & admirans quod euenerat, cælat silentio, cuius mysterium nesciebat. Est autem uarius usus apud Latinos huius uerbi, traducere. Verū ut nullus elegātior, ita nec rarior alius, quàm cum significat promulgare quempiam, & in publicum uulgi sermonē efferre. Sic enim Martialis:

Rideris, multóq; magis traduceris Afer,
Quàm nudus medio si spatiere foro.

Et Arbiter Petronius, Neue traducere uelitis tot amicorū cōsilia secreta, quæ uix mille homines nouerunt, hoc est ne uelitis in uulgus efferre. Appositè usus est hoc uerbo Seneca in epistola ad Lucillium cēteſima: Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Quoniam enim libido latebris gaudet, ac lucem, hominumq; conspectum fugitat, optat ut traducatur hic morbus, quo uel pudoris remedio sanetur. Translatum apparet ab ijs, qui quo cōspicui sint omnibus, per celeberrima urbis loca ꝓducūtur, id quod uictis, aut facinoris alicuius damnatis ignominiæ causa fieri solet. Ita Liuius libro ab urbe condita secundo, Vos omnibus ciuibus, peregrinis, populis spectaculo abeūtes fuisse, uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominū. Vtitur in eūdem sensum Tranquillus in Vespasiano. Diuus Chrysostomus hunc edisserens locum apertissime uim indicat huius

Isidorus Metropolis Acoluthi.

Traducere quid sit Latinis.

cat huius uerbi cum ait: Nō ſolum noluit eam damnare, ſed ne publícare quidē. Nam hoc uerbo uſus eſt interpres Chryſoſtomi. Rurſum idem uerbum traducere, in iudicium trahere: item publicáre, & in iudicium tradere interpretatur. Nec ab hoc multū abhorret Hilarius, qui παραδειγματίσαι, putat legum exēplum ædere in quempiam. Sic enim ait in expoſitione canonis, quem compoſuit in Matthæum: Quia iuſtus ipſe nollet in eam lege decerni. Quin libro Numerorum cap. xxv. quæ noſtra habet ædítio: Tolle cunctos príncipes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis, Diuus Auguſtinus iuxta illius regionis ædítionem legit hunc in modum: Oſtenta domino duces populi contra ſolem. Cæterum quod ille uertit, Oſtēta, Græcus uerterat παραδειγμάτισον. uelut in exemplū æde, quo cæteri hoc exemplo terreantur. Idem hunc ipſum adducens locum epiſtola liiij. pro traducere legit, diuulgare. Quin & diuus Ambroſius, enarrans pſalmum, Beati immaculati, ſermone ſeptimo palàm à nobis ſtat, ſcribens hunc in modum: Quia iuſtus ſeipſum accuſare malit, cȝ alium deformare. Denicȝ de Ioſeph, cui deſponſata erat Maria mater domini ſcriptum eſt, Quod cū eam grauem utero uidiſſet, cum eſſet iuſtus, noluit eam traducere: & uticȝ nullum adhuc audierat oraculum. Itacȝ non ſolum ab ultionis atrocitate, ſed etiam ab accuſationis ſeueritate iuſti aliena perſona eſt, potiuſcȝ ducit, ſuā remiſſionē accuſari, quod non indicauerit, quàm alienum crimen arguere. Atcȝ his omnibus conſentiens Theophylactus Bulgarienſis epiſcopus, Græcus interpres noui teſtamenti, παραδειγματίσαι, inquit, τοῦτ' ἔστι φανερῶσαι καὶ κολάσαι, id eſt, palàm facere ac punire. Sed ob moroſos quoſdam diutius inmoror his euincendis, quàm eruditus lector laturus ſit. Senſus igitur eſt, Cum Ioſeph eſſet uir probus, uideretcȝ ſponſam grauidam, nec tamen mores eius paterentur, ut poſſet adulterium credere, cælandum eſſe duxit, quod admirabatur. Quanquàm reperio Theophylactum in hac eſſe ſentētia, ut dicat Ioſeph ob id clanculū uoluiſſe díuertere, quod ſe iudicaret indignum conſuetudine coniugis, quæ iam è ſpíritu cœleſti concepíſſet. Verū hæc interpretatio coactior eſt. Nam ſi complexim legas, Reperta eſt, nimirum ab Ioſeph, in utero habens è ſpíritu ſancto, ut ſit ſenſus: Iam tum fuiſſe compertum Ioſeph, quod ſponſa conceperat non ex ullo uíro, ſed è ſpíritu, quorſum poſtea opus fuit angelo, qui moneret in ſomnis. Porrò cum hanc addit cauſam, cur timere non debeat. Quod enim in ea natū eſt, de ſpíritu ſancto eſt, ſatis índicat metum Ioſeph, non è reuerentia, ſed uel è ſuſpicione, quod non ueritus eſt dicere Chryſoſtomus: uel certe ex admiratione fuiſſe profectum. Alioqui ex ſermone angeli magis debuerat timere, certior factus de myſterio cœleſti. Quod ſi cui durius dictum uídetur Ioſeph quicquàm addubitaſſe de caſtitate Mariæ, is audiat Auguſtinum durius etiam loquētem in epiſtola xlv. ad Macedonium: Vnde Ioſeph, inquiens, cui mater domini fuerat deſponſata, cum eam comperiſſet eſſe prægnantem, cui ſe nō nouerat eſſe commixtum, & ob hoc nihil aliud cȝ adulteram credidiſſet, puníri tameneā noluit, nec approbator flagítij fuit. Vſus eſt hoc uerbo duobus in locis diuus Paulus apoſtolus in epiſtola ad Coloſſenſes cap. ſecundo. καὶ ἐκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, id eſt, Exutos principatus ac poteſtates oſtentauit palàm. Quod uicti ſoleant in triumphis circū duci, palamcȝ oſtendi populo. Et in epiſtola ad Hebræos cap. ſexto: ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ παραδειγματίζοντας. Interpres proximo loco uertit traduxit, hic uertit oſtentui habentes. Quanquàm mihi ſanè nonnihil intereſſe uidetur inter δειγματίζειν & παραδειγματίζειν. Siquidem δειγματίζειν eſt ſimpliciter, exempli cauſa oſtendere, παραδειγματίζειν ob præpoſitionem additam, in malam partem ſonat. Etiamſi utrūcȝ deducitur à δεῖγμα, quod eſt exemplum, & δεῖγμα à δείκνυω ductum eſt, quod eſt oſtendo.

Cur Ioſeph uoluit Mariā dimittere.

Dimittere pro repudiare.

Occulte dimittere.) ἀπολύσαι Græcis ambiguum eſt uerbum. Dimittimus exercitum inſtructū: dimittitur ſenatus: dimittitur cōcio, cum unicuicȝ poteſtas fit quò uelit abeūdi. Dimittimus & amicū uolentē proficíſci. At hoc loco Latinius ſimul & apertius erat amittere à ſe, ſiue repudiare, ſiue diuortiū cū ea facere. Id enim ſenſit euangeliſta: idcȝ clanculū, quod palàm nō poſſet citra periculū ſimul & infamiam uxoris. Etiamſi me nō fugit, apud Suetoniū dimiſſam dici, quæ ſit repudiata. Necȝ par eſt quēcȝ offendi, ceu duriore uerbo repudiādi, cū Hilarius eruditus iuxta ac pius autor, nō ueritus ſit uti duriore. Sic em̄ ait exponēs canonem Matthæi: Volenti eam abíjcere. Id nimirū atrocius eſt quàm repudíare.

In ſomnis

In somnis.) κατ' ὄναρ, id est, per somnium. Quãcp sensum eleganter expressit interpres. Nam quod in somnis apparet, per somnium appareat necesse est. Nec est apud Græcos, Apparuit Ioseph, sed apparuit illi. Certe ei legitur, in emendationibus nostris, nominatim in aureo Codice. Nam liceat interim hac nota significare librum, quem diximus esse in aulica bibliotheca Mechliniæ.

Accipere Mariam coniugem.) παραλαβεῖν, id est, adiungere in cõsuetudinem uitæ. Iam enim acceperat, sed diuortium meditabatur. Rursus interpres abhorruit à uocabulo uxoris, cum euangelista non uereatur Ioseph patrem uocare Iesu. Certe diuus Hieronymus uxorem legit, non coniugem. Id quod & interpretatio illius declarat. Excusat enim uxores in diuinis literis aliquoties dici quæ sponsæ sint. Alioqui Græci sponsam appellant νύμφην. Porrò γυνὴ Græcis nunc uxorem sonat, nunc quamcunq; mulierem. Chrysostomus homilia in Matthæum quinta, indicat nomen hoc parum competere in uirginem, sed tamen crebro tributum ab euangelistis quo mysteriũ cælarent, & arcerẽt stupri suspicionẽ.

Vxor Ioseph Maria.

Quod enim in ea natum.) τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, id est, genitum. Sic enim appellat id quod conceptum est in utero, & nõdum enatum. Natum enim dicitur etiam id, quod quocunq; modo cœpit esse. Nos tamen conceptum uertere maluimus, ne quem torqueret sermo minus usitatus. Porrò natum hic positum pro conceptum fatetur & indicat diuus Augustinus libro primo quæstionum in Genesin.

Natũ pro cõceptum.

De spiritu sancto.) ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου, id est, è spiritu sancto est, siue ut nos uertimus, A spiritu sancto profectũ est: ut autorem indicet præpositio. Iam diximus, quod recentiores aliquot Theologi, ingens mysterium subesse uolũt in hisce præpositionibus ex & de: cum apud Græcos eadem sit præpositio, apud nos diuersa, tantum quia libuit interpreti, qui frequenter affectat uarietatem, ubi nihil opus.

De & ex apud Græcos eadẽ.

Pariet autem filium.) Annotauit Chrysostomus, non esse dictum, Pariet tibi filiũ, quẽadmodum solet dici patribus: Et tamen dictum est, Vocabis nomen eius Iesum: quod autoritas imponendi nominis soleat esse penes maritũ. Id tametsi sit à suscepto negocio alienius, tamen admonere uisum est, quod ad tuendã lectionis integritatẽ pertinere uideret.

Et uocabis nomen eius Iesum.) Vel hinc refelli potest Iudæorum nostræ tempestatis uæsania, qui uolunt Christo diuersum fuisse nomen, à nomine ducis Iosue, & Iosue sacerdotis. Certum est enim יֵשַׁע siue additis duabus literis Vau & He יְשׁוּעָה Hebræis sonare salutem. Et angelus uocabuli rationem exponens, Ipse enim, inquit, saluum faciet populum suum. Id quod annotauit & Hieronymus. Et diuus Chrysostomus homilia prima testatur in ipso statim euangelij frontispicio: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, studio ab euangelista additum Christi cognomen, ut eo discerneretur à duce Iosue. Rursum additum, Filij Dauid, quod ille Iosue de tribu Dauid non fuerit. Porrò si nomen erat diuersum, quorsum attinent hæ notæ, nomẽ à nomine secernẽtes? Cæterũ Latinius erat, A peccatis suis, quàm eorum. Verum interpres, opinor, uitauit amphibologiam: sed dũ uitat hoc incommodum, in aliud incidit incommodũ. Neq; uero periculum erat ne quis acciperet Iesum liberasse suos Iudæos à suis ipsius peccatis.

Iesu seruatoris nomẽ idẽ esse cũ nomine Iosue.

Per prophetam dicentem.) Sermo Græcus bifariam accipi potest. Altero modo sic, ut impleretur, quod dictum erat à domino, qui loquutus est per prophetam. Altero sic, Vt impleretur quod dictum erat à domino per os prophetæ, cuius hæc sunt uerba. Hæc amphibologia Græcis hinc nascitur, quod utraq; præpositio ὑπὸ & διὰ, id est, à & per, eundem nominis casum ascisc unt. τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου, διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος. Verum posterior sensus mihi magis probatur, quod uideam hanc sermonis figuram solennem esse sacris literis, quoties aliena uerba recitãt. Id quod Latini faciũt per, inquit, & inquam. Iam, Verbum impleretur, pro perficeretur, ut ignotum est Latinis auribus: nisi cum sentimus addi quod deerat rei consũmandæ, ita ex Hebræi sermonis proprietate relictũ est. Quod genus permulta licebit in apostolorum literis animaduertere.

Implere, pro perficere.

Ecce uirgo.) ἰδοὺ ἡ παρθένος. Apud prophetam Hebræum nomen est, non בְּתוּלָה Bethula, quod proprie uirginẽ significat, & intactam uiro, sed עַלְמָה alma siue alama, quod puellam siue adulescentulam significat. Hoc ætatis est nomen, illud integritatis. Cæterum Hieronymus negat usq; inueniri in ueteri testamẽto uocabulum alma, nisi de uirgine,

Alma quid Hebræis.

gine. Certe Geneſis capite xxiiij. Rebeccam adhuc uirginem alma uocat. Et Deuteronomij capite xxij. lex punit raptorem alma, id eſt puellæ, haud dubium quin de uirgine ſentiens, quem locum adducit & Origenes aduerſus Celſum. Proinde Septuaginta uocem hanc interpretati ſunt ἡ παρθένος, id eſt, uirgo, cæteris licet omnibus puellam interpretantibus. Quanq; apud Hebræos uox eſt anceps, ut quæ tum puellam ſignificet, tum abſconditam, quod עַלְמָה alam Hebræis ſonet, abſcondit. Vnde quod in titulo noni pſalmi poſitum eſt עַל מוּת pro quo cæteri interpretes tranſtulerunt pro adoleſcentia, Septuaginta tranſtulerunt, Pro abſconditis. ut alma non ſolum uirginem ſignificet, ſed κατακρύπτα σιν uirginem abſconditam, & à uirorum conſpectu ſeclusam. Qui mos & hodie ferè manet Italis. Quin & Punica lingua, quam nonnulli uolunt ab Hebræis ortam, alma uirgo dicitur. Nam quod adiecit Hieronymus, Latinis quoq; quod ſanctum ſit almum dici, ioco uerius quàm ſerio locutus uidetur. Neque enim ſi in tot milibus uocum una aut altera caſu conueniat, continuo uideri debet linguarum commercio fuiſſe factum. Neque tamen alma uocabulum competit in quamuis uirginem, poteſt enim & anus eſſe, ſed in eam uirginem duntaxat, quæ puella ſit, & iam nubilis, ac nondum nupta, hoc eſt cognita uiro. Verum ſi cum contentioſis agatur, quantumuis conſtet alma ſignificare uirginem, non tamen euincemus ex his uerbis uirginem fuiſſe quæ cõceperit. Sic enim de infantula liceat loqui, Hæc pariet liberos, at non protinus pariet infantula. At cum ceu nouum ſignum polliceatur deus, quid noui fuerat, ſi quæ prius erat uirgo, poſtea congreſſa uiro conciperet ac pareret, id quod eſt omnium commune? Poſtremo nec illud arbitror negligendum, non dictum eſſe ſimpliciter παρθένος, ſed ἡ παρθένος: Vt non de quauis uirgine poſſit accipi, quod nihil erat monſtri, ſed certa quæpiam: ut inſignis uirgo deinotetur, quæ ſit paritura. Proinde uertendum erat: Ecce uirgo illa concipiet. Ad quem modum nos locis aliquot articuli uim expreſſimus. Et ה apud Hebræos hoc loco præpoſitum articuli uim habet.

Virgo illa,

In utero habebit) ἐν γαστρὶ ἕξει, pro eo quod eſt, Grauida ſiue prægnans erit. Nã apud Eſaiam cap. vij. unde locus hic citatus eſt, הָרָה habetur, quod diuus Hieronymus concipiet uertit, cum tamen Hebræa uox uideatur eſſe præſentis temporis. Cæterum diuus Hieronymus hunc enarrans locum legiſſe uidetur ἔχει præſentis temporis, non ἕξει futuri: quaſi propheta ceu rem futuram prædixerit, & ob id ſcripſerit, accipiet, Euangeliſta reſpexerit ad id quod iam erat factum. Eáque gratia ſcripſerit habet. Quod uerbum tametſi præſentis ſit temporis, tamen reſpondet uerbo præteriti temporis. Neque enim aliud pollet, habet in utero quàm concepit. Oſtendit Hieronymus ſimile quiddam factum à Paulo, qui cum adducat teſtimonium pſalmi ſexageſimi ſeptimi: Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem, accipiet dona in hominibus, Accipiet futuri temporis uerbum, uerterit in dedit. Atqui haud ſcio an hic locum habeat illa Hieronymi excuſatio, quod quæ propheta prædixerat futura, hic narrat facta, cum Matthæus ipſum prophetam adducat ſuis uerbis loquentem: Vt impleretur, inquit, quod dictum fuerat à domino per prophetam ita loquentem. Poſtremo ſi euangeliſta narrat id quod geſtum eſt, non dicendum erat habet in utero, ſed habuit. Iam enim Maria deſierat eſſe grauida. Hi nodi non uideo, qui poſſint explicari, niſi ſuccurrat Hebræi ſermonis proprietas, quem quiſquis ignorat, multis in locis aut hæreat, aut impingat neceſſe eſt. Hic quoque locus argumentum præbet, hanc æditionem qua uulgo utimur, nec in uſu fuiſſe Hieronymo, nec ab illo caſtigatam. Nam ſi uſus fuiſſet, legiſſet & hic habet: Si caſtigaſſet, haberemus quod ille probat, ac ſequitur. Verum, ut pace Hieronymi dicam, cur magis reſpexit huc, in habebit quàm in pariet, ubi tempus futurum relinquitur? Aut quid peractum eſt Paulo, poſtea quàm mutauit accipiet in dedit, cum duxit præteriti tẽporis uerbum maneat? Nam ſi prophetæ ſcribentis tempus reſpicias, nondum Chriſtus aſcenderat in altum, neque captiuam duxerat captiuitatem. Hæc attingere uiſum eſt, quo præberem eruditis, ac ſtudioſis qualemcunq; ueſtigandi occaſionẽ. Sed interim in mentẽ uenit, hunc quoq; locum deprauate legi in commentarijs huius loci. Nam ſciolus aliquis, audiens fieri mentionem futuri, mutauit accepit in accipiet. Accipiet dona in hominibus. Cum & iuxta Septuaginta ſit ἔλαβες, & iuxta ueritatem Hebraicam ſimiliter uerterit Hieronymus.

Excuſſa Hieronymi annotatio.

nymus. Nec aliter citat hunc locum Epiſt. ad Epheſios, capite quarto. Non animaduertit autem rationem futuri temporis, non eſſe in uoce uerbi, ſed in re. Nam qui accepit elargienda nondum elargitus eſt, ut quæ concepit, nondum peperit. Similis error quendam impulit ut hoc loco mihi grauem moueret tragœdiam. Non grauabor autem & hoc indicare lectori pio, locum hunc in cõmentarijs Hieronymi, in omnibus quæ uiderim exemplaribus, haberi deprauatum, etiam in hac, quantum licuit elaboratiſſima æditione Baſilienſi. Lectio reſtituetur ad hunc modum. Sed propheta quia futura prædicit, ſignificat quid futurum ſit, & ſcribit accipiet. Euangeliſta quia non de futuro, ſed de præterito narrat hiſtoriam, mutauit accipiet, & poſuit habet. Qui enim habet, nequaq̃ accepturus eſt. Certe ex hac clauſula: Qui eñ habet, nequaq̃ acceptur⁹ eſt, palàm eſt Hieronymũ legiſſe habet, nõ habebit. Idem mendũ eſſe uideť in cõmẽtarijs q̃bus enarrat ſeptimũ cap. Eſaiæ.

Emendatus in Hieronymo locus.

Et uocabitur nomen eius.) καλέσουσιν, id eſt, Vocabunt, non uocabitur. Atq̃ ita ſcriptũ comperitur in antiquiſſimis ſimul & emendatiſſimis Latinorum exemplaribus. Quin & Hieronymus commentariorum in Eſaiam libro tertio, & illud adnotauit, euangeliſtã non nihil immutaſſe de uerbis huius prophetiæ: quippe qui pro וְקָרָאת, quod Hebræis ſonat & uocabis in maſculino, ſiue uocabit in fœminino, ut referatur ad ipſam quæ peperit uirginẽ, uocabunt mutarit. Nam uocabunt legit & Origenes, teſtimonio hoc utens aduerſus Celſum. Et Chryſoſtomus clariſſime teſtatur uocabunt eſſe legendum, homilia quinta. Sed uocabunt ponens multitudinis numero Matthæus reſpexit populi perſonã, cuius illa uox eſt, Nobiſcũ deus, nimirum ſibi gratulantis de tali partu. Qua de re nonnihil etiã meminit Theophylactus Bulgarienſis epiſcopus, Græcus interpres etiã ſi recentior, haud aſpernandus tamen. Emanuel autem Hebræis ſonat, nobiſcum deus. Nam עִמָּנוּ nobiſcũ אֵל deus, עִמָּנוּ אֵל nobiſcum deus. Cæterum, quod eſt interpretatũ, quoniam inuſitatior eſt ſermo, nec amphibologia carens nos periphraſi maluimus reddere, Quod ſiquis interpretetur, ſonat nobiſcum deus. Apud Eſaiam uaticinium illud, ſiquis forte requirat, in hũc modum legitur, חִנֵּה הָעַלְמָה הָרָה וְיוֹלֶדֶת בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ עִמָּנוּ־אֵל.

Vocabũt non uocabitur.

Theophylactus.

Exurgens autem Ioſeph.) διεγερθείς, id eſt, experrectus, ſiue expergefactus, aut excitatus. Quanquàm huius uerbi uſus ad tria ſolet accommodari, ad eum qui ſurgit, qui reuiuiſcit, & qui expergiſcitur.

Et accepit coniugem.) Hoc eſt adiunxit ſibi. Pugnat enim παραλαμβάνειν cũ eo quod eſt ἀπολύσαι, id eſt, reijcere. Sic enim uſus eſt & diuus Paulus ſcribens ad Rhomanos: τὸν δὲ ἀδυνατοῦντα πίστει, προσλαμβάνεσθε, id eſt, Eum qui infirmus eſt fide, ne reijcite, ſed admittite, & adiungite uobis.

Filium ſuum primogenitum) τὸν πρωτότοκον. Græcus articulus fauere uidetur Heluidianis, qui ſic additur, quaſi diſtinguat hunc filium à cæteris. Sed magis accipiendus interpretatiue, pro eo quod eſt, qui eſt primogenitus: ut intelligas eundem illum filium, de quo prius eſt locutus, & quem è ſpiritu dixit conceptum. Eadem de cauſa addit ἑαυτῆς, id eſt, ſuum. Alioqui quæ mulier parit alienum filium? ut interim ſileam de myſterio, quod ſubeſt in uocabulo primogeniti. Cæterũ quod ait: Donec peperit, Latinius erat, donec peperiſſet. Ex his quoq; uerbis Heluidiani uenantur erroris ſui patrocinium, haud animaduertentes Hebræi ſermonis proprietatem. Ad eundem modũ legis de coruo emiſſo Geneſis cap. viij. qui egrediebatur, & non reuertebatur donec ſiccarẽtur aquæ ſuper terrã: cũ ſignificet auem nunq̃ fuiſſe reuerſam. Quanq̃ hac de re ſuperius item nonnihil attigimus.

Donec quomodo accipiendum.

EX CAPITE SECVNDO.

Vm ergo natus eſſet) Græci codices, autem habent, non ergo. τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος, id eſt, Nato autem Ieſu, atque ita legit Chryſoſtomus, quanquàm refragantibus antiquis exẽplaribus Latinis. Neque magni refert ad ſententiam.

In Bethlehem Iudæ) Iudææ legendum eſt, non Iudæ, ſuffragantibus uetuſtiſſimis exẽplaribus noſtris. Siquidẽ Iuda hois nomẽ eſt, Iudæa regionis. ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Cæterũ obſcuri uiculi nomen, quo magis agnoſceretˇ addito regionis uocabulo illuſtrauit. Eſt enim Bethlehem oppidulũ ſitum in tribu Iuda, unde Iudæa dicta eſt, haud procul ab Hieroſolymis. Solemus autem regionis nomẽ addere, etiã diſcernendi

discernendi gratia,uelut Antiochiam Palæstinæ,quod altera sit eiusdem nominis in Asia
Id quod hic quoq; locum habet. Siquidē alteram esse Bethlehem in Galilæa, indicat liber
Bethlehem duæ. Iosue,quēadmodū autor est Hieronymꝰ in suis cōmentarijs ,ac rursus enarrās quintū Mi
chææ caput. Scribit enim hunc in modum: Pulchre autem dicitur in Bethlehē Iuda,ad di
stinctionem eius Bethlehē, quæ in Galilæa sita est. sicut in eodē Iesu uolumine repperi.
Consimiliter deprauatum est quod paulo post sequitur: In Bethlehem Iudæ pro Iudææ.
Hieronymus tamen arbitratur librariorū errore factum,quod scriptum sit Iudææ pro Iu
Expensa opinio da: cum in Michæa legatur Iuda,usus hoc argumento,quod non sit altera Bethlehem alia
Hieronymi. rum gentium,sed in Iudæa duæ sint,altera in tribu Iuda,altera in Galilæa. Consentiunt qui
dem exemplaria,quæ uiderim,tum Græcorum,tum Latinorum cum opinione Hierony
mi: licet argumentum illius refelli poterat,quod ille Iudæam pro uniuersa regione accipit,
quæ duodecim tribus complectitur: cum Iudæa proprie dicenda sit pars Iuda. Quod si
quis contendat, Iudæam non usurpari,nisi pro uniuersa Iudæorum regione, is protinus
ex ipsius Matthæi refelletur autoritate,qui paulo post scribit in hūc modum: Cum audis
set Archelaum regnare in Iudæa,loco Herodis fratris sui,timuit illuc abire,sed oraculo ad
monitus in somnis,secessit in parteis Galilææ. Nam qui consistet,eum fugisse è Iudæa, &
Galilæā adisse,si & Galilæa Iudææ pars est? Sed hæc ad sensum euangelistæ perpusillum ha
bēt momenti. Proinde siue Iuda legamus,siue Iudææ,nō est quod aliquis digladietur,cū
sensus sit idem: & constet olim etiam Iudææ scriptum fuisse in uulgatis exemplaribus. Cer
te in uaticinio prophetæ,quod mox adduceē, Iuda legitur non Iudææ,magno consensu
codicum, tum Græcorum,tum Latinorum. Cæterum בית־לחם Bethlehem Hebræis so
nat domum panis, לחם lehem panis, בית domus. יהודית Iudæus confitens: quo nomi
ne nunc indigni sunt,qui Christum pertinacissime pernegant. Bethlehem ab Hieronymo
in locis Hebraicis ,ciuitas dicitur Dauid,quæ eadē dicta est Ephrata. Abest ab Aelia sex
M. P. ad plagam meridianam. Idem enarrans v. Michææ caput, paruum uiculū appel
lat,sed ad reliquarū ciuitatum comparationē. Nam & Lucæ cap. ij. πόλις dicitur. Addam
& illud: Si Hieronymus uidisset Hebraicum Euāgelium, ut creditur à Matthæo scriptū,
Magi qui. non opinaretur hic corrupte legi Iudææ pro Iudæ,sed ex illius autoritate planè pronūcia
ret. Porrò quod magi nominantur: nemo maleficas artes , quas uulgo magicas dicimus
somniet. Siquidem quos Græci sophos aut philosophos, Chaldæi magos uocant,ut testa
tur & Diuus Hieronymus in Danielē. Illud minutius,quod παρεγένοντο,id est,accesserunt,
uertit uenerunt: Venerunt Hierosolymam,dicentes. Nomē urbis apud Græcos ferè neu
tro genere pronunciatur ἱεροσόλυμα & σόλυμα: populus ipse Hierosolymi dicuntur,mascu
Hierosolyma,ũ lino genere,numero multitudinis,quemadmodū & Solymi. Semel duntaxat,quod equi
& Hierosoly- dem meminerim,Hierosolymam lego,idq; apud Cornelium Tacitum libro Augustæ hi
ma,solymæ storiæ xxi. Solymos, inquit,carminibus Homeri celebratam gentem,conditā urbem Hie
rosolymam nomine suo fecisse,plurimi autores consentiunt. Verum haud scio an hic ap
positiue usurparit Hierosolymam,quemadmodum Iuuenalis in Satyris: Interpres legum
Solymarum. Suetonius in Tito Vespasiano: Cuius breui compos, & ad perdomandam
Iudæam relictus, nouissima Hierosolymorū oppugnatione,&c. Quanq; autē hoc leuius
esse duco,quàm ut ea gratia quisq; cum alio digladietur,tamen quoniā ita reperio scriptū
ab ipsis,ut opinor euangelistis,quomodo sæpius obuium est apud probatos autores,præ
sertim apud Tacitum eo,quem modo citauimus,libro,nos sequi maluimus. Nōnunq; pla
cuit periphrasis,utpote mollior,ac dilucidior,sicuti mox: Et tota Hierosolymorum urbs.

Qui natus est.) ὁ τεχθεὶς, non γεννηθείς. Participium est à uerbo pario,quasi dicas par
tus est. Nos uim articuli cupientes exprimere, uertimus: Vbi est ille qui natus fuit,rex Iu
dæorum? Et rursum in stella apposuit articulum ,αὐτοῦ τὸμ ἀστέρα. Vt certam stellam intel
ligas,& non quamlibet, sed eximiam.

Et uenimus.) Venimus prima acuta pronūciandum est,utpote præteriti temporis, ἤλ
θομεν. Quod ego minutius esse ducerē,quàm ut admoneretur,nisi passim audirem mul
tos in hoc & ambigere, & errare. Proinde nos uertimus accessimus. Ad hæc:

Venimus adorare.) Græcanice dixit magis q̄ Latine, uenimus ut adoremus , siue ad
adorādum. Minutius & illud,quod ἐκόσας participiū,præteriti temporis,uertit audiens.

Rectius

Rectius erat, Cum audiſſet,ſiue ut nos uertimus,auditis aũt his Herodes. Ad hæc,quod hic in pronominis caſu uariant Græca exẽplaria,dum in nõnullis legit̃ προσκυνῆσαι αὐτῷ, in alijs προσκυνῆσαι αὐτὸν, nõ eſt quod quenq; moueat,quod uerbum προσκυνέω, apud Græcos autores utriq; caſui iunctum reperiatur. Id exemplis quoq; docerẽ,ni per ſe clarum eſſet. Præterea quod omnis Hieroſolyma poẽtice magis quàm hiſtorice, pro tota dixerit Hieroſolyma:nec id citra uitiũ amphibologiæ,quaſi plures ſint Hieroſolymæ. Rurſum quod fecit in ἀκόσας, idem fecit in συναγαγών. Verum hæc quoniam leuicula ſunt, & ad ſenſum non ita multum habent momenti,non eſt animus paſſim admonere.

Principes ſacerdotum.) ἀρχιερεῖς, id eſt, Primarios ſacerdotes,quos aliâs ſæpe uertit, pontifices: & nos alicubi ſequuti ſumus,quod uereremur ne non ferrent aures Chriſtianorum,ſi dixiſſem, pontifices maximos, more Latinorũ. Alioqui princeps ſacerdotum eſſe poſſit,qui ipſe non ſit ſacerdos.

Et tu Bethlehem.) Teſtimonium hoc ſumptum eſt ex Michææ capite quinto.Diuus Hieronymus ingenue fatetur,id quod refertur à Matthæo, neq; cum æditione Septuaginta,neq; cum Hebraica ueritate per omnia cõuenire:ſiue quia uoluerit Euangeliſta ſtudioſe referre,ſicut ab illis fuit reſponſum,ut oſtenderet ſcribarum & phariſæorum in diuina ſcriptura negligentiam: ſiue iuxta quorundam opinionem,quod ipſi Euangeliſtæ teſtimonia huiuſmodi non è libris deprompſerint,ſed memoriæ fidentes,ita ut fit, lapſi ſint: quandoquidem deprehenditur aliquoties in ſenſibus quoq; nonnulla diuerſitas,ut uerba prudẽtes neglexerint.Atq; hic ſanè ne quis offendi poſſit infirmior,aut etiam moroſior, non grauabor ipſa Hieronymi uerba aſſcribere ex huius loci commentarijs. Quod, inquit,teſtimoniũ nec Hebraico,nec Septuaginta interpretibus conuenire,me quoq; tacente perſpicuũ eſt,& arbitror Matthæum uolentem arguere,ſcribarum & ſacerdotum ergà diuinæ ſcripturæ lectionem,negligentiam,ſic etiam poſuiſſe,ut ab eis dictum eſt. Sunt autem qui aſſerunt,in omnibus pene teſtimonijs,quæ de ueteri teſtamento ſumuntur, iſtiuſmodi ineſſe errorem:ut aut ordo mutetur,aut uerba, & interdum ſenſus quoq; ipſe diuerſus ſit,uel apoſtolis,uel euangeliſtis,non ex libro carpẽtibus teſtimonia, ſed memoriæ credentibus,quæ nõnunq; fallitur.Hactenus Hieronymi uerba recenſuimus.Apparet autem hoc loco uirum eruditiſſimũ magnis fuiſſe conſtrictum anguſtijs,unde uix explicare ſeſe potuerit.Nam prior illa ratio,quam ſuo nomine refert,ut cum ſanctiſſimi uiri pace dixerim,coactior uidetur & affectatior.Primũ enim id quod ſequitur,Sic enim ſcriptum eſt per prophetam,non minus commode poteſt ad Euangeliſtæ quàm ad phariſæorum perſonam referri.Deinde nuſq; reperire licet,phariſæos & ſcribas in hoc notatos,quod legem ignorarent,ſed quod ambitione,& auaricia corrupti,uidentes non uiderent.Etenim alio in loco rogati à Chriſto,quid legerent de magno mandato,reſponderunt incontanter:Diliges dominũ deum tuum &c.& ille approbato illorum reſponſo: Hoc fac,inquit, & uiues.Porrò Saducæis dictum eſt,Nõ intelligentes ſcripturas. Iam altera defenſio,quã aliorum nomine recenſet Hieronymus,aliquanto etiam eſt durior, uidelicet memoria lapſos Euangeliſtas:ſæpenumero diſſentire uerbis ab Hebræo,nõnunquam & ſenſibus. Et hanc ſententiam ita refert aliorum titulo,ut tamen non inſectetur uelut impiam. Notauit hunc locum idem Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi,palàm oſtendens Euangeliſtam non ſolum uerbis diſſidere à prophetæ uerbis,uerumetiam ſenſum prorſus eſſe contrarium.Nam quod eſt in Hebræo:Paruulus es in milibus Iuda,& Septuaginta uerterunt:Modicus es ut ſis in milibus Iuda,Euangeliſta dixit: Nequaq; minima es in milibus Iuda.Et tamen prophetæ ſenſum magis approbare uidetur Hieronymus,oſtendens eum cõſentire cum uerbis diui Pauli: Elegit infirma mundi deus,ut confundat fortia.Atq; hunc locum ita claudit Hieronymus:Hæc replico,non ut Euangeliſtas arguam falſitatis,hoc quippe impiorũ eſt, Celſi,Porphyrij,Iuliani,ſed ut reprehenſores meos arguam imperitiæ, & impetrem ab eis ueniam,ut concedant mihi in ſimplici epiſtola,quod in ſcripturis ſanctis,uelint nolint,apoſtolis conceſſuri ſunt. Hactenus Hieronymus. Certe Hieronymus nõ id poſtulat ſibi concedi,ut ſenſum reddat contrarium,ſed ut alijs uerbis eandẽ efferat ſententiã. At in Euangeliſta fatetur ſenſum prorſus eſſe pugnantem cum ſenſu prophetæ.Quod ſi conceditur Euangeliſtæ, multo magis

Pẽſitata Hieronymi opinio.

An lapſi ſint alicubi memoria Euangeliſtæ.

Excuſſa quædam Hieronymi.

ſgnoſcendum ſit Hieronymo. At falſitatis crimen abominatur in Euangeliſtis, ὃ μνημονεῦμα ἁμάρτημα non item. Neq; enim continuo forte uacillet totius ſcripturæ ſacræ autoritas, ſi cubi uarient, uel in uerbis, uel in ſenſu, modo ſumma conſtet earum rerum de quibus agi tur, & unde cardo pendet noſtræ ſalutis. Vt enim ſpiritus ille diuinus mentium apoſtoli carũ moderator, paſſus eſt ſuos ignorare quædam, & labi, errareq; alicubi iudicio ſiue affe ctu, non ſolum nullo incommodo euangeliũ, ſed hunc etiam ipſum errorem uertit in adiu mentum noſtræ fidei: ita fieri potuit, ut ita temperarit organum apoſtolicæ memoriæ, ut etiam ſi quid humano more fugiſſet, id non ſolum deroget fidei diuinæ ſcripturæ, uerum etiam fidem arroget, apud eos, qui alioqui de compoſito ſcriptum calumniari poterant. Quod genus ſit, ſi nomen pro nomine ſit poſitum: id quod alicubi factum fatetur Hiero nymus, aut ſi quid non ſuo narretur ordine, in quo ſæpenumero torquentur ueteres inter pretes. Et Hieronymus in præfatione commẽtariorum, quos ſcripſit in Matthæum, teſta tur Marcum ea quæ audiuit à Petro, iuxta fidem geſtorũ retuliſſe potius, quàm ordine. Spiritus ille cœleſtis totum hoc ſalutis noſtræ myſterium arcanis conſilijs & abſtruſis hu mano ingenio rationibus moderatus eſt. Neq; noſtræ facultatis eſt, neq; Chriſtianæ mo deſtiæ, quibus modis ſuum negocium temperarit præſcribere. Solus Chriſtus dictus eſt ueritas, unus ille caruit omni errore. Adfuit ſpiritus diuinus & diuo Cypriano, ut eſt ꝓbabile, & tamen quædã illius reijciuntur ab orthodoxis: adfuit & Hieronymo, reijciũtur & huius nonnulla: adfuit Auguſtino, atq; ipſe quædam ſua recantauit. Prima quidem au toritas debetur apoſtolis & euangeliſtis: ſed fieri potuit, ut Chriſtus occulto nobis conſi lio, quiddam humanũ in his quoq; reſidere uoluerit, perſpiciens hoc ipſum ad humani ge neris reſtitutionem conducere. Poterat ſuos ſemel omni ignorãtia, omni liberare errore, at iuxta Auguſtinum, & poſt acceptum ſpiritum ſanctum deliquit Petrus, & ita deliquit, ut à Paulo meruerit acriter obiurgari. Diſſenſit à Barnaba Paulus, quod fieri nõ potuit, niſi alterutro errante. Quod ſi prorſus exiſtimemus labefactari ſcripturæ totius autorita tem, ſi uel leuiſſimus error uſquam inſit, certe pluſq; probabile eſt, in omnibus exemplari bus, quibus nunc utitur eccleſia catholica, nullum eſſe tam emendatum, cui non uel caſus, uel ſtudium alicuius, mendi nõnihil aſperſerit. Iam ſi placet ſuperior ratiocinatio, aut hoc planè negandum eſt, aut labaſcet uniuerſa fides diuinæ ſcripturæ. Atq; hæc dixerim opti me lector, nõ quod huius ſententiæ uelim uel autor eſſe, uel patronus, ſed ſi qui forte ſunt, qui putent huiuſmodi nodos, quos aliquot nectit Hieronymus, explicari non poſſe, ne protinus ſic interpretẽtur, ob unũ aut alterum uerbulum, labefactandam totius ſcripturæ ſacræ autoritatem, iniquiores erga ſacros libros, quàm erga prophanos. Grauis autor eſt Suetonius, etiam ſi in uno, aut altero loco lapſus eſſe comperiatur. Quod ſuffugium ſi nõ recipitur, equidem malo credere, uel apud Hebræos, uel apud nos locum eſſe deprauatum: aut ſi quid mutatum eſt, diuino conſilio mutatum in melius: aut deniq; ſcripturam quidem eſſe ſyncerã, ſed noſtram imbecillitatem nõ aſſequi myſterium. Illud repetam, ſi Hieronymo fuiſſet euangelium Matthæi ſcriptum Hebraice, hoc ſanè loco teſtimoniũ illius adduxiſſet. Quanq; autẽ impudens uideri poſſit, ſi nos conemur explicare nodum, quem Hieronymus ipſe non explicat, explicaturus haud dubie, ſi potuiſſet: tamen illud ſecum perpendat uelim lector pius ac diligens, num hac ratione poſſit ex his anguſtijs emergi, ut dicamus, ſubito in medio ſermone perſonam cõmutatam, quod aliâs quoq; fa ctum animaduertimus in ſacris libris. Imaginemurq; ꝓphetæ uerba ſic recitari, uel à pha riſæis, uel ab Euangeliſta, ut de ſuo nonnihil admiſceat, quod tamen haudquaq; aduerſe tur ſenſui prophetiæ. Siquidem cũ propheta ſentiret antea Bethlehem humilem, contem ptamq; fuiſſe præ cæteris Iudæ ciuitatibus, tamen futurum, ut eiuſmodi partu ædito, ſupe ret omnes felicitate, celebritateq;. Quod à propheta dictum erat, tacuit Euãgeliſta, quod ſenſit explicuit, non ad id tempus reſpiciens, quo hæc ſcripſit propheta, ſed ad ſua tem pora, quibus ædito Ieſu, deſijt eſſe minima Bethlehem, ac maxima cœpit eſſe. Perinde quaſi dixiſſet: Quod olim prædictum eſt à uate, fore ut ex omniũ minima, fieres omniũ maxima, id iam contigit. Adijciam & illud, quo lectori copioſiorem commentandi mate riam ſuppeditem, Haud ſcio an per hyperbolen dictum accipi poſſit: Nequaq; minima es in principibus Iuda. Vt quàm uehementer humilẽ intelligi uoluit, negaret uel minimã eſſe

Errarunt & apoſtoli, ut homines, at non in ijs, quæ ad ſalutẽ noſtrã pertinebant.

Nodus explicatus, quẽ Hieronymus non explicuit.

Hyperbole.

esse inter principes: perinde ac si extremæ notæ hominem, negemus esse in hominum numero. & quēadmodum, Paulus supra modum contempta, uocat ea quæ non sunt. Subindicat & tale quiddam diuus Hieronymus Michææ locum enarrans: Et tantis, inquit, milibus comparata, uix paruus es uiculus. Hæc uisum est in medium afferre, partim quo liberum sit lectori sequi, quod maxime probandum existimarit, partim ut ex his aliquid forte succurrat melius. ut solent alia ex alijs in mentē uenire studiosis. Septuaginta uerterunt ad hunc modum: καὶ σὺ Βηθλεὲμ ὄικος ἐυφραθᾶ ὀλιγοστὸς εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραὴλ, id est, Et tu Bethlehē domus Ephratha, nequaq̄ minima es, ut sis in milibus Iuda. Ex te mihi egredieť, ut sit in principē Israël. etiamsi in Aldina æditione deest ἔκεισα, aut ὀυδαμῶς, si uera refert Hieronymus. Hebraica ueritas sic habet, וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרָתָה צָעִיר לִהְיוֹת בְּאַלְפֵי יְהוּדָה מִמְּךָ לִי יֵצֵא לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל, quod hunc in modū transtulit Hieronymus: Et tu Bethlehem Ephratha, paruulus es in milibus Iuda: Ex te mihi egredieť, qui sit dominator in Israhel. Cæterum quod Latine dicitur paruulus, Hebræis צָעִיר non simpliciter paruulum significat, sed adulescentulum & iuuenculum. Vnde & in Psalmo: Adulescentulus sum ego, & contemptus. Pro adolescentulo est צָעִיר. Ad hæc notat Hieronymus eandē ciuitatulam Bethlehem, quæ sita est in regione Ephratha, nunc uendicari sorti Iudæ, nunc Simeonis, nunc Beniamin. Porrò Ephratha אֶפְרָתָה Hebræis sonat furorē, siue καρποφόρον, id est, frugiferam, autore Hieronymo. Illa quoniā leuicula sunt, satis est indicasse, quod, In principibus dixit, pro, in principes, & exiet, pro exibit. Item pro Dux esse ἡγούμενος, participiū eius uerbi, unde deductum est ἡγεμών, quod principem, ac ductorem significat, ac modo uerterat, principem. Vnde forte melius uertisset: Exibit qui dux sit populo meo.

Quō possit accipi, Bethlehem non esse minimam.

Paruula quid proprie sit Hebraeis.

Qui regat populum meum.) ὃς ποιμανεῖ, id est, Qui recturus est, siue reget futuri temporis, suffragantibus & Latinis exemplaribus uetustis, nominatim eo quod exhibuit Coletus. Id significat non simpliciter regere, sed pascere, ut aliquoties transtulit, & regere quomodo pastor gregem. Quanq̄ Græca uox non respondet Hebraicæ, quæ hoc loco dominatum magis significat. Cæterum in psalmo, Quare fremuerunt gentes: Reges eos in uirga, ποιμανεῖς, quod uerterunt Septuaginta, respondet Hebraicæ quæ est תִּרְעֵם, de quo nonnihil annotauit & Hilarius psalmum hunc enarrans.

Regere bifariam.

Interrogate diligenter.) ἀκριβῶς, id est, Exacte, quod absolutam quandam significat diligentiam. Inde uerbum ἀκριβόω, quo mox usus est, ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν, id est, Diligenter didicit ab illis. Id significat accurate, exactaq̄ cura quippiam agere, ubi quis omnibus neruis incumbit. Nec est, interrogate, sed, exquirite, siue examinate, ἐξετάσατε. Quin & illud parum commode reddidit, Tempus stellæ quæ apparuit eis, τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, quæ apparuisset, siue apparuerat. Nos quo dilucidior esset sermo, uertimus hunc in modum: Quo tempore stella apparuisset. Nec additur apud Græcos, eis. Cæterū pronomen interpres addidit, quo dilucidior esset narratio.

Inuenerunt puerum.) Minutula sunt & illa, quod Græce non παῖς est, sed παιδίον diminutiuū, quasi dicas, puellum: quēadmodum & superius, Diligenter interrogate de puero, περὶ τοῦ παιδίου. At paulo superius, Præcedebat eos, προῆγεν. Quod ita est præcedere quēpiam, ut sit ceu dux uiæ. Præterea, Gaudio magno, χαρὰν μεγάλην, id est, Gaudium magnū Atticorū more dictum est, quod tamen Latine uertit interpres. Etiam si Terentius dixit: Solidum gaudere gaudium. Et Vergilius: Furere furorem. Item quod Intrantes domum, pro ingressi domum, ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν. Nam quod πεσόντες, id est, prostrati, uertit procidentes, propè coactus fecit, & mollius est. Hæc & id genus minutula multa sciens prætereo, ne lectori sim fastidio.

Et responso accepto.) Dicat aliquis: Quid responsum est his, qui nihil interrogauerant? χρηματισθέντες dicuntur oracula, quæ redduntur à numine aliquo, sed petentibus aut consulentibus. Vnde commodius uertisset oraculo moniti, siue oracula accepto. Deinde, Ne redirent, Græce est, μὴ ἀνακάμψαι, id est, Ne reflecterēt, si libeat superstitiose uertere. Verbum aptum, ac peculiare facientibus iter nauigio aut equis. Ac mox:

Responsum pro oracula.

Apparuit in somnis.) φαίνεται κατ' ὄναρ, id est, apparet per somniū, uerbo præsentis temporis: quanq̄ interpres Latine ac probe uertit. Rursus illud, Surge & accipe, ἐγερθεὶς παράλαβε,

λαβε, id est, Experrectus adiunge tibi, siue assume comitem. Ac mox, ὁ δὲ ἐγερθεὶς, At ille experrectus siue excitatus. Quanꝯ ante iam admonuimus hanc uocem communem esse expergiscenti, surgenti, & reuiuiscenti.

Dissentio Septuaginta ab Hebraica ueritate.

Ex Aegypto uocaui filium meum.) Ex hoc testimonio quod Matthæus adduxit ex Oseę cap. undecimo, Iulianus ansam arripuit calumniādi Christianos, quod Euangelista uiolente detorserit ad Christum, quod dictum sit de Israële, nimirū sequutus æditionem Septuaginta, qui locum hunc transtulerunt in hunc modum, Quia paruulus Israël, & ego dilexi eū, & ex Aegypto uocaui filios eius. Sicut uocaui eos, ita abierunt à facie mea. Ipsi Baalim immolabant, & sculptilibus adolebant incensum. Cæterū iuxta fidem Hebraicam diuus Hieronymus ita transtulit: Quia puer Israël, & dilexi eum, & ex Aegypto uocaui filium meum. Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant, & simulacris sacrificabant. Hebræa, si quis forte requiret, habent ad hunc modū, כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי ׃ קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִילִים יְקַטֵּרוּן. Verū hisce de rebus, neqꝫ enim nos in præsentia hoc agimus, Hieronymus copiose disserit, hunc enarrans locum: idemqꝫ propriū super hac quæstione tractatum ædidit: nec præterijt locum hunc in libro ad Pammachium, de optimo genere interpretādi. Idem indicat, posse uideri sumptum è libris Numerorū, capite uigesimoquarto, dicente Balaam: Deus ex Aegypto uocauit eum gloria eius quasi gloria unicornis.

Βʼπισέλλω, ἀποστέλλω, absolute.

Et mittens.) καὶ ἀποστείλας, id est, Missis carnificibus, aut ministris, aut satellitibus. Neqꝫ enim alioqui recipit Latini sermonis consuetudo. Quanꝯ Græcis ἐπιστέλλειν dicitur absolute, qui mittit epistolam: & ἀποστέλλειν, qui mittit mandatum aut nuncium.

Et in omnibus finibus eius.) τοῖς ὁρίοις αὐτῆς. Eius, non refert Herodem, sed Bethlehem: id quod in Græcis indubitatum est. Eam ambiguitatem quo nos effugeremus, uertimus, In omnibus finibus Bethlehemiticis.

A bimatu & infra.) ἀπὸ δίετοῦς καὶ κατωτέρω, id est. Omnes qui bimuli essent, aut minores. Nam δίετὲς Græcis duorum annorum spatium est. Rursum, ἠκρίβωσε, quod supra uertit diligenter, Didicit, hic transtulit, Exquisierat.

Vox in Rama audita est.) Testimonium desumptum est ex Hieremiæ cap. trigesimo primo. Quanꝯ Euāgelista nec iuxta Hebræum retulit, nec iuxta Septuaginta æditionē. Quemadmodū clare fatetur Hieronymus, prophetiam edisserens, ne quis mihi succenseat. Siquidem iuxta Septuaginta sic legimus: φωνὴ ἐν ῾Ραμᾷ ἠκούσθη θρήνου, καὶ κλαυθμοῦ καὶ ὀδυρμοῦ, ῾Ραχὴλ ἀποκλαιομένη ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτῆς, καὶ οὐκ ἠθέλησε παρακληθῆναι, ὅτι οὐκ εἰσίν. Ad hunc quidem modum habet æditio Aldina, tametsi non omnino respondeat ad ea quæ refert Hieronymus: nisi quod suspicor in Latinorū codicibus hæc pleraqꝫ fuisse deprauata. Siquidem hic quæ tribuūtur Septuaginta, magis congruunt cum his quæ Hieronymus uertit ex Hebraica ueritate, nisi forte hæc librariorum incuria confusa fuerunt: Vox in Rama audita est, lamentatio & fletus, & luctus, Rachel plorantis filios suos, & noluit conquiescere, quia non sunt. Iuxta Hebraicam ueritatem ita uertit Hieronymus: Vox in excelso audita est, lamentationis & fletus, & luctus, Rachel plorantis filios suos, & noluit consolari super filijs suis, quia nō sunt. Hebraica sic habent, קוֹל בָּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְכִיתַ תַּמְרוּרִים רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל־בָּנֶיהָ כִּי אֵינֶנּוּ. Hieronymus admonet hic Rachel positum nō pro muliere, sed pro loco ipso, quod Rachel enixa Beniamin, sepulta fuerit iuxta Bethlehem. Itaqꝫ propter corpusculi hospitium locus nomen accepit sepultæ. Præterea Rama nō esse uocabulum loci, quemadmodū uidetur:

Rama quid Hebræis ex Hieronymo

Sed רָמָה, Rama Hebræis excelsum sonat, ut claram ac longe lateqꝫ sonantem, plorantis uocem intelligas. Proinde mirum est interpretem, quisquis fuit, Græcum: nam Matthæus Hebraice scripsisse creditur, reliquisse uocē Hebraicam רָמָה, nisi forte pro loci uocabulo transtulit. Nam est omnino huius nominis locus in tribu Assur, iuxta Gabaa.

Ploratus & ululatus.) Pro duobus quæ nos legimus, Græci codices habēt tria, θρῆνος καὶ κλαυθμὸς καὶ ὀδυρμός, id est, Lamentatio, ac ploratus ac fletus. Ac totidem recensēt Hieronymus, idqꝫ iuxta autoritatē Septuaginta, & Hebraicam ueritatē. Sunt autem nominandi casu posita, cum per genitiuū uerterint & Septuaginta, & diuus Hieronymus.

Amphibologia semper uitanda.

Cæterū quod sequitur, Noluit consolari, uel amphibologiæ uitandæ gratia potius uertendum

dum erat, Noluit cõsolationem admittere. Illud leuiculum, quod ἰδοὺ φαίνεται, id est, Ecce apparet, uerterit, Ecce apparuit, mutato uerbi tẽpore. Cum præsentis abusus aptus sit rem ceu iam geratur narranti. Nam de hoc ἐγερθεὶς ἀπάλαβε superius admonuimus. Rursum Audiens, ἀκούσας δέ, pro, Cum audisset autẽ id quod passim negligit interpres, nec id tamen perpetuo, ut intelligas ἐθυμίαμ fuisse potius, quàm iudiciũ aut insciti ã. Illud recte mutauit, Quod regnaret, ὅτι βασιλεύει: quod Græcus interpres Hebraice magis ẽ Græce dixit, Quod regnat. Cæterũ Herodes, hic Herodis filius, frater fuit Archelai, quo Lugdunũ relegato per Tiberium Cæsarẽ, substitutus est in regnũ pater eius Herodis, à quo fuit irrisus Christus. Iudæam hic pro parte regionis Iudaicæ positum admonuimus antea. *Herodes quis.*

Timuit illò ire.) ἐκεῖ ἀπελθεῖμ. Illò aduerbium est, etiamsi in uetustissimis codicibus scriptum est Illuc. Nec est ire, sed abire, ἀπελθεῖμ.

Et admonitus.) χρηματισθεὶς δὲ κατ' ὄναρ. Miras huius interpretis delicias, quod modo uerterat, Respõso accepto, nũc transfert, Admonitus. Diuus Hieronymus putat χρησμὸμ dici, quoties deus per se respõdet. Nec est, Et responso accepto, sed, Sed accepto respõso, licet reclamãtibus exẽplaribus Latinis. Quanq; minutius hoc, uelut & illud, ἐλθὼμ κατῴκησεμ, Profectus habitauit, siue, Venit & habitauit. Etiãsi in nõnullis codicib⁹ est ἀπελθώμ. *χρησμὸς quid proprie.*

Per prophetas, quoniã Nazaræus.) διὰ τῶν προφητῶμ. Solitus citare nominatim autorem prophetiæ, nũc in genere dixit, Per prophetas, quod נזיר Hebræis sanctus siue consecratus dicitur iuxta Septuaginta. Et nõ uno in loco, sed passim Christus sanctus dicit, quãdo de illo scriptum est, Cum uenerit sanctus sanctorũ, cessabit unctio uestra. Symmachus separatũ uertit. Alij floridum exponunt נצר. Nezer eñ Hebræis flos uel germen, ut Septuaginta uerterunt, dicitur: uerũ hoc per צ, illud per ז scribitur. Huc respiciẽtes aliqui, dum conantur hoc testimoniũ ad certum referre locũ, sumptum putant ex Esaiæ cap. undecimo, וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשַׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה, Et egredietur uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Porrò גֵּזַע, quod soli Septuaginta transtulerũt Radicem, Aquila Symmachus ac Theodocion uerterunt κοσμὸμ, id est, Stirpem siue Truncũ. In hanc fermè sententiã Hieronymus, qui locum hunc annotauit, & in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi. Chrysostomus homília in Matthæũ nona, existimat hoc oraculũ adductum ex aliquo uoluminũ, quæ uel negligẽtia, uel impietate Iudæorũ, uel temporũ, ac bellorũ iniuria, perierũt. Illud addã, ὅτι, id est, Quia. coniunctio hoc sanè loco fuerat omittẽda, nisi reddidisset hũc ad modũ, Quod Nazaræus uocandus esset. *Nazaræus quid Hebræis.* *גזע, truncus est, non radix Hebræis.*

EX CAPITE TERTIO.

Pœnitentiam agite.) μετανοεῖτε. Quod plerunq; uertit, Pœnitentiam agite. Opinor quod Pœnitete, siue Pœnitemini, parum Latinũ uideretur: quanq; & sic uertit alicubi. At nostrũ uulgus putat esse Pœnitentiam agere, præscripta pœna quapiam luere cõmissa: quod apud Christianos, qui publice peccassent, eiecti è consortio, propalàm affligerẽtur. Eáq; satisfactio siue pœna, pœnitentia uocari cœpta. Qua quidem ex re, nõ mediocris error theologis quibusdam, qui quod Augustinus de pœnitentia, hoc est, publica satisfactione scripsit, ad animi dolorem, quam contritionẽ uocant, detorquent. Alioqui μετάνοια dicta est à μετανοεῖμ, hoc est, à posterius intelligendo: ubi quis lapsus, re peracta, tum demũ animaduertit erratum suũ. Quæ iuxta prouerbium Homericum, prudentia stultorũ est, ut & μεταμέλεια: quum socordes in re peragenda, sero incipimus esse attenti, iam admoniti nostris malis. Meo iudicio cõmode uerti poterat, Resipiscite, siue Ad mẽtem redite. Siquidem resipiscit, cui uita superior displicet. Cæterum, pœnitentiam agere, pro affici ducíq; pœnitudine, ut nolim pronũciare barbarũ ac solœcum, ità non memini legere apud probos autores. Actus pœnitentia, pro ductus pœnitudine, semel est apud Suetoniũ. Et apud Plinium in epistolis, pœnitentiæ pœnitentiã egit, reperitur, sed addito casu paterno. Sic enim dixisse uidetur, Pœnitentiã agere, pro pœnitere: quẽadmodũ dicimus, Vitam agere, pro uiuere. Cæterũ non admodũ arrisit paraphrasis, Vitæ prioris pœnitentiã agite. aut, Delictorũ pœnitentiã agite. Et tamen erant homines pij iuxta ac eruditi, quibus circũitio magis placuit, ne quis calũniaretur, ut nũc sunt mores ac tempora, pœnitentiã ab euangelio profligatã. Quanq; nõ protinus ideo profligatur salubris illa satisfactio, quæ comitatur resipiscentiã, *Resipiscere, pro pœnitentiam agere.*

 ac lachrymis

aç lachrymis, pñjſq; officijs delet, & quodãmodo penſat delictum, ſi Græca uox, non à pœna, ut quibuſdam uidetur ducta pœnitentia, ſed à reſipiſcendo, mutatáq; ſententia deducitur. Nos igitur utrunq; uertimus, ut omnibus quantum licet gratificemur.

Appropinquabit enim.) ἤγγικεμ. Dubiũ non eſt, quin errore librariorũ acciderit, quod perpetuo penè legatur futurũ pro præterito, in hoc ſanè uerbo, cum ſit appropinquauit. Atq; ita citat Chryſoſtomus homilia decimaquarta. Quanq; in huiuſmodi uerbis Græci nõnunq; abutuntur præterito uice præſentis. Mollius erat Inſtat, ſiue Adeſt, ſiue In propinquo eſt regnũ dei. Nam id eſt appropinquaſſe, in propinquo eſſe. Siquidem Iudæis adhuc in umbris & ceremonijs uerſantibus, aduentabat quidem, ſed eminus. Certe appropinquauit præteriti temporis ſcriptum reperi in uetuſtiſſimis exemplaribus Latinis in hoc conſentientibus, atq; etiam in excuſis pleriſq; caſtigatioribus. Subindicauit & Origenes uerbũ Appropinquauit, non ad tempus, ſed ad actum referri, homilia in Matthæũ prima. In uno Donatianico erat, appropinquat.

Appropinquabit, non recte.

Vox clamantis.) Ipſe Ioannes Baptiſta, apud Ioannẽ Euangeliſtam teſtatur hoc de ſe dictum. Eſt autẽ apud Eſaiam capite quadrageſimo, conſentiente Hebraica ueritate, cum æditione Septuaginta: niſi quod Septuaginta nõ repetũt, In ſolitudine. Græca ſic habẽt: φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Hebraica ſic habẽt: קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה יַשְּׁרוּ בָעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ Porrò quod apud prophetam eſt, Dei noſtri, Euangeliſta ſenſum reddens, non uerba, poſuit Eius. Cæterũ Parate, Græce eſt, ἑτοιμάσατε, hoc eſt, Promptam, paratam, & expeditã reddite. Hebraica uox פַּנּוּ proprietatem habet, ut ſignificet uiam apertam, & oculis intuentium conſpicuam facere, à uerbo פָּנָה, quod eſt Reſpexit. Obſtant enim affectus mundani, quo minus homines uideant Chriſtum aduenientem: quibus ſublatis, iam ceu præparata uia domini, conſpicitur aduenies ſalus.

Habebat ueſtimentum de pilis.) ἔνδυμα αὐτοῦ, id eſt, Indumentũ ſuum, & è pilis magis quàm de pilis: deinde cameli, non camelorũ. Quanq; hæc non magnopere faciunt ad ſententiam: tamẽ quo ſcripturæ ſeruaretur integritas, non ab re putauimus admonere. Et Zonam Græce dixit, pro cingulo: tametſi zonæ uocabulum Latinis receptum ſcio.

Eſca autem.) βρῶσις, id eſt, Cibus, ſiue alimonia, à βίβρωσκω, Nutrio. Cogor hoc loco deſidere prudentiã in nõnullis ſcriptoribus, quorũ de numero eſt Nicolaus Perottus, qui nolunt locuſtas hoc loco animal eſſe, ſed fruticem neſcio quẽ, aut ſurculum delicatum, & ceu rem uehemẽter impiã execrantur, ſi Ioannes uir tantus, tam uili cibo paſtus dicatur. Atq; hic deũ immortalẽ, quàm inſulſe rhetoricatur Calepinus, rogans cur amicus dei non eadẽ opera muſcas ederit, & cætera portenta, quibus deus afflixit inimicos ſuos Aegyptios. Primũ conſtat, nõ Parthos ſolum, ſed & alias nationes locuſtarũ eſu uictitaſſe. Siquidem Plinius libro undecimo, cap. uigeſimonono, teſtatẽ hoc iſtis tam abominãdũ animal Parthis in delicijs etiã fuiſſe. Idẽ libro ſexto, cap. trigeſimo, refert quoſdã Aethiopiæ populos non alio cibo uiuere, quàm locuſtarũ, quas in hunc uſum fumo ſaleq; durarent. Nec id negat Perottus, tantũ uilitate cibi offenditur. Atqui hoc ipſum Euangeliſta retulit in laudẽ Ioannis, quod uili parabiliq; cibo uixerit: nõ quod affectarit Ioãnes eum cibum, quẽ, opinor, cum apud Herodẽ ageret, quibuſlibet cibis uſum fuiſſe, ſed quod eremus hunc cibũ & hunc ueſtitum ultro ſuppeditaret. Deniq; quos cibi uilitas offendit, cur ijdẽ non offendunt pilis camelorũ, & cingulo coriaceo? Quaſi uero magis cõuenerit, ut præco pauperis Chriſti, & ad crucẽ deſtinati, placentis & Atticis bellarijs ſaginaretur, & ſericis ac mileſijs ornaretur ueſtibus. Verũ hæc nõ minus ethnice dicta ſunt, q; Platina crimẽ Gregorij põtifi cis Ro. huius nominis primi deprecatur, cuius cauſam ſic agit: quaſi ille prorſus uir impius ſit futurus, ac nõ ignoſcendi facinoris autor, ſi conſtet ſaxa ſtatuarũ ab eo ſubmota fuiſſe.

Locuſta quid.

Notatus Perottus & Calepinus.

Notatus Platina.

Et omnis regio circa Iordanem.) καὶ πᾶσα περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου, id eſt, Et omnis regio undiq; finitima Iordani. Omitto leuicula illa, quod ἰδὼν uertit Videns, pro, Cum uidiſſet. Quod πολλοὺς τῶν φαρισαίων, id eſt, Multos Phariſæorũ, Græce magis quàm Latine dixerit, pro Multos è phariſæis, ſiue Multos phariſæos.

Progenies uiperarũ.) γεννήματα τῶν ἐχιδνῶν. Idem eſt, quod aliâs uertit, Genimina uiperarũ, ſed parum Latine. Nam progenies dicũtur ab alio progeniti: atq; idem ſonat Græca uox,

ca uox. Poterat dicere, filios, siue germina. Nam genimen haud arbitror usquã comperiri apud probatos autores. Nã geno pro gigno, quo usus est Varro & Lucretius, sed in poemate, uerbũ est absoletius, quàm ut hodie quisq̃ uti uelit. Atq; ut hoc utcunq; reperit̃, ita genimen nusq̃ est inuenire. Ego sanè quod ad me pertinet, uellẽ inueniri, ac receptũ esse.

Quis demõstrauit uos.) In uetustis & emẽdatioribus codicibus scriptũ est, Vobis, nõ Vos, ὑπέδειξεν ὑμῖν, & magis Subindicauit, siue submonstrauit, q̃ demonstrauit: quasi dicas, clanculũ indicauit & admonuit, ut fugeretis imminẽs periculũ. Nã quod ἀπὸ μελλούσης ὀργῆς, id est, A futura ira, uertit A uentura ira, recte mutauit: nisi quod apertius erat, Ab ira quæ futura est, ut certã intelligas iram iam instantẽ. Certe Futura legit̃ in aureo codice.

Fructum dignũ pœnitentiæ.) καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, id est, Fructus dignos pœnitentia. Quanq̃ ambiguũ est, utrum genitiuus pœnitentiæ, pertineat ad nomẽ fructus, an ad dignos, quod raro iungitur apud Latinos paterno casui. Et ita positũ est, ut magis uideatur referendũ ad proximã uocem dignos, ut sit sensus, Si uere uos pœnitet, ut præ uobis fertis, sic uiuite, ut appareat uos resipuisse, & ex animo pristinæ uitæ pœnitẽtia teneri. In eum fermè sensum Chrysostomus enarrat. Nos uertimus: Facite fructus qui deceant pœnitentiã, quo uitaremus amphibologiam, uel sensum potius absurdum. Nam fructus digni pœnitentia sunt, quorũ merito aliquem pœnitet. Nec mihi displicet ut Dignos accipiatur absolute pro legitimos & idoneos, quomodo nõ infrequẽter usurpatur apud Græcos, apud Latinos quoq; nõnunquam. *Dignus cui casui adiũgatur.*

Et ne uelitis dicere.) καὶ μὴ δόξητε λέγειν, id est, Ne uideamini dicere: ut sit sensus, Ne sic uiuatis, ut uideamini totam fiduciam pietatis collocasse in affinitate patrum. Quanq̃ potest & sic accipi, Ne sitis in hac opinione, ut dicatis uos esse filios Abrahæ: tanquam id sufficiat ad iusticiam, è sanctis esse prognatos. Et mox, *Μὴ δόξητε.*

Quoniã potens est) ὅτι aut omittendũ erat, aut uertendũ in qd', nõ in quoniã, aut quia.

Filios Abrahæ) τέκνα τοῦ ἀβραάμ. Articulus Græcus indicat Abrahæ, datiui casus esse, non paterni. Quasi dicat, Abrahæ non defuturos filios, etiam si illi non sint nati.

Iam enim securis.) ἤδη γὰρ καὶ ἡ ἀξίνη, id est, Iam enim & securis. Nec est ociosa cõiunctio: indicat enim cum epitasi proximum instare periculum. Siquidem quamdiu spes est remedij, stercoratione, aut putatione subuenitur arborum uitijs. Cæterum ultimæ desperationis indiciũ est, quoties securis admouetur radici. Diuus Hieronymus citat subinde ad radices, non ad radicem, licet reclamantibus Græcorum exemplaribus.

Excidetur & in ignem mittetur.) Vtrũq; uerbum Græcis præsentis temporis est. Exciditur, & mittitur, ἐκκόπτετε, καὶ βάλλετε. Primum, ut sententia sit generalis: deinde, quod abusus temporis magis facit ad emphasim periculi proxime imminentis: uelut admota radicibus securi, iamiam futurum sit, ut funditus excidatur arbor. Atq; ita legisse Cyprianum, conijcere licet ex ipsius uerbis, quæ scribit in expositione orationis dominicæ. Nam cum omnis, inquit, arbor non faciens fructum, excidatur, & in ignem mittatur, utiq; & sermo &c. Alioqui dicturus erat: Cum omnis arbor sit excidenda, & in ignem mittenda. Illud leuius, quod εἰς μετάνοιαν, uertit In pœnitentiam, pro Ad pœnitentiam. *Exciditur, mittitur.*

Qui autem post me uenturus est.) ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, Qui uenit, præsentis temporis, aut Qui uenturus est. Est enim hoc participium, quemadmodum & illius uerbum anceps, ut intelligas uel ætate iuniorem Christum, uel successurum in munus prædicandi. Illud minutulum,

Non sum dignus.) οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς, id est, Nõ sum idoneus. Et fortior ad uires refertur, non ad animi magnitudinẽ, ἰσχυρότερος, id est, Valentior, siue plus potens quàm ego. Et ὑποδήματα soleas sonat, magis q̃ calceamẽta: hinc dicta Græcis, quod pedibus subligẽtur.

In spiritu sancto.) Quod in nostris additum est, Et igni, in nõnullis Græcorum exemplaribuus erasum est, fortassis odio quorundam hæreticorũ. Certe Hieronymus legit, In spiritu & igni: atq; item Hilarius, cumq; his Cyprianus: & in nõnullis Græcorũ codicibus additũ conspicit̃. Atqui Chrysostomus homilia in Matthæũ undecima, legit & interpretatur, In spiritu & igni. Porrò ne quis in nostris codicibus arbitret̃ casu additũ, sic legit & interpretat̃ Hieronym⁹. Tametsi In præpositio, iuxta idioma Hebræi sermonis addita est. *In spiritu & igni baptismo.*

Cuius uentilabrum.) πτύον Græcis instrumentum quo grana repurgãtur à paleis. Au-

gustinus edisserens psalmum nonagesimum secundum,legit palam pro uentilabro,quod idem pala quoq; fieri consueuerit.

Triticum in horreum suum.) τὸ σῖτον αὐτοῦ, id est, Triticum suũ:ut Suum pertineat ad triticum,non ad horreum. Atq; ita scriptum est,non solum in omnibus Græcis exemplaribus,uerumetiam emendatis,ac uetustis Latinorum codicibus nõ solum calamo descriptis,uerumetiam formulis excusis. Deinde,paleam est, non paleas. τὸ δὲ ἄχυρον, licet reclamantibus nõstris exemplaribus. Verum hoc nihil ad sensum.

Debeo, pro opus habeo.

A te debeo baptizari.) Nõ est Debeo,sed χρείαν ἔχω, id est,Opus habeo ut abs te baptizer. Porrò uerbo baptizandi,tametsi Græco,tamen quoniam res ipsa noua eo ad nos permanauit,placuit constanter uti. Quanq; Cyprianus in epistola ad Cæcilium ausus est ita legere:Docete omnes gentes,tingẽtes eos in nomine patris,& filij,& spiritus sancti.

Sine modo.) ἄφες ἄρτι. Quod hic uertit,Sine,mox transfert,Dimisit,cum utrobiq; sit idem uerbum. Quanq; non est idem,sinere,& dimittere. Rogo,quis est hic lusus in literis diuinis? Aut dicendum erat,Omitte nunc,ut intelligas id,quod est consentaneum, Ioannem iniecta manu,conatum uetare Iesum. Ac mox, Tunc omisit illum.aut,Sine nũc, & tunc sinit illum.Nam ἀφίησιν, præsentis temporis est,non præteriti.

Baptizatus autẽ Iesus.) Iesus in aureo codice nõ addebatur,nec in uno Donatianico. Siquidem quũ essemus proxime Brugis,qua non alia ciuitas hodie florentior,aut bonorum ingeniorũ feracior,in omniũ celeberrimo congressu,quũ aliorum principũ innumerabiliũ,tum præcipue Caroli Cæsaris semper Augusti,& Thomæ cardinalis Eboracensis, scrutati sumus bibliothecam uetustissimi collegij,uulgo dicti,sancti Donatiani:quod hodieq; ueteris eruditionis ac disciplinæ non pauca tenet uestigia. Ibi repperimus euangeliorum codices complures,quorũ aliquot inscriptione etiã testabantur se descriptos ante annos octingentos. Vnũ,in quo testamentum nouũ totum habebatur:unum omniũ uetustissimũ,& usu tritissimũ,sed mutilum & accisum:in quo nihil erat noui testamẽti,præter epistolam Pauli ad Romanos,epistolas Iacobi,Petri,Ioannis,& Iudæ. Horum nobis copia facta est,per omni uirtutum genere præcellentẽ Marcum Laurinũ,eius collegij decanum. Habebat ea bibliotheca complures alios libros antiquitatis uenerandæ, quæ neglectu quorũdam perierunt,ut nunc fermè sunt sacerdotũ mores,magis incumbere patinis quàm paginis,& potiorẽ habere curam nummorũ quàm uoluminũ. Hoc te nescire nolui lector,quod horũ codicum testimonio sum frequẽter usurus in hoc opere. Et εὐδοκία quod hic est apud Græcos,in plerisq; Latinis codicibus non additur.

Sicut columbã.) ὡσεὶ περιστερὰν. Obscurius reddidit interpres. Videtur eñ dicere,more columbæ descendisse spiritũ sanctum,cum sentiat eum specie columbæ descendisse.

Sicut colũba.

Et uenientẽ super se.) Ex Græco sermone non liquet utri sint aperti cœli,Christo,an Ioanni,tum uter uiderit columbam descendentẽ. Atq; ex Euangelistæ uerbis magis uidetur ad Christũ referri,quàm ad Ioannẽ,nisi quod sequitur, ἐπ' αὐτὸν, quod interpres uertere debuisset,Super eum,siue Super ipsum. Alioqui si Super se sentiendũ erat,dixisset,ἐφ' αὐτόν. Ad hæc,non referebat ut Christus hæc uideret,quæ fiebant propter Iudæos,quo euidenti signo intelligerent eum esse Messiam, nõ Ioannem,ad quẽ alioqui uox patris missa uideri poterat,nisi columba palàm designasset Iesum. At Marcus,qui Matthæũ redegit in cõpendium,aliquanto etiã obscurius facit:& nisi res ipsa loqueretur, & obstarent hæc duo uerba, ἐπ' αὐτὸν,prorsus intelligeremus Christũ uidisse,nõ Ioannem. Lucas ita recenset,ut quis uiderit,non aperiat. Solus Ioannes palàm explicat,Ioannẽ Baptistam uidisse.

Marcus Matthæi abbreuiator, autore Augustino.

In quo mihi complacui.) ᾧ σοι εὐδόκησα. Verbum est peculiare diuinis literis,quo propensum animũ,ac præcipuũ quendam affectum significant. Perinde sonat quasi dicas, In quo bonam de meipso habeo opinionem.&,ut ita loquar,Ipse mihi placeo:siue, In quo mihi complacitum est. Augustinus sermone sexagesimotertio legit,In quo bene sensi,sequutus Cyprianũ suum,qui itidẽ legit libro aduersus Iudæos primo,cap. decimo Nam εὐδοκεῖν id Græcis sonat. Cæterũ illud Dilectus,quod mox præcesserat,ἀγαπητὸς est Græcis,quod plerunq; uertere solet,Charissimus. Est enim nomen,nõ participiũ,& omnino plus quiddam indicat,quàm dilectus. Atqui si usquam erat charissimus dicendũ, hic certe dicendũ fuerat,cum de filio Christo loquatur. Et ita citat aliquoties Hieronymus.

Ex capite

EX CAPITE QVARTO.

VNc ductus.) ἀνήχθη, id est, Subductus, siue sublatus, uelut è medio abductus. Nec enim protinus cœpit prædicare, sed abdidit sese dies aliquot. Porrò quod simpliciter dixit, à spiritu, solitus addere sanctũ, palàm est eum loqui de spiritu, cuius modo meminerat, & ob id addidit articulum, ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Nã quoties is accedit, ferè de spiritu sancto sentiendũ esse docet Didymus in opere de spiritu sancto. Etiamsi πνεῦμα pro quocũq; spiritu, nõnunq; & pro mentis impetu usurpetur: cũ πνοὴ nõ aliter q; pro flatu positũ reperiatur in arcanis literis, subnotãte Augustino libro de ciuitate dei decimotertio. Rursum diaboli nomẽ ubiq; relinquit interpres, & in Paulinis epistolis aliquoties, ubi nõ spiritũ impiũ, sed simpliciter delatorẽ aut calũniatorẽ significat. Id em̃ Græcis sonat διάβολος, à uerbo διαβάλλειν, quod est deferre, traducere, siue infamẽ reddere. Cæterũ quod in Hilario pro à diabolo legit, à zabulo, fortassis errori librariorũ est asscribendũ. Tametsi eadẽ uox & aliàs apud hũc legit. Nec tamẽ apud hunc solum, uerũ undecunq; hoc inoleuit. Certe constat ab Euangelistis diabolũ appellari, nõ zabulum. Ad hæc qd̃ hic uertit postea, ὕστερον, sæpe uertit nouissime, uerti poterat, Tandẽ esurijt, siue, deniq; esurijt, ut intelligas eum tum demũ sensisse famẽ.

πνεῦμα, πνοὴ, quid differant.

Zabulus, pro diabolo.

Accedẽs tentator.) ὁ πειράζων, id est, Is qui tentat. Ad eundẽ modũ Paulus apostolus, μή πως ἐπείρασεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, id est, Ne quo modo tentasset uos, ille qui tẽtat, hoc est, ille q; solitus est tẽtare. Quãq; nomẽ uideri poterat παράζων, ueluti εἰρωνικὸν, p dissimulatore.

Nõ in solo pane.) Testimoniũ est Deut. cap. octauo, quod ad uerbũ penè retulit Christus. Vt ostenderet tibi, quod nõ in solo pane uiuat homo, sed in omni uerbo, quod egreditur de ore domini. Cæterũ tã Græce q; Hebraice, uiuet est futuri tẽporis, ζήσεται, יִחְיֶה.

Tunc assumpsit.) παραλαμβάνει, id est, Assumit, hoc est, comitem abducit. Ac rursum paulo inferius, παραλαμβάνει est præsentis temporis. Cæterum pinnaculum, πτερύγιον est, diminutiuum ab ala, quod in alarum morem motetur.

Angelis suis mãdauit.) ἐντελεῖται, id est, Mandabit, futuri temporis. Atq; ita scriptũ comperi in exemplari Corsendoncensi, cõsentientibus tribus Donatianicis. Similiter & apud Hebræos, יְצַוֶּה. Atq; ita legitur in psalmo nonagesimo, unde locus hic desumptus est, בִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ׃ עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ. consentientibus & Septuaginta: ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ. Calũniatur autẽ Hieronymus hoc in loco calumniatorẽ, quod perperã citarit scripturæ testimoniũ, decerpens quod erat cõmodũ, & prætermittens qd̃ offendebat. Omisit em̃ illud, Vt custodiãt te in omnib⁹ uijs tuis. Deinde tacuit quod ibidẽ sequit, Super aspidẽ & basiliscũ ambulabis. Postremo qd̃ de quouis uiro bono dictũ est, id detorsit ad Christũ, cũ ei totus psalmus nõ queat accõmodari. Verũ opinor diabolũ nõ ob hoc uocandũ in ius, qd̃ inerudite citarit scripturã, sed qd̃ maliciose & impie. Ad hæc, μή πως, qd̃ suo more uertit, Ne forte: rectius erat, Ne quãdo.

Vetustũ exẽplar Corsendoncense.

Dixit illi Iesus rursum.) πάλιν ita positũ est, ut utrouis referri possit, Dixit rursum aut, Rursum scriptum est. Deinde uox ea nõnunq; sonat iterationem, non nunq; contrarietatem. Si ad, dixit, referatur, iterationem significat: nam semel ante responderat. Si ad sequens uerbum, contrarietatẽ, quasi dicas, è diuerso scriptum est, ut opponat scripturam illius scripturæ. At mox haud dubie significat iterationẽ, πάλιν παραλαμβάνει.

πάλιν Græcis bifariam accipitur.

Non tentabis.) Locus est Deuteronomij capite sexto. Apud Hebræos pluratiuo numero legitur, לֹא תְנַסּוּן אֶת יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בַּמַּסָּה, Ne tentetis dominum deum uestrum, secundum quod tentastis in loco tentationis. Et hic Christus tantũ decerpit, quantum erat commodum. Reliquit enim quod sequitur: Sicut tentasti eum in loco tentationis, quod ea pars non competebat, nisi in populum Israëliticum.

Si cadens.) ἐὰν πεσὼν, id est, Si prostratus, siue pronus, Qui gestus est adorantis. Eodem uerbo usus est de Magis.

Vade satana.) Quid est uade? Num eum aliquò mittit Christus, ut dicat uade? Græce est, ὕπαγε, id est, Abi, siue discede. Et additũ est in Græcorũ codicibus uulgatis, ὀπίσω μου σατανᾶ, id est, Post me satanas. At perperã siquidem Origeni credimus. Is em̃ annotat hanc differentiã homilia prima, Petro dictum esse, uade post me, satanæ tantum dictum, abi: quod prius illud competat in discipulum, iuxta illud: Venite post me, faciam uos fieri piscatores

Vade, & uade de post me.

piſcatores hominũ. Poſterius conueniat in eum, qui tantũ reijciendus eſſet, non etiam ad morẽ gerendũ inuitandus. Nec addit hæc uerba, Poſt me, Chryſoſtomus hunc enarrans locũ homilia xiij. Contra apud Theophylactũ addũtur. Proinde noſtris exẽplaribus hac in parte aſſentiendũ puto, quod conijciam eas uoces ex altero Matthæi loco huc additas à ſcriptore memori ſcioloq;, quod locis aliquot factum oſtendemus. Auguſtinus enarrãs pſalmũ nonũ, legit: Redi retro ſatana. Atq; ita legitur non ſolum in plerilq; codicibus per typographos excuſis, uerũetiã in uetuſtiſſimo codice ex bibliotheca Paulina apud Londinũ, ſed diſſentiente exemplari Corſendoncenſi. Apparet Retro poſitũ pro ὀπίσω μου, ſed mihi, ut dixi, probatur Origenis annotatio, præſertim cũ uideam Ambroſium aliquoties hoc citato loco, ſuffragari. Porrò שָׂטָן Hebræis ſonat, aduerſarium, & qui obſiſtit, atq; obturbat. At qui à tergo eſt, non obſiſtit. Proinde Petro, quia iam præire domino conabatur, increpans ne ſubiret mortẽ, dictum eſt, Sequere me, diſcipulum agens, nõ aduerſarium.

Satan Hebræis quid.

Dominum deum tuum.) Locus eſt Deuteronomij capite ſexto. Niſi quod illic pro Adorabis ſcriptum eſt, Timebis, in æditione uulgata. Apud Hebræos ita legimus: אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא וְאֹתוֹ תַעֲבֹר. Cæterum qui adorat, is reueretur ac timet quem adorat. Præterea quod additum eſt Soli, μόνῳ, Hebræus expreſſit per articulum, אֶת. אֵת יְהוָה, id eſt, Ipſum dominũ. וְאֹתוֹ, Et illi ipſi ſeruies. ut intelligamus nullũ præterea adorandum, ac nulli præterea ſeruiendum. Cæterũ quæ de λατρείᾳ Laurentius diſſerit aduerſus theologos, qui uolet ab ipſo petat: nos breuitati ſtudemus.

Laurẽtius aduerſus theologos de latria.

Tunc reliquit.) ἀφίησιν, id eſt, Relinquit, præſentis temporis. Idem uerbum quod ſuperius uertit, Dimiſit, homo nimirum copioſus.

In ciuitate Capharnaum.) εἰς καπερναούμ. Ita ſcriptũ conſpicimus in aureo codice, cõſentientibus aliquot Donatianicis. Ciuitatem interpres Latinus addidit de ſuo. At id magis factum oportebat in Nazareth, ob Græcum articulum appoſitum, τὴν ναζαρέθ.

Via maris.) Græcis accuſandi caſus eſt, ὁδὸν θαλάσσης, id eſt, Viam maris. Theophylactus Græcus interpres ſubaudiendã putat præpoſitionẽ עַל, aut עַד, hoc eſt, Iuxta uiam maris. Nam hic mare uocat lacum Genezareth, in cuius litore ſitæ ſint Capernaum, Tyberias, Bethſaida, & Chorozaim.

Præpoſitio Græca ſubaudita.

Galilæa gentium.) τῶν ἐθνῶν. Expreſſius erat, ἡ τῶν ἐθνῶν, articulo appoſito. Sunt enim duæ Galilææ, altera cognomento gentium, in ſorte Tribus Neptalim, finitima Tyrijs, in qua Solomon uiginti ciuitates donauit Chiram regi Tyriorum. Altera eſt in tribu Zabulon è regione Tyberiadis ac ſtagni Genezareth, autore Hieronymo.

In regione umbræ mortis.) Græci ſecus legunt, ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, id eſt, In regione & umbra mortis. Etiamſi iuxta Hebraicam ueritatem ita uertit Hieronymus, Habitantibus in regione umbræ mortis. Et Hebræis unica dictio eſt צַלְמָוֶת, compoſita ex umbra & morte, ut intelligas altiſſimã caliginẽ, qualis eſt apud inferos. Illud annotandũ, Habitantibus mutatũ eſſe in Sedẽtibus, etiam ſi ſedes habitacula dicũtur. Alioqui qui ſedent, ijdẽ qui modo ambulare dicebantur. Quanq; etiã pro illo Ambulabat, poſitũ eſt, καθήμενος, ſedẽs, quẽadmodũ habebat unus codex Donatiani. Vnde liquet ſeu Matthæũ, ſeu huius interpretẽ, ſententiã reddere uoluiſſe, potius q; annumerare uerba ꝓphetæ. Hieronymus enarrãs hunc locũ apud Eſaiã, teſtatur à Matthæo iuxta Hebraicã ueritatẽ citari, etiamſi uerbis nõnullis præteritis. Omittit eñ Euangeliſta: Primo tempore alleuiata eſt, & nouiſſimo aggrauata eſt. Quod tamen mire diſſidet apud Septuaginta. Siquidẽ pro eo qd' Hieronymus uertit ex Hebraica ueritate, Primo tẽpore alleuiata eſt terra, Septuaginta uerterunt, τὸ πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ ποίει, id eſt, Hoc primũ bibe, uelociter fac. Nec hãc interpretationẽ, quæ nihil habet affine cũ Hebræis, reijcit aut inſectatur Hieronymus.

Sedere pro habitare.

Sedes pro habitatiõe.

Pœnitentiam agite.) μετανοεῖτε, Reſipiſcite. De quo ſuperius dictum eſt. Et ἤγγικεν, Appropinquauit, ſiue inſtat & adeſt, aut in propinquo eſt.

Ambulans autem Ieſus.) Ieſus nõ erat in aureo codice. Quanq; arbitror & apud Græcos hæc nonnunq; addi, ob ſermonis conſequentiam, præſertim ſi quando decerpta recitentur è codicibus Euangelicis.

Mittentes rete.) βάλλοντας ἀμφίβληστρον. Eſt retis genus, quemadmodum & ſagena, hinc dictum, quod undiq; complectatur. Nam rete Græcis, δίκτυον eſt.

Vos

Vos fieri piſcatores.) Fieri,redundat.Græce eſt,Facīã uos piſcatores. Porrò piſcatores hominū,mollius eſt apud Græcos, ἁλιῆας ἀνθρώπων. Nã piſcator à piſcibus dictus eſt ἁλιεὺς à mari,quaſi iuxta Gallorū linguã dicas,marinatores,qđ in marí uenent̃. Quanq; hoc minutulū uelut & illud aliquanto poſt,Relictis retibus & patre,Græci addūt,ſuo,αὐτῶν.

Et ſanans omnem languorem.) θεραπεύων. Quod ſæpe uertit,curans:& omnino θεραπεύειν eſt mederi pharmacis. Vnde Galenus opus ſuum de morborū remedijs, θεραπευτικὸν appellat. Proinde miror Euangeliſtæ interpretẽ hoc uerbo abuſum,quod magis uitandum fugiendum. Quanq; eodem uerbo abuſus eſt Marcus capite primo: καὶ ἐθεράπευσε πολλούς. Item Lucas capite quarto: ἐθεράπευσεν αὐτούς. Eadẽ ratio in uerbo Latino curare,quæ in Græco. Hoc loco fugit interpres Latinus,ac uertit ſanans pro θεραπεύων. Cæterū in Marco ac Luca non uitauit.Non enim ſtatim ſanantur qui curantur:& multi ſanantur non curati. Deinde νόσον, quod planè morbū ſignificat,hic plerunq; uertit languorem. Rurſum μαλακίαν, quod ad uerbum ſonat molliciem,nõ male uertit,infirmitatem,rectius tamen uerſurus,languorẽ. Eſt enim languor,leuis ac lentus morbus,qui non affigit quidem lecto,ſed tamen facit,quo minus firma ſimus ualetudine. Deniq; fortaſſe melius erat,Quemuis morbum,quàm omnem. Neq; enim ſanauit omnes ægrotos,ſed quẽuis morbum:quoſdam enim morbos medici putãt immedicabiles. Niſi quod omnis pro quiuis abutuntur nonnulli Latinorum.

Apoſtoli non ſanabãt pharmacis.

Abijt opinio.) ἀπῆλθεν ἡ ἀκοή, id eſt, Abijt auditus,ut uerbū uerbo reddam. Nec inficior opinionem inueniri pro fama:uerum nõ omnia quouis loco quadrant. Nos uertere maluimus,Dimanauit fama eius,uel ob hoc,quo uitaremus amphibologiam.

Opinio pro fama.

Tormentis comprehenſos.) βασάνοις συνεχομένους, id eſt, Qui cruciatibus ſiue torminibus coarctabantur,ſiue contrahebantur. A morbis ſeparauit tormina, quorum uiolentia corpus omne contrahitur. Torminibus ego malim,ob uitandam amphibologiam: ſunt enim & quæſtionum tormenta.

Tormina & tormenta.

Qui dæmonia habebant.) δαιμονιζομένους. Vnica uox eſt,qui à dæmonibus agebãtur. Simile eſt quod ſequit̃, σεληνιαζομένους, quod interpres uertit,Lunaticos:quod certis interuallis furor illos repeteret. Diuus Hieronymus negat hos uere affectos fuiſſe ui ſyderis Lunæ,cũ eſſent dæmoniaci,ſed arte dæmonũ factũ,quo creaturã dei infamarẽt. Arbitror ob id lunaticos dictos,qđ furor nõ eſſet perpetuus,ſed certis recurreret interuallis.

Lunatici qui.

De trans Iordanẽ.) περὰν τοῦ Ἰορδάνου, Trans Iordanem. Interpres addidit,De. Reperiuntur eẽ huiuſmodi ſic poſita,ut motũ à loco ſignificent. Vt Quintilianus: Salutẽ publicã trans mare petendã,id eſt,E tranſmarinis regionibus. Et peregre rediit,id eſt,ex peregrinatione. Et, foris acceſſit,id eſt,aliũde. Nã,De ſub pede,de poſt fœtantes,orationes ſunt inauditæ Latinis. Poterat explicare periphraſi,à regionibus ultra Iordanem ſitis.

EX CAPITE QVINTO.

VIdens autẽ Ieſus.) Ieſus,hoc loco nõ additur,nec in Græcis, nec in uetuſtis Latinorũ codicibus. Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, id eſt,Cum uidiſſet autẽ turbas.

Beati pauperes ſpiritu.) Video theologorum uulgus id interpretari de tenuitate facultatum,cum potius referendum ſit ad animi celſitudinẽ ac ferocitatem. Si quidem Græci μέγα πνέειν dicunt elato eſſe animo, ac præferoci,cuiuſmodi ferè ſunt principes, aut qui regnũ ambiunt. Atq; hic eſt fermè malorum omniũ fons. Ad hunc ſenſum facit & id,quod annectitur,Quoniam ipſorũ eſt regnũ cœlorũ. Porrò pauperes ſpiritu dixit,quod diuitum familiaris ſit ferocitas. Certe diuus Auguſtinus palàm in hanc ſententiam interpretatur,cõmentariorum,quos in hunc domini ſermonem ædidit libro primo,ac rurſum enarrans pſalmum ſeptuageſimũtertium. Neq; diſſentit Hieronymus,ita ſcribens: Adiunxit ſpiritu,ut humilitatem intelligeres,non penuriam. Itidem interpretatur & Chryſoſtomus homilia in Matthæum decimaquinta.

Pauperes ſpiritu qui Chriſto dicti.

Beati qui lugent.) In Græcis codicibus prius eſt,Qui lugẽt:poſtea,Beati mites. Id opinor caſu factum,quod in huiuſmodi recenſionibus ſubinde labi ſoleant librarij.

Miſericordiam conſequentur.) ἐλεηθήσονται. Cur non eſt auſus uti periphraſi in conſolabuntur,cum hic non uereatur facere. Hilarius longiore,ſed dilucidiore circumitione eſt uſus,Quia ipſis,inquiens,miſericordiam præſtabit deus.

Beati

Beati mundi corde.) καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, id est, mundi corde. Pro quo Augustinus dictione composita legit, mundicordes, cum Græcis duæ sint dictiones. Fortasse hic nō parum quadrasset, Puri corde, quod mundicies sordibus magis opponatur. Purum autem proprie dicatur, quod nullius admixtione sit uitiatum: nam oculorum uice posuit cor. Et aliâs oculum simplicem uocat.

Pacifici, qui pacem conciliant.

Beati pacifici.) εἰρηνοποιοί. Vt intelligas haud satis esse Christianis, ipsos esse pacatos, nisi accesserit & inter alios pacis conciliandæ studiū. Annotauit hoc diligenter Chrysostomus. Sed hæc, ut nunc ferè sunt mores, surdis canuntur.

Cum maledixerint uobis homines.) Homines non est in Græcis libris, sed hoc uel interpres, uel quod probabilius est, librarius addidit de suo: quanquā nō erat admodū opus.

Et persequuti uos fuerint.) Haud perperam interpres de suo repetit, Vos, quod apud Latinos maledicere & persequi, non recipiant eundem casum quem apud Græcos. Addidit item, Homines, quod nec apud Græcos est, nec in aureo codice.

Omne malum.) Græci codices addunt uerbū, πᾶν πονηρὸν ῥῆμα, id est, Quoduis malum uerbū. Nam quod mox πολὺς, id est, multa, uertit copiosa, probe fecit. Atq; hæc sunt illius sacrosanctæ philosophiæ dogmata, quæ Christus tanta cura, tantáq; autoritate tradidit: neq; id promiscuæ turbæ, sed peculiariter suis, hoc est, sacerdotibus & episcopis, imò omnibus ingenue Christianis: neq; quouis loco, sed in monte. Nec frustra addidit Matthæus, aperiens os suū. His nominibus ipsa ueritas, quæ neq; fallit, neq; fallitur, nobis felicitatem promisit. Et tamē mirum quàm ad hæc frigemus omnes. Imò non pudet quosdam absolutam profitentes religionem, hæc eludere, uelut antiqua iam & obsoleta. Impium ferè habetur, nō constabilisse rem, quocūq; modo. Bellum etiam in templis laudatur ab episcopis, à theologis, à monachis. Nam ipse noui quosdam, qui decantandis belli laudibus, ad episcopatū emerserunt. Aristotelis decreta nos magis cōmouent quàm Christi. Atqui hæc est illius cœlestis doctoris propria peculiarisq; doctrina, quam nemo philosophorū uncq; efficaciter tradidit. Audiui quosdam qui sibi uehemēter theologi uiderētur ad hæc adoranda nobis, si modo uere Christiani sumus, nasum sanna corrugantes, & ea modis omnibus abominātes, quæ Christus felicitate pensat. Neq; ueritus est optimus ille Chrysostomus ad singulos beatitudinis gradus interpretari, quod Christus pronunciauit beatum, etiā in hac qualicunq; uita beatius esse, quàm illud quod mundus beatissimū esse iudicat. Nos qui nobis uidemur plusq; sesquichristiani, ne id quidem æquis auribus accipimus, si quis simpliciter accipiat eorū, quæ Christus docuit hic præstanda, præmiū ab ipso reponendū in futuro. Et cum nobis permittamus, ut in his, in quibus totius religionis nostræ cardo est, impune simus impij, blasphemiq;, dictu mirum quas tragœdias excitemus, si quis ad commenticias quorundam propositiones audeat hiscere. Sed his deplorandis alius fortasse commodior dabitur locus.

Peculiaris Christi philosophia.

Sal fatuus.

Sal euanuerit.) μωρανθῇ. Vt nihil causer de genere salis, quid est euanescere? Qua uoce reddidit in Paulo, ἐμωράνθησαν. Hic cum de sale loquatur, dicere debuit: Infatuatus fuerit, siue insipidus factus fuerit, aut certe, ut Vallæ placet, desipuerit. Quandoquidem Martialis & betas, quod insipidæ sint, fatuas uocat. Porrò quod taxat Valla, πόλιν non urbem, sed ciuitatem, esse uersum, non solum minutius est, uerūetiam iniquius. Quod genus est & illud, ὑπὸ μόδιον, id est, Sub modium, siue subter modium: cum alioqui Græcis μέδιμνος modius sit. Annotandum autē interpretem, aut fortassis Euangelistam ipsum Romana usum uoce, quod & aliâs sæpicule facit, uelut indicabimus suis locis.

Vt luceat.) καὶ λάμπει, id est, Et lucet. Ostendit enim quid consequatur, nō quid affectandum sit. In exemplari Paulino scriptū erat, Et luceat, fortasse Græce erat, καὶ λάμπῃ.

Quoniam ueni soluere.) ὅτι ἦλθον, id est, Quod ueni, siue quod uenerim. Siue, quod Latinius est, Ne putetis me uenisse. &, Ad soluendum potius quàm soluere. Quanquā hoc ipsum καταλύσαι potius significat destruere ac demoliri, quàm soluere.

Amē dico uobis.) אמן, quod apud Hebræos sonat fiat, siue uere, ceu uocem Hebræis peculiarem nemo uertit. Est autem uox confirmantis & asseuerantis.

Iota & apex quid sit in Euangelio.

Iota unum aut apex.) Cum probabile sit Iesum Hebraice fuisse loquutū, dubium non est quin quod hic Iota uocat, ea sit litera, quam Hebræi iod appellant, omnium minutissima,

ma,quæ ſic nõnunq; adijcitur,ut propemodum ſuperuacanea uideri queat. Sed quid apicem dixit? Cum ne Græcorũ quidem uetuſtiſſimis mos fuerit apicibus uti, & ſero apud Hebræos receptum ſit,accentiuncularum notas aſcribere,quibus tamen hodie non utuntur,niſi forte ſummum elementi faſtigium apicem uocauit, aut eam notam quæ nõnullis addita facit o ׂ. Mihi uidetur hic ſermo καθ' ὑπερβολὴν dictus. Neq; enim laboratur de literarum apiculis:cum conſtet non pauca etiam uolumina ueteris inſtrumẽti intercidiſſe, quorum nomenclaturam adhuc uidemus in canonicis uoluminibus,ſed aſſeueratur nihil omnino promiſſum aut proditum in lege Moſaica,quod euangelium non abſoluat. *Hyperbole.*

Non intrabitis) οὐ μὴ εἰσέλθητε. Apparet poſitum eſſe ἀωριστικῶς, ob geminatã negationem. Etiam ſi non negarim hæc aliquando ſignificare tempus futurum, præſertim con duplicata negatione.

Reus erit) ἔνοχος ἔσαι, id eſt, Obnoxius erit. Quanq; & rei dicuntur obnoxij: uelut reus uoti,qui uoto ſeſe aſtrinxit,ac debitorem conſtituit.

Qui iraſcitur fratri ſuo.) In nonnullis Græcorum codicibus aſſcriptum eſt, εἰκῇ, id eſt, Temere,aut ſine cauſa. Verum Hieronymus ediſſerens hunc locũ,itemq; ſecundo dialogo aduerſus Pelagium,negat id in uetuſtis,ac bonæ fidei exemplaribus repertum. Et additum uidetur ab audaculo quopiã,qui ceu mitigare uoluerit,quod alioqui durius dictũ uidebatur. At quin eadem opera in cæteris idem adiecit, εἰκῇ; Qui dixerit racha ſine cauſa,qui dixerit fatue ſine cauſa. Proinde diuus Hieronymus duas has uoces,Sine cauſa,iubet eradi. Quanq; prior lectio magis probatur Laurentio. Et Chryſoſtomus homilia in Matthæũ decimaſexta,legere uidetur εἰκῇ, diſtinguens iram opportunam ab intẽpeſtiua, & negans affectum penitus eximi nobis,ſed cohiberi dũtaxat ac regi. Quid hic adferent qui contendũt hanc tranſlationem ab Hieronymo fuiſſe caſtigatam? Quod damnat relictum eſt,& qd' relictũ eſt ad ſenſum pertinet nõ ad uerba,quæ uideẽ alicubi neglexiſſe. *Sine cauſa additum autore Hieronymo.*

Qui dixerit fratri ſuo racha.) Apud Hebræos cõtumeliæ uox eſt,quaſi Latine dicas cerebroſum,aut cerebro carentem. In pſalmo quarto exponitur, ריק per uanitatem: Decidam merito ab inimicis meis inanis. Atq; in hac quidem ſententia eſt Hieronymus, qui perinde ualere putat racha,ac ſi Græce dicas κενός. Quin & Græci hominem nihili, ῥάκος appellant,à ueſte detrita, reijculáque ſumpto conuicio. Quod indicat & diuus Auguſtinus commentariorum, quos in hunc ædidit locum libro primo. At uidetur racha, magis eſſe uox indignantis,uelut interiectio. Alioqui quid intererit,inter racha & fatuũ? Conſentaneum eſt enim Chriſtum gradus quoſdam oſtendere,quorum primus ſit iraſci,ſecũdus ſono aliquo incerto motum animi ſignificare, tertius in manifeſtum conuicium prorumpere. Atq; ita ſentit Auguſtinus eo loco quem paulo ante adduxi, Addens ſe id à Iudæo quopiam accepiſſe, Racha Hebræis interiectionis inſtar eſſe,eáq; uoce nihil certi,ſed tantũ animi indignationem ſignificari. Chryſoſtomus homilia decimaſexta,tradit racha, non eſſe uocẽ grauioris aut atrocis cõuicij,ſed ab impatientia, ſtomachóq; loquentis proficiſci: quomodo ſeruis nonnunq; ſtomachoſius loquentes dicimus: Abi tu,dic illi. Quin & Syriacæ linguæ teſtimonium adducit,in qua racha ponatur pro eo quod eſt,tu. *Racha quid iuxta diuerſos interpretes.*

Conſilio.) Non eſt βουλῇ, quod & ipſum ſignificat conſilium,ſed συνεδρίῳ,quod conſeſſum iudicum ſignificat,id quod indicatum eſt & à Chryſoſtomo. In huiuſmodi conſeſſibus,uelut apud Græcos Amphictyonum,grauiores cauſæ ſolent agitari.

Gehennæ ignis.) εἰς γέενναν τοῦ πυρός, id eſt ad gehẽnam ignis. Sed Hebraice magis q; Græce aut Latine dictũ eſt,gehẽnæ ignis,pro gehẽnæ incendio,ſiue gehẽna ardẽte. Porrò apud Hebræos gehenna גֵּיא־הִנֹּם ſonat, Vallis ennon,de quo inferius plura dicemus. *Gehẽna quid.*

Reconciliari fratri tuo.) Palàm eſt hic uerbi modum errore librariorum fuiſſe mutatum,reconciliari,pro reconciliare,imperatiui modi, διαλλάγηθι. Vnde nos uertimus recõcilieris,ne perinde facilis eſſet deprauatio. Certe reconciliare legitur & in peruetuſtis Latinorum exemplaribus, uelut in Paulino. Et in Corſendõcenſi manifeſtum [illegible]uræ ueſtigium indicabat,& illic ſcriptum fuiſſe,reconciliare. Omittam ὕπαγε, abi potius uertendũ fuiſſe,q; uade. Nec eſſe, Offeres,ſed πρόσφερε, id eſt,offer,ſiue adfer.

Eſto conſentiens.) ἴσθι εὐνοῶν, id eſt, Eſto beneuolus,ſiue quod addit Hieronymus,benignus,etiam ſi non uideam quid benignus reſpondeat ad εὐνοῶν.

Et aduersario.) ἀντιδίκῳ. Nõ absolute sonat aduersarium, sed aduersariũ causæ, siue litis. Siquidem actorẽ sentit, qui reum facit, & in ius trahit. Rursus autem μή ποτε, Ne forte uertit, cũ rectius sit, Ne quãdo, aut simpliciter, Ne. Præterea ὑπηρέτῃ, quod hic uertit ministro, nonnunq; carnificem transtulit, aliãs exactorem. Est autem is qui exequitur iudicis sententiam.

Nouissimum quadrantem.) ἔσχατον κοδράντην. Cur non potius extremum quàm nouissimum? Nec enim de tẽporis agitur ordine, sed de summa. Deinde apparet hic quoq; Rhomanam uocem usurpatam ab exteris, id quod in plerisq; fit, sed deprauate. Est autẽ quadrans nummulus, quarta pars assis, quam à tribus uncijs Plinius triuncium uocat. Guilelmus Budæus immortale suæ gentis decus: utpote uir nõ solum omnium quos unquã Gallia genuit eruditissimus, uerumetiam diligentissimus, eundem esse putat, qui Ciceroni dicitur teruncius. Atq; eum nummum uulgo ceu minutum contemptui fuisse, prouerbio quoq; testatum est, id quod in Chiliadibus nostris adnotauimus.

Latina dictio usurpata à Græco scriptore.

Triũcius & teruncius.

Mœchatus est eam.) Vt dissimulem interim, quod toties iam uertit quia pro quod: ut demus mœchari Latinis esse receptũ. Nam & Catullus mœchari dixit, & Terẽtius mœchum. Quis unq; Latinus dixit, mœchatur illam? Proinde si mœchari hoc loco significat adulterium committere, uertendum erat ad hunc modum, Qui uiderit uxorem siue matronam ad concupiscendum eam, iam adulterium cum illa commisit. Sin mœchari positũ est pro quouis illicito concubitu, quemadmodũ aliquoties inuenitur, pro Mœchatus est dicendum erat, Stuprauit eam, siue ut Suetonius loquitur, adulterauit eam.

Adulterat eã.

Scandalizat te.) Mirum est Græcam uocẽ usq; deo placuisse, cum dicere licuerit, Offenderit, siue obstaculo, aut offendiculo fuerit. Nã quod ἔξελε, id est Exime, siue extrahe, uertit, Erue, reprehendi non potest.

Quàm totũ corpus tuũ.) Huiusmodi sermonis character apud Græcos inuenitur, & apud nonnullos Latinos, sed græcissantes. Verũ id, cum additur ἤ, ut subaudias μᾶλλον. At hic secus habetur, κρεῖττόν ἐστιν ἢ ὅλον, & non totum &c. Atq; itidẽ in parte proxima. Proinde mirum est interpretem affectasse græcanicum schema, quod sermo Græcus non habebat. Nec est, Eat in gehẽnam, sed βληθῇ, id est, conijciatur. Etiã si sic loquuntur Græci βάλλ' εἰς κόρακας, Abi ad coruos, sed subaudientes σεαυτόν. quasi dicas, abijce teipsum, siue aufer te.

Quàm, Græcis subaudiatur.

Libellũ repudij.) Quod Græce unico uerbo dicitur ἀποστάσιον, quasi dicas diuortiale, hoc est, libellũ diuortij. Annotauit hoc loco Chrysostomus, quod præcipit de uxore non relinquenda, pendere ex superioribus: Inter tales enim, quales pauloante descripsit, neq; quisq; ejciet uxorem nisi adulteram, neq; quisq; recipiet alienam cum iniuria prioris mariti. Moxq; subiungit de nõ iurando, quod ita uetuit, ut nihil omnino exceperit. Et tamen quasi non sit hoc à Christo serio dictũ passim iuramus. Certe uotis omnibus optandum, ut tales sint Christiani, ut neq; diuortio sit opus, neq; iureiurando.

Ἀποστάσιον.

Qui dimissam duxerit, adulterat.) μοιχᾶται. Quod uerterat mœchatur, tandẽ trãsfert adulterat. Quanquã aliud est adulterare, quàm adulterium committere, quoties absolute ponitur. Augustinus de adulterinis coniugijs ad Pollentium, indicat hanc clausulam, Et quicunq; dimissam duxerit, mœchatur, in nõnullis codicibus Græcis ac Latinis non ascriptam fuisse: quod ex superiore satis consequatur. Quod tamen apud neminem alium reperi, uel scriptum, uel annotatum.

Iterũ audistis.) πάλιν ἠκούσατε, Rursũ audistis. Nec eẽ iterationẽ significat, sed ordinẽ.

Neq; per cœlum.) μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, id est, Neq; in cœlo, quã tamẽ præpositionẽ opinor iuxta proprietatem Hebræi sermonis, apostoli subinde usurpãt pro per, ut In digito dei, & In nomine tuo prophetauimus, quemadmodum suis indicabimus locis.

Est, est. non, non.) ναὶ, ναί. οὒ, οὔ. Quod hic uertit est, Græcis est aduerbium affirmandi, ναὶ, sed quod usurpetur & à Latinis. Interpres aliquoties uertit, Etiam, quod uulgo, parum eruditi dicunt Ita. quasi ita respondeat negationi, Non. Ac reperitur quidem apud Terentium ita, sed dictum ab improbius respondeute, Quod genus est illud, Sic erit. Cæterum nemo putet conduplicationem ad eundem pertinere, sed prior pars ad interrogantem pertinet, posterior ad respondentem. Nisi sic accipias, Si sermo uester affirmat, uere affirmet, sin negat, uere neget. Quod secus habet apud istos, qui quod

Ναί.

Ita quomodo affirmat.

pollicentur

pollicentur non præstant,& quod se negant facturos,faciunt.

His abūdantius est.) τὸ δὲ περισσὸν τούτων,id est,Quod præter hæc accesserit.Mire torquent hunc locū Theologi quidam,A malo est.alij interpretātur,à malo diffidentis,nō à malo iurantis,alij à malo pœnæ,non à malo culpæ. Verum opinor Christum simpliciter sensisse,perfectis.Nā de his loquitur,omnino non esse iurandum,pro rebus hisce,pro quibus uulgus deierat.Nam in causa fidei,aut pietatis,etiam Christus & apostoli iurant. Vult enim suos esse tales,ut non sit opus ullo iureiurando.Quorsum enim attineat iurare,si nemo sit,qui quenq; uelit circumuenire,etiam si id possit impune,sed quisq; alterum è suo æstimans animo nemini diffidat? Nam qui uere sit Christianus,etiā suo incōmodo consulit cōmodis alienis:tantū abest,ut ullum uelit fallere. Et charitas adeo credit omnia, adeóq; non diffidit,ut parū etiam honesta,quoad potest,interpretetur in bonū.Hac autē ratione multarum quæstionū nodi dissolui poterunt,si intelligamus Christū non simpliciter hæc uetuisse,sed uetuisse eo more fieri,quo uulgato more hominū fiebāt. Sic uetuit salutare quēq; in uia,sic uetuit ditescere,sic uetuit resistere malo,sic uetuit appellari magistros,sic uetuit uocare patrem in terris.Verū hæc ad hoc institutū proprie nō pertinent.

Excussum præter ueterū expositionē, quomodo uetemur iurare.

Dentem pro dente.) Græci addunt cōiunctionem,&, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. Eadem additur in uetustis exēplaribus Latinis.Illud obiter adnotādum,in huiusmodi orationibus ne posse quidē apponi Græcū articulū:quod quilibet oculus,& qlibet dēs significet.

Non resistere malo.) μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ.Malū uel ad rē referri potest,uel ad hominem.Præterea potest ablatiuus esse instrumenti.Nolite resistere cuiquā,malo,hoc est, iniuria,siue uersutia. Mirū est autem hic additus articulus quam uim habeat, τῷ πονηρῷ, quasi certum malum significet.Nisi forte uoci appositiuæ adiunctus est:quasi dicas ei qui malus est.Quis autē sic loquitur? Dico tibi non abire,pro eo quod est,iubeo ne usquam abeas? Deinde quid facient huic loco,qui lites,qui bella calculis omnibus approbāt inter Christianos? Christus absolute uetuit resisti malo,nimirum uulgari uia,ut malum malo repellatur,hoc est,conuicium conuicio,uulnus uulnere,bellum bello,cædes cæde.Imò quid prætexent ij,qui beneficium maleficio repēsant.Illud leuiculum,quod ὅστις uertit,Si quis,pro quisquis:nisi forte legit,ἔιτις.Item quod στρέψον,id est, Verte,siue obuerte,trāstulit præbe.Augustinus alicubi legit Para.

Quo prohibemur resistere malo.

Præbe ei & alteram.) Hæc Christi hyperbole mea sententia nihil aliud docet,quàm summam patientiam,animiq; moderationem,utq; tantum absimus à cupiditate uindictæ,ut ultro parati simus alteram potius iniuriā admittere,quàm malum malo pēsemus. Atq; hoc fortasse sensit Augustinus,cum in libello de mendacio,& libro uigesimo secundo contra Faustum,scribit illam præparationem alterius maxillæ in corde faciendam,nō in corpore.Nec enim hoc sensit Christus obuertendam siniſtram malam,ei qui dextram percusserit,sed ea nos uoluit esse lenitate,ut ad alteram iniuriam accipiēdam simus paratiores,quàm ad retaliandam priorem.Neque uero continuo cum mendacio cōiunctum uideri debet,quicquid habet hyperbolen.Quam & aliās annotauit præter Origenē,Hieronymum,& Chrysostomum,diuus Augustinus in diuinis literis. Quod genus illud in libro Iudicum: Camelis eorum nō erat numerus,& erant sicut arena,quæ est in litore maris.Rursum illud in Psalmis:Ascendunt in cœlos,& descendūt usq; in abyssum: nempe de undis maris uicissim attollentibus sese,ac subsidentibus. Certè schema hoc palàm annotauit Augustinus in epistola ad Marcellinam v.ostendens,si quis tropum sermonis reijciat,magis conuenire,ut in siniſtram primus ictus dicatur exceptus,quod in hanc magis,quàm in dextram fertur impetus ferientis.Idem admonet in Luca nō fieri ullam siniſtræ,dextræue mētionem:ut intelligamus hoc loco siniſtram ac dextram nihil aliud esse, quàm unam & alteram.Quemadmodum in alia quadam parabola,quinq; talēta posuit pro plurimis dotibus,duo pro mediocribus,unum pro minimis. Cæterum animaduertēdum est,ut subito mutarit numerum,Ego autem dico uobis: Sed quisquis percusserit te in maxillam &c.Non ob aliud,nisi quod hic numerus accommodatior est ad infigendū animo quod dicitur,dum quisq; sibi dici putat,quod dicitur.

Præbere maxillā,quomodo intelligendum.

Dextra ac siniſtra pro una aut altera.

Numerus cur aliquādo mutatur.

Et pallium.) καὶ τὸ ἱμάτιον.Hic recte distinxit uestimenti genus.Siquidem χιτῶν,tunica,uestis est interior,ἱμάτιον exterior,quæ Rhomanis est toga,Græcis pallium.

Mille passus.) μίλιον ἕν, id est, Miliarium unũ. Alioquí non respõdet quod sequitur,

Alia duo.) Ne illud quidem, alios duos. Atq; hic rursus Græcus usurpauit uocem Latinã: Etiãsi huius uocis mentionẽ fecit Hesychius. Nec est Alia duo Græcis, sed ἕτερα μετ' ἄλλου δύο. ut intelligas duplum oportere cõcedi, simplũ extorquẽti: quemadmodũ docuit de maxilla, & ueste. Nam quod αἰτοῦντί σε, id est, Poscenti te, uertit, petenti abs te, recte fecit.

Lapsus interpretis.

Ne auertaris.) μὴ ἀποστραφῇς, Ne auerseris, hoc est, ne reiicias. Quanq; & auertor reperitur, ut sit uerbum depositítium, sed in carmine usitatius, ut apud Bœotium:

Eheu quàm surda míseros auertitur aure. Sícut præuertitur.

Diliges proximũ tuum.) Græci τοὺς πλησίον appellãt familiares, & quibuscum habemus arctam, ac domesticam consuetudinem, non solum cognatos. Neq; enim est superlatiuus gradus apud illos.

Diligite inimícos uestros.) Post hæc uerba, particulã addũt Græci codices, inter quos, & Theophylactus, quã in nostra æditione nõ reperio. εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, id est: Bene pcemini deuouẽtibus uos. Quã sanè nec Hierony. addidit, nec Chrysostomus. Proinde haud scio, an eam studiosus aliquis ob affinitatem sententiæ, ex epistola Pauli ad Rhomanos huc ascripserit. Nam hac occasione comperímus locos aliquot immutatos.

Additum aliunde.

Pro persequẽtibus & calũniantibus.) ἐπηρεαζόντων καὶ διωκόντων: quorũ utrunq; penè idẽ ualet. Nã ἐπήρεια Græcis dicit' insultus proprie in bello, quasi dicas, ἐπάρσια, à Marte. Hinc dictũ apparet uerbũ, ἐπηρεάζω, quod est uexo, siue uim facio, & impeto. Sed quoniam Græci docent ἐπηρεάσαι nonnunq; idẽ ualere quod βλάψαι, nos uertimus lædunt.

Qui solem suum.) ὅτι τὸν ἥλιον, id est, Quia solem suum. Licet refragãtibus exemplaribus Latinis, Et fieri potest, ut interpres pro ὅτι legerit ὅς, siue ὅσις. Quanq; hoc nihil refert ad sensum. Et ἀνατέλλει, recte circunlocutus est, Oriri facit, siue expromit. Item, Pluit, Græcis est βρέχει, rigat. Rursum:

Quam mercedem habebitis.) Græce est, ἔχετε, id est, Habetis, præsentis temporis, ut rei significatio sit, non temporis. Porrò mercedem pro gratia posuit.

Et publicani.) τελῶναι, id est, qui uectigalia redimunt, unde & redemptores dícuntur. Genus hominum olim infame apud Iudæos, nunc apud Christianos, cum primis honestum. Nec id sanè mirum, cum institores, ac mensarij omnibus penè anteponantur apud utriusq; reipub. summates, quos nec Aristoteles, nec Tullius inter honestos ciues haberi uult. Nec est, Hoc faciũt, sed τὸ αὐτό, id est, Idẽ faciunt. Et salutaueritis, est ἀσπάσησθε, quod non est simpliciter salutare, sed oscúlo & cõplexu salutare, quod olim ex more fiebat inter amicos, non solum apud Iudæos, uerum etiam apud Græcos & Rhomanos.

Publicani olĩ infames, nunc in primis honesti habiti.

Fratres uestros.) Pleriq; Græci codices habẽt, τοὺς φίλους ὑμῶν, id est, Amicos uestros. Verum Iudæi fratres appellant quomodolibet cognatos. Atq; ita legit Hieronymus.

Quid amplius facitis.) τί περισσόν, id est, Quid eximium, aut quid supra cæteros.

Nónne & ethnici?) Rursus hoc loco nõnulli codices Græci habent τελῶναι, id est, Publicani. Cæterum ex interpretatione Chrysostomi, deprehendere licet illum ethnici legisse, cũ ait: Propter quod etiam hic Gentiles & Publicanos producit in medium, ut talibus discípulos comparando personis, etiam pudore ad uirtutem accẽdat. Nam ethnicus gentilem sonat, qua Græca uoce uidetur interpres delectatus, ob id, opinor, quod gẽtilis aliud quiddam significet Latinis auribus, nempe gentis affinitate coniunctum. Ac rursum, non est hic, Hoc faciunt, sed Sic faciunt, οὕτως ποιοῦσιν.

Gentilis quid proprie Latinis.

Estote igitur uos.) ἔσεσθε, id est, Eritis. Interpres legisse uidetur, ἐστε. Omitto, quod ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, quod uertere solet, Qui est in cœlis, nunc mutauit, cœlestis. Cæterum cõiunctio &, sicut, Et pater, non additur apud Græcos. Tantum est, Sicut pater uester cœlestis.

EX CAPITE SEXTO.

E iustitiã uestrã.) Græcis est, ἐλεημοσύνην, id est, Eleemosynã, nõ iustitiã, ut respõdeat quod sequit': Cũ ergo facis eleemosynã. Tãetsi Hieronymus iustitiã legit, sed interpretans eleemosynã. Atq; itẽ August. sermone ij. de uerbis domini ex Matthæo. Illud obiter admonendũ, Latinos usurpãtes Græcã eleemosynæ uocẽ, fraudare illã una syllaba, cũ Græcis habeat sex syllabas.

Eleemosyna sex syllabis.

Vt uideamini ab eis.) Augustínus eo quẽ modo citauimus loco, indicat hanc particulã sic addendã

ſic addendam orationi ſuperiori,ut finem ſignificet coniunctio Vt,non ſequelam.Neque enim uetat conſpici recte facta,ſed non uult hoc animo fieri. Rurſum in eo quod ſequit:

Vt, aliquoties ſequelā ſignificat,non finem.

Mercedem non habebitis,) uerbi tempus mutauit, οὐκ ἔχετε, id eſt,Non habetis.

Sicut hypocritæ) Hæc quoq; de uocū eſt numero, quibus interpres uidetur delectatus. Alioqui ὑποκριτὴς Græcis hiſtrionem ſignificat:hoc eſt, qui ficta perſona fabulā agit apud populum,quos eoſdem actores uocamus. Vnde quam nos pronunciationem,aut actionem dicimus,illi ὑπόκρισιν appellant. Quanquàm quiſquis quouis modo ſimulat, ac fingit,hypocrites uocari poteſt. Vnde Paulus, ἀγάπη ἀνυπόκριτος, id eſt,Charitas nō ficta,ſimulandi neſcia. Cæterum quod ad hiſtrionicam geſticulationem attinet,belle quadrat quod modo dixerat, πρὸς τὸ θεαθῆναι, id eſt, Vt ſpectētur,quod actorū eſt,& hinc theatrum. Quis enim mimus,quis hiſtrio minus eſt id quod uidetur, q̄ iſti,qui inani labiorum motu,& uocū ſtrepitu uideri uolunt precari deum,cūq; illo colloqui? Aut qui Iudaicis ceremonijs ſanctimoniā mentiuntur? Rurſum quod hic uertit, In ſynagogis,apertius erat,In cōciliabulis. Significat em̄ cōuenticula,quæ ſolēt fieri in plateis,ac foro, ſeu triuijs. Et uicos hoc loco intellige,nō eos q nō ſunt oppida,ſed i quos diuidit̄ urbs. Ad hæc:

Hypocrita Græcis hiſtrio.

Synagoga cōciliabulum.

Neſciat ſiniſtra tua.) Græce duæ ſunt dictiones. μὴ γνώτω, Neſciat.

Receperunt mercedem.) ἀπέχουσιν, id eſt,Habent,ſiue tulerunt. Nam ἀπέχουσι, ſonat quod alicunde ſit acceptum.

Neſciat ſiniſtra tua qd faciat dextera.) Nō abſq; figura dictū eſt,ſed ὑπερβολικῶς, quaſi dicas,Ipſe neſcias,quod facis,ſi fieri poteſt,tantū abſit,ut alijs oſtētes. Figurā annotauit & Chryſoſtomus homilia xix. Et addūt Græci, ἐν τῷ φανερῷ, id eſt,In ,ppatulo,ſiue in apto.

Reddet tibi.) Græce eſt, αὐτὸς ἀποδώσει σοι, id eſt, Ipſe,ſiue idem reddet tibi.

Et cū oratis.) καὶ ὅταν προσεύχῃ, id eſt, Cū oras. Nā & paulo ante uſus eſt numero ſingulari, Cū facis eleemoſynā. Etiāſi mox uariat. Nec eſt:

Non eritis,ſed οὐκ ἔσῃ, id eſt,nō eris.) Et in nōnullis Latinorū codicibus aſſcriptū eſt, Triſtes hypocritæ triſtes.quod nec apud Græcos eſt,nec in noſtris emendationibus.

Qui amant.) φιλοῦσιν. Quod licet ſignificet ,amant,tamen Græcis frequenter uſurpatur pro ſolent.Hoc certe loco magis quadrabat,ſolent. Rurſum eſt:

Amant Græce pro ſolent.

Synagogis:) Quod nosuertimus,cōciliabulis. Et anguli uocantur nō receſſus, ut uulgus accipit,ſed flexus uiarum,ueluti iuxta compita,ac triuia.

Vt uideantur ab hominibus.) ὅπως ἂν φανῶσιν τοῖς ἀνθρώποις, id eſt, Conſpicui ſint hominibus. Cæterum:

In cubiculum.) Eſt ταμεῖον, quod Latine penu ,ſiue cellam appellant, ubi reconduntur,quæ ad uſum domeſticum pertinent,nos cōclaue uertimus. Interpres Origenis quiſquis fuit,Nam Hieronymū non eſſe ſtilus arguit ,homilia in Matthæum uigeſima tertia, uertit prōptuariū:quod tamiæ Græcis dicātur, quos nos promos cōdos appellamus ταμεῖον tū utrūq; ſignificare uel cellā prōptuariā,uel cōclaue,ſeu cubiculū,teſtis eſt Heſychi?

Tamias, promus cōdus.

Clauſo oſtio.) Græca addunt,tuo, σου. Acq; item uetuſti Latinorū codices ,quod ſuæ quiſq; domi maxime in occulto ſit. Præterea:

Patrem tuum in abſcondito.) Nōnulli codices habebant, τῷ ἐν τῷ κρυπτῷ, id eſt,Patre tuo,qui eſt in abſcondito. Ac rurſum additur:

In manifeſto.) ἐν τῷ φανερῷ. Atq; ita legit Chryſoſtomus homilia decimaſexta. Annotauit & hoc loco tropū ſermonis Chryſoſtomus. Neq; enim hoc ſenſit Chriſtus,non eſſe Chriſtianis precandum,niſi in penuario domus,ſed non magis affectādum, ut homines prædicent precantem,q̄ ſi abditi in retruſiſſima ædium parte ſoli precarentur.

Nolite multum loqui.) μὴ βαττολογήσητε. Grecis eſt dictio compoſita prouerbialis, à Batto quodam poëta,qui conſcripſit hymnos,in quibus eadem ſubinde inculcauit: quēadmodum copioſius explicatū eſt in Chiliadibus noſtris. Huc alluſit Ouidius, cū Battū indicē eadē facit iterantem. In illis Mōtibus,inquit,erant,& erant in mōtibus illis. Cuius βαττολογισμὸν ridicule imitatus Mercurius,

Battologia,ex prouerbijs.

Et me mihi perfide prodis, Me mihi prodis,ait.

Sunt qui malint Battum fuiſſe quempiam balbum, & hæſitanti ore,impeditāq; lingua: cui uidelicet hominū generi,peculiare uidemus,cū ne ſemel quidē,quod cupiunt,poſſint

Superſtitio quorundam in precibus,

effari, uoces eaſdem iterũ atq; iterũ repetere. Vnde quod hic docet Chriſtus, nõ ſolũ pertinet ad immodice prolixas preces: cũ alioqui Paulus iubeat nos citra intermiſſionẽ orare, & ipſe Chriſtus legatur oraſſe prolixius, uerũetiã ad illos, qui ſuperſtitioſe preculas eaſdẽ ſine fine iterãt. Quo quidẽ morbo uſq; adeo nõ uacant Chriſtiani quidã, ut in his ſummũ pietatis faſtigiũ collocent. Porrò quod hodie uidemus ſacerdotes, nihil dicã qualibus, ſed certe nimiũ prolixis precibus, hiſq; præſcriptis, aliquoties ineptis, ac ridiculis, ne dicã impijs, oneratos, quid ſuper hac reſentiã, ſatius eſt nõ attingere: partim quod res paucis explicari nõ poſſit, partim quod fortaſſis nec citra periculũ. Ne dũ huic malo mederi conamur, alterũ inuitemus grauius. ut ſunt, qui uicijs ſuis patrociniũ undelibet aucupentur. Illud dicã, nõ eſſe prudentis cũ ſuo ſeculo pugnare. Et bonæ mẽtis eſt, maiorũ decretis libenter ac ſimpliciter obſequi. At rurſus illorũ eſt, ut ſumma uigilãtia, quod ſit optimũ, & cũ Chriſti dogmatis maxime cõſentiẽs ſtatuãt. Hieronymus admonet, ex hoc loco natã hæreſim quorũdam, qui Chriſtianorũ precationes ueluti ſuperuacaneas in totũ aſpernabãtur. Fuit his diuerſa factio Pſallianorũ, ſiue Euchitarũ, nomen inditũ ab orãdo, qui totos dies ocioſi, tantũ precularũ emurmurabant, mira linguæ uolubilitate, ut Auguſtinus id ſcripſerit incredibile. Monachos uetabant ſuſtẽtandæ uitæ cauſa manibus operari, ne quãdo cogerentur precationes interrũpere. Vtinã quicunq; Chriſti philoſophiam profitentur, ſic abhorreãt ab hac ſuperſtitione, ut precũ puram, & illibatam uictimã, Chriſtóq; gratã offerant. Nam cantiunculariũ, clamorum, murmurũ, ac bomborũ ubiq; plus ſatis eſt, ſiquid iſta delectant ſuperos. Abunde ſatis erat hoc indulgere idiotarum, ac ſtultorum affectibus, ut cuiq; liberum eſſet priuatim quæ uellet, aut quantũ uellet precari. Cæterũ publicas preces optarim eſſe moderatas: nec in his quicq; admiſceri, nõ deprõptum ex ſacris libris, aut certe ab his uiris profectũ, quorum ſcripta ſpiritũ apoſtolicum reſipiunt. Nunc cuiuſmodi eſt, compelli tanta cenſura, ut deliri ſenis, aut mulierculæ nænias legas ſacris admixtas?

Euchitæ Pſalliani.

Publicas preces conuenit moderatas eſſe, & ſanctas.

Sicut Ethnici faciunt.) Faciunt non additur nec apud Græcos, nec in aureo codice, nec in Donatianicis.

In multiloquio.) Hic non eſt βαττολογία, ſed proprio uſus eſt uerbo πολυλογία: ueluti exponens quid dixerit, βαττολογεῖμ.

Petatis eũ.) πρὸ τοῦ ὑμᾶς αἰτῆσαι αὐτόμ. Et Latinius & apertius dixiſſet, Priuſquàm petatis ab eo. Deinde, προσεύχεσθε ὑμεῖς, id eſt, Orate uos, non Vos orabitis. Maior enim eſt pronominis emphaſis in fine appoſiti, quo diſcernat illos ab ethnicis.

Qui es in cœlis.) Articulus Græcus ueluti diſtinguit illum patrem à patre terreſtri, ὁ ὢν τοῖς οὐρανοῖς. Perinde quaſi dicat, Nos in terris patrẽ neſcimus, ex te uno pẽdemus pater cœleſtis: à quo nobis petenda ſunt omnia, quibus opus eſt ad ueram uitam.

Sanctificetur nomen tuum.) ἁγιαθήτω. Sanctum dicitur non ſolum purũ, & impolutum, uerumetiam uenerandum, & inuiolatum. Et Auguſtinus explicans tropos, uteris inſtrumenti libro quarto, oſtendit hic Sanctificetur dictum, non pro eo qnod eſt fiat ſanctum, ſed pro, declaretur ſanctum. Quanquàm apud Hieremiam queritur deus nomen ſuũ pollui inter gẽtes culpa ſuorum. Nullum autem probri genus intolerabilius ingenuis animis, q; parentũ ignominia. Siquidẽ ueriſſime dictum eſt apud Græcũ tragicum:

Sanctificare pro illuſtrare

Δυλοῖ γαρ ἄνδρα κἂμ δραστύπαλαγχνός τις ᾖ ὅταμ συνεδῇ μηδὸς ἢ πατρὸς κακά.

Rurſum nulla res æque fulcit, & exhilarat filiorũ animos, ac parẽtum gloria. Nã hos affectus quos hominũ uulgus habet erga corporeos parẽtes trãſfert in deũ. Quod genus eſt & illud quod mox ſequitur, Adueniat regnũ tuũ. Si patres ad amplos honores prouehantur, ſub eorũ umbra regnãt & filij, & ſibi putãt accreſcere, quicquid dignitatis, aut autoritatis accreuit patri. Iam ut regni, ita & familiæ in hoc ſita eſt felicitas, ut autoritati patris, aut regis morigeri ſint omnes, nec ulla ſit factio, diſſidiumue, ſed ab unius uoluntate pendeant omnia. Rurſum:

Sicut &.

Sicut in cœlo & in terra.) ὡς ἐμ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, id eſt, Quemadmodũ in cœlo, ſic etiam in terra. Interpres dum exprimit Græcam figuram, obſcurius extulit ſententiam. Senſus autem eſt: Sic fiat, quod tu uis in terris, hoc eſt, in tuo populo cœleſti, quemadmodum fit in cœlo, ubi nemo repugnat uoluntati tuæ.

Cotidianum quid Græcis.

Panem noſtrũ cotidianum.) τὸμ ἄρτομ ἡμῶμ τὸμ ἐπιούσιομ. Quod hic uertit ſuperſubſtantialem,

ſtantialem,ad uerbū ſupereſſentialem ſonat. Id autore Hieronymo Septuaginta plenūq; transferūt περιούσιον, pro quo apud Hebræos reperit סְגֻלָּה, quod Symmachus ἐξαίρετον, id eſt,eximiū,ſiue egregiū uertit:q̄q; idem alicubi uerterit peculiare. In Euangelio, quod appellatur Hebræorū,pro ſuperſubſtātiali pane repperit Hieronymus מָחָר,quod dicit craſtinū.Equidē ut nihil horū improbo,ita quod poſtremo loco poſitū eſt,mihi maxime probat.Nec em̄ in precatione tā cœleſti Chriſtus de hoc,opinor, loquit pane,quē à ſuis parētibus accipiūt,& gētes.Et apud Græcos ἐπιούσα craſtinus dicitur dies. Sic em̄ uſus eſt & Lucas in actibus apoſtolorū capite ſeptimo.Et indicat Auguſtinus nōnihil tale,ſermone uiceſimo octauo,ut hic ſit ſenſus:Quemadmodū patres terreni proſpiciunt liberis ſuis panē,quo corpus alat,etiā in poſterū diē,ita tu nobis proſpice panē cœleſtē animi cibū,qui pater es cœleſtis,& pater ſpirituū. Verū hac de re nonnihil dicemus & aliâs.

Et dimitte.) ἄφες. Cur nō potius remitte? Nā Græca uox polyſemos eſt.Audio quoſdam offenſos,quod p dimittite uerterim,remittite. Cur iſti nō itē offenduntur,quod in ſymbolo apoſtolorū,ut uocatur,credamus remiſſionē peccatorum potius,q̄ dimiſſionē? Quod ſi primus omniū pro dimitte dixiſſem remitte,quid erat flagitij? Nunc diuus Cyprianus enarrās hunc locū toties iterat remitte pro dimitte, idq; in uoluminibus à me nō ædītis:ut quod aliquoties relictū eſt,Dimitte,probabile ſit à ſcriba poſitū.Ad eūdem modū citat,libro ad Quirinū iij.ca.xxij.referēs ex Marco,Remittite,ſi quid habetis,ut & pater ueſter qui in cœlis eſt,remittat uobis.Item eiuſdē operis cap.xxviij.Quin & Auguſtinus lib.ad Cathecumenos ij.cap.x.quoties utit remittēdi uerbo:Tibi cōfide, quoniā remiſſa ſunt tibi peccata tua.Rurſum:Et hanc profeſſionē fidei ſuæ,in qua remittunt omia peccata &c.Quod ſi apud hūc frequēter inuenimus dimittere pro remittere,aut datū eſt uulgatæ cōſuetudini ſermonis popularis,aut à librarijs deprauatū eſt.Quorſum autē attinet excutere quoties hoc uerbū ſit obuiū apud alios ſcriptores eccleſiaſticos? Quod ſi uſq; adeo ſanctū exiſtimāt male Latine loqui,nō obſtamus,quo minus iſti fruātur ſuo Dimittite.Quod quæſo eſt iſtud hominum genus? Nos modeſtiſſime duobus uerbis annotauimus,quod rectū eſt:neq; cuiquam unquàm uel uerbo moleſti fuimus,ſi cui magis arrideat,dimitte.Iſti recte admoniti,quiritantur in concionibus apud indoctam plebeculam,ad lapides prouocantes:debacchantur in conuiurijs:latrant in gyneceis,in nauibus,in uehiculis, & ubi non? Clamant actum eſſe de religione Chriſtiana, ſe fruſtra theologos eſſe,repertum qui non ueritus ſit precationem dominicam corrūpere.O linguas execandas,& indignas,quibus Euangelium Chriſti prædicetur.Ad hoc explicandum infantes, & inſulſi,ad lacerandam hominis benemerentis famam,& diſerti ſunt, & uenuſti ſcilicet, Sycophantas præſtant, hierophantas profeſſi.Quid autē arrogantius? Per nos illis licet, quantum libitū fuerit συλοικίζειν, nullus obſtrepit,nullus reclamat,nobis per illos emendate loqui non licebit. Sed præſtat id quod erat inſtitutum perſequi.

Dimitto pro remitto.

Sycophātæ p hierophantis.

Sicut & nos.) ὡς καὶ ἡμεῖς.Hoc loco non conditio,ſed ſimilitudo ſignificatur:id quod euidētius explicat Lucas.Sentit enim alterum fieri inter filios cœleſtis patris,alterum rogat ut fiat.Neq; enim rogant,ut uiciſſim inter ſeſe ſibi dent uenia, quod in ipſis ſitum eſt, ſed quemadmodum ipſi inter ſeſe mutuis erratis ignoſcunt,ut par eſt eiuſdem familiæ filios,ita ſit & ille propitius pater,nec ulciſci uelit,ſi quid forte aduerſus illum deliquerunt.

A malo.) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.Poteſt & ad rem referri,quaſi dicas,à malitia.Verum articulus additus ſuadet,ut magis referatur ad diabolum.Nam huius eſt tentare.Et hunc opponit patri,unde cœpit precatio.Ita docet Chryſoſtomus,hunc ediſſerens locum.

A malo, quō accipiendū.

Quia tuum eſt regnum.) Hanc coronidem in omnibus Græcorū exemplaribus adiectam cōperio,& interpretatur eam Theophylactus, ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμήν, id eſt,Quoniam tuum eſt regnum,& poteſtas, & gloria in ſecula amen. Verum quando nec in ullis Latinorum exemplaribus aſſcriptum uiſitur, nec exponitur ab Hieronymo,aut ullo prorſus interpretum, præter Chryſoſtomum,& huius abbreuiatorem recentem Theophylactum, apparet ex ſolenni cōſuetudine ſic additum, ut angelicæ ſalutationi quædam adiecerunt,nec ab angelo dicta, nec à quopiam alio.Nam,Benedicta tu in mulieribus,Elizabeth uerba ſunt. Et:Quia peperiſti ſeruatorē animarum noſtrarum, à nemine dictum eſt.Cōſimili ſtudio adiectum eſt in fine Pſal-

Adiecta pars precationi dominicæ apud Græcos.

morum,Gloria patri. Proinde non est cur Laurentius Valla stomachetur bonam precationis dominicæ partem fuisse decurtatam. Magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui non ueriti sint,tam diuinæ precationi suas nugas assuere. Nugas enim iure dixerim ad diuinam doctrinam,quicquid ab hominibus profectum fuerit: præsertim si quod ab hominibus annexum sit, ad Christum autorem conferatur. Quod si quis contendat, hoc ab ipso Christo fuisse additum,necesse est,ut fateatur omnes nostros, ac totam Rhomanā ecclesiam hactenus fugisse bonā partem dominicæ precationis. Ac ne Africanam quidē, Nam Cyprianus enarrans peculiari libello locū hunc Euangelij,ne uerbo quidem agnoscit hanc coronidē. Porrò qui ideo putant ab Euangelista fuisse additā,quod Chrysostomus interpretetur,leui nitūtur argumento. Siquidē interpretatur ille ,quod solennis usus ecclesiæ quotidie sonabat: perinde quasi quis enarrās Psalmos,interpretaretur solennē illā Coronidē, Gloria patri & filio. Nec mirū si hoc dignatus est facere Chrysostomus ,cū in homilijs diligenter exponat hymnū quo Monachi quidā soliti sunt consecrare conuiuiū suum. Qui contendunt hanc Coronidem asscriptam fuisse ab Euangelista ,ijdemq; confirmant hanc æditionem,aut esse Hieronymi,aut certe ab illo castigatam ,uelim ut explicent nobis,cur ille tantam sacræ precationis partem ausus sit omittere,qui ne in commentarijs quidem ullam huius fecerit mentionem. Hæc cum sint dilucidiora ,q̄ ut argumētis egeant,tamen non defuerunt ,qui mihi ex hoc quoq; loco grauem struerent calumniam.

Amen,quid. Cæterū Amen,quod Aquila interpretatur fideliter,& hic simili modo uideri poterat adiectum,Hieronymus admonet orationis dominicæ esse signaculum.

Peccata eorum.) παραπτώματα, id est, Delicta,ut mox uertit,siue errata,siue lapsus. Siquidem à labendo uox dicta est. Et Latinius,Sua,quàm Eorum. id quod constanter contemnit interpres. Ac rursum,Dimittet,pro remittet.

Hypocritæ tristes.) σκυθρωποί, id est, Tetrici,parumq; alacres. Latine uertit interpres, modo intelligatur, Tristis,nō qui doleat,sed qui uultu sit inamœno,ac seuero. Nam aliās Tristis est anima mea,pro dolente uertit,& contristare pro dolore afficere, λυπεῖσθαι. Miror hypocritæ Græcam uocem usq; adeo placuisse Christianis Latinis ,cum simulator dicatur Latine. Nō mihi tempero,quin animi gratia recenseam quod adiectū est in Lyrani commentarijs. Neq; enim suspicari libet,illum usq; adeo ineptisse. Hypocrita inquit dicitur ab hypos,quod est sub,& crisis aurū. quia sub auro uel sub honestate exterioris cōuersationis habet absconditum plumbum falsitatis. Eant nunc & negent referre,utrum Græce norit aliquis,an secus.

Exterminare quid Græcis. Exterminant enim.) ἀφανίζουσιν. Quod Chrysostomus interpretatur, διαφθείρουσι καὶ ἀπολλύουσιν, id est,corrūpunt ac perdūt. Quod uidelicet odiosius putat personis histrionum. Siquidem illi natiuā faciem personæ tegunt dūtaxat,isti uero corrūpunt ac perdunt propriam faciem,& citra personā agunt fabulam. Qui sic interpretantur hoc mihi uidentur secuti,quod qui perit è medio sublatus dicitur etiā Græcis. Diuus Hieronymus uertē dum putat,demoliūtur,addens exterminandi uerbū inscitia interpretū frequenter obuiū esse in sacra scriptura: cū aliud quiddam significet,quàm illi sentire uolūt. Siquidem exterminare,est è terminis,ac finibus profligare,quemadmodū eliminare,extra limen ,ac foras efferre. Hilarius hoc loco ἀφανίζειν interpretatur cōficere,nec id sanè ineleganter. Est em̄ obscurare,ac uelut è conspectu tollere uelut qui fucis utuntur ,cælant suam faciem ,ac ceu persona tegunt,ita qui ficta macie,tristiq; pallore sanctimoniam simulant. Nam & pietas suam habet tenuitatem,suum pallorem,sed in quo Christi reluceat alacritas.

Exterminare uerbum interpretis dānatū ab Hieronymo.

Parere,pro apparere. Vt pareant hominibus.) ὅπως φανῶσιν. Quod modo uertit, Vt uideantur,nūc uertit ,Vt pareant ,mire lasciuiens sua copia. Cæterū, νηστεύοντες participiū uerbi iusiniti uice positū uidet̄,more Græcorū,unde nos ita uertimus, Quo perspicuū sit hominibus ipsos ieiunare. Nec em̄ in hoc reprehendūtur ,quod studerent uideri ieiunare, cū non ieiunarēt,sed quod ieiuniū omnibus conspicuū esse uellent, quod potius erat dissimulandum. Itidem mox,Ne uidearis hominibus ieiunans,ne conspicuum sit hominibus te ieiunare.

Receperūt mercedem.) Rursus est ἀπέχουσι, id est,Habēt,ut ante cōmonstrauimus.

Reddet tibi.) Et hic addūt Greci codices, ἐν τῷ φανερῷ, id est,In propatulo,ut oppo natur ei,quod est,In occulto. Cæterum ,hic quod ἀφανίζει uertit ,demolitur,ex sententia Hieronymi

Hieronymi facit. Quanquàm ego malim Corrumpi, quum de tineis loquatur & blactis. Nam Demoliri potius est parietem, aut murum destruere. Verbum à mole dictum.

Thesaurizate.) Mirum cur Græca uox usq; adeo delectarit θησαυρίζετε, cum dicere potuerit, Reponite, recõdite, colligite, coaceruate. Thesaurus enim proprie diuitiæ sunt sepositæ, & in longum tempus reconditæ, quam Persæ gazam appellant. Neq; tam est effodiũt, q; perfodiunt, διορύσσουσι. Siquidẽ pfosso pariete, fures ad scrinia penetrãt. Necest:

Thesaurus tuus,) sed uester ὑμῶν. Etiamsi mox numerum mutat, Si oculus tuus simplex. Nec est, Est cor tuũ, sed ἔσται, erit.

Nec erugo nec tinea.) οὔτε σὶς οὔτε βρῶσις. Cyprianus libro tertio ad Quirinum legit, Neque tinea, neque comestura exterminabit.

Lucerna corporis tui.) Nec addit in Græcis exẽplaribus, tui, sed tantũ corporis, & sententia plusculũ habet dignitatis, si omittatur, ut sit absoluta. Quod lucerna est in domo, id est oculus in corpore, non in tuo solũ, aut meo, sed in quouis hominis, aut animantis corpore. Atq; ita legit diuus Chrysostomus in his homilijs, quas Basileæ uidimus Græce scriptas. atq; ita citat Hieronymus scribẽs aduersus Luciferianos. Deniq; sic scriptum cõperimus, & in peruetustis Latinorũ codicibus. Sumitur eñ similitudo ab oculo corporis ad oculũ mentis. Quod est oculus in corpore animãtis, id est affectus in animo, qui si purus fuerit, totus animus erit syncerus. Proide prior illa pars, Lucerna corpis est oculus, ptinet ad id, unde ducit collatio, Posterior, Si oculus tuus fuerit simplex &c. ptinet ad ea, ad quæ accõmodat similitudo: unde addit, tuus, qui spiritualis es, & cuius oculos synceros requro. *Tui redũdat.*

Si oculus tuus nequam.) πονηρός, id est, malus, siue peruersus. Nam Græca uox magis sonat uersutum, ac malicioſum, ut opponatur simplici. Simplex oculus est nulla re uiciatus, puta lemis, aut pituita, aut morbo. Cæterum lippus, aut strabus, aut luscioſus, deprauatus est. Alioqui nequam oculus magis sonat libidinoſum, quàm uiciatum. *Nequam, pro malus.*

Ipsæ tenebræ quantæ.) Τὸ σκότος πόσον; Quod addidit ipsæ, recte explicuit uim articuli Græci. Cæterum festiuior erat oratio, si non addidisset, Erunt, quod apud Græcos non additur. Tantum est, tenebræ quantæ.

Vnum odio habebit.) τὸν ἕνα μισήσει. Sermo nonnihil habet obscuritatis, etiãsi sensus liquet. Duos enim ponit, puta, Demeam, ac Mitionẽ, quorũ alterutri sit adhærendũ, nam utriq; simul nõ potest. Aut Demea diligẽdus est, ut oderis Mitionẽ, aut Mitio diligẽdus, ut oderis Demeã. Proinde mea sentẽtia rectius uertisset per Hũc & hunc, q; per unum & unũ. Deinde nõ est ocioſus Græcus articulus. certũ enim significat, perinde quasi demonstret aliquẽ, τὸν ἕνα, τὸν ἕτερον, . Quãq; illud, τὸν ἕνα, nõ sic accipiendũ est, ut prius referat ad deũ, alterũ ad Mãmona. Alioqui bis idẽ diceret, sed ut utrũq; τὸν ἕνα, ad utrãlibet personã pertineat: quã utrancunq; delegeris, ei opponitur, τὸν ἕτερον. Quod si sic accipias, ut iuxta consuetũ distribuendi morẽ, prius ἕνα notet Demeã, posterius Mitionẽ, iã hic erit sensus, Demeam odio habebit, ac Mitionem diliget: aut Mitioni adhærebit, & cõtemnet Demeam. Itaq; uides idem bis dici. Cum, aut cõiunctio significare soleat diuersitatẽ. Sed tota oratio ad utrã libet personam pertinet, nec aut mutat personam, sed rem. Annotauit super ea re nonnihil & Chrysostomus homilia uigesima secunda. *Vnũ & unũ obscure.*

Et mammonæ.) Mammona neq; Græca uox est, nec Hebraica, sed Syriaca, ut ostendit diuus Hieronymus. idem apud eos significans, quod apud Græcos πλοῦτος, quem illi deum faciũt. Est enim uox singularis numeri, generis masculini. Diuus Augustinus indicat linguam Pœnorum affinitatem habere cum Hebræorum lingua. id quod alicubi fatetur & Hieronymus: Porrò Pœnorum lingua Mammon uocari lucrum. Cæterũ quod idem mammona uocem putauit Hebraicam, cum Syra sit, mirum nõ est: cum inter Hebræam quoque & Syram nonnulla sit cognatio. *Afrorum lingua finitima Hebraicæ.*

Animæ uestræ.) τῇ ψυχῇ. Animam pro uita posuit, uelut & aliâs: Qui perdiderit animam suam. Cæterum: *Anima pro uita.*

Quid bibatis.) Etiãsi reperitur additũ in nonnullis codicibus, superfluũ est. quod cibi nomine potus contineatur, & aquæ potus nemini nõ pateat. Certe nec apud Chrysostomum additur, nec apud Hilarium. Hieronymus indicat in nonnullis codicibus asscriptũ uisse, uerũ ediſſerens negligit. Nos passi sumus adijci, ne Latina non responderent Græcis.

cis. Certe in peruetustis exemplaribus non ascribitur, licet paulo inferius etiam potus fiat mentio. Nolite esse solliciti dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus. Ac rursum:

Nónne anima.) Apertius erat, nónne uita.

Cibi nomine & potus continetur.

Quàm esca.) φὴ τροφῆς, id est, Cibo, siue alimonia, ut potum quoq; cõplectatur. Etiamsi Aristoteles potum esse neget, qui nutriat, ut cuius uis sit cibum in membra digerere. Cæterũ pro πλεῖον, qđ Græcis sonat plus pluris, recte mutatũ est, & Latinitatis habita ratio.

Respicite uolatilia.) ἐμβλέψατε τὰ πετεινὰ, id est, Intuemini ad uolatilia, ut uerbum uerbo reddam. Certe respicit qui in tergum deflectit oculos. Vnde maluimus circumloqui, Vertite oculos ad uolatilia cœli.

Quæ non serunt.) Sic enim legitur in plerisque codicibus, ὅτι, id est, Quia nõ serunt. Et diuus Hieronymus legit quoniam. Ego malim Quod, ut accipiatur εἰδικῶς. Siquidem idipsum est, quod nos uult intueri, quod non faciunt sementem, cum tamen hominũ more uiuant, cum nulla distringantur sollicitudine parandi uictus.

Magis pluris.

Magis pluris estis.) μᾶλλον διαφέρετε, id est, Magis antecellitis siue præstatis illis. Siquidem διαφέρειν Græcis nõ solum est differre, sed & præcellere. Quoniam in ipso uerbo uis est comparatiui: aut congeminatio epitasin habet æminentiæ, aut μᾶλλον positum est pro potius. Proinde nos uertimus, Nónne uos longe præcellitis illa? Nam interpres uidetur etiam affectasse sermonis absurditatem. Augustinus de tropis ueteris testamenti demonstrat apud Hebræos aduerbium cõparandi nonnunquàm adijci ex superfluo. Et fieri potest, ut hanc quoq; sermonis formam expresserit Græcus interpres.

Quis ex uobis cogitans.) μεριμνῶν. Plus est ἢ cogitans, sed anxie ac sollicite cogitans, Participium eius uerbi quod sæpe uertit, Sollicitum esse. Porrò, quod sequitur:

Ad staturam suam.) Græcis est ἡλικίαν, quæ & ætatem significat, quasi dicas grandita tem. Vnde & maior & minor, & grandis ad ætatem referuntur: quod ex auctu corporis ætas deprehenditur in adolescentibus.

Lilia agri.) τοῦ ἀγροῦ. Non ociose addidit, ἀγροῦ, quod hortẽsia lilia nonnihil debere uideri poterant curæ humanæ: quemadmodum ante dixerat, uolucres cœli, ut distingueret ab altilibus. Nec est Cõsiderate, sed καταμάθετε, id est, Cognoscite, siue cognoscitis. Nam Græca uox anceps est. Vt omittam, quod ὅτι rursum uertit: Quoniã pro quod, tametsi præstabat omitti. Ac rursus: Coopertus est, pro amictus fuit, siue indutus, περιεβάλετο. Ad hæc: Pro Vnum, rectius uertisset, unumquodlibet horum.

Quanto magis.) οὐ πολλῷ μᾶλλον, id est, An nõ multo magis. Vbi quæso quid erat causæ, cur interpres uariaret Græcum sermonem? Porrò,

Modicæ fidei.) Græcis est dictione cõposita ὀλιγόπιστε, quod in Luca uertit, Pusillæ fidei. ἀξιόπιστος est grauis & idoneus cui fides habeatur. ὀλιγόπιστος, siue cui parum fidendum, siue qui parũ fidit. Sũt enim in sacris literis uoces aliquot, receptiores, quàm ut possint loco moueri, quarũ est, Fides, quæ Latinis magis pertinet ad eũ qui pollicet aut præstat, quàm ad eum qui fidit: nisi cum dicimus fidem habere, pro credere. Proinde magis hic quadrabat, exiguæ fiduciæ, ἢ modicæ fidei. Siue ut nos uertimus, Parum fidentes.

Quædam uocabula sic recepta, ut tolli non possint.

Scit enim pater uester.) Hoc loco Græci addunt, ὁ οὐράνιος, id est, cœlestis. Nec est in plerisq; Sollicitus erit sibi, sed curã habebit suiipsius, μεριμνήσει τὰ ἑαυτῆς, id est, curabit sua. Augustinus in libro aduersus Adimantum legit: Nolite cogitare de crastino, nam crastinus dies ipse cogitabit sibi. Eundem ad modum legit Cyprianus, enarrans precationem dominicam. Et nonnulla exemplaria habent, μεριμνήσει ἑαυτῆς.

Κακία & κάκωσις quid differant.

Sufficit diei malicia sua.) ἡ κακία, Malum. Vt apud Græcos κακὸν, itidẽ apud Latinos anceps est, ad afflictionem, & improbitatem. At κακία uirtuti opponitur, quã Latini nõ nulli maliciam uocant, alij uicium. Cæterum κάκωσις afflictionem sonat, à uerbo κακόω, quod est malis afficio. Abusus est igitur κακία, pro κάκωσις, ut indicat Hieronymus, ediserens hunc locum. Præterea in commentarijs Ecclesiastæ: Rursus in cõmentarijs Amos. Et Chrysostomus homilia uigesima tertia: Satis malorum adfert ipsum tempus, ut non affligamus nosmetipsos sollicitudine futurorum malorum. In hanc sententiam adducit hunc Euangelistæ locum Augustinus in secundo commentario sermonis Christi in mõte dicti, Maliciam interpretans malum pœnale.

Ex capite

EX CAPITE SEPTIMO.

NOlite condemnare,& non condemnabimini.) Hæc uerba nec in ullis Græcorum exemplaribus reperi,nec apud Hieronymum referuntur,nec apud Chryſoſtomum,nec apud Hilarium, deniq; nec in uetuſtiſſimis codicibus Latinis. Vnde uidentur è ſpatio marginali delata in cõtextum. Interpretatus eſt aliquis,quod dixit, Iudicare,hoc loco nihil aliud eſſe q̃ dãnare:ſicut & apud Paulum ſubinde iudicium pro condemnatione ponitur. Nec eſt paulo ante: *Iudicare Hebræis pro condemnare.*

Et non iudicabimini) ſed Ne iudicemini, ἵνα μὴ κριθῆτε. Atq; ad eum modũ legit Hilarius, cõſentiẽtibus exẽplaribus diui Donatiani. Vt diſſimulẽ,quod pro κρίνετε & μετρεῖτε, id eſt,Iudicatis & metimini,uerterit,iudicaueritis & mẽſi fueritis: q̃d q̃ pro μετρηθήσεται uerterit remetietur uobis,reclamãte Latinitate. Nã addito nomine,dicere poterat,alij metient uobis. Verũ haud ſcio an ſatis caſte dici poſſit,iudicabimini. Neq; em̃,opinor, iudicatus dicit̃, de quo pronũciatũ eſt,ſed res iudicata,& iudicata cauſa,de homine iudicatũ, niſi addas iudicatur inſanus,pro habetur. Proinde mea ſententia tolerabilior eſt Auguſtini lectio:Nolite iudicare,ne iudicetur de uobis:quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabitur de uobis. Optimum autem fuerit ſi legamus, Nolite cõdemnare,ne condemnemini.

Et trabem in oculo tuo.) τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς. id eſt, Quæ uero eſt in oculo tuo trabẽ,nõ animaduertis. Præterea,frater ſine. Frater,nec aſſcriptum eſt in Græcis,nec in Latinis antiquis,ſed tantum,ἄφες ἐκβαλῶ,id eſt, Sine eiiciam,cõſentit & codex aureus. Rurſum:

Et ecce trabes eſt in oculo tuo.) Græce feſtiuius eſt,ſubaudito uerbo ſubſtãtiuo, καὶ ἰδοὺ ἡ δοκὸς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου,id eſt, Et ecce trabes in oculo tuo. Ad hæc:

Videbis eiicere.) Nimiũ græcanice dixit, διαβλέψεις ἐκβαλεῖν,id eſt, Diſpicis ut eiicias. *Videbis eiicere græce.*

Nolite ſanctum dare.) μὴ δῶτε,id eſt, Ne detis. Id quod ad eũdem modum perpetuo uariat. Id indico,non quod male uertat interpres,ſed ne quis in uerbis fruſtra philoſophetur:quaſi uoluntas etiã ſit hic uetita. Et rectius erat proiiciatis,quàm mittatis, βάλλετε. Vt ne dicam,quod μήποτε,id eſt. Ne quãdo,uertit,ne forte,parum tempeſtiuiter,extenuãs periculum,quod auctũ magis oportuit. Nec eſt, Pedibus ſuis,ſed ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν,id eſt, Inter pedes ſuos. niſi placet,ἐν,uſurpatum pro per,more Hebræorum.

Et canes conuerſi.) Canes apud Græcos nõ additur,nec attingitur ab interprete Chryſoſtomo,neq; in emendationibus Latinorũ exemplaribus,ac ne in aureo quidem. Poteſt autem conculcatio & laceratio ad canes pariter & porcos referri. Sæuiũt enim & apri. Canis prophanum animal,& ſus immundum,quod ab unguẽtis peculiariter abhorret. Cæterum margaritis ſiue unionibus olim ſummum fuiſſe precium, abũde teſtis eſt Plinius. Deniq; quod dixit Cõuerſi, ῥαφέντες, apertius erat, Verſi in uos. Nec eſt Dirumpant,ſed ῥήξωσιν,id eſt, Lacerent,ſiue lanient.

Nunquid lapidem porriget ei.) Hãc locutionis duriciem molliuimus interpretatione ſenſu manente,ne quis calumnietur,quod à uerbis diſceſſimus.

Bona data.) δόματα ἀγαθὰ,id eſt, Donationes bonas,ſiue bona dona. Eſt autẽ hic tropus ex idiomate ſermonis Hebræi,quod genus eſt illud in numeris:Ego accepi fratres ueſtros leuitas,de medio filiorum Iſrael,dationẽ datam domino. *Sic* em̃ legit Auguſtinus, indicãs tropos huius uoluminis,cũ Græci legant, δόμα δεδομένον. Nec enim hic data participium eſt,ſed nomen. Alioquí qui datur,quod iam datũ ſit: Ac maluerã dona q̃ data: niſi quod δόμα recte dici poſſit,quocunq; modo datũ,ut medici ſua pharmaca δόσεις uocant,cum donum ſit gratuitum,quod Græci ſua uoce δῶρον appellant. Rurſus & illud: *Data, δόματα.*

Dare petẽtibus ſe.) Quod nos explicuimus,ſi petatis ab illo. Itẽ Et uos facite illis,omiſit, οὕτως καὶ ὑμεῖς,id eſt, ſic & uos facite. Atque ita legit Chryſoſtomus, Auguſtinus item commentario ſecundo in hunc locum. Idem ait in uulgatis codicibus ſcriptum fuiſſe: Omnia quæ uultis ut faciãt uobis homines bona,ita & uos facite illis. Putatque bona additum ab interprete Latino explicãdæ rei gratia,cum in Græcorum exemplaribus nõ habeatur. Quanquàm ea dictio additur & apud Cyprianum in expoſitione precationis domínicæ. Rurſum: *Varietas exẽplariorum.*

Quæ ducit.) ἀπάγουσα,id eſt, Quæ abducit. Ac mox:

Quàm

Quàm angusta porta.) ὅτι στενή, id est, quia angusta porta, Quanquàm dissentientibus exemplaribus Latinis. Interpres legisse uidetur, ὡς στενή. Certe in Paulino codice utrobiq; scriptum erat, quia.

Pseudoprophetæ qui.

A falsis prophetis.) ψευδοπροφητῶν. Græcis una est dictio, sicut pseudochristi, & pseudapostoli. ψεῦδος Græce mendaciũ est. Ac magis sonat falsò prophetas, q̃ falsos. Et mox, ἐπιγνώσεσθε, agnoscetis est potius quàm cognoscetis. Et:

Nunquid colligunt.) Quidam habent, μή τινες, id est, num qui. Rursus:

Arbor mala.) σαπρὸν est, non πονηρὸν, quod magis putrem sonat & carie uiciatã, quàm malam, si quid Suidæ credimus. Vt ne cõmemorem, quod utrunq; uerbũ præsentis temporis uertit per futurũ, ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, id est, excidiẽ & mittitur. Atq; ita scriptũ est in peruetustis exẽplaribus. Nec eñ Christus prædicit, quid sit futurũ malis arboribus, sed quod uulgo fit uiciosis arboribus, idem ostendit euenturum infrugiferis hominibus.

Cõduplicatio apud Hebræos.

Domine domine.) κύριε κύριε. Non solum rettulit βαττολογίαν precantium, quàm antè taxauit, uerumetiam expressit sermonis Hebraici proprietatem: quæ quod exaggerat, cõgeminatione auget: quod genus illud apud Hieremiam capite septimo: Templum domini, templum domini, templum domini. Cæterum hæc uerba:

Ipse intrabit in regnum cœlorum) in græcis codicibus non adduntur nec repetuntur ab Hieronymo, refragantibus licet exemplaribus Latinis. Nec est:

In nomine tuo) sed per tuũ nomen, διὰ σοῦ ὀνόματι, quanquàm id nihil refert ad sensum.

Virtutes Hebræi uocãt potenter facta.

Virtutes multas.) δυνάμεις, ut itelligas potẽter facta, quæ uim diuinã demõstrarẽt. Itẽ:

Omnes qui operamini.) Omnes nec est in Græcis codicibus, nec in antiquis Latinis, sed tantum, οἱ ἐργαζόμενοι, id est. Qui operamini. Rursus:

Et irruerũt.) καὶ προσέκοψαν, id est, ĩpegerũt, diuersũ est ab eo qđ mox p̃cessit, προσέπεσαν.

Et admirabantur.) Græcis est uehementius, ἐξεπλήσσοντο, id est, Stupuerũt, siue attoniti facti sunt: siue stupore perculsi sunt.

Ἐξουσία & δύναμις differunt.

Sicut potestatem habens.) ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Vt condonẽ quod pro tanquã uertit, sicut.

Potestatem.) Nõ est hic δύναμιν, sed ἐξουσίαν, quod magis sonat autoritatẽ, hoc est potestatẽ & ius aliquid faciendi. Non ut scribæ qui sibi uindicabant autoritatem. Rursus in

Scribæ.) Eorũ additur apud Græcos γραμματεῖς αὐτῶν, Et de Pharisæis hoc loco nulla mentio, in Græcis quæ quidem uiderim exemplaribus.

EX CAPITE OCTAVO

Vm autem descendisset.) Iesus hic apud Græcos nõn additur, ut illa dissimulem, ἐὰν θέλῃς, Si uelis, quod transtulit, si uis. Et:

Extendens manum.) Pro extensa manu, ἐκτείνας τὴν χεῖρα.

Ἑκατόνταρχος Hilario tribunus dictus.

Volo mundare.) καθαρίσθητι. Mundare passiuum uerbum est, imperandi modo. Proinde uertimus, uolo, mũdus esto. Cæterũ, ἑκατόνταρχον, quem hic centurionẽ uocat, sic eñ græce sonat, q decẽ decurijs præsit, Hilario tribunus dicit. Et:

Rogãs eũ.) παρακαλῶν, id est, obsecrãs. Est eñ uehemẽtius hoc, illud δέομαι abiectius

Puer meus.) παῖς μου. Ea uox & ætatem significat, & filium & ministrum. Tametsi Lucas δοῦλον, id est, seruum, appellat uoce non ambigua. Nec est simpliciter, Iacet, sed βέβληται, & aliquanto post, βεβλημένον, ubi quis toto corpore prostratus iacet, id quod in grauibus accidit morbis. Nec est:

Male torquetur:) sed δεινῶς βασανιζόμενον, id est, Grauiter, siue acerbe discruciatus. Vt ne dicam, quod ἄλλῳ, pro Alteri uertit alio, contempta grammatica.

Sub potestate constitutus.) Constitutus aliquis addidit de suo, nec reperitur in exemplaribus emendatioribus, nec in aureo.

Centurio an idem fuerit.

Non inueni tantã fidem.) οὐδὲ ἐν τῷ ἰσραὴλ, id est, Ne in Israël quidem. Vt intelligas Centurionem non fuisse Israëliten, id quod indicãt Hilarius & Hieronymus. Atq; item Chrysostomus homilia uigesima septima. Putatq; eundem hunc esse Centurionem cum eo de quo meminit Lucas, licet in nonnullis à Matthæi narratione uideatur discrepare.

In tenebras exteriores.) Græci subinde usurpant comparatiua uice superlatiuorum. Vnde nos uertimus Tenebras extremas. Neq; tamen est, ἐχάτας, sed ἐξωτέρας, quasi dicas extimas

cas extimas,ut intelligas in regno lumen esse,à quo quo longius absit aliquis, hoc magis uersari in tenebris.

In illa hora.) Post hæc in nonnullis exemplaribus ascripta reperi, καὶ ὑποστρέψας ὁ ἑκατόνταρχος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ, εὗρε τὸν παῖδα αὐτοῦ ὑγιαίνοντα, id est, Et reuersus centurio in domum suam, in illa hora offendit famulum suum sanum. Nos ea sequi maluimus, quæ cum nostris consentiunt.

Dæmonia habentes.) δαιμονιζομένους, id est, Dæmoniacos, siue qui à dæmonibus agebantur. Sed addunt Græci codices, similiter & uetusti Latini πολλούς, id est, multos.

Ipse infirmitates nostras.) Adduxit hoc testimonium Matthæus ex Esaiæ capite quinquagesimotertio, nonnihil ad suum deflectens negocium. Etenim quod illic dictū est de passione Christi, & sublatis hominum peccatis, hic accōmodat ad ægrotos sanatos: quanq; hæc sanatio, illius typum habebat. Ad hunc modum excusat Euangelistam Chrysostomus homilia uicesimaoctaua. Septuaginta ita reddiderunt καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει. Cæterū quod in nostris legimus, Et ægrotationes nostras portauit, sciat lector, nostras hoc sanè loco, nec esse apud Græcos, nec in aureo codice, nec in alijs emēdatioribus, sed repetitur, è proxima particula. Ita mox: Et dicit eis Iesus. Iesus additum est, nec est in Græcis, nec in aureo Codice. Hebræi sic habent, אֲבָן חֳלָיֵנוּ הוּא נָשָׂא וּמַכְאוֹבֵינוּ סְבָלָם, Hieronymus ita reddidit, Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros portauit. Pro languoribus Septuaginta uerterunt peccata.

Vaticinium nōnihil de flexum.

Iussit discipulos suos ire.) Discipulos suos addidit interpres explicādæ rei gratia, ἐκέλευσεν ἀπελθεῖν. Nec additum comperi in aureo codice. Cum enim turbam cuperet effugere, dubium non est, quin discipulos uoluerit comites, certe è turba pauciores. Verti poterat per impersonale uerbum, Iussit abiri siue discedi. Et quod sequitur, Trans fretum, εἰς τὸ πέραν, etiam ad montem referri poterat, aut simile quippiam, nisi mox fieret mentio nauiculæ. Significat enim ulteriorem stagni ripam.

Addita quædam.

Vulpes foueas habēt.) φωλεούς. Fortassis aptius erat cauernas. Et quod hic uertit nidos Græce est κατασκηνώσεις, quod magis sonat obumbracula. Augustinus aduersus Faustū lib. xxij. cap. xlviij. legit diuersoria. Eodē modo refert Cyprianus libro ad Quirinum iij. Habent enim aues in tempestate præter nidos receptacula sua, uelut cauos arborum truncos, aut densa dumeta, aut arborum frondes.

Filius hominis.) τοῦ ἀνθρώπου. Vt nihil ex his uerbis agat Augustinus, qui putat Christū nō dici filium Adæ. Atq; huc torquet, quod dictum est in psalmis: Ego sum uermis & nō homo: cum aliâs, tum epistola centesima uigesima. Rursus agens contra Faustū libro quinto, locum hunc adducit, probans Christum natum ex fœmina. Verum haud difficilis est huius noduli solutio. Siquidem Christus se filium Adæ uocat, quod ex eius posteris prognatus esset, ex quo prodissent & cæteri mortales uniuersi. Diuus Hieronymus edisserēs caput Ecclesiastæ nonum, admonet iuxta sermonis Hebraici proprietatem, uulgus hominum, filios hominis dici. Nam ijs quoq; locis ubi nos legimus, filij hominiū, apud Hebræos haberi, בְּנֵי הָאָדָם, hoc est filij hominis, uidelicet Adam.

Filius hominis pro filio Adæ.

Vbi caput suū reclinet.) Suū ꝓnomen, nec additur in Græcis codicibus, nec in antiquis Latinis, ne in aureo quidē ac Donatianicis. Et absolutior est sermo, ut intelligas adeo non esse ubi totum corpus acquiescat, ut nec sit, ubi uel caput acclinet. Vt dissimulem, quod paulo post ἄφες pro sine uertit, dimitte. Nec est simpliciter Suos, sed τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς, id est, Suos ipsorum mortuos.

Et ascendente eo.) ἐμβάντι αὐτῷ, id est, Ingressum eum, siue cum inscendisset nauim. Nec est nauiculā, sed nauim, πλοῖον. Ne quis hic ingēs somniet subesse mysterium, quod nauiculā dixerit nō nauim. Sanè nauiculā dixit nō Euangelista, sed interpres haud scio qs, & incertū quid secutus. Certe τὸ πλοῖον, id est, nauigiū siue nauim scribunt Euāgelistæ cæteri, quos Græce scripsisse consensus est omnium. ut donemus Matthæo Hebraice scriptū euangelium, quod ipsum mihi non fit uerisimile, cum nemo sat idoneis argumentis testetur se uidisse ullum illius Hebraici uoluminis uestigium. Siquidem illud quod Nazarenorum uocant, nec Hebraice scriptum testatur Hieronymus, sed Chaldaice, formulis duntaxat Hebraicis, inter apocrypha censetur. Deinde stilus Matthæi cum stilo Marci planè

Euangeliū Nazarenorū

consentit,haud admodum dissentiens à dictione Ioannis. Proinde mihi uidetur probabilius hoc euangelium eadem scriptum fuisse lingua,qua cæteri scripserunt Euangelistæ. Idem sentio de epistola ad Hebræos,quæ non ob aliud uisa est quibusdam primum Hebraico sermone cõscripta,nisi quod ad Hebræos sit inscripta. Quasi uero necesse sit, si ipse nunc librum ædidero aduersus Iudæos,me Iudaice fuisse locutum,aut si ad Scotos, Scotice. Verum demus,ut dixi,Matthæum Hebraice scripsisse,non Græce. Certe apud alios item euãgelistas πλοῖον legimus hoc loco,non πλοιάριον,id est,nauim,non nauiculam. Et tamen hinc ortum arbitror,quod passim iam nauiculam appellent Petri, quoties ecclesiã significant. At magis conueniebat ingentem esse nauim, quæ uniuersum hominum genus reciperet,magisq; responderet ad typũ arcæ,quæ capacissima fuisse describitur. Ad consimilem modum concilium distinguunt à conciliabulo,existimantes conciliabulum esse diminutiuum,aut compositum,quasi dicas concilium diaboli: cum apud Hieronymũ in partem bonam pro concilio positum reperiatur. At hæc pluribus fortassis admonemus quàm res ipsa postulat,nisi quod uideo quosdam in huiusmodi nugis,uelut in re seria mire philosophari,uel somniare potius. Nec mirum si labuntur in his ignari sermonis Græcanici. Quis enim suspicaretur hunc toties frustra dicere nauiculam pro naui? Et tamen si quis interpretem percontetur cur toties nauiculam dixerit,non habiturus sit quod respondeat,nisi forte quod apud Lucianum in insulis fortunatis respondet Homerus rogatus cur Iliadẽ exorsus esset à μῆνιν, Sic mihi tum libuit. Rursus paulopost pro naui nauiculã uertit parum tempestiuiter ὑποκορίζωμαι. Item pro fluctibus, à fluctibus,est ὑπὲρ κυμάτων. atque ita legit Chrysostomus:ut omittam quod hic de suo addidit aliquot uoces, ut & mox addidit Iesus,utiq; de suo.

Non statim Hebraice scribit,qui scribit Hebræis.

Nauicula Petri, cuius typus arcæ Noẽ

Et accesserunt ad eum discipuli eius.) Discipuli eius non additur in aureo codice. In Græcis tamen reperio discipulos.

Imperauit p increpauit.

Imperauit uentis.) ἐπετίμησεν,id est,increpauit. Atq; ita primitus fuisse scriptum opinor. Cæterum aliquis offensus dandi casu,uentis,quem tamẽ hic more græcanico solet addere,mutauit,imperauit. Hieronymus hũc explanans locũ,utriusq; uerbi meminit: Creaturæ,inquiens, quas increpauit,& quibus imperauit,sentiũt imperantem. Quod quisquis ἐπιτιμᾷ imperat quidem,sed pœnam comminans,ni parcatur. Atq; illud Qualis,non est ποῖος quo simpliciter interrogamus, sed ποταπὸς, quod admirationis habet ἔμφασιν. Mox autem perperam omisit Græcam coniunctionẽ:quia uenti & mare, ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα,quia & uenti & mare. Cõsentit Græcis codex aureus. Etiã si prior cõiũctio, nõ tantũ connectit,uerũetiã auget. Quia mare quoq; & uenti obediũt ei,quæ nulli solent obedire. Rursus: Et cũ uenisset Iesus) καὶ ἐλθόντι αὐτῷ, id est,cũ uenisset, nec addit Iesus.

ποῖος & ποταπὸς, differunt.

Modicæ fidei.) Græcis unica dictio est, ὀλιγόπιστοι. Cogimur autem frequenter abuti hoc nomine fidei, sic recepto à Christianis ut mutari non possit. Nam Latinis fides,est præstantis,non confidentis,quæ fiducia magis dicitur. Nos igitur uarie circumlocuti sumus,quo sensus esset dilucidior,etiam ijs qui tantum Latine sciunt.

Gerasenorum.) Græci legunt γεργεσηνῶν, id est,Gergesenorum. Hieronymus in locis Hebraicis prodidit,sua etiamnum ætate uiculum extitisse in monte situm,haud procul à lacu Tiberiadis,ubi porcos in mare præcipites isse memorabant. Quanquàm apud Marcum hic ipse locus Gadarenorum uocatur,& eodem nomine apud Lucam. unde colligere licet,eundem urbi,quæ regioni dedit nomen,diuersa fuisse nomina,& eandem dictam Gerasam,ac Gadaram. Id quod indicat & diuus Hieronymus in locis Hebraicis,addens Gerasenorum mentionem fieri in euangelio. At idem mox in Gergessa refert illic porcos præcipites isse in mare: ut consequatur,aut Gergessam uiculum esse in regione Gadarenorum,aut eandem esse Gergessam & Gadaram.

Gergessa eadem quæ Gadara.

Sæui nimis.) χαλεποὶ λίαν. Hilarius legit periculosi pro sæui. Nam Græcis χαλεπὸς uox est πολύσημος, nunc sæuum,nunc molestum,ac difficilem,nunc atrocem,non nunquàm & periculosum significans.

Quid nobis & tibi.) Imò quid hic interpreti cum Græca figura? Vertendum erat, Quid tibi rei nobiscum est? Ac mox:

Erat autem non longe.) Græci habent longe, μακρὰν δὲ μακρὰν, magno quidẽ consensu codicum quos

cũ quos ego uiderim,ſed reclamãtibus item magno cõſenſu noſtris.Ex Chryſoſtomo nõ poteſt certũ colligi qd legerit,ne ex Hieronymo quidẽ,ex Hilario tãtundẽ.Apud Theophylactũ reperio ἢ δὲ μακρὰν ſcriptũ:licet ex interpretatiõe parũ liqueat,qd legerit.Nec eſt, *Diuerſa lectio.*

Si eíjcis nos hinc) ſed ἐὰν ἐκβάλλῃς ἡμᾶς, id eſt,Si eíjcis nos,conſentientibus & Latinis exemplaribus peruetuſtis, cumq; his aureo codice & Donatianicis. Rurſus, ἐπίτρεψον ἡμῖν ἀπελθεῖν εἰς τοὺς ἀγέλας, id eſt,Permitte nobis,ut abeamus in gregem porcorum,ille uertit,Mitte nos in porcos.

Magno impetu abijt.) Vnicũ uerbum Græcum,tribus eſt circumlocutus, ὥρμησεν, id eſt, Ferebatur,ſiue ruebat. Nam omnino ὁρμὴ impetum ſignificat.Et in aureo codice,Impetu tantum legitur, magno non additur,cõſentientibus & Donatianicis.Ac rurſum, *ὁρμάω,quid.*

Hæc oẽia.) Hæc,pnomẽ addidit aliquis de ſuo,quod nec in Græcis extat codicib⁹,nec in uetuſtioribus Latinis, nec in aureo.At mox,καὶ τὰ τῶν δαιμονιζομένων, quod cõmode uerti poterat, Et quæ accidiſſent dæmoniacis.Ac mox:

Et rogobant eum.) Eum addidit aliquis . Nec additur in aureo codice.Et aliquanto poſt, A finibus eorum,dixit pro à finibus ſuis.

EX CAPITE NONO.

ET aſcendens Ieſus.) Ieſus hoc loco non reperitur,nec in Græcis , nec in antiquis Latinorum codicibus.Etiamſi in prima æditione, haud ſcio quo caſu fuerat additũ.Facit enim iteratio mox poſiti nominis, ut de altero quopiam Ieſu loqui uideatur.Nec eſt,Aſcendẽs,ſed ἐμβάς,id eſt,Ingreſſus,ſiue conſcenſa aut inſcenſa naui,pro quo hic rurſus nauiculam,quaſi nauis non ſit Latinum.Præterea διεπέρασεν,id eſt,traiecit,rectius quàm tranſfretauit . Nam ut lacus mare dicatur,fretum haud uideo quomodo dici poſſit. Ac mox,

Iacentem,) βεβλημένον,de quo ſuperius admonuimus.

Dimittuntur tibi peccata tua.) Tua non additur in uetuſtis Latinorum codicibus,nec in Græcis aliquot habetur, ne in aureo quidem. Idem accidit paulo poſt in repetendo.

Vidẽs aũt Ieſus.) καὶ ἰδὼν.i.cũ uidiſſet aũt.Et mox ſuo more,dimittũtur, p remittunt.

Dixerunt intra ſe.) Sermo Græcus anceps eſt:poteſt enim accipi ut intelligamus illos inter ſe murmuraſſe.Sed ſatius eſt ut accipiamus,illos tacitos ſic in animo fuiſſe locutos, propter id quod ſequitur, Ieſus ſciens cogitationes illorum. Ac paulo poſt,

Et cum uidiſſet Ieſus.) καὶ ἰδὼν.Chryſoſtomus legit, καὶ εἰδὼς ὁ Ἰησοῦς, id eſt,cũ ſciret Ieſus:ſi tamen ij cõmentarij Græci ſunt eius,cuius habent titulum.Præterea, *Amphibologia in Græcis.*

Vt quid cogitatis) omiſit uos,ἵνα τί ὑμεῖς,id eſt,Vt quid uos.Et,

Quid eſt facilius.) τί γάρ ἐστιν,id eſt, Vtrũ enim eſt,Conſentientibus & Latinis uetuſtis, quod ad coniunctionem pertinet.

Vt aũt ſciatis)Subito mutata pſona,duriuſculã facit orationẽ:ſeqr̃ em̃,tũc dicit paralytico.

Turbæ timuerũt.) Græcis eſt ἐθαύμασαν,id eſt,admiratæ ſunt.Ita legit Chryſoſtomus homilia triceſima,& huic concinens Theophylactus.Etiamſi Hilarius legit timuerũt.Addit enim: Opus iſtud admiratio cõſequi non metus debuit.Vnde apparet in quibuſdam ſcriptũ fuiſſe pro ἐθαύμασαν,ἐθάμβησαν.Quarum uocum magna inter ipſas affinitas eſt. *Duplex lectio.*

In Telonio.) ἐπὶ τὸ τελώνιον, id eſt,Ad teloneũ.Locus eſt in quo ſedet Telones, id eſt, publicanus exigens tributum,quod Græcis τέλος dicitur.Vt ne recenſeam illa minutula,quod Matthæum nomine pro ματθαῖον λεγόμενον.Quod in,

Ecce multi) coniunctionem , & omiſerit.Quod ἀκούσας uerterit uidens.Quod non uitarit amphibologiam,

Non eſt opus medico ualentibus) cum licuerit dicere,Nõ egent q recte ualẽt medico.

Miſericordiam uolo.) Locus eſt Oſee capite ſexto.Hebraica ſic habent בִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא זָבַח, Hieronymus uertit ad hunc modum:Quia miſericordiam uolui, & nõ ſacrificiũ,conſentientibus per oẽia Septuaginta,ὅτι ἔλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν.Ac paulo poſt,

Sed peccatores.) Græci addunt ad pœnitentiam εἰς μετάνοιαν,etiamſi non addit Hieronymus:apud Chryſoſtomum tamen reperio.Nam leuiculum eſt, quod mox προσέρχονται,id eſt,Accedunt,uertit acceſſerunt. *Miſericordia pro beneficentia,*

Filij ſpõſi.) υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος,id eſt,Filij thalami nuptialis,id quod plus eſt q̃ ſponſi,hoc

eſt,filij ſponſi domeſtici ac ꝓximi. Ac aliquãto poſt: Immittit cõmiſſuram ἐπιβάλλει ἐπίβλημα,id eſt,ut ad uerbũ reddam,Immittit immiſſurã,ſiue ut alibi uertit, aſſuit aſſumentum. Horatius pannũ uocat: Aſſuitur,inquiens,pannus. Vulgus petiam uocat. Ac mox.

Et peior ſciſſura fit.) χίσμα,quod ruptură uertere poterat. Nonnunq; uocem Græcã relinquit,ut apud Ioannem: Et erat ſchiſma inter eos,cum potuerit dicere diſſenſio.

Panni rudis.) ῥάκους ἀγνάφου,quod modo dixit ἐπίβλημα,hic uocat ῥάκος,quæ eſt particula panni. ἄγναφον,quod nondũ eſt à fullonibus apparatũ,ueluti cũ pãnus à textore uenit. Quãq; γναφεῖς,id eſt,fullones,ueteres etiã ueſtes,aut ſordidatas renouãt ac repurgãt. Et rude dicit,quod recens eſt. Sic enim uocat animos nondũ humanis traditiunculis infectos. Operæpreciũ eſt uidere ac ridere,quantũ hic tumultuet Hugo Card. diſputãs, num hinc colligi poſſit,neophytis nõ eſſe indicendum ieiunium. Imò putat hæc ipſa ad monachos quoſdã pertinere,qui quoſlibet illectãt in naſſam ſui inſtituti. Deniq; notari & iſtos, qui uerſicolori amictu utuntur. O ſcriptorem copioſum,ſic naſcuntur ingentia uolumina.

ῥάκος & ῥυπαρός quid.

Plenitudinem eius,) τὸ πλήρωμα,id eſt,ſupplementũ. Sic enim appellant pannum additum ueſti,ad farciendam rupturam. Offenſus enim diſſimilitudine noui panni,poſtea detrahit,& maior ac deformior fit ruptura. Item,

Nouus νέος. Nouus καινός.

Vinum nouũ in utres nouos.) Nouũ & nouos nõ reſpondent eidẽ uoci apud Græcos. Nouũ enim dicitur νέον,quod ꝓprie reſpõdet ſenio,& cõpetit ijs quæ ſentiũt ætatem: καινὸς opponit uetuſtati. Eſt aũt & uinis ſua quædã ætas,utribus aut pãno nõ item. Porrò,

Quæ ſanguinis fluxũ patiebatur) Græcis unica dictio eſt,ἁιμορῥοοῦσα,ab αἷμα ſanguis, & ῥόος fluxus,ſanguinis ꝓfluuio laborans. Omitto minutiora illa,quod ἐμ ἑαυτῇ,Intra ſe uerterit,ꝓ intra ſeſe: qd' λέγει. Dicit,dicebat: quod ὄπισθεν,id eſt,à tergo,trãſtulit,retro. Cæterum θάῤῥει,quod hic male uertit confide,quodq; nos aliquoties uertimus,Bono animo eſto,Ambroſius enarrãs pſalmũ,Beati immaculati,ſermone tertio,legit: Conſtãs eſto filia.

Impone manum tuam.) Tuam non addebatur in aureo codice cum ſit apud Græcos.

Et dixit,puella ſurge.) Hæc quatuor uerba,nec habentur in Græcis exemplaribus,nec in uetuſtis Latinis,nec adduntur ab Hieronymo. Poſtremo nec in aureo codice comperi, nec in Donatianicis. Ac paulo poſt:

Et dixit eis Ieſus,) καὶ λέγει,id eſt,Dicit, cõſentientibus & uetuſtis codicibus Latinorũ.

Quia poſſum hoc facere uobis.) Vobis non additur apud Græcos. Et ὅτι perperam uertit,Quia,ꝓ,quod poſſim,ſiue,Creditis me poſſe. Ac mox,Vticq;,Græcis eſt ναί,quod aliàs uertit etiam. Eſt enim aduerbium affirmantis. Ac paulo poſt:

Comminari uarie Græcis.

Et cõminatus eſt eis.) Nõ eſt ἐπετίμησεν,quod aliquando uertit Increpare, aliquando Cõminari,ſed ἐνεβριμήσατο,quod proprie ſignificat acriter,ac uelut iracunde cõminari cũ auſteritate. Vt euidentius ſit,quod ſequitur,illos oĩa diuulgaſſe. Sic eĩ rectius opinor trãſtuliſſet διεφήμησαν,q̃ diffamauerũt. Certe circũloqui poterat, Sparſerũt famã eius. Itẽ

Nunq; apparuit.) Recte omiſit ὅτι, quod tamen libenter ſolet addere. Vt diſſimulem quod hic κώμας uertit caſtella,cũ alibi frequenter tranſferat uicos. Cum uici mœnibus careant,caſtella minuta ſint oppida,ſed mœnibus cincta. Et quod νόσον languorem pro morbo. Nam quod μαλακίαν infirmitatem tranſtulit tolerabile eſt. Siquidem & Græci dicũt μαλακῶς ἔχειν, pro parum commode habere.

Miſertus eſt eis.) Pluſculũ emphaſeos habet Græca uox ἐσπλαχνίσθη. i. affectu tract⁹ eſt. Siqdẽ Hebræi uehemẽtẽ ac piũ affectũ uiſcera uocãt. Et rectiꝰ erat erga eos,q̃ eis. Ac mox

Quoniam erant uexati.) Ad eum modum legit & interpretatur diuus Hieronymus, & item Hilarius. Chryſoſtomus quoq; legit ἐσκυλμένοι,quod ſonat diuulſos & diuexatos. Quandoquidẽ grãmatici uexare dictũ uolunt à ueho. Nonnull. codices habebãt, ἐκλελυμένοι,id eſt,diſſipati ſeu diſſoluti. Alterũ uenit à λύω,alterũ à σκύλλω. Iam quod protinus ſequitur,ἐῤῥιμμένοι,quod hic uertit Iacentes,rectius uertiſſet diſiectos ſiue ſparſos, à uerbo ῥίπτω,quo participio uſus eſt,& Lucianus,agẽs de ſtellis toto cœlo paſſim,temere,nullóq; ordine ſparſis. Quãq; poteſt ἐσκυλμένοι,pertinere ad ouium uellera ſentibus dilacerata,& hoc poſterius ἐῤῥιμμένοι, ad oues huc & illuc diſperſas: id quod accidere ſolet,cũ abeſt paſtor. Nec enim aliud eſt animal deſtitutius,magiſq; pendens de præſidio paſtoris, q̃ oues: id quod etiam prouerbio teſtatum eſt, πρόβατόν μοι ἦθος,id eſt,ouilli mores.

Σκυλμένοι. Ἐκλελυμένοι.

Ouilli mores.

Vt mitta

Vt mittat operarios.) ὅπως ἐκβάλῃ, id est, ut eiiciat. Vt scriptum reperi in peruetustis codicib⁹, nominatim in aureo, ac Donatianicis. atq; ita uertit paulo superius interpres. Nos maluimus Extrudat, ut intelligamus uel celeriter mittendos, ac uel inuitos & contantes extrudendos in opus dei: id quod alicubi notauit Hieronymus hunc citans locum. Hilarius pro mittat legit eiiciat.

EX CAPITE DECIMO.

VT conuocatis duodecim.) καὶ προσκαλεσάμενος. Ita fermè uertit, nec omnino perperam, nec apte tamen, cum Græca uox sonet Ad se uocatis. Proinde nos uertimus, Accersitis duodecim. Et Græcus articulus additus, τοὺς, indicat non posse accipi, de quibuslibet duodecim, sed de certis, nempe illis quos delegerat Iesus.

Potestatem spirituum immundorũ.) Plerique Græci codices habent, ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, id est, Potestatem aduersus spiritus immundos. Quanq; apud Chrysostomum, si modo liber mendo uacat, non reperio additam præpositionem. Alioqui potestas spirituum intelligi poterat potestas, quam habent illi. Nisi quod Græcis potestas est, ἐξουσία, id est, ius in aliquem & autoritas. Proinde Hilarius offensus amphibologia legit, Potestatem eiiciendorum spirituum immundorum. Quãq; & hoc mox addidit euangelista. Subinde rursum, Omnem languorẽ. Languorem uertit νόσον, de quo iam dictũ est.

Potestas spiritũ, sicut potestas maris an recte.

Primus Simon.) Indicat diuus Hieronymus non eodem ordine recenseri apostolos ab aliis euangelistis quo à Matthæo: ne quis ob hoc omnium primum faciat Petrũ, quod hic primo loco ponitur. Nam cæteri primum locum tribuunt Matthæo, proximum Thomæ. Et Hieronymus existimat ejus esse, ordinem ac merita singulorum apostolorum distribuere, qui illos delegit, innuens, ut uidetur, autoritatem apostolis omnibus parem fuisse, quod ad apostolici muneris functionem attinet. Cæterum ordo qui extat in nostris uoluminibus, nonnihil dissidet à Græcis: at Græci consentiunt cum Hieronymo, qui per iuga digerit apostolorum numerum, sic ut primo loco iungat Petrũ & Andream, Proximo Iacobum Zebedæi & Ioannẽ fratres: Tertio Philippum ac Bartholomæũ: Quarto Thomam & Matthæum, Quinto Iacobum Alphæi, & Lebbæum cognomento Thaddæũ: Sexto Simonem Cananæum, & Iudam Iscariotem. Simonem Petri, cognomine distinguit à Simone Cananæo: & Iacobum Zebedæi filium, ab Iacobo Alphæi filio. In quo obiter illud admonendum τὸν ζεβεδαίου, articulum Græcum uertendum fuisse in id nomen, quod in articulo subauditur. Cæterũ cũ unus fuerit Matthæus, ut opus non esset nota, qua discerneretur: & si fuisset opus, habebat & alterum nomen, nempe Leui, tamen addidit, ὁ τελώνης, siue ut se dejiceret, siue ut ostenderet omnibus aditum patere ad Christum. Etiã si Græcus articulus patitur, ut uertaẽ, Qui fuerat publicanus, aut, Ille quondã publicanus. Cæterum Iudæ proditori, cognomen addidit, siue ut discerneret ab Iuda Iacobi filio, qui idem Thaddæus ac Lebbæus dictus est, ut sit trinominis, siue ut ex cognomine significaret eum ei facinori natũ. quod Isachar יִשָּׂשכָר Hebræis sonat mercedem: atq; à tribu unde fuit oriundus nomen sortitus uidetur. Quanquàm non desunt, qui à uiculo cognomẽ deductum malint. Nec est Schariotes, quemadmodum habetur in nostris codicibus, sed Iscariotes. Nam idem facimus Latini cognomento Iudæ, quod Græci scriptores ecclesiastici faciunt Hispaniæ, σπανίαν pronunciantes, cum teste Plinio terra sit insigni fertilitate. Opinor id à Prænestinis natum, quibus, ut ait Plautus, Conia est Ciconia. Apud Chrysostomum Iscariotes legitur. Ad hæc:

Ordo apostolorum.

Iudas trinominis.

Iscariotes.

Lebbæus cognominatus.) In Latinis exemplaribus non legitur, sed tantũ Thaddæus.

Misit Iesus.) ἀπέστειλεν, id est, Emisit, siue potius emandauit. Siquidẽ id est proprie ἀποστέλλειν, cum mandatis emittere, à quo uerbo dicti sunt apostoli.

Nec est, In ciuitates Samaritanorum,) sed in ciuitatem, εἰς πόλιν, quod efficacius est: ut intelligas in nullam ciuitatem illorum eundum. Rursus,

Ad oues quæ perierũt) πρὸς τὰ πρόβατα ἀπολωλότα, id est, Ad oues perditas: ut frequẽter citat hunc locum Hieronymus. Vt ne dicam, quod ὅτι ἤγγικεν, primũ omittenda fuerit coniunctio Græca: deinde appropinquabit, Græcis, non esse futuri temporis, sed præteriti, uertendum, Adest, siue instat, siue in propinquo est. Qua de re iam admonuimus.

Nolite possidere.) μὴ κτήσασθε. Quod magis significat parare, quàm possidere. Vt hæc tria simul referantur ad id quod sequitur, In zonas. Siquidem ex hisce tribus rebus solet cudi moneta: quæ primum ærea fuit ac ferrea, nam utrunq; significat χαλκὸς, deinde argentea: postremo aurea. Vt contra acciderit pecuniæ, ac moribus hominum, qui ex aureis degenerarunt in plusq; ferreos. Porrò quod dixit εἰς τὰς ζώνας, id est, In cingulos, iuxta ueterum morem locutus est: iuxta quem milites, si quid erat æris, id in zonis gestabant. Vnde prouerbium illud apud Flaccum, Σonam perdidit. De eo cui nihil erat pecuniæ, quẽ admodũ in Chiliadibus nostris copiosius explicatum est. Nos uertimus In crumenis nõ quod esset elegantius, sed quod apertius idem significaret.

Zona pro crumena.

Neq; duas tunicas.) δύο χιτῶνας. Latinius erat, neq; binas tunicas. Nam Græci nesciunt hanc elegantiam, quæ tamen non erat negligenda Latino interpreti.

Interrogate.) ἐξετάσατε, id est, Exquirite. Et ἄξιος, dignus posuit absolute, p idoneus, quod nonnulli Latini perperam imitantur.

Donec exeatis.) ἕως ἐξέλθητε. Id pertinet ad illud quod proxime præcessit εἰσέλθητε, & utrunq; refertur ad ciuitatem. Nam præceptum eò spectat, ne crebro mutent hospitium, neue ambiant apud quem diuersentur: Neque rursus temere in quamuis irruant domum, quæ paulo post sit mutanda.

Dicentes pax huic domui.) Horum uerborum nihil est in Græcis exẽplaribus, nec adduntur ab Hieronymo. Tantũ est salutate eã. Imò cũ ait Hieronymus: Occulte salutationem Hebraici, ac Syri sermonis expressit, indicat salutationem non fuisse explicatam, sed ex hoc colligi, quod sequitur, Veniet pax uestra supra eam. In uetustissimo quodam exẽplari Latino adscriptum reperi, sed in margine: Primum dicite, pax huic domui. Vnde cõiicio, quod ferè fit, hoc ex alijs Euangelistis huc additum fuisse. Quanquàm ne quid dissimulem, additur apud Hilariũ in canone, & apud Chrysostomũ homilia triceſima tertia. Rursus apud Theophylactum non additur. Porrò ne quis existimet nouum hoc salutationis genus primum à Christo fuisse repertum: qui sic usus est omnibus rebus uulgatissimis, ut eas longe aliò traheret, quemadmodũ Græci solenni more dicunt χαῖρε, Latini salue, sic Hebræi Syriq; שְׁלוֹם לָךְ Scholom lecho, id est, pax tibi. Eam salutationem nũc sibi, ceu peculiarem uendicant episcopi, parum decoram ijs, qui non solum ipsi belligerantur, uerum etiam alios ad bella concitant. Cæterum in,

Pax tibi, salutatio uulgaris apud Hebræos.

Dom⁹ illa) Illa addidit iterpres de suo, cũ nõ sit nec in Græcis codicib⁹, nec in antq̃s Latinis.

Veniet pax uestra.) ἐλθέτω, id est, Veniat. Nec est reuertet, sed reuertatur, ἐπιστραφήτω. Suffragantibus & uetustissimis Latinorum codicibus. Ac paulo post,

De domo uel ciuitate.) Græci addunt ἐκείνης, id est, Illa.

Et simplices.) Non est ἁπλοῖ, sed ἀκέραιοι, quod alias uertit synceri. Mire uero pinxit Christus hac similitudine simplicem prudentiam, ac prudentem simplicitatem, hominum uere Christianorum. Innoxium animal columba, & cui totum salutis præsidium in alarũ pernicitate situm est. Est enim hæc auis pernicissimi uolatus. Et arte magis q̃ uiribus suã incolumitatem tuetur serpens. Nam hactenus constitit collatio.

Simplex bifariã dicitur Græcis.

Cauete autem ab hominibus.) ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, id est, Ab illis hominibus, id indicante articulo. Neq; enim monet omnes homines obseruandos, sed malos, de quibus mox dixerat, ac paulo post loquitur.

In consilijs.) εἰς συνέδρια, id est, In concilia, hoc est, consessus senatorum, ac iudicum. Ac rursus Synagogas, rectius uertisset conciliabula, siue conciones. Nec enim tantum loquitur de templis Iudæorum,

Ad præsides autem.) Græce est ἡγεμόνας. Quod omnino præsidem, seu præfectum prouinciæ significat aliquoties. Cæterum illud,

Nolite cogitare,) Græce est, μὴ μεριμνήσητε, id est Ne sitis anxij, siue solliciti. Et rursum,

Odio omnibus) μισούμενοι ὑπὸ πάντων, id est, Odio habiti ab omnibus, uariauit, sed recte. Nec additur apud Græcos hominibus, ac ne in aureo quidem codice.

Non consummabitis ciuitates.) οὐ πλέσητε. Quid est nõ cõsummabitis? Num illi ædificabunt ciuitates? Cur aũt hic ueritus est à uerbis aliquantum recedere, cum idem sæpenumero faciat sine causa? Nam sensus est, Filium hominis cito uenturũ, & priusq̃ illi possint,

Consummabitis obscure uersum.

peragra-

peragrare omnes ciuitates Israëliticas. Proinde nos periphrasi explicauimus. Non peram bulaueritis omnes ciuitates &c. quo redderemus emphasim Græcæ uocis τελέσητε. Itaque scriptum est in aureo codice. Ac rursum Donec, ἕως durius positum, quàm in initio huius euāgelij. Ad hæc, ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, ὑπὲρ τὸν κύριον, Super magistrum, super dominū. Cur non potius Supra præceptorem, supra dominum, siue superior aut potior domino?

Beelzebub.) Mirum cur Græci perpetuo mutent b in l in hac dictione, beelzebul, scribentes pro beelzebub, cum neutrum elementum apud illos finale sit μ & λ. Alioqui hæc uideri poterat causa: præsertim cum neq; uocum, neq; figurarum ulla sit affinitas, ut auriū, aut scribarum errore factum uideri possit. Diuus Hieronymus indicat, idem esse Beel, & Baal, & sonare Hebræis idolum, בַּעַל & zebub, זְבוּב muscam, quasi dicas idolū muscæ. atq; hoc nomine spurcissimū idolum fuisse Accaronitis, qui sunt quidem in regione Iudææ, sed impij. Ab hoc Hebræi principem dæmoniorum Beelzebub appellasse. *Beelzebub quid sonet Hebræis.*

Quod non reueletur.) ἀποκαλυφθήσεται, id est, Reuelabitur, atque ita legit Hilarius. Etiamsi nōdum redditur Græcarū uocū inter sese affinitas κεκαλυμμένον & ἀποκαλυφθήσεται, id est, Tectum & retegetur. Ac rursum γνωσθήσεται, id est, Scietur, non, sciatur.

Prædicate.) κηρύξατε. Quod proprium est præconum, & publicitus apud populum sua uoce promulgantium aliquid. Gehenna uero uocabulum negat Hieronymus in antiquis inueniri libris, sed primum à Christo proditum. Locus est in sorte tribus Beniamin, sed ab impijs possessus, in quo filios exustos igni deuouebant & immolabant dæmonio Moloch, quemadmodum ethnici nonnulli Saturno. Is uocabatur Tophet, situs in ualle filij Ennon, quemadmodum legis quarto Regum, capite uicesimotertio. Cæterum גֵּיא Hebræis uallem significat. Et dominus apud Hieremiam cap. septimo, comminatur se cōmutaturum nomen loco: ut non amplius dicatur uallis Tophet aut Baal, neq; uallis Ennon, sed πολυάνδριον, id est, tumulus multorum cadauerum. Vnde locus apud Iudæos execrabilis habebatur, quemadmodum apud Græcos κωκύτεργες, de quo dictum est à nobis in Chiliadibus. Apud euangelistas usurpatur, pro loco, in quo cruciantur impij. *Gehenna quid & unde dicta.*

Duo passeres.) δύο στρουθία, id est, Duo passerculi, & diminutio facit ad emphasin. Ac mox rursum ἀσσαρίου, Asse diminutiuum est, quasi dicas teruntiolo. Quanq; Rhomanam uocem effinxit, siue interpres, siue Euangelista. As enim siue assis, qui & libella dicitur, nummulus erat, cuius uilitas etiam prouerbijs testata est. Catullus, Omnes unius æstimemus assis. Illud mirū, Hilarium subinde repetisse unū pro unus, quod στροθίον apud Græcos neutri generis sit. nisi forte malumus hoc imputare librarijs. Cyprianus citat, neuter, quod duorum esset facta mentio. Mirum autem quid secutus Chrysostomus legat, & unus ex illis non cadet in laqueum sine patre uestro. Et ad eundem sanè modū legit Origenes homilia in Lucam trigesima secunda. Nam ut Origenis non sit hoc opus, tamen hominis est eruditi. Theophylactus nobiscum legit, Super terram. *Passerculi. Ἀσσάριον. Cadet in laqueū pro cadet in terrā.*

Vestri autem.) Vestri hoc loco primitiuum pronomē est potius quàm deriuatiuum, quasi dicat, de uobis. Nam Græci carent hac distinctione. Significat autem uilissimam hominis partem. Interpres, aut certe scriba omisit Græcam coniunctionem, καὶ, &: Et capilli, seu magis pili, quæ tamen ad emphasin facit, cum sentiat, adeo nos non esse neglectui patri cœlesti, ut is capillos etiam nostros habeat numeratos. Paulóq; post, *Et petiam.*

Meliores estis,) διαφέρετε, id est, Præstatis, quod alibi uertit, pluris estis. Nec est,

Confitebitur me.) sed in me ἐν ἐμοί. Hoc est in nomine meo. Itē cōfitebor in eo ἐν αὐτῷ. Sic legit & Chrysostomus. Quanq; hunc sermonē suspicor esse idiomatis Hebraici.

Separare hominem aduersus &c.) διχάσαι, quod significat in duo diducere quæ prius erant coniuncta. quod subnotasse uidetur & Chrysostomus hunc edisserens locum. Vnde Græci διχοστατῆμ, uocant per seditionem inter se contendere, & seditionem διχοστασίαμ, quoties Scinditur incertum studia in contraria uulgus. Locus autem est apud Michæam cap. septimo, iuxta ueritatem Hebraicam: Ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui, quia filius cōtumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrē suā, nurus aduersus socrum suam, inimici hominis domestici eius. Græca uox est anceps νύμφη, quæ si referatur ad maritum, sponsam sonat, si ad parentes sponsi, nurum. Διχάσαι.

Qui inuenit.) ὁ εὑρὼν, id est, Qui inuenerit. Est enim præteriti temporis, ut & illud ὃ ἀπώλεσας, qui perdiderit, sic paulo post,

Mercedem prophetæ accipiet.) Neq; prophetæ, neq; iusti apud Græcos additur articulus τὸν, unde nō potest accipi de certo, ppheta seu iusto, sed de quocūq;, nō de eo q recipiēt. ut sensus sit, ipsum quoq; q ꝓphetā receperit, fieri prophetā, qui iustū receperit fieri iustū.

Ex minimis his.) ἐκ τῶν μικρῶν τούτων, id est, E pusillis his, siue è paruis. ne frustra sibi placeant quidam qui se minimos uocant, cum alij minorum occuparint cognomen. Quanq; minimis legit & interpretatur Hilarius. Ex Hieronymi, Chrysostomiq; interpretatione, non satis liquet quid legerint. Et huius ipsius euangelistæ capite uicesimo quinto, ἐλαχίστων legitur, Quamdiu fecistis uni ex minimis istis &c. At mox:

Frigidā popōscit.

Calicem aquæ frigidæ.) Græce est ποτήριον ψυχρόν, id est, Poculum frigidæ, ut subaudiēdum sit ὕδατος. Sic enim loquuntur & Latini, frigida lauat: Et, frigidam popōscit. Porrò μόνον, id est, tantum, quod proxime sequitur, referri potest, uel ad superiora: ut sit sensus, sufficere si quis uel frigidam duntaxat aquam exhibeat, uel ad sequentia: ut intelligas satis esse quiduis, modo id fiat tanq; discipulo Christi.

EX CAPITE VNDECIMO.

Cōsūmauit præcipiens.

Vm consummasset præcipiens.) Græcanicam figuram male reddidit interpres. Est enim iuxta sermonis proprietatem participium positum uice uerbi infiniti, ἐτέλεσε διατάσσων, pro διατάσσειν. Quemadmodum, μέμνημαι ἐλθών, id est, Memini ueniēs, pro memini uenisse. Proinde nos uertimus, Cū finem fecisset Iesus mandandi, siue præcipiendi.

In uinculis.) ἐν δεσμωτηρίῳ, id est, In carcere. Nomen est à uinculis dictum. Nam est aliud φυλακὴ à custodia dictum. Et mox τὰ ἔργα, cur non potius facta q̄ opera? Nam opus est quod extat, ueluti domus. Quanq; in his minutulis sæpe conniuemus. Vt ne dicam quod in πέμψας, Mittens uertit, pro missis duobus, non obseruata temporis ratione.

Tu es qui uenturus es.) σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, id est, Tu es ille ueniens siue uenturus. Est enim Græca uox ad utrumlibet tempus anceps. Illud maioris est momenti, quod ἃ ἀκούετε καὶ βλέπετε, id est, Auditis & uidetis uertit, Quæ audistis & uidistis. Est enim plenior sensus, ut de omnibus, quæ faciebat Iesus, intelligatur.

Et cœci uidēt.) ἀναβλέπουσι. Græcis expressiō est, quasi dicas reuidēt, seu recipiūt uisum.

Pauperes euangelizantur.) εὐαγγελίζονται. Planè Græcorum more locutus est interpres,

Euāgelizo te Græce dūtaxat.

qui cum dicant bene facio te, & benedico te: proinde & passiuis horum ἀναλόγως utūtur bene patitur abs te, benedicitur abs te. Nā utroq; modo loquūtur, εὐαγγελίζω σοι & εὐαγγελίζω σε, ut indicat Theodulus de dictiōibus rhetoricis. Proinde nos uertimus, Pauperes lætum accipiunt Euangelij nuncium. Allusit enim ad uerba prophetæ: Euangelizare pauperibus misit me. Illa leuicula sunt, quod σαλευόμενον uertit, Agitatam, pro eo quod est, quæ agitatur siue mouetur, sed huc & huc undarum more. Vnde Hilarius, ut temporis etiam rationē obseruet, uertit, Arundinē uento moueri. Et quod οἱ τὰ μαλακὰ φοροῦντες, uertit, Qui mollibus uestiuntur, pro mollia gestantes, ut subaudias, uestimenta.

Etiam dico uobis.) ναί, id est, Certe. Aduerbium confirmantis, quod paulo superius uertit utiq;. Cæteris enim abnegatis, postremum hoc confirmat.

Et plusq; prophetam.) Bene uertit, si περισσότερον legas genere neutro, sin masculino, sonat præstantiorem propheta. Nec hic liceret articulum apponi, τὸν προφήτην: quod ad nullum certum prophetam possit accommodari, cum illū omnibus anteponat.

Inter natos mulierū.) ἐν γεννητοῖς γυναικῶν. Absolute dixit, ut ad omnia pertineat, quæ possint è mulieribus nasci. Opinor enim γεννητοῖς neutro genere positum esse. Non quod

Nati mulierū q̄, cōtra opinionem Hieronymi.

alios sentiat quàm homines, sed quod schema sermonis habeat epitasin. Iam tametsi pie ratiocinatur Hieronymus, Christum non teneri hac formula, quod ex uirgine sit natus, tamen ad reuincendum contentiosum non satis haberet ponderis: cū alibi Christus ipse matri loquens dicat, γύναι, id est, mulier. Deinde quorsum opus erat mox excipere seipsum, si nō tenebat hac formula? Ait em̄ de se, sed qui minor est in regno cœlorū, maior est illo.

Vim patitur.) βιάζεται, id est, Vi inuadit, siue occupatur, uel ob turbam irruentiū, ac ui conantiū irrūpere, adeo iam urgebat tēpus euangelij. Etiā si me nō fugit Hieronymū, Augustinum

guſtinum,cuiq; his pleroſq;,ſecus hunc locum interpretari. Verum liceat & à probatiſſimis autoribus alicubi diſſentire:quandoquidē illi non ſolum fuerunt homines,uerum permiſere ſibi in tropologia nonnunq; abuti ſcripturæ teſtimonijs. Primum illud liquet opinor,hoc loco regnum cœlorum dici,nouam euangelij doctrinam,ad quam iam ultro confluebat turba,ceu perteſa Moſen. Nec eī in hoc uim patitur doctrina Chriſti,neq; ui rapitur,ſi nos uim admouemus affectibus noſtris,ſed magis uim facit. Ad hæc quid hic ſenſerit,ipſe mox explicat:Omnes enim prophetæ & lex uſq; ad Ioannem, uidelicet cauſam reddens,cur ita cupiant irrumpere,cū Moſaicæ legis tempus iam præteriſſet. Ita cōnectit ſermonis conſequentiam & Chryſoſtomus homilia trigeſimaoctaua. Nec Hilarius ab hac noſtra ſententia admodū diſcrepat,interpretans cœlorū regnū Iudæis ueluti debitū expacto,uiolentia fidei occupandū à gētibus. Eius uerba ſi quis requiret,ſubſcribā. Vt rerū,inquit,natura exigit,uim potētior affert minorq; erit cui uis afferē. Quid eſt ergo,quod diripiens eſt,quodq; uim patiē,cōtuendū eſt. Infidelitatē diſcipulorū Ioannis dominus animaduerterat: turbæ etiā opinionē de eius nūcio intellexerat,in cuius ſcandalo ingens fidei periculū ſentiebat, ire potius apoſtolos ad oues perditas Iſraël iuſſerat. Ipſos inſtitui oportebat in regno, & in Abrahæ,ac Iſaac & Iacob familia retineri. Sed omnis hæc p̄dicatio ꝓfectū publicanis & peccatoribus afferebat. Ex his eī iam credentes, ex his iam apoſtoli, ex his iam regnū cœlorū. Cæterum Ioanni à plebe nō creditur, autoritatē Chriſti opera non merentur. Crux futura erat ſcandalo,iam prophetia ceſſat,iam lex expletur, iam prædicatio omnis includitur,iam Heliæ ſpiritus in Ioannis uoce præmittitur. Alijs Chriſtus prædicatur,& ab alijs agnoſcitur. Alijs naſcitur,& ab alijs diligitur. Sua eū reſpuunt,aliena ſuſcipiunt. Proprij inſectātur,cōplectuntur inimici. Hæreditatem adoptio expetit, familia reijcit. Teſtamentū filij repudiant,ſerui recognoſcunt. Itaq; uim regnū cœlorū patitur,inferentes diripiunt illud. Quia gloria Iſraēl patribus debita,à prophetis nūciata,à Chriſto oblata,fide gentium occupatur & rapitur. Hactenus Hilarij uerba retulimus.

Regnū cœlorū uim patitur,ſecus interpretatū ꝙ pleriq; accipiunt.

Hilarius unus nobiſcū faciēs.

Rapiunt illud.) Aptius eſt quod legitur cum in alijs uetuſtis tum in aureo codice: Et uiolenti diripiunt illud.

Ipſe eſt Helias.) Locus eſt in calce Michææ prophetæ, Ecce ego mittam Heliam prophetam,antequàm ueniat dies domini magnus & horribilis.

Helias apud Michæam. Malachiū

Helias qui uēturus eſt.) Mollius erat,qui uenturus erat. Nam quo pacto uenturus eſt, qui iam prædicationem ſuam peregerat? Notum eſt autem participia præſentis tēporis, etiam ad præteriti imperfecti ſignificationem pertinere.

Simile æſtimabo.) ὁμοιώσω,id eſt, Aſſimilabo,ſiue quod Latinius eſt,ſimilē eſſe dicā. Hieronymus annotauit hic Græce eſſe,ἐν ἀγοραῖς,id eſt,In mercatibus ſiue foris. Nam Latinis forum eſt etiam in quo aguntur cauſæ. Cæterum ἀγορὰ Græcis proprie forum eſt rerum uenalium. Vnde uerbū ἀγοράζομαι,id eſt,emo. Nec eſt, Clamantes,ſed προσφωνοῦσι,id eſt,acclamantes,ſiue alloquentes. Rurſum,non eſt, Coæqualibus,ſed ἑταίροις,id eſt ſodalibus. Hilarius habet,& clamantibus inuicē,ex quo coijcio illū legiſſe ἑτέροις pro ἑταίροις. Nec eſt ſimpliciter cecinimus,ſed ηὐλήσαμεν,id eſt,cecinimus tibijs. Ita ſanè citat diuus Auguſtinus libro quæſtionū euangelicarum ſecundo,capite undecimo, Cantauimus tibijs & nō ſaltaſtis. Quis aūt unq; dixit lamētauimus? ἐθρηνήσαμεν,id eſt, lamētati ſumus, ſiue luximus,aut,ut ſenſum magis exprimam,lugubria cecinimus. Siquidē ueteres uarijs harmoniarum modis,quos appellant Phrygium,Dorium,Lydium,uarios mouebant affectus,tibijs ad alacritatem incitabant. Et legimus ἁδμήτου μέλους, pro lugubri cantione. Senſus igitur eſt,diuerſis rationibus tentauimus uos excitare,nec ullo pacto potuiſtis cōmoueri. Porrò planxiſtis,Græcis eſt ἐκόψασθε,quod inde dictum eſt,quod olim in luctu ſeipſos cæderēt manibus, qui proprie planctus dicitur. Apparet aūt uulgarē fuiſſe cantiunculā,quā pueri inter ſe canerent. Quēadmodū & Pitacus cōſultorē ſuū ad pueros trocholuſitantes mittit,ut audiat τὸν κλαυσανόμενον ἔλαφον. Sicut copioſius dictū eſt in Chiliadib⁹ noſtris.

Forū duplex.

Prouerbiū euangelicū.

Dæmonium habet.) In nonnullis ſcriptum erat, ὅτι πνεῦμά ἐστιν, id eſt, Spiritus eſt. Sed diſſentiētibus cæteris omnibus. Erat autē & hoc unum è criminibus Socratis,quod genium haberet peculiarem, qui uocabatur Socratis dæmonium.

Venit filius hominis.) ὁ ἀνθρώπου,ut ad Mariā referri non poſſit, cū articulus ſit generis maſculini

Filius hom id eſt,Adæ.

masculini,ne quis hic frustra philosophet in filio hominis,quod alicubi facit Augustinus.

Homo uorax)Græcis est φάγος,qd magis sonat edacē siue comedonē.Deinde qd sequit.

Vini potator.) Apud Græcos iucundius est ob dictionem cōpositam οἰνοπότης quasi dicas uinibibus,cui pugnat ὑδροπότης,aquæbibus.Augustinus lib.aduersus Faustum xvj. cap.xxxj.pro οἰνοπότης refert uinaria,uoce ni fallor deprauata ex uinauria,ab hauriēdo uino.Atq; hinc uerba composita,οἰνοποτᾶμ, ὑδροποτᾶμ.Horatius: Quæ scribuntur aquæ potoribus.Ac rursum,Plurimæ uirtutes δωνάμεις est,de quo iam admonuimus.Nec est,Corazam apud Græcos,sed χωραζεὶμ,id est,Chorazin.Sunt autem castella Galilææ Bethsaida & Chorazin.Item ἀνεκτότερον,Remissius,quod ante uerterat Tolerabilius.

Nunquid usq; in cœlum.) Interpres legisse uidetur ἢ pro ἢ, hoc est coniunctionē pro articulo.Et diuus Hieronymus admonet hunc locum bifariam haberi in exēplaribus. In his quæ nos uidimus sic est scriptum,ἢ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθῆσα,ἕως τοῦ ᾅδου καταβιβασθήσῃ, id est,Quæ ad cœlū usq; exaltata es,siue elata,usq; ad inferos deduceris.Et sic adducit Chrysostomus homilia in Ioannem uicesima secunda,ac rursus in Matthæum tricesimaoctaua.

Quia pœnitentiā egerūt:) Quod hic est semel atq; iterū μετενόησαν, non poterat æque commode reddi per respuissent:itaq; periphrasi rem expressimus.

Forte pro uti que nō recte

Forte mansissent.) ἔμεναν ἄν.Quorsum opus erat hic Forte,nisi quod interpres omnino abusus uidetur passim,Forte,uice cōiunctionis expletiuæ.Paulo superius eādem prætermisit:In cilicio & cinere pœnitentiam egissent.Et quam nunc dubitantis esse uult, alibi facit confirmantis,ut in epistola ad Hebræos,Si illud prius culpa uacasset,non utiq; secundi locus quæreretur.Obsecro quid sibi uult hæc tam auida uarietatis affectatio, uel cū ipsius incōmodo sensus?Nam hic confirmationē res ipsa desiderabat potius,q; addubitationē.Quin & illud excutiendū,quomodo Iesus scribatur respondisse,cū nullus quicq; interrogarit:nisi forte ideo respōsum dicit,quod superiori sermoni subiiciat. Ac paulo post.

Stulti cognomen in literis diuinis.

Quia abscondisti.) Rectius erat,quod absconderis. Et confiteor dixit,iuxta sermonis Hebræi ꝓprietatem,pro laudo,seu gratias ago.unde & nos ita uertimus,quo sensus esset dilucidior.Confitet enim & agnoscit beneficiū,qui gratias agit.Ac mox Paruulis, est νηπίοις,quod & stultū significat & infantē, hoc est,qui ætatis uitio nondū sapiat.Non enim dixit μωροῖς,quod annotauit & Chrysostomus.At hic magis quadrabat stultis,ut opponatur sapientibus.Nec est quod quenq; offendat stulti cognomen,cum palàm dicat Paulus:Quæ stulta sunt mundi elegit deus.Nec enim hic sapientes uocat,qui uere sapiūt,sed qui mundo uidentur sapere.Sic & stultos uocat,nō qui uere stulti sint,sed qui mūdo stulti sint. Et tamen nos hac in re quorundam sensum nostro iudicio prætulimus.

Ita pater.)ναὶ ὁ πατήρ.Quod aliâs uertit etiam,aliâs utiq;,nūc uertit Ita .Præterea pater nominandi casus est,non uocandi:quo tamen haud scio,quam ob rem in diuinis literis abutuntur,ut deus meus, ὁ θεός μου. Porrò,Sic fuit,recte omisit coniunctionem ὅτι. Etiam si quidam habent,Quoniam sic fuit.

Et placitum fuit.) ἐγένετο εὐδοκία,id est, Fuit bona uoluntas,siue beneplacitum.

Et ante te.) ἔμπροσθέν σου, id est,Corā te,siue in oculis tuis·Hoc peculiari uerbo sacræ literæ significant fauorem ac beneuolentiam numinis,non tributam nostris meritis, sed ab ipsius gratuita bonitate ꝓfectā.Rursus illud,Reficiā uos est, ἀναπαύσω,id est,refocillabo siue recreabo.Nec enim,ad cibum est referendum,sed ad remedium lassitudinis : cum ab hoc uerbo deductum sit nomen,quod mox uertit requiē ἀνάπαυσιμ,quod in psalmis uertit refectionem, Super aquas refectionis. Cæterum,

Iugum suaue.

Iugum meū suaue.) χρηστὸν magis sonat facile,cōmodū,aut humanū,siue blandū q; suaue,quod aliâs uertit bonū,siue bonitas,ut suo demonstrabimus loco.Nā iugū appellat imperiū,quod mite,blandū,ac minime asperū,minimeq; seuerū uult intellīgi.Mirum quid secutus Augustinus,locū hūc sic adduxit libro quæstionū ad Simplicianū primo: Iugū em meū leue est,& sarcina mea suauis est:nisi forte id librariorum incuria fuit inuersum.Ambrosius explanans psalmū,Beati immaculati,uocis huius ꝓprietatē annotauit, uertens χρηστὸν suaue.Sed in psalmo ꝓ eo quod nos legimus bonitatē,ille iucunditatē legit.Cyprianus lib.aduersus Iudæos ij.cap.xiij.legit iugū meū bonū est.Mouet hoc loco diu⁹ Hieronymus quæstionē, quō iugū Euāgelicæ legis leuius ac mollius dicat lege Mosaica,cū hæc

factum

factum duntaxat puniat, nostra uolũtatem quoq; neq; soluit quod proposuit. Certe Mo saicam legem superstitioso, ac rebelli populo pro tempore impositam, Petrus in actis apo stolorũ aperte uocat onus durum, & graue, quod nec ipsi, nec maiores ipsorum portare ualuerint. Neq; dubitari potest, quin uerum sit quod ueritas ipsa pronunciauit. Vere blan dum est iugũ Christi, & leuis sarcina, si præter id quod ille nobis imposuit, nihil impone retur ab humanis constitutiunculis. Præter mutuam charitatem nihil ille præcipit: neque quicq; tam amarum est, quod nõ condiat, condulcetq; charitas. Facile toleratur, quicquid est secundum naturam. Nihil autem magis congruit cum hominis natura, quàm Christi philosophia, quæ penè nihil aliud agit, quàm ut naturam collapsam suæ restituat innocen tiæ, synceritatiq;. Sed quemadmodum apud Iudæos legem per se molestam aggrauabant hominum constitutiones, ita cauendum est etiam atq; etiam, ne Christi legem per se blan dam ac leuem, grauem & asperam reddant humanarum constitutionum, ac dogmatum accessiones. Quæ sic primum obrepunt, ut uel tanq; pusilla negligantur, uel pietatis specie commendata libenter amplectantur etiam, homines probi magis quàm prouidi. Semel recepta paulatim glisc unt, augescuntq;, donec in immensum aucta, iam nolẽtes premant, & obruant: seu consuetudinis, cuius uiolenta tyrannis est, præsidio, seu principum autori tate, quod temere receptũ est in suum emolumentum abutentium, mordicusq; retinen tium. Quàm pura, quàm simplex fides à Christo nobis tradita, quàm huic simile symbo lum, siue ab apostolis ipsis, siue à uiris apostolicis proditum: huic deinde multum adiũxit ecclesia, dissidijs hæreticorũ dissecta, uexatáq;: quorum & si quædam sunt, quæ citra fidei dispendium poterant omitti, tamen pleraq; uidebantur etiamnum ad rem pertinere. Tot iam erant symbola, quot homines, nihilo melius bonæ fidei signum, quàm cum in contra ctibus res multis, ac uerbosis syngraphis agitur, quæ cum ad excludendas captiones adhi beantur, quo circumspectius scriptæ sunt, hoc plus captionum solent ferè gignere. Postre mo res eò paulatim deducta est, ut scholasticorum aliquot placita, quos articulos uocant ut homunculorum quorũdam noua quædam ad fastum cõminiscentium, uel opiniones, uel somnia, propemodum æquẽtur articulis fidei apostolicæ. Atq; in his nec scholæ diuer sæ, nec eiusdẽ scholæ mystæ inter se cõsentiunt: neq; apud ipsos perpetua sunt, sed ꝑ tẽpo re mutantur. Et tamen ita primum irrepserunt, ut in scholis tantum haberentur probabi les opiniones. Mox scholæ parietes egressæ in libros, & in publicas adeo conciones erupe runt. Ac sæpenumero fit, ut quod semel utcunq; prodidit definiendi temeritas, confirmet & augeat tuendi pertinacia. Sunt autem pleraq; huius generis, ut impiũ sit homini de his definire. Quale ferè sunt, quæ de ratione essentiæ diuinæ, deq; distinctione personarum, philosophamur. Ea si tantum in hoc adhibeantur, ut animos nostros abducant ab his sordidis cogitationibus ad sublimiora, non est improbandum studium. Sin, ut hæc quæ longe superant humani ingenij captum, cum supercilio pronunciemus: & earum rerum scientia, quas nec angeli satis intelligunt nos iactemus apud populum, mihi nec pium ui detur, nec utile. His proxima sunt, quæ de ratione mysteriorum, uelut è cœlo petita pronũ ciamus. Cum magis ad pietatem faciat ex his excerpere, quod ad uitæ sanctimoniam cõ ducat. Verum hæc pronunciandi temeritas à ueteribus orta nũc longius progressa est, quàm ut ferri possit. Sunt qui nectant nobis frigidum syllogismum, & ex loco parum in tellecto, aut ex hominis constitutiuncula pariunt articulum fidei. Atque ex his Christiani aut nõ Christiani censemur, quæ ne tantulũ quidẽ ad Christianã attinent pietatẽ. Iã q; po pularis, q; expedita est doctrina Christi, apostolica, & patrũ apostolicorũ, q; nunc impedi ta, spinosa, ne dicã tenebricosa facta, partim admixtu legũ, ac disciplinarũ humanarũ, par tim somnijs, & inuentiunculis ambitiosorũ hominũ. Posteaq; sacræ theologiæ ꝓfessio sce nica quædã ac theatrica res esse cœpit. Tota hominis ætas nõ sufficit quæstiũculis, & inuti liũ argutiarũ labyrinthis. Inter hæc quãdo Christianæ uitæ studiũ, si iã octogenarij tantũ dubitare didicimus? Nã de humanarũ constitutionũ onere, qd attinet dicere, cũ iam olim diuus Augustinus in epistola ad Ianuariũ, stomachet ac deploret ecclesiã Christi sic pre mi, ut tolerabilior, ꝓpè fuerit Iudæorũ q; Christianorũ cõditio? Et tamẽ ille ob friuola quæ dã nudipedalia nescio quæ dest omachat. Quid si uideret liberũ illũ Christi populũ, tot le gibus, tot ceremonijs, tot laqueis irretitũ? neq; simplici hominũ tyrãnide oppressum? prin cipum

A+ 15

Christi iugũ per se leue, quõ aggra uatum à no bis.

Obrepunt onera.

Fides quõ aggrauata.

Doctrina aggrauata.

Constitutio nũ onus.

cipũ ꝓphanorũ, episcoporũ, cardinaliũ, pontificũ? multóq; maxime, horũ satellitũ, qui religionis imagine ꝑsonati, uentris agunt negociũ? Ipsis sacramentis ad hominũ salutẽ institutis, ad quæstũ nostrum, ad fastũ, ad tyrannidẽ, ad opprimendũ plebeculam abutimur quidam. Iudæis nullum uestis genus erat interdictum, præter id quod esset è lino, lanaq; contextum. Nunc quot de cultu constitutiones, quanta uestiũ, colorumq; superstitio? Quàm ex huiusmodi nugis, quæ per se nec honestatem habent, nec turpitudinem, sed pro temporum ratione, pro mortalium opinione mutantur, censentur Christiani, de quibus nihil unq; meminit Christus? Pauca erant Iudæorum ieiunia, & tamen nemo capitale esse dixit, si quis illis ipsis statis diebus non ieiunasset. Nos quot grauamur inedijs? ad quas non inuitamur, sed cogimur sub pœna, ut aiunt, æternæ damnationis. Iudæis certa piscium & animantium genera sunt interdicta, sed ad esum non admodum expetenda. Nos bonam anni partem piscium esu contabescimus, inedia disrumpimur. Nec ætati subuenitur, nec morbo, nisi legis relaxatio nummis redimatur. Quin & festorum apud Hebræos mediocris erat numerus. Aetas Hieronymi præter diem dominicum paucissima nouerat festa. Nunc feriarũ, neq; finis, neq; modus, quæ cum primitus ad pietatis uacationẽ paucæ sint institutæ, nunc ad scelerum exclusionem tolli debebant: nisi sacerdotũ auaricia suis rebus consuleret potius, quàm ueræ religioni. Quid loquar de perplexis & inextricabilibus uotorum uinculis, quorum alia redimi possunt, sed immensa pecunia, alia nullo modo possunt. Atq; hæc in dies magis ac magis urgemus, ne quæstus nobis pereat. Iam matrimonij conditio quanto cõmodior Iudæis, quàm nobis? Quot laqueis, quot tricis coniugium inuoluimus? ne scholasticum dogma nobis pereat. Pœnitentiæ & confessionis sacramentum quibus modis arctauimus, quot hominum decretis impeditũ reddidimus? ut ne qd dicam interim de onere precum, quæ quotidianis etiam accessionibus aggrauantur. Ad hæc quasi parum sit legum, & constitutionũ decretalium, indies nouarum constitutionũ examina prorumpunt. Imò uelut hoc quoq; parum sit, grauari nos uolũt iure nescio quo consuetudinis, quæ primum à duobus deliris profecta paulatim inualuerit. Excõmunicationis fulmen ubiq; promptũ & intentatũ, irregularitates, anathematizationes occursant undiq;. Pontificis Rhomani sacrosancta autoritate, quæ non, nisi subleuandis ecclesiæ rebus ualere debet, sic abutuntur quidam in absolutionibus, in dispensationibus, in condonationibus, in executionibus, ut permulta sint, quæ uere pij sine gemitu spectare nõ possint. Sacerdotiorũ adeo perplexa res est, ut Aristotelicam philosophiam omnem perdiscas citius, q̃ praxin sacerdotiorũ. In templis uix uacat Euangelium interpretari. Concionis bona pars ad cõmissariorũ arbitriũ cõsumenda est. Nõnunq̃ & sacrosancta Christi doctrina, aut supprimenda, aut ad illorum rem detorquenda. Ad hæc qui modeste pij sunt, taciti secum ingemiscunt. Qui populi malis aluntur, & quorum interest Christi gregem, quẽ ille suo sanguine liberum reddidit, quàm maxime seruum esse, & obnoxium, adeo non reclamant, ut modis omnibus exaggerent. Accedunt ijs, qui uel ambiunt præmiũ aliquod obsequij, uel timent pœnam libertatis. Ita dum nemo succurrit, res paulatim eò prolabit̃, ut penè nihil iam pudeat. Et charitas quidem iuxta Paulum omnia sustinet. Fateor. Sed hæc mala multo mitiora sunt, quoties ab hostibus gregis Christiani ingeruntur. Olim sæuiebat tyrannus impius, sæuiebat hæreticus. Episcopi consolabantur. Ipsi mutuis hortatibus animabant sese. Titulus honestus solatij pars erat. Deniq; graue non erat, quod Christi nomine perpetiebantur. Verum intolerabile est, ut inquit Augustinus, cum eadẽ hæc à membris, imò à moderatoribus ecclesiæ, corpus ecclesiæ patitur. Ab ijs potissimũ inijciũtur laquei, unde par erat impeditis subueniri. His malis medicandis una superesse solet ancora sacra, generale conciliũ. At nunc hæc ipsa uertũtur in reipub. caput. Nec ulla superest medendi spes, nisi si Christus ipse uertat, aut certe excitet pontificũ, ac principũ animos, ad ea quæ ueræ sunt pietatis. Aut Theologi, & cõcionatores, nõ seditiosis clamoribus, sed sobrie placideq; quæ Christo digna sint magno consensu doceant & inculcent. Nam ut Turcus, aut Tyrannus quispiam per tumultum subuerso rerum ordine, per occasionem restituat rem Christianã, non opinor ullis pijs optandum. Ego certe abominor etiã. Vnũ illud etiam atq; etiam admonendi sumus omnes, ut iuxta Pauli doctrinam sic libertatem à Christo datam amplectamur, ne eam occasionẽ demus carni, & sub libertatis prætextu,

Vestitus. *Ieiunia.* *Ciborũ discrimina.* *Festa.* *Vota.* *Matrimoniũ.* *Confessio.* *Constitutiones humanæ.* *Suppressa Christi doctrina.* *Persecutrix ecclesia nõ persecutionẽ patiens.*

turpius

turpius ſeruiamus uitijs. Sed ſic excutiamus iugum hominũ graue, ut uere blando Chriſti iugo premamur. Minus imperat euãgelica charitas, ſed plus impetrat tumultus ubiq; uitandus: & præſtat ferre principes impios, quàm nouatis rebus grauius malum accerſere. Sed tamen ardentibus uotis aſſidue pulſandus Chriſtus, ut ſuis uicarijs mentem inſpiret loco dignam, ut omiſſo ſuæ gloriæ, ſuæ uoluptatis, ſui lucri ſtudio, ſtudeant gloriæ lucróq; Chriſti: malintq; Chriſtum late regnare legibus cuãgelicis, quàm ſe in Auguſto tyrannidem obtinere decretis humanis. Verum hæc pluribus à me diſſerta uideo, quàm uel propoſueram, uel annotationes profeſſo conueniebat.

EX CAPITE DVODECIMO.

ABijt Ieſus.) ἐπορεύθη. Cur nõ potius Ambulauit, ſiue Iuit? Itidem uertit & in primo pſalmo: Abijt in conſilio impiorum. Nec eſt Sabbato, ſed Sabbatis, σάββασι, ut legit & Hilarius. Siquidem & totum illud tempus ſeptem dierum, ſabbatum appellabatur, & ſinguli ſabbata. Ac mox inuertit, ἐν σαββάτῳ, id eſt, In ſabbato, uertens ſabbatis: tametſi multa huiuſmodi ſolet admiſcere caſus. Chryſoſtomus admonet hoc eſſe ſabbatũ, quod Lucas appellat δευτερόπρωτον, id eſt, Secundo primum: de quo ſuo dicetur loco. Deinde,

Quod nõ licet eis.) Eis, addidit de ſuo, uel interpres, uel librarius. Nam abſolutius eſt, Nõ licet. Ac mox paria fecit, Eſurijt Dauid, omiſſo αὐτὸς, id eſt, ipſe: Ipſe & q cũ eo erãt. Et

Sabbatũ uiolant.) βεβηλοῦσιν, id eſt, Prophanant. Siquidẽ βέβηλοι prophani dicuntur.

Sacerdotes in templo.) Perijt apud nos iucunda uocum inter ſe redditio, ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ: quaſi dicas, Sacrifici in ſacro, quæ ſeruata eſt in ſabbatis & ſabbato. Item,

Et ſine crimine ſunt.) ἀναίτιοί εἰσιν, id eſt, Inculpati ſunt, ſiue Nihil eis imputat. aut ut nos uertimus, Crimine uacãt. Quanq; aptius eſt quod hic uertit interpres, Sine crimine, quàm quod alicubi citat Hieronymus, Sine culpa ſunt. Siquidẽ αἰτία crimen eſt potius quàm culpa. Etiamſi nõ ſim neſcius, apud Græcos ἀναίτιον aliquoties accipi pro innoxio, ſiue inſonte, quẽadmodum mox uertit: Nequaq; condemnaſſetis innocentes, ἀναιτίους.

Quia templo maior eſt hic.) ὧδε. Hic, hoc loco aduerbium eſt demonſtrandi, nõ pronomen: quod admonuit & Hieronymus. ut intelligas eum locum eſſe ſanctiorẽ templo, qui templi dominum teneret. Quidam Græci codices habebant pro μείζων, μεῖζον, id eſt, Maius, quod plenius eſſet: ut ſit ſenſus, Eſt hoc loco, quod ſit maius templo. *Hic, aduerbium.*

Et ſi ceciderit.) ἐμπέσῃ, id eſt, Inciderit. Nec eſt Habeat, ſed Habebit, ἕξει.

Nonne tenebit & leuabit eam.) κρατήσει καὶ ἐγερεῖ, id eſt, Apprehendet & eriget. Habet enim hoc ouillum genus, ut fulmine aut ictu alioquí proſtratum, niſi erigatur à paſtore, pereat. Et mox,

Quãto magis melior.) πόσῳ οὖν διαφέρει ἄνθρωπος, id eſt, Quãto igitẽ præſtat homo, ſiue præſtãtior eſt. Quorſum opus erat hic affectare ſermonis abſurditatem? Et aliquãto poſt,

Reſtituta eſt ſanitati.) ὑγιὴς, id eſt, Sana. Quanquam interpres hoc ſanè bene uertit.

Tunc dicit homini.) In euangelio quo quondam utebantur Nazareni, & Ebionitæ, quodq; locis aliquot citatur ab Hieronymo, teſtaturq; à ſe ex Hebræo ſermone uerſum in Græcum: neq; defuerunt qui putarint ipſius Matthæi authenticum eſſe, ſcriptum fuit, hunc hominem fuiſſe cæmentarium, atque huiuſmodi uocibus Ieſu opem imploraſſe: Cæmentarius eram, manibus uictum quæritans. Precor te Ieſu, ut mihi reſtituas ſanitatem, ne turpiter mendicem cibos. *Euangelium Nazarenorum.*

Faciebant conſilium.) ἔλαβον, id eſt, Ceperunt. & συμβούλιον concilium, hoc eſt, conſultationem inter ſe. Et,

Receſſit.) ἀνεχώρησεν. Laurentius mauult, Seceſſit, quod aptius ſit ſubducenti ſe. Vnde & à ſeceſſu dicti anachoritæ. Et,

Sequuti ſunt eum multi.) Græci addunt, ὄχλοι, id eſt, Turbæ multæ.

Ne manifeſtum eum.) Latinius erat, Ne ſe manifeſtum facerent. Argutatur hic neſcio quid Laurentius, nimirum ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πεποίηκεν, Chriſtum ob id interminatum ne ſe proderent, quod profugiſſet à phariſæis, quaſi metueret, ne ab illis deprehenderetur. Aliud in hiſce rebus myſterium. Nam non ſemel hoc à Chriſto factum legimus. Rurſum legimus eum mandaſſe, ut narrarent omnibus quod accidiſſet. *Notatus Laurentius.*

1. Hieronymi Vers.

Ecce puer meus.) Teſtimonium eſt apud Eſaiam capite quadrageſimoſecundo Quanquam Matthæus aliquanto diuerſius citat, quàm uel apud Septuaginta legatur uel apud Hebræos. Nam Hebræa diuus Hieronymus reddidit ad hunc modum: Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum. Electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum. Iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur foris uox eius. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium. Non erit triſtis, neque turbulentus,

2. Interpretũ 70.

donec ponet in terra iudicium, & legem eius inſulæ expectabunt. Ea Septuaginta uertunt hunc in modum: Ecce Iacob puer meus, aſſumam eum. Iſraël electus meus, ſuſcepit illum anima mea. Dedi ſpiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus educet. Non clamabit, neq; dimittet, neq; audietur foris uox eius. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, ſed in ueritate reducet iudicium. Splendebit & non conteretur, donec ponat ſuper terram iudicium, & in nomine eius gentes ſperabunt. Cæterum quod una uaticinij pars in medio prætermiſſa ſit, Non erit triſtis, neq; turbulẽtus, donec ponat in terra iudicium. Siue iuxta Septuaginta, Splendebit, & non conteretur, donec ponat ſuper terram iudicium. Id Hieronymus putat ſcriptoris errore factum, qui, quod ſæpenumero fit, ea uerba, quæ interceſſerãt inter iudicium & iudicium, oblitus omiſerit. Verum hac de re qui cupiet edoceri copioſius, legat enarrationem Hieronymi, in hunc prophetæ locum: ad hæc, libellum eiuſdem ad Algaſiam quæſtione ſecunda. Illud admiror, quid Lyrano uenerit in mentem, ut ſcriberet hoc teſtimonium à Matthæo adductum, iuxta interpretationem Septuaginta, cum longe magis conſentiat cum Hebraica ueritate, etiamſi ab hac quoq; nonnihil diſcrepans, ſed uerbis potius, quàm ſenſu. Annotandum obiter & illud, cum Hieronymus ediſſerens præſentem prophetæ locum, relegeret nos ad ſuos in Matthæum cõmentarios, in quibus plenius ſuper hac re diſſeruerit, atq; in ipſis commentarijs, uix ſummis, ut aiunt, digitis rem attingat, in coniecturam uocor, id quod ſæpenumero ſum ſuſpicatus, eos cõmentarios, à faſtidioſo quopiam lectore decurtatos, prætermiſſis in medio quæ non intellexerit. Quos tametſi fatetur ipſe neque iuſtos eſſe, neq; plenos, tamen ad alios quos ille in prophetas & aliquot epiſtolas Pauli plenos ſcripſit, uix commentarioli dici merentur. Idem factum arbitror in commentarijs, quos idem ſcripſit in pſalmos: quanquam in hos quiſquis is fuit, gemina debacchatus eſt iniuria. Primum, quod quæ libuit, prætermiſerit. Deinde, quod compluribus locis, ſuas nugas, ceu purpuræ pannum aſſuerit. Nam quod in Marcum habemus commentum, præter titulum nihil habet Hieronymi. Cæterum commentarij in Lucam, quos ipſe locis aliquot citat, prorſus interciderunt. Viſum eſt obiter oſtendere lectori, quomodo Cyprianus adducat hunc locum in libello, quem ſcripſit aduerſus Iudæos: Ecce puer meus, filius meus dilectiſſimus. Super eum ponam ſpiritum meum, & iudicium gentibus nunciabit. Non clamabit, neq; contendet. Arundinem quaſſatam nõ confringet, & linum fumigans non collocabit, quoaduſq; expellat in contentione iudicium, & in nomine eius gentes credant. Etiamſi hunc ipſum locum aliquanto ſecus adducit libro aduerſus Iudæos ſecundo, capite duodecimo. Porrò quod nos pro Puero uertimus Filium, Septuaginta δοῦλον, id eſt, Seruum, ut Græcis ac Latinis παῖς & puer ambigua uox eſt, itidem & Hebræis עֶבֶד. Quod ſi uſq; conueniebat παῖδα uertere Filiũ, certe hic quadrabat, cũ de Chriſto loquatur. Neq; defuerũt apud Græcos, q̃ ſerui uocabulũ uererẽtur tribuere filio dei. Quorũ eſt Chryſoſtomus, ſi modo illius ſunt cõmentarij, quos habemus in epiſtolam ad Hebræos.

3. Cypriani.

Omiſſum aliquid in Euangelio.

Cõmẽtaria in Matthæũ Hieronymi uideri decurtata.

κωφὸς Græcis & ſurdus eſt, & mutus.

Cæcus & mutus.) τυφλὸς ἢ κωφὸς, id eſt, Cæcus & mutus. Quanq̃ κωφὸς Græcis ſurdũ ſignificat, ob id opinor, quod qui natura ſurdi ſunt, ij̃dẽ & muti ſint oportet. Ac mox,

Ita ut loqueretur, & uideret.) Hic repetunt Græci codices Cæcus & mutus. In nonnullis etiam congeminatur coniunctio, ὥςτε λαλεῖν καὶ βλέπειν, in nonnullis non geminatur.

Nunquid hic eſt.) Hic nonnulli Græci codices addunt, ὁ χριστὸς, id eſt, Num hic eſt ille Chriſtus filius Dauid? Quanquam hic quoq; ὁ υἱὸς articulus appoſitus facit, ut non poſſit de quouis filio Dauid intelligi, ſed de certo quodam, nempe qui prophetarum oraculis promiſſus expectabatur. Et,

In ſe diuiſum.) καθ' ἑαυτῆς. Et fidelius & apertius reddidiſſet, Diuiſum aduerſus ſemetipſum,

metipſum,ut mox uertit,Contra ſe.

Spiritus autē blaſphemiæ.) Id certe palàm eſt,librariorū uitio corruptum eſſe, quod tamen in omnibus fermè codicibus inoleuit.Nam apud Græcos eſt, ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία, id eſt,Sed ſpiritus blaſphemia:ut intelligas maledictum, quod fiat aduerſus ſpiritum.Iuxta ſynceram ac germanam lectionem adducit hunc locum Auguſtinus ſermone de uerbis domini ex euangelio Matthæi undecimo:idq; iterū atq; iterum,ne quis caſum eſſe cauſetur,hoc tantum diſputans, blaſphemiam non pro quouis accipi maledicto,nec ſpiritus,pro quouis ſpiritu.Sed quod hic confuſius dixit Spiritus blaſphemia,alibi clarius expreſſum eſt,Qui blaſphemauerit in ſpiritū ſanctum.Etiamſi non negem in Græcis uerbis amphibologiam eſſe:quod intelligi poſſit,conuicium ab ipſo ſpiritu profectum. Carrenſis hunc enarrās locum, Quid ergo,inquit,aliud eſt ſpiritus blaſphemiæ,quàm affecta tio & deſideriū uituperationis diuinæ? Spiritus blaſphemiæ ſpirat ad odium dei:Spiritus ſanctus ſpirat ad amorē dei. Atqui ne quis Græcorū codicum autoritatē impudēter contemnat,conſentiunt cū Græcis uetuſta Latinorū exemplaria:cū primis autē & codex aureus,& inter excuſa typis ſuffragat̄,& gloſſæ,quā uocant ordinariā,æditio Mogontinēſis. *Erratum inexcuſabile in uulgatis codicibus.*

Qui autē dixerit uerbū contra ſpiritū.) Verbū,hoc quidē loco nō ponitur,ſed ſubauditur è proximo.Græcis ſuffragat̄ & codex aureus.Rurſum eſt σαπρόν,de quo diximus. Et γεννήματα,quod aliās uertit Genimina,hic recte uertit Progenies. Et ἐκβάλλει,quod hic uertit Profert,aliās uertit Eiicit,aliās Emittit.Nos Expromit ac Depromit tranſtulimus.

Tribus diebus,& tribus noctibus.) Licet Latinus extulerit per ablatiuum caſum,tamen Græcis eſt accuſatiuus:ut iam non poſſit accipi ſpecies temporis, ſed ſpacium, τρεῖς ἡμέρας, καὶ τρεῖς νύκτας. Proinde diuus Hieronymus quæſtionem explicat per tropum qui grammaticis Synechdoche dicitur. Siquidem cum unus duntaxat dies huius triduī fuerit integer,nempe Sabbati cum nocte adiuncta,nec Chriſtus in ſepulchro fuerit, niſi ueſpera paraſceues,ac diluculo dominicæ quo ſurrexit,tres tamen dies in ſepulchro ſcribitur egiſſe. Ad eandem rationē explicat diuus Auguſtinus libro de quæſtione euangelio rum primo,quæſtione ſeptima.Etiamſi Faber uſq;adeo faſtidit Synechdochen libello de tribus Magdalenis,odio opinor grammatices,cum qua illi parum conuenit,ut ipſa indicat res,ne cui parum philoſophus uideatur. *De triduo quod Chriſtus egit in ſepulchro.*

Pluſquam Ionas hic.) Item,

Pluſq; Solomon hic.) Vtrobiq; eſt ὧδε aduerbium,non pronomen,ut ante monſtrauimus. Quod ueteres orthographi ſolent diſtinguere,Hic pronomē ſcribentes per i ſimplex,Hic aduerbium per Græcam diphthongum e, heic.Id quod Valla teſtatur ſibi compertum,in aliquot peruetuſtis marmorum inſcriptionibus. *Hic nomen, heic aduerbium.*

Per loca arida.) Non eſt ξηρῶν, ſed ἀνύδρων, id eſt, Aquis carentia,& ſiticuloſa. Nam huiuſmodi ferè ſterilia ſunt,& ob id deſolata. Vnde filia Calep,agrum irriguum ſuperne atq; inferne petit. Vt omittā, quod πονηρότερα uertit Nequiores,pro Sceleratiores: quod ex generatione mala fecit peſſimam,cum ſit πονηρᾶ.

Et intrantes habitant ibi.) In exēplari quodā ſcriptū erat, καὶ εἰσελθόν, Et ingreſſus,ut referat̄ ad ſpiritū qui collegit ſocios.Verū hoc ad ſenſum minimū refert.Ac paulo poſt,

Quærentes eum.) Græci addunt, Quærentes ei loqui, ζητοῦντες αὐτῷ λαλῆσαι. Neq; enim perierat,ſed expetebatur ad colloquium. Item paulo poſt,

Quærentes te.) ζητοῦντές σοι λαλῆσαι, id eſt,Quærentes tibi loqui.Vtinam autem populus Chriſtianorum uniuerſus,ſic eſſet deditus cultui beatiſſimæ Mariæ,ut totis ſtudiis illius uirtutes æmularetur. Cæterum aut hodie uulgus pio quodam fauore plus ſatis illi tribuit, aut parum tribuit Chryſoſtomus, hunc explanans locum homilia duodecima. Nam ipſius uerba ex interprete ſubſcribam: Quamuis,inquit,ex facto matris nonnihil importunitatis quoq; acceſſit. Conſidera igitur tam matris quàm fratrum importunitatem.Nam cum debuiſſent intrare,atq; cum turbis ſimul audire,aut ſaltem expectare foris ſermonis finem,ac demum accedere,ambitione quadam,ac oſtentatione commoti,foras eum in præſentia omnium euocauerunt. Cæteráq; quæ ſequuntur in hanc ſententiam. Rurſus in altera æditione,nam uariant codices,eiuſdē numeri homilia, hanc imperioſam importunitatem in fratres potiſſimum refert,matri parcens. At idem enarrans euange- *Homi 45. Chryſoſtomus aliquid imperfectum tribuit Mariæ uirgini.*

lium Ioannis de nuptiali miraculo agens, clarius etiam tribuit Mariæ affectum aliquem ambitionis,gloriæq; humanæ: Optabat enim,inquit, ut iam hominum gratiam conciliaret, & ipsa clarior filij gratia efficeretur: & fortasse aliquo humano afficiebatur affectu: quemadmodum & fratres eius,cum dixerunt,Ostende teipsum mundo, cupidi eius miraculis sibi famam comparare. Ac paulo post idem agens: *Siquidem* non adhuc debitam de ipso opinionem habebant,sed more matrum Maria iure omnia se filio præceptu ram censebat,cum tanquam dominum colere & reuereri fas esset. Hactenus Chrysostomi uerba recensuimus. Augustinus uidetur illi tribuere nonnihil diffidentiæ. Nos eam prorsus à peccato originali facimus immunem,at hic uidetur aliquod actuale,ut uocant, peccatum tribuere:nisi forte is affectus omni culpa uacat,quem illi tribuit. Atq; ita potius arbitror sentiendum. Nam ut ignorantia quædam esse potest absq; culpa,ita & dubitatio & affectus maternus culpa uacare potest. Christus apud Lucam quoque parum blande respondet parentibus: Quid est quod me quærebatis? An nesciebatis quod in his quæ patris mei sunt,oportet me esse? Mox subijcit Euangelista: Et ipsi non intellexerunt uerbum. Rursus prædicanti beatum uentrem matris, & ubera lactatricis: Quinimò,inquit, Beati qui audiunt uerbum dei. Rursus in cruce mulierem uocat, & Ioanni transcribit. Quibus ex rebus stultissime collegerant Manichæi,Mariam non fuisse matrem Iesu, nisi uulgi opinione,uidelicet negantes eum fuisse hominem. Nos id sanè possumus pie colligere,quoties agitur negocium reipublicæ, quoties agitur negocium religionis, non multum apud nos ualere oportere corporalis affinitatis affectum. Hieronymus sic elabi conatur,ut dicat hunc qui renunciauit Christo, insidiose fecisse,tentantem, num ob suorum affectum intermissurus esset prædicādi munus. Atq; ob id acrius à Christo responsum. Ego hac in re meam non interpono sententiam:tantum optarim, sedulitatem quorundā omnia in sanctis in immensum exaggerandi,uerti potius ad studium æmulandi, quod illos uere beatos reddidit. Verū hæc leuiculi sunt momenti. Quod genus & illa,quod pro

Christus parū blādus matri

In negocio rei publicæ & fidei nō multū tribuendū affectibus cognationis.

Extendens manum.) Græci legunt,Manum suam. Deinde,quod in his

Ipse meus frater.) Nonnulli codices habent αὐτὸς, nonnulli οὗτος, id est,Hic.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

SEdebat secus mare.) Eruditi quidam uehementer hanc uocem *Secus*,execrantur ut Gotticam, & Sarmaticam,aut si quid his quoq; barbarius: cum tamen recensetur à Donato operis exigui,non exiguo autore. Neq; uideri potest uox ab interprete conficta,qua tam frequenter utitur. Vsus est ea Plinius libro uigesimoquarto, capite decimoquinto: Chamæleucen, inqt,apud nos farranum siue farfugium uocant:nascitur secus fluuios,folio populi. Nec dubito quin alijs compluribus inueniri possit. Si quis uelit esse morosior,fortasse causabitur,non perinde apte dici, Sedet secus uiam,ac Nascitur secus fluuios, aut Pascitur secus ripam, quod in his imaginemur ceu motum quendam rei sequentis. Nam apparet,secus & secundum habere cognationem cum uerbo,sequor.

Exijt qui seminat.) ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, id est,Exibat qui seminabat,siue seminator. *Si*quidem huiusmodi participia accommodant se uerbis,quibus adiunguntur.

Seminare semen suū.) Semen suum, nec est apud Græcos,nec in aureo codice. Nam illud recte,Et dum seminat, ἐν τῷ σπείρειν, id est, Inter seminandum. Ac mox, βάθος uertit Altitudinem,pro Profunditate. Et, ἐκαυματίσθη, Aestuauerunt, pro Exusta sunt, siue Aestu perierunt. Ac rursum, ἐξηράνθη Exaruerunt,uertit Aruerunt. Ité ἀνέβησαν, Surrexerunt, quod aliâs uertit, Ascenderunt. Mollius Succreuerunt, aut Increuerunt, siue Emersérunt spinæ.

Et dederunt fructum.) Hic interpres maluit Latinitati consulere, quàm uoces reddere Græcas. Alioquin ad uerbum ita uertendum erat: Et dederunt fructum,hoc quidem centum,illud uero sexaginta,illud uero triginta, καὶ ἔδιδου καρπὸν, ὃ μὲν ἑκατὸν, ὃ δὲ ἑξήκοντα, ὃ δὲ τριάκοντα. Tametsi uerti poterat, Hoc quidem centuplum,illud uero sexagecuplum,aliud uero trigecuplum. Siue,Aliud centena,aliud autem sexagena,aliud autem tricena,

Centesimum, pro centuplū.

tricena,ut ſubaudias,grana. Nam Græci carent huiuſmodi diſtributiuis. Abuſus eſt hoc loco articulis poſtpolitiuis uice præpoſitiuorum,quod tamen & aliâs ſæpe fit.

Vt adimpleatur in eis.) Nõnulli codices habebãt, καὶ ἀναπληρῶται ἐν αὐτοῖς, Et implẽtur. Ita legit diuus Chryſoſtomus:itáq; ſcriptum comperi in exemplari Corſendoncẽſi. Cæterum In eis,in pleriſq; Græcis exemplaribus non habebatur,nec in Latinis uetuſtioribus,ſed Eis duntaxat. Nec eſt Dicentis,ſed λέγουσα, id eſt, Dicens. Conſentiente & aureo codice,ac Donatianicis,ſiue Quæ dicit. Facit enim ipſam ſcripturam loquentem.

Auditu audietis.) Teſtimonium quod adducit,extat apud Eſaiam capite ſexto. Diſſentit autẽ hoc quoq; loco ueritas Hebraica ab æditione Septuaginta. Nam Septuaginta ſic tradunt hunc locum,quaſi deus prædixerit futurum,ut audientes non audirent,& uidentes non uiderent. At Hebraica ueritas indicat hoc iuſſum à domino,ut uidentes non uiderent,& audientes nõ audirent. Iuxta Septuaginta citat Lucas,utpote Græce doctus magis quàm Hebraice, in Actis apoſtolicis capite uigeſimooctauo, πορεύθητι καὶ εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ· ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε. ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ ὠσὶ ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι καὶ ἐπιστρέψωσι καὶ ἰάσωμαι αὐτούς: Vade ad populum iſtum,& dic, Aure audietis, & non intelligetis,& uidentes uidebitis,& non perſpicietis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius,& auribus grauiter audierunt,& oculos ſuos compreſſerunt,ne forte uideant oculis ſuis,& auribus audiant,& corde intelligant,& cõuertant ſe,& ſanẽ eos. Cæterũ Hebræa ita reddidit Hieronymus: Auditu audite,& nolite intelligere,& uidete uiſu,& nolite cognoſcere. Excæca cor populi huius,& aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte uideat oculis ſuis,& auribus audiat, & corde intelligat, & conuertatur & ſanetur. Apparet igitur Septuaginta conſulto mutaſſe ſcripturam Hebraicam, ne impijs daretur anſa blaſphemiæ, quaſi deus eſſet nobis autor malorum. Verum cum huiuſmodi complura ſint loca in diuinis literis, uelut illa: Indurauit deus cor Pharaonis. Et,Fiat menſa eorum in laqueum &c. Non oportuit offendi hoc uno,ſed agnoſcere potius idioma ſermonis diuini, qui hac figura cõminatur, ac terret impios, ceu iubens eos id facere,quod ſuapte malicia facturi ſunt: ſicut dictum eſt Iudæ,Quod facis,fac citius. Illud admirandum, cum Hieronymus non uno in loco dicat apoſtolos iuxta ueritatem Hebraicam citare ſolitos teſtimonia ueteris inſtrumenti,& non iuxta Septuaginta, Matthæum hoc loco non idem facere,præſertim cum ipſe Hebræo ſermone ſcripſiſſe credatur euangelium. Nam Lucam excuſat haud ſcio quàm commode, quod magis calluerit Græcas literas, quàm Hebraicas. Alioqui ueriſimillimum eſſe Paulum Hebræum cũ Hebræis agentem, adducturum fuiſſe teſtimonium Eſaiæ iuxta ueritatem Hebraicam. Hanc excuſationem non admittent opinor, qui quicquid in apoſtolis fuit diuini ſpiritus,peculiare donum eſſe uolunt, præcipue donum linguarum. Et epiſtolam ad Hebræos, teſtatur ob id non fuiſſe receptam à quibuſdam, quod quædam adducat teſtimonia ueteris inſtrumenti, quæ in Hebræorum uoluminibus non habeantur. Quin hunc ipſum ediſſerens locum, ſuper hac re nullam facit mentionem, ceu diſſimulans opinor, quod explicari non poterat. Niſi forte mutarunt hunc locum,quos offendit: hoc ipſum quod offendit Septuaginta,maxime cum ſic adducatur in Actis apoſtolorũ. Et ſæpenumero comperimus locum ex altero loco mutatum: dum lector uel melius eſſe putat, quod alibi legiſſe meminit,uel deprauatum ſuſpicatur,quod diuerſum eſt. Cæterum quod Valla legendum putat,Audietis & non intelligatis,uidebitis & non perſpiciatis,ut ſit imprecantis,non aſſentior homini:quod compertum ſit hæc uerba ſæpenumero pro futuris uſurpari,certe apud Euangeliſtas,præſertim addita duplici negatione, οὐ μή.

Hebraica ueritas.

Lucas Græcis literis magis quàm Hebraicis eruditus.

Hic eſt qui uerbum dei audit.) Dei, nec additur apud Græcos,nec in aureo codice, nec in Donatianicis.

Aliud centeſimum,aliud ſexageſimum.) Græce quidem habetur, ἑκατὸν, ἑξήκοντα, τριάκοντα, id eſt,Centum,ſexaginta,& triginta,atq; itidẽ codex aureus. Quod ea,ut dixi,lingua careat nominibus numerorũ diſtributiuis. Sentit enim ex ſingulis granis plura proueniſſe,ex hoc centena,ex alio ſexagena,ex alio rurſum tricena. Mihi nondum liquet cen-

Certi numeri positi ad crassius designandos cerws gradus.

testimum pro centenũ,aut centuplum apud probos autores reperiri. Porrò quod torquetur hic Hieronymus, centuplum prouentum referens ad uirgines, sexagecuplum ad uiduas & continentes,trigecuplum ad coniugatos,cum alij primum prouentum tribuerint martyrio,secundum uirginibus,tertium uiduis & cõtinentibus, nullum locum relinquentes honorabili connubio. Augustinus in quæstionibus Euangeliorum,quæstione nona, primas tribuit martyribus,secundas uiduis,tertias coniugatis. Ego ut hanc piam diligentiam, sanctamq; curiositatẽ nõ improbo in literis diuinis,ita simplicius arbitror accipere, ut Christus docẽdi gratia,posuerit centuplum pro summo,trigecuplum pro infimo,sexagecuplum pro mediocri:quemadmodum fecit in talentis decem,quinq;,& uno. Atq; id sanè sic admonitum esse uelim,ut nullius sententiæ sit præiudicatum à nobis. Apud Lucam nulla graduum mentio,tantum centeni fructus meminit. Augustinus libro de ciuitate dei uigesimoprimo,testatur quosdam hunc locum stultissime huc detorsisse,ut dicerent,impios à sanctis liberandos ab æterno supplicio,ab alijs trigenos, ab alijs sexagenos, ab alijs centenos, pro portione meritorum. Verum quoniam certus sit præscriptus numerus,si hac fiducia negligamus fieri meliores,periculum esse, ne sanctorum numerus non respondeat tantæ multitudini malorum.

Stulta opinio de fructuum gradibus.

Qui iuxta uiam seminatus est.) ὁ παρὰ τὴν ὁδόν. Seminatur semen,& seminatur terra. Sicut aspergitur humor,& aspergitur humore uestis.Sic igitur hic dicit hominem seminari, ut terram satam dicimus, & agrum consitum. Quanquam effugere poterat hanc sermonis duriciem,si dixisset,In quem iuxta uiam incidit semen.

Sed temporalis est.) ἀλλὰ πρόσκαιρός. Expressius Græce,quasi dicas, Ad tempus, & non perpetuus,nec sibi constans,sed ad exortam occasionem mutabilis.Ac mox,

Aπατᾶν à uia deducere.

Et fallacia diuitiarum.) ἀπάτη τοῦ πλούτου. Græca uox indicat fallaces dici,non quod fallant,hoc est,frustrentur hominem,sed quod à uia deducant:id enim est proprie ἀπατᾶν. Siquidem πάτος,uia trita.

Hic est qui audit uerbum &c.) Non est simpliciter,Et fructum adfert, sed ὃς δή, id est, Quod deniq;.ut intelligas cæteros omnes infrugiferos, hunc demum reddere fructum. Cæterum articulus Græcus ὁ μὲν, ὁ δή, potest uel ad uerbum referri, uel ad hominem : quod λόγος uerbum apud Græcos generis sit masculini. Quanquam ad uerbum esse referendum arguit, quod superius idem tribuit semini iacto, quod hic uerbo, nam uerbum semen est.

Superseminauit.) καὶ ἐπέσπειρε, id est,Seminauit. Apparet interpretem legisse, ἐπέσπειρε. Ac paulo post,

Cum autem creuisset herba.) ὅτε δὲ ἐβλάστησεν ὁ χόρτος, id est , Cum autem germinasset, siue pullulasset herba. Nam χόρτον aliquando uertit Herbam, aliquando Fœnum,nonnunquam Gramen. Item,

Vis imus & colligimus.) θέλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν, Vis igitur abeamus & colligamus ea? Ac rursum μή ποτε uertit,Ne forte,pro Nequando.

Sinite utraq; crescere) ἄφετε συναυξάνεσθαι ἀμφότερα,Sinite pariter crescere ambo.Rursus,

Ad comburendum.) Græci codices addunt αὐτὰ, id est,Ea: consentientibus & uetustis exemplaribus Latinis.quod tamen recte omissum est ab interprete. Nam quod μικρότερον,id est,Minus,uertit Minimum, recte fecit. Atqui cur quod hic fecit in Minus, non idem fecit in Maius est omnibus,ut diceret, Maximum est omnium. Ac mox,

Et habitaret.) καὶ κατασκηνοῦν, id est,Nidulentur. Quandoquidẽ & ante κατασκηνώσεις uertit Nidos. Rursus, Quod acceptum.) ἣν λαβοῦσα. Recte mutauit genus uerbi:modo intelligamus ipsam mulierem cepisse fermentum.

Sata, Cabus, Batus,mensuræ.

In farinæ satis tribus.) σάτα τρία. Sata,non est hic participium à serendo, sed Hebræa, aut certe Syra uox est, significans mensuræ genus, quæ capit sesquimodium, iuxta morẽ prouinciæ Palæstinæ,autore Hieronymo. Cuiusmodi sunt & illa,Cabus,& Batus,Geneseos capite decimooctauo, quod Hebraice legitur, שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח. Nostra æditio habet Sata, quod ipsum nomen aliâs uertit Mensuras. Atque ita legit hoc quoque loco diuus Hilarius: Abscondit in farinæ mensuris tribus. Quanquam hæc uox Mensura,communis est Hebræis cum Latinis, quemadmodũ nugæ & aliæ nõnullæ,ut testis est Hieronymus

hymus in cõmentarijs Esaiæ. Porrò Tribus addidit, ut ostẽderet ingentẽ farinæ magnitudinẽ, quæ tamẽ tota paululo fermento afficiatur. Et Chrysostomus putat Tria positũ pro multis. Hieronymus magis ad mysteriũ trinitatis refert, gaudẽs in numero philosopharí.

Aperiam in parabolis os meũ.) Admonet hoc loco diuus Hieronymus, in plerisq; codicibus scriptum fuisse, Per Esaiam prophetam. Deinde cum id nusquã reperiretur apud Esaiam, à prudentibus sublatum fuisse nomen prophetæ. Coniectat autẽ primũ ab Euangelista scriptum fuisse, nõ Esaiam, sed Asaph: deinde factum, ut scriba, cũ non agnosceret nomen Asaph, putans librarij uitio uocem inductam, mutauerit Asaph in Esaiam: ut cuius nomẽ & notius esset, & subinde citaretur à Matthæo. Nam psalmus septuagesimusse xtus, unde mutuo sumptũ est hoc testimoniũ, inscribitur Asaph. Cæterũ non solũ Dauid, sed & cæteros omnes qui psalmos scripsere, prophetas uocari, ne in solos duodecim hoc cognominis putemus competere. Quanq̃ nec hic Euangelista superstitiose curauit Hebræa uerba reddere, contentus explicuisse sententiã. Nam quod Septuaginta uerterunt φθέγξομαι, id est, Loquar, hic reddit ἐρεύξομαι, id est, Ructabo: quod illi προελήματα, id est, Problemata: siue ut nos legimus, Propositiones: hic κεκρυμμένα, id est, abscondita. Nã Hebræa sic uertit Hieronymus: Aperiam in parabola os meum, loquar ænigmata antiqua. *Nomẽ pro nomine in euangelio.*

A constitutione mundi.) καταβολῆς, quod à deijciendo nomen habet, uidelicet cum in imo iacitur fundamentum, quasi dicas, A fundatione mundi, siue A iactis mundi fundamentis. Et aliquanto inferius, *Constitutio, καταβολή.*

Edissere nobis.) φράσον ἡμῖν, id est, Dic nobis. Quanquam antiquissimi codices habent Dissere, non Edissere. Est autem φράσον omnino plus quiddam quàm loquere. Hoc loco succurrit illud admonere, impostorem nescio quem, non solum ædidisse permulta sua, nomine Hieronymi, uerumetiam medijs illius commentarijs suas nænias intermiscuisse: id quod haud dubie fecit in hoc psalmo, quem modo citaui. Rem ex Hieronymo sublegit: Cæterum ineptia sermonis, ridiculi διαλογισμοὶ, βαττολογία, solœcismi, cæteræq; id genus deliciæ ipsius sunt, ut alias euidentius aperiemus. *Impostor quũ sua miscuit commentarijs Hieronymi in psalmos.*

Filij nequam.) ἐισὶν οἱ υἱοὶ τοῦ πονηροῦ. Obsecro, quis ex his Latinis possit percipere, quid sibi uelint Græca? Nam Nequam genitiuus casus est Græcis: & uidetur ad diabolum pertinere, propter additum articulum τοῦ. ut impij dicantur filij diaboli: quem & in precatione signat hoc nomine. Nisi mauis πονηρὸν sumi pro substantiuo nomine neutri generis, ut intelligas filios maliciæ.

Quem qui inuenit.) ὃν εὑρών. Præteriti temporis est, Qui inuenerat.

Abscõdit.) Item præteriti temporis ἔκρυψε. Multa minutula sciens ac prudẽs prætereo, ne nimium molestus sim lectori.

Bonas margaritas.) καλούς. Quod non solum Bonas significat, sed frequentius Pulchras. Siquidem in his pulchritudo precium auget.

Sagenæ missæ.) Græcã uocẽ reliquit, cũ ante speciẽ genere reddiderit in ἀμφίβληστρον. Retis est genus, quod Laurẽtius Latine dici putat uerriculũ, à uarrẽdo mari dictũ, quod ingens longissimis finibus circũducitur. βλησθεῖσα rectius uertisset Iactæ, quàm Missæ. *Sagena, quod alibi uertit Rete.*

Ex omni genere.) Piscium, non additur apud Græcos. Tantum est, ἐκ παντὸς γένους, etiamsi Piscium subauditur. Ex Hieronymi Chrysostomiq; interpretatione nõ satis liquet, addiderint nec ne, Deinde συναγαγόσῃ, rectius erat Cõtrahenti, q̃ cõgreganti. Ac mox,

Educentes, & secus litus sedentes &c.) Græca aliquanto secus habent, ἀναβιβάσαντες ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν, καθίσαντες συνέλεξαν τὰ καλὰ εἰς ἀγγεῖα, id est, Cum subduxissent in litus, sedentes collegerunt quæ bona erant in uasa. Nec eñ addit Sua, nein aureo quidẽ codice. Etiãsi in nõnullis exẽplaribus scriptũ deprehenditur, καὶ καθίσαντες, id est, Et cum sedissent. Indicat enim id per ociũ fieri. Nec est Bonos, sed absolute Bona, ut ad genera referatur piscium, quod ante dixerit Ex omni genere. Neq; eñ hic cõmemorandũ arbitror, & aliud nõnunq̃ retibus attrahi: quod Plautino illi euenit, qui iacto reti, Vidulũ cepit. Ac mox,

Malos) σαπρὰ, id est, Mala. Qd̃ supius indicauimus magis sonare Putria, siue Vitiosa.

Intellexistis hæc.) Hunc sermonem apud Græcos præcessit proxime.

Dicit illis Iesus.) λέγει αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς. Et,

Etiam.) Rursus est, ναὶ, confirmantis aduerbium. Paulóque post,

Paterfamiliâs.) οἰκοδεσπότης, id est, Dominus domus: ut accipiamus, non cui sint liberi, sed qui familiæ suæ ius habeat. Ac mox,

παιδεύω. μαθητεύω. Doctus in regno dei.) Non est πεπαιδευμένος, sed μαθητευθείς, ut intelligas ex discipulo factum doctorem. Nam ut nemo recte imperat, nisi qui prius ipse paruerit imperio, iuxta prouerbiũ, ita nemo bene agit magistrũ, nisi prius egerit bonũ discipulum. Neq; est In regno, sed Ad regnũ, εἰς τὴν βασιλείαν, ut intelligas lõge diuersum doctrinæ, & institutionis genus. Rursum quod sequitur Virtutes, est δυνάμεις, de quo iam sæpe diximus.

Faber etiam lapidarius Græcis. Fabri filius.) τέκτονος. Valla putat Græce τέκτονα fabrum esse lignarium: cum Suidas palàm indicet uocabulum lapidarijs ac lignarijs esse cõmune. Apparet enim dictionem à τεύχω ductam. Ac nos cum Puteolis essemus, in antiquissimis saxis templi, uidimus nomina tectonum esse inscripta, nimirũ Græcam uocem Latinis literis, quod ea pars Italiæ quondam Græcissauerit: id quod indicant antiqua monumenta. Porrò apud alium Euangelistam, ipse Christus faber appellatur, ut consentaneum sit eum aliquamdiu manibus laborasse. Cæterum mater Iesu, Mariam est hoc loco iuxta sermonem Hebraicum.

Excussa Hieronymi sententia. Et fratres eius.) Iuxta morem Hebræorum, fratres uocat, non quibus cõmunes essent parentes, sed quibus stirps, ac genus esset commune: qua de re doctissime simul & copiosissime disseruit Hieronymus in libro aduersus Heluidium. Cæterum illud obiter demiror, cur idem hunc enarrans locum scripserit: Miraris si errant in fratribus, cum errent in patre? Nam in patre uere errabant, existimantes Iesum filium esse Ioseph, cui nupserit Maria. At in fratribus, qui nam errabant, nisi forte isti cognati erant Ioseph, non Mariæ, ut illorum affinitas nihil attinuerit ad Christum: ad hoc sanè ut illius cognati huius fratres dici possent. Licet eodem in opere, quo refellit Heluidium diuus Hieronymus, fateatur illos non aliter dictos fratres Iesu, quàm Iesus ipse dictus sit filius Ioseph. Atqui si falsò crediti sunt fratres, quemadmodum Ioseph falsò creditus est pater, qui constitit, quod paulo ante scripsit illos cognatione dictos fratres. Verum hæc ad uiuum exigere non est huius instituti proprium.

Ioses, non Ioseph. Et Ioseph.) Ἰωσῆς, id est, Ioses, quod quidam inflectunt Ioseth. Id nomen quoties occurrit, deprauant in Ioseph. Atqui Hieronymus citans hunc locum aduersus Heluidium, Ioses legit & Ioseth, non Ioseph. Item,

Sine honore.) ἄτιμος, Vilis, siue neglectus, aut cõtemptus. Cui diuersum est ἔντιμος, Charus, siue in precio habitus. Nam de uirtutibus sæpius iam admonui.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Veris suis.) παισίν, id est, Ministris, seu famulis. Quanquam Græca uox, & seruos, & ancillas, & liberos, & omnes denique domesticos complectitur, præter patremfamiliâs, & matremfamiliâs. Ac subinde,

Virtutes operantur.) δυνάμεις ἐνεργοῦσιν. Non est, ἐργάζονται, quod significat operari: uerum hac uoce uis quædam efficax significatur, ut & aliâs indicauimus. Neq; enim est idem uerbum, quod alibi: Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. Quem locum hic citat Laurentius, at parum in loco. Et κρατήσας, magis est Cepit, quàm Tenuit, aut Iniecta manu. Et in nonnullis exemplaribus habebatur, ἐν φυλακῇ, in alijs rursum, εἰς φυλακήν.

Herodes qui. Herodiadem.) Patronymici speciem habet, aut certe diminutiui nominis. Hieronymus tradit hanc fuisse filiam Arethæ regis, haud scio an eius cuius meminit Paulus. Eam Philippo Tetrarchæ Galilææ, ac Trachonitidis locarat. Post orta inter se, & generum simultate, filiam ab illo abductam, Herodi fratri, sed inimico copulauit, quo magis illum ureret. Cæterum hic Herodes pater fuit illius, sub quo passus est Christus.

Die autem natalis.) γενεσίοις δὲ ἀγομένοις, id est, Cum agerentur autẽ natalicia. Atq; ita legit Chrysostomus. Ac mox,

Saltauit filia.) ὠρχήσατο. Non subsiliit, ut uulgus putat, sed quemadmodum gesticulantur in choreis. Nam id proprie sonat Latinis saltare, Græcis ὀρχεῖσθαι. Et paulo post,

Postulasset ab eo.) Ab eo, præterquàm quod barbare additum est, nec in Græcis habetur

habetur exemplaribus. Et rursum,

Præmonita à matre.) προβιβασθεῖσα, id est, Prius instructa: qđ uulgo dicũt informata.

In disco.) ἐν πίνακι, quod alibi uertit, Catinum: etiamsi Græce magis sonat Tabulam. Quandoquidem quadris tabellis cibus apponitur. Apparet enim hoc ludibrij causa factum, quasi & hic missus quidam esset genialis illius, ac natalicij conuiuij. Paulocp post,

Et misit.) καὶ πέμψας. Commodius suppleret, Misso carnifice, aut ministro: id quod alibi facit. Certe Marcus expressit, quod hic erat subaudiendum, ἡμὴ ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα. Porrò qđ hic uertit Decollauit, Græce est, ἀπεκεφάλισεν, quod ad uerbũ sonat Decapitauit. Quancp decollandi uerbo usus est Seneca in ludo de morte Claudij: uerum poterat eo usus uideri ludibrij causa, nisi idem uerbum esset apud Suetonium in Caligula Cæsare. Imò apud eundem Senecam libro de Ira ad Nouatum. Illud annotandum, cur dixerit, Missos ab Herode, qui Ioanni caput præciderent, tamen mox subijcit, ipsum amputasse. Facit enim qui iubet. *Decollare apud Suetonium.*

Et illa attulit matri.) Illa, additum est explicandi gratia, alioqui nec in Græcis, nec in Latinis uetustioribus codicibus habetur: postremo nec in aureo. Ac rursum,

Misertus est.) ἐσπλαγχνίσθη, de quo iam admonuimus. Ac mox,

Et curauit languidos.) ἐθεράπευσε τοὺς ἀῤῥώστους, id est, Sanauit male ualẽtes, siue Qui mala erant ualetudine. Mirum enim quàm interpres hoc uocabulo languoris sit delectatus. Vt interim præteream illa minutiora, quod ἀπελθεῖν pro Abire, uerterit Ire. Quod ὁ δὲ εἶπεν, id est, Ille autem dixit, uertit, Qui dixit: quod & aliâs facit. Quod ὄχλους Turbam pro turbas. Quod ἐπὶ χόρτους, id est, Super herbas, siue gramina transtulerit, Super fœnum, cum ante uerterit Herbã. Quod ἀναβλέψας, Aspiciens, pro Suspiciens: siue ut temporis etiam habeatur ratio, Sublatis in cœlum oculis. Nam κλάσας ἔδωκε, id est, Fregit ac dedit, tolerabilius est: quancp apertius erat, Cum fregisset, dedit. Denicp quod

Discipuli dederunt turbis.) Dederunt uerbum de suo addiderit, quod nec additum est à Græcis, nec in uetustis Latinorum codicibus inuenitur. *Dederunt, additum.*

Et tulerunt reliquias.) Græca sic habent, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων δώδεκα κοφίνους πλήρεις, Et sustulerunt quod superfuerat fragmẽtorum duodecim cophinos plenos. Cophinus autem ueteribus mensuræ genus fuit, autore Iulio Polluce: quãquam hic pro sportis positum apparet, quod Lucas σπυρίδας appellet, hoc est, sportulas. *Cophinus mensuræ genus.*

Manducantium autem &c.) οἱ ἐσθίοντες ἦσαν ἄνδρες ὡσεὶ πεντακισχίλιοι, χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων, id est, Erant autem qui comederant uiri, fermè quinquies mille, præter mulieres ac pueros. Verum hic Latinitatis duntaxat iniuria est. Cæterum quod Iussit posuit pro Compulit, siue id factum est ab interprete, siue à librario, cum sensus etiam iniuria coniunctum est. Nam Græce plus est quàm Compulit ἠνάγκασεν. Vt intelligamus eos inuitos à præceptore discessisse, quem sic amabant, ut nec punctum temporis possent abesse. Quemadmodũ annotauit & diuus Hieronymus, qui Compulit legit, non Iussit. Certe compulit habet etiam codex aureus. Vt illa dissimulem, quod

Præcederent eum.) Dixit pro Præcederẽt se. Nam quod Vaila mauult Præirẽt, quàm Præcederent, non uideo quid illum debuerit offendere. Et, *Præcedere, præire.*

Dimitteret turbas.) Eleganter uertit, si modo intelligamus eum non fugisse simpliciter turbas, sed ab se dimisisse, quo modo solemus amicos abeuntes dimittere. Quanquam ἀπολύω Græca uox anceps est ad multa, ad absoluere, repudiare, dimittere quomodocunqp.

Solus orare.) κατιδίαν, id est, Seorsim, siue priuatim, aut secretò, quemadmodum alibi uertit. Porrò aduerbium utrólibet referri potest ad uerbum superius, Ascendit, aut ad Adorare: quanquam rectius ad posterius. Ac mox,

Nauicula autem.) τὸ δὲ πλοῖον ἤδη μέσον τῆς θαλάσσης, id est, Nauis autem iam medio mari. Mirum enim quàm hoc diminutiuo delectetur. Deinde,

Iactabatur.) Græce est, ἦν βασανιζόμενον. Quod ante uertit Torqueri, nos uertimus, Afflictabatur. Ac rursum, *βασανίζεσθαι, afflictari.*

Venit ad eos.) ἀπῆλθεν, Abijt. Quanquam apparet eum sic abusum hoc uerbo ἀπελθεῖν, quemadmodum Græci ἀφικνεῖσθαι, id est, Peruenire.

Phantasma est.) Græcam dictionem reliquit, Latine poterat Spectrum dicere: qua uoce usus

ce usus est Tullius, ac Plinius. Græcis etiam φάσμα dicitur. Nam illa leuicula sunt, quod εὐθέως δὲ, id est, Statim autem, uertit, Statimq́; Quod θαρσεῖτε, id est, Bono animo sitis, siue Fidite, uertit, Habete fiduciam, ociosa periphrasi. Quod

Sup aquā) ἐφ' ὕδατα, pro Sup aquas. Porrò quod hic uertit Mergi, Græcis est καταποντίζεσθαι, id est, Inuolui undis marinis. De Modicæ fidei, ὀλιγόπιστε, iam diximus. Ad hæc,

Vacillare. Quare dubitasti?) εἰς τί ἐδίστασας; id est, Ad quid uacillasti? Id enim Græca uox sonat, cum animus nunc huc, nunc illuc impellitur. Donec nihil spectabat, nisi Christum, in tuto erat Petrus: at dum fluctuat animo, protinus periclitatur in fluctibus.

Et cum ascendisset.) καὶ ἐμβάντων ἀντῶν, id est, Et ingressis illis. Loquitur enim de Iesu & Petro simul ingressis. Ac mox, ἄνθις ἄν. Nauiculam pro naui, cū sit πλοῖον. Nec est,

Genezareth, quid Hebræis In terram Genezar.) Sed Genezareth. Quanquam apparet apud illos utrunq; nomē esse eiusdem lacus. Nam sentit regionem ei lacui finitimam. Magno autem consensu Genezar legunt Chrysostomus & Hilarius, suffragantibus & uetustis exemplaribus. Cæterum Hieronymus hoc loco scribit in hunc modum: Si sciremus quid in nostra lingua resonaret Genezareth, intelligeremus quomodo Iesus per typum apostolorum, & nauis, ecclesiam de persequutionum naufragio liberatam, transducat ad litus, & in tranquillissimo portu faciat requiescere. Primum, quid suam dicit linguam? non opinor Syrorum, inter quos habitabat id temporis: quam si callebat id temporis, non defuisset Latina uox qua Syram expressisset. Dein cum ait, Si sciremus, uidetur confiteri incompertam eius nominis interpretationem. In uulgatis Hebraicorum nominum collectaneis, legimus Genesar significare ortus principiū, siue initiū natiuitatis, nec aliud significare Genezareth, quàm Genesar. Quanq́; ad hanc interpretationē non uideo quid faciant uerba Hieronymi.

Agnoscimus ante uisum. Cum cognouissent.) ἐπιγνόντες, id est, Cum agnouissent. Est enim consentaneū multos illic fuisse, qui Iesum antea uiderāt: à qua sentētia nō abhorret Hieronymus. Ac mox,

Miserunt.) ἀπέστειλαν. Cur non est ausus addere Nuncios. Nec est, In uniuersam regionem, sed εἰς τὴν ὅλην περίχωρον, In totam undiq; finitimam regionem. Nam illud,

Vt uel fimbriam.) Eleganter uertit, cum sit Græce, κἂν μόνον ἅψωνται, id est, Vt uel tangerent duntaxat. Et quod est, Vestimenti, Græcis est ἱματίου, quod aliquando pallium uertit. Significat enim summam uestem, id quod ad ἔμφασιν facit.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Scribæ ab Hirosolymis. TVnc accesserunt.) τότε προσέρχονται, id est, Tunc accedunt. Ac mox,

Ab Hierosolymis scribæ.) οἱ ἀπὸ ἱεροσολύμων γραμματεῖς. Articulus facit, ut uertendum fuerit, Qui ab Hierosolymis uenerant scribæ, siue Hierosolymitani scribæ. Idem indicat Chrysostomus, hunc enarrās locum: Nam erant & aliarum urbium scribæ. Nec est, Traditiones, sed παράδωσιν, id est, Traditionem. Consentiente uetustissimo codice Latino. Nos Institutum, siue Constitutionem uertere possumus. Nec enim queruntur de omnibus traditionibus, sed de una duntaxat: nempe de non lauando manibus.

Traditio, institutum à maioribus pfectū.

Nam deus dixit.) Græce est, ἐνετείλατο λέγων, id est, Præcepit dicens. Vt respondeat ad id quod præcessit, ἐντολὴν Mandatum, siue quod malim, Præceptum. Cæterū

Honora.) Græce est, τίμα, quod significat, Honorem habe. Verum secundum consuetudinem sermonis Hebraici, magis pertinet ad subsidium, quàm ad honorem. Præcepit enim deus id quod gentilium quoque legibus cautum est, ut liberi parētibus, uel ætate defectis, uel inopia laborantibus, uel alioquin afflictis, opitulentur, & ut Græci loquuntur, ἀντιπελαργῶσι. Id hodie quidam non intelligentes, parentes suos tantum non adorant, eumque honorem parentes à liberis exigunt, atq; ita totum pietatis officium abunde persolutum arbitrantur. Ad eundem modum usus est Paulus scribens Timotheo: Honora uiduas, quæ uere uiduæ sunt. Ac rursus: Presbyteri duplici honore digni sunt. Quin & apud Latinos, honor pro præmio gratiaque usurpatur, quæ pro merito refertur. Et apud Græcos τιμὴ, à τίω deductum est, quod quoties in bonam accipitur partem, significat dependo, siue persoluo.

Honorare parentes, quid.

Munus

Munus quodcunq; est.) δῶρον ὃ ἐὰμ ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, id est, Donum quodcunq; ex me profectum fuerit adiueris. Cæterũ sensus uerborum est aliquanto obscurior, unde ab omnibus multifariam exponitur. Quidam enim hæc uerba tribuunt filio, qui sic loquatur patri: Donariũ quod ex me uenturum erat in corban, nam Syram uocem posuit Marcus, hoc est, in gazophylacium templi, id totum cõsumitur in tuos usus, tibiq; iuuando impenditur, nimirum fraudato templo. Atq; ita prætextu pietatis bis uiolabant pietatem: primum desertis parentibus, ueluti in gratiam dei: deinde deum ridebant, non immolantes, quod immolatum fingebant, ut ait Chrysostomus. Velut si pater ouem, aut simile quippiam petijsset à filio, ne deesset negandi prætextus, fingebat filius eam ouem templo destinatam. Idq; nefas uideri uolebant, in priuatos usus asserere, quod templo dicatũ esset: perinde quasi deus suo iure fraudaretur. Atq; utinam hic pharisæorum morbus à Christianorum moribus abesset. Huiusmodi captionũ plena sunt omnia. Et Christi, aut Mariæ peculium dicitur, quod uel in luxum sacerdotum ac monachorum seruatur, uel in principis alicuius prædam. Sacrilegiũ habetur hinc egenis subuenire. Horum laqueis testamenta transferuntur ad alendum ocium, & luxum quorundam religionem cultu, tituloq; profitentium, fraudatis, & exclusis aliquoties & liberis. Cæterum ideo dixit pharisæis, Vos autem dicitis, non quod hæc illorum sint uerba, sed quod illi docerent liberos ad eum modum loqui patri: quo parentes, dum metu sacrilegij abstinebant ab his, quæ uidebantur destinata templo, penuria conficerentur: atq; ita quod deus iusserat impendi confouendis parentibus, id in lucrũ cedebat sacerdotum. Alij referunt hæc ad pharisæos, qui uerbis huiusmodi terrerent creditorem, grauantem reddere quod debebat. Nam arte id agebant pharisæi, ut si quis debitor esset, unde uel ob inopiam, uel ob potentiam nihil posset extorqueri, creditor pecuniam eam consecraret corbonæ. Iamq; ius exigendi transierat ad istos qui debitorem territabant, ad hunc modũ: Tu pecuniã deo dicatam, apud te detines, & in prophanos consumis usus, quod templo consecratum est. Atq; ita fraudabatur creditor sua pecunia. Verum hæc non uideo quid ad parentes honorandos pertineant, etiamsi hunc quoq; sensum recensent Hieronymus, ac Theophylactus. Magis ad rem facit, ut filius dicat, quicquid templo dicauero, id patri impensum est, nempe deo, atq; ita irrisum patrem destituat. Sic enim interpretabãtur legem diuinam, quæ prouiderat ne parentibus, morbo, ætate, inopiáue laborantibus deesset subsidium, Honora patrem & matrem. Patrem honora, id est, deum patrem omnium, & Synagogam matrem. Nam illam interpretationẽ reijcit etiam Chrysostomus, si modo nõ fallit interpres. Siquidem hactenus suppeditabat Græcum exemplar, ut filius dicat patri, nullum honorem tibi debeo, sed si quid impendero est donum. Siquidem nec hoc ad pharisæos pertinet, quo titulo filius officium præstet patri. Loci obscuritas fuit in causa, ut interpretes alia atq; alia diuinarent. Quod autem adfert Aurelius Augustinus in libro quæstionũ Euangelicarum primo, quæstione decimasexta, hisce uerbis: Filios adultos negare sibi gratum esse, quod parentes pro ipsis offerrẽt munera, posteaq; ad eam ætatẽ peruenissent, ut ipsi pro se possent offerre donaria, an euangelico congruat sensui, alijs expendendũ relinquo. Mihi sanè non admodum probatur. Cæterum in ὃ ἐὰμ ἐξ ἐμοῦ, omnino subaudiendum est aliquid, ut exprimas articuli Græci uim: & liberum est subaudire, quod sententiæ sit accommodum, est, aut erit, aut aliud simile. Deinde ὠφεληθῇς, magis legendum uidetur ὠφεληθῇ, ut sit Iuuaris. Tu iuuaris omni dono, quod daturus eram templo. Quandoquidem Christus hoc uelut exemplum contumeliæ commemorat, qua liberi edocti à pharisæis, afficiant suos parentes. Deinde τιμήσῃ, si per η scribatur, sonat, Honorabis, si per ε, Honorabit. Nostra uero translatio, neq; cum Græcis satis quadrat, neq; sententiã ullam explicat. Proinde quoad licuit in tanta sententiarum uarietate, id quod optimum iudicauimus sequuti, uertimus ad hunc modum: Quicquid doni à me profecturum erat, id in tuum uertitur commodum, & non honorabit patrem suum, aut matrem suam, nempe filius sic edoctus à uobis. Et tamen quicunq; sensus erit, durior est sermonis compositio, quod hæc particula,

Munus quodcunq;, locus uarie exponitur.

Notati sacerdotum mores.

Excussa Augustini sententia.

Subaudiendũ aliquid.

Quicunq; dixerit patri & matri.) Non habet quod respondeat, nisi subaudiamus, Bene facit, aut aliud simile. Mirum est Lyranum sic scribere in hunc locum, quasi nõ legerit quenq;

quencꝫ ueterum interpretum. Nec enim admodum refert hic attingere, quæ hoc loco aduersus Lyranum disserit quidam, & rursus in hunc alius quispiam.

Labijs me honorat.) Apud Græcos plusculum est uerborum, ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, id est, Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat. Verum adiecit nonnihil aliquis, qui uoluerit absolutum reddere prophetæ testimoniũ, cum Hieronymus enarrans hunc prophetæ locũ, indicet Euangelistam decerpsisse, quod sibi cõmodũ iudicabat: & necꝫ retulisse per omnia, ut in Hebræo scriptũ est, necꝫ ut à Septuaginta uersum. Est autẽ locus apud Esaiam cap. uigesimonono. Hebraica sic reddit Hieronymus: Pro eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labijs suis glorificat me, cor autem eius longe est à me, & timuerũt me mandato hominũ, & doctrinis. Septuaginta uerterunt in hunc modũ: ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με. ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. μάτην δέ σέβονταί με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, id est, Appropinquat mihi populus iste ore suo, & labijs suis honorat me, cor autem eius longe est à me, frustra colunt me, docentes hominũ præcepta, atꝫ doctrinas. Ipsa igitur res indicat hoc testimonium non ita legi à Græcis, ut est adductum ab Euangelista, sed ut est restitutum à studioso quopiam: qui cum deprehendisset locum apud prophetam, quod mutilatum esse putabat, expleuit: idꝫ non ex Hebræorum libris, quos ignorabat, sed ex æditione Septuaginta, quam Græci sequũtur. Porrò quod hoc loco interpres, haud scio quis, uertit,

Depraua-tus locus apud Euangelistã

Sine causa.) Græce est, μάτην, id est, Frustra, & sine fructu potius ꝫ sine causa. Atꝫ ita legit in trãslatione Septuaginta. Deniꝫ Longe est, Græce est ἀπέχει, id est, Abest, nõ est.

Doctrinas, & mandata hominum.) Apud Græcos non additur coniunctio. Verum διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, id est, Doctrinas, mandata hominũ, ut appositiue legatur Doctrinas, quæ sunt mandata hominum non dei. Atꝫ ita comperi in uetustissimis illis, quæ iam complusculis locis adduxi, Latinis exemplaribus: postremo in aureo codice. Et consentiunt Hebraica, מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, quod ad uerbum ita reddere liceat, Mandata hominum doctrinas. Nec tam est Colunt, quàm Reuerentur, σέβονται, quod propius etiam accedit ad Hebraicam ueritatem, בִּכְּרוּנַח.

Præcepta hominum.

Conuocatis turbis.) προσκαλεσάμενος τὸν ὄχλον, id est, Aduocata, siue uocata ad se turba, aut accersita. Quod tamen ita fermè perpetuo transfert. Cæterũ Coinquinat, Græcis est, κοινοῖ, id est, Commune facit: siue ut Augustinus legit, Cõmunicat, libro aduersus Faustum decimosexto, capite trigesimoprimo. Nam Iudæi quod sanctum purumꝫ non sit, id commune uocant, quod Latini prophanum, impurum, aut nefastum. Nam pura, sancta, minimeꝫ prophana uocantur. Vnde nos uertimus, Impurum reddunt. Ac mox, Impurum reddet hominem. Annotauit hoc Origenes, seu potius Origenis interpres, edisserens caput epistolæ ad Romanos decimũ quartum, indicans in nonnullis exemplaribus Latinis fuisse scriptum, Communicant, in nonnullis Coinquinant.

Κοινοῦμ, prophanare.

Sed quod procedit.) Perdidit interpres gratiã προσωνομασίας, atꝫ item ἐναντιώσεως in his uocibus τὸ εἰσερχόμενον, & τὸ ἐξερχόμενον, id est, Quod ingreditur, & quod egreditur. Ac paulo post, οἶδας ὅτι, id est, Nosti, & Quia uertendũ erat in Quod: aut certe per infinitum uerbum reddendus sensus. Ad hæc, ἀκούσαντες τὸν λόγον τοῦτον, Verbum, rectius uertisset, Sermonem: cum Græca uox sermonem significet magis, quàm uerbũ, aut certe dictum. Vt ne dicam, Scandalizatos positum pro offensos.

Verbum pro dicto.

Cæci sunt duces cæcorum.) Græcus sermo festiuior est, ὁδηγοί εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν, id est, Duces sunt cæci cæcorum. Nam ὁδηγοί propriè dicuntur, qui cõmonstrant uiam, ab ὁδὸς uia, & ἄω duco, siue ἡγοῦμαι præcedo. Ac mox φρέαρ, edisserere, de quo superius admonuimus, etiam si mihi non improbatur. Nec est,

Non, pro nondum.

Non intelligitis.) Sed οὔπω, id est, Nondum. ut respondeat ad ἀκμὴν, id est, Adhuc, quod tamen uehementius quiddam est, quàm οὔπω.

Cogitationes malæ, homicidia.) In Græcis exemplaribus scriptũ erat, φθόνοι, id est, Inuidiæ. Atꝫ ita sanè habet æditio Aldina. Huic simillima uox est, φόνοι, id est, Cædes siue homicidia. Nec ex Chrysostomo nec ex Hieronymo liquet quid legerint.

Male, pro misere.

Male uexatur.) κακῶς δαιμονίζεται, id est, Misere. Quanꝫ & Male Latinis usurpat pro Misere.

Miſere. Ac rurſum ὁ δέ, id eſt, At ille ait, uertit, Qui ait, uelut affectata diſſonantia, tametſi id non magni refert. Item,

Non reſpondit ei uerbum,) λόγῳ. Rurſus cur potius uerbum quàm ſermonem? Nam ſenſus eſt, non reſpondit illi quicquam. Nec enim eſt idem tropus in ſermone Græco, qui eſt in Latino: quemadmodum dicimus nō reſcripſit literam pro eo, quod erat Nihil oī no reſcripſit. Præterea ἠρώτησαν, id eſt. Interrogabant, quo tamen uerbo nōnunq; abuſus uidetur pro rogo. Nam hæc uox Latinis eſt anceps. Item,

Dimitte illam.) ἀπόλυσον, id eſt, Abſolue illam: ſiue ut impetrato quod petit abeat, ſiue ut aliquo pacto illi ſatisfiat. Nos uertimus Amitte pro eo quod eſt ablegato. Sic enim Terentius uſus eſt amittendi uerbo, ut opponatur retinendi uerbo. Neq; enim ſemper amittere idem eſt quod perdere.

Ad oues quæ perierūt.) τὰ ἀπολωλότα, id eſt, perditas, ut ſæpe citat Hieronymus. Cæterum articulus indicat non omnes oues intelligi, ſed eas quæ periſſent. Et, Adiuua, βοήθει rectius, Succurre. Nam adiuuamus laborantem. & βοηδρομεῖν, inde dictum, quod ad uocem periclitantis & quiritantis accurritur, id quod & βοηδρομεῖν uocant. *Adiuuare. βοηθεῖν.*

Non eſt bonum.) Græce eſt, καλόν, quod magis honeſtum & pulchrum ſignificat, q̄ bonum, ἀγαθόν. Nam indecorum eſt, cibum filiorum obijcere canibus. Hæc enim Ieſus ex publico Iudæorum affectu dixit, qui ſe ſolos deo charos & ſanctos iudicabant, cæteros omneis canum habebant loco. Et liberorum eſt magis quàm filiorum, τέκνων: ut ea uox filias quoq; complectatur, præſertim cum mulieri loquatur.

Mittere canibus.) βαλεῖν τοῖς κυναρίοις, id eſt. Abijcere catellis. Eadem eſt uox, quam mox uertit diminutiue. *Abijcere potius quàm mittere.*

Nam & catelli edunt.) καὶ γὰρ τὰ κυνάρια. Ne quis in huius mutatiōe uocis ſomniet ſubeſſe myſterium, cum apud Græcos utrobiq; ſit eadem. Præterea,

Etiam domine) ναὶ κύριε. Confirmantis eſt aduerbium, non refellentis. Verum eſt quod dicis, Turpe eſt panes filiorum abijci catellis, ego licet ſim canis, micas peto non panes.

Habentes ſecum.) ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν, id eſt, Adducentes ſecum. Nam id quoq; ſignificat ἔχω. Hieronymus interpretatur deducentes, ſiue portantes. Ac ſubinde,

Mutos, cæcos, claudos, debiles.) χωλούς, τυφλούς, κωφούς, κυλλούς, id eſt, Claudos, cæcos, mutos, mutilos, ſiue mancos. Hieronymus admonet, quod hic uertit debiles, Græcis eſſe κυλλούς: quod ita refertur ad manum, quemadmodū χωλὸς ad pedem: ut ſicut qui uno pede claudicat, claudus dicitur, ita cui altera manus manca aut truncata ſit, κυλλὸς dicatur. Nā debilitas generale malum eſt totius corporis. Vnde cum paulo poſt, ſanatos referens, dixiſſet mutos loquentes, cæcos uidentes, claudos ambulantes, non repetit κυλλούς, quod nihil haberet, quod huic nomini reſponderet. Ex quibus Hieronymi uerbis cōſtat, id quod reperitur in Græcis exemplaribus κυλλοὺς ὑγιεῖς, id eſt, Debiles ſanos, additum à quopiā, qui id putauerit librarij uitio prætermiſſum. Vt diſſimulem, quod ἐδόξασαν uerterit, magnificabant pro glorificabant. Nam de illis προσκαλεσάμενος, & σπλαγχνίσομαι, non ſemel iam admonuimus. *κυλλοὶ qui Græcis.*

Ne forte deficiant.) μή ποτε, id eſt, Ne, aut nequando. Ac paulo poſt,

Vnde ergo nobis.) Ergo redundat, πόθεν ἡμῖν, id eſt, Vnde nobis.

Panes tantos.) ἄρτοι τοσοῦτοι, id eſt, Tot panes, ſiue tam multi panes, aut certe tantū panum. Nam Græca uox numerum ſignificat, non magnitudinem, hoc eſt quantitatem diſcretam, non continuam, ut loquuntur Dialectici. Porrò, *Tanti pro tot non recte.*

Vt diſcumberent, Græcis eſt ἀναπεσεῖν, quod ſignificat humi conſidere, non in lectis. Et,

Gratias agens fregit.) εὐχαριστήσας ἔκλασεν, id eſt, Cum gratias egiſſet, ſiue gratijs actis fregit. Ac rurſum,

Diſcipuli dederunt populo.) Dederūt interpres Latinus addidit de ſuo. Nec eſt,

Quatuor milia hominum.) ſed τετρακισχίλιοι ἄνδρες, id eſt. Quater mille uiri. Nam quod χωρὶς uertit Extra pro præter, laudo copiam, etiamſi nihil opus. Deinde παιδων Pueros uertit paruulos, ita ſolet reddere νηπίους.

In fines Magedan.) εἰς τὰ ὅρια μαγδαλά, id eſt, In fines Magdala. Atq; ita legit diuus Chryſoſtomus, addens Ieſum abiiſſe in fines Magdalorum. Sic enim uertit interpres. Nā *Mageda. Magdala.*

hic ut ante dixi, destituit nos Græcum exemplar truncum. Ac meminit quidem Hieronymus Magdali in descriptione locorum. Cæterum hoc loco Magedam legit, non Magdalam, his quidem uerbis: Magedam, ad cuius fines Matthæus euangelista scripsit dominum peruenisse, sed & Marcus eiusdem recordatur. Nunc autem regio dicitur Macera, contra Iesuram.

EX CAPITE DECIMO SEXTO.

prognostæ.

SErenum erit.) εὐδία, id est, Serenitas, ut subaudias erit, sicut & in proximo, Hodie tēpestas,) subauditur erit, σήμερον χειμών. Ac magis exprimit certū prognostæ iudicium hoc schema sermonis. Porrò,

Rutilat.) Idē uerbū est, quod modo uerterat, rubicundū est, πυῤῥάζει. Et,

Non potestis scire.) Scire non additur nec in plerisq; Græcis exemplaribus, nec in antiquis Latinis. Quanq; in nonnullis reperi scriptū, οἶδατε, Nō potestis, in quibusdam, οὐ σωίετε, id est, Non intelligitis. Item,

Videre, pro cauere.

Intuemini & cauete.) ὁρᾶτε καὶ προσέχετε, id est, Videte & cauete, siue ut alibi uertit, Attendite. Quis enim unq; dixit, Intuemini pro Cauete? Nam hæc uerborum idem significantium conduplicatio, nihil aliud quàm epitasin cautionis habet.

ἑαυτοῖς ad utrāque persona.

Inter se.) ἐν ἑαυτοῖς, Inter se mutuo, siue intra sese. Intra se habet codex aureus. Nam διαλογίζονται quoq; ambiguum est ad disputantem, & ad cogitantem. Ac mox, ἐν ἑαυτοῖς, id est, Inter uos, siue intra uos. Ac paulo post,

Quinq; panū, & quinq; milia.) Cur non potius quinq; milium? Quanquā accusatiuus panes erat cōmodior ob turbam genitiuorum. Cæterū articulus additus facit ut de certis panibus intelligamus, τοὺς πέντε ἄρτους, & τῶν πεντακισχιλίων, Quinq; illos panes, illorum quinque milium. Poterat fortasse posterior genitiuus absolute uerti, Cum essent quinq; milia hominum. Et aliquanto post,

Quare non intelligitis?) πῶς οὐ νοεῖτε, id est, Quomodo non intelligitis. ut sit obiurgantis, hoc est, Qui fit, ut non intelligatis.

Cæsareæ duæ.

Cæsareæ Philippi.) καισαρείας τῆς φιλίππου. Dilucidius erat Cæsareæ eius quæ cognominatur Philippi. Siquidem articulus additus distinguit hanc Cæsaream, quæ Philippi cognomen habet, ab ea quæ citra cognomen Cæsarea dicitur. Ea est, quam Herodes pater Herodis, tetrarcha Trachonitidis instaurauit, in honorē Augusti Cæsaris, quæ prius turris Stratonis uocabatur. Cæterum Cæsarea Philippi ea est, quam extruxit Herodes filius, in honorē Tiberij Cæsaris, quæ mutato noie, deinde Paneas dicta est, in ,puincia Phœnices ad radices Libani, ubi Iordanis è duob⁹ orit̄ fontib⁹, Ior & Dan, autore Hieronymo.

Quem dicunt homines?) τίνα με λέγουσιν, id est, Quem me dicunt. atq; ita scriptum deprehendi & in uetustissimis codicibus Latinis, nominatim in exemplari Paulino. In nonnullis Græcis tantum erat, Quem me dicunt esse? Quanquam Hieronymus in cōmentarijs negat Christum, uelut arroganter de se percontantem dixisse, Quem me dicunt esse, sed Quem dicūt esse filium hominis. Nec ex Origene, nec ex Chrysostomo satis liquet, additum fuisse me. Et,

Filius hominis.

Filium hominis.) τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Neutrum expressit articulum, cum neuter sit otiosus. Nam certum filium, ac certum hominem significat, nempe Adæ, qui apud Hebræos אדם, id est, Homo dicitur. Proinde friuolum est istorum commentum, qui putant Christum ob id dici filium hominis, quod ex matre duntaxat sit progenitus, cum hic homini præferatur articulus masculinus, τῷ. Itidem in eo quod sequitur,

Articulus quid ualeat.

Tu es Christus.) ὁ χριστός, id est, Tu es ille Christus, & tu es ille filius dei. Quin etiā participio ζῶντος, articulus additus est apud Græcos, idq; non absre. quod subindicat Origenes, adducens illud, Viuo ego dicit dominus: Filius, non cuiuslibet dei. Nam erant & gentibus sui dij, sed filius illius dei, qui solus habet immortalitatem, qui que fons est, & parens omnis uitæ. Leuiculum est, quod paulo ante,

Dicit illis Iesus.) Iesus additum est, cum absit in Græcis atque aureo codice.

Bariona quid.

Simon Bariona.) Mirum cur id uterq; interpres alia lingua maluerit quàm Græce, aut Latine. Nam alibi uertit, ut apud Ioannem capite primo. Tu es Simon filius Ioannis, & rursus capite xxj. Simon Ioannis diligitis me plus his? Nisi forte alluserit ad mysterium reuelationis

lationis. Bar בַּר enim filium ſonat, & יוֹנָה columbam. Addito elemento יוֹחָנָן ſonat Ioannem. Porrò Ioanna interpretantur domini gratiam. Hieronymus putat deprauatum eſſe Bar Iohanna in Bariona.

Quia tu es.) ὅτι, Quod, nō quia, id eſt, dico te eſſe Petrū. Petrus aūt Græcis ſaxū ſignificat πέτρον, quēadmodū & Cephas Syro ſermone, ut teſtis eſt Hieronymus, nō Hebraico, ſoliditatē ſonat. Saxū enim illū appellat, quod ſolidus ſit in confeſſione fidei, & nō uulgariū opinionū leuitate huc & illuc uacillet: & ſuper iſtam petrā, hoc eſt ſolidā iſtam fidei profeſſionem extruam eccleſiam meā, in quo fundamento ſi conſtiterit, nec inferi quicq; aduerſus illā poterūt, nedū homines. Etiā ſi diuus Auguſtinus in homilia huius loci, hæc uerba ſup hanc petrā, ipſi accōmodat Chriſto, nō Petro: Tu es, inquit, Petrus, & ſup hanc petram quam cōfeſſus es, ſuper hāc petram quā cognouiſti, dicens: Tu es Chriſtus filius dei uiui, ædificabo eccleſiam meam, id eſt, Super meipſum filium dei uiui, ædificabo eccleſiam meam, Super me ædificabo te, non me ſuper te. Nam uolentes homines ædificari ſuper homines, dicebant: Ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, ipſe eſt Petrus. Et alij qui nolebant ædificari ſuper Petrum, ſed ſup petram. Ego aūt ſum Chriſti. Proinde miror eſſe, qui locum hūc detorqueant ad Rhomanū pontificē, in quē haud dubie competunt in primis uelut in Chriſtianæ fidei principem. At non in hunc unū, ſed in omnes Chriſtianos, quod eleganter indicat Origenes homilia prima, harum quas habemus. Verum ſunt, quibus nihil ſatis eſt, niſi quod ſit immodicum. Ita quidā ad inuidiam uſq; Franciſcum prodigioſis efferunt laudibus, quem exprimere magis oportebat, quàm in immēſum attollere. Nam deiparæ uirgini, & Chriſto fortaſſe nō poteſt aſſcribi nimiū. Quanq; hic quoq; optarim omnes tam ad imitandi ſtudium inflāmatos, q; quoſdam uidemus ſædulos in exaggerandis laudibus. Diuus Cyprianus in epiſtola primi libri tertia, uidet accipere ſup Petrū eſſe fundatā eccleſiā, Petrus tamen, inquiens, ſup quē ab eodem domino fundata fuerat eccleſia. Niſi forte ſic excuſandus eſt Cyprianus, quod Petrū hic nō pro homine illo, ſed pro typo accepit, quod ꝓpemodū indicant quæ ſequūtur. Vnus pro omnibus loquens, & eccleſiæ uoce reſpondens, ait, Domine quò ibimus? Itaq; Petrus ſaxeus ſolidā eccleſiæ fidē repræſentat. Cæterū noſtra interpretatio uerbis dūtaxat diſſidet ab Auguſtiniana, quā ideo induximus, quod illius uideret coactior, ad quā tamē maluit deflectere, q; in alterū incurrere ſcopulū, uidelicet ut in hoie poneret eccleſiæ fūdamētū.

Petrus Cephas.

Locus explicatus uarie.

Eccleſia non eſt fūdata ſuper Petrum.

Non præualebunt aduerſus eam.) Notauit huius ſermonis amphibologiam Origenes, quod pronomen eam, uel Petram referre poteſt, uel eccleſiam. Verum id ad ſententiam perparui refert. Porrò inferi poſuit, pro inferno. Quanquam ne id quidem ſatis Latinum. Græcis eſt, ᾅδης, id eſt, Tartari, ſiue Orci. Lactantius tamen in carmine ſic uſus eſt:

Inferus inſatiabiliter caua guttura pandens. Item,

Erit ligatum & in cœlis.) Et coniunctio redundat, nec apud Græcos additur, uec in uetuſtis exemplaribus. Ad eundem modum,

Solutum in cœlis.) Pro ſolutum & in cœlis. Ac paulo poſt,

Mādauit diſcipulis ſuis.) διεστείλατο, Quod uerbum in pſalmis uertit, diſtinxit. Rectius erat edixit. Ac rurſum,

Quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus.) ὅτι, uertendum erat, per quod. Et Ieſus nō additur, nec in Græcis exemplaribus, nec in emendatis noſtratibus. Quanq; in Paulino ſcriptum erat Ieſus Chriſtus. In altero, quoniā ipſe eſſet Chriſtus Ieſus. Origenes homilia in Matthæū prima, frequenter adducit hunc locum iuxta noſtram ſententiā. Videamus ergo, inquit, ſi iam opera apoſtolatus facientes eos uolebat etiam prædicare, quoniā ipſe erat Chriſtus. Et ſi uolebat dignū eſt quærere quid eſt, quod nūc præcipit diſcipulis ſuis, ut nemini dicāt quoniā ipſe eſt Chriſtus. Itē aliquāto poſt: Ideo & ſaluator mittēs apoſtolos, uolebat ut nemini dicerēt manifeſte, quoniā ipſe erat Chriſtus. Ad eūdē modū ſemel atq; iterū repetit in ſequētibus, diſtinguēs tēpus, quo ſatis erat prædicare Ieſum, & tēpus quo prædicādus erat Chriſtus. Et obſtat ſenſui, ſi Ieſum addas. Nihil em̄ magni erat eſſet Ieſum, quod uocabulū erat hominis, haud dubium quin id temporis ſexcētis cōmune. At Meſſiam eſſe, magnū erat. Alioqui perinde fuerit, ac ſi legas, ut nemini dicerent ſe eſſe Ieſum Chriſtū. Etenim quo minus huc confugiamus, ut dicamus accipi poſſe, ne cui dicerent, quod Ieſus eſſet Chriſtus, obſtat primū pronomen ipſe, deinde etiam ipſe ſermonis ordo. Neq; enim

Prædicare Ieſum. Prædicare Chriſtum.

quiſquàm ita loquitur, Nemo credit, quod fuit Plato Chriſtianus. Quanꝯ hoc ſanè mollius eſt aliquanto, quàm quod hoc loco legimus. Neſcio an hic Ieſus nō pro uocabulo hominis proprio, ſed pro ſeruatore ſit poſitum, ut intelligamus illum uetuiſſe, ne ſe dicerent eſſe ſeruatorem Meſſiam. Neq; enim, opinor, Ieſus ſiue Ioſuah ſimpliciter ſeruatorem ſonat Hebræis, ſed à ſalute denominatum eſt. Ac mox,

Quia oportet ire.) ὅτι Quod oporteret ſe abire, aut Quod ſibi eſſet abeundum.

A ſenioribus.) πρεσβυτέρων. Haud ſcio an rectius fuerit Græcam uocē relinquere, A preſbyteris, quemadmodum ante fecit. Quandoquidem hic honoris uocabulum eſt potius quàm ætatis. Ac paulo inferius,

Et aſſumēs eū.) καὶ προσλαβόμενος, Et appĥēſum eū, nimirū ut ſolēt familiariꝰ aliqd dicturi.

Increpare eum.) Idem uerbum quod aliquoties uertit, cōminari, nimirum ἐπιτιμᾶν.

Abſit à te domine.) Hieronymus annotauit ſignificantius eſſe quod legitur à Græcis, ἵλεώς σοι κύριε, id eſt, Propitius tibi domine, ut ſubaudias, eſto aut ſis. Ad hunc modum legiſſe Origenem homilia in Matthæum prima, declarat interpres, & hunc ſecutus Chryſoſtomus, homilia quinquageſimaquinta, ac rurſus, octogeſimatertia. Atq; ipſa uerbi omiſſio facit ad affectum Petri, uehementer quod dictum erat abominantis. Eſt autem ſermo abominantis, peculiaris Hebræis. Mihi magis uidetur ſubaudiendum, Sit tibi deus, quàm ſis. quanꝯ ita uiſum eſt Hieronymo. Auguſtinus in pſalmum triceſimum quartum, legit, Propitius tibi eſto, non fiet iſtud. Item ſermone de uerbis domini ex Matthæo xiij. Rurſus libro aduerſus Fauſtum xvj. capite decimoſeptimo. Ac mox,

Propitius tibi eſto.

Vade retro ſatana.) ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id eſt, Abito poſt tergum meum ſatana. שָׂטָן Hebræis ſonat aduerſarium. Vnde Petrum ſatanam uocat, non diabolum intelligens, ſed quod humano affectu aduerſaretur conſilio diuino. At totidem penè uerbis nūc repellit Petrum, quibus ante tentantem diabolum. Illud indicauit Origenes hoc loco dici Petro, Vade poſt me. Cæterum apud hunc ipſum Matthæū capite quarto, diabolo tantū dici ὕπαγε, id eſt, Abi: nec addi Poſt me, quod obedientiæ ſit ire poſt Chriſtum. Id autem in apoſtolos quadrat, non in diabolum, quemadmodum & illic admonuimus: licet hæc differentia, nec in Græcis codicibus, nec in noſtris ſatis conſtanter obſeruatur, haud ſcio an incuria ſcriptorum.

Vade retro poſt me ſoli Petro dicitur.

Vade & uade poſt me.

Scandalū es mihi.) Mirum quàm hæc quoq; Græca uox placuerit Chriſtianis, quæ nobis obſtaculum, ſeu impedimentū ſonat, ut teſtatur & Hieronymus in dialogo aduerſus Pelegianos. σκῶλον & σκάνδαλον, à ruina dictum, quod occaſio ſit cadendi, ſi quid obſtet eunti, & σκάζω claudico, quod claudus inflectens ſe, uideatur tendere ad ruinā. Vertere poterat. Obſtaculo mihi es, etiam ſi Græce eſt μου, non μοι, id eſt, Meum, non mihi.

Scandalū un de dictū Græcis.

Quam dabit homo cōmutationem?) τί γὰρ δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Hic ἀντάλλαγμα uocat, id, quo dato redimitur aliquid, iuxta priſcorum commercia, quæ nō moneta, quemadmodum hodie, ſed mutua rerum permutatione conſtabant. Eſt igitur ſenſus, omnium rerum iacturam eſſe faciendam citius quàm uitæ. Quæ ſi ſemel pereat, nihil eſt tam charum, cuius permutatione poſſis illam redimere, quicquid dederis. Proinde nos uertimus, Aut quid dabit homo, quo redimat animam ſuam? Sanè animam uitā appellat. Quemadmodum & Horatius, Animæq; magnæ prodigum Paulum: & in hūc certe ſenſum interpretatur Origenes. Sumitur enim ſimilitudo à uita corporis quæ cuiq; chariſſima eſt ad uitam animi, quam oportet eſſe multo chariorem.

De hic ſtantibus.) Nonnulli Græci codices habebant, τῶν ὧδε ἑστώτων, id eſt, Sunt quidā inter hos qui hic ſunt, ſtantes, ſiue Sunt aliquot præſentium ſtantes. Vt articulus τῶν referatur ad aduerbiū ὧδε, quemadmodum dicimus, τοὺς νῦν, τοὺς πάλαι. Origenes homilia tertia, nonnihil philoſophatur de ſtantibus, quaſi non omnes ſteterint, ſed ij duntaxat, qui affixi eſſent Chriſto, quaſiq; non omnes eſſent uiſuri regnum dei.

De hic ſtantibus.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

ET poſt dies ſex.) De numero dierum cōſentit Marcus cum Matthæo, cum Lucas tradat octo fermè dies interceſſiſſe, id ita explicat Chryſoſtomus, ut dicat Matthæum ac Marcum eos tantum dies ſupputaſſe, qui medij interceſſerant inter ſermonē habitum, & montē aditū: Lucā uero duos etiā extremos imputaſſe, nempe eum quo prior habitus eſt ſermo, & eū quo montē cōſcenderūt.

Diſſonantia in numero.

Aſſum

Assumpsit Iesus.) παραλαμβάνῃ, id est, Assumit, præsentis temporis. Item paulo post.

Duxit illos.) ἀναφέρῃ αὐτούς, id est, Subducit illos, siue abducit eos. Nec est, Resplēduit sed ἔλαμψεν, id est, Fulsit, siue splēduit, nō ἀπέλαμψεν. Ad hæc in oīibus quæ quidē ego uiderim Græcis exemplaribus scriptū erat, nō, Sicut nix, sed ὡς τὸ φῶς, id est, Sicut lux. Vnde uideri poterat errore scribæ, lux mutatū in nix, nisi secus & legeret & interpretaret Hieronymꝰ atq; itē Chrysostomus: pīsertim cū alius Euāgelista meminerit fullonis, cuius ars est candidare uestes. Quāq; Valla de his uerbosiꝰ argutat: quæ si qs cupiat cognoscere, & si qd uidebunt ad euāgelij sensum facere, sūt in promptu. Dubiū nō est qn Origē. legerit. Sicut lumē, homilia tertia, nō dissimulās interim apud Matthæū nō luminis, sed niuis fieri cōparationē. Itidē citat homilia xxx. Et *Sicut nix & sicut lumen.*

Cū eo loquentes.) συλλαλοῦντες, magis sonat cōfabulantes, ut familiare colloquiū intelligamus. Et hoc loco rabula quispiā publicitus apud populū detulit Erasmi nomen, qui scripsisset, Euāgelia nihil aliud esse quā fabulas aniles, cū ego nihil aliud annotassem q̄ Græcæ uocis proprietatē, neq; mutarim in uertendo uerbū colloquēdi. Et hic tamē erat insignis cultu dominicali, Baccalaureus sacrosanctæ theologiæ, doctrinæq; Euāgelicæ præco. Nō miror inter tot huius ordinis milia, existere talia portenta: illud miror, non compesci à cæteris huiusmodi labes ac decora, non solum ordinis sui, uerum etiam totius populi Christiani. Paulóq; post,

Respōdens aūt Petrus. (ἀποκριθείς. Abutit & aliās hoc uerbo, cū nihil præcesserit, ad quod respōdeat. Ipsum audite.) Iam iterū ea uox audita summā autoritatē arrogat Christo, unū hunc doctorē creauit ipse deus pater. Hoc autoritatis nulli Theologorū, nulli episcoporū, nulli pontificū, aut principū tributū est. Nō quod his non sit parendū, sed Christo præcipue, & ob Christū illis, si modo Christo digna præcipient, & si sequētur eorū uestigia, de quibꝰ dictū est, Qui uos spernit, me spernit, & qui uos audit, me audit. At nunc uidemus dormitari passim ad Christi doctrinā, ceu crassam ac rudē, & concionis auribus inculcari quid dixerit Scotus, qd Thomas, quid Durandus, & pluris fieri inter monachos, qd statuerit Benedictus, aut Bernardus, aut Franciscus, q̄ qd is docuerit, de quo uno uox patris audita est, Ipsum audite. Illi ferre nō possunt, si quis uerbulo eleuet Dīnici aut Francisci autoritatē, & nos feremus æquo animo seruulos anteponi domino? Cæterum quod aiunt sese ex pharisæis audisse, id legitur in calce Malachiæ: Ecce mittā uobis Heliam pphetā, anteq; ueniet dies domini magnus & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorū ad patres eorū, ne forte ueniam & percutiam terram Anathemate. Porrò quod sic scribarum fit mentio, non sic est accipiendum, qnasi quorumlibet scribarum partes fuerint, ex prophetarum oraculis respondere, sed, erat hominū genus, quos Hebræi suo quodā nomine uocant, quorum hæc erat professio, ut quemadmodum olim apud Rhomanos in rebus dubijs ex Sibyllæ libris per aruspices responsa petebantur, ita isti consulti ex prophetarum libris responderunt, quos & Herodes consuluisse narratur. *Autoritas Christi sīma, Ipsum audite.* *Scribæ & Iudæis.*

Heliā oportet primū uenire.) ἐλθεῖν πρῶτον, id est, Venire prius. Hic certe fabulā erat, quod aliās facit, ut suplatiuū uerteret p cōparatiuū. Sentiūt em̄ Heliā uēturū añq; ueniret Christus. *Primū p prius.*

Genibus puolutus,) γονυπετῶν. Græcis unica dictio est, perinde sonans, quasi dicas, accidēs ad genua. Et aliquāto post, Incredula & peruersa) διεστραμμένη, id est, Distorta: ac recte sanè uertit, modo recte intelligatur. Peruersum enim pprie dicit, quod à rectitudine deflexū est.

Quousq; ero.) ἕως πότε ἔσομαι, id est, Quousq; tandem. Nec enim ociosa est expletiua conIunctio, sed impatientiam quandam tædij indicat. Rursus aliquanto post,

Et increpauit eū.) Ambigit & Hieronymꝰ utrò referendū sit eū, ad hominē an ad dæmoniū. Mihi magis uidet ad dæmoniū ptinere. Vnde uertendū erat illud, nō illū. Nā in eo quod seq̄t, Quare nos non potuimus eijcere illum?) Apparet librariorum errore factum, ut illū scriptum sit pro illud. Est enim Græce ἀυτὸ, & dæmonium præcessit.

Transi hinc.) Omissa est apud nos una uox, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, id est, Transi hinc illuc. licet alterum aduerbium non reperiam apud Chrysostomum. Nec est,

Non eijcitur,) Sed οὐκ ἐκπορεύεται, id est, Nō egreditur. Interpres legisse uidetur, ἐκβάλλεται. & ad sensum haud magni refert. Porrò quod ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ, id est, In oratione & ieiunio transtulit per orationem & ieiuniū, bene mutauit Hebraicam figuram. Nam Hebræi ב, id est, in, ut בְּיַד חָזָק in manu forti, בַּיהוָה in domino, ututuntur pro per, ut iam admonui. *In, pro p apud Hebræos.*

Qui didrachmam accipiūt.) Bis in unica dictione peccamus: & quod per g scribimus, cum sit per ch scribenda: & quod singulari nūero, ac genere fœminino pferimus, quæ est, neutri & pluralis, quæ uox emendate legitur in aureo codice, atq; etiā in Donatiani uoluminibus. Siqui

dem eſt Græcis τὰ δίδραχμα. Ait enim, Accipiũt: ut intelligas eos ſolitos à ſingulis accipere, & idcirco abſolute dixit multitudinis numero. Eſt em̃ Græcis δραχμὴ, id eſt, Drachma, nomiſmatis genus, nempe ſex cõtinens obolos, minæ Atticæ centeſima pars. Inde didrachmũ nomiſmatis uocabulum duplum drachmæ, & tridrachmum & tetradrachmum. Quorum omnium meminit Iulius Pollux libro de rerum uocabulis nono. Et quod cõtinenter ſequitur.

Drachma Didrachmũ quid?

Non ſoluit didrachma.) Soluit præſentis eſt tẽporis, πλᾶ. ut intelligamus exactorẽ illũ, non hoc percontari, num Ieſus iam ſoluiſſet uectigal, ſed deberẽt ne ſoluere, & an illius eſſet ſoluere. Alioqui mentitus erat Petrus, qui reſponderit ναὶ, id eſt, etiam. Cæterum quæ Lyranus nugatur hoc loco, de didrachma ex Iſidoro & Papia, quis poſſet abſq; riſu legere?

Præuenit illũ Ieſus.) προέφθασεν, id eſt, Occupauit, ſiue anteuertit. Indicat em̃ Petrũ ea de re Ieſu locuturũ fuiſſe, ſed ille nõ expectata oratiõe Petri anteuertit. Nec eſt tributũ, ſed tributa, τέλη. Nã quod addit κλῶσον, Latinam uocẽ Matthæi interpres uſurpauit, nimirũ quod res eſſet Latinorũ, & ſolent plerũq; pegrina, & aliunde inuecta ſuæ gẽtis uocabula ſecũ adducere. Porrò στατὴρ, tametſi ponderis quoq; modus eſt, quẽ Hebræi שֶׁקֶל uocant, hoc ſanè loco nummũ ſignificat, q quatuor cõtinebat drachmas. Nam cũ didrachmũ exigeret̃ à ſingulis, Ieſus ſtaterẽ reddi iuſſit, duorũ nomine ſuo ac Petri. Qua quidẽ ex re mox nata eſt inter diſcipulos diſceptatio, qs primas teneret in regno cœlorũ, quod Petrus æquatus Chriſto, cæteris anpoſitus uideret̃. Illud obiter annotare uiſum eſt, etiãſi ad hoc inſtitutũ ꝓprie nõ pertinet, nõ ſatis intelligi mihi, quid ſibi uelit, quod in hũc locũ ſcribit Hieronymus, Dominus noſter, & ſecundũ carnem, & ſecundũ ſpiritũ, filius regis erat, uel ex Dauid ſtirpe generatus, uel omnipotẽtis uerbũ patris. Ergo tributa quaſi regũ filius nõ debebat, ſed qui humilitatẽ carnis aſſumpſerat, debuit adimplere omnẽ iuſticiã, nosq; infelices, q Chriſti cenſemur nomine, & nihil dignũ tanta facimus maieſtate. Ille ꝓ nobis & crucẽ ſuſtinuit, & tributa reddidit, nos pro illius honore tributa nõ reddimus, & q̃ſi filij regis, à uectigalibus immunes ſumus. Siqdẽ uideꝫ Hieronymꝰ hoc arrogantiæ tribuere, quod eccleſiaſtici grauent̃ tributũ pẽdere principibus, cũ hodie ſũma pietas habeat̃, ꝓ immunitate clericorũ modis oĩbus digladiari. Chriſtus teſtatus ſe non debere, ſoluit tamẽ, at nõ ꝓ ſuis omnibus, ſed ꝓ ſe dũtaxat ac Petro. Auguſtinus quæſtione in Matthæũ uiceſimatertia, ex hoc loco colligit immunitatẽ Chriſtianorũ, Quod dixit, inquiens, ergo liberi ſunt filij, in omni regno intelligendũ eſt, liberos eſſe filios, id eſt, nõ eſſe uectigales, multo ergo magis liberi eſſe debent in quolibet regno terreno filij regni illius, ſub quo ſunt omnia regna terræ. Hactenus Auguſtinus. Quod ſi recipimus, nulli Chriſtiani debent uectigal ſuis principibus, cũ oĩes ſint illius regni filij. Atq; haud ſcio, an mutato regno, uectigalis quoq; genus fuerit mutandũ, & num Auguſtinus de hoc agat tributo, quod nos principi Chriſto debemus.

Stater quid.

Excuſſa Hieronymi opinio de uectigali eccleſiaſticorum.

Excuſſa Auguſtini ſententia.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

QVi putas.) τίς ἄρα μείζων. Putas interpres poſuit loco cõiunctionis expletiuæ. Et μείζων comparatiuum ſuperlatiui uice poſitũ apparet, cũ de pluribus fiat ſermo. Certe ſic legit Auguſtinus in homilijs, quas ædidit in Matthæũ. Ac mox,

Aduocans paruulũ.) προσκαλεσάμενος. Quod toties iam uertit cõuocans, ut ne quid interim cauſer de mutato participij tẽpore. Nec eſt Paruulũ, ſed παιδίον, id eſt, Puellũ diminutiuũ à puero. Etſi nõ ſim neſcius alicubi diminutiuũ hoc uſurpari pro grandi puero, tamen hoc ſanè loco nõ fuerat ocioſa diminutio. Facit em̃ ad Emphaſim, dũ nõ ſolũ inuitat illos ad imitationẽ cuiuſcũq; pueri, ſed pueri admodũ puſilli. Nec uideo, cur nõnullis puelli uocabulũ mollius uideatur, cum Prudentius non ueritus ſit Chriſtũ appellare puſionem, Nec Hieronymus abhorruerit à uocabulo puelli. Cur aũt obſcœnius ſit puellus, q̃ puella? Ac rurſum,

Paruulus pro puero.

Sicut puuli.) ὡς παιδία, id eſt, Sicut puelli. Atq; ita citat diuus Hiero. enarrãs Eſaiã: Et iterũ,

Sicut paruulus iſte.) ὡς τὸ παιδίον, id eſt, Vt puellus. Illud mirũ interpretẽ, qui ſoleat copiã affectare, hoc loco nõ mutaſſe paruulũ. Præſertim cũ paruuli uocabulũ nõ admodũ faciat ad ſenſum Chriſti. Siquidẽ paruulus eſſe poteſt, & q natu ſit grandis, cuiuſmodi ſunt Pumiliones & Pygmæi, poëticus populus. At hic innocentiã ac ſimplicitatẽ intelligi uoluit, qua prima puericiæ ætas prædita eſt. Sed huiuſmodi quædã uoces illa tẽpeſtate fuerãt receptæ. Nec addit̃ Iſte in pleriſq; Græcorũ exẽplaribus, niſi quod articulus, τὸ, fermè tantundẽ efficit. Dilucidius autẽ uertiſſet in hũc modũ: Niſi qs ſe reddiderit humilẽ, ut eſt puellus hic, hoc eſt tantulũ, quãtulus hic puer eſt, & deijciat ſemetipſum ad huius modulũ. Cæterũ Ieſus per humilitatẽ corporis innuit ταπεινοφροσύνην, hoc eſt animi modeſtiã, & ꝓ corporis proceritatẽ ſignificat animũ elatũ.

Hic

Hic maior est in regno.) μείζων, id est, Maximus, ut paulo superius indicauimus. Nã sunt, quorũ est Origenes, q hæc ad ipsum Christũ ptinere putant, quo ut nihil humilius fuit, ita nihil maius. Nec ocioſe uidet additus articulus ὁ μείζων, quasi dicas ille maxim⁹: ad quẽ quo quisq; ppius accesserit, hoc maior erit in regno cœlorũ. Quãq; & alioq articulus reddit maximũ illũ de quo disputabãt apostoli. De pusillis istis.) τῶν μικρῶν. Non est eadem uox Græcis, quæ modo fuit paruulorum, παιδίων. Atq; hoc dũtaxat loco Origenes, uel huius potius interpres legit Pusillis, siue paruulis, cum in superioribus legat puerum. Ac paulo post,

Maior p maximus.

Mola asinaria.) μύλος ὀνικός. Significat ingens saxũ. Siquidẽ in molis saxũ quod substerni tur, ut alterũ quod circũagitur sustineat, Græcis ὄνος, id est, Asinus dicit, unde & prouerbiũ, ἀνὰ πρώνιος ὄνος, sicut in Chiliadibus annotauimus. Nec absurdũ est tamen, quod secutus est Hilarius, ut molam asinariam accipiamus quã asellus circumagat. Siquidem molæ leuiores, quas trusatiles uocant, hominis manu circumferũtur. Cæterum grauiores à iumentis, quibus occluduntur oculi, agũtur in gyrum. Expressit autem supplicij genus peculiare Palæstinis Cæterũ,

Lapis molaris.

In profundũ maris) Græce est, ἐν τῷ πελάγει τῆ θαλάσσης, id est, In pelago maris, p eo quod est in medio mari. Nam longius à litore solet esse profundius. Quandoquidẽ qui Græcas tradunt etymologias, pelagus dictũ putant, quod sit πόρρω τῆς γῆς, id est, Procul à terra, quasi telagus. Certum igitur exitium duabus rebus signficat, magnitudine saxi, & profunditate maris.

Væ homini per quem.) Pleriq; Græcorum codices addunt ἐκείνῳ, id est, Illi. Et,

Abcide eũ) Nõnulli codices habebãt αὐτὰ, id est, Ea, ut ad utrũq; quod præcessit referat. Et,

Debilẽ.) Est, κυλλὸν, de quo iam dictũ est. Significat eñ nõ quouis modo debilẽ, sed cui altera manus sit detrũcata, aut alioqui manca. Et rursus, Cũ uno oculo.) Græcis uox est composita, μονόφθαλμον, quod unoculum dicere poterat, siue luscum, quemadmodũ uertit alibi.

Debilis quid p prie.

Venit enim filius hominis seruare quod perierat.) In nõnullis Græcis exẽplaribus hæc uerba non adscribuntur, nec apud Hieronymum in commentarijs horum ulla mentio. In nonnullis contra reperiuntur, uelut apud Chrysostomum. Et,

Quæ errauit.) Græcis est, τὸ πλανώμενον. id est, Errantem. Nec est,

Quia gaudebit.) sed ὅτι χαίρει, id est, Quod gaudet, siue gaudeat. Ac paulo post,

Vt pereat unus de pusillis istis.) ἕν neutro genere, ut referat, παιδίον. Vnde recte uertisset, Vnus puellus. Nec est, Lucratus eris) Sed ἐκέρδησας, id est, Lucrifeciſti, aut Lucratus fueris. Quandoquidem peculiaris est huius temporis usus.

Quod si nõ audierit.) ἐὰν δὲ παρακούσῃ, id est, Quod si obaudierit, hoc est auditũ neglexerit, atq; idẽ uerbũ mox repetit. Quãq; in nõnullis priore loco erat, μὴ ἀκούσῃ, posteriori παρακούσῃ. Ac mox, Erunt soluta & in cœlo.) cõiunctionẽ addidit de suo, ut superius indicatũ est. In hoc aũtmire philosophat Origenes, qd' hic dictũ sit In cœlo, cũ Petro tradãt claues regni cœlorũ, & qcqd ille soluerit, aut alligauerit in terris, id solutũ aut alligatũ dicat in cœlis, nõ in cœlo.

παρακούσῃ. ut παροξύν.

Et iterũ dico uobis) πάλιν ἀμὴν, id est, Rursus amẽ dico. Neq; eñ bis dixit idẽ, sed est initiũ alterius parabolæ. Rursus aũt apud Latinos anceps est ut apud Græcos πάλιν. At iterũ apud nos, non itẽ. Vsq; septuagies septies.) ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, id est, Vsq; septuagies septẽ, sic enim Græca ad uerbum reddi possunt, ut subaudias peccata aut uitia, aut simile quippiam. Nec accipiendus est numerus septuaginta septem duntaxat, sed quadringentorũ nonaginta: quandoquidem hanc summam efficiunt septuagies septem, interprete Theophylacto, & itẽ Hieronymo. Nam ingentẽ numerum posuit pro infinito. Licet Origenes, aut certe huius interpres in calce homiliæ sextæ, uideatur accipere simpliciter errata septuaginta septem.

Septuagies septies, quõ accipiendũ.

Ponere rationẽ.) συνάραι, id est, Conferre, ac simul subducere, aut suscipere cõputum. Nam id hoc loco significat ratio. Ea tollendis calculis conficiebatur, aut certe explicandis aut complicandis digitis. Vnde & Terentius subducta ratione dixit. Nam quod decem milia talenta dixit, pro talentorum, Latinitatis duntaxat iniuria factum est, sensu incolumi. Et mox,

Nõ haberet unde redderet.) μὴ ἔχοντος ἢ αὐτὸ ἀποδοῦναι, id est, Cũ nõ posset aũt soluere. Siquidẽ ἔχω additũ uerbis infinitis plerũq; significat possum. Latinissime dixisset, cũ nõ esset soluendo. Paulóq; post, Rogabat eũ dicens.) Vetustissimi codices Latini scriptũ habebãt, orabat. Pleriq; Græci προσεκύνει, adorabat, p eo quod est supplicabat: qd' supplices cõtacta gena & genu uelut adorabãt, obtestãtes p numẽ, cui supplices curæ sunt: nõnulli παρεκάλει. i. obsecrabat.

Varia lectio.

Et patientiam habe.) Græce est, μακροθύμησον, id est, Longanimis esto, siue Leni animo.

Et debitũ dimisit) τὸ δάνειον ἀφῆκεν, id est, Mutuũ remisit, siue æs alienũ remisit. Ac paulo post

Suffocabat pro trahebat.

Et ſuffocabat eũ. Et dilucidius & fidelius erat, κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγεν, id eſt Iniecta illi manu, obtorto collo trahebat. Id eñ eſt κρατῶν & πνίγων hoc loco. Nã κρατῶν p̃ inijcere manum & aliâs utũtur Euãgeliſtæ. Porrò quod addit πνίγων ptinet ad ui trahentẽ, uel in carcerẽ, uel ad iudicem. Item Narrarũt διεσάφησαν, id eſt, Indicarunt, ſiue aperuerũt, aut prodiderunt. Rurſus,

Serue nequã.) πονηρέ, id eſt, Male, ſiue ſceleſte. Verũ huiuſmodi p̃multa prætereo ſciens, ne moroſiore diligẽtia moleſtus ſim lectori. Ac mox,

Oñe debitũ remiſi tibi) πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείνην ἀφῆκα, i. Totũ illud debitũ remiſi. Ac ſubinde.

De cordibus ueſtris.) Hic addunt Græci τὰ παραπτώματα αὐτῶν, id eſt, Errata ipſorum, quod haud ſcio an explicandi cauſa ſit additum, quandoquidem apud Hieronymum non additur. Etiamſi additur apud Chryſoſtomum, ac Theophylactum.

EX CAPITE DECIMONONO.

Ius repudiãdi immodicũ apud Hebræos.

Si licet) Pro licet ne, Græce dixit, magis q̃ Latine, Et ἀπολύσαι repudiare, ſiue abijcere. Quacũq; ex cauſa.) κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, id eſt, Ex quauis cauſa. Nimirũ illud ſentientes, eſſe cauſas aliquas iuſtas diuortij, quẽadmodũ indicat Origenes. Siquidem Moſes tantũ iuris permiſit maritis, ut iniqua uideatur lex aduerſus uxores, quibus nulla de cauſa licebat à marito diuertere, cũ his eſſet poteſtas ob q̃libet leuem fœditatẽ abijcere uxores, tantũ ſcripto libello repudij. Sic eñ legimus Deuteronomij capite xxiij. Si acceperit homo uxorẽ, & habuerit eam, & illa non inuenerit gratiã ante oculos eius p̃pter aliquã fœditatẽ, ſcribet libellũ repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eã de domo ſua. Cũq; egreſſa alterũ maritũ duxerit, & ille quoq; oderit eam, dederitq; ei libellũ repudij, & dimiſerit de domo ſua, uel certe mortuus fuerit, nõ poterit prior maritus recipere eam in uxorem. Proin de Chriſtũ tentãt phariſæi, ut ſi p̃baſſet ludæorũ repudia tam licẽtioſa, uideret aduerſus naturalẽ æquitatẽ pronũciare, quæ ethnicis quoq; fauorabilis eſt, apud quos ius erat mutui diuortij, neq; quauis tamẽ ex cauſa: ſin ſecus uideretur in Moſaicam legẽ cõtumelioſus. Illi putabãt ſibi quauis de cauſa quoties libuiſſet uxorẽ abijcere. Id Chriſtus aſtringit, unicam dũtaxat cauſam excipiens, nempe ſtupri. Annotauit huius dictionis ἔμφασιν, is quiſquis fuit, cuius extat homilia xxxviij. inter mixtas Chryſoſtomi titulo. Origenes hũc ediſſerens locũ, putat & alia crimina uel paria adulterio, uel etiã grauiora, ueluti ueneficiũ, parricidiũ, dirimere matrimonium. Auguſtinus in cauſa diuortij, idololatriã æquat adulterio: quod cultus idolorũ, ſit adulterio miſceri cũ immũdis ſpiritibus. Sed ad hanc rationẽ oñe peccatũ, quod nos alienat à deo, dirimet matrimoniũ. Ego puto ob id exceptũ adulteriũ, quod hoc ex diametro pugnet cũ natura matrimonij. Neq; protinus tollitur matrimonij ſacramentũ, ſi in paucis coniugiũ male initũ bene dirimitur: nõ profecto magis q̃ adulterijs quæ nũc paſſim crebra ſunt, aut diuortio quod nos indulſimus male cohærentibus. Quanq̃ hanc rationẽ de ſacramẽto, nullus ueterũ, quod ſciam adduxit, cũ tamẽ ſup̃ his crebra, prolixaq; ſit diſputatio, præſertim Auguſtino, ac Hieronymo. Neq; ſtatim homo diſiungit, quod deus cõiunxit, imò quod per lenas, ac lenones, per uinolentiam, per ſtulticiã & incogitantiã male cõiungit diabolus, id p̃ autores ac miniſtros eccleſiæ ſuæ bene diſiũgit deus. Atq; utinã ſic coirent inter Chriſtianos omnia matrimonia, ut autore deo iure dici debeãt inita, aut tales eſſem⁹ oẽs, ut nõ opus foret aliquo diuortio. Nec eſſet in nobis ea σκληροκαρδία, ob quã olim Iudæis permiſſum eſt uxorẽ abijcere. Auguſtinus ad Pollentiũ exceptionẽ torquet ad partẽ dũtaxat priorẽ, Facit eã mœchari. ut ad hoc tãtũ ualeat exceptio non quo liber ſit à matrimonio qui repudiat uxorem, ſed ne uideatur illam facere mœcham, cum mœcham repudiet. Cæterum quicunq; eam duxerit, ſiue cauſa adulterij repudiatam, ſiue alia quauis de cauſa, cõmittit adulteriũ. Quod an perinde cum ipſa ueritate, naturaq; cõſentiat, ut eſt argutum, eruditis expendendũ relinquo. Certe locus hic difficultatum plenus eſt, ut de quo non eadem ſenſerint eccleſiaſtici doctores: Cum Ambroſius exponens epiſtolã ad Corinthios priorem tribuat marito ius repudiandi, neq; ſecus ſentiat Origenes. Vnde coacti ſumus aliud quoddam diuortij genus inducere, quod ita dirimat conſuetudinẽ domeſticam, ut nihilo ſecius maneat coniugij uinculum. Quod quidem diuortij genus, nomen dũtaxat diuortij, cum à nobis ſit repertũ, de hoc non percontatos Iudæos per ſe liquet, quibus prorſus erat incognitũ. Porrò quod hodie paſſim in ſcholis dictitant, ſolo conſenſu contrahi matrimoniũ, utinam tam probatũ eſſet, q̃ receptũ eſt. Neq; poſtulo, ut hic quicq̃ de priſtina patrũ conſtitutione demutet eccleſia, ſi id antehac nunq̃ eſt factũ. Quod ſi factũ eſt alijs aliquot in rebus optarim & hic fieri, ſi id p̃tineat ad ſalutẽ hominũ. Si fieri nõ poteſt, certe uotum à pietate proficiſci

Cur fornicatio potiſſimum excepta.

Exceptionem argute torquet Auguſtinus.

Diuortium noïe tantũ à nobis repertum.

ꝑfiſcitur:& optat ſæpenumero charitas,nō quod fieri poſſit,ſed quod fieri uelit.Sed hiſce de rebus,ut attigimus nōnihil,ita copioſius dicetur in Paulinis epiſtolis.Quanꝯ hæc ipſa ſic dicta uelim accipi,non quaſi aſſeram,ſed qui proponam eruditis excutienda. Ac mox,

Maſculum & fœminam.) ἄῤῥεν καὶ θῆλυ,neutri generis apud Græcos.

Et dixit propter hoc relinquet homo.) Incertum erat an deus ille creator olim hoc dixerit,an Chriſtus hæc locutus,illud adiecerit,Propter hoc relinquet homo patrem & matrem.Auguſtinus libro de nuptijs,& concupiſcentijs ſecūdo,capite quarto,ſic accipit,quaſi dixerit deus:Quod tamen,inquiens,dominus Ieſus in Euangelio deum dixiſſe commemorat,quia deus utiꝯ per hominem dixit,quod homo prophetando prædixit. Quanꝯ & Geneſis capite ſecundo, unde hæc deſumpta ſunt, ita referuntur hæc uerba, ut uel ab Adam dicta uideri poſſint, uel ab eo qui texuit orbis conditi hiſtoriam,uel ab ipſo deo.

Dimittet patrem & matrem.) καταλείψει, Relinquet ſeu deſeret potius ꝙ dimittet.

Et adhærebit uxori ſuæ.) προσκολληθήσεται, id eſt, Adglutinabitur.Metaphora ſumpta ab his,quæ glutino ſic committuntur,ut putes unū eſſe.Annotauit emphaſin uerbi Chryſoſtomus homilia ſexageſimatertia. Ac mox,

Duo in carne una.) δύο εἰς σάρκα μίαν,id eſt,In carnē unā,hoc eſt, è duobus fiet unus, ſiue unum.quandoquidem maſculus & fœmina neutri generis ſunt.Annotauit hanc ſermonis Hebraici formam Auguſtinus,libro huius argumenti ſeptimo.Quod genus ſunt & illa libro Iudicū,Et eris nobis in caput omnibus habitantibus Galaad.Item in Pſalmis, Eſto mihi in deum protectorem.Ne articulus quidem uidetur ociosus καὶ ἔσονται οἱ δύο, hoc eſt,Erunt qui duo fuerant in carnem unam.Nam totum hominem carnem uocat,ut & aliâs ſcriptura diuina totum hominem animam appellat.Aſtipulāte nobis & diuo Auguſtino libro de ciuitate dei decimoquarto.Quod genus & illud eſt Pauli ad Romanos, Ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro. Quid enim eſt omnis caro,niſi omnes homines? Et uerbum caro factum eſt, id eſt, Sermo diuinus homo factus eſt. Porrò in carnem legendum eſſe,non in carne,demonſtrauimus ex Hieronymo in ſcholijs noſtris,quibus illum illuſtrauimus,ubi ſic explicat Matthæi uerba,In unā dixit,non in duas. Et Cyprianus epiſtola libri ſecundi octaua,Erunt,inquit, duo in unam carnem . Ne quis hic fruſtra obſcœni quippiam imaginetur,aut illud ſomniet,quod eſt in tabulis Græcorū, ἄῤῥεν ϗ θῆλυ. Tametſi in Geneſi unde locus hic ſumptus eſt,non eſt,Erūt duo,ſed tantum erunt וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. Duo addidit euangeliſta explicandi gratia. Ac mox,

Caro pro homine.

In carnem unā apud Hebræos.

Itaq; iam non ſunt duo.) οὐκέτι,id eſt,Poſt hac non ſunt duo:nempe poſt initum coniugium.Creati fuerant duo,non unus,nimirum maſculus ac fœmina.Rurſus copula matrimonij è duobus reddidit unū.Nō abludit prorſus ab hac ſententia fabula Ariſtophanis,quam apud Platonem adducit in conuiuio.Quanquam obſcœnior eſt.

Quod deus coniunxit.) συνέζευξεν,id eſt,Coniugauit,& eodem iunxit iugo. Trāſlatum à bubus ſimul ducentibus idem iugum. Nos uertimus Copulauit.Et,

Coniunxit. συνέζευξεν.

Ad duriciem cordis.) Græcis unica dictio eſt, σκληροκαρδίαν.

Non expedit nubere.) γαμῆσαι,id eſt,Ducere uxorem,aut certe contrahere matrimonium,ſiue contraxiſſe.Nam apud Latinos,uir non dicitur nubere,niſi qui ſeruit uxori, uelut illa potius uir ſit quàm ille.Etiamſi Feſtus Pompeius indicat olim nubere Latinis etiā commune fuiſſe uerbum,quemadmodum Græcis γαμεῖν.At apud Hebræos, ut dictum eſt,non erat mutuū repudiandi ius,quēadmodū apud Rhomanos,ſed ſoli marito phas erat repudiare.Cuius etiā zelotypiæ mederi cogebatur uxor,fœdo horrēdóꝯ exemplo.

γαμεῖν Græcis anceps.

Non omnes capiunt.) χωροῦσιν.Hoc loco capiunt non pollet idem quod intelligunt,ſiue apprehendunt,ut Lyra uidetur ſenſiſſe,qui commenti uice addidit: Quia altus eſt ſtatus,ad quem infirmi non poſſunt aſcendere,ſed capiunt,id eſt,capaces ſunt.quomodo locum capacem uocamus,qui tam eſt ſpacioſus,ut poſſit recipere quod infertur.Ita Paulus uult dilatari Corinthios,quo ſe capiant.Procliue eſt enim intelligere quod dictum eſt,uerum id dictum,non deſcendit in animos omnium,quod ſint alijs affectibus occupati,ut illic non ſit locus diuino conſilio.Atque idem uerbum legis in eo quod ſequitur,

Capere χωρεῖν.

Qui poteſt capere capiat,) ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω.

Qui facti ſunt.) οἵτινες εὐνουχίσθησαν, Qui caſtrati ſunt,ſiue Qui facti ſunt eunuchi. Nam eunuchi repetendum erat.Atque idem uerbum mox ipſe uertit caſtrati ſunt. Porrò εὐνοῦχος

Eunuchus unde dictus.

τὸ εὐνοῦχον Græce ſonat cubilis cuſtos,quod barbari huiuſmodi portentis ſuas uxores ſeruandas cõmittere ſoleant. Porrò ui execti Spadones dicuntur. Petrus Comeſtor, eunuchos interpretatur beneuíncentes,ab eu,bene,& nuche,uictoria, quod ſit ſumma uictoria:quaſi non ſit durius uincere inanem gloriam,aut etiã pecuniæ ſtudium aut iram. Idem Spadones interpretatur,à ſpata dictos:ad quam etymologiam,omnes Germani, Spadones dici poſſint. Ac rurſus,

Occurrunt nobis paruuli) τὰ παιδία, id eſt, Puelli.

Quid me interrogas de bono.) Plericq; Græci codices habent τί με λέγεις ἀγαθόν, id eſt, Quare me uocas bonum,ſed perperam,ni fallor,ex alio euangelio uerbis huc tranſlatis. Quanquam ad eum modum legit Theophylactus & Hilarius. At ſecus Hieronymus, Origenes,& Chryſoſtomus Apparet offenſum lectorem parum attentum,quod nõ per inde uideretur quadrare Chriſti reſponſum. Solus deus bonus eſt. Atqui belle quadrat. Non enim hic obiurgat eum,quod ſe bonum diceret,quanquam bone apud Hilariũ non additur,ſed quod homo cum eſſet,de bono percontaretur,cum in hominibus nihil ſit boni. Porrò bonus eſt qui bene facit. Quod ſi nihil eſt uere boni in humanis factis, nec bonus dicetur quiſquam. Quicquid enim in nobis boni eſt, diuini muneris eſt. Quod ſi maxime legamus, Quid me dicis bonum,nihil eſt neceſſe,ut hæreticorum interpretationem recipiamus,qui putant boni cognomẽ in unum patrem proprie cõpetere. Imò Chriſtus ſubindicat ſe eſſe deum,& ob id obiurgat hominem,quod ei tribueret cognomen boni, quem nondum crederet deum,quod haud ſcio an quiſquam apoſtolorum adhuc perfecte crediderat. Et perturbate uertit,

Bonus ſolus deus.

Vnus eſt bonus deus.) εἷς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, id eſt, Nullus eſt bonus, niſi unus nempe deus, ut ὁ ſit articulus explicantis.

Locus noue expoſitus.

Diliges proximum tuum ſicut teipſum.) Origenes hunc enarrans locum homília inter æditas octaua,teſtatur ſibi uideri hæc uerba addita,nec eſſe ſcripta ab ipſo Matthæo, idq; duobus colligit argumentis. Primum quod apud Marcum,& Lucam nihil addatur huiuſmodi,cum res alioqui eadem referatur. Deinde,cum Paulus in epiſtola ad Rhomanos capite decimotertio teſtetur his uerbis, Diliges proximum tuum ſicut teipſum, ſummam totius legis contineri:qui conuenit,ut dicatur adhuc aliquid deeſſe, qui ſe prædicet hæc omnia præſtitiſſe? Atq; illic deplorat librariorum incuria, & caſtigatorum uitio ſic fuiſſe deprauata noui teſtamenti exemplaria, ut difficillimum ſit reſtituere. Quanquàm ob contentioſos explicuit utcunq; nodum hunc,ex euangelio apocrypho,quod inſcribitur Hebræorum. In quo de iuuene hæc res exponitur hunc ad modum, Dixit ad eum alter diuitum, Magiſter quid bonum faciẽs uiuam? Dixit ei, Homo leges & prophetas fac. Reſpõdit ad eũ, feci. Dixit ei: Vade uende omnia quæ poſſides,& diuide pauperibus,& ueni ſequere me. Cœpit aũt diues ſcalpere caput ſuũ,& nõ placuit ei Et dixit ad eum dominus: Quomodo dicis legem feci & ꝓphetas,quoniã ſcriptũ eſt in lege: Diliges ꝓximũ tuum ſicut teipſum? Et ecce multi fratres tui filij Abrahæ,amicti ſunt ſtercore,moricntes præ fame,& domus tua plena eſt multis bonis,& nõ egreditur omníno aliquid ex ea ad eos. Et cõuerſus dixit Simoni diſcipulo ſuo,ſedenti apud ſe, Simon filius Ioannæ,Facilius eſt Camelũ intrare p foramen acus,q̃ diuitẽ in regnũ cœlorũ. Ex his ratiocinat̃ Origenes, ut donemus ſic fuiſſe ſcriptũ ab Euãgeliſta,quẽadmodũ nos legimus,tamẽ difficultatẽ quæſtionis ſic explicari poſſe,ut accipiamus Chriſtum redarguiſſe iuuenem,credentem ſe legem impleſſe cum id quod eſt caput legis præteriſſet,ſinẽs pauperes inopia perire,cum ipſe diues eſſet. Nec eſt,

Euãgeliũ Apocryphũ Hebræorũ.

Vende omnia quæ habes.) Sed πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, id eſt, Vende tua, ſiue facultates tuas. Nec apud Hieronymum additur omnia, Nec in aureo codice, nec additur conĩunctio,&. Tantum eſt, Vade uende.

Et abijt triſtis.) Magis eſt, dolẽs, ſiue mœſtus, λυπούμενος. Et nõnulli codices habebãt. ἢ πάλιν. At in emendatioribus ſcriptũ eſt πάλιν δέ. Rurſus aũt, ſiue, Imò iterũ dico uobis. Corrigit enim quod ante, licet mollius dictũ offenderat diſcipulos, idq; durius repetit.

Camelus per foramẽ acus.

Facilius eſt camelum,) Diuus Hieronymus haud dubie camelum accipit pro animante, ſecutus opinor Origenem. Theophylactus diſſentit, uolens hoc loco ſignificare rudentem nauticum, atq; id ſanè magis quadrat ad foramen acus. Et apud unum Suidam, κάμιλος eo

λον eo reperio significatu. Iulius Pollux inter instrumenta nautica non meminit. Atq; hac quidem in re magis assentior Hieronymo. Nam quod istos offendit, qui ex camelo funē faciunt nauticum: Nempe quod absurdum uideatur camelū duci per foramen acus, hoc ipsum pro nobis facit. Siquidem Christus hoc exemplum uelut ἀδύνατον ꝓposuit. Vult enim omino uideri impossibile, ut Camelus ingens animal, ac tortuosum, per foramen acus transeat. Nec est, quod hic fabulas anilēs cōminiscantur, Hierosolymis fuisse portā cui nomen fuerit acus: aut quod impossibile, pro difficili positum interpretentur. Imò si diuitem interpretentur fidentem suis diuitijs, id quod ferè diuitum uulgus facit, ita demum poterunt hunc explicare nodum. Quod si uerum est ingentes funes nauticos Camelos uocari Græcis, apparet ab animantis & ingentis, & distorti similitudine dictos. Neq; uero meo animo per omnia satisfacit, quod Hieronymus annotauit non esse dictum à Christo, Impossibile est diuitem intrare, sed difficile. Vbi difficile ponitur, inquit, non impossibilitas prætenditur, sed raritas demonstratur: cum mox fateatur idem ab eodem dictum impossibile. Siquidem allata cōparatione Cameli per foramen acus euntis, Hoc dicto inquit, ostēditur, nō difficile esse, sed impossibile. Quin & illud per foramen acus, bifariā accipi potest, siue ꝓ foramine quod habet acus, siue ꝓ foramine acu facto. Postremo nō est

Diuites qui dicti Christo.

In regnum cœlorum.) Sed in regnum dei, εἰς βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Quanquam mihi magis probatur, quod lego apud Chrysostomum & Hieronymum, Regnum cœlorū. Sentit enim diuites non esse ac cōmodos euangelicæ doctrinæ, quā ferè uocat regnū cœlorū.

Quis ergo potest.) τίς ἄρα δύναται, id est, Quis nam potest. id quod supra uertit, Quis putas. Et aliquanto post,

Maiestas pro gloria.

In sede maiestatis.) ἐπὶ θρόνου δόξης, id est, In throno gloriæ.

Centuplum accipiet.) ἑκατονταπλασίονα, quasi dicas singula centuplicata. Est enim numerus multitudinis. Et,

Vitam æternā possidebit.) κληρονομήσει, quod ad uerbum uertit aliquoties Hæreditabit. Nos circūlocuti sumus, & uitæ æternæ sortietur hæreditatem.

EX CAPITE VIGESIMO.

Simile est regnum.) ὁμοία γάρ ἐστιν, id est, Simile est enim. Cohæret enim cū superiori sententia.

Et primo mane.) ἅμα πρωΐ, id est, Ipso statim diluculo, seu, Primo statim diluculo, siue, Mox ut diluxit. Paulóq; post,

Ex denario diurno.) ἐκ δηναρίου τοῦ ἡμέραν. Primum nihil opus erat addere Græcam præpositionem ex. Deinde denarius hic nummi Rhomani genus est, ualens treis obolos, & semissem, ut autumat Gulielmus Budæus homo nusq; non diligētissimus, non solum eruditissimus. Nec est diurno, sed in singulos dies, siue dietim. Vnde uerti poterat, Pactus cum operis in singulos dies denario.

Denarius.

Ite & uos in uineam meā.) Meam nec est apud Græcos, nec in aureo codice. Rursum,

Quod iustū fuerit.) ὃ ἐὰν, id est, Quodcūq;. Ac mox de undecima cōductis hora,

Ite & uos in uineam.) In uulgatis Græcorum exemplaribus non additur Meam, nec apparet Hieronymū addidisse. Præterea hoc loco addunt Græci, quod in nostris exēplaribus nō habet, καὶ ὃ ἐὰν ᾖ δίκαιον λήψεσθε, id est, Quodcūq; iustū fuerit, accipietis. Verū id quoniā apud Hiexonymū non additur, uideri potest ex superiori loco repetitū. Item,

Acceperunt singulos denarios.) ἀνὰ δηνάριον, id est, Denariatim, ut ita loquar, & singuli potius quàm singulos.

Facere horā.

Hi nouissimi una hora fecerunt.) μίαν ὥραν ἐποίησαν, id est, Vnam horā fecerunt. Incertū an unā horam sit accusatiuus trāsitiuus, an temporis, hoc est, ut accipiamus eos fecisse horam, qui spacium horæ peregerint in opere, an eos fecisse opus horæ spacio.

Diei & æstus.) Non est æstus, sed æstum βάρος τῆς ἡμέρας & τὸν καύσωνα, id est, Pondus diei, & æstum, uelut exponentes quid dixerint Onus diei. Deinde,

Volo aūt & huic.) Et, redūdat θέλω δὲ τούτῳ, Volo aūt huic. Rursum,

An nō licet mihi quod uolo facere.) Græci addūt ἐν τοῖς ἐμοῖς, i. In rebus meis. Et mox,

An oculus tuꝰ nec̄ꝫ est &.) Apparet auriū errore uariatā scripturā, quod ἢ si, & ἢ uel, eadē uoce sint apud Græcos. Si leges sí pendere pōt à superioribus oratio, ut sit sensus, nū ideo mihi minꝰ licet facere

An nō licet gemina lectio.

cere de bonis meis quod uolo,si tu oculum habeas malicioſum & inuidum? cum ego certe non poſſim,non eſſe bonus. Si legis ἢ, An uertendum erat non Aut,ut ſit ſenſus. Num mea benignitas in cæteros cruciat tuos oculos? Quādoquidem ex huius beneficentia nata eſt illius inuidentia,non ex iniuria dantis,id quod erat in pactis. Certe An habet codex aureus. Etiamſi nec; neſcio,nec; inficias eo,εἰ quoq; Græcis nonnunq; habere uim percōtandi:nec; reclamo,ſi cui uetus tranſlatio magis arridet.

Multi ſunt uocati.) πολλοὶ γὰρ,id eſt,Multi enim. Et uocati & electi, hoc loco nomina ſunt non participia κλητοὶ ἐκλεκτοὶ, quæ tamen propemodum uice participiorum uidentur uſurpari. Et aliquanto poſt,

Secretò & dixit.) Deſunt aliquot uerba κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, id eſt,Seorſim in itinere. Quanquā hic magis quadrabat ſolos,quod ita uertit nonnunq;. Noluit enim ullos itineris comites præter diſcipulos. Et aliquanto inferius,

Sinister Εὐώνυμα. Et unus à ſiniſtris.) Vt ne cōmemorē interim Latinius fuiſſe futurum,A dextris mihi, quàm meis. Hoc loco A ſiniſtris eſt εὐωνύμων. Sic enim Græci omnis cauſa dicūt ſiniſtrā corporis partem εὐώνυμα,hoc eſt boni ominis:ſicut poëtæ furias uocant Eumenidas, ut apud Iob,Benedicere poſitum eſt pro maledicere.

Poteſtis bibere calicem.) ποτήριον, id eſt,Poculum,quod tamen ſemper calicem' uertit,cum poculum ad unguem exprimat Græcam uocem. Poculum enim quoduis uas unde bibitur,ut ποτήριον,& ipſum à potando dictum. At calix poculi ſpecies eſt,quæ Græcis ſua uoce λύλιξ, dicitur. Eſt autē ſermo prouerbialis, De eodē bibere poculo,pro eo quod eſt,participem eſſe mali:quemadmodum fuſius in Chiliadibus explicuimus. Et in emendatioribus Græcorum exemplaribus non legitur μέλλω πίνειν, id eſt,Bibiturus ſum,ſed πίνω, id eſt, Bibo. Atq; ita legit Chryſoſtomus. Inſuper ſub hæc additur apud Græcos, καὶ τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι βαπτισθῆναι; id eſt,Baptiſmate quo ego baptizor baptizari? Nā & apud Marcum hæc adduntur. Atq; ad hunc modum eadem mox repetuntur, Calicem quidem meum bibetis,& baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini. Verum haud ſcio an hæc in hunc locum ex Marco traducta ſint:id quod ſæpenumero ſolet accidere, præſertim cum apud Hieronymum addita non comperiam. Quanq; adduntur apud Origenem & Chryſoſtomum,ac Theophylactum. Deinde,

Calix poculi ſpecies apud Macrobium.

Non eſt meum dare uobis.) Vobis addidit aliquis de ſuo,apud Græcos tantum eſt οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, id eſt,Non eſt meum dare,ut ſic abſolutum,& intelligas totum hoc reijci in patrem,atq; ita legit Chryſoſtomus conſentiente Theophylacto. Verum ut adderent Vobis in cauſa fuit, quod ſequit. Sed quibus paratū eſt. Verum ea oratio ἀκέφαλος eſt, ſubaudiendum enim,id ijs continget quibus præparatum eſt à patre meo. Neq; tamen diſſimularim Hieronymum ſic interpretari,ut propemodum ſuſpicari poſſis,eum legiſſe ut nos uulgō legimus,licet patris quoq; mentionem admiſceat.

Non eſt meum dare.

Principes gentium dominantur eorum.) ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν. Cum præceſſerit gentium,cur non repetit earum,imò cur non eis? Ac mox In eas magis quàm in eos? Nam Græcis gens neutri generis eſt. Nec eſt ſimpliciter Dominantur,ſed κατακυριεύουσι Dominantur in eas,ſiue aduerſus eas. Frequenter enim ea præpoſitio in malum ſonat, quod tyranni populi malo gerant principatū. Nec eſt,Qui maiores ſunt,ſed οἱ μεγάλοι, id eſt,Magni ſiue magnates. Siquidem id erat proprium cognomentum regis Perſarum,unde Alexander magnus eſt dictus. Ac rurſum,

Dormitatio interpretis.

Poteſtatem exercent.) κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, id eſt,Ius ſiue autoritatem exercent. Et præpoſitio ſimiliter in partem malam ſonat,indicans eam poteſtatem eſſe tyrannicam, & cū malo parentium eſſe coniunctā. Vnde in quibuſdam perperā mutatū eſt Inter eos pro in eos. Ac paulo poſt,

Quicunq; uoluerit maior fieri.) μέγας γενέσθαι, id eſt. Magnus fieri. Atq; ita citat Hieronymus ediſſerens caput Ezechielis xlv. Ne quis cauſificeē Græcam ſcripturā eſſe uiciatā.

Solœciſmus interpretis.

Non uenit miniſtrari.) Quis unq; dixit hominem miniſtrari,cui miniſterium exhibetur? Non hercle magis quàm benedici,de quo quis bene loquatur,aut annunciari,cui nūciat aliqd. Atqui ſic loquūtur Græci,ſed Latinorū auribus ,prſus inauditum. Vertere cōmode poterat ad hunc modum,Non uenit ut ſibi miniſtraretur,ſed ut alijs ipſe miniſtraret,

ret,οὐ διακονηθῆναι,ἀλλὰ διακονῆσαι. Rursum hic Animam uitam appellat,non eam partē quæ est altera hominis. Rursum:

Pro multis.) ἀντὶ πολλῶν. Aliud quiddā sonat Græcis, quàm Latinis. apud nos tantū opponitur paucis,apud illos populi multitudinē sonat, atq; id fermè quod Latinis sonat uulgus. Et Redemptionē,Græce est, λύτρον, quod proprie precium significat,quo redimūtur captiui aut serui,quod Galli uocāt ransonā,à uerbo λύω, quod est soluo. Deinde: *Redemptio λύτρον.*

Et continuo uiderunt.) Græci nonnihil addunt uerborū, ἀνέβλεψαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, id est, Visum receperunt illorum oculi.quod antea mentio facta sit oculorum.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

AD montem oliueti.) ἐλαιῶν est,id est,Oliuarū. Semel dūtaxat in actis apostolorum legimus montem, qui dictus est ἐλαιὼν, id est, Oliuetum,si modo scriptura non fallit. Etenim eadem dictio si ultima sit acuta ,significat oliuetum,sin circunflexa oliuarum. Hic certe est oliuarum ,propter additū articulum, τῶν. Paulóq; post.

In castellum.) εἰς τὴν κώμην. Vicum aut oppidum sonat, ne quis putet arcē esse, aut magnatis palatium,quod opinari uidetur Carrensis.

Et confestim dimittit.) In nōnullis Græcis codicibus habetur ἀποστέλλει,præsentis temporis,ut pertineat ad discipulos. Verum quid opus erat repetere , Et dimittit eos, cū iam dixerit, Ite in castellum. Vnde mihi legēdum uidetur ἀποστελῶ, id est, Emittet ,ut referatur ad iumenta. Atq; ita legit Chrysostomus ac Hieronymus,cōsentientibus Latinis exēplaribus uetustis.neq; secus interpretatur Hilarius. Deinde quidam habebāt , Hoc factū est:quidam, Hoc totum factum est. Neq; magni refert. Chrysostomus nō addit totum. *Dimittit eos.*

Dicite filiæ Sion.) Testimonium hoc sumptū est ex Zachariæ cap. nono. Quāquàm Euangelista nec usq;quaq; conuenit cum Hebraica ueritate,neq; cum Septuaginta. Nam Dicite,nec est apud Hebræos,nec apud Septuaginta. Rursum quod hic dicit:

Venit tibi mansuetus.) Hebræis est עָנִי ,id est,pauper. Nam eadem dictio,si scribatur per ע, pauperem sonat,si per א,mansuetum. Hebræa sic reddidit Hieronymus. Exulta satis filia Sion. Iubila filia Hierusalem: Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluator. Ipse pauper & ascendens super asinam,& super pullum filiū asinæ. Iuxta Septuaginta sic legimus. *Pauper,pro mansueto.* χαῖρε σφόδρα θύγατερ σιὼν ,κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ,ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεταί σοι δίκαιος καὶ σώζων αὐτούς,πραΰς,καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑποζύγιον,καὶ πῶλον νέον, id est,Gaude uehementer filia Sion,prædica filia Hierusalem. Ecce rex tuus ueniet tibi iustus & saluans,ipse mansuetus & ascendēs super subiugalem & pullum nouum. Porrò quod hic est saluator, Hebræis est יְהוֹשֻׁעַ alludens ad nomen Iesu. Vnde locum hunc Iudæi iuxta historiam referunt ad Christum. Item:

Sedens super asinum.) ἐπιβεβηκὼς, id est,Conscensa asina. Et rursum:

Vestimenta,) Magis est togas,siue pallia, τὰ ἱμάτια, id est,summas uestes.

Osanna filio Dauid.) Non sine causa Matthæus,aut interpres ,Hebraicam reliquit uocem,opinor,quod peculiaris sit eius gentis acclamatio: quemadmodū apud Rhomanos, Iò triumphe. Verum super hac uoce uaria fuit interpretum opinio. De quo qui uolet edoceri plenius,legat Hieronymi libellum ad Damasum pōtificem Rhomanū , in quo notat Hilarium,quod ob imperitiam Hebraicæ linguæ osanna interpretatus sit,redemptio domus Dauid. Licet ad eūdem fermè modū interpretetur Ambrosius. Atq; omnino sic interpretatus est Hilarius in canone,quem scripsit in Matthæū. Nam osanna inquit,Hebraico sermone significatur redemptio domus Dauid , insigni nimirum lapsu , cum Hebræis id quod constat פְּרוּת redemptio dicatur , tum domus בַּיִת . Porrò Dauid cum eadem uox sit apud Hebræos.quæ apud Græcos,ac Latinos , uel ab ipso quantumuis inscio sermonis Hebræi deprehendi poterat,si modo animum aduertisset· Verum coniicio sanctū Hilarium cum hæreret ad eam uocem,ex Iudæo quopiam scisciatum ,quid apud illos sonaret osanna,atq; illum ut irrideret Christianū respondisse ,quod in buccam ueniebat,redēptio domus Dauid. Vide quid est alienis cernere oculis , alienis ambulare pedibus. At idem in expositione psalmi secundi,nō probat ullam interpretationem ueteris instrumēti , præter eam quæ fertur esse Septuaginta,propterea quod Bresith בְּרֵאשִׁית quæ prima *Lapsus Hilarij in osanna.* *Hilarius non uult mutari Septuginta interpretationē*

uox eſt libri Geneſeos, apud Hebræos tria ſignificet, in principio, in filio, & in capite. Nimirum ſic eſt humanum ingeniũ, tantum probat quiſq; , quantũ ſe confidit aſſequi poſſe.

Hilarius leuiter Græce doctus.

Græce utcũq; nouerat Hilarius. Nam prodidit Hieronymus, huic aurulam modo Græcanicæ literaturæ fuiſſe guſtatam. Et idcirco Græcorum floſculis libenter ornat ſua cõmentaria. Verum cũ literas Hebraicas prorſus ignoraret, interpretationi Septuaginta nihil uolebat accedere. Porrò diuus Auguſtinus, quoniam ne Græce quidem ad plenum ſciebat, non probat Hieronymi ſtudium, qui nouũ teſtamentũ ex Græcorũ fontibus, uel uerterit, uel emendarit. Quanquàm hoc utcunq; tolerandum putat, propterea quod collatis codicibus deprehẽdiſſet Hieronymianã in ea re fidem. Nam Auguſtinus Græcas literas puer utcunq; deguſtarat, ad quas ſenex redire coactus eſt: quandoquidem & Epiphanij Græcum de hæreſibus librum, ut potuit, eſt imitatus. Cæterum Hebræi ſermonis quoniã prorſus erat ignarus, ferendũ non putat, ut Hieronymus quicq; ex Hebræorum fontibus mutaret, idq; cum fidem hominis in nouo teſtamento iam haberet cõpertam. Et tamen hic ipſe, qui uetat Hieronymum trium linguarũ egregie peritum, quicq; innouare in ſacris libris, plurimos locos annotauit in uoluminibus inſtrumenti ueteris, atq; id ſanè nõ ex Hebræorum, ſed Latinorum, & Græcorum exemplaribus, quod genus illud libro ex Numeris, adducto loco, Et omnem multitudinem mulierum, quæ non nouit cõcubitum maſculi, uiuificate. Mox ſubijcit, Nuſq; certius apparet Hebræa locutione mulieres etiã dici uirgines ſolere. Sed qui nam id apparet, niſi uocem Hebræam proferat? Quod ſi contigiſſet Auguſtino linguarũ peritia, quæ Hieronymo, nõ dubitaſſet facere, quod illum facere uetat. At hodie magni quidã, ut ſibi uidentur, theologi, cum ne Latine quidem ſciãt, omnis antiquæ, bonæq; literaturæ rudes, & ob id hoſtes, nihil admiſceri uelint diuinis literis, niſi quod ab ipſis poſſit intelligi. Verum quẽadmodum Hebrææ literæ ab Hilario neglectæ ſui contemptum ultæ ſunt in oſanna, ita paſſim his temporibus ulciſcũtur ſui neglectum bonæ literæ, dum ſubinde impingunt, nuſq; non hærent, nuſq; non labũtur, & eruditis uiris de ſe uel riſum uel commiſerationem excitant. Sed ut ad rem redeamus, Heronymus indicat hunc locum ſumptum ex pſalmo cxvij. in quo præter alia, quæ manifeſte de Chriſto dicta reperiuntur, hoc quoq; legitur: O domine ſaluũ me fac, ó domine bene proſperare. benedictus qui uenit in nomine domini. Porrò ꝓ eo quod habetur in Septuaginta,

Oſanna quid.

O domine ſaluũ me fac, in Hebræo legit֗ אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא , quod manifeſtius interpretatus eſt Symmachus, dicẽs: Obſecro dñe, ſaluũ me fac obſecro. Siquidẽ הוֹשִׁיעָה ſaluifica ſignificat, & נָּא interiectio eſt apud Hebræos, uelut efflagitantis, aut obteſtãtis.

Benedictus qui uenit.) εὐλογητός. Hæc uox paſſim occurrit in arcanis literis, aliena quidem à ſermone Latino: nec eſt tamen quam illius uice ſubdamus, niſi placeret dicere, laudandus, aut laudatus. Græcis benedicit aliquis illum, de quo bene prædicat, & is benedicitur, de quo eſt honeſta fama. Quemadmodum & benefacit aliquis illum, in quem cõfert beneficium. Et bene paſſus dicitur ille, qui beneficio fuerit adiutus. Quod dictum eſt de benedicere, & benedictus, idem dictum puta de maledicere, & maledictus. Quod ſi Chriſtianum eſt, in his contempta linguæ Latinæ conſuetudine peregrinum idioma recipere, & ceu nouum ſermonem Chriſtianis peculiarem fingere, cur id nõ fit & in cæteris omnibus. Nam quod rectum eſt, quodq; iudicio fit, id perpetuo factum oportuit. Nunc ſi temere, & utcũq; incidit in animum interpreti, modo uitata eſt peregrini ſermonis proprietas, modo recepta, quid uetat ab alijs eruditis quædam in melius reſtitui? Equidem arbitror ad hanc formã pertinere, quod Auguſtinus in annotandis tropis ueteris teſtamenti citat ex Deuteronomij capite undecimo: Quæ fecit uirtutem Aegyptiorum. Atq; is putat perperam à Latinis uirtutem uerti in uirtuti, cũ ſenſus ſit, Virtutẽ Aegyptiorum ad nihilum redactam. Videlicet non animaduertens idioma Græci ſermonis, quod an cum Hebræis conueniat, non ſatis habeo compertũ. Mirum autem cur hic nõ agnouerit idioma ſermonis ſeu Græci, ſeu Hebraici, cũ mox libro ſexto, adducat exemplum, quo dictũ eſt, Ancillam tuam facias, pro ancillæ tuæ facias.

Benedictus idẽ quod laudatus.

Inconſtantia interpretis.

Facere illum Græce, profacere illi.

Qui uenit in nomine domini.) ὁ ἐρχόμενος, Ille qui uẽturus erat ſiue eſt. Poteſt enim eſſe futuri temporis, atq; ita legitur in aureo codice, ſuffragantibus & Donatianicis.

Menſas numulariorum.) κολυβιστῶν, qui ijdem trapezitæ uocãtur. Porrò teſtimoniũ, quod

quod adducit ſumptum eſt ex Eſaiæ capite quinquageſimo ſexto: Domus enim mea, domus orationis uocabitur cunctis gentibus, Conſentientibus & Septuaginta.

Propheta à Nazareth.) ὁ ἀπὸ ναζωρέθ, id eſt, ille Nazarenus. Ac qd' paulo poſt adducit:

Ex ore lactentium, & infantium,) ſumptũ eſt ex pſalmo octauo. Porrò quod hic uertit Infantium, Græce eſt, νηπίων, quod hactenus uertit, paruulos.

Abijt foras extra ciuitatem.) ἐξῆλθεν ἔξω τῆς πόλεως. Quid opus erat foras? Exiuit è ciuitate, ſat erat. Ac ſubinde:

Et manſit ibi.) ηὐλίσθη. quaſi dicas, ſtabulauit, hoc eſt, diuerſatus eſt. Vnde illud in actis apoſtolorum, συναυλιζόμενοι, de quo ſuo dicemus loco. Paulóq; poſt:

Fici arborem.) συκῆν μίαν, id eſt, Ficum quandam. Siquidem Hebræi unũ pro quodã uſurpant. Interpres addidit arborem, ne de fructu acciperemus, ob quod aliâs atq; adeo mox uertit ficulneam, non ſatis probo apud Latinos uocabulo. Nec eſt: *Ficulnea, an Latinum.*

Secus uiam:) ſed ἐπὶ τῆ ὁδῷ, id eſt, In uia. Hæc eſt illa ficus, cuius foliis nonnulli ſuam obtegunt inſcitiam: cum ea ſignarit magis iſtos qui cultu, qui titulis, qui ſplendidis uerbis ſanctimoniam præ ſe ferunt, cum uita non reſpondeat. At iſti ſedulo cauent, ne quid bonarum attingant literarum: & dicũt q̃ poſſunt inſulſiſſime, ne quid affinitatis habeant cũ hac ficu. Cæterũ iſta ratione maxime in ficum incidũt. Audio incultam ac ſordidam orationem, expecto uitam ſimplicem, & innocentem, hoc eſt fructum, quem orationis ſpecies, id eſt, folia, pollicebantur. Vbi propius uentũ eſt Sardanapalos inuenio, inuenio Midas ac Satrapas, Omnia tyrannica: ſolus ſermo refert apoſtolos. Hæc eſt illa ficus, quam odit & execratur Chriſtus: cui ſi putet elata doctrina, & faſtuoſa eloquentia, quanto magis oderit arrogantem, ac ſupercilioſam inſcitiam, & ſanctimoniæ fuco perſonatam infantiam? Verum hæc ut πάρεργα, miſſa faciamus. *Allegoria ficus perperam accepta.*

Quomodo continuo aruit.) In uulgatis Græcorum codicibus repetitur ficus, ſed à librarijs, ut opinor, additum: quandoquidem in uetuſtis exemplaribus non repetitur, nec apud Hieronymum.

Et non hæſitaueritis.) μὴ διακριθῆτε, id eſt. Nõ dijudicaueritis. Etem̃ qui diffidit, diſpicit ac dijudicat. Ac mox, ὃ τῆς συκῆς ποιήσετε, id eſt, Id qd' accidit ficui facietis. Deinde:

Tolle & iacta.) ἄρθητι καὶ βλήθητι, id eſt, Tollere ac mittere paſſiue. Et rurſũ aliquãto poſt:

In qua poteſtate.) Vtrobiq; poteſtas hic Græcis eſt ἐξουσία, quod ius & autoritatem ſignificat, non potentiam, aut uires. Item: *Poteſtas. ἐξουσία.*

Cogitabant inter ſe.) παρ' ἑαυτοῖς, id eſt, Apud ſeſe. Et aliquanto poſt:

Omnes enim habebant Ioannem.) Emendati codices Græcorum habent ἔχουσιν, id eſt, Habẽt, ut referatur ad ipſos Phariſæos ita cogitantes, ſuffragante Latino codice Corſendoncenſi, atq; item aureo, conſentientibus, & duobus Donatianicis.

Nec ego dicam uobis.) Dico ex Græcorum codicum & aurei codicis autoritate.

In uineam meam.) εἰς τὸν ἀμπελῶνά μου, id eſt, In uinea mea, ſuffragãtibus & uetuſtiſſimis Latinorum exemplaribus. Et ibidem:

Eo domine.) In Græcis legitur, Ego dñe, nõ eo. Qui ſermo eſt ſeſe præſto, ac promptũ offerẽtis ad quiduis: pro quo Latini dicunt, Eccũ, ſiue præſto ſum. Origenes legit, ναὶ κύριε, id eſt, Etiam domine. In nonnullis tamen Græcis reperio pro ἐγὼ, ὑπάγω, id eſt, Abeo *Ego domine.*

Et dicunt ei, primus.) πρῶτος. Auguſtinus annotans idioma ſermonis Hebraici, libro ſexto, cõmonſtrauit hic improprie poſitum ſuperlatiuum, cum de duobus fiat ſermo. Niſi quod illic Nouiſſimus ſcriptũ eſt, lapſu, ni fallor, memoriæ, niſi malumus id ſcribæ imputare, qui putarit & illic Nouiſſimus ſcribendũ, quod paulo ante de nouiſſimo facta ſit mẽtio. Ac mox:

Meretrices præcedent.) προάγουσιν, Præcedunt præſentis temporis, ſuffragãtibus uetuſtis exemplaribus Latinis, cumq; his aureo codice. Sẽtit enim illas eſſe promptiores ad accipiendam Euangelij doctrinam. Nec eſt, *Meretrices præcedunt.*

In regno dei:) Sed In regnum dei. Græcis exẽplaribus ſuffragatur codex aureus.

Et fodit in ea torcular.) ληνόν. Nam lacunis olim effoſſis, uinũ recens expreſſum excipiebatur. Vnde & alibi lacum uertit. Hinc Bacchus poëtis Lenæus dicit̃. Ac paulo poſt,

Verebuntur forte filium meum.) Forte, nec eſt apud Græcos, nec in uetuſtis Latinorum

rum exemplaribus,nec in aureo codice,nec apud Hieronymũ. Additum apparet à quopiam,qui uerebatur,ne deus aut mẽtitus uideretur, qui futurũ dixerit quod non euenit, aut inscius futuri. Quasi uero necesse sit,ut per omnia quadrẽt,&,ut aiũt,ad amussim parabolæ. Quædã admiscentur ut expleatur narrationis ordo.id quod testatur & Augustinus in opere de doctrina Christiana. Locus hic à duobus impetitus est graui calũnia,qui contendunt ab Euangelistis scriptũ fuisse,Forte uerebunt: uidelicet à Matthæo hoc loco, & à Marco cap.xij.sed uocem erasam à falsarijs nescio quibus,præsertim cum apud Lucã cap.uigesimo,sine cõtrouersia addatur forsan, ἴσως. Primum nõ hoc,opinor,exiget à me quisquam,ut quicquid plus minusue sit apud aliquẽ Euangelistã,id ad cæteros ilico transferatur. Prætcrea pro me facit codicũ Græcorum omniũ consensus. Ad hæc Latinorũ ferè omniũ,quos ego sanè uiderim,præsertim emendatiorũ. Consentit & æditio Basiliensis quam fratres Amerbachij è uetustissimis exemplaribus nobis summa fide dederunt. Ac ne Hieronymus quidẽ hunc locum enarrans,usq; admiscet aduerbiũ forte. De quo mox plura dicã. Certe Origenes exponens hunc Matthæi locũ,tota enarratione declarat se legisse quod nos legimus. Siquidẽ homilia xix.mouet huiusmodi quæstionẽ: Cũ paterfamilias deus,dixerit, Verebunt filium meũ,& exitus doceat illos nõ fuisse reueritos,apparet deũ ignorasse quid esset futurũ. Huius quæstionis nodũ ita soluit, ut dicat id quod in genere dictũ est, Reuerebuntur filiũ meum,constare. Propterea quod aliqui qui Christũ amplexi sunt,non illum occiderũt,sed reueriti sunt. Nimirũ hoc agit Origenes, ut si deus prædixit futurũ,quod non euenit,aut ignorarit quid esset futurũ, aut mentitus sit. Cũq; inter tractandũ subinde repetat Euãgelistæ uerba,nusq; tamen addit forte: ut id casu factum uideri nõ possit. Nec aliter quæstionem hãc ingreditur Hieronymus,q; Origenes. Porrò inquit,quod iungit Verebũtur filium meũ, non de ignorãtia uenit. Quid em̃ nesciat paterfamilias, qui hoc loco deus pater intelligitur? Ex his nimirũ liquet hoc offendi Hieronymũ,quod secus euenit,q; paterfamilias euenturũ prædixerat. Sed apertius pro nobis facit,quod legitur eodẽ in loco apud eundem Hieronymũ, Interrogemus Ariũ & Euuoniũ. Ecce pater dicitur ignorare,& sententiã temperat,& quantũ in uobis est,probatur esse mentitus. Si legit hic Hieronymus,Forte reuerebũtur filiũ meum,potuisset uideri inscius futuri deus,mẽtitus uideri nõ poterat. Nã qui sic loquitur,Cras forte rex appellet: si nõ appulerit nemini dicetur mentitus,cũ nihil certi pronũciarit. Quid est igitur temperare sentẽtiam? Relinquere locũ resipiscẽtiæ, dũ sermone suo spem aliquã sibi reliquam esse significat. Verũ illud aduersum nos facere uidet̃,quod Hieronymus meminit de ambigendo: Sed semper,inquit,deus ambigere dicitur. Etem̃ qui hoc animo dicit aliquid futurum,ut animũ addat ut fiat,aut spem faciat,is nimirũ uidetur ambigere. Sic em̃ deprecamur prouapulaturis,Posthac erit bonæ frugi. Et cũ animũ addimus,dicimus,Posthac non cõmittes,ut quisq; te officio superet,aut Dabis operam,ut hũc lapsum officio penses. Ad eundem modũ deus,cũ præsciret Iudæos interfecturos filiũ suũ,tamen ut admoneat illos,quid facere debeant,ita loquitur,quasi spes esset fore,ut reueriti filiũ tãdem resipiscerent,qui toties prophetas occiderãt. Ac rursus pro diuersa parte stare uidetur Chrysostomus Homilia sexagesimanona. Primũ fieri potest,ut hic Forte interpres addiderit de suo. Fieri potest,ut Chrysostomus aduerbiũ hoc,retulerit ex Luca: quemadmodum enarrans Matthæũ,è Luca retulit,De domo & familia Dauid,quod apud Matthæũ in cõtextu nõ erat. Deniq; quod ad sensum attinet nihil est in Chrysostomo,quod cogat addi Forte. Cũ enim ait,Nõ ignorantis certe,absit hoc em̃, sed magnitudinẽ peccati uolentis ostendere, cuius nullam unq; satisfactionẽ ostendere potuerũt: magis uidetur ignorare qui prædicit futurũ quod futurum nõ est,q; qui dicit,Forte futurum est. Itẽ magis ostendit magnitudinẽ peccati, qui hoc dicit futurũ, quod omnino fieri debuit,q; qui dicit,Forte faciẽt. Cæterum similia loca quæ proferunt̃,ex prophetis,Si forte uel ipsi audiãt,&,si forte quiescãt, nõ est in Græcis ἴσως, sed ἐὰν ἄρα. Quid sit apud Hebræos,nescio. Porrò quod addit Hieronymus in cõmentarijs simile quiddam haberi & in Euangelio,Forte uerebuntur filium meũ,non dubiũ est,quin ex Luca citarit,sensum referens potius,q; uerba. Hæc uisum est asscribere: nõ quod absurdũ existimem,si quod addidit Lucas,& hic adiectũ esset, sed ut integritatẽ lectionis,ac nostrã industriam à calũnijs defendam. Illud non omittã quod le-

gimus,

Parabolæ non necesse est, ut cõgruant per omnia.

gimus in commentariolo Hieronymi, quo locum hunc explanat: Sed ſemper ambigere dicitur deus, ſuſpicor librariorum uicio, pro Sæpe, mutatum Semper. Neq; eñ ſemper ſic loquitur in ſacris literis deus.

Dicebant intra ſe.) πρὸς ἑαυτοῖς. Græcis quidem anceps eſt ſermo, utrum ſentiat intra ſe, an inter ſe. Quanquàm accommodatius eſt inter ſe, ut intelligas illos colloquio conſpiraſſe aduerſus filium. Nec eſt,

Et habebimus hæreditat.) Sed κατασχῶμεν, Id eſt, Occupemus, ſiue Obtineamus, aut ut legit Chryſoſtomus, Vt poſſideamus. Ac ſubinde,

Et eiecerunt extra uineam.) ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος. Quid inuitauit hic, ut deprauate maluerit loqui interpres, quàm emendate? Cum dicere licuerit, E uinea, pro Extra uineam, niſi hoc ipſum pulchrum eſſe ducit, uel gratis, σολοικίζειν. Et in *Eijcere extra uineam.*

Male perdet.) Græcus addidit αὐτοὺς, Id eſt, Eos, iuxta morem Hebræorum, Latinus interpres recte omiſit.

In caput anguli.) εἰς κεφαλὴν γωνίας. Hebraica figura dixit, Factus eſt in caput, pro eo quod erat, Cœpit eſſe caput anguli. Vnde Paulus ſcribens Corinthijs, uocat eũ ἀκρογωνιαῖον, id eſt, Summum in angulo. Is enim ſolidiſſimus, ac maximus ſit oportet, qui parietem utrunq; committat, & contineat. Et rurſus ibidem,

A domino factum eſt iſtud.) Iſtud, ſiue Hoc, non pertinet ad totum hoc quod præceſſit, ſed uel ad caput, uel ad angulum: quod utrunq; ſit generis fœminini, uelut αὕτη pronomen. Similiter id quod ſequitur, *Factum eſt iſtud caput, aut angulus iſte.*

Et eſt mirabile.) θαυμαστὴ, id eſt, Admirandus angulus, ſiue Admirabile caput anguli. Sic enim interpretatur Origenes homilia decimanona. Cuius uerba nõ pigebit hic aſſcribere, quantũ ad huius rei probationẽ attinet: Et iſte lapis donum eſt donatũ à deo ædificio uniuerſo, & admirabile caput in oculis noſtris, qui poſſumus eũ uidere oculis mentis. Qui Chryſoſtomũ Latine reddidit, ita uertit, ut nos uulgo legimus. Mihi tamen ſubolet Chryſoſtomũ ad lapidem angularem retuliſſe pronomen, qui duos maxime inter ſe diſſidentes populos in eandẽ religionem coagmentarit, quando ita ſcribit: Et uident nihil horum deo eſſe aduerſum, ſed ualde acceptũ atq; gratũ. Mirabile præterea ſtuporiſq; plenũ, à domino factũ eſſe, ſubiunxit lapidem. Hæc & quæ ſequunt̃, ſi conferas lector, uidebitur Chryſoſtomus de lapide loqui, cuius interpres, aut fortaſſis ſcriba, ſequutus ſuã memoriã, lectionem perturbarit. Subindicat eñ Chryſoſtomus doctores Iudæorum uoluiſſe ædificare, ſed ablq; lapide Chriſto, qui cõnecteret utrunq; populũ. Atq; hæc ex coniectura dũtaxat diuinamus, certius iudicaturi, ſi Græci codicis eſſet copia. Iã quid Hieronymus uertit ex Hebræo, nõ ſatis liquet, cũ conſtet pleraq; eius uolumina fuiſſe deprauata, à ſciolis ſcribis: nec ipſis uoluminibus inter ſe cõſentientibus. Proinde fieri poteſt, ut ex ſua memoria repoſuerit, illud Factum eſt iſtud, & hoc eſt mirabile. Quod ſi maxime dei hus ita uerſum ab Hieronymo, tamen iſtud ad caput referri poteſt, hoc eſt ad Chriſtũ. Nec eſt neceſſe ut ad cõplexum orationis, quæ præceſſit referatur. Certe Hieronymus enarrãs pſalmũ cxvij. legit & exponit hunc in modũ: Et eſt mirabilis in oculis noſtris. Non in illorũ, qui eũ reprobauerunt, ſed in noſtris, qui eũ credẽdo ſuſcepimus. Hactenus Hieronymus. Porrò ſiue referas ad lapidẽ, ſiue ad caput, ſiue ad angulũ, ſenſus eſt idem, & ad Chriſtũ pertinet. Cũ tot autores tam graues ſequutus ſim in annotatione mea, cũ ſenſus optime quadret ad noſtrã lectionem, tamẽ extitit quidam, qui tragicis uerbis exaggerauit hic inextricabilem errorẽ meũ, ex Hæbraei ſermonis Idiomate petens huiuſmodi ſolutionẽ. Hebræi inquit, cũ careant neutro genere, abutũtur fœminino. Huius generis eſſe quod legit Ioſue cap. iij. In hoc ſcietis: Cũ Hebræis ſit, In hac ſcietis. Et pſal. xl. In hoc cognoui, pro, In hac cognoui. Porrò pſal. xxv j. interpres etiã Hebraicũ genus reliquit, Vnam petij à dño hãc requirã. In hanc fermè ſententiã ille. Quæ ut demus maxime eſſe uera, nihil aliud effĩciũt, niſi ut intelligamus ſic poſſe legi, ac uerti, quẽadmodũ habet æditio uulgata. Nõ cõſequitur autẽ, ut neceſſe ſit, cum cõmodior etiam ſit ſenſus, ut ad caput ſeu angulũ, hoc eſt ad Chriſtũ referatur, quemadmodũ faciunt probatiſſimi interpretes. Vbi eſt igitur error ille inextricabilis, ac periculoſus, niſi hic nouus Hebræus ſuccurriſſet? Addã ridiculũ quiddam: A duobus ut dixi, locus hic fuit impetitus, quorũ prior cõfeſſus eſt apud Hebræos

ſic haberi, quemadmodum ego notaram, alter affirmat contra haberi. Atq; ego ſanè uix unquàm duos uidi, qui in re Hebraica conſentirent, ſiue hoc linguæ, ſiue hominũ eſt uicium. Porrò teſtimonium conflatũ eſt è duobus locis, prior pars è pſalmo cẽteſimo decimo ſeptimo, ſecunda ex Eſaia capite uigeſimo octauo. Nempe ea quæ mox ſubſequitur,

Qui ceciderit ſuper lapidem &c.)

Quia auferetur.) ὅτι, Quia. Quod interpres aliquot locis recte prætermiſit, hic ſine cauſa addidit, ut hoc magis ſit oſcitãtiæ, quàm imperitiæ, aut ſuperſtitionis. Nam ſi religio fuit quicquàm omittere, cur omiſit alibi? ſi iudicio omiſit, cur alibi apponit? Item,

Iuſticia regni cælorum.

Facienti fructus eius.) Eius ad regnum refertur, non ad deum, ἀυτῆς, quod Græca le gentibus per ſe liquet. Paulóq; poſt,

Tenere.) κρατῆσαι, quod melius capere, ſiue manus inijcere. Et,

Sicut prophetam.) Commodius erat, Tanquàm prophetã, ſiue Velut prophetam. In uetuſtiſſimo exemplari, nempe Corſendoncenſi, ſcriptum reperi, Habent, præſentis temporis uerbo. Quãquàm hoc ſanè loco duriuſculum eſt, & refragabatur alter codex, nempe Paulinæ bibliothecæ. Certe Græcis eſt ἔιχομ.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

Et altilia.) καὶ σιτιστά. Belle reſpõdet uox Latina Græcæ. Vt em̃ altilia ab alendo dicũtur, ita σιτιστὰ à σιτίζω, quod eſt, cibo, ſiue nutrio. Cæterũ, Occiſa, parum apte reddidit, nam πεθυμμένα magis ſonat Immolata, aut certe mactata, quod olim in nuptijs ſacris epulis agerentur conuiuia. Cæterum,

Villa domus agri.

In uillam ſuam.) Non admodum incommode εἰς τὸν ἴδιον ἀγρὸν, id eſt, In proprium agrum, ut uerbo reddam uerbum, aut In rus ſuum, ut ſenſum magis exprimã. Porrò uilla domus eſt in agro. Et aliquãto inferius, Et egreſſi ſerui eius.) ἐκεῖνοι, ideſt, Illi, nõ Eius. Nec eſt, Quos inuenerũt,) ſed ὅσους, id eſt, Quotquot repererũt. Ad hæc,

Malos ac bonos.) Græce eſt, πονηρούς τε καὶ ἀγαθούς, id eſt, Malosq; ac bonos, ſi quis ad uerbũ reddi uelit. Aut ſi Latine, Seu malos ſeu bonos, ut intelligas nullo delectu. Nã hic eſt ſenſus, ut boni pertineat ad Iudæos, qui ſibi & hodie uident̃ boni, mali ad gentes. Ex Iudæorum enim affectu loquutus eſt Chriſtus, cum utriq; fuerint mali. Ac mox,

Et impletæ ſunt nuptiæ diſcũbentiũ.) Interpres dormitãs Græcum genitiuũ reliquit, cũ dicere debuerit, Diſcũbentibus. Neq; em̃ ueriſimile eſt eũ affectaſſe Vergilij more loqui,

Interpres dormitans.

Implentur ueteris Bacchi, pinguiſq; ferinæ.

Iam quanquàm alicubi licet reperire, Implentur ueteris Bacchi, haud tamẽ inuenias, Domus impletur hominum, ut iam contemnas amphibologiam. De tenebris exterioribus, iam ante dictum eſt. In nonnullis Græcis codicibus ſic legitur, δήσαντες αὐτου πόδας καὶ χεῖρας, ἄραται αὐτὸν, ἐκβάλλετε εἰς τὸ σκότος, id eſt, Ligatis manibus ac pedibus tollite eum, eijcite in tenebras &c. Ac rurſum, Vocati & electi, nomina ſunt Græcis, nõ participia, κλητοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ, cum paulo ante fuerit κεκλημένοις, Dicite inuitatis.

Capere. παγιδεύειν.

Vt eum caperent.) παγιδεύσωσιν, id eſt, Illaquearẽt. παγὶς enim laqueus quo feram capimus, aut auem. Cæterum Herodianos appellat milites Herodis. Is fuit Antipatris filius, quem alienigenã ac Proſelytum Auguſtus præfecerat Iudæis dato regno, ut ab his imperatoris Rhomani nomine tributa colligeret. In hac ſenten tia uideo fuiſſe Hierony mum, quicũ res erat haud mecum illi qui locũ hunc calumniatus eſt. Theophylactus pu tat Herodianos dictos, nõ quod eſſent illius miniſtri, ſed factio quæpiam Iudæorũ affirmantium Herodẽ eſſe Chriſtum, quod homo nõ Iudæus apud Iudæos regnaret omniũ primus, nẽpe filius Antipatri, quod ridiculum putat Hieronymus. Verũ phariſæi cõtendebant Iudæorũ populum, qui decimas ſolueret, eſſetq; deo dicatus, nõ debere ſoluere tributum Cæſari, nec prophanis parère legibus. Herodiani cõtra principis ſui negociũ agebant. Proinde ſimul adeunt Chriſtũ, uni pariter utriq; moliẽtes inſidias, ut quicquid relpõ diſſet, alterutri factioni redderetur obnoxius. Chryſoſtomus putat Theodam & Iudam, quorum mentio fit in actis, ob id interiſſe, quod negarent tributũ oportere pẽdi Cæſari.

Herodian qui.

Cognita autem Ieſus nequitia.) πονηρίαν, id eſt, Malicia, ſeu uerſutia. Nam nequitia magis ad libidinem pertinet. Deinde cur non potius dixit inſcriptio, quàm ſuperſcriptio? cum Græce ſit, ἐπιγραφή. Ac paulopoſt,

Reddite

Reddite igitur Cæſari.) Mire Chriſtus temperauit reſponſum, rogatus inſidioſe de re mundana, iubet oſtendi numiſma, uelut ignotũ: ubi oſtenſum eſt, ſic agit quaſi non agnoſcat imaginẽ, neq; inſcriptionẽ. Quod ubi didicit ab illis, nõ dixit abſolute, Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, ſed, Reddite igitur. Quaſi diceret, Si uerũ eſt quod dicitis, hæc eſſe Cæſaris, ſoluite illi quod illius eſt. Neq; enim cõtinuo quicquid imaginem habet Cæſaris, debetur Cæſari, aut principi. Fortaſſis alienius fuerit admonere Græcam uocem ἀπόδοτε, eſſe ancipitem, quod accipi poſſit, Reddite, uel redditis, ut intelligamus Chriſtũ arrepta occaſione notaſſe uitam illorũ, qui ſolliciti quid deberetur Cæſari, non illud potius curabãt quid deberetur deo. Redditis Cæſari quod illius habet imaginẽ, & illud reddite deo, quod dei habet inſcriptionem, atq; imaginem, nempe animam. Et aliquanto inferius,

Cæſaris imago.

Neq; nubent, neq; nubentur.) Neq; temporis ratio ſeruata eſt, neq; Latinitatis. Nam Græce eſt, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, id eſt, Neq; ducũt uxores, neq; nuptum dantur: ut γαμοῦσιν pertineat ad ſponſos, & ἐκγαμίζονται ad puellas. Quis enim unq; audiuit nubuntur? Quanq; interim periit ſchematis gratia, quæ & ipſa ſeruari poterat, Neque ducunt uxores, neq; ducuntur. Auguſtinus in commentario in ſermonem domini in mõte habitũ primo, legit, Neq; nubent, neq; ducent uxores. Rurſum ſermone primo, de uerbis apoſtoli, niſi quod hic deprauatoris incogitantia Ducunt legitur, non Ducent, nempe iuxta Græcos deprauaſſet & hunc locum, ſi fuiſſet attentus. Cõſimiliter adducit hunc locum & Ambroſius in expoſitione pſalmi centeſimi decimi octaui, ſermone undecimo.

Noua interpretatio.

Nubunt, non nubent.

Sed erunt ſicut angeli dei.) ἀλλ' ὡς ἄγγελοι θεοῦ εἰσι, id eſt, Velut angeli dei ſunt. Atq; ad eum modũ comperi ſcriptũ, & in uetuſtis exemplaribus Latinis, nominatim in aureo, Nominatim in eo quod exhibuit in hũc uſum eccleſia diui Pauli Londinenſis: Atq; item in eo quod exhibuerunt canonici collegij Coꝛſendõcenſis in Brabantia. Ex quo ſatis, opinor, liquet in ſuperioribus uerbis tẽpus librarij uitio mutatũ. Offendit lectorem aliquem, quod reſurrectio nondũ accidiſſet, atq; ea gratia futurũ tempus magis cõuenire. At Chriſtus indicat reſurrectionis tempus iam adeſſe. Sic eũ reſurrectioni deſtinatos uocat reſurrectionem, ſicut euangelicã ſequentes doctrinam uocat regnũ cœlorum. Poſt apparebit in nobis reſurrectio, at interim peragitur in nobis reſurrectiõis negociũ. Quin & Origenis interpres ita uertit homilia uigeſimaſecũda. In reſurrectione neq; nubunt, neq; uxores accipiũt, ſed ſunt ſicut angeli in cœlo, Itaq; paulopoſt repetit, nequis caſum eſſe cauſet.

Regnũ cœlorũ apud nos.

Nõ eſt deus mortuorũ.) In exẽplarib⁹ quæ mihi uidere cõtigit, repetebat hæc uox deus, οὐκ ἔστιν ὁ θεὸς, θεὸς νεκρῶν .i. Nõ eſt deus, deus mortuorũ. Verũ idem nõ reperio apud ullũ interpretẽ. Vnde cõiectandũ eſt, qd erat ſubaudiendũ, id abs quopiã adiectũ fuiſſe.

Qd ſilentiũ ipoſuiſſet.) ἐφίμωσεν, id eſt Obturaſſet os, ſiue occluſiſſet os. Et in Paulo, Non alligabis boui, eſt, οὐ φιμώσεις, Non occludes os. Nec eſt, Legis doctor:) ſed νομικὸς, id eſt, Qui uerſatur in negocijs legalibus, ad uerbum ſonat legalis, ſiue legitimus, etiam ſi non dãnem quod uertit interpres. Nec eſt, Ex toto corde,) Sed in toto corde, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. Etiãſi apud Græcos, ac Latinos ſuperuacanea eſt præpoſitio. Et rurſum non eſt, Hoc eſt maximum & primum,) Sed πρώτη καὶ μεγάλη, id eſt, Primum ac magnum, quanq; hic primũ dixit præcipuum. Hilarius legit, Quod eſt magnum ac primũ.

Sicut teipſum.) ὡς σεαυτόν. Græcis unicũ aduerbiũ eſt ὡς, quod nos, uix duodecim redimus. Proinde fruſtra cauillant, qui putãt hic nõ modũ amoris æqualẽ ſignificari, ſed ſimilitudinẽ, ut amemus proximum, nõ æque atq; noſipſos, ſed ſimili genere amoris. Horũ argutationes licebat excludere, ſi uertiſſet, Proximũ tuum perinde, ut teipſum. Neq; enim huius eſt loci refellere eos, qui nimis Ariſtotelice inducunt charitatis ordines. Magis placet mihi Paulina ſimilitudo de membris corporis, in quo plus etiã honoris adhibemus ijs quæ per ſe ſunt infirmiora. Nec eſt, Vniuerſa lex,) Sed tota, ὅλος ὁ νόμος.

Sicut teipſũ. ὡς apud Græcos.

Ariſtoteles facit bonorum ordines.

EX CAPITE VIGESIMOTERTIO.

Vper cathedram Moyſi.) ἐπὶ τῆς μωσέως καθέδρας, id eſt, In Moyſi ſede. Porrò pro Sederũt rectius diceretur Sedent, quẽadmodum adducit Auguſtinus aduerſus Fauſtũ lib. xvi. cap. xxix. In his eũ uerbis ſic uſurpamus uocem præteriti tẽporis, ut intelligamus actũ etiamnum manentẽ, uelut in Stetit, & appropinquauit. Hunc locũ quidam eò torquent, quaſi parendum

Cathedra Moyſi quomodo accipiẽda ſit.

sit omnibus,quæ præcipiũt episcopi, aut præpositi etiam impij,ob muneris autoritatem: cum Christus de ijs loquatur,qui recte docerent legẽ Mosaicam,nõ qui suis cõstitutiunculis illaquearent homines. Ita nunc quoq; fortassis audiendus sit episcopus,qui recte doceat euangeliũ,etiamsi ipse parum euangelice uiuat. Cæterũ quis ferat eos,aduersus Christi doctrinam,pro suo commodo fixis,ac refixis legibus, meram tyrannidem exercentes in populum,suóq; quæstu,ac maiestate metientes omnia? Qui constitutiunculis ad quæstum,ad tyrannidem excogitatis irretiunt populum, non sedent in cathedra euangelica, sed in cathedra Simonis magi,aut Caiphæ.

Quæcunq; dixerint uobis,seruate.) Apud Græcos additur una dictio ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν τηρεῖτε, id est, Quæcunq; dixerint uobis seruare,seruate. Positum est autem dixerint Græco more,pro Iusserint.

Vt uideãtur ab hominibus.) πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, id est, Ad hoc,ut spectentẽ hoibus,hoc est, Spectaculo sint hoibus,siue cõspicui sint. Cõuenit em̃ spectaculi uerbũ histrionibus,ut & superius indicatũ est. Cæterũ φυλακτήριον phylacteriũ Græca uox Latinis est cõseruatoriũ,quod in his seruat̃ memoria legis,à uerbo φυλάττω, quasi sic præstarẽt,id quod deus iubet per Mosen seruari,præcepta sua. Nã huius occasione superstitionẽ sumpsisse uidẽtur partim ex Deute.ca. vj. Audi Israël,dñs deus uester,deus unus est. Diliges dñm deum tuũ ex toto corde tuo,& ex tota aĩa tua,& ex tota fortitudine tua. Erũtq; uerba hæc,quæ ego præcipio tibi hodie,in corde tuo,& narrabis ea filijs tuis, & meditaberis sedẽs in domo tua,& ambulãs in itinere,dormiẽs,atq; consurgẽs. Et ligabis ea quasi signũ in manu tua. Erũtq; & mouebunt̃ inter oculos tuos,scribesq; ea in limine & ostijs domus tuæ. Proinde pharisæi,quo uiderent̃ admodũ obseruãtes legis,scribebãt Decalogũ in mẽbranis,ceu duobus uoluminibus,quorũ alterum frõti coronæ uice circumponebãt,alterũ brachio: ut siue quò manũ porrigerent essent in cõspectu,siue caput mouissent,ob oculos essent. Itaq; psonati sese plebis,ac mulierculariũ oculis uenditabãt. Hunc morẽ testat̃ Hieronymus ad suã usq; ætatẽ durasse apud Iudæos,Persas,ac Babylonios,atq; eos qui id faciũt apud illos haberi religiosos. Velut hodie apud nos habẽtur,qui diuersis.ac nouis cultuum formis & coloribus sanctimoniã apud uulgus profitent̃. Partim ex Numerorũ cap. xv. Legimus em̃ illic hũc in modũ, Loquere filijs Israël,& dices ad eos,ut faciant sibi fimbrias per angulos quatuor palliorũ,ponẽtes in eis uittas hiacynthinas,quas cũ uiderint recordentur omniũ mandatorũ dñi. Siquidẽ hinc hypocritæ captãtes auram popularẽ,atq; ex mulierculis sectãtes lucra,faciebãt grãdes fimbrias,& acutissimas in eis spinas ligabãt, quo uidelicet ambulãtes,aut sedentes aliquando pũgerentur, nec sinerẽtur usq; obliuisci legum. Et quo quisq; latiores fimbrias circũferret,hoc religiosior habebatur apud superstitiosos, ac simplices. Atq; utinã hoc histrionũ genus nõ adeo passim esset apud Christianos,ad quos collati pharisæi,synceri,simplicesq; queant uideri. Nõ quod nõ oporteat pietatem etiã cultus,aut uictus simplicitate,mundicieq; profiteri, sed quod superstitionẽ,& ostentationem ubiq; oporteat abesse,& præcipuã pietatis partẽ in animo,ac moribus deceat esse sitã. Damnat hoc loco Hieronymus mulierculariũ quarũdam superstitionẽ, quæ quod olim in phylacterijs faciebãt pharisæi,id tum faciebãt in paruulis euãgelijs,& in crucis ligno,alijsq; rebus huiusmodi. quæ habent,inquit,zelũ dei,sed non iuxta scientiã,culicem liquantes,& camelũ glutiẽtes. Si uir sanctissimus hæc sentit de mulierculis,quarũ infirmitati par erat nõnihil cõdonare,quid dicturus sit, si uideat hodie passim ad quæstum ostẽtari lac Mariæ,quod honore propemodũ æquãt corpori Christi cõsecrato? prodigiosum oleũ,fragmẽtula ligni crucis,tã multa,ut si in aceruũ rediganť,uix una nauis oneraria uehat,hic ostẽtari Frãcisci cucullã,illic intimã uestẽ Mariæ uirginis,alibi pectinẽ Annæ,alibi caligã Ioseph,alibi calceũ Thomæ Cãtuariẽsis,alibi Christi præputiũ,quod cũ sit res incerta,religiosius adorãt, & totum Christũ. Neq; uero hæc ita proferunt̃ tanq; ferenda,& plebeculæ donãda affectibus,uerũ huc ferè summa religionis uocat̃,auaricia sacerdotũ,& monachorũ quorũdã hypocrisi: quos alit populi stultitia. Atq; in hisce comœdijs primas agũt episcopi quidã factitij,ne nusq; ualere uideãtur,hæc suis diplomatis approbant,suis nænijs ornant,tãta grauitate,ut quoties mihi legitur istorum cõprobatio,minus credam, quàm antea credebam. Quibus in rebus, nisi grauis inesset ueræ pietatis iactura, Christus

Phylacteria quæ.

Superstitiosa phariseorum hypocrisis.

Superstitio quorundam Christianorum.

Superstitiosa reliquiarum ostentatio.

Christus in solos hypocritas sæuus.

ſtus non tam acriter in hoc hominũ genus inueheretur, cũ alioqui lenis ſit in peccatores.

Ac magnificant fimbrias.) Græcis additur hic, τῶν ἱματίων αὐτῶν, id eſt, Veſtimentorum, ſiue palliorum ſuorum. Etiamſi Latinius erat, Dilatant.

Primos recubitus.) Græcis iucũdior eſt elocutio per dictiones compoſitas πρωτοκλισίαμ, & πρωτοκαθεδρίαμ, quaſi dicas, Præcubitum, & præſidentiam. Et,

Nolite uocari rabbi.) Græcis in nonnullis exemplaribus congeminatur ῥαββεὶ ῥαββεί, id eſt, Rabbi rabbi. Ad eũdem modũ & Iudas ſalutat dominũ, Rabbi rabbi. Videtur autem ea conduplicatio apud Hebræos honoris aliquid habere. Vnde morem hunc exprimens Chriſtus, Nõ omnis, inquit, qui dicit mihi domine domine intrabit. Et hodie ſacerdotes & epiſcopos honoris gratia bis dominos facimus, cũ ſemel dñm dici qui pater ſit, barbarũ ſit. Quanq; nec apud Hieronymũ, nec apud Origenem, nec apud Chryſoſtomũ huiuſce rei certũ inuenio ueſtigiũ. Auguſtinus in annotationibus troporũ ueteris inſtrumenti, cõmonſtrat uarie cõduplicari dictionem apud Hebræos, aliquoties ita ſignificari multitudinem, aut diſtributionẽ. Quod genus eſt illud in Exodo, iuxta ueterẽ æditionẽ, Et colligebant aceruos aceruos, quaſi dicas aceruatim. Nonnunq; indicari uehementiam, quale eſt illud apud Hieremiã, Ficus bonas bonas, & ficus malas malas. Interim generalitatis habet ſignificationem. Quod genus illud in Leuitico: Homo homo, ſi maledixerit deum, ſuũ peccatum accipiet, pro eo quod erat, Homo quicũq; is fuerit. Itẽ in Numeris, Viri uiri, ſi præuaricata fuerit uxor eius. Huic affine tropo, qd' Latini quoq; paſſim uſurpant, Vt ut, pro utcunq;: ubi ubi, pro ubicunq;: qualis qualis, pro qualiſcunq;. Item cũ terbeatum uocant, magnopere beatũ. Iam de tropo ſermonis, qui ſic accipiendus eſt, nõ ut intelligamus uetitũ quocunq; modo uocari magiſtros, ſed certo modo uetari, diligẽter & copioſe diſputat Auguſtinus ſermone de uerbis domini, ex Matthæo, undecimo. *Cõduplicatur dictio uarie apud Hebræos.*

Vnus eſt em̃ ueſter magiſter.) Addunt Græci, ὁ χριστός, id eſt, Qui eſt Chriſtus. Eadẽ uox paulo poſt repetitur. Nec uocemini magiſtri. Si rabbi idem ſonat quod magiſtri, uidetur idẽ bis dixiſſe, cũ paulo ſuperius dixerit: Nolite uocari rabbi. Ni forte rabbi præceptoris eſt uocabulum, nempe qui docet: unde & apud Hebræos רַב à multitudine ſcientiarum dicta eſt uox. Et nõnulli Græcorũ codices nõ utrobiq; repetũt, Vnus eſt magiſter ueſter, καθηγητὴς, ſed priore loco habẽt, διδάσκαλος, quod doctorẽ ſonat, & reſpõdet uocabulo rabbi. In altero ponit καθηγητὴς, quod gubernatorẽ ac moderatorẽ uitæ ſignificat. *Rabbi.*

Qui clauditis.) ὅτι κλείετε, id eſt, Quia clauditis, non qui, ſuffragante & Paulino codice Latino. Ac mox item,

Qui circuitis mare.) ὅτι περιάγετε, id eſt, Quia circũitis, ut paulo ſuperius, ὅτι καταδίετε. quod librariorum errore factum apparet, quanquàm id ad ſenſum haud magni refert.

Orationes longas orantes.) Græce eſt, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, id eſt, ut ad uerbum reddã, Et prætextu longũ orantes, hoc eſt, Sub prætextu longæ precationis, qua ſanctimoniæ uenabantur opinionẽ. Sic enim uertit eadem apud Marcũ, ſub obtentu longæ orationis. Et apud Lucã, Simulantes orationem longã. Interpres Origenis uertit, Lõga occaſione orantes. Is autẽ legiſſe uidetur μακρᾷ dandi caſu. Neq; uero eſt ociosa coniunctio καί. Sentit em̃ illos hoc grauius eſſe puniendos, quod non ſolũ explerẽt uentres ſuos facultatibus uiduarũ, quarum tenuitati magis debebãt ſubuenire, uerum etiam rem impiam facerent, prætextu pietatis, id quod diligẽter annotauit & Chryſoſtomus. Vtinã hic locus emendet quoſdã, qui ſimili arte deuorant domos, non modo uiduarũ, ſed uxorum, uirginum, ſenum, adoleſcentũ, ruſticorum, atq; etiam principũ, nec deuorant tantũ, ſed etiã cõtaminant, & inficiũt. Hos uẽtres orbi peſtilẽtes, taxat hoc loco Chryſoſtomus.

Mare & aridam.) Hebraico more terram aridam, uocat יַבָּשָׁה. Et proſelytus Græca uox eſt, προσήλυτον, nobis aduena. Sic enim dicebatur Hebræis, quem ex aliena natione in ſuæ legis conſortium recepiſſent, illi uocant גֵּר. Ac mox,

Et facitis eum filium gehennæ duplo, quàm uos.) Græce eſt διπλότερον υἱὸν ὑμῶν, id eſt, Duplicius quàm uos eſtis. Quaſi utriq; ſint duplici nomine filij gehennæ. Verum hic aduena magis quàm illi. Ita citat Auguſtinus libro ſecũdo contra literas Petiliani cap. lxxij. Facitis enim filiũ gehennæ duplicius quàm uos. Id enim ſonat ſermo Græcus. Etiam ſi ſecus interpretantur omnes: nempe ut intelligamus illos uno duntaxat nomine malos eſſe, *Duplo filij gehennæ quõ accipiendi.*

quod

quod nõ ſeruarent legem,in qua nati eſſent:aduenam gemino nomine,primũ quod ethnicus,& idololatra,mox nec Iudæus probus,dũ relabitur in uitam priſtinam, & ex malo ethnico fit peior Iudæus.Fortaſſis & hoc ad noſtros mores pertinet, qui magnũ quiddã exiſtimamus,Iudæum ad baptiſmũ pellexiſſe. Non quod hoc non ſit optandũ omnibus nobis,ut omnes Iudæi reſipiſcant:Sed quod quidam ex ea re ſuæ gloriæ cõſulunt, nec ea uia pelliciũt,qua oportet, & pellectũ non ea docent, quæ uere ſunt Chriſtianiſimi. Nam qui fieri poteſt,ut alios reddamus Chriſtianos,niſi prius ipſi fuerimus Chriſtiani? Fit igitur,ut pro ſcelerato Iudæo,ſceleratiorẽ habeamus Chriſtianũ, cuius rei uel Hiſpaniæ teſtes eſſe poſſunt.Et ſunt qui nouo exemplo armis Chriſtianos faciant,ſub religionis ampliandæ prætextu,ſuis opibus,ſuæq; ditioni conſulentes.Nihil agetur his rebus,niſi negocium animo pure Chriſtiano ſuſcipiatur.Huic confine eſt,quod monachorum nonnulli faciunt,qui partim aſtu, partim ſtudio pietatis, ſed abſq; iudicio, quos poſſunt ad ſuum quisq; uitæ inſtitutum pelliciunt,præſertim quos augurẽtur ſibi futuros uſui: ac miro aſtu rudi ſimplicíq; inſidiantur ætati,que nondum nouit,neq; ſe,neq; ueram religionem.

Iudæi baptizati.

Quõ uincendi Turcæ.

Pueros nõ pelliciẽdos ad laqueos uitæ monaſticæ.

Debitor eſt.) ὀφείλει Debet,hoc eſt,reus eſt,ac penè debitor: quod lex uetet iurare per nomen dei. Totus autem hic locus pertinet ad eos,qui quod caput eſt omnis religionis, tacent apud populum,ſi quid minus ad rẽ pertineat id inculcant:ueluti de poteſtate pontificis,de condonationibus,de opinionibus Thomiſtarum,aut Scotiſtarum.

Cõtra eos qui humana prædicant potius, quã quæ ſunt Chriſti.

Stulti & cæci.) Apud Græcos repetitur & in altero loco μωροὶ καὶ τυφλοί.

Qui mundatis.) ὅτι καθαρίζετε, id eſt,Quia mundatis,cõſentientibus & noſtris emẽdatioribus,præſertim aureo. Cæterum:

Quod intus eſt calicis,& qđ deforis.) Quæ Græce pure dicunt,parũ mũde reddidit Latine,τὸ ἔξωθεν καὶ τοῦ ἔξωθέν. Vertere poterat,Exteriorẽ poculi partẽ,& id qđ itus eſt.Nec eſt:

Pleni eſtis:) Sed Plena ſunt,ut pertineat non ad phariſæos,ſed ad poculum & catinũ. Conſentiunt Latini codices uetuſti cum Græcis exemplaribus.Nam ſenſus eſt,Pocula & patinas phariſæis foris eſſe nitidas, ac bene lotas:Cæterum ipſum uinũ ipſoſq; cibos eſſe immundos,utpote partos rapinis,& fraude,atq; hanc immundiciam præcipue uitãdam, ijs qui uere mundi uideri uellent.Id cũ quidã non intelligerent, ἁδικίαν, id eſt,Iniuſticiã, uerterunt in Immundiciam.Quanquàm in nõnullis exemplaribus ἀκρασίαν, id eſt,Intemperantiam inuenio, quomodo legiſſe uidetur Origenes. Noſter interpres legiſſe uidetur ἀκαθαρσίαν. In ſumma uidetur hic locus apud Chryſoſtomum,& alios ueteres uarius habitus fuiſſe.Auguſtinus ſermone trigeſimo legit,Pleni eſtis dolo & rapina,ſed Lucam opinor ediſſerens.Porrò paropſis Græcis patella eſt, aut diſculus,quo apponitur cibus aut condimentum.Quandoquidem apud Italos ſua cuiq; patella apponitur, diſtributo in partes conuiuio.Parſimonia cõmunem patinam inueuit. Legitur & parapſis eodem ſenſu apud Suidam,uocem dictam apparet à rotunditate,flexúq;.

Mundicies phariſaica.

Paropſis & parapſis.

Quia ſimiles eſtis.) Germana lectio apud nos durat,haud ſcio quo caſu, Cum in, Quí mundatis,) fuerit deprauata.Et

Dealbatis,) eſt κεκονιαμένοις, id eſt,Incruſtatis,quod opus albariũ dicitur.Incruſtantur enim gypſo,aut calce.Et φαίνεσθε Paretis. Cur non potius apparetis,ſiue uidemini?

Qui ædificatis.) ὅτι οἰκοδομεῖτε, id eſt,Quia ædificatis. Vt diſſimulem,

Si fuiſſemus nõ eſſemus:) Pro,ſi fuiſſemus,nõ fuiſſemus,cũ Græcis idẽ uerbũ repetat, ἤμεθα, οὐκ ἂν ἦμεν, ſiue ut in quibuſdã eſt ſcriptũ ἤμεθα, ἤμεθα. Merito mouet hoc loco quæſtionẽ Origenes,cur imprecet hoc nomine,uæ phariſæis. Neq; enim hoc nomine ſunt execrãdi quod extruerẽt monumẽta prophetarũ,neq; in hoc quod ab homicidis prophetarum eſſent progeniti:cũ in altero ſit officiũ,alterũ non ſit in manu noſtra unde naſcamur, Verũ ideo reprehendũtur,quod ad ſimulandã ſanctimoniã extruerent monumenta ſanctorũ,& falſò negarent ſe cõſenſuros fuiſſe in illorũ cædem, ſi ijſdẽ temporibus uixiſſent, cũ re ipſa declararent ſe crudelius etiã ſæuituros fuiſſe in prophetas,cũ ipſum Chriſtũ parent occidere. Addit illud Chryſoſtomus,illos haudquaquã ſtudio erga prophetas extruxiſſe monumenta illorũ,ſed ne non extaret trophæũ, ac ueſtigium egregij facinoris à maioribus patrati,atq; ita deterrerentur cæteri à libertate reprehendendi. Cæterũ de Zacharia filio Barachiæ,quæſtio eſt impeditior,neq; prorſus adhuc à quoquam explicata.

Locus obſcurus explicatus.

Zacharias filius Barachiæ quis.

Quidam

Quidam fabulã adducunt ex apocryphis libris, fuisse in templo certum locum designatũ, ubi inter sacra peragenda consisterent uirgines, in eo dum staret Maria mater Iesu, cum constaret iam peperisse, nec uulgus intelligeret diuinitus cõcepisse, id cum populus indigne ferret, & tamen à Zacharia patre Ioannis defenderetur, per tumultum interfectum fuisse inter ædem posteriorem & altare. Ita fermè Origenes, eadem fermè Hieronymus. nisi quod hic uariat, dicens Zachariã patrem Ioannis Baptistæ, ideo fuisse occisum, quod Christi prædicarit aduentum. Alij referunt ad Zachariam Barachiæ filium, qui in duodecim prophetis habetur undecimus. Verum quanquàm in hoc patris nomen consentit, tamen parum est uerisimile, quod huiusmodi nihil reperiatur in historijs diuinis de Zacharia propheta. Ad hæc cum illis temporibus uix extiterint ullæ templi ruinæ. Tertia opinio propior uero est, ut intelligamus de Zacharia filio Ioiadæ, quem in libris Regum, & Paralipomenon, occidit rex Ioas inter aram & templum. Res & nomen cõuenit, solũ patris nomẽ reclamat, quod is Ioiadæ filius scribatur, nõ Barachiæ. Ex hac postrema difficultate bifariam elabuntur. Hieronymus testatur in Euãgelio Nazarenorum, cum hæc refertur historia, Zachariam non Barachiæ dici filiũ, sed Ioiadæ: nimirum innuens in codicibus, librariorum errore pro Ioiada scriptum Barachiam. Chrysostomus aliam aperit fenestrã, uidelicet, Barachiam binominem, eundem Ioiadam dictum fuisse.

Nomen pro nomine.

Genimina uiperarum.) γεννήματα, quod superius recte uerterat, Progenies.

Quæ occidis prophetas.) ἡ ἀποκτείνουσα. Quoniam participio præsentis temporis est usus, & sermo Christi ad utrunq; tempus respicit, accipi potest actus citra temporis certã rationem, perinde quasi dicas, Interfectrix prophetarũ, quæ ac occidisti, & occidis, & occisura es. Hoc ideo admonui, quod uideã Origenem uehementer torqueri, quo explicet rationẽ historiæ, cũ nusq; legamus Hierosolymis occisos, aut lapidatos prophetas plures. Opinor & Hierusalẽ nomine quæ caput erat Iudææ, totam intelligi regionem. Nec est:

Actus sine tẽporis ratione.

Ecce relinquetur,) Futuro tempore, sed præsenti, ἀφίεται, id est, Relinquitur, suffragãtibus & uetustis Latinorum exemplaribus.

Et sub alas suas.) Suas addidit de suo nescio quis. Nam nec apud Græcos est, nec in aureo codice.

EX CAPITE VIGESIMO QVARTO.

IPse autem respondens dixit.) Apud Græcos non est, Ipse, nec respõdens, Nihil enim interrogabant discipuli. Nec est:

Videtis hæc?) sed οὐ βλέπετε ταῦτα, id est, Nónne uidetis hæc. Et:

Non relinquetur hic lapis.) Hic, hoc loco aduerbiũ est ὧδε, id est, In hac structura. Siquidem hoc animo discipuli ostendebant structuras templi, ut Christus commotus operis magnificentia, mutaret sententiam, nec sineret euenire, quod euenturum paulo ante prædixerat. aut certe intelligebant, opus esse maius, aut munitius, quàm ut quisquam posset demoliri.

In montem oliueti.) ἐλαιῶν, id est, Oliuarũ. Et mox, Secreto, κατ' ἰδίαν, id est, Seorsim, siue Priuatim, hoc est, Semotis turbis. Et aliquanto inferius:

Prælia & opiniones præliorum.) πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, id est, Bella, & rumores, siue famam bellorum. Siquidem ἀκοὰς, ad uerbum sonat auditiones. Interpres nullum facit discrimen inter prælium & bellum. Deinde opinio nonnunquàm pro fama reperitur usurpatum, sed cum ad hominem refertur, non cũ ad rem. Alioquin opinio belli est, quoties putatur esse bellum, cum non sit. Est autem rumor belli nonnunq; tristior ipso bello.

Opinio belli, pro rumore belli.

Oportet enim hæc fieri.) Pro hæc, Græci legunt τὰ πάντα, id est, Omnia.

Sed nondum est finis.) Nonnulli codices habebant, ἔσται, id est, Erit finis.

Pestilentiæ & fames.) Iucundam uocũ affinitatem Latinus interpres non potuit reddere in λιμοὶ, & λοιμοὶ, quæ scriptura magis q̃ pronunciatione discerni possunt. Deinde in tribus dictionibus gratiã habet ὁμοιόπτωτα, λιμοὶ, λοιμοὶ σεισμοί. Et ad harmoniã facit τὸ ἀσώματα. Et Pseudoprophetæ unica dictio est cõposita, quam uulgus illiteratum diuidit ψευδοπροφῆται. Nec significat prophetam mendacem, sed qui falso nomine propheta uocetur, cum non sit: sicut ψευδαπόστολοι, qui sibi uindicant eum titulum falso.

Λιμὸς fames, λοιμὸς pestis.

Q̃m abũdabit iniquitas.) διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

Verbum

Verbum infinitum præteriti temporis, quoniam adhæret uerbo futuri temporis, trãsit & ipsum in uim futuri. Quanquàm commodius uertisset per participium ad hũc modum, Multiplicata iniquitate frigescet charitas multorum, ut locis aliquot citat diuus Hieronymus. Nisi quod hic præpositionis uis non redditur διὰ τὸ, quæ facit, ut intelligamus frigus charitatis, non aliunde proficisci, quàm ex magnitudine iniquitatis.

Et tunc ueniet consummatio.) τέλος, quod hactenus uertit, finis. Et paulo superius. Et hic addidit articulum, ὁ τέλος. quasi dicas, ille finis qui expectabatur. Facit enim articulus, ut certum aliquem finem intelligas.

Daniel citatus à Christo.

A Daniele.) διὰ Δανιὴλ, id est, per Danielem. Est autem locus apud hunc prophetam in calce capitis noni, Consummabit autem pactũ multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium. Et erit in templo abominatio desolationis, & usq; ad consummationem, & finem perseuerabit desolatio. Porrò quod Græcus appellat βδέλυγμα, id est, Abominationem, siue execrationem, hoc loco idolum intelligitur, interprete Hieronymo. Idq; nonnulli de statua Adriani Cæsaris interpretantur, quæ usque ad ætatem Hieronymi steterit in eo loco, in quo antea fuerat sanctum sanctorũ, & ob id addit Desolationis, quod templum dirutum fuerit. Et nõnulli codices habebant, τὰ ἐκ τῆς οἰκίας, id est, Res domesticas, siue supellectilem domesticam. Cæterum nõ est simpliciter:

Adrianus sub uertit sanctũ sanctorum.

Ne reuertatur,) sed, μὴ ἐπιστρέψατω ὀπίσω, id est, Ne redeat retro, hoc est & Latinius, Ne rursum redeat. Nec est:

Tollere tunicã,) sed, τὰ ἱμάτια, id est, Vestimenta, siue pallia, hoc est, summas uestes. Quanquàm Hilarius legit tunicam.

Prægnantibus & nutriẽtibus.) Prægnãtibus recte mutauit, & Latinius extulit, quàm si Græca ut sunt reddidisset, ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, id est, In utero habentibus, ut aliàs solet transferre. Cæterum Nutrientibus, Græce est accommodatius θηλαζούσαις, lactãtibus, siue mamma nutriẽtibus. quod θηλὴ papillam fœmineæ mammæ significat. Vnde Augustinus edisserens psalmum trigesimũ nonũ, Mãmantibus dixit, pro nutriẽtibus. Nec est:

Iter sabbati.

Hyeme uel sabbato:) sed χειμῶνος μηδὲ ἐν σαββάτῳ, id est, Hyeme neq; sabbato. Hyems ad iter faciendum incommoda est. Et sabbatis nefas erat Iudæis iter facere, nisi ad pauca stadia. Sẽtit enim Christus celerrime, ac procul esse fugiendum, ideóq; cauẽdum, ne quid obstet celeritati fugæ. Magna pars euangelicæ intelligentiæ in tropis est sita.

Vsque modo.) μέχρι τοῦ νῦν, id est, Vsq; ad præsens tempus, aut quod apertius erat, Vsque nunc, etiam si parum Latinum & hoc.

Tres negationes pro una.

Neq; fiat.) οὐδὲ οὐ μὴ γένηται, id est, Neq; fiat, ut sit abominantis. Quanquàm uideo illos nonnũquam his uerbis abuti pro futuro. Porrò congeries trium negationum emphasim habet negandi.

Nisi brꝰuiati fuissent.) ἐκολοβώθησαν, id est, Decurtati fuissent, cum aliquid amputatur, ac præciditur. Vnde Græcis κολοβῶται dicuntur, qui uerba trunca, ac dimidiata pronunciant. Nec est:

Fieret salua:) sed οὐκ ἂν ἐσώθη, id est, Nequaq; esset seruata, siue Haud quaquã fuisset incolumis omnis caro. Ac rursum Hebræorum more carnem pro homine posuit, tametsi absolutius quiddam habet caro: ueluti cum Latini, omnes mortales pro omneis homines dicunt. Sunt enim mortales, qui homines non sunt: & caro est, quæ nõ sit hominis. Illud haud scio, an sit admonendum,

Ecce hic Christus,) Hic aduerbium esse, nõ pronomen: ὧδε, & ὁ χριστός, Ille Christus, ut certum aliquem intelligas. Elegantior autẽ est sermo, non addito uerbo est, quod non additur in aureo codice. Neq; enim significat quemuis unctum è multis, sed unicum illũ, qui ab omnibus expectabatur. Hunc locum enarrans diuus Augustinus in quæstionibus euangelicis, recte quidem interpretatur, his uerbis excludi schismata hæreticorum, sed cauendum est, ne ad nos quoq; pertineant, qui nobis orthodoxi uidemur. Audimus monachos passim clamantes: Ecce Christus hic est, nec hos tamen inter se consentire. Obseruantes dicunt, apud Coletas, & Conuentuales, nõ est Christus, sed hic est. Iacobitæ clamant, hic est Christus, apud Augustinenses nõ est. Rursus Bñdictini clamant, hic est Christus, non apud mẽdicantes. Denicq; clamat hoc genus omne, hic est Christus. Apud Sacerdo-

Christus oĩm maxime communis.

tes

tes,qui cucullam non gestant, Christus non est. Tot undiq; uoces obstrepunt clamantiũ, hic est Christus. Sed quid ait ipse Christus? Nolite credere. Nusq; non est Christus, ubicunq; sunt affectus Christo digni. Vult ille cõmunis esse omniũ, qui sol est mundi. Non dignatur circũscribi loco, non includi titulis humanis, aut cultu, ceremonijsue. Deniq; non uult ostendi digito, sed affectibus uult exprimi.

Pseudochristi.) Vnica dictio est ψευδόχριστοι, ne quis & hãc dirimat, id est, falso nomine Christi, quod modo indicauimus. Item illud, ὥστε πλανᾶσθαι, maluissem uertere, Vt fallendi sint, propter uerba futuri temporis, ad quæ referuntur hæc.

Si fieri potest.) εἰ δυατόν. Cur non potius, Si fieri possit?

Si in penetralibus.) Græce est, ἐν ταμείοις, quod ante uertit, In cubiculis. Sunt enim ταμεῖα, loca in ædibus abstrusa, ac penitiora, in quibus reponimus, quæ uolumus esse tuta. Vnde & à penitus, penu dictum est.

Vbicunq; fuerit corpus.) πτῶμα Græcis est, id est, Cadauer, illis à cadendo dictum, quemadmodum & cadauer Latinis. Loquitur enim de corpore animantis mortui. Atq; ita frequenter adducit hunc locum Origenes homilia trigesima. Quanquam Hieronymus frequenter, adducens hunc locum, Corpus legit, non Cadauer. Admonet tamen significantius dici Cadauer. Chrysostomus homilia septuagesima Corpus legit, non Cadauer, id est, σῶμα, nõ πτῶμα. Cõtra qui scripsit homilias in Lucam, quas habemus Origenis titulo, homilia decimasexta, Cadauer legit. Nec addũt Græci coniunctionẽ, Et aquilæ, sed οἱ ἀετοί, id est, Aquilæ. Cõuolant eñ aquilæ, & maxime uultures, ad animantiũ cadauera. *Σῶμα, πτῶμα.*

Plangent.) κόψονται, ut intelligas planctum insanum: qui fit, ubi quis præ doloris impatientia suum ipsius corpus cædit, ac lacerat. *Plangere qd.*

Cum uirtute multa & maiestate.) μετὰ δυνάμεως πολλῆς δόξης πολλῆς, id est, Cum potentia & gloria multa. Gloriam certe legit Hieronymus, citans hunc locum in commentarijs Zachariæ. Rursum, Emittet est magis quàm Mittet, ἀποστελεῖ. Nec est,

Cum tuba & uoce magna,) Sed μετὰ σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, id est, Cum tuba uocis magnæ, ut intelligas tubam uocalem, & procul sonantem. Aut Cum tubæ uoce magna: nam Græcus sermo anceps est. *Tuba & uoce.*

A summis cœlorum,) ἀπ' ἄκρων οὐρανῶν, id est, A summis cœlis, hoc est, à summis uerticibus cœlorum. Et quod hic uertit,

Ad terminos eorum.) Græce est, ἕως ἄκρων αὐτῶν, id est, Vsq; ad summos eosdem, ut duo summa intelligas, suprema, & ima.

Ab arbore fici.) Græce est, A ficu. Sed quoniam uox Latina est anceps, bene reddidit periphrasi. Et mox, *Arbor fici, pro ficu.*

Discite parabolam.) Hic certe magis cõueniebat Latine loqui, Discite similitudinem, siue Collationem, ne quis somniet ficum parabolas dicere.

Tener fuerit.) Gemmam sentit in surculis, unde erumpunt frondes. Nec est Nata, sed Enata, ἐκφυῇ.

Et scitote) γινώσκετε. Anceps uerbum est, quod modo uertit, Scitis. Vt omittam quod οἶδα transtulit, Quia, non suo loco. Et,

In ianuis.) Rectius erat, In foribus, siue Ad fores. Est enim sermo prouerbialis, quo significamus aliquid esse in proximo.

Generatio hæc.) ἡ γενεὰ αὕτη. Illud obiter annotãdum, γενεὰν apud Græcos aliquoties accipi, non pro ipsa natione, seu gente, sed pro eo, quod Latini nunc ætatem uocant, nunc memoriam, nonnunquam & seculum. Vnde Nestor τρεῖς γενεὰς uixisse legitur, quod tres hominum ætates durauerat. Ad eum modum uidetur hoc accipi loco. *Generatio, p ætate hominũ*

Donec omnia fiant.) ταῦτα πάντα, id est, Hæc omnia.

Non præteribunt.) παρέλθωσιν. Abuti uidetur his uerbis: alioqui magis sonat, Non prætereant, siue Præterire non possint, δυνατὸν.

Nec angeli cœlorum.) Expressius erat, Ne angeli quidem. Cæterũ in Marco additum est, μηδὲ ὁ υἱός, id est, Neq; filius. Et fatetur diuus Hieronymus hoc asscriptum fuisse etiã apud Matthæum in nõnullis Latinis codicibus, in Græcis non haberi, præsertim in exemplaribus Adamantij, ac Pierij. Atqui ex homilijs Origenis, quas scripsit in Matthæum,

Nec filius dei nouit diem extremi iudicij.

apparet illum addidisse Filium,cuius hæc sunt uerba: Qui non cognouerunt de die illo, & hora,neq; angeli cœlorum,neq; filius. Præparat enim filius scientiam diei illius & horæ cohæredibus promissionis illius,ex quo seipsum exinaniuit. Ac paulo post:Et præparans omnem quem uult scire illum diem, & horam cum sanctis angelis, & cum ipso domino nostro Iesu Christo. Ad eundem modum legit Augustinus in homilijs quas ædidit in Matthæum,sermone uigesimoprimo,nec legit solum,uerumetiam interpretatur. Cumq; hoc Hilarius, cum ait in expositione canonis, dicens diem illum omnibus esse incognitum, & non solum angelis, sed etiam sibi ignoratum. Legit & interpretatur eodem modo Chrysostomus. Deniq; & Hieronymus ipse in progressu enarrationis sequitur hanc lectionem.Et cum Marcus ἐπιτομὴν scripserit Matthæi, consentaneum est illum nõ hoc addidisse de suo. Proinde suspicor hoc à nonnullis subtractum, ne Arrhianis esset ansa, confirmandi filium esse patre minorem,qui nobiscum aliquid ignoraret. Verum erat igitur ex Marco item eradendũ,ubi planè legitur.Neq; conuenit hac uia tollere occasiones hæreticorum,alioqui bona pars euangeliorũ foret eradenda. Et in primis illud,Pater maior me est. Interpretatione medendum erat huic malo,non rasura:calamo,non scalpello.

Vitata occasio Arrhianorum.

Sicut autem in diebus Noë.) Etiamsi nihil refert ad sensum,tamen non est, In diebus Noẽ,sed ὥσπερ αἱ ἡμέραι τοῦ νῶε, id est,Sicut dies illi Noë,sic erit &c..

Nubere, γαμίσμ.

Nubentes,& nuptui tradentes.) γαμοῦντες καὶ ἐκγαμίζοντες. Rursum, Nubẽtes accommodauit uiris. Dicere poterat, Ducentes uxores, & nuptum dantes. ut alterum ad uiros pertineat,seu magis ad utroq;,sponsum ac sponsam:alterum ad soceros,& socrus.

Vnus assumetur.) Latinius Vnus & unus,uertisset in Vnus & alter,aut in Alter & alter.Deinde librarius,opinor,mutauit tempus uerborum. Nam Græcis est, ἀφίεται & παραλαμβάνεται, id est,Relinquitur & assumitur.Nec est otiosa temporis catachresis. Indicat enim rem mox,ac certo futuram. Quandoquidem Christus uoluit suos in hac esse opinione,ut extremum illum iudicij diem semper expectarent parati, ceu mox uenturum: non quod uellet eos errare,sed quod uere mox uenit:etiam quod post aliquot annorũ milia uenit,si quis æternitatem contempletur. Atq; in hac opinione fuisse uidemus Petrum, Paulum,Hieronymum,Gregorium,cumq; his innumeros alios.Nec est,

Extremi iudicij dies omnibus incertus, & semper expectatus.

Si sciret,) Sed εἰ ἤδει, id est, Si scisset.

Duo in lecto, unus assumetur,& unus relinquetur.) Hanc particulam hoc loco non addunt Græci codices. Videtur huc asscriptum ex Lucæ capite decimoseptimo.Græcæ lectioni suffragabantur duo codices diui Donatiani.

Qua hora fur uenerit.) Nonnulli Græci codices scriptum habebant, ποίᾳ φυλακῇ, id est,Qua custodia. Atq; ita legit Origenes in homilijs.Porrò custodiam uocauit tempus excubiarum. Veteres enim noctem in aliquot excubias diuidebant,quas alicubi uigilias uocat. Ponit enim duas personas, patremfamilias excubantem, & furem insidiantem. Nec est,Sineret,sed εἴασε, id est,Passus fuisset,aut siuisset. Ponit enim alicui parum uigilanti,domum perfossam à furibus,non id passuro,si scisset tempus nocturnum quo fures essent aggressuri. Porrò furem uult intelligi,diem illum extremum:patremfamilias,unũquemlibet nostrum.Ergo cum ille ueluti fur obrepere tentet,& incertum sit quo tempore,nobis uidelicet iugiter est excubandum,ne dormitantes opprimat. Vnde miror Hilarium furem hunc interpretari diabolum,licet autorem sequutus sit Origenẽ, sed sæpe coactius enarrantem sacras literas. Nihil enim est quod nos offendat dissimilitudo rerum, aut personarum collatarum. Satis est in hoc constare similitudinem,ad quod adhibetur. Fur non expectatus obrepit:eaq; res facit,ut semper uigilet paterfamilias: Ita dies ille inopinantes opprimet,ni semper excubuerimus.

Christi aduentus, furi nocturno comparatus.

Quia nescitis qua hora uenturus sit filius hominis.) Græci sic habent, ὅτι οὐκ οἶδατε ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται, id est, Quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ita legit Chrysostomus:etiamsi secus legit Theophylactus.

Quis putas.) τίς ἄρα, id est,Quisnam. Nam ita mauult Valla.

Cõstituit, pro constituet.

Quem constituet.) κατέστησεν,constituit, præteriti temporis est. Ponit enim quod accidet,ad similitudinem.

Familiam suam.) θεραπείας,id est,Famulicium,ut intelligatur eum præfectum famulis.

Vt dissimulem

Vt dissimulem,quod ἐυρήσει rectius uertisset,Offenderit,siue Reperierit, & Inuenerit.

Super omnia bona.) ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ, id est,Super omnes res suas:siue ut alicubi citat Hieronymus, Super uniuersam substantiam : propius accedens ad Græcum sermonem exprimendum. Etiamsi non male uertit interpres.

Moram facit dominus meus uenire.) χρονίζει ἐλθεῖν, id est, Contatur redire,siue Differt reditum.Nec additur Suos,sed tantum est,Conseruos.

Manducet autem & bibat.) ἐσθίειν τε καὶ πίειν, id est, Edereq́ & bibere,ut pendeat à uerbo Incipiet. Quanquam in nonnullis est ἐσθίειν δέ, id est,Edere uero.

Qua non sperat.) ᾗ οὐ προσδοκᾷ, id est,In die quo non expectat.Mirum autem cur hic interpretem delectarit ἀκυρολογία, qui sperare maluerit, quàm expectare, cum Græce sit expectare. *Sperare, pro expectare.*

Et diuidet eum.) καὶ διχοτομήσει, id est, Dissecabit:à διχατέμνειν, id est, In duas dissecare partes.

EX CAPITE VIGESIMOQVINTO.

Buiam sponso & sponsæ.) Et sponsæ,non additur in Græcis codicibus. Nec apud Chrysostomum,aut Hilarium ulla Sponsæ mētio.Apud Chrysostomum homilia septuagesimanona,qua locum hunc edisserit:Ac ne in contextu quidem,qui præferri solet, nec in tota enarratione Sponsa nominatur, quod attinet ad occursum.Apud Hilarium uero in canone huius euangelij. Quanquam apud Origenem homilia trigesimasecunda,in titulo historiæ euangelicæ, nescio quis adiecit,cum ipse differens,nullam Sponsæ faciat mentionem:Aut potius sic facit mentionē,ut declaret se Sponso tantum legisse,non Sponso & sponsæ. Sic enim exponit:Omnes isti sensus lampadas suas accipiunt,id est,organa sua naturalia,siue secundum uerbum dei uti uolentes,siue & contra uoluntatem dei,tamen accipiunt eas, quando recipiunt sponsum esse ecclesiæ uerbum dei, & filium dei . Et egrediuntur de mundo, & de erroribus deorum multorum.Et ueniunt obuiam saluatori, qui semper paratus est uenire ad uirgines eas,ut simul ingrediatur cum dignis earum, ad beatam sponsam ecclesiam. Hactenus Origenes. Ex his liquet sponso iri obuiam eunti ad sponsam, ut illum deducant in ædes sponsæ.Nam sponsa domi sedet,sponsum operiens. Non prodit foras,uelut auida uiri. Item in cæteris. Cum repetitur de mora sponsi,de clamore coorto,Ecce spōsus uenit,de sponsa siletur. Tantum uno loco uidetur Origenes occursum & ad sponsam referre,cum ait, oportere obuiam iræ sponso uerbo, & ecclesiæ immaculatæ. Atqui ubi de clamore dicitur, quo omnes uocantur ad occursus officium, constat nullam fieri sponsæ mentionem. Ait enim,Ecce sponsus uenit, exite obuiam ei. Quanquam hac de re non est,quod quisquam contendat. Quod si quis alicubi repererit additum Sponsam, intelligat & sponsam aliquousque sponso occurrere, ut sponsi comites recte dicantur utrique occurrisse . Sponsus Christus est, & huc spectat tota parabola , ut illi iam aduenienti, fide ac pijs factis obuiam eamus. Ad sponsam nulla parabolæ pars pertinet : imò illi ipsi qui bene occurrunt,sponsa sunt. Etiamsi me non fugit, apud Augustinū addi sponsæ mentionem,epistola centesimauigesima. Ac rursum sermone de uerbis domini ex Matthæo uigesimasecunda,locum hunc edisserens,nec legit,nec enarrat sponsæ uocabulum. *Spōsus occurrens sponsæ.* *Sponso & sponsæ.*

Non sumpserūt.) ἔλαβον. Aptius erat Sumpserant. In his enim præterito imperfecto, aut secundo indefinito,uice præteriti plusquamperfecti abutimur. *Non sumpserunt.*

Ne forte nō sufficiat.) μήποτε, id est,Ne non sufficiat:aut si mauis exprimere coniunctionem expletiuam,Ne quando non sufficiat.Nec est simpliciter,

Emite uobis,) Sed ἀγοράσατε ἑαυτοῖς, id est,Emite uobis ipsis. Est autem inabsoluta oratio,ni subaudias,timemus,aut periculum est,aut non faciemus . Intelligitur enim id, quod non explicatur,prudentes uirgines negasse illis oleum.Nec est, *Sermo imperfectus.*

Dum irent emere,) Sed ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, id est, Abeuntibus autem illis ad emendum,uenit sponsus &c.

Nouissime.) ὕστερον, id est, Deinde, siue Posterius . Quod ut aliâs tolerabile sit, hic

certe non quadrabat,cum de duobus uirginum ordinibus loquatur. Vero non additur nec apud Græcos,nec in codice aureo.

Vigilate itaque.) Quidam addunt,Et orate,quod nec in Græcis inuenitur,nec in noſtris emendationibus.

Quia neſcitis diem,neque horam.) Hoc loco repetunt Græci codices,quod ſuperius addebatur,In qua filius hominis ueniet, ἐν ᾗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται.

Bona ſua.) τὰ ὑπάρχοντα, Facultates ſuas, ſiue Subſtantiam ſuam, uti ſuperius admonuimus.

Virtus, δύναμις.

Propriam uirtutem.) δύναμιν, id eſt, Facultatem,ſiue Poteſtatem:ut ad uires, non ad probitatem pertineat.

Et lucratus eſt.) καὶ ἐποίησε, id eſt, Et fecit, ſiue Confecit. Et Latinius, Altera duo, quàm Alia duo.

Venit & poſuit.) Vtrunq; præſentis eſt temporis, ἔρχεται καὶ σωαίρει, id eſt, Venit & ſubducit,ſiue Ponit. Ac paulo poſt, προσώτεγκεν, id eſt, Attulit potius quàm tulit.

Superlucratus ſum.) ἐκέρδησα ἐπ' αὐτοῖς, id eſt, Lucratus ſum ſupra, ſiue ultra ea. quod idem & poſtea ſimili modo repetitur. Certe lucratus ſum habebat codex aureus. Quidam codices pro ἐπ' αὐτοῖς, habebant ἐν αὐτοῖς, id eſt, In illis,Hebraico more, pro eo quod eſt,Per illa.

Euge, εὖ.

Euge ſerue.) εὖ δοῦλε, id eſt,Bene,ſeu Recte ſerue. Vox eſt collaudãtis,& applaudentis,ei qui ſit functus officio.Licet idem polleat euge, εὖγε,bene ſane.

Congregans ubi non ſparſiſti.) καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας, id eſt, Congregans inde,ubi non ſparſiſti.

Meto ubi non ſemino,) θερίζω ὅπου οὐκ ἔσπειρα, id eſt, Meto ubi non ſeminaui. Nec eſt Pecuniam Græce,ſed ἀργύριον, id eſt,Argentum. Quam uocem diuus Hieronymus ad myſterium accommodat,etiamſi Græcis nonnunquam pro pecunia uſurpatur,ſed argentea per ſynecdochen.

Pecunia, ἀργύριον.

Committere pecuniam meam.) Committere non eſt hic Credere,ſed βαλεῖν, hoc eſt Deponere. Quanquam ſenſum bene reddidit interpres. Ac Mittere comperi ſcriptum in codice aureo.

Et quod uidetur habere.) καὶ ὃ ἔχει, id eſt,Et quod habet. Atq; ita legit & Hilarius. unde apparet ex altero Euangeliſta huc tranſcriptum,quod abſurdum uidebatur tollere quicquam ab eo,qui nihil habeat.

Maieſtatis ſuæ.) δόξης, id eſt,Gloriæ.Nam ita frequenter gaudet uertere.

Et ſeparabit eos ab inuicem.) Cum præceſſerit Gentes, tamen mutato genere ſubiecit Eos, quod tamen interpreti non poteſt imputari, cum ſic habeatur in Græco. Verum abinuicē Latinius certe reddi poterat, Separabit eos,alios ab alijs,ſiue Alteros ab alteris, cum de duobus loquatur ordinibus,altero piorum altero impiorum. Porrò συνηγάγετε belle uertit Collegiſtis,pro Hoſpitio excepiſtis hoſpitem & errantem.

Tunc dicet rex & his q̃ à ſiniſtris.) Rex, nec additur apud Græcos,nec in aureo codice.

Sitientem.) ἢ διψῶντα, id eſt, Aut ſitientem: conſentientibus & antiquis Latinorum codicibus.

Fratribus meis minimis.) ἐλαχίστων. Mirum quid interpreti uenerit in mentem, ut eandem uocem paulo poſt uerteret per comparatiuum minoribus,cum de eiſdem loquatur.Et tamen ex hoc loco,puto, ſibi cognomen Minorum ſumpſerunt quidam Franciſcanæ familiæ.

Minores unde.

Maledicti.) κατηραμένοι, id eſt,Execrati,ſiue deuoti.

EX CAPITE VIGESIMOSEXTO.

Aſcha fiet.) γίνεται καὶ παραδίδοται, id eſt,Fit & traditur. Vtrunq; Græcis præſentis eſt temporis.

Caiphas.) Græci ſcribunt καϊάφαε, id eſt,Caiaphas,quatuor ſyllabis.

Ne forte tumultus fieret.) ἵνα μὴ θόρυβος γένηται, id eſt, Ne tumultus fiat.

fiat,ut referatur ad personam Pharisæorum,his uerbis inter se consultantium,Ne quid tentemus in die festo,ne tumultus oriatur in plebe per occasionem diei festi. Nam forte addidit de suo interpres, Vt quid, εἰς τί, id est, Ad quid,siue Quorsum. *Persona alia.*

Alabastrum.) ἀλάβαστρον, delicata pyxis unguentaria uitrea, ita dicta à λαβεῖν prehendere,& particula priuatiua ᾱ, addita per pleonasmũ ϱ, quod ob leuorem comprehendi non possit. Sic & Horatius: Nardi paruus onyx. Et, Precioſi, est βαρυτίμου, quasi dicas,grauis precij,quod olim appenderetur æs,non numeraretur. *Alabastrus unguenti, ut onyx nardi.*

Multo.) Est quidem Græce πολλοῦ, tamen Latinius, opinor,erat Magno.

Quid molesti estis.) τί κόπους παρέχετε, id est, Quid molestias exhibetis,aut Cur negocium facessitis?

Opus bonum.) ἔργον καλὸν, quod non simpliciter bonum, sed egregium, ac pulchrum significat. Et,

Meipsum autem non semper habebitis.) Vtrobiq; Græcis est ἔχετε, id est,Habetis, præsentis temporis. Nec est Semper, sed quouis tempore, πάντοτε, quod πᾶν, unde compositum est,ad hunc quoq; modum possit accipi. *Pauperes habetis.*

Mittens enim.) βαλοῦσα præteriti temporis est, unde plenius sic extulisset, Nam quod hæc misit unguentum hoc in corpus meum,id fecit in sepulturam mei,ut significet se breui moriturum.

Dicetur quod hæc.) λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, id est,Dicetur & hoc quod hæc fecit. Nam Quod,hoc loco non est coniunctio,sed nomen relatiuum.

In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. Eius,fœminini generis est,unde ad ipsam refertur mulierem. Porrò μνημόσυνον non simpliciter significat memoriam, sed pignus aliquod, aut monumentum, quod amicus apud amicum relinquit, quod illum sui commonefaciat. Vnde non inepte uertisset,In monumentum sui. Nonnulli recentiores Memoriale uocant. *Memoria, μνημόσυνον*

Iudas scariot.) ἰσκαριώτης, id est, Iscariotes: de quo iam admonuimus. *Iscariotes.*

Primo autem die.) Die,apud Græcos subauditur,non explicatur: sicut & illic, Prima autem sabbati. hic τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων, id est, ut uerbum uerbo reddam, Primo infermentatorum. ut subaudias totidem substantiua,quot sunt articuli, Primo die panum infermentatorum. *Azymi infermentati.*

Ad quendam.) πρὸς τὸν δεῖνα, id est, Ad illum. Sic autem loquuntur Græci, cum significant certum hominem,quem tamen nõ nominent. Vnde apparet Christum addidisse nomen,cæterum Euangelistam obticuisse.

Qui intingit mecum.) ὁ ἐμβάψας, id est, Qui intinxit. Etenim si,illo intingente manum,dixisset, Qui intingit mecum,hic me prodet, indubitatum ac manifestum fuisset signum. Nunc autem uoluit etiam iterum locum dare pœnitentiæ Iudæ. Et tamen prius argumentum dixit, indicans illum non solum adesse in conuiuio, uerumetiam in eadem patina,in idem ius immergere manum,quod est intimæ familiaritatis. Quemadmodum annotauit & Origenes homilia trigesimaquinta, sic enarrans hunc locum, ut hoc sermone Christi, magis sit exaggerata insignis Iudæ malicia, quem ne mensæ quidem communis familiaritas, quæ solet ethnicis quoque haberi sacra, à destinato facinore retraheret. *Qui intinxit, pro qui intingit.*

In paropside.) ἐν τρυβλίῳ, id est, In catino, siue patina. Mirum quur libuerit Græcam uocem altera Græca reddere.

Per quem filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, præsentis temporis uerbum. Iam enim hoc agebatur, nimirum præstituta pecunia. Et mox,

Qui tradidit illum.) ὁ παραδιδοὺς αὐτὸν, id est, Qui tradebat, siue Traditor illius.

Cœnantibus autem.) ἐσθιόντων, id est, Edentibus, siue Vescentibus.

Accipite & comedite.) λάβετε, φάγετε, Sumite, edite, citra copulam. Et hic Chrysostomus enarrans, repetit illa ex Paulo, Quod pro uobis frangetur. *Accipite, edite.*

Et accipiens calicem.) καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον καὶ εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς, Et sum-

pto poculo,& gratijs actis,dedit illis.

Hic est enim sanguis.) Enim non est in nõnullis Græcis codicibus,ut nec paulo ante in consecratione corporis.

Noui testamenti.) Articulus additus significantiorem Græcis reddit orationem, τὸ περὶ καινῆς διαθήκης, id est, Qui est noui testamenti. Significat autem hic testamentum,quod condunt morituri.

Effunditur, frangitur.

Qui pro multis effundet.) ὃ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον, id est, Qui pro multis effunditur. Quanquam reperio hoc nõnunquã pro futuro poni sicut ἐξχόμενον: nisi quod Paulus utrunq; præsentis temporis participio extulit, ὃ κλώμενον & τὸ ἐκχυνόμενον, id est,Quod frangitur quod effunditur,quẽadmodum suo annotabimus loco. Effunditur legit & interpres Origenis homilia trigesimaquinta.

Hymno dicto.

Et hymno dicto.) καὶ ὑμνήσαντες, id est,Cum dixissent,siue cecinissent laudes, ut intelligas apostolos dixisse hymnos non tantum Christum.

Oliueti.) Rursum ἐλαιῶν, idest,Oliuarum,quod iam toties fuit obuium.

Percutiam pastorem.) Vaticiniũ est apud Zachariam prophetam capite decimo tertio. Conuenit autem æditio Septuaginta cum Hebraica ueritate, nisi quod pro eo quod Hieronymus uertit,Super uirum adhærentem mihi,Septuaginta uerterint, ἐπὶ ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ, id est, Super uirum ciuem eius. Id Hieronymus accidisse putat ambiguitate unius elementi י, quod non discrepat à ו nisi sola magnitudine:& si ו legatur,Meum significat,si ,ו, Eius. Septuaginta uerterunt hoc modo, πάταξον τὸν ποιμένα καὶ διασκορπισθήτωσαν τὰ πρόβατα. Ex πάταξον Euangelista fecit κατάξω,& ex διασκορπισθήτωσαν,fecit διασκορπισθήσονται. Præterea quod illic dictum est sub persona prophetæ rogantis,ut deus percutiat pastorẽ, Euangelista accõmodauit ad personã ipsius dei.Id eñ prodidit Hieronymus libro de optimo genere interpretandi ad Pammachiũ:atq; eadem ferè repetit, enarrans hunc prophetæ locum. Atqui hac sanè in re, aut ego prorsus hallucinor,aut lapsus est Hieronymus:quẽ ut fateor uirũ fuisse summa doctrina,pari eloquentia,incomparabili sanctimonia,ita hominem fuisse non possum diffiteri. Etenim si quis attentius expendat eum prophetæ locũ,is comperiet, nihil esse necesse,imò non nisi dure,hæc ad prophetæ personam accõmodari. Quod quo magis perspicuum fiat,ipsa uerba subscribam. Framea suscitare super pastorem meum,& super uirum cohærentem mihi, dicit dominus exercituum. Hæc certe palàm est dici sub persona dei,cum addiderit, Dicit dominus exercituum.Ac mox sequitur: Percute pastorem,& dispergentur oues. Hæc quoq; sunt dei uerba alloquentis gladium suum. Quod si quis uelit aliò torquere,certe quod sequitur non sinet: Et conuertam manum meam ad paruulos. Atque adeo reclamat euidentius,quod continenter adiungitur: Et erunt in omni terra dicit dominus. Hunc quoque locum magnis tragœdijs calumniatus est quidam,qui si tam esset ad docendum quæ recta sunt instructus,quàm uidetur animatus ad calumniandum aliena,dignus esset qui inter celebres scriptores annumeraretur.Cum nemo plus tribuat Hieronymo,cum illud in me criminati sint quidam,libris etiam æditis,quod Hieronymum Augustino alioqui summo prætulerim:hic me clamitat mihi Hieronymum unũ ex omnibus delegisse, quicum monomachiam susciperem,& canit frigidum Hieronymi encomium, quasi nõ ante sit à me maiore spiritu laudatus. Quanquam hoc ipsum laudis quod hic tribuit Hieronymo, mutuatus uidetur ex meis scriptis. Et hos tumultus cit homo turbulentus,quod in re minime periculosa dissenserim ab Hieronymo, cum summa tamen honoris præfatione, præsertim cum ipse Hieronymus sibi parum constet. Ego sacrilegus,qui Hieronymum dixerim, hominem esse. Quid autem dici potest clementius? Et actum erat de honore Hieronymi,ni lapis iste uiri patrocinium tanto spiritu suscepisset.Sed ut omissis cauillis,rem lectori paucis aperiamus. In libello de optimo genere interpretandi, cum hoc ageret ex professo Hieronymus, ut ostenderet quædam apud Hebræos discrepare ab interpretatione Septuaginta,aut apostolorum citationibus, adduxit & hunc Zachariæ locum,sic distinguens personas, ut argumento quod instituebat,tunc congruebat. Cæ-

Excussa Hieronymi sententia.

terum

terum in commentarijs quibus locum hunc Euangeliſtæ enarrat, ſic temperat ſententiam,ut quod in libello de optimo genere interpretandi ſcripſerat, propemodum recantare uideatur: Hoc,inquit,alijs uerbis in Zacharia propheta ſcriptum eſt, & ni fallor, ex perſona prophetæ ad deum dicitur, Percute paſtorem. Porrò quod hunc ſenſum confirmat conſenſu pſalmi ſexageſimi: Quoniam quem tu percuſſiſti, perſequuti ſunt. Vt demus hoc ſenſiſſe pſalmographũ,quod interpretatur Hieronymus,haud cogit tamen, ut perſona loquentis mutetur. Cum enim conſtet priorem partem uaticinij,Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, pertinere ad deum patrem, ſi quod mox ſequitur,ad eundem referatur,Percute paſtorem &c. tamen idem exiſtit ſenſus,Chriſtum à patre fuiſſe percuſſum,qui ſuo gladio mandauit, ut percuteret.Percutit enim, qui percutiendum tradit. Cæterum Hieronymus enarrans ipſum prophetam, magis etiam à ſeipſo diſſentit, & accommodat totam orationem patri. Quod quo magis perſpicuum ſit, ipſius uerba ſubſcribam: Nec putandum eſt de altero loco aſſumptum teſtimonium, quia in euangelio deus à ſe paſtorem dicit eſſe percuſſum. Et in præſenti loco gladio atque mucroni legimus imperatum, Percute paſtorem, & diſpergentur oues.Hactenus Hieronymus. Vides palàm patris imperantis mucroni ſuo uocem eſſe, Percute paſtorem, non autem uerba prophetæ obſecrantis. Vides nullam eſſe mentionem eius rei, quam poſuerat in libello de optimo genere interpretandi, cum hic maxime tempeſtiuum fuerit hoc inculcare. Quid igitur diſſonat in Matthæo? Verba diſſonant,res eadem eſt. Quiſquis enim loquitur,gladio ſuo, Percute,ſignificat ſe mox uelle percutere,& ideo Matthæus uerbis omiſſis ſenſum expreſſit,Percutiam paſtorem.Quin & pronomen omiſit Matthæus,quum in propheta ſit, Super paſtorem meum.Quod ipſum etiam inuitat,ut ſermonem patri potius accommodemus.Suum enim uocat unicum illum ſe dignum, cum alijs alij ſint paſtores, quorum nonnulli tales ſunt,ut illis percuſſis,melius habeat grex. Sed exultat calumniator, docens nos perſonas in literis diuinis aliquando mutari ſubito. Nihil erat neceſſe, ut hoc ab iſto diſceremus, quod toties in libris noſtris teſtati ſumus. Sed hic nihil cogebat mutare perſonam. Et apparet Hieronymum ſuæ ſententiæ pœnituiſſe. Atque hic eſt doctor iſte egregius, qui omnibus rebus inſtructus, acceſſit ad tractandas ſacras literas, quas ego heri aut nudiuſtertius cœpi attingere. Cum ante annos uiginti ſcripſerim Enchiridion: & in hoc opere tumultuario quod inficiari non poſſum, plura citem ex diuerſis autoribus,quàm operis ratio poſtulet. Ipſe tantum in his quæ à nobis citantur obambulet, uenans quod arrodat. Ac ne hoc quidem,quanq; non tumultuanter,ſed per ocium agat,illi feliciter ſuccedit. Sed ut miſſum faciam,hunc lapidem, arbitror Hieronymũ hac in parte æquiorẽ eſſe ſuo Antimacho,quàm tali Symmacho.

Gallus cantet.) φωνῆσαι, id eſt,Sonet.Et Græcus quidẽ ſermo per ſe anceps eſt, niſi hypoſtigme iungat Ter aduerbium uerbo Abnegabis:etiamſi apud alios non eſt eadem ambiguitas.

Tunc uenit Ieſus.) Venit præſentis eſt temporis, ἔρχεται.

In uillam quæ dicitur Gethſemani.) χωρίον, id eſt, In locum: quando ita mauult Valla.Nam ad ſenſum haud magni refert.Porrò Gethſemani,Hebræis ſonat,uallis pinguedinum.Nam גַּיְא uallem, שְׁמָנִּין pinguedinem ſignificat. Ea eſt ad radices montis Oliueti,ut teſtatur Hieronymus in locis Hebraicis.

Gethſemani uallis pinguedinum autore Hieronymo.

Contriſtari & mœſtus eſſe.) λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, id eſt,Dolere & grauiter angi. Nam ἀδημονεῖν, impotentem animi moleſtiam ſignificat:quo uerbo uſus eſt & Paulus,ut ſuo demonſtrabimus loco.

Triſtis eſt anima mea.) Triſte magis dicitur, quod triſticiam adfert,ſeu moleſtiam. Latinius erat,In dolore eſt,ſiue Mœret,aut Mœſta eſt anima mea.

Suſtinete hic.) μείνατε ὧδε, id eſt,Manete hic. Et aliquanto inferius,

Iterũ ſecundo abijt.) Latinius erat,Et rurſus iterũ abijt, πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθών.

Venit & inuenit.) Vtrunq; præſentis temporis, ἔρχεται καὶ εὑρίσκει.

Sic non potuisti.) οὕτως ἐυκ'ἰσχύσατε, id est, Adeo non potuistis, siue Siccine non potuistis: suffragante & aureo codice.

Transire nisi bibam illum.) παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ ἵνα μὴ αὐτὸ πίω, id est, Transire à me, ut non bibam, siue Quo minus bibam illum. Atq; ita sanè legit Chrysostomus homilia trigesima quinta.

Et uenit iterum.) καὶ ἐλθὼν ἔυρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας, id est, Et cum uenisset, reperit eos denuo dormientes.

Tunc uenit ad discipulos.) Hic Venit & Dicit utrunque præsentis est temporis ἔρχεται καὶ λέγει.

Dormite iam & requiescite.) Dubium erat, an legendum esset, Dormite & requiescite, an Dormitis & requiescitis, nisi addidisset λοιπὸν, id est, Posthac, siue De cætero, pro quo interpres posuit Iam: Nec id sanè male. Argutat̃ hoc loco Laurentius Valla, nescio quid, non conuenire, ut qui paulo ante obiurgauerit suos quod dormierant, nunc dormire iusserit: præsertim cum mox subijciat, Surgite eamus hinc. Quanquam Origenes, Chrysostomus, & Hieronymus in hunc sensum interpretantur, ut Christus iusserit eos dormire. Et allegorijs rem explicant. Verum saluo aliorum iudicio, potest sermo Christi habere nonnullam ironiam, Hactenus non potui à uobis impetrare, ut paulisper mecum uigilaretis, nunc ipsa res excitabit uos, cum uideritis meum supplicium, & uestrum periculum. Atq; ita probe quadrant ea quæ consequuntur, Surgite, ecce appropinquat. Atque hæc mea sententia minus mihi displicere cœpit, postea quàm comperissem Theophylactum in Marcum multis uerbis eam inculcare.

Notat⁹ Valla

Ironia in sermone Christi.

Ecce appropinquat.) ἰδοὺ ἤγγικεν, id est, Ecce appropinquauit, præteriti temporis, siue Adest, aut In propinquo est.

Et filius hominis tradetur.) Traditur est Græce, præsentis temporis, παραδίδοται.

Appropinquauit pro immineet.

Ecce appropinquabit qui me tradet.) ἤγγικεν ὁ παραδιδούς με, id est, Appropinquauit qui me tradit.

Cum gladijs & fustibus.) μετὰ ξύλων, id est, Et ligneis. Atque ita uertit alibi.

Missi a principibus.) Missi, addidit interpres explicandi causa, quanquam non habita generis ratione, cum præcesserit turba: ut dicendum potius fuerit Missa.

Ad quid uenisti.) ἐφ' ᾧ πάρει, id est, Ad quid ades, siue aduenis. Nec ita potest accipi, ut intelligamus Quò malorum uenisti, sed Cuius rei gratia uenisti: quandoquidem articulus est dandi casu ᾧ. Etiamsi in nonnullis exemplaribus scriptum reperio ἐφ' ὅ. Quanquam omnino noue, articulus postpositiuus usurpatus est, uice τίνι aut τί.

Amputauit.) ἀφεῖλεν, id est, Abstulit.

Gladio peribunt.) In gladio est Græce, tametsi præpositionem recte omisit interpres. Nec est Peribunt in nonnullis exemplaribus, sed morientur, ἀποθανοῦνται. Atque ita legit Augustinus secundo commentario, quo explicat sermonem Christi habitum in monte. Locus hic nonnihil distorsit diuum Augustinum, quod palàm refelli possit hic sermo, gladio perituros, quicunque gladium sumpserint, cum constet latrones etiam aliquot non perire gladio. Proinde interpretatur gladio peccati iugulari animam eius qui gladio percusserit. Quod si uerum est, quid opus erat uerbum futuri temporis Morietur. Iam enim mortua est anima percussoris etiam priusquam gladium uibret in proximum. Itaque mea quidem sententia simplicius erit, ut dicamus Christum in genere sensisse, nõ esse apostolicum uti huiusmodi defensione, ut ferrum ferro repellamus, & iniuriam iniuria retaliemus. Nec enim ad eum modum uitari malum, sed fieri ut mutuis iniuriarum uicibus sine fine propagetur malum. Alioqui si ad uiuum exigamus hunc sermonem, imò si ad uerba, quid faciemus iudici & magistratui gladium portanti? quid imperatori, qui solenni etiam ritu gladium accipit à Christi uicario? Sunt huiusmodi permulta Christi dicta, in quibus sententiæ summam spectare conuenit.

Gladio perire qui gladio percusserit, quomodo accipiendum.

Modo, p nũc.

Et exhibebit mihi modo.) Modo, in locum non suum translatum est, cum debuerit

adiungi

adiungi uerbo rogare. ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι, id est, Quod non possim nunc rogare. Suffragatur & codex aureus.

Legiones.) Hic quoque Græcus usurpauit uocem Latinam, λεγιῶνας.

Quia sic oportet fieri.) Si, quod, accipitur εἰδικῶς. Supplendum est aliquid ad sensum. Scripturæ, quæ dicunt, quod ita oportet fieri.

Vt adimplerentur.) πληρωθῶσιν, Vt impleantur, ut ad Christi loquentis personam referatur. Quanquam potest & ad apostoli personam scribentis referri.

Vsque in atrium.) ἕως ἐπὶ τὴς αὐλῆς, id est, Vsque atrium, siue usque ad atrium.

Vt eum morti traderent.) ὡς, siue ὅπως θανατώσωσιν, id est, Vt occiderent: aut si placet periphrasis, Morte afficerent: etiamsi Vergilius dixit, Dede neci.

Et non inuenerunt.) In Græcis codicibus bis ponitur, Et non inuenerunt, siue Inueniebant, καὶ οὐχ ἕυρον. καὶ πολλῶν ψευδομαρτύρων προσελθόντων οὐχ ἕυρον, id est, Et non inuenerunt. Et cum accessissent multi falsi testes, non inuenerunt. Ad eum modum legit interpres Origenis homilia trigesimaquinta.

Nouissime.) ὕστερον, id est, Deinde, siue Posterius: quod iam sæpius ita uertit. Fortasse comparatiuum positum est pro superlatiuo.

Et post triduum reædificare illud.) καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομῆσαι αὐτὸν, id est, Per treis dies, siue triduo ædificare illud. Sic enim mox exprobrāt: Qui destruis templum dei, & in triduo ædificas, non reædificas. *Aedifico, non reædifico.*

Ad ea quæ isti aduersus te testificantur.) τί οὗτοί σου καταμαρτυροῦσι, id est, Quid, siue Cur isti contra te dicunt testimonium?

Adiuro te.) ἐξορκίζω, Exorcizo. Idem uerbum quo utimur in consecratione aquæ sacræ, & ejiciendis immundis spiritibus. Sed ubi est interim, quod tam magnifice præcipit Calepinus quidam, clamans ἐξορκίζειν uerbum esse barbarum, & solœcismos nostros rideri à spiritibus immundis, quoties legimus, exorcizo te, cum dicendum sit, exorgizo te: idq; probat admodum dialectice: Suida, inquit, scribit ἐξοργίζειν esse εἰς τὸν ἐργὸν ἐμβαλεῖν. Quod perinde est ac si quis dicat, Cepe herbam significat, Igitur Sæpe uidi, non Latine dicitur. Et tamen sunt qui mihi indignantur, quod ab hoc aulim dissentire. *Calepinus taxatus.*

Si tu es Christus filius dei uiui.) Viui, nec est in Græcis, nec in aureo codice.

Dixit illi Iesus.) Dicit est & in Græcis, & in antiquis Latinis.

Blasphemauit.) ὅτι ἐβλασφήμησεν, id est, Quod blasphemauit. Quāquam quod coniunctio, ut superuacanea recte omissa est. Nam ut Græcis habet uim affirmandi, ita Latinis uitiaret sermonis puritatem. Porrò blasphemandi uerbum scio Latinum non esse, sed blasphemiam tamen reliqui, quod nobis atrocius quiddam sonat quàm conuicium, nempe conuicium in deum.

Quid adhuc.) τί ἔτι, id est, Quid præterea: aut, Quid insuper.

Audistis blasphemiam.) Græci addunt αὐτοῦ, id est, Eius, siue Ipsius.

Palmas in faciem dederunt.) Græcis unica dictio est ἐῤῥάπισαν, id est, Alapas impegerunt. Non reprehendo tamen, quod periphrasis exprimat indignitatem rei.

Vna ancilla.) παιδίσκη. Potest accipi, ut sonet puellam. Est enim diminutiuum à παῖς.

Exeunte autem illo.) Græce accusatiuus est, ἐξελθόντα δὲ αὐτὸν, id est, Egressum autem eum. Nec est Ianuam, sed In uestibulum, εἰς πυλῶνα, siue In uestibulo, aut Ianua.

Alia ancilla.) Ancilla addidit interpres. εἶδεν αὐτὸν ἄλλη, Vidit illum altera.

Detestari.) ἀναθεματίζειν, id est, Deuouere, aut Execrari, siue ut in quibusdā legitur, καταναθεματίζειν: quod grauius est quàm ἀναθεματίζειν. *Καταναθεματίζειν.*

Quia non nouisset.) ὅτι οὐκ οἶδα, id est, Quia non noui. Quanq; coniunctio ὅτι, nō respondeat Latino: & recte mutauit interpres figuram Hebraicā. Quod tamen aliâs nescio qua superstitione non audet: uelut ibi, Et confessus est, quia non sum ego Christus.

Gallus cantauit.) ἐφώνησε, id est, Clamauit, siue Sonuit. Quanquam recte gallicinium, siue galli cantus dicitur.

Quod Iesus dixerat.) Græci addunt αὐτῷ, id est, Sibi. Et Qui legendū est, nō quod. τῷ εἰρηκότι, id est, Qui dixerat. Id palàm fit ex interpretatiõe Origenis: cuius interpres *Qui dixerat.*

pro

pro, Quod dixit, uertit, Dicentis: ſenſus enim eſt, qui dixerat ita futurum. Quandoquidem huiuſmodi participium ſeruit utriq; tempori, præterito perfecto, & præterito pluſcq; perfecto. Idem interpres pro eo quod Græcis eſt αὐτὸς, uertit, Ad ſe. Ne quis hoc omnino contemnat, per nos annotatum.

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

PRincipibus ſacerdotum, & ſenioribus populi.) Hoc loco non additur Populi, nec apud Græcos, nec in aureo codice, ſed ſubauditur è loco qui proxime præceſſit.

Sanguinem iuſtum.) ἀθῶον, id eſt, Inſontem, ſiue Innocentem. Ita mox uertit, Innocens ego ſum à ſanguine iuſto &c.

Tu uideris.) σὺ ὄψῃ, id eſt, Tu uidebis, ſiue Videris, prima acuta, ut ſit futurum uerbi ſubiunctiui à uidero. Nec uideo qui conſtet ratio ſermonis, niſi aut dicamus indicandi modum uſurpatum pro modo imperandi, aut imaginemur ab ὄψομαι futurum, præſens ὄψέω: unde ſit imperatiuum ὄψα, ſicut à ποιέω ποίει.

Laqueo ſe ſuſpendit.) ἀπήγξατο. Vnum uerbum tribus eſt circumloquutus, & recte. Tantum enim ualet ea dictio, ac ſi dicas, laqueo ſe præfocauit. De corbona dictum eſt alibi, quod aliter uocant gazophylacium.

Prophetæ citatum teſtimonium expenſum.

Ager ille Achéldemach.) Græci codices non habent uocem Hebraicam, ſed tantum Dictus eſt ager ille, ager ſanguinis. Annotauit hunc quoque locum diuus Hieronymus in libro cui titulus, de optimo genere interpretandi, negans quod hic citat ex Hieremia Matthæus, prorſus extare apud Hieremiam. Verum apud Zachariam prophetam, ſed ita ut quæ retulit Euangeliſta, parum reſpondeant ad Hebraicam ueritatem, ac multo minus ad uulgatam æditionem Septuagínta. Etenim ut idem ſit ſenſus, tamen inuerſa eſſe uerba, imò penè diuerſa. Ob calumnioſos, ipſius Hieronymi uerba ſubſcribam. Rurſus in Matthæo, redditis à Iuda proditore triginta argenteis, & empto ex eis agro figuli, ſcribitur: Tunc impletum eſt, quod ſcriptum eſt per Hieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt &c. Hoc in Hieremia penitus non inuenitur, ſed in Zacharia alijs multo uerbis, ac toto ordine diſcrepante. Vulgata quippe æditio ita ſe habet: Et dicam ad eos, Si bonum eſt coram uobis, date mercedem mihi, aut renuite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Dixitq; dominus ad me: Pone illos in conflatorium, & conſidera

Hieronymus.

ſi probatum ſit, ſicut probatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & miſi eos in domo domini in cōflatorium. Quantum diſtet ab Euangeliſtæ teſtimonio Septuaginta tranſlatio, perſpicuum eſt. Sed & in Hebræo, cum ſenſus ſit idem, uerba præpoſtera ſunt, & penè diuerſa. Et dixi, inquit, ad eos: Si bonum eſt in oculis ueſtris, adferte mercedem meam, & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit dominus ad me, proijce illud ad ſtatuarium, decorum precium, quo appreciatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci eos in domo domini ad ſtatuarium. Accuſent Apoſtolum falſitatis, quod nec cum Hebraico, nec cum Septuaginta congruat tranſlatoribus, & quod his maius erret in nomine, pro Zacharia quippe Hieremiam poſuit. Sed abſit hoc de pediſequo Chriſti dicere, cui curæ fuit non uerba aut ſyllabas aucupari, ſed ſententias dogmatum ponere. Hactenus Hieronymi uerba retulimus. Is excuſari facile poteſt, quod hic aliud agens non explicuerit nodum propoſitæ quæſtionis. Magis mirum,

Error in nomine autoris.

cur nec ipſum prophetæ locum ediſſerens, nec Matthæum enarrans diluat: quod fatetur etiam maius eſſe, quàm uerbis & ordine diſcrepare, pro Zacharia poſitū Hieremiam: Præſertim cum idem in huius Euangeliſtæ capite decimotertio. Vbi itidem ex Eſaia citatur, quod eſt Aſaph, dicat ſcriptoris accidiſſe uitio. Origenes ingenue faſſus, quæ hic citantur ex Hieremia, nuſquam apud Hieremiam legi, ne apud Hebræos quidem, duplicem aperit rationem expediendæ quæſtionis. Aut enim culpa ſcribarum commutatum nomen, præſertim cum inter uoces nonnulla ſit affinitas: Aut teſtimonium aſſumptū ex libro, qui inſcribitur apocrypha, hoc eſt, occulta Hieremiæ, quæ Hieronymus fate-

Apocrypha Hieremiæ.

tur à ſe

tur à se lecta. Quanq; non probat, ut ad apocryphorum autoritatem locus hic referatur. Nec mihi sanè probatur, præsertim cum adducatur, non monendi, arguendi, aut hortandi causa: quas ad res nonnunq; & ethnicorum testimonijs abutimur, sed ut serium oraculum, quo passionis mysterium sit explicatum. Origenes minus iniquus apocryphis quàm Hieronymus, existimat hoc à libris apocryphis peti posse: sicut illud quod adducit Paulus in epistola ad Corinthios priore, Quod oculus nō uidit &c. ex Heliæ apocryphis desumptum arbitratur. Item in epistola ad Timotheum secūda, capite tertio, de Iamnes & Mambres, qui restiterunt Moysi, cum horum in Exodo nulla fiat mentio, desumpta uideri ex apocrypho libro, cui titulus, Iamnes & Mambres. Nec defuisse, qui ob hanc causam contenderint, hanc ad Timotheum epistolam, Pauli non esse, sed frustra: cum eodem nomine nemo taxauerit priorem ad Corinthios. Chrysostomus autem enarrans epistolam ad Timotheum, indicat alias duas uias explicandæ quæstionis de nomine: Quarum altera est, quod Iudæi quædam habuerint, quæ citra librorum monumenta, per manus tradebant uiua uoce, ea uocabant ἄγραφα, siue traditiones. Fieri autem posse, ut huiusmodi loca ab illis hausta sint. Altera est, quod ait fieri potuisse, ut licet hæc scripta non fuerint, nec ab alijs audierit, tamen afflatu sancti spiritus didicerit Apostolus. Mihi uero proximum uidetur, apud Græcos errore scriptorum mutatum nomen, atq; inde deceptum interpretem Latinū, nobis tradidisse quod legerat. Equidē arbitror nihil esse huiusmodi in Euangelistis. Glossa quam uocant ordinariam, haud scio unde hauserit, quod indicat in quibusdam codicibus non haberi nomen Hieremiæ, sed tantum, per prophetā. Addit aliam elabendi uiam: Quoniam eodem spiritu afflati scripsere prophetæ, nō absurde uni cuipiam tribuebatur quod ab alio dicitur: nec obliuionem fuisse, quod Matthæo pro nomine Zacharia, occurrerit nomen Hieremiæ, sed moderationem diuini spiritus. Aperit & aliam rimam, quod nonnihil huius prophetiæ sit apud Hieremiā capite trigesimosecundo, uidelicet de agro empto. Cæterum hæc uerba, Quæ appreciauerūt, nec apud Hieremiam esse, nec apud Zachariam, sed addita sub persona Euangelistæ. Hæc in medium profero, iudicium lectori relinquens. Cæterum etiam si fuisset in nomine duntaxat memoriæ lapsus, non opinor quenquam adeo morosum esse oportere, ut ob eam causam totius scripturæ sacræ labascerat autoritas. Addam de meo quintam extricandæ quæstionis rationem. Si dixerimus Zachariam fuisse binominem, sicuti paulo ante dictum est de Zacharia filio Barachiæ, qui idem sit dictus Ioiadas. Cæterum locus est apud Zachariam capite undecimo, si quis uelit excutere. Nam res perplexior est, quàm ut hic paucis explicari possit, & propè παράδρομος est. Refert Hieronymus Hieremiam apocryphum sibi exhibitum à quodam Iudæo factionis Nazarenæ, in quo hæc ad uerbum, ut ab Euangelista citantur, haberentur. Verum ut dixi, non probat ut Apostolus ex apocryphis adduxerit testimonium: præsertim cum hic mos sit euangelistis & apostolis, ut neglectis uerbis, sensum utcunque reddant in citandis testimonijs. Porrò Syris חַקַל est ager, דְמָא sanguis. Hieronymus testatur & sua ætate locum extitisse Hierosolymis ad latus Australe montis Sion, ubi tum quoque pauperum ac tenuium cadauera, partim terra obruebantur, partim sub dio putrescebant.

Apocrypha Heliæ.

Ἀγραφα Iudæorum.

Memoriæ lapsus an fuerit in Euāgelistis.

Aceldema qd Syriace.

Quod appreciauerunt.) ὃν ἐτιμήσαντο, id est, Quem appreciauerunt, hoc est, quem precio æstimauerunt.

Tu es rex.) ὁ βασιλεύς, id est, Ille rex: ut de eo rege intelligas, qui tum à Iudæis expectabatur.

Ad ullum uerbum.) πρὸς οὐδὲ ἓν ῥῆμα. Sermo Græcus anceps est. Siquidem hic potest esse sensus, Et nō respondit ei uerbum ad quicq;, siue Non respondit ei ad ullum uerbum.

Per diem autē solennem.) κατὰ δὲ ἑορτὴν, id est, In festo uero. Nec opus erat periphrasi.

Populo dimittere.) τῷ ὄχλῳ, id est, Turbæ, siue multitudini.

Habebat autem tunc unum uinctum.) Vnum, non est in Græcis, nec in antiquis Latinorum codicibus. Nec Vinctum apud Græcos participium est, sed nomen, δέσμιον.

Pro tribunali.) ἐπὶ βήματος, id est, In tribunali. Quanquam Latine uertit interpres, & eleganter magis quàm suo more: ut hic quoq; admonendus sit lector, ne fallatur.

Nihil tibi & iusto.) Latinius certe fuerat, Ne qd rei tibi sit cū iusto illo. Vt Christi innocentia

Iesu innocẽtia omniũ testimonio comprobata.

nocentia undiq; meruit testimonium, Iudæ, Pilati, huius uxoris, Annæ, testium, Magorum, Chananæorum, Samaritanorum, centurionum. Sed hoc uni illi cõtigit, quo certius foret, totum hoc quod ille passus est, nobis impensum esse.

Per uisum.) κατ' ὄναρ, id est, In somnis. Sic enim uertit in initio huius euangelij: & recte. De quibus pluribus uerbis differit Valla, qui ὄραμα, id est, Visum, putat esse uigilantium: cum ὄναρ somnium sit, & quod in somnis apparet, ἐνύπνιον Græcis dicatur.

Perluaserant populis.) Et hic rursus est Turbis, non Populis, ὄχλοις.

Facere illum, Græce.

Quid igitur faciam de Iesu.) De, præpositio nõ est in Græcis, τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον χριστόν; Cæterum Græci abutuntur in his uerbis accusandi casu pro datiuo, ubi significant bene aut male fieri cuipiam. Vnde uertendum erat, Iesu Nazareno.

Dicunt omnes.) λέγουσιν αὐτῷ, id est, Dicunt ei. Quanq; hic Græca uariant exẽplaria.

Ait illis.) Illis, non est in Græcis, ὁ δὲ ἡγεμὼν ἔφη, Præses autem ait.

Lauit.) ἀπενίψατο, id est, Abluit. Et,

Sumpta aqua.) λαβὼν, id est, Cum accepisset, siue sumpsisset.

Innocens.) Idem est uerbum, quod paulo superius uerterat Iustum, δικαίου, id est, Insons & innoxius.

Vos uideritis

Vos uideritis.) ὑμεῖς ὄψεσθε, id est, Vos uidebitis. Sicut & antea, Tu uideris, ut sit actiuum uerbum futuri temporis.

Flagellatum.) φραγελλώσας. Et hic Romana uoce Græce scribẽs est usus cõmutata una litera: quod damnatos ante ultimũ supplicium uirgis cædere ex more esset Romano.

Tradidit eis.

Tradidit eis.) Eis, non est in Græcis emendatioribus, & officit nonnihil sensui. Neque enim Iudæis tradidit Iesum, sed suis militibus, supplicij ministris. Etiamsi haud scio quo casu in nostra prima æditione fuit additum. Atque ita legisse Hieronymum, ut nos indicauimus, testatur illius in hunc locum interpretatio.

Suscipientes.) παραλαβόντες, id est, Accipientes, uel potius Acceptum: ut sæpe aliâs mutat genus uerbi, quo respondeat tempus.

Cohors & σπεῖρα qua digni tales.

Cohortem.) τὴν σπεῖραν, quod & funem significat Græcis. Nam cohors rusticana militum manus est.

Coccinea.) κοκκίνην, Coccinam magis. Nam coccus granũ. Et grana uulgo uocantur, quibus tinguntur rubra quædam, quod lucem addant colori. Porrò chlamys pallium est militare: ut & color & forma uestis militaris sit: eoq; magis ad ludibrium faciẽs, cum pius impiorum uestem gestaret.

Expuentes in eum.) καὶ ἐμπτύσαντες εἰς αὐτὸν, id est, Cum inspuissent in eum.

Plectentes coronam.) πλέξαντες, id est, Plexam siue Concinnatã, ut cõueniat tempus.

Deposuerunt sup caput.) ἐπέθηκαν, id est, Imposuerũt. In nõnullis habebat posuerunt.

Et postquam illuserunt.) καὶ ὅτε ἐνέπαιξαν, id est, Cum illusissent.

Vt crucifigerent.) εἰς τὸ σταυρῶσαι, id est, Ad crucifigendum. Et paulo ante,

Vestimentis eius.) Magis quadrasset, Vestimentis suis.

Hunc angariauerunt.) Mirum cur hic delectarit peregrina uox, cum dicere potuerit,

Angariare, Persicum uerbum uidetur.

Adegerunt, siue Compulerunt. Siquidẽ Suidas indicat uocem esse Persicam, quod apud illos regij nuncij ἄγγαροι dicerentur. Vnde & qui literas inuicem tradunt perferendas, angari dicuntur, quos eosdem ἀσάνδας appellabant. Deniq; translata uox est ad quosuis, qui seruorum aut iumentorum ritu baiularent onera. Fortassis ea uox iam militibus erat usurpata, quemadmodum habebant sua castrensia.

Qui dicitur Golgotha.) Hieronymus in libro quo explicat uoces Hebraicas apud

Golgotha, & Golgoltha.

Matthæum, admonet Golgotha Syrum esse uerbum, non Hebræum, sonaréque locum calui siue caluariæ. Sunt qui malint Chaldaicum esse, & Golgoltha pronunciandum, addito altero Lambda. Equidem non arbitror operæprecium de barbarica uocula, uehementius contendere, & magis libet Latinorum & Græcorum in hoc consensum sequi. Cuiuscunq; linguæ est, ita dictus est locus in Aelia ad Septentrionalem partẽ montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Nam quod nonnulli dicunt illic sepultum Adam, unde loco inditum sit uocabulum, eam fabulam reiicit Hieronymus, cũ Adam sepultus legatur in Arba iuxta Hebron.

Dederunt

Dederunt ei uinum.) Quidam Græci codices non habebant uinum, sed Acetum cum felle mixtum. Quanquàm Hilarius uinum legit, Chrysostomus acetum. Tametsi nō multum interest inter acetum, & acidum uinum. Certe paulo post mentio fit aceti non uini. *Vinum myrrhatum.* *Acetum.*

Impleuit spongiam aceto.) Origenes illud annotauit, quod Matthæus dixerat acetum felle mixtum, Marcus uinum myrrhatum, Ioannes acetum cū felle. ex quo palàm est Origenem quoq; acetum legisse, non uinum. Et magis congruit cum propheta qui dicit, Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Illud admonendus lector, non uideri eundem potum hic datum Christo, qui datur in cruce pendenti.

Vt impleretur quod) Hoc prophetæ testimonium non citatur in plerisq; Græcorū codicibus. Et Hieronymus enarrans hunc locum nullam omnino de eo facit mentionem. Lyranus addit, haud scio ubinam lectum, Hieronymum admonere hoc testimonium à Matthæo non fuisse positum, sed duntaxat ab Ioanne, nec inueniri in uetustis exemplaribus. Certe nō addebatur in uno uetustissimo codice diui Donatiani. Cæterum locus est in psalmo uigesimoprimo. Leuiculū est, quod interpres de suo addidit Sibi, cum pronomen nec sit apud Græcos, nec in aureo codice, Diuiserunt sibi uestimenta sua. *Additū aliquid in Euāgelio.*

Super uestem meam.) ἡ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου. Quod magis sonat uestitum quàm uestem. Vt non multum agant, qui hinc ratiocinātur Christo fuisse quinq; uestes. Duas fuisse constat ex euangelio. Magis autem uidetur eiusdem uerbi aut similis repetitio, ex proprietate sermonis prophetici.

Et sedentes seruabant eum.) Græci addunt ἐκεῖ, id est, Illic.

Super caput) ἐπάνω τῆς κεφαλῆς, id est, Supra caput. Non enim erat titulus in capite. *Causa Αἰτία.*

Causam) αἰτίαν, Quæ uox apud Græcos, & causam significat, & accusationē, siue crimē.

Tunc crucifixi sunt.) τότε σταυροῦνται, id est, Tunc crucifiguntur, præsentis temporis: ut historico more res iam geri putetur.

Vah qui destruis.) Interiectio, uah, non additur in Matthæo, sed in Marco. Vnde huc addita uidē. Et articulus ὁ, nōnullā habet ἔμφασιν, quasi dicas, Tu ille destructor templi.

Reædificas.) οἰκοδομῶν, id est, Aedificas, ut superius admonui. Origenis interpres uertit, Qui destruebas, &, Qui ædificabas. In aliquot uetustis exemplaribus scriptū erat, Destruit & reædificat, tertia persona.

Et credimus ei.) ἡ πιστεύσομεν ἐπ' αὐτῷ, id est, Credemus in eo. Quanquàm paulo inferius est, Ei, ut nihil interfit utrum legas.

Confidit.) πέποιθεν, id est, Confisus est, siue, fiduciam habet in deo. quandoquidem in his, ut dictum est, abutuntur tempore. *Verba affectus.*

Liberet eum nunc si uult.) Græci addunt alterū pronomen εἰ θέλει αὐτόν, id est, Si uult eum. Videntur enim alludere ad illud psalmi: Sperauit in domino, eripiet eum, saluum faciet eum, quoniam uult eum. Alioqui conuicium uidebatur non in Christum modo, uerumetiam in deum recidere. *Omissum aliquid.*

Improperabant ei.) ὠνείδιζον αὐτῷ, id est, Opprobrabant, siue eadē probra dicebāt in illum. Augustinus explicans tropos Exodi, libro annotationum suarum tertio, putat hic ἐναλλαγὴν esse, ac numerum multitudinis positum pro numero singulari, propterea quod apud alios euangelistas alter duntaxat conuicia dicit in Christum. Vnde mirum est, cur Hieronymus in commentarijs syllepsin appellet, tropum quidem agnoscens, sed aliā subnectens rationem, qua tropo non sit opus: ut primum uterq; conuiciatus sit Christo, mox mota terra alter resipuerit. Carrensis quasi neutrum legerit, ut arbitror, Hoc, inquit, uidē falsum. Tam ciuiliter mouet de fide Euāgelistarum quæstionem. Ac mox, ad hoc, inquit, dicitur, ut putes dictum inter pocula. O theologum sobrie ac reuerenter tractantē sacras literas. Et me sacrilegij reū agunt, quod hūc nō habeā ꝓ deo, cū fuerit ordinis Iacobitici. *Tropus in euangelio.* *Carrensis.*

Et tenebræ factæ sunt ab hora sexta.) Iam igitur tribus horis pependerat in cruce: siquidem Marcus testatur eum hora tertia fuisse crucifixum. Quāquam & de illius loci lectione uariatum est olim, ut suo demonstrabimus loco.

Tenebræ factæ sunt super uniuersam terram.) ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, id est, In totam terram, siue Super totam terram. Neq; enim illæ tenebræ occupabant uniuersum terrarū orbem, ut meo iudicio recte sentit Origenes, sed Iudæam duntaxat, aut terram Hierosolymitanam, *Tota terra quō accipiēdum.*

mitanam. Alioqui uel casu meminissent huius prodigij, rerum gestarum scriptores. Quẽ admodum & uniuersus orbis apud Lucam describi dicitur, cum intelligatur orbis duntaxat Rhomanus descriptus. Indicat Origenes in nonnullis codicibus adiectum fuisse, Tenebræ factæ sunt super totam terram deficiente sole, quasi solis deliquium eas induxerit tenebras. Atq; ita certe tradit epistola quæ nomine Dionysij circumfertur, mihi ψευδεπίγρα φος uidetur. Verũ hanc opinionẽ longe reijcit Origenes, & scripturam mutatã improbat.

Eclipsin solis in passione negat Origenes.

Hebraice.) Græci scribunt ad hunc modum, ἡλὶ ἡλὶ λαμασαβαχθανὶ, id est, Heli heli lamasabachthani. Ac mirum non est si peregrinæ linguæ uerba deprauatim scribunt, & pronunciant Græci, Latinicq;. Cæterũ in sua lingua scribuntur ad hunc modũ אֵלִי אֵלִי לָמָה עֲזַבְתָּנִי, id est, Deus meus, deus meus, cur me deseruisti? Est enim primus uersiculus psalmi uigesimiprimi, in quo uertendo Septuaginta, cur tria uerba de suo admiscuerint amota una dictione, mirũ est. Sic enim illi reddiderunt, Deus deus meus, respice in me, quare me deseruisti. At Matthæus ita retulit, ut habetur apud Hebræos. Porrò Hebræa distinguenda sunt ad hunc modum אֵלִי, id est, deus meus. אֵלִי, id est, deus meus. לָמָה, ut quid. עֲזַבְתָּנִי dereliquisti me. Siquidẽ probabile est Christum uerba psalmi pronunciasse, ut ab ipso psalmographo descripta sunt. Alioqui uideri poterat usus Chaldæorum lingua, qui sabactani pronunciant, quod Hebræi, Azabthani. Hoc usum est asscribere, quoquandoquidem hæc uerba publice recitantur in templis, minus deprauate post hac pronuncientur. Nec est simpliciter apud Græcos κατέλιπες, id est, Reliquisti, sed ἐγκατέλιπες, quod proprie significat in discrimine deserere: ueluti siquis deserat hominem immersum luto, ut ita loquar docendi gratia.

Qua lingua pronunciauerit Christus Deus meus deus meus.

Heliam uocat iste.) φωνẽ, Quod expressius reddidisset, Inclamat.

Et impleuit aceto.) Hic palam aceti fit mentio. Porrò legimus apud Plutarchum in uita M. Antonij, uinũ Antonio datũ, quo celerius ex uulnere moreretur, quod ea res mortem acceleret. Siquidẽ similis est penetrandi uis uino & aceto. Idq; indicat obiter & Hieronymus, cum ait hunc edisserens locum, ut eum consopiant.

Acetũ maturat mortem uulneratus

Liberans eum.) σῶσαι αὐτὸμ, id est, Ad liberandum eum. Nonnulli codices habebant, σῶσω αὐτὸμ, liberaturus eum. Interpres legisse uidetur, σώζωμ.

Clamans uoce magna.) κράξας, id est, Cum clamasset. ne quis putet simul & clamasse, & expirasse. Quanquàm hoc ipsum mirum, parumq; ex cõmuni hominum more, statim à magno clamore emori.

Et multa corpora quæ dormi.) Græci sic distinguunt, ut appareat eos statim mortuo Christo, resurrexisse: uerum non egressos è monumentis, nec apparuisse, priusq; resurrexisset Christus. Vnde resurrexerunt positum est pro reuixerunt. Atq; id satis indicat Hieronymus, scribens in hunc locum, Quomodo Lazarus mortuus resurrexit, sic & multa corpora sanctorum resurrexerunt, ut dominũ ostenderent resurgentem. Et tamen cum monumenta aperta sint, non ante resurrexerũt quàm dominus resurgeret, ut esset primogenitus ex mortuis. Idem indicat Chrysostomus, cum ait ad Christi morientis uocem excitatos mortuos, qui postea, resurgente Christo, pariter exirent: idq; declarat apertius Origenes hunc enarrans locum. Augustinus epistola nonagesima nona putat per anticipationem dictum, quod resurrexerint, quæ paulo post resurrexerunt.

Resurrexerunt, pro reuixerunt.

Erant autem hic mulieres.) Quidam Græci codices habebãt, ἦσαν γυναῖκες, id est, Et mulieres. Et in Græcis nõ solum habetur A longe, sed Eminus spectantes ἀπὸ μακρόθεμ θεωρῦσαι. Ita sanè legit & interpretatur Origenes, adducens illud ex Esaia uaticinium, Mulieres uenite ad spectaculum. Non enim est populus habens sapientiam.

Et Ioseph.) Græce est Iose diuersus ab Ioseph, De quo antea admonui. Licet Origenes non uideatur distinguere hunc Ioseph siue Iose, ab eo Ioseph filio Iacob patriarchæ. Sic enim ait, Et Ioseph mater, secundum nomen patriarchæ Iacob supplantatoris fratris sui, & Ioseph super quem natum genitrix dicit, Adijciat mihi dominus filium alterum.

Ioseph Iose an idem.

Cum autem sero esset factum.) ὀψίας. Cur nõ potius uespera, quàm sero?

Quidam homo.) Quidam non est apud Græcos, sed tantum Homo.

Ioseph.) Hic Græcus habet ἰωσὴφ, id est, Ioseph.

Discipulus fuerat Iesu.) ἐμαθήτευσεμ. Quo uerbo aliâs usus est trãslatiue μαθητευθεὶς εἰς πλῆ

τὴν βασιλείαν. Et rursum in proximo capite, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, id est, Docete omnes gentes.

Maria Magdalene.) Mariam iam bis posuit Magdalenam, cum cæteras Marias dixerit non Mariam.

Altera autem die.) τῇ δ' ἐπαύριον, id est, Postero autem die, siue postridie.

Quia seductor ille.) ὁ πλάνος ἐκεῖνος, Planus, id est, impostor. Sic enim uertit Augustinus homilia ex quinquaginta, trigesimasexta, Domine audiuimus, quia planus ille, id est, impostor. Porrò recte interpres addidit ille, uim exprimens articuli. Porrò quod aiũt post tres dies, etiamsi non negem sic posse reijci, quod hoc non ab Euangelista, sed à pharisæis dicitur, tamen licebit & ad hunc intelligi modũm, mea quidem sententia, ut post tres dies dictum factumue dicatur, quod à tertio die cœpto factum est, per tropum qui synecdoche dicitur. Cur enim uereamur in tertio die recipere tropum, cum in primo necessario recipiamus? Sed hac de re in Marco plusculum dicemus. *Impostor πλάνος.*

Post tres dies resurgam.) ἐγείρομαι, id est, Resurgo, præsentis temporis. *Tres dies.*

Ne forte.) μήποτε, Quod ita gaudet uertere. Et quidam codices addunt hic νυκτὸς, id est, Noctu.

Habetis custodiam.) ἔχετε κουστωδίαν. Incertũ est an sit habete modo imperandi, an habetis indicandi. Et custodiã, uocẽ Latinã Græci iã usurpabãt. Cuius meminit etiã Suidas.

Ite custodite.) ὑπάγετε, ἀσφαλίσασθε, id est, Abite, & munite. Nam ἀσφαλίσασθαι, est remutam reddere. Quemadmodum mox uertit, ἠσφαλίσαντο, id est, Munierunt. Cum & superius uerterit, custodiret. *Custodia manus custodum.*

Cum custodibus.) μετὰ τῆς κουστωδίας, Cum custodia. Quanq; hoc loco custodiam, grege ac turba custodum posuit. Apparet autem eiusmodi fermè genus hominum fuisse, cuiusmodi sunt Parisijs quadringenti, ad publicam ciuitatis custodiam designati.

EX CAPITE VIGESIMOOCTAVO.

Vespere autem sabbati.) ὀψὲ δὲ σαββάτων, id est, Vespere sabbatorũ. Et quod aut Qui lucescit dicendum erat, non Quæ, ut referatur, ad uesperũ, aut uesper, nisi legas Vespera sabbatorum.

In prima sabbati.) εἰς μίαν σαββάτων, id est, In unam sabbatorum, ut intelligas unũ diem è septẽ. Sentit enim ni fallor crepusculũ extremi diei præcedentis hebdomadis, lucescens in sequentem diem, qui primus erat succedentis sabbati. Nisi forte iuxta sermonis Hebraei proprietatem unum dicitur, quod primum est, sicut nos alterum dicimus quod secundum est. *Prima pro certa.*

Reuoluit lapidem.) Græci addunt ἀπὸ τῆς θύρας, id est, Ab ostio.

Super eum.) ἐπάνω αὐτοῦ, id est, Supra eum.

Aspectus eius.) ἰδέα αὐτοῦ, id est, Species eius, siue forma.

Et uestimẽta.) Et Græci, & uetusti codices Latini habent Vestimentum, Græci addunt, album ut nix.

Custodes.) οἱ τηροῦντες, id est, Qui seruabant.

Respondens autem angelus.) ἀποκριθεὶς. Abusus est enim eo uerbo, cum illæ nihil interrogassent.

Venite & uidete.) Et, non est in Græcis, sed δεῦτε ἴδετε, id est, Venite uidete.

Et præcedet.) Et Græci & antiqui Latini habent Præcedit præsentis temporis προάγει.

Ecce prædixi.) ἰδοὺ εἶπον, id est, Ecce dixi, non prædixi.

Et ecce Iesus.) Ab hoc loco in nostris codicibus desunt aliquot uerba, quæ uidentur incuria scribarũ omissa, qui ferè labi solent, quoties eadẽ dictio diuersas claudit orationes, ὡς δὲ ἐπορεύοντο ἀπαγγεῖλαι τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, id est, Cũ aũt issent ad renũciandũ discipulis illius.

Ibi me uidebũt.) Omissa est coniũctio κἀκεῖ, id est, Et illic.

Dicite quia discipuli eius.) Hic certe omittẽda fuerat Græca cõiunctio, propter pronomen sequens, Nobis dormientibus.

Auditũ fuerit à præside.) ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, id est, Sub præside, hoc est, si res apud illum iudicem agatur.

Nos ſuadebimus ei.) πείθω Græcis tria ſignificat, pareo, ſiue morem gero, ſuadeo & perſuadeo. Senſus igitur poſtulabat, ut hic diceret Perſuadebimus potius quàm ſuadebimus, ſiue Nos placabimus eum.

Non extat quod Origenes & Chryſoſtomus ſcripſerunt in ultimum Matthæi caput.

Et ſecuros uos.) ἀμερίμνους, id eſt, Securos uos reddemus, aut Liberabimus uos omni ſollicitudine. id enim ſonat ἀμεριμνους, quod plus eſt quàm reddere ἀκωλύτους, id eſt, Expertes periculi.

Euntes ergo.) Ergo, non inuenio in Græcis codicibus. In nonnullis codicibus pro ergo reperio autem. Neſcio quo caſu acciderit, ut nec Origenes, nec Chryſoſtomus, in cætera ſcriptis commentarijs in hoc unum caput quicquam ædiderint, niſi forte deſierunt apud populum loqui, quod hæc ad reſurrectionem pertineant.

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONUM in Euangelium Matthæi, finis.

IN EVANGELIVM MARCI ANNOTATIONES DE. ERASMI ROTERODAMI.

Carolus rex catholicus.

Quoniam comperiebamus opus in modum longe maiorem opinione ſuccreſcere, Nam hæc ſimul & ſcribebatur à nobis, & typis excudebatur, uiſum eſt idem compendij, quod Marcus in cõtrahendo Matthæi euãgelio præſtitit, in noſtris præſtare annotamẽtis. quo ſimul & lectoris, & noſtro tædio aliquoties intolerabili medeamur, & intra ſui temporis ſtadium, operis curſus expleatur. Pauculos enim menſes ad hunc laborem ab illuſtriſſimi Burgundionum principis Caroli obſequijs, in cuius famulitium nuper aſciti fuimus, uſurpauimus uerius quàm impetrauimus, idque teſtor Ieſum, non ſine graui rei familiaris iactura. Quãquam ea ſanè me leuiter cõmouet. Res pecuniaria uel ſarciri poteſt, uel negligi. Cæterũ ut eſt boni uiri non deeſſe ſuo officio, ita probi, ac uerecundi eſt hominis, nõ committere, ut cuiquam uideatur oblitus officij. Memini quantũ debeam maximo illi Philippo Maximiliani filio, non ſolũ ut principi, addam, non ſolũ ut optimo principi, uerumetiã ut de me magnificentiſſime merito. Quicquid aũt debebam patriæ, quicquid principi, quicquid optimo principi, quicquid benemerito, id totũ eſt mihi refundendũ in Carolũ, quandoquidẽ illũ, ſic fatis uiſum eſt, cernere licuit uerius quàm frui. Iam nominis ꝓprij citius queã obliuiſci, quàm benigniſſimi illius Mœcenatis mei, Gulielmi Vuarami Archiepiſcopi Cãtuarienſis, q ſic meritus eſt, de probis, ac literatis uiris, ut ab omnibus ꝓbitatis, ac literarũ culto ribus certatim debeat celebrari. Porrò me tantis ꝓſecutus eſt officijs, tanta obruit benignitate, ut omnia poſthabenda ſint, quoties officij ratio iubet huius obſequi uoluntati. Proinde cũ utriq; debeamus patriæ, nam in altera geniti, in alteram cooptati ſumus, cũ utriq; debeamus principi, quorũ alteri iam plurimis, ac maximis beneficijs ſumus aſtricti, ab altero humaniſſime inuitamur, ad ea quæ nec ꝓmeremur, nec poſtulamus, atq; hoc ipſo nomine plus debemus: nõ fuit nobis integrũ opus hoc longius ꝓducere, maturũ utriſq; reditum pollicitis. Rem tamen ita moderati ſumus, ut nõnihil adiecerimus moræ, nõnihil item cõtraxerimus operis modũ. Quãquam id quoq; hactenus, ut uerborũ magis quàm rerũ eſſet parſimonia, quo ſimul & operi & officio qua licuit, ſatisfaceremus. Porrò mihi ſanè ſpes eſt fore pariter, ut & breuitas, quæ nobis fuit neceſſaria, lectori quoq; cõmoda ſit, & grata. Quis enim tam patientis eſt ſtomachi, ut in his rerũ minutijs citra faſtidiũ diu uerſari poſſit? Quanquam quantula quæſo huius moleſtiæ portio redit ad lectorẽ? At nos dũ inter tot Græcos, Latinos, Hebræos codices ſurſum ac deorſum diſcurrimus, uelut aciculam, quod aiunt, in acernuo quærẽtes: dum excutimus, quid ille uerterit, quid alius legerit, qd ibi ſit deprauatũ. quid hic interpretẽ, quid ille correxerit, quid ipſi ſignauerimus, ubi Latini codices cũ Græcis, Hebræi cũ utriſq; diſſentiant, aut etiã conſentiant: deniq; quæ ſit eiuſdẽ linguæ codicũ inter ſe uel pugna uel cõcordia: dũ, inquam, inter has ſpinas diſtinguimur ac torquemur, nõ unam

Philippus Maximiliani filius.

Gulielmus archiepiſcopus Cantuarienſis.

Moleſtia ac tædium huius operis.

unam aut alteram horã, ſed menſes fermè ſex. Cogita, quæſo, lector optime, quãtum tædij utilitatis publicæ gratia deuoremus. Neq; uero pigebit, ſi poſt hac per ociũ continget alia cõquirere, quæ poſſint opus hoc uel locupletius reddere, uel emendatius, illa quoq; in cõmunem uſum adijcere. Pluſculũ aũt præſidij nobis ſuppetebat in Matthæo ex ueterũ cõmentarijs, ut in quẽ cõplures ſcripſerũt, Origenes, Chryſoſtomus, Hieronymus. In hũc nihil habemus, quod equidẽ ſciam uetuſtũ. Nam Theophylactus neotericus eſt. & ij commẽtarij, qui Hieronymi titulo circũferuntur, ut nõ ſint uſq; quaq; reijciendi, tamen nõ magis ſapiunt Hieronymũ, q; ſorba ficum. Cæterũ quo pauciores in hũc ſcripſerint, illud opinor, in cauſa fuiſſe, quod explicato Matthæo, & hũc explicatũ eſſe putarẽt. Iam illud te nolim lateat lector, quod hactenus præfati ſumus in Marcum, ad primã huius operis æditionem pertinere. Cum hæc ſit æditio tertia qua decreuimus eſſe contenti: non quod ullũ ſit opus, cui non poſſit adijci, quód ue nõ poſſit reddi melius, ſed quod uideam Sycophantis nunc ubiq; regnantibus dandũ eſſe locum. ut exiſtimem in tam humili, tamq; in amœno argumento diligentiam immodicam merito reprehendendam eſſe.

Cõmentarij in Marcum falsò inſcripti Hieronymo.

Initium euangelij.) Et hic Hebræorum more exorſus eſt ab ipſo operis titulo, quemadmodum Matthæus, cuius epitomen ſcripſit Marcus autore Auguſtino.

In Eſaia propheta.) In Græcorum exemplaribus, quæ quidẽ ego uiderim, Eſaiæ nomẽ nõ exprimitur, ſed tantũ, ἐν τοῖς προφήταις, id eſt, In prophetis. Verũ id apparet mutatum data opera à doctis, qui deprehenderant hoc teſtimonium è duobus prophetis eſſe conflatum, Quẽadmodum indicat Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi. Siquidem prior pars, nempe illa, Ego mitto angelum meũ ante faciem tuã, qui præparabit uiam tuam ante te, eſt apud Malachiam cap. tertio. Quo ſanè loco illud obiter annotandũ, Hieronymũ in eo, quod modo citauimus opere, memoria lapſum uideri poſſe, cũ ait, hoc teſtimoniũ haberi in fine Malachiæ. Nam cũ totum huius prophetæ uaticiniũ quatuor capitibus abſoluatur, & hic locus ſit in ipſa ſtatim fronte tertij capitis, in medio uerius eſt, q; in fine. Verũ ſuſpicor quæ res impoſuerit Hieronymianæ memoriæ, nimirum quod in extremo calce habeatur non diſſimile uaticinium, quod & ipſum de Ioanne interpretantur, Ecce ego mittam uobis Heliam ꝓphetam anteq; ueniet dies domini. Neq; enim mihi ſatisfacit excuſatio cuiuſdam, qui putat in fine dictũ eſſe, quod ſit paulo infra mediũ. Cæterum quãq; ſententiæ ſumma conſentit, uerba tamen Euangeliſtæ nõnihil diſſident, tum à Septuaginta, tũ ab Hebraica ueritate. Siquidẽ Hebræa ſic reddidit Hieronymus: Ecce ego mitto angelũ meũ, & præparabit uiã ante faciẽ meã, conſentientibus per omnia Septuaginta, niſi quod Mitto, uerterunt in futurum, mittã, in quo Marcus cõcordat cũ Hebræis. Cæterũ addidit, Tuã, cũ tantũ ſit uiam. Et rurſum quod illic eſt, Ante faciem meam, hic refert ante faciem tuã, mutata perſona loquentis. Nam apud ꝓphetam hæc uerba uidentur eſſe Chriſti de ſe loquẽtis, etiamſi mox mutata perſona, de ſe tanq; de alio loquatur: Et ſtatim ueniet ad templũ dominator. Contra apud Euangeliſtã hæc uerba patris ſunt loquentis ad filiũ, Qui præparabit uiam tuã ante te. Iam poſterior pars, Vox clamãtis in deſerto, parate uiam domini &c. eſt apud Eſaiam cap. quadrageſimo. Hebraica ſic uertit Hieronymus, Vox clamantis in deſerto, parate uiam dñi, Rectas facite ſemitas dei noſtri, In nullo diſſentientibus Septuaginta ab Hebræis. Diſſentiunt & hic nonnihil Euangeliſtæ, ſed in uerbis dũtaxat. Nam quod cæteri dixerũt, Rectas facite ſemitas eius, Ioãnes dixit: Dirigite uiã dñi. Deinde quod habet Hebraica ueritas, & Septuaginta trãſtulerũt: Rectas facite ſemitas dei noſtri, Matthæus, Marcus, & Lucas poſuerunt ſemitas eius: ſiue quod Euangeliſtæ rarius dei uocabulũ tribuant Chriſto, ob ꝓphanas & impias illorũ temporũ aures, ut plenius docebimus in Paulũ: ſiue quod Euangeliſtæ, cum Hebraice ſcirent, non indigerent tranſlatione Septuaginta: deinde cũ ab Hebræis nõ anxie decerperent, quod ſcriptũ eſſet, ſed quod memoria ſuggerebat, deſcriberent, uerbis nonnunq; diſſident, in ſententia concordant, id quod pluribus in locis admonuit diuus Hieronymus. Iam illud, quãdo notum eſt ijs quoq; qui Græce neſciunt, angelũ ſignificare nuncium, non arbitror admonendum. Fortaſſis hic melius uertiſſet Nũcium. Deinde nõ dixit ſimpliciter, Angelũ, ſed addito articulo, τὸν ἄγγελον, ut certũ aliquẽ angelum, ſiue nuncium intelligas deſignari: cum omnes alioqui prophetæ nuncij fuerint uenturi Chriſti. At hic unicus ille, & eximius fuit

Hieronymus memoria lapſus.

Varietas interpretum.

Diſſonantia Euangeliſtarum in uerbis. Chriſtus ratione dictꝰ deus

Angelus, nuncius.

nuncius,qui non ſolum prænunciarit aduentum domini,procul aduentantis,ſed qui præcurrens ipſe præpararit uiam iam aduenientis.Præterea quod ait,

Ante faciẽ. Ante faciem tuam.) Nõ eſt Græcis ἔμπροσθεν,aut ἐνώπιον, Quod aliquoties ita uertit, hoc eſt coram te & in cõſpectu tuo,ſed πρὸ προσώπου,ut intelligas hũc nunciũ præcedere, & hoc diſcutiente obſtacula uiæ,iam uideri,& apparere faciẽ aduenientis dñi. Mox aũt,

Qui præparabit uiam tuam ante te.) Græce eſt,ἔμπροσθέν σου, Quaſi dicas à fronte tua.

Fuit in deſerto.) Quidam offenſi hyperbato,ſic legunt, Ioannes baptizans in deſerto,

Diſtinctio. fuit initiũ euangelij.Nõ abſurde tamen,ut mihi quidẽ uidẽ,hæc uerba,Initiũ euãgelij Ieſu Chriſti,&c.tituli loco erũt,qui mos eſt,pphetis,& Herodoto quoq; atq; in totũ illi genti. Porrò quod Valla mauult extitit,pro fuit,& argutatur neſcio quid,de

Fuit Ioannes baptizans,) Haud multũ, ad rem theologicam pertinet. Erat emẽ idioma ſermonis Hebræi,quod tamẽ reperies,& apud Atticos,Erat baptizãs, id eſt, baptizabat.

Baptizans.) Articulũ non addidit Græcus,unde perinde ualere poteſt,ac ſi dicas, Cœpit baptizare, ἐγένετο βαπτίζων,factus eſt baptizans:ſiue cœpit baptizare.

Ordo. Fuit in deſerto.) Apud Græcos alius eſt uerborum ordo.Fuit Ioannes baptizans in deſerto. Ac rectius, Erat,quàm fuit.

Iudææ regio.) ἡ Ἰουδαία χώρα,id eſt,Iudæa regio,ut adhæreant duo nomina ſubſtãtiua.

Diſtinctio. Et Hieroſolymitæ uniuerſi.) Græci ſecus diſtinguũt,καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες,,id eſt,Et Hieroſolymitæ & baptizabanẽ omẽs.Nec eſt,In Iordanis flumine,ſed in Iordane fluuio,ſiue fluuio Iordane.Addidit aũt flumine,quod uox eſſet pleriſq; ignota.

Et erat.) ἦν δέ,id eſt,Erat autem.

Veſtitus.) ἐνδεδυμένος,id eſt,Indutus. Et pilis camelorum.) Cameli eſt Græcis,& item in aureo codice. Quan q̃ hoc nihil ad ſenſum. Camelus emẽ hic ſpeciem notat animãtis,non unũ aliquod eius generis. Suffragabãtur aureo codici uolumina diui Donatiani.

Et zona pellicea.) καὶ ζώνην δερματίνην. Ablatiuus eſt nobis,non nominatiuus,& referẽ ad participium,ueſtitus,ſicut & ablatiuus,pilis.Et Lumbos ſuos dicendũ erat, non eius.

Mel ſylueſtre edebat.) ἐσθίων,id eſt,Edens,ut pertineat ad uerbum quod præceſſit,erat. Quanquàm hoc recte uariauit,niſi quod aptius erat, Veſcebatur,quàm edebat,aut certe uictitabat,ſiue eſitabat,cum de genere cibi loqueretur.

Venit.) ἔρχεται Venit.Græce uel præſentis eſt tẽporis,uel futuri. In Donatiani libris habebaẽ ueniet.Et notãdus eſt articulus ὁ ἰσχυρότερός μου,id eſt,Ille q me fortior,& potẽtior eſt.

Non ſum dignus.) οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς,id eſt,Nõ ſum idoneus,aut ſufficiẽs,ut uulgo loquũtur.

Eius Hebræorum more additur. Et calciamentorũ eius.) Eius,addidit Hebræorũ more,Latinis non eſt phas ita loqui.

Ego baptizaui.) ἐγὼ μέν. Nõ in tempore omiſit,Quidem coniunctionẽ,quæ hanc partem oppoſuit ſpiritui.

Spiritu ſancto.) In ſpiritu ſancto eſt Græcis,tametſi præpoſitionem recte omiſit interpres. Quidam codex Græcus hoc quoq; loco addebat,Et igni,καὶ πυρί,ex Matthæo ſicuti coniicio,quanquàm Theophylactus non addit.

Additum aliquid. Aſcendens uidit.) Sermo Græcus anceps eſt,utrum Ioannes uiderit an Chriſtus.

Vidit cœlos apertos.) εἶδε σχιζομένους τοὺς οὐρανούς,id eſt,Vidit ſcindi,ſiue diffindi cœlos.Nam participiũ eſt paſſiuum præſentis tẽporis,quod non per ſciſſos,ut Laurentio uiſum eſt,ſed per uerbũ, erat tranſferendũ.Elegãtius aũt uertiſſet,Diduci cœlos, ſiue findi.

Et ſpiritum ſanctum.) Sanctum non additur,nec in Græcis,præterq; apud unũ Theophylactum,nec in antiquiſſimis Latinis codicibus,nec in aureo codice.Porrò articulus additus indicat intelligendum de ſpiritu ſancto,de quo paulo ante meminit.

Deſcendentem & manentem.) Et manentem non additur in Græcis.Ex ſermone Græco non poteſt aliud intelligi,quàm ſpiritus deſcendens,à Chriſto uiſus fuiſſe,cum res magis poſtulet,ut intelligatur à Ioanne,cæteriſq; uiſus deſcendere. Deinde ſi Chriſtum accipimus uidiſſe,dicendum erat ἐφ' αὐτὸν,id eſt,ſuper ſe,non ἐπ' αὐτὸν,id eſt,Super eum. Neq; uideo tamen quo pacto queat res explicari,niſi dixerimus ἀναβαίνον rectum caſum poſitum loco paterni ἀναβαίνοντος. Aut niſi accipiamus Ioannem unà cum Ieſu deſcendiſſe in flumen ad tingendum eum.

Anceps ſermo.

Dilectus.) ὁ ἀγαπητός. Articulus non caret emphaſi, quaſi dicas ille dilectus. Idem additur

ditur filio ὁ υἱός. multi filij, multi dilecti, at hic ille eximius & unice dilectus. Deinde nomẽ hic est, non participium Dilectus, quod uertere solet charissimus.

Complacuit.) εὐδόκησα, quasi dicas, bonã habeo opinionẽ, siue bene cõplacitũ est mihi. Cõplacuit εὐδόκησα.

Expulit.) ἐκβάλλει, id est, Emittit præsentis temporis. Quanquàm ἐκβάλλω aliquando est ejicere, siue extrudere. Significat aũt impetũ spiritus rapientis hominẽ quócunq; uelit.

Et erat in deserto.) Quidã codex Græcus tãtũ habebat, Et erat ibi. Alter præterea addit In deserto. Quorsum autem attinebat repetere desertum, cum mox præcessisset?

Quadraginta diebus.) In Græcis non additur, & quadraginta noctibus.

Quoniam impletum.) ὅτι, Hoc loco fuerat omittendum interpreti.

Appropinquabit.) ἤγγικεν. Et appropinquauit, siue appropinquat, ut in huiusmodi uerbis Græci nõnunq; utũtur præteritis loco præsentium, ut nõ semel iam admonuimus.

Pœnitemini.) μετανοεῖτε, id est, Pœniteat uos, quod consueuit uertere, Pœnitentiam agite, aut quod ego malim, resipiscite.

Et credite euangelio.) τῷ εὐαγγελίῳ, id est, In euangelio, tametsi id ex proprietate est sermonis Hebræi.

Et præteriens.) περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν, id est, Ambulans autem ad mare, siue iuxta mare. Quanquàm alius codex habebat περὶ παράγων παρὰ τὴν θάλασσαν, id est, Præteriens iuxta mare. Porrò lacum mare uocat. Varia lectio.

Fratrem eius.) Pro eius Græce est, Simonis. Quidam utrunq; repetunt αὐτοῦ τοῦ σίμωνος, id est, Ipsius Simonis, siue eius nempe Simonis, quod opinor additũ à quopiã quiuoluerit effugere, ἀμφιβολίαν, ne intelligeremus fratrẽ ipsius Christi. Nec est hoc loco Retia, ut paulo post δίκτυα, sed ἀμφίβληστρα, id est, Genus retis, cuius meminit Iulius Pollux.

Componentes retia.) καταρτίζοντας, id est, Sarcientes, siue recõcinnantes. Cæterũ quod in nostris additur In naui, naui, nec est in Græcis codicibus, nec in aureo Latino.

Secuti sunt eum.) ἀπῆλθον ὀπίσω αὐτοῦ, id est, Abierunt post eum, ut uerbum uerbo reddatur. Quod & aliâs uerti poterat, ὕπαγε ὀπίσω μου, sequere me.

Quasi potestatem habens.) ὡς, id est, Tanq;. Quanquàm hoc Quasi, & quod mox sequitur, sic, eidem Græcæ uoci respondent ὡς. unde uertere poterat utrobiq;, ut. Porrò de potestate ἐξουσία diximus in Matthæo.

Quid nobis & tibi.) ἔα τί ἡμῖν καὶ σοι, id est, Sine quid nobis & tibi? Quãquàm ἔα rectius accipitur, ut sit aduerbium Græcis, nobis interiectio exclamantis, & Latine uertisset, Quid rei nobis tecum est? Aut, quod pollet idem, Quid tibi nobiscum est rei? Ἔα sine, aut eia.

In spiritu immundo.) Quid hac forma loquendi durius Latinis simul & Græcis auribus? Dici poterat, Obnoxius immundo spiritui.

Venisti ante tempus perdere nos.) Ante tempus, nec additur apud Græcos, nec in codice aureo. Videtur huc adiectum è Matthæi capite octauo.

Scio quod sis.) οἶδά σε τί ἐι, id est, Scio te qui sis, & sic habent antiqui nostri codices, siue Noui te quis es, ut magis ad uerbum exprimam.

Sanctus dei.) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Nec hic articulus ociosè additur, ut aliâs sæpius indicatum est. Nec enim est simpliciter sanctus, sed ὁ ἅγιος, ut certũ & insignem intelligamus, Videlicet illum unum uere sanctum, & omnis humanæ sanctimoniæ fontem. Proinde dilucidius erat Noui te qui sis, nempe sanctus ille dei.

Et cõminatus est.) καὶ ἐπετίμησεν, id est, Et increpauit.

De homine.) Græcis est ἐξ αὐτοῦ, id est, Ex eo.

Et discerpens eum & exclamans.) Vtrumq; participium Græcis præteriti temporis est, σπαράξαν κράξαν, quasi dicas Discerpto illo, & clamore emisso. Tempus p tempore.

Quid nam est hoc.) τί ἐστι τοῦτο, Particulam nam, addidit interpres de suo, cũ aliâs negligat exprimere, nimirum ad ad hunc modum paria faciens. Et rursum,

Quæ nam doctrina.) τίς ἡ διδαχὴ, Quæ doctrina. de suo addidit, nam.

Quia in potestate spiritib⁹ imperat.) Quia in potestate & spiritib⁹, habet, tũ in Græcis, tũ in antiqs Latinis, ut cõiũctio addat epitasin. Cæterũ Græci codices locũ bifariã distinguũt. Nõnulli sic legũt, Quæ est hæc doctrina, qm̃ secũdũ potestatẽ, ut subaudias, est. Alij cõiungũt hæc cũ his q̃ mox sequũt, quæ est doctrina hæc, qm̃ cũ autoritate spiritib⁹ quoq; immũdis imperat Sensus anceps.

Et proceſſit.) καὶ ἐξῆλθεν, id eſt, Et exiuit, ſiue emanauit.

Rumor pro fama non recte.

Rumor eius.) ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ, id eſt, Fama eius, quod alicubi uertit opinio. Cæterum ut famam hominis dicimus, ita non dicimus rumorem hominis in eodem ſenſu. Rumor enim magis ad rem refertur, ut rumor belli. Fama generale nomen eſt.

Regionem.) περίχωρον, id eſt, Totam undiq; regionem Galilææ finitimam, ut intelligamus & ultra Galilææ fines famam Ieſu progreſſam.

Recumbo accumbo decumbo.

Recumbebat.) κατέκειτο, id eſt, Decumbebat, ut & antiqui codices habent, cũq; his aureus ille. Recũbit enim qeſcẽs & ſupinus. Accũbit in cõuiuio. Decũbit ægrotus lecto affixus

Apprehenſa manu eius.) κρατήσας, quod toties uertit, tenuit, ueluti de Ieſu capto, Tenuerunt eum, ubi tempeſtiuius erat comprehenderunt. Et cur non potius reliquit quàm dimiſit, ἀφῆκεν; niſi forte febris dicto uale diſceſſit.

Omnis ciuitas.) ἡ πόλις ὅλη, id eſt, Ciuitas tota, ne plures ciuitates intelligas.

Qui uexabantur.) κακῶς ἔχοντας, id eſt, Male habentes, ſiue male affectos.

Languor morbus

Varijs languoribus.) ποικίλαις νόσοις, id eſt, Varijs morbis.

Quoniam ſciebant eum.) Græce ſic eſt, ὅτι ᾔδεσαν αὐτὸν χριστὸν εἶναι, id eſt, Quod nouerant ipſum Chriſtum eſſe. Nam hæc duo uerba adduntur in nõnullis Græcis exemplaribus. In noſtris tantum eſt, Quoniam ſciebat eum.

Et diluculo ualde.) καὶ πρωῒ ἔννυχον λίαν, id eſt, Et mane, multa adhuc nocte. Nam id ſonat ἔννυχον, cum adhuc aliquantum eſt noctis.

Dixerunt.) λέγουσι, id eſt, Dicunt. Et mox, Quia omnis. ὅτι coniũction fuerat omittẽda.

In proximos.) εἰς τὰς ἐχομένας, id eſt, Adhærentes, ſiue contiguos.

Κωμοπόλεις Ruſticanũ oppidulũ.

Vicos & ciuitates.) Græcis eſt dictio compoſita κωμοπόλεις, quod quidam interpretantur municipia. Oppidula ruſticana ſignificat, quæ uel uici, uel oppida uideri poſſint. Siquidem ex uico & oppido Græca uox compoſita eſt.

Vt ibi prædicem.) Græce eſt ἵνα καὶ ἐκεῖ, Vt & ibi. Conſentientibus & antiquis exemplaribus noſtris. Et In hoc, apertius erat, Ad hoc, ſiue hac gratia, εἰς τοῦτο.

Et in omni Galilæa.) Et nõ eſt Græcis, ſed In Synagogis illorum per totã Galilæam.

Si uis.) Hoc loco interpres recte omiſit ὅτι. quod cum alicubi faciat, mirandum, cur nõ idem perpetuo faciat, quoties ſermonis exigit ratio.

Volo mundare.) Mũdare hic paſſiuum eſt, imperandi modo θέλω, καθαρίσθητι, quemad modum eſt in Matthæo.

Et comminatus eſt.) καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, ἐνθέως ἐξέβαλεν, id eſt, Comminatus ei ſtatim eiecit, hoc eſt acriter interminatus, necubi proferret. Et eiecit dixit, pro ablegauit, ſiue quod celeriter, ſiue quod inuitum.

Vide nemini.) ὅρα μηδενί, id eſt, Vide ne cui.

Oſtende te.) ἑαυτὸν δεῖξον, id eſt, Teipſum oſtende. Quanq; interpres huiuſmodi cõpoſita, pnomina plerũq; uertit per ſimplicia. Et quod in noſtris codicibus legit Principi ſacerdotũ, apud Græcos eſt τῷ ἱερεῖ, niſi id efficit articulus, ut de ſũmo ſacerdote dictũ accipiat.

Cœpit prædicare.) Græci addunt πολλά, id eſt, Multum ſiue multa.

Diffamare p diuulgare.

Diffamare.) διαφημίζειν Græce non ſonat in malam partem. Verti poterat Spargere ſeu diuulgare.

Ita ut non poſſet iam.) Ex Græcis uerbis apparet de mundato dictum. Proinde ne qd hic hæreret lector, pro αὐτὸν ſubiecimus Ieſus, hoc eſt nomen pro pronomine. Ne quis hoc ut temere factum ſtatim corrigat.

In deſertis locis eſſe.) Erat, Græce eſt, non eſſe, οὐ.

Et conueniebant.) καὶ ἤρχοντο, id eſt, Et ueniebant.

EX CAPITE SECVNDO.

Poſt dies.

POſt dies.) δι' ἡμερῶν, id eſt, Per dies. Nec addendũ eſt octo, quod in quibuſdã habetur codicibus Latinis. Certe in Paulino habebat, Poſt dies, in Corſendoncenſi recenti manu additum erat octo. Sed lucidius erat Diebus aliquot, ſiue Poſt dies aliquot. Nam poſt dies Latine nihil ſignificat.

Et conuenerunt.) καὶ ἐνθέως συνήχθησαν, id eſt, Confeſtim cõuenerunt, ſiue collecti ſunt.

Nec ad

Nec ad ianuã.) Græca ſic habent, ὥσε μηκέτι χωρεῖν μὴ δὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν, id eſt, Ita ut iam non caperent, ne ea quidem quæ erant iuxta ianuam, ut intelligas domũ adeo fuiſſe refertam, ut ne ueſtibulum quidem & partes oſtio uicinæ caperent turbam. Aureus codex habebat non caperet, quod Græce ſit χωρεῖ ſingularis numeri.

Et uenerunt.) καὶ ἔρχονται, , id eſt, Veniunt.

Nudauerunt tectum.) ἀπεστέγασαν τὴν στέγην, id eſt, Detexerunt tectum. Eſt enim πρὸ συνομασία, quaſi dicas, detegulauerunt tegulas. *Detegulare.*

Et patefacientes.) καὶ ἐξορύξαντες, id eſt, Cum effodiſſent, ut intelligamus etiam ſuperne perfodi tecta.

Submiſerunt.) χαλῶσι, id eſt, Demittunt, proprie funibus, quemadmodum demittitur ancora, aut ſaxum è ſublimi.

In quo paralyticus iacebat) κατέκειτο, id eſt, Decũbebat, quod paulo añ uertit recũbebat.

Quid hic ſic loquit̃, blaſphemat) Græce eſt blaſphemias, βλασφημίας, loqt̃ blaſphemias.

Niſi ſolus deus.) εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, id eſt, Niſi unus, qui eſt deus.

Dimittuntur.) ἀφέωνται, id eſt, Dimittantur, ſi modo recta eſt ſcriptura.

Vt mirarentur.) Plus dixit Græcus ſermo ὥσε ἐξίσασθαι, id eſt, Vt eſſent attoniti, & uelut extra ſe. Nam ab hoc uerbo dicta eſtaſis, quæ eſt raptus mentis.

Honorificarent.) δοξάζῃ, id eſt, Glorificarent.

Leui Alphæi.) τὸν τοῦ ἀλφαίου, id eſt, Alphæi filium.

Ad Teloneum.) Græcam uocem reliquit, τελώνιον, quæ menſa eſt aut locus publicanorum, ubi colligunt uectigal, quod Græce τέλος dicitur. *Telonium.*

Videntes quia manducaret.) ἰδόντες αὐτὸν ἐσθίοντα, id eſt, Cum uidiſſent eum edentem

Quare.) τί ὅτι, id eſt, Quid quod, id eſt, Quid eſt quod.

Magiſter ueſter.) Laurentius negat hæc addita in exemplaribus quibus eſt uſus. In nõ nullis tamen addita comperi, Tametſi Theophylactus non addit.

Non neceſſe habent.) οὐ χρείαν ἔχουσι, id eſt, Non opus habent.

Sani.) ἰσχύοντες, id eſt, Valentes, ſiue qui ualent.

Vocare iuſtos.) Græci addunt εἰς μετάνοιαν, id eſt, Ad pœnitentiam. Quanquàm id ſuſpicor adiectũ à quopiam. Nam nec in antiquiſſimis codicibus noſtris reperitur, etiãſi apud Theophylactum additum eſt.

Et Phariſæi,) Quidam Græcus codex habebat καὶ οἱ τῶν φαρισαίων, id eſt, Et Phariſæorum, ut ſubaudias diſcipuli. quemadmodum eſt item paulo poſt, niſi mauis, Ii qui ſunt ex Phariſæis, hoc eſt è factione Phariſaica.

Nunquid poſſunt.) μὴ δύνανται, id eſt, Num poſſunt.

Filij nuptiarum.) Græca nonnihil diſſonant οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, ἐν ᾧ ὁ νυμφίος μετ' αὐτῶν ἐστὶν νηστεύειν, id eſt, Filij thalami in quo ſponſus cum eis eſt ieiunare. Νυμφῶν enim nuptiale cubiculum ſignificat, interprete Suida. Deinde continenter ipſe ſibi reſpondet, ὅσον χρόνον μεθ' αὐτῶν ἔχουσι τὸν νυμφίον, οὐ δύνανται νηστεύειν, id eſt, Quanto tempore ſecum habent ſponſum, non poſſunt ieiunare. *Filij nuptiarum.*

Aſſumẽtũ) ἐπίβλημα, quod ante ni fallor, uerterat cõmiſſurã, ad uerbũ ſonat immiſſurã.

Panni rudis.) ῥάκους ἀγνάφου, id eſt, Panni nondum à fullone curati. Nam hunc rudem uocat interpres. Siquidem γναφεὺς, fullonem ſignificat.

Aufert ſupplementum nouum.) Græcus addit, eius, ut ſubaudias ueſtis. Quod hic uertit ſupplementum, aliãs uerterat plenitudinem, πλήρωμα. Sic autem uocat eam panni particulam, qua ueſtis lacera ſarcitur & expletur. Multa prudens prætereo, quod de his iam dictum ſit in Matthæo.

Vinum nouum in utres nouos.) Græcis non eſt eadem προσονομασία, cum illis habeat̃ νέον & καινούς. Quorum prius illud aptius dicitur de ijs quæ ſentiunt ætatem *Nouũ νέον nouũ καινόν.*

Cœperũt pgredi.) ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν, id eſt, Cœperũt diſcipuli eius iter facere. Nã quod Græcus habet ſermo, ἤρξαντο, id eſt, cœperũt, hoc interpres retulit ad perſonã: ueluti cũ dicit̃, ἄρχεσθε λέγειν, nõ q initium dicendi facit, cum ante tacuiſſet, ſed qui primus: & ante alios incipit uerba facere, & ob id uertit pgredi. Nimirũ offenſus abſurditate ſermonis, quod cũ pauloante dictũ eſſet, Ieſum iter feciſſe per ſegetes, nũc idẽ ſubijciat de diſcipulis *Cœperũt ingredi.*

discipulis, quod cœpissent iter ingredi. Verum hic nec initium itineris significatur, nec ordo ingredientium, sed uellendi initium. Iam enim inter eundū cœperunt uellere spicas.

Et uellere spicas.) τίλλοντες, id est, Vellentes, siue uellendo.

Abiathar p Achimelech.

Sub Abiathar principe sacerdotum.) Diuus Hieronymus in libello de optimo genere interpretandi, indicat nomen Abiathar pro Achimelech esse positum, propterea quod libro Regum primo capite xxij. ubi refertur huiusce rei historia, nulla mētio fiat Abiathar, sed duntaxat Achimelech. Siue id acciderit uitio scriptorum, siue quod eiusdem hominis uocabulum sit Abiathar & Abimelech. Nam Lyranus putat Abiathar fuisse filium Achimelech, qui sub patre functus sit officio paterno, & eo cæso iussu Saulis comes fuerit fugæ Dauidicæ. Hieronymus ut nectit nodum, ita non explicat.

Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis.) Vt paulo superius non addebat magister uester, ita hic non additur apud Græcos, Discipuli tui. Quorsum enim attinebat eos nominare, cum digito illos ostenderent, ecce?

Nisi solis.) Solis non additur apud Græcos.

Et dedit eis.) Græci addunt, καὶ, &. Pro eis melius uertisset Qui secum erant, Et dederit his quoq; qui secum erant.

EX CAPITE TERTIO.

Benefacere p beneficio afficere.

Benefacere.) ἀγαθοποιῆσαι, an male, κακοποιῆσαι, quod non sonat simpliciter facere rem malam aut bonam, sed mala re aut bona afficere quenpiam. quasi dicas, Vtrum prodesse fas est sabbatis an lædere?

Et circūspiciens.) περιβλεψάμενος, id est, Cum circūspexisset. Nec est, Cōtristatus, sed συλλυπούμενος, id est, Condolens seu uerius condolescens.

Aut perdere.) ἢ ἀποκτεῖναι, id est, An occidere.

Et restituta est manus illi.) Græce est, καὶ ἀπεκατεστάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη, id est, Et restituta est manus illius sana ut altera. Verum haud scio an uerbis aliquot ex Matthæo huc asscriptis.

Deseruire προσκαρτερεῖν.

Vt nauicula sibi deseruiret.) ἵνα πλοιάριον προσκαρτερῇ αὐτῷ, id est, Vt nauicula inseruiret sibi, hoc est, ut nauicula esset sibi usui, siue adhiberetur sibi. Nam προσκαρτερεῖν sæpe aliàs uertit assistere, siue insistere.

Non comprimerent eum.) μὴ θλίβωσιν αὐτὸν, id est, Ne se premerent. Primum Latinius, deinde accōmodatius ad Græcum sermonem.

Plagas.) μάστιγας, id est, Flagella. Sic eā uocat afflictionē, qua deus corripit homines.

Clamabant dicentes.) λέγοντα. Dicentes ad ipsos spiritus refertur, quod ea uox Græcis est neutri generis.

Et ascendens in montem aduocauit.) Græce est, ἀνέβη καὶ προσκαλεῖται, id est, Ascendit & aduocat, ut posterius sit præsentis temporis.

Cōminabat) ἐπετίμα, id est, Increpabat. Quāq; hoc loco tolerabilis erat, interminabat.

Et fecit duodecim.) Græca nōnihil dissident. καὶ ἐποίησε δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, ἵνα ὦσιν μετ' αὐτοῦ, id est, Et fecit duodecim, quos & apostolos nominauit, ut essent secū. Quanq; id in emendationibus Græcorum exemplaribus non est asscriptum: & magis cōuenit breuiloquentiæ Marci, ut omittatur. Atq; hic quoq; multa prudens dissimulo, uel quod minutula sint, uel quod in Matthæo iam annotata.

Et dedit.) καὶ ἔχειν, id est, Et habere, siue ut haberent. Pendet enim à superioribus, Vt essent secum, & haberent potestatem: aut certe cum proximo uerbo connectendum, καὶ ἐξουσίαν καὶ ἔχειν mitteret eos ad prædicandum utq; haberent.

Et imposuit Simoni.) Ante hæc uerba habent nonnulli Græci codices πρῶτον σίμωνα, id est, Primum Simonem. Verum id in emendationibus nō reperitur, & uidetur ex Matthæo desumptum. Certe apud Theophylactum nō reperi, nec in æditione Aldina.

Et imposuit Simoni nomen Petrus.) Græce quidem est πέτρον. Sed Petrus, aut Petro, aut Petri, Latinius est, ni fallor, nisi magis placet pariphrasis.

Boanerges.

Boanerges.) Nam Hebræis בְּנֵי filios sonat, רֹגֶשׁ tonitrui uel fremitus. Ita nos docet libellus de nominum Hebraicorū interpretatione, incerto titulo. Tametsi Hieronymus putat uocem esse deprauatam, ac legendum esse Banerrem. erges enim Hebræis sonare fremitum

fremitum. Quāꝯ fremitus minimū abeſt à tonitruo. Cū Homerus Iouem ὑψιβρεμέτην, & ἐρίγδουπον appellet, non ob aliud ꝯ ob tonitrua. Porrò quid eſt quod Hieronymus appellat corruptum? An quod Syro ſermone, aut Chaldaico deflexum eſt? Huiuſmodi uerbis ſubinde utuntur Euāgeliſtæ. Imò hac lingua Chriſtus uidetur fuiſſe loquutus, quæ tamē cōmuni populo quàm maxime fuit familiaris. Quod ſi Euangeliſta corrupit, non temere corrupit, neq; nobis pro corrupto debet haberi, quod ſcripſit Euangeliſta à Chriſto prolatum, quodq; Græce nobis dignatus eſt interpretari. Quare nihil erat cur in me debaccharetur quidam, quod hic Euangeliſtæ autoritatem ſequi maluerim quàm Hieronymi: præſertim cum hic in huiuſmodi rebus nonnūꝯ uel cōniueat, uel parum ſibi conſtet, neq; dubitandum quin alicubi fallatur.

Et Matthæum.) Quidam Græcus codex addit τὸν τελώνην, id eſt, Publicanum. Quanꝯ nec id reperio in emendatioribus ac uetuſtis exemplaribus.

Et conuenit iterum turba.) καὶ συνέρχεται πάλιν. Conuenit præſentis tēporis eſt, ut prima ſyllaba pronuncietur acuta. Id tametſi minutulum eſt, tamen haud indignum iudicaui, quod indicaretur: propterea quod in re tam ſacra nefas ſit, uel minima negligere.

Sic non poſſent.) Græcis quidem duæ ſunt negationes, ὡς μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν. Quod duobus modis Latine reddi poterat, Conuenit iterum turba tanta, ut non poſſent ne panibus quidem ueſci. Aut ſic, Vt nō poſſent uel panes edere. Sentit enim tantam fuiſſe multitudinē, ut non ſolum non ſuppeterent obſonia, ſed ne panum quidem ſatis eſſet in cibum. Aut certe tantum fuiſſe confluxum, ut diſcipulis non eſſet ocium ſumē di cibi, tantum aberat, ut ad alia foret ocium. qui poſterior ſenſus meo iudicio uerior eſt.

Et cū audiſſent ſui.) οἱ παρ' αὐτοῦ, id eſt, Qui ad illū ptinebāt, & ex illius erāt familia ſeu cognatione. Itidē paulo inferius τὰ παρ' αὐτοῦ, uertit ſua. Sentit eīm cognatos & affines eius. *οἱ παρ' αὐτοῦ cognati.*

Exierunt tenere eum.) κρατῆσαι αὐτὸν, id eſt, Vt comprehenderent eum, ſiue Vt manus inijcerent. Nam id eſt agnatorum, ſi quis cōmotæ mentis eſſe cœperit.

In furorē uerſus eſt.) ἐξέσταται, id eſt, Mente captus eſt. Siue ut in quibuſdā legit ἐξέστη.

Beelzebub.) Βεελζεβούλ, id eſt, Beelzebul, de quo diximus in Matthæo. *Beelzebub.*

Quia in principe.) Hic omittendum erat ὅτι.

In ſe.) ἐφ' ἑαυτὸν, id eſt, In ſeipſam, ſiue Aduerſus ſeipſam.

Diſpertiatur.) Idem uerbum quod modo uertit diuidatur, μερίζεται.

Diſpertitus eſt.) Græca ſic habent, καὶ εἰ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτὸν καὶ μεμέρισται οὐ δύναται στῆναι, id eſt, Etſi ſatanas inſurrexit in ſeipſum, ac diuiſus eſt, non poteſt ſtare.

Quibus blaſphemauerunt.) ὅσας ἂν βλασφημήσωσι, id eſt, Qualcūꝯ blaſphemauerint. Sic enim loquuntur Attici, Conuicia conuiciantur, & fugam fugiunt.

Aeterni delicti.) ἀιωνίου κρίσεως, id eſt, Aeterni iudicij, ſiue æternæ damnationis.

Et circūſpiciens.) καὶ περιβλεψάμενος τοὺς κύκλῳ περὶ αὐτὸν μαθητὰς καθημένους, id eſt, Et cum circūſpexiſſet in circūitu circum ſe diſcipulos ſedentes. Quanꝯ in quibuſdam exemplaribus μαθητὰς non additur, & eſt alius ordo περιβλεψάμενος κύκλῳ περὶ αὐτὸν καθημένους.

EX CAPITE QVARTO.

Æſtuauit.) ἐκαυματίσθη, id eſt, Exuſtum eſt, ſiue æſtu periit.

Secus uiam.) Hic reliquimus præpoſitionem ſecus, quod in progreſſu iacentis ſemen motus quidā ſit. Nam uocem eſſe Latinam aliàs docuimus.

Aſcendente.) ἀναβαίνοντα καὶ αὐξάνοντα. Vt prius uerbū pertineat ad herbam emergentē è terra, poſterius ad herbā grandeſcentem & adoleſcentem.

Vnum centeſimum.) καὶ ἓν μὲν, ἑξήκοντα, καὶ ἓν, ἑξήκοντα, καὶ ἓν ἑκατόν, id eſt, Attulit unum triginta, & unum ſexaginta, & unum centum. Laurentius Valla declarat ſe legiſſe ᾧ præpoſitionē, non ἕν nomen numerandi, Et ipſe ſic ſcriptum comperi in libris emendationibus. Quo modo ſi legamus, ad uerbum ita reddi poteſt. Et adferebat in triginta & in ſexaginta & in in centū: ut præpoſitio ᾧ poſita ſit pro ἀνά, quaſi dicas per triginta, per ſexaginta, per centū. quod tamē cōmode uerti poterat, Et adferebat, tricena, ſexagena, & cētena, ut ex ſingulis granis tantū granorū intelligat enatū. Quāꝯ paulo inferius idē occurrit locus, itidē per præpoſitionē ſcriptus. Cæterum quoniam in hoc facile labi potuit librarius, rem lectoris arbitrio cōmitto, præſertim cū & altera lectio probe defendi poſſit. Niſi *Centeſimū pro centuplum.*

quod

quod in posteriore loco duriusscule dicitur unum & unum, cum de hominibus loquatur, non de seminibus. Proinde nos periphrasi sumus usi.

Singularis p solitarius.

Cum esset singularis.) ὅτε δὲ ἐγένετο καταμόνας, id est, Cum autem cœpisset esse solus, siue solitarius. Nam solus uertit in Luca, Cum autem esset solus orans.

Qui cum eo erant duodecim.) Hic uariant Græci codices: Nam Laurentij codex habebat, οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα, id est, Qui circa illum erant cum duodecim. Mei habebãt, ἐπερώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτου, id est, Interrogauerunt eum discipuli eius.

Mysterium regni.) μυστήριον, id est, Arcanum, siue secretum, non communicandum prophanis, quod aliquoties uertit sacramentum.

Illis autem qui foris sunt.) τοῖς ἔξω. Rectius uertisset per adiectiuum, id est, Exteris extraneis, siue externis, aut exoticis.

Videant & non uideant.) Græcus mutauit uerbum, ἵνα βλέποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι, id est, Vt cernentes cernant, & non uideant. Quasi plus sit uidere quàm cernere. Nam intuemur quædam, quæ tamen non uidemus, animo aliud agente.

Et erumnæ.) καὶ ἐπερίμναι, id est, Sollicitudines.

Vnum triceſimum.) Triginta, sexaginta, centum, ut paulo superius admonui, consentientibus & peruetustis Latinis codicibus, de quo copiosius diximus in Matthæum.

Hi autem sunt qui &c.) Abusus uidetur semel atq; iterũ οὗτοι pro οἱ: ueluti demõstret hos & illos, quod solemus docendi causa & gestu repræsentare.

Nunquid uenit.) Græce est, ἴδετε, μήτι λύχνος καίεται, ἵνα ὑπὸ τὸν μόδιον τεθῇ, id est, Videte, num lucerna incenditur, ut sub modium ponatur? Quanq; illud ἴδετε in multis Græcorum codicibus non reperio asscriptum. Theophylactus nobiscum facit. In æditione tamẽ Aldina scriptum est ἔρχεται pro καίεται.

Non est enim.) οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν, εἰμὴ ἵνα φανερωθῇ, id est, Non est enim quicq; abscõditum, nisi ut manifestetur. Tametsi dissentiunt hic exemplaria.

Neq; factum est.) οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, id est, Neq; factum est occultum, sed ut in apertum ueniat. Etiamsi legi potest Neq; fuit occultum. Videtur autẽ in nostro sermone oratio parum absoluta, Neq; factum esse occultum, ut maneat occultum, sed ut &c.

Varia lectio apud Græcos.

Videte quid audiatis.) Hic quoq; Græca dissident, tametsi Latina exemplaria magis cõsentiũt cũ Græca. βλέπετε τί ἀκούετε, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιν. ὃς ἔχει γὰρ δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ, id est, Videte quid audiatis, & apponet uobis audientibus. Qui enim habet, dabitur ei, & qui nõ habet, etiã quod habet tollet ab eo. Græcæ lectioni suffragabatur codex Donatiani.

Deinde sequitur.) ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν, καὶ προστεθήσεται ὑμῖν, id est, In qua mensura metimini, metietur uobis, & adijcietur uobis. Theophylactus ita legit, βλέπετε τί ἀκούετε. ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, μετρηθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσιμ. ὃς γὰρ ἐὰν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτ, id est, Videte quid audiatis. In qua mensura metimini, in ea alij metientur uobis, qui auditis. Quisquis enim habuerit, ei dabitur, & qui non habet, etiã quod habet tolletur ab eo.

Et increscat dum nescit ille.) Sermo Græcus ambiguus est, καὶ ὁ αὐξος βλαστάνῃ, καὶ μαίνηται ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός. Potest enim accipi ut semen exoriatur & exurgat ui naturæ, cũ ipsum hoc nesciat.

Parabola collatio.

Cui parabolæ cõparabimus.) ἢ ἐν τίνι παραβολῇ θῶμεν, id est, Aut in qua parabola illud ponemus, siue ponamus. Etiamsi nonnulli codices pro θῶμεν habeãt παραβαλῶμεν id est, Per quam collationem conferemus. Quandoquidem παραβολὴ, Cicero uertit collationem. Et præpositione in, Hebræi abutuntur pro per. In alijs pro τίνι scriptũ est, ἐν ποίᾳ. Verum hæc minutiora duxi quàm quæ annotentur.

Et cum natum fuerit, ascendit in arborem.) Græcis hic repetitur καὶ ὅταν σπαρῇ, id est, Cum seminatum fuerit, suffragante & codice aureo.

Ascendit in arborem.) ἀναβαίνει, id est, Surgit. Porrò illud in arborẽ, nec additur apud Græcos, nec in antiquis codicibus nostris, nec in aureo.

Habitare.) κατασκηνοῦν, Quod alibi uertit nidificare uerbum à scena dictum.

Differebat

Disserebat.) ἐπέλυσεμ, id est, Dissoluebat, siue Exponebat: aut quo aliâs est usus, Edisserebat. Soluuntur enim ænigmata & obscura ueluti nodosa.

Transeamus contra.) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραμ, id est, Transeamus in ulteriorem partem: siue ut sæpe iam uertit, Trans fretum.

Et facta est.) καὶ γίνεται, id est, Aut fit, quasi res iam geratur.

Mittebat in nauim.) ἐπέβαλεμ εἰς τὸ πλοῖομ, id est, Irruebat in nauim, ut sit uerbum neutrum quod ad significatum attinet. *ἐπιβάλλω irruo.*

Super ceruical dormiens.) ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιομ, quod inde Græcis nomen habet, quod capiti admoueatur. Ezechiel execratur eos, qui cõsuunt puluillos sub omni cubito, & ceruicalia sub omni capite. Quod tum exhibuit Iesus, id hodie in nobis agitur. Quàm periculose indormiunt hodie puluillis ac ceruicalibus huiusmodi, præsules ac pontifices quidam horum temporum: Periclitatur uniuersus populus, nec est qui Christum excitet in illis profundissime dormientem. Imò nolunt excitari, & habent qui somnum hunc pestilentissimum foueant, occinentes ad aurem blando susurro, euge euge. Expergiscere tandem optime Iesu, ne pereamus. *Somnus episcoporum.*

Non ad te pertinet.) οὐ μέλει σοι, id est, Nõ est tibi curæ. Nam aliud est Pertinere ad nos, aliud Esse curæ. Siquidem multa ad nos maxime pertinent, quæ minime sunt curæ.

Obmutesce.) πεφίμωσο. Augmentum additum, etiam celeritatem indicat: ueluti dicas, Mox obmutesce.

Quia perimus.) ὅτι, id est, Quod, hoc sanè loco.

Exurgens, comminatus est.) καὶ ἐγερθεὶς ἐπετίμησεμ, id est, Et excitatus increpauit.

Quid timidi estis?) τί ὄυτως δειλοί ἐστε; id est, Quid adeo timidi estis? Alij habebant τί δειλοί ἐστε ὄυτως; id est, Quid timidi estis adeo?

Necdum habetis,) ὄυπω, id est, Nondũ. Alij habebant, πῶς οὐκ ἔχετε πίστιμ, id est, Qui fit ut non habeatis fidem? Et ὄυτως referunt ad præcedentem orationis partem. Laurentius ad sequentẽ adiũxit. Porrò Quomodo, parum Latine reddidit πῶς, quod ita uertendum erat, Qui fit ut non habeatis fidem? Est enim non interrogantis, sed obiurgantis.

Ad alterutrum.) πρὸς ἀλλήλους, id est, Inter sese. Quod crebrius iam admonui. uerum interpres perpetuo peccat in hoc uerbo, tanquam prudens.

Quis putas.) τίς ἄρα. Melius Quisnam, aut certe quis. Nam hoc loco uix habet Latinus sermo, quod respondeat ἄρα.

EX CAPITE QVINTO.

TRans fretum.) εἰς τὸ πέραμ, quod superius uertit Contra, id est, In ulteriorem partem. Quãquam in Matthæo sæpenumero uertit Trans fretum. Lacum ut dixi, appellant mare: tamen ijsdẽ uerbis uti licuisset, etiã amne transmisso, aut aggere, aut monte. Fretum uero nõ idem est quod mare, etiamsi fretum omne dicitur mare. *Fretum, Mare, Lacus.*

Gerasenorum.) γαδαρηνῶμ, id est, Gadarenorũ. Ad eundem modum legimus & apud Lucam, cum Matthæus uocet Gergesenorum, de quo nonnihil attigimus in Matthæo. *Geraseni, Gadareni.*

Legio mihi nomẽ.) λεγεών. Græce scribẽs usus est uoce Latina, tametsi mutato genere. *Legio uox Romana usurpata Euangelistæ.*

Pascens in agris.) In agris, hic nec apud Græcos additur, nec in codice aureo, nec in Donatianicis.

Et magno impetu.) καὶ ὥρμησεμ ἡ ἀγέλη, κατὰ τοῦ κρημνοῦ, id est, Et impetu ferebatur grex per præceps in mare. Magno, addidit interpres de suo.

Ad duo milia.) ἦσαμ δὲ ὡς δισχίλιοι, id est, Erant autem fermè duo milia, siue Bis mille: & subaudiendum est Porci, non Spiritus: quod Spiritus Græce est neutri generis, & δισχίλιοι masculini, ut ad Spiritus referri non possit.

Quid esset facti.) τί ἐστι τὸ γεγονὸς, id est, Quid esset quod factum erat, siue Quod acciderat. Quanquam haud male uertit interpres.

Et uenerunt.) καὶ ἔρχονται, id est, Et ueniunt, præsentis temporis. Et ita habent codices emendatiores Latini.

Et sanæ mentis.) Post hæc uerba Græci codices addunt, quod in Latinis non habetur,

τὸμ ἐχκκότα τὸμ λεγεῶνα, id est, Eum qui habuerat legionem: quod quoniam uisum est superesse, cum modo facta esset mentio dæmoniaci, eraserunt. At repetitur ad emphasim miraculi, esse iam sanæ mentis, qui nõ solum fuerit obnoxius dæmonio, uerumetiam legioni dæmonum.

Et cũ ascenderet.) καὶ ἐμβάντι αὐτῷ, id est, Ingresso eo nauim, siue Conscensa naui.

Non admisit.) οὐκ ἀφῆκεν, id est, Non permisit, siue Non passus est.

Quanta.) ὅσα, quod sæpenumero significat quæcunq;. Hic interpres legisse uidetur πόσα, non ὅσα.

Et misertus sit tui.) Hoc non parũ dure cohæret cum eo quod præcedit: Quanta tibi fecerit deus. uertendum erat, Quæ tibi fecerit deus, & in quibus misertus tui fuerit: siue, Quantopere misertus sit tui.

Transcendissset.) διαπεράσαντι. Quis unquam dictus est transcendere mare, quod magis conuenit monti. Dicendum erat, Cum transmisissset, siue traiecissset.

Vnus, pro quidam.

Et uenit quidam.) καὶ ἔρχεται εἷς, id est, Et uenit unus. Sed utinam interpres Hebraicã figuram, ut hic mutauit, itidem mutasset ubiq;, tantum abest ut reprehendam. Et Iairus penultima acuta pronunciandum est Latinis, ob diphthongum ἰάειρος.

Quoniam filia.) Nec in Græcis est ὅτι, quod tamen erat omittendum, si fuisset. Hic addit de suo Quoniam.

Filia mea.) θυγάτριον, id est, Filiola. Est enim Græcis diminutiuum.

In extremis est.) ἐσχάτως ἔχει, ad uerbum sonat, Extreme habet, perinde ualet ac si dicas, Pessime affecta est, siue In summo uitæ discrimine est.

Vt salua fiat & uiuat.) ὅπως σωθῇ, καὶ ζήσεται, id est, Vt salua fiat, & uiuet. Vt uerbum posterius sit futuri temporis. Alioqui quid aliud est ægrotam seruari, quàm uiuere? Nam sensus est, Impone illi manus, ut seruetur. Quod si non grauaberis facere, futurum est, ut uiuat. Nam fieri potest, ut imponat aliquis manus ægroto, ad hoc ut sanetur, & tamẽ moriatur ægrotus. Quanquam hoc uitio interpretis non accidit, sed librariorum.

Et sensit corpore.) καὶ ἔγνω τῷ σώματι, id est, Cognouit corpore, quod interpres non inepte uertit, Sensit. Nã sensus est, Illam hoc cognouisse ex ipso sensu corporis, quod iam carebat cruciatu & fluxu.

Quia sanata esset à plaga.) μάστιγι, id est, Flagello, quemadmodum superius indicatum est. Et quia ὅτι uertendum erat in Quod.

Virtutẽ quæ exierat.

Cognoscens uirtutẽ quæ exierat.) ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν. Quæso, quod hoc sermonis dedecus? Num qua uirtus erat illi incognita? Proinde participium uertendum erat in uerbum infinitum: Iesus autẽ ut agnouit, siue sensit in seipso, uirtutem prodisse ex sese. Nec enim hoc loco ferendum erat De illo, pro Ex se, quod nostra habet, æditio.

Omnem ueritatem.) ἔμπροσθεν πάντων πᾶσαν τὴν αἰτίαν αὐτῆς, id est, Coram omnibus omnẽ causam suã. etiam si illud Corã omnibus non reperi scriptũ in omnibus Græcorum exemplaribus. Et in nõnullis pro αἰτίαν, scriptũ erat ἀλήθειαν. Quod nos sequi maluimus, uel ob hoc, quod cũ Latinis exemplaribus cõcordaret. Porrò Lucas αἰτίαν habet.

Lapsus interpretis.

Veniunt nuncij.) Nuncij, addiderunt nescio qui, quanquam nõ male. Certe non erat in codicibus Donatiani. Nec est, Ad archisynagogũ) sed Ab archisynagogo, ut intelligas ab illius uenisse domo, qui nunciarent mortem filiæ. Cæterum nõ animaduertens, siue lector, siue interpres hanc loquendi figuram, Eamus ad me, pro eo quod est, ad domum meam: Et à uobis exit, id est, è domo uestra. Existimauit non posse uitari, quin illi ad archisynagogum uenerint: quandoquidem is iam erat apud Iesum. Verum & ab illo uenerunt & ad illum, hoc est, ab illius ædibus, ad ipsum.

Iesus autem.) Græci addunt, εὐθέως, id est, Statim.

Admisit.) ἀφῆκεν, id est, Permisit, siue Passus est. Nam quis dicat, admisit sequi. Mire lasciuit sua copia, cum hoc uerbum solitus sit uertere, Dimisit.

Et uidit.) καὶ θεωρεῖ, id est, Videt, præsentis temporis.

Ἀλαλάζειν. ὀλολύζειν.

Et eiulantes.) ἀλαλάζοντας, quod in psalmis uertit, Iubilare. Nam ὀλολύζειν est eiulare, uox ab illa non multum dissimilis. Quanquam Valla ex autoritate Varronis ostendit

dit iubilatum esse clamorem rusticorum, ut quiritatum urbanorum.

Qui turbamini.) τί θορυβᾶτε, id est, Quid tumultuamini, ab eadem uoce, quam modo uerterat Tumultum, θόρυβον.

Et deridebant eum.) Græci nonnulli addunt, εἰδότες ὅτι ἀπέθανεν, id est, Scientes quod esset mortua, siue Cum scirent esse mortuã. Verũ id suspicor huc asscriptũ ex Matthæo.

Qui secum erant.) Legendum est, Et qui secum erant, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ut intelligas paucos illos, quos passus fuerat sequi, nempe discipulos quos nominatim recensuit.

Tabita cumi.) Talitha per λάμβδα scribunt Græci, non Thabita per βῆτα, suffragantibus Græcæ lectioni uetustissimis codicibus Donatianicis. Deinde, *Talitha Syris puella.*

Puella tibi dico.) De suo adiecit, siue is fuit Euangelista, siue alius quispiam, quo significantius redderet, & sensum uocantis, & autoritatem imperantis: ut testatur & Hieronymus ad Pammachium, in libello, cui titulus, de optimo genere interpretandi. Incertum autem uideri poterat, an hoc loco Thabita nomẽ proprium sit puellæ, quemadmodũ in Actis puella Loppensis Thabita dicta est, quã Petrus ad uitam reuocauit, ut legis illic capite nono, cuius uocabulum Lucas Græce interpretatus est Dorcas, quod nobis sonat capram siue hinnulum, à Græco uerbo δέρκομαι uideo, quod acribus oculis sit hoc animal תְּבִיט. Quin Hebræis sonat respice siue attolle oculos. ut possint esse duæ uoces Hebraicæ, תְּבִיט attolle oculos, קוּמִי surge, nisi Marcus ipse, qui sine controuersia Græce scripsit euangelium, fuisset interpretatus, Puella surge. Diuus Hieronymus in libello quo colligit uoces Hebraicas euangeliorũ, admonet hunc sermonem Thabita Cumi, Syrum esse, nõ Hebraicum. At idem in libro de optimo genere interpretandi, fatetur Hebræum esse: Arguatur, inquit, Euangelista mendacij, quare addiderit, Tibi dico, cum in Hebræo tantum sit, Puella surge, nisi forte quod Chaldaicum aut *Syriacum* sit, id Hebræum dici possit: non contra, quod Chaldæorum & *Syrorum* sermo nihil aliud sit quàm Hebræus, non eodem modo deprauatus, exceptis paucis uocibus, quas, ut fit, aliunde sibi asciuerũt. Nisi probabilius uidetur Hebræos, posteaq; in *Syriam* demigrarant, illius gentis linguam didicisse, atq; ea lingua libros sacros, qui interciderant, per Esdram fuisse restitutos. Porrò sermonem uulgarem nunc; diutius eundem esse, uel in quauis huius ætatis lingua perspicuum esse potest. Tanta est rerum humanarum uolubilitas. Neque uero mihi dissimile ueri est, Christũ populari sermone usum, qui tum promiscuæ multitudini erat in usu: præsertim cum apud populum uerba faceret. Qui profitentur hoc literarũ genus, aiunt Talitha, quemadmodum magno cõsensu legimus in Græcis codicibus, Chaldæis sonare puellam. Et fieri potest, ut uox sit utriusq; communis. *Christus non pure Hebraice, sed Syriace loquutus.*

EX CAPITE SEXTO.

Aber filius Mariæ.) Antiqui codices aliquot habẽt, Fabri filius & Mariæ, suffragantibus & Græcis, ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς καὶ Μαρίας. Verũ in alijs erat scriptum, οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτων ὁ υἱὸς Μαρίας; id est, Nónne hic est faber ille filius Mariæ? Atq; hanc quoq; scripturam reperimus in uetustis Latinorum exemplaribus, nominatim in Corsendoncensi. Deinde annotandũ est Græcum articulum utrobiq; esse appositũ, ὁ τέκτων ὁ υἱὸς, id est, Ille faber ille filius Mariæ. Præterea uel ex hoc loco licet colligere, nihil referre Mariã dicas more Hebræorũ, an Maria more Græcorum: qua de re multis uerbis disceptat Valla. Postremo notandum & hoc apud Marcum, nõ fabrum uocari Christum, sed Fabri filium. Hinc accipimus illum & uitrici sui exercuisse artem. Cur enim hoc recusasset nostra causa dei filius, qui ne crucẽ quidem recusauit, neq; Paulum tantum uidelicet apostolum puduit opera manuaria parare, quo uictitaret. Quanq; non inficior in Græcis uerbis facillimũ esse lapsum, in τέκτονος υἱὸς, & τέκτων ὁ υἱὸς, nisi quod parum apte adhæret Mariæ. *Christus faber. Paulus opifex.*

Et Ioseph.) Ἰωσῆ, id est, Iose, legit Laurentius. Nonnulli codices habebant Ἰώσητος, id est, Iosetis, iuxta Græcam inflexionem: ut Crates Cratetis, Chremes Chremetis. *Iose.*

Quia non est.) Quia, de suo addidit, cum nihil sit opus.

Sine honore.) ἄτιμος, id est, Inhonoratus, siue contemptus. Cui contrarium est ἔντιμος, siue τίμιος, id est, In precio habitus.

Patria, cognati, domus. Et in cognatione sua.) καὶ ἐν τοῖς συγγενέσιν, id est, Inter cognatos. Deinde additur,

Et in domo siue familia sua.) Communissimũ enim est patria, deinde cognatio, proximum domus ac familia.

Nisi paucos infirmos.) Latinitatis ratio postulabat, ut adderet Quod, Nisi quod. Deinde Infirmos, Græcis est ἀῤῥώστους, id est, Aduersa ualetudine laborantes.

Et conuocauit.) προσκαλεῖτε, id est, Aduocat, siue accersit, præsentis temporis. Reclamabit aliquis forte morosulus, dum huiusmodi sectamur minutias, cur potius Aduocat, quàm Conuocat: & cur Aduocat potius quàm Aduocauit? Cui totidem respõdebo uerbis, Cur Cõuocauit potius quàm Aduocauit? & cur Aduocauit magis quàm Aduocat? quod posterius ut elegantius est, ita scriptum ab Euangelista.

Binos, δύο, δύο. Binos.) δύο δύο. Eleganter expressit interpres Latinus, cum Græce sit, Duos, duos, hoc est, per paria, siue ꝑ iuga, ut intelligas omnes duodecim fuisse missos, sed sena iuga. Quandoquidem & Matthæus recensens duodecim apostolorum nomina, binos copulauit.

Potestatem spirituum immundorum.) Quo uitaremus amphibologiam, uertimus, Potestatem in spiritus immundos. Nam potestas dicitur tum eius qui habet, tum eius rei, cuius potentes sumus.

Additum aliquid apud Græcos. In testimoniũ illis.) Addunt hoc loco Græci codices, an recte nescio, ἀμὴν λέγω ἡμῖν, ἀνεκτότερον ἔσται σοδόμοις ἢ γομόῤῥοις ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ, id est, Amen dico uobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Verum haud scio an id sit ex Matthæo huc transscriptum. Quanquam consentiunt Græcorum exemplaria, quæ quidem mihi uidere contigit.

Et ungebant oleo.) Hinc natum apparet, quod hodie sacro oleo unguntur periculose laborãtes, nõ perinde ut reualescãt, atq; ut tutius emigrent: cuius rei meminit & Iacobus.

Et audiuit rex Herodes.) Quidam Græci codices addunt, τὴν ἀκοὴν ἰησοῦ, id est, Famam Iesu: aliunde, ni fallor asscriptum.

Herodes tres. Herodes autem metuebat.) Enim, legunt Græci, non Autem, consentientibus & antiquis exemplaribus. Addidit autem paulo superius αὐτὸς, id est, Ipse, ut intelligeremus hunc eundem esse diuersum à patre, & ab eo sub quo crucifixus fuit Christus.

Et custodiebat.) καὶ συνετήρει, id est, Conseruabat, uel magis Obseruabat. Id quod indicant ea quæ mox subsequuntur,

Herodes natalis sui.) ὅτε ἡρώδης τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίησεν, id est, Cũ Herodes natalicijs suis cœnam faceret, siue In natalicijs suis conuiuiũ exhiberet. Et principibus est μεγιστάσι, id est, Primatibus siue primoribus. Quo uerbo usus est & Suetonius in Caligula Cæsare, Regẽ etiã regũ & exercitatione uenandi, & cõuictu megistanũ abstinuisse.

Megistanes.

Tribuni, χιλίαρχοι. Et tribunis.) καὶ χιλιάρχοις, quod Græce sonat eos, qui millenis præfecti sint, ut militum tribunos intelligas.

Filia ipsius Herodiadis.) Sermo Græcus habet amphibologiã. Potest em̃ & hic accipi sensus: Cum esset ingressa filia ipsa Herodiadis. id quod per se liquebit Græca relegenti.

Licet dimidium.) ἕως ἡμίσους, Vsq; ad dimidium.

Et cõtristatus est rex.) Græca sic habent, καὶ περίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ὅρκους, καὶ τοὺς συνανακειμένους, οὐκ ἤθελεν αὐτὴν ἀθετῆσαι, id est, Et dolore affectus rex, propter iusiurandũ, & eos qui simul accumbebant, noluit eam reijcere siue spernere. Quanq̃ ex Matthæo liquet, post rex, hypostygmen apponendam esse. Nec est hoc loco,

Noluit eam contristare,) quẽadmodum in Matthæo λυπεῖσθαι, sed ἀθετῆσαι, id est, Reijcere siue repellere, quod miror cur Laurentius uertendũ putarit, Fraudare aut frustrari.

Spiculator. Misso spiculatore.) καὶ εὐθέως ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα. Euangelista Latinam usurpauit uocem, mutata uocali. Ac mox,

Et tulerunt corpus eius.) πτῶμα est, hoc est, Cadauer. Interpres legisse uidetur σῶμα.

Quæ egerant & docuerant.) Græcus sermo geminat coniunctionẽ. καὶ ὅσα ἐποίησαν καὶ ὅσα ἐδίδαξαν, id est, Et quæ egissent, & quæ docuissent.

Venite seorsum.) δεῦτε ὑμεῖς αὐτοὶ κατ' ἰδίαν, id est, Venite uosipsi seorsum. Porrò αὐτοὶ positum est pro Soli, hoc est, dimissis cæteris: quemadmodum καθ' ἑαυτὸν esse dicitur, qui solus est, & absque arbitris.

Et uiderunt

Et uiderũt eos abeuntes.) Græce eſt, καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας οἱ ὄχλοι, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτὸν, id eſt, Et uiderunt eos abeuntes turbæ, & agnouerunt eum. ut prius pronomẽ ad omnes communiter pertineat, poſterius ad Chriſtum ſolum.

Et cum iam hora multa fieret.) Græci ſermonis ſenſus eſt, Cum iam admodũ tempeſtiuũ eſſet ſumere cibum. Nam ex alijs Euangeliſtis apparet iam diei ueſperum appetiſſe.

In proximas uillas.) εἰς τοὺς κύκλῳ ἀγροὺς, id eſt, In circumiacentes agros. Et quoniã ex agris nihil emitur, niſi uillæ ſint, uertit Villas. Nam uillæ domus ſunt in agro. *In proximas, pro, in circũiacentes.*

Emant ſibi cibos.) ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους, id eſt, Emant ſibijpſis panes. Nam Hebræi omne edulium panis nomine complectuntur.

Quos manducent.) Pro hoc Græce eſt, τί γὰρ φάγωσιν οὐκ ἔχουσιν, id eſt, Nam quid edant, non habent. Etiamſi τί noue poſitum eſt.

Date illos manducare.) Græci addunt Vos, δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. Atq; ita habent antiqui codices Latini, Date illis manducare uos.

Et dabimus.) καὶ δώσωμεν, id eſt, Demus.

Secundum contubernia.) συμπόσια, συμπόσια, id eſt, Conuiuia, conuiuia, hoc eſt, diſtributis conuiuijs, ut ante dixit, δύο, δύο. Laurentius mallet, Manipulatim. *Conuiuia conuiuia, iuxta tropum Hebraicum.*

Super uiride fœnum.) ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ, id eſt, In uiridi herba.

Et diſcubuerunt in partes.) καὶ ἀνέπεσαν πρασιαί, πρασιαί, id eſt, Et diſcubuerũt praſiæ, praſiæ. Dicuntur autẽ praſiæ herbaria, cuiuſmodi ſunt areolæ hortorum: πράσιον enim uiride. Cæterũ & hoc praſiæ, praſiæ, & illud συμπόσια, συμπόσια, dictum eſt iuxta proprietatem ſermonis Hebraici. Ad quam formã multa annotauit diuus Auguſtinus, in libris quos ſcripſit de tropis ueteris inſtrumenti, uelut illud: Decima, decima agno uni ſeptem agnis. Et mille ex tribu, & mille ex tribu, pro eo quod eſt, ex ſingulis tribubus millenos.

Per centenos & quinquagenos.) ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πεντήκοντα, ut ad uerbũ reddam, id eſt, Per centũ & quinquaginta. Vt intelligas loca fuiſſe diſtincta ſulco, aut ſimili interuallo: & pro magnitudine in alijs accubuiſſe centenos, in alijs quinquagenos.

Intuens in cœlum.) ἀναβλέψας, id eſt, Suſpiciens, ſiue Sublatis oculis.

Et ſuſtulerunt.) καὶ ἦραν κλασμάτων δώδεκα κωφίνους πλήρεις, id eſt, Et ſuſtulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos.

Et ſtatim coëgit.) ἠνάγκασεν, idem uerbum quod in Matthæo uerterat Iuſſit, ſed perperam, ut illic indicauimus.

Et cũ dimiſſet eos.) καὶ ἀποταξάμενος αὐτοῖς. Non eſt idem uerbum, quod paulo ſuperius ἕως ἀπολύσω, uerum aliud, quod non ſignificat ſimpliciter dimittere, ſed dimittere dicto uale, ac mandatis quæ uolueris mandare: quemadmodum ſolemus dimittere notos & amicos. *Dimittere ἀποτάσσομαι.*

Et uidit eos laborãtes) βασανιζομένους, quod in Matthæo uertit Vexatos, aliâs Iactatos.

In remigando.) ἐν τῷ ἐλαύνειν, quod ſignificat agere ac regere uel nauem, uel equũ, uel currum.

Et plus magis.) καὶ λίαν ἐκπερισσῶς, id eſt, Valde ex abundanti. ſiue Valde ſupra modũ. Rurſus hic eſt ἐξίσαντο, quod uehementẽ ſignificat admirationẽ, ut homo præ admiratione nõ ſit apud ſe. Et tamẽ in Græcis codicibus additur καὶ ἐθαύμαζον, Et admirabãtur: uelut interpretetur Euangeliſta quid dixiſſet ἐξίσανται, quod tamẽ haud ſcio an caſu ſit adiectũ. *Conduplicatio.* *ἐξίσανται.*

Et cognouerunt eum.) Addunt Græci, οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου, id eſt, Viri loci. Quanquam id in pleriſq; codicibus non inuenitur.

Vbi audiebant eum eſſe.) ὅπου ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἐστί, id eſt, Simulatq; audiſſent: quod illic eſſet, ut intelligas eos qui agnouerant Ieſum renunciare cæteris, illum adeſſe.

In plateis.) ἐν ταῖς ἀγοραῖς, id eſt, In foris. Quanquam & platea uia fuſior ac laxior, forum eſſe poteſt.

EX CAPITE SEPTIMO.

ET uituperauerunt.) ἐμέμψαντο, id eſt, Accuſarũt, ſiue Incuſabant, ſiue Quæſti ſunt.

Et à foro uenientes.) Venientes, tametſi non male addidit, tamen nõ eſt in Græcis codicibus. Et à foro, idẽ nomen eſt quod modo uertit Plateã, ἀγορᾶς.

Quæ tradita ſunt illis.) Senſus omnino cõuenit, tamen Græce eſt, ἃ παρέλαβον τηρεῖν: Siue, ut nonnulli codices habent, κρατεῖν, Quæ acceperunt ſeruanda ſiue tenenda. Verum quoniam παραλαμβάνειν uidetur eſſe ab alio traditum Accipere, idcirco interpres conatus eſt explanatius efferre ſententiam.

Baptiſmata lotiones. Baptiſmata.) Miror cur interpres maluerit dicere Græce, quàm Latine, Lotiones, ſiue Ablutiones, cum hic de uulgari lotione ſit mentio.

Et urceorum.) ξεστῶν, apparet intelligenda eſſe lignea, quod ſubiecit Aeramentorum. Cæterum lectos appellat ſpondas, in quibus accumbebant ſumentes cibum, non ſolum in quibus dormitur.

Et interrogabant.) ἔπειτα ἐπερωτῶσιν, id eſt, Deinde interrogant.

Bene prophetauit Eſaias de uobis hypocritis ſicut ſcriptum eſt.) Cum Græca congruant, tamen haud ſcio quo caſu ita ſcriptum comperi in aureo codice, Bene propheta uit de uobis Eſaias dicens.

Doctrinas & præcepta.) Et coniunctio tollenda, διδασκαλίας ἐντάλματα, id eſt, Doctrinas, mandata per appoſitionem: ſicut admonitum eſt in Matthæo.

Si dixerit homo. Si dixerit homo.) Hic explicat quod obſcurius erat in Matthæo, his uerbis à phariſæis inſtrui quoſdam, ut parentibus deſertis, pecuniam conferant in donaria templi. Quanꝯ ſermo uidetur parum abſolutus, ſed ſubaudiendum, Satis eſt, aut ſimile quippiam.

Mandata dei.) ἐντολὴν, id eſt, Mandatum.

Irritum feciſtis.) ἀθετεῖτε, id eſt, Irritũ facitis. Conſentientibus & antiquis codicibus noſtris atq; in his aureo. Quanꝯ potius erat Reiecitis, quemadmodum & Cyprianus legit.

Reſcindentes uerbum dei.) ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, id eſt, Irritum facientes, ſiue Abrogantes, aut Antiquantes. Nam ἀκυροῦν eſt proprie detrahere autoritatem, & irritum facere, quod aliquando fuerit comprobatum. *ἀκυροῦν.*

Nihil eſt extra hominem.) οὐδέν ἔξω τοῦ ἀνθρώπου, εἰσπορευόμενον εἰς αὐτὸν, id eſt, Nihil eſt quod aliunde quàm ab homine ingreditur in eum: quaſi dicas, Deforis, ut paulo poſt uerit, Omne extrinſecus introiens, τὸ ἔξωθεν εἰσπορευόμενον.

Iterum turbas.) πάντα τὸν ὄχλον, id eſt, Totam turbam.

Parabolam.) τὴν παραβολήν, id eſt, De parabola, ſiue De ſimilitudine.

Imprudentes.) ἀσύνετοι, id eſt, Abſq; intellectu, ut ante uerterat: aut Expertes intelligentiæ. Et melius erat, Siccine uos quoq;, quàm Sic & uos: aut Itáne uos quoq;.

Purgans.) ἐκκαθαίρων, id eſt, Expurgans, ad uerbum.

Oculus malus. Oculus malus.) ὀφθαλμὸς πονηρός. Cur non & hic dixit, Oculus nequam, ſicut in Matthæo, Si oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus. Nam eadem uerba Græca ſunt utrobiq;. Sentit autem oculum non ſimplicem & purum, ſed faſcinatorem & inuidum, atque iniquum.

In fines Tyri.) μεθόρια, id eſt, Confinia, hoc eſt, Tyro finitimas regiones, ſiue Quæ interiacent inter Tyrum & Sydonem. Quanquam paulo poſt utitur ſimplici uoce ὅρια in eundem ſenſum.

Syrophœniſſa. Ad pedes eius.) Hoc loco ſequitur, ἦν δὲ ἡ γυνὴ Ἑλληνὶς συροφοίνισσα τῷ γένει, id eſt, Erat autem mulier Græca, Syrophœniſſa genere. Alij codices habebãt, σύρα φοινίκισσα, ſed mendoſe: nam ſi Syra erat, & regionis Phœnices, quæ ſine dubio Iudæorum eſt, qui potuit eſſe Græca. Cæterum quod Gentilem dixit, non eſt Græce ἐθνικὴ, ſed Ἑλληνὶς, ut patriam intelligas deſignatam, quæ declararet non eſſe Iudæam. Frequenter enim Ἕλλην Gentilem uertit interpres.

Nam & catelli.) Eadem uox eſt Græcis, canibus & catellis: quanquam utrobiq; diminutiuum eſt apud illos, κυνάριον, ut admonuimus. Ad hoc, παιδίων, rectius uertiſſet Filiorum quàm puerorum, cum præceſſerit τέκνων.

Vtiq; domine.) In codicibus quos hactenus uiderim, nihil erat loco Vtiq;, ſed tantũ, κύριε, καὶ τὰ κυνάρια, id eſt, Domine, & catelli Quanquam poſtea in nonnullis reperi.

Inuenit puellam iacentem ſupra lectum, & dæmonium exiſſe.) In uulgatis Græcorum codicibus ordo ſermonis inuerſus eſt. Nam illic reperit exiſſe dæmonium, & puellam lecto decumbentem.

Fines

Fines decapoleos.) Δεκαπόλεως. Regio est trans Iordanem decem ciuitatum: unde & nomen habet Græcis circa Hippum, Pellen, & Gadaram, ut testis est Hieronymus in locis Hebraicis. Δεκάπολις.

Surdum & mutum.) κωφὸν μογιλάλον, id est, Surdum, impeditæ linguæ, siue balbū, dictione composita à μόγις uix, & λαλῆν loqui. Est autem id uitiũ penè perpetuum insanis aut melancholicis, aut fatuis natura, ut testis est Aristoteles.

In auriculas eius.) ἐπέβαλε τοὺς δακτύλους αὐτοῦ, πῦσας εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, id est, Immisit digitos suos expuens in aures eius.

Adaperire.) Aperire, ἐφφαθὰ, uocem Hebraicam & hic adiecit, quemadmodum & superius, In cumi. Est autem הִפָּתַח unum ex eo uerborum genere, quæ Hebræi grauia uocant, & quæ uim habeant transitiuam, quasi dicas, Præsta te apertum, siue Fias apertus. Neq; uero libet hic cõmemorare ridiculam differentiam inter aperire & adaperire, quã Laurẽtius argutius irridet quàm grauẽ deceat uirum, etiamsi merito id facit. Certe apud Euangelistam nulla differẽtia est, cum idem utrobiq; sit uerbum διανοίχθηναι & διηνοίχθησαν, quorum alterũ uertit Adaperire, alterum, Apertæ sunt, perinde quasi nefas esset Latinis eandem uocem repetere. Adaperire. Aperire.

Tanto magis plus.) Græci quidem codices ita distinguunt. ut Magis non referatur ad Præcipiebat, quod præcesserit ὅσῳ, non ὅσον, sed ad idem uerbum ad quod refertur, nempe ad Prædicabant plus: sed περισσότερον uerti poterat Vehementer, aut Magnopere, ut comparatiuum positum sit loco positiui: aut μᾶλλον uertendum erat Potius, ut nõ habeat uim comparandi, sed corrigendi: perinde quasi dicas, Tantum aberat ut facerẽt id quod erant iussi, us hoc amplius etiam prædicarent quod essent uetiti. Magis, pro potius.

Et surdos fecit audire.) Vt ne quid causer de integritate Latini sermonis, quod Romanis auribus aliud quiddam sonat, facit loqui, & facit currere, rectius fuisse futurum, effecit ut surdi audiant, muti loquantur. Tempus quoq; uerbi mutauit interpres, aut certe librarius. Est enim ποιεῖ, id est, Facit: idq; absolutius est. Laurentius testatur in nonnullis exemplaribus Latinis conduplicari coniunctionẽ, Et surdos fecit audire, & muros loqui.

Et mutos loqui.) ἀλάλους λαλῆν. Gratiam annominationis non potuit interpres reddere, quasi dicas, elingues, linguaces, aut infantes fari. Ἄλαλον κωφόν.

EX CAPITE OCTAVO.

Vstinent me.) προσμένουσί μοι, id est, Manent apud me.

Cum turba multa esset.) Græce est πολλοῦ ὄχλου, id est, Admodum multa, siue plurima. Nec additur Cum Iesu, nec apud Græcos, nec in uetustis exemplaribus, nec in aureo deniq;.

Vnde illos.) πόθεν, quo Græci utuntur in negatione pro Qui, aut Quomodo.

Et ipsos benedixit.) καὶ αὐτοὺς εὐλογήσας, id est, Cum & his benedixisset. Quanquam in nonnullis exemplaribus sic habebatur, καὶ εὐλογήσας, εἶπε παραθῆναι καὶ αὐτούς id est, Et cum benedixisset, iussit apponi & hos.

Quasi quatuor milia.) ὡς, id est, Fermè, aut Circiter quatuor milia.

In partes Dalmanutha.) Quidam Græcus codex habebat μαγδαλά, cuius meminit Matthæus, siue ut quidam legunt, Magedam. Nec apud quenquam adhuc reperi huius loci descriptionem, nisi quod in collectaneis Hebraicarum uocum, hanc quoque reperio expositam, sed ita, ut ad hunc locum nihil attineat. Dalmanutha.

Conquirere cum eo.) Laurentianum exemplar, ut uidetur, secus habuit. Meum ad hunc modum, ἤρξαντο συζητοῦντες παρ' αὐτοῦ σημεῖον, id est, Cœperunt simul quærere ab eo signum. Quanquam postea nactus sum, in quibus ita scriptum reperi, καὶ ἤρξαντο συζητεῖν αὐτῷ, καὶ ζητεῖν παρ' αὐτοῦ σημεῖον, id est, Et cœperunt disputare cum eo, & requirere ab eo signum. In quibusdam pro καὶ ζητεῖν, erat ζητοῦντες.

Ingemiscens spiritu.) Græci addunt Suo, καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ.

Si dabitur generationi isti signum.) Si, hoc loco est abiurantis, quẽadmodum & illic, Si introibunt in requiem meam. Latini addunt, emoriar, dispeream, aut simile quippiam. Mire retudit arrogantiam pharisæorum, qui uideri uolebant cum cœlo habere commer- Si, abiurantis

cium cum essent sceleratissimi. At Christus illis ex imo corde terræ signum promittit, diuersissimum ab eo quod postulabant.

Et oblíti sunt sumere panes.) Quidam Græcus codex addit, Discípuli eius: mihi magis placet non addi.

Vídete & cauete.) ὁρᾶτε βλέπετε. Duo uerba sunt Græcis idem significantia, citra interuentum coniunctionis, quasi dicas, Vídete, cernite: siue Cauete, fugite, quo diligentiorem cautionem exprimeret.

Herodiani. A fermento Herodis.) ἡρῳδιανῶν, id est, Herodianorum, pro Herodis habebant nonnulli. Et in Matthæo mẽtio fit Herodianorum, ueluti factionis cuiusdam, quæ simul cum phariſæis aggressa sit Christum.

Et aspiciens.) ἀναβλέψας, id est, Recepto uisu.

Vídeo homines.) βλέπω τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὡς δένδρεα ὁρῶ περιπατοῦντας, id est, Vídeo homines, quoniã uelut arbores uideo ambulantes. Et Ambulantes apud Græcos ad homines duntaxat referrí potest, quod illis arbores sint neutri generis.

Et cœpit uidere.) καὶ ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι, id est, Fecit eum denuo uidere. Bis enim recepit uisum, primum utcunq; deinde perspicue.

Et restitutus est.) Ante hoc addit Græcus codex, καὶ διέβλεψεν, id est, Et peruidit. Nec est Omnia, sed ἅπαντας, id est, Omnes: etiamsi hic facillimus in scriptura lapsus.

Varia lectio. Et si in uicum introieris.) Palàm est Græca exemplaria passim discrepare. Nam Laurentianus cõdex habebat, Et neq; in uicum introieris, neq; cuipiam dixeris in uico. Meus autem habebat, καὶ ἐὰν εἰς τὴν κώμην εἰσέλθῃς, μηδενὶ εἴπῃς, μηδ' ἐν τῇ κώμῃ, id est, Et si oppidum ingressus fueris, ne cui dixeris, ne in oppido quidem. Tamen postea nactus sum exemplar, consentiens cum codice Laurentiano: atque id sequí malui, præsertim cum ita legat Theophylactus.

In castella.) εἰς κώμας, eadem uox, quam toties uertit Vicum.

Alij uero quasi.) Quasi non additur apud Græcos.

Additum aliquid. Tu es Christus.) Additum arbitror ex alio loco, Filium dei uiui, quod tamẽ in emendatioribus exemplaribus Latinis non additur apud Marcum, sed apud Matthæum.

Et comminatus est.) ἐπετίμησεν, id est, Increpauit. Quanquam hic tolerarí poterat, Interminatus est. cum additis minis, aliquid interdicimus.

De illo.) περὶ αὐτοῦ, id est, De se.

Et cœpit.) καὶ ἀπὸ τότε ἤρξατο, id est, Extunc, siue Ex eo tempore cœpit. ut habebatur in quibusdam exemplaribus.

Quoniam.) ὅτι, id est, Quod.

Quomõ Christus post tres dies dicatur resurrexisse. Post tres dies.) In paucis scriptum reperi, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, id est, Tertio die: sed apparet data opera mutatam scripturam, quod prima fronte falsum esse uideatur, Christum resurrexisse post tres dies, qui tertio die surrexerit: præsertim cum emendatissima Græcorum exemplaria, cum nostra consentiant æditione. Atq; hac quidem de re diligenter disseruit Iacobus Faber Stapulensis, in libello cui titulum fecit, de Magdalenis, ac triduo Christi, nullum nõ mouens lapidem ut hanc explicet difficultatem, nunc addens horas aliquot ei diei quo reuixit Christus, proximæ nocti detractas. Nunc eundem ante diem præmittens ad inferos, cum in horto tæderet ac mœreret. Nunc uni diei geminas addens noctes, uidelicet paraſceue. Mihi uero non est necesse de singulis illius disputationis partibus quid sentiam aperire. Certe non uideo cur Bedam notandũ existimarit, qui triduí mysterium conatus sit per synecdochen explicare, nimirum figuram grammaticam. Quasi uero non totam historiã euangelicã grãmaticis figuris debeamus, aut quasi non ueteres ad unum omnes tum Græci tum Latini quæstionem hanc per synecdochen explicent: Inter quos est & Thomas, enarrans prioris ad Corinthios epistolæ caput decimũquintũ. Quoties per Hyperbolen, Enallagen, símilesq; tropos sensum diuinorũ uoluminum explicant sacri doctores? Iam allegoria, parabola, uocabula passim in arcanis literis obuia, nónne grammaticorum sunt schemata? Quid est quod tam procul à sacris ablegat grammaticos de diuinis literis aliquanto melius meritos, quàm sint frigídi quidam ac ieiuni dialectici, ne dicam sophistæ. Imò ipse Faber, qua tandem bipenni, Gordianum

Figuræ grammaticæ in diuinis literis.

dianum hunc nodum diſſecuit: nónne ab Apollonio porrecta, primum ethnico, deinde qui nihil aliud ſit quàm grammaticus? Qui niſi ſuccurriſſet, totus adhuc erraret mundus, & in Marco legeret Chriſtum reſurrecturũ poſt tres dies. Sic enim argumentatur: Non ſurgit poſt tres dies, qui ſurgit tertio die, Sed conſtat Chriſtũ tertio die ſurrexiſſe, Aduerſatur igitur Euangelijs, aduerſatur articulis fidei, aduerſatur omni ueritati, quiſquis ait Chriſtum poſt triduum ſurrexiſſe. Atqui ita ſanè tot iam ſeculis, magno conſenſu Græca pariter ac Latina legit, canit & ſcribit eccleſia. Neq; quiſquam adhuc mortalium tam impium errorẽ animaduertit, nec erat elabendi ſpes, niſi Apollonius rei literariæ peritiſſimus commonſtraſſet, μετὰ Græcis nonnunq; uſurpari uice ἐν uel διά. Tantũ habet pondus unius unius grammatici teſtimonium, quoties nobis ita collubuit. Quanquam nec hoc exemplum quod ex Apollonio produxit Faber, uidetur ad ſermonem euangelicum reſpondere. Neq; enim ſimile eſt, μετὰ χεῖρας ἔιχεν, & μεθ' ἡμέραν, ei quod ait Marcus, μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Siquidem apud Apollonium μετὰ poſitum uidetur pro μεταξύ, aut certe pro κατά. Quo tamẽ modo non liceat abuti, ſi certum addas numerum. Iam conſtat μετὰ frequenter ab Euangeliſtis uſurpari ad hunc modum, nec aliud ſignificare quàm poſt. Velut apud Matthæum capite uigeſimo ſexto, Poſt biduum paſcha fiet, μετὰ δύο ἡμέρας. Item apud Lucam, Poſt dies octo. Apud Marcum, Poſt dies ſex. In Actibus, Nõ poſt multos hos dies, Alijſq; locis cõpluribus. Sed ut his omiſſis, quod ſentio, paucis expediam, mihi nihil cauſæ uidetur, cur hic excitemus huiuſmodi tragœdiam, aut cur ad tam coactam ac uiolentam interpretationem confugiamus. Cum nodus bifariam explicari poſſit, haud magno negocio. Primum, ſi tertium diem numeremus non à morte ſeruatoris, ſed à tota paſſione, quæ cœpit pridie paraſceues, cum iam iniretur conſilium de comprehendendo Ieſu, cum uenderetur, cum tæderet, ac mœreret. Siquidem paſſionis ſummam uidetur & ipſe Marcus ſuis uerbis complecti: Et cœpit, inquit, docere eos, quod oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus, ſummiſq; ſacerdotibus, ac ſcribis, & occidi, & poſt tres dies reſurgere. Sic enim recenſuit, ut poſt tres dies, ad totum ſermonem qui præceſſit referri poſſit, non tantum ad id quod erat poſtremum, occidi. Quemadmodum proximo capite recenſuit, Filius hominis traditur in manus hominum, & occident eum, & occiſus tertio die reſurget. Hic quoniam triduum numerat ab occiſione, tertio die dixit nõ poſt triduum. Alter modus eſt, ſi per ſynecdochen accipiamus, factum poſt tres dies, quod factum ſit poſt tertium diem exortum. Quẽadmodũ & uulgo loquimur, Ab eo die cœpit odiſſe me, cum eodem die cœperit odiſſe. Et poſt eum diem deſijt amare, cum eodem die deſierit. Hæc, ni fallor, minus certe coacta ſunt, quàm quæ Stapulenſis tanto molimine prodidit. Quod ſi quis adduxerit his etiam meliora, non grauabimur ſequi.

μετὰ uarie uſurpatur.

Ratio bifariã explicandi quæſtionẽ.

Poſt triduũ, id eſt, poſt tertiũ diem exortum.

Et palàm.) παῤῥησίᾳ, id eſt, Libere & audacter. Neq; enim hoc dicebat, nihil ſuis, ſed aperte, & ſine inuolucro, quemadmodum ſolet: tametſi ſermo hic eſſet duriſſimus.

Cõminatus eſt Petro.) Miræ delicíæ huius interpretis, qui quod aliàs uertit Increpare, idem nunc uertit Cõminari, cũ nec ad ſententiã quadret Cõminari. Nã quod ſequitur,

Vade poſt me ſatana.) Nimirũ increpantis eſt, non cõminantis. Poſtremo ut legimus interminari, pro interdicere, ita cõminari in eundem ſenſum non memini legere.

Aut quid dabit homo commutationis.) τί ἀντάλλαγμα, id eſt, Quam commutationem. de quo quid nobis uideretur, indicauimus in Matthæo.

Qui enim me confeſſus.) Antiqui codices magno conſenſu pro Confeſſus, & Confitebitur, habebant, Confuſus fuerit, & Confundetur: ſuffragante his & aureo codice. Atq; ita habent Græca, ὃς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με & τοὺς ἐμοὺς λόγους, id eſt, Quicũq; eñ erubuerit me, & meos ſermones. Ac paulo poſt, & ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, id eſt, Et filius hominis erubeſcet de eo: aut, Filium hominis pudebit illius. In eundem ſenſum legit diuus Auguſtinus, refellens Adimantum Manichæum: Omnis qui confuſus fuerit me, in gente iſta adultera, & peccatrice, & filius hominis confundetur illum cum uenerit in gloria patris ſui. Satis hic apparet, confeſſus & confitebitur uerba eſſe ſuppoſita ab aliquo daculo quopiam. Cæterum an ſatis Latine dicamus, Confundor te, pro eo quod Pudet me tui, uiderint literatores.

cõfeſſus, pro confuſus.

Ex capite

EX CAPITE NONO.

REgnum dei ueniens.) ἐλκλυθῦαμ, id est, Venisse. Est enim participiũ præteriti temporis, quod uertendũ erat per infinitum, ob inopiam Latini sermonis.

Dissonãt Euãgelistarũ uerba.

Et post dies sex.) Lucas facit, Dies fermè octo. Marcus consentit cum Matthæo in numero.

Et duxit.) καὶ ἀναφέρει, id est, Subducit, præsentis temporis, ut, Et assumit παραλαμβάνει.

Seorsum solos.) Sic habebat antiquissimus codex, κατ' ἰδίαν μόνους, id est, Seorsum solos. Latina uetera consentiebant in, Seorsum, sed Paulinum habebat Solus, Corsendoncense, Solos. Aliquis offensus perissologia, uocem alteram ut superuacaneam reliquit. Verum hoc modo uoluit Euangelista significare secessum uehementer secretum.

Et transfiguratus est.) Græce est, καὶ ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτοὺς, μετεμορφώθη, id est, Et dum orant illi, transfiguratus est. Quanquam illud Dum orant, in pleriscq; Græcorum codicibus non additur, nec à nobis est additum.

Qualia fullo.) Poterat uitare absurditatẽ sermonis, si ὅια uertisset in aduerbiũ, Quàm candida reddere non potest fullo.

Et faciamus.) θέλει ποιήσωμεν, id est, Vis faciamus. Quanquam pleraq; Græcorum exemplaria consentiunt cum nostra æditione uulgata.

Filius meus charissimus.) ἀγαπητὸς, id est, Dilectus, ut hactenus uertit.

Quid ergo dicunt.) πῶς οὖν λέγουσιν, id est, Quomodo ergo dicunt. Quanq; emendati codices habebant, ὅτι λέγουσιν, id est, Quod dicunt. Et mox,

Restituet, pro restituit.

Primo restituet omnia) ἀποκαθιστᾷ, id est, Restituit, præsentis temporis, ut referatur ad prophetiam Malachiæ, quæ prædixit id futurum non ad tempus aliquod definitum.

Cõquirere, p disceptare.

Quid inter uos cõquiritis.) καὶ ἐπηρώτησεν τοὺς γραμματεῖς, τί συζητεῖτε πρὸς αὐτούς. Potest & hic sensus accipi, & interrogauit scribas, Quid cõquiritis, siue disputatis aduersus illos, siue cũ illis. Apparet interprete legisse, πρὸς ἑαυτοὺς, siue πρὸς αὐτοὺς, id est, Inter uos. Sed aliàs admonuimus hanc orthographiæ rationẽ passim negligi in Græcis codicibus.

Spiritus conturbauit.) Græce est, εὐθέως τὸ πνεῦμα ἐσπάραξε τὸ παιδίον, id est, Statim spiritus discerpsit puerũ. Opinor interpretem legisse, ἐτάραξεν, ac fortasse rectius. Quanquam in pleriscq; exemplaribus non erat παιδίον, sed αὐτόν. Apparet enim iam non fuisse puerum, cum pater respondeat hoc illi à puero accidisse: etiamsi paulo post uocat eum puerum, pater pueri.

Elisus in terram.) καὶ πεσὼν ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Lapsus in terram.

A puero.

Ab infantia.) παιδιόθεν, id est, A puero. Sed recte mutauit interpres, nisi dicere maluisset, A prima pueritia: iam enim nihil nisi puer erat, cum sanaretur.

Si potes credere.) Τό, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι. Addidit articulum, qui tamen ad superiora referri potest, ut respondeat ei illud, siue ad sequentia: Hoc si potes, nempe credere. Quẽadmodum dicitur Græcis, τὸ μικρὸν ἄγαν, ἄγαν μὲ τέρπει. Nec enim est hic ociosus articulus qui magno consensu habetur in Græcorum exemplaribus.

Prætergrediebantur Galilæam.) παρεπορεύοντο διὰ τῆς γαλιλαίας. Præpositio παρὰ, facit ut intelligas illos clàm, aut celeriter & in transcursu, uelutq; obiter fecisse iter per Galilæam, ita ut nec aperirent se usquam, nec commorarentur.

Filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, ut intelligas mox futurum.

Et illi ignorabãt uerbũ, & timebãt interrogare.) Hæc nõ habentur in æditione Aldina.

Qui cum domi esset.) καὶ ὅτε τῇ οἰκίᾳ γενόμενος, id est, Et cum esset in domo, siue in ædibus, non utiq; suis.

Quis eorum maior esset.) Græce tantum est, τίς μείζων, id est, Quis maior. Reliqua addita sunt explicandæ rei gratia.

Complecti, ἐναγκαλίζεσθαι.

Quem cum complexus esset.) καὶ ἐναγκαλισάμενος, id est, Cum posuisset in ulnis, ut solemus infantulos. Complectimur enim & eos, quos in ulnas non sumimus.

Non me suscipit.) οὐκ ἐμὲ δέχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποστείλαντά με, id est, Non me recipit solum, sed & eum qui me misit. Sic habebant nonnulli Græcorum codices, uerum altera lectio mihi magis probatur. Nec enim hic negatio remouet, sed corrigit magis,

quasi

quasi dicas, Non tam me recipit, quàm eum qui misit me.

Et prohibuimus eum.) Post hæc, in Græcis exemplaribus repetitur ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν, id est, Quod non sequeretur nos.

Calicem aquæ frigidæ.) Frigidæ, nec in Græcis additur exemplaribus, nec apud Hieronymum in æditione Basilienſi, nec in uetustissimis exemplaribus, nominatim in Paulino, nec in Corsendoncensi, nec in aureo denique.

Non perdet mensuram suam) Mercedem legendum pro Mensura. Atque ita scriptum est in emendationibus Latinorum exemplaribus.

Debilem.) κυλλόν. Cyllus proprie Græcis dicitur, cui altera manus trunca sit, aut manca. Nam debilitas ad omnia membra pertinet, quemadmodum χωλὸς ad pedes proprie pertinet. *Cyllus manu manca.*

Luscum.) μονόφθαλμον, id est, Vnoculum. Quod tamẽ eleganter uertit hoc sanè loco. Luscus eñ Latinis dicitur, nõ qui strabis ac distortis sit oculis, sed q altero careat oculorũ. *Luscus quid proprie.*

Mola asinaria.) Græci legũt, λίθῳ μυλικὸς, id est, Saxum molare. Apud Matthæum erat, Mola asinaria.

Vbi uerbis.) ὅπου ὁ σκώληξ. Alibi uertit Eruginem, quod hic Vermem. Cæterum moritur & extinguitur, utrunque præsentis temporis est Græcis. Licet in Latinis codicibus alí quot deprauare cœperint, Morietur, & extinguetur.

Si sal insulsum fuerit.) Reddidit προσονομασίαν ἅλας ἄναλον, id est, Si sal sale caruerit. *Insulsum, pro fatuum.*

In quo illud condietur.) Condietis lego in uetustis codicibus, ἀρτύσετε. Sic enim legisse uidetur qui sic uertit. At aptius erat Ipsum, quàm Illud.

Omnis enim igne salietur.) Quo sermo foret mollior, nos de nostro addidimus, Omnis homo.

EX CAPITE DECIMO.

VLtra Iordanem.) διὰ τοῦ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, quod magis sonat, Per regionem, siue litus, quod est, ultra Iordanẽ. Etiamsi sensum expressit interpres.

Et erunt duo.) οἱ δύο, Qui duo fuerant. ut intelligamus è duobus hominibus uelut unũ fieri. Nec est, In carne una.) Quod sordide quidam interpretantur de coitu, sed Vnam, ut & aliâs indicauimus. *Caro, pro homine.*

Quod deus coniunxit.) συνέζευξεν, id est, Coniugauit, si quis ad uerbũ malit reddere.

Mœchatur.) Græce est idem uerbum, quod modo uertit, Adulterium cõmittit, μοιχᾶται. Quid autem est,

Super eã) ἐπ' αὐτὴν. Cur nõ potius Aduersus illam, siue In illã, hoc est, in iniuriã illius?

Offerebant illi paruulos.) παιδία, id est, Pueros, siue puellos.

Comminabantur.) ἐπετίμων, id est, Increpabant. Quod mirum, cur plerunque interpres gaudeat uertere, Comminabantur, etiam refragante lententia.

Sinite paruulos.) τὰ παιδία, id est, Puellos, ut modo dictum est. Nec additur apud Græcos coniunctio, Ne prohibueritis.

Non intrabit.) οὐ μὴ εἰσελθῃ. Conduplicata negatio uim addit futuri, aut certe modi potentialis. *Conduplicata negatio.*

Et complexans.) καὶ ἐναγκαλισάμενος, id est, Suscipiens eos in ulnas: sicut paulo ante dictum est.

Procurrens.) προσδραμὼν, id est, Accurrens. Interpres nisi dormitauit, legisse uidetur προδραμὼν, id est, Præcurrens.

Vitam æternam percipiam.) κληρονομήσω, quod aliâs uertit, Hæreditabunt.

Nisi unus deus.) εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς, id est, Nisi unus, qui est deus, siue Nempe deus, ut articulus uim habeat uelut interpretantis, quis sit ille unus.

Ne fraudem feceris.) μὴ ἀποστερήσῃς, id est, Ne fraudaueris.

Et ueni sequere me.) Addunt hic Græci codices, ἄρας τὸν σταυρὸν, id est, Sublata cruce.

Et intuitus eum Iesus, dilexit eum.) ἠγάπησεν αὐτόν. Origenes uidetur legisse ἐφίλησεν, nõ ἠγάπησεν. Argumẽto est quod homilia in Matthæũ adducens hunc locũ, ita legit: Dilexit eum, siue osculatus est eum. Neque enim ἠγάπησεν, opinor, ad osculi significationẽ potest pertinere. Cæterũ de dilectione, nec apud Matthæũ, nec apud Lucam ulla sit mẽtio.

Confidentes

Qui diuites Christo dicti.

Confidẽtes in pecuniis.) πεποιθότας, Fretos, siue Fisos. Hic satis aperit, quos dixerit diuites, nõ quibus diuitiæ obtigerunt, sed qui iuxta diuitũ uulgus multũ tribuunt diuitijs.

Filioli.) τέκνα, id est, Filij, siue nati. Neq; enim hic est diminutiuum, quemadmodum illud apud Paulum ad Galatas, τεκνία μου, Filioli mei.

Qui magis admirabantur.) ὑπερπλήσσοντο, id est, Obstupescebant.

Aut filios.) τέκνα, id est, Liberos, ut utrunq; sexum complectaris.

Additum aliquid.

Aut patrem, aut matrẽ.) Hoc loco Græci codices addunt, ἢ γυναῖκα, id est, Aut uxorem. Quod tamen perperam à quopiam additum, uel hinc licet conijcere, quod mox cũ repetit res relictas, non addit uxores.

A dextris meis & sinistris meis.) Vt sensus sit idem. Latinius est, Sedere mihi à dextris, & sedere mihi à sinistris.

Sed quibus paratum est.) Sermoni parum absoluto adiecimus duo uerba. Subaudítur enim, Sed ij sedebunt à dextris ac sinistris mihi, quibus &c.

Et audientes decem indignati sunt.) ἤρξαντο ἀγανακτεῖν, id est, Cœperunt indignari. Et sic habent uetusti codices nostri.

Et principes.) καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν, id est, Magni illorum. Quod tamen haud male uertit, nisi malis dici, Et qui magni sunt inter eos, aut Magnates illorum.

Fieri maior.) μέγας, id est, Magnus. Et in hunc modum subinde citat Hieronymus. Alluſit Christus ad uitam communem hominum, inter quos magnates & optimates è sublimi despiciunt infimates, nec præ se ducunt pro hominibus, cũ ipsis nihil sit abiectius, si uelimus hominem suis æstimare uirtutibus.

Et proficiscente eo.) καὶ ἐκπορευομένου, Egrediente eo.

Bartimæus quid.

Bartimæus.) Filius Timæi, additũ uideri potest interpretandi causa. Nam id sonat Bartimæus. Hebræis enim בַּר filius, & Timæus: quemadmodũ & Bartholomæus, filius Ptolemæi, conflatis diuersarum linguarum uocibus, & deprauata, ni fallor, una aut altera litera. Cæterum quod diximus de Bartimæo, quidam miro cachinno prosequitur in suis annotationibus, cũ id hauserim ex Hieronymi cõmentario in epistolæ ad Galatas cap. iiij.

Et rursum comminabantur.) καὶ ἐπετίμων, id est, Et increpabant.

Animæquior esto.) θάρσει, id est, Bono animo esto, siue Confide. Nec enim est comparatiuum, sed positiuum: & aliud est Fidere, hoc est, θαρρεῖν, quàm Aequo animo esse. Aequo animo est, qui boni consulit, ac tolerat. Fidit cui certa spes est.

Rabboni.

Rabboni ut uideam.) Rursus Hebræam uocem posuit, pronunciatione nõnihil mutata, cum alibi Rabbi sit, quod Hebræorũ lingua, Chaldæorũ, ac Syriacæ cõmercio uitiarétur: quẽadmodum & hodie Iudæi Rabeni magistrũ uocant, sed insignem & eminentem.

Vt uideam.) ἵνα ἀναβλέψω, id est, Vt uisum recipiam.

Et confestim uidit.) ἀνέβλεψε, id est, Visum recepit.

EX CAPITE VNDECIMO.

Bethphage, Bethania.

ET cum appropinquarent Hierosolymæ.) Hic Græcus codex addit Bethphage, ut sint tria loca, Hierosolyma, Bethphage, Bethania. Siquidem mons Oliueti duobus passuum milibus abest ab Hierosolymis, in cuius latere est Bethania, Bethphage in ipso monte sita est.

Quid facitis?) τί ποιεῖτε τοῦτο, id est, Cur facitis hoc?

Et sedit super eum.) Nonnulli Græci codices habent, ἐπ' ἄνου, ut sit Asinus, aut certe Pullus asinæ. Nonnulli ἐπ' αὐτῶν, id est, Super illam, ut sit asina fœmina. Quod posterius consentit cum Matthæo.

Cum uesperæ esset hora.) ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας, id est, Cum uespertinũ iam esset tempus. Siquidem horam, Græce loquens, pro tempore posuit.

Et alia die.) καὶ ἐπαύριον, id est, Postridie, siue Postero die.

Siquid forte,) εἴ ἄρα εὑρήσει τι, id est, Siquid inuenturus esset. Coniunctionẽ expletiuã uertit in Forte, idq; suo more, sed nullius eruditi hominis exemplo. Quorsum enim attinebat addere Forte, cũ dominus planè speraret cibum, aut certe uolebat uideri sperare.

Cui male dixisti.) ᾧ κατηράσω, id est, Quam deuouisti, siue Quam execratus es, siue Cui male precatus es.

Habete

Habete fidem dei.) Bona fide Græca reddidit interpres πίσιν θεοῦ. Cæterum sentit fiduciam erga deum.

Tollere & mittere.) ἄραντι καὶ βλήθεντι, Passiua sunt imperatiui modi.

Cum stabitis ad orandum.) καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, id est, Cũ steteritis deprecantes. Ex quo apparet olim stantes precari solitos. *Stabant olim precantes.*

Peccata uestra.) Augustinus libro de ciuitate dei, uigesimoprimo, capite uigesimoseptimo, annotauit uim & emphasim huius pronominis uestra. Nam intelligi peccata non quælibet, aut quámlibet grauia, sed eiusmodi, sine quibus non uiuunt etiam probi, quales tum erant apostoli quibus hæc dicuntur. *Peccata uestra, id est, Leuia.*

Quia si uos non dimiseritis.) Hæc in Græcis plerisq; codicibus non adduntur, tamen adiecimus, quod in uetustis adderentur, & in Græcis nonnullis.

Vnum uerbum.) ἕνα λόγον, id est, Vnum sermonem, potius hoc certe loco.

Baptismum Ioannis.) βάπτισμα, id est, Baptisma, siue Baptismus. Cũ enim habeamus hoc baptisma & hunc baptismũ à Græcis, quorsum opus erat cõfingere barbaram uocẽ, tertiam, hoc baptismũ? Adeo nihil interesse putant quidã, quomodo loquãtur. Huiusmodi fermè dæstomachatur hoc loco Laurentius Valla nõ absq; causa, licet ignarus, ut appareat Augustinũ ita frequẽter loqui, & adeo frequenter, ut non queat prætexi scriptoris error. Sic enim loquitur tractatu in Ioannem quarto, in caput primum: Itaq; nõ durauit diu baptismum Ioannis. Rursus tractatu proximo, Illi enim nullum baptismum erat necessarium. Ac mox, Quoniam ergo Ioannes acceperat baptismum, quod proprie Ioannis diceretur. Iterum paulo inferius, Tale erat baptismum Ioannis. Nec alibi tamen raro idem facit. Etiamsi & in homilijs Origenis semel atq; iterum sic positum offendimus. *Baptismum hoc à Valla taxatum.*

Timemus populum.) ἐφοβοῦντο τὸν λαόν, id est, Timebant populum. Atq; ita habent uetustissimi codices Latini, nominatim exemplar Paulinum. In Corsendõcensi uidere erat, etiamnum rasuræ uestigiũ. Offendit autem castigatorẽ persona dure subitóq; mutata, quasi uero hoc esset nouum in euangelistis. Id incõmodi uitari poterat, mutata sermonis figura, Metuendus est nobis populus, aut mutata alterius uerbi persona, quemadmodum nos fecimus.

Quia uere propheta.) ὅτι, id est, Quod, potius, quàm Quia, & Fuisset, potius, quàm Esset. Opinor enim Ioannem iam fuisse mortuum, ex ipsius Marci narratione.

EX CAPITE DVODECIMO.

PAstinauit.) ἐφύτευσεν, id est, Plantauit. *Pastinare, plantare.*

Et fodit lacum,) ὑπολήνιον, In quod excipitur liquor uuarum.

In capite uulnerauerunt.) λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, id est, Iactis lapidibus capitauerunt, ut ad uerbum reddam, hoc est, Comminuerunt caput. Verum quoniam interpres uidit illum rediisse uiuum, uertit, Vulnerauerunt, ne putaretur extinctus.

Et contumelijs affecerunt.) καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον, id est, Remisserũt affectum contumelia.

Charissimum.) ἀγαπητόν, id est, Dilectum.

Quia reuerebuntur.) ἴσως ἐντραπήσονται, Forsitan reuerebuntur. Quanquàm nõnulli Græcorum codices habebant ὅτι, pro ἴσως, quæ lectio magis mihi probatur. Nec eñ est consentaneum diffidere eum, qui mittit filium unicum. Et ὅτι quanquàm Latine reddi non potest hoc loco, tamen apud Græcos uim habet confirmandi.

A domino factum est istud.) Istud referendum est ad caput, aut certe ad angulum, id quod sermo Græcus indicat, εἰς κεφαλὴν γωνίας. παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, id est, In caput anguli. A dño factũ est hoc, subaudi Caput, nisi malis angulũ, de quo dictũ est in Matthæo. *A domino factũ est istud caput.*

Mirabile.) θαυμαστή. Et hoc ad caput refertur, quemadmodum, Factum est.

Vt eũ caperent.) ἀγρεύσωσι, id est, Captarent, siue uenarentur. Et cur non potius in sermone, quàm in uerbo, cum Græca uox sermonem significet magis, quàm uerbum.

Non curas quenq;.) οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός, id est, Non est tibi curæ de quoq; : tametsi Græcis οὐδενὸς, uel ad hominem referri potest, uel ad rem. Hoc est, Nõ curas ullum hominem, aut non curas rem ullam, quanquàm quod sequitur indicat ad hominem magis

esse referendum,quod alij uerum reticerent,ne quosdam offenderent.

Facies,pro persona.

In faciem hominis.) εἰς πρόσωπον τῶν ἀνθρώπων, id est, Ad personam hominũ. Quanquàm Græce πρόσωπον, utrunq; significat, faciem & personam,hoc tamen loco mollius erat Persona,quàm Facies: Atq; ita uerterat,ni fallor,in Matthæo.

Licet dare tributum.) κῆνσον, id est, Cẽsum,quæ uox Latina est,ut iam indicauimus.

An nõ dabimus.) Græce est, ἔξεστι κῆνσον καίσαρι δοῦναι ἢ οὔ; δῶμεν ἢ μὴ δῶμεν; , id est, Licét ne cẽsum dare Cæsari,an nõ? Demus,an nõ demus. Vrgent em̃ hac iteratione responsum ,quasi futurũ sit,ut si responderit non dandum,daturi non sint,sin dandum,daturi.

Versutia,pro hypocrisi.

Qui sciens uersutiam.) ὑπόκρισιν, id est,Simulationem ,quod miror quare libuerit interpreti mutare,nisi forte legit, πονηρίαν.

Cæsar Christo uelut ignotus.

Quæ sunt dei deo.) Haud scio casu ne factũ sit,an data opera,quod deo bis addidit articulum,Cæsari nequaq̃ ,τὰ καίσαρος καίσαρι,τὰ τοῦ θεοῦ τῷ θεῷ: tanq̃ Cæsarem , uelut incertum & ignotum nominet,quod multi sint eius nominis,deũ ueluti certum designet.

Et uenerunt super eum.) καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτόν, id est,Et ueniunt ad eum.

Et filios non reliqui,) τέκνα, Liberos,nam Græca uox etiam filias cõplectitur.Nec est,

Suscitet semen fratris sui,) sed fratri suo dandi casu , ἀδελφῷ αὐτοῦ . Semen enim appellat posteritatem,siue prolem.

Nónne ideo erratis?) οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε; An non igitur erratis? ut referatur ad id, quod sequitur,& sit sensus,eos ob id errare,quod non intelligerent scripturas . Siquidem pharisæi errabant,non quod ignorarent scripturas,sed,quod auaricia & ambitione forent excæcati. Sadducæi labebantur ob imperitiam scripturarum.

Neq; nubentur.) Græce γαμοῦσι, uerbum est commune,& uiro,& mulieri. Verum de hoc dictum est in Matthæo.

Conquirentes.) συζητοῦντας, id est,Simul disputantes.

Virtus,pro robore.

Ex tota uirtute.) ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, id est , Ex toto robore tuo. Nã ipse mox uertit, Fortitudine.

Simile est illi.) Græce est,Simile est illud, καὶ δευτέρα ὁμοία αὕτη. Primum præceptum est,Diliges dominum deum tuum. Et alterũ simile,uidelicet hoc,Diliges proximum &c.

Quod prudenter respondisset.) νουνεχῶς. Composita dictio est ab eo quod est , νοῦν ἔχειν, id est,Mentem habere,qua periphrasi Græci significant sapere,siue cordatum esse, unde Cordate uertimus.

Et respondens Iesus dicebat dicens.) καὶ ἀποκριθείς . Reperies aliquot locis hoc participium ita positum,ut sensus magis exigat , ἀνακρινόμενος , id est,Interrogans.Nisi mauis ex hoc intelligi sermonem aliorum præcessisse,quem Euangelista non retulerit.

Et primos discubitus.) Debebat sibi cõstare interpres,postea q̃ cœperat noia uertere in uerba. Sic em̃ est Græce ,τὸ θελόντων ἐν στολαῖς περιπατεῖν,καὶ ἀσπασμοὺς ἐν ἀγοραῖς,καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν συναγωγαῖς,& πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δείπνοις, id est, Volẽtibus in stolis obambulare, & salutationes in foris,& præsidẽtias in synagogis,& primos accubitus in cœnis.

Prolixæ preces hypocritarum.

Qui deuorant domos &c.) Græca sic habent , οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν,καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι , id est,Deuorantes domos uiduarum , & prætextu longas facientes precationes,siue Sub prætextu prolixe precantes.

Prolixius.) περισσότερον, id est,Abundãtius,siue Plus iudicij. Porrò iudiciũ appellat cõdemnationem,quemadmodum frequenter accipitur in arcanis literis. Quam rem annotauit & diuus Augustinus libro de agone Christiano,capite uigesimo septimo.

Iactaret.) βάλλει,id est,Mitteret,siue Iaceret.Nam iactu mittunt huiusmodi.

Quod est quadrans.) Græce scribens abusus est uoce Latina , κοδράντης.

Et conuocans.) προσκαλισάμενος , id est,Aduocans,siue Cum ad se uocasset.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Quales, ποταποί.

Vales lapides.) ποταποί. Miror cur Laurentius Quales mutandum putarit in Quantos. ποταπὸς enim sonat cuiusmodi,sed ita ut non simplicem habeat interrogationem,ut πῖον , sed admirationem potius.

Vide has omnes.) βλέπεις , id est, Vides. In nõnullis erat βλέπετε , id est, Videtis.

Et opti

Et opiniones.) ἀκοὰς, id est, Rumores. Nam ad uerbum sonat auditiones.

Dicentes quia ego sum.) ὅτι ἐγώ εἰμι. Quia hoc loco tantũ affirmat, & ob id erat omittendum. Sermo neq; ad Græcam proprietatem respondet, neq; ad Rhomanã. Potest autem bifariam accipi: Dicentes, Ego sum, ut subaudias Christus. Aut Dicentes, se esse eum qui ego sum. Incommodum uitari poterat, si uertisset, Dicentes, Ego sum Christus.

Et regnum super.) Cur non potius, Contra regnum? Sicut modo uerterat. Nam eãdem est præpositio Græcis, ἐπί.

Videte uosmetipsos.) Consentiunt quidem Græci codices, uerum mutanda erat hoc loco Græci sermonis figura: Cauete uos uobis ipsis. Neq; uero est ociosa pronominis additio, quo discernuntur discipuli à cæteris. Et haud scio, an scriptũ fuerit à Marco, ἑαυτοῖς. *Videte, pro cauete.*

In concilijs.) Rectius erat, In concilia, εἰς συνέδρια.

Et ante præsides.) καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθήσεσθε, id est, Et sub præsidibus & regibus ducemini, ut intelligas eos ad iudices duci.

Nolite præcogitare.) μὴ προμεριμνᾶτε, id est, Ne ante sitis sollicíti, siue anxij, siue, Ne præcogitetis, id quod solent acturi causam apud principes.

Quod datum uobis.) ὃ ἐὰν δοθῇ, id est, Quodcunq; datum fuerit.

Non enim uos estis loquentes.) οὐ γὰρ ἔστε ὑμεῖς οἱ λαλοῦντες, id est, Non enim uos estis qui loquimini, ut uertit in Matthæo.

Et consurgent.) ἐπαναστήσονται, id est, Insurgent.

Abominationem desolationis,) τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Sed hoc loco addũt Græci codices, an recte uiderint alij, τὸ ῥηθὲν ἀπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, id est, Dictum à Daniele propheta. Apparet enim ex Matthæo huc adiectum. Quanquàm & illic ab alio quopiam additum uideri poterat, nisi sic ab Origene citaretur. *Additum quiddam.*

Vbi non debet.) ὅπου οὐ δεῖ, Vbi non oportet.

Et nutrientibus.) καὶ θηλαζούσαις, id est, Lactantibus. *Nutrientes.*

Tribulationes.) θλῖψις, id est, Tribulatio, qualis nõ fuit: ut sit appositio ad epitasin faciens, cum dies calamitosos calamitatem uocet.

Creaturæ.) κτίσεως. ut sit uerbale: Quanq; reperimus hanc dictionẽ ancipitem in literis sacris. Aliquoties usurpat pro ipsa cõditione seu creatione, nõnunq; pro rebus cõditis.

Neq; fiet.) οὐδὲ οὐ μὴ γένηται, id est, Neq; fiat. Quanquàm uidetur abusus tempore, ut sæpenumero occurrunt huiusmodi.

Abbreuiasset dies.) ἐκολόβωσεν, id est, Decurtasset, amputata parte aliqua prioris mẽsuræ. Nam hoc est κολοβῶμεν, ut admonuimus in Matthæo.

Ecce hic est.) ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστός, id est, Ecce hic Christus. Et hic aduerbiũ est, nõ nomẽ.

Neq; angeli in cœlo.) οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, id est, Qui sunt in cœlo. *Non est mentio filij.*

Potestatem cuiusq; operis.) Græce est, ἑκάστῳ τὸ ἔργον αὐτοῦ, id est, Vnicuiq; opus suũ.

An galli cantu.) ἀλεκτοροφωνίας, id est, Gallicinio. Est enim Græcis dictio composita, sicut & illa, μεσονυκτίου, quasi dicas medinoctio.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Ascha & azyma.) Azyma pluralis est numeri, quemadmodum dicimus Lupercalia, Saturnalia, unde uertere poterat, Tempus azymorum.

Dolo tenerent.) ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσιν, id est, Per dolum captum, siue comprehensum occiderent. In enim præpositio, pro per usurpatur Hebræis.

Ne forte tumultus.) μήποτε, id est, Ne, aut Nequando, de quo non semel iam admonuimus.

Nardi spicati.) Pistícæ legendum, quod nardus sit fœminini generis. Laurẽtius existimat pistícam uocari, probatam & spectatam, arguens diuum Augustínum, qui putet à loco dictum. Allusum autẽ ad fidem Christianam, quod Græce pistis dicatur fides. Interpres uertit Spicatã, eo quod nardi genus quoddam uocetur spica, siue spicũ nardi. Theophylactus Græcus interpres, licet recentior, ambigit, utrũ pistícã dicatur, genus nardi eius cognominis, an probata, uelut ἄδολον, hoc est, germana, nulla arte uitiata. At Dioscorides complura nardorum genera cõmemorans, quibus cognomina sint à locis addita, pi- *Nardus pistica.*

ſticæ nullam mentionem fecit,neq; Plinius. Is,cuius extant in Marcum cõmentaria Hieronymi nomine,ſed falſò,belle & expedite ſcilicet interpretatur piſticam, hoc eſt ,myſticam.Hugo Carrenſis interpretatur unguentum mixtum,quod non ſolum è folijs,ac radice,uerumetiam è ſpicis nardi conflatũ ſit,quaſi uero non longe optimum ſit quod è ſpicis conficiatur.Lyranus macerat ſeſe,num herba ſit nardus,an frutex,an parua arbuſcula.

Vt quid.) εἰς τί, id eſt,Ad quid.

Præuenit ungere corpus meum.) Non eſt χρίσαι, quod eſt quodcunq; illitu ungere, ſed μυρίσαι, quod proprie eſt unguentis,& odoramentis ungere.

Memoriã, p memoriali.

In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτ, id eſt ,In monumentum eius,ſubaudi mulieris,de quo in Matthæo admonuimus.

Lagenam.) κεράμιον, id eſt, Vas fictile,ſiue aqualem fictilem.

Vbi eſt refectio.) κατάλυμα. Laurẽtius mauult diuerſorium, ut uertit apud Lucam, quanquàm utrunque uox Græca ſignificat.

Cœnaculum in ædito.

Cœnaculum.) ἀνώγεον. Triclinium intelligit,ſed lectis ſtratis, in quibus olim diſcumbebatur.Dictum eſt autem Græcis, ἀνώγεον, quod ſubductius ſit à ſolo. quod ueteres in ſuperiore ædium parte cœnitarent.

Nunquid ego.) Græci ſic habent, μήτι ἐγώ; ἄλλος, μήτι ἐγώ; id eſt ,Nunquid ego? & alius,nunquid ego? At mihi ſanè uidetur hoc ex interpretamento quopiam adiectum. Nam cum ſemel dixiſſet, εἷς καθ' εἷς, quid erat neceſſe addere,& alius, & deinde alius? Præſertim quum Marcus nihil aliud ferè ſcripſerit,quàm Matthæi compendium?

Qui intingit. in matthæo, intinxit.

Qui intingit manum.) ὁ ἐμβαπτόμενος, id eſt, Qui intingit.Manum interpres addidit de ſuo. Atq; ſic habent antiquiſſimi codices:quãquàm in Matthæo erat ἐμβαπτόμενος, id eſt,Qui intinxit.Nec hic neceſſe eſt accipi exacte temporis rationem.Non enim hoc expreſſit quid tum ageret Iudas, ſed his uerbis indicauit ad quantam familiaritatem admiſſus eſſet,qui ex eadem patella cum Chriſto peteret intinctum.

Filius hominis tradetur.) παραδίδοται, id eſt, Traditur,præſentis tẽporis,ſed uſurpatũ uice futuri.Sunt qui moueant ſcrupulum de uerbo trado,cui non putant eſſe locũ,niſi cum res in manũ datur,aut poſteris traditur:cum prodere ſit nonnunquam indicare,nonnunquam deſerere,aliquoties in manum dare,ſed in malam partem.

Et benedicens fregit.) καὶ εὐλογήσας ἔκλασεν, id eſt, Cũ benedixiſſet fregit,non enim ſimul benedixit ac fregit.Et benedicere non eſt pingere geſtu manus,ſignum crucis ,ſed laudes deo canere,& uerba boni ominis dicere.

Sumite hoc eſt.) Græci addunt λάβετε,φάγετε,id eſt,Sumite,edite, quemadmodum erat in Matthæo.

Effunditur.

Qui pro multis effundetur.) τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον, id eſt , Qui pro multis effunditur. Iam enim hoc repræſentabat , quod paulo poſt eſſet futurũ. Qui tantopere aſſeuerant,quibus uerbis Chriſtus conſecrauerit,cũ id nuſquam expreſſe legatur,hunc annotẽt locum,quo res ita narratur,quaſi Chriſtus prius poculũ porrexerit , deinde ubi bibiſſent, tum demũ dixerit,Hic eſt calix,&c.Sic enim habent uerba Euangeliſtæ,Et accepto calice gratias agẽs,dedit eis,& biberũt ex illo omnes,& ait illis:Hic eſt ſanguis meus,&c. Quãq; hac in re nolim eſſe peruerſe cõtentioſus,cum locus excuſari poſſit per figurã προωδύσεφον.

Quibus uerbis cõſecrarit Chriſtus.

Quod iam.) ὅτι οὐκέτι. Iam poſuit pro poſt hac,nec male,quanquàm obſcurius.

Ex hoc genimine.) ἐκ τοῦ γεννήματος. γέννημα Græca uox eſt,quæ uerti poterat,Fructu, ſiue fœtu.Et,hoc,pronomen ,nec additur in Græcis exẽplaribus , nec in antiquis Latinis, ut ſit ſenſus,illum nullum uinum poſtea guſtaturum. Vnde & in cruce , uinum myrrhatũ admotum ori reiecit.niſi quod articulus τοῦ, nonnullam habet emphaſin.

Et hymno dicto.) καὶ ὑμνήσαντες, id eſt, Poſtquàm dixiſſent laudes,ut intelligas ab omnibus decantatas laudes.

Diſtinctio uaria.

At ille magis dicebat.) ὁ δὲ ἐκπερισσοῦ ἔλεγε μᾶλλον. Rurſum conduplicauit comparatiuum,exprimere uolens,uehementem aſſeuerationem Petri. Niſi mauis μᾶλλον, diſtinctione ſemouere à ſuperioribus , & annectere his quæ conſequuntur, μᾶλλον ἐάν με δέῃ, id eſt,Quin ſi me oporteat &c. Ac mox conduplicata negatio , οὐ μή, non caret emphaſi conſtantis aſſeuerationis.

In prædium

In prædium.) εἰς χωρίον, quod aliâs uertit Agrum, significat autem locum. Cæterum Gethsemani locus est, ad radices montis Oliueti. De quo admonuimus in Matthæo. *Gethsemani.*

Pauere & tædere.) ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, id est, Expauescere, & anxius esse. Est enim posterius hoc impotenter angi animo, & supra modũ ægrescere: cuiusmodi affectio corripit hominem, primo obiectu magni discriminis, ut aliquandiu non sit apud se.

Et uenit & inuenit.) Vtrunq; præsentis est temporis, ἔρχεται καὶ εὑρίσκει, Venit priore, & inuenit prima acuta, ne quis hic indecore uel hæsitet, uel erret.

Abba pater.) Euangelista uocem Syriacam posuit, eamq; uelut interpretatur, subijciẽs ὁ πατήρ. Augustinus epistola centesima septuagesimaoctaua, putat abba uocem esse Græcam, nisi forte uitiata est scriptura. Sed hac de re nonnihil attingemus in epistola Pauli ad Rhomanos, capite octauo. *Abba pater, Error in Augustini libris.*

Non quid ego.) Græce est, ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ, ἀλλὰ τί σύ, id est, At non quid ego, sed quid tu. Quanquàm hic Græca uariant exemplaria, nonnulla habebant, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω ἀλλ' ὡς σύ, id est, Non ut ego uolo, sed ut tu. In alijs sic erat, ἀλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ, id est, Non quid ego uelim, sed quid tu. Nam omnino sermo est inabsolutus.

Et reuersus denuo.) Denuo apud Græcos refertur ad Dormientes, non ad Reuersus, ὗρεν αὐτοὺς πάλιν καθεύδοντας.

Sufficit.) ἀπέχει τὸ τέλος. Etiamsi τὸ τέλος in quibusdam codicibus non reperitur, neque nobis uisum est addere. Porrò quod hic Christi sermo magis sit exprobrantis, q̃ iubentis, admonuimus in Matthæo.

Et filius hominis tradetur.) Traditur & in Græcis & in antiquis Latinis exẽplaribus, παραδίδοται.

Qui me tradet.) ὁ παραδιδούς με, id est, Qui me tradit.

Prope est.) ἤγγικε, id est, Appropinquauit, siue Adest.

Signum.) σύσσημον, quod sonat cõmune signum de composito datum, cuiusmodi sunt quæ milites uocant symbola, quorum alia sunt uocalia, alia muta. *Signum σύσσημον.*

Et ducite caute.) ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς, id est, Abducite tuto, siue certo, hoc est, exacta custodia, ne quâ posset elabi.

Rabbi.) Græci congeminant, ῥαββεὶ ῥαββεί, Rhabbi rhabbi, an recte nescio.

Sed ut impleantur scripturæ.) Abruptus est sermo, subaudiendum enim, Hæc fiũt, ut impleantur, &c,

Non erant conuenientia.) οὐκ ἴσαι αἱ μαρτυρίαι οὐκ ἦσαν, id est, Aequalia testimonia non erant. Paria uocauit, opinor, satis idonea, siue, ἴσα, quod inter se non cõsentirent. Nã hoc indicio primum coarguuntur falsa testimonia. *Aequalia, pro idonea.*

Post triduum,) διὰ τριῶν ἡμερῶν, id est, Per tres dies, siue triduo, non μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus & exẽplaria S. Donatiani, in quibus habetur Per triduum.

Templum hoc manufactum.) Græcæ cõpositæ dictiones, manufactum χειροποίητον. & non manufactũ, ἀχειροποίητον. Alioqui quis dicit ædificaturus, quod manufactũ sit?

Et non erat conueniens.) οὐδὲ οὕτως, id est, Ne sic quidem. Iam enim semel reiecta fuerant illorum testimonia.

Et tenuerunt eum.) Nonnulli Græci codices sic habebant, quod & nos sequuti sumus, haud scio an perperam, καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι, id est, Tenent eũ adolescẽtes, siue comprehendunt eum, aut inijciunt illi manus. ut iuuenes iuueni manum iniecerint.

Et calefaciebat se ad.) καὶ θερμαινόμενον πρὸς τὸ φῶς. Illud, Ad lumen, referendum ad Sedens, non ad calefaciebat. Siquidem lumen illum prodidit.

Quæ tibi obijciuntur.) Græce est, τί ὅτι σου καταμαρτυροῦσι, id est, Quid, siue Cur isti aduersus te testificantur?

Quid adhuc desideramus testes?) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτύρων; id est, Quid adhuc opus habemus testibus? Ac proprie quidem & eleganter uertit interpres, Desideramus, pro Requirimus. Verum haud scio, an lector tantum expectet. *Additum aliquid.*

Ante atrium.) εἰς τὸ προάυλιον, id est, In uestibulum atrij, siue locũ, qui erat ante atriũ.

Nam Galilæus es.) Addunt hic Græci codices, καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, id est, Loquela

tua ſimilis,ſiue conuenit,ex Matthæo,ni fallor,aſſcriptum in hunc locum.

Anathematizare.) Quod in actis apoſtolorum uertit ,Deuouere , in Matthæo deteſtari,hic reliquit.

Et cœpit flere.) καὶ ἐπιβαλὼν, ἔκλαιε, Erũpens,ſiue ſubito fleuit,aut prorupit in fletũ.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

T uniuerſo concilio.) Cum hic bis dicatur concilium , Græce diuerſæ ſunt dictiones.Prior eſt συμβούλιον conciliabulum ,poſterior σωνέδριον, id eſt, Conſeſſus,ſiue conuentus.

Cœpit rogare.) ἤρξατο αἰτεῖσθαι , id eſt , Cœpit petere ſiue poſtulare.Nã ita modo uerterat , ὅνπερ ἠτοῦντο, id eſt,Quencunque petiſſent.

Pontifices autem.) Quod modo dixit ſummos ſacerdotes,nũc uertit Pontifices . Nã Græcis eadem eſt uox , ἀρχιερεῖς.

Et cum aſcendit turba.) καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος , id eſt , Et cum acclamaſſet turba. Quoniam uero cõſtanter diſſonant à Latinis exemplaria Græca,in coniecturam uenio, interpretem aliud atq; nos legimus , legiſſe, niſi fallor, ἀναβήσας , pro ἀναβοήσας .Etiamſi ἀναβοήσας legit Theophylactus.

Duplex lectio.

Sicut ſemper faciebat illis.) Vt ſermo ſit abſolutus ſupplẽdum eſt, Vt faceret ſicut ſemper fecerat ipſis.

In atrium prætorij.) ἔσω τῆς αὐλῆς ὅ ἐστι πραιτώριον , id eſt,In atrium quod eſt prætorium.Et hic Græce ſcribens,Rhomana uoce abuſus eſt.

Concitauerunt turbam.) ἀνέσεισαν. Nonnulli Græcorũ codices habebant ἀνέπεισαν, id eſt, Perſuaſerunt,ſiue retraxerunt in hanc ſententiam.

Patrem Alexandri & Rufi.) πατέρα ἀλεξάνδρου τοῦ ῥούφου , id eſt,Patrẽ Alexandri Rufi,ſiue Rufi filium.Nonnulli Græcorum codices cum noſtra æditione cõſentiebant:ut accipiamus Alexandro fuiſſe duos filios.

Petrus Comeſtor.

Erat autem hora tertia.) Admonet hoc loco Petrus Comeſtor ex autoritate diui Hieronymi , in Marco ſcriptum fuiſſe,quod dominus crucifixus fuerit hora ſexta , uerum id Græci ſcriptoris accidiſſe uicio,qui pro $\bar{s}$, quæ Græcis litera nõ eſt,ſed literis mixta eſt nota numeri , nec alium habens uſum. Sequitur enim $\bar{\varepsilon}$, quæ Græcis ſignificat quinque , & præcedit $\bar{\zeta}$, quæ notat ſeptem ,pinxerit , $\bar{\gamma}$,quæ ſignat tria.Non mihi ſuccurrit,quo loco dixerit hoc Hieronymus.Idem paulo ante citat eum ex breuiario maiore ,quod opus nõ agnoſcimus , niſi forte commentarij in Matthæum bis abbreuiati ſunt ,& epitome altera fuit altera contractior.

Et crucifigentes eum.) καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν , id eſt,Cum crucifixiſſent eum.

Qui ædificas.) Græcus ſermo ambiguus eſt propter participia . At Hieronymus in Eſaiam citat perſona tertia: Vah qui deſtruit templum,& in triduo inſtaurat illud.Atque ita ſcriptum comperi in codice S.Donatiani. Illud annotandum,quod in Græcis codicibus non additur Dei,ſed templum tantum eſt : ſuffragãtibus libris diui Donatiani . Et in noſtris aliquot pro Aedificas,perperam mutatum eſt, Reædificas.

Eloi,eloi,lamazabatani.) Non eſt dubitandum ,quin Euangeliſta uoces Hebræas,ſiue Syras recte reddiderit , utcunq; à nobis ſonãtur,de quo dictum eſt à nobis in Matthæo.

Deus meus.

Deus deus meus.) In Græcis exemplaribus,librariorum,opinor,incuria,non repetitur pronomen meus,cum apud Hebræos repetatur,Deus meus,deus meus.Proinde nõ dubitauimus apponere:præſertim hoc freti,quod uideamus apponi apud Matthæum.

Vt quid.) εἰς τί, id eſt,Ad quid.

Calamus arundo.

Circumponensq; calamo.) Paulo ſuperius Calamum uertit Arundinem. Nunc oblitus,opinor,Græcam uocem reliquit:quod idem fecit in Pſalmo ,Emittẽs Chryſtallum ſicut buccellam , cum pro Chryſtallo uertere debuerit glaciem : fit enim mentio de niue, deque frigore.

Centurio ἑκατόνταρχος.

Videns autem Centurio.) Et hic uſus eſt Rhomana uoce Euãgeliſta ,ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων , quem aliâs uocat ἑκατόνταρχον , Græca uoce.Nec eſt,

Clamans expiraſſet.) ſed κράξας , hoc eſt,Clamore emiſſo,ſiue Cum clamaſſet , mox enim à clamore expirauit.

Iacobi

Iacobi minoris.) τῦ μικρῦ. Græcis positiuum est,non comparatiuum parui.Et appa/ret fuisse cognomen.

Quod est ante sabbatum.) Græcis una dictio e ſt ,προσάββατον, quasi dicas Præsab/batum, hoc est,Initium sabbati.

Et Ioseph.) Ἰωσῆ, id est,Iose.

Venit Ioseph ab Arimathia.) Non potest accipi,quod ab eo loco uenerit,cum inter/cedat articulus ὁ ἀπὸ ἁριμαθαίας, id est,Arimathæus,ut patriam additā intelligas. Hie/ronymus in catalogo locorum indicat dictam Armatha sophim, ciuitatem Elchanæ,& Samuelis in regione Tamnitica,iuxta Diospolim,patriam Ioseph,cuius hic fit mentio. *Ioseph arimathæus.*

Audacter introiuit.) τολμήσας, id est,Sumpta audacia,quanctꝫ probe uertit interpres. Ne quis hunc arbitretur à me suggillatum,quod aliter uerterimus.Porrò audacia nō sem per opponitur consilio,sed sæpe refertur ad periculum.Sentit enim hoc Euangelista,De/curionem hoc non sine periculo fuisse ausum amore Iesu.

Nobilis decurio.) εὐσχήμων βουλευτὴς, id est,Honestus senator. Laurētius admonet hic Decurionem accipiendum pro Senatore municipali. *Decurio.*

Si iam mortuus.) εἰ πάλαι ἀπέθανε, id est,Si dudum, aut iamdudum mortuus esset. Etiamsi nonnulli codices,pro πάλαι habebāt ἤδη. Atqꝫ ita post repperi in æditione Al/dina.Proinde non assentior eruditis quibusdam,qui putant hic εἰ ualere idem quod cō/iunctio ꝙ.Siquidem adhuc dubitasse Pilatum indicant ea quæ mox sequuntur: Et re co/gnita ex Centurione.Porrò forma sermonis neminem debet offendere ,cum ita loquatur Terentius: Mirabar si sic abiret.Ex hoc loco Origenes colligit animam Christi non reli/quisse corpus suum more uulgari hominum morientium ,sed ultro excessisse è corpore, cum uisum esset.Neqꝫ enim iuxta naturam tam mature reliquisset corpus iuuenile , præ/sertim cum illi crura non essent fracta,quod alijs fieri solet ad maturandam mortem.

Maria Ioseph.) Rursum est,Iose,non Ioseph.

EX CAPITE VLTIMO.

Coopertum stola.) περιβεβλημένον, id est,Amictum.

Nolite expauescere.) μὴ ἐκθαμβεῖσθε. Idem est uerbum Græcis, quod uertit modo Obstupuerunt.

Inuaserat enim eas timor.) εἶχε δὲ αὐτὰς τρόμος καὶ ἔκστασις, Habe/bat enim eas tremor,ac stupor,siue ecstasis.

Prima sabbati.) σαββάτου habent plericꝫ Græci codices. Diuus Hieronymus in epistolis indicat hoc caput,quod in Marco legimus, à plerisque non recipi,& in omnibus penè Græcorum libris in fine poni,uelut adiectitium, propterea quod hic diuersa narret à reli/quis Euangelistis. Admonet autem & illud,subdistinctionem esse faciendam ante mane, ut intelligamus Christū uespere surrexisse,deinde mane primo sabbati uisum esse Mariæ, hoc modo legentes: Cum surrexisset Iesus:ut hic interposita hypostygme sequatur ,ap/paruit Mariæ.&c. At idem in secundo dialogo aduersus Pelagium disputans, narrat in fi/ne euangelij iuxta Marcum,in nonnullis exemplaribus maxime Græcorum ,hāc coroni/dem adiectam fuisse: Postea cum accubuissent undecim,apparuit illis Iesus,& exprobra uit incredulitatem,& duriciem eorum,quod multis qui uiderant eum resurgentem , non crediderūt.Et illi satisfaciebant dicētes ,seculū istud iniquitatis ,& incredulitatis substantia est,quæ non sinit per immundos spiritus ueram dei apprehēdi uirtutem , idcirco iam nūc reuela iustitiam tuam. Cæterum ut extremū illud caput habetur hodie in omnibus quæ sanè uiderim,Græcis exemplaribus,ita coronidem hanc ex Apocrypho quopiam euan/gelio,asscriptam apparet à lectore studioso.Nam euangelium Hebræorum,quod tum à Nazaræis,& Ebionitis legebatur,Hebraicis scriptum literis , sed sermone Chaldaico,Hie/ronymus testatur à se uersum in linguam Græcam,& ex eo nonnulla profert testimonia. *Coronis Marci.* *Apocrypha coronis.*

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONVM IN EVANGELIVM MARCI, FINIS.

IN EVANGELIVM LVCAE ANNOTATIONES D. ERASMI ROTERODAMI.

QVoniamquidem.) Solus Lucas & præfatur operi ſuo,& nominatim dicat libros ſuos. Is tametſi cæteris purior eſt, ac dilucidior in eloquendo,ob Græcarum peritiam literarum, quam in Catalogo ſcriptorum tribuit illi Hieronymus, tamen multum & ipſe admiſcet ex idiomate ſermonis Hebræi. Cæterum quod hic uertit ἐπειδήπερ, Quoniamquidem. haud ſcio, num apud emendate loquentes reperiatur Quoniãquidem, in priore ſermonis parte. Ego maluiſſem, Quoniam, aut Poſtquam, aut Quandoquidem. Quanquàm haud omnino male uertit ἐπεχείρησαν, conati ſunt: ut intelligamus illos uoluiſſe magis, q̃ præſtitiſſe, & tentaſſe rem uerius, quàm effeciſſe. Neque enim Matthæi tantum id temporis extabat euangelium aut Marci, ſed multa ferebantur, euangelia Nazaræorum, Thomæ, Matthiæ, Nicodemi, atq; item aliorum, quæ deinde uelut apocrypha reiecit eccleſia. Porrò ἐπιχειρεῖν, proprie eſt aliquid in manus ſumere & aggredi.

Lucas cæteris Græce peritior.

Euangelia apocrypha.

Ordinare narrationem.) ἀνατάξασθαι. Quod ego uertiſſem, Digerere, ſiue Contexere: ſiquidem id eſt, in ordinem diſponere, quod cæteri carptim, aut non iuxta perpetuam rerum geſtarum ſeriem prodidiſſent quædam. Quin & Matthæus ipſe, quanquàm cæteris eſt plenior, & ab ipſa Chriſti natiuitate exordítur hiſtorico more, tamen totã ferè pueritiam, & adoleſcentiam Chriſti prætermiſit. Porrò Marci euangelium, eius quod à Matthæo proditum eſt, uideri poſſit epitome. Ioãnes quædam attingit carptim, uelut ab alijs omiſſa. Proinde Ambroſius tribuit Lucæ ſtilum hiſtoricum ceu peculiarem. Cum enim ſua ſingulis attribuiſſet, inquit: At uero ſanctus Lucas uelut quendam hiſtoricum ordinẽ tenuit, & plura nobis geſtorum domini miracula reuelauit: Ita tamen ut omnes ſapientiæ uirtutes euangelij iſtius complecteretur hiſtoria. Idem aliquãto poſt: Hiſtorico enim ſtilo diximus hunc euangelij librum eſſe digeſtum. Denique deſcribendis rebus, quàm exprimendis præceptis, ſtudium uberius, comparatione aliorũ, uidemus impenſum. Et ipſe euangeliſta hiſtorico more de narratione ſumpſit exordium. Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Iudææ, ſacerdos quidam nomine Zacharias, eamq; hiſtoriam plena digeſtione proſequitur.

Lucas unus totam uitæ ſeriem proſequitur.

Quæ in nobis completæ ſunt rerum.) Quæſo quis ex hac interpretatione percipere queat, quid ſenſerit euangeliſta? Nec enim ſimpliciter accipiendũ eſt accidiſſe, quæ narraturus eſt, ſed certiſſima fide comperta eſſe, & argumentis indubitatis perſuaſa. Id enim ſonat Græcis πεπληροφορημμένων, à uerbo πληροφορέω, quod eſt, plenam facio fidẽ. Vnde πληροφορία, certa fides quæ fit argumentis aut re exhibita. & πληροφόρημα uocãt, quod nos uulgo dicimus certificationem. Et πληροφορεῖσθαι dicitur, cui certa fit rei fides, ut iam nihil addubitet: Hinc uoce compoſita, quod adducantur, quæ ad plenam rei comprobationem requiri ſolent. Proinde in epiſtola Pauli ad Rhomanos, capite quarto, πληροφορηθεὶς, interpres uertit, Pleniſſime ſciens. Et rurſum in eadem, capite decimoquarto: Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, Græce eſt, πληροφορείσθω, hoc eſt,

Interpres obſcure uertit πεπληροφορημμένων.

hoc est, Vnicuiq; sua mens satisfaciat, & in ea conquiescat. Vtitur eodem uerbo Paulus in alijs compluſculis locis: atq; adeo Lucas ipse in actis apostolorum, id quod indicabimus suo loco. Quin & Origenes, siue quis alius is fuit, nihil enim moror, cū constet ab homine erudito sumptū, uertit ad hunc modum: Quæ in nobis manifestissime sunt ostēsæ, & subijcit idē, πεπληροφορημένων, quod uno uerbo Latinus sermo nō explicat, certa eā fide & ratione cognouerat. Quanquàm ex his uerbis colligere licet, scriptorem hunc, aut paraphrasten Origenis fuisse, non interpretem, aut nonnihil addidisse de suo, quo res esset explanatior. In eandem sentētiam interpretatur Theophylactus Græcus interpres recentior, sed haudquaquàm malus mea sententia. Indicat huiusmodi nonnihil & Ambrosius, licet obscurius, scribens hunc in modū: Quæ in nobis completæ sunt, uel quæ in nobis redundant. Quod enim redundat nulli deficit, de completo nemo dubitat, cū fidem affectus astruat, exitus prodat. Ac mox: Ergo fundatis in petra, & qui omnem fidei sumpserit plenitudinem, firmamentumq; cōstantiæ, recte dicit, Quæ in nobis completæ sunt: Argute quidem lusit in uerbis Ambrosius, sed interim gnarus Græcæ linguæ satis indicat uim Græcæ uocis πεπληροφορημένων. Nescio, an illud sit operæprecium adijcere, uocem hanc & ad rem accommodari, & ad personam. Nam & cui persuasum est πληροφορηθεὶς dicitur, & quorum est facta fides πεπληροφορημένα dicuntur.

An homiliæ in Lucam sint Origenis, incertum est.

Sicut tradiderunt.) Vel hinc liquet, Lucam Euangelistā ab alijs audita scribere. Traditur enim id quod narratione trāffunditur ab alijs in alios. Nisi sic malumus accipere, Sicut nobis tradiderunt absolute dici: ut ipse Lucas sit è numero eorum qui tradiderūt, & Nobis ad omnes referatur, qui ex prædicatione apostolorum Christum didicerunt. Verum id ut est à nemine dictum, ita coactius est, mea quidem sententia. Quorsum autem opus est hic laborare in probationibus, cum diuus Hieronymus in Catalogo scriporum ecclesiasticorum, ingenue fateatur Lucam ea stilo fuisse prosequutum, quæ ab alijs acceperat, sed fidei certissimæ uiris: hoc est, non à quibuslibet, sed ab ijs qui omnibus quæ narrabant interfuissent. Hieronymi uerba super hac re subscribam, si quis forte requiret: Et Lucam inquit non solum ab apostolo Paulo didicisse Euangelium, qui cum domino in carne non fuerat, sed & à cæteris apostolis. Quod ipse quoq; in principio sui uoluminis declarat, *Sicut tradiderūt nobis qui à principio ipsi uiderunt, & ministri fuerunt sermonis.* Igitur Euangelium sicut audierat scripsit. Acta uero apostolorum, sicut uiderat composuit. Et apertius etiam in præfatione, quam præfixit commentarijs in Matthæum: Tertius inquit Lucas medicus, natione Syrus, Antiochensis, cuius laus in Euangelio, qui & ipse discipulus apostoli Pauli, in Achaiæ, Bœotiæq; partibus uolumen condidit, quædam altius repetens, & ut ipse in procœmio confitetur, audita magis, quàm uisa describens. Hactenus Hieronymus. Verum de hoc paulo post, per occasionem aliarum uocum, aliquanto plura dicemus. Dubitari poterat utrò referenda esset hæc particula, *Sicut tradiderunt nobis*, ad superiora, ut sit sensus: Certitudinem persuasionis hinc esse, quod qui ea rettulerant, non solum ipsi interfuerant, ceu testes ac testatores rerum gestarum, uerum ipsi quoque rerum aliquarum partem gessissent, An ad sequentia: ut sit sensus, se quoq; uelle contexere Christi uitam, bona fide, quam totam, plenéq; à grauissimis autoribus didicisset.

Lucas audita scripsit in euangelio.

Qui ab initio ipsi uiderunt.) Quod interpres circunloquutus est, Qui ipsi uiderant, Græcis est unica dictio αὐτόπται, à pronomine αὐτὸς ipse, & ὄπτω uideo. Certissimus enim habetur testis oculatus, ut aiunt. Hoc quoque indicio colligere licet, Lucam non uidisse quæ scribit: cum ipse se scriptorem fateatur, illos αὐτόπτας, non à sese, sed ab illis autoritatem fideméq; mutuans. Cæterum eos qui pars aliqua fuerunt rerum gestarum uocat ὑπηρέτας, hoc est, ministros. Subseruit enim qui adiuuat in re peragenda. αὐτόπται erant cum cernerent ejicientem dæmonium, ὑπηρέται cum soluerent Lazarum. Cum & ipsi iussu domini æderent miracula, cum illius causa periclitarentur. Græci literatores uocem existimant ductam, ab ὑπὸ & ἐρέσσειν, hoc est, ab subremigando, quod Nauclero remiges subseruiāt. Cæterū quoniam dure uidebatur Latinis dici minister negocij, non qui fuerit exequutor, sed qui partē ipse gesserit, ac passus sit, maluimus ita reddere,

Αὐτόπται.

Ministri.

Ac pars

Ac pars aliqua fuerunt eorum quæ narrabant. *Sic* & Vergilianus Aenæas ſibi fidem conciliat:

Quæque ipſe miſerrima uidi,
Et quorum pars magna fui.

Valle reiecta annotatio. Neq; uero quicquàm ad rem facit quod argutatur Valla, hic λόγου potius uertendum fuiſſe, Verbi, quàm Sermonis, quo cõmodius poſſit ad Chriſtum referri. Quandoquidẽ hoc loco λόγου uocat ipſas res geſtas quæ narrantur. Qui ſermonis typus in libris ſacris, haud quaquàm eſt nouus. Quod genus eſt libri Reg. tertij, cap. xv. Non declinaſſet ab omnibus quæ præceperat ei, cunctis diebus uitæ ſuæ, excepto ſermone Vriæ Ethæ. Nihil enim hic dixiſſe fertur Vrias, ſed intelligi uoluit, facinus nepharium, quod Dauid in illũ perpetrarat, cuius rumor iam peruenerat ad multos. Nec huic arbitror diſſimile, quod legimus apud hunc ipſum Euangeliſtam: Videamus hoc uerbum quod factum eſt nobis. Sentiunt enim ſe uelle experiri, quod audierant nunciantibus angelis. Nec illepidum eſt quod hic philoſophantur Origenes, & Ambroſius, quomodo uerbũ, quod magis auditu percipitur, & oculis, hic dicatur cerni, propterea quod ait Videamus, & hic habetur ἀνάτόπον τοῦ λόγου. Neq; falſa eſt diſtinctio uerbi ſubſtantialis, ut appellant, quod caro factũ eſt, & uerbi quod aëris ictu pertingit ad aures. Neque non uerum eſt, factis eſſe præſtandum, quod intellectu cognoris, quódque animo deſtinaris. Nam huc detorquent illud miniſtri uerbi. Sed tamen hoc in loco nõ uidentur admodum tempeſtiua. Vbi allegoriæ nubilum admittit huiuſmodi coniecturas, nõ improbarim lectoris animum auocari ſimilibus cõmentatiunculis, ne uel deſperans deſinat legere, uel offenſus abſurditate ſenſus hiſtorici reſiliat. In cæteris probarim ſenſum ſimpliciſſimum, miniméque detortum in ſacris literis. Iam quod negat Valla Chriſtum in myſticis literis uſquàm ſermonẽ dici, ſed duntaxat uerbum, in promptu eſt refellere, cum paſſim reperiatur, non apud Lactãtium modo, quem is unum excipit, uerum etiam apud Cyprianum, Hilarium, Hieronymum, Auguſtinum, Ambroſium, Prudentium, & his recentiores Bedam, Anſelmum, ac Remigium: quemadmodum ſatis declarauimus in apologia, quam hac de re conſcripſimus, & in Euangelio ſecundum Ioannem carptim attingemus.

Verbum pro re geſta.

Chriſtus & ſermo dictus.

Aſſequuto omnia.) παρηκολουθηκότι. Aſſequuto nõ eſt hic accipiendum, quemadmodum utũtur Latini, quibus aſſequutus omnia dicitur is, qui nulla in re fruſtratus ſit, quod Græci uocant τυχεῖν, cui diuerſum eſt ἀτυχεῖν. Sed παρακολουθεῖν eſt aſſectari, & adeſſe, & ſubſequi potius quàm aſſequi. Vt enim aſſidere dicitur literæ, qui nuſquàm diſcedit à litera, ita παρακολουθεῖν dicitur, qui quoquò uerſum te cõferas, adeſt, & aſſectatur indiuiduus comes. Neque uero deſunt qui ex occaſione huius uerbi ſic interpretentur, Lucam ab initio interfuiſſe omnibus quæ ſcribit. Sic enim iſtis, opinor, uiſus eſt ſentire, quiſquis fuit, cuius extant in Lucam commentarij, Adamantij titulo. Verum huic interpretationi palàm reclamant ea, quæ præcedunt in hoc ipſo ſermone Lucæ, quæ quantumuis torqueas. Obſecro num omnibus interfuit Lucas quæ narrat? Num etiam colloquio Mariæ cũ Angelo, num ſpectaculo Ieſu tranſfiguratí? Quãquàm ſi quis Origenis ſermonem diligẽtius expendat, ſentiet illum non hoc affirmare, quod Lucas interfuerit omnibus, quæ texit in hiſtoria, ſed negat ex rumore cognouiſſe, hoc eſt, dubio atque incerto autore, ſed grauiſſimis ac certiſſimis teſtibus. Verba ipſius ſubſcribam: Viſum & mihi aſſequuto ab initio. Inculcat ac replicat, quoniam ea quæ ſcripturus eſt, non rumore cognouerit, ſed ab initio ipſe fuerit cõſequutus. Vnde & ab apoſtolo merito collaudatur dicente: Cuius laus eſt in Euangelio per omnes eccleſias. Hactenus ille. Certe Lucas obambulans per omnes eccleſias, non uidit ea quæ geſſit Chriſtus, ſed ab ipſis diſcipulis, & apoſtolis cognouit ac didicit, quæ geſſerat ac docuerat. Atque illos nõ eſſe uanos autores, uita ac miracula declarabant. Neque tamen hoc ſentio, πᾶσιν referendum ad perſonam, ut intelligamus Lucam omnibus apoſtolis adfuiſſe, ſed ad rem: ut ſenſus ſit, Illum omnia ordine perſequutum, & ſic omnia cognouiſſe ex his, qui quæ uiderant memorabant, ut nihil prætermiſerit, quod ad hiſtoriæ ſeriem pertineret. Scripſit autem non omnia, ſed ex omnibus, ut annotauit Ambroſius. Porrò ne quis nobis diffidat, uſus eſt hoc uerbo Demoſthenes, ἐν τῷ περὶ παραπρεσβείας, ἵνα ὡς μετὰ πλείσκς συγγνώμκς

Aſſequuto quid Græcis.

συγγνώμης παρ' ὑμῶν, ὁ τὰ τότε πονηρεύματα εἰδὼς ἐγὼ, καὶ παρακολουθήκως ἅπασι, κατηγορῶ. Sentit autem non se fuisse spectatorē ac testem, quæ gesserat Aeschines, sed omnia peruestigasse. Idē alibi, ὑμᾶς γὰρ δικασὰς ἔδει πάντα παρακολουθήσαι πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Sequitur enim cogitatio iudicis ordinem referentis. Et apud Galenū legimus παρακολουθῆσαί τινι θεωρίᾳ, quod animi contemplatio sequatur orationem: quod non faciunt ij, qui parum attenti sunt ijs quæ dicuntur. Vsus est aliquoties hoc uerbo & Paulus in suis epistolis in eundem fermè sensum, uelut ad Timotheum capite quarto, ταῦτα ἐπιτιθέμενος τοῖς ἀδελφοῖς, καλὸς ἔσῃ διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐντρεφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ἣ παρηκολούθηκας, id est, De his si commonefeceris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, enutritus in sermonibus fidei, & bonæ doctrinæ, quam usq; sequutus es. Neq; enim assentior ijs, qui idē putant esse Græcis παρακολουθεῖν, & ἐπιτυχεῖν, siue ἀφικνεῖσθαι. Siquidem assequimur expetita, ac difficilia. Assectamur & παρακολουθοῦμεν, à quibus non recedimus. Qua de re plura dicemus in locum Pauli, quem modo adduximus. Iam quod dixit ἄνωθεν, aut intelligendū est ab initio, & ordine, ut intelligamus nihil prætermissum, aut denuo, ac deintegro: ut quod alij uel carptim, uel parum certa fide narrarunt, ipse denuo plena, certissimáq; fide ijsdem de rebus texat historiam. Siquidem hæc uox ἄνωθεν, Græcis tria declarat, desuper, hoc est, è supernis, ab integro, siue denuo, & ab initio usq; ad finem, siue à summo usq; ad imum.

Assequi & assectari.

Optime Theophile.) Miror unde Lyranus suspicatus sit Theophilum magnatem quempiam, aut principem fuisse, quod Lucas optimi cognomen addiderit. Ità ne primates optimos uocare solemus, aut num illis peculiare est optimos esse? Verū id Lyranus in aliquo legerat glossemate, quod ut legere potuit, ita ob inscitiam Græcæ linguæ intelligere nō potuit. Nā apud Græcos κράτος robur sonat, siue imperium. Et κρατεῖν est uincere, siue compotem esse, unde Paulus in actis apostolorū Festum κράτιστον uocat, quasi dicas plurimū pollentem. Id quod attestantur & interpretes, Origenes, Theophylactus, Ambrosius. Quanquàm κρείττων non solum potentiorem significat, ac superiorem, cui respondet ἧττων, uerum etiam potiorem, ac pluris faciendum, cui superlatiui uice est κράτιστος. Qui uertit homilias Origenis in Lucam annotauit κράτιστον significare optimum, siue potentissimum. Cæterum Theophilus sonat amans dei, siue gratus deo, quod utrum proprium sit nomen, an epitheton pij lectoris, alij disputent. Ego proprium hominis uocabulum esse puto.

Optimus κράτιστος.

Vt cognoscas.) ἵνα ἐπιγνῷς. Annotat hoc & Theophylactus, non dictū esse ἵνα γνῷς, id est, Cognoscas, sed ἐπιγνῷς, Agnoscas. Cognoscimus enim, quæ discimus antea nobis incognita. Agnoscimus quæ prius utcunq; nouimus, uelut faciem ante annos aliquot uisam agnoscimus. Indicat hanc elegantiam duorum uerborum & diuus Hieronymus, cū alias, tum in apologijs aduersus Rufinum.

Cognosco, agnosco.

De quibus eruditus es.) περὶ ὧν κατηχήθης. Olim qui baptismatis essent candidati ijs tradebantur fidei Christianæ mysteria, sed uiua uoce, sine scripto, quemadmodum priscis illis theologis mos erat apud Aegyptios, & apud Gallos Dryuadibus. Id erat initiari mysterijs, quod Paulus & Lucas uocant κατηχεῖν. ἠχεῖν enim est uoce sonare. Inde καταχεῖν uoce erudire, quæ scripto nolis committere. Vnde qui docebantur ad eum modum, catechumeni, siue κατήχουμενοι uocabantur, qui docebant catechistæ, quos Dionysiacus interpres susceptores nominat, uulgo compatres dicuntur. Vsurpauit hoc uerbi Lucianus in Asino, ἐμὲ δὲ ἀπέδωκεν ἀπελευθέρῳ τινὶ πρὼν ἑαυτῆ νεανίσκῳ, καὶ εἶπε κατηχεῖν, ὅσα ποιῶν, μάλιστα ψυχαγωγεῖν αὐτὸν δύναιμεν, id est, Me uero tradidit libertino cuipiā ex suis adolescentibus, iussitq; ut doceret quæ faciēda essent, quibus maxime sibi uoluptati esse possem. Ridicule Lucianus facit puerum asini catechistam. Etiamsi in actis apostolicis Lucas κατηχήθη usurpauit pro Resciuit, siue edoctus est, non de fidei mysterijs agens, sed de præfecto præmonito. Verum ecclesia sic uerbum hoc suum fecit, ut nō aliter quàm catechumenos uocent, etiam ij qui quid sit Catechumenus non intelligūt. Sensus igitur hīc est, meo quidem iudicio, ut ea quæ olim catechumenus uiua uoce didicisti, nūc plenius, ac certius scripto cognoscas. Opponit em̄ hæc inter se ceu pugnātia γράφας, & κατηχήθης. Quanq̄, ut dixi, in Actis semel atq; iterū usus est hoc uerbo, κατηχήθη, pro Auditū est, simpliciter.

Catechumeni

Eruditus

Eruditus es ueritatem.) Græcis est non ἀλήθειαν, sed ἀσφάλειαν, id est, Certitudinem. Nam ueritas & fides constabat etiam ijs quæ iam in catechismo didicerat. Cæterũ ἀσφαλὲς dicitur, quod certum est ac tutum, & in quo nullum sit lapsus aut erroris periculum. Hinc enim Græca uox dicta est à σφάλλομαι, làbor, & ἀ particula priuatiua. Certius eñ scimus, quæ scripto & ordine cognoscimus, maxime si prius eadẽ ab alijs audierimus, aut etiam ab ijsdem eadem. Quandoquidem ipsa narrationis constantia, cũ primis fidem arrogat rebus. Iam hæc pleraq; typis fuerãt excusa, cũ pro operis instituti ratione, ueterum Theologorum cõmentarios excutientem & undecunq; uenantem, quod ad præsens faceret negocium, Beatus ille meus Rhenanus Slestadiensis, cui iuge studiũ est, in morem apiculæ per omne politiorũ scriptorum genus circunuolitandi, & undecunq; quod ad instaurandas bonas literas conducit, excerpendi, nec id sanè minore iudicio, quàm sædulitate, cõmodum submonuit, quod mihi sanè tum tẽporis, hoc est, in prima huius operis ædi-

Beatus Rhenanus Slestadiensis.

tione non ueniebat in mentẽ: hanc Lucæ præfationem, & apud Gulielmũ Budæum Parisiensem extare, Latinitate donatam. Gaudebam profecto, quod tantum meæ sententiæ nactus essem astipulatorem. Sed rursum dolebam, quod penè sero. Etenim cũ amico tam docto libenter sentimus: & tanta est hominis in literis autoritas, ut si quid ille dissentiret, non dubitarem calculũ, quod aiunt, reducere, & recantato suffragio nostro in eius sententiam pedibus discedere. Quid enim eo uiro in perquirendo diligẽtius, quid in iudicando acrius, aut exactius, quid in tradendo plenius aut uberius, quid in pronunciando incorruptius? Deniq; quid in explicando castius, aut politius? Vt prorsum alterum in hisce Cisalpinis regionibus proferre nõ possimus, qui cunctas eruditi uiri dotes, ac numeros omnes tam absolute præstiterit. Quanquàm idem subinde maior seipso nobis prodit, ipse suĩ uictor, quod quidem uictoriæ genus Plato putat omniũ esse pulcherrimum. Etenim cũ in placitis philosophorũ, in quibus uertendis primũ ingenij sui specimẽ ædidit, omnes à tergo reliquerit, mox in annotationibus, quas scripsit in Pandectas Iuris Ciuilis, dictu mirũ quanto interuallo seipsum superarit. Ac rursum in libro de asse & partibus eius, deum immortalem quantũ addidit, tum eruditionis, tum iudicij, tum eloquentiæ, uir nimirum dignus, qui nõ unius hominis ætatem duret bonis literis, quæ illi ob id quoq; magis debent quod gratis ab eo coluntur. Quid dixi gratis? imò magno, tum ualetudinis, tum rei familiaris dispendio, nec id sanè citra tædiũ odiose iugiterq; reclamantiũ & obstrepentium, affinium, cognatorũ, collegarũ, qui literas nullas, uel assis faciunt, nisi unde nonnihil accrescat arcæ nummariæ. Alijs sanè literæ, & rem & famã ac nobilitatem, pepercerũt. Hic honestissimo loco natus, tũ in re præclara, ad hæc insigni munere regio iam olim cohonestatus, domesticum splendorem uniuersum iuuandis & ornandis literis impendit. Habet nimirum eam uim insignis eruditio, ut immortalẽ famam conciliet, nõ solum suis autoribus q̃ libet obscuris, uerũetiam potentissimis regibus. Quis enim est regũ omniũ illustrior Homero,

Homerus mendicus.

si uerum narrant Græci, etiã mendico? Cui principũ sua bella, triũphi, columnæ, tituli, pyramides, imagines, ceræ, monumenta, tantũ apud uniuersos mortales peperere nominis, quantũ homini obscurissimo suæ literæ? Deinde quot eximios duces, quot optimates ac reges immortalitati consecrauit, quorũ ne nomina quidem teneremus, nisi ille fidelius suis insculpsisset libris, quàm uulgus insculpit saxis, aut æri. Atq; haud scio, an ulla uia præstantior ad immortalitatem emergendi. Siquidẽ gloria quæ paratur opibus ac bellis, nõ disputabo in præsentia, cuiusmodi sit, uerá ne an falsa, certe paucis hominibus plurimorũ paratur malo. Hæc eos quoq; nobilitat, quos carpit ac damnat. Talem olim habuit Italia Ciceronem ac Vergilium, nuper Theodorũ Gazam, ac Politianum. Quorum utriq; plurimis

Angelus Politianus.

nominibus debent bonæ literæ: imò totus debet orbis, illorũ ingenijs nõ mediocriter adiutus. Verum istis fortasse cũ literis ex æquo constat ratio, ut omnibus collatis paginis cõperiatur, illos, ob rem simul ac famam additã, non minus debere literis, quàm illis debeant literæ, tot uigiliarũ ac laborum nomine. Cæterũ qui suo uictu, cibóq;, quod aiunt, negociũ agunt literarium, & priuatis cõmodis promouent rem omniũ, nec ab illis fortunam uelut autoramentũ accipiunt, sed suam fortunam ultro literis prouehendis & illustrandis impẽdũt, his haud scio, an ulla meritis par gratia repẽdi possit. Atq; utinã hæc mẽs esset omnibus, ut de hac laude luberet certare cum Italis, à quibus tot egregijs prouocamur exẽplis,

potius

potius quàm de ditione, nescio qua, quæ primum tanto Christiani sanguinis emitur impendio, deinde non æstimando destitutæ & exhaustæ patriæ malo, postremo incertum quamdiu duratura, ut sunt rerum humanarum plusquam æstuariæ uices. Hic & qui uincit, & qui uincitur, nullius incommodo, sed omnium bono id facit. Neq; uero desunt ubiq; iam gentium, qui ad hoc pulcherrimum certamen accingantur, uerum mea sententia, nemini id cessit felicius, quam Budæo. Proinde cuiusmodi proceres superior ætas dedit Italiæ Hermolaum Barbarũ, & Picum Mirandulanum, eiusmodi præsens ætas dedisse uidetur Galliæ Budæum, Germaniæ Bilibaldum Pirchemerum Norembergicæ ciuitatis apud Germanos omnibus penè nominibus principis senatorem. Quorum uterq; non solum domestica fortuna, ac maiorum suorum imaginibus, uerum etiam uitæ ac morũ integritate rem literariam illustrant, simul & cõmendãt. Budæanam igitur translationem ex annotamentis illius quæ scripsit in Pandectas Iuris Cæsarei, non grauabor hoc loco subijcere, quo maior sit fides apud lectorem nostræ castigationi, cum perspexerit utroslibet nos non de composito, sed fortuito penè per omnia consensisse, nimirum idem secutos filum nempe rem ipsam: Quandoquidem, inquit, multi aggressi sunt enarrationẽ astruere de rebus inter nos cõpertissimis, quẽadmodũ tradidere nobis, qui spectatores ipsi fuerunt iam inde ab initio, ministriq; ipsius uerbi, certum est, & mihi assectatori pridem omnium assiduo, deinceps tibi scribere, optime Theophile, ut agnoscas eos sermonũ certitudinem, in quibus ipse institutus es. Quod Budæus uertit Inter nos, Græce est, ἐν ἡμῖν, quod in utrũuis sensum accipi potest, uel inter nos, ut hic uertit, uel in nobis, ut intelligamus certam persuasionem non esse in quibuslibet, sed in paucis. Cæterum quod Valla putat ἄνωθεν nõ sonare à principio, sed altius, uerum dixisset, si fuisset ἀνώτερον. Cæterum ἄνωθεν significat à summo initio rei cuiuspiam, quemadmodum Christi uestis dicitur ἄνωθεν contexta, hoc est, à summo usq; ad imum, & uelum templi scissum, ἄνωθεν, hoc est, à sũmo. Proinde Lucas summum initium uocat, quod exorsus sit non à genealogia & natiuitate Christi, sed ipsius etiam Ioannis: ut qui præcursor fuerit euangelij, præcederet item in narratione. Et tamen ἄνωθεν aduerbium, non potest referri ad Verbũ γράψαι, nisi repetas quod præcesserit, sed ad participium παρηκολουθηκότι, ut hic nihil aliud sonare possit, q̃ ab initio siue ordine.

Budæus in Gallia.

Pirchemerus in Germania.

Anothen à summo siue rursum.

De uice Abia.) ἐξ ἐφημερίας. Græca uox euidentior est, indicans certos dies esse præscriptos, in quib⁹ certi sacerdotũ ordines administrarẽt. Nec est, Vxor ei, dãdi casu, sed αὐτῷ, id est, illius, atq; ita legit & in Latinis codicibus emendatis. Licet ad sensum nihil referat.

Sine querela.) Græcis unica dictio est, ἄμεμπτοι, quod sonat, quasi dicas eiusmodi, ut de his nemo queri possit. dicere poterat Inculpati siue irreprehensibiles. Nam quod mutat Valla Innoxij siue insontes, mihi non perinde probatur. Maior enim quædã laus uidetur esse, ἄμεμπτον esse q̃ innoxiũ. Maximũ enim est sic temperare mores ac uitam omnem, ut hominũ etiã iudicio satisfacias, ut improbis quoq; quod in te est placeas. Porrò quod uertit Processissent &c. προβεβηκότας, usitatius prouectæ ætatis dicimus.

Cum sacerdotio fungeretur Zacharias.) Græcis pro Zacharias est αὐτὸν, quod tamen nihil refert ad sensum. Nec additur in aureo codice, nec in Donatianicis. Et, In ordine uicis, rursum est ἐφημερίας. Cæterum quod sequitur Secundum consuetudinem sacerdotij, non est Græcis ἱερωσύνης, sed ἱερατείας nomẽ ab eo uerbo, quod modo melius uerterat, Sacerdotio fũgeretur. Potuit igit & hic transferre Iuxta cõsuetudinẽ fũctionis sacerdotalis.

Sorte exijt.) Græcis est ἔλαχεν, id est, Sortitus est, quod interpres, ni fallor, uolens diluci dius reddere periphrasi uerterat, Sors exijt, quod sortibus missis in urnam, sors illius, aut illius exisse diceretur. Id aliquis deprauauit, in Sorte exijt, proinde nos uertimus, sorte illi obuenit. Alioqui Zacharias ingressus est, non exijt. Quod subindicat Ambrosius: Sorte ergo eligebatur, inquit, ut introiret templum sacerdos.

Sorte exijt p sortitus est.

Vt incensum poneret,) τοῦ θυμιάσαι, id est, Vt adoleret thymiamata, siue odores incenderet. Nam incẽsum nõ probat Laurentio, quod ea uox nõ per omnia respondeat huic rei Latini suffitũ uocant. Quãq; mox quoq; Hora incensi, uertit, θυμιάματος, & paulo post denuo, A dextris altaris incensi.

Apparuit autem.) ὤφθη, id est, Visus est siue conspectus est est. Nam apparent & quæ non sunt. quanquam non reprehẽdo quod transtulit; interpres.

Multi in natiuitate eius gaudebunt.) ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ, id est, De natiuitate eius, siue Super natiuitate eius.

Sicera quod Hebræis.

Vinũ & ciceram.) Sicera scribendũ est per s, nõ per c. Nec enim à cicere dicitur legumi nis genere, uerum uox est Hebraica, quæ per Syn apud illos scribit, à uerbo שָׁבַר quod sonat inebriari. Vnde apud illos omnis potus factitius, qui possit inebriare, sicera dicitur. Porrò uini facticij usum fuisse apud Aegyptios, testis est Diodorus Siculus historiæ suæ libro primo, quod sua lingua uocarent Ζuthum, siue ut in quibusdam habetur, corrupte opinor Citon, id quod olim Galli ceruisiam uocabãt, Hispani cœliam, teste Plinio. Cuius meminit & Dioscorides lib. ij. docens ex hordeo potissimum fieri, confici tamen & ex triticea fruge, qua soleant uti gentes occidentales, Hiberiæ ac Britanniæ. Cæterum potio nis genus uehementer improbat, ut multis modis noxium.

Ζuthum Ceruisia Cœlia.

Adhuc ex utero.) ἔτι ἐκ κοιλίας. Verba quidem annumerauit bona fide. Cæterum pu rius ac Latinius extulisset, iã inde ab utero matris: sic eũ significam⁹ longe repetitũ initiũ.

Et uirtute Heliæ.) δυνάμει. Vt intelligas uim miraculorum, non solum probitatẽ, ut cre bro iam admonuimus. Hoc autem conuenit cũ uaticinio Malachiæ, qui prædixit Heliam uenturũ, priusq; ueniret dies domini magnus, ut indicauimus in Matthæo. At ne Lucas quidem, aut angelus, cuius uerba refert, citat ad uerbum Malachiæ testimonium, sic enim legimus iuxta ueritatem Hebraicam, interprete Hieronymo: Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Pro quo legunt Septuaginta, ὃς ἀποκαταστήσει καρ δίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ καρδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, id est, Qui cõuertet cor patris ad filium, & cor hominis ad proximum suũ.

Euangelista non citat ad uerbũ ꝓphetiam.

Et incredulos ad prudentiam iustorum.) Incredulos Græce est ἀπειθεῖς, Quod aliquo ties uertit inobedientes, & hic fortasse magis quadrabat, cum mentio facta sit patrum & filiorum. Nam incredibiles pro incredulos, quod legisse uidetur Valla, quandoquidẽ no tat, ego nusq; adhuc scriptum offendi, præterq; in duobus uetustis exemplaribus.

Ad prudentiam iustorum.) Nescio an Lucas abusus sit præpositione ἐν pro εἰς. Certe Græce est, In prudentia iustorum. Et tamen altera lectio mollior est.

Parare domino.) Recte taxat interpretem Laurentius, quod siue oscitans, siue uarieta tem affectans, alterum infinitum uerterit, in modum finitum: alterũ ut erat reliquerit, Vt conuertat corda patrum & parare domino: cum eadem opera dicere potuerit, Vt conuer tat & paret. Quod tamen ita crebro facit, ut studio fecisse uideatur. Quod si uerũ est, mi ror cur affectarit, quod erat fugiendum. Itidem in psalmis: Insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem dum attrahit eum. Cum utrobiq; sit ἁρπᾶσαι. Et aliquanto post, Ad faci endam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti, cum Græ ce sit ποιῆσαι & μνησθῆναι. Ac rursum, Illuminare his, qui in tenebris & umbra mortis se dent, ad dirigendos pedes, cum sit ἐπιφᾶναι & καθευθῦναι, utrũq; uerbum infinitiuum.

Interpres oscitans.

Plebẽ pfectã.) κατεσκευασμένον. Quod magis sonat instructã & adornatã siue apparatã.

Quod tardaret ipse in tẽplo.) ἐν τῷ χρονίζειν αὐτόν. Ipse nõ erat hoc loco reddẽdũ, si uoluis set Latine loq, quod tamen aliãs in cõsimili sermonis genere nõ semel ausus est omittere.

κωφὸς Græcis & surdus & mutus.

Et permanſit mutus.) Mirum cur Laurentium offendat mutus, quasi κωφὸς tantum si gnificet surdum. unde igitur prouerbium illud κωφὸν πρόσωπον, id est, Muta persona? Is qui collegit Græcarum uocum etymologias, citatis autoribus docet κωφὸν dici Græcis, nõ solum qui surdus sit, uerumetiam qui mutus, quẽ ἄλαλον uocant, neq; quicq; interesse, nisi quod ἄλαλος dicat, q fari per ætatẽ nõ possit, uelut infãtes, κωφὸς, cui nulla sit omino uox.

Dies officij.) λειτουργίας, id est, Ministerij, quod tamẽ plerũq; de sacris ministerijs accipit. Desponsatã uiro.) Desponsam & desponsatam utrũq; reperio apud probos auto res, Græce est μεμνηστευμένην, Quod est proprie proco tradere sponsam. Iam enim ut appa ret, puella cum sponso habitabat, etiam si coitus non interceſſerat.

Viro cui nomẽ erat Ioseph, de domo Dauid.) Chrysostomus homilia in Matthæum secũda, indicat hoc loco legi, De domo ac familia, ἧς ὄνομα καὶ πατρίας, Sic accipies quasi do mus appellatio latius pateat, familia pertineat ad pauciores. Quanq; nec apud Ambro siũ ita legimus, nec in antiquissimis exemplaribus. Verũ familiæ nomẽ additur ꝓximo ca pite: Ascendit aũt & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem Dauid,

Domus & familia quid differant.

quæ

quæ uocatur Bethlehem, eo quod esset de domo & familia Dauid, Consentientibus nostris exẽplaribus cũ Græcis. Proinde fieri potest, ut Chrysostom⁹ memoria lapsus sit, præsertim cũ locũ hũc secus adducat, & habeatur apud Lucam, Adducit enim hũc in modũ Audi ad Gabriel loquẽtẽ dñm: Vade ad uirginẽ desponsatã uiro, cui nomẽ Ioseph, ex familia & domo Dauid. Licet Chrysostomus ex altero loco idẽ poterat cõficere, quod cõficere uolebat ex hoc. Neq; enim hic cõtendit ad uirginẽ esse referendũ quod dicit, De domo & familia Dauid, sed ad Ioseph, sed tñ hinc colligi Mariã eiusdẽ fuisse tribus. Quod si utroq; loco legebat: De domo & familia, mirũ cur Chrysostomus nõ utrũq; adduxerit.

Et nomen uirginis Maria.) μαρίαμ uoce & accentu Hebræo. Quanq; ostẽdimus hoc non obseruari perpetuo: siue id accidit incuria librariorum, siue quod nihil interfit. *Maria & mariam.*

Aue gratia plena.) χαῖρε κεχαριτωμένη. Idem uerbum χαίρω apud Græcos tria significat, gaudere, saluere, & ualere. Vnde nil referebat, salue uertisset in aue. Nec est,

Gratia plena) sed ut ad uerbum reddam Gratificata. Verbo, unde hoc participium deductũ est, utitur Paulus in epistola ad Ephesios cap. primo: Gratificauit nos in dilecto filio suo, ἐχαρίτωσεν, hoc est, gratos & charos reddidit. Quanq; participio, quod idem pollet Homerus usus est pro unice dilecto, ἐμῷ κεχαρισμένῃ θυμῷ, id est, Meo dilecte animo. Nam charus esse potest, qui se nobis suis officijs cõmendauit. At κεχαριτωμένος, non dicetur, nisi quẽ gratuito quodam animi fauore cõplectimur. Porrò gratiosi Latinis dicũtur, quibus fauẽtur, propenso quodã animi studio. Est autem uox uelut amorẽ alicuius erga uirginẽ nunciantis, quod sonet amatoriũ quiddã. Vnde & turbata uirgo cogitabat, qualis esset ea salutatio. Annotauit & Origenes hanc salutãdi formã nusq; extare in libris sacris, nec ad uirũ ullũ, nec ad mulierẽ. Itaq; nouitas quoq; ipsa stuporẽ auxit uirginis. Ad id facit, quod Græce non est ποῖος, sed ποταπός, ut insignem ac mirã accipias salutationẽ. Nam solẽnis Iudæorũ salutatio pacẽ optabat. Cæterum aptissimũ erat, ut gaudij uocabulo saluraretur que ueræ uoluptatis autorẽ erat conceptura: & gratiæ uocabulo cõpellaretur, quæ Iesum erat paritura, finem ceremoniarũ frigidarũ, & salutaris gratiæ principẽ autoremq;. Video theologos quosdam uiros alioqui doctos ac pios, quorũ est Bernardus, mire philosophatos in his uerbis, Gratia plena, uelut hoc peculiariter cõpetat in Mariã, gratia plenam appellari. Cum nec hoc loco dixerit Lucas gratia plenã, & is sermo multis promiscue tributus in arcanis literis reperiat. Siquidẽ de Ioanne baptista legimus: Et spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ. Rursum de Elisabet: Repleta est spiritu sancto. Ac mox, Zacharias spiritu sancto repletus legit. Et in actibus apostolicis, spũ sancto repleti legũtur qui conuenerant. Et Stephanus plenus spũ sancto dicit, ac plenus gratia & uirtute. Nec ista cuiq; uideri oportet negligenda. Siquidem, ut est elegãs in huiusmodi minutijs apte philosophari in arcanis literis, ita fœdum extra rem nugari. Proinde ne quis ad eundem impingat lapidem nos uertimus Gratiosa. *Gratia plena. Gratiosi Noua salutatio. Bernardus. Gratia plena.*

Benedicta tu.) εὐλογημένη, Quod sonat laudatam siue præclara fama, de qua omnes bene loquantur: quod & ipsum amatoriũ quiddam prima fronte sonat, ac nuptiale, quo magis turbata est uirgo, nondũ edocta de cœlesti mysterio. Licet autem benedictus ac maledictus pro laudato & illaudato non reperiatur apud Latinos autores, tamẽ uelimus nolimus ad quædã eiusmodi cõniuẽdũ est, receptiora q; ut citra tumultũ mutari possint. Et, *Benedicta laudata.*

In mulieribus.) ἐν γυναιξίν, id est, Inter mulieres: quod ipse paulo post ad eum transtulit modum, & ita legit diuus Ambrosius. Quanquàm haud sum nescius In pro inter usurpari, nonnunquàm apud Latinos quoque.

Quæ cum audisset.) Græci secus habent, ἡ δὲ ἰδοῦσα, id est, At illa cũ uidisset. Ita scriptum fuisse in nonnullis uetustis codicibus attestatur Valla. Et ne quis pergat causari, sic legit diuus Ambrosius. Quanquàm apud hunc non est Turbata in sermone, sed in introitu Legit enim ad hunc modum: Ipsa autem, ut uidit eum, mota est in introitu eius. Et ne quis causetur casu mutatam scripturam subijcit, interpretans quid legerit: Trepidare uirginũ est, & ad omnes uiri ingressus pauere, omnes uiri affatus uereri. Nisi forte hic Ambrosius, nonnihil immutauit de suo. Cæterũ quod Laurẽtius subindicat hoc loco nescio quid argutulum: Nolo, inquiens disputare nunc quare sit melius, Quæ cũ uidisset, q; quæ cũ audisset, ne de fide scripturæ dubitare uidear, quid sibi uelit, ut ingenue dicam, non satis intelligo. Nam ipse puto Euangelistam sic esse locutum, ut ostenderet uirginem duplici nomi- *Varia lectio.*

ne turbatam fuiſſe,primum,quod uideret iuuenem ad ſe ingredientem,deinde,quod audiret ſalutationem amatoriam,& neſcio quid procorũ præ ſe ferentem. Et quo caſtior erat uirgo,hoc magis ſuæ pudicitiæ metuebat,ne quis damnet indignum hunc metum tribuere me uirgini, quem in illa laudauit Ambroſius.

Inueniſti gratiam.

Qualis eſſet.) Rurſus hic eſt,ut dixi,ποταπὸς,quod in Marco Laurentius transferre uolebat p quantus. Et aptius erat Reperiſti,ſiue nacta es gratiam q̃ Inueniſti,hoc eſt,obtigit tibi eſſe gratioſam apud deum. Nam apud Græcos εὑρεσὶμ polyſemon eſt. Vnde qui hic philoſophantur,non inueniri,niſi quod perijt,argute magis q̃ appoſite differunt.

Et filius altiſſimi.) ὑψίστου. Idem uerbum,quod aliâs uertit In excelſis, ἐν ὑψίστοις.

Dauid patris eius.) Latinius erat patris ſui,atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus. Et pro,In æternum,eſt,εἰς τὸν αἰῶνας,id eſt,In ſecula. Nam quod πῶς ἔσαι,id eſt,Quomodo erit,uertit,Quomodo fiet,nihil peccauit interpres.

Nõ cognoſco

Virum non cognoſco.) Cum hic conſentiant Latina cum Græcis exemplaribus,mirũ eſt,unde Ambroſius unus legat cognoui non cognoſco,niſi forte hoc librariorum errore fuit inductum. Siquidem præſens uerbi tempus melius explicat uirginis propoſitum.

Quod naſcetur ex te) τὸ γεννώμενον,id eſt,Quod natũ fuerit. Cæterũ illa duo uerba,ex te,nec in ullis Græcorũ exemplaribus addita repperi,ne apud Theophylactũ quidẽ, nec in antiquis codicibus Latinis, præterq̃,in uno in quo,neſcio qs,in margine adiecerat. Proinde miror,unde in primã huius operis æditionẽ inuaſerint. Eſt aũt abſolutior ſermo,ſi nõ addãt. Apparet adiecta ab explanatore quopiã: tametſi in Aldina æditiõe cõperi addita.

Quoniam non erit impoſſibile.) ἀδυνατήσει,uerbo cõpoſito. Senſus eſt,nihil à deo ꝓmitti tam nouũ aut magnũ,quod ipſe nõ queat præſtare. Atq; hic planè Verbũ poſuit ꝓ oratione ῥῆμα. Ac paulo poſt,Fiat mihi ſecundum uerbum tuum, ῥῆμά σου. Niſi forte licet ῥῆμα natiuo ſignificatu uſurpare,quo ῥῆσιν uocamus orationem.

Verbum ῥῆμα nõ λόγον.

In montana.) εἰς ὀρεινὴν,id eſt,In montanam,ut ſubaudias regionem. Eadem uox eſt aliquanto inferius,Et factus eſt timor ſuper omnia montana Iudææ,ἐν ὅλῃ τῇ ὀρεινῇ. Quanq̃ interpres probe reddidit ſententiam,ne quis putet illum à me reprehendi.

Salutationẽ Mariæ.) Hic certe Mariã ꝓnũciauit inflexiõe Græca,nõ Hebraico more.

Exultauit.) ἐσκίρτησεν,id eſt,Saliit,ſibi ſubſultauit,idẽ eſt paulo poſt,exultauit in gaudio,Nec eſt, ἐν χαρᾷ, ſed ἐν ἀγαλλιάσει,quod geſticulationẽ magis ſonat lætantis q̃ ipſum gaudiũ. Vnde in pſalmis ἀγαλλιασώμεθα uertit exultemus. Et mox,

Exultauit ſpũs meus.) ἠγαλλίασεν. Quoniã in poſitũ erat ꝓ per,uertimus præ gaudio.

Et beata quæ credidiſti.) Quoniã Græce participiũ eſt ἡ πιστεύσασα,poterat & ad ſecundam perſonã ſermo referri,quemadmodũ fecit interpres. Id erit cõmodius,etiam ſi ἀυτῇ, quod ſequitur habeat aſpirationẽ ἅυτῇ,ut ſit pro ἑαυτῇ,. Neq; uero neſcio,neq; non teſtor alicubi,hanc differentiam non obſeruari in ſacris libris,incertũ qua de cauſa. Nos itaq; uertimus per tertiam perſonã,nõ quod damnemus,id quod uertit interpres,ſed quod hic ſermo uideatur habere quiddã propheticum. Certe utraq; perſona eundẽ reddit ſenſum. Et in uetuſtis aliquot exẽplaribus ita ſcriptũ uiſitur,Beata quæ credidit.

A domino,id eſt nomine domini.

Quæ dicta ſunt tibi à domino.) παρὰ κυρίου. Quod ita ſonat,non quaſi dominus dixerit, ſed quod nomine domini,& illius,ut nos loquimur,uerbis,hæc illi dicta fuerint, quemadmodũ dicimus, Dic illi ex me ſalutẽ. Poteſt & ſic ordinari,Perficientur à domino.

Et ait Maria.) In homilijs ſcriptis in Lucã,quas Origenis titulo legimus,indicatũ eſt in nõnullis codicibus fuiſſe ſcriptũ ꝓphetauit,ꝓ,ait. Et ſtilus cãtici ꝓphetícũ qddam ſapit.

Magnificat anima mea.) μεγαλύνει. Aptius erat magnifacit,quàm magnificat. Quanq̃ magnificat poſitum eſt pro extollit & effert laudibus.

Salutari meo.) σωτῆρί μου,id eſt,Saluatore meo,ſiue ut Latini loqui malunt,Seruatore meo. Interpres pro σωτῆρϊ legiſſe uidetur σωτηρίῳ.

Humilitas. ταπείνωσις.

Humilitatem ancillæ.) ταπείνωσιν. Vt intelligas paruitatem,non animi uirtutem,quam ſuo uocabulo Græci uocant ταπεινοφροσύνην. Nec eſt,Reſpexit humilitatẽ, ſed Aſpexit ad humilitatem,ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν,ut ſit contrarium ei,quod eſt auerſari. Sitq; ſenſus,& ſi ſim infima ancilla,tamen non eſt auerſatus me.

Ex hoc.) ἀπὸ τοῦ νῦν,id eſt,Poſt hac,ſiue ad uerbũ,Ex hoc nũc,quod tm̃ aliquoties non dubitat ita uertere. Beatã me dicent.) μακαριοῦσί,id eſt,Beatificabunt,quod tamẽ apud Græcos

Græcos ſignificat felicem iudicare,ſicut & magnificare laudibus tollere. Quēadmodum & εὐδαιμονίζω,pro fortunatum dicere,ſiue felicem iudicare.

Magna qui potens eſt.) μεγαλεῖα,Quod aliâs uertit magnalia. Et,

Qui potens eſt.) ὁ δυνατὸς, id eſt,Ille potens,ſiue qui poteſt.

A ꝓgenie in progeniē.) εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν,id eſt,In generationē & generationē.Laurentius legit in ſuis exēplaribus,εἰς γενεὰς γενεῶν,id eſt,In generationes generationū. Vt intelligas ætates innumerabiles. Atq; ita ſanè legit quiſquis fuit autor homiliarū in Lucam, quas Origenis titulo legimus,homilia octaua. Et ipſe in uno duntaxat ita ſcriptum reperi. Oſtēdit idē in noſtris quoq; exēplaribus,uariā fuiſſe ſcripturā. In duobus omniū uetuſtiſſimis ſcriptū erat,In ꝓgenies & ꝓgenies,quod perinde ualet ac ſi dicas,in ꝓgenies innūeras,Hebræorū more. Fecit potentiam.) κράτος,robur ſiue imperium.Nam utrūq; ſignificat κράτος. Et In brachio,pro eo, quod eſt Per brachium Hebræorum more dixit. *Cordis ſui.*

Cordis ſui.) καρδίας αὐτῶν.Græca uox indicat ſui nō eſſe referendū ad deū,ſed ad ſuperbos.Nec eſt Mēte,ꝓprie,ſed διανοίᾳ cogitatiōe,ut intelligas ſupbos ſuis ipſorū cōſilijs diſpgi. Depoſuit potentes.) καθεῖλεν δυνάσας,id eſt,Detraxit primores,ſiue magiſtratus. Nam δυνάσκος proprie,qui poteſtate fungitur publica in ciuitate,uelut hi,qui ſunt in imperio.Neque eſt De ſede,ſed ἀπὸ θρόνων,id eſt,A ſedibus.

Dimiſit.) Non eſt hic,permiſit,ſed emiſit à ſe ἐξαπέστειλε,ueluti fruſtratos. Cæterum participia Græca commodius uertiſſet per uerba, Eos qui eſuriebant impleuit bonis, & eos qui diuites erant emiſit inanes ſiue uacuos.

Suſcepit Iſraēl.) ἀντελάβετο,Quod proprie eſt ſuccurrentis,ac manum porrigentis.

Memorare.) μνησθῆναι,id eſt,Vt memor eſſet.Primū abuſus eſt modo uerbi interpres. Deinde haud ſcio an uſq; legatur,memorari ꝓ recordari. At chorus eccleſiaſticus hodie canit:Recordatus miſericordiæ ſuæ.Nec Suæ additur apud Græcos,ſed tātum eſt miſericordiæ,licet reclamantibus cunctis Latinis,quæ ſanè uiderim, exemplaribus. *Memorare ꝓ meminiſſe.*

Sicut locutus eſt.) ἐλάλησεν.Quoniam uerbum eſt præteriti temporis,ſed indefiniti, rectius hic uertiſſet,Sicut locutus fuerat. Eſt enim gemini præteriti temporis ſignificatio.

Abraham & ſemini.)Abraham tametſi eſt indeclinabile,tamen articulus appoſitus indicat eſſe datiui caſus, τῷ Ἀβραάμ,hoc eſt,Ipſi Abraham.Cæterum quod Laurentius diſputat,dicendū potius,Apud patres noſtros,ꝙ ad patres noſtros,ſomniū eſt.An ſic deus locutus eſt apud patres Iudæorū,ut nos loquimur apud iudicem aut principem? Quod ſi alicubi πρὸς ſonat apud,ut illic,Verbū erat apud deū,nō ſtatim oportet ubiq; idem exigere.imò quēadmodū Latine dicimus:Scribo tibi & ſcribo ad te, Mitto tibi,& mitto ad te:Loquor tibi,& loquor ad te,itidem & Græci.Proinde quoniā utroq; modo licuit dicere,Lucas uariauit ſermonis figuram.Sentit aūt Maria hoc deū præſtitiſſe iam humano generi quod olim maioribus fuerat pollicitus.Quibus aūt maioribus? Nempe Abraham ad quē loquitur deus,Et in ſemine tuo benedicentur omnes gentes.Deinde ſemini,id eſt, poſteris,huius nempe Dauid,cui promiſſum eſt,De fructu tuo ponam ſuper ſedem tuā. Et hūc locū monachi quidā impudētiſſime calūniati fuerant apud Cardinalē Sedunēſem, cui perſuaſerāt,me ꝓ ſemini,mutaſſe ſeminibus,idq; uolebāt hæreſim ſapere,quod pugnaret cū uerbis Pauli,qui ſcripſit,Nō in ſeminibus,quaſi multis,ſed in uno ſemine,quod eſt Ieſus Chriſtus.Ac ſuper hac re me ſero uir ille admonuit,cū à prandio literatis fabulis tēpus falleremus,ſollicitus de meo periculo,pro ſuo erga me ſtudio.Qua calumnia nihil uncq; audiui impudentius. Nec eram cuiq; crediturus,niſi poſt,ſexcentas comperiſſem his non diſſimiles.Quibus rebus adeo ꝓficiunt,ut nō pro theologis,ſed ꝓ ſcurris habeantur apud cordatos,ac ne tum quidē illis habeatur fides cū uera prædicant. Primū impudens mendaciū erat me mutaſſe,quod nō mutarā.Deinde ſi Græci legerēt ſeminibus,nihil facerent aduerſus modo citata uerba Pauli. Cum Paulus illic agat de Chriſto,per quem unū nobis erat promiſſa ſalus Euangelica,hic Maria non loquat̄ de Chriſto,ſed de Abrahā,& poſteris Abrahæ,quibus promiſſus erat ſeruator Ieſus.Hoc tametſi non erat huius inſtituti,tamen obiter indicare uolui, ut poſteritas norit,quas beluas habuerit hoc ſeculum: qui cum uentri ſuo ſeruiant,tam ſtolidis ſycophantijs obſtrepunt alienæ induſtriæ. Et hi falſa opinione doctrinæ falſaq; ſpecie ſanctimoniæ, quas res titulis tragicoq; cultu,ſibi comparant apud ſimplices & imperitos, habentur baſes, & columnæ eccleſiæ Catholicæ, cum *Valla taxatus.*

illius uomicæ ſint uerius, quàm membra.

In ſecula.) εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt, In æuum. Quāq; apud quoſdam lego ἕως αἰῶνος, id eſt, Vſq; in æuum. Quaſi menſibus.) ὡσεί, id eſt, Ferè ſiue circiter.

Et congratulabantur.) συνέχαιρον, id eſt, ut ad uerbum reddam, Cōgaudebant, quod Latini ferè dicunt gratulari. Quanq; congaudere poteſt qui non gratuletur, cum illud ſit animi, hoc uoce teſtantis gaudium.

Quia nemo eſt.) ὅτι prorſus hic erat omittendū, cum ſermo Latinus huiuſmodi genus orationis reſpuat.

Quē uellet uocari.) τί ἂν θέλοι καλεῖσθαι, id eſt, Quid uellet uocari, hoc eſt, quo nomine.

Pugillares. Et poſtulans pugillarem.) Quomodo ſcripſit in pugillaribus, poſtulans ut adferrētur? Proinde Græcum participiū præteriti temporis, ita uertendum erat, Et poſtulata tabella. Sentit enim tabellam ceratam, quam πινακίδιον uocat, in his enim olim ſcribebatur.

Scripſit dicens.) Si dixit quid opus erat ſcribere? Vnde dicēs, hoc loco referendū eſt, nō ad Zachariā loquentē, ſed ſcripturā loquētē. Aut, ut dicā apertius, ad Zachariā nō lingua, ſed ſcripto loquentē. Nam mox ſubdit apertam fuiſſe linguā illius & cœpiſſe loqui.

Quis putas.) τίς ἄρα, id eſt, Quis nam. Nam ἄρα coniunctio eſt expletiua. Pleriq; codices habebant, τί ἄρα, id eſt, quid nam. Nam puer Græcis neutri generis eſt παιδίον.

Plebis ſuæ.) τῷ λαῷ αὐτοῦ, id eſt, Populo ſuo, cōſentientibus & uetuſtis Latinorū exēplaribus, in quibus eſt plebi ſuæ. Laurentius Latinitatis obſeruantiſſimus mauult Populo quàm plebi, quod populus uniuerſos ciuitatis ordines cōplectatur, plebs infima pars ſit.

Prophetarū eius.) Suorū erat dicendū Latine, &, q à ſeculo fuerunt potius quàm ſunt.

Σωτηρ. σωτηρία. Salutem ex inimicis.) σωτηρίαν, Quod magis ſonat ſeruationem ſiue incolumitatem. σωτὴρ enim ſeruator ſiue ſoſpitator, inde σωτηρία. Quanquàm ſuperius idem uerbū fuit, Erexit cornu ſalutis, & paulo poſt, Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius. Porrò uerſus aliquot ſequētes pendent ab eo, quod præceſſit, Sicut locutus eſt. Quid locutus eſt? Salutē ab inimicis locutus eſt, quod faceret miſericordiam, ac memor eſſet teſtamenti: loquutus eſt, quod præſtaret iuſiurandū: & loquutus eſt, fore ut daret nobis ut ſine timore &c. Proinde nos hæc liberius explanauimus interpretatione, ne quis calumnietur, ſi quid prima fronte diſſonat. Ad faciendā &c. memorari.) Vtrunq; Græcis eſt uerbum infinitum, ποιῆσαι μνησθῆναι, id eſt, Vt faceret & memor eſſet.

Daturū ſe.) δοῦναι ἡμῖν, id eſt, Dare nobis. Quanquā Græca uerba nonnihil aliud ſignificāt, quàm nos accipimus, τὸ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ, id eſt, Vt daret nobis abſq; metu de manib⁹ inimicorū noſtrorū liberatos ſeruire ſibi.

Parare uias eius.) ἑτοιμάσαι, id eſt, Ad parandum.

Ad dandam ſcientiā ſalutis.) Cū mox reliquerit infinitū ἑτοιμάσαι, nūc uertit in gerundium τοῦ δοῦναι, ad dandū. Atq; hæc ad puerū quoq;, quē alloquit, pbe referri poſſunt: Præibis enim ante faciem domini, ut pares uias illius, & des cognitionē ſalutis populo illius, in remiſſionē peccatorū. Ioannis em prædicatio fecit, ut intelligerent inſtare ſalutē, quæ contingeret in remiſſione, hoc eſt, per remiſſionē peccatorum. Neq; enim eſt in remiſſionem Græcis, ſed ἐν ἀφέσει. Nō quod ipſe Ioannes remiſerit peccata, ſed quod ſuo baptiſmo præparauerit illos ad pœnitentiam. Alioqui remiſſionem peccatorum nō fuiſſe, ex Ioanne palàm arguit, quod mox ſequitur, Per uiſcera miſericordiæ.

In remiſſione p remiſſionē.

In remiſſionē peccatorū.) Ita & Græce legitur, & in uetuſtis Latinorū exēplaribus. Cæterū quādo ad ſenſum nihil intererat, ad effugiēdū δ' ἀνάφθεγκτον maluim⁹ Eius aut ipſius.

Oriens ἀνατολή. Oriens.) Non eſt hic participiū, ſed nomen ſubſtantiuum ἀνατολή. Quæ uox ſignificat exortum ſolis aut regionem, unde oritur. Chriſtum igitur ipſum, ſolem uocat orientem.

Illuminare.) ἐπιφᾶναι, id eſt, Illuce, ſiue illuceſce, ſiue exorere. Quāq; magis placet, ut ſit infinitū uerbū, quod tamen in aliū modū erat uertendū: Viſitauit nos oriens ex alto, ut illuceſceret his q in tenebris & umbra mortis ſedebant, ſiue nobis qui ſedebamus, & dirigeret pedes noſtros. Et cōfortabatur.) ἐκραταιοῦτο, hoc eſt, Fiebat robuſtus ac ualidus, non corpore tantū, ſicut uulgus, ſed ſpiritu. Nam ætas corpori robur ac uires paulatim addit, quod hic tranſtulit ad animū. Nec eſt ſimpliciter Creſcebat, ſed ἠυξανεμ, id quod peculiare eſt plantis & animantibus. Cæterum hic accōmodatius dixiſſet, adoleſcebat.

Oſtenſionis ſuæ ad Iſraēl.) ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραήλ. Quorum uerborum

rum hic ſenſus eſt, Donec denuo proferretur & oſtẽderetur apud populum Iſraël, qualis eſſet. Nam interea ueluti latebat, ſuo tempore proditurus.

EX CAPITE SECVNDO.

Dictum.) δόγμα, id eſt, Decretum, quod tamen recte mutauit interpres.

Cyrino.) κυρίνιος, id eſt, Cyrenio. Tametſi ſunt qui putent hanc uocẽ corrupte prolatã ab Euangeliſta, quõ ſæpe Græci pronũciant Latinas, & ꝓ Quirino dictũ κυρήνιον: prælertim cũ Ioſephus antiquitatũ Iudaica. lib. xvij. Cyrinũ appellet hũc cenſui faciendo præfectũ, nõ Cyreniũ. Cui ſentẽtiæ ut nõ eſt conſiliũ admodũ repugnare, ita libẽtius accederẽ, niſi Euãgeliſta ꝓ ï poſuiſſet », & rurſum os uertiſſet in ïος. Tũ ſi Ruffinus uertiſſet Quirinus nõ Cyrinus. Nec eſt A præſide, ſed ἡγεμονεύοντος, id eſt, Præſidem agente, ſiue præſide. Porrò prima referri poteſt ad præſidem Cyrenium, ut nõ accipias ſimpliciter primam, ſed primam ſub illo indictam. *Cyrenius.* *Prima ſub hoc.*

Vt profiterentur.) ἀπογράφεσθαι. Idem uerbũ quod hactenus uertit deſcriberet. Cæterũ eadẽ res, cum agitur in re militari, uocatur dare nomẽ, cũ in æſtimandis facultatibus & expendendo numero capitũ, appellatur cenſus. Sic enim Vlpianus, uitia priorũ cẽſuũ, ædibus nouis profeſſionibus euaneſcũt. Proinde magiſtratus cenſet, populus ꝓfitetur. Et ſuperius Latinius uertiſſet cẽſeretur ꝙ deſcriberet. Et ꝓfeſſio rectius ꝙ deſcriptio. Declarat & Ambroſius hoc loco nihil aliud eſſe profeſſionẽ quàm cẽſum. Profeſſio, inquiens, iſta fidei, cẽſus animorũ eſt. Porrò quod dixit, Vniuerſus orbis, Ambroſi⁹ ad allegoriã trahere mauult, cũ Auguſtus id tẽporis, nec Armenijs, nec Gottis imperarit. Verum ut hiſtoriæ quoq; ſua cõſtet fides, totus orbis aut accipiẽdus eſt ꝓ ſynecdochen, ut intelligas maximã orbis partẽ, aut ut intelligas totũ orbẽ Rhomanũ. Ex hoc eñ loco colligũt nõnulli ad imperatorẽ totius orbis imperiũ pertinere, cũ nec hoc agat Lucas, nec Auguſtus ipſe totius orbis imperiũ tenuerit. Quanꝙ ut nõ improbarim, ſi quis unus totius orbis imperio potiatur, modo is quantũ præmineret autoritate, tantũ & præſtaret prudentia ſimul & integritate: Ita ſtultiſſimũ arbitror id ſomniare, quod nec fuerit unꝙ, & hoc ipſum quod fuit, iam olim è uita hominũ ſublatum ſit: crudeliſſimũ autẽ huiuſmodi factitios titulos, tanto rerũ omniũ tumultu, tantaq; ſanguinis iactura perſequi. Poſtremo neutiꝙ tutũ rebus humanis, tantã poteſtatẽ unius hominis libidini cõmittere, qui uir peſſimus, atq; etiã ſtultiſſimus poſſit obtingere. Neq; uideo quorſum hoc ſit euaſurũ, niſi ut creſcat tyrannis miſeræ plebi. *Nullus imperator tenuit totũ orbem.* *An expediat uni cõmitti omnia qui poſſit eſſe malus.*

In ſuam ciuitatẽ) Hic licebat uertere, In ſua ciuitate, hoc eſt in ſua quiſq; ciuitate, niſi referas ad ibant. In Iudæã ciuitatẽ.) εἰς πόλιν Δαυίδ, εἰς πόλιν Δαυίδ, In Iudæã in ciuitatẽ Dauid. Deeſt in ꝓpoſitio in ciuitatẽ. Prius eñ poſuit nomẽ regiõis, deinde ciuitatis

Et familia) καὶ πατρίας. Idem uerbũ, quod in Paulinis epiſtolis uertit paternitas, Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominat. ſed hac de re ꝓximo capite nõnihil annotabimus. Vxore prægnante.) Ita uertit interpres, ut Ioſeph uideatur duxiſſe Mariã uxorem iam tũc prægantẽ ante cõiugiũ initũ, cũ Græce ſit ὄυσῃ ἐγκύῳ, id eſt, Quæ erat grauida, ſiue quæ ferebat uterũ. Ordo ſermonis nõnihil habet amphibologiæ, quod ordinari poſſit, Aſcendit Ioſeph, cũ uxore prægnante, aut, Aſcendit ut profiteretẽ cũ uxore prægnante. Id tamen ante nos annotauit Petrus Comeſtor, ne quem omnino ſua laude fraudemus. *Petrus Comeſtor.*

Et pannis.) ἐσπαργάνωσεν. Ad uerbum ſonat infaſciauit, id eſt, faſcijs inuoluit, ne quis imaginetur laceros pãnos. Opinor enim Mariæ paupertatem fuiſſe mundã. Porrò quod Suidas ait, σπάργανα proprie dici τὰ ῥάκη, nõ eſt neceſſe, ut de uetuſtate laceris pannis intelligamus, cũ apud Matthæũ ῥάκος ἄγναφον dicatur rudis ac recens pannus.

Non erat ei locus.) Eis eſt Græce αὐτοῖς. Vt accipias de ambobus. Cæterũ qui cõuenit nõ fuiſſe locũ in diuerſorio, cũ ꝑſepe pars, opinor, fuerit diuerſorij: niſi quod alibi κατάλυμα uertit refectionẽ, & cœnaculũ. Non erat locus aptus parturienti, quæ ſolitudinẽ requirit.

Vigilantes.) ἀγραυλοῦντες, id eſt, In agris agentes, ſiue ſtabulantes. Nam hinc Græcis eſt compoſita dictio, ἀγρὸς ager, αὐλὴ ſtabulũ. In ſeptis enim noctu ſeruantur greges, ob incurſum luporum, uerum ea ſepta in agris ſunt. *Vigilantes ἀγραυλοῦντες*

Et cuſtodientes uigilias.) φυλάσσοντες φυλακὰς, id eſt, Cuſtodientes cuſtodias, ſiue excubãtes excubias. Et claritas) ἡ δόξα, id eſt, Gloria, quod aliquoties uertit maieſtatem.

Stetit iuxta illos.) ἐπέστη αὐτοῖς. Magis ſignificat angelum imminuiſſe ex alto ſupra illos, quàm aſtitiſſe.

Inuolutum pannis.) ἐσπαργανωμένον. Participiū est eius uerbi, de quo paulo ante dixímus, id est, fascijs puerilibus inuolutū, ne rursum mendicorum pānos imaginemur. Nam ut parentibus Iesu tenuitatem ac paupertatem libenter tribuimus, ita sordes ac mendicitatem procul amouemus. Habet & paupertas suam mundiciem. Nam quo minus in conclaui peperit Maria, non paupertas obstitit, sed diuersantium turba. Alioqui si Christo tantopere placuisset mendicitas, ut quidam putant, in ptochodochio nasci poterat. Nūc mendicantiū uocabulo sese uenditant, & ij q Satraparū opes domi possidēt. Nec insector quorundam institutum, qui uere mendicato uiuunt, sed rectius opinor facturos, si qui uolent, ut ualent pmulti, manibus pararent, unde tū sibi, tū alijs egenis possent suppeditare.

Christus pauper, at nō mēdicus, ut uulgo sunt.

Ociosa mendicitas improbanda.

Hominibus bonæ uoluntatis.) καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, id est, Et in terra pax, in hominibus bona uoluntas. Vt intelligas tria distributa, ac singula singulis reddita, gloriam uni deo tribuit, idq; in altissimis: terræ pacem: hominibus bonam uoluntatē εὐδοκίαν, quod aliàs uertit beneplacitum. Siquidē homines ueluti tertios ac medios inter cœlum & terram ponit. Neq; uero sic accipiendum, opinor, ut ipsis hominibus sit bona uolūtas, sed ut intelligant hanc gloriam, hanc pacem, non ex hominū meritis exhibitā mundo, sed duntaxat ex beneplacito dei, cui sic uisum fuit hominibus gratificari. Atq; ita sanè interpretatur Chrysostomus in cōmentarijs, quos scripsit in epistolam ad Colossenses. Porrò cū ita constanter habeatur in omnibus Græcis exemplaribus, & ad eū modū Chrysostomus exponat & Theophylactus, mirū est nusq; hanc lectionē, nec apud Hieronymū deprehēdi, nec apud Ambrosium, Nec apud Augustinū. Theophylactū inspicere cuiuis promptū est. Nam hunc enarrans locum, adducit quod diximus. Cæterum Chrysostomus in epistolam ad Colossenses, his uerbis utitur: διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. ἴδε δὲ φησὶ καὶ ἄνθρωποι ἐφάνησαν εὐαρεστοῦντες. λοιπὸν, τί ἐστιν, εὐδοκία; καταλλαγή. οὐκ ἔτι μέτοιχόν ἐστιν, ὁ οὐρανός, id est, Propterea gratias agentes dicimus: Gloria in altissimis deo, & in terra pax, in hominibus bona uoluntas Ecce, inquit, & homines declarati sunt gratiosi. Superest quid sit bona uoluntas, reconciliatio. Iam non amplius interstitium est cœlum. Ex his palàm est illum & distinguere, quēadmodū distinguūt Græci codices, & interpretari quemadmodū nos admonuimus. Quod enim deo reconciliati sumus, id non contigit ex nostris meritis, sed illius gratuita in nos beneuolentia. Quin & in his libris quos habemus ex Chrysostomo uersos, reperitur hæc lectio, nominatim in homilijs De uita monachorum.

Diuersa à ueteribus recentium Græcorum lectio.

Pastores loquebantur.) In plerisq; Græcis codicibus sic erat scriptum, καὶ ἄνθρωποι οἱ ποιμένες ἔλεγον, id est, Et homines illi pastores dicebant, ut homines opponātur angelis. Iā uero illud, Ad inuicem, pro inter sese, crebrius occurrit quàm ut libeat admonere.

Transeamus usq;.) Græci addunt coniunctionem expletiuam δή, quæ nōnūquàm urgens quiddā habet, ut hic emphasim habeat accelerantium ac gestientiū abire.

Verbum hoc quod factum est.) Nihil obsto quo minus hic philosophetur, qui uolet, de uerbo facto, modo sciat iuxta proprietatem Hebræi sermonis uerbum dici rem nouā quæ rumore diuulgetur, & ita esse deprehendet, quisquis obseruare uoluerit. Annotauit hoc & ante nos Augustinus libro de idiomate ueteris instrumenti, locum adducēs ex Iosue capite octauo: Quid uerbum hoc feciſti nobis, ut non uocares uos? Nec est,

Verbum pro re acta.

Ostendit nobis) sed ἐγνώρισεν, id est, Notificauit, siue mauis notum fecit, aut indicauit, & aperuit. Quis enim alioqui dicitur ostendisse uerbum?

Et inuenerunt Mariam.) Deest una coniunctio, καὶ ἦλθον τόν τε Μαρίαμ, id est, Mariāq; & Ioseph. Quāq; hoc loco penè fuit ociosa prima cōiunctio Latinis: & Græcis aliquoties sic apponit, ut uideatur magis ad uenustatē facere sermonis, q; emphasim, quo sermonis genere uidemus delectatū Enniū. Et cognouerūt de uerbo.) ἰδόντες δὲ διεγνώρισαν, id est, Vbi uidissent notū fecerunt, siue diuulgarunt: ut intelligas illos quod uiderāt, alijs, qui non uiderant prædicasse. Est enim uerbum compositum à γνωρίζειν, quod modo uertit ostendit nobis. Astipulatur huic interpretationi Theophylactus.

Maria uero.) ἡ δὲ Μαρίαμ. Expressius erat, si uertisset, Ipsa uero Maria, propter additum articulum, quo magis distinguatur ab alijs, qui hisce de rebus loquebantur ipsa tacente.

In omnibus.) ἐπὶ πᾶσιν, id est, Super omnibus, siue de omnibus.

Sicut dictum est ad illos.) Hæc clausula referenda est duntaxat ad proximum uerbū, & uiderant

& uiderant. Audierant enim, & audita uiderant.

Dies purificationis eius.) Alter codex habebat αὐτὸ, ut purificationem referas ad Christum, alter αὐτῶν, ut ad utrunq;. Atq; ita sanè legit & enarrat Origenes, aut quisquis fuit homilia decimaquarta, scribens hunc in modum: Si scriptum esset propter purgationem eius, id est, Mariæ quæ pepererat, nihil quæstionis oriretur, & audacter diceremus, Mariã, quæ homo erat, purgatione indiguisse post partum. Nunc uero in eo, quod ait, Dies purgationis eorum, non uidetur unum significare, sed alterum, siue plures. Rursum homilia decimaoctaua, refert oblationẽ oblatam pro mundatione Christi, non id sentiens, quod Christus esset immundus, sed quod eodem ritu purgatus sit, quo cæteris solent sordibus obnoxij. Ne quid hic frustra philosophetur aliquis de purificatione Mariæ, nam purificationem uocat eas ceremonias, quibus olim & puerpera, & fœtus lustrabatur. *Purificatus dicitur & Christus.*

Vt sisterent.) παραστῆσαι τῷ κυρίῳ, id est, Vt exhiberent siue cõmendarent. Nam utrũq; significat Græca uox. Adaperiens uuluam.) διανοῖγον μήτραν, Aperiens uterum, sic eũ mauult Laurentius, homo superstitiose uerecundus, quasi uero uulua sit obscœnum uocabulum, aut quasi legis huius uerba de Maria proprie dicta sint, ac nõ potius de omnibus fœminis quæcũq; pariunt. Siquidẽ, aperiens uuluam iuxta sermonis Hebraici proprietatem dictũ est, pro nascens. Atq; idem quisquis fuit, in homilia decimaquarta, cuius modo testimoniũ adduximus, putat & Christum matris adaperuisse uuluam, sed nequaq; more cæterorũ. Cæterorũ enim cõceptus quoq; mulieris uterum aperit, cũ Christus clauso uirginis utero sit cõceptus, citra uirilem operã, ubi uirtus altissimi obumbrans cœlitus, uice cõplexus fuit, spiritus sanctus illabens uice seminis masculini. Porrò nascens aperuit uterum, sed ita ut nõ conuelleret claustra pudicitiæ uirginalis. Atq; hæc quidẽ est illius sententia, pro qua non est animus in præsentia digladiari, etiamsi pugnat cum eo quod iam olim pia credulitas omniũ animis infixit, Christũ sine sordibus, sine nixu ac labore parturientis, clauso uirginis utero prodisse. Quæ sanè ut sunt dictu plausibilia, nec irreligiosa, ita certis scripturarum sacrarũ testimonijs doceri non possunt. Certe diuus Ambrosius nõ abhorret ab illius sententia, hũc enarrans locũ, nam cõmentariũ his clausit uerbis, Qui enim uuluam sanctificauit alienam, ut nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ uuluã, ut immaculatus exiret. Potest eũ sic religiose intelligi prodisse clauso uirginis utero, ut uirginei pudoris claustra non uiolarit. *Vulua nõ est obscœnum uocabulũ nõ magis quàm matrix. Adaperiens uuluã & ad Mariã pertinere. Quõ Christus matris aperuerit uterum.*

Et timoratus.) εὐλαβὴς, id est, Pius siue religiosus. Inde dicta uox quod reuerẽter ac circumspecte tractetur aliquid.

Et responsum acceperat.) Hic responsum accipe oraculum, κεχρηματισμένον, id est, Erat illi promissum oraculo.

Nunc dimittis.) ἀπολύεις. Annotauit hunc locum Augustinus libro de ueteris instrumẽti tropis quarto, quod raro reperiatur de morte dictũ. Nam ἀπολύεται uxor, quæ repudiatur. Adducit locũ q est in nũeris, Et uidit omnis synagoga, qa dimissus est Aaron pro quo nostra habet æditio, Omnis autem multitudo uidens occubuisse Aaron fleuit &c.

Ante faciem omnium.) κατὰ πρόσωπον, Quod magis sonat in conspectu.

Et erat pater & mater.) In Græcis aliquot codicib⁹ lego pro pater, Ioseph: quod arbitror immutatũ à quopiã, qui uereretur Ioseph uocare patrẽ Iesu, cũ postea ipsa Maria uocet illũ patrem Iesu. Parentes eius.) Eius non additur apud Græcos, ᾧ τῷ εἰσαγαγεῖν τοὺς γονεῖς τὸ παιδίον, id est, Cum inducerent parentes puerum Iesum. *Ioseph dictus pater Iesu.*

Cui cõtradicetur.) ἀντιλεγόμενον, id est, Cui contradicitur, ut absolute accipiamus. Atq; ita citat Augustinus cum aliàs, tum uero psalmum enarrans lxxxvij. Atq; ita subinde adducit Origenes in homilijs, quibus hunc explicat euangelistam, si uerax est titulus operis.

Et tuã ipsius animã.) καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν, id est, Et tuã aũt ipsius animã pertransibit. Nec est ociosa cõiũctio δὲ, significãs mutari personã, & ueluti noui doloris initiũ. Neq; uero lubet hic referre uarias interpretationes, quas Lyranus & Carrensis in hũc cõgerũt locũ, quorũ posterior etiam citat autorem Chrysostomũ. Illud constat ipsius nõ posse referri, nisi ad Mariã, cũ sit αὐτῆς. Nec est quod hic prodigiosas interpretationes cõminiscamur cũ sensus sit expeditus, fore ut Christo reclametur, & hinc nonnullã doloris portionẽ ad matrem rediturum. Cæterum istos illoto sermoni magis assuetos offendit, tuam ipsius, elegantius dictũ, q; pro illorũ auribus. Quanq; uenustius erat, penetrabit q; pertransibit, uel ob id *Tuam ipsius animam ridiculè expositũ à quibusdam.*

ob id quod pertranſit etiã quod præterit. Atq; hinc hauſiſſe uidetur Auguſtinus lib. quæ/ ſtionũ ueteris & noui teſtamenti, quæſtione ſeptuageſima tertia, cũ ſcribit, Mariam quoq; Ieſu matrẽ nõnihil in fide uacillaſſe, cũ uideret extinctũ filiũ, ſed tãtiſper donec à mortuis reſurgeret, & ob eam cauſam pertrãſijt gladius, quod hæc dubitatio nõ inſederit illius ani mo, ſed pertranſierit duntaxat. Hæc quoniã præter publicam theologorũ opinionẽ dicta ſunt, ne quis me uocet in ius, ipſius uerba ſubſcribã: Quod aũt adiecit dicens, & tuã ipſius animã pertranſibit gladius, ut reuelentur multorũ cordiũ cogitationes, hoc utiq; ſignificauit quia etiã Maria, per quã geſtũ myſteriũ incarnationis ſaluatoris, in morte domini dubita/ ret: ita tamen ut in reſurrectione firmaretur, omnes ſtupore quodã in morte domini dubi/ tarent. Quis enim nõ ambigeret, uidens eũ, qui ſe filiũ dei dicebat, humiliatũ, ut uſq; ad mor tẽ deſcenderet? Et quia, ut dixi, omnis ambiguitas in reſurrectione domini receſſura erat, pertranſire dixit gladiũ, nõ ſupercadere aut cõtingere tranſeuntẽ membrũ aliquod. Vt ſi/ cut gladius miſſus, pertranſiens iuxta hominẽ, timorẽ facit, & tamen nõ percutit, ita & du bitatio mœſtitiam faceret, nõ tamen occideret, quia non ſedit in anima, ſed pertrãſijt quaſi per umbrã, contingens corda diſcipulorũ. Hactenus Auguſtinus. Cum Auguſtino ſentit Chryſoſtomus, q Mariæ tribuit nõnihil affectus, qualẽ habet matrũ uulgus erga filios, de quorũ factis ſibi gloriæ nõnihil uindicant: Cõſidera, inquit, tã matris q; fratrũ importuni/ tatẽ, nam cũ debuiſſent intrare, atq; cũ turbis ſimul audire, aut ſaltẽ expectare foris ſermo/ nis finẽ, ac demũ accedere, ambitione quadã ac oſtentatione cõmoti, foris eũ in præſentia omniũ euocauerunt &c. Idẽ enarrans Ioannis euangeliſtæ capitulũ ſecundũ, homilia uice ſima, conſimilẽ affectũ tribuit Mariæ: Optabat enim, inquit, ut iam hominũ gratiã cõciliaret, & fortaſſis aliquo humano afficiebat affectu, quẽadmodũ & fratres eius, cũ dixerũt, Oſtẽ de teipſum mũdo. Et aliquãto poſt: Siquidẽ nõ adhuc debitã de ipſo opinionẽ habebãt, ſed more matrũ Maria, iure omnia filio ſe præceptura cenſebat, cum tanq; dominũ colere & reuereri liceret. Ad hæc is quiſquis fuit, qui ſcripſit homilias in Lucã quas habemus ex Merlini æditione, Origeni inſcriptas, apertius etiã docet, ſcandali gladium attigiſſe Mariæ pectus: Quid putamus, inquit, quod ſcandalizatis apoſtolis, mater domini à ſcandalis fue rit immunis? ſi ſcandalũ in dñi paſſione paſſa non eſt, non eſt mortuus Ieſus, pro peccatis eius. Si aũt omnes peccauerũt, & egent gloria dei iuſtificati gratia eius & redempti, utiq; & Maria illo tẽpore ſcandalizata eſt. Ac mox ibidẽ: Pertrãſibit infidelitatis gladius, & am/ biguitatis mucrone ferieris, & cogitationes tuæ te in diuerſa lacerabũt &c. Idem homilia uigeſima, Ioſeph & Mariæ tribuit fidem nõdum perfectã, cũ puerũ reprehenſum è tem/ plo abducerent. De quorũ opinione aliorũ facio iudiciũ. Ego ut pro hac ſentẽtia nolim di/ gladiari, ita non probo quorundã uel audaciam, uel pertinaciã, qui quantũ animo poſſũt imaginari tribuũt Mariæ, atq; id ita tuentur, quaſi ſit oraculum euangelicũ, hæreticũ clamitã tes, ſi quis addubitarit. Cæterũ cũ Chriſtus ineffabili, nouóq; cõſilio redimere uoluerit ge nus humanũ, impie cuiuſdã audaciæ uidetur, ſi quis ei præſcribere cõtendat, quibus ratio/ nibus id egerit, præſertim in huiuſmodi rebus, quæ nobis certo ſciri nõ queũt. Certe quod ad præſens munus attinet, multo aliud eſt Græcis διϊλθẽμ & παρελθẽμ, hoc eſt, Pertranſire & præterire. Atqui Lucas ait, διϊλεύσεται. hoc eſt, per mediũ ibit, & mediũ cor ſcindet. Ea/ mus nũc & ceu rem ſupuacaneam irrideamus Græcæ linguæ cognitionẽ, cũ hoc uideam accidiſſe tã inſigni eccleſiæ doctori, quod Græca uel parũ caluerit, uel nõ cõſuluerit. Quod tamen nemo ſic interpretabitur, quaſi dictũ ſit in tam ſacri doctoris cõtumeliã, ſed potius ad excitanda bonorũ iuuenũ ſtudia. Sunt enim quidã ſic addicti certis autoribus, ut ꝓtinus nõ ferendã cõtumeliã clamẽt, ſi quis uel unguẽ latũ ab hoc aut illo diſcrepet. Franciſcanus nõ fert uſq; diſcedi à ſuffragio Lyrani: Prædicator nõ tolerat quicq; conuelli ex Thomæ aut Carrenſis placitis: Auguſtinenſis nõ patitur ab Auguſtino diſſentiri. Atqui ſi hoc recipi mus, ut ſuũ quiſq; autorẽ mordicus teneat, fiet tandem ut prorſus à nemine liceat diſſen/ tire, cũ ipſi autores inter ſeſe nõ conſentiant, imò cũ ſinguli à ſe ipſis aliquoties diſſentiant. Nullius autoritati debet addictus eſſe, q ueritatis agit negociũ, neq; par eſt hoc cuiq; ho/ minũ tribuere quod nec ipſi ſibi poſtulant, & ſi poſtularent tãto minus erat tribuendum.

Et hæc uidua uſq;.) καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοήκοντα τεσσάρων, Et hæc uidua circiter an/ norum octoginta quatuor. Interpres legiſſe uidetur ἕως pro ὡς. Quod tamen ita eſt acci piendum, ut annorũ numerus nõ ad ætatem uiduæ pertineat, ſed ad ſpacium uiduitatis, in qua

Auguſtinus uidetur tribue re Mariæ le/ uem de Chri/ ſto dubitatio/ nem.

Chryſoſto/ mus quoq; tri buit Mariæ aliquid huma num.

Origenes.

Nõ temere. definienda quæ probari non poſſunt.

Addicti auto/ ribus.

Vidua octo/ ginta annorũ

in qua tot ānos perſeuerarat. Id palàm oſtendit Ambroſius: Non ocioſe tamen, inquiens, annos octoginta quatuor uiduitatis eius expreſſit. Ita quidem Ambroſius, etiamſi ſubdurùm eſt creditu, tantum annorum exactum fuiſſe à coniugio, niſi uehementer anus fuit.

Obſecrationibus.) δεήσεσιν. Miror quare diſplicuerit interpreti precibus aut deprecationibus, cū obſecratio aliud quiddā ſignificet, nempe quoties p rem ſacrā obteſtamur, quod Græci uocant, ποτνιᾶμ. Ieiunijs & obſecrationibus ſeruiens.) Incertū an hi datiui Græcis ſint ad aliquid, an inſtrumentales, ueluti dicas, Seruio lucro, & ſeruio corpore, hoc eſt, an intelligēdū, illā ſeruiſſe deo, an eā illū coluiſſe talibus uictimis ieiuniorū & dep̄cationū.

Hæc ipſa hora.) αὐτῇ ὥρᾳ. Clarius erat eadem hora.

Superueniens.) ἐπισᾶσα, id eſt, Aſſiſtens. Quod autem Valla monet, friuolum eſt, poteſt enim ſuperuenire, dum hæc fiunt, quæ tamen in aliqua templi parte ſit. *Taxatus Valla.*

Confitebatur domino.) ἀνθωμολογεῖτο. Non eſt ſimpliciter confitebatur, ſed confeſſione reſpondebat, ut referatur ad confeſſionem Symeonis & aliorum, quorum hæc confeſſioni reſpondebat.

Redemptionē Iſraël.) Non eſt Iſraël in Græcis, ſed in Hieruſalem, ἐν ἰερουσαλήμ. Vetuſtiſſimi codices habent Hieruſalem abſq; præpoſitione.

Et confortabatur.) Græci codices addunt ſpiritu, τῷ πνεύματι. Porrò quod ſequit̄ Plenus, non eſt nomen πλήρης, ſed πλεῖόμενον, quod indicat illum iam impleri acceſſu ætatis.

Per omnes annos.) κατ' ἔτος, id eſt, Annue, ſiue in ſingulos annos, ſiue quotannis.

In die ſolenni paſchæ.) τῇ ἑορτῇ τῶ πάσχα, id eſt, In feſto paſchæ. Quorſum enim pertinebat periphraſis? Ac paulo poſt, *Periphraſis affectata.*

Cum redirent.) Dilucidius erat, ſi addidiſſet illi. Quod mox cōſequitur,

Remanſit puer Ieſus) Et Græce eſt, ὁ τοῦ ὑποδρέφω αὐτός. Hoc pronomē ut aliàs citra incommodum nonnūquam omittitur, ita hoc loco commodum erat addere.

Et non cognouerunt parentes eius.) Græci codices habent, καὶ οὐκ ἔγνω ἰωσὴφ καὶ μήτηρ αὐτοῦ, id eſt. Et non cognouit Ioſeph & mater eius. quod & ipſum mutatum arbitror, præſertim cum in nonnullis exemplaribus ſecus habeatur, nempe οἱ γονεῖς αὐτοῦ, id eſt, Parentes eius, quemadmodum paulo ſuperius.

In comitatu.) ἐν συνοδίᾳ. Quod proprie ſonat comites & ſocios eiuſdem itineris.

Et ipſi non intellexerunt uerbum.) Hoc ſanè loco ῥῆμα poſitum eſt pro ſermone, ſiue dicto. Quid autem facient huic loco quidam qui ſædulo magis quàm circumſpecte beatæ uirgini ferè tantum tribuunt felicitatis, iam inde ab initio, quantum nūc poſſidet? Certe non obſcure locutus eſt Chriſtus, & tamen ſubijcit Euangeliſta, ab illis non fuiſſe intellectū, quod dixerat Ieſus. Quin & illud annotandū, q̄ non blande reſpondet parentibus puer obiurgatus, imò penè obiurgat obiurgātes. Neq; em̄ hoc ueritus eſt dicere Ambroſius, Adeo Chriſtus ſuum negocium, quod totum è cœlo pendebat, purū eſſe uoluit ab humanis affectibus, nec hic ullam hominis autoritatem paſſus eſt admiſceri, ſic & Petrū admonentem ne iret Hieroſolymam ſtatim reiecit, Abi retro ſatana. Nunc humanis cupiditatibus geruntur omnia, quæ tamen cum primis cœleſtia uideri uolumus, *Maria quædā neſciuit.* *Chriſtus nuſquā legitur blandus fuiſſe matri.*

Et Ieſus proficiebat &c.) Non me fugit, quibus rationibus explicuit hūc locū interpres, Chriſtū profeciſſe, non quod illi quicq̄ acceſſerit à tempore quo conceptus eſt in utero matris, ſed quod dotes ſuas, quibus erat cumulatiſſimus magis ac magis expromeret, exereretq̄, idq̄ tum apud homines, quorū ſaluti conſulebat, tum apud deū, cuius gloriā illuſtrabat. Rurſum ſunt qui ſic expediant, ut dicant Chriſto dotes eaſdem aliter cōtigiſſe, & quod prius afflatu tenebat, mox uſu, ſtudioq̄ humano comparaſſe. Quorum ego ſententiam non refello, tantū illud uelim expendat lector, num incolumi fidei ſyncerītate, ſentiri poſſit, cū extra cōtrouerſiam ſit dotes omneis, q̄bus prædītus fuit Ieſus ut homo, beneficētiæ fuiſſe diuinæ, deitatē p gradus quoſdā eas impartiſſe naturæ humanæ aſſumptæ, præſertim cū id apud Lucā eodē capite bis legamus, ait em̄ paulo ſuperius: Puer aūt creſcebat & cōfortabat̄, plenus ſapiētia, quod em̄ corroborat̄, auctu quodā uiriū fulciri uidetur. Ac rurſum apertius hoc loco, Et Ieſus ꝓficiebat, ſapiētia & ætate & gratia, apud deū & apud homines. Cū em̄ tria coniūgat ſapientiā, ætatē, & gratiā, ſicut uere ꝓfecit ætatis acceſſu, ita uere profeciſſe uidet̄ dotiū incrementis. Nam quod adfert̄ quidā Ieſum ab initio gratia *Ieſus quō dictus profeciſſe.*

plenū

plenum fuisse,non impedit profectũ,cũ idẽ de Ioanne,deq; alijs dictũ sit,quibus gradus & acceſſionẽ uirtutum nihilo ſecius tribuimus.Neq; uero perinde nos moueat, ſi id pugnet cum aliquo placito ſcholaſticorum,aut alicuius hominis opinione,ſed an quod aperte ſcripſit Lucas,fidei ſynceræ aduerſetur, cui ſemper eſt modis omnibus adhærendum. Atq; hoc ipſum quicquid eſt haud alio ſtudio propoſui,quàm ut lector pius & eruditus ſecum expendat.Iam illud etiam excutiendũ,cur ætatem mediam fecerit, inter ſapientiã & gratiam,cum ætati ceu parti leuiſſimæ primus locus magis competere uideatur: niſi forte ætatis uocabulum hic omneis dotes cõplectitur,quas anni ſuboleſcentes ſolent aduehere. Rurſum Gratia,anceps eſt,an ſentiat eum profeciſſe dotibus diuinitus infuſis,an gratioſiorem fuiſſe factum cõmendatione uirtutum in eo ſeſe proferentium. Cæterum quod hic uertit ætatem,eadem uox eſt Græce,quam Matthæi capite vj. tranſtulerat ſtaturam, nimirũ ἡλικίαν. Item huius ipſius Euangeliſtæ capite xix.Quia ſtatura puſillus erat.

Anceps ſermo.

Stupebant autem.) ἐξίσαντο,quod ſignificat uehementem admirationem aut metum, ita ut quis non ſit apud ſe:cui finitimum eſt illud quo mox utitur ἐξεπλάγησαν, quaſi dicas,attoniti facti ſunt.

EX CAPITE TERTIO.

PRocurante Pontio.) Interpres delectatus eſt uarietate,qui nũc uertat Procurãte,quod modo uerterat præſide ἡγεμονεύοντος, id eſt,Præſidem agẽte.

Tetrarcha autem.) Et hæc apud Græcos participia ſunt abſolute poſita, τετραρχοῦντος, id eſt,Tetrarcham agente.

In omnem regionem.) ἐπὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, In omnẽ regionem circa Iordanem,ſiue Finitimam,aut circumiacentem Iordani.

Rectas facite ſemitas eius.) Et hic pro Dei noſtri,quod eſt apud Hebræos,ac Septuaginta,mutauit eius,de quo admonuimus ſuperius.Niſi quod Lucas longius proſecutus eſt Eſaiæ teſtimonium,in quo conſentit cum Hebraica ueritate ſimul & Septuaginta, niſi quod p eo quod habet Hebraica ueritas:Et uidebit omis caro pariter quod os dñi locutum eſt, hic uelut interpretans dixit,τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ, id eſt,Salutare dei. Cæterũ Hebraica,ſic extulit Hieronymus:Omnis uallis exaltabitur,& omnis mons & collis humiliabitur,& erunt praua in directa,& aſpera in uias planas,& reuelabitur gloria domini,& uidebit omnis caro pariter,quod os domini locutum eſt.

Praua in directa.) τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν,,id eſt,Obliqua in rectam, ut ſubaudias uiam. Nam hic interpres praua poſuit non pro malis,ſed pro diſtortis.Vſus eſt autẽ figura Hebraica,qua illi ſic loquuntur , Erit mihi in patrem,erunt duo in carnẽ unam, pro eo quod eſt,erit mihi pater,& erunt duo una caro.

Praua pro diſtorta.

Et aſpera in uias.) καὶ τραχεῖαι,id eſt,Et aſperæ, ut ſubaudias uiæ.Et,

Planas.) Græce eſt λείας lẽues,quod prima ſyllaba producta opponitur aſpero.

Genimina.) γεννήματα,quod aliãs uertit pgenies,id quod nõ ſemel iam admonuimus.

Quis oſtendit.) τίς ὑπέδειξεν,Quod magis ſonat ſubindicauit,hoc eſt,clàm cõmonſtrauit,quemadmodum ſolemus inſtante periculo.

Dignos pœnitentiæ.) ἀξίους οὖν μετανοίας.Poteſt accipi & ita,dignos pœnitẽtia. Nam dignus apud Græcos gignendi caſum habet.Verum hoc admonuimus in Matthæo.

Dignos pœnitentia.

Ne cœperitis dicere.) Quod in Matthæo dictum eſt,μὴ δόξητε,hic dixit, μὴ ἄρξησθε.Græci hic addunt,ἐν ἑαυτοῖς,id eſt,In uobis ipſis,ſiue Intra uos,hoc eſt in animo ueſtro.

Et filios Abrahæ) Abrahæ Græcus datiuus caſus eſt,τῷ Ἀβραάμ, hoc eſt,Ipſi Abrahæ.

Iam enim ſecuris.) Græci addũt copulam,Et ſecuris καὶ ἀξίνη, quæ ſanè non eſt ociosa: ſignificat enim præſens periculum,ni reſipiſcant.

Ad radicem arboris.) Arborum eſt & apud Græcos,& in uetuſtiſſimis noſtris codicibus,πρὸς ῥίζαν δένδρων.Sentit enim de cunctis hominibus,atq; ita legit Ambroſius.

Excidetur.) Exciditur & mittitur eſt Græcis,ἐκκόπτεται καὶ βάλλεται, quemadmodum & in Matthæo.

Det non habenti.) μεταδότω,id eſt,Communicet,ſiue impartiat.Neq; enim iubet dari duas tunicas,ſed è duabus unam.Nam id eſt,μεταδοῦναι.

Quàm conſtitutum eſt uobis faciatis.) Miror non eſſe animaduerſum, nec à Laurentio, nec

tio,nec à quopiam alio,ne à Theophylacto quidem, πράσσετε, hic uertendum fuisse non Faciatis,sed Exigatis,cum loquatur de publicanis,hoc est, publicorũ uectigalium redemptoribus, quibus hic & hodie mos, extorquere à plebecula, non quantum princeps iusserit,quod ipsum per se iniquum est,sed quantum omnino possint.utrunq; enim significat πράττω. Vnde πράκτορες, exactores. Et aliquanto post semel atq; iterum πράκτορας, uertit,Exactores. & capite decimonono, ἔπραξα, uertit Exegissem. Atque ita sanè legisse uidetur Ambrosius, huius loci sententiam reddens his uerbis: Singulis quoque generibus hominum,conueniens tribuit sanctus Ioannes Baptista responsum, unũ omnibus, ita publicanis,ne ultra præscriptum exigant, militibus ne calumniam faciant, ne prædam requirant. Consimiliter Augustinus sermone de uerbis domini ex Matthæo decimonono,legit & interpretatur:Nihil amplius exigatis,quàm quod constitutum est uobis. *Faciatis, pro exigatis,*

Calumniam faciatis.) συκοφαντήσατε. συκοφαντῶ, apud Græcos non uno sumitur modo,uerum plerunq; συκοφαντῶ est falsò deferre, & crimen data opera impingere, quo nõnihil emolumenti extorqueatur à reo. Duo igitur uult abesse à militibus,uim qua prouinciales opprimebant,& calumniã,qua deferebant illos apud suos præsides,quo sine ui, sed non minus perniciose spoliarent. Mihi uero nõ admodum probatur, quod quidã ex hoc loco probare nituntur bellum,quasi uero Ioannes hæc dixerit Christianis,ac non potius ethnicis,aut certe prophanissimis Iudæis,si qui tamen Iudæi meruerunt unquã sub ethnicis:aut hoc egerit,ut præscriberet cuiusmodi deberent esse milites, & non illud potius,ut qui pessimi erant,inciperẽt esse minus mali. Sic enim undiq; præparabat uiam domini. Alioqui qui potuisset Ioannes ab illis extorquere militiam, cum Christus à Iudæis non potuerit extorquere ceremonias & superstitionem Mosaicæ legis,& hominum constitutiunculas? Quis negat Iudæis permissum fuisse bellum? sed ijsdẽ,quibus permissum fuit odium inimici. Bellasse Iudæos legimus,stipendijs meruisse sub alienis ducibus non legimus. Bellabant Iudæi,sed iussu numinis. An ob id uolumus Christianos contra Christi iussum belligerari? Imò ferrum & lanienam habere uenalem? Gregorius negotiationẽ inter eas artes ponit,ad quas à baptismo nõ sit fas redire,& nos homines facinorosos,qui quauis mercede pellecti, aduolant ad bellum & cædem Christianorũ,imò si desit conductor,ultro erumpunt,inter Christianos habemus,& hos euangelico patrocinio tuemur? Neq; uero me fugit,quid hic disputet Augustinus,cũ aliàs, tum aduersus Faustum: Sed fas esse puto, Christi & apostolorum doctrinam anteponere Augustini sententiæ. Nec tamen ille probat hoc bellorum genus,quibus nos sine fine collidimur. Pro publica Christianorum pace tuenda, Cæsari, Cæsarisq; præfectis concedit arma. Verum hæc non est purissima pars corporis Christi. Religiosus erat id temporis imperator, quisquis non opprimeret ecclesiam,& alicubi faueret. Nunc belligerantur episcopi, nec aliud ferè quàm belligerantur. Ambrosius libro de uiduis, palàm declarat, quibus armis uelit esse instructos sacerdotes & pure Christianos: Arma,inquit, ecclesiæ fides est:arma ecclesiæ oratio est,quæ aduersarium uincit. Atq; inibi: Ecclesia autem non armis secularibus uincit aduersarias potestates,sed armis spiritualibus,quæ sũt fortia deo. Sed hisce de rebus alius dabitur dicendi locus. *Aduersus bellum.* *Iudæorum bellum.* *Nec Augustinus probaret hoc bellandi genus.*

Stipendijs uestris.) ὀψωνίῳ ὑμῶν, quo uerbo Terentius usus est pro cibis lautioribus. Quanquam Paulus quoq; semel atq; iterum usus est hoc uerbo pro stipendio,siue autoramẽto militari. Apte uero præmiũ sordidorum hominum,sordido uocabulo expressit. Siquidem opsonium,uentris præmium est,dignum ijs,qui uentri militant.

Existimante.) προσδοκῶντος ἅπ, id est,Expectante,siue Sperante,uelut ex euentu iudicaturus esset. Ambrosius legit Aestimante,nec addit, Cogitantibus omnibus,sed tantũ, Aestimante populo & cogitante. Nisi quod ex interpretatione propemodum licet subodorari,Ambrosium legisse Expectante. Sic enim ait inter cætera: Erat enim qui expectabatur,& ipse utiq; qui expectabatur,non is qui non expectabatur aduenit. Cum autem uetustissimi codices consentiant cum æditione uulgata,non satis queo coniectare quid legerit interpres,nisi forte pro προσδοκῶντος legit δοκοῦντος. *Existimante, p expectante.*

Ne forte.) μή ποτε. Num,ipse mallem, quàm Ne. Nam ποτε hic plane coniunctio est expletiua.

Cuius non ſum dignus.) Ambroſius uidetur hoc loco legere, Cuius non ſum dignus calciamenta portare, quemadmodum legimus in Matthæo.

Cuius uentilabrum.) τὸ πτύον: quod inde dictum, quod paleas ſecernat à granis. Nã πτύω eſt, expuo.

In horreum ſuum.) εἰσπλὼ ἀποθήκην αὐτου. Incertum, an pronomẽ ſuum referatur ad triticum, an ad Chriſtum, ſed magis opinor ad triticum, ut indicatum eſt in ſuperioribus.

Depravatio. Adiecit & ſuper hoc omnia.) Librarij uicio deprauatus ordo. legendum autem, Adiecit & hoc ſuper omnia, quemadmodum reperio ſcriptum & in emendatioribus Latinorum codicibus.

Factum eſt autẽ.) Poterant cõmodius reddi Græca, Accidit autem cũ baptizaretur totus populus: ut Ieſu quoq; baptizato & orãte aperiretur cœlũ, & deſcenderet ſpiritus ſanctus corporali ſpecie ueluti colũba ſuper illum, & uox è cœlo proficiſceretur quæ diceret.

Sicut columba.) ὡσεὶ περιστερά. Laurentius mauult, Velut columba, quod alioqui uideatur ſenſus, & columbam deſcendiſſe in Ieſum. Nunc uero ſentit ſpiritum ſanctum deſcendiſſe, ſed ſpecie columbæ.

Tu es filius meus.) σὺ εἶ ὁ υἱός μου, id eſt, Tu es ille filius meus, propter Græcum articulum, cuius uis non eſt hoc loco ocioſa.

Quaſi annorum.) ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, id eſt, Annorũ circiter triginta. Quanquàm nõnulli codices ſic habebant, ἦν δὲ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὢν, ὡς ἐνομίζετο

Incipiens eſſe annorum triginta. υἱὸς Ἰωσήφ. Quorum uerborum hic eſt ſenſus: Et ipſe Ieſus ingreſſus erat annum trigeſimũ, ut putabatur filius Ioſeph. aut certe ad hunc modum, Et ipſe Ieſus accedebat ad annum trigeſimũ: ut intelligamus illũ, aut agere cœpiſſe trigeſimum annũ, aut acceſſiſſe iam ad illud ætatis. Cæterũ participium uerbi ſubſtãtiui ὢν, ita poſitũ eſt, ut poſſit uel ad ſuperiora, uel ad inferiora referri. Origenes, ſi modo nõ fallit inſcriptio, homilia in Lucam xxviij. palàm admonet, in Luca nõ eſſe uerbũ incipiendi, trahens ad allegoriã, quod à baptiſmo, ceu renati eſſe incipimus. Verũ qui potuit eſſe filius Ioſeph, ſi putabaẽ tantũ & non eratẽ? Vnde res ipſa cogit, ut ad ſupiora referaẽ, & accipiamus participiũ uſurpatũ uice uerbi infiniti, nẽpe ὢν pro εἶναι, Qui incipiebat eſſe, quod ſanè nõ infrequens eſt apud Græcos.

Qui fuit Heli.) τοῦ Ἡλὶ, id eſt, Qui fuit filius Heli. Græce hæc noia cõnectuntur p articulos. Proinde noſtrũ qui, non eſt referendũ ad Ioſeph, nec ad Chriſtum, ſed ad proximũ nomen, excepto primo, quod ad proximũ Ioſeph pertinet. Vt intelligamus Ioſeph fuiſſe filium Heli, Heli rurſum fuiſſe filiũ Mathat, atq; itẽ de cæteris. In receſendis nominibus mira in Græcorũ codicibus cõfuſio, ne Latinis quidẽ inter ſe cõſentiẽtibus: alibi deerat, alibi ſupererat, inuerſa ac deprauata pleraq;, quæ nos diligentiſſima collatione, quâ licuit, reſtituimus. Cæterum quod Matthæus diſcrepat à Luca in recenſenda genealogia Chriſti, quod hic per Nathan ſtirpis ſeriem deducat ad Dauid, ille per Solomonem, lõgum ſit altius repetere theologorum quorundam ſuper hac re digladiationem, quorum nõnulli uo-

Nathan non eſſe prophetã lunt hunc Natham non fuiſſe filium Dauid, ſed prophetam, quem Dauid adoptarit in filij uicem, ſuum uidelicet obiurgatorem: & ne ipſa temporis ratione refellãtur, uolunt Nathan μακροβιώτατον fuiſſe, cæteros qui ante hunc regnauerũt à Solomone μινυνθαδίους, ut Homerico utar uerbo. Et in hac quidem ſententia uideo propemodum fuiſſe diuum Hieronymum, Ambroſiumq;, & ante hos Origenem. Quãquàm nihil erat opus ad hæc ſuffugia diuertere, ſi perpẽdiſſent apud Hebræos duplici ratione dici filios iuxta legem, & iuxtà naturam. Lex erat, Siquis ſine liberis deceſſiſſet, ut huius frater inſtauraret poſteritatem defuncti. Itaq; qui ſic natus erat, duos habebat patres, alterum naturalem, ex quo natus erat, alterum legalem, in cuius nomen & progeniem ſuccedebat, nempe defuncti. Ad hunc modum cũ poſteritas Solomonis defeciſſet, in Ochozia, ex Simeon cognominato Ioas, qui prognatus erat è ſtirpe Nathan filij Dauid, inſtaurata eſt poſteritas Solo-

Præfatio in Lucam falsò inſcripta Hieronymo. monica, ut mox latius docebimus. Quod quidem palàm arguit illa præfatio, haud ſcio cuius, quæ Lucæ euangelio præfertur. Nam ab Hieronymiano ſtilo tãtum abeſt, ut nullius omnino Latini uideri poſſit, ſed Græci cuiuſpiam, eruditi tamen, & eloquentis. In ea ſic legimus, Cui ideo poſt baptiſmum filij dei, à perfectione generationis in Chriſto complẽtæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, ut requirentibus demonſtraret

monſtraret,in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu generationis recurrentis in deum admiſſo,indiſſeparabilis dei,ut prædicans hominibus Chriſtum ſuum,perfecti opus hominis redire in ſe per filium faceret,qui per Dauid patrem uenienti bus iter præbebat in Chriſto. Obſecro quis hunc ſermonem aſſcribat Hieronymo? Sed ut ad rem,hic quiſquis eſt,palàm aſſeuerat ſtirpem Dauidicam intercidiſſe,& per Nathan filium Dauid reſtitutam ſeriem generis. Suffragatur huic ſentẽtiæ & Gregorius Nazianzenus in carmine genealogico ,duos recẽſens Δαυίδα, Solomonem & Nathan,nec ullam adoptionis faciens mentionem. Quin libro Paralipomenon primo ,capite tertio, palàm inter filios,quos Dauid ſuſcepit ex Berſabeæ Hieroſolymis,nominatim recenſetur Nathan,ordine prior Solomone. Porrò omnem adoptionis cauſationem palàm excludit,quod additur,Filijs Dauid ex Berſabeæ. Diſſeruit accuratius hac de re,magnus ille bonarum literarum antiſtes Iacobus Faber Stapulenſis in commẽtarijs,quos ædidit in epiſtolam ad Hebræos. Neq; pauca refert Ioannes Annius ex Philone. Ea quãquam admodum probabilia ſunt,tamen quoniam is nõ tam certo citat quàm uellem,præſertim in re controuerſa ,neq; nobis erat Græci Philonis copia,paucis attingenda iudicauimus ,& in hoc duntaxat,quo lectori diligenti cætera perueſtigandi præberemus anſam ,præſertim cum hæc penè πάρεργα ſint huic inſtituto. Iam quoniam hinc plerique falluntur,quod nõnulli ſint ὁμώνυμοι , nonnulli binomines , aut etiam trinomines , interdum cognomina addita,ipſis miſceantur nominibus ,pauca recenſebimus ,quibus cognitis ,minor ſit errandi occaſio.

Nazianzenus.

Iacobus Faber.

Binomines.

Primum Elih.) Idem eſt cum Iehoiakim,quem corrupte uocant Ioachim pater naturalis Mariæ uirginis,& auus Ieſu Chriſti ſecundum carnem. Quod teſtatur & Hieronymus. Atq; hinc colligere licet ,Lucam naturalem Chriſtianæ genealogiæ ſeriem ſecutum eſſe,non legalem,ſiquidem ad Chriſtum reſpicias,ſin ad Ioſeph referas,contra erit. Nam Matthæus per naturæ lineam deuenit ad Ioſeph,quæ ad Chriſtum tendenti legalis eſt.

Deinde Ianæ.) Et hunc & Ianum,qui præceſſit,unà cum his qui inter hos duos intercedunt,Philo teſtatur Iſrahelitico functos imperio. Recenſentur autem his inſigniti cognomentis Ianeus ſecũdus,Hircanus,Ioſeph iunior,Arſes,Matthatia Siloa,Amos,Shyrach,Nahum,Maſlot,Heſli,Aglai,Nagid,Artaxat,Maath,Aſer ,Elih, Matthathias ,Semei,Abner,Ioſeph primus,Iudas primus,Hircanus,Iana,Ianeus primus.

Præterea Zorobabel.) Idem dictus Barachias ,duos habuit filios ,unũ Reſa nomine cognomine Miſciollam,quemadmodum legis in Neemia. Huius propaginẽ Lucas narrat,alterum Abiud,cognomento Anania. Cuius ſtirpem Matthæus proſequitur. Ex horum ſtirpe deſcendunt,& qui apud Lucam,& qui apud Matthæum deinceps referunt. Ad hæc Salathiel ,rectius ,ni fallor ,dicendus שְׁאַלְתִּיאֵל Shealthiel,ſi modo uocem Hebraicam reddere uolumus,idem alio nomine dictus Mezebeel,& Zorobabel,tam apud Lucam,quàm apud Matthæum recenſentur: ut coniectare liceat hos ex Nathan ortos. Iam & Neri idem eſt,quid apud Matthæum dicitur Iechonias. Id cognominis illi tributum eſt à populo,poſteaquã ereptus è carcere,in precio habitus eſt apud Euilmerodach quod lucerna Dauidici generis,quæ uidebatur extinguenda,redaccenſa ſit in hoc. Is igitur tum genuit Salathiel. Proinde fruſtra Iulianus calumniam ſtruit euangeliſtis , quaſi duos patres uni tribuant filio,cum idem ſit Neri & Iechonias,quemadmodũ cæteri quoq; reges,qui hunc præceſſerunt πολυώνυμοι fuerunt ,uſq; ad Ioas ,qui eſt Simeon apud Lucam,haud ille quidem è ſtirpe Solomonis,quæ iam interciderat in Ozochia ,ſed ex Nathan,cuius poſteritas ius habebat hactenus in regnum ſuccedendi. Cæterum quod pãrum reſpondeat numerus eorum,qui apud Lucam referuntur,& qui apud Matthæũ, haud ita mirum uidebitur,ſi quis perpenderit,primum quod & Hieronymus indicauit, & ante hunc Origenes,nonnullos in genealogiæ ſerie fuiſſe prætermiſſos,idq; data opera,quemadmodum annotauimus in Matthæum. Quandoquidem nec Ioas uſquam recenſetur. Quos ſi cæteris adieceris , comperies & numerum conſentire. Præterea Iechonias idem eſt cum eo,qui dictus eſt Neri. Huius pater Ioachim præter miſſus apud Matthæum,idem eſt cum Melchi ,ante quem regnauit menſibus tribus Ioachaz ,quem ne ipſum quidem commemorauit Matthæus. Et haud ſcio an huic reſpondeat Addi.

Multorum nominum reges.

Rursus Iosias, Amon, Manasses, Ezechias, & Achas, cognomentis designantur hi sce, Cosam, Elmodam, Er, Ieso, Eliezer, quorum sanè cognominum & Philo meminit. Deinde Ioathan, Asarias, Amasias, Ioas adnominati sunt his nominibus, quæ sunt apud Lucam, Ioram, Matha, Leui, Simeon, quorũ Matthæus omnino non meminit. Quin & Simeon, qui est apud Lucam, trinominis fuit, idem dictus Simeon, Heli, & Ioas. Hic primus ortus est ex posteritatis Dauidicæ instauratoribus, quos Hebræi אחישרים Achesarim uocant, ceu regni adiutores, cũ iam in Ochozia posteritas Solomonis defecisset: nec hæc modo, uerumetiam ipsa familia Achesarim, nimirum omnibus ab Athalia interemptis, hoc solo superstite, quod hunc Iosaba Ochoziæ soror seruasset, etiamnũ in cunis agẽtem. Neq; eñ erat is Ioas filius Ochoziæ natura, sed successione dũtaxat, iuxta ius Achesarim. Licet libro regũ quarto, cap. undecimo, uocetur Ochoziæ filius. Philo tamen aperte pronunciat, hunc natura filiũ non fuisse, sed ut modo dictum est, iure successionis. Proinde ab hoc reliqua posteritas omnis ad Nathan pertinet, ut unde duxerit genus, licet in sorte collocet Solomonis. Quod si stirps regia defecit in Sedechia, sicut apparet ex quarto regũ, cap. ulti. & ex Hieremiæ cap. xxij. non protinus consequitur antea nõ defecisse. Porrò Nathan hic de quo cœperamus in initio dicere, filius fuit Dauid, frater Solomonis ex Bersabeæ, quemadmodũ legis Paralipomenon libro primo, capite tertio. Is ut dixi, nec erat propheta, nec adoptatus à Dauid in ius filiorum, uerum huius posteritatem ius regni manebat, idq; ex edicto Dauid, si quando Solomonis stirps intercidisset. id qđ Annio citante docet Philo. Idem propemodum colligere licet ex libro regum tertio, capite quarto: Nempe quod Nathan Achisar institutus fuerit, hoc est, regiæ stirpis instaurator. Sic enim & illic appellatur filius Nathan, quem אחישר Lucas uocat Nathan. Huius partes erant, uniuersam familiam regiam moderari: & ob id ius dicebantur Hebræis מותתים, id est, Donati ad succedendum, & אחישרים hoc est, fratres principum, quia in pari honore cum regum filijs habebãtur. Ad hos pertinebat tribus Beniamin, cum ad posteritatem Solomonis, sola domus Iuda pertineret. Hæc pauca è multis carptim delibauimus, ne nihil lucis præberemus auidis eadem exactius inquirendi, præsertim, cũ ad historiæ fidem faciant. Neq; rursum probarim in huiusmodi quæstionibus uel anxie distorqueri, uel contentiose digladiari: in quibus haud multo plus fructus esse uideo, quàm illa nobili pugna Theologorum de conceptione deiparæ uirginis. Et Paulus non uno in loco monet, pijs hominibus huiusmodi genealogias, & nunquam finiendas quæstiones esse uitandas, quod non solum nihil conducant ad pietatem, uerumetiam pariant lites & contentiones, pestem Christianæ concordiæ.

Ioas non erat filius Ochoziæ natura iuxta Philonem

In genealogijs nõ anxie digladiandũ.

EX CAPITE QVARTO.

Egressus pro regressus.

EGressus est à Iordane.) Regressus legendum est, ὑπέστρεψεν, reuertit, siue reuersus est. Certe regressus constanter habent uetusti codices.

Et agebatur.) καὶ ἤγετο, id est, Ductus est, siue actus, cũ alibi dicatur expulsus à spiritu.

In deserto.) εἰς τὴν ἔρημον, id est, In desertum accusandi casu.

Tentatus quadraginta dies

Diebus quadraginta.) ἡμέρας τεσσαράκοντα πειραζόμενος, id est, Et quadraginta dies tentatus est. Nam quadraginta dies ita positũ est, ut possit uel ad superiora, uel ad sequentia accommodari, uerum mollius est, ut ad inferiora pertineat: non quod toto hoc tempore tentatus sit à diabolo, sed quod aliqua parte huius temporis. Certe Origenes, aut quisquis fuit alius, homilia uigesimanona, ita legit ut sentiat eum quadraginta diebus tentatum.

Viuit homo.) Græcis est ζήσεται, id est, Victurus est, siue uiuet, uerbũ futuri tẽporis. Consentientibus uetustis Latinorũ exemplaribus, nominatim codice Corsendõcensi.

In momento temporis.) ἐν στιγμῇ χρόνου, id est, In pũcto temporis, qua Græci prouerbiali figura breuissimum tempus indicant. Sumptum est à puncto mathematico.

Et cui uolo.) καὶ ᾧ ἐὰν θέλω, id est, Cuicunq; uolo, siue uelim.

Si procidens adoraueris) σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, id est, Tu igitur si adoraueris coràm me. Atq; ita sanè legitur in uetustis Latinæ linguæ codicibus, nominatim in Corsendoncensi, & item aureo, sed refragante Paulino. Proinde quisquis addidit Procidens

ſidens, rem fecit explanatiorem. Eſt enim προσκυνεῖν adorare, ſed geſtu corporis, uerbū uel à moto galero dictum Græcis, uel ab oſculando. προσκυνεῖν unde dictū.

Scriptum eſt.) Hic Græci codices addunt, ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, id eſt, Vade poſt me Satana. Sic enim fermè erat in Matthæo. Verum apparet huc aſſcriptum ex eo loco: quo ſtudio mira deprauatio irrepſit in ſacros libros. quando nec apud Ambroſium quic quam huiuſmodi legitur, nec apud Origenē, cuius titulo habemus homilias in hunc euāgeliſtam. Imò cum is annotarit ὀπίσω μου nō addi, quum iubetur abire diabolus. Apud Theophylactum tamen additur ὕπαγε ὀπίσω μου σατανᾶ, cōtra Origenis annotationē Poſt me addi tur apud Lucam.

Seruies.) λατρεύσεις, Quod plerunq; ad diuinū cultū pertinet, unde & latria dicta eſt

Mādauit de te.) ἐντελεῖται, id eſt, Mādabit futuri tēporis, ut indicatū eſt à nobis & alibi.

Ne forte.) μήποτε, id eſt, Nequando, ſiue ne. Quorſum autem erat opus forte?

Per uniuerſam regionem.) καθ' ὅλης τῆ περιχώρου, id eſt, Per totam finitimam regionē, ſiue, Per omnem undiq; regionem.

Et magnificabatur.) δοξαζόμενος, id eſt, Glorificabatur. Non ſatis uideo, cur hic Laurentium offendere debuerit coniunctio. Mauult enim ille, Docebat in ſynagogis eorum omnibus eum glorificantibus.

In die ſabbati.) σαββάτων, id eſt, Sabbatorum.

Et reuoluit librum.) καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον. Quod ego maluiſſem uertere, Et explicito libro, nam ipſe mox uertit, Et cum plicuiſſet librum, καὶ πτύξας τὸ βιβλίον.

Spiritus domini ſuper me.) Locus eſt apud Eſaiam capite ſexageſimoprimo. Quanq; hoc lanè loco citatio Lucæ magis conſentit cum æditione Septuaginta, quàm cum Hebraicis uoluminibus, etiamſi diſſonat ab utriſq;. Siquidem Hebræa uertit ad hunc modū Hieronymus, Spiritus domini dei ſuper me, eo quod unxit me dominus. Ad annuncian dum manſuetis miſit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiā, & clauſis apertionem, & annunciarem annum placabilem domino. Porrò iuxta Septuaginta legimus ad hunc modū, πνεῦμα κυρίου ἐπ' ἐμέ. οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν κυρίου δεκτόν, Spiritus domini ſup me, ꝓpter qd unxit me. Euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis ut uideant, & uocare annum acceptabilem domino. Lucas ſequitur Septuaginta.

Eo quod unxit me.) οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με, id eſt, Propter quod unxit me. Atq; ita legitur in antiquiſſimis Latinis exēplaribus, ſed Græcis ad uerbum redditis, magis cꝫ eleganter.

Et cæcis uiſum.) καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Quod magis ſonat redditum uiſum, quàm uiſum, quaſi dicas, reuidentiam.

Et diem retributionis.) Hæc uerba non adduntur in Græcis uoluminibus, nec adduntur ab Hieronymo, qui citat hunc locum è Luca, ediſſerens Eſaiam prophetam. Quēadmodum nec illud congruit, Dimittere confractos in remiſſionem. Additum aliquid apud nos

Impleta eſt ſcriptura.) Hæc, addendum eſt, & ita legitur in emendatioribus libris, Impleta eſt hæc ſcriptura. Deeſt in noſtris.

Vtiq; dicetis.) πάντως ἐρεῖτε, id eſt, Omnino dicetis. Eſt enim aduerbium cōfirmandi.

Quanta audiuimus.) ὅσα, id eſt, Quæ, ſiue quæcunq;. Atq; ita legit autor homiliarum in Lucam, quas Origenis titulo legit uulgus. Quanta prō quæcunq;.

In ueritate dico uobis.) Græci addunt coniunctionem non ociōſam, ἐπ' ἀληθείας δὲ λέγω ὑμῖν, Sed in ueritate dico uobis. Aduerſatur em̄ hæc pars ſuperiori, quæ de cōtemptu meminit. Atq; ita concinnandus ordo, Contemnitis me, quod præſto ſim, uerum non omnibus datum eſt habere, talem, qualis ego ſum.

Quia in poteſtate erat ſermo ipſius.) Nemo neſcit quid ſit eſſe in poteſtate. Atqui hic iuxta proprietatem Hebræi ſermonis, ſentit ſermonem Ieſu cum autoritate & poteſtate fuiſſe coniunctum. Ita aliās, In uirtute ueniet, dictum eſt, pro, cum uirtute ueniet. Poteſtas prō autoritate.

Sine.) ἔα. Quod tamen aliquoties eſt aduerbium exclamantis. De figura ſermonis, Quid tibi & mihi, iam dictum eſt, non ſemel.

Scio te quis ſis.) οἶδά σε τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, id eſt, Noui te qs es, nēpe ſanctus ille dei.

Et factus eſt pauor.) θάμβος, Quod ſæpe uertit ſtupor. Eſt autem plus quiddā quā timor aut

mor,aut admiratio.Nam hoc loco magis uidetur admirantium esse,quàm timentium.

Diuulgabatur fama.) ἐξεπορεύετο ἠχὼ αὐτοῦ.Nomen est à uerbo ἠχέω, quod est,resonare,unde & echò dicta est,quæ uocem acceptam reddit,quod fama tinniat,& pro una uoce plurimas reddat. Ab eodem cõposita est uox catechumenus.

Magnis febribus.) πυρετῷ μεγάλῳ,id est,Febre magna.Nec est Tenebatur,sed συνεχομένῳ,quod aliàs uertit coartari. Attamen interpres Latine reddidit sensum.

Imperauit de prauatũ pro increpauit.

Imperauit febri.) ἐπετίμησε, Id est,Increpauit.forte scriptũ erat Increpauit febri, more Græcorum. Et offensus quispiã nouitate cõstructionis,mutauit increpauit in imperauit,id qđ & aliàs factũ deprehẽdimus,& suo cõmõstrabimus loco.Porrò qđ sequit̃,Et dimisit illã,maluissem reddi,Eaq; reliquit illã,ne Christ⁹ uideat̃ reliquisse puellã. Vt ne addã,

Et surgens ministrabat illis.) Parum commode redditum,cum dicendũ fuerit,Erecta ministrauit illis,siue surrexit ac ministrauit illis.

Cum autem sol occidisset.) δύνοντος δέ, id est,cum occideret,siue,occidente uero sole.Consentaneum est autem eos magis acceleraſse quod nox immineret.

Quia sciebant.) ὅτι ἤδεσαν τὸν χριστὸν αὐτὸν εἶναι.Et hic sensus esse potest,quod scirẽt se,siue ipsum Christũ esse.Vt intelligamus eos uetitos dicere,quod nossent eũ. Sũt em̃ qui putent hoc mysterium nõ liquido fuisse cognitum dæmonibus ante mortẽ Christi.

EX CAPITE QVINTO.

Irruerent in eum.) ἐπ' αὐτὸν τὸν ὄχλον ἐπικεῖσθαι αὐτῷ, id est, Cum turba irrueret illi,siue Vrgeret eum.

Præceptor.) ἐπιστάτα. Nõ est, διδάσκαλε,neq; καθηγητὰ,sed tertiũ quoddam,quod sonat, quasi præfectum.

Venirent & adiuuarẽt eos.) Se,dicendum erat,nõ eos,& In altera naui potius q̃ alia.

Ita ut penè mergerentur,) Penè non additur,nec in Græcis,nec in uetustis exemplaribus,nominatim in aureo.Verum lector aliquis,nolẽs illic perire apostolos,addidit penè.

In captura piscium.) Hæc pars non est referenda ad uerbum,erãt,sed ad uerbum,Pauor habebat,ut intelligas eos stupefactos ob tantum piscium captum.

Ex hoc iam.) ἀπὸ τοῦ νῦν,id est,Posthac.

Capere. *ζωγρῶν.*

Eris capiens.) ζωγρῶν. Est autem ζωγρῶν, proprie capere uiuum,quemadmodũ fit in bello,dictione composita ex ζῶ, uiuo,& ἀγρέυω, uenor,siue uenatu capio. Nunc q Turcas inuadunt,ut illos iugulent,ac spolient,mortuos capere malunt,quàm uiuos. Imò pecunias Turcarum uenemur potius quàm Turcas ipsos.

Addit aliquid de suo interpres.

Volo mundare.) Mundare passiuum est,& imperatiui modi, καθαρίσθητι.

Sed uade,ostende.) Hic nonnihil addẽdum erat,nempe,inquit,Sed uade,inquit,ostẽde te sacerdoti.Quod ne quis putet illum religione nõ fecisse,fecit idem in Actis apostolicis,Quẽm audistis,inquit,per os meum.

καὶ apud Lucã sic aliquoties additur, ut uideatur supereſſe.

Et ipse erat docens.) Ad eum quidem modum habent Græca. Verum Lucas aliquoties adhibet eam coniunctionem καὶ, ut planè uideatur supereſſe.

Magnificans deum.) δοξάζων τὸν θεὸν, id est,Glorificans. Ac mox,

Et magnificabant deum.) καὶ ἐδόξαζον.

Quia uidimus mirabilia.) παράδοξα, Quod aliquã do uertũt,noua,aut incredibilia.

Nomine Leui.) Lucas inflexit λευεὶν uelut à nominatiuo Leuis.

Conuiuium δοχή.

Conuiuium magnum.) δοχὴν μεγάλην, id est,ut ad uerbum reddam,Acceptionẽ magnam,inde dictum,quod accipiantur inuitati.Vnde & splendide acceptos dicimus,qui lauto cõuiuio pasti sint.Athenæus libro Dipnosophistarum quinto,splendida conuiuia ὑποδοχὰς uocat.Ac rursum libro octauo splendidum epulum δοχὴν appellat. Hoc admonendum duximus,ne quis de nomine cauilletur,ut sunt nonnulli in his anxij.

Non potestis filios sponsi.) νυμφῶνος, id est,Filios thalami,sed proprie in quo sponsus & sponsa uersantur,ut & ante commonstrauimus.

Melius pro suauius.

Cõmissurã à uestimẽto.) Rursus est ἐπίβλημα ἐπιβάλλει,id est,Inmissuram immittit.

Vetus melius est.) Græce est χρηστότερον,Quod magis sonat suauius,aut blandius. *Sic* enim uertit Iugum meum suaue est, χρηστόν. Siquidem ut poma ita & uina per se austera mitescunt uetustate,ita leuiora nobis uidentur,quibus assueuimus.

Ex capite

EX CAPITE SEXTO.

IN ſabbato ſecundo primo.) δευτεροπρώτῳ. Annotauit Ambroſius noue poſitum à Luca, ſecundoprimum ſabbatum potius quàm primoſecundum,cum magis debuerit præferri quod natura prius eſt. Verum nihil explicat præter allegoriam. Diuus Hieronymus in epiſtola ad Ruſticum monachum,narrat ſe,cum uerſaretur apud Nazianzenum ,hanc illi proposuiſſe quæſtionem , quid ſibi uellet apud Lucam ſabbatum δευτεροπρωτον. At illum, cum,opinor,non haberet in promptu quod reſponderet, eluſiſſe ioco, Docebo te ,inquit,apud populum ubi acclamantibus,& applaudentibus cunctis uelis nolis cogeris nobis aſſentiri. Lyranus ſalebram hanc fortiter tranſilit. Hugo Carrenſis addit ſecundoprimum ſabbatum dici,quod à præcedenti proximum ſit. Atqui iuxta hanc rationem omnia ſabbata δευτερόπρωτα erunt,excepto eo quod fuit omnium primum. Admonet idē nimirum homo diligens,ſecundo primo duas eſſe dictiones,ne quis uel imprudens bene poſſet errare:ut quemadmodum apud Græcos è duabus unica compoſita eſt dictio, itidem apud Latinos unam faceret,& ita diceret ſecundoprimo,quemadmodum ,Plautus dixit Tragicocomœdiam & nos dicimus Gallogræciam. Equidem ſuper hac re nihil adhuc apud autores comperi,quod ſatis faciat. Cæterum quod Theophylactus Græcus interpres,etiamſi recentior,in hunc prodidit locum hic aſſcribam ,& quidem ipſius uerbis, οἱ Ἰουδαῖοι πᾶσαν ἑορτὴν σάββατον ὠνόμαζον, ἀνάπαυσις γὰρ τὸ σάββατον. πολλάκις οὖν ἀπήντα, ἡ ἑορτὴ ἐν τῇ παρασκευῇ. καὶ ἐκάλουν τὴν παρασκευὴν σάββατον, διὰ τὴν ἑορτήν. ἔιτα τὸ κυρίως σάββατον ὠνόμαζον δευτερόπρωτον, ὡς δεύτερον ὂν προκηρυσσόμενος ἄλλης ἑορτῆς, καὶ σαββάτου. Quæ quidem ut non grauatus ſum aſſcribere in eorum gratiam qui diffidunt,ita non pigebit interpretari Latine,propter eos,qui Græce ne ſciunt: Iudæi,inquit ,totum feſtum ſabbatum uocabāt.nam ſabbatum requiem ſonat. Sæpenumero igitur incidebat feſtū in paraſceuen ,& uocabant paraſceuen ſabbatum propter feſtum. Itaq; quod proprie ſabbatum erat ,nominabant ſecundoprimum ,quod ſecundum eſſet ab altero feſto,& ſabbato quod præceſſerat. Hactenus Theophylactus. Chryſoſtomus homilia in Matthæum quadrageſima ,indicat hoc eſſe ſabbatum ,cuius meminit ille capite duodecimo:addens ſecundoprimum uocari,quando quies atq; ociū duplex erat,tam ſabbati domini,quàm ſolennitatis alterius ſuccedentis. Miſerabile uero dictu,quàm hoc loco ſeſe torqueat Petrus Comeſtor,explicare conans quid ſit primoſecundum,uertens ſeſe in omnia ,ac ne ſic quidem elabens . Nec multo minus Carrenſis. Nuper quidam monachus & idem Theologiæ profeſſor,in conuiuio rogatus ab erudito quopiam,ſed tamen aliud ſtudiorum genus profeſſo,quid ſibi uellet apud Lucā ſabbatum ſecundo primum,negauit quicquam tale reperiri uſquam in euangelijs ,quæ alioqui probe teneret. Cumq; alter aſſeueraret apud Lucā eſſe,ibi prouocat fortiſſimus theologus ad certaminis periculum:Hanc,inquit ,cappam meam depono ,ſi quid tale ſcripſit uſquam Lucas.

Secundoprimū ſabbatū.

Petrus Comeſtor.

Interrogo uos.) ἐπερωτήσω, id eſt, Interrogabo.

Si licet ſabbatis.) τί ἔξεστι, id eſt, Quid liceat,ſiue utrum liceat,quandoquidem de duobus interrogat. Interpres pro τί legiſſe uidetur εἰ.

Reſtituta eſt manus eius.) Exemplar Græcum addit ὑγιὴς ὡς ἡ ἄλλη, id eſt, Sana quēadmodum altera. Verum haud ſcio an aliunde huc aſſcriptum.

Inſipientia.) ἀνοίας, id eſt ,Dementia.

Simonem quem cognominauit. ὃν καὶ ὠνόμασε πέτρον, id eſt, Quem & nominauit Petrum,ſiue Quem eundem,ut binominem intelligas ,quāquam aliâs cognomen appellat.

Iacobum Alphæi.) Subaudi filium.quanquam interpres addere debuit ,quod in articulo Græco ſubauditur.

Et maritima & Tyro.) καὶ τῆς παραλίου τυρός, id eſt.Et maritima Tyro,citra cōiunctionem. Siquidem olim Tyrus inſula fuit,poſt facta peninſula,per Alexādrum magnum regaliter inſanientem.

Regaliter inſanire.

Et Sidonis.) Mirum cur hic reliquerit Græcum genitiuum, niſi putauit utrunq; relin-
quendum fuiſſe, ut ſubaudias regione, ad hunc modum, A maritima parte Tyri & Sido
nis, hoc eſt, ab extrema parte, qua ſpectat ad mare. Aut à maritima parte Iudææ, nempe
Tyro & Sidone, ſiquidem utraq; ciuitas litoralis eſt.

Philoſophia Chriſti. Beati pauperes.) Hic aperit cœleſtis ille doctor arcanam illam ſuam philoſophiam, q̃ ut traderet ſuis, è cœlo deſcenderat in terras: & hanc Chriſtianorum uulgus libenter anti quari ſinimus, ac uelut oboleſcere, & alias nugas agimus, cum hæc in primis ſint inculcã da animis omnium. Quod ſi fieret, non ita paſſim omnes pro rebus friuolis, pro pecunio la, pro uaniſſimis imperij titulis, pro quauis iniuriola digladiaremur. Hæc demum ſunt, quæ uere reddunt Chriſtianos, non argutiæ Scotiſtarum, aut Occaniſtarum, frigidæue hominum conſtitutiunculæ.

Exprobrauerint.) ὀνειδίσωσι, id eſt, Probris affeceriut.

Væ uobis cum benedixerint uobis omnes homines. Secundum hæc enim facie-
bant prophetis patres eorum.) Græci legunt non prophetis, ſed ψευδοπροφήταις, id eſt, Falſò prophetis, conſentientibus & Latinorum codicibus emendatioribus non-
Varia lectio. nullis, ſed reclamante Paulino. In Corſendoncenſi, pſeudo aſſcriptum erat, manu recen-
tiore. Vnde mihi ſuboritur ſuſpicio utriuſq; linguæ exemplaria uariaſſe. Et haud ſcio an germana lectio ſit prophetis. Cæterum quoniam ſententia prima ſpecie uidetur durior, opinor offenſum eruditulum quempiam, mutaſſe ſcripturam. Meo iudicio probe qua-
drat, ut hic quoq; legamus prophetis, illic eijciebant prophetas, quod uera loquerentur, hic Ita faciebant prophetis, quod ab eis aſſentationem exigebant potius quàm ueritatem. Quod ſi cui magis placet diuerſa lectio non admodum repugnarim. Superius enim totidem uerbis de prophetis locutus eſt. At hic de adulatoribus prophetis. Illic fa-
ciebant, ſignificabat affligebant, hic faciebant, ſignificabat præbebant ſeſe, & demulceban tur illorum aſſentatione. Ex Ambroſio colligi non poteſt quid legerit.

Aufert tibi ueſtimentum.) ἱμάτιον, id eſt, Pallium, hoc eſt ſummam ueſtem. Nam tu-
nica infra pallium eſt. Vnde Plautinum illud, Tunica pallio propior eſt.

Et ſi benefeceritis ijs, qui uos diligunt.) καὶ ἐὰν ἀγαθοποιῆτε τοὺς ἀγαθοποιοῦντας, id eſt, Et ſi benefeceritis benefacientibus. conſentiunt, & Latinorum uetuſti codices. Interpres legiſſe uidetur τοὺς ἀγαπῶντας.

Siquidem & peccatores hoc faciunt.) τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν, id eſt, Idem faciunt.

Peccatores peccatoribus fœnerantur.) δανείζουσιν, id eſt, Mutuum dant. Nam eſt idẽ
Fœnerare. δανείζειν. uerbum quod ſuperius ita tranſtulit. Cæterum intelligens fœnerari uitio datũ, non auſus eſt uti eo uerbo, de probis uerba faciens. Illic igitur dixit mutuum dare, hic fœnerare, cũ Græcis utrobiq; idem ſit uerbum, quod tamen illi anceps eſt. Nam & qui citra uſuram dat mutuum δανείζει, & qui ad uſuram dat δανείζει. Verum hic perpetuo uertendum erat, Dare mutuum. Agit enim non de quæſtu fœneratorum, ſed de mutuis officijs ami corum inter ipſos. At inter impios quoq; reperias, qui amico credat pecuniam mutuam. Idem ſi faciunt diſcipuli Chriſti, nihil magni faciunt. Extenuat enim Chriſtus uulgaria of ficia, utpote cõmunia cum Ethnicis ac malis, ut ad illa prouocet quæ peculiaria ſunt Chri ſtianorum, ut ſit in quo cæteros antecellant. Verum eò redierũt mores, ut ſi titulum, ſi ce remonias ſubduxeris, hac nota uix poſſis Chriſtianum ab Ethnico dignoſcere. De uulgo Chriſtianorum loquor, non de omnibus.

Verum tamen.) πλὴν, id eſt, Imò.

Inde deſperantes, ἀπελπίζοντες. Nihil inde ſperantes.) μηδὲν ἀπελπίζοντες. Græcis compoſita dictio eſt, ἀπελπίζειν, ex re quapiam ſperare. Sentit enim opinor de fœnore, quod ex mutuo redit.

Quia ipſe benignus eſt.) χρηστός, quod ſæpenumero uertit bonus. Sonat autem cõmo-
dum & humanum, ac facilem, ad gratificandum. id quod propemodum declarat & be-
nignus, qua de re compluſculis locis, & dictum eſt, & dicetur.

Dimittite pro remittite. Dimittite & dimittetur uobis.) Latinius erat, remittite & remittetur. Credi uix poſſit, quantas tragœdias excitarint apud indoctam plebeculam, ſycophantæ quidã, cuculla per ſonati, quod in oratiõe dominica, maluerim, Remitte nobis debita noſtra, ſicut & nos re mittimus. quaſi ſit atrox contumelia facta Chriſto, ſi quis malit dicere remitte q̃ dimitte.

Atqui

Atqui diuus Augustinus libro quinquaginta homiliarum, homilia uigesimanona, adducens hunc locum, legit, Remittite, & remittetur.

Confertam & coagitatam.) πεπιεσμένον, Quod sonat pressam. Id enim fit in aridis, quo plus capiat mensura. Et coagitatam, est σεσαλευμένον, id est, Concussam. Nam & hoc pacto fit, ut plus capiat uas quo metimur. Gaudet enim Christus harum rerum collationibus uti, quæ sensibus omnium notissimæ sunt. *Confertã, coagitatã quid.*

Et superefluentem) ὑπερεκχωούμενον. Satis expressit interpres Græcam uocẽ inde dictam, quod superne effundatur, id quod mensura non capit.

Si sit sicut magister eius.) Græca secus habent, nempe ad hunc modũ, κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτου, id est, Perfectus autẽ omnis erit sicut magister ipsius. non enim uetat Christus ne sit perfectus discipulus, at non uult, ut discipulus usurpet sibi, quæ præceptor non usurpauerit, ac præire conetur, sed ita perfectus erit, si per omnia imitetur suum præceptorem. Et in hanc sentẽtiam legit, & interpretatur Theophylactus. Christus non usurpauit opes & honores huius mundi, hæc si affectet Christi uicarius, uidetur plus quiddam usurpare sibi, quàm usurparit Christus.

Trabẽ in oculo tuo.) ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ, id est, In tuo ipsi⁹ oculo, siue in ꝓprio oculo.

Qui fodit in altum.) Sensum recte uertit, cæterũ Græce est ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνε, hoc est, ut ad uerbum reddam, Fodit & profundauit.

Aedificanti domum suam.) οἰκοδομήσαντι, id est, Qui ædificauit domũ suam. Nec est Supra petram, quod Græci dicunt ἄνω πέτρας, sed ἐπὶ πέτραν, id est, Super petram.

EX CAPITE SEPTIMO.

Centurionis autem.) Ex hoc loco constat, quem Matthæus παῖδα uocat nõ filium fuisse, sed famulum. δοῦλος enim nihil aliud quàm seruum, aut famulum significat. Et quod hic uertit,

Erat moriturus) uertere poterat, Agebat animã, aut erat in periculo mortis, aut certe Incipiebat mori. Sic enim uertit aliquoties. Deinde,

Qui erat illi precios⁹.) Noue dixit. Charus enim tum ad rem, tum ad hominem pertinet. Precios⁹ non nisi ad rem, nisi per metaphoram. Proinde ἔντιμος uertẽdum erat Charus, ut in precio habitus. *Precios⁹ nouc pro charus.*

Solicite.) σπουδαίως, Diligenter, siue, ut magis ad uerbum, Studiosè, ac sedulo. Et quia coniunctio erat omittenda. Annotandum autem quàm Iudaica commendatio, quã non sine causa recensuit Lucas: Amat inquiunt, gentem nostram, & synagogam nostram ipse ædificauit nobis. Ad eundem modum & hodie quidam, quæstui prætexentes pietatem, adulantur diuitibus: Benigne largitur fratribus, extruxit nobis monasterij partem, fauet ordini nostro, tantum legauit, fraudatis etiam liberis. Quasi quod illis datur, fortassis ad luxum, deo detur, quod liberis aut cognatis egentibus relinquitur deo non detur.

Discipuli eius.) Græci addunt ἱκανοὶ, id est, Multi.

In ipsa autem hora.) ἐν αὐτῇ, In eadem autem hora: quanquam hoc loco tẽpus significet potius quàm horam.

Pauperes euangelizantur) Demiror quid Laurentio acciderit, cum hoc loco mauult euangelizant, quàm euangelizantur. Quasi uero sensus sit, pauperes prædicasse euangelium, ac non potius accepisse euangelium. Etenim ut Græci dicunt, euangelizo te, pro eo quod est, adfero tibi bonum nuncium, ita dicunt, ille euangelizatur, pro eo quod est, accipit lætum nuncium, ut & aliâs indicauimus. Porrò pauperes uocat mites, siue mansuetos Hebræorum more, quibus עניים ab Hieronymo uertitur, pauper, à Septuaginta mãsuetus, quod ferè diuitias comitetur ferocitas, & ferocitas indocilis sit. *Laurentij sententia pensitata.*

Vento agitatam.) σαλευόμενον, id est, Qui agitatur, siue uacillantem. Est enim passiuũ præsentis temporis. Proinde Ambrosius legit Arundinem uẽto moueri, participio uerso in uerbum, ut temporis ratio conueniret. Atq; ita sanè legitur in codice aureo.

In uestę preciosa.) ἐνδόξῳ, id est, Glorios⁹, siue splẽdida. Nec emẽ est ἐντίμῳ, siue πολυτελῆ. Quod si Latine loqui uoluisset, mutãda erat forma Græcanici sermonis. Nam illi τὸν ἐν πορφύρᾳ dicunt, hoc est, Illum qui est in purpura, pro purpurato, siue purpurã induto. Vertendum igitur erat ad hunc modũ: Qui splendido uestitu utuntur, & in delicijs uersantur, in

ſantur in regijs ſunt,ſiue in regum palatijs ſunt.Eſt enim Græcis ἐν τοῖς βασιλείοις.

Vtiq; dico.) ναί, quod eſt affirmantis.

Senſus uarius.

Spreuerunt in ſemetipſos.) ἠθέτησαν εἰς ἑαυτούς, id eſt, Aſpernati ſunt aduerſus ſeipſos.Sentit enim illos recepiſſe in ſuum bonum ,hos in ſuum malum reiecisſe. Ambroſius legit in ſe.Poteſt & εἰς accipi poſitum uice ἐν, atq; ita fuerit ſenſus:Intra ſeſe,hoc eſt, in animo ſuo,cum non auderent palàm damnare,quod impenſe placeret populo.

Et loquentibus ad inuicē.) καὶ προσφωνοῦσιν ἀλλήλοις, id eſt,Acclamātibus inter ſeſe. De cæteris item quæ ſequuntur,diximus in Matthæo.

Venit autem.) ἐλήλυθεν γάρ, ideſt, Venit enim,ſuffragantibus & antiquis exemplaribus.Nec eſt,Deuorator ,ſed edax φάγος.

Et bibens uinum.) οἰνοπότης, id eſt, Vinipotor,ſeu uinibibus.

Omiſſa uox.

Sapientia à filijs ſuis.) Apud Lucam additur omnibus, πάντων, ut intelligamus Chriſti doctrinam placuiſſe omnibus,qui eſſent filij ſapientiæ. Atq; ita legit Ambroſius ,nec legit modo,uerumetiam interpretatur:atq; itidem ſcriptum eſt in libris emendatioribus tum Græcis,tum etiam Latinis.

Ecce mulier in ciuitate peccatrix.) καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλός, id eſt, Et ecce mulier in ciuitate,quæ erat peccatrix,ſiue quæ fuerat peccatrix.

Variat lectio Græcorum.

Lachrymis cœpit rigare.) Interpres omiſit dictionem, κλαίουσα,quæ tamen haud ſcio an addita ſit à ſtudioſo quopiā. Siquidem per ſe flere intelligitur & affatim flere ,quæ lachrymis rigarit pedes, καὶ στᾶσα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ὀπίσω κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν, id eſt,Et ſtans iuxta pedes illius à tergo flens,cœpit rigare lachrymis &c. Cæterum conijcere licet triclinium more ueterum in ædito fuiſſe,ut ſtans attigerit pedes,à tergo lectis patentibus,in quibus diſcumbebatur.

Quæ & qualis.) Rurſum eſt ποταπή, quod alibi Laurentius uerti uoluit in Quanta, quod hic certe non poterat.

Fœnerator creditor.

Cuidam fœneratori.) δανιστῇ, Quod non ſolum fœneratorem ſonat ,uerumetiam creditorem,nomen uerbale,à uerbo δανείζω, de quo ſupra diximus. Hoc ſanè loco ,magis quadrabat,creditori,quandoquidem de officio loquitur. Alioqui quis unquam audiuit fœneratorem condonaſſe cuiquam æs alienum?

Vnus debebat denarios.) Vnus & alter dicēdum erat,non Alius,aut alter & alter,ſi Latine loqui ſtuduiſſet.

Donauit utriſq;.) ἐχαρίσατο,melius ſic erat, Condonauit.

Quis ergo plus diligit.) Græci habent τίς οὖν αὐτῶν εἰπέ, πλεῖον αὐτὸν ἀγαπήσει Horum igitur,dic,uter eum plus diliget?

Aeſtimo.) ὑπολαμβάνω, id eſt,Opinor,ſiue exiſtimo.

Pedibus meis.) ἐπὶ τοὺς πόδας μου, id eſt,In pedes meos.

Non ceſſauit oſculari eum.) οὐδὲ ἔλειπε καταφιλοῦσα. Belle participium mutauit in uerbum infinitum.Eſt enim Græce,non defecit deoſculans.

Cui autem minus dimittitur.) ὀλίγον eſt Græce,id eſt,Parū ,ſiue paulum ,non minus.

Intra ſe.) Græcus ſermo anceps eſt.Accipi poteſt,Intra ſeſe,ut cogitarint duntaxat,aut Inter ſeſe,ut collocuti ſint.

EX CAPITE OCTAVO.

Interpres auſus mutare Græca.

Per ciuitates

PEr ciuitates & caſtella.) Vetuſti codices habent,Per ciuitatem & caſtellū, numero ſingulari,nimirū Græcis ad uerbū redditis, κατὰ πόλιν καὶ κώμην. Verum id perinde ualet Græce,ac ſi dicas oppidatim & caſtellatim ,id eſt, Per ſingulas ciuitates & caſtella. Vnde interpres non omnino perperā mutauit numerum.

De ciuitatibus.) καθ' ἑκάστην κατὰ πόλιν ἐπιτροπευομένων,id eſt,Eorum qui oppidatim accedebant,hoc eſt,ſingulis ciuitatibus.

Inter ſpinas.) ἐν μέσῃ ἀκανθῶν, id eſt,In medio ſpinarum. Quanquam & hoc recte mutauit interpres.

Et exortæ ſpinæ.) καὶ συμφυεῖσαι αἱ ἄκανθαι, id eſt, Simul enatæ ſpinæ,hoc eſt,unà cū herba ſegetis.

Nam

Nam qui ſupra petram.) οἱ δὲ ἐπὶ τῆ πέτρας, οἱ ὅταν ἀκόσωσι, id eſt, Qui uero in petra, qui cum audierint, ut ſubaudias, ſeminati ſunt, aut ſemen acceperunt.

Quia ad tempus credunt.) ὅι, Qui, eſt, non quia, ὅτι: ſuffragantibus etiam uetuſtis exemplaribus.

Euntes ſuffocantur) Pro Euntes Græce eſt πορευόμενοι. Apparet hoc participium non uſurpatū, ut ſit deponens, ſed ut ſit paſſiuum à πορεύω: quod, ut cōſtat, ſignificare ago, ſiue duco, ita haud ſcio an idem ſignificet copiam adfero. Id enim eſt πορῶ, & πορίζω. ut ordinemus ad hunc modum, συμπνίγονται πορευόμενοι, ὑπὸ μεριμνῶν, καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν, id eſt, Suffocantur dum obruuntur à curis, ac diuitijs & uoluptatibus. Verum hoc lectoris eruditi iudicio relinquo. *Suffocantur. πορευόμενοι.*

Non referunt fructum.) τελεσφοροῦσιν. Vnicam dictionē Græcam duabus reddidit. Sonat autem Græca uox non ſolum fructum, ſed fructum perfectum & abſolutum. Herbescunt enim & illa ſemina, cæterum non ædunt fructum quem expectat agricola.

Bono & optimo.) ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, id eſt, In corde honeſto & bono. utrūq; poſitiuum eſt. Sed conduplicatio facit ad epitaſin, quaſi dicas, egregie bono. Hoc loco in quibuſdam libris comperi aſſcriptum, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω. *Bono & optimo.*

Et ſubtus lectum.) Valla recte mutat Subtus aduerbium in Subter præpoſitionem.

Quod non manifeſtetur.) Græcis utrunq; uerbum futuri temporis eſt, φανερὸν γενήσεται, καὶ γνωσθήσῃ. Proinde mutato duntaxat uerbi modo, ſic cōmode reddidiſſet, Nihil occultum, quod non futurum ſit manifeſtum, & nihil abſconditum, quod non ſit cognoſcendum, & in propatulum uenturum.

In palàm) εἰς φανερὸν, id eſt, In apertum, aut in propatulum. Nec Latine locutus eſt interpres, nec Græca reddidit uerba.

Videte igitur quid audiatis.) πῶς ἀκούετε, id eſt, Quomodo audiatis.

Qui enim habet.) ὃς γὰρ ἂν ἔχῃ, id eſt, Quicunq; enim habet, ſiue habuerit.

Quod putat ſe habere.) ὃ δοκεῖ ἔχειν, id eſt, Quod uidetur habere. Licet Græcus ſermo ancipitem habeat ſenſum, uidetur habere ſibi, & uidetur alijs.

Et non poterat audire.) Adire legendum eſt, ſuffragantibus uetuſtis codicibus. Nam Græce eſt, οὐκ ἠδύναντο συντυχεῖν αὐτῷ, id eſt, Et non poterant conuenire eum. Verū id non accidit interpretis culpa, ſed librariorum. *Audire pro adire mendoſe.*

In nauiculam.) εἰς πλοῖον, id eſt, In nauim, ut hunc præter diminuta nihil delectat.

Tranſfretemus trans ſtagnum.) διέλθωμεν εἰς τὸ πέραν τῆς λίμνης, id eſt, Tranſeamus in ulteriora ſtagni. Deinde, Et aſcenderunt, ἀνήχθησαν, potius eſt ſoluerunt, hoc eſt, diſceſſerunt à litore ſubducti. Non iam excutio, an apte dicatur tranſfretari ſtagnum, cum fretum ſit rapidum, ſtagnum à ſtando nomen habeat, quemadmodum & λίμνην Græci dictam putant ἀπὸ τοῦ λίαν μένειν: quanquam Homero & oceanus dicitur λίμνη, ut in Iliade, ἠέλιος δ' ἀνόρουσε λιπὼν περικαλλέα λίμνην. Et hic lacus Tyberiadis, alicubi mare dicitur Euangeliſtis. Siquidem hunc eſſe lacū, indicat Hieronymus in locis Hebraicis: Gergeſſa, inquit, ubi qui à dæmonibus uexabantur ſaluator reſtituit ſanitati: & hodieq; ſuper montē uiculus demonſtrat iuxta ſtagnū Tyberiadis, in quod porci præcipitati ſunt.

Compellebantur.) Hoc ſcio deprauatum à librarijs, tamen quia tam propè accedit ad ueram lectionem, ne inualeſcat error, admonendum duxi, Complebantur, eſſe legendū, concordantibus & uetuſtiſſimis exemplaribus Latinis, nominatim aureo, συνεπλήρουντο. Latinus quidam codex addit fluctibus. *Compellebantur pro complebantur.*

Præceptor.) Græce eſt, ἐπιστάτα ἐπιστάτα, id eſt, Præceptor præceptor. ut intelligas & Ieſum altum dormiſſe ſomnum, & diſcipulos inſtanter inclamaſſe.

At ille ſurgens.) ὁ δὲ ἐγερθείς, id eſt, At ille experrectus.

Geraſenorū.) τῶν γαδαρηνῶν, id eſt, Gadarenorū, de quo iā ante nō ſemel diſſeruimus. *Gadareni.*

Vir quidam.) Græci addunt, ἐκ τῆς πόλεως, id eſt, E ciuitate, quod tamen nuſquā additum reperio apud Latinos: nec ex Ambroſianis commentarijs conijcere licuit illum ita legiſſe. Apud Theophylactum Græcum reperio. Quāquam magis uertendum erat, Ex ea ciuitate, ut accipias dæmoniacum prodiſſe è ciuitate Gadara.

Arripiebat illum.) συνηρπάκει αὐτὸν, id eſt, Corripuerat illum. Nec eſt,

Et compe-

Et compedíbus cuſtoditus,) ſed καὶ πέδαις φυλασσόμενος, καὶ διαῤῥήσσων τὰ δεσμὰ ἠλαύνετο, id eſt, Et compedibus ſeruabatur, ac diſrumpens uincula, agebatur &c. Quod tamen mollius uerti potuit ad hunc modum: Cumq; compedibus ſeruaretur, tamen diſrumpens uincula ferebatur à ſpiritu in loca deſerta.

In deſerto.) εἰς τὰς ἐρήμους, id eſt, In deſerta, ut ſubaudiamus, loca. Atq; ita legitur in codicibus Latinorum emendationibus.

In abyſſum.) Græca uox eſt, Latine uorago dicitur.

Præceps.) κατὰ τὸ κρημνὸς, id eſt, Per præceps, ſiue Per præcipitium. Et ſic habent uetuſtiſſimi Latini codices.

A legione.) ὁ δαιμονισθείς, id eſt, A dæmonio uexatus, ſiue A dæmonibus agitatus.

Geraſeni. Multitudo regionis Geraſenorum.) ἅπαν ὁ πλῆθος τῆς περιχώρου τῶν γαδαρηνῶν, id eſt, Vniuerſa multitudo regionis undiq; finitimæ Gadarenis. Ambroſius aut legit Geraſenos, aut eoſdem putauit Geraſenos & Gadarenos, cum paulo poſt ait, Reliquerat in Geraſenis ſynagogam Chriſtus &c.

Dimiſit autem eum Ieſus dicẽs.) Quoniam interpres alicubi uſurpat Dimiſit, pro Siuit, ſiue Permiſit, ſciat lector hic eſſe ἀπέλυσε, hoc eſt, Non paſſus eſt eſſe ſecum, ſed ablegauit à ſe.

Et hæc moriebatur.) ἀπέθνησκεν. Poterat eſſe, Et mortua erat, ut intelligamus iam tum puellam expiraſſe, licet id nondum ſciret pater, qui reliquerat agentem animã. Imò haud ſcio an hoc uerbo ſecus liceat uti.

Et contigit dum iret.) Etiamſi id ad ſenſum nihil omnino habet momenti, tamen in Græcis quos ego uiderim, non additur καὶ ἐγένετο.

A turbis cõprimebatur.) οἱ ὄχλοι συνέπνιγον αὐτὸν, id eſt, Turbæ ſuffocabant eum, hoc eſt, conſtringebant & arctabant, diuerſum uerbũ ab eo quod mox uertit, Comprimunt.

Quæ in medicos erogauerat.) ἥτις εἰς ἰατροὺς προσαναλώσασα ὅλον τὸν βίον, οὐκ ἴσχυσεν ὑπ' οὐδενὸς θεραπευθῆναι, id eſt, Quæ cum inſumpſiſſet in medicos totam ſubſtantiam, nõ potuit à quoquam ſanari. Et aliquanto poſt,

Turbæ te comprimunt & affligunt.) συνέχουσί σε καὶ ἀποθλίβουσι. Malim, Coarctant te, ſiue Diſtringunt te atq; afflictant.

Nam & ego noui.) In Græcis tantum eſt, Nam ego noui, conſentiente exemplari Paulino, ſed diſſentiente Corſendoncenſi. Ambroſius conſentit cum Paulino.

Virtutem exiſſe. Virtutem de me exiſſe.) ἐξελθοῦσαν ἀπ' ἐμοῦ. Recte ſanè hoc loco interpres mutauit participium in uerbum infinitum, quod tamen in Matthæo & Marco non fecit.

Vade in pace.) εἰς εἰρήνην, id eſt, In pacem: quæ Græca præpoſitio anceps eſt.

Venit ad principem ſynagogæ.) Ita quidem cõſtanter habebant Latini codices, etiam uetuſti. Ex Ambroſio non liquet quid legerit. Cæterum Græce eſt, παρὰ τοῦ ἀρχισυναγώγου λέγων αὐτῷ, id eſt, A principe ſynagogæ dicens ei. Verum offenſus aliquis abſurditate, quam prima fronte præ ſe fert ſermo, mutauit

Ad principẽ, p à principe. A principe, in Ad principẽ. Atqui erat ſubaudiendum Domo, ut fieri ſolet in huiuſmodi orationibus. Verum de hoc quoq; ſuperius dictum eſt copioſius in Marci caput quintum.

Ipſe autem.) Hic addunt Græci, ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, id eſt, Foras eiectis omnibus: id quod additur in cæteris Euangeliſtis. Quanq; apud Ambroſium nõ reperio additum,

Vallæ ſententiis expenſa. & haud ſcio an aliunde huc tranſcriptum ſit. Argutatur Valla non conuenire parentes ſolos obſtupuiſſe, ſi turba aderat illa tota, cuius ante facta eſt mentio. Præterea quorſum attinebat, inquit, interdicere, ne cui dicerent, ſi res tot teſtibus acta eſt? Ob hæc neceſſe putat adiſci hæc uerba, quæ ſanè in Græcis codicibus conſtanter adſcripta uiſuntur, eiectis omnibus. Mihi, ut dixi, uidentur ex Marco ac Matthæo addita, quorum uterq; teſtatur turbam fuiſſe eiectam. Matthæus capite nono narrat, turbam eiectam, idem dicẽs quod Marcus capite quinto, qui prodidit omnes fuiſſe eiectos, præter parentem utrunq; puellæ, ac diſcipulos quos ſecum habebat, nimirum tres, Iacobum, Petrum, & Ioannem, quos paulo ante ſolos iuſſerat ſequi. Neq; erat cauſa, cur hic adderetur, Eiectis foras omnibus, cum Lucas paulo ante teſtatus ſit, Ieſum non paſſum eſſe quenquã ingredi eò, ubi funus erat puellæ, præter patrem & matrem, ac treis modo dictos diſcipulos. Quos ſi eiectos intelligamus,

tellígamus,quomodo dicuntur obſtupuiſſe? Neq; periculũ erat, ne res celari nõ poſſet, tam paucis teſtibus geſta. Nihil eſt igitur quod hoc loco cauillatur Laurentius. Vnus mo do ſcrupulus reſtat. Si iuxta Lucam Ieſus non eſt paſſus turbam ingredi,quomodo dici tur eiecta? ſed fieri potuit,ut in ueſtibulo,aut in atrio conſtiterit turba,funus autem in in terioribus ædibus poſitum fuerit.

Et reuerſus eſt ſpiritus eius.) ἐπέστρεψε. Conuerſus potius,quàm reuerſus: niſi forte inter pres legit ἀνέστρεψε.

EX CAPITE NONO.

IN uia.) εἰς τὴν ὁδόν,id eſt, In uiam. Et Tuleritis,nõ eſt à uerbo fero,ſed à tol lo. Ne quid tollatis in uiam,ſiue ad iter,hoc eſt,Ne quid deportetis.

Neq; duas tunicas.) μήτε ἀνὰ δύο χιτῶνας,id eſt,Neq; binas tunicas,id eſt, ſinguli duas. Cæterum ἔχειν,infinitum uerbum poſitum eſt uice imperatiui, more Græcanico. *Duas pro binas.*

Et inde ne exeatis.) Græce ſecus eſt,καὶ ἐκεῖθεν ἐξέρχεσθε,id eſt,Et inde exite. Sentit eñ ut unis duntaxat ædibus uterentur: ne aliunde exirent relicturi ciuitatem, quam quò in greſſi fuiſſent aduenientes,ne cui parum ſtabiles uiderentur. Ad eum modum non legit modo Theophylactus,uerum etiam interpretatur. Verum hoc non interpretis culpa,ſed librariorum uicio mutatum eſſe conſtat. *Deprauatio in noſtris manifeſta.*

In teſtimonium ſupra illos.) ἐπ' αὐτούς. Quæſo cur non potius Aduerſus illos quàm Su pra illos? adeó ne ſtudio fuit corrupte dicere?

Et hæſitabat.) διϊκπόρει. Quod ut ſignificat hæſitare,ita ſignificat,& perplexũ eſſe,atq; an cipitis conſilij,& animi dubium. Metuebat enim,ſi is reſurrexiſſet quem occiderat.

Quæ eſt Bethſaida.) εἰς τόπον ἔρημον,πόλεως καλουμένης Βηθσαϊδά,id eſt,In locum ſoli tariu m ciuitatis,quæ dicitur Bethſaida.

Qui cura indigebant.) θεραπείας. Cur non potius curatione,cum de morbis loquatur, cum & Latinius ſit, & ad Græcam uocem exprimendam accommodatius?

Villasq; quæ circa ſunt.) εἰς τὰς κύκλῳ κώμας,id eſt,In circumiacentes uicos,ſiue oppi dula. Et rurſus Agros, uertit in uillas,nec id ſanè male, modo bene intelligatur. *Quæ circa ſunt.*

Inueniunt eſcas.) ἐπισιτισμόν,id eſt,Cõmeatũ. ἐπισιτίζειν enim eſt cibarijs inſtruere.

Per conuiuia.) κλισίας ἀνὰ πεντήκοντα,id eſt,In ſingulo quoq; accubitu quinquaginta. Nam id intelligit interpres per conuiuia. Neq; enim eſt hic συμπόσια,ut in Matthæo, ſed κλισίαι,quod ſonat accubitus, ſiue diſcubitus.

Et diſcubuerunt omnes.) καὶ κατέκλιναν ἅπαντας,id eſt,Diſcumbere fecerunt omnes, quomodo legitur & in aureo codice. Interpres legiſſe uidet ἅπαντες,ut ſubaudias ἑαυτοὺς, aut uerbum tranſitiuum uſurpes pro neutro. Alioqui uidetur bis idem dixiſſe: Et fecerũt, ſic,& diſcumbere fecerunt omnes.

At ille increpans illos.) Antehac interpres penè perpetuo tranſtulit ἐπιτιμᾶν, cõminari: quod ſi uſq; aliâs,hic certe faciendum erat. Cur enim increparet Chriſtus diſcipulos ob hoc reſponſum,ob quod tantopere collaudatus eſt Petrus iuxta alios euangeliſtas? Proinde uertendum erat,Interdixit eis,ſiue interminatus eis,præcepit ne cui dicerent.

Dicens, quia oportet fieri hæc.) Aut omittenda erat interpreti coniunctio ὅτι,aut uertendum erat, Quod oporteret &c.

Nam qui me erubuerit.) An hic ſermo ſit Latinus neſcio,certe apud Q. Curtium legimus, Erubuit fateri, & Erubeſcunt fortunæ. Nam apud exactius loquentes,erubeſcere ferme uerbum eſt abſolutum. Certe optarim eſſe Latinum quod poſuit interpres,nec ipſe talibus offenderer,niſi eſſent aures meis delicatiores.

Tollat crucem ſuam cotidie.) Cotidie nonnullis Græcis codicibus non addebatur, ſed refragantibus uetuſtiſſimis Latinis.

Nam qui perdiderit.) ὃς δ' ἂν ἀπολέσῃ. Quicunq; uero perdiderit: niſi nam,poſitũ eſt loco,autem. Et ueſtitus eius albus & refulgens.) ἀστράπτων. Quaſi dicas,ex ſe mittens fulgur,& effulgurans. Deinde illud quod mox præceſſit, *Altera pro diuerſa.*

Et facta eſt ſpecies uultus eius altera.) τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον. Maluiſſem ita reddere, Species aſpectus eius alia, ſiue diuerſa. Aut ſi licet à uerbis diſcedere, Mutata eſt

ſpecies uultus eius. In maieſtate.) ἐν δόξῃ, id eſt, In gloria, quemadmodũ uertit & paulo ſuperius. Exceſſum eius.) Exceſſum, mortem intelligit. Nam Græce eſt ἔξοδον, id eſt, Exitum, non ἔκβασιν. Quandoquidem & exceſſum & exitum uſurpari pro morte, compluribus exẽplis docet Laurẽtius, à quo petat, ſi qs forte diffidet. Nos cõpendio ſtudem⁹.

Exceſſus pro obitu.

Dilaniãs eũ.) καὶ μόγις ἀποχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ σπαράσσοντα αὐτόν, id eſt, Et uix diſcedit ab illo lacerante ſe, ut intelligas puerum uix effugere à ſpiritu. Quanquàm hoc loco uariant exẽplaria Græcorum. Quædam habebant σπαράξαν, id eſt, Cõminuens, aut diſcerpens, quæ lectio mihi magis probatur.

Eliſit eum dæmonium, & diſſipauit.) ἔῤῥηξεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον καὶ σπαράξαν, id eſt, Laniauit illum dæmonium, & concerpſit. Interpres pro ἔῤῥηξεν, legiſſe uidetur ἔῤῥιψεν, pro quo reddidit, Eliſit. Nec mihi diſplicet hæc lectio.

In magnitudine dei.) ἐν μεγαλειότητι, id eſt, In magnificentia, ſiue maieſtate. Dictũ eſt enim ab eo nomine quod ſolet uertere magnalia, μεγαλεῖα.

Ponite uos in cordibus ueſtris.) Græce eſt, εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν, id eſt, In aures ueſtras, hoc eſt, diligenter auſcultate quæ dicturus ſum. Refertur enim ad ſequentia. Porrò, In auribus dixit potius q̃ in cordibus, propterea quod non eſſent intellecturi. Sequitur enim mox,

At illi ignorabant uerbum iſtud.

Velatum ante eos.) παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν, id eſt, Abſconditum ab illis.

Intrauit autem.) εἰσῆλθε, id eſt, Subijt.

Cogitatio.) διαλογισμὸς, id eſt, Diſputatio. Quanquàm Græca uox anceps eſt. Cæterũ ex alijs euangeliſtis liquet inter illos hac de re diſceptatũ fuiſſe, neq; rem intra tacitam animi cogitationem conſtitiſſe. Atq; in eo quod mox ſequitur,

At Ieſus uidens cogitationes cordis,) ſignificat ſe de cogitatiõe loqui. Eſt enim & hic eadem uox, διαλογισμόν. Eſt aũt in hoc loco magna inter euangeliſtas diuerſitas, quæ tamen haud magno negocio redigi poteſt in concordiã. Iã articulus Græc⁹, quem addit Lucas, τὸ, τίς ἂν εἴη μείζων, ita reddi potuit, De hoc quis nã eſſet futurus maior, ſiue maximus.

In eis.) ἐν αὐτοῖς, id eſt, Inter eos.

Hic maior eſt.) Græce ſic habet, ὁ γὰρ μικρότερος ἐν πᾶσιν ὑμῖν ὑπάρχων, οὗτος ἔσται μέγας, id eſt, Qui enim minor fuerit inter uos omnes, hic magnus erit. Iam ante demonſtratum eſt, magnum dici magnatem, & minorem infimatem.

In ciuitatem.) εἰς κώμην, id eſt, In caſtellum. Nam ita plerũq; uertit: tametſi quidam codices habent πόλιν, id eſt, Ciuitatem. Atq; ita legiſſe uidetur interpres. Nam aliquanto poſt, εἰς ἑτέραν κώμην, uertit In aliud caſtellum.

Facies eius erat euntis.) τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευομένου, id eſt, Facies eius erat uadẽs. Quanquàm nihil refert ad ſententiam. Et utinam frequentius id auſus eſſet, Euangeliſtæ ſenſum magis quàm uerba reddere. Sicut enim oculi loqui dicuntur, quæ innuunt quod dictum uelis, ita facies ire dicitur, quæ præ ſe ferat iter aliquò deſtinatum eſſe.

Vis dicimus.) θέλεις εἴπωμεν, id eſt, Vis dicamus.

Additum aliquid apud Græcos.

Et conſumat illos.) ὡς καὶ Ἠλίας ἐποίησε, id eſt, Quemadmodum & Helias fecit. Hoc additum reperio in Græcorum codicibus, quos quidem uiderim omnibus. Verum haud ſcio, an uelut ab explicante locum aliquo ſit hoc aſſcriptum. Neq; enim in ullo ueterũ exẽplariorum noſtrorum comperi, etiamſi ſic legit & Theophylactus.

Non uenit animas perdere, ſed ſeruare.) In Græcis, quos uidere memini, codicibus additur hominum, ſed reclamantibus uetuſtis exemplaribus pluribus, atq; etiam uulgatis, nec refert ad ſenſum. Quin totum hoc: Filius hominis non uenit animas perdere, ſed ſaluare, nõ attigit Theophylactus, nec legẽs, nec interpretãs. quod an caſu acciderit incertũ.

Vbi caput ſuum reclinet.) Suum apud Latinos additum admonuimus aliâs.

Quocunque ieris.) ἀπέρχῃ, id eſt, Abieris.

Renunciare ijs quæ domi ſunt.) Ex Græcis nõ liquet an legẽdum ſit, Iis quæ domi ſunt, an ijs qui domi ſunt. Niſi quod uetuſtiſſimus codex habebat Iis q domi ſunt, genere maſculino, conſentiente & Corſendoncenſi exemplari, nimirum ut ad perſonam referatur. Quanquàm idem Lucas eodem uerbo ſic uſus eſt huius euangelij capite decimoquarto ut ad rem pertineat, Niſi quis renunciauerit, & cætera. Quemadmodum & hominem iubemus

bemus ualere,& uoluptates ualere iubemus. Poterat igitur & hic accipi,renunciare negocijs domesticis. Quod interpres hic uertit Renunciare,alibi uertit ualefacere:uelut in epistola ad Corinthios posteriore,capite secundo,ἀλλ' ἀποταξάμην ὑμῖν,Sed ualefaciens eis. Rursus in actis apostolorum capite uicesimo:Et exhortatus eum,ualedixit. Nam illic interpres legisse uidetur ἀποταξάμενος,licet nostri codices habent ἀσπασάμενος. Rursum eiusdem operis capite decimo octauo,Fratribus ualefaciēs nauigauit in Syriam, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμην. Est autem proprie ἀποτάσσεσθαι,mandatis ijs,quæ uelis, aliquem dimittere. An idem polleat renunciandi uerbum,mihi non admodum liquet. Aliquoties renunciare,comperio positum,pro nunciare quod gestum est,aliquoties pro nuncio misso interdicere, ut Renūciauit illi hospitium,apud Ciceronem,& apud Terētium,Alteri illi renunciaui,cuius nuptias recusarat. Nos,quo dilucidior esset sermo,uertimus ualedicere,pro renunciare. *Renunciare quid sit.*

Nemo mittens manum.) ἐπιβαλὼν, καὶ βλέπων. Alterum participium est præteriti temporis,alterum præsentis. Ea sic cōmode reddi poterant,Nemo si postquàm admouit manum aratro,in tergum respexerit,accommodus est regno dei.

EX CAPITE DECIMO.

Et alios septuaginta duos.) Quod Laurentius arguit interpretes ueteris testamenti,cum numero fuerint septuaginta duo,quippe è singulis tribubus delecti sex,tamen incertum errore,an studio septuaginta uocari, nō aliter quàm apud Rhomanos Centumuiri dicti sunt iudices è singulis tribubus, quæ triginta quinq; erant,delecti terni,utiq; numero cētum & quinq;. Verum sit nec ne,non admodum arbitror ad hunc locum pertinere. Certe ,pbabile est. Illud mirum quod è septuaginta discipulis fecerint septuaginta duos:uelut idem oportuerit factum in discipulis,quod factum est in Septuaginta interpretibus,cum apostolos duodecim elegerit. Verum non hos quidem è singulis tribubus singulos. Cæterum Græci codices consentiunt in Septuaginta. Atq; ita legisse uidetur & diuus Ambrosius, cum exponens hunc locum:Ecce ego mitto uos,sicut oues inter lupos,Ad septuaginta,inquit, discipulos dicit hoc. Pro nobis facit & typus ueteris testamēti,ubi duodecim fontes,& septuaginta palmæ in deserto repertæ,præfigurant duodecim apostolos & septuaginta discipulos. Quin & Dorotheus martyr in compendio rerum apostolicarum & propheticarum nominatim recensens discipulos,septuaginta dūtaxat facit,nō septuaginta duos. Et tamē paulo inferius repetūtur septuaginta duo. Reuersi sunt aūt septuaginta duo cū gaudio,ut appareat non casu,sed studio factū. Atq; in hoc mire cōsentiunt exemplaria Latinorum. *Discipuli septuaginta.* *Dorotheus Martyr.*

Rogate autem.) Rogate igitur legendum est, δεήθητε οὖν.

Vt mittat operarios.) ὅπως ἐκβάλλῃ, id est, Vt extrudat,siue eijciat: ut intelligamus,aut inuitos emittendos,aut celeriter extrudendos,ut annotatum est in superioribus.

Inter lupos.) ὡς μέσῳ λύκων, id est,In medio luporum. Et Valla mauult,Velut oues, quàm sicut oues.

Sin autem.) εἰ δὲ μήγε, id est,Sin minus,hoc est,Si non fuerit illic filius pacis. Nec est,

Quæ apud illos sunt,) Sed τὰ παρ' αὐτῶν, hoc est,Quæ ab illis offeruntur,alioqui dixisset,τὰ παρ' αὐτοῖς.

Pœniterent.) μετενόησαν. Cur non potius pœnituissent,cū sit præteriti temporis? quandoquidem hoc uerbū personaliter usurpatum ex Pacuuio,citat Nonius Marcellus. Alijs magis arridet periphrasis Scelerum pœnitentiam egissent:quæ hoc sanè loco, non pessime quadrat,quod mentio fiat de sacco & Cinere. Et quanctā resipiscētem sequitur dolor, de ijs quæ præcesserunt,non tamen Græcis μετάνοια dicitur à pœna,nec Latinis, ut opinor,pœnitere,sed potius à ponè tenendo,quod post factū teneamus & intelligamus errorem. Postremo qui resipiscit,non statim à sceleribus resipiscit,sed interdum ab ignorantia aut errore simplici.

Qui uos spernit,me spernit.) Hieronymus alicubi uertit, Qui uos reprobat,me reprobat. Est enim Græcum uerbum ἀθετῶ,quod est reijcit & auersatur, & ita legit Cyprianus in epistola ad Cornelium fratrem. Et hunc locum detorquemus ad nostram tyrannidē. Christum spernit,qui spernit episcopum,qui spernit pontificem:uerum est,sed apostolorum similes *Qui uos spernit, meū agentes negocium.*

rum ſimiles, & Chriſti negocium agentes,qui uos tales ſpernit, me ſperni. Sãtaputri q demus operam,ut meminerimus officij:ſacerdotes tales eſſe ſtudeant,quales erãt apoſtoli,nos ut Chriſtum ipſum recipiemus & obtemperabimus.Cæterum ubi ſacerdos tyrannum agit,uentris negocium perſequitur,non Chriſti,neſcio an in tempore citetur, Qui uos ſpernit,me ſpernit.

Septuaginta duo.

Reuerſi ſunt aũt ſeptuaginta duo.) Rurſum addidit duo,cũ Græcis nõ ſint niſi ſeptuaginta. Ecce dedi.) ἰδοὺ δίδωμι,id eſt,Ecce do.

Varia lectio.

Exultauit in ſpiritu ſancto.) ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς,id eſt,In eadem hora exultauit ſpiritu Ieſus.Nec additur ſancto,nec præpoſitio in,ſed refragantibus uetuſtis Latinorum exemplaribus,In quibus ut apponitur epitheton ſancto, ita Ieſu nomen non apponitur.Certe articulus facit,ut de ſpiritu ſancto intellígamus.

Paruulis.) νηπίοις.Quod hoc ſanè loco magis uertẽdum erat,Stultis, aut inſipiẽtibus, ut opponatur ei,quod præceſſit Sapiẽtibus, niſi ſermo duriuſculus uideretur.Quãquàm & de hoc dictum eſt aliâs.

Etiam pater.) ναί.Quod ſuperius uertit,utiq;.Eſt autem aduerbium confirmantis.

Quoniã ſic placuit ante te.) ὅτι οὕτως ἐγένετο εὐδοκία ἔμπροσθέν σου,id eſt, Quia ſic fuit bona uoluntas coram te. Sic enim uertit Hieronymus.

Omnia mihi tradita.) Ante hæc uerba Græci codices aliquot addunt, καὶ στραφεὶς πρὸς μαθητὰς εἶπε,id eſt,Et conuerſus ad diſcipulos dixit.Deinde ſequitur,

Omnia mihi tradita ſunt.) Et error hinc ortus, quod mox ſequitur eadem oratio,

Et conuerſus ad diſcipulos ſuos.) Verum hic addit Græcus codex, κατιδίαν,id eſt,Seorſim,atq; ita ſeparatur à ſuperiore,licet reclament Latinorum exemplaria.

Pro ſuſcipiẽs ſuſpiciens deprauate.

Suſpiciens autem Ieſus.) ὑπολαβὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς,id eſt, Suſcipiens autem Ieſus.Atq; ita legitur in antiquiſſimis Latinorum exemplaribus.Poſitum eſt autem ſuſcipiens, pro excipiens & ſuccedens in uicem reſpondendi.Ad eundem modum Vergilius:

Excipit Aſcanius. Et Xenophon,καὶ ὁ κῦρος ὑπολαβὼν εἶπε,id eſt,Et Cyrus ſuſcipiẽs dixit.Ne id quidem commiſſum eſt interpretis uicio,ſed ſcioli cuiuſpiam, cui uiſum eſt ſuſcipiens hoc loco nihil ſignificare,& uertit in ſuſpiciens:quaſi Ieſus reſponſurus homini ſuſpexerit in cœlũ. Semiuiuo.) ἀφέντες ἡμιθανῆ, id eſt,Relicto ſemimortuo.Quanquã id quidem ad ſententiam nihil habet momenti.

Stabulum pro diuerſorio.

In ſtabulum.) εἰς πανδοχεῖον,id eſt,In diuerſorium. Nam Græca uox hinc dicta eſt, quod accipiat quoslibet,quod Latini uocant diuerſorium meritorium.Nec interpres ſenſit de ſtabulo iumentorũ,ſed de loco in quo ſtatur. Vnde & ſtabulari dicũtur,qui locũ habent alicubi. Et altera die.) καὶ ἐπὶ τὴν αὔριον,id eſt,Poſtero die.

Stabulario.) πανδοχεῖ,id eſt,Hoſpiti,ſed meritorio.

In quoddam caſtellum.) εἰς κώμην τινὰ,id eſt,Oppidulum,ſiue uicum quendam.ne quis imaginetur arcem potentem ſimilem iis,quæ nunc caſtella uulgo uocantur.

Satagebat.

Satagebat.) περιεσπᾶτο,id eſt,Diſtrahebatur,ſiue diſtendebatur.Quanquàm interpres elegantius uertit,quàm ut rudis lector animaduertat. Siquidem ſatagere proprie eſt, anxie torqueri difficultate rei conficiendæ. At Græca uox aptius quadrat cum eo quod ſequitur: Porrò unum eſt neceſſarium. Pugnant enim diſtrahi & intentum eſſe in uno.

Circa frequẽs miniſterium.) περὶ πολλὴν διακονίαν, id eſt, Circa multã miniſtrationem.

Erga plurima.) περὶ πολλά,id eſt,Circa multa,ſiue plura:ſuffragantibus & antiquiſſimis libris nõnullis. Et haud ſcio an interpres ſcripſerit plura,p multa.Quod ita quiſpiam uertit in plurima,ut in preculis ſolẽnibus,legimus plurimorũ martyrum, pro plurium.

Optimã pro bonam.

Optimam partem.) τὴν ἀγαθὴν μερίδα,id eſt,Bonam partem:niſi quod articulus additus declarat pluſculum,nempe partem illam certam,quæ uere bona ſit. Auguſtinus ſermone in Lucam uiceſimo ſexto,non optimam legit,ſed meliorem: Meliorem, inquiens, partem elegit,non tu malam,ſed illa meliorem. Neq; ſecus legiſſe uidetur Ambroſius,in commentariolis hæc ſubijciens,Nec Martha tamen in bono miniſterio reprehenditur,ſed Maria quod meliorem partem ſibi elegerit,antefertur. Sunt quibus placeat iuxta proprietatẽ Hebræi ſermonis poſitiuum poſitũ uice comparatiui aut ſuperlatiui,quod ea lingua careat huiuſmodi uocibus.Quod quidem commentum ut mihi non uſquequaq; diſplicet,

ita non

ita non uideo cur hic magis ualere debeat,quàm alijs locis ter centum.

EX CAPITE VNDECIMO.

DA nobis hodie.) Hic uariant Græci codices. In nonnullis ſcriptum erat,δὸς ἡμῖν τὸ καθ᾽ ἡμέραν,id eſt,Da nobis cotidie. Atq; ita ſcriptum erat in codice aureo. Quanꝯ de hoc aliâs dictum aliquanto copioſius.

Sed libera nos à malo.) Hoc in quibuſdam Latinis exemplaribus apud Lucam non additur,ſicut & alia nonnulla,quæ uidẽtur ex alijs Euãgeliſtis adiecta,ne uiderẽtur diſſentire. Id quod conijcio factum & alijs item compluribus locis. Siquidem apud Lucam hæc oratio multo pauciora complectitur quàm apud cæteros, ad hunc modum,Pater,ſanctificetur nomen tuum,adueniat regnũ tuũ. Panem noſtrum cotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata noſtra,ſiquidem & ipſi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Sic enim habebatur ſcriptũ in ueteriſſimis codicibus,quos id temporis nobis exhibebant Amorbachij. Paulinum & Corſendoncenſe,nec admodum hinc diſcrepant,nec omnino conſentiunt, ne inter ſe quidẽ. In Græcis codicibus precatio dominica ferebatur abſoluta,excepta coronide,quam additam aliâs indicauimus. Vel hinc palàm eſt,quàm Euangeliſtæ nõ fuerint ſuperſtitioſi de uerbis. Præſcripſerat hanc precandi formam,non epiſcopus quiſpiam,non pontifex Rhomanus,ſed ipſe Chriſtus,& tamen in tantula precatiuncula,quantam partem omiſit Lucas. Et certe conſentaneum uero eſt,eum ſic oraſſe,ut nobis orandi formam tradit autore Chriſto. Et ubi ſunt interim qui miſere trepidant,quoties ex humanis preculis uocula fuerit omiſſa? At ijdem fortes ſunt & intrepidi,quoties uirulenta lingua fratris lacerant famã? Nec hoc dixerim,quo minus attenti ſimus in precib⁹,ſed ne præpoſtere ſimus ſupſtitioſi.

Precatio dominica iuxta Lucam.

Contra ſuperſtitioſos in dicẽdis preculis

Commoda.) χῆσον,id eſt,Mutua,ſiue mutuum da. Quãꝯ Græca uox anceps eſt. Cõmodatur enim,cuius uſus modo præſtatur,ut equus,ueſtis,patella. Mutuum datur,quod uſu abſumitur,ut oleum,triticum,aut quod non idem redditur.

Cõmodare Mutuũ dare.

Si perſeuerauerit pulſans.) Hæc in pleriſq; Græcorum codicibus non repperi, conſentiente uetuſtiſſimo codice Latino,quẽ exhibuit bibliotheca eccleſiæ Paulinæ apud Londinum,ſed diſſentiente Corſendoncenſi.

Additum aliunde.

Propter improbitatem.) διά γε τὴν ἀναίδειαν,id eſt,Propter impudentiam. Eleganter quidem uertit interpres,ſi modo recte intelligatur.

Quis ex uobis patrem.) Græca nõnihil diſcrepant, τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον,id eſt,Quem autem ex uobis patrem,poſcet filius panẽ. Ea nos reddidimus in hunc modum,Quis autem ex uobis pater à quo ſi filius petierit panem,num lapidẽ dabit illi? Quanꝯ & hic ſermo duriuſculus eſt,opinor ex idiomate linguæ Hebrææ. Videtur autẽ alluſum ad iocum uulgarem,quo panem expectanti lapidẽ porrigunt, iuxta Plautinum illud,Altera manu fert lapidem,panem oſtentat altera. Item ſcorpium porrigunt uacuo ouí putamini incluſum. Sic & ipſæ dipſades fallunt, ſtruthiocamelorum inanibus putaminibus occultantes ſeſe.

Sermo perturbatior.

Bona data.) ἀγαθὰ δόματα, id eſt,Bonas dationes,ſi ſic liceat loqui.

Dabit ſpiritum bonũ.) Græci codices qui tum aderant habebant πνεῦμα ἅγιον, id eſt, Spiritũ ſanctũ,ſed magno conſenſu reclamantibus exemplaribus Latinis, etiam uetuſtis, quibus ego ſanè magis aſſentior. Ex Ambroſio,quoniã carptim iſta tractat,nihil põt elici.

Diuerſa lectio

Valla taxatus

Et illud erat mutum.) Hallucinatur & hoc loco Valla,in mutum & mutus, κωφὸν & κωφὸς,putans utrobiq; ſurdum uertendum fuiſſe non mutum,aut nõ intelligens,aut certe non animaduertens utrunq; Græcis ſonare κωφὸν,quemadmodum & mox,Omne regnum in ſeipſum diuiſum,mauult In ſeipſo,ſiue ſuper ſeipſum,cum ſit Aduerſus ſeipſum, quod Græcis hæc propoſitio ſit anceps,ut ferè ſunt omnes.

Deſolabitur.) ἐρημοῦται,id eſt,Deſolatur. Et paulo poſt,πίπτει,id eſt,Cadit,nõ cadet, ſuffragantibus & antiquiſſimis exemplaribus Latinis.

Vniuerſa arma.) τὴν πανοπλίαν. Qua uoce Græci declarant,quicquid ad iuſtum apparatum armati uiri pertinet.

Auferet.) αἴρει, id eſt,Tollit.& Diſtribuit,non diſtribuet διαδίδωσιν, ut præſentis ſint tẽporis,non futuri. Nec enim uaticinatur,quid futurum ſit,ſed quod fieri ſoleat ꝓponit.

ſimilitudinẽ conferens. Inuenit eam ſcopis mundatam.) ἐυρίσκει, id eſt, Inuenit, præſentis temporis, prima ſyllaba acuta.

Scopis mundatam.) Græci codices addunt, καὶ κεκοσμημένην, id eſt, Et ornatam, quod haud ſcio an ex alijs Euangeliſtis ſit huc aſſcriptum, Cæterum illud Scopis mũdatam, Græcis unica dictio eſt σεσαρωμένην, id eſt, Verſam à uerbo uerro, non uerto,

In pace ſunt omnia quæ poſſidet.) τὰ ὑπάρχοντα, id eſt, Ea quæ poſſidet, conſentiente codice aureo. Quinimo.) μενοιγε. Ea coniunctio neque negat quod dictum, neq; reijcit, ſed infert quod eſt certius. Vides autem ut hic quoq; Chriſtus ſui ſimilis, haud multum tribuit cognationis affectui.

Chriſtus parũ tribuit affectui cognationis.

Turbis autem concurrentibus.) ἐπαθροιζομένων, id eſt, Coacceruantibus, conglobantibus, ſiue cõdenſantibus ſe, aut Cum turbæ denſius affluerent. Græcis enim σαναθροισμὸς dicitur cum omnia confertim in unum conferuntur locum.

Pluſq; Solomon hic.) ὧδε, Hic, aduerbium eſt, hoc loco, non pronomen. Similiter & paulo inferius, Pluſquam Iona hic.

Lucerna corporis tui.) Tui non additur à Græcis, & ſenſus magis quadrat eo amoto. Fit enim catholica ſententia, ut & ſuperius indicauimus.

Tui additum.

Ne lumen quod in te eſt.) μὴ τὸ φῶς. Poteſt accipi, & Num lumen quod in te eſt: &c. quod aduerbium μὴ ad utrunq; ſenſum ſit accõmodum, interrogantis & prohibentis.

Et quemadmodũ lucerna.) ὡς ὅταν ἀστραπῇ φωτίζῃ σε, Vt cum lucerna fulgore illuminat te. Vt ſit ſenſus, non aliter tuum corpus erit lucidum oculo puro, quàm domus tua lucida eſt tibi, accenſa lucerna. Nec eſt Illuminabit, ſed illuminat. Alioqui ſermo uideri poſſit ſubabſurdus, ſi totum lucidum fuerit, totum lucidum erit. Proinde nos de noſtro adiecimus, Sic, quo magis ſentiretur collatio.

Baptizatus eſſet) ἐβαπτίσθη. Cur nõ potius lotus eſſet, cũ de ſimplici manuũ lotiõe loquatur?

Baptizatus p lotus.

Catini.) τοῦ πίνακος. Quod nõ ſolũ catinum, ſed etiam quadram aut tabellam ſignificat.

Intus eſt ueſtrum.) Veſtri mauult Laurentius, ut ſit genitiuus pronominis primitiui.

Quod ſupereſt.) τὰ ἐνόντα. Diuerſa uox eſt ab ea quæ frequẽtior eſt ac tritior, τὰ λοιπόν. Cæterum quod noſter interpres uertit, Quod ſupereſt, longe ſecus interpretatur Theophylactus. Eius uerba ſubſcribam, τὰ ἐνόντα, ὅτουτέστι, τὰ ὑπάρχοντα ὑμῖν. καλῶς δὲ εἶπεν ἐνόντα καὶ οὐκ εἶπεν ὄντα, διότι τὰ χρήματα ἔνεισι τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοχρημάτου, καὶ ἐκεῖθεν ἴδιόν ἐστιν αὐτῇ. διὸ καὶ ὁ Δαβὶδ φησί. μὴ προσίθοιτο τὸν καρδίαν ὑμῶν πλοῦτος, id eſt, Quæ inſunt igitur, hoc eſt, quæ ſuppetunt uobis. Recte autem dixit quæ inſunt, & non dixit quæ ſunt, propterea quod pecuniæ inſint cordi auari, atq; inſideant ei. Quapropter & Dauid monet non apponendum eſſe cor diuitijs. Theophylactus accipere uidetur, ut τὰ ἐνόντα, & ἐλεημοσύνην appoſitiue iungantur, Date res ueſtras eleemoſynã. Poteſt aũt & ſic accipi ut ſubaudiatur κατὰ, iuxta ea quæ ſuppetunt uobis, date eleemoſynã. Interpres intellexiſſe uidet, iuxta ea quæ ſũt in uobis. At quod præterijt nõ eſt in nobis, atq; ob id uertit, Quod ſupereſt. Illud adnotandum, cum modo fecerit mentionem rapinæ, in remedio non fieri mentionem reſtitutionis, tantum pollicetur eleemoſyna data, omnia fore munda.

Quod ſupeſt τὰ ἐνόντα.

Verũtamen date eleemoſynam.) πλὴν δότε ἐλεημοσύνην. Anceps eſt, utrum ſit date an datis, indicandi modo an imperandi. Iuxta poſteriorem lectionem ſenſus erit, Exiſtimatis uos data eleemoſyna liberari ab omni rapina, ſi paululum ex ea cõtuleritis in pauperes? Siquidem obijcit alibi Phariſæis, quod eleemoſynam ſuam facerent coram hominibus. Iuxta priorem lectionem ſenſus manifeſtus eſt. Sed tamen hæc adhortatio duriuſcule cohæret cum ijs quæ præcedunt ac ſequuntur, quæ magis exprobrationem habent quàm admonitionem. Alioqui qui conuenit, ut quos modo fecerit tam ſceleroſos, ſubito data eleemoſyna uelit undiquaq; mundos uideri?

Duplex ſenſus

Qui decimatis) Græcis eſt ὅτι quia, quemadmodũ & in cæteris conſentit exẽplar aureũ.

Mentam.) ἡδύοσμον. Vox dicta ab odoris gratia. Nominat aũt duas herbas uiles, nec admodũ neceſſarias ad uſum humanæ uitæ. Et Oẽne olus, dixit pro quoduis olus, hoc eſt quantũlibet contemptũ, inſignem illorũ notans auaritiã. Etiãſi diuus Ambroſius decimatis accipere uidetur, pro decimas datis. Sic enim ſcribit, Breuiter aũt uitia eorũ multa perſtringit, qui uiliorũ fructuũ decimis conferendis omne ſtudiũ intendunt ſuum. Cũq; hac ſententia

Decimare pro decimas dare.

ſententia magis congruit quod ſequitur: Et præteritis iudicium & charitatem dei. Iudiciū hominum eſt, cū quis ex huiuſmodi obſeruatiunculis iudicatur pius, ſi qs crebro ieiunet, ſi quis multum precularū dicat, ſi quis ſordide ueſtiatur. Iudiciū dei eſt, cū ex animi affectu pietas hominis æſtimatur. Charitas hominū eſt, cū leuiculo beneficio iuuatur quiſpiam, quod aliquoties præſtabat collatū nō eſſe. Charitas dei eſt, cū in his ſuccurrit homini, quæ ad illius æternā ſalutē pertinent, cū hic affectus præſtatur & inimicis. Et haud ſcio, an hic Chriſti ſermo ad iſtos pertineat, qui benignitate ſua rem augēt monaſteriorū, aut collegio rū, fortaſſis etiā pontificū opibus plus ſatis affluentiū, præteritis egenis, nōnunq; cognatis, aut etiā liberis. Quæ portari non poſſunt.) δυσβάσακτα, id eſt, Difficilia portatu.

Non tangitis ſarcinas.) τῆς φορτίοις. Idem uerbum quod modo uertit onera. Et ſignificantius erat Attingitis, quàm tangitis, & appoſitius ad Græcam uocem. Hic locus ad eos pertinet, qui conſtitutionibus humanis illaqueant populum, non aliò ſpectantibus quàm ad cōmodū eorū qui inſtituunt. Quod conſentitis.) συνευδοκεῖτε, id eſt, Comprobatis.

Inter altare & ædem.) καὶ τὸ οἴκου, id eſt, Domum, ſed partem templi intelligit.

Super generationem.) γενεὰ, quo ſæpe utuntur ſacræ literæ, Græcis ſonat ætatem. Neque enim eſt hic eadem uox, qua Matthæus utitur in generatione Chriſti.

Ita dico uobis.) Ita non eſt hic οὕτως, ſed ναί, quod aliquoties tranſfert Etiam, aliquoties utiq; aduerbium uehementer affirmantis. Verti poterat profecto ſiue certe. *Ita pro etiam*

Tuliſtis clauem.) ἤρατε. A tollo, hoc eſt, Recepiſtis in uos. Tollimus enim gladium aditer, & tollimus, quod ab alijs auferimus.

Inſiſtere.) συνέχειν, id eſt, Cohibere. Verum emendatiores codices habebant ἐνέχειν, id eſt, Imminere, ſiue urgere, atq; ita conſentaneum eſt interpretem legiſſe.

Et os eius opprimere.) ἀποστομίζειν. Interpres legiſſe uidetur ἐπιστομίζειν, quod ſignificat obturare os, nec ſinere loqui. At Græci codices habent, ἀποστομίζειν, quod magis ſignificat pendere ab ore, & obſeruare quid dicatur. Atq; id longe rectius quadrat cum ijs quæ præceſſerunt & ſequuntur: Inſiſtebant ei, & inſidiabantur, & quærentes capere aliquid ex ore eius. Nec enim hæc competunt in eum qui occludat os loquentis. Denique adhūc modum interpretantur Græci interpretes. Quod ſi quis mihi parū habet fidei, ipſius Theophylacti uerba ſubſcribam, quod ad hunc attinet locum, καὶ δὲ ἀποστομίζειν αὐτὸν ἔρξαντο. τοῦτ' ἔστι πυκνῶς ἐρωτᾶν αὐτὸν καὶ ἀπορεῖν. γίνεται γὰρ τὸ ἀποστομίζειν, ὅταν πλείονες ἐρωτῶσιν ἕνα, πρὸς ἄλλων καὶ ἄλλων ὑποθέσεων. τότε γὰρ μὲ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι, ἔμφασιν δίδωσι τοῦ ἀνοήτου. δύναται ἀποφεύγειν. τοῦτ' οὖν ἐσοφίζοντο καὶ οἱ κατάρατοι ἐκεῖνοι καὶ χρυσ. πάλιν δὲ ἐρωτῶντες τὸν ἕνα, ἐδόκουν ἀποστοματίζειν, αὐτὸ μὴ εἰς ἀπορίαν ἄγειν, ὡς μὲ δυνάμενον ἀποκρίνεσθαι. ὅπερ εἰκότως ἐγένετο. πῶς γὰρ ὁ εἷς δύναιτο πολλοῖς ἀποκρίνεσθαι, ἄλλα καὶ ἄλλα ἐρωτῶσι; δύναται δὲ τὸ ἀποστομίζειν καὶ οὕτως νοεῖσθαι, ἀντὶ τοῦ παγιδεύειν αὐτὸν, καὶ ἀπὸ τοῦ στόματος κρατεῖν. ὅταν γάρ τις κρατηθῇ ἀφ' ὧν λέγει, ἀποστομίζεσθαι δοκεῖ, τοῦτ' ἔστιν ἀπὸ τοῦ στόματος ἑλκεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. δόλοι δὲ τοῦτο καὶ τὰ ἐφεξῆς. ζητοῦντες γάρ, φησὶ, θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. ὅπερ γὰρ πρὸ ὀλίγου εἶπεν ἀποστοματίζειν, τοῦτο νῦν λέγει θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Quæ nec transferre grauabor in gratiam eorū, qui Græce neſciunt. Verū ἀποστομίζειν etiā illū cœperūt, hoc eſt, frequēter interrogare eū, & perplexū reddere. Fit em τὸ ἀποστομίζειν, cū plures interrogāt unū de alijs atq; alijs argumētis. tū em qui non poteſt reſpondere, ſpeciē præbet ſtulti, quod hæreat. Hoc ſanè tāc moliebant etiā ſceleſti illi aduerſus Chriſtū. Nam cū multi interrogarēt unū, uidebant ἀποστομίζειν illū, & ad hæſitātiam deducere, ut q nō poſſet reſpōdere id quod ꝓbabiliter accidiſſet. Quo pacto enim unus poſſet multis reſpōdere, alia atq; alia interrogātibus? Quanq; poteſt ἀποστομίζειν & ſic accipi ꝓ eo, quod eſt illaqueare eū, & ab ore capere. Cū em quis capitur ex his, quæ dicit, ἀποστομίζεσθαι uidet, hoc eſt, ab ore trahi ac condēnari. Declarant aūt hoc & ea quæ ſequūtur: Quærētes enim, inquit, uenari quippiā ex ore illius. quod enim paulo ante dixerat ἀποστομίζειν, hoc nūc dicit uenari quippiā ex ore eius. Hactenus Theophylactus. Cæterū ne Laurētius quidē, ſatis attentus fuit, hoc loco, qui ἀποστομίζειν, ſiue ἀποστοματίζειν, nā utrūq; reperio, putat unico uerbo reddi potuiſſe, interpellare, ſiue obſtrepere, ſiue obloq. Et tn is ἀποστοματίζειν legit, nō ἐπιστομίζειν. Eqdē non memini legere uerbū hoc apud alios autores præter q̄ apud paucos, nēpe Athenæū lib. Dipnoſophiſtarū octauo, ꝓ eo quod

Os opprimere an recte uerſum.

Laurētius nō ſatisfacit.

ἀποστομαπίζειν, ore reddere.

est memoriter recitare, nullo codicis auxilio, quod uulgo dicunt oretenus dicere. Eius uerba subscribam, καὶ ὁ Πλούταρχος ἔφη ξοδιακὴν εἶναι λεγομένην ἱστορίαν, ἣν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπομνημονεύειν οὐ δύνασθαι, διὰ πάνυ πρὸ πολλοῦ ἐντετυχηκέναι, διὰ ταῦτα περιέχοντι βιβλίῳ, id est, Et Plutarchus aiebat esse fabulam, quæ Rhodiaca diceretur, sed quam in præsentia non posset memoriter referre: quod ante plurimum temporis incidisset in eum librum, in quo illa continerentur. Astipulatur & Hesychius, ἀπομνημονεύειν, inquiens, ἀπὸ μνήμης ἀξιοῦν λέγειν, id est, Memoriter uelle dicere. Quanquàm idem mox interpretatur ἀποστομίζων φιμοῖν, id est, Obturans siue occludens os. Quod quidem posterius, propius accedit ad sensum Euangelistæ. Verum haud scio an ἐπιστομίζειν legendum sit, p ἀποστομίζειν. Quo uerbo usus est Athenæus eodē in libro paulo inferius, πάντας δ' ἐπιστομίζειν περῶμεν, οὐδενὸς μὲν ἀμαθίαν κατέγνως, σαυτὸν δὲ ἀποφαίνεις κενόφρονα λεβηρίδα, id est, Etenim dum omnibus studes occludere os, non alios insciticæ condemnas, sed teipsum ostendis inaniorem leberide. Consimilem in modum usus est Paulus in epistola ad Titum capite primo, οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, ubi Hieronymus uertit silentium indici. Theophylactus interpres, redargui. Cuius uerbi meminit Iulius Pollux libro secundo, exponēs ἐπιστομίσαι, τὸν ἐπιχεῖρειν τὸν λέγοντα, id est, Cohibere loquentem. Idem indicat ἀποστοματίζεσθαι, & apud Platonem inueniri, qui scripserit alicubi, τοὺς παῖδας ἀποστοματίζεσθαι, quoties exigentibus præceptoribus pueri reddunt memoriter quæ præcepta sunt. Quin & ipsum quod redditur, ἀποστοματίζεσθαι dici, ut uel ad rem, uel ad personam referatur. Quæ nobis apud idoneos autores super hoc uerbo comperta sunt, in medium attuli, prudenti lectori iudicium relinquens ac delectum.

ἐπιστομίζειν occludere os.

EX CAPITE DVODECIMO.

Multis turbis.) ἐπὶ μυριάδων τ' ὄχλου, id est, Myriadibus turbæ. Myrias autem Græce significat decem milia. Quanctē ea uoce abutuntur pro innumerabili multitudine. Vnde uerti poterat, Innumera turbæ multitudo. Nec est,

Concurrentibus.) ἐπισυναχθέντων, id est, Simul aggregatis.

Ad discipulos.) Hic Græci addunt πρῶτον, id est, Prius, siue primum. Quanctē aduerbium ita positum est, ut possit utrouis referri, primum dixit ad discipulos, siue primum attendite. Deinde est,

Attendite uobismetipsis.) προσέχετε ἑαυτοῖς.

Reuelabitur.) Reuelabitur est Græce, & Sciet, nō sciatur, ἀποκαλυφθήσεται, γνωσθήσεται.

Cubicula ταμεῖα.

In cubiculo.) ἐν τοῖς ταμείοις, id est, In penetralibus, siue intimis ædium.

Dupondio.) Exposuit interpres quod uertit. Nam Græce est, ἀσσαρίων δύο, id est, Assibus duobus. Quanquàm Græca uox diminutiua est, sicut & passerculi.

In obliuione.) ἐπιλελησμένον. Quasi passiue dicas oblitum.

Ita dico uobis.) Rursum est ναί, de quo modo admonui. Affirmantis aduerbium.

Respondere ἀπολογεῖσθαι

Qualiter aut quid respondeatis.) τί ἀπολογήσησθε, id est, Quid responsuri sitis, sed pro prie accusanti. Hoc est, quibus modis uerba facturi sitis, & qua ratione instituturi defensionem, quidue adducturi pro defensione causæ, quemadmodum uulgus reorum facit, qui solent utroq; modo periclitari, si uel formam agendi nesciant, uel parum instructi sint, ad refellendum quod obijcitur.

Confessus fuerit me.) Græce est, ἐν ἐμοί, id est, In me. Sic non est, Cōfitebitur eum, sed in eo, id tamen ad sensum nihil refert, tantum est idiomatis Hebraici.

Ab omni auaricia.) Omni non additur in Græcis codicibus. Nec est simpliciter Auaricia, quæ magis dicitur φιλαργυρία, sed est, πλεονεξία, nomen à plus habendo dictum, quo sæpenūero usus est diuus Paulus. Vbi quis fraudatis alijs plus usurpat sibi cē par est.

Epulari.

Epulare.) εὐφραίνου, id est, Lætare. Necq enim opus erat repetere epulare, cū ante dictū sit, comede, bibe. Cæterum uerbum εὐφραίνομαι inde dictum, quod animo bene sit: omnes uitæ uoluptates complectitur, quibus animus oblectat se. Proinde in psalmis: Et uinum lætificat cor hominis, Græcis est, εὐφραίνει. At hic perpetuo uertit epulari. Nam & alibi quanto post,

Adducite uitulum saginatum & occidite & manducemus, & epulemur.) εὐφρανθῶμεν Ac rursum,

Et cœperunt

Et cœperũt omnes epulari.) ἐυφραινεσθαι. Id secutus opinor, quod epulari non sit simpliciter agere conuiuium, sed genialiter & opipare commessari.

Repetent.) ἀπαιτοῦσι, id est, Repetunt, siue reposcunt. Porrò Hieronymus subinde citat, ut sit præsentis temporis: & aptior est hypallage ad mox imminens periculum significandum. Cyprianus in precationem dominicam adducit his uerbis, Stulte hac nocte expostulatur anima tua.

Cuius erunt.) τίνι ἔσαι, id est, Cui erunt: hoc est, cui cedent, & quẽ dominum sortient.

Sic est qui sibi.) Est, non additur in Græcis exemplaribus, ut liberum sit subaudire, quod commodissimum sit.

Quibus non est cellarium.) Pro cellario Græcis idem uerbum est, quod iam aliquoties uertit, cubiculum, ταμεῖον. Qui proprie locus est in ædibus, in quibus esculẽta poculentáque reponuntur, à ταμιεύω, quod est dispensare uictum, & ταμίας promus condus. Porrò quod Laurentius cauillatur, cellam accipi pro uinaria duntaxat, & coruos esse hydropotas, bis errauit. Nam primũ, cella à celando dicta, non uini tantum recoditoriũ est. Deinde, si corui non bibunt uinũ, hoc magis facit ad sensum euangelicum, ut qui quouis potu contenti, quem passim obuium præbet omnibus natura, non egeant cellis uinarijs. *Laurentius taxatus.*

Pluris estis illis.) διαφέρετε οὖν πετεινῶν, id est, Præcellitis uolucribus. Nam διαφέρω tametsi significat differre, usurpatur tamen sæpenumero, p præstare & antecellere. In quem sensum usus est & Paulus, ad Philippen. cap. primo. Item ad Rhomanos cap. secundo.

Cogitãdo.) μεριμνῶν, id est, Sollicitudine. Quãcẽ Græce participiũ est, quasi dicas curãs, *Fœnum.*

Si autem fœnum.) τὸν χόρτον. Cur non potius gramen aut herba, quemadmodum & aliâs transtulit? Nisi forte nihil interest inter fœnum & gramen. Ad hoc enim adhibetur similitudo, ut intelligamus deum non neglecturum nos, cum curet & gramen, quod eodẽ die uiret, & defectum eodem die exarescit, maxime in æstuosis regionibus.

Quanto magis uos modicæ fidei.) Vos, accusandi casu profertur, ὑμᾶς, ut subaudias, uestiet. Et modicæ fidei, Græcis composita dictio est, ὀλιγόπιστοι, quod sonat parum fidentes. Nam fides est præstantis & fides est fidentis. Sic enim nos abutimur Christiani. *In sublime tolli.*

In sublime tolli.) μὴ μετεωρίζεσθαι. Quod non proprie pertinet ad tumorem, quod Græci uocant μεγάλα φρονεῖν, sed magis ne curemus ea quæ supra nos sunt. μετέωρα enim uocãtur, quæ sunt in nubibus, & in sublimi aëris regione. De qbus Meteorologica scripsit Aristoteles. Consentit cum doctrina Christi dictum illud Socraticum, Quæ supra nos, nihil ad nos. Nec uideo quomodo hæc particula quadret cum præcedentibus ac sequentibus, nisi sentiatur de ijs, qui ex astrorum cursu procul in futurum consulunt, qui ferè mos est diuitum ac principum.

Et iusticiam eius.) Hæc uerba non adduntur apud hunc Euangelistam, nec in Græcis, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, uerum ex alio loco huc translata sunt. Atq; adeo nec primum additur. Cõsentit cum Græca lectione codex aureus, atq; etiam Donatianici. In quibus scriptum repperi, Quærite regnum dei, & hæc omnia adijcientur &c. Verum quod deesse uidebatur in Luca, studiosus aliquis adiecit ex sexto cap. Matthæi.

Si sciret paterfamilias.) Lucas usus est uerbis præteriti temporis, Si scisset, uigilasset, & non sciuisset, ἠδει, ἐγρηγόρησεν, ἀφῆκε. Ponit enim ueluti parabolam alicuius, cuius domus perfossa sit.

Super familiam.) ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ, id est, Super famulicium, ut intelligas tantum præfectum famulis, non etiam liberis. Quod genus seruorum columen familiæ uocant. Iam illud, τίς ἄρα, Quisputas, uertit suo more pro quis, siue quisnam. Nec est, Constituit, præsentis temporis, sed κατασήσει constituet, futuri temporis, suffragante exemplari Paulino, licet in Matthæo habeatur Constituit. *Familia pro famulicio.*

Tritici mensuram.) σιτομέτριον. Referri potest ad omnem cibum. Id quod Latine uocant demensum, siue quod ad certum modum tribuatur, siue quod in singulos mẽses redderetur, ut Donato placet. Ita Terentius in Phormione: Quod ille unciatim uix de demẽso suo, suum defraudans genium comparsit miser. Et Plautus in Sticho: Vos meministis quot Calendis petere demensum cibum. Cæterum Græcis dictio cõposita est, σιτομέτριον, ex frumẽto & mensura, non ex tritico. Quanq; σῖτος Græcis aliquando frumentum, aliquando *σιτομέτριον*

quando mutato genere,quemlibet cibum significat. Neq; enim serui solo tritico alebãtur. Atq; illud Diuidet,est διχοτομήσει, id est, In duas diuidet partes,siue dissecabit.

Cum infidelibus.) μετὰ τῶν ἀπίστων, id est, Cum infidis, pro quo Matthæus dixit, Cum hypocritis. Nam qui fidus est,non simulat,neq; dissimulat.

Vapulabit multis.) Ac paulo post,plagis uapulauit. Cur non utrobiq; addidit plagis, aut utrobiq; omisit? Quandoquidẽ apud Græcos utrobiq; subaudit plagis. Verũ hoc nos distinctiõe corrupimus: etenim ablatiuus plagis,quem nos referimus ad paucis,ad digna fuerat referendũ, ἄξια πληγῶν,atq; ita utroq; loco in πολλὰς & ὀλίγας subaudiẽdũ πληγάς.

Varia lectio.

Et quid uolo nisi ut ardeat?) καὶ τί θέλω,εἰ ἤδη ἀνήφθη,id est,Et quid uolo,si iam accensus est? Etiam si secus legit Ambrosius ac Hieronymus,quorũ hic in Ionam ita citat,Ignẽ ueni mittere in terram,& quem uolo ut ardeat. Verum opinor pro quam, deprauatum fuisse quem. Nam alijs in locis quam inuenio. Apparet interpretem legisse,καὶ τί θέλω εἰ μὴ ἀνήφθαι,id est,Et quid uolo nisi accendi. Aut certe,quod uero propius est,τί θέλω,ἢ ἤδη ἀνήφθαι,id est,Quid uelim,nisi mox accensum esse. Quandoquidem Græcis ἤ adiungitur etiam positiuis. Theophylactus non legit tantum,uerumetiam interpretatur iuxta nostrã æditionem. Nam Quid uolo positũ est,pro eo, quod erat,nihil aliud uolo. & Si iam accẽsus est,celeritatis habet emphasim: & in Si,subest tacita significatio uoti.

Erunt enim & hæc.) ἀπὸ τοῦ νῦν, id est, Post hac,siue amodo,ut loquuntur nonnulli Græcam formam reddentes.

Distinctio apud nos corrupta.

Et duo in tres diuidentur.) Et hunc locum corrupta distinctione deprauarunt libram. uerbum diuidetur referentes ad superiora,cum quibus ut cohæreret mutato numero ex diuidetur,διαμερισθήσεται,fecerunt diuidentur. At quid opus erat repetere in hac parte diuidentur,cum iam dictum sit,Erunt quinq; in domo una diuisi. Sic itaq; distinguendũ erat: Diuidetur pater aduersus filium &c. Siquidem diuidi uocat,habere dissidiũ. Proinde melius uertisset: Aduersus filium,quàm in filium,cum anceps sit Græca præpositio. Huius casum,si quem id forte moueat,mutauit eodem in loco Lucas,qui cum ante cœperit adiungere datiuum,ἐπὶ δυσὶν,mox addit accusatiuum,ἐπὶ πατρὸ υἱμφην.

Imber nimbus.

Et ita fiet.) Fit legendum est. Et Laurentius mauult imbrem quàm nimbum, cum Græce sit ὄμβρος.

Quid autem & à uobis ipsis.) τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν. Dilucidius erat, Cæterũ cur non etiã ex uobis ipsis iudicatis quid sit iustum? ut sit sensus, Aliunde captatis argumenta, ex quibus coniectetis ea quæ sunt extra uos,& earum rerum,quæ intra uos sunt, & quarum ex uobis ipsis colligi possunt argumenta,nullam facitis coniecturam.

Cum autem uadis.) Græcis enim, est pro autem. Cohæret Enim cũ ijs,quæ præcedũt, ut intelligant adesse tempus resipiscendi,quod ni fecerint,fore,ut durius cum illis in posterum agatur,si tam obuiam clementiam dei neglexerint.

Ad principem in uia.) ἐπάρχοντα. Quod Ambrosius haud male uertit, Ad magistratũ. & In uia rectius refertur ad sequentia, In uia da operam.

Trahat. Cõdemnet.

Trahat te ad iudicem.) Demiror quid legerit Ambrosius,qui pro trahat, habet condemnet: nisi forte pro κατασύρῃ legit κατακρίνῃ. Ac sensus sanè magis quadrat. Nec enim uidetur alius esse iudex,quàm is,quem paulo ante dixit principem. Nam id uult agi cum aduersario inter eundum,ne sit opus ad iudicem peruenire. Origenes seu quisquis fuit,homilia in Lucam xxv. annotat amphibologiã esse in trahat,quod subaudiri possit uel princeps uel aduersarius.

Tradat te exactori.) πράκτορι à uerbo πράττω exigo,quod ante uertit facio, non recte, sicut admonuimus in Matthæo.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Occupat καταργῶ.

IN ficulnea.) ἐν τῇ συκῇ, id est, In ficu. Eadem uox est quã modo uertit, Arborem fici, immodicus copiæ affectator, ne dicam intempestiuus.

Terram occupat.) καταργῶ, id est, Onerat, sed inutili onere. hoc est enim proprie καταργῶμι. Et illud, Etiam terrã, ego sanè maluissem uertere, Cur uel terram occupat, ut intelligamus infrugiferam, non solum indignam stercoratione & cultu, uerum etiam loco, quem occupabat.

Et mit-

Et mittam ſtercora.) κοπρίαν, id eſt, Stercus, aut potius fimum: mox uertit ſterquilinium. Nam Græca uox ſtercorationem ſonat magis quàm ſtercus. Et ſtercoratio non ſolum fit ex animantium excrementis, uerumetiam è ſtipulis, culmis, aut terræ medulla, quã mergam uocant Britanni, teſte Plinio, Ambroſius legit cophinum ſtercoris.

Sin autem.) εἰδὲ μήγε, id eſt, Sin uero minus, aut Sin ſecus, ut ſubaudias, ſinemus illam, aut aliud commodius. Eſt enim eclipſis aut apoſiopeſis, ſiue ut Budæo noſtro placet, ἀναπόδοτον, qui huius formæ exemplum unum & alterum ex Ariſtophane Ciceroneq; adducit in annotationibus, quas ſcripſit in Pandectas Iuris. Nec enim eſt quiſq; ſua fraudandus laude. Porrò quod hic interpres uertit, Sin autem parum Latine, tolerabilius aliquãdo uertit alioqui. Nec omnino.) εἰς τὸ παντελές, Quod aliàs uertit in æternum. *Gulielmus Budæus.*

Nec eſt inclinata,) ſed συγκύπτουσα, id eſt, Toto corpore deflexa in terram, & contracta, cui contrarium eſt, quod ſequitur, ἀνακύψαι, quod uertit, ſurſum aſpicere, hoc eſt, Erigere caput. Nec enim eſt mentio de aſpiciendo, ſed de geſtu corporis, quo utuntur qui cupiunt ſurſum aſpicere. Proinde & πρόσκυψις proſpectus dicitur, ubi quis obliquato capite è feneſtra proſpicit.

Vocauit ad ſe.) προσεφώνησεν. Poteſt accipi quod appellauerit eam, hoc eſt, allocutus ſit. Nam Ad ſe, non additur apud Græcos.

Requieuerunt.) κατεσκήνωσεν. Quod aliquoties uertit, nidificare, aliàs habitare.

Sata tria.) σάτα τρία. Superius admonuimus, ſatum non eſſe uocem Latinam, ſed Syram, quæ apud illos menſuræ genus declaret capientis ſeſquimodium. Apud Ambroſiũ non additur ſata tria. Tantum eſt, Abſcondit in farina, donec fermentatum eſt totũ. Atq; adeo interpretans indicat hoc ex Matthæo huc tranſſcriptum, cum ait ad hunc modum: Et quia in Matthæo tribus menſuris abſconditum eſſe fermentum &c. Quorſum enim attinebat ex Matthæo citare, ſi idem legiſſet in Luca? Sed hoc iam in Euangelicis uoluminibus nouum uideri non debet, neq; quenquàm magnopere commouere, cum nec moribus pijs, nec fidei ſynceritati quicquàm officiat. *Sata tria.* *Additum aliquid.*

Si pauci ſunt qui ſaluãtur.) Si non eſt anceps apud Latinos, ut εἰ apud Græcos. unde uertendum erat in an, quandoquidem interrogant.

Contendite intrare.) ἀγωνίζεσθε, id eſt, Certate, ſiue laborate. Quanquàm apte uertit interpres, ſi modo intelligamus. Nam contendit & qui acriter adnititur.

Qui erant nouiſſimi.) Erunt utrobiq; legendum, ἔσονται. Sunt poſtremi, qui futuri ſunt primi, & ſunt primi, qui futuri ſunt poſtremi. Agit enim de inuertendo ordine inter eos, qui tum erant, & qui ſucceſſuri eſſent in Euangelio.

Tertio die conſumor.) Conſummor legendum eſt, duplicato m. Eſt enim τελεῦμαι. Quod quoniam medium eſt uerbum, ſatius erat uertere actiue, ut intelligamus illum tertio die abſoluturum opus ſuum. Quanquàm ea cõſummatio mors erat & reſurrectio.

Quia non capit.) ἐνδέχεται. Quod Matthæus dixit χωρεῖ. Eſt autem uelut impersonale, quaſi dicas, ipſa natura rerum non fert. Idem autem aliquanto poſt dixit ἀνένδεκτόμεσῖμ pro eo, quod eſt ἀδύνατόμ ἐσῖ. *Capit, pro poſſibile eſt*

Qui miſſi ſunt ad te.) πρὸς αὐτὴν, id eſt, Ad ſe, tertiæ perſonæ, niſi componatur cũ alio pronomine. Ad hunc fermè modum ſonat Græcis, Hieruſalem Hieruſalem, illa quæ occidit prophetas & lapidat miſſos ad ſe. Deinde ſubito mutat perſonã. Sic & nos miſcemus tertiam perſonam primæ, Tu illa lapidatrix prophetarum. Et tamen ſi cui magis placet ſecunda perſona, cum hoc non eſt animus digladiari, propter pronomen anceps αὐτὴμ, ſiue αὐτὴμ, quod quidam arbitrantur omni perſonæ congruere. certe de ſenſu nulla eſt ambiguitas. Ne illud quidem ad ſenſum refert, quod cum in pleriſq; libris haberetur ἀπεσταλμένους, in uno quopiam habebatur ἀποσταλομένους.

Quemadmodum auis.) ὄρνις, quod eſt anceps ad auem & gallinam. Eſt enim mirus amor auium ad confouendos pullos, ſed præcipue gallinis. *ὄρνις auis & gallina.*

Ecce relinquetur.) ἀφίεται, id eſt, Relinquitur, ut admonuimus & antea.

Ex capite

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Neq; uicinos, neq; diuites.) μηδὲ γείτονας πλουσίους, id est, Neq; uicinos diuites. Attestantibus & uetustissimis exemplaribus nostris, & in his aureo codice. Siquidem huc pertinet parabola Christi, ut beneficium conferatur gratuito, citra spem redituri fœnoris. Id fiet, si præstetur egenis, quibus non est facultas referendæ gratiæ.

Ne forte.) μή ποτε, id est, Ne, siue ne quando. Et paulo post,

Ne forte & ipsi te reinuitent.) Et quod uertit hic,

Honoratior est.) ἐντιμότερος. Quod & chariorē significat, & magis in precio habitū. Et aliquanto post, ἀντικαλέσονταί, reinuitent. Cur nō potius uicissim uocent siue inuitent?

Nō habēt, pro nō possunt.

Non habent retribuere.) οὐκ ἔχουσιν ἀνταποδοῦναι, id est, Non possunt retribuere. Nam ita frequenter accipitur ἔχω, cum adhæret uerbis infinitis. In aureo codice scriptum erat, Non habent, unde retribuant. Ac mox pro In resurrectione scriptū erat In retributione. Itidem comperi in duobus uetustis exemplaribus S. Donatiani.

Qui manducabit panem.) Nonnulli codices pro ἄρτον habebant ἄριστον, id est, Prandium, sed reclamantibus uetustis exemplaribus Latinis.

Qui manducabit.) ὃς φάγεται, id est, Qui manducat seu potius edit, præsentis temporis, nisi forte interpres legit φάγηται.

Vt uenirent.) ἔρχεσθε, id est, Venite. Interpres forte legit ἔρχεσθε.

Simul omnes excusare.) παραιτεῖσθαι, id est, Recusare. Quanquàm interpres eleganter usus est excusandi uerbo. Si modo lector animaduertat eum excusare, qui adducta causa recusat quod rogatur.

Additū aliquid.

Gustabit cœnam meam.) Hoc loco addunt libri Græci, πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί, id est, Multi enim uocati, pauci uero electi. Quanquàm id non reperiatur in omnibus exemplaribus. Suspicor aliunde huc asscriptum.

Nónne prius.) οὐχί, id est, Non. Quanq; & hoc aliquando pro nónne ponitur.

Sedens computat.) καθίσας ψηφίζει, id est, Calculis subducit rationem. ut intelligas diligentē atq; exactam supputationē. Ac paulo post, μήποτε, Tandē desijt uertere nequādo.

Iturus cōmittere bellum.) ἀπέρχεται συμβαλεῖν εἰς πόλεμον, id est, Abit ut cōfligat, siue congrediatur bello. Etiamsi Latinius erat prælio.

Non sedens.) Hic est eadem uox, quam modo uerterat nónne.

Ad se.) ἐπ' αὐτόν. Cur non potius contra se, siue aduersus se?

In decem milibus iuxta Hebræam dictionem.

Cū decem milibus,) ἐν δέκα χιλιάσι. Interpres haud male mutauit in, Græcam præpositionem ex idiomate sermonis Hebraici positam, in decem milibus. Quanquam castius erat prorsus omittere, quod apud nos nec ullum habeat usum, & orationem reddat inelegantem. Quod genus sunt illa in Deuteronomio: Et incendens ciuitatem in igni. Item, Et lapidabis eos in lapidibus. Cuiusmodi complura recensuit Augustinus in annotationibus Hebræi sermonis.

Alioqui illo adhuc longe agente.) εἰδὲ μήγε. Quod ante uerterat, Sin autem, non recte, hic recte uertit alioqui.

Longe agente.) πόρρω αὐτοῦ ὄντος, id est, Cum procul est, siue procul abest.

Qui non renunciat.) οὐκ ἀποτάσσεται. Quod aliàs est dicto uale, dimittere.

Euanuerit.) μωρανθῇ, id est, Fatuum redditum fuerit. Siquidem non homines solū, sed & alia fatua dicuntur, quæ nihil sapiant. Quemadmodū Martialis betas fatuas appellat.

Vtile est,) εὔθετον, id est, Accōmodum, ante uertit aptum. Neq; de genere uocis huius ero anxius cum sat sciam, & in neutro reperiri, licet & frequētius, & apud probatiores autores in masculino.

EX CAPITE XV.

Congratulamini.) συγχάρητε, id est, Congaudete. Aut si cui id parum Latinū uidetur, Gaudete meum.

Nōne accendit.) οὐχί; At non, magis hic quadrabat, siue, An non: etiam si hic sermo eodem laborat incommodo, quo is quem ante notauimus: Quis ex uobis pater si filius petat panem &c.

Euertit

Euertit.) σαρῶ, id est, Verrit, hoc est, scopis purgat. Fortassis interpres scripserat, euerrit, id imperitus aliquis ac sciolus non intelligens, inuersa scriptura fecit, euertit. Quod sanè minus mirum est fuisse depraua tum, quàm non fuisse animaduersum. Adeo mendū hoc, in omnibus exemplaribus Latinis inoleuit, etiam uetustissimis. Sensit hic nōnihil incommodi & Carrensis, interpretās, Euertit totam domum, id est, Ea quæ in domo sunt. Et moraliter euertere domum, est perturbare conscientias peccatorum. *Verrere.* *Carrensis ridicula interpretatio.*

Substantiam.) Duæ sunt uoces apud Græcos, substantiæ & substantiam, οὐσίας καὶ βίον, id est, Substātiæ & uictum. Quāquam βίος & uitam ipsam significat apud Græcos & facultates quibus uiuitur.

Quæ me contingit.) τὸ ἐπιβάλλον μοι, id est, Quæ redit ad me.

Viuendo luxuriosè.) ζῶν ἀσώτως, id est, Viuens luxuriosè. Hinc & Paulus luxum uocat ἀσωτίαν: Vinum in quo est luxuria. Id autem non ad libidinem tantum pertinet.

Et postquam omnia consummasset.) δ' ἀπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα, id est, Cum is cō sumpsisset, siue absumpsisset omnia. Quod quidem arbitror librariorū uitio fuisse depra uatum, licet mirus sit nostratium exemplarium consensus. Ambrosius indicat sese legisse more Græcorum, cum ita scribit in commentarijs: Ille igitur uiuendo luxuriosè consumpsit omnia ornamenta naturæ. Vnde tu qui accepisti imaginem dei, qui habes similitudinem eius, noli eam irrationabili fœditate consumere. *Consummare pro consumere.*

Quanti mercennarij.) Cur non potius, quot, πόσοι, siue quàm multi? Nec additur, In domo, nec apud Græcos, nec in uetustis exemplaribus Donatiani, tantum est, Quanti mercenarij patris mei abundant, &c. Nam mercenariū opposuit filio. Et studiosus aliquis adiecit In domo, ut esset quod responderet aduerbio, hic.

Cum adhuc longe esset.) μακρὰν ἀπέχοντος, id est, Cum procul abesset.

Cito proferte.) Cito nō additur in Græcis exemplaribus. Budæus existimat hic quoq; exprimendam fuisse uim articuli, τὴν στολὴν τὴν πρώτην, id est, Stolam illam primā. Est autem uestis genus in talos demissæ, ut intelligamus non de qualibet ueste dictū, sed de certa quapiam & eximia. Nam anulo & calciamentis non præponitur Græcus articulus. At rursum uitulo geminū addidit articulum ut stolæ, τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, id est, Vitulum illum saginatum, ut certum & insignem uitulū accipiamus designari. Iam & in sequentibus, cum sæpe repetatur hic uitulus, semper adduntur articuli. *Artciuli uis.*

Et epulemur.) εὐφρανθῶμεν, id est, Lætemur, ut placet Vallæ.

Et cœperunt epulari.) Rursum est εὐφραίνεσθαι, de quibus superius iam admonuimus.

Symphoniam & chorum.) συμφωνίας καὶ χορῶν, id est, Concentum & choros, hoc est, saltationes. Id enim hoc loco significat choros.

Cœpit rogare eum.) Græcis est παρεκάλει αὐτὸν, Quod non solum significat rogare, sed & inuitare & adhortari.

Cum amicis meis epularer.) Rursus est εὐφρανθῶ. Item paulo post,

Epulari autem) εὐφρανθῆναι.

Deuorauit substantiam suā.) Græci legūt tuā, ut sit odiosius, ὁ καταφαγών σου τὸν βίον. Atq; ita legisse Ambrosiū, ex his illius uerbis licet colligere: Impius, inqt, q accusabat fratrem, quod cum meretricibus paternam substantiam prodegisset. Non enim dixit suam substantiam, sed paternam. *Substantiam tuā, nō suam.*

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

Qui habebat uillicum.) οἰκονόμον, id est, Dispēsatorem, hoc est, œconomū, ab οἶκος domus, & νέμειν distribuere, quod ea dispenset, quæ ad rem domesticam pertinent. Villicus, ut inquit Varro, in libris de re rustica, agri colendi causa constituitur, appellatus à uilla, quod ab eo in eam conuehuntur fructus, & euehuntur cum uenerint. Atq; ipse diuus Hieronymus distinguit uillicum ab œconomo. Villicus, inquit, proprie uillæ gubernator, à uilla nomen uillici accepit, œconomus non tantum frugum, sed & omnium quæ dominus possidet, gubernator est. Vnde Oeconomicus Xenophontis pulcherrimus liber, qui non uillæ gubernationem, sed uniuersæ domus dispensationem, Tullio interpretāte significat. Proinde magis quadrabat hoc loco œconomus siue dispensator quàm uillicus. Quin & in his *Villicus. οἰκονόμος.*

quæ mox ſequuntur.

Redde rationē uillicationis tuæ &, Non poteris amplius uillicare.) Græce eſt, οἰκονομίας, & οἰκονομεῖν, id eſt, Diſpēſationis & diſpēſare. Atq; ita citat diuus Hieronymus, explicans hunc locum in epiſtola ad Algaſiam: Redde rationem diſpenſationis tuæ, non enim poteris ultra diſpenſare. Cæterum quod hic uertit,

Diffamatus eſt.

Diffamatus eſt.) Græcis eſt, διεβλήθη, quod magis ſonat, Delatus eſt, à διαβάλλομαι, unde diabolus calumniator, διαβολὴ calumnia. Quanquam hoc intereſt, calumniator falsò defert. At defertur etiam qui merito accuſatur. Nec eſt, Quaſi, ſed ὡς διασκορπίζων, uelut diſſipans, ſiue Velut qui diſſiparet, nimirum delatus eſt hoc nomine quod diſſiparet bona illius.

Mendicare erubeſco.) ἐπαιτεῖν, pro quo aliâs uſus eſt προσαιτεῖν.

Conuocatis itaq; ſingulis.) προσκαλεσάμενος, id eſt, Ad ſe uocatis, ſiue accerſitis.

Cadus, Batus menſuræ.

Centùm cados.) ἑκατὸν βάτους, id eſt, Centum batos, non cados. Nam Batus Hebraica uox eſt, illis menſuram ſignificans liquidorum, ut docet Ioſephus libro antiquitatum Iudaicæ gentis octauo. ea capiebat ſextarios ſeptuaginta duos: quemadmodum & illud quod mox ſequitur, Coros. Ea menſura aridorum capiebat medimnos Atticos quadraginta unum, ut idem teſtatur libro tertio.

Accipe cautionem.) τὸ γράμμα. Idem uerbum quod mox uertit Literas, idq; non Latine. Nam literæ numero multitudinis ſignificat epiſtolam. Aut igitur utrobiq; uertere debuerat cautionem, cum utrobiq; ſit γράμμα, quod literā ſonat, aut ſcriptum, aut ſyngrapham, aut codicillos, aut libellos, aut huiuſmodi quippiam.

Villicus iniquitatis, pro iniquo.

Villicum iniquitatis.) Ex idiomate ſermonis Hebræi dixit Villicum iniquitatis, pro diſpenſatore iniquo ſiue iniuſto, cui non diſſimile eſt quod mox ſequitur,

De mammona iniquitatis.

Et in maiori.) ἐν πολλῷ, id eſt, In multo.

In minori.) ἐλαχίστῳ, id eſt, In minimo. Sed amat uariare interpres. Nec hic eſt.

In maiori, ſed in multo, ut ſuperius.

Veſtrum, pro uerum.

Quod ueſtrum eſt quis credet uobis.) τὸ ἀληθινὸν, id eſt, Quod uerum eſt. Id quod in nonnullis codicibus, haud dubie librariorum uitio, fuerat deprauatum. Quandoquidē & in emendationibus Latinorum exemplaribus uerum legimus, non ueſtrum. Opponit autem uerum iniquo. Nam ueræ diuitiæ ſunt, quæ ſine fraude parantur. Et hoc loco Credet, poſitum eſt pro committet. Porrò qui committit tibi, nimirum alienum committit, non tuum. At in proxima clauſula ueſtrum opponit alieno. Et quod uerum eſt non creditur, quod noſtrum non datur.

Aut enim unum odio habebit.) Id quoniam totidem uerbis dicitur apud Matthæū, inde petat qui uolet, quod in hunc annotauimus locum.

Audiebant autem hæc omnia Phariſæi, qui erant auari, & deridebant illum.) Græci ſecus diſtinguūt, ἤκουον δὲ ταῦτα πάντα, καὶ οἱ φαρισαῖοι φιλάργυροι ὑπάρχοντες ἐξεμυκτήριζον αὐτόν, id eſt, Audiebant autem hæc omnia, & phariſæi qui erant auari deridebant eū. Vt intelligas hæc omnia cæteris quoq; fuiſſe audita, uerum ſolos phariſæos offenſos fuiſſe, quorum hulcus tetigerat. etiamſi nonnulla exemplaria, rurſus addita coniunctione habebant, Et deridebant eum.

Subſannare μυκτηρίζειν.

Deridebant.) ἐξεμυκτήριζον. Eſt autem μυκτηρίζειν, quod Latini uocant naſo ſuſpēdere. Erat enim olim naſus irriſioni dicatus. μυκτὴρ Græce naſus, inde μυκτηρίζειν ſubſannare. Et quo uſus eſt Cicero, ἀντιμυκτηρίζειν, uiciſſim irridere.

Ex eo.) ἀπὸ τότε, id eſt, Ex tunc, ut aliâs uertit, ut in Pſalmo: Parata ſedes tua ex tunc, ἀπὸ τότε. Latinius erat ex eo tempore, ſiue ab eo tempore.

Et omnis in illud uim facit.) Græca quidem reddidit: uerum Latinius erat, incolumi tamen ſenſu, Et omnes in illud, quemadmodū legit Ambroſius, ſiue Quiuis in illud. Iam enim promiſcue conabantur irrumpere, etiam ethnici.

Purpura & byſſo.) Mirum unde Auguſtinus in Pſalmum quadrageſimumoctauum pro purpura legat holoſericis.

Lazarus.

Nomine Lazarus.) Hebræis ſonat, adiutus à domino. ut ipſum etiam uocabulum faciat ad

ciat ad parabolã: Destitutus erat ab hominibus, sed adiutorẽ habebat deũ. Siquidẽ עֵזֶר auxilium sonat, יה deus. Hoc sensisse uidetur, qui collegit syluam nominum Hebraicorum ex omnibus libris sacris. Cæterum is cuius extat in singulos Euangelistas collectio nominum, Lazarum interpretatur adiutum.

Qui iacebat.) ἐβέβλητο, id est, Porrectus erat. Quo uerbo solet uti de uehemẽter ægro tante & affixo lecto. Nec est simpliciter Ianua, sed πυλῶνα, quod uestibulum sonat, siue ostium diuitum. Nomen deductum à porta. Nec est,

Hulceribus plenus) sed ἑλκωμένον, id est, Hulceratus, siue hulcerosus.

Et nemo illi dabat.) Hanc particulam non reperio additam in Græcis codicibus, ne in his quidem quos nobis præbuit bibliotheca diui Donatiani.

Et sepultus est in inferno.) Græce secus est, καὶ ἐτάφη, καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμούς, id est, Et sepultus est, & in inferno sublatis oculis. Vt sit sensus, diuitem quoq; qui felicitatem posuerat in opibus ac delitijs suis similiter mortuum fuisse ac sepultũ, quẽadmodum & pauperculum illum. Cæterũ animam, quæ deuecta fuerat ad inferos, sublatis oculis uidisse Abraham. Alioqui qui poterat tollere oculos sepultus? Ad hunc sanè modum planè distinguit & Theophylactus, qui ab eo loco, Et in inferno eleuans oculos suos, noui capitis facit initium, commentario in medio interposito. *Distinctio apud nos uicia ta.*

Recepisti bona.) Græci addunt, tua, τὰ ἀγαθά σου: ut distingueret illius falsa bona ab huius ueris. Et mox,

Similiter mala) subaudias sua, non quod simpliciter essent mala, sed illius mala.

Nunc autem hic cõsolatur.) παρακαλεῖται, passiue, hoc est, Solatio fruitur, siue solatiũ habet, aut Solatio afficitur, atq; ita uitasset amphibologiam.

Et in his omnibus.) καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Potest accipi & hic sensus, Et super hæc omnia siue Præter hæc omnia: ut intelligamus hoc accedere ad infelicitatẽ diuitis, quod ob uoraginem interiacentem non possit illi succurri. *In his omnibus pro super hæc omnia.*

Chaos magnum firmatum est.) Mirum quid uenerit in mentem interpreti, ut Græcã uocem alia Græca redderet, nec ea sanè idem significante. Siquidem Græce χάσμα est, quod hiatum terræ significat, qui solet existere nonnunquam in terræmotu, quem Aristoteles in libro de mundo chasmatian appellat, unde & chasmaticus terræmotus dictus. Nonnulli uoraginem uocant, quod fissura terræ in immensam deuergat profunditatem. Chaos autem confusionem significat, hoc dictum à χέω, fundo, illud à χαίνω, hio. Annotauit hunc locum Gulielmus Budæus noster, nonnihil adijciens annotationi Laurentianæ. Hoc admonendum duxi, partim, ne quem suo fraudarem honore, partim, ut qui diligentius hæc & exactius uelit cognoscere, ex illius petat annotamentis, quæ scripsit in Pãdectas Iuris. Nam nos ubiq; seruimus compendio, ne lectori fastidio simus. *Budæus.*

Neq; inde.) μηδὲ ὁι ἐκεῖθεν, id est, Neq; qui istinc. Nam Græci carent hac proprietate aduerbiorum, cum apud Latinos hinc referatur ud primam personam, hoc est, loquẽtis, istinc ad secundam, illinc & inde ad tertiam. Nec est,

Transmeare) sed διαπερῶσιν, hoc est, Ne transcendant, subiunctiui modi. Nec est,

Tormentorum.) sed τῇ βασάνῳ, tormenti, siue cruciatus.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

Apis molaris.) μύλος ὀνικός, id est, Mola asinaria. Nam Græci ὄνον, id est, Asinum uocant, & saxum substratum in mola, quod accipit frumentũ, de quo dictum est in Matthæo. *Lapis molaris.*

Si pœnitentiam egerit.) εἰ μετανοήσῃ, id est, Si pœnituerit, siue si resipuerit. Ne accipiamus de satisfactione & pœna ceu proprie dictum. Vt dissi em, quod Dimittes toties, dixit pro remittes.

Et conuersus fuerit.) In nonnullis Græcorum codicibus additum erat Ad te, ἐπί σε, in alijs non erat. Apud Ambrosium additur.

Si habueritis.) εἰ ἔχετε, id est, Si habetis, quod recte uertisset, Si haberetis.

Dicetis huic.) ἐλέγετε ἄν, id est, Dixissetis. Antiqui codices habent Diceretis, non dicetis, quod propius accedit ad Græcam ueritatem.

Arbori moro.) συκαμίνῳ. Est arbor sui generis, peculiaris Syriæ, quemadmodum indi- *Morus arbor.*

cat Hieronymus. Hesychius addit à nonnullis dici μοχέαν, uulgato, ut coniicio, uocabulo. Deinde quod addit Trãsplantare, sensum magis expressit quàm uerbũ. Nec enim est μεταφυτεύσητε, sed φυτεύσητε, hoc est, plantare.

Et obediet.) καὶ ὑπήκουσεν ἄν, id est, Obedisset. Antiquus codex habebat, obediret, ut respondeat diceretis. Quanquam ἄν modum reddit potẽtialem, & ob id fortassis tolerabilius erat futurum tempus.

Pascentem boues supereſt.

Aut pascentem boues.) Græce non est boues, sed tantum pascentem. Consentiunt & antiquissima exemplaria, ποιμαίνοντα. Magis autem accipiendum de pastore ouium, q̃ boum. Proinde in Corsendoncensi codice adscriptum erat in interstitio uersuũ, oues: atq; ita suspicor legisse Ambrosium, quanquam & illic uerterunt oues in boues.

Magnificans deum.) δοξάζων, id est, Glorificãs: quod tamen subinde ita transfert, quo magis sit uarius.

Nouem ubi sunt?) Venustius est apud Græcos omisso uerbo, οἱ δὲ ἐννέα ποῦ, id est, Nouem autem illi ubi? Nam illi addo, loco articuli Græci.

Articuli uis.

Inuentus pro compertus.

Non est inuentus.) οὐχ εὑρέθησαν ὑποστρέψαντες δοῦναι δόξαν τῷ θεῷ, id est, Non sunt reperti, reuersi dare gloriam deo, ut ad uerbũ reddam. Porrò reperiri Græci dicunt, quod accidit, quodq; compertum sit.

Quando desideretis.) ὅτε ἐπιθυμήσετε, id est, Cum desiderabitis. Quãquam legi potest & ἐπιθυμήσητε.

De sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt.) ἐκ μιᾶς ὑπ' οὐρανὸν εἰς τὰ ὑπ' οὐρανὸν λάμπει, id est, E regione quæ sub cœlo est, in eam quæ sub cœlo est, hoc est ex una cœli plaga in alteram. Ita enim uidetur oculis hominum. Cæterum collatio hæc significat subitum & inexpectatum esse aduentum regni dei, non solum quantum ad tempus attinet, uerumetiam quantum ad locum. non aliter quàm fulgur subito erumpit, nunc hinc, nunc illinc, quod prius uideas, quàm expectes uenturum.

Primum autem oportet.) πρῶτον pro prius positum est. Veniet quidem ut fulgur, sed nondum ueniet, imò prius oportet illum multa pati &c.

Nubunt, nubuntur.

Vxores ducebant.) ἐγάμουν, ἐγαμίζοντο. Quod ante in Matthæo uertit nubunt, hic uertit, Ducunt uxores, quod illic nubuntur, hic Dabantur ad nuptias.

Duo in agro.) Hæc pars apud Græcos non additur in Luca, etiamsi meminit agri diuus Ambrosius. Imò in exemplari Paulino non erat mentio nisi de lecto. Cæterum Ambrosius pro eo quod est in Græcis ἐπὶ τὸ αὐτὸ, legit in pistrino, fortassis alterius Euangelistæ sententiam referens.

Corpus cadauer.

Vbicunq; fuerit corpus.) Græce est ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοὶ, id est, Vbi corpus, illic congregabuntur & aquilæ. Quanquam nonnulli codices habent πτῶμα, id est, Cadauer, à cadendo dictum Græcis. Atq; hanc lectionem uidetur magis approbare Hieronymus.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

Quomodo oportet.) πρὸς τὸ δεῖν, id est, In hoc quod semper oportet orare. Porrò ἐκκακεῖν sonat segnescere, hoc est defatigari, quod hic uocat deficere. κακοὺς enim Græci nonnunquam uocant inertes & ignauos.

Per multum tempus.) ἐπὶ χρόνον, id est, Ad tempus, siue aliquandiu. Deinde εἰς τέλος, quod uertit, In nouissimo, rectius uertisset, denique.

Sugillare.

Suggillet me.) ὑποπιάζῃ, id est, Vituperet, ac deroget. Nam id significat sugillare, uerbum à pugilibus ductum, qui superne sugillant, genis liuore notatis, inferne supplantant, impulso ad ruinam antagonista.

Et patientiam habebit in illis.) Græca nonnihil discrepãt, βοῶσιν πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς id est, Clamantium ad se nocte & die, & leni animo ferens illos. Sed alius codex habebat, ναὶ λέγω μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς ποιήσῃ τὴν ἐκδίκησιν, id est, Etiam dico, longanimis super illis faciet uindictam: ut intelligamus omnino ulturũ, licet serius. Quanquam secus legit Theophylactus, & rectius, ni fallor, propterea quod sequitur ἐν ταχεῖ, id est, Celeriter, id quod pugnat cum illo μακροθυμῶν.

Varia lectio.

Tanquam iusti.) ὅτι ἦσαν δίκαιοι, id est, Quod essent iusti: tametsi uerti poterat ad sententiam

tentiam,tanquam essent iusti. Sentit enim illos sibi tribuisse iustitiam,& hac opinione frē tos,cæteros despexisse.

Cæteri hominum.) Græce dixit,nam homines dicendum erat Latine: cum Græci in his abutantur genitiuo pro quouis alio casu. *Cæteri hominum.*

Velut etiam.) ἢ καὶ ὡς οὗτος, id est,Aut etiam ut hic. Laurentius uidetur suspicari scriptum fuisse, Vel & ut. Cæterum quod de mutata cōiunctione cauillatur,leuiculum est,& ad elegantiam sermonis attinens magis,quàm ad rem theologicam.

Nolebat nec oculos.) Fortasse torquebunt dialecticos hæ duæ negationes,uni additæ uerbo. Proinde uertere poterat,Nec oculos uolebat sustollere ad cœlum. Atque ita citat Cyprianus in expositione precationis dominicæ.

Iustificatus ab illo.) Nonnulli Græci codices habebant κατέβη οὗτος δεδικαιωμένος εἰς τὸν οἶκον αὐτου, ἢ γὰρ ἐκεῖνος, id est, Descendit hic iustificatus in domum suam ,quā enim siue certe ille,hoc est magis certe quàm ille. Sed in plerisq; non inuenio γαρ. Proin de uertēdum erat ,Potius quàm ille,siue præ illo. Non quod nesciam sic alicubi loqui Gellium,friget ab illo,pro eo quod est,friget cōparatus ad illum ,sed quod præferā id quod est usitatius apud probos autores. *Ab illo,pro præ illo.*

Conuocans illos.) προσκαλεσάμενος, id est, Aduocans,seu potius Ad se uocatis illis. Et Illos,ad pueros referendum est αὐτὰ, quod est neutri generis,quemadmodum pueri παιδία. Accitis puellis,dixit,haud dubie quin prohibentibus.

Et sicut puer.) Offendit Vallam,qui mauult, Velut puer,uel tāquam puer ,ut intelligamus imitationem personæ,non acceptionis.

Qui non acceperit regnum dei,factus puero similis,nō intrabit.) Hic est personæ imitatio. Qui non acceperit ut puer accipit,hic est actus imitatio.

Quid me dicis bonum?) Hoc nonnihil discrepat à Matthæo. Nam illic offensus est, quod interrogasset de bono quod esset facturus. Quanquam utraq; lectio tendit eódē, uidelicet non conuenire,ut homo sibi quicquam arroget boni. Christo quidem loquitur, sed ut homini tantum. Atq; ut homo nihil habuit boni,quod sibi possit arrogare.

Per foramen acus transire.) Vtrobiq; Græcis est εἰσελθεῖν intrare per foramen acus, & ingredi in regnum. Et tamen interpres bene reddidit sententiam.

De filio hominis.) Græcis non additur de, τοῦ ἀνθρώπου, hoc est,Filio hominis.

Vt uideam,& respice.) Idem uerbum est Græcis, ἵνα ἀναβλέψω. ἀναβλέψομ, quod significat recipere uisum. Id mirum cur mox mutarit interpres.

EX CAPITE DECIMONONO.

IN arborem sycomorum.) Lucas sycomoream posuit,quàm eandem esse uolunt,cum ea quam sycomorum appellāt,quam eandem superiore capite uocauit sycaminum. Celsus Morosycon appellat. Hæc Plinio ac Theophrasto ficus Aegyptia dicitur,quod existiment ibi tantum prouenire: cū Hieronymus enarrans Amos prophetæ caput septimum ,testetur fuisse qui putarint hoc esse genus arboris,palæstinæ peculiare,gaudens locis campestribus,ac ficus afferens agrestes,quod nisi uellicetur,amarissimas ariculas faciat,& à culicibus corrūpitur. Quanquam Hieronymus horum sententiæ non accedat ,negans in ea solitudine in qua morabatur Amos ullam huius generis arborem gigni, ac mauult prophetæ sermonem accipi de moris agrestibus,quæ rubi porrigunt,ut his pastores famem ac penuriam suam consolentur. Dioscorides libro περὶ φὶ ὕλης ἰατρικῆς, primo,cap. clxiij. docet hanc arborem ut dictum est,tribus appellari nominibus,Sycomorum,Sycaminum,& ficum Aegyptiā ,addens hinc cognomen additum fœtui ,quod ignaui sit saporis. Quod idem scriptum est à Theophrasto,indicans & in Cypro nasci Sycomorū,sed ab Aegyptia ,specie diuersum. Siquidem Aegyptia foliis nostram morum refert,fœtu ficū nostratem ,nisi quod eum non profert ramis,sed ex ipso caudice,non matureſcentem,nisi ferreis unguibus scalpatur. Cypria uero foliis nō absimilis est ulmo ,fructū ædit pruno magnitudine æqualem,sed suauiorē. Porrò quod Lucas pro sycomoro sycomoreā nominat,neminem oportet moueri , cū Græci μορέαν appellent,quā Romani morū,si Dioscoridi credimus. Multis argumentis uideri poterat caprifici genus,uel quod succo ac sapore caprifici fœ- *Sycomorus.*

tus referat, ut docet Theophraſtus, interprete Gaza: adeo, ut quemadmodũ refert Plutarchus, Athenienſes obſeſſi à Sylla per contumeliam uocarint, συκάμινον ἀλφίτῳ πεπαυσμένον, id eſt Sycomorum polenta maceratum, ignauiam ac ſocordiam exprobrantes homini. uel quod ipſa uox συκάμωρος ſonare uideatur fatuã ficum, ſi per ω̄ ſcribatur. Nec inficior conſtanter apud autores per ō μικρὸν ſcribi, atq; haud ſcio an deprauate: præſertim cum morus arbor, cui cognata eſt ſycomorus, ob foliorum ſimilitudinem, apud Naſonem ac Palladium mediam habeat productam. Sed de ſycomoro iam ſatis arbitror dictum, quod ad hoc inſtitutũ pertinet. Quod ſi quis exiſtimabit ad myſterij rationẽ pertinere exactius noſſe huius arboris uim ac formã, autores indicauimus, unde poſſit petere.

Quia inde.) ἐκείνης, id eſt, Illac, nec enim eſt ἐκεῖθεν.

Statura puſillus erat.) Quod hic ſtaturam uertit, alibi uertit ætatem. Græce eſt ἡλικίᾳ.

Ad hominem peccatorem diuertiſſet.) εἰσῆλθεν καταλῦσαι, id eſt, Ingreſſus eſſet ad diuerſandum apud illum.

Et ſi quid aliquem defraudaui.) ἐσυκοφάντησα, quod eſt proprie delationibus extorquere aliquid, hic pro quacunq; fraude poſuit.

Eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ.) Paulo durius eſt, quod hæc ſub tertia perſona pronunciantur à Chriſto, præſertim cũ non ſcribatur ad alios uerſus. Proinde ſuſpicor, quod Græce dicitur filius Abrahæ, non pertinere ad Zacchæum, ſed ad domum, quæ Græcis eſt maſculini generis. Nam quemadmodum nos domum Chriſtianam diceremus, ita ille domum dixit filiam Abrahæ, quod Abraham patrem fide imitaretur.

Domus filia Abrahæ.

Homo quidam nobilis.) εὐγενὴς, id eſt, Clarus, & claro genere prognatus. Nam nobilis eſt qui quocunq; modo notus eſt uulgo.

Decem mnas.) Latini interponunt, i, dicentes minas. In pleriſq; Græcis codicibus reperio μνᾶς, nominandi caſu, quod errore ne, an ſtudio factum ſit, incertus ſum.

Quãtum quiſq;.) τίς, τί, id eſt, Quis quid. Ad eam formam: Quem cui commendes etiam atq; etiam aſpice: Et quid cui des, Quid cui credas. Et,

Euge ſerue bone.) id eſt, Recte bone ſerue. Collaudat enim ſeruũ, functũ officio ſuo.

Exegiſſem illud.) Illam erat dicẽdum, quemadmodum ſcriptum comperi in duobus codicibus diui Donatiani. Sed ἀργύριον apud Græcos eſt neutri generis. Et interpres oblitus ſe uertiſſe pecuniam, non argentum, reliquit illud. Ad hæc quod hic uertit Exegiſſem Græcis eſt ἔπραξα, idem uerbum quod ad eundem modum uerti oportuit ſuperius, cum de publicanis loqueretur, Nihil amplius quàm quod uobis cõſtitutum eſt faciatis.

Interpres dormitans.

Et quod habet auferetur ab eo.) Ab eo, additum eſt ex idiomate ſermonis Hebræi, ne quis uelut à nobis obliuione prætermiſſum reponat.

Omni habenti dabitur & abundabit.) Et habundabit nec eſt in Græcis codicibus, nec in aureo. Suſpicor ex alio Euangeliſta huc aſſcriptum.

In caſtellum quod contra uos eſt.) εἰς τὴν κατέναντι κώμην, id eſt, In caſtellum quod ex aduerſo eſt. Tam enim erat contra Chriſtum, quàm contra apoſtolos. In aureo codice tantum habebatur, Quod contra eſt.

Præcedebat aſcẽdẽs.) ἐπορεύετο ἔμπροσθεν ἀναβαίνων, id eſt, Procedebat, hoc eſt, pgebat ire.

Pullum aſinæ.) In Græcis codicibus non additur aſinæ, tantum eſt πῶλον. & tamẽ neſcio quorum errore repperi id additum in additione ſecunda. Ex Ambroſij commentarijs ſatis colligi poteſt, illum legiſſe, quemadmodum legunt Græci. Ait enim: Et ideo ſecũdum Matthæum, & aſinam & pullum legimus &c.

Cui nemo unquam.) In quo nunquam legendũ eſt, ἐφ' ὃν. Suffragantibus & antiquiſſimis exemplaribus & Origene, licet interpres recte uerterit.

Quia domino operam.) ὅτι anceps eſt. & hoc loco, aut erat interpreti omittenda, aut uertenda Quia. Itidem in proximo loco.

Operam eius deſiderat.) αὐτοῦ χρείαν ἔχει, id eſt, Eo opus habet.

Copia interpretis.

Quia dominus eũ neceſſariũ habet.) Hæc Græca nihil diſſidẽt à proximis, ubi uertit Dominus eius operam deſiderat, cum utrobiq; ſit αὐτοῦ χρείαν ἔχει, id eſt, Illo opus habet.

Sicut dixerat eis ſtantem pullum.) Stantem pullum nõ addunt Græci codices. Apparet additum, quo ſermo foret dilucidior.

Et iactantes

Et iactantes.) καὶ ἐπιῤῥίπτοντες, id est, Et iniectis uestibus, siue pallijs suis.

Omnes turbæ discedentium.) ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, id est, Vniuersa turba discipulorum. Nam mox iubetur increpare discipulos.

Gloria in excelsis.) ἐν ὑψίστοις, id est, In altissimis.

Lapides clamabunt.) κεκράξονται, quod Græci uocant μετὰ πολλοῦ μίλλον, hoc est, paulo post futurum, & habet urgens quiddam ac uehemens. κεκράξονται

Nunc autē quæ ad pacē.) Omittenda erat cōiunctio quia, ὅτι, quæ ex idiomate Græcanici sermonis apponitur aliquoties affirmandi gratia. Diuus Hieronymus in cōmentarijs Esaiæ, nō semel hūc citat locū, sed sensu nōnihil immutato, uidelicet ijs uerbis, Si scires etiam tu quæ ad pacē sunt tibi. Deinde subijcit de suo: Quā quia nō suscepit, intulit, Nūc autem ueniet dies sup te &c. Cōsimiliter adducit & enarrat hunc locū, exponēs Michææ cap. ij. Quæ quidē interpretatio, ut longe lateq; dissonat à recentium Theologorū interpretatione, ita uehementer cōsentit cū Græca ueritate & interpretamento Theophylacti. Nā Græca sic habēt, ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σύ γε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σοι, id est, Si nosses & tu sanè in die tuo hoc, quæ ad pacē tuā: ut subaudias quæreres, sitq; sensus, Hic dies est tuus, quo te inuisit redēptor: quod si intelligeres quantū boni tibi offeratur, saltem tu curares quæ ad pacē tuā pertinent, hoc est crederes & obtēperares mihi. Ad hunc modum legisse uidet diuus Hieronymus. Cæterū in pleriscq; codicibus ita scriptū est, εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καί γε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ τὰ πρὸς εἰρήνην σοι, id est, Si nouisses & tu, saltē in die tuo hoc, quæ ad pacē tuā pertinēt, curares. Nec est ociosa cōiunctiōis iteratio καὶ & καί γε, quod prior ad personā urbis pertinet, altera ad diē. Vt intelligamus aduentū peculiariter pertinere ad ciuitatē Hierusalē, præsertim eo die, quo aducniebat iam moriturus, licet altera cōiunctio nō addatur apud Origenem, aut quisquis est autor, homilia xxxvij. Porrò quod recentiores interpretant, Si nouisses imminentia tibi mala, fleres & tu &c. nō cohæret cū eo quod sequitur, Nunc aūt abscondita sunt ab oculis tuis. Repetit enim Christus quod dixerat, Si cognouisses, nimirum indicans eos non agnoscere diem salutis suæ. *Si cognouisses & tu, locus hactenus paucis intellectus.*

Ad terram prosternent.) καὶ ἐδαφιοῦσιν. ἔδαφος solum siue pauimentum. Inde ἐδαφίζειν solo æquare. Plus enim dixit Lucas, quàm uerterit interpres. *Solo æquare.*

Tēpus uisitationis.) ἐπισκοπῆς, id est, Inspectiōis. Interpres legisse uidet ἐπισκέψεώς σου.

Suspensus erat audiens illum.) ἐξεκρέματο, id est, Pendebat, hoc est, inhiabat. Ita Vergilius: Pendetq; iterum narrantis ab ore.

EX CAPITE VIGESIMO.

IN uno dierum.) Græci addunt ἐκείνων, id est, Illorum. Illud semel admonuisse sat est, Hebræos unum dicere, quod Latini quidā. ut, Vno die, pro quodam die, & Vnus scriba, pro quidam.

Cōuenerunt.) ἐπέστησαν, id est, Ingruerūt, siue aderant, siue quod malim Adorti sunt. Sic enim utitur in Actis apostolorum.

Vnum uerbum.) ἕνα λόγον, id est, Vnum sermonem. In aureo codice non addebatur unum. Nos sensum reddidimus non ureba, Interrogabo uos, & ego unum quiddam.

Certi enim sunt.) πεπεισμένοι γάρ εἰσιν, id est, Persuasa est enim, siue persuasum habet, ut subaudias plebs, quæ modo præcessit. Certus enim est aliquis de re uera. At persuasus esse potest, qui falsum credat. *Certus sum. Persuasus sum.*

Multis temporibus.) χρόνους ἱκανούς, id est, Multum tempus, siue tēporis, si sensum maluisset reddere quàm uerba.

Conquassabitur.) συνθλασθήσεται, id est, Confringetur.

Qui negant esse resurrectionem.) Qui putant nihil immutandum in sacris literis, uertant hæc Lucæ ad uerbum si lubet, οἱ ἀντιλέγοντες ἀνάστασιν μὴ εἶναι, id est, Qui contradicunt nō esse resurrectionem. Sed quorsum attinet ex innumeris unum aut alterum proferre? Illud annotandum, quoniam ἀνάστασιν dixit absq; articulo, uertendum potius fuisse, Qui negant ullam esse resurrectionem.

Et mortuus est sine filijs.) ἄτεκνος, id est, Orbus, siue absq; liberis. Nam liberorum nomine & filiæ continentur. *Filij liberi.*

Necq; nubūt, necq; ducūt uxores.) οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, id est, Necq; ducūt uxo-

res,neq; nuptũ dãtur.Quod Cyprianus lib.ad Quirinũ iij.uertit nubunt,quãq; γαμοῦσιν ambiguũ est.Aliâs certe uertit,Ducũt uxores,atq; adeo paulo superiꝰ in hoc ipso Luca.

Aequalis enim angelis.) ἰσάγγελοι, dictione cõpositа,hoc est,similes siue pares angelis. Quemadmodum Homerus ἰσοθέους & θεῷ ἐικέλους, eximios uiros,& diis æquiparãdos.

Quia resurgunt mortui.) ὅτι δὲ ἐγείρονται. Tametsi anceps est Græca cõiunctio,tamẽ hoc loco dicẽdum erat, Quod autem resurgant mortui,siue Resurgere autem mortuos.

Prolixæ preces.

Simulantes longam orationem.) κρὶ προφάσει μακρᾷ προσεύχονται, id est, Et prætextu longo precantur.In nonnullis codicibus habebatur, προφάσει μακρᾷ ultima acuta,nõ circunflexa,Sub prætextu multa precantes. Nam quid sibi uult lõgus prætextus? Nos magis sensum,quàm uerba reddidimus *Simulantes longas preces*. Neq; enim precatur,qui ad laudem humanam,aut quæstum precatur.

Damnationem maiorem.) περισσότερον κρίμα, id est,Maius iudicium. Interpres sententiam explicat,non uerbum.Nam hic aliquoties κρίμα usurpatur pro condemnatione.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

Respiciens autem.) Respicere est flexis in tergum oculis aspicere. At hic est ἀναβλέψας, quod aliquoties est recipere uisum,aliquoties attollere oculos uidendi gratia.

Ex abundanti sibi.) ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτῖς, id est, Ex eo qđ sibi supest.

Ex eo quod deest.) ἐκ τοῦ ὑστερήματος,id est,Ex defectu,hoc est,Ex penuria.

Anathemata, dona cõsecrata.

Omnem uictum.) βίον, quod alibi substantiam uertit.

Et donis.) ἀναθήμασι. Ea dicuntur dona,quæ dicata diis suspendũtur in parietibus & columnis templi:cuiusmodi nunc uisuntur potissimum iuxta monumenta diuorum statuæ argenteæ,equi aurei,pocula gemmata,dicta ab ἀναθῶμαι,hoc est,à seponendo,siue suspendendo. Vnde & ἀνάθεμα dicitur.

Cum hæc incipient fieri.) μέλλα ταῦτα γίνεσθαι,futura sunt hæc. Verum μέλλω sic & aliâs expressit per incipiendi uerbum.

Dicentes quia ego sum.) ὅτι ἐγώ εἰμι, id est,Quod ego sim,hoc est,dicent se esse Christum qui sum ipse.Atq; ita nos uertimus aperte magis,quàm ad uerbum.Ne quis id existimet errore factum.Et mox,

Terroresq; & signa.) φόβητρά τε, id est,Terriculamentaq;. Aliud enim terror,aliud monstrum,quod terrorem incutit.

Et eritis odio oĩbus hominibus.)Nec in Græcis nec in aureo codice addit hominibus.

Nondum statim.) οὐκ εὐθέως, id est,Non statim.

προσονομασία.

Fames & pestilentiæ.) Adnominationem in λιμοὶ & λοιμοὶ iam aliâs annotauimus.

Non præmeditari qualiter respondeatis.) μὴ προμελετᾶν ἀπολογεῖσθαι,id est nõ ante meditandam esse defensionem. Id quod cæteri rei faciunt,qui ad lucernam elaborant arte orationem,qua flectant iudicem. Cyprianus ultima tertij libri epistola, sic adducit hunc locum:Ponite in cordibus uestris,non præmeditari excusare. Porrò meditari dicimur ad quod nos cura præparamus.

Omnes aduersarij uestri.) ἀντικείμενοι ὑμῖν, id est,Aduersantes uobis.Et aliquãto post,

Capillus de capite uestro nõ peribit.) ἀπόλειται,id est,Perit. Habet nescio quid certius & asseuerantius temporis ἐτέρωσις.

Possidebitis.) κτήσασθε, id est,Possidete,siue obtinete.Apparet interpretẽ legisse κτήσιδε, etiamsi Græci codices quos ego uiderim,constanter habent κτήσασθε.

Mamma nutrire.

Et nutrientibus.) θηλαζούσαις, id est,Lactantibus & mamma nutriẽtibus ,ut superiùs indicatum est.Et Ambrosius pro nutriẽtibus legit,Quæ ubera dant. Augustinus alicubi mammantibus legit.

Pressura.) συνοχή. id est,Coartatio,siue anxietas.Nonnulli codices habebant ἀνάγκη, quod necessitatem sonat & uim illatam.Nec est,

In ore gladij.) Sed ore gladij,στόματι μαχαίρας,qđ tamẽ rectiꝰ uertisset,Acie gladij.Quã doquidẽ aciẽ gladij Græci,στόμα uocãt,quod ea parte mordeat,& δίστομον utrinq; incidẽs.

Tempora nationum.) ἐθνῶν, gentium .Idem nomen quod proxime præcessit. Interpres fugit eiusdem uocis iterationem.

Præ confu-

Præ confusione.) ἐν ἀπορίᾳ, id est, In perplexitate siue desperatione. Quanquã uterq; genitiuus absolute potest legi, ut sit sensus, præ desperatione resonante mari & fluctu, & arescentibus hominibus. *Confusione, id est desperatione.*

Sonitus maris.) ἠχούσης θαλάσσης, id est resonantis maris.

Arescentibus hominibus.) ἀποψυχόντων, qd sonat exanimari dolore, siue extabescere.

Videte.) ἴδητε. Græcum uerbum anceps est, an sit uidetis an uidete.

Cum produxerint ex se fructum.) Græce tantum est προβάλωσιν ἤδη, quod ego uertissem proruperint. Neq; enim de fructu sentit, sed de gemmis ac frondibus erumpentibus, id quod ex alijs Euangelistis liquet. Certe ex Marci cap. xiij. qui de ramo tenero & frondibus erumpentibus meminit. Primum enim tenerescit ramus, ut gemmæ protrudi queant. Quanquam & aliàs dissident Græca à nostris, βλέποντες ἀφ' ἑαυτῶν γινώσκετε, id est, Cernentes ex uobis ipsis cognoscitis, hoc est, Cum uidetis protrudi gemmas & frondes in arboribus, etiamsi nemo admoneat, tamen ex ipsa re intelligitis adesse æstatem. Et paulo post, rursum μήποτε uertit Ne forte: quasi sit hoc in illorum fortuna situm, ac nõ potius in illorum cura. *Produxerint, proruperint.*

Curis huius uitæ.) μερίμναις βιωτικαῖς, quod in Paulo uertit secularia βιωτικά. Significat autem eas curas quæ ad uictum parandum, uitæq; usum faciunt.

Vt digni habeamini.) καταξιωθῆτε, id est, Digni reddamini, qui possitis effugere hæc omnia. Sensus autem est, ut semper hoc ipsum orent, ut possint effugere.

Morabatur in monte.) ηὐλίζετο, quod ante uerterat stabulare.

Et omnis populus manicabat.) Græcam uocem imitatus est interpres ὤρθριζε. Idẽ uerbum quod in Psalmis uertit De luce uigilo, ὀρθρίζω. Vetustissimus codex Latinus habebat diluculo ueniebat. Vnde mirum est unde hæc uox omnino Latinis inaudita, irrepserit, quam nec Augustini aures ferre queant. Notat enim hanc in librum Iudicũ, quæstione xlvi. indicans quosdam interpretatos maturabis, ceu uox ea dicta sit à matutino. *Manicare, p mane uenire.*

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

DE duodecim.) ὄντα ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δώδεκα, id est, Qui erat de numero duodecim.

Et magistratibus.) Et ductoribus, siue ducibus exercitus. Est enim στρατηγοῖς, quos aliàs, ni fallor, sentit præfectos tuendo templo, nec alios hic arbitror intelligendos. *Præfecti templo tuendo.*

Sine turbis.) ἄτερ ὄχλου, id est, Sine turba, hoc est sine tumultu. Nam utrunq; significat ὄχλος, ut Latinis turba, & multitudinem, & tumultum.

Occidi pascha.) θύεσθαι, id est, Immolari.

Homo quidam.) Quidam nõ additur apud Græcos, sed Latinus interpres de suo addidit, quo sermo esset mollior.

Amphoram.) κεράμιον, quod significat uas fictile. Hoc idcirco admonui, quod mihi uideatur ad mysterium facere, si quis excutiat, quid sibi uelit hydria fictilis, quæ rumpitur apud Ecclesiasten, recurrente uitta aurea. Eadem uox est, quam alibi uertit lagenam. *Aenigma apud Ecclesiasten.*

Ex hoc.) ἀπ' ἄρτι, id est, Ex eo, nempe pascha, ne quis ad tempus referat.

In meo sanguine.) In positum apparet pro per. Vt uetus testamentum confirmatum ac dedicatum est, populo aspersо sanguine pecudis, ita Christus per suum sanguinem dicauit nouum testamentum. quod elegãter explicat is, qui scripsit epistolam ad Hebræos. Nec uideo cur hic obstet religio, quo minus sensum reddamus magis perspicuum, quũ his uerbis non consecrent hodie sacerdotes.

Accipite & diuidite.) λάβετε τοῦτο, id est, Accipite hunc.

Qui pro uobis fundetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, id est, Qui pro uobis effunditur. Cum paulo superius dixerit Datur, tẽpore præsenti, cur hic uereamur dicere effunditur? Et certe datur reperitur in exemplaribus nostris.

In meam commemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, quod expressius extulisset, Ad renouandam mei memoriam.

Per quem tradetur.) παραδίδοται, id est, Traditur, ut sit præsentis temporis.

Dominantur

Dominantur eorum.) Earum uertendum erat, siue eis. Gens enim Græcis neutri ge-
Dormitatio interpretis. neris est. Proinde in ἀυτῶν oblitus sui interpres, Græco usus est genere.

Sicut minor.) ὡς ὁ νεώτερος, id est, Sicut iunior, siue minor natu. Antiquissimi codices habent iunior, non minor. Quanquam hoc loco magis contemptum significat, quàm ætatem. Vt enim honoris causa presbyteros uocabant, hoc est seniores, ita contemptos
Iunior p contempto. iuniores: quod genus est illud in Psalmis: Adolescentulus sum ego & cõtemptus. Nam Hebræis צָעִיר sonat iuuenem & nullius autoritatis.

Et qui præcessor est.) ὁ ἡγούμενος, id est, Dux siue rector. Nam hoc quoq; significat Græca uox, ac magis conuenit cum eo quod sequitur. Pugnãt enim præsidem esse, & ministrum esse.

Ait autem dominus Simoni.) Exemplaria Græcanica sic habent, εἶπε δὲ ὁ κύριος, σίμων, σίμων ἰδοὺ, id est, Dixit autem dominus, Simon Simon, ecce &c. Porrò cõduplicatio seruit affectui. Atq; ita citat Diuus Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium.

Expetiuit uos.) ἐξητήσατο, quod magis sonat depoposcit. Deposcũtur enim, qui ad pœnam petuntur: uelut hoc efflagitarit Satanas ut illos comminueret quemadmodum Iob poposcit Satan, & impetrauit, uerũ id præscriptis legib⁹. Ambrosius libro de uocatiõe omnium gentium primo cap. ulti. sic adducit hunc locum: Simon Simon ecce Satanas postulauit, ut uos cerneret sicut triticum. Siquidem à cernẽdo cribrũ uidetur esse dictũ.

Non cantabit.) οὐ φωνήσει, id est, Non sonabit, siue Non ædet uocem.

Sed nunc qui habet sacculũ.) Quæso te lector Christiane, quis tam est ἀγέλαστος qui possit à risu temperare, perpendens cũ ridicula recentiores quidam in hunc scripsere locũ.
Recentium interpretatio explosa. Rursum quis est tam φιλόγελως qui non indignetur cœlestem illam doctrinã huiusmodi uitiari interpretamentis. Lyranus enim ille, ut multis uidetur, probatus doctor, huc detorquet uerba Christi, quasi moneat Apostolos, ut ingruente procella persecutionũ muniant se duabus rebus, nempe commeatu, & armorum præsidio, ne uel desit quod edant, uel à persecutoribus opprimãtur. Atq; eadem multo impudentius inculcat Carrensis, di-
Hugo carrensis. gnior profecto qui carrucas agat, cũ qui sacras tractet literas, si cætera ad eundẽ interpretetur modum. Is etiam Chrysostomum nescio quem, suæ sententiæ citat autorẽ, sed ὀυδὲν πρὸς ἔπος. Pullos inquit è nido educens, iubet propriis uti pennis. Quid ais uir præclare? itáne propriæ Apostolorum pennæ sunt commeatus & gladij? Quid igitur interest inter Carem militem conductitium, & uirum apostolicum? At mutatis, inquiunt, temporibus licet mutare uitæ rationem. Tempore pacis hæc interdicuntur, tempore belli permittuntur. Quasi uero unquam bonis defuerit persecutio. Itáne Christus omniũ illorũ dogmatum suorum, de non resistendo malo, de diligendis ac iuuandis inimicis, de bene precando ijs qui male precantur nobis, de beatis mitibus, & persecutionẽ perpetientibus propter iustitiam, de præbenda maxilla altera, si quis alteram percussisset, atq; alijs id genus plurimis, iam moriturus palinodiam canit, & ad comparandum cõmeatum & παρασκευὴν adornandam excitat suos? Oblitus etiam eorum quæ paulo ante dixerat: In patiẽtia uestra possidebitis animas uestras? Atqui illic sanè de persecutione loquitur, nec meminit præsidiorum. Imò cum apud Matthæum uniuersam persecutionum tragœdiã ponit ob oculos, rogo num usquam ulla mentio defensionis? Vbi est illud quod unũ Apostolos à se iubet discere, qđ mitis esset & humilis corde? Vbi uox illa seuera, Nescitis cuius spiritus sitis, qua discipulos à uindictæ reuocat affectu? Vbi uox illa, qua negat se agnoscere discipulum, qui sublata cruce sua non sequatur se? Num hic crucem mutat in gladium? Deinde quid magni docet Christus suos, si hoc præcipit quod sua sponte faciunt & piratæ & latrones? Hæccine est illa doctrina cœlestis, quam ut nobis impartiret, relicto cœlo descendit in terras? Præterea autem, si id docuit quod isti uolũt, cur ipse nõ præstat quod docet? quando ipse parauit sibi cõmeatum? quãdo ensibus aut machinis sese aduersus persecutorũ uim cõmuniuit? Nec uident cũ ista pugnent cũ uaticinio quod ædidit
Inconsistens. in illum Esaias: Velut ouis corã tondente obmutuit. Vt interim sileam, ne cõsistere quidẽ istorũ cõmentũ. Etenim fingamus hãc esse Christi mentẽ, ut uelit Apostolos suos parare gladium ferreũ, quo grassantur & latrones, & cõmeatum quẽ parant duces exercituum, qua ratione illud explicabunt, quod tunica diuendita iubet emi gladium? quandoquidẽ

placet

placet urgere literas ac syllabas sermonis. Num illos nudos ensibus accinctos mittit in bel lum? Nouum uero copiarum genus. Ad hæc cum dixerit, Sed nunc qui habet sacculū tol lat, similiter & peram, qui cohæret quod mox sequitur, Et qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium? An non hinc satis euidens est, non præcipi ut ferrent secum saccu lum & peram, sed tollerent uendenda, precioq; redimerent gladium? Quod si nihil horū esset, tunicam uenundarent potius, q̄ gladius non esset. Vt maxime torqueant, nō iubet parare sacculum aut peram, sed permittit ut tolerandum, si quis forte possideat. At ensem etiam uendita tunica iubet emi. Proinde prospicere de uictu permittitur duntaxat, at gla dio nos defendere tantopere iubemur, ut nudis etiam sit cum hoste conflígendum, uelut in hoc summa pietatis sita sit. At saltem non respiscunt ex his quæ mox sequuntur apud alios Euangelistas. Obiurgat minaciter ac seuere Petrum quod utatur gladio, & iubet re condi, addens perire gladio, qui gladio pugnent, sibi non defuturas quamlibet multas le giones, à patre suppetias, si se ui defendere uoluisset. Præterea quādo unquam legimus Apostolos fecisse quod hic tantopere iubet Christus faciendum? Fugisse legimus, respō disse legimus, loricam aut gladium gestasse nusquam legimus, ac ne unguibus quidē un quam repugnasse, ne dicam gladijs. Deniq; cur in omnibus suis epistolis audent à præce ptoris sui doctrina dissonare? Tolerantiam uno ore docent omnes, iubent obrui benefi cijs inimicū, & igneos carbones cōgeri in caput illorum. Paulus iubet malū uinci bono, iactat toleratas calamitates suas, pstratos ac fusos hostes non iactat. Toties armat ille ti ronem Christianum, euāgelica panoplia, galeo salutis, scuto fidei, gladio spiritus. Vbi in ter hæc huius gladij mentio, quàm nos comminiscimur? In nugis leuiculis, quæq; citra di spendium Euangelicæ philosophiæ uel nesciri poterant, hæreses ac blasphemias ἐκτραγῳ δήσομεν. Mihi nulla hæresis uidet pernicíosior, nulla blasphemia sceleratior, q̄ si quis Phi listinorum exemplo Euangelici agri puteos, qui à Christo uenam habent aquæ uiuæ sca tentis in uitam æternam, terra oppleat, & sensum spiritualem uertat in carnalem, doctri nam cœlestem deprauet in terrenā, ac sacrosancta Christi dogmata detorqueat, imò cor rumpat, idq; reclamantibus omnibus eius præceptis, reclamante tota ipsius uita, reclamā te doctrina Apostolica, refragantibus tot martyrum millibus, repugnantibus uetustis in terpretibus. Nec animaduertunt quid hic interpretetur Ambrosius, etiamsi in re tam per spicua, quid opus interprete? Cur inquit emere iubes gladiū, qui ferire me prohibes? Cur habere me præcipis, quem uetas promi? Nisi ut forte ut sit parata defensio, non ultio ne cessaria, ut uidear potuisse uindicari, sed noluisse. Deinde dissoluens quod poterat ex ue teris instrumēti literis obijci, permissum esse bellum, Lex tamen inquit, referire me nō ue tat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est dicit: quasi licuerit usq; ad Euange lium: ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio. Mox aduersus re clamaturos opponit hæc: Multis hoc iniquū uidetur, sed nō iniquus dominus, qui cum se posset ulcisci, maluit immolari. Deniq; in calce hoc adijcit, duos gladios interpretat⁹ uete ris ac noui testamēti scientiam, Quasi nihil inquiens desit ei, quem utriusq; testamenti do ctrina munierit. Orígenes theologorum sine controuersia doctissimus, homilia in Mat thæum septima, sermonem hunc Christi pestiferum esse pronunciat, si ad literam accipia tur. Eum posteaq; recitarat, subijcit hunc in modū: Si quis ergo literā uolens aspicere, & non intelligens uoluntatem uerborum, uendiderit uestimentum suum corporale, & eme rit gladium talem, contra uoluntatem Christi suscipiens uerbum eius, peribit, forsitan & gladio peribit. De quo autem gladio dicat, non est loci huius exponere. Idē libro aduer sus Celsum secundo, pronunciat bellum ab uno Christo sublatum, quasi hoc illi fuerit pe culiare. Consentiunt in hanc sententiam, omnes omniū literæ, omnes sanctorum libri, qui tolerantiam nobis cōmendant, non armaturam indicunt. Tolerandum utcunq;, si unum duntaxat locum philosophiæ cœlestis ad hunc corrupissemus modum. Nihil propemo dum est dogmatis Christi, quod non huiusmodi cōmentis ac distinctiunculis subuertāt quidam. Et hæc leguntur & approbantur à summis, ut uulgo uidentur, theologis, hæc ue lut oraculo prodita citantur, hæc publice docentur, hæc audiunt principes, his animantur ad bellum, quasi uero nō suapte sponte insaniant satis. Quibus rebus illud factum est, ut apud Christianos insanius propè tumultuetur, litigetur, pugnetur, pro re, p ditioue, pro uindicta

Gladius.

Humanius est curare uictum, quā uindictam.

Hæresis occulta.

Ambrosius.

Origenes.

Christianorū insana bella.

uindicta, quàm uſquam apud ethnicos. Verum moderandus eſt animi dolor, tametſi, iuſtiſſimus: præſertim cum indignitas rei uix ingenti uolumine poſſit, ut par eſt, explicari. Nec iſti me uel tantulũ mouent, qui nolunt ius belli principibus adimi. Quomodo nũc bellent principes, non libet meminiſſe: neq; neceſſe eſt hoc illos docere, quod ultro nimis acriter agunt: ſi tamen hoc bellare eſt, ac non potius in populi perniciem inter ſe colludere, & bellorum prætextu ſuam conſtabilire tyrãnidem. Illud non fero, nos huiuſmodi dogmata in Chriſtum autorẽ referre. Si quid habet humanæ uitæ neceſſitas, ut habet multa neceſſaria mala, quemadmodum ait ille, ſi quid condonatur craſſæ multitudini, quid hoc ad cœleſtem Chriſti philoſophiam? Ille de cœlo uenit ut doceret cœleſtia, craſſa hæc aut uelut ignorauit, aut reſpuit, aut neglexit. Nõ agnoſcebat Cæſaris imaginem. Reiecit eum à quo rogabatur ut arbiter eſſet diuidundæ hæreditatis. Adulteram mulierem, nec abſoluit, nec damnat. Neque uero me fugit diuum Auguſtinum hunc locum adducere aduerſus Manichæum Fauſtum libro uigeſimoſecundo, qui bellum deteſtabatur & in Iudæis. Sed ita adducit, ut tamen Apoſtolos nolit bellare, ne imperatores quidẽ, niſi plene ſiſos pietati, niſi iuſta de cauſa, niſi contra ſacrilegos & dæmonum cultores, niſi pro publica tranquillitate. Neq; diſſentit à nobis in pera & baculo uenum tollenda: in hoc tantũ diſcrepat, quod ille Petrum uult obiurgatum fuiſſe, quod iniuſſus pugnam aggreſſus ſit, quod iuſſus quidem eſſet ferre gladium, at non ferire gladio. Quod commentum quantum habeat ponderis, alijs excutiendum relinquo, ne quid alperius dicere uidear in tantum eccleſiæ doctorem. Sunt enim qui protinus contumeliam interpretentur, ſi quis à receptis autoribus diſcrepat, cum hoc honoris, nec ipſi poſtulent. Imò contumelioſum fuerit opinor, ſi quis illos hominum more lapſos alicubi conetur aduerſus ueritatẽ tueri. Nã cuiuſmodi eſt obſecro tam ſerio præcepto diſcipulos onerare, gladio inutili, quem ne tũ quidem liceat eximere cum maxime eſt opus? Perinde quaſi iubeat aliquis, fac habeas paratum ligonem, at caue ne quando fodias. Circumfer quidem ſoleas, ſemper tamen nudis incedas pedibus. Tolerabilior erat interpretatio, ſi ad hunc modum intelligamus, etiamſi quando adſit defendẽdi facultas, tamen abſtinete à defenſione, ſolo uerbi diuini gladio uos defendite. Iam illud uidendum, an de bello ſibi ſatis conſtet Auguſtinus: qui cũ tot locis Chriſtiane bellum deteſtetur, nũc aduerſus Manichæos ac Donatiſtas belli patronus eſſe uideatur. Siquidem is enarrans Pſalmum triceſimumſeptimũ, ſcribit, Orandum pro inimicis, non ut occidantur, ſed ut corrigantur. Si nõ licet orare deum, ut inimici iuſto ſupplicio coërceantur, multo minus nobis licet illos occidere. Idem epiſtola dviij. ſcribit contaminari paſſiones ſanctorum, ſi uiciſſim occidantur inimici. Rurſus epiſtola quinta, quàm multa diſſerit aduerſus bellum. Porrò quot locis agit cum Cæſarianis præfectis, ne Donatiſtæ non ſolum hæretici, uerumetiam horrendo latrocinij genere graſſantes in orthodoxos occiderentur, ne non eſſent qui poſſent corrigi, ſed hactenus coërcerentur, ut eccleſiæ bonis aliò tranſlatis, ſequi cogerentur. Poſtremo cũ toties uitæ Auguſtini tenderent inſidias Donatiſtæ, quando legitur ille manum armatam aduerſus illorũ uiolentiam collegiſſe? Sed qua frõte faceret hoc ipſe, qui tam obnixe intercedit & obteſtatur ne fieret à Cæſarum præfectis? Verum ita ferè fit, ut in conflictu cum aduerſarijs, ſcripturam ſacram ad ſuam quiſq; cauſam detorqueat. Et uerum eſt quod aiũt, hæreticos nonnulla ex parte profuiſſe religioni Chriſtianæ, dum orthodoxos ad diuinorum uoluminum perueſtigationem extimulant. Atqui huic commodo illud adiunctum eſt incommodi, quod dum ſcripturarum teſtimonia uictoriæ ſeruire cogimus, non raro deflectimur à germana ueraq; ſententia. Proinde mihi ſimplicius uidetur, Chriſtum paulatim conantem ſuorum animis uulgares affectus eximere, cum prius eos liberaſſet cura commeatus, nunc & ſuppliciorum ac mortis metu liberare uoluiſſe. Sciebat quid illis adhuc rudibus in eo tumultu uenturum eſſet in mentem, & ideo de gladijs ſinebat eos ad tempus errare, quo efficacius eximeret ex illorum affectibus uindictæ cupiditatem. Si tacuiſſet de gladio, uideri poterat licita defenſio, quoties urgeret uitæ periculũ, uiris apoſtolicis. Nũc ita rem ac ſermonem temperauit, ut nulli dubium eſſe poſſit, quin uſum ferri ſuis interdixerit. Miſerat eos paulo ſuperius ſpecimen ſui daturos, & guſtum quendam ſumpturos Euangelici muneris, ſed dũtaxat intra Iudææ fines. Cumq; hic humana ſolicitudo commeatum

Chriſtus non niſi ſumma docuit.

Auguſtinus bellum aliqđ probans.

Ridicule iubet portare gladium, qui nolit eo uti.

Auguſtinus alibi deteſtãs bellum.

Donatiſtæ ui graſſantes hæretici.

Torquet ſcripturã qui pugnat.

Quo conſilio Chriſtus iuſſerit emi gladium.

meatum,ac nonnulla uiæ ſolatia requireret,iuſſit ſuos proficiſci ſine pera,ſine baculo,& tamen nihil defuerat,ultro ſuppeditantibus bonis. Atqui quoniam futurum erat,ut euãgecæ prædicationis faſtigium,ſummáq; manus eſſet martyrium, & nihil morte formidabilius:aduerſus hoc quoq; certamen ſuos inſtructos eſſe uoluit,non ſolum exẽplo ſuæ mortis,uerumetiam admonitu. Proinde ut ex ijs quæ iam erant experti,fidem faceret eorum quæ poſtea eſſent cõſequutura,commonefacit eos priſtinæ prædicationis, Quando miſi uos ſine ſacculo,& pera,& calciamentis,num aliquid defuit uobis? Cumq; reſpondiſſent nihil omnino defuiſſe,uocat ad perfectiora: Videtis hactenus nudis nihil defuiſſe, ne qd hæc ſollicitudo uos grauet. Sed quemadmodum de commeatu uitæq; ſubſidijs non eſt quod angat uos ſollicitudo,ita nihil eſt quod de defenſione ſitis ſolliciti,ſi quando perſecutor,cruciatus aut mortem intentabit. Iildem præſidijs uincetis tyrannos quibus ego uinco.imò quo magis eritis omnibus humanis præſidijs deſtituti,hoc magis eritis ad hoc bellũ inſtructi. Adeo,ut ſi cui forte ſit tunica aut pera,quo ſit expeditior,& hæc abijciat. Nõ eſt opus niſi gladio meo,qui ſic amputat ac reuellit omneis affectus carnales,ut accinctus eo,nec tormenta formidet,nec mortem, tantum abeſt,ut famem metuat aut nuditatem. Neq; uero cum hæc dico,ius adimo principibus gerendi belli,modo Chriſtiane geratur. Laudant & Ambroſio Cæſares,qui ſe pro tuenda Chriſtiana tranquillitate aduerſus Barbaros ceu murũ oppoſuere,& tamen idem negat hoc eſſe puritatis Euangelicæ. Sed quid hæc ad nos,qui ſacerdotes ipſi ſine fine belligeramur,idq; pro imperio,p præda,pro mũdana gloria? Sed his aliàs fuſius differendi dabitur locus. Theophylactus diſcrepat nonnihil ab hac interpretatione,quippe qui tollendam peram ac ſacculum interpretetur,quẽadmodum & gladium:non quod uelit eos de hiſce rebus proſpiciendis eſſe ſollicitos hominum more,ſed ne poſthac toti pendeant à præſidio Chriſti,qui hactenus eos nõ ſecus ac pueros curæ habuit,uerum ut ipſi quoq; in poſterum præparẽt animos ſuos, aduerſus inopiam,aduerſus famem,aduerſus mortem,idq; ſignificatũ eſſe pera, ſacculo & gladio. Cæterum ut id ſolum agam,quod ago,ſic eſt ordinanda lectio: Sed nunc qui habet ſaccu lum tollat,utiq; uendendum,conſimiliter & peram tollat,nimirum uendendam: quod ſi deſint,uel tunica diuendita emat gladium, non iſtum quo graſſantur latrones:ſed uerbi diuini,qui penetrantior eſt quouis gladio ancipiti,pertingẽs uſq; ad diſſectionem animæ ac ſpiritus. Quod ſi quis omnino contendat, Tollat hic poſitũ pro Secum deportet. Certe cum in gladio cogamur allegoriam adhibere, hic quoq; adhibeamus oportet. Accipis gladium euangelicum,accipe & peram & tunicam euangelicam.

Gladius Chriſti.

Bellare nõ eſt Euãgelicæ puritatis.

Pera & tunica euãgelica.

Orate ne intretis.) Latinis anceps eſt ſermo. Nam poteſt & hic eſſe ſenſus, Orate,ne ſi non oraueritis,fiat ut intretis in tentationem. At Græcis nõ poteſt niſi unus accipi ſenſus, nempe hic, Hoc rogate patrem, ne ueniatis in tentationem, προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν. Quanquàm paulo poſt,commutatis nonnihil uerbis,eandem extulit ſententiam, ἵνα μὴ εἰσέλθητε, id eſt,Ne intretis.

Et factus in agonia.) Quis tantum Latine ſciens cognoſcet ex hiſce uerbis quid ſenſerit interpres? Agon Græcis certamẽ, ſiue periculum,aut labor. Agoniam igitur appellat horrorem illum & affectionem qua corripi ſolent homines iam inſtãte atq; urgente graui diſcrimine. Nos ut potuimus uertimus, Et correptus angore.

Guttæ ſanguinis decurrentis in terram.) Hic uariãt Græci codices, ſed ſic,ut ad ſenſum nihil referat: & facilis eſt ſcribarum lapſus,in tam anguſto confinio καταβαίνοντος, & καταβαίνοντες.

Si percutiamus.) εἰ πατάξομεν, id eſt,Num percutiemus? Si,pro an dixit interpres.

Sinite uſq; huc.) ἐᾶτε ἕως τούτου, id eſt,Sinite hactenus,id quod perinde ſonat Græcis quaſi dicas,Hactenus ne reſiſtite,cum alius ſit ſenſus Euangeliſtæ

Sinite uſq; huc.

Ac magiſtratus templi.) στρατηγοὺς, duces. Erant enim & milites præfecti cuſtodiendo templo,quorum præfectos hic uocat στρατηγούς.

Et dum fuiſſet intuita.) καὶ ἀτενίσασα, id eſt, Et fixis in eum oculis. Plus enim quiddã eſt ἀτενίζειν, quàm intueri,nempe immotis oculis obtueri.

Quaſi horæ.) ὡσεί, id Fere. Quanquàm & Suetonius uſus eſt,quaſi in hunc modum:

Sicut dixerat.) ὡς εἶπεν ἑαυτῷ, Quomodo,ſiue Vt dixiſſet ſibi. Nam hoc ipſum illi ue-

niebat in mentem, Christum sibi dixisse futurum ut se negaret.

Conuenerunt seniores.) συνήχθη τὸ πρεσβυτέριον, id est, Coijt ordo presbyterorum.

Neque dimittetis.) ἢ ἀπολύσετε, Aut dimittetis. quanquàm recte mutauit interpres.

Vos dicitis, quia ego sum.) ὅτι ἐιμὶ, id est, Vos dicitis me esse. Alioqui non ideo dicebant quod ille esset.

Quid adhuc desideramus.) τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; id est, Quid insuper opus habemus testimonio? Interpres eleganter reddidit magis quàm ad uerbũ, aut suo more.

EX CAPITE VIGESIMO TERTIO.

Articuli uis.

Vxerunt.) ἤγαγεν, id est, Duxit: tametsi hic uariant exemplaria, cũ in nõnullis sit ἤγαγον. Et mox, Peruertentem potius quàm subuertentẽ διαστρέφοντα.

Tu es rex Iudæorum.) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; id est, Tu es ille rex Iudæorũ: ut unicũ illũ, Iudæis promissum & expectatũ regẽ intelligas.

Causa, pro crimine.

Nihil inuenio causæ.) οὐδὲν αἴτιον, Nihil noxiæ, aut nihil criminis, quod imputari deberat. Siquidem noxia culpa dicitur, cum noxa sit pœna potius.

Commouit populum.) ἀνασείει, id est, Commouet, præsentis temporis, ut accipiamus non de una seditione accusari Christum, sed totam illius ac perpetuam accusari uitã uelut seditiosam.

Et audiens Galilæam.) ἀκούσας γαλιλαίας, id est, Cum audisset de Galilæa, siue Audito nomine Galilææ.

An homo Galilæus esset.) Galilæus non est coniungendum cum homine, sed separandum propter articulum Græcum, ὁ ἄνθρωπος. Nam cum Christum signet, tamen uelut ignoto sibi nomine, hominem uocat, ut Petrus puellam, mulierem γύναι.

Constanter, pro acriter.

Constanter accusantes.) ἐντόνως, id est, Acriter, & intento clamore.

Nullam causam.) αἰτίαν. Cur non potius crimen? quandoquidem & hoc significat αἰτία. Porrò quod addit post, Causam mortis, sic dixit causam mortis, ut si dixisset crimẽ mortis, quod nos dicimus capitale.

Emendatum ergo.) παιδεύσας, id est, Castigatum, siue correptum. Nam quod mox uertit, Corripiam, eadem est uox Græca παιδεύσας. Cæterum corripimus uerbis magis, quàm uerberibus. castigamus utroq; modo.

Per festũ, pro diebus festis.

Per diem festum.) κατὰ ἑορτὴν, id est, Singulis festis. Nam pascha recurrebat quotannis. Et hac figura subinde utuntur Apostoli & Euangelistæ, κατὰ τόπους, κατὰ πόλεις.

Simul uniuersa turba.) παμπληθεί. Græcis aduerbium est, quod additũ uerbo significat id agi per uniuersam multitudinem. Nam uerbũ ipsum est numeri pluratiui ἀνέκραξαν, id est, Exclamabant, seu potius succlamabant.

Voces eorum.) Hic addunt Græci καὶ τῶν ἀρχιερέων, id est, Summorum sacerdotũ, siue pontificum.

Petitionem eorum.) αἴτημα, id est, Postulationem. Efflagitant enim ac postulant.

Ventres qui.

Beatæ steriles, & uentres quæ.) Dicendum erat, Ventres qui non genuerunt. Apparet hallucinatum interpretem, quod κοιλίαι, id est, Ventres, apud Græcos sit fœmini generis. At mox certe Græcus sermo refert Vbera, quæ sunt masculina apud illos, καὶ μαστοὶ οἳ οὐκ ἔθήλασαν. Nam Quæ non lactauerũt, ad ubera refertur, non ad mulieres. Alioqui fuerat, in quo posset aliquis utcunq; tergiuersari.

In uiridi.) ἐν ὑγρῷ, id est, In humido, atq; ita magis respondet, quod sequitur arido. Cohærent autem humere, & uirere.

Nequam, pro facinorosis.

Duo nequam.) δύο κακοῦργοι, id est, Duo malefici, siue facinorosi.

Et latrones.) καὶ κακούργους. Latrones nunc uertit, quod modo uerterat Nequam, homo nimirum copiosus.

Expectãs, pro spectans.

Stabat populus expectans.) θεωρῶν, id est, Spectans: suffragãtibus & antiquis exemplaribus nostris. Verum id haud dubium quin librariorum acciderit errore.

Et deridebant eum.) ἐξεμυκτήριζον, id est, Subsannabant. Idem uerbum cum eo quod ut superius indicatum est, significat naso suspendere, siue dicterijs inceßere.

Si tu

Si tu es rex.) ὁ βασιλεύς, id est, Ille rex. Et paulo ante ὁ χριστός, id est, Ille Christus. Ac rursum ὁ τοῦ θεοῦ ἐκλεκτός, id est, Ille dei electus. Nec enim in his ociosus est articulus Græcus. *Articuli uis.*

Nesciunt quid faciunt.) An sic Latini loquantur nescio, fortasse rectius erat, Nesciunt quod faciunt. Quod si dicas, Nesciunt quid faciant, incidis in aliud incommodum, uidelicet amphibologiæ.

Erat autem & superscriptio.) ἐπιγραφή. Cur nō potius inscriptio, quàm superscriptio?

Græcis, & Hebraicis, & Latinis.) Alius est Græcis ordo, ἑλληνικοῖς καὶ ῥωμαϊκοῖς καὶ ἑβραϊκοῖς, id est, Græcanicis, Rhomanis, & Hebraicis. Quæ sanè tres linguæ, uel hoc nomine Christianis omnibus deberent esse cōmendatæ, quod in cruce domini nostri Iesu Christi, sint solæ omnium dedicatæ. Saltem hunc titulum conueniebat passim suis depingi formulis, quem Ioannes ad hanc formam ponit,

יהושע הנוצרי מלך היהודים

Ι'ΗΣΟΥ͂Σ Ο῾ ΝΑΖΩΡΑΙ͂ΟΣ Ο῾ ΒΑΣΙΛΕΥ͂Σ ΤΩ͂Ν Ι'ΟΥΔΑΙ'ΩΝ.

IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM. *Tres linguæ præcipuæ.*

Qui pendebant latronibus.) κακούργων. quod modo uerterat Nequam.

Neq; tu times deum.) Tacita uis coniunctionis neq;, potest ad tria referri, nisi obstet compositio, ad Times, ad tu, & ad deum. Si ad deum, hic erit sensus, Non solū non times homines, sed ne deum quidem metuis. Si ad Tu, hic, Parum est, si isti deum contemnāt, nisi tu quoq; contemnas. Si ad Times, sensus hic erit, Non solum non amas deum, sed ne times quidem, cum sis in supplicio constitutus. At ea est apud Græcos sermonis compositio, ut nō possit accipi nisi hic sensus, quē postremo loco recensui, οὐ δὲ φοβῇ σὺ τὸν θεόν, id est, Ne times tu quidem deum, id est, Non saltem times deum. *Trifariam accipitur eadē negatio.*

Qui in eadem damnatione es.) Græcis non est ὃς, sed ὅτι, consentientibus & Latinorum uetustis exēplaribus. Siquidem in Paulino erat, Quod, non qui. In Corsendonensi Quia, nisi quod a, uidebatur erasum, sed euidenti uestigio testante corruptelam. Et item in aureo codice scriptum erat quia. Porrò de sensus ambiguitate diximus aliâs. *Qui, pro quod.*

Nihil mali.) οὐδὲν ἄτοπον, id est, Nihil absurdi.

In manus tuas commendo.) Græcis est παραθήσομαι, id est, Commendabo, siue Deponam, futuri temporis. Idq; iuxta ueritatem Hebraicam, quæ habet ad hunc modum: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי. Siquidem א additum huic uerbo פקד, indicat futurum tempus. Atq; ita sanè uertit diuus Hieronymus & Septuaginta. Etiamsi fieri potuit, ut Christus tempus mutauerit. Cæterum παραθῆναι est commēdare, ueluti commendatur depositum seruandum, ac suo reddendum tempore. Nam huc alluſit Ambrosius cum ait, Bonū ergo pignus est spiritus, bonum depositum. *Cōmendabo.* *Commendare ut depositū.*

Qui erat decurio.) βουλευτής. Hic nomen est dignitatis, non officij militaris: ac sonat fermè senatorem siue consultorem. de quo nonnihil dictum est aliâs.

Consilio & actibus.) τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει, id est, Consilio & facto. Interpres legisse uidetur πράξεσι.

Et posuit eum in monumento.) Et posuit illud legendū est. Refertur enim ad corpus αὐτό. Atq; ideo in Latinis quoq; codicibus emendatioribus scriptum est Illud, non illum, ut palàm sit librariorum esse peccatum, non interpretis: quemadmodum & participium depositum, καθελὼν αὐτὸ, quod quidem magis sonat detractū, quàm depositum. Quēadmodum & illud in Cantico Mariæ: Deposuit potentes, καθεῖλεν, detraxit. Nam. καθελεῖσθαι dicitur quod in alto suspensum pendet, ueluti clypeus aut lagena.

In monumenro excisо.) λαξευτῷ. Vt intelligamus solidum fuisse saxum, non compactile, aut structile, sed exculptum suo loco natiuo.

Sabbato quidem siluerunt.) ἡσύχασαν, id est, Quieuernnt. utrunq; enim significat ἡσυχάω. *Siluerūt, pro quieuerunt.*

EX CAPITE VIGESIMO QVARTO.

VNa autem sabbati.) Vno sabbatorum est Græcis, ut subaudias die, τῇ μιᾷ σαββάτων.

Valde diluculo.) ὄρθρου βαθέος, id est, Diluculo profundo, hoc est, quod multũ adhuc haberet noctis. Vnde rectius uertisset, Crepusculo, mea quidem sententia. Si modo uerum est, quod quidam putant crepusculum ad utrunq; diei tempus pertinere, cum accedente aut recedente sole, lux est ambigua. Siquidem ueteres creperum appellabant dubium.

Ad monumentum.) Hic Græci codices addunt, Et quædam cum illis, καί τινες σὺν αὐταῖς. quod tamẽ anceps est, de uiris dicatur, an mulieribus, quod τινὲς cõis sit generis.

Mente consternatæ essent.) ἐν τῷ διαπορεῖσθαι, id est, Dum hærerent, ac perplexæ essent, & animi incerti.

In uestibus fulgentibus.) ἀστραπτούσαις. Quod magis sonat Fulgurantibus, & fulguris instar relucentibus.

Cum timerent autem.) Plus dixit Euãgelista, quàm interpres, ἐκφόβων δὲ γενομένων, id est, Expauefactis autem illis, ac uultum deflectentibus in terram. Apparet interpretem legisse ἐμφόβων. quod ipsum in nonnullis Græcorum codicibus inuenitur.

Recordamini qualiter dixerit.) μνήσθητε Græcis anceps est, quemadmodum nobis recordamini, imperatiui ne sit modi, an indicatiui. nisi quod ea quæ sequuntur arguunt imperatiuum modum.

Et recordati sunt uerborum &c.) Latinius erat, Vt dixerit, quàm, Qualiter locutus est. Laurentius mauult, Quod dixerit.

Quia oportet.) Aut omittendum erat ὅτι, aut uertendum in quod, mutato uerbi modo, Quod oporteret, &c.

Procumbens παρακύψας. Et procumbẽs uidit.) παρακύψας, quod est, obliquato capite prospicere: ueluti si quis immisso per fenestrã capite prospiciat. Vnde prouerbium περὶ ὄνου παρακύψεως. Nec est, Vidit, sed uidet, βλέπει.

Et linteamina posita.) κείμενα. Maluissem Iacentia, quàm posita.

Et abijt, secum admirans.) Apud se, referendum ad participium admirans. Et abijt, admirans apud sese, καὶ ἀπῆλθεν πρὸς ἑαυτὸν θαυμάζων.

Loquebantur ad inuicem.) ὡμίλουν πρὸς ἀλλήλους, id est, Colloquebantur, siue Confabulabantur inter se. Nam idem uerbum mox uertit Fabulabantur.

Et secum quærerent.) Quid interpres legerit, non satis conijcio. Nam Græce tantum est συνεζήτουν, hoc est, Simul quærerent, siue disputarent, siue commentarentur.

Et estis tristes.) σκυθρωποί, id est, Parum alacri uultu. ut ad habitum oris pertineat, non ad animum.

Peregrinus es.) παροικεῖς, id est, Aduena es.

In damnationem.) Alias admonui κρίσιν & κρίμα sæpe poni pro κατάκρισιν, simplex pro composito.

Quia ipse esset redempturus Israël.) ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ, id est, Speraueramus, quod is esset ille qui redempturus esset Israël.

σὺν, pro ἐπί Et nunc super hæc omnia.) ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, id est, Verumtamen cum omnibus his tertium hunc diem agit. Noue dixit Lucas, nisi forte scripsit ille, ἐπὶ πᾶσι τούτοις. Nec est,

Et super,) sed ἀλλά γε, id est, Atqui, siue Verumtamen. Nec est,

Mulieres quædam ex nostris,) sed ex nobis, ἐξ ἡμῶν, id est, Nostri gregis. Deinde plus est quàm Terruerunt. ἐξέστησαν, id est, Attonitos reddiderunt. Nam magis pertinet ad epitasin admirationis, ἢ timoris.

Quidam ex nostris.) τινὲς τῶν σὺν ἡμῖν, id est, Quidam eorum qui erant nobiscum. Ac mox,

Et ita intrare.) Ita, redundat, sed additum explanandi sermonis gratia.

Euanuit ex oculis eorum.) ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, Euanuit ab illis. Nisi quod interpres expressit uim nominis ἄφαντος.

Ego sum

Ego ſum,nolite timere.) In Græcis exemplaribus tantum eſt,Pax uobis.cætera uidentur adiecta.Nec admodum cohærent cum ſequentibus,in quibus eximit eis terrorem:licet apud Ambroſium adduntur,ſed ex alio Euangeliſta,ſicut opinor,admixta.

Aliquid quod manducetur.) βρώσιμον, id eſt,Eſculentum,ſiue Edulij.Ac mox,

Fauum mellis.) ἀπὸ μελισσίου κηρίου, id eſt,De apiario fauo. Nam & alia quædam inſecta,mel & fauum habent.

Et cum manducaſſet coram eis.) Græca diſſident, καὶ λαβὼν, ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν. εἶπε δὲ αὐτοῖς, id eſt,Accipiens coràm illis comedit.dixit autem illis.

Incipientibus.) ἀρξαμένοις. Apparet interpretem legiſſe ἀρξαμένων, ut referatur ad diſcipulos.Atq; hanc germanam eſſe lectionem arbitror,licet reclamantibus Græcorum exemplaribus, atq; inſuper æditione,quæ nuper prodijt ex officina Aſulani. Quod ſi legamus ἀρξάμενον, ut pertineat ad Chriſtum,non Eius erat dicendum,ſed Suo,ad hũc modum,Sic oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die,& prædicare in nomine ſuo pœnitentiam & remiſſionem peccatorũ,exorſum,ſiue initio facto ab Hieruſalem. At huic lectioni reclamat,quod Chriſtus non cœperit ab Hieruſalem,ſed apoſtoli. Et rurſum quod ſequitur,magis cohæret cum hac lectione, Vos autem eſtis teſtes horum.licet ambiguum ſit,utrum Eſtis legendum ſit,an Sitis, ἐστὲ, an ἔστε, & utrunq; ſatis quadrat. *Incipientibus uaria lectio.*

Promiſſum patris mei.) ἐπαγγελίαν. Ne neſcias promiſſum eſſe nomen ſubſtantiuũ, non participium.

Et ipſi adorantes.) προσκυνήσαντες, id eſt, Adorato eo reuerſi ſunt. Adorabant enim abeuntem in cœlum,ac deinde recipiebant ſe Hieroſolymas. Hoc loco ſubijcienda erant acta apoſtolorum. Nam Lucas hiſtoriam ſuam duobus libris cõplexus eſt, quos ambos ad eundem ſcripſit Theophilum. Atq; ipſe ſecundum exordiens connectit cum ſuperiore.Deinde acta illa,planè pars eſt Euãgelicæ hiſtoriæ. Verum ne uideremur Ioannem diſtimere ab Euangeliſtis,diſtraximus duos Lucæ libros,& acta proximo ſubiecimus loco. *Duo libri Lucæ,unũ opus eſt.*

ANNOTATIONVM IN LVCAM
FINIS.

IN EVANGELIVM IOANNIS
ANNOTATIONES DES.
ERASMI ROTERO-
DAMI.

IN PRINCIPIO erat uerbum.) Illud in primis annotandum,quod indicauit & Chryſoſtomus, Ioannẽ neq; Matthæi,aut Marci more ſumere exordium,neq; ad exemplum Lucæ,ſed iiſdem uerbis ingreſſus eſt hiſtoriam Euangelicam,quibus Moſes ingreſſus geneſin mundi. Sed quod illic quidã interpretantur,In principio,id eſt,In filio,hic certe locum non habet. *Orbis conditi & redẽpti ſimile initiũ.*

Erat uerbum.) λόγος Græcis uaria ſignificat, uerbum, orationem,ſermonem,rationem,modum, ſupputationem, nõnunq; & pro libro uſurpatur,à uerbo λέγω, quod eſt dico,ſiue colligo. Horũ pleraq; diuus Hieronymus aliqua ratione putat cõpetere in filium dei.Miror autem cur uerbũ Latinis placuerit magis q̃ ſermo.Nos tametſi uidebamus ſermonis uocabulo rectius exprimi Græcã uocem,qua uſus *λόγος multa declarat Græcis.*

est Euangelista, λόγον, tamen in æditione prima superstitioso quodam metu nō mutauerāmus uerbū, quod posuerat interpres: ne quā ansam daremus ijs, qui quiduis ad quāuis occasionē calumniantur. Tantū testati sumus alicubi sermonis nomine nō infrequenter signari filium dei in sacris uoluminibus. Mox ubi cōperimus hoc tam passim fieri, & hoc ipso in loco quōdam ecclesiam legisse, In principio erat sermo: Atq; ita citari in libris Cypriani & Augustini, nō existimabā quenq; fore, qui offenderet: præsertim cū hæc demus non in templis, sed in Museis legenda. Quid enim erat piaculi, si in libro qui priuatim legitur, pro uerbo dicam sermone, aut eloquium, aut orationem, aut uocē, aut aliud quod idem polleat? Non magis opinor, q̄ si patrem dicam genitorem, satorem, parentem, & si qua uox alia Latinis auribus repræsentat autorem generis. Cū igitur nihil erat causæ, cur reprehenderer, etiamsi nusq̄ in sacris libris sermonis uocabulum tributū esset filio dei, nūc multo minus merebar, quū sermo multis nominibus rectius & aptius exprimat Græcam uocem q̄ uerbum. Quū ea uox toties reperiatur usurpata in recentioribus ac uetustis orthodoxis, quum eam & hodie publicitus usurpet usus ecclesiasticus, & olim publice sic legerit ecclesia, quemadmodū nos uertimus. Qua de re, si quis uolet exactius cognoscere, legat apologiam nostram, qua stolidissimos quorūdam latratus retudimus. Ex hac in præsentia sat erit pauca quædam excerpere, quæ pro tempore lectoris animum placēt, si quis forte cōmouebitur. Primum sermo cōmodius explicat quod Euangelista posuit λόγον, quod apud Latine loquentes, uerbum non sonet totam orationem, sed unam aliquam dictionem: raro tamen dictum aliquod breue, ueluti sententiam aut prouerbium, uetus uerbum est. At Christus ideo dicitur λόγος, quod quicquid loquitur pater, per filiū loquatur. Deinde quod generis cōgruentia faciat, ut mollior sit oratio, quoties dicimus, Sermo dei factus est caro, q̄ uerbum dei factū est caro. Alioqui nihil aptius reddebat emphasin Græcæ uocis λόγου, q̄ oratio. Iam Cyprianus tot nominibus inclytus, primum eloquentia uere Theologica, deinde sanctimonia quadam apostolica, postremo martyrio, in opere quod scripsit aduersus Iudæos libri ij. cap. v. non aliter refert hunc Euangelistæ locum, quàm nos uertimus: In principio, inquit, fuit sermo, & sermo erat apud deū, & deus erat sermo. Atq; idem eiusdem libri cap. iij. cuius titulus est, Quod Christus idem sit sermo dei inter cōplures sacræ scripturæ locos, quibus docet filium dei dici sermonem, & hūc adducit, Quāq̄ in hoc scriba sciolus in plerisq; codicibus sermonem uerterit in uerbū: non animaduertens quid promittat titulus, qui haud dubie Cypriani est, nō scribæ. Ad hæc Augustinus enarrans ex Ioannis cap. xvij. locum hunc: Sermo tuus ueritas est, palàm docet nihil referre, utrū sermonem dicas, an uerbum. Docet & hoc loco plerosq; codices habere, In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Quin idem cōpluribus locis sermonis uocabulū in sacris libris interpretatur de filio dei, quæ necesse nō est hic reputtere. Quod si ista non legunt, qui tamen uideri uolunt ecclesiæ doctores, certe non potuit illos fallere, quod ex libro Sap. quotannis canit ecclesia: Omnipotens sermo tuus dñe exiliens de cœlo. Hæc atq; id genus alia loca, non ueteres tantū, sed & Thomas, Hugo Cardinalis, Glossa ordinaria, Beda, Remigius, Anselmus, interpretant̄ de filio dei, nihil desiderantes uerbi uocabulum, neq; quicq̄ offensi dictione sermonis. Sanctus Hilarius libro de Trinitate secundo, dei filium nunc uerbū appellat, nunc sermonem. Etenim quum ait, Sermo cogitationis æternus est, cum qui cogitat est æternus. nónne palàm uocat Christum sermonem æternum ex æterna mente patris, sine tempore proficiscentem? Ac mox cum ait: Nunquid audieras in deo, ut sermonem reconditæ cogitationis acciperes. an nō tribuit Christo sermonis cognomen? Idem aliquanto post sic multis uerbis disputat de differētia sermonis humani ac diuini, ut nusq̄ horreat Christo tribuere sermonis uocabulum. Ad hæc Ambrosius libro de fide aduersus Arrianos cap. secūdo, Christū nunc uerbum appellat, nūc sermonem. Quod tamen idem & alijs aliquot locis facit Hieronymus in epistolæ ad Ephe. cap. j. Non, inquit, quod alius assumptus homo, & alius sit sermo qui assumpsit, & sermonem dixit, filiū dei. Rursum eodē cap. Vt quomodo dominus noster Iesus Christus est sermo, sapientia, ueritas. Et Lactantius libro. iiij. cap. vij. dei filium sermonem appellat. Atq; item cap. proximo non semel. Claudianus uocem ausus est dicere: Vox summi sensusq̄ dei, pro sermone uocem dixit, pro sapientia sensum. Prudentianis

Sermo rectius, quàm uerbum.

Apologia de In principio erat sermo.

Cyprianus.

Huius loci exempla.

Ex neotericis theologis.

Ex antiquis.

dentianis hymnis tãtum tribuit ecclesia,ut eos in sacris liturgijs solenniter decantet. Atq; in his audit citra offensam ecclesia: Ades pater supreme,Quem nemo uidit unq̃,Patrisq; sermo Christe,Et spiritus benigne. Sed uideri poterat ineptũ me hæc persequi, quæ si qs excutiat sacros scriptores finem non habent ,nisi quidam tam impudenter obstreperent. Sic olim legit ecclesia,sic hodie canit,sic non raro loquuntur ueteres orthodoxi , sic recentiores:& tamen quidam sic offensi sunt sermonis uocabulo , quasi nusq̃ lectum aut auditum esset apud Christianos. Sed offendit,inquiunt,nouitas. Quos tandem? Ipsos qui calumniantur? At istis qui rei Theologicæ uideri uolunt doctissimi,non oportebat esse nouum quod toties est obuium in sacris autoribus. Idiotas? At istos res ignota nihil mouisset,nisi quidam seditiose clamassent apud populum , uanitatem addentes maledicentiæ. Actum,inquiunt,de re Christiana,posteaq̃ nouum habemus Euãgelium. Quid hac uoce stolidius? An ideo nouatum est euangeliũ,si pro uerbo dicatur sermo? Non hercle magis,quàm nouatus est Nicolaus,qui posita ueste candida,sumpsit fuscam. Scio plurimum esse tribuendum tam inueteratæ cõsuetudini. Sed quoties apud populum agitur fabula, receptum est,ut tingentes semigræce loquamur ,baptizo te . Nolim apud idiotas dicere, tingo te,quum tamen apud deum nihil referat. Nolim,ut nunc res habent,in templis recitare,In principio erat sermo,si probabiliter suspicarer fore , qui uehementer offendantur, præsertim quũ hæc lectio sit proba,altera tolerabilis. Quod si lectio recepta sit palàm mẽdosa,& sunt inter auditores,qui ueterem saliuam malint absq; iudicio ,sunt contra,qui iudicio malint quod rectum est: neq; uitari potest,quin altera pars offendatur,utri iubebor obsequũdare? Malim equidem omnibus ἀπρόσκοπος esse. Fortasse primum obsequar imperitis,quod hi magis soleant ferocire,ac mox placabo doctos. Sed tamen interim admonendi sunt imperiti,ne per suã imperitiam moueant tumultũ in eos, quibus magis oportuit parere. Quemadmodũ Paulus ex charitate uult abstineri ab idolothytis,ne frater infirmus offendatur: sed interim admonet & obiurgat infirmos , qui sine causa iudicant fratrem gratias agentem. Fateor quæ publice recepta sunt perperam,paulatim sunt abroganda, Quemadmodum Paulus aboleuit legem Mosaicam,sed tamẽ antiquanda sunt. Scio fabulam Augustini,quæ narrat in Africa nescio quem episcopulum penè destitutũ à populo,propter unam uoculam,ex Hieronymi trãslatione secus apud populum recitatam, quàm solet. At Hieronymus uir sanctus ac doctus , deos illos Africanos fortiter irridet. Quod si placuisset omnibus omnia tribuere indoctis , iam non haberemus tam multa per ueteres orthodoxos restituta. Nec enim quicq; adferũt,qui censent parcius fuisse uariandum,quod erat receptũ. Primũ cum sint hominũ uaria iudicia ,quis præbebit regulã ad quam moderer uarietatem , quũ mihi sciam euenisse ,quod apud poetas Ioui,qui neque pluuius,neq; serenus potuerit omnibus placere? Deinde quod dicũt isti ,fortasse nõnihil habeat momenti,si mea translatio publice receptã protruderet . At in hoc meo proposito,quo maior est uarietas,hoc plus est fructus. Siquidem quum hæc adhibeatur noua,non ut uetus antiquetur,sed ut sit & dilucidior & castigatior,expediebat singulas etiã uariari uoces,si cui libuisset. Quandoquidem Augustinus non uno loco fatetur se ex uarietate codicum plurimum accepisse lucis in sacris uoluminibus. Quis enim non probat operam literatorum,qui in ludis Maronis aut Horatij uerba singula , singulis diuersis interpretantur,nõ hoc agentes,ut illi uideantur parũ recte loquuti,sed ut intelligatur quod loquuti sunt . Cæterum illud propius ad hoc institutum pertinet , non simpliciter positum λόγος , sed additum articulum , ὁ λόγος , ut non possit de quouis accipi uerbo , sed de certo quopiam & insigni. Habet enim hanc uim articulus ,quam Latine utcũq; reddimus adiecto pronomine ille. Veluti cũ Aristoteles,in genere de quolibet agit bono, ἀγαθὸν uocat. Cæterum cum unicum illud ac summũ bonum intelligi uult , addit articulum τἀγαθόν. Item καλὸν appellant philosophi,quod quouis modo pulchrum sit , τὸ καλὸν eximium illud ac uere pulchrum siue honestum , quod à uirtute proficiscitur. Item πᾶν appellant,quod quocũq; modo totum est. Verum absolutum illud uniuersum ,quod uere complectitur omnia , non simpliciter πᾶν , sed τὸ πᾶν appellant. Itidem in diuinis literis,cum deos uocant amicos dei,non apponitur articulus,sed tantũ θεοί ἐστε , id est,Dij estis. Aut cum intelligũtur dij gentium , quale est apud Paulum in epistola ad Corinthios prima

Prudentiani hymni.

Africanorũ superstitio.

Articulus Græcus quãtam uim habeat.

Exẽpla è philosophis.

E literis sacris.

os prima,capite octauo:Et si sunt qui dicuntur dij,siue in cœlo,siue in terra, quemadmodum sunt dij multi,& domini multi.Nullus enim hic appositus est Græcus articulus: καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς. ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, καὶ κύριοι πολλοί. Augustinus in quæstionibus quas scripsit in Genesim libro primo, adducit & alterũ exemplũ ex Geneseos cap.xxxiij. in quo Iacob ait se uidisse faciem Esau ac si quis uideret faciẽ dei,negans in Græcis exẽplaribus esse scriptum, πρόσωπόν του θεοῦ apposito articulo,sed πρόσωπον θεοῦ, citra articulũ. At quoties significatur uerus ille & solus deus,semper additur articulus, ὁ θεός. nisi si qua ratio peculiaris obstet.Et quoties se uult intelligi Christus,nõ quouis modo dei filiũ,sed natura ac uere filium, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ dicitur. Rursus ubi diuinitatem dissimulat, se filium hominis appellat,sed utrique nomini,suo præposito articulo, ὁ υἱος τοῦ ἀνθρώπου, ceu non quilibet Adæ filius,sed eximius ille filius hominis,humani generis restitutor. Rursum, ὁ ἀμνὸς, cum multi sint agni, unicus ille agnus intelligitur,cuius immolatione tolluntur peccata mundi. Et ὁ προφήτης, unicus ille propheta per Mosen promissus.Et cum lux illa designatur unde lux omnis nobis fluit, τὸ φῶς dicitur,addito articulo.Et cum pastor bonus dicitur, unicus ille pastor Christus, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς,congeminato articulo.Et, ἐγώ εἰμι ἡ θύρα, ego sum ostium, cum nõ quoduis ostium,sed unicum illud denotatur.Et paulo inferius, Inuenimus Messiam, τὸν μεσσίαν, unicum illum Messiã.Et tu es rex Israël, ὁ βασιλεύς. Didymus libro de spiritu, quem Latinum fecit Hieronymus,diligenter & hoc adnotauit, quoties in diuinis literis mentio fit spiritus diuini,articulum apponi, τὸ πνεῦμα, idq; confirmat compluribus arcanæ scripturæ locis in hoc adductis. Atque hoc potissimum argumento docet eundem fuisse spiritum,qui afflauit prophetas,& quem hauserunt apostoli. Annotauit idem Athanasius libro de spiritu sancto ad Serapionem,& hic suam sententiam compluribus scripturarum testimonijs comprobans. Ac planè tantum habet momenti,hoc loco prætermissus aut additus articulus,ut Chrysostomus & Cyrillus hoc potissimum argumento reijciant hæresim quorundam,qui negabãt Christum illud esse uerbum, quod ab initio fuerat in patre,sed illud aliud quoddam fuisse uerbum interius patri, unde natũ sit alterum uerbum quod esset Christus.

Augustini exemplũ.

Filius hominis,id est Adæ.

Agnus dei.

Lux mundi.

Bonus pastor.

Ostium.

Messias, Rex.

Spiritus.

Duo uerba faciũt hæretici.

Et uerbum erat apud deum.) Rursum addidit articulum,non solum uerbo,sed etiam deo.ut illud unicum ac uere uerbum intelligamus, de quo prius dixerat: Et patrem uere deum,non quenuis alium deum.

Et deus erat uerbum.) Hoc loco deo non additur articulus, cum tamen uere ac natura deum significet, uerum id facit coactus. Alioqui non poterat simul explicare diuinam essentiam,tribus communem personis.Nam si utrique addidisset articulum, καὶ ὁ θεὸς ἦν ὁ λόγος, iam confudisset personarum proprietates.Atque hic fuisset sensus,& ille deus, nempe pater,erat illud uerbum,nempe filius. Rursum si deo addidisset articulũ non uerbo, καὶ ὁ θεὸς ἦν λόγος, iam duo significasset uerba,ac sensus fuisset,& ille deus,nempe pater,erat: & ipse uerbum quoddam& si non idem uerbũ quod filius,tamen aliquod uerbum. In qua sententia fuere ueterum nonnulli,duo facientes uerba, gignens & genitum,ut dictum est paulo superius.Atque adeo Prudentius ipse uideri posset huiusmodi quippiam sensisse,cum in hymno Iambico de natali Christi scribit: Ex ore quamlibet patris, Sis ortus & uerbo æditus. nisi malumus uerbo interpretari, uerbi prolatione.Nunc quoniam uerbo addidit articulum,& deo non addidit, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, Christianam expressit sententiam.Sic ut aliò detorqueri non possit,nimirum hanc,Et illud idem uerbum, quod modo dixi in principio fuisse apud deum, erat deus, hoc est, particeps essentiæ diuinæ, siue ut melius dicam Græce, ὁμοούσιον τῷ πατρί. Neque enim sic licet loqui Græcis, ἡ ἐλάτη τὸ δένδρον ἐστίν, id est, Palma arbor est.aut, ἡ κιθάρα τὸ ξύλον ἐστίν, id est, Cithara lignum est, apposito articulo. Hæc ita esse ut diximus, facile comprobabit, qui uel mediocriter Græce nouerit. Nos quanquàm in hoc exordio parcius immutauimus,reueriti sacramentum ineffabile,tamen admonẽdum putaui,quo magis intelligant nostri Theologi nõnihil interesse, è suis haurias fontibus mysticas literas, an è lacunis.

Prudentij dictum quõ accipiendum.

Homusion eiusdem essentiæ.

Cur uero deo non addatur articulus.

Omnia per ipsum facta sunt.) Cum de uerbo fiat hic quoq; mẽtio,de quo modo locutus est,

tus est. Rectius uertisset, Omnia per illud facta sunt, ut repetat uerbum, siue Omnia per idē facta sunt, sicut paulo superius, Hoc erat in principio. Nisi mauis pronomē ipsum referri ad deum patrem, qui proxime præcessit. Verum huic sensui nōnihil refragatur præpositio διὰ per, quæ pugnat cum ratione paterni principij, siue mauis Hilarij uerbo uti, autoritatis. Et magis concinit cum Paulinis uerbis, qui ait, Per quem fecit & secula, ut per filiū intelligamus omnia cōdita à patre. At nūc Latinus ancipitē reddidit sententiā, quod Ipsum, pronomē utrólibet possit accōmodari. Quanq; & Græcis ambiguus sit sermo, sed quē Græci omnes interpretentur, ut Per ipsum ad uerbū referatur, non ad patrē. Siquidem hinc arripuerūt occasionem Arriani, somniantes patrē in cōdendis rebus, filio ceu instrumēto usum, cū ita p filiū cōdiderit omnia pater, ut is nihilo secius cū patre cōdiderit omnia.

Per ipsum, id est, uerbum.

Arrianorum error.

Et sine ipso factum est nihil.) Hunc locum bifariam distinguunt. Chrysostomus homilia iij. & hunc secutus Theophylactus, ita legunt cōiunctim: Omnia per illud facta sunt, & absq; illo factum est nihil quod factum est. ut intelligas nihil omnino creatum, quod non sit creatū à patre per filiū. Scribit autem hæreticos quosdam distinguere ad hunc modum: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil. atq; hic interposita diastole, subijciūt, Quod factū est in ipso, uita erat, interpretantes spiritū sanctū, quem creaturam faciūt, intelligi in eo quod dicitur, Quod factū est. Et tamen in hunc modum distinguūt Cyrillus Græcus, & Augustinus Latinus, quanq; diuerso sensu. Nā Augustinus intelligit omnem creaturā in deo uitam esse, suo more nō illibenter πλατωνίζων. Cyrillus autē sic interpretatur, ut intelligamus omnia per filium fuisse condita, tam uisibilia q; inuisibilia, & quicquid conditū fuit, in eo uerbum illud est uita: ut nō solum sit omnibus autor originis cum patre, uerūtiam idem admixtū omnibus, ueluti uita tueatur & cōseruet uniuersa quæ condita sunt. Atq; hanc distinctionē sequitur Hilarius, non admodū dissentiens & à Cyrilli sententia. Sequitur & Gregorius Nazianzenus in opere de spiritu sancto, sic reijciēs hæreticos, ut dicat hunc locum accipiendū de ijs quæ facta sunt, ut ad filiū aut spiritū sanctum accōmodari non queat. Cæterū quod quidam interpretantur nihil, peccatū aut malitiam: quod ea sola sint, quæ natura sunt, & ob id bona sunt, peccatū esse quiddam priuatiuum, etiamsi Hieronymus nō reijceret, tamen per se coactius est, & argutū magis q; theologicū. Recenset enim hanc interpretationē, sed tacito autoris nomine, enarrans Michææ cap. ij. sed ita, ut subindicet argutū esse magis q; uerum. Quanq; ad eū modum interpretatur diuus Augustinus, edisserens hunc Euangelistæ locū, subindicans quibusdam nihil, esse aliquid quod ad mali naturam pertineat, iuxta hos qui duo constituunt principia, bonorum ac malorum. Cæterum quod ait peccatum esse nihil, & qui peccant fieri nihil, & Idolum iuxta Paulum esse nihil, nō simpliciter est accipiendū. Alioqui quid attinebat negare à deo factū esse, quod nihil sit, & ob id à nullo fieri possit? Nam ego magis arbitror ad rem pertinere, dare operam ut à peccato puri simus, q; anxie digladiari, num peccatū sonet aliquid positiuū iuxta Thomistas, an mera priuatio sit, iuxta Scotistas. Idem tamen Augustinus, libro aduersus Manichæos, cap. xxv. serio interpretatur, Sine eo factum est nihil, nihil aliud ualere, q; si dicas, quicquid factum est, non absq; eo factū est, irridens superstitiosam Manichæorū distinctionem, qui negabant hunc sensum reddi, nisi cū hoc ordine pronūciaretur: Nihil sine eo factū est. Cæterum si pronuncies, Sine eo factū est nihil, Nihil iam accipi pro eo quod sit aliquid, & factū sit. Id cum multis uerbis derideat Augustinus, tamen Sophistæ putant non minimū interesse, quoties uox quæpiā in aliū transfertur locū. Cauillat hoc loco nescio quid, is cuius nomine extant aliquot homiliæ in Ioān nem Origenis titulo, sed falsissimo. id quod uel me tacente, res ipsa clamitat, cum nihil illic sit, quod ullam Origenis uenam, ulla ex parte sapiat. Atqui eò res rediit, ut huiusmodi nugas etiā prudentes, datáq; opera adijciant typographi, quo uolumine aucto quæstus fiat uberior. Quod si illis licet quicquid uolunt, quocunq; prodere nomine, & nobis fas non erit, titulo semel illito chartis refragari, bella nimirum erit studiosorum conditio, si nebulonis aut impostoris nugas pro oraculis cogentur amplecti. Verum hæc πάρεργα. Vt ad rem redeā. Is quisquis est, aut quicunq; sunt, siue homines, siue dij, argutatur, nescio quid, Græce significantius dici, pro eo quod nos dicimus, Et sine ipso factum est nihil. Apud illos enim esse extra non absque. Quod sanè quid sibi uelit, nō satis intelligo, nisi quod in omnibus

Nihil, id est, peccatum.

Disputatio curiosa, de peccato, mera ne sit priuatio, an macula.

Homiliæ in Ioannem falsō Origeni inscriptæ, quam uis testetur Origenes se in Ioannem scripsisse.

omnibus quæ quidem uiderim, Græcis exemplaribus scriptum comperio χωρὶς αὐτοῦ, id est, Absq; illo. Atq; eadem est præpositio Græca Ioannis cap. xv. *Sine* me nihil potestis facere, χωρὶς ἐμοῦ. At is utrobiq; uult legi Extra, nõ *Sine*. Nisi forte ille quisquis fuit, pro χωρὶς, legit ἐκτός. Aut nisi χωρὶς, uertendum putat Extra, ἄνευ, sine. Ad Cyrilli sententiã nonnihil facit, quod cum bis dixerit Vitam, priori uitæ non addidit articulum, posteriori addidit. In eo quod conditum est, uerbum illud erat quædam uita, dum impertit incolumitatem naturæ conditæ. Ac mox cum ipsum uerbum peculiari modo uitam appellat, Et uita erat lux hominum, apposuit articulum, ueram illam ac ineffabilem uitam significans, ᾧ αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς. Augustinus indicat etiam distinctionem, sic enim legendum, Quod factum est. ut hic interposito silentio, subijciatur, In ipso uita erat, ut accipiamus nõ in quouis creato esse uitam, iuxta Manichæos, cum lapides uita careant, sed creaturam fuisse in creatore, qui uita est, uidelicet de idëis sentiens. Hilarius secus distinguit, Quod factum est in eo: ut hic distinguatur, deinde succedat, Vita erat. Quod ne cui dubium esse possit, faciunt ea quæ sequuntur: Hoc igitur non sine eo, quod in eo factum est. Nam quod in eo factum est, etiam per eum factum est.

Quõ uerbum uita, in rebus creatis.

Manichæi & saxis uitam tribuunt.

Hilarij distinctio.

Fuit homo missus.) ἐγένετο. idem uerbum quod modo transtulit, Facta sunt. Proinde Valla maluit hac loco, Extitit, quàm fuit. At ego malim, Erat homo missus, cum paulo inferius sequatur, Non erat ille lux. Illud annotandum, hic homini non præponi suum articulum, quo tantum hominis indicet naturam, & Ioãnem hac nota separet à Christo, qui simul & deus erat, cui ut respõdeat deus, & hoc citra articulum extulit παρὰ θεοῦ. Homo erat qui mittebatur, ut hominibus annũciaret Christum. Sed ne cui leue sit huius testimonium hominis, à deo missus erat non ab homine. Et haud scio, an alioqui id perpetuum sit in arcanis literis, cum deo apponitur articulus, aut certam personam denotari in diuinis hypostasibus, aut uerum illum & unicum deum à reliquis gentium dijs distingui, licet non temere liceret addere aut demere articulum.

Articulus cur non additus deo.

Cui nomen erat Ioannes.) ὄνομα αὐτῷ ἰωάννης, id est, Nomen ei Ioannes. Et mutauit nonnihil Latinus interpres, & addidit de suo, idq; nulla compulsus necessitate. Ne quis nobis succenseat, si quid forte mutamus alicubi, uel adacti necessitate, uel inuitati commoditate. Nec est simpliciter missus, sed ἀπεσταλμένος, participiũ eius uerbi, unde dicti sunt apostoli, emandatus. Nam Græcis βάλλω, qui mittit telũ aut lapidẽ, πέμπω, qui quocũq; modo mittit, munus, aut aliquid simile, ἐπιστέλλω, qui mittit epistolã, ἀποστέλλω, qui emittit cum mandatis hominem.

Missus.

Vt omnes crederent per illum.) Græcis incertum est, an Per illum, referatur ad Ioannem: ut intelligamus illo testificante omnes debuisse credere in Christum, an omnes debuisse credere patri per illud lumen, cui testimoniũ perhibebat Ioannes: quod αὐτοῦ possit accipi masculino aut neutro genere.

Amphibologia.

Non erat ille lux.) Primũ illud admonẽdus est lector, quod Latinus hic interpres modo Lumen uertit modo lucẽ, Græcis eãdem esse dictionẽ φῶς. ne quis Græcanici sermonis ignarus in cõmutata uoce Latina somniet subesse mysteriũ. In emẽdatioribus Augustini exẽplaribus legitur, Non erat ille lumen, sed ut testimoniũ perhiberet de lumine. Cæterũ illud non abs re quæritur à doctis, cũ Christus apud Matthæũ cap. v. suos apostolos uocet lucem mundi, & cũ Ioannes Baptista nominatim dictus sit lucerna ardens & lucẽs, cur hic eum lumẽ esse neget? Verum hunc tantum alioqui nodũ additus aut omissus articulus dissecat, quandocunq; ueram illam & suapte natura lucem significat, articulũ addit τὸ φῶς, & τοῦ φωτός. Hic item cũ negat Ioãnem esse lucem, nõ dixit οὐκ ἦν ἐκεῖνος φῶς, hoc est, Nõ erat ille lux, sed οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, id est, Non erat ille lux illa. Nõ erat illa uera lux, de qua modo dixi. Annotauit hæc Cyrillus, si cui nostra leuis est autoritas. Aut sic accipe. Nõ erat ille lumen de quo modo locutus sum, cũ dicerem, Vt testaretẽ de lumine. Habet eñ & hoc articulus, ut referat rẽ de qua prius fuerit sermo. Quod ideo adiecimus, quia apud Matthæũ ubi Christus uocat suos lucẽ mundi & sal, utrobiq; additur Græcus articulus. Ad hæc cur magis placuit periphrasis, ut testimoniũ perhiberet de lumine, q̃ testificaretur, cũ Græce sit μαρτυρήσῃ; Quanq̃ hic sermo nõnullam ellipsim habere uidetur, quæ sic poterat suppleri, Nõ erat ille lumen, sed missus erat, ut testaretẽ de lumine.

Apostoli lux.

Erat lux

Erat lux uera.) Iam admonui lucem & lumen Græcis idem esse nomẽ: ne quis erret in Luce & in lumine, putans esse aliquid discriminis. Cæterum illud magis ad rem pertinet, Erat, quò referre oporteat, num ad uerbum. Nam quo minus ad Ioannem referatur, obstat ipse sensus. Equidem arbitror, nec ad uerbum referendũ, sed ad ipsum Lumen, quod mox sequitur, propterea quod utriq; nomini lux & uera suus præponitur articulus, ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ut ad hunc legamus modum: Non erat Ioannes lumen illud de quo loquor, sed in hunc mũdum dũtaxat missus, ut testificaretur de lumine. Nam lumẽ hoc de quo loquor, erat lumen uerum quod illuminat omnem hominem, hoc est, erat fons luminis, unde ipsi quoq; Ioanni suum fluxit lumen. *Erat lux uera.*

Venientem in hunc mundũ.) εἰς τὸν κόσμον, id est, In mundum. Nam hũc non addunt Græci: nisi quod ita frequenter uertit interpres, exprimere cupiens, opinor, uim articuli. Sed cur hic magis addidit Hunc, q̃m in ijs quæ sequuntur? In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit, quæ singula cum suis articulis efferuntur. *In hunc mundum.*

Et mundus eum non cognouit.) αὐτὸν uidetur ad uerbum referri, quod Græcis quidẽ est masculini generis. Cæterum interpreti Latino uertendũ erat in neutrum, Et mundus illud non cognouit. Idem sentiendũ de ijs quæ mox sequũtur, Et sui eum non receperũt: quotquot autem receperunt eũ. Hoc certe incõmodi uitari poterat, si pro Verbo, Sermo placuisset interpretibus. Cæterũ illud, In propria uenit, & sui eũ non receperũt, Græcis est eadem dictio ἴδια, & ἴδιοι, In sua uenit, & sui eũ non receperũt. Et apparet sic legisse diuum Augustinũ. Quandoquidem apud hunc scriptum uidemus, In sua propria uenit. *Interpres immemor sui.*

Qui non ex sanguinibus.) Diuus Augustinus fatetur Sanguinibus nõ dici Latine numero multitudinis, sed interpretem abusum numero, ut declararet ad communem hominis generationem non uiri solum, sed & mulieris semen cõcurrere. Idem admonet hoc loco carnem appellari fœminam. *Ex sanguinibus, cur plurali dictum.*

Ex uoluntate carnis.) Annotandũ neq; carni, neq; uiro, neq; deo, suum apponi articulum, ut speciem carnis aut uiri designari intelligas, non hanc, aut illam carnem aut uirum. Atq; his tribus, Sãguinibus, carni & uiro, opponit̃ deus, itẽ absq; articulo. At Laurentius mauult hoc loco Geniti sunt, q̃m nati, ἐγεννήθησαν. Præterea non est, In nomine eius, sed in nomen, εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Quanq̃m his promiscue utũtur Euangelistæ, Credere illi, & credere in illũ, & in illo, Cõfiteri illum, & cõfiteri in illo, Baptizari in nomen Christi, & baptizari in nomine Christi. Qua de re cõpluribus uerbis disputat Valla, si quis forte requiret. *Articulus cur non additus.*

Et uerbum caro factum est.) καὶ ὁ λόγος, id est, Et uerbum illud, nempe de quo tam sublimia diximus. Ac recte sanè locis compluribus admonuit Augustinus, Caro hic positum pro homine: partim ut excluderetur error Apollinaristarum, qui negabant Christo animam fuisse humanam: partim, ut euidentius esset miraculum, coniuncto uerbo cum carne, quæ pars est hominis crassissima. Idq; dictum est iuxta idioma sermonis Hebraici, qui totum hominem, nunc animæ, nunc carnis appellatione notat. Cæterũ quando sermo Græcus anceps est, Habitauit inter nos, aptius erat, quàm in nobis, ἐν ἡμῖν. Etiam si Chrysostomus diuersam sequitur interpretationem. *Caro, pro toto homine.* *Inter nos.* *In nobis.*

Et uerbum habitauit.) ἐσκήνωσεν, à tabernaculis dictũ est, quod aliàs uertit Nidificare: ut intelligas temporariam apud nos habitationem. Admonendũ & illud Habitauit, Latinis sonare quasi iam habitare desierit, cũ Græcis ἐσκήνωσεν sonet, Habitaculum siue domicilium fecit in nobis: ut intelligamus eum cœpisse habitare in nobis nec desijsse.

Et uidimus.) ἐθεασάμεθα, id est, Spectauimus, siue Conspeximus, ceu nouum & admirandum spectaculum.

Gloriam quasi unigeniti.) Laurentius mauult, Tãquàm unigeniti, quod uere esset unigenitus. Et in hoc uerbo philosophatur nonnihil Chrysostomus, interpretans ancipitem apud Græcos uocem ὡς, quæ tamen hic non sonet assimilationem, sed speciem ueri exhibitã. Veluti si descripto regio apparatu subijcias, Incessit tãquàm rex, id est, apparatu regio. Et Vnigeniti non est hic participiũ, sed nomen, μονογενοῦς unici. Vnde quod sequit̃, A patre, magis pertinet ad gloriam, quàm ad unigenitum. Spectauimus gloriam eius, gloriam, inquam, non quamlibet, sed gloriam à patre exhibitam, quæ declararet eum esse *Quasi, pro tanquã, ὡς.* *A patre.*

esse unicum filium. Sentit enim, opinor, de baptismo Iesu & transfiguratione, cum audita est uox patris, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, ipsum audite.

Plenũ gratiæ utrũ ad Christum, an ad Ioannem referendum.

Plenum gratiæ & ueritatis.) Plenum hic nominandi casus est, non accusandi, πλήρης, & refertur ad ὁ λόγος, quod & ipsum Græcis est generis masculini, ut sit sensus, Verbum illud caro factum est, plenum gratiæ & ueritatis. Alioqui uerba hæc magis uidebantur co hærere cum Iohanne qui sequitur, legamusq; ,Plenus gratia & ueritate. Ioannes testificatur de illo, ut accipiamus Ioannem hac præfatiuncula commendatum, quo plus põderis habeat illius testimonium. Etiamsi non sum nescius interpretes omnes hoc ad Christum referre, non ad Ioannem. Verum quoniam duriuscule cohæret cum superioribus, lectorẽ admonendum putaui, quo rem expendat. Atq; hæc quidem ita uelim accipiat lector, uelut ab admonente dicta, non tanquàm à dogmatis autore. Nam quod sequitur, De plenitudine eius accepimus omnes, magis pro hac facit sententia. Siquidem illic Plenus gratiæ & ueritatis, de Baptista dicebat Euangelista, hic Ioannes ipse fatetur suã plenitudinem ab illo fonte fluxisse. Nec est nouum in literis diuinis, & alios sanctos plenos gratiæ ac perfectos dici, ne quis putet hoc uni Christo tributum. Quandoquidem Stephanum plenum spiritu sancto legimus in Actis. & Zacharias legit repletus spiritu sancto, & Baptista replendus spiritu dicitur ex utero matris suæ. Rursum in actis apostolorum, Omnes qui cõ uenerant, dicuntur repleti spiritu sancto. In eodem opere: Saulus plenus spiritu sancto legitur, & ipse iubet, ut impleamur spiritu sancto. Verum, ut dixi, super hac re nihil definio, sequatur quisq; quod magis probarit. Deinde noue mutauit subito tempus uerbi, μαρτυρῆ, & κέκραγεν. id est, Testificatur & clamauit: nisi forte præteritum usurpatum est uice præsentis. Sic enim legit interpres Cyrilli: Testificatur & clamat. At is qui Chrysostomũ transtulit, legit Testimonium perhibet, & clamabat.

Pleni gratia dicti sunt & alij sancti.

Qui post me uenturus est, ante me factus est.) ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν. Participium ἐρχόμενος, à uerbo ἔρχεται est, quod ad utrunq; tempus solet accommodari, præsens ac futurum. Quanquàm hoc loco, si cui placet tempus præsens, uer tẽdum erat per præteritum, propterea quod adhæret uerbo præteriti temporis, γέγονεν, ad hunc modum, Qui cum post me uenerit, ante me factus est. ut intelligamus Christũ & serius natum fuisse, & serius prædicare cœpisse, quàm Ioannem, sed tamen autoritate anteuertisse. Id quod solet accidere gnauis curforibus, ut serius digressi à linea, assequãtur ac præcurrant eum qui multo ante discesserat. Et in hanc fermè sententiam edisserit Cyrillus. Chrysostomus ἐρχόμενος, exponẽs Prædicaturus, altiora quædam mauult sectari ob Arrianos, qui hinc filium dei creaturam esse uolebãt. Verum haud scio, an ad huius loci sensum accõmodatiora. Nã Factus est, positum est, pro eo quod est, Cœpit esse. Qui post me uenichat, cœpit esse ante me, hoc est, Qui sequebatur, iam præcessit. Neq; enim Christus usquàm simpliciter dicitur factus in literis diuinis, licet dicatur factus homo, factus hominibus notior. Atqui isto pacto nõ est factus ante Ioannem, qui fuerit natu minor Ioanne. Ad hæc, ante, Græcis est ἔμπροσθεν, non πρό, ut intelligas præcedentem. Id quod subnotauit & diuus Augustinus.

Ante me factus est, qũo accipiendum.

Prior. Potior.

Et prior me erat.) Prior, positum est pro Potior ac potentior, siue celebrior: quãquàm Græce est πρῶτος, primus, superlatiuum uice positiui. Verum si prior erat, quomodo factus est prior? Sed quod erat, cœpit & agnosci. Rursum cum id temporis notior Christo esset Ioãnes, quomodo iam prior factus dicitur? Chrysostomus putat more prophetarum præteritum uice futuri positum, hoc est, Factus est, pro futurus est. Iam illud Quia prior me erat, diuus Augustinus uidetur ad tempus referre, cum ait, Prior me erat, quia in principio erat uerbum. Mihi uidetur ad dignitatem pertinere, qua Christus etiam ut homo, maior erat Ioanne. Cuius autoritatem sua maiestate obscurauit. Rursum, Post me uenit, ad natiuitatem refert, cum iuxta Chrysostomum magis ad prædicandi tẽpus attineat. Neque enim magnopere referebat ad autoritatẽ, si Ioannes tribus aut quatuor mensibus Christo grandior erat.

Quomodo Christus prior factus, cũ prior esset.

De plenitudine eius accepimus omnes gratiam pro gratia.) Admonet Augustinus ex Græcorũ codicum autoritate coniunctionem hoc loco addendã. Accepimus omnes, & gratiam pro gratia. Atq; ita scriptum comperi in peruetustis exemplaribus, quorũ alterum

Et gratiã pro gratia.

terum exhibuit bibliotheca diui Pauli apud Londinũ, alterum collegij canonicorũ Corſendoncenſium, iuxta inclytam Brabantiæ Antuerpiam. Quanꝯ Chryſoſtomus ſic interpretatur, quaſi coniunctio, &, nõ copulet hoc loco, ſed interpretetur & explicet. Lex Moſaica nonnullam habebat gratiam, plenitudinẽ non habebat. At ex Chriſti plenitudine accepimus, oẽs, nimirũ gratiã euangelicam, pro gratia naturæ & legis Moſaicæ. Nec illud opinor omittendum, quod Chryſoſtomus homilia xiij. admonet hæc uerba: De plenitudine eius accepimus omnes, & gratiam pro gratia, non ad Baptiſtæ ſolum, ſed Euãgeliſtæ perſonam eſſe referenda. Sic enim ſcribit: Et teſtimonium ſuum Baptiſtæ teſtimonio coniungit. Hæc enim particula, De plenitudine eius nos omnes accepimus, non præcurſoris uerbum eſt, ſed diſcipuli. Id clarius efficit & pronomen nos, additum apud Græcos. Nam ij, quibus loquebatur Ioannes Baptiſta, nondum de plenitudine illius acceperant. Theophylactus tamen ad Baptiſtæ perſonam refert, ut ſit ſenſus, Nos prophetæ quicquid habemus, ab hoc hauſimus. ut nos non referatur ad auditores, ſed ad ordinẽ propheticum.

Mutata ꝑſona

Per Ieſum Chriſtũ facta eſt.) Nequis fruſtra hic ſomniet myſterium in Facta eſt, idẽ eſt uerbum quod primum uertit, facta ſunt, & factũ eſt, deinde, Fuit homo, Rurſum,

Facta eſt, pro extitit.

Ante me factus eſt.) Ergo facta eſt hoc loco, magis eſt, Cœpit eſſe, ſiue, orta eſt, aut, quod uerbum arridet Vallæ, extitit. Auguſtinus cum alijs locis aliquot, tum lib. aduerſus Fauſtum xxij. cap. x. miror quid ſequutus, legit hũc in modum: Lex per Moſen data, gratia autem & ueritas per Ieſum Chriſtum facta eſt: quaſi ſenſerit Euangeliſta, legem quã tulit Moſes, eandem factam eſſe gratiam per Chriſtum. Argute quidem Auguſtinus, etiã ſi Græca non exprimunt hanc ſententiam.

Deum nemo uidit unquam.) Fortaſſe mirabitur quiſpiam, hic non apponi Græcum articulum, θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Verũ opinor ob id omiſſum, quod hoc loco deus, neq; hac ponit ratiõe ut diſtinguatur à cæteris dijs, neq; pro certa perſona, ſed potius pro ipſa deitate, quãdo hoc uerbo uſus eſt & diuus Auguſtinus. Ad eũdẽ modũ paulo ſuperius

Articulus omiſſus cũ de patre loquiui deatur.

Sed ex deo nati ſunt,) ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν. Sentit enim diuinam quãdam generationem diuerſam ab humana.

Ipſe enarrauit.) Annotauit & hanc uocem Chryſoſtomus, qua uult expreſſiorem ac certiorem declarari doctrinam. Siquidem Græcis eſt ἐξηγήσατο. & ἐξηγήματα dicuntur commentarij, quibus explicatius explanatiusq; ediſſeruntur obſcurius dicta. Quod enim tectius dixerat pater, prophetarum oraculis, id filius explicuit: atq; id quoq; ad plenitudinem, cuius modo meminit, pertinet.

Quia non ſum ego Chriſtus.) Aut uertendum erat omiſſa cõiunctione, Nõ ſum ego Chriſtus, aut, Cõfeſſus eſt ſe non eſſe Chriſtum, mutata perſona pronominis. Aut quemadmodum nos uertimus, Confeſſus eſt, inquiens, non ſum ego Chriſtus. quod ipſa Baptiſtæ uerba, ſic uelut ab ipſo loquente recitata, nonnihil ad emphaſim fidei facere uiderẽtur. Alioqui quid aliud exprimebatur hiſce uerbis, niſi Baptiſtam confeſſum eſſe, quod Ioannes euangeliſta non eſſet Chriſtus. Et tamen illud interim donamus, Quia cõiunctionem accipi poſſe διηκῶς, ſicuti quod. Quod ſi non donetur, ſenſus erat, ideo Baptiſtam fuiſſe confeſſum, quod euangeliſta Chriſtus non eſſet. Nec eſt quod hic reclament patres. Intelligebamus ſenſum qualibuſcunq; uerbis deſignatum, quorſum opus id admonuiſſet? Intelligebamus, nõ quod Latine ſciremus, ſed quod huiuſmodi ſoloeciſmis eſſemus aſſueti. At quanto ſimplicius ita reddere ſententiam euangeliſtæ, ut non ſit opus hac gratia nouam diſcere balbutiem, ſed quiſquis Latine norit, protinus intelligat. Verum ad huiuſmodi minutula ſæpenumero ſciens ac prudens conniueo, ne lectori moueam nauſeam.

Sermonis abſurditas.

Facilius ſemel diſcitur Latina lingua, ꝙm multæ balbutiendi ſpecies.

Dirigite uiam domini.) εὐθύνατε, id aliâs redditum eſt, Rectas facite, quod alij euangeliſtæ dixerunt ἑτοιμάσατε, id eſt, Parate. Flexus enim eius facit, quo minus proſpicias aduẽtantem. & Hebræis eſt יַשְּׁרוּ, quod non abhorret à uerbo Ioannis. Iubet enim amoliri obſtacula malarũ cupiditatum, quæ faciunt ne Chriſtum aduentantem poſſint cernere.

Si tu non es Chriſtus, neq; Helias, neq; propheta.) Chriſto appoſitus eſt articulus ὁ χριστός, quo unicum illum exprimeret. Heliæ, nec hic, nec ſuperius apponitur, quod unus tantum eſſet Helias, quem quidam putabant reuicturum, & Chriſti aduentum prænunciaturũ eſſe: iuxta quod legitur apud Malachiam cap. quarto: Ecce ego mittam uobis Heliam

liam prophetam antequàm ueniet dies domini. Proinde fuisset ociosus articulus, cũ nihil esset quod discerneret. Sed quæri poterat, cur hic prophetæ non prætulerit articulum, οὗτος προφήτης, cum paulo ante addiderit, Propheta es tu? ὁ προφήτης εἶ σύ; Verum solutio in promptu est. Nam cum interrogant ὁ προφήτης εἶ σύ; non interrogant illic simpliciter an propheta sit quispiam, sed an ille propheta, quem uelut eximiũ pollicitus est Moses Deuteronomij decimooctauo, Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi dominus deus tuus. Hic sentire uidentur Ioannem nullo modo esse prophetam. Etiamsi in nonnullis Græcorum exemplaribus additur articulus utrobiq;. Atq; ita Chrysostomum apparet legisse, uel argumento, quod cum annotarit alibi ὁ προφήτης dictum cum articulo, nullum mouerit scrupulum de articulo mox omisso.

ὁ προφήτης *ppheta ille.*

Stetit pro stat

Medius autem uestrũ stetit.) Melius legatur, ut in Aggæum citat diuus Hieronymus, Medius autem uestrum stat. Quod frequenter in his uerbis præteritum tẽpus pro præsenti usurpetur, quemadmodum iam locis aliquot admonuimus. Apertius etiam quod legit Cyprianus libro aduersus Iudæos ij. cap. xviij. In medio uestri stat.

Ipse est qui post me uenturus.) Totidem uerbis repetit ea quæ superius posuerat, de quo iam admonuimus.

Cui⁹nõ sum dignus.) Eius, ex supfluo repetitũ est iuxta ꝓprietatẽ sermonis Hebraici.

Bethania pro Bethabara.

Hæc in Bethania facta sunt.) Admonet etiam Chrysostomus, & huius æmulus Theophylactus in uetustioribus & emendatioribus exemplaribus non legi Bethaniam, sed Bethabaran, quod Bethania non sit trans Iordanem, nec in deserto, sed citra Iordanem proxima Hierusalem. Suidas aut quisquis is fuit alius hominum̃ue, deũm̃ue, corrigit hunc locum, & pro Bethania supponit Thabara Θαβαρά. Ex locis Hebraicis diui Hieronymi nihil admodum comperti licuit excerpere, quod istorum uitio deprauata sint apud omnes autores bonos omnia. Quanquàm is eodem in ordine memínit Bethaniæ uillæ, quæ absit ab Aelia, hoc est, Hierololymis bis mille passus, in latere montis oliueti, ubi Christus Lazarum amicum reuocarit in uitam. Ac mox subijcit Bethaibam, quæ fuerit trans Iordanẽ, ubi Ioannes baptizauit in pœnitentiam. Vnde Hieronymi quoq; tempore durabat consuetudo, ut qui cuperent in Christo renasci, eo in loco uitali gurgite abluerentur. Neq; dubiũ esse puto, quin hic sit locus, quẽ designat Ioannes, utcunq; uariatũ est loci uocabulum. Maxime cum protinus coargui possit, Bethaniam ultra Iordanem nõ esse, nec in deserto. Quod si qs obijciat ad rem nihil attinere, quo sint hæc gesta loco, sciat secus sensisse Euangelistam, qui ad rei narratæ comprobationẽ putauit attinere loci quoq; testimonium.

Thabara.

Bethaiba.

Locus ad testimonij pondus facit.

Altera autem die.) τῇ ἐπαύριον, id est, Postero die siue postridie. ut intelligas diẽ proxime secutum. Nec est Vidit, sed uidet βλέπει præsentis temporis. Habet aũt hæc tempo ris ἐναλλαγὴ miram gratiam in narrando, cum imaginamur iam geri quod gestum narramus. Hæc leuicula non tam subinde admonerem, ni perspicerem hanc diligentiam, uel illud præstare curam, ne posthac codices sacri facile queãt deprauari, aut si deprauati fuerint, his adminiculis possint restitui.

Temporis enallage.

ὁ ἀμνὸς *ille agnus.*

Agnus dei.) ὁ ἀμνὸς, id est, Ille agnus: ut unum & insignem agnũ accipiamus, de quo dixerit Esaias, Velut agnus coram tondente obmutuit. Indicauit & hoc Chrysostomus.

Peccatũ non peccata.

Peccata mundi.) τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, id est, Peccatum mũdi, numero singulari. Ac plus quiddam expressit, quàm si dixisset, peccata. Hic agnus, ipsa est innocentia. Et solus à suis tollit peccatum, hoc est, ipsam tyrannidem, & uim omnium peccatorum, ut iam nullũ sit in eis peccatum. Nam quemadmodum idem Ioannes in epistola sua, summam omnis impietatis, & ceu mundum uitiorum omnium malignitatem uocat, cum scribit mundum in maligno positum, ita hic peccatum mundi uocat omnium uitiorum colluuiem. Cõsentiunt cum Græcis exemplaribus duo uetustissimi codices, quorum testimonium non semel adduximus. Deniq; sic hunc adducit locum Origenes homilia in Numeros decima. Rursum eiusdem operis homilia uicesima quarta. Item Aug. libro aduersus Faustum xij. cap. xxx. ex fide ueterum codicũ. Annotatũ est & illud à doctis, quod dixerit αἴρει, id est, Tollit, non remittit: uel quia penitus tollit, non ut Ioannes, uel quia in se recepit. Tollimus enim onera, quæ nobisipsis imponimus. Annotauit & tẽporis rationem Chrysostomus, non esse dictum tulit aut tollet, sed tollit, uerbo præsentis temporis: quod ab illo semper profi-

Tollit præsentis temporis.

proficiſcatur omnis purgatio criminũ,ueluti dicas,Elleborum purgat cerebrum, ſignificãs illi perpetuã & natiuam ineſſe uim purgandi capitis.Id eo libentius admonuimus,quod tollit facile uerti poterat in tollet, ſcribarum uitio.

Venit uir.) Venit,præſentis eſt temporis,aut certe futuri ἔρχεται.Quod ante dixerat per participium ὀπίσω μου ἐρχόμενος,hic per uerbum extulit. Quanquàm in utroq; anceps eſt temporis ſignificatio.& tamen interpres illic per uerbum futuri temporis reddidit,hic per uerbum præſentis temporis,etiamſi ſenſus fermè idem exiſtit.Iam enim ſuccedere cœperat Ieſus in prædicationem Baptiſtæ.& illo extincto, prorſum erat ſucceſſurus. Iam tum igitur qui prius ſequebatur,dicitur anteuertiſſe,cum tam inſigni patris teſtimonio commendatus eſſet.

Ego neſciebam eum.) Malim interpretari,Et ego non noueram eum:præſertim cũ ita ſonent Græca,κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν.Et ad huius loci quæſtionem explicandam lectio hæc eſt accõmodatior.Nam dictu mirũ quàm ſeſe torqueat hic diuus Auguſtinus,dum conatur expedire,qui conſiſtat,ut cum Ioannes paulo ante baptiſmum dixerit,Ego abs te debeo baptizari,& tu uenis ad me?nunc dicat ſe ignoraſſe quis eſſet,anteq; ſpiritus columbina ſpecie deſcendens Chriſtum deſignaſſet. Nimirũ intelligebat eſſe Meſſiam,à quo fatetur ſibi baptiſmi munus fuiſſe poſtulandum.Ex hac difficultate ſic conatur elabi,ut dicat & ante Ioannem nouiſſe Chriſtum, ſed quiddam tamen ex indicio ſpiritus didiciſſe quod prius ignorarat, nempe hoc,quod ſibi Chriſtus reſeruaſſet baptizandi autoritatẽ. id colligi ex his quæ ſequuntur,Hic eſt qui baptizat in ſpiritu ſancto.Atq; equidem hanc interpretationem id temporis oportunam fuiſſe puto refellendis hæreticis,qui contendebant rebaptizandos eſſe,qui à malis epiſcopis eſſent baptizati.Etenim ſi Chriſtus eſt autor baptiſmatis,ſacerdos nihil aliud quàm miniſter,non par eſt,ob miniſtri uitium irritari boni autoris beneficium.Cæterum ut ingenue,ſed tamen cum pace tanti uiri dicam, coactam,uiolentamq;,quam ſenſus etiam cõmunis reſpuat.Primũ enim ſi ideo baptiſmus non datur homini puro,quod uis baptiſmi fluat ab ipſo Chriſto,hac ratione nullũ ſacramentum eſt homini datũ:quandoquidẽ in omnibus Chriſtus eſt,qui largitur uim & efficaciam,ſacerdos nihil eſt aliud,quàm alienæ liberalitatis adminiſtrator. Neq; quiſq; unq; hæreticorũ tam craſſe delirauit,ut ſibi ſumeret autoritatẽ ſuo nomine baptizãdi,ſed iuxta præſcriptum euangelicum: In nomine patris & filij & ſpiritus ſancti.Mirum igitur eſt hoc unũ latuiſſe Ioannem,quod & malis hominibus eſt notũ,& cum cætera ſciret omnia, ob hoc unum ſpiritũ ſanctum deſcendiſſe de cœlo,ne diutius hoc neſciret. Iam quod nuſq; in ſcriptura ſacra legitur,quiſquam hominum dixiſſe baptiſma ſuũ,cum Paulus ſuũ dicat euangelium.Nam & hoc argumentũ adducit Auguſtinus. reſponderi poteſt,publica eccleſiæ conſuetudine comprobatũ,receptumq;,ut his uerbis peragatur baptiſmus, Ego baptizo te in nomine patris,& filij,& ſpiritus ſancti.Si baptiſmus Græcis idem eſt quod Latinis baptizatio,& utiq; baptizatio eſt eius qui baptizat,ſicut ſcriptio eius qui ſcribit, quid uetat aliquo modo baptiſmum hominis uocari,nõ uelut autoris,ſed uelut miniſtri? Alioqui quo ore dicit baptizo,ſi non baptizat? At Paulus ſuum alicubi dicit euangeliũ,ſed idẽ aliâs appellat euangeliũ dei,& euangelium Ieſu Chriſti. Dei,uelut autoris. Chriſti, quod is primus prædicauerit,autor & ipſe Paulo,qui muneris huius functionem à Chriſto delegatam ſuſceperit. Quẽadmodum idem & cæteris apoſtolis prædicandi,baptizãdiq; uices mandauit,ut irent in orbem uniuerſum,prædicarent euãgelium omni creaturæ,baptizantes eos in nomine patris,& filij,& ſpiritus ſancti.Ita baptiſmus dici poteſt hominis ad miniſtrantis,& idem negari poteſt eſſe hominis,quemadmodum Chriſtus apud Ioannẽ negat ſermonem ſuum eſſe ſuum.Chryſoſtomus ingenue fatetur,Chriſtũ diu fuiſſe ignotum Ioanni, quod probabile ſit eum qui nullis adhuc penè miraculis uulgo innotuiſſet, Ioanni,qui pleranq; ætatem in deſerto exegerat,notum non fuiſſe.Nam miracula quæ de Chriſti infantia circũferantur fabulas eſſe.Explicat autem nodum hac ratione,ut dicat id quod dictũ eſt,Et ego neſciebam eũ,non eſſe referendũ ad proximũ tempus, quo Ieſus uenit ad baptiſmum,ſed ad longinquius,quo nondũ Ieſus miraculis inclaruerat. Atq; ea temporis longinquitas rectius,opinor,explicatur per præteritum pluſquamperfectum.Et ego non noueram eum.Quanquàm mihi ne hæc quidem interpretatio per omnia ſatisfacit,quod

Quomodo Ioannes non nouit Chriſtum, quẽ ante digito oſtenderat alijs.

Pẽſitata Auguſtini interpretatio.

Baptizat & homo. Euangelium Pauli. Euangelium dei.

Solutio Chryſoſtomi. Infantia Ieſu fabuloſa.

facit,quod ipſa ſermonis ſeries planè declaret Chriſtum ignotum fuiſſe Ioanni,donec columbæ indicio certior eſſet factus.ſic enim legimus,Et ego neſciebam eum, ſed qui miſit me baptizare in aqua,ille mihi dixit,Super quem uideris ſpiritum deſcendentem.Nec huius eſt inſtituti,nec meæ tenuitatis eſt huiuſmodi nodos explicare.Veruntamen admonere lectorem fas eſt,ut expendat num ſimplicius ſit,dicere diuino conſilio factum,ut Ioanni gradibus q̃buſdã Chriſtus innoteſceret,quo certius eſſet & exploratius illius de Chriſto teſtimonium.Quemadmodum paſſus eſt & apoſtolos contantius credere, quo nobis certius fidem facerẽt,eorum,quæ ipſi non temere credidiſſent.Cum diceret Ioannes, Ego abs te debeo baptizari,& tu uenis ad me? magnum quendam & eximium uirũ agnoſcebat,qui ſuo baptiſmo non egeret,nõdum certus hunc eſſe filium dei. Proinde neſciebat eum,quatenus nondum compertum habebat,ſigno nondum ædito,quo pater id certum eſſe uoluit,eo prodito,libere ac palàm cõfeſſus eſt filium dei.Sciebat aut uenìſſe, aut iam uẽturum Meſſiam,an is eſſet,nõdum explorato nouerat.Ac ſubinde repetit, Et ego neſciebam eum.Partim ut ipſe tandem certiſſimo argumento intelligatur agnouiſſe, quẽ prius nõ nouerat, partim,ne minus ponderis haberet Ioannis teſtimoniũ, ſi cognato & familiari redditũ uideretur.Nunc datur ne de facie quidem noto,nec aliter cognito,q̃ indicio ſymboli cœleſtis.Neq; uero me fallit ilico reclamaturos hic, quibus illud unice ſtudio eſt,diuorum doteis in immenſum attollere.quaſi indignum ſit,ſi Ioannes,qui nondũ natus,ſpiritu prophetico Chriſtum nondum natum ſenſerit, eum iam grandis ignorarit. Verum etiam atq; etiam uidendum iſtis,ne dum nimium laudes ſanctorum exaggerãt, non ſatis habeant rationem ſapientiæ conſiliiq; diuini,qui ſic totum incarnationis & redẽptionis negocium temperauit,ut alia uia non potuerit efficacius fieri.Et moderatius feret hoc de loãne dici,qui tale quiddam meminerit à Chryſoſtomo tribui uirgini matri,quæ humano quodam affectu dixerit filio, Vinũ nõ habent.Sed præſtat ipſius uerba ſubſcribere,ea ſunt in Ioannem homilia uiceſima:Optabat enim,inquit,ut iam hominum gratiã conciliaret,& ipſa clarior filij gratia efficeretur,& fortaſſe aliquo humano afficiebatur affectu,quemadmodum & fratres eius,cum dixerunt,Oſtende teipſum mũdo, cupidi eius miraculis ſibi famam comparare.Ideo aſperius reſpondit, Quid tibi & mihi eſt mulier? Et aliquanto inferius:Siquidem nondum debitam de ipſo opinionem habebant,ſed more matrum Maria,iure omnia filio ſe præcepturam cenſebat,cũ tanq; dominum colere & reuereri fas eſſet. Si nihil uolumus latuiſſe Ioannem,autore Auguſtino, ignorauit, quod penè pugnat cum ratione Chriſti.Cum enim Chriſtus eſſet fons & autor ſalutis,& baptiſmus ad ſalutem eſt ianua,qui poteſt neſcire baptiſmi ueri autorẽ eſſe Chriſtum,qui Chriſtum eſſe nouerit? Perinde quaſi deum norit aliquis,qui neſciret an ſumme ſapiens eſſet. Atq; idem Hieronymi,Gregorijq; conſenſu dubitauit,nũ deſcenſurus eſſet ad inferos,cũ mittit diſcipulos percontatum: Tu es qui uenturus es,an alium expectamus? Atq; hac quidem re nihil pronuncio.Tantum erudito lectori cogitandi materiã ſubminiſtro, libenter amplexurus, ſi quid illi rectius ſuggeſſerit Chriſti ſpiritus.

Opinio Eraſmi

Chriſtus de facie ignotus cognato.

Chryſoſtomus gradus fidei ponit etiam in Maria.

Ioannes quæ dã ignorauit.

Sed ut manifeſtet in Iſraël.) Græcis abeſt præpoſitio ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραήλ. Atq; ita legiſſe Chryſoſtomum apparet ex homilia uigeſima.

Altera die.) Rurſus ἐπαύριον, id eſt, Poſtero die, quod modo admonuimus.

Et reſpiciẽs Ieſum.) ἐμβλέψας, id eſt,Intuitus,ut ipſe cũ aliâs ſæpe,tũ mox uertit,Intuitus autẽ eum Ieſus dixit.Nam proprie reſpicit,qui flexo in tergum uultu aſpicit. Atq; ita ſanè uertit interpres paulo poſt, Intuitus autem eũ Ieſus dixit, Tu es Simon filius Iona.

Idem uerbum uarie uertit interpres.

Vbi habitas.) ποῦ μένεις,id eſt, Vbi manes.Idem eſt uerbum quod eodem in loco nũc uertit manere, nunc habitare.

Et uiderunt ubi maneret) ποῦ μένει. Et rurſum,

Apud eum munſerunt.) παρ' αὐτῷ ἔμειναν. Id admonere uiſum,ne quis in uerbis philoſophari cupiens, labi poſſit.

Quaſi pro fermè.

Hora autem erat quaſi decima.) Nõnullis nõ probatur quaſi,pro fermè,& fateor inuſitatius eſſe apud autores emendate loquẽtes.Etiamſi ſic alicubi loquitur Suetonius.Quãq; apud hunc & alia quædã reperiuntur noue dicta.Porrò hora nominata nõ ſolũ ad fidẽ narrationis facit,uerum etiã ad explicandã auiditatẽ apoſtolorum,qui cum eſſet tempus

ueſpertinũ

ueſpertinum,tamen ambiunt,ut cum Chriſto priuatim colloquantur:ſimulq; mirã Chriſti humanitatẽ,qui non iuſſerit eos poſtridie ad ſe redire,excuſans noctem imminẽtem. *Bar iona.*

Tu es filius Ioanna.) ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ, id eſt,Filius Iona,quod Hebraice בַּר יוֹנָה bar iona, quod alibi uertit,Filius Ioãnis.In uno uetuſtiſſimo codice ſcriptum repperi,Filius Iona non Ioanna,iuxta Græcam lectionem. *Cephas Syrũ uerbum.*

Vocaberis cephas quod &.) Cephas Hieronymus in Hebraicis nominibus negat Hebræum eſſe uerbum,ſed Syrum,& apud illos ſonare,ſolidum.Vnde qui tradunt Græcorum nominũ ἐτυμολογίας, & πέτραν hinc dictam uolunt,quod non facile moueatur. *Petra à ſtabilitate.*

In craſtinũ.) ἐπάυριον. Quod ſuperius bis uertit Altera die,tandẽ mutauit in craſtinũ. at ne id quidem ſatis Latine aut cõmode, cũ dicendũ eſſet,Poſtero die,aut poſtridie.

A Bethſaida ciuitate.) Græce eſt,ἀπὸ Βηθσαϊδὰ ἐκ τῆς πόλεως,id eſt,A Betſaida de ciuitate. quaſi Bethſaida ſit regio,in qua ſit ciuitas.Quanq; diuus Hieronymus in locis Hebraicis oſtendit Bethſaidam eſſe ciuitatem Galilææ,uicinam ſtagno Genezareth, patriam trium apoſtolorũ,Andreæ,Petri,Philippi.Vnde uidetur ἐκ præpoſitio ſupereſſe. præſertim cũ nec apud Chryſoſtomum uerſum addatur,nec apud Cyrillum,nec in uetuſtis Latinorum exẽplaribus.Niſi forte hoc ſuo more dixit Ioãnes,ut in ſuo quiſq; ſtilo habet aliquid peculiare.Nã,pxímo capite ſimili forma eſt uſus,ὡς δὲ ἦν ἐν Ἱεροσολύμοις,ἐν τῷ πάσχα,ἐν τῇ ἑορτῇ,id eſt,Cum autem eſſet Hieroſolymis in paſcha,in feſto.Cum appoſitiue cohæreãt paſcha & feſtum,ceu genus & ſpecies,tamen iterauit præpoſitionem, perinde quaſi dicerem,Accepi literas à præceptore à Philippo,pro,à præceptore Philippo. Et apud Theophylactum Græcum,comperio præpoſitionem additam. *Peculiaris ſermo Ioannis.*

Inuenit Philippus Nathanaël.) Inuenit prima ſyllaba acuta pronunciandũ eſt, eſt em̃ præſentis temporis.Quanq; Latinius erat reperit εὑρίσκει,uelut obuiũ.Ac paulo ſuperius, Inuenimus Meſſiam.Etiamſi Chryſoſtomus diuerſum approbat ſenſum,cum ait, Inuenire enim quærentis eſt.Verum huius rei arbitrium penes lectorem eſto.Admonet hic idẽ Chryſoſtomus additum articulũ,cũ unicum illum Chriſtũ Iudæis promiſſum & expectatũ uellet intelligi,τὸν μεσσίαν.Alioqui reges omnes Meſſiæ dicuntur & Chriſti.

Filium Ioſeph à Nazareth.) Vtrum ne Ioſeph fuit Nazaræus,an Chriſtus? Nam Latinus ſermo prorſus anceps,cum Græce ſit expeditus ac certus,τὸν ἀπὸ ναζαρὲθ,hoc eſt, Nazarenum,ſiue è Nazareth oriundũ.Id ne cui dubiũ eſſe poſſit,facit articulus præpoſitioni præpoſitus. A Nazareth poteſt aliquid.) In nõnullis Græcis ſcriptũ erat pronunciatiue,cum per interrogationem quoq; poſſit accipi.quẽadmodum annotauit & diuus Auguſtinus, qui putat id quod ſequit̃ ex æquo cõgruere utriq; pnũciationi. Tametſi quod conſequit̃ magis ſuadet,ut per interrogationẽ legat̃,quod uideat̃ uelut interroganti reſpõſum,ueni & uide.Atq; hũc in modũ legit Chryſoſtomus,indicãs hãc interrogationẽ eſſe hæſitãtis de nomine loci, cũ prophetia promiſiſſet Chriſtũ proditurum ex Bethlehem. *Ieſus filius Ioſeph.* *A Nazareth pro Nazarẽ.* *Varia lectio.*

EX CAPITE SECVNDO.

IN Cana Galilææ.) Hieronymus indicat duas eſſe Canas,maiorem iuxta Sidonem,& minorem in tribu Aſer.Ad diſtinctionem igitur alterius additum eſt Galilææ τῆς γαλιλαίας.Eſt enim in Galilæa gentium,oppidum quod Hieronymus in Hebraicis locis teſtatur ætate ſua adhuc extitiſſe. *Cane duæ.*

Quid mihi & tibi.) Græce reddidit.Nam Latine dicẽdum erat,Quid mihi tecum? τί ἐμοὶ καὶ σοί; Hydria Græca uox eſt,nam Plautus uocat aqualem. Quandoquidem & ὑδρία ab aqua nomen habet Græcis.

Metretas duas.) id eſt,Cados.Quãq; utraq; uox Græca eſt,ſed Latinis uſurpat̃ cadus, apud Horatiũ: Nardi paruus onyx eliciet cadũ,atq; apud Pliniũ.Metreta eſt apud Catonẽ & Columellam.Eſt aũt cadus ſiue metreta mẽſura congiorũ decem.ut docet copioſius noſter Budæus,libro de Aſſe quinto,ſi quis forte plura deſiderabit. *Metreta Cadus.*

Architriclino.) Græca uox eſt,ſignificat eum qui præfectus eſt apparando conuiuio. Triclinium locus tribus conſtratum lectis ad diſcumbendum. *Architriclinus à tribus lectis accubitorijs.*

Vſq; adhuc.) ἕως ἄρτι,id eſt,Vſq; nunc,ſiue Vſq; ad hoc tempus.

Numulariós ſedentes.) κερματιστὰς dixit,non τραπεζίτας,id eſt,Menſarios.Sunt autẽ κέρματα minutiæ æris,unde cermatiſtæ,qui maiores nũmos minutulis cõmutant,nõ ſine

quæstu, qui mos & hodie durat apud Italos.

Latina uoce usus Euangelista.

Et cum fecisset quasi flagellum.) Quasi, non additur in Græcis codicibus, καὶ ποιήσας φραγγέλλιον, id est, Facto flagello.

Oues quoq; & boues.) Non est quoq; Græcis, sed que, τά τε πρόβατα, ouesq́;.

Zelus domus tuæ comedit me.) Extat id testimoniũ psalmo sexagesimo octauo.

Soluite templũ hoc &c.) ἐγερῶ. Græca uox anceps est ad id quod est excitare iacẽtem, dormientem, aut mortuum, & excitare ædificium, hoc est, extruere. Nam & in hunc sensum usurpatum comperimus excitare, apud Suetonium in Caligula: Et in indicium uictoriæ, altissimam turrim excitarunt.

Annotatio frigida de nomine Adam.

Quadraginta sex annis.) Quanquàm alienius est à nostro instituto, tamen admonere uisum est, quod serio nec semel indicat Augustinus, hunc numerum reperiri in nomine Adam si Græcis scribatur literis ἀδὰμ, quo geminum alpha notet duo, delta quatuor, my quadraginta. Id cõmenti, quanq́; ab alijs repertum ac proditum est, ut ipse testatur, demiror tamen tam graui uiro tantopere arrisisse, cum ne quid aliud dicam, Hieronymus rideat Græcam allegoriã in uocabulis Hebraicis. Fortasse nõnihil fuisset, si hisce literis apud Hebræos hic numerus signaretur. Huic simillimũ est, quod annotauit quatuor literis quibus scribitur Adam designari quatuor plagas, ἀνατολὴν, δύσιν, ἄρκτον, μεσημβρίαν. Quod quidem & ante hunc annotauit diuus Cyprianus. sed homo fuit uterq́;.

Quod ipse nosset omnes.) Omnia est Græce τὰ πάντα, in nõnullis, in alijs secus. Augustinus legit, nosset omnes.

EX CAPITE TERTIO.

Quod à deo ueneris magister.) Magister nominandi casus est, nõ uocandi, Deus te doctorẽ misit, nõ homo. Nam διδάσκαλος est, licet magister usurpatum reperias pro doctore.

Renatus pro natus.

Nisi quis renatus.) γεννηθῇ, id est, Genitus siue natus fuerit. Et in antiquissimis codicibus Latinis, natus fuerit, est, non renatus. Itáq; citat Augustinus libro aduersus Faustum xxiiij. cap. j. Itáq; scriptũ est in codice aureo. Valla genitus mauult, quod è uiro quoq; gignatur aliquis, cum è muliere nascamur.

Quomodo potest homo renasci.) γεννηθῆναι, id est, Nasci siue gigni, concordantibus & antiquis nostris. Item in sequentibus nasci est non renasci.

Nasci denuo.

Et nasci denuo.) ἄνωθεν. Quo aduerbio usus est & Lucas in præfatione euangelij sui, quod nos uertimus Ab integro. Chrysostomus annotauit Græcam uocẽ ancipitem esse. Nam idem pollere quod πάλιν, id est, iterum, ut referatur ad tempus retroactum, aut ἀπὸ τῶν ἄνω, id est, superne siue de supernis. In quẽ sensum usurpatur Ioannis cap. decimonono. Non haberes potestatẽ in me ullã, nisi tibi datum esset desuper. Posteriorẽ sensum sequitur Cyrillus, interpretans uelut è cœlo nasci, qui per spiritũ sanctũ renascitur. Annotauit hoc prior Origenes, edisserens epistolæ Pauli ad Rhomanos caput sextum, quo tamẽ in loco rursus Origenis interpres de suo nonnihil addidit.

Ex aqua & spiritu sancto.) In Græcis non additur sancto, nec apud Augustinũ, qui adducit hunc locũ lib. aduersus Faustũ xxiiij. cap. j. Nam ut distingueret cœlestẽ generationem à terrestri crassaq́;, ꝓposuit duo elementa liquidiora, aquã & aërem. Quin nec in aureo codice additur sancto.

Spiritus pro uento.

Spiritus ubi uult spirat.) Vbi, loci aduerbiũ est, non temporis. Valla mauult spirat quò uult. nam mox uertit ita πᾷ ὑπάγει, id est, quò abeat. Est em̃ simile de flatu, re quidẽ inuisibili, sed tamẽ efficaci. Atq; hic spiritũ accipere uidet̃ ꝓ flatu huius aëris. ut intelligas similitudinẽ duci ab hoc spiritu, re, cũ nõ uideat̃ efficacissima, ad impetũ illi diuini spũs. Atq; ita prorsus interpretat̃ Chrysostomus homilia xxv. cũq́; hoc Cyrillus, apertissime testãs, docẽdi gratia adhibitũ exemplũ de aëris impetu, ne quis hoc meũ somniũ esse clamitet.

Tu es magister in Israël.) τοῦ ἰσραήλ. Israël genitiui casus, ut intelligas magistrũ eius gentis. Nec hic abest articulus, σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος, hoc est, Ille doctor, cuius tam celebris est opinio. Quod quo magis exprimeremus, uertimus, Tu es ille magister Israëlis?

Si terre-

Si terrena dixi uobis & nō creditis.) Variant hic Græcorū codices,quidam habet, πῶς οὐκ ἐπιστεύσατε, id eſt, Non credidiſtis. Alij rurſus,οὐ πιστεύετε,id eſt,Nō creditis. Nihil igit cauſæ fuerit,cur protinus radas ſcripturam:præſertim cum in huiuſmodi uerbis præteritū tempus pro præſenti ſoleat uſurpari. Cæterum quod ſequitur Credetis,in emendatis exēplaribus Græcis eſt πιστεύσητε,id eſt,Crediturí ſitis,ob uim modi potentialis.

Et nemo aſcendit in cœlum.) Aſcendit,Græcis præteriti temporis eſt, οὐδεὶς ἀναβέβηκεν. ne quis putet de futura aſcenſione intelligi. Siquidem illud agit,ſe ideo ſolum loqui de ſuperna renaſcentia,quod unus omnium è cœlis deſcendiſſet. *Aſcendit præteriti tēporis.*

Qui eſt in cœlo.) ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Participium uerti poterat per præteritum imperfectum,Qui erat in cœlo,uidelicet antequam deſcēderet. Sic enim filius hominis dicitur fuiſſe in cœlo,ſicut dominus gloriæ dicitur crucifixus,ob proprietatum in hypoſtaſi duas complectentem naturas communionem. *Chriſtus fuit in cœlo.*

Et ſicut Moſes exaltauit ſerpentem.) Sunt quibus exaltandi uerbum non ſatis Latinū habeat. Mihi nō placuit mutare,quod uox ipſa non uideatur abſona:præſertim cū apud Senecam, certe nō peſſimū opinor autorem reperiatur,atq; etiam apud Columellam. *Exaltare pro in altum tollere,probum uocabulum.*

Non enim miſit deus filium ſuum in mundum,ut iudicet mundum.) Iudicet poſitum eſt pro condemnet,quomodo ſubinde reperitur apud Paulum,ac cæteros,ut opponatur illi quod ſequitur, Vt ſeruetur mūdus per eum. Idem ſentiendum in his quæ ſequuntur, *Iudico pro cōdemno.*

Qui credit in eum non iudicatur. Et,Iam iudicatus eſt. Et mox,

Hoc eſt autem iudicium.) Iudicium pro condemnatione poſitum eſt.

Omnis enim qui male agit.) ὁ φαῦλα πράσσων,id eſt,Qui mala agit,tametſi ſenſus idē eſt. niſi quod male agere dicitur & qui habet,ac malis affligitur.

Qui de terra eſt,de terra loquitur.) In Græcis exemplaribus adduntur aliquot uerba, ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς ἐκ τῆς γῆς ἐστίν,καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ,id eſt,Qui eſt de terra,de terra eſt, & de terra loquitur. Perinde quaſi dicas,Qui è terra profectus eſt,is terrenus eſt,& terrena loquitur. Neq; enim loquitur de terra,quod erat, πρὶν ἦν γῆς,ſed ἐκ τῆς γῆς, hoc eſt,è terra uelut humilia. Atque ita legit Chryſoſtomus,ac Theophylactus,cuiſq; his Cyrillus. Ad eundem modū ſcriptum reperio in uetuſtiſſimis Latinorū exēplaribus, Qui de terra eſt, de terra eſt,& de terra loquit̄. licet in codice Corſendoncēſi,manifeſtiſſima ueſtigia teſtētur eraſam hāc particulam alterā,De terra eſt. Auguſtinus legit,Qui de terra eſt,terra eſt,& de terra loquitur. id confirmant ea quæ ſequuntur. Nam ſi non eſſet, inquit, illuminatus,terra terram loqueretur. Cæterum parum attentus lector ſcripturam mutauit,quod ocioſa uideretur iteratio, De terra eſt,de terra eſt. Nō animaduertit autem ſingulis opponi ſingula: Qui de cœlo uenit cœleſtis eſt,hoc eſt,ſupra omnes eſt,& cœleſtia loquitur,& cœleſtia facit baptizans ſpiritu. Qui è terra profectus eſt,humilis eſt ac terrenus, & hinc loquitur unde eſt,hoc eſt,humilis humilia,& uterq; ſuam refert originem. Dilucidius autem erat,ſi extremæ particulæ addidiſſet articulum, τὰ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. *Locus apud nos mutilus.* *De terra loquí quid.*

Et qui de cœlo uenit.) Venit,eſt præſentis temporis, ὁ ἐρχόμενος. niſi quod hæc participia duobus temporibus deſeruiunt,præſenti & præterito imperfecto. Atque ita uertendum erat & ὤν, Qui è terra erat terrenus eſt, at qui de cœlo profectus erat, is ſupra omnes eſt.

Signauit.) ἐσφράγισεν, id eſt,Obſignauit,hoc eſt,ſigno confirmauit. Nam ſigillum additum rem certam efficit. *Signat pro obſignat.*

Non enim dat eius ad menſuram ſpiritum.) Euangeliſta pronomen omiſit τούτῳ, ſiue αὐτῷ, quod ex his quæ præcedunt & conſequuntur ſatis liqueret de quo loqueretur. Id autem fit crebrius apud Græcos quàm apud Latinos. Nos igitur ne quid offenderet lectorem,pronomen de noſtro appoſuimus in uerſione duntaxat. Dictum eſt autem figura prouerbiali, Dat ad mēſuram,pro eo quod eſt,dat parce,aut mediocriter. Qui largiter & effuſe dat,non metitur quod dat aut numerat,ſed cumulatim profundit. Alioqui gratia in Chriſto quatenus homo fuit,finita dici poſſit. *Ad mēſuram dare.*

Et omnia dedit in manu eius.) Incertum eſt an abuſus præpoſitione,ſenſerit omnia filio tradita in manum,an omnia nobis dari per manum illius. quod iuxta proprietatem

Hebraici ſermonis in præpoſitio ſignificationem habeat inſtrumenti.ſed priorem ſenſum Græci ſequuntur interpretes, & mihi magis arridet.

Sed ira domini manet.) μένει, id eſt, Manebit. Quẽ accentu mutato erit manet μένει. atq; ita legitur in nonnullis exemplaribus,ac mea quidem ſententia,rectius. Fides aufert peccatum,infidelitas relinquit peccatum,manet autem quod non tollitur. Quanq; Cyprianus aduerſus Iudæos lib.ij.cap.xxvj. legit manebit. Et quod interpres uertit, Qui nõ credit, eleganter reddidit ille, Qui dicto non eſt audiens.

EX CAPITE QVARTO.

PEr mediam Samariam.) Mediam nõ additur,nec in Græcis codicibus,nec in antiquis Latinorum exemplaribus magnopere cõſentientibus, ac ne in aureo quidem, διὰ μέσης σαμαρείας. Atq; ita legit Chryſoſtomus. Vnde mirũ uideri poteſt, unde hoc inoleuerit in uulgatis exemplaribus. niſi forte quiſpiam ſic interpretatus eſt, per Samariam, per mediũ Samariæ, atq; id alius in contextũ tranſtulit. qua quidẽ occaſione deprehendimus cõplureis irrepſiſſe mendas.

Sedebat ſic ſupra fontem.) οὕτως addit, μιμητικῶς, ut geſtus exprimat hominis laſſi, uel, ſic, nempe quia fatigatus. Atq; hæc dictio conſimilem ad modum uſurpata reperitur apud Terẽtium, alioſq; probos autores. Et melius erat Ad fontem, quàm ſupra fontem. ſic enim habebatur in uulgatis exemplaribus, licet in antiquis legitur ſuper, non ſupra.

Super non ſupra.

Non enim coutuntur.) συγχῶνται. Vocem Græcam facticia Latina reddidit. Quis eñ unq; dixit couti, aut quis intellecturus ſit, couti eſſe commercium & mutuam uitæ conſuetudinem? Nam & Latinis uſus, familiaritatem ſignificat. Et utimur his cũ quibus agimus conſuetudinem. Cæterum couti & couſus inauditæ uoces ſunt.

Couti mutuũ habere cõmercium.

Tu forſitan petiſſes.) σὺ ἂν ἠτήσας, Tu popoſciſſes. Interpres pro ἄν coniunctione expletiua, poſuit aduerbium dubitantis, cum ἄν magis affirmet. Cæterum cum apud euãgeliſtam utriq; uerbo ſit addita coniunctio ἄν petiſſes & dediſſet, in priore uertit forte, & in poſteriore non uertit. Atqui aut erat omittendum utrobiq;, aut utrobiq; addendum.

Forſitan pro utiq;.

Neq; in quo haurias.) ἄντλημα, id eſt, Hauſtrum. Nam eo uerbo uſus eſt Lucretius. quandoquidem hauritoriũ Vallæ parum nitidum uidetur. Et Latinius erat, Quo hauriras, quàm in quo haurias.

Altus.) βαθύ, id eſt, Profundus. Nam altus ambigua uox eſt.

Et pecora eius) θρέμματα. Quæ uox omne animãtis genus cõplectit, ab alendo dicta.

In æternum.) εἰς τὸν αἰῶνα, id eſt, In æuum.

Quia uirum non habeo.) Quæſo quid ex hiſce uerbis percipi poteſt, niſi mulierem dixiſſe, quod Chriſtus non habuerit uirum? Vſq; adeo nihil referre putamus, quomodo loquamur, aut quid auditurus ſit qui legit? Omittenda igitur erat, ſi uſq; aliàs hoc loco coniunctio, ὅτι quia: aut mutato uerbi modo, uertendum erat hoc pacto, Bene dixiſti te uirũ non habere, ſiue Bene dixiſti, non habeo uirum. Quod ſi nunq; interpres omiſiſſet Græcam coniunctionem, poterat uideri ſuperſtitione factum. Cæterum cum alicubi deprehẽdatur omiſiſſe, mirum cur hic putarit addendam.

Sermo abſurdus.

Qui adorent eum.) τοὺς προσκυνοῦντας ἀυτ, id eſt, Adorantes ſe, ſiue qui adorent ſe. Apparet interpretem fugiſſe amphibologiã pronominis reciproci, quod accipi poterat, illos adorare ſeipſos. Ea uitari poterat, ſi dixiſſet, Qui adorent ipſum.

Quia Meſſias uenit.) ἔρχεται. Quod Græci nõnunquàm uſurpant pro futuro, tametſi præſentis temporis uox eſt. Hoc loco magis quadrabat ueniet, propter id quod ſequit: Cum ergo uenerit ille. Et ueniet legitur in antiquis & emendatis codicibus Latinis.

Et continuo.) καὶ ἐπὶ τούτῳ, id eſt, In hoc, ſiue interim, nimirum cum hæc dicerentur.

Quid cum muliere loqueretur.) ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει, id eſt, Quod cum muliere loqueretur, ſiue locutus eſſet. Interpres pro ὅτι legiſſe uidetur τί. Non enim mirabantur quid eſſet quod cum illa fuiſſet collocutus, ſed illud admirabantur, Chriſtum cum Samaritana paupercula tam familiariter collocutum eſſe. Porrò muliere poſitum eſt pro ea, ut hominem, aliquoties pronominis uice uſurpamus. Nec enim apoſtolis noua aut ſuſpecta res erat Chriſtum cum muliere colloqui. Quod diximus, propemodum ex Chryſoſtomi interpretatione licet conijcere. Aſtipulatur nobis & ueterum exemplariorum fides,

Quid & cur.

in quibus

in quibus ſcriptum eſt: Et mirabantur, quia cum muliere loquebatur, hoc eſt, mirabantur eum cum muliere colloqui. Nam quod ſequitur, Quid loqueris cũ illa, magis uertendum erat, Cur loqueris cum illa, nimirum Samaritana. Abhorrebant enim Iudæi à commercio Samaritanorum. Videntur ſiquidem diſcipuli uoluiſſe dirimere colloquium Chriſti cum muliere, uerum non auſi ſunt hoc facere.

Samaritani abominabiles Iudæis.

Et dicit illis hominibus.) Illis, interpres addidit de ſuo, nec omnino intẽpeſtiuiter. Græce tantum eſt, τοῖς ἀνθρώποις. Ac rurſum Hominibus dictum eſt pro eis.

Nunquid aliquis.) μή τις, id eſt, Num quis.

Vt perficiam opus eius.) Græci legunt, καὶ πλειώσω, Et perficiam, atq; ita Chryſoſtomus. Licet hoc ad ſenſum parui refert. Et poteſt hac in parte repeti ἵνα, quaſi dicas, utq; perficiam opus eius. Et,

Quatuor menſes,) Græcis unica dictio eſt, τετράμηνον, id eſt, Quadrimeſtre.

Et meſſis uenit.) ἔρχεται. Poterat eſſe, Et uentura eſt.

Quod adhuc.) Coniunctio ὅτι, non erat uertenda, cum ipſorum uerba referat.

In hoc eſt ſermo uerus.) ὁ λόγος cum articulo, ut intelligas de eo ſermone quem modo dixerat. Porrò præfatus eſt uerum eſſe, cum rem nouam & incredibilem ſubijciat.

Propter ſermonem eius.) Eius, ad Chriſtum referendum eſt, non ad mulierem, αὐτοῦ, unde melius erat ipſius.

Saluator mundi.) Græci addunt Chriſtus, ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ χριστός.

Quidam regulus.) τὶς βασιλικός, id eſt, Quidam regalis. Tametſi legendũ opinor βασιλίσκος, etiamſi conſtanter reclamant Græcorum exemplaria. Quin & interpretes, qui ſcribunt in hoc euangelium, hunc baſilicon dictũ aiunt, uel quod eſſet generis regij, uel quod magiſtratu, munereq; regio fungeretur. In hanc fermè ſententiã Chryſoſtomus, niſi quod illic regulum lego, non regalem. Haud ſcio interpretis ne an librarij uitio. Et paulo poſt,

Regulus βασιλίσκος.

Incipiebat enim mori.) ἤμελλε γὰρ ἀποθνήσκειν, id eſt, Erat enim moriturus, ſiue, Nam agebat animam, hoc eſt, tendebat ad mortẽ, quod tamẽ hic data opa ſic aliquoties uertit.

Melius habuerit.) κομψότερον ἔχειν, id eſt, Melius, ſiue commodius habuiſſet.

Hoc iterum ſecundum.) Videri poterat dixiſſe, Ieſum duo ſecunda ſigna feciſſe, & altera uox ſupereſſe, etiamſi Græca ſic habent. Senſit hoc incommodi Chryſoſtomus, quid autem ille non ſentit? putatq; ſecundum, data opera additum, quo magis inculcaret Galilæorum incredulitatem, qui cum prius uidiſſent miraculum in nuptijs, ac rurſum hoc de ſanato puero, tamen perſiſtebant diffidere Chriſto.

EX CAPITE QVINTO.

EST autem Hieroſolymis probatica.) ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, id eſt, Eſt autem ſuper probaticam, ſiue ad probaticam piſcina. Nam Græcis probatica datiuus eſt, piſcina nominatiuus. Atq; ita ſanè uidere eſt in codice aureo, ſuper probatica, conſentientibus exemplaribus S. Donatiani. Sonat autem probatica, quaſi dicas ouilla, ſiue pecualis, ut uertit Hieronymus. Quanq; ex Chryſoſtomo aut Cyrillo certum deprehendi non poteſt de loci huius lectione. Et piſcina hoc loco ſignificat non uiuariũ piſcium, ſed in qua natatur, uel Græca uoce id atteſtante, quæ dicta eſt παρὰ τὸ κολυμβᾶν, id eſt, à natando.

Probatica quid. Piſcina natatoria.

Quæ cognominatur Bethſaida.) Græce eſt, βηθεσδὰ, id eſt, Betheſda. Quanquàm eadẽ uox & apud diuum Hieronymum erat deprauata. Quod uel hinc colligi licet, quod cum antea Bethſaida nominaſſet ciuitatem Galilææ patriam trium apoſtolorũ, Andreæ, Petri, Philippi, iuxta ſtagnum Genezareth, aliquanto poſt ſubijcit rurſum, Bethſaida piſcinam, quæ fuerit Hieroſolymis cognomento probatica, quam nos, inquit, pecualem poſſumus interpretari. Hæc quinq; quondam porticus habuit. Oſtenduntur gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri ſolet, alter mirum in modum rubens, quaſi cruẽtis aquis, antiqui in ſe operis ſigna teſtatur. Nam hoſtias in ea lauari à ſacerdotibus ſolitas ferunt, unde & nomen acceperit. Ita fermè Hieronymus. Porrò quod ait, hinc nomen inditum, non ſolum pertinet ad uocem Græcam πρόβατον, quæ pecudem aut ouem ſonat, uerum etiam ad Hebraicam בֵּית־עֶדֶר. Siquidem Hebræis בֵּית domus dicta eſt, עֶדֶר grex,

Bethſda pro bethſaida legẽdum.

Probatica locus, cuius pars est piscina.

grex, siue pecus. Apparet igitur totum eũ locum dictum probaticam, in quo fuerit aliqua pars seruata in usus natare uolentium. Hugo Carrensis admonet piscinam dictam per antiphrasim, quod minime haberet pisces. Quemadmodum sorores diaboli dictæ sunt Parcæ, quod nemini parcant. Nimirũ hæc etymologia simillima est illi, quam attulit de sycomoro: Sycomorus, inquit, dicitur quasi sicut morus, quod sit similis moro. Ad hunc sanè modum, non est magnum ingentia condere uolumina, si libeat huiusmodi nænijs miseras cõtaminare chartas. Ne ucro quisq; existimet hæc à me calumniandi morbo dici. Imò cõsulendum arbitrabar studijs quorundam, qui scriptorem hunc & alios huic similes, uelut addicti, nulloq; delectu legunt, alij quod cardinalis fuerit, alij quod ordinis dominicalis. Verum, ut audio, Carrensem in numerum cardinalium ascitum fuisse, ita in diuorum numerũ asscriptũ nõ lego. Quod si maxime fuisset factum, tamẽ eatenus debeẽ sanctis uiris reuerentia, ut si quid errarint, nam errãt & sancti, citra personæ contumeliã, ueritati patrocinemur. Quãq; & in alios parcius dicendũ est q; res ipsa meretur, ut quod coarguimus eos, publicæ utilitati, quod moderatius id facimus, Christianæ modestiæ datum uideatur.

Carrensis etymologia.

Quare conducat indicare quorũdam errata.

Et mouebatur aqua.) Antiqui codices habent, Et mouebat aquã, καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, id est, Et turbabat aquam. Quanquàm alij rursus habebant, ἐταράσσετο τὸ ὕδωρ. τὸ articulus occasio fuit erroris, cum eadem syllaba possit esse & finis uerbi. Chrysostomus sic interpretatur hunc locum, ut sentire possis ab angelo solitam turbari aquam.

Et qui prior.) Vetusti codices, cõsentientibus Græcis exemplaribus habent, Qui ergo primus, ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς, id est, Qui igitur primus ingressus fuisset.

Additum aliquid.

Descendisset in piscinam.) In piscinam hoc loco, nec est in antiquis, nec in Græcis. uerum hoc aliquis explicandi gratia de suo adiecit, repetens è proximo loco, quod Euangelista maluit subaudiri.

Post motũ aquæ.) μετὰ τὴν ταραχὴν, id est, Post turbationẽ. quod ante dixit ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ. Cognouisset quod multũ iam tempus haberet.) Quãdo literatoris officio fungimur, nõ grauabimur & hoc admonere, hic subaudiẽdũ quod mox præcessit, In infirmitate.

Dum uenio enim ego.) ᾧ ὡς δὲ ἔρχομαι ἐγώ, In quo autem uenio, ut ad uerbũ reddã. uertendum autem erat, Cæterum, interea, dum ego uenio, alius ante me descendit.

Grabbatum quid.

Tolle grabbatum tuum.) Mirum est unde Græci scribant, κράββατος, per duplex ββ, cũ Martialis primam huius dictionis syllabã corripuerit in epigrãmate: Sed si nec focus est, mundi nec sponda grabati. Præsertim cum Perottus etymologiam uocis petat à Græcis, dictum enim putat κράββατος, quasi καράβατος, à κάρα caput, & βατὸν peruiũ. Quod uerũ sit nec ne, in præsentia non disputo. Certe lectuli genus est, seu lecticæ potius. In magno Græcorum etymologico reperio κρεββάτιον dictum παρὰ τὸ κρεμᾶν τὰς βάσεις, id est, à suspendendo pedes, quod sic in lecticis portarẽtur, ut pedibus non cõtingerent terrã.

Homœille.) Non est ille apud Græcos, sed interpres expressit uim articuli ὁ ἄνθρωπος.

Declinare.

Iesus autem declinauit à turba.) ἐξένευσεν. Incertum an à νεύω an à ξενεύω. Hesychius

ἐκνεύω.

indicat ἐκνεύω idem esse quod enatare, à uerbo νέω, cum ita scribit, ἐκνεύσας, ἐκκολυμβήσας. Nec est,

A turba constituta in loco,) alioquí addidisset articulum ὄχλου τοῦ ὄντος ἐν τόπῳ, sed Iesus subduxit sese cum turba esset in loco. quod inter plurimos facile est unum aliquem latere, quem deinde non agnoscas. Vnde magis dictum uidetur à ξενεύω, uelut peregrinum, & ignotum fieri. Vt ne dicam, quod ὑγιὴς Sanus, magis pertinet ad integritatem membrorum, quàm morbum ueluti febrim. Nam morbo opponitur bona ualetudo: uitio corporis, opponitur debilitas.

Iam pro posthac.

Iam noli.) μηκέτι, id est, Ne post hac. Quanquàm recte uertit interpres, callentibus linguam Latinam, apud quos idem ualet iam, quod posthac.

Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc fecisset in sabbato.) In Græcorũ codicibus additum reperio, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, fortassis ob hoc, quia sequitur, Propterea magis quærebant eum interficere. &c. sed reclamantibus magno consensu Latinorum codicibus.

Nisi quod uiderit patrem.) ἐὰν μή τι βλέπῃ, id est, Nisi quid uiderit, aut certe Nisi uide

rit

rit. Nam τί frequenter additur ex proprietate Græci sermonis.

Sed transiet.) ἀλλὰ μεταβέβηκεν, id est, Transijt, præteriti temporis, non futuri. Nam transijt facile deprauatum est in transiet. In aureo codice scriptum erat transit.

Filius enim non iudicat quenq;.) Cyprianus pro οὐδένα legisse uidetur οὐδέν. Sic eũ refert: Nihil pater iudicat. Ad eundem modum citat libro ad Quirinũ iij. cap. xxxiij.

Et pater dedit ei potestatem iudiciũ facere.) καὶ, coniunctio sublata est in uulgatis exẽplaribus, licet in uetustis reperiaẽ addita. Proinde nos reposuimus quoq;, ut intelligamus & hoc autoritatis accessisse, ut liceret & iudicis pſonã gerere, ueluti paterni regni consortẽ.

Articulus cur omissus.

Quia filius hominis est.) Mirum est hic neutræ dictioni Græcũ articulum præponi, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστίν. Cur autem hic omissus sit, equidem meam coniecturam in medium afferam. Opinor enim hic particulã hanc, Quia filius hominis est, nihil aliud ualere, quàm quia homo est, & ad eam sententiam exprimendam erat superuacuus articulus. Atq; hic mecum facit diuus Augustinus, qui subindicat iudicandi potestatem, quæ semper fuerit Christo, rursus eidem traditam à patre uelut homini. Etiamsi lectionis distinctionem, quam sequitur Augustinus, non probat Chrysostomus: ostendens hanc, quam uulgus sequitur, esse cuiusdam Pauli Samosatensis hæretici, nec putat omnino consistere sensum, cum Christus non ideo acceperit iudicandi potestatem, quod esset homo. Nam si ob id accepisset, danda erat eadem omnibus hominibus. Proinde distingui iubet ad hunc modum: Et dedit ei potestatem iudicium quoq; faciendi, atq; hic colon intercedat. Deinde subijciatur: Quia filius hominis est, nolite mirari hoc: ut sensus sit, Quod dixi de potestate dandi uitam æternam, quod de potestate iudicandi, ne uobis uideatur incredibile, eo quod me conspiciatis hominem esse. Quin ex ipsa Cyrilli interpretatione colligere licet eum cum Chrysostomo sentire. Quanquàm interpres confudit distinctionem. Verũ de ratione distinguendi sermonis, suum cuiq; permitto iudicium. Oẽs hac in parte pro me faciunt, quod filius hominis simpliciter pro homine positum est. Nam Chrysostomus ita scribit: Non enim propterea accepit iudicium, quia homo est. Nam nihil prohibuisset omnes homines iudices esse. Item Cyrillus, Nolite, inquit, mirari, si cum me hominẽ esse uideatis, suscitaturum tamen mortuos me pollicear.

Chrysostomus ab Augustino dissentiens.

Et audient uocem filij dei.) In Græco codice scriptum erat, Et audiẽt uocem eius, quod paulo ante se uocauerit filium hominis. Et ideo dure uidetur hic repeti Filij dei. Exemplaria diui Donatiani suffragabantur Græcæ lectioni.

Et procedent, qui bona fecerunt.) Est nonnihil momenti in distinctione, ut post uerbũ procedent, addas hypodiastolen, ut intelligamus non bonos solum processuros, sed oẽs quicunq; uocem audierint. Deinde subnectantur duæ partes, altera bonorum, altera malorum. Si quis attentius legat Augustinum hæc edisserentem, sentiet illũ hoc subnotasse. Scio crassulum esse quod dicturus sum, sed tamen quoniam hoc opus paratur imperitioribus, non piguerit admonere, procedent Græcis esse, ἐκπορεύσονται, id est, exibunt, siue prodibunt. Loquitur enim de ijs, qui prodituri sunt è monumentis ad uocem angeli tuba canentis. Alioqui procedit, quod bene succedit, aut prouehitur.

Distinctio.

Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.) Interpres reddidit Græca bona fide. Nam si explanatius uoluisset exprimere, Habeo testimoniũ maius testimonio Ioannis, addidisset alterum articulum fœmininum, τὴν μαρτυρίαν μείζω τῆς τοῦ Ἰωάννου. Et tamẽ dubium non est, quin hic sit sensus Euangelistæ. Neq; enim confertur testimonium cum Ioanne, sed testimonium patris cum testimonio Baptistæ.

Maius Ioãne

Ea ipsa.) Ea referendum ad superiora, ipsa ad sequẽtia. Opera enim quæ dedit mihi pater, ut perficiam ea, ipsa opera &c. Hæc distinctio manet etiamnum in peruetustis Latinorum exemplaribus. Ea, additum est ex proprietate sermonis Hebraici. Ipsa, positum pro ultro, siue per sese. Opera quæ facio ultro testantur qui sim, etiamsi nullus testetur hominũ. Cæterum iteratio operum, ad asseuerationem facit.

Scrutamini scripturas.) ἐρευνᾶτε. Non minus Græcis quàm nobis incertum est, utrũ scrutamini imperandi modo dictum sit an indicandi. Et uterq; sensus tolerabilis est.

Vos putatis.) ὑμεῖς δοκεῖτε. Græcus sermo anceps. & sic accipi potest, Vos uidemini, aut uidemini uobis.

Claritatem

Claritas pro gloria.

Claritatem.) δόξαν. Miror quare non maluerit gloriam hoc loco. Tametsi δόξα, nõ est anceps ad claritatem, sed ad gloriam & opinionem.

Non accepistis.) οὐ λαμβάνετε, id est, Non accipitis, uerbi præsentis temporis.

In quo uos speratis.) ἠλπίκατε, id est, Sperastis, tametsi bene uertit interpres.

Si enim credieretis, &c.) εἰ γὰρ ἐπιστεύετε μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, id est, Si enim credidissetis Mosi, credidissetis utiq; mihi. Rursum pro ἂν posuit forsan, haud sanè in loco, cum id in dubium uocet interpres, quod Christus affirmat.

EX CAPITE SEXTO.

Vltitudo maxima.) πολὺς ὄχλος, id est, Multa turba.

Ad eum.) πρὸς αὐτὸν, id est, Ad se, prima ,pnominis uocali aspirata. Quod tamen haud scio quo casu in ecclesiasticis libris apud Græcos nõ obseruatur.

Pisces ὀψάρια.

Et duos pisces.) καὶ δύο ὀψάρια. Et apud Terẽtium in Adelphis pisces ob sonium uocantur. Siquidem opson Græci uocant edulium quod additur pani, præsertim coctum: unde opsonare lautius uesci. & ὀψοφάγοι obsonatores, olim male audiebant. ὀψάριον autem diminutiuum est ab ὄψον.

Quid inter tantos.) τοσούτους, id est, Inter tam multos, siue inter tot. De numero loquitur, non de magnitudine hominum.

Erat autem fœnum.) χόρτος, Herba, siue gramen.

Distribuit discumbentibus.) Græca nonnihil dissonant, καὶ εὐχαριστήσας διέδωκε τοῖς μαθηταῖς, οἱ δὲ μαθηταὶ τοῖς ἀνακειμένοις, id est, Et cum gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli uero discumbentibus. Nam ad eum fermè modum referunt & cæteri euangelistæ, ipsum non dedisse turbæ, sed discipulis, deinde discipulos distribuisse multitudini.

Quantum uolebat.

De piscibus quantum uolebant.) ὅσον ἤθελεν, id est, Quantum uolebat, nempe Iesus, non quantum illa multitudo. Siquidem is erat qui suo arbitratu augebat cõmeatum illũ alioqui exiguum. Atq; ita legit Cyrillus. Licet ex Chrysostomo non possit certum colligi quid legerit. Cæterum una mutata literula erat, uolebãt, ἤθελον, quemadmodũ lego apud Theophylactũ, & in nõnullis alijs exemplaribus. Augustinus legit, quantũ sufficiebat. Nisi forte illic Augustinus suis uerbis, euangelistæ sensum explicuit, quemadmodũ fecit paulo ante: Accepit autem dominus Iesus panes, gratias egit, iussit frangi panes, poni ante discumbentes. Aeditio Aldina consentit cũ nostra lectione, habet enim ἤθελεν, nõ ἤθελον.

Ne pereant.) μή τι ἀπόλωνται, id est, Ne quid pereat: nisi τι malis superesse.

Duodecim cophinos fragmentorum.) Legi poterat, & Fragmẽtis, ut referatur ad uerbum Impleuerunt.

Duodecim cophinos fragmẽtorũ, ex quinq; panibus hordeaceis & duobus piscibus.) Hæc particula, Et duobus piscibus, nõ adijcit in Græcanicis codicibus. atq; his suffragabat utrũq; exemplar Latinum uetustissimum. Suffragatur & æditio fratrum Amorbachiorũ, ex peruetustis ac fidelissimis exemplaribus. Deniq; suffragatur & codex aureus.

Propheta ille.

Quia hic est uere propheta.) Quia, prætermittendum erat. Nec simpliciter uertendũ erat, propheta, sed Ille propheta ὁ προφήτης. Siquidem ex uaticinio Malachiæ expectabat Helias, aut illi similis. Itidem ex promisso Moysi.

Vt raperent eũ, & facerent eum.) Vtroq; loco se, aut ipsum dicendũ erat, non eum.

Fugit iterum.) ἀνεχώρησε, id est, Secessit.

Vt autem sero factum est.) ὀψία. Sero pro uespere semper utitur. Legimus apud Liuiũ serum diei, pro sera parte diei. Sero non reperimus, nisi aduerbialiter ulurpatum.

Cum ascendissent in nauim.) εἰς τὸ πλοῖον. Cur hic oblitus est suæ nauiculæ? Nec est, Ascendissent,) sed ἐμβάντες, id est, Ingressi nauim, aut certe Conscensa naui.

Et proximum naui fieri.) Nimirũ Græce uertit, καὶ ἐγγὺς ἦ πλοίου γινόμενον, id est, Naui appropinquare, siue Accedere ad nauim.

Fuit ad terrã.

Fuit ad terram.) ἐγένετο ἐπὶ γῆς, Facta est in terra, siue Appulit terræ.

Quam ibat.) εἰς ἣν ὑπῆγον, id est, Ad quam ibant, nempe apostoli.

Altera die.) τῇ ἐπαύριον, id est, Postero die.

Nauicula.

Quod nauicula alia.) πλοιάριον. Hic uere diminutiuum est nomen.

Gratias agentes deo.) Hæc uerba, in altero exemplari non habebantur, in altero diuersa, ἔφαγον

sa, ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου, id est, Vbi comederant panem, cū gratias egisset dominus. Quanquam uetusti codices cum nostra æditione consentiunt, attipulāte & Augustino. Nam quid legerit Chrysostomus & Cyrillus, parum liquebat ex illorū interpretatione,

Quando huc uenisti.) πόθεν ὧδε γέγονας. Hic γέγονας, uertit, uenisti. Cur non pauloante ἐγένετο ἐπὶ γῆς, id est, Venit in terram.

Pater signauit.) ἐσφράγισεν. Vt intelligas autoritate patris, ac testimonio cōprobatum, sicut aliâs admonuimus. *Signauit pro confirmauit.*

Non dedit uobis panem.) τὸν ἄρτον, id est, Illum panem. Neq; enim negat ullū panē fuisse datum per Mosen, sed non illum eximium, de quo sensit scriptura diuina. Item paulo post, Panis enim dei est. Nam ille panis dei est.

Panis enim uerus est.) Græci legunt, Panis enim dei est, consentientibus & uetustissimis exemplaribus, atq; in his codice aureo. Carnem suam dare ad manducandū. Apud Græcos non additur suam, sed interpres expressit uim articuli τὴν σάρκα, nimirum intelligi uolens carnem illam de qua prius est loquutus Iesus. Alioqui omisso articulo poterat esse sensus, Quomodo hic dabit nobis edendam carnem humanam.

Quia dixisset ego sum panis uiuus. Hic non additur uiuus, sed tantū, ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, id est, Ego sum panis ille qui descendit de cœlo. Consentiente cum Græcis utroq; uetustissimo codice, atq; etiā Donatianicis. Et paulo superius Panis uitæ legitur, & non panis uiuus.

Nónne hic est filius Ioseph.) οὐχ οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ υἱὸς Ἰωσήφ; id est, Nónne hic est Iesus filius Ioseph? consentiunt & antiquissima exemplaria Latinorum, adstipulante & Augustino. Quo magis miror, quo consilio Iesus, è uulgatis exēplaribus fuerit sublatus. Nā hoc loco Iesu nomen uelut hominis plebei per contemptum additur. quemadmodum & hodie uulgus hominem nulla præditum dignitate, proprio compellat nomine.

In inuicem.) μετ' ἀλλήλων, id est, Inuicem, siue Inter uos.

Docibiles.) διδακτοὶ τοῦ θεοῦ, id est, Dociles dei, ut accipiamus passiue. Testimonium est apud Esaiam capite quinquagesimoquarto, Vniuersos filios tuos doctos à domino. Nam hinc diuus Hieronymus indicat sumpsisse Ioannē. At cur igitur non dixit in Esaia, sed in prophetis? Proinde diuus Hieronymus citat consimilem huic sententiam ex Hieremiæ capite trigesimoprimo. Porrò quod Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicā transtulit, Doctos à deo, Septuaginta uerterūt, Discipulos dei, ut intelligas passiue accipiendū esse non actiue. Laurentius indicat in quibusdam exemplaribus scriptum fuisse διδακτικοὺς, in alijs διδακτοὺς, ac posteriorem lectionem magis approbat. Cuius sententie & ipse subscribo. διδακτικὸς enim dicitur, qui est appositus ad docendum, interprete Hieronymo. Vnde Paulus inter cæteras dotes, uult episcopum esse διδακτικὸν, hoc est, idoneum ad docendum, ut suo cōmonstrabimus loco. Docilis autem est is, qui facile discit. Docibilis, uox est Latinis auribus inaudita. Paulus in epistola ad Thessalonicenses, composita extulit dictione, quod diuisit Ioannes, αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοί ἐστε, id est, Nam uos ipsi à deo docti estis. Quanquam hoc docti, non est participium Græcis, sed nomē, Vnde interpres studuit nomen nomine reddere, consimiliter composito. Homerus citharœdum αὐτοδίδακτον appellat, qui non ex arte, sed afflatu numinis caneret, ex seipso doctus, Αὐτοδίδακτός εἰμι. θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἰμὰς παντοίας ἐνέφυσεν. Proinde hoc loco non erat uertendum, Docibiles dei, sed docti à deo. Vt consentiat cum eo quod præcessit, Nisi pater qui misit me, traxerit eum. hoc nimirum est esse θεοδίδακτον, trahi patris afflatu. θεοδίδακτοι. αὐτοδίδακτος.

Vt si quis ex ipso manducauerit.) ἵνα τις ἐξ αὐτοῦ φάγῃ καὶ μὴ ἀποθάνῃ, Vt quis ex eo edat, & non moriatur. Quanquam hoc ad sensum haud ita multum habet momenti.

Litigabant ergo.) ἐμάχοντο, id est, Pugnabant, siue decertabant. *Litigare.* μάχεσθαι.

Non habebitis.) οὐκ ἔχετε, id est, Non habetis, præsentis temporis. Quanquam uideri potest temporis catachresis.

Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo.) Addenda erat interpreti particula, quæ respondet Sicut, quo dilucidior redderetur oratio, Quēadmodū misit me pater qui uiuit,

ita & ego uiuo propter patrem. Præterea ὁ τρώγων, id est, Qui manducat me. participium accõmodandum erat uerbo cui adhæret ζήσεται, uiuet, Qui ederit me, ipse quoq; uiuet propter me. Potest & sic distingui sermo, ut contexatur è duabus partibus, quarum utraq; duobus cõstet membris. Quemadmodum misit me uiuens pater, & quemadmodum ego uiuo propter patrem, ita qui ederit me, uiuet ipse quoq; propter me. Cum hac distinctione congruit interpretatio diui Augustini: laborat enim quomodo constet collatio. Non enim sic nos uiuimus propter filium dei, quemadmodum ille uiuit propter patrem.

Qui de cœlo descendit.) καταβάς. Præteriti temporis est descendit.

Qui credit in me non sitiet inæternum.) Græcis est πώποτε, id est, Vnquam. Atq; itidem habet codex aureus.

Sermo inabsolutus.

Si ergo uideritis filium hominis.) Aliquid subaudiendum, quo sermo fiat absolutus.

Quid igitur si uideritis.) ἐὰν οὖν θεωρῆτε, significãs id futurum, quod admirabilius sit, nempe ut redeat in cœlum, unde uenerat.

Ex hoc.) ἐκ τούτου, id est, Ex eo, ut subaudias tempore.

Diabolus est.) Miror hic placuisse uocẽ Græcam. dicere poterat, Delator est, siue calũniator est. Et tamen nos reliquimus, quod uideremus Chrysostomũ, diabolum propemodum interpretari pro Satana.

EX CAPITE SEPTIMO.

IN Galilæa est & in Iudæa.) ἐν γαλιλαίᾳ, & ἐν ἰουδαίᾳ. Nã ambulare positum est pro, uersari. Quod genus est illud: Cũ bonis ambula, pro eo quod erat, Cum bonis uiris habe cõsuetudinem. Hoc sanè loco Chrysostomus unus omnium, quos uiderim, uariat lectionem. Non enim legit, Nõ uolebat in Iudæa ambulare, sed nõ poterat in Iudæa ambulare. Quod quo magis perspicuũ fiat, ipsius uerba subscribam: Post hæc ambulabat Iesus in Galilæa. Nõ em̃ habebat potestatem in Iudæa ambulare. Atq; ut palàm fit Chrysostomum Euangelistæ uerba recensere, præmiserat, quod his uerbis Euangelista significat, moxq; subiicit, Quid dicis beate Ioannes, non enim habebat potestatem in Iudæa ambulare, qui potest omnia quæ uult? &c. Ex his palàm fit Chrysostomum non legisse ἤθελε, sed εἶχεν, ἠδύνατο, quod infinito additum sonat, poterat. Et offensus quispiam sententia, quod absurdum uideretur eum non potuisse illic uersari Iesum, qui, cum uisum esset, è mediis insidiantium manibus elabebatur, mutauit, εἶχεν in ἤθελεν, id est, ualebat in uolebat. Siquidem in Latinis uocibus facilis lapsus fuerat. Et à nobis hic error uideri poterat ortus, nisi tantus esset secus legentium cõsensus. Proinde nos rem lectoris arbitrio relinquimus, licet grauis esse debeat Chrysostomi autoritas. In Theophylacto legitur ἤθελεν, etiamsi ex interpretatione non satis liquet quid legerit.

Non uolebat pro non ualebat.

Habeo pro possum.

Scenopegia.

Scenophegia.) σκηνοπηγία, scenopegia. Quæ uox cõposita Græcis, dicta est à figẽdis tabernaculis. Nostri perperam addunt aspirationem, quàm Græca dictio respuit.

In palam.

Et quærit in palàm esse.) καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, id est, Et quærit ipse in libertate esse, hoc est, libere & audacter loqui. Quanquam iuxta Chrysostomi interpretationem, ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, planè uidetur usurpatum pro celebrem esse, quod cognati illius iudicarent hoc ad gloriam eius facere, ut declararet se mundo. Porrò an reperiatur apud probos autores In palàm, sicut in coràm, alijs excutiendum relinquo.

Nondum ascendo.

Ego enim non ascendam.) ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω, id est, Nondum ascendo. alioqui mẽtitus uideri poterat, qui se negarit ascensurum, cum tamen ascenderit. Idq; palàm indicauit Chrysostomus, ne cui nostra leuis sit autoritas. In exemplaribus Donatiani scriptum erat: Ego enim nondum ascendam.

Murmur multus.) γογγυσμὸς πολύς, id est, Murmuratio multa, siue murmur multũ.

Nemo tamen palàm loquebatur.) παῤῥησίᾳ ἐλάλει, id est, Libere loquebatur.

Iam autem festo mediante.) Vtinam tam feliciter, quàm audacter interpres expressisset uocem Græcam μεσούσης, id est, Mediante. Cæterum Latine dicendum erat, Cum dimidium festi peractum esset, aut Circa medium festi.

χολᾶμ.

Mihi cur indignamini.) ἐμοὶ χολᾶτε, id est, Mihi succensetis. & cur aduerbium, nõ additur, nec

ditur,nec in Græco,nec in antiquis exemplaribus,ne in aureo quidem codice. tantū eſt, Mihi indignamini.

Nolite iudicare ſecundum faciem.) κατ' ὄψιν, id eſt,Secundum aſpectum,hoc eſt ,uulgari more,nimirum ex his quæ corporalibus cernuntur oculis . Auguſtinus ſermone de uerbis Apoſtoli decimonono citat hoc modo,Nolite iudicare perſonaliter,ſed iuſtum iudicium iudicate.Quanquā Græcis non eſt κατὰ πρόσωπον. & tamen πρόσωπον,ab aſpectu dicitur.

Ecce palàm.) ἰδοὺ παῤῥησίᾳ λαλεῖ, id eſt,Libere loquitur,ſiue audacter loquitur.Omiſſa eſt nobis coniunctio ἠμὴ, quæ tamen uim habeat aduerſatiuam,quemadmodum paulo ſuperius,Et in ſabbato circumciditis hominem.Ne quis admiretur,tamen,à nobis additum,quo proprietatem ſermonis magis explicaremus.

Nunquid uere cognouerūt quia hic eſt Chriſtus.) In nonnullis Græcorum exemplaribus repetitur uere ἀληθῶς, Num uere cognouerunt hunc eſſe uere Chriſtum? Ad eū quidem modum legit Theophylactus.Cæterum apud Chryſoſtomum non additur.

Ego ſcio eum & ſi dixero,&c.) Græca ſic habēt, ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παῤ αὐτοῦ εἰμὶ, κἀκεῖνός με ἀπέσταλκεν. ἐξήτουν οὖν, id eſt, Ego uero noui eum,quia ab eo ſum ,& ille me miſit.Quærebant igitur.&c.Antiquiſſimi codices propemodum conſentiunt cum Græcis.Nam ſic habent,Ego ſcio eum,quia ab ipſo ſum,& ipſe miſit me. Quærebant ergo eū apprehendere. Proinde conſentaneum uero eſt,ea uerba.Et ſi dixero ,quia non noui eū, ero ſimilis uobis mendax,è fine proximi capitis huc tranſſcripta fuiſſe à ſtudioſo quopiā conferente loca,moxq; à parum attento in contextum relata. *Additum aliquid.*

In diſperſionem gentium iturus eſt.) ἑλλήνων, id eſt, Græcorum. quod tamen aliquoties pro quibuſuis gentibus uſurpat.Vt paulo poſt ,Docturus gentes, τοὺς ἕλληνας, id eſt,Græcos. *Gētes Græci.*

Qui credit in me,ſicut dicit ſcriptura.) Ita diſtinguit Ioannes Chriſoſtomus,ut Sicut dicit ſcriptura ,referatur ad uerbū credit in me. Et id quod ſequitur: Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ,uerba ſint Chriſti,& non ſcripturæ,ut hic ſit ſenſus ,ſcriptura monet ut mihi credatur.Nam de me teſtificatur.Ergo qui crediderit in me,iuxta quod ſcriptura monet,futurum eſt,ut ille concepto ſpiritu meo effundat flumina efficacis doctrinæ,Ad hanc diſtinctionem confugit Chryſoſtomus,quod ea uerba quæ ſequuntur,nuſquam legantur in diuinis literis.Etiamſi Lyranus ex Solomone citata putat, ſequutus opinor autoritatem Hieronymi,qui in prologo ſuper pentateuchum ,indicat hunc locū non eſſe in libris à Septuaginta uerſis,ſed ex Hebræorum fontibus petendum.Idem apertius etiam affirmat in prologo Paralipomenon.Thomas coniectat locum eſſe Prouerbiorum cap. quinto:Deriuentur fontes tui foras,& in plateis aquas tuas diuide. Verum hanc coniecturam ipſa refellit res.cum enim interpretatio Septuaginta,nihil hic diſſentiat à noſtra æditione eccleſiaſtica,conſequitur,ut aut hic non ſit locus de quo ſenſit Hieronymus ,aut tranſlatio qua utitur eccleſia,non reſpondeat Hebraicæ ueritati. Sic enim legunt Græci, ὑπερεκχείσθω σοι τὰ ὕδατα ἐξ σῆς πηγῆς, εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορεύσωνται τὰ σὰ ὕδατα, id eſt, Effundantur tibi aquæ,è tuo fonte , & in plateas tuas diriuentur tuæ aquæ. Proinde aut Chryſoſtomo ſubſcribendum eſt,aut alius quærendus locus. Quin & Auguſtinus ſic enarrat hunc locum,ut hæc uerba tribuat Chriſto. Qui credidit in me. Scribit enim hunc in modum: Vnde enim dixerit dominus ,Si quis ſitit,ueniat ad me,& bibat,& qui credit in me,flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ ,conſequenter expoſuit Euangeliſta dicens.Auguſtinus dominum loquentem facit,de citata ſcriptura nulla mentio.Cæterum quod Carrenſis uelut ex Chryſoſtomo autore mutat aquam uiuā,in fontē uiuū,quid ſibi uelit,ipſe uiderit.Nihil em̄ huiuſmodi reperies apud Chryſoſtomum,uerū ex alio loco citat,Fiet in eo fons aquæ ſalientis in uitam æternam. *Locus obſcurus explicatus.*

Nondum erat ſpiritus datus.) Pro datus,Græce eſt ,ſanctus,nec additur datus. Cæterum offenſus quiſpiam prima ſermonis fronte,quaſi ſpiritus ſanctus aliquando nō fuerit, pro ſanctus fecit,datus.Atqui nihil erat periculi.Agit enim non de ſubſtantia ſpiritus ſancti,uerum de illo munere & afflatu,quo apoſtoli ſubito mutati ſunt in alios uiros.Atque id propemodum licet ex Chryſoſtomi uerbis colligere.Quanquā apud hunc ſemel atq; *Supereſt aliquid.*

iterum repetitur ſpiritus datus,cõſentientibus & uetuſtiſſimis exemplaribus Latinis. Itaq; ſuper hac re nihil pronuncio,niſi in Græcorum codicibus conſtanter haberi ſcriptum, Nondum enim erat ſpiritus ſanctus. Certe Theophylactus,cuius exẽplar eſt apud Prædicatores Baſilienſes,planè legit ſpiritus ſanctus,& interpretatur, Nõ erat,id eſt ,Nõ erat datus. Imò ſi quis attentius legat Auguſtini commentarium ,comperiet & ipſum legiſſe quemadmodũ cõperimus ſcriptũ in Græcorũ uoluminibus. Etiamſi ſcriba ſubinde admiſcet datus. Sic enim mouet quæſtionem: Sed quid eſt quod ait ,Non erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus? In euidenti eſt intellectus. Non enim non erat ſpiritus dei qui erat apud deum,ſed nondum erat in eis qui crediderant in Ieſum. Ita enim diſpoſuit dominus Ieſus,non eis dare ſpiritum iſtum,de quo loquimur,niſi poſt reſurrectionem ſuam,& hoc non ſine cauſa. Ac mox mouet alteram quæſtionem,quomodo negetur fuiſſe ſpiritus dei in ſanctis,cum legamus prophetas, Simeonem, Annam uiduam,nõ caruiſſe ſpiritu ſancto, Zachariam repletum ſpiritu ſancto,in uirginem matrem deſcendiſſe ſpiritum ſanctum. Ad quam ita reſpondet,ut fateatur eundem quidem fuiſſe ſpiritum,ſed modum donationis fuiſſe diuerſum. Quod ſi Auguſtinus legiſſet datus ,nullus erat locus priori quæſtioni. Neq; ſecus legiſſe uidetur Origenes. Sic eñ ſcribit: Neq; eñ uenerat ſuper aliquem ipſorum credentium in Ieſum ſpiritus ſanctus ,ſicut teſtatur Ioannes. Spiritum ſanctum audis, dati nulla mentio.

Ex illa ergo turba.) πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες,id eſt, Multi igitur de turba cũ audiſſent.

Maledicti ſunt.) ἐπικατάρατοι, id eſt,Deuoti ſiue execrabiles.

Scrutare ſcripturas.) Scripturas apud Græcos non additur. Tantum eſt ἐρεύνησον. Græcæ lectioni ſuffragantur codices ſancti Donatiani.

Ex Galilæa propheta non ſurgit.) ὅτι ἐγήγερται, id eſt, Non ſurrexit,ſiue exortus eſt, ut intelligas neminem exortum. Atq; ita legit Chryſoſtomus. Colligunt enim ex præteritis quod futurum eſt. In Auguſtini cõmentarijs legitur ſurget ,ſed adijcit: Sed dominus prophetarum inde ſurrexit,quaſi legerit & ipſe ſurrexit.

EX CAPITE OCTAVO.

Hiſtoria de muliere adultera in multis non eſt.

ADducunt autem ſcribæ & phariſæi mulierem.) Hiſtoria de muliere adultera,non habetur in pleriſq; Græcis exemplaribus. In nonnullis adiecta erat in calce. Atq; adeo Chryſoſtomus nullam facit huius mentionem ,ediſſerens euangelium Ioannis,legens hoc contextu, Scrutare & uide,quia à Galilæa propheta non ſurgit. Rurſum igitur Ieſus illis locutus eſt,dicens,Ego ſum lux mundi,&c. Et ad eundem modum legit Theophylactus ,cum alioqui perpetuã in totum Ioannis euangelium commentationem ſcripſerit. Tametſi diuus Auguſtinus hunc locum & enarrat in commentarijs,& ſubinde citat in operibus ſuis. Quin & diuus Hieronymus in dialogo aduerſus Pelagianos ſecundo,cum uehementer egeret huius teſtimonio loci,quo quidẽ in caſu ſolet & ex apocryphis adducere teſtimonia,tamen hanc allegans hiſtoriam,ingenuè fatetur,non in omnibus haberi codicibus: In euangelio,inqt, ſecundum Ioannem,in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere,quæ accuſata eſt apud dominum. Cyrillus hic magnam euãgelij partem reliquit intactam. Vnde quid is legerit ,certum ſciri non poteſt. Euſebius Cæſarienſis eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro tertio,indicat hanc hiſtoriam de muliere adulterij delata apud dominum, addítam Euangelio Ioannis,ex Euangelio quod inſcribitur ſecundũ Hebræos. Arbitror autem Euſebium ſentire de Euangelio apocrypho Nazoræorum. Alioqui ſi hæc hiſtoria haberetur in Euangelio quod ſcripſiſſe creditur Matthæus ,illuc potius reſtituenda erat, unde fuiſſet decerpta. Nec Hieronymus rem tantã diſſimulaſſet. At fieri potuit,ut quod ab Euangelio Ioannis perierat,in apocrypho extaret,aut ut Ioannes poſt hanc partẽ adiecerit Euangelio ſuo. Itaq; factum,ut in quibuſdam codicibus haberetur,in quibuſdã nõ haberetur. Poſtremo fieri potuit,ut in apocryphis multa uera referantur. Ex ueris igitur hanc hiſtoriam adiectam,quæ iam autoritatem habet: nõ quod in apocryphis ſcripta fuerit,ſed quod eam Papias è ſuo doctore audierit,quodq; hanc eccleſiæ conſenſus,ut Euangelio di

gelio dignam comprobarit. Proinde nos, quoniam iam ubiq; recepta est, præsertim apud Latinos, noluimus suo mouere loco, maxime cũ & nos in uno quodã exemplari Græco partem hãc asscriptã cõpererimus. Et satis liquet in ijs exẽplaribus, quibus usus est Laurẽtius non abfuisse, uel hoc argumẽto, quod unũ atq; alterũ huius historiæ locum excutit.

Deprehensa est in adulterio.) κατελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχευομένη, hoc est, Deprehensa est in ipso facto cum adulteraretur. φωρᾶν enim est deprehendere in facinore ipso. Et huiusmodi deprehensionem αὐτοφώρον appellat.

Sine peccato est.) ἀναμάρτητος. Quod non solum significat eum qui non peccauit, sed qui peccare non possit, ut indicauit Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium. *Sine peccato. ἀναμάρτητος*

Audientes autem hoc unus post unum.) Græca dissonant, οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐφ' ἑνὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι, ἤρχοντο εἷς καθεὶς, id est, At illi cum audissent, & à conscientia redarguerentur, exierunt singillatim. Quanquam aliter legit Valla. Et secus habet æditio Aldina.

A senioribus.) Addunt hic Græci quidam codices ἕως τῶν ἐσχάτων, id est, Vsque ad postremos.

Et remansit solus.) κατελείφθη, id est, Relictus est.

Forsitam & patrem.) Rursum coniunctionem ἆρα uertit in forsitan, cum id Christus affirmet potius quàm uocet in dubium.

Vos deorsum estis.) ἐκ τῶν κάτω, id est, Ex inferis, siue, Ex ijs, quæ inferne sunt. Antiqui libri habent, Vos de deorsum estis. Ac mox, ἐκ τῶν ἄνω, id est, E supernis, quod articulus additus uim habeat nominis adiectiui.

Principium qui & loquor.) Principium, non est hic nominatiui casus, ut Christus dixerit se esse principium, nec accusatiui, id quod diuus existimat Augustinus, propterea qđ non cohæreat cum ijs quæ præcedunt, sed aduerbium. Sic enim Græci dicunt τὸν ἀρχήν, pro primo, seu principio: quemadmodum τέλος pro postremo, aut denicq; aduerbialiter, ut subaudias præpositionem κατά. Nec est Græce qui ὃς, sed ὅτι, id est, quia, uel quod. Quanquam his quoq; cognitis, sensus apud Græcos nõnihil habet ambiguitatis. Potest enim hic esse sensus, ut rogatus Iesus quis esset, responderit, Hoc primo loco dicã, is sum qui loquor uobiscum. Nam cætera de me indigni estis qui audiatis. Aut si legimus ὅτι nõ ὅς, ut constanter habent Græci codices, assentientibus & Latinis aliquot exemplaribus, in quibus scriptum est, Principium quia & loquor uobis, potest hic esse sensus, Primũ id sum, quod etiam dico uobis. Non explico quicquid sum indignis, hoc primum dico, me missum esse à patre, & præconem uitæ, id quod iam dudum dico uobis. Siquidem Græca uox ὅτι anceps est, ad quod nomen, si asscribas diastolen ὅ, τι, & quia cõiunctionẽ, si subnotaris ὑφέν. Potest accipi tertius quoq; sensus, ut hæc cohæreant cum his quæ proxime sequuntur, Multa habeo de uobis dicere. primum ob id ipsum quod loquor uobis, quo beneficio uos præbetis indignos. Multa habeo quæ de uobis dicam, hoc est, multa sunt de quibus uos accusem & condemnem, plura habiturus, si dicam quis sim, nimirum deus & homo. Nam id accessisset illis ad cumulum impietatis, cum hæc ipsa quæ audierant, inflamment illos ad consilium occidendi. In hunc fermè sensum edisserit Chrysostomus, & hunc secutus Theophylactus. Quorum uterq; sic accipit, ut Christus nihil respõdere dignatus sit ad id quod interrogarãt, Tu quis es? ut qui digniores essent, qui audirẽt quid ipsi essent, nimirum impij, rebelles, scelerati, quàm quis esset Christus, cui insidiabantur. Id quo lectori sit exploratius, Chrysostomi uerba subscribam: Principium quia & loquor uobis, hoc est, sanè indigni estis qui sermones meos audiatis, & qui sim intelligatis. Vos ut me tentetis semper loquimini, mihi autem non attenditis, & in omnibus uos reprehendere nunc non possum. Hoc enim significat, Multa habeo de uobis loqui & iudicare. Expende lector num & hunc in modum accipi possit, ut hæc pars, Principio quod & loquor uobis, pertineat ad ea quæ præcesserunt, In peccatis uestris moriemini &c. Primum ob hoc quoq; ipsum quod hæc loquor uobis. Quod si quid suffragarentur exẽplaria, uideo cõmode posse legi hoc pacto, τὸν ἀρχὴν ὃ καὶ λαλῶν ὑμῖν, ut sit sensus, Principio sum ille qui etiam loquor uobis, siue qui loquitur uobis. Non quod autor esse uelim nouæ lectionis, sed quo lectorem admoneam, si quid forte reperiat in exemplaribus bonæ fidei.

Principium. τὸν ἀρχήν.

Varij sensus huius loci, principium quia & loquor.

Chrysostomi sententia.

næ fidei. Porrò quod additũ eſt, Principio, quaſi plura ſit additurus, pertinet ad id quod ſequitur, Multa habeo de uobis dicere & iudicare. Cæterum diuus Auguſtinus huc detorquet hũc locum, ut hæc uerba, Tu quis es, perinde ualeant ac ſi dixiſſent, Quẽ te eſſe dicis, aut quem te eſſe credimus? Et quaſi ſic interrogaſſent, Chriſtus reſpondit, Principiũ quia & loquor uobis. Quæritis quid debeatis credere? credite me eſſe Principiũ. Quæ quidem interpretatio utinam tam eſſet appoſita, quàm ille frequenter eam inculcat ac repetit, uelut aſſeueratione molliens quod re durius erat. Quãquam illud certe ſenſit principium hoc in loco fœminini generis eſſe, caſus accuſatiui. Quod ni ſenſiſſet, nullo ſcrupulo offenſo, ſtatim pronunciaſſet, Tu quis es, reſponſum eſſe, tum principium. Etiamſi me non fugit, Ambroſium hunc locum adducere iuxta Auguſtini opinionem, libro Hexaemerôn primo cap. ij. & rurſus iiij. Et illud in Euangelio præcipue, quod interrogatus dominus quis eſſet, reſpondit, Initiũ, quod & loquor uobis. Coactius mihi uidetur & illud quod addit, Quia & loquor uobis. Nam ex ſenſu colligo Auguſtinũ quia, legiſſe nõ qui. Ait enim, Et addidit, Qui & loquor uobis, id eſt, quia humilis, ppter uos factus, ad iſta uerba deſcendo. Nam ſi principium ſicuti eſt, ita maneret apud patrem, & non acciperet formam ſerui, & homo loqueretur hominibus, quomodo ei crederent, cum infirma corda intelligibile uerbum ſine uoce ſenſibili audire nõ poſſint? Ergo, inquit, credite me eſſe principium, quia ut credatis non ſolum ſum, ſed & loquor uobis. Ex hiſce uerbis ſatis liquet, Auguſtinum quia, legiſſe non qui: præſertim cum idem libro de Geneſi ad literã referat hoc pacto, Principiũ, quod & loquor uobis. ut modo citauimus ex Ambroſio. Verum ſi fas eſt à tantis uiris diſſentire, neutra interpretationis pars mihi probatur. Ambroſius aliud agens adducit hunc locum. Auguſtinus ſedulo protulit in medium, quod tum ueniebat in mentem, mutaturus ni fallor, ſententiam, ſi propius rem fuiſſet intuitus, aut ſi Græcorum commentarios excuſſiſſet. Quamuis idem hunc Ioannis locum in eam ſententiam citat, cum aliâs frequenter, tum in libro aduerſus ἀνώνυμον legis aduerſariũ cap. tertio, hinc colligens ac demonſtrans Chriſtum recte dici principium. Ac mihi uidetur Auguſtinus aliquoties in tuendis ijs quæ ſemel dixerit, paulo cõſtantior quàm res poſtulat. Quod ſi huic puero Græcæ literæ tam dulces fuiſſent quàm erant Romanæ, nec ipſe poſtea ſenex deploraſſet adoleſcentiæ faſtidium, & felicius diuinas literas tractaſſet, Græcorum libris adiutus. Magis autẽ admiror Ambroſium, qui pulchre Græce noſſet, quicq; ſacrorum uoluminũ interpretationem ex Græcorum commentarijs haurire ſolet, hic cũ Auguſtino conſentire, atq; ex hoc loco docere Chriſtum recte dici principiũ, cum aliâs, tum libro de fide iij. cap iij. Quin & illud annotandum, neq; Chryſoſtomum, neq; Theophylactum quicquam hoc loco offendi, cum offenderetur Auguſtinus, opinor quod Græci ſermonis formam agnoſcerent, ſcirentq; πλὴν ἀρχλὼ aduerbij uice poni, quemadmodum οὐδ' ἀρχλὼ, pro nequaquam, & τέλῳ pro deniq;. Cæterum ut mihi grauis eſt Chryſoſtomi autoritas, ita interpretatio minus uidetur coacta. Vnus adhuc ſcrupus reſtare poterat, quod τέλῳ aut ἀρχλὼ, quoties aduerbij uim habent, incertum ſit an ſoleant apud autores articulo præpoſito uſurpari. Sed ad hunc modum uſurpauit Gregorius Nazianzenus ſermone de paſchate, οὐκ ἐπιορκήσῃς ἐκεῖνῳ, σὺ δὲ ἐυδὲ ὁμῇ πλὴν ἀρχλῳ, id eſt, Nõ peierabis ille, tu uero, nec iuraueris omnino. Iam & in hoc laborat Auguſtinus quomodo Chriſtus dicatur principium, cum eſſe ab alio, pugnet cum principij ratione. Pater enim ſimpliciter & abſolute principium uocatur. Abſolute dico, non perfecte, cum hæc appellatio perfecte competat & in filium, ſed ita ut nihil nominari poſſit, cuius nõ ſit principium. Siquidem pater principium eſt omnium & creatorum & increatorũ. Filius patris certe principium dici non poteſt, ut neq; totius deitatis, quemadmodũ ſentit Auguſtinus. Quanquam Paulus in epiſtola ad Coloſſenſes, cum principium uocat nõ abſolute, ſed addens primogenitus ex mortuis: & paulo ſuperius dixerat, Primogenitum omnis creaturæ. Et hic locus fuit impetitus atrocibus calumnijs. At quas quoniam abũde, ni fallor, reſpõſum eſt nobis ſemel, atq; iterum ædito libello, neq; res paucis uerbis repeti poteſt, nolim hoc uolumen amplius onerare. Petat inde, ſi cui lubet exactius cognoſcere.

Auguſtini ſententia penſitata.

Principium quia &.

Quomodo filius ſit principium.

Patrem dicebat deum.

Quia patrem eius dicebat deum.) Antiqui codices habent, Quia patrem eis dicebat deum. Græci ſic, ὅτι τὸν πατέρα ἐαυτοῖς ἔλεγεν, Quod patrem eis dixiſſet, nec additur deũ.

Senſua

Sensus autem uidetur hic,non intellexisse Iudæos cũ Iesus de patre loqueretur,quid uocaret patrẽ.Nam aliud quiddam uidebatur significare,quàm quod uulgo patrem uocãt. Neq; enim ignorare poterant,quod de patre loqueretur.Cũ pauloante manifeste de patre suo loquatur.Quin hæc fortasse sententia,ut est simplicissima,ita maxime probabitur eruditis,ut accipiamus Christũ patrem eis dicere deum,pro eo quod erat,De deo patre loqueretur. Quem in modum intellexisse uidetur Chrysostomus: Cum multa diceret de patre suo,non intelligebant,illum de patre cœlesti loqui,cum eum pro homine simplici haberent.Receptus est enim & hic sermonis color,hunc dico,pro de hoc dico.

Vere discipuli mei eritis.) Græce legunt ἐσὲ, id est,Estis.Interpres legisse uidetur ἔσεσθε. Quemadmodum & hodie legĩ in nonnullis. Et item paulo post, Vere libere eritis, ὄντως ἐλεύθεροί ἐσε, id est, Vere liberi estis.

Si filij Abrahæ estis.) εἰ τέκνα τοῦ ἀβραὰμ ἔστε, τὰ ἔργα τοῦ ἀβραὰμ ἐποιεῖτε, id est,Si Abraham filij essetis,opera Abrahæ faceretis.ut cohæreat cũ eo quod sequitur,Nũc autem quæritis me interficere.Antiquissimus codex habebat facitis,non facite.Interpres legisse uidetur ποιεῖτε.

Diligeretis utiq; me.) Cur hic non dixit,diligeretis forsitan?Nam eadem est coniunctio ἄν eodem modo posita,quam toties uertit forsitan & forte.

Quia mendax est & pater eius.) ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Sermo quidem Græcis anceps est,sed interpretes referunt αὐτοῦ, non ad diabolum,sed ad ψεύδους, id est,mendacium. Ad eum modũ interpretatur Chrysostomus & Cyrillus.Diuus Hieronymus,in explanationibus Esaiæ,atq; item diuus Augustinus, Vt sit omnis homo mẽdax.cæterum diabolus mendacij pater,qui primus omnium mendaciũ produxerit:Eritis sicut dij. Ex hoc sanè Manichæi errorem suum hauserunt,ut diabolo darent patrem,opinor,mali principium,ut autor est diuus Augustinus. Porrò ut horum iure optimo detestor ineptiã,ita nonnihil obstat nostrorũ interpretationi,quod apud Græcos additur articulus, ὁ πατὴρ, quo magis certus aliquis pater designatur. Verum hoc quicquid est,erudito lectori discutiendum relinquo.

Mendax & pater mendacij.

O πατήρ.

Arguet me de peccato.) Antiquissimi codices habẽt,arguit. Itidem & Græci ἐλέγχει, ut arguit positum sit pro,Possit me arguere.& arguere dixit,pro conuincere,non pro accusare.Nam id est ἐλέγχειν.

Inhonorastis.) In nonnullis erat ἀτιμάζετε,non ἠτιμάσατε, id est,Contumelia afficitis.Antiqui habent,inhonoratis,consentientibus Græcis quibusdam.

Ero similis uobis mendax.) Hinc erat transscriptum quod indicauimus additum superius.Nam hoc loco legit & interpretatur etiam Chrysostomus.

Quinquaginta annos.) Chrysostomus legit quadraginta, adijciens commenti uice, ac si iam propè accederet ad eam ætatem.Eaq; lectio magis mihi probatur,si modo codex mendo uacat.Nec est quod faciamus Christum senili fuisse uultu ob labores. Cuius sententiæ cum Carrensis autorem nominet Chrysostomum,demiror quem ille habuerit alium Chrysostomum à nostro diuersum. Mirum autem si Chrysostomus ipse secũ pugnat.Sed ut dixi fieri potest,ut in Chrysostomo librarius ex quinquaginta fecerit quadraginta,præsertim cum tantus sit exemplariorum consensus. Theophylactus haud dubie legit quinquaginta,tribuens hoc Iudæorum insaniæ,quod hominem triginta tres annos fermè natũ,quinquagenario compararint.

Quinquaginta annos nondum habes.

Antequam Abraham fieret.) πρὶν ἀβραὰμ γενέσθαι, id est,Priusquam Abraham esset, siue fuisset.Fortassis interpres uerterat,foret,quod librariorum errore mutatum sit in fieret.Nos transtulimus Antequam Abraham nasceretur,ut distingueremus rationem qua est Abrahã ab ea qua semper est Christus. Nã hoc loco philosophatur Augustinus,qđ Abraham factus dicitur,Christus esse. At in eo non philosophatur Chrysostomus,sed in hoc duntaxat quod in Abraham usus est uerbo præteriti temporis,in Christo præsentis.Quomodo de se prædicat pater,Ego sum qui sum.

Abscondit se.) ἐκρύβη, id est,Occultatus est.Quanquam recte sensum expressit interpres & uitauit amphibologiam.

Et exiuit de templo.) Post hæc uerba nonnulli Græcorum codices habebant, διελθὼν διὰ μέσου

διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως, id est, Transiens per medium illorum, & præteriit sic. Quæ quidem uerba quando nec apud Chrysostomum reperio, nec apud Cyrillum, nec apud Augustinum, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, suspicor à studioso quopiã addita ex Lucæ cap. quarto, ubi Iesus simili modo elabitur è manibus Iudæorũ. Aliquis igitur loca confinia conferens, quod alibi abundabat, alibi adiecit. Deinde ut quod sequitur cum superiore narratione connecteret, interposuit, Et sic præteriit, nimirum dilapsus inter eos, qui uitæ illius insidiabantur, quod sequitur, Præteriens autem. Proinde nõ ueriti sumus hæc ceu superuacua prætermittere.

Additum aliquid aliunde.

EX CAPITE NONO.

HIc aut parentes.) An parentes dicendum erat, non aut. Nam aut dissiũgit, an interrogat, & ita legit diuus Augustinus. Porrò Græca uox ἢ anceps est ad aut, & an.

Et liniuit.) καὶ ἐπέχρισε, Illeuit, siue inunxit.

In natatoria.) εἰς κολυμβήθραν, id est, In piscina. Nam sic ante uerterat. Sonat autem natatorium, ut ante admonuimus.

Siloë missus.

Quod interpretatur missus.) שִׁלַּח Hebræis mittere, inde שִׁילֹחַ.

Vicini qui uiderant.) Addenda est coniunctio, Et qui uiderant, consentientibus antiquis & Græcis exemplaribus.

Quia mendicus erat.) ὅτι τυφλὸς ἦν, id est, Quod cæcus esset. Quanquam Augustinus legit mendicus, non cæcus, consentientibus peruetustis Latinorum codicibus, quos quidem uiderim omnibus, & Cyrillo. Proinde mihi πτωχὸς magis arridet quàm τυφλός præsertim cũ appositius sit ad sensum. Ob id enim notus erat cæcus ille, nõ quod cæcus esset, sed quod publice mendicus.

Cæcus, pro mendicus.

Et abij & laui.) ἀπελθὼν δὲ καὶ νιψάμενος ἀνέβλεψα, id est, Cum abijssem autem & lauissem, recepi uisum.

Et uideo.) καὶ ἀνέβλεψα, id est, Et uisum recepi. Ac mox,

Quomodo uidisset.) πῶς ἀνέβλεψεν, id est, Quomodo uisum recepisset.

Video ἀνέβλεψα.

Schisma erat.) σχίσμα Græca uox est, dissentionem poterat uertere. Nam hoc significat schisma, siue diuisionem siue dissidium. paulo post uertit dissensionem.

De eo qui aperuit tibi oculos.) Græce est, ὅτι ἤνοιξεν, id est, Quia aperuit. ut sit sensus, Quem tu putas esse illum, ex hoc quod, ut dicis, aperuerit tibi oculos?

Quia. p quia.

De se loquatur.) λαλήσει, id est, Loquetur, futuri temporis.

Extra synagogam fieret.) ἀποσυνάγωγος, id est, Alienus à congregatione, quod nunc uulgo uocant excommunicatum.

Maledixerunt ergo ei.) Non est hic male precati sunt, sed ἐλοιδόρησαν, id est, Conuitiati sunt.

Peccatores deus non audit.) Quod hic transtulit audit, idem mox uertit exaudit. Si quis dei cultor est, & uoluntatem eius facit, hunc exaudit. Hoc admonendũ duxi, ne quis Græci sermonis ignarus, putet hic latere mysterium, in quo explicãdo ridicule tumultuetur. uerum ita libuit interpreti ludere, tametsi in re plus quàm seria.

Audit, exaudit.

Non poterat quicquam.) οὐκ ἠδύνατο, id est, Non potuisset, siue Nõ posset. Pro οὐδέν addidit quicquam, necessario recedens à Græcis uerbis.

Peccatum uestrum manet.) Igitur deest, ἡ οὖν ἁμαρτία, id est, Peccatum igitur: nimirum ob id quod cum sitis cæci, uobis tamen oculati uidemini.

EX CAPITE DECIMO.

IN ouile ouium.) εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, id est, In septum, siue stabulum ouium. Alioqui cum ouile non possit esse nisi ouium, superuacaneũ erat addere ouium. Cæterum αὐλὴ & aliarum pecudum potest esse. Nam αὐλὴ nonnunquam atrium, nonnunquam mansionem, aliquoties septum significat.

Quid loqueretur eis.) Trifariã hic locus habetur apud Græcos, οὐκ ἔγνωσαν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Nõ intelligebãt quæ loquebatur ipsis. Aut οὐκ ἔγνωσάν τινα, ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Non

Diuersa lectio.

id est, Non sciebant ulla, nisi quæ loquebatur illis. In quibusdã ita scriptum erat, οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς, id est, Non cognouerunt quæ essent quæ locutus esset ipsis.

Hoc prouerbium.) παροιμίαν. Prouerbium parabolæ loco uidetur usurpasse, quod pleraq; prouerbia metaphoram habeant admixtam.

Ego sum pastor bonus.) ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Vtriq; nomini suum addidit articulũ, Ego sum pastor ille bonus, siue egregius. *Articuli uis.*

Quotquot uenerunt.) Græci πρὸ ἐμοῦ, id est, Ante me. Quod tamen additum uideri potest ab exponere uolente locum hunc.

Et non pertinet ad eum de ouibus.) καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων, id est, Nõ curat oues, aut Non est illi cura ouium. Potest enim ad nos pertinere, quod tamen curæ non sit.

Cognoscunt me meæ.) γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν, id est, Cognoscor à meis, etiamsi laudo quod fecit interpres.

Fiet unum ouile & unus pastor.) Primum periit nobis uenustas Græcanici schematis quod situm erat in ποιμνὴ & ποιμὴν, id est, Ouili & pastore. utcunq; reddi poterat, unũ ouile, & unus opilio. tametsi Græcis ποιμνὴ magis est grex quàm ouile, autore Valla. Et in nonnullis exemplaribus Græcis non additur coniunctio, &, uerum est, Fiet unum ouile, unus pastor. Quanquam & illud, Et unus pastor, uideri potest adiectitium, cum nõ attingat Chrysostomus hunc edisserens locum, ac ne Augustinus quidem. Etenim cum se designarit unum pastorem, nihil restabat nisi ut fieret unum ouile, gentibus ac Iudæis in unam religionem conspirantibus. Theophylactus tamen legit ut nos legimus, Vnus pastor, atq; etiam interpretatur. *Ouile ouium perissologia.*

Dissentio iterum facta est.) Et hic σχίσμα est.

Facta sunt encænia.) id est, Initialia, ut uerbum uerbo reddam, à καινὸν nouum, ἐγκαινόω, innouo, initio, dedico. Sacer apud Iudæos dies ob memoriam instaurati templi, post diutinam in Perside captiuitatem. Scribendum est autem encænia per æ diphthongum, quod κενὸν per epsilon Græcis sonat inane. Quanquam inuitus occupo lectorẽ, & chartas huiusmodi nænijs impleo, tamen haud mihi tempero, quin uel animi causa referam & bellam huius uocis etymologiam adferat Hugo Carrensis, cuius homo suauis antepenultimam syllabam per e uult scribi encenia, quæ composita sit ab en, quod est in, & neos nouum: & ce adiectio est illi intensiua. Nihil mirum est quosdam hæc nescire. Illud mirũ inueniri tam impudentes, qui quod prorsus non intelligunt, non uereantur tanta cum auctoritate docere. *Encænia.* *Taxatus Carrensis.*

Dic nobis palàm.) παῤῥησίᾳ, id est, Libere, siue ingenue. Quanquam id non male uertit hoc sanè loco.

Loquor uobis.) εἶπον ὑμῖν, id est, Dixi uobis.

Quia non estis ex ouibus meis.) Hic addunt Græci, quemadmodum dixi uobis, καθὼς εἶπον ὑμῖν, licet refragantibus magno consensu Latinorum exemplaribus. Apparet adiectum à studioso quopiam, quod idem dixisset aliquanto superius.

Non peribunt.) καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται, id est, Et non pereant. nisi quod ἀπόλωνται ἀωριστικῶς positum uidetur, quandoquidem & aliàs uidere est, οὐ μὴ geminatum subiũctiuo iunctum potentialem modum efficere.

Pater quod dedit mihi.) Secus habẽt Græca, ὁ πατήρ μου ὃς δέδωκέ μοι μείζων πάντων ἐστίν, id est, Pater qui dedit mihi maior omnibus est, siue maximus omnium est. Siquidem hoc argumẽto probat neminẽ esse, qui poterit oues rapere de manibus patris, quod potentior is sit ad eripiendum. Ita legit Chrysostomus, & huic concinens Theophylactus. Quanquã Augustinus diuersam sequitur lectionẽ. Et facilis est lapsus in Græcis dictionibus μείζων ac μεῖζον, & ὃ & ὅς. *Duplex lectio.*

Sustulerunt ergo lapides.) Græci addunt πάλιν, id est, Iterum.

Et non potest solui scriptura.) Soluitur quod destruitur, & soluitur quod explicatur, quemadmodum apparet hoc loco accipiendum. Quanquam obscurior & confusior est aliquãto sermo totus. Proinde dilucidius ita reddi poterat: Si illos uocauit deos ad quos sermo dei factus est, & non potest solui scriptura, ut hic sit interrogatio. Deinde subijcia mus, me/ *Soluere, pro explicare.*

mus,Me quẽ pater ſanctificauit & miſit in mundum,uos dicitis blaſphemare quod dixerim,filius dei ſum. Aut hoc modo,Et non poteſt ſolui ſcriptura,ſubaudi ,de eo quem pater ſanctificauit & miſit in mundũ.deinde altero initio ſequatur,Vos me dicitis blaſphemare,quod dixerim,filius dei ſum. Cyprianus adducens hunc locum libro aduerſus Iudæos cap.quinto non addit ſcriptura.

Quærebant eum apprehendere.) Et hic addunt πάλιν, id eſt,Rurſum,quod ante tentarint idem.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET Marthæ ſororis.) ἀυτῆς,ut eius ad Mariam referatur,non ad Lazarum. Quanquam & harum frater erat Lazarus.

Vt glorificetur filius dei per eum.) δι ἀυτῆς,id eſt,Per eam.ut pertineat ad infirmitatem,non ad Lazarum. Atq; ita legitur & in Latinis codicibus emendatioribus,nominatim in exemplari Corſendoncenſi.In codice aureo ſcriptum erat,filius hominis,pro filius dei.

Duodecim horæ quid.

Nónne duodecim horæ ſunt diei.) Quanquam hoc extra huius operis inſtitutũ eſſe uideo,tamen quando incidit,libet admonere,mihi hoc loco ueterum interpretationem coactiorem uideri,cum germanus ſenſus in promptu ſit. Auguſtinus Chriſtum interpretatur diem,duodecim horas apoſtolos. Chryſoſtomus bifariam exponit: Aut nihil eſſe timendum iis,qui ſibi nullius flagitij conſcij ſunt,aut luce nihil eſſe timendum,multo magis his qui Chriſto,qui lux erat mundi adhærebant. Atq; in his quidem interpretationibus,ut nihil eſt abſurdum,ita ſimplicius mihi uidetur,ut accipiamus Chriſtum dixiſſe, nihil adhuc eſſe periculi,nondum enim adeſſe tempus mortis ſuæ. Quemadmodum reſpondit iis qui miſſi erant ab Herode,Hodie & cras oportet me operari,& tertio die cõſummor. Et paſſionis tempus,uocat poteſtatem tenebrarum,& horam impiorum. Dies habet ſuas horas,nec is noſtro arbitrio fit breuior aut longior,& ego tempus habeo præſcriptum,quo debeam redimendi orbis negocium peragere. Id Iudæorum malicia non poteſt anticipari,proinde nihil eſt,quod mihi timeatis. Porrò ſuum illud tempus & aliâs diem uocat:Optauit Abraham uidere diem meum,uidit & gauiſus eſt.

Et moriamur.) Vt moriamur ἵνα ἀποθάνωμεν, conſentientibus & antiquis exemplaribus.

Proprietas Græci ſermonis.

Multi autem ex Iudæis uenerant ad Martham.) τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν. Non agnouit hoc loco Valla formam Græcanici ſermonis,quo dicunt illi τοὺς ἀμφὶ πλάτωνα, pro Platone ipſo.Non enim inuiſebant eas quæ circa illas erant,ſed ipſas in luctu conſtitutas.id quod palàm arguunt quæ ſequuntur,Vt conſolarentur eas de fratre ſuo. Vſus eſt ſimili forma ſermonis in Actis apoſtolorum.

Taxatus Valla.

Vtiq; domine.) ναὶ κύριε, quod aliâs uertit,etiam.

Ego credidi quia tu es.) Frequenter admonuimus in huiuſmodi uerbis ad affectum pertinentibus, præteritum tempus uſurpari loco præſentis. γέγωδα,gauiſus ſum,pro gaudeo. δέδια, metui pro metuo. ἤλπισα,ſperaui pro ſpero. Itaq; non ueriti ſumus pro credidi uertere credo.

Credidi,pro credo.

Qui in hunc mundum.) Hunc,non additur Græcis εἰς τὸν κόσμον, id eſt, In mundum.Nec eſt ueniſti,ſed ὁ ἐρχόμενος,id eſt, Veniẽs,ſiue qui uenis,aut, Chriſtus ille qui in mundum uenturus erat.

Silentio dicens.) Qui uocare potuit ſilens? Græce eſt λάθρα, hoc eſt,clanculum.

Surgit.

Illa ut audiuit,ſurrexit.) ἠγέρεται, ſurgit.atq; ita ſcriptum uidemus in uetuſtis Latinorum codicibus.

Et uenit.) Item præſentis temporis ἔρχεται. Et caſtellum hic oppidulum aut uicum ſignificat,ne quis imaginetur palatium ,aut arcem tyrannicam.

Iam fœtet.) ἤδη ὄζει , id eſt, Iam olet.quæ uox Græcis anceps eſt,& uerecũdius eſt olet, quàm fœtet.

Inſtitæ.

Ligatus manus & pedes inſtitis.) Synecdochen Græce extulit.Et inſtitis Græcis eſt κειρίαις. quæ uincula ſunt ſepulchralia.

Et in ſudario.) Euangeliſta Græce ſcribens,Latino uſus eſt uerbo ,quod & aliâs facit.

Congrega-

Congregauerunt ergo pontifices & phariſæi conſilium.) Hoc loco in nonnullis Græcorum codicibus additum uidemus κατὰ τοῦ ἰησοῦ, Id eſt, Aduerſus Ieſum. ſed id ſuſpicor ex alio Euangeliſta aſſcriptum.

Cum eſſet pontifex.) ἀρχιερεύς, id eſt, Summus ſacerdos. Et rurſum, Sed cũ eſſet pontifex, ἀρχιερεὺς ὤν.

Cogitauerunt ut interficerent.) συνεβουλεύσαντο, id eſt, Conſultabant, ſiue Conſilium ineibant inter ſe.

Apud Iudæos.) ἐν τοῖς ἰουδαίοις, id eſt, Inter Iudæos.

EX CAPITE DVODECIMO.

Libram unguenti.) λίτραν. Videri poterat Euangeliſta Latinam uocem inflexiſſe in Græcam, nili λίτρα Iulius Pollux teſtaretur uocem eſſe à uetuſtis ſcriptoribus Græcis uſurpatam. ut probabilius ſit Latinos eam uocem à Græcis ſumpſiſſe mutuo.

Nardi piſtici.) De hoc dictum eſt in Marco. Nam iiſdem uerbis utitur uterque.

Nõ quod de egenis pertinebat ad eũ.) ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, Quod de egenis curaret. Simile illi quod paulo ſuperius indicauimus, Etnon pertinet ad eum de ouibus.

Et loculos habens.) τὸ γλωσσόκομον εἶχεν, id eſt, Marſupium, ſeu potius ſcriniũ in quo pecuniæ reconduntur. Dictũ à lingua, opinor, quod linguæ ſpeciem haberent eiuſmodi.

Sinite illam.) ἄφες αὐτὴν, Sine eam, conſentientibus & uetuſtiſſimis exemplaribus noſtris. Ad unum enim Iudam id dictum eſt, non ad omnes: quod conſentaneum ſit illum prohibiturum fuiſſe. *Sinite, pro ſine.*

Vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud.) Græca diſſident, εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τετήρηκεν αὐτό, id eſt, In diem ſepulturæ meæ ſeruauit illud. Iam enim illa præueniebat ſepulturam Chriſti. Quanquam pro ſeruauit, Chryſoſtomus legit fecit, ſi modo non fallit interpres, nam Græci codicis non erat copia.

Me autem non ſemper habebitis.) Vtrunq; uerbum eſt præſentis temporis: Pauperes ſemper habetis uobiſcum, me uero non ſemper habetis, ἔχετε, ἔχετε.

In craſtinum.) ἐπαύριον, quod aliquoties uertit Altera die. Vertendum erat poſtridie, ſiue poſtero die.

Ramos palmarum.) τὰ βαΐα τῶν φοινίκων. Eſt autem βαΐον proprie ramus palmæ, inde dictus, quod non facile reuellitur, eo, quod hæc arbor natura ſurſum nitatur aduerſus deprimentis manum, παρὰ τὸ βία τίλλεσθαι. Quidam illiterati palmam eandem putant quæ buxus eſt, quam & uulgus palmam appellat. *Palma diuerſa à buxo.*

Inuenit Ieſus aſellum.) εὑρὼν δὲ ὁ ἰησοῦς ὀνάριον, id eſt, Nactus Ieſus aſellam. Etenim Græcis diminutiuum eſt neutri generis, quod ad utrunq; ſexum poſſit accommodari.

Ecce rex tuus.) Locus eſt apud Zachariam cap. nono. Quanquam Euangeliſta decerpſit è prophetia, quæ ad hanc rem pertinebant. Quanquam hiſce de rebus nonnihil attigimus in Matthæum. De oſanna quoq; aliàs dictum eſt.

Ecce mundus totus abit poſt eum.) Totus, non additur apud Græcos. Cæterũ apud Auguſtinum additum quidem eſt, uerum ex ipſius interpretatione conijcere licet illũ ſecus legiſſe, ſic enim ſcribit Auguſtinus: Quid autem inuides cæca turba, quia poſt eum uadit mundus, per quem, factus eſt mundus? Et Chryſoſtomus, Mũdum inquit, hoc loco turbam appellat. *Totus mundus, pro mundus.*

Quidam gentiles.) ἕλληνες, id eſt, Græci. quod frequẽter uertit, gentiles, cum gentiles dicantur ἐθνικοί.

Clarifica.) δόξασον, id eſt, Glorifica. Item in ſequentibus, Et glorificaui, & glorificabo, ſeu potius, Et illuſtraui, & rurſus illuſtrabo.

Omnia traham.) πάντας ἑλκύσω, id eſt, Omnes traham. Ad eum certe modum conſtanter habent exemplaria Græca: atq; in eum ſenſum interpretatur Chryſoſtomus, ut de hominibus duntaxat intelligatur, & ſenſus ſit, non modo Iudæos, uerumetiam Græcos ac Barbaros eſſe trahendos. Quãquam diuus Auguſtinus nominatim etiam admonet, omnia legendum, non omneis, & cũ hoc ita conſentiens Cyrillus, ut dubium nõ ſit quin *Omnia traham ad me.*

alterutes

alteruter ab altero sit mutuatus, aut certe à studioso quopiam aliquid sit assutum. Id quo magis sit perspicuum utriusq; uerba subscribentur. Augustinus ita disserit: Nō autem dixit omnes, sed omnia. Nō enim omnium est fides. Non itaq; hoc ad uniuersitatem hominum retulit, sed ad creaturæ integritatem, id est, spiritum & animam, & corpus, & illud quod intelligimus, & illud quod uiuimus, & illud quod uisibiles & cōtrectabiles sumus. Ac mox, Aut si omnia ipsi homines intelligendi sunt, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, ex quibus omnibus ait nihil esse periturum, cum de suis ouibus loqueretur. Aut certe omnia hominū genera, siue in linguis omnibus, siue in ætatibus, siue in gradibus honorum omnibus, siue in artium licitarum & utilium professionibus omnibus, & quicquid aliud dici potest secundum innumerabiles differentias &c. Cyrillus ad hunc modum: Verum cum non omnium sit fides, quomodo omnia se tracturum esse dicit ad seipsum? Atqui non hoc ad uniuersitatem hominum retulit, sed ad ipsius hominis integritatem, scilicet animam & corpus, secundum quod intelligimus & uiuimus. Non enim animas nostras solum, sed & corpora reduxit ad immortalitatem &c. Aut si per omnia ipsi homines intelligendi sunt, omnia prædestinata ad salutem possumus dicere, aut certe omnia hominum genera, secundum innumerabiles differentias. Arbitror non posse uideri casum, quod in tam multis penè ad uerbum consentiunt. Verum ut ad id quod agitur recurramus, admodum tenue discrimen est in Græcis uocibus πάντας & πάντα, nec ad sensum magni refert: præsertim cum Christus omnem creaturam uocet omne genus hominum.

Modicum lumen in uobis, non recte accipiuulgo.

Adhuc modicum lumen.) ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, id est, Adhuc pusillū temporis lumen uobiscum est, siue ad breue tempus. Vt non intelligas pusillum luminis in illis superesse, sed Christum qui lux erat mundi, morte subducturum se breui. & in hūc sensum interpretatur Chrysostomus. Diuersam lectionem sequi uidetur Augustinus, interpretans hoc esse modicum lumen, quod sibi conscij intelligerēt, quid dixisset Exaltati à terra, cum iam tum in animo haberent eum tollere in crucem. Ac rursus suo more Augustini commentum sequitur Cyrillus. Et mirum est hic sapuisse Carrensem. Nec est In uobis, sed μεθ' ὑμῶν, id est, Vobiscum, ut intelligerent breui discessurum. Quanquam, ut ingenue dicam, opinor χρόνον additum à quopiam, qui uoluerit locum explanatiorē reddere: præsertim cum idem Ioannes capite proximo consimili modo loquatur, τεκνία ἔτι μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμί. Atq; hinc sanè ansa erroris, quod non addiderit χρόνον. alioqui nō fuisset locus lapsui.

Tanta signa.) τοσαῦτα. Sensus esse potest, tot signa, siue tam multa.

Domine quis credidit auditui nostro.) Testimonium extat apud Esaiam cap. liij. sed iuxta septuaginta magis quàm Hebræam ueritatem citat. Addidit enim ex illis domine, quemadmodum Paulus in epistolis hunc eundem adducens locū. Nam Hebræis sic habet interprete Hieronymo: Quis credit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatū est? Cæterum testimonium proximum, quod ex eiusdem prophetæ cap. sexto retulit, nec ad Hebræa, nec ad æditionē septuaginta satis respondet, sensum modo delibauit Euāgelista. uerum de hoc aliâs nonnihil annotauimus.

Et indurauit cor eorū.) καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, id est, Et excæcauit cor eorū.

E synagoga eijcerent.) ἀποσυνάγωγοι γένωνται. de quo paulo superius admonuimus.

Et non custodierit.) καὶ μὴ πιστεύσῃ, id est, Et non crediderit. Alij legisse uidentur, καὶ μὴ τηρήσῃ. ad sensum perpusillum refert.

Qui spernit me.) ὁ ἀθετῶν, Qui reijcit. ita legit Cyprianus.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Mnia dedit ei pater.) Cur nō Sibi potius, quàm ei, &, Dedisset potius, quā dedit?

Linteum λέντιον.

Cum accepisset linteum.) καὶ λαβὼν λέντιον, id est, Sumpto linteo. Mirum unde hæc uox Latinorū demanarit ad Iudæos aut Græcos. Quanq; id crebro faciunt Euangelistæ.

Non habebis partem.) οὐκ ἔχεις, id est, Non habes, præsentis temporis uerbo.

Et ponit uestimenta sua.) τὰ ἱμάτια. Summas uestes intelligit, ne quis Iesum planè nudum fuisse

dum fuisse putet cum lauaret discipulis pedes. Idem uerbum capite decimo nono, uertit eodem modo, Portans spineam coronam & purpureum uestimentũ, τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, cum hic haud dubie pallium regale significet.

Magister ac domine.) Hæc apud Euangelistas nominandi casus sunt, ὁ διδάσκαλος καὶ κύριος.

Alter alterius lauare.) Græce est ἀλλήλων, hoc est, Inuicem, siue Alij aliorum. Quanꝯ id quidem & apud Laurentium linguæ censorem defendi posset.

Nec apostolus maior est eo qui misit illum.) Non est allusio in uocibus apud Euangelistam, sed in rebus. Apostolus enim dicitur à uerbo ἀποστέλλειν, quod est proprie cum mandatis mittere. πέμπειν, quomodocũcꝯ mittere. Poterat ita reddere πρεσβυτέραν, Non est legatus maior eo qui se legauit.

Leuabit contra me.) Leuauit est & in Græcis, & in uetustissimis nostris exemplaribus, ἐπῆρεν, ut sit præteriti temporis uerbum.

Leuabit super me calcaneum suum.) Desumptum est ex psalmo quadragesimo. nec id ad uerbum curat adducere. Nam Hebræa sic habent interprete Hieronymo: Sed & homo pacificus meus, in quo habui fiduciam, qui manducabat panem meum, leuauit contra me plantam. Septuaginta uerterunt ad hunc modum, καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης μου ἐφ' ὃν ἤλπισα, ὁ ἐσθίων μου ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πέρασμόν.

Amodo.) ἀπ' ἄρτι, Posthac, seu potius Ex hoc tempore. nisi aduerbiũ ἀπ' ἄρτι, libeat referre ad uerba sequentia, γένησθε, & πιστεύσητε.

Protestatus.) ἐμαρτύρησε, id est, Testatus est.

Innuit ergo huic Simon Petrus.) Græca sic habẽt, νεύει οὖν τούτῳ Σίμων Πέτρος, πυθέσθαι τίς ἂν εἴη περὶ οὗ λέγει, id est, Innuit igitur huic Simon Petrus, ut interrogaret quis esset de quo diceret.

Intinctum panem.) ψωμίον, id est, Buccellam, siue offulam: *Buccella. Offula.*

Dedit Iudæ.) Dat, δίδωσι. & ἐμβάψας. ut intelligas ipsum Christum intinxisse.

Iudæ Simonis scharíotis.) Ἰούδᾳ Σίμωνος Ἰσκαριώτῃ, id est, Iudæ Simonis Iscariotæ, ut Iscariotæ sit dandi casus, & Iudas intelligatur Simonis filius.

Post buccellam.) Quod modo uertit bis Panem, nunc uertit Buccellam. ne quis existimet aliquid diuersum esse apud Græcos. Est autem ψωμίον proprie offula panis intincta iuri.

Filioli.) Nonnulli codices habebant τέκνα, id est, Filij, nonnulli τεκνία. diminutiue Filioli. Cyrillus legisse uidetur τεκνία diminutiue.

In hoc cognoscent omnes quod mei discipuli estis, si dilecti &c.) Mira nota qua sit distinguendus Christianus à ceteris. Non dixit, si hoc aut illo titulo uocemini, si his aut illis uescamini cibis, si sic aut sic uestiamini, si tales aut tales obseruetis ceremonias, si tot ac tales exhauriatis preces, sed si dilexeritis uos inuicem, nec id sanè uulgari more, uerum si sic dilexeritis inuicem sicut ego dilexi uos. Hanc igitur notam cum præscripserit ipse Christus uelut unicam ac certam, nónne necesse est fieri, ut nostro uitio nomen Christi male audiat inter ethnicos, qui cũ hæc legerint, aut certe audierint, conspiciunt apud Christianos, tot iam seculis principem cum principe, regnum cum regno, ciuitatem cum ciuitate iugibus conflictari bellis, ut omittam insanissimas apud iudices lites, & acres omnium inter se de quamlibet friuola causa digladiationes. Atqꝫ hæc cum faciamus, tamen ob titulum & ceremonias, nescio quas, Christiani nobis ipsi uidemur. *Nota Christianorum peculiaris.*

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

ET ait discipulis suis.) Hæc in uetustis codicibus non addebantur, ac ne in Græcis quidem omnibus. Adiecta uidentur ab erudito quopiam ad cõcinnendam sermonis seriem.

Creditis in deum.) Vtrobiqꝫ anceps est uerbum πιστεύετε, πιστεύετε, an sit Creditis, an Credite. Vnde quadrifariã legi potest, Creditis in deum, & in me creditis. Atqꝫ ita legisse uidetur ex interpretatione sua Chrysostomus. quasi fides quam habebant in deum, & in dei filium Iesum, illis abunde præsidio esset futura aduersus persecutionum procellas. Aut sic, Credite in deum, & in me credite, ut utrunqꝫ iubeat *Ex ijsdem uerbis quadruplex sensus.*

fieri, ne turbentur. Tertio modo sic, Creditis in deum, & in me credite. ut sit sensus, Creditis in deum, ut Iudæi. credite & in me, ut sitis Christiani. Quarto sic, Credite in deum, & in me creditis. ut sit sensus, Credite in deum, quod si facitis, eadem opera in me quoq; creditis.

Si quo minus.) εἰδὲ μή, id est, Sin minus, uel alioqui.

Quia uado parare.) Quia ὅτι non est in quibusdam Græcis codicibus, quanq; superflue additur, nisi sit causalis coniunctio. Ergo hic etiam si aderat, nō erat uertenda, sed tantum, In domo patris mei māsiones multæ sunt. quod si secus esset, dixissem uobis, Vado parare uobis locum, siue, Quod eam paraturus uobis locum. Cæterū haud assentior hac in parte Laurentio uolenti, Alioqui dixissem uobis, finem esse prioris sententiæ, deinde alteram subijci, Vado parare uobis locū. Nam omnino cohærēt hæc duo, cum hic sensus sit, In domo patris mei iam paratæ sunt multæ manſiones, ut non mihi uni, sed omnibus item meis sit locus. Quod si secus esset, dixissem me iam abire ad parandas eas manſiones, nunc nihil opus, cum paratæ sint, & uos breui sequuturos expectent.

Reiecta Valle annotatio.

Vis articuli.

Ego sum ueritas & uita.) Annotandum singulis horum nominum apponi articulum, ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωή, ut intelligamus nō quamlibet uiam, aut ueritatem, aut uitam, sed ueram illam & unicam.

Et patrem meum utiq; cognouissetis.) ἐγνώκειτε ἄν. Recte uertit ἄν in utiq;, quod aliâs uertit in Forsitan, cum hoc sit confirmantis, illud addubitantis.

Et amodo cognoscetis.) γινώσκετε, id est, Cognoscitis, suffragātibus & antiquis exemplaribus, ut sit uerbum indicatiui modi præsentis temporis. Atq; amodo quod Græcis est ἀπάρτι, iam semel atq; iterum posuit pro nunc.

Non cognouisti.

Et non cognouisti.) ἔγνωκας, id est, Cognouisti me Philippe. sic enim legit Chrysostomus, ut Philippus sit huius orationis occasio, & huic uni dicatur, Non cognouisti me.

Qui uidit.

Qui uidet me.) ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα, id est, Qui uidit me, uidit patrē. nec additur apud Græcos coniunctio, & utrunq; uerbum præteriti temporis est. Astipulantur omnibus Græcorum codicibus quædam uetusta Latinorum exemplaria, ac nominatim omnium uetustissimum ex bibliotheca diui Pauli apud Londinum.

Non creditis, pro credite.

Non creditis quia ego in patre, & pater in me est.) Ad hunc sanè modum legit Augustinus. Verum Cyrillus & Chrysostomus, non addunt ὅτι, quod paulo ante Philippum obiurgarit per huiusmodi interrogationem. Cæterum omnibus iubet, ut credant, Credite quod ego in patre &c.

Alioqui propter opera.) εἰδὲ μή. Quod modo transtulit, Si quo minus, hic tolerabiliter uertit Alioqui, hoc est, etiamsi aliâs nō creditis, uel ipsis cōmoti factis credite. id quod propemodum non est credere. Neq; enim proprie credimus quod uidemus, sed experimur potius.

Interpres ofcitans.

Et maiora horum.) καὶ μείζονα τούτων, id est, Maiora his. Sed interpres per obliuionem reliquit Græcum genitiuum, cum nihil esset opus.

Et quodcunq; petieritis patrem.) Patrem non additur nec in Græcis, nec in antiquis exemplaribus, nec apud Augustinū interpretem, qui cū inter differendū toties repetat eadē uerba, nec patris facit mentionē, nisi occasione illorum uerborū. Vt glorificetur pater in filio. Nec uertendū erat Quodcunq;, sed quicquid, ὅτι ἄν, siue ut alij legunt, ὃ ἐάν. Ac mox nō est eadem dictio Græca, sed ἐάν τι, id est, Si quid petieritis. In nonnullis etiā uetustis exēplaribus habebatur Quodcunq; petieritis me in nomine meo. Atq; Id pronomen additum repperi in æditione Aldina, cum adornarem hanc tertiam æditionem.

Paracletus.

Et alium paraclitum.) Iam illud notius est, quàm ut sit admonendum, paracletum per e scribendum in penultima, eamq; producendam, cum Græce sit παράκλητος per ita. At hoc loco commodius erat uertere Consolatorem, ne quis duos paracletos imaginaretur. Nam quod hactenus loquutus est, consolandi gratia locutus est. Ita paracletus erat Christus. Pollicetur autem sese & alterum missurum consolatorem, nempe spiritum ueritatis.

Quoniam non uidit eum.) οὐ θεωρεῖ, id est, Non uidet, præsentis temporis, quemadmodum est in emendationibus etiam Latinis. Ac mox,

Apud uos manebit.) Manet est, μένει, nisi mutato accentu legamus μενεῖ.

Non

Non relinquã uos orphanos.) Orphanos Græca uox eſt, ſed tamen Latinis uſurpata. Etymologiam quam adferunt Græci nõ libet aſſcribere, quod mihi uideatur ineptior. Sonat autem orphanus, orbum parentibus, ac deſtitutum præſidijs amicorum.

Vos autẽ uidebitis.) Θεωρεῖτε, id eſt Videtis, cõſentientibus & antiquis exemplaribus.

Et manifeſtabo ei meipſum.) ἐμφανίσω, quod magis ſignificat tacite & clàm indicare. Vnde & ἔμφασις dicta, quod tacitam habeat uim. Idq; magis congruit cum afflatu, quo ſe deus inſinuat in animos ſuorum.

Domine quid factum eſt.) τί γέγονεν, id eſt, Quid accidit? Sermo prouerbialis eſt, de re noua ſubitáq;. Quanquàm, Quid factum eſt, in eũdem ſenſum dixit Martialis,

Quid factum eſt rogo, quid repente factum?

Et ſermonem quem auditis non eſt meus.) Non ſine cauſa miratur Valla, quid interpreti uenerit in mẽtem, qui hoc ſermonis genus affectarit in oratione ſoluta, quod uix toleratur apud Poëtas in carmine, præſertim cũ Græcis non ſit Sermonem, ſed ſermo, ὁ λόγος. Certe diuus Auguſtinus legit, Sermo quem audiſtis, non Sermonem quem audiſtis. Vnde planè ſuſpicor hunc locum ſcriptoris errore fuiſſe mutatum. Nec eſt Audiſtis, apud Græcos, ſed ἀκούετε, Auditis, licet reclamãtibus exemplaribus noſtris. Nam ex Chryſoſtomi interpretatione, quid legerit non quibat colligi. Etiamſi facilis eſt lapſus in ἀκούετε & ἀκούετε. Proinde ſuper hac re non cenſeo digladiandum, præſertim cum ſenſus fermè maneat idem. *Sermonem quem audiſtis.*

Paracletus autem ſpiritus ſanctus.) Duriuſcule cohærẽt duo nomina ſubſtantiua, præſertim cũ prius ſit maſculini generis, poſterius neutri, ὁ παράκλητος, & τὸ πνεῦμα. Proinde commodius reddidiſſet ad hunc modum: Cæterum paracletus ille qui eſt ſpiritus ſanctus, quem ſpiritum miſſurus eſt pater in nomine meo. Adduntur enim Græcis utrobique articuli ὁ & τό. Et articulus poſtpoſitiuus, quem, Græcis nõ poteſt referri, niſi ad ſpiritum, eſt enim ὃ non ὅμ. Porrò quod accentus huius dictionis paracletus offendit Vallam, poteſt nonnullum inijcere ſcrupulum quibuſdam ſuperſtitioſis uerius quàm religioſis, qui cardinem, imò puppim ſimul ac proram, quod aiunt, Chriſtianæ pietatis in hoc cõſiſtere putant, ſi rite ac legitime perſoluerint preces illas quas uocant horarias. Ad quod quidem præſtandum, cũ alia requiruntur innumera, tum illud in primis, ut uerba ſingula plene & articulate proferantur. Atqui paraclitus penultima correpta ſonant, quoties quoties id faciunt, deũ, ſi non una ſyllaba, certe uno fraudant tempore. Quãdoquidem iuxta grammaticorum leges, ſyllabæ longæ bina ſunt tempora, breui unicũ. Neq; uero ſunt audiendi, qui dicere ſolent, minuta res eſt ſyllabæ tempuſculum, cum magis ſpectãdum ſit, quem fraudes, & quantulo fraudes. Quanquàm ut & horũ cauſam nonnihil, quod licet, adiuuem, uideo ueteres Latinos in uſurpandis Græcanicis uocibus, ſyllabæ quantitatem, iuxta rationem accentus Latini cõmutaſſe. id quod in idolo facit Prudentius, uir quouis etiam ſeculo inter doctos numerandus. Cæterum illud non paulo durius, quod in κύριε ἐλέησον, quæ uerba toties quotidie repetũt, diuinas aures duabus fraudant ſyllabis, ex domino triſſyllabo diſſyllabum, & ex miſerere quadrupede tripedem reddentes. Iam uero cum id flagitij ſingulis diebus fortaſſe centies aliquando committatur, ſi quis rationẽ ſubducat, quadraginta, aut quinquaginta annorũ, & in ſummam redigat, non uideo, ſatis fore, ſi quis ſolidum annũ nihil aliud iteret & κύριε ἐλέησον, idq; ſeptem diſtinctis ſyllabis. Nam par eſt, opinor, deo reſtitui, ſi quid illum fraudauimus. Quãdoquidem ſexcentis legibus cauetur, ut homini reponat homo, ſi uel numulus ſubtractus fuerit. Etenim ſi ſacrilegium eſt, paululum auri tollere de ſacro, quãto grauius ſacrilegium eſt, ipſum omnis autorem ſacri, re longe ſacratiſſima fraudare? Iam uero non ſacrilegum modo, uerumetiam contumelioſum ac blaſphemum uidetur, quod aſſidue ex Chriſto, Criſtum faciunt, nec alio uocabulo regem ſuum cõpellant, & quo Galeæ aut galli criſtas eſſent compellaturi. An hanc cõtumeliam laturus ſit Chriſtus maximus optimus, ſi tam moroſus eſſet, & ipſi ſunt in alios ſuperſtitioſi? aut tam iniquus erga homines deus, quàm ipſi iniqui ſunt homines in hominem? Non auderes apud regem homuncionem uerba faciens, pro Ferdinando Perdinandum dicere, neque pro Philippo Pilippum, & non uereris in arcanis illis ſacris, ubi nephas eſt uel iota deprauare, dicere Criſtæ pro Chriſte. Vtne quid interim *Verba ſacra cõuenit etiã emẽdate pronunciare.* *Kyrie eleeſõ.* *Criſte, pro Chriſte.*

cauiller de accentu ab ultima perperam in primam tranſlato ſyllabam. Cum tantum habeat ea res momenti, ut ſubita metamorphoſi ex uia facias canciunculam, ſi pro ὄιμος pronuncies ὀιμὸς, aut ex portu monile, ſi pro ὄχμος, ὀχμός. Neque uero conuenit eos, hæc ut iocoſa ridere, qui alijs in rebus his aliquanto leuioribus tã Iudaice ſunt anxij. Verum ego quidem iſtos, ne cui uidear durior, lubens excuſarim à culpa duntaxat capitali, quandiu per imprudentiam errarũt. Cæterum poſteaquàm moniti ſunt amanter ab ijs, qui hiſce in rebus ſapiunt, cum eadem opera poſſint recte pronunciare, qua perperam pronunciarunt, ſi poſtea perſtiterint in male ſolitis, & reiecta ſpretáque doctiorum admonitione, ſcientes iam errare pergant, non uideo ſanè quo pacto queant à graui crimine excuſari. Neque enim iſtis ſuffragabitur ſimiliter errantium turba. Siquidem deus iudex, ut non corrumpitur, ita nec opprimitur. Iam uero quid dicendum arbitramur de ijs, qui quum plus quinquaginta annis tam periculoſe errarint, & errarint non in his ſolum, admoniti non ſolum non reſipiſcunt, ac monitori gratias agunt, uerum etiam Sardonio quodam riſu exibilant atque explodunt, pro hoſte ducunt benemerentem, conuitijs inſectantur, hæreticum clamitant. Et tamen dictu mirum, qui hic tam fortes ſunt, quàm ſint infirmi, aut certe uideri uelint, in ijs quæ ipſi ſibi perſuaſerũt. Nos ſuperbos uocant, ſi quid tale uel amice per occaſionem admoneamus: ipſi ſancti ac modeſti ſibi uidentur, qui malunt in cofeſſo errore perſiſtere, ne quid ignoraſſe uideantur. Ac prius habeant fratrem benemerentem uel hæreſeos labe aſpergere, quàm ſuum agnoſcere lapſum. Atqui ab iſtis libenter exegerim, ſi quoties inciderit in canone, pro pater prounnciaret aliquis phater, pro filium pilium, num laturi ſint? Nan opinor. Imò uerberibus citius exigerent patrem & filium. Atqui, tolle aſſuetudinem, per ſe grauius etiam eſt ex Chriſto criſtam facere, ex Kyrie eleiſon, kyrghelayſon, & in tam paucis dictionibus, tot modis peccare, ut plura ſint errata, quàm ſyllabæ. Atque hæc obiter admonui, non meo ſtomacho conſulens, qui ne tantulum quidem alienis erroribus ſoleam commoueri, ſed ipſorum conſulens ſaluti. Etenim ſi ſuperbum eſt, non ferre male errantem in rebus diuinis, multo ſuperbiſſimum eſt, in iſdem non ferre bene monentem. Sed iam ad id quod inſtituimus ſeſe referat animus. ſed ſi prius unum illud admonuerimus, in uocibus Græcis à nobis receptis, ut ſimplicius ac facilius eſt, ita rectius quoque eſſe, ſi Latinum ſequamur accentum, propterea quod Græcus accentus pro eius linguæ legibus ſubinde migret aliò, uelut ἰάκωβος iacobus. Latinus nõ item. Itaque qui nominandi caſu ſonet paracletus ſecũda acuta, recte quidem pronunciet iuxta Græcos, uerum ſi idem faciat in paterno dandiq; caſu, iam neque Græce pronunciabit, neque Latine.

Quantum ualeat accentus.

Superba inſcitia.

Suggero, docco.

Et ſuggeret uobis.) ὑπομνήσει, id eſt, Commonefaciet, ſiue ſubmonebit, ut magis ad uerbum exprimam. Duo poſuit, διδάξει Docebit & commonefaciet. Docemur quæ neſciebamus, commonemur eorum quæ iam exciderant.

Et mox omnia quæcunq; dixero uobis.) Græcis eſt εἶπον, dixi. Nam dixero futuri tẽporis eſt, aut certe dixerim.

Neq; formidet.) δειλιάτω. Quod proprie eſt ob ignauiã refugere, & detrectare periculum, animóq; pauido eſſe.

Abeo, & uenio.

Vado & uenio ad uos.) ὑπάγω καὶ ἔρχομαι, id eſt, Abeo & uẽturus ſum ad uos, hoc eſt. Diſcedo mox rediturus, etiamſi poſterius uerbum ambiguum eſt.

Gauderetis utiq;.) Offenditur Laurentius, quod ἄν uerterit Vtiq;, quod ea cõiunctio ſit expletiua, quanquàm ne hæ quidem omnino nullum habent uſum.

Venit enim princeps.) ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, id eſt, Venit enim ille huius mundi princeps, ob articulum appoſitum, ut diabolum intelligamus. Deinde ἔρχεται poteſt eſſe Veniet, futuri temporis, propter inſtãtem paſſionem & accuſationem. Hieronymus in commentarijs Oſee citat Veniet. Certe præteriti temporis eſſe non poteſt.

Tempus præſens aliquoties actionẽ ſignificat ſine tempore.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

QMnem palmitem in me non ferentem fructum tollet.) Græce eſt αἴρει, id eſt, Tollit, præſentis temporis. & eum, additum eſt, iuxta proprietatem ſermonis Hebraici. Ac mox,

Purgabit eum.) καθαίρει Purgat, ut actionem & functionem patris declaret

claret absque ratione temporis.

Fructum plus.) ἵνα πλείονα καρπὸν, id est, Vt plus fructus. Id quod uideri potest deprauatum à librario, nisi altum dormiuit interpres. *Fructũ plus.*

Vos palmites.) κλήματα. Augustinus lib. aduersus literas Petuliani primo, cap. quinto, legit Sarmenta, pro palmitibus.

Mittetur foras.) ἐβλήθη ἔξω, id est, Missus est foras, uel potius Iectus est foras. Item *Missus est.*

Et aresçit.) ἐξηράνθη, id est, Exaruit. In hoc certe suffragantibus antiquis codicibus. Vnde probabile est, et mittetur, pro mittitur, quoniam id erat in procliui, à librarijs depraua- *Mittitur, & ardet.*
tum, maxime cum sequatur Et ardet. Ostendit enim per similitudinem quid fieri soleat, ut per eam intelligamus quid in nobis futurum sit, ni manserimus in uite.

Et colligent ea.) καὶ συνάγουσιν αὐτά, id est, Colligunt eos, ut subaudias palmites. Vetustissimus codex Latinus habet Colligent eos, nempe palmites, qui Græcis sunt neutri generis.

Mittent.) βάλλουσι, id est, Mittunt, & in hoc suffragantibus antiquissimis exemplaribus: quanquàm aptius erat, Conijciunt.

Fructum plurimũ.) καρπὸν πολὺν, id est, Fructũ multũ, siue ut alibi uertit, Copiosum.

Quàm ut animam.) ἵνα τὶς τὴν ψυχὴν, id est, Vt quis animam. Quàm nec additur, nec est addẽdum. Etenim si addas quàm, significas unam hanc esse charitatem maiorem ea quam habuit Christus, si quis animã impendat amicis. Certe codex aureus non addit. *Sermonis abs surditas.*

Iam non dicam.) οὐκέτι λέγω, id est, Iam non dico, siue, Posthac non dico. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus.

Scitote quia me.) γινώσκετε. Græca uox anceps est ad Scitote & scitis.

Me priorem uobis.) ἐμὲ πρῶτον ὑμῶν, id est, Me qui sum primus uestrum, siue Me prius quàm uos. Nam sermo Græcus anceps est ad utrunq; sensum, quanquàm posterior magis probatur, ut πρῶτον aduerbium sit.

Mementote sermonis mei.) Mei non est in Græcis codicibus, sed interpres expressit emphasim articuli Græci τοῦ λόγου, & superlatiuum usurpatum uice comparatiui.

Nunc autem excusationem non habent.) πρόφασιν, Prætextũ. Plus enim quiddam dixit, quàm si dixisset Excusationem. *Excusatio προφάσις.*

Odio habuerũt me gratis.) Vaticinium est psalmo lxviij. iuxta nostram supputationẽ:

Cum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre spiritum ueritatis.) τὸ πνεῦμα, quoniã neutri generis est, incertum est utrius sit casus, nominandi, an accusandi. Cæterum magis conueniebat spiritus. Interpretatur enim quis sit ille consolator, nempe spiritus ueritatis. Non enim mittendo fit spiritus, sed qui spiritus est mittitur.

Qui à patre procedit.) ἐκπορεύεται. Quod eleganter uerti poterat, Et proficiscitur, nisi processionis uocabulum aures iam omniũ occupasset. Atqui proprie procedit, qui põpa quadam prodit in publicum, uelut sponsus procedit, aut sponsa. Quod Vergilius dixit: *Spiritus à patre prodiens.*

Tandem progreditur.

Et uos testimonium perhibebitis.) Græce est μαρτυρεῖτε, id est, Testimonium perhibete, ut sit imperandi modus, aut Testimonium perhibetis. Atq; ita scriptum fuisse suspicor ab interprete. Sanè Cyrilli interpres uertit perhibete, nimirum suum sequutus exemplar, non nostram æditionem. Quanquàm mihi uidetur accõmodatius Perhibetis μαρτυρεῖτε, hoc est, ipsi estis testes, & mox adijcit causam, Quia ab initio mecum estis.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

ABsque synagogis.) Græcis composita dictio est ἀποσυνάγωγους, quasi dicas, Alienus à synagoga, & Interdicent uobis synagogam. *Hora, pro tempore.*

Sed uenit hora.) ἔρχεται. Venit, aut præsentis est temporis, aut futuri. Hic magis uertendũ erat, Veniet, siue instat. Et Tempus potius q̃ hora.

Arbitretur obsequium se præstare.) δόξῃ λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ, id est, Videatur cultum exhibere deo & sacrificium offerre.

Reminiscamini.) μνημονεύητε, id est, Memores sitis, siue Memineritis. Reminiscimur enim proprie quæ nobis exciderant.

Ille spiritus.) Ille non refertur ad spiritũ quantũ ad uocem, sed ad paracletum, ἐκεῖνο τὸ πνεῦμα

τὸ πνεῦμα, id est, Ille qui est spiritus. Nã spiritus, ut diximus, apud Græcos neutri geñ. est.

Et iam non uidebitis.) καὶ οὐκ ἔτι θεωρεῖτε, id est, Non amplius uidetis. Quanquàm apparet eum abusum tempore. Item est οὐκ ἔτι, id est, Postea, siue deinde.

Docebit uos omnem.) Græce non est Docebit, sed ducet, ὁδηγήσει, & In omnem ueritatem.

Modicũ, pro pusillum.

Modicum & non uidebitis.) θεωρεῖτε, id est, Videtis. Quãquàm ut dixi, uidetur abuti tempore, cum sequatur mutato uerbo ὄψεσθε, Videbitis. Cæterum quod modicum pro pusillo posuit, suo more facit, cum Latinis modicum dicatur moderatum, à modo.

Plorabitis & flebitis.) κλαύσετε καὶ θρηνήσετε, id est, Plorabitis & lamentabimini, siue lugebitis.

Nemo tollet à uobis.) οὐδεὶς αἴρει, id est, Nemo tollit, uerbo præsentis temporis.

In nomine meo.) Hebræis in nomine alicuius fieri dicitur, quod autoritate ac uirtute cuiuspiam fit. Id nõ uideo quomodo Latine possit exprimi. Siquidem In nomine meo, non est elegantiæ Rhomanæ. Sub nomine meo, non prorsus idẽ exprimit. Nomine meo, certe ambiguũ est. Proinde fortassis præstiterit hũc sermonem inter eos numerare, quos oporteat peculiari sacrarum scripturarum linguæ condonare.

Ipse, pro ultro.

Ipse enim pater.) αὐτὸς, apud Græcos quiddam habet, quod haud scio, an sit apud Latinos, ut ultroneum significet. sensus enim est, Non dico me rogaturum pro uobis, ut uobis faueat, iam enim ultro uos diligit, etiã nemine rogãte. Vnde & αὐτόματα uocant illi.

Ecce uenit hora & iam uenit.) Prius Venit, præsentis est temporis, ἔρχεται, quo tamẽ Græci aliquoties in significationem futuri utuntur. Græcis diuersa sunt uerba, Venit & uenit: cum posterius sit ἐλήλυθεν. unde rectius erat, Instat hora & iam adest.

In mundo pressuram habebitis.) ἔχετε, præsentis temporis, Habetis.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

Clarifica me.) Verbum clarificandi toties hic repetitum Græce est glorificare, δοξάζειν. Et claritate δόξῃ, id est, Gloria.

Priusquàm mũdus fieret.) Græce est, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρά σοι. id est, Priusq; mundus esset. Interpres legisse uidetur γίνεσθαι, pro εἶναι.

Potestatem omnis carnis.) Carnem, hominem uocat.

Et omne quod dedisti ei, det eis uitam æternam.) Suspicor hanc loquendi formam ab Hebræis sumptã, quare sensus erat reddendus potius cũ uerba.

Te solum uerũ deum.) σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, id est, Te solum, qui uerus es deus. Hic locus præter cæteros Arrianis præbuit occasionem erroris, ut dicerent solum patrem esse uere ac proprie deum: haud scio, an hoc sentientes, quod nostri theologi nõ negant, solum eum esse filio pariter & spiritui sancto principium deitatis, cum ipse sit à nullo. Cyprianus libro aduersus Iudæos secundo, capite primo, pro Deum legit dominũ, nisi malumus hoc, librarijs imputare.

Filius perditionis, & similia.

Nisi filius perditionis.) Et hic color sermonis peculiaris est Hebræorum, qui epitheto addunt genitiuum substantiuum, Deus pacis, deus pacificus, lex mortis, lex mortifera, filij inobedientiæ, filij inobedientes. Alioqui quid est filius perditionis, nisi quem peperit perditio?.

Sicut tu me misisti in mundum, ita & ego misi eos in mundum.) Potest & hic esse sensus, si legamus coniunctim, Sicut tu me misisti in mundum, & sicut ego eos misi in mundũ, ita pro eis quoq; sanctifico meipsum, ut quemadmodum ego sancte prædico ueritatem tuam, ita prædicent & illi quod à me didicerunt. Si placet hæc lectio, omittendum est aduerbium ita. In aureo codice non additur ita.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

Torrens cedron.

Trans torrentẽ Cedron.) τὸν χείμαρρον. Articulus additus indicat Cedron non esse nomen Hebraicum, sed Cedrorum. Opinor torrentem ita dictũ, quod hinc & hinc cedros haberet, quemadmodum dictus est mons oliuarum. Diuus Hieronymus meminit huius nominis in locis Hebraicis, indicans torrentem ac uallem esse eius nominis ad orientalem plagã urbis Hie

rosolymitanæ

rosolymitanæ. Atq; haud scio, an à situ loci uocabulum loco sit inditum, quum idem inibi testetur Cedem quod est apud Ezechielem, ab Aquila & Symmacho uersum fuisse orientem. Etiamsi Capnion noster putat ab obscuritate dictum Hebræis, & uocem cedron Hebraicam esse, non Græcam, cum Hebræi cedros arazim appellent. Fit autem huius torrentis mentio, libro Regum secũdo, capite decimoquinto, quem transisse legitur Dauid, fugiens Absalonem. Rursum libro Regum tertio, capite decimoquinto, Asa simulacrum Priapi exussit in torrente cedron. Item libro Regum quarto, capite uigesimotertio, Iosias rex prophanum lucum qui erat in domo domini, exussit in conualle Cedron. Atq; ex primo loco non satis liquet, quid senserint interpretes de Cedron. Sic enim legimus, καὶ ὁ βασιλεὺς διέβη τὸν χαμάρρουν κέδρων. In secundo loco uidemus additũ articulum, καὶ ἐνέπρησε πυρὶ ἐν τῷ χαμάρρῳ τῷ κέδρων. Rursus tertio loco bis ponitur κέδρων absq; articulo, εἰς τὸν χαμάρρουν κέδρων, καὶ κατέκαυσεν αὐτὸν ἐν τῷ χαμάρρῳ κέδρων. Nec secus legitur libri Reg. iij. capite secundo, quanquàm ordo narrationis hic in Græcis codicibus dissidet à nostris exemplaribus Latinis, καὶ διαβήσῃ τὸν χαμάρρουν κέδρων. Neq; tamen negarim hæc omnia committi potuisse culpa librariorum Græce scientiũ, Hebraice nescientium. Proinde non inuitus subscribo sententiæ Capnionis.

Sinite hos abire.

Sinite hos abire.) Fateor alienius esse ab instituto meo, tamen quoniam incidit commode, libet admonere. Noui quendam magni nominis theologum, qui hæc uerba Christi torsit ad defendendam clericorum immunitatem, quasi Christus præceperit principibus, ne sacerdotes grauarent exactionibus, ac tyrannide. Sententiam uehementer probo. Melius enim cum principibus ageretur, si suis stipendijs essent cõtenti. Verum id ex hoc loco ridicule colligitur mea quidem sententia, quum Christus hic agat personam ueri pastoris, discipuli populum repræsentẽt Christianum. Docet igitur ut quoties ingruat procella persecutionis, episcopus pro suorum incolumitate, suum caput periculis obijciat, & illis quod possit, consulat, secus quàm aliquando facit principum ac põtificum uulgus, par existimantium ut unius capitis tuendi gratia, totus populus, imò tot populi, se, suos, ac sua perdant.

Cohors autem & tribunus.) Cohors Græce est, σπεῖρα, id est, Funis, siue caterua, & tribunus est χιλίαρχος, id est, Præfectus mille uiris.

Ad prunas.) ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, id est, Congestis prunis, ita ut fit in atrijs magnatum, quod fumi minus habeant.

Ad Caipham, pro à Caipha.

Adducunt ergo Iesum ad Caipham in prætorium.) ἀπὸ τοῦ καϊάφα, id est, A Caipha, nimirum à domo Caiaphæ. Atque ita legitur & in nostris exemplaribus, uel mediocriter emendatis. Ad eundem modum legit Chrysostomus & Cyrillus, ut ne memorem de Theophylacto. Nec est Græcis, Adducunt, sed ducunt, ἄγουσι. Diuus Augustinus deceptus exemplari deprauato uehementer laborat hoc loco, conãs expedire, qui conueniat in prætorium fuisse ductum Iesum, quum legatur adductus ad Caipham. Quando quidem prætoriũ nihil aliud erat, quàm domus præsidis. Aut igitur, inquit, aliqua urgente causa de domo Annæ, quò ad audiendum Iesum ambo conuenerant, Caiphas perrexit ad prætorium præsidis, & socero suo Iesum reliquerat audiendum: aut in domo Caiphæ Pilatus prætorium acceperat, & tanta domus erat, ut seorsum habitantem dominum suum, seorsum iudicem ferret. Ac mox, Non introierunt, inquit, in prætorium, hoc est, in eam partem domus quam Pilatus tenebat, si ipsa erat domus Caiphæ. Porrò quum in uulgatis typographorum exemplaribus habeatur à Caipha nõ ad Caipham, tamen Augustinum ita legisse ex ipsa liquet interpretatione, quum quærit, sed si ad Caipham, cur in prætorium? Cæterum nihil erat causæ, cur in has angustias conijceret Augustinus, tum se, tum pontificem ac præsidem, ut duo summo magistratu præditi, duo diuersissimæ religionis ac gentis, sub ijsdem tectis habitare cogerentur. Res ipsa in expedito est, totus error è menda scriptoris ortus, torsit Augustinum. Atqui cum tãtopere hæreret, ut nec sibi satisfaceret, mirum est, non consuluisse Græcos codices, aut certe Latinos emendatiores. Primum Iesus adductus est ad Annam, is uinctum misit ad Caipham generũ, illinc cum tota nocte nihil respondisset, mane deductus est ad ædes præsidis.

Pensitata Augustini sententia.

Ministri mei utique decertarent,) Cum Græcis constanter sit ἠγωνίζοντο, mirum, quid

ſequutus Cyprianus libro aduerſus Iudæos ſecundo, capite uigeſimooctauo, legerit; Miniſtri mei turbarentur.

EX CAPITE DECIMONONO.

ET dicebant, aue. In Latinis codicibus adduntur hæc: Et ueniebant ad eũ, & dicebant.

Et exinde.) ἐκ τότε, id eſt, Ex eo, ut ſubaudias tempore.

Lithoſtrotus. Lichoſtratus.) λιθόστρωτον. Græce ſonat, quaſi dicas lapide ſtratus. atq; ita legitur in uetuſtis exemplaribus Latinis lithoſtrotos. Quãquàm admodum inutus in huiuſcemodi nugis facio iacturam temporis, tamen operæpretiũ eſt audire, quàm belle Græcam uocem λιθόστρωτον interpretentur duo theologicæ rei primores, Nicolaus Lyranus, & Hugo Carrẽſis. Nam prior ille lichoſtratus, inquit, Græcum eſt uerbum, & dicitur à lichos lapis, & ſtratus quod eſt pauimentum, ſiue ſtratura. Poſterior autem, lichoſtratus, inquit, Græce eſt iudicium, ſiue iudiciale. Obſecro te candide lector, quid efficiant ij, qui quicquid habent eruditionis ex huiuſmodi ſcriptoribus hauriunt, ex dictionarijs, ex ſummulis, undecunque iam plus decies cõgeſtis ac refuſis, idq; ab ijs, qui ſi quid forte nacti fuerint eruditũ in bonis autoribus, aut prætermittunt quia non intelligunt, aut ſi attigerint, contrectatione conſpurcant & contaminant. Nihil autem tam fortunatum, quod iſti nõ reddant aliquo pacto deterius. & horũ nænias uelut oracula legimus, in his conſeneſcimus. Proinde tales euadimus ipſi, quales ſunt ij, in quorum ſcriptis aſſidue uerſamur. Cæterum ut ad rem redeam, λίθος, lithos, non lichos Græcis lapis eſt & στρωννύω, ſterno, inde στρωτὸν dicitur quod quocunq; modo ſtratum eſt, & στρῶμα, quod inſternitur. In codice aureo lithoſtrotus recte ſcriptũ erat. Cæterũ Gabbata locum æditum ſonat Hebræis. Vnde apparet locum fuiſſe æditiorem, ac commodum iudicio.

Ridicula interpretatio duorum.

Non habemus regem niſi Cæſarem.) Cæſar hoc loco ſignificat imperatorem Rhomanum. Nam id cognominis etiamſi non fuit ortum à Iulio, tamen ab hoc imperij uſurpatore, in ſucceſſores tyrannidis eius deriuatum eſt. Porrò quod regem uocat, non imperatorem, hoc eſt, βασιλέα, non αὐτοκράτορα, ſciendũ eſt, Græcis & imperatorem Rhomanum dici βασιλέα. Quidam eruditi ratiocinãtur ex hoc euangelij loco Iudæos omneis debere tributum imperatori horum temporum, uelut hac uoce obligati. Quod ſi uerum eſt, non mediocris iniuria fit imperatori Rhomano horum temporũ, in quo nomen hoc ſupereſſe uidetur: Cui nec Iudæi Hiſpani, quorum maxima turba eſt, nec Iudæis peiores Marani plerique, ut audio, nec apud Italos quicquàm pendunt, ne teruncium quidem. & tamen hic cenſus ad ingentem pecuniæ ſummam aſſurgeret. Præterea non abeſt prorſus à contumelia, Cæſarem cui ius totius orbis debetur, cum à Rhomanis excludatur, à quibus ſolis regis habet titulum, ſceleratiſſimorũ Iudæorum regem facere, cum nemo lenonum, aut hæreticorum rex dici uelit. Ad hæc illud excutiendum, cũ hanc uocem ſoli pontifices emiſerint, num ad uniuerſum Iudæorũ populum pertineat. Poſtremo an hoc ius habeat, cui pontifex nõdum coronam uere Cæſaream impoſuerit. Nam his ritibus affirmant imponi qui tenent ceremonias. Verum hæc doctioribus expendenda relinquo.

Imperator.

Iudæi ſubditi Cæſari.

Et baiulans ſibi crucem.) Græci legunt, Crucem ſuam, τὸν σαυτοῦ αὐτῷ. Hoc tametſi ad ſenſum nihil intereſt, tamen admonitum uolui lectorem, ne continuo radat.

Titulus τίτλος.

Et titulum pilatus.) Euangeliſta Latina uoce uſus eſt, τίτλον, ut ſupra in linteo & prætorio. Matthæus uocauit αἰτίαν. Dicere poterat ἐπιγραφὴν, id eſt, Inſcriptionem, quemadmodum dixit Lucas.

In ſuam.) εἰς τὰ ἴδια, id eſt, In ſua, concordantibus & antiquiſſimis uoluminibus, hoc eſt, In ſuum ius.

Lancea latus eius aperuit.) ἔνυξε, id eſt, Fodit, ſiue pupugit. Interpres legiſſe uidetur ἤνοιξε, quod ſignificat, Aperuit.

Et ille ſcit quia uera dicit.) Senſus anceps eſt etiam Græcis, utrum Chriſtus ſciat quod Euangeliſta uera narret, an ipſe Ioannes ſibi conſcius ſit, quod uera loquat. loquitur enim de ſe, ueluti de tertia perſona.

Cõpunxerũt, inſultarunt.

Videbunt in quem compunxerunt.) Eſt apud Zachariam capite duodecimo. Iuxta æditionem Septuaginta legitur ad hunc modum: Et aſpicient ad me, pro eo quod eſt

inſultauerunt

nſultauerunt, καὶ βλέψονται πρός με, ἀνθ' ὧν ὤρχήσαντο. Hebraica ueritas ſic habet, interprete Hieronymo: Et aſpiciunt ad me quem confixerunt. Diuus Hieronymus indicat Septuaginta lapſos ſimilitudine elementi. Nam ſi legatur, דָּקְרוּ ſonat κατενύγησαν id eſt, Compunxerunt. Sinautem contrario ordine literis commutatis דָּקְרוּ ſonat ὠρχήσαντο, id eſt, Saltauerunt. Itaque Ioannes neque magnopere reſpexit quid uertiſſent Septuaginta, & ex Hebræo ſenſum magis curauit appendere, quàm annumerare uerba. Citat hunc locum idem Hieronymus in libello ad Pammachium de optimo genere interpretandi.

Et ligauerunt eum.) αὐτόν, id eſt, Illud, nempe corpus.

EX CAPITE VIGESIMO.

Vcurrit ergo.) ἔτρεχε, id eſt, Currit, uerbo præſentis temporis.

Inuolutum in unum locum.) In uno loco, quanquàm Græca præpoſitio anceps eſt.

Et ſudarium.) Latina uſus eſt uoce Græce ſcribens. Nam illi καλυπτῆριον appellant, autore Polluce. *Sudarium.*

Abierunt ergo iterum diſcipuli ad ſemetipſos.) Quid eſt, Iterum abiere? an iam ſemel abierāt? Proinde Rurſus erat dicendū, non Iterum. Et Ad ſe dixit, pro Domū ſuam.

Et uidit duos angelos.) καὶ θεωρεῖ, id eſt, Cernit, ſiue uidet, præſentis temporis.

Duos angelos in albis.) Interpres reddidit Græcam figuram, iuxta quam illi in purpura uocant hominem purpuratum: unde nos uertimus Albis amictos.

Conuerſa eſt retrorſum & uidit.) Rurſus eſt θεωρεῖ, id eſt, Videt, præſentis tēporis.

Quia uidi dominum, & hæc dixit.) ὅτι ἑώρακε τὸν κύριον, καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, id eſt, Quod uidiſſet dominum, atq; is hæc dixiſſet ſibi.

Dixit ergo eis iterum, pax uobis.) Vides ut nihil magis inculcauit Chriſtus ſuis, quàm pacem. In extrema illa oratione, quàm ſollicite mandauit ſuis, ut inter ſeſe amarēt, quoties iterat hoc ſuū præceptum? Deinde quàm enixe obſecrat patrem, ut illi unum eſſent. Non ait, Concordes, ſed unum, & addidit inſigne exemplum ſummi cōſenſus: Sicut tu & ego unum ſumus. Hic rurſus non contentus ſemel dixiſſe, Pax uobis, repetit Pax uobis. & non pudet hodie Chriſtianum populum, nihil aliud quàm belligerari? Ferendum utcunque, ſi tantum inſaniret populus. Nihil aliud aucupātur plerique principes. imò quod fœdius eſt, non ſolum incitant ad hæc ſacerdotes, uerum ipſi belligerantur. Qui profitentur euangelium pacis, plebem ad bella cohortantur, & quorum erat inflammare ad pietatē, hi claſſicum canunt, & huc detortis ſacris literis, pacificum illum ac māſuetiſſimum Chriſtum, belli faciunt autorem. Qui ſi rediret in hanc ætatem, diſpeream, niſi durius tractandus ſit ab hoc Phariſæorū genere, quàm ab illis olim fuit acceptus. Verum hæc παίγνια. Annotādū & illud, quod ſemel & iterum precatus pacem, deinde inſufflato ſpiritu dixit, Quorum remiſeritis peccata, &c. Quí ex his poſterioribus criſtas erigūt, & tyrannidem quandam ſibi uindicant, cur non meminerunt eorum quæ mox præceſſerunt? Omnia plena diſſidijs, litibus, bellis. Toti turgemus mundano ſpiritu, & tamen placemus nobis, autoritate commiſſa remittendi, aut retinendi peccata. Tuere autoritatem, ſed cura ut adſit ſpiritus, per quem ille tribuit autoritatem. *Christus nihil diligētius docuit, quàm cōcordiam.* *Autoritas remittendi peccata datur, ſed prius dato ſpiritu ſancto.*

Aſcendo ad patrem meum.) In hoc ſermone ſemel duntaxat additur articulus, πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεόν μου, καὶ θεὸν ὑμῶν. Siue quod articulus præcedēs ſeruit & reliquis partibus, ſiue quod hoc pacto magis exprimitur quod ſenſit Chriſtus, ſe accedere ad eum qui eſſet pater ſibi communis cum diſcipulis, atq; idem deus, ſibi cum illis communis. Sic & Paulus alicubi, Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti.

Fixuram clauorum.) τύπον, id eſt, Figuram. atq; ita legitur in quibuſdam codicibus Latinorum. Certe in exemplari Corſendōcenſi manifeſtum raſuræ ueſtigium, declarabat prius ſcriptum fuiſſe figuram, non Fixuram, etiamſi mihi neutrum uerbum ſatis arridet. ſentit enim ueſtigium uulneris ex clauis impreſſum. Auguſtinus enarrās epiſtolam Ioannis, uertit Cicatrices. Verum ut Latinis exiguum eſt diſcrimen inter fixuram & figuram, ita Græcis inter τόπον & τύπον.

Incredulus, ſed fidelis.) ἄπιστος, ἀλλὰ πιστός, id eſt, Infidelis, ſed fidelis, ſiue Incredulus, ſed

lus, ſed credulus,aut credens,ne pereat προσονομασία. Etenim quod ſcribit Valla, fidelem Latinis ſonare bonæ fidei hominem magis quàm credentem, hoc eſt,non qui habeat alteri fidem,ſed qui præſtet fidem,uere quidem dicit, uerum ea uox iam ab omnibus Chriſtianis ſcriptoribus in hunc ſenſum eſt uſurpata.

Chriſtus aperte dictus deus

Dominus meus & deus meus.) Hic eſt unus locus in quo palàm Euangeliſta Chriſto dei uocabulum tribuit. Alioqui cum innumera ſint argumenta in libris noui teſtamẽti,quibus euidenter liquet pijs mentibus,Chriſtum deum pariter atque hominem fuiſſe, tamen infrequens eſt aperte dici deum, quod tam cœleſte myſterium aures adhuc illius ætatis uix laturæ uidebantur. Qua de re paulo copioſius dicemus in Annotationibus,quas ſcribemus in prioris ad Timotheum epiſtolæ caput primum. Nec eſt quod cauilletur hæreticus,hoc à diſcipulo dictum. Agnouit Chriſtus,utique repulſurus ſi falſò dictus fuiſſet deus,præſertim cæteris audientibus diſcipulis.

Qui non uiderunt & crediderunt.) οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες. Auguſtinus in eo quẽ mox citauimus loco,uertit,Et crediderunt. quod apud Græcos rarum non eſt in uerbis affectuum,præſertim quæ notant actum manentem. Neq; enim qui credidit,credere deſijt.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

ET illa nocte nihil prendiderunt.) Et iterum: Afferte de piſcibus quos prendidiſtis. In nonnullis habebatur, Ceperunt & cepiſtis. Græce eſt, ἐπίασαν & ἐπιάσατε.

Pulmentariũ προσφάγιον.

Nunquid pulmentariũ habetis.) προσφάγιον, quod mox appellat ὀψάριον, inde dictum quod addatur pani. & Num quod dicendum erat,aut certe quid pulmentarij.

Tunica ſuccinxit ſe.) τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, id eſt,Pallio, ſiue penula. Nam tunica ueſtis eſt interior. Ependytes dicta,quod ſuperne induatur.

Prunas poſitas.) ἀνθρακιὰν, ignis eſt ex congeſtis carbonibus.

Piſcem & piſcibus.) ὀψάριον, ὀψαρίων. Hic palàm apparet ὀψὸν & ὀψάριον eius nominis diminutiuum pro piſce accipi,cum dicatur ab ὀπτῶ, quod eſt,aſſo.

Tanti,pro tot

Et cum tanti.) τοσούτων ὄντων, id eſt,Cum tot eſſent. De numero loquitur,non de magnitudine.

Et accepit panem & dabat eis.) Venit,accipit,& dat, omnia Græcis præſentis ſunt temporis, ἔρχεται,λαμβάνει,δίδωσι. Suffragatur Græcæ lectioni codex aureus.

Hoc iam tertio.) τοῦτο ἤδη τρίτον, id eſt,Hac iam tertia uice.

Simon petre.) σίμων ἰωνᾶ, id eſt,Simon Iona. quanq; in nõnullis erat ἰωαννᾶ, quemadmodum & in Luca.

Diligis me plus his?) Cur interpres non uitauit amphibologiam, dicens, Diligis me plus quàm his? Alioqui Diligis me plus his,poterat intelligi,Diligis me plus quàm hos.

Amo ἀγαπῶ Amo φιλῶ.

Tu ſcis quia amo te.) Quod modo Diligis erat, nunc mutat Amo. Verum uariauit & Euangeliſta Græcam uocem,prius illud eſt, ἀγαπᾷς, poſterius, φιλῶ. quibus tamen citra diſcrimen eſt uſus. Id quod indicauit & Auguſtinus lib. de ciuitate dei decimo quarto,ne quis arbitratus ſubeſſe myſteriũ in hac uarietate fruſtra philoſophetur. Apud Latinos amo uehementius eſt,quàm diligo.

Oues,agni.

Paſce agnos meos.) Bis dixerat, βόσκε, id eſt, Paſce,ſiue ale,ſemel ποίμαινε, id eſt, Rege,ut paſtor regit gregẽ. Nec eſt ubique Agnos,ſed bis πρόβατα, id eſt,Oues, ſemel ἀρνία. Nec in his opinor ullum eſſe diſcrimen. Illud obiter eſt admonendum, qui ex hoc loco gloriantur ſibi commiſſum gregem domini,eos primum oportere meminiſſe à Petro ter exactum amorem erga Chriſtum,neque quemlibet amorem,ſed ardentiorem cæteris: deinde ter item commiſſam illi curam gregis. Illud nimirum ſignificatum eſt,non eſſe idoneum ſacerdotio,niſi qui neglectis omnibus, nihil amet,niſi Chriſtum, hoc eſt, ueritatem,innocentiã,pietatem. Ad hæc nihil huic antiquius eſſe debere,quàm incolumitatem gregis ſibi crediti. Proinde quæſo quid frontis eſt iſtis quibuſdam, qui prophanis, imò ſceleratis principum obſequijs, qui pecunijs huc penetrant, qui ſacerdotium nihil aliud, quàm quæſtum ac tyrannidem eſſe putant? Nec meminerunt quàm attente

Epiſcoporum ſumma in gregẽ charitas.

quibuſq;

quibuſque legibus Chriſtus ſuas oues Petro commiſerit? Nec commiſerit deuorandas, ſed paſcendas. Paſcendas exemplo piæ uitæ, paſcendas Euangelicæ doctrinæ pabulo, ſiue lac deſiderabunt, ſiue ſolidum cibum, paſcendas etiam opum ſubſidio, ſi res ita popo ſcerit.

Quò tu non uis.) ὅπου οὐ θέλεις. At cur non & ſuperius itidem uertit, Ibas ubi uolebas, cum ſit idem aduerbium Græcum? quanquàm ego malim utrobique, Quò ibas, quò uolebas, & Ducet quò non uis.

Qui tradet.) ὁ παραδιδούς, id eſt, Qui tradit.

Sic eum uolo manere.) Quum omnia Græcorum exemplaria cõſtanter habeant ſcriptum, ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, nemini dubium eſſe poteſt, quin coniunctio ſi, mutata ſit in aduerbium ſic, idque non interpretis uitio, ſed errore librarij. Siquidem apud Latinos facilis & procliuis prolapſus eſt, à ſi, in ſic, ob uocum affinitatem. Cæterum apud Græcos nihil ſimile eſt, ἐὰν & οὕτως, ut hac occaſione lapſus uideri poſſit interpres. Neque uero ſolum conſentiunt exemplaria Græcorum, uerum etiam interpretes Cyrillus, Chryſoſtomus, Theophylactus. Quãquàm in his uoluminibus Chryſoſtomi nuper excuſis, ab indocto quopiam ſi, mutatum erat in ſic. Verum ipſa interpretatio palàm arguit Chryſoſtomum ſi legiſſe, dum in hanc differit ſententiam, Chriſtum noluiſſe reſpondere Petro, quid eſſet facturus de Ioanne, ſed uoluiſſe temerariam & curioſam illius interrogationem retundere. at id non fecit, ſi reſpondit illum manſurum. Quin & diuus Hieronymus primo aduerſus Iouinianum libro, citat hunc locum iuxta Græcam ueritatem. Et tametſi ſolent huiuſmodi omnia ad ſemel publicitus receptum errorem deprauari, tamen haud ſcio quo caſu factum eſt, ut hic locus etiamnum in uulgatis exemplaribus manſerit incorruptus. Qui ſi maxime fuiſſet corruptus, tamen ipſe diſputationis tenor arguit Hieronymum ſi, legiſſe non ſic. Et quanquàm ad rei comprobationem ſatis erat tantus Græcorum codicum omnium conſenſus, tamen in exemplari, cuius copiam nobis fecit bibliotheca canonicorum Corſendõcenſium, palàm ſcriptum eſt, Si eum, non ſic eum. Nec dubito quin itidem ſcriptum fuerit in Paulino codice, niſi quod extrema pagella nos deſtituerat. In uetuſto codice, quem uidimus in bibliotheca collegij, quod eſt Brugis diuo Donatiano ſacrum, aſſcriptum erat utrunq; nec locus carebat raſura. Aſtipulantur nobis uetuſtiſſimi codices, quorum autoritatem ſequuti ſunt Baſileæ fratres Amerbachij. Inter uetuſtiores ſolus Auguſtinus quibuſdam legiſſe uidetur, Sic eum uolo manere. uir ille quidem, quod negari non poteſt, ſanctus, integer, acuto præditus ingenio, uerum pro ingenij ſimplicitate impenſe credulus, neque perinde munitus præſidio linguarum, etiamſi non omnino rudis fuit Græcanicæ literaturæ, at non eouſque doctus, ut Græcos interpretes expedite poſſet euoluere. Adde quod & ſero uenerit ad Chriſtiani nominis profeſſionem, & mox iuuenis ad epiſcopale munus raptus eſt, ut ferè docendo diſcere cogeretur quod doceret, & ſcribendo diſceret, quod ſcriberet, ut ipſe, alicubi fatet. Proinde ſi quid etiam laberetur, uir alioqui maximus, non erat tamen conuitijs inſectandus, quod nimium acerbe fecit hoc loco Valla. Auguſtinus, inquiens, ne hic quidem Græcam conſulens ueritatem, ſperat ſe inter falſa uerum inuenire. Et aliquanto poſt odioſius, Nunc in tanta re uel euangelica, uel ad euangelium pertinente, Græci fontis ueritate omiſſa, poſtulat ut ſibi credamus, &c. Imò ſi quis attentius excutiat expoſitionẽ Auguſtini, comperiet & illum legiſſe, Si eum, non ſic eum. atque illud ſic ab indocto quopiam corruptum. Etenim quum fatetur obijci poſſe, dominum non dixiſſe quidem quod Ioannes non eſſet moriturus, ſed tamen innuiſſe, nónne ſatis aperit quid legerit? Nam rogatus quomodo uelit ſterni lectum, ſi reſpondeat, ſic uolo mancre, non ſignificat uelle inſtratum manere, ſed clare explicat. At ſi reſpondeat, quid ſi ita uelim manere, ſubſignificat nolle ſterni, ſed ſic, ut in dubio relinquat quid uelit. Atque hæc dixerim, nõ quod impium exiſtimem alicubi diſſentire ab Auguſtino, ſed quod nolim eum ſine cauſa reprehendi. Porrò quanquàm hæc non faciunt hæreticum, ſi ſic, legas pro ſi, tamen error tam manifeſtarius non eſt diſſimulandus in literis Euangelicis. Et ut fateor, non inſectandum conuitijs qui ſic labatur, ita commiſerandum aio, ac ſubleuandum. Excuſatur is qui per imperitiam literarum his uerbis baptizauit, In nomine patria, & filia, & ſpirita ſancta.

Manifeſtum mendũ in Latinis codicibus.

Auguſtinus defenſus aduerſus Vallam.

Error manifeſtus etiam in uocibus non eſt ferendus.

Nemo

Nemo tamen sciens laturus sit huiusmodi baptizatorem. Quin ipse Augustinus non probabat, quod populus in templis caneret: Super ipsum autem floriet, pro florebit, etiam si sciret deum non offendi solœcismis. Quanto minus dissimulandum, si tanto fœdior menda in Euangelicas irrepserit literas? Quod si Latinus interpres indicandi modum uertisset in modum imperandi, non perinde lubricus fuisset lapsus: *Si eum uelim manere donec ueniam.* Vt ne repetam interim, quod ipse sermonis cõtextus refellit istorum lectionem. sequitur enim, Et non dixit Iesus, quod discipulus ille non moritur. Quod si superius legamus, *Sic eum uolo manere*, planè dixit eum non moriturum, donec ueniret, quod Ioannes dictum fuisse negat. Nec ambigit Ioannes, quin Christus manere dixerit, non mori, uerum negat id affirmasse Christum, sed in ambiguo reliquisse, ut ea res nihil attineret ad Petrum.

Donec ueniam.) Fallit hic Christus suos discipulos in Donec uenia. Expectabãt enim mox uenturum regnum Israël. Sequi erat mori morte uiolenta. & Manere non significat, simpliciter non mori, sed non mori ad exemplum Christi.

Quia non moritur.) Rectius erat, Quod non moreretur. Quanquàm cõmodius erat omittere coniunctionem, propter id quod sequitur, Sed si eum uolo manere. Neq; enim Dixit ei, refertur ad Ioãnem, sed ad Petrum. Hoc obiter adijcere uisum est, quod quidam eruditus hoc loco putauit non posse coniunctionem omitti citra incommodum.

Exire, pro diuulgari.

Exiuit sermo inter fratres.) Quomodo exijt, si erat inter fratres? quanquàm sic usus est hoc uerbo Suetonius. Proinde dilucidius ac Latinius erat, Permanauit rumor inter fratres, hoc est, ad Christianos cæteros. & quod illic erat dictum paucis audiẽtibus, id serpsit ad plures uulgante fama.

Hyperbole.

Nec ipsum arbitror mundum capere posse.) Hic Augustinus offensus hyperbola, capere non ad spatium loci refert, sed ad animum. Verum ad eundem modum, nec unam paginam diuinam, diuinæ sapientiæ capere possit mundus. Nihil tale Chrysostomus, & Cyrillus. ingenue fatentur, hyperbolen esse. Sentit autem incredibilem uim, ac multitudinem librorum. Est enim Græcis χωρῆσαι, quod de spatio loci proprie dicitur, ut annotauimus in eum locum, Non omnes capiunt hoc uerbum. Nec est, posse capere apud Græcos, sed tantum χωρῆσαι, id est, capere, siue capturum. Certe in aureo codice posse non additur. Deinde Qui scribẽdi sunt, melius erat, Qui scribẽdi forẽt.

FINIS ANNOTATIONVM IN IOANNEM.

DES. ERASMI ROTERODAMI ANNOTATIONES IN ACTA APOSTOLORVM.

ACTVS Apoſtolorũ.) πρᾶξις. Quod Cyprianus uertit, acta Hieronymus interim actiones, interim acta uocat. Cæterum actus maſculino genere reperitur quidem, ſed in carmine, ut apud Lucanum: Licet ingentes abruperit actus. Verum acta magis uocantur, quæ iudicijs aut teſtamentis, aut conſimilibus modis tranſigũtur. Proinde ego geſta malim quàm acta, ſi utrũq; ſit ex æquo liberum. *Actus. Acta. Geſta.*

Primum quidem ſermonem.) Equidem cupiebam huncli brum Lucæ, cum priore coniungere. Quandoquidem ille hiſtoriam euangelicam duobus eſt complexus uoluminibus, quorum utrunq; ad eundem ſcripſit Theophilum, & poſteriorem auſpicans, prioris facit mentionem. Cæterum uerebar, ne non ferendum uideretur, euangelia diſtrahere. Quanquàm hæc hiſtoria quid aliud eſt, quàm euangelij pars, eaq; meo iudicio non minima. Siquidem illic deſcribitur granum frumenti ſolo conditum, hic deſcribitur enatum, ac ſuas paulatim aperiens ac proferens opes. Quod ni per Lucam cognouiſſemus, quibus modis Chriſtus reliquerit terras, ubi, quo loco, quibus modis aduenerit ꝓmiſſus ille ſpiritus, quibus initijs cœperit eccleſia, quibus rebus polluerit, quibus creuerit rationibus, nónne bonã euangelij partem ignoraſſemus? Atq; utinam ſanctus Lucas, quemadmodũ exorſus erat hanc narrationem, ita longius fuiſſet proſecutus, ac de cæterorum item apoſtolorum geſtis nonnihil attigiſſet. Quo magis admiror, apud Græcos hunc librum tam uarium haberi. Neq; quenq; extitiſſe, apud Latinos ex antiquis ſcriptoribus, qui tam præclarũ opus, ac prorſus euãgelicæ tum maieſtatis, tum fidei, ſuis cõmentarijs illuſtrarit. Nihil enim extat, quod ſciam, in hoc, præter aliquot locorum uocabula, quæ Hieronymus annotauit, uerum ea non ſolum pauca, ſed etiam paucis. Sero recepta eſt epiſtola ad Hebræos. De epiſtola Iacobi nonnihil eſt addubitatum. Apocalypſim ſero recepit Italia, Græcia ne nunc quidem ſatis approbat. Cæterum de actis nulla unq; dubitatio. Nam quod hic liber nõ receptus fuerit à Manichæis, quemadmodum indicauit Auguſtinus libro quo refellit Adamantium Manichæum, hoc plus etiam ponderis apud orthodoxos habere conuenit, ſi diſplicuit hæreticis non minus ridiculis q; impijs. Atq; hoc ſanè maiore ſtudio conuenit, ut Chriſtiani ſuæ gentis incunabula ſtudeant cognoſcere: quo poſteaq; cognitũ habuerint quibus rebus adoleuerit, iiſdem intelligant collapſam religionem inſtaurandam eſſe. *Hæc hiſtoria pars eſt euangelij. Acta apud Græcos deprauata.*

Primum quidem.) Sæpius admonuimus apud Græcos πρῶτον uſurpari uice comparatiui. Primum, pro priorem ſiue ſuperiorem. Nam ſermonem, haud dubie librum euangelicum uocat, neq; enim ea dixerat, ſed ſcripſerat. Et Iſocrates ſuos libellos λόγους appellat. Deinde haud ſcio ſatis ne Latine dicatur, Facere ſermonẽ, ꝓ eo quod eſt, uerba facere. Vnde nos, quo dilucidior eſſet ſenſus, non ueriti ſumus ad hunc tranſferre modum, Superiore quidem uolumine diximus Theophile, de omĩbus quæ cœpit Ieſus, tum facere, tum docere. Poterat & ſic, Et facere & docere, ſiue uel facere uel docere. Nam facereq; & docere, poëticum eſt apud Latinos, apud Græcos ſecus, ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Partitus enim eſt omnem Chriſti uitam in duo, in facta & doctrinam. Fecit is admiranda, ſed nõ minus ſtupenda docuit. Facta conſtant miraculis, doctrina decretis. Porrò quod huc adducunt quidam, prius eſſe facere, deinde docere, id argutius eſt q; accommodatius. Et tamen ad exhortandum, non inutilis eſt argumentatio. *Primũ pro priorem. Reiecta quorundam interpretatio.*

Per ſpiritum ſanctum præcipiens.) ὡντειλάμενος. Præteriti temporis eſt, hoc eſt, cum præcepiſſet. Et hunc locum quoniam alioqui uidebatur obſcurior, paulo fuſius explicuimus ad hunc modum, Ad eum uſq; diem, quo poſtquam impartitus in hoc ipſum ſpiritum ſanctum, mandata dediſſet, quos delegerat, apoſtolis, ſurſum aſſumptus eſt. Cæterũ illud Per ſpiritum ſanctum, ita poſitum eſt, ut ambigi poſſit utrò ſit referendum, ad ſuperiora, an ad ſequentia. Verum ſenſus magis exigit, ut ad ſuperiora referatur. Siquidem impartijt illis ſpiritum ſanctum à reſurrectione: & ita mandauit prædicandi munus. Niſi malumus ſic accipere, quod ipſe Chriſtus in baptiſmo, ſpiritum ſanctũ in ſe deſcendẽtem acceperit, quo facto poſtea delegerit apoſtolos. Cæterũ prior lectio mihi magis probatur. Præſertim cum huic aſſentiatur Chryſoſtomus διὰ πνεύματος, inquiens, ὡντειλάμενος, τοῦτ' ἔστιν, πνευματικὰ πρὸς αὐτοὺς ῥήματα, οὐδὲν ἀνθρώπινον. Neque enim perinde arridet quod additur Per ſpiritum ſanctum, quaſi illius eſſent, quæ mandaſſet. Et quod, ait, præcepiſſe, Chryſoſtomus nõ refert ad id quod ſequitur, Ab Hieroſolymis, ne diſcederent, ſed ad illud potius, Ite & docete omnes gentes &c. ut intelligamus eam doctrinam non eſſe Moſaicam, neq; mundanam, ſed ſpiritualem ac cœleſtem. Hoc admonere uiſum eſt, quod uideam interpretes Latinos, hoc in loco & torqueri nonnihil & uariare.

Senſus anceps.

Quos elegit.) ὃυς ἐξελέξατο. Hoc interiecit, ut appareat Chriſtum non omnibus mandata dediſſe, ſed ijs duntaxat, quos ad hoc muneris delegerat, nempe duodecim apoſtolis, & ſeptuaginta diſcipulis.

In multis argumentis.) πεκμηρίοις. Argumentum hic uocat ſignum aliquod, per quod fides fit rei alioqui dubiæ. Et In multis, Hebraico more dixit, pro per multa argumenta. Cæterum quod ſequitur, ὀπτανόμενος, participium eſt paſſiuum præſentis temporis. Proinde interpres dum quod non ſolet, conatur exprimere rationem temporis, nimis diluto uſus eſt uerbo. Siquidem apparet id quoq; quod non eſt. Nos itaq; maluimus circumloqui, Dum conſpicitur.

Argumentũ ſignum.

Et conueſcens præcepit.) Laurentius Valla, putat perperam in Latinis codicibus legi conueſcens, ſed ſcriptum fuiſſe conuerſans, non diſſimulans interim in aliquot Græcis codicibus haberi συναυλιζόμενος, in alijs συναλιζόμενος. Prius illud interpretatur conuerſans, poſterius hoc, conueniens, ſiue coniungens ſe cum illis: ſic tamen ut uelit utriuſq; dictionis eandem eſſe uim. Ac ſatis apparet συναυλίζομαι dictum ab ἀυλὴ, quod ſtabulum ſonat aut diuerſorium. Cæterum unde dicatur συναλίζεσθαι, non perinde liquet. niſi quod Heſychius συναλιζόμενος, interpretatur συναχθεὶς, καὶ συναθροισθεὶς, id eſt, Congregatus & conglomeratus. nec aliò uergunt, quæ ſcribit Suidas. Quanquàm apud hunc additur, ὐ, συναυλίσας, inquit, συνάξας, συναθροίσας, ac paulo poſt συναυλίαν interpretatur συμφωνίαν. Quanquàm autem ferè conſequens eſt, ut qui ſub eodem tecto uerſantur, unà nonnunq; cibum capiant, tamen id nec ex ipſa uocis ratione, nec ex Græcis, quos citaui, autoribus liquere poteſt. Iam in aceruo uocabulorum ad conuiuium pertinentium, quæ congerit Iulius Pollux, nulla huius uocis mentio. Tametſi non inficior Hieronymũ in quæſtione ad Hedibiam ſeptima, uideri legiſſe conueſcens, quum ſcribit hũc in modum: In altero autẽ tanta familiaritas erat, & perſeuerantia, ut cum eis pariter ueſceretur. Vnde & Paulus apoſtolus refert, eum quingentis ſimul apparuiſſe diſcipulis. Et in Ioãne legimus, quod piſcantibus apoſtolis in litore ſteterit, & partem aſſi piſcis fauumq; comederit, quæ ueræ reſurrectionis indicia ſunt. Et Chryſoſtomus in cõmentarijs qui feruntur in hunc librũ eo nomine, palàm interpretatẽ de cibo ſumpto. Eius uerba ſubſcribã, διὰ τοι τοῦτο ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἔμενεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἔλεγχον διδοὺς ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τῆς ὄψεως τῆς εἰκείας, ἵνα μὴ φάντασμα εἶναι νομίζωσι τὸ ὁρώμενον. καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ καὶ τράπεζαν προσετίθει ὅπως οὖν καὶ διὰ κλῶν ἔλεγε καὶ συναλιζόμενος αὐτοῖς. τοῦτο δὲ ἀεὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τεκμήριον ἐποιοῦντο τῆς ἀναστάσεως λέγοντες, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ. Hæc ſi cui probantur, ut mihi ſanè non improbantur, expendat, num συναλίζεσθαι, dicatur, à ſalis cõmunione, Iuxta prouerbium Salem & menſam ne prætereas. Alioqui ex hoc loco nõ liquet fuiſſe conuiuium Chriſto cum apoſtolis. Certe Cyrillus in opere quo exponit dictiones ſacrarum ſcripturarum συναλιζόμενος interpretatur, συναθροιζόμενος. Rurſum uariat & ipſa ſermonis diſtinctio. Nam quidam hoc participium referunt ad ſuperiora, ut

Lectio duplex.

& hoc

& hoc censeatur inter argumenta resurrectionis, quod domesticam cum illis ac diutinam egerit consuetudinem. Nam id est, ni fallor, συναυλίζεσθαι. Alij rursus ad sequentia, ut sub eodem tecto cõmorans apud illos, intelligatur mandasse ne discederent Hierosolymis. Id quod mihi magis probatur, quod quidẽ ad distinctionem attinet. Alioqui duriuscule cohæreant cum superioribus, quæ sequuntur. Cæterum si legamus, συναλιζόμενος, iuxta Vallam, id est, congregans se cum illis, siue congregans illis in idem loci. id magis cõgruit cum eo quod aliquanto post sequitur: Illi igitur cum conuenissent, interrogabant eum dicentes, Domine &c. Apparuit enim illis nunc paucioribus, nunc pluribus. Cæterum conscensurus in cœlum omnes uoluit adesse, ut ultima æderet mandata.

συναυλίζεσθαι συναλιζεσθαι.

ἀυλίζεσθαι inquit Eu. fe. 1068. stationẽ & tẽ. am stabulari.

Quam audistis, inquit, per os meum.) ἣν ἠκούσατέ μου, id est, Quam auditis ex me. Cæterum haud male interpres addidit, Inquit, de suo, ne durior esset sermo, ob repente mutatam personam loquentis.

Inquit, additũ

Baptizabimini spiritu sancto.) ἐν πνεύματι ἁγίῳ, id est, In spiritu sancto, hoc est, per spiritum sanctum. Recte igitur coniunctionem omisit interpres. Augustinus epistola centesima octaua admonet in nonnullis Latinis codicibus scriptum fuisse pro baptizabimini incipietis baptizari. Verum hanc lectionem ut mendosam reijcit, ex autoritate Græcorũ codicum, cum hic interpres subinde uerterit ad consimilem modum.

Si in hoc tempore.) εἰ apud Græcos frequenter est interrogantis. Rectius itaq; uertisset, Num in tempore hoc, siue An in tempore hoc.

Restitues regnum Israël:) τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ, id est, Israëli. sic enim uocant gentem Iudaicam. Somniabant enim adhuc, nescio quod, regnum Hebræorum.

Tempora uel momenta.) χρόνους ἢ καιρούς, id est, Tẽpora & articulos, siue opportunitates. Quanq; apud Græcos καιρὸς nõnunq; pro χρόνος usurpetur, at nõ contra. Est aũt ꝓprie χρόνος, quoties de genere seu modo spatioue tẽporis agitur, ueluti seculum, annus, mẽsis, dies, hora. καιρὸς aũt cum sentimus oportunitatem rei gerendæ. Nam utrunq; refertur à Rhetoribus inter argumenta coniecturalia. Annotat hanc uocum differẽtiam & diuus Augustinus in epistola lxxviij. ad Hesychium. Quin apud Græcos καιρὸς deus est, quem Ausonius uertit occasionem. Neq; uero καιρὸς species est huius ceu generis χρόνος, quemadmodum indicat Valla. diuersum magis est quàm pars. Et omnino plus quiddam est καιρὸς quàm tempus, nempe articulus, ipsumq; momentum ac punctum, ut aiunt, in quo res sit agenda. Vnde nonnunquàm articulum uertit. Neq; dubito quin illud Terentianum, Vt in ipso articulo oppressit, Græcis sit καιρῷ. Duabus dictionibus Græcis respondet unica Latina, tempus. Augustinus locum hunc adduxerat hoc pacto, Nemo potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. At Hesychius ex autoritate ueterum exemplarium nobiscum legit, Non est uestrum.

καιρὸς χρόνος.

Quæ pater posuit in sua potestate.) ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. i. In ꝓpria siue sua ipsius potestate.

Accipietis uirtutem.) δύναμιν, id est, Robur ac fortitudinem. ne quis accipiat ἀρετὴν, quæ probitas est uitio opposita. Et, Superuenietis spiritus, ἐπελθόντος, præteriti tẽporis participium est, sed quod uerbo futuri tẽporis adhæreat. Vertere poterat, Illapsi in uos, siue ut nos uertimus, Postq; spiritus sanctus aduenerit super uos.

Testes in Hierusalem.) Gemina est coniunctio Græcis, ἔν τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ Ἰουδαίᾳ. Cæterum quod subiunxit, Iudæam Hierusalem, totum parti non potuit reddi, neq; per geminum &, neq; per tum. Proinde nos reddidimus, Nõ solum Hierosolymis, uerũ etiam in uniuersa Iudæa.

Cunq; intuerentur in cœlum.) καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, id est, Cum essent intẽtis siue defixis in cœlum oculis. Id enim Græcis est ἀτενίζειν fixis & immotis obtueri oculis, amantium more. In cœlum autem ita positum est, ut utrouis possit referri, uel ad intuentes, uel ad euntem. Nisi, quod mox uelut explicat, Quid statis aspicientes in cœlum? Nam quod Veste alba, uertit uestibus albis, nihil refert ad sensum.

Anceps sermo.

Ecce uiri duo.) Admonuimus esse peculiare Lucæ καὶ coniunctionem ex superfluo addere. Proinde interpres recte omisit.

Quemadmodum.) ὃν τρόπον, ut quemadmodum, tres sint dictiones.

Sabbati habens iter.) σαββάτου ἔχον ὁδόν. Sentit spacium bis mille passuum. Longius

iter facere Iudæis fas non erat ſabbatis. Hoc enim indicat Hieronymus ſcribens ad Algaſiam, quæſtione decima, nimirum Iudæis religioſe obſeruatum, ne ſabbatis ambularent, ſupra bis mille paſſus, ex inſtitutiõe, Barachibæ Simeonis, & Helles Rabinorũ, quos illi magiſtros noſtros uocare ſoliti ſunt, ut inibi docet Hieronymus. Præterea apud Ioannẽ cap. undecimo, Bethaniã abfuiſſe ab Hieroſolymis ſtadijs fermè quindecim. Ea cõficiunt paulo minus quàm paſſuum duo milia. Erat autem Bethania in latere montis Oliueti. Teſtatur idem Chryſoſtomus enarrans cõuiuium Simonis leproſi. Proinde miror unde apud Lyranũ cæteroſq; recentiores interpretes legamus, Iter ſabbati non habere plus q̃ mille paſſus: niſi forte hoc accidit uitio librariorum. Proinde nos uertimus, Abeſt ab Hieroſolymis iter ſabbati.

Cœnaculum ὑπερῷον

In cœnaculum.) εἰς τὸ ὑπερῷον. Hic cœnaculum non ſignificat eum locum in quo cœnatur, ſed ſuperiorem domus partem. Id quod Græca uox indicat.

In cœnaculum aſcenderunt.) ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, id eſt, Aſcenderunt in cœnaculũ, hoc eſt, Ingreſſi ciuitatem, conſcenderunt cœnaculum. Noſtra lectio perinde ſonat, quaſi ingreſſi cœnaculum conſcenderint eò ubi manebat Petrus.

Ordo diuerſus.

Petrus & Ioannes.) Suſpicor incuria librariorum accidiſſe, quod hic perpetuo non diſtinguantur apoſtolorum iuga. Nos tamen nihil auſi ſumus immutare, cum neq; ſuffragarentur exemplaria, nec interpretes idonei. Ne ordo quidem ſatis congruit. Apud nos em̃ Petrus copulatur cum Ioanne, apud Græcos cum Iacobo. Apud nos Iacobus & Andreas, apud Græcos Ioannes & Andreas.

In oratione.) Deeſt in Latinis codicibus, καὶ τῇ δεήσει, id eſt, Et obſecratione. Cõgeminat hæc ad eum modum ſæpenumero & Paulus.

Cum mulieribus.) σὺν γυναιξί. Accipi poteſt, & cum uxoribus, propterea quod ſeparauit Mariam à mulieribus. Ac rurſum,

Cum fratribus eius.) Eius ad Ieſum refertur, non ad Mariam αὐτοῦ.

In diebus illis.) ταύταις, id eſt, His. nec enim eſt ἐκείναις. Eſt autẽ hiſtoricum, referre rem quaſi iam geratur.

In medio fratrum.) μαθητῶν, id eſt, Diſcipulorum. Et Simul, eſt ἐπὶ τὸ αὐτό, id eſt, collecta ſiue congregata in eodem loco.

Hominũ pro nominum.

Erat autem hominum.) ἦν τε ὄχλος ὀνομάτων, id eſt, Eratq; turba nominum. Quod quidem palàm eſt non accidiſſe culpa interpretis, ſed ab audaculo quopiam fuiſſe depraua tum, qui putarit nominum hoc loco nihil ſignificare, cæterum hominum probe quadrare. Adeo præceps eſt iudex inſcitia. Porrò nominũ dixit, quod nominatim homines cenſeri ſoleant, quoties exquiritur numerus. Hæc orationis pars, quoniam per parentheſim eſt interiecta, ſuis notulis eſt utrinq; ſemouenda, quæ tamẽ aptior erit, ſi legamus ἦν δέ.

Oportet impleri.) ἔδει, id eſt, Oportebat, ſiue oportuit. de re peracta loquitur.

Quam prædixit.) ταύτην ἣν, id eſt, Hanc quam prædixit.

Qui fuit dux.) ὁδηγὸς. Is proprie dicitur, qui commonſtrat uiam. ne ductorem exercitus intelligat aliquis, cui apud Græcos aliud eſt nomen.

Poſſedit pro parauit.

In nobis.) σὺν ἡμῖν, id eſt, Nobiſcum. Et, Qui connumeratus eſt, ὅτι, quia, non qui.

Et poſſedit agrum.) ἐκτήσατο, quoduerti poterat etiam, parauit. Neq; enim Iudas poſſedit hunc agrum, uerum ea pecunia paratus eſt is ager. Porrò de mercede iniquitatis, alluſit, ni fallor, ad cognomen Iſchariotæ, quod שְׂכַר Hebræis mercedem ſonet.

Et ſuſpenſus crepuit.) καὶ πρηνὴς γενόμενος, id eſt, Pronus factus, ſiue decliuis, πρηνὴς em̃ Græcis dicitur, qui uultu eſt in terram deiecto. Expreſſit autẽ geſtum & habitũ laqueo præfocati. Alioquin ex hoc ſanè loco non poterat intelligi, quod Iudas ſuſpenderit ſe. Auguſtinus libro primo contra Felicem Manichæum, capite quarto & quinto, hunc adducens locum legit, Et deiectus in faciem, diruptus eſt medius. Acheldemach.) Græci ſcribunt ἀκελδαμὰχ, propius accedentes ad uocem Hebraicam quã nos. Hebræis חֲבַל funus eſt, ſiue facultas דָּם ſanguis. etiãſi diuus Hieronymus indicat nomen eſſe Syrum.

Fiat cõmoratio.) ἐπαυλις. Compoſitum ab eadem dictione unde σωαυλιζόμενον, de quo dictum eſt paulo ante. Auguſtinus eo quẽ modo citauimus loco, legit, Fiat uilla eius deſerta. Cæterum epiſcopatum eſt ἐπισκοπὴν, quod Hebræis eſt פְּקֻדָּה. Id inter alia præfecturam

fecturam quoq; significat. Audiui quendam Hebræum, qui quod interpres Græcus ac Latinus uertit episcopatum, affirmaret Hebræis sonare uxorem egregie charam, quæ nō pro lis gignendæ gratia, sed animi causa haberetur in delitijs semota ac secluſa.

Intrauit & exiuit.) Pro eo quod est perpetuam uitæ consuetudinem habuit. Dictū est aūt figura puerbiali. Cæterū hic sermo totus nōnihil habebat obscuritatis, non solū in lingua Latina, uerū etiam Græca. Proinde nos quantum potuimus, conati sumus dilucidius uertere. *Intrauit & exiuit.*

Qui cognominatus est iustus.) Ἰῶσος nomen Rhomanum. Quod cognomen olim inditum fuit Aristidi apud Athenienses.

Qui corda nosti.) Græcis est unica dictio composita, καρδιογνώστα, cognitor cordium. Et mox, Ostende.) Est ἀνάδειξον, id est, Designa. Sic enim uertit, Designauit Iesus & alios septuaginta.

Accipere locum.) λαβεῖν τὸν κλῆρον, id est, Vt accipiat sortem, siue hæreditatem.

Vt iret in locum suum.) ἴδιον. Velut ante occupasset alienum.

Et dederunt sortes eis.) καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, id est, Et dederunt sortes eorum, nimirum duorum, de quibus sortiebantur.

Et annumeratus est.) καὶ συγκατεψηφίσθη, id est, Suffragijs siue calculis additus est. Vallæ placet cooptatus est, neq; mihi sanè displicet. Superi⁹ erat diuersum huic uerbū καταριθμηθεὶς ἐν ἡμῖν, id est, Numeratus nobiscū. Totū hoc caput, ac sequētis bonā partē recitat Augustinus libro, cuius paulo ante meminimus, sed nōnulla secus q̄ nos legimus, quæ q̄ putabit opæpreciū cognoscere, quo cōmodius liceat cōferre nos hic assciptim⁹: Et recitauit in actib⁹ apostolorū, Primū quidē sermonē feci de oīnibus ó Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere, in die quo apostolos elegit per spiritū sanctū: & præcepit prædicare Euāgeliū, quibus præbuit se uiuum post passionem in multis argumentis dierū, uisus eis dies quadraginta, & docens de regno dei, & quomodo cōuersatus sit cum illis. Et præcepit eis ne discederent ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationem patris, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quoniā Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem spiritu sancto incipietis baptizare, quem accepturi estis non post multos hos dies, usq; ad Pentecosten. Illi ergo conuenientes, interrogabant eum dicentes, Domine si hoc tempore præsentabis regnum Israël? Ille autē dixit, Nemo potest cognoscere tempus, quod pater posuit in sua potestate, sed accipietis uirtutē spiritus sancti superuenientē in uos, & eritis mihi testes apud Hierosolymam, & in tota Iudæa & Samaria, & usq; in totam terram. Cum hæc diceret, nubes suscepit eum, & sublatus est ab eis. Et quomodo contemplantes erant, cum iret in cœlum, ecce duo uiri astabant illis in ueste alba, qui dixerunt ad eos: Viri Galilæi quid statis respiciētes in cœlum? Iste Iesus qui assumptus est in cœlum à uobis, sic ueniet quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. Tunc reuersi sunt Hierosolymā à monte qui uocatur eleon: qui est iuxta Hierosolymam, sabbati habens iter. Et cum introissent ascenderunt in superiora, ubi habitabant Petrus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacob⁹ Alphæi & Simon zelotes, & Iudas Iacobi. Et erāt pseuerātes omnes unanimes in orationibus, cū mulieribus & Maria, quæ fuerat mater Iesu, & fratribus eius. Et in diebus illis surrexit Petrus in medio fratrum & dixit: Fuit autem turba in uno, hominum quasi centum uiginti, Viri fratres, oportet adimpleri scripturam istā, quam prædixit spiritus sanctus, ore sancti Dauid de Iuda, qui fuit deductor illorum, qui comprehenderunt Iesum, qui annumeratus erat inter nos, qui habuit sortem huius ministerij. Hic igitur possedit agrum ex mercede iniustitiæ suæ, & collum sibi alligauit, & deiectus in faciem diruptus est medius: & effusa sunt omnia uiscera eius. Quod & cognitum factum est omnibus qui habitabant Hierosolymam, ita ut uocaretur ager ille ipsorum lingua acheldemach, id est, ager sanguinis. Scriptum est enim in libro psalmorum: Fiat uilla eius deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & episcopatum eius accipiet alter. Oportet itaq; ex his uiris qui conuenerunt nobiscum, in omni tempore quo introiuit inter nos & excessit dominus Iesus Christus, incipiēs à baptismo Ioannis, usq; in illū diem quo assumptus est à nobis, testem resurrectionis eius nobiscum esse. Et statuit duos, Ioseph qui uocatur Barsabas, qui & Iustus, & Matthiam, & precatus dixit: Tu domine cordiū omnium intellector, ostende ex his duobus, quem elegisti ad suscipiendum locū huius ministerij &

annũciationis à quo exceſſit Iudas, ambulare in locum ſuum. Et dederunt ſortem,& cecidit ſors ſuper Matthiã, & ſimilis deputatus eſt cũ undecim apoſtolis duodecimus. Tempore quo ſuppletus eſt dies Pentecoſtes,fuerunt omnes ſimul in uno. Et factus eſt ſubito de cœlo ſonus,quaſi ferretur flatus uehemens,& impleuit totam illam domũ in qua erãt ſedentes. Et uiſæ ſunt illis linguæ diuiſæ quaſi ignis,qui & inſedit ſuper unumquẽq; illorũ. Et impleti ſunt omnes ſpũ ſancto,& cœperunt loqui uarijs linguis, quomodo ſpiritus dabat illis pronũciare. Hieroſolymis aũt fuerunt habitatores Iudæi,homines ex omni natione quæ eſt ſub cœlo. Et cũ facta eſſet uox,collecta eſt turba & cõfuſa eſt,quoniã audiebat unuſquiſq; ſuo ſermone & ſuis linguis loquẽtes eos. Stupebant aũt & admirabãtur ad inuicem,dicentes,Nõne omes qui loquũtur,natione ſunt Galilæi? Et quõ agnoſcimus in illis ſermonẽ,in quo nati ſum⁹? Parthi & Medi, Elamitæ,& qui habitãt Meſopotamiã, Armeniam & Cappodociam,Pontum,Aſiam,Phrygiamq; & Pamphyliã,Aegyptũ & partes Libyæ, quæ eſt circa Cyrenem,& qui aduenerãt Rhomani,Iudæiq; & Proſelyti,Cretenſes & Arabes,audiebãt loquentes illos ſuis linguis magnalia dei.

EX CAPITE SECVNDO.

Dies Pentecoſtes.) Dies ſingularis eſt numeri. Itaq; cõpleretur legendũ eſt. Atq; ita ſanè recitat Auguſtinus libro aduerſus Felicẽ primo,cap.qnto, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν,quod ultimus ille dies quinquageſimus ſit dictus. Quãq; uulgo tẽpus hoc uniuerſum,quadrageſima & qnquageſima dicat̃.

Erant omes pariter.) ὁμοθυμαδὸν,id eſt, Vnanimiter.quod ita paulo ante uertit, Perſeuerantes unanimiter in oratione.

Aduenientis ſpiritus.) φερομένης πνοῆς,id eſt,Flatus qui fertur,quod proprium eſt uenti impetu citato euntis. Id quod ꝓpemodũ expreſſit Auguſtinus libro de origine animæ ad Renatũ primo:Factus eſt ſubito de cœlo ſonus,quaſi ferretur flatus uehemens. Item in epiſtola centeſima ſecunda ad Euodium. Rurſum ſermone de uerbis apoſtoli ſexto. Iterũ aduerſus Felicem libro primo, cap.quinto. Vehementis.) Magis eſt uiolenti,βιαίας.

Et apparuerunt illis.) καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς,id eſt, Viſæ ſunt illis,ſeu potius conſpectæ.

Tanq; ignis.) Ignis hocloco genitiui caſus eſt,non nominatiui,ὡσεὶ πυρός, id eſt, Velut ex igni. Nos uertimus igneæ, quo uitaremus amphibologiam.

In alijs linguis

Varijs linguis.) ἑτέραις,id eſt, Alijs linguis. Ita citat & Hieronymus in quæſtionibus ad Algaſiam,iuxta uetuſtos codices,ut conueniat cum illo euangelico, Linguis loquẽtur nouis. Nam quod aliud eſt, idem eſt nouum.

Ex omni natione quæ ſub.) ἀπὸ παντὸς ἔθνους τοῦ ὑπὸ τὸν οὐρανὸν,id eſt, Earũ quæ ſub cœlo ſunt. Siue eorum qui ſub cœlo ſunt,ut referatur ad homines. Lubens rogarim iſtos, qui non recipiunt hyperbolen in ſacris uoluminibus,an in hoc conuentu fuerint etiam Angli, aut Scoti.

Et mente confuſa eſt.) Mente non lego in Græcis codicibus. Tantũ eſt συνεχύθη,cõfuſa eſt,quod tñ ad ꝓturbationẽ uel admirationẽ ꝓtineat,non pudorẽ,quõ ſolet hic uertere.

Et mirabantur dicentes.) Addunt Græci, πρὸς ἀλλήλους,id eſt, Alius alij,ſiue inter ſeſe.

Et quomodo nos audiuimus.) ἀκούομεν, Audimus præſentis tẽporis,id quod à librarijs eſt deprauatũ. Linguam noſtram.) ἰδίᾳ διαλέκτῳ,id eſt,Propria lingua,ſiue ſermone, ut ſubaudiamus,loquentes eos. Græcis dialectus eſt linguæ proprietas aut ſpecies. uelut apud Græcos cum una ſit lingua,quinq; tamen ſunt dialecti,ut qui Græce calleat mox poſſit agnoſcere,Atticus ſit qui loquat̃ an Doricus, Ionicus an Lacedæmonius. Probabilius eſt autem apoſtolos ſua lingua fuiſſe locutos,& miraculo factum, ut nemo non intelligeret,perinde ac ſi ſuam quiſq; linguam audiſſet. Nec unq; legimus hoc miraculi accidiſſe aliãs niſi forte ſemel. Cæterũ illud ἦχος Latine commode reddi non poterat.

Et qui habitant.) καὶ κατοικοῦντες,id eſt,Habitantes. Alioqui ſi per uerbũ libuit tranſferre,dicẽdum erat, Qui habitamus,propter uerbum quod præceſſit,audimus.

Aduenæ προσήλυτοι ἐπιδημοῦντες.

Aduenæ Rhomani.) Non eſt προσήλυτοι,quo mox utitur,ſed ἐπιδημοῦντες, hoc eſt,ilic uerſantes. Cæterũ Hebræi Proſelytos Hebraice גרים uocabãt, qui diuerſæ factionis nati in ius Moſaicæ legis reciperentur. Hic ſentit Iudæos quidem religione, uerum Rhomæ agentes.

Iudæi

Iudæi quoque.) Ἰουδαῖοί τε καὶ προσήλυτοι, id est, Iudæique & Proselyti, ut sit gemina coniunctio.

Audiuimus eos.) Rursus ἀκούομεν, id est, Audimus, ut superius admonuimus.

Stupebant autē omnes & mirabantur.) καὶ διϊπόρουν. Id uerbū significat eos animo hæsitasse ac pplexos fuisse. Quo uerbo usus est de Herode, cum crederet Ioannem reuixisse διϊπόρει, quod illic uertit, hæsitabat. Cæterum aliquis mutauit hunc locū ex superiori, quē tamen puto corruptū, ἐξίσαντο δὲ καὶ ἐθαύμαζον, quod plus sit prius illud, q̄ hoc posterius.

Ad inuicē dicētes.) ἄλλος πρὸς ἄλλον λέγοντες, id est, Alius ad aliū dicētes, siue inter se dicentes. Musto pleni.) μεμεστωμένοι, id est, Impleti sunt.

Pleni sunt isti.) Isti, redundat.

Per pphetā Iohēl.) Testimoniū quod citat est apud eū pphetā cap. secundo. Ac mire declarat largitatē diuini muneris, quod solis Iudæis antea uidebat̄ deberi, iā in oēs orbis natiōes redūdātis. Cæterū Lucas nōnihil discrepat & ab Hebræis, & à Septuaginta, qbus hoc loco cū illis est ferè cōcordia. Nec est apud Hebræos, in dieb⁹ nouissimis, sed post hæc.

Et dicit dominus.) Lucas aut certe Petrus addit de suo, quod ea clausula pphetijs oīm bus soleat apponi. Deinde, De spū, iuxta Septuaginta dixit, cū Hebræis sit, spiritū meū. Porrò quod priori loco posuit iuuenes, deinde senes, cū & apud Hebræos & Septuaginta diuersus sit ordo, librariorū errore factum suspicor. Præterea quod Latinus interpres uertit, Et quidem super seruos meos, legisse uidetur καίτοι. Hieronymus uertit, Sed & sup seruos meos. Rursus post hæc uerba, In diebus illis effundam spiritū meū, Lucas addidit de suo, Et prophetabunt. Quod nec apud Hebræos est, nec apud Septuaginta. Si bona fi de recensentur apud Hieronymum ab his uersa. Verū ut hoc huc translatū est ex initio huius uaticiniī, ita ex hoc loco translata sunt in initiū illa uerba, In diebus. nisi forte lectori malumus hoc imputare. Ac mox, Dabo prodigia in cœlo sursum, & signa in terra deorsum. Sursum ac deorsum & signa, tria uerba de suo adiecit Lucas, quæ nec apud Hebræos sunt, nec apud Septuaginta. Deniq;

Lucas addit aliquid de suo

Dies domini magnus & horribilis.) Pro horribilis Lucas posuit ἐπιφανής, id est, manifestus, siue illustris, cum Hebræis sit horribilis. Vt intelligere liceat, id quod frequēter admonuimus, apostolos & euangelistas non fuisse anxios in reddendis uerbis prophetarū, sed ipsam sententiam bona fide reddidisse. Quanq̄ potest aliquoties fieri, ut lector eruditus nōnihil corrumpat, dū corrigere nititur ad æditionem Septuaginta. Cæterum quo lector ipse facilius hæc conferat, Hebræa sic uertit Hieronymus: Et erit post hæc effundam spiritum meū super omnem carnem, & prophetabunt filij uestri, & filiæ uestræ, senes uestri somnia somniabunt, & iuuenes uestri uisiones uidebunt. Sed & super seruos meos & ancillas meas, in diebus illis effundam spiritū meū, & dabo prodigia in cœlo: & in terra, sanguinem & ignem, & uapores fumi. Sol conuertetur in tenebras & luna in sanguinē antequā ueniat dies domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen dn̄i, saluus erit. Iuxta Septuaginta legimus ad hunc modum, καὶ ἔσαι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται, καὶ οἱ νεανίσκοι ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται. καὶ ἐπὶ τοὺς δούλους μου, καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου. καὶ προφητεύσουσι, καὶ δώσουσι τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. καὶ ἔσαι πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα κυρίου σωθήσεται, id est, Et erit post hæc effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filij uestri & filiæ uestræ, & senes uestri somnia somniabunt, & iuuenes uestri uisiones uidebunt. Et super seruos meos, &, super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo. Et dabo prodigia in cœlo, & super terram sanguinem, ignem & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequàm ueniat dies domini magnus & illustris. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit, Illud obiter admonendum, quod apud Hieronymum non refertur, Et prophetabunt, haberi tamen in hac æditione, quam nobis nuper dedit officina Asulani. Et quod illic redditum est Dabo Græci legunt, dabunt, cum Lucas habeat δώσω. An-

Iuxta Hebraicam ueritatē.

Iuxta Septuaginta.

notauit Hieronymus hoc uerbum אשפך, quod Septuaginta uerterunt ἐκχεῶ, id est, effũdam. Effundimus enim, non quod dispensamus ac parce damus, sed quod ampliter & effuse largiterq́.

Secundum quod.) καθότι, id est, Quatinus, siue propterea quod. & Ab ea, non abeo, ut mortem referat.

Ne commouear.) ἵνα μὴ σαλευθῶ. Quod est proprie loco moueri.

Liceat audenter dicere.) ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας, Cum liceat libere loqui. Est enim participium impersonale positum absolute, casu nominandi, quod alioqui fit in genitiuis apud Græcos. Sed interpres arbitratus est sermonem parum fore concinnum, nisi participium mutasset in uerbum. Præmollit enim hoc proœmio Petrus sermonem, qui durior erat futurus auribus Iudæorum, si nude dixisset, hoc nõ fuisse prædictum de Dauid, sed de Christo. Sic nimirum interpretatus est Chrysostomus, prædicans Petri modestiã, qui non aperte negarit hoc esse dictum de Dauid, sed de Christo, uerum præfatus multũ honorẽ, pphetæ Dauid, præmollierit sermonẽ, ne quid offenderentur orationis libertate.

Quoniam defunctus est.) Quod & defunctus est Græce, ὅτι καὶ ἐτελεύτησε.

Iureiurando &c.) Græca plus habent q̃ Latina, ὅτι ὤμοσεν αὐτῷ ὁ θεὸς, ἐκ καρποῦ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσαι τὸν χριστὸν, καθίσαι ἐπὶ τοῦ θρόνου, id est, Quod iureiurando iurasset sibi deus, ex fructu lumbi sui, quantum ad carnem, surrecturũ Christum, ut sederet in throno. tametsi uariãt hoc loco Græci codices. Et suspicor adiectum ab eruditulo quopiam, cui alioqui sermo uidebatur parum absolutus. Cæterũ in his uerbis iureiurando iurauit, non est apud Græcos ea uocum affinitas, ὄρκῳ ὤμοσεν. Ad hæc, De fructu lumbi eius sedere, supplendum erat, aliquem.

Prouidẽs.) προϊδὼν, id est, Præuidẽs. Quãq́ in nõnullis erat προειδὼς, ideſt, præscius.

Neq́ derelictus est in infer.) ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, id est, Quoniam non est derelicta anima eius.

Certissime sciat.) ἀσφαλῶς οὖν, id est, Certe igitur.

His autem auditis.) ἀκούσαντες δὲ, id est, Cum audissent autem. Laudo tamen interpretem qui feliciter recessit à uerbis, cum nulla tamen necessitas compelleret.

Pœnitentiam agite.) μετανοήσατε, id est, Pœniteat uos, siue resipiscite.

Vobis enim est promissio.) Addendum erat facta, siue ad uos.

Alijs etiam.) ἑτέροις τε, id est, Alijsq́.

Qui ergo receperunt.) οἱ μὲν οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι, id est, Qui libẽter receperũt.

In die illo.) τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, id est, Diei illi, nisi subaudias præpositionem ἐν.

Præpositio subaudita.

Fractione panis.) καὶ τῇ κλάσει, id est, Et in fractione panis. ut sint quatuor, doctrina, cõmunio, fractio panis, & precationes. Ita quidem constanter habent Græci codices Fortasse cõmunicationem uocat, cõmunionem facultatum. Illud animaduertendum, quod primo loco posuit doctrinam, sed euangelicam, proximo mutuam charitatem, quæ faciebat inter eos omnia communia, tertio symbolum illud sacrum Christianæ conspirationis, quarto precationes.

In Hierusalem.) Hæc duo uerba non reperio in Græco codice.

Et metus erat magnus in uniuersis.) At ne hæc quidem asscripta reperi.

Omnes etiam.) πάντες δὲ, id est, Omnes autẽ. Opinor interpretem legisse πάντες τε.

Erant pariter.) ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, Quod antea uertit, In eodem loco.

Possessiones &.) Græce est, Et possessiones & facultates, geminata coniunctione.

Circa domos.) κατ' οἶκον, id est, Per singulas domos, siue domesticatim. Quemadmodum κατὰ πόλιν, & καθ' ἡμέραν, id est, Oppidatim & cotidie.

Sumebant cibum.) μετελάμβανον, Quod est ab alio sumere, & participem esse. Nos uertimus, Inuicem sumebant. Ac rursum,

Apud omnẽ plebẽ.) Omnẽ, pro totã dixit, & plebem pro populũ, ὅλον τὸν λαόν.

Dominus autem augebat.) Græca sic habent, ὁ δὲ κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ, id est, Dominus apponebat eos, qui salui fiebãt cotidie ecclesiæ. Suspicor interpretem scripsisse, addebat, idq́ scribam deprauasse, in augebat.

Addebat in augebat.

In idipsum.) Id Latini referre uidentur ad superiora, contra Græci referunt ad ea quæ

sequuntur

sequuntur, ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ πέτρος, id est, Simul autem Petrus. ut ἐπὶ τὸ αὐτὸ, non solum pertineat ad locum, uerum etiam ad tempus.

EX CAPITE TERTIO.

AD portam.) πρὸς τὴν θύραν, id est, Ad ianuam.

Incipientes introire.) μέλλοντας εἰσιέναι, id est, Ingressuros.

Rogabat ut eleemosynam acciperet.) Græce tãtum est, Rogabat eleemosynam, ἠρώτα ἐλεημοσύνην. In nõnullis tamen additur λαβεῖν, ut cum nostris consentiant.

Intuens.) ἀτενίσας, id est, Defixis in eum oculis.

Respice in nos.) βλέψον εἰς ἡμᾶς, id est, Aspice in nos, siue Aspice nos.

Et apprehẽsa manu.) καὶ πιάσας αὐτοῦ τὴν δεξιᾶς χεῖρος. Pro πιάσας, in nõnullis erat κρατήσας, hoc est, Apprehensa manu illius dextra.

Consolidatæ sunt bases.) βάσεις Græcam uocem reliquit interpres. Vertere poterat, gressus, siue pedes. Aut quoniam sequitur σφυδρά uox penè idem pollens plantæ ac tali, ut basis sit infima pedis pars.

Ambulans & exiliens.) καὶ ἁλλόμενος, id est, Saliens, ut significaret nõ solum incessum more uulgari, uerum etiam alacrem & gestientem. Ac paulo ante uerbum erat compositum, καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, id est, Et exiliens stetit.

Ad eleemosynam sedebat.) ὁ πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην καθήμενος, id est, Ille ad eleemosynam sedens, siue qui sederat.

Et ecstasi.) καὶ ἐκστάσεως. Quod aliâs uertit stuporem. Verum quia sic reddidit θάμβος, deerat quo redderet ecstasin. Poterat θάμβος uertere admiratione. Sic enim usurpatur apud Homerũ, θάμβος μ' ἔχει εἰσορόωντα. Deduci putant, à uerbo θάπω, quod est admiror.

Cum uiderent autem &.) Græca diuersa sunt, κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθέντος χωλοῦ τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαός, id est, Cum teneret autem is qui sanatus fuerat claudus Petrum & Ioannem, concurrit ad eos omnis populus.

In porticum.) ἐπὶ τῇ στοᾷ, id est, In porticu.

Videns autem.) ἰδὼν participium præteriti temporis, uerti poterat, Id cum uidisset Petrus, siue Eo uiso Petrus.

Nostra uirtute aut potestate.) ἰδίᾳ δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ, id est, Proprijs uiribus, aut religione, siue pietate. Apparet interpretem legisse ἐξουσίᾳ, pro εὐσεβείᾳ. Atq; ea sanè lectio mihi magis probatur.

Deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob.) Græci tantum semel ponũt deus, Deus Abraham, & Isaac, & Iacob.

Et in fide nominis eius.) καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Sermo Græcus multum habet ἀμφιβολογίας, quod incertum sit quid referat αὐτοῦ, & quis sit nominatiuus uerbi ἐστερέωσε, & ὄνομα rectus sit casus an accusatiuus. Mihi uidetur hoc sensisse Petrus, Deus patrum nostrorum confirmauit suum nomen, per fiduciam de nomine Iesu, quam hic habuit, quem uidetis ac nostis. Quod si hæc duo uerba amputarentur ὄνομα αὐτοῦ, tum sensus esset, Deus consolidauit hunc quem cõspicitis ac nostis fuisse claudum, ob fiduciam quam habuit uel ipse, uel Petrus in nomine Iesu. Quod si ὄνομα sit rectus casus, hic sensus erit, Nomen Christi confirmauit hunc quem uidetis ac nostis, per fiduciam nominis ipsius. *Sermo ambiguus.*

Et fides quæ per eum est.) Rursus incertum, an αὐτοῦ referat Christum, an nomen, per illum, an per illud.

Iudicante illo.) κρίναντος, præteriti tẽporis est, Cũ iudicasset, siue cũ statuisset ille absoluere. Virum homicidã.) Graphice sanè maiestatem illam Apostolicam expressit, quam illi fuisse in dicendo, uel una eius testatur epistola. Retulit inter se contraria non minus grauiter, quàm festiuiter. Homicida eripit uitam, huic Iudæi donarũt uitam, & autorem uitæ traxerunt in mortem. *Facundia Petri*

Hũc quem uos uidistis.) τοῦτον ὃν θεωρεῖτε, id est, Quẽ uidetis, uerbũ præsentis tẽporis.

Dedit integram.) ἔδωκεν αὐτῷ, id est, Dedit illi.

Integrã sanitatẽ istam.) ὁλοκληρίαν ταύτην, id est, Integritatẽ hãc. cui opponit debilitas.

Deus

Deus aũt qui.) Non eſt qui Græce, ſed quæ, ὃ. Deus ea quæ prius nũciarat fore, idq; per omnium prophetarum ora, ſic impleuit ut prædixerat.

Pœnitemini pro reſipiſcite

Pœnitemini igitur. μετανοήσατε. Demiror cur hic ſuo more non dixerit, Pœnitentiam agite. uerti poterat, Reſipiſcite, ſiue pœniteat uos, uitæ prioris, aut aliud ſimile.

Obſcurus locus.

Vt cum uenerint tempora.) Apparet hoc anapodoton eſſe, nec enim explet quod cœpit. Aut igitur aliquid ſubaudiatur oportet, ut ſalui ſitis, cũ uenerint tẽpora refrigerij &c. Aut ὅπως ἂν poſitum eſt pro utcunq;. & ἂν accipiendum eſt ut ſit coniunctio expletiua, utcunq; ueniant tempora refrigerij. Nam interpres legiſſe uidetur, ὅπως ὅτε. Alioqui uertendũ erat, Vt ſi uenerint tẽpora refrigerij. Cæterũ illud A facie domini, referendũ eſt ad dictionẽ refrigerij. ut intelligas aſpectũ eũ fore formidabilẽ malis, pijs tamen fore refrigeriũ. Hoc admonendum duxi, quod uideam recentiores interpretes ſecus interpretari.

Qui prædicatus eſt uobis.) Opinor errore ſcribarum accidiſſe, quod pro prædicatus in quibuſdam Latinis habebatur prædicaturus. In nonnullis Græcorum exemplaribus προκεκηρυγμένον ſcriptum erat προκεχρισμένον, id eſt, præparatũ. Nam hoc uerbo ſemel atq; iterũ uſus eſt circa cap. xxij. Nec tamen eſt ſimpliciter prædicatus, ſed ante prædicat⁹.

Per os ſanctorum.) Græci codices hic repetunt omniũ, πάντων: quemadmodũ & apud nos additur in ijs, quæ præcedunt ac ſequuntur.

Moyſes quidem dixit.) μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, id eſt, Nam Moyſes quidem ad patres dixit. Exponit enim quare dixerit προκεκηρυγμένον

Prophetam uobis ſuſcitabit deus.) Teſtimonium quod adducit extat Deuteronomij capite decimooctauo. Petrus ſententiam reddidit, non uerba.

Diſtinctio apud nos uitioſa.

Tanq; meipſum.) Diuidenda eſt hæc dictio, ut me referatur ad ſuſcitabit, ipſum ad audietis. Id enim indicat ſermo Græcus προφήτην ἀναστήσει ὡς ἐμέ, αὐτοῦ ἀκούσεσθε, id eſt, Prophetam excitabit deus mei ſimilem, uos illum audietis. Porrò tanquàm meipſum, paulo poſt dicit Similem tui, ὡσαύτως σε.

Et omnes prophetæ à Samuël & deinceps.) Græci addunt coniunctionem δὲ, quæ ſermonem reddit inabſolutum. ea apud Latinos omittitur. Verum quoniã uidemus in oratione Petri, ſeu potius in ſermone Lucæ frequenter huiuſmodi incidere, haud ſcio an aliquis offenſus eam ſuſtulerit. Proinde cui uidebit addenda, is ſubaudiat oporteat aliquid, ut ſit ſenſus, non ſolum Moyſes, ſed & omnes prophetæ huiuſmodi quiddã polliciti ſunt quotquot &c. Nec eſt ſimpliciter, Et omnes prophetæ, ſed ἀλλὰ πάντες δέ, id eſt, Sed & omnes, ut pertineat ad Moyſen qui præceſſit.

Familia

Omnes familiæ terræ.) Pro familijs Græce eſt πατριαί, quod aliàs uertit, paternitates, Ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur. Aliàs familiæ, De domo & familia Dauid. In nonnullis exemplaribus habebatur φύλαι, id eſt, tribus.

Vobis primum deus ſuſcitans.) ἀναστήσας, præteriti temporis, excitatum ſiue productũ. Nam ſuſcitari dicit exoriri, nõ reſurgere à mortuis. Reſpexit Petrus ad uerba Moyſi, Suſcitauit uobis deus prophetam.

A nequitijs ſuis.) ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, id eſt, A malicijs ueſtris. tametſi recte mutauit interpres ſermonis formam, ut peregrinam Latinis auribus. Etiamſi Græca non carent amphibologia. Poteſt enim & hic ſenſus accipi, In hoc quod unumquenq; ueſtrum auertat à uitijs ſuis. Benedictionem enim uocat fauorem ac beneficium dei. Id ſitũ erat in hoc, quod auocauit nos à peccatis ad innocentiam.

EX CAPITE QVARTO.

ET magiſtratus templi.) ἀλλὸ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, id eſt, Princeps ſiue dux tẽpli. Nam magiſtratus hic ſingularis eſt numeri, & hominem quẽpiam ſignificat, cui commiſſa fuerit tutela templi.

Virorum quinque milia.) Fermè quinque milia, ὡσεὶ χιλιάδες πέντε, quod ante uertit circiter.

Et Caiphas.) καὶ καϊάφας, id eſt, Et Caiaphan, quatuor ſyllabis, & Hebræa deſinentia ſicut & Annan.

Et ſeniores Iſraël audite.) Audite, non additur apud Græcos, uerum id aliquis adiecit de ſuo.

In bene

In benefacto hominis infirmi,in quo iſte ſanus factus eſt.) Primum quis unq̃ dixit benefactū illius,qui beneficio ſit adiutus? Deinde quid eſt hoc,In quo iſte ſanus factus eſt? Niſi forte Petrus hoc interrogat,& ipſe ſibi mox reſpondet. Sanè Græca ſic habēt, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωται. γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν, καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου. Quæ quidem ſic fuerant reddenda: Si nos examinamur hodie,de hoc quod benefecerimus homini infirmo, ſiue quod benefactum ſit homini infirmo,in quo,ſiue per quē,aut quid hic ſaluus factus ſit, notū ſit omnibus uobis,& toti populo Iſraël,quod in nomine Ieſu Nazareni &c. hoc eſt,Si hac de re quæſtio eſt,& ſi hoc à nobis cupitis cognoſcere, cuius uirtute,& cuius nomine hic claudus reſtitutus ſit ſanitati,ſcitote id eſſe factum nec arte magica, neq; noſtris uiribus,ſed in nomine domini Ieſu. *Obſcurus ſermo.*

Qui reprobatus eſt.) ἐξουθενηθείς,id eſt,Qui contemptus fuit, ſiue pro nihilo habitus.

Datum hominibus.) τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις,id eſt,Quod datum ſit inter homines, hoc eſt,quod contigerit audiri inter homines. Ieſus enim hominis eſt nomen. Inter homines addit,ob Moyſen,cui fidebant Iudæi.

Petri conſtantiam.) πέτρου παῤῥησίαν,id eſt,Petri in dicendo audaciam ſiue libertatē.

Et cognoſcebant eos.) Et Latinius & aptius ad Græca exprimenda uertiſſet, Et agnouerunt, καὶ ἐπεγίνωσκον.

Hominem quoq;.) Græce eſt τὸν δὲ ἄνθρωπον,id eſt,Hominem autem. Interpres legiſſe uidetur, τόν τε ἄνθρωπον.

Quoniam quidem notum ſignum factum eſt.) Dilucidius fuerat, ſi uertiſſet ad hunc modum, Etenim manifeſtarium ſignum factum eſſe per illos. palàm eſt omnibus habitātibus Hieroſolymis,nec poſſumus negare. γνωστὸν enim refertur ad ſignum,& φανερὸν ad ὅτι,& ea quæ huic adhærent.

Ne amplius diuulgetur in populum.) διανεμηθῇ. Maluiſſem ſerpat, & ſic uertit alicubi, Vt cancer ſerpit.

Commínemur eis.) ἀπειλῇ ἀπειλησώμεθα,id eſt,Minando minemur illis. Idq; Hebræorum more, quo uehementem & acrem ſignificant interminationem. *Hebræum idioma.*

Et uocantes eos denunciauerunt.) Quomodo denunciamus præſenti? Proinde παρήγγειλαν,maluiſſem præceperunt. Siquidem παραγέλματα præcepta dici conſtat.

Ne loquerentur.) μὴ φθέγγεσθαι,quod plus eſt,quàm Ne loquerētur. quaſi dicas,ne hiſcerent,aut ullam uocem ederent de Ieſu.

In nomine hoc.) Hic ſermo nobis frequenter obuius eſt in ſacris libris. & aliquoties in præpoſitio non inepte uertitur in per,aliquoties melius omittitur. Hic quoniam neutrū ſatis quadrare uiſum eſt,reliquimus id quod erat,petentes à lectore, ut hic nobis det eam ueniam,quam in alijs pauculis excepimus. Sub nomine non placet quibuſdam, quod fictionem ſonare uideatur, quod tamen non eſt illi perpetuum.

Si iuſtum eſt hominibus.) εἰ δίκαιον,id eſt,An Iuſtū ſit,ſiue,iuſtum ne ſit. Ac mox,

At illi cōminantes.) προσαπειλησάμενοι,id eſt,Additis minis. Prius enim tantum præceperant. Qua uia cum parum profeciſſent,addidere minas,ni parerent.

Clarificabant id quod factum fuerat.) ἐδόξαζον τὸν θεὸν ἐπὶ τῷ γεγονότι, id eſt,Glorificabant deum ſuper eo quod factum fuerat.

Quanta.) ὅσα,id eſt,Quæcunq;,alioqui dixiſſet πόσα.

Domine qui feciſti.) Apud Græcos pluſculum eſt, δέσποτα σὺ ὁ θεὸς,id eſt,Domine tu es deus,ſiue tu es ille deus. Niſi eā ſubaudieris uerbū ſubſtātiuū,ſermo nō erit abſolutus.

Tu qui feciſti.) σὺ ὁ θεὸς,ὁ ποιήσας,id eſt,Tu es deus, qui feciſti.

Qui ſpiritu.) Hoc quoq; loco Græca nōnihil diſcrepant. Sic enim habent,ὁ διὰ στόματος τοῦ πατρὸς ἡμῶν Δαβὶδ παιδός σου,id eſt,Qui per os Dauid pueri tui.

Quare fremuerūt gentes.) Hos duos uerſus ad uerbū reddidit iuxta æditionē ſeptua. Cæterū illud συνήχθησαν,nō eſt ſimpliciter cōuenire,ſed in concionē aut conciliū cōgregari,ac ueluti cōſpirare,quod Hebraica quoq; uox indicat רָגְשׁוּ. Item illud fremuerunt, ἐφρύαξαν Hebræis eſt רָגְשׁוּ, quod ſignificat cum tumultu fremituq; conglobati ſunt.

Vere in ciuitate iſta.) In ciuitate iſta, non reperio in Græco codice, & additum uidetur ab

detur ab interprete quopiam.

Christus an recte dicatur seruus.

Aduersus puerum tuum Iesum.) Stomachatur hoc loco Valla, quod Iesu filio dei, seruī cognomen tribuerit interpres. Quanq̄ & puer apud Latinos filium significat, sed infrequenter. Seruum frequentius, frequentissime ætatis primæ hominem. At Christus cum salutem adferret, puer non erat. Siquidem morte sua nos seruauit de qua loquitur hic Et fortasse seruī appellatio in hunc non conuenit, etiamsi obediuit & subditus fuit patri iuxta assumptum hominem, sed ut filius, non ut seruus. Proinde uertendum erat hic παῖδα filiū, non puerum. Licet non sim nescius id quod est apud Paulum, Formam serui accipiens, à quibusdam referri ad naturam humanam assumptam, ut uere fuerit seruus. At mihi magis probatur ut dicatur inanitus, non quod esset homo, sed quod ut seruus, & seruus flagitiosus flagris afficeretur, & cruce. Nam quod paulo ante Dauid puerum, hoc est, famulū dei uocat, recte facit. Si nusq̄ interpres παῖδα uertisset filiū, uideri poterat in hac opinione fuisse, non licere secus uertere. Nunc cum aliās sæpenumero sic transtulerit, atq; adeo paulo post, mirum cur hoc loco uariarit. Certe Ambrosius locum hunc adducēs libro de uocatione gentium ij. cap. v. Filium legit non puerum, ne quis mihi moueat atrocem tragœdiam. Et Chrysostomus enarrans hunc locum ex epistola ad Hebræos: Sedes tua d. negat filium appellari seruum, cum angelos dixerit ministros. Neq; tamen me fugit Hieronymum multis locis contendere, in Christum competere seruī uocabulum. At interim nō uideo, cur aut ille laboret in hoc, ut Christus alicubi dicatur seruus, aut aliī tantopere abhorreant à serui uocabulo, Iesu, ut homini tribuendo. Etenim si seruus est, qui bona fide obedit iussis domini, Christus ut homo, cur non dicatur seruus? Sin seruus est, qui malo coactus, suum officium facit, non competit in Christum serui cognomen. Hic cum recensuerim in prima æditione sententiam Vallæ, tamen locus hic fuit acriter à duobus impetitus, quorum alteri respondi ædito in hoc ipsum libello. Alter non cōtentus impegisse imperitiam sacrarū scripturarū, sugillat me, quasi cū Apollinari sentiam, qui detraham aliquid humanæ naturæ. Nam id auguror illū sentire. Iam atrociorē etiam suspicionē colligit ex his uerbis meis: Etiamsi obediuit & subditus fuit patri, sed ut filius nō ut seruus, quasi cū Arrio sentiam filiū non esse æqualem patri. Quid impudentius hac calumnia? Qui fatetur Christū subditū patri, nónne fatetur hominē? Porrò filius dei dicitur, iuxta naturam utrāq̄. Nec alio sensu negant filiū dei seruum, nisi quo Christus negat suos discipulos uocandos seruos, sed potius amicos. Si serui appellatio recte adimit apostolis, hæresis est eam in Christo nō admittere? Et nō pudet homines, qui sibi uidēt absolute docti huiusmodi nænias literis prodere, atq; ex uanissimis somnijs impingere geminā hæresim? Atq; huiusmodi periculosos errores pollicet se q̄plurimos indicaturū. Si hæc lues habet literas theologicas, multo præstat aut in poëticis philosophicisq; literis cōsenescere, aut fiscellam hibisco texere. Postremo nō agitur hic an serui cognomen tribui possit Christo, sed an tribui soleat in sacris literis.

Herodes & Pontius Pilatus.) Ἡρῴδης τε καὶ πόντιος. Græcis gemina est coniunctio, & Herodes & Pontius, aut, Herodes simul & Pontius. Delectatus uidet hac cōgeminatiōe Paulus quoq;. Et omnino ambobus nōnihil est affinitatis in ratione sermonis.

Et populis Israël) Nōnulli codices habebāt, Καὶ λαοὺς & populus. magis, pbat ἢ λαοῖς. Interpretans enim psalmū, gentes refert ad cohortes Herodis ac Pilati, populos ad Iudæos.

Facere quæ manus tua.) Vertit Græcā figurā interpres, quā uitasset si dixisset, ut faceret.

Decreuerat fieri.) προώρισε γενέσθαι, id est, Præstituerat ut fierent, siue præfinierat futura.

In eo quod manū tuā extendas.) ἐν τῷ τὴν χεῖρά σου ἐκτείνειν σε, id est, In extendendo manum tuam. Sentit enim ita futurum, ut libere & intrepide loquātur uerbum dei apud populum, si ille porrigat manum, & adiuuet loquentes, addita uirtute signorum.

Ad sanitates.) εἰς ἴασιν, id est, Ad sanationem.

Filij tui Iesu.) παιδός. Eadem uox est Græca, quam modo uertit, pueri, haud scio quo consilio uarietatem hanc affectans.

Cum fiducia.) μετὰ παῤῥησίας, id est, Audacter ac libere.

Multitudinis aūt credentiū.) τῶν πιστευσάντων, id est, Eorū q̄ crediderāt. Augustinus adducēs hūc locū in epistola viij. ad Lætū, addit duo uerba: Dictū est, inq̄t, Erat illis in deum cor

cor unum & anima una.licet ſtilus huius epiſtolæ,magis ſapit Paulinum,& Auguſtinū.

Ante pedes.) παρὰ τοὺς πόδας, id eſt,Iuxta pedes.

Ioſeph.) Ἰωσῆς, id eſt,Ioſes. *Ioſes.*

Quod eſt filius conſolationis.) Barnabas. Eſt enim uox Hebraica. בַּר filius eſt, נחם præter alia recreari ſignificat & refrigerari ac conſolari. Etiamſi Hieronymus uarie interpretatur,Filius prophetæ,filius uenientis,ſiue filius conſolationis. Quod extremū ſignifi cat plurimis placuiſſe. Eſt qui putet hanc uocem in Paulo deprauatam,ac pro Barnaba legendum Barnahum,ac uocem eſſe Syram non Hebraicam. Quod ut ego in tanto co dicum conſenſu diuinare non audeo,ita non eſt animus acriter refellere. Hoc autem ho noris habere uoluit illius pietati,qui ſyncere obtulerit ſua,quo deteſtabilius redderet exē plum diuerſum,quod ſequitur. In nonnullis Græcorum codicibus additum erat μεθερμηνευόμενον, id eſt,Quod eſt interpretatum,ſiue, ſi quis interpretetur.

EX CAPITE QVINTO.

Vendidit agrum.) ἐπώλησε κτῆμα, id eſt, Vēdidit poſſeſſionem,hoc eſt,do mum aut prædium.

Et fraudauit de precio.) ἐνοσφίσατο,hoc eſt,Sepoſuit & auulſit,quod ta men recte uertit interpres.

Adferens partem quandam) ἐνέγκας μέρός τι, id eſt,Allatam partem aliquam.

Cur tentauit.) διὰ τί ἐπλήρωσεν, id eſt, Impleuit. Ita legit Auguſtinus in libello de tē pore Barbarico,cap.tertio. Opinor interpretem legiſſe, ἐπείρασεν.

Mentiri te.) Rurſum uertit Græcam figuram, Vt mentireris.

Et ſpiritu ſancto.) Græce eſt,ſpiritum ſanctum, ψεύσασθαί σε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Siue quod ita loquantur Græci,mentior te,ſicut euāgelizo te,& benefacio te,ſiue quod ſenſus ſit,eum mentiri ſpiritum ſanctum,qui ficte ſimulet & imitetur,quod cæteri inſtinctu ſpi rituſſancti faciebant. Nam mentitur non ſolum qui falſum dicit,uerum qui ſimulat,ut,Fa ciem mentita Creuſæ. Et,æs mentitur aurum. Auguſtinus in libello quem modo citaui, legit Mentiri apud ſpiritum ſanctum,quaſi Græce fuerit, πρὸς τὸ πνεῦμα. *Mentiri ſpi ritum.*

Manens tibi manebat.) Rurſum Hebræorum more congeminatione uocis,expreſſit epitaſin μένον ἔμενεν,hoc eſt, Vere ac prorſus manebat,nemine ullo pacto cogente. Ac cuſat autem eum Petrus duobus gradibus. Primum manebat,cum nemo cogeret uende re. Deinde ſi uendere libuit,nemo cogebat adducere precium.

Et uenundatum erat in tua poteſtate.) καὶ πραθέν. Interpres diuerſas apud Græcos di ctiones per eandem Latinam reddidit. Illis eſt κτῆμα poſſeſſionem, & χωρίον præ dium aut uillam,hic utrunq; uertit agrum:& tamen oblitus ſui ſubiecit,uenundatum,re ſpondens ad Græcam uocem,oblitus Latinæ,cum dicere debuerit,uenundatus. *Dormitans interpres.*

Horarum trium ſpacium.) διάστημα, id eſt, Interuallum.

Dixit autem ei Petrus.) ἀπεκρίθη, id eſt, Reſpondit,cum nihil ſit interrogatum.

Conuenit uobis.) τί συνεφωνήθη, id eſt,Quid conſpiratum eſt à uobis,& in hoc con ſentitis,ut tentetis ſpiritum domini.

Ad uirum ſuum.) πρὸς τὸν ἄνδρα. Cur non potius, Iuxta uirum?

Magis autem augebatur credentium in domino.) Græce paulo diuerſius eſt, μᾶλλον δὲ προσετίθοντο πιστεύοντες τῷ κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν,hoc eſt, ut uerbum uerbo reddam: Magis autem apponebantur credentes domino,multitudines uirorūq; & mulierum. Cæterum illud, Ita ut in plateas eijcerent,aliquanto durius cohæret cū his quæ præcedunt,niſi ſubaudias unà cum turba famam item Apoſtolorum creuiſſe. Vti nam hæc attente legant iſti,qui toti addicti commodis huius mundi, Chriſti paupertatē & humilitatem uel contemnunt,uel irrident etiam. Quod regnum,quas opes,quam po teſtatem cum hac Apoſtolorum gloria conferant? Omnia ſunt in Chriſto multo ſplendi diora,quàm hic mundus præbere poſſit. Cæterum alio modo. Nec ea communicat,niſi qui contemptis cæteris,huic regno toto pectore ſeſe addixerit. Ipſe ſpectaui primum Bo noniæ,deinde Romæ,Iulium Pontificem Romanum,eius nominis ſecundum, ſplendi diſſimos agētem triumphos,ac prorſus tales,ut cum Pompeianis,aut Cæſareanis trium *Maieſtas apoſtolica uera.*

phis conferri possent. Verum quid illi ad hanc Petri maiestatem? Non armis, non copijs, non machinis, non auro, sed sola fide totum orbem in sui miraculum conuertentis? Atq; eadem magnificentia & hodie sequeretur Apostolorum successores, si æque pares essent spiritu.

Eijcerent infirmos.) ἐκφέρειν, id est, Educerent, siue exportarent. Inhumanũ enim eijcere. Nec est Græce ἐκβάλλειν, ut coactus fuerit ita uertere.

Et grabatis.) καὶ κραββάτων. Græca uox est, recepta tamen apud Latinos, mutatis duabus literulis.

Quenquam illorum.) Latinius, aliquem.

Et liberarentur ab infirmitatibus suis.) Non est in Græcis exemplaribus, sed adiectum apparet à quopiam, qui uoluerit interpretari. Græcæ lectioni suffragãtur uetustissimi codices sancti Donatiani.

Et omnes seniores,) πᾶν γερουσίαν, id est, Ordinem seniorum.

Et aperto carcere.) Non est carcere apud Græcos, sed tantum ἀνοίξαντες δέ, id est, Cæterum cum aperuissemus. Nam ianuarum modo meminerat.

Ambigebant de illis.) διϊκπόρουν. Plus quiddam dixit, perplexum esse, & ancipitis animi, consilijq; inopem.

Præcipiendo præcepimus.) τῷ παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν, id est, An nõ præcepto præcepimus, hoc est, acriter præcepimus, ut ante dixit, Minis comminemur.

παθαρχῶν. Obedire oportet deo.) πειθαρχῶν. Quod est proprie parêre principi aut magistratui, dictione composita, à πείθειν obedire, & ἄρχων princeps. Ac paulo post, τοῖς πειθαρχοῦσιν ἑαυτῷ, id est, Obedientibus sibi.

Quem uos interemistis.) διεχειρίσασθε. Quod est manibus uiolentis occidere. Hinc enim dicta uox Græca.

Principem & saluatorem.) ἀρχηγόν, Ducem & autorem. Quanquam non reprehendo quod uertit interpres.

Et nos sumus testes.) Græci addunt genitiuum αὐτου, id est, Eius, quem Latinius poterat uertere in datiuum, ei. Nec est simpliciter, Et spiritussanctus, sed, καὶ τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, id est, Quin & spiritussanctus, ut sit ueluti correctio superioris dicti. Quasi diceret non tam nos testes sumus illi, quàm ipse spiritussanctus, cuius uirtute hæc fiunt.

Et cogitabant interficere illos.) ἐβουλεύοντο, id est, Consultabant ut interficerent. Interpres ἐβούλοντο legit, aut certe somniauit.

Homines fieri.) Græce est Apostolos, non homines. Nec est fieri, sed facere, ποιῆσαι, hoc est, emittere foras.

Theodas. Extitit Theodas.) Eleganter uertit, extitit, ἀνέστη, id est, Surrexit, siue exortus est. Græci codices habent Θευδᾶς, id est, Theudas, non Theodas. Hos Chrysostomus putat ob id sublatos è medio, quod uetuerint censum dari Cæsari, fuisseq; Pharisæos.

Cui cõsensit.) προσεκολλήθη. Quod alias uertit, adhæsit, rectius & hic ita uersurus. Nõ solum enim consenserunt, sed & conspirarunt cum illo, & eadem docebant.

Professio descriptio census. In diebus professionis.) ἀπογραφῆς. Quam in Euangelio uertit descriptionem.

Auertit populum.) Græci addunt ἱκανὸν, id est, Multum.

Consilium hoc opus.) ἡ βουλὴ, ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, id est, Consilium aut opus hoc.

Ne forte.) μήποτε, id est, Ne quando.

Et deo repugnare uideamini.) καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε, Et cum deo pugnantes reperiamini. Græcis est dictio composita, deriuatáque à uerbo θεομαχεῖν. Cæterum recte uertit interpres.

Consenserunt autem illi.) ἐπείσθησαν, id est, Paruerunt siue obtemperarunt.

Ne omnino loquerentur.) Omnino, non inuenio in Græcis codicibus, tantum est, μὴ λαλεῖν, id est, Ne loquerentur.

Et circa domos.) κατ' οἶκον, id est, Per singulas domos, siue domesticatim.

Docentes.) ἐπαύοντο διδάσκοντες. Vertendum erat, Cessabant docere & euangelizare, participio commutato in infinitum.

Ex capite

EX CAPITE SEXTO.

Rescente numero discipulorum.) πληθυόντων τῶν μαθητῶν, id est, Cū plures fierent discipuli. Quanquam periphrasin interpretis probo.

Murmur Græcorum.) Non est ἑλλήνων, sed ἑλληνιστῶν Hellinistarum, ut factionem etiām sonet, non tantum nationem.

Aduocati autem duodecim.) Obscure explicuit. Potest enim accipi ut fuerint aduocati duodecim discipuli. Iam in, Instantes erimus, quid opus erat paraphrasi? Rursum in, Multa etiam turba, π est, id est, Quę: nec aliud est ad quod respondeat etiam.

Non est æquum.) οὐκ ἀρεστόν, id est, Non est placitum, siue Nō est gratum, aut Nō est eiusmodi ut nobis placere debeat.

Boni testimonij.) μαρτυρουμένους, Quasi dicas, testimoniatos. Hoc est spectatæ probatæq; integritatis, de quibus alij bene testentur. Alioqui boni testimonij dici uidetur, qui bona fide ferat testimonium.

Super hoc opus.) ἐπὶ τῇ χρείᾳ ταύτῃ, id est, In hoc usu, siue, Super hanc necessitatem, id quod magis blanditur Vallæ, mihi non item.

Et Nicolaum aduenam.) Rectius dixisset proselytum, annotante Valla, ut intelligamus ad legem Mosaicam receptum.

Spiritui qui loquebatur.) ᾧ ἐλάλει. Quod sic accipi potest, ut sit sensus, Non poterant resistere spiritui quo loquebatur. Quanquam & altera lectio probe habet, ut ᾧ positum sit pro ὅ, propter datiuum præcedentem πνεύματι. *Duplex sensus.*

Non cessat loqui uerba.) ῥήματα βλάσφημα, id est, Verba blasphema siue maledica. Quanquam opinor blasphema additum. Quorsum enim opus cum sequatur aduersus locum sanctum? Certe Chrysostomus hunc enarrans locum, nullam facit mentionē blasphemorum. Nec additur usquam in Latinis codicibus.

Et mutabit traditiones.) τὰ ἔθη, id est, Consuetudines aut instituta.

Si hæc ita se habent.) εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει; id est, Num hæc ita se habent?

Qui ait.) Obsecro quæ tandem est hæc supinitas in uertēdo? Quomodo cohæret cū proximo sermone qui ait? Præcessit enim: Dixit autem princeps sacerdotum, si hæc ita se haberent. Atqui Græce est ὁ δὲ ἔφη, id est, At ille ait.

EX CAPITE SEPTIMO.

Priusquam habitaret in Charran.) Videbatur nonnihil discrepare Stephani narratio, cum historia Geneseos cap. xij. quod illic facta mentione Tharæ patris Abraham, post refertur cum illo collocutus deus. Neq; satis conuenit de numero annorum. Verum hac de re nodum explicuerunt Hieronymus in quæstiōibus Hebraicis, & Augustinus libro de ciuitate dei xvj. cap. xv. Rursum in quæstionibus super Genesim libro primo. *Narratio uidetur dissonare.*

Nec passum pedis.) οὐδὲ βῆμα ποδός, id est, Ne uestigium quidem pedis. Nam passus aliquot pedes complectitur, nec potest unius pedis esse passus. Tolerabilius igitur est quod legit Augustinus in quæstionibus super Genesim libro primo, Nec spacium pedis. Quo quidem loco simul illud excutit, qui fieri potuerit, ut qui prius legatur emisse agrū iurisiurandi circa puteum, nunc ne pedis quidem uestigium illic possideret. Non possedit, nec tantillum ex munere diuino, de cuius pollicitatione illic agit Stephanus. Nam pecunia licebat ubiuis parare agros.

Locutus est autem ei.) οὕτως. Locutus est autem sic, est Græce, & non additur ei. *Nodus solutus.*

Quia erit semen eius accola.) ὅτι ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ πάροικον. Vt cōiueamus quod quia, abusus sit pro quod, quod accola posuit genere neutro. Certe aliud est incola quā accola. Siquidem accolæ dicuntur finitimi, ut accola Rheni. Incola qui non sit αὐτόχθων. Quanquam Græcis est πάροικος, qui aliunde profectus alibi domum habet. Nos uertimus inquilinum, ad hunc modum, Locutus est autem deus sic, quod futurum esset semē eius inquilinum in terra aliena, quodq; seruituti illud subiecturi essent &c. Nec in clausula est, Dicit dominus, sed εἶπεν ὁ θεός, id est, Dixit deus.

Et sic genuit Isaac.) Interpres, nisi mendum est, legisse uidetur οὕτως, cum in Græcis codicibus *Sic pro hic.*

codicibus sit οὗτος hic, siue iste. Si legas οὕτως, sensus est, illum non genuisse Isaac nisi circumcisum, cum Ismaëlem suscepisset incircumcisus. Suspicor factum, ut Græci odio circūcisionis mutarint οὕτως in οὗτος.

Et Isaac Iacob.) τὸν Ἰακώβ, Vt subaudias, genuit.

Et in secundo.) καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ, Et in secundo, ut uerbum uerbo reddatur, Altera uice, siue Cum iterum misisset eos.

Non inueniebat cibos.) χορτάσματα. Vox est à saturando dicta.

In septuagintaquinq; animabus descendit Iacob.) Et hunc locum annotauit Hieronymus in libro ad Pammachium de optimo genere interpretādi, qui secus habeatur in Genesi, ubi legitur, quod Abraham emerit ab Ephron Etheo filio. Saor, iuxta Hebron quadringentis drachmis speluncam duplicem, & agrum circa eam, sepelieritq; in ea Sarā uxorem suam. Atq; in eodem legimus libro, postea reuertētem è Mesopotamia Iacob cum uxoribus & filijs suis, posuisse tabernaculum ante Salem urbem Sichymorū, quæ est in terra Chanaan, & habitasse ibi, & emisse partem agri, in quo habebat tentoria ab Emor patre Sychem, centū agnis, & statuisse ibi altare, & inuocasse deum Israël. Proinde Abraham non emit specum ab Emor patre Sychem, sed ab Ephron filio Saor, nec sepultus est in Sychem, sed in Hebron, quæ corrupte dicitur Arboch. Porrò duodecim patriarchæ non sunt sepulti in Arboch, sed in Sychem, qui ager non est emptus ab Abraham, sed à Iacob. Hunc nodum illic nectit Hieronymus, nec eum dissoluit. Nos aliò properātes in hoc proponimus, quo studioso lectori stimulos addamus ad excutiendum.

Locus discrepans prima fronte.

Quam professus erat.) ἧς ὤμοσεν, id est, Quam iurauerat.

Qui non sciebat.) ὃς οὐκ ᾔδει, id est, Qui non nouerat.

Ne uiuificaretur.) ἵνα μὴ ζωογονεῖται, id est, Ad hoc, ut partus non essent uitales.

Gratus deo.) ἀστεῖος τῷ θεῷ. ἀστεῖος aliàs sonat festiuus, siue urbanus. Abusus uidetur hac uoce pro χαρίεις, quod gratum significat, & item urbanum.

Fratres qui eiusdē gentis.

Putabat em̄ intelligere fratres suos.) Hic fratres uocat suæ gentis homines, quod post translatum est ad Christianos. Augustinus in quæstionibus in Exodum, dubitat utrum homicidium Moysi duntaxat indolis specimen sit, an laudi dandum, quod ex hac oratione Stephani uideatur id fecisse numinis admonitu.

In igne flammæ rubi.) Græce est contrarius ordo ἐν φλογὶ πυρὸς, id est, In flamma ignis. Tametsi & alioqui sermo duriusculus est nobis ob proprietatē sermonis Hebraici.

Videns uidi.) Hebræum est schema, pro eo quod est, Attente uidi.

Et nunc ueni & mittam.) καὶ νῦν δεῦρο, id est, Et nunc uenito, siue Nunc adsis, ut secundæ personæ sit uerbum, non primæ. Iubet enim Moysen adesse.

Tanquam meipsum audietis.) Audietis hoc loco in nonnullis exemplaribus Græcis non scribitur, uerum perperam opinor. Etiamsi Donatiani codices suffragabantur Græcæ lectioni, in quibus erat, De fratribus uestris tanquā me. Superius demonstratū, ipsum, pertinere ad uerbum audietis, non ad me, quod pertinet ad uerbum suscitabit: Suscitabit uobis prophetam ut me, id est, similem mei, & uelut alterum me, ipsum audietis. Quanq; apparet interpretem legisse ὡς ἐμαυτόν.

In ecclesia, & in solitudine.) Et, apud Græcos non est, sed ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ ἐρήμῳ, id est, In congregatione, in deserto, citra coniunctionem.

Verba uitæ dare uobis.) Nonnulli codices habebant λόγον ζῶντα, id est, sermonem uiuum. Nonnulli λόγια ζῶντα, id est, Eloquia uiua. Sic enim solitus est uertere λόγια.

Patres uestri.) Vtroq; loco Græcis est ἡμῶν, id est, Nostri, primæ personæ.

Mosi enim huic.) ὁ γὰρ μωϋσῆς, id est, Nam Moyses iste. Quanquam id recte mutauit interpres.

Quas fecistis adorare.) Interpres non mutauit Græcam figuram loquendi, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς, id est, Quas fecistis ut adoretis eas. Sed mirum non addi articulum uerbo infinito.

Et transferam uos trans Babylonem.) In nonnullis exemplaribus repperi mutatum, trans in, In. Locus sumptus est ex Amos prophetæ cap. quinto. Quāquam illic pro trans Babylonem legitur trans Damascum, ex autoritate ueritatis Hebraicæ simul & Septuaginta. Hie-

ginta. Hieronymus sic excusat Stephanum, ut dicat eum magis sensum reddidisse quàm uerba, quod Iudæi trans Damascũ ducti sunt in Babylonem, siue trans Babylonem. Sũt qui malunt fateri scripturam esse deprauatam & pro Trans Damascum scriptum fuisse Trans Babylonem.

Cum patribus.) Cum, redundat.

Deus loquens.) ὁ λαλῶν, id est, Ille qui loquebatur.

Patres uestri.) ἡμῶν Græce est, id est, nostri, quemadmodum admonuimus modo.

Sed non excelsus &c. in manu factis.) Græcus addit templis, ἐν χειροποιήτοις ναοῖς. Et Manufactis unica illis dictio est.

Dura ceruice.) Græcis epitheton est compositum, σκληροτράχηλοι, Quasi dicas, duri ceruicos, ut Politianus dixit, incuruiceruicum pecus. Cæterum apparet orationẽ Stephani clamoribus obstrepentium Iudæorũ interruptam fuisse. Necq enim satis alioqui respondet hic finis, tam alte repetito principio, præsertim cum in ea multa sint, quæ non ita multum pertinere uideantur ad id quod instituit. *Oratio Stephani cũ longa sit, est inabsoluta.*

Restitistis.) ἀντιπίπτετε, id est, Resistitis.

Et homicidæ.) φονεῖς, id est, Occisores.

In dispositione.) εἰς διαταγὰς, id est, In dispositiones, siue ad dispositiones, à διατάσσω quod est ordino. Augustinus libro de ciuitate dei x. citat aliquoties, In edictis angelorum, pro eo quod nos legimus, In dispositione angelorum.

Virtutis dei.) Virtutis, in Græco codice non reperio.

Obdormiuit in domino.) In domino non additum est in Græco exemplari, tantũ est ἐκοιμήθη, id est, Dormiuit.

EX CAPITE OCTAVO.

IN ecclesia.) ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, id est, In ecclesiam, siue Aduersus ecclesiam.

Curauerunt autem Stephanum.) συνεκόμισαν δὲ, id est, Simul autem curauerunt.

Viri timorati.) εὐλαβεῖς, id est, Religiosi siue pij.

Per domos intrans.) κατ' οἶκους, id est, Domesticatim, ut ita loquar, siue per singulas domos, ut ostendat ingens studium perdendi.

Igitur qui dispersi erant.) οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες, id est, Igitur illi quidem dispersi. Iam enim dispergebantur.

Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos clamantes uoce magna exibãt.) Quæso qui nam exibant? num ipsi homines? Nec Græca reddidit ut habent, nec ita uertit ut possit sensus percipi. Quod genus est illud quod canitur in laudibus deiparæ uirginis, Cuius dominus humilitatem respiciens, angelo nunciante concepit redemptorẽ mũdi. Ex his uerbis quid aliud Latinus intelligat, nisi dominum factum esse grauidum? Vsqadeo nihil interesse putant, quomodo loquamur, modo ipsi intelligamus quod loquimur. Sed quod ad hunc attinet locum, Græca sic habent, πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, βοῶντα μεγάλῃ φωνῇ ἐξήρχετο. Ea quoniam ad uerbum reddi nõ poterant, nos sensum expressimus in hunc modum, Spiritus enim immundi, à multis qui ab illis tenebantur, clamãtes uoce magna exibant. In duobus codicibus Donatiani nõ addebatur hæc particula, opinor, quod eam scriba prætermiserit offensus absurditate sermonis. *Locus ridiculè redditus ab interprete.*

In ciuitate magus.) ἐν τῇ πόλει μαγεύων, id est, Artem exercens magicam.

Cui auscultabant.) Hoc auscultabant, & quod mox sequitur, attendebant, Græcis idẽ est uerbum προσέχομ.

Quæ uocatur magna.) Quæ uocatur, non additur in Græco codice, ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη, id est, Dei uirtus magna. Interpres studuit explicare uim articuli Græci ἡ μεγάλη.

Propter quod.) διὰ τὸ, id est, Propterea quod.

Magicis suis.) ταῖς μαγείαις, id est, Magijs siue magicis artibus.

Dementasset.) ἐξεστακέναι αὐτοὺς, id est, Stupefacti essent, & uelut à mente alienati.

De regno dei in nomine Iesu.) Græce est, Et nomine.

Stupens admirabatur.) ἐξίστατο. Interpres unam Græcam uocem, duabus Latinis reddidit. Stomachatur hoc loco nõnihil Laurentius, nec sanè prorsus absre, quod interpres *Copia interpretis.*

tantum ſibi permiſerit,ut eandem dictionem Græcam eodem in loco trifariam reddiderit. Siquidē,quod paulo ante uertit,ſeducens,Græcis eſt ἁρπάσας: Quod dementaſſet,eſt ἐξέστακεν: Quod ſtupens admirabatur eſt ἐξέστατο.

In quenquam illorum uenerat.) ἦν ἐπιπεπτωκός, id eſt,Erat elapſus ſiue delapſus.

Manus apoſtolorum.) χειρῶν, id eſt,Manuū. Sed interpres offenſus concentu genitiuorum uariauit.

Si forte.) εἰ ἄρα. Coniunctionem expletiuam ſuo more uertit in forte.

In felle amaritudinis.) εἰς χολὴν πικρίας,id eſt,In bili amaritudinis.

Et in obligatione.) καὶ σύνδεσμον, id eſt,In colligatione.

Quæ dixiſtis.) ὧν εἰρήκατε. Articulus poſtpoſitiuus congruit cum caſu antecedentis, diſſidens à ſuo uerbo.Annotandum quod uni Petro reſpōdens,multitudinis utitur uerbo,dixiſtis.Vnde probabile eſt,quod Petrus admonuit,cæteros item admonuiſſe.

Et multis regionibus.) πολλάς τε κώμας, uicis ſiue pagis. Apparet interpretem legiſſe χώρας.

Contra meridianum.) κατὰ μεσημβρίαν,id eſt.Meridiem uerſus,ſiue Ad meridiem.

Quæ deſcendit ab Hieruſalem.) καταβαίνουσαν.Quod Hieroſolymorū urbs in monte Sion ſita ſit ex parte. Nonnulli codices habebant φέρουσαν,id eſt,Quæ ducit.

Gaza. Gazam.) Ciuitas eſt Palæſtinæ,deſtinata in ſortem tribus Iuda,licet obtineri non potuerit.Deſertum uero ad auſtrum eſt.

Hæc eſt deſerta.) Subaudiendum eſt regio. Nam urbs ipſa tum celebris erat & inſignis,autore Hieronymo.

Erat autem uir quidam.) Annotauit Hieronymus uirum dici qui ſit eunuchus: cū pugnent inter ſeſe,uirum eſſe & eunuchum eſſe.unde & euirati dicuntur.Verum in Chriſto neq; ſexus eſt,neq; conditio,ſed noua creatura.

Eunuchus potens.) δυνάστης, id eſt,Magiſtratus ſiue præfectus.Graeca uoce uſus eſt &

Dynaſtæ præfecti. Cicero,Tetrarchæ & Dynaſtæ,ob quandam reginam Aethiopiæ nomine Candacen de gente illa optime meritam.

Candacis.) κανδάκης,id eſt,Candaces,à nominatiuo Candace.Quod nomen ita uidetur commune fuiſſe regīnis,ut apud Aegyptios Pharao & Ptolemæus,regibus.

Venerat adorare.) προσκυνήσων, id eſt,Adoraturus.

Putaſne intelligis.) ἆρά γε. Num,ſiue an,ſiue Nunquid intelligis quæ legis?

Et quomodo.) Et, non eſt apud Græcos,ſed tantum πῶς γὰρ ἂν δυναίμην, Qui eñ poſſim,aut Qui nam poſſim.Subauditur enim negatio non intelligo.

Oſtenderet mihi.) ὁδηγήσῃ με, id eſt,Duxerit me.

Locus,pro argumento. Locus autem ſcripturæ.) ἡ δὲ περιοχή. Quod continentiam poſſis dicere.Nos uertimus argumentum. poterat dici & ſententia.

Tāquam ouis ad occiſionem.) Locus eſt apud Eſaiam,cap.liij. Verum apparet eunuchum hunc non ex Hebræo libro,ſed ex Græco hæc legiſſe,quod omnia adamuſſim cōſentiant cum æditione ſeptuaginta.Et Aegyptus id temporis græciſſabat ob commerciū cum Romanis & ante hoc cum Alexandro.Nam Hebræa Hieronymus ita uertit,Sicut ouis ad occiſionem ducetur,& quaſi agnus coram tondente obmuteſcet,& non aperiet os ſuū. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt,generationē eius quis enarrabit,quia abſciſus eſt de terra uiuentium.Iuxta Septuaginta legimus hunc in modum, ὡς πρόβατον ἐπὶ

Conſentit cū Septuaginta. σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. ἐν τῇ ταπεινώσει, ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται, ὅτι αἴρεται ἀπὸ γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, id eſt,Sicut ouis ad uictimam ductus eſt,& ſicut agnus coram tondente mutus,ſic non aperuit os ſuum.In humilitate iudicium eius ſublatum eſt,generationem illius quis enarrabit,quia tollitur de terra uita eius. Porrò pro tollitur αἴρεται perperam habetur in noſtris codicibus tolletur,uerbum futuri temporis.

Dixit hoc.) λέγει τοῦτο, id eſt,Dicit hoc,quaſi iam loquatur tibi,cuius ſcripta legis.

Quis prohibet.) τί κωλύει, id eſt,Quid prohibet,ſeu potius,Quid uetat,aut quid obſtat,quo minus baptizer.

Dixit autem Philippus,Si credis &c.uſq; ad eum locum,Et iuſſit ſtare currum,nō reperiit

peri in Græco codice. Quanquam arbitror omissum librariorum incuria. Nam & hæc in quodam codice Græco asscripta reperi, sed in margine. Certe apud interpretem Chrysostomum hæc non adduntur.

Vterq;.) ἀμφότεροι, id est, Ambo. Et Philippus & eunuchus.) ὅ τε φίλιππος καὶ ὁ εὐνοῦχος, id est, Et Philippus & eunuchus, conduplicata coniunctione.

Inuentus est in Azoto.) Quis quærebat illum, ut illic fuerit inuentus? Repertus est, erat tolerabilius. Est enim sensus, Philippum subito fuisse Azoti. Ea ciuitas est Palæstinæ una è quinq; ciuitatibus Allophylorum, Hebræis dicta אַשְׁדּוֹד Aschdod. *Azotum.*

EX CAPITE NONO.

ADhuc spirans.) ἐμπνέων. Forte pro ἔτι mutatum est ἐμ. In alijs habetur utrunq; ἔτι ἐμπνέων, id est, Etiamnum spirans. Sed unde minarum? Neq; eñ ut dicimus, Cupit te, & cupiens est tui, ita dicere licet, Vox non sonat hominem, & uox non est sonans hominis, & Sapit uinum, & est sapiens uini. Proinde meo iudicio uertendum erat, Spirans minas ac cædem. Et, In discipulos domini.) Apertius erat Aduersus discipulos domini.

Huius uiæ uiros.) τῆς ὁδοῦ ὄντας, id est, Qui eius essent sectæ. Articulus enim pronominis uice fungitur hoc loco. *Articulus uice pnominis.*

Viros ac mulieres.) ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, id est, Et uiros & mulieres, aut Seu uiros seu mulieres.

Circumfulsit.) περιήστραψεν, id est, Circumfulgurauit, si sic liceret loqui. Subitam enim lucem fulgur appellat.

Saule Saule.) σαοὺλ σαοῦλ, id est, Saul Saul. Cum Lucas alibi Saulum uocet ac Paulũ, hic Hebræam uocem integram reliquit, quod Christus illum Hebraice compellarit, ut & ipse postea testatur. Atq; item Ananias, σαοὺλ ἀδελφέ, id est, Saul frater, de quo nonnihil attingemus in Paulinis epistolis. *Saul.*

Durum est tibi.) In plerisq; Græcis codicibus id nõ additur hoc loco, cum mox sequatur, surge, sed aliquanto inferius, cum narratur hæc res. Neq; raro contingit, ut scriba doctulus aliunde addat aliquid in spacijs, quod post alius indoctior referat in contextum. Certe Chrysostomus hoc loco nullam mentionem facit huius particulæ. Est autẽ ethnicis etiã in prouerbio πρὸς τὸ κέντρον λακτίζειν, id est, Aduersus stimulum calcitrare. Translatum à bubus aut alijs iumentis quæ stimulo incitantur, ut equi calcaribus. *Paræmia.*

Qui concomitabantur cum illo.) οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, id est, Qui iter faciebant cum illo, siue comites itineris. Interpres nec Latine locutus, nec Græco uerbo respondit.

Stabant stupefacti.) ἐννεοί. Græca uox inde dicta est, quod rei nouitas hominem reddat attonitum.

Nihil uidebat.) οὐδένα ἔβλεπεν, id est Neminem uidebat. Apparet interpretem legisse οὐδὲν ἔβλεπεν.

Ad manus autem illum trahentes.) χειραγωγοῦντες δὲ αὐτὸν, id est, Manu ducentes illum. Quorsum enim opus erat trahentibus, cum sponte iret? Atque ita uertit ipse paulo post, Ad manum autem deductus à comitibus.

In uicum qui uocatur rectus.) ἐπὶ τὴν ῥύμην. Vicus hoc loco non est pagus aut oppidulum, ne quis in hoc erret, nam id est Græcis κώμη, sed pars urbis. Ciuitas enim distinguitur in uicos, uici in uias, uiæ in domos. *Vicus pars urbis.*

Quanta mala fecerit sanctis.) ὅσα, id est, Quot, siue quæcunq;. Item paulo post, Quãta oportuit illum pro nomine meo pati.

Et hic habet.) Hic hoc loco aduerbium est, non pronomen ὧδε, id est, In hac ciuitate.

Vas electionis.) σκεῦος. Ego maluissem organum electum. Quanquam uasa ueteribus omnis dicebatur supellex.

Saule frater.) σαοὺλ ἀδελφέ, id est, Saul frater, quod consentaneum sit Hebraice fuisse locutum Ananiam. *Saul.*

Vt uideas.) ὡς ἀναβλέψῃς, id est, Vt uisum recipias. Sic enim idem uerbum paulo ante traduxerat.

Ceciderunt ab oculis eius,) ἀπέπεσον, Deciderunt.

Qui expugnabat.) Græce militari est usus uerbo. πορθῆν enim Græcis est urbem excindere ac depopulari.

Vt uinctos illos duceret.) ὡς ἀγάγῃ, id est, Ducat siue pertrahat, id quod malit Valla.

Et confundebat.) Non est hic pudefaciebat, ut aliâs solet uti, sed σωέχωε, hoc est, Cõmouebat ac perturbabat, confirmans Iesum esse Christum.

Consilium fecerunt in unum.) In unum, non reperio in libris Græcorum, quos ego sanè uiderim, tantũ est σωεβουλέυσαντο. Nisi forte uoluit exprimere uim præpositionis σύν.

Submittentes in sporta.) χαλάσαντες. Quod est funibus ex alto pensilem demittere, ut aliâs indicauimus.

Intrans & exiens.) In Græcis exemplaribus tantum reperio εἰσπορευόμενον intrans, ἐκπορευόμενον non inuenio. Quãquam ingrediens & egrediens Hebraica figura dictũ est pro uersans, quomodo Latini dicũt, domi ac foris.

Fiducialiter agens.) παῤῥησιαζόμενος, id est, Libere siue cum fiducia loquens aut agẽs, sed magis ad sermonem pertinet, unde & Græca dictio composita est.

Et disputabat cum Græcis.) συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς, Disputabat aduersus Græcos Rursus usus est uerbo Helleniſtæ, ceu factionem indicans. Cæterum illud quod præcesit, Cum gentibus, in Græcis codicibus non inuenio. Et mox,

Quærebant eũ occidere.) Græcis est ἐπεχείρουν, id est, Conabantur siue aggrediebanť.

Ecclesia quidem.) αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι, id est, Igitur ecclesiæ quidem, numero pluratiuo. quod tum omnes cõgregationes Christianorum dispersæ dicerentur ecclesiæ, quæ tamen omnes in unam recidunt ecclesiam.

Per uniuersos deueniret.) Quidam addunt hoc loco fines, sed perperam: quandoquidem de hominibus sentit Paulus, non de locis.

Sanet te dominus.) ἰᾶται. Poterat accipi & sanat, indicandi modo non imperandi.

Assaron. Lyddæ & Assaronæ.) λύδδαν καὶ τὸν ἀσσάρωνα. Haud scio an hæc sit quam in Hebraicis nominibus corrupte legimus Accaron, quam eandem quidam putarunt esse turrim Stratonis, postea Cæsaream nominatam. Vero proximum est, hanc esse regionem, quã *Saronas.* Hieronymus in nominibus locorum appellat Saronas. Id Hebræis sonat campestrem regionem. Est autẽ à Cæsarea Palæstinæ pertingens usq; ad oppidum Ioppe. Testatur sua etiamnum ætate illic agrũ fuisse pascendis gregibus aptum. Porrò Ioppe non longe aberat à Lydde. Quanquam est & altera eiusdem nominis regio inter montem Thabor & stagnum Tyberiadis, cuius meminit Esaias, In paludes uersus est Saron. Verum priorẽ fuisse eam de qua hic sentit Lucas, indicat Hieronymus.

Capnion. Thabia Chaldæis capra. Nomine Tabitha.) Hoc certe loco Tabitha nõ potest esse uerbũ. Ioannes Capnion Thabiam legendũ esse putat, uocẽ enim Assyriam esse, quæ illis capreã significat. Certe q literas callent Hebraicas, fatentur hoc puellæ uocabulũ nõnihil habere cognationis cum uerbo uidendi, quod illis dicitur צָבָה. Et Græcis itẽ δορκὰς caprea, à δέρκομαι uideo deducta est, quod id animal acri oculorũ acie putetur esse. Vnde & qui sunt perspicacibus oculis ὀξυδερκεῖς uocantur. Cæterũ Laurentius maluit ab interprete Latinã uocem fuisse redditam, nempe capream. Nam Lucas Dorcadem interpretatur, sed Græce scribens.

Miserunt duos uiros.) In plerisq; Græcis codicibus, tantum est ἀπέστειλαν, id est, Emiserunt. In uno reperi δύο ἄνδρας adscriptum, sed in spacio marginali.

Ne pigriteris.) Sine causa mutauit personam μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτοῦ, id est, Ne pigritaretur pertransire usq; ad sese.

Quas faciebat illis dorcas.) ὅσα ἐποίει μετ' αὐτοῦ ὤυσα ἡ δορκὰς, id est, Quas faciebat secum uiuens Dorcas, siue Quas faciebat dum cum ipsis esset Dorcas.

Et multi crediderunt domino.) ἐπὶ τὸν κύριον, id est, In dominum. Vnde apparet interpreti nihil retulisse, utrum dicas Credere domino, an credere in dominum.

Petrus hospes coriarij. Apud Simonem coriarium.) βυρσεῖ. Quod opificium non solum plebeium, uerum & sordidum habetur. O quantus hospes, & apostolici culminis princeps apud cuiusmodi diuersatur hospitem? Nunc trium regum palatia uix sufficerent excipiendo Petri uicario eò creuerunt opes ecclesiæ. Gratulandum est felicitati, si modo uere sita est in hoc ecclesiæ felicitas, & si felicitati respondet pietas.

Ex capite

EX CAPITE DECIMO.

Centurio cohortis.) Minus ambiguum erat, Ex cohorte. Neq; enim is erat princeps totius cohortis, quæ circiter mille milites continet, sed unus ex ea cohorte. Atq; ita est Græce ἐκ σπείρης.

Quis es domine.) τί ὅστι κύριε, id est, Quid est domine. Atq; ita legendum arguit ipsa etiam angeli responsio, Orationes tuæ &c.

Duos domesticos.) δύο τῶν οἰκετῶν, id est, Duos famulorum.

Militem metuentem dominum.) εὐσεβῆ, id est, Pium.

Qui illi parebant.) τῶν προσκαρτερούντων αὐτῷ, id est, Qui illi assistebant, siue ut alibi uertit, inseruiebant. Parebant & cæteri milites, uerum hi semper aderant ministerij gratia.

In superiora.) ἐπὶ τὸ δῶμα. Quod in euangelijs uertit, tectum. Apparet enim Petrũ conscendisse tectum, in quo soliti sunt inambulare quidam, ut oraret sub dio, ceu uicinior deo, tum etiam semotior ab hominum strepitu.

Et uidit.) καὶ θεωρῆ, id est, Videt, præsentis temporis.

Vas quoddam uelut linteum.) Hieronymus in Esaiam citat, Vas quoddã linteũ, nec id uno sanè loco. Vt accipiamus ipsum linteum fuisse uas, atq; ita mox appellat absq; ὡς. *Vas linteum.*

Quatuor initijs summitti.) Græci legunt, Quatuor initijs alligatum ac demissum è cœlo, τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον καὶ καθιέμενον.

Quadrupedia &c.) Græce sic habet τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ ἑρπετὰ, id est, Quadrupedia terræ, & bestiæ, & reptilia. Porrò θηρίον Græcis proprie noxiam bestiam significat, ueluti uiperam aut lupum. θηρίον.

Occide & manduca.) θῦσον καὶ φάγε, id est, Sacrifica, siue macta, & ede.

Absit domine.) μηδαμῶς, id est, Nequaquam.

Iterum secundo.) πάλιν ἐκ δευτέρου, Rursus iterum.

Tu commune ne dixeris.) Communia, uertendum erat. Quanquã Græce uerbũ est μὴ κοίνου, id est, Ne cõmunica, hoc est, ne feceris cõmunia. Sic eũ Hebræi uocãt impura.

Per ter.) ἐπὶ τρίς, id est, Ad ter quanquam satis erat dicere ter. Nouum sermonis decus cõmentus est interpres. Atqui ex hoc solœcismo natus est, opinor, Apologus, qui uulgo fertur non infestiuus. Sacerdos quispiam rusticanæ plebis rusticior pastor, cũ primũ esset baptizaturus infantem, ac in libro unde solennia uerba pronunciabat, minio ascriptum offenderet, Salta per ter, quibus uerbis librarius admonebat, tres retro paginas esse reuoluendas, mox iussit, ut ædituus adduceret hastile, quo crux imposita circumfertur. Eo accepto, bene sit inquit, antehac nunquam idem expertus sum, sed ita res postulat, & hastili innixus, apsidem saxeam ter transiliit, atq; ita recepto codice, reliqua peregit. *Per ter.* *Fabella.*

Et statim receptum est.) καὶ πάλιν ἀνελήφθη, id est, Et rursus receptum est, nimirum quod inde uenisset.

Descendens autem Petrus ad uiros.) Post hæc uerba in nonnullis Græcorum exẽplaribus additum erat, τοὺς ἀπεσταλμένους ἀπὸ τοῦ κορνηλίου πρὸς αὐτὸν, id est, Qui missi fuerant à Cornelio ad se.

Accersire te.) Rursum uertit figuram Græcam. Latine dixisset, Vt accerseret te.

Introducens ergo.) εἰσκαλεσάμενος, id est, Introuocatos siue inuitatos.

Quomodo abominatum sit.) ὡς ἀθέμιτόν ἐστι, id est, Vt nefas est. Nam parum erat ciuile, ut Petrus apud Ethnicum dicat, abominandum esse cum eo colloqui. Verum ait ex consuetudine suæ gentis sibi non esse fas cum illo congredi. Et mox,

Adiungere se.) Græcis est κολλᾶσθαι adhærere siue adglutinare.

Sine dubitatione.) ἀναντιῤῥήτως, id est, Citra contradictionem, siue incunctanter.

Nudius quarto die &.) ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἤμην νηστεύων, καὶ τὴν ἐνάτην ὥραν προσευχόμενος, id est, Quarto ab hinc die, usq; ad hanc horam, sedebam ieiunans, & hora nona orans. Ex uerbis interpretis apparet Cornelium ieiunasse & orasse totum quadriduum. Sentit autem se ieiunasse & orasse die quodam, qui quartus esset ab eo quo colloquebatur cum petro. Siquidem usq; ad hanc horam dixit, pro usq; ad hoc tempus. & pro ἤμην sedebam, nonnulli legunt ἤμουν eram, prima uocali attenuata.

In ueste candida.) λαμπρᾷ, id est, Splendida.

Et eleemosynæ

Et eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt,) ἐμνήσθησαν, id est, In memoria habitæ. Nam memoratur quod narratur.

Simonis coriarij iuxta mare.) Sub hæc addunt Græci codices, quod in nostris omnino non habetur ὃς παραγενόμενος λαλήσει σοι, id est, Qui aduenies loquetur tibi.

Adsumus audire.) Græcanici sermonis formam reddidit, πάρεσμεν ἀκοῦσαι pro eo qđ est, Adsumus ut audiamus, siue ad audiendum.

Sed in omni populo.) ἐν παντὶ ἔθνει, id est, In quauis gente.

Ordo perturbatior.

Verbum misit filijs.) τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλεν, id est, Verbum quod misit. Offensus lector oratione non absoluta sustulit, quod. Aut enim anapodotos est oratio, aut accusatiuo abusus est loco nominatiui, hoc est, uerbū quod misit filijs Israël. Aut, quod mihi maxime probatur, accusatiuus hic λόγον referendus est ad uerbū quod sequitur οἴδατε, id est, scitis. Deinde quia intercessit hyperbaton, & item parenthesis, quod ante dixerat λόγον, alia uoce repetijt ῥῆμα, ut legamus ad hunc modū, Verbum quod misit filijs Israël, annūcians pacem per Iesum Christum: deinde per parenthesim interijciat (hic est omniū dominus) moxq; sequatur, Ipsi nostis, uerbū inquam, quod factum est per omnē Iudæam.

Incipiens enim.) Enim adiecit aliquis de suo, cū non sit in Græcis exemplaribus. Et incipiens ἀρξάμενον hoc loco neutri generis est, ut referatur ad uerbū. Porrò uerbū hoc in loco nihil aliud dicit, q̄ rem populari sermone iactatā. Eum rumorem ait ortum ex Galilæa post baptisma Ioannis. Deinde ponit argumentū rumoris uidelicet de Iesu Nazareno.

Verbum res acta.

Quomodo unxit eū.) Quidā codices habebant, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν, id est, Quomodo unxerit eū. Quidā ὃν ἔχρισεν αὐτὸν, id est, Quē unxit eū. Cæterū illud pronomen eum, omittendum erat interpreti, quod ex idiomate sit sermonis Hebræi. Incertū Petrus hæc Hebraice dixerit an Græce. Tamen etiā cum Græce scribunt apostoli, multū referunt ex proprietate suæ linguæ. Quemadmodū & hodie qui Latine loquuntur, parū alioquí literati, nōnihil admiscent ex sermone uernaculo, uel imprudentes, puta Gallus è sermone gallico, Britannus è britannico, Germanus è germanico. Nam apostoli Græcitatem suā nō è Demosthenis orationibus, sed è uulgi colloquio didicerūt. Sic eī uisum est sapientiæ diuinæ, nullis eloquentiæ mortalis adminiculis orbē in suam sententiā pertrahere. Neq; eī donum illud linguarum oportebat esse perpetuum. Satis erat adesse quoties usus postulabat. Vtí nō semper excitabant mortuos, non semper sanabant ægrotos, sed tum demū cum ad religionis & Euangelij negocium perrinebat. Semel dūtaxat legimus apostolos nouis linguis loquentes miraculo fuisse. Et huius uoluminis cap. xix. narrantur, qui baptizati spiritum sanctum acceperant, linguis locuti & prophetasse. Quanquam uero propius est apostolos id tēporis unica lingua fuisse locutos, ac uirtute diuina factū, ut æquē ab omnibus intelligerētur. Neq; uero necesse est, opinor, quicquid fuit in apostolis, protinus tribuere miraculo. Homines erāt, quædam ignorabant, in nonnullis errabant. Etiam post acceptum spiritum sanctū obiurgatur, ac docetur Petrus à Paulo. Paulus à Barnaba dissentit, usq; ad diuortium. Et haud scio an hoc magis congruerit Euangelio Christi, ut simplici incōditoq; sermone proderetur in uulgus, ac talis esset apostolorū oratio, qualis cultus, qualis uictus, qualis omnis uita, exceptis ijs quæ sunt pietatis & animi, ne quid in hoc negocio sibi uindicare posset humanæ facūdiæ supercilium. Sæpe relinquebat discipulos suos Christus humanis uiribus, esuriebant, sitiebant, fatigabantur corporis laboribus, animi curis, sentiebant ingraueſcentē ætatē, aliáq; fragilitatis humanæ incommoda. Sed idem aderat, quoties maiestatem suam mundo uoluit innotescere. Atque ita temperabat organa suorum, quibus ad Euangelij propagationem utebatur, quatenus intelligebat ad diuini sui consilij rationem, adq; mortalium salutem maxime conducere. Neq; uero mirum, si cum Aegyptus ac Syria, Cilicia, totáq; penè minor Asia, primum ob imperium Alexandri, mox Romanorum, uulgo Græce loqueretur, apostoli citra miraculū Græce nouissent, præsertim cū postea tot annos inter Græce loquentes uersarentur. Neq; enim statim ab ijs cōscriptū est Euangelium. Qui inter Gallos uiuit, uno protinus anno Gallice loquitur, etiāsi prius nihil eius sermonis tenuerit. Et miramur apostolos tot annis mediocrem sermonis facultatem fuisse consecutos? Iam uero non sum nescius à Paulo commemorari genera linguarum & interpretationem sermonum inter dona spiritus. Et ipse glo-

De sermone apostolorū an è spiritu sancto.

Miraculū linguarum raro legitur.

Homines erāt apostoli.

Poterant apostoli & citra miraculum Græce scire.

ipſe gloriatur quod plus cæteris omnibus loquatur linguis. Verum id cuiuſmodi fuerit, nō eſt fortaſſis huius loci perſequi. Sed ut donemus interim ſimile fuiſſe ei, quod accidit à ſpiritu ſancto in apoſtolos effuſo. Addamus & illud, non contigiſſe illis hoc dono politam & exactam linguarum peritiam, ſed eatenus duntaxat, quatenus maxime conducebat ad negociū euangelicum. Sicut cui cōtigerat prophetiæ donū, ut hunc aut illū locum explanaret, non continuo quouis tempore, quemuis ſcripturæ locum poterat explicare, quod eas dotes deus ſingulis impartiret ad menſurā fidei, teſte Paulo. Ita ſi cui cōtigerat pro re nata linguarū peritia, nō ſtatim apud quoſuis, in quouis argumento idem potuiſſe uidetur. Siquidē exiſtimamus & Auguſtino prophetiæ donū adfuiſſe in explicandis ſacris literis, & tamen alicubi nō aſſequitur ſenſum ſcripturæ germanū. Neq; Hieronymo defuit, opinor, donum linguarum, & tamen in nōnullis diſſentiunt ab eo, qui literas Hebræas profitentur. Quod ſi quis omnino contendat, apoſtolis infuſam cœlitus omnium linguarum peritiam, atq; hoc donū illis fuiſſe perpetuū, cum ea quæ fiunt uirtute diuina perfectiora ſint iis, quæ fiunt iuxta naturæ ordinem, aut per humanam induſtriam, autore Chryſoſtomo, qui fit ut apoſtolorum ſermo non ſolum impolitus ſit & incōditus, uerumetiā imperfectus, perturbatus, aliquoties planè ſolœciſſans? Neq; enim id negari poteſt, quod res ipſa clamitat. Placebat ſpiritui ſancto ſermonis ſimplicitas, ſed pura tamē & integra, atq; iis uacans incommodis, quæ ſolent auditorum intelligentiam impedire. Atq; in his paſſim deſudāt interpretes Græci, quibus Demoſthenes & Plato facilis erat ac perſpicuus. Quoties Origenes in Paulo deſiderat Græcanici ſermonis integritatem? Quoties hyperbatis, anapodotis, & amphibologiis offenditur? Neq; id negat Chryſoſtomus, & fatetur compluribus in locis Hieronymus, aperte Paulo tribuens Græcanici ſermonis imperitiam. Idem Lucæ plus tribuit in literis Græcis quā Hebræis, nō ob aliud, niſi quod in his magis eſſet inſtitutus, quippe Antiochenus. Idem fatetur Paulum diſertiorem in lingua Hebræa q̄ Græca, quod in illa natus eſſet, in hac inſtitutus. Rurſus alicubi, quod poſterior epiſtola Petri diſſideat à phraſi prioris, hanc adducit cauſam, quod in ea ſit alio uſus interprete. At quorſum opus interprete, ſi perfectam omnium linguarum peritiam dabat ſpiritus ſanctus? præſertim cum extra cōtrouerſiam ſit apoſtolos omnes Græce dūtaxat ſcripſiſſe excepto Matthæo. Cur auſi ſunt interpretari ueteres, quod Paulus ob id Titum deſideraret, quod is in Græci ſermonis facultate eſſet promptior? Hæc non multū abſint à blaſphemia, ſi quis hanc ſententiam de dono linguarum mordicus teneat. Et tamen ea non ueriti ſunt eccleſiæ probatiſſimi Doctores libris ſuis prodere. Atq; hæc pluribus à me diſſerta ſunt, quàm fortaſſis annotationum argumentum poſtulabat. Ne quis impie aut temere à me dictum exiſtimet, apoſtolos ſermonem Græcum non ex orationibus Demoſthenicis, ſed ex populari colloquio didiciſſe. Neque enim ex orationis, ſed ex mentis habitu metienda eſt apoſtolorum autoritas. Neq; magis pium hominem debet offendere in apoſtolis ſermo incultus, quàm corpus illotū, aut ueſtis plebeia. Quin ipſe Chriſtus, ut multis colligi poteſt coniecturis, uulgatiſſimo maximeq; populari ſermone eſt uſus, Syriace loquens & fortaſſis aliquando Chaldaice, & haud ſcio an Græce nonnūquam. Atq; hanc de apoſtolorum ſermone opinionem ipſa res nobis perſuadet, etiamſi non ſuffragaretur ſummorum uirorum autoritas. Mihi tamen non eſt animus, neq; pro hac, neq; pro ulla alia digladiari, ſi diuerſum ſentit eccleſia. Lectorem admonemus, non proponimus oracula, nuſquam non parati cedere melioribus.

Dona linguarum non erāt perpetua.

Apoſtolorum ſermo obſcurus ſæpe & perturbatior.

Omnes oppreſſos.) καταδυναστευομένους. Recte uertit interpres, modo intelligamus hic oppreſſos dici, qui tyrannide & potentia cuiuſpiam opprimuntur, id enim ſonat Græca uox.

In regione Iudæorum.) ἔν τε τῇ χώρᾳ, id eſt, Et in regione Iudæorum, conduplicata coniunctione.

Præordinatis à deo.) προκεχειροτονημένοις. Quod magis ſonat delectis, ut fit per ſuffragia. Græca uox dicta eſt, à porrigendis digitis, quo geſtu ſuffragabatur olim populus.

Remiſſionem peccatorum accipere.) ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, id eſt, Conſequi remiſſionem peccatorum, ſiue Remiſſionem peccatorum accepturum eſſe.

Omnes qui credūt.) πάντα τὸν πιστεύοντα, id eſt, Omnē q̄ credit, aut quiſq; credidiſſet.

Ex circumci-

Ex circumcisione.) οἱ ἐκ περιτομῆς, id est, Qui erant ex circumcisione.

Noua interpretatio.

Et in nationes.) καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, id est, Et in gentes. Nec est gratia χάρις, sed δωρεὰ donum. Et quia effusa est, dictum est, pro, Quod effusum esset.

Nunquid aqua.) Græci legunt in hunc modum, μή τι τὸ ὕδωρ κωλύσαι δύναταί τις, τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους. Et apparet hunc esse sensum: Nũ quis uetare potest, quo minus aqua baptizentur ij, qui spiritum sanctũ acceperunt sicut & nos? Veluti plus sit spiritus quàm aqua, cumq; ille contigerit, nihil esse magni si hoc accesserit. Cæterum τὸ ὕδωρ accusatiuus aut pendet à præpositione subaudita κτλ, aut adhæret uerbo βαπτισθῆναι, ea forma qua dicimus, βαπτίζομαι βάπτισμα.

EX CAPITE VNDECIMO.

Quare introisti.) ὅτι πρὸς ἄνδρας, Ad uiros præputium habentes introisti. Nam ὅτι hoc loco confirmantis est. Nec interrogant, sed accusant, aut certe expostulant.

Nequaquam domine.) μηδαμῶς. Idem uerbum quod superius uerterat absit.

Sub Stephano.) ἐπὶ στεφάνῳ, id est, In Stephano siue Aduersus Stephanum. Nam sub eo res geri dicitur, qui imperio potitur.

Ita ut cognominarentur.) ἐγένετο δὲ αὐτοὺς ἐνιαυτὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι τὸν ὄχλον ἱκανόν, χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χριστιανούς, id est, Accidit autem in annum totum consuetudinem agerent cum congregatione, docerentq; turbam multam, & primum Antiochiæ discipulos uocarent Christianos. Nam illi uocabant eos Christianos, sed Lucas appellat eos discipulos.

In ministerium mittere.) Ministerium uocat subsidium, siue suppeditationem. Sic appellat & Paulus.

EX CAPITE DVODECIMO.

Misit Herodes rex.) ἐπέβαλεν, id est, Iniecit, siue inijciebat.

Quia placeret.) ὅτι ἀρεστόν ἐστι, id est, Placitum, siue gratum esse. Idem nomen quod ante uertit æquum est: Non est æquum relinquere uerbum dei, & ministrare mensis.

Apprehendere.) συλλαβεῖν, id est, Comprehendere.

Erat autem dies.) ἦσαν, Erant, numero multitudinis.

Sine intermissione.) ἐκτενῶς, id est, Prolixa, ut uertit in Euangelio, siue intenta.

Caliga pro sandalijs.

Et calcia te caligas tuas.) καὶ ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, id est, Subliga sandalia tua.

Consideranśq;.) συνιδών τε, id est, Recq; perpensa, nisi mauis ad cognitam domum referre.

Ad ostium.) Ad, redundat.

Ianuæ.) πυλῶνος, non θύρας. Cum enim dicat ostium ianuæ τὴν θύραν τοῦ πυλῶνος, aut uestibulum ædium habebat ostium, quemadmodum & hodie uidemus in plerisque ædificijs: aut ianuam uestibuli, dixit primum ostium quod expositum erat uestibulo.

Ad uidendũ.) ὑπακοῦσαι, id est, Vt subauscultaret. Sequitur em̃, Et agnita uoce Petri.

Annuens autem.) κατασείσας δέ, Mota manu innuens.

Quid factus esset.

Quid nam factum esset de Petro.) τί ἄρα ὁ πέτρος ἐγένετο, id est, Quid Petrus esset factus, siue quia sic permisit sibi loqui Lucas, ut quemadmodum Græci dicunt, fecit illum, pro, fecit illi, ita per uerbum passiuum dixerit, quid factus esset: siue quod suspicarentur Metamorphosi mutatum in aliud quiddam, iuxta uulgi stulticiam, qua creditum est magicis artibus homines uerti in aues, aut in Genios.

Iussit eos duci.) ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Parum liquet an Lucas Romano more dixerit duci eos, qui ducuntur ad supplicium, an abduci à sese in carcerem.

Θυμομαχῶν

Erat autem iratus Tyrijs.) θυμομαχῶν. Quod Laurentius uertendum putat, Irate siue acerbe pugnans. Quanquam hic homini non assentior. nam dicto Græca composita est ex θυμὸς animus, & μάχεσθαι pugnare. Quod nondum indixissent bellũ, sed iam animo bellum agitaret, ni placassent iratum.

Eo quod alerentur regiones illorum ab illo.) διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ

βασιλικῆς, id est, Eo quod ipsorũ regio aleretur à regia, ut subaudias annona aut alimonia.

Dei uoces.) φωνὴ θεοῦ, id est, Vox dei. Interpres legisse uidetur φωναί. Cum in Græcis co dicibus constanter habeatur φωνὴ ultima graui, tamen quidam contendit legendum φωνῆ ultima circũflexa, & interpretatur dei uocem, qua deo acclamamus non homini. Imò quũ Lucas memoret eum fuisse concionatum, rectius est, ut per adulationem acclamarint uo/cem non hominem sonare, sed deum. Quemadmodum apud Vergilium Aeneas ex uo/ce, agnoscit Venerem.

Honorem deo.) δόξαν, id est, Gloriam.

Et consumptus à uermibus.) καὶ γενόμενος σκωληκόβρωτος, id est, Obnoxius factus morbo, quo qui laborant, exeduntur à uermibus. Opinor eũdem esse quem medici pedi/cularem uocant, quo perijt & Lucius Sylla, certe ibi non felix.

Reuersi sunt ab Hierosolymis.) εἰς ἱερουσαλήμ, id est, In Hierusalem. Ita legunt Græci. Verum haud scio an perperam. Tametsi consentit æditio Aldina.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Simon qui cognominatus est Niger.) Mirum est Latinam uocem ab Euan gelista esse positam, etiam forma Latina. Nam eiusmodi nomina apud nos in er desinentia deflectere solent in ῶνος. Ad hæc pro Simon in nõnullis exẽ plaribus Græcorum scriptum erat Simeon, uoce trisyllaba.

Collactaneus.) σύντροφος, id est, Simul cũ eo educatus. Nos quanq; sci/remus collactaneum legi apud iureconsultos dig. nouo Tit. de manumissis uindicta ex Vlpia. leg. §. Collactaneus, tamen quoniam hic non uidebatur satis appositum rei, nec La tina uox satis respondere Græcæ, periphrasi sensum explicauimus.

Ministrantibus autem illis.) λειτουργούντων. Quod proprium est operantium sacris.

Segregate mihi Saulum.) Interpres omisit ἀφορίσατε δή μοι, id est, Separate iã mihi.

Assumpsi.) προσκέκλημαι, id est, Aduocaui, siue accersiui.

Abierunt Seleuciam.) Si regionem accipias, rectius erat, In Seleuciam. Sin ciuitatem eius nominis in Cilicia sic à Seleuco dictam, recte locutus est.

Et cum uenissent Salaminam.) Græce, γενόμενοι ἐν σαλαμῖνι, Cum essent Salamine. Ea est ciuitas Cypri post dicta Constantia, autore Hieronymo, quam Iudæi funditus demo liti sunt Traiani principis temporibus, extinctis omnibus accolis. *Salamis in Cypro.*

Vsq; ad Paphum.) Ea est ciuitas Cypri quondam sacra Veneri. Vt autẽ Salamis ex/trema est Cypri ad orientem, ita Paphus extrema est ad occidentem, ut intelligas totam insulam peragratam. Hieronymus refert eam olim nobilem, suis temporibus frequẽti ter/ræmotu sic collapsam fuisse, ut uestigijs duntaxat quid aliquando fuisset ostenderet. *Paphus in Cypro.*

Barieu.) Græci legunt βαριησοῦν, quod sonat filium Iesu. Vt appareat quod superius adiectum est, ᾧ ὄνομα non fuisse scriptum à Luca, quæ uox explicuerit non ipsius homi=nis nomen, sed patris duntaxat, ipsius nomen paulo post adiecit. Verum cur addidit μεθερμηνεύεται, ueluti trãslatum indicans? Aut quò refertur hæc interpretatio? Ad Barie sum? non potest, cum illud sonet filium Iesu, aut certe filium Ieu, Elymas idem sit quod faciens præuaricari, siue ut Lyranus interpretatur mẽsura dei mei, siue dei mei census. Nam אֵלִי deus meus, מַס census. unde sunt qui missam pro sacrificio Christianorum deductam putant, mihi nõ fit uerisimile. An ad linguam diuersam? Iudæus erat, & Elymas neq; Græ/cum est, neq; Latinum. Quur igitur dicit interpretari Elymas? nisi forte Barie su dictus sit à parentibus, deinde ob uitæ merita cõmutatum sit illi nomen Elymas. In glossa ordinaria Beda, ni fallor, indicat hãc uocẽ Bariehu corrupte scribi. Hoc qd sibi uelit nõ satis intelligo. *Barieu.*

Saulus autẽ qui & Paulus.) Laurentius hoc loco litigat de nomine Pauli, de quo non nihil attingemus cum ad Paulinas epistolas uentum erit. Qui Laurentiana uolet cogno/scere, ex ipsius petat libris. Certe ante hac perpetuo dictus est Saulus. Hic primum admo nuit de Pauli uocabulo. Et omni fallacia.) ῥᾳδιουργίας. Dolũ ante dixit, hic magis adden dum erat diuersum quiddam. Et Græca uox significat propensionem ad quoduis facinus patrandum, à ῥᾴδιον facile, & ἐργάζομαι operor. Licet Hesychius uocem existimat esse polysemon, significare eãdem πλασογράφον, ταχυγράφον, πονηρὸν, μηχανουργὸν, πολυμήχα/νον, id est, Falso aut etiam celeriter scribentem, uersutum, artificem, uersipellem. Nec est, p/ *Fallacia.*

prie ſubuertere,ſed διαστρέφω,id ē,inuertere,deprauare,hoc eſt,ex rectis facere flexuoſa.

Qui ei manum darent.) χειραγωγούς,id eſt,Manuductores,ut uerbū uerbo reddam, ſiue Qui ſe manu ducerent.

Paulus & qui cum eo erant.) οἱ περὶ τὸν παῦλον. Ad uerbum ſonat,qui circa Paulū erāt, ſed iuxta ſermonis Græci proprietatem,ſonat Paulus. Verum ne abiret incomitatus,inter pres utrūq; ſenſum reddit, Paulus & qui cum eo erant.

Venerunt Pergen Pamphyliæ.) Prouinciæ nomen adiecit non ob diſcretionem,cum
Perge. non ſit niſi una Perge, ſed quod oppidi uocabulum non perinde notum eſſet omnibus ut prouinciæ. At paulo inferius diſcernendi cauſa appoſuit prouinciæ nomen, Antiochiā Piſidiæ,quod duo ſint Antiochiæ. Altera Syriæ Cœles, in qua Barnabas & Paulus apoſtoli ſunt ordinati. altera Piſidiæ,in qua prædicarunt.

Pertranſeuntes Pergen uenerunt Antiochiam.) Græca nonnihil diſſident,αὐτοὶ δὲ διῆλθον ἀπὸ τῆς πέργης παρεγένοντο εἰς ἀντιόχειαν,At ipſi cū peragraſſent relicta Perga, uenerunt Antiochiam. Siquidem ipſi,diſcernit illos ab Ioanne,qui recta reuerſus eſt Hieroſolymam,cum ipſi peragratis,quæ in medio erant,oppidis peruenerint Antiochiam.

Et manu ſilentium indicens.) καὶ κατασείσας τῇ χειρί. Idem hoc loco participium eſt, quod ſuperius uerterat,Annuens manu. Sonat autem mota manu.

Plebis Iſraël.) τοῦ λαοῦ τούτου, id eſt,Populi huius.

Mores eorum ſuſtinuit.) ἐτροποφόρησεν αὐτούς.Græcis unica dictio eſt conflata è duabus τροποφορεῖν, quod eſt ferre ac tolerare mores alicuius.

Quaſi poſt &c.) Græca nōnihil diſſident à noſtris,καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα,ἔδωκε κριτὰς,id eſt,Et poſt hæc annis circiter quadringētis & quinquaginta.

Eduxit Iſraël ſaluatorem.) ἤγαγε τῷ ἰσραὴλ σωτῆρα, id eſt,Adduxit Iſraēli ſalutem. Eſt autem Iſraël hoc loco dandi caſus.

Ieſum.) Ieſum non additur apud Græcos in nonnullis exemplaribus,ſed tantum ſeruatorem. Et fortaſſe nondum erat tempus explicandi nominis apud eius ſermonis admodum rudes . Etiamſi mihi probabile uidetur apud Græcos ortum hunc ſcripturæ errorē, ex illorum notulis. Fortaſſis enim ex σρα ιν parum attentus ſcriba aut luſcioſus etiam,ſecit σωτηρίαν.Hoc,utcunq; habet,certe Chryſoſtomus interpres non addit,legens hunc in modū,τούτου ὁ θεὸς ἀπὸ σπέρματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ ἰσραὴλ σωτῆρα,προκηρύξαντος ἰωάννου. Prædicante Ioanne.) προκηρύξαντος ἰωάννου,id eſt, Vt ante prædicauerat Ioannes.

Quem me arbitramini eſſe, non ſum.) Aut Lucas abuſus eſt τίνα pro ὅν, aut ſecus eſt diſtinguendum,Quem me arbitramini eſſe? ut hic ſit interrogatio. Deinde reſpondeat, Non ſum ego ille.Nam Græcis eſt τίνα με ὑπονοεῖτε;

Et q in uobis timēt.) Mire miſcuit duas pſonas,ita ut ſeparari nō queāt,uobis & timēt.

Adimpleuit filijs ueſtris.) τοῖς τέκνοις αὐτῶν, id eſt,Filijs illorum,nempe patrum.

Secūdus pſalmus pro primo. Sicut in pſalmo ſecundo ſcriptum eſt.) Quidam codices habebant in pſalmo ſecundo, quidam in pſalmo, omiſſo numero. At Hieronymus hunc ediſſerens pſalmum, palàm teſtatur in actis hunc pſalmum, qui apud nos ſecundus eſt,primi titulo citari. Et hinc ſumit argumentum:aut primum illum, Beatus uir, præfationis additum uice , aut illum & proximum,Quare fremuerunt,eundem eſſe pſalmum . Idem prodit fermè Hilarius, illud ingenue teſtatus, hunc primum citari à Paulo. Quin & diuus Auguſtinus in commētarijs indicat hunc potius eſſe unum quàm primum. Proinde nos his autoribus germanam reſtituimus ſcripturam.

Senſus anceps. Voluntati dei.) τῇ βουλῇ, id eſt,Conſilio dei. Senſus apud Græcos nonnihil habet ambigui, Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας,τῇ τοῦ θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, hoc eſt, Nam Dauid quidē,cum ſuæ generationi miniſtraſſet,dei conſilio dormiuit. Vt accipiamus Dauid nō uixiſſe,niſi ſuam ætatē,& rebus bene geſtis obdormiſſe cū cæteris,cæterum Chriſtum eſſe immortalem. Interpres legit ἰδίᾳ γενεᾷ, ſubaudiens præpoſitionem ἐν, & ὑπηρετήσας refert ad conſilium,ſiue ut ille uertit Volūtatem dei. Mihi prior lectio uidetur ſyncerior.

Numeri ἑτέρωσις. Quod dictum eſt in prophetis.) Abuſus eſt numero pro numero,cum ſit apud Abakuk capite primo. Hoc quoq; Paulus adduxit iuxta æditionem ſeptuaginta . Siquidem Hieronymus iuxta ueritatē Hebraicam ita uertit,Aſpicite in gentibus & uidete & admi-

ramini

ramini & obstupescite,quia opus factū est in diebꝰ uestris,quod nemo credet cū narrabit.

Et disperdimini.) καὶ ἀφανίσθητε, id est,Euanescite.Est enim ita tolli è medio ut nusquā appareat. Pro quo Hieronymus uertit obstupescite.

Exeuntibus autem illis.) Et hoc loco nonnihil dissident Græca,ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον λαληθῆναι, id est,Egressis è synagoga Iudæis,rogabant gentes,ut sequenti sabbato loquerētur.Quidam addunt, αὐτοῖς τὰ ῥήματα, id est,Sibi uerba.

Et colentium deum,) σεβομένων, id est,Religiosorum.

Aduenarum.) προσηλύτων, id est,Proselytorum.Sic enim aliquoties uertit.

Contradicebant ijs quæ dicebantur à Paulo blasphemantes.) Græci adijciunt uerbum unum,haud scio an recte, ἀντιλέγοντες καὶ βλασφημοῦντες, id est,Contradicentes & blasphemantes. Constanter.) παῤῥησιασάμενοι, id est,Sumpta fiducia siue audacia.

Præordinati.) τεταγμένοι, id est, Ordinati ad uitam.

Disseminabatur autem uerbum.) διεφέρετο, id est,Differebatur,dispergebatur.Apparet interpretem legisse διεσπείρετο.

Mulieres religiosas.) σεβομένας.Idem participium quod modo uerterat, Colentes deum,uaricatis affectator.

Et honestas.) καὶ εὐσχήμονας.Quod ad cultum habitumq; corporis decorum ac probis dignum pertinet.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Actum est autem in Iconio.) Cum Iconium ciuitatis sit nomen non regionis,Iconij dicendū erat,nō in Iconio.Sunt autem duæ huius nominis, altera Lycaoniæ ad montem Taurū,altera Ciliciæ.De priore,ni fallor,hic loquitur. *Iconia duo.*

Contumelijs afficerent.) ὑβρίσαι.Potius est hoc loco,ut uim facerent.Neque enim usqadeo timebant cōtumelias.Deinde quod sequitur,De lapidando,uelut interpretatur superius uerbum.

Intelligētes fugerunt ad ciuitates Lycaoniæ.) συνιδόντες. Aptius erat,Re intellecta,siue Quod cum cum animaduertissent.

Et uniuersam in circuitu regionem.) καὶ τὴν περίχωρον,id est,Et in circumiacentem regionem.Quorsum autem hic attinebat addere uniuersam?Hoc loco Latini codices plus habent,quàm Græci.Nimirum hæc,Et commota est omnis multitudo in doctrina eorū Paulus autē & Barnabas morabantur Lystris.Quæ uerba Beda,ni fallor, in glossa quam uocant ordinariam,fatetur in nōnullis Latinorum codicibus nō haberi,& certe in eo contextu,non habentur. Nec hæc attingit Lyranus,cum scribat commētarium perpetuum. Cæterum in æditione cui sunt adiecti cōmentarij Carrensis,adiectum uidemus in spacio marginali.Aliâs non habet,sed est in Græco.Ne Chrysostomus quidem diligenter enarrans hunc locum,quicquàm horum uerborum attingit. Quin etiam paulo superius, post hæc uerba,Et uniuersam in circuitu regionem,Beda notat in Græcis codicibus plus esse, Deus autem pacem fecit,quod in nostris aliquot non habeatur. Cum hodie nec in Græcis,nec in Latinis haberi uideamus. Ac ne Chrysostomus quidem attingit quod indicauimus deesse, Surge super pedes tuos rectus. Et hic Beda in glossa quam uocant ordinariā, indicat in Græcis libris secus haberi.Nimirum hunc in modum, Dixit magna uoce,tibi dico in nomine domini nostri Iesu Christi,surge super pedes tuos rectus.Ac fieri potest, ut tale quippiam repertum sit in aliquo Græco codice,cum mire uarient in actis.Certe in his quos ego uiderim nihil hic discrepat à nostra lectione.

Dijs similes facti hominibus.) ὁμοιωθέντες,Adsimilati,ut ita loquar,hoc est,dijs specie humana. Ante ianuas.) ἐπὶ τοὺς πυλῶνας,id est,Ad fores siue ad uestibula.

Cum populis.) σὺν τοῖς ὄχλοις,id est,Cum turbis.

Volebat sacrificare.) Nonnulli codices habebant ἤθελον, uolebant, quod additum sit Cum turbis, nonnulli ἤθελε uolebat.Id tamen nihil refert ad sententiam.

Exilierunt in turbas.) ἐισεπήδησαν, id est, Insilierunt in turbam.est enim ὄχλον.

Mortales sumus similes uobis.) καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν, id est, Et nos ijsdem obnoxij sumus passionibus, siue malis, homines. Neq; enim hoc ad mortem tantum perti-

net,ſed ad omnia quæ poſſunt homini accidere.

Omnes gentes ingredi uias ſuas.) ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν,id eſt,Viis ſuis.Nam ingredi poſuit pro uiuere,& uiam pro ratione uitæ.

Non ſine teſtimonio.) Græce eſt,ἀμάρτυρον,dictione compoſita,id eſt,Non expertem teſtium,ſiue teſtimonij.Et pro ἔασε Laurentius mauult permiſit. Ego malim Non paſſus eſt eſſe ſe exptē teſtimonij,hoc eſt,aliquo modo teſtatā eſſe uoluit & illis ſuā diuinitatē.

in Græcis plus eſt q̄ in noſtris.

Ne ſibi immolarent.) Sub hæc uerba nonnulli Græcorum codices hic addebant, ἀλλὰ πορεύεσθαι ἕκαστον εἰς τὰ ἴδια.διατριβόντων δὲ αὐτῶν καὶ διδασκόντων, id eſt,Sed iret quiſq; ad ſua.Cæterum cum illic uerſarentur, ac docerent, ſuperuenerunt &c.

Mire Græci diſſentiunt à noſtris.

Et perſuaſis turbis.) καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους,καὶ λιθάσαντες τὸν παῦλον, id eſt,Et perſuaſis turbis,ac lapidato Paulo. Verum pro his longe ſecus habebatur in nonnullis Græcorum exemplaribus, καὶ διαλεγομένων αὐτῶν παῤῥησίᾳ, ἀνέπεισαν τοὺς ὄχλους ἀποστῆναι αὐτῶν, λέγοντες ὅτι οὐδὲν ἀληθὲς λέγουσιν,ἀλλὰ πάντα ψεύδονται, id eſt,Et cum illi fortiter diſputarent, perſuaſerunt turbis, ut deſciſcerent ab eis, dicentes, quod nihil ueri dicerent,ſed omnia mentirentur.

Et cum conſtituiſſent illis.) χειροτονήσαντες,Creatis ſiue delectis illis preſbyteris.ut intelligamus ſuffragijs delectos.Quanq̄ ſuperius nonnihil abuſus eſt eo uerbo.

Loquentes uerbum domini in Pergen.) λαλήσαντες ἐν πέργῃ τὸν λόγον, id eſt,Locuti Pergæ ſermonem,nec additum eſt domini. Ac mox,

Attalia in Pamphylia.

Deſcenderunt in Italiam.) Græci legunt, εἰς ἀτταλίαν, id eſt, Attaliam. Ea ciuitas eſt Pamphyliæ maritima,autore Hieronymo.Nam Stephanus eam ponit in Lydia, ſiquidem procul aberant ab Italia.

Morati ſunt autem tempus.) Græcis additur ἐκεῖ,Commorati ſunt illic tempus.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Acta autem ſeditione non minima.) Græcis pro una duæ ſunt dictiones,στάσεως καὶ συζητήσεως, id eſt, Seditione & diſceptatione.alioquí non quadrat quod ſequitur, Cum Paulo & Barnaba.Nec eſt Nō minima,ſed οὐκ ὀλίγης, id eſt,Non exigua.

Et quidam alijs ex alijs.) Pro ex alijs,Græci legunt ἀπ᾽ αὐτῶν, id eſt,Ex eis.

Seniores honoris uocabulum.

Ab apoſtolis & ſenioribꝰ.) Pluribus uerbis agit hoc loco Laurētius,quoties dignitas ſignificatur,Græca uoce fuiſſe utendum preſbyteri.Sic enim olim uocabantur epiſcopi,teſte non uno in loco diuo Hieronymo. Quoties ætas indicatur,Latine dicendum erat ſeniores.Nūc interpres ſuo arbitratu,ne dicam abſq; delectu,modo preſbyteros uocat modo ſeniores. Pertranſibant Phœnicem.) Phœnicen legendum eſt per n, à φοινίκη, hoc eſt,Phœnice Phœnices, non à phœnix.

Et qui nouit corda.) Rurſus eſt dictio compoſita καρδιογνώστης,id eſt,Cordis cognitor.

Fide purificans.) καθαρίσας.Præteriti temporis,id eſt,Cum fide purificauerit corda eorum.Agit enim de ijs qui iam crediderant.

Simon narrauit quemadmodū.) συμεών, Symeon.Haud ſcio utrum errore perperam ſcriptum,an quod nihil interſit inter Simonem & Symeonem: niſi quod forte Symeon Hebraice dicitur,Græce inflexa uoce Simon,ut à Saul Saulus. Sic enim diuinat Valla.

Dirupta pro diruta.

Iacobus prophetiā nō adducit ad uerbum.

Et dirupta eius.) κατεσκαμμένα,id eſt,Diruta,atq; ita legitur & in Latinis emendatioribus. Cæterum teſtimonium quod adducit eſt Amos cap.nono.Quanq̄ Iacobus ita adducit ſenſum uaticinij,ut nec Septuaginta ſit uſus uerbis,nec ad Hebræorum lectionem per omnia reſponderit.Siquidem Hebræa ſic habent interprete Hieronymo,In die illa ſuſcitabo tabernaculū Dauid quod cecidit,& reædificabo aperturas murorū eius,& ea quæ corruerāt inſtaurabo,& reædificabo illud ſicut in diebus antiquis, ut poſſideant reliquias Idumææ,& omnes nationes,eo quod inuocatum ſit nomen meum ſuper eos, dicit dominus faciens hæc.Porrò iuxta æditionem Septuaginta legimus ad hunc modum, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν δαβὶδ,τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς,καὶ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀναστήσω,καὶ ἀνοικοδομήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος, ὅπως ἐκζητήσωσί με οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων,καὶ πάντα τὰ ἔθνη,ἐφ᾽οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου,λέγει κύριος ὁ ποιῶν πάντα ταῦτα, id eſt,In die illo ſuſcitabo tabernaculum Dauid

quod

quod ceciderat,& ædificabo ea quæ corruerant,& quæ ſuffoſſa ſunt ſuſcitabo,& inſtaurabo ea ſicut dies antiquos,ut quærant me reliqui hominum, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum,dicit dominus faciens hæc omnia. Primum pro In die illo poſuit,Et poſt hæc,ac reuertar addidit de ſuo. Cæterum in hoc,Vt quærāt me reliqui hominum,ſeptuaginta ſecutus eſt non Hebræorum libros. Deniq; quod nos ſuffoſſa citauimus,in uulgatis exemplaribus eſt ſuffuſa,ſed mendoſe. Reſpondet enim illi Græco,κατεσκαμμένα,à κατασκάπτειν, quod eſt ſuffoſſione demoliri. *Suffuſa pro ſuffoſſa mēdoſe.*

Super quas inuocatum eſt nomen meū.) Interpres recte omiſit ἐπ' αὐτοὺς,quod additū eſt ex idiomate ſermonis Hebraici, cum tamen non addatur apud Septuaginta.

Notum à ſeculo.) Græce eſt γνωστὰ,numero multitudinis, id eſt, Nota ſunt deo opera ſua,& additur πάντα,id eſt, Omnia.

Ego iudico.) ἐγὼ κρίνω. Accōmodatius erat ego cenſeo.Deinde Non inquietari,quod Græcis eſt μὴ παρενοχλεῖν,rectius uertiſſet, Nō obturbandum eſſe, ſiue non addendam moleſtiam. Id enim ſonat παρὰ præpoſitio.

A temporibus antiquis.) ἐκ γενεῶν,id eſt,A generationibus antiquis,ſi uoluiſſet ad uerbum reddere. Iam admonuimus aliquoties γενεὰν pro ætate poni.

Viros primos in fratribus.) ἄνδρας ἡγουμένους,id eſt, Præcedētes ſiue præminentes, hoc eſt primarios,magis quàm primos.

Antiochiæ,& Syriæ,& Ciliciæ.) κατὰ τὴν ἀντιόχειαν καὶ συρίαν καὶ κιλικίαν. Opinor hic Antiochiam regionē eſſe non ciuitatē. unde addenda erat præpoſitio,qui ſunt in Antiochia & Syria & Cilicia. Interpres neq; Græca reddidit bona fide, neq; Latinitatis habuit rationem.

Collectis in unum.) γενομένοις ὁμοθυμαδόν, id eſt, Conſentientibus, ſiue communi conſenſu animorum.

Ab immolatis ſimulacrorum.) ἀπὸ εἰδωλοθύτων,id eſt,Ab iſs quæ immolantur ſimulacris. Suſpicor interpretem ſcripſiſſe Ab immolaticijs ſimulacrorum. Nam hoc uerbo frequenter utitur Ambroſius. *Immolaticia.*

Verbo plurimo.) διὰ λόγου πολλοῦ,id eſt,Sermone multo. Quid autem eſt uerbo plurimo? aut quid attinebat poſitiuum nomen uertere in ſuperlatiuum?

Conſolati ſunt fratres & confirmauerunt.) καὶ ἐπεστήριξαν, hoc eſt,Addiderunt confirmationem,iam confirmatis ipſa epiſtola.ea uis eſt præpoſitionis ἐπί.

Ad eos qui miſerant illos.) πρὸς τοὺς ἀποστόλους,id eſt,Ad apoſtolos. Apparet interpretem legiſſe, πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας.

Manere ibi.) ἐπιμεῖναι αὐτοῦ, id eſt,Permanere ibidem. Cæterū poſt hæc uerba,quod ſequitur in noſtris exemplaribus,Iudas autem ſolus abijt Hieruſalem,apud Græcos nō reperio.imò ne hæc ipſa quidem, Viſum eſt autem Silæ manere ibi, non reperi niſi in uno dūtaxat codice,eaq; adiecta in margine. Verū id librariorū errore factum uideri poteſt.

Barnabas autem uolebat.) ἐβουλεύσατο, id eſt, Conſulebat ſiue cogitabat. Interpres legiſſe uidetur ἐβούλετο.

Paulus autem rogabat.) Videtur iuterpres mitigare uoluiſſe diſſidij ſuſpicionē. Nam Græce eſt ἠξίου,id eſt, cenſebat aut æquum iudicabat. Nec eſt ſimpliciter Diſceſſiſſet,ſed τὸν ἀποστάντα, id eſt,qui deſciuiſſet,ſiue defeciſſet,participum eius uerbi,unde dictus ἀποστάτης, deſertor ſiue defector. *Interpres mitigat Græca.*

Facta eſt autem inter eos diſſenſio.) Rurſum ſtuduit mitigare Græcam uocem, quæ eſt παροξυσμὸς, quæ plus ſignificat quàm diſſenſionem, à παροξύνω irrito, prouoco, exacerbo. Significat igitur illos uſque ad commotionem hac in re diſſenſiſſe, & adeo ut diuellerentur. Apoſtoli erant,ſed tamen homines erant. Origenes ingenue fatetur in optimos quoq; uiros,huiuſmodi incidere diſſidia,dum in ſuo quiſq; ſenſu abundat, quæ tamen non procedāt eò,ut Chriſtiana ſcindatur charitas,aut Chriſti religio labefactetur. Porrò ſtultum eſt,conſentientibus exemplaribus Græcis, ad eum modum mederi uelle incommodo. Nos uertimus, Tam acris autem fuit inter eos diſceptatio. *Diſſenſio inter Paulū & Barnabam.*

Vidua pro Iudæa.

Filius mulieris uiduæ fidelis.) Apud Græcos ita legimus, υἱὸς γυναικός τινος τῆς δαίας πιστῆς, id est, Filius mulieris cuiusdam Iudææ fidelis. Et ad hanc lectionē respōdet, id quod sequitur, patre uero gentili. Nam gentilem patrē opponit Iudææ matri. At scriptor parum attentus ex Iudæa, uiduam fecit transpositis literis aliquot. Atq; adeo in nōnullis libris scriptum fuisse Iudææ, submonuit & Rabanus in glossa, quam uocant ordinariam. Nec rursum est gentilis hic ἐθνικός, sed Ἕλλην, id est, Græcus, quam uocem uarie uertit interpres, nunc Græcum nunc gentilem.

Dogmata, quæ erant decreta.) κεκριμμένα, id est, Iudicata, recte uertit in decreta. Cæterum dogmata Græca uox est, significans & ipsa decreta siue placita, nō doctrinam ut uulgus existimat. Interpres aliâs decretum uertit δόγμα,, aliâs edictum.

Asia minor.

Loqui uerbum in Asia.) Asiam eam sentit quæ dicitur minor, undique mari cincta, præter eam partem qua spectat orientem. ea complectitur Phrygiam, Pamphyliam, Lycaoniam, Ciliciam, Galatiam, aliasq; nonnullas. Sed qua finitima est Epheso maxime minor Asia dicitur.

Troas.

Descenderunt Troadem.) Nam ea ciuitas est Asiæ maritima, dicta eadem Antigonia.

Samothrace.

Venimus Samothracen.) Ea est insula in sinu Pacusiaco, è regione Thraciæ, nomine composito ex Samijs & Thracibus.

Recto cursu uenimus.) Vnum uerbum Græcū tribus Latinis est circūlocutus εὐθυδρομήσαμεν, id est, Recto cursu contendimus. Cursus enim & nauigantium propriè dicitur.

Neapolis.

Neapolin.) Non est ea, quam nunc in Italia tenent Hispani, sed altera Cariæ in Asia. De hac sensisse uidetur Hieronymus colligens nomina locorum in actis apostolicis. Sunt qui malint Neapolim esse Thraciæ, Nam sunt huius nominis cōplures. Philippi ciuitas est in prima parte Macedoniæ.

Diebus aliquot consistentes.) Indicat glossa ordinaria in nōnullis libris fuisse conferentes, pro consistentes. Nam διατρίβεται, qui cōmoratur, & διατρίβοντα, qui conferūt ac disputant, unde scholasticas disputationes Græci diatribas appellant.

Colonia.

Ciuitas Colonia.) κολωνία. Vsurpauit Lucas uocem Latinam, tum ut apparet & Græcis usurpatam. Addidit enim Coloniam, quod ea ciuitas ab aliūde deductis habitaretur.

Foras portam.) ἔξω τῆς πόλεως id est, E ciuitate, siue omissa præpositione, Egressi sumus ciuitatem. Quod quæso sermonis schema est, foras portam?

Foras portam

Vbi uidebatur oratio esse.) οὗ ἐνομίζετο, id est, Vbi putabatur futura precatio. aut certe quod ego malim, Vbi solebat esse precatio. quandoquidem νόμος nonnunquàm & consuetudinem sonat, & νομίζεσθαι solitum esse.

Lydia purpuraria.) πορφυρόπωλις, id est, Purpurarū uenditrix, à nomine πορφύρα purpura, & πωλέω uendere. Nam purpurarij magis uidentur dici qui colligūt purpuras, hoc est, urinatores, aut qui tingūt. Purpuræ uenditricem interpretatur Hieronymus in dictione Thyatira, quæ dictio multitudinis numero effertur genere neutro, ciuitas est Lydiæ in Asia. unde quod dictum est Lydia non uidebatur esse nomen puellæ, sed regionis, nisi additum fuisset, Nomine Lydia.

Thyatira

Et coëgit nos.) καὶ παρεβιάσατο ἡμᾶς. Magis est Adegit nos quàm coëgit.

Puella pro ancilla.

Puellam quandam.) παιδίσκην, id est, Ancillam quandam, quod mox fiat mentio dominorum. ut intelligamus conditionem explicatam, non ætatem mulieris.

Pytho.

Habentem spiritum phytonem.) πύθωνος legunt Græci, hoc est, pythonis. Id erat nomen draconis, quem iaculis suis confecit Apollo, unde & ipse Pythius dictus. deinde spiritus ille quo afflati prædicebant futura, pytho uocari cœptus est.

Tædio aūt affectus Paulus.) διαπονηθεὶς, quod aliâs uertit molestè ferre διαπονούμενοι.

Magistratibus.) τοῖς στρατηγοῖς, Quod magis sonat primores exercitus. Opinor autem hic στρατηγοὺς dici magistratus templi. Sic enim illos uocat alibi.

Morem quem non licet.) ἔθη, id est, Mores. sed recte mutauit numerum, quod mores aliud quiddā sonet quàm morem. Dicere poterat, Alias cōsuetudines, siue alia instituta.

ut interim

ut interim ne dicam, quod suo more ἱμάτια uertit tunicas.

Strinxit ligno.) ἤσφαλίσατο. Verbum est cognatum aduerbio ἀσφαλῶς, quod modo uertit diligenter, alias caute. Significat autem tuto & sine periculo.

Adorabant, laudabant deum.) προσθυκόμενοι ὕμνουν. Cur non potius orantes quàm adorantes? quãdoquidem προσεύχομαι, utrunq; significat, imò precari potius q̃ adorare, teste & Augustino. Et laudabant est ὕμνουν, id est, canebant & hymnis laudabant.

Introgressus est.) εἰσεπήδησε, id est, Insilijt siue introsilijt, aut irruit siue irrupit. ut impetum ac celeritatem ingredientis exprimas, quemadmodum Græca uox facit.

Procidit Paulo & Silæ ad pedes.) Ad pedes interpres addidit de suo. Græce tantum est, προσέπεσε τῷ παύλῳ. Verum recte addidit interpres uitans amphibologiam.

Et omnis domus eius.) καὶ οἱ αὐτοῦ, id est, Illius familiares siue domestici.

Cum omni domo sua.) πανοικί. Græcum aduerbiũ, tribus circũlocutus est dictionibus. Est autem cõmodius, ut πανοικὶ referatur ad participium proxime sequens πεπιστευκώς.

Nec est simpliciter Lætatus est, sed ἠγαλλίατο, id est, exultauit. Sic enim ferè solitus est uertere.

Miserunt magistratus lictores.) ῥαβδούχους, A uirgis gestandis. Nos uiatores uertimus, quod his quoq; mos sit gestare uirgas. Nam ij proprie dicuntur per quos magistratus denunciant quid uelint. *Lictores*

Ipsi nos eijciãt.) Paulo ante Occulte nos eijciunt, erat ἐκβάλλουσιν, hic diuersum est uerbum ἐξαγαγέτωσαν, id est, educant. Nam illud conueniebat clàm extrudendis, hoc conuenit palàm educendis, non sine satisfactione.

Introierunt ad Lydiam.) Incertum an ad Lydiam mulierem paulo ante conuersam, an in regionem. Verum prior sensus mihi probatur.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

CAeterum Amphipolis & Apollonia ciuitates sunt Macedoniæ, quemadmodum & Thessalonica. Quanquàm est altera Amphipolis in Syria. Apollonia item altera in prouincia Aphricæ, quæ & Pentapolis dicta est.

Secundum consuetudinem autem.) Græcus sermo expressius dicit, κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ παύλῳ, id est, Paulus ut erat illi mos, siue ut solitus erat, siue pro sua consuetudine ingressus est. *Insinuans pro allegans.*

Et insinuans.) καὶ παρατιθέμενος, hoc est, citans siue allegans. Nec est De scripturis, sed ἀπὸ τῶν γραφῶν, id est, è scripturis. Hinc enim adducebat testimonia.

Quem ego annuncio uobis.) Cum subito mutata sit persona, cur non & hic addidit, inquit: ut in initio huius operis fecit, Quem audistis, inquit, per os meum.

Et de colentibus gentilibusq;.) τῶν σεβομένων Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος, id est, Religiosorumq; Græcorum multitudo magna. Quis intellexisset, colentes significare pios ac religiosos? Iam non semel admonui, Græcum, in literis apostolorum aliquoties pro gente, aliquoties pro ethnico poni. *Colentes pro religiosis.*

Zelantes autem Iudæi.) Græci nonnihil hic addunt uerborum ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι, id est, Zelo autem commoti, ij qui non credebant Iudæi, & assumptis nonnullis circumforaneis. Nam Græce est ἀγοραίων, quod interpres uertit de uulgo. Quanquàm hoc in loco nonnihil uariabant Græcorum exemplaria.

Et assistentes domui.) Quid audio? Num defensabant domum Iasonis? Est autem ἐπιστάντες, id est, Adorti, siue urgentes & imminentes. *Assistentes pro adorti.*

Et quosdam fratres.) Quoties fratres absolute ponit, Christianos intelligit, quos eosdẽ aliquando discipulos uocat. Hic Beda, qui citatur in glossa ordinaria notat in Græcis haberi, Et quosdam alios fratres, ex hoc colligens & Iasonem fuisse Christianum. uerum ἄλλους apud Græcos non repperi.

Hi qui urbem concitant.) Orbem haud dubie legendum, τὴν οἰκουμένην, quod frequenter uertit orbem terrarũ. Nec est Concitant, sed ἀναστατώσαντες, id est, cõmouerunt,

hoc est,qui rerum statum conturbarunt. Id quod fieri consueuit rebus nouatis. Sensus est,quod ubiq; fecerunt,hic quoq; facturi adsunt.

Quos suscepit Iason.) ὑποδέδεκται,id est, Clãculum siue furtim,ob præpositionẽ ὑπό.

Decreta δόγματα.

Cõtra decreta Cæsaris.) τῶν δογμάτων. Quod paulo ante ut erat Græce extulit dogma ta. Dimiserunt Paulum & Silam.) ἐξέπεμψαν,τόν τε παῦλον,τόν τε σίλαν, id est,Emiserunt,tum Paulum,tum Silam. Ac mox,Berrhœam legẽdum,nõ Beroam, neq; Beroeam. Est autem ciuitas Macedoniæ.

Qui cum uenissent in Synagogam Iudæorum introierunt.) Alius est ordo sermonis apud Græcos, ὅτινες παραγενόμενοι εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπῆεσαν τῶν ἰουδαίων, id est,Qui postea quàm aduenerant,in Synagogam abierunt Iudæorum. Vt prius referatur ad ciuitatem,proximum ad conciliabulum. Deinde nobiliores,rectius uertisset in nobilissimos, tametsi uideo Catullum,& Plinium,cunq; his Q. Curtium,alicubi more Græcorum abusos comparatiuo uice superlatiui, εὐγενεστέρους, id est,summo loco natos inter eos qui erant Thessalonicæ.

Cum omni auiditate.) προθυμίας, id est, Animi promptitudine,siue libenter, aut propensis animis. Ac mox, Si hæc ita se haberent, ει uertendum erat in an.

Mulierum gentilium.) ἑλληνίδων, id est,Græcarum. Et mox, Honestarũ, est εὐσχημόνων, quod ut diximus,ad habitus cultus,& incessus honestatem pertinet.

In Thessalonica Iudæi.) ἀπὸ τῆς θεσσαλονίκης ἰουδαῖοι,id est, Thessalonicenses Iudæi.

Commouentes & turbantes.) σαλεύοντες τοὺς ὄχλους, id est, Commouentes turbas. Turbantes non offendi in Græcis exemplaribus,præterquàm in uno codice Græco, idq; assriptum in margine, σαλεύοντες καὶ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους. Opinor adiectum ab eo qui uoluerit uocem uoce simili explicare.

Vt iret usq; ad mare.) ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν, id est, Velut ad mare. Interpres legisse uidetur ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν.

Accepto mandato ab eo.) Ab eo,addidit interpres,quo sensus esset explanatior, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν σίλαν, id est,Cum accepissent mandatum ad Silam.

Vt quàm celeriter.) Vsq;adeò ne placet barbare loqui,ut hac gratia putemus esse recedendũ à uerbis Græcis,ne Latine loquamur? Siquidẽ Græce est ὡς τάχιστα,id est,q̃ celerrime.

Paroxysmus.

Incitabatur spiritus eius.) παρωξύνετο, id est, Irritabatur. Idem est uerbum,unde deductum est nomen παροξυσμός, quod paulo ante transtulit dissensionem. Hoc sanè loco melius reddidit.

In ipso uidens.) Græcis est θεωροῦντι,id est,Videnti siue cũ uideret. Paulus em̃ uidebat, deinde uidenti cõmotus est animus. Interpres aut legit,aut certe somniauit,θεωρῶν p θεωροῦντι. Idololatriæ deditum.) Non male circumlocutus est κατείδωλον,quasi dicas obnoxiam simulacris,quod præpositio κατὰ subiectionem sonet.

Colentes

Et colentibus.) τοῖς σεβομένοις,id est, Religiosis,& diuino cultui deditis.

Audierant p adierãt.

Ad eos qui audierãt.) πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας,id est,Ad eos qui forte accedebãt. Palàm est autem hoc non interpretis esse uitiũ,sed librarij,qui ex adierant fecerit audierant.

Disserebant cum eo.) συνέβαλον αὐτῷ, id est, Congrediebantur siue committebant cũ eo. Idem uerbum quo significant conserere manus in bello.

Incitabatur spiritus eius in ipso.) Augustinus aduersus Cresco.libro primo cap.xij.legit Irritabatur spiritu sancto intra se. Est enim παρωξύνετο.

Seminiuerbius.) Pro quo Augustinus citat,seminator uerborum, atq; adeo sic scriptũ uisitur in nõnullis nostræ æditionis exemplaribus, ὁ σπερμολόγος. Interpres effinxit Græcanicam compositionem. Mirum autem cur id magis libuerit in hac una dictione, quàm in alijs multis. Sed quid tandem significat Latinis seminiuerbius? Fortasse felicius effinxisset,si dixisset uerbisator,pro eo qui nouos rumores spargit in uulgus,siue seminilegus,pro locutuleio,& ad quæstũ quiduis garriente. Hesychius interpretatur σπερμολόγος, ὁ φλύαρος, hoc est, nugator, aut ὁ τὰ σπέρματα συλλέγων, id est,qui semina colligit. Atq; hinc auẽ de genere graculorum dictam fuisse σπερμολόγον. Meminit & Athenæus Dipnosophistarum libro secundo,sed σπερματολόγος illic scriptum reperio, τέτρακές τε σπερματολόγοι, id est, Tetraces seminum sublectrices. Nam suspicor tetracem,siue tetricem,quãdo utrũq;

Spermologus pro nugatore uulgatũ apud Athenienses conuicium.

utrunq; ſcriptum reperio,dici auem, quam ſentit Athenæus.Meminit idem auis σπερμολόγῳ libro nono. Vſus eſt hoc uerbo & Demoſthenes in oratione pro Cteſiphonte: καὶ ἐμὲ μὲν βουλόμενος ἐρεῖσθ πάνου τὸ πρᾶγμα διαδομολύκη, πρὸς τὴν ὑμετέραν ἄγνοιαν ἐν οὐ δέοντι συμβεβικυῖαν ἰδοῦσα ἐπεζήτησε τὸν ἄνθρωπον,καὶ συλλαβοῦσα ἐπανήγαγεν ὡς ὑμᾶς ἀληπασᾶν ὁ τοιοῦτθ,καὶ τὸ δίκτυν δοῦνα διαδὺς ἀληπέμπει ἂν ὑπὸ τ σπερμολόγου τουτουί. Quí uoculas aliquot ex hoc ſublectas interpretatur, ait,hoc cõuicium dici ſolere in hominem nequam,minimiq; precij & pro nihilo habitum,addubitans etiam,num conueniat in eũ qui non ex ſuis alatur,ſed alieno paſcatur cibo.Metaphora ſumpta ab auicula cuius modo meminimus.Etiamſi me non fugit in exemplaribus ab Aldo meo uulgatis pro σπερμολόγου legi σπυρολόγου,ſed appoſito aſteriſco.Nec dubium quin eam uocem ſciolus quiſpiam mutarit offenſus nouitate.Quin & Leonardus Aretinus huius orationis interpres uocem hanc prorſus omiſit,ut minus intellectam . Cæterum Demoſthenes Aeſchinem σπερμολόγον appellat,contumelioſo uocabulo,quod ad quæſtum quíduis diceret,quo cõuicio nos rabulas dicímus.Huiuſmodi quiſpiam & Paulus adhuc incognitus, uiſus eſt q/buſdam Athenienſibus.Porrò non poteſt accipi pro ſeminatore uerborum,quod arbitratur Auguſtinus,cum uox compoſita ſit à σπέρμα, & λέγω τὸ συλλέγω.

Atheneus Demoſthenes.

Aldina editio deprauata.

Nouorum dæmoniorum.) ξένων δαιμονίων, id eſt,Peregrinorum deorum:maxime cũ hæc dicant ethnici,qui dæmonia deos uocant.Porrò ξένων,ut ſonat peregrinum,ita declarat & nouum & inauditum, nonnunquàm abſurdum.

Dæmonia pro dijs.

Ad Areopagum.) ἐπὶ τὸν ἄρειον πάγον,id eſt, Ad Martium pagum. Sunt enim Græcis duæ uoces.Eſt autem locus æditus,ut uertex collis ſeu ſcopuli.Miror autem, cur Hieronymus hoc loco pagum interpretetur uillam.Ego uicum maluiſſem,quandoquidẽ conſtat Martium uicum fuiſſe Athenis.

Noua enim quædam.) ξενίζοντα γάρ τινα.Participium uerbi deductum ab eo nomine quod modo uertit nouorum.ξένων.

Et aduenæ hoſpites.) καὶ ἐπιδημοῦντες ξένοι,id eſt,Et qui illic uerſabãtur hoſpites,ſiue peregrini. Ad nihil aliud uacabant.) εὐκαίρων.Hoc bene reddidit,uelut ad cætera occupati.Verũ illud, aut dicere aut audire , Laurentianis auribus nimis Græce tranſtulit,rectius dicturus,niſi ad dicẽdum aut audiendum aliquid noui.quod tamen ipſum eſt καινότερον ut extenuet etiam,quaſi ad quæcunq; noua audienda fuiſſet illis ocium.

Superſtitioſos uos uideo.) Sermo Græcus paulo ciuilior eſt,ὡς δεισιδαιμονεστέρους,id eſt Ferè ſuperſtitioſiores. Certe ſuperſtitioſiores non ſuperſtitioſos habebant codices Donatiani.Mitigauit enim odium dicti,primum aduerbio ὡς,deinde comparatiuo. Hoc enim erat fieri omnia omnibus,ut omnes lucrifaceret.

Pauli ciuilitas.

Et uidens ſimulacra ueſtra.) ἀναθεωρῶν, id eſt,Conſiderans & inſpectans,uelut ij,qui rem diu nõ uiſam inſpiciunt.Nec ſimulacra hoc loco eſt εἴδωλα, quod uerbum erat odioſius,ſed σεβάσματα, quod uerbum complectitur omnia quæ uenemur,nempe aras,delubra,ſtatuas,monumenta,à uerbo σέβομαι, quod proprie ad religionem pertinet.Hieronymus citans hunc locum in commentarijs,in epiſtolam ad Titum ἀναθεωρῶν uertit contemplans,& σεβάσματα;culturas.

σεβάσματα

Ignoto deo.) Et hic Hieronymus indicat Paulum pia quadam uſum uafricie, quod nonnihil mutauit in titulo,non pauca omiſit,quo commodius detorqueret ad exordium prædicandi Chriſtum Titulus enim ſic habebat autore,quem modo citaui Hieronymo, Dijs Aſiæ,& Europæ,& Africæ,dijs ignotis & peregrinis.Et dijs ignotis, deũ fecit ignotum,& mentionem cæterorũ omiſit.Quam equidem ciuilitatẽ imitandã arbitror ijs,quibus ſtudiũ eſt ethnicos,aut principes mala educatione deprauatos , ad pietatẽ adducere, ne protinus cõuicijs rem agant & exacerbent,quibus mederi uolunt,ſed multa diſſimulãtes,paulatim illos adducant ad mentẽ meliorem.Et fortaſſis reprehendi nõ oporteat,ſi boni uiri hoc animo in regum aulis agant,quo paulatim irrepant in principum affectus,modo ne ſint autores eorum quæ palàm ſunt iniqua,licet ad quædam conniueant inuiti.

Pauli uafricies pia. Titulus ignoti dei.

Quod ergo ignorantes.) ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε,τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω id eſt, Quem igitur ignorantes colitis,hunc ego annnuncio.Loquitur enim de deo ignoto.

Vitã & inſpiratione.) ζωὴν καὶ πνοήν.i. Vitã & halitũ,uelut exponẽs quid ſit uita animãtis.

Fecitq;

Græci addunt Fecitq; ex uno oñe hominũ genus.)Græci legũt,ἐξ ἑνὸς αἵματος,id eſt,Ex uno ſanguíne. Verũ haud ſcio an perperam a librarijs mutata ſcriptura.Deinde quod ſubijcitur,Inhabi tare ſuper faciem,infinitum mutãdum erat in gerundium,Ad inhabitandũ ſuper faciem terræ.Alioqui ſenſus erit, deum effeciſſe,ut oñe genus hominum habitaret in terra.Imò condidit omnes,& in hoc condidit,ut agerent in terris.

Definiens ſtatuta tempora.) ὁρίσας προτεταγμένους καιροὺς, id eſt, Cum definiſſet prius ſtatuta tempora.

Et terminos habitationis.) καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, id eſt,Præfixis termi nis habitationis eorum.Nam ὁροθεσία eſt deſignatio terminorum.

Si forte attractent eũ.) ψηλαφήσειεν,id eſt,Palpent.quod eſt cæcorũ manu ueſtigantiũ.

Quidam ueſtrorum.) τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν, id eſt,Veſtratiũ poëtarũ.Auguſtinus ex plicans quæſtiones aliquot in epiſtolã ad Rhomanos legit,Sicut & quidã ſecundũ uos di

Arati uerſus. xerunt. Huius enim & genus ſumus.) Hemiſtichium eſt heroicum,ex Phænomenis Arati.Ac mire quod dixit de Ioue,hic torquet ad uerum deum. Horum aliquot locorũ patrocinio ſolet uti diuus Hieronymus,aduerſus eos qui calumniabantur quod ſacras lite ras ethnicorũ ſordibus contaminaret. Verum Paulus id uno aut altero fecit loco,idq; pe nè cogente occaſione prædicandi euangelij. Quid hæc ad iſtos,qui coacte & affectate nõ ſolum poëtarum & oratorum,ſed omnium ſophiſtarum,philoſophorum, mathematico rum,deniq; & magorum literas inuehunt in doctrinam Chriſti,quam ſimpliciſſimam ac

Doctrina Chriſti pura puriſſimam oportebat eſſe.

Non debemus æſtimare.) νομίζειν, id eſt,Exiſtimare,ſiue putare. In nonnullis Græcorũ exemplaribus habebatur τότε γὰρ καὶ γένθ' ἑσμὲν, ſed mendoſe,ni fallor,cũ apud Ara tum poëtico more τὸ poſitum ſit uice τότου.Interpres Arati admonet dictũ eſſ iuxta il lud quod apud Heſiodum & Homerum frequens eſt, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Nos he miſtichium hemiſtichio reddidimus: Nam huius progenies etiam ſumus.

Deinde aut lapidi ſculpturæ artis.) Sculpturæ datiuus eſt, & appoſitiue refertur ad quodlibet illorum trium,lapidi,argento,auro.Nos igitur quo planior eſſet ſenſus,ita uer timus,Non debemus exiſtimare auro aut argento,aut lapidi arte ſculpto, & inuento ho minis numen eſſe ſimile.

Deſpiciens deus.) ὑπεριδὼν.Interpres intellexiſſe uidet ex alto uidẽs,id enim dixit de ſpiciẽs.At ὑπερφρονῆσαι,eſt ueluti diſſimulare,& cũ uideas perinde te gerere,quaſi nõ uideas.

Lyranus no tatus. Et temporis ratio erat interpreti ſeruanda in ὑπεριδὼν, hoc eſt, diſſimulatis temporibus ignorantiæ.Tũ enim ſilebat,nunc omnibus denunciat,nõ diſſimulaturus amplius.Lyra nus interpretãs deſpiciẽs,nempe deos,quod nollet eos amplius durare,qd ſenſerit ipſe ui derit. In eo uiro in quo ſtatuerat.) ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, id eſt, In uiro quem definierat,ſi ue ſtatuerat.Græcis enim poſtpoſitiuus articulus ſæpenumero congruit cum eo nomine quod anteceſſit non reſpondens ſequenti uerbo.

Fidem præbens omnibus.Duo ſunt participia præteriti temporis,quorum neutrum ut par erat uertit.Senſus autem eſt,deum iam fidem exhibuiſſe cunctis, Chriſtum eſſe per quem ſtatuerat innouare mundum,quod illum excitaſſet à mortuis,hoc unum nulli con tigit mortalium,nec Moſi,nec prophetæ.

In quibus & Dionyſius.) ἐν οἷς.Laurentius hoc loco refellit eorum opinionem,qui pu tant hunc Areopagitam fuiſſe autorem eorum librorum,quos habemus de Hierarchijs

Dionyſius quis. ac diuinis nominibus,& eundem eſſe,qui apud Lutetiam Pariſiorum martyrio fuerit lau reatus,è tribus,ni fallor,Dionyſijs unũ reddentes.Primum Areopagitæ iudices erant, nõ philoſophi.At iſti Dionyſiũ ſummum faciunt philoſophum,qui ex eclipſi ſolis deprehen derit periclitari rerum naturam:cum conſentaneũ non ſit eas tenebras Athenas uſq; per ueniſſe.Nam quod ait Euangeliſta tenebras factas ſuper uniuerſam terram,eius regionis terram intellexit,aſſentiente & diuo Hieronymo,& aſſeuerãte Origene in homilijs, quas ſcripſit in Matthæum,ubi planè negat eas tenebras è ſolis accidiſſe deliquio,ſed aut nubi bus intercedentibus,aut alioqui aëris denſitate coacta.Quod ſi hæ tenebræ tanto ſpacio cõtigiſſent per uniuerſum orbẽ,aliquis certe ſeu Latinus,ſeu Græcus ſcriptor eius rei me miniſſet.Iam epiſtolã ſuper hac re,uelut Dionyſij nomine confictam deridet Laurentius

Mihi

Mihi non uidetur priſcis illis temporibus tantum fuiſſe Chriſtianis ceremoniarum, quantum ille deſcribit. Deinde mirum ſi tam priſcus autor fuit, & tam multa ſcripſit, à nemine ueterum, ſeu Græcorum ſeu Latinorum fuiſſe citatũ, non ab Origene, non à Chryſoſtomo, ne ab Hieronymo quidem, qui nihil intentatum reliquit. Quin & Gregorius ipſe uir probæ fidei, citans huius literas, non indicat eum fuiſſe Dionyſium Areopagitam. Hieronymus in Catalogo ſcriptorum illuſtrium unum aut alterũ Dionyſium recenſet, huius libros non recenſet. Laurentius indicat fuiſſe ſuæ ætatis doctiſſimos uiros, qui iudicarint eos libros eſſe Apollinarij. Tametſi eius nominis duos commemorat Hieronymus, alterũ Hieropolitanum epiſcopum, qui floruerit ſub M. Antonino ſecundo. Alterum Laodicenum in Syria epiſcopum. Neutri tamen huiuſmodi quicquàm tribuit operum. Neque enim opinor hæc Apollinari hæretico tribuenda. Ante complures annos, ut memini, uir incomparabilis Gulielmus Grocinus, ut theologus ſũmus, ita in nulla diſciplina non exquiſite doctus & exercitatus, auſpicaturus Londini in æde diuo Paulo ſacra enarrationẽ cœleſtis Hierarchiæ, meditata præfatione multum aſſeuerauit hoc opus eſſe Dionyſij Areopagitæ, uchementer deſtomachans in eorum impudentiam, qui diſſentirent. At idem priuſquam operis dimidium confeciſſet, ac guſtum attentius cepiſſet, ingenue coram auditorio faſſus eſt ſibi uerſo calculo non uideri id opus eſſe Dionyſij Areopagitæ. Verum hæc, ceu πάρεργα paucis indicaſſe ſat erat,

Gulielmus Grocinus.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

Greſſus ab Athenis.) χωρισθεὶς, id eſt, Digreſſus Athenis.

Ponticum genere.) Pontus enim Aſiæ pars eſt. non enim à mari hic dictus eſt ponticus. Hunc ſalutat Paulus in epiſtola ad Rhomanos, niſi quod illic uxor pro Priſcilla, Priſca nominatur, adnotante Origene. Hæc ſcribenti riſus obortus eſt, quod in uoluminibus Origenicis primum à Badio noſtro excuſis, ita neſcio quis ſcripturam deprauarat, Poſt hæc autem diſcedens Paulus ab Athenis, uenit Corinthum, & inuento ibi quodam Iudæo nomine Aquila, de pontificio genere, pro eo quod erat de Pontico genere. Offenſus opinor, quod abſurdum putaret, pontici generis dici qui Iudæus eſſet. Quaſi id temporis non habitarint per omnes fermè regiones ſparſi Iudæi. Certe Petrus nominatim ſcribit ad eos, qui in Galatia, qui in Bithynia, qui in Ponto habitarant, Iudæos. Verum hac de re nonnihil attingemus in epiſtola ad Rhomanos.

Ridicula de prauatio. Badius.

Eiuſdem erat artis.) ὁμότεχνοι. Dicuntur Græcis eiuſdem artificij, ſiue opificij. uelut pictori pictor, faber fabro, ſutor ſutori, nauta nautæ, ὁμότεχνος eſt.

Scenofactoriæ artis.) ἦσαν γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην, id eſt, Erant enim aulæorum, ſiue tabernaculorum texendorum artifices. Interpres Origenis enarrantis epiſtolam Pauli ad Rhomanos, interpretatur σκηνοποιοὺς, artifices tabernaculorũ, hoc eſt, ſutores, ob id opinor, quod tabernacula apud priſcos pellibus conficiebantur. Et nunc apud Hiſpanos fiũt Aulæa. Idem teſtatur homilia in Numeros decimaſeptima. O uere põtificem, uere ſuiſq; dotibus maximum. Nos ſatellitio, copijs, cenſu, minis magni uideri uolumus. Et diſputabat in Synagoga per omne ſabbatum, interponens nomen domini Ieſu. Suadebatq; Iudæis & Græcis. Totum hoc non habetur in quibuſdam codicibus etiam excuſis. Vnus codex Donatiani conſentiebat cum Græcis, qui cum cætera habent, non addunt tamen Interponens nomen domini Ieſu.

Apoſtolus ſutor coriarius.

Inſtabat uerbo Paulus teſtificans.) Græci longe ſecus legunt quàm nos, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ παῦλος διαμαρτυρόμενος, id eſt, Coartabatur ſpiritu Paulus, teſtificãs Iudæis. ut intelligas illum inuitum, & animo reluctãte id feciſſe, ceu præſentiret ſe luſurũ operam.

Titi iuſti.) Titi non reperio in Græcis codicibus, ſed tantum iuſti. Verum opinor incuria librariorũ prætermiſſum. quandoquidem Hieronymus, aut qſquis fuit is autor, huius meminit Titi in nominib⁹ ſcripturæ ſacræ. Quãq; nec illic de iuſti cognomine ulla mẽtio.

Propter quod ego tecum.) διότι, Propterea quod ego tecum ſum.

Et nemo apponetur tibi.) ἐπιθήσεταί σοι, id eſt, Nullus adorietur, ſiue inuadet te. Quandoquidem id quoq; ſignificat, ἐπιτίθεσθαι. Nec eſt,

Apponetur p inuadet.

Vt noceat te, ſed τοῦ κακῶσαί σε, id eſt, ut affligat te, ſiue Ad affligendum te.

Quoniam

Quoniam populus est mihi multus.) διότι. Cur non & hic transtulit, Propter quod, ut modo fecit. Aut cur non ante uertit, quoniam?

Procõsule Achaiæ.) ἀνθυπατεύοντος τῆς ἀχαΐας, id est, Cum ageret proconsulẽ Achaiæ.

Persuadet hominibus.) ἀναπείθει, Suadet potius quàm persuadet, atq; adeo resuadet, si sic liceat loqui. quod Paulus à ueteri cultu deorum reuocaret.

Incipiente autem Paulo.) μέλλοντος δὲ τοῦ παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα. Cum autem apertu rus esset os. Quod tamẽ aliquoties data opera sic uertit interpres, nec id sanè perperam.

Iniquitas aut facinus.) ἀδίκημα, Quod magis sonat iniuriam illatam, aut maleficium. Deinde qui hic uertit facinus ῥᾳδιούργημα, cur huic cognatam uocem ῥᾳδιουργίαν, superius trãstulit fallaciam? Nec est pessimum, sed malum, πονηρόν. Nec est, Recte uos sustinerem, sed κατὰ λόγον, hoc est, Probabiliter, siue merito.

De uerbo & nominibus legis uestræ.) Deest apud nos una coniunctio, ut περὶ λόγου, καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, id est, De uerbis, & nominibus & lege uestrate. Verba opposuit factis. Deinde quæstiones de communi & non communi, decp genealogias uocat nomina. Ceremonias Mosaicas uocat legem. Et uideritis, futuri temporis est, ὄψεσθε, quemadmodum in euangelio.

Et minauit eos.) ἀπήλασεν. Cur non potius Abegit, siue depulit? Nam minare sanè quàm insolens uerbum est Latinis auribus.

Fratribus ualefaciẽs.) ἀποταξάμενος, id est, Dimissis fratribus, siue uale dicto fratribus. Nec est, Nauigauit, sed ὤξεπλε, id est, Abnauigauit.

Qui sibi totonderat caput.) Ex ipso sermone Græco, non liquet uter sibi rasérit caput, Paulus an Aquila. Ad hæc, participium est præteriti temporis κειράμενος τὴν κεφαλήν, id est, Tonso capite. Prius enim tonsus est in portu, deinde nauigauit. Et Cenchreis legendum est nomine trisyllabo Cenchreæ, sicut Athenæ. Portus est Corinthiorum.

Ambiguus sermo.

Iterum reuertar ad uos.) In Græcis exemplaribus plus est, cp in nostris, δεῖ με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς ἱεροσόλυμα, πάλιν δὲ ἀνακάμψω πρὸς ὑμᾶς, id est, Oportet me omnino festũ, quod instat, agere Hierosolymis, sed denuo cõferã me ad uos.

Profectus est ab Epheso.) καὶ ἀπέπλευσεν. Quod ego maluissem, Soluit Epheso.

Apollos.

Apollo nomine.) ἀπολλὼς, id est, Apollos, cuius genitiuus Apollo, non Apollinis. Meminit huius Paulus in epistolis.

Vir eloquens.) λόγιος, Quod & eruditum sonat & prudentem.

κατηχημένος

Hic erat edoctus.) κατηχημένος. Participium ab eo uerbo, unde dicti sunt catechumeni. Non igitur erat edoctus uiam domini, quam mox discit à Priscilla & Aquila, uerum erat utcunq; initiatus baptismo Ioannis.

Contulit multum his qui crediderant.) Hic Græci codices addunt, διὰ τῆς χάριτος, id est, Per gratiam. Hoc adiectũ est, ut intelligeremus muneris esse, diuini, quod conduceret Christianis. Et Vehemẽter est, ἐντόνως, acriter. Et publice, incertum utrò sit referendũ, opinor, ad superiora. Nam id erat gratiæ, quod publicitus etiam ausus sit refellere Iudæos.

Esse Christum Iesum.) εἶναι τὸν χριστὸν ἰησοῦν. Non negabant Iudæi Iesum esse, uerum negabant illum esse Messiam, quẽ expectabant. Vnde Christo præposuit articulum τὸν χριστὸν, id est, Illũ Christũ, siue ostendens quod Iesus esset Christus, siue Iesum esse Christũ.

EX CAPITE DECIMONONO.

Si spiritũ sanctũ.) Ei suo more uertit pro si, cum uertendum fuerit per num, aut an, aut ne. Num spiritũ sanctũ accepistis? aut, Accepistís ne spíritum sanctum? Et mox,

Si spiritus sanctus est.) Pro eo quod erat, Sit ne spiritus sanctus.

Schola tyranni.

In schola tyranni cuiusdam.) Ambigunt hic interpretes, tyrannus hoc loco primatem ac potentem significet, an proprium sit hominis uocabulum. Sed quid schola cum tyranno? Deinde si nomen est proprium, cur addidit τινός. Proinde suspicor fuisse secessum magnatis alicuius, in quo solitus sit ociari. quandoquidem schola Græcis sonat ocium. Hieronymus alludens ad uoces magis quàm ad sensum, huc torquet alicubi, ut scholam tyranni uocet, ubi res non agitur argumentis, sed autoritate ac ui. Quod displicuit etiam Augustino, qui nec hæreticos uult cogi, nisi doceantur. Nũc satis esse iudicamus

dicamus,si dicatur ,hic error est ,recanta,hæc hæresis est ,abnega. Quasi qui alios insimulant hæreseos,ipsi non possint errare.

Iudæi atq; gētiles.) Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληνας, id est, Tū Iudæi,tū Græci,quos hic gētiles uertit.

Virtutesq; non modicas quaslibet.) Ita scriptum reperi in nonnullis exemplaribus Latinorum. Verū ipsa res satis indicat id accidisse culpa librariorum,qui dictionem,modicas,quam quispiam interpretamenti uice adiecerat,retulerunt in contextum uelut à scriptore prætermissam δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχούσας, id est, Virtutesq; non quaslibet ,siue non uulgares,ad uerbum,contingentes. In alijs scriptum habebatur, Virtutes quaslibet, omissa negatione. Carrensis putat utrunq; posse legi,sed reclamat sermo Græcus. *Quaslibet.* *τυχούσας.*

Sudaria & semicinctia.) Vtranq; uocem Latinam usurpauit σουδάρια καὶ σκιμικίνθια.

Dæmonium pessimum.) τὸ πνεῦμα τὸ πονηρόν, id est,Spiritus malus. Cæterum in eo quod proxime sequitur, Et dominatus ,quidam Græci codices habebant,κατακυριεῦσαι, ut referendum sit ad dæmonium dominatum. Quidam κατακυριεύσας, id est,dominatus ut pertineat ad hominem in quo erat dæmonium.

Confitentes & annunciantes actus suos.) Vel hinc colligi potest fuisse & antiquitus nonnullam confessionem malæ actæ uitæ,sed apertam ut opinor,& in genere ,quam nec ipsam legimus exactam abs quoquam. Cæterum quæ nunc recepta est clancularia & in aurem fit,uidetur ex consultationibus priuatis esse nata,quæ solent apud episcopos fieri, si qui scrupulus urgeret animum. Et, Actus,τὰς πράξεις,facta,siue quæ fecissent. *Olim fuit alia quæ cōfessio, licet nō omnino talis qualis nunc recepta est.*

Qui fuerant curiosa sectati.) τὰ περίεργα πραξάντων, id est, Qui curiosas artes exercuissent. Sic enim uocat artes magicas.

Pecuniam denariorum quinque milium.) ἀργυρίου μυριάδας πέντε, id est, Quinquagies mille numûm.

Turbatio non minima.) τάραχος οὐκ ὀλίγος, id est, Turbatio non exigua. Ac paulo post, Non modicū quæstum.) ἐργασίαν οὐκ ὀλίγην,id est,Quæstum non exiguum.

De uia domini.) περὶ τῆς ὁδοῦ,id est,De uia,siue de hac uia.Nā articulus addit,facit ut certā accipiamus uiā. Porrò domini addiderūt,quo res eēt explicatior, aut certe mollior.

Demetrius quidam nomine argentarius.) Argentarius aliàs Latinis & mensarium significat,& numularium,uerum hoc loco sonat opificem,& sculptorem argenti ,quē nos aurificem,seu aurifabrum uocamus.quandoquidem quicunq; cudunt aurum ,idem cudunt & argentum. Est enim ἀργυροκόπος,ab elaborando argento dictus. *Argentarius Aurifex.*

Aedes argenteas.) ναοὺς, id est, Templa.sentit enim ædiculas,seu thecas effigie templi, in quibus reponebantur statuæ. Nos uertimus delubra.

De hoc artificio est nobis acquisitio.) ἐκ ταύτης τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστιν. Quod modo uertit quæstum,nunc uertit artificiū,& εὐπορίαν acquisitionem. Ex hoc quæstu nobis suppeditat rerum copia.

Non solum autem hæc periclitabitur.) κινδυνεύει, id est ,Periclitatur. Quanquam totus hic sermo parum commode redditus est ab interprete Latino , οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς ἀρτέμιδος ἱερὸν, εἰς οὐθὲν λογισθῆναι, μέλλειν δὲ καθαιρεῖσθαι τῆς μεγαλειότητος αὐτῆς , id est ,Non solū autem hæc pars,siue hac parte nobis periclitatur,ne reprobetur,siue ne reprobemur,uerum etiam ne magnæ Dianæ templum,pro nihilo habeatur. Porrò autem ne fiat ,ut maiestas quoq; destruatur eius ,quam tota Asia & orbis colit.

Et destrui incipiet maiestas eius.) Interpres legisse uidetur μέλλειν τε, atq; ita scriptum erat in plerisq; Græcorum libris. In alijs rursus erat μᾶλλον δὲ, magis autem,ut sit corrigēdum.quasi grauissimum sit omnium futurum,si maiestas ac numē ipsius depereat apud uulgus. Hieronymus in prima præfatione cōmentariorum,quos ædidit in epistolā ad Ephesios,indicat hanc Ephesiorum Dianam non fuisse iaculatricem illam,sed cognomento πολύμαστον, id est,Multimammiam,quod eam omnium uiuentium nutricē haberi uolebāt. *Varia lectio apud Græcos*

Comitibus Pauli.) συνεκδήμους, id est,Socios peregrinationis,qui & comites dicūtur.

Erat enim ecclesia confusa.) Cum de promiscua multitudine loquatur ,magis conueniebat concionem dicere,quàm ecclesiam.

Detraxerunt Alexandrum.) προεβίβασαν, id est,Prius instruxerunt. Nam id est προβιβάζειν.

προβάζομ. Et inſtruimus patronum, cauſam noſtram acturum. Interpres, ni fallor, legit προι βίασαμ, etiamſi προβιβάζεσθ dicitur, qui cogitur prodire, ac protruditur.

Manu ſilentio poſtulato.) Mira uarietate ludit in hoc ſermone reddendo interpres, κατασείσας τῇ χέρα, id eſt, Mota manu. Ita Perſius, Et calidæ feciſſe ſilentia turbæ, Maieſtate manus.

Et cum ſedaſſet ſcriba turbas.) κατασείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, id eſt, Vbi uero ſcriba compeſcuiſſet turbam. Verũ ex uerbis Græcis parum liquet, uter ſedata turba ſit locutus, Alexander an ſcriba.

Cultrix. Cultricem eſſe magnæ Dianæ.) Vſus eſt peculiari uerbo, νεωκόρον. Quæ uox compoſita eſt ex νεὼς, quod Attice ſonat templum, & κορῶ, purgo ſiue uerro, autoribus Heſychio, etymologico, & Suida, unde & acuitur penultima νεωκόρ. Solent autem qui impenſius dediti ſunt alicui diuæ aram illius, uarijs ornamentorum generibus cohoneſtare, quemadmodum facit apud Apuleium Pſyche.

νεωκόρος.

Iouiſq; prolis.) Græca longe ſecus habent, οἱ μεγάλης ἀρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς, id eſt, Magnæ illius Dianæ, & è cœlo delapſi, ut ſubaudias ſigni, aut ſimulacri. Siquidẽ articulus, του facit, ne poſſit, διοπετοῦς ad Dianam referri, ſed ad ἄγαλμα, hoc eſt, ſtatuam Dianæ. Nam Diopetes Græcis dicitur, quod ab Ioue delapſum ſit, ac è cœlo uenerit. Porrò opifices ſimulacrorum, quo maior eſſet ſuperſtitio uulgi, fingebant ea cœlitus delapſa, hoc eſt, eſſe διοπετῆ. Idem unlgo creditum fuit de ſimulacro Dianæ Epheſiæ, ut teſtis eſt & Suidas in dictione διοπετές. Pro nobis facit & conjunctio καὶ, quæ fuerat ſuperuacanea, ſi διοπετοῦς pertineret ad Dianam. Senſus igitur eſt, Apud Epheſios templum fuiſſe Dianæ, & huius ſimulacri, quod cœlo delapſum putabat. Quod ipſum Numa perſuaſit Romanis de ancylibus. Homerus hoc cognomẽti tribuit regibus, uelut à Ioue profectis, id ſecutus uidetur interpres cuius liber fortaſſe non habebat additum articulum, του.

Contradici non poſſit.) ἀναντιῤῥήτων ὄντων. Poterat accipi, Cum his nemo cõtradicat.

Conuentus forenſes.) Conuentus addidit explicandæ rei cauſa, cum Græce tãtum ſit ἀγοραῖοι ἄγονται, id eſt, Forenſes aguntur, ut ſubaudiendum ſit, cognitiones, aut lites.

Eccleſia pro concione. In legitima eccleſia poterit abſolui.) Cum de prophano promiſcuoq; hominum cœtu loquatur, concio dicenda erat, potius quàm eccleſia. Atq; ita mox, Dimiſit eccleſiam, pro concionem. Deinde legitima eſt, ἔννομῳ, hoc eſt, Quæ non tumultu, ſed legitimo more ſit indicta. Nec eſt,

Poterat abſolui.) Sed abſoluetur ἐπιλυθήσεται.

Cum nullus obnoxius.) μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος, id eſt, Cum nemo ſit in culpa, ſiue Cum nemo fuerit autor huius concurſus. Nam illud, de quo poterimus reddere rationẽ, per parentheſim interiectum eſt. Quanquam in nonnullis exemplaribus reperio ſcriptũ περὶ οὗ οὐ δυνησόμεθα δοῦναι λόγον, id eſt, De quo non poterimus reddere rationem, hoc eſt, quod non ſumus defenſuri. Deniq; illud μηδενὸς αἰτίου, incertum eſt ad hominem referatur, ut ſit maſculini generis, an ad rem, ut ſit neutri. Itaq; hic fuerit ſenſus, cũ nihil ſubſit cauſæ per quam poterimus defendere hunc populi concurſum.

EX APITE VIGESIMO.

T exhortatus eos ualedixit.) Græca diſſonant à Latinis προσκαλεσάμενος ὁ παῦλος τοὺς μαθητὰς ᾗλε ἀσπασάμενος ἦλθε, id eſt, Paulus uocatis ad ſe diſcipulis, & complexus eos exiuit. Interpres legiſſe uidetur προκαλεσάμενος pro προσκαλεσάμενος. Atq; id ſanè mihi magis probatur.

Variant à nobis Græci. Comitatus eſt autem eum Soſipater Pyrrhi Bercœenſis.) Pyrrhi Græcis non additur. Sed ut hoc deeſt, ita ſuperſunt hæc, uſq; ad Aſiam, quæ apud Latinos nõ inuenio, συνείπετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς ἀσίας σώπατρος πύῤῥου Βεροιαῖος, Conſecutus eſt autem illum uſq; ad Aſiam Sopater Berrhœenſis. Nam & Sopater habent Græci, nõ Soſipater. Beda ſubindicat in uetuſtis exemplaribus Latinis ſcriptum fuiſſe, Soſi pater Pyrrhi, quaſi filius fuerit notior patre.

Suſtinebant nos.) ἔμενον ἡμᾶς, id eſt, Expectarũt nos, ſiue ut ad uerbũ, Manebãt nos.

Vna ſabbati.) σαββάτου, id eſt, Vno die ſabbatorũ. Vna, dictum apparet pro prima.

Paulus diſputabat cum ijs.) διελέγετο αὐτοῖς, id eſt, Diſſerebat illis, ſiue collocutus eſt cum illis.

cum illis. Nec enim disceptabat cum eis qui ueneraht ad frangendum panem. Verum il lic apud eos orationem habuit Paulus. Nam quod συναγμένων τῶν μαθητῶν, id est, Con gregatis discipulis uertit, cum conuenissent, tolerabile est.

Profecturus in crastinum.) μέλλων ἐξιέναι τῇ ἐπαύριον, id est, Profecturus siue discessurus postridie. Nam crastinum diem dicimus qui proxime sequitur hunc in quo iam loquimur. Porrò quoties ad præteritum aut futurum aliquem diem respicitur, non dicendum est heri, aut cras, sed pridie, aut postridie.

Cum mergeretur somno.) καταφερόμενον, id est, Cum deorsum traheretur, id quod accidit ei qui sedens grauius obdormiscat. Neq; tamen hic est Somno graui, sed βαθεῖ, id est, alto, siue profundo. Interpres legisse uidetur βαρεῖ.

Disputante Paulo.) Et hic malim differente. Ne quis imaginetur inter illos pure Christianos disputationem fuisse sophisticam.

Ductus somno cecidit.) καταφερόμενος, id est, Deorsum tractus, siue depressus, aut deuectus. Et fortasse deuectus scripserat interpres. Cæterum illud ἐπὶ πλεῖον, quod interpres retulit ad superiora, Græcis sic est in meditullio positum, ut utrouis possit accommodari, ad diutius differentem Paulum, & ad magis etiam depressum somno. Ac mea sententia, ad sequentem particulam referre satius est. Primum enim nutabat deorsum uergẽte corpore, deinde magis depressus cecidit.

De tertio cœnaculo.) ἀπὸ τοῦ τριστέγου. Verti poterat &, A tertia contignatione. Id enim adiecit Lucas, ut intelligeremus lapsum fuisse letalem, nimirum ex loco tam alto. Vox dicta est à τρὶς ter, & στέγος tectum. Deum immortalem quas nænias adducit autor Catholicon de hac uoce tristegum. O miserum illud seculum, cum ex huiusmodi libris, uelut ex adytis petebant oracula literarũ. Cæterũ solũ primæ contignationis, tectũ est infimæ partis ædium. Rursum secundæ solum, tectũ est primæ. Item tertiæ solum, tectũ est secũdæ. *Tristegum.*

Et consolati sunt non minime.) οὐ μετρίως, id est, Non mediocriter. Quod equidẽ demiror cur interpres putarit immutandum.

Nauigauimus in Asson.) Nõnulli codices Thasson habebant pro Asson. Est enim & Thassus insula Thraciæ oppositа, de qua natum est prouerbium θάσου ἀγαθῶν, id est, Thassus bonorum. Cæterum complures sunt urbes huius nominis Assos, una Lyciæ, in prærupto sita, Altera in Aeolide, Tertia in Mysia, Quarta in Lydia, Quinta in Epiro minore, Cleantis patria. Diuus Hieronymus hanc ponit in Asia, quæ eadem dicta sit Apollonia, suffragante & Plinio libro quinto cap. xxx. Carrensis facit nobis liberum, utrũ malimus Asson insulam esse an ciuitatem. *Asson.*

Ipse per terrã iter facturus.) οὕτως γὰρ ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεύειν, Sic eñ ordinauerat ipse pedestri itinere uẽturus, siue pedibus iter facturus. Interpres uitasse uidetur, ne quis Paulũ existimaret, nõ equis, aut uehiculis, sed pedibus eò ueniisse. Atq; hoc ipsum accedebat ad Pauli gloriã, quod mallet iter laboriosius, modo maiore cum fructu. *Paulus pedes.*

Et sequenti die uenimus cõtra Chium.) Hoc loco Græca dissident ab ijs quæ nos legimus, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντίκρυ Χίου· τῇ δὲ ἑτέρᾳ παρεβάλομεν εἰς Σάμον, καὶ μείναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς Μίλητον, id est, Postridie deuenimus cõtra Chiũ. Altero uero die appulimus Samum & cõmorati Trogyllij, proximo die uenimus in Miletum. Cæterum Trogyllium oppidum est Siciliæ, tametsi sunt eiusdem nominis alia. *Græca dissonant.* *Trogyllium.*

Transnauigare Ephesum.) παραπλεῦσαι τὴν Ἔφεσον, id est, Præternauigare, siue præteruehi. Quid enim est omnino transnauigare ciuitatem, nisi nauis feratur in nubibus?

Ne qua mora illi fieret.) μὴ γένοιτο αὐτῷ χρονοτριβῆσαι, id est, Ne contingeret sibi terere tempus in Asia. Interpres elegantius reddidit quàm uerius. Neque enim Paulus timebat quamlibet moram, sed longiorem metuebat, nimirum properans Hierosolymam.

Maiores natu.) πρεσβυτέρους. Quos nunc seniores uocat, nunc presbyteros Græca uoce, nunc maiores natu, cum hoc loco magis quadraret Græca uox, honorem indicans potius quàm ætatem. Quandoquidem hic episcopos intelligit & primores ecclesiarum, qui nonnunquam iuuenes erant, quemadmodum Timotheus.

Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης, Quæ est animi modestia, nihil altum de se sentientis. O uocem dignam uere magno pontifice.

Vt nihil subtraxerim uobis.) Nunc uidetur id dicere, se nihil subtraxisse ab illis bonarum rerum, hoc est, in nullo fraudasse illos, cum cõtra sentiat Paulus, se nihil detrectasse, neq; periculi, neq; laboris, qui modo ad illorum pertineret utilitatem. Ac paulo post idem uerbum transtulit subterfugi. Non enim subterfugi &c.

Interpres obscure reddidit

Publice & per domos.) κατ' οἴκους, id est, Publicitus ac domestice, siue per singulas domos, quod respondere uidetur ei quod Latini dicunt priuatim. Hieronymus in præfatione commentariorum in epistolam ad Ephesios uertit, Publice ac domestice.

Vincula & tribulationes me manent.) μένουσιν. Idem est uerbum quod aliquanto superius uertit, sustinent.

Nihil horum uereor.) οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, id est, Nihil curo, siue nihil me mouet. Quomodo non uerebatur, cum sciret uentura? sed contemnebat.

Interpres non expressit sensum.

Nec facio animam meam pretiosiorem quàm me.) Quid mouit interpretem, ut neq; sensum exprimeret, neq; uerba redderet Lucæ? οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχήν μου τιμίαν ἐμαυτῷ, id est, Neq; habeo siue duco uitã meã pretiosam mihi ipsi. Augustinus in Psalmo xxxvj. legit: Non facio animam meam pretiosam mihi. Lyranus interpretatur animam intellectiuam. At Paulus sentit se contemnere uitam amore euangelij.

Lyranus deliratis.

Vt consummem cursum meum.) Græcus addit μετὰ χαρᾶς, id est, Cum gaudio.

Regere ecclesiam dei.) ποιμαίνειν, Quod est pastorum more gubernare & curare gregem. Nam mox mentionem facit luporum.

Lupi rapaces.) βαρεῖς, id est, Graues, non rapaces. Suffragabatur unus codex Donatiani.

Viri loquentes peruersa.) διεστραμμένα, id est, Distorta & obliqua, hoc est, minime simplicia, minimeq; syncera. Nam ueritatis, ut ait Tragicus, simplex est oratio.

Non cessauerim monens.) Et hic participium uertendum erat in uerbum infinitum, Non cessauerim monere.

Interpres dormitans.

Qui potens est.) Quod, erat potius q̃ qui, cum referat uerbum. Cæterum quia uerbũ Græcis est masculini generis, id nimirũ fefellit interpretem. Nec est simpliciter ædificare, sed ἐποικοδομῆσαι, id est, Superstruere, uidelicet his fundamentis, quæ iecerat Paulus.

Oportet suscipere infirmos.) ἀντιλαμβάνεσθαι, Quod est proprie porrecta manu retinere lapsurum alioqui, aut abiturum. Paulus, ne ullius omnino iacturã faceret, cauebat, ne q̃ ansam præberet infirmis & alienandis à Christo, quod nollẽt grauari sumptu. Vtinã hoc

Decimæ exactæ.

exemplo delectentur, qui dum decimas, tam nõ sacerdotaliter exigunt à populo, sui officij prorsus obliuiscuntur, nõ quod negem illas deberi, sed quod cæteri apostoli oblata dũtaxat acceperint, Paulus ne oblata quidem, cum unus plus omnibus laborarit.

Beatius est dare magis q̃ accipere.) Neq; Latinitatis ratio patiebatur cõparatiuũ, neq; sermo Græcus habebat. Mirũ itaq; quid interpreti uenerit in mentẽ μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν, id est, Beatum est dare magis q̃ accipere. Cæterum hoc testimoniũ negant usquam inueniri dictum à domino. Vtinam autem hunc animum Pauli tam excelsum & ab omni quæstus specie abhorrentẽ, imitarentur nostri temporis cõcionatores.

EX CAPITE VIGESIMOPRIMO.

VEnimus Coum.) Nõnulli codices habent κῶ, nõnulli κῶν. utroq; modo pronũciari fatetur Stephanus, quin & κέως dictã fuisse quondam. Vnde & Plinius admonet Ceam dictam & κόον. Insula notior est q̃ ut sit explananda.

Et inde Pataram.) πάταρα Græci pronunciant neutro genere numero pluratiuo. Quanquam utroque modo reperio usurpari huiusmodi nomina Lystra & Lystram, Pyra & Pyram.

Cum apparuissemus autem Cypro.) Suspicor interpretem ita uertisse, Cum aperuissemus autem Cyprum. Nam Græce est ἀναφάναντες δὲ τὴν κύπρον. Porrò qui nauigant,

Locus depravatus.

nunc hanc, nunc illam terram dicuntur aperire, aut celare, cum incipit in prospectu esse, aut secus. Proinde uertimus, Cum autem cœpisset nobis apparere Cyprus. Consimili figura dixit Vergilius, Terræq; urbesq; recedunt.

Venimus Tyrum.) Ciuitas est maritima, metropolis Phœnices, quondam insula septingentis passibus diuisa à continente, mari prælato, sed uix credibili opere comportatis aggeribus per Alexandrum magnum adiuncta continenti. Est in tribu Neptalim, uicesimo fermè

mo fermè miliario à Cæsarea Philippi.

Valefeciſſemus inuicem.) ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, id eſt, Complexi alius alium, ſiue con ſalutatione mutua facta. Apparet interpretem legiſſe ἀποταξάμενοι.

Venimus Cæsaream.) Hæc eſt Cæsarea Palæſtinæ ciuitas litoralis, primũ dicta turris Stratonis. Deinde ab Herode inſtaurata in honorem Cæsaris Auguſti, Cæsarea dicta eſt. Eſt altera Cæsarea Philippi, ad radices montis Libani, in honorem Tiberij Cæsaris Cæsarea dicta. Eſt tertia Cappadociæ, quo Paulus Epheſo delatus ſalutauit eccleſiam. Au tor Hieronymus.

Per dies aliquot.) ἡμέρας πλείους, id eſt, Dies complures.

Nos & qui loci illius erãt.) ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, id eſt, Tũ nos, tũ ij q erant illius loci.

Et cum ſuadere ei non poſſemus.) Quid eſt hoc? An non dixerat modo illos ſuaſiſſe? Verum interpres abuſus eſt ſuadere pro perſuadere. Suadet enim qui conſulit, perſuadet qui quò uult inducit hominem. Græca uox anceps eſt ad utrunq; πείθειν inſuper conue nit, non ſolum ſuadenti aut perſuadenti, uerumetiam obtẽperanti. μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, Cæterum cum illi non perſuaderetur, ſiue cum ille non obtemperaret, quieuimus. *Suadere, pro perſuadere.*

Præparati aſcẽdebamus.) ἀποσκευασάμενοι. Quod ego puto uertendũ, ſublatis ſarcinis.

Iaſonem quendam.) Græci legunt μνάσωνί τινι, id eſt, Mnaſonem quendam. ut diſſi mulem quod ἐδόξαζον uerterit magnificabant, pro glorificabant.

Audierunt autem de te.) κατηχήθησαν. Idem uerbum unde diximus dici catechume nos. Nec eſt diſceſſionem, ſed ἀποσασίαν, id eſt, Defectionem. Eodem utitur paulo poſt, ὅτι ὦν κατήχηνται. *κατηχήθησαν audierunt.*

Eorũ qui per gẽtes ſunt Iudæorũ.) τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, id eſt, Eos qui in gẽ tibus ſunt omẽs Iudæos. Offendit interpretẽ gemin⁹ accuſatiuus additus uerbo docẽdi.

Neq; ſecundum conſuetudinem ingredi.) μηδὲ τοῖς ἔθεσι περιπατεῖν. Neq; iuxta cõſue tudines ambulare. Nam ambulare uocat uiuere, & conſuetudines, inſtituta & morẽ eius gentis. Nec eſt, Falſa ſunt, ſed οὐδὲν ἔστιν, id eſt, nihil ſunt. Atq; ex hoc ſanè loco Iacobus ui detur, tum adhuc in ea fuiſſe ſententia, ut exiſtimaret Iudæis ſeruandam eſſe legem Mo ſaicam, cum Petrus & Paulus gentilium more uixiſſe legantur. Non quod illam exiſti maret neceſſariam ad ſalutem, ſed utilem ad uitandum offendiculum infirmorum, cum Paulus putaret iam eſſe tempus negligendi eam ſuperſtitionem, utpote uergentẽ in ma gnum diſcrimen Euangelicæ doctrinæ. Nec eſt, Sanctifica te, ſed ἁγνίσθητι, id eſt, Puri fica te. Et paulo poſt, purificatus ἁγνισθείς.

Concitauerunt omnem.) συνέχεον, id eſt, Confundebant, ſiue conturbabant, & Totũ potius quàm omnẽ. Nec eſt populum, ſed ὄχλον turbam, ſiue multitudinem. Et Succur rite, potius quàm adiuuate, βοηθεῖτε. Nam adiuuat, qui eſt particeps operis. Et Hic eſt homo, ὁ ἄνθρωπος, id eſt, Ille homo.

Omnes ubiq; docet.) Perijt apud nos gratia ſchematis, πάντας πανταχοῦ, id eſt, Om nes omni in loco. Nec eſt, Violauit ſanctum locum iſtum, ſed κεκοίνωκε, id eſt, prophana uit, ſiue ut Hebræi loquuntur, communem reddidit.

Certum cognoſcere.) τὸ ἀσφαλές. Recte ſanè hoc. At cur non itidem tranſtulit in præ fatione Euangelij, τὴν ἀσφάλειαν certitudinem.

Iuſſit eũ duci in caſtra.) εἰς τὴν παρεμβολήν. Ita uocat locũ cõmunitum. Cæterum qui dam ex caſtris fecerant carcerẽ, & ob id admonẽdum duximus, ne ſerpat id mẽdi latius.

Nónne tu es Aegyptius ille) Aegyptij male audiebant olim, tanquam malarum auto res artium. Id quod nõ paucis locis indicat Iuuenalis, ac Lucianus. Quin & prouerbijs aliquot huius gentis mores notati ſunt, quæ recenſuimus in Chiliadibus noſtris.

Et ſicariorum.) Græce ſcribens, uſus eſt uoce Latina. id quod iam nouum uideri non poteſt cum toties ſit obuium.

A Tarſo Ciliciæ.) τοῦ Ταρσέως τῆς κιλικίας, id eſt, Tarſenſis, quæ eſt ciuitas Ciliciæ. Eſt autem metropolis eius regionis. Nec eſt Ignotæ, ſed ἀσήμου, id eſt, obſcuræ. Teſtatur idem Ste phanus de nominibus urbium, hanc ἐπισημοτάτην appellans, hoc eſt, primariam ac præ ter cæteras inſignem, olim dictam Terſon per epſilon, ſiue quod illic à diluuio primũ ap paruerit terra ſicca, ſiue quod illic delapſus Pegaſus, talo fracto, quam illi ταρσὸν appellãt, *Tarſus Ciliciæ.*

claudicationem cõtraxerit. Porrò quantumuis fuit celebris alijs nominibus, nullo tamen insignior, quàm quod illi Paulum debemus, usqadeo præcipuum Christianæ philoso-phiæ præconem ac propugnatorem, ut ni ille nobis diuino munere contigisset, periculũ fuerit futurũ, ne Christiani omnes in seruilẽ illam & humilem Moysi legem relaberẽtur. Quanctꝫ nunc quoctꝫ ratione magis ctꝫ numero ceremoniarũ ab illis differimus: eò Chri-stus progressu temporum recidit. Est & alia eiusdem nominis in Bithynia. Rursus alia quæpiam in India, ut indicat Hieronymus in commentarijs quos conscripsit in Ionam. Iosephus putat Tarsum Ciliciæ esse in quam fugerit Ionas. Porrò quod quidam legunt municeps, quidam ciuis, Græcis est πολίτης, id est, ciuis. Verum opinor interpretẽ offen-sum affinitate uocum, ciuitatis & ciuis, quæ tamen eadem est in sermone Græco.

EX CAPITE VIGESIMOSECVNDO.

Reddo rationem.) ἀπολογίας. Quod & defensionẽ & excusationẽ significat.

Iuxta ueritatẽ paternæ legis.) κατ' ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου, id est, iuxta exactam rationẽ patriæ legis, siue iuxta rigorẽ patriæ legis. Et patriæ potius quàm paternæ, cum non de patre suo, sed de omnibus maioribus sentiat.

Aemulator legis.) ζηλωτὴς τοῦ θεοῦ, id est, Aemulator dei, legim⁹ apud Græcos.

Sicut princeps sacerdotum.) ὡς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς μαρτυρεῖ μοι, id est, Quemadmodum & pontifex mihi testis est. Et rursum αἱ πᾶσαι αὖ, Omnes maiores natu, cum Græce sit πᾶν τὸ πρεσβυτέριον, id est, Omnis presbyterorum ordo. Opinor enim hic de dignitate sen-tiendum, non de ætate.

Vt adducerem inde uinctos.) ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους, id est, Adductu-rus & eos qui illic essent, uinctos Hierusalem.

Circumfulsit me lux copiosa.) περιαστράψαι, est circumfulgurare, potius quàm circum-fulgere. Quemadmodum indicatum est & ante.

Et decidens in terram.) ἐπεσά τε εἰς τὸ ἔδαφος, id est, Cecidíq; in solum. Id enim so-nat ἔδαφος, etiam si saxeum sit, aut ligneum.

Saule Saule.) Græci legunt Saul Saul, Hebræorum more. Cum illi Christus Hebrai-ce loqueretur, ut posterius testatur ipse Paulus.

Et qui mecum erat, lumen quidem uiderunt.) His addunt Græci, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, id est, Et territi sunt, deinde adijcitur, Vocem autem non audierunt, quæ loquebatur me-cum. Equidem non possum, non uehementer probare diligentiã Laurentij Vallæ, qui cũ homo rhetoricus esset, ut uulgus existimat, certe theologiam non profiteretur, tamen ui-gilantia tanta uestigarit, quid in sacris literis, aut dissidere, aut conueniret, aut deprauatũ esset. Cũ hodie tot sint Theologorũ, ausim dicere milia, qui usqadeo non utantur hac cõ ferendi disquirendiq; solertia, ut ne id quidẽ cognitum habeãt, qua lingua scripserint apo stoli. Et cum forte fortuna audiunt Marcum, Lucam, Paulum, Petrum, ac Ioannem Græ-ce scripsisse, uelut ad rem inauditam & incredibilem obstupescunt. Alius putat illos nihil nisi Hebraice scripsisse, cũ fuerint Hebræi. Alius hæc ab illis ædita credit, quæ nos uulgo le-gimus. tanta est in re tã necessaria socordia. Rogat aũt qui consistere possit, ut cum Lucas superius scripserit eos qui Paulo comites erant, uocem quidẽ audisse, cæterum neminem uidisse, hic neget eos audisse uocẽ loquentis cũ illo. Deinde qui conueniat, ut cũ illic dicã-tur stetisse stupefacti, paulo post hanc eandẽ rem exponẽs Agrippæ Paulus, dicat oms fuisse collapsos in terram, quod hic de se tantũ narrat. At illic, Die, inquit, media in uia ui-di rex, de cœlo supra splendorẽ solis circũfulsisse me lumen, & eos qui simul mecum erant omnesq; cũ decidissemus in terrã, audiui uocẽ mihi Hebraica lingua dicentẽ, Saul Saul. Quomodo factum est, ut pugnantia scripserit Lucas, & illic sub persona referat audisse uocem loquentis, cũ Paulus hic rursus ipse narret uocẽ uni sibi fuisse auditã? Nam quod differit de stando & cadendo, non ita magni negocij est dissoluere. Siquidẽ fieri potest, ut ad primum pauorẽ collapsi, mox erexerint sese, Paulo adhuc iacente. De uoce audita & non audita, durior est nodus. Recentiores utcunq; tergiuersantur, cum aiunt uocẽ qui-dem, hoc est, sonitum uerborum auditũ, cæterum uerba uni Paulo percepta. ita factum, ut audita fuerit uox, & eadẽ non audita. Valla magis existimat superiorẽ locũ, in quo Lu-cas hanc historiam sub sua ipsius persona recenset, fuisse deprauatum, transpositis duabus uoculis.

Valle dili-gentia.

Excussa lecti-onis ueritas.

uoculis,ijsq; inter sese nō admodum dissimilibus apud Græcos duntaxat,φῶς & φωνὴ, cæ tærum à Luca sic fuisse scriptum, Videntes quidem lumen,neminem autem audientes.

Quæ te oporteat facere.) In nonnullis sic habebat,περὶ πάντων ὧν τέτακταί σοι ποιῆσαι, id est,De omnibus quæ ordinata sunt tibi ut facias.In alijs rursus tantum erat, τί σε δεῖ ποιεῖν, aut ποιῆσαι, id est,Quid te oporteat facere.

Cum non uiderem præ claritate luminis.) ἀπὸ δὲ δόξης τοῦ φωτὸς ἐκείνου, id est, Præ gloria luminis illius.

Ananias quidam uir secundum legē testimonium habens.) Græci codices uōnihil addunt,ἀνανίας δέ τις,ἀνὴρ εὐλαβὴς, κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων, id est, Ananias aūt quidam,uir pius,siue religiosus,in lege testimonio probatus omniū habitantium in Iudæa.Laurētius indicat se in uno Latino codice reperisse additū quod Græcæ uoci responderet,Ananias quidā,uir timoratus. Timoratum enim pro religioso dixit.Cæterum pro εὐλαβὴς in nonnullis exemplaribus erat εὐσεβὴς,hoc est,pius. Et quod hic uertit,

Secundum legem,uerti poterat & In lege.Potestq; ea particula utroque uersum referri,ad superiora.ut sit sensus,religiosus siue pius in lege,siue iuxta legem,non iuxta euangelium.aut ad sequentia.Probatus omnium testimonio in lege,siue iuxta legem.

Ab omnibus cohabitantibus Iudæis.) Habitantibus est,siue inhabitantibus κατοικούντων.Et quidam Græcus codex habebat asscriptum,sed in spacio dirimente uersus, τῶν Δαμάσκῳ, ab omnibus habitantibus Damasci Iudæis.

Respice.) ἀνάβλεψον,hoc est,Recipe uisū,siue attolle oculos,ut mox,Et respexi ἀνέβλεψα. Respice

Præordinauit te.) προεχειρίσατο,id est,Præparauit te,siue prius apparauit te.Nisi quis malit προεκυρώσατο,id est,prius statuit.Cæterum id non erat in ullis Græcorū exemplaribus. Nec Ananias hic agit de prædestinatione diuina,sed de ruina ac cæcitate Pauli,quibus rebus Christus iam agebat & aggrediabatur,ut hac occasione cognosceret euangelij fidem. Nec annotatio mea excludit prædestinationē,sed explicat ꝓprietatē Græcæ uocis. Chrysostomus hunc enarrans locum nullam facit mentionem prædestinationis. ἀνάβλεψον.

Vt uideres iustū.) τὸ δίκαιον,id est,Iusticiā,siue Id quod iustū est,hoc est,cernas id qđ antehac zelo legis excæcatus nō uidebas.Rursum in alijs habebat,τὸν δίκαιον,hoc est,Iustum illū,uidelicet Christū. idq; cōgruit cū eo quod sequitur,Et audires uocē ex ore eius.

Quæ uidisti & audisti.) ὧν ἑώρακας.Articulus postpositiuus,iuxta Græcorum idioma, congruit antecedenti pronomini quod subauditur,eorum,dissidens à suo ipsius uerbo. Interpres bene adiecit de suo eorum.

Ego stabam & consentiebam.) Hic Græci addunt duo uerba τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ,id est, Morti eius, καὶ ἦμην ἐφεστὼς καὶ συνευδοκῶν, id est,Et ipse eram assistens & cōprobans interfectionem eius.

Tolle de terra huiusmodi.) τοιοῦτον, id est,Talem.ut ad Paulum referatur. Vnde non male addidisset,huiusmodi hominem. Et mox,

Non est,fas,sed καθῆκον,id est,Non conuenit siue non decet.

Et flagellis cædi & torqueri.) ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολὴν, εἰπὼν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτὸν, id est, Iussit eum tribunus duci in castra,dato mandato, ut flagris examinarent eum.Nec aliud fuisse iussum,indicant ea quæ sequuntur. ut illud interim dissimulem,quod Si hominem Romanum dixit,pro an hominem. quandoquidem adeo constanter id facit,ut suo iure uideatur facere.

Multa summa.) πολλοῦ κεφαλαίου.Ita Græci uocant supputationem in summā subductam.In nonnullis legimus Hanc ciuitatem,in alijs ciuilitatem,Græce πολιτείαν.Laurentius magis probat ciuilitatem,ego contra ciuitatem. Quandoquidem ciuitate donati dicuntur Latinis,quibus ius ciuitatis concessum.& ut Græcis à πόλις πολιτεία,sic nobis, à ciue ciuitas dicitur.Beda subindicat in nonnullis codicibus sermonem fuisse magis dilucidum,in quibus sic erat scriptum,Dixit tribunus,tam facile dicis ciuem Romanū esse te.Ego enim scio,quanto precio ciuilitatem possedi istam.Nec est Cōsecutus sum,sed ἐκτησάμην, id est,Parauí,quod ante uertit, Possedit agrum de mercede iniquitatis.

Volens scire diligentius.) τὸ ἀσφαλὲς, id est, Certum.ut & superius uerterat certius, quod nunc uertit diligentius.

EX CAPITE VIGESIMOTERTIO.

Percutiet te deus.

PErcutiat te deus paries.) In plerisq; Latinis exemplaribus ,percutiet mutatum erat in percutiat,quasi Paulus imprecaretur pontifici malum. At Græci legunt τύπτειν σε μέλλει, id est,Futurum est,ut te percutiat deus. Atq; ita citat Augustinus libro secundo commentariorum,quos scripsit de sermone domini in monte habito. Rursum in epistola quinta ad Marcellinum, ubi declarat & interpretatio quam subijcit,quod percutiet,legerit uerbo futuri temporis. Succedit enim,ut qui saperent,intelligerent destruendum esse aduentu Christi parietẽ dealbatum,hoc est,hypocrisin sacerdotij Iudæorum. Ad eundem modum legit & interpretatur Chrysostomus. Nec in his apud Græcos est facilis scripturæ deprauatio ,nisi qs locum hunc studio mutauit,ne Paulus uideretur oblitus exempli Christi,qui similiter accepta plaga,mansuete tranquilleq; respondit,quiq; iussit ut bene precaremur male precãtibus,bene mereremur de male merentibus. At si Paulus tantum prædixit futurũ ut deus illum feriret,cur mox uocant maledictum? & ipse ueluti redarguens seipsum,scriptum est inquit,Principi populi tui non maledices. nisi forte qui commoto animo prædicit euentu rum,is maledicit. Quanquam de conuicio facile sit explicare. quandoquidem in pariete dealbato manifestum conuicium est. Sed qui potuit fieri,ut Paulus non agnosceret primarium sacerdotem,uel ex ipso ornatu,præsertim homo Iudæus nusquam loci non uersatus? Deinde cur recantat,non quod homini maledixerit,sed quod principi populi? At sanè iudicem esse sciebat,etiam cum conuicium diceret: Tu,inquit,sedens iudicas me secũdum legem. An cæteris licet maledicere ,soli principi non licet? At Christus noluit cuiq; omnino maledici. Diuus Hieronymus adducens hunc locum in dialogis aduersus Pelagium,excusat quidem Paulum,attamen fatetur eum non præstitisse mansuetudinem eã, quam præstitit Christus. Verum hoc scripsit Hieronymus undecunq; suam muniens causam,& in ipso quoq; Christo aliquod imperfectæ pietatis uestigium inquirens. Nec ipse dissimulat,aliud esse colligare nodis aduersarium,aliud docere discipulum. Aliud agit qui pugnat,aliud qui exhortatur,aliud qui deterret. Deinde ut sunt diuersa hominũ ingenia & instituta,ita sunt & diuersæ sententiæ. At nos nulla harum rerũ habita ratione ,ex quouis cuiusuis operis angulo,tria uerba decerpimus,& inde contexto syllogismo,nouũ ædimus oraculum. Equidem non nego Paulum non caruisse prorsum humanis affectibus, cum ipse meminerit de stimulo carnis,& constet inter Barnabam & ipsum ,nempe duos optimos uiros,dissidium aliquod extitisse. Cæterum hoc loco consentaneum est Paulũ non ignorasse summum sacerdotem,nec tamen illi male precatũ hoc animo quo uulgus irritatum solet,sed apostolico spiritu incanduisse aduersus eum,qui cum optimi uiri tenere locum,ne speciem quidem æquitatis præberet,quam præstabant etiam ethnici. Sic Petrus inconduit aduersus Ananiam & Sapphiram. Sic hic ipse Paulus aduersus Elymam magum. Quid igitur est quod excusat se,Nesciebam quod esset pontifex? Nimirum cessit tumultui,& se ignorasse pontificem dicit,qui se non pontificem ,sed tyrannũ re declarabat. Itaq; gemino nomine concedit turbæ. Primum agnoscens esse pontificẽ,qui re ipsa non erat nisi paries dealbatus. Deinde conuicium esse non negat,quod illis uidebatur cõuicium,cum non esset conuicium,sed libera obiurgatio. Chrysostomus indicat quibusdã hoc per ironiam uideri dictũ,Nesciebam quod pontifex esset. Verum ipse prorsus asseuerat illum uere ignorasse:uel quod diutius abfuisset à consuetudine Iudæorum ,uel quod Ananiam in turba multorum non agnosceret. Beda non dissentiens à Chrysostomo,addit argutam magis quàm ueram interpretationem:Nesciebam eum esse põtificem ,quod per Euãgelium iam cessasset sacerdotium Mosaicum,& tamen ita corrigit se quasi peccasset,ut alios doceret deberi reuerentiam ijs,in quorum potestate sumus. Porrò testimonium quod adduxit,extat Exodi capite uigesimosecundo: Dijs non detrahes,& principi populi tui non maledices. Siquidem illi iudices ac magistratus deos uocant.

Vafricies Pauli.

Quia ,superfluunt.

Nesciebam fratres quia pontifex est.) Quia,redundat Latinis,apud Græcos nonnunquam additur affirmandi causa. Annotauit & Augustinus libro de Geneseos locutionibus primo ,quia,sæpe redundare in sacris libris ,uelut illo loco, Et dixit quia dominus est in loco hoc,ego autem ignorabam.

Quid si

Quid si spiritus aut angelus.) Græci secus legunt, εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ θεομαχῶμεν, id est, Quod si spiritus locutus est illi aut angelus, ne pugnemus cũ deo. quo uerbo usus est ante Gamaliel. Hæc clausula, Ne repugnemus deo, nõ habebatur in nostris exemplaribus Latinis. θεομαχῶμεν.

Deuouerunt.) ἀνεθεμάτισαν. Quod tamen eleganter uertit interpres. Demiror equidem quis hoc indicarit Carrensi. Græcis hoc loco scriptum anathematizauerunt. Et paulo post Deuotiõe deuouimus, ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν, id est, Execrari seipsum, ac dijs manibus, ut ethnici loquuntur, deuouere. *Deuouere.*

Notum facite tribuno.) Græca nonnihil dissonant à nostris, νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ, καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως ἄυριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ὑμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον, τὰ περὶ αὐτοῦ, id est, Nunc igitur indicate tribuno & concilio, ut cras eum producat ad nos, uelut disquisituros exactius de causa illius. Cum hac lectione concordat Aldina æditio. tametsi nonnulli Græci codices propemodum consentiunt cũ nostris exemplaribus, in quibus est, ὑμᾶς uos, pro ἡμᾶς, & μέλλοντες pro μέλλοντας. Atq; ita sensus erit, Nos planè decreuimus quocunq; periculo Paulum occidere, uos adiuuate, ut tantum producatur ad populum, abutẽtes hoc prætextu, quasi uelitis exactius de causa disputare. Alioqui sciebant tribunum non producturum Paulum cognitis insidijs. Atqui sic exponit Carrensis, uelut hoc ipsum uoluerint nunciari tribuno & cõcilio, quod destinassent per tumultum occidere Paulum. Iam uero Lyranũ apparet ita legisse, Nũc autem uos notum facite tribuno cũ concilio. Quomodo legitur in nonnullis Græcis exẽplaribus. Id cum idem ualeat, sic interpretatur & ordinat, Vos, inquit, cum concilio, id est uos simul conciliati Pharisæi & Sadducæi, ne per uestram dissensionem impediatis mortem Pauli. Eamus nunc & negemus quicquam referre utrũ Græca quis conferat an non. Iam non satis intelligo cur quibusdã hic magis arrident, ut μέλλοντας utatur per debet uerbum. Fingit eũ hoc futurum, & ideo apponitur ὡς. Nec usquã cõperi μέλλω sic usurpatũ. *Carrensis & Lyranus.*

Tanquam aliquid certius inquisituri sint de illo.) Si παυδάνεσθαι referatur ad tribunum & consilium, fortasse congruentius erat, audituri. Nam Græca uox anceps est, præsertim cum præcesserit διαγινώσκειν, quod magis uidetur ad iudicem pertinere, quàm actorem. Atq; ita in priore parte legendum μέλλοντες, non μέλλοντας, & nominandi casus accipiendus esset pro gignendi casu, absolute posito. Iam πρὸς ἡμᾶς an πρὸς ὑμᾶς legendũ sit, expendendum est.

Quoniam hæc nota fecisset sibi.) Interpres bene mutauit personam secundam in tertiam. Nam Græce est παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με, ist est, Iussitq; ne cui efferret quod hæc indicaueris mihi. Nisi mauis infinitum modũ positum uice imperatiui, quemadmodum nos uertimus.

Et lancearios ducentos.) δεξιοβόλους, quod dextra mitterent hastilia. Siue, ut in alijs legitur, δεξιολάβους. Nam olim ferè missilibus utebantur. Ac mox,

Et iumenta præparate.) κτήνη τε παρασῆσαι, id est, Iumentáque exhibere. Et hic usus est infinito pro imperatiuo.

Timuit enim, ne forte raperent eum Iudæi & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret, tanquam accepturus pecuniam.) Quæ hactenus recensui, omnia desunt in Græcis exemplaribus, quæ quidem mihi uidere contigit. Nec offendit hic locus Laurentium Vallam. unde apparet aut exemplar illius hæc habuisse, aut nõ animaduertisse. Certe Lyranus negat hæc haberi in libris emendatioribus, uerum hoc glossema adiectum fuisse in margine, quod inscius quispiam retulerit in contextum. Certum est autem hoc nõ somniasse Lyranum. Iam nec Chrysostomus enarrans hunc locum, legit aut exponit, quæ nos ostendimus in Græcis non haberi. *Desunt in Græcis.*

Optimo præsidi.) τῷ κρατίστῳ. Græca uox magis competit in potentem, quàm in bonum uirum, ut dictum est in præfatione Lucæ in suum euangelium. *Optimus κράτιστε.*

Per noctem in Antipatridem.) Nihil opus erat præpositionem apponere, cum Antipatris uocabulum sit ciuitatis Palæstinæ ab Antipatro patre Herodis sortita nomen.

De qua prouincia esset.) ἐκ ποίας ἐπαρχίας. Quod sanè non ineleganter reddidit interpres.

Ex capite

EX CAPITE VIGESIMOQVARTO.

ΝΙφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ παύλου. Sensum quidem probe reddidit interpres. Adeunt enim iudicem, qui deferunt reum. Cæterum ἐνεφάνισαν sonat significarunt, nisi subaudias ἑαυτούς.

Oratio rhetorica, nõ Apostolica.

Et multa corrigantur per tuam prouidentiam.) Græcis est non ἀνορθωμάτων, sed κατορθωμάτων, quod rem cũ uirtute & laude factam significat, interprete Cicerone, quod Latini uocant officiũ, à uerbo κατορθόω. Sensus enim est, cũ per tuam prouidentiam multa fruamur pace, multaq; officia præstes huic populo.

Suscipe, pro approbare.

Suscipimus optime felix.) ἀποδεχόμεθα. Quo uerbo nonnunquam & Paulus usus est pro approbare & amplecti.

Optime Felix.) Græce nõ est βέλτιστε, sed κράτιστε, quod ut modo dixi, magis sonat potentissime. Nos uertimus præstantissime.

Ne diutius te protraham.) ἐγκόπτω, id est, Impediam siue morer, au detineam. Et pro tua clementia, est ἐπιεικείας, quod aliàs humanitatem, aliàs æquitatem uertunt.

Hominem hunc pestiferum.) Græcis non est pestiferum, sed λοιμὸν, hoc est pestem, Quemadmodum exitiale exitium uocant ὄλεθρον. Nec est hominem, sed uirum.

Et autorẽ seditionis sectæ.) Seditionis, abest in Græcis codicibus, προστάτην τε τῆς τῶν ναζωραίων αἱρέσεως, id est, Autorẽ seu præfectũ sectæ seu factionis quæ dicit Nazarenorũ.

Etiam templum conatus est uiolare.) βεβηλῶσαι, id est, Prophanare, nimirum quod induxerit Græcos. Ne quis imaginetur accusari Paulum quod uim admouerit templo.

Quem & apprehensum uoluimus secundum legem nostram iudicare. Superueniens autem tribunus Lysias, cum ui magna eripuit eum de manibus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire.) Hæc omnia deerant in multis exemplaribus Græcis. In uno duntaxat reperi asscripta, sed minutissimis formulis, idq; in spacio marginali. Vnde & adiecimus. Quin & Beda, ni fallor, in glossa quã ordinariã uocãt indicat in Latinorũ codicibus aliquot uersus defuisse, qui Græcis legãtur ad hanc sententiã, Quẽ apprehẽdimus & quẽ admodũ modo retulimus. Porrò nõ dissimile ueri est, Bedæ fuisse cõmentariolos aliquos Hieronymi q nobis nõ extẽt. Siquidẽ Bedæ rarũ est citare autorẽ, sed alienis ferè abutit pro suis. Illud mirũ, hæc quæ notat olim desiderata in Latinorũ codicibus, nũc cõstanter in his haberi, & in plerisq; Græcorũ codicibus desiderari. Fieri potest, ut aliqs adiecerit è narratione capitis prioris, ubi legit, Et cũ magna dissentio facta esset, timens tribunus, ne discerperet Paulus, iussit milites descẽdere, & rapere eũ de medio eorũ. Aut potiꝰ ex epistola Lysiæ, Virũ hũc cõprehensum à Iudæis, & incipientẽ interfici ab eis, supueniens cũ exercitu eripui. Porrò qũ his è medio sublatis nõ uidet cohærere sermonis ordo, secus habet. Potest eñ sic legi, Quẽ & apprehẽsum uoluimꝰ secũdũ legẽ nostrã iudicare à quo poteris ipse iudicãs de omnibus istis cognoscere. De Paulo cõprehẽso fuerat mẽtio, & illũ hic repetit à quo poteris. Nec erat opus narrare illũ deductũ ad Felicẽ, cũ id ipa res loqueret.

A quo poteris ipse iudicans.) Cum Græce sit ἀνακρίνας magis hic quadrabat, Interrogans, siue facta interrogatione, aut ut nos uertimus, Inquisitione facta.

Annuente sibi præside.) νεύσαντος αὐτῷ τοῦ ἡγεμόνος, id est, Cum annuisset ipse præsul. Interpres legisse uidetur αὐτῷ, nec admodum refert.

Bono animo, p me satisfaciã.) εὐθυμότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ, seu περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, id est, Aequiore animo, p mea causa respõdeo. Est eñ præsentis tẽporis ἀπολογοῦμαι, qđ interpres uarie uertit. Est aũt proprie apologia, oratio qua se defendit apud iudicem reus.

Neq; p̃bare p̃nt tibi de qbus nũc me accusãt.) οὔτε παραστῆσαί με δύνανται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου, id est, Nec exhibere me p̃nt in his dẽ qbus accusãt me. Exhibere dixit, p cõuincere.

Ridiculo Latinam uocẽ per Græcã interpretatur.

Secundũ sectam quã dicunt hæresim.) Cum hæresis apud Græcos, nihil aliud sit q̃ secta, quid uenit interpreti in mentẽ, ut Latinã uocẽ interpretaretur per Græcam, sed idẽ significantem? An uerebatur, ne quis parum intellecturus esset uocabulum sectæ, & ob id Græca uoce ceu notiore explicuit? Quapropter sciat lector Græcis non esse sectã, alioqui bis erat dicendum, secta. & secta, sed ὁδὸν, id est, uiam, κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, id est, Iuxta uiam quã dicunt hæresim, siue sectam. Exponit enim Paulus quid dixerit uiam. hoc est uitæ institutũ, quod notiore uerbo sectam uocãt. Sentit enim de secta Pharisæorum, quæ

rum,quæ cæteris antecellebat eruditione. Cæterum hæresis apud ueteres nō erat tā odiosum uocabulum, quàm est hodie apud Christianos. Quibus cum summa competat concordia,utpote eiusdem corporis membris,iure uidelicet optimo inuisum est,sectæ uocabulum,diuisionem sonans. Quod annotauimus de uia & hæresi, post comperimus à Beda notatum in glossa ordinaria. Quanquam illi non omnino assentior quod addit,ab incredulis hæresim appellari,cum eo seculo nondum esset infame uocabulum hæreseos, imò potius exponit nota uulgo uoce,quod Hebraice magis quàm Græce dixerat uiam.

Deseruio patri & deo meo.) Primum deseruio est λατρεύω, quod est cultum exhibere, à quo uerbo dicta est Theologorum latria. Quo quidē in loco nescio quid sibi uelit Hugo Carrensis,excusans Paulum quod sese hic æquarit prophetis,cū nihil huiusmodi percipi possit ex uerbis Pauli. Deinde non est,

Patri,& deo,sed patrio deo, τῷ πατρώῳ τῷ θεῷ. Quod tamen haud accidit interpretis uitio,sed librariorum errore. Neq; uero hoc loco dormiuit Carrensis,addēs quod deum patrem suum dixerit Paulus,cuius filius demonstraretur,non seruus. Quasi uero Paulus ullo titulo magis soleat gloriari,quā quod seruus esset dei ac Iesu Christi. Se nunquam uocat filium,nisi cum de omnibus in genere facit uerba,ut illic, Quod sumus filij dei. Porrò patrium deum uocat,quod idem esset cuius cultum à maioribus suis accepisset,ne uideretur abrogare religionem Iudæorum. *Patri & deo pro patrio deo.*

Sine offendiculo conscientiam.) ἀπρόσκοπον συνείδησιν. ueluti dicas,inoffensam conscientiam,siue expertem offensæ,hoc est,quæ nusquam offendat.

Quidam autem ex Asia Iudæi.) Nō est absolutus sermo,nisi subaudias aliquid. Et,qđ demiror,sensit hoc Carrensis,ac supplendum autumat,uiderunt me in templo. Quasi uero id quicq; ad huius causæ defensionem pertineat,si uisus est ab Asianis Iudæis in tēplo. Ego puto è proximo sarciendum quod deest. Nam cum modo dixerat se fuisse purificatum in templo,sed citra tumultum,subijcit, Cæterum quidā Asiani Iudæi,subaudias,concitarunt eum tumultum,non ego. Ad hanc cōiecturam facit,id quod legimus,cap. xxi. Cū autem septem dies consummarētur,ij qui de Asia erant Iudæi,cū uidissent eū in tēplo cōcitauerunt omnem populum,& iniecerunt ei manus. Chrysostomus in cōmentarijs Græcis,non addit coniunctionem δέ. Potest & sic accipi,quasi Paulus interrogatus qui nam essent illi à quibus fuisset inuentus in templo,quia tantum dixerat inuenerunt,non designata persona,responderit, quidam autem ex Asia Iudæi,atq; eos oportebat adesse. Potest & sic intelligi,non omnes fuisse Iudæos Asianos,sed aliquot ex illis: qui hoc commodius poterant adesse,quod essent Asiatici,quemadmodum erat Paulus. *Sermo inabsolutus.*

Nisi de una hac uoce.) Interpres pro ἤ legisse uidetur εἰ μή. Quid autem? Agnoscit Paulus hocunum crimen,quod ea uoce cōcitarit seditionem? Non opinor,ni forte data opera hoc admiscuit,quo rursus Iudæos inter se commissos à sese auerteret. Rabanus in glossa quam uocant ordinariam,indicat hoc dictum κατ' ἀντίφρασιν. quasi Paulus sensisset hanc uocem non posse uideri causam seditionis,nec in crimen uocandam ab Asianis, qua testatus est se idē prædicare,quod ipsi crederent. Certe sic legunt Græci, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς ἧς ἐκέκραξα ἑστὼς ἐν αὐτοῖς, id est, Aut de una hac uoce qua clamaui stans inter eos. ut sit sensus, Si nihil aliud habēt,uel hoc obijciant crimē. Potest ἤ accipi pro ἅ,cū quo uim eādē habet aliquoties nisi,ut nihil aliud habet nisi uerba,nihil aliud ἅ uerba. Actum quidē oportet supplere,quod ultro uidet cōsequi quæ dicta sunt, Aut hi ipsi dicāt si quid inuenerūt in me iniqtatis. Sed nō habēt qđ obijciāt,nisi de una hac solū modo uoce. *Græci dissident à nobis.*

Certissime scies.) ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, id est, Cū exacte nosset eā uiā. abusus est cōparatiuo uice positiui,ni referas ad Lysiā tribunū,ut intelligamus Felici notiorē fuisse eam sectæ rationē ἅ Lysiæ,quod diutius fuisset apud Iudæos magistratu functus.

Vt haberet requiem.) ἄνεσιν, id est,Relaxationem,hoc est,ne durius aut arctius haberetur. Ac mox, Nec quenq; de suis, κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ, ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ, id est,Et ne quem familiarium illius uetaret inseruire aut adire eum. ἰδίους enim uocat Pauli uel amicos familiares,uel ministros,uel discipulos. In nonnullis Græcis codicibus pro ἰδίων, scriptum erat Ἰουδαίων,id est, Iudæorum. At altera lectio uel hoc nomine mihi magis probatur,quod cum nostra consentiat æditione.

Ex capite

EX CAPITE VIGESIMOQVINTO.

Dieruntq; eum principes sacerdotum.) ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ, id est, Significarunt ei, idq; priuatim. Superius uertit, notum facere, ac mox, adire. Interpres legisse uidetur ἐνετύχοσαν. Nec mihi displicet. Præsertim cum aliquanto post ubi res narratur Aggrippæ, rursus æditio uetus habeat adierunt.

Postulantes gratiam aduersus.) αἰτούμενοι χάριν. Gratiam hoc loco uocat fauorem iudicis. Et mox, potentes, δυνατοί, hoc est, qui possunt, & quibus commodum est, eò nos consequantur.

Si enim nocui aut dignum.) εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, id est, Si lædo, aut si iniuriam facio.

Postulantes aduersus illum damnationem.) δίκην. Quod causam, ac litem, siue ius significat, nonnunquam & pœnam. Nos uertimus, sententiam. uerti poterat cognitionem. Quis enim postulat damnationem à iudice indicta causa? Sed postulabant, ut ficta specie cognitionis Paulus uideretur iure damnatus. Id enim indicant uerba Festi, Nõ est cõ suetudo Romanis &c. Et tamen qui malunt δίκην uerti pœnam aut damnationem, uerbo magis à nobis dissident quàm sententia. Nec enim in aliud postulabant cognitionem nisi, ut damnaretur ficto iuris prætextu. Proinde in horum gratiam posuimus sententiam pro cognitione.

Donare in damnare.

Aliquem donare priusquam.) In nonnullis scriptum erat damnare, pro donare, quod præcesserit de postulata damnatione. Cæterum Græce est χαρίζεσθαι εἰς ἀπώλειαν, id est, Donare in perniciem, siue in interitum. Est autem χαρίζεσθαι, in gratiam alicuius donare.

Nullam causam daferebant, de quibus ego suspicabar malum.) Locus hic apud Latinos nonnihil est corruptus, cum apud Græcos syncerus habeatur, οὐδὲ μίαν αἰτίαν ἐπιφέρον ὧν ὑπενόουν ἐγώ, id est, Nullum crimen intentabant super hisce rebus, de quibus suspicabar ego. Suspicabatur enim eos accusaturos Paulum de alijs rebus, quàm de quæstionibus legis, quas ut superstitiosas negligebant Romani.

Cum multa ambitione.) μετὰ πολλῆς φαντασίας, id est, Cum multa ostẽtatione. Nos strepitum siue apparatum dicere possumus. Annotauit hoc ante nos Beda.

Interpellauit me.) ἐντυχόν μοι, id est, Adijt, siue conuenit me. Quanquam hoc sanè recte uertit interpres.

Adduxi eum ad uos.) ἤγαγον αὐτὸν πρός σε, Quod magis sonat Græcis, Adcognitionem, siue iudicium tuum, quàm ad te, aut ad nos.

Sine ratione eñ mihi uidetur.) ἄλογον, id est, Iniquũ, quod uulgo uocant irrationabile.

EX CAPITE VIGESIMOSEXTO.

Æstimo me beatum.) Vt ne quid causemur, quod pro existimo dixit æstimo, cum Græce sit ἡγοῦμαι, quod Cũ sim defensurus, pro quod sim defensurus. Cæterum ἐπὶ σοῦ apud te, belle uertit, cum antea uerterit ad te. Iam cum præcesserit apud te, uide quàm cõcinne cohæreat, maxime te sciente.

Egregie dormitans interpres.

Verũ illud omnium suauissimum, quod addit, omnia quæ apud nos sunt consuetudines & quæstiones, ceu fas sit ita loqui, omnia consuetudines & quæstiones. At qui Hieronymus in libro quem scripsit ad Pammachium de optimo genere dicendi, citans hunc locum, uertit ad hunc modum: De omnibus quibus accusor à Iudæis ó rex Agrippa, existimo me beatum, cum apud te sim hodie defendendus, qui præcipue nosti cũctas quæ in Iudæis sunt consuetudines & quæstiones. Nos uertimus hunc in modũ, Super omnibus de quibus accusor à Iudæis rex Agrippa, existimo me beatum, qui causam dicturus sim hodie apud te, quod tu maxime sis gnarus earum quæ apud Iudæos sunt & quæstionum, & consuetudinum. Græca sic habent, περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων βασιλεῦ ἀγρίππα, ἡγοῦμαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἐθῶν τε καὶ ζητημάτων. Quanquam dure congruit, ὄντα σε, nisi forte scribendum erat, ὄντος σοῦ.

ἄνωθεν.

Quæ ab initio fuit in gente mea.) Bis est hoc loco ἄνωθεν, quod interpres uertit Ab initio. Significat autem uitæ seriem ab initio usq; ad finem.

Hæresis in bonam partem.

Secundum certissimam sectam.) κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν. Pharisæorum sectam hæresim uocauit, haud dubie quin in bonã partem. Deinde quod hic uertit certissimam, Græcis est

Græcis est ἀκριβεστάτην, hoc est, Exactissimam ac diligentissimam, quod esset eruditior ac rigidior quàm Sadducæorum, proximéq; ad uerum accedens.

Et nunc in spe quæ ad patres.) ἐπ' ἐλπίδι. Melius erat de spe. Et mox,

Duodecim tribus.) τὸ δωδεκάφυλον. Græcis unica dictio est, quæ significat non unam aut alteram sectam, sed uniuersam gẽtem Iudæorum in duodecim tribus distinctam, cui respondet participium λατρεῦον, quod ut sæpe iam diximus, cultũ numinis significat. unde nos uertimus, Colentes deum. Cæterum apud nos desunt duo uerba, ἐν ἐκτενείᾳ, id est, Acriter, siue assidue, ut legas, Duodecim tribus instanter nocte ac die seruiuimus.

Detuli sententiam.) κατήνεγκα ψῆφον. Incertum an sentiat illum adduxisse decretum à synagoga factum, an ipsum quoq; suo suffragio damnasse Christianos. Nam fert sententiam iudex, fert suffragium qui dicit in concilio sententiam, & defert minister, aut exequutor. In posteriore sententia est Lyranus, in priore Rabanus.

In quibus dum irem.) ἐν οἷς, hoc est, In his uersans, & hæc agens. qua figura sermonis & antea semel est usus.

Vt constituam te ministrum.) προχειρίσασθαι, id est, Vt præparem, quod ante uertit, Præordinare.

Eripiens te de populis & gentibus in quas.) Græcis est ἐκ τοῦ λαοῦ, id est, De populo. sentiens nimirum de Iudæis. Et nõnulli Græci codices pro Populo, habebant, Iudæis. Repetit ad eundem modum paulo post, τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι, id est, Populo & gentibus. Verum apud illos non est, In quas, ut respondeat gentibus, sed οὓς, id est, Ad quos, rei magis habita ratione quàm uocis.

Digna pœnitẽtiæ opera.) Si Digna sumis absolute, bene habet oratio, sin minus, opera digna pœnitentia seu pœnitentiæ sunt, quorum iure pœniteat. De quo nõnihil dictum est nobis, Matthæi capite tertio.

Volentes me interficere.) διαχειρίζασθαι, quod magis significat iniecta manu uiolare, quàm interficere.

Inteficere διαχειρίζεσθαι.

Si passibilis Christus.) εἰ παθητὸς ὁ χριστός, An pati debuerit Christus. Sic enim disputabat ex prophetis, ut ostẽderet illorum uaticinia competere in Christum. Siquidem hæc referenda sunt ad prædictionem prophetarum, non ad Christum passum. alioqui patum apte cohærebit, Lumen annunciaturus sit populo.

Neq; enim in angulo quicq; horum gestum est.) Non displicet quod legit interpres. Græci tamen aliquando secus habent, οὐ γάρ ἐστιν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο, id est, Neque enim hoc in angulo factum est.

In modico suades.) ἐν ὀλίγῳ με πείθεις. Primummodi cũ pro paulo, suo more usurpat. Deinde inter suadere & persuadere non sentit esse discrimen apud Latinos, etiamsi apud Græcos unicum uerbum nostris duobus respondet. Cæterum haud erat it. prodiui cõmode locum hunc uertere. Valla putat ita reddi potuisse, Parũ abest quin persuadeas me fieri Christianum. Cui Paulus dixit: Optarim apud deum, siue parum, siue multum abest. Arbitror & ita reddi potuisse, Aliquantulum mihi persuades ut fiam Christianus. Et Paulus ait: Optarim à deo, ut non solum aliquantulum, uerumetiam multum, neque te tantum, sed & omneis qui audiunt me hodie &c. Neq; enim opinor id sensisse Agrippam, parum abesse quin cuperet fieri Christianus, sed aliquantulum huc propensum esse redditum oratione Pauli.

EX CAPITE VIGESIMOSEPTIMO.

VT autem iudicatum est eum.) ἐκρίθη, id est, Decretum est, siue constitutũ. Nec ad Paulum refertur, sed ad regem & præsidem, qui sic statuerant audito Paulo.

Tradiderunt Paulum cum reliquis custodijs.) παρεδίδοσαν τόν τε παῦλον καί τινας ἑτέρους δεσμώτας, id est, Tradiderunt tum Paulum, tum alios quosdam uinctos.

Nauim Adrumetinam.) Carrensis interpretatur Adrumetinam nauem quæ Rhomã petat. Cæterum Adrumetum siue Adrumetium ciuitas est Mysiæ, autore *Stephano*. Est & Adramyttis insula Lyciæ, & Adrumes adrumetis ciuitas Aphricæ. unde dicendũ erat

Adrumetinam,licet in his uarient codices. Nam Hieronymus,aut si quis alius fuit autor, in Catalogo locorum huius operis, indicat Adrumetum esse ciuitatem in Bazatio regione Africæ. Plinius Adrumetum uocat neutro genere. In Græcis codicibus Adrumyttinã legimus. Et Stephanus ab Adramyttio oppido deformat Adramyttenum.

Myra. Peruenimus in Lystram quæ est Lyciæ.) κατήλθομεν εἰς μύρα τῆς λυκίας, id est, Deuenimus Myram,quæ est Lyciæ,siue ciuitatem Lyciæ. Pronunciatur autem bifariam,genere neutro & fœminino. Meminit huius Strab.lib.xiiij. Cæterum Lystra Lycaoniæ est, non Lyciæ. Carrensis homo uigilans admonet hoc loco apud Græcos haberi Smyrnam, sed ab Hieronymo poni Myrrham. Et omnino in recensione locorum huius operis meminit Smyrnæ Lyciæ,admonens in nõnullis exemplaribus fuisse scriptum, Venimus in Lystram quæ est in Cilicia. atq; eo loco pãnum suum assuit,nescio quis. Porrò Hieronymus in libris Hebræorum nominum ponit Smyrnam,& interpretatur,amaram.

Tarde nauigaremus.) Græcis composita dictio est βραδυπλοεῖν.

Gnidũ.) Gnidus insula est opposita Asiæ,spectãs prouinciam Cathiam. atq; est eiusdẽ nominis oppidũ in insula Calymna,autore Hieronymo. Recenset & hãc Strab.lib.xiiij.

Iuxta Salmonem.) Salmon ciuitas est maritima insulæ Cretæ,autore Hieronymo.

Boni portus. Qui uocatur boni portus.) Boni portus,pluratiui sunt numeri, καλοὺς λιμένας. quãquàm magis dixit,Pulchros portus quàm bonos. Sentit autem,ni fallor,de ciuitate Cretensium,cui nomen καλοὶ λιμένες, id est,Pulchrum litus. cuius meminit Stephanus.

Cui iuxta erat ciuitas Thalassa.) Indicat & diuus Hieronymus hunc locum corrupte legi Thalassa. Quãquàm id ipsum quod uice corrupti uocabuli subiecit,in uulgatis codi-
Lassæa. cibus corruptum erat. siquidem scriptum erat Laphet. Græci legunt Lassæa,quæ & ipsa ciuitas est litoralis Cretæ,haud procul à Bonis portibus.

Eo quod ieiunium iam præteriisset.) διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρελκυθέναι. Non me fugit quibusdam hic ieiunium esse tẽpus aliquod, quo ex more soliti sint ieiunare Iudæi. Sed primum quid Centurioni & nautis cum huiusmodi ieiunijs? Deinde,si iam præterierat ieiunium,eo cõmodior debebat esse nauigatio. Proinde hac quidẽ in parte secuti sumus Lyrani sententiam,qui putat illis cum suppeteret cõmeatus,tamen ob curã ac mœrorem nõ uacasse cibum sumere. Atq; ideo suadet manendũ, quo liceat reficere corpora.

Cõsolabatur, pro admonebat. Consolabatur eos Paulus.) Quid acciderat illis,ut egerent consolatore? Nam Græcis est παρῄνει, id est,Hortabatur siue admonebat,ne lõgius irent. quanquàm ipsa Pauli oratio,quæ mox subijcitur,satis arguit illum non consolari,sed dare consilium.

Incipit esse nauigatio.) μέλλειν ἔσεσθαι, id est,Futuram esse nauigationẽ. quod tamen frequenter ad hunc uertit modum.

Phœnix, portus. Deuenientes Phœnicem hyemare.) Phœnicẽ hic est accusatiuus à Phœnix,quæ Græcis palmam significat: unde & Phœnicen Syriæ partem apparet dictam. Ipse Lucas indicat esse portum Cretæ huius nominis.

Ad Africum & Chorum.) Ventorum nomina sunt. Duos nominat,quod ad utrunq; uergeret is portus. Dixerit quispiam: Quorsum opus erat hoc admonere,quod nemo nesciebat? Imò quorsum attinebat, ut Hugo Carrensis tantus Theologus adscriberet commentarijs, Chorum esse insulam,aut ciuitatem in Creta? Vsq; adeo nihil referebat,utrum nouam extrueret insulam,an nouam conderet ciuitatem in uetustissima insula.

Cum sustulissent de Asson.) ἄραντες ἄσσον, id est, Cum sustulissent Asson. Incertum autem,an illuc appulerint,& rursum inde soluẽtes præteruecti sint Cretam, an Asso præterita,putarint se iã esse in tuto. Est enim Assos maritima Lyciæ ciuitas, in ædito sita promontorio, adeo ut parum tutum sit accedere. Vnde iocus Nicostrati Citharœdi,
Assos Cretæ. ἄσσον ἴθ' ὡς κεν θᾶσσον ὀλέθρου πείρατ' ἵκηαι, id est, Asson eas ut citius ad exitij terminos peruenias. Ac Hieronymus quidem Asson ponit in Asia,maritimam urbem,quæ eadem dicta sit Apollonia,teste Plinio quoq; libro v. cap. xxx. Cæterũ opinor Lucã sentire de Asso oppidulo Cretæ,unde dictus est & Iuppiter Asius. Nã adhuc lãbebant litora Cretæ.

Typhonicus uentus. Ventus Typhonicus.) Vnus est è uentis subitis ac repẽtinis nomine Typhon. Quibus omnibus illud est cõmune,quod exhalante terra coorti,nubibus obductis inclusi nõ uno erũpant modo. Nam uagantes,ac torrentiũ more ruentes,tonitrua & fulgura ædũt.

Cæterum

Cæterum maiore illati pondere incurſuq́; ſi flatu ſiccã ruperint nubem, procellam gignũt, quæ Græcis dicitur ἐκνεφίας. Sin uero depreſſo ſinu arctius rotati effregerint ſine igni, hoc eſt, ſine fulmine, uorticem faciunt, qui typhon uocatur, id eſt, uibratus Ecnephias. Defert hic aliquid ſecũ è nube gelida abreptum, cõuoluens uerſansq́;, & ruinã ſuam illo pondere aggrauans, locũ ex loco mutans rapida uertigine. Quod ſi maiore depreſſæ nubis erupe/rit ſpecu, ſed minus alto q́; procella, nec ſine fragore, turbo dicitur, proxima quæq; proſter nens. Idem ſi fuerit ardẽtior, accenſusq́; preſter dicitur, amburens cõtacta pariter ac pro-terens. Porrò typhonem Plinius appellat præcipuam nauigantiũ peſtem, ut qui non an/temnas modo, uerũetiam ipſa nauigia cõtorta frangat. Cæterũ tanto malo tenui remedio occurri, ſi acetũ in aduenientem effundas, cuius uis frigidiſſima eſt. Idem illiſu ipſo repet-cuſſus, correpta ſecum in cœlũ refert, ſorbetq́; in exceſſum. Dictus eſt autẽ typhon à Græ co uerbo τύφω, quod eſt inflammo. Rabanus in gloſſa ordinaria ſuper uerbo typhoni/cus aſſcribit, Alia tranſlatio uentus tempeſtiuus. Suſpicor aliquem cõmenti uice aſſcripſiſ-ſe, uentus tempeſtuoſus.

Qui uocatur Euroaquilo.) Græci pro Euroaquilo legũt εὐροκλύδων. uox hinc dicta, quod ingentes excitat fluctus. Verum haud ſcio, an Lucas, tametſi Græce ſcribens, effin-xerit uocem noſtram, dicens, εὐροακύλων. quemadmodum aquilam Paulus quoq; facit ἀκύλαν. Addidit autem non ſolũ cognomen typhonis ut periculum exprimeret, uerũeti-am unde erumperet. ut intelligeremus hoc quoq; nomine incõmodum, quod nõ faceret ad inſtitutum curſum, quum Notus ſit accommodus è Syria nauigantibus in Italiam. *Euroaquilo.*

Non poſſet conari in uentum.) ἀντοφθαλμεῖν, quod Græcis ſonat obtueri, hoc eſt, ex aduerſo aſpicere. Porrò qui renititur, obuertit oculos.

Data naue flatibus.) Græcis unica dictio eſt ἐπιδόντες, & referri poteſt ad τῷ ἀνέμῳ. ut ea uox in confinio ſita, utróq; reſpondeat, ad obniti, & data:

Quæ uocatur Clauda.) Ptolemæo Claudos dicitur, ſpectans Cretam inter meridiem & occidentem. quo magis conſentaneum eſt huc depulſos fuiſſe flatu Euroaquilonis.

Suis manibus armamenta nauis proiecerunt.) αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψα/μεν, id eſt, Noſtris ipſorum manibus armamẽta nauis proiecimus. Apparet interpretem legiſſe ἔρριψαν. & ad ſenſum perpuſillum intereſt.

Multa ieiunatio.) ἀσιτία, id eſt, Inedia.

Audito me.) πειθαρχήσαντας, id eſt, Obtemperaſſe mihi. tametſi non uideo, cur hoc loco Valla notet interpretem.

Non tollere à Creta.) Græce eſt, μὴ ἀνάγεσθαι, hoc eſt, Non ſoluere à Creta.

Lucriq́; facere iniuriam.) κερδῆσαι, hoc eſt, Accerſere ſine cauſa. id enim lucrum uocãt. Et ὕβριν, id eſt, Iniuriam, uocat incommoditatem cœli, ac uiolentiam maris. Nec eſt Suadeo, ſed παραινῶ, id eſt, Hortor. *Lucrifacere, pro accerſere*

Angelus dei cuius ſum.) Incertum erat, utrum Cuius, referat deum, an angelum, niſi addidiſſet ᾧ καὶ λατρεύω, id eſt, Quem colo, ſiue cui ſeruio.

Apparere ſibi.) προσάγειν, quod magis ſonat accedere. niſi forte interpres legit προσαυ/γεῖν, id eſt, Affulgere.

Submittentes bolidẽ.) βολὶς dicitur à βάλλειν, quod eſt mittere. Id eſt, põdus funicu/lo affixũ, quo deiecto nautæ explorant altitudinẽ maris. Idem aliquoties efficiũt haſtili aut conto prælongo demiſſo in mare. & miſſiles haſtæ Græcis bolides dicuntur, autore Heſy-chio. Cæterum Lucas unico uerbo dixit, quod interpres duabus reddidit, βολίσαντες. *Bolis.*

Inciperent ancoras extendere.) μελλόντων ἐκτείνειν, id eſt, Extenſuri. quod ſæpenume/ro fecit interpres. Verum hic duriuſculum erat. Ac paulo poſt, ἄχρι δὲ οὗ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, id eſt, Cum futurus eſſet dies, hoc eſt, Cum inſtaret dies, & non longe abeſſet.

Animæquiores autem facti.) εὔθυμοι, id eſt, Bono animo, ſiue Recreatis iam animis. poſitiuum eſt, non comparatiuum.

Litus in quem cogitabant.) ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὅν. Cur non potius in quod, quàm in quem? quandoquidem αἰγιαλὸς Græcis eſt maſculini generis, quemadmodũ & κόλ/πος. nam terrã, opinor, expetebant. Et multa ſunt litora apud coſmographos, quæ pro/prio uocabulo Aegiali uocantur, uelut inter Sicyonem & Bupraſiũ. Eſt & alius finitimus Ponto, *Aegiali.*

Ponto,post promõtorium Carãbin,cuius meminit Homerus. Rursus est Thraciæ apud fluuium Strymonem. Postremo est Aegialus,cognomento magnus,inter Aegyptum & Aethiopiam. Et Hieronymus hunc locum citans,Aegiali meminit.

Leuantes artemonem.) ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα, id est, Sublata artemone. & τῇ πνοῇ, quod interpres uertit, Secundum auræ flatum, puto ad ἐπάραντες esse referendum. ut accipiamus carbasa oppansa flatibus, antemna in altum subrecta, quo magis uenti arbitrio ferrentur in litus. Cæterum artemon uidetur hic pro ueli genere positum, quod indicauit & Beda in glossa ordinaria, à suspẽdendo nomẽ habet, siue ab affluendo. Solet enim imis uelis affigi pars aliqua, quo plus uenti concipiant. Sunt qui pro artemone antemonem malint scribi.

Dithalassus. In locum Bithalassum.) Nec exposuit Græcam uocem interpres, nec nos eam incorruptam seruauimus, pro dithalasso legentes bithalassum. Nam Lucas scripsit, εἰς τόπον δυθάλασσον, id est, In locũ bimarem. Sic enim Horatius in Odis: Bimarisue Corinthi Mœnia. quod ea sit Isthmos, & utrinque mari alluatur. Contendebant, ut si possent in sinum impellerent nauim. Verum id non contigit, uentis impellentibus in Isthmum aliquam in mare prominentem.

EX CAPITE VIGESIMOOCTAVO.

Melite insula. Via Mitilene insula uocabatur.) Hugo Carrensis liberũ nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum. etiamsi sunt qui corruptius legunt Mytilene. Græci legũt Melite. Ea est insula inter Epirũ & Italiam, spectans Siciliam ad septentrionem. Vnde melitæi dicti canes in delicijs habiti. Cuius meminit Strabo libro sexto. Quãquàm est Militene Cappadociæ ciuitas. uerum hic insulam uocat.

In tumorem cõuertendum.) μέλλειν πίμπρασθαι, id est, Inflammari, siue incendi, quanquàm id comitatur tumor.

Benigne triduo habuit.) φιλοφρόνως ἐξένισεν, id est, Amice tractauit, aut, si dicere liceret, Hospitatus est. Cæterum demiror, qui uerbum tam elegans in mentem uenerit interpreti, tantum abest ut reprehendam quod ille uertit, Habuit, pro tractauit.

Lyranus & Carrensis. Cui erat insigne castrorum.) Castorum esse legendum, indicant etiam recentiores, Lyranus & Carrensis. Nam Græcis est Διοσκόροιν. Id enim nominis est Castori & Polluci, filijs Iouis & Ledæ. Nam & Beda in glossa quam uocant ordinariam, indicat in nonnullis codicibus scriptum fuisse, pro Castorum, Iouis filij. Credidit antiquitas eos esse deos salutares nauigantibus, si simul apparerent. Apparẽt autem ignis specie, malo aut antemnæ insidentes, contra si singuli aut solitarij. Horum igitur insigne habebat ea nauis. Quæso te lector si libet ridere, legito quæ prodiderit hoc loco Carrensis de insigni castrorum, quanquàm addecit denique nescio quis, ueram ac seriam interpretationem. Mihi uidetur totum hoc opus, quod Hugoni tribuitur à multis fuisse conflatum. Neque uero minus festiua sunt, quæ prodidit de tribus tabernis. Cæterum ambo Castores nonnunquàm uocantur, quum alteri duntaxat id nominis fuerit. Nos quo minus posthac erraret lector, uertimus Castor & Pollux.

Deuenimus Rhegiũ.) Nam ea ciuitas est Siciliæ maritima, à promõtorio Peloro dissita uiginti milia passuũ, nomen à ruptura sortita. quod ea Siciliæ pars olim cohærẽs cum Brutio agro Italiæ, postea mari interfuso sit reuulsa, fretum quindecim millibus passuum latum intercurrit. In eo Scylla est scopulus, & Charybdis mare uorticosum.

Appij forum. Vsq; ad Appij forum.) Quoniam præcessit, Et sic Rhomam uenimus, ac postea mentio fit de Appij foro, quidam putant Appij forum in urbe Rhoma esse. Idq; legitur & in catalogo locorũ, quos indicauit diuus Hieronymus in actis apostolorum. Verum ut illinc complura detracta suspicor à compẽdiarijs, quibus impendio placet adagium illud inter pocula natum: Gaudent breuitate moderni, ita uideo nonnulla ab alijs adiecta, quorum hoc unum esse crediderim. Alioqui constat oppidum, quod Appij forum dicitur, longius abesse à Rhoma, cũ sit Aritia. id quod declarat Horatius in sermonum libro primo, satyra quinta:

Error quorundam.

Egressum magna me accepit Aritia Rhoma,

Hospitio

Hoſpitio modico,rhetor comes Heliodorus
Græcorum longe doctiſſimus,inde forum Appi.

Proinde quum Paulus in ſumma dixiſſet Rhomam eſſe itum,retrocedit nonnihil,ut occurſum fratrum deſcribat apud Appij forũ,ac tres Tabernas. Sic enim legimus in emendatis exemplaribus Latinis,quum in nonnullis ſcriptum ſit,Et tribus tabernis. Alioqui ſi Appij forũ & tres Tabernæ Rhomæ ſunt,quid ſibi uult quod mox ſubijcit: Vt uenimus autem Rhomam permiſſum eſt Paulo manere?

Manere ſibimet.) μεῖναι καθ' ἑαυτὸν, id eſt,Manere apud ſemetipſum,hoc eſt ſolũ & ſine reliquis captiuis.

Aure audietis.) ἀκοῇ ἀκούσετε, id eſt,ut ad uerbũ reddamus, Auditione audietis.atq; ita uertit Hieronymus interpres Didymi,de ſpiritu ſancto. Eſt autem conduplicatio Hebraica,perinde quaſi dicas,Audientes audietis, hoc eſt, prorſus audietis. Nec improbo, quod hic uertit Aure,niſi quod ego malim auribus.Sic enim loquuntur Latini,hiſce oculis uidi,hiſce auribus audiui.

Sine prohibitione.) ἀκωλύτως.Quod bifariam accipi poteſt,à nemine prohibitus ſiue uetitus,aut hoc animo,ut à nemine poſſit impediri.

ANNOTATIONVM IN ACTA APOSTOLORVM PER ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

ANNOTATIONES D.

ERASMI ROTERODAMI IN EPISTOLAS PAVLI APOſtoli, diligenter recognitas ab eodem, primum ad Græcam ueritatem,deinde ad uetuſtiſſimorum exemplarium Latinorũ fidem, poſtremo ad probatiſſimorum autorum citationes ſimul & interpretationes.

PAVLVS.) Sunt qui putent Saulo commutatum fuiſſe uocabulum à conuerſione, atque inter hos eſt Ambroſius. licet diuus Hieronymus enarrãs epiſtolam ad Philemonem arbitretur pro Saulo, Paulum uocari cœptum ob Sergium Paulum proconſulem,quem hic apoſtolus primũ omnium Chriſto lucrifecit,ſicut legimus Actorum apoſtolicorũ cap. decimotertio. Sunt rurſum,qui putent illum fuiſſe binominẽ. id quod mea ſententia uero propius eſt. Quanquàm arbitror Paulo primum Hebræo,nomẽ Hebraicũ inditum Saul. Nã hoc nomine compellat illum Chriſtus in uia, σαοὺλ σαοὺλ τί με διώκεις; id eſt,Saul ſaul,quid me perſequeris? Deinde quoniam Aegyptus, Silicia,& huic finitima Syriæ pars,propter Alexandri magni imperium,& poſtea Rhomanam adminiſtrationẽ,iam ferè Græco ſermone utebatur,Hebraicam uocem in Græcam formam fuiſſe deflexam.quod Græci nullum habeant uocabulum in λ aut in μ deſinẽs.atq; ita ex Saul factum eſſe Saulum,quemadmodũ & hodie ex Adam faciunt Adamum,ex Abraham Abrahamum,ex Ioſeph Ioſephum. Deniq; quoniam Pauli nomen iuxta Græcis ac Rhomanis erat familiare,è Saulo rurſum factũ eſſe Paulum,ut uocabulum etiam lubentius agnoſcereut,quorum ſe doctorem profitebatur, & hic quoq; omnia fieret omnibus. Ipſe certe hoc nomine perpetuo eſt uſus in ſcriptis ſuis. Verum hiſce de rebus accuratius diſputamus in commentarijs quos olim in Paulum inſtitutos,breui abſoluemus,aſpirante fauore Chriſti.Nunc quod ad hoc inſtitutum pertinet,illud admonuiſſe ſatis eſt, Saul שָׁאוּל Hebræis ſonare petitum,paſſiuum à שָׁאַל. quod aſcitus fuerit ad munus apoſtolicum.

De nomine Pauli.

Saul quid sonet Hebræis.

stolicum. Ambrosius indicat Saulum dici tentationem seu inquietudinem. Addunt alias item interpretationes nescio quas in nominibus Hebraicis, quæ uocum allusionem modo tenuem habent, quas, quoniam non est huius instituti, non anxie discutiam. Cæterũ Græcis σαῦλος, ũ duntaxat abiecta, commotionem ac tumultum sonat proprie maris ac fluctuum, σάλος. Paulus autem Græcis sonat quietũ, à uerbo παύωμαι, inde & παῦλαν quietem appellant. Rhomanis pusillum sonat. Nam quod Hieronymus admonet Paulũ Hebræis sonare mirabilem, demiror ipsum committere quod alias reprehẽdit in alijs, qui uocum etymologias è diuersa lingua petebant. Etenim quum constet Paulum aut Rhomanam esse uocem, aut certe Græcam, non conueniebat eius etymologiam ab Hebræis mutuari. Hæc obiter admonui, quo facilius intelligantur ea quæ sancti interpretes de nominum ratione, uel attingunt, uel alludunt in suis commentarijs.

Non uocatus apostolus ut uocatus abbas.

Vocatus apostolus.) κλητὸς ἀπόστολος. Vocatus, hoc loco non est participiũ, dictus, aut nominatus, quemadmodũ nunc uulgo quidam modestiæ causa scribunt, uocatus episcopus, significantes non tam modeste quàm uere, se magis nomine ẽꝫ re episcopos esse. etiãsi in hoc κακόζηλον incidit diuus Bernardus, uir alioqui & Christiane doctus, & sancte facundus, & pie festiuus, sic sui nominis titulum moderans, uocatus abbas, uerum nomen est substantiuũ uelut apostolus κλητὸς non κλητεὶς, aut κεκλημένος. quemadmodum & paulo inferius, Vocati Iesu Christi, κλητοὶ, & subinde κλητοῖς ἁγίοις, id est, Vocatis sanctis. Est autem uocati, nomẽ absolutum, quemadmodum olim apud Rhomanos euocati dicebantur, qui uelut amici ad bellum accersebantur. & hodie quoq; Gallis nõnulli uocantur electi, qui proximi sunt senatoriæ dignitati. Valet autẽ fermè perinde quasi dicas, uocaticius apostolus, siue uocatione apostolus, & uocatione sanctis. Statim enim in ipso exordio suum agit negocium, cõciliatq; sibi fidem & autoritatem. Primum cum ipso nomine præ se fert nouatum uitæ genus. Deinde cum seruum se uocat, indicat se non suũ negocium agere, sed eius à quo missus fuerat. Ad hæc quum addit, Iesu Christi, excludit Mosen, qui sic insederat animis Iudæorum, ut periculum esset, ne gentilitas etiam in seruitutem Mosaicæ legis abduceretur. Et planè futurũ erat, nisi Paulus acerrime manibus pedibusq; restitisset, ut per hũc athletam, euangelium Christi ueluti renatum uideri possit. Post hæc adiicit, apostolus, quod significat legatũ, siue ab alio missum. Et quoniã id temporis erant multi pseudapostoli, qui sese famæ, quæstu sue gratia in hoc munus ingerebãt, adiecit, κλητὸς, uocatus. quod geminam habet sententiam. Siue quod ad hoc munus fuerit ab ipso Christo uocatus, hoc est, accersitus, nec sibi uindicarit apostolicam functionẽ, imò nec ab homine susceperit hoc muneris, sed ab ipso Christo: Siue quod hoc uerbo meritum excludat, operaq; legis & euangelij gratiam asserat, quæ datur omnibus, non è Mosaicæ legis ceremonijs quibus fidebant Iudæi, nõ ex humana sapientia, cui nitebantur Græci, sed ex uocatione numinis. Nam id potissimum agit in hac epistola diuus Paulus, ut utriusq; detrahat supercilium, & Iudæis adimat Mosaicæ legis fiduciam, & Græcis philosophiæ præsidium, atque ita utrosque ex æquo cõiungat in Christo. Habent apostoli sua quædam peculiaria, gratiam, uocationem, electionem, præscietiam, destinationem, ac prædestinationem, quæ fermè semper legis fiduciæ opponuntur, quod inde tum præcipuum periculum imminere uideretur. Non me clam est, quædam ab Origene differi ex huius uocis occasione de uocatis, sed desciscẽtibus à muneris fructu, sanè argute & erudite, quæ mihi non est animus reijcere, sed magis arridẽt in literis diuinis quæ simplicissima sunt, miniméque coacta. Quanquàm haud inficias iuerim hanc uocem κλητὸς, aliquoties sic usurpari, ut non multum absit à natura participij, uelut apud Matthæum: Multi sunt uocati, pauci uero electi, ἐκλεκτοὶ legitur & κλητοί.

Consilium Pauli.

Apostolus

Origenes uiolentior interpres alicubi.

Segregatus.

Segregatus in euangelium dei.) ἀφωρισμένος. Mira epitasi commendat suum officium, qui non solum uocatus fuerit ad apostolici muneris functionem, uerumetiam sepositus sit & separatus in munus euangelij prædicandi. Est enim ἀφορίζειν, non solum separare, uerumetiam iudicio seponere ac secernere. unde medici ἀφορισμοὺς uocãt leges absolute breuiterque pronunciatas, quemadmodum uocantur & sapiẽtum ἀποφθέγματα. Neque simplicem ἔμφασιν habet hæc dictio. Primum enim deprecatur inconstantiæ crimen, quod à Mosaica lege desciscere uideretur: Vocatus, inquit, & segregatus, uelut exi-

mium

mium quoddam & electum organum, ipso testante Christo: Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus. Deinde alluſit ad factionem ſuam, quam ſequebatur in Iudaiſmo. Cum enim Iudæorum populus, quanꝯ eandem legem amplecteretur, in uarias ſectas eſſet diuiſus, Samaritanos, Eſſenos, Nazarenos, Sadducæos, Herodianos, Phariſæos, Paulus phariſaicæ hæreſeos erat. quæ ſic appellatur ab Hebræa uoce, pharas פָּרַשׁ. quod ob inſignem uitæ ſanctimoniam, & excellentem doctrinam, ſemoti ſeparatiq; à uulgo uideri uellet. Cœpit igit̃ Paulus eſſe in euãgelio, quod fuerat in Iudaiſmo, ſed alio pacto. Illic ſuperciliȷ̃ titulus erat, hic mire ſeparatus erat, à Moſe ad Chriſtum, à litera ad ſpiritum, à fiducia operum ad gratiam.

Sectæ Iudæorum uariæ. *Paulus phariſæus.*

Qui factus eſt ei.) τῷ γενομένῳ. Laurentius Valla mauult Genitus, aut natus, quàm Factus. cuius equidem ſententiam in præſentia nec probo, nec improbo. Certe genitus eſſet, ſi ſcriptum fuiſſet γεννηθεὶς, aut γεννομένῳ. Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum undecimo, capite quarto, teſtatur in nonnullis Latinis codicibus pro Factus ſcriptũ fuiſſe natus. Et tamẽ idem alibi reddit cauſam cur apoſtolus maluerit dicere Factus eſt, quàm natus eſt: nimirum quod non ex ſemine uirili, ſed ex opificio ſpiritus ſancti conceptus ac natus ſit. Et tamen hæc cauſa nõ obſtat quo minus alibi dicatur natus. Cæterũ pronomen Ei, quod additur in Latinorum codicibus, in nullis Græcorum inuenitur. Sed quoniam ſubabſurdus ſermo uidebatur ſi dixiſſet, Qui factus eſt ex ſemine Dauid, explicandi cauſa adiecit, ei. Quanquàm huius pronominis additamentũ adeo nihil facit ad ſenſum, ut officiat quoq;. Neq; enim hoc agit Paulus, ut appareat cui natus ſit Chriſtus, uerũ ut liqueat eum à quo ſegregatus fuerat in præconium euangeliȷ̃, fuiſſe deum uerum, & eũdem item uerum hominem. Hominem ex eo, quod natus eſſet ex ſemine Dauid ſecũdum carnem: Deum ex hoc, quod uirtus eius diuina declarata ſit per ſpiritum ſanctificationis & reſurrectionem à mortuis. Quod ſi quid ad rem pertinuiſſet definire, cui natus aut factus eſſet, nobis natus erat potius, quàm patri, quorum negociũ agebatur. Quod ſi cui non ſatis arridet uerbum illud Natus, & mauult id quod habet uulgata æditio, Factus, equidem nõ admodum refragabor, modo intelligat hoc loco factum dici, pro eo quod eſt, eſſe cœpiſſe. Quod genus eſt & illud: Qui poſt me uenit, ante me factus eſt. hoc eſt, Qui me ſequebatur, cœpit eſſe prior, & præceſſit me, quemadmodũ in euangelicis annotationibus indicauimus. Is enim qui nunquàm cœpit eſſe deus, homo tamen eſſe cœpit.

Ei, additum temere. *Factus eſt, pro cœpit eſſe.*

Qui prædeſtinatus eſt.) Magno conſenſu Græci codices habent ὁρισθέντι, id eſt, Qui finitus ſeu definitus erat, hoc eſt, iuxta Græcorum ſcholiorum interpretationem, certo pronunciatus, demonſtratus, ac declaratus. Atque ita legit Theophylactus, ac legendum eſſe nominatim etiam admonet Origenes, enarrans hũc locum. In quo tamen illud obiter ſuccurrit admirari, quomodo Origenes eo in loco citet exemplaria Latinorum, in quorum pleriſq; fatetur, pro Deſtinatus, haberi prædeſtinatus. niſi forte interpres aliquid addidit de ſuo, aut Origenes quo ſtudio perueſtigarat Hebræorum fontes, nõ contentus tot æditionibus, eodem Latinos quoque codices luſtrauit. Dictu mirum eſt, quàm ſe torqueat hoc loco Thomas Aquinas, uir alioqui non ſuo tantum ſeculo magnus. Nam meo quidem animo nullus eſt recentium theologorum, cui par ſit diligentia, cui ſanius ingenium, cui ſolidior eruditio: planéque dignus erat, cui linguarum quoque peritia, reliquaq; bonarum literarum ſupellex cõtingeret, qui ijs quæ per eam tempeſtatem dabantur tam dextre ſit uſus. Quare ſi magni ſcriptores nonnunquàm hæſitant in Paulinis epiſtolis, id partim imputandum eſt ſermonis ac ſenſuum obſcuritati, partim infelicitati temporum, quibus bonæ literæ penè funditus interierant. Vir igitur uigilans & ingenioſus, omnem hoc loco mouet lapidem, ac ceu Proteus quiſpiam ſemet in omnia uertit, ſi quâ poſſit elabi, nunc lectionem Origenicam ſequens, nunc ad noſtram ſe recipiens. & nunc interpretatur Deſtinare, pro mittere, nunc ordinare, rurſum prædeſtinare, nũc præſcire, nunc aliud quiddam eſſe uult, ac uarias inducit deſtinationis, ac prædeſtinattonis relationes. Atqui Origenes quidem expedite definit prædeſtinationem ac deſtinationem, ita pronunciãs, Deſtinari eum qui iam eſt, prædeſtinari qui nõdum ſit. Vnde notat diuus Hieronymus, enarrans primum caput epiſtolæ ad Epheſios, ex huius, opinor, ſentẽtia, Paulum his uerbis προορίζων, non uti, niſi quum de nobis loquitur, ac palàm admonet hoc loco de filio

Theophylactus. *Origenes adducens teſtimonia Latinorum uoluminum.* *Thomas Aquinas laudatus.* *Deſtinari, prædeſtinari, quid interſit.*

Expensa Origenis sententia

dictum esse ὁρισθέντος, non προορισθέντος, id est, Destinati nō prædestinati. Cæterum si hoc nos offendit, quod prædestinari ob additam antecessionis præpositionē referatur ad aliquid quod nondum sit, idem scrupulus manet in uerbo simplici. Quum enim destinare sit non mittere, quemadmodum uulgus illiteratum putat, sed certum aliquid in animo præfigere, nimirum ipsa uerbi natura rei futuræ significationem habet, quemadmodum sperare, timere, decernere, deliberare, statuere. Nihil enim horū fit, nisi ad aliquid futurum referatur. Rursum, si malumus hūc futuri respectum alió deriuare, quàm ad ipsam filij dei rationem, ut is qui ab æterno genitus fuit dei filius, idem destinatus fuerit & ordinatus ad hoc aut illud faciendum, iam nihil etiam obstat præpositio præ. Quādoquidem ad hunc modum nihil prohibet dei filium prædestinatum uocare, id id quod postea accidit. Nisi forte placet quod Origenes sensisse uidetur, in prædestinare duplicem esse respectum futuri, in destinare duntaxat unicum. Etenim si filio iam mihi nato, destinem sponsam, persona cui destino, ad præsens tempus pertinet, id quod destino ad futurum. Cæterum si in animo statuo filium qui primus mihi nascetur, theologicis literis dedicare, persona simul & res ad futurum tempus pertinent. & ad huiusmodi uoluit Origenes pertinere prædestinandi uerbum. Verum siue destinatus legas, siue prædestinatus, & quócunque referas eam futuri rationem, constanter obstrepit id quod sequitur, Filius dei secundum spiritum sanctificationis, & ex resurrectione mortuorum. Fac enim destinationem æternam, ut semper destinatus fuerit ad hoc ut esset filius dei, quomodo iam cohæret per spiritum sanctificationis, & Ex resurrectione mortuorum? Quid enim hæc ad illam destinationem? Vnde Ambrosius laborans & ipse in his angustijs, addit, haud scio unde, duo uerba, Vt manifestaretur filius dei, Et Thomas admonet nōnunquàm in diuinis literis dici fieri, quum aliqua intelliguntur fieri & innotescunt. Atque hæc quum dicūt, ueluti diuinant, id quod nos sentimus. Quanquàm nihil erat necesse aliūde petere quod in ipsis Pauli uerbis inest. Nam ipsa Græca uox ὁρίζειν, non solum significat definire, ac decernere, uerum certo pronunciare ac prouulgare quod decreueris. unde certam de rei natura sententiam, ὅρον appellant. Et indicatiuum modum quod certum aliquid indicet ac declaret, ὁριστικὴν appellāt grammatici. Proinde si pro prædestinatus, legas declaratus, tota undiq; sententia uel ad amussim quadrabit, neq; quicq; usquàm occurret salebræ. Hominem fuisse Christū, euidens est argumentū quod natus sit ex semine Dauid. id ipsis cō probatum est sensibus. At declarandū erat, eundem esse filiū dei, id quod semper fuerat, sed ignotū erat mundo. Quem igitur constabat esse hominem, is declaratus est esse filius dei. Caro declarauit hominē, uirtus & spiritus sanctificationis declarat filium dei ac deū. Idq; declaratum est cū alijs quidem modis, nempe uaticinijs prophetarū, signis innumeris, tum uero præcipue ex resurrectione mortuorū. Ad hunc modum interpretātur, ut dictum est, & Græcorū scholia, è quibus ipsa subscribam uerba, ne quis nobis diffidat, ὁρισθέντος, τοῦτ' ἔστιν ἀποδεχθέντος, ἀποφανισθέντος, διά τε τῶν προφητῶν, διά τε τῶν τοσούτων θεωσημιῶν, διά τε τῆς ἀναστάσεως, id est, Definiti, hoc est, demōstrati, declarati, tū per prophetas, tum per tot diuinitatis signa, tum per ipsam resurrectionem. Hactenus Græcorū scholia. A quibus adeo non dissentit Theophylactus, ut nō aliam, q; hanc adducat interpretationem, exponens ὁρισθέντος γνῶ τοῦ θεοῦ, Cogniti pro filio dei, tum ostensi, cōfirmati, indicati. nam ijs uerbis utitur interpres operis, falsò inscripti Athanasio: quum id quod ante suspicabamur, mox collato Græco Latinoq; compererimus esse Theophylacti.

Ambrosij sententia.

ὁρίζειν, declarare.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει. Recte quidem uertit, si modo recte accipiamus. Nam Latina uox anceps est, & aliquoties sic accipitur, ut opponatur uitio, & respondeat Græcæ ἀρετῇ, nonnunquàm ut pugnet cum imbecillitate. Proinde nos maluimus alicubi uertere potentiam, siue potestatem. quādoquidem à δύναμαι dicta est δύναμις. Miro autem cō silio Paulus contraria contrarijs opposuit. Primū enim Paulum opposuit Saulo, seruū Iesu Christi, Mosaicæ legis seruituti, uocatū apostolum, ijs qui se ingerebant, segregatum in euangeliū, pharisaismo, quē ante profitebatur. Atq; hactenus se suumq; cōmendauit officium. Quæ sequūtur pertinēt ad cōmendationē Christi, qui promissus fuit, nō à quouis sed ab ipso deo, nec per quosuis, sed per prophetas suos, hoc est, ueros ac diuinos, nec id quibuslibet instrumētis, sed in scripturis sanctis. Deinde Christi geminā in eadem hypo-

Consilium Pauli.

stasi

ſtaſi naturam,mira uerborum emphaſi deſcribit.de homine dicit, Factus eſt,ut intelligas aliquid acceſſiſſe quod non erat,de diuinitate dicit,Declaratus eſt. Illic addit Secundum carnem,cuius comites ſunt infirmitas,& impuritas.unde ,Spiritus quidē promptus,caro uero infirma.& concupiſcentias carnis uocant affectus ad uitia ſollicitantes. Proinde carni oppoſuit uirtutem dei,& ſpiritū ſanctificationis,hoc eſt,potentiam imbecillitati,& ſanctificationem immundiciæ.Aſſumpſit igitur noſtram carnem,& oſtendit ſuam potentiā: idq; potiſſimū ex eo,quod ſuapte uirtute reſurrexit à mortuis,& animā quam uolens depoſuerat moriēs,cum libuit recepit.Ac rurſum,quoniam carnis eſt mortalitas,& huic oppoſuit reſurrectionem mortuorū,quæ eſt immortalitas. Illud uerbo uiſum eſt admonere ἐν δυνάμει ,id eſt,In uirtute,præpoſitionē hanc in euangelicis,& apoſtolicis literis nōnunquàm ſic uſurpari,ut idem ſit fermè.quod per.ut ſit ſenſus,In uirtute dei,id eſt,Per uirtutem diuinitatis.A Dauid accepit ut mori poſſet,à patre ut nos redderet immortaleis.

Per ſpiritū ſanctificationis.) Thomas indicat fuiſſe qui hæc uerba torquerent ad particulam incarnationis,Qui factus eſt ex ſemine Dauid ,idq; nō uulgari coitu corporum, ſed per ſpiritum ſanctificationis,ex quo conceptus fuit mirabilis ille fœtus.Verū hæc opinio abſurdior eſt,q; ut uel refelli mereatur . Vnde nō laborabimus in explodenda ea,quā & ipſe Thomas reiecit. Illud eſt admonendus lector,huiuſmodi ſermonis typos peculiares eſſe uiris apoſtolicis,ut pro Filijs inobedientibus,dicant,Filios inobedientiæ,pro ſaxo offenſorio,petram ſcandali.ita hic quoque pro ſpiritu ſanctificante,ſpiritum ſanctificationis dixit Paulus. Cæterum quod hic meminit Origenes ſuæ diuiſionis de carne,anima,& ſpiritu,quanquàm id ſuo loco belle dicebatur,tamen hoc loco alienius eſt & coactius.

Ordo uarius.

Spirius ſanctificationis.

Ieſu Chriſti domini noſtri.) Id quoq; lector in Paulo comperies,quemadmodum annotauit & Ambroſius,atq; ite in cæteris apoſtolis.Patri ferè tribuūt cognomen dei, Chriſto domini,quum utrunq; uocabulum utriq; pariter competat.

Gratiam & apoſtolatum.) χάριν καὶ ἀποστολήν. Gratia quoq; Paulinum eſt uerbum, quod libenter inculcat,excludere cupiens fiduciam legis Moſaicæ. χάρις autē apud Græcos nonnunq; beneficiū ſignificat ,quod confertur gratuito.unde & χαρίζομαι uerbum, largior,ſiue gratuito dono.nonnunq; fauorem,ut,Inueniſti gratiam apud deū,nonnunq; obligationem beneficij,ut ἔχω χάριν,διὸ χάριν καὶ μεμνήσομαι χάριν. Iam uideo fuiſſe quoſdam,quos offendat uox apoſtolatus parū probata Latinis auribus,& Græcam uocē malint ἀποστολήν. Quorū ego ſententiæ facile ſubſcriberem,ſi perinde multi intelligerent apoſtolen ut apoſtolatum. Ad hæc uideo Chriſtianos ſcriptores,coactos opinor,formā hanc in pleriſq; recepiſſe,clericatus,diaconatus,epiſcopatus . Nos ſemel dūtaxat ad literā uertimus,Apoſtolici muneris functionem,ne quis dignitatem ,à Paulo putet ſignificari. ut enim ἐπισκοπὴ , eſt ipſa functio epiſcopatus,ſic & ἀποστολὴ, apoſtolatus.

Gratia quid ſonet Græcis.

Ex reſurrectione mortuorum Ieſu Chriſti.) Locus hic trifariam legi poteſt.Nos rationes omnes ſimpliciter,id quod huius eſt inſtituti,proponemus.penès lectorem erit ,& iudicandi ius,& eligendi poteſtas. Primā lectionem ueteres fermè ſequuti uidentur ,uidelicet ut ſenſus ſit,uirtutem diuinam,& ſpiritū ſanctificationis fuiſſe declaratū ,ex hoc quod multa corpora ſanctorū reſurrexerunt cum Chriſto,quemadmodum recēſuit Matthæus euangeliſta. Cui ſententiæ non admodū refragor , præſertim cum uideam nō diſplicuiſſe Origeni,Hieronymo uero etiam placuiſſe , maxime quū Paulus Coloſſenſibus ſcribens, Chriſtū appellet primogenitū ex mortuis ,& in priore ad Corinthios epiſtola uocet primitias dormientium.Super omnia,quod capitis & membrorum eadem ſit reſurrectio,ut quemadmodū Origenes ſcribit, Chriſti gloriam quodāmodo nondum eſſe perfectā ,niſi collectis totius corporis membris ,ita reſurrectio illius non ſit perfecta , niſi reliqua etiam mēbra ſuo capiti ſocientur. In Chriſto igit̄ cœpta eſt reſurrectio ,& ſpes præbita mēbris. unde ſic accipi poteſt,ut mortuorum Ieſu Chriſti,& ipſius eadem ſit reſurrectio. Alioqui quod Paulus ſcribit Corinthijs:Nūc autē Chriſtus ſurrexit primitiæ dormientiū ,nō pertinet tantū ad pauculos illos,qui tum apertis monumentis ſurrexerāt ,ſed ad omnia Chriſti mēbra,quibus Paulus reſurgēdi ſpem conat̄ infundere ex eo quod ipſe Chriſtus reſurrexerit.Nec enim conſentaneū eſt,caput & tale caput,cū uiuat & regēt deſerturū ſua mēbra. Primū autem illud cōſtat,opinor,Paulū hoc agere ut perſuadeat Chriſtū hominem

Prima lectio.

Capitis & membrorum uidetur eadē reſurrectio.

fuiſſe.

fuisse,qui pro nobis immolarit seipsum,& eundem deum,cuius uirtute simus sanctificandi,& immortalitatem assecuturi. Atq; in transcursu attingit ex argumẽtis præcipua,nempe genus Dauid, tum mortem,quæ præcesserit oportet resurrectionem: deinde resurrectionem à mortuis,unde totus fidei nostræ cardo pendet. Porrò de his mortuis qui cum Christo resurrexerunt,Paulus nusquàm alibi fecit mentionem in suis epistolis,quum sæpius conetur astruere resurrectionẽ mortuorũ,imò ne Euangelistarũ quidem quispiã,excepto Matthæo.qui tamen ipse paucis hoc,ac uelut obiter attingit,non explicans uel,qui fuerint qui resurrexerant,uel quibus apparuerint. Quod sanè nõ ideo dixerim,quasi minus certa sit Matthæi narrantis fides,quàm si idem literis prodidissent omnes. Nec enim ad eandem coticulam,Euangelistarum ac cæterorũ historicorum fidem exploramus,sed quod probabile sit,si ea res proprie pertinuisset ad Christi diuinitatem cõprobandam,cæteros Euangelistas rem tanti momenti non fuisse omissuros,præsertim quũ nusquàm fuerint diligentiores,quàm in resurrectionis argumentis approbandis. Vt ne dicam interim, quod ex Matthæi uerbis,horum resurrectio uideatur Christi resurrectionem præcessisse. Sic enim legimus apud hunc, Iesus autem iterũ clamans emisit spiritum.& ecce uelũ templi scissum est in duas partes,à summo usq; ad imũ,& terra mota est,& petræ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt,& multa corpora sanctorum qui dormierant,surrexerunt, & exeuntes de monumẽtis,post resurrectionem uenerũt in sanctam ciuitatem,& apparuerunt multis. Atque id magis apparet ex ipsis Græcis, ut suo indicauimus loco,hæc uerba, Post resurrectionem,referenda esse ad proxima,nempe ad hæc, Apparuerũt multis,aut certe ad id quod proxime præcessit,Egressi de monumẽtis. ut accipias statim in ipsa morte reuixisse corpora mortuorũ,at non apparuisse nisi post resurrectionem Christi.ut quẽadmodum Ioãnes prædicationis & passionis Christi,ita hi resurrectionis πρόδρομοι fuerint. Neq; uero me clàm est Hieronymũ,cumq; hoc cõplures interpretes in hac esse sententia,ut dicãt monumenta dũtaxat aperta fuisse moriente Christo,uerũ non resurrexisse quenq; nisi post peractã illius resurrectionẽ. Et facile cedimus autoritati. Quanq; si quis expenderit ipsa Matthæi uerba,deprehendet hãc interpretationem nõnihil esse detortã. Porrò si quem hoc torquet,ne Christus nõ sit primitiæ dormientiũ,quemadmodum scripsit Paulus,quid is dicet quod Lazarus & præter hũc innumerabiles reuixerũt ante Christum? At illi resurrexerũt denuo morituri,hi semper uicturi. fateor, interest omnino nõnihil. Verum ut demus illos priores reuixisse, nihilo secius primitiæ dormientium erit Christus,qui princeps & autor fuerit omnis resurrectionis,per quem & illi reuixerũt qui priores illo reuixerunt. uerũ hac de re nihil digladior. Illud propius ad rem nostram pertinet,Paulus cum obiter & in transcursu uoluerit asserere diuinitatem & uirtutem Christi, magis debebat,ut uidetur,ipsius adducere resurrectionem q̃ aliorũ. de quibus haud scio, an Rhomani quicq̃ audierant: & sicut proposuit ipsius natiuitatem per quam declararet hominem,ita & eiusdem proponeret resurrectionem,per quã declaratus fuerit filius dei. Aut igitur de tota resurrectione accipiendũ est quæ cœpit in Christo,aut de ipsius Christi resurrectione. Ad quem sensum proxime accedit secunda lectio,quam uideo Laurentio Vallæ placuisse,acerrimi sanè iudicij uiro,ut genitiuus Latinus, Iesu Christi, uertat̃ in ablatiuũ. nã apud Græcos genitiuus ἰησοῦ χριστοῦ, potest utrólibet referri, uel ad mortuos uel ad id quod præcessit, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἰησοῦ χριστοῦ, id est, De filio suo Iesu Christo. deinde post hyperbaton,quo sæpe Paulus utitur,reddatur Iesu Christo. Hanc equidem Laurentij sententiã adeo non improbo,ut admirer nec Origeni,nec Augustino,nec Ambrosio tale quicq̃ in mentem incidisse, præsertim quum locus nonnihil torqueret. Sensit enim Augustinus incommodum,quod sic adijci uideretur Iesu Christi,quasi alius esset filius dei,alius Iesus Christus. qua de re disseruit enarrãs psalmum sexagesimum septimũ. Atqui hoc incommoditatis effugerimus,si Laurentianam amplectemur lectionem. Tertia lectio sic habet,ut Iesu Christi,sit casus paternus,sed ad resurrectionem tantum referatur non ad alios mortuos. non quod eos excludamus à resurrectione,sed illud perpendimus quid hic agat Paulus. Nã quod additum est Mortuorũ,nõ efficit ut de alijs mortuis intelligamus,q̃ de Christo. Sed quoniã anceps erat apud Latinos resurrectionis, apud Græcos ἀναστάσεως uocabulum, resurgit enim & is qui sedebat aut iacebat,& dicturi sententiam

Euangelistarum fides.

An aliqui reuixerunt ante resurrectionẽ Christi.

Christus primitiæ dormientium.

Secunda lectio.

Tertia lectio.

tentiam in senatu ἀνίσανται. Addidit Mortuorũ,ne quis esset amphibologiæ locus.Duo igitur hæc uerba,Resurrectio mortuorum,uelut periphrasi rem eãdem explicantia,complexim referũtur ad Iesu Christi.ut hic sit sensus, qui sicuti factus fuit homo, iuxta carnẽ natus ex Dauid,ita declaratus est filius dei,in uirtute dei per spiritũ sanctificationis. Declaratus,inquã,ex eo quod resurrexit à mortuis,quod quidem solius est dei. Porrò si quẽ etiam ille scrupulus habet,quod iuxta nostram sententiam Græca præpositio ἐξ,fuerit addenda. ἐξ ἀναστάσεως,ἐκ τῶν νεκρῶν ἰησοῦ χριστοῦ, huic responderi potest,præpositionẽ quæ præcessit facile reperi posse, præsertim cum eadem fuerit repetenda,& uel ob hoc omissam uideri posse:deinde passim apud Græcos omitti præpositiones, præsertim ἐν, σὺν, μετὰ,ἐξ,ἀπό. Id quod hic quoque fit mollius,propterea quod ἀνάστασις in se uim obtinet præpositionis,& motum à loco quopiam significet. In quod genus uerbis, Latini quoq; non infrequenter omittũt præpositionem si libeat,ut surrexit terra,& surrexit à terra, deiecit cœlo,deiecit è cœlo. Denique si quis Resurrectionis mortuorum,complexim accipiat,ita ut ostẽdimus antea,ne opus quidem fuerit ulla præpositione,quum duæ dictiones pro unica ponantur. Cæterum quod nos uertimus Iesus Christus, nominandi casu,primum nihil uariat Pauli sententiam,& tamen effugimus duo pariter incommoda, nempe sermonis ambiguitatem,& hyperbati molestiam. Alioqui ad uerbum reddi poterant ad hunc modum,De filio suo genito ex semine Dauid secũdum carnem,declarato filio dei, in potentia, secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christo domino nostro. Quin & illud diligens lector expendat uelim, num hic ἀνάστασις accipi possit transitiue,ut perinde ualeat ac si dicas,resuscitatione mortuorũ. Quod quidem propemodum subindicauit Theophylactus,quum ait, Christum primum omnium ac solum fuisse qui seipsum suscitarit,atque hoc potissimum argumento liquere,quod fuerit filius dei. Illud certe recte monstrauit Augustinus,Ex resurrectione mortuorum, referendum esse,non ad proxime præcedentia,sed ad id quod præcessit,Qui prædestinatus est. Atqui illud Prædestinatus est,dure cohæret cum Ex resurrectione mortuorum,nisi interpretemur Declaratus est.Idẽ Augustinus Prædestinatus ex mortuis,interpretatur,Prædestinatus in hoc,ut primus resurgeret.ut præpositio præ,pertineat ad ordinem resurgẽdi.Cæterũ hunc sensum ipsa Pauli uerba non satis exprimũt. Hæc paulo uerbosius disserui,quàm huius instituti fortasse patiebatur ratio,sed id cõsulto fecimus, ne quis clamitet me temere, præter omnium superiorũ sententiam huius loci mutasse lectionem. Quod superest,ego sum indicis officio functus,lectori iudicium deferens.

Præpositio omissa.

Resurrectio actiue qua erigit alios quis.

Ad obediendum fidei.) Nomen est apud Græcos nõ infinitum, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, d est,Ad obedientiam fidei.Verum quoniam is sermo Latinis anceps erat,interpres explicuit per gerundium, nos per uerbum, Vt obediatur fidei. Vocat autem obedientiam fidei,quod non accipiatur curiosis ratiocinationibus,sed simplici obedientia, & tacita auscultatione.idq; ad utrunque populum pertinet,& Iudæorum, qui signa requirebant, & gentium,quæ philosophicas rationes flagitabant:& hodie fortassis,ad quæstionum scholasticarum labyrinthos inexplicabiles,de his rebus quæ pie nesciuntur.

Obedientia fidei.

Pro nomine eius.) ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, id est, De nomine, siue super nomine eius. Nã Græca præpopositio ancipiti est significatu,sicut sunt apud illos pleræq;.ut sit sensus,Accepimus apostolicũ munus in hoc,ut in omnibus gentibus nõ solum apud Iudæos obediat fidei,quæ est de nomine Iesu Christi. Idem indicãt Græcorum scholia. ut hæc uerba,De nomine ipsius,referantur ad obedientiã fidei. Tametsi dissentit eximius ille uir & amicus noster incomparabilis,Iacobus Faber Stapulensis,quem ego quoties nomino, honoris causa nomino,nempe cuius ardentissimũ in restituendis bonis literis studiũ magnopere cõprobo, eruditionem tam uariam miniméq; uulgarem admiror,raram quandam morum comitatem ac facilitatẽ adamo. Porrò singularem uitæ sanctimoniam uenetor etiam & exosculor. Verũ quis unquam fuit uel adeo doctus,uel attentus,qui nõ hallucinatus sit ac dormitarit alicubi,præsertim in tot uoluminibus,totq; rerum difficultatibus uersans? Neq; quicq; addubitarim,quin ipse sua relegens,alicubi facturus sit quod in suis libris fecit Augustinus.Proinde nemo ueluti cõtumelioſum interpretetur,si locis aliquot ab eo dissentiẽs,pro mea uirili patrocinor ueritati.Quod ego uicissim in me fieri nõ solũ æquo

Duplex sensus.

Laus Fabri Stapulensis.

æquo feram animo, uerumetiam ſummi beneficij loco ducturus ſum, modo abſit procaci tas. Quanquàm hoc in loco nec mihi ſanè Fabri diſplicet ſentẽtia, ut Super nomine eius, referatur ad illa ſuperiora, Accepimus apoſtolatũ, hoc eſt, functionem apoſtolicam & legationem hanc qua fungimur. ſed qua de re? nẽpe de nomine Ieſu prædicando. Proinde utraq; lectio probe quadrat, adeo ut difficile ſit pronunciare utrã alteri præferri oporteat.

In quibus, p inter quos.

In quibus eſtis.) ἐν οἷς, id eſt, Inter quas, uel quarum de numero, hoc eſt, Gentiũ uocatarum. Quod genus eſt illud, In omnibus gentibus, ἐν πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν, id eſt, Inter omnes gentes. Quanquàm haud me fugit ad Græcanicum modum & Latinos autores aliquoties fuiſſe loquutos. Aut nos quod dilucidius erat ſequuti ſumus.

Longum hyperbaton.

Omnibus qui ſunt Rhomæ.) πᾶσιν τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ. Quoniam Græce per participium extulit, poteſt accipi uel tertia uel ſecũda perſona, Omnibus qui ſunt, aut Omnibus qui eſtis. Ad uerbũ ſonat Omnibus entibus Rhomæ. quãq; ea res nihil ad ſententiã pertinet. Et iam ſolenne eſt nomen eius quẽ ſalutemus epiſtola, in tertia perſona aſſcribere: Plinius Tacito ſuo S.D. Atq; hactenus quidẽ totus ſermo ſuſpenſus fuit, nũc demũ abſoluto commate principali redditur altera pars. Hoc loco coarguẽdus uel ridendus magis error eorũ, qui putãt Paulum Rhomanis, lingua Rhomana ſcripſiſſe, ſicut Hebræis ſcripſit Hebraice, & Græcis Græce. Neq; enim ſcribit Rhomanis tantũ, ſed omnibus qui Rhomæ agerent. At eò iam cõfluxerat tota ferè Græcia, adeo ut Iuuenalis Græcam urbem appellet. Certe Græcorum linguam iam, nõ Italia ſolum, uerumetiam Syria, Aegyptus, Cicilia, ac bona orbis pars receperat. Quod ſi Rhomane ſcripſit, immerito queritur Origenes hanc interpretans epiſtolam, Græcam dictionem eſſe perplexam, & hyberbatis obſcuratam, & è Cilicum idiomate, quædam parum Græca peregrinitatem reſipere.

Error exiſtimãtium Paulum Rhomanis ſcripſiſſe Rhomane.

Dilectis dei.) ἀγαπητοῖς θεοῦ. Hæc eſt ea uox, quam ſubinde uertunt in chariſſimos. Eſt autem Græcis non participium, ſed nomen, quaſi dicas, amicus, & idcirco apud illos mollius adhæret nomini dei.

Vocati ſanctinon nati.

Vocatis ſanctis.) κλητοῖς ἁγίοις. Superius admonui Vocatis, hoc loco nõ eſſe participiũ, ſed nomen, & perinde ualere, quaſi dicas, uocatis ad ſanctimoniam. Gentiũ enim nomen Iudæis inuiſum erat, quod hos haberent tanq; prophanos, & à deo Moſeq; alienos. Amolitur igitur hanc opinionẽ Paulus, cũ ait Rhomanos, quod ad genus attinet, eſſe de numero gentiũ, cæterũ hoc pares eſſe Iudæis, quod diligãtur ab eodẽ deo, uocatiq; ſint ab eodẽ ad eandẽ ſanctimoniã. Iudæi ſua opiniõe naſcebant ſancti, è ſanctis oriũdi, & in ſancta lege nati: at qđ his præſtare uidebat gẽs, hoc gẽtibus præſtabat fauor & uocatio dei.

Duplex lectio.

A deo patre & domino noſtro Ieſu Chriſto.) Sermo quidem Græcus anceps eſt. Siquidem accipi poteſt, A patre noſtro & domini Ieſu Chriſti, ut intelligas patrem nobis cum illo communem. Aut à patre noſtro & domino Ieſu Chriſto, ut intelligas gratiam, quam illis precatur, proficiſci ſimul & à patre, quem, ut modo dictum eſt, ſuo more uelut peculiari uerbo deum uocat, & à filio, quem plerunque dominum appellare gaudet, deum perquam raro: quũ in hac ipſa epiſtola palàm hominem dicat capite quinto, Multo magis gratia dei & domini, in gratia unius hominis Ieſu Chriſti in plures abũdauit. & Petrus in actis apoſtolorũ uirum appellat, Virum approbatũ à deo. Item Paulus apud Athenienſes: In uiro quo ſtatuit. Atq; hanc poſteriorem lectionem magis approbo, præſertim quum id annotatũ ſit, & ab Ambroſio, & Didymo, in libro de ſpiritu ſancto ῆ. ſed ita ut ea ſermonis forma, nec patri auferat dominationem, neq; filio deitatem. Siquidem eadẽ ratione qua pater dominus eſt, & filius deus eſt, ſic & ſpiritus ſanctus dominus nuncupatur. nam his uerbis uſus eſt Didymus.

Primũ, pro principio.

Primum quidem gratias ago.) Quis ſatis admiretur Origenis in excutiendis ſacris literis diligentiam? Hoc quoque torſit hominem, cum Paulus hic dicat primum, quæ pars huc reſpondeat, quæ ſit ſecunda. & dubitat, an illic reddatur: Nolo autem uos ignorare fratres. Verum in exordio cuiuſuis argumenti, fortaſſis non abſurdum ſit dici primum, etiamſi nihil proprie reddas.

Hyperbole autore Origene.

In uniuerſo mundo.) Cum Græce dictũ ſit, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, In toto mundo, idq; iuxta Græcos interpretes dictũ ſit ὑπερβολικῶς, pro eo quod eſt, In multis partibus mũdi, quorſum attinebat, ut Latinus interpres exaggeraret etiam dicens, In uniuerſo mundo.

Nam

Nam quod Origenes post indicatam Hyperbolē, philosophari pergit de mūdo angelico & hoc nostro, non inelegantem habet anagogen. Cæterum nos simplicia & γνήσια magis delectant, quæ sensum apostoli potius ostendunt, q̄ interpretis ingenium ostentant. *Hyperbole autore Origene.*

Testis enim mihi est deus.) μάρτυς γάρ μου ἐστὶν, id est, Testis enim meus est deus. Quā quam interpres belle uertit, & magis seruiuit Latinis auribus, quàm exprimendo Græco sermoni. nisi forte legit μοι pro μου.

Cui seruio.) ᾧ λατρεύω, id est, Quem colo. Diuersum enim est ab eo quod est Græcis δουλεύω. unde λατρείαν uocant cultum, qui præstatur diuis aut deo. Græci uocem deductā putant ex λα, quæ particula uehementiam significat apud illos, & τρεῖν, quod est tremere siue metuere. Quanquam interpres & alias nunc obsequium, nunc seruitutem uertit λατρείαν, rectius uersurus cultum. Subindicat enim Paulus religionis & cultus rationem esse nouandam, urgentibus Iudæis, ut ad Mosaicæ legis ceremonias pertraherentur ethnici. Proinde quanquam ipse Paulus à Mose prouectus ad Christum, iam nō immolaret pecudes, tamen eundem deum alio ritu colebat, nempe prædicando filij euangelio, qui cultus spiritualis esset, & ob id deo longe gratissimus. Cum enim dicit, In spiritu meo, excludit corporeas uictimas. Iam in spiritu, præpositiouem in, additam esse datiuo instrumenti aut modi, iuxta proprietatem sermonis Hebræi, frequenter iam ostendimus. *Seruire pro colere.* *Spiritus opponitur ceremonijs.*

Memoriam uestram.) μνείαν ὑμῶν. Cum Græcis ad utrūq; sit anceps uox, & Facio memoriam non dicamus Latine, commodius uertisset mentionē. quandoquidem orare nihil aliud est quàm colloqui cum deo, ne quis putet durius dictum, mētionem uestri facio. *Memoria pro mentione.*

Si quomodo.) εἴπως ἤδη ποτὲ, id est, Si quo pacto, iam aliquando, siue Tandem aliquādo. Nam ἤδη apud Græcos nonnunquam urgentis uim habet. Cæterum hæc aduerbiorū & coniunctionū congeries, πῶς, ἤδη, ποτὲ, mirum quoddā & impatiens exprimunt desiderium ac studium festinandi, quemadmodum admonēt & Græcanica scholia. *Epitasis.*

Prosperum iter habeam.) Græcis est, εὐοδωθήσομαι. Verbum duabus è partibus compositum, εὖ bene, & ὁδὸς uia, εὐοδόω. quo uerbo utuntur quoties res succedit ex animi sententia. Idem est in psalmo primo, Et omnia quæcunq; faciet prosperabūtur, εὐοδωθήσονται. Significat enim Paulus hactenus non successisse.

In uoluntate.) ἐν τῷ θελήματι. Admonuimus, cum aliās, tum paulo superius, hanc præpositionem ἐν, nonnunquàm usurpari pro per, figura loquendi, sicut opinor, ab Hebræis sumpta. Proinde nos exprimentes sensum magis q̄ uerba, uertimus, Volente deo.

Veniendi ad uos.) ἐλθεῖν. Rectius erat uenire, siue ut ueniam. ut infinitū uerbū referat̄ ad participiū quod paulo ante præcessit, δεόμενος. Orans ut ueniam ad uos, siquando mihi contingat, uolente deo, prosperum iter. Nam hæc est uerborum Græcorum sententia.

Aliquid impartiar gratiæ.) ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα, id est, Donum non gratiam, χάριν. Quāquam interpres in hac uoce lusit copia suo more. Nam alicubi uertit donum, ut illic, Sed non sicut delictum, ita & donum, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. Alibi Græcam uocem reliquit, quasi deesset quo redderet eam Latine, ut illic, Sectamini charismata meliora, ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. Porrò quid interfit inter χάριν & χάρισμα, alijs expendendum relinquo. Illud constat & χάρις pro beneficio poni, & χαρίζομαι, beneficium largior, siue ad gratiam facio. unde uerbale nomen deductum χάρισμα. à χάρις, χαρίζομαι, à κεχάρισμαι, χάρισμα, profectum est. Vtrunq; competit ubi quid gratis donatur, aut benefit alicui. *Gratia pro dono.* *χάρισμα χάρις.*

Simul consolari.) Laurentius hic interpretem μασιγοῖ, nec prorsus abs re. Quid enim erat causæ cum Græcis utrobiq; uerbum sit infinitum, συγκλῶσθαι & συμπαρακληθῆναι, ut alterū relinqueret, alterū redderet per gerundiū? Apparet utrūq; pertinere ad accusatiuum ὑμᾶς, quia præcedit in ordine. ut sit sensus, ut uos confirmemini, simulq; consolationē accipiatis mutuā inter uos. Siquidē illud, Simul consolari, subiecisse uidetur, non ad diuersa digrediens, sed uelut expositione molliens quod dixerat, Ad confirmandos uos, ne quid offenderetur Rhomanorum arrogantius ingeniū, si uiderentur egere confirmatione ceu uacillantes ac nutantes. Sed eam confirmationem, mutuā consolationem interpretat̄, suo more modestissime loquens. tametsi Græcanica scholia posterius uerbū συμπαρακληθῆναι referūt & ad Paulum. ut intelligas illos cōfirmandos & fulciendos aduentu Pauli, Paulū *Duplex expositio.*

autem ſolatium mutuum accepturum ex illorum confirmata fide. Quod ſi placet, ſubaudiendum eſt pronomen primæ perſonæ, ἐμὲ ſiue ἡμᾶς, id eſt, me uel nos. Et ad hanc quidem ſententiam interpretatur Origines ac Theophylactus. mihiq; hoc magis ea probat quod addidit coniunctionem δέ, τοῦτο δέ ἐσι, quæ palàm indicat mitigari & corrigi quod præceſſit. Quod genus eſt & illud, Sacramentū hoc magnum eſt, ego autē dico in Chriſto & eccleſia. Deinde ſi ſenſiſſet inter uos, ἐν ὑμῖν, magis dixiſſet, ἐν ἑαυτοῖς. Deniq; magis quadrat quod ſequit, διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε τε καὶ ἐμοῦ, id eſt, Per mutuā fidē ueſtram ſimul & meam. Illorum fides prædicabatur in toto mundo, & Paulus habebat fidem. Itaq; collatione facta, futurum erat, ut utrinq; in ſua, hoc eſt, communi fide, alteri ab alteris fulcirentur. Quemadmodum fit, quoties duo rem à diuerſis acceptam autoribus inter ſe conferunt, uterq; certius credit quod audierat ob narrationis mutuæ conſenſum.

Conſolatio p gaudio. Illud adijciam, ne quid fugiat lectorem, συμπαρακληθῆναι referri poſſe, uel ad mutuam cōſolationem, uel ad mutuam exhortationem. Et cum mox locutus ſit de confirmandis illis, ad id magis quadrat exhortatio mutua quàm conſolatio. Theophylactus admonet hoc loco conſolationem pro gaudio non inepte poſſe accipi.

Hyperbaton. Nolo autem uos.) Origenes hoc loco commonſtrat Hyperbaton, hoc eſt, confuſum orationis ordinē, putans nōnihil etiam deeſſe. Sed exiſtimat orationis ſeriem ad hunc modū poſſe reſtitui, Sicut fructū habui in cæteris gentibus, Græcis ac Barbaris, ſapiētibus, & inſipientibus debitor ſum, ita quod in me eſt, promptus ſum, ſi liceat, etiā uobis qui Rhomæ eſtis euangelizare. Hoc obiter annotaui, quod ad ſcripturæ diſtinctionem pertineat.

Et in uobis, in uobis quoque. Habeam in uobis.) ἔχω καὶ ἐν ὑμῖν, id eſt, Habeam & in uobis. Nec enim emphaſi caret &, coniunctio. Apud Græcos omneis, aliquid fructus collegerat, idem optat & apud Rhomanos. Rurſum In uobis, poſitum eſt pro eo quod eſt, inter uos.

Græci & Barbari. Græcis ac Barbaris.) Apud Græcos gemina eſt copula, ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, id eſt, Græciſq; ac Barbaris. Ac rurſum σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, id eſt, Sapientibusq; & inſipientibus. Nec eſt ocioſa coniunctionis iteratio, ſignificans Paulū eſſe debitorem ex æquo oīmibus citra ullum gentis delectum. Idq; inculcat ob Iudæos, qui prædicationem euangelij ad ſe ſolos attinere uolebant. Cæterum hic σοφοῖς nō tam ſapientes ſignificat q̄ eruditos,

Sophi docti. & ἀνοήτοις, craſſos potius & indoctos quàm ſtultos. Sapientiam enim, hoc eſt, eruditionē ſibi uindicabant Græci. Porrò Græcos quos aliquoties pro quibuſuis gentibus poſitos re-

Stulti rudes. peries, hic Barbaris oppoſuit, quos ἀνοήτους uocat, ceu rudes philoſophiæ & indoctos.

Promptū pro promptitudine. Itaq; quod in me promptum eſt.) Laurentius admonet hoc loco promptum accipiēdum ſubſtantiue, nempe pro ipſa promptitudine, quemadmodum illi χρηστὸν uocant χρηστότητα, ταχὺ, ταχύτητα, appoſitiuis abutentes pro ſubſtantiuis nominibus. ut ſit ſenſus, ita pro mea uiríli promptus ſum, & promptitudo animi mihi adeſt, etiam uobis qui Rhomæ eſtis euangelizare. Atq; ita ſanè legit Ambroſius, Itaque quod in me eſt, promptus ſum &c. At ſunt qui malint infinitū εὐαγγελίσασθαι referre ad nomen uerbale ὀφελέτης, & οὕτως aduerbiū ſic accipere, nō ut connectat hanc orationis partē cū ſuperioribus, ſed referatur ad reliquos quibus iam prædicauerat euangelium Paulus. ut ſit ſenſus, Sicut alijs gentibus iam prædicaui, cū omnibus debeam, ſic quantum ad animi mei promptitudinē attinet, debeo & uobis, q Rhomæ agitis, tametſi ſapientes, potentes, & docti ſitis, prædicare euangelium Chriſti. Atq; id ſanè belle quadrat cum ijs quæ mox ſequuntur,

Erubeſco hoc aut illud an Latine. Non enim erubeſco euangelium.) οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον. Interpres aliquando uertit confundor, aliquando erubeſco, adiungens accuſandi caſum. Latinius erat, Non enim me pudet euangelij. Quanquam apud Q. Curtium ſcio legi erubeſcit fortunæ, quod ſi crebro occurreret in bonis autoribus non pigeret imitari. Græci codices addunt

Erubeſcit fortunæ apud Q. Curtium. Chriſti, τὸ εὐαγγέλιον τοῦ χριστοῦ, quod Chriſti nomen adhuc apud multos præſertim ſapiētiæ perſuaſione turgidos, contemptum haberetur, apud quos Platones, Pythagoræ, Xenones, Ariſtoteles erant in precio.

Virtus δύναμις. Dei enim uirtus eſt.) δύναμις γὰρ θεοῦ, id eſt, Potentia enim dei eſt. ut oſtendat ne Rhomanis quidem rem eſſe aſpernandam, ceu humilem & inefficacem. Hoc admonui quod uirtus apud Latinos ſit anceps, quæ nōnunquam ſic uſurpatur, ut reſpondeat ei uoci quæ apud Græcos eſt ἀρετή, & opponatur κακίᾳ, hoc eſt, uitio, aliquoties ut reſpondeat Græcæ

quæ eſt

quæ est δύναμις, & opponatur imbecillitati siue impotentiæ. Addidit autem dei, ne Christus, ut homo contemneretur ab impijs.

Omni credenti.) παντὶ τῷ πιστεύοντι. Dilucidius erat, Cuiuis credenti. Nō enim uult uideri delectum gentis, aut fortunæ, modo fides sit communis.

Iudæo primum & Græco.) Et hic gemina Græcis est coniunctio, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλλησι, id est, Et Iudæo primum & Græco. Primum autem hoc loco perinde ualet, quasi dicas potissimū. quod Iudæis promissus esset Christus, à quibus & exortus est, & Græci sapientia præstarent. Cæterum hoc loco Græcum accipit pro ethnico, atq; ita uertit alibi non uno in loco. Tametsi superius Græcis ac Barbaris, pro peculiari gente posuerit. *Græcus pro ethnico.*

Ex fide uiuit.) Viuet, legendum est uerbo futuri temporis, ἐκ πίστεως ζήσεται. Atq; ita citatur & apud hunc in epistola ad Galatas, & in epistola diui Iacobi. Locus autem quem adducit Paulus, est apud prophetam Abakuk, capite secundo. Quem septuaginta sic interpretati sunt, Iustus autem ex fide mea uiuet. Vnus Symmachus significantius expressit, ὁ δὲ δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται, id est, Iustus autem per propriam suam fidem uiuet, siue uicturus est. Hieronymus putat septuaginta lapsos Hebraicorum elementorum similitudine, quæ mensura tantum inter se distant. Nam בֶּאֱמוּנָתוֹ sonat Hebræis in fide sua, quod ו uau litera, cum est appendix dictionis, uim habet huius pronominis sui aut eius. iod י item adiecta, uim habet huius pronominis mei בֶּאֱמוּנָתִי, id est, in fide mea. Porrò uiuet futuri temporis esse uerbum, non solū indicat æditio Græca, quam citat Hieronymus, quæq; extat in uulgatis Græcorum codicibus, uerumetiam in Hebræo uerbo יִחְיֶה. additum enim י à principio tertiam personam futuri masculini efficit. Opinor autem Paulum utrunq; pronomē omisisse. siue quod Rhomanis nota esset æditio septuaginta, & ob id ab ea dissentire nollet, neq; rursum Hebraicam ingerere, quam nesciebant. Siue quod huiusmodi pronomina passim soleant subaudiri, siue quo sententiam redderet absolutiorem, magisq; catholicam. *Iustus ex fide uicturus est.* *Paulus ex prophetia pronomen omisit.*

Reuelatur.) ἀποκαλύπτεται, id est, Retegitur & aperitur, cum palàm fit quod ante tectum fuerat. Nam ante proditum euangelium Christi, in solos Iudæos uidebatur aperta, reseratacq; ira dei, si peccassent. Atq; ob id addit, Super omnē impietatē, quod ad omneis ex æquo pertineret euangelij gratia. Iam illud uel citra monitorem, opinor, intelligi, iram ex consuetudine sermonis Hebræi frequenter usurpari pro ultione supplicioq;. *Reuelatur quod aperitur.*

Veritatem dei.) Dei apud Græcos non additur, nec in uetustis Latinorum exemplaribus. Sentit enim ueritatem cognitam philosophis, quæ ipsorum potius est quàm dei. *Dei additum.*

Quod notum est dei.) τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id est, Quod cognobile est dei, hoc est, quod de deo sciri cognosciq; potest, astipulantibus & interpretibus. Est enim in deo, ad quod nulla humanæ mentis imaginatio possit ullo modo pertingere.

Manifestum est in illis.) In illis noue dictum est pro apud illos siue inter illos. Nec em̄ in illis referri potest ad res conditas, sed ad philosophos. Cæterum adiecit In illis, ut eos distingueret à Barbaris & uulgo indocto.

A creatura mundi.) κτίσις. Ambigua uox est apud Græcos, ut quæ uel creationē ipsam significare possit, hoc est, actum creandi, siue condendi, uel creaturam ipsam, hoc est rem creatam. Interpres κτίσιν ad hominem referre uidetur, τὰ ποιήματα ad res creatas. ut intelligas à creatura, hoc est ab homine creato conspici animo, quæ corporeis oculis cerni nō possunt, idq; per res creatas, in quibus extant diuinitatis uestigia. Alij contra, hoc, ad hominē referre malunt, illud, ad mundi creationem. Quanq; utrobiq; idem redditur sensus. Mihi uidetur utrunq; ad mundum conditum non absurde referri posse. ut intelligas inuisibilia dei cerni ex ipsa mundi creatione, dum intelliguntur per opera, quæ dei conditoris potētiam, sapientiam, ac bonitatem præ se ferunt. Vt datiuus Græcus ποιήμασιν, pertineat nō ad uerbū καθοράται, sed ad participiū νοούμενα, id est, quæ intelligūtur. per quæ nimirum τοῖς ποιήμασιν, hoc est, per opera, ueluti per instrumentum. Quādoquidem Græcis dandi casu exprimitur instrumentum, ut nobis auferendi casu. Iam illud admonere nō ita magni refert, νοούμενα, quod uertit intellecta, participiū esse præsentis tēporis, nō præteriti. Nō enim ita cōspiciuntur, ut prius sint intellecta, sed tum cōspiciuntur, cū ex rebus conditis intelligūtur, uelut exponat quid senserit cū ait conspiciuntur. Sic enim intelliguntur ex *Creatura Græcis ambigua uox.* *Noua interpretatio* *Intellectu conspiciuntur.*

rebus conditis,tanꝯ in ſpeculo cernas imaginem,unde & κάτοπτρον habet nomen.

Sempiterna quoꝙ.) ἤ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις.Græce non eſt quoꝙ,qua coniunctione illi prorſus carent,ſed ꝙ.Quanꝯ interpres probe reddidit,ſi modo uera eſt Origenis interpretatio.ut inuiſibilia referatur ad creaturas inuiſibiles,uidelicet ſubſtãtias ſeparatas,nõ ad ipſum deum,quẽ poſtea ſubijcit ſeparatim.Mihi ſanè non diſplicet Origenica diligentia,quæ nuſq; nõ philoſophatur,uerũ ea ſententia quã ſequitur Ambroſius mihi uidet ſimplicior. Ita ut ſint.) Ita non ſolũ redundat,uerũ etiam ſubuertit ſenſum,ſi addatur. Græci ſic habẽt, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους,id eſt,Vt ſint inexcuſabiles,ſiue in hoc, ut ſint inexcuſabiles.Siue quod per dei cognitionem eò deducti ſint,ut ignorantiam nõ queant prætexere cum peccant.ſiue quod deus in hoc ipſum indulſerit eis ſui cognitionẽ,ut poſtea nihil haberent,quod prætexerent ſuæ incredulitati ſi Chriſtũ reiẽcerent.Etiamſi Theophylactus,indicat Paulum abuſum hoc typo ſermonis,cũ non ſentiat de fine,ſed cõſequẽtia.quod genus eſt & illud è pſalmo, Quoniã malũ coram te feci,ut iuſtificeris in ſermonibus.Neq; enim hoc ſentit,ideo ſe peccaſſe,ut deus appareret iuſtus,ſed hoc cõſecutum, ut dum ille peccare non deſinit,eluceſcat dei iuſtitia, q peccanti quoꝙ promiſſa præſtet.

Euanuerũt p fruſtrati ſunt

Sed euanuerunt.) ἐματαιώθησαν, id eſt, Vani ſiue ſuperuacanei facti ſunt,aut fruſtrati ſunt.μάτην enim fruſtra,inde μάταιος ſuperuacaneus & nullius uſus. hinc ματαιόομαι fruſtror.Vulgo uanum uocant glorioſum ac ſuperbum,& ad eũ ſenſum exponit Lyranus.Qui Latine callẽt,uanũ dicũt,aut quod uerũ non eſt,aut quod friuolũ eſt & inane, nihil habens ſolidi.Cæterum euaneſcere dicitur,quod cum prius falſa imagine offerretur oculis,deinde deſinit apparere ueluti fumus.At Paulus ſentit illos fruſtratos fuiſſe ſuis cogitatiõibus,hoc eſt, longe ſecus eueniſſe quàm putabãt.id quod declarãt quæ mox ſequũtur,Dicentes ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt.Id enim eſt fruſtrari,cum ſummam ſapientiã tibi ſperaris,in ſummam incidere ſtultitiam.Et cum clariſſimam lucem ſomniaris,in altiſſimas demergi tenebras:& cum raram quandam gloriam apud mortales tibi propoſueris, in adeo probroſas prolabi cupiditates,ut ab ijs & brutorum animantium natura abhorreat.Eſt autem διαλογισμὸς non ſimplex cogitatio,ſed cogitatio ratiocinantis & expendentis ac dijudicantis,quod alieniſſimum eſt à fide Chriſti,ad quam illos uocat Paulus. Taxat enim obiter dialecticas philoſophorum argutias,quibus fruſtra freti,ſapientiam abſolutam & ſibi uindicabant,& alijs pollicitabantur.

In cogitationibus.

Dicentes pro putantes.

Dicentes ſe eſſe ſapientes.) φάσκοντες εἶναι σοφοί.Si nihil licet immutare in arcanis literis,cur hic interpres auſus eſt Græcam ſermonis figuram Latinam reddere? Quanꝯ ne ſic quidẽ ad plenũ expreſſit ſententiã.Nam φάσκοντες εἶναι magis ſonat,qui cũ putarent,aut profiterentur ſe ſapientes.Siquidem ob rerũ affinitatem abutuntur ſæpe φημὶ pro δίμαι. Iam cõiunctio enim,quæ addit in noſtris pleriſq;,nec habẽt in Græcis uoluminibus, nec in uetuſtis Latinorum, nominatim ijs, quæ nobis præbuit bibliotheca collegij,quod eſt Brugis S.Donatiano ſacrum.

Stulti facti ſunt.) Græcis unica dictio eſt, ἐμωράνθησαν, id eſt,Infatuati ſunt.

Incorruptibilis dei.) ἀφθάρτου. Quod aliàs uertit, immortalis. & hoc ſanè loco magis quadrabat.Opponit enim deum immortalẽ ſimulacro hominis mortalis,φθαρτοῦ.

In ſimilitudine,pro per aſſimulationẽ.

In ſimilitudinem imaginis.) ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος, In ſimilitudine imaginis, uel potius In effictione ſiue aſſimulatione imaginis.Neq; enim ſentit illos uertiſſe dei gloriã in imaginẽ hominis,ſed aliter ſenſiſſe de deo ꝙ oportebat,cũ illi affingerent imaginem hominis. Atq; ita dictũ eſt in ſimilitudine, quaſi dicas,per aſſimulationẽ imaginis. Ad eũdẽ modũ paulo poſt μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, id eſt, Tranſmutarũt ueritatẽ eius in mendacio.ut utrobiq; ſit auferẽdi caſus,nõ accuſandi.Nec eñ uerterũt ueritatẽ dei in mẽdaciũ,ſed cũ ipſi uerſarent in mendacio,ſibi mutauerũt dei ueritatẽ,aliter de illo prædicantes ꝙ eſt.Certe In mendacio habebat uetuſtiſſimus codex è bibliotheca S. Donatiani.

In mendacio, pro per mendacium.

In deſideria cordis.) ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν,id eſt, In cõcupiſcentijs cordiũ ſuorum,non cordis,nec In deſideria. Quo ſanè loco uideri poterat abuſus præpoſitione, id quod & aliàs facit, niſi magis quadraret,ut intelligamus tradidit poſitũ pro deſtituit. Non enim illos deus adegit in concupiſcentias fœdas,ſed deſtituit ſuopte uitio illuc euntes.Poteſt & ſic accipi,ut in concupiſcentijs dictum ſit,per concupiſcentias.In tantas turpitudines

In concupiſcẽtias, pro per cõcupiſcẽtias.

pitudines prolapsi sunt,illecti & abstracti suis ipsorũ cupiditatibus,permittente deo. Nec emphasi caret quod cordium,dictum est multitudinis numero.ut intelligas diuersos esse stultorum affectus,nec in his unum cor,aut ullum consensum.

Corpora sua in semetipsis.) ἐν ἑαυτοῖς,id est,Inter sese.Significat enim,ni fallor,masculorum mutuum inter ipsos stuprum,& mutuum item coitum fœminarum inter ipsas.

Veritatem dei.) τὴν ἀλήθειαν αὐτοῦ,id est,Veritatem eius,nempe dei.Alioqui cum mox præcesserit deus,duriusculum est subito repetere.

Et coluerunt.) ἐσεβάσθησαν,id est,Venerati sunt.quod proprie dicimus de ijs quibus diuinum quiddam ac maiestatem tribuimus,quæ & σεβασὰ dicuntur.Quod sequitur ἐλάτρευσαν seruierunt, nos uertere maluimus coluerunt.

Potius quàm creatori.) παρὰ τὸν κτίσαντα, id est,Vltra eum,siue supra eũ qui creauit. hoc est,plus honoris exhibuerunt rebus creatis,quàm illi qui creauerat.

Qui est benedictus.) εὐλογητὸς,Quod nos ob rudiores uertimus laudandus. εὐλογεῖν enim Græcis est honorifice loqui de quopiam.unde & episcoporum benedictiones opinor dictas,quod populo bene precentur,beneq; ominentur. Etiamsi hoc uerbum adeo passim receptum est in sacris literis, ut uix liceat mutare. *Benedictus laudandus.*

In passiones ignominiæ.) εἰς πάθη ἀτιμίας.πάθη apud Græcos nonnunq; perturbationes animi sonat,aut motus,aut morbos,aut quod maxime placet Fabio affectus. In tanta copia probatorum nominum,quorsum opus erat nouo & factitio passionis uocabulo? Hoc loco maxime quadrabat morbos.quandoquidem effœminatam libidinem & Horatius morbum appellat, Cũ grege turpium morbo uirorum.Porrò quod addidit ignominiæ;ex Hebraica sermonis proprietate sumptum apparet,pro eo quod est,In affectus dedecorosos,siue contumelios,& ignominiosos.Siquidem libidinem contumeliam corporis appellat,ut paulo superius, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν. Et Petrus interprete Hieronymo honorẽ uocat uxoris,si coitu nõ cõtaminet. Honori uero opponit ἀτιμία. *Passiones πάθη.* *Passiones ignominiæ,p ignominiosis.*

Nam & fœminæ illorum commutauerunt naturalem usum fœminæ.) Postrema uox fœminæ θηλείας additur in nonnullis Græcorum codicibus,sed mendose,ni fallor, uideli cet ex proxima parte huc adiecta.

In desiderijs suis.) ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν, id est, In appetentia sua,siue quod malim sui.ut intelligas masculorum mutuam inter ipsos appetentiam.

Et mercedem quam.) Græce significantius est ἀντιμισθίαν. quasi pensationem dicas, aut repensationem,ac præmij retributionem,seu mercedem meritis respondentem. Sunt enim quædam flagitia eiusmodi,ut non solum ipsa sint scelera,uerũ etiam scelerum pœnæ. *Merces.* ἀντιμισθία.

Et sicut non probauerunt.) Sensus est geminus,sed uterq; redditur Græcis uerbis, καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει.Siue enim accipis hunc sensum. Et quẽadmodum non probauerunt,hoc est,noluerunt deum habere in agnitione.nam hic agnitio magis est quàm cognitio, & cognitum utcunq;, noluerũt agnoscere.Videtur deesse articulus τὸ ἔχειν.Siue hunc,quemadmodum non probauerunt quod deus agnosceret & sciret omnia,quo ueluti nihil intelligente licenter peccabant.uidetur accusatiuus deesse quem exigebat uerbum ἔχειν,qui exprimeret quid deus haberet in noticia.Et quanq; alícubi uidentur usurpare ἐπίγνωσιν pro γνῶσιν,id est,Agnitionem pro cognitione,tamen horum nominũ differentia notatur & ab Hieronymo nostro,& à Græcis interpretibus. Hoc sanè loco pulchre conueniebat agnitum.Siquidem ante dixit deum ab illis cognitum,at hic negat agnitum . Cognoscere est intelligẽtis,agnoscere grati ac memoris.Ingratus nouit beneficium,uerum dum dissimulat se debere,non agnoscit. *Duplex sensus.* *Cognoscere Agnoscere.*

In reprobum sensum.) εἰς ἀδόκιμον νοῦν.Non est hic sensus αἴσθησις,quod genus sunt.uisus,auditus,sed νοῦς ,hoc est,mens.unde dilucidius erat,in reprobam mentem.Est autẽ festiua uocum affinitas in ἐδοκίμασαν,& ἀδόκιμον,id est,Probauerunt & reprobum.Nam hic probari dicitur quod placet,& ἀδόκιμον,quod omnibus displicet.Huiusmodi sunt hæc quæ cõmemorat flagitiorum portenta,quæ execrantur & ipsi ethnici. *Sensus, pro mente.*

Quæ non conueniebant.) τὰ μὴ καθήκοντα.Sensus est,indigna se,hoc est,quæ tales uiros dedecebat facere.

Repletos.) Interpres hos accusatiuos retulit ad uerbum quod præcessit,tradidit.Ar cõ

modius referuntur ad infinitum uerbum ποιεῖν.quod posteaq; mutauerat in alium modum,mutandi simul erant accusatiui in nominatiuos.

Auaricia πλεονεξία.

Auaricia.) πλεονεξίᾳ.Quod aliquoties uertit rapinam, aliquoties fraudem, nonnunq; auariciam.Est autem πλεονεκτεῖν uerbum compositum à πλέον ἔχειν,hoc est,à plus habẽdo.quo Græci utuntur cum quis sibi plus usurpat quàm ius est,aut potiores partes,fraudatis etiam cæteris occupat.inde πλεονέκτης & πλεονεξία. Nõ solum autem nullus auarus est qui non sit idem fraudator,sed ne diues quidẽ ullus,qui non aut iniquus sit,aut iniqui hæres,si prouerbio credimus.Cæterum quoties incidit huiusmodi nominum catalogus,non nihil dissonant exemplaria siue Græca consulas,siue Latina.id quod obliuione notariorũ accidit,quod difficile sit huiusmodi meminisse.Nec usq;quaq; probo quorundam nimis anxiam in hisce rebus diligentiam,qui numerum quoq; putant obseruãdum in congesta nominum sylua.uelut cum alijs aliquot locis,tum in epistola ad Galatas, quorsum attinet numerare fructus spiritus,cum opera carnis,neq; numero, neq; generibus respondeant: deniq; catalogo adijcitur & his similia.

Anxia diligẽtia in nominibus congestis.

Nequitia,pro malicia.

Nequitia.) κακία.Quæ dictio Græcis nunc uitium sonat,& opponitur ἀρετῇ.Aliquando ignauiam,unde ἐκκακοῦν deficere ac delassari.nõnunq; afflictionem,quod rectius tamen κάκωσιν dicimus. Hoc loco maluissem uertere,maliciã,quæ apud Senecam simpliciter usurpatur pro uitio.alioqui peruersitatem sonat,cum quis data opera male agit.At πονηρίαν uertit,maliciam.quæ uox aliquando non solum maliciam significat, sed uersutiam & astutiam.unde proxime præcedit auariciam uelut illius germana. Nequitia uero proprie ad libidinẽ & luxum pertinet,quod hæc uitia hominẽ perditũ & nihili declarẽt,& ab omnibus cõtemni soleãt his obnoxij. Est aũt Græca legẽtibus nõ ingrata affinitas in πορνεία & πονηρία. Inuidia,homicidijs.) Apud Græcos iucũda uocũ affinitas est in φθόνε,φόνε. Quanquàm cæde,potius est,singulari numero quàm homicidijs.

πονηρία.

Adnominatio

Malignitate & asperitate morum.

Malignitate.) κακοηθείας.Quod magis sonat morum asperitatẽ ac difficultatem.Nam apud nos malignitas opponitur benignitati seu candori.& maligne laudat, qui parce ac propemodum inuide laudat. & maligne dat,qui contracte dat.

Detractores.) Significantius apud Græcos καταλάλους,id est,Obtrectatores.nam detrahit qui minuit laudem alicuius.Obtrectat siue obloquitur, qui male prædicat de alio.

Deo odibiles.) Vnica uox est apud Græcos θεοστυγεῖς,& magis sonat, quibus deus est inuisus,quàm,quos deus habet inuisos.Atq; ita interpretãtur Græcanica scholia,licet Theophylactus utroq; modo interpretetur.Cyprianus item in epistola quarta libri primi legit,deo abhorrentes.nimirum ex eorum genere qui dicunt deo,recede à nobis,scientiam uiarum tuarum nolumus.

Contumeliosos.) ὑβριστὰς,id est,Feroces & per uim alios opprimentes.quasi dicas,iniuriatores.unde mox subijcit huic cognatum uitium, ὑπερηφάνους superbos.

Elatos.) ἀλαζόνας. Plautus ἀλαζόνα uertit glorioſum, quem & fastosum recte dixeris. ἀλαζὼν diuersus est ab eo quem εἴρωνα uocant Græci.Siquidem ille præ se fert & ostentat quod non est,hic dissimulat quod est.

Inuentores malorũ.) ἐφευρετὰς, id est, Adinuentores.Siue quod in rebus per se bonis aliquid admisceant mali,siue quod semp addãt mala malis.Semper emi malũ è malo gigniť.

Non obedientes.) ἀπειθεῖς,id est,Immorigeros seu inobedientes, siue intractabiles.nec hic opus erat periphrasi.

Adnominatio

Sine intellectu,incomposítos.) Rursus est iucundissima uocum affinitas in Græco sermone,quam interpres nec affectauit,nec potuit reddere, ἀσυνέτους,ἀσυνθέτους. Theophylactus incompositos,interpretatur,infidos,minimeq; tenaces pactorum. ac lubricæ fidei in conuentis.quod paciſci Græcis dicatur & συντίθεσθαι.& cõuenta συνθῆκαι.Porrò ἀσυνέτους uocat,quos nec ratio cohibet homini peculiaris,& sine qua homo desinit esse homo.

Sine affectione.) ἀστόργους. Vt ne excutiam interim quod interpres abusus est, affectione pro affectu,cũ multũ interſit.Affectibus carere iuxta Stoicos summa laus est, sic apud nos quoq; malis uacare affectibus,laudi ducit. At στοργὴ nõ simpliciter affectũ significat, sed potius affectũ illum pietatis aut charitatis,quo parentes tanguntur erga liberos,ac uicissim illi erga eos,quo frater erga fratrem. Vnde qui eò processerunt in uitijs,ut ad hos quoq;

quoq; cõmunes affectus,& ad ipsum naturæ sensum obsurduerint, ἄσοργοι uocantur.

Sine fœdere.

Sine fœdere.) Quæso quid hoc est,sine fœdere? Num damnat eos qui non pangunt fœdera,an eos potius,qui nullis fœderibus coërcentur,quo minus quodlibet faciant? Vn de fœdifragos dicere potius debuit.Quanq; aliâs Græci ἄσπονδον uocant irreconciliabi lem,ut ἄσπονδός πόλεμος.& ἀσπονδή sodalitatem quoq; significat.ut intelligas,intractabiles,sibi uiuentes,erga neminem iure necessitudinis utentes.Hic συναθροισμὸς,id est,Congeries uocum,& ἀσώδυνον mire facit ad orationis impetum ac uehementiam.Et προσονομασία non solũ ad iucunditatem facit,uerumetiam ad odium & inculcationem rei molestæ. ueluti si dicas,de manifesto mendacio,hoc neq; scriptum,neq; pictum,est usquam.

ἄσπονδοι.

Sine misericordia.) ἀνελεήμονας, id est, Immisericordes. Mirum cur hic interpretem delectarit periphrasis.

Qui cum iusticiam dei.) Hoc loco Græcorum codices longe à nostris dissident. Sic enim est apud illos, ὅτινες τὸ δικαίωμα τοῦ θεοῦ ἐπιγνόντες, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, ἄξιοι θανάτου εἰσὶν, οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν, id est,Qui cum iusticiam dei cognorint,nimirum hanc,quod qui talia agunt,digni morte sint,nõ solum eadem faciunt,sed etiam consentiunt facientibus.ut intelligas grauius esse approbare aliorum malefacta,quàm teipsum malefacere tacitum. Sed deprauationis occasio fuerunt hæ duæ uoces ποιοῦσιν & συνευδοκοῦσιν, quæ uoces apud Græcos conueniunt cũ datiuis participiorum pluratiuis,& cum tertijs personis uerborum.Primum enim ponit iusticiam dei,deinde uelut exponit quæ sit ea iusticia.nempe quod qui talia agũt, digni sint morte.Cæterum unde hæc duo uerba, Nõ intellexerunt,accesserint in nostris exemplaribus,equidem non satis intelligo.Quanq; etiam illis additis idem erit sensus,si legas per interrogationẽ negatiue.ut intelligas fieri non potuisse quin hoc quoq; intellexerint.Ex Origene nihil certi potest colligi quod ad hanc rem pertineat,nisi quod suspicor in eo locum hunc esse deprauatum. At Græcorum scholia tantum indicant nõnullis hunc locum aliter legi solere,ut facere grauius esset,consentire leuius.Verum nostri quoniam,opinor,ad explendum hunc sensum sentiebant aliquid deesse,addiderunt hæc duo uerba de suo,Non intellexerunt. Cæterum magno consensu Græcorum qui nunc extant codices,indicãt diuersum esse Pauli sensum,nempe grauius esse comprobare aliorum malefacta, quàm si ipse labaris in peccatum,propterea quod hoc sæpenumero uel casus est,uel infirmitatis, illud uel pestilentissimæ adulationis,uel deploratissimæ maliciæ.Sapiẽtum erat plebem indoctam ab his uitijs cohibere.at non solum eadem fecerunt, uerumetiam autoritate sua confirmarũt populi uesaniam.Ad eum modum interpretatur & Theophylactus,sed dissentiente Cypriano,libri primi epistola quarta,cumq; hoc Ambrosio.

Diuersa apud Græcos lectio

Non intellexerunt, additũ apud nos.

EX CAPITE SECVNDO.

ROpter quod.) Origenes indicat rectum ordinem totius huius disputatiõnis Paulinæ,quod sit alioqui perplexior,propterea quod ter iteretur tradendi uerbum,& aliquot tradendi causæ referantur,sed quæ non satis apte uideantur ad singula respondere.Proinde rectius existimat omnes tradendi causas,quæ seperatim hic singulis traditionibus præferuntur,in unum coacerua re,ac rursum traditionis species coniungere.ut ordinemus hoc pacto,Quoniam quidem homines mutauerunt immortalis dei gloriam imagine efficta ad similitudinem mortalis hominis,& uolucrum & quadrupedum ac serpentium. Et quoniam adulterauerunt ueritatem dei mendacio,& coluerunt ac uenerati sunt creaturam potius quàm creatorem, nec placuit illis deum agnoscere.ut hactenus sit congeries causarum, mox coniungantur malorum species in quæ tradiderit illos,Propter hæc omnia tradidit illos deus in desideria cordis sui,& in immudiciam, ut contumelijs afficiant corpora sua.& tradidit eos deus in affectus probrosos,ut fœminæ eorum inuerterent naturalem usum in eum qui est contra naturam,similiter & masculi.Sed & tradidit illos deus in reprobam mentem,ut faciãt ea quæ non conueniunt,qui erant repleti omni iniquitate, libidine, fraude, auaricia, malicia,pleniq; erant liuore.homicidijs,contentione,dolo,ac cæteris malis quæ commemorat. Quiq; cum cognouissent iusticiam dei hanc esse,ut qui talia agunt,digni sint morte, non

Ordo perturbatior.

ſolum qui faciunt illa,ſed & qui conſentiunt facientibus. Et ideo pro omnibus his malis in excuſabiles erunt,dum alios iudicant ac damnant ſuper his quæ committunt ipſi. Nam de ſe pronunciat,qui alterum punit ob ea quæ ipſe committit. Hunc lectionis ordinem indi cauit Origenes. Sed interim ex hoc loco conijcere licet illum ſecus legiſſe quàm hodie le gunt Græci,non finiens orationem ubi nos finem facimus capitis,ſed connectens cum ini tio proximi capitis,propter quod inexcuſabilis es ô homo. Atq; hic ſenſus probe conſta ret,ſi ex Græcis uerbis elici quiret. Poſſet autem,unico addito articulo οἱ, ut legamus hoc pacto, οὐ μόνον οἱ αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσιν. Neq; enim conuenit, opinor,tam craſſum ſolœciſmum tribuere Paulo, ut datiuum uſurparit uice recti, hoc eſt ποιοῦσιν,& συνευδοκοῦσι pro ποιοῦντες & συνευδοκοῦντες.

Origenes ſecus diſtinguit quàm Græcorum libri.

Omnis qui iudicas.) πᾶς ὁ κρίνων,id eſt,Quiſquis iudicas,uel quiſquis es qui iudicas.

In quo enim alterum.) ἐν ᾧ γὰρ. Senſus eſt,alium iudicando teipſum condemnas. hoc eſt,eo ipſo quod iudicas,te condemnas. id habet proprietas Græcanici ſermonis.

Eadem enim agis quæ iudicas.) τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων,id eſt,Eadem enim facis tu qui iudicas,uel tu ille iudicans. Quãquàm hic error uetuſtos etiam codices occupauit, ſiue quod facillimus ſit lapſus in qui & quæ,ſiue quod nonnulli legerint pro ὁ κρίνων,ἃ κρίνεις. Cæterũ nec ex Origenis,nec Theophylacti interpretatiõe,nec Ambroſij,liquet quid legerint hac quidem in parte.

προσονομασία non reddita.

Iudicas,condemnas.) κρίνεις,κατακρίνεις. Iucunditas Græcanicæ figuræ non potuit ab interprete reddi,quod proſonomaſia non reſpondeat in Latinis uocibus,

Bonitas pro benignitate.

Diuitias bonitas eius.) τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος. Diuitiarum uocabulo delectatus eſt Paulus,uel hoc argumento,quod eo frequentius utitur, quoties ingẽtem rei cuiuſpiã uim & copiam uult intelligi. Porrò bonitatis non eſt ἀγαθοσύνης,quod eã ſignificat boni tatem quæ opponitur πονηρίᾳ. id eſt, maliciæ,ſed χρηστότητος,quæ benignitas Latine dicit. eam ita finiunt philoſophi,Benignitas eſt uirtus ſua ſponte ad benefaciendum expoſita. unde Græca uox ab utilitate dicta eſt. Quanquàm eadem accipitur pro cõmoditate ſua uitateq; morum,qua nos faciles ad uitæ conſuetudinem præſtamus. Siquidem uſum pro familiaritate ſiue conſuetudine dicunt & Latini. Et Græci uehemẽter comes ad congreſſum ac blandiores χρησολόγους appellant. Nec multum abeſt bonitas à benignitate. Etenim cum deos bonos uocant, beneficos intelligi uolunt. Verum nos id quod præterq; quod certum,etiam dilucidius erat,& ad hunc locum accõmodatius,ſequi maluimus. Lenitatẽ autem & manſuetudinem dei,quodq; minime ſit auſterus,χρηστότητα uocat.

Ignorãs.) ἀγνοῶν,id eſt,Ignorans,aſtipulãte uetuſtiſſimo codice Donatiani. Participiũ eſt apud Græcos,& à ſuperioribus pendet.

Quod bonitas dei.) ὅτι τὸ χρηστόν. Adiectiuum nomen poſuit loco ſubſtantiui. eſtq; eadem dictio quam mox expoſuimus.

Adducit, pro inuitat aut prouocat.

Ad pœnitentiam te adducit.) ἄγει, id eſt, Ducit, hoc eſt,allicit & inuitat. Hieronymus in Ezechielem uertit,prouocat. Alioqui idem eſt adducere,quod perducere.

Impœnitens.

Cor impœnitens.) Significantius Græce ἀμετανόητον,quaſi dicas,impœnitibile,quodq; nulla dei beneficentia poſſit ad pœnitentiam adduci. Porrò μετάνοιαν recte uerteris, & reſipiſcentiam, & μετανοεῖν reſipiſcere. Nam hinc uox eſt dicta,quod poſt admiſſum ſce lus ſentiat ſe peccaſſe,à μετὰ poſt,& νοεῖν intelligere.

Theſaurizo, recondo.

Theſaurizas tibi.) θησαυρίζεις σεαυτῷ,id eſt, Theſaurizas tibi ipſi. Nec enim hic ocioſum eſt pronomen compoſitum,ſignificans ipſum ſibi cauſam eſt tanti mali, cum bonitas dei illum aliò prouocet. Miror autem cur interpretem Græca uox tantopere delectet,cum di cere potuerit,colligis,recondis,reponis. Significat paulatim aceruari diuinam iram,ut tan dem uniuerſa depromatur more theſauri.

Reuelationis iuſti iudicij.) Græci diuidunt hæc interpoſita coniunctione, ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας,id eſt, Reuelationis & iuſti iudicij. Quanq; Græcis iuſti iudicij unica di ctio eſt,& ob id uenuſtior,ut diſtingueret nouato uerbo,diuinũ iudiciũ à noſtris iudicijs in quibus nõ raro nocens elabitur,& innocens damnatur. Tribus notis ſignauit eundem diem. Iræ quod tum miſericordiæ locus nõ erit. Reuelationis, quod omnia nuda erũt quæ nũc latent. Et iuſti iudicij,quod recte pro cuiuſque meritis pronunciandum eſt. Atq; ita

Variant Græci.

deprehendet

deprehendet legisse Theophylactũ, quisquis huius interpretationẽ attentius legerit. Attamen in nõnullis Græcorũ exẽplaribus non additur tertia coniunctio. ut sit sensus, In eo die quo impij non bonitatem dei quam contempserunt, sed iram, hoc est, iustitiã & ultionem experturi sunt, quóq; aperietur diuinũ iudicium, quod interim latet apud mortales.

Secundum opera eius.) κατὰ τὰ ἔργα αὐτου, id est, Iuxta facta. & Sua, non eius. Nisi magis ipsius, quod pronomen ad reciproci naturam proxime accedit.

Secundum patientiam.) καθ' ὑπομονὴν, id est, Perseuerantiam aut sustinẽtiam boni operis, hoc est, quod perseuerarit in bono opere.

Quærentibus uitam.) Et huius loci sententia mire subuersa est, cũ Græca lectio, si quis attendat, pulchre habeat, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτου, τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον, hoc est, Qui reddet unicuique iuxta opera sua: his quidem qui per perseuerantiam operis boni, gloriam, & honorem, & immortalitatem quærunt siue quæsierunt, uitam æternam. ut ζωὴν αἰώνιον referatur ad uerbum ἀποδώσει, id est, reddet, & τοῖς articulus ad participium ζητοῦσι. ut sit sensus, his qui hic quærunt gloriam illam, & honorem, & immortalitatem, perseuerantes in bonis operibus, per quæ ista parantur, reddet uitam æternam, nimirũ id quod quæsierũt. Ediuerso qui maluerunt esse contentiosi, nec obedierunt ueritati, ijs uentura est ira &c. Ad hunc modum uidetur legisse & Origenes, cum ait, Quærentibus, inquit, gloriam & honorẽ & incorruptionem, pro boni operis patientia uita dabitur æterna. Ad eundem modũ legit & exponit Theophylactus episcopus, ac cætera Græcorum scholia. ut intelligamus hoc egregium præmium dari, sed ijs modo qui ambierint, cæterum ambiri recte factis. & ingens est exẽplariorum cõsensus. Cæterũ ut hallucinaretur interpres, participiũ ζητοῦσι, quærentibus, in causa fuit, cuius uox per omnia conuenit cum uerbo tertiæ personæ pluralis, quærunt. Porrò ne quẽ offendat quod nos pro incorruptione uertimus immortalitatẽ, uertit ad eundẽ modum Ambrosius in epistola priore ad Timotheum capite primo, ἀφθάρτῳ, immortali deo, & eodem pacto legit ecclesia. Imò ea uis est Græcanicæ dictionis. Nam incorruptio an Latina uox sit nescio.

Manifesta deprauatio in nostris libris,

ἀφθαρσία immortalitas,

Ex contentione.) τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, id est, Contentiosis, ut annotauit & Theophylactus, siue Qui sunt ex contentione. Nam Græci τοὺς ἐκ στόας Stoicos uocant, & Paulus τοὺς ἐκ περιτομῆς circumcisos appellat.

Ex cõtentione contentiosi,

Non acquiescunt.) Græcis unica uox est, & participium ἀπειθοῦσι, id est, Non parentibus siue obtemperantibus. neq; redditur apud nos iucunditas Græci sermonis ἀπειθοῦσι & πειθομένοις, id est, Non obtemperantibus & obtemperantibus.

Iudæi primum & Græci.) In his quoq; est geminatio coniunctionis quã superius ostẽdimus, τε καὶ, Iudæiq; primũ & Græci. Opinor aũt aduerbiũ primum, ad utranq; gentem pertinere, Iudæorũ & Græcorũ. ut accipiamus, sicut Christi gratia primũ prodita est Iudæis & Græcis, ita pœnam his potissimum infligendam, si donum oblatum aspernentur.

Personarum acceptio.) προσωπολημψία. Unica uox est, quæ significat respectum personæ, cum huic magis fauemus ẽ illi, non ob ipsius rei, sed personæ discrimen. Huic opponitur quod paulo superius dixit, δικαιοκρισία, id est, Rectum iudicium.

Personarum acceptio,

Sine lege peccauerunt.) Græcus sermo festiuior est per aduerbium ἀνόμως, quasi dicas, illegaliter siue exlegaliter, quod utrobiq; dictum est. Nam exlegem legimus pro ἄνομον.

Sine lege,

Sine lege peribunt.) Græcis est, καὶ ἀπολοῦνται, id est, Et peribunt. ut intelligas reddi similitudinem, & talem fore exitum, qualis fuerat uita.

Sed factores legis,) ποιηταὶ, id est, Qui operantur & faciunt legis præcepta. Alioqui faciunt legem qui condunt legem.

Factor legis,

Eiusmodi legem.) Græcis est οὗτοι, id est, Hi, non eiusmodi.

Scriptum in cordibus.) Scriptum, nomen est Græcis, nõ participium. γραπτόν, quasi dicas, scripticiũ, ut opponat illi quod ἄγραπτον uocant iurecõsulti, ius non scriptum.

Testimonium illis reddente &c.) συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, id est, Simul testificante ipsorum conscientia. Nam illis, apud Græcos non est. ut intelligas conscientiam illorum consentire cum iudicio dei.

Interpres pallã dormitans,

Cogitationum accusantium.) Mire dormitauit interpres, cum uerso altero genitiuo Græco

Græco in ablatiuum Latinum συμμαρτυρόσης, alterum relinqueret. Vertendum erat, Cogitationibus inuicem accusantibus, aut etiam defendētibus. Atq; ita recensēt Hieronymus, edisserens Ezechielis caput decimumsextum. Ad eundem modum legit Ambrosius interpres. Itidem Augustinus cum aliâs frequenter, tum libro de ciuitate dei uigesimo, cap. xxvj. Nec secus legit interpres Origenis in hanc epistolam, quisquis is fuit. Qui nolunt interpretem usquàm errasse, & eum spiritu sancto suggerente uertisse, uel unum hunc locū si possint expediant. Atqui huius unius loci tam insignis supinitas & oscitantia tam euidens, satis argumento potest esse, quantum illi fidendum sit in alijs.

ἰδὲ. ἐι δὲ.

Si autem.) Verior & antiquior apud Græcos scriptura est, ἰδὲ, id est, Ecce, non ἐι δὲ, id est, si uero. Alioqui non satis cohæret ordo cum eo quod sequitur, Qui ergo alium doces. Quanq; Ambrosius legit ἐι δὲ, si modo libri nō fallunt, tum Origenes & Theophylactus. Neq; quod ad sensum attinet quicquàm est incommodi, nisi quod, ut modo dixi, duriuscule cohærent quæ sequuntur, Qui igitur doces alium &c. Quanquàm hoc quoque neq; nouum est, in Paulo, & alioqui tolerabile.

Διαφέρειν differre. διαφέρειν excellere.

Probas utiliora.) τὰ διαφέροντα, id est, eximia siue egregia. Interpres legisse uidetur συμφέροντα, id est, utilia siue conducibilia. Demiror autē cur Theophylactus διαφέροντα uoluerit interpretari pro συμφέροντα, nisi forte loquuntur Græci more Latinorum, ut dicant interesse cuiuspiam, quod ad rem illius pertineat. Cæterū probas hoc loco est δοκιμάζεις, hoc est, Comprobas. quod est iudicio ac uelut exploratum approbare.

Instructus per legem.) Græce est κατηχούμενον, id est, Eruditus siue initiatus, & institutus. Est autem uerbum Paulo peculiare, quod uidetur esse dictū à uoce qua olim mysteria tradebantur, quæ nefas erat libris cōmittere. Eodem usus est huius discipulus Lucas in præfatione Euangeliorum, ut illic indicatum est.

Infantes νήπιοι, quod solet uertere, paruulos.

Magistrum infantium.) διδάσκαλον νηπίων. νήπιον, ut iam aliquot admonuimus locis, cum ad ætatem refertur, significat infantem, cū ad animum, significat parum eruditū, parum ingenio & usu rerum callentem. Hic tempestiuius erat, stultorum, insipiētium aut puerorum. Quis enim docet infantes? Nam hoc loco non est magister qui regat, sed διδάσκαλον, hoc est, qui doceat. Porrò quod mox præcessit παιδευτὴν anceps est nomē, cōmune tum ei qui instituit pueros, tum ei qui castigat & corrigit errantes. Apparet hic Paulum tacite alludere ad locum qui est apud Esaiam capite xxxiij. Vbi est scriba? ubi legis uerba ponderans? Vbi doctor paruulorum?

Forma μόρφωσις.

Habentem formam.) μόρφωσιν, id est, Formationem. quasi dicas, instituendi, formandiq; ratione quam alijs præscribat. ut sunt & hodie qui profiteantur se posse formare conscientias singulorum. Nam his uerbis delectantur quidam non theologi, sed matæologi. Itidem Iudæi sibi placebant, quo proselytis ueluti stupidis, formam uitæ præscriberent. In hanc sententiam enarrat & Theophylactus, sed illud adijciens, fuisse qui μόρφωσιν hoc loco interpretarentur non formam, sed mentitam & adumbratam imaginem iusticiæ, cū ita præciperent, Ne tetigeris, ne gustaueris, ne contrectaueris.

Inhonoras.) ἀτιμάζεις, id est, Dehonestas, siue ignominia afficis.

Blasphematur.) Græcis uox est βλασφημεῖται, quod Latine uertas licet, Male audit, siue maledictis afficitur. Testimonium quod adducit Paulus, Origenes refert ad Esaiam, apud quem legis cap. lij. Quoniam ablatus est populus meus gratis. dominatores eius inique agunt, dicit dominus, & iugiter tota die nomen meum blasphematur. Porrò hæc duo uerba, In gētibus, addita sunt ex æditione septuaginta, qua Paulus hoc loco uidetur abusus. Alioqui ueritas Hebraica habet, Et iugiter tota die nomen meum blasphematur. Diuus Hieronymus locum hunc apud Esaiam edisserens, indicat & ad Ezechiel referri posse, apud quem legis cap. xxxvj. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt & polluerunt nomen sanctū meum, cū diceretur de eis, Populus domini iste est, & polluerunt nomen sanctum meum. Cæterū quid sibi uoluerit hoc loco Lyranus, uiderit ipse. Consentit enim nostra æditio cum septuaginta & Hebraica ueritate. Nec hoc sanè loco ullum discrimen est, si qua fides habenda est uulgatis exemplaribus. Iam uero de Lyrano minus admiror. At Aquinas longe diligentior, hoc loco nescio qua de causa, duplicem inducit lectionem. cuius equidem uerba non grauabor asscribere, quo facilius sit lectori super hac re, uel iudica

Expensa Lyrani ac Thomæ opinio.

uel iudicare,uel inquirere. Cum enim citaſſet locum qui eſt apud Eſaiam, Dominatores eius inique agunt,& iugiter tota die nomẽ meum blaſphematur,ſubiicit ex Hieronymo, nimirum alterum teſtimonium his quidem uerbis: Et Ezechielis xxxvj.ſecundum aliam literam,ubi noſtra ſic habet, Non propter uos ego faciam domus Iſraël, ſed propter nomen ſanctum meum,quod polluiſtis in gentibus. Hactenus Aquinas. Quæſo quæ nam eſt alia lectio,ſiue ut ipſi uocant,litera,quæ diſſideat ab altera? Excute,diſquire,nihil huiuſ modi reperies. Proinde conijcio Thomam aliò properantem, hæc non hauſiſſe ex ipſis fontibus,ſed ex aliorum collectaneis, Sunt enim apud Ezechielem in eodem capite duo loca in conſimilem ſententiam. Prior eſt,quem nos modo citauimus, in quo nulla pugna eſt inter Hebræam ueritatem & æditionem ſeptuaginta. Altera quæ non magno ſequitur interuallo,repetẽs quod iam dictum erat,quem citat Aquinas, Non propter uos ego faciam domus Iſraël, ſed propter nomen ſanctum meum quod polluiſtis in gentibus ad quas intraſtis. Ac ne hic quidem ulla diſcordia eſt inter tranſlationem Hieronymi & ſeptuaginta. Quod ſi quis nobis diffidit,conferat utranq; æditionem coniunctam in operibus Hieronymi proxime æditis Baſileæ. Iam uero quod Paulus admonuit Iudæos, id multo magis cauendum eſt nobis Chriſtianis, quorum uita ſi nihil differat ab Ethnicorum uita,niſi titulo Chriſtiani nominis,ac ceremonijs,cæteris in rebus par, aut etiam contaminatior,periculum eſt,ne ſanctiſſimum illud Chriſti nomen polluatur,& contumelijs afficiatur inter inimicos fidei,Iudæos & Turcas,ſi conſpiciant nos non minus abiecte ſeruire libidini,nihilo moderatius inhiare lucris,non minus cupidos uindictæ,non minus timidos mortis, & auidos uitæ,non minus furioſe belligerantes, tumultuantes, digladiantes quamlibet leuibus de cauſis.

Impia uita Chriſtianorũ facit,ut Turcæ de Chriſto male ſentiant.

Per uos blaſphematur.) Græce eſt δι' ὑμᾶς, id eſt,propter uos. ut intelligas non inſtrumentum,ſed cauſam. Non enim qui in manifeſto Iudæus.) Hoc loco breuitatem quam Græcis adferunt articuli præpoſitiui, nos quo dilucidior eſſet ſenſus, compluſculis uerbis explanauimus,ſed ita, ut ne tantulum quidem de ſenſibus immutaremus,in hunc modũ, Non is qui manifeſto Iudæus ſit, Iudæus eſt, nec ea quæ in manifeſto ſit carnis circumciſio,circumciſio eſt,ſed qui in occulto Iudæus fuerit, is iudæus eſt,& circumciſio cordis circumciſio eſt,quæ ſpiritu conſtat non litera.

EX CAPITE TERTIO.

QVid ergo amplius.) περισσὸν Græce aliquando ſuperuacaneum ſignificat,aliquando eximium, hoc eſt ἀξιαίτερον. Hic eximium pro excellentia accipit. Sequitur enim τῷ Ἰουδαίῳ, id eſt,In quo excellit Iudæus.

Multum.) πολύ. Sic & apud Græcos habetur per hypſilon. Quanquam legendum uidetur πολλὴ, & per duplex ,λ. & ita,ut ſit epitheton huius nominis utilitas, ὠφέλεια. πρῶτον, primum,hic ordinem ſignificat ſermonis,potius q̃ præcipue.

Illis eloquia.) Illis,apud Græcos non eſt,ſed interpres addidit neceſſario. ἐπιστεύθησαν, id eſt, Crediti ſunt eloquia,pro eo quod eſt, Cõcredita ſiue cõmiſſa ſunt illis eloquia dei. Sic enim Græci loquuntur,creditus eſt hanc rem,& cõmiſſus ſum hoc negocium. Lyranus ſic accipere uidetur,quaſi eloquia credita ſint à Iudæis,& in hoc nos præcellant. Porrò quod nos legimus eloquia,Paulo eſt λόγια. Philoſophatur nonnihil in hoc uerbo Origenes. Cæterum λόγια dixit oracula,quod is populus ſeruabat oracula,alijs magis profutura q̃ ipſi,& tenebat nõ intellecta. Sic enim Heſychius interpretatur, λόγια, θεόσφατα μαντεύματα, φῆμαι, χρησμοὶ, id eſt,Numi nũ reſponſa,uaticinia,rumores,oracula. Apud Latinos eloquiũ,pro eloquentia uſurpauit Iuuenalis: Eloquiũ & famam Demoſthenis.

Credita cõmiſſa.

Euacuare pro abrogare.

Euacuauit.) Græcis futuri temporis eſt καταργήσῃ, id eſt, Abolebit,obliterabit,irrita reddet,ſiue antiquabit,quo uerbo frequenter utitur diuus Paulus. Interpres ſæpenumero uertit deſtruere. ἀργὸν ocioſum,inde καταργῆσαι, ocioſum & ſuperuacaneum reddere.

Eſt, pro eſto.

Eſt aũt.) γινέσθω Græcis eſt,ſit,ſiue fiat aũt deus uerax. Fortaſſis interpres uerterat eſto, quemadmodum uertit interpres Theophylacti,falſo Athanaſij inſcripti hactenus. poſitum eſt autem pro appareat. Neq; enim fieri poteſt,ut deus uerax non ſit, ſed noſtra refert,ut talem eſſe intelligant homines.

Abſit

Abſit.) Frequẽter obuium apud Paulum. Græce eſt μὴ γένοιτο, id eſt, Ne ſit, aut Ne cõtingat, ſiue Deus auertat, aut prohibeat. Eſt autem abominantis ſermo.

Vt juſtificeris in ſermonibus.) Teſtimonium eſt ex pſalmo quinquageſimo, Vt iuſtificeris. Et Cũ iudicaris, apud Græcos uerbum eſt paſſiuum ἐν τῷ κρίνεσθαι uel κρίνεσθαι, ut alij legunt. Cæterum Hebræis בְּשָׁפְטֶךָ anceps eſt, utrum de iudicato deo, an de iudicante loquatur. Hieronymus uidetur ita locum hunc interpretari, ut intelligat deum iudicatũ, Sic eſt Omnis homo mendax, uel quia præſtare non poteſt, quod pollicetur quantum in ipſo eſt, uel quod mendax ſit quiſquis diffidit dei promiſſis, cum ille nihil non præſtet.

Mendax non qui mentitur, ſed qui mentiri poſſit & ſoleat.

Quod ſi iniuſtitia noſtra iuſtitiam dei commendat.) συνίστησι, id eſt, Cõſtituit, hoc eſt, ſtabilit ac confirmat, fulcitq́. Quanquam & commendat recte uertit. Nam ſi Heſychio credimus, συνιστάνω Græcis multa declarat, ἐπαινῶ, φανερῶ, βεβαιῶ, παρατιθέναι, id eſt, Laudare, illuſtrare, cõfirmare, adiungere ſiue cõmendare. Origenes ipſe paulo poſt ediſſerens eum Pauli locum, Commendat autem charitatem ſuam deus in nobis, indicat, commendat idem pollere, quod confirmat aut amabilem facit.

Diſtinctio uaria.

Nunquid iniquus deus qui iram infert.) Origenes hunc ediſſerens locum, ſiue mauis Hieronymus, oſtendit in nonnullis Græcorum ſimul & Latinorum codicibus legi, Qui infert iram aduerſus hominem: nimirum ut pro κατὰ ἄνθρωπον λέγω, id eſt, iuxta hominẽ, dico, ſcribatur κατὰ ἄνθρωπος, id eſt, aduerſus hominem, omiſſo uerbo λέγω. Cum autẽ neutram reiiciat lectionem, liberũ erit cuiq́ utram malit ſequi.

Iudicabit deus hunc mundum.) τὸν κόσμον, id eſt, Mundum, non hunc mundũ, quaſi ſit alius mundus. niſi quod articulus additus aliquoties facit, ut res certa deſignetur.

Sicut blaſphemamur.) Vſus eſt Græca uoce βλασφημούμεθα, id eſt, Male audimus, ſiue Male de nobis loquuntur homines.

Faciamus male.) Nõ inepte omiſit ὅτι, quod aliâs ſolet libenter addere, cum alioqui nihil ſit opus. Præcellimus eos.) προεχόμεθα. Eos, apud Græcos non additur, ſed tantũ eſt præſtamus, ſiue præcellimus. Siquidem Græci diſtinctionem ſubijciunt his uerbis, Quid igitur? Alioqui legi coniunctim poterat, In quo igitur præcellimus.

Præcauſati ſumus.) προαιτιασάμεθα, id eſt, Ante cauſam reddidimus.

Et omnes ſub peccato.) Et, coniunctio redundat.

Quia non eſt iuſtus.) ὅτι, Quia, redundat. quod erat omittendũ hoc ſanè loco, quẽadmodum paulo ante fecit.

Iuſtus quiſquam.) οὐδὲ εἷς, id eſt, Ne unus quidem.

Exquiro Requiro.

Requirens.) ὁ ἐκζητῶν, id eſt, Qui exquirat. Nam requirimus non quod ueſtigamus, ſed quod abeſſe dolemus, requirimus in amico fidem.

Teſtimonium ex uarijs locis cõtextum.

Maledictione.) ἀρᾶς, id eſt, Deuotione, execratione, ſiue imprecatione. Cæterum illud obiter admonitum lectorem uolo, teſtimonium hoc quod Paulus de ueteri ſumpſit inſtrumento, uarijs ex locis eſſe contextum, atq́, ut ita dicam, conſarcinatum. Nam prima pars ſumpta eſt de pſalmo xiij. ſed ita ut ſententiam magis quàm uerba reddiderit apoſtolus. Proximi duo uerſus, Sepulchrum patens eſt guttur eorum. Linguis ſuis doloſe agebant, quinti pſalmi ſunt. Illud autem quod ſequitur, Venenum aſpidum ſub labijs eorum, centeſimi xxxix. pſalmi eſt. Rurſum quod annectitur, Quorũ os maledictione & amaritudine plenum eſt, è nono pſalmo deſumptum eſt. Porrò tres qui ſequuntur uerſiculi, Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Contritio & infelicitas in uijs eorum. Et uiam pacis non cognouerunt &c. ex Eſaia decerpti ſunt. Vltimus autem uerſiculus, Non eſt timor dei ante oculos eorum, in trigeſimi quinti pſalmi principio eſt. Hos octo uerſiculos intertexuit neſcio quis pſalmo decimotertio, quod idoneum locum non inueniret ad quem hoc Pauli referret teſtimonium, cum in Hebraicis codicibus non habeant. Id indicauit Hieronymus, modo citatum Eſaiæ locum ediſſerens, & copioſius præloquẽs in commentarium decimum ſextum. Cæterum quæ ex Eſaia mutuatus eſt, habẽtur apud eum prophetam cap. lviiij. iuxta Hebraicam ueritatem ad hũc modum, Cogitationes eorum cogitationes inutiles. uaſtitas & contritio in uijs eorum. Viam pacis neſcierunt, & non eſt iudicium in greſſibus eorum.

Subditus obnoxius.

Subditus.) ὑπόδικος. Quaſi dicas obnoxius & reus. Nam δίκη Græcis, & crimen ſignificat

gnificat & cauſam,& uindictam,ſiue pœnam,uelut obligatus ad pœnam.

Cognitio peccati.) ἐπίγνωσις. Elegantius ac ſignificantius erat agnitio.

Et egent.) Græce eſt ὑστεροῦνται, id eſt, Carent ſiue deſtituuntur. Et Gloria, Græcis eſt, non gratia, ſicut legimus & in Latinis codicibus emendatioribus, δόξης τοῦ θεοῦ.

Iuſtificati gratis.) δικαιούμενοι. Participium eſt paſſiuum, ſed præſentis temporis. unde nos uertimus, Iuſtificantur autem, addita de meo coniunctiuncula, quo ſenſum redderem dilucidiorem.

Per redemptionem.) διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως. Quæ proprie eſt redemptio captiui, perſoluto pro capite illius precio, quod Gallorum uulgus appellat rainſon. *Redemptio.*

Propiciatorem.) ἱλαστήριον, id eſt, Propiciationem ſeu magis propiciatorium. ut quod Origeni placet, reſpiciat ad propiciatorium Iudæorum, Chriſti noſtri typum. Niſi forte interpres maſculino genere accipit ἱλαστήριον.

Propter remiſſionem.) Mirum quod exemplar ſecutus Ambroſius legat, Propter pro poſitum præcedentium delictorum. Nam Græci πάρεσιν habent, non πρόθεσιν, niſi forte mendoſus eſt codex Ambroſianus. Quanquam quod interpretans ſubjicit, Sciens deus propoſitum benignitatis ſuæ, ſubindicat illum propoſitum legiſſe non remiſſionem. *Ambroſius diuerſa legens.*

In ſuſtentatione.) ἐν τῇ ἀνοχῇ, id eſt, In patientia & tolerantia.

Vbi eſt ergo.) Eſt & tua, addidit interpres. Nam Græce eſt ποῦ οὖν ἡ καύχησις, id eſt, Vbi igitur gloriatio? atq; ita ſanè abſolutius eſt.

Arbitramur enim.) λογιζόμεθα οὖν, Reputamus ſiue colligimus igitur. Nã Theophylactus interpretatur συλλογιζόμεθα. uelut hoc iam argumentando collegerit.

Imò & gentium.) Pro imò, Græcis eſt ναὶ, quod eſt affirmantis aduerbium. quaſi dicas, nimirum & gentium.

Qui iuſtificat.) δικαιώσει, Iuſtificabit futuri temporis. Reſpexit enim ad eos qui adhuc eſſent in Iudaiſmo ſeu gentilitate. In codice diui Donatiani ſcriptũ erat iuſtificauit, b mutato in u, conſonans. qua quidem in re ſubinde peccant ſcribæ.

Legem ergo deſtruimus.) καταργοῦμεν, id eſt, Irritam facimus, ſiue abolemus, ut paulo ſuperius oſtendimus. Porrò quod ſequitur, Legem ſtatuimus, ἱστῶμεν dictum eſt pro fulcimus ſeu ſtabilimus, & facere ut ſtet aliquid, alioqui uacillans.

EX CAPITE QVARTO.

QVid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecũdum carnẽ.) Incertum eſt utrò referatur hæc particula, ſecundum carnem, ad Abraham patrem, an ad inueniſſe. Scio in pleriſq; Græcorum codicibus hunc eſſe ordinem, Quid ergo dicemus Abraham patrem noſtrum inueniſſe ſecundum carnem? Verum ſecus legit Origenes, ſecus Ambroſius, ſecus habetur in uetuſtis Latinorum codicibus. ut patrem noſtrum, proxime adhæreat ad hãc particulam, Secundum carnem. Sentit enim Paulus, Abraham iuxta uocationem ad fidem, & gentium eſſe patrem, cæterum Iudæorum eſſe patrem duntaxat iuxta carnem. Proinde non ueriti ſumus priſtino ordini reddere hunc ſermonem. Quanquam haud me fugit Ambroſium ſic locum hunc interpretari, ut Secũdum carnem, referatur ad inueniſſe. ut intelligamus adeo Moſaicam legem non poſſe præſtare ſalutem, ut nec Abraham ipſe quicquam conſecuturus fuerit ſecundum carnem, hoc eſt, per circumciſionem, niſi fidei merito placuiſſet deo. *Diſtinctio uaria.*

Habet gloriam.) καύχημα. Gloriationem magis ſignificat quàm gloriam, quemadmodum & καύχησις. hoc eſt, Habet quod glorietur & iactet ſe.

Credidit Abraham.) Argutatur nonnihil Origenes, ſubhæſitans an hic uicio librariorum legatur Abraham pro Abram, hoc eſt triſyllabum nomen pro diſſyllabo, quod id temporis quo promittenti credidit deo, nondum eſſet Abraham, ſed Abram. Vnde conſentaneum eſt illic apud Hebræos nõ haberi, Credidit Abraham, deo, ſed credidit Abrã. Equidem laudo hominis diligentiam, & pudet noſtræ oſcitantiæ. Tamen hoc ſanè loco, ſi ſermo referatur ad eum qui ſcripſit, ſiue Moſes is fuit, ſiue Eſdras, ſiue alius quiſpiam, illi certe fuit Abraham. Cæterum ubi deus narratur illum nominatim compellare, Abram dicitur non Abraham, donec illi nomen auctum eſſet acceſſione ſyllabæ. *Abram Abraham.*

Et reputatum est.) ἐλογίσθη, id est, Imputatū est hoc sanè loco. Nā Græca uox anceps est. Cæterum longe aliud est reputare q̄ imputare. Nec iniuria Valla taxat hoc loco puerilem affectationē copiæ in interprete, dū idē uerbū Græcū, eodē in loco, nunc uertit reputatur, nunc accepto fert, nunc imputatur. quasi nefas esset eādem uocem sæpius repeti.

Valla taxat interpretem.

Ei uero qui non operatur, credenti aūt.) Vtrunq; Græcis participiū est, μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δέ, id est, Non operanti, tamen credenti. Et rursum Reputatur, pro imputatur.

Secūdum propositum Gratiæ dei.) Hæc clausula non est in Græcis codicibus. Etiamsi Ambrosius ita legit & exponit nominatim hæc uerba. Vnde apparet illū diuerso usum exemplari. In codice peruetusto, cuius copiam fecit Ioānes Coletus è Paulina bibliotheca, non erant in contextu, sed diuersa ac recentiore manu in ima margine adiecta.

Accepto fert.) λογίζεται, id est, Imputat, siue acceptū fert. Est autem acceptū ferre pro accepto habere quod nō acceperis, quæ apud iurecōsultos, ni fallor, uocatur acceptilatio.

Non imputauit.) λογίσεται. Futuri tēporis est, tametsi esse potest aoristus subiunctiui si scribatur per, η, λογίσηται, ut sit imputauerit. licet hæc quoq; pro futuris usurpentur.

Tantum manet.) Manet, apud Græcos non inuenio. Sic habent Græci codices ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν περιτομὴν, ἢ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; Beatitudo igitur ista, siue beatificatio, aut beatio, utrū in circumcisionē an in præputiū? ut subaudias, uenit, aut simile uerbum. & ita Græcorū scholia legunt & interpretantur. Atq; adeo haud scio, an interpres cupiens explicare Pauli mentē scripserit, Manat in circūcisionem, quod postea mutatum sit in manet. Annotandum & illud apud Origenem & Ambrosium addi, tantum, quod in uulgatis Græcorum codicibus non reperio, ne in uetustis quidem Latinorū exēplaribus. Certe in Paulino illo codice sic reperio scriptum, Beatitudo ergo hæc in circumcisione, an etiam in præputio? Quanquam non negarim uim eius aduerbij latere in coniunctione καί, an etiam in præputio. quod ut fieret explanatius, adiecerunt, tantum.

Manet depra uatum in ma nat.

In circumcisione.) ὢν περιτομῇ ὄντι, id est, Cum esset in circumcisione.

Signaculum.) σφραγίδα, id est, Signum ac notā impressam. Nam fidei causa solemus obsignare, quod certum esse uolumus. Atq; ad hunc modum obsignamus, quod ad tempus sepositum ac reconditum esse cupimus, suo loco depromendum. Alioqui uideri poterat Paulus, bis idem dixisse, cum paulo ante dixisset signum, mox repetens signaculū. Alterum est Græcis σημεῖον, signum, quo aliud significatur. Siquidem iam tum carnalis illa circumcisio, typum gerebat Christianæ circumcisionis, quæ non aufert pelliculā à glande, sed amputat omneis noxias cupiditates à corde. Erat & signaculum, quo ad tempus tegeret mysterium post aperiendum. Annotatum est hoc diligenter ab Origene.

Signaculum.

Non his tantum qui sunt ex circumcisione.) Græca multo secus habent τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι, id est, Qui non tantum sunt ex circūcisione, sed etiā incedunt per uestigia &c. ut intelligas non esse satis Iudæum fuisse natum, ad hoc ut sis filius Abrahæ, nisi eiusdem ingrediaris uestigijs, id quod est filiorum. Mecum facit Ambrosius legens ad hunc modum, Vt sit pater circumcisionis eorum, qui non solum ex circumcisione sunt, sed & eorum qui insequuntur uestigia fidei. Nec abhorret ab hac lectione Origenis interpretatio, significans ita demum Iudæos patrem habituros Abraham, si ad fidem pertinerent quæ illi nondum circumciso iusti cognomen conciliasset.

Tantum non suo loco.

Non enim promissio Abrahæ.) τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου. Melius hic addidisset, Contigit quod hæres esset mundi, uel hæredem mundi futurum.

Abolita est.) κατήργηται. Quàm uarie transtulit eandem uocem, tamē hoc loco recte, Irrita facta est, abrogata est, antiquata est.

Nō ei qui ex lege est solum.) Apud Græcos Abrahæ uidetur datiui casus, ut pertineat ad pronomen ei, alioqui addidisset τοῦ Ἀβραάμ, ὃς οὐκ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὃς ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, id est, Non solū ei Abrahæ, qui est ex lege peculiaris Iudæis, sed etiā ei qui est ex fide communis omnibus gentibus, ut duos Abrahā imagineris in uno. tametsi sensus alter mihi non displicet, sed hic posterior argutior. Etenim ut duos facit Adam, ita duos facit Abraham. Quanquam uideo plerosq; diuersam sequi sententiam,

Duo Abrahæ, duo Adæ.

Quia patrem multarum gentium posui te.) Si fas non est omittere quicquam, cur alibi omisit superfluam coniunctionē ὅτι, sin licet alicubi, hic certe fuerat omittenda. Thomas Aquí-

mas Aquinas indicat quosdam codices, pro posui habere cõstitui, uidelicet annotaturus & alia quæ maioris sunt momenti, si id illi per linguarum peritiam licuisset. Nam unicam duntaxat linguam nouerat, nec eam sanè ad plenum. Quanquam apud Græcos ponere, frequenter usurpatur pro facere. Porrò locus est Genesis decimotertio. Quo loco & illud obiter annotandum, prophetico more tempus præteritum positum esse pro futuro, constitui pro constituam. *Aquinatis annotatio.*

Cui credidisti.) Græce est κατέναντι οὗ ἐπίστευσε θεοῦ, id est, Coram deo cui credidit, siue Ad exemplum dei, cui credidit. Nam hoc Paulus ad suam retulit personam. Sentit enim quemadmodum deus non est deus huius, aut huius nationis tantum, sed communis omnium, sic, & Abraham fore patrem omnium credentium. Nam ad hũc modum interpretantur Theophylactus & Græcorum scholia κατέναντι τοῦ θεοῦ. ne quis ut nostrum somniũ aspernetur. Tametsi Ambrosius legit ἐπίστευσας, id est, Cui credidisti, ut referatur ad ethnicum quem alloquitur. Sic enim ait, Vt unum deum omnium doceat, alloquitur gẽtiles. Nec est quod offendat numerus singularis, cũ huiusmodi ἐπεχάσεις crebræ sint apud Paulum. Origenes item indicat hãc clausulam, Coram deo cui credidit, ex Pauli persona fuisse additam, sed Cui credidit legit, non cui credidisti. *Duplex sensus.*

Tanquam ea quæ sunt.) ὡς ὄντα, id est, Tanquam sint. nec enim est τὰ ὄντα. Plus autem non esse q̃ mortuum esse. Ac iuxta Græcam ueritatem adducit hunc locum Augustinus explicans Psalmum ciiij. Nam ille uocauit famem, qui uocat ea quæ non sunt tanquam sint. Nec ibi Apostolus dixit, Qui uocat ea quæ non sunt ut sint, sed tãquam sint. *Non entia dicuntur contẽpta.*

Contra spem.) παρ' ἐλπίδα, id est, Præter spem siue ultra spem, hoc est, cum non appareret quod sperari posset, tamen summam habuit fidem pollicenti deo.

In spem.) ἐλπίδι ἐπίστευσεν, id est, Spei fisus est, siue spei credidit. Quanquam nõnulli codices habebant ἐπ' ἐλπίδι, in spe, siue sub spe. Est autem iucunda contrariorum inter se relatio. quasi dicas, Sperabat in rebus desperatis, & cum spes nõ esset, tamen sperabat, sibi diffidens, deo fidẽs. Atq; ea demum est deo gratissima fides, quoties destituti nostris opibus toti pendemus à deo.

Vt fieret.) εἰς τὸ γενέσθαι. Melius erat, Fore se patrẽ. Nam id erat quod præter spem speraui t. Et apertius erat, Iuxta id quod dictum fuerat, quàm dictum est. Cæterũ ei, pronomen interpres addidit explicandi gratia.

Sicut stellæ cœli, & harena maris.) Nihil horum uerborũ habetur in Græcis codicibus. Verum apparet addita à quopiam, cupiente sensum reddere dilucidiorem. Retulit enim Paulus uerba dei, stellas cœli ostẽdentis Abrahæ. Quẽadmodum legis Geneseos cap. xv.

Non est infirmatus in fide.) μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, id est, Non infirmatus fide, hoc est, haud debilitatus parumq; firmus ac robustus fide. Nam in, præpositio supercst.

Corpus suum.) ἑαυτοῦ σῶμα, id est, Suum ipsius corpus. Quanq; Paulus suo more libẽter utitur hoc pronomine simplici pro composito, hic tamen nõnullam habet emphasim.

Ferè centum esset.) ἑκατονταέτης πω. πω coniunctio expletiua addita, fecit annos incertos. Nam id temporis Abraham nonaginta nouẽ habebat annos, ut indicant Græca scholia, & ita scriptum est in Genesi.

Mortuam uuluam.) νέκρωσιν τῆς μήτρας, id est, Quasi dicas, mortificationem uuluæ. Cæterum emortuum hic uocat effœtum νενεκρωμένον, ne quis eũ iam cadauer fuisse putet, sed inualidum senio, non simpliciter. Nam postea sustulit liberos ex Cethura, nullo insigni miraculo, sed hactenus emortuum, ut citra opem diuinã nõ posset gignere ex anu. Nam Cethuram integra etiamnũ ætate mulierem duxisse legitur. Huiusmodi fermè Augustinus in quæstionibus super Genesim libro primo. Vuluam autem uocat, non membrum muliebre pudendum, ut indoctum uulgus accipit, sed matricem qua concipitur fœtus, quæ cum destituitur ui attrahendi ac retinendi semen, sterilescit mulier. *Emortuum. Abrahã post genuit ex Cethura.*

In repromissione etiam dei.) εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν, id est, In promissione uero dei. Et sic legit Ambrosius, ut hæc pars aduersetur superioribus, Nõ est infirmatus, non considerauit &c. sed nihil diffisus est, nihil hæsitauit in promissis dei, siue potius ad promissa dei. Est enim Græce εἰς ἐπαγγελίαν.

Non hæsitauit.) οὐ διεκρίθη, id est, Non dijudicauit aut disquisiuit, quod est diffidentis.

Diſpicit enim ac dijudicat qui non plene confidit.

Confortatus eſt.) ἐνεδυναμώθη, id eſt, Inualuit & potens factus eſt, ut reſpondeat illi ſuperiori μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, id eſt, Non debilitatus fide. Nec hic additur in, cõiunctio, ne in uetuſtis quidam Latinorum codicibus. Quanquam ea eſt in uerbo compoſito.

Pleniſſime ſciens.) πληροφορηθείς, id eſt, Certus factus & certa accepta pſuaſione. quaſi dicas certificatus, ut copioſius explicuimus in præfatione Lucæ in euangelium ſuum.

Quod ἐιδὼς κῶς. Quæcunq; promiſit deus.) ὅτι ὁ ἐπήγγειλατο, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Quia quod pmiſ ſum eſt, poteſt etiã facere. Et cõiunctio, quia, hoc loco poſita eſt p ὅτι quod, ἐιδὼς κῶς acce pto nõ αἰτιολογικῶς, hoc eſt, nõ ita ut cauſam declaret, ſed exponẽs qd habuerit pſuaſum.

Quia reputatum eſt ei.) Hic ubi tertio iam repetitur Geneſis teſtimonium, Latini codices addunt, ad iuſtitiam. Nam Græci tantum legunt ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, id eſt, Imputatum eſt ei. Atq; id ſatis erat. Notat enim quod ſuperius dictum eſt ueluti iam cognitum. Et exemplar omnium quæ uiderim antiquiſſimum ex bibliotheca diui Pauli conſentit cum Græcis exemplaribus.

Quibus reputabitur.) οἷς μέλλει λογίζεσθαι, id eſt, Quibus imputabitur. Miror Iacobũ Fabrũ in examinatiõibus ſuis uertiſſe, debet imputari. Quaſi debet ſignificationẽ habeat futuri tẽporis, ut apud Græcos μέλλω. Et idẽ ſit debet imputari, & imputabit, quemadmodum uulgus inerauditũ putat. Nili forte uiſum eſt illi docendi gratia ad hũc loqui modũ.

Faber.

Qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum.) χριστὸν apud Græcos non additur.

EX CAPITE QVINTO.

Varia lectio. Pacem habeamus ad deum.) ἔχομεν. In pleriſq; Græcorum codicibus eſt, id eſt, habemus. In alijs rurſum ἔχωμεν, habeamus. Poſteriorem lectionẽ ſecutus fuiſſe uidetur Origenes, interpretans his uerbis nos inuitari ad pacẽ mutuam. Et haud ſcio an apud Græcos primæ perſonæ τῷ προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν congruant cum indicatiuis, quemadmodum ſecunda ἔχετε.

Acceſſum.) προσαγωγὴν ἐσχήκαμεν, id eſt, Aditũ habuimus, ſiue nacti ſumus. Tametſi non me clam eſt Græcos in nonnullis uerbis præterito pro præſenti abuti, præſertim affectuum, ut γέγηθα, δέδια, & in hoc quod paulo poſt ſequitur, ἑστήκαμεν ſtetimus, pro ſtamus. Vbi illud annotandum, ἐν ᾗ, in qua ſtamus, incertum an articulus poſtpoſitiuus referat gratiam an ſpem. Ambroſius uidetur ad fidem referre cum ait, Ideo ſtantes quia prius iacuimus, credentes autem erecti ſumus &c.

Præteritum, pro præſenti.

Additum apud nos. In ſpe filiorũ dei.) Græci legũt In ſpe gloriæ dei, ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Nec addũt filiorũ. Palã eſt Origenẽ legiſſe in ſpe gloriæ dei, ex ipſius enarratiõe. Nec ullũ ueſtigiũ deprehẽdi poteſt ex interpretatiõe Ambroſiana, quo ſentiri queat illũ addidiſſe filiorũ. Sic em̃ ſcribit, Credentes autem erecti ſumus, gloriantes in ſpe claritatis quam promiſit deus nobis, non abhorrens ab Origene qui interpretatur, Gloriantes in ſpe uidendæ gloriæ dei.

Non ſolum autem.) οὐ μόνον δέ. Sermo Latinus hanc loquendi formam nõ agnoſcit. mollius erat ſi addidiſſet pronomen, Neq; id ſolum, aut neq; hæc ſolum. Siquidẽ Origenes exiſtimat hanc particulam non ſolum eſſe referendam ad id quod proxime dictum eſt, gloriamur in ſpe gloriæ dei, ſed ad cætera quoq;, quæ docuerãt nos eſſe cõſecutos per Ieſum Chriſtum: uidelicet iuſtificatos eſſe ex fide per illum, per eundem aditum eſſe datum in gratiam iſtam, per eundem contigiſſe, quod licet gloriari & ſperare gloriã dei. Mihi uidetur ad horum poſtremum non inconcinne referri.

Non confundit.) οὐ καταισχύνει, id eſt, Non pudefacit aut pudore afficit.

Diffuſa eſt.) ἐκκέχυται, id eſt, Effuſa eſt, uel effuſa fuit, ut intelligas largiter effuſam.

Vt quid enim.) Græce ſecus eſt, ἔτι γὰρ χριστὸς ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, id eſt, Nam Chriſtus cum adhuc infirmi eſſemus. Apparet codicem quem ſecutus eſt interpres habuiſſe εἰς τί, id eſt, ad quid? Vterq; ſenſus eſt tolerabilis. Ad quid enim ſubaudi, ne ſpes confundat. Et ut quid legit Ambroſius quoq;.

Duplex lectio Secundum tempus.) κατὰ καιρόν. Si referatur ad infirmos, mitigat quod dictũ eſt. quaſi infirmitas illorum tempori ſit imputanda, quo nõdum apparuerat gratia euangelij. Si referatur ad mortuos eſt, intelliges illum idoneo tempore & à patre præſcripto, mortem oppetiſſe. Atq; ita Græca interpretantur ſcholia. Eamq; ſententiam ſequitur Ambroſius,

ſta ſcribens: *Si* pro incredulis ac dei inimicis Chriſtus ad tempus morti ſe dedit. Ad tempus enim mortuus eſt, quia tertia die reſurrexit. Ac mox, Apud homines igitur, id eſt, ſecundum tẽpus mori uiſus eſt. Conſentit & Origenes, & huic penè ſuccinens Theophylactus, interpretans ſecundum tempus, oportuno deſtinatoq; tempore.

Pro iuſto moritur.) ἀποθανεῖται, id eſt, Morietur. Porrò iuſtum & bonũ hoc loco non perſonam aliquam ſignificat, ſed rem, hoc eſt ipſam iuſtitiam & bonitatẽ. ut ſit neutri generis non maſculini, quemadmodum putat diuus Hieronymus in epiſtola ad Algaſiam, quæſtione ſeptima. Origenes utroq; modo ediſſerit, pro iuſto uiro & iuſta cauſa. Ambroſius diuerſum ſenſum ſequitur. *Locus anceps*

Audeat mori.) Et audet, uel etiam auſit mori, καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. Quanquam hic rectius uertiſſet ſuſtinet, quo uerbo in conſimili ſenſu uſus eſt Suetonius.

Quoniam ſi.) Secus eſt apud Græcos, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, id eſt, Quod cũ adhuc peccatores eſſemus. ut hæc particula pẽdeat à ſuperioribus, Fortaſſis erit qui pro bono moriatur. Attamen dei erga nos charitas in hoc inſignis eſt, & humanã uincit quãtumuis magnam, quod pro impijs & indignis, filiũ unicum mori uoluerit, deinde colo interpoſito ſequatur, Multo magis ergo nunc iuſtificati &c. Ea diſtinctio ſi quis mihi diffidit, extat in exemplari Paulino, cuius ſæpe meminimus. Cõmendat autem ſuã charitatẽ deus in nobis, hic interpoſito commate ſequitur, Quoniã cũ adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt, hic periodi nota interiecta. Quod ſequitur à maiuſcula incipit. Multo igitur magis &c. Quanq; poſterior quiſpiã, uolens opinor, emẽdare quod erat ſcriptũ, in ſpacio qđ dirimit uerſus aſſcripſerat, ſi. Quoniã ſi cũ adhuc peccatores &c. *Diſtinctio.*

Sed & gloriamur.) ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι, id eſt, Sed & gloriãtes. Quanq; ad ſententiã haud ita magni refert. Et in nonnullis Græcorũ exemplaribus καυχώμεθα, reperi ſcriptũ, uelut in eo quod nobis exhibuit monaſterium Prædicatorum apud Baſileam.

Propterea ſicut per unum hominem.) *Sic* quidẽ eſt apud Græcos, διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, ſed non reſpondet quod ſequitur ad ὥσπερ, niſi ὡς legatur pro quia, aut ὥσπερ pro ὡς, aut niſi accipias ὥσπερ pro tanq;. niſi quis malit hoc quoq; ἀναπόδοτον eſſe, qualia multa uidetur Paulus habere. Origenes duas refert opiniones. Iuxta priorem uult Paulum non ob inſcitiam Græcanici ſermonis hanc partem imperfectã reliquiſſe, ſed data opera ſuppreſſiſſe, quod alioquí ſubijciendum erat, quia commodius iudicaret utrũq; ſubaudiri quàm palàm explicari. Nam ſi adieciſſet eam partẽ quæ reſpõdet ſicut &c. *Sic* per unum hominem uenit iuſtitia in mundum, & per iuſtitiam uita in omnes homines pertranſiuit, periculum erat ne qui hoc audito ſecuriores ac negligentiores redderentur, aut iam nunc inciperent expectare quod poſtea continget, aut ne putarent hic oſcitantibus obtingere quod non ſine cura ſtudioq; conſequímur. Proinde in cæteris, alterã partẽ commutato tempore reddit per uerbum futuri temporis, *Sicut* in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes uiuificabuntur. Iuxta poſteriorem, uult alteram partem, in poſterioribus eſſe redditam, licet interuallo longiore, nempe illic, *Sed* non ſicut delictum, ita & donum. Si enim unius delicto mortui ſunt, multo magis gratia dei, & donum per gratiam unius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit. Mihi uero uidetur & alia ſupereſſe ratio, qua huic ſermonis incõmodo medeamur, ſi quod apud Græcos frequens eſt in coniunctione καὶ ſubaudiatur οὕτως, cuius exemplum habes in euangelio, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, id eſt, *Sicut* in cœlo, ita & in terra, οὕτως ſubauditum eſt. hic igitur erit ſenſus, Quapropter ſicut per unum hominem peccatum in mundum intrauit, ita, & per unum hominem intrauit mors. ut iutelligas utrunq; nobis ab Adam eſſe profectum. Ille peccauit & ob peccatum incidit in mortem. nos item quoniam illũ ſequentes peccamus, in mortem incurrimus. Atq; ita factum eſt, ut & mors & peccatum in omnes dimanarit. *Sermo Pauli uidetur inabſolutus.* *Tertia ratio explicandæ quæſtionis.*

In quo peccauerunt omnes.) In quo, quidam referunt ad Adam, quorum eſt Ambroſius, qui in hoc quoq; philoſophatur, cur dixerit in quo, nimirum Adam, & nõ in qua, cũ ab Eua ſit ortum peccatum, uidelicet Origenem ſecutus ut ferè ſolet. Quidam ad peccatum cuiuſq; proprium. in qua ſententia uideo Theophylactum eſſe. Mihi nõ abſurdum uidetur ſi ἐφ' ᾧ accipiatur pro quatenus, ſiue quandoquidem. ut ſit ſenſus, per unũ hominem ueniſſe peccatum in mundũ, peccati uero comitem fuiſſe mortẽ, proinde ad omnes *In quo, uarie expoſitum.*

peruenisse mortē, quatenus omnes peccatū habuerunt. Nā ad hunc modū reperire licet & aliâs, ni fallor, apud Paulū ἐν ᾧ siue ἐφ᾽ ᾧ pro In eo quod, siue inquantū, aut quatenus.

Vsq; ad legem enim peccatum.) ἄχρι γὰρ νόμου. Origenes interpretatur, Vsq; ad finē legis Mosaicæ, hoc est, usq; ad Christum.

Non imputabatur.) οὐκ ἐλλογεῖται, id est, Imputatur, præsentis tēporis, ut sermo sit absolutior. Nam μὴ ὄντος νόμου ad utrunq; tempus quadrat. quasi dicas in genere, nō ente lege non imputatur peccatum, id est, ubicunq; non est lex, ibi peccatum non imputatur. Atq; ita sane legit Origenes. Itaq; scriptum con.peri in uetustissimo nec minus emēdato codice Paulino. Hic quidam interpretantur ἐλλογεῖται non pro imputatur, sed pro reputatur, hoc est iudicatur. ut intelligas nulla lege lata peccātes nō habere pro peccato qd̄ cōmittunt cū nulla lege facere prohibeant̄. Quidā nō ineruditus libro ædito, putat Græcā lectionē esse deprauatā, & pro ἐλλογεῖτο, scribendū ἐλλογεῖτο. Quasi uero nō sit impudēs dissentire à tāto cōsensu Græcorū uoluminū. aut quasi si quis tēpus præteritū imperfectū postulet, ἐλλογεῖτο dicendum sit, ac nō potius ἐνελογεῖτο. Atq; hic est qui sibi miram eruditionē uindicās, me sine fine iactat nihil omnino scire. In codice Donatiani scriptum erat, Quū lex non est. unde cōiectare licet & illud imputabatur, deprauatum, pro imputatur.

ἁμαρτία. πράπτωμα. Illud obiter annotandum, Paulum hoc loco promiscue uti his duobus uocabulis, ἁμαρτία, & παράπτωμα. Cū Hieronymus alibi putet πράπτωμα, leuius esse quàm ἁμαρτίαν.

In similitudinem.) ἐν ὁμοιώματι, id est, In similitudine, non in similitudinem præuaricationis Adæ. Potest autē hæc particula In similitudinē referri uel ad illud superius, Regnauit mors, uel ad propius hoc, Qui nō peccauerunt. Origenes & Ambrosius, atq; etiā Augustinus libro de peccatorum meritis & remissione, primi, cap. xj. indicant duplicē huius loci fuisse lectionem. Vnam, regnauit mors etiam in eos qui peccauerunt in similitudine Adæ. Atq; hanc uidetur habere potiorem Origenes, ut quam priore loco ponat, quemadmodum & Ambrosius. Alteram, quam indicat haberi in nonnullis exemplaribus, Regnauit mors ab Adam etiam in eos qui non peccauerunt. Prioris lectionis in qua nō additur negatio hæc est sententia, Mortem regnasse nō solum in Adam, sed in omneis etiam, qui ad illius exemplum peccauerāt. Posterioris lectionis duplex est sensus. Prior est, mortem regnasse non solum in Adam & in eos qui ad illius exemplum peccauerunt, uerum in eos quoq; qui aut non peccauerant, aut certe non perinde grauiter peccauerant atq; ille. Posterior sensus est, mortem regnasse & in eos qui non peccassent, regnasse autem non ob ipsorum commissa, sed in similitudine præuaricationis Adæ, hoc est perinde quasi & ipsi præuaricati fuissent quemadmodum Adam. Iam cum alibi dixerit, Cōclusit deus omnia sub peccato, & omnes peccauerunt & egent gloria dei, quomodo nunc dicit quosdam non peccasse? Verum non peccauerant ad illius similitudinem, hoc est nō tam capitaliter. Nec accepto mandato, quæ proprie præuaricatio dicitur. Nam Adæ merito est imputatum peccatum, ut cui præscriptum esset, quid sequi, quid fugere deberet. Sed ante Moysi legem non imputabatur peccatum, hoc est, non uidebatur imputandū, quod non esset lex quæ prohiberet peccatum. Illud addendū non esse ὁμοιώσει, sed ὁμοιώματι, quod magis assimulationem sonat quàm similitudinē. ut accipias eos qui peccant in hoc referre parentem peccatorem. Vsus est eodem uerbo aliquanto superius, In similitudine imaginis hominis. Cæterum haud me fugit quosdam totum hunc locum ad peccatum originale referre. Quibus equidem non admodum repugno, tamen & alteram interpretationem indicare uisum est, quam nec Ambrosius omnino prætermisit, Origenes penè solam sequitur. Quin & illud nobis uidendum, ne plus satis oderimus Pelagianos, non quod nolim illorum explodi sententiam, qui negant ullum esse peccatum originale, sed quod nolim illud per occasionem affectate asmisceri ubi non est opus, siue quod in ea disputatione libeat argutari, siue ut quemadmodum astrologi repertis epicyclis sese è multis difficultatibus expediunt, ita nos affectate ad hoc quæstionum κρησφύγετον passim recurramus. Nisi forte nobis permittimus, ut in disputando cum aduersario qui uincendus est magis quàm docendus, scripturæ uerba ad uictoriam nostrā utcunq; detorqueamus. Quod aduersus Iouinianum pugnans Hieronymus facere uidetur, nōnunquam & Augustinus. Hæc dixerim inquam, non quod faueam negantibus esse peccatū originis, sed quod

Varia lectio.

Peccatum originale negabāt Pelagiani

quod nolim, si fieri possit, ullam uim fieri scripturis diuinis. Quin potius ex ipsa disputationis consequentia diligenter expendamus, quid senserit Paulus, dispicientes quid hic agat, unde cœperit, quorsum tendat, & num consentaneum sit illum statim mysteriũ hoc gentibus aperire uoluisse, quod hodie quoq; magis creditur quàm intelligitur, nimirum communi sensu reclamante.

Forma futuri.) τύπος τοῦ μέλλοντος, id est, Figura seu typus futuri, hoc est uẽturi Christi. ut futuri nomen non pertineat ad tẽpus quo hæc scribebat Paulus, sed ad Adam qui præcessit Christum cuius typum gerebat. Quo elocutionis genere scripsit Colossensibus de Sabbatis & Neomenijs agens: Quæ sunt umbra, inquit, futurorũ. Iam eñ illa Paulo futura nõ erãt sed præsentia. Coactius enim mihi uidetur, quãlibet argutũ dixeris, quod Origenes indicat hæc & ad uenturi seculi cõditionẽ posse referri. Forma igitur & typus erat Christi Adam. Quanq; ea figura in diuersum recidit. Nam ut ille princeps peccandi & moriendi, ita hic dux & autor innocentiæ & immortalitatis. Proinde eleganter scripsit Origenes & hunc secutus Ambrosius, iuxta genus constare similitudinẽ, iuxta speciẽ repugnantiam esse. Vt ab Adam quiddã dimanauit in omnes, ita & à Christo, hic genus est. cæterum ab illo mors & peccatũ, ab hoc innocẽtia & uita, hic species est. Porrò forma Græcis est typos, quod uelut exemplar sonat, unde aliud exprimitur simile. Potest autem & illud τὸ μέλλοντος absolute sumi neutro genere, ut referatur non ad posteriorẽ Adã sed ad ipsum peccatum quorumlibet Adam parentem imitantium. Is enim fuit exemplũ peccandi posteris. Ostendi quis sensus è uerbis Græcis excerpi possit, sequetur prudẽs & cordatus lector quod optimum iudicabit. Illud adijciendũ, quod interpres hoc loco nũc uertit plures, nunc multi, Græcis eadem est dictio πολλοί, quam Origenes positam putat pro omnibus, quo magis respondeat unius. etenim ubi sunt omnes, ibi sunt & multi.

Forma futuri quò referẽdũ.

Multi pro omnes.

Et non sicut per unum peccatum.) Apud Græcos obscurius est, καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, τὸ δώρημα, id est, Et non sicut per unum qui peccauit donum. Sic enim ad uerbum uertere licet, & necesse est nonnulla uerba subaudire, id quod admonent etiã Græcorum scholia. Et non sicut per unum qui peccauit, subaudi ingressa est mors, ita per unũ uenit donum, hoc est non eodem modo. Nam ex uno peccato moriuntur omnes, sed ex multis peccatis per unum iustificantur omnes. Quodq; uulgati codices habent per unũ peccatum, Ambrosius legit peccantem non peccatum, δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος, id est, Per unũ qui peccauit. Atq; ita legisse Theophylactũ ex ipsius interpretatione licet colligere.

Obscurus sermo Pauli.

Nam iudicium quidem ex uno.) Ex uno, nõ refertur ad personam Christi, sed ad peccatum, ut subaudias πταπτώματος, cui paulo post respondet, ex multis. ut sit sensus, Nã iudicium quidem ex uno peccato in condemnationem, donum autem ex multis peccatis in iustificationem. Quanquam cõsentiunt hic interpretes omnes. Augustinus de nuptijs & concupiscentia ad Valerium libro secundo, cap. uicesimoseptimo, palàm asseuerat, Ex uno peccato sentiendum non ex uno homine, ut respondeat ad id quod sequitur, gratia autem ex multis delictis. ut intelligamus unum peccatum suffecisse ad condemnationem uniuersi generis humani, gratiam autem unam ad uniuersa peccata delenda. Idẽ affirmat aduersus Iulianum Pelagianum libro primo.

Ex uno peccato.

Gratiam ex multis delictis.) χάρισμα. Quod modo donum uerterat, & recte, nũc gratiam uertit haud recte. nisi prorsus idem esse putamus gratiam & donum.

Itaq; sicut per unius delictum.) Hic sermo mutilus est, & opus habet quæ subaudiantur, uidelicet quid per utrunq; sit inductum. Itaq; sicut per unius delictum irrepsit peccatum ad condemnationem, ita per unius iustitiam ingressa est salus ad iustificationẽ omnium. Ita propemodum Theophylactus.

Sermo mutilus.

Abundantiã gratiæ & donationis & iustitiæ accipiẽtes.) Legendũ est doni iustitiæ, ut intelligas ipsam iustitiã esse donũ, καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης. Sublata coniunctione iamq; nõ erit opus illa distinctione Thomæ, explicãtis quid interfit inter gratiã, donationem, & iustitiã. Quanq; Ambrosius addit, nostro more coniunctionẽ, legens, & iustitiæ.

Lex autem subintrauit.) παρεισῆλθεν. Quasi dicas obiter irrepsit, ob præpositionem Græcam quæ fermè in malam partem additur.

Superabũdauit gratia.) Hic χάρις est, nõ χάρισμα, id est, Gratia, non donũ. Quanq;

χάρισμ, id est, gratiã Græci aliquoties accipiunt pro beneficio. Cæterum quod Latinus interpres dixit superabundauit, Græce est ὑπερεπερίασσευσεμ. quod non perinde ualet quasi dicas, sic abundare liquorem, ut effundatur quod superfluum est, sed quasi dicas uehementer ac supra modum abundare. Auget enim ὑπὲρ apud Græcos non aliter atq; quàm aut per, apud nos. Vnde nonnulli Græcorum more loquentes, sed parum Latine, dicunt superbenedictus, pro eximie benedicto, superexcelsus pro uehementer excelso.

ὑπὲρ auget Græcis.

Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt.) Illud ad sensum nihil attinet, quod in nostris habetur tertia persona, Constituti sunt, quod habebatur in nonnullis Græcorum codicibus, κατεστάθησαμ, cum in pleriscq; Græcis habeatur κατεστάθημεν, quemadmodum & in æditione Aldina.

Vt sicut regnauit peccatum in morte.) Origenes putat sub mortis nomine diabolum posse intelligi, in hoc uelut & in superioribus locis. quod Græcis mollius est, quibus θάνατος mors, masculini generis est. Ambrosius putauit ad animi mortẽ referendũ sensum. Origenes & de corporali morte interpretatur, disputãs de Enoch à morte subducto. Porrò cum ait, Regnauit peccatum in morte, ἐν τῷ θανάτῳ, apparet Paulum abusum esse præpositione ἐν pro εἰς. debebat enim hæc particula cõgruere illi quæ sequitur, ut gratia regnaret per iustitiam in uitam æternã, ubi non dixit ἐν ζωῇ αἰωνίῳ, sed εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Per Iesum Christum dominum nostrum.) Dominum nostrum, hoc loco non additur apud Græcos, nec in uetustis Latinorum exemplaribus, etiamsi apud Ambrosium additur, sed ita ut ex interpretatione non possit esse compertum ita legisse. Quanq; in nonnullis Græcis exemplaribus dominum nostrum additum repperi, eodẽ, opinor, casu quo apud nos, duabus uocibus aliunde huc transcriptis.

In mortem.) εἰς τῷ θανάτῳ, id est, In morte, hoc est, per mortem, quemadmodum superius admonuimus.

EX CAPITE SEXTO.

Qui enim mortui sumus peccato.) Enim, redundat ὅτινες ἀπεθάνομεν, id est, Quicunq; mortui sumus, aut qui mortui sumus peccato. & peccato dãdi calus est non auferendi, quasi quis alloquens peccatum dicat, tibi mortuus sum sed Christo uiuo.

Viuemus in illo.) ἐν αὐτῷ. In ipso, aut in eodem fuerat significantius.

Fratres additum.

An ignoratis fratres.) Fratres, additum est ab interprete aut scriba, ἢ ἀγνοεῖτε, id est, An ignoratis. Atq; ita sanè legit Origenes & Ambrosius. neq; secus habent uetustissimi codices Latini manu descripti.

Baptizari in Christum.

Baptizati sumus in Christo Iesu.) Græcis est in Christum Iesum, & in mortem, εἰς χριστὸν ἰησοῦν, & εἰς τὸν θάνατον. Quanq; ea præpositio ancipitis est naturæ apud Græcos.

Si enim complantati facti sumus.) σύμφυτοι. Hoc est, inlitici & participes. Alluslit enim ad insitionem plantæ quæ respondet communioni corporis Christi. Quemadmodũ surculus decerptus è sua arbore, particeps fit humoris eius arboris cui inseritur, ita qui per baptismum, Christi corpori inseruntur, consortes fiunt bonorum illius. Vide uero an præpositio σὺν pertineat ad Iudæos & gentes simul in unum Christum collectos.

Duplex sensus.

Simul & resurrectionis.) Græcis est, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως, id est, Igitur & resurrectionis. Interpres legisse uidetur pro ἀλλὰ, ἅμα. Cæterũ ἀλλὰ cõiunctio est ratiocinãdi, q̃ uertimus nimirũ. & Resurrectionis erimus, bifariã accipi potest. erimus resurrectionis, id est, Pertinebimus ad resurrectionẽ, aut erimus cõplantati similitudini resurrectionis eius. Nos priorẽ sententiã secuti, uertimus addito uerbo, Et resurrectionis erimus participes.

Si autem mortui sumus.) Græcis est συζήσομεν αὐτῷ, conuiuemus illi. Quanquã interpres bene reddidit sententiam.

Resurgens à mortuis.) ἐγερθείς, id est, Excitatus siue qui resurrexit à mortuis. nã præteriti temporis participium est. Quanquam aliâs huiusmodi participijs abutitur.

Vltra nõ dominabit.) οὐκ ἔτι κυριεύει, id est, Nõ amplius dominat, præsenti tpe nõ futuro.

Excussa Valle annotatio.

Quod enim mortuus est.) ὃ γὰρ ἀπέθανε. Laurentius castigat, quod enim mortuũ est, neutro genere. Nam apud Græcos ὃ articulus est postpositiuus non coniunctio, sed melius ad Christum refertur ἀπέθανεν. ut sit sensus, hoc ipsum quod mortuus est Christus,

semel

semel dūtaxat mortuus est,idq; peccato.quod aūt uiuit &c. Quasi dicas mortē eam quā mortuus est,mortuus est peccato uitā quā uiuit,uiuit deo.Est aūt signandum cōma post ὃ γὰρ ἀπέθανε,ut quod sequitur, Mortuus est semel ,ad peccatū referatur.quæ uox hic datiui casus est,quemadmodū deo,nō ablatiui.Cōsimili modo dixit in epistola ad Galatas, ὃ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκὶ,ἐν πίστει ζῶ,id est,Quod aūt nūc uiuo in carne,in fide uiuo. Cæterū quis tandem sensus est,si legas,Id quod mortuum est &c. Quin potius agit Paulus ,ut quemadmodū Christus semel mortuus peccato,semper immortalis manet,ita nos semel mortui peccato,per baptismum & in illo renati,deinde non recidamus in peccatum. Hac ratione interpres à gemino solœcismo absoluetur,quem illi noster impegit Stapulensis. *Stapulensis.*

Existimate uos mortuos.) ἑαυτοὺς,id est, Vos ipsos. quod sæpius obuium interpres uidetur neglexisse.Et existimate Græcis est λογίζεσθε,uerbū cogitantis,ut annotauit & Origenes.quod ea res à cogitatione potissimū pendeat.Quoties enim cogitamus nos esse mortuos cum Christo,premuntur & euanescunt carnis cupiditates.

In Christo Iesu.) Græci addunt ,domino nostro.

Vt obediatis concupiscentijs eius.) εἰς τὸ ὑπακοῦσαι αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ,id est, Ad obediendum ei,in concupiscentijs ipsius,ut pronomen ei referat peccatum,ipsius referat corpus.ut intelligas obediri peccato per affectus corporis ad peccatum sollicitantis.

Sed neq; exhibeatis.) μηδὲ παριστάνετε,id est,Nec exhibete siue accōmodate,sed redūdat.

Gratias autem deo.) Χάρις δὲ τῷ θεῷ,id est,Gratia autem deo,ut subaudiatur sit.

Serui facti estis iusticiæ.) Iustitiæ,datiuus est casus, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ, hoc est, Cœpistis esse serui iusticiæ & addicti.

Humanum dico.) ἀνθρώπινον λέγω.Hac loquendi figura mitigare solet Paulus ,si quid durius dicere uidetur,aut inconsideratius,Secundum hominem loquor.

Seruire immundiciæ.) Græce nomen est,& iucundius δοῦλα,id est,Serua,uel seruientia membra,ac uelut obnoxia.

Liberi fuistis iusticiæ.) Peccati,hoc loco genitiuus est apud Græcos ,iusticiæ datiuus, hoc est liberi à iustitia.Et eratis,potius quàm fuistis.

Finem uero uitam æternam.) Faber Stapulensis legit in uitam æternam.Verū in emē datis codicibus reperio uitam æternam absq; præpositione ,consentientibus & Græcis & Latinis exemplaribus,ut sit appositio.Illud uilum est submonere lectorem hoc loco,atq; etiam superioribus, τέλος accipi posse pro tributo siue uectigali,quod colligitur è seruitute peccati.Nam mox sequitur, ὀψώνια. Tametsi secus interpretatur Ambrosius. Videtur ὀψώνιον esse quod datur alendo militi, τέλος extremum præmium quo iam sibi uiuat missione donatus. *Faber.*

Stipendia enim peccati mors.) τὰ γὰρ ὀψώνια,id est,Obsonia.Milites enim cibis allicie bantur ac donarijs,siue autoramentis,ut hominum genus omnium longe uilissimū,quippe quod cibi uentrisq; causa,uitam habet uenalem.Sed in quod olim ab imperatoribus Romanis,oia fermè dignitatū insignia collata sunt. Ambrosius legit merces & quæstus. *Obsonia.*

Gratia autem dei.) τὸ δὲ χάρισμα,id est,Donum,ut opponatur τοῖς ὀψωνίοις,quod est uile uerbum ,cum illud sit ingenuum.

EX CAPITE SEPTIMO.

Ex dominatur homini q; diu uiuit.) Nobis ambiguum est,accipiendū ne sit q; diu uiuat homo,an quàm diu uiuat lex.Atque eadem ambiguitas est in uerbis Græcis.Mihi uidetur uiuit,uerbū referendum ad lex potius quā ad homo,idq; ut malim,faciunt ea quæ mox sequuntur.Porrò licebat amphibologiam ad hūc modum effugere,Lex dominatur homini quo ad ea uixerit,aut quod fuerit elegantius,tantisper dum ea uixerit.Hæc ubi scripseram, consulo Origenem,& comperio id ab eo diligenter annotatum fuisse,quod in conferenda similitudine Paulus,legē uiri loco posuit,& hominē uxoris uice.Vt morte uiri liberatur uxor, ita antiquata lege,liberatur obnoxius prius legi.Iam κυριεύει non tantum Græcis est dominatur,sed etiam ius habet & autoritatem.Illud obiter annotandum exemplum adduci de muliere non de uiro ,quod apud Iudæos ius esset uiris diuertere ab uxoribus ,cum illas sola mors à maritali iure liberaret. Nec est quod ex hoc loco magnopere ratiocinemur, Chri- *Amphibologia.* *Ius diuortij.*

mur, Christianis modis omnibus interdictum esse diuortium, cum enim addit, Nam scientibus legem loquor, palàm indicat seie non legem cõdere Christianis de matrimonio, sed ex Mosaica lege similitudinẽ docendi gratia ducere. Neq; uero necesse est ut quod similitudinis gratia producitur, quadret per omnia, satis est si ad id quadret, cuius docendi probandiq; causa adhibetur. Aduentus Christi in euangelicis libris comparatur nocturno suffossori domus, non quod undiq; congruat furis & Christi aduenientis similitudo, sed hactenus modo congruit, quod uterq; non expectatus adest.

Parabola non semper quadrat per omnia.

Quæ sub uiro est.) ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνὴ, id est, Obnoxia uiro. quasi dicas subuiralis. & γυνὴ significat & uxorem & mulierem.

Viuente uiro alligata est lege.) ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ, id est, Viuenti uiro alligata est lege, hoc est per legem. Legem autem matrimonium siue ius matrimonij uocant etiam Græci, ut mox A lege uiri.

Adultera uocabitur.) χρηματίσει. Porrò quoniam χρηματίζειν & χρηματισμὸς proprie est dicentis ius, aut oraculo respõdentis, aut cum autoritate dicentis, nos maluimus, ludicabitur quàm uocabitur.

Si fuerit cum alio uiro.) ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, id est, Si contingat alteri uiro, aut Si cœperit esse alterius uiri. nisi malumus subaudire præpositionem σῶ. Augustinus indicans tropos ueteris instrumenti, & hunc ostendit ex Leuitici cap. xxij. Et filia sacerdotis si fuerit uiro alienigenæ, pro eo quod erat, si nupserit uiro alienigenæ. Et tamen hunc locum calumniatus est quidam ædito libello, cum sic interpretetur Augustinus. nisi forte aliud est iungi uiro, aliud nubere uiro.

Tropus Hebraicus.

Si aũt mortuus fuerit uir eius.) Eius, apud Græcos non additur. Itẽ postea, Soluta est à lege uiri. uiri non est apud Græcos, nec ad rem pertinet. Quanq; τοῦ ἀνδρὸς in quibusdã inuenio codicibus. Nec est Græce Liberata est, sed libera est, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου.

Liberata est à lege uiri.) κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου. Verbum κατήργηται significat ius abolitum & antiquatum, ut & aliquanto post, νυνὶ δὲ κατηργήθημεν.

Vt sitis uos alterius.) Inepte addit uos in uertendo, etiamsi apud Græcos additur. Satis erat, ut sitis alterius. etiamsi Græce est alteri, non alterius, id est, ut alius uos habeat, & non sitis uestri iuris.

Vt fructificetis deo.) ἵνα καρποφορήσωμεν, id est, Vt fructificemus. Sequitur autem ὅτε γὰρ ἦμεν, in eadem persona, id est, cum essemus. Alluſit autem ad uxorem, cuius modo meminit, quæ parit suo uiro.

Passiones. Passiones peccatorum.) παθήματα, id est, Morbos, cupiditates, siue affectus, siue perturbationes.

Quæ per legem erant.) τὰ διὰ τοῦ νόμου. Hoc loco, quæ, non refert peccata, sed passiones παθήματα, ut intelligas legem excitasse peccandi libidinem.

Operari ἐνεργεῖν. Operabantur in membris.) ἐνηργεῖτο. Quod magis significat uim habebant, siue secreto agebant. Nam occulta uis dicitur ἐνέργεια, uelut in semine, & uis mentis in homine.

In qua detinebamur.) ἐν ᾧ ad legem refertur, non ad mortem. Nec enim in plerisque est Græcis mortis, sed mortui ἀποθανόντες. Origenes testatur utranq; lectionem sibi notã fuisse. Verum hanc quam nos sequimur magis approbat. Ambrosius diuersam sequitur, utraq; satis congruit his quæ sequuntur. Dicta est autẽ lex mortis, pro lex mortifera. Proinde illud, In qua detinebamur, referri potest uel ad legem. ut sit sensus, Nos iam mortui in Christo, liberati sumus à iure legis in qua detinebamur, uel ad mortui. ut subaudias pronomen, mortui ei legi in qua detinebamur.

Occasione autem accepta.) ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία. Interpres non inelegãter mutauit genus participij, & actiuum uertit in passiuum, ut conueniret tempus. Nam λαβοῦσα præteriti temporis est. Nec uideo cur hic Stapulensis debuerit offendi.

Faber.

Ego autem mortuus sum.) ἀπέθανον, id est, Mortuus eram, siue mortuus fui, ut sit præteriti temporis, & respondeat illi reuixit. Transfert enim Paulus docendi gratia rẽ in suã personam, & retulit inter se pugnantia. Nam uita peccati, mors est hominis. Proinde si reuixit peccatum, illico consecuta est mors hominis.

Paulus alienã personã in se transfert.

Seduxit me.) ἐξηπάτησέ με, id est, Decepit me, & ab uia abduxit. Hoc enim proprie sonat

ſonat ἁμαρτᾶν.

Sed peccatum ut appareat &c.) Vicioſa diſtinctione ſenſum huius loci corrũpimus. Sic autem diſtinguũt Græci, Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? abſit, ſed peccatum. ut ſubaudias mihi factum eſt mors. Ad eum modum interpretatur & Theophylactus, licet ſecus diſtinguat Auguſtinus, ſermone de uerbis Apoſtoli undecimo. Græca ſic habent, τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία. *Diſtinctio uaria.*

Operatum eſt mihi.) κατεργαζομένη, id eſt, Operans participium infiniti, uerbi uice poſitum, id eſt, ut uideatur peccatum per id quod bonum eſt mihi operari mortem, nõ operando, quemadmodum placet Laurentio.

Supra modum peccans peccatum.) καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. Quod ita ſonat quaſi dicas, ſceleſtũ ſcelus, aut ut ſi quis dilucide potius quàm Latine uertat, peccaminoſum peccatum. Nam quod uertit peccans, Græcis non participium eſt, ſed nomen adiectiuũ. Annotauit hoc diligenter ſiue Origenes, ſiue huius interpres, à Paulo ceu perſonam quandam fingi peccati, quod Græcis eſt generis fœminini, ut liceat apud illos dici, peccatrix peccantia. Quod ſi apud nos peccatum eſſet generis maſculini, ut uelut de homine liceret dicere, peccatum uehementer peccator, minus eſſet elocutio dura. Neque uideo tamen cur Hieronymus dicat ſe malle uicium ſermonis admittere, quàm nõ ſatis integre exprimere ſenſum Pauli. Siquidem Græcis non eſt ſolœciſmus ἁμαρτωλὸς ἁμαρτία, certe iuxta dialecton Atticam. Porrò quis Latinus intellecturus ſit, quid ſit peccatũ peccator, pro peccato inſigni & euidenti. aut cur potius peccator peccatum, quàm peccatrix peccatum? Et tamẽ ita legit Auguſtinus, libro primo ad Simplicianum, quæſtione prima, niſi quod in ædítis exemplaribus mendoſe legitur, Super modum peccator aut peccatũ, pro eo quod erat, Supra modum peccator peccatum. *Peccans peccatum.* *Peccatrix peccatum.*

Venundatus ſub peccato.) πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, id eſt, Venditus ſiue addictus ſub peccatum, id eſt, In ſeruitutem & iugum peccati. Neque uideo quæ obſcuritas hic offenderit Fabrum. *Faber.*

Non enim quod uolo bonũ.) Bonum & malum apud Græcos nõ eſt, οὐ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο πράσσω, ἀλλὰ ὃ μισῶ, id eſt, Non enim quod uolo hoc ago, ſed quod odi. At paulo infernius, hæ duæ uoces, bonũ & malum adduntur. Non enim quod uolo facio, nempe bonũ.

Iam non ego.) οὐκ ἔτι ἐγώ. Quod eleganter & Latine uerſum ab interprete, miror quamobrem cuiquam mutandum uideatur.

Repugnantem legi.) ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ. Quaſi dicas contramilitantem & rebellantem. Gaudet enim Paulus metaphoris quæ militiam ſapiunt.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum.) Origenes ut & aliâs in Paulo deſiderat elocutionis integritatem, ita putat hunc ſermonem parum conſtare, uel quod coniunctiones ſint ſuperfluæ, uel quod nõ adhibitæ ut oportet. Putat autem incommodum hoc, tali ordine poſſe tolli, ſi legamus hoc pacto, Igitur quia malum adiacet, uolens facere bonum, inuenio legem dei, & condelector ei ſecundum interiorem hominem, &c. Mea ſententia poteſt & ſic accipi, ut coniunctio ὅτι, non ſit hic cauſalis, quemadmodum accipit Origenes, ſed accipiatur εἰδικῶς, ſitq; ſenſus, Dum conor parêre legi bonæ, & uincente cupiditate pertrahor ad malum, ſentio malum illud in me eſſe, non in lege. Atq; hic quidem ſenſus probe habet. Verum ſi hunc probamus, neceſſe eſt, ut Paulum fateamur hoc ſermone balbutiſſe, nec abſoluiſſe quod inſtituerat. Apparet enim tale quiddam dicturũ fuiſſe, Comperio igitur legem, ſi quando coner benefacere, hoc efficere in me, ut intelligã peccandi maliq; fontem in meipſo eſſe, non in lege. Theophylactus reſtituit hunc in modum, Inuenio ergo legem fauentem, uolenti mihi quod bonum eſt facere, ſed non facienti, quoniam adiacet mihi malum. Fatetur autem obſcurum eſſe ſermonẽ, quod uideatur deeſſe nonnihil. Idem indicat alios ad hunc ordinare modum, Inuenio autem legẽ nemini alteri eſſe impoſitam, niſi mihi facere bonum uolenti. Nam qui recte cupiat agere, ei demum lex eſt lex, ut quæ id faciendum præſcribat, quod ille cupit facere. *Sermo Pauli parũ integer.* *Paulus Græce balbutiens.*

Captiuantem me in lege peccati.) αἰχμαλωτίζοντί με τῷ νόμῳ, id eſt, Qui reddit me captiuum legi peccati.

De corpore mortis huius.) ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου, Græca magis ita ſonant, ut

huius

huius ad nomen corpus referatur, quàm ad mortem. Nam mortis corpus, uocat corpus obnoxium affectibus peccandi. Et addit, ex hoc corpore, quod in se sumpserit personas hominis sentientis huiusmodi affectus. Quandoquidē hæc est uelut una clauis ad intelligentiam Pauli, si quis animaduertat mutationem personarum, de quibus & ad quas loquitur. Certe palàm est Theophylactum idem sentire, quod nos indicauimus, si quis obseruet, non quid uerterit interpres, sed quid interpretetur ipse: subiecit enim, id est, morti subiecto. Neq; secus interpretatur Origenes mortem interpretans peccatum, & ob id uocari corpus mortis in quo habitet peccatum. Et hijs ferè subscribunt recentiores. Nam qđ quidam exponit Corpus mortis, de turba malorum ingruentium, durius est.

Corpus mortis quid.

Gratia dei.) εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, id est, Gratias ago deo, atq; ita legitur in emendatis Latinorum codicibus. ut sermo sit ostendentis per quem sit liberatus, nempe per eum cui gratias agit. Tametsi Laurentius indicat in quibusdam exemplaribus scriptum fuisse χάρις τῷ θεῷ, id est, Gratia deo, quod uerbis diuersum, re idem est. Ex Origenis interpretatione non liquet quid legerit, sed tamen conijcere licet illum legisse quod nos ostendimus esse apud Græcos, uel ex hisce uerbis, Respondetur uero ad hoc quod dixerat, Quis me liberabit de corpore mortis huius? Iam non ex illius, sed ex apostolica autoritate, gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Vnde apparet quod propterea hæc omnia describit Apostolus, & mala quæ intra nos gerebantur, exposuit, ut ad ultimum ostenderet & doceret, de quantis nos malis, & de quantis nos mortibus, Christus eripuit. Hactenus Origenes, indicans quæ hactenus dicta sunt à Paulo sub eius persona dicta, qui nondum gratiæ diuinæ particeps, luctetur adhuc cū carnis affectibus, impar illis. Verū quod exclamatione respondetur non sub eadem dici persona, sed sub eius qui non per legem, sed per gratiam Christi liberatus sit ab illa miserrima seruitute. Ambrosius item interpretatur ex his uerbis accipiendum hominem gratia dei liberatum esse de corpore mortis huius, non liberandum. Astipulantur his quæ mox sequuntur, Lex enim spiritus uitæ, in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis.

Mutata persona in Paulo.

EX CAPITE OCTAVO.

Ex enim spiritus uitæ.) Spiritus, hoc loco genitiuus est casus, ut intelligas legem, non carnis, quæ mortem adfert, sed spiritus, qui uitam largitur, ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος. Quanquam Græca sunt huiusmodi, ut hic sensus esse possit, lex spiritus qui est uita. Quanquam non me fugit Theophylactum duos genitiuos ad eandem uocem referre, legem spiritus, legē uitæ. Redarguit enim eos qui legem uitæ, Moysi legem interpretantur.

Lege peccati & mortis.) ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. Et hic elegantius uertisset A iure peccati. Cæterum sermo Græcus anceps est. Potest enim sic accipi, à lege peccati & mortis, ut lex ad utrunq; ex æquo referatur, siue à lege peccati, & à morte, quæ comes est peccati.

Nam quod impossibile erat legi.) τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου. Græce est legis, paterno casu, non legi, dandi. Atq; ita sanè legit Ambrosius. Verum habet hic sermo nonnihil difficultatis. Siquidem intelligi poterat, τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου. Impotentia enim legis, siue imbecillitas legis, per quam erat infirma & inefficax. Verū iam non congruunt ea quæ sequūtur, nisi fateri uelimus Paulū uel obliuione uel imperitia uel neglectu Græci sermonis, non reddidisse reliquam partem. Nam mihi quidam locum hunc pro mea uirili perpendenti, uidetur aliquid uerborum deesse ad explendā sententiam, ueluti si sic legamus, Nam quod lex Mosaica non potuit iuxta partem carnalem, secundum quam erat imbecillis & inefficax, hoc deus præstitit misso filio suo, qui spiritualem legis partem absoluit. Atque id ut magis probem, facit coniunctio quæ sequitur, Et de peccato damnauit peccatum. Nisi enim subaudias uerbum præstitit, aut effecit, aut aliud his simile, cōiunctio uidetur ociosa. Nisi placet ut ἀδύνατον nominatiuus, positus sit absolute loco genitiui. ut sensus sit, cum enim esset impossibile, &c. Alioqui hæc pars, Nam quod impossibile erat legis, in quo infirmabatur, referēda sit ad quod sequitur, De peccato damnauit peccatum, id quod lex facere non poterat.

Sermo imperfectus Pauli.

In quo infirmabatur.) ἐν ᾧ ἠσθένει. Potest & sic accipi, In eo quod infirmabatur, hoc est, quatenus

est,quatenus infirmabatur.Porrò Infirmabatur dixit,pro eo quod est, Inualida,parumq; efficax erat.

In similitudinem carnis peccati.) ἐν ὁμοιώματι, id est,In similitudine.quod ut superius indicatum est, magis sonat assimulationem & imaginem.Nam quod Christus nocentis personam assumpsit,hypocrisis quædam erat,absit inuidia dicto. Porrò iuxta proprietatem Hebræi sermonis,carnem peccati dixit,carnem peccato obnoxiam. Et ideo complexim esse legendum admonet Augustinus, sermone de uerbis apostoli trigesimoprimo, Vere carnem habebat Christus,peccati carnem uidebatur habere,cum non haberet. *Similitudo falsa species.*

De peccato damnauit peccatum.) Indicauit Origenis interpres, nam id de suo addidit,Græcis non esse De peccato,sed pro peccato.ut intelligamus peccatum fuisse damnatum peccati.Neq; enim accipi potest,peccatū ex peccato damnatum ,cum sit περὶ ἁμαρτίας. & tamen ita uidentur interpretari. Mihi uidetur non absurde hic sensus accipi posse:Christus missus damnauit etiam peccatū de peccato,hoc est,conuicit ,& coarguit peccatores,ut qui antehac falsa iustitiæ imagine deceperant, nūc palàm esset eos impios fuisse:cum Christum legis finem sub prætextu legis seruandæ occiderent.Alij de peccato,exponunt accipi pro uictima, quæ solet iuxta ritum Mosaicæ legis immolari pro delicto. Atq; id sanè pulchre quadrat in Christū,tantum obstrepit præpositio περί. Mollius erat si fuisset παρά. Verum hæc curiosus lector, exactius perpendet. Nos in hoc argumento potissimum ea per equimur,quæ faciunt ad lectionis synceritatem. *Varius sensus.*

Quæ spiritus sunt sapiunt.) φρονοῦσι, non repetitur apud Græcos. Et magis sentiūt,q; sapiunt. Mirū autē cur hic interpres inutilē affectarit copiā,quæ officiat etiā intelligentiæ.

Quoniam sapientia carnis.) φρόνημα. Idem uerbū quod modo sæpius uerterat Prudentiam. Est autem uerbale nomen à uerbo quod modo uertit,Sapiunt & sentiunt,cum potius significet affectum animi.ut μέγα φρονεῖν, elato esse animo, & δυσκὰ φρονεῖν, humana curare. ita hoc loco φρόνημα, non tam significat sapientiam, aut prudentiam, quàm affectum,& curam, seu cogitationem. Nec est apud Græcos, Inimica est deo,sed inimicitia est aduersus deum, ἔχθρα εἰς θεόν. Et ad hunc modum citauit diuus Hieronymus non semel aduersus Iouinianum. Nec aliter Augustinus, quum alias aliquoties, tum explicans aliquot huius epistolæ locos, ni fallor. Supereſt enim in uulgatis codicibus hæc scriptura:Quia carnis prudentia,inimica est in deum:probabile est,inimica mutatum pro inimicitia.At Græcis sanè si accentus transferatur in extremam syllabam ἐχθρὰ, sonabit inimicam. uerum id φρόνημα præcedens neutri generis nomen, non sinit,quum magis dicendum foret ἐχθρόν. *Prudentia, pro affectu.* *Ε'χθρὰ, pro ἔχθρα.*

Si tamen spiritus dei.) εἴπερ est Græce,quod ualet fermè,sanè,aut siquidē.quanquàm hoc loco non est dubitantis,sed ratiocinantis.quasi dicas,quandoquidem spiritus dei habitat in uobis.Quanquàm Origenes & Ambrosius ambigue legit & exponit.

Corpus quidem mortuum est,spiritus autem uiuit.) Pro Viuit, Græcis est ζωὴ, Vita est, atq; ita citat Augustinus in explanandis quæstionibus huius epistolæ. Ac rursum edisserens psalmum septuagesimumquintū. Item libro de ciuitate dei tredecimo.& contra Faustum libro uigesimoquarto, capite secundo. Consimiliter Athanasius in libello de spiritu sancto ad Serapionem. Atq; item Ambrosius hunc explanans locum, suffragantibus & uetustis Latinorum exemplaribus manu scriptis. Fortassis efficacius est, Vita est ,quàm uiuit.Siquidem uita est,quod uitam præbet.Agit enim,ni fallor,de spiritu Christi ,nō nostro.quod propemodum indicant quæ mox consequuntur, Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis,habitat in uobis.Est autē facilis lapsus in ζωὴ & ζῆ, uita & uiuit, ac minimū interest,quantum ad sententiam attinet,iuxta proprietatē sermonis Hebraici. *Vita est,pro uiuit.*

Propter iustificationem.) διὰ πλὴν δικαιοσύνην, id est,Propter iustitiam,ut & aliàs sæpe uertit.Nam δικαίωσις magis sonat iustificationem.

Propter inhabitantem spiritum eius in uobis.) Hilarius libro de trinitate secundo, legit,Propter spiritum suum qui habitat in uobis, & Latinius.quanquàm id minutius est, quàm ut de eo sit contendendum. Variabant hic quædam exemplaria Græcorum,quum in plerisque esset, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν, id est, Propter spiritum suum qui habitat in uobis. In nonnullis, διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν, id est, *Varia lectio.*

Per ſpiritum ſuũ qui habitat in uobis. Ad ſenſum haud magni refert. Licet enim διὰ præpoſitio genitiuo addita ſignificet inſtrumentum, accuſatiuo adiũcta cauſam, tamen nihil uetat quo minus alicubi res eadem, tum cauſa ſit, tum inſtrumentum.

Iterum in timore.) εἰς φόβον, id eſt, Ad timorem, ſiue terrorem.

Spiritum adoptionis filiorum dei.) Pro tribus uocibus una eſt apud Græcos υἱοθεσίας, quæ uox filiorũ adoptionem ſignificat. Imò adoptionem eorũ qui natura filij non ſunt, in locum filiorum. Porrò genitiuus Dei, additus eſt, cum in Græcis codicibus nõ habeatur.

Abba pater.

Abba pater.) אב ſiue אַבִּי Hebræis, imò Syris, quemadmodũ indicat Hieronymus, ſonat patrem, dictio è duabus primis literis cõpoſita, Aleph & Beth. Sed uocem Hebræam reliquit, quo ſignificaret peculiare quiddam eſſe in ipſo uocabulo, quod & patres libẽter audiunt, & pueri primum ſonare diſcunt. Nam hoc ſtatim implorant patris opem, cuiuſmodi eſt apud Latinos pappus, uox infantibus peculiaris. Cæterum quod addidit ὁ πατὴρ, Græcis incertum eſt, utrum conduplicatio ſit ad emphaſim affectus faciens, an interpretatio peregrini Rhomanis uocabuli, maxime cũ additũ ſit nominandi caſu. Quanquàm mihi uero propius uidetur κατ' ἀναδίπλωσιν dictum, quum is loquendi colos Hebræis ſit penè peculiaris, ἐπιτάσεως gratia, nunc eandem uocem iterantibus, nũc eandem alia idẽ pollente reddentibus. ut, Nõ omnis qui dicit mihi domine domine, &, Deus deus meus, &, Ficus bonas bonas, &, Domine dominus noſter. Nam in hoc poſtremo exẽplo, Hebræis diuerſæ ſunt dictiones. prior eſt uocabulum dei, tetragrãmaton, conſtans hiſce literis, Iod, He, Vau, He, quod illi uocãt ἄῤῥητον, id eſt, ineffabile. poſterior eſt אֲדֹנַי Adonai, quod commune eſt, ac ſæpenumero tribuitur & hominibus. Sunt autem eadem uerba, quibus Chriſtus utitur, orans patrem apud Marcum, capite decimoquarto. Cæterum

Expenſa Auguſtini ſententia.

librariorum uitio factum arbitror, quod Auguſtinus epiſtola cẽteſimaſeptuageſimaoctaua, ſcribit abba Græcum eſſe uocabulum, pater Latinum, quum neque Paulus Latine ſcripſerit Rhomanis, & extra controuerſiam ſit Abba Syriacum, aut Hebræum eſſe uocabulum. Sed Auguſtini uerba ſubſcribam: Non accipiatur Paulus, qui dicit Rhomanis ſcribens: In quo clamamus abba pater. In uno nomine duabus utitur linguis, dicit enim abba Græco uocabulo patrem, & Latine nominat identidem patrem.

Teſtimonium reddit.) συμμαρτυρεῖ. Redditur, uel quod refertur, uel quod debetur. At Græcis eſt, Atteſtatur, ſiue ut magis ad uerbum reddam, Conteſtatur. ut intelligas geminum eſſe teſtimonium duorum ſpirituum, noſtri & dei. Porrò teſtimoniũ ſpiritus noſtri, confirmatur teſtimonio ſpiritus diuini.

Συμπαθῶμεν.

Si tamen compati.) εἴπερ, id eſt, Siquidem. quod hic quoque poſſet accipi ratiocinatiue, non dubitatiue. Item hoc loco compati, eſt non quod uulgo accipiunt indocti, moueri malis alterius, ſed ſocium eſſe & imitatorem, atq; æmulum afflictionum Chriſti.

Vt & glorificemur.) Vnà glorificemur, συνδοξασθῶμεν. ut intelligas communem nobis cum Chriſto gloriam.

Exiſtimo enim.) λογίζομαι, id eſt, Perpendo, ſiue reputo. Nec enim id opinatur Paulus ceu dubitans, ſed certus ita eſſe, perpendit in animo ſuo.

Quæ reuelabitur in nobis.) Dubium eſt apud Græcos, an uerbũ ἀποκαλυφθῆναι, debeat referri ad præpoſitionem πρὸς, an ad participiũ μέλλουσαν. Nam ſi referatur ad præpoſitionẽ, erit ſenſus, ad hoc, ut futura gloria reueletur in nobis, ac tum uidetur deeſſe articulus τὸ, ſolitus præponi uerbis infinitis. Interpres ſic ordinaſſe uidetur, πρὸς τὴν δόξαν τὴν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι, id eſt, Ad gloriam quæ reuelabitur. Nec eſt, In nobis, ſed In nos. quanquàm præpoſitio εἰς, uti ſæpius admonui, Græcis anceps eſt.

Ἀποκαραδοκία.

Nam expectatio creaturæ.) ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία, quod non ſignificat ſimpliciter expectationem, ſed uehementem & anxiam expectationem, ut teſtantur & Græca ſcholia, quæ Græcanicæ uocis emphaſim indicant, quũ ex corde quippiam expectatur. unde nos uertimus, Sollicita expectat.

Nam uanitati creatura ſubiecta eſt.) Vanitas non hic ſonat mendacitatem, ſed potius fruſtrationem ματαιότητι. quod creatura interim non aſſequatur, quod utcunq; contendit efficere. Verbi cauſa, dum aliud ex alio propagans, indiuiduis uiciſſim cadentibus ac renaſcentibus ſpeciẽ tuetur ne intercidat, meditatur immortalitatem quãdam, ſed fruſtra.

Qui ſubiecit

Qui subiecit eam.) Eam,additum est explicandi causa, διὰ τὸν ὑποτάξαντα. Et in spe, ἐπ' ἐλπίδι, magis est sub conditione spei. Cæterum quod sequitur, Quia & ipsa creatura liberabitur,&c.connecti poterat superioribus: Subiecit sub spe,nimirum hac,quod & ipsa liberanda sit à seruitute.sed creatura repetita,duriusculam reddit orationem.

Liberabitur à seruitute corruptionis.) ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, id est,Libera reddetur, siue in libertatem uindicabitur. Et φθορὰ corruptio,Græcis quoque uox est anceps. nam & de uitiato dicitur, & de pereunte.hic interitum sonat. Atq; ita legit Augustinus explanans epistolam ad Galatas. Sensus autem est, Creaturam quæ nũc obnoxia est exitio,asserendam in libertatem,hoc est,In gloriam filiorum dei.

Omnis creatura ingemiscit & parturit.) Aptius Græce συστενάζει καὶ συνωδίνει, id est, Congemiscit & comparturit siue condolet,ut ita loquamur. Certe congemiscit citat Hieronymus in commentariorum Esaiæ libro octauo. & Augustinus octogintatrium quæstionum sexagesimaseptima,legit Cõgemiscit & dolet. Pro Dolet,parturit legit Ambrosius,ut præpositio σὺν, uel ad nos referatur,uel ad uniuersam inter se creaturam. Origenes item nominatim annotat dictum esse Congemit, pro eo quod est, Cum alio gemit, haud tamen dissimulans uariare libros,in nonnullis enim fuisse στενάζει.

Non solum autem illa.) Illa, non additur apud Græcos οὐ μόνον δὲ. Sed tamen ex ijs quæ mox sequuntur apparet subaudiendum. Quid hic faciant,qui nec apicem mutari uolunt in literis sacris? frequenter indicat hanc elocutionis formam in Paulo Origenes. *Non solum peculiare Paulo.*

Primitias spiritus habentes.) τὴν ἀπαρχήν. Mirum quid sequutus Ambrosius legerit, Sed & nos qui receptaculum spiritus habemus. quanquàm ex enarratione,non satis perspicuum est quid legerit. *Receptaculũ, pro primitijs.*

Intra nos gemimus.) ἐν ἑαυτοῖς στενάζομεν, id est,In nobis ipsis ingemiscimus.

Adoptionem filiorum dei.) υἱοθεσίαν, id est,Adoptionem. Sed interpres explicandæ rei gratia adiecit quædam uerbula. idq; perpetuo facit in hac dictione. Augustinus libro aduersus Faustum,tertio,capite tertio,non addit Filiorum,tantũ citat adoptionem. Quis enim adoptat suos filios?

Redemptionem corporis.) ἀπολύτρωσιν. quæ proprie dicitur,quum dato pretio redimuntur captiui, uelut à piratis, aut in bello capti. Corporis dictum est,pro à corpore,ut liberemur à corpore, quod ante mortis corpus uocauit. Videtur autem hoc ita adiectũ, quasi uoluerit interpretari υἱοθεσίαν adoptionem.quæ adoptio nihil aliud est,quàm ut ab hoc corpore liberemur.

Quid sperat?) τί καὶ ἐλπίζει; Quid etiam,aut quid insuper sperat? Non ociosa erat cõiunctio,significans frustra iam sperari quod uideas.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem.) Græcis est numero plurali,uo, Infirmitates,siue imbecillitates nostras, συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν Est autẽ συναντιλαμβάνεσθαι, in re quapiam suscepta,auxilio adesse laboranti. & idcirco addidit ὡσαύτως, id est,Consimiliter. Sicut nos per patientiam expectantes nitimur,ita etiam spiritus admouet auxilium suum deficientibus,ceu manum porrigens laborantibus. *Adiuuat συναντιλαμβάνεται.*

Nam quod oremus.) τὸ γὰρ, τί προσευξόμεθα. Interpres non expressit uim articuli τὸ, qui refertur ad totum hoc quod mox sequitur. unde nos uertimus, Siquidem hoc ipsum quid oraturi simus ut oportet, non nouimus. hoc est, Tantum abest, ut ipsi nobis possimus esse præsidio,ut nesciamus quibus præsidijs sit opus.

Spiritus postulat.) ὑπερεντυγχάνει. Quod aliquando uertit postulat,aliquando interpellat,aut intercedit. Est autem quoties quis conuenit aliquem super negocio alterius,uelut si quis adeat principem,commendaturus causam amici.

Quid desiderat spiritus.) τὸ φρόνημα, id est,Sẽsum,siue quid sentiat spiritus.hoc est,affectum spiritus. quod Terentius uertit sensum: Illius sensum pulchre calleo. Eadem est uox Græca,quam toties iam uertit Prudentia. *Desiderium, φρόνημα.*

Cooperantur in bonum.) συνεργεῖ, referri potest apud Græcos, uel ad spiritum, uel ad omnia.ut iuxta priorem sensum intelligas, spiritũ sanctum omnia uertere in bonũ suo auxilio,iuxta posteriorem accipias,omnia etiã mala adiumento esse sanctis ad felicitatẽ.& hic sensus magis mihi arridet.atq; hũc sequit̃ Theophylactus. Nec est quod moueat quẽ- *Duplex sensus.*

quàm uebum singularis numeri σὰνιεγῆ, cum πάντα, nominatiuus sit neutri generis.

Iuxta propositū.) κατὰ πρόθισιν, id est, Iuxta animi destinationem. ut propositū referatur non ad sancti, aut ad hominem recti propositi, sed ad prædestinationem dei. Ita Origenes ac Thomas, etiamsi Ambrosius utrunq; sensum uidetur attingere. Quanquàm & Origenes aliquanto inferius explicans qui dicantur uocati & non electi, qui uocati & electi, nonnihil à seipso dissidet, interpretans secūdum propositum uocatos dici, qui priusq; uocarentur, propenso iam tum erant animo ad cultum diuinum, quorūq; promptæ iam uoluntati tantum deerat uocatio, uidelicet ut propositum, nō ad deum destinantem, sed ad hominem in animo statuentem pertineat. Neq; uero apud Græcos adiungitur sancti, tantum est uocati. Atq; ita legisse Origenem ex ipsius liquet interpretatione, cum ait, Videndum est, ne forte ex hoc quod dicit, Iis qui secundum propositum uocati sunt, & quos præsciuit, & quos prædestinauit &c. Neq; secus legit Ambrosius, sic enim edisserit, Hi autem secundum propositum uocantur, quos credentes præsciuit deus futuros sibi idoneos, ut anteq; crederent scirentur. Sequitur hanc tum lectionem tum sententiam & Theophylactus. quanq; refragatur Thomas, & uetusti Latinorū codices. Apparet autem Sancti, additum ex aliis locis, in quibus hæ duæ uoces, Vocati sancti, sæpenumero copulātur.

Duplex sensus.

Vocati sunt sancti.) κλητοῖς ὗσιν, Qui sunt uocati. Primum Sancti, ut dictum est, redundat. deinde Vocati, hic non participium est, sed nomen, ut in initio indicauimus. ut rursus excludat opera legis, quibus male fidebāt Iudæi, & ostendat ueram sanctimoniam contingere ex uocante deo, non tamen citra nostrum conatum.

Quos præsciuit.) ὃυς προέγνωκεμ, siue ut quibusdam legitur προέγνω. Iam superius admonuimus apud Græcos hoc uerbum aliquoties accipi pro statuit, siue decreuit, quod cognitio coniuncta sit deliberationi. & uidentur hæc nō tam genere, aut ratione inter se dissidere, quàm gradibus quibusdam & interuallis inter se distincta connecti, quo magis rem Paulus exponat oculis, ut προεγνῶναι, sit deliberantis, ac statuentis, quod tamen aliquo modo possit immutari, ut hominum more loquamur. Deinde, προοῤίζεμ, siue ὁῤίζεμ, quod decretum fuerit iam palàm pronunciantis, quod fieri non solet, nisi cum ita decretū est aliquid, ut mutari non possit. Porrò ubi pronunciaris quod decreuisti, superest ut exhibeas ac præstes quod es pollicitus. Incipit autem exhibere, qui uocat & inuitat. Deinde ne uideatur frustra uocasse, uocatos iustificat etiam, sine quo non sumus capaces promissi. Deniq; iustificatis datur præmiū. igitur προέγνωκεμ, deus ab æterno, quos decreuit ac statuit ad immortalitatem uocandos esse, προώῤισεμ, de quibus iam per prophetas suos, ac multo magis per filium pronūciauit promulgato decreto suo. Vocauit autem per prædicationem Iesu, iustificauit per mortem illius, glorificauit per resurrectionem, ac præmiū immortalitatis. Ad hunc modum Paulus gradibus quibusdam, ab eo quod est omnium primum, peruenit ad id quod est omnium summum, quo res esset firmior & absolutior. Quod si quis durius existimet, me tollere præscientiam hoc loco, sciat ad eum modū interpretatum esse Theophylactum Græcū interpretem, & quo quidam credent libentius, recentem, qui hoc putat interesse inter πρόγνωσιμ & προοῤισμὸμ siue ὁῤισμὸμ, quod illud sit minus firmū, hoc firmius. quin etiam ubi Petrus scribit προεγνωσμλύνε γὰῤ πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου. quo loco Præscitos, erat uertendū iuxta horum sententiam, nec Lyranus ueretur exponere præordinatos. Et Thomas indicat fuisse, qui hoc loco præscientiam aliud quiddam fuerint interpretati, nempe præparationem ad gratiā, quam pro tempore deus ostendit in sanctis, ne uidelicet nihil interesset inter præscire & prædestinare, quorum cōmentum idem merito reiicit. Quāq; nec Origenes hoc loco probat, ut πρόγνωσιμ, id est, Præscientiam iuxta cōmunem sensum accipiamus, iuxta quē deus & peritu ros præsciuit, ut iam falsum sit, quoscunq; præscierit, eosdem & prædestinasse. Verū sicuti diuina scriptura iuxta consuetudinē sermonis sui, cognosci dicit eos, quos deus affectu cō plectitur, Nō noui uos, &, Nouit dominus uiam iustorū, ita hic præcogniti dicūtur. Neq; uero me clam est quosdam ex hoc loco quæsisse campū exercendi ingenij, in quo de præscientia, deq; prædestinatione dei philosopharentur, uidelicet Origenem, diuum Augustinum, Thomam Aquinatem, & post hos omnes theologorū scholas, quorū ego industriam nō improbo. Verū hic sensus quē ostendimus, mihi uidet simplicior magisq; germanus,

Noua interterpretatio.

Prædestinare Vocare. Iustificare. Glorificare.

Non quisquis præscitus, idē & prædestinatus.

Prædestinatio, campus ingeniorum.

manus. Quod si cui diuersa placēt, per me suo quisq; iudicio fruat. Nos admonemus, nō præimus, & ita nostra conferimus in mediū, ut nullius omnino sententiæ præiudicemus.

Illos & magnificauit.) Græce est, ἐδόξασε, id est, Glorificauit, nimirum per dona spiritus & adoptionem cœlestē. & rectius erat Eosdem, quàm illos. Ambrosius legit, Magnificauit. Origenes edisserens hunc locum legit, Glorificauit, licet asscripserint contextum ex nostra æditione uulgata.

Qui proprio filio suo.) Suo, redundat apud nos, nam satis erat ἰδίῳ, id est, Suo uel proprio. Certe Suo nō additur in uetustis exemplaribus, nec apud Augustinum, qui hūc locum adducit libro de doctrina Christiana quarto, capite uigesimo.

Omnia nobis donauit.) χαρίσεται, id est, Donabit, futuri tēporis. atq; ita exponit Ambrosius, & huic cōsentiens Theophylactus. etiamsi reclament antiqui codices & ueterū citationes. Proinde suspicor uariatū in Græcis exemplaribus, in quorū nonnullis scriptū fuerit, ἐχαρίσατο pro χαρίσεται. Vterq; sensus bene habet. Suspicor offensum quempiā, quod nondum omnia nobis uideātur donata à deo, mutasse uerbi tempus. Sed nihil uetat donationem iam peractam esse, quæ decreto constat, licet nondū sit plena donati possessio.

Quis accusabit aduersus electos dei.) τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν θεοῦ; id est, Quis accusabit, aut quis crimen intēdet aduersus electos dei? Faber ita legit, ut κατὰ accipiatur pro ὑπὲρ, id est, Quis accusationem instituet pro electis dei, in defensionem electorum aduersus inimicos. Verū hoc quidem loco sensus Pauli manifestus est, si interrogationem intelligamus efficere negationem. ut sit sensus, neminem ausurū criminari eos, quos deus non solū uocauit, sed etiam elegit. Proinde quæ sequūtur, usq; ad illū locum, Quis nos separabit à charitate? sub eadem interrogatione sunt legenda, ut intelligas ἀδύνατον. quanquàm audimus hæc etiam in templis publicitus pronunciatiue legi, nō interrogatiue. idq; perperam, imò cōtumelioſe in Christum, nisi tantum crimen excusaret imperitia, non admodum honesta patrocinatrix. Annotauit hūc locum Augustinus libro de doct. Christ. tertio, capite tertio. Quanquàm ille quidem aliquanto secus distinguit hunc sermonē, cū nos uulgo facimus. Cum enim indicasset differentiolam inter percontationem & interrogationem, quod ad percontationē multa responderi possent, ad interrogationē uero, aut nō, aut etiam subiicit, pronūciabitur ergo ita, ut post percōtationē qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei? Illud quod sequitur sono interrogantis enūcietur: Deus qui iustificat, ut tacite respōdeatur, non. Et iterū percontemur, Quis est qui cōdemnet? Rursusq; interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est? Magis autem qui resurrexit, qui est in dextera dei? qui & interpellat pro nobis? ut ubiq; tacite respondeatur, non. Ad eūdem modum distinxisse Ambrosium, colligere licet ex his uerbis, quibus hunc enarrat locum: Deū qui nos iustificat, accusare nos negat. Simul & Christū damnare nos non posse, quia eo affectu dilexit nos ut morereť pro nobis, & resurgens semper causas nostras agit apud patrem. Origenes uidetur more nostro duas particulas hasce cōiungere: Deus qui iustificat, quis est qui condemnet? pugnant enim iustificare & cōdemnare. Deinde, Christus Iesus qui mortuus est &c. non uidetur legere uelut à percontante dicta, sed ab enunciāte, non ut respondeatur superiori interrogationi quæ iam absoluta est, subaudito, nullus, sed ut sit noua coaceruatio argumentorū. sitq; hic sensus, Deus est is qui iustificat, quis erit ille qui cōdemnet? Christus est is qui mortuus est pro nobis, imò qui & resurrexit, & sedēs ad dexteram dei patris interpellat pro nobis, quis accusabit electos, aut quis condēnabit? ut ex tot argumentis simul cōgestis pariter consequatur, neminem fore qui nos uel criminetur, uel condēnet. At mihi quidem hæc lectio germanior esse uidetur, uel ob hoc quod alioqui nihil magnum colligi uidebatur, si conficiatur, patrem non accusaturum electos. quum iustificet, aut Christum non condemnaturum, quum interpellet pro nobis.

Fabri sententia perpensa.

Sēsus & pronūciatione uariatur, adeo ut sermo perperam pronūciatus, sensum faciat hæreticū interdum.

Augustini distinctio.

Origenis distinctio.

Origenis distinctionem præfert cæteris.

Quis ergo nos separabit?) Ergo, additum est à Latinis, & melius omittitur. Nam uidetur Paulus ueluti subito raptus affectu in hanc ceu exclamationem prorupisse ob tanta fiduciæ argumenta quæ præcesserūt. Charitas autem hic actiue uidetur accipi, ἀγάπη, nempe qua nos dilexit deus, & ad redamādum prouocauit. Minoris est momenti, quod Ambrosius legit, à charitate Christi, Origenes à charitate dei.

Sicut oues occisionis.) Testimoniū sumptum est ex psalmo xliij. Porrò quod interpretatus,

uertit,Occisionis,Hebraice est, טִבְחָה quod magis apud illos sonat mactationem. ea est quũ lanius contrectat & explorat pecudem,num idonea sit ut iuguletur. Siquidem simile quiddã'est apud Latinos mactatio. Vnde Horatius:Mactata ueniet lenior hostia.Proinde oues occisionis dixit,pro eo quod est,oues occisioni destinatæ.Cæterũ hoc loco fuerat interpti prætermittẽda cõiunctio ὅτι.Quid enim hic sermo significat Latinis,Scriptũ est,quia ppter te mortificamur? Apud Græcos uaria est huius cõiunctionis uis,apud nos nõ itẽ.

Oues occisionis.

Superamus propter eum.) ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ, id est,Superuincimus. ut plus aliquid intelligas,quàm uincimus per eum qui &c.non propter eũ, διὰ τοῦ. Augustinus lib.de ciuitate dei xxij.cap.xxiij.refert hũc ad modũ:In his omnibus superuincimus per eũ qui dilexit nos. Ad eũdem modũ citat lib.de doct.Christ.iiij.cap.xx. Itidẽ legit & Origenes sic ediſſerens:Et ideo,inquit,in his omnibus superamus,nõ nostra uirtute,sed per eũ qui dilexit nos.Amb.tamẽ legit,propter,intelligens nos in tantis afflictionibus infracto animo perdurare amore Christi,qui nobis tantũ impenderit,quodãmodo rependentes illi moriendi uices.Ipsius Ambrosij uerba sunt hæc, si quis forte requiret: Et quid mirũ, si serui moriantur pro bono domino,quando dominus mortuus est pro seruis & malis? Vincũt ergo beneficia & exhortantur animum ad perseuerandum,propter eum qui dilexit nos.

Certus sum enim.) πέπεισμαι γὰρ, id est,Persuasus sum siue confido,ut uertit diuus Hieronymus ad Algasiam quæstione nona. Atq; ita legit Ambrosius.

Neque futura neque fortitudo.) Fortitudo, apud Græcos non legitur, nec habet ad quod respondeat,quum instantia,id est,præsentia respõdeant futuris,altitudo profunditati. Quanquàm in eo quem modo citaui loco, diuus Hieronymus addit Fortitudo. Apud Ambrosium nonnihil ab hac diuersa reperitur lectio, nouem duntaxat partes recensentem:Neque mors,neque uita,neque angelus,neque uirtus, neque altitudo,neque profundum,neque præsentia,neque futura, neque alia creatura. Atq; ita legisse Ambrosium,palàm arguit & ipsius interpretatio. Ex quo liquet,quod loco fortitudinis apud nos nõ suo loco positæ,ille posuerit proximam angelis uirtutem,quam refert ad miraculũ. Cæterum principatuum non meminit,etiamsi Origenes inter enarrandum nonnihil attingit de principatibus,nec alioqui anxius hoc loco in recensendis huius synathroesmi partibus. Augustinus in explicandis huius epistolæ quæstionibus aliquot,recenset mortem,uitam, angelum,principatum,præsentia,futura,uirtutem,altitudinem,profundum,& aliam creaturam. Verum ferè fit, ut in huiusmodi singulorum catalogo nominum uarient alicubi codices,labentibus memoria scribis.

Additum aliquid.

EX CAPITE NONO.

Optabam enim ipse ego.) Anathemata Græcis dicuntur res diis dicatæ, & in hoc sepositæ. Vide lector,num accipi possit ηὐχόμην ἄν, δυνητικῶς, pro optarem,siue optarim,etiamsi non additur ἄν. ut accipias optarem,si fieri posset.Porrò illud A Christo, refertur ad anathema,quasi dicas,quiddam sepositum & alienum à Christo. Siquidem ἀναθήματα dicuntur dona in templis dicata numinibus.unde & Latini ueteres,sacrum, in malum sensum usurpabant. ut Horatius: Sacer intestabilis esto.& Vergilius: Auri sacra fames. Hieronymus ad Algasiam quæstione nona,putat hic anathema accipi posse pro occisione corporali, non pro exitio mentis.uerum reclamat quod sequitur A Christo.

Anathema.

Quorum adoptio.) ὧν ἡ υἱοθεσία, id est,Quorum adoptio,sicut admonuimus & antea.Interpres uoluit explanare uim Græcæ uocis,quod adoptentur & fratres, aut patres. Augustinus non addit Filiorum libro aduersus Faustum tertio,capite tertio.

Et testamentum.) καὶ διαθῆκαι, id est,Testamenta. Atq; ita refert Augustinus libro aduersus Faustum xij.in libris manu descriptis,ac mox differens in hũc locum repetit testamenta.Ad filios enim tabulæ testamenti pertinẽt. quanquàm Hieronymus putat hoc uerbum apud Hebræos,unde ductum est à nostris,magis sonare pacta q̃ testamenta.

Legis latio.) ἡ νομοθεσία. Græcis unicum est uerbum, quod ad omnes leges condendas pertinet,non solum ad unam. Augustinus in libello quem scripsit aduersus aduersarium legis, legit Legis constitutio. Sentit enim Paulus gloriam à deo conditæ legis, penes illos fuisse.

Rursus

Rursus & testamentum.) Græce est Testamenta numero multitudinis. Ita legit Hieronymus ad Algasiam quæstione nona, interpretans alterum in litera, alterum in spiritu. Atq; ita scriptum est in uetustissimis exemplaribus Latinis.

Et obsequium.) ἡ λατρεία, id est, Cultus, siue religio. quod alibi uertit, Seruitutē. Sentit autem officia sacerdotalia, & ritus ac ceremonias sacrorum, interprete Origene. Quis autem per obsequium quicquàm tale Latinus intelligeret? *Obsequium, pro cultu.*

Et promissio.) ἐπαγγελίαι, id est, Promissiones aut promissa, ut legit Ambrosius.

Qui est super omnia deus.) Nisi hæc particula adiecta est, sicuti quasdam adiectas offendimus, hoc certe loco Paulus palàm Christum pronunciauit deum. & consentiunt, quæ quidem uiderim Græcorum exemplaria. Theophylactus admonet hoc loco refelli Arrianorum impietatem, qui solum patrem uoluerunt uere ac proprie deum dici. Similia differit Origenes, indicans iam tum fuisse, qui non audebant Christum appellare deū, ne plures deos facere uiderentur. Sed suspicor hunc locum, quod intolerabilis esset Romanis auribus, mutatum ab Origenis interprete, aut ab alio quopiam quisquis is fuit, qui declarat sese etiam initio operis nonnihil adiecisse de suo. Et Hieronymus obijcit Ruffino, quod in libris quos uerterat, omneis Origenis errores reliquerit, præterq; de personis diuinis, quod eam blasphemiam nullas Rhomanorum aures laturas sciret. Itidem in his commentarijs reperies quædam, licet obscurius obiter insperſa, de diabolo redimendo, capite tertio, de animabus quæ peccarint antequàm nascerentur, aliaq; id genus multa. At hic etiam aduersus Arrianorum dogma differit, qui suum errorem ex Origenis hauserāt libris. At diuus Hieronymus scribens aduersus Ruffinum, negat inueniri in Origenicis libris, ubi catholice loquutus sit de rebus hisce, de quibus in libris περὶ ἀρχῶν hæretica scripsit. id quod affirmabat Ruffinus. Quin & Ambrosius hoc loco subindicat fuisse, qui conarentur hæc ad patrem non ad filiū detorquere. quod aliàs apud Paulum dei uocabulum, patri soleat tribui, filio domini, nō quod minus competat in filium, quàm in patrem, sed quod sic magis expediebat illis temporibus ad predicationē euangelij. ut ostendemus alibi copiosius. Verum hoc loco nulla patris fit mentio, ut ulla ratione possit hæc pars ad illum accommodari. Reperiūtur autem huiusmodi clausulæ locis aliquot additæ, uelut ad finiendam lectionem, quemadmodum apud nos solenne est addere, Tu autem domine, Gloria patri, Gloria tibi domine, sic apud Græcos ad calcem orationis dominicæ hanc adiecerunt coronidem, Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula seculorum, amen. Cōsimilem ad modum uideri poterat hæc addita clausula, ad finitam disputationis partem, & noui capitis initium, nisi tantus esset omnium exemplarium cōsensus. Quanquàm Cyprianus aduersus Iudæos libro secundo, capite quinto, adducit hunc locum omissa dei mentione. Verum id factum suspicor incuria scribarum. Quanquàm & aliàs docuimus orationē sic posse distingui, ut Qui est super omnia referatur ad Christū, deinde interiecto silentio, subijciatur uelut epiphonematis loco: Benedictus deus. ut intelligamus Paulum agere gratias patri, qui filium omnibus rebus præfecerit.

Christus olim raro dictus deus, obscādali periculum.

Mirū Origenem disputare aduersus suam ipsius opinionem.

Insperſa quædam in Origenis cōmentarijs, quæ uidetur ab Hieronymo correcta.

Coronides.

Cyprianus nō addit deus.

Distinctio uariat sensum.

Super omnia deus.) Incertum est, an distinguendum sit, Deus super omnia, an super omnia benedictus, hoc est, celebrandus ac laudandus. Deinde incertum est, an sit Super omnes, an super omnia. Postremo potest esse, & In omnibus ἐπὶ πάντων.

Non autem quod exciderit uerbum dei.) οὐχ ὅιον δὲ, ὅτι ἐκπέπτωκεν ὁ λόγος τοῦ θεοῦ. Quod ita uertas licebit, Nō autem uelut exciderit uerbum dei, id est, quod sic opto, ceu desperans illos: non est tale, ut putem promissa diuina irrita fuisse, quum deus promiserit salutem Israëli. *Excidit, quod irritum est factum.*

Non enim omnes.) Ex circuncisione, non est apud Græcos, sed ad hunc modum, οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, Nō enim omnes qui sunt ex Israël, hi Israël, ut subaudias sunt. nam secundo loco gentem ipsam uocat Israël. Non omnes orti ex stirpe Israëlis, sunt Israëlitæ. Nec id rarum est in sacris libris, Iudam non pro homine poni, sed pro gente, & Iacob pro Hebræis ipsis usurpari.

Neque qui semen sunt.) οὐδ' ὅτι, id est, Neque quod, siue quia. Atque ita legit Ambrosius. Consentit cum hoc uetustissimum exemplar Paulinæ bibliothecæ. unde hoc à librarijs est deprauatum. Interpres pro ὅτι, legisse uidetur ὅσις. Neque ideo statim sunt *Qui, pro quia.*

filij Abrahæ,quod ex illo ducant genus.

Promissionis enim uerbū.) ὁ λόγος, Sermo,siue oratio. neq; enim unū ponit uerbū.

Secundum tempus hoc.) κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, id est,In tempore hoc.

Non solum autem illa.) οὐ μόνον. Illa,pronomen addidit interpres,ut mitigaret Græcam figuram,idq; haud perperam,quod aliàs tamen non est ausus.

Ex uno concubitu.) ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, id est,Ex uno concubitum habens. Potest bifariam legi ex uno Isaac,atq; ita genitiuus Græcus uertendus erat in ablatiuum Latinū, *Duplex lectio.* πατρὸς ἡμῶν, id est,Patre nostro:aut ex uno, subaudi,filio,deinde,Concubitū habēs,id est,Connubiū patris nostri Isaac.ut intelligas ex una prole constitisse promissionē,uideli cet Iacob. Postremo,nisi intelligas ἦν, id est,Erat habens,oratio uidetur imperfecta, nisi *Locus palàm depranatus.* repetas superiora. Imputabatur in numero filiorū Abrahæ quātum ad filios attinet, cum eos pariter ex eodem patre sustulisset,sed qui reprobatus est,nō habitus est pro filio ,nec huic profuit ex eodem patre progenitum fuisse. Porrò cubile habens,uerecūde dixit pro eo quod est,Concepit. Laurentius Valla optimo iure refellit eos,qui hoc loco putent Rebeccam ex eodē concubitu concepisse geminos,quasi illud ad hanc rem pertineat,quoto coitu concepti sint Iacob & Esau. Imò Paulus ut adimat parentū fiduciam,proponit duos fratres,ex eodem patre,eadem matre simul eodemq; die progenitos ,quorum alter tamen reiectus sit. Quid,quod ne potest quidem uno cōcubitu cohærere ,cum κοίτη apud Græcos fœminini generis sit , ἑνὸς masculini. Nec κοίτης legitur,sed κοίτην id est,Cubile. Proinde quidam offensi uerbis nihil significantibus , adiectis uerbis aliquot ita legebant, Sed & Rebecca ex uno concubitu,habens geminos filios,quemadmodum indicat ac reprobat Lyranus. Ac mihi uidetur,hoc ipsum quod superest incommodi posse tolli,si nominatiuum participij pro genitiuo absolute posito accipias, ἔχουσα pro ἐχούσης. id quod *Ordo.* Græci nonnunquàm faciunt. At tum hic erit ordo: Non solum autem Sara , quin etiam cum Rebecca grauida esset ex uno,eoq; patre nostro. Deinde ueluti per parenthesim interijciantur illa,Nondum enim natis pueris,cum neq; boni quippiam fecissent neq; mali, ut secundum electionem propositum dei maneret,nō ex operibus,sed ex uocante,succedat.ad quod respondet,Dictū est illi , ac deinde Maior seruiet minori. Sanctus Augustinus in explicandis aliquot huius epistolæ quæstionibus , refert hunc in modum: Nōdum enim nascentium nec agentium aliquid,boni aut mali.

Maior seruiet minori.) Maior & minor hic non ad ætatem proprie referuntur,sed ad *Maior. Minor.* uires & præcellentiam , μείζων,ἐλάσσων. Quanquàm Hebræis altera uox est , רַב quæ dignitate præeminentem indicat. unde & Rabbi dictum . צָעִיר altera quæ nonnunquàm adolescentulum significat.

Miserebor cui misertus sum.) Apud Græcos secus est , ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ,καὶ οἰκτειρήσω ὃν ἂν οἰκτίρω , id est,Miserebor cuiusq; misereor,& commiserabor quemcunque commiseror , id est , quemcunque decretum fuerit commiserari. Certe in priore sermonis huius parte nobiscum faciebat codex Donatiani , in quo sic habebatur scriptū , Miserebor, cui misereor. Hic quoq; interpres minus feliciter,copiam,ut solet,affectat. Hebræis diuersa sunt uerba,quemadmodum & Græcis,quasi dicas ,Miserebor & condonabo,siue gratiam faciam. Porrò noue dictum est quod sequitur,Scriptura dicit Pharaoni,pro eo quod erat,Scriptura refert dictum Pharaoni.

Quid adhuc queritur?) τί ἔτι μέμφεται; id est,Quid adhuc conqueritur,aut incusat? *Queri. Conqueri.* subaudi , deus . Etiamsi Laurentius ac Stapulensis dissentiunt , quorum hic queritur,impersonaliter accipi uult,ille passiue,quanquàm Laurentius nostram adiungit sententiam, ad quam interpretantur omnes Græci interpretes. Primum μέμφεται , non inuenio ad istum modum positum,ut persona non addatur . deinde mea sentētia probe quadrat ijs quæ sequūtur:O homo tu quis es,qui respondeas deo . Illud tantū admonendus est crassus lector,queritur hoc loco,à queror deponenti uerbo,non à quæro actiuo ductū esse.

O homo tu quis es qui &c.) μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε. Atqui ó homo qui es. Cæterū interpres inferius uertit,Et quidem μενοῦν, hic dissimulauit.

Qui respondeas deo.) ὁ ἀνταποκρινόμενος, id est,Cōtra respondens,ut sanè adducit ab Origene homilia in Exodum quarta , uel Qui respōdes aduersus deum,quia dixerat, quid igitur

quid igitur habet, quod queratur, si quæ uult, facit? Ac mea quidem sententia rectius erat, Qui respōdes, & Qui respondeas. Iam enim fecerat respōdentem. Nec enim indignatur quod respondeat, sed quod impie respondeat. Quanquàm interpretatio Origenis haud multū abest à uulgata lectione, eamq; clarius etiā sequitur Augustinus in octoginta triū quæstionū sexagesimaoctaua, refellens hæreticorum calumnias, colligentiū ob id Paulum ad conuicia subito deflexisse, quod nodum quæstionis propositæ explicare non possit.

Et qui se finxit.) Qui finxit est Græce, & satis erat. Τῷ πλάσαντι. Se superuacaneū est.

Ex eadem massa.) Ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος. quod Augustinus adducit ex eadem conspersione. Sentit enim argillam humore maceratam, temperatamq;.

Aliud in honorem.) τιμὴν ἢ εἰς ἀτιμίαν. Laurētius rectius uerti posse putat, decus ac dedecus, maxime quod in uasa non cadat contumelia. Atqui cum à contemnendo dicatur contumelia, quid obstat, quo minus in rem inanimam competat contumelia, quum ea & expetatur, & contemnatur? Quod si minus quadraret, tamen metaphora gratiam etiā adiūgeret. Veluti si quis Bassum aureis uasis excipientem onus uentris apud Martialem, dicat aurum afficere contumelia. Illud uerum est, in decus ac dedecus, schematis iucunditatem reddi, quæ perit, in honore & contumelia. *Contraria.*

Quod si deus uolens.) Ad hanc orationis partem nihil sequitur quod respōdeat, quapropter ad superiora referamus oportet, uel ad illud, Quis es tu homo, qui respondeas deo? uel ad illud, An nō habet potestatem? Origenes existimat orationem alioqui incompositiorem cōponi posse ad hunc modum, Volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinet in multa patientia uasa iræ, apta in perditionem, ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Quod si supplere placet aliquid, quandoquidem deesse, constat, subaudiri potest, non habent quod incusent aut disceptent cum deo. *Ordo uarius.*

Tulit in multa patientia.) ἤνεγκεν. Græcis uerbum anceps, quod Augustinus in quæstionibus in Exodum ita legit: Attulit in multa patiētia uasa iræ. Rursus aduersus Faustū lib. xxj. cap. ij. Nec enim Græce est ἤνεγκεν, quod significat ferre, sed ἤνεγκεν, quod magis sonat in medium adducere, aut ōfferre. Et ne quid hoc loco causemur scripturam casu uiciatam, citat idem ad eundem modum, quum aliàs, tum libro secundo, cōtra duas epistolas Pelagianorum, ad Bonifacium. Quod si uera lectio est, sensus erit, Ea uasa parata in interitum, diu expectata, tandem adducta in suam pœnam, quanquàm Origenes planè interpretatus est, Sustinuit ac tolerauit, atq; hunc non illibenter sequi solitus Ambrosius. *Tulit, attulit, aut pertulit.*

Apta in interitum.) καταρτισμένα, id est, Aptata, siue parata.

Vasa misericordiæ.) σκεύη ἐλέους. Recte illud annotauit Augustinus σκεῦος Græcis dici, non proprie uas excipiendo liquori paratū, sed quodcūq; pertinens ad usum domesticum. Proinde apud Liuium in conceptis legatorum orationibus, pucrorū & uasorum nomine, tota supellex significatur. Cæterum liquoris capax uas, ἀγγεῖον appellant Græci. *Vasa, σκεύη.*

Præparauit in gloriam.) Græci in nonnullis codicibus addunt αὐτοῦ, id est, Suā. Mihi magis probatur altera lectio, ne bis idem dicere uideatur. Quod enim antea uocauit τιμὴν, hic uocat gloriam.

Quos & uocauit.) οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς. id est, Quos & uocauit nos. quāquàm illud ἡμᾶς in quibusdam Græcis codicibus non adscribitur. Additū est autem explicandi causa, Quos & uocauit, nempe nos. Ac rursum, ne Nos, uideretur ad solos Iudæos pertinere, subiecit Non solum ex Iudæis, uerum etiam ex gentibus.

Et non misericordiam consequutam, misericordiam consequutam.) Id in Græcis codicibus nō habetur adscriptum, nec additur ab Augustino qui testimonium hoc refert libro aduersus Faustum xxij. cap. lxxxix. Porrò Ambrosius nec legit hanc partē, nec interpretatur. Origenes in cōmentarijs locum hūc apud Paulū recenset his uerbis: Qui ante nō eramus plebs eius, nūc plebem suā uocauit, & nō dilectā dilectā. &c. unde apparet hūc unicā tantū particulā legisse, ἠγαπωμένην. Quin & Theophylacti interpretatio, palā declarat, illū nō aliter legisse & legit Origenes & Amb. Cæterū apud Osee cap. ij. quo ex loco testimoniū hoc assumpsit Paulus, nec habet, Misericordiā cōsecuta, nec dilecta, sed dūtaxat, Et erit in loco ubi dicet eis, Nō populus uos, dicet eis, filij dei uiuentis. nisi quod mihi præcessit, & miserebor eius, quæ fuit absq; misericordia. Siquidē apostolus magis sententiā reddi-

dit

Additum aliquid, fatente & Hieronymo.

dit,q̄ uerba prophetæ. Quanq̄ diuus Hieronymus ediſſerẽs huius prophetæ caput primum,unde locus hic pendet,indicat geminã fuiſſe lectionem,in alijs ſcriptũ fuiſſe,quem admodum nos habemus οὐκ ἠγαπημένην,ἠγαπημένην: in alijs, οὐκ ἠλεημένην. Ac poſteriorem ceu ueriorem magis approbat,tum quod ita legatur in emendatioribus exẽplaribus,tum quod aptius reſpondeat ad Iſraël non conſecutũ miſericordiam, cũ è diuerſo ſequatur:Et domui Iuda miſerebor. Rectius autẽ congruit & cũ eo quod in fine capitis ij. legimus,Et miſerebor eius,quæ fuit abſq; miſericordia. Cũ autem hic locus è ſuperiore pẽdeat,ubi dicitur,Voca nomen eius abſq; miſericordia,probabile eſt & hic fuiſſe ſcripturã uariam. Proinde lector aliquis offendẽs diuerſam lectionẽ,arbitratus eſt in utraq; ſcriptura particulam orationis eſſe omiſſam,& addidit quod putabat deeſſe. Auguſtinus exiſtimat ex eodẽ prophetæ loco ſumptũ,quod ſcribit Petrus apoſtolus in epiſtolæ Petri prioris cap.ij. Qui aliquando nõ populus,nũc aũt populus dei,quorũ aliquando nõ miſertus eſt,nũc autem miſeretur. Videt Petrus in hoc diſſidere à Paulo,quod Miſertus legit pro dilectus,ſed in ordine æque diſſidet cũ propheta, apud quẽ prior eſt filia,cui nomẽ abſq; miſericordia,cui ſuccedit filius,cui nomen nõ populus meus. Idem eſt ordo in cõmutatione priorũ nominum in fine cap.ij. Et miſerebor eius,quæ fuit abſq; miſericordia,& dicam non populo meo,populus meus es tu. Porrò quod ſequitur apud Paulum,Et erit in loco ubi dictũ eſt eis,Non plebs mea uos,ibi uocabũtur filij dei uiui,è primo capite ſumptum eſt. Quod aũt apud prophetam dictũ eſt de populo Iſraëlitico, Paulus per ſimilitudinẽ detorſit ad gentes. In codice peruetuſto Donatiani, alterã particulam omiſſam repperi. Sic enim habebat: Vocabo non plebem meam,plebem meam,& non miſericordiam cõſequutam,miſericordiam conſequutam.

Ibi uocabuntur.) ἐκε̃ additum eſt ab apoſtolo, quum in propheta non ſit, uidelicet, quo magis dilucide diceret.

Dei uiui.) Viuentis eſt Græce, ζῶντος.

Pro Iſraël.) Super Iſraël,ſiue de Iſraël ὑπέρ. quanquàm præpoſitio hæc anceps eſt.

Si fuerit numerus.) Teſtimonium eſt apud Eſaiam capite decimo. in quo quum conſentiant Septuaginta cum Hebraica ueritate, Paulus tamen nonnihil diſſidet, licet in uerbis magis quàm in ſententia. Siquidem Septuaginta uerterunt, τὸ ὑπόλειμμα, ὑποσχέσις, id eſt, Reſiduum cõuertetur. At Hieronymus uertit in hunc modum, Si enim fuerit populus tuus Iſraël, quaſi harena maris reliquiæ conuertentur ex eo.

Verbum conſummãs, quomodo accipiendum.

Verbum enim conſummans.) Verbũ,accuſatiui caſus eſt,cõſummans & abbreuians, maſculini generis,ut ſubaudias,eſt.nẽpe deus, λόγον γὰρ συντελῶν, id eſt,Sermonẽ enim cõſummans. Id palàm aperit Theophylactus hũc enarrãs locũ. Nec obſtrepit huic annotationi,quod Origenes & Ambroſius de uerbo abbreuiato interpretãtur, cũ hic utrunq; poſitũ ſit. Qui cõſummat & abbreuiat pater eſt,qui cõſummat & abbreuiat uel Chriſtus eſt,uel huius doctrina. Quanq̄ hæc quoq; nõnihil diſſentiũt ab Hebraica ueritate. iuxta quã ita legimus autore Hieronymo: Cõſummationẽ em̄ & abbreuiationẽ dñs deus exercituũ faciet,in medio omnis terræ. Locus eſt huic affinis ſententiæ apud eundẽ prophetã cap.viij. Cõſummationẽ enim & abbreuiationẽ audiui à dño deo exercituũ ſuper uniuerſam terrã. Porrò quod adiecit, Prædixit Eſaias,nõ eſt uaticinãtis de futuro,ſed quod hoc teſtimoniũ præceſſerit illud quod prius adduxit. unde cõmodius erat, Sicut ſuperius dixit Eſaias. Porrò צבאות ſabaoth Hebræam uocem reliquit apoſtolus, quã Septuaginta biſariam ſolent uertere, aliquando ὁ κύριος παντοκράτωρ, id eſt, Dominus omnipotens, aliâs ὁ κύριος τῶν δυνάμεων id eſt, Dominus uirtutũ, ſolus Aquila uertit ὁ κύριος τῶν στρατευμάτων, id eſt, Dñs exercituũ. Paulus, ut dixi, uocẽ Hebraicã nõ putauit eſſe mutandã, opinor ob id quod in ea lateat nonnihil myſterij, quod aliena lingua reddi non potuerit.

Reliquiſſet nobis.) ἐγκατέλιπεν, id eſt, Reliquiſſet in nobis. Teſtimonium ſumptum eſt ex Eſaiæ capite primo.

Pronũciatio.

Quid ergo dicemus?) Quod ſequitur, pronunciatiue legendũ eſt,nõ interrogatiue: Quid ergo dicemus? Nẽpe hoc dicemus,gẽtes ex fide iuſtitiã cõſecutas,&c. Annotauit hũc quoq; locũ Auguſt.lib.de doctrina Chriſtiana,iij. Ad hũc modũ ediſſerit Theophy-

Peruenit, pro aſſecutus eſt.

Non peruenit.) οὐκ ἔφθασε. quod uerbum uarie uertitur. Eſt autem propriũ feſtinantis ad

tis ad occupandum aliquid.ut intelligas & Israëlitas eò cõtendisse per opera legis,uerum gentes exclusis illis occupasse.

Quasi ex operibus.) ὡς ἐξ ἔργων, id est,Tanquàm ex operibus.& addunt Græci νόμου, id est,Legis.ut intelligas de ceremonijs.

Petram σκανδάλου.) Græcam uocem hanc libenter usurpant interpretes,quum possent dicere, offensæ siue offendiculi, aut obstaculi. licet haud nesciam interim manere dialecton Hebraicam,lapis offendiculi,pro lapide offensorio,aut lapis in quem offendũt. Nec uideo,quid offendat quosdam in προσκόπτω, quod haud dubie significat impingo, uel offendo. Cæterum testimonium hoc contextum est è duobus Esaiæ locis. Initium enim, nempe,Pono in Sion lapidem,& finis,nẽpe,Et omnis qui credit in eo non confundetur, sumpta sunt ex Esaiæ capite uigesimooctauo. Cæterum quod in medio intertexuit,Et lapidem offensionis & petram scandali,sumptũ ex eiusdem capite octauo. Quanquàm hoc quoq; loco Paulus magis studuit sensum reddere q̃ uerba. Cum enim Hebraica ueritas habeat,Qui crediderit,nõ festinet,iuxta Septuaginta ædítionem dixit,Non cõfundetur.

Faber uidetur designari.

Paulus septuaginta secutus.

Non confundetur.) οὐ καταισχυνθήσεται, id est,Non pudefiet.

EX CAPITE DECIMO.

Oluntas quidem cordis.) ἡ μὲν εὐδοκία. Quod significat aliquid animo gratum & acceptũ. Aurelius Augustinus explicans carptim aliquot huius epistolæ quæstiones,legit pro εὐδοκία bona uolũtas. Græcæ uoci ad Hebraeã afflictæ,nihil habet sermo Rhomanus,quod propriè respondeat. Nã nemo laturus sit,opinor,si quis dicat,delitiũ cordis mei. Item quæ sequuntur non per omnia quadrant.sic enim Græci, κρὶ ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν θεὸν, ὑπὲρ τοῦ ἰσραὴλ ὄφιν, εἰς σωτηρίαν, id est,Et deprecatio quæ fit ad deum, pro Israël est ad salutem.Sentit enim se præstare Iudæis quod potest,propensam animi uoluntatem & precationes apud deum.

Εὐδοκία.

Quod æmulationem quidem.) ὅτι ζῆλον θεοῦ, id est,Aemulationẽ dei, sine quidem. Et scientia,magis cognitionem sonat κατ' ἐπίγνωσιν. Aderat studium,sed sine iudicio. ut sedulitas,quem stulte diligit urget.

Aemulatio. Studium.

Et suam quærentes statuere.) Hic Græci repetunt iustitiam.Est enim sermo ex conduplicatione festiuior.Est autem ἰδίαν, id est,Propriam,significantius quàm suam.

Finis enim legis Christus.) τέλος hoc loco consummationem ac perfectionem sonat, non interitũ.quod indicauit & Augustinus explanãs psalmum quintũ. Nam Græci quod absolutum,& omnibus quæ solent requiri,perfectum est, τέλειον appellãt.Summa igitur legis est Christus.Et in psalmis,quorum titulus habet In finem,existimant aliquid reconditius & secretius esse uestigandum.quod hic dixit τέλος, aliâs uocat πλήρωμα.

Finis,pro perfectio.

Moses enim scripsit.) Hic locus deprauatus est apud nos, apud Græcos recte sic habetur, μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, id est, Moses enim scribit iustitiã quæ est ex lege, quod qui fecerit hæc homo,uiuet in eis.Laurẽtius argutatur hoc loco,sed obscurius,id sentiens,non totã orationem ad Mosen esse referẽdam,nempe hanc,Quoniã iustitiam quæ ex lege est,homo uiuet in ea.quasi totũ hoc scripserit Moses,uerũ posterius hoc duntaxat, Qui fecerit hæc homo,uiuet in eis.Rettulit enim uerba quæ sunt Leuitici,cap.xviij. Custodite leges meas atq; iudicia,quæ faciens homo,uiuet in eis.Itidem legis Ezechielis xx. Iudicia mea proiecerunt,quæ faciens homo uiuet in eis. Siquidem Paulus geminam facit iustitiam, alteram Mosi,quæ requirit opera legis,alteram euangelij,quæ fidem requirit in Christum.

Nostra deprauata.

Deducere.) καταγαγεῖν, uelut ex alto deorsum ducere,quod interpres uertit Reuocare,ceu studens interpretari quod obscurius erat dictũ.Nã mihi uidentur hoc loco præsertim Latini interpretes uehemẽter laborare,cũ sensus perspicuus sit.Dixerat enim ab euangelio,tantũ requiri fidem. Porrò fides non flagitat experimentũ,animo cernit,& suis quibusdã oculis uidet qui credit.at qui diffidit,& iam sensuũ exigit testimonium,dicẽs apud se id quod legit Deuteronomij cap.xxx. Quis ascendit in cœlũ.idq; Paulus interpretat accõmodans Christo. Nam id,inquit,est Christum è cœlo detrahere, ut aut non credatur illic esse,aut cogatur huc reuersus,denuo se nostris exhibere sensibus. Aut quis descẽdit in abyssum? hoc est, quis credat quæ de inferis dicuntur, nisi uiderit? Hoc est, inquit, Christum

Sensus apud nos obscurus.

Christum à mortuis reducere. uel quasi non descenderit ad inferos, uel quasi flagitent, ut iterum uidentibus illis descendat ad inferos, cum haud ita procul petēda sint argumenta rerum, si fides assit in corde. Iam illud, Sed quid dicit, ambiguum uideri potest, utrò refera tur Dicit, ad Mosen, an ad iusticiam fidei, quæ Christus est, quam mox loquētem fecit, ut putat Origenes. quanctꝫ & aliâs Paulus posuit Dicit, ad hūc eundem modū, ut subaudias Scriptura. Proinde interpres haud inepte adiecit de suo, sermonis explicandi gratia.

Collata Pauli citatio cū nostra æditione.

Prope est uerbū.) ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα, Prope te est uerbū, hoc est, non opus est tā procul è cœlo aut abysso petere, cum sit intra te. Cæterū testimonium, ut modo dixi, sumptū est ex Deuteronomij cap. xxj. Quod indicauit primū Origenes, deinde Augustinus, nisi quod hic addit, ualde, Prope est uerbū hoc ualde in ore tuo, quemadmodum legitur & in nostra uulgata æditione. Quanquàm alia quoꝫ nōnihil discrepant in uerbis Paulinis ab Hebræis, imò à nostra æditione, quæ habet ad hunc modū, Mandatū hoc quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neꝫ procul positū, nec in cœlo sitū, ut possis dicere, quis nostrum ualet ad cœlū conscendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atꝫ opere compleamus, neꝫ trans mare positū, ut causeris & dicas, Quis è nobis poterit transfretare mare, & illud ad nos usꝫ deferre, ut possimus audire & facere id quod præceptū est: sed intra te est sermo ualdè, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illum. Primū quod illic positū est, Quis è nobis poterit transfretare mare, Paulus uertit, Quis descendet in abyssum. Cæterum quod legit Augustinus in quæstionibus in Deuteronomion, Prope est uerbum hoc ualde in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud, extremā particulam, Et in manibus tuis, quam existimat à Paulo prætermissam, nostra certe uulgata æditio nō habet. an apud Hebræos sit, uiderint earum literarū peritiores. Fieri potest, ut hunc locum è Paulo correxerit aliquis. Certe apud Septuaginta habetur, καὶ ἐν χερσί σου ποιεῖν αὐτό.

Iudæi & Græci.) ἰουδαίου τε καὶ ἕλληνος. Rursus cōgeminata coniunctio uehemētiorē facit orationē, quā nos uertimus, In, uel coniunctione, eandē exprimentē sententiæ uim.

Dines in omneis.) Græce participiū est πλουτῶν, id est, Diuitijs abūdans, siue affluēs.

Quem non audierunt.) Poterat uerti, De quo non audierunt. sic enim est Græce, οὗ οὐκ ἤκουσαν.

Quàm pulchri pedes.

Quàm speciosi pedes.) Paulus hoc testimoniū rettulit iuxta ueritatem Hebraicam, iuxta quam ita legis Esaiæ cap. lij. interprete Hieronymo: Quàm pulchri super montes pedes, annunciantis & prædicantis pacem, & annunciantis bonum, prædicantis salutem. Nā Septuaginta uerterūt, ὡς ὥρα. quæ dictio si cum aspiratione scribatur, aut tempus significat, aut pulchritudinem. unde & ὡραῖον pulchrum dicunt. sin absꝫ aspiratione ὥρα, curam ac sollicitudinem. Vnde iuxta Septuaginta sic legimus: Sicut hora super montes, sic pedes euangelizātis. At diuus Hieronymus magis probat quàm pulchri. quāquàm hæc lectio non multū abest à Græca lectione Septuaginta, modo ὥραν accipias pro pulchritudine. Sic enim legitur: Sicut amœnitas super montes, ita pedes &c.

Obediunt euangelio.) Obedierunt est Græce ὑπήκουσαν, uerbum præteriti temporis.

Paulus sequens Septuaginta.

Domine quis credidit auditui nostro?) Id testimoniū sumpsit ex Esaiæ cap. liij. Septuaginta sequutus æditionē, qui dictionē hanc, domine, addiderunt explicandæ personæ gratia, cū in Hebræo nō habeatur, sed tantū, Quis credidit auditui nostro? Quod idē obseruatū est & ab Origene. Illud admonēdus lector, hoc loco auditū, poni ꝓ ipso sermone q audiť. proinde dilucidius erat, Quis credidit uerbis nostris, aut qs credidit auditis nobis.

Auditus, pro sermone.

Per uerbum Christi.) θεοῦ dei, non Christi.

Primus, pro prior.

Primus Moses.) πρῶτος μωσῆς. Quo Græci sæpius abutuntur pro cōparatiuo, prior Moses. Refertur enim ad Esaiam, quem mox citat. licet aliud commentum attulerit Thomas Aquinas, quasi primus dictus sit, quia præcipuus. uel primus, quia primus inter cæteros hoc dixerit. quanquàm posterior illius sententia non multum abhorret à nostra.

Ad æmulationem uos adducam.) παραζηλώσω, id est, Ad æmulandum prouocabo, & quasi stimulabo inuidia ac dolore.

In non gentem.) ἐπ' οὐκ ἔθνει, id est, In non gente. nam Græce datiuus est. item mox, In gente insipiente.

Esaias autem audet.) Coniunctio δὲ connectit hanc partem cum Mose qui præcessit,

ut oſtendimus. Nec eſt ſimpliciter audet τολμᾷ, ſed ἀποτολμᾷ, quaſi ſumpta ab illo fiducia, qui prior illud dixerit.

Inuentus ſum à non quærentibus.) Locus eſt apud Eſaiam lxv. ſenſus ferè idem apud Hebræos & Septuaginta. Hebraica ueritas ſic habet, Quæſierunt me, qui ante me nō interrogabant. Inuenerunt qui nō quæſierunt me. Iuxta Septuaginta ſic legimus, Apparui nō quærentibus me, inuentus ſum ab his qui me non interrogabant. Paulus nec Hebræā ueritatem, nec Septuaginta æditionē anxie uidetur ſecutus, ſententiam contētus reddere. *Paulus ſententiam reddens, non uerba.*

Ad Iſraël autem.) πρὸς δὲ τὸν ἰσραήλ. Poteſt accipi & aduerſus Iſraël, non enim alloquitur Iſraël, ſed contra Iudæos facit quod dictum eſt. Siquidem præpoſitio πρὸς anceps eſt Græcis. Annotauit & hoc Thomas Aquinas. Teſtimoniū quod adducit Paulus eſt apud Eſaiam cap. lxv. Origenes indicat in exemplaribus Hebræorum non addĭci particulam, & cotradicentem mihi, uerum eam additam fuiſſe à Septuaginta ſenioribus. Idq; uerum eſſe declarat interpretatio Hieronymi ex Hebraica ueritate, quæ ſic habet, Extēdi manus meas tota die ad populum incredulum. Aeditio Septuaginta ſic habet, Expandi manus meas tota die ad populum incredulum & contradicentem. *Paulus ſecutus Septuaginta.*

Et contradicentem mihi.) ἀντιλέγοντα. Mihi, à nobis additum eſt. Satis erat cōtradicentem, hoc eſt, rebellem & immorigerum, quemadmodum legunt Græci. Et comperi non additum in codice Donatiani.

EX CAPITE VNDECIMO.

Quem ante cognouerat.) προέγνω. Illud admonendum hoc loco, uerbū γνῶναι apud Græcos non ſemper ſignificare ſcire ſiue cognoſcere, ſed aliquoties decernere ſiue iudicare, unde & γνῶμαι dictæ ſunt. Et apud Latinos legimus, populus ſciuit & ſcita populi. Quanq; plus aliquid indicare uidetur προορίζειν quàm προγνῶναι. quod poſterius ptineat ad animi decretū, quod integrum eſt cuiq; mutare: prius illud ad certam ſententiæ pronunciationem, quam reſcindere non ſit integrum. Vnde nec Lyranus ueretur exponere hoc loco præſciuit, prædeſtinauit. atq; ita ſanè interpretatur Auguſtinus libro de bono perſeuerantiæ ij. cap. decimo octauo. Nos maluimus uertere, Quos ante cognouit, iuxta proprietatem ſcripturæ diuinæ, qua deus cognoſcere dicitur, quibus fauet, quoſq; amplectitur. ut & ſuperius admonuimus ex Origenis ſententia. Nec enim conſentaneum eſt ut deus populū reiecerit, quē ante ſic adamauit, & ueluti peculiarem complexus eſt. *Scire & ſcita*

Quemadmodum interpellat.) Ambroſius legit poſtulat Græce eſt, ὡς ἐντυγχάνῃ.

Suffoderunt.) κατέσκαψαν. Quod ſignificat aliquando ſubruerunt ſiue ſubuerterunt.

Diuinum reſpōſum.) χρηματισμός, id eſt, Oraculū, quod explicuit interpres περιφράσει.

Curuauerunt genua.) Genu eſt Græcis. & Baal, datiuus eſt ſine præpoſitiōe ante, quā addunt Latini, & τῇ βάαλ, ut intelligas imaginē nō ipſum hominē. Nam præfectū & idolū Hebræis ſonat, בַּעַל. unde Beelphegor idolum cadaueris, Beelzebub muſcarū idolum. *Baal idolum.*

Saluæ factæ ſunt.) γέγονεν, id eſt, Factæ ſunt. Saluæ, redundat, ſicut & dei ſupereſt. tantum eſt, οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ, λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, id eſt, Sic & hoc in tempore reliquiæ iuxta electionem gratiæ ſunt. Non enim hoc agit, hoc loco Paulus, cuius ſit gratia, ſed gratiam opponit operibus legalibus, & electionem opponit generis affinitati. Et tamen haud ſcio qui factum ſit, ut in expoſitione Origenica legatur, Saluæ factæ ſint, etiamſi dei, non additur. *Additum in noſtris.*

Si autem gratia.) εἰ δὲ χάριτι. Gratia ablatiuus eſt, non nominatiuus.

Alioqui gratia.) ἐπεὶ, id eſt, Quoniam ſiue quandoquidem.

Alioqui gratia iam nō eſt gratia.) Græci codices aliquanto plus habent hoc loco q̄ noſtri. repetunt enim, in operibus quæ non ſint opera, quod noſtri de gratia tantum pronunciant, ad hūc modum, εἰ δὲ χάριτι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκ ἔτι γίνεται χάρις. εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις. ἐπεὶ τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἐστὶν ἔργον, id eſt, Quod ſi per gratiam, nō iam ex operibus. quandoquidem gratia iam non eſt gratia. Sin uero ex operibus, iam nō eſt gratia. quandoquidē opus iam nō eſt opus. Atq; ita ſanè legit Theophylactus. Verū quoniā hanc additionē nō reperio apud Origenē, nōnihil addubito nū ea ſit germana lectio. Præterea partes ſermonis uidentur inuerſæ, hoc ordine potius digerendæ, Quod ſi *Græci plus habēt q̄ noſt.*

per gratiam,iam non ex operibus,quandoquidem opus iam non eſt opus. Sin ex operibus,iam non ex gratia,quandoquidem gratia iam non eſt gratia.Niſi in ἐπεὶ ſubeſt tacita exceptio,ut & alias hac uoce uſus eſt Paulus.Ita ſenſus erat,Si gratia, non igitur ex operibus.quod ni eſſet,gratia non eſſet gratia,hoc eſt,falſò diceretur gratia. Atq; ut Latinæ lectioni magis faueam,facit quod Paulus non hic agit,an opus ſit opus,ſed gratiam aſtruit, quã Iudæi conabantur expellere.Et tamen Aldina æditio conſentit cum eo quod nos reperimus in Græcorum exemplaribus.

Sicut ſcriptum eſt.) Incertum an hæc particula referatur ad ſuperiora, an ad ea quæ ſequuntur.Origenes fatetur ſibi nuſq; lectum in libris diuinis,Dedit eis ſpiritum compunctionis.Sic autem excuſat,ut Paulum accipiamus Eſaiæ ſententiam ſuis uerbis explicantem,& nonnihil de ſuo addentem.Id probabilius facit quod in fine adiecit,uſq; in hodiernum diem.Nam ſumma ſententiæ eſt apud Eſaiam cap.vj.Auditu audite,& nolite intelligere.& uidete uiſu,& nolite cognoſcere.Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude,ne forte uideat oculis ſuis,& auribus audiat,& corde intelligat,& cõuertatur & ſanetur.Citatur hic locus & in actis Apoſtolorũ cap. xxviij. ſed iuxta tranſlationem Septuaginta,qui ſic interpretati ſunt,ut dominus prædicat illorum cæcitatem,nõ ut imperet:Aure audietis & nõ intelligetis,& uidentes uidebitis,& nõ perſpicietis.Incraſſatum eſt enim cor populi huius,& auribus grauiter audierunt,& oculos ſuos compreſſerũt,ne forte uideant oculis ſuis,& auribus audiant,& corde intelligant,& cõuertant ſe,& ſanem illos.Quo quidem in loco,Hieronymus ediſſerens Eſaiam, ſic excuſat Lucã . Qui referat Paulũ cũ Hebræis diſſerentẽ , non iuxta Hebraicum,quod rectum eſſe cognouerat,ſed iuxta Septuaginta producere teſtimonia,quod magis Græcas literas ſciuerit quàm Hebræas. unde & ſermonem huius eſſe comptiorem ac ſecularem redolere eloquẽtiam.

Paulus apud Lucã & Hebræis loquens ſequitur Septuaginta.

Spiritum compunctionis.) κατανύξεως,quod ſignificat cum aliquis mordetur & pungitur dolore.unde ſuperius dixit παραζηλώσω.

Fiat menſa eorum in laqueum.) Locus quem adducit,extat pſalmo lxviij. Ne hic quidem Paulus curauit Prophetæ teſtimonium ad uerbum adducere. Primum enim omiſit Coram ipſis,deinde addidit, Et in captionẽ,quod nec apud Hebræos habetur,nec apud Septuaginta.quod ante nos indicauit Origenes.

In captionem.) Captio,non eſt hic decipula proprie,unde captioſos dicimus, ſed proprie uenatu poſitum eſt quo capimus feras.quaſi dicas,capiantur ſua menſa qua laxare animũ debebant.non enim timemus hoſtem inter epulas.Eſt autem Græce θήρα.

Captio,pro uenatu.

Nunquid ſic offenderunt ut caderent.) μὴ ἔπταισαν ἵνα πέσωσιν, id eſt, Num lapſi ſunt ut concíderent,ſiue ut caderent,nimirum in terram.Nam πταίειν proprie eſt impingere ad quippiam.ac labi leuius eſt quàm cadere,quemadmodum & impingere poteſt, qui non planè concidat.interpres de ſuo addidit,ſic,Nunquid ſic offenderunt ut caderent.Et probarem additum,ſi hoc loco,ſic aduerbium poſitum eſt ut reſpondeat adeo,ueluti cum dicimus,ſic me odit,ut nec ſalutet.adeo metuit,ut loqui non poſſit.Atqui Græca uox ἵνα finem magis ſignificat diuerſæ naturæ ab ea quæ eſt ὡς aut ὥστε .Non poteſt igitur hic accipi ſenſus,num adeo impegerant ſiue offenderunt,ut ceciderint.Verbum offenderunt elegãter quidẽ uſurpatũ eſt ab interprete, cæterũ offendere dicit& qui lædit.Auguſtinus explicans quæſtiones aliquot huius epiſtolæ,pro offenderunt legit deliquerunt. Ac prorſus recte dixeris πλαῖσμα lapſum ſiue delictum,at non item delinquere pro impingere.

Illorum delicto.) τῷ αὐτῶν παραπτώματι,id eſt,Per illorum lapſum potius quàm delictum. Reſpexit enim ad id quod modo dixit,Iudæos impegiſſe. & ab eodem uerbo ductum eſt παράπτωμα.

Obſcure uertit interpres

Vt illos æmulentur.) εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Quod rectius uerti poterat, Ad prouocandũ eos.ut ad deum referatur actus uerbi, qui iſto modo uoluerit extimulare Iudæos inuidentia quadam ac zelotypia,cum uiderent quod illis erat promiſſum,in gentes eſſe tranſlatũ. Vnde nos quo ſermonis ambiguitatẽ excluderemus,uertimus, Vt eos ad æmulandum prouocaret, εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς. Neque quicquàm erat opus quadriga interpretationum, quam in hunc locum inuexit Thomas Aquinas. Ne ſic quidem germanã attigẽs ſententiã, quod haud quaq; illi, ſed interpreti imputandum eſt. Quis enim

Quadruplex interpretatio Thomæ.

enim Græce ignarus ex his uerbis percipiat quid senserit Paulus? Sic & paulo post Paulus usus est hoc uerbo εἴπως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. Et proximo capite, ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει. Quo tamen uerbo aliâs usi sunt interpretes in malam partem, quēadmodum psalmo lxxvij. καὶ ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν παρεζήλωσαν αὐτόν. Porrò quidam accōmodat uerbum παραζηλώσαι ad Iudæos, ut αὐτοὺς referatur ad gētes. Neq; quisq; interpres hoc sensit, neq; ratio Græci sermonis patitur, sed hunc sensum maluit extorquere, quàm non carpere nostram annotationem.

Quàmdiu quidem ego sum Apostolus.) ἐφ' ὅσον μὲν εἰμι. Origenes uidetur ἐφ' ὅσον accipere pro q̄diu, ut subaudias χρόνον. dubitatq; utrum accipiendū sit, q̄diu sum in hac uita, & affectus emphasim pertineat, quemadmodum uulgo dicimus, nō deseram uos quoad uiuam, an Paulum post obitum etiam inuisibilibus apostolum futurum. Verum quoniam id duriusculum est, malim ἐφ' ὅσον accipere pro quatenus, siue inquantum. Atq; ita uidetur Theophylactus sensisse, quantum conijcere licet ex illius interpretatione. Neque enim de temporis modo loquitur, quasi mox abdicaturus Apostoli munus, sed quando quidem uocatus erat apostolus gentibus, adnititur ut gnauiter obiens sibi cōmissam prouinciam exornet & illustret eam.

Glorificabo.) δοξάζω, id est, Glorifico, ita citante locum hunc Augustino locis complusculis, nominatim libro aduersus Faustum. ix. cap. ij. Faber Stapulensis mauult existimo. Quanq̄ haud scio an δοξάζω reperiatur apud Græcos pro existimo. Et probe quadrat sensus, ut accipias Paulum celebrius reddere suum ministerium in euangelio gentiū, ut æmulatione saltem prouocaret Iudæos ad Christum. Interpres Origenis uertit δοξάζω, illustro & exorno, multis uerbis in hanc disserens sententiam. *Faber.*

Amissio eorum.) ἀποβολὴ, id est, Abiectio, siue reiectio. Nam hāc opponit assumptioni. Reiectio pro amissio, citat Augustinus libro aduersus Faustum ix. cap. ij. iuxta fidem uoluminis antiqui manu descripti.

Quæ assumptio.) τίς ἡ πρόσληψις, id est, Adiūctio qua quempiam nobis comitemasciscimus, id est, adiungimus. Nam assumptionem, ut dixi, opposuit reiectioni.

Quod si delibatio.) Delibatio ἀπαρχὴ, id est, Primitiæ. Theophylactus interpretatur ἀπαρχὴν, τὴν ζύμην, id est, Fermentum. ut massa respondeat arbori, fermentum radici. Mihi magis probatur, ut ipsum frumentum intelligamus, unde conspersio sumitur. Cæterum ex uitioso tritico non possis facere bonam cōspersionem. Primitias autem dixit, quod laudatissima soleant dicari numini. unde & ἀκροθίνια uocantur, quasi præcipua. Porrò cōspersionem non ad farinam humore temperatam ad pinsendū referri puto, sed magis ad molas, siue colliridas, ea erat farina oleo conspersa, quæ olim iuxta ritum Mosaicæ legis immolabantur, unde & sanctam uocat. Et oleaster Græcis est ἀγριέλαιος, quod sonat agrestem siue syluestrem oleam, cui respondet καλλιέλαιος, quæ est olea frugifera. *Acrothinia.*

Insertus es.) ἐνεκεντρίσθης, id est, Insitus es. quoties fisso arboris ramo inseritur surculus. Est enim hoc unum insitionis genus. *Insitio.*

Insertus es in illis.) ἐν αὐτοῖς. Aperti⁹ erat Inter illos, hoc est, Insitio tibi dedit quod illis natura. Socius radicis.) συγκοινωνὸς, id est, Particeps, aut potius simul particeps siue cōsors, hoc est, unà cum cæteris ramis quibus insitus es.

Bene.) Separandum est, ut sit respondentis ad superiora, καλῶς & approbantis, quod sub persona ethnici dixerat, eaq; pronuncianter sunt legenda. Atq; ita sanè distinguit Augustinus in epistolis, hunc adducens locum.

Noli altum sapere.) μὴ ὑψηλοφρόνει, id est, Ne superbi, ne tibi placeas, ne efferaris animo. Siquidem hic sapere uocat affici animo.

Ne forte nec tibi.) μήπως. Aut omittenda erat expletiua cōiunctio, aut uertenda erat, Ne quâ, aut ne quomodo. Nam forte nihil facit ad hanc sententiam.

Vide ergo bon.) In plerisq; Græcis codicibus habebat̄, ἴδε, id est, Vide. Quanq̄ hoc ad sensum nihil attinet.

Bonitatem & seueritatem.) τὴν χρηστότητα, καὶ τὴν ἀποτομίαν. Bonitas est hæc, quam ante uertimus benignitatem, diui Hieronymi secuti sententiam, quæ est quædam animi propensio ad bene merendum de quopiam, quam non inepte uertisset indulgentiam. cui *Bonitas. Seueritas.*

opponit ἀποτομίαν, quæ ad uerbum ſonat reſectionem. ea eſt, quoties res ad uiuum exigitur, quem & rigorem dicas licebit.

Alioqui.) Rurſum ἐπεὶ, id eſt, Quandoquidem.

Olea Oleaſter.

In bonam oliuam.) καλλιέλαιον, quæ contraria eſt ἀγριελαίῳ, id eſt, Oleaſtro, ut modo dictū eſt. Fratres, myſterium hoc.) μυστήριον. Hoc loco myſteriū nihil aliud ſonat quàm rem arcanam & paucis cognitam, neq; cōmunicandam niſi initiatis.

Vobiſipſis ſapientes.) παρ' ἑαυτοῖς, id eſt, Apud uoſipſos prudētes. & φρόνιμοι magis ad affectum refertur quàm ad prudentiam. Ne ſitis inſolentes, animiq; elatioris.

Iniquitatem.) ἀσεβείας, id eſt, Impietates. & eripiat, ὁ ῥυόμενος, id eſt, Qui liberat, quaſi dicas, ille liberator. Et auertet, non auertat ἀποστρέψῃ fururi temporis uerbum. Teſtimoniū adductum eſt ex Eſaiæ cap. lix. apud quem ita legimus iuxta ueritatem Hebraicam, Et timebūt qui ab occidente nomen domini, & q ab ortu ſolis gloriā eius, cū uenerit quaſi fluuius uiolentus, quem ſpiritus domini cogit, & uenerit Sion redemptor, & qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dominus. hoc fœdus meū cum eis, dicit dominus. Iuxta Septuaginta ad hūc modū, καὶ φοβηθήσονται, οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ὄνομα κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν τὸ ὄνομα τὸ ἔνδοξον. ἥξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὀργὴ παρὰ κυρίου. ἥξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἕνεκα σιὼν ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ ἰακώβ, καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη εἶπε κύριος, id eſt, Et timebūt qui ab occidēte nomē domini, & qui ab ortu ſolis nomē inclytum. Veniet enim quaſi fluuius uiolentus ira domini, ueniet cum furore, & ueniet de Sion qui liberet & auertet impietates à Iacob, & hoc erit eis à me teſtamentū, dicit dominus. Ex quibus liquet Paulum hunc locum adduxiſſe iuxta æditionem Septuaginta, niſi quod de ſuo addidit, Cum abſtulero peccata eorū, quod nec apud Hebræos habetur, nec Septuaginta, ſed addidit uelut explicans prophetæ ſenſum. Nam διαθήκη teſtamentum, Hebræis eſt fœdus. & quod Septuaginta uerterūt ex Sion, Hebræis eſt ꝓpinquus Sion. Origenes indicat Hebræis eſſe, propter Sion. Atq; ita ſanè ſcriptū eſt in æditione Septuaginta. ſuſpicor id librarij culpa deprauatum, cum ſcriptū fuerit, prope Sion. Hieronymus Græce etiam interpretatur ἀγχιστεύς, id eſt, Propinquus, niſi quis probet, propter, dictum eſſe pro prope. Præterea quod apud Hieronymum refertur, Ira domini, illis eſt ὀργὴ παρὰ κυρίου. Et hoc illis à me teſtamentum.) Eſt quidem Græce διαθήκη, cæterum indicauit hoc & Auguſtinus libro de locutionibus Geneſeos primo, frequenter in arcanis literis ꝓpacto poni teſtamentum. Quanquàm Græcis διαθήκη non dicta eſt à teſtando, ſed ab ordinando diſponendoq;.

Paulus ſecutus Septuaginta.

Ratio caſus à Paulo neglecta.

Secundum electionem autem chariſſimi.) ἀγαπητοὶ, id eſt, Dilecti. quam uocem tamē ita ſæpe uertit. Porrò duo nominatiui caſus, inimici & chariſſimi, iuxta ordinem grammaticum non habent unde pendeant, niſi ſubaudias ſunt. ſed ueriſimilius eſt caſus rationem à Paulo fuiſſe neglectam.

Sine pœnitentia.) ἀμεταμέλητα, id eſt, Quorum non poſſit pœnitere eum qui dedit, aut qui promiſit. quaſi dicas, impœnitibilia. Ambroſius huc detorquet, ut dicat in baptiſmo gratis remitti peccatum, nec requiri luctum aut planctū, aut aliud opus bonū, ſed tantum ex corde profeſſionē. Quæ quidē interpretatio mihi uideꝛ coactior, nec attingitur ab Origene. Thomas eā ſententiā extremo tandē attigit loco, ueluti non admodū probans.

Propter propter.

Propter incredulitatē illorū.) τῇ τούτου ἀπιστίᾳ, id eſt, Per horū incredulitatē, nō, ꝓpter.

In ueſtram miſericordiam.) τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, Per ueſtri miſericordiam. Eſt enim ſimilis datiuus ei qui præceſſit, τῇ τούτου ἀπιστίᾳ. Senſus enim eſt, ſicut illorum defectio uobis fecit aditum ad fidem, ita ueſtra fides quam miſerante deo eſtis conſecuti, prouocabit illos ut reſipiſcant, ſeq; dignos præbeant qui à deo recipiantur.

Concluſit enim deus omnia.) τοὺς πάντας, id eſt, Omnes, nō omnia. Porrò quod ſequitur, incredulitate, poteſt accipi & inobedientia.

O altitudo.) Ὦ βάθος, id eſt, O profunditatem. Miror cur interpreti placuerit uox ambigua.

Diuitiarum ſapientiæ.) Hæc duo nomina Græci diuidunt interiecta cōiunctione πλοῦτου καὶ σοφίας, conſentientibus quotquot uiderim exemplaribus. ut intelligas Paulum tria demirari in deo, Diuitias, qui tam beneficus fuit erga gentes: Sapientiam, qui tantam

eis

eis sapientiam impartierit.cognitionem,qui prudẽter dispiciat quid cui expediat. Ad hũc modum exponit Theophylactus.Mihi magis probatur,ut ad totam huius consilij dispẽsationẽ pertineat,qua factum est ut gentes ante dæmonijs seruientes,nũc subito ad euangelij gratiã uocent:& Iudæi,quibus ea peculiariter ꝓmissa uidebatur,ab eadẽ exciderint. *Theophylactus.*

Incõprehensibilia.) ἀνεξιχνίαστα, id est, Inscrutabilia.atq; ita subinde citat Hieronymus.

Inuestigabiles.) ἀνεξιχνίαστοι,id est, In inuestigabiles,id est, nõ uestigabiles,siue imperuestigabiles. Cæterum diuus Hieronymus existimat Paulum retulisse locũ qui est apud Esaiam cap.undecimo, Et non est inuestigatio uiæ eius. *Inuestigabiles.*

Sensum domini.) νοῦν, id est,Mentem.

Quoniam ex ipso & per ipsum.) In his tribus præpositionibus philosophantur Theologi ueteres. Thomas interpretatur,ex ipso uelut ex prima omniũ causa.Per ipsum tanq; operantem & administrantem.In ipso tanq; in fine.licet haud me præterit hæc uarie ab illo differi.Non abhorret autẽ multum à sententia Origenis,qui sic explicat: Quod dicit, ex ipso,hoc ipsum quod sumus indicat.Per ipsum autem, quod per eius prouidentiam dispensamur in uita. In ipso uero,quod perfectio omnium & in finis in ipso erit,tũc cum erit deus omnia in omnibus. Cæterũ quod Thomas indicat præpositionẽ de,idem pollere ferè quod ex,nisi quod addit consortium substantiæ,Augustinum,ut coniectare licet, secutus,qui libro quem de natura boni scripsit aduersus Manichæos,fermè in eam sententiam differit,cap.xxvj.an apud Latinos uerum sit,alij uiderint.certe apud Græcos eadem est præpositio.Et cum dicimus,de illo loquitur,nulla est cõmunis essentiæ significatio. *Ex ipso,per ipsum,in ipso*

Honor & gloria.) Græcis gloria tantum scribitur, ἡ δόξα. honor non additur.

In secula seculorum.) Seculorum additum est à nobis.nam Græcis tantum est, εἰς τοὺς αἰῶνας,nec additur apud Origenem.

EX CAPITE DVODECIMO.

Obsecro uos.) παρακαλῶ. Idem hortor poterat accipi,siue adhortor. nam Græca uox anceps est,nisi quod id quod mox sequitur,Per misericordiam, magis uidetur obtestantis & obsecrantis quàm adhortantis.

Per misericordiam.) διὰ τῶν οἰκτιρμῶν, id est,Per miserationes. Annotauit numeri rationem & Origenes,putans in eo esse emphasim immensæ dei misericordiæ. *Miserationes.*

Rationabile obsequium.) τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, id est, Rationalem cultũ,ut appositiue cohæreat cũ superioribꝰ,idq; indicat Græcus articulus τὴν,pinde quasi dicat,Si mactaueritis & immolaueritis deo corpora uestra, hoc est, corporeos affectus, non iugulantes brutas ac mortuas pecudes,quod antehac factitatum est à Iudæis, ita demum exhibebitis illi uictimam acceptam.Et rationalem uocat,non ut intelligas cultũ moderatum,hoc hoc,moderatam corporis macerationem,quemadmodum hodiæ passim citare solet concionatorum uulgus,ut ipsis quidem uidetur erudite,cæterum ijs qui Græce norunt admodum ridicule. Quanq; his quoq; ueniam dandam arbitror,quandoquidem ad eundem modum interpretati sunt,ut cæteros sileam, Thomas Aquinas,qui non temere labi solet,ac Lyranus. Verum quid faciant,ubi sententiæ uis à Græco pendet idiomate, & interpres eius linguæ prorsus ignarus est? Obsequium hic posuit pro sacrificio,idq; suo more. Cæterum ut ostenderet Christianorum cultum dissimilem esse Iudaicis ceremonijs,quibus immolabant brutas pecudes,adiecit rationale,nimirum ipsum hominem sentiens,qui uictima est rationalis,& ob id deo acceptior.Et in hunc sensum palàm citat diuus Hieronymus,cum alijs aliquot locis,tum uero in epistola ad Pãmachium, cuius initium,Sanato uulneri.Neq; secus interpretatur Origenes,sic inquiens,Qui cultus quoniã dudum in pecudum mutorum corporibus consistebat,nunc in corpore rationalis hominis offeratur,& corpora magis uestra quàm pecudes fiant sacrificium deo &c. *Locus hactenus uulgo patrum apte recitatus.* *Rationabile obsequium.*

Sed reformamini.) μεταμορφοῦσθε, id est, Transformamini,siue trãsformemini.Potest enim utrouis accipi modo,uel ut sit indicandi modo,uel ut sit imperandi modo dictum.

In nouitate sensus.) τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοὸς,id est,Renouatione mentis, hoc est, per innouationem mentis,nimirum alludens ad reprobam illam mentem in quam traditi fuerant ante,simulacris pro deo deferentes honorem.

Quæ ſit uoluntas dei bona,& beneplacens,& perfecta.) Mirum quod exemplar ſecutus Auguſtinus legit ad hunc modũ libro de ciuitate dei decimo,atq; itẽ in epiſtola octogeſimaſexta,Ad probãdum quæ ſit uoluntas dei,quod bonum & beneplacitum & perfectum,quaſi hæc tria epitheta non pertineant ad uoluntatem dei, ſed ad complexum illũ uerborum præcedentium,Exhibeamus corpora noſtra &c.& non cõformemur huic ſeculo,ſed reformemur &c.ut pareamus non noſtris cupiditatibus,id quod faciũt ethnici, ſed uoluntati diuinæ. Id ſi fecerimus,inquam,ſacrificium fuerit bonum,placitum & legitimum deo. Atq; ut in hunc ſenſum accipi poſſit,facit articulus additus, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. Nam τέλεια proprie dicuntur in quibus nihil poſſis deſiderare eorũ quæ ad ſacri rationẽ ac ritũ religionis pertinent.& paulo ante à ſacrorũ metaphora cœperat. Interpres Origenis indicat hic Latinos nõnihil diſcrepare à Græcis,ſed quid ſibi uelit,non ſatis intelligo,cũ Græcus ſermo ad utrũq; ſenſum ſit anceps. Certe Ambroſius cõſentit cum Auguſtino. Dico enim uobis.) λέγω. Dico dixit,pro iubeo ſiue moneo,quemadmodũ & Latini, Iubet ſaluere,& dicit ſalutem,conſimilem in modum Græci, οἱμώζειν λέγω. atque ob id additur, Per gratiam quæ data eſt mihi,ne uel arrogãter uideretur eis præcipere,uel citra autoritatem admonere. præcipit ut Apoſtolus,ut intelligens quid ſit deo placitum, ſed hoc ipſum beneficẽtiæ diuinæ fert acceptũ. Niſi malis dicta ſic interpretari,ut Paulus explicet & explanet quæ ſuperius dixerat de immolãdo corpore, de fugiẽdis huius ſeculi cupiditatibus. nã additis exemplis rem facit euidentiorẽ. Arrogantia in primis eſt mactanda deo. Omnibus qui ſunt inter uos.) παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν. Origenis interpres annotãdum putauit quod apud Græcos non habeatur, Omnibus qui ſunt inter uos, ſed omni qui inter uos eſt. Id cum ſententiam nihil intereſſe conſtet,miror cur admonendum duxerit. Nos maluimus uertere,cuilibet ſiue cuicunq;. Videbatur enim aliquis faſtus tribuẽdus iſs qui fortuna aut dotibus præcellerent. Eũ perſonarũ delectum prorſus tollens Paulus denunciat quiſquis ſit ille,modo uerſetur apud Chriſtianos,ne ſe cuiq; anteponat, ſed ſuam quiſq; dotem à deo acceptam,conferat ad commoditatem proximi.

Articuli uis.

Dico, pro iubeo.

Interpres auſus eſt mutare numerum.

Sapere ad ſobrietatem.) εἰς τὸ σωφρονεῖν. Diuus Hieronymus contra Iouinianum dimicãs, ſtudio tuendæ uirginitatis legendum putat, Ad pudicitiam. ſed σωφρονεῖν eſt temperatum, modeſtum, ac ſobrium eſſe. nõnunq; & ad pudicitiam pertinet, at non hoc quidẽ loco. Idem interpres Origenis in epiſtolam ad Rhomanos, mauult temperantiam quàm ſobrietatem, quod ea uirtus quam Græci σωφροσύνην appellant, Latini docti uocent temperantiam, quæ ſit moderatio cupiditatum & actionum. Atq; ita uidelicet adducit hũc locũ Auguſtinus epiſtola xlvij. Eſt autem iucunda uocum alluſio in ſermone Græco, quam Latinus interpres reddere nõ potuit, ὑπερεφρονεῖν, φρονεῖν, εἰς τὸ σωφρονεῖν. Nec hoc loco φρονεῖν, id eſt, ſapere, pertinet ad eruditionem, ſed ad cogitationem & opinionem, ueluti cum quis effertur animo,& magnifice de ſe ſentit, quemadmodum & ſuperius admonuimus. Id ita eſſe ſatis declarat Origenes, ſtatim indicans hunc ſermonẽ pertinere ad eos qui ex oleaſtro inſiti oleæ ferocirent & ſuperbirẽt aduerſus ramos ex olea defractos. & quod hic dixit, perinde ualere atq; id quod alibi, Noli ſuperbe ſapere. Porrò quod adducit ex philoſophorum fontibus, de uirtutis habitu, è duobus extremis redacto, ſubindicat ſe magis iuxta alienam quàm ſuam ſententiam interpretatum.

Σωφρονεῖν.

Admonitio.

Et unicuiq; ſicut deus diuiſit.) Sic quidem habent & Græca. Verum unicuiq; non habet quò referatur. Vnde neceſſe eſt fateri & hic Paulum ſpectaſſe ſenſum magis, quàm ſermonis integritatem, niſi malumus ſic ordinare, Quiſq; ſapiat ut cuiq; deus diſtribuit menſuram fidei. Origenes ſubindicat aliquid ſubaudiendũ, cum ait, Vt cuſtodiat unicuiq; ſicut diuiſit deus menſuram fidei.

Paulus neglig-ns ſermonis integritatem.

Deeſt aliquid

Singuli autem alter alterius membra.) ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλων μέλη, id eſt, Singuli autẽ alius alius membra. Siue ut nos uertimus, Singuli autem alij aliorum membra. ſignificat cõmunionem membrorum inter ipſa mutuam.

Habentes donationes.) Interpres, ſiue quod magis arbitror, ſcriba, prætermiſit coniunctionem, quæ partem hanc cum ſuperiore commodiſſime connectebat, ἔχοντες δὲ χαρίσματα. Cum enim dixiſſet, ſinguli ſumus alius alius membra, ne confuſionem imagina-

Omiſſa coniunctio nõ recte.

remur

remur,adiecit,Sed habẽtes donationes.alioquí inabſolutus fuerat ſermo. Quare offenſus aliquis,& putans hanc partem non pendere à ſuperioribus, coniunctionem expunxit. Certe autem additur apud Ambroſiũ & in exẽplari Paulino,licet apertius & aptius erat, Sed quàm autem.

Donationes.) χαρίσματα. Vt affectat copiam cum nihil ſit opus,præſertim cum donationes hoc loco uox ſit parum Latina.

Differentes.) διάφορα,id eſt,Diuerſas,ſeu potius dona diuerſa.

Secundum rationem fidei.) κατὰ τὴν ἀναλογίαν, id eſt,Iuxta proportionem. ut intelligas hoc eſſe maiora dona, quo fides tua fuerit integrior. Interpres Origenis indicat ἀναλογίαν non ſatis commode uerſam eſſe rationem,cum potius ſit menſura competens,quàm ratio. Ἀναλογία *proportio ſiue modus.*

In miniſtrando & in exhortando.) Nomina ſunt, ἐν τῇ διακονίᾳ, ἐν τῇ παρακλήσει, id eſt,In miniſtratione & exhortatione.Quanꝯ ea res nihil uariat ſenſum Apoſtoli.Origenes putat ſingulas partes referri poſſe ad id quod præceſſit, Siue habentes prophetiam iuxta menſurã fidei,ne quis plus ſapiat ꝙ oportet,ſed in ea ſobrius,& item de cæteris.

Odientes malũ.) ἀποστυγοῦντες,id eſt,Odio habẽtes.Quanꝯ hic eleganter erat Abhorrentes à malo. ut reſpõdeat ei quod ſequitur,adhærentes. Cæterum bono & malo,hic ad perſonam referri non poteſt,cum ſit τὸ ἀγαθὸν, ad rem referatur oportet. Bonum dixit honeſtatem,malum turpitudinem.

Charitatem fraternitatis inuicem diligentes.) Alius ſenſus eſt apud Græcos, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, id eſt,Fraterna charitate ad mutuo uos amandum propenſi.Plutarchus libellum ſcripſit περὶ φιλαδελφίας, id eſt, de charitate fratrum inter ſe.quo uerbo apoſtoli frequenter utuntur pro ſtudio & amore Chriſtianorũ inter ipſos mutuo,unde & uox Græca compoſita eſt. Ambroſius legit,Fraternitatis amore inuicẽ benigni.Nam φιλόστοργον Græcis dicitur qui eſt propenſo affectu erga cognatos aut affines. ediuerſo qui non tanguntur pietatis affectu, ἄστοργοι uocãtur. Vult enim Paulus hoc uno nomine,Chriſtianum eſſe charum Chriſtiano quod Chriſtianus eſt. Φιλαδελφία

Honore inuicem præuenientes.) Senſus omnino Græcis anceps eſt, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. Si ſcriptura mendo uacat,noue addidit participio caſum accuſandi,cui magis congruebat paternus. Cæterum honorem uocat ſubſidium.

Sollicitudine non pigri.) σπουδῇ μὴ ὀκνηροί. σπουδὴν, uocat ſedulitatem & ſtudium exhibendi officij & ὀκνηρὸς dicit, qui grauatim aliquid facit.unde iubet ut nõ ſolũ amemus, & honorem deferamus alius alij,uerum etiam alacres ac prompti ſuccurramus inuicem.

Domino ſeruientes.) Origenes aut certe huius interpres,indicat in nonnullis exemplaribus ſcriptum fuiſſe,tempori ſeruientes,& accipi poſſe,diligenter utendum temporis occaſione,quandoquidem breue eſt. Mihi uidetur recte intelligi,boni conſulendum, ſi quid pro tempore inciderit incommodi. nam id opinor,eſt ſeruire tempori. cum hoc cohæret quod ſequitur,ſpe gaudentes,Si quis exigit tributum,pende,ſi quis uectigal,ſolue, ſi quis exigit honorem,redde,ſi quis affligit,patere,nec ea res triſtem reddat, ſed ſpes erigat in malis animum. Teſtatur & Ambroſius ſibi narratum fuiſſe in Græcorum codicibus habeti τῷ καιρῷ δουλεύοντες, tempori ſeruientes. Atqꝯ obiter admiror cum Græce ſciret, cur non ipſe potius conſuluerit Græcorum exemplaria. Quin & gloſſa quam uocant ordinariã admonet duplicis lectionis ex Bedæ,opinor,autoritate. Diuus Hieronymus in epiſtola quadam ad Marcellam,præfert hanc lectionem qua uulgo utimur,nec tamẽ ullam reddit cauſam quur præferat.Sit cuiꝯ liberum quod uolet ſequi.Mihi magis arridet, tempori ſeruientes.Sed ea ſententia,quoniam ethnici philoſophi nomine uulgo circumferebaꝫ, & uafriciem quandam præcipere uideretur,offenſus aliquis mutauit in,Domino ſeruientes,non ſatis animaduertens,domino ſeruientes,cum toto ſermonis huius contextu non perinde congruere.Quanquàm autem in uocibus Latinis tempori & domino,nulla ſit affinitas,tamen in Græcis eſt nonnulla,καιρῷ & κυρίῳ. Græcorum diuerſa lectio. Καιρῷ δουλεύοντες.

Orationi inſtantes.) τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, Quod aſſiduam ſonat inſtantiam. Neceſſitatibus ſanctorum cõmunicãtes.) Ambroſius legit Memorijs ſanctorum cõmunicãtes.& Origenis interpres fateꝫ ſic haberi in Latinis exẽplaribus.Neqꝯ admodũ diſ Neceſſitatibus, ꝑ memorijs.

simile ueri est ex μυείαις factum esse χρείαις à scriba quopiam eruditulo, præsertim cum in memorijs uideretur subabsurdus sensus. Videtur autem hoc agere Paulus, ut non solum præsentes præsentibus impartirent charitate mutua, sed absentium quoque memores essent, iuxta id quod Paulus à Petro monitus facit in epistola ad Galatas, ut pauperum memor colligeret donaticiam pecuniam.

Benedicere p precari.

Benedicite persequentibus uos.) Græce quidem est εὐλογεῖτε, benedicite, hoc est, bene loquamini, quod Origenis interpres exponit, bene precemini, opinor, quod sequatur, μὴ καταρᾶσθε, id est, ne deuoueatis. Solent eũ uulgo qui non possunt ulcisci iniuriam, deuouere diris, à quibus læsi sunt. εὐλογεῖν aliquoties est laudare, quo pacto hic sanè non potest accipi. Neq; enim iubet ut laudetur insectator, sed ut ei bene precemur, aut uerbis benignis admoneatur erroris.

Nolite maledicere.) μὴ καταρᾶσθε, id est, Ne male precemini, ne quẽ deuoueatis. Si Paulus sic inculcat, ne cui male precemur, ubi sunt, qui sanctũ putant iugulare hostẽ, aut ne hostem quidẽ? Gaudere.) χαίρειν. Græcis est mos infinitiuum pro imperatiuo ponere, gaudere pro gaudete, & flere pro flete, opinor quod subaudiant oportet.

Ex Latinis qs percipiat sensum.

Idipsum inuicem.) τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, id est, Idẽ alij in alios, siue de alijs sentientes. Refertur & hoc ad affectũ animi modesti, qua nemo putat alium se minorem, sed omnibus sese accommodat, de omnibus ex æquo bene sentiens. Vult enim Paulus in Christianis affectum esse communem, ut omnes non opibus, non genere, non eruditione, non honoribus, sed Christo metiantur qui est omnibus ex æquo communis. Nunc generosus fastidit obscurum, diues pauperem uix hominis habet loco, eruditus contemnit idiotam, sacerdos execratur laicum, monachus laicos uix p Christianis ducit, Italus cæteros omnes ut barbaros, ac penè pecudes aspernatur & horret, Germanus odit Gallũ, Anglus Scotum, atq; ex his & id genus alijs stultissimis affectibus, bella, lites, atq; hi rerum tumultus, quos iam annis aliquot uidemus exoriũtur. At Paulus sic uoluit unũ quenq; Christianum affectum esse erga cæteros, quomodo singula membra corporis affecta sunt erga cætera membra, quemadmodũ alibi dilucidius explicat, idq; uocat τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Atq; in hanc sententiam ediserit Theophylactus, si quem magis autoritas, q̃ ratio cõmouet.

Alta sapientes.) Idem participium est quod modo φρονοῦντες, id est, Sentientes, seu cogitãtes, ut ad affectũ animi referatur. Et cõnectenda est hæc particula cũ sermone superiori, quã interpres male separauit. adiecit enim hoc Paulus, uelut explicans quid dixisset, Idem inuicem sentientes. Nam ubi quisq; magnifice de se sentit ac suis, alios despiciat oportet.

Humilibus cõsentientes.

Sed humilibus consentientes.) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Humiles hic uocat, non modestos, sed humilis sortis homines, ueluti pauperes, ignobiles, indoctos, plebeios. Et nõ est, consentientes, sed potius obsecundantes, & accommodantes uos, ut suæ quisq; oblitus magnitudinis, descendat ad affectus inferiorum. Id quod mira diligentia, multis locis inculcat Paulus, haud ignarus ex hoc fonte maximas uitæ pestes scatere.

Prudẽtes pro elati.

Nolite fieri prudentes.) φρόνιμοι. φρόνιμον uocat, non qui sapiat, sed qui parum modeste de seipso sentiat, ut mox admonuimus. & ad eũ modum interpretantur Græcorum cõmentaria. Alioqui quid affinitatis est prudentiæ cũ uindicta? At arrogãtia uindex est, dũ quisq; se meliorem putat, quàm ut alteri cedere debeat.

Additum aliquid.

Prouidentes bona.) Hæc uerba, Non solum coram deo, sed etiam, non sunt apud Græcos, sed tantum ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων, id est, Coram omnibus hominibus. Proinde nec adduntur apud Origenes, nec apud Theophylactum, apparet addita ab explicante Pauli sententiam. Non enim hic opponit Paulus homines deo, sed perfectos & imperfectos, bonos & malos componit, quibus tamẽ omnibus uult nos probari si liceat. Atq; hoc quod sequitur εἰ δυνατὸν, mea sententia rectius ad superiora referretur, cũ sequens particula habeat suum τὸ ἐν ὑμῖν, quod idem pollet.

Defendentes p ulciscentes.

Defendentes.) ἐκδικοῦντες, id est, Vindicantes. Est enim participium eiusdẽ uerbi, cuius est nomen ἐκδίκησις, quam uertit, uindictam.

Charissimi.) ἀγαπητοί, id est, Dilecti. Hoc adiecit, uelut eblandiri cupiens, quod alioqui durum erat.

Mea uindicta

Mihi uindictam.) ἐμοὶ ἐκδίκησις, id est, Mihi uindicta, siue ultio, nominandi casu. Atq;

ita citra

ita citat Hieronymus aduersus Ruffinum in epistola,cuius initium,Lectis literis prudentiæ tuæ. Proinde dilucidius explicatur Deuteronomij xxxij. unde locus hic desumptus est,Mea est ultio,hoc est,meum est ulcisci,qui sum iudex.Nec additum est in Græcis codicibus,Et ego retribuam,sed,ego retribuam citra coniunctionem.

Ciba illum.) ψώμιζε.Quod quidem haud caret emphasi.Nec enim ψωμίζειν est simpliciter pascere,sed indulgenter pascere,ueluti minutim insipato pane,aut frustulatim concisso cibo,id quod apud nonnullos fit erga eos,quibus fauetur in conuiuijs,cum alijs interim liceat esurire. *ψωμίζειν.*

Si sitit potum da illi.) Hoc in nonnullis Græcorum exemplaribus nō erat additum.Ex Origene non satis liquet quid legerit. apud Ambrosium additur, atq; item in uetustis exemplaribus.

Congeres super caput.) σωρεύσεις,id est,Accumulabis,siue coaceruabis.Et carbones ignis,Hebraica figura dixit,pro carbonibus ardentibus,quod ita interpretatur Theophylactus: Vis magnifice ulcisci inimicum tuum? accumula in illum beneficia. Sic enim futurū est,ut atrocius à me puniatur.Mihi uidetur accommodatius doctrinæ Christianæ, si intelligamus benefactis obruendum inimicum,quo tandem resipiscat,& meritis lenitateq; nostra uictus,ex hoste fiat amicus. *Carbones ignis.*

Noli uinci à malo.) Bonum & malum hic non refertur ad hominem improbum,aut probum,sed significat ipsum beneficium aut iniuriam. Vincitur igitur à malo qui prouocatus iniuria non temperat animo,sed adducitur ad retaliandam iniuriam. Vincit malum bono,qui malefacta benefactis repensans,efficit ut inimicus resipiscens fiat amicus. Hoc præceptū quoniam durum erat humanis affectibus,adiecit autoritatem domini. Atq; idē Christus præcepit in euāgelio,& tamen haud scio quo pacto fit,ut hanc doctrinam non negligant solum,uerum etiam palàm irrideant,qui sibi uidentur admodum esse Christiani,& quorum piæ uidelicet aures,ne superstitiosum quidem Christophori, Barbaræ,aut Erasmi cultum uerbo notari ferunt,ad hæc Christi sanctissima præcepta,non uerentur cachinnos tollere,& quod ante Christum ethnicus docuit Socrates, hoc ab ipso traditum Christo,ab apostolis toties inculcatum irrident Christiani,cū hoc insigni præcipue Christus suos à mundo discreuerit. Verum hæc comploratio non huius est loci. *Vinci à malo quid.* *Superstitio præposterq;*

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Omnis anima dixit pro omni homine. Nam quod Origenes hic philosophatur animam dici hominem,iuxta partem spiritu inferiorē, sicut caro dicitur,iuxta partem deteriorem,& ob id animam intelligi hominem,qui nō sit omnino purus à rebus mundi, atq; ideo merito debere parēre ijs, qui mundi res administrant,mihi uidetur argutius quàm uerius. Haud scio an librariorum errore factum sit,quod in Ambrosio secus quàm nos habemus legitur,Omnibus potestatibus sublimioribus subditi estote. *Expensa Origenis sentētia*

Sublimioribus.) ὑπερεχούσαις, id est,Præcellentibus.positiuum est nō comparatiuum.

Quæ autem sunt à deo.) Secus distinguunt Græci, αἱ δὲ οὖσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν,id est,Quæ uero sunt potestates,à deo sunt ordinatæ,ut coma ponas post potestates.repetit enim quod supra dixerat,non est potestas nisi à deo. Atq; ita legit & interpretat Ambrosius,Quæ aūt sunt,à deo ordinatæ sūt atq; ita distinguunt uetustissima exēplaria.Neq; secus distinguit Augustinus hoc adducens testimonium epistola ad Macedonium liij.nisi quod potestates non repetit,ita legens,Non est enim potestas,nisi à deo, quæ autem sunt,à deo ordinata sunt, ut à uerbo sunt, succedat hypostigme. Theophylactus non repetit potestates,quæ autem sunt à deo,ordinatæ sunt,sed ita ut subaudiri uelit. Quanq; totā hanc clausulam apud Origenē non reperio,ne in interpretatione quidē ulla huius rei sit mentio. Videri poterat adiecta ab interprete quopiam,qui uolens confirmare,quod omnis potestas sit à deo,asseueratione graduum sententiam eandem repetiuerit. itaq; qui resistunt,dei ordinationi resistūt,faciens ad ea quæ mox sequētur.etiamsi Theophylactus more nostro distinguit.Quoniā Paulus intelligebat nōnullos Christianos prætextu religionis detrectare principū iussa,atq; ita futurū,ut ordine perturbato, sursum ac deorsum omnia miscerentur,præcipit,ut quibuslibet potestate publica præditis obtemperent,excepta fidei & pietatis causa.Ipsi quidē ethnici sunt,ac mali, sed ordo tamē bonus, *Distinctio uaria.*

& ob hunc

& ob hunc mali quoq; principes nonnunq; ferendi sunt pijs hominibus.

Damnationem acquirunt.) λήψονται, id est, Accipient, ut futuri sit temporis. Cæterum κρίμα, id est, Iudicium, haud male uertit, in damnationem.

Non sunt timori boni operis.) οὐκ εἰσὶ φόβος τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ, id est, Non sunt terror siue timor bonorum operum, hoc est, non sunt formidandi bene agentibus. Non enim deterrent benefacta, sed maleficia.

Dei enim minister est.) διάκονος, id est, Ministrator. Nam de potestate loquitur. Quanquàm ut magistratus nonnunquàm homo dicitur magistratu fungens, ita & potestas homo potestate præditus.

Obedire malo principi ferre est.

Ideóq; necessitati subditi estote.) Græcis alius est sensus, διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, Quare necesse est subijci. Interpres legisse uidetur, ὑποτάσσεσθε, per epsylon, nō per αι diphthōgum. Quanquàm si ὑποτάσσεσθε sit ὁριστικὸν, idem erit sensus qui per infinitum, cum infinitum uerbum indicatiui uice usurpetur. Etiamsi necessitatis uerbum apud Ambrosiū omino nō legitur. Origenes suo more detorquet eam necessitatē ad eos dūtaxat, qui nondū pure spirituales sunt. Quanq; mea sententia cæteris quoq; ferendi sunt principes, ne magna grauiq; rei publicæ ruina, prouocentur, & hanc, ni fallor appellat necessitatē. Cæterū iram Hebræorū more uocat, ultionē ac suppliciū, quo castigant admissa. Conscientia potest accipi bifariam, uel illius qui non obtemperat, cui deus uult obtemperari, uel illius qui tuo exemplo putat sibi contemnendū esse magistratū, quem uidet abs te negligi, & recte negligentem, non recte imitatur. Augustinus interpretatur necessitatem, autoritatē principum in tollendis rebus suorum.

In hoc ipsum seruientes.) προσκαρτεροῦντες. Quod paulo superius transtulit instantes, nunc uertit seruientes. nos uertimus, incumbentes, hoc est, operam dantes & adnitentes. Pro me facit Augustinus hunc adducēs locum libro de doctrina Christiana iiij. capite uigesimo legens, In hoc ipso perseuerantes.

Charitas semper debetur.

Nemini quicq; debeatis.) ὀφείλετε. Incertum an sit debetis indicandi modo, an debete. Sensus autem Græci sermonis anceps est, potest enim sic accipi, Soluite unicuiq; quod debetis, quo soluto, desijstis debere. At sola charitas non desinat deberi, sed semper persoluatur, & nihilominus semper debeatur, ut non sit finis benemerendi. Ad eum modum enarrant Origenes ac Theophylactus. Potest & ita intelligi, ut superiora referantur ad magistratus ethnicos, uti tum erant omnes. quod sequitur, nemini quicquàm, &c. ad Christianos, Soluite illis quod debetis. Cæterum Christianus Christiano nihil debet, nisi mutuam charitatem. Atque hunc sensum amplexus est Ambrosius, sic edisserens, Pacem uult nos habere si fieri potest cum omnibus, dilectionem uero cum fratribus. Annotauit distributionis gratiam Augustinus, quo dictū est loco, qua singula singulis apte redduntur, modulato sermonis curlu, cui tributū, tributū. cui uectigal, uectigal. cui timorem timorē. cui honorē, honorē. Atq; hæc membratim, inquit, fusa, clauduntur etiam ipso circuitu, quē duo mēbra connectūt, Nemini quicq; debeatis, nisi ut inuicem diligatis.

Pax, dilectio. Distributio schema.

Periodus.

Qui enim diligit proximum.) ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, id est, Qui enim diligit alterum. Interpres legisse uidet, τὸν πλησίον. Etiamsi id ad sensum minimum habet momenti.

Nam non adulterabis.) Vt modo, ita nec hic reddidit uim articuli Græci, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν, quod nos expressimus, Nisi hoc, ut inuicem diligatis. Et, τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις, Nam illa, non adorabis. &c.

Instauratur p recapitulatur

In hoc uerbo instauratur.) ἀνακεφαλαοῦται, id est, Recapitulatē, hoc est, Summatim in hoc uerbo continetur. Augustinus in epistola quadā uertit, recapitulatur. Sumptum est ab epilogis rhetorū, in quibus tota causa summatim repetitur, quā ἀνακεφαλαίωσιν uocāt illi. Nam instauratur, quod instar priorū restituit. ita dicimus collapsum ædificiū instaurari.

Dilectio proximi.) τοῦ πλησίον, id est, Proximo, dandi casu, ut referatur ad uerbū, operatur. Confirmat enim ratione quod dixerat epilogum, hoc est, totius legis esse compendium in charitate. Lex diuersis mandatis deterret a lædendo proximo. Non peierabis, nō furaberis, non adulteraberis, non dices falsum testimonium, non occcides, & quid non? At qui charitate Christiana præditus est, is nullum omnino lædit mortalem, prodest omnibus quibus potest, & bonis & malis. Etiamsi altera lectio τῷ πλησίον probe habet.

Lectio duplex

Et hoc

Et hoc scientes tempus.) Hoc,pronomen apud Græcos,non refertur ad tempus,cum tempus illis sit masculini generis. Verum ita loquitur,Et hoc,siue idcirco,cum sciamus, nempe tempus, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν. Vt & hoc,uim habeat exaggerandi,ueluti cum dicimus,scortaris, & hoc in quadragesima.ut intelligamus quæ præcepit,nūc præcipue præstanda esse in lege euangelica,quæ plus aliquid exigit supra Moysi,naturæq; legem. Tempus aūt hoc loco significat opportunitatē & occasionē καιρὸν,pro quo usurpant ὥρα. *Tempus, καιρός.*

Nunc enim propior est.) ἐγγύτερον ἡμῶν,id est,Propius nos est,siue propius abest à nobis.ut propius sit aduerbium,habeatq; casum præpositionis unde fluxit. *Propior ηϖ. bis.*

Quàm cum credidimus.) ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. Certe dilucidius erat non modo Latinius,Quàm tū cū credebamus.Siquidē in lege Moysi opinio magis fuit salutis quàm salus,& umbra potius quàm res. Vnde noctem uocat procul adhuc agente sole,quæ paulatim rarescit accessu luminis.

Nox præcessit.) προέκοψεν,id est,Processit,siue progressa est,& tendit ad interitū,hoc est,nox maxima ex parte peracta est,& instat dies,paulatim illuscente euangelio. Cyprianus in sermone de zelo & liuore,legit,nox transiuit.Origenis interpres homilia xxxv. legit,nox ꝓmouit.ut dubitandū nō sit,quin errore librariorū ex ꝓcessit, factū sit, præcessit. *Præcessit,pro processit.*

Appropinquauit.) ἤγγικεν.Est quidem præteriti temporis,sed quod Latinius reddatur Latine per uerbum præsentis temporis,incolumi sensu. In plerisq; codicibus uideo deprauatum,appropinquabit.Sentit enim diem aduentus Christi iam instare,noctem superioris ignorantiæ iā ad finē tendere. Honeste ambulemus.) εὐσχημόνως,id est,Cōpositē, siue honeste.Cyprianus eo quē mox citauimus loco,uertit decēter.Nam orta luce ob pudorem homines se gerunt uerecundius. Nox enim uacat pudore. *Cōpositio.*

Nō in comessationibus.) Græce abest præpositio in,μὴ κώμοις,id est,Nō comessationibus.etiamsi non omnino displicet addita.Comos autem Græcis deus est temulentiæ, & eodem nomine uocatur conuiuium procacius ac iuuenile. *Comos, unde comessari.*

In desiderijs.) εἰς ἐπιθυμίας,id est,Ad cōcupiscentias,hoc est,ad necessitatē,non ad uoluptatē.Curam aūt uertit πρόνοιαν,id est,Prouidentiam.sic enim legit Origenes homilia in Exodum nona.Item Augustinus adducens hunc locum libro de doctrina Christiana quarto,capite xx.cū fateatur reliquam orationē,modulatā ac numerosam esse,tamē offēditur nescio quid extrema clausula,Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.mallet eīm hāc cōpositionem, Et carnis prouidentiā in desiderijs ne feceritis.Eant nunc ac meam μικρολογίαν damnent in sacris literis, cū tam minutula curæ sint tanto episcopo.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

INfirmum autem.) τὸν δὲ ἀσθενοῦντα,id est,Eum qui infirmus est.Nec est,In fide,sed fide . ut referatur ad participium ἀσθενοῦντα, non ad sequens uerbum susci pite. Et assumite.) προσλαμβάνεσθε, id est,Vobis adiungite,& recipite in uestrum contubernium.Qui nondum perfecte credit,nō est reiiciendus, ne linum fumigans extinguatur,sed tolerandus & alendus , donec proficiat ad meliora.Illud obiter annotandum,quod Paulus abstinentiam ciborum, infirmitati fidei tribuit,non de his loquens,qui quo corpus habeant obtēperantius,à lautioribus eduliꝭ abstinent , sed de his , qui Iudaico more,certos fugiunt cibos.Et tamen hos uult tolerari,sed hac spe,ut proficiant in fide,& eiusmodi ceremonias negligant.At hodie uidemus inter Christianos propè plus esse superstitionis in ciborum delectu,quàm unq; fuerit apud Iudæos. Nec ista iam tolerant̄, sed in his absolutā constituunt pietatem, pro illis omni telorum genere depugnamus,ex his iudicamus, auersamur, execramur ꝓximum, ceu parum Christianum,ex his nobis stultissime placemus.Alioqui teterrimis animi morbis infecti, superbia, ira,liuore, amore nostri. *Assumere ad iungere.* *Infirmitas fereda,nō alēda*

Non in disceptationibus cog.) μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, id est,Non ad dīiudicationes disceptationū,hoc est,nō in anxijs disceptationibus,ꝑ quas futurū est ut ille alienet̄

Manducare omnia.) φαγεῖν πάντα. Quæ significant edere,seu uesci,hic perpetuo uertit,manducare,cum mandere uel manducare sit proprie cibum dentibus cōminuere. Porrò πάντα significantius uertisset quæuis,id est,sine delectu quemuis cibum. Nā hoc quoque significat πᾶν. Quis autem possit unus edere omnia? Illud indicandum paucis *Credit manducare.*

Credit

Credit manducare,nouã esse sermonis figuram,& Græcis & Latinis. Nam Græcis sonat, putat se manducare omnia,cum sit sensus,putat sibi licere uesci quibuslibet cibis,citra delectũ. Vnde rectius uertisset infinitũ per gerundiũ,Credit sibi uescendũ esse quibuslibet.

Manducet olus.

Qui autem infirmus est.) ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει,id est,Qui autem infirmus est,oleribus uescitur,ut sit indicatiui modi,non imperatiui. Totidem sanè uerbis adducit Hieronymus in Ecclesiastæ caput secundum.Non enim iubet ut uescatur oleribus,quem mallet firmiorem redditũ uesci quibuslibet,sed ostendit quid faciat infirmus,suæ obtemperãs superstitioni.Nam quod dixit infirmus,non ad ualetudinẽ corporis referendum est, sed ad animi superstitionem.unde Latini quoq; infirmitatem uocant.Horatius in Satyris,

At sum unus mi paulo infirmior. In nonnullis Græcorum exemplaribus habebatur, ὃς δὲ ἀσθενῶν.Solet autem Paulus in huiusmodi abuti articulo postpositiuo loco præpositiui. Vertendum igitur erat,Alius credit uescendum esse omnibus,aut quibuslibet. Alius rursus qui infirmus est,oleribus uescitur.alioqui alius, quod præcedit in priore diuisionis parte non habet quod sibi respondeat.

Non spernat.) ἐξουθενείτω.quasi dicas,nihili faciat,& pro nihilo ducat,ut Græca uox indicat ex nihilo composita.

Domino suo stat aut cadit.) Stabit autem, σταθήσεται δὲ.Quod adducens Cyprianus in epistola libri quarti secunda,non inscite uertit proximum uerbum στῆσαι,stabilire,quod tamen idem est cum superiore,Potens est enim deus stabilire illum.

Sermo Pauli peregrinus.

Nam alius iudicat.) ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν,ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν.ἕκαστος, id est, Hic quidem iudicat, diem iuxta diem,ille uero iudicat omnem diem.unusquisq;.&c. Quod si liceat, ut par est,neglecta uerborum superstitione sententiam bona fide reddere,uerti poterat in hunc modũ,Hic quidem existimat aliquid interesse inter diem & diẽ, ille uero perinde sentit,de quouis die. Augustinus in quæstionibus huius epistolæ legit, Alius quidem iudicat alternos dies,alius autem iudicat omnem diem. At pudet me interpretationis,quod idem eodem asscribit loco,haud quaq; asscripturus,si aut Græca consuluisset,aut interpretatio melior contigisset.Ipsius uerba subscribam,ne quis mihi diffidat,

Expensa Augustini interpretatio.

Sequestrata iam,inquit,meliore consideratione,non de duobus hominibus mihi uidetur dictum,sed de homine & deo.Qui enim alternos dies iudicat,homo est.Potest enim hodie aliud,cras aliud iudicare,id est,ut quemcunq; hodie malum,conuictum, confessumq; damnauerit,cras bonum inueniat deprauatum.Qui autem iudicat omnẽ diem, deus est, quia nouit qualis quisq; sit.Vnusquisq; in suo intellectu abundat, inquit, id est, quantum humano intellectui,uel unicuiq; homini concessum est,tantum audeat iudicare.Qui sapit,inquit,diem,domino sapit.id est,quia hoc ipsum ad præsentem diem bene iudicat,domino sapit.Hoc est autem bene iudicare ad diem,ut noueris nõ esse de correctione eius desperandũ in futurũ,de cuius culpa manifesta in præsentia iudicaueris.Hactenus Augustinus. Quæso te lector,nónne uidetur in alio mundo uersari,cũ hæc asscribit? Quod nolim ita rapiat aliquis,uelut in Augustini dictũ contumeliã,cuius & eruditionẽ suspicimus & sanctimoniã ueneramur,sed ut tanti uiri lapsus,nobis persuadeat nõ esse negligendam Græcorũ uoluminũ collationẽ.Diuus Hieronymus secũdo aduersus Iouinianũ libro,uertit ad hũc modũ,Alius iudicat diẽ plusq; diem.ut παρὰ accipiatur pro supra,siue ultra quẽ in modũ aliquoties inuenitur apud Græcos. Quanq; Græcis παρὰ nõnunq; relationem habet,uelut illorum prouerbio dictum est, τὴν πορφύραν,πρὰ πορφύραν,id est,Purpuram iuxta purpuram.Etenim qui confert,is putat alterum altero melius esse . Iudæis alius dies prophanus erat,alius sanctus. At Christianis quilibet dies æque sanctus est,non quod obseruandi non sint festi dies,quos deinde sancti patres instituerunt,quo commodius plebs Christiana conueniret ad concionem ecclesiasticam & cultum diuinũ,sed eos perpaucos,

Multitudo festorũ noxia.

nempe diem dominicum,Pascha,Pentecosten,& aliquot huiuscemodi,quos recẽset Hieronymus. Verum haud scio an expediat,quibuslibet ex causis festa festis accumulare,præsertim cum uideamus eò rediisse Christianorum mores,ut quàm olim conducebat ad pietatem hæc instituere, tam nũc conducibile uideatur eadem antiquare.

In suo sensu.) ἰδίῳ νοΐ πληροφορείσθω,id est,Propria mente,siue animo certus sit,siue certam habeat persuasionẽ,hoc est,acquiescat in sua opinione.Ambrosius interpretat,unus-

quisq;

quiſq; ſuo concilio remittatur. Quid Auguſtinus interpretetur, modo oſtendimus. Alioqui abundare in ſuo ſenſu, eſt hominis præfracti & obſtinatæ mentis.

Et qui nō manducat, domino non manducat.) Græci addunt, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν κυρίῳ οὐ φρονεῖ, id eſt, Et qui non ſapit diē, domino non ſapit. Deinde ſequitur, Et qui edit, domino edit. Gratias enim &c. Alioqui non reddetur quod priori parti repugnet, Qui ſapit diem, domino ſapit. Verum quoniam noſtrorum codicum magnus conſenſus eſt, nec apud Ambroſium reperitur, nec apud Origenem, fieri poteſt, ut quod in Paulo defuit, de ſuo ſuppleuerit aliquis. Atq; haud ſcio an gratias agit, referri poſſit ad illum qui diſtinguit diem. Nam qui ueſcitur, & qui non ueſcitur, uterq; tamen edit, & pro eſu licet diuerſo, pariter gratias agunt. Annotandum & illud quod Paulus haſce partes firmi & infirmi uario ordine proponit, cum primum ait, Alius credit edere omnia, is uero qui infirmus eſt, oleribus ueſcitur. quod firmi eſt, præpoſuit, quod infirmi, poſterius fecit. At mox eodem ordine repetit, Itaq; qui edit, non edentem non ſpernat. Qui edit, non edentē nō iudicet. Ac paulo poſt inuertit ordinem, Nam alius quidem iudicat diem inter diē, alius uero iudicat omnem diem, hic quod infirmi eſt, priore loco poſuit. Cæterum in his quæ ſequuntur rurſus inuertit ordinem, cum enim ait, Qui ſapit diem, domino ſapit, quod infirmi eſt præpoſuit. Nam ſapere hoc loco curare eſt, & ſentire diſcrimen inter diem & diē quod eſt Iudaicæ ſuperſtitionis. Et nō ſapere, eſt nō curare diſcrimen diei. Ac mox, Qui edit, domino edit, & qui non edit, domino non edit, quod firmioris erat præpoſuit, quod infirmioris poſterius fecit. Niſi quis malit, ſapere diem, in diuerſum ſenſum interpretari. Certe Thomas Aquinas ſic exponit, ut ſapere diem, dicatur, qui diſcernit inter diem & diem, etiamſi hoc detorqueat ad dies feſtos noſtros, & dies ieiuniorū, quod ille laudi tribuit. Quæ ſi uera eſt interpretatio, non erit infirmitatis iudicare inter diem & diem, ſed perfectæ pietatis, & iudicare omnem diem, nō erit firmæ fidei, ſed impietatis. Ambroſius & ipſe neſcio quò detorquet hunc locum, hoc commenti uice ſubijciens, Verum eſt, quia qui ſemper abſtinet ſe, deo placere ſe putat. ſemper abſtinere perfectius eſt, quā interim abſtinere, interim non abſtinere. Quod ſi ſemper abſtinet, qui iudicat omnem diem, cum ante non manducantem fecerit infirmiorē, quomodo hic uerſa uice firmior eſt, qui prius habitus eſt infirmior? Sed quod Paulus dixit de delectu ciborum iuxta morem Iudaicū item de delectu dierum iuxta ritus eorundem, hoc Ambroſius & Thomas deflexerunt ad poſteriora tempora, quibus per epiſcopos & feſti dies ſunt indicti, ſed pauciores quā nos habemus, & certa ieiunia, quorum nihil adhuc, opinor ætate Pauli fuiſſe. Origenes interpretatur ſapere diem, qui non diſcernit diem à die, copulans manducantē omnia, & ſapientem omnem diem. Ex quo mihi uenit in mentem, hanc particulam ad utrunq; referri poſſe, diſtinguentem & non diſtinguentem. Etenim cum ſapiat diē, qui de quouis die idem ſentit, & ſapiat diem, qui de alio atq; alio aliter atq; aliter ſentit, generali ſermone duas partes cōplexus eſt. Qui ſapit diē, ſiue ſic ſapiat, ſue ſecus, domino ſuo ſapit, nō tibi ad quem nihil attinet. Atq; hanc apparet fuiſſe cauſam, quare huic parti nulla ſit reddita contraria, cum edenti ſit oppoſitus non edens. Quo quidē loco nos maluimus uertere, ueſcitur & ueſcitur. quod non ſimpliciter agat de edendo, aut non edendo, ſed de genere cibi, hoc eſt. de idolothyto. Porrò quoties de cibi genere loquimur, elegantius eſt ueſci quàm edere. Porrò pro ſapit maluimus curat, quod uerbū φρονεῖν apud Græcos ſit πολύσημον, & nunc pro ſentire ponatur, nunc pro ſapere, nunc pro cogitare, aliquoties pro affectum eſſe. Nonnunquam uix habet ſermo Latinus quo reddat quod ſentit.

Varia lectio.

Veſcēs & nō ueſcens uterque edit.

Ordo partiū expenſus.

Sapere diem quid ſit.

Aquinatis expenſa ſentētia

Ambroſij ſententia.

Opinio Eraſmi.

Veſci.

Mortuus eſt & reſurrexit.) Hic addunt Græci codices, καὶ ἀνέζησεν, id eſt, Et reuixit. Etiamſi Theophylactus ἔζησεν legit, id eſt, uixit, non ἀνέζησεν. quod ſi ſequimur, accipiēdum eſt tempus præteritū pro præſenti, quod in huiuſmodi uerbis ſolet fieri, in hoc mortuus eſt, in hoc reſurrexit, & in hoc nūc uiuit, ut &c. Ambroſius ita legit & interpretatur, In hoc enim Chriſtus & uixit & mortuus eſt, & reſurrexit. In Paulino codice, qui mihi multorum inſtar erat, cum hæc adderem, ad hunc modum ſcriptum erat, In hoc eī Chriſtus & mortuus eſt & reuixit ut &c. In hoc certe conſentiens cum Græcis exemplaribus, quod conduplicat coniunctionem. Atq; ita legiſſe Origenem, declarat ipſius interpretatio, cuius hoc eſt initium, Mortuum dicit eſſe Chriſtum, diſpenſatione ſine dubio paſſionis, uixiſſe

nis, uixisse autem per sacramentum resurrectionis. Atq; hæc lectio respondet cũ eo quod sequitur, Vt & mortuorum & uiuorũ dominetur. Nam hoc ordine legitur & apud Græcos & apud Origenem edisserentem his uerbis, Sed mouerit aliquem fortassis quod dixit Apostolus, idcirco mortuum esse & uixisse, ut mortuorum & uiuorum dominetur. quasi hoc dederit intelligendum, quod nisi mortuus fuisset, & nisi post mortem rursus uixisset, non tenuisset dominationem uiuorum. Idem est ordo apud Ambrosium, idem in uetustissimo exemplari, quod modo citaui, ut mortui præcedant, uiui sequãtur. prius eñ est mori, posterius uiuere, præsertim in Christo, quantum ad humanam naturam assumptam, quæ mortalis erat. & tamen in superioribus præcesserant, uiui, siue uiuimus, domino uiuimus, siue morimur, domino morimur.

Diuersæ personæ.

Aut tu quare spernis.) ἢ σὺ τί ἐξουθενεῖς, id est, Aut etiã tu, cur aspernaris. ut illud prius tu, referatur ad non edentem, posterius ad edentem, ut non sit ociosa coniunctio ἢ. nã non edens ob superstitionem iudicat edentem. Rursus edens ob scientiam, contemnit nõ edentis infirmitatem. Ambrosius additis uerbis aliquot ita legit, Tu autem quid iudicas fratrem tuum in non edendo? Aut tu quare spernis fratrem tuum in edendo? Quanquã arbitror in edendo & non edendo, de suo addidisse, explicandæ rei gratia.

Omnes enim stabimus.) πάντες γὰρ παραστησόμεθα, id est, Omnes sistemur, siue sistẽdi sumus ad tribunal Christi. Nã rei siue iudicandi, sisti iudicio dicũtur, dũ coguntur adesse.

Mihi flectetur.) ἐμοὶ κάμψει, id est, Mihi flectet, ut subaudias se. Certe in uetustissimo codice uno atq; altero flectet scriptum comperi, non flectetur. Testimonium extat apud Esaiam capite quadragesimoquinto, quod Paulus sic adduxit, ut nec ad uerbum respondeat Hebraicæ ueritati, nec æditioni Septuaginta. Siquidem iuxta hos ita legimus, Per memetipsum iuro, nisi egrediatur de ore meo iustitia, sermones mei non auertẽtur, quia mihi incuruabit omne genu, & iurabit & cõfitebitur omnis lingua dicẽs. Iuxta Hebræos ita uertit Hieronymus, In memetipso iuraui, egrediatur de ore meo iustitiæ uerbũ, & nõ reuertetur, quia mihi curuabitur omne genu, & iurabit & cõfitebitur omnis lingua deo.

Locus obscurus.

Sed hoc iudicate magis.) Ambrosius legit, Et in hoc uel in eo iudicate magis, haud scio quod exemplar secutus. Nam & Græci codices, & nostri uetusti refragantur. Hieronymus aut quisquis fuit Origenis interpres, in enarratione indicat hic iudicate dictum non pro condemnate, sicut antea, sed pro statuite. Iudicium enim pro condemnatione ponere peculiare est Hebræis. Græcis uox anceps est κρίναι, quæ nunc iudicare sonat, nũc statuere siue decernere. Quod si cui non placet aliter accipi iudicandi uerbum, quàm in cæteris acceptum fuerit, poterit & hic esse sensus, Non conuenit ut quisquam uestrum alterum iudicet, qui seu recte agit seu secus, domino suo iudicandus seruatur. quod si quid de quoquam fas sit iudicare, is potius iudicandus, qui ob cibum corporalem noluerit uitare fratris offensam, quàm qui uel suspicatur illum non syncera conscientia uesci, uel exemplo eius prouocatur ad id faciendum, quod arbitratur non recte fieri.

Iudicate, id est statuite.

Scio & confido.) οἶδα καὶ πέπεισμαι, id est, Scio & certus sum, siue persuasum habeo.

διʼ ἑαυτοῦ. per se.

Nihil commune per ipsum.) Interpres legisse uidetur διʼ αὐτοῦ, alpha tenui, atq; ita legit Ambrosius interpretans beneficio Christi nihil esse commune. sed rectius est quod habetur διʼ ἑαυτοῦ, alpha aspirato, siue διʼ ἐαυτοῦ, id est, per se ipsum siue per se, quia sequitur, Sed ei qui immundum existimat, immundum est, atq; ita legit Origenes, & huic consentiens Theophylactus.

Contristatur.) λυπεῖται, id est, Dolet siue molestia afficitur.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum.) Vestrũ est Græcis secundæ personæ, ὑμῶν δὲ ἀγαθόν, id est, Vestrum bonum. Id quod recte facitis curandũ est, ne cui præbeat obtrectandi materiam. Aut uestrum bonum, recta opinio uestra qua sentitis fas esse quibuslibet uesci. Ad eum modum declarat Theophylactus.

Iustitia pax & gaudium in spiritu sancto.) Et hic præpositio ἐν, Hebræorũ more usurpata uidetur pro διά, hoc est, per. id quod satis indicat Origenes edisserens hunc locum. Spiritum sanctum opponit disceptationi de cibis. illa iram parit, tristitiam & iniustitiam, hic pro ira pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa & iniuria iustitiam.

Duplex lectio

Qui enim in hoc seruit Christo.) Græci legunt In his, quod idem pollet. quasi dixisset,

per hæc

per hæc, ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων. Fœminina nomina retulit per pronomen neutri generis, ut simul intelligas & alia eiusdem generis cuiusmodi sunt iustitia, pax & gaudium. Ita quidem legit atq; enarrat Theophylactus, sed tamen refragãte Ambrosio, refragãte Origene, qui in hoc refert ad spiritũ sanctum. quasi dicas in carne seruire Christo, q de cibis contendant, in spiritu seruire, qui contemptis ijs, ea modo sectentur, quæ pacis sint & concordiæ, refragantibus & uetustis Latinorum exemplaribus.

Et quæ ædificationis sunt inuicẽ custodiamus.) καὶ τὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς εἰς ἀλλήλους, id est, Quæ ad mutuam pertinent ædificationem, & subauditur διώκωμεν, id est, sectemur. Porrò Paulus suo more ædificare uocat prodesse. Etiamsi τῆς εἰς ἀλλήλους nihil uetat quo minus & ad pacem referatur, ut intelligas pacem mutuam & mutuum auxilium. Cæterum uerbum custodiamus, quod nescio quis adiecit, in Græcis codicibus non inuenitur, nec opus est cum præcesserit sectemur.

Aedificare prodesse Paulo.

In quo frater tuus offenditur.) Græce est προσκόπτει, id est, Impingit. Et in codice Donatiani scriptum erat offendit, non offenditur.

Tu fidem quam habes.) Quam relatiuum apud Græcos abest, σὺ πίστιν ἔχεις, κατὰ σαυτὸν ἔχε, id est, Tu fidẽ habes, in teipso habe, siue apud te solum. atq; ita scriptum comperi in exemplari Paulino, si quis parum tribuit Græcis, etiamsi cum Græcis consentit Ambrosius. Et est omnino sermo uiuidior omisso quam.

Noſtra lectio depraua ta.

Qui autem discernit.) ὁ δὲ διακρινόμενος, id est, Qui uero hæsitat. Quanquam participium est medium, ut possit accipi qui dijudicatur.

Ei autem qui potens est.) Hanc partẽ usq; ad, Debemus autem, quidam codices omnino non habent, quidam in fine adijciunt epistolæ. Nos quoniam id non uidebatur ad hunc locum pertinere, semouimus in finem huius epistolæ.

Coronis epistolæ Pauli næ.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Nos firmiores.) ἡμεῖς δὲ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν, id est, Nos qui potentes sumus, impotentium infirmitates portare. Laurẽtius mauult, ualidi inualidorum.

Vnusquisq; uestrum.) Variant hic Græci Latiniq;. Quidam habent ἕκαστος γὰρ ἡμῶν, id est, unusquisq; enim nostrum, quidam coniunctionẽ γὰρ nõ addunt. Tolerabilius quod quidam loco γὰρ habent δὲ. Ex nostris quidam habent uestrum pro nostrum, cum Græcis sit ἡμῶν primæ personæ. nec additur apud illos suo, tantum est τῷ πλησίον ἀρεσκέτω, proximo placeat. Ambrosius sine pronomine legit, Et unusquisque proximo suo placeat.

Christus non placuit sibi.) Quid erat in Christo, cur ipse sibi displiceret? Sed hoc loco placet sibi, qui suo seruit commodo, & quod agit, ad suum trahit compendium. quod genus homines Græcis φίλαυτοι dicuntur, non tantum ob arrogantiam, uerumetiã ob priuati commodi studium. A quo uicio Christus longissime abfuit, qui totum sese nobis impendit. Subnotauit & Origenes hic damnari uicium φιλαυτίας.

Sibi placere, noue positũ.

Nam quemadmodum scriptum est improperia &c.) Et hic sermo parum est absolutus, sed contraria pars subaudienda est, Christus non sibi placuit, sed sibi displicuit, hoc est non inseruiuit suis commodis, sed suo incommodo, nostris consuluit cõmodis, quemadmodum scriptum est &c.

Sermo Pauli diminutus.

Quæcunq; enim scripta sunt.) Græcis non est simpliciter scripta, sed utrobiq; προγέγραπται, id est, præscripta siue ante scripta. Atq; ad eũ sanè modum adducit Augustinus hunc locũ epistola, centesimatrigesimaseptima: Quæcunq; enim ante scripta sunt, ut nos doceremur, scripta sunt. Item aduersus Faustum libro xiij. cap. ultimo. Sentit enim hæc prius scripta quàm fierẽt, & promissio præcedit, res sequitur, scripturæ promittunt quod post exhibebitur. id fermè subindicat Theophylactus. Eodẽ uerbo usus est in epistola ad Galatas capite tertio, Ante quorum oculos Christus præscriptus est. Non igitur fuerit absurdum, si præscripta accipiamus, quæ proposita sunt imitanda. unde & præscriptũ dicimus. Ex Origenis interpretatione conijci non quitum est quid legerit. Ambrosius legit scripta sunt, ad sensum haud ita magni refert.

Per patientiam & consolationem spem.) Ambrosius pro consolatione legit exhortatione. Est

one, Est enim προσάκλησις uocabulum ad utrunq; commune. Quãquam ad sensum huius loci non ita magni refert utrum legatur.

Idipsum.) Τὸ αὐτὸ, id est, Idem. & ἐν ἀλλήλοις, id est, Inter uos mutuo uel inuicem, de quo superius admonuimus.

Vt unanimes.) Ἵνα ὁμοθυμαδὸν, id est, Vt unanimiter. Interpres legisse uidetur ὁμόθυμοι. Neq; magnopere refert ad sensum.

Suscipite qđ aliás assumite.

Suscipite inuicem.) προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, id est, Assumite inuicẽ, hoc est, alius aliũ sibi adiungat & opituletur, ut respondeat illi, Infirmum in fide suscipite.

In honorem.) εἰς δόξαν, id est, In gloriam. Interpres lasciuit affectatione copiæ. sentit enim Paulus ferendum fratrem, ut hoc redundet in gloriam dei, qui laudatur per benefacta profitentium illum. Ita prorsus explicat Theophylactus.

Locus obscurus.

Ad confirmandas promissiones patrum.) Interpres dum alterum uerbum infinitum uertit in gerundium, alterum relinquit, obscurauit sententiam, quæ quidem est huiusmodi, Paulus ueluti nõnihil digressus, redit ad id quod instituerat: Dico, inquit, hoc est, quæ diximus hactenus, huc tendunt, ut intelligas Christum autorẽ esse noui testamẽti, quod primum administrauit Iudæis, ut patrem ostenderet esse ueracẽ, qui illis promiserat per prophetas. Cæterum id uoluit esse commune gentibus, non ex promisso, quanquam & de illis erat prædictum, sed ex misericordia, & hoc gratius esse donum, quod non expectantibus obtigisset. Opposuit igitur misericordiam promissis, nam in illis ius quoddam esse uidetur, hic fauor merus est. habet enim quod expostulet, cui pollicitus sis, nisi præsiteris. & tamen plus adfert uoluptatis ac laudis, quod præter omnem spem obuenerit bo-

Explanatio.

ni. Proinde clare uerti poterat hunc in modũ, Cæterum illud est quod dico, Iesum Christum in hoc suo functum officio erga Iudæos, pro ueritate dei, ut ea confirmaret, quæ fuerant promissa patribus, cæterum ut gentes pro misericordia glorificarent deum, quibus

Artificium Pauli.

nihil erat promissum, & tamen idem contigit quod illis. Mirum est autem quanto artificio Paulus sermonem suum moderetur. quo gentes agnoscant dei in se clementiã, uocat misericordiam. Rursus ne Iudæi non ferrent illos ad communem gratiam admissos, subijcit Iudæorum testimonia, quibus declarat & illis esse promissum, licet non tam euidẽter.

Propterea confitebor tibi in gentibus domine.) Extat hoc uaticinium Psalmo xviij.

Lætamini gentes cũ populo eius.) Eius αὐτοῦ ad deũ refertur, ueluti cõmunẽ futurum utriq; populo. Nã populũ dei dixit Iudæos. Totidẽ uerbis hæc habẽtur in cãtico Deuteronomij. Mirũ aũt cur Thomas citarit ex Esaiæ cap. xxxv. siue lapsu memoriæ, siue quod illic simile tractatur argumentũ. Rursus mirũ est nostrã æditionẽ cum Paulo dissentire, quæ sic habet, Laudate gentes populũ eius, Hebræi habent, Cãtate gẽtes populum eius.

Et magnificate eum.) καὶ ἐπαινέσατε. Et adlaudate, quasi laudibus respõdete, quale est ἐπαιάζατε. Ambrosius item legit magnificate. Quanquam magnificare dictum est pro extollere & laudibus efferre. Origenes admonet in Psalmo pro magnificate scriptum fuisse collaudate. unde liquet in illius codice fuisse μεγαλώσατε, pro ἐπαινέσατε.

Et erit in die illa radix iesse.) Hoc testimonium extat apud Esaiam cap. xj. quod tamen Paulus adduxit iuxta translationem Septuaginta, sicuti pleraq; solet. Iuxta Septuaginta

In uerbis dissonãtia, in sensu concordia.

sic legimus, Et erit in die illa radix Iesse, & qui consurget ut princeps sit gentiũ, in ipso gentes sperabunt & erit requies eius honor. Iuxta Hebraicã ueritatẽ hoc modo, In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Hieronymus admonet pro requies eius, apud Hebræos haberi מְנֻחָתוֹ in qua dictione consenserunt omnes interpretes, quod tamen Hieronymus uertit, sepulchrum eius, uolens explicare sensum alioquin obscuriorem. Nam menucha requiem sonat, sed proprie eam quam precari solemus defunctis. Ita licet uerbis dissonant Septuaginta & Hieronymus, tamen in sententia cõsentiunt. Cæterum quod uertit, stat in signũ, Hebræis est לְנֵס עֲמֹד. Porrò נֵס uexillum sonat siue trophæum, item miraculum re testatum. sensus ferè idem est, quod sub uexillo principis agat populus. Porrò deprecabuntur Hebræis est יִדְרְשׁוּ quod est requirent. petit autem qui requirit, & sperant qui cõcurrunt ad aliquem. Illud adijciam particulam, Et erit requies eius honor, licet sit apud Esaiã & apud Origenem in contextu, tamen non apparet additam à Paulo, cũ nec apud Græcos repe-

cos reperiatur,nec ab Origene explicetur,nec apud nostros usquam asscribatur.

Et qui exurget.) ὁ ἀνιστάμενος, Exurgens.quod tametsi præsentis temporis est,tamen interpres nō absurde uertit in futurū,quod adhæreat uerbo futuri tēporis ἔσται,id est,erit. Alioqui poterat & ita uerti καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν,id est, Et q exurgat ad imperādum.

Certus sum autem.) πέπεισμαι,id est,Persualum habeo.

Plenī estis dilectione.) ἀγαθωσύνης,id est,Bonitate. Interpres legisse uidet ἀγαπωσύνης. Est aūt hic bonitas,quæ opponitur malitiæ,nō quæ respondet χρηστότητι, ut sit benignitas. *Nostram edi tionē hic præ fert.*

Ita ut possitis alterutrū.) δυνάμενοι καὶ ἄλλους νουθετεῖν,id est, Potētes & alios admonere. Atq; ita quidē interpretat Theophylactus. Apparet interpretē legisse ἀλλήλους p ἄλλους, & sanè ἀλλήλους magis probo. Sēsus est em,tantū ualetis scientia & charitate,ut citra admonitionē meā,possitis ipsi uos inuicē admonere si sit opus. Adq; eū modū Ambrosiū legisse,declarat ipsi⁹ interpretatio:Nō dixit,inquit,ut inuicē se doceāt,sed admoneāt. Nec em ociosum est αὐτοί,quod apud Græcos sæpenumero sonat sponte aut ultro,uelut apud Homerum, τί με σπεύδοντα καὶ αὐτὸμ ὀτρύνεις; id est, Cur me festinantē & ultro incitas? Nec est ociosa cōiunctio apud Paulū ut nec apud Homerū,refertur em ad Paulū admonentem.ut intelligas,etiā si ego non admonerem uos,ipsi uos inuicē admonere possitis.

Audacius autem.) Audacius dixit pro familiarius siue liberius,& referendū est ad partem superiorē:Non est opus uobis mea admonitione,cum ipsi possitis inuicem id facere, tamen fretus bonitate uestra,non ueritus sum ad uos scribere,commonefaciendi gratia magis q; docendi. Quod quo dilucidius esset lectori,nos uertimus,Sed tamen audacius.

Ex parte.) ἀπὸ μέρους. Hoc adiecit,mitigans quod dixerat audacius,perinde ualet qua si dicas aliquantulum.admiscuit enim nonnulla liberius dicta,de stulta sapientia,de idolis,de libidine præpostera. Proinde dicit se quædam liberius locutum,non quod illos cōtemneret,sed quod illis fideret,ueluti peculiaris illorum Apostolus. Plus enim audemus apud illos,quos familiarius amamus.

Sanctificans euangelium dei.) ἱερουργοῦντα. Quasi rem sacram operans,ut respondeat ad λειτουργὸν, qui proprie sacrorum minister est.& ἱερουργεῖν fungi administratione sacrorum. Augustinus in libello quo quæstiones aliquot explicat in epistolam ad Romanos, pro sanctificans legit consecrans,propius exprimens Græcam uocem. Voluit enim Paulus prædicationem euangelij rem uideri cum primis sacram,ac ueluti uictimam deo gratissimam,quod gentes redderet Christo dignas. Atq; huius sacri se ueluti sacrificum facit. Id autem solet requiri in hostijs,ut pura sit ac sancta,& ad rem diuinā legitima,quod alibi Paulus τέλειον uocat. Annotauit hac de re nonnihil Hieronymus Origenis interpres. Vox Græca composita est ab ἱερὸν sacrum,& ἔργον opus,inde ἱερουργεῖν operari sacris,inde sequitur προσφορὰ,id est, Oblatio. *Sanctificare p ἱερουργεῖν.*

Accepta & sanctificata.) Et,copula redundat.Nā sanctificata refertur ad id quod proxime sequitur,In spiritu sancto,hoc est,per spiritum sanctum.ut ostēdat nihil deesse suo sacrificio,quod ipse spiritus sanctus consecrarit.

Habeo igitur gloriam.) καύχησιν,id est,Gloriationem,hoc est,habeo de quo glorier.

Ad deū.) τὰ πρὸς τὸν θεὸν,id est,In his quæ ad deū pertinēt. Interpres omisit articulū τά.

Non enim audeo.) τολμήσω,id est,Audebo uel ausim.Nam hoc ceu procœmiolo,pariter & arrogantiæ crimen excludit,& sibi fidem apud lectorem conciliat.

Eorum quæ per me non effecit.) Ambrosius sic interpretatur,quasi Paulus non possit quicquam commemorare eorum quæ ad laudem prædicationis pertinēt,quæ per ipsum præstita non sint auxilio dei. Ipsius uerba subscribam: Gloriam habere se dicit apud deū per Christum Iesum. Credens enim & seruiens Christo Iesu in cōscientia pura,meritum sibi fecit apud deum patrem,intantum ut nihil deesse dicat quod non per illum operatus sit Christus,ad exhortationem gentium. Ac mox,Seruiens enim Christo,gloriam habet ad deum,intantum ut indigere non habeat aliquid diuinæ uirtutis,quod sibi præstitū nō sit à deo,sed omnia se,quia idoneus inuentus est dispensator,consecutum quæ ad cōuersionem gentium per signorum uirtutem proficerent. Origenes diuersam sequitur sentētiā, nimirum hanc,Nolim alienorum factorum laudem mihi arrogare,tantum ea dicam quæ per meipsum effecit Christus,& huius uerba subscribā: Quæ loquor,inquit,non sunt alie *Ambrosij interpretatio.*

ni operis uerba,nec alienorum gestorum laudator efficiar,sed quæ scio Christum per me effecisse,hæc uobis scribo quæ per obedientiam gentium uerbo in me & opere expleuit.

Origenis interpretatio. Origenis interpretatio mihi magis probatur,non modo quia modestior est,magisq; cohærens cum his quæ sequuntur,Sed sic prædicaui euãgelium.Nam hanc partem opponit superiori,quod pugnent inter se,narrare ab alijs facta,& ita prædicare,ut nusquam prædices,ubi prædicarint alij,uerumetiã quod nõ uideam,quomodo sensus qui placet Ambrosio ex Græco sermone possit elici.Is ad hunc habet modum,οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατειργάσατο χριστὸς δι ἐμοῦ. Illud certum,eorum non posse referri ad cæteros apostolos,sed ad ipsa facta.Poterit & hic esse sensus tertius,Nõ ausim quicq; loqui de factis meis,sed tantum de ijs quæ Christus per me gessit.Verum Origenicæ interpretationi palmam tribuo.Emphasis enim totius sermonis est in pronomine me,per quod excludun-

Tertia expositio.

Emphasis unius pronominis.

tur aliena facta.Vtranq; sententiam interpretatione miscet ac complectitur Theophylactus.Nõ iacto quod ipse non fecerim,imò quod feci,non ego feci,sed Christus per me. Et effecit,præteriti temporis est,non præsentis.commemorat enim quæ iam gesserat.

Per circuitum.) κύκλῳ,id est,Et in circuitu,siue undiq;.

Prodigiorum in uirtute spiritus sancti.) Græce est spiritus dei, ἐν δυνάμει πνεύματος θεοῦ. Atq; ita sanè legit Origenes,& huic consentiens Theophylactus.Quanquam secus habet Ambrosius ac uetusta exemplaria.

Sic autem prædicauerim.) Græca nonnihil dissonant à Latinis, οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι,Sic autem adnitens prædicare euangelium. Est autem φιλοτιμεῖσθαι

Ambitio Pauli. ueluti ambitiose conari quippiam.Ita Paulus sancta quadam ambitione abstinuit ab his locis in quibus reliqui apostoli prædicauerant,ut ipse esset pater & autor suæ gentis.Cæterum couiunctio δέ, etiamsi commode reddi non poterat,tamen Græcis haud quaquã est ociosa,significat enim adijci quiddam magni momenti quod rẽ uehementer augeat, id quod nos per adeo,siue porrò solemus efferre.ueluti si dicas,Alui cunctos,atq; adeo lus,siue alui cunctos,porrò solus alui.

Additum. Et qui non audierunt de eo intelligent.) De eo,redundat.Quanquam intelligitur è superiore parte repetitum.

Propter quod impediebar plurimum.) διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν,id est, Quapropter etiam impediebar sæpenumero. Nam id quoq; significat τὰ πολλὰ aduerbij uice positum,& ita exponunt Græcanica scholia,nominatim & euidenter Theophylactus,sæpius enim conabatur,& semper obsistebant negocia,quibus detinebatur.Porrò illud Impeditus sum,est ἐνεκοπτόμην,quod significat rem ceptam interrumpi,ut aptius futurum fuerit,Inhibitus sum,siue præpeditus sum.

Locum habens.) μηκέτι τόπον ἔχων,id est,Cum non amplius habeam locum. Cæterũ locum intelligit uacuũ,quem ob id quærebat,quod plus esset fructus sicut ante dixerat.

A multis iã præcedẽtibus annis.) ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν,id est,A multis ãnis,siue multis iã annis. nec uideo cur interpres putarit addẽdũ aliqd.cũ sermo de secuturis ãnis nõ possit itelligi.

Spania pro Hispania. Cũ in Hispaniã proficisci cœpero.) ὡς ἂν πορεύωμαι εἰς τὴν σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς,Vt si proficiscar in Hispaniam,ueniã ad uos.Quanq; quidam Græci codices habebant, ἕως nõ ὡς. Cæterum Græci scriptores Paulũ sequuti fraudant Hispaniam prima regionis syllaba,quam illi solent huiusmodi dictionibus addere,dicentes,espero pro spero, expecto pro specto,idem facientes in hac dictione quod Latini facimus in Iscariote.

Spero enim quod præteriẽs uideã uos.) ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενος, θεάσασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ.Quãdo uideo Fabrũ offendi Latinitate,sic Latine uerti poterat, Nam spero futurũ,ut istac iter faciens uideã uos,& à uobis producar siue deducar illuc.

Præterire p pertransire. Quod præteriens.) διαπορευόμενον,id est,Pertransiens,siue istac iter faciens.

Fruitus fuero.) ἐμπλησθῶ,id est,Expletus fuero.quod quidem multo significantius est ad explicandum ingens Pauli desiderium.Atq; ut magis intendat epitasin,addit ex parte,significans inexplebilem cupiditatem.

Nunc autem proficiscar.) πορεύομαι,id est,Proficiscor,præsentis est temporis,uelut & participium quod sequitur διακονῶν, id est,Ministrans.iam enim hoc agebat.Demiror autem cur interpres participium mutarit in uerbum infinitum,nisi forte legit διακονῆσαι.

Probauerũt

Probauerunt enim Macedones.) εὐδόκησαν, id est, Approbarunt, &, Ita uisum est illis. At idem uerbū mox uertit Placuit illis. adeo interpres nefas iudicauit idem uerbum iterare, quod tamen ipse Paulus non est ueritus facere. Porrò εὐδοκεῖν, non solum sonat probare, uerum ex animo probare, quoties res non solum utcunq; placet, sed bene & ex animo placet. ut intelligamus huiusmodi munera, si ultrò offerantur, accipienda eis quibus fuerit opus, non exigenda. quandoquidem ipse Paulus maluit manibus laborare, quàm alieno cibo uiuere. *Εὐδοκεῖν.*

Collationem.) κοινωνίαν, id est, Communionem, siue communicationem. sic enim uocat eleemosynam missam, ciuili nimirum uocabulo. quasi non sit beneficium iuuare pecunia, sed censum quem habemus cum alijs communem, cum opus est illis impartiri. Cæterum quod uertit, In pauperes sanctorum, nimium fidus fuit interpres, ut qui schema quoq; & idioma Græci sermonis expresserit. Alioqui dicēdū erat Pauperibus sanctis, ne quis suspicetur sanctos habuisse pauperes, qui sancti non essent. Illud annotandū, quod Paulus uidetur iungere duo inter se pugnantia, εὐδόκησαν & ὀφειλήν. Etenim qui sponte & bona animi uoluntate offert, non uidetur debere. unde diuinam erga homines beneficentiam, εὐδοκίαν appellat. Atqui cum hoc uideatur adiecisse ciuiliter magis quàm ex animo, tamen addit hanc unam causam, quod illi spiritualia impartissent, uelut alioqui nihil deberetur. At hodie nulli magis tyrannice exigunt decimas, quàm qui nihil impartiunt spirituale. Sic enim Paulus appellat doctrinam euangelicam. *Interpres dormitans.* *Exactores decimarum.*

Cum consummauero.) ἐπιτελέσας, id est, Vbi perfecero.

Et assignauero.) σφραγισάμενος, id est, Obsignauero, uel obsignatū reddidero. sic eīm reddi solet pecunia. Sentit enim Paulus se diligenter ac certa fide uelle reddere hoc munus. Quod oīnis pecuniæ tractatio suspecta soleat esse, præsertim Iudæis auarissimis. subindicat tale quiddam & Theophylactus.

Fructum hunc.) Fructum Theophylactus refert nō ad accepturos, sed ad eos qui cōtulerant. quasi in beneficijs Christianorum lucrum penes dantem sit, non penes accipientem. Quod si Paulus integre ac tuto reddidisset eam pecuniam, futurum ut Macedonibus cæterisq; qui contulerant, ceu thesaurus quidam in tuto reconditus uideretur. Hoc admonui ut lector intelligat, eis pronomen non referre sanctos, sed Græcos.

In plenitudine bene &c.) ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ χριστοῦ. id est, In plenitudine benedictionis euangelij. Benedictionem Paulus aliquoties uocat eleemosynā. Atq; hic uidetur uerecunde significare, ut Romani quoq; conferant.

Obsecro ergo uos.) παρακαλῶ δέ. id est, Hortor aūt uos. Tametsi hoc sanè loco nō admodū male quadrabat obsecro, propter ea quæ sequunt̄, Per dominū nostrū Iesum Christū.

Per charitatem spiritus sancti.) Sancti supereſt, διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ πνεύματος, id est, Per dilectionem spiritus.

Vt adiuuetis me.) συναγωνίσασθαι. Quod est opitulari, sed certanti & laboranti. quod ante nos annotauit & Origenes, sed tamen eò detorquens, quod inter orandū certamen sit cum impijs dæmonibus, preces piorum interpellare solitis. Quanquam Ambrosius legit, Vt sollicitudinem impartiamini. Interpres rectius expressit quā Ambrosius, mea quidem sentētia. Et in orationibus dixit, pro per precationes, quam sermonis formam oportet iam nobis esse familiarem. *συναγωνίζεσθαι.*

Obsequij mei oblatio.) ἡ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις, id est, Ministeriū meū. Ambrosius uelut exponens legit, ut munerum meorum oblatio. Quanq; mihi uidetur aliud quiddam legisse, forte προσφορὰ, quo uerbo superius usus est. quandoquidem & paulo superius usus est uerbo apto sacrificijs, λατρεύσαι, quod interpres uertit ministrare. Nos addidimus pronomen, Vt ministerium hoc meum, propter articulum Græcum, ἵνα ἡ διακονία μου. *Aliud legit interpres.*

Accepta fiat in Hierusalem.) Græci nonnihil diuerse legunt. Nonnulli sic habēt, ἡ ἵνα ἡ διακονία μου, ἡ εἰς ἱερουσαλὴμ εὐπρόσδεκτος γένηται τοῖς ἁγίοις, id est, Vt ministeriū meum, quod est in, uel erga Hierusalem, acceptum sit sanctis. Quidam codex sic habebat, ἡ διακονία μου ἡ ἐν ἱερουσαλήμ, id est, Ministerium meum quæ est Hierusalem. Nec Theophylactus interpretans uidetur hanc particulam addidisse. Porrò modeste uocat ministeriū, cum sit alienæ liberalitatis minister duntaxat.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

QVæ est in ministerio.) ἥτις διάκονος, id est, Quæ est ministra. Per hãc Phœben putant redditam epistolam Romanis.

Cenchreæ. Quæ est Cẽchris.) Cenchreis Græce est κεγχρεαῖς, aut ut in nõnullis habet scriptum κεχρεαῖς, quod nos uertimus Cenchreensis. Cæterũ cum plura sint huius nominis loca, nempe in Troade oppidũ, atq; aliud item in Italia, tamẽ magis consentaneum est, Paulum sentire de Cenchreis statione nauali Corinthiorũ, quãdoquidem constat hanc epistolam è Corintho missam. Hæc etiam Origenes indicauit.

Digne sanctis.) ἀξίως τῶν ἁγίων. Verti poterat, Vt decet sanctos, ut dignum est sanctis.

Priscam & Aquilã.) Origenes putat Priscam eandẽ esse quã Lucas in Actis cap. xviij. Priscillã appellat, cuius maritus erat Aquila Ponticus genere, Iudæus religione & origine stirpis, Paulo ὁμοτέχνῳ, nimirũ artifex tabernaculorũ, & ut Origenes interpretat, sutor.

Claudius iubet deos abegit Roma. Mouet Origenẽ qui fieri potuit ut Aquila Romæ fuerit, cũ Claudius imperator eos omnes abegerit, ut referẽ capite modo citato. Sed fieri potuit, ut cessante sæuitia edicti, Corintho relicta, Romam redierit Aquila. quandoquidem illic multos Iudæos ipse Paulus post offendit. quod palàm est ex historia capitis quod est eiusdem uoluminis ultimum.

Suas ceruices.) τὸν ἑαυτῶν τράχηλον, id est, Suam ipsorum ceruicem.

Quæ multum laborauit in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, Erga uos. Idem enim satis colligitur ex interpretatione Origenis, apertius etiam ex Ambrosiana, apertissime ex Theophylacti. Quanquam non sum nescius in nonnullis Græcorum codicibus haberi scriptum, εἰς ἡμᾶς. Siquidem in his facillimus est scribarum lapsus.

Sed & omnes ecclesiæ gentium.) Disputat Origenes qui potuerit Paulus omnium ecclesiarum nomine salutem asscribere, cum uerisimile non sit omnes adfuisse Corinthi cũ hæc scriberetur epistola. Sed quoniam cognouit omnium erga Romanos studium, omnium nomine salutat illos.

Et domesticam ecclesiam.) καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Familiam Christianam & si qui accesserant, ecclesiam uocat. unde nos maluimus congregationem appellare.

Salutate Ephenetum.) Epænetus dicitur, non Ephenetus, ἐπαίνετος, quod Latine sonat, laudatus siue laudabilis.

Qui est primitiuus ecclesiæ Asiæ.) ἀπαρχή, id est, Primitiæ. siue quod hunc primũ Achiuorum conuerterit ad Christum, siue quod hic esset præcipuus. Ac mox,

Asiæ pro Achaiæ. Ecclesiæ Asiæ.) τῆς Ἀχαΐας, id est, Achaiæ est Græce, nõ Asiæ, licet refragante uetustissimõ codice Paulino. Theophylactus legit Achaiæ. Nec additur ecclesiæ uel apud Græcos, uel in uetustis Latinorum exemplaribus, ne apud Ambrosium quidem. Addit autẽ In Christo, uidelicet interpretans cur uocarit primitias.

Andrõnicum & Iuliam.) Ἰουνίαν, id est, Iuniam. Nam Iuliã posterius suo loco refert.

Qui sunt nobiles.) ἐπίσημοι, id est, Insignes. Ne quis eum de genere loqui putet.

Ampliatum.) Ἀμπλίαν, id est, Ampliam. Nec est dilectissimũ, sed dilectum ἀγαπητόν.

Salutate Apellem.) Origenes addubitat num hic sit Apollo Alexandrinus, uir in scripturis eruditus, cuius mentio fit in Actis apostolorum cap. decimooctauo.

Ex Aristoboli domo.) τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου, id est, Eos q pertinẽt ad Aristobulũ, ut penultima sonetur accẽtu acuto, est em Græcis diphthõgus. nomẽ ab optimo cõsilio dictũ.

Asineretum Plegontam.) Legendum est, Asyncritum & Phlegontem ἀσύγκριτον φλέγοντα. Asyncritus sonat incomparabilem, Phlegon incendens.

Hermen, Patrobam, Herman.) Diuersa nomina sunt. prius est Ἑρμᾶν Herman, alterum Ἑρμῆν, quod Latine sonat Mercurium, atq; ita nos uertimus, ne quis in illis forte ξενίζηται.

Olympiadem.) Græce Ὀλυμπᾶν Olympam. Apparet enim uiros esse, non mulieres, è duobus articulis Græcis τοῦτον & σὺν αὐτῷ. At ex Olympiade non potes uirum facere.

Benedictio. Per dulces sermones & benedictiones.) διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας. Ne quis imaginetur benedictiones uulgo dictas episcoporum, Græcis sunt duæ dictiones χρηστολογία. quam blandiloquentiã seu blandiloquiũ recte dixeris. Vnde Cæsares quosdam oratione quàm re benigniores, uulgo Chrestologos dictos accepimus. & εὐλογία ad uerbum quidem sonat benedicentiam, cæterum hic pro laudatione siue adulatione positum est, incul-

cauit enim

cauit enim idem odio uitij, nempe assentationis.

Corda innocentium.) Græce est ἀκάκων. Quod magis significat simplices, minimeq; subdolos quàm innocentes. Siquidem innocens Latinis dicitur qui uacat omni crimine uitæ, ἄκακος qui expers est fraudis ac suspicionis. Siquidem innocentiæ uerbum unum est ex eorum numero quæ Cicero dicit Græcis deesse. *Innocens ἄκακος.*

Vestra enim obediẽtia.) Appositius erat hoc loco, Nam uestra obedientia. Occurrit enim tacitæ quæstioni, cur dixerit corda simplicium. Nam uestra qui prudentes estis &c.

Timotheus adiutor meus.) ὁ συνεργός μου. Quod socium & consortem operis significat Græcis, quasi collegam dicas aut cooperarium. Ambrosius non ineleganter uertit, consors laborum meorum.

Ego Terentius.) Tertius legendum est, non Terentius, τέρτιος. Quanquam in nonnullis habetur Terentius. Ambrosius legit Tertius. addit enim nomine, non numero. Atq; ita legit Theophylactus Græcus interpres. Sic eñ hic dictus est Tertius ut apud Romanos dicebantur Sexti Quinti ac Decimi.

Arcarius ciuitatis.) ὁ οἰκονόμος, id est, Dispensator. unde nos Quæstorem ærarij uertimus. Theophylactus putat præfectum fuisse. Et prorsus hactenus erat præfectus.

Et uniuersæ ecclesiæ.) Latinus sermo habet amphibologiam, quod incertũ sit an Gaius hospes Pauli, Romanos salutet unà cum tota congregatione, an intelligendus sit hospes non Pauli solum, sed totius etiam ecclesiæ. Apud Græcos tantum posterior sensus accipi potest, atq; ideo nos uertimus, Hospes meus & totius ecclesiæ.

Gratia domini nostri &c.) Quoniam eadẽ ferè uerba paulo superius posita sunt, apud Ambrosium & Origenem hic non repetuntur.

Ei autem qui potens.) Hæc est pars quæ in plerisq; Græcorũ codicibus nõ additur, nã Theophylactus interpres neutrobi meminit huius partis nec in medio, nec in fine. In nõnullis alio addit̃ loco, nẽpe in fine cap. xiiij. sicut indicauimus eo loco. In quibusdã adijcit̃ in fine. Id quod & nos fecimus, præsertim assentientibus Latinis exẽplaribus, etiam uetustis, & Ambrosio, cumq; his Origene, qui docet non solum hanc partem resectam fuisse à Marcione, qui quasdã Paulo inscriptas epistolas reiecit totas, quasdã truncauit mutilauitq;, uerũetiã totũ hoc quod sequitur ab eo loco quo dixit Paulus: Omne aũt quod nõ est ex fide, peccatũ est, hoc est, à calce cap. xiiij. quod cætera adhortationibus tantũ & salutationibus occupata, parũ uiderentur respondere Paulinæ grauitati. Sed huius sententiã iam olim ab omnibus explosam, quid attinet refellere? Mirũ est autẽ qui acciderit ut hæc pars suo loco fuerit mota. Etenim si ob id loco mota est, quod cũ his quæ præcederẽt ac sequerẽtur parũ cõcinne cohæreret, ne hic quidẽ cohæret. Nam quod sermonis ordo nec apud Græcos, nec apud nos cõsequitur, minus admiror in Paulo, apud quem frequẽter eiusmodi occurrũt incõmoda. Etenim ut negligamus hyperbaton, quod adijcitur in fine honor & gloria, quo minus ad initiũ orationis referatur, Ei aũt qui &c. obstat dictio cui, quẽadmodũ annotauit & Thomas sequutus Augustinũ, qui utcũq; explicat alterã cõstructionis incõmoditatem, ut, per Iesum Christũ nõ referatur, ad sapienti: ne deus pater per filium sapiens esse uideretur, sed ad id quod sequitur: Sit honor & gloria, quod is patrem sua morte illustrarit apud homines. Verũ quid faciemus ly cui, sic eñ ille loquitur, quod ita cõstanter obsedit omnes Græcorũ ac Latinorũ codices, ut nisi summa impudentia nõ possit expungi? Quod si locũ suũ tuetur, nec superiora cohærent, nec inferiora, nec ipse sanè reperio quid hic cõminiscar, nisi libeat ingenue fateri, Paulum suo more hanc orationẽ imperfectã extulisse, ut subaudiamus, gratias agamus, aut simile quippiã. Ambrosius connectit superiora cum extremis, Sit honor & gloria, dissimulato incõmodo cõstructionis, quo tamen offensus est Thomas. Sed multo ante hunc Augustinus libro aduersus Maximinũ Arrianorum episcopum tertio, cap. decimotertio, putat autẽ sic ordinari posse, Ei gloria, cui per Iesum Christum gloria. Licet fateatur omissa uoce, cui, sermonem esse magis usitatum. Porrò quod nos legimus per scripturas prophetarum, Græcis est διὰ τῶν γραφῶν προφητικῶν, id est, Perq; scripturas propheticas, cum neque præcedat aliquid ad quod referatur coniunctio τῶν, neq; sequatur κατὰ, quæ consueuit huic subnecti, ni uis alterius coniunctionis subaudiatur in nunc, atq; hunc accipiamus sensum, quod mysterium patefactum

Dubitatũ est de posterioribus capitulis huius epistolæ, num essent Pauli.

Thomæ sententia.

patefactum nunc per Euangelium,& olim per ſcripta prophetica.

Miſſa fuit è Corintho.) Hoc è Græcis uoluminibus adiecimus,niſi quod ἐγράφη uertimus in miſſa eſt, Miſſa eſt per Phœben ,cæterum ſcripta manu Tertij ,dictante Paulo. Atq; illud interim ſubit admirari,cuiuſmodi legatis tunc uſi fuerint illi uere pontifices ,cũ Paulus ad Romanos adhuc florenteis,de tam arduis rebus ſcripſerit per mulierculã. Deinde ridere libet nouam Nicolai Lyrani diligentiam,qui cum Origenes & diuus Hieronymus,cumq; his omnes antiqui confirment hanc epiſtolam è Corintho fuiſſe miſſam, ipſe tamen ambigit,nimirum quod Aymo,ſcripſit ex Athenis miſſam. Verum hũc pluſquam Gordianum nodum,uide quanta dexteritate mirus explicat artifex: Partẽ ,inquit, ſcripſit Athenis,deinde quod ſupererat addidit Corinthi,atq; ita Romam miſit.O hominem ſuauem,mallet opinor Paulum quamlibet magnum itineris facere diſpendium ,ne quid patiatur autoritas Aymonis,perinde quaſi ille uno aut altero in loco labatur.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD RHOMANOS, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS PRIOREM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Vocati ſancti non nati.

VOCATVS & uocatis ſanctis.) κλητὸς & κλητοῖς nomina ſunt,non participia,ut ſuperius admonuimus,nõ perinde quod iam ſancti ſint,ſed quod uocati ſint ad ſanctimoniam. Quemadmodum indicauit & Ambroſius.

Prima lectio Chryſoſtomi & Theophylacti.

Ipſorum.) Latinius erat,ſuo. Eſt autẽ Græcis duplex cõiunctio,αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν,id eſt,ſuoq; & noſtro. Porrò ſenſus nonnihil eſt anceps. Theophylactus exiſtimat ſuóque & noſtro,referri poſſe ad dominum,quia præceſſit domino noſtro:deinde repetens addat, Non ſolũ noſtro,ſed & illorum quicunq; inuocant. Ad eundem modum ordinat Chryſoſtomus in commentarijs Græcis nondum uerſis, quos in hanc ſcripſit epiſtolam ,ſi modo non fallit titulus. Eius codicis copia nobis facta eſt ex bibliotheca Prædicatorum apud Baſileam. Verum hæc interpretatio mihi uidetur affectata.

Secũda lectio. Tertia Erafmi.

Quidam ſimpliciter interpretantur,ſiue in ſuis locis in quibus agunt,ſiue in his in quibus nos agimus. Tertius autẽ ſenſus mihi uidetur argutior,& ad Paulinos affectus accommodatior. Quem hac lege referam ,ut liberum ſit lectori nihilo ſecius quod malit ſequi.In quouis loco,ſiue ipſorum,ſiue meo,aut & ipſorũ & meo. ut intelligas Paulum omnem locum ſuum ducere ,in quo ſint qui inuocent nomen domini ,quod inter Chriſtianos charitas communia faciat omnia. Nec abhorret ab hac ſententia Theophylactus,indicans Paulum obiurgaturũ Corinthios ob coortum inter illos diſſidium ,hac uſum paraſceue.quaſi diceret, Si omnium qui quouis loco credunt Chriſto,una eademq; eſt eccleſia,cur uos eiuſdem reip.ciues inter uos diſſidetis? Ambroſius uidetur ipſorum, referre ad loca gentium,noſtro,ad Iudæorum,ſic enim aſſcribit, Cum Iudæis ueris iũgit & gentes. Niſi mauis inuertere ut prius ad Iudæos pertineat,noſtro ad gẽtes. quod in Iudæa tantum ſoleat inuocari nomen domini ,& Paulus ut gentium apoſtolus noſtro dixerit. Coactius eſt quod addit Thomas,ipſorum referri ad epiſcopos eius loci,quibus licet eſſent

Ambroſij ſententia.

Thomæ opinio.

essent subiecti, non tamen per hoc eximebantur à ditione apostoli. Certe nomen ditionis inauditum fuit inter apostolos.

A deo patre nostro & domino Iesu.) Anceps est sensus apud Græcos, ppterea quod hic genitiuus referri potest & ad præpositionem ἀπό, ut sit sensus, à patre pariter atq; à filio pacem proficisci: & ad nomẽ patre, ut accipiamus patrem esse communem Christo & nobis. Priorem tamen sensum sequuntur omnes. *Amphibologia.*

In omnibus.) ἐν παντί, id est, In omni, hoc est, in quauis re. Quanquam id quidem ad sensus integritatem nihil refert.

Sicut testimonium.) καθὼς, id est, Quemadmodum, quod ad superiora referendum est, id est, per quæ siue quibus rebus, nempe sermone & cognitione. Etenim quo magis illi abundabant donis sacris, hoc testatior reddebatur euangelij ueritas. In eum sensum prorsus interpretatur Theophylactus. Nec ab hac sententia multum abest Ambrosius. Thomas pro una uarias inducit sententias. *Obscurior sermo.*

Vt nihil uobis desit.) ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, id est, Vt nõ destituamini in ullo dono. Et ut, hoc loco, nõ notat finẽ, sed cõsequentiã, uelut adeo ut. Itẽ hoc loco gratia est non χάρις, sicut paulo superius, sed χάρισμα, quod sæpenumero donum uertit.

Sine crimine.) ἀνεγκλήτους. Quasi dicas, incriminabiles, inculpatos, ab ἐγκαλῶ, quod est in ius uocare. & ἔγκλημα crimen est Græcis, indidem dicta nox. Est autem perfectius atq; etiam difficilius ἀνέγκλητον esse quàm innocentem. Siquidem ipsa etiam innocentia non uacat aliquoties crimine. *Sine crimine ἀνέγκλητοι.*

Fidelis deus.) πιστός. Paulus hanc dictionem uarie usurpat. Nonnunq; πιστοὶ dicuntur qui credunt, ut ἄπιστοι increduli. aliâs πιστοὶ qui sunt bonæ fidei, præstantes quod receperint, ut hoc in loco, teste & Theophylacto, qui fidelem deum, ueridicũ interpretatur ac mentiri nescium. Interim ad rem refertur, ut πιστὸς ὁ λόγος, pro sermone certo & indubitato. Porrò fidelis uocabulum etiam superiori cõpetere testatur Horatius, Vnde mihi tã fortem, tamq; fidelem. Loquitur enim de eo, quem certe uolebat superiorem uideri.

In societatem.) εἰς κοινωνίαν, In cõmunionẽ siue cõsortiũ. licet recte uerterit interpres.

Obsecro uos.) παρακαλῶ. Hortor esse poterat. Quanquam & obsecro satis quadret, siue obtestor, præsertim quia sequitur, Per nomen domini nostri Iesu. Sic enim interpretatur & Theophylactus, Paulum obtestari Corinthios per nomen illud quod omnibus Christo initiatis sacrosanctum esse debet.

Vt idipsum dicatis.) τὸ αὐτὸ, id est, Idẽ loquamini, hoc est, consentiatis. Quod ad Romanos scribens dixit, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est, Idẽ sentire, siue ut ille uertit, sapere. quod hæc inter se cognata sint, dissentire animo & dissidere uerbis. Ad hũc modũ exponit & Theophylactus. At huius præcepti non meminerunt quidam, quorum alius mordicus tenet Scotisticam sectam, alius Thomisticam, alius Occanisticam, alius Albertisticam. *Idẽ dicere, cõsentire dictis.*

Schismata.) Græcã uocẽ reliquit. dicere poterat, sectiones, aut dissentiones, aut dissidia.

Sitis autem perfecti.) κατηρτισμένοι, siue ut quidã habebant ἀπηρτισμένοι, quod significat perfectum, ut corpus est, in quo nullum sit membrum mutilum aut mancum, aut inæquale, ab ἄρω & ἀρτίζω. Vnde nos explicandi causa uertimus, Sitis integrum corpus. Etenim cum dicitur perfectum, uulgus intelligit absolutam uirtutem. de qua nondũ agit Paulus apud seditiosos. Si uertissem integri, uisus essem dicere incorruptos ac probos. Monet enim Paulus, ut non solum concordes sint lingua idem loquentes, uerumetiã ut sicut integri corporis mẽbra eodẽ aguntur spiritu, ita & illis mens sit eadẽ. Porrò quod dissidet, diuulsum est ac dissipatum, non integrum ac solidum. *Perfecti, integri corporis.*

In eodem sensu.) ἀυτῷ νοΐ, id est, Eadem mẽte. In, præpositio posita est pro per, ideoq; ea omissa, sensum eundem reddidimus. *Sensus pro mente.*

In eadem scientia.) ἀυτῇ γνώμῃ, id est, Eadem sententia. quod aut mutatum est à librarijs, aut interpres legit γνώσει pro γνώμῃ, sicut habet in æditione Aldina. Sed hoc mihi uerisimilius est, cum & Græcorũ codices consentiant, & in uetustissimis Latinorũ exẽplaribus habeatur sententia pro scientia, nominatim in exẽplari Paulino probatissimæ fidei, quodq; multorum instar esse possit. Ad hæc Ambrosius deprehenditur sententia legisse, non scientia, si quis attentius obseruet quæ commenti uice subijcit, Perfectos uult eos esse in *Sciẽtia p sententia depraua-tum.*

esse in eodem sensu quem illis tradiderat,ut non discreparent. Ad illorum enim exemplū quos supra laudat,hos prouocat,ut hoc sentiant ac defendant.hactenus Ambrosius. Sē sum refert ad id quod illis fuerat à Paulo traditum,sententiam ad defensionem.Nam sententia uocatur ferè quæ profertur ac recitatur,sensus apud nos est.Itidem legisse Theophylactum deprehendet qui perpenderit attentius illius interpretationem. Thomas detorquet sensum ad eam uim animi ,qua iudicamus de agendis: scientiam qua iudicamus de cognoscendis. Id commentum mihi sanè non admodum arridet ,cum mente potius iudicemus cognoscenda.Neq; enim sensus hic accipi potest pro sensu corporalis organi, qualis est uisus aut auditus.

Thomas.

Ab his qui sunt Chloës.) Theophylactus Græcus interpres, Chloēn familiæ Corinthiensis nomen esse putat.ut intelligas eius gētis aliquos fuisse qui Paulo significarint de Corinthiorum dissidio. Quemadmodum ad Romanos scribens dixerat,ἐκ τῶν ἀριστοβούλου, gentiles illius ac familiares intelligens. Thomas ambigit utrum Chloēn uicum facere malit,quæ pertinuerit ad ditionem Corinthiorum,an matronā. Ambigit & Ambrosius, homines sint,locus,an fœmina.Etiamsi apud Græcos locorum nominibus addi solet præpositio.Neq; enim apud illos receptum est τοῖς ὄυσι ξώμαις, quemadmodum apud nos, iis qui Romæ sunt,sed addita præpositione efferunt, ἐν τῇ ξώμῃ. Certe apud Horatium in Odis Chloe fœminæ uocabulum est:

Thomæ lapsus.

Me nunc Cressa Chloë regit,
Dulces docta modos,& citharæ sciens.

Miro uero consilio Paulus fidei causa familiæ nomen expressit,at rursus hominum nomina suppressit,ne quid illis conflaret inuidiæ.

Consilium Pauli.

Deo meo.) Meo,apud Græcos non est,nec apud Ambrosium ,nec in antiquis exemplaribus,nominatim in Paulino.Et absolutius est,ut sit deus omnium. Nam quod paulo superius dixit,Gratias ago deo meo,annotatum est à Theophylacto ,quod deum omnium communem ,affectu quodam summo ,suum deum appellarit, & hic annotaturo si suum dixisset deum.

In nomine meo baptizati estis.) ἐβάπτισα,id est,Baptizaui,primæ personæ ,licet constanter refragantibus Latinis exemplaribus.& ad sensum nihil interest. Ex Theophylacti commentarijs non admodum liquet quid legerit ,nisi quod coniectura magis eò uergit,legisse ἐβάπτιζα quàm ἐβαπτίσθητε. Subijcit enim Paulum complures baptizasse ,sed in Christi nomine,non suo. Certe Augustinus libro aduersus Cresconium,tertio,cap.undecimo,legit iuxta Græcos.

Si quem alium uestrum.) εἴ τινα ἄλλον,id est,Nunquem alium.nam uestrum redūdat, nec additur apud Ambrosium ,nec apud Theophylactum.

Non in sapientia uerbi.) οὐ σοφίᾳ λόγου,id est,In eruditione sermonis. Siquidem σοφὸν appellant non solum quod sapit,uerumetiam quicquid elegans est & eruditū. Græcis aūt placebat eruditio,sicuti Iudæis miracula ac prodigia.Et in,præpositio loco per ,posita est, & Hebraica figura dictum est,In sapientia sermonis,pro eo quod erat,erudito sermone, siue per eruditum sermonem.Porrò cum λόγῳ sermonē significet potius quàm uerbū, cur hoc in loco libuit abuti uerbo? Et mox ad eundem modum,uerbū enim crucis. Vbi & illud obiter annotandum,hic geminum addi articulum, ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ,quo sit euidentior discretio huius sermonis de cruce simplicis & incompositi,suoq; congruentis argumento,à sermone philosophorum & rhetorum fucato compositoq;.

Sapiētia pro eruditione.

Articuli uis.

Vt non euacuetur.) ἵνα μὴ κενωθῇ,id est, Vt non fiat inanis. Nam inane dicitur quod non est solidum,sed specie blanditur.Illud obiter annotabis optime lector ,quàm sollicite curarit diuus Paulus ut euangelium Christi purissimū esset ab omnibus humanis adminiculis,ne quid inde sibi uendicare posset hic mundus,adeo ut nec eloquentiam uoluerit adiungere,aut eruditionem humanam. At his temporibus cum oneremus Christum opibus,negocijs prophanis,honoribus,imperijs,exercitibus,uoluptatibus,& quibus tandem non? solam eloquentiā execramur.Et hac una in parte uel anteimus apostolos.nā illi simpliciter dixerūt,sed cordate,sine lenocinijs,at rursum sine spurcitia sine portētis ,inaffectate locuti sunt,sed prudenter.& ut paucis dicā,quemadmodū alio modo potētes erant

Doctrina Christi pura.

Sermo apostolicus.

ac diuites

ac diuites,alio modo nobiles & inclyti,ita diuerso modo tum eruditi,tum eloquentes.

Id est nobis.) Id est,addidit nescio quis,nam Græce est, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν,id est, Nobis autem qui salutem consequimur.Apud Ambrosium ita legitur,His autem qui salui fiunt,dei uirtus est,omisso ut apparet ἡμῖν.

Virtus dei est.) δύναμις. Vt opponatur infirmitati & impotentiæ,quod Rhomani tumerent imperij gloria & laude bellica.

Perdam sapientiam sapientiũ.) Testimoniũ est apud Esaiam cap.xxix.quod suo more adduxit,nõ iuxta ueritatẽ Hebraicã,sed iuxta Septuaginta,licet in sensu nulla sit discrepantia.Sic enim habet Hebraica ueritas,Peribit enim sapientia à sapientibus eius,& intellectus prudentium illius abscondetur.Septuaginta sic,Et perdam sapientiam sapientium, & intellectum prudentium abscondam.

Et prudentiam.) τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν, id est,Intelligentiam intelligentium, si quis ad uerbum reddat.

Vbi scriba.) γραμματεύς.Id Theophylactus ad Iudæos referri putat,apud quos sapiẽtiæ professio penes scribas erat,alioqui γραμματεὺς ad uerbum literatorem sonat. unde & literatus dicitur.Neq; enim scriba simpliciter is dicitur Hebræis qui scribit,sed qui consultus de rebus perplexis,ex oraculis scripturarum sacrarum respondet, quemadmodum annotauimus in Euangelijs.Sumptum apparet ex Esaiæ cap.xxxiij.ubi iuxta Hebraicam ueritatem ita legit Hieronymus, Vbi scriba? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? Iuxta Septuaginta ad hunc modum legimus πῦ εἰσὶν οἱ γραμματικοί; ποῦ εἰσὶν οἱ συμβουλεύοντες; πῦ ἐστιν ὁ ἀριθμῶν τοὺς συγχεομένους μικρὸν καὶ μεγάλον λαόν; id est, Vbi sũt grãmatici? ubi cõsiliatores? ubi est qui nũerat eos qui nutriunt paruũ & magnũ populũ? Vbi inquisitor.) συζητὴς, id est, Disputator. ad uerbum sonat conquisitor.nam συζητεῖν est disputare. Atq; ita legit Ambrosius.itaque scriptum comperi in exemplari Paulino. De hoc uerbo nonnihil admonuimus in Euangelijs, Vbi est scriba? ubi est legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? *Disputator.*

Gentibus autem stulticiam.) ἔθνεσι δὲ, id est, Græcis autem.quo nomine solet omneis complecti,qui Iudæi non essent.

Ipsis autem uocatis.) αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς.Dilucidius erat,Sed ijsdem uocatis.ut intelligas utriusque gentis Christianos,quibus ex æquo Christus probatur. Cum unus utrũq; sit,quod utraque gens requirebat. Quid quæris Iudæe? Signa.hic est dei uirtus. Quid tu Græce? Sapientiam.hic est sapientia patris æterni. Nam id sensisse Paulum testantur & Græci interpretes. *Ipsis, pro ijsdem.*

Quod stultum est dei.) ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ,καὶ τὸ ἀσθενὲς, id est, Stulticia dei & infirmitas dei,ut adiectiuum in genere neutro positum intelligatur uice substãtiui nominis.Annotauit hunc locum Augustinus in opere de doctrina Christiana libro secundo cap.xiij. ostendens in hac interpretatione,tametsi absit solœcismus,non abesse tamen amphibologiam,quod incertum sit,an hominibus sit dandi casus,an auferendi. quasi dicas, stultũ est tibi,sed stultius huic. Id incõmodi uitari posse putat,si uertas,fortius est quàm homines, & sapiẽtius est quàm homines. Atq; ita sanè refert lib.aduersus Faustum xij.capite.xxiij. Cæterum si interpres uertisset ad uerbum, Sapiẽtius & fortius est hominum,duplex fuisset incommodum.non solum enim admisisset solœcismum, uerumetiam amphibologiã. quod peruerse poterat accipi,quod stultum est hominum,sapientius esse quàm dei,& infirmum hominum,fortius quàm dei.Porrò stulticiam & imbecillitatem dei,uocat prædicationẽ crucis,siue quod ea res stulta & imbecillis uideretur impijs,siue quod ad ineffabilem illam dei sapientiam ac potentiam,hæc quodãmodo stulta esset & imbecillis. Vt eñ omnes iusticiæ hominum coram deo sunt ueluti pannus mulieris menstruo fluxu pollutæ,ita uniuersa mortalium sapientia,si componatur ad incogitabilem illam ac cœlestem sapientiam,stulticia quædam dici possit.Nec est quod abominemur hunc sermonem,stulticia dei,quam non horruit Augustinus epistola cij.scribens ad hunc modum,Hæc stulticia dei,& stulticia prædicationis multos contrahit ad salutem.Si deus demisit se ad nostram imbecillitatem,ut fortes redderet,quid nouum,si se demisit ad nostram stulticiam, ut ex stultis redderet sapientes? *Stulticiæ dei.* *Amphibologia.*

Nónne ſtultam fecit.) οὐχὶ ἐμώρανεν, id eſt, Nónne ſtultificauit, ſiue infatuauit, ut ita loquamur. Fatuum enim & ſapidum pugnant inter ſe.

Videte enim.) βλέπετε γάρ. Tametſi Græca uox anceps, tamen ſenſui magis congruit uidetis, quàm modus imperatiuus, uidete. Nec enim admonet ut uideant quod ſciebant, ſed quod perſpicuum erat, trahit in argumentum. Ambroſius Græcam uocem ancipitem ancipiti Latina explicat, legens, Intuemini enim fratres. Theophylactus interpretatur per imperandi modum.

Confundat p pudefaciat.

Vt confudat.) καταισχύνῃ, id eſt, Pudefaciat, aut ſuffundat, potius quàm confundat. nam confundi dicitur qui perturbatur.

Vt confundat ſapientes.) Mirum eſt, cur Paulus non ſeruauerit utrobiq; generis ſimilitudinem. Nam ſtulta opponit ſapientes, non σοφὰ, id eſt, ſapientia ſiue docta, & tamen in cæteris reddit neutrum genus, fortia & non fortes.

Non ſũt quæ contẽptiſſima ſunt.

Et ea quæ non erant.) καὶ τὰ μὴ ὄντα. Cum ante dixiſſet, ἐξουδενημένα, hoc eſt, Pro nihilo habita, ſiue ad nihilum redacta, Hebraica figura rem auxit, quemadmodum & in ſuperiori epiſtola, uocat ea quæ non ſunt tanquàm ſint, non eſſe intelligens quæ ſint contemptiſſima, ſiue perditiſſima. Vnde nihili hominem dicimus, nullius precij hominem.

Vt ea quæ ſunt deſtrueret.) καταργήσῃ. Quod aliquoties uertit, euacuaret. Eſt autem antiquare & uelut obliterare. ut frequenter iam admonuimus.

Omnis caro.) πᾶσα σάρξ Mollius erat, ulla caro. Quod & ipſum Hebraica figura dictum. Siquidem hic carnem pro homine poſuit, ut ſuperius animam: Omnis anima potestatibus ſublimioribus &c.

In conſpectu eius.) Græcis eſt dei pro eius. Atq; ita ſanè ſcriptum comperimus apud Theophylactum. Quanq; exemplaria Græca uariant. Sunt enim quæ habeant αὐτοῦ pro θεοῦ. licet hoc ad ſententiam perpuſillum referat.

Ipſo, pro eodẽ

Ex ipſo autem.) ἐξ αὐτοῦ γάρ, id eſt, Ex eodem enim, hoc eſt, nec ex diuitibus, nec ex ſapientibus, ſed ſine diſcrimine ex eodem. Etiamſi Ambroſius refert ad patrem, atq; item Theophylactus. ut ſit ſenſus, Non eſt quod alius alium oderit, aut faſtidiat. omnes ex eodem patre nati eſtis, nempe filij dei, idq; per Chriſtum Quo loco palàm indicat Theophylactus, præpoſitionem ἐν poni loco διά. quod & nos & aliàs indicauimus.

Qui factus eſt nobis.) Hoc perinde ſonat Græce, quaſi dicas, Cœpit nobis eſſe ſapientia, uel fuit nobis ſapientia, ὡς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία. Velut illud, Ante me factus eſt, id eſt, cœpit eſſe prior me.

Deeſt in noſtris.

Qui factus eſt nobis ſapientia.) Poſt ſapientia, Græci habent ἀπὸ θεοῦ, id eſt, à deo, quod in noſtris aliquot exemplaribus non legitur, cum habeatur apud Ambroſium, & in exemplari Paulino. Ambroſius etiam interpretatur, atque item Theophylactus indicat non ſine cauſa adiectum à deo. Ne quis addubitet in noſtris ubi deeſt, incuria ſcribarum omiſſum eſſe.

Vt quemadmodum ſcriptum eſt.) Non dubium eſt quin Hieremiæ cap. nono, Hæc dicit dominus, non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitijs ſuis, ſed in hoc glorietur, qui gloriatur ſcire & noſſe me, quia ego ſum dominus qui facio miſericordiam, & iudicium & iuſtitiam in terra. Hæc enim placent mihi, dicit dominus.

EX CAPITE SECVNDO.

IN ſublimitate.) καθ' ὑπεροχὴν, id eſt, Iuxta eminentiam. nam hoc uerbo uſus eſt Ambroſius. Nec eſt, in, apud Græcos, ſed κατὰ iuxta, aut ſimile quippiam. Ambroſius legit, Cum eminentia. Paulinus codex habebat Per ſublimitatem ſermonis.

Varia lectio.

Teſtimonium Chriſti.) Dei eſt apud Græcos, nõ Chriſti. idq; perſpicuũ eſt ex interpretatione Theophylacti: Dei, inquit, teſtimonium uobis pronunciaturus, id eſt, Chriſti mortẽ. Ambroſius legit, prædicans uobis myſterium dei, nec ita legit ſolum, uerumetiã interpretatur. Vnde diuerſo uidetur uſus exemplari Græco. Siquidem apud illos inter μαρτύριον & μυστήριον nonnulla uocum affinitas eſt.

Non

Non enim iudicaui me scire.) οὐ γὰρ ἔκρινα τὸ εἰδέναι τί, id est, Non enim iudicaui ut scirem aliquid. Fortassis iudicaui, refertur ad consilium ueniendi. Siquidē Græci interpretes dissimulant huius articuli uim τοῦ, qui præponitur uerbo infinito. Aut quod magis arridet, iudicaui posuit, pro æstimaui, uelut in epistola superiori: Alius iudicat diem ad diē. Sensus igitur erit, nō æstimaui me alicuius precij, ob id quod scirem aliquid inter uos &c. Nam ubi causa significatur, solet in his subaudiri ἕνεκα, ut sit sensus, ἕνεκα τοῦ εἰδέναι. *Aliquid scire.*

Non in persuasibilibus.) πιθοῖς, id est, Suasorijs, & ad persuadēdū appositis. & σοφία sæpe doctrinam significat, ut iam admonuimus.

In ostensione spiritus.) ἐν ἀποδείξει, Quod propemodum sonat ostentationem. Nam Rhetores ἀποδείξεις uocant orationes, quas ostentandi ingenij gratia recitant auditoribus. quod genus extant aliquot Luciani & Apulei. Mathematici quoq; uocāt ἀπόδειξιν, ubi rem picturis ostendunt. Et dialectici syllogismum è principijs rem certam colligentem, ἀπόδειξιν appellant. Paulus ἀπόδειξιν appellat, cum ipsa re præstatur ac declaratur spiritus Apostolicus. *In, pro per. ἀποδείξιος*

Sapientiam autem.) Ex hoc loco apparet quid Paulus senserit, cum tribueret deo stulticiā, nimirū ad collationem huius sapientiæ, quam loquebatur inter perfectos, ne quis alteram illam sententiam arbitretur omnino reijciendam quam proximo capite recensuimus. *Stulticia Christi.*

In mysterio absconditam.) Græcis absconditam, non pendet ab ijs uerbis quæ proxime præcedunt, In mysterio, quasi dixerit, reconditam in mysterio, sed loquimur, inquit, nō propalàm aut passim, ne simus offendiculo, sed secreto, nec inter quoslibet, ne rosas obijcia mus porcis, sed inter perfectos: neque quamlibet sapientiam, quam alij philosophi publice profitentur, sed arcanam illam & reconditam. Id ita esse arguit articulus Græcus additus participio τὴν ἀποκεκρυμμένην. Atq; ita legisse uidetur, quisquis fuit qui libros Origenis transtulit aduersus Celsum. Sic enim adducit hoc testimonium: Sapientiam autem loquimur in perfectis, sapientiam uero non huius seculi, nec principum huius mundi, qui destruuntur, sed loquimur dei sapientiam in mysterio, quod absconditum est, quod prædestinauit &c. Neque secus legit Augustinus in collectaneis Bedæ. nisi quod Græcis est, quæ abscondita est, non quod absconditum. Ad eundem modum adducit Hieronymus præloquens in tertium commentarium, in epistolam ad Galatas, Sed loquimur dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est. Atque ita scriptum comperi in uetustissimo codice Paulino. Neque secus adducit hunc locum Ambrosius libro de fide tertio capite iij. Conuenit enim ut quæ sunt arcana, non palàm effutiantur, sed secreto qui digni sunt, communicentur. *Ordo lectionis uariat sensum.*

Aut principum huius seculi.) ἀρχόντων. Quod quidam interpretati sunt dæmones, reclamante Chrysostomo, simul & Theophylacto, qui principes exponūt, philosophos, oratores, & alioqui doctos, qui olim in republica regnabant. Nam quod Origenes homilia in Matthæum quarta, principes huius seculi uult esse dæmones, quibus pater ob salutem humani generis tradiderit filium, per quos deinde traditus sit in manus impiorū hominum, mihi sanè uidetur paulo coactius, licet ea sententia placuerit Ambrosio. Porrò quod apud Ethnicos erant oratores & philosophi, hoc apud Iudæos scribæ & pharisæi. Qui destruuntur καταργουμένων, uidetur referri posse ad utrūq;, huius seculi & principū, quæ abolentur. ut intelligamus utrūq; abolendum, & seculū hoc & huius seculi principes. *Principes huius seculi.*

Nunquàm dominum gloriæ.) οὐκ ἄν est Græcis, hoc est, nequaquàm. Id quod incuria librariorum uideri poterat immutatum, ni tantus esset codicum nostrorum cōsensus. *Nunq; pro nequaquàm.*

Sicut scriptum est.) ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, id est, Sed sicut scriptum est. ut coniunctio connectat sermonem cum superioribus: Non loquimur sapientiam huius mundi, sed ea loquimur quæ nec oculus uidit, nec auris &c. Porrò quod mox præcessit: Quam prædestinauit deus, ἣν προώρισεν, rectius est præfiniuit, siue præordinauit, uidelicet suo tempore reuelandam, ne rem putarent nuper inuentam.

Quod oculus non uidit.) Recte quidem admonet Laurentius, uerbum singulare descendit, uertendum fuisse in plurale, propter nomen neutri generis. Atque ita citat diuus Hieronymus, cum alijs aliquot locis, tum aduersus Ruffinum, ascenderunt, non ascendit, ἀνέβη. & quæ, non quod. Verum magis mouet articulus postpositiuus ἃ in initio sermonis. nam *Ascendit, pro ascenderunt.*

nis.nam is reddit orationem inabsolutam,tam apud Latinos quàm apud Græcos,nisi subaudias,sunt.Quanq; huiusmodi quædam & aliâs apud Paulum licet reperire. nisi interpres pro ἃ legit ὅτι,aut nisi quis coniunctionem,quod,de suo adiecit. Faber legisse uidetur ℵ pro ℜ. Verum uideo ℜ referri ad id quod præcessit,Nemo principum seculi huius nouit, sed nobis reuelauit. Porrò testimoniũ hoc Paulus sumpsit ex lxiiij capite, Esaiæ, sententiæ magis exprimens ueritatem,quàm uerba annumerans. Nam illic iuxta ueritatẽ Hebraicam ita legitur,A seculo non audierunt,nec auribus perceperunt. Oculus non uidit deus absq; te, quæ præparasti expectantibus te.Apostolus legisse uidetur,למחכה לו quod est,diligentibus se,per ב beth,à uerbo חָבַב quod est uehementer dilexit. Septuaginta uero per ב caph,à uerbo חָכָה quod est expectauit.Præterea apud Hebræos est pronomen tertiæ personæ לוֹ sicut apud Apostolum αὐτόμ.

Paulus ex Hebraica ueritate citat.

His qui diligunt illum.) τοῖς ἀγαπῶσιμ αὐτὸμ,id est,Diligentibus se. Apud Septuaginta non uerba solum diuersa sunt,sed sensus ipse plurimum ab hoc discrepat.Sic enim legitur, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδομ θεὸμ πλὴμ σοῦ,καὶ τὰ ἔργα σου ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσίμ σε,id est,A seculo nõ audiuimus,neq; auribus percepimus, neq; oculi nostri uiderunt deum absq; te,& opera tua quæ facies expectantibus misericordiam.Atq; ad eum modum adducit Hilarius libro de trinitate quinto.Vnde fuerunt qui locum hunc ex apocryphis Iudæorum peterent,sed uehementer refragante Hieronymo

Paulus Hebraicam ueritatem sequẽs.

Sanè hic unus est inter paucos,quos Paulus adduxerit ex Hebraica ueritate,licet sensum magis expresserit q; uerba annumerarit.

Etiam profunda dei.) καὶ τὰ βάθη,id est,Etiam profunditates. Quanquàm id quidem ad sensum perparui refert.

Quis enim scit hominum,quæ sunt hominis.) τὰ τοῦ ἀνθρώπου.Quod Augustinus libro de ciuitate dei primo,non ineleganter explicuit,Quid agatur in homine.uertere poterat,Et statum hominis,aut res hominis.

Sed in doctrina spiritus.) Græce sic habet,οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις,ἀλλὰ ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, id est,Non in doctis humanæ sapiẽtiæ uerbis,sed in doctis spiritus sancti,ut subaudias,uerbis.Doctis autem hoc loco nomẽ adiectiuum,nõ participium.& genitiuus sapientiæ,ad doctis refertur magis,quàm ad uerbis. Quasi dicas, non in uerbis callentibus humanam sapientiam,sed in uerbis peritis spiritus, hoc est, quæ habent doctrinam spiritus,quæ numinis afflatu contigerit.In paucis Græcorum exemplaribus scriptum erat,διδακτικοῖς,quod uerbũ aliâs Paulus usurpauit actiue,uelut in epistolæ ad Timotheum secundæ,cap.secundo, πρὸς πάντας διδακτικὸμ,id est,Erga omnes paratum ac propensum ad docendum.Ad eundem modum hic legas licebit, non in uerbis quæ doceant humanam sapientiam,sed quæ doceant spiritum dei.At mihi magis probatur,ut hic intelligamus sermonem apostolorum non constare doctrina humana,sed afflatu diuino.Nam huiusmodi θεοδίδακτοι dicuntur,id est,diuinitus docti.Id quanquam sit aliquanto durius citra compositionem,tamen ita Ioannes extulit in euangelij sui cap. vj. καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ.Quo loco certum est diuinitus afflatos intelligi. Ambrosius sensum magis exprimit,quàm reddit uerba,legens ad hunc modum, Non in doctrina uerborum humanæ sapiẽtiæ,sed in doctrina spiritus.Theophylactus sentit ea quæ didicerit Paulus à spiritu. Id Augustínus exprimens in epistola cl. Non in doctis humanæ sapientiæ uerbis,sed docti spiritu.Quid hic dicent Theologi quidam, qui tradendo sacras literas,nihil crepant,nisi philosophiam Aristotelicam?

Doctis spiritus, p doctis à spiritu.

Spiritalia comparantes.) συγκρίνοντες, id est,Conferẽtes,componẽtes,ne quis accipiat comparare,pro parare.Nec enim ad homines refertur spiritualibus,sed ad res,quibus accommodandam putauit Paulus eloquentiam item spiritualem.Ne uideretur absurdum, cœlestem illam philosophiam,humanis uerborum ornamẽtis cõmendari.Nam quod admonet Theophylactus de sacramentis euangelij,cum ueteris instrumenti sacramentis cõferendis,ut uerum esse fateor,ita parum existimo quadrare ad huius loci sententiam.

Sermo rei aptus & per personis.

Animalis autem homo.) ψυχικός.Velut animum, hoc est, affectus sequens humanos. Etenim cum Paulus hominem diuidat in treis partes,carnem,animam,& spiritũ, hic animæ uocabulo,pro carne est ab abusus.

Tres hominis partes iuxta Paulum.

Stultícia

Súlticia enim eſt illi.) Eſt, pluratiue erat uertendum ſunt, ut intelligas ea quæ ſunt ſpiritus, illi eſſe ſtulticiam. Fefellit interpretem uerbum ſingularis numeri, ſed quod uice pluratiui poſitum eſt.

Spiritualiter examinatur.) ἀνακρίνεται, ideſt, Diiudicatur. quod uerbum mox ſæpius uertit, iudicatur. Rurſum hic examinãtur, erat dicedum multitudinis numero, ut ſubaudias quæ præcedunt, nempe Ea quæ ſunt ſpiritus. niſi ὅτι ſit articulus non coniunctio, quod. ut hic ſit ſenſus, nõ poteſt intelligere ea ſpiritualiter diiudicari, cum ſit ipſe carnalis. Et tamen Ambroſius accipit ſingulari numero. *Duplex ſenſus.*

Sicut ſcriptum eſt, quis enim cognouit.) Sicut ſcriptũ eſt, in Græcis codicibus non inuenio, nec in uetuſtiſſimo codice Donatiani. Cæterum teſtimonium quod ſine nomenclatura retulit, eſt apud Eſaiam cap. quadrageſimo. Quanquàm Paulus ſenſum expreſſit potius quàm appendit uerba. Siquidem Septuaginta uerterunt ad hunc modum, indicante Hieronymo, τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο; id eſt, Quis nouit mentem domini, & quis conſiliarius eius fuit? Iuxta ueritatem Hebraicam ita tranſtulit Hieronymus, Quis adiuuit ſpiritum domini, aut quis conſiliarius eius fuit, & oſtendit illi? Cũ quo iniit conſilium & inſtruxit eum? Porrò quod Paulus ait συμβιβάσει, Theophylactus interpretatur διορθώσει, id eſt, corriget, ſiue corripiet. quod equidem non admodũ probo. Cæterum quod Hieronymus uertit adiuuit, Paulus cognouit, Hebraice eſt תכן. Quod Hieronymus nertit ſpiritum, Paulus mentem, apud Hebræos eſt רוּחַ. *Excuſſum uaticinium.*

Aut quis inſtruxit eum.) ὃς συμβιβάσει αὐτὸν, id eſt, Qui inſtruet aut docebit eum. Donatiani codex habebat, Qui inſtruat aum, nõ multum diſſidens à Græcis. Quanq; Græcis ambiguum eſt, qui, pronomen utrum ad mentem referatur, an ad dominum. Tametſi ipſe malim in eam legi ſententiam, in quam legunt omnes, Quis cognouit mentem domini, qui inſtructurus ſit illum? Quod ut fieret euidentius, explicuerunt per coniunctionem diſiunctiuam. Videri poterat referre eam ſententiam, quæ eſt cap. Sapientiæ nono: Quis enim hominum poterit ſcire conſilium dei. aut quis poterit cogitare quid uelit deus? Ac paulo poſt, Senſum autem tuum quis ſciet? Niſi apud Hebræos liber Sapientiæ extra canonem eſſet. Vnde ſatius eſt, ut quemadmodum oſtendimus, ad Eſaiam referamus teſtimonium.

Nos autem ſenſum.) νοῦν, id eſt, mentem. & tenemus magis quadrabat quàm habemus, ut accipiamus domini mentem perfectis eſſe cognitam.

EX CAPITE TERTIO.

Vaſi ſpiritualibus.) ὡς ubiq; eſt. quod iſte nunc quaſi uertit, nunc tanquàm, per tanquàm, recte uertiſſet ubique. Quanquàm hic quoq; ſermo iuxta rationem grammatices habet nonnihil imperfectum, plenus erat futurus, ſi dixiſſet, Non potui uobis loqui tanquàm ſpiritualibus, ſed loquendum fuit tanquàm carnalibus. *Diſtinctio.*

Tanq; paruulis in Chriſto.) ὡς νηπίοις. νήπιος, ſignificat infantẽ adhuc puſillũ & ſtultum, parumq; prudẽtem, potiſſimum ætate. Poterat igitur dicere, Infantibus in Chriſto. Porrò datiuus hic paruulis, ad ſuperiora pertinet, hoc eſt, ad loqui, non ad id quod ſequitur: Lac potum dedi, id quod ex Græco liquet ſermone. Atque iſta diſtinctio ſeruatur in uetuſtiſſimis Latinorum exemplaribus.

Non eſcam.) Aut ferenda eſt ἀκυρολογία, aut aliquid ſubaudiendum eſt, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα, quod ad uerbum ita ſonat, Lacte uos potaui & non cibo. Quis autem potat hominem cibo? Vnde Theophylactus enarrans addidit προσήνεγκα, id eſt, obtuli, ut hoc ad cibum pertineat. Nos quo ſermonis abſurditatẽ effugeremus, ita uertimus, Lactis potu uos alui, non cibo. *Abſurditas ſermonis.*

Sed ne nunc quidem poteſtis.) ἀλλ' οὐπ ἔτι νῦν δύνασθε, id eſt, Imò nec adhuc nũc poteſtis. Quanquàm id nihil ad ſententiam.

Zelus & contentio.) Graeci ita ponunt, ζῆλος καὶ ἔρις καὶ διχοστασίαι, id eſt, Aemulatio, & lis, & ſeditio.

Nonne homines eſtis?) Et hic p homines, Græcis eſt σαρκικοί, id eſt, carnales. Tametſi *Varia lectio.*

in castigatioribus exemplaribus nostris scriptum reperio carnales, uelut in Paulino. Atq; ita subinde adducitur ab Augustino, cum aliâs frequenter, tum libro de Continentia capite quarto, quemadmodum legimus apud Græcos, cõsentiente Græcis Ambrosio. Nam mox sequitur, Et secũdum hominem ambulatis. quæ pars parum apte cohærebit cum superiore, Homines estis, cũ idem bis diceretur. At paulo post, homines uocat, idem tamẽ intelligi uolens, Ego quidem sum Pauli, ego uero Apollo, nónne homines estis?

Quid igitur est Paulus?) Quis est, Græce, non quid, τίς, sed refragantibus nostris omnibus, & haud scio an Græci legant deprauate, præsertim cum sequatur: Itaq; neq; quisplantat est aliquid. Quid enim poluit, pro cuius momenti. ut alibi dicit ea quæ non sunt, pro ijs quæ nullius sunt precij. Et Apollos est nominandi casus, non Apollo, ἀπολλώς, cuius genitiuum facit Apollo.

Apollos.

Eius cui credidistis.) ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, id est, Nisi ministri per quos credidistis, hoc est, non autores fidei uestræ, sed ministri duntaxat. Atque hanc scripturam comperimus apud Theophylactum.

Et unicuiq; sicut dominus dedit.) Hic sermo parum est absolutus, nisi legas, pro ut unicuiq; dominus dedit. Consimilem huic ostendimus in epistola ad Rhomanos capite xij. Et unicuiq; sicut diuisit deus mensuram fidei.

Sermo imperfectus.

Vnum sunt.) τὸ ἓν εἰσιμ, hoc est, Idem sunt & nullius discriminis. Quantũ ad hoc quod uterq; alienum agit negocium, neuter suum, ut ab ijs uelut autoribus debeant sibi cognomentum asciscere, & factionibus inter se dissidere. At si diuus Paulus ita stomachatur aduersus Corinthios, quod ab his mutuarẽtur cognomina, à quibus baptismum acceperãt, & Christi mysterijs primum erant initiati, quid diceret de nostræ tempestatis factionib⁹, qua mille cognomentis, mille cultibus, ceremonijs, regulis inter sese dissident, qui uocantur religiosi? Quibus ex rebus quantum Christianæ concordiæ nascatur inter hos, non libet hic commemorare.

Dei enim adiutores sumus.) συνεργοί, Cooperarij legit Augustinus. Ambrosius legit operis participes, uelut explicans Græcam uocem.

Dei agricultura.) θεοῦ γεώργιον, id est, Dei agricolatio. Estis, uerbum tantum apud Græcos apponitur in proxima orationis parte: Dei ædificatio estis. Atque ita legit Ambrosius.

Vt sapiens architectus.) ἀρχιτέκτων, Qui princeps & autor est fabricæ. Nam in iaciendo fundamento summum est negociũ. Hic σοφὸν planè posuit pro docto & scito.

Fœnum, stipulam.) καλάμην, id est, Culmum. Illud obiter admonendum, quod dixit, aurum, argentum, & lapides pertinere ad pios, lignum, fœnum, stipulam ad improba facta, ut palàm est ex primo libro Hieronymi aduersus Iouinianum. Tribus enim duraturis in igni, tria opposuit peritura, si ignis inciderit. Neq; secus adducit Origenes, homilia in Exodum sexta: Triplex namq; est, inquit, etiam bene agẽdi uia. Nihilominus enim ud opere, uel cogitatione, uel uerbo boni aliquid agitur. Hoc enim significat & Apostolus cũ dicit, Qui autem ædificat super fundamentum, hoc aurum, argentum, lapides precioſos, triplicem bonorum indicans uiam, subiungit nihilominus triplicem etiam malorum cum dicit, ligna, fœnum, stipulam. Hæc ideo dixi, quod sint qui hæc nõ ad mala & bona opera, sed bonorum operum gradus referant. Nec admodum ad rem pertinet, huc purgatorij mentionem admiscere. Quandoquidem diem posuit pro perspicua operis inspectione. Nam nocte & quæ bella sunt displicent, & quæ fœda placent, diei certiora sunt iudicia, Deinde ignem posuit pro exacta exploratione. Neq; uero sum nescius, locum hunc ab Augustino, & ueteribus, Thoma præcipue, torqueri ad uarios sensus, quos omneis excutere non est huius instituti. Mihi ut simplicissimus maxime placet, si accipiamus de doctrina apostolorum Paulo succedentium. Ille bonum posuerat fundamentum, uideant, inquit, cæteri, quid superstruant. Si digna Christo, durabit opus, etiam in luce conspectum. Sin Iudaismum adiunxerint, fallent quidem ad tempus, cæterum patefiet illorum impostura, simul atq; uero iudicio perpendi cœperit. Atque hos secutus tantum operæ luserit,

Lignum fœnũ stipula.

Vera germanáq; interpretatio.

cogetur

cõgeturq́ destructo quod ædificatum est,aliud superstruere. Id quod euenit in Rhomanis & Galatis,quos Paulus iterum parturijt Christo. Atque hanc sententiam sequitur diuus Ambrosius. Ne quis meũ somniũ esse suspicetur: Opus,inquit, quod ardere dicitur mala doctrina est. Atq; in uerbis quæ sequuntur pœnam ignis interpretatur excussionem ac refutationem falsæ doctrinæ. Et aliquãto post: Sed cum dicit,inquit,sic quasi per ignẽ, ostendit saluum quidẽ illum futurum, sed pœnas ignis passurum,ut per ignem purgatus fiat saluus, & nõ sicut perfidi æterno igni in perpetuum torqueatur,ut aliqua in parte operæ precium sit credidisse in Christum. Semper enim erubescat necesse est,qui se uidet falsum defendisse pro uero. Et simili modo semper fiduciam habebit dei, qui abiecto falso, sequutus est uerum. Ex his palàm est Ambrosium nõ sentire de igne purgatorio apud inferos,sed correctione huius uitæ.

Vniuscuiusq; opus.) Hic Ambrosius legit, Qui facit hoc opus,manifestus erit, si modo codex mendo uacat.

Dies autem domini.) Domini,additum est à scriptore,siue ab interprete uolẽte sermonem facere explanatiorem,cum apud Græcos non sit atq; adeo in Paulino exemplari nõ erat asscriptum,sed posterior quispiam diuersa manu adiecerat in margine. Nox ignorantiæ multa celat,dies retegit,uidelicet cum erumpens & emicãs ueritas factis ac rebus ipsis sese declarat. Sed tamen articulus facit propemodum,ut de certo die debeat accipi, ἡ γὰρ ἡμέρα, quasi dicas,Nam ille dies. *Dies non dies domini.*

In igni reuelabitur.) Reuelatur est præsentis temporis, ἀποκαλύπτεται, ut sensus sit absolutus,omne opus igni perspicuum fieri. Nam duo uerba futuri temporis inter se respondent,declarabit & probabit,cæterum reuelatur,annectitur superiori uerbo. Nam dies ille declarabit,opus huius aut illius per ignem aperiri ac patefieri quale sit. Siquidem interpres quia posuit pro quod,etiamsi apud Græcos parum liquet, ὅτι coniunctio sit,an articulus postpositiuus pro ὅ. *Reuelatur.*

Detrimentum patietur.) ζημιωθήσεται, id est, Damno afficietur. Veniam consequentur utcunq;,si resipiscant,cæterum nihil auferent præmij,qui luserunt operam.

Violat, disperdet.) φθείρει, φθερεῖ, id est, Destruit, destruet. iucunda uocum allusio. Et idem uerbum uariauit interpres, sed recte, quod apud Latinos non responderet allusio. Est enim Græcis φθείρω corrumpo, ut corrumpitur uirgo, aut res sacra, est & perdo.

Quod estis uos.) ὅιτινες ἐσὲ ὑμεῖς, id est, Qui estis uos. sicuti paulo superius, quod est Christus Iesus,siue qui est Christus Iesus,uti comperio in uetustissimis exemplaribus. Tametsi hoc nihil ad sensum. Testimonium adductum est ex Iob capite quinto.

Sultus fiat ut sit sapiens.) Cum Græcis sit γενέσθω & γένηται, fortassis utrunq; uertendum erat eodem uerbo,Stultus fiat,ut fiat sapiens,siue stultus sit, ut sit sapiens.

Comprehendã.) ὁ δραστόμενος, id est, Qui comprehendit. Est enim δράσσεσθαι,fugientem è cursu reprehendere,manuq; iniecta capere. Ambrosius legit reprehendendã, uerbo sanè eleganti,sed ambiguo. Reprehendit enim & qui carpit. *Comprehendo.*

In astutia eorum.) Eorum,referendum est ad sapientes,non ad dominum, ut accipiamus stulte sapientes,sua ipsorum astutia fuisse captos ac reuictos,dum ipsa re comperiũt, sapientiam suam nihil profuisse ad ueram felicitatem.

Omnia enim uestra sunt.) Non repetitur secundo loco,enim,& officit sententiæ. Iteratur enim hæc particula confirmandi gratia,quasi diceret, Omnia, inquam, uestra sunt. Hoc loco consentit Ambrosius cum Græcis.

EX CAPITE QVARTO.

DIspensatores ministeriorum.) μυστηρίων,id est,Mysteriorum siue arcanorũ, consentientibus omnibus,etiam Thoma,præter paucos codices depraua-tos,sed tamen euulgatissimos. Et melius erat æstimet, quàm existimet. non enim ad hunc modum quisquàm loquitur Latine,existimas me ut regem, *Episcopi dispẽsatores doctrinæ mystice.*

ſed exiſtimas me regem. Nec hic agitur de exiſtimatione ſed æſtimatione. Nō enim uult Paulus apoſtolos pluris fieri quàm fieri debeant ij, qui rem adminiſtrant alienam. Et diſpenſatores hic œconomi uocantur, qui adminiſtrant quidem, ſed rem alienam & rationem reddituri.

Duplex lectio.

Hic iam quæritur.) ὃδε λοιπὸν ζητεῖται, id eſt, Quod autem ſupereſt quæritur, ſiue deinceps, ſiue poſthac quæritur. Interpres legiſſe uidetur ὧδε, non ὃδε, id eſt, hic, non, quod autem, ſed magno conſenſu refragantibus Græcis omnibus. Proinde lectoris eſt deligere, utram lectionem ſequi malit. Nos quod in Græcis codicibus reperimus uertimus, ne Latina diſcreparēt à Græcis. Quæritur, autem hoc loco ſignificat ſpectatur ſiue requiritur. nam fides in œconomo potiſſimum ſpectari ſolet. autoritas penes dominum eſt.

Paulus impolitus in lingua Græca.

Aut ab humano die.) Hunc locum alicubi citat Hieronymus, ut oſtendat Paulū non admodum elegantem fuiſſe in lingua Græca, ſed quædam Cilicum more dixiſſe. nam Cilix erat Tarſi natus. Hic cum nihil eſſet contumelioſe dictum in Paulum, tamen magnis tragœdijs exagitauit quidam hunc locum, ex hoc declarans me nihil prorſus intelligere omnium quæ lego uel apud Hieronymū, uel apud alios eccleſiæ doctores. Ob huiuſmodi calumnias Hieronymi uerba ſubſcribam ex epiſtolæ ad Algaſiam, quæſtione x. Illud, inquit, quod crebro diximus, & ſi imperitus ſermone, non tamen ſcientia, nequaq; Paulū de humilitate, ſed de conſcientiæ ueritate dixiſſe etiam nunc approbamus. Profundos em & recōditos ſenſus lingua nō explicat. Et cum ipſe ſentiat quid loquatur, in alienas aures puro nō poteſt transferre ſermone, quē cum in uernacula lingua habeat diſertiſſimū, quippe Hebræus ex Hebræis, & erudit⁹ ad pedes Gamaliēlis uiri in lege doctiſſimi, ſeipſum interpretari cupiens inuoluitur. Nónne palàm hic fatetur Hieronymus Paulum minus calluiſſe Græcam linguam quàm Hebraicam? Quod alteram didiciſſet à maioribus & à doctiſſimo præceptore, alteram è cōmercio Cilicum. Nónne comprobat hic quod aliàs oſtendit Paulum imperite loqui, ob inſcitiam ſermonis Græci? Porrò qui puro ſermone nō poteſt eloqui quod ſentit, nōne utcunq; eloquitur ſermone parum eleganti, parumq; puro? Ac mox Hieronymus oſtendit illum ex idiomate Cilicū multa dixiſſe. quod genus ſunt, ἀπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας pro humano iudicio, & ἀνθρώπινον λέγω, cum quid dicit humilius parumq; perfectū, & οὐ κατενάρκησα ὑμᾶς, cum quis alteri grauis imminet, & καταβραβεύῃ ubi quis in certamine præripuit alteri præmium iniuſte. Hæc Hieronymus ita uult eſſe dicta Paulo, ut Vergilio dictum eſt ſceleratū frigus. Neq; uero me fugit hæc uarie uafreq; ſcribi ab Hieronymo, nec excutio, quantum apud me ualeant hæc quæ ſcribit. Tantū indico me non temere indicaſſe locum. Si Paulus non poteſt explicare pure quod ſentit, aut ipſius imperitia fuit in cauſa, aut ipſe ſermo parum expolitus, aut res ipſa. Sed rem explicat in Hebræa lingua in qua fuit diſertiſſimus, ſupereſt ut aut Cilicum lingua minus fuerit elegans, aut ipſe minus calluerit Paulus. Et utrūq; fuiſſe uerum ſubindicat Hieronymus, cū & fateatur Paulum imperitum fuiſſe ſermonis Græci, non quod more uulgari non potuerit loqui, ſed quod animo declarando defuerit ſermo purus & elegans, ut oſtendat quædā eſſe peculiaria eius gentis in qua natus eſt, quibus abuſus ſit ad explicandum utcunque quod ſenſerat. Neq; uero contra me facit ſi Tarſus prodidit aliquot eruditos uiros, Aratum & Oppianum. quaſi uero non & Scythia nobis dederit Anacharſidem. Non refert ubi natus ſis, ſed unde didiceris. Neq; qui ſcribunt, utuntur omnibus quæ uulgaris habet ſermo. Nam & ætate Ciceronis uulgo quædam ferebantur, à quibus ipſe abſtinet. At Pauli ſermonem fuiſſe uulgarem, nemo puto negauerit. Diſertius autē dicturus erat, opinor, ſi Athenis cum Demoſthene, Platone, & Iſocrate uerſatus fuiſſet, & purius quæ ſenſerat eloqui potuiſſet. Vtinam deus det mentem meliorem ijs, qui huiuſmodi ſycophantijs, & ſuum perdunt ocium & alienum. Cæterum ut paulo ſuperius diem dixit pro iudicio, quo modo alibi ſæpe diem domini uocat, ita hic humanum diem dixit, pro iudicio humano. reis enim dies dicitur.

Aratus.
Oppianus.

Nihil mihi conſcius ſum.) An Latine dicatur, nihil ſum conſcius, quemadmodum dicitur, non ſum id neſcius, non ſatis apud me liquet, Græce uerbum eſt, nihil mihi conſcio. Sic & Horatius, Nil conſcire ſibi, nulla pallescere culpa.

οὐδέν γὰρ ἐμαυτῷ σύνοιδα.

Itaq;

Itaq; nolite.) ὥστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, id est, Ne ante tempus aliquid iudicetis. Augustinus legit, Nolite ante tempus quicquàm iudicare, cum alijs aliquot locis, tum explanans psalmum lxxxviij.

Transfiguraui in me & Apollo.) μετεσχημάτισα, id est, Transfiguraui, hoc est, aliorũ personam in nos duos transtuli, & sub persona nostra de malis dispensatoribus locuti sumus, ne quos offenderemus. Item Apollo hoc loco accusandi casu debet accipi, In me & in Apollo. Atq; hic nonnulli Latini codices habent mendose, Vt in uobis discatis, secundæ personæ, pro nobis, primæ. *Persona aliena in Paulo.*

Ne supra quàm scriptum est.) Græce paulo diuersius est, μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς μὴ φυσιοῦσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου, id est, Non supra id quod scriptum est sentire, id est, de uobis ipsis sentire, quemadmodũ crebro iã indicauimus: Ne unus pro uno infletur aduersus alterũ. Est autẽ sermo perturbatior, uerũ dilucidior erit, si unus pro uno, pertineat ad singulos discipulos ac præceptores, ut hic inflectur nomine Apollo, ille nomine Pauli, hic nomine Cephæ: & quod sequitur, Aduersus alterũ, pertineat ad Christianos inter se discordantes, ob studia præceptorum, qui mos esse solet contentiosis. Quandoquidem unus pro uno, positum est pro, alius pro alio, siue, ut melius dicam, alius de alio, siue super alio. Illud nouum quod ἵνα μὴ indicandi modo adiungitur. nisi forte pro φυσιοῦσθε deprauatum est φυσιοῦσθε, aut nisi uariat hic quoq; synæreseos ratio, sicut in alijs nonnullis. Et in nonnullis Græcorum exemplaribus congeminatur μὴ, in nonnullis semel duntaxat ponitur. *Locus obscurior.*

Quis enim te discernit?) διακρίνει, id est, Dijudicat.

Sine nobis regnatis.) Regnastis est Græce ἐβασιλεύσατε. & utinam regnetis, ἐβασιλεύσατε, id est, regnassetis. Quãquàm in huiusce modi Græci nonnũquàm præteritis pro præsentibus abutuntur. Verti poterat, Regnum consecuti siue adepti estis, & consecuti sitis.

Tanquàm morti destinatos.) ὡς ἐπιθανατίους. id est, Obnoxios morti. Quanquàm interpres belle uertit. Sentit enim de ijs qui iuxta morem Rhomanum inclusi caueis, spectante populo bestijs obijciebantur. *Interpres laudatus.*

Spectaculum sumus.) θέατρον, id est, Theatrum, quod tamen & apud Græcos à spectãdo dictum est. Atq; apud ueteres nocentum supplicium spectaculi uice exhibebatur populo, uelut homo cõmissus cum leone, aut urso.

Nobiles, ignobiles.) ἔνδοξοι, ἄτιμοι, id est, Glorioſi & infames, siue clari & obscuri, aut in precio habiti & contempti. Nec enim hic nobilis est eadem uox, quæ superius fuit εὐγενὴς & ἀγενής. Nam illa ad genus referuntur, hæc ad famam & opinionem. Nec est in uerbis Græcis illa προσονομασία nobilis & ignobilis.

Instabiles sumus.) ἀστατοῦμεν, Non habemus certam sedem. Vnde nos uertimus, Incertis uagamur sedibus. Est autem una tragicarum imprecationum, τὸ ἶναι ἀνέστιον.

Maledicimur & benedicimus.) Participia passiua præsentis temporis, interpres reddidit per uerba, adiecta coniunctione, λοιδορούμενοι, διωκόμενοι, βλασφημούμενοι, id est, Dũ maledicimur, siue conuicijs afficimur, dum persecutionem patimur, dum blasphemamur.

Omnium peripsema.) πάντων περίψημα. Interpres Græcam uocem reliquit, quã Laurentius putat uerti potuisse, puluis uestigiorum. Græca scholia dicunt περίψημα esse reticulum, quo sudantes se abstergunt, alij soleæ suppactum corium, alij puluerem quem calcamus, alij quod abijcit in mare, quo nauis sit incolumis. Videtur omnino peripsema apud Græcos quiddam esse tale, quale apud nos est nauci, quisquiliæ & sterquilinium. Addit Suidas ita uocari solere hominem iugibus obnoxium malis. Theophylactus putat idem esse περικάθαρμα & περίψημα, nempe ἀποσπόγισμα, id est, id quod abstergit, περιψᾶν em esse abstergere. Hesychi⁹ adijcit, Græcis & preciũ quo redimit aut uita cuiuspiã περίψημα, dici, deniq; quod omnium pedibus conculcatur. Ambrosius explanans psalmum, Beati immaculati, sermone octauo refert his uerbis, Tanc̃q; lustramenta huius mundi facti sumus, Omniũ lustramenta usq; adhuc. quod Latinis quæ purgantur, lustrari dicantur. Ac mox idem Ambrosius, lustramenta, purgamenta interpretatur. *Peripsema quid sit Græcis.*

Non ut confundam.) οὐκ ἐντρέπων, id est, Non confundens. Quunc̃q; melius erat suffundens, aut rubore suffundens, siquidem ἐντρέπεσθαι dicitur Græce, cui suum probrum ingeritur, ut

ritur,ut ipſe ſemet agnoſcat.hinc enim dicta uox eſt.

Chariſſimos.) ἀγαπητά.Quod ita perpetuo ferè tranſfert,cum ſit dilectos. niſi quod ſuſpicor id data opera factum,quod ea uox Græcis plus quiddam ſignificat quàm nobis dilectus.

Decem milia.

Si decem milia.) μυρίους.Quod aliquoties decem milia ſignificat,aliâs ingentem numerum,pro quo Latini abutuntur ſexcentis.μυρίους igitur dixit pro quālibet multis. Et pædagogi ſerui erant,quibus patres liberorum moderandorum curam mandabant, unde Græca uox dicta eſt.Multum autem intereſt inter pædagogum & patrem. Pædagogus ſæuit pro imperio, pater etiam uitam ſi neceſſe ſit impendit.

Rogo ergo.) παρακαλῶ, Quod plerunq; uertit obſecro.atque ita legit Ambroſius,non nunquàm adhortor.

Imitatores mei ſitis.) γίνεσθε, Quod uertí poterat &, fiatis. Cum enim dixiſſet genui uos,adiecit.Igitur imitemini me,quo perſpicuum ſit uos eſſe uere filios meos,id fiet ſi me parentem expreſſeritis:Nam ut eleganter,inquit,Flaccus, Laudantur,ſimili prole puerperæ.At multo magis laudantur ſimili prole patres.

Additum aliquid.

Sicut & ego Chriſti.) Hæc particula nec apud Græcos additur, nec apud Ambroſiũ. in exemplari Paulino,diuerſa manu ſubnotatum erat in margine uelut adiectum ab alio quopiam.licet ita legat Thomas Aquinas,& interpretetur. In codice Donatiani,non additur.Aſſcriptum uidetur ex capite undecimo huius epiſtolæ,Imitatores mei eſtote, & illic additur, Sicut ego Chriſti.Quanquàm illic aptius cõgruit.præceſſerat enim,Sine offẽſione eſtote Iudæis & gentibus, & eccleſiæ dei,ſicut & ego per omnia omnibus placeo, nõ quærens quod mihi utile eſt,ſed quod multis,ut ſalui fiant. atq; huic reſpondet quod mox ſequitur: Imitatores mei eſtote ſicut & ego Chriſti. Sentit idem quod ſcripſit ad Rhomanos capite decimo quinto,Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum ſuſtinere,& non nobis placere,unuſquiſq; ueſtrum proximo ſuo placeat in bonum ad ædificationem.Etenim Chriſtus non ſibi placuit,ſed ſicut ſcriptum eſt,Improperia improperantium tibi,ceciderunt ſuper me.Cæterum haud ſcio,an quemadmodum dicimur renaſci in Chriſto,ſiue per Chriſtum,ita legatur Chriſtus genuiſſe nos deo. Sic enim interpretatur Aquinas.

Filius meus chariſſimus.) ἀγαπητὸν, Dilectus. de quo modo meminimus.

Tanctꝫ non uenturus ſim.) ὡς μὴ ἐρχομένου, id eſt, Tanquàm me non ueniente ad uos, ſeu tanquàm non ueniam. Quanquàm hoc uerbum inuenitur aliquoties in ſignificatione futuri.Et Hebraico tropo dixit,In uirga,pro eo quod Latinus diceret,cũ uirga,aut per uirgam.

EX CAPITE QVINTO.

Fornicatio p ſcortatiõe ſiue ſtupro an Latinum uerbum.

INter uos fornicatio.) Fornicari pro illicita uti libidine, & fornicationem pro ſtupro,nondum apud idoneos autores reperi.licet fornicem pro luſtro ſciam inueniri.Nos aliquando ſtuprum,aliquando ſcortationem uertimus. Siquidem à ſcorto dicta Græcis πορνία.

Qualis nec inter gentes.) Deeſt in Latinis codicibus ὀνομάζεται, id eſt, nominatur.Nec erat ocioſa huius uerbi emphaſis,quod hoc libidinis genus non ſolũ nõ committeretur inter ethnicos,uerum ne nominaretur quidem.quod annotauit & Theophylactus,etiamſi parum pudens uidetur hyperbole.niſi mauis nominatur,ſimpliciter poſitum pro auditur. Quanctꝫ & ſic hyperbolæ locus eſt,cum inter ethnicos audiantur turpiora.niſi negat audiri,quod rarum eſt.Certum eſt nec apud Ambroſiũ,nec apud Thomam,nec apud Auguſtinum,nec in peruetuſtis exemplaribus addi.unde puto noſtram lectionem eſſe ſynceram,etiamſi Græca ſenſu nihil diſcrepant.

Paulus imperitus Græce.

Abſens corpore,præſens autem.) Hoc eſt quod quodam in loco annotauit Hieronymus,Paulum ob imperitiam Græcanici ſermonis aliquoties non reddere has inter ſe coniunctiones μεν & δε,per quas Græci plerunq; connectunt.Mollius erat, corpore quidem abſens, ſpiritu uero præſens. & tamen in Græcis autoribus probatæ elegantiæ, licet reperire ſimilem orationis formam.

Eum qui ſic operatus eſt.) τὸ οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον,id eſt,Eum q ſic hoc fecit,ſiue magis perpetrauit.Id quod mox ad eundem repetit modum. In nonnullis uero Græcorum

rum exemplaribus prior pars non addit ὕυτως, sed posterior. Ambrosius in posteriore legit, Iam iudicaui ut præsens, eum qui sic operatus est, cum in priore legat, qui hoc opus fecit. unde coniectare licet, apud Græcos ex utraq; utriq; nonnihil additum fuisse, τὸν, ex priore, & ὕυτως ex posteriore. *Additum in Græcis.*

Congregatis uobis & meo spiritu.) συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, id est, Conuocatis siue congregatis uobis & meo spiritu. Faber Stapulensis amicus noster hunc locum mutauit, uolens συναχθέντων deduci à συνάχθομαι, cuius in hac quidē parte non subscribo iudicio, etiāsi aliàs eruditissimo, pariter ac diligētissimo uiro lubens assentior, & reclamant cū alia, tum Græca scholia. Ad hæc interpretes, quos ego uiderim, omnes qui testantur Paulum hoc ideo dixisse, ut ostenderet hanc tam seueram sententiā nō profectam ab ipso proprie, sed à cōmuni ecclesiæ consensu. nam & synagoga hinc dicitur παρὰ τὸ συνάγω, quod est congrego siue conuoco. Porrò addidit, Et spiritu meo, quod ipse corpore, tum non esset præsens, sed spiritu dūtaxat adesset in ea sententia pronuncianda. *Fabri excussa sententia.*

Cum uirtute domini nostri Iesu Christi.) σὺν τῇ δυνάμει τοῦ κυρίου. Incertum utrò referatur, ad participium ne cōgregatis, an ad Tradi hominē satanæ. Ambrosius uidetur ad participium referre. ut intelligamus concilium illud ex tribus cōstare, ex Pauli decreto, ex consensu multitudinis, ex autoritate Christi. Alioqui σὺν præpositio Græcis nōnunquàm non comitem, sed fautorem & adiutorem sonat, ut σὺν ταῖς μούσαις, Musis adiuuantibus, σὺν τῷ θεῷ, id est, Deo fauente. De uirtute quæ hic potestatem aut uim significat, non probitatem, crebro iam admonuimus.

In diem domini nostri Iesu Christi.) ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἰησοῦ, id est, In die domini Iesu, nec additur Christi. Rursus diem appellat iudicium, ut indicatum est antea.

Modicum fermentum totam massam corrumpit.) Hieronymus in epistolam ad Galatas libro tertio taxat interpretem, quod perperam uerterit, citans hunc locum, & emendat ad hunc modum, Modicum fermentum, totam consperſionem fermentat. Ego uero maluissem dicere, & paululum fermenti, & modicum fermentū, quod quælibet fermēti pars fermentū sit, ut quæuis aquæ pars, aqua. Iam si nouum testamētum habemus ab Hieronymo restitutum, ut quidam autumant, quomodo taxat hic quod nos legimus? *Hieronymus taxat interpretem.*

Totam massam corrumpit.) Quod hic massam uertit, mox consperſionem trāstulit Græce φύραμα. ea est farina aqua consperſa siue temperata, à uerbo φυράω, quod significat miscere, ueluti cum argilla humore maceratur, farina liquore aquæ oleiue, aut aliud simile. In hunc sensum consperſio inuenitur apud probatos autores. Quanq; & massulas salis legimus apud Columellam. Interpres mutauit, cū nihil esset cur foret affectanda uarietas.

Pascha nostrū.) Deest pro nobis, ὑπὲρ ἡμῶν, id est, Pro nobis immolatus est &c. sed redamantibus oīmibus libris nostris, quibus hac in parte, ut dicam ingenue, magis accedo. *Supersit in Græcis.*

Itaq; epulemur.) ἑορτάζωμεν, id est, Festum agamus diem. ita sanè uertit interpres Origenis homilia in Leuiticum quinta. Solent autē ἡ dies solēnibus epulis celebrari.

Et nequitiæ.) καὶ πονηρίας. Quod significat & malitiam & uersutiam. Duo proposuit κακίας καὶ πονηρίας, quibus respondent, quæ postea sequuntur εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. nā malicia opponit synceritati, uersutia ueritati, hoc est, simplicitati. sic & Ambrosius, Vt syncera mundam uitam faciat, ueritas omnem fraudem excludat.

Sed in azymis.) Azymi uocem, quam ubiq; relinquit, infermentatum uertere poterat, aut expers fermenti. subaudiendum autem, opinor, panibus, ἐν ἀζύμοις. Deinde explicans quid dixerit infermentatum, ādijcit synceritatis ac ueritatis, perinde quasi dixisset, hoc est, infermentatis celebrare pascha nostrum, syncero ueróq; esse animo erga omnes.

Cum fornicarijs.) πόρνοις, id est, Scortis. est enim uox quæ communis sit cuiuis corpori meritorio. Prostabant enim Corinthi non solum puellæ, sed & catamyti. etiamsi sunt, qui uelint πόρνον, & scortatorem dici, non solum scortum. Putant autē dictum à πίρνω, quod est uendo, id quod magis competit in scorta. & πορνοβόσκους Græci dicunt lenones, quos Itali uulgo uocant ruffianos. Cæterum quod dixit commisceri, Græce est συναναμίγνυσθαι, quod accipi potest denuo cōmisceri. ut significet eos id facere solitos antequā initiati essent Christo. Et cōmisceri, non solum est habere rem cum illis, uerum etiam habere cōsuetudinem & cōmercium, idq; inculcat cum adijcit, ὀυ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου. *Fornicarij, nescio an Latina uox.*

quod

quod intelligeret difficillimum esse, uersari inter tot illecebras eius regionis, nec pellici in peccatum. Quanq̃ non me fugit alium sensum adduci à plerisq; ueterum, nimirum hunc, Paulum non uetare quo minus habeant consuetudinem cum ethnicis inquinatis, alioqui totam Græciam esse relinquendam, sed ut uitarent si quis Christianam religionem professus esset huiusmodi. Nam quod dixit mundi huius, non est accipiendũ quasi sit alius mundus. Mundum hunc Græciam intelligit, ac præcipue Corinthum huiusmodi uoluptatibus corruptissimam. Ad eum modum interpretatur Chrysostomus, si modo illius sunt Græci cõmentarij qui illi inscribuntur, & huic consentiens Theophylactus. is sermonem ordinat in hunc modum, Scripsi uobis paulo ante in hac ipsa epistola, ne commisceamini scortatoribus aut scortis, cum dicerem expurgandum uetus fermentum. Quod tamẽ ita nolim accipi, quasi iubeam uitari consuetudinem omnium scortatorum huius mundi. Sed si quis dictus frater sit eiusmodi, hic adeo uitãdus est, ut nec cibum cũ eo capi uelim. Lyrensis docte exponit fornicarios huius mundi, qui communiter, inquit, uocãtur ribaldi. O grauem diuinæ scripturæ interpretem. Si tamen hoc ab illo scriptum est, ac non potius ab alio quopiam male feriato adiectum.

Huius mundi id est, Græciæ

Lyranus.

Non utiq;.) καὶ ὀυ πάντως, Et non omnino, siue in totum. ut intelligas ab omnibus abstinendum. siue quod placet Ambrosio, ut sit exponentis, non abstinendum à fornicarijs huius mundi, sed à fratribus, hoc est, à Christianis fornicarijs, inter quos erat is, quem iubet tradi satanæ, hoc est, eijci è contubernio cæterorum Christianorum, quo magis pudore corrigeretur. Nam erant fortassis, qui crederent uitandos duntaxat ethnicos scelerosos, Christianos autem non uitandos. Paulus contra iubet uitari fratres, cum ethnicis nõ prohibet cibum capere. Ad hunc sensum faciunt quæ sequuntur: Quod enim mihi de ijs qui foris sunt iudicare? Quanq̃ ut ingenue fatear, totus hic sermo mihi uidetur perturbatior, ac Delium aliquem natatorem desiderans. Præsertim cum mentionem faciat idololatriæ, quam uerisimile non est tum inter Christianos fuisse. Illud opinor non opus esse admonere, commisceri hic non pertinere ad coitum, sed ad uitæ consuetudinem.

Delius natator.

Alioqui debet.) ἐπεὶ, id est, Quoniam siue quandoquidem. quod hic subinde transfert alioqui, & aliquoties apte, nimirum quoties subest tacita exceptio, quemadmodum & hic accipi licet. Abstinendum omnino à scortis omnibus Græcanicis, id si non potestis, fugiẽdum potius è tota Græcia. Aut non in totum ueto cõsuetudinem cum improbis, alioqui si conemini, fugiendum sit ex hoc mundo, cum tales nusq̃ non sint.

Debueratis ex.) ὀφείλετε, id est, Debetis, legitur apud Græcos per o paruum. Quando quidem debetis exisse ex hoc mundo, hoc est, esse alieni à mundo, quando non conuenit cõmisceri scortatoribus. Duriusculum est quod interpretatur Ambrosius, satius esse mori & decedere ex hoc mundo, quàm habere rem cum sceleratis. etiamsi Græci interpretent de relinquenda Græcia, ut sæpe iam dictum est. Si non licet alia ratione effugere commercium scortorum & scortatorum, satius est infectam ac pestilentem relinquere regionem. Verum id non audet ab illis exigere, quod tamẽ malit. Illud certe exigit, ne cõmisceantur, hoc est, ne familiarem cum illis agant consuetudinem, ceu uicijs illorum fauentes. & ideo sequitur, Nunc autem scripsi uobis, hoc est mitius. Apparet interpretem & Ambrosiũ legisse ὠφείλετε per ω mega. Cæterum ut & de meo, superiorum studijs nonnihil adijciam, mihi uidetur ὀφείλετε hoc loco esse signum optantis, positumq; pro εἴθε, id est, utinã, siue ó si. Alioqui si non sitis temperaturi a cõmercio talium, utinam potius exissetis ex hoc mũdo, & quóuis exulatum abissetis. Thomas Aquinas pro uno sensu multos producit, ut est fœcunda ignorantia. quorum primus est, Alioqui debueratis ex hoc mundo exisse, hoc est, si uelitis omnium malorum uitare consuetudinem, profugiendum erat ex hoc mũdo, cum mundus undiq; malis sit refertus. Alter hic est, Nihil erat opus super hac re cõmoneri, quandoquidem à baptismo iam ultro à mũdo semoti estis. Tertius sic habet iuxta Ambrosium, Præstabat mori quàm cum scelerosis habere cõsuetudinem. Hugo Carrensis addit quartum, Debebatis ex hoc mundo exisse, id est, confugisse ad religionem, sic enim appellat uitam monasticam. Sed omnium maxime placet Chrysostomi interpretatio, ut intelligamus Paulum explicare quid sensisset, cum literis suis iuberet illos fugere cõmerciũ & consuetudinem scortatorum, rapacium, & eorum qui simulacris immolarent. Id cũ perperam

Aquinatis sententiæ.

Secunda.

Carrensis interpretatio.

peram intellectum durius uideretur Corinthijs, ait sese non hoc iussisse ut ab ethnicis sceleroſis abstinerent. quod licet optandum esset, tamen fieri non posset, cum ubiq; scelera-torum hominum plena essent omnia, sed quoad liceret ab istiusmodi Christianis abstinerent. ideoq; uelut obiter interijcit, Alioqui debueratis ex hoc mundo exisse, hoc est, utinã id esset quod opto, ut in totum huiusmodi consortia possitis uitare. Nunc quoniam frustra opto, quod fieri non potest, illud scribo quod ante scripsi, ut Christianos tã fœdis uitijs infames arceatis à uestro contubernio, partim ne ipsi uideamini factis illorum assentiri, partim ut illi pudore correcti resipiscant.

Si is qui frater nominatur.) Hic Latini addunt de suo, Inter uos, quæ duo uerba non sunt in Græcis codicibus, nec apud diuum Ambrosium nec in codice Donatiani. Iã quãquam ad sensum non magni refert, Græce est: Si quis frater nominatus, aut cum frater nominetur, ut subaudias uerbũ substãtiuum est, aut fuerit. Nisi malumus uideri participiũ, uerbi uice positum, ὀνομαζόμενος, pro ὀνομάζεται. Sic enim habebat uetustissimus codex Paulinus: Si quis frater nominatur inter uos fornicator, aut auarus, aut idolis seruiẽs &c. ut nominatur adiungatur ijs quæ sequuntur, scortator, idololatra, auarus. Nam Græci referunt ad superiora. ut intelligamus eum qui sit eiusmodi probris obnoxius, titulo dũtaxat esse Christianum, cum Christianismus uerus sit innocentia uitæ. Quin & illud expẽde lector, utrò referẽda sit hæc orationis pars, Si is qui frater nominat̃ &c. ad superiora, an ab illis absoluta, pertineat ad ea quæ sequuntur. Si ad superiora referas, supereſt in ordine qd̃ sequitur, Cũ eiusmodi nec cibum sumere. Sin ad inferiora, quomodo corrigit quod scripserat, ne se cõmiscerent, si nihil addatur quod sententiã generalẽ explanet? An hic quoq; fatebimur Paulũ siue imperitia, siue neglectu Græci sermonis perturbatius explicare qd̃ sentit? Et, si is qui frater nominatur, referendum ad id quod præcessit, Scripsi uobis nõ cõmisceri, si quis frater nominetur scortator, aut &c. ac deinde neglecto sermonis ordie per epitasin additum, cum huiusmodi ne cibum quidẽ capere, perinde quasi dixerit, hoc sensi ram si quis Christianus istiusmodi flagitijs sit infamis, adeo non oportere cum eo cõmercium habere, ut ne mensam quidem communẽ esse uelim. quod uestra referat illum corrigi, & periculum sit ne cæteros exemplo suo corrumpat, cũ in ethnico non sit eadẽ ratio.

Sermo Pauli perturbatus.

Quid enim mihi.) τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; id est, Quid enim mea, etiam eos qui foris sunt iudicare? hoc est, quid ad me attinet, ut cum satis molestum sit iudicare de his quæ ad nostrum gregem pertinent, de ijs etiam feram sententiam, qui sunt à cõtubernio nostro alieni? Iudicare dixit pro condemnato habere. Habet autem qui uitat hominis consuetudinem. Quod si uitemus ethnicos, quomodo cõuertentur ad Christum? ferendi sunt in hoc ut sanentur. Et si salem non admisceas, quomodo salietur, qd̃ est insulsum?

Dissimulãda ethnicorũ uicia.

Auferte malum.) καὶ ἄρατε τὸν πονηρὸν, id est, Tollite sceleroſum illum, ut ad hominem referatur non ad rem, propter additum articulum. Quod annotatum est & Augustino in quæstionibus super Deuteronomium, admonenti hoc sermonis colore solitam uti scripturam sacram, quoties iubet de nocente capitis supplicĩ sumere. Nõ quod Paulus idem senserit, sed quod excõmunicatio apud Christianos instar capitalis supplicij sit. Etiamsi uidetur hic locus nõnihil torsisse diuũ Augustinum, qui usus est adeo abhorruisse ab occidẽdis improbis, ut crebris epistolis obsecret & obtestetur præfectos Cæsaris ne capitis supplicio afficerent Donatistas, qui non solũ pertinacissime segregabant sese à consortio Christianorum, uerumetiam crudelissimis supplicijs in orthodoxos sæuiebant. Proinde confugit ad hanc interpretationem, ut intelligamus iubere Paulum, ut quisq; malũ hominem exuat, iuxta illud quod dictum est Ephesijs: Exuite ueterem hominem cũ actibus suis. Sed hæc sanè coactiora uidentur, ut ingenue, quod sentio dicam.

Excommunicatio.

EX CAPITE SEXTO.

AUdet aliquis.) τολμᾷ. Nonnunquam significat sustinet, aut potest, cum significamus rem non periculosam, in qua proprie dicimur audere, sed duram affectibus nostris & intolerandam atq; indignã. Ita Suetonius in Cæsare Octauio: Postquam uero pontificatum maximum, quem nunquã uiuo Lepido auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit. Idem in eodẽ aliquanto inferius: Nam quamuis minime appeteret hæreditates, ut qui nũquam ex ignoti

Audet pro sustinet.

teſtamento capere quicquam ſuſtinuerit,amicorum tamen ſuprema iudicia,moroſiſſime penſitauit. Ac rurſus in Cæſare dictatore: Cornelio Phagitæ,cuius quondam nocturnas inſidias æger ac latens,ne perduceretur ad Syllam uix præmio dato euaſerat,nunquã no cere ſuſtinuit. Item alijs compluribus locis comperire licet hoc uerbi poſitum pro uoluit, aut potuit,ſiue animum induxit. Nobis ut in hoc argumento unum atq; alterum indicaſ ſe locum ſatis eſt,ob diffidentem ac moroſum lectorem. Paulus igitur iudicans hoc uehe menter pudendum,miratur eſſe quenquam Chriſtianum,qui poſſit animum inducere, ut apud ethnicos iudices pro re pecuniaria contendat.

Apud iniuſtos.) ἐπὶ ἀδίκων. Magis ſonat ,Sub iniuſtis,& ſub ſanctis. ut dicimus ſub tali principe,& ſub iudice. ut Horatius, Et adhuc ſub iudice lis eſt. At in iudice potiſſimũ requiritur iuſtitia,idcirco accõmodã addidit ἐπίτασιν ſub iniquis. Niſi quod Hebræorum more quæuis improbitas ἀδικία dicitur.

Iudicare pro condemnare.

De hoc mundo iudicabunt.) τὸν κόσμον κρινοῦσιν,id eſt,Mundum ipſum iudicabunt. pronomen hoc non additur nec in codice Donatiani. Iudicari mundum dixit,quod è uita ſanctorum apparet mundanos errare ac delipere,idq; uclut explicans ſubiecit,Si in uobis iudicatur mundus. Nam iudicatur eſt præſentis temporis κρίνεται, non κρινᾶται, conſentientibus tum exemplaribus,tum interpretibus Græcis. ut palàm intelligas eum loqui de uita Chriſtianorum,quæ utinam hodie talis eſſet,ut per eam mundus iudicaretur. Nunc ab ethnicis plericq; titulo magis ac ceremonijs ,quàm affectibus ac uita differimus. Quin & Ambroſiũ legiſſe iudicatur,ſubindicat eius interpretatio: Tunc,inquiens,iudicatur hic mundus in uobis,ſi opus perfidorum hominum non inueniatur in uobis. Auguſtinus tamen legit iudicabitur,referens ad extremum iudicium,quo ſancti ſedebunt in duodecim thronis,iudicaturi duodecim tribus Iſraël. Nihil autẽ uetat quo minus hic locus ad utrunq; tempus pertineat. Siquidem & nunc iudicatur,hoc eſt,condemnatur mundus impius ex innocenti uita piorũ: & olim cõdemnabitur,cũ piorum & impiorũ opera omnia proferentur in apertũ. Illud obiter indicandũ, In uobis hic dictũ Hebræo more,pro per uos.

Anceps interpretatio.

Indigni eſtis qui de minimis iudicetis.) ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων ,id eſt , Indigni eſtis minimis iudicijs. nam κριτήριον locus eſt ubi cauſæ cognoſcuntur. Siquidem alicubi audiebantur cauſæ capitales,alicubi leuiores ac ciuiles,de mutuo,de commodato,de empto. hæc quæ ad uitæ uſum pertinent,uocat minima. Græci ſic accipiunt hunc locum, Cũ ſitis iudicaturi de mundo,indignum eſt uos iudicari in gentilium iudicijs ,quæ hic minima uocat præ iudicio illo magnifico,quo ſancti mundum & angelos iudicabunt. Quanquam ſermo Græcus anceps eſt,poteſt enim accipi,indigni eſtis qui de minimis litigetis, aut iudicetis,iudicaturi & angelos.

Quanto magis ſecularia.) Græce eſt, μήτιγε βιωτικά,id eſt,Non ſolũ uictualia,aut quæ ad uictum aut facultates ſiue ad uitæ uſum pertinent. Nam βίος Græcis tria ſignificat ,uitam,uictum,& facultates,ac ſubſtantiã qua uiuimus. ſentit enim lites pecuniarias. Et μήτιγε, Græcis ualere idem quod πόσῳ μᾶλλον annotauit Heſychius.

Secularia βιωτικά.

Secularia igitur.) Et hic eſt βιωτικά,quaſi quæ ad uictum,& rẽ domeſticã pertinẽt. Mira eſt autẽ in hoc interprete copiæ affectatio. Quid autem ſimile,ſecularibus & βιωτικοῖς;

Contemptibiles.) ἐξουθενημένους,id eſt. Contemptos,& nihili habitos.

Varia interpretatio.

Illos conſtituite ad iudicandum.) καθίζετε,anceps eſt,quippe quod uerti poterat cõſtituite uel conſtituitis. Mihi non diſplicet modus imperandi. ut apoſtolus iubeat uel extremis Chriſtianorum id muneris delegandum potius quàm ut ad ethnicos iudices eant. Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum v. cap. ix. legit collocate pro καθίζετε. etiamſi diſſentit Ambroſius aliter explicans hunc locum ,quaſi uidelicet Paulus obiurget Corinthios, quod quoſlibet huiuſmodi negocijs iudicandis præficerent. Græcorum ſcholia ,ac nominatim Theophylactus mecum faciũt,& magis quadrat ad ſenſum Pauli. Nec enim illud hic agit qui cõſtituantur iudices in eccleſia,ſed ne Chriſtiani litigent apud impios,& quẽuis potius uel contemptiſſimum,modo Chriſtianum,arbitrum ſuæ cauſæ faciant ,quàm adeant tribunalia impiorum. Non quod ita ſentiat faciendum,ſed ut declaret quàm alterum ſit indecorum,dicit hoc citius cõmittendum. Et ideo mox ſequitur, Ad uerecundiã ueſtram dico ,non quod exiſtimem nullos eſſe inter uos qui ſapiant ,ſed ut iſtam falſam

licet

licet excusationem uobis adimam. Diuus Augustinus in libro de opere monachorũ, ait sesse ex hoc Pauli loco cogi ad suscipienda iudicia causarum cum esset episcopus. Quod recte an secus senserit non est huius loci excutere. Nec hoc loco ecclesiæ nomine proprie designat sacerdotes, sed cœtũ Christianorũ hominũ, in quo fieri non poterat, quin aliqui forent idonei, qui de leuibus negocijs arbitrarentur. In hoc pro me facit Augustinus, qđ Paulus senserit tolerabilius esse, causas tam humiles uel infirmis ac contemptissimis Christianis delegari, ꝙ agi apud iudices prophanos & impios. Postremo de deligẽdis arbitris potissimum loqui uidetur Paulus. Si quid parũ conuenit, per arbitros transigatur, & eos arbitros qui inter uos habentur contemptiores. Quod si hodie placeret Christianis, frigeret rapacissima plerunq; aduocatorum, procuratorum, ac iureconsultorum turba. *Excussa Augustini sententia.*

Constituite.) καθίζετε, id est, Collocate. nam καθίζειν est proprie collocare in sede. & iudicis est sedere. Mire autem addidit τότους ad odium rei.

Ad uerecundiam uestram.) πρὸς ἐντροπὴν, id est, Ad confusionẽ siue pudorem, aptius ꝙ ad uerecundiã. & paulo superius uertit ad confusionem. Hoc adiecit, significans se nõ esse locutũ ex animo quod uellet cõtemptissimos ad iudicandũ deligi, sed quod hoc quoq; iudicaret tolerabilius, quàm id quod illi faciebant, litigantes Christiani apud ethnicos.

Sic non est.) οὕτως, in nonnullis exemplaribus Græcis coniungitur cum proximo præcedenti uerbo dico, non cum sequentibus. ut sit sensus, sic loquor, non quod id uelim fieri, sed ut intelligatis quàm sit indignum quod facitis. Nos tamen diuersam lectionem sequi maluimus, ut οὕτως positum sit pro adeo, per indignationem. Mirum autẽ unde interpres Theophylacti, legat si pro sic, si tamen locus mendo uacat.

Sapiens quisq;.) οὐδὲ εἷς, id est, Ne unus quidẽ, quod est uehementius, cũ sitis tã multi.

Qui possit iudicare inter fratrem suum?) ἀνὰ μέσον τοῦ ἀδελφοῦ. Quasi dicas in medio fratris. Et quomodo iudicet aliquis inter unũ? Proinde clarius erat ac Latinius, Inter fratrem & fratrem, hoc est, inter Christianum & Christianum, illud obiter subindicans non opus esse magna iuris subtilitate inter Christianos, inter quos ipse fraternus affectus facile uel remittit noxam, uel componit negocium.

Frater cum fratre iudicio contendit.) κρίνεται, id est, Iudicatur. Quod tamen nõ inelegãter uertas litigat, siue, ut hic, Iudicio contendit.

Et hoc apud iniustos.) ἐπὶ τῶν ἀδίκων, id est, Sub iniustis, ut modo indicauimus, aut ut in plerisq; legim⁹ ἐπὶ τῶν ἀπίστων, id est, Sub incredulis. atq; ita legit & interpretatẽ Ambrosius. *Et hoc.*

Iam quidem omnino delictum est.) Non est Græce παράπτωμα, sed ἥττημα, quod significat aliquem esse uictum & superatum. Victus uidetur ab iracundia, aut auaricia, qui ob pecuniolam litem mouet fratri. Ad hunc modum exponunt Græca scholia. Porrò inter uos melius reddidit interpres, quàm refert Augustinus libro aduersus Manichæũ v. capite ix. Quod iudicia habetis uobiscum, cum Græce sit μεθ' ἑαυτῶν.

Fraudem patimini.) ἀποστερεῖσθε, id est, Damno afficimini, aut fraudamini. Nam fraus aliquando non pro dolo, sed pro damno ponitur.

Et hoc fratribus.) Poterat interpres incolumi grammatica uertere sic, Iniuria afficitis & fraudatis, atq; id fratres. Nec est quod mutes & hoc τοῦτο in & hæc, quasi hac uia subuentum sit Latinitati, quemadmodum uult Stapulensis. quandoquidem Latinus sermo qui recipit loquendi formam, numerum pluratiuum non recipit, nisi sit nomen eiusdẽ numeri. ut, multa abegerunt pecora, eaq; insignia. Etiamsi Græcam elocutionis formã uidetur expressisse semel Suetonius in Tiberio Cæsare cap. xxij. Quos codicillos dubium fuit, Augustusne moriens reliquisset, quo materiam tumultus post se subduceret, an nomine Augusti Liuia, & ea conscio Tiberio an ignaro dictasset &c. Nisi mauis & ea referre ad Liuiam, pro eaq;, quemadmodum dicimus isq;. *Et hoc.* *Fabri Stapulensis opinio.*

Neq; fornicarij.) οὔτε πόρνοι, id est, Scorta siue scortatores. Opinor interpretem consuluisse uerecundis auribus, quod scortum apud Latinos uocabulum sit obscœnius, dictum à pellibus. Ac mox, ἀρσενοκοῖται, rem per se fœdissimam quam potuit minime fœde significauit. Siquidem concumbunt & qui in eodem dormiunt lecto, etiamsi nihil peccent. Illud admiror cur Faber Stapulensis hoc loco maluerit cinædi uocabulum, non solum obscœnum, uerumetiam aliud exprimens quàm Paulus senserit. Siquidem cinædi, ni fallor, *Fabri excussa annotatio.*

dicuntur,qui turpiter obſecundant pædiconibus ,olim ita uocati,qui fœdo,parumq; uiri li corporis motu geſticularentur,ſaltitarentq;,ſiue quod ad cantum mouerẽt effœminate corpus,ſiue quod irritarent mouerentq; pudẽdas corporis parteis, ἢ δὲ κινεῖν τὰ αἰδοῖα, ſiue quod uacarent pudore,quaſi κενοὶ αἰδοῦς.Certe uitari non poteſt,quin ſi cinædus nõ eſt proprium catamytorum uocabulum,certe commune ſit ad utcunq; effœminatum.

Non poſſidebunt.) οὐ κληρονομήσουσιν,id eſt,Non ſortientur ſortem ſiue hæreditatem regni dei,hoc eſt,non continget illis regnum dei.

Et hæc quidem.) καὶ ταῦτά τινες ἦτε,id eſt,Et hæc quidam eratis.ut intelligas quoſdam ex illis tales fuiſſe,non omnes,quemadmodum annotauit Valla.Neq; enim conſentaneũ eſt omnes fuiſſe fures,aut adulteros,aut maſculorum concubitores,etiamſi idololatriæ uitium omnibus fuit commune.Nam furtum & adulterium apud Græcos etiam legibus puniebatur.Niſi malumus ταῦτα poſitum pro τοιοῦτοι,& τινὲς additum iuxta proprietatem Græci ſermonis,ut & aliàs ſæpenumero apponitur,ut ſit ſenſus,huius generis homines fuiſtis.Quanquam magno conſenſu Latini codices,quos ego ſanè uiderim,ſcriptum habent quidem,ut ſit coniunctio.Atq; ita legit Auguſtinus.Quin & Theophylactus ſic interpretatur ,quaſi pro τινὲς legiſſet μαὶ.Ambroſius tamen legiſſe uidetur ,quidam ,cũ commentarij uice aſſcribit ,ne omnibus hoc aſſcribere uideretur,At certe omneis ab his criminibus immunes faceret ſi taceret.Prohibuiſſe enim uidebatur non reuelaſſe crimina illorum.idcirco ſic ait,Et hæc quidem fuiſtis.Hactenus ille. Quomodo autem ex Pauli uerbis apparet eum non omnibus hæc tribuere,niſi legamus,quidam? Proinde ueriſimile eſt,librariorum errore,quidam,mutatum in quidem.

Valle excuſſa annotatio.

Omnia mihi licent,ſed ego ſub nullius.) Græcorum uerborum iucundam alluſionẽ interpres ſeruare non potuit, ἔξεστιν & ἐξουσιασθήσομαι,id eſt, Licet & in poteſtatẽ redigar. Eam nos utcunq; retulimus ad hunc modum:Omnium mihi poteſtas eſt,at ego non redigar ſub ullius poteſtatem.

Προσονομασία.

Eſca uentri.) Eſcæ dicendum in plurali numero,ſicut paulo poſt,uenter eſcis. Tum & hunc & has dicendum erat. Ita fermè citat Hieronymus in epiſtola ad Amandũ,& Græca ſic habent,ut ille citat.codex Donatiani habebat & hũc & has deſtruet.Nec hoc ita magni refert,niſi quod multitudinis numerus hoc loco magis cõgruit,cum de generibus ciborum agat,non ſimpliciter de cibo.Videtur autem uerbum aliquod ſubaudiendum ,in eſca uentri,& uenter eſcis. Ac paulo poſt. Corpus autẽ non fornicationi,ſed domino ,& dominus corpori,nimirum deſtinata eſt aut dicata eſt.Conſimili forma ſermonis in epiſtola ad Romanos cap.ſeptimo,ſignificauit mulierem uiro dicatam ac propriam ,Adultera,inquiens,uocabitur,ſi fuerit alteri uiro.Sic enim habet Græcus ſermo quo ſcripſit Paulus.Et haud ſcio an iuxta proprietatem ſermonis Hebræi,dicatur alicui eſſe,quod ad illũ pertinet,& illius bono deſtinatum eſt.

Eſcæ pro eſca Eſca uẽtri ,p eſca ad uẽtrẽ pertinet & uẽter ad eſcam.

Qui adhæret mer.) ὁ κολλώμενος. Quaſi dicas,qui agglutinatur. Idq; concinne quadrat cum eo quod ſequitur, Vnum corpus efficitur.

Vnum corpus efficitur.) Eſt.ἕν apud Græcos eſt pro efficitur,quod eſt uehementius.

Et erunt duo in carne una.) εἰς σάρκα μίαν,id eſt,In carnem unam.Atq; ita legit diuus Hieronymus in libello ad Geruntiam de monogomia,id quod palàm eſt ex eo quod apud eum ſequitur, Nõ in duas,nec in tres.Porrò iuxta proprietatem Hebraici ſermonis, nihil aliud eſt,erunt duo in carnem unã,quàm è duobus fiet uelut unus homo. Citat ad eundem modum in libris aduerſus Iouinianum.

Duo caro una.

An neſcitis quoniam membra templum ſunt.) Græce nõ eſt μέλη, ſed σώματα,id eſt, Corpora.Atq; ita citat Hieronymus aduerſus Iouinianum libro ſecundo.nec aliter legit Ambroſius.Noſtri codices magno conſenſu priore loco habent,Neſcitis quoniam corpora ueſtra membra ſunt Chriſti,poſteriore, An neſcitis quoniam membra ueſtra templũ eſt ſpiritus ſancti.Porrò quod templum dicit,nõ templa,aut numerus poſitus eſt pro numero,aut quoniam de pariter collecto eccleſiæ corpore loquitur,magis cõueniebat templum,quàm templa,ut indicat & ille.

Varia lectio.

Empti enim eſtis precio magno.) Magno,à noſtris additum eſt, ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς. id eſt,Empti enim eſtis precio.Nam hoc tantum hic agit,eos non eſſe ſui iuris ,cum ſint empti,&

Additũ aliqd apud nos.

empti,& empti precio,nimirum iam illius à quo empti sunt. Atq; eum in modum adducit hunc locum Chrysostomus,homilia in Matthæum lv. Idem colligitur ex interpretatione Theophylacti,licet interpres ubiq; uulgatam nostram inculcet æditionem. Neq; tamen consequens est,ut si interpres dixerit precium fuisse magnum,idcirco magnum scripserit apostolus. Ambrosius adducens hunc locum,libro de Cain & Abel secūdo,capite tertio,non addit magno. Rursus in epistolarum libro secundo,capite secundo,ac mox proximo capite Paulus eandem sententiam totidem uerbis inculcat licet ordine uerso,τιμῆς ἠγοράσθητε, precio empti estis. Neq; secus adducit Origenes homilia in Exodum sexta. Cæterum de magnitudine precij,adiectum apparet ex epistola diui Petri priore,capite primo: Non corruptibilibus auro uel argento &c.

Glorificate,& portate deum.) Græcis nō additur portate,sed additur quod Latini nō habent, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, id est, Et in spiritu uestro. Theophylactus exponens hunc locum,de portando nullum facit uerbum,de spiritu seorsim ac nominatim interpretatur. Item illud, ἅτινά ἐστι τοῦ θεοῦ, id est, Quæ sunt dei,ut referatur simul ad corpus & spiritum,quorum utrunq; deo dicatum sit. Cæterum utraq; uox, Græcis neutri generis est. Quanquam magno consensu discrepant Latinorum & codices & interpretes.

EX CAPITE SEPTIMO.

DE quibus autem scripsistis mihi.) Sermo quidem est inabsolutus .uerum hic loquendi color haud est insolens etiam apud Latinos. Nam sensus est,ut de his quæ scripsistis mihi, respondeam. *Sermo imperfectus.*

Bonum est mulierem.) Hic est unus locus opinor, in quo conueniebat addere coniunctionem μοὺ, quæ respondeat δέ. Verum id Paulo frequentissimum est. Cum hoc argumento colligat Hieronymus Paulum parum bene calluisse Græcum sermonem. *μοὺ coniunctio omissa.*

Mulierem non tangere.) Rectius hic erat uxorem. Quandoquidē Græca uox γυναικὸς ambigua est. Deinde tangere ἅπτεσθαι, iuxta proprietatem Græcanici sermonis sæpenumero significat non manu contingere,sed habere cum aliquo negocium siue commercium. Proinde μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς, nihil aliud sonat,quàm si dicas,bonum est abstinere ab uxore,hoc est,non ducere uxorem. Etiamsi diuus Hieronymus aduersus Iouinianū, studio torquet hoc uerbum ad simplicem contactum,uelut in ipso cōtactu quoq; periculum sit,non solum in coitu. Id quod fortasse concedendū est in diuinis literis,quoties aut hortamur,aut consolamur,aut deterremus,aut ludimus. In disputatione seria nolim id fieri,etiamsi hoc uel imprimis sibi permittit Hieronymus,idq; factum defendit exēplo Pauli,apud quem ait pugnare testimonia,quæ suis locis non pugnent. Verum ab iis interim periculum est,quibus mos ex quocunq; libro quatuor aut quinq; uerba decerpere,ac uelut ex oraculo proferre,haud perpendentibus quid præcesserit,quid consequatur,cū quo agatur,quid agatur,quorsum & quo animo dictum sit. Quid quod ea quæ sequuntur palam indicant hunc esse sensum, Propter fornicationem autem &c. optimum erat non ducere uxorem. Cæterum qui metuit ne fornicetur,ducat potius,& suam habeat citius quā alienam. Iam illud,quamuis non est proprium huius instituti,tamen obiter admonuisse profuerit,bonum hic accipi pro commodo,non autem ut opponatur uicio,quemadmodum passim dicitur,bono fuisse quod profuit,& malus bello dictus est Horatio,qui bello sit inutilis. Neq; enim hoc quærebatur à Corinthijs opinor,an fas esset uxorem ducere sed an expediret eo rerum statu matrimonij uinculis illigari. Hieronymus autem pugnās aduersus eos,qui matrimonio plus satis tribuebant,ita ratiocinatur: Si bonum est nō tangere uxorem,malum igitur est tangere,cum bono malum sit contrarium. Hanc ratiocinationem ita refellit Augustinus,qui legerat Aristotelis Categorias,ut dicat quædam esse indifferentia,quæ nec bona sint nec mala,ueluti nasum emungere,aut saliuam iacere. Cū enim is in matrimonio tria constituerit bona,non passus est ullam mali mentionem,eóq; bonum ait hic accipi pro melius,ne quis turpe putet uxorem ducere,quasi bonum pugnet cum turpi. Quod si in uerbis Hieronymi,malum & bonum,utrobiq; consimiliter sumātur,recte procedit illius argumentatio,iuxta propositam à Corinthijs quæstionem. Si commodum est non ducere uxorem ob sarcinas curarum,ob uincula affinitatum,incom- *Hieronymus detorquēs nō nihil uerba scripturarū.* *Bonū pro cōmodo, nō pro honesto.* *Augustinus in epistolis aduersus Hieronymum.*

modum est igitur ducere. Perinde ut si quis rogatus, num bonum esset sibi longum iter ingressuro, latrocinijs obnoxium, tollere pecuniam, responderet, bonum est pecuniã non tollere, recte consequeretur, malum esse tollere. Nam quod hic opponitur bono, Paulus paulo post uocat tribulationem, siue afflictionem carnis. Nec dicit simpliciter bonum, sic manere ut ego sum, sed bonum est ob urgentem necessitatem. Proinde nõ quod pro tẽpore próq; re præsenti bonum est, id protinus simpliciter bonum est. Aetate Pauli, cũ inter innumeros ethnicos perpauci essent Christiani, fortasse commodius erat abstinere à matrimonio, nunc mutatis rebus haud scio an magis expediat, sanctum cõnubium & immaculatum thorum sancte pureq; colere, etiam sacerdotibus, si qui non continent, quando horum tam ingens ubiq; numerus est. Quod igitur hæc nonnihil torquet Hieronymus, uictoriæ datum est, præsertim cum ille plurimum interesse putet, docendus sit aliqs, an uinciendus, initiandus an illaqueandus. Cæterũ quæ hic argutatur Augustinus, ut uera sint, certe ad Pauli sensum mihi non uidentur proprie facere.

Propter fornicationem.) διὰ δὲ τὰς πορνείας, id est, Propter fornicationes autem, siue scortationes. Quanquam hoc nihil ad sensum, nisi forte numero multitudinis innuit diuersas libidinis species.

Suam uxorem habeat.) ἐχέτω, quod uerbum apud Græcos planè imperatiui est modi. Verum non est quod id nos commoueat, nec est cur interpretetur, habeat, habere liceat. cum id dicatur ijs qui se non possunt à consuetudine mulierum cohibere, non omnibus. Atq; his sanè, qui sibi permissuri essent scortationẽ, aut fœdius aliquod libidinis genus, imperat ut potius ducant uxorem. Quod si hoc loco perpetuo ἄνδρα uertisset marítum, & γυναῖκα uxorem, plusculum lucis accessisset sermoni. Nam uoces apud Græcos ambiguæ sunt. Argutatur hoc loco Valla de pronomine, quæ non arbitratus sum operæprecium adscribere.

Vallam excute.

Vxor uiro debitum reddat.) Græce sic est, τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, id est, Debitam beneuolentiam reddat, ut rem parum uerecundam uerecunde notaret. Quanquam secus legunt Ambrosius & Hieronymus. Omnino coitum significat, & ideo texit uerbis, quod oportebat intelligi. In uno duntaxat codice pro εὔνοιαν, id est, Beneuolentiã scriptum reperi ἀμοιβὴν, id est, Honorem, exponentibus ad eum modum & commentarijs, qui Chrysostomo inscribuntur, sed titulo mihi suspecto. Proinde quoniam uariat Græcorum scriptura in coniecturam adducor à Paulo scriptum fuisse τὴν ὀφειλήν, id est, Debitum, quod deinde siue casu, siue quo uerecundior esset oratio, quispiam mutarit in ὀφειλομένην εὔνοιαν. Quanquam ad eum modum legisse uidetur & Theophylactus, si quis obseruet interpretantis uerba.

Debitum reddere.

Nolite fraudare.) μὴ ἀποστερεῖτε, id est, Ne fraudetis. Fraudamus autem proprie, cum subtrahimus rem debitam, sicut frustramur re sperata.

Vt uacetis orationi.) Græcus addit, τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, id est, Ieiunio & orationi, quæ duo coniungit & diuus Hieronymus. licet Theophylactus enarrãs hunc locũ, ieiunij nullam faciat mentionem.

Reuertimini in idipsum.) ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, id est, Ad idem, siue in unum cõgrediamini, siue cõueniatis, ut intelligas eos ante fuisse separatos thalamis. Græcis em̃ in idẽ uenire dicuntur, qui conueniunt in eundem locum, siue qui consentiunt, hoc est, in eandẽ cunt sententiam, uelut in huius epistolæ cap. xj. Conuenientibus uobis in unum, συνερχομένων ὑμῶν εἰς τὸ αὐτό. Quod hic uertit, in idipsum, illic transtulit, in unũ. Mirum autem quod secutus exemplar Augustinus epistola centesima nonagesimanona, legit, Et iterum ad idipsum estote. Extat eadem lectio homilia quinquagesima, de mixtis argumentis ac rursus libro contra Faustum quinto, capite nono. Quin & apud Origenem sic adducitur homilia in Numeros uigesimatertia.

In idipsum.

Augustinus.

Propter incontinentiam.) διὰ τὴν ἀκρασίαν, id est, Propter intemperantiam, tametsi minimum interest.

Secundum indulgentiam.) Quidam Græci codices habent, κατὰ συγγνώμην, id est, Secũdum ignoscentiam seu ueniam. Quidam habent, κατὰ γνώμην, id est, Iuxta consilium, siue sententiam. quasi dicat, dico meam sententiam, & quod mihi uidetur optimum factu, nõ autem

autem præcipio. Quanꝯ συγγνώμη appositius ad ἐπίτασιν est, uenia ad imperium. Imperium exigit, uenia concedit nonnihil præter ius. Indulget enim hoc Paulus illorum fragilitati. Augustinus non dubitat ex hoc loco asseuerare, coitum cum uxore restinguẽdæ libidinis causa initum, non uacare culpa, licet uenialis sit, excusante uidelicet matrimonio. *Coitus quãdo peccatum.*

Volo autem omnes manere sicut meipsum.) Græci γὰρ habent, non δέ. Exponit enim quid dixerit secundum indulgentiam. alioqui Vellem, inquit, omnes qui habẽt uxores in totum abstinere ab illis. Vel ex hoc loco coniicere licet, Paulo fuisse coniugem, posteaꝯ de coniugatis agens sui facit mentionem. *Paulus coniugatus.*

Dico aũt nõ nuptis.) ἀγάμοις, id est, Innuptis. Erat apertius, uel potius cœlebibus, aut incõiugatis. Nam articulus indicat hoc uiris dici, τοῖς ἀγάμοις, id est, ijs qui cœlibes sunt. Quanquam nihil uetat quo minus ad utrunꝯ sexum referatur. Et Theophylactus articulum addidit fœmineum ταῖς ἀγάμοις, ut alterum ad uirgines pertineat, alterum ad uiduas. Quæ cœlibes sunt, dici possunt ἄγαμοι, at non possunt semel expertæ nuptias.

Melius est nubere quàm uri.) κρεῖττον γάρ ἐστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι. Nubere Græcis ambiguum est uerbum γαμῆσαι, quod significat & nubere uiro, & ducere uxorem. Nã hæc sententia ad utrosꝯ pertinet, uiros ac mulieres. Ideo quod ante dixit, innuptis & uiduis, pro innuptis, in quibusdam Græcis codicibus est τοῖς ἀγάμοις, addito articulo masculino, ita tamen ut sub uno genere sexum utrunꝯ intelligas. Quauquam ut modo dictum est, nonnulli codices habent ταῖς, ita tamen ut mox redeat ad masculinum genus καλὸν ἀυτοῖς ἐστιν, id est, bonum est eis. & κρεῖττον non proprie melius est, sed potius ac magis eligendum. Porrò πυροῦσθαι, id est, uri demiror cur quidam contra omnium ueterum opinionem exponant de igni gehennæ, cum hic palàm de libidinis loquatur incendio, molestiaꝯ corporis non se continentis. *Nubere.* *Vri.*

His autem quæ matrimonio iũctæ sunt.) γεγαμηκόσι Græcis quidem est masculini generis, sed ita, ut fœmininum quoꝯ cõplectatur, id quod sequentia declarant. Proinde nos uertimus, Cõiugatis autem, ut ad uirum simul ac mulierem pertineat. Atꝯ adeo in peruetustis exemplaribus, nominatim in eo quod exhibuit bibliotheca collegij diui Pauli apud Londinum, scriptum reperi genere masculino: His autem qui matrimonio iuncti sunt. Tum Augustinus explanans sermonem Christi in monte habitum, citat genere masculino: His qui sunt in coniugio, præcipio non ego sed dominus. *Matrimonium impar.*

Per mulierem fidelem, per uirum fidelem.) ἐν τῇ γυναικὶ, καὶ ἐν τῷ ἀνδρὶ, id est, In muliere, in uiro. Quanquam γυνὴ Græcis & mulierem significat & uxorem. Atꝯ hoc sanè loco recte mutauit interpres præpositionem, quod tamen aliâs aut ueretur aut negligit facere. Adiectiuum fidelis, utrobiꝯ additum est à nobis, cũ apud Græcos non addatur, sed subaudiatur. Augustinus libro primo quo exponit sermonem in mõte habitum, legit ad hunc modum: Sãctificatus est enim uir infidelis in uxore fideli, & sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Et ne quis existimet hoc casu factum, aut locum deprauatum, ipse aliquanto post eodem libro adducit huius loci testimonium, docens in sacris literis, fratris uocabulo significari Christianum, uerum hic non addit fideli. Et sanctificatum hic uocat purificatum. Sequitur enim, Alioqui filij uestri immundi erunt.

Vocauit uos.) ἡμᾶς, id est, Nos, primæ personæ, non secundæ, suffragante & uetustissimo codice Paulinæ bibliothecæ, atꝯ item Donatianicæ.

Nisi unicuiꝯ sicut diuisit dominus.) Quidam Græci codices habent εἰμή, id est, Nisi, quidam ἢ μή, id est, An non, ut referatur ad superiora. At Græcorum quidem scholia distinctionem apponi uolunt post εἰμή, an seruaturus sis, an non. quod alioqui uideatur imperfecta sermonis constructio. & huius distinctionis Seuerianum quendam citant autorem. Theophylactus & ipse commostrat duplicẽ huius loci ordinem. Prior hic est, Qui scis, an seruatura sis uxor uirum nec ne. Ac mox uelut ex abrupto interꝟciatur, Vnicuiꝯ sicut diuisit dominus. Deinde succedat quod priori particulæ respondeat: Qui scis uir an seruaturus sis uxorem nec ne. ut illud, unicuiꝯ sicut diuisit dominus, cum sit constructionis lege ab utroꝯ separatum, ad utrunque respondeat. Variæ sunt dotes dei, fortasse continget, ut seruetur ille aut illa: quare siue continget, siue non continget, non est dirimendũ coniugium. Alter ordo coniungit duas partes: Qui scis an tu seruatura sis uirũ, an tu ser- *Duplex lectio*

uaturus uxorẽ,deinde ſuccedat ceu nouũ caput, Niſi unicuiq; ut diuiſit dominus ſic maneat.quaſi dicas,nihil aliud tentetur aut nouetur,ob alterum infidelem,tantum ut cuique ſua ſors obtigit,ita maneat. Atq; hanc lectionem ille præfert ſuperiori. Quod ſi de diſtinctione laboratur,nihil uetat quo minus referatur ad permaneat,uerbum. Qui ſcire poſſis an ſeruaturus an ſeruatura ſis,niſi unuſquiſq; ſic permanſerit,ut uocatus eſt? Verum mihi magis placet,ut ſeorſim legatur εἰ μὴ, ac perinde ualeat,quaſi dicas,utcũq; eſt,aut in ſumma.Hac loquendi forma ſolemus uti,quotics omiſſis quæ incerta ſunt,ad id redimus qđ certum eſt.Hanc Græcanici ſermonis figuram expreſſiſſe uidetur Terẽtius in Adelphis, Gaudebam.Ecce autem de integro,niſi quicquid eſt uolo ſcire,atq; hominem cõuenire. Idem alijs aliquot locis ad eundẽ uſurpauit modum.Sic Paulus,quoniam id quod erat dubium propoſuerat,de ſeruando uiro aut uxore infideli, Vtcũq; hoc eſt,inquit,maneat unuſquiſq; ut illi tribuit deus,& ut uocatus eſt,quicunq; ſequatur exitus de ſeruando coniuge.Meminit & Thomas nonnihil de duplici huius loci lectione,ex quo apparet illum adiutum commentarijs è Græco uerſis,quæ nunc non extent.

Tertia.

Doceo,ordino.

In omnibus eccleſijs doceo.) διατάσσομαι,id eſt,Ordino,ſiue inſtituo.

Non adducat præputium.) μὴ ἐπισπάσθω, id eſt,Ne aſciſcat,ut ſubaudias præputium. Subindicat Theophylactus præputium reſectum pharmaco ſolere reduci. Rei huius artificium aliquod indicat Cornelius Celſus libro ſeptimo,cap.xxv. Quomodo tegẽda ſit glans uel natura,uel amputatione nuda. Verum an hoc Paulus ſenſerit neſcio.Nos malimus accerſere quàm adducere,uel ob uerecundiam.

Vnuſquiſque in quo uocatus eſt frater.) ἀδελφοί,id eſt,Fratres,multitudinis numero, idq; duntaxat in hac poſteriore parte. Præterea in hoc,repetitum eſt ex ſuperfluo iuxta proprietatem ſermonis Hebraici,quemadmodum & paulo ſuperius, Vnuſquiſq; in qua uocatione uocatus eſt,in ea permaneat.

Conſilium autem do.) γνώμην δὲ δίδωμι,id eſt,Sententiam aũt do,ſiue dico id quod mihi uidetur optimum,hoc eſt,profero meam ſuper hac re ſententiam.Et ne contemnatur,addit hoc ſe miſericordia diuina conſecutum,ut ſuper ea re dicat bona fide quod optimum putet uelut apoſtolus.

Propter inſtantem neceſſitatem.) ἐνεστῶσαν.Græci ἐνεστῶτα uocant præſens tempus,& hos imitatus Fabius inſtans appellat. Ambroſius legit, Propter præſentem neceſſitatẽ,nimirum intelligens præſentem illorum temporum ſtatum.Oportet enim huiuſmodi conſilia pro temporum ratione moderari. Idq; confirmat ea quæ ſuperius à nobis dicta ſunt.

Noli quærere ſolutionem.) λύσιν. Alijs magis placet diuortiũ quàm ſolutio,ueluti Latinius,ſed tamen interim perit aliqua gratia contrariorum, Allígatus ſolutus,& ſolutio.

Tribulationẽ habere carne.

Tribulationem carnis.) Græce eſt τῇ σαρκὶ,id eſt,Carni,ſiue in carne.Nec eſt cur Valla reijciat hac gratia expoſitionem Ambroſianam,ac cæterorum omnium qui tribulationem carnis,interpretantur incommoda huius mundi,ueluti lites cum affinibus,curam liberorum,ſollicitudinem rei domeſticæ,& id genus alia ſexcenta,quæ matrimoniũ comitãtur.Paulus enim ſuo more carnem uocat,quod pinguius eſt & craſſius,& ab illa diuini ſpiritus puritate ſimplicitateq; recedens.Sic autem dictum eſt,habere tribulationem carne,quemadmodum dicimus,afflígitur animo,aut cruciatur corpore.

Tempus.) ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, id eſt, Tempus contractum,quod Hieronymus aduerſus Iouinianum uertit,tempus in collecto eſt.Et quod ſequitur τὸ λοιπὸν, poteſt ad ſuperiora referri,ut legas,tempus quod ſupereſt contractum eſt. Atq; ita Græci uidentur legere,nominatim Theophylactus.Et eundem ad modum Ambroſius,ut ex illius interpretatione colligitur.Quod ſi placet ſequi,coniunctio ut,quæ ſequitur,non accipietur εἰδικῶς, ſed ut conſequentiam declaret,uelut in hac oratione:Omnis hæc uita breuis eſt,ut ſi quid etiam uoluptatis habeat matrimonium,negligendũ ſit ob hoc ipſum quod breui dilapſurum.

Tanquam non utantur.) ὡς μὴ καταχρώμενοι,id eſt, Tanquam non abutentes.Quãquam hoc abutentes nihil aliud eſt mea ſentẽtia,quàm utentes,licet Theophylactus exiſtimet intereſſe nonnihil.& utentes nihil aliud quàm tractantes.

Stapulenſis.

Præterit emẽ figura.) παράγει.Faber Stapulenſis emẽdat decipit,quod ipſa uox uideatur ita ſonare

ita sonare παράγειν, quasi seducere, siue à uia abducere. Verum huius uerbi composita sæpenumero & neutralia usurpantur, ut ὑπάγω pro abeo, quod non semel positũ in euangelicis literis ὕπαγε ὀπίσω μου. Et apud Ioannem cap. ix. καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς, & præteriens Iesus, & apud eundem cap. xiiij. ἄγωμεν ἐντεῦθεν, eamus hinc. Item Matthæi iiij. περιῆγεν ὅλην τὴν Γαλιλαίαν, id est, Circumibat. apud eundem cap. xx. ὅτι Ἰησοῦς παράγει, id est, qđ Iesus præteriret. Rursus cap. xxj. προάγουσι præcedunt. Item cap. xxiij. περιάγετε circumitis. Atq; ita sanè magis quadrat ad Pauli sententiam, & ita exponunt Græca scholia παράγει, περίεχει. Quod autem dixit σχῆμα, hoc est, figura, perinde est quasi dicas, habitus, siue status. Annotauit emphasin nominis & Theophylactus, quod mundus hic nihil habeat solidi, sed speciem modo quandam bonorum ac malorum præ se ferat.

Qui sine uxore est.) ὁ ἄγαμος, id est, Qui cœlebs est, siue incõiugatus. Mirum cur interpreti placuerit periphrasis cum suppetat Latinis uerbum proprium, quo certe usus est Cyprianus in secũdo tractatu de habitu uirginum: Cœlebs cogitat ea quæ sunt dei, quomodo placeat deo. Qui autem matrimonium contraxit &c.

Quomodo placeat deo.) Græcis domino est, non deo, τῷ κυρίῳ. Deinde sequitur, Vt sit sancta, & corpore & spiritu, gemina coniunctione.

Et diuisus est.) Longe alius sensus est apud Græcos. Siquidem uerbum μεμέρισται, nõ ad ea quæ præcedunt, sed ad sequentia refertur, μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, id est, Diuisa est, siue diuisa sunt & uxor & uirgo, hoc est, diuerso uitæ studio sunt. Deinde explicat discrimen uitæ. In eam sententiã interpretatur Theophylactus. Citatur hic locus emẽdate aduersus Heluidium, etiamsi nonnihil mendi asperserant hic quoq;. Quanquam ex ipsa sermonis continentia palàm est Hieronymum sic accipere, ut nos interpretamur, nẽpe cum ait, Vide quãtæ felicitatis sit quæ & nomen sexus amiserit. Item in epistola ad Eustochium de uirginitate seruanda. At rursus idem in priore aduersus Iouinianum libro, reiecit hanc lectionem, quã fatetur quidem esse in Latinis codicibus, & à se pro loci qualitate sic fuisse edissertam, uerum non esse ueritatis apostolicæ, à quo sic fuerit scriptũ, Sollicitus est, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Deinde hac absoluta sententia, transiens ad uirgines & continentes subiecit, mulier innupta & uirgo cogitat quæ sunt domini, uultq; per interpretationem additum esse uirginem, ne putemus innuptas meretrices hoc sermone comprehendi posse, aut certe elegãtiæ causa bis idem esse dictũ. unde coniicere licet exemplaria Græcorum, illa quoq; tempestate uariasse. Siquidẽ in codicibus Græcorum hodie legimus ad hunc modum, ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί. μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, hoc est, Qui uero duxit uxorem, sollicitus est de his, quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori. deinde interposito puncto sequitur, Diuisa est mulier & uirgo. Proinde quod Hieronymus scribit esse in Latinis codicibus, hodie in Græcis habetur. & quod ait esse apostolicæ ueritatis, hoc legitur in uulgatis Latinorum exemplaribus. Verum utrocunq; modo legas, eadem fermè cõstat sententia. Diuus Ambrosius ita legit: Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt huius mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Diuisa est mulier & uirgo. idq; exponens subiicit, diuisa non uticq; natura, sed actu. quia legimus in Numeris, mulieres uirgines appellatas. Quibus ex uerbis palã est, Ambrosio Paulum sentire, diuersum esse studiũ mulieris & uirginis. At idem in libello de uiduis aliter citat hũc locum, Iuxta quod scriptum est, inquiens, & mulier innupta, & uirgo cogitat quæ domini sunt, ut sit sancta corpore & spiritu. Quæ quidem palàm arguunt Ambrosij quoq; codices hoc loco uariasse. Illud addam, hoc certe loco rectius γυνὴ uertisset uxorem quàm mulierem. tametsi uox ea utrũque significat. Ad eundem modum citat Hieronymus, tum alijs aliquot locis, tum in epistola ad Eustochium de uirginitate.

Hieronymus à seipso dissentiens.

Ambrosius à seipso dissentiens.

Virgo cogitat.) μεριμνᾷ, id est, Curat siue sollicita est, quemadmodũ superius uerterat.

Quod honestum est, & quod facul. præb.) Græce sic habet, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχήμον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερισπάστως. Quæ quidem ad uerbum traducere difficillimũ fuerit. Est autem huiusmodi fermè sententia: Sed ad id quod honestũ est ac decorũ, & ut indiuulsi semper assideatis & adhæreatis domino. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianũ, testatus Græcam proprietatem reddi non posse, explicuit sententiam huius loci ad hunc modum:

Hæc olim in Latinis exemplaribus non habebantur.

modum. Hoc autem ad utilitatem uestram dico, nō ut laqueum uobis iniȝciam, ſed ut ad id quod honeſtum eſt, & intente facit ſeruire domino, abſq; ulla diſtractione uos adhorter. Addit hanc ſententiam in Latinis codicibus omnino non inueniri propter interpretationis difficultatē. Certe apud Ambroſium abeſt huius ſermonis clauſula, ſic enim legit Hoc autem ad ueſtram ipſorum utilitatem dico, ut nō laqueum uobis iniȝciam, ſed ad id quod honeſtum eſt. Hic finit ſermonem, neq; in interpretatione ſignificat amplius legiſſe ſe. Hieronymus εὐσχήμον uertit honeſtum, & τὸ πρόσεδρον τῷ κυρίῳ reddidit, Quod intente facit ſeruire domino, & pro ἀπερισπάστως poſuit, abſq; ulla diſtractione. Mirum autē quid ſecutus Carrenſis, hic pro obſecrandi, legat obſeruandi, atq; adeo exponat. niſi forte interpres ſcripſerat domino obſeruiendi, quod aliquis uerterit in obſecrandi. Quod quo fiat ueriſimilius in uetuſtis codicibus etiā excuſis adhuc habeē, Domino obſecrandi, quomodo non puto quenquam Latine fuiſſe loquutum. Donatiani codex habebat obſeruā di. Certe apud Græcos nulla obſecrandi mentio.

Virgo p uirginitate.

Turpem ſe uideri exiſtimat.) ἀσχήμονεῖν, id eſt, Si quis turpe aut indecorū exiſtimat in uirgine. Auguſtinus in quæſtionibus ſuper Numeros pentateuchi, indicat quoſdam uirginem hoc loco interpretari uirginitatem. At horum ſententiam non approbat, quod nihil aliās comperiatur adſimile in diuinis libris. Sentit enim Paulus de parētibus elocantibus nuptum filias, citra quorum autoritatem non erat ratus matrimonij contractus. Quod utinam & his temporibus ſeruaretur, præſertim in ea ætate, cui nondum ſatis conſtat uel conſilium uel iudicium, maxime cum uſq; adeo placeat, ſemel initum quocunq; pacto connubium, non alia re quàm morte dirimi. Cæterum ut hæc ad parentem potius quàm ad uirginitatem referantur, ſuadent quæ ſequuntur: Igitur & qui matrimonio iungit uirginem ſuam &c. Atq; ita ſanè ediſſerit hunc locum Theophylactus.

Superadulta ὑπέρακμος

Si fuerit ſuperadulta.) ὑπέρακμος. Nam id uertit ſuperadultam, cuius flos iā præterierit. Quod Ambroſius ita reddidit, Si ſit ultra pubertatē, id quod uulgo rideri ſolet, cum anum uocant uirginem. Solent & infamiæ eſſe obnoxiæ uirgines admodum adultæ.

Non peccat ſi nubat.) γαμείτωσαν, id eſt, Nubat. Quanquam uerbum γαμεῖν cōmune eſt uiro ducenti uxorem, & puellæ nubenti uiro. Vnde ſubito Paulus mutato numero uerbi, ſponſum & ſponſam reſpexit, aut certe ad eum qui locat filiam & ſponſum.

Nam qui ſtatuit.) ὃς δὲ ἕστηκεν, id eſt, Qui uero ſtat firmus, niſi quod uerbum ἵστημι & ſtatuo ſonat Græcis & ſto. Certe uocem eandem in Euangelio Ioannis uertit ſtat.

Poteſtatem aūt ſui habens.) ἔχει habet, non habens. Quanq; hic uariant exemplaria.

Et hoc iudicauit.) Melius decreuit, ſiue ſtatuit, hoc qdē loco, κέκρικεν, qđ aliās ita uertit.

Libertaa eſt à lege, cui aūt uult, nubat.) Græca paulo ſecus habēt, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, id eſt, Libera eſt ut nubat cui uelit, ſiue ad nubēdū cui uelit. Donatiani codex ſic habebat: Libera eſt, cui uult nubat. Suſpicor ab interprete ſcriptū, Cui uult nubat, & ut deprauatum in aūt. Quanq; quod ſemel in huius operis initio ſum teſtatus, perpetuo te ſtatum haberi par eſt, in toto opere, me nuſquā eſſe uelle contentioſi dogmatis autorem, tantum iuuandi ſtudio monere ſtudioſos, ſemper inconcuſſo & illabefacto iudicio ſacro ſanctæ eccleſiæ, & eorum quibus uberius donum eruditionis ac ſapientiæ cōtigit à Chriſto, tamen idem hoc loco nominatim teſtor ob quoſdam in hiſce rebus captioſiores, quā pure Chriſtianum hominem deceat. Porrò ut non arbitror contumelioſum à quoquam autore quamlibet magno aut uetuſto diſſentire, ita non grauatim à meipſo diſſentiam, ſi quis adferat quod ſit rectius, etiamſi ſit idiota qui doceat. Scio receptiſſimum eſſe inter Chriſtianos ubi ſemel coijt matrimonium, nullo pacto poſſe dirimi, niſi morte alterius. Atque in hac ſententia fuiſſe uideo Chryſoſtomum ac ueteres Latinos, ſine dubio certe fuit Auguſtinus, eamq; ueterum epiſcoporum conſtitutionibus & decretalium legum autoritate eſſe confirmatam, quas ex hoc potiſſimum loco natas apparet, denicq; & theologicarum ſcholarum cōſenſu comprobatam. Cæterum ſi ſemper hoc bonis uiris cordi fuit, opinionem in melius commutare, & leges ceu pharmaca conuenit ad morborum habitum ac rationem accommodare, conſideremus an hic expediat idem fieri, etſi expedit, an liceat, ut matrimonia quædam dirimantur, non temere, ſed grauibus de cauſis, neq; per quoſlibet, ſed per eccleſiæ præfectos, aut iudices legitimos, & ita dirimantur, ut liberū ſit utriq;

Non eſt cōtumelia diuerſum ſentire.

Leges ut pharmaca p morbis mutāntur.

sit utricꝫ cui uelit iungi.aut alteri certe qui diuortio non dederit cauſam. Scio quædã eſſe eius generis,ut nefas ſit ceu dubia uocare in diſputationem.Quod genus ſunt ,an Chriſtus ſit deus & idem homo,an natus abſcꝫ uiri opera,an animæ ſuperſint à morte corporis,an hæc corpora ſint olim reuictura.Hæc enim tam euidenter traduntur nobis autoritate diuinæ ſcripturæ,ac totius eccleſiæ cõſenſu,ut impium ſit ac periculoſum de his in diuerſam partem diſſerere,niſi forte nobis cum ethnicis res inciderit. Et tamen nõ arbitror odioſe reiiciendum,qui de huiuſmodi quoꝫ rebus animi ſui ſcrupulum ,ut eſt humanæ mentis infirmitas,doctis aperuerit,nihil aliud agens,quàm ut quod credit utcunꝫ,credat certius. Sed uidendum eſt,an huius generis ſit de quo nunc agimus. Quædam ita recepta ſunt autoritate eccleſiæ,ut pro re nata poſſint mutari. Et ut fas non eſt diuinam ſcripturam,quam certiſſimam habemus uitæ regulam,abrogare ,ita pij ac prudentis diſpenſatoris eſt,ad publicos mores accõmodare. Sed hac de re pluſculum dicemus aliâs ,nunc ad inſtitutum properemus. Primum igitur hoc eſt apoſtolicæ pietatis,omniũ ſaluti quãtum licet conſulere.& infirmis etiam eccleſiæ membris ſua cura ſuccurrere. Videmus autem tot hominũ milia,infelici coniugio ſibi cohærere cũ exitio utriuſꝫ,qui fortaſſe diſiuncti ſeruari poſſent. Quod ſi fieri poſſit citra iniuriam diuini præcepti ,optandum opinor omnibus pijs: Sin minus,uotum tamen ipſum pium arbitror,præſertim cum charitas optet nonnunquam & quæ fieri non poſſunt.Optat Moſes deleri de libro uitæ,optat Paulus anathema fieri à Chriſto pro fratribus.Non defuerunt autem qui ita ſenſerint à recte dirempto matrimonio licuiſſe cum alia copulari,ne quis protinus hanc propoſitionẽ uelut inauditam,& modis omnibus abſurdam exiſtimet explodendam ,& indignam quæ uocetur in diſputationem. Siquidem Origenes homilia in Matthæum ſeptima ,teſtatur ſibi notos fuiſſe quoſdam epiſcopos,qui permiſerint uxoribus quæ cum uiris diuortium fecerant,alijs nubere uiris,ac fatetur hoc ab eis factum aduerſus præceptum domini ac Pauli. Sed tamen factum non omnino damnat ,quod exiſtimet illos probabili cauſa adductos id permiſiſſe,ne quid deterius committeretur ,nimirum obſecutos duriciei cordis,quo conſilio Paulus permiſerit & uiduis incontinentibus ſecũdas nuptias. Quod exẽplum ita confert Origenes,ut durius uideri uelit uiduæ quæ libidinis ,non prolis gratia maritum alterum deſideret,permittere nouas nuptias,quã uiro permittere,ut reiecta uxore adultera,ducat ſe digniorem. Deinde non uidetur addubitare,quin uiro liceat cui permittit Euangelium ob adulterium repudiare,nec Paulus huic præcipit ut uxori reconcilietur. Sed annotauit Origenes ab epiſcopis hoc etiã uxoribus permiſſum,quod Paulus nominatim uidetur prohibere. Neꝫ enim illic Origenes Iudaicum uirum appellat ,qui ob adulterium,aut ſimilem cauſam repudiat uxorẽ,ſed qui moroſus ſit ac præfractus Iudæorum more ob quãlibet leuem cauſam repudium parans. Sic enim argumẽtatur , Vir ille Iudaicus ,& diuortium meditans Moſes permiſit ob rem turpem repudiare,& exemplum rei turpis ponit adulterium,licebit igitur ob alias res turpes uxorem abijcere.Hanc argumentationem reiicit Origenes,negãs Moſen ſenſiſſe de adulterio,quum dicit ,Rem turpem,quando quidem in adulterio non dabatur repudij libellus ,ſed uxor tradebatur lapidantibus. Verum,rem turpem appellauit quamlibet,uel morum ,uel corporis culpã, qua maritus offenderetur.Hæc Origenem ſenſiſſe declarat,quod mox ſequitur: Poſthoc autem,inquit,dominus non permittit propter aliam aliquam culpam uxorem dimittere niſi propter ſolam cauſam fornicationis. Sub hæc Origenes mouet aliam quæſtionem, an quemadmodum ob adulterium licet uxorem repudiare,ita propter parricidiũ,ueneficium,aut furtum liceat.Et hæret hic perplexus,uidens impium facere aduerſus præceptũ dei,& tamen iniquũ & inhumanũ cogi maritũ,ut in uxore ferat ea peccata ,quæ ſint adulterio grauiora. Tandẽ huius difficultatis exitũ quærens,dicit: Diſputo ergo quia nõ præceptiue mandauit ,ut nemo dimittat uxorẽ ,excepta cauſa fornicationis,ſed quaſi exponens rẽ dixit: Qui dimiſerit uxorẽ excepta cauſa fornicatiõis,facit eã mœchari. Sẽſit,opinor,Origenes uxorẽ protrudi ad adulteriũ,quũ merito reiectæ nõ ſit ius denuo nubẽdi, ſed tñ hoc mulieri imputãdũ,nõ uiro repudiãti. Iã aliquãto ſuperꝰ adduxerat ſimilitudinẽ de Chriſto q repudiarit ſynagogã uiricidã,& eccleſiã duxerit nouã ſponſam. Origenis uerba ſunt hæc: Dicendũ quoniã nõ dimiſit Chriſtus primã uxorem ſuam,id eſt primam

Charitatis uotum.

Mitigat propoſitionem.

Dirẽpta olim matrimonia ab epiſcopis.

Origenes.

ſynagogam

ſynagogam,ſecundum ſpeciem ſpiritualem,ſeruans,quod dictum eſt,Quod deus cõiunxit,homo non ſeparet:niſi quando adultera eſt uxor illa corrupta ab adultero inimico,cuius conſilio & inſidiata eſt uiro &c. Ac mox:Et reliquit propter eccleſiam Chriſtus uir,patrem cum quo erat,cum in forma dei eſſet,reliquit etiam matrem &c. Hactenus Origenes. Audis lector diuortium,audis à diuortio nouam ſponſam. Ex quibus ſatis liquet Origenem in hac fuiſſe ſententia,licere poſt repudiatam adulteram ducere domum aliã uxorem. Cæterum quod ait,epiſcopos illos feciſſe contra doctrinam Euangelicam,qui poſt repudium permiſerant matrimonium,ſentit Origenes de his qui ob alias cauſas repudiarant uxores,Iudæorum exemplo. Similiter accipiendum eſt,quod ſcribit:Qua enim ratione adultera eſt mulier,quanquam legitime uideatur nubere uiro uiuente,eadem ratione & uir,quamuis legitime uideatur accipere dimiſſam ab aliquo uiro,non accepit legitime ſecundum ſententiam Chriſti,ſed magis mœchatur,quaſi alienam accipiens. Agit hic Origenes de ijs,qui diuortium fecerint ob alias cauſas,quas Chriſtus non excepit,aut ob cauſas leues. Nec tamen humanis legibus puniebatur qui hoc feciſſet,imò matrimonium habebatur legitimum. Sed an iuxta Chriſti ſententiam legitimum ſit, diſputat Origenes præſertim in atrocibus commiſſis,uelut in ueneficij aut homicidij conatu. Sic enim ait: Si iuſtam excuſationem habet apud deum,tractabis. Et tamen fatetur,quod qui ſic dimittit præbet adulterij cauſam,ſed fortaſſis hoc apud deum imputandũ uxori,non marito. Eiuſ

Pollentius.

dem opinionis fuit Pollentius quidam,uir ut apparet grauis & eruditus,contra quem libris duobus agit Auguſtinus,ſed agit non ut cum hæreſiarcha,ſed ut cum antagoniſta,

Ambroſius uiro facit ius ducendi alterã.

itaq; refellit illius ſententiam,ut hæreſeos crimen non intentet. Quin & diuus Ambroſius ſine controuerſia,uir non orthodoxus modo,uerumetiã probatæ ſanctimoniæ,tribuit uiro ius ducendi alteram uxorem,ubi priorem ob culpam admiſſam repudiarit. Neque dubium eſt,quin is epiſcopus exercuerit in ſuis quod recte iureq; fieri ſcripſit. Scripſit autẽ enarrans caput epiſtolæ ad Corinthios prioris ſeptimum,hunc in modum, Et uirũ uxorem non dimittere,ſubauditur autem,excepta fornicationis cauſa. Et ideo non ſubiecit ſicut de muliere:Quod ſi diſceſſerit manere ſic,quia uiro licet ducere uxorem ſi dimiſerit uxorẽ peccantẽ,quia non ita lege cõſtringitur ſicut mulier. Caput enim mulieris uir eſt. Idem paulo ſuperius:Quod ſi ſe,inquit,continere non poteſt,quia pugnare non uult cõtra carnem,uiro reconcilietur. Non enim permittitur mulieri,ut nubat,ſi uirum ſuum cauſa fornicationis dimiſerit,aut apoſtaſiæ,aut ſi illicite impellente laſciuia,uſum quærit uxoris,quia inferior non omnino hac lege utitur qua potior. Si tamen apoſtatet uir,aut uſum quærit uxoris inuertere,nec alij poteſt nubere mulier,nec reuerti ad illum. Hic cum ait, quia inferior nõ omnino hac lege utitur qua potior,uidetur tacite tribuere marito ius du

Etiam uxori permittit alicubi nubere à diuortio.

cendi alteram. At aliquanto poſt,& uxori tribuit ius alteri nubendi uiuo marito priore. Enarrans enim Pauli uerba,Non eſt enim frater aut ſoror ſeruituti ſubiectus in huiuſmodi,ait,Hoc eſt,non debetur reuerentia coniugij,ei qui horret autorem coniugij. Non enim ratum eſt matrimonium quod ſine dei deuotione eſt,ac per hoc nõ eſt peccatum ei quæ dimittitur propter deum ſi alij ſe iunxerit. Contumelia enim creatoris ſoluit ius matrimonij circa eum qui relinquitur,ne accuſetur alij copulatus. Infidelis autem diſcedens,& in deum & in matrimonium peccare dignoſcitur,quia noluit ſub dei deuotione habere cõiugium. Itaq; non eſt ei fides ſeruanda coniugij,qui ideo receſſit,ne audiret autorem eſſe Chriſtianorũ deum coniugij. Nam ſi Eſdra dimitti fecit uxores aut uiros infideles,ut propicius fieret deus,nec iratus,ſi alias ex genere ſuo acciperent,non enim ita præceptum his eſt ut remiſſis iſtis alias minime ducerent,quanto magis ſi infidelis diſceſſerit,liberum habebit arbitrium,ſi uoluerit nubere legis ſuæ uiro. Illud enim nõ debet imputari matrimonium quod extra legem dei eſt. Neq; enim arbitror hic cauſari quenquam poſſe,Ambroſium agere de muliere,quæ per imprudentiam nupſerit marito pagano,quẽ credebat eſſe Chriſtianum,cum Paulus permittat coniunctionem,ſi conſentiat infidelis. Quod ſi hic

Magiſter ſententiarum.

error interceſſerit,in contrahendo,nullo iure poterit cum illo manere cum quo nõ potuit contrahere matrimonium. Sanè frigidum eſt quod Petrus Lombardus adducens eũ locum ex Ambroſio,quem nos primum recenſuimus libro ſententiarum quarto,ſic diluere conatur,ut dicat hæc uerba à falſarijs indita libris Ambroſianis,cum & ſtilus ad unguem congruat,

congruat,neq; quicquàm alioquí ſit illíc aſſcriptum uice commẽtarij. Nihil negocij fuerit quemuis nodum iſta ratione diſſoluere ſi quis recipiat. Sũt in libris Cypriani,ſunt in Hieronymi,ſunt in Auguſtini,ſunt in Thomæ, quæ reijcit eccleſia. Cur non in his omnibus eodem utimur creſphygeto,moxq; occinimus,à fallarijs ſubdita ſunt? Iam ſi recentiorum opiniones excutiamus,quibus hactenus plurimum autoritatis,& fora & ſcholæ tribuunt, comperiemus & inter hos fuiſſe,qui putarint matrimoniũ poſſe dirimi:aut certe qui putarint hoc argumentum eſſe diſputabile. Primũ Ioannes Andreæ decernit matrimoniũ anteq; interceſſerit copula,poſſe dirimi,non ſolum ob profeſſionem uitæ monachalis,uerum etiam ſola Rhomani Pontificis autoritate. Quod ſi mihi dant huiuſmodi matrimonium,uerbis legitimis ac mutuo cõſenſu contractum inter perſonas idoneas eſſe uerũ matrimonium,ſimul dabunt eius uim pendere ex lege diuina. Aut igitur lex diuina non hoc ſenſit quod nos interpretamur,aut Pontifex poteſtatẽ habet laxandi iuris diuini. Sed idẽ Ioannes docet matrimonium conſummatũ interuentu coitus non poſſe dirimi. Sed huius diſcriminis ego nullam adhuc ſatis grauem audio cauſam. Nã rationes quas adducũt Hoſtienſis,Auguſtinus,& Leo Papa,præterq; quod hominũ commenta ſunt,non efficiunt tamen,quo minus aduerſus Chriſti Pauliq; doctrinam dirimatur matrimonium, & à diuortio ſit ius iterandi coniugij. Aut igitur negandũ eſt eſſe matrimonium,quod non confirmauit congreſſus coniugalis,aut fatendũ eſt recte dirimi matrimoniũ. Alioquí quis deus hoc reuelauit doctoribus iſtis,quod profeſſio uitæ monaſticæ,& mutatus cultus,iuxta hominũ inſtitutionẽ dirimit matrimonium,etiam altero coniugũ reclamante? Quod oraculum aperuit,quod lapſus in hæreſim,dirimat matrimoniũ,etiam conſummatũ,& ita dirimat,ut ius ſit ei qui perſtiterit in fide,alteri iungi? Vt omittam interim quod Zacharias papa,quemadmodum refertur libro Sent.iiij.diſt.xxxiij.dirimit matrimonium, ob rem habitam cũ ſorore uxoris tuæ. Eius uerba ſic habent: Concubuiſti cũ ſorore uxoris. Si feciſti,neutram habeas,& uxor tua,ſi nõ fuerit conſcia ſceleris,& continere nõ uult,nubat in domino cui uult. Tu uero & adultera,ſine ſpe cõiugij maneatis,& dum uiuitis pœnitentiam agite. Hactenus Zacharias. Iam uero mihi nequaq; ueriſimile uidetur cõmentum,quod addit Petrus Lombardus: Quod ait,inquit,cui uult nubat,intelligendum eſt poſt mortẽ uiri. An rem tanti momenti taciturus erat Pontifex,ſi ſenſiſſet quod hic interpretatur? Quid ſi maritus ſuperſtes ſit uxori,nónne iam par erit hac in parte pœna nocẽtis & innocentis. Verũ hoc utcunq; habet de monaſticæ uitæ profeſſione,nulli dubiũ eſt, quin dirimat matrimoniũ non conſummatũ,lapſus in hæreſim etiam cõſummatũ. Quod ſi ideo licet dirimere matrimoniũ conſummatum,quod plenior ſit ratio ſacramenti in conſummato,eadem ratione licebit & conſummatũ dirimere,quod plenior etiam eſt ratio in fœcundo coniugio,q; in ſterili:in primo,q; in ſecundo aut tertio. Mihi probabile uidetur hoc humanis legibus cautum,ut nõ conſummatũ aliquo modo liceret dirimere:quod intactæ facile ſponſus alius reperiatur,contactæ non item. At nos,neſcio quo ſtudio,in hoc negocio leges humanas miſcuimus cum iure diuino, remq; prorſus inextricabilem reddidimus. Et tamen Ioannes Andreæ non uſq; adeo abhorret ab hac opinione. Si dicat aliquis,matrimonium conſummatũ graui de cauſa poſſe dirimi,quũ hoc argumẽtum diſputet in regula actus legitimi,de regulis iuris,lib. vj.citante Panormitano,in.c. Ex publico, de conuerſione coniugatorũ. Nam propoſito caſu, an Pontifex poſſit indulgere,ut filius unicus regis monachus,ducat uxorem,eamq; habeat,donec gignat prolem maſculam,rationibus in utramq; partem adductis,pro neutra parte pronunciat,rem aliorũ arbitrio relinquens. Tandem ita claudit diſputationẽ Panormitanus: Ego ſatis putarem, quod nullo caſu papa poſſet diſſoluere matrimonium conſummatũ inter fideles,ita quod eligerem partem negatiuam. Nec hic aſſeuerat,ſed argumentũ ut diſputabile proponit, cuius alteram partem ipſe putat eſſe probabiliorem. Idem in.c. Quanto,de diuortijs, inter multa ſcribit hæc: Et eſt iſte textus ad hoc optimus,& per rationem ſuam poſſet argui,quod etiam eccleſia nõ poſſet illud diſſoluere. Rurſus hic non affirmat eccleſiã non poſſe dirimere matrimoniũ conſummatũ,imò potius innuit poſſe: licet ex hoc capite dicat poſſe ſumi argumentum pro diuerſa parte. Neq; ſtatim expugnatũ eſt, quod oppugnari poteſt argumento. Quin & Hoſtienſis uidetur alicubi pro diuerſa parte facere. Siquidem in.c. Ex

Ioannes Andreæ.

Petrus Lombardus.

parte,de conuerſione coniugatorũ,quærit,an eccleſia poſſit hodie ſtatuere,ut altero fidelium prolapſo in hæreſim,poſſit alter cõiugum tranſire ad altera uota.ac definit poſſe,hoc argumento: Sicut ſtatuit,inquit,inter infideles,inter quos eſt uerum matrimoniũ,in.c. de infidel.& conſang.& affini.eodem modo uidetur,quod poſſit ſtatuere inter fideles.Nam ratificatio matrimonij,quæ eſt inter fideles,naſcitur ex ſacramẽto baptiſmi,ut in.d.c.quanto.& hoc ex eccleſiæ diſpoſitione. Poteſt ergo aliter eccleſia ſtatuere. An non hic aperte pronunciat Hoſtienſis,eccleſiam poſſe ſtatuere,ut aliquod matrimoniũ ratum & cõſummatum diſſoluatur,altero labente in hæreſim: ita ut alter innoxius poſſit ad ſecunda uota tranſire,hoc eſt,nouũ inire matrimoniũ.Negat tamen hoc poſſe fieri,niſi ſtatuat eccleſia. Iam Antonius narrat ſibi conſpectũ fuiſſe diploma,quo Rhomanus Pontifex dirimebat matrimoniũ ratum & conſummatũ.Porrò quantũ his autoribus tribuẽdum ſit, alij uiderint. A me ſunt in hoc producti, ut apud hos,qui illis plurimũ tribuunt,nõ uidear abſurde feciſſe,qui optarim aliqua ratione fieri, ut autoritas eccleſiæ ſuccurrat infeliciter, ac cũ detrimento ſalutis cohærentibus. Iam nemo poterit inficiari, leges Chriſti multo æquiſſimas eſſe,lõgeq; præcellere,ſiue cũ lege naturali,ſiue cũ humanis legibus cõferantur. Chriſtus uirginitatem nõ exigit,ne uideatur cum natura pugnare,licet beatos pronunciet,qui hoc poſſint capere,ſed addit,propter regnum dei. Regnũ autem dei uocat euãgelij prædicationem,ut hoc ipſum ad ea tempora magis pertineat. Eſt tẽpus nubendi,eſt tempus abſtinendi à nuptijs. An igitur æquũ uidetur,ut maritus cũ uxore flagitijs operta, quibus neq; cauſam dedit,nec mederi poſſit, cogatur uiuere,cũ qua uiuere nõ ſit uiuere:aut ſi diuertat cõpellatur omnem ætatem orbus,deſtitutus, ac uelut euiratus degere? Sit æquum ei qui diuortio cauſam dedit,adimi ius iterandi cõiugij:cur is plectitur qui nihil eſt cõmeritus, niſi quod parũ feliciter duxit uxorem? At quis unquàm audiuit fortunam puniri, ſi abſit culpa,præſertim lege diuina? Quid eſt hoc aliud,q; afflicto afflictionem addere,cui ſubuentũ oportuit? Nam quod ſpurijs aut nothis ad quoſdam honores & cõmoda intercluſus eſt aditus,primum humanis legibus intercluſus eſt,non euangelicis. Deinde ſic uiſum eſt ulciſci parentũ intemperantiam. Poſtremo non ſic intercluſus eſt,quin ſua uirtute poſſint fortunam ſarcire. Quanq; nec omnino ſimile eſt,nõ admitti ad dignitates, & per omnem uitam cruciari,& nulla ſua culpa,tantis obijci periculis. Si facit adulteram,qui ſine legitima cauſa repudiat uxorem,& nõ facit adulteram, qui uetat inire matrimoniũ,cum eo ſit habitu corporis,ut caſtitas nõ ſit exigenda? Nam quod obijciunt exemplum monacharum ac monachorũ,quibus ideo non fit iniuria,quod ſua ſponte ſuſceperũt inabrogabilem profeſſionem,fortaſſe reſpõdere poteram,nil agit exemplum litem,quod lite reſoluit. Et tamen,ſi credimus quibuſdam iurecõſultis, Pontifex Rhomanus poteſt ex monacho non monachũ facere. Siquidem quod adferunt de uoto ſolenni & nõ ſolenni,ut conſtanter aſſeuerari uideo,ita nõ uideo ſolidis rationibus eſſe nixũ. Si põdus habebit hæc ratio,uolentes ſuſceperũt, ut quod actũ eſt,ſit perpetuum, omnes contractus qui inter uolentes coierint,debent eſſe perpetui,qui nũc nouis cauſis emergentibus, ex æquitate iuris ſæpenumero reſcinduntur. Sed dicet aliquis,in matrimonio lex eſt præſcripta ne dirimatur ſemel cõtractum:& huius legis nõ ignari ultro præbẽt colla capiſtro. Atqui hoc eſt quod hic agimus,an huius legis rigor poſſit aliquo pacto laxari: quum ſæpe tales exiſtãt cauſæ, ut crudele uideatur non ſubuenire periclitanti? Quod ſi res pugnare uidetur cũ æquitate naturali,uidendũ eſt,an ſecus interpretanda ſint, quæ ſuper hac re leguntur in euangelicis & apoſtolicis literis. Liceat enim hic quod in alijs ſacræ ſcripturæ locis facere nõ uereamur. Excutiamus,quãdo,quibus,qua occaſione dictũ ſit,& fortaſſis uerã germanamq; ſententiam deprehendemus. Neq; uero ſtatim hic reclamet aliquis: O cœlũ, ô terra,hic conuellit decreta eccleſiæ. Primũ non conuello,ut ante teſtatus ſum,ſed diſputandi gratia confero. Primum diſpiciendũ eſt,quo animo hoc receperit eccleſia. Quædam enim ſic inſtituit,ut ad tẽpus modo uelit ualere. Deinde ſi nuſq; ſua placita mutauit, uel eccleſia,ſi ſic libet appellare,uel Rhomanus pontifex,non poſtulo,ut hic quicq; demutet. Sin cõperitur idem aliâs feciſſe in rebus per ſe quidẽ grauioribus, ſed fortaſſe nõ perinde facientibus ad ſalutem mortaliũ,cur idem hic uereamur facere, quũ hac uia tot hominum ſaluti liceat cõſulere? Chriſtus non grauatur ob unam ouiculam luſtratis omnibus obambulare,quã humeris reducat.

Argumẽtum ab æquitate.

Non ſolũ iniquum & crudele,uerũ etiã periculoſum uidetur immeritum arcere à matrimonio

Interpretatio locorum.

ris reducat,& nos grauabimur experiri si quâ tam multis pereuntibus succurri possit,præ-
sertim cum Christus salutis sit autor,& humanæ leges non aliter ualere debeant,nisi qua-
tenus ad salutem conducunt hominũ.Deniq; quum plerique theologi tantũ autoritatis tri-
buant Rhomano Pontifici,ut possit abrogare quod ab apostolis,atq; adeo ab ipso Petro
sit institutum.Nec desint qui uocent in quæstionem,num ius habeat & aduersus Euange-
licam doctrinam statuendi quippiam. Nec prorsus abnuunt,quin aliqua ratione possit,si
non abrogando quod statuit Christus,certe uel interpretando, uel astringendo,uel rela-
xando, quod non ueritus est Paulus quoties ait,Ego non dominus secundũ indulgentiã
agens non ex imperio.Cur hic astringunt illius potestatem? Porrò quod ad matrimoniũ
attinet,Ioannes Andreæ grauis apud iureconsultos autor, asseuerat Rhomanũ Pontifi-
cem posse constituere,ut per secundũ matrimonium irritetur prius,non consummatum,
sicut irritatur per ingressum religionis. Et in huius sententiam pedibus discedit Panormi
tanus,quod liquet ex horum cõmentarijs in capitulum.Quod uotum,titulo,De uoto &
uoti redemptione,libro sexto. Item in capitulo,Ex publico,de conuersione coniugatorũ.
In actis apostolorũ,solenni celebriq; consilio decretum ac promulgatum est,ut qui ex pa-
ganismo cooptarentur in Christianos,abstinerent ab idolothytis,à suffocato animante,à
sanguine,& à stupro. Cõciliabulum dici non potest tam frequens cœtus,acephalum dici
non potest ubi Petrus aderat ipse.Et tamen quod ibi decretũ est,adeo est antiquatum,ut
nunc iudaizare crederetur,qui abhorreret à gallina suffocata,aut fartis sanguine distentis.
Nec lædimus interim apostolicam maiestatem,tantũ excusamus hoc ad tempus fuisse cõ
stitutum,ob placandos Iudæorum animos.Paulus uetat episcopũ fieri qui neophytus sit,
aut percussor,aut uinolentus.At hodie Rhomanus Põtifex uel heri baptizatũ,uel piratã
publicũ admittet ad honorem episcopalem,si uideatur,nihil deterritus Paulina constitu-
tione.In synaxi transsubstãtiationem,sero definiuit ecclesia,diu satis erat credere,siue sub
pane cõsecrato,siue quocunq; modo adesse uerũ corpus Christi. Vbi rem propius con-
templata est,ubi exactius expendit,certius præscripsit.Non erant hæretici qui olim credi-
dissent spiritũ sanctum à patre duntaxat procedere,& haud scio, an maxima pars Chri-
stianorum primitus ita crediderit.Expensa re,definijt,quod hodie sequimur. Idem uide-
tur accidisse in cõceptione beatæ uirginis. si tamen hoc ecclesia sic definijt,ut hæreticus sit
habẽdus qui dubitet,nam mihi nondũ satis liquet. Nullus,opinor,ecclesiam Christi,quæ
constat hominũ consortio,sic omni prorsus errore liberat,ut nihil ignoret.Satis est hacte
nus uacare errore,ut religionis ac fidei summa cõstet.Nam fieri potest, ut de die Paschæ
statuendo labatur numero ecclesia,quũ is error ad pietatis aut fidei negociũ proprie non
pertineat.Porrò si uerũ est,quod quidã asseuerãt,Rhomanũ pontificẽ errore iudiciali nõ
posse unquàm errare,quid opus generalibus concilijs, quid opus in conciliũ accersere iu-
reconsultos,ac Theologos eruditos,si pronuncians labi non possit? Cur datus est appel
lationi locus,uel ad Synodum,uel ad eundem rectius edoctũ,posteaquàm semel de cau
sa pronunciauit pontifex? Quorsum attinet tot Academias in tractandis fidei quæstio-
nibus distorqueri,quũ ex uno pontifice,quod uerũ est,audire liceat? Imò qui fit,ut põtifi
cis huius decreta,cum illius pugnent decretis? Vt enim taceam de Formoso, nónne pa-
pa Ioannes uigesimussecũdus,& Nicolaus,decretis totis inter se pugnant,idq; in his quæ
uidentur ad fidei negocium pertinere? Quorum alter pronunciauit iudicialiter,ut illorũ
more loquar,Christum & apostolos nihil habuisse,nec in commune,nec priuatim: Alter
contra pronunciat,habuisse.Id ex ipsorum extrauagantibus licebit cognoscere. Sed pro-
pius ad id quod hic agimus facit,quod Innocẽtius tertius, ac Celestinus de matrimonio
dirimendo prorsus pugnantia definierunt. Quorum hic ius facit alteri coniugum iterare
matrimonium,si alter fuerit in hæresim prolapsus,Innocentius negat.quemadmodum le
gimus libro decretal.quarto,titulo,de diuortijs,capite quanto.Nec illic dissimulat Innocẽ
tius quendam prædecessorem suũ secus statuisse, Celestinum indicãs,ut aperit glossema,
declarans Celestini super hac re cõstitutionem,olim extitisse in decretalibus, libro tertio,
titulo de cõuersione infidelium,in fine.Id eo magis uerisimile est,quod is titulus pauciss
mis constet capitibus,ut intelligas esse decurtatum.Præterea Pelagius, ut extat in decre-
tis,distinctione trigesima prima,capite ante triennũ.constituerat,ut hypodiaconi Siciliæ

Pontifex an possit statuere aliquid aduersus apostolorũ decreta.

Ioannes Andreæ.

Apostolorum decreta nunquam tata sunt.

Pauli constitutio.

Transsubstantiatio.

Cõceptio beatæ uirginis.

Error citra periculum bonorum morũ, aut fidei.

An summus pontifex errare possit extra iudiciario.

Contrarietas in pontificum decretis.

Ioannes. 22.

Nicolaus.

Innocẽtius. 3.

Celestinus.

Pelagius.

ab uxoribus abstinerent,quas ante cõstitutionem legitime duxerant. Id decretũ uelut in-
Gregorius. quum,& cum euangelico pugnans præcepto ,retractat & abrogat Gregorius,eius nomi-
nis primus,qui Pelagio successit,statuens ,ut in posterũ nemini ad eum ordinem pateret
aditus,nisi uouisset castitatem. Cæterũ durum & iniquum esse,ut ad castitatem cogatur,
qui non uouerit castitatem,nec ulla culpa cõmeruerit , ut eò debuerit compelli. At quod
hic iniquum uidetur Gregorio,non uisum est iniquũ Innocentio tertio,loco quem modo
adduximus,qui ita respondet ijs qui obijciebant præter æquũ uideri , cõiugem relictum
suo iure priuari sine culpa.præsertim cum cõtumelioßior sit in Christũ qui baptizatus reci
dit in hæresim,aut paganismum ,quàm qui natus ethnicus recusat ad Christi professionẽ
cõuerti. Ad hæc seculis aliquot hãc sententiã cõplexa est ecclesia Mutinensis,ut qui cõtra-
xisset cũ Barbara uerbis legitimis,& ex animo,sed nõ intercedẽte coitu,postea cõtraheret
cum Cornelia,& coitũ adiungeret,cogeretur priore relicta,posteriori cõuiuere. Id palàm
Innocentius. rescindit Innocentius Romanus Põtifex,ex diametro,quod aiunt , diuersam pronũcians
sententiam,uidelicet priorem esse legitimam uxorem,quod cũ posteriore sit actum,adul-
terium esse,non matrimonium,ut proditum est libro decretalium epistolarum quarto,ti-
Alexander.3. tulo quarto,capite,Tuas dudũ.& eiusdẽ tituli,capite,Licet. Alexander tertius indicat suo
rescripto fuisse statutum ac definitum aliquãdo à prædecessoribus suis,id est, Rhomanis
pontificibus,quod in Mutinensi ecclesia damnat Innocẽtius. Quanto id periculosius, cũ
causa diuortij? & tamen hic decreta pontificũ mutauit Rhomanus pontifex . Vt non cõ-
memorem interim,quod in causa fidei schola Parisiensis aliquando publicitus improbarit
Rhomani Pontificis sententiam,eumq; ad palinodiam compulerit,si qua fides historijs.
Nisi forte fabulam uanam esse putamus,quod refert Ioãnes Gerson in sermone quodam
paschali de Ioanne põtifice,eius nominis uigesimosecũdo,qui decernebat ante diem iudi-
cij non esse puniendas animas impiorũ,quem errorem publicitus exposit,schola Parisio-
rum,pontificem adigens ad palinodiam.Nec dici potest,hũc errorem priuatũ fuisse pon
tificis.publicũ fuisse oportet,scripto aut etiam decreto uulgatũ,quum res adeo cõmoue-
rit Galliæ regnum.Sed quid ego de Pelagijs,aut Alexandris loquor,aut Innocentijs,cum
Petrus muta- non puduerit Petrũ apostolorum principem,melioribus auscultare ,posteaq; admonito-
uit sentẽtiam. re Paulo,suũ agnouit errorem? si tamẽ amplectimur hac in parte diui Aurelij Augustini
sententiam.Iam ut demus coniugiũ esse legis diuinæ , certe plæraq; quæ circa matrimonio-
rum causas tractantur,ad ius positiuũ pertinent,ueluti de gradibus , de impedimentis,de
rescissiõibus. Neq; hæc decreta à Synodis celebribus profecta sunt ad nos,sed à priuatis
pontificum respõsis,quibus huius aut illius consultationibus pro tẽpore,quod æquũ uide-
retur respõdebant,nonnunq; & à seipsis dissentientes. Atq; hæc constitutio de qua nunc
agimus,primum,opinor,ab uno aut altero episcopo profecta est ,deinde paulatim latius
serpens inualuit.Homines erant illi,& nemo nescit quantũ ualeat semel recepta consuetu-
do.Nec mirũ est,ueteres illos tam iniquos fuisse diuortio,quod & apud ethnicos semper
Loca quæ ui- fuit odiosum,qui coniugiũ etiam ægre admiserint,ægrius digamiã. Hæc eo prodimus,ne
dentur prohi- quis statim uelut absurdam reijciat disputationẽ de mutandis diuortij legibus. Sed iam si
bere diuortiũ placet,excutiamus diuinorũ uoluminum locos,unde uidemur ad hãc legem recipiendã
Matthei.5. fuisse cõpulsi.Dominus noster Christus apud Matthæũ ,cap.quinto,tradens cœlestem il
lam suam philosophiam,& absolutũ præscribens exemplar ,cuiusmodi suos esse uoluerit,
loquitur ad hunc modũ:Dictum est autem,Quicunq; dimiserit uxorẽ suam,dat ei libellũ
repudij.Ego autem dico uobis,quod omnis qui dimiserit uxorem suã ,excepta fornicatiõ-
nis causa,facit eam mœchari,& qui dimissam duxerit,adulterat. Verũ cum eodem in lo
co complura doceat,quæ pure germaneq; Christianis digna sunt,cur in cæteris omnibus
recipimus interpretationem , in uno diuortio tam rigidi sumus,ut magis etiam astringa-
mus uerba Christi? Etenim cũ ille reliquerit marito unam causam repudiandæ coniugis,
nos eam multis modis astringimus.Primũ ita licebit diuertere , ut postea uiuat castratus
& orbus.Deinde si post suspitionem adulterij rem habuerit cũ uxore,excidit à iure repu-
diandi.Ad hæc si ipse quoq; fuerit adulter , cogetur cũ adultera cohærere.Postremo par-
ticulam exceptionis huc detorquemus,nõ ut ius faciat marito repudiandi,sed ut si repu-
diet,nõ facturus sit adulteram , quandoquidẽ iam adulteram abijcit. Nam id Augustini

commentum

commentum est. Diuortiũ interim appello,uerum, & quale solum illa nouit ætas,à quo licebat à repudio prioris alteram ducere. Nam quod nos interpretamur diuortiũ,cum dirimitur domestica consuetudo,manente coniugij uinculo,quis unq; ueterũ uel Theologorum,uel Iureconsultorũ appellauit diuortiũ? sed de hoc mox. Hac igitur una in parte tam mordicus tenemus summũ,quod aiunt,ius in cæteris quamuis recipientes interpretationem. Vetat inibi,ne iuremus omnino,uetatq; multo seuerius q̃ diuortiũ,& pluribus uerbis inculcat,& tamen ob treis drachmas iuramus passim,sic excusantes,nõ est iurandũ temere. Cur non itẽ,non est diuertendũ ab uxore temere? Vetat ille irasci,mox subijcimus, temere. Vetat ille cõpellare quenq; contumelioſius, nos etiam colaphos impingimus,deniq; occidimus,& excusamus non lædendi,sed castigandi animo. Vetat ille,ne munus offeramus,ni prius reditũ sit in gratiam cum fratre. excusamus si petat ille sibi ignosci,& si satisfaciat. Vetat ire ad iudices pro credito,sed rem transigi iubet cũ aduersario. Nos ob sex obolos conijcimus proximũ in uincula,& iure agere dicimur. Imò definimus peccare eũ & negligentiæ reũ agimus, qui ius suum hac uia non persequatur. Vetat iniuriam iniuria retaliare,etiam iure. Nam antiquitus talionis pœna sine iudicio,ni fallor,non permittebatur. Nos ob paucos nũmos subductos,hominem ad suspendiũ adigentes, excusamus,ius persequor,non uindictam. Vetat ille resisti malo,nos excusamus consiliũ esse,nõ præcepti, licere nihilo secius uim ui repellere. Et ne singula persequar,iubemur diligere inimicos,bene mereri de male merentibus,bene precari male precantibus. Excusamus optabo inimicis mentem meliorẽ,signa familiaritatis non teneor exhibere. Postremo cõmunis excusatio opponitur omnibus,perfectis hæc præcipiũtur. Neque quisq; interim agnoscit perfectæ pietatis professionẽ,ut ista penè frustra dicta sint à Christo. Christus hæc locutus est, non turbis,sed discipulis,idq; in mõte, depingens purissimam illam sui corporis partem, quã appellat regnum cœlorũ, cui nullis sit opus legibus. Quorsum enim opus præcepto, Ne occidas, ubi nemo uel læsus irascitur, aut maledicit? ubi placat ultro etiã is qui iniuria affectus est? ubi quisq; mauult de suo iure concedere q̃ apud iudicẽ experiri? Quid opus lege quæ uetat adulteriũ,ubi nemo cõcupiscit quod alienũ est? Quorsum opus iureiurando,ubi nec fallere studet quisq;,neq; diffidit quisquam? Quid opus, ut lex moderetur ultionis æquilibriũ,ubi diligũtur & hostes,ubi malefactũ beneficio pensatur,conuiciũ benedictis est. Ita nihil opus libello repudij,ubi nemo malus est,aut si quid est humani uitij,uel toleratur inuicẽ uel sanatur. Pone talem populũ qualem Christus optat,nec repudio fuerit opus,nec iureiurando. Quod si ob infirmos quos in tanto numero plurimos habet ecclesia,nemo uetatur legibus suũ ius persequi,nemo uetatur uim à capite propellere,nemo uetatur iurare,modo ob rẽ,& ne peieret,nemo cogitur bene mereri de male merentibus, cur unũ hoc de diuortio promiscue exigimus ab omnibus? Si ob duriciam cordis permissum est Iudæis ob quamlibet causam uxorem abijcere,ne quid grauius admitteret, & uidemus inter Christianos,præter assiduas coniugatorũ rixas, grauiora discrimina,nimirũ cædes,ueneficia,incantamenta. cur quum idem sit morbus, non idem admouetur remedium? Non probat Paulus digamiam,& tamen ob incõtinentiam permittit,quod nõ audet exigere,satius esse iudicãs nubere,q̃ uri. Et nos de rigore diuortij nihil omnino laxamus? Iudæi quod Moses scripserat de libello repudij sic interpretabãtur,quasi maritis ius esset quãlibet leui de causa reijcere cõiugem,puta si quid in corpore fœditatis offenderet. Sic enim interrogant Christũ,cap.xix. An licet quacunq; de causa dimittere uxorem? Id Christus astringit ad unam adulterij causam, nõ quod non sint alia flagitia adulterio sceleratiora,sed quod adulteriũ tota ratione pugnet cum cõiugio. Matrimonium è duobus unum facit,eam copulam dissecat adulterium. Ergo suis Christus unam dũtaxat causam indulget diuortij, Iudæis non adimit, quod indulsit Moses ob ingenij duriciem,negans ab initio fuisse sic. Si ut conditus erat homo perseuerasset, nullum erat futurũ inter ullos diuortium. Christus reuocans suos ad pristinam innocentiam, non uult diuortium,quia non uult duros corde,& tamen Paulus indulget humanæ fragilitati,relaxãs sæpenumero domini præceptum. Cur non idem faciat Rhomanus pontifex? Porrò quod obijcitur ex eodem loco, Quod deus coniunxit, homo ne separet,non magno negocio solui potest. Hoc deus coniunxit,quod rite cõiungitur,hoc deus dirimit,quod recte dirimitur, Apud

Diuortium nouum à nobis inuentum.

Ius iurandũ.

Ne irascaris.

Præcepti & consilij

Circulus Christo proximus ac pure Christianus.

A causis.

Cur adulterium potissimum excipitur.

Quod deus coniunxit.

ethnicos nō erat ratum matrimoniū, niſi parentum aut tutorum autoritate comprobatū, ne apud Iudæos quidem, & tamen apud utroſq; aliquo modo dirimi poterat matrimonium. Apud Chriſtianos facillime coit coniugium, & ſemel initum nullo pacto poteſt diuelli. Furtim inter pueros & puellas, per lenones ac lenas, inter ſtultos ac temulētos copulatur matrimonium, & tam turpiter initū indiſſolubile eſt, & quod magis eſt nouū, ſic initum ſit ſacramentū. Nam quæ nos de cōſenſu, & uerbis de præſenti, de rato & nō rato diſſerimus, humanæ ſunt interpretationes, nō oracula dei. Fateor abſq; mutuo conſenſu non coire matrimonium, ſed cōſenſum requiro ſobriū. Conſenſum non per inſidias ac temulentiam extortum. Cōſenſum ex amicorū conſilio ſic adhibitū, ut par eſt in re quæ reſcindi nunquàm poſſit, & quæ mereatur inter eccleſiæ ſacramenta numerari. Cæterum ubi cognitis cauſis, epiſcopus, aut alij legitimi iudices dirimūt huiuſmodi matrimonium, nō hoc ſeparat homo, quod deus cōiunxit, ſed quod male cōglutinauit puerítia, quod uinū, quod temeritas, quod inſcitia, quod male per lenas ac lenones, ſuos diaconos cōiunxerat diabolus, hoc per ſuos miniſtros recte dirimit deus. Atqui diuortium, inquiunt, approbat eccleſia, ſed hactenus ut uterq; maneat incōiugatus. Obſecro te an de hoc diuortio ſenſit Chriſtus? A Iudæis interrogatur, Iudæis reſpondet. At illi ullum aliud nouerant diuortiū, niſi quod adimeret ius repetendi dimiſſam, & daret ius ducēdi alteram? Siquidem licuiſſe Iudæis etiā mulieribus, à repudio alteri nubere, uel illud eſt argumento, quod ſacerdos prohibetur repudiatam ducere, quæ lex ſuperuacanea fuiſſet, ſi non erat fas repudiatæ cuiquā nubere. Imò in hoc dabatur libellus repudij, ne ius eſſet repudiatam repetere, ac firmum eſſet alterum matrimoniū. Siquidem hæc Chryſoſtomi ratio mihi uidetur probabilior, q̄ ea quā adfert Auguſtinus, libro aduerſus Fauſtum xix. capite xxv. Quod ſi Chriſtus de uero diuortio loquutus eſt, unde nobis hoc nouū diuortij genus, quod nomine uerius, q̄ re diuortiū eſt? Sed fingamus de hoc diuortio ſenſiſſe Chriſtū, cum is unicam dūtaxat repudij cauſam indulſerit, cur Auguſtinus addit idololatriam & hæreſim, nec alio titulo, q̄ quod hæc ſit quædam fornicatio? Atqui ad eam rationē uidetur omne facinus capitale, quod animam alienat à deo, fornicatio quædam dici poſſe. Cur noſtræ leges tot caſus adiecerunt, penè innumeros in quibus recipitur diuortiū? Hieronymus etiā ob adulterij ſuſpicionem, pronūciat libere reijci uxorē: Vbicūq;, inquit, eſt fornicatio, & fornicationis ſuſpicio, libere uxor dimittitur. Si quid licet immutare in præceptis Chriſti, cur nō conſulit ſaluti male cohærentiū? Si nihil licet, cur auſi ſunt ex unica cauſa tam multas reddere? Pōtificiæ leges cōcedunt iterare coniugiū alteri coniugum ad Chriſtū conuerſo, ſi altera nolit ab impietate blaſphemiaq; reſipiſcere. Chriſtus fornicationē excepit, hūc caſum nō excepit. Et tamen hic audemus cōcedere, quod illic nō audemus. A frigido dimiſſo licet nubere, à Sodomita dimiſſo nō licet. Error cōditionis irritat cōtractum & conſummtaū matrimoniū, ueluti ſi qua nubat ſeruo, quem credebat ingenuū. Error qualitatis non dirimit. Quaſi nō ſit tolerabilius ſeruo iunctū eſſe, q̄ uenefico, aut mago, & homicidæ, aut etiam parricidæ. Quod leuius eſt nō exigit, quod grauius eſt exigit. Reſpōdebit aliquis, hic nō dirimi matrimoniū, ſed declarari tantū non fuiſſe uerum matrimoniū quod eſſe uidebat. Audio, ſed illud quæro, quanā autoritate pronūciarint hanc cauſam ualere ad dirimendū matrimoniū creditum, aliam parē, aut multo etiam grauiorē non ualere? Aut cur non eadem ratione ſuccurritur male copulatis, ut pronuncietur nō fuiſſe uerum matrimonium, quod inter pueros ac puellas qui ſunt in parentū poteſtate, citra parētum autoritatē, per uiolentiam & lenarū inſidias cōtractum erat? Sed iam ſi placet, cauſas excutiamus, quibus adducti ueteres non cōcedunt iteratum coniugiū, ne ob adulterij quidē crimen. Hieronymus hanc adducit cauſam, ne ſi duxerit adulterā, uideatur nō offenſus prioris uitijs, ſed auiditate formoſioris mutaſſe cōiugem. Quin ipſius uerba ſubſcribam: Et quia poterat, inquit, accidere, ut aliquis calumniā faceret innocenti, & ob ſecundā copulam nuptiarum, ueteri crimen impingeret, ſic priorē iubetur dimittere uxorem, ut ſecundā prima uiuente nō habeat. Quod enim dicit tale eſt, ſi nō propter libidinem, ſed propter iniuriā dimittis uxorē, quare expertus infelices priores nuptias, nouarū te immittis periculo? Nec nō quia poterat euenire, ut iuxta eandē legem uxor quoq; marito daret repudiū, eadem cautela præcipitur, ne ſecundū accipiat uirū. Et quia meretrix, & quæ ſemel fuerit adultera, oppro-

Idololatria fornicatio.

Quare nō admittatur uerū diuortium.

ra,opprobrium non timebat,ſecundo præcipitur uiro,quod ſi talem duxerit,ſub adulterij ſit crimine.Hactenus Hieronymus. At interim ſepoſita pauliſper autoritate ſcriptoris, rē ipſam mecum expendat lector ,num hæ ſatis graues ſint cauſæ , cur innoxius maritus debeat uel alligari ſceleratæ mulieri,uel orbitatis moleſtiam ,& libidinis incendium ferre per omnem uitam,ne uel parū prudens habeatur quibuſdam , quod rem quæ nō ſucceſſerit, denuo ſit aggreſſus.quaſi turpe ſit,qui ſemel tempeſtatem expertus ſit ,iterare nauigationem,aut qui in deligendo amico errauerit,quenquam aliū in amicitiam admittere , uel intemperans aut auarus qui formam aut dotem mutare uoluerit,nō uxorem. Sed obſecro te ubi res erit acta per epiſcopos,per probatos,& graues iudices,ubi diuortiū horum autoritate cōprobatum erit,qui deinde ſuſpicabūtur,probi an improbi? Nimirum improbi. Sed æquū ne cenſemus,ut ob aliquot improbos male ſuſpicaces ,tanta calamitate premat̄ maritus innoxius,aut mulier innocens? Cōſimiles fermè cauſas adducit Auguſtinus in libris ad Pollentiū:Ne in cōtumeliam,inquit,prioris mariti uideatur alterū prætuliſſe,néue non tā uideatur mariti uitijs offenſa diuertiſſe,q̄ recētis auiditate,iocū etiam admiſcēs,ac negans ob malorū querelas oportere peruerti euangeliū. Atqui primū euangeliū non uetat iterare matrimoniū,ubi iure dimiſeris uxorē.De Pauli uerbis mox loquemur.Deinde cū nec Chriſtus,nec Paulus cōtinentiam exigat ab ijs,qui continere nō poſſunt , cur mali dicantur,qui cōtinere nequeunt,nec ſe cōtinentiæ uoto aſtrinxerunt? Corporis hoc uitiū eſt,nō animi. Cur autē pœnas dare cogitur,qui nihil admiſit? imò qui afflictus eſt. Iam uero quod de ſacramento afferūt,cuiuſmodi ſit,uideamus,per quod uolunt omne matrimonium ſemel cōtractum,eſſe indiſſolubile. Neq; enim hic Auguſtinus,qui tria bona ponit in matrimonio,cū tertium ſacramentū uocat , ſentit unū è ſeptem ſacramētis,quod ipſum ſubnotare uidet̄ Petrus Lōbardus diſt. xxxj. imò haud ſcio,an hoc ſacramētum ſeptimū ueteribus fuerit cognitū. Primum quod Dionyſius enumerans nominatim ſingula,& ſingulorū uires,ritus ac ceremonias explicans,de cōiugio nullam facit mentionē.Nam quod cauſantur quidā,cōprehēdi ſub ſacramēto ordinis,id tale eſt,ut efficiat,ne nihil reſpōdiſſe uidearis,cū omnino nolueris obmuteſcere.Quaſi uero ijſdē ceremonijs conſecretur ſacerdos,& ſpōſus iungatur ſpōſæ,ſaltem duobus uerbis nomen addidiſſet,præſertim cum de eo tā multa ſcripſerit Paulus.Deinde cū tot uoluminibus tractatū ſit de matrimonio , uel à Græcis,uel à Latinis,nullus eſt locus unde liqueat illos cōiugium inter ſeptem ſacramenta cōmemorare,præſertim cū Auguſtinus coniugij fautor,bona matrimonij diligenter recenſeat & inculcet.Quin Iouinianus,ſic impenſe fauens matrimonio,ut hac de cauſa iudicatus ſit hæreticus ,cū utriuſq; teſtamenti libros omneis excuſſerit , nihil nō detorquens ad laudē matrimonij,nō hoc tantū & plauſibile ac palmariū argumentum , uel in primis produxiſſet.paſſim ita clamitans,Matrimoniū eſt unū è ſeptem eccleſiæ ſacramētis,uirginitas nō eſt.Nec opinor Hieronymū tam libere ſtomachaturū fuiſſe in digamos,ſi conſtitiſſet & & illic eſſe unū è ſeptem ſacramētis.Verū cur hæc recenſeo,cū Durandus fateatur matrimoniū à recentioribus theologis denicq; numerari cœptū inter ea quæ proprie dicūtur eccleſiæ ſacramēta? Porrò quod Paulū ſequuti ueteres , matrimoniū aliquoties uocāt ſacramentū,id ſentiunt,opinor,in copula uiri & uxoris , quoniam eſt arctiſſima amicitia, repræſentari typū quendam & imaginem Chriſti,ſpōſam eccleſiam ſibi copulantis.Et eſt quidem omnino res ſancta,ſacraq; matrimoniū rite ſeruatum. & tamen typus eſſe poteſt rei ſacræ,quod per ſe ſanctū nō ſit.uelut Bethſabeæ erepta Vriæ,& Dauid iūcta ,& Oſeæ prophetæ ſtuprū, Sāpſoniſcq; ac Dalidæ fabula,quod palàm teſtat̄ Hieronymus.Ac rurſus nihil eſt neceſſe,ut typus per omnia reſpōdeat. Alioqui ſacramētum non erit ,ubi quis ſterilē habeat uxorem,aut ubi uxor fert maritū ebrioſum aut infamē,aut aleatorē. Vt demus interim matrimoniū hic accipi pro uero ſacramēto,ſacramentū non erit , ubi uetulus ducit uetulā,ebrius ebriā,& tamē eccleſia agnoſcit ſacramentū.Ne in hoc quidē cōueniet, quod in noſtro cōnubio uxor alligata ſit uiro,& uir uiciſſim ſit in poteſtate uxoris , quum Chriſtus nullo pacto ſit nobis obligatus. Alia ſexcēta referri poterāt,in quibus imago nō reſpōdeat,matrimonij humani & myſtici.Neq; protinus iniuria fit ſacramēto baptiſmi,ſi quidā illotā habēt uitā.Neq; cōtinuo nō eſt ſacramentū cōiugiū,ſi qbus uitijs cōtaminent̄ cōiugati.alioqui noſtro diuortio qd̄ tā facile indulgemus , fiet iniuria ſacramēto Chriſti.

Excuſſæ cauſæ quas adduxit Hieronymus.

Auguſtini cauſæ.

Sacramentū matrimoniū.

Dionyſius nō meminit de ſacramento matrimonij.

Sacramētum aliquādo pro typo ponitur.

Aliquo modo diſſoluimus,cũ Chriſtus modis omnibus adhæreat ſuæ ſponſæ.Deniq; ne morte quidem oportebat dirimi matrimoniũ,ſi poſtulemus ut typus reſpondeat undiq;.

Repudiauit Chriſtus ſynagogam.

Imò ſi typũ urgeamus,interprete Origene,ſynagogã repudiauit Chriſtus ,ut interfectricem mariti,cuius illa uox eſt, Tolle tolle,crucifige eũ ,& hac repudiata ſibi iunxit eccleſiã. Ad hanc imaginẽ licebit abiicere,quæ necẽ machinata ſit uiro,& alteram ſe dignã ducere. Quod ad myſterij cõgruentiam pertinet ,ſatis eſt quod hoc animo ſemper unus uni iungitur,ut nulla fiat diuulſio,quod inter pleroſq; perpetuũ eſt coniugium. Certe mirũ eſt,cũ tot Græci ueteres,ſimul ac Latini,cauſas exquirant,cur ſit indiſſolubile matrimoniũ , nihil huiuſmodi ueniſſe illis in mẽtem. Nemo contrahit matrimoniũ,niſi hoc animo,ut ſit perpetuum.Neq; uero quiſq; hic uelit ominari diuortiũ . Quod ſi incidat neceſſario,ut ſunt res humanæ,nõ fit iniuria ſacramẽto,ſi paucorũ neceſſitati ſuccurratur. Vt enim paucorũ priuilegiũ non irritat legem generalem ,ita paucorũ infelicitas non uitiat cõmune ſacramẽtum. Poſtremo cõſequetur,aut in uetere teſtamento matrimoniũ non fuiſſe ſacramentũ, aut dirimi nullo pacto debuiſſe , præſertim cũ homicidij periculis noſtro diuortio potuerit occurri . Chryſoſtomus duplicem adducit cauſam,cur apud Iudæos uiro permittatur uxorem abiicere,ſed dato libello: Permittitur ,inquit,repudiare,ne inuiſam occidat. Ità ne prodeſſe debet apud Iudæos flagitioſo ſua malicia ,& apud nos non proderit marito ſua innocentia? Iubetur,inquit ,dare libellũ,ne liceat recipere quã repudiauit.alioqui futuram infinitã ac fœdam adulteriorum confuſionem . Atqui hæc cauſa nos nõ deterret,quo minus faciamus marito ius recipiendi quã repudiarit. Atq; is eandem putat eſſe cauſam,cur liceat adulteram abiicere,ne paſſim miſceãtur adulteria mutua. Quæ cauſa ſi uera eſt,cur apud nos nemo cogitur adulteram repudiare , imò uetatur , niſi malit caſtrari? Innocentius tertius cap.quanto.quod ſuperius à nobis adductũ eſt,hanc reddit cauſam,cur uxor mariti in hæreſim prolapſi,nõ poſſit cum alio nouare coniugiũ: Quod inquit in odiũ coniugum,uel quando ſibi inuicem diſplicerent,ſi eas poſſent in tali caſu dimittere ,ſimularẽt hæreſim,ut ab ipſa nubentibus cõiugibus reſilirent. Gloſſema citat in eandem ſententiam cap. Dixit dominus,cauſa xxxij.q.j.quod ipſi ex Hieronymo paulo ante citauimus. Atq ſi hanc cauſam recipimus,nõ licebit nubere,quæ per errorem nupſerit Petro ,credens eſſe Ioannem,aut ſeruo credens eſſe ingenuũ,ne quæ diuortiũ affectet , ſubornet huiuſmodi cauſas.etiamſi capitulũ quod citat gloſſema,mihi nõ uidetur admodũ facere ad Innocentij ſententiam. Sentit enim maritũ fingentem ſeſe hæreticũ,quo deterreat uxorem,mox illa iuncta alteri,fingentem ſe reſipuiſſe. Itidem poterat ſe ſeruũ fingere,qui ſtuderet abigere uxorem. Quin eadem prætexi poterant aduerſus diuortiũ noſtrum,ſimulabit uitium aliquod cui uxor domi moleſta eſt , quo illã ædibus exigat,ſatis magnũ ſimulationis præmium eſſe ducens,ſi quam odit,domi non uideat. Ac de cauſis quidem hactenus. Iam ſi uidetur, Pauli locos excutiamus,unde potiſſimũ uidentur hauſiſſe noſtri pontifices hanc

Cauſæ quas adducit Chryſoſtomus.

Cauſa innocẽtij tertij.

Loca apud Paulũ quæ diuortium prohibent.

in dirimẽdis coniugijs difficultatẽ. Paulus epiſtolæ ad Rhomanos cap. ſeptimo: An ignoratis,inquit,fratres,ſciẽtibus enim legẽ loquor,quia lex in homine dominatur,quãto tempore uiuit. Nã quæ ſub uiro eſt mulier , uiuente uiro alligata eſt legi.ſi aũt mortuus fuerit uir eius,ſoluta eſt à lege uiri. Igiẽ uiuente uiro uocabiẽ adultera,ſi fuerit cũ alio uiro. Si autẽ mortuus fuerit uir eius,liberata eſt à lege uiri,ut nõ ſit adultera,ſi fuerit cũ alio uiro. Nõ agit hic Paulus de diuortio,ſed ſimilitudinẽ adducit Iudæis ex ipſorũ lege ,qua doceat ac perſuadeat antiquata iam Moſi lege per euãgelium ,nõ amplius illos teneri legis ceremonijs,cũ Chriſto nouo ſpõſo nupſerint. Nec eſt neceſſe ſimilitudinẽ aut parabolã quadrare per omnia.alioqui parabolas de nocturno ſuffoſſore domus ,de pecunia fœneratori debita,de diſpenſatore iniquo,de uite & palmitibus,de pueris in foro canentibus , & id genus innumeris ad hanc legem ridicule exigemus. Satis eſt ſi hactenus cõgruant,quatenus declarant id cuius gratia adhibentur. Eſt autem Paulo peculiare,nihil nõ torquere ad euangelij negocium,pia Chriſtianáq; uafricie,dum in omnia ſe uertit,ut omnes Chriſto lucrifaciat. Cuius diſſimillimi ſunt hodie , qui in omnia ſe uertunt,ut à Chriſto auocent,& ipſi rem ac honorem lucrifaciant . Alioqui ſi quis urgere uelit hunc Pauli ſermonem iuxta id quod uerba ſonant,ne adulteram quidẽ fas erit dimittere,nihil enim excipit. Rurſus non apte citare uidebitur legẽ Moſaicam Iudæis Paulus,in hanc ſententiam,cũ lex permittat

Parabola non eſt neceſſe ut congruat per omnia.

maritis

maritis qualibet ex causa repudiare, modo det libellũ repudij. Liquet igitur Paulum hic non excluſiſſe diuortium, quod ipſa lex palàm indulget, cuius adducit teſtimonium, ſed ſuum agit negociũ, diſſimulans id quod ad præſentem cauſam non faciebat. Rurſum epiſtolæ ad Corinthios prioris, capite ſeptimo, in conſimilem fermè modũ ſcribit: Igitur qui matrimonio iungit uirginem ſuam, bene facit: & qui non iungit, melius facit. Mulier alligata eſt legi, quanto tempore uir eius uiuit. Quod ſi dormierit uir eius, liberata eſt à lege. cui autem uult nubat, tantum in domino. Beatior autem erit, ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſiliũ. Ne hic quidem Paulus tractat materiam diuortij, ſed adhortatur pro illorum temporum ſtatu, ut quæ liberæ ſint à coniugio, præſertim uiduæ, nam ad harum cauſam uidetur redire, abſtineant à cõiugio, quo liberiores ſint à negocijs mundi, tum adhuc impij & idololatræ, quæ non poterant non cõmiſceri affinitatibus. Et tamen hoc non exigit, tantum edicit, ut quæ non nupſerint, ſi uelint nubere iungantur Chriſtiano. Alioqui Chriſtianam iam ethnico iunctam nõ auellit à marito, niſi maritus ipſe diſcedat, nõ enim peccare ſi libera nubat. Porrò nihil eſſe opus marito, quæ iam maritũ habet. Opinor hanc eſſe præcipuam clauim ad intelligendam myſticam ſcripturam, diſpicere quid agat is qui loquitur, præſertim in Paulo, qui lubricus eſt in diſputando, nunc huc ſe proripiens, nunc illuc: ut quemadmodum inquit Origenes, uix intelligat lector, unde egreſſus, quò educatur. Reſtat locus omnium difficillimus, qui præceſſit in eodem capite, ubi de coniugatis agens, ſic loquitur: Dico autem non nuptis & uiduis, bonum eſt illis ſi ſic permanſerint, ſicut & ego. Quod ſi ſe non continent, nubant. Melius eſt enim nubere, quàm uri. His autem qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio nõ ego, ſed dominus, uxorem à uiro non diſcedere. Quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut uiro ſuo reconciliari. & uir uxorem non dimittat. Hæc dicta uidentur de paribus matrimonijs, hoc eſt, uiri Chriſtiani, & mulieris item Chriſtianæ. Sequitur enim de impari coniugio: Nã cæteris dico ego, non dominus. Primum quod Paulus nuſquàm addit exceptionem Euãgelicam, Ambroſius admonuit ubiq; eſſe ſupplendam, ne uideatur apoſtolus pugnare cum præceptis ſui domini. Præterea Paulus nõ uidetur hic agere de grauibus flagitijs, quæ crimen adulterij uel æquent, uel ſuperent etiam, ſed de leuioribus offenſis, ob quas apud Græcos potiſſimũ crebra fiebant diuortia, iuxta id Iuuenalis: Sic fiunt octo mariti, Quinq; per autumnos. Id colligitur ex eo quod ſequitur, Aut uiro ſuo reconciliari. Redeũt enim in gratiam, quos offenſa aliqua humana diremit. Et recõciliatur quæ offendit, non quæ offenſa eſt. Quod ſi iure diſceſſit, cur iubet eam reconciliari, quæ magis erat placanda? Quod ſi mutuæ fuerunt offenſæ, ſed mediocres, uetat ne protinus adiungat ſeſe alteri uiro, & reditum ad priorem ſibi intercludat, ſed maneat innupta, ſi forte detur utriq; reditus in gratiam. Ad hæc apoſtolus hic de muliere duntaxat loquitur, quod huic ſexui apud Iudæos nõ eſſet ullum ius repudiandi. Virum tantum hortatur, ne ob offenſas huiuſmodi uxorem abijciat. Non addit autem, quod ſi abiecerit, maneat cœlebs, aut uxori ſuæ reconcilietur. Id enim annotauit Ambroſius, etiamſi Auguſtinus uult ubiq; par eſſe ius tam uxori, q; uiro. quod ut fortiter ac conſtanter aſſeuerat, ita nõ eſt quo certum doceat. Verum haud ſcio, an Paulus tribuerit hac in parte nõnihil ſuæ legi, quæ cum uiro permittat, ob quamlibet cauſam mutare uxorem, atq; zelotypiæ quoq; uirili ſæuum remedium indulſerit, uxori nihil huiuſmodi concedit. Ad hæc Apoſtolus in omnibus epiſtolis ſuis, haud multum autoritatis tribuit uxoribus, quas ſubijcit poteſtati mariti, quas non patitur eſſe retecto capite, quas non ſinit ne loqui quidem in eccleſia. Vetuiſſe igitur uidetur Paulus, ne ob uulgares offenſas uxor uirũ relinqueret. Quod ſi factum eſſet, abſtineret à ſecundo coniugio, ne nõ liceret ad priſtinum redire, reconciliatis animis. Neq; enim probat, ut diuulſa à uiro maneat innupta, uiro nolente, ſed hoc mauult, quàm iterato matrimonio nouo uetus aboleri. Quod ſi Paulo propoſita fuiſſet huiuſmodi cauſa, ſtultus cum ſtulta, puer cum puella contraxit, interceſſerũt lenæ, uinum, temeritas, arte in naſſam inducti ſunt, & huiuſmodi matrimoniorum plenus eſt mundus, infinita mortalium milia, male tenentur illaqueata. Nutu coit matrimonium, ſi modo coitus ſucceſſerit, imò ſi non ſucceſſerit, nihil inter hos conuenit, tanta eſt morum & ingeniorum diſſimilitudo, rixæ iuges, odium immedicabile, timetur uenenum, timetur cædes, nihil non malorum expectatur, neuter cœlebs poteſt uiuere: ſi cohærent,

Locus difficillimus.

Solutionet.

Auguſtinus par ius facit uxori & uiro

bis perit

bis perit uterque. Si mutetur coniugium, spes est utrunque fore incolumem. Fortassis pro causæ circunstantijs aliud responderet Apostolus, & nonnihil relaxaret de rigore consilij superioris, suáque scripta ciuilius, opinor, nobis interpretaretur, quàm nos interpretamur. Aut si ad Paulum confugisset, nobilis illa Fabiola, Hieronymi monumentis æternæ hominum memoriæ cõsecrata, quæ tecta cilicio, nudis pedibus publicitus egit pœnitentem, quod priore marito relicto, puella nupsisset alteri. Subindicat autem Hieronymus uirum abusum fuisse uxore, secus quàm decet maritum, quũ referat illam ea pati coactam à marito, quæ nulla ancilla pateretur à domino. Siquidem dabatur & mancipijs cõfugium ad statuam principis, si infami iniuria tentata fuissent à dominis, atque hisce uerbis eum compellasset: Non exigis Paule, ut huiusmodi maritum feram, cui non possum obsequi, nisi fiam abominabilis. Imò non patieris me ferre talem etiamsi cupiam, & eum corporis habitum in me sentio, ut tutum non sit carere connubio. Nec tu exigis tantum donum abijs quibus hoc nõdum contigit diuinitus, qui uiduas etiam lasciuiores iubes nubere. Hæc inquam, & huiusmodi si narrasset Fabiola, ciuiliorem, ni fallor, experta fuisset apostolum, quàm episcopum illum, quisquis fuit, qui innoxiam puellam adegerit ad publicam pœnã, quasi matrem ueneno necasset. præsertim quum illa, ut indicat Hieronymus, nõ contemptu constitutionis pontificiæ, sed imprudẽtia maritum alterum adsciuisset. Quod si quis urgeat, Paulum hic agere de causa adulterij, cur non excipit quod excepit dominus. Imò cur addidit, quod non addidit dominus? Maneat innupta. Cur uiro prohibet ne dimittat, cui permittit Christus, ut dimittat adulteram? Non tamen hæc dicimus, quod uelimus aperiri fenestram crebris diuortijs, uerum ubi nihil non frustra tentatum est, consuli cupiam saluti uel infelicium, uel infirmorũ. Neque uero periculum est, ne passim dirimantur connubia, quando & apud ethnicos, suus constabat honos matrimonio, apud quos mutuum erat diuortij ius, at non temere tamen. Vis rara esse diuortia? cura ut non tam facile coeant coniugia. Iudicio coeant, coeant autoritate parentum, aut eorum quorum interest, quemadmodũ apud Hebræos, Græcos, Rhomanos, ac barbaros olim coire solet. Quis enim apud Christianos hoc oraculũ primus prodidit, quod solo consensu contrahatur matrimoniũ? etiam inuitis his, sub quorũ potestate deus uoluit liberos esse. Quod argumentum nimiũ facile discutit Thomas Aquinas: Nõ est, inquit, in potestate patris, ut ancilla, sed ut filia. Cur igitur nõ idem licebat apud Iudæos inuitis parentibus nubere? Ac linum lino cõnectens addit, Sicut potest ingredi religionem absq; cõsensu parentum, cũ sit persona libera. Vt liberi parẽtibus inuitis se conferant ad professionẽ euangelij, docent nos ipsa euangelia. Sic tamen & hactenus tantũ negligũt autoritatem parentũ, quatenus cogunt ad impietatem. Cæterũ ut puella aut puer relictis Christianis parentibus, quibus duplici nomine debet obsequi, se addicat instituto Benedictinorum aut Dominicalium, apud quos fortasse licentius uiuat & impunitius, nõ religiosius, nõ uideo qua ratione niti tur. Verum ut ad rem. Saltem hoc apud nos detur infelici innocentiæ, quod apud Iudæos datum est peruersæ maritorum acerbitati, quod Paulus indulget uiduis intemperantibus, ne quid admittant sceleratius. Ei quæ frigido nupsit, succurrit tacita conditio, & dirimitur matrimonium. At qualitas animi sæpe grauior est corporis uitio, cur hic non est tacitæ conditionis remedium? Non probatur, inquiunt, apud Iudæos diuortium, sed conceditur. Conceduntur & apud Christianos lupanaria publica, ne quid admittatur deterius. At mihi non fit uerisimile peccaturum Iudæum qui uxorem egregie sceleratam abiecisset, & alteram duxisset domum, quum id lex palàm concederet, nihil addens hoc donatum duriciæ cordis, præsertim quum ex sensu naturæ non possit sciri quod nos interpretamur. Verum hæc utcunq; habeant, ita cõceditur, ut tamen impune sit marito duxisse quam uelit. nec uetantur utcunq; repudiatæ nubere. At apud nos idem non modo nõ toleratur, sed ut atrox flagitiũ punitur, & aliquanto grauius quàm adulterium, quum Augustinus clare pronunciet sceleratius esse extra cõnubium libidinari, quàm à diuortio nouo marito iunctam uiuere. Neq; simpliciter negat huius esse uxorem, sed magis esse illius quem reliquit, quàm cui nupsit. Verum huius disputationis iam modus esto, cum res uoluminis sit non annotatiũcula. Hæc tamen paucis libuit delibare, quo doctis ac studiosis uberiorem cogitandi materiã præberemus. Nec ullo pacto iudicio maiorũ ob hæc præire conamur,

Fabiola.

Oratio Fabiolæ ad Paulum

conamur,multo minus eccleſiæ catholicæ. Cæterum,quoniam in priore æditione,uotum in hac re noſtrum,ſiue prudens,ſiue imprudẽs,certe pium ,ſubindicaueramus,ne quis id aliorſum interpretaretur atq; à me ſcriptũ fuerat,declarandũ putauimus , quibus rationibus adducti,tale quiddam optaremus,ſi quâ fieri poſſit per eccleſiaſticã autoritatem.Miſerebat me illorũ quos uidebam huiuſmodi uinculis inextricabilibus implicatos,quos ſciebam eſſe plurimos,præſertim apud Britãnos,apud quos hoc opus primũ deformabam. *Britanni.* Videbã uiros olim probatæ doctrinæ ſanctimoniæq; nõ fuiſſe deterritos, Euangelij Pauliq; uerbis,quo minus admitterent diuortiũ.uidebam quædam ſecus poſſe exponi,quàm hactenus expoſita ſunt. Videbam hoc tribui pontifici Rhomano,ut euangelicam & apoſtolicam doctrinã,interpretetur,aſtringat,laxet , diſpenſet ,& iuxta quoſdam etiam abroget aliqua in parte. Videbam & hodie matrimoniũ dirimi,ob errorem perſonæ & conditionis etiam conſummatũ coitu.Ob lapſum in hæreſim,etiam illud diſſolui,de quo dubitari nõ poterat,quin uerum eſſet matrimoniũ. Videbam ob profeſſionem inſtituti humani ob mutatum pallium,ſpõſum legitimum fraudari ſua ſponſa. Videbam per Rhomanũ pontificem,perſonas reddi inhabiles,quas neq; natura,neq; lex diuina fecerat inhabiles.ac eiuſdem uidebatur poteſtatis,hominis autoritate uetare ne cõeat matrimoniũ ,& efficere ut dirimatur matrimoniũ. Videbam ſcripturam hac in parte , ut in pleriſq; , eſſe perplexã & ancipitem. Videbam ueteres interpretes doctiſſimos à recentioribus diſſidere. Videbam quanta ſit autoritas eccleſiæ à Chriſto tributa,cui dederit claues regni cœlorũ. Cogitabam eccleſiam habere ſpõſi ſui ſpiritum,neq; poſſe non recte ſtatui ,quod ad hominum ſalutem illo autore ſtatueretur. Videbam q; eſſet ingẽs Rhomani põtificis clementia,quæ ſuccurrat etiam iꝭ qui apud inferos citra periculũ exitij æterni cruciarentur. Cupiebam & iꝭ ſuccurri,qui cũ æternæ ſalutis periculo hic diſcruciarentur in uita,nihil cõmeriti. Videbam ea quæ obijciũtur,facile poſſe dilui citra noſtræ religionis iniuriam. Videbam rationes quas adducunt hac in cauſa ueteres ac neoterici non eſſe tam urgentes , ut ad tantam adigãt neceſſitatem hominũ genus. His rebus cõmota charitas Chriſtiana,propoſuit iꝭ qui me plus cernunt,diſpicerent,ſi qua ratione ſermo euangelicus ac Pauli,diſpenſari poſſet ad plurimorũ ſalutem,ad quam omnia ſcripta ſunt nobis:& ad quam Paulus nõnunq; etiam detorquet ſacras literas. Quod ſi hoc quod opto fieri nõ poteſt , certe illud poteſt ſtatui,ne matrimonia præter ueterum omniũ morem,pæter æquitatem naturalẽ,tam facile,ne dicam tam temere coeant.Etenim ſi Rhomanus pontifex ſtatuere poteſt ,ne coniugium inter tertio gradu cõiunctos ſit coniugium,idem uidelicet ſtatuere poteſt , ne inter eos qui alienæ ſunt poteſtatis,ne inter adoleſcentulos,puellas,ebrios,incõſultos,nullo maiorum conſilio,ſed lenonũ ac lenarum impulſu,uel ſtultitiæ potius cõſilio rem gerentes ratum ſit matrimoniũ.Hac certe uia fiet,ne tam multi miſerabilibus nexibus implicentur.

Beatior aũt erit.) Græce habet,Eſt,præſentis temporis,non erit. Vel ex hoc apparet cũ ſuperius diceret ,Mulierẽ nõ tangere bonũ eſſe,nõ de uitio,ſed uitæ cõmoditate ſenſiſſe.

Secundum meum conſilium.) κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, id eſt,Mea ſententia,ſiue meo iudicio,liberum interim faciens hac in re ſuum cuiq; iudicium.

EX CAPITE OCTAVO.

Scientia inflat,charitas ædificat.) Hunc locũ eò torquent quidam in eũ ſenſum,ut dicant eſſe periculoſum bonas literas attingere,cũ ipſe Paulus paulo ante de ſe dixerit, Scimus quod omnes ſcientiã habemus , uidelicet de ſe ſuiq; ſimilibus loquens.Proinde non uetat Paulus,ne non amplectamur ſcientiam,ſed ne deſit ſcientiæ charitas.alioqui nihil æque inflat atq; inſcitia. Tractat hunc locũ elegãter Auguſtinus,libro aduerſus Fauſtũ decimoquinto,capite octauo.

Si quis autem exiſtimat ſe ſcire.) εἴ τίς δοκεῖ εἰδέναι τι, Si quis quid uidetur ſcire,aut Si quis ſibi uidetur aliquid ſcire,ut intelligas omnẽ ſcientiæ perſuaſionẽ oportere abeſſe.

Nondum cognouit.) οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκεν, id eſt,Nondum quicq; nouit. ut intelligamus hanc eſſe præcipuam ſciẽtiæ partem,noſſe rationem ſciendi. Iam tametſi Græcæ negationis congeminatio ſit ex idiomate ſermonis ,tamen nonnihil facit ad uehementiam. alioqui uertendũ erat ad uerbũ,Nondũ nihil nouit.Hic rurſus libet iſtos quoſdã anxie religioſos appellare,qui nihil omnino mutandũ putant in diuinis literis,ne iota quidem aut apicem,

apicem,cur hic ausus est interpres totam negationem omittere? Aut quinam explicabunt hunc locum,qui dialecticorum regulas per omnia sanctas & ἀκινήτους esse contendunt?

De escis.) περὶ δὲ τῆς βρώσεως οὖν εἰδωλοθύτων, id est,De esu uero eorum quæ idolis immolantur.

Quia nihil est idolum.) ὅτι οὐδέν. Potest legi,Quod nullum est,siue nihil esse idolũ. nam addidit,In mũdo.Melius autem uertisset, ὅτι quod. Ambrosius pro idolo semper legit simulacrum.nam idolum Græca uox,sed à Latinis iam usurpata,& θύω sacrifico. inde εἰδωλόθυτα simulacris immolata.pro quo uulgus legit idolotica mendose,quũ in Paulino codice scriptum habeatur idolothyta. Thomas Aquinas adducit nouam differentiam inter idolum & simulacrum, quod simulacrum sit effictũ ad similitudinem alicuius rei naturalis,idoli contra,ut inquit,si corpori humano addatur caput equinum. Quæ distinctio uera sit,nec ne,iudicent alij.mihi lexico quod Catholicon inscribunt,non indigna uidetur.Certe Ambrosius nullum nouit discrimen inter idolum & simulacrum,nec ego ullum uideo,nisi quod simulacrum est uox Latina à simulãdo dicta,idolon Græca ab εἶδος species, quod speciem & imaginem inanem præ se ferat,quum absit ueritas. Vnde quæ nos spectra uocamus,Græci uocant εἴδωλα.

Thomæ distinctio.

Quia nullus deus.) ἕτερος, id est,Alius,deest in nostris.Et sicut nõ est ullus deus præter unum,ita non est idolum,quod deum aliquem repræsentet.

Siquidem sunt dij.) ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοί, id est,Quemadmodũ sunt dij multi. Fortasse interpres legit εἴπερ.

Siquidẽ sunt domini multi,& dij multi.) Totũ hoc abest apud Ambrosiũ,adeo ut nec edisserẽs indicet se legisse.Nõ erat autẽ hinc periculũ ne plures deos crederemus,cũ satis manifeste testetur illos nõ esse simpliciter deos aut dños,sed illis esse deos ac dños, à quibus colebantur.Quemadmodũ & Paulus Rhomanis scribẽs,dicit deũ pseudapostolorũ esse uentrem.Huic respõdet quod sequitur,Nobis aũt &c. Itidem & de se paulo post,Et si alijs nõ sum apostolus,sed tamen uobis sum.Rursus nõ appellat eos simpliciter deos ac dominos,sed ait uocari deos ac dños,uidelicet nomine,non re,& opinione,non uirtute.

Apud Ambrosium desunt quædam.

Ex quo omnia,& nos in illo.) Græce est,Et nos in illum.atq; ita primum scriptũ erat in exemplari,quæ uiderim omniũ emendatissimo,bibliothecæ Paulinæ,quod tamen ita fuit erasum,ut euidentissimũ rasuræ uestigiũ testetur adhuc germanã scripturã.Neq; uero nescio Græcã præpositionem esse ancipitẽ,neq; me fugit quid interpretentur Ambrosius ac Thomas. mihi tamen uidetur germanius, In illũ,ut respondeat ei quod præcessit,ex quo omnia,tanq; ab autore summo,& nos in illum ad quem ceu fontem omnia referenda sunt.

In illo,pro In illum.

Esca aũt nos nõ cõmendat deo.) οὐ παρίστησιν τῷ θεῷ, id est, Cõmendatos siue gratos reddit deo.Quod si uere dixit Paulus,unde nũc inter Christianos tot præcepta de ciborũ generibus? unde tãta in his obseruãdis superstitio,ut penè nulla ex re magis iudicemur?

Deficiemus.) ὑστερούμεθα, id est,Minus habemus.Ambrosius legit,Non deerit nobis. sensus est,Nihil habere momenti ad pietatem,quibus uescamur cibis.Porrò Græcis utrũque uerbum est præsentis temporis, περισσεύομεν & ὑστερούμεθα, Plus habemus,& minus habemus.Neque enim temporis rationem declarare uoluit Paulus,sed rei naturam.ueluti si quis dicat,pauperes ubiq; negliguntur.

Ne forte hæc licentia.) ἡ ἐξουσία, id est,Potestas siue ius. nec est Eum,sed te, ἐὰν γάρ τις εἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνῶσιν,id est,Nam si quis uiderit te,qui habes scientiam.Porrò secundam personam ex consuetudine sermonis,pro quauis persona posuit.

In idolio.) ἐν εἰδωλείῳ, id est,In idoleo,penultima producta. Est autem idoleũ locus simulacrorum, aut mensa in qua carnes sacræ proponebantur.Et cur non accumbentem potius,quàm recumbentem? κατακείμενον. nam recumbunt resupinati.

Nónne conscientia eius cum sit infirma.) ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενὴς ὄντος, id est,Conscientia eius qui infirmus est,ædificabitur &c.Interpres legisse uidetur ἀσθενὴς ὄντα.

Diuersa lectio.

Idolotica.) Reliquit aliquoties hanc uocem non uersam.idolothyta uero scribendum est,id est,Idolis immolata, παρὰ τὸ εἰδωλον καὶ θύω, ut modo admonuimus.

In Christum peccemus.) Hoc loco nescio,an subscribendũ sit sententiæ Ambrosianæ, qui legit In Christo, nõ in Christum.Id enim declarat illius interpretatio. Quando enim

charitatis

charitatis,nō æmuli sunt,qua Christus nos liberauit peccant in Christo nō in Christum, quia in Christum peccare,negare est Christū: in Christo autem, in hæc quæ sunt Christi. Sicut & hic qui sub lege est,in lege dicit peccare, ita & hi qui sub Christo sunt,in Christo peccare dicuntur. Certe Græci legunt In Christum,qui sermo ut sit anceps. Ac Theophylactus interpretatur hanc iniuriam admitti in Christum,quandoquidem cōmittitur in membrum Christi.

Non manducabo carnes.) οὐ φάγω,id est,Non manduco,siue non edo,aut uescor carnibus.& est ἐμφατικώτερον per tempus præsens,tametsi non negem in his uerbis Græcos aliquoties abuti uerbo præsentis temporis uice futuri. Illud obiter annotandum,cum Paulum in idolothytis nihil offendat,præter offensionem infirmi,quem ferri uult duntaxat in hoc ut proficiat,mirum est cur Augustinus in epistola ad Publicolam cliij. pronunciauerit melius respui Christiana uirtute cibum in idolio repertum,ei qui ob famem de uita periclitetur,etiamsi nullus adsit hominum,modo sciat eum cibum simulacris immolatū fuisse. Opinor & hunc locum retractaturum fuisse,si monitus rem propius expendisset. Iam uero quod hic Paulus de scandalo uitando disserit,non opinor ad quoduis scandalum uitandum esse pertrahendum. Nam ingens est scandalum idololatriæ, & illis temporibus suspicio penè inuincibilis. Et tamen Paulus infirmum docet offendi non debere, & firmi fortitudinem magis approbat,tantum concedi uult infirmitati,quæ uinci non possit. At nos dum quasuis ineptias uulgo receptas ultro sequimur,quid aliud quàm alimus infirmitatem populi? Nec enim damus operam,ut illi desinant esse infirmi, sed ut ipsi cum illis infirmemur. Quod si is qui firmior est,semper obsecūdabit infirmitati alienæ, & huiusmodi obsequijs semper in maius glisscent & augescent offendicula,quis tandem offendiculorum erit finis? aut quando habituri sumus Christianos in Christo fortes & adultos? Distinguamus igitur offendiculi causas,& stultam huiusmodi quorundam infirmitatem nō alamus, sed corrigamus.

Excussa Augustini opinio.

Quatenus uitā da scandala

EX CAPITE NONO.

NOn sum apostolus.) Apertius erat, An non sum apostolus? nam planè Græci legunt per interrogationem,quæ tamen uehementius affirmet, ut sit impudens contradicere. Nec est quod metuamus,ne hæc uideantur arrogantius dicta à Paulo. Nihil enim magis in illum cōuenit,quàm huiusmodi sancta quædam ostentatio,& pia insolentia,qua alijs quoq; locis utitur.

Signaculum apostolatus mei uos estis.) ἡ γὰρ σφραγίς, id est,Sigillum,quo certa fides fiat apostolatus,quemadmodum uulgatis etiam prouerbijs,quod uehementer certum & indubitatum intelligi uolumus,id dicimus obsignatis literis testatum.

Signaculū p confirmatiōe.

Qui me interrogant.) τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν,id est,Iis qui me dijudicant. Quanq; & hic sensus esse potest,hoc illis respondeo qui me interrogant, hoc est, qui rogant, quo argumento doceam me esse apostolum. Est enim uerbum ambiguum,quod significat tum interrogo,tum excutio & examino.& tamen annotauit hoc quisquis fuit,cuius extant collectanea in hanc epistolam nomine Hieronymi.

Interrogant, dijudicant.

Nunquid non habeo.) μὴ οὐκ,id est,An non habeam?

Sororem mulierculam.) ἀδελφὴν γυναῖκα, id est,Sororem mulierem. atq; ita scriptum in uetustissimis exemplaribus. Laurentius cauillatur hoc loco,cum dixisset sororem, quid opus erat addere mulierem,quasi soror sit quæ mulier nō sit. unde colligit Apostolos uxores suas secum circumducere solitos,sed quæ iam essent loco sororum. imò sororem addidit,ut intelligas Christianam,& hac gratia sequi apostolos. Ambrosius legit mulieres,pro sororem mulierem. Atq; ita citat diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secūdo, siue quod hæc lectio magis faciebat ad causam quam illic agit,siue quod alteram lectionē nescierit. nam γυναῖκα Græcis & uxorē significat,ut crebro iam admonuimus. Certe Clemens, ut refert Eusebius, ecclesiasticæ historiæ libro tertio,locum hunc adducit,quo doceat Paulo fuisse uxorem.

Sororē uxorē id est Christianam.

Laurentij argutatio.

Aut ego solus & Barnabas.) An,castigat ac mutat Faber. uerum recte habebat, aut, cū præcesserit μὴ,id est,an,quod hic tacite repetendum est. Etenim si fuisset nouum interrogationis caput,dixisset rursus, μὴ οὐκ, ut cœperat.

Faber.

Hoc operandi.) Hoc,additum est.οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; id est,An nō habemus potestatem non operandi? ut uerbum operandi sit absolutum. & uidetur esse sensus,An nobis solis non licet in ocio uiuere suppeditantibus alijs? Sic & Theophylactꝰ μὴ ἐργάζεσθαι interpretatur,in ocio uitam agere,nimirum hoc respiciens, quod Paulus & Barnabas opera manuaria sibi uictum pararent,cum non reliqui tantum apostoli, sed ipse etiam Cephas aleretur aliena benignitate.Annotauit & hoc Theophylactus, subindicās quo præcellentior est episcopus,hoc minus debere grauare gregem suum.At hodie quā tum est onus ferre quosdam tyrannos uerius quàm episcopos, quorum ut quisq; maximus est,ita populo ferè grauissimus imminet.Sed fortasse rectius est,ut accipiamus in eū sensum in quem omnes interpretantur.An non habemus potestatem,ut hoc nobis liceat agere quod agunt omnes? nam duabus negationibus οὐ μὴ unius uice est abusus.Verum id exactius expendat diligens lector.

Duplex sensus.

Stipendijs.) ὀψωνίοις.De quo superius meminimus.

An nō & lex hæc dicit.) ταυτὰ legit Ambrosius,nō ταῦτα,& ob id uertit eadē,nō hæc.

Propter nos utiq;.) πάντως.Rursum & paulo superius uertit,utiq;. Est autem aduerbium adfirmantis.

Et q triturat.) Græce paulo secus est,καὶ ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν τῆς ἐλπίδος, id est, Et qui triturat,spem suam participare in spe.Quanq; nos hyperbaton Græci sermonis mutauimus,Ambrosiū & alios secuti.Porrò quod in nostris exemplaribus additū est,fructus percipiendi,uidetur explanandæ rei gratia factum.Illud certum,non adijci apud Græcos.

Deest in nostris.

Cæterum,sub spe,quod apud nos nō additur,interpretatur etiam nominatim Theophylactus,annotans in oratione semel duntaxat poni spem,nec fieri mentionem participationis,propterea quod totus prouentus aranti tātum in uotis sit.At qui triturat, iam incipit esse particeps spei,fruiturq; optatis,laborans interim in aliam spem anni secuturi, quamuis haud nesciam, Theophylactum hanc clausulam ad Apostolos proprie referre,qui nō cibi tantum causa docerent,sed uberius præmium in posterum expectarent.

Si carnalia uestra metamus.) θερίσομεν,id est metemus.etiāsi id ad sensum nihil refert.

Potestatis uestræ.) ἐξουσίας,ut intelligas non quamlibet potestatem,sed facultatem metendi,& circumducendi uxores siue mulieres,quam illi cæteris apostolis permittebant.

Quare non magis.) Quare, addidit de suo interpres. sat erat, Nonne magis nos? οὐ μᾶλλον ἡμεῖς;

Sed omnia sustinemus.) στέγομεν.' quod proprie uasis est omnia capientis.

Ne quod offendiculum demus euangelio.) Non est Græce σκάνδαλον quod hic uertit offendiculum, sed ἐγκοπὴν quod intercisionē siue interruptionem sonat. ne quid existat, quod euangelicæ prædicationi morā ullā adferat.Annotauit hoc ante nos Theophylactꝰ.

Qui in sacrario operantur.) Paulo diuersius est apud Græcos, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν, id est,Qui sacra operantur,è sacro siue templo uescuntur.nam ἱερὸν & uictimam significat & templum.

Qui altario deseruiunt.) τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, id est, Sacrario assistentes,siue assidentes.Cuius uocis emphasim & ante nos annotauit Theophylactus. Non enim ait sacerdotes,sed qui assident altario,ut intelligamus assiduum cultum sacrorum. At hodie nulli ferè magis absunt ab altari,quàm ij qui maxime participes sunt altariorū.Nec ulli molestius exigunt à populo decimas,quàm ij qui nihil eorum præstant populo,quorum gratia dandæ fuerant decimæ.Et συμμερίζονται,partem accipiunt cum sacrario. Diuidebat enim hostia inter sacerdotes & leuitas.Stomachatur hoc loco Valla, fortasse liberius aliquanto,quàm ut quorundam aures ferre possint,uerum non omnino ab re,aduersus Remigium,qui duas has uoces sacrarium & altariū ita distinxerit,ut sacrarium ad idola pertineat,altare ad deum,cum earum uocum proprietas magis à Græcis fuerit petenda.Deinde longius euectus animi calore Valla,demiratur impudentiam quorundam Theologorum,qui Paulinas epistolas,cum Græce scriptæ sint,ausi sint interpretari,Græcarum literarum prorsus ignari.Nec hic à diui Thomæ nomine temperat,quod de hoc narrant quidam,confectis in Paulum cōmentarijs,uisum illi Paulum,& ingenue confessum, suas epistolas ante id temporis à nemine fuisse intellectas,præterq; à Thoma,ceu fabulam cōme-

Sacerdotes ocioſi.

Remigius à Laurentio taxatus.

Fabula de Thoma.

ticiam &

ticiam & impudenter confictam deridet, cum ne fieri quidem possit, ut exacte quisq; interpretetur ignarus eius linguæ in qua scriptum fuit quod interpretatur. Ego sanè ut non possum omnino refellere quod scribit Valla, ita talibus uiris, præsertim sanctimonia quoq; cõmendatis, nonnihil deferendum arbitror. Habenda ratio temporum in quibus illi uixerunt. postremo meminisse oportet homines fuisse. Proinde ut & ingenuum est, & ad eruditionem conducibile, non dissimulare, si cubi lapsi sunt ueteres, ita probi hominis officium existimo à cõuicijs temperare, & ita mederi malo, ut quod licet, non lædas hominẽ. Thomas hoc loco sacrarium interpretatur templum Iudæorum uel gentilium: Altarium, altare templi Hierosolymitani, siue ipsum templũ, sensum, opinor, exponens eius sermonis magis quàm uocum proprietatem. Alioqui ut domus nõ magis dicitur Gallorum quàm Britannorum, ita sacrarium & altarium quorumlibet est. Nisi quod θυσιαστήριον ab immolando dictum, locus est ubi uictimæ mactantur.

Quàm ut gloriam meam,) τὸ καύχημα, id est, Gloriationem. Sic enim paulo ante, quasi glorians iactauit sese. Et euacuet, est κενώσῃ, id est, Irritam siue inanem reddat.

Si enim euaugelizauero.) εὐαγγελίζομαι præsentis temporis est, Si euangelizo siue euãgelizem, ut legit Ambrosius.

Merces mea.) Pro mea, mihi est apud Græcos, τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; Quid igitur mihi est mercedis? Apparet interpretem legisse μοι pro μου.

Sine sumptu ponam.) ἀδάπανον θήσω, id est, Gratuitum faciam. Et iucunde uocat ἀδάπανον, quod nemini sit sumptui. Porrò pono apud Græcos passim pro facio obuium est. Et post euangelium Græci addunt Christi. O gloriam uere apostolicam, sed quam nemo nunc studet æmulari. Nihil nunc gratuitum, ne sepultura quidem, cum Augustinus epistola sexagesima quarta, nolit uendi mortualia. *Sine sumptu ἀδάπανον.*

Tanq; sine lege essem.) Aduerbium Græcum ὡς, anceps est, tamen hic magis quadrabat quasi, atq; ita legit diuus Hieronymus in Esaiam. atq; ita Ambrosius in plerisq; locis. Non enim ponitur exemplum, sed falsa rei species proponitur.

Sine lege dei.) Deo est Græce, μὴ ὢν ἄνομος θεῷ, Cum deo non sim sine lege. Quanquàm in hoc uariant Græcorum exemplaria. *Dei, pro deo.*

Infirmis infirmus.) ὡς ἀσθενὴς, id est, Tanq; uel quasi infirmus.

Vt omnes facerem saluos.) Græce secus est, ἵνα πάντως τινὰς σώσω, id est, Vt omnino aliquos saluos facerem. Quanq; hic apparet Græcorum exemplaria uariasse. Sanè Theophylactus iuxta id quod nos adduximus, & legit, & interpretatur: existimans hoc facere ad exaggerandam Pauli charitatem, quod nihil non faciat, ut aliquot saltem adducat ad salutem. Laurentium Vallam nonnihil offendit tempus uerbi perperam immutatum, ut omnes saluos facerem, σώσω, uelut ad præteritum referatur, cum uerbum sit futuri temporis. Neq; sensus est eum id olim egisse, nunc desinere, sed nunc item agere, & ita facturũ. Porrò quod hic dictum est σώσω, idem accipiendum est de eo quod præcessit κερδήσω, lucrifaciam potius quàm lucrifacerem, *Tempus mutatum.*

Omnia autem facio.) τοῦτο δὲ ποιῶ, id est, Hoc aũt facio. Atq; ita legit Theophylactus.

Vnus accipit brauium.) Ambrosius legit palmam pro brauio, itidem & Cyprianus. nam βραβεῖον est Græce. Atq; est quidẽ omnino brabion præmiũ, sed proprie quod datur certantibus ac uincentibus. Existimãt enim dictum βραβεῖον, quasi ῥαβδεῖον, cõmutatis ac translatis duabus literulis, propterea quod certaminũ iudices data uirga palmea, designarẽt uictorem. unde & βραβευταὶ dicuntur Græcis, quasi ῥαβδευταί, qui uictorem pronunciãt. *Brabion unde*

Vt comprehendatis.) ἵνα καταλάβητε. Aut abusus est ἵνα pro ὥστε, aut sensus est, hoc animo currite, non tantum ut uideamini certasse, sed appetisse uictoriam, quemadmodum palãm interpretatur Theophylactus. Quæ sententia si probatur, sic, aduerbium non est referendum ad, ut, quod sequitur. quasi dicas, sic sequere ut assequaris, sed ad similitudinem quæ præcessit: Sic, id est, ad illorum exemplum & uos in uestro stadio currite. Mirum unde Cyprianus hic legat, Sic currite ut omneis occupetis. Quanquàm recte occupat qui assequitur & anteuertit.

Qui in agone contendit.) πᾶς γὰρ ὁ ἀγωνιζόμενος, id est, Omnis enim qui certat. sed proprie in publicis certaminibus, ueluti palæstra, aut Olympiacis, aut Circensibus. Nam

de curſu ac pugilibus ipſe mox meminit.

Ab omnibus ſe abſtinet.) πάντα ἐγκρατεύεται, id eſt, Omnia ſuſtinet aut tolerat, ſiue quod magis probo, In omnibus temperans eſt, ut ſubaudias κατά. Cyprianus legit, In omnibus continens eſt. Siquidem athletæ uictus etiam ratione præparantur ad certamina.

Nos aũt incorruptam.) φθαρτὸν ἄφθαρτον, id eſt, Corruptibilẽ & incorruptibilẽ. miror cur uariauerit. Sic pugno.) Non eſt pugno quod Græce μάχομαι, ſed πυκτεύω, quod eſt pugilũ certamen exerceo, & pugnis certo. Ad pugnos alluſit interpres, nõ ad pugnas. Ambroſius legit, percutio pugnis, pro pugno. Atq; ita locũ adducit libro de paradiſo capite decimo ſecũdo. Auguſtinus enarrans pſalmũ lvij. legit, Non ſic pugillor quaſi aërem cædens, aſſcribitq;, pugillari eſt pancratiũ facere. Rurſum tractatu de utilitate ieiunij. Thomas tamen uidetur pugnare interpretari bellare, primũ cum ait, ſecundo pugnam ſuam in uictoria mali. Ac mox, Sic pugno, inquit, cõtra hoſtes decertãdo, cõtra malũ. Condonandus lapſus, niſi quidã nimiũ urgerẽt nos fabula, de Paulo cõmẽtariorũ illius approbatore.

Pugno pro pugillor.

Thomas ipſus.

Aërem uerberãs.) Prouerbiali ſchemate dictum eſt, pro fruſtra & inaniter laborare, ueluti pugil nihil agit, niſi corpus attingat. Cæterum hæc eò tendit parabola, ut intelligamus non eſſe ſatis quomodocunq; noſtro fungi officio, niſi demus operam, ut inſigniter ac præter cæteros geſſiſſe nos uideamur.

Prouerbium.

Caſtigo.) ὑπωπιάζω, id eſt, Coërceo ſiue cohibeo, ſubigoq;. nam interpres ſenſum expreſſit potius q̃ uocẽ Græcam reddidit. Eam Auguſtinus propius expreſſit epiſtola lviij. ad Dardanũ: Liuidũ, inquit, facio corpus meũ, & in ſeruitutem redigo. Siquidem Græcis ὑπωπιάζαμ, eſt liuore ſeu ſanguinis nota ſugillare proprie oculos, quos illi ὤπας uocant, & ὑπώπια notas eiuſmodi, autoribus Heſychio & Suida. licet hanc uocem diligenter explicarit etiã Theophylactus. Apparet ſumptam metaphoram à certamine pugilum, unde Paulus non illibenter ſolet ſimilitudines ducere. Siquidẽ in his ſupplantabat, qui deiiceret in humum antagoniſtam ſuum, ſuggillabat qui notam inſignem inflixiſſet faciei.

Caſtigo, pro ſugillo.

Supplantare.

EX CAPITE DECIMO.

NOlo enim.) οὐ θέλω δέ, Nolo autem. Ambroſius legit enim, conſentientibus & antiquis exemplaribus, ut hæc cohæreant cũ ſuperioribus, Si quod modo præcepit Corinthijs, idem Iudæorum exemplis corroborat. quod mauis autem, erit ad alia digredientis.

Et omnes in Moyſe baptizati ſunt.) εἰς τὸν μωσῆν eſt Græce, id eſt, In Moſen. Auguſtinus enarrans pſalmũ lxxviij. legit per Moſen. Rectius arbitror accipi, in Moſen, pro in legem Moſaicam, nondũ enim in Chriſtum, cuius aduentus procul aberat.

In Moſen.

Bibebant aũt) Græcis eſt enim. Atq; ita refert Auguſtinus lib. aduerſus Fauſtũ xij. cap. xxix. ex uetuſti codicis fide, ubi & Græce dixit conſequente eis. Et aliàs aliquoties ſic loquitur Conſequens eſt huic.

Cõſequẽte eos petra.) ἀκολουθούσης, id eſt, Sequente ſiue proſequente. Sequente autem dixit tanq; itineris perpetua comite. id enim ſonat ἀκολουθῆμ magis quàm ἕπεσθαι. Origenes homilia in Exodum v. ſequentem petram refert, ad nubem quæ præceſſiſſe legitur Hebræos. Hieronymus, aut ſi quis alius is fuit, enarrans pſalmũ xlj. adducit hunc locum omiſſo pronomine, eos. quod cum non ſit apud Græcos, adiectum eſt ab interprete, quo ſermo fieret explanatior, & nos item addidimus. Nec addit tamen Ambroſius, cum ſubinde locum hunc in ſuis libris adducat.

Cõſequẽte eos petra.

Beneplacita eſt deo.) εὐδόκησεν ὁ θεός. Quod Ambroſius uertit, Bene ſenſit deus, nos uertimus, approbauit. In figura facta ſunt.) Figuræ ſiue formæ, eſt Græcis pluralis numeri τύποι, ſicut & paulo poſt, Hæc aũt omnia in figura conti. ταῦτα δὲ πάντα τύποι, id eſt, Hæc omnia figuræ cõtingebant. In collectaneis Bedæ priore loco, figuræ legitur, licet noſtri deprauatum erat in noſtræ, quod tamẽ ad eundẽ modũ frequẽter eſt obuium in libris Auguſtini. ac priore loco Græcis additur ἡμῶν, ut legant: Hæc autem figuræ noſtri fuerunt. Et ad eum modum citat hunc locum Auguſtinus, enarrans pſalmum cxiij. Rurſus aduerſus Fauſtum in fragmento quarti libri, alijſq; locis compluribus.

In figura, p figuræ.

Neq; idololatræ efficiamini.) Opinor pro γίνεσθαι mutatum eſſe γίνεσθε, id eſt, Neque efficeremur ſimulacrorum cultores. quandoquidem in hoc quoq; additur, ſicut quidam

eorum

eorum, ut γίνεσθαι respondeat ad εἶναι.

Sicut quidam eorum.) καθὼς καίτινες αὐτὸν, id est, Quemadmodũ & quidam illũ tentauerunt. Interpres legit αὐτῶν, atq; ita scriptum est in nonnullis exẽplaribus. Nec ex Ambrosio, nec ex Theophylacto satis liquet quid legerint. Si legimus αὐτὸν, id est, eũ, ex hoc loco declaratur Christi diuinitas quem à Iudæis tentatum dicit priusquàm hominem assumeret. Nam de eo quod præcessit, Petra autem erat Christus, posset aliquis interpretari, petra illa designabat Christum post nasciturum. Si legis αὐτῶν, sensus erit, ne nos tentemus Christum, sicut olim Iudæi tentauerunt deum. *Duplex lectio.*

Ad correptionem nostram.) πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, id est, Ad admonitionem nostram siue nostri, quod tamen nonnunq; pro correptione usurpatur.

Tentatio uos non apprehendat.) ἔλαβεν, id est, Apprehendit, præteriti temporis, siue cœpit. Subindicat enim Corinthios iam incidisse in tentationẽ, sed humanã, hoc est, tolerabilẽ ac sanabilẽ. Et in hanc sanè lectionẽ consentiunt exemplaria Græcorũ quæ uiderim omnia. tametsi apparet Ambrosiũ legisse, apprehendat, ex his uerbis quæ subijcit: Vt aũt humana tentatio illos apprehendat hortatur. Quanq; quid simile inter καταλαμβανέτω & ἔλαβεν. Nisi forte Ambrosius legit ἐλαβέτω. At mihi sensus Græcæ lectionis uidetur magis germanus esse Paulo, atq; eã palã est Theophylacto placuisse. Ante terruerat eos horrendis exẽplis, mox ne desperẽt reficit eos, extenuans quod hactenus peccassent, leue quiddã esse. *Apprehendit alij apprehendat.*

Prouentũ.) τὴν ἔκβασιν, id est, Exitũ siue euentum, id est, is qui sinit uos incidere in tentationem, idem faciet ut tentatio bene eueniat. Hieronymus in commentarijs Ionæ legit ad hunc modum, Sed faciet cũ tentatione & exitum. Atq; item Augustinus explicans psalmum lxj. Nam prouentus proprie dicuntur sementis, & è terra nascentium. At ne quis putaret sic esse dictum, sed faciet cum tentatione prouentum, quasi deus pacisceretur cum tentatione de euentu. Nos uertimus, sed faciet unà cum tentatione euentum, ut sit sensus, qui passus est incidere tentationem, idem dabit & exitum bonum. *Prouentus, p euentu.*

Vt possitis sustinere.) Græce magnificentius quiddam dicitur ὑπενεγκεῖν, quod est ita ferre, ut oneri superis ac superes.

Et panis quem frangimus.) τὸν ἄρτον, ὃν κλῶμεν, id est, Panem quem frangimus. Cur non offenduntur hoc loco, quos illud offendit, quod Græci in uerbis quibus Latini conserant corpus Christi, dicunt, hoc est corpus meum quod frangitur pro uobis, secuti, ut apparet, Paulum autorem, qui pximo capite ad hunc modũ recenset uerba Christi. Quod si quis cauilletur eũ locum esse deprauatum in exemplaribus, certe hoc loco consentiunt nostri codices cũ Græcorum lectione, & tamen hic, ni fallor, de pane loquitur consecrato. *Panis quem frangimus.*

Nõne participatio corporis.) κοινωνία. Modo cõmunionẽ uerterat, nũc uertit participationẽ. Vnus panis & unum corpus.) Abest Græcis copula &, ἓν ἄρτος, ἓν σῶμα, id est, Vnus panis, unũ corp⁹, ita legit Theophylact⁹. atq; ita scriptũ cõperi in exẽp'ari Paulino.

Omnes qui.) οἱ γὰρ πάντες, id est, Omnes enim, absq; qui. Omnes em̃ de uno pane participamus. ita legit & Ambrosius. In uetustissimo codice scriptum reperi, omnesq;, ut ueri simile sit, q; mutatum in qui. tametsi hæc lectionis uarietas sensum non admodum uariat. Cæterũ non est mentio de calice nec apud Græcos, nec in codice Donatiani. In nonnullis excusis repperi, Omnes quidem de uno pane. ut probabile sit interpretem γὰρ uertisse per coniunctionem expletiuam. *Omnes enim pro oẽs qui.*

Videte Israël secundum carnem.) Ad differentiam adiecit secundum carnem, ut ostẽderet esse aliũ secundum spiritum. licet Græcis nõ repetatur articulus, τὸν κατὰ σάρκα. *Sermo imperfectus.*

Quid ergo dico.) Ex Græcis exemplaribus locus ita debet distingui: Quid igitur dico? idolũ esse aliquid, aut idolis immolatũ esse aliquid? quasi diceret, nequaq; hoc loquor. Et ueluti iam negasset se id sentire, quod per se dictu sit absurdum, subijcit quid sentiat. sed quæ immolant &c. alioqui dure cohæreret quod sequitur: Sed quæ gentes immolant &c. Proinde nos nõ ueriti sumus additis aliquot uerbis orationẽ reddere lucidiorẽ. Ad hunc modum distinguunt & Latinorum uetusta exemplaria.

Sed quæ immolant gentes.) ἀλλ' ὅτι ἃ θύει, id est, Sed quod ea quæ immolant. ut intelligas, sed hoc dico, quæ gentes immolant, ea immolari dæmonibus, non deo.

Nolo aũt uos socios fieri.) κοινωνοὺς, id est, Participes siue cõmunicatores, aut cõsortes.

An æmulamur dominum?) παραζηλοῦμεν, id est, Prouocamus & irritamus. quod superius uertit, Ad æmulandum prouoco. Et ad eum modum interpretantur Græcorum scholia, nominatim Theophylactus, πρόζομεν ἢ παροργίζομεν, id est, Tentamus & irritamus. nam ζηλοῦμαι & in bonam partem, παραζηλοῦμαι ferè non nisi in malam.

Aemulari, p prouocare.

Sed quæ alterius.) ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστον, id est, Sed quisq; quod alterius.

Venit, pro uẽditur.

Omne quod in macello uenit.) Venit, hoc loco significat uenũdatur, πωλούμενον. & in macello legendum, non in macellũ. Indicat hoc & diuus Augustinus aduersus Adamantium, Interrogare, inquit, uetat, cum quid de macello emitur. Atq; huiusmodi amphibologiam tollere poterat accentus circũflexus notatus supra uerbum uẽnit.

Nihil interrogãtes.) μηδὲν ἀνακρίνοντες, id est, Nihil dijudicantes, quod idem uerbum est paulo inferius. Ambrosius legit, Nihil disquirẽtes. Est autem participium eius quod superius uertit, interrogant.

Plenitudo eius. ſ. terræ.

Et plenitudo eius.) Eius, ad terram refertur, non ad dominum αὐτῆς, hoc est, quicquid diues gignit terra, id omne domini est.

Hoc immolatum est idolis.) Vetusti codices habent, hoc immolaticium est idolis. Atque ita legimus apud Ambrosium. Est autem Græcis eadem dictio, quam interpres toties reliquit, εἰδωλόθυτον.

Qui iudicauit.) τὸν μηνύσαντα, id est, Indicauit, per n, non per u. Id tametsi minutulum est, tamen quoniam facillimus in huiusmodi lapsus est, admonendum duxi. Nam μηνύειν Græcis est prodere rem prius occultam. licet apud Ambrosium hæc particula non addatur, propter eum qui indicauit, haud scio an librariorum incuria.

Conscientiam dico non &c.) Ante hũc locum repetitur in Græcis codicibus, Domini enim est terra & plenitudo eius, quod paulo superius positum est. sed utrobiq; probe quadrat. Illic non refert quibus uescamur, omnia enim sunt domini. Et hic non est cur fratrem offendas, uescens idolis immolato, cum tantam ciborũ copiam diues mũdus suppeditet. Cæterũ hoc posteriore loco uidetur inferri sub alterius persona, uelut obijcientis Paulo, quod ipse mox dixerat: Quã mihi narras conscientiã, cum ut ipse fateris, domini sit terra & plenitudo eius? Idcirco subijcit ac distinguit conscientiã: Cõscientia, inquit, tua dicit, domini est terra & plenitudo eius, at nõ idem dicit alterius conscientia, quæ putat aliquid simulacris esse proprium, neque commune deo. Neq; magnopere facit ad rem quod hic argutatur de ἑαυτῷ, deq; illum & conscientiam Laurentius. Cum enim ait, & propter cõscientiam, exponit quid ante dixerat illum, alioqui qui audierat sibi dictum ne ederet propter illum qui indicauit, rogare poterat, quid hoc ad illum? Respondet Paulus, ob conscientiam quam tuo facto uulneras, etiamsi tua firma sanaq; est. Deinde quod dicit tuam, suo more personam fingit. quandoquidẽ nõnunquàm in se recipit personã alterius, quo rem magis expedíat oculis.

Perſona alia.

Aliena, pro alia.

Ab aliena cõscientia.) ὑπ' ἄλλης συνειδήσεως, id est, Ab alia cõsciẽtia. Atq; ita legit Ambrosius, itáq; scriptũ uisitur in uetustissimis exẽplaribus. Quãq; id quidẽ ad sensum haud magni refert. Cũ gratia participo.) Ambrosius legit, gratiæ particeps sum. uerum non reperio μετέχω datiuo iunctum, nisi referatur ad socium cõmunionis, non ad rem cuius particeps es. Vnde magis probo cum gratia, id est, cum gratiarum actione. Potest & hunc in modum accipi, ut χάριτι sonet hic beneficentiam, sitq; datiuus instrumenti. Si ego particeps sum escarum, idq; non per idolum, sed beneficio munificentiaq; dei, quid est cur male audiam? In hunc sensum interpretari uidetur Theophylactus.

Duplex ſenſus.

Pro eo quod gratias ago.) ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ, id est, Pro eo p quo ego gratias ago. Opponit autem hæc inter se ueluti contraria, βλασφημεῖν & εὐχαριστεῖν.

Vel aliud quid.) εἴτε τι, id est, Siue quid. Aliud, additum est explicãdæ rei gratia. Atq; ita legit Ambrosius, Siue aliquid facitis. quemadmodũ habetur apud Græcos.

Sine offensiõe sitis.) Græce iucũdius est, ἀπρόσκοποι, id est, Tales, ut nemo per uos offẽdatur. Iudæis & gentibus.) Pro gentibus est Ἕλλησι, id est, Græcis. Iteratã autẽ ad singula coniunctio καὶ. proinde nos uertimus per neq;.

Non quærens quod mihi utile est.) Simplicius & uerius erat, Non quærens meã ipsius utilitatem, sed multorum, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν.

Ex

EX CAPITE VNDECIMO.

IMitatores mei eſtote ſicut &c.) De hoc loco ſuperius admonuimus huius epiſtolæ cap. iiij. Vox eſt aũt digna ijs, qui locũ apoſtolorũ ſibi uindicant. Se Paulus proponit exẽplar, ſibi cõſcius, ſe nihil habere quod nõ ſit imitandum. & tamen hoc exemplar nõ uult imitabile uideri cuiq;, niſi reſpondeat ad archetypum Chriſti. Nunc quidã ſuo arbitratu uiuentes, nihil enim dicam aliud, latis eſſe putant, ſi minis denuncient quicquid ab alijs fieri collibuerit, ſiue reſtũ id fuerit, ſiue ſecus. Sunt alij ſuperſtitioſi magis q; religioſi, qui ad ſuũ quiſq; inſtitutũ uocant homines. Frãciſcani dicũt, imitatores noſtri eſtote. E diuerſo Prædicatores clamãt, imitatores noſtri eſtote. Totidẽ uerbis, hinc clamãt Carmelitæ, hinc Benedictini, hinc alij atq; alij. Et recte clamãt, modo uere poſſint addere cũ Paulo, ſicut & nos ſumus Ieſu Chriſti. Nũc ipſi, de multis loquor, hominũ æmulatores, tamẽ clamant, imitatores noſtri eſtote. *Chriſtus exẽplar archetypum.*

Per omnia mei memores eſtis.) ὅτι πάντα μου μέμνησθε, id eſt, Quod omnia mea memineſtis. Et in hunc ſenſum accipit Ambroſius. legit enim, quod omnia mea memoria retinetis. Et cõſentiunt Græcanica ſcholia, nominatim Theophylactus. Præparat enim illos laude ad ſequentem admonitionem. quaſi diceret, Sicut in cæteris tenetis mea præcepta, ita in hoc quoq; ſequamini. Hæc interpretatio mihi ſanè magis arridet q; Ambroſij. Scribit enim hunc in modum: Poſtq; mores & conuerſationem illorũ arguit, nũc traditiões uult corrigere. Ideo nõ hoc cõfirmat, ſed ſuccenſet eis, quia quũ eſſet apoſtolus eorũ, immemores erãt traditionũ eius, neq; quod adhuc nõ didicerant, ex aliarũ eccleſiarũ traditione ſequebantur, ac per hoc quaſi nouiter tradit illis dicens. *Omnia mea.*

Et ſicut tradidi uobis præcepta mea.) Hic apparet uariam fuiſſe in Græcis codicibus lectionem. Nam Ambroſius legit ad hunc modum, Et quomodo ubiq; trado traditiones meas tenetis. id quod ex interpretatione quoq; licet colligere. Interpretatur enim ubiq;, id eſt, in omnibus eccleſijs. Atqui παντα χοῦ quod apparet legiſſe Ambroſium, non reperimus in Græcorum codicibus, nec uſq; illius meminerunt interpretes, quos ego ſanè uiderim. Mollior erat futurus ſermo, ſi priore loco poſuiſſet μοῦ, poſteriore ϰ. Laudo quidem uos quod in cæteris omnia mea tenetis. Cæterum illud eſtis admonendi, quod parum uidemini meminiſſe. Seu prius illud ϰ, tantũ notat digreſſionem à cepto ſermone de idolothytis, poſterius uim habet aduerſatiuam, quaſi præceſſiſſet μοῦ.

Velato capite.) Græce eſt, ϰατὰ ϰεφαλῆς ἔχων, id eſt, In capite habens. ut intelligas non ſolum de pileo, uerumetiam de coma, quæ & ipſa caput tegit, atq; id annotant Græcanica ſcholia, nominatim Theophylactus.

Deturpat caput ſuum.) ϰαταισχύνει, id eſt, Dedecorat, ſiue pudefacit, aut dehoneſtat.

Vnum eſt enim.) ἓν γάρ ἐστι ϰαὶ τὸ αὐτὸ, id eſt, Vnum eſt & idem, hoc eſt, nihil omnino refert. Aliquanto diuerſius legit Ambroſius, uerum hoc nihil habet momenti ad ſenſum.

Ac ſi decaluetur.) τῇ ἐξυρημμένῃ, id eſt, Cum deraſa ſiue raſa, hoc eſt, perinde eſt ac ſi raſa ſit. Ambroſius legit, Vnum eſt enim atq; idipſum ut decaluata. Fortaſſis interpres affectauit hoc uerbum decaluare uelut odioſius, & ſcommatis obnoxium caluiciũ.

Tondeat.) ϰαὶ ϰειράσθω, id eſt, Etiã tondeat. In exẽplari Paulino ac Donatianico ſcriptũ erat, S inõ uelatur mulier & tondeat. Nec eñ eſt ocioſa cõiunctio, quæ perinde ualet ac ſi dicas, eadem opera tondeatur, quandoquidem retegit caput.

Aut decaluari.) ἢ ξυρᾶσθαι, id eſt, Radi. de quo modo meminimus.

Velet caput ſuũ.) ϰατακαλυπτέσθω, id eſt, Velet. nec aliud quicq; addit apud Græcos. Ambroſius legit, uelet caput. Velamen habere.) ἐξουσίαν ἔχειν, id eſt, Poteſtatẽ habere. Porrò Ambroſius & Græca ſcholia indicãt poteſtatẽ hoc loco accipi pro uelamine, quod uelamen impoſitũ cogat illã demittere oculos, ſignificetq; illã eſſe ſub alterius imperio. Laurentius indicat in nõnullis etiã Latinis codicibus ſcriptũ fuiſſe poteſtatẽ, pro uelamine. Id quod admonuit & Thomas Aquinas. & nos in Paulino exẽplari ita ſcriptũ cõperimus. *Poteſtas, pro uelamine.*

Voſipſi iudicate.) ἐν ὑμῖν αὐτοῖς ϰρίνατε, id eſt, Inter uoſipſos, uel in uobis ipſis iudicate, hoc eſt, In ſuo quiſq; animo.

Nec ipſa natura docet.) ἢ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσϰει ὑμᾶς, id eſt, An ne ipſa quidem natura docet uos? Quanq; Latinis nec, aliquoties pro ne quidem, uſurpatur. Interpres non uidetur legiſſe ἢ, quod hodie uidemus additum in Græcis codicibus.

κομᾶμ. Comam nutriat.) κομᾶ, id est, Comatus est. Coma, capillicio, sed promissius, & curatu.

Capilli.) ἡ κόμη, id est, Coma. Cur quod modo uertit comam, nunc mutauit in capillos?

Nec ecclesia dei.) Ecclesiæ, multitudinis numero αἱ ἐκκλησίαι, suffragante codice Latino quem modo citauimus. Sunt & mundi conuenticula, plena litium ac iurgiorum. Porrò cœtus Christianorum ab huiusmodi uitijs debet abesse.

Hoc autem præcipio non laudans.) τοῦτο δὲ παραγέλλω οὐκ ἐπαινῶ, id est, Hoc autem præcipiens siue denuncians non laudo. Laudarat ante, quod omnia tenerent, nunc non laudat in hoc, quod cogitur præcipere de concordia. quasi dicat, hoc non laudo, quod præcipio. Abutuntur enim Græci participijs pro uerbis infinitis. Interpres & Ambrosius legisse uidentur, τοῦτο δὲ παραγέλλω οὐκ ἐπαινῶμι.

Scissura, schisma. Scissuras.) χίσματα. Quod alibi relinquere solet. hic magis quadrabat sectiones siue dissidia. Cæterum Inter uos nō additur in uetustis codicibus Latinis quum sit apud Græcos, ἐν ὑμῖν.

Ex parte.) μέρος τι, id est, Ex parte aliqua, siue partem aliquam. Et ἀπὸ μέρους reliquit, cum sectas commode potuerit dicere.

Ad manducandū.) ἐν τῷ φαγεῖν, id est, In edendo. atq; ita legit diuus Ambrosius. Nec est ociosa uerbi cōiunctio πρό in προλαμβάνει, quod nos uertimus occupat. Præueniebant em̄ alios, & illis nō expectatis, suā quisq; cœnā edebat. & ob id mox subijcit, Inuicē expectate. Nunquid domos nō habetis.) Nū domos nō habetis? uel, an nō habetis domos?

Confundi pudefieri. Et confunditis.) καταισχύνετε, id est, Pudefacitis. Quanquàm Hieronymus in epistola ad Ephesios, putat nihil interesse inter αἰσχύνην & σύγχυσιν, licet apud idoneos autores secus esse comperiatur. Turbatur quidem & qui uehementer pudescit, hoc est, animo cōfunditur, at non quisquis confunditur, pudefit.

Distinctio. Laudo uos &c.) ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐν τούτῳ; οὐκ ἐπαινῶ, id est, Laudo uos in hoc? non laudo. Ad hunc modum distinguūt Græcanici codices. Poterat em̄ simpliciter dicere, in isto uos non laudo, sed interrogatio præmissa facit ardentiorem orationem. Quāquàm uideo Theophylactum sic interpretari, ut hæc particula laudo uos, non percontatiue, sed pronūciatiue sonetur. Ne nimium irritaret diuites, in cæteris quidem collaudat illorum officiū, in hoc negat se posse laudare. Sed & altera distinctio belle habet, laudabo uos? in hoc nō laudo, ut ad interrogationem subaudiatur, laudo in cæteris.

Quoniā dominus noster Iesus Christus.) Noster apud Græcos nō additur. Latini codices uariant. Et gratias agens.) καὶ εὐχαριστήσας, id est, Actis gratijs, uel cū egisset gratias.

Accipite & manducate.) λάβετε, φάγετε, id est, Sumite, edite, citra coniunctionem interpositam. Cæterum quod hæc duo uerba, *Sumite, edite*, non adduntur apud Ambrosiū in æditione posteriore, suspicor librariorum errore cōmissum.

Hoc est corpus meum.) τοῦτό μου σῶμα, id est, Hoc meum corpus, absq; uerbo substantiuo est. Quanq; in quibusdam additum reperio. Fatetur Thomas fuisse, qui dicerent Christum alijs uerbis consecrasse panem, prius quàm porrigens discipulis diceret, hoc est, corpus meum. Et eam opinionem licet refellat, non tamen uocat hæreticam, cum hæreticā dicat eorum, qui contendebant corpus Christi non esse uere in sacramento synaxeos, sed uelut in signo. In omnibus accedendum est iudicio ecclesiæ, licet hic sermo uideatur iam panem consecratum porrigentis. Mihi in totum uidetur consultius de rebus huiusmodi, quæ certis scripturæ sacræ testimonijs doceri non possunt, sed ab humanis pendent coniecturis, non adeo fortiter asseuerare, ut nostram opinionē oraculi uice haberi postulemus. Ac fortasse tutius sit, ecclesiasticos proceres non temere pronunciare de quibuslibet, quæ docere non possint, cum & ipsi sint homines, & labi queant.

Quibus uerbis consecrarit Christus.

Frāgitur, pro tradetur. Quod pro uobis tradetur.) τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον, id est, Quod pro uobis frāgitur. Atq; in hoc tātus est Græcorum codicū consensus, ut appareat apud nos deprauationem ortam, aut certe data opera mutatā scripturā, quod absurdum uideretur frangi corpus, nō quod uere frangat̄, sed quod, ut ait diuus Augustinus, p partes sumatur, quod olim eodē pane sacro in multas parteis dissecto distribueret̄ omīb⁹ Christi corpus. Quēadmodū aūt Christ⁹ comesus à singulis uiuit, nec dētibus discerpit̄, ita hoc quo dixi modo fractus, nō lacerat̄ in partes. Certe diuus Ambrosius legit, frangit̄, Græcis cōsentiēs, nihil offensus ea lectiōe. Porrò si qd offendit, quod prius dictus sit fregisse panē, & mox adiecisse, quod frā

Q uō frangi dicatur corpus Christi.

gitur

gitur,opinor,aut primũ cœpiſſe frangere panẽ fortaſſis in duas aut tres partes,deinde ut cuiq; impartiebat,à maioribus fragmetis minora defregiſſe:aut frangit̃ ſine certa ratiõe tẽporis eſſe poſitũ,ueluti fieri dicit̃, quod quoties ſolet aut,opus eſt fieri ſit,etiãſi iã nõ fiat, & ſolui quod ſolui debet,etiamſi ſæpe non ſoluatur. Cæterũ hic frangi nihil aliud eſſe, q̃ diſpartiri,ſubindicat & interpres Theophylactus,Corpus,inquiens,ſuum, quod oĩbus æquæ diſpartiẽs morti deſtinaſſet. Ipſe uero in cibo ſumendo tempore anticipato, neq; communem hunc & cibarium panem in medium exponis,neque eũdem frangis,ut multis detur,ſed tibi ipſi reſeruas.

In meam commemorationem.) εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν, id eſt,In mei memoriam, mei cõmemorationem,ut legit Ambroſius. Quanq; Græca uox parum commode reddi poteſt,niſi circũloquaris,Ad renouandam mei memoriam.

Similiter & calicem.) Ambroſius poculum legit, propius græcam exprimens uocem, ποτήριον,à potando dictam,quemadmodum poculũ apud nos. Nam calix poculi genus eſt. Poculum eſt unde bibitur,ſiue cyathus ſit,ſiue calix,ſiue urceus.

Annunciabitis.) καταγγέλλετε,id eſt,Annunciate,ſiue annunciatis. tametſi in hiſce uerbis uideo apoſtolos abuti tempore,ut in his quæ mox præceſſerunt,Quoties bibetis, πίνητε. Ambroſius legit annunciantes,aliquot uerbis in medio relictis, incuria ſicut arbitror librariorum. Sic enim apud illum legimus,Hoc facite quotieſcunq; bibetis in mei commemorationem,mortem domini annunciantes donec ueniat. Non contendam cum eo qui mallet annunciatis indicandi modo,tamen arbitror utrãq; lectionem conſiſtere. & qui legit annunciabitis,uidetur imperandi ſenſu loqui.

Panem &c.) τὸν ἄρτον τοῦτον, id eſt,Panem hunc. Hic palàm corpus conſecratum panẽ uocat,non quod adhuc ſit panis eo modo quo fuit,ſed quod ſit panis uiuus & uitam conferens ueram. *Panis dicitur & poſt conſecrationem.*

De pane illo edat.) Illo,hoc loco nõ additur apud Græcos, ſed interpres explicuit uim articuli, quod & aliãs ſæpenumero facit. Ambroſius legit,De pane edat.

Indigne.) ἀναξίως τοῦ κυρίου, id eſt, Indigne domino. Ad eum modum legit & Chryſoſtomus,utroq; loco addens domini nomen. Ambroſius item repetit domini nomen: Itaq; quicunq; ederit panem hunc aut biberit calicem domini indigne domino, licet proximo loco non apponat domino: Qui enim manducat & bibit indigne,iudicium ſibi ipſi manducat. Quãq; in nõnullis Græcorum codicibus legitur, τοῦ κυρίου ἀναξίως, ut κυρίου utrólibet poſſit referri, Panem domini,aut panem indigne domino.

Quod ſi.) εἰ γάρ, id eſt, Si enim,non εἰ δέ.

Vt non cum hoc mundo.) Cum mundo ſat erat,σὺν τῷ κόσμῳ. Nec hic potuit ſeruari non ingrata uocum alluſio,κρινόμενοι & κατακριθῶμεν.

Vt non in iudicium conueniatis.) εἰς κρῖμα. Clarius erat Ad condemnationem,ne quis accipiat eos iudices adire.

EX CAPITE DVODECIMO.

De ſpiritualibus autem.) περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν. Incertum an ſentiat de donis ſpiritus,ut interpretantur diuus Chryſoſtomus, Theophylactus & Ambroſius,an de pſallendo ſpiritu,de quo uidetur nata fuiſſe quæſtio. *Spũalia quæ uoce ſonãtur.*

Cum gentes eſſetis.) Græci paulo diuerſius habent, ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἴδωλα τὰ ἄφωνα,ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμενοι, Quod gentes fuiſtis, ad ſimulacra utcunq; ducebamini,abeuntes ſiue abducti,aut,quod malim,ſequentes. Nam ſi ὅτε legas,ſermo penderet,niſi placet participiũ uerbi loco poſitum eſſe,ἀπαγόμενοι,pro ἀπήγεσθε. Neq; enim participium ἀπαγόμενοι ſimpliciter adhæret nomini ἔθνη. Porrò periphraſin interpretis non improbo. Ambroſius legit, Cum gentes eratis, ſimulacrorũ forma euntes,pro ut ducebamini. Quanq; hic puto ſupereſſe,cũ,id quod ppemodum liquet ex illius interpretatione, cuius uerba ſubſcribam,ſi quis forte requiret: Spiritualia, inquit, illis traditurus,exẽplũ prioris cõuerſatiõis memorat,ut ſicut ſimulacrorũ fuerũt forma colẽtes idola,& ducebanť duce uolũtate dæmoniorum,ita & colẽtes deũ,ſint forma legis dñicæ. Hactenus ille. Reuocat eũ illis in memoriã,quod aliquãdo fuerint gẽtes,id cũ iã eſſe deſierint,admonet alijs moribꝰ eſſe uiuẽdũ. Aug. lib. aduerſus Fauſtũ xxj. cap. viij. locũ hũc ita refert: Scitis quãdo gẽtes eratis,ad ſimulacra ſine uoce,quõ aſcẽdebatis inducti. Satis liquet *Sermo obſcurior.*

liquet hunc interpretem legisse ,p ὅτι ὅπ. Et haud scio an pro ascendebatis scriptū fuerit in cedebatis. Porrò quoniam uertit inducti, legisse uidetur ἐπαγόμενοι pro ἀπαγόμενοι.

Dicere Iesum anathema aut dominum.

Dici anathema Iesu.) λέγ{ ἀνάθεμα ἰησοῦ, id est, Dicit anathema Iesum, accusandi casu, id est, Dicit Iesum esse anathema, hoc est, maledicit & execratur Iesum. Probabile est autē ita legisse & Ambrosiū, uel hoc argumēto, quod ,pxima pars adhuc casu māsit icorrupta.

Et nemo potest dicere dominus.) Hieronymus in Iohelem legit Dominū Iesum, atq; item Hilarius libro de trinitate secundo. Rursum Ambrosius libro de uocatione gentium secundo, capite ij. Rursum in commentarijs hunc ipsum enarrans locum sic adducit. Item libro de spiritu sancto, primo, capite x. Itidem Origenes in Genesim homilia decimaseptima, quemadmodum hodie legitur in omnibus Græcorum codicibus, δ ἀναθεμα ἐιπεῖν κύριον ἰησοῦν, ut opponatur ei quod supra dixit, Dicit anathema Iesum, hoc est, uocat illū anathema. Neq; rursus quisq; eum dominum uocat, nisi &c. Sic enim ueteres loquebantur, Anathema sit, quoties uitandum hominē significarent. Ex hoc capite & proximo licet conijcere, quæ fuerint dotes illius ueteris ecclesiæ Christianæ priusquàm tot ceremonijs, opibus, imperijs, copijs, bellis, alijsq; id genus esset onerata. Nunc ferè tot præclara munia, ad unā potestatem redacta sunt, hoc est, Christi titulo palliatam tyrānidem. Quid enim est aliud potestas, nisi adsit animus apostolicus?

Dotes ueteris ecclesiæ.

Diuisiones gratiarum.) χαρισμάτων, id est, Donorum. sic uertit Hieronymus in epistolis. & alijs item locis. Augustinus in libello de præscientia dei ad Dardanum, legit Diuisiones donationum. Sed χάρισμα est donum gratuitum, nam à gratia nomen habet.

Gratiæ, pro donis.

Diuisiones operationum.) ἐνεργημάτων. Quod nō significat simpliciter operationē, sed uim quandam & efficaciam, qua deus agit in nobis. Sequitur enim mox, ἐνεργῶν τὰ πάντα, & paulo post, ἐνεργεῖ, quod uertit, operatur. Quanquàm ut dixi, aliud quiddam sonat Græcis, Et agit magis quàm operatur.

Operatio ἐνέργεια.

Ad utilitatem.) πρὸς τὸ συμφέρον, id est, Ad id quod expedit. ita uertit Hieronymus in quæstionibus ad Hebidiam, ac rursum in secundo libro aduersus Iouinianum. Magis autem sonat ad uerbum, Ad id quod confert. etiamsi recte uertit interpres.

Gratia sanitatum.) χαρισματα ἰαμάτων, id est, Dona sanationum.

In uno spiritu.) ἓν δὲ αὐτῷ πνεύματι, id est, In eodē spiritu, seu potius p eundē spiritū.

Operatio uirtutū.) ἐνεργήματα, id est, Operationes, & magis, ut dictum est, efficaciæ.

Discretio spirituum.) διακρίσεις, Discretiones. Interpres legit διάκρισις, tametsi ad sensum nihil refert.

Alij interpretatio sermonum.) γλωσσῶν. Quam uocem modo uerterat linguas, nunc uertit sermones. Nam Græci repetunt utrobiq; uocem eam γλωσσῶν. Alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum. Ita citat hunc locum Augustinus aduersus Faustū lib. xij. capite viij. ex uetusti codicis fide manu descripti. Sic certe legisse Theophylactum ex ipsius liquet interpretatione, cū ait, Nā doctrinæ gratia lōge est excellentior, & simplex uarijs linguis loquendi donum, plurimum antecedit linguarum interpretatio. Quanquàm aliquanto, post, repetens ordine dotes spiritus, extremo loco recensēt genera linguarū & interpretationes sermonū. Licet hæc posterior particula tantū apud Latinos illic addat.

Omnia autem hæc operatur.) ἐνεργεῖ. Magis efficit quàm operatur.

Vnus & idē.) τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτό. Articulus additus facit, ut de certo spiritu intelligamus. Proinde nos uertimus, Vnus ille atq; idem spiritus.

Diuidens singulis.) διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, id est, Diuidens priuatim siue peculiariter uni cuiq;. quod Hieronymus in dialogo primo aduersus Pelagium uertit, proprie siue ,ppria.

Diuidens singulis pro ut uult.) Sermo Græcus habet amphibologiam διαιροῦν ἑκάστῳ, καθὼς βούλεται, diuidens cuiq; ut uult. Nam uerbū uult, referri potest ad spiritū diuidentē, & ad hominē cui diuidit, ut si Latine dicas, impartiens cuiq; pro ut uult. Anceps ēm est, utrū sit, ut uult ipse, an ut uult qsq;. Atq; in hūc posteriorē sensum alicubi torquet locū hūc Origenes enarrans epistolā ad Rhomanos, innuens in nobis situm, ut q̄plurimū gratiæ nobis impertiat dē. Quin & apud Græcos addit uox ἰδία, quā interpres non reddidit. Eā si uis aduerbij uim habere, uertendum erat Diuidēs peculiariter, siue priuatim. Sin malis nomē esse, transferendū erat, Diuidēs ,ppria cui, siue sua cuiq;. Atq; ita quidē adducit Augustinus

Amphibologia.

Vox omissa apud nos.

gustinus libro de trinitate & unitate dei,cap.viij. Diuidens propria unicuiq; pro ut uult.

In unum spiritum.

In uno spiritu potati sumus.) Græce est,in unum spiritum potati sumus. sicut superius uertit in unum corpus,εἰς ἓν σῶμα. Ad eundem modum legit Ambrosius,Græca secutus exemplaria. Cæterũ aliquanto superius miscuit diuersas præpositiones εἰς & ἐν.νῦ γὰ ἐν ἑνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες,εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν,id est,Etenim in uno spiritu, siue Per unũ spiritum, nos omnes in unum corpus baptizati sumus. Quod si complexim legas, sensus erit:Nos omnes baptismo facti sumus unũ corpus,idq; per spiritum omnibus cõmuniter impertientem se.Sin diuisim, subaudiendum erit uerbum substantiuum, sumus. Etenim in uno spiritu sumus nos omẽs. At prior lectio mihi magis arridet.

Siue gentiles.) εἴτε Ἕλληνες, id est, Græci, ut legit Ambrosius, de quo iam frequenter admonuimus.

Potati spiritu, pro hausimus spiritum.

Potati sumus &c.) Est quidem Græce ἐποτίσθημεν,hoc est, Poti siue potati sumus,sed ut potatus intelligatur is cui potus est datus. Sensum eleganter expressit Ambrosius, legens,& omnes unum spiritum potauimus. Itidem legit,Augustinus. Siquidem ποτίζεσθαι Græcis dicitur,quod irrigatur. combibitur autem quicquid est liquidũ. Proinde nos quo dilucidiores essemus uertimus, Eundẽ spiritum hausimus. In nõnullis exemplaribus,pro Potati sumus,deprauatum comperi,Vocati sumus. Tanta est librariorum audacia.

Nõ estis mihi necessarij.)χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Qd' modo uerterat,opa uestra nõ indigeo.

Necessariora sunt.) ἀναγκαῖα, id est, Necessaria per positiuum, non comparatiuum. nam comparatio redditur per magis. Certe iuxta Græcorũ codices citat Augustinus sermone liij. Et quæ inhonesta sunt nostra,magis necessaria sunt. Rursus aduersus Faustum lib.xxj.cap.viij. Itidem Ambrosius libri quem inscripsit de Noë & arca,cap.viij. Quanq; μᾶλλον, pro potius accipi potest, ut corrigat uerius q; comparet, sitq; sensus, ea membra quæ putantur inhonesta necessitate cõmendari & usu. Nec enim apparet hoc sentire Paulum,membra pudenda quæ uocantur,esse magis necessaria cæteris,sed satis esse,quod necessaria sint corpori, ad hoc ne putentur negligenda.

Et quæ putamus ignobiliora.) Non reddidit interpres festiuuam uocum allusionẽ ἀτιμότερα, & τιμήν,id est,inhonoratiora,& honorẽ. p ἀτιμότερα Augustinus legit uiliora.

Et quæ inhonesta sunt nostri.)ἀσχήμονα & εὐσχημοσύνην,id est,immodesta siue indecora, & modestiam siue decus. Ambrosius legit, Et quæ inferiora sunt nobis, reuerentiam abundantiorem habent. Verum haud scio an locus mendo uacet.

Nullius egent.) οὐ χρείαν ἔχει,id est,Non habent opus,ut subaudias,eo honore addito.

Temperauit.) συνεκέρασε,id est,contemperauit,hoc est,simul moderatus est,& miscuit membra temperatura quadam, ut sibi mutuo sint auxilio.

Ei cui deerat.) τῷ ὑστεροῦντι, quod uertere solet deficit.sed hic sanè bene reddidit.

Vt non sit schisma in corpore.) Græcã uocẽ reliquit schisma,uertere poterat dissidium.

Sed in idipsum.) ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη,Sed idem mutuo curent membra.ut τὸ αὐτὸ parem indicet omnium membrorum sollicitudinem.

Gloriatur p glorificatur, deprauatum.

Siue gloriatur.)δοξάζεται,id est,glorificatur,hoc est,honore afficitur. Interpres uidetur, gloriatur dixisse,pro gloria afficitur. Thomas Aquinas interpretatur gloriatur,uigoratur, ut sentire possis eum nõnihil offensum fuisse hoc loco. Certe glorificatur legit Ambrosius cum Græcis consentiens. Et in eum sensum interpretatur Theophylactus. Ad eundẽ modum legit Augustinus tractatu in epistolam Ioannis tertio,nec legit solum, uerumetiam de glorificatione interpretatur. Rursus aduersus Faustum libro xxj.capite octauo.

Membra de membro.) μέλη ἐκ μέρους,id est,membra ex parte. Hoc dicit, quod Corinthij non essent omnia membra corporis, sed aliqua pars membrorũ. Quanq; Ambrosius legisse uidetur ἐκ μέλους. Est autẽ facilis in hisce literis lapsus ob affinitatem uocũ μέλους & μέρους: præsertim si accesserit aliquis labdacismus. Ad eundẽ modũ legit diuus Thomas, trifariam hunc enarrans locum. Cæterũ ille sensus minus est coactus,ut intelligamus membra de membro,hoc est,aliud membrum ab alio pendere,mutua cõnexione. At superiorẽ lectionem sequitur Theophylactus, quem uersum Latine,falsissimo Athanasij titulo quidam ædiderant. Origenes homilia in Leuiticum vij.adducit hũc locum iuxta id quod in Græcorum legitur codicibus.

Et quosdã

Et quosdam quidem.) καὶ ὅυς μὲν. Articulum postpositiuum Paulus aliquoties usurpat pro præpositiuo in distribuendo. Verum hic non habet quod respondeat, cuiusmodi multa sunt apud hũc apostolum. Nam quod Faber Stapulensis mutat quosdam, in suos, ut ὅυς positum sit pro ἑοὺς, non est probabile, præsertim in oratione soluta, maxime cũ nullum nomen adhæreat pronomini, alioqui dixisset τοὺς ἀυτοῦ. Vitari poterat incõmodum anapodoti, si primã particulã huius diuisionis coniunctim legas, ad hunc modum, καὶ ὅυς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους. ut totũ hoc unũ efficiat ordinẽ, deinde succedat, δεύτερον προφήτας. ut quod cœperat dicere per ὅυς, postea mutata uoce dicat per δεύτερον & ἔπειτα. Quod ita explanatius efferri poterat: Et alios quidẽ cõstituit primo loco, nempe apostolos: alios secundo, nempe prophetas: alios tertio, nempe uirtutes, atq; item de cæteris.

Faber Stapulensis.

ὅυς pro τούς.

Opitulationes.) ἀντιλήψεις, id est, Subuentiones, siue subsidia, quod alibi uertit, suscipere. Est autem ἀντιλάβεσθαι conantem porrecta manu adiutare.

Interpretationes sermonum.) Non legitur apud Græcos hoc loco totum hoc. Ac ne in uetustis quidem Latinorum codicibus, nominatim ijs quos nobis exhibuit collegium S. Donatiani Brugis. Idem enim uidetur cũ illo, γένη γλωσσῶν, id est, genera linguarũ, quod modo recensuit. Opinor interpretationes sermonum adiectum ab interprete quopiam, aut, ut isti loquuntur, postillatore, quod postea traductum sit in contextum sermonis. præsertim cũ ne mentio quidẽ huius particulæ apud ullũ Græcũ interpretem reperiat̃. ut interim dissimulem, quod toties iam ἰάματα uertit sanitates, pro sanationes. nam ἴαμα apud Græcos nõ est nisi sanatio. Quanq̃ ne quid dissimulem, Ambrosius legit quemadmodũ nos uulgo legimus, nec legit solum, uerumetiã interpretatur. Deinde paulo post repetens hos gradus, hoc loco duos reddit, nõ unum. Nunquid omnes linguis loquũtur, nunquid omnes interpretantur. nisi forte hæc duo uelut inter se cognata unius loco posuit.

Additũ apud nos.

Sanitas, pro sanatione.

Ambrosij lectio

Aemulamini autẽ charismata.) ζηλοῦτε τὰ κρείττονα χαρίσματα, id est, Aemulamini potiora dona, id est, ad ea nitamini dona spiritus quæ sunt eximia. Non dixit μείζονα, id est, maiora, sed κρείττονα, id est, potiora, quæq; magis conducunt ad publicam utilitatem. Hic charismata reliquit uocem Græcam. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianum libro secundo uertit dona, malens Latine loqui q̃ Græce. Nec est ociosa cõiunctio δὲ, separat em̃ charitatẽ à turba cæterorũ donorũ. Alia cõtingant alijs, cæterũ uos ea sectemini quæ sũt potiora.

Charismata Græce dixit interpres oscitans.

Excellentiorem uiam.) καθ᾽ ὑπερβολὴν ὁδὸν, id est, Excellentem uiam, siue eximiam & egregiam uiam. Ambrosius legisse uidetur ἔτι μᾶλλον, uertit enim, magis excellentiorem. Porrò ut noster interpres uerterit per comparatiuũ, ἔτι, id est, insuper, fuit in causa, quod aliquoties uim habeat comparatiui.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Factus sum uelut æs sonans.) Velut, redundat. γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, id est, Factus sum æs resonans, siue tinniens aut crepitans. Nec, uelut, aduerbium additur apud Græcos, uerum alius quispiam adiecit de suo.

Sonitus uocũ inanis.

Aut cymbalum tinniens.) ἀλαλάζον. Quod aliâs uertunt iubilare. Est autem ἀλαλάζειν, proprie perpetuo sonitu strepere ac tinnire, ut exponunt etymologici Græci, sono sonum excipiente, quẽadmodum fit in lebetibus Dodonæis. Quade re copiosius dictum est in Chiliadibus nostris. Nõ opinor hic refellendos mihi qui putant prædicatorem conferri cum ære sonante, quod is suo tinnitu prosit quidem alijs, cæterum seipsum consumat. Siquidem hic prophetas appellat prædicatores, cæterum qui lingua duntaxat loquuntur uelut inutiles per se, cymbalis tinnientibus comparat.

Et si nouerim mysteria omnia.) μυστήρια. Augustinus in libello de actis cum Emerito, legit sacramenta, pro mysteria.

Distribuero in cibos pauperum.) Græcis una uox est, ψωμίσω. Et omneis facultates meas est τὰ πάντα μου, id est, Omnia mea. In nonnullis tamen legimus τὰ πάντα ὑπάρχοντά μου.

Ita ut ardeam.) Ita, redundat, ἵνα καυθήσωμαι, id est, ut comburar, siue ad comburendũ.

Charitas patiens est.) μακροθυμεῖ. id est, Longanimis est, siue leni animo est. Et ita legit

Ambrosius

Ambrosius. Quanquam in uulgatis codicibus pro longanima mutauerunt magnanima. Etiamsi apud Cyprianum aliquoties magnanima uocetur charitas ex hoc Pauli loco, qđ μακροθυμεῖ ut longum ita & magnum sit. Mihi nec longanimis nec magnanimus satis exprimere uidetur Græcæ dictionis uim. Neq; enim Latini sic dicimus longum animum, ut dicimus magnum animum. quin pro longo lenem uocamus, hoc est, non præcipitem ad iram, aut uindictam.

Benigna est.) χρηστεύεται, pro quo Ambrosius legit, iucunda est. Significat autem comitatem, ac suauitatem morũ, quæ opponitur asperitati ac difficultati seu morositati. Vera pietas nescit supercilium, simulata sanctitas asperitate morum grauis est. Benignitas Latinis plerunq; ad beneficentiã pertinet. Sic enim à bono dicitur benignus, ut à malo malignus. Thomas Aquinas nouam adducit etymologiam: Benignitas inquiens, dicitur quasi bona igneitas, quod quemadmodum ignis facit effluere, ita & charitas. Atq; id docet testimonio Solomonis prouerbiorum, cap. v. Deriuentur fontes tui foras. Vir indignus q ex tam indoctis autoribus huiusmodi nænias sacris commentarijs admisceret. Nam satis apparet huic si quid ad uocum enarrationem aut sacrorum uoluminũ testimonia pertinet, ferè non ex ipsis fontibus, sed ex alienis collectaneis & indicibus petitum esse. *Excussa Thomæ opinio.*

Non agit perperam.) οὐ περπερεύεται. Repetitur hoc loco apud Græcos charitas. Ac Græca quidem scholia hanc uocem uarijs modis interpretantur. Quidã περπερεύεσθαι putant idẽ quod est adulari, aliq; quod extolli, & ostentare sese, à nomine πέρπερος, quod dictum uolunt quasi πρόπηρος. Id sensisse uidetur & Hesychius. Alij interpretantur garrire, à πέρπερος, quod dictum uolunt quasi περίφρων, ὥσπερ τοῖς λόγοις περιφρόμενος, quod loco tulei sermonum ambagibus molesti sint. Sunt qui interpretentur πέρπερον præcipitem ac temerarium, & περπερεύεσθαι præcipitem esse. Theophylactus interpretatur inconstantem ac leuem. Mihi uidetur uox à Perperis fratribus esse conficta, qui & Cercopes dicti sunt quorum procacitas & improbitas etiam fabulis est nobilitata. De quibus plura retulimus in prouerbio, Ne in Melampygum incidas, si cui libebit cognoscere. Nos uertimus, non est procax, quam interpretationem & Theophylactus recenset. Alioqui Latine perperã agit, qui data opera secus agit quàm oportet. Atque ita quidem interpretatur Aquinas, perperam, id est, peruerse. *Agere perperam.* *περπερεύεσθαι.* *Ne in Melampygum.*

Non est ambitiosa.) οὐκ ἀσχημονεῖ, id est, Non agit inhoneste, siue indecore. Miror unde uox ambitiosa huc irrepserit, cum nihil habeant affinitatis ἀσχημονεῖν & φιλοτιμεῖσθαι, ni, si forte quia præcessit non inflatur, quod uidetur ambitionis esse. Quanquã Græca scholia sic interpretantur, ἀσχημονεῖ, id est, Nihil sibi indecorum putat, quamlibet humile officium, modo prosit. Et Theophylactus ad eundem exponit modum, non dissimulata tamen altera quoq; interpretatione. Ex Ambrosio nihil quitum est colligi, quod is contentus explicuisse summam hoc loco, singula negligat persequi.

Non cogitat malum.) οὐ λογίζεται, hoc est, non imputat cuiquam malum, nec male cogitat de quoquam, annotante Valla, siue quia omneis ex suo metitur animo, siue quia nõ molitur uindictam.

Omnia suffert.) στέγει, hoc est, nihil grauatur. Translatum à tignis sustinentibus onus impositum, aut à uasis recipientibus quod infunditur. Cyprianus de simplicitate prælatorum tractatu tertio, pro omnia suffert, legit, omnia diligit. Vnde conijcere licet illius codicem habuisse, πάντα στέργει, addita literula uerbo στέγει. Et uterq; sensus est tolerabilis, tametsi is, quem nostra habet æditio, mihi magis probatur, quod hæc omnia simul cõgesta, uidẽtur eódem pertinere: Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Siquidem in se recipit, quod traditur is qui credit, & qui credit sperat, & qui sperat sustinet, hoc est, durat in tempus ut promissa appareant. Id enim proprie sonat ὑπομένει, diuersum ab eo quod præcessit στέγει. *Cypriani lectio diuersa.*

Charitas nunquam excidit.) ἐκπίπτει, hoc est, nunquam cessat, ubiq; prodest, ubique est usui, imò crescit indies. Etiamsi ἐκπίπτειν Græce est exulatum abire, & eijci. Ita sensus erit, nunquam non esse locum charitati.

Siue prophetiæ cessabunt.) Græci addunt δέ. Atq; ita legit diuus Ambrosius, Siue autem prophetiæ euacuabuntur, Deinde quod sequitur:

Ex parte enim cognoscimus.) ἐκ μέρους δέ. Nonnulli Græci codices habebant autem, pro enim, δέ, pro γάρ.

Cum essem paruulus.) νήπιος, Quod & puerum, aut infantem significat, & parũ prudentem, quod ea ætas ob insciti am rerum parum sapiat, ut crebro iam admonuimus.

Euacuaui ea quæ sunt paruuli.) Quod Ambrosius legit, Ea quæ paruuli erant destruxi. Atq; hoc loco mihi uidentur Græci codices deprauati, in quibus ita scriptum cõperio, consentiente & Aldina æditione, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Suspicor autem à Paulo scriptũ fuisse κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου, aut κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

Sed maior horum.) μείζων δὲ τούτων, id est, Maxima ex his charitas. Quanquã & Latini ad exemplum Græcorum aliquoties comparatiuum usurpant pro superlatiuo. Vt illud Catulli, Hesperе qui cœlo luces iucundior ignis. Et Græci nõnunquã comparatiuis superlatiuorum uice abutuntur. Atq; ita sanè enarrat Theophylactus: Charitatem inter ea quæ manent, summum tenere locũ. Nos maluimus auferendi casu uti, ut effugeremus incommodum generis horum aut harum. In codice Donatiani scriptum erat, Maior autem his est charitas.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

Charitas studium benemerendi.

SEctamini charitatem, æmulamini spiritualia.) Plerique Græcorum & hic addunt δὲ coniunctionem in secunda particula, διώκετε τὴν ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. Alioqui uideretur adhortari ad utrunq; ex æquo. Nunc omni conatu uult nos eniti ad benemerendum, id enim uocat charitatem. Deinde ne quis offendatur, subijcit, reliqua tamen haud aspernanda, quæ spiritualia uocat, quod afflatu spiritus dentur aliquoties & malis, inter quæ tamen primũ locum tribuit prophetiæ. Hoc loco Paulus prophetiam uocat non prædictionem futurorum, sed interpretationem diuinæ scripturæ. Quemadmodum & Plato discernit uates à prophetis. Vates arrepti numine, nec ipsi quid loquantur intelligunt, ea prudentes interpretantur cæteris. Porrò uehementius est uerbum διώκειν quàm ζηλοῦν. ζηλοῦμεν enim ea quoq; quæ probamus ac miramur tantum. διώκειν est magno studio adniti ut assequaris. Optandum est, ut & illa nobis contingant. Verum hæc quæ sunt charitatis, toto conatu sunt affectanda, non optanda tantum.

Prophetia qd apud Paulum

Varia lectio.

Spiritus autem loquitur.) πνεύματι δὲ λαλεῖ, id est, Spiritu autem loquitur, siue spiritui loquitur, ut respõdeat illi quod sequitur, Hominibus loquitur, hoc est, suo loquit animo. Ambrosius legit spiritu auferendi casu, cum adscribit: Spiritu aũt loquitur non sensu, quia ignorat quod dicit. Atq; ita scriptum etiamnum uisitur in uetustissimo, iuxta atq; emendatissimo codice Paulino, consentiente paris uetustatis codice Donatiani. Atq; adeo si qs attentius obseruet, comperiet ita legisse & diuum Augustinum libro de Genesi ad literã, etiamsi in plerisq; codicibus mutatum est spiritu, in spiritus. Siquidem cũ adduxisset hũc locum, subijcit alterum huic simílem, Si benedixeris spiritu, quis supplet locũ idiotæ, quasi sic dictum sit, hic benedicere spiritu, sicut illic loqui spiritu. Thomas planè testatur se legisse spiritus, enarrans deum esse qui loquatur per eos. Atqui uidendũ est, quomodo id congruat ad extenuandam hanc dotem. Nam id agit Paulus, ut loqui linguis sit multo inferius prophetia. Græcis, ut dixi, sermo est anceps, quod datiuus πνεύματι possit esse instrumentalis, cuius uice Latini ponunt ablatiuum casum, & idem possit esse acquisitiuus, siue relatiuus, perinde ut si dicas, loquitur lingua, & loquitur tibi. Theophylactus sic edisserit hunc locum, ut constet eum legisse spiritu non spiritus, cum ait, Hoc est nequaquam cognitu facilia narrant hominibus & aperta, sed in spiritu sancto loquuntur mysteria.

Thomæ opinio excussa.

Nam qui prophetat.) ὁ δὲ προφητεύων, id est, Qui prophetat autem.

Hominibus loquitur ad ædificationẽ.) Ad, præpositio apud Græcos abest, λαλεῖ οἰκοδομὴν, id est, Loquitur ædificationem. Quemadmodum & Latine loqui solemus, uoluptatem mihi narras, pro eo quod est, narras quæ mihi sunt uoluptati. Suspicor ex interpretatione eodem modo legisse Ambrosium. Ecclesiam dei ædificat.) Dei non additur apud Græcos, nec in codice uetustissimo Donatiani.

Faber.

Tamen quæ sine anima sunt.) ὅμως τὰ ἄψυχα. Faber mutat tamen in similiter aut perinde, ac si codices haberent ὁμῶς, siue ὁμοίως. Et omnino prima fronte magis quadrare uidetur

re uidetur ad ſenſum. Atq; in his facile labuntur ſcriptores. Mihi tamen nō probatur hæc opinio, primum refragantibus tum Latinis, tum Græcis exemplaribus. Deinde quod ad argutiam Paulinæ ſententiæ non uideatur attingere, præſertim cum hāc ſermonis formā aliâs reperiamus apud Paulum, uelut in epiſtolæ ad Galatas cap. tertio: Tamen hominis teſtamentum &c. ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην. de quo ſuo dicetur loco. Sentit autem Paulus adeo non eſſe probandum inanem uocum ſtrepitum in hominibus Chriſtianis, ut ea quoq; quæ carent anima, nec ad aliud parata ſunt, niſi ut ſonent ac tinniant, ulli ſint uſui, niſi diſtinctum ac ſignificantem ſonum dederint. Proinde uerti poterat, Etiā inanima, ſiue Inanima licet, aut, quin &. Et in hunc ſenſum enarrat Theophylactus. Præterea pro, Quæ ſine anima ſunt, dicere poterat, inanima, ſiue inanimata.

Sonituum.) τοῖς φθόγγοις, id eſt, Sonis. Et ita probabile eſt legiſſe Ambroſium, apud quem adhuc legitur, ſonus non ſonituum. Et διδῷ poteſt eſſe dederint, ut referatur ad inanima, μὴ διδῷ, quod nomen ſit neutri generis.

Quod canitur.) τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον, id eſt, Tibia, citharáue canitur. Proinde Ambroſius legit, Quod per tibiam canitur. *Quod canitur.*

Quis parabit ſe.) τίς παρασκευάσεται, id eſt, Quis præparabitur? Quod data opera & aliâs facit interpres, nec id ſanè non recte.

Manifeſtum ſermonem.) εὔσημον, id eſt, Significantem. Et ſic legit diuus Ambroſius in commentarijs. Quanquam utraq; lectio bene habet.

Vtputa.) ἢ τύχοι, id eſt, Verbi gratia, nimirū cum exemplum fingimus, aut ponimus.

Genera linguarum.) φωνῶν, id eſt, Vocum. Loquitur enim de omnibus uocum generibus, non tantum de linguis. Quanquam Ambroſius legit, linguarum, pro uocū, hoc eſt, γλωσσῶν. Itidem, ni fallor, Theophylactus. Et fieri poteſt, ut linguæ uocabulo ſit abuſus Apoſtolus, ut abuſus eſt uocabulo uocis.

In hoc mundo.) Rurſus, ἐν κόσμῳ, id eſt, In mundo, citra pronomen.

Et nihil ſine uoce.) καὶ οὐδὲν ἄνευ φωνῆς ἄφωνον, id eſt, Et nullum horum ſubaudi genus. & aphonum, id eſt, uoce carens, ſiue mutum.

Ero ei cui loquar.) ἔσομαι τῷ λαλοῦντι, id eſt, Ero loquenti barbarus. nec intelligam, nec intelligar. Nam priſci peregrinum hoc nomine uocabant.

Niſi forte interpretetur.) Forte de ſuo addidit interpres. Nec eſt apud Græcos, nec apud Ambroſium, nec uideo quid faciat ad ſententiam. *Forte additū.*

Et qui loquitur mihi.) ἐν ἐμοί, id eſt, In me, Græce eſt, pro mihi, ueluti meo iudicio, meo q̄ animo. tametſi in ſe facundus eſt qui loquitur, tamen in meo animo barbarus eſt. Porrò ueteres barbarum uocabant, quicquid erat peregrinum, deinde uox deflexa eſt, ad uocis ac ſermonis abſurditatem. Offendit enim ſermo peregrinus imperitos, etiamſi concinnior ſit noſtrate lingua. Poſtremo cœpit accommodari & ad mores feros atq; aſperos. Olim Græci illi primi Hellenes dicti, cæteros omnes barbaros appellabāt. Homerus Caras ob peregrinum & abſurdum linguæ ſonum βαρβαροφώνους appellat. Et Ouidius apud Getas agens, Barbarus, inquit, hic ego ſum, quia nō intelligor ulli. Et Plautus ait ſe uertiſſe barbare Græcam fabulam, quam in Latinum ſermonem tranſtulerat. Celebratur & Anacharſidis Scythæ philoſophi dictum: Scythas Barbaros eſſe apud Athenienſes, ſed Athenienſes uiciſſim apud Scythas. Porrò quod hoc loco legitur de Barbaris pluſquam barbarice ſcriptum in commentarijs Aquinatis, mihi ſuſpicio eſt ab alio quodam adiectum, qui ſtuduerit illius libris floſculorum nōnihil aſpergere. Alioqui quis credat talem uirum de re quam prorſus non intellexerit, tam arroganter pronunciare uoluiſſe. Sed operæpretium fuerit ipſa uerba ſubſcribere, nō ut rideat lector, ſed ne poſthac fidat huiuſmodi magnificis interpretationibus, & in cæteris habeat ſuſpectos, poſteaquam deprehenderit tāta autoritate pronunciantes, de ijs quæ neſciunt: Nota, inquit, quod Barbari ſecundum quoſdam dicuntur illi, quorum idioma diſcordat omnino à Latino. Alij uero dicūt quod quilibet extraneus eſt Barbarus omni alij extraneo, quando ſcilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non eſt uerum, quia ſecūdum Iſidorum Barbaria eſt ſpecialis natio. Col. tertio. In Chriſto Ieſu, non eſt Barbarus & Scytha, ſed ſecundum quod uerius dicitur, Barbari dicuntur proprie illi, qui in uirture corporis uigent, in uirtute rationis deficiunt, & ſunt *Barbari qui.* *Aquinatis annotatio.*

quasi extra leges,& sine regimine furis.Et huic uidetur consonare Aristoteles in Politicis suis.Hactenus illius bellum annotamentũ.Sed hæc utcunq; rideri poterant,ni taliũ nugarum autores orbi Christiano leges præscripsissent,atq; etiam præscriberent,nec deessent qui horum autoritatem penè parem esse uelint Euangelijs.

Sic & uos quoniam æmulatores estis spirituum.) Theophylactus indicat hunc locum sic à nonnullis distingui,ut hæc particula,Sic & uos referatur ad ea quæ præcedũt: Sic & uos loquentes linguis non intellecta barbari uidebimini audientibus. Deinde subijciunt, uelut initium alterius sentẽtiæ: Aemulatores estote &c. Verum hãc distinctionem reijcit ex autoritate Basilij,qui sic distinxerit,quẽadmodũ nos uulgo distinguimus. Sed prior illa distinctio non uideo qui constat,nisi tollatur ἐπεί, aut nisi pro eo quod Theophylacti interpres uertit,estote,uertamus estis.

Spiritus pro uoce.

Spiritus meus orat,mens autem.) Spiritum uocem linguæ uocat,mentem affectũ animi,siue sensum animi, πνεῦμα & νοῦς.Nec aliud est spiritus meus orat,quã lingua mea sonat pia uerba.ut intelligas id nec alijs prodesse,nec ei magnopere qui sonat. Citat Theophylactus huius autorem sententiæ Basilium.

Si benedixeris.) εὐλογήσῃς. unica dictio est,hoc est,si laudes & celebres deum,& uerba bene ominata dixeris.

Benedixeris spiritu.) Spiritu aberat in plerisq; Græcorum exemplaribus,adiecimus tamen ex alijs,siue quod ad sensum faceret,siue quod Ambrosius & Augustinus,cunctis his Theophylactus ita legerint.

Quis pro qui mendose.

Quis supplet locum idiotæ.) ὁ ἀναπληρῶν,id est,Qui supplet locum idiotæ,& fungitur uice idiotæ.Atq; ita & hodie scriptum uidere est in uetustissimo codice Paulinæ bibliothecæ.Idiota uero Græca uox est,quæ significat & priuatum,id est,non fungentẽ aliquo magistratu & illiteratũ.Hoc loco uertere poterat plebei,aut indocti.Mos hic,ut promiscua plebes responderet in ecclesia,durabat adhuc Hieronymi temporibus,ut testatur præloquens in secundum librum commentariorum in epistolã ad Galatas,Vbi,inquiẽs, sic ad similitudinem cœlestis tonitrui amen reboat.

Super tuam benedictionem.) ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ,id est,Super tuam gratiarum actionem,siue ad tuam.Quanquam ex hoc loco colligimus minimum interesse inter εὐλογεῖν, & εὐχαριστεῖν. utrunq; enim ad laudem dei pertinet.

Variat Græcorum lectio.

Omnium uestrum linguis loquor.) Græca diuersum habent sensum, εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου, πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, Gratias ago deo meo,omnibus uobis magis linguis loquens,id est,Quod magis loquor linguis quàm uos omnes.Hieronymus comparatiuum,magis,refert ad cæteros apostolos,ut intelligas Paulum omnium linguis fuisse locutũ magis,quàm reliquos apostolos. Vide nonæ quæstionis expositionem ad Hedibiam,ubi non semel citat hũc locum secus quàm habeat nostra æditio. licet uideam Ambrosio placere lectionem,quam uulgata habet æditio.

Quinq; uerba.) πέντε λόγους,id est,Quinq; sermones,aut dicta.nec enim uerba annumerat.Et quinq; positum est pro paucissimis,sicut decem milia pro plurimis. Nam quis

Thomas.

non protinus uideat frigidum esse quod hic adducit Aquinas,haud scio unde haustum. Ideo dictum esse quinq;,quod oratio perfecta debeat habere quinq;,subiectum,prædicatum,copulam uerbalem,determinationem subiecti,& determinationẽ prædicati.Quod si hæc parum arriserit opinio,alteram addit huic similem: Doctor,inquit,debet docere quinq;,credenda,agenda,uitanda,speranda,timenda.Minus frigidum erat futurum,si dixisset quinque libros Pentateuchi.

In sensu meo.) διὰ τοῦ νοός μου, id est,Per mentem meam.

Κατηχῆσαι.

Vt & alios instruam.) κατηχήσω, id est,Erudiam,quo uerbo libenter utitur Paulus,& itẽ Lucas.id proprie est,uiua uoce instituere ac docere,unde dicti & catechumeni,quibus fidei nostræ mysteria non scripto,sed uocis ministerio credebantur.

Quàm decem milia.) Addendum erat potius,ut locus huic cõiunctioni quàm,esset. Apud Græcos sæpenumero subauditur,id apud Latinos est inusitatius.Hac in re mirum quàm mutata sit ecclesiæ consuetudo.Paulus mauult quinq; uerba in sensu,quàm decem milia in spiritu.At nunc in nonnullis regionibus totos dies psallitur spiritu,nec modus,

nec finis

nec finis cantionum cum uix intra sex menses audiatur concio salubris adhortans ad ue-
ram pietatem, id enim Paulus uocat in sensu loqui. Vt omittam interim huiusmodi musi- *Cultus superstitiosus.*
ces genus inductum esse in cultum diuinum, ut ne liceat quidem ullã uocem liquido per-
cipere. Nec ijs qui canunt ocium est attẽdendi quid canant. Tantum uocum tinnitus au-
res ferit, & mox peritura delectatiuncula mulcet. Ferendum & hoc, nisi uulgus sacerdotũ
ac monachorum in huiusmodi rebus summam constitueret pietatem, multum dissentiẽs
à Paulo. Cur dubitat ecclesia tantum autorẽ sequi? Imò cur audet ab eo dissentire? Quid
aliud auditur in monasterijs, in collegijs, in templis fermè omnibus, quàm uocum strepi-
tus? Atqui ætate Pauli non cantus erat, sed pronunciatio duntaxat. Vix à posterioribus *Cantus prius.*
receptus est cantus, sed talis ut nihil aliud esset, quàm distincta modulataq; pronunciatio
cuiusmodi supereſt etiamnum apud nos, qua sonamus in Canone sacro precationem do
minicam. & linguam qua hæc canebantur, uulgus adhuc promiscuum intelligebat, respõ-
dens amen. Nunc uulgus quid aliud audit quàm uoces nihil significantes, & talis est ferè
pronunciatio, ut nec uoces exaudiantur, sonitus tantum aures feriat. Atq; hæc primũ spe
cie pietatis recepta, paulatim eò processerunt, ut psalmorum, cantionum, sacrorum, mor-
tualiorum neq; modus sit ullus, neq; finis, quod sentiamus hinc accrescere prouẽtibus no-
stris. Quodq; grauius est, ad hæc præstanda, sacerdotes astringunt arctioribus penè uin
culis, quàm ad ea quæ præcipit Christus. Ad hæc audienda cogitur populus depulsus ab
opera, qua liberos alit & uxorem, qua re quid esse potest sanctius? Habeant sanè templa
solennes cantus, sed moderatos. Ad eadem cogimur priuatim occupati, & publicum cho
rum, in naui, in uehiculis, in pãdochijs nobiscum circumferimus. Ex his obseruatis aut ne-
glectis, pij aut impij iudicamur. Est quispiam Crasso auarior, Zoilo maledicentior, uir ta
men pius habetur, quod clara uoce sonet eas preculas, etiamsi nihil intelligat. Obsecro qd
sentiunt de Christo, qui credunt illum huiusmodi uocum strepitu delectari? Nec his con
tenti, operosam quandam ac theatricam musicam, in sacras ædes induximus, tumultuo-
sum diuersarum uocum garritum, qualem non opinor in Græcorum aut Romanorum
theatris unquam auditum fuisse. Omnia tubis, lituis, fistulis, ac sambucis perstrepunt, cũ
q; his certant hominum uoces. Audiuntur amatoriæ fœdæq; cantilenæ, ad quas scorta mi
micq; saltitant. In sacram ædem uelut in theatrum concurritur, ad deliniendas aures. Et in
hunc usum, magnis salarijs aluntur, organorum opifices, puerorum greges, quorum om-
nis ætas in perdiscendis huiusmodi gannitibus consumitur, nihil interim bonæ rei discen
tium. Alitur sordidorum ut plerique sunt hominum, colluuies, ac tãtis sumptibus oneratur
ecclesia ob rem pestiferam etiam. Quæso te ut rationem ineas, quot pauperes de uita pe-
riclitantes, poterant ali cantorum salarijs? Hæc adeo placent, ut monachi nihil aliud agant,
præsertim apud Britannos, & quorum cantus debuit esse luctus, hi lasciuis hinnitibus, &
mobili gutture deum placari credunt. Atq; his rebus occupati, nec attingunt bonas lite-
ras, nec audiunt quibus in rebus sita sit uera religio. Cur hæc nobis sola placent, quæ Pau-
lus ceu paruulorum infantiam parcissime uult adhiberi, imò quæ nullo pacto laturus fue
rat? Siquidem de sacra lectione loquitur ille, non de theatricis cantiunculis. Psallamus spi-
ritu, sed psallamus Christiane, psallamus parce, magis autẽ psallamus mente. Loquamur
linguis sed parcius, prophetemus studiosius. Sed satius opinor, quod institutum est perse
qui, quàm hæc deplorare, haud scio an frustra.

Nolite pueri effici sensibus.) μὴ γίνεσθε. Quod magis sonat, ne sitis. Ac mox sensibus, *Puerile est sonare linguis.*
φρεσὶ, quod Augustinus legit mentibus, ac meo iudicio rectius.

Sed malitia paruuli estote.) νηπιάζετε, unica dictione, quasi dicas pueremini, & pueros
agatis. Quanquam ut sæpe iam admonui, νήπιοι dicuntur pueri, id ætatis quo nondum
sapere possunt. Vnde pro paruuli, Augustinus ediſſerens Psalmum centesimumtrigesi-
mum legit infantes.

In alijs linguis.) ἐν ἑτερογλώσσοις, id est, In ijs qui sunt diuersarum linguarum, ac si dicas
composita uoce, in diuersilinguis. id ita potest accipi, ut intelligamus linguarum uarieta-
tem, qua sunt usi apostoli, aut nouam linguam à superiore illa diuersam, hoc est, linguã in-
ter se diuersam, aut ab alijs diuersam. Locus quem adducit est apud Esaiam cap. xxviij. In
loquela enim labij, & in lingua altera loquetur ad populũ istum cui dixit. Sic enim Hiero

nymus reddidit Hebraica. Nam iuxta Septuaginta ad hunc legimus modum, διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας, ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες, id est, Propter irrisionem labiorum, propter linguam alteram, qua loquentur populo huic dicentes eis.

Paulus à Septuaginta dissentiens.

Paulus iuxta Hebraicam ueritatem adduxit testimonium, cum Septuaginta cæteriq; interpretes longe diuersa legerint hoc loco, sed ita rursus, ut sensum magis expresserit quã uerba, id quod admonet & diuus Hieronymus hunc enarrans locum. Iam illa, Et nec sic exaudient me dicit dominus, de suo Paulus adiecit, ut impleret prophetiæ formam. Siquidem hæc uerba dicit dominus, nec habentur apud Hebræos, nec apud Græcos interpretes, sed tamen solenniter addi solẽt in prophetijs, uelut epiphonema. Nisi forte aliũ de sumptum est hoc testimonium. Siquidem Hieronymus non audet affirmare, sed ait ita sibi uideri, ex eo sumptum loco.

Fidelibus.) πιστεύουσιν, id est, Credentibus.

Idiotæ aut infideles.) Infidelis priore loco non additur apud Ambrosium, haud scio an culpa scribarum. Nam ex commentario nihil liquet.

Mendum manifestum.

Quid insanitis.) ὅτι μαίνεσθε, id est, Quod insanitis. Non enim rogaret cur insaniant, sed affirmaret eos insanire. Quod insanitis, scriptum extat in exemplari Paulino. Nec secus legit Ambrosius, apud quem est, quia insanitis, quo magis sit euidens quod, mutatum fuisse in quid. Idem libro de spiritu sancto tertio, capite decimonono legit: Nõne dicent, quod insanitis. Atq; itidem scriptum comperi in codice Donatiani. Proinde ne quid superesset scrupuli, nos uertimus, Nonne dicent uos insanire? Quemadmodum planissime interpretatur Theophylactus.

Occulta enim.) καὶ οὕτως τὰ κρυπτὰ, id est, Et sic occulta cordis, ut paulo post, Et ita cadens, καὶ οὕτως πεσών. Ambrosius non addit enim, ut nec Græci. Nec tamen addit ita, nisi quod in secunda particula, pro ita, ponit tunc: Et tunc cadens in faciem &c.

Apocalypsin habet.) Cum ante uerterit reuelationem, nunc uocem Græcam reliquit, ἀποκάλυψιν. Nec uideo cur id maluerit. Ambrosius hic quoq; legit reuelationem. Et paulo ante, psalmum Latine dicere poterat canticum.

Secundum duos, pro bini.

Secundum duos, aut ut multum tres.) κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖσον τρεῖς. Subaudiendum est fiat, præcessit enim, Omnia fiant ad ædificationẽ, siue quis loquitur lingua, fiat ad ædificationem, sed ita ut in singulis cõuentibus bini duntaxat loquantur, aut ad summum terni, sed ita ut non simul loquantur omnes, sed uicissim sileant ac loquantur. Porrò qui tãdem sermonis color est, quo usus est interpres, secundum duos, aut secundum tres? Aut quorsum attinet, quod hic adducit Aquinas, In ore duorum aut trium testiũ? Nam ideo Paulus non uult plures in eodem cœtu prophetare, ne fiat confusio.

Aquinatis citatio.

Vt multum.) τὸ πλεῖσον, id est, Vt plurimum, siue ad summum.

Per partes.) καὶ ἀνὰ μέρος, id est, Vicissim. Quid autem est per partes? Ambrosius legit particulatim.

Per singulos.) καθ' ἕνα, id est, Singulatim.

Spiritus prophetarum.) πνεύματα. Græcis pluratiui numeri est. & subijciuntur, ὑποτάσσεται, uerbum præsentis tẽporis, ne sentiamus hoc dictum de ipso spiritu sancto, sed dono spiritus, quod ita datum esset singulis quibus contigit, ut in ipsorum esset arbitrio uti, aut non uti. quod afflatis & lymphatis non item licet.

Dissẽtio, pro seditio.

Non enim est dissentionis deus.) ἀκαταστασίας. Id quod magis sonat confusionem, seditionem, & turbatum rerum ordinem. Ambrosius legit dissensionis res, non dissentionis deus. Atque ita edisserit: Quia ergo pacis rẽs est, dicente saluatore: Pacem meam do uobis, pacem relinquo uobis, nemo alterum non sinat dicere. Nisi forte pro rex mutatum est res.

Varia lectio.

Sicut in omnibus eccles. sanct.) Hoc loco uerbum doceo, à nostris additum uidetur. Nam apud Græcos non est. Subaudiendum autem nonnihil, sicut in omnibus ecclesijs pax est, & concordia. Nam omnium exemplo adhortatur Corinthios, ut similiter faciãt, licet Ambrosius uideatur addidisse, cum asscripserit, Hoc dicto hortatur illos, ut quæ præcipit faciant, quia similiter se ecclesijs sanctorum prædicare testatur. Atq; Theophylactus hoc Pauli dictum detorquet ad omnes ecclesias, etiam Iudæorum & gentilium: Cum in

nullis

nullis ecclesijs decora sit dissentio, in uestra pudeat istorum tumultuũ. Porrò ecclesias appellat cœtus, & cõuentus hominum. Siquidem & apud ethnicos indecorum habebatur in conuiuio, aut in concilio tumultuari.

Permittitur.) ἐπιτέτραπται, id est, Permissum est. Interpres & Ambrosius legisse uidentur ἐπιτρέπεται. Quanquam Græca uox anceps est, ut quæ declaret interim permittere, interim mandare ac committere. Cum hoc aptius quadraret quod sequitur, sed ut subditæ sint uiris suis. Cæterum in ecclesia, Latine dixisset clarius, In congregatione, siue in cœtu.

Ignorat ignorabitur.) ἀγνοεῖ, ἀγνοείτω, id est, Ignorat, ignoret, id est, si quis nolit hæc scire, nesciat suo periculo. Quãquam Ambrosius exponit ignorabitur, adducens illud ex euangelio, Amen dico uobis, nescio uos. Opinor eum legisse ἀγνοήσει. Verum secus accipiunt Græcanica scholia, nominatim Theophylactus, Ignorat, ignoret, qua figura dictũ est illud: Qui in sordibus est, sordescat adhuc. *Varia lectio.*

Fiant in uobis.) In uobis apud Græcos non est.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

QVa ratione prædicauerim.) τίνι λόγῳ. Apparet hic esse ordo, si tenetis qua ratione prædicauerim uobis. Quod ita fermè exponit Theophylactus, quasi Paulus prædicauerit Corinthijs futuram resurrectionem. Cæterum de modo rationéque resurgendi nihil tradiderit. Apud Ambrosium legimus, Quod sermone annunciaui uobis, debetis tenere. Fortasse scripserat quo sermone.

Si tenetis.) Hic locus uidetur fuisse uarius in Græcis exemplaribus. Ambrosius legit, tenere debetis. Nisi forte est pro εἰ, legendum εἴ, id est, Certe tenetis. aut εἴ κατέχετε, sicut tenetis, pro καθὼς κατέχετε. Nam id quoque Græcis sonare εἴ, docent grammatici. Quod si non placet, erit nonnihil subaudiendum, Si tenetis, & utique tenetis, nisi frustra credidistis. Huiusmodi quædam in Paulinis scriptis & alibi demonstrauimus.

Et post hæc undecim.) Græci codices habent, εἶτα τοῖς δώδεκα, id est, Et deinde duodecim illis. Sed Græca scholia hic laborãt, dubitantq; num lapsu scriptoris habeatur duodecim pro undecim, an ut intelligamus Matthiæ quoq; Christum apparuisse, nondum quidem cooptato in ordinem apostolicum, sed tamen à deo iam destinato. Ita fermè & Theophylactus. Quo sanè loco miror oscitantiam interpretis Latini, qui cũ uideat quæstionem moueri de duodecim, in contextu tamen uerterit, undecim, iuxta uulgatam æditionem. Cuiusmodi incogitantiam frequenter in hoc licet deprehendere, nisi forte malumus id scribis imputare. Ambrosius legit undecim, sed articulum quoq; reddidit τοῖς ἕνδεκα, id est, Illis, inquit, undecim. De articulo appositio diligenter annotat & Augustinus quæstionum in uetus instrumentum libro primo, τοῖς δώδεκα, id est, Illis duodecim, ut non possit accipi de quibuslibet numero duodecim. sed de illis duntaxat, quos dominus Iesus designarat. Cæterum nodũ ita explicat, ut dicat in maiore numero reddendo, non haberi rationem alicuius minutæ particulæ. Et ad hanc formam trahit locos aliquot consimiles, quos κατὰ συνεκδοχὴν dictos esse contendit. *Augustinus de synecdoche nem explicat nodũ*

Plusquam quingentis fratribus.) ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. ἐπάνω, non potest referri ad datiuum casum quingentis fratribus, cum apud Græcos habeat gignendi casum, si usurpetur uice præpositionis, ni fallor. Et tamen Theophylactus fatetur quosdam in hanc sententiam interpretari, iuxta quam noster uertit interpres. Alios rursum accipere ἐπάνω, pro superne, siue cœlitus, qua non in solo, sed è sublimi se Christus omnibus ostenderit.

Quingentis fratribus simul.) ἐφάπαξ, id est, Semel. Quanquam sensus fermè idẽ est. *Simul, pro semel.*

Ex quibus multi.) πλείους, id est, Plures, siue complures. tametsi id quidem leuiculũ est.

Dormierunt,) Si quis uelit cauillari de ratione sermonis, dormierunt, qui experrecti sunt. Proinde aut uertendum erat, dormiunt, aut obdormierunt, ut ab obdormiscẽdo sit,

quando obdormio nescio an reperiatur.

Non sum dignus.) ἱκανὸς, id est, Idoneus qui uocer. Et cur non potius inanis quàm uacua? Demiror autem quid legerit Ambrosius, ut pro uacua uerterit pauper, cum Græce sit κενή. Nisi forte iuxta proprietatem Hebræi sermonis, pauperes dicuntur inanes, ut illic, Et diuites dimisit inanes. Inanes enim opposuit diuitibus.

Vacuus, pauper.

Non ego autem, sed gratia dei mecum.) ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί, Sed gratia dei quæ mecum est. Corrigit enim Paulus quod modo dixerat se plus omnibus laborasse. Imò, inquit, non ego sum is qui hoc feci, sed gratia potius dei, quæ mihi affuit. ut intelligamus totum hoc deo ferri acceptum. Laurentius hoc loco reiicit eos qui ex hisce uerbis gratiam astruunt, quam uocant cooperantem, quorum est Aquinas.

Duplex lectio

Gratia dei mecum.) ἡ σὺν ἐμοί, id est, Quæ est mecum, seu potius quæ mihi auxilio est, aut ut quidam habent codices, ἡ εἰς ἐμέ, id est, Quæ est in me, siue erga me.

Sic prædicauimus.) οὕτως κηρύσσομεν, id est, Ita prædicamus, præsenti tempore. ita legit & Ambrosius, suffragante uetustissimo codice Paulino. Atq; ita refert hunc locum Augustinus libro contra Faustum Manichæum secundo cap. secundo, iuxta fidem uetustorum exemplarium manu descriptorum.

Adhuc enim estis.) Enim, redundat, referuntur enim hæc ad superiorem argumentationem: *Si* Christus non resurrexit, ergo adhuc estis in peccatis uestris. Illud annotandum apud Ambrosium posteriore loco non repeti, Vana est fides uestra, sic enim legit. Quod si Christus non resurrexit, adhuc estis in peccatis uestris, & qui dormierunt in Christo perierunt. Ad eundem modum legit & interpretatur Theophylactus. Et in superiore parte rectius quadrabat, Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides uestra, hoc est, utrisq; frustra laboratum est.

Ordo.

Si in hac uita tantum in Christo sperantes sumus.) εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον. Significationem præterititi temporis participij sic poterat reddere, Si ij sumus qui spem coniecimus in Christum in hac duntaxat uita, hoc est, si nostra spes quam habemus in Christo, non porrigitur ultra terminum huius uitæ. Nam in hunc sensum interpretatur Theophylactus, ut tantum referatur ad hanc uitam, non ad Christum. nec abhorret Ambrosius.

Miserabiliores sumus omnibus.) ἐλεεινότεροι πάντων. Apparet Græcis comparatiuum positum loco superlatiui, omnium maxime miserabiles. Quanquam ad hunc modum locutus est & Gellius. Alioqui uitari poterat scrupulus, si quis uertisset, miserabiliores sumus quibusuis hominibus, quando in hoc certe sermone, omnis & quiuis in eundē sensum recidunt.

Primitiæ dormientium:) In Græcis exemplaribus constanter additur uerbum ἐγήγερται, id est, Factus est, siue fuit, quanquam duriuscule cohærens cum superioribus. Vnde uidetur à librarijs additum. Ambrosius ἀπαρχὴν uertit initium, quod fuerit omnium primus.

Quandoquidem per hominem mors.) In Græcis codicibus quos ego sanè uiderim, ita habetur, ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις νεκρῶν, id est, Nam postquam per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Siquidem coniunctio καὶ, tacitam uim habet inferendi. Mortem ortam per unum hominem constabat, consequens erat, ut per hominem oriretur resurrectio mortuorum. In hāc sententiam enarrat Theophylactus.

Tacita uis ratiocinandi in καὶ.

Cum euacuauerit omnem principatum.) Hunc locum ita legit Ambrosius, Cum tradiderit regnum deo & patri, cum destituerit omnem principatum, & omnem potestatē, & omnem uirtutem, & omnem dominationem. Siquidem Græcam uocē καταργήσῃ uertit, destituerit, cum & aboleuerit, uerti posset, aut antiquauerit.

Sicut in Adam omnes.) ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ, id est, Sicut enim in Adam, siue per Adam, ut mox, per Christum. Enim, aberat in nostris codicibus, & supererat cōiunctio. Ac more Græcorum legit Ambrosius. connectit enim Paulus probationem cū eo quod assumpserat: Quoniam per unum hominem mors irrepserat, conuenit ut per unum hominem uita detur omnibus. Nam sicut per Adam &c.

In Christo

In Christo omnes uiuificabuntur.) Cyprianus exponens symbolum fidei, legit uiuificantur, ut respondeat superiori uerbo, moriuntur. Atq; hæc lectio mihi quidem lõge magis probaretur, nisi refragarentur exemplaria. Alioqui si nos offendit uiuificantur, quod olim futura sit resurrectio, debuit eadem opera offendere uerbum moriuntur, quod olim multi sint in Adam mortui. Paulus non hic habuit rationem temporis, sed perinde sensit, ac si dixisset, Sicut per Adam est mors, ita per Christum est resurrectio.

Qui in aduentum eius crediderunt.) οἱ τοῦ χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, id est, Qui sunt Christi in aduentu ipsius. Et sic legit diuus Ambrosius, ut intelligamus eos quos Christus suos deprehendet aduenientes.

Nouissime autem inimica.) Nouissima, nomen est, non aduerbium nouissime, ac si dicas, mors omnium nouissima destruetur. & est καταργεῖται, id est, Destruitur, siue aboletur præsentis temporis. Diuus Hieronymus in commentarijs Esaiæ non semel citat hoc modo, Nouissimus inimicus destruetur mors. quasi dicas, hostis omnium postremus destruetur, nempe mors. Nam ut eleganter hoc loco docuit Valla, potest inimicus esse, qui non sit hostis. Porrò Græcis mors masculini generis est. Augustinus item enarrans Psalmum quinquagesimũ primũ, legit nouissima nomen, non aduerbium. Idem cum aliâs tum sermone de uerbis apostoli tertio. Rursum sæpicule in libris quos scripsit aduersus Faustũ Manichæum. Atq; ita scriptum uisitur etiamnum in exemplari Paulino. *Nouissimus hostis mors.*

Sine dubio præter eum.) ἀνυπερβλήτως, id erat plenius reddendũ, nam nũc oratio est inabsoluta. Atqui cum dicat omnia subiecta, palàm est, quod excipitur is, qui subiecit illi omnia.

Propter uestram gloriam.) Non est hic δόξα, gloria, siue honor, sed καύχησις gloriatio, νὴ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, id est, Per nostram gloriationem. Est autem hoc loco præpositio adiurantis. Et quoniam multa iam gloriatus est sancta quadam iactantia, de profectu euangelij sui, per eam gloriam qua gloriatur in Christo, nunc iurat, tãquam per rem sacram, sibiq; charissimam. Citat hunc locum & Augustinus epistola octagesimanona. Rursum copiosius sermone de uerbis apostoli uigesimooctauo, ostendens hoc loco iurasse Paulum, idq; liquere ex Græcis exemplaribus. Nec est quod tergiuersemur, & negemus apostolum iurasse, cum alibi non paucis locis palàm iuret. Verum in negocijs huius mundi, pro prædijs, pro nummis iurare fortasse non sit ingenue Christiani. Cæterum cum agitur negocium Christi, tum non sit nefas interponere iusiurandum. Neque enim Christus simpliciter uetuit iurare, sed uoluit nos esse tales, ut non sit opus iureiurãdo, nolens ita iurare ut uulgus tum iurabat. Noluit nos esse diuites, ut diuitum uulgus tũ erat, & nunc ferè est, noluit nos uocari rabbi, ut tum uocabantur, noluit nos appellari patres, ut uulgus hominum, omnem gloriam, omne subsidium collocans in parentibus, prorsus ab illis pendet. Quanquam Græca scholia nonnihil hic laborant, dubitanique num ita legendum sit, διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, id est, Propter uestram gloriationem, id est, Vt gloriemini uos esse Iesu Christi. Atque ita legit Ambrosius & Augustinus, quod ad pronomen attinet, nisi quod Ambrosius accipit uestram gloriam quam Paulus habeat de illis. Diuus Hieronymus in epistola cuius initium: Sæpe & multum, legit propter uestram salutẽ, haud scio memoriæne lapsu, an quod potius à librarijs corruptus sit is locus. Theophylactus legisse uidetur, Propter uestram gloriam, ut gloria Corinthiorum redundet in gloriam Pauli. *Quatenus iurandum.*

Ad bestias pugnaui.) θηριομάχησα, dictio composita Græcis. Solebãt enim olim damnati bestijs obijci. Mirum est hac de re nullam in Actis fieri mentionem. Nam mihi quidem non admodum satisfacit quod Græci interpretes, quorũ est Theophylactus, detorquent hoc ad tumultum ab aurifice Demetrio concitatum, ob Ephesiam Dianam. *θηριόμαχεῖν*

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.) Vox est diffidentium, ac desperantium de promissis dei.

Cras enim moriemur.) ἀποθνήσκομεν, id est, Morimur. Laurentius admonet prouerbium fuisse Laconicum. Extat autem apud Esaiam capite uigesimosecundo, totidem uerbis quot citauit Paulus. Quanquam Hebræis uerbum est futuri temporis נָמוּת. Verũ hoc ad sensum haud multum refert. & haud scio an Paulus scripserit ἀποθνήξομεν, præsertim cum hic Septuaginta nõ dissonent ab Hebræis. Certe apud Septuaginta sic legimus, φάγωμεν

φάγωμεν καὶ πίωμεν, ἄυριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

Menandri senarius.

Corrumpunt mores.) φθείρουσιν ἤθη χρησὰ ὁμιλίαι κακαί. Senarius est Menandri, quē admodum indicat diuus Hieronymus, & constat suis pedibus si seruetur apostrophus, φθείρουσιν ἤθη χρησ' ὁμιλίαι κακαί. Nos carmen carmini reddidimus: Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Iusti pro iuste mendose.

Euigilate iusti.) ἐκνήψατε δικαίως, id est, Sobrij estote iuste, siue expergiscimini iuste, ut iuste, sit aduerbium, id est, sicut oportet & recte. Nam uigilant quidam etiā ad iniustitiā id quod annotauit & Theophylactus. Alioqui quorsum attinebat iustis præcipere, ut uigilarent, & non peccarent, quod si faciant iusti non sint? Deinde qui conuenit, ut eos iustos uocet, quos arguit, & de quibus mox subijcit, Ignorantiam dei habent quidā? Quin & Ambrosius, ut ex interpretatione conijcere licet, ita legit, quemadmodū habetur apud Græcos, Iustos, inquit, esse præcepit. quasi euigilate iuste, perinde ualeat, ac si dixisset, expergiscimini ad iustitiam. Atqui qui iustos appellat, non præcipit ut sint iusti, etiāsi in uulgatis exemplaribus scriptum habetur: Euigilate, iusti estote.

Quomodo resurgunt mortui.) ἐγείρονται. Et quod sequitur, uenient Augustinus aduersus Faustum libro undecimo, cap. tertio legit ueniunt ἔρχονται. Quanquam Græca uox anceps est.

Ad reuerentiam uobis.) πρὸς ἐντροπὴν, id est, Ad erubescentiam, & ad pudorem.

Insipiens.) ἄφρον, id est, Stulte, amens, siue insipiens. uox à mente dicta, addita particula priuatiua.

Insipiens tu.) Post insipiens, ponenda erat distinctio, ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις, id est, Stulte, tu quod seminas. Distinguit enim pronomine personam hominis à persona dei. Si quod tu seminas, prouenit longe præclarius, multo id uberius efficiet deus in resurrectione, cuius ille proprie est autor.

Nisi prius moriatur.) Quorsum attinebat addere prius, cum Græce sit, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, id est, Nisi fuerit emortuum. Augustinus hunc adducens locum libro ad catechumenos tertio, cap. x. non addit aduerbium prius.

Vtputa.) εἰ τύχοι, Ita uertit & paulo superius, ut sit exemplum ponentis. Augustinus in epistola centesimaquadragesimaseptima, pro εἰ τύχοι, uertit fere.

Sicut uult.) καθὼς ἠθέλησεν, id est, Sicut uoluerit, ut subiunctiui sit modi. Atq; ita sanè adducit Augustinus, in eo quem modo adduximus loco.

Non omnis caro.) οὐ πᾶσα σὰρξ, id est, Non quæuis caro.

Corpora cœlestia & terrestria.) ἐπουράνια & ἐπίγεια, quod ita sonat, quasi dicas, quæ in cœlo uersantur, & quæ in terra uersantur. ne de ipsis cœlis, aut de materia intelligamus.

Claritas δόξα.

Alia claritas.) δόξα. Eandem uocem, quam modo gloriam uerterat, nunc uertit claritatem. Forsasse quod absurdum putaret dicere gloriam solis, aut lunæ, aut stellarū. Imò maius quiddam significare uidetur gloria, dignitas, maiestas, quàm claritas. Et aliàs interpres δόξαν maiestatem uertit. Deniq; cum Paulus eadem usus sit uoce, quorsum attinebat interpretem Latinis diuersas uoces obijcere, cum ad id non cogat sensus?

διαφέρειν excellere.

Stella enim differt à stella.) ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει, id est, Stella enim stellam antecellit. Nam id quoq; Græcis significat διαφέρειν.

Seminatur in ignobilitate.) Ambrosius legit ignominia, & rectius, ἐν ἀτιμίᾳ.

Si est corpus animale.) Si, redundat, ἔστι σῶμα, id est, Corpus.

Stapulensis.

Factus est primus homo Adam.) Faber Stapulensis admonet homo superesse. Quāquam in plerisq; Græcis etiam codicibus, quos mihi uidere contigit asscriptum reperi, ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἀδὰμ, id est, Primus homo Adam, tametsi ex interpretatione Ambrosiana subodorari licet illum Adam legisse, omisso hominis uocabulo, cum ait ab apostolo duos constitui Adam. Deinde in secunda particula Adam solus repetitur absque hominis mentione, nouissimus Adam in animam uiuificantem. Consentaneum autē est ab interprete quopiam additum, qui uoluerit explicare quid sonaret Adam apud Hebræos, nimirum hominem. Proinde in Genesi, quoties hominis uocabulum repetitur,

Adam homo.

אדם Adam ponitur. Et aliquanto post, omisso Adam, hominem duntaxat repetit, primus homo de terra &c. Cyprianus in sermone de zelo & liuore, haud male addidit pronomen

nomen ille, Qualis ille de limo, tales & qui de limo, uelut exprimens articuli uim. quod & aliàs ab interprete factum optarim. Primus ille homo de terra terrenus, ὁ πρῶτος.

In animam uiuētem.) Iam puto lector agnoscis elocutionis idioma toties admonitus sic dictum, Factus est in animam uiuentē, pro eo quod erat, factus est anima uiuēs. Quē admodum illud dicitur: Esto mihi in deum protectorem.

Secundus homo de cœlo cœlestis.) Græci diuerse legunt æque atq; nos. Idq; constanter, ad eundem modum interpretantibus Chrysostomo & Theophylacto, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, id est, Secundus autē homo ipse dominus è cœlo. Quanquam ut ingenue dicam, mihi magis probatur, quod in nostris codicibus scriptū est, præsertim cum ita legant Hieronymus & Ambrosius, & magis respondet ad id quod præcessit, De terra terrenus. Proinde arbitror ὁ κύριος adscriptū à studioso quopiā qui uoluerit orationē reddere explanatiorē. tametsi nos reddidimus, ne nō respōderēt Latina Græcis. *Præfertur nostra lectio.* *Additum aliquid apud Græcos.*

Portemus & imaginem cœlestis.) Portabimus futuri tēporis est Græcis, φορέσομεν. Quanquam nonnulli codices habent φορέσωμεν, id est, Portemus. nec magni refert ad sententiam, nisi quod futurum tempus aptius erat huic loco, in quo Paulus agit de resurrectione futura. Gestauimus imaginem terreni Adæ, peccādo & moriendo, gestabimus imaginē posterioris, innocēter uiuendo, & immortalitate eius, quoniā hic initiū ac meditatio quædā est. tolerari poterat & uerbū hortādi portemus. Vtrāq; lectionē indicat Theophylactus, portabimus, ut sit prædicētis futurā immortalitatē, & portemus ut sit adhortātis ad uitæ puritatē. cui satis cōgruit quod sequit, Caro & sanguis regnū dei nō possidebunt. Ambrosius legit portemus non portabimus. Neque uero periculum est si legamus portabimus, ne uideamus cum Arrianis sentire, qui negabant nos à resurrectione carnē habituros. habebimus carnem, & eandem, sed non per omnia talem. Attingit & hūc sensum diuus Ambrosius.

Possidere non possunt.) κληρονομῆσαι, id est, Hærēditate accipere. & paulo post possidebit, κληρονομεῖ, id est, Hæreditate accipit, uerbo præsentis tēporis, licet reclamātibus Latinorū exēplaribus. Theophylactus admonet Basiliū hæc ita fuisse interpretatū, ut diceret Paulū hilce uerbis Corinthios ad innocentiā uitæ uoluisse cohortari. Quæ sentētia si placet, mollius erat uerbum præsentis temporis, sed quo rem notet, non temporis discrimen.

Omnes quidem resurgemus.) Græca sic habent, πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, id est, Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. At diuus Hieronymus ad Minerium & Alexandrum ostendit hunc locū bifariā legi apud Græcos, & hoc modo, quē hic indicaui, & eo modo quo uulgata habet æditio. Atq; hoc sanè loco mirū q̄ sudant Græcanica scholia. Theophylactus & Chrysostomus sic legūt, interpretāturq; quemadmodum nos in Græcorum exemplaribus legimus ac uertimus, ut sit sensus, non omnes morituros, omnes tamen immutandos esse. Porrò si quis diffidet citationi nostræ, sciat Chrysostomum ac Theophylactum haberi Basileæ in bibliotheca Dominicalium, unde multis uoluminū eorum facta est copia. Qui Græce nouit, is poterit excusso loco, me uel comprobare uel refellere. In hanc sententiam citat locum hūc & Origenes aduersus Celsum libro secundo. Sed præstiterit opinor, ob eos qui diffidūt, ipsius uerba adscribere: Tuba, inquit, signum dabit, & mortui resurgent incorrupti. De uiuis autem immutandis, & à mortuis surgentibus segregatis sic scribit, & nos immutabimur, quod utiq; dixit, ubi prius dixisset, mortui resurgent. Quin etiā & in prima ad Thessalonicenses epistola, alijs uerbis eandem differentiam præferens, cum alios quidē dormientes, alios uiuētes affirmet, sic inquit: Si enim credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit &c. Ex his satis perspicuū est quid senserit Origenes, nimirū immutādos omnes pios, & qui resurgent, & qui uiui deprehēdentur, nō morituri quidē illi, sed tamen cū ijs q mortui fuerant immutādi. Et ob id initio dixerat omnes immutādos, licet nō omnes resurrecturos. Se uero ponit Paulus inter eos quos aduētus domini uiuos deprehēderet, ppter ea quod Christus eum diem omnibus occultum esse uoluit. Et ex alijs locis apparet, Paulum semper eum diem expectasse, licet non nesciam ita posse intelligi, ut Paulus sub prima persona, quosuis designarit, quos aduētus domini sit reperturus, Nos q uiuimus &c. Si nunc incidat aduētus domini, quod in nobis accideret, idē accidet in illis quicūq; erūt. *Duplex lectio* *Origenes.* *Non omnes morientur.*

Diuus

Diuus. Ambrosius sequitur eam lectionem quã uulgo audimus, ut sentiamus nõ omnes immutandos ad gloriam, quanquam resurrecturi sint omnes ad uitam. Quanquam & is alteram subdit interpretationem, in qua significat fore, qui nõ moriantur, atq; ob id nõ resurgant, qui tamen immutantur. Neq; enim resurgit, nisi mortuus. Idem aliquanto inferius, explicans eum locum, In nouissima tuba. canet enim tuba &c. partim meminit huius sententiæ: Mortui autem, inquit, uel peccatores intelligendi sunt, qui etiam uiuentes mortui esse dicuntur, uel certe simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos, qui uiui iusti inuenti fuerint, in gloriam immutari. Certe cũ eo quod Græci legunt magis consentiunt ea quæ Paulus scribit Thessalonicensibus: Si enim credimus, quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quod nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli descendet de cœlo, & qui in Christo sunt resurgent primi. deinde nos qui uiui mus, qui relinquimur, simul rapiemur, cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Ex his liquet, non omnes dormituros, sed aliquos fore residuos in aduentu Christi. Sunt qui dicant in momento & illos subito morituros ac reuiscturos, qui residui fuerint, quam opinionem refert Augustinus libro de ciuitate dei xx. capite xx. sed ut coniecturam duntaxat, quæ non sit omnino reijcienda, nõ ut sententiam aut decretum. Idem inibi declarat & Latina uariasse exemplaria. In nõnullis scriptum fuisse: Omnes quidem resurgemus, in alijs, Omnes quidem dormiemus. Cæterũ ex utraq; lectione consequi, ut moriãtur omnes, propterea quod nemo resurgat nisi mortuus. Cæterum hanc lectionem, Omnes quidem resurgemus, quam sequitur Ambrosius, Hieronymus in epistola ad Minerium negat inueniri in codicibus Græcorum. Quin & is qui cõmentariolos collegit in omneis Paulinas epistolas, quos quidam Hieronymi putant, sed falsò, quod uel ipsa satis testatur præfatio. Quanquam hanc puto alterius esse, quàm sit ipsa collectio, quam apparet esse studiosi cuiuspiam nec indocti, è diuersis ueterum commentarijs compendium contrahentis. Quisquis enim is fuit qui præfatiunculam adiecit, cum sit infans ac balbus, tamen impudenter affectauit haberi Hieronymus. Verum ut dicere cœperam, quisquis fuit eius operis rhapsodus, indicat triplicem huius loci lectionem: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. ut immutari sit prorium transeuntis ad uitam beatam, cuius lectionis & hunc sensum facit, omnes resurgemus qui mortui reperiemur, non omnes immutabimur, qui in corpore uiui reperiemur, quod soli pij sint immutandi, multi autem impij deprehendendi uiui. Alterã: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur, ut accipiamus neminem non moriturũ non omnes item immutandos ad gloriam. Tertiam: Omnes quidẽ non dormiemus, sed omnes immutabimur, ut intelligas non omnes morituros, omnes tamen transformãdos ad eandem gloriam. Siquidem totus hic sermo non ad omneis homines cõmuniter, sed ad iustos proprie pertinet. Atq; hanc postremam lectionem maxime probat, ut apostolico sensui maxime congruentem. Nec Aquinas tacuit hanc triplicem lectionem, nullã improbans, licet Hieronymum sequutus præferat uulgatam hanc, sed ita ut diuersam neget pugnare cum fide, aut habere sensum hæreticum. Porrò quod quosdã offendit, parũ uideri uerum quod scriptum est: Statutum est omnibus semel mori, si dicamus quosdam non morituros, facile soluitur, quando paucorum prærogatiua, non officit legi cõmuni, quem admodum aliquoties admonet Origenes. Neq; enim ideo uerum non est, quod scripsit Paulus: Omnes in Adam moriuntur, & omnes in Adam peccauerunt, si Maria fuit ab omni peccato immunis. Neq; continuo falsum est quod scripsit propheta non esse qui uacet peccato ne infantem quidem unius diei, si dicamus Hieremiam, ac Ioannem Baptistã absq; ullo peccato & natos fuisse & uixisse. Certe Hieronymus scribens ad Marcellã, palàm affirmat fore qui uiui transformentur ad gloriã immortalitatis. Eius uerba subscriberem, nisi hoc locò recensuisset glossa quam uocant ordinariam. Atq; hic unus est scrupulus qui cõmouit Augustinum & alios nonnullos, ut à Græcorum lectione abhorrerent. Siquidem Augustinum etiam illud offendit, In Christo omnes uiuificabuntur, præsertim cum addat, Tu quod seminas non uiuificatur, nisi prius moriatur. Atq; his Pauli uerbis existimat

Augustini opinio.

Cõmẽtarij in epistolas Pauli falsò inscripti Hieronymo.

Lectio triplex.

Aquinas.

existimat nos urgeri, ut credamus uiuos subito in ipso raptu morituros ac reuicturos, cũ mea sententia nihil sit necesse, si præsentem Pauli sermonẽ ad eos accõmodemus, qui obdormierint ante aduentũ Christi. Neq; enim hic in hoc laborat Paulus, ut persuadeat neminem non moriturũ, quod nequaq; est creditu difficile, sed ut persuadeat eos qui sepulti sunt, seminis in terram cõditi modo reuicturos. Et tamen idem Augustinus libro de dogmatibus ecclesiasticis, tametsi liber is nõ uidetur eiusdem autoris, planè pronunciat æque catholicos esse, qui Græcorũ lectionem, quã unam nunc habent, sequerentur. Quũ enim cõmemorasset eorum sententiam, qui nolebant quenquam exemptũ esse à cõmuni lege moriendi subijcit: Verũ quia sunt & alij æque catholici & eruditi uiri, qui credunt anima in corpore manente, immutandos ad incorruptionẽ & immortalitatem eos qui in aduentu dñi uiui inueniendi sunt, & hoc eis imputari pro resurrectione ex mortuis, quod mortalitatem immutatione deponant nõ morte. Quo libet quis acquiescat modo, nõ est hæreticus, nisi ex cõtentione hæreticus fiat. Sufficit enim in ecclesiæ lege carnis resurrectionẽ credere futuram de morte. Porrò quod Augustinus libro de ciuitate dei xx. cap. xx. torquet illud Pauli ad Corinthios, Tu quod seminas non uiuificatur, nisi moriatur, non hoc agit illic Paulus, ut doceret neminem non esse moriturũ, sed ne quis desperaret se à morte resurrecturũ, cum semen etiam putrefactũ in scrobe, surgat in herbam. Proinde quæ lectio maxime sit amplectenda, uiderit eruditus doctor. Non suscepi de huiusmodi pronũciandi negociũ, nisi quod, ut dixi, Græcorũ lectio magis congruit cũ altero loco qui est ad Thessalonicenses. Et quoties ueteres fatentur lectionẽ esse diuersam, semper mihi suspectior esse solet ea quæ prima specie uidetur absurdior, ut consentaneũ sit, lectorem uel parum eruditũ, uel parũ attentũ offensum absurditatis imagine, mutasse scripturã. Licet sciam in libello Hieronymi ad Alexandrũ & Minerium, cõmemorata & exposita utraq; lectione, præferri hanc, qua nũc uulgo utimur. Porrò uariandæ scripturæ suspicor hanc occasionem fuisse. Qui legebat, Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur, nõ animaduertens Paulum hic loqui proprie de resurrectione piorũ, existimauit non cõpetere in omnes uerbũ, immutabimur, cum impij non sint immutandi. Siquidem immutationẽ hic appellat transitũ ad felicem immortalitatem. Ac mox cũ subijcit, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur, offendit lectoris animũ parum attenti, quo consilio quũ ante de pijs dixisset, Omnes immutabũtur, nunc ueluti superuacue quod dixerat repetẽs dicat, Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Nec animaduertit Paulũ hic separasse pios mortuos à pijs uiuis. cũ enim ait, Et mortui resurgent incorrupti, sentit de pijs qui iã ante Christi aduentũ obdormierãt in Christo. cũ addit, Et nos immutabimur, explicat id quod paulo ante cœperat dicere, Nõ omnes quidẽ dormiemus, sed omnes immutabimur. Et tamẽ solus hic scrupulus mouit Hieronymũ, ut præferret lectionem apud nos uulgatam. Porrò se Paulus, ut dixi, numerat inter eos quos ille dies esset in uita reperturus, siue hoc uere putauit, siue docendi gratia transfert in primam personam? quod sub quauis persona dici poterat. Iam quod de pijs his loquitur, declarant tum ea quæ præcedunt, tum ea quæ sequũtur huic locum. Nam ante docens hic meditandam esse nobis illius uitæ immortalitatem: Hoc aũt inquit dico fratres, quoniam caro & sanguis regnũ dei non possidebũt, neq; corruptio incorruptelam possidebit. Ac mox ad idem redit: Oportet enim corruptibile hoc &c. Ac rursum, Vbi est mors stimulus tuus &c. Hæc nimirum omnia cõgruunt in pios non item in impios. Cũ igitur plerosq; hæc haberet opinio, Christum quemadmodũ in Euangelio promiserat subito aduenturũ, iamq; didicissent à Paulo resurrecturos esse mortuos, ac diuino sistendos esse iudicio, rogabant quid futurũ esset de ijs, quos ille dies offendisset uiuentes, respõdit & hos etiamsi nõ resurgãt eo quod mortui non sint, ad idem immortalitatis præmiũ transferendos, ac per omnia æquandos & iũgendos ijs, qui reuixissent. Vides optime lector cũ hic nihil sit, quod in me debeat reprehendi. Nãquod sequor eam lectionem, quæ sola nũc habetur in libris Græcorum, cũ Græca uertam, non licuit secus facere. Et tamen ex hoc loco duo quidã, tanti Theologi, ut sibi persuaserint semel ruituram uniuersam ecclesiã, nisi eam suis humeris fulcirent. Alter episcopi quoq; dignitate præfulgẽs, utercq; professor eius religionis, quæ baptismi professionem penè reddidit irreligiosam, atrocem calumniam mihi struxerũt. Alter in corona fre-

Quod prima fronte absurdius, id maxime depraua-tur.

quenti nobilium & eruditorũ hominum apud ſummos principes, impegit, quod tollerẽ reſurrectionem, propterea quod concederẽ non aſſeuerarem, aliquos in aduentũ domini non morituros. Alter in publica & ordinaria profeſſione impegit hæreſim, quod inducerem lectionem contradictoriam ei quam ſequitur eccleſia. Primum ut demus hic eſſe ueram ἀντιλογίαν, ut demus eccleſiam hanc lectionem ſic approbare, ut dãnet diuerſam, ut demus ineſſe ſenſum hæreticũ, tamen mihi nõ poterat impingi crimẽ, qui nihil aliud profiteor, q̃ interpretẽ. Niſi forte ſemet hæreſeos obligauit Hieronymus, quũ bona fide uerteret libros Origenis περὶ ἀρχῶν: qui potius reprehẽdendus erat, ſi quod ille ſcripſerat reddidiſſet. Nũc docuimus tot orthodoxos uiros utramq; lectionem agnoſcere, & adeo nõ damnare alteram hæreſeos, ut Thomas nominatim etiam admoneat, in ea quam Hieronymus non reprobat, ſed ei quã hodie tenent Latini, poſtponit, non ineſſe ſenſum hæreticum. Porrò cauſam cur Hieronymus hãc prætulerit, oſtendimus nullius eſſe momenti, itẽ alias cauſas quæ mouebant Auguſtinũ, indicauimus poſſe dilui. Quin & Petrus Lõbardus libro iiij. diſt. xliij. referens Auguſtini uerba ex libro de ciuitate dei xx. hæc ſua intertexuit. Sed uellẽ de his potius audire doctiores. An ille tam hebes erat, ut nõ uideret hæreſim & ἀντιλογίαν, quam uiderunt iſti? Certe pueri ſciunt, quot res requirantur ad hoc ut uera ſit ἀντιλογία. Nam Ambroſius eundẽ facit ſenſum huius, nõ omnes reſurgemus, & omnes reſurgemus. Etenim ſi loquaris de his qui ante Chriſti aduentũ deceſſerant, uerum erit proloquiũ, Omnes reſurgemus, ſi promiſcue de ijs qui prius deceſſerant, & ijs, quos dies ille uiuos offenderit, æque uerũ erit, nõ omnes reſurgemus. Nec hoc magis mirum, q̃ ſi duo ſimul uerum dicant, quũ alter pronunciet omnes Theologos eſſe ſynceros, de Louanienſibus ſentiens, alter, non omnes Theologos eſſe ſynceros, de cũctis in genere ſentiens. Nec mirum ſi Paulus in utroq; numero ponit ſeipſum, quũ docendi gratia prima perſona pro quauis abutatur. Hæc quũ partim à nobis fuerint annotata, partim apud celebres autores habeantur, partim ita ſint perſpicua, ut uel cæco, quod aiunt, appareant, quæ tandem iſta rabies eſt in talibus uiris, qui ſe lumina mũdi uideri uolũt? Sed iſtis optomentem ſaniorem, eccleſiæ patronos his meliores. Nam hi planè nõ quærunt ea quæ ſunt Ieſu Chriſti, ſed ſub alio titulo pluſq̃ Phariſæi, gloriæ ſuæ uẽtriq; ſuo ſeruiũt. Amant πρωτοκαθεδρίας in ſcholis, gaudent ijſdem in opiparis conuiuijs, amant ſalutari Rabbini, uenantur mitras & Abbatias, & adulantes hominibus adulterant ſermonem dei, ſuiſq; traditiunculis obſcurant & obruunt ſcintillã charitatis Euangelicæ. idq; faciunt adeo palàm, ut diffiſi præſidijs quibus armatos decet eſſe Theologos, ad uiolentiam cõfugiant. quaſi cogi poſſit humanũ ingenium, ut aliud credat q̃ ſentiat. Vtinam aliquãdo expergiſcatur Chriſtus, & hoc Iudaiſmo atq; hac tyrannide liberet populum ſuũ. Niſi forte ideo nos redemit ſuo ſanguine, ut huiuſmodi portentis ſeruiamus.

In momento.) ἐν ἀτόμῳ, id eſt, Puncto temporis indiuiſibili, à τέμνω ſeco, & ἀ particula priuatiua, ἐν ἐμπῇ ὀφθαλμοῦ, id eſt, In ictu oculi. Hieronymus ad Minerium, indicat utrũq; inueniri, & ἐμπὴ, id eſt, ictus, & ῥοπὴ, id eſt, motus. Prius tranſlatũ eſt ab ictu teli ſeu fulminis, ſecundũ à motu lancis ſeu libræ. & alterum à ἐίπτω dictum, alterũ à ῥέπω. Laurentius ſuſpicatur interpretem ſcripſiſſe non ictu, ſed nictu, hoc eſt, motu oculi.

ἐμπὴ.
ῥοπὴ.

Canet enim tuba.) σαλπίσει γάρ, id eſt, Canet enim, & ſubauditur tuba, quæ præceſſit. niſi mauis dicere, Buccinabitur enim, aut ſicuti uertit quidam in homilia Origenis in Matthæum xxx. tubabit, explanate potius q̃ Latine. niſi placet angelum ſubaudire, de quo tamen hoc loco nulla mentio. In Ambroſianis cõmentarijs hæc non adduntur, Canet enim tuba, quod ſatis apparet librariorũ uicio prætermiſſum, etiãſi nec in interpretatione ſignificat ſe legiſſe. In codice Donatiani ſcriptum erat Canet enim, & mortui reſurgent.

Cum autem mortale hoc induerit.) Repetitur Græcis utraq; pars, Cũ autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσηται ἀθανασίαν, licet refragantibus exemplaribus Latinis. Auguſtinus tamen iuxta Græcos citat hũc locum ſermone xliij. in Ioannem. Rurſum ſermone de uerbis apoſtoli ſecundo, atq; item tertio.

In uictoria.) Ambroſius legit contentione. νεῖκος enim ſi cum diphthõgo ſcribatur, cõtentionẽ ſonat, ſin ſecus, uictoriã ſignificat. atq; ita Hieronymus legit alicubi in epiſtola ad

uerſus Ioannem

uersus Ioannem episcopū Hierosolymitanū. Rursus in cōmentario Osee legit Cōtentione. & pro stimulo legit Aculeū. Nam illud est minutius quod Græci sermonis ordinē immutauit uel interpres, uel librarius, πῦ σε θάναπ· τὸ κέντρον, πῦ σε ᾅδκ τὸ νῖκος; id est, Vbi tuus mors aculeus, ubi tua inferne uictoria? Cæterum testimonium quod adducit, sumptū est ex Osee cap. xiij. idq; magis iuxta Septuaginta, quàm iuxta Hebraicam ueritatē, quæ sic habet, interprete Hieronymo: Ero mors tua ô mors, ero morsus tuus inferne. Iuxta Septuaginta ad hūc legimus modū. πῦ ἡ δίκκ σε θάναπ, πῦ τὸ κέντρον σε ᾅδκ; id est, Vbi est causa tua mors, ubi est aculeus tuus inferne? Porrò quod Septuaginta trāstulerunt, πῦ ἡ δίκκ σε, hoc est, Vbi causa tua, Hieronymus uertit, Ero mors tua: Symmachus interpretatus est, Ero plaga tua: Quinta æditio & Aquila, Vbi sunt sermones tui? Hebræis est uerbū רבר, quod si scribatur per duo cametz רָבָר, sonat uerbum, sin per sex puncta רֶבֶר, sonat mortem siue pestem, iuxta illud quod in Esaia legimus, Mortem misit dñs in Iacob, & uenit in Israël. Hieronymus uertit, Verbum misit in Iacob, & uenit in Israël. Præterea pro aculeo quē Hieronymus maluit uertere Morsum, Symmachus ἀπάντημα transtulit, hoc est, Occursum: Theodotion & quinta æditio Plagam interpretati sunt.

Deo autem gratias.) Τῷ δὲ θεῷ χάρις, id est, Deo autem gratia, ut subaudias est, aut sit, quomodo loquuntur & Latini.

Stabiles sitis & immutabiles.) ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Et, copula redundat. Dicūtur autem ἑδραῖοι, qui firmam ac certam tenent fidem: ἀμετακίνητοι, qui aliūde aliò moueri & abduci non possunt.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

DE collectis.) περὶ δὲ τῆς λογίας, id est, De collecta siue collectione, nouum apud Paulum uerbū, à colligendo, siue à legendo dictū. Apparet metaphoram ductam à fœtibus arborum aut terræ, quæ legi dicuntur. unde & leguminibus uocabulum. Collationem poterat uertere, nisi uerbū hoc collectæ, tum, ut arbitror, solenniter receptum uulgo magis placuisset.

Per unā sabbati.) σαββάτων. i. Sabbatorū. Theop. admonet Vnā dictā esse, p primā. *Vna, pro prima.*

Recondens.) θησαυρίζων, id est, Thesaurizans, quod tandē uertit Latine, solitus ante hac Græcam uocem relinquere.

Quod ei bene placuerit.) ὅτι ἂν εὐοδῶται. Laurentius ita uertēdum existimat, Quod facile aut leue sit, siue quod bene cedat. Mihi rectius uertendum uidetur, Quicquid commodum fuerit, & quicquid deo prospero contigerit. Hoc autem addidit, ne forte pudoret muneris parū magnifici. Interpres legisse uidetur, εὐδόκηται pro εὐοδῶται. Certe Theophylactus nobiscum facit. Ex Ambrosio non liquet quid legerit.

Perferre gratiam uestram.) τὴν χάριν ὑμῶν. Hic planè gratiam pro beneficio posuit, sed gratis collato.

Q d' si dignū fuerit.) ἐὰν ᾖ ἄξιον. Græcis hæc uox aliquāto secus usurpat̄ nonunq; atq; apud nos, p tāti est. unde nos uertimus, qd' si fuerit operæpreciū, hoc est, si res fuerit tāti.

Nam Macedoniam pertransibo.) Nihil refert ad sententiam, tametsi διέρχομαι ambiguum est ad utrunq; tempus. unde non perperam uertit Pertransibo.

Vel etiam hyemabo.) Quanq; hyemandi uerbū apud Suetonium in Cæsare Augusto, sic uidetur usurpari, quasi sonet affligi incōmodo hyemis. & apud Salustiū notante Seneca, noue dictū est hyemare mare, cum tempestate molestū est, tamen subinde repetitur, idem uerbum in cōmentarijs Cæsaris pro hybernare, hoc est, Hyemem transigere.

In transitu uidere.) ἐν παρόδῳ, id est, Obiter, ac uelut aliò properans.

Vsq; ad pentecosten.) ἕως δὲ πεντηκοστῆς, Et usq; ad quinquagesimum, ut subaudias, diem. neq; enim de festo loquitur, opinor. & haud scio, an pentecostes festū id tēporis notū fuerit gentiū auribus, præsertim cū Paulus in epistola ad Rhomanos, quā constat post hanc esse scriptā, tollat omne discrimen dierū, & infirmos uocet, qui diē cum die cōferūt. Certe nullus ueterū interpretum, quantū equidem memini, facit ullā festi mentionē. Thomas satis frigide se hinc explicat, asscribens, Forte hæc epistola missa fuit in hyeme, seu in uere, & tunc post pentecosten debebat ire in Macedoniā, & morari ibi usq; ad hyemē, & tūc ire Corinthū & hyemare. Theophylactus citra cōtrouersiā interpretat̄, usq; ad quin- *Pentecoste, quinquagesimus dies.* *Thomæ sententia.*

quageſimum diem,aſſcribens hoc eſſe argumentũ inſigniter amãtis, quod tẽporis etiam modũ præſcripſiſſet. Item Ambroſius interpretatur,ideo diutius manendũ Epheſi,quod illic multos haberet aduerſarios,& fructus eſſet ingẽs.Neuter de feſto uerbũ facit.Quan quàm in actis cap.xx. cum ait, τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, uidetur aliquod feſtũ Iudæis ſignificare.Etiamſi Beda in gloſſa ordinaria putat paſchæ & pentecoſtes feſtũ,etiam apoſtolorum temporibus fuiſſe celebratũ.Hoc cõmentum opinor ab illis repertum ne Paulo crederetur obſeruare dies feſtos Iudæorũ,quos docuerat eſſe negligendos.

Et aduerſarij multi.) Cõſentiunt quidam Græci codices cum noſtra uulgata æditione. Quãcp aptius alioqui uidebatur quod adducit Hieronymus in cõmentarijs quibus explicat Iohelem,Oſtium mihi apertũ eſt magnum & euidens, ſed aduerſarij multi.ut intelligas ſpem fructus eſſe uberem,ſed non ſine negocio,ob eos qui conarentur impedire.

Magnum & euidens.) μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, id eſt,magnũ & efficax.Scribitur enim per ε non per α. Interpres legiſſe uidetur, ἐναργὴς per α, idcp Græcis ſonat euidens.atq; ita legit Ambroſius,ſecus Chryſoſtomus & Theophylactus.

Additum aliquid. De Apollo aũt fratre.) Fratre,& notum uobis facio,hæc uerba in Græcis codicibus nõ inuenio,fratre inuenio in quibuſdã.Verũ hæc eclipſis familiaris eſt epiſtolis,ut ſubaudiat, reſpõdeo,aut ſcito,aut aliud huic ſimile. Veluti,de libris quos putabas periſſe,ſunt in tuto apud generũ. Itaq; ob ſimplicem lectorem,interpres adieciſſe uidetur,Notũ uobis facio.

Et utiq;) πάντως. More ſuo uertit Vtiq; pro omnino.

Non erat ei uoluntas.) οὐκ ἦν θέλημα, id eſt,Non erat uoluntas. Ei,addidit interpres explicandi cauſa. Theophylactus ad dei uoluntatem refert,cui non fuerit ita uiſum.

Cum ei uacuum fuerit.) ὅταν εὐκαιρήσῃ, id eſt,Cũ erit opportunũ.quancp uacat idem efficit,& ita uertit in actis apoſtolorum,Athenienſes ad nihil aliud uacabant, εὐκαίρουν.

Enim,redundat. Omnia enim ueſtra.) Enim,hoc loco prorſus ocioſum eſt.Nec eſt uſcp apud Græcos, ſed πάντα ὑμῶν, nec additur apud Ambroſiũ, ac ne in Paulino quidem exemplari.Exponit enim quid dixerit confortari.Superſtitio reddit infirmos,charitas fortes.

Noſtis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici.) Fortunatum & Achaicũ hoc loco Græci codices non habent,ſed tantum Stephanam,licet hi tres paulo poſt coniungantur.Et hoc loco domus familiam ſignificat,quam primitias Achaiæ uocat,quod prima ſuſceperit Chriſtũ.Porrò quod οἴδατε uertit,Noſtis,poteſt intelligi & Noueritis. ut iubeat agnoſci benemeritos,maxime quia paulo poſt de ijſdẽ loquens,Cognoſcite ergo,inqt,huiuſmodi.Ambroſius interpretat cognoſcere,honorẽ habere,aſſentiẽte & Theophylacto

Cognoſcere, pro honorem habere. Quod uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, id eſt,Veſtrũ defectum.nempe quoniam pro omnibus uenerãt ad Paulum.Ita quod deerat,id eſt,quod Paulus deſiderabat in Corinthijs,nimirum præſentiam illorũ,id iſti ſuo aduentu ſupplerũt.Faber legit ὅτι ὑστέρημά μου, id eſt,Quoniam defectũ meum uerum id ad ſenſum perparui refert. Et paulo ſuperius, ἐν παρουσίᾳ, uertere poterat In aduentu.Ambroſius anceps hoc loco,utrũq; ſenſum attingit,ita ediſſerens,Quia præſentes ſunt apud uos,& in illis magnum poteſtis habere profectum,ſiue quia mihi uenerunt pro uobis miniſtrare officium charitatis.

Ipſi ſuppleuerunt.) οὗτοι, id eſt,Hi.

Priſca.) Græce Priſcilla,quemadmodum & ſuperius.

Cum domeſtica ſua eccleſia.) Recte quidem uertit,ſed nõ ad uerbum,ut Ambroſius. Cum ea quæ in domo eorum eſt eccleſia, σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. uerũ hic maluiſſem Congregationem,quàm Eccleſiam,quum ſignificet familiam Chriſtianam.

Apud quos & hoſpitor.) Hoc non reperio additum in Græcis codicibus,quanquàm ita legit Ambroſius.

Mea manu Pauli.) Mea,caſus eſt ablatiui.

Anathema, maranatha. Anathema ſit.) Hac uoce Paulus ſolet extremũ exitiũ ſignificare,quod Hebræi uocãt חֵרֶם. Cæterum maran atha,Ambroſius putat uocem Syrã eſſe potius cp Hebraicam,licet inter has linguas nõnulla fuerit affinitas.ſonare autem apud illos, dominus noſter uenit. Quanquàm inter Hebraica uocabula,quæ nullo certo autore ferunt,reperio maran atha expoſitum,In aduentu domini noſtri,ut cohæreat cum ſuperiori,Sit anathema in aduentu domini noſtri,ueluti referat finem Malachiæ,Ne forte ueniam & percutiã terram anathemate.

themate. Theophylactus ad Ambrosij sententiam interpretatur, Dominus uenit, uultq; uideri ceu iusiurandum, quo confirmet dominum aduenturum. Eadem fermè diuus Hieronymus in epistola quadam ad Marcellam, cuius super hac re uerba nō grauabor asscribere: Maran atha magis Syrū est q̄ Hebræum. Tametsi ex confinio utrarūq; linguarum aliquid & Hebræū sonat. & interpretat̄ מָרָן אֲתָא Dominus noster uenit, ut sit sensus, Si quis non amat dominū Iesum, anathema sit, & illo cōpleto deinceps inferat̄, dominus noster uenit. Quod superfluum sit odijs pertinacibus aduersus eū uelle cōtendere, quem uenisse iam constet. Hactenus Hieronymus. Nec his dissimilia scripsit Augustinus. Illud admonendū erat, in Dominus noster uenit, uenit esse præteriti temporis, est enim ἦλθε, id declarantibus Græcis interpretibus, si parum ex interpretatione Hieronymi liqueret.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS PRIOREM FINIS, PER ERASMVM ROTERODAMVM.

IN EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IN uniuersa Achaia.) ἐν ὅλῃ, id est, In tota, nimirum reliqua. nā ipsa Corinth⁹ est in Achaia cuius & metropolis est

A deo patre & domino.) Leuiculum est quod admonet Laurentius de amphibologia, quasi legi possit, A deo patre nostro & domini Iesu Christi. Siquidē id Paulo est peculiare, patrem uocare deum, Christum dominum. Admonuimus & aliâs sermonem Græcis esse ancipitem. nam potest accipi ut gratia proficiscatur à patre & à filio, aut ut proficiscatur à patre, cōmuni Christo & nobis. Cæterum quod Ambrosius tantum legit, A deo, nec addit, patre & dño nostro Iesu Christo, fortassis scribarum accidit uicio.

Et totius consolationis.) Magis hic quadrabat, Omnis consolationis. Atq; ad eum modum refert Hieronymus in commentarijs Esaiæ.

Per exhortationem.) διὰ τῆς παρακλήσεως, id est, Per consolationem. Est eadem uox quam modo Consolationem uerterat.

Et exhortamur.) παρακαλούμεθα, id est, Consolamur. q̄ intempestiua copiæ affectatio.

Qua cōsolamur & ipsi.) Interpres legit, καὶ αὐτοί, id est, Et ipsi, cū apud Græcos nō addatur cōiunctio καὶ, nec mihi displicet. Sicut nos cōsolante deo fortes sumus in rebus asperis, ita cōuenit nostra fortitudine, uicissim confirmari animos aliorū, uel exemplo, uel exhortatione. Et cōsolamur hoc loco passiuū est, unde Ambrosius legit, Exhortatione cō sequimur. Cū sint autem duæ partes orationis, siue & siue, quarū utraq; respōdet uni clausulæ, nēpe huic, Et spes nostra firma est pro uobis, quæ apud nos adijcitur posteriori, Græcis in medio ponitur, à quibus tamen hic dissentimus. Cæterū miror quod secutus exemplar Aquinas ex duabus partibus tres facit, siue tribulamur pro uestra exhortatione, siue cōsolamur pro uestra cōsolatione, siue exhortamur pro uestra exhortatione. sed reclamā- *Thomæ lectio excussa.*
tibus Græcorū pariter ac Latinorū exēplaribus, etiā uetustis, nominatim Paulino & Donatianico. Neq; uideo quis locus hic esse possit tertiæ parti, cū consolari & exhortari Græcis idem sit uerbū. & tamen ad eū modum ille interpretatur etiā, non solū legit. Nā apud Ambrosiū opinor eādem sententiā alijs uerbis repetitam, cū ita legit, Siue aūt angustiam patimur, pro uestra exhortatione & salute. ac mox interiecto cōmentariolo, Siue autem

preſſuram patimur pro ueſtra exhortatione & ſalute, ſiue exhortationē conſequimur pro ueſtra exhortatiōe, quæ operatᷠ &c. Itē in Theophylacto uerſo, de ſuo addidit interpres, bis explicās Græca. quāᷠq; alioqui poteſt & hic accipi ſenſus, ut ſingulis particulis proxima reſpōdeat. Siue tribulamur, id fit ad exhortandos uos & ad ſalutē ueſtrā, ut noſtro exemplo roboremini, ſi quid afflictionis inciderit. Siue refocillamur cōſolatione, id fit ad conſolationē ueſtri, ut eadē paſſi, ſperetis eadē. Atq; ita particula quæ ſequiᷠ, Et ſpes noſtra, peculiariter pertinebit ad partē poſteriorē. Hoc adieci quod uideā Paulū & aliâs huiuſmodi ſermōis forma uſum, uelut illic, Neq; emᷠ q in manifeſto Iudæus eſt, aut in carne circūciſio.

Pro ueſtra exhortatione.) Rurſum eſt παρακλήσεως, id eſt, Conſolatione. quanᷠq; & apud Ambroſium hæc uideo confundi, quaſi nihil admodum interſit inter exhortationē & conſolationem, quod quiſquis conſolatur, hortatur ut forti ſis animo.

Quæ operatur tolerantiam.) ἡ ἐνεργοῦσης, ſiue ut quidam habent ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, id eſt, Quæ operatur in tolerantia multa. Operatur autem eſt agit, ac uim ſuam explicat & aperit.

Earundem paſſionum.) τῶν αὐτῶν παθημάτων, id eſt, Eorundem malorum, ſiue dolorum, aut earundem afflictionum. Et paulo poſt, κοινωνοί ἐστε τῶν παθημάτων, id eſt, Participes eſtis malorum, aut afflictionum. nam paſſio uox eſt dura Latinis auribus.

Sic & conſolationis eritis.) Eritis, additum eſt. Videtur autem ſubaudiēdum Eſtis potius ᾗ eritis. nam apud Græcos non additur. Sentit enim hic quoq; utrunq; eſſe commune, afflictionem malorū. & conſolationem dei. & in hanc ſententiam interpretatur Theophylactus. Siquidem Ambroſius legit, Ita ut deſperaremus nos etiam uiuere. & interpretatur afflictiones proceſſiſſe uſq; ad mortem illatam.

Quæ facta eſt in Aſia.) Græci addunt nobis, ἡ γενομένη ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, id eſt, Quæ contigit nobis in Aſia.

Tæderet, pro deſperaremus

Ita ut tæderet nos etiam uiuere.) ὥς τε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. poteſt accipi, Vt deſperaremus etiam de uita. Atq; in hūc ſenſum accipit diuus Ambroſius, & huic cōſentiens Theophylactus.

Pericula, pro mortibus.

E tantis periculis.) ἐκ τηλικούτου θανάτου, id eſt, Tanta morte. Eſt emᷠ τηλικοῦτος, quod quantitatem ſignificat potius ᾗ qualitatem. Ambroſius propius accedens ad Græcā ueritatem legit, De tantis mortibus. Noſter interpres ſat habuit reddidiſſe ſententiam. ſentit emᷠ mortes, afflictiōes morti proximas. Si nihil licet mutare, cur hoc auſus eſt interpres?

Eripuit & eruet.) ἐῤῥύσατο καὶ ῥύσεται, id eſt, Eripuit & eripit. idem uerbum apud Græcos, niſi quod poſterius eſt præſentis temporis. Alioqui ſi legamus hic Eruet, qui cōgruit quod mox ſequitur, In quem ſperamus, quod & adhuc eripiet? In Ambroſio uerbū præſentis temporis quod eſt in medio nō additur, ſed omiſſum, ut arbitror, ſcriptoris incuria.

In quem ſperamus.) εἰς ὃν ἠλπίκαμεν, id eſt, In quem ſperauimus. tametſi in huiuſmodi uerbis ſæpius utuntur præterito pro præſenti, ut δέδοικα, γέγηθα. nam illud Sperauimus ſonat, quaſi dicas, Spem fiximus.

Ex multarum perſonis facierū, locus obſcure redditus.

Vt ex multarum perſonis facierum.) Græce ſic habet, ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων, διὰ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν, id eſt, Vt ex multis perſonis, de dono in me collato, multis modis gratiæ agantur pro nobis. Pro ἐκ πολλῶν προσώπων, Ambroſius uertit, In multorū facie, ut intelligamus gratias publicitus agendas. nā πρόσωπον apud Græcos non ſolum perſonam, ſed & aſpectū ac faciem ſonat, & ſic διὰ πολλῶν erit per multos, ut ſubaudias ἀνθρώπων. Poteſt & ſic accipi, ἐκ πολλῶν προσώπων, id eſt, multis modis, quandoquidē ſpeciem rei faciem uocamus. Nec ſatis queo diuinare, quid noſter ſe gerit interpres, cū eadem uox Græcis & faciem ſignificet & perſonam. niſi fortaſſe quiſpiā Græce peritulus adiecit facierum, uolens interpretari quid Græcis eſſet πρόσωπον. Laurētius diuerſam ſententiam commentus eſt, uidelicet hanc, ut de gratia in me ex multis perſonis, ſiue reſpectu multorū collata, per multos gratiæ agantᷠ propter uos. Neq; mihi diſplicet hoc inuentum, niſi quod nonnihil reclamat articulus parum cōmode poſitus ad hanc ſententiā. Cōmodius enim fuerat, ἵνα δὲ ἐκ πολλῶν προσώπων διὰ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, Quod in nobis eſt, ſiue ut uertit Ambroſius, Donū in nos collatū. Et ὑπὲρ ἡμῶν, ut habet Theophylactus & Ambroſius pro nobis, primæ perſonæ, quibuſdā Græcis eſt ὑπὲρ ὑμῶν, pro uobis.

uobis.atq; ita legisse uidetur Valla. Vtrunq; tolerabile.agantur gratiæ pro uobis,quorum precibus & quorũ bono seruatus sum,& pro nobis qui sumus seruati. Cæterũ εὐχαριστηθῆ passiue posuit,sicut & Latini dicũt gratulari reditum incolumem, pro gratulari de reditu incolumi. Ambrosius circunloquutus est,In gratiarum actione celebretur.

Nam gloria nostra.) καύχησις, id est, Gloriatio.tãetsi glorias pro gloriatione legimus, sed in malam partem.unde & glorioſi dicuntur iactabundi.

In simplicitate cordis.) Cordis abest in Græcis codicibus,nec additur apud Ambrosium,nec apud Theophylactum Græcum,etiamsi de suo addidit interpres.

Abundantius autem ad uos.) περὶ ὑμᾶς, id est,Apud uos,siue erga uos secundæ personæ.

Legistis & cognouistis.) Vtrunq; uerbum Græcis præsentis temporis est, ἀναγινώσκετε, ἐπιγινώσκετε. Atq; ita legisse Ambrosium, uel ex ipsius enarratione licet colligere: Ea, inquit,se dicit scribere,quæ non solum literis cernerent,sed & operibus eius manifesta haberent. Sed offensus lector quispiam eruditulus, quod prima specie sermo uideretur absurdus,Nõ alia scribimus uobis & quæ legitis,mutauit scripturam.quod nihil uideatur legi nisi quod scriptum est. Atqui Paulus suo more expressit hanc sententiam,Non alia scribimus uobis,quàm ea quæ non solum legitis à nobis scripta,uerumetiam agnoscitis à nobis expressa re factisq;.Græci addũt coniunctionem, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε, Aut etiam agnoscitis.Sed suspicor articulum ἃ mutatum in ἢ. Codex Donatianicus habebat,Et cognoscitis,in altero certe uerbo seruans integritatem ueteris scripturæ. *Legitis,cognoscitis.*

In die domini nostri Iesu Christi.) Græcus habet,In die domini Iesu, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, nec addit Christi.Porrò diem suo more uocat iudicium. Quãuis uulgi iudicio non est mihi causa gloriandi de uobis,aut uobis de me, tamen apud Christum est quod gloriemur utriq; de alteris. *Dies,pro iudicio.*

Vt secundam gratiam.) δευτέραν χάριν. quod uerti poterat, Iteratum beneficium,siue geminum beneficium,nempe prius per epistolam,postea per præsentiam ipsius.Græcanica scholia admonẽt χάριν positũ pro χαρὰν, id est,Gratiam pro gaudio. Nam apud Latinos quoq; gratiam habere dicuntur quæ delectant.

Quum autem hoc uoluissem.) βουλευόμενος, id est,Quum hoc deliberarem siue statuerem.Idem uerbum mox sequitur, ἃ βουλεύομαι, quod interpres uertit, Quæ cogito. adeo sibi permittit interpres mutare quocunq; modo quod libuerit. Ambrosius legit,Cogitans. Theophylactus interpres satis indicat de consilio siue decreto sentiendũ esse.Nec est hoc loco autem,sed οὖν, id est,Igitur.& ergo legit Ambrosius,etiamsi mihi non displicet, ℟, quod sit aduersatiua. Videtur enim diluere quod illi tacite forẽt obiecturi,si statueras uenire,cur mutasti consilium? *Interpres dormitans.*

Leuitate sum usus.) ἐλαφρίᾳ, à ceruo dicta uox, ob celeritatem mutandi consilij. Et hic leuitate sum usus,Græce dixit magis quàm Latine,pro eo quod est leuiter,siue inconstanter me gessi.

Secundum carnem cogito?) Hic subaudienda est responsio,non cogito,siue nequaq;, ut apte cohæreat quod sequitur, Vt sit apud me &c.

Fidelis autem deus.) Recte usus est Fidelis pro fido, cum aliâs usurpemus hoc nominis pro fidenti.Ne uideretur enim hoc arrogare sibi quod dixit,adiecit,Fidelis autem deus,quo autore & adiutore præsto quod præsto,Potest & ita distingui hic sermo: Aut eñ quæ cogito,secundum carnem cogito, ut sit apud me,quod est etiam,etiam, & quod est non,non? ut hæc sit interrogatio. Deinde quasi responderit,nequaq; hæc secũdum carnalem affectũ loquor,ut mihi arrogem si quid præstiti,subijcit,Imò deus fidelis,qui per me præstat, quicquid uoluit.Et ad hunc modum distinguit Ambrosius.Atq; ita ℟ coniunctio aduersatiua uim habet corrigendi,cuius uice poni poterat,Quin potius,aut imó. *℟ corrigit.*

Vt sit apud me est.) Hic locus apud nos cõfusus,apud Gracos sic habet, ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ,ναί.καὶ τὸ οὒ,οὔ, id est, Vt sit apud nos,quod est etiam,etiam,& quod nõ,non.Certe Ambrosius legit,Est,est,non,non,Et exemplar Paulinum uetustissimum manifesta rasuræ uestigia præ se ferebat.Porrò illud etiam,apud Græcos uox est affirmantis, ναί, & οὔ negantis. Ergo qui non faciunt quod negant se facturos, ijs non est non, & qui faciunt *Locus obscurus.*

quod affirmant se facturos, iis etiam est etiam. Cæterum quod Laurentius non uult In illo & in ipso, referri ad Christum, nō uideo quid hominem mouerit. Nam uehemēter ridiculum est quod Valla uult in ipso subaudiri, etiam, non Christum. ímò Paulus felicem exitum promissorum deo fert acceptum, & Christo per quem hoc sit impetratum, ne uideretur suis uiribus arrogare quicq̄. id quod testatur & huius sermonis clausula, Deo ad gloriam, per nos. Deus autor est, Christus impetrator, nos duntaxat horum ministri.

Taxatus palàm Valla.

Per me & Syluanū.) Hieronymus admoner Sylā esse legendum, nō Syluanum, cuius crebra mentio fit in Actis apostolorū, sed reclamant quæ uiderim Græcorū exemplaria.

Non fuit in illo est.) οὐκ ἐγένετο ναὶ ἀλλὰ οὐ, id est, Nō fuit etiam, & nō. Porrò hæc uerba, Sed est in illo, in Græcis codicibus nō leguntur hoc loco, licet mox in proximo sermone adiiciantur, suffragante uetustissimo exēplari Paulino in quo scriptū uisitur. Fidelis autem deus, quia sermo noster qui fuit ad uos, non est in illo est & non. Dei enim filius &c.

Est & nō, pro instabilis & uanus.

Non fuit in illo.) οὐκ ἐγένετο ναὶ ἀλλὰ οὐ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, id est, Non fuit etiā & nō, sed etiā in ipso fuit. Per etiā, semper intellige confirmationē. & in pro per usurpatur.

Quotquot enim.) ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ τὸ ναί, διὸ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, id est, Quotquot enim promissiones dei in ipso etiam, & in ipso amen. Nam apud Hebræos amen confirmantis est, ut apud Græcos ναί.

Ideo per ipsum.) Ideo, abiiciendum, καὶ ἐν αὐτῷ δι ἀμήν, id est, Et in eodem Amen deo. Et rursum, hic amen habet suū articulum δι sicut ναὶ & οὐ superius, ut intelligas certitudinem quam significare uoluit per amen. Et in illo Amē deo, significat omnia certa, & rata quæ deus pollicitus est.

Signare, confirmare fidē.

Et signauit nos.) καὶ σφραγισάμενος. Quo uerbo significare solet rei certitudinē, uelut cum obsignamus instrumentū aut uas. atq; id mox explicat, indicās datam arram, quo certius esset promissum. Hoc admonendum ratus sum, quod uideam recentiores interpretes hic multa philosophari de gratia cooperante, quæ ad rem non admodum pertinent.

Gratia cooperans.

Pignus spiritus.) τὸν ἀρραβῶνα, id est, Arrabonem siue arram quæ fidem faciat totius promissi præstandi.

Non ultra ueni Corinthum.) Magis quadrabat nondum q̄ ultra. est enim οὐκ ἔτι ἦλθον, id est, Non adhuc. Sentit enim se distulisse reditum, nisi mauis ἔτι pro denuo accipere. Cæterum Ambrosius de dilato reditu interpretatur, atq; item Theophylactus.

Dominamur fidei.

Dominamur fidei uestræ.) Vide, num hic sensus accipi possit, Dominamur uobis propter fidem, uel fidei gratia, ut more Græcorum subaudias ἕνεκα. Græca sic habent, οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. Atq; ut ita sentiā, facit articulus post ὑμῶν positus, alioqui magis conueniebat, τῆ ὑμῶν πίστει. Hæc autem dicit, quod ante dixerat parcēs, uelut alioqui sæuiturus. Non est autem dominium, nisi quum peccatum est alicubi. sed in fide nondum peccarant, qua firmi stabant, libidine, contentione, dissidiisq; peccarant. Id igitur uerbi mitigat hac ratione. Theophylactus in cæteris mecum faciens, de transposito articulo, nullum mouet scrupulum, quanquàm & alter sensus probe habeat: Fides libera est, dominium necessitatis est, ut interpretatur Ambrosius. Hæc animaduertenda nobis, qui fidei ac religionis titulo ad tyrannidem abutimur. Nec alio fortassis studio cupimus orbem redigi ad professionem Christi, quàm ut ipsi latius regnemus.

Qui subigunt Turcas, ne spectent dominium aut prædam.

Fide statis.) ἑστήκατε, ist est, Stamus, siue cōstitimus. tametsi uariant hic Græca exemplaria. Et magis quadrat Statis, ne uideantur usquequaq; obiurgandi.

EX CAPITE SECVNDO.

Nisi qui contristatur ex me.) ὁ λυπῶν με εἰ μή ἐμοῦ. Contristari suo more ponit pro dolore affici, cum aliud quiddam sonet Latinis. Sentit autem hoc ipsum sibi uoluptati esse, quod admoniti indolescant, quod id argumētum sit animi resipiscentis, ita uicissim gaudium è dolore nascitur.

Tristitiam super tristitiam.) Super tristitiam, supereſt, μὴ λύπην λύπην ἔχω. uerum id aliūde huc translatum est, uidelicet ex epistolæ ad Philippenses, capite secundo. Certe apud Ambrosium non additur, & cōgruit cum huius lectione ipsius interpretatio. Consentit cū Ambrosio & Theophylactus. licet interpres in contextu addiderit de suo, uulgatam sequutus æditionem. Quidā indicat in uno quodam codice deprehēdi

Additum apud nos.

scripturam

ſcripturam Græcam,cum noſtra tranſlatione cõgruentem, Ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἐπὶ λύπην σχῶ. Hunc ait è Rhodo miſſum R.P. Franciſco Ciſuerio,Card.quondam Toletano,cuius equidẽ uiri memoriæ ,cũ primus faueo,quod ipſe fauerit pietati boniſq; ſtudijs omnibus. Sed cum Ambroſius nobiſcum faciat,cum tot exemplaria ſuffragentur huic lectioni quam indicamus,fieri potuit,ut Rhodienſis ille liber fuerit deprauatus,præſertim cũ cauſam indicauerimus deprauandi,fieri potuit , ut ad Latinorum codices fuerit emendatus, præſertim cum ſit Rhodienſis.Nam id fuiſſe factum conſtat in nonnullis,ut poſt concordiam initam cum eccleſia Rhomana,hac quoq; in parte cõcordarent. Porrò codices eius generis nihil aliud ſunt,quàm amuſſis alba in albo lapide. Neq; enim uelim corrigere noſtram tranſlationem ex fide codicis,qui per omnia congrueret cum noſtris.

Anguſtia cordis.) στενοχῆς, coartatione,ſiue anxietate. Nam anguſtia cordis eſt puſillanimitas,& in uitium ſonat.

Vt ſciatis quam charitatem.) Græce eſt, Vt charitatem ſciatis,quam habeo abundantius in uobis,ut legit & Ambroſius.Et In uos rectius quàm In uobis , eſt enim εἰς ὑμᾶς, ſiue Erga uos.

Si quis autem cõtriſtauit me.) Me non eſt apud Græcos , εἰ δέ τις λελύπηκεν, id eſt, Si quis dolore affecit.ut ſubaudias id quod commodum fuerit,aliquem , aut uos,aut me. Diuus Ambroſius non addit pronomen,uerum iuxta Græcos legit , Si quis autem cõtriſtauit,non me contriſtauit. Grauat enim peccantem qui contriſtauerit omnes,neq; Paulum tantum,uerum omnes bonos apud Corinthum.Nam quod poſt ait,Non me cõtriſtauit,perinde ualet ac ſi dicat,Non me proprie ac ſolum contriſtauit,uerum ex parte dũtaxat,ut cui dolor hic ſit cum omnibus uobis communis.

Ita ut econtrario magis donetis.) ὥστε τοὐναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, Adeo ut è diuerſo potius condonare & conſolari debeatis . Videtur enim in his orationibus ſubeſſe ſynecdoche,aut,ſi mauis,eclipſis.ut ſubaudiatur δεῖ, aut aliud ſimile. *Synecdoche.*

Vt confirmetis in illum.) κυρῶσαι. Quod propemodum ualet,ac ſi dicas,Facite ut põdus & autoritatem habeat charitas erga illum.Loquitur enim uelut ad iudices & concionem,quorum ſuffragijs uelit abſolui eum,qui traditus fuerat ſatanæ.Nam κυρία concionẽ ſignificat,in qua creantur magiſtratus,quæ Latini uocant comitia,& diem alicuius rei cauſa præſtitutum,& ius aliquod agendi.unde ductum uidetur κυρῶω, uelut ſuffragijs comprobo,& ratum facio. *κυρία,cõcio.*

Quod donaui.) καὶ γὰρ ἐγὼ εἴτι κεχάρισμαι ᾧ κεχάρισμαι, id eſt,Etenim ego ſi quid donaui,cui donaui,ſiue,Si cuius rei gratiam feci.Nam donare uocat condonare culpam. Deinde cui donaui,ſubaudiendum eſt denuo uerbum donaui, ut ter repetatur donaui. alioqui erit imperfectus ſermo.Nã & ego ſi quid condonaui,cui condonaui,propter uos condonaui. Animaduertendum autem,quàm paucos Paulus tradiderit ſatanæ,& quanto affectu hunc ſuis cõmendet,cum nos ob treis drachmas effulminemus paſſim.Nec tamen hunc tradidit ſatanæ priuata ſua autoritate,ſed publico omniũ iudicio,qui apud nos recta in ignem conijceretur. Et in ipſa condemnatione miſcet indicium charitatis,in interitum carnis,ut ſe.&c. Tanta eſt eius in malos clementia , qui ipſe nullis peccatis erat obnoxius,nos nobis tam male conſcij,quàm non Chriſtiane ſæuimus in alios delinquentes. *Proprietas Hebraiſmi.* *Lenitas Pauli.*

In perſona.) ἐν προσώπῳ. Quod eſt,uel in perſona , uel in facie , ſiue conſpectu.Nam Græce uox ambigua eſt,& ſcholia uarie exponunt . Ambroſius interpretatur In perſona Chriſti,pro uice Chriſti.

Vt non circunueniamur à ſatana.) Ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν, id eſt, Ne occupemur & uſurpemur,uelut ab iniuſto poſſeſſore ſatana. Ambroſius legit, Vt non poſſideamur , & propius expreſſit nocem Græcam . Nam πλεονεκτεῖν, eſt occupare quod tuum non eſt, ut faciunt auidi,& alienorum uſurpatores.

Non habeo requiem ſpiritui meo.) Nimium bona fide reddidit datiuũ Græcum,qui uertendus erat,in auferendi caſum.Siquidem illi inſtrumentum & modum actionis,dandi caſu efferunt,nos auferendi.Ambroſius propius accedit ad Græca. legit enim:Non habui requiẽ in ſpiritu meo , οὐκ ἔσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, hoc eſt,Nõ cõquieui animo. Hic eſt ille Titus quem Paulus à nõnullis ideo putatur deſideraſſe,quod is eſſet eius linguæ peritior.

Thomas Græcis commentarijs adiutus.

guæ peritior. Horũ de numero est Theophylactus. Meminit & Thomas huius interpretationis, sed reijcit, ne spoliaret apostolos dono linguarũ. At uel hinc colligitur illum adiutum fuisse commentarijs è Græco uersis, quum nihil huiusmodi attingat Ambrosius.

Sed ualefaciens.) ἀποταξάμενος, id est, Dimissis fratribus, aut renuntiato uale. Ambrosius legit, Sed uale illis dixi, & profectus sum &c.

Deo autem gratias.) Gratia est Græce χάρις. Atq; ita, ni fallor, uertit interpres.

Qui semper triumphat nos.) Τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς. Diuus Hieronymus ad Algasiam exponit, Triumphat nos, id est, De nobis, uel triumphũ suum agit per nos. Ambrosius item, Triumphat nos, facit nos uictores uincente perfidiam fide.

Bonus odor sumus deo.) εὐωδία, id est, Fragrantia, siue beneolentia, ut ad uerbũ efferam. Nam Græcis dictio est cõposita. Et deum rursum appellat patrem, suo more. Quoties enim absolute hoc utitur uerbo, ferè deum patrem intelligit.

Alijs quidem.) Elegantius uertisset, His, & illis.

Tam supereſt ordo.

Tam idoneus.) Tam, Græcis non legitur, nec apud Ambrosium, nec apud Augustinum, qui citat hunc locum, edisserens psalmum septimum, legitq;, Et ad hæc, quis idoneus? Itidem adducit Origenes homilia in Genesim decimatertia. Fortassis interpres de suo addiderat, quis nam. Id uersum est in quis tam, Subauditur autem respõsio, perpauci, aut simile quippiam. Intelligit enim rem esse uehementer arduã, & quæ non queat à quibuslibet præstari. nisi mauis per hyperbatum referre ad id quod aliquãto post sequitur, Ad hæc quis idoneus? Et posteaq; dilata responsione, auxit facti magnitudinem, deinde respõdet, Fiduciam autem talem habemus &c.

Sicut plurimi.) ὡς οἱ λοιποί, id est, Sicut cæteri. Alij habẽt, ὡς οἱ πολλοί, id est, Sicut multi, aut plerique.

Cum autem conuersi fuerint ad dominum.) Cum Græce sit ἐπιστρέψῃ, si placet uerbũ medium, erit, Conuersus fueris, secunda persona, quemadmodum subinde locum hũc adducit Augustinus, nominatim in libris quos scripsit aduersus Faustum, Cum transieris ad dominum, auferetur uelamen. Sin uerbum actiuum erit, cõuersus fuerit, tertia persona, ut subaudias, Israël. Atq; ita legit diuus Ambrosius, Cum autem cõuersus fuerit ad dominũ, auferetur uelamen. Vsus est eodẽ uerbo cap. quod proxime sequitur. Neq; quicquàm tamen officit sententiæ, quod noster interpres mutauit numerum. Neq; enim refert utrum dicas, equa gestat fœtum decem mensibus, an equæ gestant decem mensibus. Origenes hunc adducens locum in Exodum homilia duodecima legit, Vbi cõuersus quis fuerit, auferetur uelamen. Rursus in Leuiticum homilia secunda.

Cauponari, adulterari.

Adulterantes.) καπηλεύοντες, id est, Cauponantes. Hieronymus ad Algasiam uertit, Venundantes & uenditantes. Est enim καπηλεύειν ad quæstum abuti re quapiam, quod Petrus accommodauit ad ipsos etiam homines, Cauponantes uos. Quo quidem uerbo usus est Ennius in officijs Ciceronis, Non cauponantes bellum, sed belligerantes. Interpres Adulterantes uertit, pro corrumpentes. idq; sequutus est Ambrosius, nec inerudite. Siquidem ueteres, quicquid esset insyncerum, ac dolo fraudeq; uitiatum, id κάπηλον appellabant, uelut Aeschylus, citante, quisquis is fuit, etymologiarum Græcanicarum coacernatore, κάπηλα προφέρων τεχνήματα, id est, Cauponias proferens artes. propterea quod hoc hominum genus plerunq; insyncerum est, utpote quæstu metiens omnia. Græca uox proprie quadrat in eos qui uenditant esculenta aut poculenta. Quorum præcipuum est studium, uiciata pro syncerís uendere.

Sed ex syncerítate.) ἀλλ' ὡς, Sed tanquàm ex syncerítate, sed tanquàm ex deo, additis aduerbijs. Et tamen nisi subaudias aliquid, erit imperfectus sermo, Non adulterantes, sed uelut ex syncerítate prædicantes.

EX CAPITE TERTIO.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare.) συνιστάνειν, quod non simpliciter sonat laudare, id quod uulgus existimat, sed insinuare in alterius beneuolentiam.

Ad uos, aut ex uobis.) Græci repetunt commendaticijs, licet reclamantibus exemplaribus Latinis quæ uiderim omnibus, neq; temere tamen. Com-

mendaticijs

mendaticijs ad uos,hoc eſt,quæ ab alijs profectæ cõmendent nos uobis,aut à uobis profectæ commendent nos alijs.

Epiſtola noſtra.) Suam uocat,nõ quam ſcripſerit,ſed qua commendetur.Studium curandæ ſalutis illorum,argumentum erat & epiſtolæ uice. Noſtris autem dixit uel modeſtiæ cauſa,pro Meis,uel quod pari ſtudio eſſent & alij quidam Pauli collegæ.

Quæ ſcitur & legitur.) Interpres non reddidit uenuſtatẽ Græcani ſchematis, γινωσκομένη ἢ ἀναγινωσκομένη, id eſt, Quæ intelligitur & legitur. *Adnominatio*

Manifeſtati quoniam epiſtola eſtis.) φανερούμενοι. Verbum eſt medium.unde commode uerti poterat,Dum manifeſtatis uos eſſe epiſtolam &c.Aut,dum manifeſtamini quod eſtis epiſtola &c.

Et ſcripta non atramento.) Græcis non additur,Et,nec apud Ambroſiũ. Nec eſt Scripta,ſed inſcripta, ἐγγεγραμμένη.

In tabulis cordis carnalibus.) σαρκίναις, id eſt,Carnëis,ut materiam intelligas,nõ qualitatem, quam notant quum dicunt σαρκικός. Nam quod alibi Carnalibus legimus, σαρκικόν eſt Græce.καρδίαις habent quidam codices,hoc eſt,Cordibus,ſed mẽdoſe,opinor. *σάρκινον σαρκικόν.*

Sed omnis ſufficientia noſtra.) ἡ ἱκανότης, Idoneitas,ut ita loquar.

Qui & idoneos nos fecit miniſtros.) ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους, id eſt,Qui idoneos nos fecit,ut eſſemus miniſtri noui teſtamenti,quaſi dicas,Idoneauit. Eſt autem uerbum ab eo nomine,quod mox uertit,Sufficientes & ſufficientia.

Nõ litera,ſed ſpiritu.) Græcis genitiuus eſt,Literæ ſed ſpiritus,ut referas ad miniſtros, & intelligas nouum teſtamentum ſpiritum, uetus literam. At apoſtoli delecti ſunt,ut ſpiritum adminiſtrarent,non ceremonias legis,quas ſuo more literam uocat. Ex Ambroſiana interpretatione nõ poteſt certum deprehendi quid legerit. & ad ſenſum haud magni ſanè refert. Nam quod offendit Vallam, ita uitari poterat: Qui fecit ut eſſemus idonei noui teſtamenti miniſtri,quod ſpirituale eſt,non literale ſicut uetus.ut literæ & ſpiritus referatur ad teſtamentum,aut miniſtros noui teſtamenti,hoc eſt,non literæ,ſed ſpiritus. *Litera pro literæ.*

Literis deformata. Quidam deformata interpretatur ,turpiter formata.Id quo magis credamus ,Carrenſis adjcit,Sicut mulier dicitur deformis.O columen Theologiæ,quaſi uero ſola mulier dicatur deformis. Deinde poſt aliquod id genus nugas,addit aliud commentum , ſi cui hoc parum probatur: Deformata,id eſt,ualde bene formata. quaſi uero hoc agat Paulus,ut intelligãt eam legem ualde bene formatam ,quam præ euangelio contemni uult. Verum quorſum attinet hæc inſectari,quũ in ſumma totum hoc ſit impudentiſſimum,nouum teſtamentũ Græce ſcriptũ ab apoſtolis,interpretari uelle ,ſi Græce prorſus neſcias. Paulus ſcripſit ἐντετυπωμένη, id eſt,Informata,ut ad uerbum reddam,hoc eſt, inſculpta . Quanquàm eleganter interpres dixit Deformata,pro Formata.Nec enim hic auget de,non magis quàm in deambulare,ac deoſculari . Et Quintilianus:Marmora prima deformata manu.Ambroſius Formata legit,non deformata. *Hugo Carrenſis.*

Damnationis in gloria eſt.) In ſupereſt, δόξα, id eſt,Gloria. Atq; ita legit Ambroſius, quanquàm hic non admodum uariat ſenſum. Variantq; Græcorum codices. Et mox, Per gloriam eſt, διὰ δόξης, dixit pro,In gloria. *In,ſupereſt.*

Nam nec glorificatum eſt quod claruit.) καὶ γὰρ οὐδὲ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον, id eſt,Etenim ne glorificatum quidem eſt quod glorificatum eſt,id eſt,quod tum glorificabatur,accedente gloria Euangelij perdidit gloriam. Et ideo addidit in hac parte,Id eſt,in comparatione. Sic enim exponunt Græca ſcholia.

Multa fiducia.) πολλῇ παῤῥησίᾳ. quæ uox apud Græcos ſignificat loquendi libertatẽ, quum palàm quis eloquitur quod ſentit.Hoc ad Moyſen refert,qui palàm & aperte non eſt auſus loqui,ſed uelata facie.Et χρώμεθα utimur,idem poteſt eſſe utamur.Atq; ita ſanè legit Ambroſius,ut ſit adhortantis ad libertatem mere Chriſtianam.

In faciem.) εἰς τὸ τέλος, id eſt,In finem.Id quod haud dubie librariorum accidit errore.Certe Ambroſius legit,Vſq; ad finem eius quod euacuatur, & ad eum modum interpretatur. Volebat Moſi faciem eſſe obtectam nec aſpici, donec id quod erat abolendum,coruſcante euangelio euaneſceret,& ſic licebat intueri faciem Moſi.Porrò ut hic ſermo ſit abſolutus,ſubaudiendum eſt aliquid,Et non facimus ſicut Moſes qui ponebat &c. *Varia lectio.*

Et tamen

Et tamen in nonnullis Græcorũ codicibus comperimus ſcriptũ, εἰς τὸ πρόσωπον, quemadmodum nos legimus. Atq; ita legit & interpretatur Theophylactus. Quod hic uertit intenderent, Græce eſt ἀτενίσαι, id eſt, Defigere oculos, & immotis oculis intueri, quemadmodum ſolent amantes, & qui attente audiunt loquentem. Aſpicere poterant, ſed fixis oculis & diu inhærentibus non poterant. Vnde re cognita, Moſes quoties loqueretur populo, faciem uelo obtexit.

In finem. In finem uidelicet.) Ne illic conquieſcerent. Et quod euacuatur, ſonat quaſi dicas, eius qui euacuatur uel aboletur, ut referas ad Moyſen moriturum. Moſes mortalis erat, Chriſtus immortalis. Moſi lex ad tempus erat inſtituta, Chriſti lex finem neſcit. Aut abſolute in finem, eius rei quæ euacuatur. Et euacuatur hic eſt, καταργόμενον, id eſt, Quod aboletur & irritum redditur. Id annotauit & Theophylactus interpres.

Obtuſi ſunt.) ἐπωρώθη, id eſt, Excæcati ſunt. Et cogitationes potius q̃ ſenſus, νοήματα, quod paulo ante uertit Cogitationes. Cum autem cõuerſus fuerit ἡνίκα δὲ ἂν ἐπιστρέψῃ, opinor ſubaudiendum Iſraël, pro Iſraëlita. Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum xij. capite quarto, legit, Cum autem tranſieris, ut ἐπιστρέψῃς ſit à uerbo medio, è ſecunda perſona, pro quauis perſona, niſi forte maluimus uitio librarij tranſieris, ſcriptũ pro trãſierit. Quãquàm & alius totidem uerbis adducit hunc locum, uelut eiuſdem lib. cap. trigeſimonono.

Dominus autem ſpiritus eſt.) Non ſimpliciter ait dominum eſſe ſpiritum & corpus eſſe negat, ſed addidit articulum τὸ πνεῦμα, hoc eſt, Ille ſpiritus, nempe legis. quaſi Moſes fuerit caro, utpote mortalis & imbecillis & craſſus, Chriſtus ſpiritus, ut efflrax & immortalis.

Speculantes à ſpeculo, non à ſpecula. Speculantes.) κατοπτριζόμενοι, id eſt, Speculantes hoc loco à ſpeculo ductum eſt, non à ſpecula, ut intelligas dei gloriam à purgatis animis ceu ſpeculo excipi, ac reddi. Ad hũc enim ſenſum exponunt Græca ſcholia, ut κατοπτριζόμενοι ſit ueluti ſpeculo exprimentes, ac referentes. Et quod additur in eandem imaginem, præpoſitio Græcis abeſt, τὴν αὐτὴν εἰκόνα, id eſt iuxta eandem imaginem, ut ſubaudias κατά. Ac paulo poſt,

Manet non reuelatum.) Maluiſſem, Nec tollitur, quo ſenſus ſit apertior.

A claritate in claritatem.) A gloria in gloriam, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. ſic enim aliquoties uertit hanc uocem. Verum hæc uarietas interpretandi, nonnunquàm anſam errandi Latinis expoſitoribus præbet, dum aliud quiddam à Paulo dici putant, claritatem & gloriam, quum apud illum eadem ſit uox.

Triplex lectio. A domini ſpiritu.) Trifariã hic locus accipi poteſt apud Græcos, A domini ſpiritu, ſiue, à domino ſpiritus, ſiue, à domino ſpiritu, ut accipiamus ipſum dominũ eſſe ſpiritum. Cæterũ media lectio mihi magis probatur, ἀπὸ κυρίου πνεύματος. Primã ſequutus uidetur Theophylactus, atq; item Ambroſius. Mirũ quid ſequutus Auguſtinus libro de ciuitate dei xxij. cap. xxix. legit tanquàm ad domini ſpiritum, ſi modo ſcriptura mendo uacat.

EX CAPITE QVARTO.

IVxta quod miſericodiam conſequuti ſumus.) καθὼς ἠλεήθημεν. Ambroſius uertit, Pro ut miſericordiam conſequuti ſumus. Interpres pro καθὼς legiſſe uidetur καθ' ὅ. Cæterum miſericordiam conſequuti ſumus, ſuo more modeſtiæ cauſa dixit, pro eo quod eſt, Delecti ſumus ad officium apoſtolicum.

Non deficiemus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν, id eſt, Nõ deficimus, ſiue ſegneſcimus, aut degeneramus. Nam Græcis κακὸς aliquando inertem ſignificat ac inſtrenuum, ut & aliâs indicatum eſt. Ambroſius legit, Non deficiamus & renunciemus, ut utrunq; ſit hortantis, quaſi legerit μὴ ἐκκακῶμεν & ἀπειπώμεθα. Mihi magis probatur, ut indicandi modo legantur, & ad Pauli perſonam pertineant, qui contemptis Moyſi ceremonijs, Chriſti philoſophiam libere prædicabat.

Sed abdicamus.) ἀπειπάμεθα, id eſt, Abdicauimus, ſiue abnegauimus, reiecimus. Ambroſius legit, Renunciemus, ut uerba ſint inuitantis.

Occulta dedecoris.) τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. Aptius eſt probri, ſiue dedecoris, quàm pudoris. Non enim dixit αἰδοῦς, ſed αἰσχύνης. Atque ita legit Ambroſius. Probrũ enim opponit gloriæ quam tribuit Euangelio. Porrò Occulta dixit, pro occultamẽtis. nam turpitudo amat latebras.

Occulta, pro occultamẽtis.

Nec adulterantes

Nec adulterantes.) δολοῦντες, id est, Dolo utentes, siue tractantes. Neq; est hic καπηλεύοντες, quod antea uertit, adulterantes, sed δολοῦντες, quasi dicas, falsificantes. Nec est,

In manifestatione, sed manifestatione, ut referatur ad cōmendantes.

Opertum est.) κακαλυμμένον. Quod hactenus uelatum uertit, nunc mutat opertum, cum Græcis eadem sit uox.

Deus seculi huius.) ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, id est, Deus æui huius. Theophylactus ac scholia Græca putant legi posse per hyperbaton ad hūc modum: In quibus excæcauit cogitationes incredulorum huius seculi. ut intelligamus deum uerum ultorem scelerum, excæcare mentes infidelium huius seculi. Atq; hic quidem sensus accipi poterit, si deus subiecta hypostigme separetur ab his quæ sequuntur, hoc pacto: In quibus deus, seculi huius excæcauit mentes infidelium, hoc est, in quibus deus excæcauit mentes infidelium huius seculi. eamq; lectionem plerisq; placuisse nostrorum, testis est Augustinus, libro aduersus Faustum xxj. cap. ij. quod Manichæi duos deos facerent, alterum uerum, alterum unde scaterent mala, quem hylen uocabant. At idem aliquanto post, negat absurdū uideri debere, si diabolus dicatur deus huius seculi, quemadmodum & illud dictū est Paulo, Quorum deus uenter est. Item illud in psalmo, Dij gentium dæmonia. In hanc sententiā enarrat Ambrosius. Proinde quod priore loco diximus ex Græcis scholijs, id uidetur affectatum ac uiolētum. Simplicius est ac uerius, ut intelligamns deum huius seculi satanam, quē admodū sentit Cyrillus, citantibus scholijs Græcanicis. Nec moueat quod illi tribuat̄ uocabulū dei. Nō est em̄ simpliciter deus diabolus, sed illis est deus, q illū anteponūt Christo. Veluti auaris pecunia deꝰ est, nepotibꝰ gula deus est, & homo homini deus est, iuxta ꝓuerbium. Certe Ambrosius nō ueretur interpretari diabolum huius seculi deum malorum.

Hyperbaton.

Diabolus dictus deus.

Qui est imago dei.) In Aldina æditione additur ἀοράτου, cū nō sit in nostris Latinis, sed uidetur à studioso quopiam adiectum ex epistolæ ad Colossenses cap. j. præsertim cū in alijs Græcis non reperiatur, cunq; Theophylactus, nec legat, nec interpretetur.

Illuminatio euangelij gloriæ Christi.) Congeries genitiuorum reddit orationem ancipitem. Potest enim sic accipi, ne illucesceret illis illustratio Euāgelij, hoc est, prædicationis gloriæ Christi. aut ne illucesceret illis lumē gloriæ Euangelij Christi. aut ne illucesceret illis lux Euangelij quæ est gloria Christi. Demiror autem quid legerit Ambrosius Græce, cum ita uertat hunc locum: In quibus deus seculi huius, obcæcauit sensus infidelium, ut nō peruideant lumen Euangelij gloriæ Christi. ni forte pro αὐτοῖς legit αὐτοὺς ad hunc modum, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοὺς τὸν φωτισμόν. Nam autore Hesychio, αὐγάζω & αὐγάζομαι Græcis est ὁρῶ καὶ βλέπω, uideo siue intueor. Deinde φωτισμὸν proprie sonat illuminationem, siue illustrationē, quod Ambrosius uertit lumen. Sed lumē cum profertur, φωτισμὸς est. Non abhorret ab hac interpretatione Theophylactus.

Ambrosius diuerse legit.

Sed Iesum Christum dominum nostrum.) Nostrum, redundat, & plenius est, ut intelligamus omnium esse dominum. Præterea discernit suam personam à persona Christi, cum ipse sit minister, alienum agens negocium. Ille dominus, ad cuius gloriam omnia referenda sunt quæ facit seruus.

Nos autem seruos uestros per Iesum.) Propter Iesum legendum est, διὰ τὸν ἰησοῦν. Atq; ita legit diuus Ambrosius.

Qui dixit.) ὁ εἰπών. Commodius erat, Qui iussit. & addendum erat uerbum substantiuum: Deus est qui iussit lumen illucescere &c. Deinde,

Ipse illuxit.) Pro ipse, Græce est, ὅς, id est, Qui. Nam ipse qui iussit, illuxit. Cæterū Græca uerba sunt λάμψαι & ἔλαμψε, pro quibus Augustinus in opere aduersus calumniatorē legis Mosaicæ, legit clarescere & claruit. Rursus cōtra Faustū disputās libro xxij. cap. viij.

Scientiæ claritatis.) τῆς γνώσεως, τῆς δόξης, id est, Cognitionis gloriæ. Interpretatur enim quid dixerit φωτισμὸν, nempe cognitionē gloriæ Iesu. Item pro dei, Ambrosius legit, suæ, Ad illuminationem gloriæ suæ, propterea quod præcessit deus.

In faciem Iesu Christi.) ἐν προσώπῳ ἰησοῦ χριστοῦ, id est, In facie Iesu Christi. Faber hoc loco mauult legere persona, pro facie, Laurentium, opinor, secutus. At mihi multo magis quadrare uidetur ad Pauli sententiā, si legamus, In uultu, siue in facie. Alludit enim ad Mosi faciem uelamine opertam, cū in Christi facie clare refulserit gloria dei patris, uelut in ima

Faber.

gine absolutissima. In uasis fictilibus.) ὀστρακίνοις, id est, Testaceis. licet idem sit sensus.

Vt sublimitas.) Ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ θεοῦ, id est, Vt sublimitas uirtutis, sit dei, & non ex nobis. Quanquã hic quoq; uirtutis sic accipitur, non ut opponatur uitio, sed infirmitati. Proinde Hieronymus in dialogis aduersus Pelagium, citat hũc locum his uerbis, Vt abundantia fortitudinis nostræ sit ex deo. Cæterũ ea uox uirtutis, ad nos refertur, non ad deum. ut sit sensus, Vt nostra uirtus tam eximia non tribuatur nobis, sed deo. Neq; rursum est sublimitas, sed ἡ ὑπερβολή, id est, Excessus siue excellentia. Augustinus aliquoties legit eminentia, aptissimo uocabulo, & eminentia coniungit cum uirtute, ut eminentia uirtutis sit dei, cum aliàs frequenter, tum enarrans psalmos. Item epistola cẽtesima liij. rursus sermone de uerbis apostoli decimoquinto.

Ordo.

In omnibus tribulationem patimur.) Interpres neque sensum Pauli dilucide reddidit, neq; schematis iucunditatem, ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι, id est, Vbiq; pressi siue afflicti, sed non coartati, siue non anxij redditi. Alioqui cõsequitur, ut qui prematur, is adigatur in angustum. Ambrosius propius reddidit Græca ad hunc modum, In omnibus pressuram passi, sed non coangustati.

Aporiari ἀπορεῖσθαι.

Aporiamur, sed non destituimur.) Est apud Græcos iucunda uocum allusio, ἀπορούμενοι ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. Quorum alterum significat hærentẽ, & consilij inopem ac perplexum. Alterum significat planè desperantem ac tædio uictum. Quanquã ἀπορεῖν significat & egere, quod secutus est interpres. Ambrosius uertit, inopiam passi, pro egentes. Et quod hic uertit destituti, participium est eius uerbi quod paulo ante uertit tædere, ἐξαπορεῖσθαι, ita ut nos tæderet uiuere. Græci sic interpretantur, ut ἀπορεῖσθαι sit redigi ad summam angustiam, sed ἐξαπορεῖσθαι uinci & opprimi malis.

Sed non derelinquimur.) διωκόμενοι ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι. Quorũ posterius sonat, in periculo deseri ac destitui, ob præpositionem additam ἐν.

Supersest in nostris.

Humiliamur, sed non confundimur.) Hæc nec habentur in Græcis codicibus, nec in lectione Ambrosiana, nec in uetustissimo codice S. Donatiani, unde miror unde irrepserint. Et tamen ad Pauli sensum non inepte accederent, quod humiliationi proxima sit confusio. Quod aũt hic interpres uertit per uerba, Græci dicunt per participia. Atq; ita legit Ambrosius, In omnibus pressurã passi, sed nõ coangustati, inopiam passi, sed nõ destituti. Verũ quoniam tempus participij non conueniebat, interpres maluit per uerba reddere.

Semper mortificationem Iesu Christi.) Græce est domini Iesu, νέκρωσιν τοῦ κυρίου ἰησοῦ. Sed obstrepet aliquis, quid ista faciunt ad sensum, an sit domini Iesu, an Iesu Christi? Primum arbitror esse nefas in diuinis literis, si uel unum apicem sciens ac uolens mutes. Quod si quis propius introspexerit, uidebit nec hanc in Paulo uarietatem ociosam esse, in quo nihil omnino est ociosum. Ambrosius pro νέκρωσιν legit, non mortificationem, sed mortem, nec id absurde mea sententia.

Vita Iesu in corporibus nostris.) ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, id est, In corpore nostro. Atque ita legit Ambrosius cum Græcis consentiens. ut non respicias tuum aut meum corpus, uerum id quod opponitur spiritui.

Ergo mors in nobis operatur.) ὥστε ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, id est, Itaq; mors quidẽ in nobis operatur. Quãq; est agit potius cẽq; operatur. De quo toties iam dictũ est.

Faber.

Sicut scriptum est.) καθὼς γεγραμμένον. Faber putat posse legi, ἃ quo scriptum est. Verum id Græci sermonis ratio nullo pacto patitur. unde miror si diuersum habuit exẽplar, aut certe tam erudito uiro quid in mentem uenerit.

Credidi propter quod locutus.) Locus est in psalmo centesimo decimoquinto.

Scientes quoniam qui suscitauit Iesum.) Græci legunt, dominum Iesum, ὁ ἐγείρας τὸν κύριον ἰησοῦν. Porrò quod uertit ὅτι nũc quia, nunc quoniã, frequẽtius occurrit cẽq; ut uacet castigare. Nam poterat Latine dicere, Scientes qui Iesum suscitauit, eũ nos quoq; per Iesum suscitaturũ esse. Aut, sciẽtes quod qui Iesum suscitauit, is & nos per Iesum suscitaturus est.

Et constituet uobiscum.) καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν, Et exhibebit siue adiunget sibi unà nobiscum, hoc est, non solum nos Iudæos, uerumetiam uos gentes.

Rursum illud cum Iesu.) Græce est, per Iesum, διὰ ἰησοῦ. Neq; enim cum Iesu, qui iam olim resurrexit, sed per illum, cuius mẽbra facti sumus, & per quẽ donauit nobis omnia.

Etiamsi

Etiamsi Ambrosius legit, Cum Iesu, non ad tempus respiciens, sed ad communem resurrectionem capitis & membrorum.

Vt gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriã dei.) ἵνα ἡ χάρις πλεονάσασα, διὰ τῶν πλόνων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, id est, Vt gratia exuberans siue redundans, siue quæ redũdauit propter multorum gratiarum actionem abundet in gloriam dei. Est enim propter, non per. nisi διὰ referas ad πλεόνων. at tũ non habes quò referas εὐχαριστίαν. Et Ambrosius ita propemodum legit, Per multorũ gratiarum actionem, hoc est, si plures agant gratias, id cedet in gloriam dei. Potest & uerbũ περισσεύσῃ accipi transitiue, adhærente huic accusatiuo εὐχαριστίαν, id est, Efficiat ut abundet gratiarum actio. In hanc fermè sententiam Theophylactus. *Græca lucidiora nostris.*

Non deficimus.) οὐκ ἐκκακοῦμεν, Quemadmodum uertit & supra, pro eo quod est, nõ segnescimus, non defatigamur.

Quod in præsenti est momentaneũ & leue.) τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν, id est, Quod enim in momento est leue. nam in præsenti nõ est in Græcis. nisi quod interpres uoluit reddere aduerbium τὸ παραυτίκα. Poterat autem uertere ad hunc modum, τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθυπερβολὴν, εἰς ὑπερβολὴν αἰωνίων βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, id est, Momentanea leuitas afflictionis nostræ insignite, supra modum æternum pondus gloriæ operatur, siue efficit nobis. ut τὸ ἐλαφρὸν, id est, leue, ponatur pro nomine substantiuo, & τὸ παραυτίκα fungatur uice adiectiui, quod Græcis est familiarissimum. Opposuit autem Paulus, τὸ ἐλαφρὸν, τῷ βάρει, quod utiq; substantiuum est. Iam illud καθυπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, quod constanter habetur in omnibus Græcis exẽplaribus, & repetitur in scholijs, nihil aliud sibi uult quàm insignem & ineffabilem præcellentiam. quasi dicas, egregie egregius est, ita bis dixit supra modum. Nihil enim aliud significat καθυπερβολὴν, quam εἰς ὑπερβολήν. Et aliâs admonuimus Hebræos huiusmodi cõduplicatione epitasin exprimere. Nec est, in nobis, apud Græcos, sed nobis, absq; præpositione. Iam quod paulo superius dixit, De die in diem, Græce non est καθ' ἡμέραν, sed noue, ἡμέρα καὶ ἡμέρα. ut incremẽtum etiam intelligas renouationis, quemadmodum corpus indies magis ac magis deficit, præsertim in prouectioribus. Sapit autem hic sermo Pauli dialecton Hebraicam quod genus, In progeniem & progenies, pro eo quod erat in omneis progenies. *Conduplicatio Hebraica.*

Temporalia.) πρόσκαιρα, id est, Temporaria & ad tẽpus durantia. quo uocabulo usus est Euangelista, de semine mox exarescente.

EX CAPITE QVINTO.

Scimus enim quoniam si.) Græci legunt ad hunc modum, οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, id est, Nouimus enim quod si terrena nostra domus tabernaculi dissoluta fuerit. Nec additur huius, nisi quod τοῦ certum indicat tabernaculum. Addidit autem tabernaculi, ut ostenderet domicilium hoc non esse perpetuum, sed ad paucos paratum dies, cuiusmodi sunt tabernacula.

Non manufactam.) Iucundius est Græce dictione composita, ἀχειροποίητον, hoc est, dissimile his, quæ opera manuaria construuntur ac destruuntur.

Nam etiam in hoc ingemiscimus.) καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, Etenim in hoc gemimus. Incertum autem an pronomen hoc demonstret tabernaculum corporis, an absolute ponatur pro ob id gemimus. Quod cupiamus superuestiri, aut quod mauult Valla, superindui, ἐπενδύσασθαι. Vnde ependytes dicta uestis exterior, ueluti toga aut pallium. Ad id facit quod sequitur, Si tamen induti & non nudi reperiamur. Neque enim superuestiri potest, qui prius non sit uestitus. *Superindui.*

Habitationem nostram.) τὸ οἰκητήριον ἡμῶν, id est, Domicilium nostrum. Refertur aũt ad uerbum superindui. Corpus enim domiciliũ est animi. & Ambrosius legit domicilio. Porrò quod addit, Quod è cœlo est, sentit ut opinor, Christi corpus, cui nostra cõformãtur societate immortalitatis.

In hoc tabernaculo.) ἐν τῷ σκήνει, id est, In tabernaculo.

Si tantum uestiti, & non nudi inueniamur.) Ambrosius indicat in nõnullis codicibus diuersam esse lectionem. Si quidem expoliati, non nudi inueniamur, hoc est, si expoliati *Duplex lectio*

hoc corpore,non deprehendamur nudi,ſed induti Chriſto. Idem annotant Græcanica ſcholia,in nõnullis eſſe, ἐκδυσάμενοι,in alijs rurſus,ἐνδυσάμενοι. Eſt autem participiũ actiuum,cũ exuerimus nos,aut cũ induerimus. Sic enim de corpore loquit̃,quaſi de ueſte.

Mortale, pro mortalitate.

Vt abſorbeatur quod mortale eſt à uita.) τὸ θνητόν. Cur nõ potius mortalitas & mortale,quo magis reſpondeat uitæ? Et ad eũ modũ Græci abutuntur adiectiuis neutri generis.

Qui autem effecit nos in hoc ipſum.) ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς,εἰς αὐτὸ τοῦτο θεός,id eſt,Porrò qui nos fecit,ſiue parauit in hoc ipſum,deus,ut ſubaudias eſt, quod in participijs paſſim fit apud Græcos. Deus renouabit nos in reſurrectione, qui in hoc ipſum nos

Faber.

cõdidit Ambroſius legit perfecit, pro effecit. Nam affecit,quod addidit Faber,non uideo quomodo reſpondeat Græcæ uoci.

Pignus.) ἀρραβῶνα. Nec eſt Qui dedit,ſed qui etiã dedit,ὁ καὶ δούς,ut referatur ad eum qui parauit nos in hoc,& poſtea pignus quoq; dederit ſui ſpiritus,quo certius ſperemus.

Audentes igitur.) θαρροῦντες,id eſt,Confidentes ſiue fidentes. Hoc loco uidetur Paulus participio pro uerbo abuſus,quod frequentius fit apud Græcos quàm apud Latinos.

Ordo ſermonis.

Niſi malis ad hunc modum ordinare ſermonem.ut illa,Per fidem enim ambulamus, per parentheſim ſint interiecta. Deinde ueluti recepto gradu,redeat ad interruptam orationem, θαρροῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν. Cœperat enim ab huius uerbi participio θαρροῦντες,ut hic ſit ſenſus,Fidentes igitur ſemper,& ſcientes quod cum uerſamur in corpore,abſumus à domino. Nam per fidẽ ambulamus,nõ per ſpeciem,& tamẽ fidentes,inquam,ſumus,& non ſolũ fidentes,uerũetiam ſic animati,ut malim abeſſe à corpore,quo liceat adeſſe deo.

Et bonam uoluntatem habemus.) εὐδοκοῦμεν. Quod Ambroſius,cõſentimus. Nos maluimus probamus. probatur enim quod placet.

Dum ſumus in hoc cor.) ἐνδημοῦντες,ἐκδημοῦμεν. Oppoſuit uerba cõtraria,quæ Latinus interpres non potuit commode reddere,niſi dicas,dum adſumus abſumus. Siquidem in Græcis uerbis cõduplicata ἐναντίωσις, geminam habet gratiam,quod & in uocibus ſita ſit,

ἐκδημεῖμ. ἐνδημεῖμ.

& in rebus. ἐκδημῆσαι eſt foris agere,hoc eſt, domi non eſſe. ἐνδημεῖμ eſt domi agere. Interpres uarie reddidit, idq; ſuo more.

Audemus autem.) Rurſus θαρροῦμεν, id eſt,Confidimus.

Et ideo contendimus.) φιλοτιμούμεθα, id eſt, Certamus & ambimus. Ambroſius legit conamur. quanq; contendimus bene quadrat, modo bene intelligatur à nobis. Eſt enim φιλοτιμεῖσθαι ambitioſe quippiam contendere, ſicut te non patiaris ab alio uinci.

Lectio uaria.

Propria corporis.) Græce eſt τὰ διὰ τοῦ σώματος,id eſt, Quæ per corpus fiũt. Interpres legiſſe uidetur τὰ ἴδια σώματος. Atq; ita legit Ambroſius. Theophylactus legit & interpretatur τὰ δι᾽ια τοῦ σώματος.

Pro ut geſſit.) πρὸς ἃ ἔπραξε,id eſt, Ad ea quæ geſſit,hoc eſt,pro ratiõe & portione eorum quæ fecit in corpore. Quidam codex habebat,πρὸς ὃ ἔπραξε,id eſt,ad id quod geſſit.

Deo uero manifeſti ſumus.) Græcis non eſt manifeſti nomen, ſed manifeſtati ſumus uerbũ πεφανερώμεθα. Et itẽ mox,Nos in cõſcientijs ueſtris manifeſtos eſſe πεφανερῶσθαι. Id ſiue à librarijs fuit immutatũ,ſiue ab interprete poſitum, nõ magni refert ad ſenſum Pauli.

Occaſionem damus.) Græce διδόντες eſt,id eſt, Dantes. Sed recte interpres participium commutauit in uerbum.

Vt habeatis ad eos.) πρὸς τοὺς,id eſt,Aduerſus eos. Et habeatis poſuit,p poſſitis gloriari.

Excedimus.) ἐξέστημεν. quaſi dicas,rapti ſumus extra nos,quem uocãt mentis exceſſum

Excedimus p excidimus.

ſiue raptum. Fortaſſe ſcriptũ erat,excidimus mente,nõ excedimus,hoc eſt,ſiue inſanimus, ſiue ſani ſumus,ſiue ſapimus,ſiue deſipimus. Id magis explicat id quod mox conſequitur,

Siue ſobrij ſumus.) εἴτε σωφρονοῦμεν, id eſt,Siue ſobrij ſumus. Ambroſius legit,ſiue ſanum ſapimus, ut referatur ad illud, excedimus mente. Nam id quoq; ſignificat aliquoties σωφρονεῖμ. Et Græcanica ſcholia admonent,inſanorum eſſe ingentia loqui,uelut oblitos ſui. Quod idem indicauit Ambroſius. Auguſtinus cum alijs compluribus locis, tum enarrans pſalmum xxx.ad ecſtaſim refert exceſſum. & exceſſimus compluribus locis legit, nõ excedimus,obſeruato tempore uerbi Græci. Quãq; in huiuſmodi quæ ad animi pertinent

Sermo imperfectus.

affectiones,ſolet præteritum tempus pro præſenti uſurpari. Et lib. aduerſus Fauſtum xij. cap.xxvj. pro Sobrij ſumus, legit Temperantes ſumus. Illud annotandum, niſi repetas,

utrunq;

utrunque uerbum, ſermonem inabſolutum uideri. Siue enim mente excidimus, deo excidimus, ſiue ſanæ mentis ſumus, uobis ſani ſumus. Nam ſi quid gloriatur Paulus, id non ad ipſius, ſed ad dei gloriam pertinet. Si mediocria loquitur, id tribuit infirmioribus, quorum affectibus & capacitati ſemet accommodat. Adſimili figura dictum eſt illud ad Rhomanos, Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, nec quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio &c. ut illic indicauimus. *Sermo imperfectus.*

Vrget nos.) συνέχει, id eſt, Conſtringit ſiue compellit. Quanquàm urget belle habet. Ac mox, non eſt æſtimantes, ſed κρίναντας, id eſt, Iudicantes, ſiue qui iudicauimus ac ſtatuimus illud. Iudicantes legit Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum xj cap. viij.

Quoniam ſi unus pro omnibus.) Si, non eſt apud Græcos in quibuſdam codicibus. Certe apud Theophylactum non additur, nec apud Ambroſium, quantum ex illius liquet interpretatione. Separat hoc ab ijs quæ ſequuntur interiecto commentario: Ergo omnes mortui ſunt &c. Aſſumit Paulus id quod indubitatum eſt, Chriſtum pro omnibus mortuum. Ac mox infert quod hinc conſequitur. Verum id ad ſenſum perpuſillum refert.

Ex hoc.) ἀπὸ τοῦ νῦν, id eſt, Poſt hac, quod hic uertere ſolet amodo. Ambroſius legit, ex hoc tempore. Apud Quintum Curtium legimus, De cætero. *De cætero.*

Si qua ergo in Chriſto noua creatura.) Ambroſius interpretatur, Si quis eſt in Chriſto, noua creatura eſt, ut bis ſubaudiatur uerbum ſubſtantiuũ. etiamſi in Ambroſianis codicibus uerba contextus deprauata ſunt. At idem adducens hunc Pauli locum libro epiſt. ij. epiſt. viij. palàm indicat quid legerit, ita ſcribens. Et ideo addidit, Si quis in Chriſto, noua creatura, id eſt, qui perfectus in Chriſto, noua creatura eſt. Conſentit per omnia cum Ambroſio Theophylactus interpres, etiamſi apud huius quoque interpretem uerba contextus deprauata habebantur in æditione Rhomana, quæ falſo titulo, quod erat Theophylacti Bulgarienſis epiſcopi, Athanaſio inſcripſit. Quid quod in eundẽ ſenſum adducit hunc locum Origenes homilia in Leuiticum duodecima: Omnis ergo, inquit, ſecundum Apoſtolum, qui in Chriſto eſt, noua creatura eſt. Origenes enim, ſi quis, exponit, quiſquis. *Lectio diuerſa.*

Siue abſentes ſiue præſentes.) Participia ſunt eorum uerborum, quæ ante uertit peregrinari. Verti poterat, Siue foris agentes, ſiue domi. Sentit enim de domicilio corporis, in quo cum domi ſumus, tum foris ſumus ſeiuncti à domino. Ambroſius, Siue præſentes ſiue peregrinantes.

Quandoquidem deus erat in Chriſto.) ὡς ὅτι, Propemodum, ſic, quia. ut modum oſtẽdat quomodo deus reconciliauerit ſibi nos. Ita uidentur ſignificare Græca ſcholia, & clarius etiam Theophylactus.

Non reputans.) μὴ λογιζόμενος. Melius, non imputans.

Legatione fungimur.) πρεσβεύομεν. Quod & oramus ſignificat. Quanquàm & oratores dicti, qui alterius nomine poſtulant aliquid.

Tanquàm deo exhortante per nos.) παρακαλοῦντος. Scio uocem Græcam eſſe ancipitem. Neque pugnarim, ſi cui magis placet exhortante. Me tamen nihil mouet ſcrupulus eorum qui putant indecorum deo obſecrare. Certe mox per Paulum orat δεόμεθα.

Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum.) Prius peccatum eſt admiſſum, poſterius eſt hoſtia deſtinata expiando peccato. Mirum cur Faber tam ſollicitus ſit, ne quis intelligat Chriſtum peccaſſe, cum ex his uerbis is ſenſus nullo pacto poſſit accipi. Eum qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatũ fecit. Nõ enim dixit, peccatorem fecit, ſed peccatum, hoc eſt, uoluit pati ſupplicium, perinde quaſi peccaſſet omnia, cum ſolus nihil peccaſſet. ut peccatum accipias hoſtiam quæ pro expiando peccato ſolet immolari. Sicuti legimus, Peccata populi comedent. Ita fermè ſcholia Græcanica. Denique ſic hoc loco Chriſtum uocauit peccatum, ut nos paulo ſuperius iuſticiam dei dixit, & alibi Chriſtum appellauit maledictum. Nec abhorret Auguſtinus ab hoc ſermone, libro aduerſus Fauſtum decimoquarto, à capite tertio aliquot deinceps capitulis. *Faber.*

Thomas frustra se torquens.

SEd adiuuantes etiam exhortamur.) Thomas hoc loco torquet sese, primũ bifariam interpretans. Adiuuantes uos, ut referatur ad Corinthios. Deinde adiuuantes deum. Cæterum quoniam hoc iam absurdum uidetur, deum adiuuari ab homine, distinctiunculam adhibet, qua tamen nihil erat opus, si Græca consuluisset, in quibus est συνεργοῦντες, id est, Cooperantes. Item quod alibi est, Dei adiutores sumus, Græcis est συνεργοί. Deinde quod sequitur exhortamur, Græce est παρακαλοῦμεν. quod ut crebro dictum est, sonat & obsecramus & consolamur. ut paulo superius, Tanq; deo exhortante per nos. Vtroq; loco nõ male quadrabat obsecrandi uerbum, præsertim cum sequatur δέομαι rogo, quod interpres uertit obsecro. Illud annotandum quò se demittat tantus apostolus, etiam apud illos qui peccauerant, cum nunc longe dissimiles huic, miro supercilio, nil nisi mandata, minas, excõmunicationes, & anathemata crepent. Bis autem rogat, primũ nomine Christi, cuius uice fungitur: deinde suo, tanq; illius cooperarius, quasi hoc nonnihil etiã ad se pertineret. Deinde gratiam dei, uocat beneficium dei.

Supercilium episcoporum.

Tempore accepto exaudiui te,) Cum dicit, ait, subaudiendum est dominus, siue scriptura. Quæ sermonis forma non est infrequens apud Paulum. Locus quem adducit est apud Esaiam capite quadragesimonono. Hebraica diuus Hieronymus ita reddidit, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Neque dissident ab his Septuaginta, Tempore opportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Illud interim miror, qui factum sit, ut pro tibi, legamus tui, cum Græce sit datiuus, ἐβοήθησά σοι. Quod tamen magis est succurri tibi, quàm quod hic uertit, adiuui.

Nemini dantes ullam offensionem.) Interpres legisse uidetur, μηδὲ μίαν μηδενὶ διδόντες, cum in his quos mihi uidere contigit Græcis codicibus scriptum haberetur μηδὲ μίαν ἐν μηδενί, id est, Ne quam usquam, siue ulla in re.

Ministerium nostrum.) Nostrum, apud Græcos non est additum. & præstat non addi quo plenior sit sensus. Salus est munus dei, ea per nos administrat. Sic igitur se gerat qui administrat, ne munus ipsum contemnatur uitio ministrantis.

Exhibeamus.) συνιστῶντες ἑαυτούς, id est, Cõmendantes nosipsos. atq; ita legit diuus Ambrosius, cunctq; hoc cõsentiens Augustinus libro de doctrina Christiana iiij. cap. uigesimo. Incertum autẽ, an sit exhibeamus, an exhibemus. Nam mox ingreditur laudes suas. Hãc enim uocat commendationem, quæ factis ipsis cõciliat fauorem & autoritatem. Nec est,

Ordo sermonis.

Sicut dei ministros, sed, sicut dei ministri, ut subaudias sumus. quemadmodum & illic: Nemini dantes. &c. nisi magis placeat referre ad illud superius, παρακαλοῦμεν, id est, exhortamur. Deinde post multa interiecta respondeat, Nemini dantes. Ita omnia hæc pertinebunt ad personam Pauli, atque ita consentaneum est. Denicq; Ambrosius legit, Vt dei ministri, non ministros.

In suauitate.) ἐν χρηστότητι, id est, In benignitate, seu bonitate, & comitate, quæ opponitur supercilio, & asperitati morum.

In patientia multa.) In harum enumeratione rerum, nonnihil uariant exemplaria, id quod ferè solet usu uenire, quoties recensentur huiusmodi compluscula, fallente scriptorẽ, opinor, sua memoria. Tum præpositio in, toties repetita propemodum per abusum usurpari uidetur pro per.

In charitate non ficta.) Iucundior est apud Græcos uox composita, ἀνυποκρίτῳ, id est, Quæ expers sit simulationis. Ambrosius legit, Non simulata.

In uirtute dei.) ἐν δυνάμει θεοῦ. Vt de signis ac miraculis intelligas. quemadmodum interpretatur & Ambrosius.

Stapulensis.

A dextris & à sinistris.) Faber Stapulensis hoc loco mutat pro dextris ac sinistris, secundorum & aduersorum. Quod, quid sibi uelit, prorsus non intelligo. Nam primum longe aliud est sinistrum ac dextrum, cũq; aduersum, & secundum. Quãcq; nec illud uideo, quomodo arma quæ à tergo gerimus secunda, quæ à pectore, aduersa dici possint. Verum ut demus hæc ita habere, non erat tamen dicendum, secundorum & aduersorum, sed secunda & aduersa. referuntur enim hæc epitheta ad arma, ni fallor. Sed Faber, opinor, uoluit interpretari

pretari,dextra & siniſtra,quaſi per dextera ſignificentur res ſecundæ, per siniſtra, res aduerſæ. Atqui iſtud eſt officium commentarium ſcribentis,non interpretis. Nec eſt abſurdum quod uocat arma dextra,quæ ad dextram nos muniunt aduerſus indulgentiam fortunæ,& siniſtra,quibus à siniſtra tegimur aduerſus incurſum malorum & afflictionum. Quanꝯ mihi ſimplicius uidetur,ut accipiamus à dextris & à siniſtris,quaſi dicas,undiq; armati aduerſus omnia.id enim figura prouerbialis efficit. Certe diuus Aurelius Auguſtinus cum alibi,tum in cõmentarijs pſalmi xcij.legit Per arma iuſticiæ dextra & siniſtra.

Per gloriam & ignobilitatem.) διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας,id eſt,Per gloriam & ignominiã, ſiue contemptũ. Per infamiam & bonam famam.) διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας. Quaſi dicas maledicentiam, & benedicentiam.

Vt ſeductores.) ὡς πλάνοι, id eſt, Vt impoſtores,uel potius quaſi,ſicut mox uertit. Quanꝯ oportuit ita perpetuo uertere,cũ ſit ubiq; ὡς. Sed interpres mire ſibi placuit ſua copia,nunc uertens ut,nunc quaſi,nũc ſicut,nũc tanꝯ,perinde quaſi nihil interſit apud Latinos inter has omnes uoces. Iam ut demus nihil intereſſe,certe uocis ciuſdẽ iteratio, non ſolũ ad decus orationis facit,uerum etiam ad uehementiam. Sic enim totus hic ſermo per contraria,per membra,per ſimiliter deſinentia,per ἀναδίπλωσις, aliáq; id genus ſchemata uariatur,uoluitur,ac rotatur,ut nihil eſſe poſſit,nec uenuſtius nec ardentius. *Sermo Pauli figuratus.*

Sicut qui ignoti & cogniti.) ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. Auguſtinus libro de doctrina Chriſtiana quarto,capite uigeſimo,ſeruata temporis ratione legit, Vt qui ignoramur,& cognoſcimur. Quo quidem in loco,totius huius orationis ardorem & harmoniã annotauit,ſi quis cupiet cognoſcere.

Vt caſtigati non mortificati.) ὡς παιδευόμενοι. Quod Auguſtinus cum aliâs tum libro de ciuitate dei undecimo,legit Vt coerciti,& non mortificati. Græcum participiũ præſentis eſt temporis,quod ſic efferri poſſit,ut qui corripiamur non occidamur. Significat enim pios corripi à deo,ſed ueluti filios à patre,qui caſtigat & emendat flagello, non interimit.

Quaſi triſtes.) ὡς λυπούμενοι,id eſt,Dolentes, potius.

Vt nihil habentes & omnia poſſidentes.) Fortaſſis hoc loco uenia danda interpreti, quod Græci ſchematis gratiam non reddidit, ὡς μηδὲν ἔχοντες,καὶ πάντα κατέχοντες. Quaſi dicas,ut nihil tenentes, & omnia continentes. Dilucidius autem erat, Quaſi nihil habentes, cum omnia poſſideamus.

Non anguſtiamini in nobis.) στενοχωρεῖσθε. Primum admonendus eſt lector, hic anguſtiamini non eſſe dictum imperandi modo,ſed indicandi. neq; enim Græce dixit μὴ, ſed οὐ. Et interpres hoc orationis genus reddere ſolitus eſt,ad hanc formam,Nolite anguſtiari. ut paulo poſt,Nolite iugum ducere cum infidelibus. Deinde στενοχωρεῖσθαι,dicũtur, qui loci anguſtia premuntur. Sentit igitur ſibi eſſe ampliſſimum animum in Chriſto. Cæterum illos anguſtos eſſe,non in Paulo,ſed ſuis ipſorum affectibus, quos uiſcera uocat. Ac mox hortatur ut & ipſi deſinant eſſe anguſti. Siquidem anguſtiam uocat hoc loco,nõ afflictionem aut moleſtiam animi,ſed trepidam obſeruationem ceremoniarum legis Moſaicæ,aut humanarum traditionum. Superius enim diſputauit de idolothytis. Nili mauis ad mœrorem referre,quem conceperant ex eo,quem Paulus iuſſerat tradi ſatanæ. *Non anguſtiamini.*

Eandem autem retributionem habentes.) Habentes,non habetur in Græcis exemplaribus,unde uidetur ſubaudienda præpoſitio ἔχω,id eſt,iuxta eandem retributionem dilatamini & uos.atq; ita ſenſiſſe uidetur Theophylactus. Quanꝯ Ambroſius legit, mercedis retributionem.ut exprimeret Græcam uocem ἀντιμισθίαν. Niſi malit aliquis accuſatiuum remunerationem, referre ad,dico,quaſi id ſentiat, Promitto eandẽ retributionem uobis tanꝯ filijs. In eum ſenſum nos uertimus. Ambroſius ita diſtinguit,ut participium habentes,pertineat ad anguſtiamini, Anguſtiam patimini non per me,qui ſum ampliſſimo, & animo,& ore erga uos,ſed in ueſtris ipſorum animis,cum habeatis eandem penſationem mercedis,quam cæteri atque ego. Deinde ſubijcit, Vt filijs loquor, dilatemini uos quoq;, uidelicet ut parenti reſpondeatis. *Habentes ſubaudiendum eſt.*

Nolite iugum ducere.) Senſum probe reddidit interpres. Quanꝯ Græcus ſermo ſignificantior eſt, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες, hoc eſt, Ne iungamini eodem iugo cum infidelibus. Nam ſi Chriſtianus ducat uxorem ethnicam, aut Chriſtianus in gerendo magiſtratu,

collega sit ethnico, dicet ἑτεροζυγοῦμ. Huiusmodi matrimonia Hieronymus imparia uocat.

Conuentio.) συμφώνησις, id est, Consensus, aut concordia.

Belial. Christi ad Belial.) Græci legunt Beliar, βελίαρ, ob id, ni fallor, quod Græcis nullum nomen desinit in l. Græca scholia indicant Belial Hebræis significare desertorem, hoc est, lucifer um. At eximius ille Ioannes Reuchlinus, uir undequaq; doctissimus, & alterum post Rodolphum Agricolam, decus & ornamentum nostræ Germaniæ, in suo Lexico docet, Belial apud Hebræos significare malum & iniquũ, aut etiã noxiũ dæmonẽ, quod satis quadrat. Nã Christus omnia fecit, ut prosit. contra Belial, etiã cũ iuuat, in hoc iuuat ut noceat.

Sicut dixit deus.) Hoc testimoniũ diuus Thomas Aquinas, sumptum putat ex Leuitici capite uicesimosexto, ubi legimus ad hunc modum: Ponam tabernaculum meũ in medio uestri, & non abijciet uos anima mea. Ambulabo inter uos, & ero uester deus, uosq; *Carrensis.* eritis mihi populus meus. At Carrensis, autore Didymo, quem equidem demiror ubi uiderit, si tamen uidit, refert ad Ezechielis caput triceſimumseptimum, ubi legimus ad hunc modum: Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis deus, & ipsi erunt mihi populus. Et scient gentes, quia ego sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum. Atqui cum neutro horum locorum per omnia respondet citatio Paulina. Proinde sciat lector hoc testimonium non ex uno prolatum loco, sed è pluribus conflatum, id quod & aliâs factum ostendimus. Siquidem prima pars è Leuitico deprompta *Testimonium idem ex pluribus locis conflatum.* uidetur. Deinde quæ sequuntur, Quapropter exite de medio illorum &c. ex Esaia decerpta sunt, apud quem legis capite lij. Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius. muudamini qui fertis uasa domini. Demũ quod adiecit, Et ero uobis in patrem &c. sumptum uideri potest ex Hieremiæ capite xxxj. Quia factus sum Israël pater. & Ephraim primogenitus meus.

Et inambulabo inter eos.) Inter eos, non est Græcis, sed tamen conatus est exprimere uerbum ἐμπεριπατήσω, quod significat in aliquo ambulare. Nam inambulare Latinis nihil aliud est aliquoties, quàm ambulare, tametsi melius erat in eis, quam inter eos. nisi putamus ubrobiq; præpositionem in, positam pro inter. Ambrosius utrãq; sumpsit ita legens Inhabitabo in illis, & inter eos ambulabo.

EX CAPITE SEPTIMO.

Capite, capaces estote. Capite nos.) χωρήσατε ἡμᾶς. Quia dixit ante angustiamini. Nec hic est capite pro intelligite, sed sicuti uas aut locus aliquid capit. Ambrosius propemodũ explicuit, qui legit, Capaces estote nostri, quem nos sequuti sumus.

Circumuenimus.) ἐπλεονεκτήσαμεν, Quod & alibi uertit ad eundem modũ. Est autẽ fraudauimus. Ambrosius ita legit hoc loco, Nemini nocuimus, neminẽ grauauimꝰ neminem circũuenimus. atq; ita exponit. Nocent pseudapostoli, cũ sensus suorum corrumpũt, & grauant sacculos circumuentione serpentinæ astutiæ. Græca sic habẽt, οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν, id est, Neminẽ iniuria affecimus, neminem corrupimus, neminẽ fraudauimus, hoc est, nullius rem præter ius occupauimus, & in nostrum uertimus cõmodum. O gloriam uere sacerdotalem, & utinam omnibus episcopis ad eundem modum uere liceret gloriari.

Prædiximus enim.) προειρηκα γάρ, id est, Prædixi enim. atq; ita legit Ambrosius.

Ad cõmoriendum & conuiuendum.) εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Id erat apud ueteres *Cõmorientes.* amicitiæ genus, ut amico forte extincto, amicus ultro sibi mortem consciſceret. quod amicitiæ genus significat Horatius sibi fuisse cum Mecœnate. Vnde dicti συναποθνήσκοντες. Non quod Paulus huiusmodi quippiam sentiat, quale legimus olim fuisse apud ethnicos, uerum hoc modo arctissimam amicitiam uoluit indicare.

Gloriatio pro uobis.) ὑπὲρ ὑμῶν. Melius hic, de uobis, hoc est, nomine uestro.

Superabundo gaudio.) ὑπερπερισσεύομαι. Quod est supra modum, aut uehementer *Superabũdo.* abundo, seu potius, superfluo. Nec idem apud Latinos facit super, additum, quod apud Græcos ὑπὲρ siue περὶ in compositione. Proinde diuersa ratione conueniebat epitasin explicare Latinis.

Sed omnẽ tribulationem pass. s.) ἀλλὰ ἐν παντὶ θλιβόμενοι, id est, Sed in omnibus afflicti, ut subaudias, eramus. Nam Hebræis familiare est subaudire uerbum substantiuum.

Qua

Qua consolatus est in uobis.) Consolatus est, hic passiue accipiendum est, ἧ παρεκλήθη.

Et si pœniteret.) εἰ καὶ μετεμελόμην, id est, Etiam si pœnituisset, aut & si pœnitebat, ut accipias Paulum ante doluisse, quod eos affecisset mœrore, nunc autē gaudere, quod ex Tito cognouisset rem bene cessisse. & refertur ad superiora, non ad sequētia. Nam sequitur apud Græcos βλέπω γάρ, id est, Video enim. Quamuis me non fugiat secus distingui ab Ambrosio, qui sic ordinat, Etsi pœniteret, uideo &c. nec addit enim. In hoc certe congruit cum Græcis, quod legit βλέπω non βλέπωμ. Verum siue legamus uideo, siue uidens, fateri cogimur unam sermonis particulam inabsolutam esse, nisi accipiamus iuxta primam lectionem quam indicauimus. Id incommodum hac ratione tolli poterat: Quamuis ea epistola uos ad tempus contristauit, nunc tamen gaudeo, non quod contristauerim uos, sed quod uideam contristatos ad pœnitentiam.

Secundum deū cōtristati.) τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, id est, Quod secundum deum contristati fuistis.

Stabilem.) ἀμεταμέλητον, id est, Non pœnitendam. Refertur autem ad pœnitentiam, non ad salutem, μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, elegantissime coniunctis contrarijs, quasi dicas, impœnitendam pœnitentiam. Quanquā Ambrosius uidetur adiectiuum ad salutem referre, nō ad pœnitentiam. Annotauit Laurentius, eidem uoci Latinæ pœnitentia, duas respondere Græcas, μετάνοια & μεταμέλεια, quarum prior dicta est à sensu retractando, posterior à cura in melius mutanda. Et quemadmodum Cicero conuiuium aptius uocabulum iudicat Latinum, quàm sit Græcorum συμπόσιον, ita Lactantius putat hic Græcas uoces elegantiores, quàm Latina sit, quod pœnitentia significet tristiciam cōmissi, illæ mentis emendationem. Siquidem pœnitere, pigere est tædere ecq; Proinde nihil agere, qui ex hoc loco triplicem inducant pœnitentiam. unam, quæ sit contritio. alteram, quæ sit confessio. tertiam, quæ sit satisfactio. In hanc ferè sententiam Valla noster. Quanquā illi non prorsus in hæc assentior pœnitere à pœna dictum, sed magis arbitror dictum à ponè tenēdo, hoc est ab intelligendo post factum, unde & Græcis dicta est metanœa. Atq; hæc cū dicimus non tollimus, neq; contritionem, neq; confessionem, neq; satisfactionem, sed uim ostendimus Euangelicæ uocis. Nam ueram resipiscentiā illa tria comitantur, dolor, confessio, quæ meo iudicio pars est satisfactionis, & satisfactio, quæ male facta benefactis pensat.

Pœnitentia quid Græcis.

Triplex pœnitentia. Valla.

Seculi autem tristicia mortem operatur.) Alibi αἰῶνα uertit seculum, hic κόσμον, id est, mundum. Ambrosius legit, Huius mundi.

Sed defensionem, sed indignationem.) Ambrosius ita legit, Sed excusationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed uindictam. Græca sic habent, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν, id est, Sed excusationem siue purgationem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed uindictam. Græca scholia monent ἀλλὰ, id est, sed, hoc loco poni pro καὶ, id est, &, cum potius usurpetur pro imò, siue insuper, mea quidem sententia. Auget enim ac ueluti corrigit, quod dixerat σπουδὴν sollicitudinem, imò plus aliquid, usq; ad uindictam turpis admissi. In hoc catalogo, pars una deest apud Ambrosium, cuius nec in commentario meminit. Non eā meminit indignationis, quocunq; casu id esse factū libet coniectare.

In omnibus exhibuistis uos.) συνεστήσατε, id est, Cōmendastis. Quanq; hic nō male quadrabat præstitistis. Et ἐν παντὶ, quod etiā superius uertit, in oīmibus, melius reddet̄ p ubiq;. Rursum illud, In negocio. Articulus Græcus additus, τῷ πράγματι, significat eum loqui non de quauis re, sed de certo quodam negocio, nimirum eo de quo scripserat in priori epistola, quendam habuisse rem cum uxore patris. In eo negocio ostenderunt se puros esse, eiecto & punito huiusmodi homine, cum ibi Paulus etiam nonnihil illis imputaret: Et uos, inquiens, inflati estis.

Igitur & si scripsi.) Scripsi, bis intelligendum est, Et si scripsi, scripsi. Quanquàm apud Græcos non nisi semel ponitur. Etsi scripsi uobis, nō propter eum scripsi &c. Velut ibi, Etsi quid donaui, propter uos.

Hebraicum idioma.

Non propter eum qui iniuriam fecit.) Ambrosius ita legit, Non propter eum qui inique uersatus est, sed neq; propter eum qui inique tractatus est.

Ambrosiana lectio.

Ad manifestandam, sollicitudinem nostram quam habemus pro uobis.) In eundē sensum

ſum legit Ambroſius, Sed ut manifeſtaretur ſollicitudo noſtra quam pro uobis habemus coram deo, uidelicet inuerſis his pronominibus ὑμῶν & ἡμῶν, id quod facile cõmittitur uel ſcriptoris obliuione. At Græci ſic legunt, ἕνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. Quibus ex uerbis apparet hoc ſenſiſſe Paulum, ſe gaudere, quod ex ea triſticia conſecutũ ſit, ut palàm fieret, quo ſtudio eſſent Corinthij erga ſe. Et particula πρὸς ὑμᾶς poteſt accipi apud uos, ut referatur ad uerbũ manifeſtetur quod præceſſit. ut ſit ſenſus, Paulum hoc egiſſe, ut qui apud Corinthios fauerent pſeudapoſtolis, intelligerent quo affectu tota Corinthiorum eccleſia eſſet erga ſe. Porrò quod adjcit, Apud uos coram deo, ueluti iurantis eſſe poteſt, & illos & deum cõſcium teſtantis. Nam & paulo ſuperius meminit de ſtudio Corinthiorum, quod ex Tito cognouerat.

Locus obſcurior.

Coram deo iurantis.

Abundantius autem magis.) Aut duo comparatiua cõiunxit, ad exprimendam maiorem emphaſim, aut pro magis uertendũ erat potius. μᾶλλον eñ apud Græcos, ut & apud nos potius, corrigit nõnunq̃, ut intelligas illũ multũ accepiſſe ſolatij ex correctis Corinthijs, ſed uerius ex gaudio Titi. Ambroſius ꝓ abundantius ac magis, legit magis magisq̃. Verum illud haud diſſimulandum, hunc locum longe ſecus apud Græcos diſtingui, q̃ apud Latinos. Nam uulgata ædition & Ambroſius ſic habent: Ideoq̃ conſolati ſumus. In conſolatione autem noſtra, abundantius magis gauiſi ſumus. Græca ſic habent, διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν, περισσοτέρως δὲ μᾶλλον, id eſt, Propterea cõſolationẽ accepimus in conſolatione ueſtra, abundantius autẽ magis &c. Sed Ambroſius noſtram ſequitur diſtinctionem, interſecans cõmentariolo interiecto, quæ Græci coniungunt.

Diſtinctio diuerſa.

Refectus eſt ſpũs eius.) ἀναπέπαυται, id eſt, Refocillatus fuit, quod eſt propriũ eius q laborauit ac fatigatus eſt, & poſtea requie refocillatur. Ambroſius hunc locũ diuerſe legit, diuerſum, opinor, exẽplar nactus: Quia, inquit, requieuit ſpiritus eius in omnibus uobis.

Non ſum confuſus.) οὐ κατῃσχύνθην, id eſt, Non ſum pudefactus.

Abundantius in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id eſt, In uos, ſiue erga uos.

Reminiſcentis.) ἀναμιμνησκομένων, id eſt, Recordantis ſiue commemorantis, ſeu in memoriam reuocantis.

Quod in omnibus confido in uobis.) In, non eſt Græcis exẽplaribus. θαῤῥῶ μεν ὑμῖν, id eſt, Confidimus uobis. Nonnulli tamẽ habebant θαῤῥῶ ἐν ὑμῖν. Et in his ſyllabis lapſus facillimus eſt librariorum, interpoſito ν̄ .

EX CAPITE OCTAVO.

T quod in multo.) Et, redundat, nec eſt in Græcis codicibus, nec additur ab Ambroſio, ne in noſtris quidem emendationibus.

In multo experimẽto.) ἐν πολλῇ δοκιμῇ, id eſt, In multa probatione. Atq̃ ita legit diuus Ambroſius.

Abundantia gaudij.) ἡ περισσεία. Sed Ambroſius recte mutauit nomen in uerbum, legens, abundat gaudium.

Altiſſima paupertas.) ἡ κατὰ βαθους πτωχεία. Ambroſius legit, profunda paupertas. Sumptum apparet à uaſe ſeu ſcrinio iam ad imum exhauſto. Ad quod pertinet quod Heſiodus ſcripſit, ſeram in fundo eſſe parſimoniam. Proinde non omnino peſſime uertit interpres. Oppoſuit autẽ Paulus inter ſe contraria, profunda paupertas, hoc eſt exhauſtiſſima, & exuberauit. Nõ exuberat, quod eſt inane, & paupertas cum diuitijs pugnat.

Alta paupertas.

In diuitias ſimplicitatis.) εἰς τὸν πλοῦτον ἁπλότητος, id eſt, In opulentiam ſimplicitatis. Simplicior eſt qui libẽter erogat, & hoc magis diteſcit candoris ac benignitatis bono, quo pauperior redditur pecunia.

Quia ſecundum uirtutem.) ὅτι κατὰ δύναμιν, id eſt, Quia pro uiribus, ſiue pro uiribus. Et ſic legit diuus Ambroſius, ne quis hic uirtutem accipiat oppoſitam uitio.

Secũdum uirtutem, pro uiribus.

Supra uirtutẽ.) καὶ ὑπὲρ δύναμιν, id eſt, Vltra uires. Et ſic legit Ambroſius, quẽadmodum & ſupra pro uiribus. Quanq̃ dilucidius erat, etiã ſupra uires. Ex Ambroſio ꝓpemodum ſubolet uerbum μαρτυρῶ, quod ille uertit, teſtimonio illis ſum, per parenthelim interſeri. Siquidem pro uiribus, me teſte, imò ſupra uires ultro dare uolebant.

Voluntarij.) αὐθαίρετοι, id eſt, Spontanei, ut ſubaudias fuerunt, hoc eſt, nõ rogati, nõ ꝓuocati. Cum multa exhortatione obſecrantes nos.) Græci ſecus legunt, μετὰ πολλῆς παρακλήσεως

παρακλήσεως, δεόμενοι ἡμῶν, τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας, τῆς εἰς τοὺς ἁγίους δέξασθαι ἡμᾶς, id est, Multa cum obtestatione rogantes nos, ut gratiam & cõmunionem ministerij, quod est in sanctos susciperemus.

Et non sicut sperauimus.) καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν, id est, Multo amplius quàm sperare audebamus, ne putemus id accidisse Paulo præter spem. Proinde nos uertimus, quatenus. Hoc loco ridiculum quiddam incidit in exemplari Corsendoncensi, codice alioqui perquàm eleganti, sed pulchro uerius quàm emendato. Scriptor, ut facile licet conijcere, cum repperisset à studioso quopiam annotatum quiddam in spacio marginali, credens à scriba prætermissum, transtulit in medium uersum ad hunc modum, δέξασθαι ἡμᾶς, ὃν τρόπον τοῖς τῶν ἀντιγράφων, οὕτως εὕρηται, καὶ οὐ καθὼς ἠλπίσαμεν. Si quidem is indicans ἡμᾶς in plerisq; non addi, in alijs rursus addi, asscripserat hæc: In plerisq; exemplaribus sic inuenit. Ea uerba scriptor indoctus medio Pauli sermoni admiscuit. Simile quiddã accidit in epistola Paulini ad Augustinum, quæ numero fertur lviij. in medio epistolæ contextu, quoniam præcesserat mentio apostolorum & prophetarum, longum somnium intermiscet indoctus scriba, de etymologia uocum apostoli & prophetæ, quod male feriatus quispiam, ex Catholico fortassis asscripserat in margine: Vt enim, inquit, ad uim termini proficiscar, apostolus Græcum, dicitur ab apos, quod notat augmentum uel præeminentiam, & stolon quod est missio, quasi præeminenter missus, ad augmentationem scilicet fidei catholicæ. Ac mox, propheta autem, inquit, à pro, id est, procul, & for faris, quasi quæ sunt, erunt uel fuerunt locuturus. Aliaq; id genus multa deblaterat in media uiri eloquentis iuxta ac docti epistola, supposititius ille Paulinus. Atq; hæc cum ab eruditis multa deprehendantur in libris, qui cum autoritate leguntur, quid futurum arbitramur, si quicquid quocunq; modo libris illitum fuerit, citra iudicium, citraq; censuram uelimus recipere? Atq; hac occasione comperimus innumeros locos esse deprauatos.

Ridiculũ de loco depra uato.

Ita ut rogaremus Titũ.) εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, id est, In hoc adhortaremur Titũ.

Ita & perficiat in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos, uel erga uos.

Et consummaret in uobis etiam gratiam istam.) Rursum χάριν gratiam uertit, rectius uersurus, beneficium, siue ut nos uertimus, beneficentiam. quo nomine frequẽter usus est Cicero, cum aliâs, tum primo libro officiorum, ne quis calumnietur. Deinde cur non potius erga uos, quàm in uobis, cum Græce sit εἰς ὑμᾶς, præsertim cum ita legat Ambrosius? Vt quemadmodum cœpit, ita consummet, etiam in uos gratiam istam. Interpretatur autem, ut quemadmodum hortatu Titi cœpistis imitari munificentiam aliorum, ita eodem hortatore perficiatis Est autem Græcis gemina coniunctio καὶ, quoniam prior refertur ad priorem partem incipiendi, posterior, ad cæteras dotes, quibus ualebãt Corinthij. Qui cœpit, idem perficiat, ut quemadmodum probamini cæteris uirtutibus, ita in hac quoque laudem promereamini. Vt autem egregius artifex laudem admiscuit exhortationi, iuxta rhetorumm præcepta.

Laus in ex hortando,

Insuper & charitate.) Ἐν τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, id est, Et charitate quæ in nobis est ex uobis. Nec est insuper, apud Græcos, ne in Paulino quidem uetustissimo exemplari, licet sit apud Ambrosium. Videtur autem dictum in nobis, pro in nos. Theophylactus & Græca scholia interpretantur, charitatem Corinthiorum erga Paulum. Ambrosius uidetur inuertere pronomina, Illa quæ ex nobis in uobis est charitate, hoc est, abundatis ea charitate, quam ex nobis didicistis. Etiamsi in libris uulgatis habebatur, Et uobis, pro in uobis, opinor, emendandum, ex uobis in nobis.

Et in hac gratia abundetis.) Gratia hoc loco pro beneficio seu eleemosyna accipitur, ut & paulo superius. Loquitur enim de adiuuandis liberalitate sanctis. subaudiendum est autem uerbum hortor, aut date operam, alioqui sermo non erit absolutus.

Non quasi imper.) οὐ κατ' ἐπιταγήν, id est, Non iuxta imperium, hoc est, non tanquàm imperans. Ambrosius legit, Non secundum imperium.

Sed propter aliorũ sollicitu.) Græce διὰ est, hoc est, Per, non propter. Est enim sensus, ut uestra charitas probatior fiat, ex aliorum erga nos officio, non quod aliquid exigam à uobis. tametsi sermo Græcus ancipitem habet sensum. Potest eñ sic accipi, ut uestra quoq; charitas sicut cæterorum Achaicorum reddatur probatior ac spectatior, si uestra sollicitudine suble

Sensus duplex.

dine ſubleuetur paupertas ſanctorum Poteſt & hic accipi, ut & ueſtra charitas magis à me probari poſſit ac prædicari, ſi uos aliorum exemplo prouocati, non ceſſeritis cæteris in hoc beneficentiæ genere, cum in cæteris non ſitis inferiores.

Ingeniũ, pro ingenuo.

Veſtræ charitatis ingenium bonum.) Græce ſecus habet, καὶ τὸ ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον, id eſt, Et charitatis ueſtræ ingenuitatem, ſiue ſynceritatem. Ingenuum autem pro ingenuitate dictum eſt. γνήσιον autem uocant, quod eſt uerum, germanum, ingenuum, minimeq; fucatum & adulterinum. Ambroſius legit bonum, omiſſo ingenio. Et ſanè ſuſpicor in noſtris codicibus olim ſcriptum fuiſſe ingenuum, non ingenium, idq; parum intellectum à ſciolo quopiam deprauatum. Iam uero quorſum attinet cõmemorare quid hic ſomnient recentes quidam theologi: nimirum hoc impudentiores, quo indoctiores, cum

Thomas.

Thomas plurimis uerbis philoſophetur in hoc uerbo ingenium. Sic enim legit & ille, ſuũ ſecutus exẽplar. Quid enim aliud faceret, ignarus Græcanicæ literaturæ? Atq; hic quo ſtudioſius laborat, hoc magis erret neceſſe eſt, non ſecus quàm ſi quis ſemel aberrarit à uia, is quo uehementius currat, hoc magis erret oportet. Verũ illi ſanè ueniã tribuendã arbitror, cui nihil omnino defuiſſe uideo præter cognitionem linguarum. Verum præſtabat aliquanto minus Ariſtotelicum eſſe, quàm hoc carere adminiculo.

Quoniam propter uos egenus factus eſt.) Quoniam, uel quia rectius uertiſſet per quod. Hoc loco Faber mutat uos ſecundam perſonam in nos primam, idq; ita inueniri in archetypis. At reclamant conſtanter exemplaria Græca, quæ quidem ego uiderim, & inſuper Latina. & magis quadrat uos, quia præceſſit, ſcitis, & ſequitur, Diuites eſſetis. Atq; hoc ſermone Corinthiorum liberalitatem ſtudet elicere, tametſi non multum habet momenti ad ſenſum, utrum legas ἡμᾶς an ὑμᾶς. Verum illud, Egenus factus eſt, eſt Græce ἐπτώχευσε, id eſt, pauper fuit, ſiue potius mendicauit. ut hinc poſſint argumentum ſumere, qui gaudent mendicitatem ſuam ad Chriſtum autorem referre. Nec retulit interpres uocum alluſionem, ἐπτώχευσε, πτωχείᾳ, id eſt, Pauper fuit, & paupertate. Quam mirum cur ceu data opera confuderit, cum nullo incommodo licuerit reddere.

Stapulenſis.

Et conſilium in hoc do.) καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. Hic uidetur planè γνώμην aceipere pro conſilio. Porrò In hoc, id eſt, in hac re. ne qs hic erret, putans hoc eſſe accuſatiuũ caſum. Sed etiam uelle.) Senſus ambiguus eſt, an cœperint ſimul & uelle, & facere ante annum, ut hoc beneficium non nuper cœptum intellígas: an cœperint non ſolum facere, ſed etiam ultro facere, & ſuapte ſponte, nam id plus eſt quàm facere. Eſt aũt gemina laus Corinthiorum, qui non ſolum cœperint largiri pauperibus, ſuapte uoluntate, non prouocati alienis exemplis, ſed hoc ipſum etiam animi propoſitum ultro, nec prouocati ſum-

Senſus duplex

pſerint. Atq; hunc quidem poſteriorem ſenſum ſequuntur interpretes.

Ab anno priore.) ἀπὸ πέρυσι, id eſt, Ab anno ſuperiori.

Animus uoluntatis.) καθάπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, id eſt, Quemadmodũ promptus eſt animus ut uelit, ſiue ad uolendum.

Sic & perficiendi ex eo quod habetis.) οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, ἐκ τοῦ ἔχειν, id eſt, Sic & perficere ſit, ſiue Perficite ex habendo, id eſt, ex hoc quia habetis, hoc eſt, quia poteſtis. Siquidem habere uidetur abuſus pro poſſe. Velle eſt animi prompti. præſtare quod uelis, eſt facultatis.

Si enim uoluntas prompta eſt.) εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, id eſt, Si enim prius adſit animi promptitudo, aut ſi præceſſerit animi promptitudo, quaſi fundamentũ beneficẽtiæ.

Habere, pro poſſe.

Secundum id quod habet.) καθὸ ἐὰν ἔχῃ τις. Hic habet, accipio more Græcorum pro poteſt. Id innuit diuus Ambroſius qui legit, ſecundum facultatem. Et potius eſt iuxta id quicquid illud eſt quod poſſit, ut ſubaudias dare. Quanquàm hoc ad ſententiam Pauli non admodum refert.

Vt aliis ſit remiſſio.) ἄνεσις, id eſt, Remiſſio & relaxatio laborum. Proinde Ambroſius uertit refrigerium.

Vobis autẽ tribulatio.) θλῖψις. Hoc loco melius redditur ab Ambroſio anguſtia. nam anguſtiã rei familiaris dicimus. Relaxat aũt iis quibus minus anguſta fit res familiaris. atq; hic ſubaudiendũ eſt aliquid, quo ſermo reddat abſolutus. Non eñ ſic dandum eſt ut aliis &c.

Additum. aliquid.

Veſtra abundantia.) Hic ſuppleat, additum eſt, cum Græce ſic habeatur, τὸ ὑμῶν περίσσευμα,

σῶμα, εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα, ἵνα καὶ τῶν ἐκείνων περίσσευμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ut γένηται referatur ad utranq; partem. Poterat autem reddi ad hunc modum, Vt uestra abundantia illorum inopiæ, & illorum abundantia, uestræ succurrat inopiæ.

Qui multum.) ὁ πολύ. Etiam Græcis subauditur participiũ ἔχων, id est, qui habebat.

Non minorauit.) οὐκ ἐλαττόνησεν, id est, Non fuit inferior, aut non minus habuit. Cæterum testimonium quod adducit, est Exodi capite decimosexto. iuxta Hebraicam ueritatem, Diuus Hieronymus uertit ad hunc modum: Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat reperit minus. Dictum est autem de colligendo mãna, quod Paulus deflexit ad suum negocium.

Gratias aũt ago deo.) χάρις δὲ τῷ θεῷ, id est, Gratia autẽ deo, ut subaudias est, aut sit.

Eandem sollicitudinem.) Quod iam sæpius uertit sollicitudinem, Græcis est σπουδή, id est, Studium siue cura. Et interpres atq; Ambrosius legerunt, τὴν αὐτὴν eandem, siue ut uertit Ambrosius, hanc ipsam. Atq; ita legitur in nonnullis Græcorum exemplaribus, cũ in aliquot pro τὴν αὐτὴν, sit τοιαύτην, id est, Talem.

Quoniam exhortationem quidem.) Ambrosius legit consolationẽ, sed melius adhortationem. Significat enim suo rogatu uenisse, sed tamen suapte sponte ad id propensum.

Sed cũ sollicitior esset.) σπουδαιότερος, id est, Studiosior ac diligentior, & alacrior. Atq; hoc sanè loco cõiunctio δὲ uim habet corrigendi, ut non absurde uerti potuerit per imò. Siquidem quod modo dixerat Titum adductũ suis precibus suscepisse negociũ, id mutat, imò inquiens, non meo impulsu hoc fecit, uerum cũ sua sponte ad id esset promptus, me rogante factus est alacrior ac diligentior, ueluti cum ultro currentem incitamus.

Sua uolũtate.) αὐθαίρετος, id est, Spõtaneus siue ultroneꝰ. Ambrosius legit uolũtarius.

Cum illo fratrem nostrum.) Nostrum, non est Græce, sed tantũ τὸν ἀδελφόν. Nec addebatur in codice Donatianico. Sic enim uocat Christianũ. Cæterũ articulus additus, facit ut certũ aliquem designatũ intelligamus, cuius nomen data opera suppresserit, malens eum elogio q̃ uocabulo describere. Proinde uertendum erat, Misimus autem unà cum illo fratrem eum, cuius laus est in euãgelio per omnes ecclesias. At paulo inferius additur nostrum: Misimus autem unà cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis.

Cuius laus est in euangelio.) Sermo uidetur anceps. Nam apparet accipi posse, laudẽ illius esse scriptam in euangelio. uerum illud dicit, illum quisquis est de quo dicit, nam id incertum est, ita uersatum esse in prædicatione Christi, quam hic euangelium uocat, ut omnium testimonio ecclesiarũ laudetur. Nec ea res tamen uetat, quo minus accipiatur de Luca, quod sensisse uidetur Hieronymus, cum alij Barnabam opinentur designari, rursus alij Apollo. Verum illud admonere uolui, hic magis de prædicatione fieri uerba, quàm de scripto euangelio, propter id quod sequitur, Per omnes ecclesias. Iam illud, Nõ solum autem, uertendum erat, nec id solum, ut intelligamus eum nõ solum spectatum prædicatione euangelij, uerumetiam sibi comitem fuisse delectum. Lucas.

Sed & ordinatus est.) χειροτονηθείς, id est, Electus, siue suffragijs creatus, id quod ꝓprie significat Græca uox. Et συνέκδημος comes peregrinationis meæ, recte, nisi qđ comes minus est q̃ συνέκδημος, id est, Collega siue socius, ut æqualem intelligas, non sequentem. συνέκδημος.

In hanc gratiam.) Græci habent σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, id est, Cum gratia hac. Quanq̃ gratia hoc loco beneficium sonat.

Ad domini gloriam.) πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ κυρίου δόξαν, id est, Ad eiusdẽ domini gloriã.

Destinatam uoluntatem.) τὴν προθυμίαν, id est, Animi promptitudinem. Ambrosius legit sollicitudinem, opinor uitium esse librariorum, qui pro promptitudine mutarint sollicitudinem. Thomas Aquinas, destinatam uoluntatem interpretatur, à deo prædestinatam, qui prædestinarit ab æterno, uos talem uoluntatem habere. Non libet insectari cõuicijs uirum tam eruditum, tamq; celebrem. Malim quicquid est imputare seculo, modo lector intelligat, ne doctissimos quidem interpretari posse diuinas literas citra linguarũ peritiam, sentiatq; id quod Thomas huc adduxit, δὶς διὰ πασῶν abesse à sensu Paulino. Sẽtit enim hoc beneficium à se administrari, ad domini gloriam, simulq; ad prouehendam ac declarandam animi promptitudinem eorum qui largiebãtur ultro. Ambrosius, ut pro προθυμίαν legit sollicitudinem, ita pro ὑμῶν secundæ personæ legit ἡμῶν primæ, sed secus Thomæ lapsus. Diuersa lectio

interpretantibus Græcorum ſcholijs,ac Theophylacto.

Quæ miniſtratur à nobis ad domini gloriam.) Non repetitur hoc loco apud Græcos ad domini gloriam.

Deuitantes hoc.) στελλόμενοι τοῦτο,id eſt,Cauentes illud.Sumptum eſt à nautis,qui flexo curſu declinant ſcopulum aut periculum.

In hac plenitudine.) ἐν τῇ ἁδρότητι,id eſt,Abundantia ſiue exuberãtia.Solet enim magna pecuniarum uis obnoxia eſſe ſuſpicioni fraudis.

Prouidemus eñ.) προνοούμενοι,id eſt,Prouidentes,abſque enim. pendet enim à ſuperioribus,miſimus.Quanquam id quidem ad ſenſum nihil refert.Et καλὰ magis ſonat honeſta quàm bona.

Schema non redditum.

In multis ſæpenumero.) Interpres ne potuit quidem reddere iucunditatem Græcanici ſchematis ἐν πολλοῖς πολλάκις, quaſi dicas,In multis multifariam ,aut in multis multoties,ſi ſic liceat loqui.

Sollicitum eſſe.) σπουδαῖον ὄντα,id eſt,Diligentem aut promptum,aut etiam probum. Nam hoc quoq; ſignificat σπουδαῖος.

Confidentia multa in uos.) πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς,id eſt,Ob fiduciam multam quam habent erga uos.Græca ſunt ambigua. Nam fiducia referri poteſt ad Paulum ,qui confidat illum nunc fore diligentiorem,quod ſperet illos bene tractaturos hominẽ.Non ſolum autem confidit de hoc,uerumetiam de Tito. Quamobrem? quod ſocius ſuus ſit, & in iuuandis Corinthijs adiutor.Item de cæteris,quod Pauli ſint fratres ,& miſſi ab eccleſijs,ſicut ante dixit.Et idcirco maluimus hic apoſtolos uertere legatos.

Et in uobis adiutor.) καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, id eſt, Et erga uos cooperator ſiue collega. Præterea hi nominatiui dure ſubijciuntur.Simplicius erat ,Pro Tito ſocio meo,& in uos cooperatore ſiue adiutore.

Locus apud nos depranatus.

Gloriæ Chriſti.) δόξα χριστοῦ,ut intellígas ipſos apoſtolos eſſe gloriam Chriſti. Quanquam totus hic locus uarie legitur.Ambroſius ita legit,Siue per Titum qui eſt ſocius meus & adiutor in uobis,ſiue per fratres noſtros apoſtolos eccleſiarum gloriæ Chriſti. Græca ſic habent, εἴτε ὑπὲρ τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός, εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν,ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα χριστοῦ. Scholia explicant ad hunc modum: Siue de Tito,ut ſubaudias aliquid dicendum eſt,hoc poſſum dicere ,quod eſt ſocius meus &c. Siue de cæteris dicendum eſt aliquid,hoc dico,quod ſunt apoſtoli eccleſiarũ,& ob id gloria Chriſti,quorum prædicatione & uita illuſtrius fit Euangelium Chriſti.Hæc autẽ omnia eò pertinẽt

Faber.

ut commendet Corinthijs eos quos illò mittit.Nec me fugit,quid Faber Stapulenſis hoc loco ſcripſerit,uerum illius ſententiæ,hac quidem in parte non ſubſcribo,præſertim refragantibus Græcis ſcholijs,& nominatim Theophylacto,atq; ipſo denicq; Ambroſio. Cæte-

Thomas.

rum quæ Thomas & hoc recentiores,in hunc adducunt locum,non libet referre.Quanquam ſenſit nonnihil Aquinas,cum gloriæ legens,tamen interpretatur ad gloriam ,quaſi gloriæ,ſit datiuus caſus,cum apud Græcos ſit rectus.

Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis ueſtræ.) Græce eſt ſimpliciter,Oſtenſionem charitatis ueſtræ.Neq; ſecus legit Ambroſius.Et noſtræ gloriæ rurſus eſt καυχήσεως,quod Ambroſius hoc loco uertit exultationem.

Duplex ſenſus.

In facie eccleſiarum dei.) εἰς πρόσωπον τοῦ ἐκκλησιῶν. Dei,non additur in Græcis,nec in Ambroſio.Porrò illud,in faciem,magis quadrabat in perſonam eccleſiarum. Redũdat enim in perſonam eccleſiarum honor habitus ijs ,quos miſerant eccleſiæ. Quanquam & alterum probo ſenſum,nimirum hunc,ut cæteræ quoq; eccleſiæ uideant charitatem ueſtrã de qua ſoleo apud illas gloriari,ut in facie ſonet ,in conſpectu.

EX CAPITE NONO.

EX abundanti eſt.) περισσόν μοι,id eſt,Superuacaneum eſt.Et ita legit Ambroſius,ſuperuacuũ eſt. Quæſo quorſum opus erat huc accerſere periphraſin? niſi quod ſic libuit interpreti ludere ſcilicet,hoc eſt,ineptire.

Promptũ animũ ueſtrũ.) τὴν προθυμίαν ὑμῶν,id eſt,Animi ueſtri promptitudinẽ,ſiue,ut Ambroſius legit,promptã uoluntatẽ ueſtrã. Eadem uox Græcis,quam modo uertit deſtinatam uoluntatem,in qua ſic philoſophabatur Thomas

Pro quo-

Pro quo de uobis.) ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι μακεδόσιν, id est, Quam de uobis iacto Macedonibus, siue apud Macedones. Sic enim dixit, Quam glorior, quemadmodū nos dicimus, gratulor tibi reditum in patriam.

Quoniam & Achaia.) Et, coniunctio redundat, nec additur apud Ambrosium. Cæterum ὅτι fortassis aptius uertisset, quod. Siquidem hoc erat quod iactabat Paulus.

Ab anno præterito.) ἀπὸ πέρυσι, id est, Ab anno superiori. Ambrosi⁹ legit, ab āno priore.

Et uestra æmulatio.) καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος, id est, Ex uobis orta æmulatio, hoc est, uestrum exemplum.

Prouocauit plurimos,) Sic interpres dixit plurimos, pro multis, ut uulgo sacerdotes in preculis horarijs, pro, De pluribus martyrib⁹ legūt, de plurimis. Græce est πλείονας, id est, Plures siue cōplures. Abutūtur em̄ & Græci comparatiuo hoc, uice positiui nominis. Ambrosius legit plures, non plurimos. Quanquam id uideri potest scriptoris accidisse culpa. *Plurimos, pro complures.*

Mísimus autem) ἔπεμψα δέ, id est, Misi uero. Sed hoc loco fratres accusandi casu legendum est, non nominandi, τοὺς ἀδελφούς. Excusat autem Paulus, quod tam multa uerba fecerit de administranda eleemosyna in sanctos, sed tamen mittendos fratres omnino putauit, ne offenderentur imparati, hoc est, non dubitat, quin libenter sint subuenturi paupertibus, sed præmonendos duxit, ut in tempore conferant, quod uelint conferre, ne uideantur minus libenter dare, quàm cæteræ ecclesiæ.

Vt non dicamus uos in hac substantia.) ἵνα μὴ λέγωμεν ὑμᾶς ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως, id est, Vt non dicamus uos in hac substantia gloriationis. Ambrosius legit, ut non dicam omnes in hac parte. Verum exemplaria cōsentiunt. & pulchre habet, ut intelligamus ad hunc modum: Ne erubescamus tunc nos qui uidebimur uani, si non præstetis, quod præstaturos diximus. deinde per occupationem additur, ut ne dicam uos, significans pudorem eum ad illos maxime attinere, qui desciuerint à pio decreto animi. Verū id maluit intelligi quàm explicare, ne quid offenderet animos Corinthiorū. Postea quod sequitur, In hac substantia gloriationis, referēdum est ad illud superius, erubescamus nos nimirum pudefacti in hoc argumento gloriationis meæ, qua gloriatus sum de uobis. Aut, non in omnibus, in quibus merito gloriatus sum, sed in hac quoq; parte, quo nihil sit in quo non iure uidear de uobis gloriatus. ὑποστάσιν autem dixit argumentum, & cui innititur sermonis fides. *ὑπόστασις argumentum.*

Rogare fratres.) Rursum fratres accusandi casu legendum est, non uocandi.

Vt præueniāt.) ἵνα προέλθωσιν, id est, Vt prius ueniāt, siue præcedāt, ut legit Ambrosius.

Repromissam benedictionem.) προκατηγγελμένην, id est, Ante promissam. Porrò benedictionem hoc loco uult intelligi beneficentiam, nō manum motam. Nā ante λογίας, id est, Collectiones, eleemosynas uocauit. hic easdem εὐλογίας uocat, non à λόγος, ratio sed à λέγω colligo. Ad hanc sententiam facit, quod mox adducit: Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet. Nam benedictionem oppositit parsimoniæ, uelut à bona benignaq; collectione dictā. Proinde non absurde uidetur εὐλογία uerti potuisse, munificentia siue largitas, Qui parce seminat, parce & metet, qui largiter seminarit, largiter item metet. Nisi mauis huc torquere, quod beneficium alacriter & benignis uerbis dandum est, & ob id benedictionem uocarit. Etem̄ inter auaros hoc agitur, ut quammínimum detur, & si quid forte cogūtur dare, dant uerbis male ominatis. At beneficium hoc animo & uultu dandum est, quasi dando lucrum facias. In hunc sensum explanant Græcanica scholia. Et addendū est uestram, quod abest in nostris codicibus, cum addatur apud Ambrosium. *Benedictio εὐλογία.*

Paratam esse.) Maluissem uertere per nominandi casum, τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην, ἑτοίμην εἶναι, id est, Vt ante promissa uestra ista benedictio prompta sit, hoc, est, ut alacriter detis quod daturos uos ante pollicíti estis.

Quasi benedictionem,) οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὥσπερ πλεονεξίαν, Sic ueluti sit benedictio, & non uelut sit auaricia. Nam beneficentia debet alacris esse, cum auarus det tristis. Nihil uetat quo minus πλεονεξίαν interpretemur usurpationem, occupationem, fraudationem, siue extorsionem. Nam hæc dantur ab inuitis, & tali ominatione quali utitur pastor ille Vergilianus, Hos illi, quod nec bene uertat, mittimus hœdos. *πλεονεξία.*

Ambrosius pro πλεονεξίαν legit circumuentionem.

Hoc autem dico.) Dico non exprimitur in Græcis codicibus, sed tantum est, hoc autē τοῦτο λέγω, cætera subaudiuntur. & à Latinis additum est uerbum explicandæ rei gratia. Poterat & aliud uerbum subaudiri, memineritis, aut si quod aliud magis placet. Non cogit Paulus quenquam dare, nec præscribit, quantum cuiq; dandum sit. Tantum admonet, pro modo largitionis fore modum præmij.

De benedictionibus.) In benedictionibus. Nam utrobiq; est ἐπ' εὐλογίαις. Interpres mutauit suo arbitratu, cum apud Ambrosium utrobiq; sit, in. Quæ præpositio Latinis nō perinde est familiaris in hoc sensu.

Vt destinauit.) καθὼς προῄρηται, id est, Proponit, præsentis temporis. Et Ambrosius legit, secūdum propositum cordis. nec additur suo, aut sui, ut sit sensus absolutior. Nec enim agit de huius aut illius animo. Tantum indicat, libenter & ex animo dandum esse quod datur.

Valla tacitus. Ex necessitate.) ἐξ ἀνάγκης. Laurentius putat hoc loco necessitatem accipiendam pro indigentia, non pro coactione, cui non assentior hoc sanè loco. Nam hanc particulam, Ex necessitate, opposuit illi, quæ præcessit ὡς προῄρηται, hoc est, ut sponte sua statuit. & qui coactus dat, tristis dat, ob quod citauit illud, Hilarem datorem diligit deus. Mecum faciunt interpretes omnes.

Abundare facere in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos, & περισσεῦσαι accepit transitiue, qđ alibi solet neutraliter. uelut apud nos suppeditare, nonnunquam est suppetere, nonnunquam subministrare. Atq; hic quoq; gratiam appellat beneficentiam. Sentit enim libēter dandum, quod deus potens sit, ut efficiat, ut quicquid in sanctos illius contulerint, id multo cum fœnore ad ipsos redeat, ne uel ea res illos à largiendo deterreat, quod benignitas exhaurire uideatur rem familiarem.

Αὐτάρκεια. Vt in omnibus semper.) ἵνα ἐν παντὶ πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, id est, Vt in omnibus omnem sufficientiam habentes. Est autem αὐτάρκεια, ubi quis suis est contentus, suaq; sorte, nec aliunde desiderat quicquam. Interpres & Ambrosius, si modo codices mendo uacant, legisse uidētur ad hūc modū, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν, Vt in omnibus semp omnē.

In seculum seculi.) Græce tantum est, εἰς τὸν αἰῶνα, id est, In æuum.

Qui autem subministrat.) ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν. Hic locus apud Græcos paulo diuersius habetur, ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν χορηγήσαι, καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, id est, Qui autem suppeditat semen seminanti, & panem in cibum ministret, & multiplicet semen uestrū, & augeat prouentus iustitiæ uestræ. ut χορηγήσαι, πληθύναι, αὐξήσαι infinita, uideantur uertenda potius per imperatiuum modum, suppeditet, impleat, augeat. Nisi forte subaudiatur uerbum μέλλει, quod additum infinitiuis, futurū tempus efficit. Nam in tam multis uerbis, non est consentaneum, tempus casu fuisse commutatum, ut legas χορηγήσει πληθυνᾶ αὐξήσει. tametsi in hunc sensum legit Ambrosius. Certe Græcorum scholia χορηγήσαι interpretantur χορηγήσαιεν, id est, Suppeditet.

Varia lectio. Augebit incrementa frugum.) γεννήματα τῆς δικαιοσύνης, id est, Prouentum iustitiæ. Quod hic uertit incrementa frugum, Ambrosius uertit fructum.

In omnibus locupletemini.) Paulus aliquoties suo more participijs abutitur. unde recte uertit πλουτιζόμενοι in uerbum. Laurentius referendū putat ad particulam, quæ præcessit, Abundetis in omne opus bonum.

εἴ τις, ἤ τις. Quæ operatur per uos.) Ambrosius pro ἤτις legisse uidetur εἴ τις. uertit enim, Si quis, & consentiunt cum hac lectione scholia illius.

Ministerium huius officij.) διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, id est, Administratio huius ministerij. Sic enim uocat officium subministrandæ pecuniæ. Sed λειτουργία nōnunquam Græcis significat sacrificium, suo ritu peractum. ut accipias hanc pecuniam quasi uictimā offerri deo, cuius minister sit Paulus, ut sacerdos sacrum peragens.

Per multas gratiarum actiones in domino.) διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ θεῷ, id est, Per hoc quod multi gratias agunt deo. Etiamsi in nonnullis exemplaribus scriptum comperi, διὰ πολλῶν εὐχαριστίων. Quomodo legisse uidetur interpres. Atqui si sequamur id quod prius apud Græcos comperi, participium περισσεύουσα transitiue capiatur oportet, ut hinc

pendeat

pendeat infinitum, ἐυχαριστῆμ, sitq; hic sensus, Verum etiam efficit, ut copiose agantur gratiæ deo per multos. In eum sensum interpretantur Græcorum scholia.

Et in obedientia confessionis.) Faber uult esse hypallagen, ut intelligamus in confessione obedientiæ uestræ. Verum nihil uideo causæ cur reclamantibus exemplaribus, & interpretationibus ad hypallagen huiusmodi confugiamus. Nam obedientia confessionis potest accipi, quod obedientes Euangelio in eleemosynis largiendis, declararēt se uere & ex animo confiteri Euāgelium. Quod si mauis ὁμολογία pro assensu, laudat illorum obedientiam, quod sibi id suadenti ac monenti non sint refragati. Ambrosius pro obedientia legit, subiectione, magis exprimens Græcam uocem ὑποταγὴν. Quanquam ὁμολογία non solum confessionem significat, uerumetiam consensum, ut accipias futurum, ut multi gratias agant deo, cum uiderint Corinthios tanto consensu obedire Paulo. Atque ita tacite monet, ut omnes conferant pro sua quisque uoluntate & facultate. Porrò quod addit In Euangelium Christi, sentit hoc pertinere ad negocium Euangelij, si Christiani omnes inter se consentiant in benefactis. Et Euangelium admonet dandam eleemosynam, pollicens omnia fore munda. *Stapulensis.*

Desiderantium uos.) ἐπιποθούντων ὑμᾶς. Ambrosius addidit, desiderantium uidere uos, siue quod aliud habuerit exemplar, siue quod uoluerit explicare sensum, in quem & Græcanica scholia interpretantur. Quanquam hoc loco gratiam uerti poterat beneficiū, ut intelligas illos esse cupidos uidendi Corinthios, in quibus deus tantam benefacentiam sibi contulisset.

Gratias ago deo.) Rursum est χάρις δὲ τῷ θεῷ, id est, Gratia autem deo.

EX CAPITE DECIMO.

IPse Paulus.) αὐτὸς δὲ ἐγὼ παῦλος. Mire Paulus tribus uocibus αὐτὸς δὲ & ἐγὼ separauit suam personam à cæteris apostolis, quod antehac egerit negocium aliorum, nunc è suo loquatur affectu.

Et modestiam.) καὶ τῆς ἐπιεικείας, quod comitatem magis & facilitatem aut humanitatem sonat, quàm modestiam, quæ opponitur arrogantiæ.

In facie.) κατὰ πρόσωπον, id est, Iuxta faciem.

Rogo autem uos.) Cum ante dixerit se obsecrare, non adiecit quid obsecraret. Vnde capitis huius initium utróque referri potest, ad superiora, ut sit sensus, Rogo ut meo quoque nomine libenter conferatis hanc pecuniam. Aut ad sequentia, quemadmodum modo diximus. Atque ita δέομαι repetit quod dictum erat παρακαλῶ, ut sit redeuntis ad id quod cœperat, quasi dixisset, Rogo inquam. Id subindicat Ambrosius cum ait, Idem sensus est, quem ut dilucidet, repetit. *Ordo.*

Absens autem confido in uobis.) θαῤῥῶ εἰς ὑμᾶς. Græca quidem sunt ambigua, uerum magis congruit, ut intelligamus, audax siue confidens sum erga uos, sicut alibi dicit, Epistolæ fortes, præsentia infirma. Quanquam scholia Græcorum non eodem exponūt modo. Theophylactus putat per ironiam accipi posse, quasi Paulus referat hæc sub aliorum persona. Præsens abiecte se gerit, absens, scribit minaces ac seueras epistolas.

Qui arbitrantur nos tanquam.) τοὺς λογιζομένους, id est, Qui cogitant aut æstimāt, uel qui sic habent nos, ut secundum carnem ambulantes.

Non carnalia.) οὐ σαρκικά. Diuersum ab illo σάρκινα, Quod tamen eadem uoce Latina reddidit, ut superius admonuimus.

Et potentia deo.) Græcis est δυνατὰ τῷ θεῷ. Ambrosius legit, fortia deo. Laurentius mauult, ualida deo. Cæterum illud deo, Græcis datiuus est instrumenti, polletq; perinde ac si dicas, fortia per deum, & opera diuina. Vtinam liceret omnibus episcopis, maximéque ijs qui in Pauli locum successerunt, tam uere suoq; iure hanc usurpare uocem, quàm ipse Paulus usurpauit, Arma militiæ nostræ non carnalia, sed fortia deo, non ad demolitionem oppidorum, arcium, sed impiarum cogitationum. Hæc sunt arma, hæc bella, hæ pugnæ, hæc uictoria, hi triumphi digni successoribus apostolorum. *Bella pontificum.*

Consilia destruentes.) λογισμοὺς, id est, Cogitationes. Et rursum participium addidit, quod nusquam referatur καθαιροῦντες destruētes, hoc est, quibus armis destruimus. Porrò cum de armis meminerit, mire subiecit metaphoras munimentorum, quarum alia artificio

ficio,alia ſublimitate ſunt inexpugnabilia. Nos quo magis perſpicuus eſſet ſenſus ,uertimus hoc pacto: Sed potentia per deum ad demolitionem munitionum ,quibus cogitationes demolimur,& omnem celſitudinem,quæ extollitur aduerſus ſcientiam.

Extollentem ſe.) ἐπαιρόμενον,id eſt,Inſurgẽtem,ſiue qui attollitur. Erat enim huiuſmodi machinarum genus,quod repente ſublatum in altum,muris inucheret hoſtem.

Omnem intellectum.) πᾶν νόημα,,id eſt,Omnem cogitationem.

In obſequium Chriſti.) εἰς ὑπακοὴν,id eſt,In obedientiam ,ut ſemper antehac uertit. ſed apertius erat, Ad obediendum Chriſto. Captiui ſub iugum eunt. At felices qui ſic capti ducantur ut ſubmittant ſe Chriſto.

Quæ ſecundum faciẽ ſunt uidete.) Græci codices ex ſententia Theodoreti legũt hoc per interrogationem,ut ſit,uidetis,non uidete,quaſi fingat id fieri,quod uelit obiurgare.

Varius ſenſus Num ea cernitis,quæ ſunt iuxta faciem? hoc eſt,quæ foris uidentur,& oſtentationem habent potius quam efficaciam. Meminit enim quod dixerit ſe humilem fuiſſe apud illos iuxta faciem,hoc eſt,contempto ſimilem,cum alij quidam magno faſtu agerent apoſtolos. Ambroſius legit, Secũdum faciem,pro eo quod eſt,quæ in conſpicuo ſunt & aperta, ut pertineat ad ſequentia,Si quis confidit ſe eſſe ſeruum Chriſti. Quaſi uelit ea clariſſima uideri facillimaq; iudicatu quæ dicturus ſit. Alij ſecundum faciem ,interpretãtur de ſignis euidentibus quibus deprehendi poſſint pſeudapoſtoli,ueluti ſi quis diues ſit, ſi quis elatus,ſi quis iactabundus,ſi quis falſa uirtutis imagine perſonatus. Theophylactus uult eſſe obiurgantis,quod ex opibus,è cultu faſtúue æſtimarent hominem,ac non potius ex animi bonis,cui magis aſſentior. Theophylacto ſuffragatur Gennadius,citantibus Græcorũ ſcholijs. Acrior eſt autem obiurgatio per interrogationem.

Cogitet iterum apud ſe.) ἀφ ἑαυτῷ,id eſt,Ex ſeipſo,nimirum non expectans noſtram increpationem.

Ita & nos.) Græcus addidit Chriſti, ὅτι καθὼς ἐκεῖνος χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς χριστοῦ, id eſt,Quod quemadmodum illi Chriſti,ſic & nos Chriſti. Quod tamen apud Græcos additum uideri poteſt explicandæ rei gratia. Porrò Chriſti genitiuus eſt ,non rectus caſus. Nam in hanc ſententiam interpretatur & Ambroſius,uelut hactenus ſe parem faciat illis, quod & ipſe non ſit à Chriſto alienus,ſi illi ſe putant ſeruos Chriſti,quo maiore fide poſt declaret quanto illos anteceſſat cæteris.

Pontifex nihil poteſt,niſi ut proſit. Non ad deſtructionem.) οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν,Ad perdendo uos. Porrò ædificare more ſuo uocat prodeſſe,Deſtruere,ledere. Hic locus annotandus eſt ijs,qui ſummi pontificis autoritatẽ in immenſum attollunt,aſſeuerãtes uni homini uniuerſum eccleſiæ Chriſtianæ corpus debere cedere,adeo ut ſi animas omnes deduceret ad inferos,non fore ius illi reſiſtendi. Paulus ab ipſo Chriſto acceperat autoritatem apoſtolicam,nõ à Petro. Cũ quo poſtea contulit,ſed ita ut diceret ab illo ſibi nihil acceſſiſſe ,& tamen ingenue fatetur hoc quicquid eſt poteſtatis in hoc datum ut proſit,non ut lædat. At qui nunc tribuũt Romano pontifici tantam poteſtatem,utinam poſſint & cæteras dotes pontificias tribuere, ſapientiam,puritatem,charitatem,contemptum rerum omnium. Græci interpretãtur deſtructionem hanc de uindicandis pſeudapoſtolis.

Inquit, pro inquiunt. Inquiunt.) φησί,id eſt,Inquit,ut ſubaudias,aliquis,aut certum hominem qui hoc dixerit. Nam & præceſſit,& mox ſequitur, τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος,id eſt,Hoc perpendat iſtiuſmodi. Fingit enim perſonam obtrectatoris,cui reſpondeat.

Sermo contemptibilis.) ἐξουθενημένος,id eſt, Contemptus potius.

Inſerere aut comparare.) ἐγκρῖναι ἢ συγκρῖναι. Interpres non potuit reddere uocũ affi

Audemus,pro ſuſtinemus. nitatem Græcarum,quaſi dicas,inferre & conferre,aut inſerere & conſerere. Porrò τολμῶμεν quod interpretatur audemus,id ſignificat & ſuſtinemus. Quo uerbo utimur quoties res eſt eiuſmodi,ut non poſſimus imperare animo noſtro,ſiue inducere animum ,ſic frequenter uſus eſt Suetonius. Alioqui cur non audeat Paulus ſe conferre pſeudapoſtolis, qui ſe non dubitat & anteferre probis apoſtolis? Quin potius non libet conferri cum talibus. Niſi legamus dictum per ironiam,ut uideo Græcis quibuſdam placere.

Sed ipſi in nobis.) Græce ſecus eſt, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς, οὐ σωφρονοῦσιν,id eſt, Sed ipſi in ſeipſis ſeipſos metientes,& cõparantes ſeipſos

ſeipſos ſibiipſis,non intelligunt &c. Atq; ita Græca exponunt ſcholia,ut intelligamus arro gantes illos,ex ſuo ipſius animo metiri ſeſe,& ſibi magnos eſſe,& alios ab alijs laudari mu tua quadam talione. Atq; hunc ſenſum ſecutus eſt & diuus Auguſtinus in opere de do ctrina Chriſtiana cum ait,Et fit illis quod ait Apoſtolus,Comparantes enim ſemetipſos ſibimetipſis,non intelligunt. Rurſum explanans Pſalmum trigeſimumquartum: Et com parantes,ait Apoſtolus,ſemetipſos in ſemetipſis,non intelligunt,neq; quæ loquuntur ,ne que de quibus affirmant. Iterum in Pſalmum cxviij. Rurſus in Pſalmum cxlj. Impij me tientes ſemeipſos ex ſemetipſis. Item aduerſus Fauſtum libro uigeſimoſecundo cap. uige ſimoſeptimo,interpretans etiam iuxta Græcorum ſententiam. Ad eum modum interpre tatur & Theophylactus,Paulinarum epiſtolarum non indiligens interpres. Quāquam Ambroſius diuerſum exemplar ſecutus uidetur,& ſermonem facit perpetuum eiectis his uerbis, Nō intelligunt,hoc pacto: Sed ipſi in nobis noſmetipſos menſurantes,& compa rantes noſmetipſos nobis,nō in immenſum gloriabimur &c. Porrò quod addidit,Nō in telligunt,Græci interpretes putant imperfectum eſſe ſermonem,ut ſubaudias ,quàm ſint alijs deridiculi. At mihi uidetur hoc loco participium eſſe poſitum loco uerbi infinitiui,id quod apud Græcos non raro fieri ſolet. Ac tum quidem hic erit ſenſus: At ipſi non intelli gunt,quod ſeipſos inter ſeſe metiuntur & conferunt. & non potius cum ijs ,qui meliores ſunt illis,neq; iuxta regulam Chriſti. Atq; hic ſenſus magis quadrat cum his quæ ſequun tur. Nam quod Theophylactus uult ſubaudiri,non intelligūt,quàm ſint alijs ridiculi,mi hi uidetur coactius. Etiamſi ſcholia quædam Græcanica uidentur hunc ſermonem ſic di uidere,ut prior pars pertineat ad Paulum: Sed ipſi in nobiſmetipſis noſmetipſos menſu rantes & comparantes. ut intelligamus Paulum non metiri ſe ex opinione aut laude alio rum,ſed ſuis ipſius uirtutibus,ac poteſtate à Chriſto tradita. Mox quod ſequit ,ad pſeu dapoſtolos ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιᾶσιν,id eſt,Seipſos ſibiipſis,ſubaudi,comparantes nō intelligunt,hoc eſt,dum pſeudapoſtolus pſeudapoſtolo cōparatur,& mali mutuo ſe lau dant,non intelligunt ſeſe ridiculos uideri. Cæterum regulam hic uocat,mēſuram ,ſumpta metaphora à regulis fabrorum. Ne quis tale quippiam ſomniet,quale eſt cum dicimus re gulam Franciſci,aut Benedicti.

Lectio diuerſa.

Quia menſus eſt.) οὐ ἐμέτρησεν,id eſt,Qua partitus eſt nobis deus menſura,quaſi dicas, ea quoq; menſura,quatenus ad uos uſque gloriemur. Nec eſt ſimpliciter ad uos,ſed etiam ad uos ἄχρι καὶ ὑμῶν. ut intelligamus non eſſe mediocre pertingere ad modum Corin thiorum. Reſpondet autem ei quod mox ſequitur, ἄχρι γὰρ καὶ ὑμᾶς ἐφθάσαμεν,id eſt, Nam uſq; ad uos quoq; peruenimus. Quemadmodum autem gloriari ſolent inſaniſſimi principes ,ſi longiſſime prorogarint imperium,ita Paulus Chriſti ductor,gloriatur quod eò uſq; propagauerit ditionem principis ſui,ſperans fore,ut longius etiam proferat impe rium. Interpres legiſſe uidetur ἐμέτρησεν pro, ἐμέρισεν.

Ἐμέτρησεν, pro ἐμέρισεν

Creſcentis fidei.) αὐξανομένης πίστεως,id eſt, Augeſcente fide ueſtra ,ſiue ſuboleſcente, ut Græcis ſit genitiuus abſolutus.

Magnificari ſecūdum regulam.) Rectius hæc infinita uertiſſet in alium modū, Spem habentes,fore ut augeſcente fide ueſtra in uobis amplier,iuxta regulam noſtram in abū dantiam ad euangelizandum ea quæ ultra uos ſunt,non ut in aliena regula in his quæ pa rata ſunt gloriemur. Significat ſe ſperare futurum,ut indies creſcente fide Corinthiorum, creſcat & ipſe,ac maior maiorq; fiat,adeo ut iam prædicatio ſua longius porrigatur,etiam ad eos qui ultra Corinthios ſunt,idq; iuxta ſuam regulam,non alienam,hoc eſt,ſuo Mar te,ne uideatur gloriari de ijs,quæ iam parata ſunt,& ab alijs laborata,quemadmodum fa ciebant pſeudapoſtoli.

Etiam in illa quæ ultra uos ſunt euangelizare.) εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. Faber hoc loco legit, εἰς τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνα ὑμῶν,id eſt,In illa quæ ſupra illa ueſtra. Sed fallitur,meo quidē iu dicio,nā ὑπερέκεινα aduerbiū eſt,cui additur articulus,ut fiat epitheton,id eſt,ulteriora uo bis,id eſt,quæ ultra uos,hoc eſt,longius,& in alios etiam populos. Et in hanc ſententiam, interpretantur non ſolū Theophylactus cæteriq; Græci,uerumetiam diuus Ambroſius. Proinde nonnihil demiror Stapulenſem,mutata etiam ſcriptura à tot autoribus uoluiſſe diſſentire,præſertim cum hic nihil ſit quod offendat ,aut aliò ſuadeat confugere. Verum

Stapulenſis.

quandoq; bonus dormitat Homerus. Neq; uero nos grauatim alijs ignoscimus, eandem uicissim ab alijs ueniam flagitantes.

EX CAPITE VNDECIMO.

Vallæ lapsus.

VTinam sustineretis modicum.) ὄφελον ἀνείχεσθέ μου μικροῦ τῇ ἀφροσύνῃ, id est, Vtinam sufferatis me paulisper in insipientia. Et est sustinuissetis magis quàm sustineretis. Cæterum quid Laurentio Vallæ uenerit in mentem, ut pro sustineretis, mutandum putarit susciperetis, ut ingenue dicam, prorsus non intelligo. Nisi forte somniauit ἀναδέχεσθε, pro ἀνείχεσθε. Nam ἀνέχεσθε magis ad uerbum reddi ne possit quidem, quàm si dicas sustinere. Illud recte admonet in modicum quid, quid, abesse in sermone Græco. Et modicum interpres suo more posuit pro pusillo. Nos uertimus paulisper, ut ad tempus pertineat.

Supportare me.) ἀνέχεσθε. Græca uox anceps est. At magis quadrat, ut sit indicatiui modi sustinetis. Corrigit enim quod dixerat, utinam sustinuissetis, imò, inquit, sustinetis, & quod opto factum, facitis. In hunc sensum exponunt Græcanica scholia.

ζηλῶ, zelotypum esse.

Aemulor enim uos.) ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. Ambrosius usus est Græca uoce, opinor non inueniens quo uim uerbi explicaret. Nam hic zelum appellat ingentem, & ut ita dixerim, immodicum quendam amorem, uelut ambiat, ut apud illos primus esset, nec ferat alios apostolos, in partem amoris admitti. Siquidem agit hic de quibusdam apostolis, qui pluris haberi uolebant apud Corinthios, quàm Paulus esset. Addit autem zelo dei, ne quis arbitraretur illum sua gloria, suóue compendio commoueri. Nos uertimus, zelotypi sumus erga uos. Quid autem uereamur sic intelligere de Paulo, cum ad eundem modum interpretetur Origenes, Theologorum sine controuersia princeps, de deo, quod zelotes dictus sit, quasi zelotypus nostri amator, qui nullum in amore ferat riualem?

Despondi enim.) ἡρμοσάμην, id est, Adaptaui siue adiunxi. Ambrosius legit paraui, quem pro ἡρμοσάμην legisse suspicor ἠρτυσάμην. Hieronymus in Amos legit statui, sed lapsus opinor memoria. Augustinus aduersus Manichæos pro Geneſi libro secundo, legit Aptaui uos uni uiro. Nam ἁρμόζω Græcis proprie est, apte & concinne applico, uelut ea quæ glutino aut ferrumine committuntur.

Astutia sua.) Græcus addit in, In astutia sua, idq; iuxta pprietatē sermonis Hebraici, p eo qđ est, p astutiā suā. Atq; qđ hic recte omisit haud scio quo cōsilio libenter addat alibi.

Corrumpantur sensus.) φθαρῇ. Accommodato usus est uerbo, cum de uirgine meminisset. Et sensus Græcis non est αἰσθήσεις, ut de usu, auditu, aut alijs similibus queat accipi, sed νοήματα, quod proprie ad mentem animumq; pertinet. Certe mentes, pro sensus legit Augustinus, loco quem mox adducemus. Accommodat enim allegoriam: Euæ decepti sunt oculi, Corinthijs timendum erat menti. Cæterum illud uerbum excidant, nec est apud Græcos, nec apud Ambrosium. Proinde uidetur adiectum ab interprete, quod alioqui duriùs uideretur dicere, Corrūpantur à simplicitate. Neq; enim simplicitas corrumpit animum, sed animus corruptus degenerat à simplicitate. Perinde ut Vergilius dixit, Quantum mutatus ab illo, non quod ille mutasset, sed quod illi dissimilis esset factus. Et apposite uirgini tribuit simplicitatem memor allegoriæ suæ. tametsi Ambrosius legisse uidetur ἁγνότητα, cum pro simplicitate, legat castitate. Neq; secus adducit Augustinus cum alijs aliquot locis, tum libro aduersus Faustum xv. cap. tertio. Rursus eiusdem operis libro xxij. cap. xlix. Nisi quod hic utrunq; coniungit, Ne corrumpantur mētes uestræ à simplicitate & castitate, quæ est in Christo Iesu. Denicq; non est simpliciter ne, sed μήπως, id est, Ne quo pacto. nos uertimus, Ne quâ. Vehementius em̄ est addita coniunctione expletiua. Quin & illud annotandum, ut obiurgaturus Corinthios arte subleuat illos, omnem inuidiam deriuans in corruptorem.

Additum.

Ciuilitas Pauli.

Quæ est in Christo Iesu,) ἡ εἰς τὸν χριστὸν, id est, Quæ est erga Christū, siue in Christum, quia pure ac simpliciter illi obtemperamus.

Alium Christum.) ἄλλον ἰησοῦν, id est, Alium siue alterum Iesum. Ita cōsentiunt Græci codices, quos ego quidē uiderim. Atq; ita legit & interpretatur Theophylactus, cōsentientibus scholijs. Ambrosius nobiscū legit Christū. Illud obiter annotandum, quod Paulus admonet Corinthios, id nobis quoq; magnopere cauendum, ne nobis alterum Iesum

Alius Iesus.

accersamus

accerſamus,ac fingamus potius,onuſtum opibus,onuſtum imperio,ditione,uoluptatibus,& quicquid hic mundus habet præſtigiarum,ad hæc ceremonijs pluſquam Iudaicis obſitum,cum uerus ille ab omnibus hiſce rebus fuerit puriſſimus.

Recte pateremini.) Cur non & hic ſuſtinuiſſetis ἀνέχεσθε,uidelicet illos pſeudapoſtolos,ſi quid docerent,quos nos non docuimus.Nunc cum nihil adferãt de Chriſto quod nos non docuerimus,cur illos oſtentantes ſeſe toleraſtis?

Nihil me minus feciſſe.) μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερ λίαν ἀποστόλων,id eſt,Nihilo inferiorem fuiſſe excellentibus apoſtolis.Et in hũc ſenſum legit Ambroſius, Aeſtimo enim me in nullo inferiorẽ fuiſſe,ab ijs qui ualde ſunt apoſtoli.Sentit enim de Petro,Iacobo,& Ioanne,qui ſummates habebantur,ut indicant Græcanica ſcholia,cunctis his cõlentiens Theophylactus.Sed mirum quomodo quæ præcedunt & ſequuntur,in illos cõpetant.Recẽtiores excuſant non de his dictum,ſed de ijs qui ſe fingebant à Petro ac cæteris miſſos. *Paulus nullæ re inferior Petro.*

Nam & ſi.) εἰ δὲ καὶ).Hic interpres frequenter pro δὲ uertit,nam.Porrò quãuis imperitus,aduerſatur enim ſuperiori parti,qua iactat ſe nihilo inferiorem ſummis apoſtolis.

Sed non ſcientia.) Cur non potius & Latinius & ſimplicius,Nõ autem ſcientia,ſiue cognitione? Laurentius merito ridet nonnullos,qui ex hoc loco Paulum colligunt balbum quempiam & impeditæ fuiſſe linguæ,quaſi nihil interſit inter impeditum & imperitum, homines,inquit,uere impedito ſermone,atq; adeo ſcientia,cum Græce ſit ἰδιώτης, id eſt, Idiota,quæ uox illis tum priuatum,tum indoctum ſignificat. Hieronymus hac in re uarius eſt,compluribus locis clamans Paulum Græci ſermonis elegantioris ignarum fuiſſe, quod aliquoties ſuis quibuſdam utatur uocibus,Ciliciæ uernaculis,nonnunquam cõiunctioni μὲν, non reddat eam quæ reſpõdet δὲ.Ad hæc quod hyperbatorum anfractibus moleſtus ſit alicubi,quod interdum anapodoton relinquat orationem.Rurſus alîs in diuerſum declamat,procul ſubmouens eos,qui putent Paulum hoc ex animo dixiſſe,cum omneis ſermonis proprietates pulchre tenuerit,omneis argumentationum ſtrophas ad unguem calluerit.Quin & diuus Auguſtinus in opere de doctrina Chriſtiana,pleraq; rhetorum ſchemata,ex Paulinis adducit epiſtolis.Idem alicubi monet,etſi, hoc loco non eſſe fatentis,ſed concedentis ac donantis,ueluti ſi dicas,fac me eſſe imperitum ſermone, certè non ſum imperitus ſcientia.Porrò quod ad ſenſus attinet,nihil poteſt eſſe Paulo diuinius,ſermo uero,licet his uacet ſolœciſmis,quos pleroſq; illi addidit interpres,tamẽ politus dici non poteſt,iuxta morem humanum.Cum Græci interpretes paſſim torqueantur incommoditatibus orationis. *Paulus Græce parum peritus.* *Hieronymus ſibi nõ cõſtãs*

In omnibus autem manifeſtus ſum uobis,ſiue ut habent uetuſti codices manifeſtatus ſum.) Græca ſecus habent ἀλλὲν παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς.Quæ quidem ad uerbum ita ſonant: Sed in omni manifeſtati in omnibus in uos. Senſus autem hic eſt, Nõ ſicut pſeudapoſtoli ſumus,qui fucati & perſonati,ſimulatione ſanctimoniæ uobis imponunt,ſed in omni re,& inter omnes declarati ſumus,& apparet quales ſimus erga uos Et illud παντὶ referri poteſt ad rem,& ἐν πᾶσιν,ad perſonam,niſi mauis conduplicationem facere ad uehementiam.

Aut nunquid peccatum feci.) Græca ſic habent ἢ ἁμαρτίαν ἐποίησα,An peccatum feci, ſiue,an peccaui.Græci non diſtinguũt inter an & aut. Apud Latinos plurimum intereſt. & quorſum attinebat addere,quid,cum id Græcus ſermo non habeat?

Alias eccleſias expoliaui.) ἐσύλησα,id eſt,Deprædatus ſum.Nam bellicis metaphoris libenter abutitur Paulus,ut mox,Accepto ſtipendio.

In miniſteriũ ueſtrũ.) εἰς,ſiue ut eſt in quibuſdã πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν,In hoc ut uobis miniſtrarẽ,hoc eſt,uobis inſeruiui ſine ueſtro ſumptu,ſtipendio interim ab alijs accepto.

Et egerem.) καὶ ὑστερηθεὶς,id eſt,Deſtitutus,uel cum deeſſet.Neq; uero ſimplex,ut opinor,eſt emphaſis coniunctionis καὶ, ſed epitaſin habet hoc loco,ut ſit ſenſus,adeo nõ grauaui uos,ut nec egens id uoluerim facere.

Oneroſus fui.) κατενάρκησα.quod uerbum dictum eſt ab ocio & torpore. Nam hi premunt & imminent alijs,unde petunt aſſidue.dictione compoſita à νάρκη,quod eſt torpere.unde & νάρκη torpedo piſcis,& præpoſitione κατὰ, quæ frequenter in malam ſignificat partem,uelut in κατασχυνάω & καταφρονῶ, præſertim cum hic quoq; paterno iungatur caſui κατενάρκησα.

casui καπνάρχησα ὀυδενός. Hieronymus in libello ad Algasiam admonet uocem esse Cilicibus peculiarem. At si Paulus noluit cuiquam esse onerosus, qui tantum laborauit, quanto magis quidam expilant plebem, cum nulli sint usui?

In omnibus sine onere.) ἀβαρῆ, id est, Minime grauem, dictione composita.

Iurat Paulus. Est ueritas Christi in me.) Hoc ueluti iusiurandum adiecit, quo confirmat quod dixit. Id subindicat Ambrosius cum ait, sub testimonio Christi.

Non infringetur.) οὐ φραγήσεται. Id scholia Græca exponunt, non interrumpetur, nec deficiet. hoc aiunt, significans se nec in posterum aliquid ab illis accepturum, ut non præcludatur sibi hæc occasio gloriandi, quod gratis docuerit euangelium. Interrumpitur enim quod non est perpetuum. At ille iurat eam gloriam sibi fore perpetuam, ne cui grauis esset. Verbum dictum est ab intersepiendo, nam sepe obiecta excludimur. Nec enim est In me, auferendi casu, sed accusandi εἰς ἐμέ, quasi dicas, aduersum me.

Quia non diligo uos.) Apertius erat, An quod nō diligam uos, mutato uerbi modo. Nam Græci negligunt differentiam huiusmodi.

Quod autem facio & faciam.) Non sensisse uidetur interpres elegantiam huius con-

Vis ἠγὲ. iunctionis ἠγὲ, quam hoc loco & similibus habet apud Græcos, ὃ δὲ ποιῶ, ἠγὲ ποιήσω, id est, Quod facio, hoc etiam sum facturus in posterum, siue quod facio, idem & in posterū sum facturus. Deinde licet Græcis unica sit coniunctio δὲ, quæ pluribus Latinis respondeat, autem, sed, uero uerum, porrò, cæterum, rursum, contra, & his similibus, nonnihil tamen apud nos interest, quam quo loco colloces. Hic magis congruebat, sed, quàm autē. An quod non diligam uos? deus nouit. Sed quo facio &c.

Vt in quo gloriantur.) ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται. Ambrosius propius accessit ad Græca, Vt in eo quod gloriantur reperiantur, ut & nos, hoc est, si & illi gloriantur se gratis euangelizare, nec in hoc erunt nobis præstantiores. cum ipse gratis doceam & egens.

Eiusmodi pseudo apostoli.) Pseudapostoli dicendum composita dictione, quēadmodum est apud Græcos, nec potest in duas diuidi: Latine sonat, falso titulo apostolos. Apostolus enim eius agit negocium à quo missus est, isti suis commodis seruiunt.

Si ministri eius.) εἰ ἠγὲ οἱ διάκονοι, id est, Si & ministri. & ita legit Ambrosius. Et trāsfigurat se, Græce est transfiguratur. & transfigurantur μεταχημαζόμενοι, μεταχηματίζεται.

Alioqui uelut insipientem.) εἰ δὲ μήγε, id est, Sin aliter, id est, Si minus persuadeo me non esse insipientem, qui non ob inanem gloriā, sed necessitate compulsus hæc de me præ-

Vel ut, pro uelut. dicem, tolerate me tamen gloriantem tanquam insipientem.

Velut insipientem accipite me.) κἂν ὡς ἄφρονα, id est, Etiam ut insipientem. Fortassis interpres ἠγὲ uertit in uel, Vel ut insipientem. eas coniunctiones nos male coniunximus.

Modicum quid.) μικρόν τι, id est, Paululum siue paulisper, aut aliquantisper.

Secundum deum.) κατὰ κύριον, id est, Secundum dominum, quemadmodum & in superiori epistola scripsit, Ego nō dominus, & dominus non ego. Humanum quiddam, parumq; seuerum significat, quod negat esse secundum dominum.

In hac substantia gloriæ.) ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆ καυχήσεως, id est, In hac parte siue materia gloriationis. Et sic legit diuus Ambrosius, substantia gloriationis.

Si quis accipit.) εἴ τις λαμβάνει. Quod præcessit κατεσθίει uidetur ad cibum pertinere, quem illi sumebant apud discipulos, hoc ad munera. Theophylactus putat idem bis dictum, Deuorat & accipit, ut intelligamus insatiabilem auferendi auiditatem in pseudapostolis, cum summa coniunctam arrogantia.

Secundum ignobilitatem dico.) κατὰ ἀτιμίαν. Magis quadrabat, Iuxta contumeliā. Exponit enim illa atrocia, si quis uos deuorat, si quis in faciē cædit &c. Non, inquit, quod ista uos patiamini à pseudapostolis, sed quod quantum ad contumeliæ rationem attinet, non

Supereſt in nostris. leuiora patiamini ab istis, quàm si ista pateremini.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.) In hac parte, non reperio in Græcis codicibus, quos ego sanè uiderim.

In quo quis audet.) ἐν ᾧ δ' ἄν τις, id est, In quocunq; uero aliquis audet. Corrigit enim quod modo dixerat, quasi nos minus ualuerimus in hac parte, hoc est, in argumento gloriandi. Tantum abest, ut illis hic quoq; par sim in omnibus, in nonnullis etiam superior.

Proinde

Proinde nos uertimus per imò,quo foret euidentior correctio.

In insipiẽtia dico.) Hoc per parenthesin interiecit,memor eius quod ante dixerat, Nõ loquor secundum dominum,sed uelut in insipientia.

Ministri Christi sunt.) Post hanc partem Græcis non repetitur,& ego. Imò id additũ subuertit totam sententiam.sic enim legendum:Ministri Christi sunt,plus ego. deinde illud παραφρονῶν λαλῶ,id est,desipiens dico,per parenthesin interiectũ est,ut modo submonui. Consentit cum Græcorum exemplaribus Ambrosius,ad hunc legens modũ:Ministri Christi sunt,uelut insipiẽs dico,magis ego.Nam in cæteris quidem æquabat sese cæteris apostolis,at in eo,quod apostolorum est proprium,semet illis anteponit ,non solum æquat. Verum quoniam id arrogantius dictum uideri poterat,præmunit stulticiæ prætextu,quemadmodũ & initio fecit. Quod si maxime sic legeretur ,ministri Christi sunt & ego,ut minus sapiens dico plus ego,nihil erat necesse sensum eum inducere,quem ex Aquinatis sententia induxit Nicolaus cognomento de Lyra ,qui ab hoc loco,Vt minus sapiens dico,plus ego,nouum facit orationis caput,& ad hunc edisserit modum:Si uideor inquit,uobis insipiens me pseudapostolis adæquãdo,adhuc uidebor uobis minus sapiẽs me eis præferendo. Poterat enim illud,plus ego,per correctionem subiici,præmissa mitigatione insolentiæ,nempe hoc modo:Ministri Christi sunt,sum & ego. Quid autem dixi & ego? Imò,ut stultorum more loquar gloriosius,plus ego. Quãquam non est huius instituti discutere,quid huiusmodi scriptores senserint,quos constat,ueterum ignaros literarum,tumultuario studio hinc atq; hinc consarcinatis glossematis,sacras tractasse literas. Cum antiquis potius nobis res est. Cæterum de orationis ornamẽtis & schematibus quibus totus hic sermo picturatus est,qui plenius uelit cognoscere ,legat quarti de doctrina Christiana libri caput quartum.

Ordo.

Thomas & Lyranus.

Consarcinatores.

In laboribus plurimis.) περισσοτέρως, id est, In laboribus abundantius. Fortassis interpres uertit pluribus,id quod erat tolerabile. Quanquam apud Græcos alius est ordo , ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως,id est ,In laboribus abundantius,in plagis supra modum,in carceribus abundantius. Nã quod interpres bifariam reddidit,Græcis unicum est aduerbium περισσοτέρως. Etiamsi comparatiuum positum est uice superlatiui.

Supra modum.) ὑπερβαλλόντως,id est,Eximie,& ut ita dicam,excessiue ,& supra quàm credi possit,ut nihil agant qui interpretantur supra modum humanæ uirtutis.

Quadragenas.) τεσσάκοντα,id est,Quadraginta,quanquam recte uertit,significans illum quinquies uapulasse,& unoquoq; tempore quadraginta plagis cæsum fuisse ,si modo id uerum est,quod certe uerisimillimum est ,præsertim cum apud Iudæos uapularit. Sic enim sentit diuus Ambrosius,addens id præceptum in libro Deuteronomij,ut plagis triginta nouem emendarentur,qui commeruissent. Legimus autem ad hũc modum Deuteronomij,cap. uigesimoquinto: Pro mensura peccati erit & plagarum modus. ita dunta xat,ut quadragenarium numerũ non excedant,ne fœde laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. Proinde probabile est ob humanitatem,unam plagam remitti solitam ,ut citra numerum præscriptum consisterent. Quod quidem haud scio unde haustum indicat Lyranus , & glossa quam uocant ordinariam. Valla mauult quinquies undequadragintaaccipi,subaudiendum autem haud dubie plagas.

Quadragenas.

Ter naufragium feci.) τρὶς ἐναυάγησα. Latine sanè uertit,naufragium feci,pro naufragium passus sum. Quemadmodum Terentius dixit: Is nauem fregit apud Andrum, de eo cui nauis esset fracta tempestate.

Nocte & die.) νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα,id est,Noctem & diem in profundo egi. Nec additur maris ,etiamsi de mari interpretatur Ambrosius ,atq; etiam Theophylactus. potest tamen βυθὸς & alterius rei profundum dici,ueluti carceris.

Periculis ex genere.) Non sentit proprie de cognatis ,sed Iudæorum gentem ,genus suum uocat,cui mox opponit gentes.

In falsis fratribus.) Græcis unica dictio est ψευδαδέλφοις, hoc est,falsò Christianis,qui se fingerent esse discipulos Christi,cum non essent. Nam ut sæpius iam admonui ,fratres absolute dicebantur omnes Christiani. Quod quidem cognominis ,nunc à paucis occupatum

Fratres.

patum est,uelut ad illos solos reciderit Christianismus,ac uulgo penè inuisum habetur, cum non sit aliud charitatis nomen plausibilius.

In labore & erumna.) κόπῳ καὶ μόχθῳ. Propemodum bis idem dixit. Nam μόχθος quoq; labor est,sed qui difficultatem habeat adiunctam. Hinc Græcis μοχθηροὶ dicuntur calamitosi. Vnde Ambrosius,molestiam legit pro erumna.

Vigiliis multis.) Pro multis,Græce est πολλάκις,id est,Sæpe. Itidem est,in ieiunijs sæpe, πολλάκις, non πολλαῖς.

Sẽsus duplex. Præter illa quæ extrinsecus sunt.) χωρὶς τῶν ἔξεκτὸς,hoc est,Præter ea quæ foris & extrinsecus accidunt. Ad eum quidem modum plerique ediderunt. Cæterũ Theophylactus ἔξεκτὸς accipit pro præter,quasi dicas,præter ea quæ prætermitto.ut sit sensus Paulũ,nec in hoc suorum malorum catalogo recensuisse omnia.cõsentiunt & Græcanica scholia. Verum utra sententia magis approbanda,prudenti lectori perpendendum relinquo.

Sẽsus duplex. Instantia mea quotidiana.) Hoc separatum est à superioribus ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν. Quanquam hæc particula καθ' ἡμέραν potest utroq; referri,ad instantiam & ad solicitudinem quotidianam. Græcanica scholia interpretantur ἐπισύστασιν non curam ac diligentiam,sed conspirationem in Paulum.ut intelligas præter eas persecutiones quæ foris erant,hoc est,ab ethnicis,quotidie ferendas insidias suorum,clanculum insidiantium Paulo. Cæterum Ambrosius interpretatur,urgentes curas omnium ecclesiarum,quæ Paulo imminebant. Atq; in hanc sanè sententiam adducit locum hunc Augustinus,edisserens Psalmum nonagesimumoctauum: Incursus in me quotidianus,sollicitudo omnium ecclesiarum,ut per appositionem copules ἐπισύστασις & μέριμνα. Et in hunc sensum cõmode uerti poterat, Incumbens mihi quotidiana sollicitudo pro ecclesijs.

Et pater domini nostri Iesu Christi.) Nostri,in nonnullis Græcorũ exemplaribus non apponitur. Et est absolutius simpliciter uocari dominum,qui dominus sit omniũ,nisi quid aliud suaserit addi.

Damasci præpositus.) Genitiuus Damasci,hic est aduerbialis,nam præpositus ad sequentia refertur ἐθνάρχης ἀρέτα,id est,Gentis præfectus Aretæ regis. Aretas rex,is erat socer Herodis Tetrarchæ,siquidẽ is rex fuit Arabiæ Petreæ & Damascenæ ciuitatis quæ Arabiæ uicina est,dominus,ut docet Iosephus libro Iudaicarum antiquitatum xvij. Eũ igitur significat quem Aretas rex Damasco præfecerat.

Et me cõprehenderet.) πιάσαι με θέλων,id est,Comprehendere me uolens.

Et sic effugi manus eius.) Sic,non est apud Græcos,sed tantum est καὶ ἐξέφυγον,id est, Et effugi. Nec addebatur in codice Donatiani.

EX CAPITE DVODECIMO.

Lectio diuersa. SI gloriari oportet.) Græce sic habet καυχᾶσθαι δεῖ, οὐ συμφέρει μοι. Quanq; Laurentius in plerisq; codicibus δὴ legit,non δεῖ, ut sit sensus,gloriari certe non expedit mihi. Quod si cui placet δεῖ,id est,oportet, ita legendũ est, ut gloriari oportet,legatur per interrogationẽ:deinde ipse sibi respondeat, non expedit. In hunc sensum legit Ambrosius. Verum superiorem lectionem sequitur Theophylactus. Ac mihi sanè multo magis probatur,quod appareat hunc locum ex superiore mutatum,ubi dixerat: Si gloriari oportet,in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor,minus enim illic periculi. Cæterum ubi uentum est ad reuelationes,cõtrahit sese,negans esse gloriandum,etiamsi uera sint quæ dicturus est,quod hæc magis obnoxia sint suspicioni iactantiæ,quàm illa. Iam quemadmodum erratum est à librarijs in δεῖ & δὴ,siue δὲ, nam postremum lego apud Theophylactum,ob affinitatem & elementorum & uocum,ita consentaneum est erratum fuisse in μοὶ,& μοι. Necq enim Græci legunt, Non expedit quidem,sed non expedit mihi οὐ συμφέρει μοι. Idq; accommodatius est ad Pauli sententiam,ut sit sensus: Vobis expedit,ut cognoscatis,qualem habeatis apostolum,longe alium,quàm sint isti supercilioси. Verum mihi nõ expedit narrare,ut cui tutum non sit,siue propter discrimen inanis gloriæ,siue propter suspitionem hominum,quibus uidebor hæc iactantiæ gratia comminisci,quemadmodum plerique solent. Et mihi,legit Ambrosius,nõ quidem,nec addit, Si gloriari oportet,sed non expedit mihi. Iã quod sequitur,multo cohæret aptius cum superioribus: Veniam enim ad uisiones,ueluti causam reddens

sam reddens,cur dixisset non expedire sibi super hisce rebus gloriari. Neque enim apud Græcos est hoc loco autem δέ, sed γαὴ enim,mire consentientibus exemplaribus.

Noui hominem.) Annotandum hoc loco non apponi Græcum articulum, ne certum aliquem hominem designare uideretur,sed in genere dixit hominem,οἶδα ἄνθρωπον. *Articulus omissus.*

Siue in corpore.) Post hanc particulam additur οὐκ οἶδα,id est,Non noui,quæ post alteram item repetitur,siue in corpore non noui,siue extra corpus non noui. Consentiebat Græcis codex Donatiani,qui sic habebat scriptum,Siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio. Et pro siue, Latinius uertisset,an.

Arcana uerba.) ἄῤῥητα ῥήματα,id est,Non dicenda siue ineffabilia uerba.

Super huiusmodi gloriabor.) ὑπὲρ τοῦ τοιούτου. Et uidetur magis pertinere ad hominem quàm ad rem. Narrat enim Paulus hanc rem,ueluti de alio quopiam,quem tamen nouerit: Ergo de me,inquit,non gloriabor. Verum de huiusmodi homine quem noui gloriabor,ueluti dissimulans se esse illum de quo loquitur. Sic fermè Theophylactus.

Pro me aũt nihil.) ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχήσομαι, id est,De meipso aũt non gloriabor.

Ne quis me existimet.) μήτις εἰς ἐμὲ λογίσηται,ὑπὲρ ὃ βλέπει με,ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ, id est,Ne quis existimet in me,supra id quod uidet me,aut audit aliquid ex me. Illud autem In me,perinde est,ac si dicas, cogitet de me aut tribuat mihi. Videt me legit Ambrosius, reddens ad uerbum sermonem.

Et ne magnitudo.) Græce sic habet,καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων,ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ,ἄγγελος σατᾶ,id est,Ne excellentia reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carni,siue in carne angelus satan. Atq; ita fermè legit Ambrosius. Augustinus in quæstionibus super librum Iudicum,legit,Et in magnitudine reuelationũ ne extollar,quasi legisset,ᾧ τῇ ὑπερβολῇ. Cæterum non est hic κίνδυνος, ut in actis,sed σκόλοψ,quod palum præacutum sonat. Nõnulli stimulum hunc interpretantur, motus & affectus libidinis,quod demiror ulli docto Theologo placere. Diuus Hieronymus in commentarijs,quos ædidit in epistolam ad Galatas,refert quosdam sensisse stimulum hũc, fuisse corporis aduersam ualetudinem,quod Paulus crebro capitis dolore solitus sit afflictari. Thomas Aquinas,haud scio quem secutus,ait eum iliaco morbo fuisse obnoxium. At mihi uero proximum uidetur,quod ait Ambrosius,insectationem malorum hominum, quæ illi negocium facessebat assidue,uocari stimulũ. Sic enim,inquit, Hoc ergo remediũ datum est Apostolo,ut iniurijs pressus,animo non posset extolli. Siquidem hac parte prosunt nonnunq; & inimici docentes nos sobrietatem ac modestiam. *Stimulus carnis quid.*

Qui me colaphizet.) ἵνα με,id est, Vt me. Et sic legit Ambrosius. Quanquàm qui pro ut poni solet interdum.

Qui me colaphizet.) Post hæc uerba rursum inuenio repetitum,ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, id est, Vt ne extollar. Atq; ita legit Ambrosius. Quanquàm plus sonat Græca uox, quàm extollar, imò supra modum efferar, quasi dicas,superefferar. Efferar plus satis apud homines Theophylactus & hoc attingit.

Propter quod.) ὑπὲρ τούτου, id est,De hoc,uel pro hoc,& refertur ad superiora, non ad sequentia. Nam uirtus.) Græce est uirtus mea ἡ δύναμίς μου. Sunt enim uerba domini Paulo respondentis. Nec est uirtus ἀρετή,ut opponatur uitio,sed δύναμις ut opponatur infirmitati. Sentit enim uirtutem ac potentiam diuinam longe diuersa ratione declarari, quàm potentiam mundi. Siquidem illa uiribus & ui innotescit,hæc contra tolerando. Potest & accipi sensus, Virtus diuina maxime illustratur,cum is per quem fit,infirmitatis suæ conscius,nihil inde sibi uindicat,sed uniuersam laudem uni deo tribuit. Ambrosius uidetur diuersam sententiam sequi,quæ mihi tamen non admodũ probatur. Tametsi Theophylactus attingit eandẽ. Affcribit enim,ut deuotio dum infirmitate pressuræ accedentis non frangitur,probata uideatur,ut respondeat illi quod mox sequitur, Cum enim infirmor, tunc potens sum. Porrò festiuiter retulit inter se duo pugnantia,δύναμιν & καθένδαμ. *Virtus per infirmitatem.*

Libenter.) ἡδέως,id est,Libentissime. Et nõ simpliciter est gloriabor,sed μᾶλλον καυχήσομαι,id est,magis siue potius gloriabor. Neq; pugnat hic cõparatiuum cũ superlatiuo, cum potius,non pertineat ad modum gloriandi,sed ad argumentum & materiam gloriandi. Vtrunq; autem coniunxit Ambrosius. Sed ego potius hoc loco malim quàm magis.

Propter quod placebo.) διὸ εὐδοκῶ, id est, Propter quod placeo, siue placitū est mihi concordantibus & Latinis emēdationibus. Nec additur meis, tantū est, In infirmitatibus.

Factus sum insipiens.) γέγονα ἄφρων καυχώμενος. Potest accipi & hoc sensu, Fui insipiens glorians siue gloriando.

Nihil minus feci.) Id quo pacto uertēdum fuerit, superius ostendimus, Nihilo inferior fui. Ambrosius legit, Nihil enim minus feci.

Supra modum apostoli.) τοῦ ὑπερλίαν ἀποστόλων, id est, Excellētissimis apostolis. Ambrosius legit, quam illi ualde apostoli. Conduplicauit enim aduerbium epitaseos, quo uehementior esset oratio. Quandoquidem hoc loco ὑπερ aduerbium est, non præpositio, declarans excellentiam. idcp non citra stomachum dixit, non quod tales essent, sed quod tales haberi uellent, ne uideatur de Petro & Iacobo sensisse.

Tametsi nihil sum.) εἰ καὶ οὐδέν εἰμι. Hæc particula referenda est ad superiora, ut mitiget quod dictū uideri poterat arrogantius, Nihilo inferior sūmis apostolis. nam proximus sermo habet μηδὲν quæ prohibet sic legi, ut legit Ambrosius, qui addidit, tamen, loco quidē.

Signa apostolatus.) Græce est apostoli, ἀποστόλου, non ἀποστολῆς, Signa apostoli, nō apostolatus. Facta sunt super uos.) ἐν ὑμῖν, id est, In uobis, ut legit Ambrosius, uel potius Inter uos, hoc est, uobis uidētibus. Interpres legisse uidetur ἐφ' ὑμῖν.

Et uirtutibus.) δυνάμεσι. Vt intelligas potentiam miraculorum.

Minus habuistis præ cæteris ecclesijs.) ὃ ἡττήθητε, id est, In quo inferiores fuistis, cæteris ecclesijs. Donate mihi hanc iniuriam.) χαρίσασθε. Quod ego maluissem cōdonate, siue, ut magis exprimam uocem Græcam, Huius iniuriæ mihi gratiam facite. Siquidem hic sermonis color frequens est apud Suetonium, & apud Salustium. Admonet diuus Augustinus libro primo contra aduersarium legis & prophetarum, non hoc simpliciter dictum à Paulo, sed ironia potius exprobrantis, quale putat illud in Genesi: Ecce Adam factus est tanq; unus ex nobis. Cur enim rogaret sibi ignosci, qui profuerit officio?

Ironia in literis sacris.

Ecce tertio hoc.) Hoc, non est apud Græcos, ἰδοὺ τρίτον ἑτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, id est, Ecce tertio paratus sum uenire ad uos. Interpres & Ambrosius legisse uidentur ἐπὶ τρίτον τοῦτο, id est, Hac tertia uice, ut paulo post.

Superimpendar ego ipse.) Ego ipse, non est apud Græcos, Nec est superimpendar, sed expendar, ἐκδαπανηθήσομαι. Etiamsi ad hunc modum legit Ambrosius. Vnde conijci potest, exemplaria uariasse.

Mendum manifestariū in nostris.

Sed ego uos grauaui.) Græce est, Sed esto, ego uos non grauaui, suffragantibus nostris codicibus emendatioribus, atq; item Ambrosio qui legit, Sed esto, ego uos non grauaui.

Nunquid per aliquem eorum.) Græce est μήτινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; id est, Num aliquem eorum quos misi ad uos, per hunc uos circumueni, siue fraudaui uos? Sed hoc loco parum respondet ordo grammaticus. Cum enim diceret μή τινα, uidetur aliud quippiam adiecturus fuisse, quod obliuione mutarit, præsertim cum non respondeat casus. Alioqui uideri poterat ex idiomate Hebraico repetisse per hunc, cum præcesserit per aliquem.

Nunquid Titus uos circūuenit.) ἐπλεονέκτησε. Quod Paulus aliquoties usurpat trāslatiue, pro eo quod est, per auiditatem extorquere, siue occupare plus quàm oportet. Nec male hoc loco legit Ambrosius: Nunquid auarus in uos fuit Titus? Nos uertimus, Nunquid à uobis extorsit?

Olim putatis.) Non est olim, sed πάλαι, id est, Rursum siue iterum. Interpres fortassis legit, aut certe somniauit πάλαι, quod significat olim. Ambrosius legit, iterum, hoc est, πάλιν, quod ante uisus sit sese prædicasse.

Omnia enim.) Omnia autem. & ἀγαπητοί, id est, Dilecti.

Et ego inueniar à uobis.) A, supest iuxta Græcos codices. Sat em̄ erat Inueniar uobis.

θυμός.

Animositates.) θυμοί, id est, Iræ, etiamsi θυμὸς sonat impetum animi efferuescentis. Est enim Græcis θυμὸς ea pars animi, quam Plato ponit in præcordijs, & obstrepit rationi, cui sedem tribuit in cerebro.

Supereſt.

Sint inter uos.) Hæc tria uerba, quoniam in Græcis quæ quidē legerim exemplaribus non habentur, addita conijcio, quo sermo fieret dilucidior. Cæterum Græce non est simpliciter

pliciter ne μὴ,sed μήπως,quod reddi poterat,Ne quo pacto,aut,ne quomodo.Nã expletiua coniunctio ita uerbũ diminuit,ut sententiã augeat.Vult enim Paulus nullo pacto inter illos esse qcq̃ omnino dissidij.Dissensiones,ἐριθεῖαι,id est,Cõtentiones siue certamina.

Et non egerunt pœnitentiã.) μὴ μετανοησάντων, id est,Nõ pœnituerunt,siue quos nõ pœnituit.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

HAec tertio.) τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, id est, Hac tertia uice uenio ad uos.Nam τρίτον,id est,Tertium,hic aduerbiũ est,non nomen. Nec additur, ecce hoc loco,uel apud Græcos,uel apud Ambrosiũ.Verum ex superiori loco huc deportatum fuit,quemadmodum illuc,pnomen hoc,ex hoc loco.

Vt in ore duorum.) Vt,redundat,tantum est,In ore duorum testiũ uel trium stabit omne uerbum.Ita legitur & apud Ambrosium. *Vt,redũda t;*

Prædixi enim & prædico.) Enim,redundat,licet addatur apud Ambrosium, in contexturo.Quãq̃ in cõmentarijs non liquet quid legerit.

Vt præsens uobis.) Græce sic habet,ὡς παρὼν τὸ δεύτερον,καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, id est,Vt præsens iterum siue secundo,& absens nunc scribo, ut intelligas eum cum adesset secũdo prædixisse,quod nunc absens tertio prædicit scribens.Ambrosius τὸ δεύτερον uertit secundo aduentu,ut referatur ad participium παρὼν,& non ad sequentia καὶ ἀπὼν νῦν γράφω, ut intelligamus bis fuisse Corinthi.Et in hunc sensum exponit & Theophylactus. *Græca à nostris dissidẽt.*

An experimentum quæritis.) Nõ est an,sed quandoquidẽ,ἐπεί.Et rectius uertisset,loquẽtis in me Christi,id est,an Christus in me loquatur.In Ambrosio legiẽ quomodo,unde legisse uidetur πῶς:Quomodo probationẽ quæritis &c.sed,opinor,scriptũ fuisse,quoniam,aut certe quando.pendet enim à superioribus,nõ parcam,quandoquidem quæritis experimentũ,an & in me Christus loquatur,quẽadmodũ & in cæteris apostolis, hoc est, an mea præcepta,sint ab humano profecta spiritu,an dei. Iam uero quorsum opus erat,interpreti addere eius,Eius qui in me loquitur Christus?Quod primũ non est apud Græcos,deinde nõ citra solœcismũ accessit orationi.Laurentius mauult documentum aut specimen pro δοκιμήν. Quod hic uertit experimentum,Ambrosius probationem.

Qui in uobis nõ infirmatur.) In uos est,εἰς ὑμᾶς, hoc est,Erga uos.Et itẽ paulo post, In uirtute dei in nobis.) εἰς ὑμᾶς,id est,Erga uos.Et ita legit Ambrosius.

Nisi forte reprobi estis.) εἰ μήτι, id est,Nisi in aliquo.Ambrosius omittit forte.nam τί solet nonnunq̃ addi festiuitatis causa magis quàm usus.

Quod cognoscitis.) ὅτι γνώσεσθε, id est,Cognoscetis.Ambrosius legit,Spero aũt cognituros uos. Gaudemus aũt quoniã nos infirmi sumus,uos aũt fortes.) Palàm est hic quãdo,mutatũ esse in quoniã,quandoquidẽ Ambrosius legit,Cũ nos infirmamur,uos autem fortes estis.Et Græca sic habẽt,ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν,ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ἦτε, Cũ nos infirmi fuerimus,uos autẽ fortes fueritis.Neq; enim id affirmat esse,sed gaudere se dicit,si ita sit.

Oramus autem deum.) εὐχόμαι δὲ πρὸς τὸν θεὸν, id est, Opto autem apud deum, numero singulari.Ac mox,Hoc & oramus,τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα,id est,Hoc autẽ etiam optamus,tantũ abest ut doleamns.Ambrosius legit in uestrã cõsummationẽ,haud scio an deprauata scriptura.Nam apud Græcos in, non additur.

Durius agam.) ἀποτόμως χρήσωμαι,id est,Præcise siue exacte,quod Latini uocãt ad uiuum,ut superius admonuimus.Græcus sermo ad uerbũ ita sonat,Ne rigide utar, hoc est, ne seuere me geram. De cætero.) λοιπὸν,id est,Quod superest.Et χαίρετε,quod & uale te significat,hic potius erat uertendum ad eum modum.

Perfecti estote.) καταρτίσεσθε.Ea uox conuenit quoties rem laceram sarcimus ac reconcinnamus.Notat autem hoc uerbo dissidia Corinthiorum.

Exhortamini.) παρακαλεῖσθε.Rectius hoc loco Consolamini,ut passiue tamen accipias.

Idipsum sapite.) τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, id est,Idẽ sentite. Ambrosius legit,idẽ sapite. Apertius erat,cõcordes siue unanimes sitis. Siquidẽ hoc sentit Paulus.

Pacem habete.) εἰρηνεύετε,id est,In pace uiuite.Ambrosius recte legit,In pace agite.Vt autem à pace exorsus in pacem desinit,uir uere apostolicus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI posteriorẽ ad Corinthios per Des.Erasmum Roterodamum, finis.

IN EPISTOLAM PAVLI

AD GALATAS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

PAVLVS apostolus.) Hieronymus indicat apostolū esse uocem Hebræis peculiarem, illis dictam silas, id Latine sonat missus, aut legatus. Et perinde quasi dixisset missus, adiungit, nō ab hominibus. ab hominibus uelut ab autoribus, per homines ueluti cōmendantes aut approbantes.

Silas, missus.

A deo patre nostro.) Nostro, referendū est ad dominū, non ad patrem, ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ.

De præsenti seculo.) ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος, id est, Ex instanti. Quanq; id Græci nonnunq; præsens appellent. Quod hic uertit nequā, Ambrosius & Augustinus legit maligno, & Hieronymus malo. Græce est πονηροῦ, quod & uersutum significat & miserum ac laboriosum. Augustinus pro eriperet, legit eximeret in commentarijs huius epistolæ.

Cui est gloria.) Est, non est in Græcis, sed tantum, cui gloria.

Quod sic tam cito.) οὕτως ταχέως. Non est sic tam, sed tam cito, aut sic cito. nam οὕτως utrūq; significat. Quam sanè lectionem alioqui absurdam, & à Græcis exemplaribus dissonantem, mirum est adeo inoleuisse, ut & apud Ambrosium & apud Augustinum & apud Tertullianum reperiatur. Quanq; ex commentarijs diui Hieronymi, subodorari licet, aduerbium sic, ab eo non fuisse additum. Verum cum in nonnullis codicibus haberetur tam, in nonnullis sic, quod studiosus aliquis annotarat in margine, id scriba parum attentus retulit in contextum.

Supereſt in noſtris.

Transferimini ab eo.) μετατίθεσθε. Quod si ad uerbum reddas, sonat transponimini. recte mutauit interpres. Verisimile est quod submonuit Hieronymus, Paulum alluisse ad Hebræam uocem Galatæ, quæ illis translatos siue deductos sonat, similitudine sumpta à rotis aut rotundis, quæ facile aliunde aliò deuoluuntur.

Galatæ tranſlati.

In gratiam Christi.) ἐν χάριτι, id est, In gratia. Augustinus enarrans hunc locum, pro in gratiam, legit, In gloriam, attestante id ipsius expositione. Certe palàm est, in gratia, Hieronymum per auferendi casum legisse, quod ex ipsius uerbis facile docebitur. Sic enim scribit in cōmentarijs: Habet autē & locus ipse hyperbaton, quod ita suo ordine legi potest: Miror quod tam cito transferimini à Christo Iesu, qui uos uocauit in gratia dicens, Non ueni uocare iustos &c. Quanq; hic rursus aliud existit incōmodū amphibologiæ, Qui uocauit uos per gratiam in aliud euangelium. Potest enim accipi quod Christus uocauerit illos in aliud euangelium, ut ordinat Ambrosius. Proinde nos ordine cōmutato sic uertimus, Miror quod à Christo, qui uos uocauit in gratia siue per gratiam, adeo cito transferamini in aliud euangelium. Cæterum in eo quod mox sequitur, *Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet uobis*, præterq; quod euāgelizauimus uobis. Idem Hieronymus indicat hunc sermonem per hyperbolen accipi posse, non quod angelus aut Paulus aliud euangelium esset prædicaturus, sed sentit ab euangelio semel recepto nullo pacto recedēdum. Quod si quis tropos & schemata reijciat in sacris literis, sæpenūero aut hærebit perplexus, aut frigidissimis rationibus se cogetur explicare. Porrò quod addit, hoc agi, ut nō esset magna Petri ac Ioannis autoritas, cum nec sibi liceret aliud euangelium prædicare, sic arbitror accipiendum, si Petrus aut Ioannes Iudaismum admisceret Christo, quod uelut illis autoribus pseudapostoli conabantur, alioqui uideretur Paulus suam autoritatem

Hyperbaton.

Petro

Petro anteferre. Et Christi, potest uel ad gratiam referri, uel ad præpositionem ab, ut sit apud nos auferendi casus à Christo seu potius deo. Ego malim auferendi casum. Et quidam codices pro Christo, deum habent. Semper enim Paulus deum uocantem facit, sed per Christum. Et in euangelio pater est, qui suos trahit ad Christum. Cæterum in gratia dixit, pro eo quod est, per gratiam.

In aliud euangelium quod non est aliud.) Video ueteres diuersam, alios aliam secutos lectionem. Hieronymus, ut ex ipsius liquet enarratione, ita legit: Quod sic cito transferimini in aliud euangelium quod non est, ut subaudias aliud. Aut si malis ab ipso additum, hic subijcit stigmen, ut sit sensus, eum demirari illorum inconstantiam, qui transferantur. deinde qui transferantur tam cito. postremo qui in aliud euangelium, adeo nō melius eo quod acceperant, ut nullum sit. Huius rei causam admiratur. At ne uideatur ingeniū galli cum damnare, ceu per coniecturam facti, culpam reijcit in apostolos plus satis Iudaizantes, nisi si sunt &c. Sic enim legit Hieronymus. Ambrosius legit ad hūc modū: Ab eo qui uocauit uos in gratiam Christi, in aliud euangelium. nec addidit, quod non est aliud. Nec potest ex illius enarratione colligi, illum secus legisse. Is, hanc particulam, In aliud euangelium, referens non ad uerbum transferimini, sed ad uocauit. Sermonem ordinat hunc in modum, Demiror quod adeo cito transferimini ab eo qui uos uocauit, in aliud euangeliū, id est, in aliud & diuersum ab eo, quod pseudapostoli uobis prædicarūt, ad Iudaismū reuocantes. Quod dicimus perspicuum erit, si quis euoluat Ambrosianos commentarios. Porrò ut suspicer Hieronymum legisse, Quod non est, nec addidisse aliud, in causa est quod subijcit: Quia omne quod falsum est, non subsistit, & quod ueritati contrarium est, non est. Vt illud, Ne tradas domine sceptrum tuum ijs qui non sunt. Et, ea quæ non erant uocauit deus. Ac mox ibidem: Si autem hoc de ijs qui in eundem credebant deum, & easdem scripturas habebant, dicitur quod translati sint in aliud euangelium, quod Non est euangelium, quid de Marcione & cæteris hæreticis &c. At Ambrosius, nisi sunt aliqui &c. interiecto cōmentario separat à superioribus, ut nisi sunt, non referatur ad Quod non est aliud, sed ad miramur.

Lectio triplex.

Prima Hieronymi.

Secunda Ambrosij.

Tertia nostra

Qui uolunt conuertere euangelium.) Equidem malim inuertere, tametsi constanter sic legunt Ambrosius, Augustinus, atq; item Hieronymus. Est autem Græca uox μεταστρέψαι, quod sonat ad aliud detorquere, siue in diuersum detorquere. Nobis autem quo magis arrideat, inuertendi dictio, Hieronymiana facit interpretatio, cuius ipsa uerba subscribam: Omnis qui euangelium alio interpretatur spiritu & mente quàm scriptum est, credēs turbat, & conuertit euangelium Christi, ut quod in facie est, post tergum faciat, & ea quæ post tergum sunt, uertat in faciem. Si quis tantum literam sequitur, posteriora ponit in faciē. Si quis Iudæorum interpretationibus acquiescit, post tergum mittit ea, quæ ex natura sua in facie constituta sunt. Hactenus Hieronymus. Atqui inuertere proprie declarat, in diuersum ac præposterе uertere. Christus eiusmodi doctrinam tradidit, ut quàm plurimum esset pietatis, q̄minimum ceremoniarum. Isti contra uolebant plurimum esse ceremoniarum, pietatis minimum.

Subuertunt euāgeliū qui superstitiosas inducūt ceremonias.

Præterquàm quod.) παρό, id est, Præter id quod. atq; ita erat aptius.

Anathema sit.) Diuus Hieronymus admonet anathema uerbum esse proprium Iudæis, quo extremam detestationem significare soleant.

Modo eī hominibus pers.) ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν θεόν; id est, Nūc enim homines suadeo, an deum? hoc est, an humana suadeo, an diuina? Et in hanc quidem sententiam interpretatur Theophylactus. Quanq̄ & hominibus suadeo potest tolerari, cū in hoc sensu habeat aliquoties accusandi casum, non item cum significat confidere, aut credere, aut morem gerere, quemadmodum uidetur arbitrari Faber stapulensis noster. Quanquàm scio Hieronymum, Augustinum & Ambrosium, diuersam sequi sententiam. Cæterum modo, positum est pro nunc, significat enim, posteaq̄ factus sit apostolus, nihil aliud spectare se, quàm quod ad dei pertineat honorem, cū olim in Iudaismo diuersa senserit.

Faber.

Si adhuc.) εἰ γὰρ ἔτι, id est, Si enim adhuc.

Accepi illud neq; didici.) παρέλαβον αὐτὸ, οὔτε ἐδιδάχθην. Hieronymus distinguit inter accipere ac discere. Accipimus quod nostrum nō est, sed ab alio traditum. Discimus, cuius

mysterium nobis aperitur.tametsi Græce non est didici, sed doctus sum. id quod uel absolute potest accipi.Non doctus sum,sed afflatus,uel non doctus sum ab homine. Deinde uocabulum reuelationis,Hieronymus negat usquàm ethnicos scriptores inueniri ἀπο κάλυψις. Verum id cum alijs multis nouum fuisse confictum à Septuaginta,quo commodius explicarent noua dei mysteria.

Et expugnabam.) καὶ ἐπόρθουν. Quod uerbum proprium est populantium & exeinidentium captas armis urbes.Neq; uideo cur hic stomachetur Laurentius,uelut id contumelioſe dictum sit aduersus ecclesiam dei,quod expugnata fuerit à Paulo,malitq; oppugnabam q̄ expugnabā.Nec inficior aliud esse Latinis expugnare aliud oppugnare.Quē admodum aliud est suadere,aliud persuadere, aliud orare, aliud exorare. Verum quid facias, ubi Græca uox πορθῶ nihil aliud significet quàm expugnare aut capere? Cæterum ecclesiam uocat congregatiunculam illam Christianorum, quam prorsus expugnabat,quantum erat in illo. Iam enim hoc agebat Paulus. Proinde quod ait, expugnabam,non ad euentum rei,sed ad illius animum & conatus est referendum. Accommodatius autem erat,quod in commentarijs legunt Hieronymus & Augustinus deuastabam, more hostis ac ferę populantis omnia. Ac paulo inferius,Qui aliquando nos persequebatur,nunc euangelizat fidem quam aliquando uastabat.

Expugnare πορθῶ.

In genere meo.) Genus,gentem appellat Iudaicam.sicut in proxima epistola, In periculis ex genere.

Aemulator.) ζηλωτὴς.Ab immodico & superstitioso studio & amore,zeloten appellauit seipsum. Paternarum mearum traditionum.) πατρικῶν,à patribus ac maioribus traditarum.Mearum addit,non quod eas suas esse duceret,quemadmodū interpretatur, Aquinas,sed ut excusatius uideatur errasse,qui natus Pharisæus maiorum suorum instituta sequeretur,quæ tamen non dubitauit relinquere, edoctus meliora.

Aquinas.

Cum autem placuit ei.) ὅτε δὲ ηὐδόκησεν ὁ θεὸς, id est,Cum autem uisum est deo.

Non acquieui.) οὐ προσανεθέμην, id est,Non cōtuli cū carne & sanguine.Sic enim Græca uertit Hieronymus in suis commentarijs,consentientibus & Græcorum scholijs. Atq; ad hunc modum paulo post ipse uertit interpres. Id est, non communicaui euangelium meum cum homine,sed cum deo commercium habui.Quidam habent προσανεθέμην,hoc est,prius contuli.Proinde palàm est Thomā & Carrensem nihil agere,qui carnem & sanguinem,interpretantur pro uicijs carnalibus,quibus nunquàm legimus Paulum obnoxium fuisse.etiamsi Thomas addit alteram expositionem,carnem & sanguinem, interpretans affectum erga cognatos.At ne id quidem sentit Paulus. Verum huius erroris ansam præbuit interpres,qui προσανεθέμην uerterit acquieui,cū uertendū fuerit contuli siue communicaui cum carne & sanguine.Quanquàm hoc in loco maiorem in modum laborauit diuus Hieronymus,cupiens hunc explicare nodum,quod Paulus contumelioſius Petrum,Ioannem & Iacobum, carnem & sanguinem appellarit, præsertim cum Porphyrius hinc calumnietur arrogantiam Pauli, quod non dignatus sit suum euangelium conferre cum cæteris apostolis.In summa ne consistere quidem,ut qui prius non contulerit cum carne & sanguine,postea contulerit,ueluti sibi diffidens rei periculo facto. His constrictus Hieronymus eò confugit,ut aduerbium εὐθέως, id est,continuo,non referat ad ea quæ sequuntur,Non acquieui carni & sanguini,ne fretus reuelatione, protinus uideatur hominum commercium despexisse,sed ad illa superiora, Cum autem placuit ei, qui me segregauit de utero matris meæ.ac deinde sequatur, Vt reuelaret filium suum in me.& ad extremum, Vt euāgelizarem illum in gentibus continuo.& post hæc uelut à nouo exordio sequatur illud, Nō acquieui carni & sanguini. Vt sit sensus,Paulum iussum,ut continuo citráque moram accingeretur ad prædicationem, euangelij, proinde non cunctatum,neq; moras triuisse,adeundis ac consulendis apostolis,sed protinus ut erat iussus aggressum euangelizandi munus. Verum hæc longius discutere, non est huius instituti.Nos quod ad lectionis rationem pertinere uisum est, annotamus. Proinde nec illud huius operis est,quod hæc Pauli narratio multis modis dissentire uidetur cū ea quæ est apud Lucam in actis apostolicis capite nono,quemadmodum Hieronymus in commentarijs suis satis diligenter explicat.

Acquieui.

Thomas Carrensis.

Porphyrij calumnia.

Distinctio Hieronymi.

ante

Ad antecessores meos apostolos.) πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, id est, Ad eos qui ante me fuerāt apostoli, & quibusdā ob hoc maiores uidebātur, quod prius essent uocati.

Veni Hierosolymam.) ἀνῆλθον, id est, Redij siue ascendi.

Videre Petrum.) ἱστορῆσαι. Quod uerbum apud Græcos plus aliquid significat quàm uidere, nempe percontandi discendiq; causa uidere. Quanq; id negat Hieronymus. *ἱστορῆσαι.*

Iacobum fratrem.) Notat Hieronymus eorum errorem, qui putant hunc Iacobū fuisse de numero duodecim apostolorum, fratrem Ioannis, cuius mētio fit in euangelio, cum is in actis apostolorum legatur mox à Stephani nece sanguinē fudisse pro domino. Sed hunc esse Iacobum cognomento iustum, filium Mariæ quæ fuerit soror Mariæ matris Iesu. Nam & hi fratres uocantur more Iudæorū. Theophylactus indicat honoris gratia fuisse uocatum fratrem domini. Hic primus Hierosolymorum episcopus fuit ordinatus, atq; huius pleriq; iudicarunt esse epistolam, quam hodie quoq; nomine Iacobi legimus. Apostolus autē dicitur, eo modo quo cæteri omnes apostoli dicuntur, qui Christum in carne conspectum, postea prædicabant. *Iacobus iustus.*

Quia nō mentior.) Hic ὅτι poterat omitti, quod uim habet asseuerandi, sed apud Græcos duntaxat, nisi malis addere, Ecce coram deo testificor, quod nō mentior. Nam id additum uelut à iurante. quod sanè non negat Hieronymus. Sed quod addit ἀναγωγίζων, Coram deo sunt, id est, digna conspectu dei, mihi uidetur aliquanto coactius. Verum in his nonnihil indulgent sibi ueteres, uelut in hoc quoq; de nominum interpretationibus, Arabiæ, Ciliciæ, Damasci &c. *Iurat Paulus.* *Etymologiæ & anagogæ frigidæ.*

Ciliciæ.) κιλικίας. Partes, est κλίματα, id est, Plagas.

Quæ erant in Christo.) Cur non potius, quæ sunt in Christo, ταῖς ἐν χριστῷ;

Auditum habebant.) ἀκούοντες ἦσαν, id est, Audierant. Ad uerbum, audiētes erant, hoc est, rumor apud illos erat. Latinissimum erat. Auditum erat illis, siue, hic rumor apud illos erat. Ne hic quidem necesse erat uertere ὅτι, uetante id pronomine nos.

Quam aliquando expugna.) ἐπόρθει. Rursus eo uerbo est usus, quo supra, sicut annotauimus.

Clarificabant deum.) ἐδόξαζον, id est, Glorificabant. Atq; ita legit diuus Hieronymus.

EX CAPITE SECVNDO.

POst annos.) διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, id est, Per quatuordecim annos. Quāquàm sensum probe reddidit interpres.

Et contuli cū illis.) ἀνεθέμην. Quod uerbū diuus Hieronymus negat Græcis significare proprie conferre, sed quæ nouimus, ea in sinum amici exponere, & in medium adferre, communi consilio uel probanda, uel improbanda. Vnde quod superius habuimus προσανεθέμην, significat, præterea cum quoq; contuli, scilicet post uocationem Christi. Aut si legas προανεθέμην, id est, Prius contuli, nempe quàm iret in Arabiā. In illo uidetur Paulus non diffisus suæ uocationi, in hoc uidetur nō eguisse aliorum consilio, ut in Arabia doceret Christum.

Qui uidebantur aliquid.) τοῖς δοκοῦσιν, id est, Qui uidebantur, ut legit Augustinus, siue probatis. Porrò aliquid additum est abs quopiam, cui sermo uidebatur parum absolutus. Perperā igitur qui legunt, Qui uidebantur aliquid, sed peius qui legūt, qui sibi uidebantur aliquid. quorū est Ambrosius, si modo codices mendo uacant. Cōtumeliosum em̄ erat, qui sibi uidebantur aliquid, quasi nullius alioqui precij, sed sua duntaxat opinione forent aliquid, cū id magis ad aliorū referatur æstimationē. δοκοῦντες enim absolute dicuntur Græcis, qui magnæ sunt autoritatis, uelut ἀδοξοῦντες quorum leuis est autoritas. Ita Euripides in Hecuba, λόγος γὰρ ἐκ τῶν ἀδοξούντων ἰὼν κἀκ τῶν δοκούντων, αὐτὸς οὐκ αὐτὸ σθένει, id est, Nā oratio ꝓfecta ab ijs qui magnæ sunt existimationis, & qui nō sunt alicuius existimationis, eadē non idē ualet. Apud Græcos primo & secūdo loco non additur τι, id est, aliquid, medio tantū loco additur, Ab ijs autē qui uidebātur esse aliquid. Quod haud scio an adiectū fuerit ab quopiā, qui putarit esse subaudiēdum. tametsi mire cōsentiunt exēplaria. Quandoquidē & Ambrosius legit, Qui existimabant̄ esse aliquid. Mihi probabile uidet̄ quod *Qui uidebātur aliquid.*

Valla cõiectat, uidelicet adiecticium esse. Atq; ex interpretatione Hieronymi propemodum liquet illum non legisse, Qui uidebantur esse aliquid, sed tãtum qui uidebantur, cum ita scribit: Sollicitus itaq; requirebam, quid nam esset quod diceret, qui uidebãtur, sed nũc me omni scrupulo liberauit, adijciens, qui uidebantur columnæ esse. Atq; in exẽplari Paulino primo loco tãtum est, Qui uidebãtur. Deinde cum Paulus sentiat eos in magno precio habitos, quod mox apertius explicat, qui uidebãtur columnæ esse, quomodo cõgruet huic loco, qui uidebantur esse aliquid? Sic enim loquimur de ijs rebus, quibus nolimus nihil omnino tribui. Cæterum quamuis Hieronymus hactenus à me stat, quod non addit aliquid, non tamen uidetur satis perpendisse uim participij Græci. Proinde nos uertimus, Cũ ijs qui erãt in precio. Ambrosius obiter indicat hoc loco, quod in Actis magis erat annotandum. Nam ubi nos legimus eius uoluminis capite xv. præscriptũ gentibus ut abstinerẽt à quatuor, ab idolothytis, à scortatiõe, à sanguine, à suffocato, ille monet ab apostolis nõ fuisse præscripta, nisi tria, quartũ à Græcis additum. Siquidem disputationẽ ita claudit: Quæ sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen à sanguine abstinendum, adulterarunt scripturam, quartum mandatum addentes, & à suffocato obseruandum. quod puto nunc dei nutu intellecturi sunt, quia iam supra dictum erat, quod addiderunt. Et sanguinis abstinentiam, interpretatur non ab homicidio temperandum, id quod ethnicorũ quoq; legibus uetitum erat, sed ab esu carnium cum sanguine, more Noë, iuxta Pythagoræ dogma. Cæterũ illi secus interpretantes, interdictum sanguinem, addidere cõfine quiddam ex Iudæorũ ceremonijs, de suffocato. Porrò frustra uetari, ne uescamur pecude suffocata, cum iubeamur ab esu carnium omnium abstinere, iuxta Ambrosij sententiam.

Ambrosij noua opinio.

Cum esset gentilis.) ἕλλην ὤν, id est, Græcus cũ esset. quo tamen abutitur pro ethnico.

Sed propter introductos falsos fratres.) παρεισάκτους. Quasi dicas, obiter ingressos. Nã παρὰ apud Græcos plerunq; in malam significat partem, & nomen est, non participium. ueluti dicas, subinductitios fratres, sic & mox, ὅτινες παρεισῆλθον, id est, Obiter ingressi sunt, nobis aliud agentibus. id quod solent exploratores ac molientes insidias. Iam falsos fratres, est ψευδαδέλφους, de quo superius admonuimus. Diuus Hieronymus coniunctionem autem siue sed, putat hoc loco superuacaneam & abijciendam. partim, quod si ponatur, non habeat partem quæ illi respõdeat. Solet enim apud Græcos δὲ semper respondere μὲν: partim, quod sensui huius epistolæ uehemẽter repugnet. Intelligit enim diuus Hieronymus Paulum nulla ui potuisse compelli, ut Titum, cũ esset gentilis, circũcideret, idq; ad ueritatẽ euãgelij pertinuisse. Atq; ita quod sequitur, ppter superintroductos falsos fratres, cohæreat cum superioribus, Non fuit compulsus circũcidi, propter falsos fratres &c. Et ita interpretatur Augustinus, tametsi secus legit Ambrosius.

Ordo diuersus.

Cessimus subiectioni.) Est quidem datiuus apud Græcos ὑποταγῇ, sed per ablatiuum uertendus, subiectione, id est, ut illis subijceremur. Atq; in exemplari Paulino prima manu scriptũ fuerat, subiectione, casu auferendi. Hieronymus indicat in Latinis codicibus quibusdam non haberi οὐδέ, ut intelligas Titum cessisse ad horam, in Græcis addi, ut sensus sit, illum nullo modo cessisse. Quod si legatur cessisse ad horam, hoc tamen Hieronymus non putat pertinere ad circumcisionem Titi, sed ad id duntaxat quod Hierosolymam redierit quo illis satisfaceret. Et tamen quod Hieronymus negat esse in Latinis codicibus, nunc in omnibus Latinis exemplaribus uisitur scriptum, præterq; apud Ambrosium, qui secus etiam atq; nos ordinat orationem, nimirum hoc pacto: Propter autem subintroductos fratres falsos, qui subintrauerunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem subijcerent, ad horam cessimus subiectioni. Atq; ita legisse declarat eiusdẽ interpretatio. Omittit ille pronomen quibus, quod additũ, uidetur orationem inabsolutam reddere, nisi sic ordinemus: Titus non compulsus est circũcidi, propter apostolos quibus aliquo usq; cessimus, sed propter subintroductos fratres, quibus ne tantulum quidem cessimus. At quomodo non cessit, qui Timotheum coactus est circũcidere? Argutatẽ pluribus uerbis sup hoc loco Ambrosius. Nec uideo quomodo locus possit explicari, nisi fateamur Pauli sermonẽ esse imperfectũ, ut intelligamus hoc pacto: Apostoli non compellebant, sed propter fratres falsos uidebamur compellendi, quod ij odio-

sius

ſius inſtarent,quibus tamen pro eo tempore non ceſſimus eouſq;,ut quenquàm è gentibus circũcideremus.

Ab ijs autem qui uidebantur.) Rurſum Paulus orationẽ inceptam non abſoluit,quod interloquatur quædam.deinde mutata ſermonis forma,redit ad id quod inſtituerat. Videbatur enim adiecturus,Ab his qui habebantur in precio,nihil adiutus ſum.Deinde cũ ceu per parẽtheſim interieciſſet,Quales olim fuerint,mea nõ refert,deus perſonã hominis nõ accipit,nam id illi obiter apparet ueniſſe in mentẽ,ex eo quod dixerat,qui nũc uidentur eſſe magni. mox redit ad id quod cœperat,ſed diuerſa ſermonis forma: Mihi enim qui uidebantur eſſe aliquid, nihil contulerunt. *Sermo perturbatus.*

Apud uos.) πρὸς ὑμᾶς, id eſt,Erga uos.

Mihi enim qui uidebantur eſſe aliquid.) Rurſum hoc tertio loco non eſt,Eſſe aliquid, ſed tantum,οἱ δοκοῦντες,id eſt,Qui uidebantur,hoc eſt,in precio habiti,quos uulgo uocãt reputatos.

Nihil contulerunt.) οὐδὲν προσανέθεντο, id eſt, Nihil communicarunt, idem uerbum quod ſæpius uertit acquieui.id quod admonet & diuus Hieronymus. Cõtulerat cũ illis Paulus ſuum euangelium,illi nõ contulerunt uiciſſim ſuum, ſed duntaxat probarunt euangelium Pauli.Itaq; hoc loco cõtulerunt non ſignificat idem quod addiderunt,ut quidam arbitrantur,ſed illud hinc conſequitur.Nam quid potuerũt addere Paulo,qui ne cõmunicarint quidem de ſuo euangelio? Poterant aliquid à Paulo accipere, nihil poterant adiungere.Diuus Hieronym⁹ putat hic hyperbaton eſſe,ut multis quæ in medio ſunt interiecta ſublatis,legamus ad hũc modũ:Mihi em̃ qui uidebantur eſſe,nihil contulerũt,ſed econtra dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis.Quanquàm poſſumus iuxta ſuperiorem ſenſum ita legere, ut citra iactantiam occulte ſignificarit Paulus,ab illis nihil collatum ſibi,ſed à ſe potius illis.Quod tamen ex re conſequitur uerius, ut modo diximus, quàm uerbis ſignificatur.Eſt enim hic idem uerbum προσανέθεντο,quod ſignificat cõmunicare de re quapiam conſultandi gratia.Quo quidem in loco, parum attentus fuit Valla, qui putat hic contulerunt,idem eſſe quod addiderunt. *Contulerunt.*

Cum uidiſſent quia creditum eſt.) ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον,id eſt,Eſſe mihi creditũ ſiue cõmiſſum euangeliũ.Sic em̃ Græci loquũtur,creditus ſum hanc rem,& cõmiſſus ſum hanc rem.

Qui enim operatus eſt Petro.) Propius erat Græcæ lectioni, In Petro & in me, ἐνεργήσας πέτρῳ, ἐνήργησε καὶ ἐμοί. Siquidem præpoſitio eſt in uoce compoſita. Nec eſt ſimpliciter operatus,ſed efficax fuit,& uim ſuam oſtendit. Nam Origenes in epiſtolã ad Rhomanos,exiſtimat idem pollere ἐντελέχειαν & ἐνέργειαν, hoc eſt,actum & uim ex ſe mouentem organum.Sentit enim,quicquid per Petrum effectum eſt, non ipſius uiribus,ſed deo autore perfectum.Cuius ope præſidioq; & ipſe adiutus,non minora patrauerit inter incircumciſos,quàm ille inter circũciſos.Atq; hic rurſum opus eſt parentheſi, ut legamus ad hũc modũ:Imò contra cum uidiſſent mihi concreditũ fuiſſe euãgelium præputij,quẽadmodũ Petro circũciſionis.deinde quæ ſequũtur,parentheſi ſeparentur:Nam qui operatus eſt in Petro ad apoſtolatũ circũciſionis,operatus fuit & in me erga gẽtes.Mox quod ſequitur,connectatur cũ ſuperioribus:Cumq; cognouiſſent gratiam mihi datam &c. *ἐντελέχεια.*

Dextras dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis.) Aut ſubaudiẽdum ἕνεκα, aut iuxta Hebræũ idioma dixit dextras ſocietatis,ut oſculũ pacis,ꝓ dextris ſocialibus,ut ita loquamur.

Inter gentes.) εἰς τὰ ἔθνη,id eſt,In gentes,ut legit Ambroſius.Alicubi citat Ad gentes, ſiue erga gentes,ut reſpondeat ei quod præceſſit,εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς.

Vt nos in gentes,illi autem.) Hic ſermo non eſt abſolutus,ſed ſubaudiendum eſt,apoſtolico munere fungeremur.Nam in,poſitum eſt pro erga.Et circũciſionem uocat ipſam gentem Iudaicam,quam opponit gentibus,quas aliquando uocat præputium.

Tantum ut pauperum.) Tantum,aduerbium referendum eſt ad ſequentia, nõ ad præcedentia.Hoc admonui,quia nonnulli ſecus diſtinguunt.Subaudiendum eſt aliquid, tantum admonuerunt, aut mandarunt.

In faciem reſtiti.) κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, id eſt,Iuxta faciem illi reſtiti,aut certe In facie,non in faciem,id eſt,propalàm & in conſpectu omniũ.nam in faciem erat contu- *In faciem reſtiti.*

meliosius

melioſius. Nec eſt Græce κατὰ πρόσωπον, ſed κατὰ πρόσωπον. Conſentiunt cum his & Græcorum ſcholia & Ambroſius, qui in facie interpretatur palàm & corám. Diuus autem Hieronymus accipit ſecundum faciem, pro eo quod eſt, non ex animo, ſed ut ijs qui aderant, ſpeciem reprehenſionis exhiberet, quo Petri ſimulatio quam uidebat noxiam fore gentibus, ſimulata reprehenſione corrigeretur. Et hanc utriuſq; hypocriſin, diſpenſationem appellat. Cæterũ iuxta hunc ſenſum dilutius erit, quod Paulus hoc lẽmate Galatas à Iudaiſmo deterreat, quia Cephæ ficte reſtiterit in faciẽ, & cum ille nihil peccarit, hanc anſam ob iurgandi quæſierit. Quanq̃ hæc Græcorũ quorundã interpretatio, alia quoq; de cauſa nõ probatur Auguſtino. & hinc nata eſt illa magnifica de mendacio inter illos diſputatio, cũ ſimulatio ac diſſimulatio ſit potius, q̃ mendacium. A quo uerbo adeo non abhorret Hieronymus, ut hypocriſin huiuſmodi non uereatur & prophetis, atq; adeo ipſi Chriſto tribuere. Petrus enim cum aduenìſſent Iudæi, ſurgens à conuiuio diſſimulabat ſe ueſci cibis cõmunibus, ne offenderentur, quibus perſuaderi nõ poterat id licere, cum ille ſciret licere. Ac rurſum ubi Paulus ſenſit ex ea diſſimulatione qua Petrus ſtuduerat mederi Iudæis, naſci graue offendiculum, adeo ut Barnabæ quoq; timeret, oppoſuit acrem obiurgationẽ, ſed ſecundũ faciem, hoc eſt, in ſpeciem, & per ſimulationem. non quod crederet Petrũ peccaſſe ſua diſſimulatione, ſed quod uideret id quod in ſuæ gentis remedium fecerat Petrus, in gentium perniciem uergere, quarum curam agebat Paulus. Auguſtinus explanans hanc epiſtolam, ſanè quàm dure, mea quidem ſententia, tractat Petrũ, his uerbis de illo loquẽs: Petrus autem cum ueniſſet Antiochiam, obiurgatus eſt à Paulo, non quia ſeruabat cõſuetudinem Iudæorum, in qua natus atq; educatus erat, quanq̃ apud gentes eam non ſeruaret, ſed obiurgatus eſt, quia gentibus eam uolebat imponere. Hactenus Auguſtinus. Videtur enim peruerſitatẽ quandam ſapere, ſi quis onus ſtudeat alijs imponere, quod nõ iudicet eſſe ſuſcipiendũ. Atqui huius uox eſt in actis apoſtolicis cap. xv. Nunc ergo, quid tẽtatis deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorũ, quod neq; nos, neq; patres noſtri portare potuimus? Qui cõuenit, ut cui tentare deum dicatur, qui iugũ legis uellet imponere gentibus, ipſe tanto ſtudio conatus ſit imponere, ut ad id ſimulatione ſit uſus? Rurſus Auguſtinus libro de agone Chriſtiano capite xxx. factum hoc Petri, ſuperſtitioſam ſimulationem appellat, & cæteris illius peccatis, diffidentiæ, pugnæ, abnegationis admiſcet. atque adeo paulo poſt in eodem capite, prauam ſimulationẽ appellat: Hos, inquiens, eccleſia catholica materno recipit ſinu, tanq̃ Petrũ poſt fletum negationis, per gallicantũ admonitũ, aut tanq̃ eundem poſt prauam ſimulationem, Pauli uoce correctum. At operæprecium uidere eſt quantũ abſit Hieronymus ab Auguſtini ſententia. Hic non ueretur Petro apoſtolorum principi, etiam poſt acceptũ cœleſtem ſpiritum impingere peruerſam ſimulationem. Ille nõ fert uel errorẽ tribui Petro. Sic enim loquitur in præfatione cõmentariorum, quos in hãc ædidit epiſtolam: Quamobrem ita caute inter utrũq; & medius incedit, ut nec euangelij prodat gratiã, preſſus pondere & autoritate maiorũ, nec præceſſoribus faciat iniuriã, dũ aſſertor eſt gratiæ. Oblique uero, & quaſi per cuniculos latenter incedens, ut Petrum doceat pro cõmiſſa ſibi circũciſionis plebe facere, ne ab antiquo repẽte uiuendi more deſciſcens, in crucem ſcandalizata non crederet, & ſibi prædicatione gentiũ credita, æquum eſſe id pro ueritate defendere, quod alius pro diſpenſatione ſimularet. Quod nequaq̃ intelligens Bataneotes & ſceleratus ille Porphyrius, in primo operis ſui aduerſum nos libro, Petrum à Paulo obiecit eſſe reprehenſum, quod nõ recto pede incederet ad euangelizandũ, uolens & illi maculam erroris inurere, & huic procacitatis, & in cõmune ficti dogmatis accuſare mendaciũ, dum inter ſe eccleſiarum principes diſcrepant. Hactenus Hieronymi uerba retulimus. Nonnulli uero, dum nõ poſſunt ex his difficultatibus explicare ſeſe, cõmenti ſunt Cephan hunc, cui in os reſtitit Paulus, nõ fuiſſe Petrum apoſtolum, ſed alium quẽpiam. Huius opinionis autorem. Græcorũ ſcholia citant Euſebiũ in hiſtoria eccleſiaſtica, qui rem fecerit hoc argumẽto probabiliorẽ: Quorſum, inquit, opus erat, ut Petrus ſeſe à cõuiuio ſubduceret ob interuentũ Iudæorum, cum multo ante ſatiſſecerit omnibus expoſtulãtibus quod cũ Cornelio incircũciſo cõmerciũ habuiſſet, & adeo ſatisfecerit, ut illi cognito negocio, cõcorditer gratias egerint deo, præſertim cum huiuſcerei nulla mentio fiat in actis apoſtolorũ. Sed hanc opinionẽ ceu cõmenticiam ac frigidã, fortiter

Concertatio inter Auguſtinũ & Hieronymũ.

Auguſtinus curius tractat Petrum.

Hieronymus longè diſſentit.

Porphyrius.

Euſebius.

fortiter reijcit Hieronymus,cum ipſa res doceat totũ hunc ſermonem ad Petrum & illius collegas pertinere. Negat autem ullum Cephan notum nobis præter apoſtolum, qui Syrorũ lingua Cephas dicitur,quod illis Cephas idem ſonet,quod Græcis ac nobis Petrus. Deinde nõ mirum ſi hoc omiſit Lucas,à quo tam multa præterea ſint prætermiſſa, uelut illud quod Petrus primum ſederit Antiochiæ,deinde Rhomam ſedem ſuam tranſtulerit. Poſtremo non oportere nobis tanti eſſe Porphyriũ ſycophantam,ut in illius gratiã nouũ Cephan fingamus. Alioqui ſi conemur è ſcripturis eradere, quicquid hæreticorum calumnijs obnoxium ſit,plura alia forent eradenda. Thomas Aquinas uerboſiſſimam diſputationem quæ ſuper hac re uerſatur inter Hieronymum & Auguſtinum,non inſcite contraxit in compendiũ,indicans cõtrouerſiæ ſummã,quatuor in rebus potiſſimum eſſe ſitam. Primũ in tẽpore,quod Hieronymus in duas, Auguſtinus in tres partes diſtinxerit, ſic ut legalia ante euangeliũ fuerint uiua,mox à morte Chriſti,mortua,ſed nõ mortifera, Iudæis duntaxat,modo ne ſpem aliquam ſalutis in eis collocarent, demum euangelio late diuulgato,eadẽ omnibus fuiſſe mortifera. Vt hæc uere diſtinxerit Auguſtinus. Hieronymus putat iam ſatis diuulgatum fuiſſe euãgelium,cum Petro uiſione monſtratũ eſt, nihil eſſe cõmune,cũ hac de re ſatiſfeciſſet Iudæis expoſtulantibus,cũ ipſe publica concione teſtatus eſt,onus legis nemini imponendũ,quod nec ipſi ferre potuiſſent,nec maiores ipſorũ. Et negabimus euangelij gratiam diuulgatam,cũ ubiq; gentiũ tot hominũ milia tenerent euangelium? præſertim cũ multo ante palàm dixiſſet ipſe Chriſtus, Lex & prophetæ uſq; ad Ioannem,cum uelum tẽpli ſciſſum eſt à ſummo uſq; ad imũ. Nec in hoc legi fiebat iniuria,ſi quatenus erat umbra,cederet ueritati. Neq; tantum,opinor,honoris debebatur ſynagogæ,quã Chriſtus repudiauit ut uiricidam,præſertim cum ex eo honore tantum immineret periculi,ut parum abfuerit,quin gentes quoq; pertraherentur in Iudaiſmum. Neq; nihil erat futurum diſcriminis inter ſacrificia gentium & Iudæorũ,quod cũ illa ſemper fuerint execranda,hæc pro tempore ſuum habuerunt honorem. Iam confinium illud quod Auguſtinus inducit inter duo tempora,qua nota diſterminabimus? an donec erunt qui non poterunt negligere? Atqui ſunt huius generis multi, noſtris quoq; temporibus inter Chriſtianos. Quanquàm totum hoc quod adducit Auguſtinus de mortuis,at non mortiferis,de tempore medio,de ſynagoga cum honore deferenda ad tumulum,magis humana ratione,quàm diuinæ ſcripturæ teſtimonijs ſubnixum eſt. Quis autem ſanus uelit ea ſeruare,è quibus nullum ſperaret fructum? Quod ſi Iudæi hoc animo ſeruabant legalia, ut nec utilia,nec inutilia,cur ea exigunt à Paulo? imò cur à gentibus? Certe qui hæc faciebant,putabant ad rem pertinere. Cur hos non redarguunt apoſtoli? Quod ſi nihil erat ab illis fructus,certe uel ob hoc erant fugienda,quod qui ſeruarent ea,ſpeciem præbebãt infirmis,quaſi ſine his nõ ſufficeret euangelium. Atq; hinc ſanè nata hæreſis Ebionitarum, præter alias aliquot,quæ Chriſtum cum Moſe miſcebat,cum ille puriſſimus eſſe uellet.

Thomas cenſor inter Auguſtinum & Hieronymũ.

Excuſſe rationes Auguſtini

Ebionitæ.

Iam in ſecundo diſcrimine,ait,iuxta Hieronymi ſententiam,apoſtolos non ſeruaſſe legalia,ſed aliquoties pro tempore ſimulaſſe. Sed tamẽ propter aliquas cauſas,puta quieſcebant ſabbato,non ſuperſtitione,ſed ob quietem. abſtinebant à quibuſdam cibis,non ut uetitis,ſed propter abominationem. Nam hæc,ni fallor, Thomas addidit de ſuo. Quaſi uero nunc non eadem liceant,aut quaſi peccaturus ſit,ſi quis itinere feſſus, ſabbato interquieſcat,aut capo appoſito, faſtidiat laridum rancidum. Aut quaſi cõueniat abominationem iſtiuſmodi ſuperſtitioſam tribuere apoſtolis,qualem uidemus in ſtultis mulierculis. Iuxta Auguſtinum uero,inquit,apoſtoli ſeruabant legalia,& hoc intendentes, ſed tamen non ponentes in eis ſpem. & hoc licebat eis,utpote Iudæis. Si hoc tantum conceſſum eſt infirmitati quorundam, quid hoc ad apoſtolos, per quos ſolos aliorum infirmitas erat erigenda? Deinde quid intereſt inter eum qui coactus obſeruat ne quos offendat, & eum qui quauis de cauſa rem ut inutilem ſeruat? Quid autem intendit qui hoc facit? Aut nihil ne intendit, qui ſimulate ſeruat, ne quos alienet ab euangelio? Tertio loco in hoc diſcrepant, inquit, quod Hieronymus utrunque liberat omni peccato, cum uterq; ſuum,hoc eſt,euangelij egerit negocium. Auguſtinus Petrum onerat peccato,ſed uenialì duntaxat. Atqui ex his Auguſtini uerbisquæ modo citauimus,non apparet illi uiſum hoc peccatum ueniale. Deinde primum fauorabilior eſt ſententia, quæ utrunque apoſtolum

Excuſſe rationes Thomæ.

ſtolum peccato liberat, quàm quæ alterum onerat. ſed de hoc mox dicetur. Iam quod Thomas adducit de pondere autorum, mihi ſuffrigidum uidetur. E ſeptem doctoribus, quorum teſtimonio nititur Hieronymus, Thomas quatuor reiecit, Laodicenſem, Alexandrum, Origenem, & Didymum, uelut infames de hæreſi. At ego in ſcripturarum enarratione, unum Origenem decem orthodoxis antepoſuerim, exceptis aliquot dogmatibus fidei. At ſi reiiciendi ſunt, in quorum libris inueniuntur hæretica, fortaſſis reiicientur & Cyprianus & Ambroſius. Iam quale eſt Paulum, de cuius ſcriptis eſt cõtrouerſia, in teſtium numero producere? ne non tres tribus opponerentur. at nihil interim de mendacio. Neq; enim ſimulatio aut diſſimulatio, ſi facto conſtet, ſic mendacium appellari poteſt, ut ſemper ſit cum uitio coniunctum. Porrò quod à Paulo dictum eſt, non recte incedunt ad euangelium, id de cæteris dictum uidetur, non de Petro. Supereſt igitur unus ſcrupulus, quod Cephas à Paulo dicitur reprehenſibilis. Aut enim id uere dictum eſt, & conſequitur peccaſſe Petrum, aut falſo, & mendacio obnoxius tenetur Paulus. Sed mox oſtendemus ex ueterum interpretatione, quo pacto poſſit & hic diſſolui nodus. Quarto loco ne ſingula perſequar, illud inter cætera commemorat Thomas, Petrum peccaſſe, quod ex eius diſſimulatione natum ſit ſcandalum, Paulum non item, quod ex huius reprehenſione nullũ ortum ſit offendiculum. Verum qui potuit ſcire Petrus, fore ut offenderentur qui accumbebant, cum ſcirent Petrum hoc dare Iudæis fortaſſe infirmis, aut ſeditioſis? Si ſciebant licere Iudæo ueſci & non ueſci, cur offenduntur quod ille pro tempore facit quod optimum putat? Probabilius erat, futurũ ut Iudæi offenderentur, quàm ethnici. Quod ſi nõ diſſimulaſſet, rurſum peccaſſet grauius, quia grauius offendiſſet ſuos, quibus magis conſultum oportuit. Quanq; non omne ſcandalum cum uitio coniũctum eſt. Quin ex tam acerba Pauli reprehenſione, graue poterat naſci offendiculum. Primum ſuſpicari poterant inter principes apoſtolos nonnihil rancoris intercedere, cum Paulus ob rem leuiculam, ſic in os inceſſeret Petrum. Deinde periculum erat, ne minueretur autoritas Petri apud fideles, quam oportebat eſſe ſacroſanctam. Hæc uiſum eſt adiicere, quod uulgus Theologorum putat pulchre depugnatum ab Auguſtino, & à Thoma rem belle explanatam. Certe locus eſt obſcurus, & qui doctiſſimos Græciæ magnopere torſerit. Ego non uideo cur odio mendacij, Petrum tam dure tractemus, quàm illum tractauit Auguſtinus. Durius autem articuli Pariſienſes, qui dicunt Petrum erraſſe in fide. Arbitror autem Paulum incanduiſſe, quod nondum illa uacillatio Iudaiſmi ſublata foret inter Chriſtianos, atque id eſſe quod ait Paulus οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, quod claudicantium eſt. Iam enim par erat, explosa omni ſuperſtitione, ingenue apud omnes Chriſtum profiteri. Quod ſi nonnihil roboris hac in parte Paulus deſiderauit in Petro, non protinus ſequitur Petrum peccaſſe, quandoquidem illa claudicatio non aliunde quàm à ſtudio pietatis proficiſcebatur. Proin de Pauli obiurgatio, nihil aliud fuit quàm confirmatio parum adhuc ſibi conſtantiũ. Hæc pro mea uirili in medium adduxi, libenter accepturus ſi quis meliora proferet.

Reiectio autorum.

Vbi ſitũ mendaciũ, de quo Auguſtinus.

An Petrus peccarit.

Articuli Pariſienſes.

Quoniam reprehenſibilis erat.) ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, id eſt, Quoniam reprehenſus erat, & damnatus ab iis, qui male de illo iudicabant, etiamſi reprehenſibilis non erat. Et hic conſentiũt Græcorum ſcholia. Ambroſius item reprehenſus legit, non reprehenſibilis. Et addit, Reprehenſus. Vnde? utiq; ab euangelica ueritate, cui hoc factũ aduerſabatur. hic à Græcis diſſentiens, & cum Auguſtino ſentiens. Græcorum ſcholia indicant & alium ſenſum. Erat, inquit, Paulus, mihi data occaſio palàm obſiſtendi Petro, quod ante fuiſſet ab apoſtolis reprehenſus Hieroſolymis, quod cum Cornelio ſumpſiſſet cibum Antiochiæ. Quod ni fuiſſet obiurgatus antea, nũc non ſubduxiſſet, ſed ueritus ne rurſus aliquid tumultus naſceretur, ſubducere ſe parabat è cõuiuio. Porrò Paulus occaſionem nactus, palàm obiurgat illũ, nõ quod illi indignaret, ſed ut cõfirmaret alios uacillantes. Nam ſi quid uere peccaſſet Petrus, atq; ex animo Paulus huic fuiſſet indignatus, priuatim expoſtulaſſet, nõ coram omnibus. Neq; uero Paulus hæc narrat glorioſe, ſed ut Galatarũ ſaluti conſulat. Poſtremo mihi planè uidẽtur Iacobus cũ ſuis in hac fuiſſe opinione, ut crederent legẽ Moſaicã etiã poſt proditũ euãgeliũ obſeruandã Iudæis, quoad ceremonias quoq;. Sicut admonuimus in Actis cap. xxj. nõ quod abſq; his crederet. Euangelij gratiã nõ ſufficere ad ſalutẽ, ſed qđ ob inuincibilẽ quorũdã ſuperſtitionẽ putarẽt expedire, nõ omino negligi.

Reprehenſibilis, pro reprehenſus.

Et ſimulatio

Et simulationi eius consenserunt.) συνυπεκρίθησαν, id est. Vnà cum illo simulauerunt, & ita legit diuus Ambrosius.

Cæteri Iudæi.) Et addendum καὶ οἱ λοιποὶ, Et cæteri, aut cæteri quoq;.

Ab eis in illam simulationem.) Græce sic est, συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει, id est, Pariter abduceretur in illorum simulationem, siue illorum simulatione. Faber legit, ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπελθεῖν, id est, ut Barnabas simul abstineret. Verũ hoc nec in Græcis habetur codicibus, nec à quoquam legitur, nec opinor usquam inueniri ἀπελθεῖν ab ἀπέχεσθαι. Faber.

Recte ambularent.) Græcis unica est dictio ὀρθοποδοῦσι. Vnde diuus Hieronymus aduersus Pelagium, itemq; in commentarijs uertit, Quod nõ recto pede incedunt. id autem refertur ad cæteros, non ad Petrum. Aliter enim hi simulabant, aliter Petrus. Petrus dissimulabat potius quàm simulabat, ne quid offenderet suos. Cæteri dissimulabant, suspicãtes aliquid admissum aduersus bonos mores. Certe Augustinus in epistolis quibus super hoc loco conflictatur cum Hieronymo, multitudinis numero legit, ac similiter citat cap. ultimo ad Cõsentium de mendacio. Atq; item Ambrosius: Recta uia incedunt. Neq; rursus est, Nõ recte ambulare, hoc est, errare à uia, sed claudicare & uacillare, quod parum essent firmi in eo quod erat ingenue tuendum, nunc huc propensi, nũc illuc. Et quoniam Mosaica lex erat in confinio, fieri potest, ut Petrus quoq; nonnihil addubitarit, an palàm lex esset negligenda. Verum hoc ipsum erat uacillare, non autem flagitiũ admittere, cum neq; Paulus neq; Petrus iudicarit legis obseruationẽ ad salutem requiri, licet Paulus quoq; coactus sit Timotheum circũcidere, & tondere caput, nõ superstitione, sed obsequio. Hactenus certe nulla mentio de mendacio. Neq; quisq; negat piũ hominẽ alicubi recte simulare ac dissimulare. Et ostendimus ex hoc loco nihil esse necesse producere mendacium. Neq; Petrus cogebat gentes Iudaizare, quasi id ageret, ut illos in Iudaismũ pertraheret, sed quod hanc ansam quidam arriperent ex illius dissimulatione. Claudicare. οὐκ ὀρθοποδεῖ.

Dixi Cephæ.) Græci legunt πέτρῳ, id est, Petro. Neq; refert ad sensum. Quod enim Græcis sonat πέτρος, id Hebræis ac Syris sonat Cephas, autore Hieronymo. Cephas. Petra.

Coram omnibus.) Hic exponit quid ante dixerit, κατὰ πρόσωπον, id est, In conspectu omnium, quorum gratia hæc dicuntur.

Scientes autem.) Autem, coniunctionem nõ reperio in Græcis exẽplaribus, nec opus est, nisi subaudias in superiore parte uerbũ sumus, ut ita legamus, Nos sumus nati Iudæi, ex sanctis patribus orti, sub lege sancta nati, non autem ethnici, qui sine lege ex impijs ac profanis maioribus, pducti sunt. Et tamen ipsi sic nati cogimur diffisi legi nostræ, ad Christi fidem confugere, si uelimus esse salui, quo minus persuadendum est ethnicis, ut à lege Moysi sperent salutem. Porrò natura Iudæos dixit, ad discretionem proselytorum. Natura Iudæi.

Nisi per fidem Iesu.) ἐὰν μὴ, id est, Si non.

In Iesum Christum credimus.) ἐπιστεύσαμεν, id est, Credidimus, præteriti temporis. Et ita legit Hieronymus.

Propter quod ex.) Propterea quod, διότι.

Reædifico.) οἰκοδομῶ, id est, Aedifico, nam præcedit πάλιν, id est, Iterum.

Mortuus sum.) ἀπέθανον, id est, Mortuus fui, ut sit præteriti temporis, hoc est, per legem fidei, desij esse obnoxius legi Mosaicæ.

Confixus sum cruci.) Χριστῷ συνεσταύρωμαι, id est, Christo concrucifixus sum, siue Cum Christo crucifixus sum.

Quod nunc uiuo.) Rursum ὃ pro ὅτι posuit, quemadmodum indicauimus in epistola ad Romanos. Quod enim uiuit, uiuit deo. Quod uiuo. ὃ pro ὅτι.

In fide filij dei.) ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. Articulus additus, discernit fidem Christi à reliqua fide, quod ita poterat exprimi, In fide uiuo, fide inquam filij dei. Mirum autem ut relicta narratione, uelut oblitus sui, sic rem prosequatur, ut parum liqueat ubi desierit obiurgare Petrum. etiamsi Hieronymus existimat usq; ad huius capitis finẽ esse Pauli reprehensionem. Ex Ambrosio nihil satis liquebat.

Non abijcio.) οὐκ ἀθετῶ, id est, Non reijcio, non repello, non sperno. Ambrosius legit, Non sum ingratus gratiæ dei. Augustinus, Non irritam facio gratiã dei. Videbatur asper naturus Christi gratiam, si Moysi legem recepisset, ut necessariam ad salutem.

Fruſtra Chriſtus mortuus eſt.) δωρεὰν, quod idem & gratis ſonat. Eſt autem ratiocinatio ab impoſſibili, quod ſi nemo tam demens eſt, ut dicat Chriſtum gratis eſſe mortuum, non contingit ſalus ex obſeruatione legis Moſaicæ.

Argumẽtatio ab impoſſibili

EX CAPITE TERTIO.

Inſenſati.) ἀνόητοι, id eſt, Stulti. Atq; ita legit Auguſtinus in commentario quem ædidit in hanc epiſtolam, alioqui durius uerbum eſt inſenſati, & contumelioſius. Græca uox magis ſonat rudes parũq; cordatos, præſertim qđ Galatæ è ferocioribus Galliarũ partibus ſint profecti. Hilarius ipſe Gallus, in carmine hymnorum, Gallos indociles appellat. Addit Hieronymus ſibi uilam Ancyram Galatiæ metropolim, in qua magna uetuſtæ ruditatis ueſtigia reſederint, & ex horum finitimis prodigioſas hæreſes exortas Cataphrygum, Ophitarum, Borboritarum, & Manichæorum, cæterum linguam excepta Græca, qua tunc totus ferè Oriens utebatur, fermè eandem fuiſſe, quæ tum eſſet Treuirorum. Nam apud hos uerſatus eſt Hieronymus. Atq; haud ſcio, an quæ nunc eſt Germanorum lingua, fuerit olim Gallorũ. Interpres quod hic inſenſatos uertit, mox uertit ſtultos, ſuo more laſciuiens copia.

Galatæ qui.

Quis uos faſcinauit.) Faſcinare dicuntur Latinis, qui aſpectu malefico lædunt, ſed apud Græcos βασκαίνειν, quo uerbo hic uſus eſt Paulus, ſignificat & inuidere, ut intelligas inuidia motos quoſdam, uoluiſſe Galatas ad ſeruitutem legis reuocare. At Paulus uidetur hoc uerbum uſurpaſſe, pro eo quod eſt, incantauit, & oculis ueluti præſtigio impoſuit. βασκαίνειν enim Græcis dictum eſt πρὸς τὸ φάεσι καίνειν, quod per oculos noceat faſcinator. Porrò Paulum de oculis deluſis ſentire, teſtãtur propemodum, quæ mox ſequuntur, Ante quorum oculos Chriſtus Ieſus præſcriptus eſt, & in uobis crucifixus. Eſt autem planè præſtigij genus, ut id quod coràm cernas, non uideas, tum id quod non eſt, id uidere te putes. etiamſi Demoſthenes eo uerbo uſus eſt pro calumniari ſiue accuſare in oratione pro Cteſiphonte. Heſichyus addit proprie de ingrato dici. Faſcinum autem pueris potiſſimum creditũ eſt nocere, & ob id illos ſtultos appellat, nihil ueritus ſententiã euangelicam: Qui dixerit fratri ſuo fatue, reus erit gehennæ ignis. Siquidem hoc non indignationis, ſed charitatis cõuicium eſt. Et tamen mitigat illorum admiſſum, cum tãtam cæcitatem faſcino tribuat.

Faſcinare.

Non credere ueritati.) Non obedire, μὴ πείθεσθαι, id eſt, Ne obtemperaretis ueritati. Quanquam hæc particula ab Hieronymo prorſus omittitur, quod neget inueniri in exemplaribus Adamantij. In uetuſtiſſimo atque emendatiſſimo exemplari bibliothecæ Paulinæ, non addebatur in contextu, ſed neſcio quis recentiore manu ſubnotarat procul in ima margine. Eandem particulam adiecerunt & alio loco inferius, ubi pro ἐβάσκανεν mutatum eſt ἐνέκοψεν.

Additum apud nos.

Ante quorũ oculos.) δις κατ' ὀφθαλμοὺς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, id eſt, Quibus ſub oculis Chriſtus Ieſus præſcriptus eſt. Quod miror quare uerterit proſcriptus, cum ea uox Latinis multo aliud ſignificet, niſi quod Græci quoq; proſcriptionem, id erat apud Romanos damnationis genus, προγράφειν appellant. Poteſt autem ſenſus eſſe duplex, Galatas adeo dementatos fuiſſe, ut id quod manifeſtiſſimum eſſet, & oculis expoſitum, tamen nõ cernerent, obcæcati, aut adeo nihil uidere, ut crederent Chriſtum proſcriptione periſſe, & uulgari more crucifixum eſſe. Poſteriorem ſenſum ſequuntur Auguſtinus & Ambroſius. Mihi prior magis arridet ut ſimplicior, minusq; coactus. Quanquam Auguſtinus legiſſe uidetur præſcriptus, non proſcriptus, utpote loquens de præſcriptione poſſeſſionũ, quæ per occupationem tranſferuntur ad ius alterius. Ipſius uerba ſi quis forte requiret aſcribam: Ante quorum oculos, inquit, Chriſtus Ieſus proſcriptus, eſt crucifixus, hoc eſt, quibus uidentibus, Chriſtus Ieſus hæreditatem ſuam, poſſeſſionemq; ſuam amiſit. His utiq; auferentibus eam, dominumq; inde expellentibus, qui ex gratia fidei per quã Chriſtus poſſidet gentes, ad legis opera eos qui crediderant reuocabant Chriſtum, auferendo illi poſſeſſionem ſuam. Ac paulo inferius: Vt hinc eos maxime moueret, cum conſiderarent quo precio emerit poſſeſſionem, quã in eis amittebat, ut parum eſſet gratis eũ mortuum, quod ſuperius dixerat: Illud enim ita ſonat, tanquam non peruenerit ad poſſeſſionem pro qua ſanguinem dedit, proſcriptione autem etiam quæ tenebat aufertur.

Præſcriptus προεγράφη

Sed hæc

Sed hæc proſcriptio non obeſt Chriſto,qui etiã ſic per diuinitatẽ dominus eſt omnium, ſed ipſi poſſeſſioni,quæ huius gratiæ cultura caret.hactenus Auguſtinus.Quibus ex uerbis ſatis opinor liquere,illum agere de præſcriptione iuris,& toto hoc ſermone pro ,poſitum loco præ,in dictione proſcriptionis.At Ambroſius legit proſcriptus,mentionem faciens damnationis.Ne huius quidem uerba grauabor adducere lectori pigro ac diffidenti:Quia ſtultorum,inquit,oculis Chriſtus proſcriptus uidetur,id eſt,ſpoliatus uel condẽnatus,prudentium uero oculis & ſenſibus,non ſolum non condemnatus ,ſed ipſe mortẽ cruce ſua damnaſſe uidetur.Ac mox,Sed quia hi indigne cœperant ſentire,tranſlati ad legem,idcirco mentibus eorum Chriſtum condemnatum uideri conqueritur. huc uſque Ambroſiana recẽſuimus.Theophylactus legit præſcriptus,hoc eſt ,ante oculos ueluti depictus. Nam Græcis γράφειν & pingere eſt.Hac hyperbola notat certiſſimam illorum fidem,qui certius crediderint Chriſtum morte ſua liberaſſe genus hominum,ꝙ qui coràm conſpexerant illum ſublatum in crucem.Et ob hoc ipſum magis indignatur illos relabi in Iudaiſmum ueluti deſciſcẽtes à Chriſto.Hieronymus legiſſe uidetur præſcriptus,hoc eſt, ante ſcriptus,in uobis crucifixus,quàm illud in euangelio legeretis ,uidelicet legẽtibus & credentibus uaticinijs prophetarum,qui multo ante id fore prædixerant.Illud admonendum,Græcam uocem προεγράφη communem eſſe ſcripturæ & picturæ. Quod ſi placet prior illa ſententia,quæ mihi certe magis probatur,& conſentiunt Græcorum ſcholia ,magis quadrabit,depictus ante oculos,quàm præſcriptus.Sic enim crediderant Chriſtũ crucifixum,quaſi conſpexiſſent oculis.Codex Donatiani habebat præſcriptus. *Triplex ſenſus.*

Et in uobis crucifixus.) Et redũdat.Et in uobis accipi poteſt,ꝙ inter uos,ſi primus ſenſus placet,quẽ recẽſuimus.Nõ quod inter eos Chriſtus fuerit crucifixus,ſed quod hoc ita notum ac prædicatũ,ut nõ minus noſſent credidiſſentq;,ꝙ ſi inter ipſos res fuiſſet geſta. *Et ,ſupereſt.*

An ex operibus legis.) An,hic redundat,nec additur à diuo Hieronymo,nec ab Auguſtino ,nec habetur in uetuſtis exẽplaribus.Nec enim ſimpliciter rogat utrum ſit è duobus,ſed prius proponit uelut abſurdum dictu,deinde per correctionem infert quod uerum eſt,perinde quaſi dicat,Ex operibus legis ſpiritum accepiſtis,an potius ex auditu?Iã illud Ex auditu fidei ,tametſi à nobis intelligitur,tamen Latinis auribus inſolens eſt.Neq; enim ut Græci famam ſiue rumorem ἀκοὴν uocãt,itidem & Romani.Proinde dilucidius erat,ex prædicatione fidei,hoc eſt,ex fide quam ex nobis audiſtis,non ex lege didiciſtis. Quis enim ferat ſic loquentem,auditus occiſi regis conſternauit populum ,pro eo quod erat,rumor de rege occiſo?Nos itaq; pro auditu,uertimus prædicationem. *Auditus ,pro fama.*

Vt cũ ſpiritu.) Vt,apud Græcos nõ eſt,ſed ſpiritu cũ cœperitis,nũc carne cõſummamini ἐνάρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε, niſi quod præpoſitio eſt in uerbo cõpoſito, uelut Horatius:Congeſtis undiq; ſaccis Indormis inhians.Item Vergilius,Viribus indubitate meis.Atq; hoc ipſum in,poſitũ eſt pro per. Vnde magis quadrat ſpiritu & carne.

Sine cauſa.) εἰκῇ, id eſt,Fruſtra ſiue temere.

Præbuit uobis.) ὁ ἐπιχορηγῶν,id eſt,Suppeditans ſiue ſubminiſtrans, ὁ ἐπιχορηγῶν & ὁ ἐνεργῶν poterant eſſe præteriti temporis,id eſt,qui ſuppeditabat,& qui operabatur ,ut ſubaudias deinde uerbum item præteriti temporis, tribuerat aut ſimile quippiam. Verũ Hieronymus admonet rectius legi uerbum præſentis temporis,quod ſpiritus non deſierit ſubminiſtrare dotes ſuas.Petrus Lombardus theologicarum ſententiarum, libro primo diſtinctione xiiij.c.ſed hinc.ex Auguſtini ſententia,putat hoc Qui præbuit uobis,ad Pauli perſonam referendum ,cum Hieronymus & Theophylactus ad deum referant, quod palàm eſt ex illorum interpretatione. *Auguſtinus à Græcis diſſentiens.*

Et operatur uirtutes.) Operatur,non ad ſpiritum,ſed ad eum refertur qui ſuppeditat.

Sicut ſcriptum eſt.) Scriptum eſt,redundat.Et Hieronymus legit,Sicut Abraham credidit deo.Nec apparet aliter legiſſe Ambroſium,qui ſubijcit,Oſtẽdit exemplo Abrahæ, qui pater fidei eſt &c.Exemplum igitur adduxit,non ſcripturæ teſtimonium.

Cognoſcite ergo.) γινώσκετε ἄρα,id eſt,Scitis igitur. Atq; ita legit diuus Hieronymus, Cognoſcitis ergo ,& huic conſentiens Ambroſius. etiamſi Græca uox anceps eſt.

Prænunciauit Abrahæ.) προευηγγελίσατο,id eſt,Anteeuangelizauit ,ut exponendi gratia ſic loquamur.Nam euangelium Græcis ſonat bonum ac lætum nuncium. Etiãſi apud

Homerum Vlysses poscit euangelium, hoc est, præmium, quod dari solet ijs qui rem lætam primi nunciarint. Proinde quod in euangelio Christi fuit exhibitum, id multo ante euangelium promissum est Abrahæ, quod hic appellat præeuangelizauit.

Benedictio & maledictio Theologorũ uocabula.

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur.) εὐλογοῦνται, id est, Benedicuntur præsentis temporis. In promisso uerbum erat futuri temporis εὐλογηθήσονται, hic præsentis. Scio parũ esse Latinum benedicentur & benedicuntur, sed huiusmodi quædam uitari prorsus non possunt. Dici poterat, benedictionem consequentur. At ne sic quidem uitatum fuisset orationis uicium. Conijcere licet & Ambrosium ita legisse, licet deprauatus sit locus. Certe Græcorum scholia cum sua scriptura consentiunt.

Sub maledicto sunt.) ὑπὸ κατάραν, id est, Sub maledictione siue execratione. Quod commode reddi poterat, Maledictioni obnoxij sunt.

Quoniam autem.) ὅτι δέ, id est, Quod autem. Et sic legit Ambrosius. nam quoniam, hoc loco non quadrat.

Maledictus omnis homo.) Locus est Deuteronomij cap. xxvij. Iuxta Septuaginta ita legitur: Maledictus omnis homo qui non permanserit in omnibus sermonibus legis huius, ut faciat illos, & dicet omnis populus, fiat. Apud Aquilam uero sic: Maledictus qui nõ statuerit uerba legis huius ut faciat ea, & dicet omnis populus, uere. Symmachus ad hũc uertit modum: Maledictus qui non firmauerit sermones legis istius, ut faciat eos, & dicet omnis populus amen. Theodotio sic transtulit: Maledictus qui non suscitauerit sermones legis huius facere eos, & dicet omnis populus amen. Addit Hieronymus in hoc testimonio, quemadmodum & in cæteris, magis curæ fuisse apostolo, ut sensum redderet quàm uerba. Deinde hæc uerba, omnis homo, & in omnibus, quoniam apud solos habẽtur Septuaginta, aut addita fuisse à Septuaginta, aut à Iudæis fuisse erasa, præsertim cum

Libri Samaritanorum.

ea compererit Hieronymus in Hebræis uoluminibus Samaritanorum. At ego nõ uideo causam admodum grauem, cur quisquam Iudæus uoluerit ea radere, quæ pro Iudæis faciant, non contra Iudæos. Nam ijs optandum etiam erat, uniuersum hominum genus legi suæ reddi obnoxium. Et adeo uolebant omnia quæ legis sunt obseruari debere, ut multa etiam adiecerint.

Qui nõ permanserit.) ὃς οὐκ ἐμμένει, id est, Qui nõ permanet, etiãsi id nihil ad sensum.

Distinctio noua.

Ex fide uiuit.) Viuet ζήσεται, ut antea admonuimus in epistola ad Romanos. Indicat Hieronymus & ita posse distingui: Iustus ex fide, deinde subdatur, uiuet. ut sit sensus qui uere iustus est, non ex operibus legis, sed ex fide, is uicturus est. Ex eiusdem interpretatione palàm est, illum legisse, uiuet, nõ uiuit. Porrò quomodo uarie habeatur hic locus apud interpretes Græcos, dictum est in epistola ad Romanos.

Ex maledicto legis.) ἐκ τῆς κατάρας, id est, Ex maledictione, ut legit Hieronymus in secundo dialogo aduersus Pelagianos, siue detestatione. Et rursum, Factus pro nobis maledictum κατάρα, id est, Execratio. Miror cur hic placuerit maledictum, cum ea uox Latinis longe aliud significet, nempe conuicium.

Factus pro nobis maledictus.) κατάρα, id est, Maledictum, ut habetur in uetustis exẽplaribus, siue maledictio, aut execratio. sicuti pestilentem, pestem uocamus.

Christus maledictus.

Maledictus omnis qui pendet in ligno.) Locus est Deuteronomij xxj. capite. Paulus prudens ac sciens, opinor, in hoc testimonio prætermisit mentionem dei. Nam Aquila & Theodotion uerterunt, maledictio dei est: Septuaginta, maledictus à deo: Symmachus, in blasphemiam dei suspensus est. Hebion hæresiarches, semijudæus, ac semichristianus ad hunc interpretatur modum, ὅτι ὕβρις θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, Iniuria siue contumelia dei est qui pendet. Addit Hieronymus in altercatione Iasonis & Papisci, quæ Græco sermone conscripta fuerit reperisse, λοιδορία θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, Conuicij dei qui pẽdet. Ad hæc Iudæus Bar hanina, quo nocturno præceptore fuit usus Hieronymus, adiecit & ita legi posse: Quia contumeliose deus suspensus est. Demiror autem cur hic tantopere laboret, ne Christus dicatur maledictus. Cum Paulus eundem dicat esse factum peccatum. Nimirum ut peccatum erat Christus, ita erat & maledictio.

Tamen nonc positum.

Tamen hominis testamentum.) ὅμως ἀνθρώπου. Quod reddi poterat, hominis licet testamentum, ut statim subaudias, multomagis id oportere fieri in deo. Etiamsi uideo

posse

posse connecti cum eo quod præcessit, Secundum hominem loquor, hoc est, adferã exẽplum rerum humanarum, quæ nullo pacto conferendæ sunt cum rebus diuinis. Et tamẽ in humano testamento nemo quicquam rescindit aut immutat, tantum ualet hominis decretum ac placitum.

Confirmatum testamentum nemo spernit.) κεκυρωμένην διαθήκην, οὐδεὶς ἀθετεῖ, id est, Confirmatum siue comprobatum testamẽtum, nemo reijcit aut rescindit. Nam uerbum hoc ἀθετεῖ paulo superius uertit, abijcit. Ambrosius legit, confirmatum autoritate. Contrarium est illi ἀκυροῦν, quod est irritum facere & rescindere.

Aut superordinat.) ἐπιδιατάσσεται, id est, Adiungit & præter illud aliquid ordinat, hoc est, nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat.

Quasi in multis.) ὡς. Melius hic quadrabat tanquam. Subnotat diuus Hieronymus Paulum hoc argumento abusum apud crassos Galatas, quod sciret alioqui non probatũ iri prudentibus aut eruditis. Atq; ob id præmonuisse prudentem lectorem, Fratres, secũdum hominem dico. Negat enim usquam seminis uocem, poni in literis sacris, nisi numero singulari. Et tamen hoc torquet apostolus uelut in argumentum quo doceat promissum hoc in solum Christum competere. Mihi magis uidetur ideo testatus, quod humano more loqueretur, quod à rebus humanis similitudinem ducturus esset, ad res diuinas docendi gratia. Sic & Vergilius, Si magna licet componere paruis. Iam illud uel citra monitorem oportet esse notum, præpositionem in, usurpari loco per, In semine tuo, per semen tuum. Semen autem uocat posteritatem.

Paulus torquens scripturam in argumentum.

Testamentum confirmatum à deo.) διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς χριστόν, id est, Testamentum ante confirmatum à deo in Christum. In Christum additur apud Græcos, & item apud Ambrosium. Admonet hoc loco diuus Hieronymus, si quis diligenter expendat Hebræa uolumina, quoties Septuaginta uerterunt διαθήκην, id est, Testamentum, Hebræis esse בְּרִית, quod pactum sonat potius, quàm testamentum. Nam in pactis requiritur fides. Cæterum apud crassos Galatas, Paulus non putauit agendum exactius. Ita Hieronymus. Quasi uero Paulus non & alijs compluribus locis secutus sit æditionem Septuaginta. Iam uero de numero annorum, an satis consentiant cum narratione Geneseos, disserit acute diuus Augustinus libro de ciuitate dei xvj. cap. xxiij. ne nos huiusmodi appendicibus plus satis oneremus hoc institutum.

Non irritum facit.) οὐκ ἀκυροῖ, quod contrarium est illi κυρόω, quod non tam est comprobare, quàm cum autoritate decernere, & legitime transigere rem, ut deinde ratum sit, quod actum fuerit.

Per repromissionem donauit deus.) κεχάρισται, uerbum à χάρις dictum à gratia, quã Paulus ubiq; opponit operibus legis Mosaicæ.

Quid ergo lex, propter transgressiones.) Augustinus in commentarijs ita iubet distinguí. Quid ergo? deinde subnectatur responsio, lex propter trãsgressores addita fuit. Verum id retractat, putatq; satius esse distinguere, quemadmodum nos distinximus. Quid ergo lex? ac deinde sibi respondeat Paulus, propter transgressiones addita fuit.

Distinctio.

Posita est.) προσετέθη, id est, Addita est, siue apposita est, nisi legas προετέθη.

Cui promiserat.) In quodã codice legi ᾧ ἐπήγγελται, id est, Quod promissum fuit. In alijs erat ᾧ. Neq; enim opinor apud Græcos idem fieri in recto, quod in huiusmodi fit in obliquis, ut articulus postpositiuus congruat antecedenti, non suo uerbo.

In manu mediatoris.) μεσίτου. Fortassis & hæc una est ex his dictionibus, quas ceu peculiares diuinæ scripturæ mutare non possumus, nisi placet cõciliator, aut intercessor. Hic Hieronymus meminit hyperbati, & ordinem sermonis confusum ad hunc restituit modum: Lex posita est per angelos in manu mediatoris, propter transgressiones ordinata per angelos, donec ueniret semen, cui repromissum erat.

Mediator uerbum Theologicum.

Pædagogus noster fuit in Christo.) Melius hoc loco, In Christum, siue ad Christum εἰς χριστόν. Atq; ita legit Hieronymus, in secundo Dialogo aduersus Pelagium.

Vt ex fide iustificemur.) Ambrosius legit Iustificaremur, ἵνα δικαιοθῶμεν.

Non est masculus neq; fœmina.) In cæteris usus est coniunctione neq;, in hoc ultimo iugo usus est οὐδέ &. quæ tamen coniunctio idem pollet, ἄρσεν οὐδὲ θῆλυ. Admonet Hie-

ronymus hic ἕνωνα, id est, Græcum pro ethnico poni.

Vnus, pro unum.

Omnes enim uos unum estis.) Vnum legere uidetur Hieronymus, Ambrosius & Augustinus. Cæterum Græci, unus legunt genere masculino εἷς ἐστε, & interpretatur Theophylactus, siue quod iam Christi formam simus induti. Ac mihi sanè nostra lectio magis probatur, nisi quod magno consensu dissentiunt ab hac Græcorum exemplaria.

Triplex lectio.

Si autem uos Christi.) Hoc loco uideo ueteres trifariam legisse. Diuus Hieronymus ad eum legit modum ad quem scriptum comperimus in Græcorum exemplaribus, εἰ δὲ ὑμεῖς χριστοῦ, id est, Quod si uos estis Christi. Diuus Augustinus hoc pacto legit, Omnes uos unum estis in Christo Iesu. deinde subijcit, quod si. ut hic interposita subdistinctione subaudiatur, uos estis unum in Christo, ac deinde inferatur, ergo semen Abrahæ estis. Porrò iam quod Augustinus putat subaudiendum, id Ambrosius explicat ad hunc legens modum: Si ergo uos unum estis in Christo Iesu, ergo semen Abrahæ estis. Annotauit hoc Hieronymus, quoties de Christo fit mentio, promissiones multitudinis numero poni. uelut illic, Abrahæ autem dictæ sunt promissiones & semini eius, hoc est, Christo. Rursus ubi de his qui per Christum sunt Abrahæ, numero singulari, uelut hoc loco, κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

EX CAPITE QVARTO.

Dico autem.) Hoc more Paulus loqui solet, quoties ingreditur interpretari quæ dixerit. Proinde dilucidius erat, Quod dico tale est, aut, Illud autē est, quod dico.

Hæres paruulus est.) νήπιος, id est, Puer siue infans, & ea ætate quæ nondum sapiat.

Nihil differt à seruo.) διαφέρει ambiguum est. Nam significat & antecellit. Verum hoc loco nihil refert.

Tutoribus & actoribus.) ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, id est, Curatoribus & dispensatoribus, hoc est, rei familiaris procuratoribus. Quanquam Hieronymus & Ambrosius, atq; item Augustinus legunt, sub actoribus, pro autoribus. Sic enim uocantur, quorum autoritate res geritur. Nam quod tum egerit pupillus, ratum non habetur. Porrò pueris pupillis dabantur tutores, furiosis & adolescentibus, curatores, qui pro illis rem administrarent, licet existimem hos & actores dici.

Præfinitum tempus.) προθεσμίας. Quæ uox significat diem præscriptum ad quem ius alicuius duraret.

Paruuli.) νήπιοι. De quo sæpius iam admonuimus.

Distinctio.

Sub elementis mūdi seruientes.) δεδουλωμένοι, id est, In seruitutem redacti. quod Ambrosius legit, subiecti, & referendum uidetur ad, Sub elementa, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα. Quasi dicas, sub elementa in seruitutem redacti. Græca uox elementi anceps est, quemadmodum & στοιχεῖον apud Græcos, quæ declarat interim initium ac primordium rei nascentis, interim ipsas literas. Nam & Aristoteles in physicis, inter ea unde cognitio rerum nascitur recenset στοιχεῖα, id est, elementa, subijciens hæc principijs & causis. Et Iustinianus libros institutionum, elementa iuris appellat, ueluti rudimenta. Paulus eodē uerbo usus est in epistola ad Colossenses: Videte ne quis uos deprædetur per philosophiam, & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Ac rursus in eadē: Si mortui estis cum Christo ab elementis, ἀπὸ τῶν στοιχείων.

Elementa mundi.

Nec uideo cur diuus Hieronymus aliud quiddam uelit esse elementum hoc loco ad Galatas, & in epistola ad Colossenses. Certe utrobiq; de ceremonijs Iudæorum agit, & hominum institutionibus, quæ uelut exordia data sunt hominibus rudibus adhuc, & nondum capacibus euangelicæ doctrinæ. Nec ab his diuersum est, quod scribit ad Hebræos, Et cum deberetis esse magistri, propter tēpus, rursum necesse habetis ut doceamini, quæ sint elementa principij sermonum dei, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς. Hic sensus mihi uidetur esse germanus, reliqui, meo iudicio, magis ostentant eruditionem aut ingenium interpretis, quàm ostendunt mentem Pauli. Neq; est cur nos moueat quod Paulus adiecit, elementa mundi. Mundum enim uocat, quicquid est uisibile & caducum. In huiusmodi rebus sita est superstitio ceremoniarum, ne gustaueris, ne tetigeris.

Misit

Misit deus filium.) ἐξαπέστειλεν,id est,Emisit,uel potius legauit,nempe cum mandatis. Nam id proprie sonat Græca uox,aliud enim est πέμπειν.

Factum ex muliere.) Prius factum est Græce γεννώμενον, posterius γενόμενον.ut illud uertas natum,hoc factum est.Quanquam Græci codices non omnes distinguunt.Atqui Augustinus libro de trinitate & unitate dei,cap.iiij.refert ad hunc modum: Misit deus filium suum,natum ex muliere,factum sub lege.Ac mox eiusdem operis,cap.sexto.

Redimeret.) ἐξαγοράσῃ. Quod ad uerbum sonat emercaretur ,hoc est,dato precio assereret in libertatem.

Vt adoptionem.) Græcis unica dictio est ὑοθεσίαν. Quã interpres,quo plenius exprimeret,periphrasi reddidit,quod adoptio uideatur latius patere.

Quoniam autem estis filij dei.) Redundat dei,nec admodum ad sensum facit.tantum agit de conditione liberorum,licet refragentur omnes Latini quos ego uiderim ,excepto uetustissimo codice Donatiani.

In corda uestra.) ἡμῶν,id est,Nostra.Et abba pater,sicuti supius ostẽsũ est ἀββᾶ ὁ πατήρ.

Abba pater.) Non est ἀναβίπλωσις iuxta Hieronymum ,consentiente & Augustino, & ni fallor, Ambrosio,sed abba peregrinum est uerbum, Hebræis Syrisq; commune ,id interpretatur adiecto uerbo Græco,qui mos peculiaris est scripturæ diuinæ, ut Bartimæus,filius Timæi,in euãgelio: Aser,diuitiæ, Thabita,dorcas,in Actis:& in Genesi Mesech, uernaculus,aliaq; his consimilia. *Abba pater.*

Iam non est seruus.) Es ,secundæ personæ , non tertiæ ἐί. In nonnullis exemplaribus omnino non additur. Tantum est οὐκ ἔτι δοῦλος, ut subaudias est,aut es ,si mauis. Et interpres,iam,suum,nimis amat,aliàs gaudens,uel intempestiua uarietate οὐκ ἔτι εἶ, id est, Non deinde es,non amplius es.

Et hæres per deũ.) Et hæres dei per Christum καὶ κληρονόμος θεοῦ διὰ χριστοῦ.Hieronymus legit,Et hæres per Christũ,omissa mentione dei.Ambrosius & Augustinus legunt ut nostra habet æditio.Mihi magis probat quod legit Hieronymus.Porrò dei uidet additum ab interprete quopiã.Absolutius enim erat hæres,si nihil addas ut opponatur seruo.Deniq; quod adiecit,per Christum,suo more fecit Paulus,qui sic omnia dei beneficia uult ad nos à patre proficisci,ut per Christũ filium ad nos ueniant,uelut insitos Christo. *Varia lectio.*

Cum cognoueritis.) νῦν δὲ γνόντες,id est,Nunc autem posteaquam cognouistis deũ.

Imò cogniti estis.) μᾶλλον δέ,id est,Magis autẽ.Et ita legit Hieronymus. Quãquam magis,hoc loco correctionem habet uerius quàm comparationem.

Quibus denuo.) Pro denuo,Græcis est πάλιν ἄνωθεν,id est,Rursum ab initio.Et ἀναβίπλωσις ad uehementiam facit.

Et tempora.) καιροὺς,id est,Opportunitates.Neq; enim est χρόνους. Hæc autem ad festos Iudæorum dies pertinent.

Timeo ne.) φοβοῦμαι ὑμᾶς,id est,Timeo uos.Et ita legit Ambrosius & item Augustinus,nec secus habetur in peruetustis exemplaribus.Verti poterat , Timeo de uobis.

Fratres obsecro uos.) δέομαι ὑμῶν,id est,Rogo uos.Hæc uult diuus Hieronymus ad superiora referri ad hunc modum:Fratres obsecro uos,sitis ut ego ,quoniam ego ut uos, hoc est,abijcite superstitionem Iudaicam,quam uidetis abiecisse me.Aut proficite ad me am perfectionem,quandoquidem ego memetipsum ad uestram infirmitatem inclinaui. Nam ut,mauult Valla quàm sicut,non solum hic,uerumetiam in proximo loco. *Ordo.*

Iam pridem.) Græcis est ,prius πρόπερον.

Tentationem uestram.) πειρασμόν μου,id est, Tentationem meam siue mei ,imò meam.ut intelligas Paulum tentasse Galatas suo sermone humili & incondito.Quanquã sermo Græcus anceps,& Hieronymus uarie exponit.Nimirum tentatio Galatarum erat,qđ homo humilis & malis humanis obnoxius,cum Christum crucifixum prædicaret ,neq; quicquam præterea magnificum ,tamen immortalitatẽ polliceretur. Aut certe ,laborauit illic aduersa ualetudine,& cum cernerent corpusculum morbis afflictum ,tamen immortalitatem prædicanti crediderunt. Sunt enim qui putent Paulũ crebro capitis dolore fuisse uexatum,atq; hũc ab eo uocatũ stimulum satanæ. Siue,quod cernerent suum apostolum contumelijs oneratum,infectationibus agitatum,flagris cæsum,lapidibus obrutum. *Tentatio uestri & uestra*

Poterant hæc illos ab admiratione illius alienare.

Vbi est ergo.) τίς ὦν ἦν, id est, Quæ ergo erat. Et ita legit Ambrosius. Cæterum beatitudo non est μακαριότης, sed μακαρισμός, quod magis sonat beatificationem, à uerbo μακαρίζειν, quod est beatum dicere, siue iudicare, id quod nō obscure significat diuus Hieronymus his quidem uerbis: Quamuis, inquit, eo tempore, quo euangelium iuxta carnem susceperatis, beatos dicerem, quod in initijs feruebat, tamen nunc quia nō uideo ædificio culmen impositum, & penè nequicquam iacta fundamenta, cogor dicere, ubi est beatitudo uestra, qua uos beatos arbitrans ante laudabam?

Μακαρισμὸς μακαριότης.

Aemulantur uos.) ζηλοῦσιν ὑμᾶς. Ea uox cum Græcis diuersos habeat usus, tamen hoc loco recte uerteretur, diligunt siue affectant, siue ambiunt, & zelotypia laborant erga uos. quod in fine subnotat & Hieronymus. Agit enim de quibusdam, qui sub prætextu amoris & studij erga Galatas, hoc agebant, ut illos pertraherent in seruitutem legis Mosaicæ.

Sed excludere uos.) Græce est ἐγκλεῖσαι, id est, Includere. Quāquam Græci codices hic uariant, cum in nonnullis sit ἐκκλεῖσαι concludere, legi inuoluere, excludere à libertate Christi. Theophylactus legit & interpretatur excludere.

Excludere Includere.

Vt illos æmulemini.) αὐτούς, ut se siue ut ipsos æmulemini.

Bonum autem æmulamini in bono.) καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ, id est, Bonum autem scilicet est, æmulari in bono semper. Bonum est alios imitari uelle, sed non in quauis re, uerum in re bona. Et ad hunc modum legit Augustinus: Bonum autem est, ait, æmulari in bono semper. Interpres legisse uidetur καλὸν δὲ ζηλοῦσθε, ut extrema syllaba uerbi desinat in epsilon. Nec sono uocis distingui possūt Græcis æmulari & æmulamini. Quin & infinitum accipi poterat pro imperatiuo, ni additus esset articulus. Aliud autem declarat æmulari primo loco, quàm duobus sequentibus, in quibus tamen non est simpliciter imitari, sed imitari cum admiratione studioq; insequendi. Nam id est quod paulo post dicit apertius, Sed ut in carne uestra glorientur.

Cum præsens apud uos.) Tametsi consentiunt omnes, tamen sermo Græcus anceps est, qui & hunc sensum habere potest, μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναί με πρὸς ὑμᾶς, non solum in hoc quod adsum apud uos, quia dixit ante ἐν τῷ καλῷ. Honestum enim semper sequendum est, etiamsi absit is qui tradidit.

Vellem autem esse apud uos modo.) Modo, hoc loco pro nunc positū est ἄρτι. Nec est esse, sed παρεῖναι, id est, Adesse.

Ἀπορεῖσθαι.

Quoniam confundor in uobis.) ἀποροῦμαι, id est, Perplexus sum siue indigus sum, sic enim explicat diuus Hieronymus. Quanquam apud Græcos ἀπορεῖσθαι, est aliquoties hærere, & inopem esse consilij. Sic erat affectus Paulus, ut nescíret, quid ageret cum Galatis, quos uidebat omnino tendere ad seruitutē legis, & hoc magnis apostolis, ut putabatur, eō uocantibus. Cæterum quantum ex Hieronymi uerbis, licet conijcere, putat ille idem esse σύγχυσιν & αἰσχύνην, quorum prius confusionem sonat, posterius erubescentiam, cum plurimū interfit inter hæc duo. Nam aliud est pudere & erubescere, aliud animo turbatum esse, ut nescias quid sit agendum. Etiamsi nonnunquam detorqueatur ad uehementem pudorem, qui turbare solet animum, & tenebras offundere, uelut apud Euripidem ὡς δ' ἄνολβον εἶχες ὄνομα σύγχυσίν τε. Quanquam hic quoq; perplexus potest intelligi, magis quàm pudefactus. Nec erat quod hoc loco uerbum confundor mutaretur, nisi interpres aliàs libenter & frequenter usus esset eo pro erubescere. alioqui belle explicabat Græcam uocem ἀποροῦμαι.

Legē nō legistis.) Auditis, est Græce, ἀκούετε. Hieronymꝰ legit audistis, nisi mēdū subest.

Per allegoriam dicta.) ἀλληγορούμενα, id est, Quæ per allegoriam dicuntur. Est autem allegoria, cum aliud dicitur, aliud significatur. Augustinus libro de Trinitate xv. cap. ix. testatur se legisse, quæ sunt in allegoria. Et quoniam allegoria Græca uox sit, quosdam Latinos interpretes, ita reddidisse, Quæ sunt aliud ex alio significantia.

Vnum quidē in monte.) A monte est Græce ἀπὸ ὄρους. Et ita legunt & Hieronymus & Ambrosius. Neq; secus habebat codex Donatiani. Quanquam locus hic multis modis deprauatus est. Porrò Græce sic habet, ἀπὸ ὄρους σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. τὸ δὲ Ἄγαρ σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, συνοικεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων

Locus obscurus.

τέκνων ἀυτῆ. ἡ δὲ ἄνω ἱερουσαλὴμ, ἐλευθέρα ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν, id est, A monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nunc est in Hierusalem, seruit autem cum filijs suis. Porrò quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum. Admonent Græcorum scholia, cunctis his Theophylactus, montem Syna, Arabum lingua Agar appellari. Eundē autem esse mōtem, diuersis nominibus. Tametsi nihil huiusmodi meminit Hieronymus in huius epistolæ commentarijs. Augustinus & Ambrosius legunt, quod est Agar, non, quæ est. Tametsi utraque lectio sensum eundem exprimit, quod relatiuum nomen inter duo intercedens substantiua, cum utrouis solet congruere, præcessit enim testamenta, & sequitur nomen mulieris Agar. Nisi quod cum legimus quæ est Agar, amphibolon est, an quæ pertineat ad seruitutem. Etiamsi in hac lectione sensus ferè eódem recidit. Siquidem, est, hoc loco positum est pro significat, quod genus illud, Petra autē erat Christus, annotante Augustino locis aliquot. Perpusillum enim refert, utrum Agar typum habeat testamenti generantis in seruitutem legis, an ipsius seruitutis, quam habebat testamentū. Porrò illud generans, necesse ut ad testamentum referatur, quod significatum fuisse uult in typo Agar. Deinde quod sequitur, τὸ γὰρ ἄγαρ, non ad ancillam, sed ad montem pertinet. quod uel ex ipso genere deprehenditur, quod mons apud Græcos neutri generis sit. Ambrosius uidetur Græcum genus reliquisse, cum ait: In seruitutem generans, quod est Agar. Cæterum quod addit, Quæ nūc est Hierusalem, huc pertinet, quod olim ea ciuitas alijs nominibus fuerit appellata, primum Iebus, deinde Salem, deinde Hierusalem, uelut ex utrisq; composito uocabulo, postremo Aelia.

Syna

Hierusalem multis dicta nominibus.

Lætare sterilis quæ nō paris.) Testimonium adductum est, ex Esaiæ cap. liiij. Hebræa sic extulit Hieronymus: Lauda sterilis, quæ non paris, decanta laudem & hinni quæ non parturiebas, quoniam plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirū. Verum iuxta Septuaginta legimus hunc in modum, εὐφράνθητι σὴρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆ ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆ ἐχούσης τὸν ἄνδρα, id est, Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis, quia plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet uirum. Symmachus ita uertit: Lætare sterilis, quæ nō peperisti, gaude in exultatione & hinni, quæ nō parturisti, plures enim filij dissipatæ, magis quàm eius quæ erat sub uiro. Ab hoc non discrepant, Theodotion & Aquila, præterquam in paucis uerbis. Vnde palàm est in hoc in loco Paulū usum uerbis Septuaginta, quod per omnia sensus concordet cum Hebraica ueritate.

Discrepant nostra.

Cum filio liberæ). Hieronymus legit, Cū filio meo Isaac. Atq; ita sanè legitur Genesis cap. xxj. Ad eundem modum legit Ambrosius. Quo magis admiror unde hæc scriptura in nostros codices inuaserit. Ex interpretatiōe Theophylacti nō satis liquet quid legerit.

Qua libertate Christus.) Græca sic habent τῆ ἐλευθερίᾳ οὖν ἧ χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ, id est, Libertate igitur, qua Christus nos liberauit state &c. ut libertate ad sequentia pertineat, non ad superiora. Tametsi Hieronymus secus uertit, ac secus legunt Ambrosius & Augustinus, hinc nouum sermonis caput ordientes. State igitur &c. Mecum haud obscure facit Theophylactus.

Distinctio.

EX CAPITE QVINTO.

Ontineri.) μὴ ἐνέχεσθε, id est, Obnoxij sitis aut implicemini seu illaqueemini

Circumcidenti se.) περιτεμνομένῳ, id est, Qui circumciditur.

Euacuati estis à Christo.) κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ χριστοῦ. Hanc uocem interpres cōstanter ita uertit, cū significet aliquid aboleri & irritū ociosumq; fieri & uelut antiquari. Idem est cum eo quod paulo superius dixit, nihil Christus uobis proderit. Si addicitis uos legi Moysi, Christus uobis est antiquatus & ociosus. Hieronymus indicat hanc uocem καταργεῖσθαι, nō recte uerti ab interprete, cum sit potius in opere cessare. ἀργὸς enim ociosum est, uelut ἄεργον. unde dictum est καταργεῖσθαι.

καταργεῖσθαι quid.

Per dilectionem operans.) Rursum hic operans, non significat quod uulgus somniat, sed quæ uim suam occultam exerceat in nobis, quod proprium est spiritus. Sētitur enim uis, cum ipse nusquam appareat. Nam legem uult parum efficacem uideri, contra fidem efficacem ἐνεργουμένην, quod agens rectius uerti poterat.

Qui

Qui uos fascinauit.) βάσκηνεν. Quod Hieronymus & Ambrosius uertũt, impediuit. Et glossa ordinaria indicat in Latinis codicibus fuisse duplicem lectionem, cum apud Græcos nõ sit nisi una. Certe in codice Donatiani scriptum comperi fascinauit. Ex hoc loco uidetur additum, Nõ credere ueritati, de quo superius admonuimus. & quod illic uertit nõ credere, hic uertit nõ obedire. Imò Hieronymus, hic admonet totũ hoc, nõ obedire ueritati, non inueniri in uetustis codicibus. etiamsi Græci codices hoc errore sunt confusi. Nec ad sensum facit addita particula, Bene currebatis, quis interrupit cursum uestrum?

Supereſt apud nos.

Nemini consenseritis.) Et hanc particulam uelut adiecticiam, præterit Hieronymus, cum nec in Græcis reperiatur codicibus, nec apud ullum illorum qui cõmentaria scripserint in Paulum. Etiamsi Theophylacti interpres in contextu de suo addidit, cum nec sit apud Græcos, nec in interpretatione fiat ulla mentio. Certe in codice Donatiani non addebatur. Et tamen propemodum addiuinare licet Ambrosium hanc particulam addidisse, non addidisse autem superiorem, Nõ credere ueritati, sic enim explanat: Exercitium illorum in opere fidei bonum fuisse testatur, sed nequitia malorum hominum detentos, ne cursum suum officio perseuerante consummarent. unde ut resipiscant hortatur, de cætero nulli eorum credentes, qui ut opera legis seruãda suaderent, euangelicæ ueritati non eos obedire sinebant. Certe in contextu non additur apud Ambrosium hæc particula: Nemini consenseritis, ne apud Augustinum quidem.

Persuasio. cætera supsunt.

Persuasio hæc non est &c.) Græcis nec est hæc, nec uestra, sed duntaxat ἡ πεισμονή, id est, Persuasio. Quanquam sensus non admodum pugnat, nisi quod hic significat persuasionem non obtemperantium, sed petsuadentium, ut referatur ad superiorem interrogationem, Quis uos impediuit bene currentes? Nempe quorundam persuasio auocãtium uos ad Mosaicas ceremonias, quæ persuasio non est profecta à Christo, qui aliò uos uocauit, nempe ad spiritualia.

Totam massam corrumpit.) ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, id est, Totam consperſionem fermentat, sic enim uertit diuus Hieronymus in commentarijs, palàm damnans ac reijciens uerbum massæ. Nec tamen reddit causam, cur reijciat, nec abstinet ab usu uocis damnatæ, in interpretatione. Neq; tamen negari potest, massam esse uocem Latinam, etiamsi consperſio in hoc sensu reperitur apud Columellam, & magis exprimit uocem Græcam φύραμα. Vel hic locus arguit hanc translationem non esse Hieronymi, quæ dictionẽ habet, quam ille testatur à se correctam fuisse. Pro corrumpit Hieronymus legit fermentat. Est enim Grdce ζυμοῖ. Nec enim protinus corrumpitur, quod afficitur fermento.

Nihil aliud sapietis.) φρονήσετε. Melius Ambrosius, qui legit sentietis, hoc est, non eritis in alia sententia, & non cogitabitis de nouando uitæ instituto. Nam id est, nihil aliud, nihil diuersum, nihil nouum. Quemadmodum dicimus aliud ab illo.

Quicunque est ille.) ὅς τις ἂν ᾖ, id est, Quicunque fuerit, siue sit. Atque ita legit diuus Ambrosius.

Ergo euacuatum est scandalum.) ἄρα κατήργηται, id est, Ergo cessauit. ut non inelegãter exponit diuus Hieronymus quod uulgo uocant cassatum. Admonet autem & hic Græcam uocem rectius exprimere Pauli mentem quàm Latinam. Cassatur enim quod desijt habere uigorem.

Sẽsus triplex.

Vtinam abscindantur.) Vtinam & abscindantur, addita copula καὶ ἀποκόπτονται, id est, Amputentur etiam siue resecentur. Est nonnihil emphasis in coniunctione, nõ solum iudicentur, sed etiam anathema fiant, penitus resecti à uestro consortio. Aut qui uos uolunt circumcidi, ipsi prorsus execentur, ut Paulus imprecetur exectionem totius membri, qui docerent circumcisionem. Attingit hũc sensum Ambrosius & item Theophylactus,

Augustini coactus.

sed alter mihi uidetur apostolico sensu dignior. Augustinus ex maledictione facit benedictionem, sic interpretans: Quasi Paulus precetur pseudapostolis, non ut circumcidãtur, sed abscindantur, hoc est, spadones fiant propter regnum cœlorum, sic enim futurum, ut desinant prædicare Iudaicam circumcisionem.

Qui uos cõturbant.) οἱ ἀνασατοῦντες, id est. Qui uos à statu dimouẽt. Vnde Ambrosius legit, Hi qui uos subuertũt. Nos uertimus, qui uos labefactant. Respexit enim ad id quod dixerat state. Labefactatur autẽ quod à statu suo dimouetur. Annotat uocis huius

emphasim

emphasim diligenter Theophylactus.

In occasionem detis carnis.) Detis, uerbum apud Græcos nō habetur. Et carni, dandi casu profertur, non carnis, paterno. Et subaudiendum est detis, ut admonet diuus Hieronymus, aut aliud accommodatius. Apparet Vallam accusatiuum libertatē referre, ad uerbum quod sequitur seruiatis, quasi dicas, ne seruiatis libertatem uestram carni. Verum id præterquam quod ab omnium sententia dissidet, duriusculum est & coactius. Theophylactus subaudiendum putat ἔχωμεν, id est, habeamus. Certe ut modo dixi, testatur Hieronymus, uerbum detis additum ab interprete, non positum à Paulo. Et nescio quid gratiæ peculiaris habet hæc aposiopesis, in deterrendis ijs quos nolis offendere. *Additum aliquid.* *Aposiopesis.*

Sed per charitatem spiritus.) Spiritus in Græcis codicibus non habetur, nec in Hieronymo, nec in Augustino, tantum apud Ambrosium legere memini, qui sic etiam interpretatur, ut sit quod opponat carni.

Diliges proximum tuum.) Græci habent ἐν τῷ ἀγαπήσεις, id est, Nempe in hoc, diliges proximum &c. unde & nos ita uertimus. Admonet Augustinus multis uerbis hic de dei dilectione sileri, quod ea fingi possit, dilectio proximi facilius queat conuinci. Et consequitur, ut qui proximum dure tractat, is nec deū amet. Subindicat idem, licet obscurius Ambrosius. Hoc admonendum putaui, ne quis de suo adijciat uelut omissum, quod à Paulo non est additum. *Dilectio proximi.*

Mordetis & comeditis.) Pro comeditis, Ambrosius legit criminatis, si modo codex mendo uacat. Haud scio an exemplar illius habuerit διαβάλλετε, id est, Calumniamini.

Dico autem in Christo.) In Christo, non additum est apud Græcos, nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, ne in uetustissimo quidem exemplari Paulino, tantum est, Dico autem, spiritu ambulate. Sic enim indicat quorsum tendat totus hic sermo.

Et desideria.) Desiderium est Græce ἐπιθυμίαν. Ambrosius legit, concupiscentiam carnis non perficietis, tametsi id nihil ad sententiam.

Hæc enim sibi inuicem.) Apud Græcos pro enim est δέ, autem, ταῦτα δέ, hæc autem. Quanquam id quidem ad sensum haud magni refert.

Quæ sunt..) In plerisq; huiusmodi recensendis, Latina nonnihil à Græcis discrepant, librariorum opinor obliuione. Hæc Græcis sic habent. μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔριδες, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, id est, Adulterium, scortatio, immundicia, lasciuia, idolorum cultus, uenesticium, simultates, lis, æmulationes, iræ, contentiones, factiones, sectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes. Diuus Hieronymus sic legit: Quæ sunt fornicatio, immundicia, impudicitia, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes. Ambrosius legit ad hunc modum: Adulterium, fornicatio, impuritas, obscœnitas, idololatria, ueneficium, inimicitiæ, cōtentiones, simulationes, iræ, simultates, dissensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes. De quorum singulis, si quis uolet plenius edoceri, legat diui Hieronymi in hunc locū commentaria. Illud iam admonuimus in epistolam ad Romanos, in φθόνοι & φόνοι, iucundam esse uocum allusionem, quam interpres ne potuit quidem reddere. *In Catalogis crebro erratur.*

Non consequentur.) οὐ κληρονομήσουσιν. pro quo Hieronymus possidebunt. Et expressius Ambrosius: Regni dei hæreditatem non consequentur.

Patientia.) μακροθυμία, id est, Lōganimitas, seu lenitas animi, quod iste suo more ferè uertit patientiam, quæ frequentius corporis quàm animi dicitur. Etiamsi diuus Hieronymus putat nihil interesse. Ambrosius uertit lenitatem. Et hic catalogus, fructuum spiritus apud Græcos sic habet ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια, id est, Charitas, gaudium, pax, lenitas animi, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperātia. Diuus Hieronymus aduersus Iouinianū sic legit, Charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia. Ambrosius ad hūc modum legit, Charitas, gaudium, pax, lōganimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas &c. Proinde non admodū probandam reor, quorundā anxiam diligentiam, qui in huiusmodi catalogis solent de numero laborare, & in distinguendis singulis superstitiose torqueri, cū probabile sit Paulum congeriem quandam malorū & bonorum produxisse *Nō anxie numeranda quæ recensentur.*

produxisse,quæ ferè consequi solent ,non quod hæc sola sint ,sed quod in his sit summa.

Origenis diuersa lectio.

Qui autem sunt Christi carnem suam.) Hoc loco Origenes omissa una coniunctione ἅ, totam uariat sententiam,legens ad hunc modum, καὶ οἵτινές τοιοῦτόν, οὐκ ἔστι νόμος, οἱ τὸν χριστὸν τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι, καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, Aduersus huiusmodi non est lex,qui Christi carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs,ut intelligas,non eos esse Christi,qui carnem suam crucifixerunt,sed aduersus eos non esse legem,qui Christi carnem in se crucifixerunt cum uitijs &c. Nam Christi carnem cum laude crucifigi in pijs hominibus,in quibus domiti sunt carnis affectus,sed male recrucifigi, quod Græci dicunt ἀνασαυροῦσθαι ab ijs qui redeunt ad pristinam uitam,post Christum semel acceptum. Verum exemplaria Græca refragantur huic lectioni ,etiamsi Hieronymo probatur Origenis sententia. Ambrosius legisse uidetur ad hunc modum, οἱ δὲ χριστοὶ &c. ut Christi nominandi casu sit,numero multitudinis,non paterni. Addit enim eos uocari christos,id est unctos,qui Christo deuoti sint.

Ambrosij nona lectio.

Cum uitijs & concupiscentijs.) παθήματα, id est,Passiones ,siue ut legit Augustinus, affectus. Aduersus Manichæos de Genesi, pro affectus ponit perturbationes. In epistola xxxix.legit, Cum passionibus & desiderijs. Quãquam omnis cruciatus aut morbus,etiã corporis potest uocari πάθημα,& idcirco addidit, ἐπιθυμίαις, quod proprium est animi cupiditatibus,quemadmodum indicauit & Hieronymus.

EX CAPITE SEXTO.

Varia lectio.

Piritu ambulemus.) καὶ στοιχῶμεν,quod Valla corrigit,contenti simus.uerum hoc magis ad sententiam Pauli facit,quàm ad uocem Græcam, στοιχῶμεν, quæ significat ordine suo incedere,ut intelligas,cõtineamus nos intra spiritum,nec respiciamus legem. Actio motus quidam est uelut animãtis. At motus ab eodem proficiscitur unde uita. Quod si uita nobis contigit è spiritu Euangelico,non ex lege,secundum eundem agamus. Neq; uideo quid Vallam mouerit,nisi forte legit στέγωμεν pro στοιχῶμεν. Etiamsi non me clam est ad Vallæ sententiam interpretari Theophylactum, στοιχῶμεν ἀντὶ τοῦ ἀρκεσθῶμεν. Diuus Augustinus legit,Spiritu uiuimus, spiritu & sectemur,neque secus interpretatur,quàm legit. Ad quem modum qui uertit,aut legit,aut certe somniauit στοχῶμεν. unde στοχάζω, quod significat ad scopum oculum intendere.

Inanis gloriæ cupidi.) Græcis una dictio est κενόδοξοι,id est, Inaniter glorioſi &c.aut ut legit Ambrosius,Inanem gloriam sectantes.

Si præoccupatus.) προλαφθῇ,id est,Occupatus,hoc est præuentus antequam potuerit cauere. Quibus uerbis excludit omnino destinatam malitiam ,& peccandi uoluntatem.

Huiusmodi instruite.) καταρτίζετε,id est, Instaurate,reficite,siue sarcite. Ambrosius legit humiliate,si tamen scriptura mendo uacat ,quæ mihi prorsus suspecta est. Nam ex illius interpretatione non potest percipi quid legerit,aut si quid potest,legit emendate ,cũ ait, Cum mansuetudine prouocandi sunt ad reformandos se. Quod admonet hic Paulus ac sacri doctores,nos parum meminimus. Si quid emendandum extiterit,tanto supercilio, tanta sæuicia protinus intonamus. Ea res multos egregios uiros ,à communione ecclesiæ abalienauit,quomodo aperte de Tertulliano prodidit Hieronymus.

Mutatus numerus.

Considerans teipsum.) Mire mutauit repente numerum , σκοπῶν σεαυτὸν , magis ad sensum respiciens,quàm ad uerborum ordinem. Et ex hoc loco diuus Hieronymus colligit uere dictum à Paulo,non tantum modestiæ causa,quod imperitus esset sermone. At mihi uidetur non abs re mutasse subito numerum,quod singularis numerus magis esset idoneus ad compellandam uniuscuiusq; cõscientiam. Porrò durius erat dicere omnibus considerate uosipsos,ne & uos tentemini . Et mira cautione semper hoc agit Paulus , ne quid offendat eos,quos studet corrigere.

Paulus Græce imperitus.

Alter alterius onera.) ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Latinius reddidit Ambrosius ,atque item Augustinus,sermone de uerbis domini uigesimoprimo. Inuicem onera uestra portate,citante ad eundem modum & aliâs utroq; . Verti poterat & ad hũc modum: Alij uicissim aliorum onera baiulate. Nam alter alterius,de duobus dicitur Latinius.

Et sic adimplebitis.) καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε,id est,Et sic adimplete. Interpres legit ἀναπληρώσητε

πλησώσειε, nec magnopere refert ad ſenſum. Rurſum redijt ad numerum multitudinis. Quod autem dixit, Ne & tu, hoc ad unūquenlibet retulit, ut admonuimus modo. Quāquàm Græca uox magis ſonat readimplete, hoc eſt, denuo adimplete, quaſi dicat, quod alterius delicto diminutum fuit in legis obſeruatione, id aliorum ſarciat charitas.

Si quis ſe exiſtimet.) Græce paulo ſecus habet, εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι, id eſt, Si enim uidetur aliquis eſſe aliquid, ut ſubaudias ſibi. Et uerbum ſeducit, apud Græcos compoſita uox eſt φρεναπατᾷ, id eſt, Mentem ſeducit, & mentem ſuam decipit, ut exponit diuus Hieronymus. Eſt autem perniciosiſſimum fallendi genus, ubi quis imponit ſibi. Auguſtinus libro de ſingularitate clericorum, cap. ſecundo, legit, Seipſum implanat, ac ueluti Græcam interpretans uocē ſubijcit, Sed implanator certe proprius, ſuam animā decipit. Planus apud Latinos inuenitur pro impoſtore, an reperiatur implanare, neſcio. φρεναπατᾷ

Et ſic in ſemetipſo.) καὶ τότε, id eſt, Et tūc, ut legit Ambroſius. Nec addit Tantū apud Græcos pleroſq; licet in nōnullis addatur μόνον. Præterea quod Græcis eſt, εἰς ἑαυτὸν, id eſt, In ſeipſū, mox itē, μὴ ὄυκ εἰς τὸν ἕτερον. i. Et nō in aliū, fortaſſis rectius tranſtuliſſet, apud ſeipſum, & nō apud aliū. Quāq; haud me fugit huius præpoſitionis ancipitē eſſe naturā.

Vnuſquiſq; onus ſuum portabit.) φορτίον. Quod Ambroſius legit ſarcinā. Et Portabit eſt βαστάσει, quod eſt baiulorum proprie.

Cōmunicet autem qui.) Græce non eſt uerbo, ſed uerbum accuſandi caſu, τὸν λόγον. quanquàm accipi poteſt per ſynecdochen, ut ſubaudias κατὰ præpoſitionem. Aut ita dixit catechizatur uerbum, ſicut nos dicimus, docetur grāmaticam. Ambroſius Græcam uocē expreſſit ad hunc modū, ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, hoc eſt, Qui uerbū dei audiēs eſt. Nam catechizare eſt tradere myſteria religionis Chriſtianæ, id quod ſcripto facere fas nō erat. Illud autē, In omnibus bonis, ad Cōmunicet referendū eſt, non ad catechizat. Marcion, ut indicat Hieronymus, accuſatiuū λόγον, refert ad uerbum cōmunicet, intelligens fideles & catechumenos ſimul orare debere, & magiſtrum in oratione cōmunicare cū diſcipulis, illo uel maxime elatus, quod ſequatur In omnibus bonis. Atqui ſi de oratione fuit ſermo, nō debebat præcipi ei qui catechizatur, ſed qui catechizat, hoc eſt, nō diſcipulo, ſed magiſtro. Quanq; ea quæ conſequunt, hanc refellūt interpretationē, Quæ ſeminauerit homo, hæc & metet. Hic uero Laurentius Valla nōnihil ſtomachat, quod interpres Græcā uocem reliquerit, cū alibi uertat. atq; ita uertendū putat, Cōmunicet autem qui docetur uerbū, cum eo qui ipſum docet in omnibus bonis. Illud addā de meo, poſſe λόγον hoc loco accipi pro ratione, ut intelligamus Paulū admonere, ut ratio dati & accepti cōſtet inter eū qui religionem tradidit, & eū qui accepit, ſed ita demū, ſi qui tradidit, ſyncere tradidit, alioqui iniquā fore permutationem, ſi pro perperā tradita religionis doctrina, reponat beneficiū. Atq; adeo addidit In omnibus bonis, repetēs quod ſuperius dixit, Bonū eſt æmulari in bono ſemper. Aduerſus illos aūt qui ad gloriam & quæſtū inſyncere tradebāt Chriſtū, obijcit quod ſequitur, Deus nō irridetur. Id ſenſiſſe uidetur Ambroſius, aſſcribens, In malis diſſentiendū ab illis, ut magis lex nobis dux ſit q̄ homo. Theophylactus interpretatur de munificentia catechumenorū in catechiſtas, & huic conſentiens Hieronymus. *Communicare uerbo.*

Non irridetur.) οὐ μυκτηρίζεται. Quod proprie eſt ſcommate ridere, & ſubſannare, naſoq; ſuſpendere. Siquidem Græci μυκτῆρα naſum uocant.

Quæ enim ſeminauerit.) Græcis eſt ſingulari numero. Quod eā ſeminauerit homo, hoc & metet. Itáq; legit Ambroſius, & item diuus Auguſtinus.

In carne.) Græce eſt, εἰς σάρκα, id eſt, In carnem. quemadmodū mox, εἰς δὲ πνεῦμα, id eſt, In ſpiritum, tametſi præpoſitio εἰς uarie uſurpatur.

Metet corruptionem.) θερίσει φθορὰν, id eſt, Metet corruptelam, hoc eſt, periturum fructum. nam huic opponit uitam æternam. Caro mortalis, fructus habet item mortales. Spiritus æternus fructus habet immortales. Siquidē aliàs quoq; ἄφθαρτον tranſfert Immortalem, & ἀφθαρσίαν immortalitatem.

Deficiamus & deficiētes.) Apud Græcos diuerſa ſunt uerba. Nam deficiamus eſt, ἐγκακῶμεν, deficientes, ἐκλυόμενοι, id eſt, Defatigati. Ambroſius legit, infatigabiles, ut tēpus quoq; participij redderet.

Ad omnes.) Cur non potius, Erga omnes?

Qualibus literis.) πηλίκοις, id est, Qualibus. sed ita ut magnitudinem & admirationē significet. Hic magis ad affectum Pauli refertur, cui hæc res adeo fuerit cordi, ut non grauatus sit suapte manu super ea scribere. Diuus Hieronymus putat reliquā epistolam alienā manu scriptam fuisse, Paulum autem, ut omnem excluderet suspicionem suppositicia-rum literarum, reliquum epistolæ suapte manu scripsisse. At cur non potius, ut cum Hieronymi pace dixerim, uel ex hoc loco cōiicimus totam hanc epistolam Pauli digitis exaratam fuisse? Fatetur Hieronymus uocem Græcam πηλίκοις, magnitudinem significare potius quàm qualitatem, & laborat, ut explicet, quomodo grandes sint hæ literæ. quasi illud senserit Paulus, hanc epistolam grandibus literarum figuris scriptam fuisse. Imò Græci literas numero multitudinis & unam uocant epistolam, quemadmodum & nos. Igitur Apostolus ut ostenderet, quantopere sibi hæc res esset cordi, Videtis, inquit, quàm grandem epistolam, mea ipsius manu scripsi. iam enim finierat epistolam. Nam in cæteris solet duntaxat subscribere, Mea manu Pauli. Nec est quod quenq; offendat datiuus γράμμασι, non γράμματα. Vt enim loquimur multis & multa, ita scribimus paucis & pauca. Mecum facit Ambrosius, qui ex hoc loco colligit hāc epistolam esse holographam. Et tamen miror quare idem pro Videte siue uidetis, legat Scitote, nisi forte scriptum habebat ἴδετε. Augustinus legit, Vidistis, qualibus literis uobis scripsi, ceu manus agnitæ admonens, ne per alios fictis epistolis decipiantur. Theophylactus fatetur ex hoc loco colligi hanc epistolam, Pauli manu scriptam fuisse. Cæterum quod dixit Qualibus, nō pertinere ad magnitudinem literarū, sed deformitatem, quod Paulū uideri uelit imperitū scribendi, & tamen non grauatus sit utcunq; totam epistolam sua manu describere.

Excussa Hieronymi opinio.

Volunt placere in carne.) εὐπροσωπῆσαι, hoc est, Iuxta faciē placere. Nam hinc Græca uox composita est.

Tantū ut persecutionem crucis nō.) Græce sic habet, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ χριστοῦ διώκωνται, id est, Ne cruce Christi persequantur. ut persequantur, passiue accipias, hoc est, Ne crux Christi adducat illis persecutionem. Apud Ambrosium non additur Tantum, etiamsi additur apud Augustinum. Supplendum est aliquid, quo sermo reddatur absolutus. Tantum hoc agunt, ut fugiant inuidiam crucis Christi.

Legē custodiūt.) Ipsi, deest, αὐτοί. quod addit & Ambrosius. Hieronymus legit, Hi.

Ablit gloriari.) Absit ut glorier, siue ne contingat gloriari.

Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint.) καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσι. Idē uerbum quod superius uertit, Ambulemus, στοιχῶμεν, hoc est, Quicunque ad hanc incedent regulam.

Et super Israël dei.) τὸν Ἰσραήλ. ut intelligas uirum aut populum. Et addit Dei, propter synagogam satanæ.

De cætero.) τοῦ λοιποῦ. Quod alias solet τὸ λοιπόν. ut subaudias ἀπό, uel ἐκ.

Nemo mihi molestus sit.) κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω, id est, Labores mihi nullus exhibeat. Et ad hunc modum uertit & exponit diuus Hieronymus. Augustinus legit, Nemo laborem mihi præstet, haud tamen dissimulans in plerisq; codicibus haberi scriptum, Nemo mihi molestus sit, libro de prædestinatione sanctorum, in ipso statim initio.

Stigmata.) Græca uox est, significat autem notam impressam. Solent autem serui notari à dominis, ne quis alienus illos pro suis posset asserere. Sentit igitur se certas habere notas, quod sit seruus Iesu Christi, pro quo tam multa passus fuerat.

FINIS EPISTOLAE PAVLI

AD GALATAS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI

AD EPHESIOS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IDEM in hac epistola Pauli feruor, eadē profunditas, idē omnino spiritus ac pectus. uerum non alibi sermo hyperbatis, anapodotis, alijsq; incommoditatibus molestior, siue id interpretis fuit, quo fuit usus in hac, siue sensuū sublimitatem, sermonis facultas non est assequuta. Certe stilus tantum dissonat à cæteris Pauli epistolis, ut alterius uideri possit, nisi pectus atque indoles Paulinæ mentis hāc prorsus illi uindicaret. *Sermo pertubatissimus huius epistolæ.*

Gratia uobis & pax.) Hieronymus admonet gratiam & pacem pariter referri ad utrunq;, patrem uidelicet & filiū, posse tamen sic accipi, ut gratia referatur ad patrē, pax ad filiū. ut gratia patris intelligatur in eo, quod filiū pro salute nostra dignatus est mittere. Pax autem filij in eo, quod per ipsum patri recōciliati sumus. Huius cogitationis occasionem præbuit Hieronymo, quod inibi mox sequitur, In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto. Certum est enim hunc sermonem ad patrem pertinere.

Qui sunt Ephesi.) τοῖς οὖσιν ἐν ἐφέσῳ. Quod potest & in secunda legi persona, Qui estis Ephesi. Est autem Ephesus metropolis Asiæ minoris.

Benedictus deus.) Bifariam potest distingui, Benedictus deus, ut hactenus sit diastole deinde separatim adijciatur, Et pater domini nostri Iesu Christi. Aut cōiunctim, Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Pater, quia genuit. Deus Iesu, secundum assumptum hominem. Id annotauit Hieronymus.

In cœlestibus in Christo.) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις χριστῷ, id est, In cœlestibus, siue supercœlestibus Christo. ut sit Christo datiui casus. Ambrosius omittit hanc particulam, In Christo. Hieronymus legit In Christo. Si legis, Benedixit nos Christo, sensus erit, Benedixit nos in gloriam Christi. Si In Christo, sensus erit, Per fidem Christi cōferri nobis hanc benedictionem. Atq; in hunc sensum interpretatur Theophylactus, quem nuper Athanasium falsò fecerunt.

Ante constitutionem.) πρὸ καταβολῆς. Quæ uox ita sonat, quasi dicas, Ante iacta fundamenta mundi. Sic admonet & diuus Hieronymus, idq; uerbis compluribus. *καταβολή.*

Et immaculati.) ἄμωμους. Quod magis inculpatos, siue irreprehensibiles, quàm immaculatos significat. Momos enim Græcis reprehensio est, siue deus reprehensionis.

In charitate.) Hæc uerba referri possunt ad superiora, ut intelligas nos inculpatos esse, & electos in charitate: uel ad ea quæ sequūtur, ut accipias nos prædestinatos in charitate. Quanq; Græci codices annectunt hæc superioribus. Et hoc annotauit Hieronymus.

Qui prædestinauit nos.) προορίσας. Hieronymus & Ambr. legūt, In charitate prædestinās nos. Verū illud Prædestinās apud Græcos præteriti tēporis est, quasi si genus uerbi mutari poterat, dixisset Prædestinatos, siue præfinitos. Atq; hoc sanè loco uere uerbū est prædestinandi, de quo in epistola ad Rhomanos nōnihil attigimus. Diuus Hieronymus hoc putat interesse inter ὁρίζειν, & προορίζειν, quod prius illud tribuat ijs quæ nūq; nō fuerint, hoc posterius ijs, quæ cū aliquando non fuerint, deinde cœperint esse. de quibus si qd decretū aut cogitatū fuerit priusq; essent, prædestinatio est. Rursum si quid de dño Iesu Christo, qui nunq; nō fuit cū patre, nec unq; eū ut esset uolūtas paterna præcessit, destinatio est. Vnde in epistola ad Rhomanos de filio dei loquēs, ὁρισθέντος dixit, nō προορισθέντος. *ὁρίζειν, προορίζειν.*

In adoptionem filiorum.) Græcis una uox, υἱοθεσίαν. qua significant eam adoptionē,

qua quis in filij locum adoptatur.ut ſuperius admonuimus.

In ipſum.) εἰς ἑαυτὸν, id eſt,In ſeſe,ut ad patrem fiat reciprocatio. quanꝯ poteſt & ad Chriſtum referri,ſed coactius.Nam per adoptionem efficimur fratres Ieſu Chriſti,non filij,iuxta myſtici ſermonis proprietatem,ſed filij dei patris, uelut inſiti corpori Chriſti, & unum cum illo effecti.

Secundum propoſitum.) κατὰ τὴν εὐδοκίαν, id eſt,Secundum placitum,aut potius ſecundum beneplacitum.Hieronymus putat uocem eſſe nouam,& à Septuaginta fictam,
εὐδοκία. quo poſſent explicare quod eſt apud Hebræos רצון Raſon. Porrò εὐδοκίαν proprie dicitur,ubi quid non ſolum placuit,ſed etiam recte placuit.Nam placent,& quæ non recte placent.Ambroſius legit,Secundum placitum uoluntatis.

In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.) Quidam codices perperā addunt cōiunctionem, Gloriæ & gratiæ ſuæ,quum ſit δόξης καὶ χάριτος αὐτου, id eſt, Gloriæ gratiæ ſuæ,ut intelligas laudari gloriam gratiæ diuinæ.Atque ita ſanè legit Hieronymus.Ambroſius legit, In laudem claritatis ſuæ.

In qua gratificauit.) ἐν ᾧ ἐχαρίτωσεν. Et gratificauit hic ſonat,gratos ſiue charos reddidit, ἐχαρίτωσεν. unde participium eſt, κεχαριτωμένη μαρία.

In dilecto filio ſuo.) Filio ſuo,apud Græcos & apud Hieronymum non adduntur, ἐν τῷ ἠγαπημένῳ, id eſt,In eo qui dilectus eſt.neq; enim hic eſt ἀγαπητός. Ambroſius legit,ut uulgata habet ædítio,& omnino ſentit de filio. uerum eum maluit ſignare nomine dilecti,ut intelligeres nos amari à deo,non ex noſtris meritis,ſed ob amorem, quo filium proſequitur pater,cui nos fratres eſſe uoluit.

In,ſupereſt. In remiſſionē peccatorū.) In,præpoſitio,nec eſt apud Græcos,nec apud Ambroſium, nec apud Hieronymū, ſed oportet annectere caſum accuſatiuū per appoſitionem exponentem.Exponēs enim quæ ſit illa redemptio,ſubiecit Remiſſionem peccatorum. Nam hæc eſt ſeruitus,unde redemit nos Chriſtus.

In nobis.) εἰς ἡμᾶς, id eſt, In nos.

In omni ſapiētia & prudentia.) Hæc uel ad ſuperiora poſſunt referri,uel ad ſequentia. ut ſit ſenſus,Quā affatim effudit in nos in omni ſapiētia & prudentia, ſiue notū faciēs nobis myſteriū in omi ſapiētia & prudētia.Hieronymus poſteriorē hāc diſtinctionē ſequit.

Vt notum faceret.) γνωρίσας ἡμῖν, id eſt,Patefacto ſiue notificato nobis myſterio.Interpres & Ambroſius,opinor,legit, γνωρίσαι. Hieronymus legit,Notum faciēs,ut intelligas participium eſſe.quanquàm eſt præteriti temporis. Quod dicam,etiamſi non admodū pertinet ad ſenſum,tamen haud eſt meo iudicio negligendū. Videntur mihi cæteri parum animaduertiſſe,quod legitur in Græcorum codicibus. habent enim ad hūc modum,
περισσεύσαν, transitiue. ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμας,ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει,γνωρίσας ἡμῖν. Verbū ἐπερίσσευσεν hoc loco poſitum eſt tranſitiue,hoc eſt, Exuberare fecit.alioquí participium γνωρίσας non habet unde pendeat. Verti poterat in hunc modum,De qua ubertim impartiuit nobis patefacto nobis myſterio &c.Certe palàm eſt Theophylactum ita ſenſiſſe, qui ἐπερίσσευσεν interpretans,ſubijcit, τοῦτ' ἔστιν ἀφθόνως ἐξέχεεν, id eſt,Ampliter effudit.

Sacramentum.) Hoc loco myſterium ſignificat, μυστήριον, & Græca uoce utitur Ambroſius.Myſteriū autem Græcis dicitur res arcana,neq; uulgo efferenda.Quod quidem deinde tranſlatū eſt ad res ſacras,quas potiſſimū ſilentio ueneramur. Hic ſentit diuinā uoluntatē de gentibus ad fidē uocandis ſuperioribus ſeculis incognitā fuiſſe mundo,Iudæis exiſtimantibus hoc promiſſum ad ſe proprie pertinere,at nunc quod latebat, innotuiſſe.

Secundum beneplacitum eius.) Hieronymus legit,Secundū beneplacitum,ſiue iuxta placitum ſuum, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτου.

Quod propoſuit in eo.) Si legas ἐν αὐτῷ, alpha aſpirato,ſignificat in ſeipſo. Si mauis αὐτῷ prima uocali tenui,refertur ad filiū,in quo pater propoſuit nos ſibi gratificare. Atq; hanc ſententiam ſequūtur interpretes magno cōſenſu.Hieronymus indicat differentiam inter προορισμὸν & πρόθεσιν, hoc eſt,inter prædeſtinationē & propoſitionem ſiue propoſitum,quod illud pertineat ad ea quæ multo ante definimus in animo,quàm fiant. hoc quum iam uicina eſt machinatio,ut penè cogitationem ſequatur effectus.

In diſpenſatione.) εἰς οἰκονομίαν, id eſt,In diſpenſationem.

Inſtaurare.

Instaurare.) ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, Recapitulari, hoc est, Vt in summam cõferrentur. Nam oratores uocãt ἀνακεφαλαίωσιν, id est, Recapitulationem, cum ea quæ sparsim, ac fusius dicta sunt, summatim repetũtur, & simul iudici renouantur. Diuus Hieronymus legit, Recapitulare, putatq; recte uerbum hoc à Latinis usurpari posse, & miratur quamobrem in Latinis codicibus magis habeatur Instaurare, q̃ recapitulare. Sunt, quorum est Theophylactus, qui interpretantur ἀνακεφαλαίωσιν, ut Christus fieret & angelorum & hominum caput. Id quod conuenit ijs quæ paulo post sequuntur: Et ipsum dedit caput. *Recapitulari.*

Quæ in terra sunt.) Τάπι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Et quæ in cœlis sunt, & quæ in terra. Quod addit in Græcis codicibus, ἐν αὐτῷ, id est, In ipso, nec apud Ambrosiũ reperio, nec apud Hieronymũ. Ne apud Theophylactũ quidẽ, certe quod attinet ad enarrationẽ illorũ. Et magis quadrabat in codẽ, q̃ in ipso. nã Græca uox anceps est, ut intelligas in uno & eodem cõprehendi uniuersa, & uniuersam omniũ rerũ summam ad unum Christũ reuocari, & in uno semel esse quod per partes à multis ante petebat. Nisi mauis per eundem, ut respondeat ad id quod sequit, In quo &c. siue per quẽ, ut sit sensus, Per eũdem instaurata omnia, per quẽ nos quoq; sumus adsciti in sortẽ & cõmunionem.

Sorte uocati sumus.) ἐκληρώθημεν, id est, Sorte electi sumus. Significat Hieronymus, uerbum hoc partim à sorte, partim ab hæreditate dici, quod κληρ῀ ambiguum sit. Ambrosius legit, Sortiti sumus, hoc est, In sortem & partem hæreditatis sumus adsciti. In libello ad uirgines legit, Sorte constituti sumus.

Secundum propositum.) Non est Græcis εὐδοκίαν, sed προθεσιν.

Qui operatur omnia.) τῷ τὰ πάντα ἐνεργοῦντ῀. Ambrosius legit, Eius qui cuncta creauit, si modo scriptura uacat mendo. At Græca uox magis sonat, Eius cuius ui & uirtute fiũt omnia, hoc est, omnia agentes ac moderantes, sicuti iam sæpius admonuimus. atq; hoc pacto nos uertimus.

Qui ante sperauimus.) προηλπικότας, id est, Qui ante speratis. Hoc diuus Hieronymus refert ad præsciẽtiam diuinam, in qua sperauimus & antecq̃ mundus conderetur, uidelicet motus hac præpositione πρό. Theophylactus aliò refert, Speramus iam nũc quæ nobis contingent futuro seculo, aut sperare cœpimus, pridem cum in Christum crederemus. Ambrosius huc deflectit, ut pertineat ad apostolos, qui in Iudaismo quoque uersantes, tamen spem habebant in Christo, quem ex prophetarum oraculis expectabant. *Prædestinatio*

In quo & uos cũ audissetis.) ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον, id est, In quo & nos qui audistis uerbũ. Diuus Hieronymus nõ ineleganter legit, In quo & uos audito uerbo ueritatis. Illud admonendũ apud Græcos, primã esse personam, nõ secundam, nos & nostræ. Etiamsi secus legisse uidentur Ambrosius & Hieronymus, ut ex illorũ interpretatione licet cõijcere. Theophylactus nobiscum facere uidetur. Cæteri ab hoc loco faciunt distinctionem, Qui ante sperauimus in Christo. deinde separatim adijciũt, In quo & uos, ut prius illud, referatur ad apostolos siue Iudæos, secundũ ad Ephesios aut gẽtes. At mihi uidetur Paulus hoc loco subito mutasse personam, sensum aũt magis attendens q̃ sermonis leges. Cũ enim dixisset, Vt nos essemus in laudem gloriæ illius, uelut exponens, quos dixisset nos, ne quis putaret eũ loqui tantũ de Iudæis, continenter adiecit τοὺς προηλπικότας, quasi dicat, Cũ nos dico, sentio omnes qui sperauerũt in Christo, inter quos sumus & nos. atq; illud, Nos, ita dicit, ut suam personã coniungat cũ persona gentiũ, cũ sit doctor gentium. Verũ in hoc sensu nõnihil obstrepit Græca præpositio πρὸ, id est, ante. Nã si de uniuersis accipiatur qui crediderãt in Christũ, qui erũt illi qui ante crediderũt? Nisi placet sequi sensum Hieronymi, quẽ calũniatur Ruffinus, ut Origenicũ quiddã resipiẽtem. Porrò si placet mutare personã, Et legimus, In quo speratis & uos, quẽadmodũ legit Hieronymus, id quod ex illius interpretatione palã est, nihil est quod nos offendat præpositio. Siquidẽ Ante, referet ad Iudæos, qui priores uocati sunt ad fidẽ, & priores crediderũt in Christũ. deinde sequutæ gẽtes. Quod si omnino placet prima persona, quẽadmodum legũt Græci, tũ ante, præpositio referri põt ad alios postea credituros. nã illi inter gẽtes primi crediderãt. Nisi mauis accipe cõfusam spẽ, quã ethnici sanabiles habebãt, & an prædicatũ euãgeliũ & si nondũ nouerãt Christũ, sperabãt tamẽ aliquo modo salutẽ ueluti p somntũ. *Ruffinus calumniator.*

Euangelij salutis.) Græcis per appositionẽ adiungit euangeliũ, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας

ἀληθείας δ ἐυαγγέλιον, id est, Qui audistis sermonē ueritatis, quod est euangelium salutis.

In quo & credentes.) Credentes, apud Græcos præteriti temporis est, πιστεύσαντες, id est, Postquàm credidistis, uel quia credidistis, siue accepta fide, aut fideles facti.

Signati, pro obsignati.

Signati estis.) ἐσφραγίσθητε. Quod significat, Obsignati estis, quemadmodum tabulas obsignamus in pactis. quia postea sequitur de arrabone, ut ostendat spem esse certam. Hunc locum adducit Didymus in libello De spiritu sancto, ratiocinans hinc spiritum sanctum, non participatione alterius, sed suapte natura sanctum ac bonum esse, quod in sigillo quo character imprimitur archetypus sit boni: Si enim, inquit, signantur quidam spiritu sancto, formam & speciem eius assumentes, ex his est spiritus sanctus, quæ habentur & non habent, habentibus illum signaculo eius impressis. Ad Corinthios quoque idem scribens: Nolite, inquit, contristare spiritū sanctum, in quo signati estis, signatos esse cōtestans eos, qui communionem susceperunt spiritus sancti. Hæc adduximus, ut intelligat lector, me non abs re Græcum obsignādi uerbum annotasse, neu qui philosophari uolet in diuinis literis, Græcæ literaturæ expers, ἔξω τοῦ ἐλαιῶνος, quod dici solet, currat.

Qui est pignus.) ἀρραβών, id est, Arrabo. Atque ita mauult legi diuus Hieronymus, existimans non idem sonare Latinis arrabonem, & pignus, quod pignus dari soleat creditori, donec soluatur debita pecunia, arrabo ceu signum sit & obligamentū futuræ emptioni. Et arrabonem appellant & Græci, pignus ἐνέχυρον, siue hypothecam. Et qui, non Christum refert, sed spiritum, hoc est, qui spiritus est arrabo. Hieronymus illud interesse putat inter pignus & arrabonem. Pignus, quod Græci uocāt hypothecam, datur in mutuo. Arrabo in contractu emptionis & uēditionis, quo firma sit obligatio. Quod si tanta est arra, quam deus dat suis, quanta erit res ipsa, quam præstabit suo tempore?

Pignus & arra.

In redemptionem acquisitionis.) εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, id est, In redemptionem acquisitionis, siue possessionis, ut legit Hieronymus, emēdans uulgatam æditionem, quæ habebat, In redemptionem adoptionis. Vnde cōijcere licet, ne hanc qua uulgo utimur, eandem fuisse cum ea, quam tūc habebat Hieronymus. Verum ille, quisquis fuit, mihi uidetur interpretari uoluisse, uerbum alioquin anceps, acquisitionis. Nam sensus est, Spiritum sanctum à deo datum fidelibus, uelut arrabonem, quo certū scirent fore, ut aliquando uindicaret sibi possessionem suam, quam redemptione acquisierat. Proinde nos uertimus, In redemptionem acquisitæ possessionis. Rem enim quæ acquirebatur ac parabatur, acquisitionem uocat, ut nos possessionem, rem possessam.

Audiens fidem.) ἀκοάς, id est, Audita fide uestra.

Cessо gratias agens.) Græcam figuram uertit. dicendum erat Latine, Nō cessо gratias agere. atq; ita legit Hieronymus. Ambrosius legit, Gratias agendo.

Memoriam uestri.) Cur non mentionem uestri, μνείαν ὑμῶν; quandoquidem orantes, cum deo colloquimur.

Deus domini nostri.) ὁ θεὸς τοῦ κυρίου ἡμῶν. Hic palàm est patrem uocari deum Iesu Christi, quod in alijs erat ambiguum.

In agnitionem.) ἐν ἐπιγνώσει, id est, In agnitione. quemadmodum legit Ambrosius. atq; item Hieronymus, annotans emphasin uocis agnitionis, qua agnoscimus olim cognita, sed quæ nosse desierimus aliquādiu. Et subindicat hic nescio quid Platonicum, ex Origenis, ni fallor, sententia.

Illuminatos oculos.) Totus hic sermonis contextus parū cohæret, in quo tamen admiror laborare Hieronymū, ut Paulum defendat aduersus eos, qui illū calumniabātur, quod imperitus esset Græcanici sermonis, ut qui solœcismis scateret, cum aliâs sæpenumero ipse fateatur illū Græce nescisse, idq; defendat aduersus eos, qui quod Paulus scripserat, Etsi imperitus sermone, nolūt modestiæ tribui, sed ueræ cōfessioni. Putat aūt lectionis ordinem, ad hūc modum reddi posse: Audiens fidem uestrā in domino Iesu, & in omnes sanctos eius, uidensq; excellentiam fidei uestræ in dominū, & in omnes sanctos eius, nō cessо gratias agere, & memoriā uestri facere in orationibus meis, ut domini nostri Iesu Christi deus pater, pater autem gloriæ, det uobis spiritum sapientiæ & reuelationis. Porrò quod sequitur, Illuminatos oculos cordis uestri, ita per hyperbaton reddi posse putat, Quapropter & ego audiens fidem uestram in domino Iesu, in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis

Hieronymus sibi parum constans.

Ordo hyperbati.

los cordis ueſtri,nō ceſſo gratias agere pro uobis, memoriam ueſtri facere in orationibus meis,ut deus domini noſtri Ieſu Chriſti,pater gloriæ,det uobis ſpiritum ſapiētiæ & reuelationis &c. At Ambroſius, Illuminatos oculos,refert ad uerbum det. Addit enim de ſuo, illuminatos habere oculos.

Cordis ueſtri.) διανοίας ὑμῶν, id eſt, Mentis ueſtræ.

Supereminens magnitudo.) τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, id eſt, Sublimis magnitudo, ut Hieronymus. Excelſa magnitudo, ut legit Ambroſius.

Operationē potētiæ uirtutis eius.) κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, id eſt, Secundū efficaciā, ſeu uim potentiæ fortitudinis, ſiue roboris eius. nā eſt energia. Ac mox repetit ἐνήργησεν. qđ nos uertimus, Exercuit, nō ut uoluimus, qđ aiūt, ſed ut potuimus.

Suſcitans eum.) ἐγείρας αὐτὸν, id eſt, Suſcitato eo.

Et conſtituens.) καὶ ἐκάθισεν, id eſt, Sedere fecit. Hieronymus legit, Sedere eum faciens, Ambroſius, Collocauit.

Et uirtutem & dominationem.) Virtus hic eſt δύναμις, non ἀρετή. & dominatio eſt κυριότης, quod autoritatem ſonat ac ius poſſidētis. Atq; id magis exprimit Latinis dominium, q̄ dominatio. Neq; enim de angelis loquitur tantum, ſed in genere de uniuerſis.

Sub pedibus.) ὑπὸ τοὺς πόδας, id eſt, Sub pedes.

Super omnem eccleſiā.) ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, id eſt, Super omnia eccleſiæ. ut eccleſiæ ſit datiui caſus, nō genitiui, hoc eſt, Dedit illum ut ſit caput eccleſiæ, præpoſitus uniuerſis. Atq; ita legit Hieronymus in cōmentarijs, conſentiens cum Græcis. & ſi ſecus Ambroſius uideatur legiſſe. Theophylactus enarrans, aperte declarat ſe legiſſe, quemadmodum nos ædidimus, addens ſic Chriſtū eſſe caput eccleſiæ, ut non ſolum excellat membra ſua, uerumetiam uniuerſa condita in cœlo & in terra. *Senſus alius, quàm uulgus accipit.*

Et plenitudo.) Et, coniunctio non eſt in Græcis codicibus. Nec addebatur in uetuſtiſſimo codice S. Donatiani. Et ὃ πλήρωμα uidetur accuſandi caſu legendū, ut referatur ad Chriſtum. Ad quod faciunt ea quæ ſequuntur,

Qui omnia in omnibus adimpletur.) ὃ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου, id eſt, Plenitudo, ſiue impletio eius qui omnia in omnibus implet, ſiue impletur. nam participium eſt uerbi medij. Et utroq; modo uidetur interpretari diuus Hieronymus, ut intelligas corpus, hoc eſt, fideles eſſe cōſummationem ipſius Chriſti, qui eſt caput, qui ita adimpletur, ut ſit omnia in omnibus. aut ita implet, ut omnia ſit omnibus, quæ nūc in ſingulos, alia in alios ſparſa ſunt. Verum ſi accipias paſſiue πληρουμένου, accipi poteſt τὰ πάντα, id eſt, In omnibus. & ſubaudias præpoſitionem κατὰ, ut ſit ſenſus, Chriſtum per omnia adimpleri in omnibus corporis ſui mēbris ſimul collectis. Et in hūc ſenſum interpretatur Theophylactus, ut πλήρωμα ſit eccleſia, & πληρουμένου paſſiue ponatur. *Sēſus uarius.*

EX CAPITE SECVNDO.

ET uos conuiuificauit.) Verbū conuiuificauit, hoc loco non inuenio in Græco codice, nec apud Hieronymum nec Ambroſium, nec in uetuſto codice. unde miror, quomodo in uulgatos codices irrepſerit. niſi forte ſumptum eſt ex commentatione Thomæ Aquinatis. Cæterū accuſatiuus uos, referri poterat ad uerbum ſuperius dedit, Dedit illum caput, uos mēbra. ſed uero propius eſt huc repetendum ex hyperbato, de quo paulo inferius dicemus. *Supereſt in noſtris.*

Quum eſſetis mortui delictis & peccatis.) Dubitari poſſet, datiui ſint, an ablatiui, quaſi dicas, Tibi mortuus ſum. tametſi diuus Hieronymus ita uidetur accipere, quaſi Græcis ſit datiuus inſtrumenti, hoc eſt, Mortui per peccatū. Quod hic uertit Delictū, Græce eſt παράπτωμα. quod Hieronymus exiſtimat eſſe primū illum lapſum ad peccandū. Nam peccatum, eſt Græce ἁμαρτία, quod grauius eſſe putat, cū ad ipſum facinus peruentum eſt.

Peccatis ueſtris.) Veſtris, redundat.

Poteſtatis aëris huius ſpiritus.) κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος. Bifariam accipi poteſt, ut per appoſitionē cohæreat aër cū ſpiritu. Poteſtatis aëris, qui quidē eſt ſpiritus. Atq; ut ſic accipiamus, inuitat articulus τοῦ, τοῦ πνεύματος. Sic em̄ per articulū ſolēt interpretari Græci. Verū obſtrepit nōnihil quod ſequit̄ τοῦ ἐνεργοῦντος. Nec em̄ hic aër agit quicquā in filijs inobediētiæ, ſed inſtigatio diaboli. Proinde præſtiterit ita legere, *Ordo difficilis.*

Iuxta principem,cui ius & potestas est aëris,& spiritus illius qui agit in filijs diffidētiæ,ut aërem intelligas hanc infimam orbis partem,in qua sola regnat ille,nō ueluti dominus,cū Christus dominus sit omnium,sed ut tyrannus,& nō nisi nostro uicio potēs. Deinde spiritū accipias affectum mundanū,diuersum ab illo cœlesti spiritu Christi,nihil amantis nisi cœlestia,& utrūq; genitiuū aëris & spiritus,referas ad tertiū qui præcessit,potestatis. quæ quidem hic nō est, δύναμις, sed ἐξουσία, ut ius & autoritatē intelligamus. Cæterū huius, pronomen interpres addidit de suo,cū non sit apud Græcos,ne apud Hieronymū quidē.

In filijs diffidentiæ.) ἐν τοῖς ἀπειθείας, id est, In filijs inobediētiæ,siue immorigeris,aut ut uertit Cyprianus,cōtumacibus. Est enim filiorū proprium,esse dicto audientes,ac morigeros parentibus. De tropo iam sæpius admonuimus Filij inobediētiæ,pro Filijs inobedientibus,ut paulo ante Pater gloriæ,pro Pater glorioſus.

Facientes uoluntatem.) θελήματα, id est, Voluntates.nam affectus uarij sunt. Cæterū in multis codicibus deprauauerant, Voluptates,pro uoluntates.

Et cogitationum.) καὶ τῶν διανοιῶν. Hieronymus magis uidetur probare, Et mentiū, distinguens peccata carnis & mētium,quod illa sint crassiora, ueluti libido,gula,ebrietas. hæc animi magis,uelut hæresis. Ambrosius legit Consiliorum.

Natura,pro omnino.

Natura filij iræ.) φύσει. Pro quo quidam uerterant Omnino,ut indicat Hieronymus, quod Græca uox sit ambigua. Et Theophylactus admonet, Natura positū, pro uere ac proprie. Quemadmodū dicimus hominem miserū,qui sic est addictus miseriæ, ut nolit effugere,si possit. Mihi uidetur naturā oppositum esse gratiæ,quia paulo post sequitur,Gratia salui facti estis. Ira erat nostræ naturæ siue natiuitatis. Salus erat gratiæ, & ob id Christo imputanda,non nobis ipsis.

Per nimiam.) διὰ πολλὴν, id est,Propter multam.& ita legit Hieronymus ac Ambrosius. Alioqui nimium dicitur,quod sit immodicum.

Vis,καί.

Et quum essemus.) καὶ ὄντας, id est, Etiam quum essemus,ut coniunctio quæ apud Latinos & Græcos geminam uim habet,non copulet,sed exaggeret.

Mortui peccatis.) Vitasset ambiguitatem,si dixisset,Mortui per peccata. nam alioqui Paulus uocat mortuos peccato,qui iam non peccant.

Conuiuificauit nos in Christo) Neq; Nos,pronomen,neq; In,præpositio,est in Græcis codicibus, συνεζωοποίησε τῷ χριστῷ, id est, Cōuiuificauit Christo,ut intelligas nos unà cum Christo reuixisse. Ita refert Augustinus libro aduersus Faustū undecimo,cap.octauo,in libris manu descriptis.

Cuius gratia.) Neq; Cuius,additū est,sed tantū,χάριτί ἐστε σεσωσμένοι, id est,Gratia salui facti estis.Et ita legit diuus Hieron. ut hæc particula, ceu p parētheſim interserat,quod palā admonuit Theophylactus. Cæterū ordinē sermonis hoc in loco,quoniā uidet perturbatus,Hieronymus restituit ad hūc modū:Et uos cū mortui essetis delictis,& peccatis uestris,conuiuificauit Christo deus,qui diues est in misericordia,propter multā charitatē qua dilexit nos,misertus est nostri.Et cū essemus mortui delictis,in quibus aliquādo ambulauimus secundū seculū mūdi huius,secundū principē potestatis aëris spiritus, qui nūc operatur in filijs diffidētiæ,in quibus & nos omnes cōuersati sumus aliquando in desiderijs carnis nostræ,facientes uolūtates carnis & mentiū,& eramus natura filij iræ, cōuiuificauit nos Christo,ut bis repetas, Cōuiuificauit nos,& tollas cōiunctionē causalē,Deus em. Nā ita legisse uidet Hieron. ὁ γὰρ θεός, quod hāc putet uel ab imperitis librarijs adiectā, uel ab ipso Paulo propter imperitiā Græcanici sermonis additā,cū in plerisq; sit & aūt. Quāq; utraq; cōiunctio facit,quo minus absoluatur superior orationis pars,Cū essetis &c. Verū opinor Paulū addidisse cōiunctionē &, aduersatiuā,ut redderet contrariā partē superioribus,hoc est,cōuiuificatos esse,ei quod est,Mortuos esse peccatis. & quoniā intermiscuerat multa,uelut ad nouū orationis caput addidit præpositionē. Melius aūt erat,si dixisset interpres,Nihilominus deus cōuiuificauit. Annotandū & hoc, quod in hoc sermōe Paulus subinde uariat personam,nunc illos compellans secunda persona, nūc seipsum illis admiscens. Addendum & illud apud Ambrosium,aliam esse lectionē quam nos habemus, sed haud scio,an à scribis inductam. Scriptum est autem hunc in modum: Deus autem, qui diues est in misericordia,propter multam charitatem misertus est nostri.

Ordo perturbati sermonis

Paulus imperitus Græce.

Et con-

Et conreſuſcitauit & conſedere fecit.) σωήγειρε καὶ σύνεκάθισεν, id eſt, Pariter cum illo ſuſcitauit, ſimulq; cum illo ſedere fecit.

In bonitate.) ἐν χρηστότητι. Quod Auguſtinus libro aduerſus Fauſtum undecimo uertit, In benignitate.

Gratia enim.) Enim, non additur in nōnullis Græcorum codicibus, ſicut nec paulo inferius, Dei enim donum. Enim non additur. quanquàm ita legit Ambroſius.

Ipſius enim ſumus factura.) ποίημα. Ambroſius legit, Figmentū, uelut aliquid è materia factū. Atq; ita nos uerteramus, quod factura uox uideretur parum Latina, ſed ab amicis eruditis admoniti, mutauimus Figmentū in opus. Verebantur enim illi, ne quē imperitiorem offenderet figmenti uocabulum. Atqui ſi uiſum eſt iſtorum offenſas omnes ſimili ſtudio uitare, nihil erat omnino mutandū. Nos tamen hac in parte obſequuti ſumus amicorum uoluntati, potius quàm noſtro iudicio.

In operibus bonis.) ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, id eſt, Ad opera bona.

Quæ præparauit deus.) ὅις, id eſt, Quibus, ad homines arbitror referendū. Tāetſi iuxta Græcanici ſermonis proprietatē, & ad opera referri poteſt, ut datiuus Græcus in accuſatiuū uertat, quēadmodū legit Ambroſius, Quæ præparauit deus, & itē Hieronymus. ὅις, pro ἃ.

Ab ea quæ dicitur circumciſio.) ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς, id eſt, Ab ipſis Iudæis. nā Græca lucidiora ſunt. Populus Hebræorū ob membrū genitale præfectū circūciſio uocabatur, cæteri præputiū dicebātur, ſed dūtaxat Iudæis, quibus ut illud cognomē erat honorificū, ita hoc ignominioſum. Et manufacta, referendū eſt ad circūciſionē, nō ad carnē.

Qui eratis.) Legendū, Quia eratis, aut quoniam, ut legūt Ambroſius, Græcis conſentiens & Hieronymus, ὅτι ἦτε, ut ſit iterata cōiunctio, quaſi poſuiſſet, Quod inquā eratis.

Alienati à cōuerſatione.) τῆς πολιτείας. i. A ciuilitate, ſiue à re publica Iſraël, ſiue Iſraēlis.

Et hoſpites teſtamentorū.) καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν, id eſt, Peregrini, ſiue extranei, à pactis ſiue teſtamētis. Alluſit enim ad rempublicam, cuius modo meminerat. unde hoſpites uocat, alienos à iure ciuiū. Et teſtamētorum promiſſionis dixit, iuxta idioma Hebræorū. Cæterum Ambroſius addit pronomen, legens, Promiſſionis eorum.

Et ſine deo.) ἄθεοι. Qui nullum credunt eſſe deū, & ἀθεότης, quam Plutarchus oſtēdit minus malum eſſe, quàm ſuperſtitionem, δεισιδαιμονίαν, quod hæc deos imaginetur moroſos ac uindices, quum deus natura beneficus ſit. *Sine deo, ἄθεοι.*

In hoc mūdo.) Hoc, redūdat. niſi q; opinor iterpretē uoluiſſe reddere uim articuli τοῦ.

Et mediū parietem maceriæ ſoluēs inimicitias.) Græci ita diſtinguūt, ut accuſatiuus inimicitias, referat ad inferius participiū καταργήσας. Quanq; utróq; poteſt referri, ad λύσας quod præceſſit, & ad καταργήσας quod ſequitur, ut inimicitiā, appoſitiue cohæreat cū, medium parietē, aut cū, Legem mandatorū. Et mirū cur cū ὁ ποιήσας uerterit in uerbū, non mutarit & alterū λύσας, id eſt, Qui ſoluit, aut Soluto pariete. Rurſum Græce ſic eſt, τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, quaſi dicas, Interſtitiū ſepti ſiue ſepis. Et apud comicū, Mitio iubet maceriam dirui, ut fiat una domus. Id ergo quod dirimit ædes ab ædibus, μεσότοιχον uocat. Nec tamen male uertit interpres, niſi quod ſermo non caret amphibologia. Siquidem medium parietem ferit, qui mediam partem percutit.

Decretis euacuans.) In, præpoſitio omiſſa, totum ſubuertit ſenſum, quaſi decretis aboleuerit legē. imò aboleuit legem ſitam in præceptis ac decretis hominum. Quædam ædītio quā citat Hieronymus, habebat In dogmatibus, uſurpata Græca uoce. Ambroſius legit, In decretis. alicubi citat, Edictis, ut libro de Abraham patriarcha, ſecundo, cap. ſexto. Et euacuans, præteriti temporis eſt, quaſi dicas, Antiquata lege. *Locus apud nos corruptus*

Et conderet.) Hic eſt, Crearet, ſiue pararet κτίσῃ, uelut explicans ſententiam.

Inimicitias in ſemetipſo.) ἐν αὐτῷ. Hironymus legit, In ea, ut referatur ad crucem, nō ad Chriſtum. ſiquidem & crux apud Græcos maſculini generis eſt. Verum ſi reciprocum eſſet, id eſt, In ſeipſo, haberet ἑ aſpiratum, ἐν ἑαυτῷ. Quanquàm ne id quidem à Græcis ſcriptoribus obſeruatur. poſtremo ſecus legit Ambroſius.

In uno nouo homine.) In unū nouum hominē, eſt Græce, εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον. Atq; ita refert Aug. lib. aduerſus Fauſtū xxij. cap. lxxxix. Cæterū qd' eſt Græce ἀποκαταλλάξῃ, Latine uerſum recōciliet Aug. uertit, Cōmutaret. Qui ſic uertit, legiſſe uidet ἀλλάξῃ.

Et pacem

Et pacem ijs qui prope.) Et pacem,non repetitur Græcis.

Habemus accessum.) προσαγωγὴν, id est,Aditum siue introductionem. ueluti cū quis introducitur ad conspectum principis.

Hospites & aduenæ.) ξένοι καὶ πάροικοι, id est,Peregrini & incolæ,siue accolæ,hoc est, qui aliūde cōmigrarunt in alienā ciuitatē. Augustinus aliquoties legit ꝓ Aduenæ, Inquini.

Sed estis ciues.) ἀλλὰ συμπολῖται, id est,Conciues,ut uerbum uerbo reddatur.

ἀκρογωνιαῖος. Angulari lapide.) Græcis unica uox est, ἀκρογωνιαῖος, qua significatur summus lapis in angulo ædificij,qui solet esse ualidissimus. Est autem ablatiuus absolute positus, ueluti si dicas, In qua structura Christus summus est in angulo lapis. Et ob id Augustinus adducens hūc locum in enarratione psalmi lxxxj. addit Existente,dilucide magis quàm Latine. Rursus aduersus Faustum libro duodecimo,capite uigesimoquarto.

Ipso summo angulari lapide.) Et hic ablatiuus ponitur absolute,ac si dicas,Christo duce, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, id est,Ipso Iesu Christo ente summo lapide angulari.

Constructa, pro coagmentata. Constructa.) Græce significantius, συναρμολογουμένη, id est,Coagmentata,siue commissa,siue coaptata. Hieronymus legit Cōpaginata, Ambrosius,Cōpacta. Nec significat omnem structuram hoc angulari lapide cōpactam esse, sed quæcunq; illo lapide connectatur,eam surgere in templum domini. Est enim participium præsentis temporis, συναρμολογουμένη. Quanquàm πᾶσα uerti poterat, Tota structura,ut non quamuis intelligas, sed integram. Atq; ita interpretatur Theophylactus.

In spiritu sancto.) Sancto,redundat iuxta Græca & Ambrosium, atq; item Hieronymum,quorum & interpretatio declarat quid legerint. Spiritū enim opponit aduersus carnalem Iudaismum,quem nusquàm non insectatur Paulus.

EX CAPITE TERTIO.

Inctus Christi Iesu.) Vinctus nomen est Græcis δέσμιος. & ob id mollius cohæret cum genitiuo Iesu Christi.

Data est mihi in uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est,In uos. Hunc quoq; locum ἀνακολουθῶν, Hieronymus reddit ad hunc modum, Huius rei gratia ego Paulus uinctus Iesu Christi,& uinctus pro uobis qui estis ex gētibus, cognoui mysterium,ut uobis quoq; illud traderem,sicut in hac eadem epistola paulo ante sum loquutus. Debetis autem audire dispensationem gratiæ dei, quæ data est mihi in uobis,qui estis ex gentibus,pro quibus & uinctus sum Iesu Christi. Quanquàm existimat esse simplicius,fateri Paulum in aliena lingua balbutisse,& sensu magis quàm uerbis æstimandū. Poterat & hoc pacto tolli sermonis imperfecti incommodum, si subaudias uerbum substantiuum,sum,Ego Paulus uinctus sum Iesu Christi.

Paulus balbutiens in aliena lingua.

Pro uobis gentibus.) Arbitror mendum esse, quod in Ambrosianis codicibus legitur pro uobis fratribus.

Dispensationem gratiæ.) οἰκονομίαν, id est,Dispensationem,siue administrationem.

Notum mihi factum est.) ἐγνώρισέ μοι, id est,Notum mihi fecit mysterium,quod rursum interpres uertit Sacramentum.

Sicut supra scripsi.) καθὼς προέγραψα, id est, Sicut ante scripsi,ut Ambrosius. Præscripsi legit diuus Hieronymus.

In breui.) ἐν ὀλίγῳ. id est,In modico,legit Hieronymus & Ambrosius. Significat ēm se paucis de his scripsisse,ut Græca exponunt scholia. Potest esse sensus & hic, Quemadmodum scripsi paulo ante. Meminit enim de his qui procul essent,gentes significans. In eum sensum fermè Theophylactus.

In ministerio Christi.) ἐν τῷ μυστηρίῳ,id est,In mysterio,qđ solet uertere Sacramentū.

Non est agnitum.) οὐκ ἐγνωρίσθη, id est,Non notificatum,siue reseratum.

Alijs generationibus.) Apertius est,quod legit Ambrosius, Alijs seculis. Nam de ætatibus loquitur,non de nationibus.

Lectio & distinctio diuersa. In spiritu.) Græcis additū est Sancto. Nec; lectio solū diuersa est,uerūetiam distinctio. Theophylactus sic ordinat sermonē, Sicut nunc reuelatū est sanctis apostolis eius,in spiritu sancto,ut intelligamus hoc illis per spiritū sanctū fuisse reuelatū. Ambrosius contra,spiritu cōnectit cum his quæ sequuntur, Sicut nunc reuelatum est sanctis eius & prophetis,

spiritu esse

ſpiritu eſſe gentes cohæredes. id palàm arguit eiuſdē interpretatio, docēs gentes eſſe cohæredes, nō ceremonijs Moſaicæ legis, ſed ſpiritu, hoc eſt doctrina euāgelica. Diuus Hieronymus Græcorū ſequitur diſtinctionē. Mihi magis probat quod ſequitur Ambroſius.

Eſſe gentes.) εἶναι τὰ ἔθνη, id eſt, Vt ſint gentes.

Cōcorporales.) σύσσωμα, quaſi dicas, Vnius corporis. Hoc loco offendit aures Hieronymi coniunctionū congeries, ut ipſi uidetur, incōcinna, cohæredes & concorporales, & comparticipes. Mirum eſt autem illum tantilla re offendi, qui toties Paulum facit imperitum Græci ſermonis, licet fateatur non imperitum ſcientia. σύσσωμα.

Promiſſionis in Chriſto Ieſu.) Deeſt αὐτοῦ, id eſt, Suæ, ſiue eius. ut referatur ad ſpiritum, ut ſenſiſſe uidetur Ambroſius cum ſubſcribit: Hoc eſt quod dicit, ſpiritu gentes eſſe cohæredes & concorporatos & participes promiſſionis eius in Chriſto. Qui enim ſpiritu deum colit, opere legis opus non habet.

Omnium ſanctorū.) In nonnullis Græcis addebatur hominum, ſed mēdoſe, ni fallor. Et ἐλαχιστοτέρῳ, id eſt, Infimo, ut uertit Hieronymus. Sed Paulus ut magis ſe diminuat, è ſuperlatiuo finxit comparatiuum, ac ſi dicas, Infimiori pro infimo, aut poſtremiori.

Inueſtigabiles.) ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον, id eſt, Imperueſtigabiles diuitias. Nam quod apud Ambroſium legitur inæſtimabiles, haud ſcio, an errore ſit factum librarij, certe interpretatur Incomprehenſibiles.

Et illuminare.) καὶ φωτίσαι πάντας. Ambroſius non addit Omnes, & ſermo commodior eſt. Nec apud Hieronymum ulla mentio, huius nominis additi, ſed tantum eſt, Illuminare. Neque Paulus illuminat homines, ſed in lucem profert, & quod ante fuerat recōditum, facit omnibus perſpicuum. φωτίσαι. pro in lucē proferre.

Quæ ſit diſpenſatio.) Legitur &, ὁ πλοῦτος, id eſt, Quæ diuitiæ. Rurſum μυστήριον uertit Sacramentum.

Qui omnia creauit.) διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ id eſt, Per Ieſum Chriſtum, additum eſt hoc loco apud Græcos, quanquàm Hieronymus non habet, nec Ambroſius.

Vt innoteſcat.) ἵνα γνωρισθῇ νῦν, id eſt, Vt innoſcat nunc. Et Nunc, Hieronymus legit addita coniunctione, ſi modo codex mendo uacat.

In poteſtatibus cœleſtibus.) ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, id eſt, In cœleſtibus.

Per eccleſiam.) διὰ τῆς ἐκκλησίας. Præpoſitio per, hoc loco ſignificat inſtrumentum, quaſi dicas, Opera eccleſiæ. Quāq̄, ut ingenue fatear, ſermo Græcus planè anceps eſſet, niſi additus fuiſſet articulus τῆς. atq; ita ſenſus fuiſſet, Propter cōgregationes, ſiue eccleſias.

Multiformis ſapientia.) πολυποίκιλος, ſiue aliàs, παμποίκιλος, id eſt, Maxime uaria, & modis omnibus uaria. Nam πᾶν in compoſitione additum, adiungit epitaſin.

Secundū præfinitionē.) κατὰ πρόθεσιν, id eſt, Secundū propoſitū, ut legit Hieronymus.

Quam fecit.) ἣν ἐποίησεν. Sermo Græcus anceps eſt. Nā Græcus articulus referrę poteſt uel ſapientiā, uel eccleſiam, uel præfinitionem, quā Ambroſius & Hieronymus propoſitum uocant. Si ad propoſitum referatur, ſenſus eſt, Iuxta tempus quod propoſuerat ſiue præfinierat in Chriſto: Si ad eccleſiam, ſenſus fuerit, Eccleſiam factā in Chriſto Ieſu: Si ad ſapientiam, intelligis in Chriſto factam, hoc eſt, creatam fuiſſe ſapiētiam. Atq; hic ſenſus poſtremus maxime probatur Hieronymo. Et fiduciam eſt παῤῥησίαν. quam Ambroſius uertit Libertatem. Eſt autem audacia libere loquēdi. Porrò nihil timidius animo ſibi male conſcio, ut contra, innocentia nihil fidentius. Senſus triplex.

In tribulatiōibus meis pro uobis.) θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν. Diuus Hieronymus admonet Græcum ſermonem eſſe ambiguum, quod uerbum ἐκκακεῖν ad quamuis perſonam accōmodari poſſit, ne deficiam ego, ne deficiatis, ne deficiant illi. Certe iuxta primum ac ſecundum ſenſum interpretatur Hieronymus, peto ne deficiam, ne me ſuperent aëreæ poteſtates, oppugnantes undiq;.

Quæ eſt gloria.) In quibuſdam Græcis codicibus habebatur, Quæ erit, ἥτις ἔσται. Hoc loco nōnihil ſe torquet Hieronymus, nec ſatis intelligo, cur ſe torqueat, exiſtimans huius ſermonis rationem nō poſſe conſiſtere, niſi fateamur Paulum imperite loquutum, qui tribulationibus numero multitudinis ſubiecerit relatiuum ſingulare, Quæ eſt gloria. Quaſi uero non hoc doceat grammatica, rectius etiam ad hūc modum nos loqui, quàm ſi dicamus, In Expenſa Hieronymi annotatio.

mus, In tribulationibus quæ ſunt gloria ueſtra. Atq; ille hoc tãtum ducit incõmodum, ut per hyperbaton tentet hanc particulã, Quæ eſt gloria ueſtra, ad ea quæ præceſſerũt detor quere, In quo habemus fiduciã & acceſſum & fidem &c. quæ fiducia, acceſſus & fides, ueſtra eſt gloria. Verũ quoniam hoc uidit eſſe durius, mauult Paulũ loquẽdi imperitum facere. Sed quid hic interim faciẽt Hieronymo, qui uolũt apoſtolis omnibus, ſcientiã linguarũ dono ſpirituſſancti cõtigiſſe, idq; donũ eis fuiſſe perpetuũ? quorum de numero ui detur & Aquinas in epiſtolã ad Galatas. At Hieronymus toties nõ ueretur Paulũ imperitum Græci ſermonis facere. Quãq; hoc ſanè loco, non uideo quid imperite dictũ uideri poſſit, niſi quod Hebraice magis q̃ Græce dixit, In tribulationibus, pro ob tribulationes.

Paulus græce imperitus.

Ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti.) Diuus Hieronymus indicat in Latinis codicibus additũ, Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum in Græcis ſcriptura germana maneat. Nõ enim loquitur hic proprie de patre domini Ieſu Chriſti, ſed in genere ad illũ patrem, quẽ omnes creaturæ rationabiles agnoſcũt conditorem & autorẽ. Et tamen mirũ eſt, quod Hieronymus ſcribit additũ in Latinis codicibus, nunc in Græcis reperiri. Quanquàm Theophylactus enarrans locum non attingit hanc particulam. unde coniectãdum eſt, aut è noſtris codicibus additam Græcis, aut Græcorum codices & olim uariaſſe.

Omnis paternitas.) πᾶσα πατριὰ, id eſt, Omnis familia, ut indicat & diuus Hieronymus in cõmentarijs. Idem aduerſus Heluidiũ ſcribens, fatetur Latinos paternitates uocare, quas Græci uocant πατρίας, quũ ex una radice, multa generis turba diffunditur. Sed apud Græcos manet alluſio uocũ, quam Latinus conatus eſt obſeruare. Iam quæſtiones illæ, quas mouet hoc loco Thomas Aquinas, num qua paternitas ſit in cœlo, & num omnis paternitas quæ eſt in cœlo & in terris, deriuata ſit ab ea paternitate, quæ eſt in diuinis, quã apte pertineant ad hunc locũ, uiderint Theologi. quandoquidẽ uocem, unde quæſtionẽ omnem elicit, nõ intellexit. Certe alibi interpres uertit Familiam, uelut in pſalmo, Omnes familiæ gentium, πατριαί. Item in Luca, De domo & familia Dauid. Subnotauit hoc interpres Origenis, homilia in Numeros, ij. Verũ interpres affectauit reddere uocũ affinitatem, pater & paternitas. Atqui ea nõ erat tanti, ut huius gratia fuerit perdẽda ſententia. Parentela ſatis explicabat rem, ſi modo uerbũ eſſet probum. Et tamẽ hoc ætate ſua uulgo fuiſſe uſurpatũ teſtatur Hieronymus, uel ob hoc tolerabilius q̃ paternitas: præſertim quũ non ſuffragetur analogia. Quemadmodum enim à cliens clientela, ita à parens parentela. Nos circumitione ut potuimus, reddidimus.

Paternitas, πατρίᾶ.

Aquinas.

Virtute corroborari.) δωνάμει, id eſt, Virtute. Manifeſtior erat ſenſus, ſi Græca infinita uertiſſet per uerbum ſubiunctiuum, Vt corroboremini.

Sublimitas & profundum.) καὶ βάθος καὶ ὕψος, id eſt, Et profunditas & ſublimitas. Hieronymus, Et profundum, & altitudo.

Scire etiã.) Non eſt initiũ noui capitis, ut ſit opo etiã. γνῶναι, id, Sciréq;, uel ut ſciretis.

Supereminentem ſcientiæ charitatem.) Apud nos incertum eſt datiui ne caſus ſit, ſcientiæ, an genitiui. ut aut intelligas charitatem Chriſti ſciri, quæ ſit maior quàm ut cognoſci poſſit: ſeu iuxta Ambroſium, quæ præmineat ſcientiæ noſtræ. aut ut intelligas eximiam dilectionem cognitionis. Sed poſterior ſenſus magis quadrat ad Græcũ ſermonem. Et hunc ſequit Hieronymus. Porrò quod Ambroſius ſenſerit id quod dixi, declarant hæc illius uerba, Poſt dei patris infinitam & incomprehenſibilem cognitionem &, inenarrabilem clementiam, Chriſti quoque agnoſcere nos uult charitatem, quæ ſupereminentis eſt ſcientiæ, & ſubintelligitur humanæ, ut ſuper ſcientiam hominum habeatur dilectio Chriſti. Quis enim poteſt colligere myſterij huius charitatis rationem, ut & deus hominis cauſa homo naſceretur &c. Quanquàm in hac ſcriptura ſuſpicor non abeſſe mendum. Siquidem in contextu habetur, Cognoſceréque ſupereminentem ſcientiam charitatis Chriſti, quæ lectio multum diſſonat à Græca. Præterea quod habetur in commentario Supereminentis eſt ſcientiæ, ſuſpicor ipſum ſcripſiſſe, Supereminens eſt ſcientiæ. Porrò quæ Hieronymus hoc loco diſſerit, mihi uidentur aliquanto duriora. Certe Theophylactus in eandem ſententiã interpretatur, in quam Ambroſius. Nihil autem eſſet ſcrupuli, ſi ὑπερβάλλω patiatur ſibi iungi caſum paternum, quemadmodũ habet ὑπεραυξάνω & ὑπεραπολογοῦμαι. Neq; enim huc libet confugere, ut dicam Paulum abuſum caſu ob

Senſus duplex.

Græci

Græci ſermonis uel neglectum, uel inſcitiam. Cum hæc ſcriberem Theophylacti Græcus codex non erat ad manum, uerum aut interpres parũ bona fide reddidit Græca, aut aliud legit autor quàm nos legimus, aut putauit paternum caſum recte cohærere, cum participio ὑπερβάλλουσαμ.

Ei autem qui potens eſt omnia facere.) Græce eſt ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι, id eſt, Sup omnia facere. Atq; ita legit Ambroſius & Hieronymus. ſed ita ut ὑπὲρ aduerbium uideatur nõ præpoſitio, pollere autem tantundẽ, quaſi dicas eximie. Certe proximo loco cũ repetitur, ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ, non poteſt aliud quàm aduerbium eſſe. Eſt autem epitaſis gemina, quemadmodum annotauit & Theophylactus. Deus poteſt omnia, quod nullus hominum, & poteſt cumulatiſſime præſtare, quicquid uult. Iam illud lector, uel non monitus, animaduertis hanc eſſe coronidem quandam, quales aliquoties Paulus ceu raptus & afflatus ſubnectit ſuæ diſputationi. Neq; enim ſuſpicari lubet ab alijs additas ad lectionis interuallum. *Coronides in Paulo.*

Superabundanter quam petimus.) ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα, id eſt, Ex abundanti ſupra ea quæ petimus.

Quam petimus aut intelligimus.) ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, id eſt, Supra omnia quæ petimus aut cogitamus. Sic enim emendat Laurẽtius. licet id quidem ad ſenſum non ita magni refert.

In eccleſia & in Chriſto.) Copula &, redũdat. Ambroſius ordine diuerſo legit In Chriſto Ieſu, & in eccleſia. Ac iuxta hunc ordinem interpretatur.

EX CAPITE QVARTO.

Digne uocatione.) Addidit nominis caſum aduerbio, quaſi dicas, canit ſimiliter tibi.

Cum omni humilitate.) ταπεινοφροσύνης. Quæ ſignificat animi habitũ cõtrariũ arrogantiæ. nam humilitas quæ ταπείνωσις, aliud quiddã ſignificat. Et ob id Ambroſius addit, hũilitate animi, ne fortunæ humilitatẽ acciperemus.

Compatientia.) μακροθυμίας, id eſt, Longanimitate, ſi quis ad uerbum reddat. Ambroſius ſic legit, cum omni humilitate animi & modeſtia, cum magnanimitate, μακροθυμίαμ, uertens magnanimitatem, cum magis ſonet animi lenitatem, qua fit ut non facile commoueamur neq; rapiamur ad uindictæ cupiditatem. Longanimitas propius exprimit quàm magnanimitas. & tamen aliud eſt longus animus quam lenis & lentus ad iram. Patientia recte habet, niſi quod anceps eſt, & ſæpius ad tolerantiam corporis, quàm ad animi lenitatem pertinet. *μακροθυμίαν*

Solliciti ſeruare.) σπουδάζοντες, id eſt, Studẽtes. Quod Auguſtinus libro ij. aduerſus lit. Petil. cap. lxix. uertit Sollicite agẽtes. Ac mox cap. lxxviij. uertit ſtudentes ſeruare: quẽad modũ nos uertimus. In uinculo pacis.) ἐν τῷ συνδέσμῳ, Quaſi dicas, in colligatione & concatenatione. Auguſtinus in eodem loco uertit coniunctione.

Qui ſuper omnes & per omnia.) Satius erat in eodem genere perſeuerare, & non miſcere res perſonis. Super omnia & per omnia, aut ſuper omnes & per omnes. nam, apud Græcos incertum eſt genus. Hieronymus magis uidetur amplecti neutrum genus, adducens illud Vergilianũ: Deum namq; ire per omnes, Terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum. Ambroſius mauult genus maſculinum, Super omnes per omnes, & in omnibus uobis, quorum poſtremum non poteſt non eſſe maſculini generis. Theophylactus utrũq; ad nos refert genere maſculino. *Varia lectio.*

Et in omnibus uobis.) Pro quo Ambroſius legit In omnibus credentibus. Apud Hieronymũ nõ additur uobis, tantũ eſt in omnibus. Nec poteſt aliud ex illius interpretatione deprehendi. Aſcendens in altum.) ἀναβὰς εἰς ὕψος, id eſt, Poſtq; aſcenderat in altum, præteriti temporis. Iam teſtimonium quod adducit, eſt pſalmo ſexageſimo ſeptimo. Septuaginta tranſtulerunt hoc pacto, ἀνέβης εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν. ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις. Paulus ſciens ac prudens ab Hebræis unicam dictionem mutauit, ut indicat Hieronymus hũc ediſſerens locum. Cum enim apud illos legatur, Accepit dona in hominibus, hic mutauit, Dedit dona in hominibus. Nec ea uarietas quicq; officit ſententiæ. quandoquidem in pſalmo promittitur futurum, quod nõdum erat factũ, & ob id dicitur accepiſſe dona, quæ poſt elargiretur. Hic quoniã apoſtolus deſcribit quod iam *Paulus mutauit aliquid ab Hebræis.*

erat factum, fundatis ubiq; per orbem ecclesijs, dedisse scribitur, non accepisse.

Quod autem ascendit.) τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν, id est, Illud autem quod dictum est ascēdit quid &c. Alios autem pastores & doctores.) Annotauit Hieronymus quod cū in cæteris discreuerit officiorum genera, hic duo coniunxerit. Neq; enim dictum est quosdam pastores, quosdam doctores, sed alios pastores & doctores, quod quicunq; pastores sunt, iidem debeant esse doctores. Cum Ambrosius id non animaduertens, opinor, distinctim accipiat, quasi diuersi sint pastores ac magistri. Rursum parum uidetur obseruasse, quod apud Græcos pro magistris est διδασκάλους, id est, Doctores. Magistros enim interpretatur Exorcistas, qui in ecclesia coërceant ac uerberent inquietos,

Episcopus idē doctor.

Ad consummationem sanctorū.) πρὸς τὸν καταρτισμόν. Hieronymus legit, ad instructionem. Significat autē & refectionē siue reparationē aut instaurationē rei collapsæ. Doctores cū succurrunt lapsis & deiectis. Maxime uero probatur quod nobiscū uertit Ambrosius, ad cōsummationē sanctorū. nā & hoc sonat Græcis καταρτίζεσθαι. Ita pbe congruit quod sequitur: In ædificationem corporis Christi: nimirū ut corpus undiq; sit perfectum.

In agnitione filij dei.) Et agnitionis filij dei. Et ita legit diuus Hieronymus, qui & alibi monet proprie agnosci quod antea fuerat cognitum.

Et circumferamur.) Græcis est participium, περιφερόμενοι, id est, Circumacti. Augustinus legit circumlati. Cætera commode, si tempus responderet. Et paruuli, est νήπιοι, quod ita significat puerum, ut & parum prudentem significet. Et omni uento, rectius erat, quouis uento. Nam Græca uox παντὶ anceps est.

In nequitia hominum.) ἐν κυβείᾳ. Quod uerbum ductum est à lusu tesserarū, in quo qui potest, imponit & circumuenit alterum. etiamsi Faber in prima sanè æditione mutat pro nequitia, confusionem & perturbationem, sed deceptus, ut uidetur, similitudine figuræ υ, quæ cappa uideri possit, itaq; κυχεία legit pro κυβεία, cum sit β. Et mutauit ille quidem hūc locum in posteriore æditione, sed ita ut nec ibi suffrager homini. Qua de re nō nihil attigimus in nostra ad illum apologia. Videtur autem uerbum esse fictum à κυβεύω, quod est tesseris ludo, quod in huiusmodi ludis arte opus est, & quisq; nititur circumuenire colluſorem si possit, ad suum duntaxat cōmodum spectans, ut κυβείαμ dicere possis aleationem, hoc est uersutiam, & fallax artificium, uel potius artificem fallaciam. Testatur & Hesychius κυβεῦσαι præter cætera significare & χλευάσαι, quod est irridere aut subsannare. Idq; Hieronymus ad dialecticorum argutias & insidiosas captiones refert. Hæc cū animi nostri coniecturam, tametsi magnopere probabilem secuti, literis prodidissemus, nacti Theophylacti episcopi in Paulinas epistolas cōmentarios, haud quaq; aspernandos, comperimus & illum nobiscum sentire, cuius equidem uerba, quod ad hanc rem pertinet, nō grauabor asscribere κυβευταὶ λέγονται οἱ τοῖς πεπλοῖς κεχρημένοι. τοιοῦτοί εἰσιν οἱ ψευδοδιδάσκαλοι καλοι μετατιθέντες τοὺς ἀφελεστέρους ὥσπερ πεπλους ὡς βούλονται, id est, Cybeutæ dicuntur, qui talis utuntur. eiusmodi sunt falsi doctores, transponentes simpliciores ceu talos, prout uolunt. Mihi quidem satisfaciebat mea coniectura, tam consentanea uero. Cæterum, quoniam nonnullos magis commouet autoritas q̄ ipsa res, Græci interpretis suffragium addidimus. Illud admonet Hieronymus, totum hunc locum, si quis Græca legat, manifestiorē esse, sed dum Latinis ad uerbum redditur, sensum fieri obscuriorem. Paraphrasi poterat explicari ad hunc modum: Donec eò peruenīamus omnes, ut eadem sit omnium fides, & æque cognitus, siue agnitus filius dei, hoc est, ut pertingamus ad perfectam, solidam, ac uirilem ætatem, uidelicet ad eam mensuram ætatis, quæ nos plene adultos reddat in Christo, ne post hac simus infantes, qui circumagantur ac circumferantur quouis uento doctrinæ, imponente nobis hominum astu, hoc agentium, non ut Christum syncere nos doceant, sed callidis artibus adorti nos illaqueent, capiātq;. Quin potius istis neglectis, quæ uera Christoq; digna sunt sectantes, per omnia adolescamus in illum, qui est caput omniū. Is autem est Christus, non Moses. hic enim membrum duntaxat est, non caput. Hieronymus legit, In fallacia hominum, in astutia, &c.

Nequitia pro astutia. κυβεία.

Paraphrasis.

Ad circumuentionem.) πρὸς τὴν μεθοδείαν. Dictū est autem à μεθοδεύω, quod est hominem adoriri ex insidijs. Et erroris, τῆς πλάνης, melius uertisset impostura. Nam πλάνη, & decipientis est, at error decepti. Mirum est autem quid secutus Ambrosius, legerit ad

πλάνη error & deceptio.

remediū

remedium erroris. nisi forte methodum ille scripsit, idq; aliquis transformauit in remediũ. Augustinus uertit machinationem.

Veritatem autem facientes.) ἀληθεύοντες, id est, Veritatem sectantes. Nam ἀληθεύειν, est uel præstare quod dixeris, uel uera loqui. Nam hoc opposuit τῇ κυβείᾳ καὶ τῇ πλάνῃ, hoc est, Versutiæ & impostura.

Crescamus in illo.) αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, id est, Augeamus in illum omnia. sic quidem emendat Laurentius. Ego sanè puto recte uerti posse, Augescamus in illum per omnia, ut ad τὰ πάντα, subaudias præpositionem κατά. Tametsi Hieronymus legit, Vt augeamus in ipso omnia. Et item Ambrosius, si tamen codices mendo uacant. Nec ab his dissentit Theophylactus. Potest autem in uerbo transitiuo subaudiri nos, pronomẽ. Proinde sequatur lector, quod maxime probauerit etiamsi nostra lectio ab horum interpretatione minimum dissidet, præsertim cum mox sequatur, πλὴν αὔξησιν τοῦ σώματος.

Compactum.) συναρμολογούμενον. Quod ante uerterat constructum.

Connexum.) συμβιβαζόμενον, id est, Coagmentatũ. Hieronymus legit conglutinatum.

Per omnem iuncturam.) ἁφῆς. Quod non possis aptius uertere, quàm commissurã. Iunctura, ἁφή. Est enim ἁφὴ commissio, sic ut utrunque se mutuo contingat, ueluti membrum membro cõnexum. Proinde Augustinus in psalmo decimo, legit Per omnem tactum. Idem libro de ciuitate dei uigesimosecundo, cap. decimooctauo, locum hunc adducit hisce uerbis: Qui descendit, ipse est & qui ascendit, super omnes cœlos, ut adimpleret oĩa. Et ipse dedit, quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, quosdam uero euangelistas, quosdam autem pastores & doctores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionem filij dei, in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut ultra non simus paruuli, iactati & circumlati oĩ uento doctrinæ, in illusione hominum, in astutia, ad machinationem erroris: ueritatem autem facientes in charitate, augeamur in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus cõnexum & compactum, per oẽm tactum subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in charitate.

Secundum operationem.) κατ' ἐνέργειαν. Rursum est illud nomẽ toties obuium, quod actum ac uim occultam significat. Sentit de spiritu uitali, qui à capite proficiscens, impartit uim suam, non omnibus parem, sed quatenus cõducit toti corpori. Ad eum modũ interpretatur & Theophylactus, ut ἐνέργεια, quam hic operationem uertit, pertineat ad actum spiritus Christi in membris suis, non ad opera nostra, quemadmodum exponit Lyranus. Thomas ita moderatur interpretationem, ut uideatur utrũq; sensisse. Lyranus.

In mensurã.) ἐν μέτρῳ, id est, In mẽsura, etiamsi dissentiant Latina exemplaria, ut intelligas in corpore cuiq; membro iuxta suum modulũ impartiri de uita corporis & alimento.

Vniuscuiusq; membri.) μέρους, id est, Partis. Quanquàm Græcis exiguum discrimen inter μέλους, & μέρους.

In ædificationem sui.) ἑαυτοῦ, id est, Suĩpsius.

In domino.) Quidam Græci codices habent, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, id est, In cõspectu dei.

Sicut & gentes.) Nonnulli codices habent, Sicut & reliquæ gentes, τὰ λοιπὰ ἔθνη.

In uanitate sensus.) νοὸς, id est, Mentis potius q̃ sensus. atq; ad eum modum mox uertit interpres, Renouamini spiritu mentis uestræ. Valla iure taxat eos, qui sensum interpretantur, sensualitatem, cum Græcis νοῦς sit ea pars animi, quæ maxime semota est à materia corporis, quæq; sola putatur aliquid agere sine corporis organis. Sensus, pro mente.

Obscuratum habentes intellectum.) ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, id est, Obscurati cogitatione, siue animo. Hieronymus legit, obscurati mente. Ambrosius, obscurati intellectu. At noster interpres hoc sanè loco clarius extulit ὄντες.

Alienati à uita.) Abalienati, ἀπηλλοτριωμένοι, id est, Abalienati. Et ita legit diuus Hieronymus. A uita dei.) Quidam codices habent, à uia dei, sed mendosè. Est enim à uita, τῆς ζωῆς. Ambrosius legit, à fide dei. Potest & hic esse sensus, à uita qui est deus. Id enim subindicant articuli utrobiq; appositi τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ, A uera uita qui est deus. Dissonat à nobis Ambrosius.

Per ignorantiam.) διὰ τὴν ἄγνοιαν, Propter ignorantiam.

Et cæcitatem.) πώρωσιν, Quod magis ſonat excæcationem. Mirum unde Ambroſius legat pro cæcitatem, duritiã, niſi forte codex illius pro πώρωσιν habebat σκλήρωσιν.

Qui deſperantes ſemetipſos.) οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν, id eſt, Qui ſocordia detenti tradiderunt ſemetipſos, emendatore Valla. At diuus Hieronymus exiſtimat recte uerti poſſe, indolentes pro deſperantes, quod uox hinc uidetur deducta, cum quis uacat dolore & ſenſu ſui mali, & ob id ſtupens fertur in omne uicium. Ad eundem modum interpretãtur Græcanica ſcholia. Et abutitur quidem M. Tullius uerbo indolentiæ, ſed cupiens utcunq; explicare Græcam ἀναλγησίαν. ἄλγος enim Græcis dolere. ἀπηλγηκὼς dicitur, qui ut ita loquar, dedoluit, quiq; eò duriciæ peruenit, ut ad omnem naturæ ſenſum obſorduerit. ſicut deferbuiſſe dicitur Latinis, qui deſierit feruere, & deſipere, qui ſapere deſierit. Haud ſcio an interpres legerit ἀπηλπικότες. Et facillimus eſt lapſus in una literula. Quin & Ambroſius legit atq; interpretatur, deſperantes. Ac mea quidem ſententia magis quadrabat ad ſententiæ tenorem deſperantes. Siquidem qui deſperant eſſe uitam à morte corporis, auidiſſime rapiunt huius uitæ uoluptates, atque his ſeſe ingurgitant, uelut amiſſis illis nihil habituri ſuaue.

Immundiciæ omnis in auariciam.) Videtur auaricia nihil habere confine cum immundicia, aut libidine, atq; ob id admonet Hieronymus Græcis non eſſe φιλαργυρίαν, aut φιλοχρηματίαν, quæ uoces ab auiditate pecuniæ dictæ ſunt, ſed πλεονεξίαν ab habendo plus quàm æquum eſt uocatam. Porrò qui uehementer auidus eſt uoluptatum, non eſt contentus uxore ſua, ſed alienã quoq; conſtuprat, & ſubinde aliã inuadit, quo uoluptatis ſatietatẽ euitet. Hoc pacto putat accipiendũ & eum Pauli locum, qui eſt in epiſtola ad Theſſalonicenſes priore, cap. quarto, Hæc eſt enim uoluntas dei ſanctificatio ueſtra, ut abſtineatis uos à fornicatione, ut ſciat unus quiſq; ueſtrũ ſuum uas poſſidere, in ſanctificatione & honore, non in libidine deſiderij, ſicut & gentes quæ non nouerunt deũ, ut ne quis ſupergrediatur & circũſcribat in negocio fratrẽ ſuum, quoniã uindex eſt dominus de his oĩbus. Mihi uidetur & ita poſſe accipi, ut τῷ πλεονεξίᾳ dictũ ſit pro eo quod erat auide.

Noua Hieronymi interpretatio.

In auariciam.) In auaricia, ἐν πλεονεξίᾳ. Quod proprie dicitur quoties alio fraudato plus ſibi uindicat aliquis quàm par eſt.

Tamen, nõ recte additum.

Si tamen illum.) εἴγε, id eſt, Siquidem, aut ſi ſanè. Admonet Theophylactus non eſſe dubitantis, ſed confirmantis. Atqui tamen additum, dubiam reddit orationem.

Deponite uos.) Græce ſic eſt, ἀποθέσθαι ὑμᾶς, ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἐνδύσασθαι, id eſt, Depoſuiſſe uos ueterem hominem, & renouatos fuiſſe ſpiritu, & induiſſe nouum hominem. Aut, ut legit diuus Hieronymus, Deponere uos, ut referatur ad didiciſtis. ſed tum omittendum erat pronomen uos. Nam is ordinat in hunc modum: Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſi tamen illum audiſtis, & in illo docti eſtis, deponere uos ſecundum priorem conuerſationẽ ueterem hominẽ, qui corrumpitur iuxta deſideria erroris. Ambroſius ad hunc legit modũ, Vt exponatis ſecundũ priorem conuerſationẽ ueterem hominẽ. ſed mox infinita uertit in imperatiua, renouamini, induimini. Theophylactus putat infinita poſſe referri, uel ad illud, Eſtis edocti, uel ad hoc, ſicut eſt ueritas. Quaſi interroges. quid eſtis edocti? nempe deponere ueterẽ hominẽ. Aut quæ eſt ueritas? nempe deponere &c.

Ordo.

Renouamini autem.) Et hic infinita ſunt, ſicut admonuimus, quæ poſſunt pariter ad idem referri, Si didiciſtis.

Et ſanctitate ueritatis.) ἐν ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. Ambroſius legit, In ueritate & iuſtitia. Verti poterat In religione ueritatis.

Cum proximo.) μετὰ τοῦ πλησίον, id eſt, Ad proximũ. Tametſi recte uertit interpres. Nam cũ eo loqui dicimur, cui loquimur, ut pugnare cum eo, aduerſus quem pugnamus.

Iraſcimini & nolite peccare.) Id quemadmodum è pſalmo ſumptũ eſt, ita iuxta formã Hebræi ſermonis extulit. Nam ſenſus eſt, ſi continget iraſci, tamen ne peccetis, hoc eſt, cõpeſcite iram. Neq; enim Paulus iubet nos iraſci, ſed iram non uult eſſe diuturnam, nec ad iniuriam uſq; progredi. Nec eſt iracundia Græce, quæ uox Latinis, non tam iram, q̃ naturæ uitium, aut certe habitum ſignificat animi facile iraſcentis, ſed παροργισμῷ, id eſt, Iram, ſiue cõmotionem, aut irritationem. ut intelligamus ei qui laceſſitus ſit iniuria, etiam ſi quid doleat, tamen eum dolorem breuem eſſe oportere, & citra retaliationem iniuriæ debere conſiſtere

Iracundia ὀργισμός

cõsistere inter Christianos. Deinde diabolo, haud scio an hic pro calũniatore possit accipi. Sitis inquit, concordes, ne si iuste etiã ulciscamini, præbeatis ansam calũniandi ethnicis, quibus uidebimini uindictæ cupidi. Siquidẽ calumniatur & diabolus per organa sua. neq; quicq̃ uetat, calumniatorem appellari Latine diabolũ ipsum. Quãdoquidẽ non defuit & huic loco diabolus.

Nolite dare.) μὴ δίδοτε, id est, Neq; detis. Manibus suis.) ταῖς ἰδίαις χερσὶν, id est, Proprijs manibus. Quanq̃ hic ἴδιον & ἑαυτῶ per idem pronomen suus, perpetuo consueuit uertere. Quidam codices non addunt suis, ut nec Ambrosius.

Quod bonũ est.) Potest legi per parenthesim, quod bonum est, quæ res bona est, uel operetur rem bonam, hoc est, non è turpi opificio quærat uictum, sed honesto.

Necessitatem patienti.) τῷ χρείαν ἔχοντι, id est, Opus habenti. Et est ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι, id est, Vt possit impartire. Nã ἔχω adiunctũ uerbis infinitiuis, aliquoties usurpatur pro possum.

Sermo malus.) λόγος σαπρὸς. id est, Sermo spurcus, aut uitiosus. Neq; enim sentit de sermone leui, aut supuacaneo, sed obscœno aut pestilẽti. Annotauit Græcæ uocis emphasin Theophylactus. etiãsi in euãgelijs de arbore mala loquẽs, eadẽ uoce est usus euãgelista

Aedificationẽ fidei.) In Græcis codicibus, πρὸς χρείας, id est, Vtilitatis lego, nõ fidei. Hieronymus testatr emẽdasse se, ad ædificationẽ opportunitatis, sed in Latinis codicibus, p opportunitatis, legi, fidei, ppter euphoniam. atq; ita legit diuus Ambrosius. Admonet & Theophylactus de dictione χρείας. *Fidei pro opportunitatis.*

In die.) εἰς ἡμέραν, id est, In diem. Ira & indignatio.) θυμὸς καὶ ὀργὴ, id est, Ferocitas & ira. θυμὸς proprie impetus est animi efferuescentis & concitati.

Inuicem benigni.) χρηστοί. Hieronymus putat rectius uerti suauitatẽ, q̃ benignitatem, ut opponatur amarulentiæ & asperitati morum. nam & χρηστολόγοι dicti sunt, uehementer comes & blandi. Benignitas enim proprie ad dandum pertinet, hoc est, ad liberalitatem.

Misericordes.) εὔσπλαγχνοι. Quod non solũ ad misericordiã, sed ad omnẽ pietatis affectũ pertinet, quasi dicas bonorũ uiscerum. Nam uiscera pro affectibus usurpant diuinæ literæ.

Donantes inuicẽ.) χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, id est, Donantes uobismetipsis, ut intelligas quod in alios beneficeris, id tuo bono, tuoq; lucro fieri, magis q̃ illius qui accipit. Ita Hieronymus. Neq; em̃ hic est donantes, pro cõdonantes seu ignoscentes positũ, sed χαριζόμενοι, id est, Largientes, seu libẽter dantes. Ambrosius legit & interpretatr donantes, ignoscentes, & remittentes peccatum. atq; ita sanè Paulus usus est in epistola secũda ad Corinthios eodem uerbo χαρίζεσθαι. Et ego si quid donaui &c. Quod si placet hic sensus, q mihi magis arridet, ἑαυτοῖς uertendũ erat uobis inuicem, ut mutuo ignoscamus alij aliorum erratis, nam & hoc ad misericordiam pertinet. *Excussa Hieronymi annotatio.*

Donauit uobis.) ἡμῖν, id est, Nobis, prima persona. Tametsi Græci codices uariant.

EX CAPITE QVINTO.

IN odorem suauitatis.) εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, id est, In odorẽ redolentiæ siue bonæ fragrantiæ. Hieronymus in præfatione Zachariæ, reddidit odorẽ bonæ fragrantiæ.

Nec nominetur.) μηδὲ ὀνομαζέσθω, id est, Ne nominetur quidem.

Aut turpitudo, aut stultiloquium.) Græcis hoc loco nõ repetitur, aut, sed &. & tamen laudo quod mutauit interpres. Etenim cum sensus sit idẽ, tamẽ cõmodior est oratio. Quod si recte fit in aliquot locis, quoties libuit interpreti, qd uetat quo mins idẽ fiat quoties quoties ratio postulat? Aut scurrilitas.) εὐτραπελία, id est, Facetia siue lepos. Nã in bona partem apud philosophos accipitur. Sentit aũt urbanitatẽ scurrilem, & indignã graui uiro. Tametsi Hieronymus eiusmodi quoq; sales, qui tantum risus causa dicũtur indignos esse putat uere Christianis, adducens illud ex Hebraico euãgelio, nunc̃q; læteris, nisi cũ uideris fratrem tuũ in charitate. Equidem ut iocos utcunq; tolero, modo docti sint & sale conditi, ita non fero quosdam, qui quoties urbani uideri uolũt, è diuinis literis ad suas ineptias detorquent aliquid. *Εὐτραπελία.*

Quod infestiuũ festiuitatis genus, impense uideo placere monachis quibusdã, ac sacerdotibus etiã nõnullis, q si cupiant uel insectari quempiã, canticũ Mariæ, uulgo dictũ Magnificat. aut canticũ uulgo dictũ Te deũ, cõmutatis aliquot uerbis, detorquent ad uirulentiã. Huiusmodi sales illis merito placẽt, quibus placet Catholicõ, Mãmætractus, & id genus insulsissima glossemata, quibus arrident frigidissimæ quæstiunculæ, ut ubiq; sui sint similes, nõ minus ridiculi dũ iocant hoc est, dũ camelus saltat, q̃ dum serias res agunt. *Ioci insulsi.* *Camelus saltitans.*

Cæterũ quod sequitur, gratiarum actio, Græcis est, εὐχαριστία. Id uerbi diuus Hieronymus interpretatr gratiositatẽ seu gratiã, quod apud Hebræos gratiosus, & gratias agens eodẽ uerbo dicat. Putat em̃ in prouerbijs ita scriptum, γυνὴ εὐχάριστος ἐγείρει ἀνδρὶ δόξαν, id est, Mulier grata suscitat uiro gloriã. Nam cæteri quoq; interpres,

Aquila, Theodotion, & Symmachus uerterũt, χαριοπὸς, id eſt, Gratioſa, nõ εὐχάριτος. Hæc huc tendũt, ut ſermo Chriſtianorũ abſit à ſcurrilibus iocis, ſed ſua quadã gratia cõditus ſit. Verũ id lectori expendendũ relinquo. Mihi Hieronymianum commentum hoc loco non uſq; quaq; probatur, præſertim Græcis non ſuffragantibus. Ambroſius interpretat̃ εὐχαριςίαν, ſermonem ad dei laudem facientem. Quæ ad rem non pertinent.) τὰ ὐκ ἀνήκοντα, id eſt, Non conuenientia, ſiue quæ nõ cõueniunt. quemadmodũ alibi uertit. ut ad perſonã referat̃. Alius ſermo ſcurrã decet, alius ſeruũ Chriſti. Et ſi iocandũ eſt, debet adhiberi iocus decorus. Videmus & inter Paulũ & Antoniũ iocos quoſdã interceſſiſſe, Hilarionẽ multa ſalſe dixiſſe. Verũ huiuſmodi ſales nõ ſtultũ riſum excitant, ſed laudẽ dei ſonant. Scitote intelligẽtes.) ἴστε γινώσκοντες, id eſt, Sitis cognoſcẽtes. Quãq; quidã codices habẽt, ἴστε, id eſt, ſciatis, ut congeminatio epitaſin habeat. Priore lectionẽ ſequit̃ Ambroſius & Hieronymus. De uoce πλεονεκτῆν admonet diuus Hieronym⁹ à πλέον ἔχειν dictã, ubi quis occupat alienũ. Proinde ſuperi⁹ aliquãto, Ne quis circũueniat in negocio fratrẽ, de adulterio interpretatus eſt. & hic πλεονεξίαν putat, p ſtupro accipi poſſe. Quod eſt idolorũ ſeruitus.) ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, id eſt, Qui eſt idolorum cultor. Hieronym⁹ legit, q eſt idolis ſeruiẽs. Hic interpres λατρείαν modo cultũ uertit, modo obſequiũ modo ſeruitutẽ. Auguſtinus lib. de ciuitate dei decimo, admonet ſeruitutẽ qua q̃s nõ eſt ſui iuris appellari δουλείαν. Cæterũ cultum eũ quo colimus deũ plerũq;, λατρείαν dici in ſacris literis.

πλεονεξία torquetur ad ſtuprum.

δουλεία. λατρεία.

In regno Chriſti & dei.) Sic patrẽ uidetur appellare deum, quaſi Chriſtus non eſſet deus. Verum id aliãs admonuimus, patrem ex conſuetudine ſermonis apoſtolici ſignificari, quoties deum abſolute nominarit, cũ ex plurimis locis palàm ſit & Chriſtum illis debere uocari deum.

Venit ira.) ἔρχεται. Venit, hoc loco præſentis tẽporis eſt, aut certe futuri. nam præteriti eſſe non poteſt. Rectius, opinor, accipi præſenti tempore, ut intelligamus ob huiuſmodi diuinam iram ſolere ſæuire in filios male morigeros, minusq; dicto audientes.

In filios diffidentiæ.) ἀπειθείας, id eſt, Inobedientiæ, ſiue incredulitatis, quẽadmodum antea meminimus. Hieronymus putat rectius uerti inſuaſibilitatis, quos nos intractabiles appellamus. Cyprianus in epiſtola ad Epictetũ legit, In filios contumaciæ. Porrò de colore ſermonis Hebraici, quo filiũ contumacem, contumaciæ filium uocant, crebro iam admonuimus.

Coloꝛ ſermonis Hebræi.

Participes eorum.) συμμετοχοὶ, id eſt, Cõparticipes, id eſt, Ne ſitis participes malorũ cũ illis. Agit em̃ de fructibus impietatis, quorũ nõ uult eos eſſe participes cũ impijs, ut altera pars cõmunionis pertineat ad rem, altera ad perſonã. Id quidem diligenter, ac multis uerbis annotauit Hieronymus. Mihi quiſquis particeps eſt, & alicuius rei particeps ſit oportet, & cũ aliquo particeps. Addit ille, in diuinis literis participem dici in bonam partem, cõparticipem in malam.

Particeps cõparticeps.

Fructus em̃ lucis,) Græce eſt, fructus em̃ ſpũs, ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. Quanq; Latini codices, & cõſenſus interpretũ refragat̃ huic lectioni. Beneplacitũ deo.) Græce eſt, domino.

Magis aũt redarg.) Omiſſa eſt cõiunctio &, ϗ. & redarguite pro arguite. Ambroſius legit, obiurgate, ſed accõmodatius erat arguite ἐλέγχετε. Siquidẽ ipſa lux bonæ uitæ, arguit & prodit turpia facta tenebrarũ, etiãſi nihil obiurges. Memor igit̃ metaphoræ ſubiecit, Magis aũt arguite. Arguit̃ em̃ q reprehẽdit & reuincit, & arguit qui prodit. Et ſermo qui cõſequitur, Om̃ia autẽ à luce manifeſtant̃, magis exigit, ut legamus arguite, p prodite, quàm pro obiurgate. Quanq; hic quoq; legit Ambroſius obiurgantur. Mecum hactenus facit Theophylactus.

Quod Paulus citat nuſquã legitur.

Om̃e enim quod.) τὸ φανερούμενον. Quoniã participiũ eſt mediũ, ambiguã reddit orationẽ. Nã poteſt eſſe ſenſus, Quicquid manifeſtat̃, lux eſt: aut quicquid manifeſtat, lux eſt. Apparet aũt potius actiue legendũ q̃ paſſiue. Niſi me moueret articulus participio appoſitus nõ nomini, interpretarer ad hũc modũ, Id quod omnia manifeſtat, lux eſt, τὸ πᾶν φανερούμενον φῶς ἐστιν. Quicquid em̃ celat nox & caligo, id lumen retegit aperitq;. Ex ſancta piorũ uita, & ex prædicata ueritate, omnia palàm fiunt, quæ ab hac diſſident. Nũc aũt habemus, πᾶν δὲ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστιν. Et Theophylactus paſſiue interpretatur φανερούμενον, exponens, delictũ ſimulatq; proditũ ac retectũ fuerit, uerti è tenebris in lumen. Atq; hoc nos ſequuti ſumus.

Surge qui dormis.) Id quod Paulus citat, Hieronymus negat uſq; reperiri in diuinis literis, ſed uel ex apocryphis depromptũ exiſtimat, uel ab ipſo Paulo, pphetico ſpũ proferri. Mirum eſt autem hunc ſcrupulum à Græcis diſſimulari.

Et illuminabit te.) καὶ ἐπιφαύσει σοι, id eſt, Et illuceſcet tibi Chriſtus, ſiue orietur tibi Chriſtus ut uertit & emendat diuus Hieronymus. Cæterũ quod idem admonet à quibuſdam legi, non ἐπιφαύσει, ſed ἐφάψεται, id eſt, continget, qui uelint hoc uideri dictũ à Chriſto pendente in cru-

ce, ad

te,ad Adam illic sepultũ,qui sanguine redẽptoris contactus,uitam receperit,coactius est.& Iudaicas sapit fabulas.Quanquàm ita uideo legisse Ambrosium,nonnihil tamen & aliâs dissidẽs à nostra lectione.legit enim hũc ad modũ:Et exurge de mortuis,& continges Christum. Augustinus item enarrans psalmum tertium,legit,Et continget te Christus. *Lectio duplex.*

Videte igit̃ fratres.) Fratres nõ est apud Græcos. Caute ambuletis.) ἀκριβῶς,id est, Diligẽter & accurate,nimirũ in tãta luce.Vnde bene dixit,uidete,qd̃ in tenebris nõ liceat cernere.

Redimentes tempus.) ἐξαγοραζόμενοι,Quasi mercantes & ementes.Et tempus hic occasionem sonat siue opportunitatem,quam uult emi cæterarum rerum dispendio, τὸν καιρόν.

Mali sunt.) πονηροί.Quod ipsum uerbum ambiguum est ad afflictum & sceleratũ,utpote à labore dictum. Siquidem laboriosa res est & impostura. *Mali pro miseri.*

Voluntas dei.) Domini est Græcis pro dei, τοῦ κυρίου.

In quo est luxuria.) ἀσωτία,id est,Luxus.Hoc admonui,ne quis hic luxuriã accipiat pro libidine,ita ut uulgus facit.Nec uideo cur Faber malit pro luxuria insalubritatẽ, quasi hoc agat Paulus ceu medicus,ut simus salubri corpore,temperantes ab ebrietate.Nam ut donemus ἀσώτους dictos à uerbo σῴζωσθαι,id est,seruatus est,addita particula priuatiua α & abiecto σ,non potest tamẽ significare insalubritatẽ,nec usq; apud scriptores Græcos hoc sensu reperit̃ usurpatũ. imò populus Asotorũ sic dictus est Græcis,quod essent luxu perditi,sic assidue uersantes in comessationibus ut nusq; uiderent solẽ,nec orientẽ nec occidentẽ.Quorũ meminit & Plato, præter alios innumeros.hinc & uerbũ deductũ ἀσωτεύομαι luxu diffluo,quo usus est Athenæus libro dipnosophistarũ octauo.Iam dictio quo,mea sentẽtia,nõ simpliciter refert uinũ,sed totã orationis particulã,quæ præcessit:Nolite inebriari uino in quo,hoc est,in qua re,& in q̃ uini temulẽtia est luxꝰ.Porrò qd̃ hic uocat ἀσωτίαν,alibi dixit ἀσέλγειαν.Nec omino sit absurdũ si qs aliquãdo abutat̃ luxuria,p uitio libidinis,,ppter cognationẽ huiusmodi uitiorũ,cõmessationis, temulentiæ,chorearũ,& libidinis.Tamẽ impudens mihi uidet̃,quod Thomas extorquere conat̃,Luxuriã ,pprie dici de immodico usu rei uenereæ,adeo ut hic etiã reijciat Augustinũ suũ, qui in libris quibus titulũ fecit De cõfessionibus scripserit,Luxuria ad satietatẽ & abundãtiam se cupit uocari.Soluit aũt hũc nodũ hac arte,quod sicut tẽperãtia principaliter quidẽ, & ,pprie est,circa delectatiões tactus,dicit̃ aũt ex cõsequẽti p similitudinẽ quandã in quibusdã alijs materijs:Ita luxuria principaliter quidẽ est in uoluptatibꝰ uenereis,quæ maxime & præcipue animũ hominis resoluũt.Secũdario aũt dicit̃ in quibuscũq; alijs ad excessum pertinẽtibus.Hactenus Thomæ uerba recẽsuimus.Iã ne quid exagitemus,quod tã facile recedit ab Augustini sententia,q cũ primis nouit Romani sermonis ,pprietatẽ,quis unq; dixit tẽperantiã præcipue uersari circa uoluptates tactus,cũ sit moderatio omniũ affectuũ? Sed sit libido maxime affectꝰ impotẽs,an præcipua pars huiꝰ mali sita est in tactu, ac nõ magis in oculis,in sermone,in animo? Deinde an luxuria transfert̃ ad quẽuis excessum? An q immodice amat pecuniã dicetur luxuriosus, qui præter modũ frugalis est dicetur luxuriosus? At q hic excessus est. Deniq; si Euclio amet,neq; det qcq;,dicet̃ luxuriosus? Et tamẽ hãc opinionẽ cõfirmat autoritate glossæ,quæ est in epistola ad Galatas,cap.v.quæ dicit: qd̃ Luxuria est quælibet superfluitas. Ac mirũ quod hũc Pauli locũ nõ adduxerit, cũ citet locũ è prouerbijs,Luxuriosa res est uinũ,sed usus uini ptinet ad potũ,ergo &c. Sed hũc nodũ satis feliciter explicat. Tertius nodus difficilis est,Luxuria, inquit,dicit̃,libidinosæ uoluptatis appetitus &c.Hic cũ nullũ citet autorẽ, imaginat̃ libidinosam uoluptatẽ accipi ,p uoluptate uenerea. Cũ Augustinus testet̃ libidinẽ frequẽter accipi ,p quocũq; affectu nõ obtẽperãte rationi.Princeps occidit immerentẽ,libido est.Et tñ ut fatetur Augustinus sermonis usus aliquoties accõmodat hanc uocẽ proprie ad rem uenereã,quod de luxuria nemo probus autor unq; scripsit.Sed his etiã festiuius est,quod interiecit,inter antitheses & Lysis: Dicit̃ in libro de uera religiõe de luxuriosis: Qui seminat in carne de carne metet corruptionẽ. Sed seminatio carnis fit p uoluptates uenereas,ergo ad has ptinet luxuria.Primũ appello lectorẽ sobriũ,an ibi Paulus senserit de uoluptate uenerea,ac nõ potius de lege Mosaica,& si sensit,an ,pprie senserit.Quod si sensit de impio amore rerũ omniũ uisibiliũ,quid hoc cõducit Thomæ, q uult luxuriã ,pprie cõuenire uoluptati uenereæ? Sub hæc inducit nobis Isidorũ,qui putat luxuriosum dici,quasi solutum:suspicor à luxando,siue à laxando,sed Venus maxime soluit animum, igitur huc pertinet luxuria. At qui hoc nõ proposuerat Thomas,sed an proprie huc pertineret.Postremo quid hic agit Thomas,nisi de uocabulo uitij? Porrò uocabulũ unde potius petendũ fuit,q̃ ab autoribus Latinis? Quorsum aũt opus erat huc detorque

re luxuriam cum esset libido & impudicitia Latina notaq; uocabula. Et tamen uelut euicta re, secat luxuriã in omnes libidinũ species. Nõ insector Thomã, sed planè miseret me illorum, qui nihil aliud discũt. & mihi minus displiceo, qui nõ perinde multum ætatis in huiusmodi scriptoribus cõsumpserim. Implemini spũ sancto.) Græce est, sed implemini spiritu, nec additur sancto, nec apud Græcos, nec apud Ambrosiũ, nec apud Hieronymũ, nec in uetustis exemplaribꝰ tantũ est spũ, ϖ πνεύματι. Id opposuit temulẽtiæ uini. In psalmis.) In, redũdat ψαλμοῖς. Nec est in cordibus, sed in corde. Cæterũ psalmus & hymnus utrũq; Græcũ est. Illud significat cantionẽ, hoc laudẽ, sed ꝓprie dei. Et hæc opposuit ebrijs cantionibus. In timore Christi.) Iam frequẽter admonui in timore perinde ualere, ac si dixisset, ꝓ timorẽ. Hieronymus putat hãc particulã sic accipi posse, quasi sit genus ꝓpositũ, quod mox diuidat suis partibus, uidelicet Mulieres subditæ sunt uiris, serui dominis, filij parẽtibꝰ. Subditæ sint.) Subditæ estote ὑποτάσσεσθε. Hieronymus negat hãc particulã addi in Græcis codicibꝰ, Subditæ sint, sed hũc sermonẽ pendere ex capite superiori, Subiecti inuicẽ in timore. Nimirũ, mulieres subditæ uiris &c. Et tamẽ id hodie reperit in Græcorũ codicibus, adiectũ ut apparet, quo & sensus sit dilucidior, & capitulum hoc separatim legi queat, si res ita postulet.

Supereſt in noſtra ædi-tione.

Ipse saluator corporis.) καὶ αὐτός ἐστι, id est, Et ipse seruator corporis est. Et eius pronomen, apud Græcos non additur, nec apud Ambrosium, nec apud Hieronymum.

Supereſt rurſum.

In uerbo uitæ.) Vitæ apud Græcos nõ additur, nec apud Ambrosiũ, nec apud Hieronymũ. Vt exhiberet.) ἵνα παραστήσα αὐτὸ ἑαυτῷ, id est, Vt adiũgeret eam sibijpsi. Et cõtinuo additur gloriosam, ἔνδοξον, deinde, τὴν ἐκκλησίαν, id est, Nempe ecclesiam.

Sancta & immaculata.) καὶ ἄμωμον, id est, Irreprehẽsibilis. Tametsi immaculata nõ dãno. Ita & uiri.) Et coniũctio redundat. Vt corpora sua.) ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα, id est, Vt sua ipsorũ corpora. Corporis eius.) Potest legi & eiusdem pro eius αὐτοῦ.

Annotatio Hieronymi ꝙ minuta.

Propter hoc relinquet.) ἀντὶ τούτου, id est, Pro hoc, uel loco illius. Quod quidẽ annotauit & diuus Hieronymus, ꝓ ἕνεκεν τούτου dictũ à Paulo ἀντὶ τούτου, quod fermè ualet, quasi dicas ꝓ patre ac pro matre. Testimoniũ assũpsit ex Geneseos cap. ij. sed suo more decerpẽs, quod ad præsentẽ locũ cõmodũ uidebat. Nã omissis ꝓnominibus, suũ & suã, tantũ posuit patrẽ & matrem. Deinde quod erat in medio, Et adhærebit uxori suæ, prætermisit, & annexuit quod sequitur, Et erũt duo in carne una, quo id efficacius sit ꝙ adhærere, nempe è duobus unum hominem fieri.

Et adhærebit.) καὶ προσκολληθήσεται, id est, Adglutinabit. Nec est Vxori suæ, sed ad uxorẽ suã. In carne una.) εἰς σάρκα μίαν, id est, In carnẽ unã, hoc est, è duobꝰ fiet unus homo, iuxta ꝓprietatẽ Hebraici sermonis, qui totũ hominẽ, carnẽ appellat nõnunq;, nõnunq; animas, ipsos homines uocat. Itidẽ apud Græcos δέμας sæpe ꝓ homine positũ reperies. Verũ de hoc alias à nobis dictũ est: & item de tropo quo in unam carnem esse dicũtur qui sunt una caro.

Sacramentũ hoc.) μυστήριον, id est, Mysteriũ. Id nolui eos nescire, q ex hoc loco faciũt matrimoniũ unũ ex ſ sacramẽtis septẽ, iuxta peculiarẽ & exactã huius uocis rationẽ, nõ quod de hoc sit dubitandũ, cũ ꝓbabile sit hãc traditionẽ ab apostolis, aut certe sanctis patribꝰ ad nos usq; fluxisse ꝓfectã. Etiãsi de hoc dubitatũ est olim ab orthodoxis scholasticis, imò diuersa cõprobata sententia. Nã quod obijcit à nõnullis, à Dionysio q ex ꝓfesso tractat de sacramẽtis ecclesiasticis, singulorũ ritus ac ceremonias diligẽter explicans, nullã matrimonij factã mentionẽ: tum nec in tot uoluminibus in qbus Hieronymus de matrimonio disputat usq; appellari sacramentũ, imò nec ab Augustino, qui in hãc partẽ Hieronymo ꝓpensior, etiã de bonis cõiugij scripsit, nomẽ hoc tribui. quodq; his etiã magis mirũ uideri possit, nec apud Iouinianũ, qui patronus erat matrimonij, usq; de sacramẽti uocabulo fit mentio. Nã si facta fuisset, erat is locus attingẽdus Hieronymo diluẽti illius libros, præsertim cũ id faciat tã accurate. Atqui hoc telo in primis erat opus Iouiniano, cõiugiũ æquãti cœlibatui. Etenim ratiocinari poterat, si sacramentũ est matrimoniũ, & uirginitas nõ est sacramentũ, uincit etiã matrimonij dignitas. Hæc, inquã, atq; huiusmodi, facile dissoluũtur ab eruditis. Nõ igitur hæc dixerim, quasi in dubiũ uocans an sacramentum sit matrimoniũ, cuius ego dignitati maiorẽ in modũ faueo, sed quod ex his Apostoli uerbis nõ uideatur admodum efficaciter colligi. Siquidẽ particula aduersitiua, Ego autẽ, satis indicat hoc magnum mysteriũ ad Christum & ecclesiam pertinere, non ad maritũ & uxorẽ. Neq; enim in hoc magnũ est sacramentũ, si uir iungatur uxori, quod & apud ethnicos fieri cõsueuit. Id sentit, ni fallor, diuus Augustinus edisserens psalmum cxviij. Erunt, inquit, duo in carne una. quod magnũ sacramentũ apostolus Paulus exponẽs: Ego, inquit, dico, in Christo & in ecclesia. Quãquam

Matrimonium ſeptimũ ſacramentum.

& idem euidenter explicat libro de nuptijs ad Valerium. Quod magnum, inquit, sacramẽ tum dixit Apostolus, in Christo & in ecclesia. Quod ergo est in Christo & in ecclesia magnum, hoc in singulis quibusq; uiris atq; uxoribus minimum, sed tamen cõiunctionis inseparabilis sacramentũ. Simili colore usus est Paulus in epistola ad Corinthios priore. Et propter conscientiam, mox excluſurus errorem, subnectit: Conscientiam autem dico, non tuam sed alterius. Tum ut dicere cœperam, hoc loco Græca uox non proprie sacramentũ significat, cuiusmodi septem uocat ecclesia, sed arcanum ac secretum, quo uerbo frequenter usus est Paulus & de alijs, quæ longe absunt à natura sacramentorũ. Siquidẽ ad Thessalonicenses scribens, & iniquitatis mysterium appellat. Et hic locus fuit à duobus impetitus, quorum alteri respondimus, alter sic rem tractat, ut indignus sit cui respõdeatur. Neq; enim nego Matrimonium esse sacramentum, sed, an ex hoc loco doceri possit proprie dici sacramentum, quemadmodum baptismus, excuti uolo.

In Christo.) Et in Christum, & in ecclesiam. Tametsi non ignoro accusatiuum apud Græcos aliquoties idem pollere, quod alter casus. Potest autem accipi de Christo & de ecclesia. Nam & in hunc sensum usurpatur à Græcis, εἰς ἐμὲ & εἰς ἀπόλωνα, in titulis.

Sermo minime grammaticus.

Et uos singuli, unusquisq; suam uxorem, sicut seipsum diligat.) Hic sermo nec apud Græcos, nec apud nos iuxta rationem grammatices constat. Neq; difficile tamen fuerit ei mederi incommodo, ad hunc modum: Quanquam uos quoq; singulatim hoc præstate, ut suam quisq; uxorem diligat, ut seipsum.

Vxor autẽ timeat.) Græce est, ut timeat, ἵνα φοβῆται, id est, Vt reuereatur. Nam in hunc sensum putat accipi posse diuus Hieronymus uerbum φοβεῖσθαι.

EX CAPITE SEXTO.

IN domino.) Hæc particula non additur apud Ambrosium, nec in commẽtarijs, haudscio an casu omissa.

In promissione.) Hieronymus subindicat hanc particulam, non solitã haberi in oĩbus libris, sed additam à nonnullis, quo quæstionem explicarent, quomodo hoc mandatũ hic primum dicatur, cum in Exodo sit quintum. Huiusmodi cum toties admoneat Hieronymus, tamen quidã cœlũ terræ miscuerũt, quod simile quid dã uno aut altero loco facio.

Et sis longæuus.) καὶ ἔσῃ, id est, Et eris. Quanq; hoc loco ambiguum est.

Et uos patres.) Vos, redundat. nam Græcis subauditur.

In disciplina & correptione.) ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ, id est, In eruditiõe siue institutione & admonitiõe. Nam id uerbi magis arridet diuo Hieronymo, quippe mollius quàm correptio, quo usus est Ambrosius. Quanq; non satis intelligo unde irrepserit uerbum conuersationis in libris primum à Frobenio nostro excusis, in quibus legitur, In disciplina & cõuersatione domini. Cæterum utraq; uox Græcis anceps est. παιδεία, tum eruditionem significat, tum castigationem, à puero dicta. νουθεσία admonitionem & obiurgationem siue correptionẽ, inde dicta, quod in animum alicui ponas, & ingeras quid factũ oporteat.

παιδεία. νουθεσία.

Dominis carnalibus.) τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, id est, Dominis secundum carnẽ. Verum id recte mutauit ut effugeret amphibologiam, ne quis secundũ carnẽ referat ad seruire.

Non ad oculum seruientes.) Græcis uox est composita, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, Quasi dicas, non iuxta oculare seruitium, si quis studeat uerbum uerbo reddere.

ὀφθαλμοδουλεία.

Hominibus placentes.) Et hic composita uox est ἀνθρωπάρεσκοι, multo iucũdior quàm Latina periphrasis, sed interpres nõ potuit reddere. Sonat quasi dicas, homoplacitos, eos qui student probari hominibus, potius quàm deo.

ἀνθρωπάρεσκοι.

Cum bona uoluntate.) μετ' εὐνοίας, id est, Cum beneuolentia. Mirum cur id interpres putarit immutandum. Mihi sanè non admodum arridet, quod Augustinus ex hoc dicto, colligit seruos non debere flagitare libertatem à dominis Christianis, quod lex Mosaica septimo quoq; anno uoluerit omneis seruos manumitti. Tametsi nõ negarim uerum esse quod dixit. Siquidẽ Paulus magis hic agit de dominis ethnicis & Christianis. Et si fas nõ est seruis flagitare eam libertatem, tamen parum Christianum uidetur, Christianos dominos nõ id cõcedere seruis suis, quod lex illa multo Christiana inclemẽtior indulsit suis. Imò turpe uidetur inter Christianos omnino nomen heri aut serui audiri, cum eũ baptis-

Seruitus inter Christianos fœda.

mus

mus omnes fratres reddat,qui conuenit fratrem fratri ſeruum appellari?

Seruientes ſicut domino.) *Sicut*,aduerbium redundat,nec additur ab Ambroſio.

Remittentes minas.) ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν,id eſt,Relaxantes minas,hoc eſt,minus feroces,minuſq; minabundi.Vult enim eos eſſe minus imperioſos.

Lectio uaria. Quia & illorum & ueſter dominus.) εἰδότες,ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν, id eſt,Scientes quod & ueſter ipſorum dominus eſt in cœlis.ut ſit ſenſus,cum ſciatis & uobis eſſe dominum in cœlis,quem uereri debeatis.Ambroſius & Hieronymus legiſſe uidentur, ὑμῶν τε καὶ αὐτῶν,id eſt,Veſter ſimul & illorum,ut intelligas cõmunem ambobus dominum.

Fratres.) Mei,pronomen additum eſt apud Græcos,ἀδελφοί μου. Porrò nec Hieronymus,Nec Ambroſius addit fratres.τὸ λοιπὸν autem melius uertiſſet,Quod ſupereſt.

Panoplía. Induite uos armaturam dei.) πανοπλίαν.Ea uox ſemel ſignificat quicquid ad armandũ in pugnam militem pertinet.Quaſi dicas,omnia ſimul arma quæ ad uirum pertinent.Vnde paulo inferius admonet diuus Hieronymus uertendum fuiſſe,non arma,quod Græci dicunt ὅπλα,ſed uniuerſa arma πανοπλίαν.Et Ambroſius,legit uniuerſitatem armorum.

Aduerſus inſidias.) μεθοδείας,idem quod ante uerterat,circumuentionem. Ambroſius legit aduerſus nationes,ſed codice,opinor,deprauato,forte ſcriptum erat rationes. Nam μέθοδος ratio eſt,ſed rei aggrediẽdæ.Eſt autem μεθοδεία ſi quis ex inſidijs aggredíẽ aliũ. Hieronymus legit & interpretatur,contra ueſutias diaboli.Quanq; hic potuiſſet uertere calumniatoris. Colluctatio.) ἡ πάλη,id eſt,Lucta.

Κοσμοκράτωρ, nouum nox. Mundi rectores.) κοσμοκράτορας,id eſt,Mundi dominos.quam dictionem planè nouam,nec uſq; alibi repertam,diuus Hieronymus putat à Paulo primũ fictam fuiſſe, quo nouis rebus explicandis noua accõmodaret uocabula.Eſt autem Græcis dictio compoſita,atq; idcirco cõmodius cohæret genitiuus tenebrarum harum.

Tenebrarum harũ.) Græce eſt,τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου,id eſt,Tenebrarũ huius ſeculi. *Faber.* Aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.) Quod Faber admonet poſſe accipi in cœleſtibus,pro eo quod eſt,aduerſus cœleſtes, id ſermonis Græcanici ratio nullo modo patitur,meo quidem iudicio.Iam quod inibi grauiter ſtomachatur aduerſus ſuperſtitioſos aſtrologos,& prognoſtas,ut demus non ſine cauſa factum, certe non ſuo factum eſt loco.Porrò ſpiritualia nequitiæ dixit,pro ſpirituales nequitias,ſeu potius uerſutias, eſt eñ Græce πονηρίας.Ambroſius libro de paradiſo,capite duodecimo,ſic inuertit,ut ſenſum explicet,Aduerſus nequitiam ſpiritualium,quæ ſunt in cœleſtibus.

Noſtra lectio uitiata. Et in omnibus perfecti ſtare.) Græci ſic legunt,καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι στῆναι, id eſt, Omnibus cõfectis ſiue perfectis ſtare,id eſt,poſtq; omnia perfeceritis ſtare.Hieronymus legit atq; exponit,omnia operati ſtare.Cyprianus item in epiſtola quarti libri ſexta: Vt cum omnia,inquit,perfeceritis,ſtetis accincti lumbos ueſtros &c.Quemadmodum nihil non facit nũiles,quo poſſit hoſti reſiſtere,ac ſuam tueri uitam,ita nobis omnia ſunt faciendа cum ſpiritibus aſſidue luctaturis.Iam ut hæc quidem indicaſſe non magni negocij iudico,ita nõ arbitror tutum hæc minuta uel neſcire,uel negligere.Quid enim ſi theologus hic mihi prolixo & elaborato ſermone multa philoſophetur de perfecte ſtantibus,aut imperfecte ſtantibus,nónne Græce peritis riſum mouerit?nec id ſanè iniuria.

State ergo ſuccincti.) περιζωσάμενοι,id eſt,Accincti,ſiue circumcincti, hoc eſt, muniti. Nam ea pars corporis,baltheo laminis conſerto tegi ſolet in bello, ad quem nunc alludit Apoſtolus.

Tela nequiſſimi.) βέλη τοῦ πονηροῦ,Tela mali,ſiue ſceleſti.

Galeam ſalutis,) τὸ σωτηρίου,id eſt,Salutaris.Atq; ita legit Hieronymus in cõmentarijs. Nec eſt aſſumite,ſed capite,δέξασθε.

Et in ipſo uigilantes.) καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο,id eſt,Et in ipſum hoc uigilantes. quemadmodũ legit Ambroſius.Incertum apud Græcos,an referatur ad ſpiritum, an ad rem.

In oñi inſtantia.) ἐν πάσῃ προσκαρτερήσει. De quo ſuperius.Ambroſius legit pſeuerãtia.

Cum fiducia.) ἐν παῤῥησίᾳ. Quæ proprie libertas eſt & audacia loquendi. quod Ambroſius uertit exerte.

Notum facere.) Cur non potius,ut notum faciam?

In cate-

In catena ista.) Ista, redundat. Nec est apud Ambrosium, nec apud Hieronymum, ac ne in uetustissimis quidem exemplaribus, nominatim Paulino, ac Donatianico. *Redundat apud nos.*

In ipso audeam.) ἵνα παῤῥησιάσωμαι. Quod uerbũ explicãs Ambrosius, dicit, ut in ipso exerta libertate prout oportet me loqui. Nec est ita, sed ut, ἵνα παῤῥησιάσωμαι, id est, ut audeam. Charissimus frater noster.) ἀγαπητὸς, id est, Dilectus. atq; ita legit Hieronymus, quod hic ueluti data opera semper uertit charissimus.

Vt cognoscatis, quæ circa nos sunt.) τὰ περὶ ἡμῶν, id est, Quæ de nobis sunt, hoc est, res nostras & statum nostrum.

A deo patre nostro) Nostro, non additur nec apud Græcos, nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, ac ne in Paulino quidem exemplari.

In incorruptione.) ἐν ἀφθαρσίᾳ. Quod alias recte uerti solet immortalitas, hic sonat integritatem ac syncerítatem animi, uacantis omni corruptela uitiorum. Hieronymus non approbat eos, qui ἀφθαρσίαν proprie ad corporis castimoniam applicant. Astipulatur nobis & Theophylactus interpres. Apud Ambrosium, non additur Amen in calce huius epistolæ, nec licet ex illius commentarijs conijcere quid legerit. *ἀφθαρσία integritas.*

FINIS EPISTOLAE PAVLI AD EPHESIOS.

IN EPISTOLAM PAVLI
AD PHILIPPENSES ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

TImotheus.) Quãq; id quidem nihil attinet ad sententiã Pauli, tamen admonendum duxi, Timotheus pronunciandũ antepenultima acuta, siue græcam rationem sequaris, siue Latinam. quod contra nunc fit in templis omnibus. Et licet optandum foret, ut hoc esset grauissimum erratum in uita Christianorum, tamen fœdum est nos publicitus in re tam manifestaria perpetuo peccare. Quãq; extitit, qui religiosum existimet, lapsus etiam huiusmodi mutare, tãq; à patribus traditos. Quasi hoc lemmate non possit defendi, quicquid quocunq; modo receptum fuerit. Et tamen quod dicit aliquid est, si sermo fiat apud populum, lingua populo nota. *Timotheus uulgo perperam pronũciatur.*

Cum episcopis.) Græcis aliquot codicibus unica dictio est coẽpiscopis συνεπισκόποις. Quasi cõmunicet suum officium, cum illorum prelbyteris. Quanquàm hic Græca uariãt exemplaria, & in nonnullis scriptum erat, σὺν ἐπισκόποις, id est, Vnà cum episcopis. Posteriorem lectionem sequitur Ambrosius, à quo nos noluimus dissentire.

Et diaconibus) διακόνοις, id est, Ministris, ut sæpius uertit. Quod si Græca uox placet, diaconis dicendum erat, non diaconibus. Et tamen hanc uocem aliquoties reperire est in libris Augustini, iuxta tertiam inflexionem, opinor, quod sic esset uulgo usurpata, quemadmodum baptismum genere neutro. *Diacones mirum quis dixerit.*

In omni memoria uestri.) ἐπὶ πάσῃ μνείᾳ ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος, id est, In omni memoria uestri, cum gaudio obsecrationem faciens. Ambrosius legit ad hunc modum: Super omni memoria uestra, semper in omni oratione mea pro omnibus uobis, cum gaudio orationem faciens, super communicatione uestra. ut gaudium referas ad communicationem ueluti gaudij caulam. *Ambrosij diuersa lectio.*

In omni

In omnibus orationibus.) ἐν πάσῃ δεήσει, id est, In omni obsecratione.

Confidens in hoc ipsum.) πεποιθὼς αὐτὸ τοῦτο, id est, Persuasum habens hoc ipsum.

Socios gaudij.) Græcis est χάριτος, id est, Gratiæ, sed facilis lapsus in χαρᾶς & χαρᾶς. Et aliâs ostendimus alterũ ꝑ altero usurpari. Ambrosius legit gaudij, Theophylacto gratiæ.

Omnes uos esse.) ὄντας. Rectius uertisset, Cum sitis socij gratiæ, uel qui & estis socij gratiæ, συγκοινωνούς.

Vos esse in uisce.) Esse, redundat. tantum est, In uisceribus Iesu Christi. Siquidem hoc adiecit, ne quis suspicaretur quicquam hic esse affectus humani, cur eos tantopere amaret. Viscera uocat affectum animi.

Magis ac magis.) ἔτι μᾶλλον, id est, Adhuc magis.

διαφέροντα. Potiora.) τὰ διαφέροντα, id est, Præstantia. Ambrosius legit utilia. Suspicor illius codicem habuisse scriptum συμφέροντα pro διαφέροντα. nisi διαφέρῃ, id est, Referre, dicamus, quæ ad rem nostram pertinent.

Et sine offensa.) Ambrosius legit inoffensi, quasi dicas robustos, qui non possint offendi, aut qui nusq; offendant. Quanq; Græca uox ambigua est, ἀπρόσκοποι, quasi dicas, tales, ut nemini litis offendiculo. Et in hunc sensum interpretantur Græcanica scholia.

Per Iesum Christum.) τὸν διὰ Ἰησοῦ χριστοῦ, id est, Qui est, siue contingit per Iesum Christum, ut articulus Græcus distinguat hunc fructum à cæteris.

In omni prætorio, ꝑ in toto prætorio. Ordo diuersus.

In omi prætorio.) ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, id est, In toto prætorio. Ne quis accipiat Paulum per omnia prætoria ductum fuisse, cum ipse dicat aliud, nimirum captiui prædicationem usq; ad ipsam Neronis regiam peruenisse, & inde per uniuersam urbem fuisse uulgatam. Nam Theophylactus prætorium, ad Neronis familiam refert, cæteris omibus, ad reliquos ciues. Ambrosius subdure prætorium refert ad Iudaismum, In cæteris omnibus, ad ecclesias gentium. Interpres autem non raro abuti solet omni, pro toto.

Et in cæteris omnibus.) In, redundat. an subaudiendum sit, aliꝭ expendendum relinquo. Neq; cæteris, refert prætoria, ut sit sensus, euangelium notum fuisse cæteris item prætorijs, sed cæteris eius ciuitatis, qui in prætorio non uersabantur. Ita Theophylactus. Proinde coniunctio in, nullum habebat usum, nec additur ab Ambrosio.

Abundantius auderent.) Ambrosius Græcam figuram expressit Latine, Amplius cœperunt audere. Nam in ὡς τὸ πλεῖον uidetur subesse synecdoche, aut si mauis eclipsis, quã tamen ausus est imitari Flaccus in Odis, Vt melius quicquid erat pati,
Vt subaudias possis, aut incipias, aut simile uerbum accommodum sententiæ.

Propter bonam uoluntatem.) διὰ εὐδοκίαν. Quod uertere solet beneplacitũ. Ordo huius loci diuersus est apud Græcos. Sic enim habet apud illos: Alij quidem ex contentione Christum annunciant non pure, arbitrantes pressuram addere sese uinculis meis. Alij uero ex charitate, scientes quod in defensionem euangelij positus sum. Græca sic habent, οἱ μὲν διὰ ἐριθείας τὸν χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου, οἱ δὲ δι' ἀγάπης εἰδότες, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι.

Non syncere.) οὐχ ἁγνῶς, id est, Non pure. Ita Theophylactus. Ambrosius legit nõ simpliciter. Fortassis illius codex habebat οὐχ ἁπλῶς. & in tanta uocũ affinitate facillimus est lapsus. Augustinus libro ij. cõtra Petilianum legit, Non caste.

Sensus alius ex Græcis.

Dum omni modo siue per occasionem.) Græci paulo diuersius legunt, τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ χριστὸς καταγγέλλεται, id est, Quid enim? attamen quouis modo siue per occasionem, siue uere, Christus annunciatur. Neq; enim iubet hoc esse faciendum, ut Christum aliquis insyncere prædicet, sed ex ijs quæ non recte fiebant id quod est boni excerpit, & contemnit illorum in se odiũ, modo quocunq; modo prosint euangelio. Ita fermè Theophylactus. Proinde omni modo, rectius uertisset, quouis modo. Neq; Paulus de his loquitur qui docerent hæretice, sed qui recte docerent Christum, licet animo parum syncero. Nec hos probat tamen, sed negat sibi discutiendum quo animo id faciant, modo prosint, Porrò quod hic uertit occasionem πρόφασις est, quod & prætextum sonat, opponitur enim ueritati.

Secundum expectationem.) κατὰ ἀποκαραδοκίαν. Quod plus quiddam significat, ꝙ expectationẽ, nimirũ uehemens cordis desiderium. dictione hinc composita, quod ex corde quip-

de quippiam expectetur. Mirũ quid legerit apud Græcos Ambrosius, qui uerterit Secũdum contemplationem meam, nisi forte commissum est hoc scribarum incuria,

Quia in nullo.) Quod in nullo ὅτι. Et rursum, Fiducia, παῤῥησία.

Sicut semper nunc.) Et nunc, legendum.

Et quid eligam ignoro.) Coniunctio &, obscuriorem reddit sententiam. Quandoquidem hoc sensit Paulus. Si uiuo, Christi causa uiuo, si morior, meo commodo morior. qđ si procedit mea prædicatio, & prosum ecclesijs, adeo non præfero meum commodum uestro bono, ut dubitem etiam utrum eligam. Habet enim hoc loco ἡρῆ. peculiarem & occultam uim excludendi, quod diuersum erat. Poterat & ita legi εἰ δὲ τὸ ζῆν, ut hic subaudias contigerit, aut fuerit. deinde subijcias, hoc mihi fructus est operis. Atq; ita coniũctio, more uulgari copulat quod sequitur. Verum prior lectio magis probatur, & eam sequitur Theophylactus. Adducit hunc locum Augustinus, uelut exemplum ambiguæ distinctionis, libro de doctrina Christiana tertio, capite secundo. Nam potest ad hunc modum legi: Coartor è duobus, concupiscentiam habens, ut sit sensus, illum utriusq; rei torqueri desiderio, & uitæ & mortis. Potest & hoc pacto: Coartor è duobus, & hic distincti one interposita sequatur, cõcupiscentiam habens dissolui. Verum ex eo quod sequitur: Multo autem magis melius dissolui &c. colligitur, Cõcupiscentiam habens, ad sequentia referendum esse. Quanquam Augustinus pro melius, legit optimum. *Distinctio uaria.*

Coartor enim è duobus.) συνέχομαι. Quasi dicas, utrinq; teneor. Ambrosius legit, ex his duobus, uelut exprimens uim articuli τοῖν δύο. Siquidem de morte & uita loquitur. In quorum utroq; est quod inuitet, est quod deterreat.

Multo magis melius.) Ambrosius legit, multo enim melius. Verum Paulus aliâs quoq; conduplicat comparatiuum, ad uehementiam, ut plurimum excessum significet, idq; iuxta idioma sermonis Hebraici. Proinde nos uertimus, Multo longeq; melius est.

Necessarium propter uos.) ἀναγκαιότερον, id est, Magis necessarium.

Et hoc confidens scio.) πεποιθὼς οἶδα, id est, Certus scio, siue persuasus scio.

Quia manebo & pmanebo.) ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ, id est, Quod manebo & pmanebo simul cũ oĩbus uobis. Quãq; quidã codices habẽt μένω, id est, maneo siue maneã.

Vt gratulatio uestra.) ἀ καύχημα, id est, Gloriatio. Quod semp cõsueuit uertere gloriã.

In me.) ἐν ἐμοί, ut me, sit ablatiui casus.

Audiam de uobis.) ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκετε, id est, Vt audiam de uobis, uel potius ea quæ sunt de uobis, quod statis &c.

Vnanimes pariter.) μίᾳ ψυχῇ, id est, Vna anima, uidelicet in uno spiritu, in una anima.

Collaborantes.) συναθλοῦντες, id est, Concertantes, hoc est, in hoc certamine adiuuantes nos. Ambrosius sic explicat, Pariter cum fide euangelij certantes. Nam collaborat illi, fortassis in carmine probari poterit. & concertant qui inter se certant. At hic Paulus sensit, fidem periclitari, & uelut in certamine uersari, quæ uincet, si sint qui certamen idem cũ illa capessant. Quanquam in Ambrosianis quoq; uerbis est amphibologia, potest enim accipi, certantes cum fide euangelij, certantes aduersus fidem, aut certantes per fidẽ euangelij. Proinde nos ita uertimus, Adiuuantes decertantem fidem euangelij. *Collaborare συναθλεῖν.*

Terreamini.) μὴ πτυρόμενοι. i. Nõ turbati, siue tumultuãtes. Ambrosius legit, nõ paueſcẽtes.

Quæ est illis causa.) Græce est illis quidem ἔνδειξις, id est, Ostẽsio. Et ideo Ambrosius legit, ostentatio interitus. Neq; tamen non recte mutauit interpres, quandoquidem Græcis ἐνδεῖξαι, siue ἀποδεῖξαι dicitur etiam qui facit. Sic & aliâs apud Paulum, Ostendit mihi multa mala, pro eo quod est, fecit mihi multa mala. *Ostendere pro facere.*

Et nunc audistis.) ἀκούετε, id est, Auditis.

De me.) Græcis est ἐν ἐμοί, id est, In me. Sed haud scio an nostra lectio sit uerior.

EX CAPITE SECVNDO.

SI qua igitur cõsolatio.) παράκλησις. Ambrosius legit, Si qua exhortatio, nec bis diceret consolationem. Nihil tamen uetat quo minus conduplicatio faciat ad epitasin. Sentit enim consolationem quã illi debeant Paulo tot malis afflicto. Totum enim hoc officium eò uergit, ut pro his omnibus inter se sint concordes.

T Si qua

Si qua uiscera, prosi quis uiscera.

Si qua uiscerationis.) Græce est, Si qua uiscera & miserationes, σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί. Atq; ita legit Ambrosius, suffragantibus & peruetustis exemplaribus Latinis. Nã in eo codice quem exhibuit bibliotheca Pauli apud Londinum, manifesta rasura, testabatur, &, coniunctionem fuisse deletam, & miserationes adhuc erat scriptum nominãdi casu, e, litera calamo dispuncta. Cæterum in Græcis codicibus non reperio scriptum εἴτινα σπλάγχνα, sed εἴ τις σπλάγχνα, id est, Si quis uiscera. Idq; cum in emendatis scriptis exemplaribus habeatur, demiror neminẽ interpretũ offensum hac lectione. Nisi forte σπλάγχνα hominem ipsum dixit, affectu misericordiæ præditum. Et Paulus magis rem ipsam respexit quàm uocem.

Vt idem sapiatis.) Sentiatis φρονῆτε, hoc est, sitis concordes.

Idipsum sentientes.) τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, id est, Vnum siue idem sentientes. Est autẽ participium eius uerbi, quod modo uerterat sapiatis.

Nihil per contentionem.) κατ' ἐριθείαν. Ambrosius legit irritationem, hoc, est, ad prouocandum alios.

In humilitate.) Græce sic habet, Sed humilitate, alij alios existimãtes superiores seipsis, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Et rursus humilitatem uocat modestiam animi, qua quis sibi nihil arrogat.

Considerantes.) σκοπεῖτε, id est, Considerate seu spectate. Spectamus enim quod expetimus. unde & scopus dictus. Ambrosius legit, contemplantes.

Quæ aliorum.) Græci addunt ἕκαστον, id est, Quisq;. Addunt & coniunctionem καὶ, hoc pacto, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑτέρων ἕκαστον, sed & aliorum. Verum hanc non attingunt interpretes. Proinde uim habet, opinor, eandem, ac si dicas imò: Imò magis aliorum.

Sentite, pro affecti sitis.

Hoc enim sentite.) φρονείσθω, id est, Sentiat, ut subaudias unusquisq;, quod modo præcessit, siue sentiatur. Quanquam interpres bene reddidit sensum, hoc est, is sensus, is affectus sit in uobis, qui fuit in Christo Iesu. Aut ita, sitis affecti uicissim alij in alios, ut Christus fuit erga uos affectus.

Esse se æqualem deo.) τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, id est, Vt esset æqualiter deo. Nam ἴσα nomen est aduerbij loco positum. Loquitur enim de Christo, quatenus erat homo. Nec est ociosus articulus apud Græcos, nimirum interpretans quid dixisset rapinam, haud dubium, quin hoc ipsum, ut esset par deo. Non usurpabat sibi æqualitatem cum deo, sed deiecit se. Porrò forma hic est μορφὴ, quod speciem sonat aut figuram, quam in epistola ad Hebræos characterem uocat. Cæterum utrum hic forma sit ea de qua Aristoteles disputat in libris naturaliũ, quæ respondet materiæ, uiderint ij qui huiusmodi disputationes in hũc inuehũt locum, præsertim cum idem Paulus mox subijciat, Formam serui accipiens. Certe iuxta Chrysostomi sententiã Christus seruus non dicitur, sed filius. Tametsi diuus Hieronymus in epistolam Pauli ad Titum, id quod est apud Esaiam, cap. xlix. Magnum est tibi uocari puerum meum, putat à patre dici filio, & παῖδα, quod transtulerunt Septuaginta, Hebræis esse עַבְדִּי, quod famulum duntaxat significat. Diuus Ambrosius, formã interpretatur speciem seu exemplum, quod in corpore humano obambulans, æderet tamen argumenta diuinitatis: Forma enim, inquiens, dei, quid est, nisi exemplum, quod deus apparet, dum mortuos excitat, surdis reddit auditum, leprosos mundat. Iam quod accepit formam serui, non proprie refert ad humanam naturam assumptam, sed ad speciẽ & similitudinem hominis nocentis, cuius personam pro nobis gessit, dum flagellatur, dãnatur, crucifigitur: Serui, inquit, ex peccato fiunt, sicut Cham filius Noẽ, qui primus merito nomen serui accepit. Non enim mihi sicut quibusdam uidetur, sic formam serui accepisse, dum homo natus est. Porrò quod hic ait, Non arbitratus est rapinam, Ambrosius uelut explicarit, dicit, Nõ sibi defendit æqualitatem, hoc est, non arrogauit sibi, quo nobis exemplum ostenderet humilitatis, sed subiecit se, ut exaltaretur à patre. Siquidem ad exẽplum Paulus huc produxit Christum spõte humiliatum, & patris autoritate exaltatum. Neq; tamen me clam est locum hunc à ueteribus ferè secus exponi, quantum ad quædã, quorum ego sententiæ non præiudico, sed quod adijciendum uidebatur lectoris studio in medium confero. Scio magnos autores, Hilarium, Augustinum, ut cæteros taceam, sic interpretari: Non arbitratus est rapinam, quod esset æqualis deo, nam quod erat naturæ.

Forma dei, id est, specimen.

Forma serui specie peccatoris.

non pu-

non putauit esse rapinæ. Cum esset in forma dei, hoc est, cum uere esset deus. Atq; hanc præcipuam habent clauam, qua conficiantur Arriani, qui solum patrem uere uolunt esse deum. Atqui si ueris agere fas est, quid magni tribuit Paulus Christo, si cũ deus esset natura, intellexit, id nõ esse rapinæ, hoc est, nouit seipsum? Illud autem compertum est, nusquam maiorem uim fieri scripturis sacris, quàm ubi cum hæreticis agentes, nihil non detorquemus ad uictoriam. Tametsi non uideo quid hic proprie faciat aduersus Arrianos, qui non negabant dei filium esse deum, sed arbitrabantur patrem aliquo modo peculiari dici deũ, quo filius aut spiritus sanctus nõ diceretur. Non hic agit Paulus quid esset Christus, sed qualem se gereret, uidelicet nobis ædens exemplum. Deus erat, homo erat. Deũ celauit hominem exhibuit usq; ad sepulturam, nam miraculis & alij pij claruerunt. Et tamen si quas diuinæ naturæ scintillas obiter ostendit, semper ad patrem autorem refert, sibi nihil arrogans. Proinde totus hic locus mihi uidetur uiolentius detorqueri ad Christi naturam, cum Paulus agat de specie exhibita nobis. Ad quem intellectũ probe quadrat quod sequitur, Propter quod deus exaltauit illum. Quid est humiliauit? ostendit speciẽ serui, & cõtempti. Quid est exaltauit? Declarauit speciem euecti, qui per se summus erat. Iam quod amicus quidam eruditus, literis ad me suis argutatur, hæc uerba: Qui cũ in forma dei esset, non arbitratus est esse se æqualem deo, non competere in Christum, quatenus est homo, cum iuxta eam naturam uere rapina fuerit futura si se deo æquasset, opinor sua sponte dilutum hac interpretatione: Hominem abiectum, hominem damnatum Christus agere non potuit, nisi fuisset homo. Nec est quod me quisquam magnis autorũ nominibus obruat, imò non hoc admonuissem, nisi mihi cognitum esset hoc magni nominis scriptoribus placuisse. Neq; tamen inficias iuerim Græca sic accipi posse: Qui cum in forma dei fuisset, hoc est, qui cum ab æterno fuisset deus, haud quaquam cogitasset rapinam, si se gessisset pro deo, tamen homo factus, nõ id præ se tulit, quod semper fuit, nõ ostentauit quantus esset, sed quàm humilis esset, quàm mitis, quàm obediens, hanc nobis ostendens uiam ad summa perueniendi. Iam quod hic uertit, similitudine, Græce est ὁμοιώματι, quod magis sonat assimulationem. & quod hic habitu, illis est σχήματι, quod magis sonat figuram. Hæc paucis indicanda putaui, ut appareat quædam nõ admodum quadrare ad sensum Pauli, quæ Thomas adducit de habitu, iuxta consuetudinem dialecticorum, qui Aristoteli dicitur ἕξις, non σχῆμα. Cæterum inuentus dixit, pro compertus. Et ut homo, potest accipi, ut homo quiuis alius, qualis non erat, etiamsi uere homo erat, quantum ad naturam hominis attinet. Aut specie hominis, nimirũ id præ se ferens quod erat, ut indicat Theophylactus. Cyprianus hunc citans locum libro aduersus Iudæos secundo cap. xiij. legit, Qui cum in figura dei esset.

Excussa ueterum interpretatio.

Respõdet amico cuidam.

Thomas de habitu.

Varij sensus.

Exinaniuit semetipsum.) ἐκένωσεν ἑαυτὸν, id est, Inaniuit. Nam Q. u. Curtius libro iiij. exinanire dixit, pro exhaurire: Ita ut nec circumuenirentur, si arctius starent, hæc tamen mediam aciem exinanirent. Hic ἐκένωσε dictum uidetur, pro fecit humillimum & nihili, ut nihil agant qui contendunt Christum pauxillulum quiddam imminutum à deo, iuxta naturam hominis assumptam. Certe qui tantillo minor fit, non dicetur inanitus. Porrò quomodo dicatur diminutus, aut inanitus, non est huius instituti persequi.

Fabrum uidetur designare

Humiliauit semetipsum.) Sunt qui putent humiliare uocem esse parũ Latinam. Ego certe optarim esse, etiamsi nondum contigit reperire apud idoneum autorem.

Deus exaltauit illum.) Plus explicat sermo Græcus ὑπερύψωσεν, hoc est, uehementer exaltauit, siue insigniter. Proinde Ambrosius legit superexaltauit, studẽs exprimere Græcam uocem.

Omne genu flectatur.) πᾶν γόνυ κάμψῃ, id est, Omne genu flectat, ut subaudias, se. Atq; ita citat Hilarius cum alijs locis tum libro de trinitate nono, ut appareat hoc nostrũ flectatur, scribarum errore fuisse mutatum. Quanquam hoc ad sensum nihil refert.

Et infernorum.) καταχθονίων, id est, Subterraneorum.

In gloria.) εἰς δόξαν, id est, In gloriam, ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός, id est, Quod dominus Iesus Christus in gloriam dei patris. ut intelligas hoc omnem confiteri linguam, quod Iesus Christus est dominus, idq; in gloriam dei patris. Quanquam illud In gloriam dei patris, referri potest ad uerbum cõfiteatur, quod præcessit, ut omnis

Locus apud nos male lectus.

lingua confiteatur ad gloriam dei.

Vestram salutem.) πλὴ ἑαυτῶν, id est, Vestram ipsorum. Quanquam ut admonui, ista pronomina composita ferè uertit per simplicia.

Salutem uestram operamini. Et mox, Deus enim est qui operatur in uobis. Prius uerbum est κατεργάζεσθε, alterum est ab ἐνεργεῖν, quod nos uertimus, qui agit, ne quis in hoc erraret. Atq; illud, In uobis ἐν ὑμῖν est in quibusdam, in alijs, ἐν ἡμῖν in nobis. Quanquam hoc nihil interest ad sensum.

Et perficere.) καὶ ἐνεργεῖν, id est, Facere siue operari. Est autem infinitum participij, qđ modo præcessit ὁ ἐνεργῶν, id est, Qui operatur, ne quis putet esse nouum mysterium in uerbo perficere, quasi sit ad finem perducere. Ambrosius legit, operari.

Pro bona uoluntate.) ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. Sermo est anceps, potest enim intelligi bona uoluntas, uel dei, uel Philippensium. Theophylactus refert ad deũ, Ambrosius ad hoies.

Sine murmurationibus.) Quidam Græci codices habent χωρὶς ὀργῆς, id est, Sine ira. Alij γογγυσμῶν, id est, Murmurationibus.

Et hæsitationibus.) καὶ διαλογισμῶν, id est, Disceptationibus. Id aliquoties uertit, cogitationibus.

Sine querela. Sine querela.) ἄμεμπτοι, id est, De quibus nemo queri siue conqueri possit. alioqui sine querela est, qui de nullo queritur.

Et simplices.) καὶ ἀκέραιοι, id est, Synceri, absq; fuco.

Sine reprehensione.) ἄμωμητα, id est, Irreprehensibiles, siue inculpati, quod frequenter uertit immaculati.

Prauæ tortuosa. Prauæ.) σκολιᾶς. Quod nõ significat simpliciter prauum, hoc est, malum, ut uulgo putant, sed tortuosum & asperum, ut respondeat illi, quod superius posuit ἀκέραιοι, id est, simplices. id quod uelut interpretans explicat, adiungens καὶ διεστραμμένης, id est, Distortæ. Augustinus enarrans Psalmum cxlvj. pro praua legit, tortuosa.

Luminaria.) φωστῆρες. Cum erecta machina tollitur in altum lumen sustinens. Vnde addit, uerbum uitæ sustinentes, hoc est, in uertice tenentes.

Lucetis, pro lucete. Inter quos lucetis.) φαίνεσθε. Anceps est, utrũ sit imperandi modus an indicandi, id est, utrum lucete, an lucetis. Certe lucete imperãdi modo, legit Cyprianus in epistola ad Rogatianum presbyterum. Et Ambrosius sic exponit, ut declaret hæc nõ pronunciari à Paulo quod fiant, sed præcipi ut fiant: Cõmonet, inquiens, ut memores suæ professioni respõdeant, ut inter diffidentes tam clari appareant, uita, conuersatione, moribus, quemadmodum sol & luna inter stellas splendore sublimes sunt. Porrò φαίνεσθε non simpliciter significat lucere, sed in conspicuo esse ut omnibus appareat, ueluti lumen in ædito positum.

Ad gloriam.) εἰς καύχημα. De quo iam sæpius admonuimus. Et est ad gloriam mihi, εἰς καύχημά μοι. Atq; ita legit diuus Ambrosi⁹. Dilucidius erat, Vt gloriari possim in die Christi, quod non in uanum cucurrerim. Nam huc refertur illud καύχημα, ut corã Christo possit gloriari, illis adiuuantibus hanc gloriam. Ita sanè Theophylactus.

In die.) εἰς ἡμέραν, id est, In diem.

Supra sacrificium.) ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, id est, Super hostia & sacrificio fidei uestræ. Sentit suam mortem & uincula uictimam quandam esse, cuius ipse sit minister & sacrificus, semetipsum immolans pro fide illorum, & hoc nomine gaudet. Non quod inficier ἐπὶ Græcis nonnunquam sonare accessionem, sed quod hic non faciat ad sensum Pauli, mea sententia. Facit enim ille ceu duas uictimas, alteram illorum fidem, quos Christo obtulit, cuius se ministrum & λειτουργὸν facit, alteram se, si dum studet illam uictimã rite deo exhibere, ipse mactetur, & fiat uictima. quod quidem non recusat, modo id efficiat, ut illos deo dignos exhibeat. In hanc sententiã interpretatur & Ambrosius, & huic consentiens Theophylactus. Recentiores Theologi perperam exponũt supra, pro ultra, ac multo alium sensum inducunt, quàm Paulus Græcis uerbis expresserit.

Sensus excussus.

Vulgata interpretatio rectior.

Congratulor.) συγχαίρω, id est, Congaudeo.

Congratulamini.) συγχαίρετε, id est, Congaudete. Legi potest per modum indicandi, gaudetis & congaudetis, id quod mihi sanè magis arridet.

Bono animo sim.) εὐψυχῶ. Græcis est composita dictio, & magis significat bene affici animo

animo,quàm esse bono animo. Siquidem bono animo esse dicunt Latini, pro eo quod Græcis est εὐψύχως.

Cognitis quæ circa uos sunt.) γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν, id est, Vbi cognouero de rebus uestris, siue cognitis ijs quæ circa uos sunt. Ambrosius legit, Certior de uobis factus.

Tam unanimem.) Tam, redundat, tãtum est ἰσόψυχον, id est, Aequalis animi. Nec addidit tam Augustinus adducens locũ hunc libro aduersus Petil. secundo, cap. lxxvj. Sed offensus interpres sensu, addidit tam, ne uideretur laudato Timotheo damnare cæteros. Est autem Græcis dictio noue composita, quæ parem & eundem per omnia animum significat, quo modo Pythagorici summam & perfectam amicitiam significabant. *Redundat apud nos.*

Qui syncera affectione.) ὅς τις γνησίως, id est, Qui uere & germane, ut legit Augustinus, epistola cxxxvij. siue ut aliàs uertit, ingenue.

Pro uobis sollicitus sit.) Græce sic est τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει, id est, Res uestras curabit, ut sententiam reddam, magis quàm uerba.

Eius cognoscite.) γινώσκετε. Est quidem ambigua Græca uox. Tamen hoc loco rectius uertisset, Cognoscitis, quod declarant ea quæ mox sequuntur,

Quoniam sicut patri.) Vertendum erat, quoniam sicut cum patre filius mecum seruiuit, uel Sicut patri filius, mihi conseruiuit. Siquidem Græca sic habent ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν. Paulus seruiuit Euangelio, nihil quærens sui commodi, huic se socium dedit Timotheus pari synceritate affectus.

Quæ circa me sunt.) Græci addũt ἐξαυτῆς, id est, Protinus, siue cõfestim, qđ hic interpres uidetur uertisse mox. Verũ illud mox, potius referendũ uidetur ad uerbũ, mittere.

Et spero mittere.) Cur non potius missurum? Nam infinita sic aliquoties usurpantur.

Veniam ad uos.) Ad uos, redundat. Imò Græce est, Quod & ipse cito uenturus sim. Et ita legit Ambrosius.

Et mœstus erat.) ἠχθημονῶν. Id Ambrosius uertit, Et impatienter sollicitus erat. Nã ἀδημονεῖν est penè exanimari ac deficere præ dolere. *Ἀδημονεῖν.*

Vsq; ad mortem.) παραπλήσιον θανάτῳ, id est, Proxime mortem, siue Vt esset uicinus morti. Ambrosius legit, Prope mortem.

Festinantius.) σπουδαιοτέρως. Verti poterat & studiosius. Ambrosius legit, sollicitius, etiamsi deprauatum est sollicitus. mihi tamen non displicet quod uertit interpres.

Quod ex uobis deerat.) τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, id est, Vestrum defectum.

Ablq; tristitia sim.) ἀλυπότερος ὦ. Ambrosius uertit, Meliore animo sim. Græca uox perinde sonat, quasi dicas, liberior sim ab omni dolore, siue minus doleam.

Cum honore habetote.) ἐντίμους ἔχετε, id est, In precio habete.

Tradens animam suam.) παραβολευσάμενος. Ambrosius Græcam uocem propius expressit, In interitum tradens animam suam. Est autem παραβλέυεσθαι male cõsulere, & nõ habere rationem alicuius, non, quod Faber putat sponte consultoq; tradere. Sentit enim Paulus illum ope diuina seruatum fuisse. alioqui ipse se præcipitauerat in exitium uitæ. *Faber.*

Erga meum obsequium.) τῆς πρός με λειτουργίας. Ambrosius legit, circa meum officiũ. Quanquam nec is explicuit, quod Græca sonant uerba, quorũ hæc est sentẽtia, ut quod diminutum fuit in obsequio uestro erga me, id suppleatis in his quos ad uos mitto, & qđ minus feciſtis mihi, in talibus compenſetis. At nonnulli codices habent πληρώσῃ, impleret, non πληρώσητε. ut uerbum ad Epaphroditum sit referendum, non ad Philippenses, actum erit sensus, ut ille suppleret, quod in uestro erga me officio fuit diminutum. Ambrosius interpretatur, ut suppleret, si quid Paulus minus plene tradiderat. Theophylactus cum legat itidem ut Ambrosius, tamen secus interpretatur: Videlicet cum Philippenses Romæ non essent, tamen Epaphroditum illorum ad se munificentiam detulisse, atq; hoc pacto sarsisse, quod illorum erga Paulum officio, locorũ seiunctio uidebatur detraxisse.

EX CAPITE TERTIO.

DE cætero.) τὸ λοιπὸν, id est, Quod superest. Et χαίρετε potest legi, ualete.

Mihi quidem non pigrum.) ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρόν, ὑμῖν δὲ τὸ ἀσφαλές. Ad uerbum ita reddi poterat: Mihi quidem non pigrum, uobis aũt tutũ. At dilucidius simul & Latinius fuerit, Me quidem nõ piget, uobis autem

tutum est. Sensus est, Non me piget huius laboris, ut sæpius eadem repetam, quo crebra admonitio, uos reddat tutiores, ne labamini. Nam hinc proprie dictum est ἀσφαλές. Mirum unde Ambrosius nobiscum legat, pro tuto, necessariũ. Nam sic etiam interpretatur.

Κατατομὴ περιτομή.

Vide concisionem.) Distinxit concisionem à circumcisione κατατομὴν, περιτομήν. Cõciditur enim quod discerpitur, & planè distrahitur. Circunciditur quod expolitur, resectis superuacaneis. Annotauit hoc diuus Hieronymus in commentarijs Michææ. Cæterum articulus præfixus singulis horum nominum, indicat eũ de certis quibusdam loqui, quos illi nouerint τοὺς κάνας, τοὺς κακοὺς, τὴν κατατομήν. Et uidete, posuit pro cauete, quemadmodum aliquoties in Euangelio ὁρᾶτε, βλέπετε. Sic enim hunc locum adduxit Ambrosius in libello Ad uirginem deuotam, Vitate canes, uitate malos operarios.

Qui spiritu seruimus deo.) Græce est, Qui spiritu dei seruimus, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύομεν. Porrò seruimus dixit, pro eo quod est, religione colimus. Et tamen in nonnullis habebatur θεῷ λατρεύομεν, id est, Deo seruimus. Indicat Ambrosius libro de spiritu sancto secundo, cap. sexto, hunc locum in Latinis codicibus falsariorum perfidia uariatũ fuisse, atq; ob id Græcorum exemplarium autoritate standum, in quibus habeatur, οἱ πνεύματι θεοῦ λατρεύοντες, id est, Qui spiritui dei seruimus. Atq; hinc colligit & spiritum esse deum, cui cultus debeatur, quod tamen ex Græcis uerbis non consequitur necessario. Siquidem datiuus πνεύματι, modum indicare potest, ut uerbum λατρεύομεν ponatur absolute. Atq; in hunc sanè sensum enarrant Græcorum scholia, atq; ipse etiam Theophylactus πνευματικῶς λατρεύοντες καὶ διὰ νοὸς, id est, Spiritualiter & mente deum colentes non corporeis ceremonijs, quemadmodum Iudæi qui mentulam amputabant, mente impura.

Locus falsatus apud Latinos.

Habeam fiduciã in carne.) Græcus habet, & in carne, καὶ ἐν σαρκί. Et ita legit Ambrosius. Atq; est quidem πεποιθέναι uerbũ præteriti tẽporis, sed ijs abutimur pro uerbis præsentis temporis. Vnde Ambrosius & interpres recte legũt, Fiduciã habeam, & fiduciã habere.

Circumcisus octauo die.) Græcus sic habet περιτομὴ ὀκταήμερος, id est, Circũcisio octaui diei. Se uocat circũcisionẽ, ut sæpe aliâs gentes uocat præputiũ. In Ambrosianis codicibus locũ hunc deprauarunt parũ attent sicriptores, legentes, Circumcisionem octaui diei.

Locus in Ambrosio deprauatus.

Ex genere Israël.) ἐκ γένους ἰσραήλ. Israël hoc loco nominatiuus esse potest, non genitiuus. Vt enim se modo uocauit circumcisionem pro Iudæo, ita se hic nominat Israël pro Israëlita. Quẽadmodum & aliâs frequenter Israël pro Israëlitis ponitur. Addidit autem ex genere, ad distinctionem proselytorum, qui erant quidem Israëlitæ, sed uelut adoptione, non ex genere.

Conuersatus sine querela.) γενόμενος ἄμεμπτος, id est, Factus sum, siue is fui de quo queri nemo posset. Quanquam hoc haud male reddidit interpres.

Detrimenta.) ζημίαν, id est, Detrimentum.

Propter eminentem scientiam.) διὰ τὸ ὑπέρεχον τῆς γνώσεως, id est, Propter eminentiã cognitionis, ut neutrum positum sit loco nominis substantiui.

Vt stercora.) καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, id est, Arbitror stercora esse, siue duco pro stercoribus. Græcis autem σκύβαλον dicitur, quod ex intestinis canibus proijcitur ἀπὸ τοῖς κυσὶ βάλλεσθαι. Etiamsi diuus Ambrosius in Psalmo cxviij. sermone octauo, legit: Aestimor stercora, ut Christum lucrifaciam, quasi Paulus passus sit se pro nihilo haberi. Idem tamen secus interpretatur, ac mea sententia rectius, in commentarijs, quos in hanc scripsit epistolam, præsertim suffragantibus Græcis, iuxta quos Paulus legem olim magnæ uenerationis prorsus negligit, ut inutilem præ euangelio Christi, cum in illa natus esset. Quanquam haud scio an & illud τὰ πάντα ἐζημιώθην, uertendum fuerit, In omnibus detrimento sum affectus. Ambrosius uertit, Omnia damna duxi, & huic consentiens Augustinus. Et in hanc quidem sententiam interpretatur Theophylactus, ut intelligamus perinde dictum ζημιοῦσθαι, quemadmodum dicimus μακαρίζεσθαι & εὐδαιμονίζεσθαι. At idem Ambrosius edisserens Psalmum: Beati immaculati, sermone octauo, secus uertit, Propter quẽ omnium detrimentum passus sum, rursus à seipso nonnihil dissentiens.

Locus uarie intellectus.

Quæ est ex deo.) Adde iustitiam τὴν ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην, ut repetatur iustitiam. Sic enim legit Ambrosius: Iustitiam inquam quæ fide constat, non legis operibus. Item, in fide ad cognoscendum illum. Sic distinguunt Græci, ut intelligas eum cognosci ex fide.

Ex fide

Ex fide est.) διὰ πίστεως, id est, Per fidem.

Societatem passionis.) παθημάτων, id est, Passionum siue malorum, siue afflictionũ. Ambrosius pro societate, legit communicationem.

Si quo modo.) εἴπως, Si quâ.

Quæ est ex mortuis.) τῶν νεκρῶν, id est, Mortuorũ. Miror cur hic placuerit ἐξαναστασις, ni si quod suspicor hunc interpretem, & item Ambrosiũ ita legisse, ἀνάστασιν τὴν ἐκ νεκρῶν.

Sequor autem.) διώκω, id est, Sector, & assequi cupio. Interpres autem nimis Latine usus est eo uerbo sequor, idcirco admonui, ne quis erraret. *Facetum.*

Si quo modo.) εἰ καὶ, id est, Si &, siue etiã cõprehendã. Interpres legisse uidetur εἴπως.

In quo & comprehensus sum.) ἐφῷ, id est, In eo quod. Eundem sensum efficit hoc loco, ἐφὸ & ἐφῷ. Proinde mihi sensus uidetur, Si quo modo assequar id, ad quod me Christus delegit, & in stadio hoc certare iussit.

Non arbitror.) Laurentianus codex habuit οὔπω, id est, Nondum, meus οὐ. sed plures habent οὔπω. Et ita legit diuus Ambrosius.

Quæ retro sunt.) τὰ ὀπίσω, id est, Quæ à tergo sunt, hoc est, quæ præterita sunt ac relicta. Sumit enim similitudinem à cursoribus, qui non attendunt, nec respectant quid spacij transmiserint, sed quid superfit. Augustinus enarrans Psalmum trigesimum nonum, interpretatur quæ retro sunt, uitam pristinam uitijs inquinatam. Cum mea sententia Paulus loquatur de pietatis gradibus, prætermissis inferioribus, ad magis ardua perfectioraq; connitendum esse. Nam & Corinthijs ostendit uiam excellentiorem, ad quam proficiãt, neglectis minoribus uirtutum donis. *Expensa Augustini interpretatio.*

Vnum aũt.) ἓν δέ, Subaudiendũ est ago, quasi dicat, solũ hoc ago, & in hoc sum totus.

Quæ priora.) τοῖς δὲ ἔμπροσθεν, id est, Quæ à fronte sunt.

Ad destinatum.) κατὰ σκοπόν, id est, Secundum scopum aut præfixum. Neq; tam male uertit interpres quàm obscure. Hieronymus admonet Græcam uocem esse significantiorem. Est enim σκοπὸς proprie signum præfixum sagittantibus. Vnde quod animo destinamus ac præfigimus, scopus est. Augustinus cum alijs plerisq; locis, tum in Psalmum trigesimumoctauum legit, Secundum intentionem, pro κατὰ σκοπόν. Cyprianus de clericorũ uita, si modo hoc opus illius uideri debet, legit, Ad regulam sequor. *Scopus quid.*

Hoc sentiamus.) Hieronymus in primo aduersus Pelagium dialogo, indicat hoc loco Græcorum exemplaria uariasse, in alijs scriptum fuisse φρονῶμεν, id est, Sapimus, modo indicandi, in alijs φρονῶμεν, id est, Sapiamus.

Aliter sapitis.) φρονεῖτε, id est, Sentitis. Ac reuelabit futuri temporis esse debet, ἀποκαλύψει. sed reclamantibus uetustis exemplaribus Latinis, atq; ipso Ambrosio, qui secus nõ legit solum, uerumetiam interpretatur. Item Augustino cum alijs locis aliquot, tum libro aduersus Cresconium secundo cap. xxxj. Rursus epistola xlviij. nisi mendum est in scriptura. Nam sermone de uerbis apostoli xv. scriptum habetur, reuelabit. Rursus libro de prædestinatione sanctorum primo, cap. primo. Opinor enim dictum aliter, pro eo quod est, secus aliquanto quàm oportet. Proinde suspicor à Paulo scriptum fuisse ἀπεκάλυψε. Sensus uterq; tolerabilis est. Siquidem opinor Paulum loqui de Iudæis ad Christi religionem conuersis, qui nondum poterant contemnere patriæ legis obseruationem. Paulus autem modo docuit ex fide contingere iustitiam. Sed tamen si quis, inquit, inter uos diuersum sentit, & legi nonnihil tribuit, non est cur ob id scindatur concordia, quæ peculiaris est Christianorum, sic potius interpretetur quisq;, Quid mea refert, si deus hoc illi reuelauit? ego nihilo secius sequar, quod mihi mea dictat conscientia. Alter hic est, *Si quis* diuersum sentit, hoc est, legi tribuit aliquid, feratur donec proficiat. Futurum est enim fortassis, ut hanc quoq; perfectionem illi deus aspiret, ut aliquando contemnat, quæ nondũ potest contemnere. Quanquam haud me clam est Ambrosium aliter interpretari. Theophylactus hunc sensum adfert: Si quid secus sentitis de affectanda uictoria, non recte sentitis. Sed tamen deus istam quoq; mentem uobis mutabit in melius. *Reuelauit.* *Reuelabit.* *Aliter, pro diuerse, siue secus quã oportet.*

Veruntamen.) Græca paulo secus habent, nempe ad hunc modum, πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est, Verum in eo ad quod peruenimus, eadem incedere regula, idem sapere. Quanq; hi infinitiui pro imperatiuis poni uidẽtur.

Imitatores mei.) συμμιμηταί μου, id est, Coimitatores mei, hoc est, imitemini me una cum cæteris qui me imitantur. Aut hoc conueniat inter uos, etiamsi quid in cæteris differitis, ut sitis imitatores mei. Proinde nos uertimus: Estote pariter imitatores mei. Ambrosius nullum indicium dat huius coniunctionis.

Et obseruate.) καὶ σκοπεῖτε, id est, Considerate. Atq; ita legit Ambrosius.

Formam nostram.) τύπον ὑμᾶς, id est, Formam nos, ut sit appositiue dictum.

Quæ sæpe dixi uobis.) Apparet Paulum non absoluisse quod cœperat. Multi em̃ ambulant, ut subaudias, nō ut ego, sed in carne & fastu, ac ceremonijs, & ob id inimici crucis.

Terrena sapiunt.) φρονοῦντες, Curant siue sentiunt, hoc est, qui terrestres habent affectus. Abusus est participio loco uerbi.

Nostra autem.) Nostra enim.

Vnde.) ἐξ οὗ, id est, Ex quo, scilicet cœlo. Miror interpreti placuisse amphibologiam, adeo ut à Græcis uerbis discederet. nisi quod Ex quo apud illum ferè sonat, ex quo tempore, siue postquam.

Corpus humilitatis, id est, Humile sicut corpus mortis.

Corpus humilitatis.) ταπεινώσεως, id est, Corpus humile & abiectum. Locutus est em̃ iuxta proprietatem sermonis Hebræi.

Configuratum corpori.) Græce sic habet, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι, id est, Vt fiat conforme corpori &c.

Secundum operationem uirtutis.) Et hoc Græcis ad hunc legitur modum, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν, καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα, id est, Secundum operationē seu uim, aut efficaciam, ut possit etiam subijcere sibijpsi omnia. Ambrosius legit: Qua possit etiā subijcere sibi omnia. Codex Donatiani habebat Secūdū operationē, qua etiā possit.

EX CAPITE QVARTO.

Charissimi & desideratissimi.) ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, id est, Dilecti ac desiderat, siue amabiles ac desiderabiles.

Et Syntychen obsecro.) Rogo & deprecor apud Græcos idē est uerbū. Proinde intempestiue interpres affectauit copiam hoc loco, cum anadiplosis eius uerbi faciat ad uehementiam affectus significandam.

Idipsum sapere.) τὸ αὐτὸ φρονεῖν, id est, Idē sentire, hoc est, concordes esse. Etiamsi Ambrosius interpretatur de amplexanda prudentia.

Etiam.) Hic affirmantis est, ναί. Et ἐρωτῶ, quod significat interrogo, hic pro rogo posuit. Nisi forte ἐρωτῶ anceps est apud Græcos, sicut rogo apud Latinos.

Germane compar.) σύζυγε γνήσιε. Syzygi dicuntur, quasi pariter ducentes iugum. Germanum autem hic uertit, quod superius uerterat synceram affectionem γνησίως. Quidā hoc referunt ad uxorem Pauli. Nam Græca possunt & fœmínino genere accipi, σύζυγε γνήσιε, id est, Coniunx germana, hoc est, syncera coniunx. Sunt autem magni autores apud Græcos, qui putant Paulum habuisse uxorem. Et consentaneum est hic mulieres cōmendari mulieribus. Porrò quod addit γνήσιε, hoc est, germana siue uera, pulchre quadrat in eam quæ & ipsa Christum unà cum marito amplecteretur. Cum enim consensus est, non solum in cōuictu, uerumetiam in professione fidei, in studio pietatis, in uitæ similitudine, tum denicq; uerum est coniugium. Alioqui impar coniugium uocatur, quoties diuersi religione, iugo matrimonij continentur. Sanctus Clemens Historiæ ecclesiasticæ libro tertio, referente Eusebio, locum hunc citat, quo doceat Paulo fuisse uxorem. Theophylactus tamen acriter repugnat, ne Paulo tribuamus uxorem. quasi uero in hoc sit aliquid periculi. Quod ne fiat, mauult hunc alteri mulierum uel fratrem uel maritum fuisse ac fortasse carceris custodem. Fatetur tamen fuisse, qui putarint hæc Paulū uxori suæ scribere, quos nō alio refellit argumento, quàm uocis unius, quam masculino genere posuerit, fœmínino positurus uidelicet, si de uxore loqueretur. Sentit autem opinor, de γνήσιε. Nam de σύζυγος nemo nescit esse generis communis. Verum qui putarunt hæc de uxore dici, ni fallor, Græci fuerūt, quos tamen nihil offendit, quod offendit Theophylactum, nimirum intelligentes in huiusmodi uocibus iuxta morem Atticū frequenter usurpari, genus masculinum pro fœmínino. Proinde ut hanc sententiam nō arbitror absurdam, ita fateor & alteram posse consistere. Tantum offendit, quod uirū ceu comitem adiungit fœ-

Impar coniugium.

mínis

minis,præter morem ſuum.Deinde quis eſſet iſte carceris cuſtos,quem Paulus dignare/tur tanto honore,ut eum γνήσιον σύζυγον uocaret,& eidem præferret mulieres.Lyranus admonet,germanum eſſe nomen proprium ne nihil adderet de ſuo,quod hauſiſſe uide/tur è commentarijs qui falſo Hieronymi titulo feruntur in omnes epiſtolas Pauli. Porrò cum hæc epiſtola ſcripta ſit omnibus ſanctis epiſcopis ac diaconis,nullius expreſſo nomi/ne,non uideo quis hic poſſit intelligi.

Adiuua illas.) συλλαμβάνου ταύταις,Commoda illis,ac manum admoue.

Mecum laborauerunt.) συνήθλησάν μοι,id eſt,Simul mecum decertarunt.

Gaudete in domino.) χαίρετε.Poteſt eſſe & ualete.

Modeſtia.) ἐπιεικὴς,id eſt,Humanitas,ſiue æquitas. Ambroſius explanat, rationabilis conuerſatio,cum non contenditur de ſummo iure,ſed alius alij pro tempore cedit, & id ſequitur quod poſtulat humanitas. *Modeſtia,pro humanitate.*

Dominus enim.) Enim,redundat,nec additur apud Ambroſium.

Sed in omni.) Omni,nō eſt epithetū orationis,ἐν παντὶ,id eſt,In omni re,ſiue in oībus.

Omnem ſenſum.) πάντα νοῦν,id eſt,Mentem ſiue intellectum,ne quis ad corporis ſen/ſum detorqueat.Certe mentem legit Ambroſius hāc enarrans epiſtolam,itaq; citat libro de Iacob,& beata uita,capite ſexto.

Cuſtodiat.) φρουρήσει.i.Cuſtodiet,futuri tēporis.Neq; em̄ optat hoc illis,ſed animat eos hac fiducia.Ita legiſſe Ambroſiū,colliges ex ipſius interpretatione,ſi perpēdas attentius.

De cætero fratres.) τὸ λοιπὸν, id eſt,Quod reliquum eſt.Eſt autem continuantis poſt digreſſionem aliquam.

Quæcūq; pudica.) σεμνά.Quod Ambroſius legit,magnifica.Vertere poterat ſeuera, honeſta,uerecunda. Nam hæc omnia ſignificat Græcis σεμνὰ. *Σεμνὰ ſeuera*

Quæcunq; ſancta.) ἁγνὰ,id eſt,Pura ſiue caſta.

Amabilia.) προσφιλῆ. Quod Hieronymus aduerſus Iouinianum uertit Ad caſtitatē pertinentia,ſed detorquens,opinor,ad ſuam argumentationem.

Bonæ famæ.) εὔφημα,id eſt, Bene ominata ,ſiue boni ominis. Ambroſius uertit,lauda/bilia.Totum hunc locum ita reddidit Hieronymus: Quæcunq; ergo ſunt uera, quæcūq; pudica,quæcunq; iuſta, quæcunq; ad caſtitatem pertinentia &c.

Si qua laus diſciplinæ.) Diſciplinæ, redundat iuxta Græcos codices. Nec apparet ex Ambroſianis commentarijs,quod ſecus legerit,quàm Græci.Et uirtus hic eſt ἀρετὴ, quæ opponitur uicio,non δύναμις,quæ pugnat cum imbecillitate. *Virtus ἀρετὴ*

Hæc cogitate & agite.) Cogitate ſupereſt,Græcis tantū eſt ταῦτα πράσσετε, id eſt,Hæc agite.Et ita legit Ambroſius.Hunc locum quidam magnis cachinnis magnisq; conuicijs inſectatur,negans me apud me fuiſſe cum hæc ſcriberem. Ac mox deprehendi hominis errorem. Siquidem cum ego notaſſem lectionem poſterioris partis,hæc agite & deus pa/cis &c. Ille ſomniauit me de priore parte loqui,ſi qua laus diſciplinæ ,hæc cogitate quæ & didiciſtis. At dicet ille,quid annotabas,cū ſcriptura huius loci belle haberet in Græcis pa/riter ac Latinis codicibus? Non ſum tam ſtupidus,ut præter occaſionem id fuerim anno/taturus.Etenim cum hæc ſcriberem,conſului peruetuſtæ æditionis codicem ,qui gloſſam habet adiunctam ordinariam & interlinearem ut uocant,præbitam è monaſterio Cartu/ſienſium ,quod propinquū eſt urbi Bruxellenſi uicinū collegio Anderlacenſi, in quo tum temporis ualetudinis cauſa ruſticabamur.In eo ſic habebatur ſcriptū: Hæc cogitate quæ & didiciſtis,& accepiſtis,& audiſtis,& uidiſtis in me,hæc cogitate & agite ,& deus pacis erit uobiſcum.Et gloſſa in interſtitio uerſuum:Non ſolum,inquit,cogitate,ſed & actu im/plete.Hic clamabit meus caſtigator,ſcripturā eſſe deprauatā,& illud cogitate repetitū è loco ſuperiore. Fateor ,& ideo admonui ,ne latius ſerperet ea ſcriptura ,que iam codices non paucos occupauerat.

Quoniam tandem aliquando.) ὅτι ἤδη ποτέ,id eſt,Quod iam aliquando.

Reſtoruiſtis ,p me sētire.) ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν,id eſt,Reuiguiſtis in ſentiēdo de me,ut ſubaudias γὰρ τὸ φρονεῖν,hoc eſt,reuiguit in uobis amor & ſollicitudo ,ac ſtudiū erga me,tametſi nō miſiſtis hactenus,qđ opportunitas mittendi uobis defuerit,non animus.

Sicut & ſentiebatis.) ἐφ' ᾧ, id eſt,In eō quod ſentiebatis.

Occupati

Occupati enim eratis.) ἠκαιρεῖσθε δέ, id est, Sed non habuistis opportunitatem. Id enim sonare uidetur ἀκαιρεῖσθε.

Propter penuriam.) καθ' ὑστέρησιν, id est, Iuxta defectum.

Non quasi.) οὐχ ὅτι, id est, Non quod.

Sufficiens esse.) αὐτάρκης εἶναι, id est, Cõtentus esse. Apertius erat: Nam ego didici his in quibus sum contentus esse, ἐν οἷς εἰμὶ αὐτάρκης εἶναι.

Scio humiliari & abundare.) περισσεύειν. Quod hic uertit, abundare, non solum pertinet ad rerum copiam, sed ad omnem præcellentiam, ut opponatur ei quod præcessit, humiliari. Nam de copia & inopia mox meminit.

Vbiq; & in omnibus.) ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι, id est, In omni & in omnibus. Et sic legit Ambrosius. Tametsi probe uertit hoc interpres, ut accipias, ubiq;, pro eo quod est in omni re.

Institutus sum.) μεμύημαι, quod Ambrosius uertit, imbutus sum. Est autem proprie initiari mysterijs. Porrò mysteria primum discuntur.

Abundare & penuriam pati.) περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, hoc est, quasi dicas, pati, ut supersit, pati, ut desit, siue pati, ut nimium sit, pati, ut minus sit.

Qui me confortat.) ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με. Non est confortat, quasi consolatur & reficit, sed confortat, id est, Potentem ac fortem reddit, corroborat erat Latinius.

In Thessalonicam.) εἰς Θεσσαλονίκην, id est, In Thessalonica, ut subaudias ecclesia. Nec miserunt in Thessalonicam, sed Paulo miserunt, qui illic tum erat.

Semel & bis. Semel & bis.) ἅπαξ καὶ δίς. Quod si quis Latine uelit reddere, dicendũ est, semel atq; iterum. Ambrosius legit: Semel & iterum. Alioqui semel & bis nihil aliud sonat quã ter.

In usum.) εἰς τὴν χρείαν, id est, Ad egestatem, siue ad necessitatem. Quanquã in usum non est absurdum, modo intelligas, In usum, id est, Cum esset opus. Ambrosius legit, In usus meos misistis.

Non quia quæro datum.) οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, id est, Non quod quæram ipsum donum. Ambrosius legit: Non quia munus quæram.

Sed requiro fructũ.) Illud quæro, & hoc requiro, apud Græcos idẽ uerbũ est ἐπιζητῶ.

Abundantem in rationem.) Hic melius uertisset Græcum participium in uerbũ πλεονάζοντα, id est, Qui redundaret in uestrum commodum, potius quàm meum.

Habeo autem omnia.) ἀπέχω. Ambrosius legit, Percepi autem omnia. Nam ἀπέχειν est recipere ex aliquo ueluti censum aut reditum ex aruis. Et ad eum modum uertit in euangelijs, Receperunt mercedem suam ἀπέχουσιν. Id sentiens Theophylactus, submonet recipi, quod quasi debitum datur.

Repletus sum acceptis.) πεπλήρωμαι δεξάμενος, id est, Repletus sum accipiens, nisi quod participium est præteriti temporis. Commodius uertisset ad hunc modum, Expletus sum, postea quam accepi ab Epaphrodito, à uobis missa, odorem &c.

Thymiamata in sacris. In odorem suauitatis.) ὀσμὴν εὐωδίας. Quod superius indicauimus. Nec est In odorem, sed odorem appositiue, suffragante Græcis codice Donatiani. Ambrosius legit, odorem bonæ suauitatis, sed mutato, sicuti conijcio, auferendi casu, in accusandi casum. Cyprianus exponens precationem dominicam, citat ad hunc modum: Saturatus sum, inquit, recipiens ab Epaphrodito quæ à uobis missa sunt, odore suauitatis, sacrificio accepto, & placente deo. Indicat autem quod uocauit odorem suauem, sumptum à sacris in quibus suffitus spargebantur gratinaribus.

Omne desiderium.) πᾶσαν χρείαν, id est, Omnem necessitatem siue indigentiam. Valla emendat, implebit πληρώσει, sed codex unus habebat πληρῶσαι, id est, Impleat.

Cum spiritu uestro.) Sic & Ambrosius legit, sed Græci codices habent, μετὰ πάντων ὑμῶν, id est, Cum omnibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI AD COLOSSENSES ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

IN PRIMIS non possum non mirari, quid in mentem uenerit ijs qui Colossenses ad quos scribit hanc epistolam Paulus, aiunt esse Rhodienses, ob nobilem illum colossum, qui memoratur inter septem mundi miracula. Nam de statua quidem nullus nō meminit scriptorum. At de ciuitate huius nominis, ne ij quidem ullum fecere uerbum, qui totius insulæ situm diligentissime literis prodiderunt. Quin potius Colossæ ciuitas est Phrygiæ, quæ est in Asia minore, haud ita procul ab Hierapoli, & Laodicea, quarum & in hac epistola meminit Paulus. Laodiceæ cum ait, Volo autem uos scire, cuiusmodi certamen habeam pro uobis, & pro his qui sunt Laodiceæ. Ac rursum in calce: Facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur, & eā quæ è Laodicea missa fuit, ut uos quoq; legatis. Ac paulo superius: Quoniam habet zelum multum pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui sunt Hierapoli. Constat autem Hierapolim & Laodiceam in Phrygia esse aut certe in confinio, autore Ptolemæo. Porrò Plinius libro sexto, capite trigesimosecundo, Colossas nominatim recensuit in descriptione Phrygiæ, quæ septentrionali sui parte Galatiæ sit contermina, Meridiana, Lycaoniæ, Pisidiæ, Mygdoniæ. Ab oriente Cappadociam attingens. Oppida celeberrima sunt, Ancyra, Andria, Celena, Colossæ, Carina, Coiason, Ceranæ, Iconium, Midanum. Idem libro trigesimoprimo, capite secundo, prodidit Colossis flumen esse, in quod lateres cōiecti lapides extrahantur. Ad hæc Strabo geographiæ suæ libro decimo, inter loca Laodiceæ finitima, Colossarum quoq; mentionem facit. Iam uero Theophylactus quoq; Græcus interpres de Colossensibus tradidit in hunc modum, πόλις φρυγίας ἥτι κολοσσαί, ἥτι νῦν λεγόμενα χῶναι. καὶ ἄλλον ἐκ τῶν πάλαι λαοδίκειαν εἶναι πλησίον, id est, Ciuitas Phrygiæ Colossæ, quæ nunc uocatur Chonæ. Atq; id liquet ex eo, quod uicina sit Laodicea. Hæc abunde sufficiunt, opinor, ad refellendos eos, qui Colossenses in Rhodum transferunt. Nec ab hac nostra sententia dissentit Faber Stapulēsis. Iam quod apud Suidam legimus Rhodienses & Lindos dictos & Colossenses ob insignem colossum, quem soli erexerunt, ut uerum sit, non efficit, ut hæc epistola scripta sit Rhodijs. Cæterum quod in Græcis codicibus κολασσεῖς legimus, per alpha scriptum in secunda syllaba, haud scio an librariorum acciderit incuria, præsertim cum Theophylactus urbis situm exponens, Colossas scribat, nō Colassas. Sic autem dicimus Colossæ Colossarū, quemadmodū Athenæ Athenarū. A deo patre nostro.) Admonet Theophylactus hic non addi mentionem Christi, quod tamen fieri solet in cæteris fermè epistolis. Et tamen hoc additum uidemus in Græcorum codicibus, nō dubiū quin errore librariorum, ex sua memoria quæ uidetur addentium.

Colossas ciuitatē esse Phrygiæ, non Rhodi.

Faber.

Quod peruenit ad uos, sicut & in toto mundo est, & fructificat, & crescit.) καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, καὶ ἔστι καρποφορούμενον. Quemadmodum & in toto mundo etiam est fructificans, licet in nonnullis exemplaribus non addebatur posterius καὶ ante ἔστι. Quæ tamen coniunctio mihi non uidetur ociosa. Prior enim pertinet ad aduerbium, quemadmodum, posterior ad id quod subauditur, peruenit ad uos, quemadmodū & in toto mūdo est, & ita est, ut non solum prædicatum sit, uerumetiam fructificet.

Et crescit

Faber. Et crescit.) Hæc apud Græcos non lego. Faber indicat, ἀνξανόμενον addi in quibusdam exemplaribus, atq; ita sanè legit Ambrosius. ac paulo inferius rursus hæc duo participia iuguntur, In omni opere bono &c.

Sicut in uobis.) Sicut & in uobis, addita copula, καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν. Atq; ita legit Ambrosius.

Conseruo nostro.) Græce uestro, ὑμῶν. Quanquam hic libri uariãt, & magis quadrat nostro prima persona, ut intelligamus adiutorem Pauli & illorum ministrum.

Orantes & postulantes.) Et hæc participia debebat uertere in uerba infinitiua, orare & postulare, προσευχόμενοι καὶ δεόμενοι.

Vt impleamini agnitione.) ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν. Aut subaudienda est præpositio ἐν, more Græcorum quasi per synedochen, aut πληρωθῆτε sumendum est actiue, id est, ut impleatis. Tametsi priorem sensum magis probo. Et eum sequitur Theophylactus.

Digne deo.) Domino est Græcis, ἀξίως τοῦ κυρίου.

Omnia placentes.) εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν. Quasi dicas, in omnem placentiam. Ambrosius legit, Ad omne placitum.

In omĩ uirtute cõfortati.) Græcus sermo iucũdior est, δυνάμει δυναμούμενοι, id est, In omni potentia facti potentes, siue ualẽtia ualescẽtes. Est enim participiũ præsentis tẽporis.

Claritatis.) δόξης, id est, Gloriæ.

Deo & patri.) Græce tantum est patri.

Qui dignos nos.) τῷ ἱκανώσαντι, id est, Qui nos fecit idoneos.

Idioma Hebraeum. Filij dilectionis suæ.) Iam non semel admonuimus hanc sermonis formam peculiarẽ esse Hebræis, uas electionis, pro uase electo, & filius perditionis, pro filio perdito. Itidem hic filij dilectionis, pro filio dilecto, τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ.

Redemptionem & remissionem.) Græci codices sic habent, τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, id est, Redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. Ambrosius uidetur iten. legisse, nisi quod non habet hic, per sanguinem ipsius. Cæterum quod redemptionem & remissionem, nullo cõiunctionis interuentu, sed appositiue coniunxerit, indicat id quod ediserens subiecit: Remissio enim peccatorum liberos facit. Exponens enim Paulus quid dixerit redemptionẽ, subdidit remissionem peccatorum.

Appositiue legendum.

Imago dei inuisibilis.) Inuisibilis, non refertur ad imaginem, sed ad deum, ἀοράτου, hoc est, dei. Quemadmodum enim solus pater dicitur immortalis & sapiens, ita solus dicitur inuisibilis, non quod filius iuxta diuinam naturam uisibilis sit, sed quod à patre habet naturam inuisibilem. Pater igitur ut fons manet inuisibilis. Cæterum per imaginem filium aliquo modo promit sese, dum per illum condidit hunc modum, dum per eum hominem factum nobis innotescit.

Primogenitus omnis creaturæ.) Cum hic dixerit creaturæ, cur mox mutauit, condita sunt, cum Græcis eiusdem originis sint uoces κτίσις & ἐκτίσθη; Vel hinc colligi potest, nihil interesse inter creare & condere. Sensus autem hic esse potest, qui genitus fuit ante omnem creaturam. Ne quis cum Ario dei filium faciat creaturam. In hanc sententiam edisserit Ambrosius. Quod si mutato accentu legas, πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, sensus erit, illum primum produxisse omnia, & omnem creaturam ab illo natam esse. Nec male congruit ad hanc sententiam quod sequitur, quod in illo creata sint omnia &c. Vtruncunq; sensum sequi malis, non uideo quid ad rem pertineat, ut ideas Platonicas huc in medium protrahamus, id quod facit Aquinas. Quandoquidem iuxta sermonis Hebraei proprietatem, Paulus In ipso dixit, pro eo quod est, per ipsum, ut crebro iam obuium indicauimus. Declarat id, quod mox repetens hanc sententiam, quod hic dixerat, ἐν αὐτῷ, id est, in ipso, mutat in δι' αὐτοῦ, id est, per ipsum. Astipulatur nostræ sententiæ Theophylactus, hunc enarrans locum. Proinde quod sequitur εἰς αὐτὸν, non erat uertendum in ipso, ne bis idem dicere uideatur, sed in ipsum, ut accipias hæc non fuisse condita per Christũ uelut per ministrum, sed tanq; per consortem imperij. Idcirco addidit, & in ipsum, ex quo pendeant omnia gubernanda. Ad eum modum sonant Græca quæ scripsit Paulus, & ad eundẽ interpretatur præter cæteros Theophylactus. Iã per se liquet, opinor, quod Thomas Aquinas in ipso exponit, tanq; per causam exemplarẽ, non admodum ad rem pertinere, quod

In ipso, pro per ipsum.

Excussa Aquinatis interpretatio.

nere,quod tamen interpreti par sit imputare,qui secus uerterit,quàm scripsit Apostolus.

In cœlis & in terra.) τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, id est, Quæ in cœlis sunt, & quæ in terra.

Et ipse est ante omnes.) Magis quadrabat, Ante omnia, πρὸ πάντων. Nam de uniuersis loquutus est,& sequitur continuo, καὶ τὰ πάντα, id est,Et omnia.

Et omnia in ipso constant.) καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, id est,Omnia in illo consistunt siue constiterunt.tametsi Græci uerbi tempus recte mutauit interpres.Cæterũ constare dicit conseruari.

Qui est principium primogenitus.) ὅς ἐστιν ἀρχὴ πρωτότοκος. Quoniam neutri dictioni apponit articulus,potest & hic sensus accipi,Qui Christus est principiũ primogenitum ex mortuis,quasi dicas, primum principiũ, quod ille sit fons omnis resurrectionis. Nam huc accommodãt Theophylactus & Ambrosius,quod Christus hic dicatur principium,quod dux sit & autor resurrectionis.

Primatum tenens.) πρωτεύων, id est,Primas tenens.quanq; Græcis unica dictio est. πρωτεύων.

In ipso complacuit.) εὐδόκησεν. Id si referatur ad patrem, cuius uoluntas ac decretum fuerit,commodior erit interpretatio,quàm si ad filiũ. Atque ita sentit Theophylactus.Cũ enim disputasset,in filio natura esse plenitudinem deitatis, adiecit huius rei, nullam adferri causam, nisi quod ita uisum sit deo.Proinde nos Patri,addidimus de nostro.

Omnem plenitudinem diuinitatis.) Diuinitatis,apud Græcos non lego,tantum est τὸ πλήρωμα. nec additur apud Ambrosium in cõtextu, licet enarrans addat explicandæ rei gratia. Simili modo res habet apud Theophylactum. Quod si quis excutiat interpretationem diui Thomæ,deprehendet,ne ipsum quidem addidisse,Diuinitatis.Et haud scio, an apud ullum omnino sit interpretem.Proinde demiror,unde uox ea in quædam exemplaria Latinorum irrepserit,nisi huc ex proximo capite huius epistolæ assripta est. Additum aliquid.

Per eum reconciliari omnia in ipsum.) Cur non & antea uertit,In ipsum, cum Græcis eadem sint uerba, εἰς αὐτόν. quanquàm rectius erat Reconciliare, uerbũ actiuum, ἀποκαταλλάξαι. Et,Erga se,melius quàm,In ipsum. Reconciliari, pro reconciliare.

Pacificans.) εἰρηνοποιήσας, id est,Pacificatis & ijs quæ in terra sunt,& quæ in cœlis.

Per sanguinem crucis eius.) Græca secus habent, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ, id est,Per sanguinem crucis eius,per ipsum siue per eũdem, ut Placuerit,referatur ad patrem,& hæc pronomina pertineant ad Christum.

Inimici sensu.) ἐχθροὺς τῇ διανοίᾳ, id est,Inimici mente siue cogitatione. Porrò sermo Græcis anceps est. nam datiuus διανοίᾳ potest accipi uelut instrumentaliter, hoc est, Per sensum siue mentem,aut relatiue,Inimici,sed cuius nempe menti. Etenim qui carni seruit,repugnat rationi. Ambrosius & Hieronymus διανοίᾳ referunt non ad hominem peccantem,sed ad deũ,ut accipias dei mentem,nõ hominis. Nam prior sic legit,Et uos quondam alienatos & inimicos consiliorum eius,in operibus iniquis &c.Posterior ad hũc modum,in epistola ad Ioannem episcopum Hierosolymitanum,Cum essetis alienati & inimici sensus eius.quãquàm ego sanè Hostes malim quàm Inimici. Theophylactus,Mente ad Colossenses refert, ne se putarent excusandos, si fato aut natura fuissent hostes dei. Idcirco addit Mente,ut intelligerent se suapte uoluntate fuisse hostes. Sensus,pro mente.

Carnis eius.) Imò Suæ.

Et immaculatos.) ἀμώμους, id est,Irreprehensibiles.

Et irreprehensibiles.) ἀνεγκλήτους, id est,Incriminabiles,siue inculpatos.

Quod prædicatum est in uniuersa creatura.) ἐν πάσῃ κτίσει. Torquetur hæc nõnihil Aquinas,putans Prædicatum est,positũ pro prædicabitur. Imò hyperbole est,qua significat iam undiquaq; uulgatum euãgelium Christi,ne quid cogitarent Colossenses de mutanda fide,quæ iam ab omnibus esset recepta. Magnificentius autem & ardentius est, In omni creatura, q̃ inter omnes homines. Quod si quis non recipiat hyperbolen in literis diuinis,is si uolet,cum Hieronymo,cum Origene,cum Chrysostomo,cum Augustino litiget,qui frequenter annotant hoc schema. Hyperbole.

Qui nunc gaudeo.) Qui,apud Græcos non lego,sed tantum,nunc gaudeo, νῦν χαίρω. Et apud Græcos est,In passionibus meis.

Et adimpleo ea quæ desunt passionum.) καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων. Commodius uertere poterat, Et suppleo quod deest afflictionibus Christi. Ambrosius ita, Et suppleo reliquias pressurarum. Porrò uerbum ἀνταναπληρῶ cõpositum ex tribus, ex ἀντι, quod significat uicem, quum quis alterius loco facit aliquid, & ἀνὰ, quod apud Latinos aliquoties ualet re, quasi redimpleo uice Christi, quod in illius afflictionibus est diminutum. Ambrosius uidetur uoluisse sensum explicare Pauli, quũ ait, reliquias, ut accipiamus passionem Christi nõ fuisse diminutam ad salutem hominum, sed unam esse passionem Christi & martyrum, hoc est, capitis & membrorum. Nec dissentit ab hac sententia Theophylactus, interpretans Christum in apostolis adhuc pati pro corpore suo non quod desit aliquid, sed quod tam immensa sit illius in nos charitas.

Passio Christi quomodo impletur.

Cuius factus sum ego minister.) Cuius, ecclesiam refert, non corpus. Ambrosius referre uidetur ad euangelium, nec uideo, unde repetitum. quanquàm id sanè minutulum est. uerum ad hæc minutissima nonnunq; impingunt magni theologi, si Græce nesciant.

Verbum dei mysterium.) Cum hic Paulus uerbum dei uocarit mysterium, quod sæpe uertit Sacramentum, cur non addunt hinc octauum sacramentum? qui quoties in scripturis sacramenti fit mentio, uolunt de septem illis accipi. quanquàm mysterium hoc loco secretum & arcanum sonat, id declarant quæ sequuntur: Nunc autem manifestatum est.

Sacramentũ, μυστήριον.

In uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos. Et ita legit Ambrosius in codicibus emẽdatioribus, quanquàm in nonnullis Græcis codicibus scriptum habebatur ἐν ὑμῖν.

Notas facere diuitias.) Græce sic est, γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος, id est, Notum facere quæ sint diuitiæ. Et ita legit Ambrosius.

Sacramenti.) μυστηρίου, id est, Mysterij, id est, Arcani.

Quod est Christus.) ὅς ὅστι χριστὸς, id est, Qui est Christus. tametsi Laurẽtius uertendum existimat, Quæ est Christus, ut quæ, referatur ad diuitias, πλοῦτου. quæ uox Græcis est masculini generis, & numeri singularis. Atq; ita quidẽ exponunt Græca scholia. Secus Ambrosius. Theophylactus uariat.

Corripientes.) νουθετοῦντες, id est, Monẽtes. & ita Ambrosius. Nam Græca uox anceps est, quam aliquoties uertunt Increpare.

Et docentes.) Hic Græci repetunt πάντα ἄνθρωπον. Atque ita scriptum erat in codice Donatiani.

In quo &.) εἰς ὅ, In quod, in quam rem, ut non referas ad Christum, sed ad illorum perfectionem. Nec est simpliciter Laboro certando, sed κοπιῶ ἀγωνιζόμενος. quod ad periculum pertinet. Siquidem agon interim certamen est, interim periculum.

Quam operatur.) πλὴν ἐνεργουμένην, id est, Quæ operatur. Et ita Ambrosius. Et operationem, est ἐνέργειαν, ut intelligas uim agentem in Paulo. Et uirtute, est δυνάμεως, quæ pugnat cum imbecillitate.

EX CAPITE SECVNDO.

Valem sollicitudinem.) ἡλίκον ἀγῶνα, id est, Quantũ certamen siue periculum. nec est, Pro uobis, sed De uobis, περὶ ὑμῶν. quanquàm agon & labore sonat, sed cum difficultate periculóq; coniunctum.

Faber.

Faciem meã.) τὸ πρόσωπόν μου. quod planè refertur ad faciẽ. Nam uidis personam meam, nec Latinũ esse puto. etiamsi cuidam hoc magis arridet.

Constructi.) συμβιβασθέντων, id est, Compactorum. Quidam habent Instructi. Ambrosius legit, Cum fuerint instructi in charitate. Porrò hic idem est uerbũ quod superius uertit, Constructi. significat autem compactos & connexos, in morem membrorũ unius corporis cohærentium apte inter se.

Diuitias plenitudinis.) πληροφορίας. Non est πληρώματος, quod ipsum item Plenitudinem uertit. Nam πληροφορία magis sonat certam persuasionem, quoties alicui plene fit fides, ita ut nihil iam addubitet. quemadmodum admonuimus in initio euangelij secundũ Lucam. Optat enim illis certam cognitionem mysterij, ne quid omnino hæsitent. Ad quem modũ interpretatur & Theophylactus, τοῦτ' ἔστιν, inquiens, ὑπὲρ μηδενὸς ἀμφιβάλλωσιν, id est, hoc est, ne ulla de re ambigant. Itaq; quæ conferunt in hunc locum recentiores interpretes, non possunt admodum congruere sensui Paulino.

Plenitudo, πληροφορία

Absconditi.

Abscõditi.) ἀπόκρυφοι, id est, Abscõditi. Hic nomẽ est nõ participiũ, occulti siue arcani.

In sublimitate sermonum.) ἐν πεθανολογίᾳ, id est, In persuasibili oratiõe, siue persuasibilitate, siue probabilitate. Ambrosius legit, In sublimitate sermonis, locum hũc ad sophistas detorquens. Is fortasse legit λεπτολογίᾳ.

Et si corpore.) σαρκὶ, id est, Carne, quam opponit spiritui qui mox sequitur.

Firmamentum.) τὸ στερέωμα τῆς εἰς χριστὸν πίστεως ὑμῶν, id est, Firmamentum uestræ in Christum fidei. Miror unde diuus Ambrosius addiderit hoc loco, legit enim ad hũc modum, Videns ordinationem uestram, & supplens id quod deest utilitati fidei uestræ. Apparet enim illum ita legisse in Græcis codicibus, καὶ ἀναπληροῦν τὸ ὑστέρημα χρείας τῆς πίστεως ὑμῶν. Cæterum interpres de suo addidit Eius, quo nihil erat opus, ob pronomẽ uestræ, quod sequitur. *Ambrosij diuersa lectio.*

Dominum nostrum.) Nostrum, redundat Græcis,

Et superædificati.) ἐποικοδομούμενοι, præsentis tẽporis est, Vt superstruamini manẽte radice Christo ac fundamento, siue ut crescatis in eo, siue ut collapsi nonnihil restituamini. Nam id postremum sequitur Theophylactus.

Ne quis uos decipiat.) μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν, id est, Ne sit qui uos depræde/tur, aut in prædã abducat. Ambrosius uertit, Deprædetur, & item Hieronymus libro cõmentariorum in Oseam. Rursum in commentarijs quos ædidit in epistolam ad Galatas. Græca uox proprie sonat ceu prædam abducere. Cõsimilem ad modum legit Cyprianus in sermone de bono patientiæ. Proinde miror unde hoc nostrum decipiat ad nos deuenerit. Sentit autem cauendum, ne quis occultis insidijs adortus, abducat eos à recta fidei uia, in errorem ac perniciem, ac seruitutem legis Mosaicæ. *Decipiat, prò deprædetur.*

Diuinitatis corporaliter.) θεότητος, id est, Deitatis. Et addidit σωματικῶς corporaliter, ut excludat umbras legis Mosaicæ. corpus enim opponitur umbræ.

Non manufacta.) ἀχειροποίητῳ, dictio composita, id est, Quæ fit sine manibus.

Corporis carnis.) Græce sic habet, τῷ σώματι τῆς ἁμαρτιῶν τῆς σαρκὸς, id est, Corporis peccatorum carnis, hoc est, Quod obnoxiũ est peccatis carnalibus. Augustinus in epistola ad Paulinum quinquagesimanona, testatur ita scriptum fuisse in nonnullis Latinorum exemplaribus, ne quis omnino contemnat, Græcis iniquior.

Sed in circumcisione.) Sed, redundat.

In quo & resurrexistis.) συνηγέρθητε, id est, Simul resurrexistis. Atq; ita legit Ambrosius.

Et uos quum essetis, Apud Theophylactũ ubiq; pronomen est primæ personæ, ἡμᾶς & ἡμῶν. Item in eo quod sequitur,

Donans uobis.) Nobis, est Græcis prima persona, & ita legit Ambrosius. Agit enim Paulus de Iudæorum præputio, quod habebant in animo.

Delens quod aduersus.) Melius dixisset, Deleto quod aduersum nos erat chirographo. Atq; ita legit Ambrosius, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον.

Chirographum decreti.) Græce Decretis est, τοῖς δόγμασιν. Græci codices ita distinguunt, ut accipias chirographum deletum, quod erat nobis contrarium per decreta legis Mosaicæ, siue per decreta legis diuinæ. Sanè diuus Augustinus epistola quinquagesimanona, ad Paulinum, legit Chirographum in decretis. Theophylactus interpretatur chirographum professionis Mosaicæ sublatum & antiquatum decreto fidei Euangelicæ. *Locus uulgò nõ intellectus*

Traduxit.) ἐδειγμάτισεν. quod Ambrosius uertit Ostentauit. Augustinus epistola quinquagesimanona ad Paulinum, legit Exemplauit, Græcam uocem fidelius q; elegãtius exprimens. Ad eundem modum adduxit libro de agone Christiano, capite secundo. Mirum autem quid sequutus, subinde locũ hunc adducat hisce uerbis, Exuens se carnẽ, principatus & potestates exemplauit, quasi senserit Paulus, ita demum deuinci principatus, si uicturus carnem exuat. Sic enim & interpretatur, libro aduersus Faustũ, decimo sexto, capite uigesimonono. Hic eodẽ uerbo Latino reddit παραδειγματίσαι, hoc est, Traducere, in initio Matthæi, & hoc loco δειγματίζειν, quum illud significet In exemplum uertere, hoc ostentare, & spectandum omnibus proponere. Alluditur enim ad morem triũphantium, qui trophæa sua circumferebant, & populo ostentabant monumenta uictoriæ &c. Quod si Thomas potuisset Græcos interpretes consulere, non opus erat hic geminis interpreta- *Expensa Augustini interpretatio.* *Traduxit, Thoma interprete.*

terpretationibus pro unica: Traduxit,inquit,ſanctos in cœlum. Aut traduxit,hoc eſt,Expulit dæmones ab homine.Origenes in Exodũ homilia quarta,aut certe huius interpres explicat uim huius uerbi: Quos,inquit,in aduentu ſuo Chriſtus dicitur traduxiſſe, hoc eſt, Captiuos duxiſſe,& triumphaſſe in ligno crucis.

Confidenter palàm.) ἐν παῤῥησίᾳ.quod Ambroſius legit,In autoritate.Origenes in Ieſum Naue,homilia octaua legit, Traduxit libere triumphans.Eſt autem παῤῥησία quum quis palàm audet præſertim in loquendo.quanquàm Paulus aliquoties uſurpat ad alia.

Palàm triumphans.) Illud obiter admonendum,ſpolians & triũphans, & cætera participia hoc loco,præteriti temporis eſſe.

In ſeipſo.) ἐν αὐτῷ.Accipi poteſt,Per ſeipſum,hoc eſt,Suis ipſius præſidijs.

Neomeniæ.) νεομηνίας, id eſt,Nouilunij,à νέος nouus, & μὴν luna,ſiue mẽſis. ſiquidem Græci non à Calendis,ſed ab initio nouæ lunæ menſem auſpicantur.

Lectio duplex. Triumphãs illos in ſemetipſo.) Origenes interpres homilia in Ieſum Naue octaua,indicat in nõnullis codicibus legi,In ſemetipſo, cæterũ in Græcis haberi ſcriptum, In ligno. At hodie cõſentiunt hoc ſanè loco Græcorum exemplaria cum noſtris. Sunt quos urget hic ſcrupulus, ſatiſ ne Latine dicatur Triũphans illos. certe triũphatas gẽtes dixit Verg.

Corpus autem Chriſti.) Græca ſcholia indicant hunc locum bifariam legi. Primũ ita, Illa ſunt umbra,ſed corpus ipſum,hoc eſt,ueritas,eſt Chriſti, τὸ δὲ σῶμα τοῦ χριστοῦ. Ruſum ita,Corpus Chriſti,nemo uos decipiat,ut referas corpus ad fideles, qui ſunt membra Chriſti. ut ſit ſenſus, Vos autem qui eſtis corpus Chriſti,nemo deuertat à præmio quod cœpiſtis promereri credendo in illum. Atq; hic ſenſus probatur Auguſtino in epiſtola ad Paulinum.Sed prior lectio mihi uidetur accõmodatior,utpote minus coacta. Ambroſius uidetur tertium quendam ſenſum arripere, quaſi umbra & corpus utrũq; referatur ad ea quæ præceſſerunt,cibus,potus,feſtum,neomeniæ,ſabbata,hæc omnia erant umbra futurorum,ſed eadem corpus Chriſti.ſic enim infert: Hæc autẽ omnia ſunt corpus Chriſti, quia elementorũ per effectus ſunt uocabula.Sed mea ſententia,corpus Chriſti uocat illa, quod quicquid illis adumbrabatur, id in Chriſto ſit exhibitũ, ut iam illa ſint negligenda. Quum abeſt ipſum corpus,umbris utcunq; paſcimur, cum adeſt,offendit etiam umbra. Atq; hunc ſenſum ſequitur Auguſtinus in epiſtola ad Paulinum,quinquageſima nona.

Ordo triplex

Quæ ſunt umbra fut.) Auguſtinus aduerſus Fauſtũ,libro ſexto,in libris manu deſcriptis,citat Quod eſt umbra.Fortaſſis aliquis Græce ſemiperitus, ᾰ mutauit in ŏ, putãs articulum pluratiuum non conuenire uerbo ſingularis numeri ἐστί.

Καταβραβεύειν. Nemo uos ſeducat.) καταβραβευέτω, id eſt,In brabijs,aut præmijs fraudet. ſic enim interpretatur Hieronymus in quæſtionibus ad Algaſiã,quæſtione decima:Nemo aduerſum uos brabium accipiat.Cum enim in certamine poſitus,iniquitate agonothetæ,uel infidijs magiſtrorum,brabiũ & debitam ſibi palmam perdit, καταβραβεύεσθαι dicitur. Idq; uerbi uideri uult peculiare Cilicum,in qua prouincia Paulus natus & educatus fuit. Græcanica ſcholia admonent, καταβραβεύειν dici quoties penes alium eſt uictoria,penes aliũ præmium. Ambroſius legit,Nemo uos deuincat. Ex his ſatis liquet,quãtum abſit à uero,

Stapulenſis. Iacobi Stapulenſis,hominis alioquin eruditi, in hoc loco ſententia, quam in prima recenſuit æditione. Verum hũc in errorem induxit Valla,qui putat καταβραβεύειν eſſe ad brabium euocare, ſiue brabium oſtentare. Fortaſſe leuiculum, ſed tamen obiter admonendum illud,brabium dicendũ eſſe Latinis,non brauium,hoc eſt,per b, ſecundam literam, non per u.deinde penultima acuta,aut circumflexa,quemadmodũ eſt apud Græcos βραβεῖον, brabium ſiue brabeum.Qui de Græcarũ uocum etymologijs conſcripſerunt,exiſtimant βραβεῖον dictum à ῥάβδος, mutatis ac tranſpoſitis literulis aliquot,quod eſt uirga, ſiue ſceptrũ.unde qui regalia ſceptra geſtant,brabeutæ dicti ſint, quod horũ partes eſſent in certaminibus præmium addicere qui uiciſſet,ne quis inter certantes oriretur tumultus. Atq; id propemodum indicat Martialis in præfatione quadam,cum ait, Cõtra retiarium ferula. Sũt qui putent palmeam uirgulam tradi ſolitam uictori,uictoriæ ſymbolum,eãq; uirgam brabeum appellari. Vnde καταβραβεύειν, eſt intercipere præmium,non euocare ad præmiũ.Heſychius indicat idem pollere παραβραβεύειν. Porrò quod addit θέλων, nõ opponit inuito aut nolenti,ſed idẽ pollet ac ſi dicas,ſtudio ſiue data opera,ut intelligerent

Brabion unde dictum.

illos

illos maliciose insidiari Colossensibus. quanq̃ Augustinus in epistola ad Paulinum, participium uolens, nõ accommodat ad uerbũ seducat, sed ad id quod sequitur, In humilitate. Volens in humilitate, quasi dicas, Affectator humilitatis, quemadmodũ dicimus ἐθελόδουλος. Ex Ambrosio colligitur, eos studio per humilitatem deijcere uoluisse animos hominum, ne sese erigerent ad cœlestia. Nec abhorret hinc Theophylactus, separans participium uolens à superioribus, & interpretans pseudapostolos angelos quosdam colendos ingerere, quo per hos patefieret hominibus aditus ad patrẽ alioquin inaccessum. Paulus autem nescio quid supra angelos spirat Christo fretus.

Volens, pro affectator.

In humilitate.) ἐν ταπεινοφροσύνῃ. Quod refertur ad animi modestiam. unde Ambrosius ita reddidit, In humilitate animi, distinguens ab humilitate conditionis, quæ ταπείνωσις dicitur. & tamen interim abusus uidetur ταπεινοφροσύνη, in malam partem. Nam qui iactant uisiones angelorũ, crassos & abiectos requirunt animos, quibus facilius imponãt, alioquin nasutis protinus subolet impostura.

Et religione angelorũ.) θρησκείᾳ. Quod religionẽ sonat, nonnunq̃ & in bonam partẽ, sæpe tamen peregrinam ac superstitiosam. Vox, ut autumãt, à Thracibus deducta, quod apud hos Orpheus multa de dijs confinxerit, traditis ceremonijs, quibus colerentur.

Ambulans.) ἐμβατεύων, id est, Ingrediens ea quæ non uidit. Tametsi Hieronymus in eodem loco ἐμβατεύων interpretatur, Incedens fastuose. Mirum unde diuus Augustinus legat, Quæ non uidit inculcans, quasi Græce legisset ἐμβαθεύων per θ. Ambrosius legit, Ea quæ uidet extollens. Hesychius indicat ἐμβατεῦσαι, nonnunquàm idem ualere quod occupare, ueluti locum aut domum, aut totam hæreditatem. Sed Hieronymi magis arridet sententia. Metaphoram ductam opinor à tragicis cothurnis, quandoquidem genus hoc ἐμβάδες dicuntur, quod in his sublimes incedant, qui regem aut deum agunt. Augustinus ad Paulinum, indicat in nonnullis Latinorum codicibus scriptum fuisse, Quæ uidit, quemadmodum legit & Ambrosius: In nonnullis, Quæ non uidit. Sed illud mirum, quum hic loqui uideatur de uisis angelorum, quomodo Augustinus interpretetur de sacrificijs, quæ quis ideo magni ducit, quod ea uiderit alicubi obseruari, uel quod non uiderit quidem ea facienda, sed quod opinione populari ducatur. Neq; minus durum quod Ambrosius hæc ad astrologiæ philosophiæq; studium detorquet.

Diuersa lectio & interpretatio.

Sensu carnis.) ὑπὸ τοῦ νοὸς, id est, A mente, ut legit diuus Ambrosius. Sic enim uocat affectum hominis impij.

Crescit in augmentum.) αὔξει τὴν αὔξησιν. Græca figura est, quasi dicas, uiuit uitam, gaudet gaudium, sic hoc loco, augescit augmentum.

Ab elementis huius mundi.) Huius, redundat. tantum est, Ab elementis mundi. Mũdum enim uocat quicquid uidetur.

Quid adhuc tanquàm.) Adhuc, redũdat. Nec additur apud Ambrosium, τί ὡς, id est, Cur tanquàm &c.

Viuentes mundo.) In mundo est Græce, & ita legit Ambrosius.

Decernitis.) δογματίζεσθε, id est, Decernimini. quãquàm nec illud Decernimini, explicat, Id quod sensit Paulus. intelligit enim eos decretis & constitutionibus hominum duci, ueluti subiectos, & hoc uocat δογματίζεσθαι, id, Dogmatizari. Dogma enim Græce decretum est, quod Paulus ferè in malam accipit partem, pro legibus quæ non dei, sed hominum arbitrio præscribuntur, quemadmodum paulo superius. unde & decreta pontificum uocamus, distinguentes à lege diuina. Græcanica scholia, admonent Paulum non dixisse, δογματίζετε, hoc est, Decreta facitis, sed δογματίζεσθε, id est, Decretis oneramini. Annotauit idem Theophylactus, licet interpres Latinus longe diuersam sententiam extulerit. Græca sic habent, ὅρα δὲ καὶ πῶς ἠρέμα αὐτοὺς διακωμῳδεῖ, δογματίζεσθε εἰπών. ὡς γὰρ παιδία ἀρτιμαθῆ κάθησθε, φησίν, δογματιζόμενοι καὶ νουθετούμενοι, τί δεῖ ποιεῖν. Ea sic reddidit interpres, Aduerte aũt q̃ eos stultitiæ arguat, uituperetq̃: Cũ decernitis, inquit, perinde dicat, nec secus ac pueri per lusum solent, dicaciores uos agitis, qui pridie nati, & nuper instructi sint, in consessum enim uenistis, ut sententias de dogmate proferatis, sanciatisque quid factu sit necessarium, cum Græci sermonis hæc sit sententia: Quin & illud uide, ut illos tacite taxat, dicendo δογματίζεσθε. Siquidem ut pueri, inquit, qui nuper di-

Fœde lapsus Theophylacti interpres.

ſcere cœperunt. Sedetis,uobiſcꝫ præitur ac præſcribitur,quid facto ſit opus. Hæc admonui lector,ut intelligas quid ſit interpreti peregrini ſermonis fidere. Proinde nec hoc loco probo Iacobi Fabri ſentẽtiam,qui uertit,Decreta quæritis. Interpres uulgatus,& Ambroſius legiſſe uidentur δογματίζετε. Mirum autem quid ſequutus Cyprianus lib.ad Quirinum tertio,legat,Quid tanquàm uiuentes in mundo,uana ſectamini? Niſi forte quod à uerbo δοκεῖν dicatur δόγμα, humanas de rebus opiniones dicit uanas.

Faber.

Ne guſtaueris,μιμητικῶς.

Ne guſtaueritis.) Hæc tria uerba apud Græcos,ſingularis numeri ſunt, μὴ ἅψῃ, μὴ δὲ γεύσῃ,μὴ δὲ θίγῃς, id eſt,Ne attigeris,neꝫ guſtaueris,neꝫ cõtigeris. Atꝫ hæc uidentur dici à Paulo μιμητικῶς, id eſt,id eſt Per imitationẽ. Sic enim loquebantur qui ſuis decretis onerabant Chriſtianos,ne guſtes hoc,ne tangas illud,ne contrectes hoc. atꝫ his ceremonijs ſubigebant uelut in tyranidẽ,quos Chriſtus liberos eſſe uoluit. Et utinam his quoque temporibus,non idem facerent ſacerdotes quidam, omiſſis ijs quæ propius ad pietatem pertinent,qui conſtitutiones conſtitutionibus accumulant, hoc tantum agẽtes,ut plebem quàm maxime fieri poteſt illaqueatam,ſibi reddant obnoxiam,ſuæ tyrannidi ſuoꝫ quæſtui conſulentes. Non igitur ſic accipiendum eſt, quaſi Paulus prohibeat tangi,guſtariúe quippiam,ſed reprehendit eorum ſupercilium,qui hæc magno faſtu prohibebant. Idem palàm indicat diuus Auguſtinus epiſtola quinquageſimanona, ad Paulinum. Et tamen Ambroſius ita interpretatur,quaſi Paulus his uerbis deterreat ab omni ſpe mundanorũ, mea ſentẽtia non ſatis attente,quod quidem cum tanti uiri pace dictum ſit. Idem citat in eundem ſenſum,enarrans pſalmum centeſimum decimumoctauũ,ſermone decimo octauo. Rurſus libro de patriarcha Abraham ſecundo,capite ſexto,alijſcꝫ locis aliquot.

Expenſa Ambroſij interpretatio.

Ipſo uſu.) τῇ ἀποχρήσει, id eſt,Abuſu. & Ambroſius legit,Per abuſionem. Agit enim de cibo & potu,quæ uſu conſumuntur,& in latrinam excernuntur. Nam ijs proprie dicimur abuti,quæ uſu abſumuntur. quemadmodum & iureconſultorum literæ nos docent.

Rationem quidem habentia ſapientiæ.) λόγῳ hic interpretantur Speciem,quod quoniam Aquinas ſenſit duriuſculum,annectit id quod ſequitur,In ſuperſtitione.ut intelligamus in eiuſmodi rationem eſſe ſapientiæ,non ſimpliciter,ſed ad ſuperſtitionem. At mihi uidetur oratio inabſoluta. Cœpit enim per μοὺ,& nõ reddidit,quæ illi reſpõdet δὲ. Proinde mihi uidetur λόγῳ,hoc loco ſonare ſermonem aut uerba,ut opponatur rei. Quod ſi abſoluiſſet orationem,dixiſſet ad hunc modum, Quæ omnia uerbotenus uidentur erudita ac magnifica,nimirum ab angelis profecta,ut illi narrant. cæterum re longe abſunt à religione Chriſti.quæ nec in ſuperſtitione,nec in abiectione animi,qua pecudum ritu homines,homunculi cuiuſpiam arbitrio circumaguntur,nec in læſione corporis ſita eſt,cum deus cibo uoluerit honorari corpus,non cruciari inedia,ſed in puritate uitæ & charitate.

Thomas Aquinas.

In ſuperſtitiõe.) ἐν ἐθελοθρησκείᾳ. Quæ eſt falſa religio,interprete Hieronymo,in eo,quẽ modo citaui loco. Nã ſuperſtitio, δεισιδαιμονία dicit. Ambroſius legit, Superſtitione. Porrò uox Græca ita ſonat,quaſi dicas,Spõtanea religio,cũ quis ultro ſibi fingit religionẽ. Nã θρησκεία religio dicit,à Thracibus,apud quos Orpheus primus cœpit nugari de dijs,ut modo dictũ eſt,& θέλω uolo. Idꝫ probe quadrat in cõfictas ab homũculis ceremonias.

θρησκεία.

In humilitate.) ταπεινοφροσύνῃ. Diuus Hieronymus hoc quoꝫ uerbũ notat,tãꝫ impropriè hoc loco uſurpatũ,cũ aliàs uirtutẽ ſonare ſoleat,hic uiciũ, quo quis humilia ſentit atꝫ terrena.& abiecti eſt animi,ut patiat ſeſe ueluti bubalũ duci naribus præceptis hominũ.

Ad non parcendũ corpori.) πρὸς ἀφειδίᾳ σώματος. quod ad uerbũ ſonat,imparſimonia,hoc eſt,cũ quis nõ parcit alicui rei. Nã φείδομαι parco,& α particula eſt priuatiua. Ambroſius legit,Ad uexationẽ corporis. Atꝫ eam lectionẽ indicat & Auguſtinus in epiſtola ad Paulinũ,cuius iam ſæpe meminimus. Sentit enim de ijs qui ſuperſtitioſe lacerabãt, aut mutilabant corpus ſuũ,aut immoderatis ieiunijs conficiebant. Manent huius rei nonnullæ reliquiæ hodieꝫ apud Italos,cuiuſmodi multa commemorat Apuleius in aſino ſuo.

EX CAPITE TERTIO.

Quæ ſurſum ſunt.) τὰ ἄνω. Cur non potius ſuperna? Et φρονεῖτε, curate,potius quàm ſapite.

Vita ueſtra.) Græci legũt,Noſtra ἡμῶν, id eſt,Noſtra,prima perſona.

Libidinem.) πάθος. Quod uerbum uertas licebit, aut potius Mollitiem,ut

ciem,ut de effœminatis & pathicis intelligas.Nã alioqui quid attinebat addere Libidinẽ, cum ante dixerit Fornicatio. Neq; enim apte genus speciei subnectitur. Porrò molliciem & Flaccus morbum appellat in Odis, Cum grege turpium morbo uirorum.

Propter quæ uenit.) δι' ἃ ἔρχεται, id est,Propter quæ uenit.ut uenit,sit præsentis temporis,intelligasq; solere ob ista uenire diuinam iram.

Filios incredulitatis.) Quod superius uerterat,Diffidentiæ, ἀπειθείας,idem & inobedientiam sonat.Quanq; hoc loco Ambrosius non addit,In filios diffidentiæ. Iam de forma sermonis huius Hebraica,non semel à nobis dictum est.

In quibus & uos.) ἐν οἷς.Sermo Græcus anceps est,quod articulus referri possit,uel ad filios inobedientes,inter quos & Colossenses quondã fuerant, uel ad uicia quæ paulo ante commemorauit. Certe quod mox sequitur, Cum uiueretis in illis,ad uicia pertinet.

Turpem sermonem.) αἰσχρολογίαν, id est, Turpiloquium.

Nolite mentiri inuicem.) μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, id est,Ne mẽtiamini alius aduersus alium.Quid enim est mentiri inuicem,quod uertit interpres,nisi mentiri uicissim? *Mentiri inuicem.*

Expoliantes.) ἀπεκδυσάμενοι, id est,Exuentes,id est,Postq; exuistis. nã præteriti temporis est. Vocem hanc interpres subinde uertit,Expoliantes.

In agnitionem dei.) Dei,redundat,iuxta Græca exẽplaria.Nec Ambrosius addit. Nec addebatur in exemplari Donatiani.

Masculus & fœmina.) Hæc non inuenio apud Græcos.

Gentilis & Iudæus.) Ἕλλην, id est,Græcus,pro quo uertit,Gentilis.

Barbarus.) Post hanc uocem Græci omittũt coniunctionẽ,& oratio fit ardẽtior.Prius enim per iuga coniunxit,Iudæum cum Græco,circũcisionem cum præputio. deinde citra copulam,copulat Barbarũ cum Scytha, seruum cũ libero.Porrò Barbaro opposuit Scytham,non quod is Barbarus non sit,sed quod præ hoc reliqui Barbari non sint Barbari. *Scytha.*

Dilecti uiscera misericordiæ.) Dilecti,hic participiũ est,non nomen, ἠγαπημένοι.Nec est Misericordiæ,sed οἰκτιρμῶν, id est,Miserationum,numero multitudinis.

Humilitatem.) ταπεινοφροσύνην. quod Ambrosius uertit,Humilitatẽ sensus.Nos modestiam maluimus.Nam modestia potius est,quam Græci uocant, ταπεινοφροσύνην.

Modestiam.) πραότητα, id est,Mansuetudinem,siue lenitatem.

Patientiam.) μακροθυμίαν, ad uerbum,Lõganimitatem,siue animi lenitatem,aut animi moderationem.

Charitatem habete.) Habete,nõ reperio apud Græcos,nec apud Ambrosium,sed referendus est accusatiuus charitatem,ad uerbum superius,Sitis induti. *Supereſt.*

Quæ est uinculum perfectionis.) σύνδεσμος τελειότητος, id est,Vinculum integritatis. Respexit enim ad corpus,in quo spiritus colligat & connectit omnia membra,alioqui dilapsura.Quanquàm nõ me fugit omnes secus interpretari. Præterea Pax dei est,& apud Græcos,& Ambrosium,non Pax Christi.

Exultat.) βραβευέτω, id est,Præmij loco detur,siue cõtingat,aut palmam ferat,hoc est, Ne iudicet ira in uobis,aut inuidia,aut superbia,sed pax deferat palmam, ut is putet se uicisse,qui cæterarum rerum dispendio pacem cõseruauerit. nam hæc demum est pax dei. Alioqui pax mundi ex uindicta nascitur. In hanc fermè sententiam interpretatur Theophylactus.Iam uero quorsum attinet recensere,quid in hunc locum cõmentati sint theologi recentiores,sequuti uerbum exultandi. *Locus perperã expositus.*

In qua.) In quam, εἰς ἣν, siue Ad quam.

Et grati sitis.) καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. Superius admonuimus ex Hieronymiana sententia εὐχάριστον, in diuinis literis accipi pro gratioso & amabili,quemadmodum opinor accipiendum hoc loco.Siquidem id adiecit,uelut indicans ,qua ratione pax inter eos possit consistere, si comes sint & benigni erga omnes,propensi ad bene merẽdum de omnibus. Theophylactus interpretatur, Grati erga deũ,hoc est,memores , qualis ille fuerit in nos,ut & ipsi uicissim clemẽtes simus erga cõseruos. Verũ hæc expositio mihi uidet esse coactior.

Abundanter.) πλουσίως. quasi dicas Opulente & diuitum more.Nam hoc uerbo delectatus est Paulus.

Docentes & commonentes.) Aut abusus est participio loco uerbi,idq; iuxta propriẽ-

tatem Hebræi ſermonis,aut hæc referenda ſunt ad id quod præceſſit,Grati ſitis,deinde ue luti per parentheſim interiectis aliquot uerbis, ſubnectatur, Docentes & commonentes, ut hæc ſit Chriſtiana benignitas, docere & cõmonere. Cæterum uoſmetipſos quod Græcis eſt ἑαυτοὺς, melius tranſtuliſſet, Vos inuicem. Quis enim docet ſeipſum?

In pſalmis.) In,redundat apud nos,nec eſt apud Græcos,nec apud Ambroſium.

In cordibus.) In corde. Et eſt Domino,non deo. Deinde,Omne quodcunque,& addunt Græci.

Ad illas.) πρὸς ἀυτὰς, id eſt,Erga illas,ſiue aduerſus illas.

Placitum eſt in domino.) In,redundat, ἐυάρεσον τῷ κυρίῳ.

Ad indignationem.) μὴ ἐρεθίζετε, id eſt,Ne prouocetis. Ad indignationem,additum eſt ab interprete quopiam. Ambroſius tamen legit, Ad iram prouocare.

Puſillo animo.) μὴ ἀθυμῶσιν, id eſt,Ne deſpondeant animum, & animo deijciantur.

Ad oculũ ſeruientes.) Rurſum uſus eſt illis duobus nominibus, ὀφθαλμοδουλίαις, & ἀνθρωπάρεσκοι, de quibus ante admonuimus.

Timentes dominum.) θεὸν, id eſt,Deum, pro dominum legunt Græci. ne quis accipiat hominem eſſe timendum.

Sicut in domino.) ὡς τῷ κυρίῳ, id eſt, Tanquàm domino, hoc eſt,Deo.

Lectio diuerſa.

Chriſto ſeruite.) τῷ γὰρ κυρίῳ χριστῷ δουλεύετε, id eſt, Domino enim Chriſto ſeruitis. tametſi Græca uox eſt anceps, δουλεύετε. Ambroſius legit ad hunc modum, Recipietis retributionem hæreditatis domini Chriſti,cui ſeruitis.

Qui enim iniuriam facit.) ὁ δὲ ἀδικῶν, id eſt,Qui uero iniuriam facit,aut qui nõ recte facit. Ambroſius legit,Qui enim inique gerit,fert id quod geſſit inique, quo ſeruet Græcarum uocũ affinitatem, ἀδικῶν,& ἀδίκησει. Quam nos ita reddidimus, Qui peccabit,reportabit peccatũ ſuum. Auguſtinus lib. de natura boni aduerſus Manichæos,neſcio quid ſecutus adducit hoc teſtimoniũ his uerbis: Quod enim nocet,recipiet illud quod nocuit.

Acceptio apud deum.) προσωπολημψία, id eſt,Perſonæ reſpectus.

Apud deum.) In Græcis codicibus non reperio.

EX CAPITE QVARTO.

T æquum.) τὸν ἰσότητα, id eſt,Aequalitatẽ,ſeu potius æquabilitatẽ. Et iuſtum uocat,id quod ſeruis debetur à dominis. Aequabilitatẽ,ne aliũ in delitijs habeãt,aliũ inique tractent,quæ res intolerabilem facit ſeruitutẽ. Præterea uos,pronomẽ,interpres addidit de ſuo, οἱ κύριοι, Ambroſius nõ addidit.

Sale ſit conditus.) ἅλατι ἠρτυμένος. Ambroſius legit, Semper in ſale gratia ſit conditus,quaſi dictum ſit, Sermo ueſter ſit ſalſus, conditus gratia. Tametſi Græca perinde ualent ac ſi dicas,Sermo ueſter ſemper habeat gratiam,ſale conditus. ut intelligamus iucunditatem ac modeſtiam in colloquijs ethnicorum,ſed eam cum ſapientia cõiunctam. Hoc detorqueri poteſt ad nos,ſi quando cum magnatibus agendum eſt,ne intempeſtiua maledicentia & acerbitate prouocemus eos,reddamusq; deteriores quàm ſunt, ſed prudẽti moderatione ſermonis paulatim adducamus ad meliora.

Quomodo monendi magnates.

Nota faciet.) Græci legunt,numero multitudinis, πάντα ὑμῖν γνωρίσουσι τὰ ὧδε, id eſt, Omnia uobis nota facient quæ hic ſunt. Loquitẽ enim de duobus, Tychico & Oneſimo. Nec additur,qui pronomen,nec apud Græcos,nec apud Ambroſium.

De quo accepiſtis mandata.) Sermo Latinus uideri poſſit anceps,& intelligi per Barnabam aliquid fuiſſe præceptum Coloſſenſibus. Quod ita demiror interpretari Theophylactum. Sed Græci carent hac ambiguitate, περὶ οὗ. Rurſum dubiũ eſt, utrum Græcus articulus referat Barnabam,an Marcum.

Qui dicitur Iuſtus.) Iuſtus hic Latina uox ἰοῦστος, cum Paulus teſtetur fuiſſe Iudæũ.

Semper ſollicitus.) ἀγωνιζόμενος, id eſt, Certãs ſiue laborãs,uel potius enixe laborãs.

Vt ſtetis perfecti.) Vt ſitis, ἵνα ἦτε. Atq; ita legit Ambroſius. Apparet interpretem pro ἦτε legiſſe στῆτε.

Multum laborem.) ζῆλον πολὺν, id eſt,Multum zelum,ſiue multam æmulationem.

Lucas medicus.) λουκᾶς ὁ ἰατρός. Articulus diſcernendi cauſa additus,magis ſuadet,ut hoc de alio quopiam Luca dictum accipiamus. Ambigunt enim interpretes.

Et quæ

Et quæ in domo eius est ecclesiam.) καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτοῦ ἐκκλησίαν, id est, Et domesticam eius ecclesiam. Ambrosius, si modo non fallunt codices, existimat Nympham fuisse mulierem deuotam, ut uocant. Sed αὐτοῦ pronomen apud Græcos additum, significat uirum fuisse, non mulierem Nympham. Porrò quod addit, Et quæ in domo illius est ecclesiam, opinor hic ecclesiam accipi non pro uniuerso cœtu, sed pro reliqua familia iam Christiana. Nam Græci interpretes putant, magnatem aliquem ob id fuisse, quod domi habuerit ecclesiam. *Ecclesia quæ uis congregatio.*

Et quum lecta fuerit.) Ex huius occasione loci, quidam epistolam subornarunt, uelut à Paulo scriptam Laodicensibus, sed quæ nihil habeat Pauli, præter uoculas aliquot ex cæteris eius epistolis mendicatas. Etiamsi Faber homo doctus, sed aliquoties nimium candidus, diligenter reliquis admiscuit epistolis. Græcanica scholia, negant hanc epistolam, de qua hic agit, à Paulo scriptam fuisse Laodicensibus. Neq; enim dixit, Quæ scripta fuit ad Laodicenses, sed quæ scripta fuit ex Laodicea. Proinde fuisse epistolam, quã Laodicensis quispiam scripserit ad Paulum, in qua tamen inessent quæ ad Colossensium rem pertinerent. Theophylactus indicat fuisse, qui putarint hãc esse quæ prior est Pauli ad Timotheum, quod eam scripserit Laodiceæ. Verum ut hac de re non pronuncio, ita nihil uereor asseuerare, eam quam Stapulensis addidit Pauli non esse. Non est cuiusuis hominis Paulinum pectus effingere. Tonat, fulgurat, meras flãmas loquitur Paulus. At hæc præterquàm quod breuissima est, quàm friget, quàm iacet. Iam illud stultum etiam est, nõ solum impudens, quod pleraq; ex hac ipsa collegit epistola, quisquis hãc effinxit. At si quicquid erat in epistola Laodicensium, idem in hac habetur, & quidem tãto copiosius, quot sum attinebat mandare, ut illa hic quoq; legeretur? Deniq; qui factum est, ut hæc epistola apud Latinos extet, quum nullus sit apud Græcos, ne ueterũ quidem, qui testetur eam à se lectam? Quãquàm quid attinet argumentari. Legat qui uolet epistolam. extat enim in Fabri commentarijs. Nullum argumentum efficacius persuaserit eam non esse Pauli, q̃ ipsa epistola. Et si quid mihi naris est, eiusdem est opificis, qui nænijs suis omnium ueterũ theologorũ omnia scripta contaminauit, conspurcauit, perdidit, ac præcipue eius, qui præcæteris indignus erat ea contumelia, nempe diui Hieronymi. Nihil enim ferè habemus huius præter cõmentarios in prophetas & epistolas aliquot, quod non sit studiose ab hoc furcifero uel mutilatum, uel adulteratum, uel confusum, turpissimeque cõtaminatum, ut ne quid dicam de tot uoluminibus insulsissimis, quæ idem artifex Hieronymi titulo euulgauit. At Fabri mei candorem, & ipse libens imitarer, nisi uiderem fieri, ut dũ ad hunc modum obsecundamus indoctis aliquot, indignis afficiantur contumelijs, non solum heroes illi, qui nobis pulcherrima sui monumenta reliquerunt, uerumetiam bonæ spei ingenia, quæ hac impostura, aut deterrentur à literis, si suboleat, aut inficiuntur si non suboleat. Idem cõsimili candore, psalterio suo, adiecit epistolam Hieronymi nomine ad Damasum papam, in qua postulat, ut ad calcẽ in singulis psalmis adderetur, Gloria patri. Atqui hac ne fingi quidem possit quicquàm infantius, indoctius, insulsius. Tantum abest, ut Hieronymi, hoc est, hominis inimitabili doctrina simul & eloquentia prædíti uideri possit. *Faber.* *Epistola falsõ inscripta Paulo.* *Hieronymus cõtaminatus.*

Vobis legatur.) ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε, id est, Vt & uos legatis, nam præcessit eam.

Gratia.) Domini nostri Iesu Christi. Hæc omnia apud Græcos non inuenio. Et ita legit Ambrosius, quemadmodum habetur in Græcis exemplaribus, ἡ χάρις μεθ' ὑμῶν, id est, Gratia uobiscum. In codice Donatiani scriptum erat, Gratia domini Iesu uobiscum. *Supersit apud nos.*

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM

FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM PAVLI
AD THESSALONICENSES PRIOREM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Supereſt apud Græcos.

T PAX.) Hoc loco Græci addunt illa penè ſolennia,à deo patre noſtro,& domino Ieſu Chriſto,cũ Ambroſius tantum legat,Gratia uobis & pax,iuxta noſtros codices.

Memores operis.) Poteſt & ſic accipi, Memores ueſtri propter opus fidei,ut ſubaudias, ἕνεκα.

Suſtinentiæ.) ὑπομονῆς, id eſt, Tolerantiæ ſiue patientiæ ſpei,hoc eſt,Quod patienter perſeueraſtis in ſpe.Ambroſius legit,Expectationis,pro ſuſtinentiæ.

Ante deum.) ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ, id eſt,Coram deo.

Sciẽtes fratres.) Nec apud Græcos in hoc ſermone,ſeruata eſt ratio Grãmatices,quod tamen incõmodum nos interpretatione uitauimus, etiamſi me non fugit,Theophylactum ad Paulum referre *Scientes*.

Non in ſermone tantum.) In proxima epiſtola admonuimus λόγῳ opponi ueritati & efficaciæ, pro quo illic interpres uerterat Speciem. Itidẽ hic ſentit prædicationem ſuã, & miraculis fuiſſe comprobatam.

πληροφορίᾳ.

In plenitudine.) ἐν πληροφορίᾳ. de quo ſuperius admonuimus,id eſt,In certitudine,& certa perſuaſione.Nec enim certam facit fidem,qui docet tãtum,ſed qui miraculis ac malorum tolerantia perſuadet,is demũ uere perſuadet,id quod non faciebant ἀπόστολοι. Theophylactus tamen hoc poſtremum ad toleratas afflictiones refert, quod conſentaneum nõ ſit,quenquàm pro uana doctrina tantum uelle perpeti malorum. Thomas duas adducit interpretatiões,ſed quarum neutra ſcopum attingat: In plenitudine,inquit,ne ſe putarent minus accepiſſe, q̃ Iudæos.Aut,In plenitudine,quia nihil illis non tradiderit Paulus eorum quæ ad fidem pertinent. Ambroſius Græcam uocem ita circumloquutus eſt,Non in phantaſia,ſed in ueritate plenitudinis.

Thomas.

Excipiẽtes uerbũ.) δεξάμενοι τὸν λόγον.Melius recepto uerbo,ſiue ſermone,ſiue Qui domini uerbum accepiſtis. quod ut Paulus tradidit,non ſine perſecutione,ita illi recepẽrũt nõ citra afflictionẽ & inſectationẽ malorũ. Cæterũ hoc loco,aut δεξάμενοι participiũ, poſitũ eſt loco uerbi,aut ita diſtinguendũ eſt, quemadmodũ diſtinguit Theophylactus, Imitatores mei facti eſtis & dñi,ut hactenus ſit diſtinctio,deinde ſequat̃,Excipientes uerbũ.ut ſit ſenſus,Imitati eſtis me & ipſum Chriſtũ,quod euãgeliũ cauſa libẽter perpeſſi ſitis afflictionẽ. Ambroſius legit,Imitatores noſtri facti eſtis & ipſius dñi,ſuſcipientes uerbũ.

Forma.) τύποι, id eſt,Formæ,quod Ambroſius uertit In exemplum,& recte.

Remigius taxatus à Valla.

Diffamatus eſt.) ἐξήχηται, id eſt,Exſonuit,ſiue ebuccinatus eſt, ut admonet Laurentius.iſq; optimo iure ridet Remigiũ,qui notarit Paulũ ueluti ſolœciſſantem,quod abuſus ſit hoc uerbo diffamare in bonã partem.quaſi uero Paulus Latine ſcripſerit, ac nõ magis Græce.aut quaſi Paulo præſtandũ fuerit q̃cquid q̃libet uerteret interpres. ut ſi Remigius pro νήφειν uerteret,Inebriari,Paulus in ius ſit uocãdus,uiolatæ Latinitatis reus.Iã uero palàm falſum eſt,omnia uerba apud Latinos ad eũdem modum cõpoſita,ſignificare in malã partẽ,niſi forte diſpergere,diſiungere,diſſoluere,ad idq; genus alia ſexcenta,ſunt in malã accipienda partẽ.Apud Græcos huiuſmodi uox eſt,quæ addita nominibus ac uerbis id efficit,ut δυσνχεῖν,δυσφημεῖν, cõtraria εὖ, apud Latinos nõ item. Certe Auguſtinus diffamare utiẽ pro diuulgare,cũ fama longe lateq; ſpargiẽ. Inſcitiæ utcunq; dari uenia poteſt, uerũ quis ferat tantã arrogantiam cũ inſcitia cũiunctam? imò quis nõ rideat tam inſignem

ſtulticiam,

ſtulticiam,ut nō conſultis uoluminibus, hoc imputet Paulo Græce ſcribenti quod admiſſum ſit ab interprete Latino? Niſi forte Remigius credidit Paulū Græcis ſcripſiſſe Latine.

Profecta eſt.) ἐξελήλυθεν, id eſt, Emanauit,ſiue peruenit,aut potius dimanauit. neq; enim dixit,In omnem locum,ſed In omni loco, ut intelligas id quod ante clanculū muſſitabatur,iam cœptum publicitus prædicari.

Qui eripuit.) τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς, id eſt,Qui eripit nos, participiū præſentis tēporis.

EX CAPITE SECVNDO.

SEd ante paſſi multa.) Multa,addidit neſcio quis de ſuo.Nā nec apud Græcos eſt,nec apud Ambroſiū, nec in uetuſtis exemplaribus, nominatim Donatianico, καὶ προπαθόντες καὶ ὑβριθέντες, id eſt,Et ante paſſi,& contumelijs affecti.Porro paſſum uſurpauit Græcorum more,pro afflicto. quibus & πάθος, ſiue πάθημα, dicitur afflictio.

Fiduciam habuimus.) ἐπαῤῥησιάσάμεθα. Quod ita circumloquitur Ambroſius,Exerta libertate auſi ſumus.Eſt autem παῤῥησιάσασθαι, palàm & intrepide, quod dicendum ſit dicere,quemadmodum ſæpe iam admonuimus.

In multa ſollicitudine.) ἐν πολλῷ ἀγῶνι, id eſt,In multo certamine,ſiue labore,aut periculo,quod tamen ſæpe uertit ad hunc modum. Ambroſius Certamen legit.

Non de errore.) οὐκ ἐκ πλάνης. Error apud nos tantum eſt decepti.at πλάνη Græcis eſt & decipientis. unde maluiſſem uertere Impoſturam. In hunc ſenſum interpretantur Græcorum commentarij. Etenim qui fallere ſtudet, non conijcit ſemetipſum in pericula, ſed delicijs indulget potius,& ſuum ipſius negocium agit.

Neq; ex immundicia.) οὐδὲ ἀκαθαρσίας, id eſt,Ex immundicia,quod Græcanica ſcholia exponunt,Maleficum & abominandum.quam ideo uocat immundiciam, quod fiat impuris & ſordidis artibus ad imponendum ſimplicibus.

Vt crederetur à nobis.) A,redundat,hoc eſt, Vt nobis commiteretur euangelium, πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον.

Quum poſſemus uobis oneri eſſe.) ἐν βάρει εἶναι, id eſt,In onere,ſiue in pōdere eſſe. Quod quidem bifariam legunt Græcanica ſcholia.Aut ἐν βάρει, hoc eſt,In pōdere & autoritate,quoniam præceſſit,Non quærētes gloriam,& ſequitur, Sed facti ſumus paruuli. Ad hæc Ambroſius uidetur de honore, non de grauatione interpretari. Denicq; ad hunc ſenſum facit,quod continenter adiecit, Vt Chriſti apoſtoli. Neq; enim eſt apoſtolorū grauare ſuo ſupercilio quenquàm. Aut ἐν βάρει, quod nihil ab illis acceperit,nec uſquàm ſumptui,aut oneri fuerit. Prior interpretatio mihi magis arridet. *Senſus duplex.*

Sed facti ſumus paruuli.) Interpres & Ambroſius legiſſe uidentur νήπιοι, id eſt,Paruuli,ſiue pueri. Verū Græci codices habent ἤπιοι, id eſt,Mites,minimeq; auſteri. Vtrūq; tolerabile eſt.uerū poſterius propius facit ad Pauli ſenſum,ut opponat̄ ei, ἐν βάρει, ut intelligas eū non fuiſſe uſum faſtu & ſupcilio inter illos,ſed māſuetudine,& lenitate. Vtrāq; ſcripturam indicat Theophylactus interpres. Ambroſius Honori legit, non oneri,& ita ediſſerit, Ad cōprimendos,inquit,eos,quibus nec facultas erat nec pudor,& tamē honorem ſibi poſcebant.Se enim potius q̄ dei doctrinam cōmendari uolebant. Apoſtolus autem qui gloriam nō ad præſens,ſed in futuro requirebat,ſe humilē faciebat,ut dei prædicatio exaltaretur.Hactenus Ambroſius. Iā ut illud donemus in cōtextu pro oneri ſcriptū honori,certe palā eſt,Ambroſiū amplecti ſententiā,quæ nobis uiſa eſt potior. Cui ego ſanè libentius ſubſcripſerim, non tantū ob id quod aptius quadret ad huius loci ſententiam, cū cæteris item cōpluſculis ad hūc ipſum locis pulchre conſentiens, uerūetiam quod inter tot egregias dotes quibus principem ac præcipue epiſcopum prædituū eſſe oportet,nō alia ſit,qua uel ornetur decentius,uel cōmendetur efficacius, quàm morū & ingenij lenitas ac manſuetudo,quæ ferè non niſi eximiam probitatem, & inſignem ſapientiam, tum comitari ſolent,tum arguere. Vulgaris,aut ficta probitas,ſuū habet faſtum, ſuum habet ſupercilium,& ſibi plus æquo indulgens,ut alienarum uirtutū eſt maligna æſtimatrix,ita uitiorum alienorum acerba inſectatrix eſt. Quanquàm aūt huius laudis prima ſecundū Chriſtum gloria penes Paulum noſtrum eſt, qui quū cæteros omnes omnibus & dotibus & officijs apoſtolicis lōge præcurreret,tamen unus apoſtolum eſſe ſeſe uelut ignorabat;hoc ſeſe gerens *Dos prima principum.*

sese gerens submissius,quo maior esset.tamē his quidem temporibus,neminem noui,qui propius ad hanc laudem accedat,cū ille meus,imò non meus,sed totius insulæ Britannicæ Mœcenas Gulielmus Vuaramus archiepiscopus Cantuariensis,in quo cum nihil sit,quacunq; contempleris hominem, quod non eximium ac maximū esse iudices, tamen haud alia re maior uideri solet,quàm quod modis omnibus maximus, solus ipse magnitudinē suam nō agnoscat. Quo fit,ut cū cæteris uirtutibus superet, etiam maximos,hoc uno nomine superet & seipsum,quod sibi magnus non est. Si quis expendat dignitatis fastigiū, si negociorum molem & amplitudinem,si iudicium penè diuinū,si uim ingenij incomparabilem,si eruditionē undiquaq; absolutam,si uitæ puritatem, si fortunæ splendorem,quē pro temporum ac regionis cōsuetudine,tolerat uerius quàm habet,ne inter summos quidem illū inuenies,quem cum hoc ausis cōferre. Rursum sic obuius & expositus est omnibus,ut aix reperias uel in media plebe,inter infimæ sortis homines, quem hic nō anteeat comitate,facilitate,mansuetudine. O mentem uere heroicam & apostolico uiro dignam, cum humanum prætergressus sis modū,tum teipsum in ordinem redigere,ac nec infimū quēquàm hominem fastidire. Alijs paululum eruditionis cristas erigit. Alijs imaginum splendor animos effert. Sunt quibus uita castior supercilium adducat. Neq; desunt,quos mediocris etiam aura fortunæ sustollat,neq; sui sinat meminisse. Hic semper in omni doctrinæ genere summas tenuit,ut qui ingenio lōge felicissimo, quod naturæ deiq; munere contigerat,studium adiunxerit indefatigabile. Deinde in grauissimis simul ac splendidissimis regni regisq; negocijs,toties ac tot annos uersatus est,idq; nō sine summa laude,tum pietatis,tum prudentiæ. Nūc denicq; ceu mirificus quidam Geryon,tergeminū heroa suæ præstat uniuersæ Britanniæ,archiepiscopum ac primatem, cancellarium,& Mœcenatem, archiepiscopum religioni,cancellariū iusticiæ & reipublicæ,Mœcentem studijs. Quis est tanto animi robore præditus,qui non sub horū uno quolibet sudet anheletq;, quæ uir ille solus sustinet? præsertim qui prorsus intelligat,quid quisq; titulus efflagitet. Siquidem archiepiscopi primatisq; titulus,quem uir ille sanctissimus Thomas, suo martyrio reddidit augustiorem,illud exigit,ut quod Rhomanus pontifex uniuerso debet orbi, hoc ille uniuersæ præstet Britāniæ. Iam cancellarij munus,summum & incorruptum totius regni iudicem requirit,& ad quē omnibus sit aditus, laicis pariter & clericis, à quo tamen nulla fā sit appellatio. Quas hic negociorum moles,quos causarū fluctus uno ab homine sustineri putas? Vt ne uocem interim ad hanc rationem, neq; pauca,neq; mediocria curarū pondera,quæ ex regijs accedūt negocijs,ut domesticas sollicitudines dissimulem,quas in tam numerosa familia non mediocres esse consentaneum est. Et tamen unum illud pectus,tot rebus obeūdis,non solum sufficit,uerumetiam supersest. In tam immenso circumstrepentium negotiorum agmine suppetit,quod tribuat religioni, quod priuatis amicorum affectibus, quod euoluēdis libris,quos adeo non fastidit, ut cū nullis amicis confabuletur libentius,quoties à publicis functionibus ocij nonnihil suffurari licet. Nimirum hoc illi tribuit admiranda quædam naturæ felicitas,& incredibilis ingenij dexteritas, hoc iudicium nō minus acre cū promptum & expeditum, hoc diutinus rerum usus,super omnia uero perpetua quædā uitæ sobrietas ac uigilātia. Ne minima quidem ætatis portio datur aleæ, nulla uoluptatibus,nulla conuiuijs,nulla somno,imò naturæ quoq; nōnihil detrahit,quod adijciat iuuandæ patriæ. Hac ratione fit,ut & tempus,& ætas iam alioqui grandior,& ualetudo tot tantisq; negocijs obeundis,sustinendis,exanthlandisq; sufficiat, quibus ne decem quidem alij pares esse possint. Iam fieri non potest,quin in tam uaria negociorū turba,quædam existant non ingentia solum,sed etiam molesta,periculosaq;e. Quandoquidem non temere dictum est illud,ne Iouem quidem placere omnibus. At hunc nemo uidit tristem,nemo commotum, nemo uultuosum. tanta est infatigati pectoris uis & constantia. Tum æquitas ac suauitas tanta,ut ab hoc uicti discedāt æquioribus animis, quàm à nonnullis solent uictores. Sibi perpetuo tranquillus est, alijs comis & alacris. Iam uero Mœcenatis personam quam ultro suscepit, ita tuetur ac sustinet, ut insula semper uiris & opibus pollens,olim religione nobilis,nūc optimis item literis ac disciplinis,huius potissimum opera sic effloruerit, ut nulli religioni cedere debeat, seu Græcæ pariter ac Latinæ literaturæ peritiam requiras,seu spectes eloquentiæ uires,seu mathematicorum acumina, seu reliquam

Archiepiscopus Cantuariensis.

Modestiæ laus.

Geryon.

Thomas Cantuariensis.

Sobrietatis laus.

Aequitas.

Britanniæ laus.

seu reliquam philosophiæ cognitionem, seu literarum arcanarum mysteria. Vnus alit plurimos, euehit plerosq; , fauet, fouet, ornat, ac tuetur omnes, nō solum eximios, sed & mediocres, nec suos tantum, sed exteros quoq;. Quorum in numero me quoq; , quantulusc unq; sum, esse uoluit illius benignitas. Cuius beneficentiæ, quanq; aliàs quoq; profusæ & exundanti, illud etiam geminam addit gratiam, quod uix unq; admoneri sese patitur, rogari nū quàm. Quin & gratias agentem mox interpellat, uelut hoc ipsum nimiū sit eum, qui summo sit affectus beneficio, uerbis agnoscere quod accepit. Abunde sibi relatam gratiam putat, si studijs profuit, si bene cessit omnibus quod ille de suo priuato cōtulit munus. Et quēadmodum non iactat, si feliciter prouenit benignitas, ita negligit ac ceu nō meminit, si quãdo secus euenit. Quandoquidem fieri non potest, quin & id accidat nonnunq; ei, qui prò pensus sit ad bene merendum de omnibus. Iudicio asscisc it, quos uelit fouere, sed eo sanè candido, & amico magis quàm seuero. Cæterum quos semel complexus sit, cōstantissime fouet, nec ullis inuidorum obtrectationibus potest alienari. Quas si quando cogitur audire, mire dissimulat, id quoq; studens, ne uel ad eum perueniant quem petūt, ne quid illius contristetur animus. Cuiusmodi Mœcenas, si mihi primis illis contigisset annis, fortassis aliquid in bonis literis esse potuissem. Nunc natus seculo parum felici, cū passim impune regnaret barbaries, præsertim apud nostrates, apud quos tum crimen etiam erat quicq; bonarum literarum attigisse, tantum aberat ut honos aleret hominum studia. In ea regione, quæ Baccho Cereriq; dicata tum esset uerius quàm Musis, quid quæso, poteram ingenio uix mediocri præditus? Nam dariss imū uirū Henricū Berganum episcopum Cameracensem, primū studij mei Mœcenatē, mors inuida præripuit. Huic proximū Gulielmū Monteiouium inclytum Angliæ primatem, aulæ negocia bellicq; tumultus interceperunt. Quanquàm ut uere dicam, huic ipse defui potius, quàm ille mihi. Per hunc denicq; contigit summus ille Cantuariensis, sed prouectiori iam & ad quadragesimum deuergenti annū. Et tamen huius excitatus benignitate, in literarū studijs ueluti repubui reuiguicq;. Et quod nec natura dederat, nec patria, hoc huius dedit benignitas. Habent hoc mortaliū ingenia, habent hoc studia literarū, præsidem aliquem, ac ducem desiderant, qui suppeditet ociū, qui addat animū, qui tueatur aduersus excetram inuidiæ, quæ nō aliter q; umbra corpus sequitur eruditionis gloriam. Denicq; ad cuius iudiciū suas exigant uires, cui suas consecrent uigilias. Vidit hoc, opinor, prudens antiquitas, quæ Musis uirginibus, suum præfecit Apollinem. Proinde sicuti uere dictum est Græcorū prouerbio, annū fructificare, nō aruū, quod cœli clementia plus adferat momenti ad segetis prouentum, q; soli bonitas, ita principum benignitas est, quæ facit ingeniosos. Nulla regio tam barbara, tam procul à solis equis, ut ait Maro, deuergens, quæ non habeat dexterrima ingenia, quæ uel in media Græcia nata uideri possint, si non desint Mœcenates. Apud Italos extitere complures doctrinæ proceres. Quãobrem? Nempe quod apud hos plurimus honos literis sit habitus. Et ut priscos si leam, nostra memoria multos euexit Nicolaus quintus pontifex Rhomanus, nō nullos Pius, complures Bessario, plurimos Medicensium familia, ceu nata prouehendis bonis literis, cui nunc debemus LEONEM huius nominis decimū, cuius auspicijs hic meus desudat labor. Apud Gallos ubi cœperūt esse Mœcenates, mox ingens ingeniorū prouentus efflоruit. Etenim ut de cæteris taceā, nónne Iacobus Faber Stapulēsis, ante annos aliquot ueluti reuixit bonis literis, idq; fouente doctissimo simul & integerrimo uiro Gulielmo Briconeto præsule Lodouensi? An non Gulielmus Copus instaurandæ rei medicæ reuiguit, simulatq; Lodouici regis huius nominis duodecimi, affulsit aura? Tametsi huic uiro suæ iam literæ rem familiarem satis amplam pepererāt. Cōperio nullā esse Germaniæ partem, nam eo nomine censentur hodie, qui Germanicè loquuntur, quæ non fertilis sit ingeniorū, & huiusmodi ingeniorum, quorū haud pudeat Italiam. Verū quoniā huius regionis principes ad rem bellicam propensiores sunt, quàm ad rem literariam, fit ut plures illic sint insignes caballi, cq; insignite docti, utq; politiora sint arma cq; carmina. Alioqui quid uel Athenis nasci potuit, acutius aut festiuius ingenio Iacobi Sturmi Argentoracī? At deū immortalem quā non spem de se præbet, admodum etiā adolescens, ac penè puer, Philippus ille Melanchthon utraq; literatura penè ex æquo suspiciendus? Quod inuentionis acumen? quæ sermonis puritas? quanta reconditarum rerum memoria? quàm uaria lectio? quàm

Benignitas.

Henricus à Bergis episcopus Cameracensis.

Gulielmus Monteiouius.

Qui apud Italos fouerint studia.

Leo decimus.

Faber.

Copus.

Iacobus Sturmius.

Philippus Melanchthon

uerecunda regiæq; prorsus indolis festiuitas? Iam Heluetia nobilior armis quàm literis, præter tres Amorbacchios fratres, Brunonem, Basilium, & Bonifaciũ, bonis literis natos, ut cæteros interim sileam, nónne Henricum Glareanum nobis ædidit, prorsus ætate iuuenem, sed in disciplinis omnibus quas mathematicas uocant, reliqua in philosophia, in Græcis, ac Latinis literis, nihil enim dicam de poëtica, qua lauream etiam meruit, idq; donante Cæsare MAXIMILIANO, deniq; in omni literarum genere eò progressum, ut pleriq; senes inuidere citius possint quàm assequi. Quod si huiusmodi ingenijs honos etiam accesserit, unicus artium altor, prospicio futurum, ut Heluetia clarior sit literis quàm bellis plusq; debeat Musis q̃ Marti. At in alijs quidẽ sæpenũero uidemus magna uitia, uel ætati condonari, uel eruditioni. In his omnibus quos recensui, uitæ morumq; probitas, cũ eruditione ex æquo certat. Sed penè exciderat unicum illud Musarum delitium Vdalricus Huttenus adolescens & imaginibus clarus. Quæso quid Attica possit gignere hoc uno uno uel argutius uel elegantius? Quid aliud ille, quàm meras Veneres, quàm meros lepôres loquitur? Quanquam hunc nuper complecti cœpit, uir immortalitate dignus, Albertus archiepiscopus Maguntinensis. Quem utinam cæteri quoq; principes certent æmulari. Quod si fieret, uideremus nimirum non sine causa dictum esse à ueteris comœdiæ scriptoribus, οὔτε γὰρ ὁ μισθὸς, οὐδὲν ἐστ' οὐδ' ἡ τέχνη. Neq; uero male constat ratio dati & accepti, inter egregios principes, & bonis præditos literis. Nam si cupiunt æternam apud posteros famam, quod olim pulcherrimum erat affectare, hanc solæ doctorum hominum literæ præstare possunt, certius ac uerius quàm ullæ ceræ, quàm ullæ pyramides, q̃ ullæ statuæ, q̃ ulli tituli aut colossi. Si non cupiunt, hoc magis debetur ea laus, quod non cupiant. An Mœcenati perisse credis agellum Sabinum, cuius usufructum donauit Horatio? Non poterat pluris uendere quantumlibet diligens negociator. Quod innumeri reges immensa pecunia, quam in colossos, & pyramides insumebant, consequi non potuerunt, hoc iste breui agello mercatus est, nullis unq̃ seculis intermoriturum famæ decus. Atque utinam omnium benignissimo Mœcenati saltem aliquam huius gratiæ portionem queam rependere. Non quod ille quicquàm huius rei uel postulet uel expectet. Egregia uirtus abunde seipsa contenta est, quæ quidem quo maior est & absolutior, hoc magis fugitat gloriam. At uera gloria sequitur fugientem. Pulchrius est meruisse famam, quàm obtinuisse. Non refert illius cui debetur. At nostra refert, ne parum grati, parumq; memores uideamur. Refert omnium ut egregia uirtutis exempla posteritati consecrentur, quo plures inflammentur ad honesti studium. Verum quod ingenioli nostri tenuitas non potest assequi, quod nostra præstare non ualet infantia, id alij præstaturi sunt, uel hoc nomine feliciores, quod gratiores esse licet. Nos tamen adnitemur, si modo uita comes erit, quam uel in hoc ipsum annos aliquot proferri cupiam, ut liqueat certe conatos fuisse, si minus assecutos. Sed dum harum rerum cogitatione teneor, haud scio quo modo penè operis instituti immemor, diutius quàm par est, immoror digressioni. Proinde ad id quod agitur recurrendum.

Amorbachij Henricus Glareanus.

Huttenus.

Aristophanes

Desiderantes uos cupide.) οὕτως ἱμειρόμενοι ὑμῶν. Conatus est explicare ἔμφασιν uerbi, significat enim alicuius desiderio mutuoq; teneri affectu, sicuti parentis, aut amici.

Volebamus.) εὐδοκοῦμεν. Et hoc uerbum affectum habet, quasi dicas, gestijt animus.

Quoniam charissimi.) διότι ἀγαπητοὶ, id est, Propterea quod dilecti &c.

Memores enim facti estis.) μνημονεύετε γὰρ, id est, Meministis em̃. Atq; ita legit Ambrosius. Labores nostri.) κόπον καὶ μόχθον. Duobus uerbis idem significauit, nisi quod μόχθος labor est cum difficultate coniunctus, quasi dicas, conatum aut molitionem, & ideo uerterunt, fatigationes.

Nocte & die.) νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας, id est, Nocte enim & die.

Quàm sancte.) ὡς ὁσίως, id est, Vt siue quod. Quanquàm & interpres recte uertit.

Et sine querela.) ἀμέμπτως, id est, Ita ut nemo de nobis queri potuerit, hoc est, inculpate.

Affuimus.) ἐγενήθημεν, id est, Fuimus.

Qualiter unumquenq; uestrum.) Hic nisi subaudias uerbum, complexi fuerimus, aut aliud simile, sermo erit imperfectus. Verum id in Paulo iam nouum esse non oportet. Facile licebat mederi, nisi repetitum esset ὡς. & cum ante dixisset ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, rursum addidisset, παραλοῦντες ὑμᾶς. Verum hæc est balbuties apostolicæ charitatis, quæ se uerbis hu

Paulus balbutiens.

bis humanis ceu temulenta non explicat.

Et testificati sumus.) καὶ μαρτυρόμενοι, id est, testificantes, aut potius obtestantes.

Verbum auditus dei.) ἀκοῆς τοῦ θεοῦ, id est, Sermonem de deo, aut sermonem quò deum discebatis.

Accepistis non ut uerbum ho.) Vt, non inuenio in quibusdam exemplaribus Græcis, τὸν λόγον ἀνθρώπων, id est, Non sermonem hominum. etiamsi hic nõnihil uariant Græci codices. Et apparet ex Græcorum scholijs ὡς aduerbium non esse additum in priori parte, sed, Suscepistis uerbum dei. quod efficacius est, quàm ut uerbũ dei. Quanquàm prior illa uox dei, ad superiora pertinet, Cum accepissetis à nobis uerbũ auditus dei, hoc est, uerbũ quod uobis per nos loquebatur deus. At ego malim, cum acciperetis, quàm cum accepissetis. Alioqui quomodo accipiebant, quod iam acceperant.

Qui operatur.) Qui, apud Græcos referri potest uel ad uerbum, uel ad deum, sed magis ad uerbũ. & ita Ambrosius, Quod & operatur, addita etiã copula, & in hoc cũ Græcis cõcordans. Nã Paulus sentit eũ diuini uerbi ueluti semen agere in Thessalonicẽsibus. Semen actus.

Vobis qui credidistis.) πιστεύουσιν, id est, Qui creditis. & ita legit Ambrosius, aut certe Qui credebatis, propter uerbum præteriti temporis cui adhæret.

Contribulibus uestris.) Græce est, proprijs contribulibus, ἰδίων συμφυλετῶν, id est, A proprijs contribulibus. Quanquàm magis significat eiusdem gentis quam tribus.

Sicut & ipsi.) Subaudi nos.

Et prophetas.) Græce est, Et proprios prophetas, ἰδίους προφήτας.

Peruenit autem in illos ira dei.) Dei, apud Græcos hoc loco non additur, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργή, id est, Peruenit autem in illos ira. Porrò εἰς τέλος dixit, pro eo quod est extrema, siue ad extremum, hoc est implacabilis ira dei.

Desolati.) ἀποφανισθέντες, id est, Velut orphani facti, & orbati uobis ceu filijs.

Ad tempus horæ.) πρὸς καιρὸν ὥρας. Cur non potius, Ad opportunitatem, siue occasionem, aut certe articulum temporis, hoc est, ad breue tempus? Quandoquidem hora tempus est, Græcis καιρὸς, breue tempus. Nos uertimus, ad spacium temporis.

Aspectu, non corde.) προσώπῳ, οὐ καρδίᾳ, id est, Facie non corde. Atq; ita legit Ambrosius, sed magis placet quod uertit interpres.

Abundantius festinauimus.) περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν. Quod significat & studuimus, & curauimus. Et abundantius dictum est pro magis, siue uehementius.

Et semel & iterum.) καὶ ἅπαξ, id est, Et bis. sed Latine uertit interpres.

Nonne uos ante dominum.) Græcis additur coniunctio καὶ. Nõne & uos. Huius emphasim annotauit Theophylactus. Sentit enim non hos solum, sed & cæteros quos conuertit ad Christum esse coronam suam & gloriam.

Ante dominũ.) ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου, id est, Coram domino, siue in conspectu domini.

EX CAPITE TERTIO.

SVstinentes.) στέγοντες, id est, Non ferentes, hoc est, impares desiderio uidendi uos. Placuit nobis.) εὐδοκήσαμεν. Quod ut explicaret Ambrosius uertit, optimum duximus. Diuus Hieronymus putat uocem esse nouam à Septuaginta confictam, ad explicandam proprietatem Hebræi sermonis.

Remanere.) ἀπολειφθῆναι, Siue ut aliàs habetur καταλειφθῆναι, id est, Relinqui. Ambrosius legit, Vt Athenis soli relinqueremur.

Ministrum dei.) Addunt Græci, καὶ συνεργὸν ἡμῶν, id est, Cooperarium nostrum. Ita Ambrosius, Et participem operis dei. sic enim reddit συνεργόν.

Ne quis moueatur.) σαίνεσθαι. Quod Græca quidem scholia exponunt, turbari, aut terreri. Sumpta metaphora à canib⁹, caudã mouẽtibus, quod idẽ admonuit Theophylact⁹.

Veniente & annunciante.) Vtrunq; apud Græcos præteriti temporis est, ἐλθόντος καὶ εὐαγγελισαμένου, id est, Cũ uenisset, & annunciasset, quemadmodum legit Ambrosius.

Sicut & nos.) καθάπερ καὶ ἡμεῖς, ὑμᾶς, id est, Sicut & nos, uos. Aut quoque cõiunctio erat omittenda, aut &.

Abundantius orantes.) ὑπερεκ περισσοῦ. Et exprimens uerborum ἐπίτασιν Ambrosius, Epitasis.

legit,abũdantissime orantes.Congeminauit eũ Paulus uehementiã affectus, ὑπερ, id est, Eximie,ἐκ περισσ, ex abundãti,siue ex supfluo,quasi dicat, supra modũ, & plusq; oportet.

Et nos in uobis.) ἐις ὑμᾶς,id est, In uos.

Sine querela.) ἀμέμπτους,id est,Irreprehẽsa,ut legit Ambrosius.Refertur enim ad corda,quæ talia uult esse Paulus,ut nulla de his possit esse querimonia.

EX CAPITE QVARTO.

In nostris plus est.

T quemadmodũ accepistis.) Vt,redundat.Sequitur enim hæc coniunctio.

Sic & ambuletis.) ἵνα περισσεύητε μᾶλλον, id est, Vt abundetis magis.Reliqua nempe hæc,Sicut & ambulatis,redundant.Adiecta uidentur explicandæ sententiæ gratia.Ambrosius tamen addit sicut & ambulatis.Atq; ita scriptum comperimus in antiquis exemplaribus Latinis.Ex Theophylacti cõmentatrs non apparet additum fuisse.

Ne quis supergrediatur & in negocio fraudet.) In superioris epistolæ capite quarto, indicauimus ex autoritate Hieronymi,uerbum quod est hic πλεονεκτεῖν, non pertinere ꝓprie ad auariciam,sed ad fraudẽ,qua cũ iniuria nobis occupamus uxores alienas. alioqui putat ille inconcinne cõiungi auariciã cũ libidine.Atq; ita sanè interpretatr Theopylactꝰ.

Quoniam uindex.) Propterea quod uindex siue ultor &c. διότι.

Sicut prædiximus.) Sicut & prædiximus.Et ita legit Ambrosius, addita coniunctione.

In immundiciam.) ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ.Quod perinde ualet ac si dicas,non uocauit nos hac lege,ut essemus immundi.Siquidẽ causa & conditio uocationis erat, ut desineremus esse quod eramus.Hanc enim uim habet nonnunq; præpositio ἐπὶ,apposita dandi casui.Quã quàm in eo quod proxime sequitur,abusus est, ἐν pro ἐπί.

Expensa Hieronymi sentẽtia.

Qui hæc spernit.) Hæc,redũdat. ὁ ἀθετῶν, id est,Qui reiicit.Addidit interpres ꝓnomẽ hæc,explicandæ rei gratia.Demiror autem cur ita Hieronymo uisum sit ἀθετεῖν uertere præuaricari.nam in libro Didymi de spiritusancto tertio,nonnihil de suo adijciens, scribit in hunc modum:Neque enim uocauit nos deus ad immundiciã, sed ad sanctificationẽ. Itaq; qui spernit,siue,quod melius habetur in Græco,qui præuaricatr, nõ hominẽ præuaricatur,sed deũ &c.Quis enim præuaricatur hominẽ? ut iam idem sit ἀθετεῖν & præuacari.

Qui etiam.) Etiam,non est,τὸν διδόντα,id est,Qui dedit.Et ita legit Ambrosius.

In nobis.) ἐις ὑμᾶς, id est, In uos.

De charitate fraternitatis.) φιλαδελφίας,id est,Fraterno amore.Ambrosiꝰ uertit. De affectione fraternitatis.Siquidem hac uoce,ex amore & fratre composita,apostoli significare solent,mutuum Christianorum inter ipsos amorem. idq; ex Hebræorum more, qui omnes suæ gentis fratres uocant.

Necesse habuimus.) χρείαν ἔσχεν, id est, Necesse habetis,hoc est,non est necesse uobis ut scribam.

A deo didicistis.) Θεοδίδακτοι. Quod hic extulit dictione composita,Ioannes extulit duabus incompositis,διδακτοὶ θεοῦ,quod illic uertit docibiles dei, hic significat à deo doctos,& diuino instinctu per se afflatos.

Et operam detis.) καὶ φιλοτιμεῖσθαι.Quod significat ambitiose conari. Ambrosius uertit eniti,nos, In hoc incumbatis.

Vt uestrum negocium agatis.) ἡσυχάζειν τὰ ἴδια,id est,Vt agatis res proprias.Deterret enim ab alienis appetendis & ocio,quò iam tum sub religionis prætextu ꝓpendebant pleriq;.Nunc hoc hominum genere refertus undiq; mundus est. Porrò ridicule quidam locum hunc interpretantur de curando negocio propriæ salutis.

Ocioſi & curioſi.

Et nullius aliquid desideretis.) ἡσυχάζειν μηδενὸς χρείαν ἔχητε,id est,Nullius indigentiã habeatis.Potest autem nullius,uel ad hominem referri,uel ad rem.Curate, ne quid uobis desit. aut curate,ne sit implorandum auxilium alienum.

De dormientibus.) περὶ κεκοιμημένων.Quasi dicas,somno sopitis, uel soporatis. à dormisco magis quàm à dormio.

In aduentu.) In aduentum, εἰς τὴν παρουσίαν. Qui relinquimur & supereſſe permittimur in illum aduentum.

Non

Non præueniemus eos qui dormierũt.) τοὺς κοιμηθέντας. Certius erat, qui dormiũt, siue qui obdormierunt. nam dormisse dicũtur potius, qui iam uigilant experrecti. Porrò Græca uox pinde sonat quasi dicas, somno sopitos. Augustinꝰ lib. de ciuitate dei xx. legit, Qui ante dormierũt. Vnde apparet in nõnullis Græcis codicibus scriptũ fuisse προκοιμηθέντας.

κέλευσμα

In iussu.) ἐν κελεύσματι. Nõ est simplex iussio, sed uox illa, qua nautæ seu milites se mutuo adhortantur ad rem strenue gerendam.

Adducet cum eo.) σὺν αὐτῷ, id est, Secum, aut cum eo, hoc est, cum filio. Id quod mihi magis probatur.

In iussu & in.) Et, redundat, ἐν φωνῇ, id est, Cum uoce.

Primi.) πρῶτον, id est, Primum siue prius.

Nos qui uiuimus.) Paulus ita loqui uidetur, quasi resurrectio ea ætate esset futura qua hæc scribebat. Tametsi quoniam participijs est usus, quæ sequuntur rationem eius uerbi cui adhærent, uerti poterant & per futurum, ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, ἅμα σὺν αὐτοῖς ἁρπαγησόμεθα, id est, Nos qui uiuemus & reliqui erimus, unà cum illis rapiemur. Mirum autem quantum hic sudetur & ab Augustino & à recentioribus, dum explicare cupiunt, quod Paulus hoc loco planè dicit quosdam rapiendos ad immortalitatem qui uiuant. Verum id quoniam non est huius instituti, nec persequar in præsentia. & aliâs à nobis super hac re dictum est. Certe diuus Ambrosius libro de fide resurrectionis capite ix. sic adducit hunc locum, ut sentire uideatur, residuos in aduentu Christi rapiendos ad illum, non gustata morte, uel hisce uerbis: Illis, inquit, dulcior uita post requiem. Viuentibus & si grata compendia, tamen ignorata remedia. Nam mortem, ni fallor, illic remedium appellat. Sed hæc scribenti, subit suspicio, ab Ambrosio scriptum fuisse ingrata remedia, pro ignorata remedia. etiamsi in utraq; æditione constanter habebatur ignorata. Proinde tutius esse puto quod rectius est sequi, præsertim cum aliâs idem uideatur sentire, nominatim hunc explanans locum.

An omnes morituri.

Correctius locus in Ambrosio.

Obuiam Christo.) εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου, id est, In occursum domini. Atq; ita legit is, qs quis fuit, qui scripsit epistolam ad Demetriadem uirginem. Nam sunt qui putant eam esse non Hieronymi, sed Iuliani.

In uerbis istis.) ἐν τοῖς λόγοις τούτοις τοῦ πνεύματος, id est, In uerbis his spũs. In nõnullis Græcorũ codicibus additum reperi. Verum haud scio an mendose, præsertim cum nec apud Hieronymũ, nec apud Ambrosium ita legam, ne apud Theophylactum quidem.

EX CAPITE QVINTO.

T momentis.) καὶ καιρῶν. Melius fortassis uertisset, articulis, siue opportunitatibus. Nam χρόνος simpliciter tempus significat, ut annum aut mẽsem. At καιρὸς articulum temporis cum res gerenda est.

Diligenter scitis.) ἀκριβῶς οἴδατε, id est, Exacte nostis, siue ad plenũ scitis.

Et securitas.) ἀσφάλεια, id est, Cum tuta res, & nihil est periculi. & idcirco Ambrosius uertit, firmitas.

Superueniet interitus.) ἐφίσταται ὄλεθρος, id est, Instat uel imminet interitus siue exitiũ, uerbo præsentis temporis, ut efficacius exprimeret inexpectatum mali incursum. Nec est effugient, sed effugiant, ἐκφύγωσιν, hoc est, non possent effugere.

In utero habẽtis.) τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ, id est, In utero habenti, dandi casu. Est autem hic ὠδὶν, id est, dolor, sed pprie parturientium. Vnde Ambrosius sic extulit, Quemadmodũ dolor partus prægnanti. ut sit sensus, Sic illis imminere subito diem iudicij, ut mulieri grauidæ nixus ingruit & dolor partus.

Non estis noctis, neq; tenebrarum.) Valla legit ἐσμὲν, id est, Sumus, non estis. Quãq; quod ad sensum pertinet nihil interest. Sentit enim de omnibus Christianis. Ambrosius legit, Non estis noctis.

Loricam fidei.) θώρακα. Ea pars corporis est apud medicos, quæ pectus & humeros ac scapulas complectitur usq; ad stomachi sedem. Vnde & uestis aut armatura hanc muniens, thorax dicitur. Et galeam spem dixit appositiue. Nos quo dilucidior esset sermo, uertimus, Pro galea, spem salutis.

Galeam spem salutis, p quæ est spes salutis.

Et ædificate alterutrum.) εἷς τὸν ἕνα, id est, Vnus unum, hoc est, uicissim alius alium.

Vt habeatis illos abundantius in charitate.) Græca sic habent, καὶ ἡγεῖσθε αὐτοὺς ὑπερ ἐκ περισσοῦ ἐν ἀγάπῃ. Quorum sententia sic reddi poterat, Vt illos summopere habeatis in precio, per charitatem. Ambrosius ita legit, Vt illis summum honorem habeatis in charitate &c. Congeminauit autem ὑπερ ἐκπερισσοῦ, de quo superius admonuimus.

Propter opus illorum.) διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. Quod perinde sonat, quasi dicas, Propter facta illorum. Hunc locum oportet annotare diligenter episcopos, qui exigunt à suis summum honorem, cum ipsi non curent præstare suum officium. Paulus iubet eos haberi in summo honore, sed propter opus, non propter inanem titulum, hoc est, laborantes, præsidentes in domino, non cum fastu dominantes, admonentes, docentes, consolantes, quod proprium est episcoporum munus.

Varia lectio. Et pacem habete cum eis.) εἰρηνεύετε ἐν αὐτοῖς, id est, Pacifici sitis inter illos. Quanquàm interpres uertit sententiã satis recte. Alij Græcorum codices habebant, ἐν ἑαυτοῖς, hoc est, inter uos. Atq; ita legit Ambrosius.

Corripite inquietos.) νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, id est, Admonete inordinatos, siue incõpositos. Sentit autem intractabiles, qui parêre nolunt, & ob hoc turbant communẽ pacẽ.

Suscipite infirmos.) ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν, id est, Subleuate & fulcite. quod Ambrosius legit, Opitulamini infirmis. nam ἀντέχεσθαι proprie est adiutare adnitentem.

Patientes estote.) μακροθυμεῖτε, hoc est, Lenti ad iracundiam.

In omnibus uobis.) εἰς ὑμᾶς, id est, In uos.

Omnia autem probate.) Autem, apud Græcos non additur, nec ad rem facit. Cæterũ δοκιμάζειν, Græcis quoq; uerbum est anceps, quẽadmodum Latinis probare, quod interdum est appprobare, interdum explorare. cuiusmodi sit Theophylactus hoc loco interpretatur, probate, dijudicate. Quemadmodũ alibi, Probate spiritus, si ex deo sint. Audiendi prophetæ, sed cum iudicio. Miror quod exemplar secutus Augustinus, legit hoc pacto, idq; in libello aduersus Adamantium: Spiritum nolite spernere, prophetiam nolite extinguere. Omnia legite, quæ bona sunt tenete. nisi quod aribitror scriptoris accidisse uitio. Aut certe sensum Pauli ad suum negocium accommodauit. Tertullianus in libro de præscriptionibus hæreticorum: Omnia examinate quod bonum est tenete.

Abstinere uos.) ἀπέχεσθε, id est, Abstinete. Nec additur, uos.

Sanctificet uos per omnia.) ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς, καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ &c. id est, Sanctifcet uos totos, & integer spiritus uester, & anima &c. Hieronymus in quæstionibus ad Hedibiam, ita citat hunc locum: Deus igitur pacis sanctificet uos per omnia, uel in omnibus plenos siue perfectos. hoc enim magis sonat ὁλοτελεῖς. Ergo sensus est, Sanctificet uos per omnia perfectos, hoc est, & in spiritu, & in anima, & in corpore.

Tres hominis partes. In has enim partes hominem diuidit Paulus. Porrò ὁλόκληρον, sonat integrum nõ quod nos uocamus integrum incorruptum, sed quod omnibus suis numeris ac partibus cõstat. Quòd subindicauit Didymus in opere de spiritu sancto. Siquidẽ colligens hoc loco spiritum non posse spiritum diuinum intelligi, Incredibile est, inquit, atq; blasphemum orare apostolum, ut spiritus sanctus integer seruetur, qui nec immutationem potest recipere, nec profectum.

Sine querela.) ἀμέμπτως, id est, Irreprehensibiliter.

Epistola hæc.) Hæc, redundat apud nos. Additum est autem ad explicandam articuli uim, τῶν.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI priorem ad Thessalonicenses, per Des. Erasmum Roterodamũ, finis

IN EPISTOLAM PAVLI

AD THESSALONICENSES SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

T DIGNVM est.) Inuenitur quidem & hoc apud Latinos, cæterum usitatius magisq; Latinum est, ut par est, καθὼς ἄξιόν ἐστιν. Vnusquisq; uestrū.) ἑνὸς ἑκάστου πάντων. Addunt, omniū, ad uehementiā. Et Ambrosius, uniuscuiusq; omnium uestrum. In exemplum.) ὑπόδειγμα, id est, Exemplum, siue ostensionem. Præpositio in, redundat. Aut nominandi casu, ostensio, ut referatur ad illos qui afflīguntur, id est, uos estis documentum, & ostenditis rectum esse iudicium dei, cum tanta passos remunerat regno suo. *Supereſt.*

In regno dei.) In, præpositio redūdat, nec addit Ambrosius. *Supereſt.*

Si tamen iustum est.) Ambrosius legit, siquidem, non si. Et Aquinas annotauit in nonnullis exemplaribus scriptum fuisse siquidem, pro si. Tamen Græca scholia exponunt hoc loco εἴπερ positum pro ἐπείπερ, id est, Quandoquidem. affirmantis enim esse, nō dubitantis. Quod si maxime siquidem ponatur pro si, tanto magis affirmabit, ueluti uerum inferens, de quo nefas sit dubitare.

Retribuere retributionē.) ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν, id est, Retribuere afflīgentibus uos afflictionem. Et Ambrosius, Retribuere eis qui uos deprimunt pressuram. Proinde uidetur errore librariorum deprauatū in uulgatis exemplaribus, præsertim cū in p uetusto exemplari bibliothecæ Paulinæ extet, Retribuere tribulationē. atq; ita scriptum comperi, & in alijs nonnullis per typographos excusis. *Mendū apud nos.*

Requiem.) ἄνεσιν, id est, Remissionem, hoc est, refrigerium & refocillationem, siue relaxationem. ne quis accipiat de remissione peccatorum.

Virtutis eius.) δυνάμεως, id est, Potentiæ.

Dantis uindictam.) Dantis, ad dominum refertur, non ad flammam. Nam quamuis apud Latinos anceps est sermo, apud Græcos non est.

In flāma ignis.) ἐν πυρὶ φλογός, id est, In incendio siue igni flāmæ. Atq; ita legit Ambrosius. Pœnas dabunt.) δίκην τίσουσιν, id est, Pœnam luent, siue pendent.

In interitum.) In, redundat, ὄλεθρον αἰώνιον, ut addatur appositiue, & intelligamus non quamlibet pœnam, sed æternam.

Gloria uirtutis.) ἡ ἰσχύος, id est, Roboris siue potentiæ. ne quis accipiat ἀρετῆς, id est, uirtutem, quæ pugnat cum uitio, ut sæpius iam admonuimus.

Admirabilis fieri.) θαυμασθῆναι, Quod Ambrosius expressit, mirificari. Est enim Græcis uerbum quis passiuum, cum alijs redditur admirandus.

Quia creditum est testimonium nostrum.) ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν. Ambrosius ut uitet amphibologiam, sic explicat, Quia fidē habuit testimonium nostrū. Sed Latinius poterat, quod fides habita sit testimonio nostro.

In die illo.) Ambrosius hic addit, aduentus domini.

In quo etiā oramus.) εἰς ὃ καὶ προσευχόμεθα, id est, In quod & oramus, siue ad quod. *Si* refers ad superiora, hic erit sensus, ut cū primis fiat deprecatio, hoc est, ante omnia. Et in hāc sententiā exponit Chrysostomus. *Sin* ad sequentia, sensus erit, ut precationes fiant ab omnibus. Sua uocatione.) τῆς κλήσεως, id est, Vocatione. Nec additur sua, apud Græcos, nisi quod articulus additus fermè tantundem efficit. itaq; nos addidimus Ista uocatione.

Et dignetur.) ἀξιώσῃ, Ambrosius uertit, Dignos habeat.

Omnem uoluntatem.) εὐδοκίαν, id est, Beneplacitum siue bonum propositum.
Bonitatis suæ.) ἀγαθωσύνης. Nam suæ, rursus abundat.
In uirtute.) ἐν δυνάμει, id est, Potentia & robore.
Clarificetur.) ἐνδοξασθῇ, id est, Celebre fiat, aut nobilitetur, aut glorificetur.

EX CAPITE SECVNDO.

Rogamus autem.) Græca sic habent, ὑπὲρ δὲ τῆς παρουσίας, τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν. Quorum sententia ita reddi poterat, Nomine aduentus domini nostri Iesu Christi, & nomine aggregationis nostræ in illum. Atq; in hūc sensum interpretātur Græca scholia. Obtestatur enim eos, nō solū hoc nomine, quod Christus appariturus sit in sua potentia, sed quod ipsi quoq; fideles illic sint adfuturi, & adiungendi Christo.

Cito moueamini.) ταχέως σαλευθῆναι. Quod est proprie fluctuātis, & dimoti de loco.
A uestro sensu.) νοὸς, id est, Mente siue intellectu.
Tanq; per nos missam.) ὡς δι' ἡμῶν, id est, Tanq; per nos. Missam, additum est explicādi causa, etiamsi nonnihil mutat de sensu. Nam Paulus non uult eos commoueri, neq; per spiritum, tanq; à Paulo profectum, neq; per sermonem, Pauli nomine allatum, neque per epistolam, illius iussu aut nomine scriptam. atq; id sonant uerba Græca.
Dies domini.) Pro domini Græcus habet Christi.

Discessio' ἀποστασία.

Nisi uenerit discessio.) ἀποστασία, Quod Ambrosius uertit, defectionem. nempe cum aliquis descisit à suo autore seu principe.

Homo peccati.) ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας. Diuus Ambrosius ut explicaret uim articuli, legit, homo ille, ut acciperemus de certo homine dictum.

Super omne quod dicitur.) Interpres legisse uidetur ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον. Verū Græci codices sic habent, ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα, id est, Supra uel aduersus omnē qui dicitur deus, aut cultus, siue ueneratio. Hieronymus in quæstionibus citat ad hūc modum: Contra omne quod dicitur deus aut religio, ppius accedens ad Græca uerba. Quāquàm uideo quosdam pro πάντα legere πᾶν τὸ λεγόμενον, id est, aduersus omne quod dicitur deus aut religio. Nam σέβασμα proprie dicitur id quod adoramus, & summa reuerentia ueneramur, & quod maiestate præcellit. idq; uerti poterat numen:

Sermo inabsolutus.

Tanq; sit deus.) ὅτι ἐστὶ θεός, id est, Quod sit deus, hoc est, ostentans se esse deum, cum non sit. Paulus non absoluit sermonis ordinem, sed uelut oblitus, eorum quæ cœperat, interijcit, quæ ueniunt in mentem. Videbatur enim additurus, quoniam nisi uenerit defectio &c. non ueniet dies domini.

Non retinetis.) οὐ μνημονεύετε, id est, Non meministis. O nouam copiæ affectationem, etiam cum iniuria sensus. Vtrum, quæso, istud est uertere diuinas literas, an potius in re seria ludere? Cum simplex, notum ac propriū uerbum suppeteret, ille maluit retinetis. Tolerabilius erat tenetis, etiamsi futurum erat ἀμφίβολον. Sed aliud est retinere, aliud tenere. Tenet qui meminit, aut etiam qui intelligit, retinet qui reuocat alioqui abiturum. Et hoc loco quidam γραικῶς in me declamachatur, qui prorsus sim ignarus linguæ Latinæ, nimirum non intelligens retinere pro meminisse Latine dici, cum sic loquutus sit Seneca in epistola quadam quam scripsit ad Paulum, atq; ita uerterit hic idem interpres in actis apostolorum capite xx. Quasi quisq; eruditus credat illas epistolas eorum esse, quorum titulos habent, aut quasi consequens sit, ideo Latine dictum hoc loco retinetis, pro tenetis, quod idem alibi sit ad eundem modum loquutus. Et qui tam argutis syllogismis rem agit, nec ullum interim locum producens è probatis Latini sermonis autoribus me uocat prorsus ignarum linguæ Latinæ, me rudem appellat, hebeti crassoq; ingenio. Sed male habet hominem, quod taxarim interpretem, cuius patrocinium susceperat, sed reum interim suum, in tot locis destituit ubi ne uerbum quidem pro illo mutit, quod ipsum tamen est uerecundius quàm causam illius tam sinistre agere.

Hæc dicebam uobis.) Ambrosius, nisi codex mendosus est, legit ad hunc modum, Nō meministis, quod me adhuc apud uos agente, hæc dicebantur uobis.

Vt reueletur in suo.) Deest, ille. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν, id est, Vt ille reueletur. Ille, inquam, aduersarius, de quo modo dictum est.

Mysteriū

Mysterium operatur iniquitatis.) Mysterium, eadem uox est quam aliâs uertit, sacramentum. Iacobus Faber putat operatur hic accipi passiue pro patratur. Tametsi nihil est necesse, cum sit uerbum medium. Et ἐνεργεῖται non est proprie patrare aut facere, sed agere, hoc est, uim suam exercere, sicuti spiritus dicitur operari in nobis, cum uim suam & efficaciam ostendit. Ita nunc Paulus dicit Antichristum nondum apparuisse, sed tamen occulte iam illius spiritum ualere, & agere in his qui persequuntur Christianos. Graeci interpretes arbitrantur hoc dictum in Neronem. Faber.

Tantum ut qui tenet nunc te.) μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως. Videtur in Graeco codice deesse, ὁ κατέχων ἄρτι κατεχέτω, id est, Is qui nunc obtinet, obtineat donec &c. nisi malumus aposiopesin esse, quae plus significarit silendo, quàm si uerbum explicuisset. Hunc locum exponunt de imperio Rhomano, quo soluto sit uenturus Antichristus. Nonnulli de Nerone, quem putant aut resurrecturum, ac futurum Antichristū, aut in hoc sublatum asseruari, ut suo tempore prodeat, quidam de fictis Christianis. Quibus de rebus accuratius disserit Augustinus libro de ciuitate dei xx. capite decimonono.

Interficiet.) ἀναλώσει, id est, Consumet.

Illustratione aduentus.) τῇ ἐπιφανείᾳ, id est, Apparitione. etiamsi Ambrosius legit illustratione praesentiae suae. Augustinus, illuminatiõe praesentiae suae. ut accipias claritate Christi aduenientis, obscuratum iri Antichristum.

Et prodigijs mendacibus.) ψεύδους, id est, Mendacij. sic legit & Ambrosius. Quanquã interpres si studio sic uertit, uertit eleganter, sin casu, feliciter

His qui pereunt.) In his est Graece, licet reclament Latini.

Charitatem ueritatis.) τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, id est, Dilectionem ueritatis non acceperunt. Atq; ita legit diuus Ambrosius.

Ideo mittet.) καὶ διὰ τοῦτο, id est, Et ideo. Deest enim nobis copula.

Operationem erroris.) ἐνέργειαν πλάνης, id est, Efficaciam seductionis uel impostura, ut referatur ad prodigia, quae facturus sit Antichristus. nimirum agente in illo spiritu immundo. Quandoquidem diuus Hieronymus arbitratur Paulum hunc sumpsisse locum ex Esaia, qui scribit, Dominus miscuit ei spiritum erroris. Porrò spiritus est agere, uelut ignis.

Sed consenserunt.) ἀλλ' εὐδοκήσαντες, ἐν τῇ ἀδικίᾳ. Quod ita uerti poterat, Sed quibus placuit iniquitas. Aut, sed approbauerunt iniquitatem. *Consentire, approbare.*

Quod elegerit nos.) ὅτι εἵλετο ὑμᾶς, id est, Elegit uos.

Primitias in salutem.) ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν, id est, Ab initio in salutem. Et Ambrosius legit, à principio. Apparet interpretẽ legisse ἀπαρχὰς, siue ἀπαρχήν, quod sonat primitias, ut sit sensus, illos inter primos fuisse uocatos ex Thessalonicensibus. Sin legas ἀπ' ἀρχῆς pertinet ad diuinam praedestinationem. Quanquã ex ijsdem uerbis & hic sensus accipi potest, eripuit nos deus ab imperio. Ex Theophylacto nihil certum poterat colligi. *Varia lectio.*

In qua & uocauit.) εἰς ὅ, id est, In quod. Idq; potest uel accipi absolute, uel referri ad spiritum, ut dicas, in quem. Et ita indicant Graeca scholia.

Quas didicistis.) ἐδιδάχθητε, id est, Quas docti estis, ut obiter magis cõmendet suũ officiũ. Exhortet corda uestra.) παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, id est, Cõsoletur corda uestra. Tametsi uerbũ παρακαλέσαι ambiguũ est. & apud Graecos sermo praecedit opus.

EX CAPITE TERTIO.

AB importunis.) ἀπὸ τῶν ἀτόπων. Quod magis sonat absurdis & prodigiosis. Ambrosius legit, ab iniquis.

Fidelis autem deus.) Graece est dominus, πιστὸς δὲ ἐστὶν ὁ κύριος.

Quoniam quaecũq;.) ὅτι, Quod. Mira confusio coniunctionum.

In charitate.) εἰς τὴν ἀγάπην, id est, In dilectionem.

Et patientiam Christi.) καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ χριστοῦ, id est, In expectationem Christi. Ita legit Ambrosius, & recte. Caeterum ὑπομονὴ sonat perseuerantiam in re quapiam non sine molestia, sed rursum cum expectatione praemij, aut certe finiendi mali. *Patientia Christi pro ea qua Christus expectatur.*

Denunciamus autem.) Idem uerbũ est quod uerterat praecipimus, παραγγέλλομεν. Est

Ambulantes inordinate.) ἀτάκτως, Aut incomposite siue turbulente. Iam nouum non est, quod ambulare dixit pro uersari.

Non

Non inquieti fuimus.) οὐκ ἀτακτήσαμεν, id est, Non inordinati siue non incompositi fuimus. Ambrosius uertit, Non intemperanter uiximus apud uos. & ἀτάκτως item uertit intemperanter. Miræ uero huius interpretis deliciæ, qui modo ἀτάκτως uertit, inordinate, nunc ἀτακτήσαμεν, uertit, Fuimus inquieti, cum utriusq; dictionis eadem sit origo. Recte uertit Ambrosius, modo sensit intemperanter, idem esse quod turbulente, & intractabiliter. Siquidem Latinis in ordinem cogi dicuntur, qui cõmuni legi astringuntur nec ulla in re differũt à cæteris. Huic diuersum est, si quis contemptis legibus publicis, suo uiuat arbitratu. Id enim uocat Paulus ἀτακτεῖν, præter ordinem uiuere.

Paulus gratis docuit.

Neq; gratis panem manducauimus.) Ambrosius legit, edimus, ut appareat illum legisse ἐφάγομεν, pro ἐλάβομεν. Cæterum ἐλάβομεν quod nunc habetur in Græcis codicibus, magis quadrat cum eo quod sequitur, à quoquam.

In labore & fatigatione.) κόπῳ καὶ μόχθῳ. De quo superius meminimus. uterq; uertit eodem modo.

Quasi non habuerimus.) ὅτι οὐκ ἔχωμεν, id est, Quod non habeamus. Et demus, non daremus, δῶμεν, hoc est, quod id nobis non liceat facere. Quo dicto simul & excusat alios qui sumebant, & suam temperantiam exaggerat, qui adeo nihil exegerit præter ius, ut ne quod iustum quidem fuerat acceperit.

Denunciabamus.) παρηγγέλλομεν, id est, Præcipiebamus. Vtinam interpres hic tam feliciter copiam affectasset, quàm id facit sedulo. Plutarchus libro suo titulum indidit, γαμικὰ παραγγέλματα, quis auderet hoc uertere connubiales denunciationes. Apud iureconsultos lego, operis noui denunciationem. Cæterum an semper denunciet, qui præcipit ac præscribit, nescio. Etenim si non licet quouis loco pro hominibus ponere mortales, multo minus arbitror quouis loco ius esse denunciare ponere pro præcipere.

Audiuimus enim.) ἀκούομεν γάρ, id est, Audimus enim, ut sit tempus instans.

Ambulare in] quiete.) ἀτάκτως. Quod paulo superius uertit, inordinate, nunc uertit, inquiete. Rursum Ambrosius intemperanter. Et hoc loco περιπατοῦντας aptius est, obambulantes, quæ est natiua huius uocis significatio.

Nihil operantes, sed cur &c.) Non seruauit interpres elegantiã Græci sermonis μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους, id est, Nihil agẽtes, sed curiose agẽtes. Quãquàm illud περιεργαζομένους significat & superuacua & inutilia agẽtes. Hinc certe apparet aliud esse ἐργαζομένους & ἐνεργοῦντας, ἐργάζεσθαι & ἐνεργεῖν, cum utrunq; soleat eodem uerbo reddere.

In domino Iesu Christo.) διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν, id est, Per dominum nostrum.

Suum panem.) τὸν ἑαυτῶν ἄρτον, id est, Suum ipsorum panem. idq; ἐμφατικώτερον, quasi dicas, non alienum, sed suum.

Mendum.

Per epistolam hanc.) Hunc, est Græce, non hanc, hoc est genere masculino, non fœminino. sicut & emendatioribus Latinorum exemplaribus.

Vt confundatur.) ἵνα ἐντραπῇ, id est, Vt pudefiat, & ut rubore suffundatur, cum uiderit se uitari ab omnibus. Confunditur & is qui alioqui perturbat. Idcirco diuus Ambrosius, ut explicaret uim uerbi Græci, uertit, Vt reuerentia confundatur.

Quasi inimicum.) ὡς ἐχθρὸν, id est, Vt inimicum. Mira apostoli lenitas, qui ne intractabilem quidem uelit pro inimico haberi.

Corripite ut fratrẽ.) νουθετεῖτε. Ambrosius uertit, Monete cõsilijs. cui magis placuit uerbum lenius. Sempiternam.) διὰ παντὸς, id est, Semper.

In omni loco.) ἐν παντὶ τρόπῳ, id est, In omni modo. Quanq; interpres uidetur legisse τόπῳ, pro τρόπῳ. & ad eundem modum legit Ambrosius, etiãsi Græca scholia τρόπῳ legũt.

Deus sit cum om.) Dominus est, non deus. & ita legit Ambrosius.

Et salutatio mea.) Mea, ablatiui casus est, & refertur ad manu. Mea manu Pauli.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI secundam ad Thessalonicenses, per Des. Erasmum Roterodamũ, finis

IN EPISTOLAM PAVLI

AD TIMOTHEVM PRIOREM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

SECVNDVM imperiũ.) κατ' ἐπιταγήν. Apertius hic erat, iuxta iniunctionẽ, siue delegationem. Nam ἐπιτάγμα est iniungere & mandare quippiam. Sentit enim de munere apostolico, quod non ipse sibi uindicarit, sed ab ipso Christo fuerit delegatum. Annotauit hoc Chrysostomus, indicãs plus esse ex delegatiõe ac iussu apostolũ q̃ uocatũ dici.

Dei saluatoris nostri.) Hic certe nemo poterit tergiuersari, quin pater dictus sit saluator, ut nihil agant, qui quod est in epistola ad Titum, Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri dei, uolunt non aliò q̃ ad filium referri. *Pater seruator.*

Et Christi Iesu spei nostræ.) καὶ ἐλπίδος ἡμῶν. Apertius erat, Iesu Christi, qui est spes nostra. Siquidem salutis autorem facit patrem filiũ spem appellat. in hunc sensum interpretantur Chrysostomus, Ambrosius & Theophylactus. Cæterum an quod hic Paulus tribuit Christo, nos recte tribuamus uirgini matri, aut alijs diuis, alijs excutiendum relinquo.

Dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ, id est, Germano filio. Et ita legit Ambrosius, atq; adeo Chrysostomus, aut quisquis fuit eius operis autor. licet interpres ubiq; infulserit suum charissimus. Cum enim tot uerbis agit de similitudine filij patrem referentis, satis declarat se γνήσιον legisse non ἀγαπητόν. Germanum uocat, uerum & ingenuum non adulterinũ, quod per omnia responderet spirituali patri Paulo, id quod est filiorum, referre parentẽ, & non degenerare. Sed de hac uoce aliâs dictum est. *Dilecto, pro germano.*

Gratia & misericordia.) Græci nõ addunt cõiunctiones hoc loco, sed Gratia, misericordia, pax. & ad eum sanè modum legit Ambrosius.

Christo Iesu domino nostro.) Græcanici codices iterant domini cognomen, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν, id est, A domino Iesu Christo, qui est dominus noster. Quasi aliter sit dominus omnium, aliter fidelium, quos peculiariter possidet. Quanq̃ dissentit & Ambrosius & uulgata æditio. Theophylactus contra nobiscum facit. Nos Græcam lectionem non mutauimus, sed ita ut liberum sit lectori, utram uolet sequi.

Sicut rogaui te.) παρεκάλεσά σε. Quãquàm Græca uox anceps est, tamẽ hic magis quadrabat, hortatus sum, ut Vallæ placet. Tametsi Paulus eo uerbo nõnunq̃ usus est erga plebeios. Porrò quod Stapulensis admonet καθὼς potius uertendũ fuisse sic, quàm sicut, qd sibi uelit prorsus non intelligo. Neq; enim, opinor, καθὼς accipi posse pro οὕτως.

Vt remaneres Ephesi.) Oratio plenior est Græce quàm Latine, propterea quod προσμεῖναι potest esse uel infinitiui modi uel imperatiui, quantũ ad sensum attinet. Sicut te rogaui manere, maneto. Atq; ita legisse uidẽ Ambrosius, qui legit, ut denunciares. quod nõ quadraret, nisi accederet, maneto, aut simile uerbũ. Porrò quod nos adiecimus. Ita facito, non deprecabor admissum sacrilegiũ nisi idem frequenter facit interpres & nisi hoc frequẽter fieri cogit necessitas. Neq; sensi προσμεῖναι sumendũ imperandi modo priore sermone, sed in posteriore quæ subaudit. Neq; tamẽ necesse est, eandẽ omino uocẽ subaudiri. Hæc nõ adderem grauaturus lectorẽ, nisi quidã libris æditis nõ minus indocte, q̃ uirulente locũ hũc exagitassent. *Faber.*

Ne aliter docerent.) μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, id est, Ne diuersa doceant, aut potius ne diuersis uterentur doctoribus. uerbo cõposito, ab ἕτερος alius, & διδάσκαλος doctor. ἑτεροδιδασκαλεῖν, quod est, nũc his, nũc illis uti doctoribus. Quãq̃ Chrysostom⁹ & hũc secutus Theophylactus, ἑτεροδιδασκαλεῖν interpretant̃ diuersam inducere doctrinã, ut ad pseudapostolos ptineat. Nos ambigue uertimus, Ne diuersam sequant̃ doctrinã quod cõmune est, & docẽtib⁹ & discẽtibus diuersa. Vsus est eodẽ uerbo hui⁹ epi. cap. vj.

Interminatis.) ἀπεράντοις, id est, Quæ finem non habent, cuiusmodi ferè nūc sunt uulgariū Theologorum quodlibeta. Nam quo plus est eiusmodi quæstiunculārū, hoc plus etiam subscatet è casibus nunc̄ finiendis, quorū etiam si milies mille milia produxeris, plura tamen supererunt. Chrysostomus putat hunc locum non esse accipiendum de historia ueteris testamenti. Sed Ambrosius palàm de ea uidetur interpretari, cum ait: Ne oblectarentur fabulis quas narrare consueti sunt Iudæi de generatione suarum originū, de Abraham & Isaac, & cæteris patriarchis, & de circumcisione, & de ijs quæ postea tradita sunt à Moyse, cæteraq; quæ sequuntur in hanc sententiam. Ac mihi sanè, ne hi quidem ad ueram Christianamq; pietatem magnopere uidentur facere, qui de Christi genealogia tam anxie tamq; penè dixerim Iudaice disputant. Atq; in totum ex ueteris testamenti libris pro rei cōmoditate delibari quædam magis probarim, quàm illorum autoritatē æquari maiestati euangelicæ, imò penè anteferri. Quid em̄ nūc aliud legitur in templis? Quin etiā illos libros Iudæorū recipimus in canonem nostrum, quos illi in suum recipere noluerūt; Christiani propensiores in Iudæorum libros, quàm ipsi in suos. qui tamen sua sic amant, ut nulla gens insanius. Porrò quod hic uertit, interminatis, Ambrosius uertit, infinitis.

Quæstionū examina.

Iudaicæ genealogiæ.

Aberrantes.) ἀστοχήσαντες, id est, Cum aberrassent. Et est uox propria his qui aberrant à scopo. Id subindicat & Chrysostomus.

Conuersi sunt.) ἐξετράπησαν. Ego malim, deflexerunt. Et magis explicat Græcam uocē, ueluti cum aberrans à scopo, aliò se deflectit.

In uaniloquium.) εἰς ματαιολογίαν. Quantum ad pronunciationem attinet, matæologia, non multum abest à theologia, cum res inter se plurimum discrepent. Proinde nobis quoq; cauendum est, ne sic sectemur theologiam, ut in matæologiam incidamus, de friuolis nugis sine fine digladiantes. Ea potius tractemus, quæ nos transforment in Christum, & cœlo dignos reddant. Quorsum enim attinet decertare, quot modis accipiatur, peccatum, priuatio dūtaxat sit, an macula inhærens animæ? Hoc potius agat Theologus, ut oēs horreant oderintq; peccatum. Totis seculis disputamus, an gratia qua deus nos diligit ac trahit, & qua nos illum uicissim diligimus, eadem sit gratia. Illud potius agamus, puris precibus, innocentia uitæ, pijs factis, ut eo munere nos dignetur deus. Digladiamur sine fine, quid distinguat patrem à filio, & utrunq; à spiritu sancto, res, an relatio, & qui cōsistat, tres dici, quorum nullus sit qui alius, cum sint una essentia. Quāto magis ad rem pertinet, hoc modis omnibus agere, ut ternionem illum, cuius maiestatem scrutari fas non est, pie sancteq; colamus & adoremus, illiusq; concordiam ineffabilem nostra concordia quoad licet exprimamus, quo contingat aliquando & in illius assciscī consortium. Disputamus qui fieri possit, ut ignis quo cruciabuntur impiorum animæ, cum sit materialis, agat in rem incorpoream. Quāto magis referebat, huc totis uiribus eniti, ne quid in nobis reperiat ignis ille quod exurat. Atq; hæc si uel animi laxandi gratia, uel citra contentionem agitarentur, ferri poterat. Nunc tota ætas in huiusmodi quæstionibus consumitur, & res usq; ad clamorem, usq; ad uera dissidia, usq; ad conuicia, nonnunquàm usq; ad pugnos procedit. Quot quæstiunculæ examina suscitamus circa baptismum, circa synaxim, circa pœnitentiæ sacramentum, quorum nonnulla sunt eiusmodi, ut nec scire magnopere referat, & ut asseuerari possunt, ita nec refelli, nec probari. Illud magis ad rem pertinebat, in hoc incumbere, ad hoc nos inuicem adhortari, ut uita Christo digna, baptismi sacramento respondeamus, ut ad sacras illas epulas frequenter ac pure accedamus, ut non multum sit in uita, quod pœnitentiæ cauterio sit exurendū. Quid autem nunc loquar de quæstiunculis non solū superuacaneis, sed penè dixerim impijs, quas mouemus de potestate dei, de potestate Rhomani pōtificis? An deus possit quoduis malum, etiam odium sui præcipere, & omne bonū prohibere, etiam amorem & cultum sui. An possit actu infinitum secundum omnem dimensionem producere. An potuerit hunc mundum etiam ab æterno meliorem facere quàm fecit. An possit producere hominem, qui peccare nullo modo queat. An reuelare possit alicui suum futurum peccatum, aut damnationem. Num possit aliqua distincte intelligere, si ad illa non habeat distinctas relationis rationis. An possit respectum producere sine fundamento & termino. An possit naturam uniuersalem producere & conseruare sine singularibus. An possit aliquo prædicamento contineri. An potestatem creandi possit communicare

Quæstiones Theologorū curiosæ.

Quæstiones penè impiæ de deo.

nicare creaturæ. An possit ex facto facere infectum, ac per hoc ex meretrice facere uirginem. An quælibet persona diuina possit quamlibet naturam assumere, quomodo uerbū humanam assumpsit. An tres personæ possint simul eandem naturam assumere. An unū suppositum creatum possit alteram naturam creatam assumere. An hæc propositio, deus est scarabeus, aut cucurbita, tam possibilis sit, quàm hæc, deus est homo. An deus assumpserit individuum humanum, an speciem. An potius conueniat deo, nō posse facere impossibile, an impossibile non posse fieri à deo. Vtrum prius conueniat deo posse producere, an creaturæ posse produci. An in mente diuina sint omnium rerum ideæ, & illæ practicæ ne sint an speculatiuæ. An doctrinæ Aristotelicæ & naturali rationi sit consentaneū, deniq; an ipsa res cogat fateri aliquem esse respectum ab omnibus rebus absolute distinctum. An deus aliquo ab ipso distincto sit unus. An personæ diuinæ uero numero dicantur tres. An numerus personarum in diuinis pertineat ad substantiam, an relationem. Et an ad primam intentionem an sequundam. An per relationes & distinguantur & constituantur. An pater producat filium, & spiritum sanctum, ratione intellectus, an uolūtatis. Item an ratione essentiæ an attributi, naturaliter an libere. An essentia in patre sit principium generatiuum filij, & an sit terminus paternæ generationis. An deus generet deū. An pater prius origine producat spiritum sanctū quàm filius. An in deo sit intellectus agens & possibilis. An spiritus sanctus procedens à patre & filio, ab uno principio proficiscatur an à duobus. An hæc propositio sit possibilis, pater deus odit filium deū. An anima Christi potuerit falli, an fallere, an mentiri. Iam uero de Romani pontificis potestate, pene negociosius disputatur & de potestate dei, dū quærimus de duplici illius potestate & an possit abrogare quod scriptis apostolicis decretum est. An possit aliquid statuere, quod pugnet cum doctrina Euangelica. An possit nouum articulum cōdere in fidei symbolo. Vtrū maiorem habeat potestatem quàm Petrus, an parē. An possit præcipere angelis, an possit uniuersum purgatorium quod uocāt tollere. Vtrum simplex homo sit, an quasi deus, an participet utrāq; naturam cum Christo. An clementior sit quā fuerit Christus, cum is nō legatur quēquam à purgatorijs pœnis reuocasse. An solus omniū nō possit errare. Sexcenta id genus disputantur magnis æditis uoluminibus, idq; à magnis Theologis, præsertim professione religionis insignibus. Atq; hæc fiunt non sine manifesta suspitione adulationis, nec sine iniuria Christi, ad quem collati principes quantūuis magni quid aliud sunt quàm uermiculi? An putant hæc placere Leoni nostro, germano ueroq; Christi uicario, qui tanquam uerus pastor nihil habet antiquius salute gregis Christiani, ut uerus Christi uicarius, nihil habet charius gloria principis sui Christi? Et tamen huiusmodi quæstiunculis serio occupantur Theologorum scholæ. His ætas rerum omnium fugacissima conteritur, cum pleraq; sint eius generis, ut doctius nesciantur quàm sciantur, ut ridicule quærantur, temere definiantur. Breue tempus est, & arduum est negocium agere uere Christianum. Quin igitur omissis rebus superuacaneis, ea potissimū spectamus, quæ Christus nos scire uoluit, quæ prodiderunt apostoli, quæ proprie ad charitatē faciūt, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, quam unam Paulus appellat finem, & perfectionem totius legis. Tot iam annis cauillamur in scholis, quibus uerbis sit loquēdum de Christo. An hæc propositio sit uera, Christus fuit ab æterno, an recte dicatur cōpositus ex utraq; natura, an constare, an conflatus, an cōmixtus, an conglutinatus, an coagmentatus, an ferruminatus, an copulatus, an constare. Nihil horum placet, tātum placet unitus nouum uerbum, cum nihil minus significet, quàm hoc cui significando repertum est. Porrò si quæreretur, an pie dicamus naturam humanam unitam diuinæ, fatentur pie dici. Rursus, an pie dicat diuina unita humanæ, ambigunt. Si hæc essent colloquia pomeridiana Christianorū, probarē huiusmodi sermonibus excludi fabulas ineptas. Nunc hæc uidentur fidei nostræ præsidia. Quærimus ea, quæ nec scire possumus, nec scire iubemur. Illa negligimus, quæ sola fuerant meditanda. Sunt autem quædam hoc ipso perniciosa, quod obscuritate sua remorantur ac fatigant ingenium, melioribus alioqui rebus occupādum. Talem opinor, fuisse philosophiā Pythagoræ. Et hoc nomine taxantur & ab ethnicis Heracliti libri, in quibus Socrates iocabatur opus esse natatore Delio. Certe hoc nomine Chrysostomus damnat philosophiam Platonis, quod numeris & ænigmatibus sit inuoluta

De potestate pontificis.

inuoluta,non aliter pernicioſa,quàm foret tabula quæpiam elegans,quæ fugientem è prælio remorarer. Atqui talia fermè ſunt,quæ tradunt ab his q ſe iactãt ſcientia ſubtilis Theologiæ:qui etiamſi uera prædicarent,tamen ea explicant uerbis non modo ſordidis,ſed adeo obſcuris & inuolutis ,ut tanti non ſit ſic diſcere. Quod genus ſunt quum diſputant de quatuor inſtantibus naturæ. Item cum diſſerunt quod perſona non dicit relationem originis nec communem,ſed duplicem negationem communicabilitatis in genere nõ extra genus,& connotat aliquid poſitiuum,& eſt nomen primæ intentionis non ſecundæ. Item cum aiunt perſonas in diuinis eſſe in ſe inuicem per circumince ſſionem. circumince ſſionem uero uocem nouam noue definiunt: Circumince ſſio,inquiunt ,eſt ſubſiſtentis in ſubſiſtẽte realiter diſtincto mutua præſentialitatis aſſiſtentia in eadem eſſentia. Rurſus cum definiunt ,unio perſonalis ſiue hypoſtatica,eſt relatio diſquiparantiæ realis quidem in uno extremo,cui in altero nulla realis ratio reſpondet. Item unio uerbi in Chriſto ,eſt relatio extrinſecus adueniens,terminata ad uerbum & fundata in aſſumpta humanitate, & eſt iſta relatio non dependentis ad cauſam effectiuã,ſed ſuſtentificati ad ſuſtentificãs. Huiuſmodi tricarum apud iſtos plena ſunt omnia. Et in hac Theologia tam non ſimplici uitam omnem conſumunt,qui ſimplicem & apoſtolicam profitentur. Et qui ipſo etiam cognomine ſummam modeſtiam profitentur ,huiuſmodi philoſophiæ profeſſione tollunt criſtas. Et prætexunt has argutias ad reuincendos ethnicos & hæreticos eſſe neceſſarias:quum illa nuſq; ſint uſui,niſi inter eiuſdem ſcholæ ſodales. Quin illud potius agimus,quibus rebus tranſformemur in Chriſtum. Id fiet,ſi meditemur pro uiribus illius innocentiam,abſtinentes ab omni flagitio,ſi quantum in nobis eſt,æmulemur illius charitatem,de omnibus benemerentes,ſi imitemur patientiam ,adeo non retaliantes iniuriam, ut etiam pro malefactis,rependamus benefacta.

Neq; de his quæ loquuntur.) Græce eſt,quæ loquunt, ἃ λέγουσι. Ita & Ambroſius neq; quæ dicunt. Nec eſt geminum,neq; in pleriſq; Græcorum codicibus,in aliis additur μήτε.

Numerus ſubito mutatus.

Scientes hoc.) ἐπιστῶς,id eſt, Sciens. Mutat autem & aliis aliquot locis Paulus ſubinde numerum. Quanquam referri poterat ſciens,ad uerbum χρῆται,id eſt,utatur. Certe Ambroſius pro ſciens,legit, Certum habens,numero ſingulari. Si quis legitime utatur. Proſonomaſia in Græcis uocibus euidentior,νόμῳ νομίμως.

Et non ſubditis.) ἀνυποτάκτοις,id eſt, Qui ſubdi nolunt,nec ferunt imperium. Ambroſius uertit, Inobſequentibus.

Contaminatis.) βεβήλοις,id eſt, Prophanis & arcendis à ſacris. Porrò contaminati piaculo aliquo,à ſacris arceri ſolent. In eundem ferè ſenſum ſonat Græcis, ἀνόσιον. nam ὅσιος dicitur ab ἄζομαι & σέβομαι. Vnde ἀνόσιον uocant,qui non ueretur nec deos ,nec homines. Et ideo ſubiecit prophanis,qui alieni ſunt à ſacris.

Homicidis.) ἀνδροφόνοις,id eſt, Viricidis,ſi quis ad uerbum uertat.

Plagiarijs.) ἀνδραποδισταῖς,id eſt, Qui aliena mancipia ſubducunt furto , quod genus furti plagium uocatur apud Iureconſultos. Quemadmodum qui ſacra furantur,ſacrilegi, qui dẽ publico aut principis fiſco,peculatores,qui iumẽta aliena abducunt,abigei. Ita qui liberos aut ſeruos alienos,plagiarij. Id uero cum extet non ſolum apud Iureconſultos,uerum in omnibus penè bonis autoribus,quis non admiretur Lyrani aut ſi quis alius hoc aſſcripſit commenti uel imperitiam,qui hoc ignorarit,uel ſocordiam,qui non ueſtigarit, uel impudentiam,qui tã expedite ſit interpretatus: Plagiarij,inquit,ſunt aſſueti plagas & uerbera alijs inferre. Et hunc ſecutus Carrenſis: Plagiarijs ,inquit,qui plagas cuiuſlibet generis inferũt proximis. Aquinas cũ cætera fermè exponat,plagiarios prudens diſſimulat, ſatis ipſo ſilentio confitens,uocem ſibi parum intellectam fuiſſe. Græca uox à mancipio dicta eſt. ἀνδράποδον enim mancipium, ἀνδραποδιστὴς, quaſi dicas,fur mancipiarius.

Lyranus.

Quæ eſt ſecundum euangelium.) Hæc duo uerba,quæ eſt,non inuenio in Græcis codicibus. Quanquam recte ſunt addita explicandi cauſa. Ambroſius & interpres uulgatus legiſſe uidentur addito articulo, τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον,id eſt, Quæ eſt ſecundum euangeliũ. Nec ex Chryſoſtomi commentarijs,nec ex Theophylacti ,nec Ambroſij,colligere licet, quod legerint, Beati dei,ſed dei duntaxat. Cæterũ interpres legiſſe uidetur τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον, uidelicet addito articulo. Senſus autem anceps eſt non minus apud Græcos quã

apud

apud nos. Siquidē accipi potest Euangeliū gloriæ beati dei, quod prædicet gloriā dei, aut Euangelium gloriæ, id est, glorioſum, ut reſpondeat legi Moſaicæ, quæ gloriam non habet, collata ad ſplendorem Euangelicum.

Quod creditum eſt mihi.) Creditum, hoc loco commiſſum ſignificet oportet, ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ. Concreditum erat apertius. Inuitus, ita me deus amet, diſſentio à uiris, quos animo ueneror, ſed tamen prima debet eſſe publicæ utilitatis ratio, præſertim ſi citra contumeliam ſanetur error. Faber pro eo quod interpres uertit, Quod creditū eſt, trāſtulit, cui creditus ſum ego, non animaduertens Græci ſermonis idioma, ſicut annotauimus & in Apologia noſtra. Porrò quod adiicit in examinatione, in idem recidere, cui creditus ſum ego, & quod creditum eſt mihi, quis non uidet longe ſecus habere? Niſi forte nihil interest, utrum dicas, commiſſus eſt mihi filius tuus, an commiſſus ſum filio tuo. *Faber.*

Et gratias ago.) καὶ χάριν ἔχω, id eſt, Gratiam habeo.

Qui me confortauit in Chriſto Ieſu.) In, redundat, nec eſt apud Chryſoſtomum, nec apud Ambroſium, nec in uetuſtis exemplaribus, τῷ ἐνδυναμώσαντί με χριστῷ, id eſt, Qui me potētem reddidit Chriſto. ut Chriſto ſit datiuus, & intelligas Paulum in Chriſti gloriam fortem ac potentem fuiſſe, non ſuam. Poteſt & hic eſſe ſenſus, habeo gratiam Ieſu Chriſto cuius præſidio potens ſum. *Supereſt.*

Qui prius fui.) τὸν πρόπροσθεν ὄντα. Licet & ſic, Cū prius eſſem, uel cum prius fuerim.

Et contumelioſum.) ὑβριστὴν, quod magis ſignificat eum qui uim facit, hoc eſt, oppreſſorem ſeu uiolentum. Nec enim hic ad libidinem referendum eſt. Siquidem apparet Paulus gradibus quibuſdam exaggerare ſuum peccatum. Si tamen hoc dicendum eſt peccatum, quod pio ſtudio facias per errorem. Primus gradus eſt maledicere. Secundus, inſectari. Tertius, admouere uim. Nam poteſt inſectatio citra uiolentiam conſiſtere.

Sed miſericordiam.) ἀλλὰ καὶ, id eſt, Sed &, quaſi dicat, non ſolum ueniam conſecutus ſum, cum talis fuerim, ſed & miſericordiam, ut fierem apoſtolus. Nam & aliàs ſeſe extenuans, autoritatem ſibi traditam, dei miſericordiā uocat, uelut in epiſtola ad Corinthios priore, cap. ſeptimo: Conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſecutus. Quanquam autem ab hac annotatione noſtra non abhorret interpretatio Ambroſiana, tamen nō poteſt liquido colligi, uel apud hunc, uel apud Chryſoſtomum, additam fuiſſe coniunctionem καὶ. οὐκ ἀπιστίᾳ, id eſt, Nondum credens, ut uertit Ambroſius, ſiue per incredulitatē.

Fidelis ſermo.) Hac ceu præfatiuncula ſolet uti Paulus, rem certam & indubitatam dicturus, ut fidus ad rem quoq; referatur pro indubitato. Hieronymus in epiſtola ad Marcellam teſtatur à quibuſdā legi, Humanus, ſermo, ſequutus opinor, Græcos codices, qui pro, πιστὸς habuerint χρηστός. Et acceptione, Græcis eſt, ἀποδοχῆς, quod & approbationē ſonat. Non reijcitur enim quod approbatur. *Fidelis, pro certus.*

In hunc mundum.) Hunc, redundat.

In me primo.) ἐν ἐμοὶ πρώτῳ. Primo, hic nomen eſt, non aduerbium.

Omnem patientiam.) μακροθυμίαν, id eſt, Longanimitatem, ſi quis ad uerbum reddat. Ambroſius pro hoc uno uerbo, duo poſuit, magnanimitatem & patientiam.

Ad informationem eorum.) πρὸς ὑποτύπωσιν. Quod Ambroſius uertit, ad exemplū. Eſt enim ὑποτύπωσις, cum res expreſſa ſubijcitur oculis. In Paulo igitur deus uelut exemplar propoſuit quid ſibi debeant ſperare, quicunq; relictis moribus priſtinis crediderunt in Chriſtum. In uitam æternam, mirum nec ab Ambroſio attingi, nec à Chryſoſtomo, nec à Theophylacto, duntaxat in commentario.

Immortali, inuiſibili.) ἀφθάρτῳ, id eſt, Qui corrumpi non poteſt, quod recte uertit, immortali, præſertim cum de uiuo loquatur. Et nos in epiſtola ad Romanos, capite i. uertimus, ἀφθαρσίαν immortalitatem, pro incorruptionem, ne quis acciperet de libidine. *Ἀφθάρτος, immortalis.*

Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ, id eſt, Soli ſapienti deo. ut ſoli ſapienti coniungas, & deo referatur ad omnia. atq; hæc uox ſapienti, interiecta inter, ſoli, & deo, dirimat ne coniūctim accipiantur, atq; hinc anſam arripiant, qui cum Arrianis ſentiunt. Et ad eum quidem modum legit Chryſoſtomus, & hunc ſecutus Theophylactus, ſi modo non fallunt codices. Cæterum nec apud Ambroſium, nec apud Hieronymum, nec apud ullum præterea ſcriptorem antiquum reperio. Siquidem Ambroſius enarrat hūc locum huiuſmodi uerbis: *Sapiēti, uidetur additum.*

Hæc ad dei patris perſonam pertinent,quem immortalem ideo ſolum & inuiſibilem appellat,quia omnis immortalitas ab ipſo eſt.Ac mox,Simili modo & in Euangelio legitur domino dicẽte:Quia nemo eſt,inquit,bonus,niſi unus deus.Et iterum ipſe dicit:Bonus homo de bono theſauro profert bona ,nemo tamen niſi unus deus bonus eſt , quia ipſe fons bonitatis eſt,ex quo cæteri potantur ut boni ſint.Ipſe eſt & inuiſibilis ſolus deus,qui nulli unquam uiſus eſt.Omnia enim agit per filium,quem idcirco uiſum dicimus ,ut licet aliter quam eſt apparuiſſet,tamen illum ſignificemus. Honorificentiam ergo & gloriam deo patri in ueritate pronunciat,cuius pietate & prouidentia Chriſtus liberauit peccatores ex morte.Hactenus Ambroſiana recenſuimus.Ex quibus ſatis,opinor,liquere ,ſapienti,in huius exemplaribus additum non fuiſſe.Adducit huius loci teſtimonium Auguſtinus aduerſus Adimantum ,nec addit,ſapienti. Rurſus enarrans Pſalmum lxvij . Iterum Pſalmum cix.Quanquam nec ex interpretatione Chryſoſtomi ſatis liquet ab ipſo additum,ſapienti.Cum enim ſic argumentatur:Ecce ſoli deo dixit,Num igitur filius deus nõ eſt:& ſoli immortali,non igitur & filius immortalis eſt.Probabilius fit illum non legiſſe, ſoli ſapienti,ſed ſoli deo.Quanquam in calce epiſtolæ ad Romanos,additur ſapienti,nec id diſſimulat Ambroſiana interpretatio.Sed nihil eſt quod in his anxie torqueamur.Arrianorum hæreſi ſic radicitus emortua,ut ne ueſtigium quidẽ ullum ſuperſit. Nam ſiue nomen ſoli,referas,non ad deum,ſed ad epitheta,immortali,inuiſibili,non deerit quod calũnietur impius lector.ut ſolus,inquiet pater,ſit inuiſibilis,certe non ſolus immortalis.Siue coniunctim ad deum,aut etiam diſiunctim,magis arripiet anſam calumniandi. Cæterum nobis quod ſolum addidit,non excludit filium aut ſpiritum ſanctum à conſortio patris, ſed à conſortio falſorum deorum,qui opinione falſiſſima hominum dij erant. Aut iuxta diuum Ambroſium,ideo patrem ſolum uocat immortalem,quod hic fons ſit omnis immortalitatis.Ad hanc rationem & filius immortalitatem habet à patre ,à quo habet ut ſit deus.Nec impie ſenſurus ſit,opinor,qui patrem ita dicat ſolum eſſe deum,ut intelligat ſolum eſſe principium totius deitatis,quemadmodum loquitur Auguſtinus libro de trinitate quarto.Quod ſi iuxta Ambroſium,pater recte dicitur immortalis ſolus ,quod ſolus ſit fons immortalitatis omnibus,ſolus ſapiens,quod ſit fons omnis ſapientiæ diuinæ & humanæ,cur non aliqua ratione ſolus dici poſſit deus,unde filius habet ut deus ſit,unde ſpiritus ſanctus,unde ipſe? Verum ita fit in rebus humanis,ubi ſemel ſtudiorum pugna incaluit,non hoc agit quiſq;,quod ad cõcordiam faciat,ſed quod ad uictoriam.Chryſoſtomus & Theophylactus in hoc laborãt,ut hæc omnia ſint filio communia cum patre.Verum id rarum eſt in literis apoſtolicis,Chriſto aut ſpiritui ſancto tribuere uocabulũ dei, ſiue ad uitandum offendiculum quorundam,ſiue quod id ſuo tempori reſeruarent. Neq; enim ſtatim ub apoſtolis Chriſtus prædicatus eſt deus aut filius dei. Petrus enim uirum appellat in Actis,approbatum à deo.Et Paulus apud Epheſios ,uirum uocat in quo ſtatuerat deus &c.Imò ne in ſymbolo quidem,quod uulgus apoſtolorũ uocat ,nominatim dei cognomen apponitur filio aut ſpiritui ſancto.Et in Matthæo Chriſtus ipſe mittẽs primum ſuos ad prædicandum,uetat ne cui dicerent quod ipſe eſſet Chriſtus. Quo quidẽ in loco,admonet Origenes ,quod nos modo diximus. Idem admonet Chryſoſtomus. Nou enim quiduis,quouis tempore ,aut apud quoſuis dicendum eſt.

Quomodo pater dicatur ſolus deus.

Non ſtatim Chriſtus prædicatus deus.

Secundum præcedentes in te prophetias.) κατὰ τὰς προαγούσας ἐπί σε προφητείας, id eſt, Iuxta præcedentes ſuper te,ſiue ad te prophetias. Atq; id quidem Græcanica ſcholia referũt ad illud quod ſequitur, Vt milites bonam militiam. Verum poteſt referri & ad id quod præcedit,Hoc præceptum tibi commendo,hoc eſt,ſicuti ſpiritu prophetiæ admonitus feci te epiſcopum,ita iuxta eandem prophetiam,nunc præcipio ut milites,ſecũdum eandem prophetiam,& illi reſpondeas.In hanc fermè ſententiam Chryſoſtomus ,neque diſſentit Ambroſius.

In illis.) Subaudiendum prophetijs,nec aliud apud Græcos ſubaudiri poteſt,hoc eſt, milites ſecundum eas,& illis reſpondeas.Quod ridicule Hugo quidam à Charo exponit de prophetis exponendis.Sed quorſum attinet in his unum aut alterum notare locũ, cum facilius ſit in hoc autorum genere,inuenire errata quàm effugere. Et tamen ſunt qui indigne ferant quicquam in horum ſcriptis reprehendi. In Carrenſi quod Cardinalis ſit,

Hugo à Charo.

ſeu po

seu potius quod prædicatoriæ gentis. In Lyrano non ob aliud, nisi quod minorita fuerit. Tantum isti tribui uolunt titulis suis ac cultibus, cum æquis animis ferant nos dissentire à Cypriano ab Hieronymo, aut Cyrillo.

Quam quidam repellentes.) Præteriti temporis est, ἀπωσάμενοι, id est, Qua repulsa quidam, id est, contempta conscientia.

Circa fidem naufragauerunt.) ἐναυάγησαν, id est, Naufragium fecerunt. Quis enim unquam dixit naufragare.

Ex quibus est.) ὧν ἐστιν, id est, Quorum de numero est.

EX CAPITE SECVNDO.

Obsecro igitur.) παρακαλῶ. Quod hoc sanè loco rectius uertisset, adhortor ut fiant. Ambrosius legit, exhortare, secũda persona. fortasse legit, παρακάλει.

Primum omnium.) Omnium, incertum est, an referatur ad primum an ad obsecrationes. Et uterq; sensus tolerabilis est. Si refers, ad superiora, hic erit sensus, ut cum primis fiat deprecatio, hoc est, ante omnia. Et in hãc sententiam exponit Chrysostomus, & Ambrosius, nempe diluculo. Sin ad sequentia, sensus erit, ut precationes fiant ab omnibus. Distinctio.

Obsecrationes, orationes, postulationes.) δεήσεις. Ambrosius uertit, deprecationes, & rectius. Quod hic uertit postulationes, ἐντεύξεις, uulgo uocant intercessiones. Idq; sonat Græca uox. Quanquam hanc uocem interpres uarie reddit. Græcanicum scholium ita distinguit hæc tria, ut dicat, δέησιν uocari, qua rogamus ut liberemur à malis, quod si uerũ est, elegantissime Ambrosius uertit, deprecationes. προσευχὰς esse, qua precamur, ut nobis contingant bona. ἔντευξιν autem, cum querimur de his, qui nos lædunt. quod si uerũ est, apte uertisset, interpellationes. Sed hisce de rebus fusius disserit Augustinus in epistola lix. ad Paulinum, si quis copiosius postulet edoceri. Δέησις προσευχὴ ἔντευξις.

In sublimitate.) τῶν ἐν ὑπεροχῇ, id est, His qui sunt in dignitate. Ambrosius legit: Qui in sublimiori loco positi sunt.

Quietam & tranquillam.) ἥρεμον καὶ ἡσύχιον, id est, Placidam & quietam &c.

Et castitate.) καὶ σεμνότητι, Quod uerbum latius patet, nempe ad omnem morũ grauitatem & honestatem.

Semetipsum redemptionem.) ἀντίλυτρον. Id significat precium, quo redimũtur captiui ab hostibus in bello, aut à piratis. Siquidẽ quæ uulgo uocant ransonas, Græci λύτρα uocant. Deinde quo magis explicaret Christi cõmutationem, qui suo capite permutauit nos omnes, addidit ἀντίλυτρον, cum caput capite, uita redimitur uita.

Cuius testimoniũ.) Cuius, pronomen quod non est in Græcis codicibus, & confirmatum est, quod nec ipsum est apud Græcos, addita sunt ab interprete quopiam explicãdæ sententiæ causa. Nam Græca sic habent, ἐν μαρτυρίοις καιροῖς ἰδίοις, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγώ, id est, Testimonium temporibus suis, in quod positus sum ego. Quanquam ad eundem modũ legit Ambrosius, consentiens cum uulgata æditione.

Prædicator.) κῆρυξ, id est, Præco, siue nuncius, potius quàm prædicator.

Veritatem dico.) Deest apud nos ἐν χριστῷ, id est, In Christo. Tametsi nec apud Ambrosium additur, nec apud Chrysostomum.

Puras manus.) ὁσίους, quod Ambrosius uertit, sanctas. Quanq; interpres hoc loco bene reddidit puras, quod in sacris oporteat omnia esse pura. Cæterum hic puras nõ sentit lotas, more Iudæorum, sed puras à rapinis, puras à libidine, puras à pugnis & sanguine.

Et disceptatione.) διαλογισμοῦ. Quod Laurentius mauult uerti, hæsitatione, cũq; hac sententia conueniunt Græcanica scholia. Quanquam Stapulensis haud absurde trahit ad animum parum pacatum erga proximum, & in hanc sententiam enarrat Chrysostomus. tametsi eandem uocem crebro uertit, cogitationem. Faber.

In habitu ornato.) ἐν καταστολῇ κοσμίῳ. Non satis tutum est hoc præcipere mulierculis, præcipue Britannicis, aut etiam Italicis, quæ sua sponte satis comuntur. Imò Paulus iubet fœminas uti amictu modesto, ut tegantur undiq;, & habitus uitæ testetur integritatẽ, ac muliebrem uerecundiam, id enim sonat κόσμιον. Quorsum enim attinet admonere mulierculas, ne cultu utantur sordido? Apparet Aquinatem hic nonnihil offensum, & ob

id philosophatur de ornatu interiori mentis, qui requiratur à fœminis, quod alioqui corporis animiq; robore minus ualeant.

Ornantes se.) κοσμᾶν ἑαυτὰς, id est, Ornare seipsas.

In tortis crinibus.) ἐν πλέγμασιν. Sententiam periphrasi reddidit.

Vel uestę preciosa.) ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ, id est, Vestitu sumptuoso.

Promittentes.) ἐπαγγελλομένας, id est, Profitentes, ut uertit Ambrosius. Et profitētes, hic accusatiui casus est, hoc est, eo cultu utantur qui deceat mulierem, quæ ipsa re præferat pietatem. Nam non est mulierum docere, quod professores dicātur doctores. Cæterum pietatem, quam hic θεοσέβειαν uocat, quæ uox cultum dei sonat, ne quis de pietate in liberos accipiat, eam factis ipsis præstari uult, non cultu promitti, quemadmodum hodie faciunt, quas monachas uocant.

Dominari in uirum.) ἀνδρὸς αὐθεντεῖν, quasi dicas, autoritate uti in uiros, & illos ad suū affectum cogere. Ab hac uoce dicuntur authentica.

Mulier seducta in præuaricatione fuit.) Fuit non est referendum ad participium decepta fuit, sed ad particulam quæ proxime præcessit, In præuaricatione fuit, hoc est, transgressa est, siue obnoxia facta est transgressioni. Hunc sensum facit hypostygme Græca, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

Si manserint. Si permanserit.) ἐὰν μείνωσιν, id est, Si manserint, numero pluratiuo, ut referatur ad filios. ut palàm testatur Hieronymus, exponens hunc locum aduersus Iouinianum. In eandem sententiam dariſſime differit Chrysostomus, hac ratione seruari posse mulierem, si genuerit liberos, & eos curarit diligenter instituendos in fide Christi, castisq; moribus. Nec ab hac lectione simul & interpretatione dissentit Ambrosius. Pudet autē uel ipsius nomine hoc loco referre, quæ Thomas Aquinas commentetur in hæc Pauli uerba, quā se torqueat, quot rimas quærat, quibus elabi possit. Qui uolet ipse conferat, & intelliget, quid sit scribere commentarios in nouum testamentum, non consultis Græcis exemplaribus: Saluabitur, inquit, quantum ad salutem corporis, quia nō priuabitur sexu suo & facultate generandi. Saluabitur quoad salutem animæ, quia non priuabitur gratia. Ac mox post admixtam allegoriam, cui tamen non admodum fidit, redit ad literalem expositionem, ut ly, per, non declaret causam, sed repugnantiam. sitq; sensus, mulier saluabitur, etiāsi incedat per generationem, id est, si nubat. Cætera piget referre. Dicant mihi qui contemptis ueteribus, his tribuunt omnia, quid isti potuissent in enarrandis sacris uoluminibus, si coacti fuissent, rem suo, quod aiunt, Marte peragere, ueterum auxilio destituti? à quibus cū hauserint fermè quicqd habēt lectu dignū, uix usq; tamen illos agnoscūt autores. Hoc quo animo sit ab illis factū, alij uiderint. Hoc sanè loco mihi uelim respōdeant, qbus impendio placet illa decantata de Thoma fabula. ubi nam erat hic Paulus ille, qui fassus dicit̄, suas epistolas à nemine prius intellectas, & Aquinas cōmētarijs suis eas illustraret?

Thomas lapsus.

σωφροσύνης. Cum sobrietate.) μετὰ σωφροσύνης, quod Hieronymus aduersus Iouinianum uoluit uerti, pudicitiam magis & sobrietatē. Et hic interpres modo uertit pudicitiā, atq; ita legit & Ambrosius. Quanq; Græca uox anceps est, magis tamen sobrietatē sonans & sanitatē mentis, quàm pudicitiam. Sed ut dictum est, Hieronymus illic uirginitatis agit patronū.

EX CAPITE TERTIO.

Fidelis, pro quo Ambrosius humanus.

Idelis sermo.) πιστὸς ὁ λόγος. Et hoc loco diuus Ambrosius uertit, humanus sermo. unde coniicere licet illum pro πιστὸς legisse χρηστός. Chrysostomus & Theophylactus referūt ad superiora, quæ Paulus uoluerit indubitata esse, quod dixit mulierē seruari gignendis, & recte instituendis liberis.

Si quis episcopatum desiderat.) ὀρέγεται, id est, Appetit, siue expetit. Et prædarum opus est potius quàm bonum, καλὸν ἔργον. Id uerum erat eo seculo. At his temporibus, qui episcopatum expetit, prædarum censum expetit, prædarum imperium expetit. ut sunt hodie complures episcopatus. Cæterum quanquam interpres bis posuit desiderat, Græcis tamen duo sunt uerba, ὀρέγεται, & ἐπιθυμεῖ.

Oportet enim.) δεῖ οὖν, id est, Oportet igitur.

Prudentem.) σώφρονα, id hoc loco Ambrosius uertit Pudicum, id quod impendio placet Hieronymo.

Vnius uxoris uirum.) μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα. Id nunc nimium dure: ne dicam ridicule, torquent ad unam ecclesiam. At Chrysostomus interpretatur de unica uxore, quam habeat episcopus, addens tamen esse nonnullos qui sic exponant, unius uxoris uirũ qui fuerit semel duntaxat maritus. Et periclitatur Chrysostomus, ne Paulus exigere uideatur ab episcopo, ut uxorem habeat. At nunc non solum à tot presbyteris exigitur castitas, uerũ etiam matrimonium ab hypodiaconis contractum dirimitur. Quin id quoq; uehementer astringunt, quod eo seculo, quo summa erat sacerdotum raritas, instituit Paulus seruandum in episcopis, ut non adiret hunc honorem digamus. Iam enim, cum tot sint sacerdotum ubiq; milia, excluduntur à sacerdotio, qui uel imprudentes duxerint corruptam. Imò qui ante baptismum habuerit uxorem, & à baptismo duxerit alteram priore defuncta, arcetur à sacerdotio, licet hac in parte gnauiter reclamante Hieronymo. Quin illud magis mirum, cum tot egregias dotes requirat Paulus in episcopo, cæteris prætermissis, solius uxoris habetur ratio. Admittitur incestus, admittitur homicida, admittitur pirata, admittitur sodomita, sacrilegus, parricida, deniq; quis nõ? solus digamus excluditur ab hoc honore, qui solus nihil admisit. Mirum est autem ut quædã urgemus ac plusquam mordicus tenemus, ad quædam prorsus conniuentes. Si quis perpendat horum temporũ statum, quotam hominum portionem monachorum greges occupent, quotam sacerdotũ & clericorum collegia: deinde perpendat, quàm pauci è tanto numero uere seruent uitæ castimoniam, in quæ libi dinum genera quàm innumeri deuergant, quanto cum probro complures palã incesti sint & impudici, fortassis iudicabit magis expedire, ut ijs qui prorsus non continent, ius fiat publici matrimonij, quod absq; mala fama, pure sanctecq; colãt, potius quàm infeliciter ac turpiter libidinentur. Sed etiam atq; etiam uercor ne census ecclesiastici castrent hodie clericos uerius quàm pietas, dum metuimus, ne quod tenemus intercipiatur, aut certe nihil accedat. Verum hæc non sunt huius instituti.

Sacerdotibus interdictũ matrimonium.

Digamus qui corruptam insciens duxerit

Ornatum.) κόσμιον, id est, Compositum, siue bene moratum, aut modestũ. Idem uerbum quod uertit, in habitu ornato.

Doctorem.) διδακτικὸν, id est, Docibilem, siue appositum ad docendum. Id enim sensit Paulus, atq; id est præcipuum episcopi munus. Hieronymus aduersus Pelagianos libro primo, reprehendit uulgatam æditionem, quæ habeat docilem, appellans Latinã simplicitatem, & uertit, qui docere possit.

Hieronymus taxat hãc editionem.

Non uinolentum.) πάροινον. Quod Ambrosius uertit, uino obnoxium. uinosum dicere poterat. Chrysostomus negat hoc accipiendum de uinoso, sed de feroci & elato, & ad uim parato quales sunt, qui uino temulenti debacchantur.

Nõ litigiosum.) ἄμαχον, id est, Alienũ à pugna. qđ Hieronymus aduersus Pelagiũ uertit, absq; iurgio. Et illud, nõ percussorẽ, μὴ πλήκτην, nõ ptinet ad uiolẽtiã manuũ, sed acerbitatẽ linguæ, ne sæuus & improbus sit obiurgator. Id annotauit & diuus Hieronymus. Quid em̃ magni sit si episcopus tẽperet manib⁹? Hieronymi sentẽtiæ subscribit Chrysostomus. Ambrosius uertit pro pcussore, uerberatorẽ. Et apud Horatiũ legimus, Verbera linguæ. Itẽ apud Ciceronem, Verberatur Tyro, tacito duntaxat cognitionis cõuicio.

Percussor, qui lingua sæuiat.

Non cupidum.) ἀφιλάργυρον, id est, Ab argenti cupiditate alienum. Hieronymus aduersus Pelagium uertit, non auarum.

Domui suæ bene præpositũ.) προϊστάμενον, id est, Qui bene præsit, ut mox uertit, Qui domui suæ bene præesse nescit προϊστᾶναι.

Cum omni castitate.) Non est hoc loco σωφροσύνης, quod aliquoties sonat pudicitiã, nonnunq; sobrietatem ac modestiã, de quo paulo ante dictum est, sed σεμνότητος, quod multa significat apud Græcos, pudorem liberalẽ & ingenuum, grauitatem, reuerentiam. Hieronymus dum undiq; captat præsidia tuendæ & ornandæ uirginitatis, hic quoq; trãstulit pudicitiam. Nos maluimus reuerentia, quod præcesserit subiectio, ut accipias liberos patri morigeros, & liberali præditos pudore. Idẽ apparet sensisse Chrysostomũ. Alioqui quid est, cũ omni castitate? Cæterum hæc uarie leguntur, primũ sic habent Græca, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, ἀλλ' ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον. &c. Non uinosum, non percussorem, & turpi lucro deditum, sed humanũ, abhorrentem à pugnis, alienum ab auaricia. Ambrosius ita legit: Non obnoxium uino, non uerberatorẽ, sed modestum,

Pudicitia σεμνότης.

destum,non litigiosum,non asperum. Iam frequēter admonui in huiusmodi catalogis uariare scripturam. Porrò quod Græce dicitur αἰσχροκερδῆ, diuus Hieronymus in epistola ad Heliodorum uertit,turpilucrum ,Græcam imitatus compositionem. Etiamsi non me clam est,hunc locum,ut innumeros alios in uulgatis codicibus deprauatum esse.

Diligentiam habebit.) ἐπιμελήσεται,id est,Curam aget.

Ecclesiam dei.) Non potest deprehendi ex Ambrosio,aut Chrysostomo ,quod addiderint dei. Nam ecclesia opponitur domo,

Neophytus. Non neophytum.) νεόφυτος,Nuper natus,aut nuper insitus. Sic enim Paulus uocat recens baptizatum,quod à baptismo censeantur Christiani. Cæterum hoc loco diaboli, fortassis non male uerti poterat calumniatoris. Requirit enim Paulus ab episcopo nō solum,ut ipse uacet omni culpa,uerumetiam ne sit obnoxius calumnijs,aut suspicioni. Proinde uult mores ac uitam illius in christianismo diu spectatam esse,ne quisquam uel calūniari possit. Id autem iam tum Hieronymianis temporibus adeo non obseruabatur,ut ea tum fuerit summa episcopi commendatio,si statim à baptismo raperetur ad hoc honoris. Ad hunc sensum facit quod præcessit ,In opprobrium. Neq; uero me fugit Ambrosium hoc interpretari,non de fama illibata,sed de superbia tumoreq; animi. Certe cum sermo Græcus sit anceps,non arbitror absurdum,si quis hic in suo sensu abundet ,ut ait Paulus. Sanè pro me facit,quod mox repetens eundem sermonem,scribit hūc in modum: Oportet autem illum & testimonium habere bonum,ab ijs qui foris sunt,ut non in opprobriū incidat & laqueum diaboli. Duplex enim indicat periculum,ne neophytus insolenter segerat in nouo honore,atq; ita sit obnoxius calumniæ. Nam & episcopum oportet ab omni fastu tumoreq; procul abesse,& famam oportet habere non obnoxiam probris aut calūnijs. Sensus aūt hic cōstat,siue diabolū accipias satanā,qui per maledicas linguas cōtaminet bonorum famam,siue calumniatorē hominē. Nos pro neophyto,uertimus nouiciū.

Bilingues.) διλόγους,id est,Duplices in sermone.

Et sic ministrent.) εἶτα,id est,Deinde.

Nullum crimen habentes.) ἀνέγκλητοι ὄντες,id est,Eiusmodi,ut nemo possit eos criminari. Id quod indicat Hieronymus aduersus Pelagium. Nam ἐγκαλεῖν, est in ius uocare, & crimen imponere. Et ἔγκλημα atrox est iniuria ,ob quam aliquis in ius uocari possit. Porrò ἀνέγκλητος is dicitur,cui nullum crimen possit impingi,non solum qui nullū habeat crimen. Siquidem multarum pudicitia fuit infamis. Et Catonis innocentia non fuit ἀνέγκλητος,cum legatur sæpenumero uocatus in ius,sed semper absolutus.

Mulieres similiter pudicas.) Cum ipse sermonis tenor palàm declaret eū loqui de uxoribus episcoporum ac diaconorū mea sententia,rectius uertisset uxores q̄ mulieres,quandoquidē Græcis est γυναῖκας. Siquidē Paulus nō hic instituit uniuersum populū,sed episcopum cū sua familia & clientela,quā totā uult esse illibatā. Nec admodū repugnat sentētiæ meæ,quod Chrysostomus interpretat̄ hunc locū de mulieribus quarū ministerio utebatur ecclesia,poterāt em̄ hæ diaconorū uxores esse. Certe de uiduis quas ecclesia suscepe rat,post suo loco præcipit. Nec uideo cur hic abhorreamus à noīe uxorū cū in cōfesso sit Græcis sacerdotibus permissum esse matrimonium. Deinde σεμνοὺς ,eadem uox, qua in liberis episcopis requirebat reuerentem uerecundiam.

Non detrahentes.) μὴ διαβόλους,id est,Non calumniatrices. μὴ διαβόλους, quod Ambrosius uertit,Non studentes discordiæ. Nostra habet non detrahentes. Siquidem hùic uicio ferè affinis est ille sexus.

Diacones.) διάκονοι,id est,Ministri,& diaconi,non diacones.

Acquirent.) περιποιοῦνται,id est,Acquirunt.tempore præsenti.

Hæc tibi scribo fili Timothee.) Duo hæc uerba,fili Timothee,non reperio in quibusdam Græcis codicibus,nec Ambrosius addit,ne Chrysostomus quidem in ipsis commētarijs. Nam cætera ex uulgata æditione ab alio quopiam sunt asscripta.

Ecclesia basis ueri. Columna & firmamentū ueritatis.) στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. Hæc ad ecclesiā referenda sunt,non ad Timotheum,sicut quidam opinantur. Nam illam uocat columnam & basim ac sedem ueri. Ac in eum sanè sensum citat locum hunc Augustinus ,exponens Psalmum quadragesimumseptimum.

Et mani-

Et manifeste.) ὁμολογουμένως, id est, Confesse, siue citra controuersiam. Ambrosius sic explanauit περιφράσει, Et quidem omnium confessione magnum est mysterium, &c. Item sacramentum, hic est mysterium, hoc est, arcanum.

Quod manifestum est in carne.) Græce secus est, θεὸς φανερώθη ἐν σαρκὶ, id est, Deus manifestatus est in carne. & quæ sequũtur, ad deum referenda sunt. Ambrosius & uulgatus interpres legerunt pro, θεὸς, ὃ, id est, quod. Secus legunt Chrysostomus & Theophyctus, quos si sequi uolumus, genera participiorum mutanda sunt, iustificatus, prædicatus, creditus, assumptus. Cæterum utra lectio sit uerior, ambigo nonnihil. Offendit Laurentium quomodo mysterium dicatur assumptum in gloriam. At cur non magis offendit, quod deus dicitur iustificatus? Id quod ne in Christum quidem prima fronte satis congruit. Siquidem de Christo interpretatur Ambrosius. Mihi subolet, deum additum fuisse aduersus hæreticos Arrianos. Cæterũ mea quidem sentẽtia simplicissima fuerit interpretatio, si quis mysterium intelligat prædicationem euangelij, quod sæpe aliâs mysteriũ uocat, prius occultum & ignotum, nunc manifestatum uniuerso mundo. Iam enim agit aduersus eos, qui pro gratia Christi, ceremonias legis Mosaicæ conabantur inducere, nec alia conditione recipiebant ethnicos. Pietatem igitur uocat legem Christi, uacuam ceremonijs, cuius mysterium magnum est, sed quod iam sit manifestatum per Christi humanitatem, quod iustificatum in spiritu & uirtute dei. Iustificatum autem dicit, ob uim iustificandi datam Christo, per fidem sine lege Mosaica, quod uisum est angelis, qui canebãt, Gloria in excelsis deo. quod prædicatum est gentibus, cum soli Iudæi expectarent, quod creditum est non solum Iudæis, sed uniuerso mundo. Denique post resurrectionem receptum est in cœlum, unde fuerat profectum.

Diuersa lectio.

Expositio dilucida.

Apparuit angelis.) ὤφθη. Cur nõ potius uisus est, siue cõspectus est? Et, creditum est in mundo. Sermo Græcus ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, non uacat amphibologia, potest enim utrũlibet intelligi. Cõmissum est hoc mysterium in mũdo, data apostolis & episcopis autoritate prædicandi. Aut, habita est illi fides, & persuasum est in mũdo hominibus, quod iuxta naturæ ordinem uidebatur incredibile. Posteriorem sensum sequitur Chrysostomus.

Duplex sensus.

EX CAPITE QVARTO.

Spiritus manifeste dicit.) ῥητῶς, quasi dicas præscripte, siue præcise, & certo. Nam ῥητὰ dicuntur Græcis certo præscripta & præfinita.

In nouissimis temporibus.) ὑστέροις, id est, Posterioribus siue sequentibus. Neq; enim est ἐσχάτοις.

Discedent.) ἀποστήσοντι, id est, Deficient, siue desciscent.

Spiritibus erroris.) πνεύμασι πλάνοις, id est, Spiritibus seductoribus, siue deceptoribus, aut fallacibus, ut uertit Ambrosius. Augustinus aduersus Faustum libro xv. cap. x. legit Spiritibus seductoribus. Sed interpres legisse uidetur πλάνης, non πλάνοις, νης per η non per οι diphthongum. Tametsi id ad sensum nihil habet momenti.

In hypocrisi.) ἐν ὑποκρίσει, id est, In simulatione, ut Ambrosius, siue in fictione. & mirũ est Christianos hac Græca uoce tantopere delectatos. Et ψευδολόγων, Ambrosius elegantius uertit falsiloquorum, uoce item composita, ut est apud Græcos. Augustinus Mendaciloquorum.

Cauteriatã habentes.) κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, id est, Quibus consciẽtia cauterio notata est. Nam ferro candenti notabantur malefici, stigmatis impressis cuti. At isti non corpus, sed animum habent stigmaticum ob uitæ dedecora, quorum ipsi sibi conscij sunt. Augustinus aduersus Faustum libro xv. pro Cauteriatam habentium legit cauteriantium. Sed haud scio an uicio scribarum.

Cauteriati.

Doctrinis dæmoniorum.) δαιμονίων, potest hoc loco adiectiuum esse à δαιμόνιος qđ recte uerti poterat diuinorum, propter ea quæ sequuntur cauteriatam, & cætera, quæ in dæmonia non quadrant, sed in diuinos, qui fingunt se cum spiritibus habere cõmerciũ, idcirco adiecit In simulatione falsiloquorum. Quod si legimus dæmoniorum pro diuinorum, genitiui perpetuo referentur eódem, Sin dæmoniorum pro dæmonum, sensus erit, fore qui auersi à doctrina Euangelica, auscultent falsæ doctrinæ, quam dæmones fallaces inuehant per homines qui sub specie pietatis inuehant mendacia.

Dæmonij diuini.

Hæc

Hæc proponens.) ὑποτιθέμενος, id est, Suggerens siue admonens.

Enutritus uerbis.) Potest & actiue legi, educans illos uerbo fidei. Nam participiũ est medium præsentis temporis ἐντρεφόμενος. Atq; ad id facit, quod mox sequitur, Quam assecutus es, hoc est, trade alijs quod à nobis didicisti.

Assecutus, p. assectatus.

Quam assecutus es.) ἣ παρηκολούθηκας, id est, Quam usq; secutus es. Neq; enim hic assecutus, accipiendum est eo significatu, quo rhetores accipiunt. Et astipulantur Græca scholia, quæ sic exponunt, cuius es alumnus, hoc est, in qua es educatus, & ab adolescentia uersatus. Latinis enim qui ob rei difficultatem non attingunt, id, ad quod tendunt, negantur assequi, quod Græci dicunt, ἐφικνεῖσθαι, siue ἐπιτυχεῖν, cui diuersum est ἀτυχεῖν, Latinis frustrari. Cæterum qui seriem omnem rei totius ordine sequuntur, nihilq; prætereunt, παρακολουθεῖν dicuntur. Ad eum modum usus est & Lucas in præfatione historiæ euangelicæ ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσι, sentiens nullam uitæ partem à se prætermissam quam non peruestigasset. Et Athenæus libro primo, τούς τε παρὰ κίρκῃ λέοντας ποιεῖ καὶ λύκους, ταῖς ἡδοναῖς παρακολουθήσαντας, nimirum eos notãs, qui per omnẽ uitã uoluptatibus fuissent addicti. Porrò ridiculũ fuerit, si qs hic interpretari uelit eos uoluptates assecutos.

Ineptas autem.) βεβήλους, id est, Prophanas.

Deuita.) παραιτοῦ, quod Ambrosius uertit, abnue. Est autem παραιτεῖσθαι, deprecari, & reijcere, & non admittere.

Quæ nũc est & futuræ.) τῶν νῦν καὶ τῶν μελλούσης, quod Ambrosius apertius, Præsentis & futuræ. Vnde non male quadrat promissiones, ut habent Græci.

Et maledicimur.) ὀνειδιζόμεθα, id est, Probris afficimur. Ambrosius legit, Persecutiones patimur, miror quod nam sequutus exemplar.

In hoc enim laboramus.) Græce est, & laboramus.

Quia speramus.) ὅτι ἠλπίκαμεν, id est, Quod sperauimus. Nisi quod in huiusmodi uerbis affectus, Græci nonnunquam præteritum tempus usurpant pro præsenti. Nec est, in deum, sed in deo.

Sed exemplum esto.) τύπος. Quod aliquoties uertit formam.

In charitate.) Græci sic habent. ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστει, ἐν ἁγνείᾳ, id est, In sermone, in conuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate. Nimirum in spiritu redũdat apud Latinos. Quod tamen in cõmentarijs non attingit Chrysostomus, cum legat & interpretetur Theophylactus. Nec opus est admonere, in sermone, dictum pro, per sermonem.

Negligere gratiam.) χαρίσματος, id est, Donum.

Presbyteri, p. presbyterij.

Manuum presbyteri.) Sic quidam habent codices. Verum antiqui cõsentiunt cũ Græcis, apud quos est πρεσβυτερίου, id est, Presbyterij, nõ presbyteri. Et ita legit Ambrosius. Illud autem dicit: Habes nõ solum prophetiæ donum, uerumetiam efficaciã imposita manu dandi spiritum & alijs, idq; ex officio presbyterij tui, nimirum episcopus. Nan antiquitus nihil intererat inter presbyterum, sacerdotem & episcopum, ut testatur & diuus Hieronymus. Deinde propter schisma, è multis delectus est episcopus. Porrò quo minus hic sensus accipi possit, & presbyterium, quod impositis tibi manibus accepisti, obstat Græca præpositio μετὰ, quæ comitem significat, nõ instrumentum. Alioqui probe quadraret cũ eo quod dixit in proxima epistola, Resuscita donũ dei, quod est in te per impositionem manuum mearum. Atq; haud scio an hic quoq; fatendum sit Paulum Græci sermonis elegantiam neglexisse, præsertim cum in hanc sententiã interpretetur Chrysostomus, ut prophetia sit donũ & autoritas docẽdi, deinde per impositionẽ manuũ factus sit episcopus.

Hæc meditare.) ταῦτα μελέτα, quod interpres eleganter uertit. Sed Hugo Cardinalis non intelligens hoc uocabulum, ad hunc exponit modum: Versa in corde per iugem memoriam. Quanquam ab hac interpretatione non abhorret Thomas, quem miror nõ saltem Ambrosium consuluisse. Est autem meditari, exerceri, in re quapiam. Id satis aperit Ambrosius, interpretans de exercitatione sacræ doctrinæ, ut uita quoq; præstet quod docet. Et in his libris qui glossam habent ordinariam, in spacio quod dirimit uersus hoc commenti adiectum est: Hæc exequare assiduo actu. Chrysostomus ac Theophylactus interpretantur de iugi uehementiq; studio, quod uel ad animum uel ad corpus potest referri.

Thomas.

ferri. Nullus enim negat meditationem animi esse posse, uelut cum quis dicturus apud iudicem, secum meditatur, quæ quomodo dicturus sit. Verum hoc admonui quod animaduertissem quibusdam nihil aliud esse meditationem quàm cogitationem.

Manifestus sit omnibus.) ἐν πᾶσιν, id est, In omnibus.

EX CAPITE QVINTO.

Seniorem ne increpes.) πρεσβυτέρῳ μὴ ἐπιπλήξῃς. Hic senior ad ætatem refertur, propterea quod sequitur iuniores, & comparatiua posita puto loco positiuorum. Cæterum non est simpliciter increpa, sed ἐπιπλήξῃς, quod significat plagam infligere, & transfertur ad id quod est aspere, sæueq; obiurgare. Ita Flaccus in odis. Metuentis patruæ uerbera linguæ. Et superius nolebat episcopum πλήκτην, hoc est, acrem obiurgatorem.

Sed obsecra ut patres.) Valla mauult hoc loco exhortare, quod παρακάλει sit anceps ad tria, ad hortandum, ad obsecrandum, & consolandum, quæ tamen omnia inter se finitima sunt. Verum illi parum uidetur è dignitate episcopi, si obsecret, præsertim peccantem, maxime iuniorem, aut adolescentulum. Certe Ambrosius legit, exhortare. Et in eam sententiam interpretãtur Chrysostomus ac Theophylactus.

In omni castitate.) ἐν πάσῃ ἁγνείᾳ. Cum omni puritate, licet castitatis uerbum non displicet. Sic enim uideo Chrysostomum interpretari, ut absit suspicio impudicitiæ, nimirũ hanc clausulam proprie referens ad id quod proxime præcessit. Ambrosius ita silet de castitate, ut non uideatur legisse. Mea sententia referri poterat ad omnes partes superiores, ut siue cum senioribus agat, siue cum iunioribus, siue cum puellis, purus sit ab omni specie, uel sæuiciæ, uel contumaciæ, uel auariciæ, uel odij.

Quæ ueræ uiduæ sunt.) Hoc est, destitutæ, ac desolatæ. Nam χήρα Græcis dicitur à χηρῶ, quod est desolo, ac destituo, siue orbo. Vnde & Latinis uidua dicitur, à uiduando, hoc est orbando. hinc uiduertas pro desolatione & solitudine. Palàm enim Paulus alluśit ad etymologiam Græcæ uocis, id quod Paulo inferius explanatius dicit, ἡ δὲ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, id est, Quæ uere uidua est ac desolata. *Vidua unde dicta.*

Discat primũ domũ suã.) μανθανέτωσαν, discãt numero multitudinis, ut hoc præceptũ ad filios & nepotes ptineat, qui sic instituẽdi sunt à matre seu auia, ut pij sint erga parẽtes. hoc eñ uocat εὐσεβεῖν, qđ Theophylactus interpretat̃ γηροκομεῖν, quod & γηροβοσκεῖν appellant Græci. Cæterũ Chrysostomus uariat in huius enarratione loci. Ambrosius uidet magis ad uiduã referre, qui fortasse legit μανθανέτω, id est, Discat. & haud scio an Chrysostomus quoq; cũ addit, hoc esse reddẽdum in nepotibus, quod in defunctis parẽtibus uidua nõ possit. Theophylactus sine cõtrouersia legit, discãt, iuxta priorẽ interpretationẽ. *Varia lectio.*

Domum suam regere.) εὐσεβεῖν, id est, Pie tractare, ut uertit diuus Ambrosius. Atque item Augustinus quæstionum in Deuteronomium quadragesimatertia.

Mutuam uicem.) ἀμοιβάς, quasi dicas, taliones. Alludit ad ἀντιπελάργησιν.

Hoc acceptũ.) Græce est bonũ & acceptũ, καλὸν καὶ ἀπόδεκτον, siue honestũ & acceptũ.

Speret in deo.) ἤλπικεν, id est, Sperauit, siue sperat, ut legit & Ambrosius, indicãdi modo, non imperandi. Nam in huiusmodi uerbis nonnunquam, præteritum pro præsenti usurpatur. Et Paulus hic non præcipit, quid uelit facere uiduas, sed explicat descriptione, quas uere uiduas dixerit. Cæterum nihil erat cur Vallam offenderet temporis ratio. Certẽ hactenus nobis suffragabatur codex S. Donatiani. *Modus pro modo.*

Et instet.) Et instat Græce est, καὶ προσμένει, id est, Perseuerat, siue assidua est, &c. Perseuerat, legit Ambrosius, indicandi modo.

Quæ in delicijs est.) Ita distinguunt Græci, ut duo contraria coniungant, uiuens mortua est, ζῶσα τέθνηκεν, quasi dicas, uiuens non uiuit. Quanquam participium utrouis referri potest. Verum sensus argutior est, iuxta Græcam distinctionem. Adde quod hæc lectio multo mollior est, ad quam legit & edisserit Chrysostomus. Augustinus item quæstionum in Deuteronomium quadragesimatertia, refert hũc ad modum: Quæ autem in delicijs agit, uiuens mortua est, suffragantibus & uetustissimis exemplaribus Latinis, in quibus addita hypodiastole subiecta uerbo, est, separat eam orationis partem ab illa quæ sequitur, Quæ uero in delicijs est, uiuens mortua est. *Distinctio.*

Si quis

Si quis autem suorum.) εἰ δέ τις. Rectius si qua. Nam hæc de uidua loquitur Paulus. Admonent & Græca scholia. Itaq; interpretatur Ambrosius, nempe de uidua.

Curam non habet.) οὐ προνοεῖ, id est, Non prospicit, siue prouidet suis.

Fidē abnegauit, & infideli deterior est.) Hoc uidetur esse durius dictū, & ob id Aquinas distinctione nodum explicat. Ad eum enim modum explicat quod dixit Paulus: Fidem abnegauit, factis, inquit. Recte quidē Aquinas. etenim qui quod dictat fides Christiana quæ naturæ doctrinam non abrogat, sed perficit, non præstat, is hac parte desciuit à fide. Nec est simpliciter Deterior infideli, sed hac parte deterior est, qui hoc officij nō præstet suis, quibus naturæ uinculo iungitur, quod ethnici quoq; instinctu naturæ præstant. At hodie summa habetur pietas, si quis domi relictis liberis & uxore, aut etiam grandæuis parentibus, uel Hierosolymas abeat, uel in monasterium abdat sese, sibi uicturus, aut fortassis etiam uentri.

Si filios educauit.) Græce iucundius est dictione composita, ἐτεκνοτρόφησεν, Si liberos educauit, ut filias quoq; complectaris. Item quod sequitur, Hospitio suscepit, composita uox est ξενοδόχησεν, quod nos uertimus, Si fuit hospitalis.

Si omne opus bonum subsecuta est.) εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. Significat eam quæ in nullo bono opere defuerit, & omnibus pietatis officijs semper adfuerit. Hieronymus in Zachariā pro subsecuta est, dixit prosecuta est. Nos uertimus, Si in omni opere bono fuit assidua. Quæ Carrensis philosophatur in subsecuta est, quasi subsequatur, quæ se putet non apprehendisse, legat si quis est φιλόγελως. *Carrensis.*

Adolescentiores autem.) νεωτέρας δέ. Malim iuniores. Neq; enim est cōparatiuū loco positiui positum, sed refertur ad id quod modo dixerat, Non minor sexaginta annis. uerū quæ infra hos annos sunt, reijce, hactenus duntaxat, ne cibo ecclesiæ pascantur ociosæ.

Deuita.) παραιτοῦ. De quo superius dictum est, id est, reijce, & refuta, hoc est, ne recipias alendas. Neq; enim sentit eas arcendas à colloquio.

Luxuriari καταστρηνιάω

Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo.) ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ χριστοῦ. Id interpretatur Hieronymus in epistola ad Geruntiam: Propter has, inquit, igitur quæ fornicatæ sunt in iniuriā uiri sui Christi. Hoc enim καταστρηνιάσωσι Græcus sermo significat. Nā στρηνίαμ lasciuire significat, siue ferocire, quod deductum putant à uerbo στρεῦμ, ceu metaphora sumpta à iumentis, quæ cum pabulo ferociunt, auellunt habenas, & suopte arbitrio feruntur. Alij rursum dictum putant à στρωνὸμ, quod est durum. Vnde Hesychius στρωνεῖ βοᾶμ interpretatur, τὸ σκληρὸμ βοᾶμ, id est, Dure siue ferociter clamare. στρωνεῖ enim Græcis sonare σαφὲς, ἰσχυρὸμ, τραχύ, συγνὸμ, ἀναπεπταμμένομ, id est, Manifeste, ualide, aspere, odiose, pertinaciter, deniq; idem esse quod στρωνόμ. Porrò στρωνιῶντες interpretatur hoc pacto, πεπλεγμένοι, contorti, addens nonnunquam idem ualere στρωνιᾶμ, quod διὰ πλοῦτομ ὑβρίζαμ, id est, ob diuitias ferocire, & βαρέως φέρεμ, id, est, grauiter ferre. Sophilus apud Athenæum libro tertio, uidetur uti pro deliciari, siue lasciuire, γαστρισμὸς ἴσα δαψιλὴς, τὰ προσόμια ὁρῶ. χορταδήσομαι πᾶσιμ ἀγαθοῖς, νὴ τὸμ διόνυσομ ἄνδρες, ἤδη στρωνιῶ. Ea si quis ad uerbum reddat, ad hunc habent modum: Ingluuies erit opipara, procemia uideo. Saturabor omnibus bonis, per Bacchum uiri, iam lasciuio. Rursus eodem in libro, ἐστρωνίωμ ὥς καταβεβρωκὼς σιτία, ἴσως ἐλεφάντωμ πηδέχωμ, id est, Lasciuiebā deuoratis cibis, quatuor fortassis elephantorum. Proinde καταστρωνιᾶμ dicuntur, qui iam minus audientes sunt dicto. Theophylactus καταστρωνιῶσιμ interpretatur ἀκκισθῶσι καὶ θρύπτωνται, id est, Accissauerint, & deliciari cœperint. priore uerbo dicto à moribus petulātissimæ mulieris, cui nomen fuit Accò, quemadmodum in Chiliadibus nostris explicuimus. Idem uerbum habetur Apocalypsis cap. xviij. ὅσα ἐδόξασεμ ἑαυτὴν καὶ ἐστρωνίασε, pro quo Latinus reddidit, & in delicij fuit. Atq; inibi mox καὶ στρωνιάσαντες. Porrò κατά, præpositio significat contra, & in malam partem cum habet genitiuū casum. Ergo καταστρωνιᾶμ τοῦ χριστοῦ, est in iniuriā Christi lasciuire. Sic enim mihi uisum est interpretari. Et in hāc sententiam enarrāt Chrysostomus & Theophylactus. Siquidem uidua quæ recipitur alenda, quodāmodo se deuouet sponso Christo, in cuius contumeliam rursus de marito nouo cogitat. Non satis intelligo, quid hoc loco sibi uelit Faber, qui primum quod Paulus adolescētiores uiduas dicit, iubet intelligi de morū inconstantia, cū paulo ante palàm expresserit sexaginta annos *Faber.*

in gran-

in grandioribus, atq; hac ætate minores reiici iubet. Deinde quas ille prohibet recipi sti/pe ecclesiæ alendas, hic addit per pontificem uel inuitas in monasterium retrudendas, si id petierint parentes. Ad hæc miratur, si quid aliud significet luxuriari quàm fornicari. Et ob id insulse dici, luxuriatæ Christo, dicẽdum autem deliciatæ Christo. Atqui si de uitiosis de litijs agit hic Paulus, ut agere certũ est, qui minus insulse dicatur, deliciatæ Christo, quàm luxuriatæ Christo? Aut quid omnino significat deliciatæ Christo? Quanquàm in emen/datis exemplaribus habetur, luxuriatæ in Christo. Quod si qui codices reperiũtur, in qui/bus distinctio, uerba hæc, in Christo, semouet à superioribus, & connectit his quæ sequun tur, certe nullus interpretum alicuius momenti in eum interpretatur modum. Secus autẽ distinguit Hieronymus, secus Ambrosius, secus Thomas Aquinas. Equidem nõ possum non admirari, quid acciderit ei uiro, tum ut opinor, pio, tum ut habetur erudito, ut ad hũc modum lasciuire uoluerit in Paulinis literis, quasi in re ludicra uersaretur, præsertim post tot egregios ac probatos interpretes. Deniq; sic ista tractans, ut non addubitet, sed mera decreta nobis præscribat. Inuitus hæc admoneo, sed hoc exigit diuinarum literarum auto/ritas, exigit utilitas publica, ut tantisper leuis sit amici ratio, maxime cum is adiuuetur po/tius quàm lædatur. Neq; recuso talionem, modo absit procacitas. Admonitus, ingenue fa/tebor errorem, ac mutabo si minus queam tueri, quin insuper gratiam habebo. Sed de his paulo accuratius diximus in scholijs, quæ conscripsimus in epistolas diui Hieronymi. Am brosius legit, Cum enim in delicijs egerint. Et Thomas indicat hic luxuriam non esse pro prium libidinis uitium, sed immodicũ usum, & copiam rerum quarumlibet.

Habentes damnationẽ.) κρῖμα, id est, Iudiciũ. Quãq; interpres recte expressit sensum.

Irritam fecerũt.) ἠθέτησαν, id est, Repulerunt, aut reiecerunt, aspernatæ sunt. Tametsi si/gnificat hoc quoq; quod uertit interpres. Reijcimus enim quod desijt apud nos ualere.

Non solum ociosæ.) Deest autem. Non solum autem οὐ μόνον δέ, ac coniunctio ad epi/tasin facit. eam euidentius explicat imò.

Verbosæ.) φλύαροι, id est, Nugaces, siue inepte loquaces.

Loquentes quæ.) λαλοῦσαι. Quod aliquoties significat garrire.

Volo autem.) Volo igitur, βούλομαι οὖν.

Matresfamilias esse.) οἰκοδεσποτεῖν, id est, Familiam administrare. ne quis accipiat de li/beris progignendis, de quo modo dixerat, sed de gubernatione familiæ. quod Græca uox euidẽtius declarat, dicta à domo & dominio. Et quod proxime præcessit τεκνογονεῖν Græ/ce festiuius dictum est uoce composita, quàm Latine, filios seu liberos procreare. οἰκοδεσπο/τεῖν. τεκνογονεῖν.

Retro post satanam.) ὀπίσω τοῦ σατανᾶ, id est, Post satanam, nec opus est retro. Deinde quod hic uertit, Cõuersæ sunt. Ambrosius legit, deerrauerunt ἐξετράπησαν, id est, deflexe/runt. De quo supra meminimus. Sensus est autem, illas desciuisse à Christo, & secutas sata nam. nam hoc uocat post satanam.

Si quis fidelis.) Græce est, Si quis fidelis, aut si qua fidelis, εἴ τις πιστὸς ἢ πιστή. Atque ita legit Ambrosius. Deest apud nos.

Vt non grauetur.) Et non grauetur, καὶ μὴ βαρείσθω, id est, Sumptibus suis alant, & non onerent ecclesiam.

Quæ ueræ uiduæ sunt sufficiat.) ἐπαρκείσθω, id est, Sufficiat, subaudi ecclesia, id est, ut sa/tis esse possit, & idonea ad alendum, ut suppeditet.

Qui bene præsunt presbyteri.) Presbyteri hic episcopi uocabulum est nõ ætatis. Et ho/norem subsidiũ significat, non uulgarem istũ honorem, decedere de uia, aperire caput, fle/ctere genu, quemadmodũ non uno in loco annotauit & diuus Hieronymus. Siquidẽ in alijs eleemosyna dicit. Cæterum in ijs quos ætas, aut dignitas, aut alioqui meritũ ueneran dos reddit, honos appellatur præstitum officiũ. Et Latini munus honorarium uocant. *Honor pro subsidio.*

Non alligabis os.) οὐ φιμώσεις. Quod Ambrosius uertit, Nõ infrenabis. Cæterum lo/cus quem citat, extat Deuteronomij capite uicesimo quinto. Mos autem est apud nõnul los circumacto iumento triturum facere, cum apud nostrates flagellis excutiant. Annotan dus hic locus ijs qui tantis clamoribus, tantaq; tyrannide decimas, & plusq; decimas extor quent, à pauperrimis quoq; laicis, nec intelligũt, legem uetare, ne quis obliget os boui, sed

 trituranti,

Sacerdotes nihil aliud q̃ decimatores.

trituranti, hoc est, docenti, monenti, exhortanti, sacrificanti, ac cæteris sacerdotalibus officijs fungenti. Quid autē hoc ad istos quosdam, qui non solum in ocio, sed in Sardanapalicis delitijs uitam omnē transigunt? Quanq̃ aliud est laborare ore nō infrenato, aliud explere scrinia sanguine pauperum. Atq; hæc dixerim, non quo laici segniores sint ad beneficentiam erga sacerdotes suos, quibus si boni sint, nulla par gratia rependi potest, sed ut nos uicissim nostri meminerimus officij.

Aduersus presbyterum.) Incertum an de seniore loquatur, an de episcopo. Chrysostomus ad ætatem refert, Ambrosius ad dignitatem. Diuus Hieronymus in epistola quadā ad Marcellam indicat à quibusdam, aliud hoc loco solere legi, nimirum illud: Aduersus presbyterum accusationem ne recipias, uerum hanc lectionem qua nos utimur præfert. Et tamen quod damnat Hieronymus, sequitur Ambrosius, cōmode tamen interpretans, aduersus presbyterum ob ordinis dignitatem non facile recipiendam accusationem. Et haud scio an lector quispiam eruditulus offensus prima specie sermonis, mutauerit uelut enarrare cupiens quod sensit apostolus. Rursum quod sequitur, Peccantes autem coram omnibus argue, si superiora ad presbyteros referas, ad eosdem pertineat oportet. ut sit sensus, crimen non facile recipiendum, nisi sint idonei testes. Quod si constiterit, palàm esse arguendum in exemplum omnium. Theophylactus utrūq; de grandæuis exponit.

Præiudicium aliud apud Paulum.

Sine præiudicio.) χωρὶς προκρίματος, Sine præiudicio. Præiudicium hoc loco nō significat, quod apud iureconsultos, rem prius iudicatam, sed præcipitatum iudicium, cum ex concepta temere opinione quippiam agitur, & iudicamus ipsi apud nos anteq̃ compertū habeamus. Ad hunc modum interpretantur Græcanica scholia.

Varia lectio.

In alteram partem declinando.) κατὰ πρόσκλησιν. Interpres legisse uidetur πρόσκλισιν per iota, non per ita, id est, à uerbo προσκλίνω, non προσκαλῶ. atq; ita legit diuus Ambrosius, apud quem est, In aliam partem declinans. Et diuus Basilius in principio prouerbiorum, citantibus Græcanicis scholijs. Neque secus legunt & interpretantur Chrysostomus ac Theophylactus. At Clemēs legit, ut nunc habent Græcorum exemplaria, nisi quod mihi legendum uidetur πρόκλησιν, non πρόσκλησιν, hoc est, prouocationem, non aduocationem. si cui tamen placet per ita, scribere.

Noli adhuc aquam.) μηκέτι, id est, Ne posthac aquam biberis. Significat eum usq; ad id tempus, aquam potitasse, ut ratiocinatur diuus Hieronymus. & Græcis unica dictio est ὑδροπότει.

Frequentes tuas infirmitates.) ἀσθενείας. Infirmitates intellige non morbos, ac graues ægrotationes, sed corporis debilitatem.

Manifesta sunt.) πρόδηλοι, id est, Præmanifesta, hoc est, per se manifesta, etiam priusq̃ damnentur cuiusquam iudicio.

Præcedentia ad iudicium.) προάγουσαι εἰς κρίσιν. Iam enim illa condemnata sunt priusquam is qui admisit adductus sit in iudicium.

Quorundam autem.) Quosdam autem est Græce, atque ita legit Ambrosius, τισὶ δὲ καὶ ἐπεικολουθοῦσιν, id est, Quosdam autem etiam subsequuntur.

Bona facta manifesta sunt.) πρόδηλα. Nam illud præ refertur ad extremum iudiciū. Loquitur enim de palàm malis, ac palàm bonis. Rursus de occulte malis ac malis.

EX CAPITE SEXTO.

Varia expositino.

NE nomen do.) Græce est, nomen dei, τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ. Atq; ita legit & Chrysostomus, cumq; hoc Ambrosius, ut colligere licet ex interpretatione.

Quia beneficij participes sunt.) οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, id est, Ii qui beneficentiæ participes sunt, siue qui beneficentia iuuātur. refertur autem ad seruos, non ad dominos. Quāq̃ Theophylactus bifariam exponit. Chrysostomus licet ambigue loquatur, tamē uidetur hunc sequi sensum, hoc diligētius seruiendum dominis Christianis, quod in eos officium collocatur, qui ex supercilio dominorum transierunt in affectum parentum, & pro formidatis dilecti esse cœperunt: Ait enim, non contemnant, quia fratres sint, sed magis seruiant quoniam fideles sunt atq; dilecti, qui beneficium sumunt. In eandem sententiam interpretatur Ambrosius.

Si quis

Si quis aliter docet.) ἑτεροδιδασκαλεῖ, id est, Diuersa docet, aut diuersam doctrinam sequitur. Nam uidet in eos competere, qui fastidita doctrina euangelica uacabūt inanibus quæstiunculis. Est autem Græcis unica dictio composita, de quo superius admonuimus.

Et non acquiescit.) προσέρχεται, id est, Accedit. ita sonat Græce, & apte respondent Latina. Fortassis interpres legit προσέχεται, id est, Adhæret.

Superbus est.) τετύφωται, id est, Inflatus est. Ambrosius legit, superbit. Cyprianus in epistola quadā legit, Stupore elatus. Suspicor ab ipso scriptum fuisse, tumore elatus.

Sed languens.) νοσῶν, id est, Aegrotans, quod apud Græcos sæpius ad animum refert, ut νοσεῖν dicantur, qui desipiunt ac delirant, hoc est, animi morbo laborāt. Quod uerbi mire quadrat in istos sophisticos theologos, qui cōtemptis ijs, quæ necesse est discere, in stultissimis illis suis argutijs, & nihili labirynthis, ætatem uniuersam conterunt miseri. Quod tamen nolim ita dictum accipi, ut quod nonnulli solent, in ordinis contumeliā detorqueatur, quod in paucos dicitur, honestissimo indignos ordine, perpetua friuolarum quæstionum scabie prurientes, neq; prorsus aliud agentes per omnem uitam. Atq; utinam Theologi sic temperent sua studia ut nulli sint, in quos hæc uere dici possint. Eleganter aūt Paulus unico uerbo dixit pugnas uerborū λογομαχίας, cū isti iactent se totos in rebus esse. *Languens. νοσῶν.* *λογομαχίας*

Ex quibus oriuntur.) Paulus inuidiam & contentionem singulari numero posuit, atq; item Ambrosius.

Malæ conflicta.) παραδϊατριβαί. Malæ, Græci referunt ad suspiciones. Nam quod sequitur, παραδϊατριβαὶ, per se sonat in malā partē, ꝓpter præpositionē παρὰ, quæ sæpius id efficit, ut in παραφρονεῖν & παραφέρεσθαι. Dicuntur autem congressus & disputationes philosophorum diatribæ Græcis, quas hic addita præpositione inutiles facit, & nihil ad rem pertinentes. Scholia græcanica admonent metaphoram sumptam à scabiosis, qui mutuo conflictu, contactuq; morbum communicant. Sic & Theophylactus ait, παραδϊατριβαὶ τοῦτ' ἔστι, σχολαὶ μάταιαι. δϊατριβὰς γὰρ τὰς σχολὰς ἔθος καλεῖν. ἢ ὅτι καθάπερ τὰ ψωραλέα τῶν προβάτων παρατριβόμενα νόσου πληροῖ καὶ τὰ ὑγιαίνοντα. οὕτως καὶ οὗτοι παρατριβόμενοι ἑτέροις διαφθείρουσιν αὐτούς, id est, Paradiatribæ, id est, scholæ superuacaneæ. Nā mos est scholas uocare diatribas. Siue quod sicut scabiosæ oues, dū affricant sese, morbo implent & sanas: Ita isti quoq; dum alijs affricant se, corrumpunt eos. In nonnullis exemplaribus habebatur διαπαρατριβαί. *παραδϊατριβαί.*

Veritate priuati sunt.) ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας. Ambrosius uertit, Et qui ueritate caruerunt. Græce sonat efficacius, Quibus adempta est ueritas, iuxta illud Publij: Nimiū altercando, ueritas amittitur. εὐσέβειαν, Ambrosius cum dixisset pietatem, uelut interpretans addit, & dei culturam.

Quæstum esse pietatem.) Post hæc uerba reperio apud Græcos, ἀφίστασο ἀπὸ τῶν τοιούτων, id est, Abstine à talibus. Itē Ambrosius, Discede ab huiusmodi. Atqui id in uulgatis Latinorum codicibus non habetur, ne apud Chrysostomum quidem.

Cum sufficientia.) μετ' αὐταρκείας. Ea uox significat cum quis sua sorte contentus est, nec aliud desiderat.

Haud dubium quia.) δηλονότι. Quod est affirmantis. Et plenius reddidisset Græcarum uocum affinitatem εἰσενεγκεῖν & ἐξενεγκεῖν, si uertisset inferre & efferre.

In hunc mundum.) Addidit suo more hunc, quod non est apud Græcos.

Et alimenta.) Cyprianus enarrans precationem dominicam uertit, & exhibitionē, hoc est, quod uocant præbendā, propius accedens ad sensum Pauli, q̄ qui uertit alimenta.

His contenti sumns.) ἀρκεσθησόμεθα, id est, Contenti erimus. Interpres legit ἀρκεσθησώμεθα per ω mega.

Et in laqueum diaboli.) Diaboli apud Græcos non est, nec additur apud Ambrosium. Vnde consentaneum est adiectum à quopiam, qui locum uoluerit interpretari. *Superest.*

Et inutilia.) Copula redundat. Nec est apud Græcos inutilia, sed ἀνοήτους, id est, Stulta. Quanquam interpres legisse uidetur ἀνονήτους, atq; item Ambrosius.

Quæ mergunt.) βυθίζουσι, id est, Demergunt in profundum.

Et cupiditas.) ἡ φιλαργυρία, id est, Pecuniæ studium. Ambrosius legit, auaricia. Alioqui qui cupiditas aliarum item rerum est, ut gloriæ, imperij, uoluptatum, uindictæ.

Errauerunt à fide.) ἀπεπλανήθησαν, id eſt, Aberrarunt.

Patientiam, manſuetudinem.) πραότητα. Ambroſius uertit Tranquillitatem animi.

In qua uocatus es.) In quam, εἰς ἣν. Ad quam, Ambroſius. Græci addunt καὶ, in quam & uocatus es.

Sine macula.) ἄσπιλον, id eſt, Immaculatum. & refertur ad ipſum Timotheum, non ad mandatum, id eſt, ut ſerues mandatũ immaculatus, irreprehenſus. Etiamſi Ambroſius refert ad mandatum, ſi modo codex uacat mendo. conſimiliter & Chryſoſtomus, licet ancipiti ſermone differens hæc. Quanq; ſermo Græcus non uetat, quo minus adiectiuum referatur ad præceptum.

Vſq; in aduentum.) μέχρι τῆς ἐπιφανείας, id eſt, Vſq; ad apparitionem.

Quem ſuis temporibus.) Quẽ refert aduentũ, non Chriſtũ, id quod liquet ex Græcis.

Solus potens.) μόνος δυνάστης. Id proprie dicitur de principe, aut magiſtratu. unde & δυνάσεια.

Rex regum.) Græce eſt regnantium, τῶν βασιλευόντων. Regnant enim quidam potius quàm ſunt reges.

Iu ſempiternum.) In, ſupereſt. Et κράτος, poteſtatem quoq; ſignificat, ut imperiũ. Proinde Ambroſius pro imperio legit poteſtas.

Diuitibus huius ſeculi.) τοῖς πλουσίοις τοῦ νῦν αἰῶνος, id eſt, Iis q ſunt diuites in præſenti ſeculo. Nõ ſublime ſapere.) ὑψηλοφρονεῖν. Quod Ambroſius uertit ſuperbe ſapere. Significat autem elato eſſe animo & arroganter de ſeipſo ſentire.

In incerto diuitiarum.) ἐπὶ πλούτου ἀδηλότητι, id eſt, In diuitiarum incertitudine.

Nobis omnia abunde.) πλουσίως. Rurſum interpres non reddidit iucunditatem, quæ eſt in uocum affinitate πλοῦτος & πλουσίως. Quaſi dicas, diuitiarum & diuitialiter, liue opulentiæ & opulente.

Bene agere.) ἀγαθοεργεῖν. Dictio compoſita eſt ex bono & opere, quaſi dicas bene operari. Demiror quid legerit diuus Ambroſius qui reddidit hunc locum hoc pacto, In uolũtate bonorum operum.

Facile tribuere.) εὐμεταδότους εἶναι, id eſt, Faciles eſſe ad impartiendum. Ita legit Ambroſius, niſi quod omittit eſſe.

Theſaurizare.) ἀποθησαυρίζοντας, id eſt, Reponentes ſiue recondentes ſibi.

Diuerſa lectio.

Et ueram uitam.) Græcis eſt æternam uitam. Ambroſius tamen legit atq; interpretatur ueram uitam. Contra Chryſoſtomus legit æternam, nihil tamen adijciens in interpretatione, unde certo liqueat quid legerit, licet hoc non magni referat, quando non eſt alia uera uita, niſi uita immortalis. Nam uita impiorum mors eſt, & hæc uita breui finienda, curſus eſt ad mortem.

Depoſitum cuſtodi.) παραθήκην, id eſt, Quod tibi commiſſum eſt. Sentit autẽ hãc doctrinam quam illi & in initio commendarat. Et ita exponunt Græca ſcholia.

Vocum nouitates.) κενοφωνίας, id eſt, Vocũ inanitates. Ambroſius & interpres legiſſe uidentur καινοφωνίας. Quanquàm Græca ſcholia per ε legunt. Nec enim hic agit de nouandis uocibus, ſed de diſputationibus ſuperuacaneis. Ex interpretatione Chryſoſtomi non liquet, quid legerit.

Falſi nominis.) ψευδωνύμου. Quaſi dicas, falſò nominatæ ſciẽtiæ. Et hæc omnia mire quadrant in hos quoſdam ſpinoſos theologiſtas. Et apte dixit, ἀντιθέσεις, oppoſitiones, quod omnibus de rebus inter iſtos mira ſit digladiatio.

Promittentes.) ἐπαγγελλόμενοι. Cur non potius profitentes?

Circa fidem exciderunt.) ἠστόχησαν, id eſt, Aberrarunt, ſicut antea uertit. Ductum autẽ ab ijs, qui aberrant à ſcopo.

Gratia tecum.) Hoc Paulus ſuapte manu ſubſcripſit, ut putat Ambroſius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI priorem ad Timotheum, per Des. Eraſmum Roterodamũ, finis.

IN EPISTOLAM PAVLI

AD TIMOTHEVM SECVNDAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

RATIA & misericordia.) In Græcis codicibus absunt conjunctiones. Tantum est, Gratia, misericordia, pax.

Gratias ago.) χάριν ἔχω, id est, Gratiam habeo. Nam ita mauult Valla. Et ad eum modum legit Ambrosius.

A progenitoribus meis.) ἀπὸ προγόνων, id est, A progenitoribus, siue à maioribus. Ambrosius legit, à proauis. Significat enim Paulus se natum ex ijs, qui longa retro serie fuerint cultores dei. Nam meis pronomen, redundat. Et seruio non est δουλεύω, sed λατρεύω, id est, Quem colo. Nam hoc quoque significat λατρεύω.

Fidei quæ in te est non ficta.) Melius Ambrosius, Eius quæ in te est synceræ fidei.

Recordationem.) ὑπόμνησιν, id est, Commonitionem. cum aliquid suggeritur memoriæ, ne ueniat in obliuionem.

Matre tua Ethnice.) Eunice, ut habetur & in nostris exēplaribus uetustissimis, uel potius Eunica, à uictoria dictum uocabulum. Est autem nomen meretriculæ apud Theocritum. Carrensis homo diligens, interpretatur Etnicem Græcis sonare fortunatam. Is qui sic primum interpretatus est, legit Eutyche. *Carrensis.*

Certus sum autem quod & in te.) πέπεισμαι δὲ, ὅτι καὶ ἐν σοί, id est, Persuasum autem habeo, quod & in te, scilicet est ea fides.

Quod & in te.) Hic Græce colon est.

Admoneo te.) ἀναμιμνήσκω, id est, Commonefacio, seu potius redigo in memoriam.

Resuscites.) ἀναζωπυρῇν. Quod est proprie ignem iam conditum, ac sopitum suscitare. Ambrosius legit, Vt recrees donum dei.

Sed uirtutis est.) δυνάμεως, id est, Potentiæ & roboris, & fortitudinis. Et quod modo uertit timoris, Græce est δειλίας, quod & ignauiam sonat, animiq; imbecillitatem

Gratiam dei.) χάρισμα, id est, Donum. Et ita Ambrosius. Mirum quod Græcum exēplar secutus Ambrosius legat, Noli itaq; erubescere in testimonium domini nostri, neq; in me uinctū eius. Atq; ita legisse propemodum declarat illius interpretatio in qua habetur: Nō est em̄ unde erubescatis in ea. Etiāsi in euāgelio legim⁹ Qui cōfessus fuerit in me &c. Sed mirum est hanc sermonis formam hic affectatam, cum apud Græcos non sit.

Collabora.) συγκακοπάθησον, id est, Simul affligere cum euangelio, & particeps esto afflictionum quæ prædicationem euangelij comitantur.

Qui nos liberauit.) τοῦ σώσαντος, id est, Qui nos saluos fecit, aut seruauit. Ita & Ambrosius. Vocatione sua.) Sua, non est in Græcis codicibus, ne in uetustis quidem exemplaribus, nec apud Ambrosium, nec apud Chrysostomum in interpretatione. tantum est, uocatione sancta. Nec secundum opera. Ambrosius legit merita.

Ante tempora secularia.) αἰωνίων, id est, Aeterna. Sic em̄ notat uniuersum tēpus, quod cœpit ab orbe condito. Mirū est quē autorē secutus Aquinas, dicat seculū esse mille annorum, cum ludi seculares centesimo quoq; anno soliti sint instaurari. & addit mille annos esse hominis ætatem, quod tam diu uiuere dicatur homo q̄diu durat illius memoria, sed illā non porrigi ultra mille annos. At quot milia sunt hominum, quorum nunc memoria celebrior est, q̄ ante mille annos fuerit illorum uita? *Aquinas expensus.*

Per illuminationem.) διὰ τῆς ἐπιφανείας, id est, Per apparitionē, quod superius uertit ad uentum. Quāq; epiphania nōnunq; illustrationem sonat, ut & ἐπιφανὴς, illustris. Atqui in-

terpres non reddidit Græcarum uocum affinitatem φανερωθεῖσα & ἐπιφανείας. Quasi dicas, illustrata est per illustrationem Iesu Christi.

Destruxit quidem mortem, illuminauit autem uitam.) καταργήσαντος, id est, Qui aboleuit, & obliterauit. & φωτίσαντος, id est, In lucem produxit. Nam hæc duo inter se composuit ueluti pugnantia. In quo.) εἰς ὃ, id est, In quod, nempe euangelium.

Prædicator.) κῆρυξ, id est, Præco, potius quàm prædicator.

Magister gentium.) διδάσκαλος, id est, Doctor.

Non confundar.) οὐκ ἐπαισχύνομαι, id est, Non erubesco, siue non pudet me.

Verus sensus

Scio enim cui credidi.) Non est sensus Græci sermonis, Paulum non ignorare, cui confisus esset. Verum hæc est sententia, Scio quod is cui credidi, potens est seruare depositũ meum, οἶδα γὰρ ᾧ πεπίστευκα. καὶ πέπεισμαι, ὅτι δυνατός ἐστιν. Nam si prior esset sensus, nõ diceret ᾧ, sed τίνι. Quanq̃ potest & hic esse sensus, Noui em̃ eũ cui credidi, & certus sum quod potens sit. Cũ ego eãdem sententiã reddiderim explanatius, quã reddidit interpres, miror cur quidã hunc locũ magnis cõuicijs putarit insectandũ, quasi nõ intellexerim quid Paulus sentiret. Quãq̃ in prima æditione librariorũ errore, quod erat relictũ, secundo loco, pro quo nos habemus quia. Deniq; siue legas, noui eũ cui credidi, & certus sum quod is potẽs est &c. Siue coniũctioni, scio certusq; sum, quod is cui credidi potẽs est, &c. eadẽ fermè redditur sentẽtia. Formã habens.) ὑποτύπωσιν ἔχε, id est, Formã habe, siue exemplar habe, hoc est, alijs formam propone pie uiuendi. Ambrosiana lectio hoc loco nõnihil discrepat tum à nostris, tũ à Græcis. Sic em̃ legit, Formã habẽs sanorũ uerborũ quæ à me audisti in fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu. Bonũ commendatũ custodire per s.l. q.h.i.n. Et belle quadrat, si custodire dictum sit pro custodi.

Sanum ægrotare Græcis quid.

Sanorum sermonum.) ὑγιαινόντων. Quicquid probant id Græci uocant ὑγιὲς. unde & prouerbium, ὑγιὲς οὐδὲ ἓν, cum omnia displicent. Contra, cum res cum uitio cõiuncta est, aiunt, τὰ πάντα νοσεῖν.

Scis enim hoc.) Enim, redundat.

Auersi sunt à me.) ἀπεστράφησάν με, id est, Auersati sunt me, hoc est, aspernati sunt. Ambrosius legit auersati, non auersi. Et nemo dicit, auersatus est à me, unde suspicor præpositionem à librario adiectam.

Omnes qui in Asia sunt.) πάντες οἱ ἐν τῇ ἀσίᾳ. Potest legi & erant. nam tempus nõ exprimitur Græcis uerbis.

Philetus pro phygellus.

Philetus.) φύγελλος, id est, Phygellus, atq; ita legit̃ in puetustis exemplaribus Latinis, itáq; citatur à diuo Hieronymo in epistola de uestibus Aaron. Et ita legit Ambrosius.

Cum Rhomã uenisset.) γενόμενος ἐν ῥώμῃ, id est, Cũ esset Rhomæ. Atq; ita legit Ambrosius. Sollicite.) σπουδαιότερον, id est, Studiosius. Ambrosius submonet προσονομασίας in ἔυρε & ἐυρεῖν.

Et quanta Ephesi.) καὶ ὅσα, id est, Et quæ, siue quæcunq;, aut potius in quibuscunq;.

EX CAPITE SECVNDO.

Confortare.) ἐνδυναμοῦ, id est, Fortis aut robustus esto.

Labora sicut.) σὺ οὖν κακοπάθησον, id est, Tu igitur feras afflictiones. nam hoc significat κακοπαθεῖν, ut modo admonuimus.

Superest apud nos.

Nemo militans deo.) Deo, redundat. etiamsi additur apud Ambrosium, non tamen in interpretatione. Apud Chrysostomum in primo cõtextu non additur deo, nec apparet ex interpretatione quod addiderit. Adhibet enim Paulus hoc simile à militibus, quorum nemo curat rem domesticam, posteaq̃ sacramento fuerit addictus militiæ, sed imperatoris sui negocium agit. Multo magis id conuenit facere eum, qui militat euangelio. Porrò has ceu parabolas adhiberi, planissime testatur interpres Chrysostomus. Theophylactus nobiscum certe legit implicat, non implicet.

Victus quod ad uitæ pertinet necessitatem.

Implicat se.) ἐμπλέκεται, id est, Implicatur. Quanq̃ huiusmodi passiua subinde uertit p̃ pnomina reciproca. Sed deprauatius q legũt implicet imperandi modo. Nõ em̃ iubet ne se implicent, sed negat eos deo militare qui sese inuoluunt.

Negocijs secularibus.) ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, id est, Vitæ negociatiõibus, aut occupationibus. Porrò βίου uictum magis sonat quàm uitam. Et apud iureconsultos uictus nomine

mine cõtinet & uestis. Qui militat, nõ est sollicitus de uictu, rem uictoriæ agit, de uictu p spicit imperator. Vt ei placeat, cui se ꝓbauit.) ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ, id est, Vt ei qui se militẽ delegit placeat, hoc est, ei cuius spũ delectus est & asscriptus ad hãc militiã. Fortassis interpres uertit, ei q se ꝓbauit, licet Ambrosius legit atq; etiã interpretat, cui se ꝓbauit, id sentiens ut apparet, cui se cõcredidit. Chrysostomi interpres legit, qui se elegit.

Nam & qui certat in agone.) ἐὰν δὲ καὶ ἀθλῇ τις, id est, Si uero & certet aliquis. Verbũ est unde dicũtur athletæ. nam ab ijs quoq; ducit simile. *Diuersa lectio.*

Non coronabitur.) οὐ στεφανοῦται, id est, Non coronatur, suffragante Ambrosio, hoc est, non sat est quomodocunq; certare, sed ita certandum ut uincas.

Laborantem agricolam.) Video Græcos etiam interpretes nõnihil hærere hoc in loco, sed mea sentẽtia sermonis ordo paulo perturbatior, obscuritatem adduxit orationi. ea tol leť, si κοπιῶντα sit præteriti tẽporis, & ab eo pendeat aduerbiũ πρῶτον, id est, prius, & nõ ad infinitũ uerbũ quod sequiť λαμβάνειν. Et sententiã ad hũc ordinemus modũ: Oportet agri colam accipere fructus, sed si prius laborarit. Tres em̃ adhibuit parabolas, militis, athletæ, & agricolæ, quorũ unusquisq; cæteris curis omissis, suũ munus gnauiter obit. Neq; deest præmiũ, si suo quisq; prius fũctus fuerit officio. Equidẽ opinor hoc sensisse Paulũ, licet diuersam sententiã sequaťur Ambrosius, interpretãs, eũ primũ debere sumere qui primus est, ac deinde distribuere reliquis. Chrysostomus bifariã interpretaťur. Cæteri athletæ nõ capiũt præmiũ, nisi parta uictoria. Agricola & dũ colit terrã nõnihil interim fructus percipit, expectans in posterũ copiosiorẽ prouentũ. Aut agricolæ, quoniam cũ diuite fideliq; terra cõmercium habet, non interuertitur suum præmiũ, ipse primus capit, qui colit.

Dabit em̃ tibi dominus.) Græce nõ est dabit, sed δώσει, id est, Det, quod est imprecantis, Ad eũ modũ palàm enarrat hũc locũ Chrysostomus, cũ dicat Paulũ paterno affectu non desinere precari bona Timotheo, ceu timentẽ filio charissimo. Tametsi interpres nostrã secutus æditionẽ, uertit dabit, ꝓ det. In quo laboro.) κακοπαθῶ, id est, Affligor, quod suo more ferè transfert laboro. Quanq; non sum nescius, & apud Latinos laborare aliquoties sic accipi, ut sit idem quod in rerum difficultatibus uersari. *Dabit ꝓ det.*

Quasi male operans.) ὡς κακοῦργος, id est, Vt maleficus, aut facinorosus. Miror quod exẽplũ secutus Ambrosius uerterit, quasi latro. Nihil em̃ simile in κακοῦργος & λῃστὴς, quod magis sonat facinorosum. Quãq; in euãgelio cõstanter hic interpres κακοῦργος uertit latrones, ut illic indicauimus. Non est alligatũ.) οὐ δέδεται, id est, Nõ fuit alligatũ. Est autem allusio festiua in Græcis uocibus δεσμῶν & δέδεται, id est, Vincula & uinctum fuit. *Latro κακοῦργος sic & in euãgelijs.*

Cũ gloria cœlesti.) αἰωνίου, id est, Aeterna. Interpres & Ambrosius legisse uidenť οὐρανίου.

Fidelis sermo.) Rursum est πιστὸς ὁ λόγος, Quæ uerba Paulus suo more præmittit, dicturus rem certam & indubitatam. Quanq; Ambrosio non adduntur hoc loco.

Si negauerimus.) εἰ ἀρνούμεθα, id est, Si negamus, in quo modo ꝓnũciauit & superiora.

Si non credimus ille fidelis est.) Nec hoc loco seruata est Græcarum uocum affinitas, ἀπιστοῦμεν, πιστός, id est, Diffidimus, fidelis siue fidus.

Noli contẽdere uerbis.) λογομαχεῖν. Dictione composita, id est, pugnare uerbis. uerbum cognatum ei nomini quod ante uertit Pugnas uerborum. *λογομαχεῖν*

Nihil enim utile est.) εἰς οὐδὲν χρήσιμον, id est, Ad nullã utilitatẽ. Iam em̃ nouũ esse nõ debet, adiectiuũ usurpari loco substantiui, nisi malis hanc particulã per parenthesin interseri.

Nisi ad subuersionem.) Et nisi, redundat. & ad subuersionẽ refertur ad illud superius, nisi pugnare uerbis, siue ut Apuleius loquiť uerbigerari, ut illud, Ad nihil utile, per parenthesim interseratur, si subaudiatur uerbũ substantiuũ est. Quãq; interpres & Ambrosius quo sensus esset dilucidior, unum & alterum uerbũ de suo addiderunt. Sic aũt ordinandus est sermo: Hæc admone, contestans coram domino, ne uerborũ pugnas sequantur, nulla utilitas, ad subuersionẽ audientium. Cæterum infinitũ quod interpres retulit ad Timotheum, haud scio an rectius accõmodetur ad cæteros omnes, ut hoc ipsum sit, quod illos admonet per Timotheum, ne inter se friuolis quæstiunculis depugnent, cum Christiana philosophia non sit sophistica disputatio, sed uita pura & Christo digna. *Ordo.*

Sollicite aũt cura.) σπούδασον ἑαυτὸν, id est, Stude teipsum &c. Augustinus legit, Satis age pro stude. Nec est τὸ autem, uel apud Græcos, uel apud Ambrosium.

Probabilem exhibere.) δόκιμον, id est, Probatum.

Operarium inconfusibilem.) ἀνεπαίσχυντον, id est, Qui non pudefiat, siue erubescat. Quanquam Ambrosius legit, non impudoratum. Porrò impudoratos uocari, qui cõtentionibus nituntur. uelut hoc pertineat ad disputationes contentiosas, quas pugnas uerborum appellat, quod in his nemo uelit cedere, sed sua quisq; pertinacissime tueatur, & alius alium conspuat. Augustinus libro primo contra Cresconium capite secundo: Non erubescentem legit pro inconfusibilem.

ὀρθοτομοῦντα. Recte tractantem.) ὀρθοτομοῦντα. Sonat quasi dicas, recte secantem. Et scholia Græcorum admonent metaphoram sumptam à securi aut gladio, quo resecãtur inutilia & superuacanea. Est prouerbium de Tenedia bipenni, quod si quis legat, melius intelliget huius loci sensum. Incidit enim sermo ueritatis, cum in huiusmodi disputatiõibus ueritas amittatur, & spinis quibusdam inuoluatur. In hanc sententiam, cum interpretentur magno cõsensu ueteres orthodoxi, tamẽ usum est cuidam incessere quod nos pro tractantem uertimus secantẽ, nequaq; reprehẽdentes quod uerterat interpres, sed dilucidi⁹ explicãtes quod scripsit ac sensit Paulus. An recte tractare sonet Græcis ὀρθοτομεῖν in præsentia nõ disputo, fortassis interpres nõ habebat alias uoces, quibus redderet Græcã. Certe Ambrosianã interpretationẽ, nemo prorsus intelliget, nisi Græcæ uocis emphasim teneat. Huius cõmẽtũ subscribã, quandoquidẽ mihi uidet, non in hũc usum tantũ cõducibile. Quoniã sunt aliq; qui dicũt contentionẽ audiẽtibus prodesse, apostolus aũt sciẽs magis obesse, hoc mãdat, ut unusq;sq; hoc curet, ut spreta altercatiõe semetipsum, pbabilẽ faciat, & impudoratos appellans eos, q cõtentionibus nitũtur. Necesse est eñ, ut cõtentio extorqueat aliquid, imò multa quæ dicãtur cõtra cõscientiã, ut intus, in animo perdat, foris uictor abscedat. Nemo enim patitur se uinci, licet sciat uera quæ audit. Recte autẽ tractat & bona conscientia, qui uolentibus loquitur & pacificis. Collatio ergo inter dei seruos esse debet non altercatio. Hactenus Ambrosius. Qui quod hic monet, idem plurimis in locis admonet Chrysostomus. A qua quidem regula quãtum absint qui hodie uirulentis libellis, ac linguis sese lacerant, tam impie crudeles in proximum, & turpiter adulãtes erga principes, uiderint alij. Certe liquet Ambrosium interpretari quid sit recte secare, qui amputat contentiosa, & relinquit placida atq; utilia, recte secat, nimirũ amputatis ijs, quæ noxia sunt. Chrysostomus scribit hunc in modum: Complures enim illud undiq; lacerant atq; discerpunt, plurimaq; illi immiscẽt noxia germina. Non ait dirigentem, sed recte tractantem, ac si dicat Amputa quæcunq; adulterina oriuntur, & cætera huiusmodi, summa cũ uehementia incumbe, ut resecentur. Atq; uelut in loris atq; corrigijs superflua quæq; atq; à prædicatione aliena, gladio spiritus abscinde. Hactenus Chrysostomus. Huic ita succinit Theophylactus: Recte tractantem uerbum ueritatis: Etsi, inquit, plerisq; id uerbum discerpunt, traducunt́q; aliò, tu tamen id ipsum recte pertracta. Vel pertracta, inquit, hoc est, dirige & circũcidito inutilia quæq;, & deme gladio sermonis & uerbi, quæ ab euãgelij sunt prædicatiõe aliena. Nec hinc abhorret glossema quod in rhapsodia, quam nescio qua de causa uocant ordinariam, interiectum est in spacio dirimente uersus, sic habet, haud scio an ex Bedæ commentarijs decerptum: Secundum competentiam singulorum ut altis spiritalia, Lac distribue paruulis. Videmus omnes exponere Græcæ uocis Emphasim, quæ à secando dicatur cũ nulli Latinorum tractare significet secare. Sed Tomi Græcis dicuntur uolumina, quæ Græci uocant tractatus, fateor, sed Tomi dicũtur à secando, quod olim in pellibus scribebant, in hoc resectis, ut conuoluí possent in furculũ. Sed tractantur etiã quæ uerbis disputant.

Prophana autem.) βεβήλους. Quam uocem superius uertit inepta.

Et uaniloquia.) Copula &, redundat. κενοφωνίας, id est, Inanes uoces. eadẽ uox quam superius uertit uocũ nouitates. & hoc quoq; loco Ambrosius ita legit καινοφωνίας, id est, nouitates, cõsentiente & Chrysostomo. Cæterũ καινοφωνίας uerti poterat, inaniloquia.

Deuita.) περιΐσασο. Quod tametsi significet abscide, tamẽ quoniam Græca præpositio ancipitis est naturæ, melius hoc loco uertas, supsedeto, siue prætermittas. Græca scholia bifariam exponunt, aut reijce, aut insta uehementer, ut coërceantur. Opponitur enim quod modo dixerat ὀρθοτομοῦντα, recte secantem & dijudicantem, reiectis & recisis altercationibus superuacaneis, quibus lites non finiuntur, sed aluntur ac augentur. Dictu mirum

quo

quo ſpiritu Paulus præſenſerit,& quàm graphice depingat inextricabiles Theologiſtarũ quæſtiones. Et admonet Ambroſius Chriſtianorum diſputationes collationes eſſe debere,non altercationes. Et Chryſoſtomus ubiq; deſtomachatur in hoc hominum genus, & tamen ille nondum audierat noſtras diſputationes de filiationibus,de relationibus, de inſtantibus:ne quid adiiciam quod iuſtius,ſed periculoſius dici poterat. *Anxiæ quæſtiones.*

Proficiunt ad impietatem.) προκόψουσι,id eſt,Proficient,futuri tẽporis,& ita legit Ambroſius.Nec tam eſt multum,quàm amplius. Porrò quod dicit, inaniloquia proficere ad impietatem,non omnino id ſentit Paulus,quod fortaſſe uerba Latina ſonant, huiuſmodi diſceptationes adducere nos ad impietatem. Verum id ſentit diſceptationes huiuſmodi, quo magis admittuntur,hoc magis ſerpere & creſcere ad maiorem impietatem, gliſcentibus indies contentionibus ambitioſis. ἐπὶ τὸ πλεῖον ἀσεβείας, id eſt, Ad maiorem impietatẽ. Atq; in hũc modũ Græcanica ſcholia interpretantur,& optime cõgruũt ea quæ ſequũtur. *Verus ſenſus*

Vt cancer ſerpit.) Cancer hoc loco morbus eſt γάγγραινα. Ne qs animal hoc loco putet eſſe. Serpit.) νομὴν ἕξει,id eſt,Paſtionẽ habebit,ut conueniat cũ uerbo ꝓficiet, quod eſt futuri tẽporis.Porrò morbus is depaſcitur locum quẽ occupauit. unde ſtatim arcendus. *Cancer morbus.*

Qui à ueritate exciderunt.) περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν,id eſt,Circa ueritatẽ aberrarũt, de quo uerbo ſuperius admonuimus.Nam ἀστοχᾶ,qui non attingit,quod deſtinabat attingere,ueluti ſcopum,aut aliud ſimile.

Cognouit dominus.) Hoc additum apparet,uelut exemplum ſignaculi, quod palàm declarat Chryſoſtomus hunc enarrans locum. Vnde minus quadrat,quod legitur in Ambroſianis codicibus,Cognouit enim dominus.Quanquàm ad eundem modũ refert Auguſtinus libro de Catechizandis,capite ſecundo.Et Chryſoſoſtomus putat teſtimonium hoc deſumptum ex libro Deuteronomij,quod tamen nihil officit annotationi noſtræ. *Enĩ,ſupereſt.*

Et ſubuerterunt.) ἀνατρέπουσιν,id eſt,Subuertunt.Perſiſtebant enim adhuc in ſuo peruerſo ſtudio.Sic adducit Auguſtinus libro contra Fauſtum iiij.cap.ij.iuxta fidem uetuſti uoluminis manu deſcripti, quod nobis exhibuit honorabile collegium canonicorũ Martinenſium Louanij.

Qui ſunt eius.) τοὺς ὄντας αὐτοῦ, id eſt, Qui ſunt ſui. Atq; citat diuus Hieronymus in Zachariã. Tolerabile eſt quod legit Ambroſius epiſtola prima,Cognouit dominus,qui ſunt ipſius.quod ipſe,ad reciproci pronominis naturam proxime accedit.

Et diſcedit.) Diſcedat ἀποστήτω. Atq; ita legit Ambroſius,atq; ipſe etiam Aquinas,conſentientibus uetuſtis exemplaribus. *Diſcedit, pro diſcedat.*

Qui inuocat nomen.) ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα, id eſt, Qui nominat nomen. quemadmodum habent & antiqui codices. Siquidem in exemplari Paulino euidens raſura teſtatur,aliud fuiſſe ſcriptum.Et in codice Donatianico ſine raſura ſcriptum erat Qui nominat nomen domini. Auguſtinus,loco quem modo citauimus,refert,Qui inuocat nomẽ domini. Tametſi in quibuſdã Græcorũ exemplaribus additũ erat χριστοῦ,atq; ita legit Chryſoſtomus. Et alia quidẽ in honorẽ.) Dilucidius erat,Hæc quidẽ in honorẽ, illa uero in ignominiam.ut hæc referat proxima,nempe lignea ac teſtacea,illa aurea & argentea. Carent enim Græci huiuſmodi pronominũ proprietate. Quod ſi ſchematis decus uoluiſſet interpres reddere,dicẽdum erat,In decus ac dedecus τιμὴν,ἀτιμίαν.

Si quis igitur purgauerit ſe.) ἐκκαθάρῃ. Chryſoſtomus notat uerbi præpoſitionem quaſi plus ſit ἐκκαθάρῃ quàm καθάρῃ.

Et utile domino.) Et,redundat.εὔχρηστον, Quod ſonat accommodum uſibus domini.

Ad opus bonum paratum.) Paratum,hoc loco participium eſt ἡτοιμασμένον. Vt intelligas non promptum,ſed à domino in hunc uſum præparatum.

Fidem ſpem.) Spem,nec eſt in Græcis,nec in antiquis Latinorũ codicib⁹, nec eſt apud Ambroſium ,nec apud Theophylactũ,nec apud Chryſoſtomum,ſiue ſpectes contextũ, ſiue excutias interpretationẽ,ne in codice quidẽ Donatianico quẽ in hac tertia ædítiõe habuimus in conſilijs. Et pacem.) Et copula redundat.

Sine diſciplina quæſtiones.) ἀπαιδεύτους ζητήσεις,id eſt,Inerudítas quæſtiones. Atque ita uertit Ambroſius.Et rurſum deuita eſt παραιτοῦ,in quo mirum illum non meminiſſe ſuæ copiæ.Sonat autem reijce,& aſpernare,nec admitte.

Generant

Generant lites.) μάχας, id est, Pugnas. Eleganter autem huiusmodi disputationes rixo sas, pugnas uocat.

Non oportet litigare.) μάχεσθαι, id est, Pugnare. Et rursum paulo post, μάχεσθαι uertit, litigare. Tametsi non admodum mutatur sententia, tamen perit emphasis metaphoræ.

Docibilem esse.) διδακτικὸν, id est, Idoneum ac paratum ad docendum, magis quàm imperiosum. Nũc cogere malumus quàm docere.

Patientem.) ἀνεξίκακον, id est, Tolerantẽ malos siue mala. Plus enim significat uox Græca quàm tolerantem.

Cum modestia.) ἐν πραότητι, id est, In mansuetudine seu lenitate. Potest em̃ utróuis referri, uel ad superiora, Tolerãtem malorum in lenitate, uel ad inferiora, erudientem in lenitate. Quanc̃ non inficias eo παιδεύειν nonnunc̃ sonare corripere.

Qui resistunt ueritati.) Veritati, redundat, nec est apud Ambrosium. Nam is quidem ad hunc legit modum, Corrigentem eos qui diuersa sentiunt.

Supereſt in noſtris.

Ne forte det.) μήποτε δῷ, Nequando det. Quanc̃ si Latine loqui uoluisset interpres, dixisset, si quãdo. quod μὴ apud Græcos non semper est negantis aut prohibentis, sed nonnunc̃ dubitantis, ut apud nos, num aut si. Sensit orationis incõmodum Augustinus. Proinde libro quem inscripsit de singularitate clericorum. j. capite decimoquarto interpretatur, ne quando det, ut aliquando det.

Ne quando, p si quando.

Et resipiscant.) ἀνανήψωσιν, id est, Redeant ad sobrietatem, uel expergiscantur. utrunc̃ enim significat νήφειν.

Diaboli laqueis.) Est laqueo, numero singulari.

A quo captiui tenentur.) ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτου. Significat autem proprie uiuũ capi in bello. nam hinc Græca uox compolita est, sicut & aliàs admonuimus.

EX CAPITE TERTIO.

Terunt.) Erunt enim, ἔσονται γάρ.

Seipsos amantes.) φίλαυτοι, id est, Sui amantes, & sibi placentes, hoc est, suis comodis studẽtes. Vnde dicta φιλαυτία, cæcus, ut inquit Flaccus, amor sui. Id Ambrosius ita reddidit, Erunt homines sui tantum amatores. Nos super hac dictione φίλαυτος copiosius disseruimus in Chiliadibus nostris. Hugo Carrensis planè theologice explicuit hanc uocem, cuius equidem uerba suo flore subscribam: Sicut inquit, solet dici de ribaldo, qui quãdo magnũ frigus est, amplectitur se brachijs, ut sic calefaciat se quoquo modo, & dicitur derisorie, iste ribaldus multum diligit se, qui sic se amplectitur brachijs. An non flagitium fustuario dignum, sic nugari in adorandis literis, idc̃ tam indocte, non solum impie? Et tamen hæc legunt attoniti qui Moriæ lusum ferre non possunt. Saltem qui tam impense fauent Carrensi negẽt hæc ab ipso scripta, sed ab illius sodalibus parũ sobrijs addita.

Hugo Carrensis.

Cupidi.) φιλάργυροι, id est, Cupidi pecuniæ. auari legit Ambrosius.

Elati.) ἀλαζόνες, id est, Glorioſi, ut ipse interpretatus est Plautus. Ambrosius legit, insolentes. Hieronymus in Michæam legit, fastidiosi. At suspicor scriptum fuisse, fastuosi. Nõ damno quod uertit interpres, sed tamen elatus esse potest qui non sit ἀλαζὼν, qui fastu se iactat ac uendit at, cum sit inanis rerum bonarum.

Parentibus non obedientes.) ἀπειθεῖς, id est, Immorigeri, siue intractabiles.

Scelesti.) ἀνόσιοι. Quod Ambrosius uertit, impij.

Sine affectione.) ἄστοργοι. Quod proprie significat eos qui nullo affectu sunt in suos, puta filios, aut famulos, aut uxorem.

ἄσπονδοι *fœdifragi.*

Sine pace.) ἄσπονδοι. Quod Ambrosius uertit, sine fide. σπονδὴ fœdus significat & amicitiam, quod refertur ad alienos, & non domesticos, cum quibus boni, fœderibus & amicitiæ uinculis copulantur, quibus natura coniuncti non sunt.

Criminatores.) διάβολοι, id est, Calumniatores, siue delatores.

Sine benignitate.) ἀφιλάγαθοι. Quod ita sonat, quasi dicas, nõ amici bonis. Sic interpretant Græcanica scholia. Ambrosius uertit, bonorũ inimici. Cyprianus, bonũ nõ diligẽtes.

Proditores.) προδόται, id est, Desertores amicitiæ & sodalitatis.

Proterui.) προπετεῖς, id est, Præcipites, siue temerarij.

Tumidi

Tumidi.) τετυφωμένοι, id est, Inflati. Quanq̃ haud male interpres uertit. eosdē & turgidos uocamus. Ipsum esse suspicor, quod Cyprianus aliquoties reddit, stupore elati.

Cæci.) Cæci, nec est in Græcis, nec in Latinis exemplaribus antiquis, nec apud Chrysostomum, nec apud Ambrosium. Opinor hanc uocem sic irrepsisse, quod sciolus aliquis in margine asscripserit, ueluti corrigens, pro τετυφωμένοι, τετυφλωμένοι. Quorum prius sonat elatos, posterius cæcatos. *Superest in nostris, cæci.*

Et uoluptatum amatores.) φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. Longe uenustius dixit Græce, dictionibus compositis, id est, uoluptatum amantes, magis quàm amātes dei. Cyprianus legit, uoluptatem magis quàm deum diligentes.

Speciem pietatis.) μόρφωσιν. Quasi dicas, formationem. Notat enim eos, qui dictis norunt alijs præscribere, quomodo debeant pie uiuere, cum ipsi diuersa sequantur. Cyprianus legit, deformationem religionis.

Virtutem autē.) δύναμιν. Vim hoc loco melius uertisset, ut opponatur speciei.

Abnegantes.) ἠρνημένοι, id est, Inficiati. nam præteriti tēporis est, id est, Qui abnegarūt.

Et hos deuita.) ἀποτρέπου, id est, Auersare, quod est plus quàm deuita. neq; em̄ est illud παραιτοῦ, quod solet uertere, deuita.

Qui penetrant.) ἐνδύνοντες, id est, Qui subeunt. Ambrosius legit, Qui irrepūt. uerum hoc non male uertit interpres.

Oneratas peccatis.) σεσωρευμένα, Quasi dicas, accumulatas, & aceruo peccatorū obrutas.

Ad scientiam ueritatis peruenientes.) ἐλθεῖν δυνάμενα, id est, Venire potentes.

Iamnes & Mambres.) ἰαννῆς καὶ ἰαμβρῆς, id est, Iannes & Iambres, quos Chrysostom⁹ ait fuisse duos magos Aegyptiorum, qui portentis ædendis certarint cum Mose, quanq̃ in Exodo non addantur illorum nomina, sed quæ Paulus acceperit ex traditione Iudæorum, quam ἄγραφον uocant, aut certe à spiritu sancto. Quasi uero hoc tantopere retulerit scire magorum nomina. In Hebraicorum nominū interpretatione legimus utrūq; Mambres & Iambres similiter expositum, quasi nihil intersit Iambres sones aut Mambres. Hoc recte an secus scriptum sit, par est periculum esse penes autorem potius q̃ penes indicem. *Iambres Mambres.*

Sed ultra nō proficient.) οὐ προκόψουσιν ἐπὶ πλεῖον. Ambrosius legit, Nō proficient amplius. Quod noster uertit insipientia, Ambrosius ignorantia. ἄνοια magis est amentia, siue dementia, atq; ita uertit interpres Chrysostomi.

Assecutus es.) παρηκολούθησας. Quod non proprie significat assecutus es, hoc est, adeptus es. Alioqui q̄ quadrabit quod cōsequit̄ persecutiones & passiones. Nā hæc nemo dicitur assequi. Vnde magis intelligendum est à principio usq; ad finem adfuisti, & testis es omnium. Id enim significat παρακολουθεῖν, ut admonuimus & aliâs.

Qualia mihi facta sunt.) δία μοι, id est, Quæ mihi. nam δία pro ἃ Græcis usurpare mos est. Antiochiæ.) ἐν ἀντιοχείᾳ, id est, In Antiochia, nisi de ciuitate loquatur. ac de ciuitate, opinor, accipiendum.

Seductores.) γόητες, id est, Impostores. Ambrosius legit, deceptores.

Errantes & in errorem.) πλανῶντες καὶ πλανώμενοι, id est, Seducētes & seducti. Quod ita reddidit Ambrosius, Ipsi errantes, atq; alios erroribus inuoluentes.

Quæ te possunt instruere.) σοφίσαι, id est, Erudire, siue sapientem reddere.

Per fidē quæ est in Christo Iesu.) Deest in Ambrosio, uerū id arbitror casu cōmissum.

Diuinitus inspirata.) θεόπνευστος, quod uerbo cōposito iucundius dixit Paulus.

Vtilis est.) Et utilis, addita coniunctione καὶ ὠφέλιμος. Apparet subesse tacitam uim argumentandi in coniunctione. Scriptura ut est diuinitus inspirata, & efficax est ad multa cum humana doctrina sit inefficax. Aut scriptura est diuinitus inspirata, & eadem est utilis &c. ut omnes referatur duntaxat ad scripturam canonicam. *Vis tacita in καὶ.*

Ad corripiendum.) πρὸς ἐπανόρθωσιν, id est, Ad correctionem.

Ad corripiendum.) Hoc loco diuus Ambrosius, πρὸς ἐπανόρθωσιν, uertit ad redintegrationem, pro quo nostri codices habent, ad corripiendum. Sed haud scio an interpres scripserit ad corrigendum. Nisi forte ἔλεγχος & ἐπανόρθωσις ad idem pertinet. Nam Ambrosius in exponendo utrāque sententiam uidetur simul complecti. Sic enim scribit: Manifestum est, quia omnis scriptura cuius deus autor ostēditur, utilis est. Ad hoc enim

data

data est,ut proficiat imperitis,& instauret deformes,attrahens iniquos ad iustitiam,ut homo dei in omi opere bono perfectus sit.Hactenus ille. Iam quod Paulus dixit, Ad doctrinam,hic exponit, ut proficiat imperitis. quod ait Ad redargutionē & correctionem,hic, ut instauret deformes.Deniq; quod ad eruditionem quæ est in ipsa iustitia,hic interpretatur,attrahens iniquos ad iustitiam.

Vt perfectus sit homo.) ἵνα ἄρτιος ᾖ ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος, id est, Vt perfectus siue integer sit is,qui est homo dei.

Instructus.) ἐξηρτισμένος, id est, Cōsummatus & perfectus.Atq; ita legit Ambrosius. Et consentit Græcorum interpretatio.

EX CAPITE QVARTO.

Testificor coram.) διαμαρτύρομαι οὖν ἐγὼ, id est, Testificor igitur ego.

Et per aduentū.) κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, id est, In aduētu,siue iuxta aduentū.

Opportune importune.) εὐκαίρως, ἀκαίρως, id est, Tēpestiue & intempestiue. In omni patientia.) μακροθυμίᾳ, id est, Longanimitate,aut si hoc uerbum uidetur parum Latinum,lenitate.Est enim Græcis uirtus quæ opponitur ὀξυθυμίᾳ.

Pruriens auribus.

Magistros prurientes.) διδασκάλους, id est, Doctores.& prurientes hic nominandi casu est accipiendum.κνηθόμενοι, id est, Qui titillantur & pruriunt auditu, unde quærūt, qui scalpant aures uoluptate orationis,non qui radant ueritate.

Tu uero uigila.) νῆφε, id est, Sobrius esto,siue uigila.

Labora.) κακοπάθησον, id est, Feras afflictiōes,siue ut nos uertimus,Obdura in afflictionibus. Sobrius esto.) Quo loco quod quidā antiqui codices habent, Vigilans esto , in Græcis codicibus non inuenio,nec apud Ambrosium,ne apud Chrysostomum quidem, imò nec in optimæ fidei codice Paulinæ bibliothecæ. Suspicor autem hac occasione irrepsisse,quod νῆφε utrūq; significat,sobrius esto,& uigilans est. Proinde fieri potest,ut quod doctus aliquis annotarit Sobrius esto,id post in contextum traductum est.

Ministerium tuū impler.) πληροφόρησον. De quo uerbo,frequenter & aliâs admonuimus.Hoc est facito plenam fidem tuæ prædicationis. Id fiet,si uiderint & uitam respondere doctrinæ,& in tantum te non Venari tua compendia,ut afflictiones etiam atrocissimas alacriter feras amore Christi.

Iam delibor.) σπένδομαι, id est, Immolor. Ambrosius legit quidem delibor, sed enarrās declarat nihil interesse,inter delibor & immolor.Chrysostomus ac Theophylactus hoc aiunt interesse quod hostia non relinquatur tota deo, cum libamen totum relinquatur. Hoc quid sit aliis excutiendum relinquo.

Et tempus meæ resolutionis.) ἀναλύσεως. Cyprianus in epistola quadam legisse uidetur ἀναλήψεως,sic adducens huius loci testimonium:Ego iam delibor,& tempus instat assumptionis meæ.Origenis interpres cū aliâs tum in homilijs in Numeros, indicat duplicem huius loci fuisse scripturam,resolutionis & regressionis. Regressionis uerbum quid sibi uelit non satis intelligo,nisi quod græcis ἀνάλυσις utrunq; sonat resolutionem & reuersionem.ut enim qui discedit soluere dicitur,ita reditus resolutio,Græcis, ἀνάλυσις.

ἀνάλυσις. resolutio & reditus.

Certamen bonū.) τὸν καλόν. Quod non sonat simpliciter bonum,sed præclarū & egregium. In reliquo.) λοιπὸν, id est, Quod superest,atq; ita uertit Ambrosius.hic interpres uertere consueuit,de cætero.

Sed & his.) ἀλλὰ καὶ πᾶσι, id est, Sed & omnibus.

Qui diligunt.) τοῖς ἠγαπηκόσι, id est, Qui dilexerunt.licet in uerbis affectuū abutant Græci præteritis.

Festina ad me.) σπούδασον, id est, Stude,siue da operam. Alioqui quæ sermonis figura est,Festina cito,hoc est, ἥκομαι καὶ κατέρχομαι,quemadmodum iocatur Aristophanes.

Diligēs hoc seculum.) ἀγαπήσας τὸν νῦν αἰῶνα, id est, Postq; dilexit præsens seculum,siue amplexus præsens seculum.

Crescens in Galatiam.) κρίσκης, id est, Crisces,sed Græcus semo deflexit uocem Latinā.

In ministerio.) εἰς διακονίαν, id est, Ad ministerium.

Penula quid.

Penula.) Græce φελόνην. Quod est pallij genus, non consularis,ut quidam putant,sed

quo

quo tegimur ab imbribus,pelliceũ,ut putat Heſychius.Quãquam idem addubitat num lit ſcriniolum. alij putant eſſe thecam librorum.Ita Græcanica ſcholia.Hieronymus in tertio aduerſus Pelagium dialogo,uertit lacernam ſiue penulam.Tametſi in pleriſq; codicibus pro lacerna,deprauatum erat lucerna,à lucernario quopiam.

Et mẽbranas.) Et,redũdat. μεμβράνας.Hic Latinã uocẽ Paul⁹ uſurpauit.O ſupellectilẽ apoſtolicã,penulã quæ defendat ab imbribus,& libros aliquot,haud dubie ſacros.Nunc quãtum eſt caballorũ,quantũ bombardarũ,quantũ aliarum rerum ,quas referre nõ libet. *Supellex Pauli.*

Aerarius.) χαλκεὺς,id eſt,Faber ærarius,ne quis de quæſtore ærarij ,aut cuſtode æris accipiat,ut interpretati ſunt quidam.

Multa mala mihi oſtẽdit.) ἐνεδείξατο,id eſt,Multis malis me affecit.Annotauit & Auguſtinus libr.de locutionib⁹ Geneſeos j.in ſacris literis oſtẽdere frequẽter uſurpari ,p facere. *Oſtendere, pro facere.*

Reddet illi dominus.) Græce eſt,reddat ἀποδώη,ut ſit imprecãtis.Etiamſi Auguſtinus in explanatione ſermonis in monte habiti legiſſe uideri poterat,reddet futuri temporis, ita diſſoluens propoſitam ab ipſo quæſtionẽ,Paulum nõ imprecari malum ei qui læſerat, ſed prædicere quid euenturũ eſſet.Quod idẽ tractat libro aduerſus Fauſtũ xvj.cap.xxij. quo quidem & ipſo loco in uulgatis exemplaribus,reddet ſcriptũ legitur. Quanq; codẽ mox loco adducit illud Pauli, Vtinã & abſcindãtur,qui uos cõturbant,quod certe prædicentis eſſe non poteſt.Præterea quid opus erat excuſari,quod imprecationes in ſacris literis inuenirentur ,ſi hæc dicta ſunt uerbis futuri temporis ,conſentientibus & exemplaribus Latinis? Atq; adeo Chryſoſtomus ipſe legiſſe uidetur ἀποδώσει, non ἀποδώη, quantum ex eius interpretatione colligere licet.Theophylactus ingenue teſtatr̃ ſe legiſſe ἀποδώη uerum id ait poſitum pro ἀποδώσει.Atqui ſi parum eſt apoſtolicum,pertinaciter obſiſtentibus euangelio imprecari uindictam diuinam,qui conuenit ut nunc omni malorũ genere perſequantur,qui maieſtatem illam uel leuiter attigerint. *Paulus imprecatur uindictam.*

Et tu deuita.) φυλάσσου,id eſt,Obſerua,ſiue caue.Hæc particula non eſt in uulgatis libris Ambroſij,cum tamen in commentarijs teſtetur ſe legiſſe. Reſiſtit.) Reſtitit ἀνθέστηκε.

Et liberauit.) ἐρύσεται,id eſt,Liberabit,futuri temporis.

Prædicatio impleatr̃.) πληροφορηθῇ,id eſt,Ad plenũ perſuaderetr̃,& certã haberet fidẽ.

Cui gloria.) Græcus codex addidit,Et imperium ᾧ ἡ κράτος.

Eubolus.) Εὔβουλος. Eubulus penultima producta,nomen à bono conſilio dictum.

Et Prudens.) καὶ Πούδης. Ambroſius & antiqui codices habent, Prudens ,rurſum uoce Latina nonnihil detorta à Græcis.

Et fratres eius.) Nõ eius,ſed omẽs,eſt apud Græcos.Et ita legit diuus Ambroſius,conſentiente Chryſoſtomo,deniq; & exẽplari Paulino.Recenſitis em̃ nominatim aliquot ex ſuis,reliquos gñali noie cõplectitr̃. Gratia uobiſcũ.) Pro hoc neſcio quo caſu in Ambroſianis codicibus legitr̃ uale.Et tñ ex cõmẽtarijs licet diuinare qd̃ legerit quẽadmodũ nos.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM SECVNDAM, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD TITVM ANNOTATIONES DES. ERAS. ROT.

IN SPEM.) ἐπ' ἐλπίδι, id eſt, In ſpe &c.

Qui nõ mẽtitr̃.) ὁ ἀψευδής,quaſi dicas,immẽtiens aut immẽdax & à mẽdacio alien⁹.Nõ mẽdax legit Ambroſius ,& itẽ Hieronymus.

Ante tempora ſecularia.) πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων,id eſt, Ante tẽpora æterna.Ita legit Hieronymus.Auguſtinus aduerſus Priſcillianiſtas,capite ſexto,& alijs aliquot locis, præſertim aduerſus Manichæos de Geneſi,cap.ſecũdo,legit hic quoq;,Ante tempora æterna.

Cæterum æterna uocari, non quæ nullum habuerint initium, cum aliquod sit mundi conditi initium, sed ante quæ nulla fuerint tempora. Aquinas hic nihil meminit de mille annis, & admonet alteram scripturam habuisse, pro secularia, æterna, id est, antiqua.

Faber. Quæ credita est mihi.) ᾧ ἐπιστεύθην ἐγὼ, quod Faber Stapulensis ita uertit, Cui commissus sum, quasi nihil referat, utrum dicas, filius tuus commissus est mihi, an commissus sum filio tuo. Demiror autem ei uiro, tam profundum obrepsisse somnum, ut non agnosceret figuram Græci sermonis, qua ita loquuntur, hanc rem ego commissus sum, quoties sentiunt, hæc res commissa est mihi, præsertim cum hæc loquēdi formula toties sit obuia in Paulo. At conijcere mihi uideor quid imposuerit Fabro nostro, nimirum ᾧ articulus

Articulus à suo uerbo discrepans. postpositiuus, dandi casu positus, cum accusandi casus magis conueniret. Verum id factū est ob nomen quod antecessit eodem casu κηρύγματι, cum quo concordat ᾧ, iuxta Græci sermonis idioma, dissidēs à suo uerbo. Sic enim legitur, fateor, in nōnullis exemplaribus, cū in emēdationibus habeat ὃ ἐπιστεύθην, atq; adeo sic ipe Faber scribit in examinatiōe sua.

Secundum præceptum.) Rursum Græce est κατ' ἐπιταγὴν, id est, Iuxta iniunctionem. Nos uertimus, delegationem. Sentit enim sibi munus hoc prædicādi delegatum à domino, sic ut recusare non liceat.

γνησίῳ. Tito dilecto filio.) γνησίῳ τέκνῳ, id est, Vero, legitimo, proprio ac germano filio. Atq; ita legit Ambrosius, quasi dicas, uere filio & non notho, neq; degeneri à patre. Notat elegantiam huius uerbi & diuus Hieronymus hunc enarrans locum, addens Græcæ uocis proprietatem non exprimi posse Latinis, licet uero, germano, ingenuo propemodū explicare uideatur. Pugnant autem inter se γνήσιον & νόθον hoc est adulterinum. Et Plinius libro decimo cap. tertio, quintum aquilarum genus, γνήσιον uocat, idq; sic interpretatur uelut uerum solumq; incorruptæ originis.

Gratia & pax.) χάρις, ἔλεος, εἰρήνη, id est, Gratia, misericordia, pax. etiamsi misericordiā, nec Hieronymus, nec Ambrosius addit. Certe quemadmodum Græci codices habent legit Chrysostomus ac Theophylactus.

Reliqui te Cretæ.) ᾧ κρήτῃ, id est, In Creta. Græci & urbium nominibus apponūt præpositionem, id quod apud Latinos rarissimum est. At interpres, ab insulæ uocabulo sustulit Græcam præpositionē, quod prorsus est intolerabile, præsertim cū ea sit apud Græcos.

Supercorrigere. Quæ desunt corrigas.) ἐπιδιορθώσῃ, id est, Supercorrigas, ut explicādi gratia sic loquamur. Sentit autem se prius correxisse quædam, eadem nondum ad plenum correcta, iubet à Tito corrigi. Emphasim Græcæ uocis, notauit Hieronymus, præsentem explicans locum. Et in eandem sententiam liquido interpretatur Chrysostomus, cuius interpres uertit, supercorrigeres. Proinde nos uertimus, pergas corrigere.

Per ciuitates.) κατὰ πόλιν, id est, In ciuitate, siue per ciuitatem, id est, in singulis ciuitatibus, siue oppidatim. Hæc insula dicta est ἑκατόμπολις quod centum habuerit oppida.

Ἀνέγκλητος. Sine crimine.) ἀνέγκλητον. Quod nō ita sonat, quasi dicas, uacantem omni culpa, sed quem nemo possit accusare, siue criminari, & uocare in ius ob crimen aliquod. Sic enim interpretatur & Chrysostomus. Plus enim est ἀνέγκλητον esse quàm uacare crimine, propterea quod integritas nō raro sit obnoxia crimini, ob speciem probabilem culpæ. At ne hanc quidē Paulus patitur in sacerdote. ἐγκαλεῖν enim est intento crimine uocare in ius. Et ἔγκλημα cōmissum, ob quod aliquis in ius trahi possit. ἀνέγκλητον, qui non possit ad hunc modum accusari. Atq; idem repetit paulo post, Oportet episcopū sine crimine esse.

In accusatione luxuriæ.) ἀσωτίας, id est, Luxus. ne luxuriam pro libidine accipias.

Non superbum.) μὴ αὐθάδη, id est, Non præfractum, quod Hieronymus & Ambrosius legunt, Nō proteruum, & recte sanè. Nos uertimus, præfractum, id est, durum, & sui sensus plus satis tenacem. Quam uocem quidam suo iudicio uehementer eruditus negat se intelligere, quid sibi uelit, quum aliquoties obuium sit apud Ciceronem. Qui scribit libro officiorum tertio: Ego etiam cum Catone meo dissensi. Nimis mihi præfractum uidebatur ærarium, uectigaliaq; defendere, omnia publicanis negare. Exemplum consimile citat ex eiusdē Hortensio Nonius Marcellus: His cōtrarius Aristotius præfractus, ferreus, nihil bonum nisi quod rectum atq; honestum est. Vel ex hoc grammatico licebat discere quid esset præfractus, nimirum durus, inquit, & inflexibilis.

Non

Non percussorem.) μὴ πλήκτην. Hoc Hieronymus putat non pertinere ad pugnos, sed ad linguam contumeliosam & iurgiosam. Vnde & Horatius in Odis, Patruæ uerbera linguæ. Quemadmodum & in superioribus annotatum est.

Non turpis lucri cupidum.) μὴ αἰσχροκερδῆ. Græcam uocem unicam tribus circumlocutus est interpres, quasi dicas, turpilucrum. Sentit autem Paulus, omne studium lucri fœdum esse sacerdoti. At Carrensis festiuiter exposuit, turpis lucri, id est, secularis. Quasi sit aliud genus quæstus ecclesiasticum honestum. Sensit, opinor, de captandis testamentis, & auertendis ad se rebus male partis, de inuolandis religionis defendendæ prætextu, alienis facultatibus, de inescandis sacerdotijs, de emungendis deliris aniculis, de compilandis crassis negaciatoribus. Nam nonnullis eius generis histrionibus, is quæstus nunc multo est uberrimus. *Carrensis.* *Captatores.*

Benignũ.) φιλάγαθον, quasi dicas, studiosum bonarum rerũ, aut amantẽ bonos. Superius dixit ἀφιλάγαθον. Hieronymus hoc loco p φιλάγαθον, legit bonorũ operũ amatorẽ.

Sobrium.) σώφρονα, quod Hieronymus uertit, castum. Ambrosius, prudentem. Atq; hæc omnia significat σώφρων, nisi quod sobrius, omnia fermè complectitur. Notat autem diuus Hieronymus ueterem interpretem, qui uerbi ambiguitate deceptus, pro pudico uerterit, prudentem. Atqui ut interpreti nonnihil patrociner, si Græca uox ambigua est, nimirum utrunq; significans, prudentem & pudicum, quomodo deceptus est uertẽs prudentem? An prudentia non congruit episcopo? Verum ut aliâs admonui, diuus Hieronymus studio tuendæ uirginitatis, undiq; colligit & asciscit præsidia, & quicquid potest ad suas pertrahit copias. Quanquam σώφρων Græcis non tam prudentem sonat, quàm sobrium & sanæ mentis, ut intelligamus animum sibi præsentem, & nullis temulentum cupiditatibus. Siquidem hæc duo componit inter se Euripides, in Iphigenia Aulidensi, σὺ σωφρονεῖν σοὶ βούλομ' ἀλλ' οὐ σωυνοσεῖν. *Expensa Hieronymi annotatio.*

Iustum sanctũ.) ὅσιον. Quod ita interpretatur Hieronymus, ut dicat significare sanctitatem mixtam pietate, quæ ad deum refertur. Nam ἅγιος, sanctus, hoc est, purus à uicijs. εὐσεβὴς, pius in deum.

Cõtinentem.) ἐγκρατῆ, id est, Temperãtem. Quod ut indicat diuus Hieronymus quidam haud recte, ad solam referunt libidinem, cum ad omnes pertineat affectus, iram, auariciam, ambitionem, inuidiam, timorẽ, ut omnibus his sit superior episcopus. Mire id perspexit Paulus, non posse prospicere alijs, qui ipse sit obnoxius affectibus. Ego nullã spem uideo rebus publicis, nisi princeps contingat, liber ab omnibus uulgi cupiditatibus. At hodie haud scio, an ullum hominũ genus magis seruiat omnibus affectibus, siue prophanos spectes principes, siue sacros. Hæc una res est quæ leges Cæsareas, quæ pontificias, quæ scholas theologicas, quæ conciones ecclesiasticas misere uiciauit. Adeo ut si spergatur, nihil magis sit futurum hæreticum, quàm si quis Christum ingenue pureq; doceat. *Ἐγκρατὴς*

Amplectentem.) ἀντεχόμενον, quod Ambrosius uertit, tenacem, diuus Hieronymus, obtinentem. Ambrosius elegantissime expressit Græcam uocem. Nam ἀντέχεσθαι dicitur proprie, qui adhæret alicui, uelut unguibus affixus, nec se sinit auelli.

Fidelẽ sermonẽ.) πιστὸν λόγον, quod aliâs Ambrosius uertit, Humanus sermo. significat autẽ sermonẽ certũ & indubitatũ, ut certa respõdeat, & quæ ipsam ueri faciẽ præ se ferãt.

Vt potens sit exhortari.) Græce est, & exhortari. Hieronymus uertit, cõsolari. Et in doctrina, dictum est pro per doctrinam. Doctrina nõ tantum ad hoc cõducit episcopo, ut doceat indoctos, uerumetiã ut cõsoletur afflictos, aut exhortetur extimuletq; cessantes.

Inobedientes.) ἀνυπότακτοι, quod diuus Hieronymus legit, nõ subditi. Sonat autem, quasi dicas, qui in ordinem cogi non possint.

Deceptores.) φρεναπάται. Græcis est dictio composita quæ perinde sonat, ac si dicas, mẽtium deceptores. & ad hunc modum interpretatur diuus Hieronymus. Pessimum autẽ & perniciosissimum genus decipiendi, ubi quis mentem omnium actionum fontem, prauis inficit opinionibus. Nam hac uia fit, ut non solum non pudeat malefactorum, uerum etiam ex his laudem petamus. Cæterum uaniloqui, Græce est ματαιολόγοι, quod nõ sonat mendacẽ, sed inania friuolaq; loquentẽ. Nam uanus proprie Latinis dicitur mẽdax.

Quos oportet redargui.) ἐπισομίζειν, id est, Occludere, siue obturare os. Hieronymus legit *Ἐπισομίζειν*

legit,silentium indici. Hoc ex loco palàm est Laurentium in euangelio Lucæ legisse,aut certe somniasse ἐπϊσομίζαμ pro ἀποσομίζαμ,de quo quod tum succurrebat illic diximus. Hic obiter annotandum semper quæstus notari,qui urgent & infulciunt ceremonias.

Proprius eorum propheta.) ἴδϊος αὐτῶν πϱοφήτης. Prophetam uocat poëtam,qui qua si præsenserit futura. Proprium autem uocat,quod Cretensis fuerit ipse qui hæc de Cretẽ sibus scripserit,siue quod per ironiam prophetam uocauit,quasi talibus Christianis ,tales congruerent prophetæ,siue quod is Epimenidis liber unde uersiculus hic sumptus creditur,titulum habeat,πϱὶ τῶν χϱησμῶμ,id est,de oraculis. Tametsi non desunt qui testimoniũ hoc ad Callimachum referant,apud quem initiũ huius carminis inuenitur κϱῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, quod Iouis sepulchrum apud se esse confinxerint,cum is iuxta uulgi opinionem fue
Cretenses. rit immortalis. Extat & prouerbium Græcis, Cretensium testans uanitatem,κϱητίζαμ πϱὸς πὸμ κϱῆτα. Verum hac de re qui uelit plenius cognoscere,legat Miscellanea Angeli Politiani,aut nostras Chiliades. Nã hic, quoniam annotationes scribimus,breuitati,quoad licet studendum. De occasione huius carminis testantur & Græcanica scholia. Est autem
Faber. uersus integer heroicus apud Epimenidem Cretensem. In quo sanè demiror Stapulẽsem laborasse,ut carmen carmine redderet,idq; ad hunc modum,Gnosius usq; loquax ,mala bestia,uiscera pigra. Nec enim idem est loquacem esse & mendacem ,& ut hominem cibo deditum,uentrem dicimus,non item uiscera dicimus,ut donemus Gnosium recte positum pro Cretensi,& usq; pro semper.

Malæ bestiæ.) θηϱία. Quod non simpliciter bestias,sed & feras ac ueneno noxias bestias significat.

Ventris pigri.) Ventres legendum est, γαστϱὸς ἀϱγαί. Nam ipsos uentres appellat homines abdomini deditos. Quemadmodum & Lucilius uentri deditos ,uentres appellat. Et Terentius in Phormione,pugnos,inquit,in uentrem ingere,paratitum indicans.

Increpa illos dure.) ἀποτόμως,id est,Ad uiuum & seuere. Nec est increpa,sed argue, ἔλεγχε, hoc est, refelle.

Vt sani sint.) ἵνα ὑγιαίνωσι. Illud admonendus est lector, Paulũ frequentius usum hoc uerbo,quo Græci significant,quicquid probandum est. Vnde illud, μηδὲμ ὑγιὲς,id est,nihil sanum,cum omnia displicent. Hic igitur ut sani sint,nihil aliud est,quàm ut recte se gerant. Vt rursum νοσᾶμ,id est,ægrotare dicitur apud illos,qui non recte est affectus.

Auertentium se à ueritate.) ἀποστϱεφομέμωμ τῆς ἀληθείαμ,id est, Auersantium ueritatẽ, hoc est,abhorrentium à ueritate.

Coinquinatis autẽ.) μεμιασμέμοις. Quod magis sonat ,impiatis,& piaculo aliquo prophanatis,ut sint arcendi à sacris. Quin & illud omnia munda mundis ,rectius erat,omnia pura puris. Quandoquidem his uerbis utuntur,cum de castitate sacrorum agunt. Extat
Ceremoniæ, enim lex apud Senecã: Sacerdos sit casta castis,pura puris. Vides ut Paulus in nullos incandescat acrius,quàm in eos qui Mosaicis ceremonijs,Christum tendebant abolere ,& hoc prætextu tyrannidem in Christianam plebem occupare.

Abominati & incredibiles.) βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, id est, Abominabiles cũ sint & increduli. Ambrosius & Hieronymus legunt,execrabiles & inobedientes, pro quo non male quadrabat,intractabiles aut impersuasibiles. Cæterum profitentur magis congruebat hic quàm confitentur , ὁμολογοῦσιμ εἰδέναι , id est, Profitentur se scire. Nam hoc quoq; significat ὁμολογεῖμ.

EX CAPITE SECVNDO.

Obrios.) νηφαλέους, quam uocem Hieronymus admonet ambiguam esse, significantem utrunq; & sobrium,hoc est,non temulentum sed uigilantẽ. Quandoquidem & uerbum νήφειμ anceps est.

Pudicos.) σεμνούς, quod aptius Ambrosius uertit,graues,hoc est, seueros,& honestatem præ se ferentes.

σώφϱωμ. Prudentes.) σώφϱονας,id est,Moderatos siue modestos. quod rursum diuus Hieronymus uertit,pudicos,suo more. Et ne uideatur absurde senibus præcipi pudicitia,addit,ne in aliena ætate turpiter libidini uacare uideãtur. Adeo etiã in sanctissimis uiris deprehendere licet uestigiũ aliquod hũani affectus. Chrysostomus σώφϱονας interpretatẽ,ob animi

moderationem,quod ea ætas ob mẽtis imbecillitatẽ ſoleat immoderatius excandeſcere. Quemadmodum iubet νήφειν,quod ſomniculoſi tardiq; ſint ſenes,tum σεμνοὺς eſſe uult, quod ferè dũ repueraſcũt,ineptiant. Denicq; ſanos eſſe iubet,quod deſipiſcat ſenũ uulgus.

In habitu ſancto.) ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς.quod perinde ualet,ac ſi dicas,eo amictu, eoq; inceſſu & corporis motu,qui deceat ſacras matronas, ac deo dicatas. Admonet ita diuus Hieronymus. Ambroſius uertit, In ſtatu religione digno,uelut explicans compoſi tam uocem, ἱεροπρεπεῖς. & κατάστημα referens non ſolum ad ueſtitum,ſed ad omnẽ corporis habitum ac geſtum. Sic enarrat & diuus Hieronymus.

Non criminatrices.) μὴ διαβόλους,id eſt,Non calumniatrices. In Hieronymo legimus, incentrices, haud ſcio an mendoſe. etiamſi idem exponit,accuſatrices.

Multo uino ſeruientes.) πολλῷ οἴνῳ δεδουλωμένας,id eſt,Multo uino deditas,ſiue addictas. Solent autem anus huic uicio affines eſſe.

Bene docentes.) καλοδιδασκάλους,id eſt,Honeſta docentes. Opinor quod quædam illis annis lenæ ſint,alienæ nequitiæ miniſtræ.

Vt prudentiam doceant.) ἵνα σωφρονίζωσι,id eſt, Vt ſobrias ſiue pudicas reddãt,qđ poſterius Hieronymus legit,ut ad caſtitatẽ erudiant,ſuo more torquẽs quicquid poteſt ad uirginitatẽ,cui fauit,nõ ſine ſuſpicione,nec ſine calumnia. Ambroſius legit, ut inſtituant. σωφρονίζωμεν.

Adoleſcentulas.) Hunc accuſatiuum Græci referunt ad σωφρονίζωσι. Vt intelligas mandari matronis natu grandioribus,ut doceant puellas amare maritos.

Prudentes.) σώφρονας,quod rurſus Hieronymus legit,caſtas. Sed quia ſequitur caſtas ſiue puras, ἁγνὰς,fortaſſis quadrabat hic,ſobrias aut prudentes.

Domus curam habentes.) οἰκουρούς,quod ſonat,domus cuſtodes,ut aſſidue domi ſint, & rem domi curent,quæ præcipue mulierum laus. Vnde ueteres ,autore Plutarcho ,pingebant Venerem teſtudini inſiſtentem,quod id animal nunquam à domo diſcedat,ſymbolum probæ matriſfamiliãs. οἰκουρούς.

Vt ſobrij ſint.) σώφρονες. Et hic Hieronymus legit,pudici ,ſui ſimilis.

Teipſum præbe.) Præbens, παρεχόμενον. Et ita legit Ambroſius,Græcis conſentiens.

Exemplum.) τύπον,id eſt, Formam aut exemplar potius quàm exemplum.

In doctrina,in integritate.) Græce ſic habet, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀδιαφθορίαν, σεμνότητα, ἀφθαρσίαν,λόγον ὑγιῆ,id eſt, In doctrina,integritatem,grauitatem,incorruptionem. Ad eũ modum legit fermè Chryſoſtomus,niſi quod parum liquet,unde illi ſit dictio,copiam,ni ſi forte ille pro ἀδιαφθορίαν ſcriptum repperit,εὐπορίαν. Sic enim illius uertit interpres: In doctrina,inquit,copiam,honeſtatem,ſermonem ſanum,irreprehenſibilem. Porrò in non nullis codicibus additur ἀδιαφθαρσίαν,cum præceſſerit ἀδιαφθορίαν. Nihil eſt autẽ quod utriſq; reſpondeat,nec apud Ambroſium,nec apud Hieronymum,nec apud Chryſoſtomum. Atq; hoc quoq; nomen ἀδιαφθορίαν,Hieronymus torquet ad uirginitatem ,cum mea ſententia magis declaret integritatẽ animi,nullis cupiditatibus corrupti,non ira,non ambitione,non auaricia. Verbum ſanum eſt λόγον ὑγιῆ. de quo diuus Hieronymus non nihil admonet,nempe quæ ſequuntur,ad integritatem doctrinæ poſſe referri,ſed obſtare quod ſequitur,ſermonem ſanũ. At mihi non uidetur eſſe cauſa,cur hic offendamur. Quãquam enim nemo docet,niſi loquatur,tamen refert non paulum,quomodo loquaris. Varia lectio.

Irreprehenſibile.) ἀκατάγνωστον. Quod & ita ſonare poteſt,quod contemni nõ poſſit, hoc eſt,ut cum autoritate doceat.

Vereatur.) ἐντραπῇ,id eſt,Pudeſiat, quod ſæpius iam uertit ,confundatur. Ambroſius & Hieronymus legunt, reuereatur.

Nihil habens dicere.) μηδὲν ἔχων λέγειν,id eſt, Nihil potens dicere, ſiue nihil habens quod dicat. Nam ἔχειν cum infinito uerbo,ſignificat poſſe apud Græcos.

Subditos eſſe.) Diuus Hieronymus admonet hunc locum bifariam legi. Altero modo,ut accipias,ſeruos ſubditos eſſe debere dominis in omnibus,ut hæc particula ἐν πᾶσι referatur ad uerbum præcedens. Altero,ut intelligas ſeruos complacentes eſſe debere in omnibus, ὑποτάσσεσθαι, ἐν πᾶσιν εὐαρέστους εἶναι. Atq; ita quidem habent Græci codices,huius tempeſtatis. Etiamſi Hieronymus,indicat Græcos ſecus diſtinguere, nempe iuxta priorem ſenſum,cum iuxta poſteriorẽ diſtinguant hodie,quos ego uiderim codices. Porrò Distinctio uaria.

εὐαρέστους interpretatur,non qui ſatiſfaciant ac placeant dominis,ſed ſibi nō diſpliceant,& ſuam fortunam,qualiſcunq; eſt,boni conſulant.Quæ quidem interpretatio,haud ſcio an ſit coactior.Nam & ſuperius εὐάρεστον dixit Paulus, quod gratum eſſet & placeret, licet Græci δυσάρεστον appellant,cui non facile fiat ſatis,cui diuerſus ſit εὐάρεστος.Mirū eſt autē, unde Ambroſius legerit,optimos,niſi mendum eſt,aut niſi codex illius habebat εὐαρέστους.

Ambroſius diuerſe legit.

Nō cōtradicētes.) μὴ ἀντιλέγοντας.Quod elegāter reddidit Ambroſius,reſpōſatores.

Non fraudantes.) μὴ νοσφιζομένους.Quod Hieronymus legit,furantes.Eſt em̄ νοσφίζεσθαι aliquid decerpere ac furtim detrahere,cū totam rem non auſis tollere ,quod ſerui ſolent.

Sed in omnibus.) Sed fidem omnem, πίστιν πᾶσαν.Et Hieronymus legit, fidem omnem,Et huic conſentiens Ambroſius.

Apparuit enim.) ἐπεφάνη.Quod Hieronymus & Ambroſius uertūt, illuxit. Apparet enim quod uidetur,etiamſi non ſit.At ἐπιφαίνεται,quod fit conſpicuum & illuſtre. Nam ante uidebatur apud Iudæos in anguſto latēre,nunc uſq; ad ſeruorū genus illuſtrata eſt.

Dei & ſaluatoris.) Græca ſecus habent, ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος,id eſt,Gratia dei ſalutaris uel ſalutifera.Etiamſi Hieronymus & Ambroſius aliter legunt.Quanquam in antiquiſſimo Græco codice Chryſoſtomi legamus σωτήριος,nec; ſecus exponit ,ſi quis expendat attentius.Minimum autem diſcrimen eſt inter σωτῆρος & σωτήριος.

Abnegantes.) ἀρνησάμενοι , participium eſt præteriti temporis ,poterat uerti ,abnegatis ſecularibus deſideriis,ut legit Ambroſius: Abnegata impietate & ſeculariꝰ deſideriꝭ.

Seculare,pro mundano.

Secularia deſi.) κοσμικὰς ἐπιθυμίας,id eſt,Mundana deſideria. Alioqui Latinis ſeculare dicitur,quod centeſimo quoq; anno inſtauratur,ut ludi ſeculares.Neque enim eſt abeo quod ſequitur, ἐν τῷ νῦν αἰῶνι,in hoc ſeculo.

Sobrie.) σωφρόνως. Quod hic quoq; Hieronymus uertit,pudice ,ſuo more ,ne parum uideatur conſtans.

Et aduentum.) ἐπιφάνειαν, id eſt,Apparitionem ſiue illuſtrationem, ut & aliàs uertit. Quanquam eadem uox & aduentum ſignificat,ſed cum ſplendore,ueluti cū emergit ſol.

Magni dei & ſaluatoris.) τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος.Id ita legi poteſt,ut utrūq; pertineat ad Chriſtum ,dei & ſeruatoris ,aut prius pertineat ad patrem ,poſterius ad Chriſtum.Chryſoſtomus ac Theophylactus utrunq; tribuunt Chriſto,& item Hieronymus exultantes aduerſus Arrianos,ceu uictores,cum ſermo planè ſit anceps,Imò magis pro illis faciat quàm pro nobis.Primum negari nō poteſt,quin ſermo Græcus ſit ambiguus & ex æquo pertinēs ad ſenſum utrumlibet.Quid autem agas aduerſus hæreticum ex loco prorſus ancipiti? Quod ſi illos urgeas interpretū conſenſu ,certe Ambroſius uir ſummus & epiſcopus orthodoxus,diuiſim accipit,ut magni dei referatur ad patrem ,ſeruatoris ad Chriſtum.Ipſius uerba ſubſcribam:Hanc eſſe dicit ,beatam ſpem credentiū,qui expectāt aduentum gloriæ magni,quod reuelari habet iudice Chriſto,in quo dei patris uidebitur poteſtas & gloria,ut fidei ſuæ præmium conſequantur.Ad hoc enim redemit nos Chriſtus,uā puram uitam ſectātes repleti bonis operibus regni dei hæredes eſſe poſſimus.An non hic palàm dicit patrem reuelaturum gloriam ſuam iudice Chriſto? At aduētus in ſacris literis non tribuitur Chriſto,ſed filio.Nec hic ſimpliciter nominatur aduentus patris, ſed aduentus gloriæ,quam interim expectamus in humilitate conſtituti.Tum apparebit maieſtas noſtra,cum aperietur gloria magni dei patris,& ſeruatoris noſtri Ieſu.

περιούσιος *nouum uerbū*

Populum acceptabilem.) περιούσιον,id eſt,Peculiarem.Diuus Hieronymus in cōmentarijs huius loci,negat ſe à quopiam ſecularium perito literarū potuiſſe diſcere,quid eſſet περιούσιον,uerum ex Deuteronomio collegiſſe ,unde Paulus hunc locum ſumpſiſſe uidetur, Vt eſſes ei in populum acceptabilem ex omnibus populis. Rurſum in Pſalmo xxiiij. Elegit ſibi dominus in poſſeſſionem ſibi,quod dictum eſt in poſſeſſionem, Septuaginta ac Theodotion tranſtulerunt περιουσιασμόν: Aquila & quinta æditio περιούσιον,ſyllabæ cōmutatione facta,non ſenſus.Symmachus pro eo quod eſt in Græco περιούσιον,in Hebræo סְגֻלָּה, expreſſit ἰδιαίτερον,hoc eſt,egregium uel præcipuum,pro eo quod idē in alio uolumine,Latino ſermone utens,peculiarem interpretatus eſt.Putat em̄ Hieronymus mi-

Ἐπιούσιος.

nimum intereſſe inter περιούσιον & ἐπιούσιον. Porrò uarietas hæc naſcitur ex ambiguitate præpoſitionis περὶ & ἐπί.Etenim qui uertunt poſſeſſionem & peculiarē,huc ſpectarunt,

quod

quod οὐσία significat substantiam,hoc est,facultates & possessiones,& περὶ,circũ.ut quod in bonis nostris sit,& in nostro,ut aiunt,ære,id peculiare dicimus.Rursum qui uerterunt egregium,huc respexerunt,quod περὶ significat aliquoties eminentiã, & οὐσία essentiã, quasi dicas,reliquas substantias antecellentem.Existimat in eundem sensum accipi posse quod est in precatione dominica,Panẽ nostrũ,ἐπιούσιον, id est,nõ uulgarẽ, sed eximium illum,qui de cœlo mittitur,qua de re & suo loco nõnihil attigimus.Porrò quod addit Faber,Hieronymo idẽ esse περιούσιον & γνήσιον,miror unde sumpserit,nisi forte idẽ esse putat peculiare & ingenuũ aut uerũ.Quemadmodũ Symmachus,ut dixi,peculiarẽ uertit. Faber.

Sectatorem bon.) ζηλωτὴν,id est,Aemulatorem.Et ita Ambrosius.

Cum omni imperio.) μετὰ πάσης ἐπιταγῆς.Non quod iubeat illum esse imperiosum, sed quod uelit hæc diligenter mandari atq; iniungi populo.

Nemo te contemnat.) μηδείς σε περιφρονείτω.Diuus Hieronymus admonet hic nõ esse idem uerbum,quo usus sit Paulus scribens ad Timotheum:Nullus adolescentiam tuam contemnat,illic enim esse καταφρονείτω. καταφρονῆμ enim dici,qui despicit ac nihili facit, quod & in bonam partem accipi possit,ueluti si quis pro Christo contemnat cruciatus aut mortem. At περιφρονῆμ,qui fastu quodam sibi uidetur alio melior ac sapientior,citatq; illud Aristophanicum,ex Nebulis, ubi Socrates sic inducitur loquens, ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον,interpretans ad hunc modum,Scando per aërem,& pluris me noui esse quàm solem. Vult igitur Paulus Titum ita uiuere,ut nemo sit qui sibi melior uideri possit,quanquam ipse sit episcopus. περιφρονῶ καταφρονῶ.

EX CAPITE TERTIO.

Dicto obedire.) πειθαρχῆμ.Quod est proprie magistratibus parêre. πειθαρχεῖν

Non litigiosos.) ἀμάχους,id est,Non pugnaces,hoc est,non iurgiosos & contemtiolos.

Increduli.) ἀπειθεῖς. Ambrosius ,inobsequentes, Hieronymus legit, inobedientes.

Et humanitas.) καὶ ἡ φιλανθρωπία,id est,Amor erga homines,non ἀνθρωπότης.Nam quidam hoc loco humanitatem,interpretantur incarnationem Christi. Quorum de numero est Thomas,qui tamen addit alteram interpretationem.Porrò quod Theophylactus exponit,de assumpta natura humana,non est accipiendum quasi pater eam assumpserit,de quo sensit & ipse interpretans,sed quod pater sic dilexerit humanum genus, ut eius seruandi studio,filium unicum demiserit in terras,ut homo factus nos ad se traheret At Paulus hic loquitur de patre Iesu.Quod hic uertit humanitas,Hieronymus interpretatur,clementiam in commentarijs.Et ἐπιφάνη,Hieronymus uertit,illuxit,hoc est ,palàm facta est per filium incarnatum.Nec enim locum habet distinctio Thomæ, quam hic inducit,quod Græca uox qua usus est Paulus ,nihil aliud significare potest ,quàm studium & amorem erga homines,cui diuersa est μισανθρωπία. Et quod deum saluatorem uocat, magis ad patrem referendum uidetur,quàm ad filiũ.Certe de patre interpretantur Ambrosius simul & Hieronymus.De filio nullus adhuc interpretatus est. Porrò quo minus accipi possit de tota Trinitate,palàm obstat Hieronymus,qui demonstrat in hoc capitulo distinctim exprimi tres personas ,simul operantes negocium salutis humanæ ,cuius hæc uerba sunt in commentarijs: Diligẽtius,inquit,attendamus & inueniemus in præsenti capitulo manifestissimam trinitatem.Benignitas quippe & clementia saluatoris nostri dei,non alterius quàm dei patris,per lauacrum regenerationis ,& renouationem spiritus sancti,quem effudit super nos abunde per Iesum Christum &c.Minus quidem euidenter Ambrosius,sed tamen eadem scribit:Deus enim,inquit,misericordia sua saluos nos fecit per Christum,cuius gratia renati spiritum sanctum accepimus.Vides lector, ut & hic tres distinguat personas.Hic equidem non onerarem lectorem,nisi locus hic cum sit perspicuus,tamen magnis calumnijs fuisset impetitus. Thomas.

Non ex operibus iusticiæ.) οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, id est, Non ex operibus, quæ sunt in iusticia.Sentit autem de operibus legis Mosaicæ,de quibus multa scribit Rhomanis.

Et renouationis ſpiritus ſancti.) Sermo Græcis eſt anceps quod διὰ paternum caſum poſtulet. Ac legi poteſt, & renouationē ſpiritus ſancti, ut repetatur præpoſitio, & per renouationem ſpiritus ſancti. Atq; ita ſanè legit Hieronymus ordinans hunc locum in commentarijs. Neq; ſecus interpretatur Chryſoſtomus, ita repetens, Hoc eſt, enim quod, ait, per renouationem ſpiritus ſancti.

Abunde.) πλουσίως. Quod Hieronymus uertit, opulenter.

Volo te confirmare.) βεβαιοῦσθαι. Quod anceps eſt uerbū. poteſt enim eſſe confirmari.

Vt curent bonis operibus præeſſe.) ἵνα φροντίζωσι καλῶν ἔργων προΐσασθαι. Ambroſius ita reddidit, Vt ſolliciti ſint ad effectum bonorum operū. Ea potiſſimum inculcāda, quæ faciunt ad uitæ pietatem.

Bonis operibus.) Hic, datiuus eſt, & reſpondet præpoſitioni præ.

Qui credunt.) οἱ πεπιστευκότες, id eſt, Qui crediderunt. Ita legit Ambroſius.

Pugnas legis.) μάχας νομικὰς, id eſt, Pugnas legales, q̄d Hieronymus explicās, Quæ ueniunt, inquit, ex lege. Deuita.) παραίτου, de quo ſuperius diximus.

Poſt unam & ſecundam.) Latinius erat, poſt unam & alterā. Et ita legit Hieronymus. Ambroſius legit, poſt primam, interpretans illos ſemel duntaxat admonendos, ne ſi ſæpius id fiat, confirmatiores reddantur in malo, ſed deuitandos, ut ſibi relicti aut frigeant nemine obſiſtente, aut ſoli pereant. Ambroſianam lectionem hodie ſequimur, qui hæreſeos ſemel conuictum, ſi relabatur, non deuitamus, ſed incendimus. Tertullianus in libro de præſcriptionibus hæreticorum refert, quemadmodum Ambroſius.

Varia lectio.

Et genealogias.) γενεαλογίας. Quod Ambroſius reddit, originum enumerationes. Et, admonitionem melius quàm correptionem, ut indicat idem. Cæterum hæreticum appellat, non qui diſſentiat à quibuſlibet placitis doctorum, ſed factioſum, licet & factioſus ſit qui hæreſeos autor eſt.

Deuita.) παραιτοῦ, id eſt, Reiſce. non eſt παραίτησαι, quod mox eodem uerbo expreſſit. Hic locus eſt, quem ſenex quidam theologus, & imprimis ſeuerus, in concilio produxit. Cum ueniſſet in quæſtionem, num quis eſſet locus in literis canonicis, qui iuberet hæreticum affici ſupplicio capitis, Deuita deuita, inquit, putans deuitare Latinis eſſe de uita tollere. Id ne quis ſuſpicetur meum eſſe commentum accepi ex Ioanne Coleto, uiro ſpectatæ integritatis quo præſidente res acta eſt. Eamus nunc & negemus periculoſum eſſe errare in uerbis. Sic iureconſulti furem ſuſpendūt, quod lex latronem plecti capite iubet, & Gallorum uulgus furem latronem appellat. Sic medici frequenter errant, magno capitis noſtri periculo.

Et in uerbis errare periculoſum.

Proprio iudicio condemnatus.) αὐτοκατάκριτος, uoce compoſita, per ſe condemnatus, qui pertinaciter diſſideat ab omnibus. Cyprianus in epiſtola primi libri tertia, legit, à ſemetipſo damnatus. Cæterum illud ſubuerſus eſt, Græce eſt ἐξέστραπται, quod & ita poteſt accipi, excidit à uia, ſiue deflexit. Et ἁμαρτάνει poteſt uerti, errat, ſed ita errat, ut ſit per ſe condemnatus, etiamſi nemo illum condemnet, ut qui ſemel atq; iterum admonitus noluerit reſipiſcere.

Feſtina.) σπούδασον, id eſt, Stude ſiue cura. Nicopolis Thraciæ ciuitas, à uictoria qua Auguſtus deuicit Cleopatram, ut indicat Hieronymus. Theophylactus ſcripſit eam imminere Hiſtro flumini.

Legis peritum.) νομικόν. Hieronymus legit, Legis doctor.

Studioſe præmitte.) πρόπεμψον. Imò deducito, ſiue proſequere, quod officiū ſolemus hoſpitibus exhibere. Atq; in hunc ſenſum interpretatur diuus Hieronymus.

Præmitte, pro deducito.

Diſcant autem & ueſtri.) Noſtri, prima perſona legitur tum in Græcis codicibus, tum in Latinis antiquis, & conſentiunt interpretes.

Gratia uobiſcum.) Græci legunt, Gratia cum omnibus uobis. Eam lectionem probat Hieronymus, teſtans in nōnullis codicibus adiecta fuiſſe duo uerba Domini noſtri. Ambroſius legit Gratia dei, cum omnibus uobis.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD TITVM, FINIS.

In epiſtolam

IN EPISTOLAM PAVLI
AD PHILEMONEM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

DILECTO adiutori.) ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ, id est, Dilecto & adiutori, siue cooperario. Atq; ita legitur in uetustis codicibus Latinorum, in Hieronymo, Ambrosio, & Chrysostomo. quorũ Ambrosius ita circũloquitur, καὶ συνεργῷ, & laborũ nobis participi. Nam dilecto, hic nomen est, non participium, cuius admonet & Hieronymus in commentarijs, quibus hanc explicat epistolam, censens ἀγαπητὸν magis sonare diligibilem quàm dilectum, atq; in re ipsa hoc interesse, quod ἠγαπημένον, id est, dilectus esse possit qui nõ sit ἀγαπητός, id est, dignus qui diligatur, uelut cum inimicos ex præcepto Christi diligimus, sunt quidem nobis ἠγαπημένοι, id est, dilecti, at non ἀγαπητοί. Vide quantulam rem Hieronymus non iudicarit indignam quam annotaret etiam in commentarijs iustis & accuratis.

Ἀγαπητὸς ἠγαπημένος.

Et Appiæ sorori charissimæ.) καὶ ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, id est, Et Apphiæ dilectæ.

Ecclesia familia.

Quæ in domo tua est ecclesiæ.) καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ. De familia sentit opinor. Proinde nos uertimus, congregationem. Indicat hoc haud obscure Chrysostomus, hũc enarrans locum. Cæterum quando hæc epistola scribitur ad plures, incertum erat quò referretur pronomen tua, ad Philemonem, an ad Archippum, qui proxime præcessit in ordine recensionis, nisi mox totum sermonem uerteret ad unum Philemonem. Quod ante nos indicauit Hieronymus.

Amphibologia.

Semper memoriam tui faciens.) Aduerbium πάντοτε, potest utrolibet referri, uel ad superiorem partem, uel ad insequentẽ. Nec ad sensum magnopere refert, an intelligamus semper agentẽ gratias, an semper memorem in deprecationibus ad deum. Admonuit & hoc Hieronymus, ne quis causerur à me res friuolas afferri.

In domino Iesu, & in omnes sanctos.) Mirum cur casum mutarit, cum Græcis sit utrobiq; casus accusandi, In dominum Iesum, & in omnes sanctos. Quemadmodũ legit Ambrosius, cumq; hoc Chrysostomus.

Ambrosius diuersa legit.

Euidens fiat.) Græci legunt ἐνεργὴς, id est, Efficax. Nam ἐνεργὴς per alpha, significat euidens. Ita legisse uidetur interpres. Hieronymus admonet in Græco melius haberi ἐνεργὴς, quod exponit, efficax, siue operatrix, ut accipiamus fidem ipsis factis præstitam & comprobatam. Et in hunc sensum enarrat Chrysostomus. Mirum autem quid secutus Ambrosius, pro euidens & efficax legerit accepta.

Omnis operis boni.) Operis, redundat, nec inuenitur uel in Græcis, uel in antiquis codicibus Latinorum. Ad hæc nec apud Hieronymum, nec apud Ambrosium, nec apud Chrysostomum.

In Christo Iesu.) Ante hæc uerba reperio in Græcis codicibus, τὸ ἐν ὑμῖν, id est, Quod est in uobis. Idq; legit apud Chrysostomum, & apud Hieronymũ. Ambrosius legit, quæ est in nobis, ut agnitionem referat, non bonum. Et dilucidius est, erga Christũ Iesum, ut hæc particula referatur ad efficax, ut communicatio fidei tuæ sit efficax, erga uel in Christum Iesum, ad cuius gloriam spectat fidei tuæ communicatio. Siquidem in pleriscq; Græcorum codicibus scriptum comperio, εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. Quod si legamus ἐν Χριστῷ, uertendum erat, per Christum Iesum, ut intelligas agnitionem boni, siue bonum, esse in nobis, beneficio

beneficio Christi,non nostro merito. Cæterum cum Theophylactus interpretetur de fide uiua & operante in nobis,gradibus uirtutũ,tamen interpres aut non sentiens hoc,aut dissimulans semper insulcit suum cuidens,cum non congruat expositioni.

Gaudium enim magnum habui,& consolationẽ.) Græce est χάριν ἔχομεν πολλὴν, ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου, id est,Gratiam habemus multam, in dilectione tua. Interpres legit χαρὰν, eamq; lectionem secuti uidentur Hieronymus & Ambrosius,cumq; his Chrysostomus, & germanam ac ueram arbitror, quod in huiusmodi uocum affinitatibus passim labi comperiamus notarios. Et tamen aliàs annotatum est à nobis, χάριν accipi pro χαρὰν apud Paulum.

Requieuerunt.) ἀναπέπαυται,id est,Refocillata sunt.

Multam fiduciam.) παῤῥησίαν. De quo sæpius admonui.

Quod ad rem pertinet.) ὃ ἀνῆκον,id est, Decens siue conueniens. Sentit enim illius esse officij,quod tamen sic ab eo petit,quasi sit gratuitum aut præter officium.

Cum talis sim ut Paulus.) Græce sic habet, μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ὢν ὡς παῦλος πρεσβύτης,id est, Magis autem hortor,cum talis sim,ut Paulus senex. Sentit enim se cum id quod æquum erat,suo iure potuisse imperare Philemoni,nempe Paulus & senex,postremo uinctus Iesu Christi,maluisse tamen uti precibus, memorem charitatis potius, quàm autoritatis. Ambrosius interpretatur Philemonem Paulo fuisse coæuum,quod tamen nec Chrysostomus,nec Theophylactus,nec Hieronymus indicat. Ambrosius legit cum talis sis. Sed hic palàm reclamat ratio grammaticæ,nisi forte placet ut Paulus hic uideatur admisisse solœcismum,aut ὢν nominandi casus positus sit pro ὄντος & subaudiatur pronomen σύ, quæ sermonis forma nonnunquam reperitur apud Græcos. Hieronymus interpretari uidetur iuxta Græcos,cum ait,Grandi petentis autoritate proposita,per quã & apostolus obsecrat & senex & uinctus Iesu Christi. Hos itaq; sequi maluimus,sic tamen ut liberum sic cuiq; suo frui iudicio.

Illum ut mea uiscera.) αὐτὸν τοῦτ' ἔστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα,id est,Ipsum,hoc est, mea uiscera. Porrò quod in plerisq; Latinis additur,Filium meum charissimum,apud Græcos non additur. Nec est quicquam in Hieronymi commentarijs, unde coniectes eum legisse filium charissimum. Fortassis adiectum est hoc ab eo,qui uoluerit interpretari,quid sit, hoc est uiscera mea.

Sine consilio.) χωρὶς δὲ τῆς σῆς γνώμης, id est, Sine tua sententia.

Hora,pro tempore.

Ad horam.) πρὸς ὥραν. Recte monuit Hieronymus hic horam pro tempore positam, nisi quod hora breuiculum tempus magis indicat. Quanquam quod Græci usurpant horam pro tempore,id propemodum imitatus est Horatius:

Qui purgor bilem sub uerni temporis horam.

Vt in æternum.) ἵνα αἰώνιον,id est, Aeternum,hoc est,ipsum iam non temporariũ ministrum,sed perpetuo tecum uicturum. Atq; ita legit Ambrosius,simulq; Hieronymus.

Sed pro seruo.) Græce est ὑπὲρ δοῦλον,id est, Supra seruum. Quidam legisse uidentur ὑπὲρ δούλου.

Ego reddam.) ἀποτίσω,id est, Dependam siue resoluam. Est enim sermo fideiubentis pro Onesimo,& sese illius uice obstringentis. Diuus Hieronymus ex hoc loco ratiocinatur,Onesimum nõ sine furto profugisse à domino suo. Quod idem testatur Theodoretus in Græcorum scholijs. In ijsdem reperio Philemonem Phrygem fuisse. Apud hos autem ingens erat mancipiorum prouentus,unde & prouerbium, Phrygem plagis emẽdari. Et tamen produnt hunc Onesimum postea Romæ martyrij lauream meruisse.

Philemon Phryx.

Ita frater.) Ita,hic affirmantis aduerbium est,ναί. Ambrosius addit sic: Ita frater,sic ego te fruar in domino. Est autẽ uox obtestantis fratrem aut filium, quẽ optamus nobis esse uoluptati, quasi nihil sit nobis illius fruitione dulcius. Per eam igitur adiurat Philemonem. Hieronymus ναὶ uult esse blandientis,quẽadmodũ apud Hebræos est,ana. Est aũt allusio ad nomen serui,quẽ cõmendat. Nam Onesimus Græce utilis est. At quod alluserit & superius,cũ diceret: Qui tibi aliquãdo inutilis fuit,nunc aũt & mihi & tibi utilis,hoc est, nunc,id est,quod dicitur ὀνήσιμος. Declarat autem hæc epistola,quamlibet breuis,Paulum hominem fuisse singulari quadam præditum humanitate,qui tanto studio seruum

Onesimus Græce utilis.

Humanitas Pauli.

fugitiuum

fugitiuum commendauerit,& ei commendauerit,obsecrans & obtestans,cui pro sua autoritate proq; meritis in illum poterat imperare quod rogat. Deinde quid festiuius etiam dici poterat,ud ab ipso Tullio in huiusmodi argumento? nisi quod quidam nomine duntaxat Christiani, animo infensissimi Christo,nihil eruditum putant,nihil elegans, nisi qđ idem sit ethnicum. Et uniuersum sermonis florem semel perijsse existimant,si quid de Christo fuerit admixtum,quod illius sapiat doctrinam,cum ea uel prima sit eloquentiæ pars,sermonem rebus accommodare. Quo magis etiam admiror, ullos de hac epistola dubitasse,num Pauli esset,cum pro ratione modoq; argumenti, nihil esse magis Pauli num possit.

Donari me uobis.) χαριθήσομαι ὑμῖν, id est, Donabor uobis. Et ita legit Ambrosius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM PAVLI APOSTOLI AD PHILLEMONEM, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

IN EPISTOLAM PAVLI AD HEBRAEOS ANNOTATIONES DES. ERAS. ROT.

OQVENS.) λαλήσας, id est, Locutus,præteriti temporis, Olim locutus in prophetis,proximis temporibus locutus est nobis in filio. Interpres illud fugisse uidetur,ne bis diceret locutus,cũ Paulo utrobiq; sit dictio consimilis λαλήσας & ἐλάλησεν. In prophetis in filio.) Chrysostomus etiam annotat præpositionem in positam esse loco per.

Splendor gloriæ.) ἀπάυγασμα,id est, Refulgentia,siue relucentia,quod ex alio resplendet.

Et figura.) χαρακτὴρ,quam dicere possis,formã expressam ex alio,siue notam rei cuipiam impressam,uelut in cera. Vox dicta à uerbo χαράπτω,quod est insculpo siue notam imprimo. Hieronymus adducẽs hũc locum in commentarijs Esaiæ legit pro character,forma. Nihil autem propius exprimit archetypum quàm imago impressa sigillo. Et substantiæ, ὑποστάσεως, non est οὐσία,quam essentiam uertit Quintilianus. ὑπόστασις à subsistendo dicta est,quæ Græcis aliquando accipitur pro persona. Ex hoc uerbo nata est magna digladiatio,quod Arriani exigerent treis hypostases,& uerbum homousij non reciperent. Res indigna,meo sanè iudicio,ob quam oriens & occidens exitiabili bello inter se conflictarentur,& orbis concordia turpiter scinderetur.

Ob duo uerba totus orbis fœdus est.

Portansq; omnia uerbo uirtutis suæ.) φέρων τε τὰ πάντα. Meo quidem iudicio, φέρων hoc loco non significat idem quod portans siue baiulans,sed agens potius,siue mouens ac moderans. Nam φερόμενα dicuntur Græcis,quæ impetu quodam aguntur. unde & φορὰν impetum uocant. Et ἄγειν καὶ φέρειν dicitur,qui suo arbitratu moderatur aliquẽ. Sentit enim Paulus,aut quisquis fuit autor epistolæ,non solum mundum hunc cõditum per filium,quemadmodum modo dixerat, Per quem fecit & secula,uerum conditum regi & administrari,idq; non studio curaq; & industria,sicut administrãt homines,sed uerbo,hoc est,nutu suæ potẽtiæ. Nam quod principi uerbum est,quo iubet aliquid fieri,hoc illi est uelle. In hanc sententiam interpretatur & Chrysostomus,annotans emphasin huius participij φέρων. Gubernat enim aliquis cũ negocio. Fert,qui sine negocio mouet quo libet. Proinde nos uertimus, Agat moderetuq;. Thomas licet non senserit emphasim huius uocis,tamen haud multum aberrat à scopo.

Portans,pro moderans.

Purga-

Purgationem peccatorum faciens.) Græci addunt δι' ἑαυτοῦ, id ed, Per ſeipſum purga. pec.fa. Et faciēs apud Græcos præteriti tēporis eſt, unde trāſferre poterat, purgatione pec catorum facta, ne ſedēdo uideat purgare. Prius em̄ purgauit morte ſua, deinde conſedit.

Sedet.) Sedit, præteriti temporis eſt apud Græcos, ἐκάθισεν, quaſi dicas, conſedit. Chry ſoſtomi interpres uertit Sedere fecit. Et ſanè Græca uox eſt ambigua. Sed obſtat partici pium, quod ſequitur γενόμενος.

Ad dextram &c.) Græca aliquanto ſecus habent, ὃς δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης, id eſt, In dextra throni maieſtatis. Quanquam hic exemplaria Græcorum uariant. Atq; hic uere maieſtas eſt, non δόξα.

Tanto maior angelis factus.) Vel hunc explicent locum, qui cōtendunt nullo modo Chriſtum fuiſſe angelis minorem. Quomodo dicetur maior factus, qui nunquam fuerit minor? niſi forte ſophiſtarum more libebit argutari, ex æquali factum maiorem.

Chriſtus ali / quo modo fu / it minor ange lis.

Differentius.) διαφορώτερον, id eſt excellentius. quod διαφέρειν duo Græcis ſignificat, differre & præeminere.

Hæreditauit.) κεκληρονόμηκεν, id eſt, Hæreditate accepit, ſiue ſortitus eſt.

Ego ero illi in patrē.) Licet aliâs quadrabat, Loco patris & loco filij, tamen hic maluí: Ego ero illi pater, ille mihi filius, ne quis imaginetur adoptionem.

Et cum iterum.) ὅταν δὲ πάλιν, id eſt, Cum autem iterum.

Et ad angelos quidem ſuos.) Suos, ſupereſt.

Flammam ignis.) πυρὸς φλόγα, id eſt, Ignis flammam, hoc eſt igneam flammam.

Sedes tua deus.) ὁ θρόνος σου ὁ θεός. Incertum eſt, an hic ſit ſenſus, ó deus ſedes tua eſt in ſeculum ſeculi, an hic, Ipſe deus eſt tibi thronus in ſeculum ſeculi. Nam ſermo Græ / cus anceps eſt. Sed priorem ſequuntur interpretes. Interpres Chryſoſtomi annotauit & hic articulum eſſe additum.

Duplex lectio

Ipſi peribunt tu autem permanebis.) Græcis uerba ſunt præſentis temporis, pereunt & permanes, ἀπολοῦνται, διαμένεις. Quanquam pereunt ambiguum eſt.

Mutabis eos.) ἑλίξεις αὐτούς, id eſt, Volues, ſiue uertes eos. Atque id uerbi magis qua / drat in cœlos, aut etiam in ueſtem. Atq; in eum ſenſum uſus eſt hoc uerbo Petrus. Inter / pres legiſſe uidetur, ἀλλάξεις. Et apud Hebræos eſt תַּחֲלִיפֵם tranſitiuum ſecundum, à uerbo חָלַף, quod eſt, mutauit, quemadmodum mutatur amictus. Vnde & mutatoria di cuntur, annotante Capnione noſtro. Græci conſtanter legunt ἑλίξεις, non ἀλλάξεις. Atq; ita interpretatur Chryſoſtomus & Theophylactus. Proinde quid legendum ſit, eruditis expendendum relinquo.

In miniſterium miſſi.) Miſſi apud Græcos præſentis eſt tēporis, ἀποστελλόμενα, id eſt, Qui mittuntur. Et capient, non capiunt, hoc eſt, futuro tempore non præſenti.

EX CAPITE SECVNDO.

Ereffluamus.) Valla mauult præterfluamus παραῤῥυῶμεν. Chryſoſtomus interpretatur pereamus, ſumptumq; putat ex prouerbijs Solomonis: Fili mi ne effluas, μὴ παραῤῥυῇς. Prorſus em̄ & irreparabiliter perit, qd dilabit̄,

Quæ cum initium accepiſſet enarrādi.) Enarrari legitur in uetuſtis exē plaribus nominatim in Paulino. Græce eſt, λαλεῖσθαι, hoc eſt, quæ primum dicta fuit à domino.

De quo loquimur.) Quo, refert orbem terræ, non deum. Id quod ex Græcis palā eſt.

Quis dicens.) τις, id eſt, Quidam.

Faber. Minuiſti eum paulominus ab angelis.) Admonet hoc loco Iacobus Faber Stapulen / ſis, apud Hebræos haberi, minuiſti eū paulominus à deo. Atq; ita prorſus indicauit Hie / ronymus Pſalmo viij. pro angelis qui illis uocātur מְלְאָכִים Malachim, haberi אֱלֹהִים

Thomas. Eloim. Thomas refert hunc locum ad humanitatem Chriſti, qui minor angelis factus ſit non iuxta animam, ſed iuxta corpus aſſumptum, per quod mortalis & doloribus obno / xius erat, cum angeli nullis malis attingi poſſint. Cuius equidem ſententiam non reijcio, niſi quod prudenter accipiendum eſt, quod dixit Chriſtum ſecundum animam huma / nam non fuiſſe inferiorem angelis. Nam ſi nullus doloris ſenſus ad ullam animæ partem pertinebat, nō potuit eſſe acerbiſſimus in Chriſto dolor, quem ipſe tamen Thomas uult

proximum

proximum fuisse cruciatibus damnatorũ apud inferos. Et si hoc nomine minor est alijs, quod corpus haberet obnoxium doloribus, multo magis dicetur minor quod animã haberet obnoxiam tædio mœroriq;. At Faber hoc loco dissentiens à Thoma, multis argumentis cõtendit, A deo lengedum esse, nõ ab angelis, quæ recensere longius sit, hec admodum necessariũ, cum liber extet formulis semel, atq; iterũ excusus. Verũ siue legas A deo, siue ab angelis, uidet idem manere scrupus. Etenim si de assumpto intelligas homine, quẽadmodum necesse est, non paululum fuit imminutus à deo, imò infra abiectissimos etiã homines, quemadmodũ ipse de se testatur in psalmis, Ego autem sum uermis, & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Nulla enim proportio naturæ humanæ ad diuinitatem. Ne ab angelis quidem paululum fuit diminutus, qui usq; ad famem ac sitim, usq; ad flagra, ad crucem, usq; ad mortem denicq; descenderit. Proinde mihi uidetur illud, paulominus, quod Græce est βραχύτι, non ad dignitatis imminutæ modum esse referendum, sed ad temporis modũ quo uersatus est Christus in terris, quasi dicas, Ad breue tẽpus diminutus est ab angelis. quemadmodũ interpretatur Chrysostomus & Theophylactus. Neq; uero refellit huius partis sensum, id quod sequitur, Gloria & honore coronasti eum, omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues &c. Siquidem prius illud pertinet ad Iesu uitam actam in terris & passionem, hoc posterius ad glorificationem, ad quam ut homo subuectus est. Neq; uero prorsus hoc fefellit Aquinatem, qui indicat paulominus, bifariam accipi posse, uel ut pertineat ad quãtitatem, sic enim loquitur, uel ut pertineat ad durationem. Stapulensis in ius trahit interpretem epistolæ, qui quidẽ quis nam fuerit, incertum est. Vt parum probabile sit ipsam epistolam à Paulo fuisse conscriptam, sanè sunt qui Lucam putent interpretem fuisse. Quam opinionem si recipimus, is interpres in ius uocari non potest, præsertim cũ apud Hebræos hæc uox אלהים eloim πολύσημος habeatur, quippe quæ utrouis numero, singulari aut plurali, deum, aut deos declaret, nõnunquàm angelos, aut homines etiam admiratione dignos. Interdũ principes aut iudices. ut illic: Principi populi tui nõ maledices. Et Exodi capite uicesimo primo, Offerat eũ dominus dijs, & applicabitur ad hostium. Quo loco Hebræi dijs, interpretantur Iudicibus. Et Chaldaica interpretatio sic extulit, Adducat eum magister suus ad iudicem. quemadmodum annotauit & Caprion noster in rudimẽtis Hebraicis. Verũ hæc ad præsens institutũ proprie nõ attinẽt, nisi quatenus exigit lectionis ratio. Proinde paucis indicasse sat esse duximus. Alioqui erãt in hac epistola diligentius excutiẽda permulta, quæ nõ nisi uerbosa disputatione possint explicari. Vnum illud addam, Hieronymum uideri non admodũ probasse, quod hæc proprie tribuantur Christo, quum hunc enarrans psalmum ait, Hunc locum Apostolus in epistola ad Hebræos super Christo interpretatur. Et de autore eius adeo fuit dubitatũ, ut sero recepta sit à Rhomana ecclesia. quandoquidem in hanc unam omnium nihil cõmentatus est Ambrosius. Et Hieronymus ait à nonnullis non fuisse receptam, ob id quod in ea nonnulla citarentur, quæ apud Hebræos non inueniantur. Ex hoc loco Faber Stapulensis, uir cum primis probus ac doctus, ansam arripuit conflictandi mecũ, siue id fecit instinctu alieno, siue quo meũ animum exploraret, siue affectu quodam humano, ut nullus adhuc hominũ extitit, qui omnibus horis sapuerit. Sed quoniã illius insectatio cõmentarijs intermixta passim legit, neq; cõmodũ est uisum nostrã apologiã, qua illi copiosius respõdeo, in hũc insulcire locũ, capita rerũ dũtaxat annotabo lectori.

A deo, non ab angelis.

Græcus interpres huius epistolæ incertus.

Eloim Hebræis multa significat.

Caprion.

Faber ab Erasmo dissentiens.

Primum, quod facit me reijcientem suam sententiam, ac Hieronymianam interpretationem, res ipsa declarat lõge secus esse, cum utranq; recenseam, nec hanc, nec illam reijciens, sed tantum indicans scrupulum, qui uideatur in utraq; lectione obstrepere, eumq; conor amoliri, per hoc & Fabri parteis adiuuãs. Nam is scrupulus grauius obstabat, si legamus eum paulum diminutum à deo, quàm ab angelis.

Deinde quod hanc disputationem mecum susceptam, uocat propheticæ intelligentiæ defensionem, ad me certe non pertinet, quum ego propheticam intelligentiam pro uiribus adiuuem, non impugnem. Nec hic sine contumelia me facit intelligentiæ propheticæ aduersarium, etiamsi constaret prophetam hoc sensisse quod ille uult, quum nec Fabro aduerser, & Hieronymianam annotationem nominatim etiam adducam.

Deinde quod dixeram illum hac in parte à Thoma dissentire, id ita defendit, quasi

criminis uice intentarim, cũ nihil tale sit in scriptis meis. Solus Hieronymus admonuit de Eloim, cæteri omnes tum Græci, tum Latini legũt Ab angelis, cum his cõsentit Thomas, nisi quod addit distinctionem de corpore & anima Christi. Id quoniam habebat peculiare, nominatim illius feci mẽtionem. Quid enim magni erat si dixissem Fabrum hic dissentire à Thoma, ubi dissentit ab omnibus orthodoxis, imò ab ipso Paulo, quẽ putat huius autorem epistolæ, & à publica ecclesiæ lectione, tot seculis recepta comprobatáq;.

Quarto loco sic mecum argumentatur, quasi iam cõstaret, ac definitũ esset, legendum A deo, nõ ab angelis, cum id uersetur in quæstione, imò maxime uertatur in dubiũ, quod ille ueluti certum & confessum assumit, an legendum sit A deo, quod semel duntaxat annotauit Hieronymus, & unus & paucis uerbis, nec improbans tamen receptam lectionẽ, & alijs locis adducens hunc psalmum, iuxta id quod nos uulgo legimus.

Quinto loco, uelut impie dictum, reijcit ac refutat, quod obiter scripserim id quod in psalmo legitur, Minuisti eum paulominus ab angelis, de homine assumpto intelligendũ, perinde quasi his uerbis distraxerim Christi hypostasim, aut quasi Christi uocabulũ, pro una duntaxat natura usurparim, quum nihil tale sermo meus habeat. qui neque à Latinæ linguæ consuetudine, nec à ueterum scriptis, nec à sacris literis abhorret, nisi palàm calumniari uelis. Quod diminutus dicitur Christus, utiq; pertinet ad naturã humanam assumptam, iuxta quam diminutus est. Et tamen ostendo, ex superuacuo non absurde aliquid posse enunciari de altera naturarum quæ sunt in Christo. Sed hæc copiosius differuntur in Apologia. nam paucis annotari non possunt.

Sexto, quod ille uelut absurdum execratur, Christi uocabulum pro una accipi natura, demonstro recte accipi iuxta uulgatam scholarum opinionem, nempe pro diuina unita humanæ, etiamsi negem id à me factum, idq; doceo clarissimis argumentis.

Septimo, quod ille toties insulcit, homo assumptus fuit imminutus à deo, constat Fabri sermonem esse, non meum.

Octauo, quod diximus Christum, non solum infra angelos descendisse, sed infra abiectissimos etiam homines, Faber atrociter eum sermonem refutat, tanq; impium & Christo deoq; indignissimum, tanquàm spiritui aduersantem, & literæ quæ occidit adhærentẽ, tanquàm prophetæ repugnantem, quum ego multis modis demonstrem, hunc sermonẽ cum primis esse pium, concinentem oraculis prophetarum, congruentem cum interpretatione orthodoxorum, cum primis consentientem cum uerbis Pauli, præsertim si modum deiectionis, æstimemus non iuxta naturam hominis assumptam duntaxat, uerumetiam iuxta naturæ corruptæ iniurias pleraſq;. Potissimum autem iuxta speciem hominis nocẽtis, quam nostra causa gessit ad tempus, iuxta quã crucifixus est inter duos facinorosos, uelut & ipse damnatus ob scelera sua. Nam iuxta hũc sensum potissimum placet Ambrosio, intelligi quod ad Philippenses scribit Paulus, Exinauit semetipsum &c.

Nono, quod inibi ratiocinatur Faber, Si propter naturam humanam assumptam, paulum est imminutus est à deo, cum deus esse perseuerarit, non cõstitit, abiectũ fuisse infra abiectissimos homines, palàm est omnibus nõ agere Fabrũ dialectice, dũ assumit aduersum me βραχύτι hic referri ad modũ dignitatis, ut opponat multũ, cũ ego doceã referri ad tẽpus, ut opponat diu. neq; pugnãt plurimũ esse diminutũ, & paulisper esse diminutũ.

Decimo, quod in calce huius particulæ adijcit, me intendere hunc esse sensum prophetæ, Christum non paulum fuisse imminutum ab angelis, ac tanto minus à deo, & ex his consequi, multo magis à deo diminutum, si multum fuit diminutus ab angelis. atq; ita denicq; ꝓphetæ sensum utroq; modo subrui, siue legamus à deo, siue legamus ab angelis. Satis, opinor, ex superioribus liquet, hoc illi non sine causa, uerumetiam sine mente in me dictum esse. Eiusdem farinæ est illa clausula, Quare hic sermo seipsum elidit, & falsum esse, omni ex parte manifestat. Nulla enim pugna in meo sermone, sed in ijs quæ Faber ex sese comminiscitur, tota hæc pugna est.

Porrò quod undecimo loco subijcit, non consistere sermonem, quo scribo Christum ne ab angelis quidem paululum fuisse diminutum, qui ad mortem usq; crucis descenderit, nemo non uidet ita dictum, ut aut ipse non perpenderit quid diceret, aut amicum uoluerit irridere: Si nõ ab angelis, inquit, paulum quidem fuit diminutus, quomodo approbatur in

batur in Propheta legendum esse, Minuisti eũ paulominus ab angelis? Pugnant ne paulominus, & non paulominus, paululum, & non paululum? Non animaduertit Faber hanc enunciationem, Ne ab angelis quidem paululũ fuit diminutus, affirmatiuam esse, non negatiuam, quæ significat diminutũ, sed nõ paulum, imò multum secus esset si dixissem, Ne paululum quidem fuit diminutus. Liquet igitur hic nihil esse quod secum pugnet.

Duodecimo loco, quæ nos adduximus è psalmis, Ego sum uermis & non homo, similiáq; Christi testantia humilitatẽ, negat uere in Christũ cõpetere, sed tantũ iuxta æstimationem impiorũ. Atqui cum interprete Augustino, imò ueteribus omnibus, hæc Christo tribuantur, ob humanam naturã assumptam, & naturæ nostræ iniurias, postremo ob afflictiones quas ut homo nocens perpessus est, ne hæc quidem in illum uere competent. Imò quia Christi humiliatio, nobis humilitatis exemplum præscribit, opinor magis cõuenire, ut hoc exemplum, ut summũ, ita uerissimum esse credamus. Quod si appellatio uermis, & in membra Christi competit, non statim consequitur in ipsum non competere.

Decimotertio, quod adducit Mariam matrem Iesu, dilectũ discipulum, Magdalenam, ac reliquas, multa compassione fleuisse Christum, magis pro me facit. Etenim si nihil in illo erat non magnificum ac felix, quid super illo flebant?

Decimoquarto, quod rogat qui cõueniat, eum dici uermẽ, qui sit primogenitus omnis creaturæ, & superior est omnibus creaturis, uicissim eũ rogabo, qui conuenerit olim Christum dici deum & hominem, mortalem & immortalem, filium hominis & filiũ dei, mortuum & uiuum? Quis enim non uidet diuersissima in eũdem competere, ob naturarum diuersitatem, quas eadem hypostasis complectitur.

Decimoquinto, quod dicit Iesum ita fuisse hominem, ut omnium maxime uere fuerit homo, nihil ad me pertinet. Mihi satis est, quod ipse sese uocat non hominẽ. Neque enim quisquàm ita insanit, ut accipiat illum fuisse uere hominem. Sed quemadmodũ quæ contemptissima sunt, dicuntur non esse, ita delectissimos homines, non hamines dicimus. Porrò an Christus magis fuerit homo quàm cæteri, dialecticis disputandũ relinquo. Ego ut summũ hominẽ fuisse profiteor, ita nõ ausim affirmare maxime omniũ fuisse hominẽ.

Decimosexto, quod Christus, ut ait in euangelio, non ascribit sibi nomen uermis, sed ea potius quæ sunt dignitatis. Primũ mihi satis est, quod se in Propheta uermem dixerit. Neq; uero quæ in sacris literis testantur Christi dignitatem, derogant illius assumptæ humilitati, ut neq; retrorsum, quæ declarant humilitatem, derogant celsitudini.

Decimoseptimo, negat Christum uermem dici posse, quod terrenus non sit, sed iuxta Paulum cœlestis. imò & cœlestis erat, & terrenus. Iuxta illud dicitur filius dei, iuxta hoc filius hominis, siue Adæ. Porrò quod addit de proportione indentitatis, aut æqualitatis, an ulla talis sit, ipse uiderit. Sed si hanc solum ponit in Christo, nõ erit ullo pacto imminutus à deo, quod tamẽ fatetur Faber. Quod si iuxta assumptam naturam dicitur inferior deo patre, proferat ille si quam nouit proportionem inter creatorem & rem creatam.

Decimo octauo, quod ratiocinatur & seraphim ad deitatem collatos uermes dici posse, nihil ad me pertinet. Neq; uero sic argumentor, Inter hominem & deum nulla est proportio, igitur homo uermis est: uerum ita colligo, Christus se uermem dicit & non hominem, opprobrium & reiectamentum plebis, igitur non fuit paululum ab angelis diminutus, sed plurimum, etiam infra uulgus hominum.

Decimonono quæstionem mouet, an ob iniurias susceptas, Christus fuerit in se diminutus. Exponat quid dicat in se, & nihil fuerit negocij illi respõdere. Neq; ratio uetat Christum quo plura passus est, hoc merito fuisse maiorem, & tamẽ interim uere humiliatum. Vt dissimulem hic quod me facit aduersarium suum, qui pro ipso faciam, quod meũ sermonem coniungit cum opinione Iudæorum, qua Christus multũ fuit diminutus. quod periculum denunciat, si meis dictis pertinaciter hæream. Ego uero mea facile recantabo, si prior recantet Paulus quod scripsit, Exinaniuit semetipsum.

Vigesimo loco, negat mortem Christi dicendam humiliationem, sed magis exaltationem, quum ipse dicat, Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me. Eadem ratione latrones poterant dici exaltati. Imò Paulus ipse, Christi passionem, diminutionẽ interpretatur in hac ipsa epistola, Exaltationẽ, resurrectionis & immortalitatis gloriã. Atq; hoc lo-

co uidetur ſibi parum conſtare Faber. Cum enim omnibus machinis hoc agat Faber, ne Chriſtus dicatur uere humiliatus fuiſſe, ſic concludit, paſſionem illius non uocandam humiliationem in malam notam. Fatetur igitur eſſe humiliationē in bonam notam. Atqui in optimam notā nos illi tribuimus. Quis enim aliter tribuat Chriſto, niſi prorſus impius?

Vigeſimo primo, ait Chriſtum cum iſta pateretur nihilo ſecius fuiſſe regem angelorū, uelut abſurdum ſit dicere illum humiliatum infra angelos, qui rex ſit angelorum. Atqui ea ratione non fuit inferior deo, cum fuerit deus. Et tamen hoc certe dat Faber.

Vigeſimo ſecundo, ſic ait, Verum hæc omnia pro nobis miſeris iuxta oracula pati debebat, & uideri admirādus ſupra omnes, & uideri abiectus & humiliatus: nimirum innuens non humiliari, qui immeritus affligitur. imò hoc magis ſe deiecit, quo magis innoxius pro indignis ea pati uoluit. Et, ni fallor, ſicut uere uiſus eſt admirandus, ita uere uiſus eſt abiectus & humiliatus, non ſimpliciter, ſed quod mihi ſatis eſt aliquo modo.

Vigeſimo tertio, quod proponit de martyribus, pro me facit. Humiliantur illi, cum cer uicem præbent lictori, exaltantur glorioſæ mortis, tum memoria, tum præmio.

Vigeſimo quarto, negat βραχύτι ad temporis modum poſſe referri, quo Chriſtus uer ſatus eſt in terris, cum eum mox iubeantur adorare omnes angeli. Mirum uero ſi iubentur adorare qui deus eſt. Nec tamen ideo conſequitur non aliqua parte fuiſſe inferiorem, qui fuerit mortalis, cum illi ſint immortales.

Vigeſimo quinto, fortiter negat apud Hebræos, Meat, ſonare ſpatium temporis, ſed quātitatis, ſiue magnitudinis, & locis aliquot productis, putat ſe rem factam habere, quaſi uero conſequatur, ut ſi Meat alicubi ſit uſurpatum apud Hebræos, ut non declaret breuitatem temporis, non poſſit uſq; ad temporis ſignificationem accommodari. Certe pſalmo triceſimo ſexto, Adhuc puſillum & non erit peccator, Hebræis eſt Meat. Item pſalmo centeſimo octauo, Fiant dies eius pauci rurſus eſt Meatim. Rurſum pſalmo ſecūdo, Cum exarſerit in breui ira eius, eſt Bimeat. Nec dubito quin centum loca produci queāt, ſi quis hoc agat. Vide quid eſt rem dubiam, ut exploratam aſſeuerare.

Vigeſimo ſexto, quis nō uidet præceptionē nihil ad rē pertinere, qua docet hæc uocabula multū ac parū, ſimiliāq;, quoties iungūtur uocabulis auctionē diminutionemue deſignātibus, nequaq; ſolere ſignificare tēpus, ſed paulominus adiūgitur uerbo, minuiſti. Nō em̄ hic agit̄, rectē ne uerterit Latinus interpres, ſed qd Græca uox βραχύτι declaret. Quis em̄ Latinus unq; dixit paulominus pro paululū? quod magis ſonat propemodū. Quod ſi βραχύτι Græcis ad tempus pertinet, non uertendū erat paulominus aut paululū, ſed pauliſper. Neq; quicq; uetat ita loqui, Pauliſper auxiſti rem meam, pauliſper deiectus fuiſti.

Vigeſimo ſeptimo, conatur & Græcorum autoritate probare, βραχύτι, non poſſe ad tempus referri, quod Euſtathius Homeri interpres, de talentis loquens, βραχύτι dixerit, non tempus indicans, ſed magnitudinem aut æſtimationem. Primū plus tribuendum arbitror Athanaſio, Chryſoſtomo, Origeni, uiris uſq; ad eloquentiæ miraculum Græce peritis, q; Euſtathio alienorum commentariorum rhapſodo. Ad hæc qui conſequitur, Euſtathius βραχύτι accommodauit ad magnitudinem, igitur nō poteſt ad temporis modum pertinere: ut quoniam breuem fuſtem dicimus, non liceat dicere breue tempus.

Vigeſimo octauo, quod docet ſi quis tempus uolet ſignificare, dicendū eſſe ἐπ' ὀλίγον, aut μικρόν. quod poſterius eſt apud Ioannem. hæc non ſignificant tempus, niſi quia ſubauditur χρόνον, aſinum ſignificatura, ſi ſubaudiat ὄνον, quemadmodū uſu uenit & in βραχᾶ, cum dicimus ἐν βραχᾶ, id eſt, Breui, nimirum tempore.

Vigeſimo nono, docet ſi interpretes Septuaginta tempus intelligi uoluiſſent, dicturos fuiſſe, ἠλάττωσας αὐτὸν ταχὺ παρ' ἀγγέλους, idq; ita Latine uertendum fuiſſe, Minuiſti eū cito ab angelis. Verū quis ita loquitur, Cito uixit, pro nō diu uixit? licet cito mortuus eſt, apte dicatur, qui non diu uixerit. Chriſtus cito exaltatus fuit, quia nō diu fuit humiliatus.

Triceſimo, Vulgariū & Athanaſiū duos facit, cū cōmentarij in epiſtolas Pauli, qui circumferūtur uerſi à quodā Priore S. Balbinæ, Vulgarij ſint, ſeu potius Theophylacti Bulgarienſis epiſcopi, non Athanaſij. Quod protinus deprehendet qui Græca contulerit.

Triceſimoprimo, cum Faber aſſeueret hāc lectionem eſſe impiam atq; adeo hæreticā, ſi quis contendat tueri, pauliſper imminutus ab angelis, tamen Chryſoſtomum ac cæteros orthodoxos

ros orthodoxos omnes,nō aliter excuſat, q̄ quod decepti per Septuaginta qui uerterint Ab angelis,putarint ſic eſſe apud Hebræos,ac difficultate loci cōſtricti,huc cōfugerint,ut βραχύτι ad temporis modū detorquerent,ſed falſo. Mallem illū de tantis eccleſiæ columnis paulo ciuilius fuiſſe loquutū,præſertim cum nemo ſit omnium qui non cū illis ſentiat. Ipſe deniq; Hieronymus,ſicut ante docuimus,idq; in opere nō ſuſpecto,cum cōmentarij quos habemus in pſalmos,aut non ſint Hieronymi,aut certe multis locis contaminati ſint alienis emblematis,ut omittā,quod tot ſeculis magno cōſenſu,ſic legit, ſic cantat,ſic docet eccleſia,quæ ut labi poſſit alicubi,certe ſenſum hæreticū non amplecteretur tot ætatibus.

Triceſimo ſecundo,quæ adducit ex euangelio de dignitate Chriſti,contra me non faciunt,qui ſic illi tribuo pro tempore aſſumptam humilitatem, ut dignitati non derogem: Vno,inquit,patre minor dicitur, uerum ſed eidem patri fuit æqualis.ita ſecūdum aliquid inferior fuit angelis,non ſimpliciter inferior.

Triceſimo tertio,multis uerbis docere nititur hominem unitum diuinitati, hoc ipſo,ſic exaltatum fuiſſe ſuper omnia,ut paulū eſſet imminutus à deo. Atqui quod Faber hic uocat exaltationem,Paulus uocat exinanitionem.Et addit,formam ſerui accipiēs,quod ipſe quoq; Faber ſuperius interpretatur,Humanam naturam. Certe Faber inæqualitatem ponit in Chriſto, ſecundum quiddam.quæ ſi ſumitur iuxta comparationem diuinæ naturæ & humanæ,quomodo ſecundum hæc dici poteſt paulum diminutus?

Triceſimo quarto,expatiatur in campum late patētem, multa colligens de excellentia Chriſti,quibus adeo nihil detraho,ut ad illius dignitatem mihi ieiune, parceq; dicta uideantur. Sed ut ante demonſtratū eſt,hæc non officiunt ijs quæ de eiuſdem humilitate ſunt dicta,iuxta naturam aſſumptam.

Triceſimo quinto,quando Faber uſq;adeo mordicus tenet,Chriſtū non niſi paululum fuiſſe imminutum à deo,uel illud expediat, quo ſenſu Paulus dicat eūdem exinaniſſe ſe? An exinanire ſignificat paululū quiddam diminui,quod nobis penè ſonat In nihilum redigere? Perinde quaſi dicas,Exanimauit hominē,& interpreteris,id eſt,Leuiter cōmouit.

Triceſimo ſexto,nō ſatis amice patrocinatur Aquinati,qui Græce,Hebraiceq; ignarus, ſequutus ſit aliorum errorem. Atqui ſi Chriſtus nullo modo fuit angelis inferior,manifeſta blaſphemia eſt, illum angelis facere inferiorem. Id certe uel citra linguarum peritiam ſentire poterat Thomas,uir non omnino ſtupidus.

Triceſimo ſeptimo,quoniam Faber omnem culpam reiicit in interpretem,ſic argumētabar,Si Lucas eſt interpres huius epiſtolæ,hunc non oportet reum agere. Id,inquit,nō recipimus,quum ommes ſentiant incerto autore tranſlatam. Imò quiſquis eſt cuius extat argumentum in hāc epiſtolam, teſtatur Lucam pluſq; interpretem huius epiſtolæ fuiſſe, qui memor ſenſus & ordinis poſt obitū Pauli, ex ſua memoria Græce illam deſcripſerit. Non aſſeuerat,inquis,ſed teſtatur ita multos ſenſiſſe. Quod ſi prorſus incertus eſt interpres,ut fateris,quomodo Faber certò negat eſſe Lucam?

Triceſimo octauo,iam adijcit in fine, Cæterum nō oportet autoritatem ſcribentis quicunq; is fuerit, ſed ueritatem facere uictoriam. Id ſi uerum eſt, quomodo Faber unam unius Hieronymi annotationē ſequutus,de re tanta tam conſtanter pronunciat? Deinde quid ſi Lucas ſit autor,nam id aſſumpſi,non erit huic aliquid deferendum?

Triceſimo nono,fateť Eloim Hebræis polyſemū eſſe,& reſpōdere duabus uocibus Latinis,deus & dij. Verū eſt quod fatetur & negari non poteſt.cæterū hoc adijciendū erat, quod cōſtat Eloim non ſolū ſonare deos,uerūetiam primates,iudices,deniq; & angelos.

Quadrageſimo hoc ait intereſſe, quod Eloim quoties abſq; pluralitatis nota ponitur, deū ſonat,atq; ita ſemper tranſtulerūt Septuaginta. Rurſum quoties deos ſonat,addit col, pluralitatis nota. Id nihil opus eſt aliunde petitis argumētis refellere, cū ipſe ſermo ψευδόμενον ſeipſum refellat. In hoc pſalmo non additur col, & tamen nō uerterunt deū. Rurſum Exodi uigeſimo ſecūdo,Dijs nō detrahes,nō apponitur col,& tamē uerterūt Deos.

Quadrageſimo primo,flagellat interpretem huius epiſtolæ, qui in pſalmo non uerterit Eloim, A deo,cū idem fecerint Septuaginta, quibus magis conueniebat hoc imputari.

Quadrageſimo ſecundo, Quidam Hebræus Hiſpanus,homo mea ſententia non uulgariter exercitatus in ſuis literis, ait hoc intereſſe inter Eloim & Malachim, quod angeli

quoq; quoties de dignitate agitur, quod assistunt deo, Eloim uocantur, ubi defunctione, hoc est, cum aliquò mittuntur, Malachim uocantur. At hic dignitatis fit collatio.

Quadragesimotertio, eleuat paraphrasin Chaldæorũ, quæ iuxta Septuaginta trãslatiõnẽ, pro Eloim, habet Malachim, id est, angelos. Cui ego in hac sanè parte puto nõnihil tribuendũ, præsertim cũ consentiat cũ autoritate Septuaginta, quã ferè sequunt & apostoli.

Quadragesimo quarto, ut cẽsor seuerus obiurgat me, & amẽtiæ accusat, qui scripserim quod Hieronymus nõ uideatur admodũ probasse, hũc psalmum proprie tribui Christo, sic detorquẽs, quasi proprie dixerim uere, cum Latine, ut opinor, dixerim proprie tribui, quod ita tribuitur, ut in aliũ neminem cõpetat. Permulta sunt in psalmis, quæ nobis cum Christo sunt communia. Nihil igitur in his meis uerbis, quod tam acriter debuit incessi.

Quadragesimo quinto, procul reiecit meam coniecturam, quod collegerim ideo uideri non admodum probari, Hieronymo hæc proprie Christo, quod scripserit, hunc locum apostolus in epistola ad Hebræos, super Christo interpretatur. Fateor grauem autorem Paulum, sed primũ incertum, an is huius epistolæ sit autor. Deinde fatetur Hieronymus hunc scripturas aliquãdo ad uictoriam detorquere. Postremo nõ uideo quomodo possit totus hic psalmus Christo accommodari. Solemus autem in autorem reiicere, siquando ipsi fidem dictorum præstare nolumus. Verum id quoniam paucis annotari nõ potest, ex Apologia qui uolet reliqua petat. Neq; hic quicq; affirmo, tantum aio uideri.

Quadragesimo sexto, quod Christus in euangelio citat uersiculum ex hoc psalmo, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem, non arguit necessario psalmum hunc proprie in Christum competere, imò sententia potest esse generalis quam adducit.

Quadragesimo septimo, stultitiam impingit, qui scripserim usqadeo dubitatum de autore huius epistolæ, ut sero recepta sit à Rhomanis, cum hoc ad rem propositam nihil attineat. Certe hactenus pertinebat, ut si Pauli non est, minus nos eius urgeat autoritas.

Quadragesimo octauo, negat cõstare quod hãc Rhomani sero receperint. Neq; mihi constaret, nisi Hieronymus hoc literis prodidisset, testans sua ætate Apocalypsim nõ fuisse receptam à Græcis, Epistolam ad Hebræos à Latinis. Nam hanc Græci libentius recepe runt in odium Arrianorum. Comperiet hoc non esse meum somnium, qui legerit epistolam ad Dardanum, de terra repromissionis, ubi fatetur à Latinis non fuisse receptam, cũ maxime uellet esse receptam. Legat eiusdem commentarios in Esaiæ caput sextum. rursum eiusdem in caput octauum clarius etiam, rursum in Matthæi caput uigesimũsextum.

Quadragesimo nono, arguit eã fuisse receptã à Rhomanis iam olim, quod hæc trãslatio præcesserit tempora Hieronymi. Vt hoc donemus esse uerum, tamen hinc nihil aliud confici potest, q̃ hanc epistolam translatam fuisse ante tempora Hieronymi. Neq; enim statim quod translatum est, receptum est.

Quinquagesimo, existimat euidentissimũ esse argumentũ, epistolã hãc fuisse receptã à Rhomanis, q̃ Hieronym⁹ utat̃ eius testimonio aduersus louinianũ. Si ideo fuit recepta, q̃ huius utit̃ testimonio, receptus fuit & Pythagoras, cui⁹ aduersus eũdẽ utit̃ testimonio

Quinquagesimo primo, suauiter irridet argumentationem meam, ut minime dialecticam, Sero fuit recepta, quia in hanc nihil cõmentatus est Ambrosius, quasi cõsequatur pari ratione, in quencunq; librũ non scripsit cõmentarios Ambrosius, eũ sero fuisse receptũ à Rhomana ecclesia. Ac uere prædicat, hoc enthymema non unis dignũ Anticyris, si quis ad eũ colligat modum. At ego in re cõiecturali synathrœsmo sum usus. Primũ quod sero recepta sit, teste Hieronymo: deinde quod quædam in ea citentur ex Hebræorũ uoluminibus, quæ illic nõ reperiantur. Addo in cumulũ coniecturarũ, quod Ambrosius, cũ in cæteras omnes scripserit, in hanc unã nõ scripserit. Erãt & aliæ cõiecturæ, quas hic uelut aliud agens, non putaui recensendas. Nec est necesse, ut ex singulis cõiecturis nascatur certa cõclusio. Satis est si ex multis congestis argumentis, confletur probabilis suspicio.

Quinquagesimo secũdo, existimat argumentũ irrefutabile hanc epistolam fuisse receptam, quod Ambrosius ac Hieronymus in libellis suis utantur illius testimonio. Id argumento est, sic fuisse receptã, ut iam tum à multis legeretur, ueluti Pauli, non aũt fuisse receptam autoritate publica, uelut partem scripturæ canonicæ, de qua non liceret dubitare.

Quinquagesimo tertio, iam ad argumentũ quod adducit ex Dionysio, qui in libris de diuinis

diuinis nominibus adducat huius epistolæ testimonium. Respõdeo,quoniã incertus est ille Dionysius,fieri posse,ut aliquanto posterior fuerit Ambrosio.

Quinquagesimo quarto, fortiter asseuerat nullos unquàm de hac epistola dubitasse, præter Ebionitas,Marcionitas & horum similes hæreticos. Quod si doceo Hieronymum & Augustinũ de hac epistola dubitasse, sicut mox & in calce huius epistolæ docebimus, ex regula Fabri consequetur eos esse hæreticos,qui nobis certe sunt orthodoxi, nec dubito quin & ipsi Fabro.

Quinquagesimo quinto,ait Hieronymum cum ait illic quædam citari, quæ non compareant apud Hebræos,hæreticorum recitare calumnias,non suam sententiam. Quid senserit Hieronymus de hac epistola,mihi non satis liquet.nam is uafer est, & in hac fuit opinione,ut non protinus euulgatum sit,quod apud te senseris, quando Christus turbis per parabolas loquutus est,solis discipulis aperiẽs regni mysterium. Quod si apud Hebræos ea reperiuntur,cur Hieronymus non indicat?

Quinquagesimo sexto,in calce cõcludit de hac nõ esse dubitandũ,quandoquidem sacrosanctæ synodi,& canones eam approbarũt. De synodorũ approbatione,mihi non cõstat. Nũc certe cõstat receptam. Quo animo recepta sit,mihi nondũ constat,an ut Pauli, an ut cui debeatur par autoritas cũ cæteris. Quibuscũq; legibus recepta est,eã accipio. tãtum illud dicã,Apocalypsis,si nõ fuisset in canonẽ recepta, nihilominus cõsistere potuisse fidem Christianã. Porrò si sacrosancta synodus approbauit epistolã ad Hebræos,cur audet Faber in ea locum taxare uelut impiũ & Christo indignũ? nisi forte synodo fuit exemplar emendatum,& mox ab approbatione, repente totius orbis, Græci pariter ac Latini codices,omnes deprauati sunt,adeo ut à nemine sciri potuerit,quid ea synodus legisset.

Quinquagesimo septimo,quicquid est incommodi,aut offendiculi, id in interpretem reiicit,sed meo iudicio parum pudenter,in tanto Græcorum ac Latinorum codicum consensu,præsertim quum nemo ueterum hoc lemmate sit usus,tum incertum sit,an Lucas sit interpres. Verum hac de re nihil cõtendo. tantum tribus uerbis admoneo lectorem,quo illi cogitãdi,quærendiq; materiam suppeditem. Quod quidem maxime cõueniebat huic argumento,quo profitemur annotationes,non definitiones.

Summa rerũ capita,paucis annotauimus fastidioso lectori. Qui uolet rem plenius cognoscere,legat apologiam nostrã,qua Fabro respondemus. Imperitiæ crimen facile agnoscam,impietatis in Christũ,nec debeo, nec possum agnoscere,cui soli fateor omnẽ deberi gloriam,longe maiorem,q; omnis humana prædicatio queat illi tribuere. Nec est contumelia,quod illi tribuimus humilitatẽ,cuius crucẽ,cuius flagra reuerẽter adoramus etiam, cuius ignominia,nostra est gloria. Atq; utinam Faber dũ suam tuetur sententiã, non impetisset simplicẽ ac syncerũ amicum tot dictis odiosissimis,quod illo uiro dignũ erat,etiãsi quid illi fuissem aduersatus. Et tamẽ quod ad cõtumeliam attinet,facile uel negligo,uel amicitiæ cõdono,uel homini denique ignoscо,præsertim cũ quicquid hic crimínis aut erroris impingit,sit mihi cum probatissimis ecclesiæ doctoribus,imò cum publico totius ecclesiæ iudicio cõmune. Cæterum non opinor tãtum esse tribuendum amico,ut in illius gratiam haberi uelis blasphemus & impius in Christũ,ubi non sis. Et hanc tamen calumniam sic à me depuli,ut quoad licuit, non læserim amici famam. ut nemini dubium esse possit, quin necessitatis fuerit,quod me defendi,Christiani pudoris,quod à talione abstinui.

Eum uero qui modico q; angeli.) τὸν δὲ βραχύτι παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένον, id est,Eũ uero qui paulum quiddam præ angelis diminutus est. Si quis uerbũ uerbo reddat,si quis sensum malit,Eum uero qui paulisper præ angelis diminutus est.

Gratia dei.) Hic ablatiui casus est χάριτι θεοῦ, id est, Per gratiam dei, hoc est,Beneficio diuino.

Pro omnibus.) ὑπὲρ παντὸς, id est,Pro uniuerso,siue pro omni aut quouis.

Decebat enim eũ.) Hoc ad patrem est referendũ, non ad filium. Laborat enim in hoc Theophylactus, ne præpositio per,diminuere uideatur autoritatem. Nam & per eũ fieri dicuntur omnia,à quo fiunt omnia. Proinde non solum de filio dicitur,quod per illũ condita sunt omnia, uerum etiam de patre. Vnde consummare legendum est actiue, non passiue τελεῶσαι. Certe in exemplari quod nobis exhibuit bibliotheca Paulina apud

Londinum,ſcriptum uiſitur cõſummare,licet deprauator aliquis,e,tranſpunxerit calamo. Senſus enim hic eſt,Decebat enim eũ,nempe patrem,qui non unũ filium Ieſum,ſed cum illo multos adducere uellet in gloriam, ut eũ qui eſſet princeps,ac dux ſalutis cæterorũ,legitimum & perfectum redderet uarijs afflictionibus. Ad eum modum & legit & interpretatur Chryſoſtomus. Proinde librariorum errore in nonnullis codicibus, Cõſummari ſcriptum habetur uerbum paſſiuũ. Quã tamen lectionem reperio in cõmentarijs Fabri.

Autorem ſalutis.) ἀρχηγὸν τῆ σωτηρίας, hoc eſt, Ducem, ac principem. Nam autoritas magis eſt penes patrem, iuxta diuum Hilarium, etiamſi Chriſtus autor eſt.

Laudabo te.) ὑμνήσω σε. Hymnis celebrabo.

Fidens in eum.) In eodem, πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ.

Et pueri mei.) Mei, ſupereſt, τὰ παιδία ἃ μοι.

Nunq̃ enim ſemen Abrahæ.) οὐ γὰρ δήπου, id eſt, Non enim uidelicet. Quanquàm δή expletiua coniunctio, uehementiæ nonnihil addit. Et που nonnunq̃ uertitur Alicubi, ut ſit ſenſus, Nuſq̃ in diuinis literis legi, quod deus aſſumpſerit angelicam naturã. Quod ſi probatur, uertendũ erat, Non enim uſq̃ ſanè ſemen Abrahæ apprehendit. Ad eum ſenſum facit & uerbum præſentis temporis. Demiror aũt quid ſequutus interpres Chryſoſtomi, legat, Non enim quenq̃ angelorum apprehendit. Ipſe Chryſoſtomus admonet metaphoram ſumptam ab ijs, qui curſu inſequentes, fugientem occupant ac retrahunt.

Angelos apprehendit.) Apprehendit, præſentis tẽporis, ἐπιλαμβάνεται, id eſt, Aſſumit & induit. Quanquàm aliàs utatur hoc uerbo Paulus pro aſſequi.

Et fidelis pontifex. ἀρχιερεὺς, id eſt, Summus ſacerdos. tametſi ſæpius ita uertit.

Ad deũ.) τὰ πρὸς τὸν θεὸν, id eſt, In his quæ ad deũ ptinẽt, aut quæ apud deũ agunt.

In eo enim.) ἐν ᾧ γὰρ, id eſt, Nam in eo quod, hoc eſt, Ideo quod.

Et tentatus.) Et, copula redũdat, nec legitur in uetuſtis Latinorum exemplaribus. Sũt autem meo quidem iudicio coniungenda hæc duo, πεπονθεν, πειραθεὶς, id eſt, Quod accidit illi tentari, ut participium poſitum ſit loco uerbi infinitiui.

Et eis qui tentantur.) Redundat hic quoq; copula, Et.

EX CAPITE TERTIO.

Pontificem confeſſionis ueſtræ.) Noſtræ, legũt Græci, ἡμῶν. atq; ita Chryſoſtomus, ſuffragante uetuſtiſſimo ſimul & fideliſſimo codice Paulino. Ac rurſus eſt ἀρχιερέα. Cæterũ apoſtolũ uertere poterat, Legatũ. Mihi rectius uidetur quadrare Profeſſio, q̃ confeſſio, quãdo Græca uox eſt ambigua.

In omni domo.) ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ, id eſt, In tota domo.

Amplioris enim gloriæ.) Interpres ſequutus Græcum ſermonem, genitiuũ uertit pro ablatiuo. Dicendum erat, Ampliori gloria dignus.

Interpres palã dormitãs.

Habet domus.) Rurſum hic genitiuum pro ablatiuo tranſtulit. nam dicendum erat, Ampliorem domo, uel ampliorem quàm domus. Laurentius indicat hic lapſum Remigium interpretem, qui nõ inuenerit exitum ſententiæ, eamq; culpã reijcit in Latinũ interpretem. Thomas, & hoc recentiores, accipiũt honorẽ domus, gloriã in domo, aut de domo ſecus interpretãtibus Chryſoſtomo & Theophylacto, qui populũ dei, domus appellatione deſignatum uolunt. Moyſes adminiſtrauit populum, Chriſtus cõdidit. Nos quo magis perſpicuus foret ſenſus, expreſſimus ad hunc modum, Tanto nanq; maiore gloria quàm Moyſes, hic dignus eſt habitus, quanto maiorẽ habet honorem, qui cõſtruxit domum, quàm ipſa domus.

Lapſus recentium theologorum.

Quæ domus.) ἥτις οἶκος, id eſt, Cuius domus, ut cuius, referat uel ad deũ, uel ad domus.

Fiduciam.) παῤῥησίαν, quaſi dicas, Audaciam.

Et gloriam.) καύχημα. Plus aliquid adiecit, ſi non ſolum fidamus, uerumetiam gloriemur, ac uelut iactemus ſortem noſtram.

Diſtinctio perperã apud Græcos.

Probauerunt.) Græci addunt Me.

Quadraginta annis.) Hoc Græci diſtinctione referunt ad ſuperiora, Viderunt opera mea per quadraginta annos. At eam lectionem palàm refellit quod ſequitur, Quibus autem infenſus fuit quadraginta annis.

Infenſus fui, προσώχθισα

Infenſus fui generationi.) προσώχθισα. Laurẽtius magis probat infenſus quàm offenſus, ob

sus,ob id,ni fallor,quod offensus dure cohæret cum datiuo,generationi isti. Atqui infensus Latinis dicitur,qui aduersus tendit in quempiam. Porrò Græcis προσοχθῆμ, est tædiũ molestiamq; capere ex re quapiam. Denicq; Hebræis est אקוט, quod tædij molestiæq; significationem sonat. Vnde diuus Hieronymus transtulit, Quadraginta annis displicuit mihi generatio illa,hoc est,Pertuli eam semper rebellantem,idq; nõ sine tædio meo. Nam deus in literis diuinis sæpenumero hominum more loquitur.

Generationi huic.) ἐκείνῃ est Græce,id est,Illi.& Illa,uertit Hieronymus, ut modo indicatum est.

Et dixi semper.) Græci distinguunt,ut semper,aduerbium,referatur ad uerbũ,errant. nec additur pronomen ij.

Quibus iurauí.) ὡς ὤμοσα, id est, Sicut iurauí. Interpres legisse uidetur, ὅις. Porrò illud,Si introibunt,est abiurantis,ut perinde ualeat,quasi dicas, Iurauí eos nõ ingressuros in requiem meam. Aliquoties addimus,emoriar,si fecero: Dispeream,ni optimum erat. *Si,abiurantis*

Ne forte.) μήποτε, id est,Ne quando.

Discedendo à deo uiuo.) ἐν τῷ ἀποστῆναι, id est,In deficiendo,siue descisendo.

Hodie cognominatur.) τὸ σήμερον καλεῖται, id est, Vocatur. Totum enim hoc tempus usq; ad uitæ finem uocatur hodie.

Vt non obduretur.) ἵνα μὴ, id est, Vt ne.

Hodie si uocem eius.) In repetitione huius sermonis nonnulli Græcorum codices habebant, μου, id est, Vocem meam. Alij rursus αὐτου, id est,Eius. Indicat Chrysostomus hic hyperbaton esse, in hoc quod dicitur hodie si uocem eius &c. Totũ enim sermonem qui in medio est,pendere usq; ad initiũ proximi capitis, Timeamus ergo. Porrò ergo addidit, ad corrigendum hyperbatum longiusculum. Item hyperbaton uideri potest in eo quod præcessit: Sicut dicit spiritus sanctus,Hodie &c. usq; ad uerbũ,uidete fratres. Siquidem in medio nullum est uerbum,quod absoluat orationem. *Hyperbaton.*

In illa exacerbatione.) Illa,redundat,nisi quod additum est,explanandæ rei gratia.

Quidam enim audientes.) ἀκούσαντες, præteriti temporis est,id est,Cum audissent,

Quorum cadauera.) ὧν τὰ κῶλα, id est,Quorum membra.

Non introiere.) μὴ εἰσελεύσεσθαι, id est,Non introituros.

Quia potuerũt introire.) Hoc loco uerba quæ adduntur, In requiẽ ipsius,nõ inuenio in Græcis exẽplaribus,ne in antiquis quidẽ Latinis,uerũ è superioribus apparet adiecta. *Additum apud nos.*

EX CAPITE QVARTO.

NE forte.) μήποτε, id est,Ne quando

Aliquis ex nobis deesse.) ὑστερηκέναι, id est,Non assequutus fuisse.

Et nobis.) Et,redundat.

Nunciatum est.) εὐηγγελισμένοι, id est,ut ad uerbum reddam,Euangelizati sumus,hoc est,Nobis prædicatum est euangelium.

Non admixtus, μὴ συγκεκραμένος, id est,Non contẽperatus,hoc est,Nõ apte coniunctus,uelut anima copulatur corpori,temperatura quod fides ueluti uita sit auditui.

Ex his quæ audierunt.) τοῖς ἀκούσασιν, id est,Ijs qui audierunt. Porrò datiuus hic pertinet ad participium,admixtus.

Qui credimus.) οἱ πιστεύσαντες, id est,Qui credidimus.

Et quidem operibus.) καίτοι, id est,Quanquàm.ut intelligas iurasse,illos non introituros in requiem,cum iam parata esset requies, nempe perfectis mundi operibus,quibus absolutis,requieuit deus die septimo.tametsi tolerari potest & altera lectio. *καίτοι, quanquam.*

Quibus prioribus.) Prius est.

Terminat diem.) ὁρίζει, id est,Designat,siue definit,aut præstituit. Nec additur quendam apud Græcos.quanq; exemplaria uariant hoc loco.

De alia loquerentur post hac die.) περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας, id est,De alia loquutus fuisset,post hæc,die. Nisi accipias posthac,aduerbialiter. Sentit enim aliũ quendam sabbati diem,qui illum primum sequeretur.

In ipsum quis.) Melius erat, In idem exemplum, ἐν τῷ αὐτῷ ὑποδείγματι. Ac mihi quidẽ Græcorum uerborum sententia uidetur hæc esse,Ne quis cadat ut illi ceciderunt in defer-

to,eodem

to,eodem exẽplo incredulitatis & inobedientiæ.& ſicut illi cediderũt ob incredulitatẽ,ut dicit pſalmographus,ita iſti perirent ſimiliter,ſimiliter peccãtes. In hũc ſenſum conſentiũt Græcanica ſcholia.Græca ſic habẽt, ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πίσῃ τῆς ἀπειθείας.

ἐνεργὴς, ἐναργὴς. Et efficax.) ἐνεργὴς. Hieronymus alicubi uertit,Euidens.quod,ut opinor,legerit, ἐναργὴς. At hoc ſanè loco magis quadrabat Efficax.

Et penetrabilior.) τομώτερος, id eſt,Acutior,ſiue incidentior, ſi ſic liceat Latine loqui. à uerbo τέμνω, ſeco,ſiue incido.

Gladio ancipiti.) δίστομον.i. Vtrinq; incidentẽ, ſiue utrinq; acutũ.quod Hieronymus cõpluribus locis uertit,Bicipiti.Græci aciẽ gladij uocãt στόμα os,quod hac parte mordeat.

Os gladij.

Ac medullarum.) καὶ μυελῶν. Quanquàm nonnulli Græci codices habent, μηλῶν, id eſt,Membrorum. Theophylactus legit, μυελῶν.

Et diſcretor.) κριτικὸς,id eſt,Iudex,ſiue q iudicare poſſit.unde & Latinis critici dicunt.

Vlla creatura inuiſibilis.) οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς, id eſt,Non eſt creatura,non manifeſta,ſiue occulta.

Et aperta.) καὶ τετραχηλισμένα. Quod perinde ſonat, quaſi dicas,ceruicata. Græci putant metaphoram ſumptam ab ouibus, quibus pellis à ceruice detrahitur cum excoriantur,ſiue ab ijs qui ceruicem inflectunt quum ſe ſubmittunt, & agnoſcũt ſe eſſe inferiores. Sic & Iuuenalis, Aulam reſupinat amici,de ſcrutante omnia

Supereſt. Confeſſionem ſpei noſtræ.) Spei noſtræ,apud Græcos non inuenio.nec aſſcribitur in exemplari Paulino,nec in Donatianico, nec apud Chryſoſtomum.Mihi uidetur articulus additus explicare,quam profeſſionem ſentiat,uidelicet eam, cuius pauloante dixit,Ieſum principem & ſummum ſacerdotem.

Qui non poſſit cõpati.) συμπαθῆσαι. Compatiendi uerbũ optarim equidem Latinis tam eſſe receptũ,q̃ Græcis eſt συμπαθῶ,idemq; pollere.Proinde nos coacti,periphraſi rem ſumus eloquuti.Eſt enim συμπαθῶ, affici,moueriq; ſenſu alieni mali.

Tentatum autem.) Melius erat,Sed tentatum. Eadem uis utriuſq; coniunctionis,ſed non ſemper ubiuis quadrant omnes apud nos.

Pro ſimilitudine.) καθ' ὁμοιότητα, id eſt,Iuxta ſimilitudinem. Quod non ita accipiendum eſt,quaſi Chriſtus aut non fuerit uere homo,aut nõ fuerit uere paſſus,ſed quod ipſe immunis à peccato, carnem naturæ peccatricis aſſumpſiſſet, & perinde pœnas dederit, quaſi ipſe peccaſſet.

Ad thronum gratiæ eius.) Eius, redundat, τοῦ θρόνῳ τῆ χάριτος. Nam gratiam opponit ſeueritati legis Moſaicæ.

In auxilio opportuno.) εἰς εὔκαιρον βοήθειαν, id eſt,In opportunum auxilium.

EX CAPITE QVINTO.

EX hominibus aſſumitur, pro hominibus conſtituitur.) Aut addenda erat cõiunctio eſt, aut nomen relatiuum qui.quod ego poſterius malim,etiamſi participio Græco non addidit articulum ὁ. Nõ enim hæc dicuntur de Chriſto pontifice noſtro,ſed adhibentur ſimilitudinis conferendæ gratia.

μετριοπαθῆσαι Qui condolere poſſit.) μετριοπαθῆσαι. quod ſonat,quaſi dicas,Moderate ferre,hoc eſt,non grauiter ſuccenſere.Quãquàm Græcanica ſcholia μετριοπαθῆσαι exponũt pro συμπαθῆσαι, id eſt, Compati,uoce ipſa nihil tale præ ſe ferente. Theophylactus pro unica uoce multas reddit, συμπαθῆσαι,συγκαταβαίνειν,συγγινώσκειν, id eſt, Condoleſcere, accommodare ſe,ignoſcere.Vox autem Græca dicta eſt, à moderandis affectibus.Non enim facile remittit,qui læſus impotenter iraſcitur. Quod equidẽ admiror,ne Vallæ quidem animaduerſum fuiſſe, qui recte uerti potuiſſe putat, qui particeps paſſionum poſſit eſſe. Chryſoſtomus annotauit hoc ſermone denotari præcellentiam Chriſti à reliquis ſacerdotibus,ob id,ni fallor,quod hic ſolus liber ab omni peccato,tamen alienis peccatis indoluerit. At nũc quo faſtidio,quo ſupercilio deſpicimus alienum erratum,q̃ atrociter ſæuimus,ipſi grauioribus obnoxij uicijs.

Tanq̃ Aarõ.) καθάπερ καὶ Ἀαρών, id eſt,Quẽadmodũ & Aarõ,addita cõiunctione.

Semetipſum clarificauit.) ἐδόξασε, id eſt,Glorificauit.

Pro ſua reuerentia.) ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, id eſt,A reuerentia. Sua, additum eſt explicandi gratia,

candi gratia,quanquàm magis quadrabat Sui. Atq; ita scriptum fuisse in codice Paulino, testatur etiamnum rasuræ uestigium. Illud item admonendum, εὐλάβειαν, non modo significare reuerentiam,uerumetiam pietatem. Quod sanè uerbi nō male quadrabat hoc loco,quum loquatur de patre & filio.

Et quidem cum esset filius.) καίπερ ὢν υἱός. Interpres separauit hæc, quorum ordo inter se cohæret,propter Græca participia. Sensus aut ad hunc habet modū,Qui in diebus carnis suæ, cū precationes & supplicationes apud eū, qui ipsum poterat seruare à morte, cū clamore ualido & lachrymis obtulerit,& exauditus sit pro reuerentia,tāetsi filius esset, didicit ex his quæ passus est obedientiā. Per participia reddi poterat ad hunc modū,Qui in diebus carnis suæ,precationibus & supplicatiōibus ei,qui se seruare poterat à morte,cū clamore ualido & lachrymis oblatis,& exauditus pro reuerentia, quamuis esset filius, tamen ex his quæ pāssus est,didicit obedientiam. *Explanatio.*

Cum esset filius dei.) Dei,non est in Græcis,nec apud Chrysostomū interpretem,nec apud Theophylactū. Cum filius esset nō seruus,tamen afflictus est,tanq; noxius seruus. *Dei,superest in nostris.*

A deo pontifex.) ἀρχιερεύς, id est,Summus sacerdos.quanquàm hic ἀρχιερέα, sic penè perpetuo uertit.

Grandis sermo.) πολὺς ὁ λόγος, id est,Multus,siue copiosus.

Et interpretabilis ad dicendum.) Suspicor interpretē uertisse,Ininterpretabilis,sicut superius,Ininuestigabiles. Nā Græce est δυσερμήνευτος λέγειν, id est,Difficilis interpretatu & explicatu.Quo quidem loco nonnihil demiror Thomam,qui putarit hanc uocem, interpretabilis,bifariam exponi posse,ut in,habeat negationem, quem nemo possit interpretari: aut affirmatiue interpretabilis, qui indigeat interpretatione. Primum enim si in negat,uelut in illis,indoctus,impius,quid significat quod superat,terpretor? Quanquàm quibus uerbis addi solet hæc præpositio,cū negationem habet? quasi liceat dicere,Inamare,pro non amare,quemadmodum inamabilis, & impudere pro non pudere, quemadmodum impudens. Nec enim interpretor compositum est ab in, & terpretor,sed ab inter, & uerbo inusitato seu nomine potius. Deinde ut accipiamus affirmatiue,quis hoc illi concedat,interpretabilem idem significare,quod indigētem interpretatione? Veluti sanabilis dicatur qui egeat sanatione. An non hoc insignitæ cuiusdam impudentiæ est, hæc cum autoritate docere,non consultis Græcis, sine quibus hæc definiri non possunt? siue id scriptum fuit ab illo uiro,siue alius quispiam admiscuit. Siquidem Græca uox omnino respuit hanc Aquinatis distinctionem,quæ nihil aliud declarare potest,quàm difficilem ad interpretandum,hoc est,quem non facile quisquàm interpretetur. *Taxata Thomæ sententia.*

Et imbecilles ad audiendum.) νωθροὶ ταῖς ἀκοαῖς, id est, Segnes auribus,ut ipse paulo post uertit.

Expers sermonum.) ἄπειρος, id est, Inexpertus,siue rudis.Non enim omnino caret eloquijs,sed in ijs nondum adoleuit.Expers autem respondebat ad particeps,& hoc fefellit interpretem,aut certe scribam. *Expers,pro rudis.*

Sermonum dei.) λογίων, id est,Eloquiorum,autore Valla.

Paruulus enim est.) νήπιος. Cur non magis infans,cum loquatur de lacte? præsertim cū Græca uox non significet paruulū,sed puerū,aut parum sapientem,præsertim ætate.

Pro consuetudine.) διὰ πρὼν ἕξιν, id est,Propter habitū.quanquàm interpres non male rem explicuit,si dixisset Pro assuetudine,siue assuefactione. Nā habitus in hūc sensum uox est philosophis peculiaris. At sensus est, αἰσθητήριον. quod magis sonat organa sentiendi,ne quis putet esse νῶν, quod ita subinde uerterit. *Habitus, ἕξις.*

EX CAPITE SEXTO.

Vapropter intermittētes.) ἀφέντες. i. Omittētes,seu potius omisso sermōe.

Inchoationis.) Melius uertisset, Primordij,siue principij,quemadmodum paulo ante uertit,Exordij, ἀρχῆς. Sentit autem ea uerba, quibus rudes adhuc in Christo initiantur,& instituuntur,nempe catechumeni.

Fidei ad deum.) ἐπὶ θεὸν, id est, In deum.

Baptismatum doctrinæ.) Quidam hoc cōiunctim legunt,ut sit sensus,Doctrinæ,quæ est de baptizando. At Græcanica scholia sic interpretantur, ut separatim sit legendum,

Omittentes

Omittentes ſermonem illum, quibus primum inſtituũtur rudes in Chriſto, nempe eum qui eſt de pœnitentia, hoc eſt, primum admonentur, ut relinquant uitam priſtinam, renaſcituri in Chriſto. deinde de fide in Chriſtum condiſcunt, quid ſit credendum, deinde his traditis ſuccedit baptiſma, cuius myſteria tum demum aperiuntur. Poſt hæc docentur de ſacramentis fidei noſtræ, & parantur ad accipiendum ſpiritum ſanctum. Quanquàm ſi mauis coniunctim legere, nihil uetat, quo minus intelligas de inſtituto & doctrina prima, quæ baptizandis, hoc eſt, catechumenis ſolet tradi. Quod ſi placet, ſingula quoq; quæ ſequũtur, poſſunt ad doctrinam referri, quæ eſt de impoſitione manuum, de reſurrectione mortuorum, de iudicio æterno. Atq; hunc ſenſum mihi ſequi uidetur Chryſoſtomus, ut totum hoc quod recenſuit de pœnitentia, de fide, de baptiſmatibus, de manuum impoſitione, de reſurrectione mortuorum, de iudicio æterno, fundamẽtum ſit doctrinæ Chriſtianæ, ſine qua nemo ſit Chriſtianus. Cæterum in his adoleſcere, & à uirtute in uirtutem progredi, perfectionis eſt.

Guſtauerunt etiam.) Guſtauerunt̃q; eſt Græce, γευσάμενός τε. Ne putemus hic nouũ eſſe caput.

Guſtauerunt nihilominus.) Rurſum uim cõiunctionis circumloquutus eſt. nam Græce eſt, Et guſtauerunt.

Virtutesq; futuri ſeculi.) δυνάμεις, ut intelligas hic eſſe infirmitatem, illic apparere potentiam, quæ iam nunc incipit, in pijs, ceu pignus immortalitatis futuræ. Hoc admonere uiſum, ne quis interpretetur de uirtutibus, quæ uicijs opponuntur.

Rurſum renouari.) ἀνακαινίζειν, id eſt, Renouare, uerbo actiuo, ut ſubaudias ſe. Hic quoq; locus in cauſa fuit, quo minus hæc epiſtola Pauli putaretur, quod id uideatur aſſerere, quod à nonnullis hæreticis defenſum eſt, ſi quis à baptiſmo relapſus eſſet in peccatũ letale, hoc eſt, in homicidiũ, aut adulterium, aut ſimile, non poſſe pœnitentia reſtitui. Verum hanc difficultatem, duobus explicant modis. Primum ut accipiamus impoſſibile dictum, quod admodum difficile uoluit intelligi. Eſt autem tempeſtiua huiuſmodi exaggeratio in deterrendo. Nam ſuffrigidum mihi uidetur ſic elabi, ut dicamus impoſſibile eſſe, quoad noſtras uires. Deinde ut pœnitentiam cum baptiſmo cõiungamus. Siquidem, per baptiſmum peccatis priſtinis morimur. Porrò baptiſmum non iterari, iam olim receptum eſt patrum autoritate. Ad hanc ſententiam faciunt quæ ſequũtur, Rurſum ſibi crucifigentes filium dei, quod aliàs Paulus baptiſmum appellet unà cum Chriſto crucifigi, commoriq; & conſepeliri. Proinde ut ille non niſi ſemel mortuus eſt, ita non conuenit iterari baptiſmum. Eódem pertinet renouandi uerbum. Nam pœnitentia, qua nos utimur, nõ tam renouamur, quàm ſarcimur. Solus baptiſmus renouat. Ad hunc fermè modum Chryſoſtomus. Apparet autem tum fuiſſe, qui Iudaico animo ſatis eſſe putabant ceremonias ſacramentorum, atq; hac fiducia licentius peccabant, quod arbitrarẽtur ſubinde licere ad ea remedia recurrere. Hunc igitur errorem diligenter eximit hoc loco Paulus.

Locus olim quibuſdam ſuſpectus.

Ad pœnitẽtiam.) εἰς μετάνοιαν. Admonet Chryſoſtomus, præpoſitionem εἰς, uſurpatam uice ἐν, & ἐν, poſitum loco διὰ, more Hebræorum.

Rurſum crucifigẽtes.) ἀνασταυροῦντας. quod Hieronymus quodã in loco uertit Recrucifigentes, Græcam exprimens uocem.

παραδειγματίζειν.

Et oſtentui habentes.) παραδειγματίζοντες. quod uertit in Matthæo Traducere. Verti poterat Infamantes, ſiue ludibrio exponentes. Reddũt enim quodammodo Chriſtũ infamem, & ludibrium faciunt, qui cum ſemel ſit mortuus, ſemper uicturus, ſua uita efficiũt, ut illi ſit ſæpius moriendum, uidelicet iterantes id, propter quod ille mortem ſuſcepit.

A quibus colitur.) δι' ὃν καὶ γεωργεῖται, id eſt, Per quos & colitur. ut intelligamus fructum reddendum, non quibuſlibet, ſed ijs, quorum opera culta eſt terra. Idem enim efficit addita coniunctio, quam interpres omiſit.

Viciniora ſaluti.) ἐγγύτερα σωτηρίας, id eſt, Propinqua ſaluti, ſiue adhærẽtia ſaluti. Certe Auguſtinus libro contra Creſconium, tertio, capite lxxiij. citat meliora & hærentia ſaluti. Verum interpres, quoniam præceſſerat comparatiuũ, ſubiunxit item comparatiuum.

Et dilectionis.) Græce eſt, καὶ τοῦ κόπου τῆς ἀγάπης, id eſt, Laboris dilectionis, nẽpe laboris, quem ob charitatem in iuuandis proximis adierunt.

Oſtentare

Ostentare.) ἐπιδείκνυσθαι, id est, Ostendere, siue monstrare, exhibere, præstare. Nam ostẽtare semper in malum sonat.

Ad expletionem spei.) πρὸς τὴν πληροφορίαν, Quasi dicas certificationẽ. Certissimæ ẽm spei fiducia nascitur ex pijs operibus, potius q̃ ex syllogismis. & qui frigide sperat, languet in pijs operibus. Nam πληροφορία dicitur, cũ certissimis argumentis rei cuiuspiã fit fides. πληροφορία

Vsq; in finem.) ἄχρι τέλους. Id quod non solum accipi potest, de perseuerantia usq; ad finem uitæ, sed multo magis de perfectione spei, quæ crescit & adolescit in nobis, simul augescente pietate, donec occurramus in uirum perfectum. Nam hinc cœpit hæc disputatio Pauli, ut grandescerent in Christo.

Vt nõ segnes.) ἵνα μὴ νωθροὶ, id est, Ne languidi aut segnes. Id quod paulo superius uertit, debiles. Et patientia.) μακροθυμίας, id est, Longanimitate, si quis ad uerbum exprimat. Expressius autem dixit Apostolus q̃ interpres, qui per fidem & patientiam.

Hæreditabũt.) κληρονομούντων, id est, Hæreditate capiũt. & est præsentis tẽporis, nõ futuri. Abrahæ nempe.) Nempe posuit pro quippe, ὃς γὰρ Ἀβραάμ. Sed in quibusdã codicibus recte habet nanq; uelut in exemplari Paulino, & in alijs item emendationibus.

Nisi benedicens benedixero.) Non est Græce εἰ μή, nisi, sed εἰ μήν, quod ut indicat Theophylactus hoc loco aduerbium est confirmandi. Nihil autem aliud est iusiurãdum, quàm uehemens confirmatio. *Nisi, iurantis.*

Multiplicabo.) Cur non potius multiplicauero, πληθυνῶ.

Per maiorem sui.) Rursum oblitus, reliquit Græcũ casum. Latine dicendum erat, maiorem se. Quanq; apud Græcos, pronomen nullum additur, sed tantum est, per maiorẽ. *Interpres alitũ dormiens.*

Et omnis controuersiæ finis.) Græci legunt illis ἀντῖς, non αὐτοῖς. ut accipias illis, nempe hominibus iusiurandum est finis omnis controuersiæ.

Ad confirmationem iuramenti.) Apparet & hic εἰς, id est, In, positum pro per. Finit controuersia, confirmatione iurisiurandi.

Immobilitatem.) τὸ ἀμετάθετον, id est, Immutabilitatem, siue firmitatem. Solent enim hominum testamẽta, & pacta rescindi, at dei non item.

Quibus impossibile est.) Græce est, in quibus, ἐν οἷς. Nec est fortissimum, sed ἰσχυρὰν, id est, Validum.

Quasi ancoram.) ὡς ἄγκυραν, id est, Tanquàm ancoram. Vetusti Latinorum codices habent, sicut ancoram.

Ad interiora uelaminis.) καταπετάσματος. Quod proprie significat aliquid obtentũ atq; obductum quod arceat conspectum.

EX CAPITE SEPTIMO.

RImum quidem interpretatus rex iustitiæ) Nam Melchizedec apud Hebræos sonat regem iustitiæ. Quandoquidem illis מלכי Malchi rex dicit, צדק zedec iustitia. Salom שלם autem pacem sonat. Id uocabuli quidam putant inditum à Melchizedec urbi Hierosolymarum. Hoc ex loco, deprehendi potest error interpretationis, in libello qui incerto titulo circumfertur adiectis utriusq; testamenti uoluminibus de uocabulis Hebraicis, cum appareat id operis nihil aliud esse, quàm tumultuariam non unius hominis coaceruationẽ. Etiamsi diuus Hieronymus testatur sese hisce de rebus librum ædidisse. Nam illic Melchizedec exponitur in hunc modũ, Melchizedec rex iustus, siue rex iustitiæ, aut rex pacis, siue pacificus. Atqui in hoc nomine Melchizedec nulla uox est, quæ pacem significet. Neq; Paulus ait Melchizedec sonare regem pacis, sed Melchisalem מלכי שלם exprimere regem pacis. *Notatus quidam de etymologia melchizedec. Liber de Hebraicis nominibus nõ est Hieronymi.*

Sine patre, sine matre.) ἀπάτωρ ἀμήτωρ. Compositis apud Græcos dictionibus. Et sine genealogia, apud illos est, ἀγενεαλόγητος, quod ferè sonat, quasi dicas, cuius generis origo, non possit reddi.

Intuemini autem.) θεωρεῖτε δέ, id est, Consideratis, siue uidetis. Quanquàm potest accipi, & considerate.

De præcipuis.) ἐκ τῶν ἀκροθινίων. Quod significat primitias frugum. Interpres legisse uidetur, ἀκροθινίων, quæ uox præcipua significat. Verum hoc loco ἀκροθίνια dixit pro spolijs, siue exuuijs ab hoste detractis, interpretantibus ad eum modũ & Græcanicis scholijs

ipſoq; Chryſoſtomo. Et reperitur in hoc ſignificatu apud Philoſtratum ſophiſtam. Interpres illud ſecutus uidetur, quod in faſtigio acerui præcipua ſoleant poni. Illud ridiculum quod interpres Chryſoſtomi, cum acrothinia uertiſſet præcipua, noſtrã ſecutus æditionẽ, ſubiecit, præcipua dicuntur exuuiæ, uidelicet oblitus ſe Latine loqui non Græce. Quanq; & Latinis opima ſpolia dicebantur uelut egregia, quæ ducibus eſſent detracta. Græca uox dicta eſt uel à tangendis ſummis, unde & ἀκροδινιάζειν & ἀκροθιγῶς, uel ab ἄκρον, quod eſt ſummum, & δινὲς acerui frumentorum aut ordei.

Notatus interpres Chryſoſtomi.

Cuius autem generatio &c.) ὁ δὲ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, id eſt, Is qui non numeratur ex generatione eorum, decimas ſumpſit ab Abrabam.

Sine ulla contradictione.) χωρὶς δὲ πάσης ἀντιλογίας, id eſt, Sine omni contradictione, quod modo uertit, controuerſiam.

Ibi autem conteſtatur.) Conteſtans, μαρτυρούμενος, id eſt, De quo teſtatum eſt, quod uiueret. Nam de hoc pronũciatum eſt, quod pontifex eſſet in æternũ. Siquidẽ participiũ μαρτυρόμενος, medium eſt. Et in hanc ſententiam interpretantur Græcanica ſcholia.

Ὡς ἔπος εἰπεῖν, nuſquã aliàs eſt apud Paulum.

Vt ita dictum ſit.) ὡς ἔπος εἰπεῖν, id eſt, Vt ſic dicam.

Et Leui qui.) Et, hoc loco non eſt accipiendum ſimpliciter pro coniunctione copulatiua, uerum pro etiam, ſiue quoq;, ut ſit ſenſus, non ſolum Abraham dediſſe decimas Melchizedec, uerũ etiam in Abraham autore gentis, ipſum etiam Leui, cuius eſt ius decimarum ſoluiſſe decimas. Porrò quod præmollijt ſermonem, dicẽs, ut ita loquar, explicat paulo poſt: Nã adhuc in lumbis patris erat, hoc eſt, nondum erat natus Leui, quem tamẽ dico quodam modo fuiſſe decimatum in patre.

Decimas accepit) ὁ δεκάτας λαμβάνων, id eſt, Qui decimas accipit, ſiue ſolitus eſt accipere, participio præſentis temporis. Loquitur enim non de Melchizedec, ſed de ſui temporis leuitis, decimas accipere ſolitis.

Sub ipſo.) Subaudi, ſacerdotio leuitico, ne quis ad hominem referat.

In quo enim.) ἐφ' ᾧ γάρ, id eſt, In quem enim, ſiue de quo.

De alia tribu eſt.) φυλῆς ἑτέρας μετέσχηκεν, id eſt, Alterius gẽtis, ſiue tribus particeps fuit.

In qua tribu.) εἰς ἣν φυλήν, id eſt, De qua tribu, ſiue ad quam tribum.

Nihil de ſacerdotibus.) Sacerdotio legẽdum, περὶ ἱερωσύνης. Sed ut πρεσβυτέριον, ordinẽ preſbyterorum declarat, ita Paulus ſacerdotiũ pro collegio ſacerdotũ uſurpaſſe uidetur.

Et quantum eſt non ſine iureiurando.) καὶ καθόσον. Apertius uertiſſet, & quatenus non citra iuſiurandum, ut ſit ſenſus, hoc eſſe meliorem ſpem noſtram, per quam Chriſto ſacerdote accedimus ad deum, quod illi ſacerdotium cõmiſſum fuerit in æternum, idq; non ſine iureiurando, quo certior eſſet ſpes promiſſorum.

Sempiternum ἀπαράβατον

Sempiternum habet ſacerdotium.) ἀπαράβατον, id eſt, Quod ad alium tranſire nõ poſſit, quod ſucceſſione non aliunde tranſmigret ad alium, quemadmodum fieri neceſſe erat in ſacerdotio Moſaico.

Secundum ordinem Melchiſedec.) τάξις. & ordinem ſignificat & ordinationem. ac mea ſententia hic magis quadrabat ordinatio. Non enim agitur, quotus fuerit Melchiſedec, aut Chriſtus, ſed quomodo fuerit ordinatus.

Locus olim ſuſpectus quibuſdam.

In perpetuum poteſt.) εἰς τὸ παντελὲς, Quod magis ſonat ad plenũ, ſiue perfecte, hoc eſt, ut Græcorum exponunt ſcholia, non ſolum hic, ſed etiam illic. Verum hoc nonnihil ſapit Origenis dogma, quemadmodum & aliâs habet quædam, quæ illius decretis in ſpeciẽ patrocinari uideantur, ut de ſeruandis dæmonibus.

Accedens.) Et Græci codices & Latini uetuſtiores habent, accedentes, προσερχομένους.

Ad interpellandum pro nobis.) ὑπὲρ ἡμῶν, id eſt, Pro ipſis.

Innocens.) ἄκακος, Expers doli. Sic & Chryſoſtomus interpretatur. Nam innocens Græcis non poteſt Latine reddi, ſi Ciceroni credimus.

Qui poſt legem eſt.) Græce eſt, ὁ μετὰ τὸν νόμον, id eſt, Quod poſt legem eſt. Tametſi præpoſitio anceps eſt. Nam legi poteſt, & ſupra legem. Quod ſi legis, qui poſt legem, intellige poſt legem conditam, nempe in pſalmis. Siue mauis ſupra legem, intelligitur plus fuiſſe ponderis in uoce diuina, quàm in præcepto Moyſi. Abrogat em̃ id quod poſterius eſt prius cõdita, & abrogat quod à maiore profectũ ſit autore id quod minor inſtituerat.

In æter

In æternum perfectum.) τετελειομένον. Quasi dicas, factum semper idoneũ ac legitimũ. Neq; enim sacerdos semper aut ubiq; idoneus est ad peragendum sacrum.

EX CAPITE OCTAVO.

Capitulum autem.) κεφάλαιον, id est, Summa siue caput. Sentit enim se compendio dicturum, quod fusius disseruit.

Magnitudinis.) μεγαλωσύνης. Potius maiestatis, sicut paulo ante uertit.

Sanctorum minister.) λειτουργός. Quod non simpliciter sonat ministrum, sed plerũq; ministrũ sacrorũ, & qui fungatur officio sacerdotij, pro alijs. Vnde quod nos uulgo uocamus officium, Græci λειτουργίαν appellant. Vocem putãt hinc dictam λήϊτον olim dicebant prytanæum, hoc est, locum publicum in quo uersabantur magistratus, & ἔργον opus, unde cõmutatis aliquot literis λειτουργοὶ dicti qui in his locis magistratibus inseruiebant. Porrò genitiuus sanctorum potest uel ad homines referri, uel ad ipsa sancta, ut dicatur administrare sancta pro nobis, ueluti sacerdos. Quanq; autem Græcanica scholia malunt de hominibus accipere, tamen id quod proxime consequitur magis suadet, ut de rebus sanctis accipiamus, minister sanctorũ, & tabernaculi ueri. ut ueri quoq; referatur ad sancta. Vt enim hoc tabernaculum, nempe cœlum, uerum est tabernaculum, ita sancta sanctorum quæ illic administrat uere sancta sunt.

Minister, pro administrator.

Si ergo esset.) εἰ μὲν γὰρ, id est, Si enim.

Nec esset sacerdos.) οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς, id est, Ne sacerdos quidem esset, ut qui nihil offerret, quale lex præscripserat.

Cum consummaret.) μέλλων ἐπιτελεῖν, id est, Cum consummaturus esset.

Nũc aũt melius.) διαφορωτέρως, id est, Excellẽtius. licet in nõnullis habeat διαφορωτέρας.

Quanto.) Latinus debebat addere, tanto, ut respondeat quanto. Nã Græcis licet omittere. Illud prius.) ἡ πρώτη ἐκείνη, id est, Primum illud. Nisi quod Græci abutuntur aliquoties, hoc superlatiuo uice comparatiui.

Culpa uacasset.) ἦν ἄμεμπτος, id est, Fuisset irreprehensibile, siue de quo queri nõ possis, aut in quo nihil posset desiderari. Quod tamen Chrysostomus ita torquet, ut ἄμεμπτος accipiatur pro eo, non quod ipsum sit inculpabile, sed quod inculpabiles reddat, ut culpa sit hominum nõ testamenti. Quanquàm Paulus ad Rhomanos fatetur legem fuisse infirmam, nec potuisse conferre perfectam salutem. & in actis idem affirmat Lucas. Et Petrus appellat onus omnibus importabile. Et deus apud prophetam appellat iustificationes non bonas.

Locus inquireretur.) ἐζητεῖτο τόπος, id est, Quæsitus fuisset locus.

Vituperans eum.) μεμφόμενος γάρ. Verbum est, unde deductum erat nomen, ἄμεμπτος. Probat enim non caruisse reprehensione, cum ipse deus de eo queratur.

Ecce dies ueniunt.) Hoc testimonium adduxit ex Hieremiæ capite trigesimoprimo, & ita adduxit, ut appareat secutum per omnia æditionem Septuaginta, sed ab Hebraica ueritate minimum abhorrentem. Primum uenient, pro quo Hieronymus uertit, ueniant, Græce est ἔρχονται, quod ad utrunq; tempus pertinet. Nam de pacto, siue ut alibi uertitur, fœdus mox dicemus. Quod autem Hieronymus uertit, irritum fecerunt, Paulus, siue qs alius fuit, ad hunc enim modum citat Hieronymus, expressit, οὐκ ἐνέμειναν, id est, Nõ perstiterunt in testamento, siue pacto. Deinde quod ille uertit, dominatus sum eorum, hic explicuit, ἠμέλησα αὐτῶν, id est, Neglexi eos, iuxta Septuaginta. Præterea quod Hieronymus uertit, in uisceribus, hic extulit, εἰς τὴν διάνοιαν, id est, In mentem. Ad hæc quod Paulus dixit, ἕκαστος, Hieronymus uertit, uir, secutus ἰδίωμα sermonis Hebraici.

Citat iuxta Septuaginta.

Qua apprehendi manum.) Magis est, apprehendens manum.

Dabo legem.) διδοὺς, id est, Dans. pendet enim à superioribus.

Superscribam.) ἐπιγράψω, id est, Inscribã, quod Græca præpositio sit ambiguæ naturæ.

Proximum suum.) τὸν πολίτην αὐτοῦ, id est, Ciuem suum. Quanquàm alij codices habent, τὸν πλησίον, id est, proximum.

A minore usq; ad maiorem.) ἀπὸ μικροῦ αὐτῶν ἕως μεγάλου αὐτῶν, id est, A paruo illorũ usq; ad magnum illorum, consentientibus & Hebræis.

Veterauit prius.) πεπαλαίωκε, id est, Antiquauit, siue fecit antiquũ.

EX CAPITE NONO.

HAbuit quidem & prius.) ἔιχε μὲν ὄυν, id est, Habuit quidem igitur. Et prius nomen est & ad testamentum refertur. Nec est Græce prius, sed primum.

Et sanctum seculare.) τό, πἄγϊομ κοσμικὸμ, id est, Sanctũ mundanũ: quod in eam partem admitterentur, etiam proselyti ac gentes, id quod indicant cõmentarij in hunc locum Chrysostomi ac Theophylacti.

Candelabra.) ἡ τελυχνία, Et candelabrum numero singulari.

Quæ dicitur sancta.) Sancta hoc loco pluralis est numeri, neutri generis, ἥ τις λέγεται ἅγϊα, ut respõdeat ad hoc, quod mox sequitur, sancta sanctorũ. Torquetur admodum diuus Augustinus, in quæstionibus super Leuiticum, quæstione quinquagesima tertia, quẽ in sensum accipiendum sit, sanctum sancti, putatq; dictum τὸ ἅγϊομ τοῦ ἁγίου, perinde quasi plene dicas, τὸ πνεῦμα ἅγϊομ, τοῦ θεοῦ ἁγίου, id est, Spiritum sanctum sancti dei, cum constet hanc conduplicationem iuxta idioma sermonis Hebraici, epitasin habere sanctimoniæ. Siquidem priorem partem duntaxat sanctum appellat, alteram ut eximie sanctam, sanctum sanctorum.

Excussa Augustini sententia.

Post uelamentum autem secundum.) Secundum, referendum est ad uelamentum, nõ ad tabernaculum.

Thuribulum.) θυμϊατήρϊομ. Quod locum quoq; significat, aut aram, in qua fit suffitus.

Super quæ erant.) ὑπὲρ ἄνω δὲ αὐτῆς, id est, Supra illud autem, siue supra illam, ut referas ad arcam, attestantibus scholijs Græcanicis.

In priore quidem.) εἰς μὲν τὴν πρώτην. Cur non potius in primum quidem? cum Græcus interpres ita locutus sit.

Sacrificiorum officia.) τὰς λατρείας. Explicuit interpres Græcam uocem, quam aliquoties uertit culturam, siue obsequium.

Quẽ offerret.) ὃ προσφέρῃ, id est, Quẽ offert. Nec est pro ignorãtia, sed pro ignorãtijs.

Quæ parabola.) Cur non potius similitudo?

Parabola similitudo.

Temporis instantis.) εἰς τὸν καιρὸν τὸν ἐνεστηκότα, id est, In tempus quod instabat, hoc est, pro tempore tum præsente.

Iuxta quam.) καθὸν, id est, Iuxta quod, siue in quo, ut subaudias tempore.

In cibis & in potibus.) Interpres nõ potuit reddere Græci sermonis gratiã, ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι. Et iustitijs.) δικαιώμασι, id est, Iustificationibus.

Impositis.) ἐπικείμενα, id est, Imposita, refertur enim ad munera & hostias.

Assistens.) παραγενόμενος, id est, Accedens. Alioqui parum apte cohæret, quod mox sequitur, Introiuit in sancta. Etenim qui potest introire, qui iam assistit?

Per amplius.) Duæ sunt dictiones, διὰ τοῦ μείζονος, Per id quod amplius, siue maius erat. Non manufactum.) οὐ χειροποιήτου, Dictione composita.

Qui per spiritum sanctum.) διὰ πνεύματος αἰωνίου, id est, Per spiritum æternum. Et in hunc modum legit & interpretatur Chrysostomus.

Morte intercedente.) θανάτου γενομένου, id est, Morte facta. Quanquàm interpres bene reddidit sententiam.

Vbi enim testamentum, mortem &c.) At diuus Hieronymus prodidit uocem, quam interpretes uerterunt testamentum, Hebræis magis sonare pactum aut fœdus בְּרִית Quod si uerum est, apparet & hanc epistolam scriptam ab eo, qui Hebraice nescierit, id quod haud ita dissimile ueri uidet. Certe diuus Hieronymus cõstanter uertit pactũ. Iam διαθήκη Græcis dispositionem sonat magis quàm testamentum. Et Hebræis עֵדוּת à testibus dictũ est, quod pacta quæ rata uelimus esse, sub testibus sanciri soleant. Proinde Septuaginta uidentur hoc secuti, qui testamentum transtulerunt. Verum si quis uocẽ sequi malit, quàm sermonis usum ac proprietatem, quicquid adhibitis agitur testibus, testamentum erit. Nec est confirmatum, sed βεβαία, hoc est, ratum, siue firmum, ut subaudias est.

Testamẽtum Hebræis pactum est.

Lecto enim.) λαληθείσης γάρ, id est, Dicto enim.

Mandato legis.) Græca secus habent, λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς, κατὰ νόμον ὑπὸ μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, id est, Cum enim omne mãdatum dictum esset iuxta legem à Moyse omni populo.

Et lana

Et lana coccinea.) καὶ ἔριον κοκκίνον, id est, Lana coccina, à cocco, quæ adhibetur tingendæ purpuræ.

Hic sanguis testamenti.) Ad hæc allusisse uidetur Christus in cœna, Hic sanguis noui testamenti, simili modo suum repræsentans sacrificium.

Sine sanguinis effusione.) Græce composita dictio est, ἀναιμακτεχυσίας. Et hic locus non nihil sapere uidetur Origenicum, si legas quæ sequuntur, etsi quis crassius interpretet. Proinde Chrysostomus rem trahit ad allegoriam. Synagoga terra erat, ecclesia cœlum. Illorũ sanctum paulo ante uocauit mundanum, nostra cœlestia sunt, cum simus ipsi cœlestes.

Non enim in manufactis.) Græce est, In manufacta sancta. &c.

Exemplaria uerorum.) Græce non est ὑποδείγματα, quemadmodũ paulo ante, sed ἀντίτυπα, ueluti reddentia similitudinem uerorum. Neq; mihi uidentur absurde dici exemplaria, uetera illa, quæ deliniabant ac uelut adumbrabant, euãgelicam historiam. Certe nobis erãt exemplaria, etiamsi deo non fuerunt. Qui scripsit hanc epistolam nihil interesse putauit, inter ὑπόδειγμα & ἀντίτυπον.

In consummatione.) ἐπὶ συντελείᾳ, id est, Sub consummationem, siue instante consummatione. Nam eam uim habet aliquoties ea præpositio, si dandi casui iungatur.

EX CAPITE DECIMO.

On ipsam imaginem.) οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα. Ipsam posuit pro ueram & expressam, quæ rem totam ut est, repræsentet. Vnde & Christum imaginem dei uocat. At umbra nihil repræsentat præter extrema quædam corporis lineamenta, unde rudis illa priscorum pictura cœpit.

Alioqui cessassent offerri.) Græcanica scholia admonent per interrogationem esse legendum, an non desijssent offerri? Interpres legisse uidetur, ἐπεὶ ἐπαύσαντο ἂν προσφερόμενα. Pro nobis facit Theophylactus. Certe aut omittẽda erat negatio, aut legẽdum per interrogationem, quæ uim habet negandi. Cæterum hic eleganter interpres participium uertit in uerbum infinitiuum, quod aliãs quidem parum eleganter reliquit. *Interpres collaudatus.*

Sed in ipsis commemoratio.) Subaudiendum est, sacrificijs siue hostijs, siue in ijsdem. Loquitur enim de iteratis.

Sacrificium & oblationem noluisti.) Quisquis hanc scripsit epistolam, minimũ discrepat ab æditione Septuaginta in citandis ueteris instrumenti testimonijs, iuxta quos ita legimus, θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας, τότε εἶπον, ἰδοὺ ἥκω. ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι τὸ θέλημά σου. Vbi pro aures, positum est corpus, atq; ita legit Augustinus, enarrans psalmum trigesimumnonum. At diuus Hieronymus iuxta ueritatem Hebraicam trãstulit hoc modo, Victima & oblatione non indiges, aures autem fodisti mihi. Holocaustum & pro peccato non petisti, tunc dixi, ecce uenio. In uolumine libri scriptum est de me, ut facerem placitum tibi deus meus. Cæterum quod dicit, Aures autem perfodisti mihi, indicat obedientiam fidei, quam deus iam requirebat à suis cultoribus fastiditis uictimis. *Corpus pro aures.*

Vt faciam deus.) Hoc referendum est ad illud quod præcessit, Ecce uenio, ut faciã &c. annotantibus Græcorum scholijs, & liquet ex his quæ sequuntur.

Tunc dixi, ecce uenio.) Vbi hæc uerba repetuntur, dixit, est Græce, τότε εἶπεν. Mirũ est autem, cur mutauerit personam, cum referantur uerba superius posita. Et tamen ita scriptum fuisse in uetustissimo codice Paulino rasuræ uestigium indicat. Neq; secus legisse uidetur Chrysostomus, uel hoc argumento, quod quæstionem mouet, de quo hoc dicatur. Nam si legisset, tunc dixi, hoc est, si ipse diceret de se, non conueniebat interrogare, de quo hoc diceretur.

Vt sequens statuat.) τὸ δεύτερον, id est, Secundum, siue posterius.

Sacerdos præsto est cotidie.) ἱερεὺς ἕστηκεν, id est, Sacerdos stat, ut uerbum uerbo reddam. Nec est quod nos offendat temporis ratio, cum in huiusmodi uerbis præteritũ usurpetur pro præsenti. Hoc admonui, quod animaduerterim quosdam frustra offendi, in quibus est Stapulensis noster. Alioqui si legas stabat, parum congruet quod mox consequitur, Quæ non possunt auferre peccata. Quãq; Græce est, οὐδέποτε δύνανται, id est, Nunq; possunt. atq; ita scriptum comperi in exemplari Paulino. *Faber.*

Pro peccatis offerens hostiam.) προσενέγκας θυσίαμ. Participium est præteriti tẽporis, quamobrem mutato genere, uertere poterat, oblata hostia.

Sanctificatos.) τοὺς ἁγιαζομένους, id est, Eos qui sanctificantur.

Dabo leges.) διδοὺς νόμους, id est, Dans leges. Codex Donatiani habebat dãdo, p dabo.

Deest nobis.

Et peccatorum.) Deest Latinis, ὕστερον λέγει, id est, Postea dicit.

In introitu.) Valla castigat, in introitum, quasi nos confidamus futurum, ut introeamus sancta. Et est quidẽ Græcus sermo anceps, εἰς τὸν εἴσοδον. Verum non uideo cur nõ recte possit accipi, nos habere fiduciam in introitu, quo Christus pontifex pro nobis ingressus est sancta. Etiamsi diuersa lectio mihi non improbatur, & magis quadrat ad ea quæ sequũtur, Accedamus cum uero &c.

Initiauit.) ἐνεκαίνισεν, id est, Innouauit, siue dedicauit, unde encænia.

Viam nouam.) ὁδὸν πρόσφατον, id est, Viam recentem.

Accedamus.) προσερχόμεθα, id est, Accedimus. Etiamsi hic Græcorum exemplaria uariant. Et in plenitudine est, ἐν πληροφορίᾳ, de quo sæpe iam admonuimus. Ac de certitudine fiduciæ, interpretantur Græcorum cõmentarij, qui Chrysostomo inscribuntur.

πληροφορία

Confessionem indeclinabilem.) ἀκλινῆ, id est, Non uacillantem, neq; huc & illuc nutantem, hoc est, firmam & immotam. Alioqui indeclinabile dicitur, quod uitari nõ possit.

In prouocationem charitatis.) εἰς παροξυσμόν. Quod Lucas in actis accipit pro excandescentia in malam partem, hic in bonam usurpauit pro extimulatione.

Collectionẽ nostrã.) ἐπισυναγωγὴν, id est, Aggregationẽ, quasi postea accesserint, aut accessuri sint. Quanto uideritis.) ὅσῳ βλέπετε, id est, Quanto uidetis.

Terribilis autem.) Melius erat, sed terribilis. Quanquam idem significant hæ coniunctiones, tamen nonnihil refert aliquando, quam quo loco ponas.

Et ignis æmulatio.) ζῆλος, igni ueluti tribuit. Nam zelũ appellat impetũ ulciscendi.

Qui consumpturus est.) ἐσθίειν μέλλοντος, id est, Qui comesurus est, siue deuoraturus.

Locus olim suspectus.

Et hic locus palàm admit spem Christianis relapsis in peccatum, nisi commode interpretemur iuxta rationem, quam superius indicauimus ex Chrysostomi sententia, atq; etiam Theophylacti, non posse repeti baptismum, qui Christi mortẽ repræsentat. Testatur nominatim Theophylactus, hunc Pauli sermonem à nonnullis eò fuisse deprauatum, ut interpretarentur, non dari locum ueniæ à baptismo reuolutis in uitia. Quoniã autem ea quæ sequuntur, Sed terribilis expectatio iudicij, uidẽtur pugnare cum hac interpretatione. Nã alioqui dixisset, sed sequitur pœnitentia, Posset & sic explicari, ut Paulus ὑπερβολῇ utatur, quo magis deterreat eos à peccando. Similia sunt in epistòla Ioannis. Aut ut intelligamus de ijs qui deficiunt à lege Christi, quos aduersarios uocat.

Irritam quis faciens.) ἀθετήσας τὶς νόμον, id est, Aliquis qui irritam fecit legem.

Mereri supplicia.) ἀξιωθήσεται, id est, Merebitur, seu dignus habebitur.

Immundum duxerit.) κοινὸν, id est, Cõmune. Sic enim uocãt Iudæi, quod est profanum & abominandum. Porrò duxerit, positum est pro existimarit, aut habuerit.

Mihi uindicta.

Mihi uindictã.) Græce est, uindicta nominãdi casu, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ut & ante admonuimus. Perinde ualet ac si dicas, mea est uindicta, & meum est ulcisci.

Et ego retribuam.) Et, redundat.

Quia iudicabit.) Quia, non est apud Græcos. Cæterum illud, in altero quidem opprobrijs, dilucidius uerti poterat, per tum & tum, aut partim & partim, aut non modo & non solum. Partim quidem dum & probris & pressuris affecti, spectaculo fuistis omnibus, partim dum consortes ita conuersantiũ facti estis. Vt sit sensus, illos duplici nomine laudari, q non solũ ipsi persecutionẽ ob Christi fidem sustinuerint, uerum & alijs hæc patiẽtibus adfuerint & cõmunicarint. Porrò quod Laurentius arbitratur, ex hoc potissimum uerbulo doceri posse, hanc epistolã esse Pauli, quod de uinculis suis meminerit, friuolũ est, ne dicã ridiculũ. quasi nõ omnes fermè apostolorũ successores & adiutores in uinculis fuerint.

Argumentum Laurentij.

Spectaculũ facti.) θεατριζόμενοι. Theatron Græcis spectaculum. Vnde qui in theatrum producuntur, ut omnibus sint spectaculo, διατρίζειν dicuntur.

Nam & uinctis.) Græce est, τοῖς δεσμοῖς ἐμοῦ, id est, Vinculis meis. Interpres legisse uidetur δεσμίοις. Verum id librarijs potius imputandum reor.

Cognoscentes

Cognoscentes uos.) Græci sic legunt, γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς καὶ μένουσαν, id est, Cognoscentes uos habere in uobismetipsis meliorem substantiã in cœlis & manentem. Quidam codices pro ἐν ἑαυτοῖς habent, ἐν οὐρανοῖς, id est, in cœlis. Quidam habebant ad hunc modum, ἔχειν ἑαυτοῖς κρείττονα ὕπαρξιν ἐν οὐρανοῖς, id est, habere uobisipsis meliorem subastantiam in cœlis.

Nolite itaq; amittere.) μὴ ἀποβάλητε οὖν, id est, Ne abijciatis igitur.

Patientia enim uobis necesse.) ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρείαν. Quod non simpliciter sonat patientiam, qua toleramus mala, sed patientem expectationem, cum spe præmij duramus in malis, & nos rebus melioribus seruamus. ὑπομονή.

Adhuc enim modicum aliquantulum.) ἔτι γὰρ μικρὸν, ὅσον, ὅσον, Quod ita uertere poterat: Adhuc enim perpusillum, aut perq; exiguum tempus. Nam Græci sermonis conduplicatio, epitasin habet breuitatis temporis, idq; iuxta proprietatem Hebræi sermonis, qui congeminatione uerbi eiusdem uehementiam explicãt. Quod genus est illud Hieremiæ, Ficus bonas bonas, & ficus malas malas. Rursum illud eiusdem, templum domini, templum domini. Itidem Esaias capite decimo, Adhuc enim paululum, modicumque, & consummabitur indignatio mea. ὅσον, ὅσον.

Ex fide uiuit.) ζήσεται, id est, Viuet, siue uicturus est.

Quia si.) Antiqui codices habent, quo si. Græci, καὶ ἐὰν, id est, Et si.

Non placebit animæ meæ.) οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχή μου ἐν αὐτῷ, id est, Non complacitum est animæ meæ in illo. Quanquàm diuus Hieronymus existimat ea legendum, ut referatur ad uisionẽ, non ad hominem. præcedit enim in Habacuc, unde hic desumptus est locus, Scribe uisionem &c. Atq; illud si subtraxerit se, refert ad Christum tardantem, non ad hominem desperantem. De quo cui cordi fuerit copiosius edoceri, legat huius enarrationem in secundum caput Habacuc. Noua Hieronymi interpretatio.

Subtractionis filij.) Filij non reperio in Græcis codicibus, ac ne in Paulino quidem exemplari, nisi quod aliquis recentiore manu in spacio uersus dirimente affcripserat, filij. Porrò ita dixit non sumus subtractionis, quasi diceret, non sumus subtractores, hoc est, qui refugiunt ac detrectant obedire, sed sumus fidei, hoc est, fideles, quasi dicas sumus dei. Nec est simus, sed sumus, ἐσμὲν, modo indicandi, non imperandi.

EX CAPITE VNDECIMO.

Sperandarum substantia.) ἐλπιζομένων ὑπόστασις, id est, Quæ sperantur. ὑπόστασιν dixit, certitudinem, & id cui aliquid innititur ac fulcitur. Hic quidã argutantur circa hanc definitionem, ut ipsi uocãt, cum encomium fidei potius sit quàm definitio dialectica. Tametsi Hieronymus ac Theophylactus eam appellant definitionem, quod speciem aliquam habet definitionis, qua rei naturam explicant dialectici. Siquidem hoc exordiolo ingreditur fidei laudationem, mox & exemplis ostendens, quantam uim habeat fides. Nisi forte putant esse finitionem, ubicunq; legerint est. Veluti si dicam, literæ sunt in rebus aduersis solatium, in secundis ornamentum, hanc eruditionis laudatiunculam existiment ad definitionum leges exigẽdam. Et sunt qui submota hac definitiõe, ceu nimiũ apostolica, parumq; magistrali, subijciũt aliã sophisticam, & Aristotelis redolentẽ dialecticã, uidelicet hanc, Fides est uoluntaria certitudo absentiũ, infra scientiam & supra opinionem constituta. Deblaterat & alia fermè huius generis uulgatissimũ glossema in caput de summa trinitate & fide catholica. Quorũ est illud symbolũ dicitur à syn, quod est simul & bolus morsus quod singuli apostolorũ attulerint morsellum suũ. Illud adijciam, hoc loco fidem non usurpari proprie pro ea, qua credimus credenda, sed qua speramus, hoc est, ipsa fiducia. Definitio fidei. Fides pro fiducia.

Argumentum.) ἔλεγχος, id est, Indicium. nam id hoc loco significat argumentum. Interpres Chrysostomi uertit cõuictio. Etiãsi in libris uulgatis, ubiq; deprauatũ est cõiũctio.

Non apparentium.) Græce est, οὐ βλεπομένων, id est, Quæ non uidentur. Nec est senes, sed seniores, πρεσβύτεροι. Et ἐμαρτυρήθησαν, quod hic uertit testimoniũ consecuti sunt, transferre poterat, Testimonio probati sunt, siue testimonium emeruerunt.

Ex inuisibilibus uisibilia.) εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι, id est, Vt ex

his,quæ non apparent,ea quæ uidentur fierent.

Plurimam hostiam.) πλείονα θυσίαν,id est,Copiosiorem hostiam,siue plus hostiarum. Interpres ne diceret plurem hostiam,comparatiuum mutauit in superlatiuum.

Esse iustus.) Græce dixit magis quàm Latine,ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, Testimonio dictus est esse iustus,siue testimonium meruit quod esset iustus.

Muneribus eius.) De muneribus est Græce,ἐπὶ τοῖς δώροις, id est,De donarijs.

Deo additur. Sine fide autem impossibile est placere deo.) Deo,hoc loco non repetitur apud Græcos,quos ego uiderim,sed subauditur ex superioribus.

Metuens.) εὐλαβηθείς,id est,Cauens,siue ueritus.

Fide qui uocatur Abraham.) πίστει καλούμενος Ἀβραάμ. Interpres non respexit ad uerbum præteriti temporis,obediuit. Itaq; uertendum erat,Fide uocatus Abraham obediuit:aut,fide cum uocaretur Abraham obediuit.ut fide,pertineat ad uerbũ obediuit. Sed rectius ad utrunq; accommodatur. Vocatus Abraham per fidem,& obediuit per fidem. Siquidem fide promeruit,ut illi nomen augeretur. Non enim illi prius auctum est, quàm de eo dictum est,Credidit Abraham deo,& reputatum est illi ad iustitiam. Theophylactus sic interpretatur,ut uocatus non faciat ad nominis appellationem, sed ad iussum dei, bis enim uocatus est à deo,cum iuberetur relinquere natalem terram. Rursum cum uocaretur in montẽ,immolaturus filium. Ac iuxta hunc sensum ordinandus est sermo, Abrahã cum uocaretur à deo,per fidem obediuit.

Duplex sensus.

In locũ exire.) Et hoc Græce,obediuit exire.poterat Latine,obediuit iens,siue ut iret. In casulis.) ἐν σκηναῖς, id est, In tentorijs.

Sara sterilis.) Epitheton sterilis,non inuenio in Græcis, licet adscriptum sit in uetustissimis nostris codicibus. Ex Chrysostomi & Theophylacti enarratione parum liquet,an interpres addiderit de suo,an hinc sumpserit.

In conceptione seminis.) εἰς καταβολὴν σπέρματος. Interpres probe & uerecunde reddidit sententiam Græci sermonis. Imbecillitas enim corporis obstat,quominus semen subsidat & adhærescat in matrice,propter imminutam attrahẽdi ac retinendi uim. Nam illud καταβολὴν aliquoties uertit fundationem. Proinde Chrysostomus uim uerbi explanans, exponit,ad suscipiendum semen ac retinendum. Demiror autem cur Faber maluerit pro conceptione successionem,nisi quod uerecundius etiam quàm interpres studuit efferre. aut,quod magis suspicor,librariorum incuria , pro susceptione mutatum est successione Theophylactus indicat quosdam esse in hac sententia,ut putent & fœminis inesse semen, & ad id,hunc locum posse accommodari.

Faber.

Etiam præter tempus ætatis.) Græce sic est,καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, id est,Et præter tempestiuitatem ætatis peperit. hoc est,aliena ætate.

Orti sunt.) ἐγεννήθησαν,id est,Nati sunt,siue geniti.

Et hoc emortuo.) καὶ ταῦτα νενεκρωμένου. Ne quis putet Abraham iam uita defunctum genuisse filios. Sic emẽ uertit quidã,Ex uno nati sunt,& ipso cũ mortuus esset. Imò Græcus sermo significat illũ iã effœto defectoq; fuisse corpore,sicut & in epistola ad Rhomanos dixit mortificationẽ uuluæ & corporis. Deinde καὶ ταῦτα,ex cõsuetudine Græci sermonis facit ad epitasim,quod Latini reddere solent,idq;,atq; id,& quidem alijsq; similibus modis. Vt ne Laurentium quidẽ oportuerit admodum offendi numero pronominis.

Faber.

Valla.

Propter quod ab uno orti sunt.) διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένου, id est,Propter quod ab uno nati sunt,siue ex uno,idq; emortuo,siue,eoq; emortuo.

Aspicientes.) Cum mutarit genus paulo ante,ut temporis seruaret rationem, cur non idem facit in hoc participio? Nam dicere poterat,non acceptis,sed eminus,siue procul cõspectis & salutatis, & confessi.

Et salutantes.) Ante hæc uerba inuenio in Græcis codicib⁹,καὶ πεισθέντες,id est,Persuasi.

Deest nobis. Et siquidẽ illius meminissent.) καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνημόνευον,ἀφ' ἧς ἐξῆλθον,εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι,id est,Et siquidẽ illius meminissent,unde fuerãt ,profecti,habuissent tẽpus reuertendi. Nec emẽ assentior hac quidẽ in parte Laurẽtio Vallæ,qui putauit in hũc uertẽdum fuisse modũ. Et siquidẽ illius recordarentur,ex qua exierant,haberent tempus reuertendi, ueluti de præsenti loquatur,non de præterito. Atqui id longe secus est. Loquitur enim de

Abraham

Abraham ac similibus,quibus liberum erat in patriam redire,si patriæ desiderium eos tenuisset. Cæterum Laurentium offendit uerbum præsentis temporis,quod mox sequitur. Nunc autē meliorē appetunt. Quasi uero noua sit huiusmodi temporis hypallage. Quid quod ut sequitur ita præcessit,etiam uerbū præsentis tēporis,ἐμφανίζουσιν ὅτι. Certe quod paulo inferius subijcitur,Non confunditur deus,uocari deus illorum,nō potest nisi ad patriarchas accommodari. Dicitur enim deus Abraham,deus Isaac, deus Iacob. Iam num Latine dici possit,erubescit uocari bonus,quemadmodum dicimus, cupit uideri bonus, uiderit Laurentius,qui hoc negat,cum nihil obsistat,quo minus ita loquamur. *Hypallage temporibus.*

In quo susceperat.) ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμενος, id est,Qui promissiones acceperat.

Arbitrans.) λογισάμενος, id est,Perpendens,etiamsi participium præteriti tēporis est.

In parabolam accepit.) ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο, id est,In similitudine adduxit,hoc est,in typo Christi immolādi. Siquidē illū referendū est ad Isaac,quem uiuū reduxit domum.

Et adorauit fastigiū uirgæ illis.) Hieronymus in quæstionibus Hebraicis notat interpretes Septuaginta,qui perperam transtulerint,adorauit summitatē uirgæ eius,cum apud Hebræos habeatur,& adorauit ad caput lecti. Quod si uerum est,quid faciemus autori quisquis est huius epistolæ? aut qui patrocinabimur Hieronymo? Porrò cum Hieronymus fateatur Græcam uocem esse ancipitem,quur alterum sensum asseuerat esse falsum,alterū adeo mordicus tenet,ut interpretans adiecerit etiā aliquid de suo? Adorauit,inquiens,dominum conuersus ad lecti caput. Intantum eo tempore abhorrebant ab adorandis ullis rebus creatis,soli deo hoc honoris seruantes:cum hodie repertum sit ex supernatiuali philosophia ligneam statuam,eadem adoratione adorari,qua adoratur æterna trias. Neq; quàm est,cuius aures hic offendat sermo:cum undiq; tam multa producantur offensiua piarum aurium. Cæterum quum locis aliquot in sacris uoluminibus legamus adoratos reges,quid erat periculi si pater adorasset filium principē? Vt Reg. ij.cap. ix. Et Reg. iij. cap. j. Adoratur Solomon,etiam à Dauid patre ut uidetur. Quidam sic elabuntur quasi adorauerit non uirgam Ioseph,sed regnum Christi,quod intelligebat eo sceptro signari. Augustinus aperit aliam rimam,ut pro αὐτῆς legamus αὑτῆς,ijsdem quidem literis,sed muta to spiritu,siue addita litera ἑαυτῆς, ut intelligamus senem innixum baculo suo adorasse dominum. Illud dissimulandum non est in Græcis,non esse adorauit summum uirgæ,sed ad summum. Cum noster interpres præpositionem,uelut ociosam reliquerit. Si quidem hoc adorare uidemur,ad quod prono corpore nos inclinamus. *Annotatio Hieronymi pugnat cum hac epistola.*

De profectione.) περὶ φροδόξου, id est,De exitu.

Fide Moses grandis factus,negauit se esse filium &c.) Ante hunc locum additum erat in codice Donatiani, sed manu recētiore: Fide Moses grandis factus,occidit Aegyptium considerans dolorem fratrum suorum.

Temporalis peccati.) τὴν πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν, id est, Quàm temporariam habere peccati fruitionem.

Thesauro Aegyptiorū.) τὸν ἐν αἰγύπτῳ θησαυρῶν, id est, Thesauris qui erant in Aegypto.

Aspiciebat.) ἀπέβλεπεν, id est, Respiciebat,siue spectabat, aut rationem habebat retributionis.

Animositatem regis.) τὸν θυμόν, id est,Iracundiam,siue ferocitatem.

Tanquàm uidens.) ὡς ὁρῶν. Melius erat,perinde quasi uideret.

Primitiua.) πρωτότοκα, id est,Primogenita.

Quod experti.) ἧς πεῖραν λαβόντες, id est, Cuius nempe maris,experimentum cum cepissent Aegyptij.

Circuitu dierum septem.) κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας, id est,Circundati. Nec alioqui mea sententia satis expressit sententiam. Nō enim sentit obsidione septem dierum muros euictos,sed posteaq; singulis diebus leuitæ portantes arcam circumissent ciuitatem, septimo die ad clangorem tubarum muri corruerunt.

Excipiens exploratores.) Et hoc participium præteriti temporis est, δεξαμενός, exceptis exploratoribus. Quid adhuc dicam.) λέγω, id est, Dico.

Iephthe.) Quod Græci scribunt Hiephthae,tetrasyllabam ἰεφθάε. Notatus est à nōnullis & hic epistolæ locus, ut admonet Chrysostomus,quod Iepte meretricis filium, & filiæ immerentis *Locus notatus olim de Iephthe.*

immerentis interfectorem, in sanctorum Catalogo recenseat, item Barachi & Samsonē.

Impetum ignis.) δάναμιν, id est, Vim.

σόμα à τέμνω.

Aciem gladij.) σόμα, id est, Os gladij, siue σόματα numero multitudinis, quod tamen Græci pro acie ponunt, quod ea parte mordeat. Quāquàm sunt apud Græcos, qui σόμα quoq; dictum putent à τέμνω, id est, incido, quod ore incidamus, & comminuamus cibū. Vnde & δίσομος dicitur gladius utrinq; incidens.

Conualuerunt nō à morbo.

Conualuerūt de infirmitate.) ἐνεδαναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, id est, Potētes redditi sunt ex imbecillitate. ne quis somniet eos reualuisse à morbo. Chrysostomus interpretatur de reuersis ab exilio Babylonico, in quo cum fuissent deiecti ac mortuis assimiles, postea restituti sunt pristino uigori. Theophylactus attingens & hanc interpretationem, admiscet de Ezechia, qui à morbo reualuit. Posteriorem sequitur Thomas.

Castra uerterūt exterorū.) πρεμβολὰς ἔκλιναν, id est, Incursiones siue impressiones in fugam uerterunt, & inclinarunt. Dicitur enim inclinata acies, cum parat fugam, & cedit in bello. Nec male uertit interpres, si quis modo sentiat, quid hoc loco sit uertere, hoc est, ad fugam impellere. Demiror autem cur Stupulensis maluerit euertere quàm uertere. Nam auertere multo erat aptius. Certe euertere, non uideo, quo pacto tolerari possit hoc sanè loco. Iam aliquanto inferius mulieres, Græce est γυναῖκες, quæ uox & sexum significat & uxorem. At hoc loco mortuos, de liberis accipiendum est. Mirum quantus hic quorundā disputatorum tumultus id agentium, ne uxores uirum semel defunctum cogantur recipere, idq; ne pereat character ille indelebilis apud ipsos natus. Quasi uero cum Paulus diceret, Si dormierit uir soluta est à lege uiri, tam anxie senserit, ut liberaret mulierem, si cuius uir reuixisset. Hic demum dignus est campus eximijs magistris.

Faber.

Curiosa quæstio

Distenti sunt.) ἐτυμπανίσθησαν. Quod à corio sumptū est, in tympano distento. Quāquàm Græcanica scholia interpretantur de his qui fustibus contusi perierunt. Cæditur em̄ crebris ictibus tympanum.

Secti sunt.) Quod Hieronymus alicubi uertit, Serrati sunt, ut accommodet ad supplicium Esaiæ.

Tentati sunt.) Nescio quo casu acciderit, ut nec apud Chrysostomum, nec apud Theophylactum ulla fiat mentio huius particulæ Tentati sunt, præsertim cū sit dilutior utrisq; q̄bus miscet̄. Præcedit enim dissecti sunt, & sequit̄, occisione gladij occubuerūt. Mihi uidet̄ adiectitia. Suspicor enim eruditulum aliquē pro ἐπρίσθησαν, mutare uoluisse ἐπειράσθησαν, atq; ita uocem utrāq; relatam in contextum, cū altera esset asscripta in spatio marginis.

Melotæ.

Thomæ lapsus miserandus, si modo is ea scripsit.

In melotis.) ἐν μηλωταῖς, id est, Pellibus ouillis. Sicut λεοντὴ dicitur exuuiū leonis. Equidem non possum ridere uirum alioqui magnum Thomam Aquinatem, tamen miseret me, ac pudet, illius nomine tam fœdi lapsus, etiamsi fateor hæc non omnino proprie pertinere ad fidem, nec esse periculum ut hæreticus iudicetur, qui consimiliter fuerit hallucinatus. Verum illud periculū est, nec qui bonas didicere literas cum hæc legunt, ex his metiātur cætera, ut est hominum ingenium: Melota, inquit, est uestis facta de pilis camelorū, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit uestis quæ dicitur melota. Iam quanto insulsius, imò impudentius, delirat super hac uoce quisquis fuit autor operis omnium indoctissimi, quod uocant Catholicon. Hic triumphum agant, scilicet qui apostolicæ simplicitatis prætextu suæ patrocinātur inscitiæ. Huiusmodi sanè uel ipsos superant apostolos. Neq; enim quisq̄ illorum tam inscius uocum aut rerū fuit, ut ex oue faceret camelum, aut aliud nouum animal arbori cognomine. Quanq̄ ego uix adduci possum, ut credam hæc ab Aquinate scripta, primum Italo, deinde tam cæteris in rebus uigilanti. Et haud scio an bona pars huius erroris interpreti sit imputanda, qui è duabus Græcis uocibus, alteram transtulerit, alteram reliquerit. Si quidem in pellibus caprinis Græce est αἰγείοις. At cur fugit ad eundem modum circumloqui μηλωταῖς in pellibus ouillis? Nisi quod suo more horruit bis dicere pellibus. Quāquàm μηλωτὴ non tam pellem ouis significat quàm exuuium, hoc est, pellem corpori detractam unà cum lana.

Catholicon.

Egentes.) ὑστερούμενοι, id est, Destituti rebus necessarijs. Quanquàm interpres bene reddidit. Testimonio fidei probati.) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, id est, Testimonio comprobati sunt per fidem.

Prouiden

Prouidente.) Et hoc participium est præteriti temporis apud Græcos, προβλεψαμένου, id est, Quod deus melius quiddam de nobis prospexerat.

EX CAPITE DECIMOSECVNDO.

IMpositam nubem.) περικείμενον, id est, Circumpositam, siue circũdatam, & undiq; cingentem nos. Nubem autem uocat ingentem multitudinem ac turbam testium. Pondus.) ὄγκον, id est, Onus, siue sarcina. *Nubes pro multitudine.*

Circũstans nos.) Nos, nõ est in Græcis codicibus, & est εὐπερίστατον, id est, quod facile circũsistat, & hæreat atq; amplectatur, quasi nolens abiici. Proinde nos uertimus, tenaciter inhærente peccato. Iam an satis quadret Aquinatis interpretatio, qui circũstans peccatũ exponit occasionẽ peccandi, alijs discutiendum relinquo.

Autorem & consummatorem.) ἀρχηγὸν καὶ τελειωτήν. Non explicuit interpres uim & festiuitatem Græci sermonis, qui constat ex contrarijs inter se uocibus, quarum prior composita est ex principio, posterior deducta à fine. Perinde quasi dicas inceptorem & finitorem, ut idem Christus sit autor initij simul ac finis. *Thomas.*

Confusione contempta.) Confusionem suo more probrum atq; ignominiam uocat, cum Græce sit αἰσχύνη.

Atq; in dextera.) Græce est, Et in dextra throni dei, καὶ δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ.

Sedet.) ἐκάθισεν, id est, Sedit, siue consedit. Quanquàm, ut dixi, in his præteritum pro præsenti usurpatur.

Consolationis.) παρακλήσεως. Hic sanè magis quadrabat adhortationis. Imò utrũq; bene habet. Etiamsi Theophylactus interpretatur de exhortatione.

Tanq; filijs loquitur dicens.) Dicens apud Græcos non est.

Neq; fatigeris.) ἐκλύου, id est, Deficias, siue defatigeris.

Flagellat autem omnẽ filium.) μαστιγοῖ. Quod Hieronymus in Osee uertit, castigat, quæ uox mutata literula uidetur à Græca deducta fuisse. Nam flagris cædi apud Romanos seruilius est. Cæterum illud recipit, positum est pro eo quod est approbat, & non abdicat ac reijcit. *Castigo μαστιγῶ.*

In disciplina perseuerate.) Græcus codex secus habet, εἰ παιδείαν ὑπομένετε, id est, Si castigationem sustinetis, cõsentientibus & interpretibus Græcis. Nam paulo ante quod erat παιδεύῃ, uertit, castigat, & ab eo deductum παιδείαν, uertit disciplinã. quẽ secuti quidã, disciplinam uocant castigationem, non satis approbante Valla. Quanq; disciplinam reperire licet apud probos autores, præcipueq; Suetonium, pro seueriore institutione, gubernatione, cuiusmodi solet adhiberi primis annis. Augustinus enarrans psalmum centesimum decimumoctauum, Disciplinam interpretatur, cum quis molestijs eruditur. Cæterũ quod Græce est προσφέρεται, & interpres reddidit offert se, Augustinus libro de tẽpore barbari co. capite sexto, legit, Sicut filios uos aggreditur deus. Hoc enim agit Paulus, ne horrescãt manum castigantis dei, non enim, inquit, admouet uobis manũ, ut hostis hosti, sed ut pater filijs, emendaturus, non perditurus. *παιδεύειν.*

Ergo adulteri.) Opinor interpretẽ uertisse, adulterini, pro spurijs & illegitimis. Quos Græci simulq; Latini uocant νόθους, quo uerbo usus est Paulus.

Eruditores habuimus.) παιδευτὰς, ab eodẽ uerbo παιδεύειν, quod significat ueluti puerum instituere, quod plagis & obiurgatione nonnunq; opus sit.

In tempore paucorum dierum.) πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, id est, Ad paucos dies.

Secundum uoluntatẽ suam.) κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς, id est, Vt ipsis uidebatur, hoc est, suo arbitratu. Nonnunq; & præter meritum.

In recipiendo.) εἰς τὸ μεταλαβεῖν, id est, Vt participes fiamus.

Pacatissimum.) εἰρηνικὸν, id est, Pacificum, siue pacatum.

Vt ne qs claudicans erret.) ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, id est, Ne id quod claudũ aberret, hoc est, ne claudicatio abducat à uia, præsertim cum sit angusta. Certis igitur & non uacillantib⁹ passibus op⁹ est in hac. Et gressus rectos facite.) τροχιὰς. Quod ut indicat Theophylactus aut uestigiũ est cursus humi impressum, aut ipsa terra currẽtiũ pedib⁹ cõculcata

Contemplantes.) ἐπισκοποῦντες, id est, Cõsiderãtes, & curã agẽtes. Translatũ ab exercitu longum faciente iter. Nã hic aliquot cura delegari solet prospiciendi ne desit cõmeatus,

Ne quis

Ne quis desit gratiæ dei.) μή τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος, id est, Ne quis sit deficiens, aut destitutus à gratia dei, hoc est, qui non possit assequi, uelut in uia sunt qui deficiant.

Impediat.) ἐνοχλῇ, id est, Obstet, siue obturbet. Augustinus sermone de uerbis Apostoli, decimo sexto, pro impediat, legit molestat.

Vendidit.) ἀπέδοτο, id est, Reddidit, id est, in alterius rei uicem dedit. Etenim qui uendit, aut permutat, pro eo quod accipit reddit aliquid. Nec est primitiua, sed πρωτοτόκια, id est, Primogenitalia, ut ita docendi causa loquamur, hoc est, ius primogeniti.

Scitote.) ἴστε γάρ, id est, Scitis enim.

Hæreditare.) κληρονομῆσαι, id est, Hæreditate accipere.

Ad tractabilem montem.) Montem in multis Latinis codicibus deest. Nec Theophylactus addit montem, nec Chrysostomus, ψηλαφωμένῳ ὄρει, id est, Ad montem cõtactum, siue qui tangebatur, at non sine pernicie tangentium. Alluśit enim ad montẽ Sina, & illud psalmi, Tange montes & fumigabunt.

Origenis noua lectio.

Et accessibilem ignem.) καὶ κεκαυμένῳ πυρί, id est, Accensum ignem. Origenes homilia, in Numeros tertia, nec addit montem. & pro accessibilem legit, ardentem: Non enim accessistis ad ardentem & tractabilem ignem. Mirum autẽ quid idem secutus legat: & multitudinem angelorum collaudantium. Et Augustinus libro quæstionũ in Genesim primo, quæstione centesima sexagesimaoctaua, legit ad hunc modum, Sed accessistis ad montem Sion & ciuitatem dei Hierusalem, & ad milia angelorum exultantium.

Se excusauerunt.) παρητήσαντο, id est, Deprecati sunt, siue recusarunt,

Ne eis fieret uerbum.) μὴ προστεθῆναι αὐτοῖς λόγον, id est, Ne sibi cõmendaretur sermo, aut ne sibi adderetur sermo. Nimirum post talia præludia, expectabãt duram orationem. Quanq; Græcus sermo nonnihil habet ambiguitatis, quod αὐτοῖς ad homines referri potest, & ad prodigia quæ præcesserant. ut sit sensus, ne adiũgeretur sermo talibus monstris iam uisis: aut ne sibi sermo committeretur, quem acerbum expectabant.

Non enim portabant.) οὐκ ἔφερον γάρ, id est, Non ferebant enim, non tolerabant.

Quod dicebatur.) τὸ διαστελλόμενον, id est, Quod distinguebatur, pro præcipiebatur. Expressit eñ Hebraici sermonis figurã, iuxta quã dictũ est & illud, Distinxit in labijs suis.

Supereſt in Græcis.

Si bestia tetigerit montem, lapidabitur.) Hic quidam Græci codices addunt, ἢ βολίδι καταρραβήσεται, id est, Aut iaculo configetur.

Quod uidebatur.) τὸ φανταζόμενον. Non est simpliciter, quod uidebatur, sed quod uideri uidebatur, sicuti uidentur spectra, & uisa, aut somnia.

Moyses autem dixit.) Suspicor hunc esse locum, de quo senserit Hieronymus, cũ ait, à quibusdam hanc epistolam non asscribi Paulo, quod nonnulla citentur in ea, ueluti de

Locus olim notatus.

ueteri instrumento, quæ apud Hebræos nõ habeantur. Siquidem Exodi capite uicesimo, ubi narratur historia traditæ legis, nihil huiusmodi dicit Moses. ac ne tertio quidem eiusdem uoluminis capite, cum in rubo uidet dominum. Nam torquet huc eum locum Aquinas. Id quoniam sensit parum esse solidum adiecit, dixit, saltem facto. ne huic quidem fisus commento addidit: Vel forte Apostolus utitur alia litera, quam nos nõ habemus. Sed utrum apocrypha utitur an approbata? Si apocrypha, negat alicubi Hieronymus morẽ esse apostolis apocryphorum uti testimonijs. Sin approbata, cõstat nostris exemplaribus aliquid approbatæ æditionis deesse.

Et multorum milium angelorum frequẽtiam.) καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει. Mire cõiunxit μυριάσιν & πανηγύρει, cum myriades aliquoties dicamus innumerabilem turbam. Alioqui myrias Græcis est numerus complectens decem milia. atq; ita sanè adducit Ambrosius, libro de Cain & Abel, secundo, capite secundo. Et πανήγυρις dicitur, quoties diebus festis, aut comitijs, uniuersus populus congregatur.

Et iudicem omnium deum.) καὶ κριτῇ θεῷ ἁπάντων, id est, Ad iudicem deum omnium.

Thomæ.

Et spirituum.) καὶ πνεύμασι, id est, Et ad spiritus. Dictu mirum, quàm hic uigilarit Aquinas indicans huius loci triplicem esse lectionem, Primam esse Græcorum, Et spiritum iustorum perfectorum, ut sit sensus, Accessistis ad spiritum sanctum, qui facit perfectos in iustitia. Alteram huiusmodi, Et spirituum iustorum perfectorũ, ut sit sensus, Accessistis ad deum, qui est iudex omnium, sed est quasi hæreditas spirituum iustorum perfectorũ. Tertiam, &

tiani, & ſpiritus iuſtorum perfectorum, ut accipiamus nobis fore ſocietatem cum ſpiritibus ſanctorum qui ſunt perfecti. Sed primam approbat, quod ſit ut ait ille planior, deinde quod Græcorum, cum ultima cum Græcis conſentiat. iuxta quam Chryſoſtomus interpretatur animas piorum. Nullus indignatur Thomæ, qui cum Græce neſcierit, tamen indicat uariam lectionem, idq; nullius autoritate fultus, in me deſtomachantur, qui tot rebus ad hoc negotium inſtructus, iudicem non quid ego ſomniem, ſed quid legerint uetares ac probati utriuſq; linguæ ſcriptores.

Et ſanguinis aſperſionem.) καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ, id eſt, Et ſanguinẽ aſperſionis, ſanguinem qui aſpergitur Hebræorum more.

Melius loquentem quàm Abel.) κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν ἄβελ, id eſt, Meliora loquẽtem quàm ſanguis Abel. Nam id palàm poſtulat articulus τὸν. Sanguis enim Abel dicitur loqui de terra & efflagitare uindictam. At Chriſti ſanguis loquitur expiationem. Ita non modo Græci, uerumetiam Thomas.

Loquebatur.) χρηματίζοντα, id eſt, Oracula reddebat. Nec enim eſt ſimpliciter loqui, ſed ex oraculo reſpondere.

Adhuc ſemel & ego.) Et, redundat. Porrò teſtimonium adductum eſt ex Aggæi capite ſecundo. Hebræa ſic reddidit Hieronymus, non diſſentientibus Septuaginta: Adhuc unum modicum eſt, & ego commouebo cœlum & terram.

Mouebo.) σείω, id eſt, Concutio, præſentis temporis.

Mobilium.) τῶν σαλευομένων, id eſt, Eorum quæ fluctuant, ſiue concutiuntur.

Habemus gratiam.) Theophylactus legit, ἔχωμεν, id eſt, Habeamus. Verum in huiuſmodi facillimus eſt lapſus.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

Charitas fraternitatis.) ἡ φιλαδελφία, id eſt, Fraterna charitas, hoc eſt, charitas Chriſtianorum inter ipſos mutua.

In uobis.) Apud Græcos non additur, nec in codice Donatiani. Itẽ copula &, quæ ſequitur, non eſt apud illos. *Supereſt apud nos.*

Placuerũt quidam &c.) ἔλαθόν τινες, ξενίσαντες ἀγγέλους, id eſt, Latuerũt quidam accipientes hoſpitio angelos. Sic enim ad uerbum uerti poterat. Porrò ſenſus hic eſt: Quidam imprudentes ſiue inſcientes acceperunt angelos hoſpitio. Interpres male ſecutus eſt Græcam figuram, quam Latinitas non admittit. Cæterum quod in noſtris codicibus placuerunt habetur ſcriptum, id ueriſimillimum eſt librariorum errore inductum, qui cum non intelligerent latuerunt, nam is ſermo nihil ſignificat Latinis, mutata ſcriptura fecerunt, placuerunt. Mihi non uſquequaq; ſatisfacit, quod hoc loco uertit Laurentius, per hanc latuit quoſdam, quod angelos in hoſpitium accepiſſent. Neq; enim id ſenſit Paulus, hoc hoſpitalitati tribuendũ, quod ignorarint quos exceperant, ſed quod acceperint angelos, cum ſe putarent homines accipere. At multo minus, quod in hunc locum cõmentatur Iacobus Faber Stapulenſis, qui putat idem eſſe latuiſſe, quod occultatum & non uiſum fuiſſe, ſcribens in hunc modum, Dicendum latuerunt, non placuerunt. Etenim Lot & familia eius latuit, angelis hoſpitio ſuſceptis, cum Sodomitæ uellent eum impetere & perfringere fores continuo percuſſi cæcitate ab angelis. Verum ſecus interpretãtur Chryſoſtomus ac Theophylactus, Græcam etiam figuram interpretantes, quæ tamen uel mediocriter Græce peritis incognita non eſt. Et Theophylactus hanc laudem accommodat ad Abraham & Lot communiter. Chryſoſtomus adeo tribuit Abrahæ, ut dubitet, num & Lot oporteat eſſe communem. Auguſtinus in quæſtionibus ſuper Geneſim libro primo, citans hoc teſtimonium: Per hanc enim, inquit, quidam neſciẽtes, hoſpitio receperũt angelos. Et de Lot dubium non eſt quin neſciens receperit angelos, exiſtimans homines eſſe. Cæterum de Abraham nonnihil addubitari poterat, quod adorarit & dominum appellarit, cum tres conſpiceret. Rurſum cum cibum offert, & pedum lotionem, uelut exitinere feſſis, uidetur homines credere. Thomas Tenedia bipennis, ita nodum diſſecat, ut dicat Abraham primum eos habuiſſe pro uiris probis, & ob id exhibuiſſe humanitatis officia, licet adorarit adoratione θρησκείας, mox agnouiſſe angelos, in quibus loqueretur deus. Idem admonet geminæ lectionis. Nam præter hãc quam uulgo habemus legi, per

Placuerunt p latuerunt. Valla.

Faber.

hanc quidam nescientes receperunt angelos,& tamen nō dignatur huius lectionis ullum nobis autorem indicare.

Laborantium.) κακοχυμιώμ,id est,Afflictorum.

Tanquam & ipsi in corpore morantes.) ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες,id est,Tanquam & ipsi sitis in corpore. Laurentius putat subaudiendum ipsorum,tanquam ipsi sitis in corpore afflictorum,quod mihi nequaquam probatur. Sentit enim de corpore cuiusq; similibus obnoxio malis. Ita & Theophylactus.

Theophylactus.

Honorabile cōnubium in omnibus.) ἐν πᾶσι,quod uarie exponit Theophylactus. In omnibus,ut subaudias modis,aut in omnibus ætatibus,aut in omni tempore,deniq; inter omnes. Quod quidem postremum mihi maxime probatur. Quandoquidē & apud ethnicos,honos habitus est matrimonijs,ob fauorem publici commodi. Cæterum quod hic uertit thorus,Græce est κοίτη. Eam uocem in epistola ad Romanos,uertit concubitū, agens de Isaac & Rebeca.tametsi κοίτη non significet concubitum,sed cubile.

Non te deserā nec relinquā.) ἀνῶ ἐγκαταλείπω,id,est,Relinquo ac desero,præsentis tēporis. Locus est Iosue cap.j. Etiamsi Hieronymus uertit, Nō dimittam nec derelinquā te.

Nolite abduci.) μὴ περιφέρεσθε,id est,Ne circūferamini. Interpres legisse uidetur περιφέρεσθε,& utrunq; uerbum satis quadrabat.

Optimum est enim.) καλὸν γάρ,id est,Bonum enim.

Promeretur deus.) εὐαρεστεῖται,id est,Conciliatur deus,siue placetur deo. Quāquam interpres promeretur dixit pro demeretur & conciliatur.

Et subiacete eis.) ὑπείκετε. Et eis,redundat,id est,concedite ac deferte.

Peruigilant.) ἀγρυπνοῦσι, id est, Vigilant.

Quasi rationem reddituri.) ὡς λόγον ἀποδώσοντες,id est, Tanquam rationē reddituri.

Hoc enim non expedit.) ἀλυσιτελὲς γάρ,id est, Inutile enim.

Aptet uos.) καταρτίσαι,id est, Perficiat. Et in omni opere bono,legunt Græci.

Verbum solatij.) παρακλήσεως. Cur non potius exhortationis hoc loco?

Perpaucis scripsi.) διὰ βραχέων. i. Per pauca,siue paucis. Sūt em̄ Græce duæ dictiones.

Cognoscite fratrem nostrum.) γινώσκετε anceps est. Potest enim accipi nostis,& ad sensum haud multum interest.

Epistola hæc an Pauli sit.

De Italia fratres.) οἱ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας,id est, Itali. Neq; fratres est apud Græcos. Optime lector,nihilo minoris uelim esse tibi hanc epistolam,quod à multis dubitatū sit Pauli esset,an alterius. Certe cuiuscunq; est,multis nominibus digna est,quæ legatur à Christianis. Et ut à stilo Pauli,quod ad phrasim attinet,longe lateq; discrepat,ita ad spiritū ac pectus Paulinum uehementer accedit. Verum ut non potest doceri certis argumētis cuius sit,quod nullius habeat inscriptionem,ita compluribus indicijs colligi potest,si non certis, certe probabilibus,ab alio quopiam quàm à Paulo scriptam fuisse. Primum quod sola omnium Pauli nomen non præferat,tametsi non me fugit hoc utcunq; dilui ab Hieronymo,sed ita ut magis retundat aduersarij telū,quàm astruat quod defendit: Si deo,inquit, Pauli non est,quod Pauli nomen nō præferat,igitur nullius erit,cū nullius præferat titulum. Sed audi ex aduerso,Si ideo quisq; liber huius aut illius credi debet,quod eius titulū præferat,igitur & euangelium Petri,Petro tribui debet,quod præferat Petri nomen. Deinde quot tot annis,nempe usq; ad ætatem Hieronymi,non recepta fuerit à Latinis,quēadmodum ipse testatur in epistolis suis. Ad hanc coniecturam facit,quod Ambrosius,cū omnes Paulinas epistolas sit interpretatus,in hanc unam nihil scripserit. Præterea quod alicubi recensuit Hieronymus,quod in hac quædam testimonia citentur ex ueteri testamento,quæ non reperiantur in Hebræorum uoluminibus,de quibus nōnihil attigimus huius epistolæ cap.xij. Vt ne dicam interim inesse locos aliquot,qui quorundam hæreticorum dogmatibus prima fronte patrocinari uideantur. Velut illa,quod uelum separans sancta sanctorum,interpretatur cœlum,ac multo magis,quod palàm admere uideatur spem à baptismo relapsis in peccatum. Idq; non uno in loco,cum Paulus & eum receperit in communionem sanctorum,qui dormierat cū uxore patris. Adde huc,quod diuus Hieronymus cum alijs aliquot locis ita citat huius epistolæ testimonia,ut de autore uideatur ambigere,tum edisserens caput Hieremiæ tricesimumprimū: Hoc,inquit,testimonio

Paulus

Paulus apoſtolus,ſiue quis alius ſcripſit epiſtolam,uſus eſt ad Hebræos. Rurſum in Eſaiæ cap. quinquageſimo. Dicitur & in epiſtola quæ fertur ad Hebræos,alijſq; locis penè innumeris,alicubi negans referre cuius ſit,modo ſalubria doceat. Conſimilem ad modum Origenes homilia in Matthæum xxvj. cum adducat huius epiſtolæ teſtimonium,non audet tamē ab aduerſario flagitare,ut Pauli uideat̄ ,ac remittit penè ut ſit eo loco,quo liber qui inſcribitur ſecreta Eſaiæ. Et Auguſtinus citaturus huius epiſtolæ teſtimonium de ciuitate dei,libro xvj. cap. xxij. præfatur hunc in modū: De quo in epiſtola,quæ inſcribitur ad Hebræos,quam plures apoſtoli Pauli eſſe dicunt,quidam uero negant,multa & magna cōſcripta ſunt. Quin idem alīâs frequenter adducens huius epiſtolæ teſtimoniū: Scriptū eſt, inquit,in epiſtola ad Hebræos,omiſſo Pauli nomine. Sic intellectū eſt in epiſtola ad Hebræos. Et de illo etiā in epiſtola legitur,quæ inſcribitur ad Hebræos. Hæc atq; huiuſmodi cum plus centies occurrant,nuſq; quod ſanè meminerim,citat Pauli nomine,cum in cæteris citationibus,Pauli titulum libenter ſit ſolitus addere. Ambroſius licet in hanc unā non ædiderit cōmentarios,tamen eius teſtimonijs non infrequenter utitur,& uidetur eā Paulo tribuere. Reſtat iam argumentū illud,quo non aliud certius,ſtilus ipſe,& orationis character,qui nihil habet affinitatis cum phraſi Paulina. Nam quod adferunt hic quidā, Paulum ipſum Hebraice ſcripſiſſe,cæterum Lucam argumētum epiſtolæ,quam memoria tenebat,ſuis explicuiſſe uerbis,quantum ualeat,uiderint alij. Neq; enim in uerbis ſolum aut figuris diſcrimen eſt,ſed omnibus notis diſſidet. Et ut Paulus Græce ſcribens,multum ex idiomate ſermonis Hebraici retulit,ita & in hac,quam ut uolunt iſti ſcripſit Hebraice,nōnulla ſermonis illius ueſtigia reſiderent. Quid quod ne Lucas quidem ipſe in Actis apoſtolorum ,hoc eſt,in argumento,quod facile recipit orationis ornamēta,parū abeſt ab huius epiſtolæ eloquentia. Equidem haud interponam hoc loco meam ſententiam. Cæterū admodum probabile eſt,quod ſubindicauit diuus Hieronymus in catalogo ſcriptorum illuſtrium,Clementem Romanum Pont. à Petro quartum,autorem huius epiſtolæ fuiſſe. Clementis enim meminit Paulus,& hic Timothei facit mentionem. Sed præſtat,opinor,ipſa Hieronymi uerba ſuper hac re aſſcribere: Scripſit,inquit,nēpe Clemens,ſub perſona Romanæ eccleſiæ,ad eccleſiā Corinthiorum,ualde utilē epiſtolam,quæ & in nōnullis locis publice legitur,quæ mihi uideī characteri epiſtolæ,quæ ſub Pauli nomine ad Hebræos fertur conuenire. Sed & multis de eadem epiſtola non ſolum ſenſibus ,ſed iuxta uerborum quoq; ordinem abutitur,Omnino grandis in utraq; ſimilitudo eſt. Hactenus diuus Hieronymus,ſatis ciuiliter indicans prudenti doctoq; lectori,quid ipſe ſuſpicetur. Sed hiſce de rebus nonnihil attigimus annotantes in caput ſecundum.

Stilus an certiſſimum argumentum.

Hieronymus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS PER DES. ERASMVM ROTEROD. FINIS.

IN EPISTOLAM IACOBI

ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTEROD.

IACOBVS apoſtolus.) Apoſtolus,non additur in his libris, quos ego uiderim,nec in Latinis emendationibus. Et fieri poteſt,ut nomen commune cum apoſtolo præbuerit occaſionē, ut hæc epiſtola Iacobo apoſtolo aſſcriberetur,cum fuerit alterius cuiuſdam Iacobi. Nam de hac quoq; nonnihil eſt dubitatum. Idem accidit in duabus poſterioribus ,quæ ob nomen commune,Ioanni tribuuntur apoſtolo, cum alterius ſint autore Hieronymo,qui Iacobum hunc negat eſſe apoſtolum è numero duodecim qui recenſentur in Euangelio ,ſed alium quendam cognomento iuſtum,filium Mariæ ſororis matris

Iacobus non è numero duodecim.

domini,qui primus fuerit ordinatus episcopus Hierosolymitanus ab apostolis. Nec eñ obstare,quod hic aliâs uocetur apostolus,cum apud Paulum discipuli Christum prædicantes,apostoli dicantur. Ac ne ab hoc quidem hanc epistolam esse profectam,asseuerabant quidam,licet,ut inquit,idem Hieronymus,paulatim procedente tempore obtinuerit autoritatem. Verum superuacuum arbitror anxie de autore digladiari ,rẽ potius amplectamur,& spiritum sacrum autorem exosculemur.

Opus perfectum habet.) ἐχέτω,id est, Habeat. Atq; ita legitur & in Latinis exemplaribus emendatis.

Et integri.) καὶ ὁλόκληροι. Vt opponatur mutilis.

Indiget sapientia.) λείπεται σοφίας,id est,Si cui deest sapientia.

Postulet à deo qui dat.) αἰτείτω ἀπὸ τοῦ διδόντος θεοῦ, id est,Postulet ab eo qui dat, nempe deo.

Affluenter.) ἁπλῶς,id est,Simpliciter & pure.Id enim interpretatur quod mox sequitur,Et non improperat.

Et non improperat.) Sunt qui negent in hoc sensu improperat esse Latinum, & uerũ est Plinio improperare dictum,pro intro properare.Attamen mihi persuaderi non potest,uocem esse cõfictam,cum toties sit obuia in sacris libris,improperare & improperiũ.

Nihil hæsitans.) μηδὲν διακρινόμενος,id est,Nihil dijudicans. Quanquam hæc affinia sunt,& ob id utroq; modo solet uertere.

Et circumfertur.) καὶ ῥιπιζομένῳ,id est,Iactatur siue rapitur.

Non ergo existimet.) μὴ γὰρ,id est,Non enim.

Quod accipiat.) ὅτι λήψεται,id est,Quod accipiet,aut accepturus sit.

Vir duplex animo.) δίψυχος. Quasi dicas,bianimis ,ut dicimus bilinguis.

In exaltatione.) ἐν τῷ ὕψει,id est,In sublimitate.Opponit enim inter se pugnantia.Interpres legisse uidetur, ἐν τῷ ὑψώσει.

In humilitate.) ἐν ταπεινώσει,id est,In humiliatione.

Decor uultus eius.) Subdura est metaphora quæ uultum tribuit herbæ. Est enim hic χόρτος,quod interdum transfert fœnum,nonnunquam gramen,rarius herbam. Proinde sciat lector Græce esse εὐπρέπεια τοῦ προσώπου,id est,Decor aspectus eius,siue speciei.

Diues in itineribus suis.) πορείαις. Vide num legi possit, πορίαις, ut sit, in abundantia. Certe ad sensum uideretur accommodatius.

Repromisit deus.) Græci legunt dominus ,pro deus.

Quoniam à deo tentatur.) ὅτι ἀπὸ θεοῦ πειράζομαι,id est,Quod à deo tentor. Tametsi hanc figuram Latinus sermo non recipit,nisi omittas coniunctionem quod.

Intentator ἀπείρατος.

Intentator est.) ἀπείρατός ἐστι κακῶν,id est,Inexpertus est malorum,siue non potest tentari malis.Significat autem deum neq; tentari ipsum malis,neq; tentare quenquam, quasi dicas,intentabilis.Demiror autem interpretes non circuitione potius uocem hanc explicuisse.Nam Latinis intentator est ,qui mali quippiam impingit. Quod si ἀπείρατος accipiatur actiue bis idem dixit.Et ✱ coniunctio reclamat huic sensui.

Abstractus & illectus.) ἑλκόμενος καὶ δελεαζόμενος, id est, Illectus & inescatus. Tametsi participia hæc præsentis sunt temporis.

Generat mortem.) ἀποκύει.Metaphora sumpta à grauidis.Quasi dicas enititur.

Dilectissimi.) ἀγαπητοὶ,id est,Dilecti.

Datum optimum.) δόσις ἀγαθὴ,id est,Donum bonum,siue donatio bona. Hieronymus legit ,Omnis perfecta donatio,in loco quem mox cito.

Non est transmutatio,) παραλλαγή.Quod Hieronymus in priori aduersus Iouinianum commentario uertit,differentiam.Augustinus libro de ciuitate dei xj.legit, Apud quem non est immutatio,nec momenti obumbratio. Rursus aduersus Manichæos de natura boni,cap.xxiiij.Hilarius de trinitate libro iij.legit,Apud quem non est demutatio.

Nec.) ἢ, id est,Aut,pro nec.

Vicissitudinis obumbratio.) τροπῆς ἀποσκίασμα, id est,Conuersionis obumbratio. Significat autem ab hac luce iaci umbram,& solstitijs crescere,& decrescere nostrum solem. Ita propemodum & diuus Hieronymus in loco quem modo citauimus.

Voluntarie

Voluntarie enim &c.) βουληθεὶς ἀπεκύησεν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμας ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτου κτισμάτων, id est, Volens progenuit nos uerbo ueritatis, ut simus primitiæ quædam creaturarum eius, siue creaturarum suarum. Beda indicat hunc locũ à quodam sic legi, ut simus primitiæ creaturarum eius, quasi intelligat nos esse cæteris rebus creatis præstantiores, quod olim singularum rerum primitiæ offerrentur, hoc est præcipua quæq. Porrò quod noster interpres τινα uertit aliquod, iuxta hanc sententiã rectius uertisset quoddam, siue primitiæ quædam, ut addito nomine intelligamus sermonem habere metaphoram.

Scitis fratres mei.) ὥστε ἀδελφοί, id est, Itaque fratres mei. Interpres legisse uidetur ἴστε, pro ὥστε. Nam scitis enim quod est in nostris codicibus in Græcis non reperio.

Si autem.) Autem, redundat.

Omnem immundiciam.) ῥυπαρίαν, id est, Sordiciem.

Abundantiam.) περισσείαν, id est, Superfluitatem. Alludit enim ad sordes & superflua corporis. Etiamsi non desunt, qui negent superfluitatem esse uocem Latinam. Atq; non uideo qui minus à superfluo liceat dicere superfluitatem, quàm ab exiguo exiguitatẽ, ab assiduo assiduitatem, à perpetuo perpetuitatem.

Et non auditores tantum.) Tantum, non inuenio apud Græcos, ne in Aldina quidẽ æditione. Sed indicat esse in Rhodiensi codice. Salua res est. At ego uereor, ne is codex sit ad nostros emendatus. Imò ne in Latinis quidem emendationibus additur tãtum, sed adiectum uidetur abs quopiam, cui cum absurdum uideretur præscribi nobis ne essemus auditores uerbi, uelut interpretans scriptoris mentem, addidit auditores tantum.

Perspexerit.) παρακύψας, id est, Qui prospexerit.

In lege perfecte.) εἰς νόμον τέλειον, id est, In legem perfectam. Codex Donatianicus habebat In lege perfecta.

Libertatis.) τὸν τῆ ἐλευθερίας, id est, Quæ est libertatis, siue nempe libertatis.

Permanserit in ea.) καὶ παραμείνας οὕτως, id est, Et permanserit sic.

Religiosum esse.) Græci addũt ἐν ὑμῖν, id est, inter uos. Sed seducit cor suũ.) Ex cor de uago atq; instabili nascitur, linguæ petulãtia, unde nos uertimus, sed aberrare sinit cor suum. Est enim Græcis ἀπατῶν. Ab hoc seculo.) ἀπὸ τοῦ κόσμου, id est, A mundo.

EX CAPITE SECVNDO.

Esu Christi gloriæ.) Quod iuxta proprietatem Hebræi sermonis perinde ualet ac si dicas, glorioso, ἰησοῦ χριστοῦ τῆς δόξης. Vide lector, num δόξης hic declaret nõ gloriã, sed opinionẽ, ut referatur ad προσωποληψίας. Sitq; sensus, ne habeamus fidem domini nostri Iesu Christi, in discretione personarũ, ut ex sua cuiusq; opinione quenquam æstimemus, non hac quatenus est Christianus, sed quatenus nobis aut magnus, aut humilis est ob affinitatem aut diuitias. προσωποληψία.

In conuentum uestrum.) εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν, id est, In congregationem siue cœtum uestrum. Hic palàm est, synagogam esse quemuis cœtum aut consessum hominum.

Aureum anulum habens.) χρυσοδακτύλιον. Dictione cõposita uocauit, gestantẽ anulos aureos, quasi dicas, auranuleus.

In ueste candida.) ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ, id est, In ueste splendida.

In sordido habitu.) ἐσθῆτι. Variauit interpres, cum Græce sit eadem dictio.

Qui indutus est ueste præclara.) ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν, id est, In eum qui gestat uestem splendidam. Et est eadem uox, quam modo uertit candidam, immodicus affectator copiæ.

Aut sede sub.) ἢ κάθου ὧδε, id est, Sede hic.

Non iudicatis.) οὐ διεκρίθητε, id est, Iudicati estis in uobisipsis. Nã & sic accipi potest, & magis quadrat ad ea quæ sequuntur. Cæterum & coniunctio quæ apud Græcos additur, tantum ad uehementiam & affectum facit, καὶ οὐ διεκρίθητε. ut & non, perinde poleat ac si dicas, an non. Copiã

Cogitationum iniquarum.) πονηρῶν, id est, Malarum.

In hoc mundo.) τοῦ κόσμου, id est, Mundi. Interpres, mirum quo cõsilio, semper addit, mundo pronomen demonstrantiuum. etiamsi hic in nonnullis additur τούτου.

Diuites autem.) Autem,redundat,& repugnat ſenſui.Interpres legiſſe uidet πλουσίους &, perinde quaſi præceſſerit μέν. Pauperes quidem in hoc mundo ,ſed diuites in fide.

Exhonoraſtis pau.) ἠτιμάσατε,id eſt,Ignominia affeciſtis,ſiue contemptui habuiſtis.

Per potentiam opprimunt.) Quod Græci dicunt unico uerbo καταδυναστεύουσιν,quaſi dicas,abutuntur ſuo magiſtratu & poteſtate,in ueſtrum malum.

Ad iudicia.) εἰς κριτήρια,id eſt,Ad tribunalia.

Redarguti à lege.) ἐλεγχόμενοι. Quod melius uertiſſet ,Et redarguimini ,ut tempus quoq; reſpondeat.

Quicunq; autem.) Enim eſt Græcis ,non autem.

Incipientes p futuro.

Quaſi tranſgreſſores.) ὡς παραβάται, id eſt, Vt tranſgreſſores.

Incipientes iudicari.) μέλλοντες κρίνεσθαι,id eſt, Iudicandi.Et in hunc quidem modũ frequenter tranſtulit interpres.At hic ſanè fuit intolerabile.

Qui non facit.) μὴ ποιήσαντι,id eſt,Qui non fecerit.

Superexaltat autem miſericordia iu.) κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως.Opinor interpretẽ uertiſſe, ſuperexultat,id eſt, ſupergloriatur.Senſus eſt,gloriatur miſericordia aduerſus iudicium,tanquam uictrix,ut nihil iam ad rem faciãt,quinq; expoſitiones Hugonis Carrenſis,quas in hunc inuehit locum, ὅλας ἀμάξας,pro unica interpretatione,examen interpretationum faciens.Ea eſt inſcitiæ fœcunditas,cum ueritatis ſimplex ſit oratio.Vtitur autem eodem uerbo ad eundem modum paulo inferius , μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας,id eſt,Ne gloriemini & mentiamini aduerſus ueritatem.Id conijcere licet ex uerbis eius,quibus enarrat Pſalmũ cxiij.Idem libro de ciuitate dei xx.cap.xviij. interpretatur,ſuperexaltat,ſuperat,Sed cum ad iudicium,inquiens,uentum fuerit,miſericordiam eſſe ſuperaturam,non longe quidem aberrans à ſcopo,quod ad ſenſum attinet. Apparet & Auguſtinum legiſſe ſuperexultat.Etiamſi in uulgatis codicibus deprauatum eſt, ſuperexaltat. uictoris enim eſt exultare. Rurſus in quæſtionibus in Exodũ legit, Superexaltat miſericordia in iudicio.Vt hinc manifeſtior etiam ſuſpicio detur illum legiſſe ,ſuperexultat.Certe ex Bedæ commentarijs palàm eſt,illum legiſſe ſuperexultat.Eius uerba ſubſcribam,Superexultat autem miſericordia iudicium,quia quemadmodum damnatus in iudicio dei dolebit,qui non fecit miſericordiam: Ita qui fecit ,remuneratus exultabit atque gaudebit.Aliter ſuperexaltat miſericordia iudicium.Non dictum eſt ,uincit miſericordia iudicium.Non enim eſt aduerſa iudicio ,ſed ſuperexaltat qui plures per miſericordiã colligunt,ſed qui miſericordiam præſtiterũt.Ex his perſpicuum eſt Bedam iuxta Græcorum exemplaria legiſſe ſuperexultat, licet ſcriba penè ubiq; uocem eam deprauauerit.

Hugo Carrenſis.

Et ſoror.) Aut,eſt Græce,non &.

Calefacimini.

Calefacimini.) θερμαίνεσθε,id eſt, Calefiatis ſiue caleſcite. Quis eũ ferat calefaciminí? Aut cur non potius mutato genere calefaciatis uos,quemadmodum nõ ſemel huius uerbi participium uertit in euangelio θερμαινόμενον,calefaciebat ſe.Sed ex obſoletis autoribus citant literatores facior ,ut donemus. quorſum attinet obſoletis atq; etiam dubijs uti cum ſuppetant uſitata certaq;.

In ſemetipſa.) καθ' ἑαυτὴν,id eſt, Per ſe,hoc eſt,ſola,

Sine operibus.) ἐκ τῶν ἔργων σου,id eſt,Ex operibus tuis.Interpres legiſſe uidetur ἐκ τῆς πίστεως ἔργων.nam minimum eſt diſcrimen in uocibus,cum ſententia tota pugnet. Quod ſi legis ſine operibus,quemadmodum legit interpres,non uideo qui conſtet ſenſus. nam fides oſtendi non poteſt,niſi factis.Sentit autem quiſquis hic fuit Iacobus ,demonſtra tuã fidem quam habes,adiunctis factis,ut utrunq; habeas,& ego ſolis factis declarabo mihi; neutrum deeſſe.Sermo uidetur apud Græcos aliquãto dilucidior. Siquidem ut Iacobus doceat nec fidem abſq; operibus nec opera ſine fide ualere, proponit duos colloquẽtes quorum alter fretus ſua fide negligat opera.Huic dicitur: Tu fidem habes ſit hoc tibi ſatis.Rurſus alteri fidens operibus neglecta fide,reſpondet illi:Et ego facta habeo mihi ſatis eſt.Iacobus utriuſq; ſermonem refellit,Imò neutrum,inquit,quod habet ſufficiat ad ſalutem.Sed tu qui fidem tuam iactas,doce factis ipſis tibi fidem eſſe,quæ certe res ociosa non eſt ,& ego factis ipſis declarabo mihi neutrũ deeſſe.Neq; enim conuenit,ut hæc uerba Fidem habes,pertineant ad perſonam apoſtoli,qui reijcit fidem carentem factis.

Varia lectio.

Credidit

Credidit Abrahã deo.) Idem teſtimoniũ quod Paulus adduxit in epiſtola ad Romanos aduerſus fiduciam operũ, hic adducit ad cõmendationem operum. Verum Paulus illic opera uocat obſeruationem legis Moſaicæ, hic ſentit de officijs pietatis & charitatis. *Opera duplicia.*

Videtis quoniam.) ὁρᾶτε τοίνυν ὅτι, id eſt, Videtis igitur quod.

EX CAPITE TERTIO.

Lures magiſtri.) πολλοὶ, id eſt, Multi.

Sumitis.) λημόμεθα, id eſt, Sumem⁹, ſiue quod Valla mauult, accipiemus. Et quod ſequitur, Offendimus omnes, præſentis eſt temporis, non præteriti, πταίομεν, id eſt, labimur. ut intelligas omnes quotidie labi. Item quod ſequitur, Si quis in uerbo non offendit, πταίει.

Poteſt etiam freno.) δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, id eſt, Potens freno moderari & totum corpus.

Si autem frenos.) Græce non eſt, ſi autem, ſed ecce, ἴδε. Interpres legit εἰ δέ. Beda indicat in quibuſdam ſcriptum fuiſſe, Sicut autem equis &c.

Ad conſentiendum.) πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, id eſt, Vt nobis obediant ſiue pareãt.

Omne corpus.) Et omne corpus legit Græcus, ſed neceſſe erat coniunctionem abijcere, cum dixerit, ſi autem.

Et ecce naues.) ἰδοὺ καὶ τὰ πλοῖα, id eſt, Ecce & naues, ſiue Naues quoq;

Cum magnæ ſint.) τηλικαῦτα ὄντα, id eſt, Cũm tantæ ſint.

A uentis ualidis.) σκληρῷ, id eſt, Duris. ſed interpres aliud uidetur legiſſe.

Minentur.) ἐλαυνόμενα, id eſt, Aguntur ſiue uehuntur.

Circumferuntur autem.) Autem, redundat.

Modicum quidem.) Quidem, redundat & officit ſenſui.

Et magna exultat.) καὶ μεγαλαυχεῖ. Lyranus legit, exaltat. & magna exponit, mala: & exaltat, prouocat. Arbitror ab interprete fuiſſe ſcriptũ, exultat. hoc eſt, iactat, id quod Græca uox ſonat. Nec Beda diſſimulat in quibuſdam codicibus ſcriptum fuiſſe, Magna exultat. Itaq; ſcriptum comperimus in codice uetuſtiſſimo Donatiani. Græcis eſt ſermo iucũdior dictione compoſita à μεγάλα magna & αὐχεῖν gloriari ſiue iactare, id eſt, magnifice ſe iactat. *Lyranus. Quãtus, pro paruus.*

Ecce quantus ignis.) Opinor interpretẽ uertiſſe, quantulus ignis, id eſt, quàm puſillus. Nam Græce eſt ὀλίγον πῦρ, id eſt, exiguus ignis. Hieronymus in lxvj. Eſaiæ cap. ita citat paruus ignis quàm grandem ſuccendit materiam. Teſtatur & Beda in nonnullis exẽplaribus ſcriptum fuiſſe: Ecce modicus ignis &c. Hoc adieci, ne quis putet Græcos codices fuiſſe uitiatos. Et ſyluam, hoc loco rectius uertiſſet materiam.

Vniuerſitas iniquitatis.) ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας, id eſt, Mundus iniquitatis. Eſt autẽ aliquando mundus, cumulus rerum ſimul repoſitarum. Vnde mundũ muliebrem dicimus. *Mundus, ſumma.*

Lingua conſtituitur.) Sic lingua, legunt Græci, οὕτως ἡ γλῶσσα.

Beſtiarum.) θηρίων, id eſt, Ferarum, aut noxiarum beluarum. Nam id proprie ſignificat θηρίον.

Et cæterorum.) καὶ ἐναλίων, id eſt, Marinorum. Interpres legiſſe uidetur ἄλλων, aut certe ſcripſit, cœtorum, quod ipſum adhuc in nonnullis extat codicibus. Id ſcriptor oſcitans mutauit in cæterorum. nam manſueſcunt & marinæ beluæ, ut delphines. *Ceterorũ, pro cærorum.*

A natura humana.) τῇ φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ, id eſt, Ingenio humano, ſiue naturæ humanæ. Quanquam hoc parui refert ad ſenſum.

Inquietum malũ.) ἀκατάσχετον, id eſt, Incoërcibile ſiue incohibibile. Hieronymus ſecũdo aduerſus Pelagium dialogo, tranſtulit, Incontinens malum. Benedicimus deũ & patrem.) Latinis male dicit qui dicit conuicium, at non ſtatim benedicit homini qui laudat.

Ex ipſo ore.) ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος, id eſt, Ex eodem ore.

Emanat.) βρύει, id eſt, Scatebra emittit. Si tamen Latine dicitur, emanat aquam.

Dulcem & amaram aquam.) τὸ γλυκὺ, καὶ τὸ πικρόν, id eſt, Dulce & amarum, ut ὕδωρ ſubaudias.

Ficus uuas facere.) συκῆ ἐλαίας ποιῆσαι, id eſt, Ficus oleas facere. Siquidẽ ficũ oppoſuit oleæ, quod hæc acerbi ſaporis ſit & auſteri, diſſimilis ficui. Quanq; mox meminit uitis.

Sic nec̄ ſalſa dulcem poteſt facere aquam.) οὕτως ὐδρεμία πηγὴ ἁλικὸμ καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id eſt, Sic nullus fons, ſalſam & amaram facere aquam.

ἐπισήμων ſciens. Et diſciplinatus.) ἐπισήμων, id eſt, Sciens, ſiue ſcientia præditus, quod recentiores uocant, ſcientificus.

Operationem ſuam.) τὰ ἔργα αὐτου, id, eſt, Opera ſua. Et cōtentiones ſint.) Græce tantum eſt, & contentionem, καὶ ἐρίθιαν. Ac mox ſequitur, In corde ueſtro.

Deſurſum deſcēdens.) Quod hic addit̄ à patre luminū, nō habet̄ in codicibus Græcis.

Carrenſis. Animalis diabolica.) Animalis hic deducitur ab anima, ψυχικὴ. Sic enim aliquando uocat affectum humanum, ut opponatur ſpiritui. Carrēſis putat ab animalibus dictū, quod brutorum ſit, duci uoluptatibus. Cum Beda nominatim hoc admoneat quod dicimus, citans Græcam autoritatem, quæ tamen iſtis noſtris nimium uilis eſt. Nec eſt diabolica, ſed dæmoniaca, δαιμονιώδης, hoc eſt, non à ſpiritu Chriſti, ſed à ſpiritu huius mundi. Et dæmones Græcis dicuntur quaſi δαήμονες, hoc eſt, ſcientes, & his antiqui tribuebant artium humanarum inuentionem.

Diabolica, p dæmoniaca.

Ibi inconſtantia.) ἀκαταστασία. Quod magis ſonat tumultum & ſeditionem.

Pudica eſt.) ἁγνὴ, id eſt, Pura ſiue caſta. Et modeſta, Græce eſt ἐπιεικὴς, id eſt, Humana ſiue æqua.

Suadibilis.) εὐπειθὴς, id eſt, Tractabilis, ſiue morigera, & cui facile perſuadeatur.

Bonis conſentiens.) Hæc nō inueniuntur in Græcis codicibus, quos ego ſanè uiderim, ac ne in uetuſtiſſimo quidem codice Donatiani.

Iudicans ſine ſimulatione.) Græce eſt, ἀδιάκριτος καὶ ἀνυπόκριτος, id eſt, Nihil diſcernens, & nihil ſimulans. Aut ſine diſiudicatione, ſine ſimulatione.

EX CAPITE QVARTO.

Lites.) καὶ μάχαι, id eſt, Pugnæ, tametſi contentiones pugnas uocat.

Nónne in concupiſcentijs.) Deeſt quod eſt apud Græcos, οὐκ ἐντεῦθεν, id eſt, Nónne hinc. Neq; eſt in concupiſcentijs, ſed ἐκ τῶν ἡδονῶν, id eſt, ex uoluptatibus ueſtris, ſiue libidinibus, cum id ſequimur, non quod per ſe rectum eſt, ſed quod animo collibuit.

φονεύετε pro φθονᾶτε. Occiditis & zelatis.) φονεύετε καὶ ζηλοῦτε. Non uideo quid illud uerbum occiditis ad ſenſum faciat. Forte ſcriptum fuit, φθονᾶτε & ζηλοῦτε, id eſt, Inuidetis & æmulamini, & nō poteſtis conſequi. ut ſcriptor dormitans pro φθονᾶτε ſcripſerit φονεύετε, præſertim cum ſequatur Ad inuidiam, concupiſcit ſpiritus.

Litigatis & belligeratis.) μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, id eſt, Pugnatis & bellatis.

Propter quod nō poſt.) διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, id eſt, Propterea quod nō poſtulatis.

Vt in concupiſcentijs.) Rurſum hoc loco eſt, In uoluptatibus, ἐν ταῖς ἡδοναῖς.

Adulteri, neſcitis.) Græce eſt μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε, id eſt, Adulteri & adulteræ, an neſcitis?

Amicitia huius mundi.) τοῦ κόσμου, id eſt, Mundi. & huius adiecit ſuo more.

Inimica eſt deo.) ἔχθρα τοῦ θεοῦ ἐστιν, id eſt, Inimicitia eſt dei, ſeu potius cum deo, ſicut annotauimus in Paulo. Atq; ita legitur & in Latinis exemplaribus emendatioribus, etiā ijs, quæ formulis excuſa ſunt.

Amicus eſſe ſeculi.) κόσμου, id eſt, Mundi.

Hoc nuſquam reperitur. Ad inuidiam ſpiritus concupiſcit.) Et in hunc locum plauſtra onuſta interpretationibus inducunt theologi recentiores, qui ſi quando deſtituuntur ueterum commentarijs, quos nobis rhetorici & grammatici ſcriptores, ut iſti uocant, reliquerunt, tum denicq; ſui ſimiles ſunt. Mihi ſenſus hic potiſſimum probatur, Spiritus hominis mundo deditus, ſibi inuidet, ſed deus copioſius impertit ſuam gratiam, quàm ipſi cupiamus. Neque tamen liquet, ubi reperiatur hoc ſcriptum. Beda ſenſum triplicem adducit.

Qui habitat.) ὃ κατῴκισεν, id eſt, Qui habitauit.

Maiorem autem dat.) Ante hæc uerba in Græcorum nonnullis exemplaribus adiecta ſunt quædam, quæ ueluti compleant ſermonem, διὸ λέγει, κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Verum ea ſuſpicor à ſtudioſo quopiam huc addita in marginali ſpacio, ex epiſtola Petri priore, deinde à ſcriba parum erudito in contextum tranſlata. Nam in pleriſq; tantum eſt, μείζω δὲ δίδωσι χάριν. Hoc loco ſubijciuntur uerba quæ mihi uidebantur

uidebantur adiecta, quæ tamen comperi in æditione Aldina, διὸ λέγει, κύριος ὑπεναντίοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.

Humilibus.) ταπεινοῖς. Quod ad conditionem pertinet magis, quàm animum.

Duplices animo.) δίψυχοι, id est, Duplicis animi.

Miseri estote.) ταλαιπωρήσατε. Verbum à tolerantia dictum.

Alterutrum.) ἀλλήλων, id est, Inuicem, siue alij alijs.

Detrahit legi.) καταλαλεῖ, id est, Obloquitur, ut & superius, ὁ καταλαλῶν, id est, Qui obloquitur siue obtrectat. Vnus est enim.) Enim, redundat, & nihil facit ad sententiã.

Et iudex.) Hæc duo uerba non reperio apud Græcos.

Perdere & liberare.) σῶσαι καὶ ἀπολέσαι, id est, Seruare & perdere.

Tu autem.) Autem, non addunt Græci.

Qui iudicas proximum.) τὸν ἕτερον, id est, Alium siue alterum.

Ecce nunc qui.) ἄγε νῦν, id est, Age nunc.

Hodie aut.) Græce est, hodie & cras, σήμερον καὶ ἄυριον. Nec est In illũ, sed in hãc, εἰς τλῶδε.

Ibi quidem.) Quidem, redundat à Græcis exemplaribus.

Annum.) Græci habent, annum unum, ἐνιαυτὸν ἕνα.

Quid sit in crastinum.) τὸ φὴ ἄυριον, id est, Quæ sit crastinæ diei fortuna.

Ad modicum parens.) Mirum cur hic tam poëtice loqui uoluerit, ut diceret parens, pro apparens, cum Græce sit φανομένη.

Et deinceps exterminabitur.) ἀφανιζομένη, id est, Euanescens, siue, non amplius apparens, si uoluisset & uocum affinitatem reddere.

Pro eo quod dicatis.) ἀντὶ τοῦ λέγειν ὑμᾶς, Pro eo, siue loco eius quod dicere debuistis. Quod ita reddi poterat, Cum ita potius dicendum sit uobis.

Si dominus uoluerit.) Græca sic habent, ἐὰν ὁ κύριος θελήσῃ καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τοῦτο, ἢ ἐκεῖνο, id est, Si dominus uoluerit, & uixerimus, & fecerimꝰ hoc aut illud. Sed haud scio an Græca hoc loco sint deprauata. Legendum καὶ ζήσομεν, καὶ ποιήσομεν, id est, Et uiuemus, & faciemus, ut intelligas, nec uicturos, nec facturos aliqd, nisi dominus uoluerit, Nisi malimus accipere imperatiue, ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν, id est, uiuamus & faciamus.

EX CAPITE QVINTO.

ATineis comesta sunt.) σκώληκόβρωτα γέγονεν, id est, Facta sunt tineosa, siue tineis obnoxia, siue talia, ut à tineis rodantur.

Et manducabit.) Potest esse præsentis temporis φάγεται exedit siue comedit. Thesaurizatis uobis iram.) ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, id est, Thesaurizastis in extremis diebus. Nec additur uobis iram. Consentiebat cum Græcis uetustissimus codex Donatiani.

Quæ fraudata est à uobis.) ὁ ἀπεστερημένος, id est, Quæ fraude non reddita est. Refertur autem ad mercedem, messoribus debitam.

Et clamor eorum.) καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων, id est, Clamores eorum qui messuerũt.

Epulati estis.) ἐτρυφήσατε, id est, Deliciati estis.

Et in luxurijs enutristis corda uestra.) Græca sic habent, ἐτρυφήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε, καὶ ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν, id est, Deliciati estis in terra, & lasciuistis, & enutristis corda uestra. In die occisionis.) ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς, id est, Vt in die mactationis, hoc est, In die festo, quo solent mactari uictimæ in epulum.

Adduxistis.) κατεδικάσατε, id est, Condemnastis. Fortassis interpres uerterat addixistis, pro condemnastis. Id librarius aut parum attentus, aut parum eruditus uertit in adduxistis. Certè addixistis scriptum erat in peruetusto codice Donatiani. *Adduxistis, pro addixistis.*

Non restitit.) ἀντιτάσσεται, id est, Restitit, præsentis temporis. Atq; ita legit Beda.

Donec accipiat temporaneum & serotinum.) Græci legũt, ὑετὸν πρωϊμὸν καὶ ὄψιμον, id est, Pluuiam matutinam & serotinam seu uespertinam, aut si mauis pluuiam præproperam & seram. Nam Augustinus libro de idiomate ueteris instrumenti, putat serotinum uocem esse parum Latinam, adducens locum hunc ex Deuteronomio, Et dabit pluuiam terræ tuæ in tempore suo, matutinum & serotinum. Cæterum significari his uocibus anni partes, quod agricolæ in ipsa satione pluuiam aliquam desiderent. Ac rursus *Augustinus.*

in æstate

in æstate,quo grandescãt uegetenturq; sata. Atq; adeo ex hoc ipso loco uidetur Iacobus hanc particulam mutuatus.

Estote uos.) Et uos,legit Græcus.

Aduentus domini appropinquabit.) ἤγγικε,id est, Appropinquauit, præteriti temporis,aut certe præsentis ,instat.

Exitus mali.) τῆ κακοπαθείας, id est, Afflictionis. Cæterum hæc uerba exitus mali & longanimitatis uidentur addita ex diuersa interpretatione. Nec enim habebantur in duobus peruetustis exemplaribus Donatiani. Etenim quod aliquis uerterat κακοπαθείας & μακροθυμίας exitus mali & longanimitatis,hoc alius uertisse uidetur laboris & patientiæ, utrunque scriba doctulus coniunxit.

Beatificamus.) μακαρίζομεν,id est,Beatos iudicamus,siue beatos dicimus. Et non est sustinuerunt , sed sustinent, τοὺς ὑπομένοντας.

Sufferentiam.) τὴν ὑπομονὴν, id est, Tolerantiam,siue patientiam. Finem domini uidistis. Finem appellat,quod per afflictiones euaserit ad summam gloriam.

Quoniam misericors est.) πολύσπλαγχνος,id est, Valde misericors.

Est est,Non non.

Est est,non non.) Τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ,id est,Quod est etiam,etiam. & quod est nõ, non. Nec est sermo uester,sed uestrum est,sit est. & uestrũ non,sit nõ,hoc est, qđ affirmatis,uere affirmate,& quod negatis,uere negate,quẽadmodũ admonuimus in euangelijs.

Tristatur autem.) κακοπαθεῖ,id est, Affligitur.

Græca à nostris multum dissonantia.

Oret æquo animo & psallat.) Nescio an scriptor aliquis hunc locum deprauarit ,nam Græca longe secus habent, κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσευχέσθω, εὐθυμεῖ τις, ψαλλέτω,id est, Affligitur aliquis inter uos,oret: æquo animo est aliquis,canat. Nimirum ut in rebus afflictis opem petamus à deo,in rebus secundis,gratias agamus deo. Nam id uocat psallere. Tametsi secus & legit & interpretatur Beda.

Vngentes illum oleo.) Hoc relictum erat ex præcepto euangelico,quo Christus mandauit suis,ut in quas ædes essent ingressi,sanarent ægrotos,ungentes oleo. Nam consentaneum est quod legimus factum ab apostolis ,iussu domini factum fuisse ,licet non legamus fuisse iussos. Id nunc fit in extremo uitæ discrimine.

Saluabit infirmum.) τὸν κάμνοντα,id est,Laborantem. Nam de ægroto sentit.

Hinc quidam colligunt confessionem sacramentalem.

Peccata uestra.) Vestra,apud Græcos non est,tametsi subauditur. Et magis est errata, quàm peccata πταπτώματα, quasi dicas,lapsus. Sentit enim de quotidianis offensis Christianorum inter ipsos,quos continuo uult reconciliari. Alioqui si de confessione sensisset, quam dicimus partem sacramenti pœnitentiæ,non addidisset ἀλλήλοις ,id est , uobis inuicem,sed sacerdotibus. Ab hac sententia non dissentit interpretatio Bedæ. Et ita palàm citat in commentarijs quos scripsit in quintum caput epistolæ Ioannis.

Vt saluemini.) ὅπως ἰαθῆτε,id est, Vt sanemini.

Iusti assidua.) ἐνεργουμένη, id est, Operans,siue cum agit,ut intelligas efficacem,ex animo profusam. Fortassis interpres uertens assiduam,sensit intentam & instantem ut assequatur quod petit.

Similis nobis.) ὁμοιοπαθὴς,id est,Similiter affectus,aut similibus affectibus obnoxius.

Terra dedit fructum.) ἐβλάστησε, id est, Germinauit.

Si quis ex uobis.) ἐν ὑμῖν,id est,In uobis, siue inter uos.

Saluabit animam eius.) Eius,non addunt Græci,tantum est σώσει.

Et operit.) καὶ καλύψει,id est,Operiet. Beda indicat in Latinis codicibus duplicem esse lectionem saluabit animam eius,& saluabit animam suam,addens Græcum sermonẽ esse ancipitem. Id uerum esset si adderetur pronomen. Etenim si scriptum esset ἑαυτοῦ sonaret suam,sin αὐτοῦ sonaret eius. Nunc apud Græcos pronomen non additur in his sanè codicibus,quos mihi uidere contigit.

De autore huius epistolæ.

De hac item epistola,tametsi salubribus præceptis referta,dubitatũ est olim,cuius esset ut initio dicere cœperam. Nec enim referre uidetur usquequaq; maiestatem illam & grauitatem apostolicam. Nec Hebraismi tantum,quantũ à Iacobo,qui fuerit episcopus Hierosolymitanus expectaretur. Diuus Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium ex autoritate Hegesippi,indicat multos huius nominis fuisse discipulos. Et ipe in titulo epi-

stol-

ſtolæ non appellat ſeſe apoſtolum,quanquam in noſtris adiectũ eſt apoſtoli cognomen, ſed reclamantibus magno conſenſu Græcorum exemplaribus. Iam Hieronymus in eo quem modo citaui libello,ſcribit his quidem uerbis: Vnam tãtum ſcripſit epiſtolam ,quæ de ſeptem canonicis eſt,quæ & ipſa ab alio quodam ſub nomine eius ædita aſſeritur ,licet paulatim tempore procedente,obtinuerit autoritatem.Hactenus ille. Satis indicat diuus Hieronymus,quid de huius autore epiſtolæ ſenſerit.Quanquam ego ſuper hac re cum nemine digladiabor. Epiſtolam probo & amplector. Illud mirum ſuper hiſce rebus nullos odioſius & conſtantius aſſeuerare,quàm qui ne id quidem explicare poſſunt,qua lingua ſcripta fuerit, Hebraica,an Græca, quo interprete ,Latina facta ſit. Hieronymus uir tantus addubitauit,& prudenter quid ſenſerit indicat. Nos quo minus ſapimus ,hoc audacius affirmamus.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

IN EPISTOLAM PETRI APOSTOLI PRIOREM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

APPADOCIAE Aſiæ.) Videndum cur Aſiam ponat inter ſpecies,cũ ſit genus,niſi forte intelligit Epheſios ,quæ proprie dicitur Aſia minor. Nam de Aſia maiore non uidetur accipi poſſe,cum mox ſubiiciat Bithyniam partem Aſiæ minoris.

Aduenis diſperſionis ponti &c.) Non eſt Græce προσηλύτοις, quo uerbo ſignificare ſolent eos ,qui ex paganiſmo ſeſe contuliſſent ad legem Moſaicam ,ſed παρεπιδήμοις, ut nihil dicat Lyranus,qui putat hæc proſelytis potiſſimũ ſcribi. Etiamſi is Bedam uidetur ſequutus qui admonet in cõmentarijs,aduenas Latine dici qui Græcis dicuntur προſelyti ſubindicans hãc epiſtolam illis ſcribi. Iam dialecton Hebraicam,de qua toties admonui,oportet eſſe notam lectori,Aduenis diſperſionis,pro aduenis diſperſis ,ſiue ſparſim incolentibus. Videntur enim hæc ad Iudæos proprie ſcribi ,quod Petrus eſſet apoſtolus circumciſionis.

Iuxta præſcientiam.) κατὰ πρόγνωσιν, Iuxta præordinationem,ſiue præfinitionem. Nam & Lyranus fatetur hoc loco præſcientiam accipi pro prædeſtinatione. Neq; Thomas inficiatur prædeſtinationem aliquoties accipi pro præſcientia. Verum hac de re copioſius aliquanto dictum eſt in annotationibus noſtris in Paulum. Quin & Latinis ſcita dicuntur decreta,& cognitores iudices. Cæterum hæc particula, Iuxta præſcientiam ,referenda uidetur ad id quod præceſſit electis,ut intelligamus electos non temere neque fortuito, ſed deſtinato decreto,conſilioq; dei.alioqui non uideo quò pertineat. Mecum ſentit Beda non aſpernandus autor.

Præſcientia pro prædeſtinatione.

In ſanctificationem.) ἐν ἁγιασμῷ, id eſt, In ſanctificatione,hoc eſt,per ſanctificationem ſpiritus, iuxta proprietatem Hebraici ſermonis. Nam quod ſequitur, In aſperſionem, Græcis alia eſt præpoſitio εἰς ὑπακοὴν, quod utrum accipiendum ſit eos eſſe electos ad obe-

diendum

diendum,an electos per obedientiam,lectori discutiendum relinquo. Mihi prior sensus magis arridet.Sentit enim illos hoc ipsum debere deo,quod delecti sint ad fidei gratiam, quam hic obedientiam uocat,ut per hanc purgarentur à peccatis aspersione sanguinis Iesu.Porrò sanctificationem spiritus opposuit operibus legis Mosaicæ,à quorum fiducia uult eos abducere.

Deus & pater.) Potest cõiunctim legi,põt & diuisim quẽadmodũ & aliâs indicauimus.

Per resurrectionem.) διὰ ἀναστάσεως ἰησοῦ χριστοῦ ἐκ νεκρῶν.Hic propemodũ uidetur ambigue accipere ἀναστάσεως,& neutraliter & actiue,quantum ad Christum neutraliter,quãtum ad nos actiue.Nam id annotauit Thomas in epistolam ad Romanos.

In hæreditatem.) Hoc referendum est ad uerbum,regenuit. Regenuit uos cœlesti generatione in hæreditatem cœlestem. Nam Iudæi longe aliud regnum expectabant per suum Messiam.

In uobis.) εἰς ὑμᾶς,id est,In uos,hoc est,erga uos. ut referat ad hæreditatẽ cõseruatã.

In uirtute.) Satis erat uirtute.

In quo exultabit.) Legi potest,& exultate,imperandi modo ἀγαλλιᾶσθε.Quemadmodum inferius.Si placet indicandi modus, uidetur abuti præsenti pro futuro.

Modicum nunc si oportet.) ὀλίγον ἄρτι.Dilucidius erat,Nunc ad breue tempus afflicti si necesse sit.

Græcis longe diuersa sentia.

Multo preciosior sit auro.) Sit,redundat.Porrò Græca lectio sic habet, πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, id est, Multo preciosior auro, quod perditur,siue perit,& tamen probatur per ignem,siue perdito,ac pernicioso auro. ut intelligas rem uilem ac pestilentem,igni probari. Quanto magis conuenit explorari fidem nostram,num syncera sit.

Amphibologia.

In reuelatione Iesu Christi.) Vitare poterat amphibologiam,si uertisset, Cũ reuelabitur Iesus Christus.Quod enim aliâs ἐπιφάνειαν & παρουσίαν, hic ἀποκάλυψιν dixit.Beda aliquanto secus legit.

In quem nunc quoque &c.) Græce paulo diuersius est, εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες δὲ,id est,In quem nunc non uidentes,credentes tamen,siue,In quo nunc cum non uidetis,& tamen creditis.

Exultabitis.) ἀγαλλιᾶσθε,id est,Exultatis,uerbo præsentis temporis consentiente codice Donatiani altero.etiamsi potest esse exultate imperandi modo,quod Græca uox sit anceps.Certe sic adducit Augustinus libro secundo ad Catechumenos,capite sexto:Credẽtes in eum,quem non uidetis,gaudete inenarrabili gaudio.

Qui de futura in uobis gratia.) Futura addidit interpres de suo,nam Græca sic habẽt, ὁ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες.Quod ego sic maluissem exprimere,Qui de uẽtura in uos gratia uaticinati sunt.Nec est tẽpus,quod Græci uocant χρόνον,sed καιρὸν, quod articulum uertimus.Est enim certius quiddam quàm tempus,ut & aliâs indicatum est.

Danielis hebdomadæ.

Consentaneum autẽ est Petrum significare locum,qui est apud Danielem cap.nono,ubi per mysticas hebdomadas indicat tempus ad quod occidendus esset Christus.

Significaret in eis spiritus.) ὃ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα,id est,Spiritus qui erat in ipsis,ut intelligamus spiritum propheticum,quem eundem Christi uocat.

Prænuncians.) προμαρτυρόμενον,id est,Prætestificans. Cæterum quod hic παθήματα uertit passiones,ego malim afflictiones.

Et posteriores glorias.) καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, id est, Et quæ illas consecutæ siue consecuturæ sunt glorias.Sentit enim gloriam,quã assecutus est post ignominiam crucis. Etiamsi Hieronymus uertit alicubi pro glorias,decreta,ut mox indicabo,nisi forte pro decreta, scriptum erat decora. Nam is liber excusus est ex exemplari non satis emendato. Sanè illud constat δόξαν Græcis & gloriam significare & opinionem. Proinde uerisimile est,Hieronymum illic opiniones uertisse in decreta.

Sermo mire ambiguus.

Quibus reuelatum est.) οἷς ἀπεκαλύφθη.Sermo Græcus anceps est,potest enim hic accipi sensus,testificans Christi passiones & glorias ijs quibus reuelauit spiritus,nempe prophetis.Potest & hic,passiones & glorias,per quas Christus fuit mũdo reuelatus,qui ante fuerat ignotus.Neq; quenquam mouere debet articulus Græcus οἷς, cum præcesserit

παθήματα.

παθήματα. Quãquàm prior ſenſus meo iudicio ſimplicior eſt, ut ὅις articulus, referatur ad Chriſtianos, qui uiderunt id quod de Chriſto prædixerat ſpiritus in prophetis. Sentit enim per afflictiones innotuiſſe mundo Chriſti gloriam. Poteſt & hic tertius accipi ſenſus, Quibus prophetis reuelatum eſt & illud, quod hæc quæ prædicebant, uobis pararent non ſibi, cum ſcirent ea non euentura ſuis tẽporibus. Poteſt & quartus hic accipi, Prophetæ prædixerũt & Chriſti mortem & illuſtrationem morte partam, utrunq; uere, quod notum eſt ijs, quibus ea ſunt exhibita. *Senſus quadruplex.*

Vobis autem.) Sed uobis, erat & Latinius, & apertius, ſiue, nõ ſibijpſis, imò uobis, οὐχ ἑαυτοῖς ὑμῖν δέ. Hinc certe liquet, non parum intereſſe, quo loco quam coniunctionem colloces. Hunc totum Petri locum Hieronymus interpretans Didymi librum de ſpiritu ſancto ſecundum, reddidit hoc pacto, Scrutantes & inquirentes, in quod aut quale tempus ſignificabat, is qui in eis erat ſpiritus Chriſti, teſtificãs in Chriſto paſſiones. Et ea quæ poſt erãt ſequutura decreta, ijs quibus reuelatum eſt, quia non ſibi, ſed nobis miniſtrabãt, ea quæ nunc annunciata ſunt uobis, per ſpiritum ſanctum.

Qui euangelizauerunt uobis.) Vos, eſt Græce, non uobis, tametſi id quidem ad ſenſum nihil attinet.

Spiritu ſancto.) Deeſt In, ἐν πνεύματι ἁγίῳ, id eſt, In ſpiritu ſancto, hoc eſt, Per ſpiritum ſanctum, Hebræorum more.

In quem deſiderant.) εἰς ἃ, id eſt, In quæ. Nempe ea quæ de Chriſto ſunt prænunciata per prophetas, ac deinde prædicata per apoſtolos. Facilis deprauatio ab εἰς ὃ in εἰς ἅ. Nec enim ſentit de ſpiritu prophetarum, in quem angelos uelle proſpicere, nihil mirũ eſt, ſed effert maieſtatem euangelij, quã angeli quoq; uenerẽtur. Beda interpretatur de Chriſto glorificato, paulo poſt indicans etiam de ſpiritu miſſo in terras accipi poſſe. *In quem, prò quæ.*

Perfecti ſperate.) τελείως, id eſt, Perfecte, per aduerbium indicãs ſpem ad finem uſq; perſeuerantem. Et ſic habebat codex Donatiani uetuſtior. Nec eſt, In reuelationem, ut legunt quidam, ſed ἐν ἀποκαλύψει, id eſt, In reuelatione, ſiue per reuelationem. Sentit enim de myſterio euangelij iam diuulgato, per quod Chriſtus innotuit, ſiue de aduẽtu Chriſti.

Quaſi filij.) ὡς τέκνα, id eſt, Vt filij, ſiue tãquàm filij. Nam quaſi tribuimus ijs quæ cũ uideantur, non ſunt. Ad hæc filij obedientiæ, dixit iuxta proprietatem ſermonis Hebraici, pro filijs obedientibus.

Non configurati,) μὴ συχηματιζόμενοι, id eſt, Non accommodantes uos priſtinis cõcupiſcentijs. Id enim eſt συχηματίζεσθαι. Nec eſt, Ignorantiæ deſiderijs, ſed ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις. quod nos dilucide magis quàm ad uerbum expreſſimus, hoc modo, Vt non accommodetis uos priſtinis cõcupiſcentijs, quibus dum adhuc ignoraretis Chriſtum agebamini.

Sed propter cum qui uocauit uos ſanctum.) κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον, id eſt, Quemadmodum is qui uocauit uos, ſanctus eſt, ita & uos ſancti reddamini.

Sancti ſitis.) γενήθητε, id eſt, Efficiamini, ſiue reddamini. Neq; enim eſt, γίνεσθε, quod ambiguum eſſe poterat.

Et ſi patrem uocatis.) ἐπικαλεῖσθε, id eſt, Inuocatis & imploratis, aut cognominatis, nã Græca uox anceps eſt. Tum quod hic uertit, Sine acceptiõe perſonarum, multo feſtiuius ſcriptum eſt à Petro ἀπροσωπολήπτως cõpoſita dictione, id eſt, Citra delectũ ſiue reſpectũ perſonæ. Hic uidetur abeſſe in cõmentarijs Bedæ & Gloſſæ ordinariæ, nec Lyra attingit. *ἀπροσωπολήπτως.*

Paternæ traditionis.) Vnica uox eſt apud Græcos, πατροπαραδότου. Eſtq; epitheton cõuerſationis, quaſi dicas, A patribus traditæ. Atq; ita refert diuus Hieronymus in cõmentarijs Eſaiæ, & Auguſtinus in pſalmum centeſimum quadrageſimum ſextum. *πατροπαράδοτος.*

Quaſi agni.) ὡς ἀμνοῦ, id eſt, Velut agni, ſiue tanquàm agni.

Præcogniti quidem.) προεγνωσμένου, id eſt, Præfiniti ſiue prædecreti. Nã hoc loco plane uidetur uſurpare, pro eo quod iſti uocãt prædeſtinationem, & Lyranus interpretatur, Præordinatione.

Fideles eſtis in deo.) τοὺς πιστεύσαντας εἰς θεόν, ip eſt, Qui credidiſtis in deum. Verũ interpres abhorruit ab hoc præterito, ne uiderentur iam deſijſſe credere, qui quondam credidiſſent.

In obedientia charitatis.) ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας, id est, In obedientia ueritatis. Et additum est hoc loco in Græcis codicibus διὰ πνεύματος, id est, Per spiritum. quæ particula non est in Latinorum exemplaribus. *Deest in nostris.*

In fraternitatis amore simplici ex corde.) εἰς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον ἐκ καθαρᾶς καρδίας, id est, In fraternum amorem non simulatum, ex puro corde. φιλαδελφίαν uocat Christianorum inter ipsos mutuum amorem ac beneuolentiam. Cæterum illud, Ex puro corde, ad ea quæ sequuntur referendum est, Vos inuicem diligite ex puro corde.

Attentius.) ἐκτενῶς, id est, Vehementer, siue impense, aut si magis ad uerbum cupias reddi, Intense.

Omnis gloria eius.) ἀνθρώπου, id est, Hominis. exponit em̃ quid modo dixisset carnē.

Quod euangelizatum est in uos.) τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς, id est, Quod per euangelium delatum est ad uos, siue quod prædicatum est apud uos.

EX CAPITE SECVNDO.

Rationabiles sine dolo lac.) τὸ λογικὸν, ἄδολον γάλα, id est, Rationale, doli expes lac. uocat autem lac logicon, ut à corporeo lacte discernat. Hieronymus in quinquagesimo quinto Esaiæ capite, citat hūc locum, ut lac referatur ad rationale, non ad infantes, etiamsi non addat ἄδολον. Verum edisserens sexagesimum Esaiæ caput citat ad hūc modum, Quasi modo nati paruuli, rationabile & absq; dolo lac desiderate, ut palàm sit illud ἄδολον adiungi oportere. Rursum enarrans Zachariæ caput decimum. Item Augustinus in epistolam Petri, homilia uigesima, refert hunc in modū, Deposita ergo omni malicia, & omni dolo, & adulatione, & inuidia, & detractione, tāquàm modo nati infantes, rationabile & innocens lac cōcupiscite, ut in illo crescatis in salutem. Quin & Beda legit & interpretatur quemadmodum legunt Græci. Testis erit codex, qui mihi tum inseruiebat hæc scribenti ex bibliotheca Minoritarum Antuuerpiensium. Suffragatur nonnihil & alter codex Donatiani in quo scriptum erat, Rationales sine dolo. Proinde quæ theologi recentiores in hunc adducūt locum de infantibus rationabilibus, nihil faciunt ad sensum apostoli. Nos & articulum Græcum exprimere cupientes, uertimus ad hunc modum, Vt modo nati infantes, lac illud nō corporis, sed animi, quod dolum nescit, appetite. Siquidem infantia Christi, est alienum esse ab omni uersutia studioq; nocendi. Gradus ætatum sunt profectus uirtutum. *Lac rationabile.*

Crescatis in salutem.) Hæc duo uerba, In salutem, nō reperio in Græcis exemplaribus, nec admodum quadrāt ad propositam metaphoram. Siquidem salui sunt & infantes. uerum adolescunt hoc lacte in uirum perfectum in Christo.

Quoniam dulcis est dominus.) ὅτι χρηστὸς ὁ κύριος, id est, Quod benignus sit dominus. Aliâs uertit, Bonus. Sonat autem humanum, minimeq; austerum aut durum.

Et honorificatum.) Hæc duo uerba redundant. Deinde ἔντιμον est, nulla interueniente præpositione, id est, Precio sum, seu magis in precio habitum. quod interpres, opinor, uertit, Honorificatum.

Domos spirituales.) οἶκος πνευματικὸς, id est, Domus spiritualis. ut sit nominandi casus per appositionem additus. Lyranus offensus solœcismo manifestario, interpretatur, Domos in domos. Atq; In domū legit Augustinus, cū aliâs, tum psalmū enarrans octuagesimum sextū. Idem in libello de præsentia dei ad Dardanū legit, Aedificamini domus spirituales. Atq; adeo haud scio, an primū scriptum fuerit spiritualis, deinde à sciolis deprauata scriptura. Beda indicat huius loci triplicem lectionem, Domus spirituales, numero multitudinis, domus spiritualis numero singulari, & In domū spiritualem, quemadmodum alicubi legit Augustinus. *Domos, pro domus.*

In sacerdotiū.) ἱεράτευμα ἅγιον, id est, Sacerdotium sanctum. nominatiuus est appositiuus, quemadmodum & domus. nam ipsos fideles sacerdotium uocat. Cæterum sacerdotium appellat functionem & administrationem sacrorum in domo spirituali, hoc est, in templo spiritus sancti, quod sumus ipsi.

Offerentes.) ἀνενέγκαι, id est, Ad offerendum.

Per Iesum Christum.) Id potest referri ad id quod proximum est, Acceptabiles, aut ad superiora omnia.

Propter quod

Propter quod continet ſcriptura.) διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, id eſt, Quapropter & continet in ſcriptura. ut ſit ſenſus, hoc argumento lapidem illum eſſe præcipuum, quod iuxta teſtimonium Eſaiæ collocatus ſit in angulo, quo utrunq; parietem cõplectens & continens, totum ædificium fulciret. Nam id eſt περιέχειν, undiq; amplecti ac tenere. niſi forte neutraliter uſurpauit περιέχει. Poteſt accipi ꝓ excellere. unde & excellit, ſiue eximius eſt ille lapis in ſcriptura. ad quod ſatis apte congruunt quæ ſequuntur, ἀκρογωνιαῖον &c. περιέχειν.

Ecce ponam.) ἰδοὺ τίθημι, id eſt, Ecce pono. Locus eſt apud Eſaiam capite uigeſimo octauo Petrus ſententiam expreſſit bona fide, non annumerauit uerba. Cæterum in illo, Qui crediderit in eo, non confundetur, iuxta Septuaginta retulit. Alioqui Hebraica ueritas habet, Qui crediderit, non feſtinet. uerum de hoc aliâs diximus. Et rurſus Non confundetur, Græcis eſt, οὐ καταισχυνθῇ, id eſt, Pudefiet, ſiue pudefiat, ὑποτακτικῶς.

Summũ angularem.) Græcis unica uox eſt ἀκρογωνιαῖον, quaſi dicas, Sũmangularem.

Vobis igitur honor.) Nimis quàm puerĩliter interpretatur hunc locũ Lyranus & Carrenſis, Vobis erit honor in cœleſtibus, quum Petrus ſentiat de lapide prius reiecto à Iudæis, & deinde honorato & in precio habito. Siquidem ante uocauit ἔντιμον, nunc memor illius ait, ὑμῖν οὖν ἡ τιμή, id eſt, Vobis eſt precioſus, qui in illum credidiſtis, Iudæis & non credentibus uilis eſt. Beda uerbis nonnihil diſſentit à nobis, re conſentit. Proinde ne lector ſimili modo laberetur, nos uertimus, Vobis igitur precioſus eſt qui creditis. Lyranus.

Petra ſcandali.) Hebraice dixit potius cꝫ Græce, λίθον προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου. Latine uerti poterat, Saxũ in quod impingit, & lapis ad quem offendũt homines.

Populus acquiſitionis.) λαὸς εἰς περιποίησιν. Et hic loquẽdi tropus Hebraicus ſit oportet. Sentit enim populum, qui lucro acceſſit, adoptatus & inſitus in populum dei. Ambroſius enarrans pſalmum, Beati immaculati, ſermone ſexto legit, Populus in adoptionem. Tropus Hebraicus.

Qui offendunt uerbo.) οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ, id eſt, Qui impingunt in uerbum, hoc eſt, Quos offendit euangelium, & impietatis miniſtrat occaſionem.

In quo.) εἰς ὅ, id eſt, In quod. Nam in hoc erat paratus Iudaiſmus, ut in Chriſtum crederetur, quem lex Moſaica præſignarat. In quod legit Beda, admonens tamen, in nonnullis codicibus ſcriptum fuiſſe, In quo.

Qui aliquando nõ populus dei.) In hac priori parte genitiuus, dei, nõ eſt addendus, οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς τοῦ θεοῦ, id eſt, Qui quondam non populus, nunc uero populus dei. Et ad hanc lectionem ſenſus eſt non paulo argutior, qui quondã non populus, hoc eſt, populus abiectiſſimus, & pro nihilo habitus, is nunc non ſolum eſt populus, ſed populus dei. Conſentiunt cum Græcis exemplaribus, noſtrates quoq; libri caſtigatiores.

Conuerſationem ueſtram habẽtes bonam.) καλήν, id eſt, Honeſtam, ut pertineat etiã ad decus, quod uirtutem conſequitur iuxta Stoicos. Et aliquanto poſt, detrectant, Græce eſt, καταλαλοῦσιν ὑμῶν, id eſt, Quod obloquuntur uobis, ſiue detrahunt uobis.

In die uiſitationis.) ἐπισκοπῆς, id eſt, Inſpectionis. Tametſi Græca uox anceps eſt, ut quæ deduci poſſit ab ἐπισκέπτω. Quanquam ab hoc uſitatius eſt ἐπίσκεψις. Hebræis eſt פקדת, quod illis præfecturam & adminiſtrationem quandam ſonat. Viſit enim ſubinde & inſpicit quid agatur, cui negocij cõmiſſa eſt cura. Sic appellat Petrus tempus illud, quo deus dignatur hominem trahere afflatu ſuo ad meliora.

Siue ducibus, tãquàm ab eo miſſis.) ἡγεμόσι. quod ſæpius iam uertit, Præſidibus. Nec enim hic Petrus agit de bello, ſed de his qui agunt in prouincijs Rhomanorũ, quæ à præſidibus Cæſarum nomine adminiſtrabãtur. Cum hic agat de magiſtratibus Ethnicorum, ſubditum eſſe dixit, pro tolerare quædam quæ uidentur ſuo iure facere, cum exigunt uectigal, quũ cenſent. uerum hoc ad illa tempora pertinebat. Nec tamẽ eſt Miſſis, ſed πεμπομένοις, id eſt, Qui mittuntur. ut intelligas actionem ſine tempore. Duces, pro præſidet.

Tanꝯ ab eo.) ὡς δι' αὐτοῦ, id eſt, Tanꝯ per eũ, nẽpe regem, ſiue per eũ, uidelicet deũ.

Laudem uero bonorũ.) ἀγαθοποιῶν, id eſt, Benefactorũ, ſiue bene facientium. Porrò ueteribus, id quod Plato præcepit in ſua republica, leges non ſolum minabantur pœnam male agentibus, uerum etiam præmijs inuitabant ad officia. Nũc malefacta quidem ſatis acriter puniũtur, cæterum benemeritis nulla gratia. Obmuteſcere faciatis imprudentiũ hominũ ignorantiã.) Quod de bonis male loquebãtur ethnici, partim tribuit amentiæ,

partim ignorantiæ,cui uult occurri per obediẽtiam præstandam magistratibus,ne uidean tur recte puniri,tanquàm publicæ disciplinæ transgressores.

Omnes honorate.) πάντας τιμήσατε, id est,Quibuslibet deferte honorem,etiam eth/nicis dignitate præditis. Cæterum ἀδελφότητα ἀγαπᾶτε. quod ad Christianos pertinet. Honorem exigunt illi,soluite,charitas debetur Christianis.

In omni timore.) ἐν παντὶ φόβῳ, id est,Cum omni reuerẽtia.Sic enim alicubi uocem hanc interpretatur Hieronymus.Nec est,Modestis,nec enim sentit de nõ arrogantibus, sed ἐπιεικέσιν, id est,Aequis & humanis,neq; rigidis admodum.

Dyscolus quid.

Sed etiam discolis.) ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς, id est,Sed etiam prauis,siue asperis. Mirũ quid uenerit in mentem interpreti,ut Græcam uocem,altera Græca redderet. nam δύσκο/λος Græcis difficilẽ sonat.Charrensis interpretatur Discholis,indoctis,ineruditis, quod non sint uersati in scholis.At idem tamen admonet in nonnullis exẽplaribus pro dysco/lis scriptum fuisse difficilioribus. At magis mirum est hic pariter hallucinatũ esse Bedam, si tamen hoc illius est commentum,qui putat à schola dictum esse dyscholum, adducens illud è psalmo,Vacate & uidete,ubi pro uacate Græcis sit σχολάσατε. Idẽ mox admonet, quod S.Fulgentius in opusculis suis sic hũc adducat locum,Seruientes cum timore, non tantum bonis & modestis,sed etiam difficilioribus.

Sustinetis tristitias.) λύπας, id est,Molestias.

Quæ enim est gratia.) ποῖον γὰρ κλέος, id est,Quæ eẽ gloria,siue quæ laus? Suffra/gabatur uetustissimum exemplar Donatiani,sed alterum duntaxat.

Si benefacientes,patienter sustinetis.) εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, id est,Si cum bene faciatis,& tamen afflígamini suffertis.

Pro nobis,uobis.) Vtrunq; Græcis est ἡμῖν, id est, Nobis, primæ personæ. etiamsi nonnulli uariant codices.

Qui cũ male diceretur,non maledixit.) ὃς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, id est,Qui cum maledictis incesseretur,non remaledixit,siue non regessit maledicta.

Tradebat autem iudicanti se iniuste.) Græca secus habent, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως, id est, Tradebat autem ei qui iuste iudicat. Significat Christum uindictam tra/didisse deo,non sibi usurpasse. Charrensis haud scio unde nactus, nonnihil somniauit de hac quoq; lectione.

Vt peccatis mortui.) ἀπογενόμενοι, id est,Extincti,quasi iam desierimus esse. Ambro/sius uertit,Separati,libro de sancto spiritu primo,capite octauo.

Charrensis copiosus

Cuius liuore.) τῷ μώλωπι, Vibice. Refert enim quod est apud Esaiam,capite quin/quagesimo tertio,Et liuore eius sanati. Est enim liuor uestigiũ plagæ in cute. Id trif/riam interpretatur Hugo Charrẽsis,homo copiosus,Liuore,id est,Dilectione immodica,quæ illi pallorem contraxerat, iuxta illud Nasonis, Palleat omnis amans, hic est color aptus amanti.uel liuore,id est,Carne liuida facta ob colaphos.uel liuore, id est,Inuidia Iudæo/rum.Hoc nimirum est uti iure quod accipiunt magistri nostri, cum admittuntur in eum ordinẽm,suo arbitratu interpretandi diuinas literas. At hoc sanè loco Græca uox non ad/mittit,nisi unicam interpretationem, etiamsi Latinis liuor πολύσημον est.Quin & apud Hebræos est חַבּוּרָה, quæ uox illis tumorem ex plaga concretũ significat. In psalmis uer tit Cicatricem,Computruerunt cicatrices meæ.Ambrosius eo quem modo citauimus lo/co,legit,Cuius uulnere plagarum sanati sumus.

Locus obscu/re redditus ab interprete

Et episcopum animarum.) ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον, Pastorem & curatorem.Nam epi scopi dicuntur qui prospiciũt de necessarijs. Beda legit,Et uisitatorem animarum uestra/rum,adducens illud,Quia uisitauit nos omnes ex alto.

EX CAPITE TERTIO.

PEr mulierum conuersationem.) διὰ τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς. Cur non potius,Per uxorum conuersationem? Et hoc sanè loco ἐν φόβῳ rectius uer tisset,cum reuerentia. Tum non est,Sanctam conuersationem,sed ἁγνὴν, id est,Puram,siue castam.

Quarum non sit capillatura aut circundatio,auri aut indumenti uestimen torum cultus.) Græcus sermo dilucidior est, ὧν ἔστω, οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως

πρῳδέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος, id est, ut sententiam magis reddamus, quàm uerba, Quarum sit ornatus, nō externus qui situs est in crispatura siue contextu capillorum, aut appositione auri, aut amictu uestium aut palliorum.

Cordis homo.) Ambrosius libro epistolarum tertio, epistola undecima, admonet noue expressum, Cordis homo, pro Interno & abstruso homine. proinde nos periphrasi rem explicuimus.

Quieti & modesti.) τοῦ πραέως, καὶ ἡσυχίου, id est, Mansueti & quieti siue taciti. Non enim uult mulieres esse feroculas erga uiros.

Locuplex.) πολυτελές. Fustuario dignum est, quod quidam pro locuples, scribūt locuplex per x, non per s. quanquàm Græcis est πολυτελὴς, id est, Sumptuosum ac splendidum. Referri uidetur ad spiritum quietum, est enim neutri generis, quemadmodū & spiritus. Aut certe ad totā orationis particulam quæ præcessit, quod nimirū habere huiusmodi spiritū, magnificus ac splendidus ornatus est mulieris in oculis dei. Certe in codice Donatiani utroq; scriptum est, Quod est in conspectu dei locuples. *Locuplex.*

Cuius estis filiæ.) ἧς. Cuius apud Græcos necessario refert Saram, & non Abraham.

Pertimentes ullam perturbationem.) μὴ φοβούμενα μηδεμίαν πτόησιν, id est, Nō territæ ullo pauore. Scire debes lector, hūc accusatiuum perturbationem, quem uulgata habet æditio, non esse transitiuum, sed reciprocum, iuxta proprietatem Atticorum, qui sic loquuntur, gaudere gaudium, furere furorem, timere timorem. Nam hic πτόησιν significat fœmineum illum pauorem, quo solent de nihili rebus exanimari, qui debet abesse à sanctis mulieribus. Quod si intellexissent quidam magni nominis interpretes, secus opinor, hunc locum edisseruissent, quos ego tamen in præsentia honoris causa non nomino. *Locus hactenus peperam enarratus.*

Honorem impartientes.) Honorem interpretatur diuus Hieronymus, nō ut flectantur illis genua, & gemmis auroq; onerentur, ut primus cedatur locus, quod nūc in plerisq; regionibus stultissime uidemus fieri, sed abstinentiam à coitu. sic enim honorē haberi uasculo muliebri, si non inquinetur libidine. Idq; indicat quod sequitur, ut nō interrumpantur orationes uestræ. Rursum non libet hoc loco referre, quid interpretetur Lyranus & huiusmodi complures interpretes, honorem exponentes, ut eis prospiciatur de uictu & uestitu, eóq; honesto, secundum statū & proprias facultates. Deinde de impediendis orationibus, interpretatur orationes, non esse exaudibiles, nisi uir & mulier sint bene concordes. Hoc nimirum est doctoraliter ac scientifice, ut isti loquuntur, tractare diuinas literas. Deum immortalem, quem stomachū effunderem in istos, nisi me Christianus prohiberet pudor? Sed aliorum omissis nugis, nostrum agamus negocium. *Honor, prō abstinentiā coitus.* *Locus insulsissime à quibusdam enarratus.* *Lyranus.*

Tanquàm cohæredibus.) ὡς καὶ συγκληρονόμοι, id est, Tanquàm & cohæredes. Addit enim hoc uelut alterū & efficacius argumentū. unde ne coniunctio quidem est otiosa. Porrò uasculum infirmius appellat ipsam mulierē ob sexus imbecillitatem. Quorsum inquies, attinebat hoc admonere, quod nemo nesciebat? Imò hoc quidam suo iudicio ualde sapiens miris cōuicijs agitauit, quod uiderer uasculum muliebre accipere pro membro pudēdo, seu natura mulieris. Sed tamen, ut ingenue dicam, Hieronymi interpretatio mihi uidetur esse uiolentior. Magis placet generalis sententia, ut mariti deferant aliquid honoris uxoribus, nec eas habeant ut cōcubinas aut ancillas. geminas enim causas adducit, quales uelit deferri uxoribus, uel ob imbecillitatem sexus, quemadmodū corporis membra minus honesta, magis habemus in honore, uel ob dignationē dei, qui mulierē æquauit uiro, in Euangelij promissis.

Gratiæ uitæ.) χάριτος ζώσης, id est, Gratiæ uituæ. quanq; hoc loco Græca uariāt exemplaria. Quod si legis Vitæ, gratiam pro beneficio accipias necesse est. *Mendum manifestū apud nos.*

In fide autem.) τὸ δὲ τέλος, id est, In summa uero. Quantus hic disputandi campus aperitur neotericis theologis de fide, quot modis accipiatur, cum Petrus nihil huiusmodi nec; scripserit, nec; senserit. Iam quod hic uertit, Compatientes, Græce est συμπαθεῖς, qui mutuo tangantur affectu. Sūt enim quos aliena ne tantulum quidem moueant. Quanq; Beda interpretatur, In fide, iuxta uulgatam Latinorum lectionem.

Fraternitatis amatores.) φιλάδελφοι, id est, Fratrum amatores, siue fraterne amantes.

Modesti.) φιλόφρονες. quod magis sonat affabilem & humanum, & ad uitæ consuetu-

dinem facilem commodumq;. Porrò quod in nostris additur Humiles, opinor adiectum ab eo qui uolebat interpretari modestiã. nec enim addebatur in utroq; codice Donatiani.

Et labia eius.) καὶ χείλη αὐτοῦ, id est, Labia sua. Sic enim mauult Valla.

Vt non conturbemini.) μὴ δὲ ταραχθῆτε, id est, Neq; conturbemini.

Dominum autem Christum.) Deum est Græce, nõ Christum. Et sanctificate, positum apparet, pro Glorificate. Quod genus est illud, Sanctificetur nomen tuum.

Ad satisfactionem.) πρὸς ἀπολογίαν, id est, Ad excusationem siue defensionem.

Quæ in uobis est, & spe & fide.) Græce tantum est, περὶ τῆς ὑμῖν ἐλπίδος, id est, De ea quæ in uobis est spe.

Cum modestia & timore.) μετὰ πραΰτητος καὶ φόβου, id est, Cum mãsuetudine & reuerentia. Loquitur enim de his qui placide respõdent ac reuerenter, interrogati quibuslibet de fide Christi.

Quod detrahunt de uobis.) Græci legũt, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλεῖσθε ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, id est, Vt in eo quod obtrectant uobis tanquàm malefactoribus.

Melius est enim ut benefacientes, si uoluntas dei uelit.) Cõsentiunt quidem Græci codices cum nostra æditione, cæterum mirandũ est, quid sequutus Augustinus libro aduersus Faustũ xxij. cap. xx. referat hunc locum his uerbis, Melius est benefacientes, si uelit spiritus dei, pati, quàm malefacientes. Nisi forte pro θέλημα scriptum habebatur in quibusdam exemplaribus πνεῦμα, atq; id rursum scriba mutauerit in πνεῦμα.

Augustinus diuerse legit.

Calumniantur.) οἱ ἐπηρεάζοντες, Qui cõuiciantur, siue qui incessunt aut persequũtur.

Mortificatos quidem carne.) θανατωθεὶς, id est, Mortificatus. Item uiuificatus, nõ uiuificatos ζωοποιηθείς. atq; ita citat diuus Hieronymus in Esaiam capite liij. Atque item Augustinus epistola xcix. ad Euodiũ. Rursus sermone de uerbis apostoli xiij. de Christo dictum est, inquit, Mortificatus quidem carne, uiuificatus autem spiritu. Sic de homine dici potest, Tabefactus carne, uiuificatus spiritu. ut intelligas Christũ mortuum, iuxta corporis imbecillitatem, cæterum resurrexisse uirtute spiritus. Iam uero quorsum attinet hoc loco recensere, quæ somnient in hanc sententiam, qui Græce nesciunt, & id tantum sequuntur, non quod scripsit Petrus, sed quod deprauauit librarius? Possem ad singula conuicijs incessere, nimis arrogantem istorum imperitiam, qui de ijs quæ citra linguarũ peritiam, ne legi quidem emendate possunt, uelut ex oraculo pronunciant, quicquid somniarint. Quod si legas Mortificatos & uiuificatos, quomodo cohærebit quod sequitur, In quo? Beda legit & interpretatur Viuificatos, & mortificatos, & adducit Athanasium aduersus Arrianos. At paulo post indicat & hanc lectionem quam habent Græci. Atq; hic locus caute legendus est, ne quid tale sentiamus, quale nõnulli de anima Christi apud inferos passa. Qua de re nõnihil attingit Beda, sed tacito autoris nomine, Origenem, ni fallor, significans.

Manifestũ erratum interpretum recentium.

In carcere etiam spiritu.) καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν, id est, Qui in carcere erãt spiritibus. Ita legit Hieronymus, eo quem modo citauimus loco, Occisus est carne, uiuificatus spiritu, & prædicauit spiritibus in carcere constitutis. Carrensis admonet in nonnullis pro In carcere, scriptum fuisse, In carne. Verum hoc ante hunc indicauit Beda.

Carrensis.

Qui increduli fuerant aliquando.) ἀπειθήσασί ποτε, id est, Aliquando incredulis.

Quando expectabant dei patientiam.) ὅτε ἀπεξεδέχετο ἅπαξ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, id est, Cum expectaretur dei lenitas. etiamsi nõnulli codices habebant ὅτι. Rursum in plerisq; erat, ἅπαξ ἐδέχετο, pro ἀπεξεδέχετο. Suspicor legendum fuisse ἅπαξ ἀπεξεδέχετο.

Cum fabricaretur.) κατασκευαζομένης, id est, Cum appararetur.

Quod & uos nũc similis formæ saluos fecit baptisma.) Græca plus habent lucis, ὃ καὶ ἀντίτυπον νῦν καὶ ἡμᾶς σώζει βάπτισμα, id est, Cui nunc simile, siue respondens baptisma, nos quoq; saluos facit. Est enim σώζει præsentis temporis, seruat. Cæterum ὃ dure respõdet, siue ad aquam referas, siue ad baptisma. fortasse scriptum fuit ᾧ cui.

Qui est ad dexteram dei.) Hoc loco desunt in Græcis codicibus, quæ subscribam. Deglutiens mortem, ut uitæ æternæ hæredes efficeremur. Ac deinde sequitur, πορευθεὶς εἰς τὸν οὐρανὸν, id est, Profectus in cœlum.

Deest apud Græcos.

Ex capite

EX CAPITE QVARTO.

PAsso in carne & uos.) παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, id est, Passo pro nobis carne. uos quoq; &c.

Eadem cogitatione armamini.) τῇ αὐτῇ ἔννοιαν ὁπλίσασθε, id est, Induite eandem cogitationē, uelut armantes uos, siue Armate uos iuxta eandem cogitationem.

Sufficit enim præteritum tempus ad uoluptatem gentium consummandam.) Græca sunt magis perspicua quàm Latina, ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν ὁ παρελκλυδὼς χρόνος τοῦ βίου, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, id est, Sufficiens est enim præteritum uitæ tempus, ut uoluntatem gentium perfecerimus, hoc est, Satis est hactenus impie uixisse. In hunc sensum adducit Augustinus, homilia in epistolam Petri uigesima, Sufficit enim præteritum tempus uoluntates gentium consummasse. *Voluptas, pro uoluntas.*

In luxurijs.) ἐν ἀσελγείαις, id est, In lasciuijs. Nā ebrietatibus non habetur apud Græcos, nec in utroq; codice Donatiani.

In illicitis idolorum cultibus.) ἀθεμίτοις, id est, Nepharijs, quod atrocius est q̄; illicitis.

In quo admirantur.) ἐν ᾧ ξενίζονται, Ad uerbum sonat, In quo peregrinantur. Porrò Græcis ξενίζεσθαι dicūtur, quibus aliquid nouū aut absurdum uidetur. Pertinet autem ad id quod cōsequitur. Augustinus epistola lxxxxix. locū hunc adducit hisce uerbis, Sufficit enim præteritū tempus, ad uolūtatem hominū consummatam ambulantes in libidinibus, & concupiscentijs, & ebrietate, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorū seruitutibus. In quo stupescunt non concurrere uos, in eam luxuriæ confusionem blasphemantes.

Luxuriæ confusionem.) ἀσωτίας ἀνάχυσιν. quod magis sonat, refusionem, ueluti cum mare æstuans refundit sese.

Finis appropinquabit.) ἤγγικε, id est, Appropinquauit, præteriti temporis. Aut certe instat & imminet.

Estote itaq; prudentes.) σωφρονίσατε, id est, Estote temperati, siue sobrij.

Et uigilate.) καὶ νήψατε, id est, Estote sobrij, siue uigilate. nā νήφω Græcis utrunq; significat. Peculiare est apostolis hæc tria cōiungere, sobrietatem, uigiliam, & orationem, ut sobrietas opponatur luxui & crapulæ, uigilia somnolentiæ & inertiæ. Audiui qui in cōcionibus sacris apud populū, cum ex hoc loco thema proposuissent, multa cōgerebant ex Aristotelis ethicis, siue magis ex elenchis literarijs de prudentia. Itē de charitate quæ ex nobis oriatur, atq; ita demum dimanat ad alios, uidelicet extra oleas, ut aiunt, currentes. Non quod huiusmodi lapsus cōuicijs exagitandos existimem, sed quod nō arbitrer dissimulandos. Etiamsi, ne quid dicam dolo, fœdū per se uidetur, eum qui in frequenti plebis cœtu, eóq; ecclesiastico, suscepерit docendos omnes, hoc ipsum nō intelligere, quod totius orationis suæ basim ac fundamentum uult uideri. Et tamen ex his aliquot admonitionem nostram contumelioſe lacerant, quid facturi, si lacessantur iniuria, cū huiusmodi gratiam referant benemerenti? Quos si quis diuitum aut conuiuio accipiat lautiore, aut paulo pecuniæ donet, tantū non adorant, homines grati, & eleemosynam uocāt: suaq; beneſacta, quibus abundant scilicet, uicissim impertiunt. At talibus officijs tanto melioribus qui afficit, omni contumeliarum genere prosequuntur. Nam aliquanto post quidam illius gregis κοσυφαῖος, cui credo denarrarat quispiam, quod inter amiculos deplorassem hoc illis defuisse, cū alioqui placuissent quæ dicebantur, in publica concione, cum ipse adessem, duo peccata quæ cōmittuntur in spiritum sanctum, oblique, imò satis aperte torsit in me, præsumptionem, sic enim illi uocant, quod non ueritus essem corrigere Pater noster, ac Magnificat. Item impugnationē cognitæ ueritatis, qui negassem sacros cōcionatores non intellexisse suū thema, quod à sacris uiris, è sacris literis depromptum esset. Ceu uero nō hoc etiam fœdior esset illorum inscitia, qui quod est in illis literis perperam interpretarentur. *Locus uulgo parum intellectus.* *Impudentia ingrata.*

In uobismetipsis.) εἰς ἑαυτοὺς, id est, Erga uosipsos, seu potius erga uos mutuo. Hoc alicui fortassis leuiculū admonitu uidebitur, & tamen auditus est mihi, qui in publica concione sedulo philosopharetur ex hoc loco, quo pacto charitas primum à nobis ipsis proficiscatur, & quomodo cordibus infundatur, multáq; id genus, neq; cœlum, neq; terram attingentia. Et tamen isti sunt qui laborem hunc nostrum ut inanem & infrugiferū aspernantur, *In uobismetipsis, pro inter uos.*

nantur,quibus eo maxime foret opus,si saperent,imò quia non sapiunt,homines uere inutiles,meritissimóq; in tertium illud Hesiodi genus reijciendi,qui neq; per se sapiant,neq; credant recta momenti.

Continuā.) ἐκτεινῆ.quod ante uertit,Attēte,hic Propēsum seu uehemētē poterat dicere

Quoniam charitas operit.) καλύψει, id est,Operiet siue teget,uerbum futuri temporis,ut ad iudicij diem pertineat.

Accepit gratiam.) χάρισμα, id est,Donum.

Illam administrantes.) αὐτῇ διακονοῦντες, id est,Illa,siue per illam,nempe gratiam ministrantes. Quanquàm in nonnullis Græcorum exemplaribus scriptum erat αὐτὸ, ut referatur ad donum administrandū.Et in alterutrum,quo uerbo sæpius impudentissime abutitur interpres,Græce est, εἰς ἑαυτοὺς, id est, In uos inuicem.quod idem ualet cū eo quod modo dixit, εἰς ἀλλήλους, id est,Alius in alium.

Multiformis gratiæ dei.) ποικίλης. quod interpres haud male expressit, quum Græca uox uarium significet,ut intellígamus diuersas donorum formas.

Quasi sermones.) ὡς λόγια, id est, Tanquàm eloquia.

Ex uirtute.) ἐξ ἰσχύος, id est,Ex ui siue robore, ut autoritas sit penes deum,nō penes hominem.

Quam administrat.) ἧς χορηγεῖ, id est,Quam suppeditat siue subministrat. Nam administrat,qui fungitur administratione rei commissæ. Subministrat, qui præbet ac largitur,quibus opus est.

Honorificetur.) δοξάζηται, id est,Glorificetur.

Peregrinari, pro admirari

Nolite peregrinari.) μὴ ξενίζεσθε. Illud peregrinari, Græcis est commoueri,perinde ut re noua & insolita.nam & paulo post ξένα uertit, Nouū.Et Beda admonet in nōnullis codicibus scriptum fuisse, Nolite mirari.Et hoc loco prudens prætereo quorūdam magnorum theologorum absurdas interpretationes. Quorsum enim attinet aliorum erratis explere uoluminaꝛ

In feruore.) τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, id est,Exustione,siue examinatione per ignem. Rursus enim ad aurum respexit,quod exploratur igni. Proinde nos uertimus,Ne ceu re noua perturbemini,dum per ignem exploramini.

Vobis sit.) Fit,est Græce γινομένη.

Cypriani lectio.

Sed cōmunicantes.) ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε, id est, In hoc quod communicatis,siue quatenus communicatis.Cyprianus in epistola quarti libri sexta,locum hunc reddit ad hunc modum, Charissimi nolite mirari ardorem accidentem uobis, qui ad tentationem uestrā fit,ne excidatis,tanquàm nouum uobis contingat,sed quoties communicatis Christi passionibus,per omnia gaudete,ut & in reuelatione facta claritatis eius,gaudentes exultetis. Si improperaꝛ uobis in nomine Christi,beati estis,quia maiestatis & uirtutis domini nomen in uobis requiescit.Hactenus illius uerba recenluimus.Primū Peregrinari,recte uertit in Mirari.Cæterum ardorem aptius uerti poterat Incendium. Quanquàm hic Græca perturbatius ille reddidit.Deinde Excidatis,posuisse uidetur pro uehementer admiremini,siue obstupescatis,ceu Græcam exprimens uocem ἐκπλήττεσθαι, quemadmodū alibi in Paulo,Siue excidimus deo. Porrò maiestatis & uirtutis domini nomē,quid sibi uelit,nescio, nisi forte pro πνεῦμα uertit, numen,aut νεῦμα legit ille,non πνεῦμα. Adducit idem hoc testimonium totidem uerbis in expositione symboli.

Beati eritis.) Eritis, apud Græcos non additur, tantum est μακάριοι. Rectius autem subaudias Estis,quàm eritis.

Duplex lectio.

Quod est honoris,gloriæ,& uirtutis.) Græca sic habent, τὸ τῆς δόξης, καὶ τὸ τοῦ θεοῦ πνεῦμα, id est,Quod est gloriæ,& spiritus dei. Ita tamen ut spiritus accipias nominandi, non pariēdi casu.Potest autem hic locus bifariam accipi: Vno modo,ut τὸ τῆς δόξης separatim legatur pro gloria, quemadmodum fecit noster interpres.Altero, ut nominatiuus τὸ πνεῦμα spiritus adhæreat ex æquo duobus genitiuis, τὸ πνεῦμα τῆς δόξης,καὶ τοῦ θεοῦ, id est,Spiritus gloriæ & dei,uelut interpretans,quid dixisset,spiritum gloriæ,adiecerit,Et dei.Virtutis,non est in Græcis.

Requiescet.) ἀναπαύεται, id est,Requiescit,præsentis temporis,siue refocillatur.

Nemo

Nemo autem uestrum pati.) Ante hæc uerba habent Græci, quæ non reperio in Latinis codicibus. Habent autem hæc uerba, κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται, id est, Secundum illos quidem blasphematur, secundum uos autem glorificatur. Quæ tamen nō absunt in eo loco quem modo ostēdimus apud Cyprianum, legit enim, Quod quidem secundum illos blasphematur, secundum uos autem honoratur. Vt referantur duo uerba, ad spiritum, siue gloriam dei, quæ impiorū hominum iudicio dehonestabatur, supplicio & afflictione profitentium. At ipsorum opinione, hoc pacto gloria dei reddebatur illustrior. Nec Beda attingit hanc partem in commentarijs. Deest apud uos.

Nemo autem uestrum.) μὴ γάρ τις ὑμῶν, Ne quis enim uestrum.

Aut maledicus.) ἢ κακοποιός, id est, Aut maleficus.

Alienorum appetitor.) ἀλλοτριοεπίσκοπος, id est, Alienorum inspector, siue curator. Cōposita uox, ab alieno & episcopo, hoc est, inspectore, quod qui quid appetit, inspectat. Augustinus in expositiōe epistolæ ad Rhomanos inchoata, legit, Aut curas alienas agēs,

Et glorificet deum.) δοξαζέτω.

In isto nomine.) ἐν τῷ μέρει τούτῳ, id est, In parte hac.

Incipiat de domo dei.) ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, id est, A domo dei.

Et si iustus uix saluabitur.) Admonet Beda hoc sumptū ex prouerbijs iuxta ueterem translationem. Alioqui iuxta nostram haberi: Si iustus in terra recipit, quanto magis impius & peccator?

Fideli creatori.) ᾧ πιστῷ κτίσῃ, id est, Vt fideli conditori, siue possessori.

In benefactis.) ἐν ἀγαθοποιΐᾳ, id est, In beneficentia, siue in benefaciendo.

EX CAPITE QVINTO.

Seniores ergo.) Ergo, non est apud Græcos.

Consenior.) Rectius dixisset Presbyteros compresbyter. Et ita uertit Hieronymus, ut mox ostendam. Quanquàm hic quoq; nonnihil offendit nomen Græcum additum coniunctioni Latinæ. Et haud scio, an quisquàm laturus sit sympresbyter.

Quæ in futuro reuelanda est.) Nihil opus erat his uerbis, In futuro, τῇ μελλούσῃ δόξῃ ἀποκαλύπτεσθαι.

Quæ in uobis est.) τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον. Græcus sermo per se quidem est anceps. Mihi tamen uidetur esse sensus germanior, Pascite, quātum in uobis est gregē Christi. sic enim habent Græci codices, non Dei. Nam ipse se pastorem appellat in literis euangelicis.

Pascite eū.) Græce est, ποιμάνατε. quod est, Pascite, sicuti pascūt pastores. Idē uerbū est in psalmo secūdo, Reges eos in uirga, ποιμανεῖς, hoc est, Pastoraliter reges, ut Hilarij uerbis utar. Et Homerus regem subinde uocat ποιμένα λαῶν, id est, Pastorē populorum. Pastor.

Prouidentes.) ἐπισκοποῦντες, id est, Intendentes, aut episcopum agentes. Notat hanc uocem diuus Hieronymus in epistola quadā ad Euagrium, cuis initiū, Legimus in Esaia, uertitq; ἐπισκοπεῖν, Inspicere, sed addit Græce significātius dici. Nā Latine inspicit, qui cupit discere quid sit, Græcis ἐπισκοπεῖ, qui curā agit & prospicit de rebus necessarijs. Porrò totum hunc locū in ea quam modo citaui epistola, uertit ad hunc modū, Presbyteros in uobis precor cōpresbyter, & testis passionum Christi, & futuræ gloriæ, quæ reuelāda est, particeps, regere gregē Christi, & inspicere, nō ex necessitate, sed uoluntarie iuxta deum.

Spontanee secundum deum.) Secundum deum, non additū est in codicibus Græcis.

Sed uoluntarie.) προθύμως, id est, Prompte, siue propensis animis. Supersit in nostris.

Non dominantes in cleris.) Græce est, μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, Neq; uelut dominum exercentes aduersus cleros. Cleros autem uocat, non diaconos aut presbyteros, sed gregem, qui cuiq; forte contigit gubernandus. Et presbyteros hic episcopos uocat. Nōdum enim increuerat turba sacerdotum, sed quot erant presbyteri, totidem erant episcopi. Præceptum apostolorum principis, in omnibus omnium episcoporum aulis, uel aureis literis oportebat inscribi: Pascite, inquit, gregem, non opprimite, non expilate. idque non coacte, uelut ex officio, sed ex syncero affectu, tanquàm patres, neq; turpis lucri gratia. quasi præsentientes ecclesiæ pestem hinc oriturā. Deniq; nō dominantes more regum, sed exemplo pascite, benefactis uincite. Nunc episcoporum uulgus nihil audit ab assen-

ab assentatoribus doctis,nisi dominia,ditiones,gladios,claues,potestates. atq; hinc fastus quorundam plusquàm regius,sæuicia plusquàm tyrannica.

Sed forma facti.) τύποι γενόμενοι, id est,Formæ facti,hoc est,Exempla.licet numerus mutatus nihil uariet de sensu.

Gregis ex animo.) Ex animo,Græci non addunt.

Omnes enim inuicem humilitatem.) Græce est, ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, id est,Inuicem subiecti,hoc est, Vicissim alius alij.

Insinuate.) ἐγκομβώσασθε. Quod perinde sonat,quasi dicas,Innodate. Sentit autem humilitatem arcte retinendā in animo,ueluti nodis illigatā, ne per ullam occasionem queat extundi,quemadmodum solet frequenter usu uenire infirmioribus.

ταπεινὸς in bonā partem.

Humilibus.) ταπεινοῖς. Hic certe de animi sensit modestia,

In tempore uisitationis.) Visitationis,redundat,iuxta Græcos codices.

Supereſt apud nos.

Quærens quem deuoret.) ζητῶν τινὰ καταπιεῖν, id est, Quærens aliquem deuorare. In alijs rursum habebatur, ζητῶν τίνα καταπίν, quemadmodū legit interpres. Interpres quem sequitur Augustinus,legisse uidetur ζητῶν τι. Sic enim adducit hunc locum,homilia ex quinquaginta tricesima quinta, Aduersarius uester diabolus,tanquàm leo rugiens, aliquid deuorare quærens,circuit. Verū haud scio, num id acciderit uitio librariorum,nā eiusdem operis homilia quadragesima sexta,legit, Aliquē deuorare quærens. Quāquàm ad eundem modum adducat Cyprianus in libello de zelo & liuore, Et aliquid deuorare quærens,ut appareat uariasse codices & Græcos & Latinos.

Resistite fortes.) στερεοὶ, id est,Firmi & solidi.

Eandem passionem.) τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, id est, Easdem passiones, seu magis afflictiones.

Fraternitati fieri.) ἐπιτελεῖσθαι, id est,Perfici.

Perficiet,confirmabit,solidabit.) Græce est, αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσῃ, θεμελιώσῃ, id est,Ipse perficiat uos,fultura,confirmatione,fundatione.Quanquàm equidē non ignoro,hæc tria posse pro uerbis accipi,futuri temporis, fulciet,cōfirmabit,fundabit. In nōnullorum Græcorum exemplaribus hæc erant infinita, στηρίξαι,σθενῶσαι, θεμελιῶσαι, id est, Confirmet,corroboret,fundet.

Breuiter scripsi.) δι ὀλίγων ἔγραψα, id est,Paucis scripsi.

Per Syluanum.) Anceps est sermo,utrum Syluanus iussu Petri scripserit,an Syluano tradiderit perferendam epistolam.

Perperam legimus.

In Babylone collecta.) ἡ ἐν βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, id est, Quæ in Babylone est simul electa,hoc est, Consors electionis uestræ. Atq; ita fermè adducit Hieronymus in Catalogo scriptorum illustrium in Marco. Quanquàm illic nec Latina Hieronymi, nec Græca Sophronij carebant omnino mendis. Beda hunc enarrans locū,legit Coelecta,quod scriba deprauauit in Collecta. In duobus uetustissimis exemplaribus Donatiani,scriptū erat Conelecta. Sunt qui Babylonem hic interpretentur Rhomam,quod mihi sanè non usq; quaq; probatur. Magis arbitror Petrum id temporis uere Babylone uixisse.

In osculo sancto.) ἐν φιλήματι ἀγάπης, id est,In osculo charitatis.

Gratia uobis omnibus.) εἰρήνη ὑμῖν, id est,Pax uobis. Attamen Beda Gratiam interpretatur.

ANNOTATIONVM IN PRIOREM EPISTOLAM PETRI APOSTOLI PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM

FINIS.

IN EPISTOLAM PETRI APOSTOLI SECVNDAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

SIMON Petrus.) συμεὼν, id est, Symeon, quãquàm ea uox Græcis uarie pronunciatur.

Coæqualem.) ἰσότιμον, id est, Parem, æqualem, siue eiusdem precij, nã hinc Græca uox cõposita est.

Dei nostri & saluatoris Iesu Christi.) Si cõiunctim legas, intelligetur Christus & deus & seruator dictus Petro. Sin diuisim, dei pertinebit ad patrem, seruatoris ad Christũ.

Et pax impleatur.) Notat hoc Beda, quod in priore epistola optarit multiplicari pacem, hic optat adimpleri. Græcis est idem uerbum.

Quomodo omnia &c.) Græca paulo secus habent, & Latina, ὡς πάντα ἡμῖν τῆς θείας δυνάμεως αὐτοῦ, τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν δεδωρημένης, id est, Vt eius diuina uirtus omnia nobis largita est, quæ ad uitam ac pietatem pertinent. Et mox, Per agnitionẽ aptius erat, & cognitionẽ, ἐπιγνώσεως. Porrò δεδωρημένης potest esse genitiuus absolute positus, & potest referri ad ἐπιγνώσεως. Beda admonet in Latinis codicibus duplicem fuisse lectionem, In quibusdam scriptum fuisse, Quæ ad uitam & pietatem donata est, in alijs, Quæ ad uitam & pietatem donata sunt.

Propria gloria & uirtute.) ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ, id est, Per gloriam & uirtutem. Hoc loco lector admonendus est, uirtutem non esse δύναμιν, quam frequenter alias legit, sed ἀρετὴν, quæ opponitur uitio.

Per quem maxima & preciosa.) δι' ὧν τὰ τίμια ἡμῖν καὶ μέγιστα ἐπαγγέλματα, id est, Per quæ preciosa nobis & maxima promissa. Quanquàm sermo Græcus nonnihil habet ambiguitatis, quod articulus ὧν, referri potest ad gloriã & uirtutem, siue quod paulo superius præcesserit, Omnia.

Donauit.) δεδώρηται, id est, Donata sunt.

Vt per hoc.) ἵνα διὰ τούτων, id est, Vt per hæc. Consentit uterq; codex Donatiani.

Fugientes.) ἀποφυγόντες, id est, Aufugientes, uel potius, Si refugeritis.

Concupiscentiæ.) ἐν ἐπιθυμίᾳ, id est, In concupiscentia.

Vos autem curam omnem.) καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε, id est, Et in hoc ipsum autem, curam omnem conferentes, ministrate. Cæterum præpositionem additam non expressit interpres, παρεισενέγκαντες, id est, Obiter, siue præterea inferentes, ut nostra cura accedat ad donum de quo dixit. Item ἐπιχορηγήσατε, id est, Insuper suppeditate. & hoc accessionem quandam sonat.

In scientia abstinentiam.) ἐγκράτειαν, id est, Temperantiam.

Amorem fraternitatis.) φιλαδελφίαν, id est, Fraternũ amorem, quod iam sæpius admonui. Porrò quod fraternæ charitati subijcit ἀγάπην, hoc est, Dilectionem, aut bis idẽ dixit, aut ueluti generalius ac latius addidit. ut φιλαδελφίαν referatur ad mutuũ amorem Christianorum inter se, quandoquidem hos fratres appellant apostoli, dilectio ad uniuersos, etiam ethnicos, aut uehementius quiddã est ἀγάπη & φιλία. aut φιλαδελφία ad effectum refertur, ἀγάπη ad executionem. Sed media sententia mihi magis arridet. Adsint & superest, cum sit πλεονάζοντα nõ potest habere locum quod hic ascribit Beda, si aduersus bella uitiorum potiore uirtute præualuerint.

Et manu

Et manu tentans.) μυοπάζωμ. Certũ est dictionem esse cõpositam. Videt aũt deducta metaphora à muribus, qui parietẽ aut tabulam, aut si quid aliud obuiũ fuerit, sequi solent, donec cauũ nacti fuerint. Quanꝯ legitur μῦς, & muscæ genus, oculos boum infestãs, unde dictũ uideri possit uerbũ μυοπάζειν. Adiecit aũt hoc apostolus, ut profundam cæcitatem exprimeret. Nam luscioſi magna corpora uident, ut ductu manuum non sit opus.

Magis satagite.) σπουδάσατε, id est, Date operã, siue studete. Nec est, Satagite magis, sed magis fratres satagite, ut magis sit corrigentis, non augentis, quasi dicas, Potius satagite.

Magis, corrigentis.

Vt per bona opera.) Per bona opera, apud Græcos non reperio additum.

Certã uestrã uocationẽ.) βεβαίαν, id est, Firmã, siue ratã. Melius aũt uestri, ꝯ uestrã.

Propter quod incipiam.) Longe aliud est Græce, διὸ οὐκ ἀμελήσω, id est, Non negligã. etiamsi Beda legit & interpretatur, Incipiam.

Equidem scientes.) καίπερ, id est, Licet, siue quanꝯ. sic enim mitigat admonitionem.

In præsenti ueritate.) Lyranus indicat in nõnullis codicibus hic addi uolo, & omnino supplendum esse, non animaduertens accusatiuum casum pendere à uerbo quod præcessit, commonefacere.

Frequenter.) ἑκάστοτε, id est, Semper, hoc est, Non desinam quoad uiuam.

Post obitum.) ἔξοδον, id est, Exitum, meminerat enim tabernaculi.

Vt horum omnium.) Omnium, redundat. Nec addebatur in utroꝯ codice Donatiani. Est aũt perturbatior aliquanto, & ob id obscurior huius sermonis contextus. Sic enim Græca cõponi poterant, σπουδάσω δὲ καὶ ἑκάστοτε, ἔχειν ὑμᾶς ποιεῖσθαι μνήμην τότων μετὰ τὴν ἐμὴν ἔξοδον, id est, Quinetiam semper operam dabo, quo possitis horum mẽtionem facere post exitum meum. Nam ἔχειν hoc loco positum est pro posse, & refertur ad uerbum infinitum ποιεῖσθαι.

Ordo.

Non enim indoctas fabulas.) σεσοφισμένοις μύθοις, id est, Arte cõfictas fabulas. Atqꝯ haud scio, an interpres uerterit, Doctas fabulas, quas Petrus opponit simplici rusticanæqꝯ ueritati. Tales erant olim philosophorum argutæ magis quàm salubres disputationes, & hodie nonnullæ theologorum altercationes. Certe Beda Doctas legit, non indoctas.

Sophismata.

Virtutem & præscientiã.) δύναμιν καὶ πρόγνωσιν, id est, Virtutem, siue potentiã & aduentũ. nam ita frequenter uertit πρόγνωσιν. Apparet aũt scriptum fuisse præsentiã. nam sic quoqꝯ nonnunquam uertit πρόγνωσιν, deinde uicio scribæ mutatum fuisse, præscientiam. Et tamen ex illius dormitantia magni theologi, quorum de numero est Lyranus, mysterium ingens parturiunt. Non quod illos infecter, qui quod potuerunt præstiterunt, sed quod miserandos existimem, qui coacti sint tractare sacras literas, non satis instructi literis, sine quibus, ut dignũ est, illæ tractari non queunt. In codice Donatiani uetustiore melioriꝯ fidei scriptum erat, Præsentiam.

Illius magnitudinis.) Illius, hic masculini generis est, & refertur ad deum, non ad magnitudinem.

Et habemus firmiorem.) καὶ ἔχομεν βεβαιότερον. Hoc loco uehementer sudant theologi recentiores, quomodo explicare possint quod Petrus dixit, Prophetarum sermonẽ firmiorem, quàm suum aut patris. Verum Græcis mos est, subinde comparatiuũ pro positiuo usurpare. Id sensisse uidetur Augustinus, homilia ex quinquaginta trigesima secũda, locum hunc adducens, nihil offensus comparatiuo certiorem, sic enim ille legit, pro firmiorem. Deinde non simpliciter dixit, Prophetarum sermonem firmiorem, sed iam factum certiorem, attestante dictis illorum uoce patris. Postremo pater ipse quodammodo filij sui propheta fuit, ac præco, prædicens palàm omnia sibi placitura, quæ ille dicturus aut facturus esset. Atque hic sermo propheticus firmior erat sermone prophetarum, quos illi uenerabantur. id quod Petrus non improbat, modo intelligãt eas prophetias esse spiritualiter interpretandas, non more Iudaico. Atque hunc postremum sensum, ego puto germanum esse Petri.

Lyranus tota aberrans uia.

Locus ante hac non satis intellectus.

Propria interpretatione.) ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, id est, Propriæ interpretationis non fit.

Spiritu sancto inspirati.) ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι, id est, A spiritu sancto rapti, siue agitati, siue impulsi.

Ex capite

EX CAPITE SECVNDO.

TEum qui emit eos, deum negant.) καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, id est, Et qui se mercatus est dominum negantes.

Eorum luxurias.) ἀπωλείαις, id est, Exitia siue perditiones. Interpres legisse uidetur ἀσωτίαις, siue ἀσελγείαις. Tametsi Græca exemplaria, quæ sanè uiderim, consentiunt.

De uobis negociabuntur.) ὑμᾶς ἐμπορεύσονται, Vos cauponabuntur, & uobis ad quæstum abutentur. Vt autem depinxit Petrus, quod hodie uidemus, à plerisq; sacerdotibus nihil non ad quæstum trahi.

Non cessat.) οὐκ ἀργεῖ, id est, Non tardat. Id non animaduertens Beda interpretatur, nō cessat, id est, nō desistit. *Si eṁ deus angelis peccantibꝫ nō pepercit.*) Beda putat hic hyperbaton esse, ac tandem reddi illic: Nouit deus pios de tentatione eripere.

Angelis peccantibus.) ἁμαρτησάντων, id est, Qui peccauerant.

Sed rudentibus.) σειραῖς, id est, Catenis. Rudentes interpres dixit ingētes funes ac nauticis similes. Augustinus alicubi pro rudētibus legit, carceribus. Rudentibus, Beda coacte interpretatur, cum Græca uox sonet catenas. Addit in nonnullis codicibus haberi pro rudentibus rugientibus, quod utiq; reiecisset, si Græce nouisset & consuluisset Græcorum exemplaria.

Inferni.) ζόφου, id est, Caliginis. Quanquàm ζόφος Græce significat specum tartareum, & caliginem, atque solis occasum.

In tartarum tradidit.) ταρταρώσας παρέδωκεν, id est, In tartarum detrusos tradidit uinculis.

Cruciandos in iudicium.) εἰς κρίσιν τηρουμένους, id est, In iudicium seruatos siue seruandos. Etiamsi nonnulli Græcorum codices habent πεπηρωμένους, id est, seruatos.

Originali mundo.) ἀρχαίου κόσμου, id est, Antiquo modo.

Custodiuit.) ἐφύλαξεν, id est, Seruauit. Iusticiæ præconē.) Aldina æditio nō κήρυκα habet, sed κήρυγμα, ut referatur ad hoc quod sequitur, ὑπόδειγμα. A nefandorū iniuria ac luxuriosa cōuersatione.) Græce est καταπονούμενον ὑπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελγείᾳ ἀναστροφῆς, id est, 'Ab iis qui per lasciuam conuersationem erant nepharij.

Damnauit exemplum.) Exemplum, ad posteriora refertur appositiue.

Aspectu enim & auditu.) Græca nonnihil dissident à Latinis, βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν, id est, Aspectu enim & auditu iustus inhabitans inter illos, cotidie animam iustam, iniquis operibus excruciabat, siue explorabat. Significat enim illum cum oculos haberet sanctos, & aures sanctas abhorrentes ab omni turpitudine, grauiter discruciatum fuisse, quod uiuens inter illos, cogeretur cotidie uidere & audire quæ nollet. *Locus hactenus parū intellectus.*

Nouit deus.) κύριος, id est, Dominus. Quanquàm in his uerbis subindè aliud pro alio usurpant librarij.

Seruare cruciandos.) καλοζομένους. Vt intelligas illos interim puniri dum seruantur. Interpres legisse uidetur κολασομένους. atque ita legisse uidetur Origenes, qui putauit impios dæmones non ante supremum iudicij diem subijciendos incendio. Pro Origenis opinione facit, quod in euangelio clamant dæmones, Venisti ante tempus cruciare nos. Verum hic non proprie de dæmonibus, sed de animabus impiorum agit.

Magis autem eos.) μάλιστα, id est, Maxime.

Dominationemq;.) καὶ κυριότητος, id est, Autoritatem, hoc est, legitima præditos potestate.

Sibi placentes.) αὐθάδεις, id est, Præfracti, & quod uulgo dicūt, sui sensus, suiq; capitis.

Sectas non metuunt.) δόξας οὐ τρέμουσι, id est, Opiniones non tremunt. Quanquàm hoc loco tremunt, pro metuunt positum est. Mihi sanè uidetur longe alius esse sensus, quàm theologorum uulgus interpretatur, id quod cum omnium pace dixerim. Agit enim Petrus de præfractis & intractabilibus, qui non obtemperant præfectis suis & episcopis, quos αὐθάδεις appellat, & τολμητὰς καὶ τὴν κυριότητα καταφρονοῦντας, Nec

τας. Nec his contenti, non uerentur etiam maledictis incessere uiros gloria ac maiestate præditos. Nam hos, ni fallor, δόξας appellat, quemadmodum paulo superius κυριότητας. Porrò participium βλασφημοῦντες, iuxta proprietatem Græcanici sermonis, infiniti uerbi loco positum est: Nō metuunt maledicentes, pro eo quod erat, non metuunt maledicere. Vidētur autem κυριότης minus quiddam esse, quàm δόξα. nam herus quilibet in seruum habet κυριότητα, at non statim δόξαν. Princeps autem, aut magistratus δόξαν habet, unde lesæ maiestatis accersi solet, qui maiestatem uiolarit. Vtitur autem ijsdem uerbis, & in eundem sensum Iudas in epistola sua, κυριότητα δὲ ἀθετοῦσιν, δόξας δὲ βλασφημοῦσιν, id est, Dominationem uero spernunt, glorias autem blasphemant.

Locus aliter explanatus.

Non portant.) οὐ φέρουσιν, id est, Non ferunt.

Aduersus se.) Post hæc uerba addunt Græci, παρὰ κυρίῳ, id est, Apud dominum.

Supersit in Græcis.

Execrabile iudicium.) βλάσφημον κρίσιν, id est, Blasphemum iudicium, quasi abominandum & mali ominis.

Irrationabilia pecora.) ἄλογα ζῶα, id est, Muta animantia.

Naturaliter.) γεγεννημένα, id est, Nata.

Diei delicias.) τὴν ἡμέραν τρυφήν, id est, Diurnas delicias. Admonet Beda quosdam ita distinguere, Percipiētes mercedem iniusticiæ uoluptatem, ut fœda uoluptas sit illis etiam supplicium, iuxta illud: Tradidit illos in reprobū sensum. At mauult sequi distinctionem quam ait se reperisse, in opusculis beati Gregorij papæ.

Coinquinationis & maculæ.) σπίλοι καὶ μῶμοι. Vtrunq; nominandi casu legendum est, non paterno. Nam ipsos homines maculas uocat & inquinamēta, quo sit oratio uehemētior. In conuiuijs suis.) ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν, id est, In deceptionibus suis. Interpres ἀπάταις legisse uidetur ἀγάπαις. Porrò cum librarius non intelligeret agapen, quod Græce sonat charitatem, aliquoties usurpari pro conuiuio, suspicans locum esse mēdosum, correxit, ἀπάταις. Vsus est eadem uoce Iudas in epistola sua.

Luxuriantes uobiscum.) συνευωχούμενοι ὑμῖν, id est, Conuiuantes uobiscum. Quanq; potest ex his uerbis alius elici sensus, ut datiuus ὑμῖν referatur ad participium ἐντρυφῶντες, & συνευωχούμενοι ad illud ἐν ἀπάταις, ut hæc sit summa sententiæ, Insultantes uobis, ac male precantes in erroribus suis, dum inter se comessantur.

Plenos adulterij.) μεστοὺς μοιχαλίδος, id est, Plenos adulteræ mulieris, ut intelligas lasciuos & impudentes. Cyprianus exponēs symbolum, legit plenos mœchationibus, si modo non fallit scriptura.

Incessabiles delicti.) ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας, id est, Qui nō possint cohiberi à peccādo.

Pellicientes.) δελεάζοντες, id est, Inescantes. nam δέλεας esca.

Ex Bosor.) βοσόρ, id est, Filium Bosor.

Suæ lasciuiæ.) ἰδίας παρανομίας, id est, Propriæ iniquitatis. Suspicor interpretem legisse παροινίας.

Turbinibus.) ὑπὸ λαίλαπος, id est, A turbine siue à procella.

Exagitatæ.) ἐλαυνόμεναι, id est, Quæ feruntur, siue aguntur, siue impelluntur.

Tenebrarum reseruatur.) εἰς αἰῶνα τετήρηται, id est, In æuum seruata est.

Superbia, pro superbe.

Superbia enim uanitatis.) ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγξάμενοι. Arbitror interpretem scripsisse, superba, ut respondeat ad ὑπέρογκα, idq; librarij uitio mutatum in superbia. Atque hanc coniecturam non esse uanam indicat uetustior ille codex Donatiani. Verti poterat ad hunc modum: Nam uehementer fastuosa uanitatis uerba locuti, inescāt in cōcupiscentijs carnis, lasciuijs. Non abludit sensus ab illo Iuuenalis, *Sed peiores, qui talia uerbis, Herculis inuadunt, & de uirtute locuti &c.*

Pelliciunt in desiderijs.) δελεάζουσιν, id est, Inescant.

Luxuriæ.) ἀσελγείαις, id est, Lasciuijs.

Qui paululum fugiunt.) τοὺς ὀλίγως ἀποφυγόντας, id est, Qui uere aufugerunt.

Qui in errore conuersati.) Conuersantur, habet sensus Græcus.

Huius & seruus est.) τούτῳ καὶ δεδούλωται, id est, Huic etiam in seruitutem addictus est.

Facta sunt eis &c.) τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων, id est, Postrema deteriora primis.

Non

Non cognoscere.) μὴ ἐπεγνωκέναι, id est, Non cognouisse.

In uolutabro luti.) εἰς κύλισμα βορβόρου, id est, Ad uolutationē cœni, ut subaudias, reuersa. Hieronymus in epistola ad Furiam citat, Ad uolutabrum.

EX CAPITE TERTIO.

HAnc ecce.) ταύτην ἤδη, id est, Hanc iam. Interpres legisse uidetur ἰδού.

In cōmonitione.) Nōnulli codices habebant, ἐν ἐπιγνώσει, id est, In cognitione. Quæ prædixi uerborum.) τῶν προειρημένων ῥημάτων, id est, Prædictorum uerborum, siue uerborum quæ prædicta sunt à prophetis. Duplex sensus.

Vestrorum præceptorum.) ἐντολῆς, id est, Præcepti, numero singulari. Potest autem duplex esse sensus. Quanꝯ alter ab altero minimum deuariat, Præcepti nostri qui sumus apostoli domini ac seruatoris, Ac præcepti domini & seruatoris, quod per nos illius apostolos, accepistis. ut intelligas additum τοῦ κυρίου, propter autoritatem præcepti. Nā apostolus alterius nomine refert quod refert.

In deceptione.) Apud Græcos non lego.

Ab initio creaturæ.) κτίσεως, id est, Conditionis siue creationis.

Latet enim eos hoc uolentes.) Id est, uolentes, & sponte hoc nesciunt.

Cœli erant prius.) ἦσαν πάλαι, id est, Olim.

Ille tunc mūdus.) ὁ τότε κόσμος, id est, Qui tunc erat mūdus, aut illorū tēporū mūdus.

Patienter agit.) μακροθυμεῖ, id est, Longanimis est, ut ad uerbum reddam.

Ad pœnitentiam re.) χωρῆσαι, id est, Recipere siue capere, aut complecti. Quanquàm χωρεῖν sonet etiam ire siue incedere.

Sicut fur.) Hic additum est in Græcis codicibus, ἐν νυκτὶ, id est, In nocte.

Dissoluenda sunt.) λυομένων, id est, Cum dissoluantur.

Festinantes in aduentum.) σπεύδοντας τὴν παρουσίαν, id est, Accelerantes aduentum.

Per quem cœli.) Quem, ad diem refertur, non ad deum, δι' ἣν.

Ignis ardore.) καυσούμενα, id est, Aestuantia. Idem uerbum paulo superius uertit, calore, καυσούμενα λυθήσονται.

Tabescent.) τήκεται, id est, Liquescunt, præsentis temporis.

Et promissa.) κατὰ τὴν ἐπάγγελμα, id est, Iuxta promissum.

In quibus iusticia.) ἐν αἷς. In quibus, referri potest uel ad cœlos ac terram, uel ad expectantes. At mihi quidem aptius referri uidetur ad nos, qui expectamus nouos cœlos ac terram nouam, si iuste uiuamus, ut mereamur frui nouitate creaturæ.

Et inuiolati.) καὶ ἀμώμητοι, id est, Irreprehensibiles.

Deprauant.) στρεβλοῦσι, id est, Detorquent.

Custodite.) φυλάσσεσθε, id est, Obseruate siue cauete.

Ne insipientium &c.) τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες, id est, Nefariorum errore abducti. Augustinus libro de ciuitate dei xx. cap. xviij. totum fermè hoc caput ad hūc adducit modum: Venient in nouissimo dierum illusione illudentes, secundum proprias concupiscentias suas euntes, & dicentes, Vbi est promissum præsentiæ ipsius? Ex quo enim patres dormierunt, sic omnia perseuerant ab initio creaturæ. Latet enim illos hoc uolentes, quia cœli erant olim, & terra de aqua, & per aquam constituta dei uerbo, per quem qui tūc erat mundus, aqua inundatus deperijt. Qui autem nunc sunt cœli & terra, eodem uerbo repositi sunt, igni reseruandi in die iudicij, & perditionis hominum impiorum. Hoc unū uero non lateat uos fratres charissimi, quia unus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus. Non tardat dominus promissum suum, sicut quidam tardantē existimant, sed patienter fert propter uos, nolens aliquem perire, sed omnes in pœnitentiā conuerti. Veniet autem dies domini ut fur, in quo cœli magno impetu transcurrēt, elemēta autem ardentia resoluentur, & terra & quæ in ipsa sunt opera resoluentur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet esse uos in sanctis conuersationibus, expectantes & properantes ad præsentiam diei domini, per quam cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore decoquentur. Nouos uero cœlos, & terram nouam, secundum promissa ipsius ex-

pectamus, in quibus iusticia inhabitat. Hactenus Petri apostoli uerba retulimus, partim, ut ex collatione sensus esset dilucidior, partim, ut appareret quantopere Augustini lectio ab hac nostra dissideat æditione. De hac quoq; secūda Petri epistola, cuius esset, cōtrouersia erat. Id testatur Hieronymus in Catalogo scriptorū illustriū, his quidē uerbis: Scripsit duas epistolas, quæ canonicæ nominantur, quarum secunda à pleriseq; eius negatur, ppter stili cum priore dissonantiam. Ad idem aliâs uariat, nūc uolēs eam esse Petri, & stili dissonātiam reijciens in interpretē, quo tū Petrus sit usus, nūc negans illius esse, quod reclamet stilus.

ANNOTATIONVM, IN EPISTOLAM PETRI SECVNDAM PER DES. ERAS. ROTERODAMVM FINIS.

IN EPISTOLAM IO

ANNIS PRIMAM ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

Duplex sensus.

VOD fuit.) ὃ ἦν, Id quod erat.

Contrectauerunt.) ἐψηλάφησαν. Quod diuus Hieronymus fermè citat, palpauerunt. Potest autem hic sermo bifariam distinguí. Vno modo, ut principale cōma præcedat hanc partem, Et manus nostræ contrectauerunt &c. Id quod erat ab initio, quodq; audiuimus ac uidimus ac perspeximus de sermone uitæ, idem etiam manibus contrectauimus. Altero sic, ut post hyperbaton redeat ad id quod instituerat dicere. Quod uidimus, inquam, & audiuimus, annunciamus uobis.

Et societas nostra sit.) καὶ ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα, id est, Et societas uero nostra. Neq; additur apud Græcos, sit. aptius autem subaudietur, est.

Vt gaudeatis.) Græce tantum est, ut gaudium uestrum sit plenum, siue impletum. Nec aliter adducit in cōmentarijs Beda. Quanq; ille legit nostrū gaudium non uestrum, se dre fragantibus Græcis codicibus, quos quidem adhuc uiderim. Alioqui mihi non displiceret pronomen primæ personæ.

EX CAPITE SECVNDO.

Duocatum habemus.) παράκλητον ἔχωμεν, id est, Patronum habeamus. Quā quàm hic uariant exemplaria Græcorum.

Qui dicit se nosse deum.) ὁ λέγων ἔγνωκα, αὐτὸν, id est, Qui dicit, noui eū.

In Christo manere.) Græce est, in eo.

Quod audistis.) Addunt Græci, ἀπ' ἀρχῆς, id est, Ab initio.

Et in ipso & in uobis.) Prius &, redundat.

Tenebræ transierunt.) παράγεται, id est, Transeunt.

Quod uerum est.) ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, id est, Id quod uerum est in illo, idem uerum est & in uobis. Nec enim apud Græcos, quod, referri potest ad mandatū.

Scribo uobis infantes.) παιδία, id est, Pueri siue filioli, sed melius pueri.

Scribo uobis patres.) Hic Græce est ἔγραψα, id est, Scripsi. Ac mirum est eandem particulam quæ ad patres pertinet, repeti cum reliquarum nulla repetatur. Qua tamē in re Latini codices uariant.

Scribo uo-

Scribo uobis iuuenes.) ἔγραψα ὑμῖν νεανίσκοι, id est, Scripsi uobis adolescẽtuli, quod modo uerterat, adolescentes.

Superbia uitæ.) ἡ ἀλαζονία τοῦ βίου, id est, Fastus siue strepitus uitæ, seu facultatum. nam βίος utrunq; significat.

Quæ nõ est ex patre.) Quæ, nõ est in Græcis codicibus. Substantiuũ aũt uerbũ, est cõiungendũ, cũ omne. Omne quod est in mundo, puta concupiscentia &c. non est ex patre. *Noua lectio.*

Antichristus uenit.) Venit, præsentis temporis est, ἔρχεται, aut certe futuri.

Nunc Antichristi.) νῦν ἀντίχριστοι, id est, Et nunc.

Ex nobis prodierunt.) ἐξῆλθον, id est, Exierunt.

Nouissima hora.) Græci horam ponunt aliquando pro tempore.

Quasi ignorantibus.) ὅτι οὐκ οἴδατε, id est, Quod non cognouistis.

Qui confitetur, filium & patrem habet.) Hæc non reperio in Græco codice, ne in Aldina quidem æditione.

Quam promisit nobis.) Rectius erat, Qua promisit nobis uitam æternã. Est enim idioma Atticum, promisit promissionem.

Sicut unctio eius.) ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα, id est, Sicut ipsa unctio. Augustinus certe legit manete in ipsa.

Non confundamur ab illo.) Sensus esse potest, ut illum non pudeat nostri.

EX CAPITE TERTIO.

Videte qualem.) ἴδετε. Anceps est, an sit uidetis, an uidete, neq; magni refert ad sententiam.

Nominemur & simus.) Et simus, apud Græcos non additur.

Non nouit nos.) ὑμᾶς, id est, Vos, secundæ personæ.

Sanctificat se sicut.) ἁγνίζει, id est, Purificat.

Sicut & ille sanctus.) ἁγνός, id est, Purus & castus.

In hoc ap.) εἰς τοῦτο, id est, Ad hoc, siue in hoc, ut sit accusatiui casus.

Omnis qui non est iustus.) πᾶς ὁ μὴ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, id est, Omnis qui nõ facit iustitiam. Fratris autem eius.) Subaudiendum, opera. τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ.

In hoc cognouimus charitatem dei.) Dei, redundat iuxta Græcum codicem, licet addatur paulo inferius.

Si reprehenderit nos cor nostrum.) ἐὰν καταγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία. Potest accipi, si cõdemnarit nos cor nostrum.

De spiritu.) ἐκ τοῦ πνεύματος, id est, Ex spiritu.

EX CAPITE QVARTO.

IN hoc cognoscitur.) γινώσκετε, id est, Cognoscitis, siue cognoscite. Interpres legisse uidetur γινώσκεται. Et omnis spũs qui soluit Iesum ex deo nõ est.) Hanc particulam nõ reperio in Græcis codicibus quos ego sanè uiderim, sed pro eo sic habetur, καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ τὸν χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ θεοῦ οὐκ ἔστι, id est, Et omnis spiritus qui non cõfitetur Christum in carne uenisse, ex deo non est. Historia tripertita indicat hunc locum ab hæreticis deprauatũ. Ego magis suspicor hanc particulã additã aduersus hæreticos: quorũ alij Christo sic tribuebãt humanã naturam, ut adimerẽt diuinã, alij sic tribuebãt diuinã, ut adimerent humanã. Alij semihominẽ esse uolebant, sic tribuentes corpus humanũ, ut negarent illi fuisse animã humanam. Certe quod Græci legunt, magis congruit cum phrasi Ioannis apostoli, cui peculiare est contrariam sententiam succinere priori, quo magis infigat animis quod dictum est. Quod genus sunt illa: Qui credit in filium dei, habet testimonium dei in se. Qui uero non credit filio &c. Ac mox, Qui habet filium dei, habet uitam, qui non habet filium dei, uitam non habet. Qui confitetur ex deo est, qui non confitetur ex deo non est. Et huiusmodi figuris totus huius sermo scatet. Cyprianus libro aduersus Iudæos. ij. cap. vij. refert hunc locum iuxta Græcorum lectionem: Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum uenisse in carne, de deo est. Qui autem negat eum in carne uenisse de deo non est, sed de Antichristi spiritu. Apud Augustinum in homilijs, quibus enarrat hanc epistolam in con- *Græca dissonant à nostris*

xtu qui præfertur cõmentariolo, adducitur quemadmodum legunt Græci & Cyprianus. Et tamen in fine interpretatur & hoc: omnis spiritus qui soluit Christum non est ex deo, ut appareat hanc particulam fuisse in illius codice, tertiam quasi legerit: Omnis qui confitetur, omnis qui non confitetur, omnis qui soluit. Aut certe tum temporis uariasse lectionem ecclesiasticam, & Augustinum neutram uoluisse præterire. Sed hac de re sit suũ cuiq; liberum iudicium, ego quod in Græcis codicibus reperi trado, nec probans, nec improbãs diuersam lectionem.

Et hic est antichristus.) καὶ τοῦτο ἐστὶν τὸ τοῦ ἀντιχρίστου, id est, Et hic est ille Antichristi, ut subaudias spiritus. Mecum facit Cyprianus quem paulo ante citauimus.

Et uicistis eum.) Eos est Græce, αὐτούς.

De mundo loquuntur.) ἐκ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, id est, Ex mundo loquuntur. Non enim est sensus, eos loqui de mundo, sed ex affectu mundi cuius sunt. Sicut in euangelijs annotatum est, Qui de terra est, de terra loquitur.

In hoc cognoscimus.) ἐκ τούτου, id est, Ex hoc.

Quoniam ipse prior.) Prior, non est in Græco codice. Propitiationem pro peccatis nostris. Beda admonet, opinor & Augustinus in quibusdam uice huius uocis propiciationẽ esse litatorem. Litat autem qui sacrificio placat.

Si deus dilexit nos.) εἰ οὕτως, id est, Si sic deus dilexit nos.

Et spiritusancto suo.) Sancto, redundat.

Et credidimus charitati.) Græce est, charitatem.

Nos ergo diligamus deum.) αὐτὸν, id est, Eum, non deum.

Quoniam deus prior.) ὅτι αὐτὸς πρῶτος, id est, Quoniam ipse prior, siue primus.

Habemus à deo.) ἀπ' αὐτοῦ, id est, Ab eo.

EX CAPITE QVINTO.

Spiritus, pro deus.

CVm deum diligamus.) Cum deum dilexerimus, siue diligimus.

Et mandata eius faciamus.) τηρῶμεν, id est, Seruauerimus, siue seruemus.

Quoniã Christus est ueritas.) ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια, id est, Quod spiritus est ipsa ueritas. Veritas est, Hebraice dixit, pro uerax est. Caro fallax, spũs nescit mentiri. In rebus uisibilibus fucus est, in rebus æternis ueritas est.

Tres sunt qui testimonium dant in cœlo.) In Græco codice tantum hoc reperio de testimonio triplici, ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα, id est, Quoniam tres sunt qui testificantur, spiritus, & aqua, & sanguis. Diuus Hieronymus præloquens in epistolas canonicas, suspicatur hunc locum fuisse deprauatum, à Latinis interpretibus, & à nonnullis omissum fuisse testimonium patris, filij, & spiritus sancti. Et tamẽ iuxta nostram æditionem adducit hunc locum Cyrillus in opere, cui titulum fecit de thesauro, libro xiiij. capite penultimo: Rursum, inquit, Ioannes in eadem epistola ait: Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit quia Iesus est filius dei? Hic uenit per aquam & sanguinem & spiritum Iesus Christus, non in aqua solum, sed in aqua & sanguine. Et spiritus est qui testimonium perhibet. Spiritus enim ueritas est. Quia tres sunt qui testimonium perhibent spiritus aqua & sanguis, & hi tres unum sunt. Si testimonium hominum accipimus, testimonium dei maius est &c. Hactenus Cyrillus, uir ni fallor orthodoxus. Atque hic cum dimicet aduersus Arrianos, plurimaq; in illos cõgerat è diuinis libris testimonia, probabile non est illum omissurum fuisse telum, quo maxime confici poterant illi, si aut scisset aut credidisset hoc fuisse scriptum ab apostolo. Iam Beda locũ hunc diligenter enarrans cum accurate multisq; uerbis exponat testimonium triplex in terra, nullam mentionem fecit testimonij in cœlo patris uerbi & spiritus. Nec huic tamen uiro defuit omnino linguarum peritia, nec in obseruandis antiquis exemplaribus diligentia. Imò ne hoc quidem addit in terra, tantum legit: Tres sunt qui testimonium dant. In codice qui mihi suppeditatus est è bibliotheca minoritarũ Antuerpiensiũ, in margine scholium erat asscriptũ de testimonio patris uerbi & spiritus, sed manu recentiore, ut consentaneum sit hoc adiectum

ctum ab erudito quopiam, qui noluerit hanc particulam prætermitti. Sed urgemur autoritate Hieronymi, quam equidem nolim eleuare, quanquàm ille sæpenumero uiolentus est, parumq; pudens, sæpe uarius parumq; sibi constans. Tamen non satis uideo, quid sibi uelit hoc loco Hieronymus. Verba ipsius subscribam: Sed, inquit, sicut euangelistas dudum ad ueritatis lineam correximus, ita has proprio ordini deo reddidimus. Est enim prima earum una Iacobi, duæ Petri, & tres Ioānis, & Iudæ una. Quæ si sicut ab eis digestæ sunt, ita quoq; ab interpretibus fideliter in Latinum uerterentur eloquium, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec sermonum sese uarietas impugnaret, illo præcipue loco ubi de unitate trinitatis in prima Ioannis epistola positum legimus, in qua etiam ab infidelibus, translatoribus multum erratum esse à fidei ueritate comperimus, trium tantummodo uocabula, hoc est aquæ sanguinis & spiritus in ipsa sua æditione ponentibus, & patris uerbiq; ac spiritus testimonium omittentibus: in quo maxime & fides catholica roboratur, & patris ac filij & spiritus sancti, una diuinitatis essentia comprobatur. Hactenus Hieronymi uerba rettulimus, ex quibus liquet Hieronymū nihil queri de codicibus Græcis, sed tantū de ijs, qui Græca Latine uerterunt. At nunc in Græcis codicibus hoc potissimū deest, quod omissum queritur, & habetur in codicibus Latinis licet non omnibus. Sed unde Hieronymus castigauit errorem interpretum? Nimirum è Græcis exemplaribus. Sed illi aut habebant, quod nos uertimus, aut uariabant. Si uariabant, quemadmodum & Latina, quonam argumento docet utrum sit rectius, utrumue scriptum sit ab apostolo: præsertim cū quod reprehendit, tum haberet publicus usus ecclesiæ? Quod ni fuisset, non uideo qui possint habere locum quæ sequuntur: Sed tu uirgo Christi Eustochium, dum à me impensius scripturæ ueritatem inquiris, meam quodammodo senectutem inuidorum dentibus corrodendam exponis, qui me falsarium corruptoremque sacrarum pronunciant scripturarum. Quis eum damasset falsarium, nisi publicam mutasset lectionem? Quod si apud Græcos legit Cyrillus, quod nunc habent Græci codices, si apud nos Augustinus ac Beda, aut tantum hoc legit, aut utrumque legit, non uideo quid adferat argumenti Hieronymus, quo doceat germanam esse lectionē, quam ipse nobis tradit. Sed dicet aliquis: Erat hoc efficax telum aduersus Arrianos? Primum cum constet & apud Græcos & apud Latinos olim uariasse lectionem, nihil hoc telum aduersus illos ualebit, qui sine dubio pari iure sibi uindicabant lectionem, quæ pro ipsis facit. Sed finge non esse controuersam lectionem, cum quod dictum est de testimonio aquæ, sanguinis & spiritus, unum sunt, referatur, non ad eandem naturam, sed ad cōsensum testimonij, An putamus Arrianos tam stupidos futuros, ut non idem hoc loco interpretentur, de patre, uerbo & spiritu? præsertim cum simili loco uere sic interpretentur orthodoxi in libris Euangelicis, nec hanc interpretationem reijciat Augustinus cum Arriano Maximino disputans. imò cum hūc ipsum locum sic interpretetur fragmentum glossæ ordinariæ, in uersuum interuallo additū: Vnū sunt, inquit, id est, de re eadem testantes. Hoc non est confirmare fidem, sed suspectā reddere, si nobis huiusmodi lemmatis blandiamur. Fortasse præstiterat hoc pijs studijs agere, uti nos idem reddamur cum deo, quàm curiosis studijs decertare quomodo differat à patre filius, aut ab utroq; spiritus. Certe ego quod negant Arriani, nō uideo posse doceri, nisi ratiocinatione. Postremo cum totus hic locus sit obscurus, non potest admodum ualere ad reuincendos hæreticos. Sed hac de re copiosius respondimus calumniatori per apologiam. Illud addam, cum Stunica meus toties iactet Rhodiensem codicem, cui tantum tribuit autoritatis, non hic adduxisse illius oraculum, præsertim cum ita ferè consentiat cū nostris codicibus ut uideri possit Lesbia regula. Verūtamen ne quid dissimulem repertus est apud Anglos Græcus codex unus, in quo habetur quod in uulgatis deest. Scriptū est enim hunc ad modum, ὅτι τρεῖς εἰσὶν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, πατὴρ, λόγος, καὶ πνεῦμα καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἕν εἰσιν. καὶ τρεῖς εἰσὶν μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ πνεῦμα, ὕδωρ, καὶ αἷμα εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀνθρώπων &c. Quanquàm haud scio an casu factum sit, ut hoc loco non repetatur, quod est in Græcis nostris, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἕν εἰσιν. Ex hoc igitur codice Britannico reposuimus, quod in nostris dicebatur deesse: ne cui sit ansa calumniandi.

Tametsi suspicor codicem illum ad nostros esse correctum Duos consului codices miræ uetustatis Latinos in bibliotheca quæ Brugis est diui Donatiani. Neuter habebat testimonium patris uerbi & spiritus. Ac ne illud quidem in altero addebatur, In terra. Tantum erat, Et tres sunt qui testimonium dant, spiritus aqua & sanguis.

Et hi tres unum sunt.) Hi, redundat, nisi quod interpres adiecit explicandæ sententiæ gratia. Neq; est, unum, sed in unum, εἰς τὸ αὐτό, id est, in idem, ut uerbum uerbo reddam.

Hoc est testimonium dei quod maius est.) Quod maius est, hoc loco supereſt.

Quia testificatus est.) ὅτι μεμαρτύρηκε, id est, Quod testificatus est.

Habet testimonium dei in se.) Dei, redundat.

Qui non credit filio.) Græce non est filio, sed deo.

Mendacem facit.) Græce est, fecit, πεποίηκεν.

Quia non credit.) ὅτι οὐ πεπίστευκεν, id est, Quia non credidit.

Græca à nonnullis diuersa.

Hæc describo.) ταῦτα ἔγραψα, id est, Hæc scripsi. Hoc loco Græca dissident à Latinis, sed uereor ne sint deprauata. ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, id est, Scripsi uobis, qui creditis in nomine filij dei, ut sciatis quod uitam æternam habetis, & ut credatis in nomine filij dei.

Quas postulamus.) ἃ ᾐτήκαμεν, id est, Quæ postulauimus, præterito tempore.

Qui scit fratrem.) ἐάν τις ἴδῃ, id est, Si quis sciat.

Petat & dabitur ei uita peccanti non ad mortem.) αἰτήσῃ καὶ δώσει αὐτῷ ζωήν, τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, id est, Petet & dabit ei uitam, his qui peccant non ad mortem.

Locus difficilis, noua ratione explicatus

Non pro illo.) οὐ περὶ ἐκείνης. Illo, referendum est ad peccatum, non ad hominem. Locus hic in speciem, adimere uidetur spem ueniæ, relapsis in culpam grauem. Neque me clam est, quibus rationibus sese hinc explicent theologi. Sed mihi uidetur & alius exitus aperiri posse. Venialia delicta, sine quibus non uiuitur, cotidiana precatione delentur, remitte nobis debita nostra, quemadmodum interpretatur & Augustinus. Cæterum atrocia flagitia, non sanantur eodem modo, sed olim ejiciebantur è contubernio ecclesiæ, tradebanturq; satanæ, nec recipiebantur, nisi ieiunio, lachrymis, multisque remedijs duris deleta culpa.

Omnis iniquitas est peccatum, & est peccatum ad mortem.) Græci legunt nō ad mortem. Et in hanc sententiam exponit glossa ordinaria.

Sed generatio dei.) ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ τηρεῖ ἑαυτόν, id est, Sed genitus ex deo seruat seipsum.

Non tanget.) οὐχ ἅπτεται, id est, Non tangit, tempore præsenti

Dedit nobis sensum.) διάνοιαν, id est, Mentem, siue cogitationem.

Deum uerum.) Deum, apud Græcos non est, sed τὸν ἀληθινόν, id est, Eum qui uerus est. Tametsi Stunica indicat esse in codice quodam Rhodiensi: cui ego hoc minus habeo fidei, quod tam consentit cum nostris.

In uero filio eius.) ἐν τῷ ἀληθινῷ, ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ. id est, In eo qui uerus est, in filio eius.

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAM IOANNIS PRIMAM, PER DES. ERASMVM ROTERODAMVM, FINIS.

In epistolam

IN EPISTOLAM IOANNIS SECVNDAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

ET natis.) καὶ τοῖς τέκνοις. Cur non potius filijs? sequitur enim, οὓς, id est, Quos, masculino genere, cum τέκνα sit neutri generis. Poterat uertere, liberis, potius quàm natis, quæ uox poëtarum magis est.

In eo ambuletis.) ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατῆτε, id est, Vt in eo ambuletis, sed ut eo, referat mandatũ, non deum. Qui non confitetur Iesum Christũ uenisse in carne, hic est seductor & antichristus.) Græci secus distinguunt, sensu non admodum diuerso, multi seductores introierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum uẽturum in carne. Deinde subijciunt, Hic est seductor. Cæterum ἐληλύθαμεν potest accipi, ut sit præteriti imperfecti temporis, & potest accipi, ut sit futuri, ut intelligamus de iudicio supremo.

Exierunt.) ἐισῆλθον, id est, Introierunt.

Mercedem plenam accipiatis.) ἀπολάβωμεν, id est, Accipiamus.

Qui recedit.) ὁ παραβαίνων, id est, Qui præterit.

Ecce prædixi uobis, ut in die domini non confundamini.) Hæc uerba non inuenio in Græco codice. *Deest Græcis*

IN EPISTOLAM IOANNIS TERTIAM, ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

RAtionem facio.) εὔχομαι, id est, Opto.

Maiorem horum gratiam.) μειζοτέραν τούτων οὐκ ἔχω χαράν, id est, Maius his non habeo gaudium.

Fideliter facis.) πιστὸν ποιεῖς ὃ ἐὰν ἐργάσῃ. Potest & hic sensus accipi, tutum reddis, siue in tuto collocas.

Et hoc in peregrinos.) Hoc, redundat, iuxta Græcorũ codices.

Cooperatores simus ueritatis.) τῇ ἀληθείᾳ, id est, Veritati.

Scripsissem forsitan.) Græce ἔγραψα, id est, Scripsi. Nec additum est, forsitan. Suspicor aliquem castigatorem addidisse in margine, scripsissem, pro scripsi, & adiecisse, forsitan, ne uideretur arrogantior, deinde per imperitum librarium, utrinq; translatum fuisse in contextum. Non male uertit interpres, siquidem legit ἔγραψα ἄν. Quin alter sensus constat, Scripsi ecclesiæ, sed frustra, quando quidem obstat Diotrephes.

Et quasi non ei ista sufficiant.) καὶ μὴ ἀρκούμενος ἐπὶ τούτοις, id est, Et nõ contentus his.

Et eos qui suscipiunt.) καὶ τοὺς βουλομένους, id est, Eos qui uolunt.

Testimonium redditur.) μεμαρτύρηται, id est, Testimonium perhibitũ est. Constat inter autores, primam Ioannis epistolam, eius esse Ioannis, quem Iesus dilexit plurimũ. Cæterũ duas posteriores, Ioannes presbyter scripsit, non Ioannes apostolus. Qua quidem de re prodidit Hieronymus in Catalogo scriptorũ illustrium, his quidẽ uerbis: Scripsit autẽ & unã epistolã, cuius exordiũ est, Quod fuit ab initio &c. quæ ab uniuersis ecclesiasticis & eruditis uiris ꝓbatur. Reliquæ aũt duæ, quarũ principiũ est, Senior electæ dominæ. Et, senior Caio charissimo, Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie alterũ sepulchrũ apud Ephesum ostenditur. Idẽ in Papia, demonstrat Ioãnem teniorem fuisse diuersum ab Ioanne apostolo & euangelista. Ac seniori, nõ apostolo ascribi duas posteriores epistolas. *De autore epistolarum.*

ANNOTATIONVM IN EPISTOLAS IOANNIS per Des. Erasmum Roterodamum, finis.

IN EPISTOLAM IV

DAE ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

N deo patre dilectis.) ἡγιασμένοις, id est, Sanctificatis. Interpres legisse uidetur ἠγαπημένοις.

Et uocatis.) Et, copula redundat. Rursum uocatis, hic nomen est, non participium.

Adimpleatur.) πληθυνθείη, id est, Multiplicetur.

Sensus duplex.

Omnem sollicitudinem.) πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος γρά φειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν. Bifariam hic locus potest accipi. Prior sensus hic erat, Non solũ mihi fuit summũ studium scribendi ad eos de cõmuni salute, uerumetiam necessitas scribendi fuit, propter inimicos Christi. Alter hic, Cum esset mihi mirum studium scribendi uobis de cõmuni salute, non potui non scribere, hoc est, non potui non obsequi desiderio animi mei.

Deprecans supercertare semel traditæ fidei.) παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι, τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ πίστει τοῖς ἁγίοις. Quæ, si quis sententiam uelit, ita uerti poterant, Adhortans, ut in fide quæ semel tradita est, adlaboretis sanctis.

Dominatorẽ & dominum.) δεσπότην θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν, id est, Herũ deũ, & dominũ.

Scientes semel omnia.) Non est Græce omnia, sed τοῦτο, id est, Hoc.

Quoniam Iesus.) ὅτι ὁ κύριος, id est, Quod dominus.

Saluans, secundo eos &c.) σώσας, τὸ δεύτερον, id est, Cum seruasset, postea perdidit.

Suum principatum.) τὴν ἑαυτῶν ἀρχήν, id est, Suam originem. Significat autem primã illam in qua conditi fuerant naturam.

Dei pro diei.

In iudicium magni dei.) μεγάλης ἡμέρας, id est, Magni diei. Atq; ita citatur ab Hieronymo in epistola aduersus Ioannem episcopum Hierosolymitanum, attestantibus peruetustis exemplaribus.

Facti sunt exemplum.) πρόκεινται δεῖγμα, id est, Propositi sunt exemplum.

Et hi qui carnem.) καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι. Græci non simpliciter habent, hi, sed addunt somniantes, siue insomnijs delusi.

Maiestatem autem.) δόξας δὲ, id est, Glorias autem, quod Hieronymus aduersus Iouinianum uertit dominationes. Porrò dominationem, uocat ipsos dominos. & glorias, principes publica præditos potestate. sicut admonuimus & ante in epistola Petri.

Michaël archangelus.) ὁ δὲ μιχαὴλ, id est, Michaël autem, siue at Michaël.

Cum diabolo disputans.) Videtur deesse alterum, cum, aduerbium temporis, ut Græci sermonis sententia reddatur.

Imperet, pro increpet.

Imperet tibi deus.) ἐπιτιμήσαί σοι κύριος, id est, Increpet te dominus. Hieronymus aduersus Ruffinũ legit, increpet tibi dñs, Græcum imitatus sermonẽ. Similis locus est apud Zachariã prophetam, capite tertio, Increpet in te dominus satan, & increpet in te dominus, qui elegit Hierusalem. Porrò locus quem hic citat Iudas, sumptus est ex apocryphis Hebræorũ. & ut diuus Hieronymus indicat in cõmentarijs in epistolam ad Titum, ex libro qui illis inscribitur Enoch. unde & ipsa epistola non caruit suspicione.

Citatur locus ex apocryphis.

Qui in uia.) ὅτι, id est, Quia, siue quoniam.

Mercede

Mercede effusi sunt.) μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Sensus obscurior est, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. Cæterum ordo Græci sermonis sic habet, καὶ ἐξεχύθησαν τῇ πλάνῃ, τοῦ μισθοῦ βαλαὰμ, id est, Effusi sunt deceptione mercedis Balaam. Effusos uocat in omne facinus ab ductos ac prolapsos, cum iam non temperant sibi, nec abstinēt ab ullo scelere. Deinde deceptionem mercedis, uocat corruptelam, qua data mercede, Balaam cōductus fuit, ut male diceret populo Israëlitico.

In epulis suis.) ἐν ἀγάπαις ὑμῶν, id est, In dilectionibus uestris.

Siue inter charitates uestras.) Quemadmodum enim εὐλογίαι Christianis dici cœpe rūt munuscula ex charitatis affectu missa, ita conuiuia quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι sunt dictæ. Vtitur in hunc sensum hoc uerbo Faustus libro. xx. capite. iiij. uir nequaq; orthodoxus, sed tamen non inelegans in dicendo. Reperitur & in decretis locis aliquot. Quod si hic sensit Iudas de huiusmodi conuiuijs & recipimus quod legunt Græci, sensus erit, hoc insigniorem esse fœditatem luxus illorum, quod inter honesta charitatis ac frugalitatis exempla, crapulæ libidiniq; turpiter indulgerent. Cæterum parum quadrat, quod nostri codices habent, In epulis suis, nisi forte Græcis omne cōuiuium ad quod complures adhibentur amici, ἀγάπη dicitur. Siquidem is mos apud nōnullos & hodie durat, ut amici sese uicissim inuitent, ne desuetudine pereat amicitiæ uigor. Tertullianus in libro quem scripsit aduersus gentes, sentire uidetur hanc uocem fuisse peculiarē Christianorum conuiuijs: Cœna, inquit, nostra de nomine rationem suam ostendit, uocat ἀγάπη, id quod dilectio penes Græcos est.

Sine timore.) Sine timore aduerbium est Græcis, ἀφόβως, id est, Intrepide, siue secure, & refertur ad participium pascentes.

Pascentes.) ποιμαίνοντες, id est, Pascentes, hoc est, pastorum in modum seipsos agentes ac ducentes, & sibijpsis pastores. Sentit enim illos nullius parēre imperio, sed suo arbitratu uiuere. Arbores autumnales.) δένδρα φθινοπωρινά. Quod fermè sonat, quasi dicas, arbores autumno marcescentes, siue fructibus marcidis, aut quod interpres secutus uidetur, arbores extremi autumni. Solēt enim nōnullæ extremo autumno præter temporis rationē florere, idq; agricolis indicat eas mox emorituras.

Fluctus feri maris.) Feri epitheton est fluctus, non maris, κύματα ἄγρια θαλάσσης.

Quibus procella.) οἷς ὁ ζόφος τοῦ σκότους, Caligo tenebrarum, siue specus tenebrarum.

Enoch dicens.) Id ex apocryphis adductum est, ut & illud de Michaële. *Apocrypha*

Ecce uenit.) ἰδοὺ ἦλθε κύριος, id est, Venit, præteriti temporis. *Rursum.*

Quibus impie.) ὧν ἠσέβησαν, Quæ impie patrarunt.

De omnibus duris.) σκληρῶν.

Contra deum.) κατ' αὐτοῦ, id est, Contra eum,

Et os.) τὰ στόματα, id est, Ora. Quanq; hic exempla uariant Græcorum,

Superbiam.) ὑπέρογκα, id est, Superba.

Quæstus causa.) ὠφελείας χάριν, id est, Vtilitatis gratia.

Qui dicebat.) ὅτι ἔλεγεν, id est, Quia dixit.

Et impietatibus,) τῶν ἀσεβειῶν, id est, Impietatum. Et copula & redundat.

Segregant semetipsos.) Græce tantum est, qui segregant, ἀποδιορίζοντες.

Nostræ fidei.) ὑμῶν πίστει, id est, Vestræ fidei.

Et hos quidem arguite.) ἐλεᾶτε, id est, Commiseramini.

Iudicatos.) διακρινόμενοι, id est, Dijudicantes, siue cum dijudicamini.

Saluate de igne.) ἐν φόβῳ σώζετε, id est, In timore seruate, siue per timorem.

De igne rapient.) ἐκ πυρὸς, id est, Ex incēdio. Totus hic locus nōnihil diuersus est à Græcis exemplaribus. Ea sic habent, καὶ οὓς μὲν ἐλέᾶτε, διακρινόμενοι, οὓς δὲ ἐν φόβῳ σώζετε, ἐκ πυρὸς ἁρπάζοντες, μισοῦντες καὶ &c. id est, Et hos quidem commiseramini dijudicantes, siue cum dijudicamini: illos uero in timore seruate, ex incendio rapientes, odio habentes etiam &c. Porrò sensus alioqui subobscurus hic est, Vt alios mansuetudine trahant ad Christum, habita ratione personarum, alios metu deterreant à peccando, & oderint non ipsos homines, sed turpeis affectus, quos hic uestem carnis maculatam uocat. Nisi mauis in hunc interpretari sensum, odio habentes, non solum ipsa turpia facta carnis uerum etiam

etiam ueſtem à carne contaminatam, hoc eſt, quicquid ullo modo ad turpitudinem pertinet. Ad hanc interpretationem facit Græca coniunctio, καὶ, tamen prior magis quadrat cũ his quæ mox ſequuntur, Ei uero qui poteſt. Habete odio uitia non homines, & gloriam ne uobis uſurpetis, ſed deo tribuatis, qui poteſt illos ex malis reddere bonos.

Quæ carnalis eſt.) τὸν ἀπὸ σαρκὸς ἐπιλόμενον χιτῶνα, id eſt, A carne ſordidatam tunicã.

Immaculatos.) ἀμώμους, id eſt, Irreprehenſibiles.

In aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti.) Hæc non leguntur in Græcis codicibus.

Rurſus additum ſapienti, & coronis eſt

Soli deo.) μόνῳ σοφῷ θεῷ, id eſt, Soli ſapienti deo.

Per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum.) Nec iſta leguntur in Græcis codicibus.

Ante omnia ſecula.) Abſunt à Græcis libris hæc quoq;.

ANNOTATIONVM, IN EPISTOLAM IVDAE PER DES. ERAS. ROT. FINIS.

IN LIBRVM APOCALYPSEOS IOANNIS ANNOTATIONES DES. ERASMI ROTERODAMI.

De Variis opinionibus vide calcem hujus libri. de authore etc.

Apocalypſis nouã uox.

POCALYPSIS.) Demiratur Valla, cur hic interpres Græcam uocẽ reliquerit, cũ antehac ſæpe uerterit. Nam Græca uox eſt Apocalypſis, quam Latine poſſis dicere reuelationẽ. Indicauimus aliàs ex autoritate diui Hieronymi, dictionem hanc nouam à Septuaginta fuiſſe repertam, quo ſermonis Hebraici proprietatem exprimerent. Siquidem illi גלה uocant, quoties res abdita prius, aperitur. Hebræorum more librum auſpicatus eſt, quiſquis fuit huius operis autor, nempe à titulo.

Palàm facere.) δεῖξαι, id eſt, Vt oſtenderet, ſiue demonſtraret. & refertur ad ſequentia. ut oſtẽderet per hanc reuelationẽ Ieſu, ſeruis illius, quid mox futurum ſit.

Mittens per angelum.) ἀποσείλας διὰ τ ἀγγέλου, id eſt, Miſſo mandato. Alioqui cũ angelum miſerit, quid erat quod mittebat per angelum?

Qui teſtimonium perhibuit uerbo dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti.) ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἰησοῦ χριστοῦ, id eſt, Qui teſtificatus eſt uerbum dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti. Nam Græcis uerbum & teſtimonium eiuſdem caſus ſunt.

Quæcũq; uidit.) Interpres addere debuit, Et quæcunq; uidit ὅσα πεῖδε, ut hic ſit tertius accuſatiuus, pendẽs à uerbo teſtificatus eſt. Quin hoc loco quiddam additum cõperio in Græcis codicibus, quod in Latinis penitus nõ inuenitur, καὶ ἅ τινά ἐισι, καὶ ἅ τινα χρὴ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc eſt, Et quæcunq; ſunt, & quæcunq; oportet fieri poſt hæc.

In Græcis ſupereſt.

Beatus qui legit & qui audit.) Græce diuerſus eſt numerus, μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες, id eſt, Beatus qui legerit, & qui audierint uerba prophetiæ. Nam huius addidit neſcio qs de ſuo, uolens opinor exprimere uim articuli Græci. Et uidebit eũ omnis oculus.) Gloſſa ordinaria indicat ab hac nõnihil diuerſam lectionẽ, Et uidebit eũ omnis terra talẽ.

Ab eo qui eſt, qui erat, & qui uenturus eſt.) Ingenue fatendum eſt, Græcum ſermonẽ nihil omnino ſignificare quomodocunq; legas, ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. Nam finge poni uerba ipſa, uelut abſoluta, tolerabile eſt ὁ ἐρχόμενος, ſed quid tandẽ ſignificat ὁ ἦν, ſiue ὁ ὤν? Ad uerbum ita ſonat, ſi tamen exprimi poteſt, ab ens, ab id quod erat, & ab is qui uẽturus eſt. Valla putat hac nouitate ſermonis ſignificatam immutabilem in

deo pro

deo proprietatem,præsertim cum in spiritibus inflexerit casum, ἡ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων. Cæterum illud ἐρχόμενον, participium est uerbi, quod ad utrunq; tempus anceps est. At hoc sanè loco magis conueniebat futurum, cum præcessissent duo tempora.

Qui dilexit nos.) Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, id est, Ei qui dilexit nos, ut referatur ad patrē, sitq; sensus, Christum fuisse testem fidelē patri, qui dilexit nos, & lauit à peccatis per sanguinem eius. Nam suo, uertendū erat, aut ipsius, non eius, si pertinebat ad Christū. Quāquā mox necesse est mutare personā: Et fecit nos reges & sacerdotes. Sic enim est in Græcis exemplaribus, βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, id est, Reges & sacerdotes.

Etiam amen.) ναὶ ἀμήν. Etiam, non est coniunctio, sed aduerbium confirmandi, ut sit gemina confirmatio, altera Græca, altera Hebraica.

Ego sum alpha & o.) Τὸ α καὶ τὸ ω. Qui primus est in re quapiā, etiam prouerbio Græcis dicitur Alpha, ut apud Martialem, alpha penulatorum, & ω μέγα, extrema est in ordine literarum. Quia de re copiosius aliquanto diximus in Chiliadibus nostris. Et rursum, Qui est, qui erat, & qui uenturus est, totidē syllabis Græce scriptū est hic, ut paulo ante. *Alpha & o.*

Vestitum podere.) Podēre penultima producta pronunciandū est. Est enim Græca uox ποδήρης, quæ significat uestem ad pedes usq; demissam, à pos, inquit, Lyranus, quod est pes, & hæreo hæres, quod adhæreat talis. Imò potius ab ἀρῶ, qđ est adapto, quod ad pedes usq; congruat. Quorsum enim attinebat eandē uocē, ex Græco, Latinoq; cōflare? *Lyranus.*

Pedes eius similes aurichalco.) Græce est, χαλκολιβάνῳ. Dictio cōposita ex ære & thure. Suidas indicat esse genus electri preciosius auro. id conflari dicit, ex uitro & lapide, testans eius temperatura fuisse mensam sanctam magnæ, ut ipse uocat, ecclesiæ. Plinius in historia mundi libro xxxiiij. cap. ij. testatur esse genus æris, quod è terræ uenis effoditur, olim habitum in precio. χαλκολιβάνῳ.

Sicut in camino ardēti.) Nō erat nobis par exēplariū copia in hoc opere. quod Apocalypsis uix reperiatur addita in ullis Græcorū uoluminibus. In his sanè quos uiderim codicibus scriptum erat, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι, id est, Velut in fornace ardentes, siue igniti, ut ad pedes pertineat participium. Et facies eius.) ἡ ὄψις, id est, Aspectus.

EX CAPITE SECVNDO.

Tinueristi eos mendaces.) Hoc loco additum reperi, καὶ ἐβάπτισας, id est, Et baptizasti, sed mendosè, ni fallor, quandoquidē in cōmentariolis Græcanicis nihil erat quod ad baptismū pertineret. Suspicor scriptū fuisse ἐβάστασας. i. tulisti, siue toleraſti. Quanq; in Latinis codicibus nihil est qd huic respōdeat. Sin aūt.) εἰδὲ μή. Sin minº. Id paulo post trāstulit, si quo minus.

Angelo Smyrnæ ecclesiæ.) Smyrnensium est Græce σμυρναίων. Et item paulo post, Et angelo Pergami ecclesiæ, Græce est, Pergamensis ecclesiæ, τῇ ἐν Περγάμῳ, ut paulo superius, τῆς ἐφεσίνης ἐκκλησίας.

Doctrinā Balām qui docebat in Balac.) Recte admonet Valla, paulo ante illic dictū pro istic. Nam Græci carent hac pronominum differentia. Cæterum historiā de Balac rege, & Balaam propheta, habes Numerorum capite uicesimoquinto.

Calculum candidum.) Ψῆφον λευκήν. Olim calculis ferebant suffragia. Vnde albo lapillo notari dicuntur quæ probantur, atro quæ damnantur. Et in suffragijs comitiorum, nomen eius, cui fauebatur, calculo inscribebant.

Thyatiræ ecclesiæ.) Θυατείροις, id est Thyatirensium.

Pedes eius similes aurichalco.) Rursus est, χαλκολιβάνῳ, de quo modo diximus.

Et māducare de idoloticis.) De Idolothytis legendū est, hoc est, simulacro immolatis.

Vt ageret pœnitentiā.) Ἵνα μετανοήσῃ, id est, Vt resipisceret, quod tamen ad hūc modū ferè uertit. Tanq; uas figuli.) ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικά, id est, Tanquam uasa fictilia.

EX CAPITE TERTIO.

Tangelo ecclesiæ Sardis.) τῇ ἐν Σάρδεσι, id est, Ecclesiæ Sardēsis. Et item aliquāto inferius, Angelo Philadelphiæ, τῇ ἐν Φιλαδελφείᾳ, id est, Philadelphiēsis ecclesiæ. Qui aperit & nemo claudit.) Laurētius legit, claudet & aperiet, futuro tēpore. Et addit, κλείσει ἀνοίξει εἰμὴ ὁ ἀνοίγων, id est, Claudet eum, nisi qui aperit. Verū nostrū exēplar consentiebat cū æditione nostra.

Angelo Laodiceæ eccleſiæ.) τῇ ἐκκλησίας λαοδικείων, id eſt, Eccleſiæ Laodicenſium.

Neq; frigidus es, neq; calidus.) οὔτε ζεστὸς, id eſt, Neq; feruidus, à ζέω ferueo.

Incipiam te euomere.) μέλλω σε ἐμέσαι, id eſt, Euomam te. Quod tamen interpres ad hunc modum aliquoties gaudet uertere.

Dicis quod diues ſum.) Ex his uerbis nullus alius ſenſus percipi poteſt, niſi quod ille dicat, Chriſtũ eſſe diuitem. Proinde omittenda erat cõiunctio quod, quæ hoc loco Latine loquentibus nullum habet uſum.

Cõiunctio per perã addita.

Aurum ignitũ probatum.) Græca ſecus habẽt, πεπυρωμένον ἐκ πυρὸς, id eſt, Ignitum ex igni. Ad eum fermè modum interpretantur & Græcanica ſcholia. Fortaſſis interpres legit, πεπυρωμένον, unde addiderit probatum.

Confuſio nuditatis.) αἰσχύνη, id eſt, Turpitudo ſiue probrum aut pudor.

Collurium.

Collyrio inunge oculos.) κολλύριον. Collurion, quam uocem dictam putant ab ijs, quæ truncatam habent caudam, eſt hoc loco pharmaci genus.

Ego quos amo.) ὅσους ἐὰν φιλῶ, id eſt, Quoſcunq; amo.

EX CAPITE QVARTO.

Similis erat aſpectui lapidis iaſpidis.) ὅμοιος ὁράσει, λίθῳ ἰάσπιδι, id eſt, Similis aſpectu, lapidi iaſpidi.

Similis uiſioni ſmaragdinæ.) Id eſt, Similis aſpectu ſmaragdino, ut ſubaudias lapidi. Nam ita modo dixit σαρδίνῳ, id eſt, Sardenſi lapidi.

Et requiem non habebant.) οὐκ ἔχουσιν, id eſt, Non habent. ac mire ſubito mutauit genus, cum dixiſſet animantia, ſubiecit λέγοντες dicentes.

Sanctus ſanctus ſanctus.) In Laurẽtianis codicibus, ut ipſe indicat, ſanctus nouies repetitur. At in meis ter dũtaxat poſitum erat, ac nuſquam maior uarietas quàm in hoc uolumine, quod Græcis hic liber propemodum inter apocrypha habebatur.

Qui erat & qui eſt.) Eadem ſunt uerba, de quibus ante iam dictum eſt.

Propter uoluntatem tuam erant.) Græce eſt, εἰσὶ ſunt, non erant.

EX CAPITE QVINTO.

Intus & foris.) ἔσωθεν καὶ ὄπισθεν, id eſt, Intus & in tergo, hoc eſt, utraque parte membranæ.

Leo de tribu Iuda.) ὁ λέων ὁ ὢν ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, id eſt, Leo ille qui eſt è tribu Iuda.

Et cantabant canticum.) καὶ ᾄδουσιν, id eſt, Canunt.

Et feciſtis nos.) ἡμᾶς. Laurentius legit αὐτοὺς, id eſt, Eos. Deinde non eſt, regnum, ſed βασιλεῖς, reges, ut ſuperius indicauimus.

Et erat numerus eorum milia milium.) Laurentius legit, μυριάδες μυριάδων, χιλιάδες χιλιάδων. Myrias ſignificat decem milia, Chilias mille. Noſtrum exemplar magis conſentiebat cum uulgata Latinorum æditione.

EX CAPITE SEXTO.

Et audiui unum de quatuor animalibus tanq; uocẽ tonitrui.) Valla legit, ὡς φωνή. Noſtri codices habebãt φωνῆς. Alioqui dicẽs, erat dicendũ nõ dicentẽ.

Bilibris tritici.) Græce eſt, Chœnix, id eſt, mẽſura tritici, aut leguminis, quæ ſatis ſit in cibũ diurnũ. Budæus noſter libro de aſſe quinto putat chœnicẽ pẽdere libras quatuor, Pollux tres dũtaxat. Et denario tãtũ eſt, nec addit uno.

Equus pallidus.) Græce eſt, χλωρός. Id ſonat etiam uiridis, atque ita uertit ipſe paulo poſt: Et omne fœnum uiride.

Sicut ficus mittit groſſos.) βάλλει, id eſt, Abijcit. Et groſſos eſt ὀλύνθους. Id ſonat ficus immaturas.

Liber inuolutus.

Sicut liber inuolutus.) ὡς βιβλίον εἱλισσόμενον, id eſt, Vt liber qui uoluitur, ſiue conuoluitur. Eadem uox eſt in pſalmis de cœlis immutatis.

EX CAPITE SEPTIMO.

Duodecim milia ſignati.) Græcis ſignati, non repetitur, niſi in initio & fine. Nec additur ad ſingulas tribus, ut admonet Valla, quanquã in noſtris exẽplaribus addebatur. Et ſignati, eſt participium à uerbo ſigillo, ac ſi dicas ſigillati, & ſigillo obſignati.

Salus ei qui ſedet.) σωτηρία. Quod magis ſonat ſaluationẽ. Alioqui quid opus erat precari ſalutem Chriſto?

Et lauerunt

Et lauerunt ſtolas ſuas.) ἢ ἐπλάτυναν τὰς ϛολὰς ἑαυτῶν, id eſt, Dilatauerũt ſtolas ſuas. Interpres legiſſe uidetur, ἔπλυναν. Et deducet.) ποιμανεῖ, id eſt, Paſcet, ſiue reget more paſtorum. Ad uitæ fontes.) ἐπὶ ζώσας πηγὰς, id eſt, Ad uiuos fontes.

EX CAPITE OCTAVO.

HAbens thuríbulum.) λιβανωτόν. Quod aliâs thus ſignificat.

Dicitur abſinthium.) ἄψινθος, id eſt, Apſinthus. Alluſit ad etymologiã Græcæ dictionis, quæ inde dicta eſt, quod bibi non poſſit, quaſi dicas apinthon. Agit enim de aquis uerſis in amaritudinem.

Væ uæ.) Laurentianus codex addidit, τρὶς, id eſt, Ter. meus habebat τοῖς, & bis tantum habebat uæ.

EX CAPITE NONO.

ET habebant loricas.) θώρακας, id eſt, Thoraces. an idẽ ualeat lorica neſcio.

Nomẽ illi Hebraice Abaddon.) ἀββαδὼν, Hebræis אבד perdere eſt, inde אַבַדּוֹן quaſi dicas perditor, aut perdẽs. Latine nomẽ habet extermi nans.) Hoc interpres adiecit de ſuo. Quandoquidẽ Ioãnes, aut quiſquis fuit alius, Græce ſcripſit, cõtentus ab ijs intelligi, qui Græce ſcirẽt. Nec tamẽ eſt, cur tãtopere ſtomachetur Valla, ſi interpres uoluit & Latinos ſcire, quid ſit apollyon. *Excuſatus interpres.*

Vicies milies dena milia.) δύο μυριάδες μυριάδων, id eſt, Duæ myriades myriadum, hoc eſt, uicies mille myriades. Myrias, ut modo diximus, decem milia complectitur.

Loricas igneas.) θώρακας, id eſt, Thoraces.

EX CAPITE DECIMO.

PEdes eius ut columna ignis.) ὡς σύλοι, id eſt, Vt columnæ.

Quemadmodum leo cum rugit.) Græce eſt, μυκᾶται, id eſt, mugit. fortaſſe quod Græci non ſeruent eam differentiam inter ὠρύεσθαι & μυκᾶσθαι, quã Latini inter rugire & mugire.

Signa quæ locuta ſunt leptẽ ton.) σφράγισον. i. obſigna uelut occultãda.

EX CAPITE VNDECIMO.

IMilis uirgæ. & dictum eſt mihi.) λέγων, dicens, quaſi uirga loqueretur. Niſi nominatiuus poſitus eſt abſolute loco genitiui.

Et accepiſti uirtutem tuã magnam & regnaſti.) ἐβασίλευσας. Aptius hic uertiſſet, & regnum adeptus es. Regnauit enim Latinis qui regnare deſijt, ſicut uixerunt, qui uiuere deſierũt. Apud Græcos ſecus in his dũtaxat uerbis.

EX CAPITE DVODECIMO.

ET clamabat parturiẽs.) κράζει, id eſt, Clamat. Id arguit qđ mox ſequitur, & cruciatur ut pariat. Iam q̃ apte hæc cõueniant in diuã Ieſu matrẽ Mariam uiderint ipſi, qui quod de eccleſia dictũ eſt, ad illã detorquẽt. Imò quod de ſapientia dictum eſt, hoc eſt, de Chriſto, ad Mariã detorquet, præter uetũ omniũ interpretationẽ. Atq; hic atroces excitamus tragœdias, quaſi gratũ ſit illi, ſua cauſa cõmitti inter ſe Chriſtianos, pro q̃bus cõciliandis, mortuus eſt filius. *Multa coacte detorqueri ad Chriſti matrẽ*

Vt eam faceret trahi à flumine.) ἵνα ποταμοφόρητον ποιήσῃ, id eſt, Vt efficeret, ut illam auferret flumen, ſiue ut raperetur flumine. Græce iucundius dixit uoce compoſita.

EX CAPITE DECIMOTERTIO.

ET admirata eſt uniuerſa terra poſt beſtiam.) καὶ ἐθαυμάσθη ὅλη τῇ γῇ ὀπίσω τοῦ θηρίου, id eſt, Admiratio fuit in tota terra poſt beſtiam.

Qui in captiuitatẽ duxerat.) εἴτις αἰχμαλωσίαν συνάγει, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει, id eſt, Qui captiuitatẽ cõtrahit, in captiuitatẽ abit. Laurẽtius ſecus legit.

Characterem in dextera.) χάραγμα, id eſt, Notam impreſſam, ſiue inſculptam.

EX CAPITE DECIMOQVARTO.

QVod mixtum eſt mero.) τοῦ κεκραμένου ἀκράτου. ut mero ſit ablatiui caſus, & referatur ad uino. Nam Græcis κεράννυσθαι dicitur, quod infunditur in calicem bibituro, etiam ſi non diluatur aqua, aut alio potus genere.

Amodo iam dicit ſpiritus.) Græci ſic diſtinguunt, ut amodo ſit finis ſentẽtiæ ut ſit ſenſus, poſt hac fore beatos, qui in domino fuerint mortui. Deinde ſequitur, ναὶ λέγει τὸ πνεῦμα

ὁ πνεῦμα, etiam dicit ſpiritus. Et hic etiam, confirmantis eſt.

Lacus uinarius. In lacum iræ dei.) εἰς λινόν. Qui eſt lacus, in quem exprimitur uuarum liquor.

EX CAPITE DECIMOQVINTO.

Qui ſolus pius es.) ὅσιος. Laurentius legit, ἅγιος, id eſt, Sanctus.

Veſtiti lapide mundo & candido.) Græce eſt, λίνον, id eſt, Líno mundo. Interpres legiſſe uidetur, λίθον. Prior dictio una dũtaxat literula differt à lapide. Et ſplendido magis eſt quàm candido, λαμπρόν.

EX CAPITE DECIMOSEXTO.

Vlnus ſæuum ac peſſimum.) κακὸν κακὴ πονηρόν, id eſt, Malum ac malum, Græce enim bis idem dixit. Niſi mauis miſerum ac malum.

Qui es, & qui eras.) Quanquã interpres mutauit perſonam, tamen totidem ſyllabis dictum eſt, quibus ſuperius, Qui eſt, qui erat, qui uenturus eſt, ὁ ὤν, ὁ ἦν, ὁ ἐρχόμενος. Etiam domine.) ναὶ κύριε. Etiã cõfirmantis eſt.

Ταλαντιαῖον Grando magna ſicut talẽtum.) ὡς ταλαντιαία, id eſt, Talentaris, & magnitudine talẽti. Talentũ magnũ antiquis dicebat, unde quicquid ingens eſſet, id ταλαντιαῖον uocabant.

EX CAPITE DECIMOSEPTIMO.

Vpra beſtiam coccineã.) κόκκινον, id eſt, Coccinam, purpuram regũ indicãs. Et hic eſt ſenſus,) ὧδε ὁ νοῦς, id eſt, Hic eſt mens, ſiue intellectus. Nam hic aduerbium eſt, non pronomen.

EX CAPITE DECIMOOCTAVO.

στρηνιάω. Tín delitijs fuit.) ἐστρηνίασε. Idem uerbum quo compoſito uſus eſt Paulus in epiſtola ad Timotheum priore cap. v. Cum autẽ luxuriatæ fuerint in Chriſto, uolũt nubere. De quo pluribus ſuo dictum eſt loco. Itẽ paulo poſt, ἐστρηνιάσαντες, id eſt, & laſciuierunt. Lígnum tínium.) θύϊνον, Thyinon ab arbore Thyo. Et ſimilæ.) καὶ σεμίδαλιν. Quidã interpretãtur Siliginẽ.

Lapidem molarem magnum.) λίθον ὡς μύλον, id eſt, Lapidem tanquam molam.

Hoc impetu mittetur.) ὁρμήματι, id eſt, Sic impetu mittetur.

EX CAPITE DECIMONONO.

Tubæ pro turbæ. Vaſi uocem magnam tubarum multarum.) ἤκουσα φωνὴν ὄχλου πολλοῦ, id eſt, Audíui uocẽ turbæ multæ. Proinde conſentaneũ eſt, interpretẽ ſcripſiſſe turbarum nõ tubarũ. Alleluia.) Quod Hebræis ſonat, laudate dominum. Siquidẽ הַלְלוּ laudate eſt, יָהּ dominus. Ea uox crebra eſt in pſalmis, Laudate dominum. Vide ne feceris.) ὅρα μή, id eſt, Vide ne. Feceris addidit interpres, quo magis explanaret ſententiam. Similiter, cap. xxij. ὅρα μή.

Et calcat torcular uini.) ληνὸν, Quod ante uertit lacum.

Gog & magog.) Accuſatiui caſus eſt utrũq;, & generis maſculini, quod articulus Græcus declarat, τὸν γὼγ καὶ τὸν μαγὼγ, ſiue pro hominibus accipiẽda ſunt, ſiue pro gẽte. Nec eſt congregabit, ſed συναγαγεῖν, id eſt, Ad congregandum, aut ut congreget eos. Porrò eos, nõ refertur ad angulos, aut gẽtes, ſed ad Gog, & Magog. Ego ſum alpha & ω.) γώ εἰμι τὸ ἄλφα, καὶ τὸ ω. Noſter codex conſentiebat cum uulgata horum temporum æditione.

EX CAPITE XXI. ET XXII.

Aſpidi ſicut cryſtallũ.) κρυσταλλίζοντι, id eſt, Cryſtallizanti, ut referat ad lapidẽ.

Qui nocet noceat.) ὁ ἀδικῶν, id eſt, Qui male agit, ſiue qui iniuſtus eſt. Et adhuc poſitum eſt pro amplius.

Beati qui lauant ſtolas ſuas.) Longe aliud Græci, μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, id eſt, Beati qui faciunt mandata eius. Interpres legiſſe uidetur, οἱ πλύνοντες τὰς στολάς. Sed unde quod ſequitur, in ſanguine agni? Nam id quidem apud Græcos prorſus non legitur.

Etiam uenio cito.) ναὶ ἔρχομαι ταχύ. Næ, eſt confirmantis. Ad idem aduerbium mox repetitur Græcis, ναὶ ἔρχου κύριε ἰησοῦ, id eſt, Etiam ueni domine Ieſu. Teſtatur diuus Hieronymus Apocalypſim, ne ſua quidem ætate fuiſſe receptam à Græcis. Ad hæc quoſdã eruditiſſimos uiros, totum hoc argumentum, ceu fictum multis conuitijs inſectatos fuiſſe, quaſi nihil haberet apoſtolicæ grauitatis, ſed uulgatam tantũ rerum hiſtoriam, figurarũ inuolucris

De Apocalypſi ueterũ iudicium.

inuolucris adumbratam. Deinde nec in ſententijs eſſe quod apoſtolica maieſtate dignum uideatur. Vt de his interim nihil dicam, me nonnihil mouerunt cum aliæ cõiecturæ, tum illæ, quod reuelationes ſcribens, tam ſollicite ſuum inculcat nomen, Ego Ioannes, ego Ioannes. Perinde quaſi ſyngrapham ſcriberet, non librum. Idq; non ſolum præter morẽ aliorum apoſtolorum, uerum multo magis præter ſuum morem, qui in euangelio modeſtiora narrans, non exprimit tamen uſquam ſuum uocabulum, ſed notulis indicat, Diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus. Et Paulus coactus referre de uiſionibus ſuis, rem ſub alterius exponit perſona. At hic tam arcana cũ angelis colloquia deſcribens, quot locis inculcat, ego Ioannes. Ad hæc in Græcis, quos ego uiderim, codicibus, non erat titulus Ioannis euãgeliſtæ, ſed Ioannis theologi, ut ne commemorem ſtilum non parum diſſonantẽ ab eo qui eſt in euangelio & epiſtola. Nam de locis, quos quidam calumniati ſunt, uelut hæreticorũ quorundam dogmata redolentes, non magni negocij ſit diluere. Hæc inquam, me nonnihil mouerunt, quo minus crederem eſſe Ioannis euangeliſtæ, niſi me conſenſus orbis aliò uocaret, præcipue uero autoritas eccleſiæ, ſi tamen hoc opus, hoc animo comprobat eccleſia, ut Ioannis euangeliſtæ uelit haberi, & pari eſſe pondere, cum cæteris canonicis libris. Iam Dorotheus Tyri epiſcopus ac martyr in compendio uitarum, prodidit Ioannẽ euãgelium ſuum ſcripſiſſe in inſula Patmo. cæterum de Apocalypſi, nullam omnino facit mẽtionem. Ne Anaſtaſius quidem Græcus, in ſuo catalogo audet affirmare, opus hoc illius eſſe, tantum ait receptum à quibuſdam, tanquam illius opus. Dionyſius Alexãdrinus epiſcopus qui candidiſſime ſenſiſſe uidetur de hoc opere, diſſentit quidem ab his qui cenſebant eſſe Cerinthi hæretici, cuius erat dogma in terris futurum aliquando regnum Chriſti, ac tum quicquid uoluptatum pro Chriſto contemptum fuerat, ubere cum fœnore rediturum, redituras opes, redituras uictimas ac feſtos dies legis Moſaicæ. Atq; hoc conſilio operi alieno Ioannis apoſtoli titulum præfixiſſe, ut ſuos errores huic libro admixtos apoſtolici nominis fuco commendaret ſimplicibus. Tamen ſuſpicatur librũ ab alio quopiam Ioanne uiro ſancto conſcriptum, & in hac ſententia fuiſſe complures Chriſtianos, quorum iudicio commotus, non auſus ſit librum aſpernari. Porrò cur ſuſpicetur opus nõ eſſe Ioannis apoſtoli, qui filius fuit Zebedæi, frater Iacobi, non aliam cauſam adducit, niſi quam & nos recenſuimus, uidelicet, quod identidem nomen ſuum inculcet. Hæc atq; alia nonnulla ſuper hoc libro recenſet Euſebius Cæſarienſis Eccleſiaſticæ hiſtoriæ libro ſeptimo. Idem libro tertio mentionem faciens huius operis: In reuelatione, inquit, quæ dicitur Ioannis. Rurſus aliquanto poſt, Inter noui teſtamenti libros de quibus fuerit aliquando dubitatum recenſet reuelationem Ioannis: Epiſtolam Iacobi & Iudæ, Petri ſecundam, Ioannis ſecundam ac tertiam. Rurſus aliquanto poſt eodem in libro citat Caium quendam autorem orthodoxũ, qui nihil dubitat hoc opus tribuere Cerintho hæretico, multis uerbis oſtendens quæ uenena ſuæ hæreſeos huic libro admiſcuerit, abutens interim apoſtolici nominis autoritate. Equidem uideo ueteres Theologos magis ornandæ rei gratia, hinc adducere teſtimonia, q̃ ut rẽ ſeriã euincant. Quandoquidẽ inter gemmas etiã nõ nihil eſt diſcriminis, & aurũ eſt auro purius ac probatius. In ſacris quoq; rebus, aliud eſt alio ſacratius. Qui ſpiritualis eſt, ut inquit, Paulus, omnia dijudicat, & à nemine dijudicatur.

Dorotheus.

ANNOTATIONVM LOCVPLETATARVM ERASMI ROterodami in Nouum teſtamentum ab eodem tertio recognitum, idq; ad Græcorum codicum fidem. Deinde ad uetuſtiſſima & emendata utriuſq; linguæ exemplaria. poſtremo ad probatorum autorum citationes & interpretationes, finis. Baſileæ. Anno ſalutis humanæ, M. D. XXII. Menſe Februario.

τῷ χριστῷ χάρις

Has sequentes annotatiunculas, quoniam opere iam ferè absoluto, demum nobis sunt exhibitæ, ne hoc quidē auctario fraudareris lector, hic ceu appendicē, subiecimus. Vale.

Castigationes in operis contextum.

Pag.84.uer.17.leg.in natalicijs suis.
Pag.89.uer.3.leg.discipulis suis.
Pag.90.uer.23.leg,disc.s.dicens illis.
Pag.96.uer.3.leg.sed non apud deum.
Pag.105.uer.à fine 10.pro istius leg.ipsius.
Pag.106.uer.23.pro.Cum gr.eg.leg.Cum benedixisset.
Pag.118.uer. à fine 4. Et parua ti.per om.dele,per.
Pag.127.uer.à fine 7.leg.Tu es Christus ille fil.
Pag.129.uer.6.leg.& san.ab ipso ab infir.suis.
Pag.130.uer.10.Non ueni uocare leg. Non ueni ad uocandum.
Pag.131.uer.2.leg.Ille uero surgens stetit.
Ibidem uer.16.leg.Et circunspectis omnibus illis.
Pag.132.leg.Væ uobis cum laudauerint.
Pag.136.uer.à fine 6.leg.quod accubuisset.
Pag.151.uer.à fine 10.leg.super ea.
Pag.164.uer.à fine 12. leg. neq; isthinc huc.
Pag.171.uer.8.dele,asinæ.
Pag.174.uer. à fine 3.leg.Sublatis autem oculis.
Pag.181.uer.à fine 6.pro emendatum scribe, Castigatum.

Quæ præterea ibidem operarum incuria sunt deprauata, sic restitue.

Pag.4.uer.12.leg.ὑόμ μυ.Pa.8.uer.ult.leg.θυσιαστήριον.Pag.20.uer.à fine 6.le.ὥς.Pa.21.uers. 1.leg.γνωσθήσετι. Pa.18.uer.26.leg.κράζοντι. Pag.74.uer.4.leg.ἤρξατο.Pag.77.uer.15.le. ὅτι ἐν τῷ.Pag.83.uer.5.leg.τὰς χεῖρας.Eadē uer.5.leg.ἀκαθάρτων.Pag.108.uer.29.leg. χειροποίητον. Pag.114.uer.4.leg.τὰς ἐκκλησίας.Pag.123.uer.20.leg.τὴν ῥίζαν. Pag.132. uers. 27.leg.δίδυ.Pag.166.uer.17.leg.Sed prius.Pag.139.uer.à fine 4.leg.προσκάλουν. Pa. 207. uers.21. leg.κρίνετε. Pag.239.uers.ulti.leg.κἀγὼ. Pag.217.uers.21.leg.ἦλθον.Pag.254.uers.à fine.13.leg.προσκλήσεως.Pag.325.uer.à fine 5.leg.ἀναπολόγητος.Pa.326.uer.26.le. πρισσὸν.

In annotationes itidem hæc addantur.

Pag.3.uer.8.post filium Zebedæi,adde. Quemadmodum scriptum comperi in nonnullis exemplaribus.
Pag.111.uers.à fine 10. pro Marcum leg. Matthæum.
Pag.118.uer. à fine 21.leg. lapsus in terra uoluebatur.
Pag.123.uer.à fine 19.post hæc uerba: Qui sunt in cœlo,addantur hæc. Apud Matthæum non est mentio filij.& tolle annotationem marginis.
Pag.134.uer.26.post hæc uerba, ἐν pro εἰς, adde. Quemadmodū fecit cap.xxiij.ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Pag.136.uer.ulti.post hæc uerba,dub. ita uertere,addātur hæc.Neq; tamen parum Latine uertit interpres,si modo Latine scripsit Suetonius in Claudio Cæsare: Atq; ex eo nūquam non in senatu nouissimus consularium sententiam dixit.

Pag.139.uer.4.post,Mutauit interpres ,addātur hæc.Nos decretum uertimus,nō corrigentes quod ille uertit sed explanantes.

Eadem uer.ulti.post,Quàm astitisse ,adde hæc.Hoc admonuisse contenti reliquimus quod uertit interpres,propterea quod Græca præpositio sit anceps.Et fieri potuit,ut astiterit qui nunciauit primus.

Pag.148.uer.à fine 9.post hæc uerba,Quadr.diebus tenta.addant̄ hæc.Nec abhorret ab hac sententia quod scribit Marcus cap.j.Et statim spiritus expulit eum in desertum.Et erat in deserto quadraginta diebus,& quadraginta noctibus,& tentabatur à satana. Sed

magis

magis etiam facit ad hũc ſenſum ſermo Græcus, qui habet πειραζόμενος. Matthæus cap. quarto ſic narrat, quaſi poſt quadrageſimum, aut quadrageſimo demum die tentatus ſit. Quanquam fieri poteſt, ut & alijs diebus fuerit tentatus, alijs rationibus.

Pag.150.uer.6.poſt hæc uerba imperauit febri, addantur hæc. Et ſtans ſuper illam.) καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς. Interpretis ſermo perinde ſonat quaſi Ieſus pede calcauerit puellam. Hoc an uerũ ſit neſcio. Probabilius uidetur aſtitiſſe, & inflexo corpore incubuiſſe in illã.

Pag.171.uer.à fine 4.poſt hæc uerba, Si haberetis. addantur hæc, Sicut granum ſinapis.) Neſcio an interpres uſurpauit κόκκον neutro genere. Nec enim eſſet ſenſus, mea ſententia, abſurdus, coccum uelut habere fidem, quod in ſpecie humile & abiectum, non ante prodit uigorem ſuum, quàm attritu prouocatum. Sic alicubi uocat nos ad exemplum paſſerculorum & liliorum. Quod ſi magis placet κόκκον hic poſitum genere maſculino ὡς κόκκον, perinde ualebit ac dicas, fidem ſimilem cocco.

Pag.174.uerſ.17.poſt hæc uerba, uidendi gratia, addantur hæc. Siue quod Gazophylacium in ædito loco eſſet, ſiue quod antea ſuos intuitus, poſt tollit oculos, in eos qui longius aberant.

Pag.308.uer.15.poſt hæc uerba. Nos mal. ind. quàm iud. addantur hæc. Porrò quod Græcis eſt χρηματίζει, non χρηματίσεται, proprietas eſt Græci ſermonis. Quemadmodum enim dicimus, Audit pater, audit princeps, qui pater ac princeps appellatur, ita Græcis χρηματίζει ῥήτωρ qui profitetur rhetorem aut qui habetur pro rhetore.

ERRATA ANNOTATIONVM.

Pag.40.uer.à fine 12.leg. ἐσπλαγνίσθη. Pag.21.uerſ.28.leg. תגות. Pag.35.uerſ.12.leg. Diſpicies. Pag.39.uerſ.à fine 13.leg. τελώνιον. Pag.72.uerſ.20.leg. κύλιξ. Pag.131.uerſ.11.leg. ἐφιγνεῖσθαι. Pag.52.uer.à fine 13.leg. ἐξῆλθεν.

